

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज,

विरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं

हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(पञ्चदशो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियठयाख्यानि

पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

राजकोटनिवासी-श्रेष्ठिश्री-शामजीभाई-वेलजीभाई वीराणी

तथा कडवीचाई-वीराणी स्मारकट्रस्टप्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः

श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्ति

वीर-संवत्

विक्रम-संवत्

ईसवीसन्

प्रति १२००

२४९७

२०२७

१९७१

मूल्यम्-रु० ३५-०-०

મળવાનું ઠેકાણું :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. ગરેડિયા કૂવા રોડ,
રાજકોટ, (સૌરાષ્ટ્ર).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastrodhdhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India ;

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्य: રૂ. ૩૫=૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ ૨૪૯૭
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૨૭
ઇસવીસન ૧૯૭૧

સુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ધીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

श्री भगवत्सूत्र भाग पन्द्रहवें की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमांक

विषय

पृष्ठ

चोबीसवें शतक का बारहवां उद्देश

- १ पृथ्वीकायिक जीवों के उत्पत्ति का निरूपण १—३४
- २ अष्कायिक में पृथ्वीकायिक जीव की उत्पत्ति का निरूपण ३५—६०
- ३ द्वीन्द्रिय से लेकर चतुरिन्द्रिय पर्यन्त के पृथ्वीकायिक जीवों की उत्पत्ति का निरूपण ६०—९१
- ४ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीवों के उत्पत्ति का निरूपण ९१—१११
- ५ मनुष्यों से आकर पृथ्वीकाय में उत्पत्ति का निरूपण ११२—१४२
- ६ नागकुमारों से आकर पृथ्वीकायिकों में उत्पत्ति का निरूपण १४२—१६८

तेरहवां उद्देश

- ७ अष्काय में पृथ्वीकायादि जीवों की उत्पत्ति का निरूपण १६९—१७७

चौदहवां उद्देश

- ८ तेजस्काय में पृथ्वीकायादि जीवों की उत्पत्ति का निरूपण १७८—१८०

पन्द्रहवां उद्देश

- ९ वायुकाय में पृथ्वीकायादि जीवों की उत्पत्ति का निरूपण १८१—१८२

सोलहवां उद्देश

- १० वनस्पतिकाय के जीवों की उत्पत्ति का निरूपण १८३—१८९

सत्रहवां उद्देश

- ११ द्वीन्द्रिय जीवों के उत्पत्ति आदि का निरूपण १९०—२००

अठारहवां उद्देश

- १२ त्रीन्द्रिय जीवों के उत्पत्ति आदि का निरूपण २०१—२०६

चौथा उद्देश

४४	परिमाण के भेदों का निरूपण	७३३-७५३
४५	जीवादि २६ द्वारों के कृतयुग्मादि होने का निरूपण	७५६-७७६
४६	भाव की अपेक्षा से जीवादिकों के कृतयुग्मादि का निरूपण	७९४-८०४
४७	शरीर के प्रकारों का निरूपण	७९४-८०४
४८	परमाणुपुद्गल का संख्यैयत्व आदि का निरूपण	८०४-८१५
४९	परमाणुपुद्गल के अल्पबहुत्व का निरूपण	८१५-८५०
५०	पुद्गलों का कृतयुग्मादिनने का निरूपण	८५०-८६९
५१	क्षेत्ररूप से पुद्गलों का निरूपण	८६९-८७९
५२	पुद्गलों के कृतयुग्मादित्व का निरूपण	८८०-८९२
५३	पुद्गलों के सकम्प-निष्कम्पत्व का निरूपण	८९३-९०६
५४	सैजनिरेज पुद्गलों के अल्पबहुत्व का निरूपण	९०७-९१७
५५	परमाणू आदि के सैजत्वादिक का निरूपण	९१७-९४९
५६	प्रदेशसे अस्तिकाय का निरूपण	९४९-९५४

॥ समाप्त ॥

બા. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૨ પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા)માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી હર્લલજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવંતા તેમના માતૃશ્રીનું નામ બેન મણિબેન વીરાણી. બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૈવધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની સ્વીઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઇજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સં. ૨૦૦૬ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ હુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઇજિપ્ત અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને તે રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીજીનાં દર્શન-કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લગાડ્યું. હુંડાકાલ અવસર્પિણિના આ દુષ્પ્રમ નામના પાંચમાં આરાતું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમાં સ્થિર રહેતા દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પરચક્રખાણુ વિ. ધર્મકાર્ય તેઓ ચૂકયા નહીં. જાંચી કોટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા એક ચાદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ

શયન કરતા. અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંઘો અને ઝખ્લો વાપરતા, કેઈ વખતે કબજો પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કૌટ પહેરી લેતા અને મુહપત્તિ, પાથરણું, રમેહરણ અને જે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સંડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધમાં જીવદયાની ખંચામર જતનાં કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કેઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીવંતોને કેઈ ભરોસો નથી “અસંલયં જીવિયં મા પમાયણ” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદજીમહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્રજ પૂ. મુનિશ્રી ભાયચંદજી મહારાજ શ્રમણસંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. જી. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ. સુખર્ષમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને જે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બદકે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ. તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતા સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈતે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વલવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપે હોઈને વખતોવખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તત્કથી એક જ હતો. ‘જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો.

સં. ૨૦૧૨ના અષાઠ સુધી ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો. તેની સાથે પૂ. આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી દીક્ષાના લાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂઠ શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ સુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજ ભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોળ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂઠ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ. ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમરથમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ સુનિરાજ દીક્ષા આપે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણું વિઘ્ને થશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના તેમના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું. લોજન કરી, માતૃશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણુ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નેમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્રભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદસુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ના રોજ સત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશન નેધપુરની ટિકિટ લીધી તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે આઠ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઢાવી નાખ્યાં અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશન તથા નેધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ની સવારે ૪૧૧ વાગ્યે ફલોદી

પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં જઈ ત્યાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણ” ના બદલે “જાવજીવપજ્જુવાસામિ તિવિહં તિવિહેણ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો ? તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, તે બરોબર છે અને તેમાં કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની ખીજ કાંઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તેજ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. મુનિશ્રી સમરથમલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબની વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી, કારણ કે તમારા માતા પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ઠાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમો શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમરથમલજી જેગ મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રીસંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “અસંખ્યં જીવિયં મા પમાયપ” ને આધારે હું એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી પગલું ભરવાનું કહેલું પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો. ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રમ્લચાનો પાઠ લાણીને મારા આત્માના કદયાણુ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને જોડો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક ગુરુસાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારે વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરૂં કર્તવ્ય મોક્ષક્ષણ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉડાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક લાવામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાજુથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરાપણુ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “ તથાસ્તુ ”.

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખગર પડી કે વિનોદકુમાર દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં કયાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યા. કયાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે તેમના પિતાશ્રીને જે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદ આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ આતુર્માસમાં ખીચન (રાજસ્થાન) જાઉં કારણ કે ખીચનમાં પૂર્વ ગુરુમહારાજ શ્રી સમરથમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં ધિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ. શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી દેકેને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પિંડિતનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની

સગવડ છે? આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. ખંને આ પ્રમાણે એકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૭-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માલુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આપ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફ્લોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બગદગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમરથમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠા. ૪ ખિરાજમાન હતા. કુલ્લે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી. તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો. અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “સવિ જીવ કર્મ શાસન રસી”ની લાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી લાવના એ જ હોય કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દંઢ જવાબના પરિણામે તેજ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની લાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ના સવારે મહા પરીષદરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

થોડા વખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સંઘે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફ્લોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઠ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફ્લોદી આવ્યા.

દૈક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ક્લોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-
મુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે
તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદ-
મુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિવેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી
હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી
છે તેથી જાડું છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ્વ રચના રચવી
હતી. આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ બન્યો હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ
સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરના હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે ગાયો
આવી રહી હતી. ખીજી બાજુથી ટ્રેઈન પણ આવી રહી હતી તેની બિંદસલ
વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી
ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રજોહરણ
લઈ જાનના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને
તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત
જે રજોહરણ કે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે ખ્યાઈ હતું, તે રેલ્વે લાઈન
ઉપર પડી ગયું. અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછું સંપાદન કરવામાં જઠવાદને
સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું.
અરિહંત....અરિહંત...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું.
રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણોત્થ થઈ ગયો, બધા લોકો
કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના
ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હંમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ક્લોદીથી પોકરણ
તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક
મૂકેલ નથી ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય છે.
અને વખતો વખત ત્યાં ઢારો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ક્લોદી સંઘે આ દુર્ઘટનાના બખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે
વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા.
અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક નોકર જ
ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત
સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. જેથી તેઓ સ્પેશલ
પ્લેનથી ક્લોદી પહોંચે તે પહેલાં અસિસ્ટન્સ થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન

અર્ધા કલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દો પછી ચહેરા જોવાનો અને અતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત. પરંતુ અંતરાય કર્મે તેમ બન્યું નહીં.

આથી ખેંચનનો પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તો. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ ટ્રેન મારફત ફોલોલી પહોંચ્યાં, શ્રી હર્ષભાઈલાલ અને મંથિત્રિને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક એકય કરીને. શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો ટૂંકમાં સાર આ પ્રમાણે છે—

“હવે તો રત્ન ચાલ્યું ગયું! સમાજનો આશાદીપક જાલવાઈ ગયો! ઝટ ભગીને આથમી ગયો! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મંથિત્રિને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે:— બેન! ભાવિ પ્રબળ છે. આ બાળકમાં મહાપુરુષોએ પણ હાથ ધોઈનાખ્યા છે એમ સૌને, મરણને શરણ થવું પડે છે, તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું બનું છે? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૃ. શ્રી સમરથમદ્ભાઈ મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:—

પ્રાથમિક તેમ જ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા ‘અદ્વિમિજા વેમાણુરાગરત્તે’ નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી. પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્તાર અને તદ્દત્ત દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી?

ઉત્તર:—પંચમાં આરાનાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) કુમારને તેમની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે

સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા. તેજ રાત્રે તેણે બારમી લિખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરીવહથી કાળ કરી નક્ષત્રગુહમ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીવહ કેમ આવે ?

ઉત્તર:-કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતાર્ય મુનિ, કૌશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો ભવનાં કર્મ હોવા જોઈએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણુ તિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે ખર્ચે ? બા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીવહ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા નથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી સાર રૂપે અહીં સંક્ષેપ કરેલ છે.

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(पञ्चदशो भागः)

“ असंख्यं जीविं मा पमाय ”

श्री विनोदकुमार वीराणी
(दीक्षा लीधा पहेलां शास्त्राभ्यास करता)

जन्म : पोर्टसुदान सां. १९८२

दीक्षा

भीयन - (राजस्थान)

सां. २०१३ वैशाख वद १२

ता. २६-५-५७ रविवार

निर्वाण

इलोही - (राजस्थान)

सां. २०१३ श्रावण सुद १२

ता. ७-८-५७ बुधवार

આધ્યક્ષશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુલ્લભ પારેખ
રાજકોટ.

કેશરી હરગોવિંદ નેચંદભાઈ
રાજકોટ.

શ્રી ભિક્ષીલાલ લાલચંદ શા. લુણિયા
શ્રી જેથંતરાજ લાલચંદ શા.

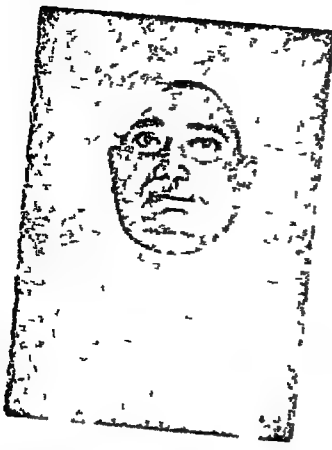
શ્રી પ્રભુદાસભાઈ મુલભાઈ દોશી
રાજકોટ

(૧૧) શ્રી ધારશીભાઈ જીવણલાલ
બારસી

શ્રીમાન્ શ્રી મુકેશચંદ શા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

(કે.વ.) શ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિયા
ભાણુવડ.

(કે.વ.) શ્રી રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(કે.વ.) શ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

કે.વ. શ્રી અવરાજભાઈ મૂલચંદભાઈ
ધાંગધા

શ્રી નરસિંગભાઈ ચાવ્યાલાલભાઈ
અમદાવાદ

કે.વ. શ્રી આત્મારામ ભાણુકલાલ
અમદાવાદ

આધ્યત્મગીત્રીઓ

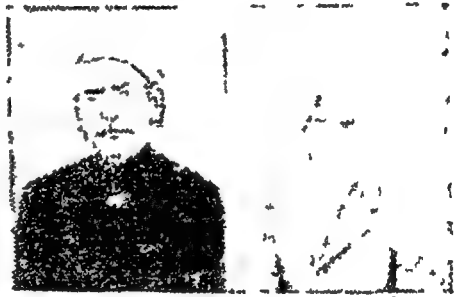
સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
અંભાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેવ ગેલડા
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલજી સા.
ક્રમચંદજી સા. અજીતવાલે (સપરિવાર)

શેઠ ડીશનલાલજી ડુલચંદ સાં
ખેંગલોરવાળા

સ્વ. મેઠેલા મોટાલાલજી શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
નવાહીરલાલજી અરડિયા
૨ આનુભા મેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી અરડિયા
૩ હિમેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ અરડિયા

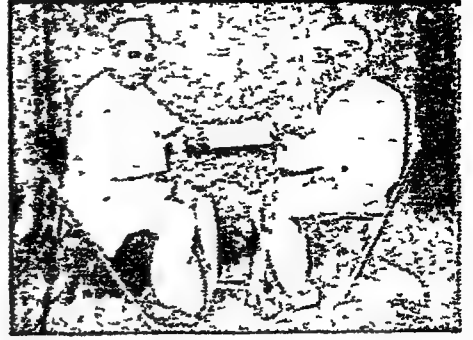

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
શ્રીમરાજજી સા. ચોરડિયા

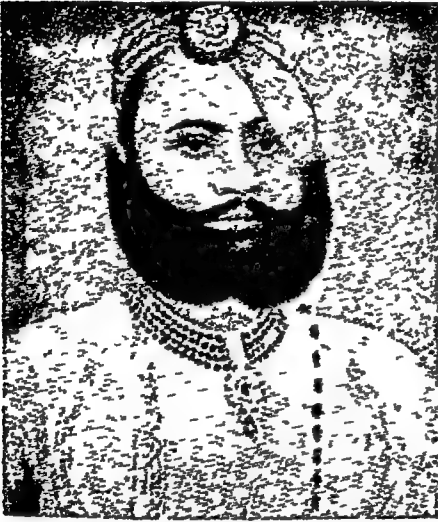
આવમુરખીશ્રીઓ

પરેલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ સાણુંદ (જી. અમદાવાદ)

૧ અમીચંદલાઈ તથા
૨ ગીરધરલાઈ બાંટવિયા

શાહજી શ્રી મોહીલાલજી ગલુન્ડિયા

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ભાયચંદલાઈ મહેતા

સ્વૃં શેઠ માણેકચંદ નેમચંદ
માંગેશલાળા ('મુખ્ય')

શ્રીમાન શેઠ સા.
શ્રી કાનુગા ધિંગડમલજી સાવ

॥ श्री चीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया
प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(पञ्चदशो भागः)

अथ द्वादशोद्देशकः प्रारभ्यते

एकादशोद्देशकं निरूप्य द्वादशोद्देशकः क्रममाप्तः प्रारभ्यते पृथिवीकायिक-
विषये सूत्रमाह-पुढवीकाइयाणं' इत्यादि,

मूलम्-पुढवीकाइया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं
नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति मणु-
स्सेहिंतो उववज्जंति देवेहिंतो उववज्जंति गोयमा । नो नेरइए-
हिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति मणुस्से
हिंतो उववज्जंति देवेहिंतो वि उववज्जंति । जइ तिरिक्ख-
जोणिएहिंतो उववज्जंति किं एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति एवं जहा वक्कंतीए उववाओ जाव, जइ बाय्यर
पुढविककाइयएगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं
पज्जत्तबाय्यर जाव उववज्जंति, अपज्जत्तबाय्यरपुढवीकाइयएगिंदि-
यतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा । पज्जत्तबाय्यरपुढ-
विककाइयएगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्त-
बाय्यरपुढविककाइयएगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ।
पुढवीकाइए णं भंते ! जे भविष पुढवीकाइएसु उववज्जंत्तए,
से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा । जह-
न्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु उक्कोसेणं बावीसवाससहस्सट्ठिइएसु
उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं पुच्छा अणुसमंयं
अविरहिया असंखेज्जा उववज्जंति । छेवट्ठु संघयणी सरीरोगाहणा

जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं । उक्कोसेण वि अंगुलस्स
 असंखेज्जइभागं । मसुरचंदसंठिया । चत्तारि लेस्साओ णो
 सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी, णो सम्ममिच्छादिट्ठी णो णाणी,
 अन्नाणी, दो अन्नाणी निचसं, णो सणजोगी णो वयजोगी,
 कायजोगी, उवयोगो दुविहो वि, चत्तारि सत्ताओ, चत्तारि कसाया,
 एगे फासिदिणपन्नत्ते, तिस्सि ससुग्घाया वेयणा दुविहा णो इत्थि-
 वेयगा णो पुरिसवेयगा णपुंसगवेयगा, ठिईय जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं
 उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं, अज्झवसाणा पसत्था वि अप-
 सत्था वि, अणुबंधो जहा ठिई । से णं भंते ! पुढवीकाइए पुणरवि
 पुढवीकाइएत्ति केवइयं कालं सेवेज्जा केवइयं कालं गइरागइं
 करेज्जा ? गोयमा । भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं
 उक्कोसेणं असंखेज्जाइ भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं दो
 अंतोमुहुत्ता, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं एवइयं जाव करेज्जा । १ ।
 सो चेव जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइ-
 एसु उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु एवं चेव वत्तव्वया निरव-
 सेसा । २ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववन्नो जहन्नेणं बावीस-
 वाससहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेण वि बावीसवाससहस्सट्ठिइएसु सेसं
 तं चेव जाव अणुबंधो ति नवरं जहन्नेणं एको वा दो वा तिस्सि
 वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जिज्जा । भवा-
 देसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं,
 कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहि-

याइं उक्कोसेण छावत्तरिवाससहस्सुत्तरं सयसहस्सं एवइयं कालं
जाव करेज्जा । ३। सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिओ जाओ,
सो चेव पढमिल्लओ गमओ भाणियव्वो नवरं लेस्साओ तिन्नि,
ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं अपसत्था
अज्झवसाणा, अणुबंधो जहा ठिई. सेसं तं चेव । ४। सो चेव
जहन्नकालट्ठिएसु उववन्नो सच्चेव चउत्थगमवत्तव्वया
भाणियव्वो । ५। सो चेव उक्कोसकालट्ठिएसु उववन्नो एस चेव
वत्तव्वया, नवरं जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं
संखेज्जा वा असंखेज्जा वा जाव भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गह-
णाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं
वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं अट्ठासीइं वास-
सहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं ० ६। सो चेव
अप्पणा उक्कोसकालट्ठिओ जाओ एवं तइयगमसरिसो
निरवसेसो भाणियव्वो । नवरं अप्पणा से ठिई जहन्नेणं
बावीसं वाससहस्साइं उक्कोसेणं वि बावीसं वाससहस्साइं ७।
सो चेव जहन्नकालट्ठिएसु उववन्नो जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठि-
एसु उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तट्ठिएसु । एवं जहा सत्तम गमगो
जाव भवादेसोत्ति, कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं
अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं अट्ठासीइं वाससहस्साइं चउहिं
अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा ८। सो चेव
उक्कोसकालट्ठिएसु उववन्नो जहन्नेणं बावीसवाससहस्स-

द्विइएसु उक्कोसेण वि बावीसवाससहस्सद्विइएसु एस चेव
सत्तमगभवत्तव्वया भाणियव्वा जाव भवादेसोत्ति। काला-
देसेणं जहन्नेणं चोयालीसं वाससहस्साइं उक्कोसेणं छावत्तरि
वाससहस्सुत्तरं सयसहस्सं एवइयं० ९॥सू० १॥

छाया—पृथ्वीकायिकाः खलु भदन्त । कुत उत्पद्यन्ते, किं नैरयिकेभ्य-
उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते देवेभ्य उत्पद्यन्ते ?
गौतम ! नो नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते, तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य उत्प-
द्यन्ते देवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । यदि तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किमेकेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते एवं यथा व्युत्क्रान्तौ उपपातो यावत् यदि बादर पृथिवी-
कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं पर्याप्तबादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्तबादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पर्याप्ताबादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते
अपर्याप्तबादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते । पृथिवीकायिकः
खलु भदन्त ! यो भवः पृथिवीकायिकेषूत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्काल-
स्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण द्वाविंशति-
वर्षसहस्रस्थितिकेषूत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः एक समयेन पृच्छा अनु-
समयमविरहिता असंख्येया उत्पद्यन्ते । सेवार्त्तसंहननिनः, शरीरावगाहना
जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेणाऽपि अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्,
संस्तरचन्द्रसंस्थिताः, चतस्रो लेश्याः, नो सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, नो सम्यग्-
मिथ्यादृष्टयः, नो ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, द्वयज्ञानिनो नियमात्, नो मनोयो-
गिनो नो वाग्योगिनः, काययोगिनः, उपयोगो द्वित्रिधोऽपि, चतस्रः संज्ञाः,
चत्वारः कषायाः, एकं स्पर्शनेन्द्रियं प्रज्ञप्तम् । त्रयः समुद्घाताः, वेदना द्विविधा
नो स्त्रीवेदकाः, नो पुरुषवेदकाः, नपुंसकवेदकाः, स्थितिश्च जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्
उत्कर्षेण द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, अध्यवसायाः प्रशस्ता अपि अप्रशस्ता अपि, अनु-
बन्धो यथा स्थितिः । स खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकः पुनरपि पृथिवीकायिक-
इति कियन्तं कालं सेवेत ? कियन्तं कालं गत्यागती कुर्यात् ? गौतम ! भवादेशेन
जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कर्षेणाऽसंख्येयानि भवग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन
द्वौ अन्तर्मुहूर्तौ, उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालम् एतावन्तं यावत्कुर्यात् । १॥ स एव जघ-
न्यकालस्थितिकेषूपपन्नो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेणाऽपि अन्तर्मुहूर्त-

स्थितिकेषु एवमेव वक्तव्यता निरवशेषा २ । स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नः, जघन्येन द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकेषु शेषं तदेव यावदनुबन्ध इति । नवरं जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याता वा असंख्याता वा उत्पद्येरन् । भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेणाऽष्ट भवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण षट्सप्ततिवर्षसहस्रोत्तरं शतसहस्रम् एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् ३ । स एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातः, स एव प्राथमिको गमो भणितव्यः, नवरं लेख्यास्तिस्रः, स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्त्तम्, अपशस्ता अध्यवसाना, अनुबन्धो यथा स्थितिः शेषं तदेव ४ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उपपन्नः, सैव चतुर्थगमवक्तव्यता भणितव्या ५ । स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नः, एषैव वक्तव्यता, नवरं जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा-उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा यावद्भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कर्षेण अष्ट भवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेणाष्टाशीतिवर्षसहस्राणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकानि एतावन्तं यावत्कुर्यात् ६ । स एव आत्मनोत्कर्षकालस्थितिको जातः, एवं तृतीयगमसदृशो निरवशेषो भणितव्यः । नवरम् आत्मना तस्य स्थितिर्जघन्येन द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि उत्कर्षेणापि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि ७ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषूपपन्नो जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तस्थितिकेषु उत्कर्षेणाऽपि अन्तर्मुहूर्त्तस्थितिकेषु । एवं यथा सप्तमगमो यावद्भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेणाऽष्टाशीतिवर्षसहस्राणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकानि एतावन्तं यावत्कुर्यात् ८ । स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नो जघन्येन द्वाविंशति वर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेणाऽपि द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकेषु एषैव सप्तमगमवक्तव्यता भणितव्या यावद्भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन चतुश्चत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि उत्कर्षेण षट्सप्ततिवर्षसहस्रोत्तरं शतसहस्रम् एतावन्तं यावत्कुर्यात् ९ । सू. १।

इस प्रकार से चतुर्थ उद्देशो से लेकर ११ वें उद्देश तक निरूपण करके अब सूत्रकार क्रम प्राप्त १२ वें उद्देशो का प्रारंभ करते हैं,

आरम्भा उद्देशानो प्रारंभ—

आ रीते योथा उद्देशाथी अगीयारम्भा उद्देशा सुधीना आठ उद्देशा अभ ११ उद्देशाभ्यानुं निश्पण्ण करीने हवे सूत्रकार कुमथी आवेश आ १२ आरम्भा उद्देशानो प्रारंभ करे छे—आ उद्देशाभां तेयो पृथ्वीकायिकानां निश्पण्ण करवा भाटे

ટીકા—‘પૃથ્વીકાઙ્યા ણં મંતે !’ પૃથ્વીકાઙિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કુતઃ સ્થાનાદાગત્ય ઉત્પન્નંતે ‘કિં નેરરૂપર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં નૈર-
યિકેભ્ય ઉત્પન્નંતે ‘તિરિક્વજોણિર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા તિર્યગ્યોનિકેભ્ય
આગત્ય ઉત્પન્નંતે ‘મણુસેર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ મનુષ્યેભ્ય ઉત્પન્નંતે, ‘દેવેર્હિંતો
ઉવવજ્જંતિ’ દેવેભ્ય ઉત્પન્નંતે ? ‘ગૌતમ ! ‘ણો નેરરૂપર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’
નો નૈરયિકેભ્ય ઉત્પન્નંતે ‘તિરિક્વજોણિર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ તિર્યગ્યોનિકેભ્ય
ઉત્પન્નંતે ‘મણુસેર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ મનુષ્યેભ્ય ઉત્પન્નંતે ‘દેવેર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’
દેવેભ્યોઽપિ ઉત્પન્નંતે । હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાઙિકજીવા સ્તિર્યગ્મનુષ્ય-

હસમેં વે પૃથ્વીકાઙિક કે વિષય મેં ‘પૃથ્વીકાઙ્યા ણં’ એસા સૂત્ર કહતે
‘હે—‘પૃથ્વીકાઙ્યા ણં મંતે’ કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’—હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘પૃથ્વીકાઙ્યા ણં મંતે !’ હે
મદન્ત ! પૃથ્વી કાઙિક જીવ ‘કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કિસ સ્થાન સે
આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘કિં નેરરૂપર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા નૈરયિકોં સે
આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘તિરિક્વજોણિર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા તિ-
ર્યજ્ઞોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ, ‘મણુસેર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા મનુષ્યોં
સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘દેવેર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા દેવોં સે આકર
કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? પૂછને કા તાત્પર્ય યહી હૈ કિ જો જીવ પૃથ્વીકાઙિક
રૂપસે ઉત્પન્ન હોતે હૈ વે તિર્યજ્ઞોં સે યા મનુષ્યોં સે યા દેવોં સે યા નૈર-
યિકોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે
ગૌતમ ! પૃથ્વીકાઙિક જીવ તિર્યજ્ઞોં સે મનુષ્યોં સે ઓર દેવોં સે

નંચે પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહે છે. ‘પૃથ્વીકાઙ્યા ણં મંતે ! કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—‘પૃથ્વીકાઙ્યા ણં મંતે !’
હે ભગવન પૃથ્વીકાઙિક જીવ ‘કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા સ્થાનથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? કિં નેરરૂપર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું નૈરયિકોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
કે ‘તિરિક્વજોણિર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા તિર્યજ્ઞોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે ? કે ‘મણુસેર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા મનુષ્યોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? દેવે-
ર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા દેવોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? પૂછવાનું તાત્પર્ય
એજ છે કે—જે જીવો પૃથ્વીકાઙિકપણથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ તિર્યજ્ઞોંમાંથી
અથવા મનુષ્યોંમાંથી અથવા દેવોંમાંથી કે નૈરયિકોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાઙિક જીવ

દેવેભ્ય આગત્ય પૃથિવીકાયિકતયા સમુત્પદ્યન્તે કિન્તુ નૈરયિકેભ્ય-
આગત્ય નોત્પદ્યન્તે इति भावः । ‘जइ तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ यदि
तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते तदा ‘किं एहिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो-
उववज्जंति’ किमेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा द्वीन्द्रियतिर्यग्यो-
निकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते यद्वा
चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते यद्वा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य-
आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘एवं जहा वक्कंतीए उववाओ जाव’ एवं
यथा व्युत्क्रान्तौ यावत् प्रज्ञापनायाः पठपदे पञ्चमद्वारे येनैव रूपेण प्रश्नो-

આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, નૈરયિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં ।

अथ गौतम पुनः प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—‘जइ तिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति’ हे भदन्त ! यदि पृथिवीकायिक जीव तिर्यग्योनिक जीवों से
आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या वे एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में से
आकरके उत्पन्न होते हैं ? या द्वीन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में से आकरके
उत्पन्न होते हैं ? या त्रैन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न
होते हैं ? या चोइन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
या पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के
उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—‘एवं जहा वक्कंतीए उववाओ जाव’ हे
गौतम ! व्युत्क्रान्ति में—प्रज्ञापना के छठे पद के पांचवे द्वार में—

‘तिर्य’ઓમાંથી, કે ‘સનુ’ઓમાંથી અગર દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.
નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે
છે કે—‘જइ तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ હે ભગવન્ બે પૃથ્વીકાયિક જીવ
‘તિર્ય’ઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ એક ઇન્દ્રિય-
વાળા તિર્ય’ઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, કે બે ઇન્દ્રિયવાળા તિર્ય’ઓ-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળાઓમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તિર્ય’ઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે
પાંચ ઇન્દ્રિયવાળાઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે—‘एवं जहा वक्कंतीए उववाओ जाव’ હે ગૌતમ !
વ્યુત્ક્રાન્તિમાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના છઠા પદના પાંચમા દ્વારમાં બે રીતે

त्तराभ्यामुपपातः कथितः तेनैव रूपेण इहापि उपपातो ज्ञातव्यः, तत्र प्रश्नस्तु-
प्रदर्शित एव उत्तरवाक्यं तु इत्थम् 'जोयमा ! एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि
जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति' हे गौतम ! एकेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकेभ्यो यावत्पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते कियत्पर्यन्तं प्रज्ञापना
प्रकरणं वक्तव्यं तत्राह—'जाव' इत्यादि, 'जाव' यावत्, अत्र यावत्पदेन—'जह
एगिंदियतिरिक्ख० किं पुढवीकाइएहिंतो जाव वणस्सइकाइएहिंतो उववज्जंति ।

जिस रूप के प्रश्नोत्तरो से उपपात का कथन हुआ है उसी रूप से
यहां पर भी उसका कथन करना चाहिये—इस विषय में गौतम ने क्या
प्रश्न किया है यह तो प्रकट ही हो चुका है, पर इस प्रश्न का समाधान
प्रश्नु ने क्या दिया—सो वह प्रकट नहीं हुआ है, अतः उसे स्पष्ट रूप से
प्रकट करने के लिये प्रश्नु उनसे कहते हैं—हे गौतम ! 'एगिंदियतिरि-
क्खजोणिएहिंतो वि जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उवव-
ज्जंति' पृथिवीकायिक रूप से जीव एकेन्द्रियों में से भी आकरके
उत्पन्न होते हैं, द्वीन्द्रिय जीवों में से भी आकरके उत्पन्न होते हैं ति-
इन्द्रिय जीवों में से भी आकरके उत्पन्न होते हैं, चौद्विन्द्रिय जीवों में
से भी आकरके उत्पन्न होते हैं और पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य जीवों में से भी
आकरके उत्पन्न होते हैं। यहाँ आगत यावत्पद से इस प्रकार का
प्रश्नोत्तर पाठ गृहीत हुआ है—

प्रश्नोत्तरोत्तरी उपपाततुं कथनं कथुं छे. ओण रीतथी अडियां पणु
तेनुं कथनं करेयुं ओणओ. आ संबधमां गौतमस्सवाभीओ शुं प्रश्नं करेव छे ?
ते तो प्रगट थणं गथुं छे. परंतु आ प्रश्नतुं संभाधानं प्रलुओ शुं कथुं ?
ते कहेंव नथी तेथी ते भाणत स्पष्ट इपथी भताववा भाटे सूत्रकार नीओ
प्रभाओ सूत्रपाठ कहे छे. 'एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि जाव पंचिंदियतिरि-
क्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति' पृथ्वीकाय पणुथी एव ओकेन्द्रियोभांथी
पणु आवीने उत्पन्न थाय छे. ओ द्वीन्द्रिय वाणाओभांथी आवीने पणु उत्पन्न
थाय छे. तणु द्वीन्द्रिय वाणाओभांथी पणु आवीने उत्पन्न थाय छे. चार
द्वीन्द्रियवाणाओभांथी पणु आवीने उत्पन्न थाय छे. अने पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो-
भांथी आवीने पणु उत्पन्न थाय छे. अडियां यावत्पदथी नीओ प्रभाओ प्रश्नो-
त्तर इय पाठ अडणु कसथी छे.

ગોયમા ! પુઢવીકાઈય જાવ વળસ્સઈ૦ હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ । જઈ પુઢવી૦ કિં-
સુહુમપુઢવી૦ ઉવ૦ વાયર પુઢવી૦ ઉવ૦ ? ગોયમા ! દોહિ વિ ઉવવ૦ । જઈ-
સુહુમપુઢવી૦ કિં પજ્જત્ત સુહુમપુઢવી૦ અપજ્જત્ત સુહુમપુઢવી૦ ગોયમા ! દોહિંતો વિ

ગૌતમ પ્રભુ સે પૂછતે હૈં—‘જહ ઇગિંદિયતિરિક્ખજોણિઈંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે અદન્ત ! યદિ પૃથિવીકાયિકાએકેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકો મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં—તો વે કિન એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકો મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં—‘કિં પુઢવીકાઈઈંતો જાવ વળસ્સઈકાઈઈ-
હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા પૃથિવીકાયિકો મેં સે વે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા અપ્પકાયિકો મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, યા તેજસ્કાયિકો મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા વાયુકાયિકો મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, યા વનસ્પતિકાયિકો મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગોયમા ! પુઢવી જાવ વળસ્સ૦ હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! વે પૃથિવીકાયિકો મેં સે બી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અપ્પકાયિકો મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, તેજસ્કાયિકો મેં સે બી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વાયુકાયિકો મેં સે બી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર વનસ્પતિકાયિકો મેં સે બી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અવ હસ પર પુનઃ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘જહ પુઢવી૦ કિં સુહુમ પુઢવી૦ ઉવ૦ વાયર પુઢવી૦ ઉવ૦’ હે અદન્ત ! યદિ વે પૃથિવીકાયિકો મેં

ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—‘જહ ઇગિંદિયતિરિક્ખજોણિઈંતો ! ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્, જો પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. તે ‘કિં પુઢવીકાઈઈંતો જાવ વળસ્સઈકાઈઈંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું પૃથ્વીકાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અપ્પકાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તેજસ કાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાયુકાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા વનસ્પતિકાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—ગોયમા ! પુઢવી જાવ વળસ્સ૦ હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! તેઓ પૃથ્વીકાયિકોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અપ્પકાયિકોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. તેજસકાયિકોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. વાયુકાયિકોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અને વનસ્પતિકાયિકોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી આ વિષયના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે—‘જહ પુઢવી૦ કિં સુહુમપુઢવી૦ ઉવવજ્જંતિ’ વાયરપુઢવી૦ ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્, તેઓ

ઉવ૦ 'ઇતિ સંગ્રાહ્યમ્ । 'જહ વાયરપુઢવિક્કાહ્યપ્પિંદિયતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ઉવવજ્જંતિ' યદિ વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે તદા—'કિં પજ્જત્તવાયરપુઢવીકાહ્યપ્પિંદિયતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ઉવવજ્જંતિ' કિં પર્યાપ્ત-વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા—'અપજ્જત્તવાયર-પુઢવીકાહ્યતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ઉવવજ્જંતિ' અપર્યાપ્તવાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિ-યતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પજ્જત્તવાયરપુઢવીકાહ્યપ્પિંદિયતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ઉવવજ્જંતિ'

સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિકોં મેં સે આ-કરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યાં વાદર પૃથિવીકાયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'દો હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! વે દોનોં સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, 'જહ વાયરપુઢવિક્કાહ્યપ્પિંદિયતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ઉવવજ્જંતિ' હસ પર પુનઃ ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—હે મદન્ત ! યદિ વે વાદર પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્ય-ગ્ગોનિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો 'કિં પજ્જત્તવાયરપુઢવી-કાહ્યપ્પિંદિયતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ઉવવજ્જંતિ' કયા વે પર્યાપ્ત વાદર પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા 'અપજ્જત્તવાયરપુઢવીકાહ્યપ્પિંદિયતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ઉવવજ્જંતિ' અપર્યાપ્ત વાદર પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં—ગોયમા !

પૃથ્વીકાયિકોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે તો શું તેઓ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિ-કોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે બાદર પૃથ્વીકાયિકોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'દોહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! તેઓ બન્ને પ્રકારથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. 'જહ વાયર-પુઢવિક્કાહ્યપ્પિંદિયતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ! ઉવવજ્જંતિ' ફરીથી ગૌતમસ્વામી આ વિષયમાં પ્રશ્ન પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જો તેઓ બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્ય-ગ્ગોનિકોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું 'કિં પજ્જત્તવાયર-પુઢવીકાહ્યપ્પિંદિયતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ઉવવજ્જંતિ' તેઓ પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વી-કાયિક એકેન્દ્રિય તિર્ય-ગ્ગોનિકોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે કે—'અપજ્જત્ત-વાયરપુઢવિક્કાહ્યતિરિક્ખજોણિપ્પિંદિતો ઉવવજ્જંતિ' અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકા-યિક એકેન્દ્રિય તિર્ય-ગ્ગોનિકોંમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'ગોયમા ! પજ્જત્તવાયરપુઢવીકાહ્યપ્પિંદિયતિરિક્ખજોણિ-

પર્યાપ્તવાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે તથા-
 ‘અપજ્જત્તવાયરપુઢવીકાહયણ્ગિંદિયતિરિક્વજોણિંદિતો ઉવવજ્જંતિ’ અપર્યાપ્ત-
 વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યોઽપિ આગત્ય સમુત્પચન્તે, -હે
 ગૌતમ ! ઉમાભ્યાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાભ્યામપિ આગત્ય પૃથિવીકાયિકતયા
 સમુત્પચન્તે ઇતિ ભાવઃ । ‘પુઢવીકાહણં મંતે !’ પૃથિવીકાયિકઃ સ્વલુ મદન્ત-
 ‘જે મવિણ’ યો મવ્યઃ-સમુત્પત્તિયોગ્યઃ ‘પુઢવીકાહણસુ’ ઉવવજ્જિત્તણ’ પૃથિવી-
 કાયિકેષૂત્પત્તુમ્ ‘સે ણં મંતે’ સઃ-પૃથિવીકાયિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કેવહયકાલઢિ-
 હણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા’ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષૂત્પચન્તે હે મદન્ત ! યઃ
 પૃથિવીકાયિકો જીવઃ પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પત્તિયોગ્યો વિચ્યતે સ કિયત્કાલ-
 સ્થિતિકપૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પચન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ,
 ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તઢિહણસુ’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂત્તસ્થિતિકેષુ
 પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પચન્તે ‘ઉક્કોસેણં વાવીસવાસસહસ્સઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા’

પજ્જત્તવાયરપુઢવીકાહયણ્ગિંદિયતિરિક્વજોણિંદિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે
 ગૌતમ ! વે પર્યાપ્ત વાદર પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકો’ મેં સે
 આકર કે મી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ‘અપજ્જત્તવાયરપુઢવીકાહયણ્ગિંદિય
 તિરિક્વજો’ અપર્યાપ્ત વાદર પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકો’
 મેં સે આકર કે મી ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અવ ગૌતમ પુનઃ પ્રમુ સે ઁસા
 પૂછતે હૈં-‘પુઢવીકાહણં મંતે ! જે મવિણ પુઢવીકાહણસુ ઉવવજ્જંતિ’ હે
 મદન્ત ! જો પૃથિવીકાયિક પૃથિવીકાયિકો’ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ
 વહ ‘કેવહયકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જંતિ’ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે પૃથિવી
 કાયિકો’ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્નકા ઉત્તર દેતે હુણ
 પ્રમુ ગૌતમ સે કહતે હૈં-‘ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તઢિહણસુ, ઉક્કો-
 સેણં વાવીસવાસસહસ્સઢિહણસુ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! વહ પૃથિવીકા-

પહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! તેઓ પર્યાપ્ત વાદરપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય
 તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ‘અપજ્જત્તવાયર-
 પુઢવીકાહયણ્ગિંદિયતિરિક્વજો’ અપર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વી કાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
 યોનિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને
 પૂછે છે કે-‘પુઢવીકાહણં મંતે ! જે મવિણ પુઢવીકાહણસુ ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્
 ને પૃથ્વીકાયિક પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે ‘કેવહયકાલ-
 ઢિહણસુ ઉવવજ્જંતિ’ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય
 છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહન્નેણં
 અંતોમુહુત્તઢિહણસુ ઉક્કોસેણં વાવીસવાસસહસ્સઢિહણસુ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! તે

ઉત્કર્ષેણ દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ પૃથિવીકાયિકો જીવઃ
 પૃથિવીકાયિકતયા ઉત્પચ્ચેત ઇત્યુત્તરમ્, 'તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં પુચ્છા' તે
 સ્વહ્લુ મદન્ત ! જીવા ઇકસમયેનેતિ પૃચ્છા હે મદન્ત ! તે પૃથિવીકાયિકા જીવાઃ
 પૃથિવીકાયિકેષુ ઇક સમયે કિયન્તઃ-કિયત્સંખ્યકા ઉત્પચ્ચન્તે ઇવં રૂપેણ પ્રશ્નઃ
 કર્ણીયઃ । મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અણુસમયં'
 અણુસમયમ્-પ્રતિસમયમ્ 'અવિરહિયા' અવિરહિતાઃ-વિચ્છેદરહિતાઃ, જલપ્રવાહ-
 વત્ત નિરન્તરાઃ 'અસંખેજ્જા ઉવવજ્જંતિ' અસંખ્યેયા ઉત્પચ્ચન્તે પ્રતિસમયમ્ અવિ-
 ચ્છિન્નરૂપેણ અસંખ્યાતાઃ સમુત્પન્ના મવન્તીત્યર્થઃ ૨ । તે 'છેવટ્ટસંઘયણી' સેવાર્ત્ત
 સંહનનવન્તો મવન્તીતિ ૩ । 'સરીરોગાહણા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં'
 તેષાં પૃથિવીકાયિકજીવાનાં શરીરાવગાહના જઘન્યતોઽંગુલસ્ય અસંખ્યેય-
 માગપ્રમાણા મવતિ 'ઉક્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં' ઉત્કર્ષેણાપિ અંગુલ-
 યિક જીવ જઘન્ય સે ઇક અન્તર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકો
 મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે
 પૃથિવીકાયિકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ-અથ ગૌતમ પુનઃપ્રશ્ન સે ઇસા પૂછતે
 હૈ-'તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં પુચ્છા' હે મદન્ત ! વે પૃથિવીકાયિક-
 જીવ પૃથિવીકાયિકો મેં ઇક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ઇસકે
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈ-'હે ગૌતમ ! વે પૃથિવીકાયિક જીવ
 પ્રત્યેક સમય મેં વિચ્છેદરહિત જલ પ્રવાહ કે જૈસા નિરન્તર-અવિચ્છિ-
 ન્નરૂપ સે-અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે રહતે હૈ' । ૨ ।

યે સેવાર્ત્ત સંહનન વાલે હોતે હૈ ૩ 'સરીરોગાહણા જહન્નેણં અંગુ-
 લસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં' ઇનકી
 શરીરાવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવે માગ પ્રમાણ ઓર

પૃથ્વીકાયિક ઓવ જઘન્યથી ઓક અંતર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ યાવીસ હજાર વર્ષની સાગદોષમથી
 સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને ઓવું
 પૂછે છે કે-તે ણં મંતે જીવા ઇગસમણં પુચ્છા' હે મગવન્ તે પૃથ્વીકાયિક
 ઓવો પૃથ્વીકાયિકોમાં ઓક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્ત-
 રમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે પૃથ્વીકાયિક ઓવો પ્રત્યેક સમયમાં
 વિચ્છેદ વગરના યાણીના વહેણની માફક નિરન્તર-અવિચ્છિન્ન રૂપથી અસં-
 ખ્યાતપણે ઉત્પન્ન થતા રહે છે. ૨ તેઓ સેવાર્ત્ત સંહનન વાળા હોય છે. ૩
 'સરીરોગાહણા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ
 અસંખેજ્જહમાગં' તેઓના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યા-

સ્યાસંસ્થાયેયભાગપ્રમાણૈવ શરીરાવગાહના પૃથિવીકાયિકજીવાનાં ભવતીતિ । સંસ્થાનેન તુ-‘મસૂરચંદસંઠિયા’ મસૂરચન્દ્રસંસ્થિતા મસૂરઃ-ધાન્યવિશેષસ્તસ્ય ચદ્વિદલમ્ તદ્વદ્ગોલાકારસંસ્થાનેન-આકારેણ સંસ્થિતાનિ તેષાં પૃથિવીકાયિક-જીવાનાં શરીરાણિ ભવન્તિ મસૂરવત્ ચન્દ્રવદ્વા ગોલાકારં શરીરં ભવતીત્યર્થઃ ૫ । ‘ચત્તારિલેસ્સાઓ’ ચત્તોલેશ્યા ભવન્તિ કૃષ્ણનીલકાપોતિકૃતૈજસાહ્યા-શ્વતસ્મૃ લેશ્યાઃ પૃથિવીકાયિકે ઉત્પિત્મૂનાં જીવાનાં ભવન્તીતિ ૬ । ‘જો સમ્મ-દિટ્ઠી’ જો સમ્યગ્દૃષ્ટયઃ, કિન્તુ ‘મિચ્છાદિટ્ઠી’ મિથ્યાદૃષ્ટયઃ પૃથિવીકાયિક જીવાઃ, ‘જો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ જો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, તે પૃથિવીકાયિકજીવા મિશ્રદૃષ્ટયોઽપિ ન ભવન્તીતિ ૭ । જ્ઞાનદ્વારે ‘જો જાણી’ જો જ્ઞાનિનઃ, અપિ તુ ‘અજ્ઞાણી’ અજ્ઞાનિનઃ પૃથિવીકાયિકજીવાઃ । પૃથિવીકાયિકજીવાનાં જ્ઞાનં ન ભવતિ, કિન્તુ અજ્ઞાનમેવેતિ । ‘દો અજ્ઞાણા નિયમ’ દ્વે અજ્ઞાને નિયમાત્ નિયમતો દ્વયજ્ઞાનિનઃ પૃથિવીકાયિકજીવાઃ, મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચેતિ ૭ । યોગદ્વારે

ઉત્કૃષ્ટ સે ખી અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હોતી હૈ, इनका संस्थान ‘मसूरचंदसंठिया’ मसूर की दाल के संस्थान जैसा होता है । अर्थात् इनके शरीर मसूर की दाल के जैसे गोल आकार वाले होते हैं । इनके कृष्ण, नील, कापोत और तैजस ये चार लेश्याएं होती हैं । ये ‘जो सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी जो सम्मामिच्छादिट्ठी’ न सम्यक् दृष्टि होते हैं और न सम्यग् मिथ्यादृष्टि होते हैं किन्तु मिथ्या दृष्टि होते हैं । ज्ञानद्वार में-‘जो ज्ञाणी’ ये ज्ञानी नहीं होते हैं किन्तु ‘अज्ञाणी’ अज्ञानी होते हैं । अज्ञानों में इनके नियम से ‘दो अज्ञाणा नियम’ मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान ऐसे दो अज्ञान ही होना हैं योगद्वार

તમા ભાગ પ્રમાણવાળી હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ આગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણવાળી હોય છે. તેઓનું સંસ્થાન, ‘મસૂરચંદસંઠિયા’ મસૂર અને ચંદ્રમાના સંસ્થાન જેવું હોય છે. અર્થાત્ તેઓના શરીરો. મસૂરની દાલ અને ચન્દ્રમાના જેવા ગોળ આકારવાળા હોય છે. તેઓને કૃષ્ણ, નીલ. કાપોત અને તૈજસ એ ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. ‘જો સમ્મદિટ્ઠી મિચ્છાદિટ્ઠી જો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ તેઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા હોતા નથી. તથા સમ્યગ્ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા પણ હોતા નથી. પરંતુ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા જ હોય છે. જ્ઞાન દ્વારમાં-‘જો જાણી’ તેઓ જ્ઞાની હોતા નથી. પરંતુ ‘અજ્ઞાણી’ અજ્ઞાની હોય છે. તેઓને અજ્ઞાનોમાં નિયમથી ‘દો અજ્ઞાણા નિયમ’ મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે, યોગદ્વારમાં ‘જો મળજોગી જો વયજોગી’

‘णो मणजोगी णो वयजोगी’ नो मनोयोगिनो नो वाग्योगिनो वाङ्मनोभ्यां विरहिता इत्यर्थः पृथिव्याद्येकेन्द्रियजीवानां वाङ्मनसोरभावात् किन्तु ‘कायजोगी’ काययोगिनः केवलं शरीरात्मक एव योगो भवति पृथिवीकायिकानामिति ९। उपयोगद्वारे—‘उवजोगो दुविहो वि’ उपयोगो द्विविधोऽपि साकारोपयोगोऽपि भवति अनाकारोपयोगोऽपि पृथिवीकायिकानां भवतीति १०। ‘चत्तारि सन्नाओ’ चतस्रः संज्ञाः आहारभयमैथुनपरिग्रहाख्याश्रतस्रः संज्ञा भवन्ति पृथिवीकायिकजीवानामिति ११। कषायद्वारे ‘चत्तारि कसाया’ चत्वारः कषायाः, क्रोधमानमायालोभाख्या श्रत्वारः कषायाः पृथिवीकायिकजीवानामिति भावः १२। इन्द्रियद्वारे—‘एगे फासिंदिए पन्नत्ते’ एकं स्पर्शनेन्द्रियम् प्रज्ञप्तम् इन्द्रियद्वारे एकमेव स्पर्शनेन्द्रियं भवति एकेन्द्रियत्वात् १३। ‘तिन्नि समुग्घाया’ त्रयः समुद्घाताः वेदनाकषायमारणान्तिका स्त्रयः समुद्घाताः पृथिवीकायिकजीवानां भवन्तीति भावः १४। वेदनाद्वारे—‘वेयणा दुविहा’ वेदना द्विविधा सुख-

में जो मणजोगी जो वययोगी’ ये पृथिवीकायिक जीव न मनोयोग वाले होते हैं और न वचनयोग वाले होते हैं—किन्तु ‘कायजोगी’ काययोग-वाले ही होते हैं। अर्थात् इनके काययोग ही एक योग होता है। उपयोग द्वार में इनके साकार उपयोग भी होता है और अनाकार उपयोग भी होता है, ‘चत्तारि सन्नाओ’ आहार, भय, मैथुन और परिग्रह ये चार संज्ञाएं इन पृथिवीकायिक जीवों के होती हैं। कषाय द्वार में ‘चत्तारि कसाया’ क्रोध, मान, माया और लोभ ये चार कषाये इनके होती हैं। इन्द्रिय द्वार में ‘एगे फासिंदिए पन्नत्ते’ इनके एक स्पर्शन इन्द्रिय ही होती है। तिन्नि समुग्घाया’ इनके वेदना, कषाय और मारणान्तिक ऐसे तीन समुद्घात होते हैं। वेदनाद्वार में—‘वेयणा

आ पृथ्वीकायिक ज्ञेय। मनोयोगवाणा होता नहीं। तथा वचनयोगवाणा पण्य होता नहीं परंतु ‘कायजोगी’ काय योगवाणा न होता है। अर्थात् तेजोने काययोग न ओक योग होता है। उपयोग द्वारमां—तेजोने साकार अने अनाकार ओ ओउ प्रकारना उपयोग होता है। ‘चत्तारि सन्नाओ’ आ पृथ्वीकायिक ज्ञेयने आधार, भय, मैथुन, अने परिग्रह ओ चार संज्ञाओ होता है।

कषायद्वारमां—‘चत्तारि कसाया’ तेजोने क्रोध, मान, माया अने दोष, ओ चार कषाये होता है। इन्द्रिय द्वारमा ‘एगे फासिंदिए पणत्ते’ तेजोने स्पर्शन इन्द्रिय ओ ओक न इन्द्रिय होता है। तिन्नि समुग्घाया’ तेजोने वेदना, कषाय, अने मारणान्तिक ओ त्रय समुद्घातो होता है। वेदना द्वारमां

દુઃખોભયાર્તિકા વેદના ભવતીતિ ભાવઃ ૧૫ । વેદદ્વારે—‘ળો ઇત્થિવેયગા ળો પુરિસવેયગા’ ળો સ્ત્રીવેદકા ભવન્તિ ળો પુરુષવેદકા ભવન્તિ કિન્તુ ‘ળપુંસગ-વેયગા’ નપુંસવેદકા ભવન્તિ પૃથિવીકાયિકજીવેષુ પુંસ્રીવેદો ન ભવતિ કિન્તુ સર્વે નપુંસકા એવ ભવન્તીતિ ૧૬ । ‘ઠિઈ જહન્નેળં અંતોમુહુત્તં’ સ્થિતિર્જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ‘ઉક્કોસેળં વાવીસં વાસસહસ્સાઈ’ ઉત્કર્ષેળ દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ પૃથિવીકાયિકજીવાનાં જઘન્યા સ્થિતિરન્તર્મુહૂર્તપમાણા, ઉત્કૃષ્ટા ચ દ્વાવિંશતિ-વર્ષસહસ્રપમાણા ઇતિ ભાવઃ ૧૭ । ‘અજ્ઞવસાણા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ અધ્યવ-સાયાઃ—વિચારાઃ પ્રશસ્તાઃ—શુભા અપિ ભવન્તિ અપ્રશસ્તાઃ—અશુભા અપિ ભવન્તિ, યદ્યપિ એકેન્દ્રિયાણાં મનસોઽપ્રતિપાદનાદ્ વિચાર એવ ન ભવતિ વિચારસ્ય મનો-જન્યત્વેન મનસોઽભાવે તજ્જન્યવિચારસ્યાપિ અભાવાત્ શુભાશુભાદયસ્તુ સંભાવનૈવ

દુવિહા’ ઇન પૃથિવી કાયિક જીવોં કે સુખ દુઃખાત્મક ડોનોં પ્રકાર કી વેદના હોતી હૈ, વેદદ્વારમેં યે ‘ળો ઇત્થિવેયગા, ળો પુરિસવેયગા’ કિન્તુ ‘ળપુંસગ વેયગા’ ન સ્ત્રીવેદવાલે હોતે હૈં, ન પુરુષ વેદવાલે હોતે હૈં કિન્તુ નપુંસક વેદવાલે હી હોતે હૈં । ‘ઠિઈ જહન્નેળં અંતોમુહુત્તં’ સ્થિતિ ઇનકી જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્તકી હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટસે ૨૨ હજાર વર્ષ કી હોતી હૈ । ‘અજ્ઞવસાણા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ ઇનકે વિચાર શુભ મી હોતે હૈં ઓર અશુભ મી હોતે હૈં । યદ્યપિ એકેન્દ્રિય જીવોં કે મન કા પ્રતિપાદન નહીં હુમા હૈં, અતઃ મન કે અભાવ સે ડનમેં વિચાર હી નહીં હોતા હૈ—ક્યોંકિ વિચાર મન સે હોતા હૈ મન કે અભાવ મેં વહ હોતા નહીં હૈ અતઃ યહાં શુભાશુભ વિચારોં કે હોને કી સમ્ભાવના હી નહીં હો સકતી હૈ—ફિર મી ભગવાન ને

—‘વેયગા દુવિહા’ આ પૃથ્વી કાયિક જીવોને સુખ ૩૫ અને દુઃખ ૩૫ એ જાને પ્રકારની વેદના હોય છે.

વેદ દ્વારમાં—‘ળો ઇત્થિવેયગા, ળો પુરિસવેયગા, ળપુંસગવેયગા’ તેઓ સ્ત્રીવેદ વાળા હોતા નથી તથા પુરુષ વેદ વાળા પણ હોતા નથી પરંતુ નપુંસક વેદવાળા જ હોય છે. ‘ઠિઈ જહન્નેળં અંતોમુહુત્તં’ તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ ભાવીસ હજાર વર્ષની હોય છે. ‘અજ્ઞવસાણા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ તેઓનું અધ્યવસાન—આત્મ પરિણામ શુભ પણ હોય છે. અને અપ્રશસ્ત અશુભ પણ હોય છે. જો કે એકેન્દ્રિય જીવોને મન હોવા વિષેનું પ્રતિપાદન થયું નથી.—કેમ કે—વિચાર મનથી થાય છે. મનના અભાવમાં વિચારો થતા નથી. જેથી અહિંયાં શુભ અને અશુભ વિચારો હોવાનો સંભાવ જ હોઈ શકતો શકતો નથી. છતાં પણ

સુદૂરપરાહતાઃ તથાપિ મગવતા કેવલાલોકેન દૃષ્ટવાત્ મગવતઃ સર્વજ્ઞસ્ય વચન શ્રદ્ધામાદાયૈવ તથાસ્વીકારસ્ય આવશ્યકત્વાત્તત્સ્વીકરણીયમિતિ ૧૮ । ‘અણુબંધો જહાઠિઈ’ અનુબંધો યથાસ્થિતિઃ, યેન પ્રકારેણ સ્થિતિઃ પ્રદર્શિતા તેનૈવપ્રકારેણાનુ બંધો જ્ઞાતવ્યઃ, અનુબંધો જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્ત્તરૂપઃ ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્ર રૂપ ઇતિ ૧૯ । ‘સે ણં મંતે !’ સ સ્વલ્લુ મદન્ત ! પ્રથમમ્ ‘પુઢવીકાઈ’ પૃથિવી- કાયિકઃ, તતો મૃત્વા ‘પુનરવિ પુઢવીકાઈ’ પુનરપિ પૃથિવીકાયિકઃ ‘ત્તિ’ ઇતિ- એવં ક્રમેણ ‘કેવડયં કાલં સેવેજ્ઞા’ ક્રિયન્તં કાલં પૃથિવીકાયિકસ્થિતિં સેવેત ‘કેવડયં કાલં ગડરાગઈ કરેજ્ઞા’ ક્રિયન્તં કાલં ગત્યાગતી કુર્વાત્ હે મદન્ત ! યો હિ પૃથિવીકાયિકો જીવઃ સ પૃથિવીકાયાત્ મૃત્વા પુનરપિ પૃથિવ્યામેવ જાતઃ

અપને કેવલજ્ઞાન રૂપ આલોક (પ્રકાશ) સે હસ વાત કો વહાં દેલા હૈ, હસલિયે સર્વજ્ઞોં કે વચન મેં શ્રદ્ધા રાખકર યહ કથન સ્વીકાર કરના હીં ચાહિયે ૧૮ ‘અણુબંધો જહા ઠિઈ’ જિસ પ્રકાર સે યહાં સ્થિતિ દિગ્વ- લાઈ ગઈ હૈં ડસી પ્રકાર સે અનુબંધ બીં જાનના ચાહિયે, હસ પ્રકાર અનુબંધ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ૨૨ હજાર વર્ષ કા હૈં ૧૯ અષ ગૌતમ પ્રભુ સે હસ પ્રકાર સે પૂછતે હૈં— ‘સે ણં મંતે ! પુઢવીકાઈ’ હે મદન્ત ! વહ પૃથિવીકાયિક જીવ જબ મરકર પુનઃ પૃથિવીકાયિક હો જાતા હૈં તો વહ હસ ક્રમ સે કિતને કાલ તક પૃથિવીકાયિક કી સ્થિતિ કા સેવન કરતા હૈં ? કિતને કાલ તક વહ વહાં ગમનાગમન કરતા હૈં ? અર્થાત્—જો પૃથિવીકાયિક જીવ હૈં વહ પૃથિવીકાયિક સે મરકર પુનઃ પૃથિવીકાયિક મેં હીં ઉત્પન્ન હોતા હૈં તો હસ ક્રમસે વહ કિતને કાલ તક પૃથિવીકાય કો સેવન કરતા હૈં ઓર

ભગવાને પોતાના કેવળ જ્ઞાન રૂપી આલોક (પ્રકાશ) થી આ વાત ત્યાં બોધ છે. જેથી સર્વજ્ઞ એવા પ્રભુના વચનમાં વિશ્વાસ રાખીને આ કથનનો સ્વીકાર કરવો જ બોધાયે. ૧૮, અણુબંધો જહા ઠિઈ’ જેવી રીતે અહિયાં સ્થિતિના સંબંધમાં કથન કર્યું છે. એજ રીતે અનુબંધના સંબંધનું કથન પણ સમજાવેલું. આ રીતે અનુબંધ-જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ ખાવીસ હજાર વર્ષનો છે. ૧૯ હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને ફરીથી પૂછે છે કે— ‘સે ણં મંતે ! પુઢવીકાઈ’ હે ભગવન તે પૃથ્વીકાયિક જીવ બ્યારે મરીને ફરીથી પૃથ્વી કાયિક થઈ જાય છે તો તે આ કેમથી કેટલા સમય સુધી પૃથ્વીકાયિકની સ્થિતિનું સેવન કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે

પુનરપિ પૃથિવ્યામેવ ઉત્પદ્યતે ઇવં ક્રમેણ કિયત્કાલપર્યન્તં પૃથિવીં સેવેત કિય-
ત્કાલપર્યન્તં ચ પૃથિવીતઃ પૃથિવ્યામેવ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાંહ
-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’
ભવાદેસેણ-ભવગ્ગહણે ભવાપેક્ષયેત્યર્થઃ દ્વે ભવગ્ગહણે ભવાપેક્ષયા દ્વૌ ભવો ભવતઃ
‘ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાઈ’ ભવગ્ગહણાઈ’ ઉત્કર્ષેણાસંખયેયાનિ ભવગ્ગહણાનિ ।
કાલાદેસેણં’ કાલાદેસેણ-કાલપ્રકારેણ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ ‘જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા’
જઘન્યેન દ્વે અન્તર્મુહુર્તે ‘ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જનં કાલં’ ઉત્કર્ષેણ અસંખયેયં કાલમ્
‘એવમ્ જાત્ત કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં યાવન્કુર્યાત્ ઉપરિષદ્દર્શિતજઘન્યોત્કૃષ્ટ-
કાલપર્યન્તં પૃથિવીકાયં સેવેત તથા-એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ પૃથિવ્યાં ગમનાગમને
કુર્યાત્ સોડયં કાયસંવેધઃ ૨૦ । ઇતિ પ્રથમો ગમઃ ૧ ।

અથ દ્વિતીયગમં દર્શયન્નાહ-‘સો ચેવ’ ઇત્યાદિ, ‘સો ચેવ જહન્ન-
કાલટિહિણ્ણુ ઉબ્બન્નો’ સ એવ-પૃથિવીકાયિકજીવ એવ જઘન્યકાલસ્થિ-
કિતને કાલ તક વહ પૃથિવી સે પૃથિવી સે હી ગમનાગમન કિયા કરતા
હૈ ? હસકે ઉત્તર પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈ-‘ગોયમા ! ભવાદેસેણં જહન્ને-
ણં દો ભવગ્ગહણાઈ, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાઈ’ ભવગ્ગહણાઈ’ હે ગૌતમ !
ભવકી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે દો ભવો કો ગ્રહણ કરને તક ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખયાત ભવો તક તથા ‘કાલાદેસેણં’ કાલકી અપેક્ષા
વહ જઘન્ય સે દો અન્તર્મુહુર્ત તક ઓર ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટસે ‘અસં-
ખેજ્જનં કાલં’ અસંખયાત કાલ તક પૃથિવીકાયકા સેવન કરતા હૈ !
ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ, એસા યહ
કાય સંવેધ હૈ ૨૦ । હસ પ્રકાર કા યહ કથન પ્રથમગમ રૂપ હૈ ।

અબ સૂત્રકાર દ્વિતીય ગમ કા કથન કરને કે લિયે ‘સો ચેવ જહન્ન-
કાલટિહિણ્ણુ ઉબ્બન્નો’ એસા સૂત્ર કહતે હૈ-હસમેં યહ પ્રકટ કિયા ગયા

છે કે-‘ગોયમા ! ભવાદેસેણં જહ્ણેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાઈ ભવ-
ગ્ગહણાઈ’ હે ગૌતમ ! ભવની અપેક્ષાએ તે જઘન્યથી બે ભવોને ગ્રહણ કરતાં
સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખયાત ભવો સુધી તથા ‘કાલાદેસેણં’ કાળની અપે-
ક્ષાએ તે જઘન્યથી બે અંતર્મુહુર્ત સુધી અને ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટથી ‘અસં-
ખેજ્જનં કાલં’ અસંખયાત કાળ સુધી પૃથ્વીકાયપણાતુ સેવન કરે છે. અને
એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે, એ પ્રમાણે આ કાયસં-
વેધ કહ્યો છે. ૨૦

આ રીતે આ કથન પહેલા ગમ રૂપ છે.

હવે સૂત્રકાર બીજા ગમનું કથન કરવા માટે ‘સો ચેવ જહન્ન કાલટિહિણ્ણુ
ઉબ્બન્નો’ એ પ્રમાણે સૂત્ર કહે છે આ સૂત્રથી એ બતાવ્યું છે કે-એ તે

તિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ યદિ ઉત્પન્નો ભવેત્ 'જહન્નેણં અંતોમુહુ-
ત્તદ્વિણ્ણસુ' જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ તથા—'ઉવકો-
સેણં વિ અંતોમુહુત્તદ્વિણ્ણસુ' ઉત્કર્ષેણાપિ અન્તર્મુહૂર્ત્તસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયેષુ સ
પૃથિવીકાયિકો જીવો યદિ જઘન્યોત્કુષ્ટાભ્યાગન્દર્મુહૂર્ત્તમાત્રજઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ
ઉત્પન્નો ભવેત્ તદા—'એવં ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા' એવમેવ વત્તવ્યતા નિરવશેપા-
વત્તવ્યા તથાહિ—હે મદન્ત ! યઃ પૃથિવીકાયિકો જીવો જઘન્યકાલસ્થિતિક-
પૃથિવીકાયિકે પૂત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ કિયત્કાલસ્થિતિકપૃથિવીકાયિકે-
પૂત્પત્તેત ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તસ્થિતિકેષુ ઉત્કુષ્ટતોડપ્યન્તમુહૂત્ત-
સ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકે પૂત્પદ્યતે । હે મદન્ત ! તે જીવાઃ એકસમયેન
કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે ગૌતમ ! અનુસમયમવિરક્ષિતા અસંખ્યેયા ઉત્પદ્યન્તે । સેવાર્ત-

હૈ કિ યદિ વહી પૃથિવીકાયિક જીવ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે
પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં તો જઘન્ય સે ઓર ઉત્કુષ્ટ સે મી
વહ અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ
'એવંચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા' યહાં પર મી યહી પૂર્વોક્ત વત્તવ્યતા
સંપૂર્ણ રૂપ સે કહની યાહિયે, જૈસે ગૌતમ જબ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં—
હે મદન્ત ! જો પૃથિવીકાયિક જીવ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે
પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ-
વાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—હે
ગૌતમ ! જઘન્ય સે વહ અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવી કાયિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર ઉત્કુષ્ટ સે મી વહ અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિ વાલે
પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં, 'હે મદન્ત ! એસે વે જીવ એક સમય

પૃથ્વીકાયિક એવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે, અને ઉત્કુષ્ટથી પણ તે અંતર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વી કાયિકોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે. તે 'એવં ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા' તે સંબંધમાં પણ આ
પૂર્વોક્ત કથન સમગ્ર રીતે કહી લેવું જોઈએ જેમકે—ગૌતમસ્વામી જ્યારે
પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન જે પૃથ્વીકાયિક એવ જઘન્ય કાળની
સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તે કેટલા કાળની
સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જઘન્યથી તે અંતર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિ-
કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કુષ્ટથી પણ તે અંતર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિ-
વાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હે ભગવન, એવા તે એવા એક

સંહનનવન્તઃ, શરીરાવગાહના જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામઙ્ગુલાસંખ્યેયમાગમ્, મસૂરસંસ્થાન-
સંસ્થિતાનિ શરીરાણિ ભવન્તિ, ચતસ્રો લેશ્યાઃ, નો સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ તુ મિથ્યા-
દૃષ્ટયઃ, નો જ્ઞાનિનઃ અપિ તુ અજ્ઞાનિનઃ, મત્યજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાનવન્તો નિયમતઃ, નો
મનોયોગિનો નો વાગ્યોગિનો વા કિન્તુ કાયમાત્રયોગિનઃ । દ્વિપ્રકારકોઽપિ-
ઉપયોગો ભવતિ ચતસ્રઃ સંજ્ઞા ભવન્તિ, ચત્તારઃ કષાયાઃ, એકમેવ સ્પર્શ-
નેન્દ્રિયમ્, ત્રયઃ સમુદ્ઘાતાઃ, વેદના દ્વિવિધા, નો સ્ત્રી વેદકા નો પુરુષવેદકાઃ

મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ । વહાં
પ્રત્યેક સમય મેં વિના કિસી વ્યવધાન કે-અવિચ્છિન્ન રૂપ સે-અસં-
ખ્યાત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, इनके सेवार्त्त संहनन होता है, शरीरावगा-
हना जघन्य से और उत्कृष्ट से अङ्गुल के असंख्यातवे' भागरूप होती है,
मसूरकी दाल के जैसा इनका आकार होना है, इनके पूर्वोक्त चार लेश्याएं
होती हैं । ये मिथ्या दृष्टि ही होते हैं । सम्यग्दृष्टि या मिश्रदृष्टि ये नहीं
होते हैं । ये ज्ञानी नहीं होते हैं-किन्तु मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान वाले
होते हैं । मनोयोगी एवं वाग्योगी ये नहीं होते हैं केवल काययोगी ही
होते हैं । साकार उपयोग और अनाकार उपयोग इस प्रकार के दोनों
उपयोग वाले ये होते हैं । इनके पूर्वोक्त चार संज्ञाएं होती हैं और
चार कषायें होती हैं । इन्द्रियद्वार में इनके केवल एक स्पर्शन इन्द्रिय
ही होती है, इनके आदि के वेदना कषाय और मारणान्तिक ऐसे तीन

સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ।
ત્યાં એક સમયમાં કેઇ પણ વ્યવધાન વિના-અવિચ્છિન્ન પણાથી અસંખ્યાત
જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓને સેવાર્ત સંહનન હોય છે. શરીરની અવગા-
હના જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી આંગળના અસંખ્યાતમાં લાગ પ્રમાણવાળી
હોય છે. મસૂરની દાલ અને ચંદ્રમા જેવો તેનો ગોળ આકાર હોય છે.
તેઓને કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તૈજસ એ ચાર લેશ્યાઓ હોય
છે. તેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે. તેઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિ યા મિશ્રદૃષ્ટિ
હોતા નથી. તેઓ જ્ઞાની હોતા નથી. પરંતુ મતિ અજ્ઞાન અને
શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. તેઓ મનોયોગ વાળા અને વચન
યોગવાળા હોતા નથી પરંતુ કાયયોગ વાળા જ હોય છે. તેઓ સાકાર ઉપ-
યોગ અને અનાકાર ઉપયોગ એમ બન્ને પ્રકારના ઉપયોગ વાળા હોય છે.
તેઓને આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ચાર સંજ્ઞાઓ હોય છે. અને
ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર કષાયો હોય, છે ઇન્દ્રિય દ્વારમાં-
તેઓને ફક્ત એક જ-સ્પર્શન ઇન્દ્રિય જ હોય છે. તેઓને વેદના, કષાય,

અપિ તુ નપુંસકવેદકાઃ, સ્થિતિર્જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાવિંશતિર્વર્ષ-
સહસ્રાણિ, અધ્યવસાયાઃ પ્રશસ્તા અપ્રશસ્તા અપિ, અનુબન્ધો જઘન્યેન
અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ । સ મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાઃ, તતઃ
પૃથિવીકાયિકાત્ મૃત્વા પુનરપિ પૃથિવીકાયિકોઽભવત્ એવં ક્રમેણ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં
પૃથિવીગતિં સેવેત તથા ક્રિયત્કાલપર્યન્તં ગમનાગમને કુર્યાત્ હે ગૌતમ ! મવાદે-

સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । સુખ દુઃખ રૂપ દોનોં પ્રકાર કી હનકે વેદના હોતી
હૈં, યે નપુંસક વેદ વાલે હી હોતે હૈં । હનમેં સ્ત્રીવેદ ઓર પુરુષ વેદ
નહીં હોતા હૈં । સ્થિતિ હનકી જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કી હોતી હૈં
ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ હજાર વર્ષ કી હોતી હૈં, અધ્યવસાય-વિચાર હનકે
પ્રશસ્ત ઓર અપ્રશસ્ત દોનોં પ્રકાર કે હોતે હૈં । અનુબન્ધ ઘર્યા જઘન્ય સે
એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ૨૨ હજાર વર્ષ કા હૈં ।

કાયસંવેધ કો લેકર અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—હે મદન્ત !
વહ પૃથિવીકાયિક જીવ પૃથિવીકાયિક સે મરકર પુનઃ જય પૃથિવી-
કાયિક હોતા હૈં ઓર હસી પ્રકાર સે વહ પુનઃ પૃથિવીકાયિક સે મર-
કર પુનઃ પૃથિવીકાયિક હોતા હૈં તો હસ કમ સે વહ કિતને કાલ તક
પૃથિવી ગતિ કા સેવન કરતા હૈં ઓર કિતને કાલ તક વહ ઉસમેં
ગમનાગમન કરતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં—હે

અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે. તેઓને સુખરૂપ અને દુઃખ
રૂપ એમ બન્ને પ્રકારની વેદના હોય છે. તેઓ નપુંસક વેદવાળા જ હોય
છે. તેઓમાં સ્ત્રીવેદ અને પુરુષ વેદ હોતા નથી. તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી
એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની હોય છે. અધ્ય-
વસાય-વિચાર તેઓનો પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એમ બન્ને પ્રકારનો હોય
છે. તેઓનો અનુબન્ધ-જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨
બાવીસ હજાર વર્ષનો હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી કાયસંવેધના સંબંધમાં પ્રશ્નને એક પૂછે છે કે—હે
ભગવન્ તે પૃથિવીકાયિક જીવ પૃથિવીકાયિકપણથી મરીને ફરીથી જન્મને પૃથિ-
વીકાયિક થાય છે. અને એજ રીતે તે ફરીથી પૃથિવીકાયિક પણામાંથી મરીને
ફરીથી પૃથિવીકાયિક થાય છે. તો આ કમથી તે કેટલા કાળ સુધી તે તેમાં
ગમનાગમન કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—હે ગૌતમ !

શેન જઘન્યેન મવદ્વયગ્રહણમ્ ઉત્કૃષ્ટતોડસંરૂપેયમવગ્રહણમ્, કાલાદેશેન જઘન્યતો દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે ઉત્કૃષ્ટતોડસંરૂપેયઃ કાલઃ, એતાવત્કાલપર્યન્તં સેવેત તથા એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ ગમનાગમને કુર્યાત્, એતદેવ સર્વમ્ 'એવં ચેવ વત્તવ્વયા' ઇતિ પ્રકારણેન ધ્વનિતમ્ । સોડયં કાયસંવેધ ઇતિ દ્વિતીયો ગમઃ ૨ ।

અથ તૃતીય ગમં દર્શયન્નાહ-‘સો ચેવ ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિ, ‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહપ્પુ ઉવવન્નો’ સ એવ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકેષૂપપન્નઃ । ‘જહન્નેણં બાવીસવાસસહસ્સદ્વિહપ્પુ’ જઘન્યેન દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ ‘ઉક્કોસેણ વિ બાવીસવાસસહસ્સદ્વિહપ્પુ’ ઉત્કર્ષેણાડપિ દ્વાવિંશતિ-વર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પન્નો મવતિ ‘સેસં તં ચેવ જાવ અણુવં-ગૌતમ્ । મવ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે દો મવોં કો ગ્રહણ કરને તક્ક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંરૂપાત મવોં તક્ક તથા-કોલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે વહ દો અન્તર્મુહૂર્તં તક્ક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંરૂપાત કાલ તક્ક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ‘હતને હી કાલ તક્ક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ, યહી સબ ‘એવં ચેવ વત્તવ્વયા’ હસ પ્રકરણ સે યહાં ધ્વનિત હુઆ હૈ । એસા યહ દ્વિતીય ગમ હૈ ।

અવ સૂત્રકાર તૃતીય ગમ કો દિશ્વલને કે લિયે ‘સો ચેવ ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર કહતે હૈ-‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહપ્પુ ઉવવન્નો’ સો વહ પૃથિવીકાયિક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ ‘જહન્નેણં બાવીસવાસસહસ્સદ્વિહપ્પુ ઉક્કોસેણ વિ બાવીસવાસસહસ્સદ્વિહપ્પુ’ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ‘સેસં તં ચેવ’ બાકી

ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી તે બે ભવોને શરૂ કરતાં સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત ભવો સુધી તથા કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી તે બે અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. આ કથન ‘એવં ચેવ વત્તવ્વયા’ આ કથનથી અહિયાં શરૂ કરાયું છે. આ રીતે આ બીજો ગમ કહ્યો છે. ૨

હવે સૂત્રકાર ત્રીજા ગમનું કથન કરવા માટે નીચે પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહે છે. ‘સો ચેવ ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિ

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહપ્પુ ઉવવન્નેજ્જા’ તે પૃથ્વીકાયિક જીવ ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વિકાયિકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે તે જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘બાવીસવાસસહસ્સદ્વિહપ્પુ ઉક્કોસેણ વિ બાવીસવાસસહસ્સદ્વિહપ્પુ’ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા પૃથ્વિકાયિકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘સેસં તં

ધોત્તિ' શેષ' તદેવ યાવદનુબન્ધ इति, स एव पृथिवीकायिको जीवो यदि उत्कृष्ट-
 कालस्थितिकपृथिवीकायिकेषु उत्पद्यते तदा जघन्योत्कृष्टाभ्यां द्वाविंशतिवर्ष-
 सहस्रस्थितिकपृथिवीकायिकेषु उत्पद्यते इत्यादिकं सर्वं प्रथमगमपठितमेव इहापि
 ज्ञातव्यमेव, क्रियत्पर्यन्तं प्रथमगमपठितमिहअध्येतव्यं तत्राह—'जाव' इत्यादि,
 'जाव' यावत् अनुबन्धः परिमाणादारभ्य अनुबन्धान्तं सर्वमपि प्रकरणमिहाध्येतव्य-
 मिति । परन्तु प्रथमगमापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तद्वर्शयति—'नवरं' इत्यादि 'नवरं
 जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' नवरम्—केवलम् एतावानेव भेदः, द्वितीय

કા ઓર સ્વ કથન યાવત્ અનુબન્ધ તક પૂર્વોક્ત પ્રથમ ગમ જૈસા હી
 જાનના ચાહિયે, અર્થાત્-પરિમાણ સે લેકર અનુબન્ધ તક કા સ્વ પ્રક-
 રણ યહાં પ્રથમ ગમકે અનુસાર કહના ચાહિયે, પરન્તુ 'નવરં' ડસકી
 અપેક્ષા યહાં વિશેષતા હસ પ્રકાર સે હૈ—'જહન્નેણં એક્કો વા દો વા
 તિન્નિ વા' યહાં તૃતીય ગમ મેં જઘન્ય સે એક સમય મેં એક અથવા દો
 અથવા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે
 હૈં । તાત્પર્ય હસ કથન કા એસા હૈ કિ-પ્રથમ ગમ પરિમાણ દ્વાર મેં
 પ્રત્યેક સમય મેં નિરન્તર અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં એસા કહા ગયા હૈ,
 એસા હી કથન દ્વિતીય ગમ મેં બી પરિમાણ દ્વાર મેં કિયા ગયા હૈ,
 ક્યોંકિ ઘહાં ઉત્પન્ન હોનેવાલે બહુત હોતે હૈં, હસલિયે ઘહાં અસંખ્યાત
 પદ પ્રયુક્ત હુઆ હૈ । પરન્તુ હસ તૃતીય ગમ મેં પરિમાણ દ્વારમેં જબ એસા

ચેવ' બાકીનું બીજુ તમામ કથન યાવત્ અનુબન્ધ સુધીનું પહેલા કહેલા પહેલા
 ગમ પ્રમાણે જ સમજવું અર્થાત્-પરિમાણથી લઈને અનુબન્ધ સુધીનું તમામ
 કથન અહિં પહેલા ગમ અનુસાર કહી લેવું પરંતુ 'નવરં' તે કથન કરતાં અહિં
 જે વિશેષપણ છે તે આ રીતે છે. 'જહન્નેણં એક્કો વા દો વા તિન્નિ વા' આ
 ત્રીણ ગમમાં જઘન્યથી એક સમયમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ અને
 ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય
 એ છે કે-પહેલા ગમના પરિમાણ દ્વારમાં એક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત
 ઉત્પન્ન થાય છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. એજ રીતનું કથન આ ત્રીણ દ્વારના
 પરિમાણ દ્વારમાં કહ્યું છે. કેમકે ત્યાં ઉત્પન્ન થવાવાળા ઘણા હોય છે. જેથી
 ત્યાં અસંખ્યાત એ પદનો પ્રયોગ કરેલ છે. પરંતુ આ ત્રીણ ગમમાં પરિ-
 માણ દ્વારમાં જ્યારે એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે, કે એક સમયમાં ત્યાં
 કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? તો એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ત્યાં એવું કહ્યું છે કે-જઘ-

પરિણામદ્વારે યત્ જઘન્યત્ એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા 'ઉક્રોસેણં સંખેજ્જા વા અસં-
 સ્ખેજ્જા વા ઉવ્વજ્જિજ્જા' ઉત્કુષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા ઉત્પદ્ધેરન, પ્રથમ-
 ગમે ક્રિયન્ત્ એકસમયે સમુત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નસ્ય અનુસમયમવિરહિતા અસંખ્યાતા
 ઉત્પદ્યન્તે તત્ર પૂર્વ દ્વયો ગમયો સ્તત્રોત્પિત્ત્મૂનાં વહુત્વેનાસંખ્યેયા એવોત્પદ્યન્તે
 इत्यુત્તરં દત્તમ્, इह તુ એકસમયે ક્રિયન્ત્ ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા
 દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટત્ એકત આરમ્ભ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા ઉત્પદ્યન્તે,
 ઉત્કુષ્ટસ્થિતિષુ ઉત્પત્તિયોગ્યાનામલ્પત્વેન એકાદીનામપિ ઉત્પાદસંજ્ઞાવાત્, इत्यુ-
 ત્તરમ્, એતાવદ્ અનયોર્વૈલક્ષણ્યમિતિ। પરિમાણલેશ્યા દષ્ટિજ્ઞાનાજ્ઞાનાદિકં સર્વમપિ
 પ્રથમગમનદેવ જ્ઞાતવ્યમ્। કાયસંવેધે તુ 'મવાદેસેણં જઘન્નેણં દો મવગ્ગહણાં
 ઉક્રોસેણં અદ્ધમવગ્ગહણાં' મવાદેશેન મવાપેક્ષયા કાયસંવેધો મવદ્વયગ્ગહણાત્મકઃ
 પૃથિવ્યાઃ પ્રથમો મવઃ, દ્વિતીયોઽપિ પૃથિવ્યા એવ, ઉત્કુષ્ટતોઽષ્ટમચ્ચગ્ગહણાનિ-
 ઉત્કુષ્ટતઃ પૃથિવીકાયિકજીવાનામષ્ટ મવગ્ગહણાનિ મવન્તીતિ। અયમત્રાભિમાય-

પ્રશ્ન પૂછા ગયા હૈ કિ એક સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો
 વહાં એસા ઉત્તર મેં કહા ગયા હૈ કિ જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા
 ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કુષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન
 હોતે હૈં। ક્યોંકિ ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ ચાલોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય જીવ અલ્પ
 હોતે હૈં હસલિયે વહાં એક આદિકોં કા મી ઉત્પાદ હોના સમ્ભવ
 હોતા હૈ। યહી દો ગમેં કી અપેક્ષા હસ ગમ મેં મિન્નતા હૈ। ચાકી કા
 ઓર સવ કથન, પરિમાણ, લેશ્યા, દષ્ટિ, જ્ઞાનાજ્ઞાન આદિ કા પ્રથમ
 ગમ કે જૈસા હૈ। કાયસંવેધ મેં મવકી અપેક્ષા જઘન્ય દો મવ ઓર
 ઉત્કુષ્ટ આઠ મવ તથા કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક
 ૨૨ હજાર વર્ષ ઓર ઉત્કુષ્ટ : એક લાખ ૭૬ હજાર વર્ષ હૈ, હતને કાલ
 તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ, યહાં એસા અભિપ્રાય હૈ-કિ

ન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કુષ્ઠથી એકથી લઈને
 અથવા સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત સુધી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે કેમકે ઉત્કુષ્ટ
 સ્થિતિવાળાઓમાં ઉત્પત્તિને યોગ્ય એવા જીવો થોડા હોય છે. જેથી ત્યાં એક
 વિગેરેના ઉત્પાદ થવાનો પણ સંભવ રહે છે. એજ વાતની આ બે ગમે
 કરતાં આ ગમમાં જુદાઈ છે. બાકીનું બીજું તમામ કથન પરિમાણ, લેશ્યા,
 દષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, વિગેરેનું કથન પહેલા ગમ પ્રમાણે જ છે. કાયસંવે-
 ધમાં ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી બે ભવો અને ઉત્કુષ્ઠથી આઠ ભવ તથા
 કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ અને
 ઉત્કુષ્ઠથી એક લાખ ૭૬ છોંતેર હજાર વર્ષ છે. એટલા કાળ સુધી તે એ
 ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે ગતિમાં ગમનાગમન

યન્ન સંવેધે પક્ષઢ્યારય મધ્યે એકસ્મિન્નપિ પક્ષે ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્ભવતિ, તન્નોત્કર્ષતોડ-
ષ્ટૌ ભવગ્રહણાનિ, એતદ્વિન્નસ્થલે તુ અસંખ્યેવાનિ, તન્નશ્રેતોત્પત્તિવિષયભૂત જીવે-
પૂત્કૃષ્ટા સ્થિતિરિત્યુત્કર્ષતોડષ્ટૌ ભવગ્રહણાનિ કથિતાનિ, એવમગ્રેડપિ યથા યથં
જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાલીસં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુદ્દુત્તમઞ્ઞહિયાઈં’
કાલાદેશેન-કાલમકારેણ કાલાપેક્ષયા કાયસંવેધઃ જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્ષ-
સહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તામ્બધિકાનિ, અન્તર્મુહૂર્તાધિકઢાવિંશતિર્વર્ષાદસાત્મકઃ કાલા-
પેક્ષયા કાયસંવેધઃ, અઞ્જ જઘન્યેન યત્ દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણીત્યુક્તં તત્ ઉત્પત્તિ
સ્થાનભૂતાનાં પૃથિવીકાયિકાનાપુત્કૃષ્ટસ્થિતિકત્વાદુક્તમ્, યચ્ચ અન્તર્મુહૂર્તામ્બ-

કાયસંવેધ મેં જો અવાદેશ સે દો અવગ્રહણ રૂપ કાયસંવેધ કહા ગયા
હૈ સો ઉત્તમેં પ્રથમ અવ પૃથિવી કા હૈ ઓર દ્વિતીય અવ મી પૃથિવી કા
હી હૈ, તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો આઠ અવ ગ્રહણ રૂપ કાયસંવેધ કહા હૈ
સો જિસ સંવેધ મેં દો પક્ષકે વીચ એક મી પક્ષ મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોતી
હૈ વહાં ઉત્કૃષ્ટ સે કાયસ્થિતિ અવગ્રહણ રૂપ હોતી હૈ, તથા ઇસસે
મિન્ન સ્થલ મેં અસંખ્યાત અવગ્રહણ રૂપ હોતી હૈ, ઇસીલિયે યહાં ઉત્પત્તિ
કે વિષયભૂત જીવોં મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આઠ અવ ગ્રહણ રૂપ કહી ગઈ
હૈ । ઇસી પ્રકાર સે આગે મી યથાયોગ્ય રૂપ સે જાનના ચાહિયે ।

‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાલીસં વાસસહસ્સાઈં, અંતોમુદ્દુત્તમઞ્ઞહિ-
યાઈં’ કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ ઇસ સૂત્ર કે અનુસાર મગટ હી ફર
દિયા ગયા હૈ । યહાં જઘન્ય સે જો અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ
કા કાયસંવેધ કહા હૈ વહ ઉત્પત્તિસ્થાનભૂત પૃથિવીકાયિકોં કી

કહે છે. અહિયાં એવો અભિપ્રાય છે કે-કાયસંવેધમાં ભવાદેશથી બે
ભવોના અહંબુ રૂપ કાયસંવેધ કહેલો છે. તે તેમાં પહેલો ભવ પૃથિવિકાયિક-
કનો છે અને બીજો ભવ પણ પૃથિવિકાયિકનો જ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી બે આઠ
ભવોના અહંબુ રૂપ કાયસંવેધ કહ્યો છે, તે બે સંવેધમાં બે પક્ષ પૈકી એક
પણ પક્ષમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોતી નથી. ત્યાં ઉત્કૃષ્ટથી કાયસ્થિતિ ભવઅહંબુ
રૂપ હોય છે, અને તે શિવાયના સ્થળમાં અસંખ્યાત ભવ અહંબુ રૂપ હોય
છે. તેથી અહિયાં ઉત્પત્તિના વિષયભૂત ભવોમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આઠ ભવ
અહંબુ રૂપ કહી છે. એજ રીતે આગળ પણ યથાયોગ્ય પણાથી સમજ લેવું.

‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાલીસં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુદ્દુત્તમઞ્ઞહિયાઈં’
કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ આ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે કહી જ શકાય છે.
અહિયાં જઘન્યથી બે બે અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ સુધીનો
કાયસંવેધ કહેલ છે. તે ઉત્પત્તિ સ્થાનવાળા પૃથિવિકાયિકોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને

ધિકાનીત્યુક્તં તત્ પૃથિવીકાયેપૃત્પિત્સોઃ પૃથિવીકાયિકસ્ય ઔધિકત્વેऽપિ જઘન્ય-
કાલસ્ય વિવક્ષાકરણેન અન્તર્મુહૂર્ત્તસ્થિતિકત્વાદુક્તમિતિ । ‘ઉવકોસેણં છાવત્તરિ-
વાસસહસ્સુત્તરં સયસહસ્સં’ ઉત્કર્ષેણ ષટ્સપ્તતિવર્ષસહસ્રોત્તરં શતસહસ્રમ્, ષટ્સપ્ત-
વર્ષસહસ્રોત્તરલક્ષપ્રમાણક (૧૭૬૦૦૦) કાલાપેક્ષયા કાયસંવેધો ભવતિ, દ્વાવિ-
શતેર્વર્ષસહસ્રાણામષ્ટાભિર્ભવગ્રહણે ગુણે ષટ્સપ્તતિ વર્ષસહસ્રાધિકં વર્ષલક્ષં ભવ-
તીતિ ૧૭૬૦૦૦ । ‘એવમ્ કાલં જાવ કરંઽજા’ એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્,
એતાવન્તં જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામુપરિદર્શિતકાલપર્યન્તં પૃથિવીકાયિકો જીવઃ પૃથિવી-
કાયં સેવેત તથા એતાવન્તમેવ કાલં ગમનાગમને કુર્યાદિતિ તૃતીયો ગમ इति ૩ ।

અથ ચતુર્થ ગમં પ્રદર્શયન્નાહ-‘સો ચેવ અપ્પણા’ ઇત્યાદિ, ‘સોચેવ અપ્પણા
જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ’ સ એવાऽऽત્મના જઘન્યકાલસ્થિતિકો જાતઃ સ એવ-

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કો લેકર કહા હૈ તથા હસમેં જો અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિ-
કતા કહી ગઈ હૈ વહ પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય પૃથ્વી-
કાયિક કી ઔધિકતા મેં બી જઘન્ય કાલકી વિવક્ષા કરને સે કી ગઈ
હૈ । તથા જો ‘ઉવકોસેણં છાવત્તરિવાસસહસ્સુત્તરં સયસહસ્સં’ ૧૭૬-
૦૦૦ કા કાયસંવેધ કાલ કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ સે કહા ગયા હૈ, સો વહ
૨૨ હજાર કો આઠ ભવ ગ્રહણોં સે ગુણા કરને પર ૧૭૬૦૦૦ વર્ષ હોને
કે કારણ કહા ગયા હૈ, હસ પ્રકાર વહ પૃથિવીકાયિક જીવ પૃથિવી
કાયકા હતને કાલ તક સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ
ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । યહ તૃતીય ગમ હૈ ૩ ।

અવ સૂત્રકાર ચતુર્થ ગમ કો કહતે હૈ-‘ઓ ચેવ અપ્પણા જહ્ણ-
કાલદ્વિહો’ હસમેં ઉન્હોને યહ પ્રકટ કિયા હૈ કિ વહી એકન્દ્રિય

લેઁને કહેલ છે. તથા તેમાં જે અન્તર્મુહૂર્ત્તનું ઔધિકપણું કહ્યું છે, તે પૃથ્વી-
કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અપૃકાયિકના ઔધિકપણામાં પણ જઘન્યકા-
ળની વિવક્ષા કરવાથી કહેવામાં આવી છે. તથા જે ‘ઉવકોસેણં છાવત્તરિવાસસહ-
સ્સુત્તરં સયસહસ્સં’ ૧૭૬૦૦૦ એક લાખ છાંતેર હજારને કાયસંવેધ કાળની
અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટથી કહેલ છે. તે તે ૨૨ બાવીસ હજારને આઠ લાખ અહ-
ણીથી ગુણવાથી ૧૭૬૦૦૦ એક લાખ છાંતેર હજાર વર્ષ થવાના કારણથી
કહેલ છે. એ રીતે તે પૃથ્વીકાયિક જીવ પૃથ્વીકાયનું આટલા કાળ સુધી
સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે.

આ રીતે આ કાયસંવેધ સુધીને ત્રીજો ગમ કહ્યો છે.

હવે સૂત્રકાર એથા ગમનો પ્રારંભ કરવા માટે ‘સો ચેવ અપ્પણા જહ-
ણકાલદ્વિહો’ આ પ્રમાણેનો આ સૂત્રપાઠ કહ્યો છે. આ સૂત્રપાઠથી તેઓએ

એકેન્દ્રિયપૃથિવીકાર્યકજીવ એવ યદિ સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકો ભવેત્ અથ ચ પૃથિવીકાર્યિકેષુ એવોત્પદ્યેત તદા—‘સો ચેવ પદ્યમિલ્લઓ ગમઓ માણિયવ્વો’ સ એવ પ્રથમો ગમો મણિતવ્યઃ, ચતુર્થગમે પ્રથમગમોક્તમેવ સર્વં પરિમાણોત્પાદાદિકં કાયસંવેધાન્તં જ્ઞાતવ્યમ્, કેચ્છં પ્રથમગમે ચતસ્રો લેશ્યાઃ પ્રતિપાદિતાઃ, इह तु तिस्र एव लेश्या भवन्तीति वक्तव्यम् एतदेव दर्शयति—‘नवरं’ इत्यादि, ‘नवरं लेस्साओ तिन्नि’ नवरम्—केवलम् लेश्याः कृष्णनीलरूपोत्पत्तिः आद्यास्तिस्र एव लेश्या भवन्तीति। चतुर्थगमे ‘लेस्साओ तिन्नि’ इति जघन्यस्थितिकेषु देवो नोत्पद्यते इति तेजोलेश्या तेषु नास्तीति। तथा—‘ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं’ स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहुत्तम् उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं’ उत्कर्षेणाऽपि अन्तर्मुहुत्तम्, जघन्योत्कृष्टाभ्यामन्त-

પૃથિવી કાર્યિક જીવ યદિ જઘન્ય સ્થિતિ કો લેક્કર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ ઓર આગે વહ વહાં સે મરકર પુનઃ પૃથિવીકાર્યિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ—તો હસ સ્થિતિ મેં યહાં ચતુર્થ ગમ મેં પ્રથમ ગમ મેં કથિત હી સ્વ પરિમાણ ઉત્પાદ આદિ વિષય કાયસંવેધાન્ત તદ્દ કા કહ લેના ચાહિયે, પરન્તુ હસ ચતુર્થ ગમમેં પૂર્વોક્ત પ્રથમ ગમ મેં કિયે ગયે કથન સે યદિ કોઈ વિશેષતા હૈ તો વહ હસ પ્રકાર સે હૈ—પ્રથમ ગમમેં ઉસકે ચાર લેશ્યાએં કહી ગઈ હૈ ઓર યહાં ઉસકે ત્રીન લેશ્યાએં કહી ગઈ હૈ, યહી વાત ‘નવરં તિન્નિ લેસ્સાઓ’ ‘હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા સૂત્રકારને પ્રકટ કી હૈ કૃષ્ણ નીલ ઓર કાપોતિક એસી ચે લેશ્યાએં યહાં હોતી હૈ। તેજોલેશ્યા યહાં નહીં હોને કા કારણ યહ હૈ કિ યહાં જઘન્ય સ્થિતિ-વાલોં મેં દેવોં કા ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ, તથા ‘ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુ-હુત્તં ઉક્કોસેણ વિ’ યહાં સ્થિતિ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી હૈ

એ રહું છે કે—તે એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાર્યિક જીવ ને જઘન્યકાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, અને ત્યાંથી મરીને પાછા પૃથ્વીકાર્યિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયો છે, તો આ સ્થિતિમાં આ ચોથા ગમમાં પડેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેના પરિમાણ, ઉત્પાદ, વિગેરે કાયસંવેધ સુધિનો વિષય સમજવો. પરંતુ આ ચોથા ગમમાં પૂર્વોક્ત પડેલા ગમમાં કહેલ કથનથી ને કાંઈ વિશેષપણ છે, તો તે આ પ્રમાણે છે—પડેલા ગમમાં તેને ચાર લેશ્યાઓ કહી છે. અને આ ચોથા ગમમાં તેને ત્રણ લેશ્યા કહી છે, એજ વાત ‘નવરં તિન્નિ લેસ્સાઓ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવી છે, અહીયાં કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોતિક એ ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. અહિયાં તેજોલેશ્યા કહી નથી તેનું કારણ એ છે કે—અહિયાં જઘન્ય સ્થિતિવાળાઓમાં દેવોનો ઉત્પાદ થતો નથી. તથા ‘ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણ વિ’ અહીયાં સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે, અને

મુહૂર્તપ્રમાણૈવ સ્થિતિરિતિ માત્રઃ। ‘અપસત્થા અજ્ઞવસાણાઃ’—અપ્રશસ્તા અધ્યવસાયાઃ, અધ્યવસાયાઃ વિચારાઃ, તે ચ ન તેષાં શુભભાવનારૂપા અપિતુ અશુભભાવનારૂપા એવેતિ । ‘અણુબંધો જહા ઠિઈ’ અનુબન્ધો યથા સ્થિતિઃ, યેનૈવ પ્રકારેણ સ્થિતિઃ કથિતા તેનૈવ પ્રકારેણ અનુબન્ધોઽપિ જ્ઞાતવ્યઃ, જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામ્ અન્તર્મુહૂર્ત્તાત્મક એવ, ‘સ્થિત્યાત્મકત્વાદનુબન્ધસ્યેતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેપમ્—લેશ્યાસ્થિત્યધ્યવસાયાનુબન્ધાતિરિક્તં સર્વમપિ દૃષ્ટિમસુદ્ધાતજ્ઞાનાજ્ઞાનાદિક તદેવ—પ્રથમપ્રકરણપઠિતમેવ હાધ્યેતવ્યમિતિ ચતુર્થો ગમ્ ઇતિ ૪ ।

અથ પશ્ચમગમં દર્શયતિ—‘સો ચેવ’ ઇત્યાદિ, ‘સો ચેવ જહન્નકાલઃ ક્ષિપ્તસુ ઉવવન્નો’ સ એવ—પૃથિવીકાયિકજીવ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિક પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પન્નો भवेत् તદા ‘સચ્ચેવ ચતુર્થગમવત્તત્ત્વવ્યા

ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી હૈ । ‘અપસત્થા અજ્ઞવસાણા’ અધ્યવસાય વિચાર યહાં અપ્રશસ્ત હોતે હૈં શુભભાવના રૂપ વે યહાં નહીં હોતે હૈં કિન્તુ અશુભ ભાવના રૂપ હોતે હૈં । અનુબન્ધ તો સ્થિત્યાત્મક હોને સે યહાં જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર્મુહૂર્ત્તાત્મક હી હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ લેશ્યા સ્થિતિ અધ્યવસાય એવં અનુબન્ધ કે સિવાય ઔર સ્વ દૃષ્ટિ સમુદ્ધાત જ્ઞાનાજ્ઞાન આદિ વિષયક કથન પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી હૈ । એસા યહ ચતુર્થ ગમ હૈ । ૪।

પંચમ ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સો ચેવ જહન્ન કાલઃ ક્ષિપ્તસુ ઉવવન્નો’ યદિ વહી જઘન્ય સ્થિતિવાલા પૃથિવીકાયિક જીવ જઘન્યકાલ કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ તો યહાં પર ‘સચ્ચેવ ચતુર્થગમવત્તત્ત્વવ્યા ભાણિયવશ’ ચતુર્થગમ મેં જો વત્તવ્યતા

ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. ‘અપસત્થા અજ્ઞવસાણા’ અધ્યવસાય—આત્મપરિણામ—વિચાર અહિયાં અપ્રશસ્ત હોય છે. શુભ ભાવના રૂપ પ્રશસ્ત વિચાર અહિયાં હોતો નથી. પરંતુ અશુભ ભાવના રૂપ અપ્રશસ્ત જ હોય છે. અનુબંધ સ્થિતિ રૂપ હોવાથી તે અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત રૂપ જ છે, ‘સેસં તં ચેવ’ લેશ્યા, સ્થિતિ, અધ્યવસાય અને અનુબંધ શિવાય બાકીનું દૃષ્ટિ, સમુદ્ધાત, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, વિગેરે વિષય સબંધી કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું આ પ્રમાણે આ ચોથો ગમ છે. ૪

પાંચમો ગમ આ પ્રમાણે છે.—‘સો ચેવ જહન્નકાલઃ ક્ષિપ્તસુ ઉવવન્નો’ જે તે પૃથિવીકાયિક જીવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા પૃથિવીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે સંબંધમાં અહિયાં પણ ‘સચ્ચેવ ચતુર્થગમવત્તત્ત્વવ્યા’

માણિયન્વા' સૈવ ચતુર્થગમવક્તવ્યતા મણિતવ્યા। ચતુર્થગમે પ્રથમ-ગમાતિદેશેન યત્ યત્ કથિતં તત્સર્વં પરિમાણાદારમ્ય કાયસંવેધાન્તં નિરવ-શેષં વૈલક્ષણ્યાદિરહિનમવગન્તવ્યમિતિ પञ્ચમો ગમઃ ૫। ૫૪ ગમં દર્શયતિ—'સો ચેવ ઉવકોસ' इत्यादि, 'सो चैव उवकोसकालद्विहएसु उववन्नो' स एव उत्कृष्ट-कालस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेषु उपपन्नः, स एव स्वात्मना जघन्यकालस्थितिक-पृथिवीकायिकजीव एव यदि उत्कृष्टकालस्थितिकपृथिवीकायिकेषु समुत्पन्नो भवेत् तदा—'एसचेव वत्तव्वया' एपैव—पञ्चमगमोक्तैव वक्तव्यता वक्तव्या—मणि-तव्या पञ्चमगमे यत् चतुर्થગમાતિदेशः कृतः, तत्रापि प्रथमगमस्यातिदेशेन प्रथम गमे यथा कथितं तत् सर्वं तेनैव रूपेण षष्ठगमेऽपि वक्तव्यम्। पूर्वगमापेक्षया कहीं गई है वही वक्तव्यता पुरी की पुरी कहनी चाहिये, अर्थात् चतुर्थ गम में प्रथम गम के अतिदेश से जो जो कहा गया है वह सब परि-माण द्वार से लेकर कાયसंवेधद्वार तक बिना किसी भिन्नता के—अन्तर के—यहां कहना चाहिये। ऐसा यह पांचवां गम है।

छठा गम इस प्रकार से है—'सो चैव उवकोसकालद्विहएसु उववन्नो' यही जघन्य कालकी स्थितिवाला पृथिवीकायिक जीव यदि उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होने के योग्य है—तो वहां पर भी 'एस चेव वत्तव्वया' यही पंचम गमोक्त वक्तव्यता कहनी चाहिये। पंचम गम में चतुर्थ गम का अतिदेश किया गया है, चतुर्थ गम में प्रथम गमका अतिदेश किया गया है—सो प्रथम गम के—प्रकरण में—जैसा कहा गया है वैसा ही वह सब उसी रूप से इस षष्ठ गम में भी

માણિયન્વા' એથા ગમમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન પુરેપુરું કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ એથા ગમમાં પહેલા ગમના અતિદેશ—ભલામણથી જે-જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે તમામ, પરિમાણ દ્વારથી લઇને કાયસંવેધ દ્વાર સુધી કંઈ પણ ફેરફાર શિવાય અહિયાં કહેવું જોઈએ આ રીતે આ પાંચમો ગમ કહ્યો છે. ૫

હવે છઠ્ઠા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે.—સો ચેવ ઉવકોસકાલદ્વિહાસુ ઉવવન્નો' આ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો પૃથ્વીકાયિક જીવ જો ઉત્કૃષ્ટ-કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે સંબં-ધમાં પણ 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' પાંચમાં ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ પાંચમાં ગમમાં એથા ગમનો અતિદેશ—ભલામણ કરેલ છે. અને એથા ગમમાં પહેલા ગમનો અતિદેશ કરેલ છે. પહેલા ગમમાં તે કથન જે રીતે કહેલ છે—તેજ પ્રમાણેનું તે સઘળું કથન આ છઠ્ઠા ગમમાં પણ કહી

યદ્વૈલક્ષણ્યમ્ તદર્શયતિ—‘નવરં’ इत्यादि, ‘नवरं’ जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा’ नवरम्—केवलमेतदेव वैलक्षण्यम्, उत्पादे यत् जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा ‘उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा’ उत्कृष्टतः संख्याता वा असंख्याता वा पूर्वगमेषु एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य अनुसमयमविरहिता असंख्याता उत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् इह तु जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता वा असंख्याता वा जायन्ते इत्युत्तरमिति भवत्येव पूर्व पूर्वगमाऽपेक्षया वैलक्षण्यमिति । कियत्पर्यन्तम् एतद्वैलक्षण्यमवगन्तव्यं तत्राह—‘जाव’ इत्यादि,

કહના ચાહિયે, પરન્તુ હસ ષષ્ઠ ગમ મેં પૂર્વ ગમ કી અપેક્ષા જો ભિન્નતા હૈ વહ એસી હૈ—‘નવરં જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા’ યહાં પરિમાણ દ્વાર મેં ‘એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં, હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં જઘન્ય સે એક સમય મેં એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં’ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં’ યહાં એસા કહના ચાહિયે, પ્રથમ ગમ મેં કિતને વહાં એક સમય મેં ઉત્પન્ન હાતે હૈં’ હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં એસા કહા ગયા હૈ કિ પ્રત્યેક સમય મેં વહાં વિના કિસી અન્તર કે અવિચ્છિન્ન રૂપ સે—અસંખ્યાત જીવ—ઉત્પન્ન હોતે હૈં, પર યહાં એસા નહીં કહા ગયા હૈ—યહાં તો એક સમય મેં જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં’ એસા કહા ગયા હૈ, અતઃ સ્વતઃ હી પૂર્વ ગમ કી અપેક્ષા હસ ગમ મેં અન્તર—(ભિન્નતા)—આતી હૈ । પૂર્વ ગમ

લેવું જોઈએ. પરંતુ આ છઠ્ઠા ગમમાં પહેલા ગમના કથન કરતાં જે શુદ્ધપણ છે તે બતાવવા સૂત્રકાર કહે છે કે—‘નવરં’ जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा’ અહિયાં પરિમાણ દ્વારમાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જઘન્યથી એક સમયમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ. પહેલા ગમમાં ત્યાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એવું કહ્યું છે કે—એક સમયમાં ત્યાં કોઈ પણ જાતના અંતર વિના અવિચ્છિન્ન રૂપથી—અસંખ્યાત શબ્દે ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ અહિયાં તેમ કહ્યું નથી અહિયાં આ છઠ્ઠા ગમમાં તો એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે તેમ કહ્યું છે. જેથી પહેલાં ગમ કરતાં આ ગમમાં અંતર—શુદ્ધપણ’ સ્વતઃ આપોઆપ આવી જાય છે.

‘જાવ’ યાવત્ इति कायसंवेधद्वारात्पूर्वगतानुबन्धद्वारपर्यन्तमित्यर्थः ।
 अथ कायसंवेधद्वारमाह-‘भवादेसेण’ इत्यादि, ‘भवादेसेण’ भवादेशेन-
 भवापेक्षया कायसंवेध, ‘जहन्नेणं दो भवगहणाइं’ जघन्येन द्वे भवग्रहणे
 परिमाणादारभ्य यावद्भवादेशान्तः सर्वोऽपि वक्तव्यः तत्र कायसंवेधो भवा-
 पेक्षया जघन्येन भवद्वयग्रहणात्मकः । ‘कालादेसेणं’ कालादेशेन कालापेक्षयेत्यर्थः
 कायसंवेधः ‘जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्महियाइं’ जघन्येन
 द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्तभ्यधिकानि, ‘उक्कोसेणं अट्टासीइं वाससह-
 स्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्महियाइं’ उत्कर्षेणाऽष्टाशीतिवर्षसहस्राणि चतु-
 र्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरधिकाष्टाशीतिवर्षसहस्राणि काला-
 ऽपेक्षया कायसंवेधो भवतीति तत्र जघन्यस्थितिकस्योत्कृष्टस्थितिकस्य च चतु-
 ष्कृत्व उत्पन्नत्वात् द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि चतुर्गुणितानि अष्टाशीतिर्भवन्ति
 चत्वारि चान्तर्मुहूर्तानीति । ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं कालं सेवेत तथा

કે જેસા કથન યહાં અનુબન્ધ દ્વાર તક હી લેના ચાહિયે। આગે કા જો
 કાયસંવેધ દ્વાર હૈ વહાં તક નહીં, યહી વાત સૂત્રકારને ‘ભવાદેસેણં
 જહન્નેણં દો ભવગહણાઈં૦ કાલાદેસેણં જહન્નેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં
 અંતોમુહુત્તમવ્મહિયાઈં૦’ હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રકટ કી હૈ। હસમેં યહ
 સમજાયા ગયા હૈ-કિ યહાં કાયસંવેધ ભવ કી અપેક્ષા દો ભવોં કો
 ગ્રહણ કરને રૂપ જઘન્ય સે હૈ ઓર કાલ કી અપેક્ષા વહ કાયસંવેધ
 જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ
 ચાર અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૮૮ હજાર વર્ષ કા હૈ। હતને કાલ તક વહ
 જીવ ઉસ પૃથિવી કાયિક રૂપ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ, ઓર હતને હી

પહેલા ગમ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં અનુબંધ દ્વાર સુધીનું જ ગ્રહણ કરવું
 જોઈએ. તે પછીનું જ કાયસંવેધ દ્વાર છે; ત્યાં સુધીનું કથન લેવાનું નથી.
 એજ વાત સૂત્રકારે ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગહણાઈં કાલાદેસેણં જહન્નેણં
 બાવીસં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમવ્મહિયાઈં’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે.
 આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે-અહિયાં કાયસંવેધ ભવની
 અપેક્ષાથી જ લેવાને ગ્રહણ કરવા રૂપ જઘન્યથી છે. અને કાળની અપેક્ષાથી
 તે કાયસંવેધ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષનો છે.
 અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૮૮ હજાર વર્ષનો છે. આટલા
 કાળ સુધી તે જીવ તે પૃથ્વીકાયિક રૂપ ગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા

—એતાવન્તમેવ કાલં ગમનાગમને કુર્યાદિતિ કાયસંવેધાન્તઃ પૃથ્વો ગમઃ ૬ ઇતિ । સપ્તમગમં દર્શયિતુમાહ—‘સો ચેવ અપ્પણા’ ઇત્યાદિ, ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલ-
દ્વિહો જાઓ’ સ એવ આત્મનોત્કુષ્ટકાલસ્થિતિકો જાતઃ, સ એવ પૃથિવીકાયિકો જીવો યદિ આત્મના—સ્વયમેવ ઉત્કુષ્ટકાલસ્થિતિકઃ પૃથિવીકાયો જાતઃ તદા—
‘એવં તદ્વિગમસરિસો નિરવસેસો ભાણિયન્વો’ એવં તૃતીયગમસદૃશઃ નિરવશેષો ભણિતવ્યઃ તદિહ સપ્તમગમે નિરવશેષઃ સર્વોડપિ તૃતીયગમ એવ વક્તવ્યઃ । તૃતીયગમા પેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદિહ દર્શયતિ—‘નવરં’ ઇત્યાદિ, ‘નવરં અપ્પણા સે ઠિઈ જહન્નેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈ’ નવરમ્—કેવલમ્ આત્મના તસ્ય સ્થિતિર્જઘન્યેન દ્વાવિંશતિ-

કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ યહાં જો કાય સંવેધ ઉત્કુષ્ટ સે ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૮૮ હજાર વર્ષ કા કહા ગયા હૈ વહ જઘન્ય સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિક કા ઓર ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિક કા વહાં ચાર વાર ઉત્પન્ન હોને સે કહા ગયા હૈ । અતઃ ૨૨ હજાર કો ચાર સે ગુણા કરને પર ૮૮ હજાર આ જાતે હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ છઠા ગમ હૈ ।

સાતવાં ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલ-
દ્વિહો જાઓ’ વહી પૃથિવીકાયિક જીવ યદિ ઉત્કુષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ તો હસકે વિષય મેં યહાં પર ‘તદ્વિગમસરિસો નિરવસેસો ભાણિયન્વો’ સપ્તમ ગમ મેં સમ્પૂર્ણ રૂપ સે તૃતીય ગમ હી વક્તવ્ય હૈ । પરન્તુ જિસ બાત મેં વહાં કે કથન સે બિજ્ઞતા હૈ વહ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘નવરં’ અપ્પણા સે ઠિઈ જહન્નેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈ,

જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમના ગમન કરે છે. અહિયાં કાયસંવેધ ઉત્કુષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનો કલો છે. તે જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વિકાયિક અને ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિવાળા પૃથ્વિકાયિક ત્યાં ચાર વાર ઉત્પન્ન થવાને કારણે કહેવામાં આવેલ છે. બેથી બાવીસ હજારને ૪ ચાર ગણા કરવાથી ૮૮ અઠ્યાસી હજાર થઈ જાય છે.

આ રીતે આ છઠો ગમ કલો છે.

હવે સાતમાં ગમનું કથન કરવામાં આવે છે. —‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસ-
કાલદ્વિહો જાઓ’ એજ પૃથ્વીકાયિક જીવ જે ઉત્કુષ્ટ કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થાય છે તો તે સંબંધમાં અહિયાં ‘તદ્વિગમસરિસો નિરવસેસો ભાણિયન્વો’ આ સાતમો ગમ સંપૂર્ણ રીતે ત્રીજા ગમ પ્રમાણે જ છે તેમ સમજવું. પરંતુ જે વાતમાં ત્યાંના કથન કરતાં અંતર-ફેરફાર છે તે આ પ્રમાણે છે. ‘નવરં’ અપ્પણા સે ઠિઈ જહન્નેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈ’ ઉક્કોસેણ વિ બાવીસં વાસસહ-

વર્ષસહસ્રાણિ 'ઉત્ક્રોસેણ વિ બાવીસં વાસસહસ્તાઈ' ઉત્કર્ષેણાપિ દ્વાવિંશતિ-
 વર્ષસહસ્રાણિ ભવન્તીતિ સપ્તમગમઃ ૭ । 'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવવન્નો' સ
 એવ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકઃ—પૃથિવીકાયિકજીવ એવ યદિ જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ
 પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પન્નો ભવેત્ તદા—'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ૦ ઉત્ક્રોસેણ વિ અંતો-
 મુહુત્તં ૦' જઘન્યેન અન્તર્મુહુર્ત્તસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ તથા ઉત્કર્ષેણાપિ અન્ત-
 મુહુર્ત્તસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પદ્યતે, 'એવં જહા સત્તમગમો જાવ ભવાદેસો'
 એવં યથા સપ્તમગમો યાવદ્ભવાદેશ ઇતિ અત્ર સપ્તમગમસદૃશઃ સર્વોડપિ વક્તવ્યઃ,
 કિયત્પર્યન્તં સપ્તમગમો વક્તવ્ય સ્તન્નાહ—'જાવ' ઇત્યાદિ, 'જાવ ભવાદેસો' ઇતિ
 ભવાદેશપર્યન્તસ્ય સપ્તમગમસ્યાત્ર સર્વમપિ વસ્તુ વિચારણીયમિતિ । ભવાદેશ-
 પર્યન્તઃ સપ્તમગમ એવાત્ર દ્રષ્ટવ્યઃ, 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં વાસસહસ્તાઈ'

ઉત્ક્રોસેણ વિ બાવીસં વાસસહસ્તાઈ' યહાં ઉત્ક્રોસેણ સ્થિતિ જઘન્ય સે
 ૨૨ હજાર વર્ષ કી હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી ૨૨ હજાર વર્ષ કી
 હોતી હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ સાતવાં ગમ હૈ ।

આઠવાં ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ—'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવ-
 વન્નો' વહી ઉત્કૃષ્ટ કાલકી સ્થિતિ વાલા પૃથિવીકાયિક જીવ યદિ
 જઘન્યકાલ કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ—તો
 વહ 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ૦ ઉત્ક્રોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ૦' જઘન્ય સે અન્ત-
 મુહુર્ત્ત કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ
 સે મી અન્તર્મુહુર્ત્ત કી સ્થિતિવાલોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । 'એવં જહા સત્ત-
 મગમો જાવ ભવાદેસો' હસ પ્રકાર સે યહાં પર સપ્તમ ગમ કી વક્ત-
 વ્યતા યાવદ્ભવાદેશ તક કહની ચાહિયે, તથા—'કાલાદેસેણં જહન્નેણં

સ્સાઈ' અહિયાં તેની સ્થિતિ જઘન્યથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ થાય છે
 અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ બાવીસ હજારની થાય છે.

આ રીતે આ સાતમો ગમ કહ્યો છે.

હવે આઠમો ગમ બતાવવામાં આવે છે—'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિ-
 સુ ઉવવન્નો' એ પૃથિવીકાયિક એવ ને જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા પૃથિવીકા-
 યિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ૦' ઉત્ક્રોસેણ વિ અંતોમુ-
 હુત્તં ૦' જઘન્યથી અંતર્મુહુર્ત્તની સ્થિતિવાળા પૃથિવીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય
 છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતર્મુહુર્ત્તની સ્થિતિવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'એવં
 જહા સત્તમગમો જાવ ભવાદેસો' આ રીતે અહિયાં સાતમો ગમનું કથન
 થાવત્ ભવાદેશ સુધી કહેવું બેઠ્યો. તથા 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં વાસ-

અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયાઈ' કાલાદેવેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રાણિ-
અન્તર્મુહૂર્ત્તરિધ્યધિકાનિ 'ઉક્કોસેણં અઢ્ઢાસીઈં વાસહસ્રાઈં ચ૩ઈં અંતોમુહુત્તેહિં
અઞ્મહિયાઈં' ઉત્કર્ષેણાઽઢ્ઢાસીતિવર્ષસહસ્રાણિ ચતુર્મિરન્તર્મુહૂર્ત્તેરિધ્યધિકાનિ 'એવ-
હ્યં૦' એતાવન્તં કાલં સેવેત એતાવન્તં કાલં ગમનાગમને કુર્યાત્ ઇત્યષ્ટમો ગમઃ૮ ।

અથ નવમગમં નિરૂપયિતુમાહ- 'સો ચેવ' ઇત્યાદિ, 'સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહસુ-
ઉવવન્નો' સ એવોત્કુષ્ટકાલસ્થિતિકેષુ ઉત્પન્નઃ, સ એવ-પૃથિવીકાચિકજીવ એવ
ઉત્કુષ્ટકાલસ્થિતિકેષુ-પૃથિવીકાચિકેષુ યદિ સમુત્પન્નો ભવેત્ તદા- 'જહન્નેણં
બાવીસવાસસહસ્રદ્વિહસુ' જઘન્યેન દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાચિ-
કેષુ સમુત્પદ્યતે 'ઉક્કોસેણ વિ બાવીસવાસસહસ્રદ્વિહસુ' ઉત્કર્ષેણાઽપિ દ્વાવિંશ-
તિવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાચિકેષુ ઉત્પદ્યતે ઇત્યાદિ । 'એસ ચેવ સત્તમગમ' ।

બાવીસ વાસસહસ્રાઈં અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયાઈ' કાલ કી અપેક્ષા વહ
જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ તક ઓર ઉત્કુષ્ટ સે ચાર
અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૮૮ હજાર વર્ષ તક ડસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ,
ઓર ઇતને હી કાલ તક વહ ડસ ગતિમેં ગમનાગમન કિયા કરતા હૈ ।
એસા યહ આઠવાં ગમ હૈ ।

નોવાં ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ- 'સો ચેવ ઉક્કોસદ્વિહસુ ઉવવન્નો'
વહી ઉત્કુષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલા પૃથિવીકાચિક જીવ યદિ ઉત્કુષ્ટ
કાલ કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાચિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ 'જહ-
ન્નેણં બાવીસવાસસહસ્રદ્વિહસુ ઉક્કોસેણ વિ બાવીસવાસસહસ્ર-
દ્વિહસુ' જઘન્ય સે મી ૨૨ હજાર વર્ષકી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાચિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કુષ્ટ સે મી ૨૨ હજાર વર્ષકી સ્થિતિવાલે પૃથિવી

સહસ્રાઈં અંતો મુહુત્તમઞ્મહિયાઈ' કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત
અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ સુધી અને ઉત્કુષ્ટથી પણ ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત
અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા
જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે.

આ રીતે આ આઠમો ગમ છે. ૮

હવે નવમા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે. -સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહ-
સુ ઉવવન્નો' એજ પૃથ્વીકાચિક એવ જો ઉત્કુષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વી-
કાચિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે 'જહન્નેણં બાવીસવાસસહસ્રદ્વિહસુ ઉક્કોસેણ
વિ બાવીસ વાસસહસ્રદ્વિહસુ' જઘન્યથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા
પૃથ્વીકાચિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કુષ્ટથી પણ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની

सत्तम गमए कालादेसेणं जहन्नेणं सत्तवाससहस्साइं अंतो-
मुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं सोलससहस्सुत्तरं वाससयसहस्सं
एवइयं जाव करेज्जा ७। अट्टमगमए कालादेसेणं जहन्नेणं सत्त-
वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं अट्ठावीसं वास-
सहस्साइं अउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ८।
णवमगमए भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं
अट्ठभवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं एगूणतीसं वाससहस्साइं,
उक्कोसेणं सोलहसहस्सुत्तरं वाससयसहस्सं एवइयं जाव करेज्जा।
एवं णवसु वि गमएसु आउक्काइय ठिई जाणियव्वा ९॥

जइ तेउक्काउएहिंतो उववज्जंति । तेउक्काइयाण वि एस
चेव वत्तव्वया । नवरं णवसु वि गमएसु तिल्लि लेस्साओ तेउ-
क्काइया णं सुईकलावसंठिया, ठिई जाणियव्वा, तइयगमए
कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहि-
याइं उक्कोसेणं अट्ठासीइं वाससहस्साइं बारसेहिं राइंदिएहिं
अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा। एवं संवेहो उवजुंजिऊण
भणियव्वो ९। जइ वाउक्काएहिंतो उववज्जंति० वाउक्काइयाण
वि एवं चेव णव गमगा जहेव तेउक्काइयाणं णवरं पडागा-
संठिया पन्नत्ता संवेहो तिहिं वाससहस्सेहिं कायव्वो, तइय
गमए कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहु-
त्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं एगं वाससयसहस्सं एवं संवेहो उव-
जुंजिऊण भणियव्वो । जइ वणस्सइकाइएहिंतो उववज्जंति

वणस्सइकाइयाणं आउक्काइयगमसरिसा णव गमगा भाणि-
यव्वा । णवरं णाणासंठिया सरीरोगाहणा पढमएसु पच्छिल्ल-
एसु य तिसु गमएसु जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्को-
सेणं सातिरेगं जोयणसहस्सं मज्झिमेसु तिसु तहेव जहा
पुढवीकाइयाणं संवेहो ठिई य जाणियव्वा, तइयगमे काला-
देसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वाहियाइं,
उक्कोसेणं अट्ठावीसुत्तरवाससहस्सं एवइयं जाव करेज्जा । एवं
संवेहो उवजुंजिऊण भाणियव्वो ॥सू० २॥

छाया—यदि अप्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं सूक्ष्माप्का-
यिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते बादराप्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते एवं चतुष्कको भेदो भणितव्यः यथा पृथिवीकायिकानाम् । अप्कायिकः
खलु भदन्त ! यो भव्यः पृथिवीकायिकेषु उत्पत्तुम् । स खलु भदन्त ! कियत्काल-
स्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु—उत्कर्षेण द्वाविंशति-
वर्षसहस्रस्थितिकेषूपपद्येत । एवं पृथिवीकायिकगमसदृशा नव गमका भणितव्याः
९ । नवरं स्थिब्रुकविन्दुसंस्थितः । स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्य उत्कर्षेण सप्त-
वर्षसहस्राणि । एवमनुबन्धोऽपि । एवं त्रिष्वपि गमकेषु संवेधगतनीयषष्ठसप्तमां
ष्टमनवमगमकेषु भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेणाऽष्टमवग्रहणानि शेषेषु
चतुर्षु गमकेषु जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेणाऽसंख्येयानि भवग्रहणानि तृतीय-
गमके कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि
उत्कर्षेण षोडशोत्तरं वर्षशतसहस्रम् एतावन्तं यावत् कुर्यात् । षष्ठ गमके काला-
देशेन जघन्येन द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कर्षेणाऽष्टाशीति
वर्षसहस्राणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि एतावन्तं यावत्कुर्यात् ६ । सप्तमे
गमके कालादेशेन जघन्येन सप्त वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि
उत्कर्षेण षोडशसहस्रोत्तरं वर्षशतसहस्रम् एतावन्तं यावत्कुर्यात् ७ । अष्टमगमके
कालादेशेन जघन्येन सप्तवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेणाऽष्टा-
विंशतिवर्षसहस्राणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि एतावन्तं यावत्कुर्यात् ८ ।

નવમગમકે ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે મવગ્રહણે ઉત્કર્ષેનાઽષ્ટમવગ્રહણાનિ, કાલા-
દેશેન જઘન્યેન ઇકોનત્રિશદ્વર્પસહસ્રાણિ ઉત્કર્ષેણ પોઢશસહસ્રોત્તરં વર્પશતસહસ્રમ્
પતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ । एवं नवस्वपि गमकेषु अप्कायिकस्थितिर्ज्ञातव्या ९ । यदि
તેજસ્કાયિકેભ્ય ઉત્પચન્તે, તેજસ્કાયિકાનામપિ એવં વત્તવ્યતા નવરં નવસ્વપિ
ગમકેષુ તિસ્રો લેશ્યાઃ । તેજસ્કાયિકાઃ સ્વલુ સૂચીકલાપસંસ્થિતાઃ । સ્થિતિર્યથા-
યોગં જ્ઞાતવ્યા । તૃતીયગમકે કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્પસહસ્રાણિ અન્ત-
ર્મુહૂર્ત્તાભ્યધિકાનિ ઉત્કર્ષેનાઽષ્ટાશીતિર્વર્પસહસ્રાણિ દ્વાદશરાત્રિદિવસૈરભ્યાધિકાનિ
પતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ । एवं संवेधः उपयुज्य भणितव्यः । यदि वायुकायिकेभ्य-
ઉત્પચન્તે ० વાયુકાયિકાનામપિ એવમેવ નવ ગમકાઃ યથૈવ તેજસ્કાયિકાનામ્, નવરં
પતાકા સંસ્થિતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, સંવેધો (ત્રિભિઃ) વર્પસહસ્રૈઃ ધર્તવ્યઃ । તૃતીયગમે કાલા-
દેશેન જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્પસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તાભ્યધિકાનિ ઉત્કર્ષેણ એકં
વર્પશતસહસ્રમ્, એવં સંવેધ ઉપયુજ્ય ભણિતવ્યઃ । यदि वनस्पतिकायिकेभ्य-
ઉત્પચન્તે વનસ્પતિકાયિકાનામ્ અપ્કાયિકગમસદૃશા નવ ગમકા ભણિતવ્યાઃ ।
નવરં નાનાસંસ્થિતાઃ, શરીરાવગાહના પ્રથમેષુ પશ્ચિમેષુ ચ ત્રિપુ ગમકેષુ જઘન્યેન
અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમ્ ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકં યોજનસહસ્રમ્ મધ્યમેષુ ત્રિપુ તથૈવ
યથા પૃથિવીકાયિકાનામ્ । સંવેધઃ સ્થિતિશ્ચ જ્ઞાતવ્યા, તૃતીયગમે કાલાદેશેન
જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્પસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તાભ્યધિકાનિ ઉત્કર્ષેનાઽષ્ટાવિંશત્યુત્તરં
વર્પશતસહસ્રમ્ પતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ એવં સંવેધ ઉપયુજ્ય ભણિતવ્યઃ । ૯ । સૂ. ૦૨ ।

ટીકા—‘જહ આઝકાહ્યર્ગિદિયતિરિવલ્લજોણિર્હિતો ઉવવ્વજંતિ’ યદિ
પૃથિવીકાયિકો જીવોઽપ્કાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્ય આગત્ય પૃથિવ્યાદી

હસ પ્રકાર સે જીવ કી પૃથિવીકાયિક મેં ઉત્પત્તિ આદિ કા રુથન
કરકે અવ સૂત્રકાર અપ્કાયિક મેં હસકી ઉત્પત્તિ દિશ્વાને કે લિધે કહતે
હિં ‘જહ આઝકાહ્યર્ગિદિયતિરિવલ્લજોણિર્હિતો’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હિં—હે મદન્ત ! યદિ અપ્કાયિક
એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવ સે આકરકે વહ પૃથિવીકાયિક રુપ સે

આ રીતે જીવની પૃથિવીકાયિકોમાં ઉત્પત્તિ વિગેરેનું કથન કરીને હવે
સૂત્રકાર અપ્કાયિકોમાં તેમની ઉત્પત્તિ બતાવવા નીચે પ્રમ જીવેના સૂત્રપાઠ
કહે છે. ‘જહ આઝકાહ્યર્ગિદિયતિરિવલ્લજોણિર્હિતો’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—કે ભગવન્ જો અપ્-
કાયિક, એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિવાળો જીવ પણાથી આવીને પૃથિવિકાયિકપણાથી

ઉત્પન્નન્તે તદા 'કિં સુહુમઆઝકાઈયર્ગિદિયતિરિલ્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' કિં સૂક્ષ્માપ્કાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પન્નન્તે અથવા 'વાયરઆઝકાઈયર્ગિદિયતિરિલ્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' વાદરાપ્કાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પન્નન્તે ? હે મદન્ત ! યદિ પૃથ્વીકાયાયિકો જીવઃ અપ્કાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય પૃથિવ્યાં સમુત્પન્નો ભવતિ તદા કિં સૂક્ષ્માપ્કાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પન્નન્તે અથવા વાદરાપ્કાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય પૃથિવ્યાં સમુત્પન્નન્તે इत्यर्थः 'एवं चउक्कओ भेओ भाणियन्वो जहा पुढवीकाइयाणं' एवं चतुष्कको भेदः सूक्ष्मवादरयोः पर्याप्तकाऽपर्याप्तक-भेदरूपः यथा सूक्ष्माप્कાયિકેભ્યો વાદરાપ્કાયિકેભ્યઃ પર્યાપ્તકેભ્યોઽપર્યાપ્તકેભ્ય इत्यर्थः મણિતવ્યો યથા પૃથિવીકાયાયિકાનામ્ । 'આઝકાઈય ણં મંતે !' અપ્કાયિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'જે ભવિણ પુઢવીકાઈયસુ ઉવવજ્જિત્તણ' યો મવ્યઃ પૃથિવીકાયાયિકેભ્યુત્પન્નમ્ 'સે ણં મંતે' સ સ્વલુ મદન્ત ! 'કેવહયકાલઢિહણસુ ઉવવ-

પૃથ્વી મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો હૈં મદન્ત ! 'કિં સુહુમઆઝકાઈયર્ગિદિય-તિરિલ્લજોણિર્હિતો' ઉવવજ્જંતિ, વાયરઆઝકાઈયર્ગિદિયતિરિં' વહ કયા સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક સે આકરકે પૃથિવી-કાયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ અથવા વાદર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક સે આકરકે પૃથિવીકાયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? 'एवं चउक्कओ भेओ भाणियन्वो जहा पुढवीकाइयाणं' इस प्रकार पृथिवी-कायिक के जैसा सूक्ष्म वादर पर्याप्त और अपर्याप्त ये चार भेद यहां कहना चाहिये

અવ ગૌતમ પ્રમુસે એસા પૂછતે હૈં—'આઝકાઈય ણં મંતે ! જે ભવિણ પુઢવીકાઈયસુ ઉવવજ્જિત્તણ' હે મદન્ત ! અપ્કાયિક જીવ જો પૃથિવીકાયાયિકો મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં મંતે ! કેવહયકાલઢિહ-

પૃથ્વીકાયાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો હે ભગવન્ 'કિં સુહુમઆઝકાઈય-ર્ગિદિયતિરિલ્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ.' વાયરઆઝકાઈયર્ગિદિયતિરિં' તે શુ' સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકમાંથી આવીને પૃથ્વીકાયાયિકપણ્ણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાદર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાંથી આવીને પૃથ્વીકાયાયિક પણ્ણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? 'एवं चउक्कओ भेओ भाणियन्वो जहा पुढवीकाइयाणं' આ રીતે પૃથ્વીકાયાયિકની જેમ સૂક્ષ્મ વાદર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત આ ચાર ભેદો અહિંયાં કહેવા જોઈએ

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'આઝકાઈય ણં મંતે ! જે ભવિણ પુઢવીકાઈય ઉવવજ્જિત્તણ' હે ભગવન્ જે અપ્કાયિક જીવ પૃથ્વીકાયાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં મંતે ! કેવહયકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કેટલા

उज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेषु उत्पद्येत हे भदन्त ! योऽपका-
यिको जीवः पृथिवीकायिकेषु उत्पत्तियोग्यो विद्यते स कियत्कालस्थितिक-
पृथिवीकायिकेषु उत्पद्येत इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि,
'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेण अंतोमुहुत्तट्टिइएसु' जघन्येन अन्तर्मु-
हूर्त्तस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेषु 'उक्कोसेण बावीसवाससहस्सट्टिइएसु उव-
ज्जेज्जा' उत्कर्षेण द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेषूपपद्येत 'एवं
पुढवीकाइयगमगसरिसा णव गमगा भाणियव्वा' एवं पृथिवीकायिकगमसदृशा नव
गमका भणितव्याः, यथा पृथिवीकायिके उत्पत्ताश्चपि नव गमा भवन्ति तथाहि—
औघिरुतोऽपकायिकजीवस्य औघिरुतः पृथिवीकायिके उत्पत्तिरूपः प्रथमो
गमः १, औघिकस्यापकायिकस्य जघन्यकालस्थितिकपृथिवीकायिके उत्पत्तिरूपो

एसु उवज्जेज्जा' वह कितने काल की स्थिति वाले पृथिवीकायिकों में
उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम !
यह 'जहन्नेण अंतोमुहुत्तट्टिइएसु उक्कोसेण बावीसवास सहस्सट्टिइएसु
उवज्जेज्जा' जघन्य से अन्तर्मुहूर्त्त की स्थितिवाले पृथिवीकायिकों में
और उत्कृष्ट से २२ हजार वर्ष की स्थिति वाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न
होता है, 'एवं पुढवीकाइयगमगसरिसा णव गमगा भाणियव्वा' इस
प्रकार से पृथिवीकायिक के गमों जैसे यहाँ नौ गम कहना चाहिये, जैसे
—सामान्य से अप्कायिक जीव का सामान्य रूप से पृथिवीकायिक में
उत्पन्न होने रूप प्रथम गम, सामान्य अप्कायिक जीव की जघन्य काल
की स्थिति वाले पृथिवीकायिक में उत्पत्ति रूप में द्वितीय गम २

हाणनी स्थितिवाणा पृथ्वीकायिकेभां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां
प्रभु ठहे छे ठे—'गोयमा ! हे गौतम ! ते 'जहन्नेण अंतोमुहुत्तट्टिइएसु उक्को
सेण बावीसवाससहस्सट्टिइएसु उवज्जेज्जा' जघन्यथी अंतोमुहुत्तट्टिइएसु
पृथ्वीकायिकेभां अने उत्कृष्टथी २२ भावीस हजार वर्षानी स्थितिवाणा पृथ्वी-
कायिकेभां उत्पन्न थाय छे. 'एवं पुढवीकाइयगमगसरिसा णव गमगा भाणियव्वा'
आ रीते पृथ्वीकायिकना गमो प्रभाण्णे अहियां नवे गमो सभण्णे देवा जेष्ठमे.
जेवी रीते सामान्यथी अप्कायिक जवनी सामान्य पण्णाथी पृथ्वीकायिकेभां
उत्पन्न थवाना संअंधमां पडेवे गम १ तथा सामान्य अप्कायिक जवनी जघन्य
हाणनी स्थितिवाणा पृथ्वीकायिकेना उत्पन्न थवाना संअंधमां णीजे गम २

द्वितीयो गमः २ । औधिकस्याऽप्कायिकस्य उत्कृष्टकालस्थितिकपृथिवीकायिके उत्पत्तिरूपरतृतीयो गमः ३, स्वयं जघन्यकालस्थितिकस्याप्कायिकस्य पृथिवीकायिके उत्पत्तिरूपश्चतुर्थो गमः ४, स्वयं जघन्यकालस्थितिकस्याप्कायिकस्य जघन्यकालस्थिकपृथिवीकायिके उत्पत्तिरूपः पञ्चमो गमः ५ । स्वयं जघन्यकालस्थितिकस्याप्कायिकस्य उत्कृष्टकालस्थितिकपृथिवीकायिके उत्पत्तिरूपः षष्ठो गमः ६ । स्वयमुत्कृष्टकालस्थितिकः सामान्यतः पृथिवीकायिके उत्पत्तिरूपः सप्तमो गमः ७, स्वयमुत्कृष्टकालस्थितिको जघन्यकाऽस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेषु उत्पद्यते इत्यष्टमो गमः ८, स्वयमुत्कृष्टकालस्थितिकपृथिवीकायिके

सामान्य अप्कायिक जीव की उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले पृथिवी कायिक में उत्पत्ति में रूप ३ तृतीय गम, स्वयं जघन्य काल की स्थिति वाले अप्कायिक जीव की पृथिवीकायिक में उत्पत्तिरूप चतुर्थ गम, स्वयं जघन्य काल की स्थिति वाले अप्कायिक जीव की जघन्य काल की स्थिति वाले पृथिवीकायिक में उत्पत्ति रूप पांचवां गम, स्वयं जघन्य काल की स्थिति वाले अप्कायिक जीव की उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले पृथिवी कायिक में उत्पत्ति रूप में छठा गम, स्वयं उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले अप्कायिक जीव की सामान्य रूप से पृथिवीकायिक में उत्पत्ति रूप में ७वां गम स्वयं उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले अप्कायिक जीव की जघन्य काल वाले पृथिवी कायिक में उत्पत्ति रूप में ८वां गम और स्वयं उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले अप्कायिक जीव की उत्कृष्ट

सामान्य अप्कायिक शुवनी उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा पृथिवीकायिकेमां उत्पन्न भवाना संभंधमां त्रीने गम उ तथा पोते जघन्य काणनी स्थितिवाणा अप्कायिक शुवनी पृथिवीकायिकेमां उत्पन्न भवाना संभंधमां त्रयो गम ४ पोते जघन्य काणनी स्थितिवाणा अप्कायिकेमां उत्पन्न भवाना संभंधमां पांचमे गम ५ पोते जघन्यकाणनी स्थितिवाणा अप्कायिक शुवनी उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा पृथिवीकायिकेमां उत्पन्न भवाना संभंधमां छठे गम ६ तथा पोते उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा अप्काय शुवनी सामान्य पञ्चाथी पृथिवीकायिकेमां उत्पन्न भवाना संभंधमां सातमे गम ७ तथा पोते उत्कृष्टकाणनी स्थितिवाणा अप्कायिक शुवनी जघन्य काणवाणा पृथिवीकायिकेमां उत्पन्न भवाना संभंधमां आठमे गम ८ अने पोते उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा अप्कायिक शुवनी उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा पृथिवीकायिकेमां उत्पन्न-

ઉત્પદ્યતે इति नवमो गमः ९ इत्येवं नव गमा भवन्ति । तत्र प्रथमादिगमा पृथिवीकायिकगमवदेव द्रष्टव्याः सामान्यतः, विशेषतो यत्र गमे यद-पेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदर्शयति—‘नवरं’ इत्यादिना, ‘नवरं त्रिबुगविन्दुसंठिए’ नवरं स्तिबुकविन्दु संस्थितः पृथिवीकायिकजीवस्य मसूरचन्द्रसंस्थानं कथितम्, अप्का-यिकस्य तु स्तिबुकविन्दुसंस्थानं जलबुद्बुदइत्यर्थः कथितमिति भवत्येव पूर्वापेक्षया वैलक्षण्यम् । एवं स्थितावपि पूर्वापेक्षया वैलक्षण्यं तदपि दर्शयति—‘ठिई’ इत्यादि । ‘ठिई जइन्नेणं अंतंमुहुत्तं’ स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् ‘उक्कोसेणं सत्तवास-सहस्स.ई’ उत्कृष्टेण सप्तवर्षसहस्राणि, ‘एवं अणुबंधो त्रि’ एवमनुबन्धोऽपि, एवं

કાલ કી સ્થિતિ ચાહે પૃથિવીકાયિક મેં ઉત્પત્તિ રૂપ મેં ૯ વાં ગમ હોતા હૈ—હસ પ્રકાર સે યે નૌ ગમ હોતે હૈ—ઉસી પ્રકાર સે યે સબ ગમ યહાં પર મી હોતે હૈ । इनमें प्रथमादिगम सामान्य से पृथिवी-कायिक के गम जैसे ही जानना चाहिये, पर विशेष से जिस गम में जिस गम की अपेक्षा से अन्तर है—विलक्षणता है उसे अब सूत्रकार प्रगट करते हैं—‘नवरं त्रिबुगविन्दुसंठिए’ पृथिवीकायिक जीव का संस्थान मसूर की दाल जैसा कहा गया है—तब कि अप्कायिक का संस्थान जल बुद् बुद के आकार जैसा कहा गया है, यह संस्थान की अपेक्षा वैलक्षण्य है । स्थिति की अपेक्षा वैलक्षण्य इस प्रकार से है कि स्थिति जघन्य से अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट से सात हजार वर्ष की है, तब की पृथिवी-कायिक की उत्कृष्ट स्थिति २२ हजार वर्ष की है स्थिति के जैसा

થવાના સંબંધમાં નવમો ગમ ૯ થાય છે. આ રીતે આ નવ ગમો થાય છે. એજ રીતના નવ ગમો અહિંયા આ અપ્કાયના પ્રકરણના સંબંધમાં પણ થાય છે. તે ગમોમાં પહેલા વિગેરે ગમો સામાન્ય રીતે પૃથ્વિકાયિકના ગમ પ્રમાણે જ સમજવા. પરંતુ વિશેષપણથી જે ગમમાં જે ગમ કરતાં બુદ્ધાપણ છે, તે હવે સૂત્રકાર બતાવે છે.—‘નવરં ત્રિબુગવિન્દુસંઠિયે’ પૃથ્વિકાયિક જીવનું સંસ્થાન મસૂરની દાળ અને ચંદ્રમાની જેમ ગોળ આકારવાળું કહ્યું છે. ત્યારે અપ્કાયિકનું સંસ્થાન પાણીના બુદ્ધ બુદ્ધ (પરપોટા) ના આકાર જેવું કહ્યું છે. આ રીતે આ સંસ્થાનના સંબંધમાં બુદ્ધાપણ છે. તથા સ્થિતિની અપેક્ષાએ બુદ્ધાપણ આ રીતે છે. કે—સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત હજાર વર્ષની છે. ત્યારે પૃથ્વિકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ-હજાર વર્ષની છે. સ્થિતિ પ્રમાણે જ અનુબંધનું કથન પણ સમજવું. આ રીતે

સ્થિતિવદેવ અનુબન્ધોઽપિ જયન્પત્તોઽન્તર્મુહૂર્તરૂપઃ ઉત્કર્ષેણ સપ્તવર્ષસહસ્રાત્મકઃ સ્થિતિરૂપત્વાદનુબન્ધસ્યેતિ' 'एवं तिसु वि गमएषु' एवम्-पूर्वप्रदर्शितरूपेणैव आद्यगमत्रयेऽपि संस्थानस्थित्यनुबन्धेषु वैलक्षण्यमवगन्तव्यम् इति औघिकाप્का-
यિકस्य औघिकपृथिवीकायિકे उत्पत्तिरिति प्रथमो गमः १, औघिकस्याप્कायिक-
स्य जयन्पकालस्थितिकपृथिवीकायिके उत्पत्तिरिति द्वितीयो गमः २, औघिकस्या
प્कायिकस्य उत्कृष्टकालस्थितिकपृथिवीकायिके उत्पत्तिरिति तृतीयो गमः ३,
एतेषु त्रिष्वपि संस्थानस्थित्यनुबन्धाः सूत्रदर्शितरूपेण ज्ञातव्या इत्यर्थः, संस्थान-
स्थित्यनुबन्धेषु वैलक्षण्यं प्रदर्श्य कायसंवेधेऽपि वैलक्षण्यं दर्शयति-'ठिई संवेहो'
इत्यादि, 'ठिई संवेहो तइय छट्ट सत्तमट्टमणवमगमेसु' स्थितिः संवेधश्च तृतीयषष्ठसप्त-
माष्टमनवमगमकेषु 'भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवगहणाइं' 'उकोसेणं अट्टमवगहणाइं'

ही अनुबन्ध है, इस प्रकार से प्रदर्शित पद्धति के अनुसार आदिके तीन गम में संस्थान स्थिति और अनुबन्ध को लेकर भिन्नता आती है, यहां औघिक अप्कायिक की औघिक पृथिवीकाय में जो उत्पत्ति है वह प्रथम गम है? औघिक अप्कायिक की जयन्प काल की स्थितिवाले पृथिवीकायिक में जो उत्पत्ति है वह द्वितीय गम है २ और औघिक अप्कायिक की जो उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले पृथिवीकायिक में उत्पत्ति है वह तृतीय गम है, इन तीनों गमों में संस्थान स्थिति और अनुबन्ध को लेकर अन्तर प्रगट करके अब सूत्रकार कायसंवेध में भी विलक्षणता 'ठिई संवेहो तइय छट्ट सत्तमट्टमणवमगमेसु' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट करते हैं-वे यह समझाते हैं-कि इन तृतीय आदि गमों में संवेध भव की अपेक्षा जयन्प से दो अर्धों को ग्रहण करने

બતાવેલ પદ્ધતિ પ્રમાણે પહેલા ત્રણ ગમેમાં સંસ્થાન, સ્થિતિ અને અનુ-
બંધના સંબંધમાં જુદાપણુ આવે છે. અહિયાં ઔઘિક અપ્કાયિકની ઔઘિક
પૃથ્વિકાયિકમાં જે ઉત્પત્તિ થાય છે, તે પહેલા ગમ સમજવો. ૧ ઔઘિક
અપ્કાયિકની જયન્પ કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વિકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવાના
સંબંધમાં બીજો ગમ છે. ૨ અને ઔઘિક અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ-
વાળા પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં ત્રીજો ગમ છે. ૩ આ ત્રણે
ગમેમાં સંસ્થાન, સ્થિતિ અને અનુબંધના સંબંધમાં જુદાઈ બતાવવાને હવે
સૂત્રકાર કાયસંવેધ સંબંધમાં પણ જુદાપણુ 'ठिई संवेहो तइय छट्ट सत्तमट्टमणवमगमेसु'
ઈત્યાદિ સૂત્રપાઠથી બતાવે છે. તેઓ આ સૂત્રનાઠથી એ સમજાવે છે કે-આ
ત્રીજા વિગેરે ગમેમાં સંવેધ ભવની અપેક્ષાથી જયન્પથી બે ભવોને ગ્રહણ

ભવાદેશેન જઘન્યેન સંવેધઃ સર્વગમેષુ દ્વે ભવગ્રહણે ભવગ્રહણદ્વયરૂપઃ પ્રસિદ્ધઃ, ઉત્કર્ષેણ તૃતીયાદિષુ સૂત્રોક્તેષુ પञ્ચસુ ગમેષુ સંવેધઃ અષ્ટ ભવગ્રહણાનિ, પૂર્વપદર્શિતાયા અષ્ટ ભવગ્રહણાનિ બન્ધનભૂતાયાસ્તૃતીયપષ્ઠસપ્તમાષ્ટમેષ્વેકપક્ષે, નવમે તુ ગમે ઉભયત્રાપિ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતેઃ સદ્ભાવાત્ इति । एतेषु गमेषु जघन्योत्કृष्टरूपं कायसंवेधं दर्शयति—‘जहन्नेणं दो भवगगहणाइं’ जघन्येन द्वे एव भवग्रहणे उक्कोसेणं अद्वभवगगहणाइं’ उत्कर्षेणाऽष्टभवग्रहणानि ‘सेसेसु चउसु गमएसु’ शेषेषु चतुर्षु प्रथमद्वितीयचतुर्थपञ्चमलक्षणेषु ‘जहन्नेणं दो भवगगहणाइं’ उत्कर्षेण असंख्येयानि भवग्रहणानि एकत्रापि पक्षे उत्कृष्टस्थितेरभावादिति । उक्तस्तृतीय-षष्ठ-सप्तमाऽष्टम-नवमगमानां भवादेशेन कायसंवेधः, जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कर्षेणाऽष्टभवग्रहणानीति, अथैषामेव गमानां कालादेशेन कायसंवेधं दर्शयति—‘तइयगमए’ तृतीयगमके ‘कालादेसेणं’ कालादेशेन—कालापेक्षया कालप्रकारेण इत्यर्थः ‘जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमवमहियाइं’ जघन्येन द्वादिशतिर्वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि अन्तर्मुहूर्ता-

રૂપ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હોતા હૈ, इनके अतिरिक्त प्रथम, द्वितीय, चतुर्थ और पंचम इन चार गमों में वह संवेध जघन्य से दो भव ग्रहण रूप और उत्कृष्ट से असंख्यात भव-ग्रहण रूप होता है, क्योंकि एक भी पक्षमें उत्कृष्ट स्थिति का अभाव है, तथा-तृतीय, षष्ठ, सप्तम और अष्टम इन गमों में एक पक्ष में और नौवें गम में दोनों पक्षों में उत्कृष्ट स्थिति का सञ्भाव है जघन्य से कायसंवेध सर्वत्र गमों में दो भव ग्रहण रूप है, इस प्रकार भव की अपेक्षा कायसंवेध प्रकट कर अब सूत्रकार काल की अपेक्षा से कायसंवेध प्रकट करते हैं—‘तइयगमए कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमवमहियाइं०’ तृतीय गम में काल की अपेक्षा

કરવા ૩૫ અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા ૩૫ હોય છે. આ કથન શિવાય પહેલા, બીજા, ચોથા અને પાંચમાં આ ચાર ગમેમાં તે સંવેધ જઘન્યથી બે ભવ ગ્રહણ ૩૫ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત ભવ ગ્રહણ ૩૫ હોય છે. કેમકે—એક પક્ષમાં ઉત્કૃષ્ટથી સ્થિતિનો અસાવ છે. તથા ત્રીજા, છઠ્ઠા, સાતમા અને આઠમા આ ગમેમાં એક પક્ષમાં અને નવમાં ગમમાં બન્ને પક્ષમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો સદ્ભાવ છે. જઘન્યથી કાયસંવેધ બધાજ ગમેમાં બે ભવ ગ્રહણ ૩૫ છે. આ રીતે ભવની અપેક્ષાએ કાયસંવેધ બતાવીને હવે સૂત્રકાર કાળની અપેક્ષાએ કાયસંવેધ પ્રગટ કરે છે—‘તइयगमए कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं’ ત્રીજા ગમમાં કાળની

धिकद्वाविंशतिवर्षसहस्रात्मकः कायसंवेधः, पृथिवीकायिकानामुत्पत्तिस्थान-
भूतानाम् उत्कृष्टस्थितिकत्वात् । 'अंतोमुहुत्तमवमद्वियाहं' अन्तर्मुहूर्त्तार्थपधिकानि
इति अप्कायिकस्य तत्र पृथिवीकायिके उत्पित्सो रौघिकत्वेऽपि जघन्यकालस्य
त्रिवक्षितत्वेन अन्तर्मुहूर्त्तस्थितिकत्वादिति । 'उक्कोसेणं सोलससहस्रुत्तरं वास-
सयसहस्रं' उत्कर्षेण षोडशसहस्रोत्तरं वर्षशतसहस्रम् षोडशसहस्राधिकलक्षवर्ष-
प्रमाणकः कायसंवेधः, इह पृथिवीकायिकानामुत्कृष्टस्थितिकत्वात् तेषां चतुर्णां
भवानां सद्भावात् तत्रोत्पित्सोश्चाप्कायिकस्यौघिकत्वेऽपि उत्कृष्टकालस्य विवक्षि-
तत्वात् उत्कृष्टस्थितयश्चत्वारः स्तद्भावाः, एवं च द्वाविंशते वर्षसहस्राणां सप्तानां

जघन्य से कायसंवेद्य अन्तर्मुहूर्त्त अधिक २२ हजार वर्ष प्रमाण और उत्कृष्टसे वह एक लाख १६ हजार वर्ष प्रमाण है, काल की अपेक्षा जो जघन्य से अन्तर्मुहूर्त्त अधिक २२ हजार वर्ष प्रमाण कायसंवेद्य कहा गया है वह उत्पत्ति स्थान भूत पृथिवीकायिकों की उत्कृष्ट स्थिति इतनी ही होने के कारण कहा गया है, तथा इसे जो अन्तर्मुहूर्त्त अधिक विशेषण से विशेषित किया गया है—वह पृथिवीकाय में उत्पन्न होने के योग्य अप्रकायिक की जघन्य स्थिति जो अन्तर्मुहूर्त्त की है उसे लेकर किया गया है, तथा—उत्कृष्ट से जो एक लाख १६ हजार वर्ष प्रमाण कायसंवेद्य कहा गया है वह पृथिवीकायिकों की जो उत्कृष्ट स्थिति २२ हजार वर्ष की है उस प्रमाण रूप चार भवों के सद्भाव से कहा है। तथा उसमें उत्पन्न होने योग्य अप्रकायिक का उत्कृष्ट काल

અપેક્ષાએ જઘન્યથી કાયસવેધ અંતર્મુહૂર્ત અધિક રર ખાવીસ હજાર વર્ષ પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટથી તે એક લાખ સોળ હજાર વર્ષ પ્રમાણુ છે કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક રર ખાવીસ હજાર વર્ષ જે કાયસ-વેધ કહ્યો છે, તે ઉત્પત્તિ સ્થાન ભૂત પૃથ્વિકાચિકોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એટલી જ હોવાને કારણે કહેલ છે, તથા તેને જે અંતર્મુહૂર્ત અધિક એ વિશેષણ કહ્યું છે. તે પૃથ્વિકાચિકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અપૂકાયની જઘન્ય સ્થિતિ જે અંતર્મુહૂર્તની છે, તેને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું છે. ઉત્કૃષ્ટથી જે એક લાખ ૧૬ સોળ હજાર વર્ષ પ્રમાણુનો કાયસવેધ કહેલ છે, તે પૃથ્વિકાચિકોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ રર ખાવીસ હજાર વર્ષની છે, એ પ્રમાણુ રૂપ ચાર ભવોના સદ્ભાવથી કહેલ છે કેમકે-તેમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અપૂકાયિકોનો ઉત્કૃષ્ટકાળ વિવક્ષિત થયો છે. અપૂકાયિકોનો ઉત્કૃષ્ટકાળ સાત હજાર

સહસ્રાણામપ્કાયિકોત્કૃષ્ટસ્થિતિવર્ષાણાં ચ પ્રત્યેકં ચતુર્ગુણિતત્વે ૮૮૦૦૦, ૨૮૦૦૦, મિલને ચ ષોડશસહસ્રાધિકં લક્ષં ૧૧૬૦૦૦ મવતિ, इति । ‘एवमयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं यावत् कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तमप्कायिकगतिं पृथिवी-कायिकगतिं च सेवेत तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव अप्कायिकगतौ पृथिवीकायिकगतौ च गमनागमने कुर्यादिति कायसंवेधे वैलक्षण्यमिति । ‘छट्ठे गमए’ षष्ठे गमके कालादेशेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमवमहियाइं’ कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिर्वर्षमहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तभ्यधिकानि । ‘उक्कोसेणं अट्ठासीइं वास-सहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अवमहियाइं’ उत्कर्षेणाऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि

વિવક્ષિત હુઆ છે, અપ્કાયિક કા ઉત્કૃષ્ટ કાલ ૭ હજાર વર્ષ પ્રમાણ છે, હસમેં ઉસકે ભવ ૪ ચાર હોતે હૈં, હસ પ્રકાર ૨૨ હજાર વર્ષ પૃથિવી કાયિકોં કો ઓર સાત હજાર વર્ષ અપ્કાયિકોં કો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કો હન એક એકકો ચૌ ગુણી કરને પર ઓર ઉન્હે ૮૮૦૦૦, ૨૮૦૦૦ જોડને પર સબકા યોગ એક લાખ ૧૬ હજાર વર્ષ પ્રમાણ હોતા છે । હતને કાલ તક વહ અપ્કાયિક ગતિ કા ઓર પૃથિવીકાયિક ગતિ કા સેવન કરતા છે ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા છે, હસ પ્રકાર દોનોં કે કાયસંવેધ મેં અન્તર છે । ‘છટ્ટે ગમએ’ છટે ગમ મેં કાલ કી અપેક્ષા સે ‘જહન્નેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમવમહિયાઈં’ જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ પ્રમાણ ઓર ‘ઉક્કોસેણં અટ્ઠાસીઈં વાસસહસ્સાઈં ચઉહિં અંતોમુહુત્તેહિં અવમહિયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૮૮ હજાર વર્ષ કાયસંવેધ છે, યહાં જો ઉત્કૃષ્ટ

વર્ષ પ્રમાણુનો છે. તેમાં તેના ચાર લખો થાય છે. આ રીતે ૨૨ બાવીસ હજારની પૃથ્વિકાયિકાની અને સાત હજાર અપ્કાયિકોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ચાર ગણિ કરવાથી અને તે ભગવતાં તે તમામનો કુલ સરવાળો એક લાખ સોળ હજાર વર્ષ પ્રમાણુનો થાય છે. આટલા કાળ સુધી તે અપ્કાયિક ગતિનું અને પૃથ્વિકાયિક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તેમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતે બન્નેના કાયસંવેધમાં જુદાપણું છે. ‘છટ્ટે ગમએ’ છઠ્ઠા ગમમાં કાળની અપેક્ષાએ ‘જહન્નેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં’ અંતોમુહુત્તમવમહિયાઈં જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ પ્રમાણુ અને ‘ઉક્કોસેણં અટ્ઠાસીઈં વાસસહસ્સાઈં ચઉહિં’ અંતોમુહુત્તેહિં અવમહિયાઈં ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૮૮ અઠ્યસી હજાર વર્ષ કાયસંવેધ છે.

ચતુર્ભિરન્તર્મુહૂર્તૈરભ્યધિકાનિ, પૃષ્ઠગમે દિ જઘન્યસ્થિતિકઃ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકેપૂત્પદ્યતે
 इत्यन्तर्मुहूर्तस्य वर्षसहस्रद्वाविंशतेश्च प्रत्येकं चतुर्भवंग्रहणगुणितत्वे यथोक्तमुत्કृष्टं
 કાલપ્રમાણં સ્યાત્ ૮૮૦૦૦૦ ઇતિ । ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं यावत्कुर्यात्
 एतावत्કાલપર્યન્તમ્ અપ્કાયિકગતિં પૃથિવીકાયિકગતિં ચ સેવેત તથા એતાવન્તમેવ
 કાલમ્ અપ્કાયિકગતૌ પૃથિવીકાયિકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ । ‘सत्तमे-
 गमए कालादेसेणं जहन्नेणं सत्तवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्महियाइं’ सप्तमे गमके
 કાલાદેશેન જઘન્યેન સપ્તવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ, ઉક્કોસેણં સોલ
 સસહસ્સુત્તરં વાસસયસહસ્સં’ ઉત્કર્ષેણ ષોડશસહસ્સોત્તરં વર્ષશતસહસ્રમ્ લક્ષમેકં
 ષોડશસહસ્રાધિકમિત્યર્થઃ, ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं यावत्कुर्यात् एताव

સે ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૮૮ હજાર વર્ષ પ્રમાણ અધિક કાયસંવેધ
 कहा गया है वह जघन्य स्थिति वाला अप्कायिक जब उत्कृष्ट स्थिति
 वाले पृथिवीकायिक में उत्पन्न होता है तो उसके चार भवों को लेकर
 कहा गया है तथा—अन्तर्मुहूर्त अधिकता इसमें अप्कायिक की जघन्य
 स्थिति की अपेक्षा से कही गई हैं, ‘एवइयं कालं जाव करेज्जा’ इतने
 काल तक वह जीव अप्कायिक गति का और पृथिवीकायिक गतिका
 सेवन करता है और इतने ही कालतक वह उसमें गमनागमन करता
 है, ‘सत्तमे गमए कालादेसेणं जहन्नेणं सत्तवाससहस्साइं अंतोमुहुत्त-
 मब्महियाइं’ सातवें गम में काल की अपेक्षा जघन्य अन्तर्मुहूर्त अधिक
 ७ हजार वर्ष ‘उक्कोसेणं सोलससहस्सुत्तरं वाससयसहस्सं’ और
 उत्कृष्ट से एक लाख सोलह हजार ११६००० वर्ष प्रमाणं कायसंवेध है,

અડિયાં જે ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૮૮ અઠવાસી વર્ષ પ્રમાણનો
 કાયસંવેધ થયો છે, તે જઘન્ય સ્થિતિ વાળો અપ્કાયિક જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
 વાળા પૃથિવિકાયિકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેના ચાર ભવોને લઈને કહેલ છે.
 તથા અંતર્મુહૂર્તનું અધિકપણું તેમાં અપ્કાયિકની જઘન્ય સ્થિતિની અપે
 કાએ કહેલ છે. ‘एवइयं कालं जाव करेज्जा’ એટલા કાળ સુધી તે જીવ અપ્-
 કાયિક ગતિનું અને પૃથિવિકાયિક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ
 સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. ‘सत्तमे गमए कालादेसेणं जहन्नेणं सत्त-
 वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्महियाइं’ સાતમાં ગમમાં કાળની અપેક્ષાથી જઘ-
 ન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક સાત હજાર વર્ષ અને ‘उक्कोसेणं सोलससहस्सुत्तरं
 वाससयसहस्सं’ ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ સોળ હજાર વર્ષ પ્રમાણનો કાયસંવેધ છે.

ત્કાલપર્યન્તમ્ અપ્કાયિકગતિ પૃથિવીકાયિકગતિ ચ સેવેત તથા-एतावदेव काल-
पर्यन्तम् अप्कायिकगतौ पृथिवीकायिकगतौ च गमनागमने कुर्यादिति कायसंवेधः ।
'अद्वमे गमए' अष्टमे गमके, 'कालादेसेणं जहन्नेणं सत्तवाससहस्साइं अंतोमुहुत्त-
मवमहियाइं' कालादेशेन-कालापेक्षया जघन्येन सप्तवर्षसहस्राणि अंतर्मुहुत्ता-
भ्यधिकानि, 'उक्कोसेणं अट्ठावीसं वाससहस्साइं चट्ठी अंतोमुहुत्तेहिं अवमहि-
याइ' उत्कृष्टतोऽष्टाविंशतिवर्षसहस्राणि चतुर्भिरन्तर्मुहुत्तैरभ्यधिकानि चतुरन्तर्मुहु-
त्ताधिकाऽष्टविंशतिवर्षसहस्रात्मकः कालापेक्षया कायसंवेध इति । 'एवइयं जाव
करेज्जा' एतावन्तं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तम् अप्कायिकगति पृथिवीकायि-
कगति च सेवेन तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव अप्कायिकगतौ पृथिवीकायिकगतौ
च गमनागमने कुर्यादिति अष्टमो गमः ८ । 'णवमे गमए' भवादेसेणं जहन्नेणं दो
भवग्गहणाइं' नवमे गमे कायसंवेधविषये भवादेशेन भवापेक्षयेत्यर्थः जघन्येन
द्वे भवग्रहणे 'उक्कोसेणं अट्ठमवग्गहणाइ' उत्कर्षेणाऽष्ट भवग्रहणानि अन्तिमत्वात्

'एवइयं जाव करेज्जा' इस प्रकार वह जीव इतने काल तक उस गतिका
अप्कायिक गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उस
गति में गमनागमन करता है, 'अद्व मे गमए' आठवें गम में 'काला-
देसेणं जहन्नेणं सत्तवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमवमहियाइं' काल की
अपेक्षा जघन्य से अन्तर्मुहुर्त्त' अधिक ७ सात हजार वर्ष और उत्कृष्ट
से ४ चार अंतर्मुहुर्त्त' अधिक २८ हजार वर्ष प्रमाण कायसंवेध
है, इस प्रकार वह जीव इतने काल तक उस गति-अप्काय-गति का
और पृथिवीकाय गतिका सेवन करता है और इतने काल तक वह उस
गति में गमनागमन करता है, 'णवमे गमए' नौवें गम में 'भवादेसेणं
जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं' उक्कोसेणं अट्ठभवग्गहणाइं' भवकी अपेक्षा

'एवइयं जाव करेज्जा' આ રીતે તે ૯૫ આટલા કાળ સુધી તે ગતિનું-
એટલે કે અપ્કાયિક ગતિનું સેવન કરે છે.-અને એટલા જ કાળ સુધી તે
એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. 'અદ્વમે ગમए' આઠમાં ગમમાં 'કાલાદેસેણ
જહણેણં સત્તવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમવમહિયાઈ' કાળની અપેક્ષાથી જઘ-
ન્યથી અંતર્મુહુર્ત' અધિક સાત હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહુર્ત'
અધિક અઠ્યાવીસ હજાર વર્ષ પ્રમાણનો કાયસંવેધ છે. આ રીતે તે ૯૫
એટલા કાળ સુધી તે અપ્કાય ગતિનું અને પૃથ્વીકાય ગતિનું સેવન કરે છે,
અને એટલા કાળ સુધીજ તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. 'ણવમે ગમए'
નવમા ગમમાં 'ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગ્ગહણાઈ' ઉક્કોસેણં અટ્ઠભવગ્ગહણાઈ'

મવાદેશઃ પુનરપિ પ્રદર્શિતઃ । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં ઇગૂણતીસં વાસસહસ્સાઈ’ કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન એકોનત્રિશદ્વર્ષસહસ્તાણિ, એષઃ કાલાદેશેન કાયસંવેધપ્રમાણઃ અપ્કાયિકસ્ય સપ્તસહસ્ત્રવર્ષપ્રમિતઃ, પૃથિવીકાયિકસ્ય ચ દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્ત્રપ્રમિત ઇતિ દ્વયોર્મીલનાદ્ ભવતીતિ । ‘ઉક્કોસેણં સોલસસહસ્સુત્તરં વાસસયસહસ્સં’ ઉત્કર્ષેણ પોઢશઃસહસ્ત્રોત્તરં વર્ષશતસહસ્ત્રમ્, મવાદેશેન જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં દ્વિભવગ્રહણાષ્ટમગ્રહણાત્મકઃ કાયસંવેધઃ, કાલાપેક્ષયા તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામ્ એકોનત્રિશદ્વર્ષસહસ્ત્રપોઢશસહસ્ત્રોત્તરવર્ષશતસહસ્તાત્મકઃ કાયસંવેધ ઇતિ ‘એવમ્ જાવ કરેજ્ઞા’ એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તમ્ અપ્કાયિકગતિં પૃથિવીકાયિકગતિં ચ સેવેત તથાઅપ્કાયિકગતૌ પૃથિવી જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક કાયસંવેધ હૈ, તથા ‘કાલાદેસેણં’ કાલ કો અપેક્ષા વહ, ‘જહન્નેણં ઇગૂણતીસં વાસસહસ્સાઈ ઉક્કોસેણં સોલસસહસ્સુત્તરં વાસસયસહસ્સં’ જઘન્ય સે ૨૯ હજાર વર્ષ પ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક લાખ સોલહ હજાર વર્ષ પ્રમાણ હૈ, જઘન્ય સે જો કાયસંવેધ ૨૯ હજાર વર્ષ પ્રમાણ કહા ગયા હૈ સો વહ પૃથિવીકાયિક કો ઓર અપ્કાયિક કો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કે મિલાને સે કહા ગયા હૈ, તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો કાયસંવેધ એક લાખ સોલહ હજાર વર્ષ કા કહા ગયા હૈ વહ કિસ અપેક્ષા સે કહા ગયા હૈ—યહ વિષય પીછે પ્રગટ કર દિયા હૈ । ઇતને કાલ તક વહ જીવ અપ્કાયિક ગતિકા ઓર પૃથિવીકાયિક ગતિ કા સેવન કરતાં હૈ ઓર ઉત્તરમેં ઇતને હી કાલ તક વહ ગમનાગમન કરતા

ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી જે ભવેને શ્રદ્ધ કરતાં સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવેને શ્રદ્ધ કરતાં સુધીને કાયસંવેધ કહ્યો છે. તથા ‘કાલાદેસેણં’ કાળની અપેક્ષાથી ‘જહન્નેણં ઇગૂણતીસં વાસસહસ્સાઈ’ ‘ઉક્કોસેણં સોલસસહસ્સુત્તરં વાસસયસહસ્સં’ જઘન્યથી ૨૯ ઓગણત્રીસ હજાર વર્ષ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ સોળ હજાર વર્ષ પ્રમાણનો કહ્યો છે. જઘન્યથી જે કાયસંવેધ ૨૯ ઓગણત્રીસ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે, તે પૃથ્વીકાયિકની અને અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મેળવીને કહેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે કાયસંવેધ એક લાખ સોળ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે. તે કઈ અપેક્ષાથી કહેલ છે. ? એ સંબંધનું કથન પહેલાં પ્રગટ કરવામાં આવી ગયું છે. એટલા કાળ સુધી તે જીવ અપ્કાયિક ગતિનું અને પૃથ્વીકાયિક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન—અવર જવર કર્યા કરે છે ‘એવં જવસુ ગમ-

કાયિકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ 'एवं णवसु गमएसु आउक्काइयठिई जाणि-
यव्वा' एवं नवस्वपि गमकेषु स्थितिस्तु अप्कायिकस्थितिः ज्ञातव्या, एवम्-उपरो-
क्तपदशितपकारेण अप्कायिकस्य जीवस्य पृथिवीकायिके उत्पित्सोः स्थितिः २,
कायस्थितिं प्रत्येकस्मिन् गमके जानीयाद्-वदेदिति नवगमान्तोऽप्कायिकजीव-
विचारः ९ इति अप्कायप्रकरणं द्वितीयम् २ ।

અપ્કાયિકેભ્ય આગત્ય પૃથિવ્યાણ્પિત્સોર્જીવસ્ય ઉત્પાદાદિકં નિરૂપ્ય
તેજસ્કાયિકેભ્ય આગત્ય પૃથિવીકાયિકે ઉત્પિત્સોર્જીવસ્ય ઉત્પાદાદિકં વર્ણયિતુ-
માહ-'જઈ' इत्यादि, 'जइ तेउक्काइएहिंतो उववज्जंति' यदि तेजस्कायिकेभ्य
आगत्य पृथिवीकायिके उत्पद्यन्ते इत्यादि प्रश्नोत्तरविषया 'तेउक्काइयाण वि एस
वेव वक्तव्या' तेजस्कायिकानामपि एवैव वक्तव्यता, हे भदन्त ! यदि-कदाचित्
है, 'एवं णवसु वि गमएसु आउक्काइयठिई जाणियव्वा' इस प्रकार नौ
ही गमों में अप्कायिक की स्थिति जाननी चाहिये. अर्थात् पृथिवीका-
यिकमें उत्पन्न होने योग्य अप्कायिक जीव की स्थिति-कायस्थिति-
प्रत्येक गम में कहनी चाहिये ।

इस प्रकार से यह नव गमान्त वाला अप्कायिक जीव का विचार
यहां तक किया गया, अब सूत्रकार तेजस्कायिक से आकर के पृथिवी
में उत्पन्न होने के योग्य जीवके उत्पाद आदि का वर्णन करते हैं-'जइ
तेउक्काइएहिंतो उववज्जंति' हे भदन्त ! यदि जीव तेजस्कायिकों से
आकरके पृथिवीकायिक में उत्पन्न होता है तो इस विषय में प्रश्न और
उत्तर आदि रूप कथन पूर्वोक्त जैसा ही जानना चाहिये, अर्थात् जैसी
वक्तव्यता अप्कायिक के प्रकरण में कही गई है-वैसी ही वक्तव्यता

एसु आउक्काइयठिई जाणियव्वा' એ રીતે નવે ગમેમાં અપ્કાયિકની સ્થિતિ
જાણવી જોઈએ, અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અપ્કાયિક
જીવની સ્થિતિ-કાયસ્થિતિ દરેક ગમેમાં કહેવી જોઈએ. આ પ્રમાણેના આ
નવ ગમેવાળા અપ્કાયિક જીવના સંબંધનું કથન અહિં સુધીમાં
કહેવામાં આવેલ છે. હવે સૂત્રકાર તેજસ્કાયિકથી આવીને પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય જીવના ઉત્પાદ વિગેરેનું વર્ણન કરે છે.-જइ तेउक्काइएहिंतो उव-
वज्जंति' હે ભગવન્ જો તેવો જીવ તેજસ્કાયિકપણામથી આવીને પૃથ્વીકાયિ-
કમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો આ સંબંધમાં પ્રશ્ન અને ઉત્તર રૂપ કથન પહેલા
કહ્યા પ્રમાણ છે. તેમ સમજવું અર્થાત્ જે પ્રમાણેનું કથન અપ્કાયિકના
પ્રકરણમાં કહેલ છે, તેજ રીતનું કથન અહિંયાં તેજસ્કાયિકના સંબંધનું

કોઽપિ જીવઃ અગ્નિકાયિકેભ્ય આગત્ય પૃથ્વીકાયિકે ઉત્પદ્યતે તદા તેજસ્કા-
યિકાનાં જીવાનામપિ એવૈવ-અપ્કાયિકપ્રકરણપઠિતૈવ વક્તવ્યતા બોદ્યવ્યા, અપ્કા-
યિકવત્ તેજસ્કાયિકાનામપિ વ્યવસ્થાઽવગન્તવ્યા । અપ્કાયિકાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં
તદાહ-‘નવરં’ इत्यादि, ‘नवरं णवसु वि गमएसु तिन्नि लेस्साओ’ नवरम् केवलं
पूर्वं लेश्याचतुष्टयमुक्तम् अप्कायिकेषु देवोत्पत्तेरपि सद्भावात् देवानां च तेजो-
लेश्याया अपि सद्भावादेवेभ्य आगतानां चतस्रो लेश्याः, इह तेजस्कायिकप्रक-
रणे तु तिस्र एव-कृष्ण-नील-कापोतिकारुया एव लेश्याः तेजस्कायिकेषु देवो-
त्पत्तेरनभ्युपगमादिति । ‘तेउककाइया णं सुईकलावसंठिया’ तेजस्कायिकाः खलु
सूचीकलापसंस्थिताः, ‘ठिई जाणियव्वा’ स्थितिर्ज्ञातव्या तेजस्कायिकानाम्
स्थितिरिह तेजस्कायिकस्थिति र्निज्ञेया, तथाहि-तेजस्कायिकानां जघन्या स्थिति-

यहां तेजस्कायिकों के सम्बन्ध की भी कहनी चाहिये, परन्तु अप्का-
यिक की अपेक्षा जो इस वक्तव्यता में भिन्नता है वह इस प्रकार से
है-‘नवरं णवसु वि गमएसु तिन्नि लेस्साओ’ यहां नौ ही गमों में
लेश्याएं तीन ही होती हैं पूर्व में लेश्या चतुष्टय कहा है क्योंकि अप्-
कायिकों में देवों की उत्पत्ति भी होती है, और देवों को तेजोलेश्या
का भी सद्भाव रहता है, इसलिये वहां देवोंसे आये हुए के चार
लेश्याएं कही गई हैं । पर यहां तेजस्कायिक के प्रकरण में जो तीन
लेश्याएं कही गई हैं-‘सो’ उसका प्रकरण ऐसा है कि तेजस्कायिकों में
देवों की उत्पत्ति नहीं होती है । ‘तेउकाइयाणं सुईकलावसंठिया’ तेज-
स्कायिकों का संस्थान सुईयों के समूह के जैसा होता है, ‘ठिई जाणि-
यव्वा’ तेजस्कायिक जीवों की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की
होती है और उत्कृष्ट से तीन अहोरात की होती है.

પણ કહેવું જોઈએ. પરંતુ અપ્કાયિકના કથન કરતાં આ કથનમાં જે બુદ્ધા-
પણ છે, તે આ રીતે,-‘નવરં’ ણવસુ વિ ગમएसु तिन्नि लेस्साओ’ અહિયાં
નવે ગમેમાં ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. પહેલાના કથનમાં અધે ઠેકાણે ચાર
લેશ્યા હોવાનું કહ્યું છે. કેમકે-અપ્કાયિકોમાં દેવોની ઉત્પત્તિ પણ થાય છે.
અને દેવોને તેજલેશ્યાનો પણ સદ્ભાવ રહે છે, તેથી ત્યાં ચાર લેશ્યા
હોવાનું કહ્યું છે. પણ અહિયાં આ તેજસ્કાયિકના પ્રકરણમાં જે ત્રણ લેશ્યાઓ
કહેવામાં આવી છે તેનું કારણ એ છે કે-તેજસ્કાયિકોમાં દેવોની ઉત્પત્તિ
થતી નથી. ‘તેउकाइयाणं सुईकलावसंठिया’ તેજસ્કાયિકોનું સંસ્થાન સોઈ-
યોના સમૂહ (ભારા) જેવું હોય છે. ‘ठिई जाणियव्वा’ તેજસ્કાયિક જીવોની
સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ અહોરાત-

અન્તર્મુહૂર્તમાત્રપ્રમાણા, ઉત્કૃષ્ટા તુ અહોરાત્રત્રયપ્રમાણા इति । ‘तदयगमए’
 તૃતીયગમકે ‘કાલાદેસેણ’ કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા ‘જહન્નેણં વાવીસં વાસસહ-
 સ્સાઈં અંતોમુહુત્તમઅમહિયાઈ’ જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ
 ‘ઉક્કોસેણં અટ્ટાસીઈં વાસસહસ્સાઈં વારસएहिं राइंदिएहिं अमहियाइ’ ઉત્કૃષ્ટ-
 તોડ્ટાશીતિવર્ષસહસ્રાણિ દ્વાદશૈ રાત્રિદિવૈરભ્યધિકાનિ અપ્કાયિકમકરણે જઘ-
 ન્યેન અન્તર્મુહૂર્તાધિકદ્વાવિંશતિસહસ્રમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ પોડગસહસ્રોત્તરવર્ષશતસહસ્ર-
 મુક્તમ્ इह तु द्वादशरात्रिदिवाधिकाऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि उच्यन्ते तृतीयगमे
 ઔધિકસ્તેજસ્કાયિકઉત્કૃષ્ટસ્થિતિપુ પૃથિવીકાયિકેપૃત્પદ્યતે इत्यत्र एकस्य
 पक्षस्योत्कृष्टस्थितिकत्वमतो भवादेशेन अष्टौ भवग्रहणानि उत्कर्षेण तत्र चतुर्षु

‘तदयगमए कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं वाससहरसाइं अंतोमुहु-
 त्तमअहियाइ’ તૃતીય ગમ મેં જઘન્ય સે કાયસંવેધ કાલ કી અપેક્ષા
 અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ કા હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં અટ્ટાસીઈં વાસ-
 સહસ્સાઈં વારસएहिं राइंदिएहिं अमहियाइ’ ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ૧૨ દિન
 -રાત અધિક ૮૮ હજાર વર્ષ કા હૈ, અપ્કાયિક કે પ્રકરણ મેં જઘન્ય
 સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ એક
 લાખ સોલહ હજાર વર્ષ કા કહા ગયા હૈ, તથા યહાં વહ ૧૨ દિન-
 રાત અધિક ૮૮ હજાર વર્ષ કા કહા ગયા હૈ, તૃતીય ગમ મેં સામાન્ય
 તેજસ્કાયિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે પૃથિવી કાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ,
 એસા કહા જાતા હૈ સો હસ કથન મેં એક પક્ષ મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સે
 યુક્તતા હોને કે કારણ ઉત્કૃષ્ટ સે ભવ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ આઠ ભવ

ત્રીની અર્થાત્ રાત્રી દિવસની હોય છે ‘तदयगमए कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं
 वाससहरसाइं अंतोमुहुत्तमअहियाइ’ ત્રીજા ગમમાં કાયસંવેધ જઘન્યથી
 કાળની અપેક્ષાએ અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષનો છે. અને
 ‘उक्कौसेणं अट्टासीइं वाससहस्साइं वारसएहिं राइंदिएहिं अमहियाइ’ ઉત્કૃષ્ટથી
 બાર ૧૨ દિવસ રાત અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનો છે. અપૂકાયિકના
 પ્રકરણમાં જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષનો અને
 ઉત્કૃષ્ટથી તે એક લાખ સોળ હજાર વર્ષનો કહેલ છે, અને અહિયાં તે બાર
 દિન રાત અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનો કહેલ છે. ત્રીજા ગમમાં
 સામાન્ય તેજસ્કાયિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
 એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે તો તે આ કથનમાં એક પક્ષથી યુક્તપણા-
 વળું હોવાથી ઉત્કૃષ્ટથી લવની અપેક્ષાએ કાયસંવેધ આઠભવ ગ્રહણ રૂપ

પૃથ્વીકાયિકોત્કૃષ્ટભવગ્રહણેષુ દ્વાવિંશતેર્વર્ષસહસ્રાણામ્ ચતુર્ગુણિતત્વેઽષ્ટાશીતિર્વર્ષ-
સહસ્રાણિ કાલાદેશેન ભવન્તિ તથા ચતુર્ણાં તેજસ્કાયિકમવેષુ ઉત્કર્ષતઃ પ્રત્યેક-
મહોરાત્રત્રયપરિમાણેષુ દ્વાદશાહોરાત્રાણીતિ । ‘અવહયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં
યાવત્ કુર્યાત્, એતાવત્કાલપર્યન્તં તેજસ્કાયિકગતિં પૃથ્વીકાયિકગતિંચ સેવેત
તથા-એતાવત્તમેવ કાલં તેજસ્કાયિકગતૌ પૃથ્વીકાયિકગતૌ ચ ગમનાગમને
કુર્યાદિતિ । ‘અવં સંવેહો ઉવજુંજિઝ્ઞા ભાણિયવ્વો’ અવં કાયસંવેધ ઉપયુજ્ય
મણિતવ્યઃ, સ ચ કાયસંવેધ અવં ભવતિ, ષષ્ટાદારમ્ય નવાન્તગમેષ્વઘ્ટૌ ભવગ્રહણાનિ,
તેષુ ચ કાલપ્રમાણં યથાયોગં સ્વયમૂહનીયમ્ । પ્રથમાદારમ્યં (તૃતીયગમં વર્જયિત્વા)

ગ્રહણ રૂપ હોતા હૈં ઓર કાલ કી અપેક્ષા વહ ચાર પૃથ્વીકાયિક કે
ઉત્કૃષ્ટ ભવગ્રહણોં મેં ૨૨ હજાર કો ચૌગુના કરને પર ૮૮ હજાર વર્ષ
પ્રમાણ હોતા હૈ, અવં ૧૨ દિન-રાત અધિકતા જો હસમેં કહી ગઈ હૈ
વહ તેજસ્કાય કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જો ૩ દિન રાત કી કહી ગઈ હૈ
સે ચૌગુની કરને સે કહી ગઈ હૈ । ‘અવહયં જાવ કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર
વહ જીવ હતને કાલ તક તેજસ્કાયિક ગતિ કા ઓર પૃથ્વીકાયિક ગતિકા
સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ હસમેં ગમનાગમન કરતા
હૈ । ‘અવં સંવેહો ઉવજુંજિઝ્ઞા ભાણિયવ્વો’ હસ પ્રકાર સે યહાં સંવેધ
ઉપયોગ રાખકર કહના ચાહિયે, યહ કાયસંવેધ છઠ્ઠે ગમ સે લેકર ૯વેં
ગમ તક મેં ઘાઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ હૈ, હનમેં કાલ કા પ્રમાણ યથાધોગ્ય
રૂપ સે અપને આપ સમજના ચાહિયે, તથા તૃતીય ગમ કો છોડકર

હોય છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે ચાર પૃથ્વીકાયિકના ઉત્કૃષ્ટ ભવગ્રહ-
ણોમાં ૨૨ બારીસ હજારને ચાર ગણા કરવાથી ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષ
પ્રમાણ થાય છે. તથા આમાં જે બાર દિવસ રાત અધિક હોવાનું કહ્યું છે,
તે તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જે ૩ ગણ દિવસ રાતની કહી છે, તેને
ચાર ગણી કરવાથી કહી છે. ‘અવહયં કાલં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે તે જીવ
આટલા કાળ સુધી તેજસ્કાયિક ગતિનું અને પૃથ્વીકાયિક ગતિનું સેવન કરે
છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તેમાં ગમનાગમન કરે છે. ‘અવં સંવેહો ઉવ-
જુંજિઝ્ઞા ભાણિયવ્વો’ આ રીતે અહિંયાં સંવેધ ઉપયોગ રાખીને કહેવો બેધબે.
આ કાયસંવેધ છટ્ટા ગમથી લધને નવમાં ગમ સુધીમાં આઠ ભવ ગ્રહણ
રૂપ છે. તેમાં કાળનું પ્રમાણ યથા યોગ્ય રૂપથી પોતે સમજ લેવું તથા
ત્રીજા ગમને છોડીને પહેલાથી પાંચ ગમોમાં ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત ભવ છે.

પશ્ચમાન્તગમેષુ ઉત્કૃષ્ટોઽસંખ્યેયાઃ મનાઃ કાલોઽપિ અસંખ્યેય એવેતિ તેજ-
સ્કાયિકપ્રકરણમિતિ તેજસ્કાયિકપ્રકરણ તૃતીયમ્ ૩ ।

અથ વાયુકાયિકેભ્યઃ પૃથિવીકાયિકાનામુત્પાદાદિકમાહ—‘જહ’ इत्यादि,
‘जह वाउकाइएहितो उववज्जंत’ यदि वायुकायिकेभ्य आगत्य पृथिवीकायिके-
षुत्कृचन्ते तदा—‘वाउकाइयाण वि एवं चेव णव गमगा जहेव तेउवकाइयाणं’ वायु-
कायिकानां जीवानामपि एवमेव नव गमका वक्तव्यताः, यथैव तेजस्कायिकानां
जीवानां प्रदर्शिताः, यथा तेजस्कायिकानां यथाऽष्कायिकातिदेशेन नव गमाः
कथिताः तथैव वायुकायिकानामपि विविच्य नव गमा वक्तव्या इति । तेजस्का-
यिकापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह—‘णवरं’ इत्यादि, ‘णवरं पयागासंठिया पन्नत्ता’
नवरं—केवलं पताकासंस्थिता वायुकायिकाः जीवाः वायुकायिकजीवानां संस्थानं

પ્રથમ સે લેકર ૫વેં ગમ તક ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત ભવ હેં ઓર કાલ
મી અસંખ્યાત હી હેં । હસ પ્રકાર સે યહ તેજસ્કાયિક પ્રકરણ
સમાપ્ત હુઆ ॥૩॥

અથ સૂત્રકાર વાયુકાયિકોં સે આકરકે જીવ પૃથિવીકાયિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈં इत्यादि विषय का कथन करते हैं—यदि वायुकायिक
जीव-पृथिवीकायिक में उत्पन्न होता है तो वहां पर भी ‘एवं चेव णव
गमगा’ इसी प्रकार से नौ गम कहना चाहिये, अर्थात् तेजस्कायिकोंके
जैसे पूर्वोक्त रूप से अष्कायिकों के अतिदेश से नौ गम कहे गये हैं—
वैसे ही नौ गम यहां पर भी कहना चाहिये, परन्तु तेजस्कायिकके गमों
की अपेक्षा वायुकायिक के गमों में जो भिन्नता है वह इस प्रकार से है—
‘णवरं पडागासंठिया०’ वायुकायिक जीवों का संस्थान पताका ध्वजा के

અને કાળ પશુ અસંખ્યાત જ છે. આ રીતે આ તેજસ્કાયિકતુ પ્રકરણ
સમાપ્ત થયું ॥૩॥

હવે સૂત્રકાર વાયુકાયિકોમાંથી આવીને જીવ પૃથિવી કાયિકોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે इत्यादि विषयतुं कथन करे છે.—जे वायुकायिक जेव पृथिवीकायिकमां
उत्पन्न थाय છે, તે તે સંબંધમાં પણ ‘एवं चेव णव गमगा’ આજ પ્રમાણે
નવ ગમે કહેવા જોઈએ અર્થાત્ તેજસ્કાયિકોના જેમ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી અષ્ટ
કાયિકોના અતિદેશ (મલામણ) થી નવ ગમે કહ્યા છે, એજ પ્રમાણેના નવ
ગમે અહિયાં આ વાયુકાયિકોના સંબંધમાં પણ કહેવા જોઈએ. પરંતુ તેજ-
સ્કાયિકોના ગમ કરતાં વાયુકાયિકોના ગમોમાં જે જુદા પણું છે, તે આ
પ્રમાણે છે.—‘णवरं पयागासंठिया०’ વાયુકાયિક જીવોનું સંસ્થાન ધ્વજાના

-પતાકાકારં ભવતીત્યર્થઃ, 'સંવેહો તિર્હિ વાસસહસ્સેર્હિ કાયવ્વો' કાયસંવેધઃ ત્રિમિઃ વર્ષસહસ્રૈઃ કર્તવ્યઃ તેજસ્કાયિકપ્રકરણે વ્યહોરાત્રૈરુત્કર્ષતઃ કાયસંવેધઃ કૃતઃ, इह वायुप्रकरणे तु (त्रिमिः) वर्षसहस्रैः कायसंवेधः कर्तव्यो वायूनामुत्कर्षतो वर्षसहस्रत्रयस्थितिकत्वादिति । 'तद्व्यगमए' तृतीयगमके भवादेशपर्यन्तं संस्थानव्यतिरिक्तं सर्वम् तेजस्कायिकप्रकरणत्रयेन वक्तव्यम् 'कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्महियाइं' कालादेशेन-कालापेक्षया जघन्येन द्विंशतिवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि 'उक्कोसेणं एगं वाससयसहस्सं' उत्कृष्टत एकं वर्षशतसहस्रम् अत्राष्टौ भवग्रहणानि तेषु च चतुर्षु अष्टाशीतिवर्षसहस्राणि पुनरन्येषु चतुर्षु वायुवत्केषु वर्षसहस्रत्रयस्य चतुर्गुणितत्वे द्वादश, उभयो यौगे च

આકાર જૈસા હોતા હૈ, 'સંવેહો તિર્હિ વાસસહસ્સેર્હિ કાયવ્વો' તેજસ્કાયિક કે પ્રકરણ મેં કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન દિનરાત કા કહા ગયા હૈ, પર હસ વાયુ કે પ્રકરણ મેં વહ ત્રીન હજાર વર્ષો' કા કહા ગયા હૈ, વયોંકિ વાયુકાયિક કી સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન હજાર વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ । 'તદ્વ્યગમએ' તૃતીય ગમ મેં સંસ્થાન કે સિવાય ઓર સબ કથન ભવાદેશ તક તેજસ્કાયિક કે પ્રકરણ કે જૈસા હી કહના ચાહિયે, ઓર 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈ' અંતોમુહુત્તમવ્મહિયાઈ' કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ કા તથા- 'ઉક્કોસેણં એગં વાસસયસહસ્સં' ઉત્કૃષ્ટ સે વહ એક લાખ વર્ષ કા કહા ગયા હૈ, એસા જાનના ચાહિયે, યહાં આઠ ભવગ્રહણ રૂપ ભવાદેશ કહા ગયા હૈ, સો પૃથિવીકાય મેં ચાર ભવોં મેં ૮૮ હજાર વર્ષ ઓર વાયુ સમ્બન્ધી ચાર ભવોં કે ૧૨ હજાર વર્ષ હસ પ્રકાર સબ મિલકર

આકાર પ્રમાણેનુ હોય છે 'સંવેહો તિર્હિ વાસસહસ્સેર્હિ કાયવ્વો' તેજસ્કાયિકના પ્રકરણમાં કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ દિન રાત સુધીનો કહેલ છે. કેમકે વાયુકાયિકની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવી છે. 'તદ્વ્યગમએ કાલાદેસેણં જહન્નેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈ' અંતોમુહુત્તમવ્મહિયાઈ' ત્રીજા ગમમાં સંસ્થાનના કથન સિવાય બાકીનું તમામ કથન ભવાદેશ સુધીનું તેજસ્કાયિકના પ્રકરણની જેમજ કહેવું જોઈએ અને 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈ' અંતોમુહુત્તમવ્મહિયાઈ' કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી અંતમુહૂર્ત અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષનો તથા 'ઉક્કોસેણં એગં વાસસયસહસ્સં' ઉત્કૃષ્ટથી તે એક લાખ વર્ષનો કહેલ છે. તેમ સમજવું અહિયાં આઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ ભવાદેશ કહેલ છે. તે પૃથ્વીકાયિકના ચાર ભવોમાં ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષ અને વાયુકાયિકના ચાર ભવોના ૧૨ બાર હજાર વર્ષ આ રીતે કુલ

વર્ષલક્ષમિતિ । ‘એવં સંવેદો ઉવજુંજિઝ્ઞા ભાણિયન્વો’ એવં કાયસંવેધ ઉપયુજ્ય
 મણિતવ્યઃ કર્તવ્યઃ इत्यर्थः સ ચ કાયસંવેધઃ યત્રોત્કૃષ્ટસ્થિતિસંભવસ્તત્રોત્કર્ષ-
 તોડ્ઘ્ટી ભવગ્રહણાનિ મન્યત્ર તુ અસંખ્યેવાનિ, ભવગ્રહણાનિ પૂર્વં ક્રમેણ કાન્તોડપિ
 વક્તવ્ય इति वायुकायप्रकरणं चतुर्थम् ।

વાયુકાયિકસ્ય પૃથિવ્યાદૌ ઉત્પત્તિં પ્રદર્શ્ય વનસ્પતિકાયિકસ્ય પૃથિવ્યાદૌ
 ઉત્પત્ત્યાદિકમાહ—‘જહ વણસ્સહ’ इत्यादि, ‘जह वणस्सहकाइएहिंतो उववज्जंति’ यदि
 वनस्पतिकायिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा—‘वणस्मइयाणं आउक्काइयगप्सरिसा

एक लाख वर्ष का कायसंवेध यत्न जाना है । इस प्रकार से यहाँ ‘काय
 संवेदो उवजુંजिऊण भाणियन्वो’ कायसंवेध उपयोगपूर्वक कहना
 चाहिये, यह कायसंवेध जहाँ उत्कृष्ट स्थिति का संभव है वहाँ वह
 उत्कृष्ट से आठ भवग्रहण रूप है और अन्यत्र असंख्यात भवग्रहण
 रूप है, इसी क्रम से काल की अपेक्षा काल भी कहना चाहिये, इस
 प्रकारसे यह वायु प्रकरण समाप्त हुआ ॥४॥

વાયુકાયિક કી પૃથિવી મેં ઉત્પત્તિ પ્રકટ કર અથ વનસ્પતિકાયિક
 કી પૃથિવી મેં ઉત્પત્તિ આદિ પ્રકટ કરને કે લિયે સૂત્રકાર ‘જહ વણ-
 સ્સહકાઈઈતો ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि सूत्र का कथन करते हैं—इसमें
 सर्व प्रथम गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! यदि वनस्पति-
 कायिकों से आकर के जीव पृथिवीकायिक में उत्पन्न होना है तो वहाँ
 पर गर्मों की व्यवस्था कैसी है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे

મળીને એક લાખ વર્ષનો કાયસંવેધ ખની જાય છે. આ રીતે અહિયાં ‘કાય
 સંવેદો ઉવજુંજિઝ્ઞા ભાણિયન્વો’ કાયસંવેધ ઉપયોગપૂર્વક કહેવો જોઈએ.
 આ કાયસંવેધ જ્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો સંભવ છે, ત્યાં તે ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ
 ગ્રહણ રૂપ છે, અને બીજે અસંખ્યાત ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. એજ ક્રમથી
 કાળની અપેક્ષાથી કાળ પણ કહેવો જોઈએ. એ રીતે આ વાયુકાય પ્રકરણ
 સમાપ્ત થયું ૪

વાયુકાયિકની પૃથિવીકાયિકમાં ઉત્પત્તિ બતાવીને હવે વનસ્પતિકાયિકની
 પૃથિવીકાયિકમાં ઉત્પત્તિ વિગેરે બતાવવા માટે સૂત્રકાર ‘જહ વણસ્સહ
 કાઈઈતો ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि सूत्रનું કથન કરે છે. આ સંબંધમાં સૌથી પહેલાં ગૌતમ
 સ્વામીએ પ્રભુએ એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ જો વનસ્પતિ કાયિકોમાંથી
 આવીને જીવ પૃથિવીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો તે સંબંધમાં ગમોની
 વ્યવસ્થા કેવી રીતની છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ !

જવ ગમગા ભાણિયવ્વા' વનસ્પતિકાયિકાનામ્ અપ્કાયિકગમસદૃશા નવં ગમોં
 મણિતવ્યાઃ, યથા યથા પ્રથમાદિનવાન્તાઃ નવ ગમસ્તત્તદ્રૂપેણ કથિતા સ્તત્તત્ પ્રકા-
 નૈવ વનસ્પતિકાયિકપ્રકરણેડપિ નવ ગમકા વક્તવ્યા इति । યદત્ર પૂર્વાપેક્ષયા-
 વૈલક્ષણ્યં તદાહ-‘નવરં’ इत्यादिना ‘जवरं जाणासंठिया’ त्वरम्-केवलम् नाना
 સંસ્થિતાઃ, વનસ્પતિકાયિકાનાં સંસ્થાનં નાગમકારકં મન્વતીતિ । ‘સરીરોગાહના
 પદમણ્સુ પચ્છિલ્લણ્સુ ય તિસુ ગમણ્સુ’ શરીરાવગાહના પ્રથમેષુ પશ્ચિમેષુ ચ ત્રિષુ-
 ગમકેષુ ‘ત્રિષુ’ इत्यस्य उभयत्र संबन्धात्-प्रथमेषु त्रिषु, पश्चिमेषु त्रिषु चेति
 ગૌતમ ! વહાં પર મી ૧ગમોં કી વ્યવસ્થા અપ્કાયિક કે નૌ ગમોં કે
 જૈસી હી હૈ, યહી બાન સૂત્રકારને ‘વણસ્સરિકાહચાણં આત્તકાહ્યગમ-
 સરિસા જવ ગમગા ભાણિયવ્વા’ હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રદર્શિત કી હૈ । જિસ
 -જિસ પ્રકાર સે પ્રથમ ગમ સે હેકર ૧વેં ગમ તક ૧ગમ જિસ-જિસ
 રૂપ સે કહે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે હે સબ વનસ્પતિકાયિક કે પ્રકરણ
 મેં મી કહના ચાહિયે, પરન્તુ પૂર્વ ગમોં કી અપેક્ષા જો વિશેષતા વન-
 સ્પતિકાયિક કે ગમોં મેં હૈ વહ સૂત્રકાર ‘નવરં’ આદિ પાઠ
 દ્વારા કથન કરતે હૈં-‘જવરં જાણાસંઠિયા’ યહાં જિસ પ્રકાર સે
 પૂર્વ ગમોં મેં મિન્ન-મિન્ન પ્રકાર કા નિયત આકાર પ્રકટ કિયા ગયા
 હૈ, વૈસા આકાર યહાં નહીં હૈ યહાં તો અનિયત આકાર હૈ,
 અર્થાત્ વનસ્પતિકાયિક જીવોં કા આકાર એક પ્રકાર કા નહીં હૈ કિન્તુ
 બહુ અનેક પ્રકાર કા હૈ, ‘સરીરોગાહના પદમણ્સુ પચ્છિલ્લણ્સુ ય તિસુ
 ગમણ્સુ’ શરીરાવગાહના પ્રથમ કે ત્રીનોં ગમોં મેં ઓર અન્ત કે ત્રીન

તે સંબંધમાં પણ આ ગમેાની વ્યવસ્થા અપ્કાયિકના નવ ગમેા પ્રમાણેની
 જ છે. એજ વાત સૂત્રકારે ‘વણસ્સરિકાહચાણં આત્તકાહ્યગમસરિસા જવ ગમગા
 ભાણિયવ્વા આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. જે જે પ્રકારથી પહેલા ગમથી
 લઈને નવમાં ગમ સુધીના ૯ નવ ગમેા કહેવામાં આવ્યા છે,
 એજ રીતે તે તમામ વનસ્પતિકાયિકના પ્રકરણમાં કહેવા જોઈએ. પરંતુ
 પહેલાના ગમ કરતાં આ વનસ્પતિના ગમેામાં જે જુદાપણુ છે, તે સૂત્રકાર
 બતાવતાં નીચે પ્રમાણેના સૂત્રપાઠ કહે છે. ‘જવરં જાણા સંઠિયા’ જે રીતે
 પહેલાના ગમેામાં જુદા જુદા પ્રકારનો નિશ્ચિત આકાર કહેલ છે તે પ્રમા-
 ãણેનો આકાર અહિ હોતો નથી અહિયાં તો અનિયત આકાર છે.
 અર્થાત્ વનસ્પતિ જીવોનો આકાર એક પ્રકારનો હોતો નથી. પરંતુ
 તે અનેક પ્રકારનો છે. ‘સરીરોગાહના પદમણ્સુ પચ્છિલ્લણ્સુ ય તિસુ
 ગમણ્સુ’ શરીરની અવગાહના પહેલાના ત્રણે ગમેામાં અને છેલ્લા ત્રણે

પ્રથમત્રિકે ચરમત્રિકે ચેત્તર્યઃ । પ્રથમદ્વિતીયતૃતીયેષુ, સપ્તમાષ્ટમનવમેષુ ચેતિ
 ભાવઃ, 'જઘન્યેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં' જઘન્યેણ અંગુલસ્સ અસંખયેય-
 માગમ્ જઘન્યતઃ શરીરાવગાહના અંગુલસ્થાસંખયેયમાગમિતા, 'ઉક્કોસેણં
 સાહરેણં જોયણસહસ્સં' ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકં યોજનસદસ્યમ્ કિશ્ચિદધિકયો-
 જનસહસ્રપમાણેત્યર્થઃ, 'મઙ્ગિલ્લણ્ણુ તિસુ તહેવ જહા પુઢવીકાહયાણં' મધ્ય-
 મેષુ ત્રિપુ ચતુર્થપચ્ચમષ્ટેષુ ગમેષુ તથૈવ યથા પૃથિવીકાયાિકાનાં એતેષુ ગમેષુ યથા
 પૃથિવીકાયાિકાનાં પૃથિવીકાયાિકેઉત્પન્નગાનાનાં શરીરાવગાહના જઘન્યોત્કૃષ્ટા-
 મ્યામંગુલાસંખ્યાતમાગનાના કલિતા તથૈવ વનસ્પતિકાયાિકાનામપિ વક્તવ્યેતિ
 ભાવઃ, એષુ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકગમેષુ અવગાહનાયાઃ દ્વિધાઽપિ સદ્ભાવાત્ 'સંવેહો ઠિઈં ય
 જાણિયવ્વા' કાયસંવેધઃ સ્થિતિશ્ચ જ્ઞાતવ્યા વનસ્પતિકાયાિકસ્ય વિજ્ઞેયા તત્ર સ્થિતિ-
 રુત્કર્ષતો દશવર્ષસહસ્રાણિ જઘન્યા તુ સર્વેગામન્દર્ગદુર્તરૂપા પ્રતિદૈવ, એવં કાયસંવે-
 ગમોં મેં જઘન્ય સે 'અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં' અંગુલકે અસંખ્યાતવે
 ભાગરૂપ ઓર ઉક્કોસેણં' 'ઉત્કૃષ્ટ સે 'સાહરેણં જોયણસહસ્સં' કુલ્લ
 અધિક એક હજાર યોજન પ્રમાણ હૈ, યદ્ અવગાહના મહાપદ્મ (મહા-
 કમલ) કી અપેક્ષા કહી ગઈ હૈ 'મઙ્ગિલ્લણ્ણુ તિસુ તહેવ જહા પુઢવી-
 કાહયાણં' તથા ચતુર્થ, પંચમ ઓર ષષ્ઠ ઇન ગમોં મેં જૈસી અવગાહના
 જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૃથિવી કાયાિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે જીવોં કી
 કહી ગઈ હૈ વૈસી હી હૈ, અર્થાત્ વહ અવગાહના જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ
 સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ રૂપ કહી ગઈ હૈ, સો યહાં પર મી
 ઇનકી વહી હૈ । 'સંવેહો ઠિઈં ય જાણિયવ્વા' વનસ્પતિકાયાિક કા સંવેધ
 ઓર સ્થિતિ મી યહાં પર ચિચાર કર કહની ચાહિયે, ઇનમેં વનસ્પતિ

ગમેભાં જઘન્યથી 'અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં' આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગરૂપ
 અને 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટથી 'સાહરેણં જોયણસહસ્સં' કંઈક વધારે એક હજાર
 યોજન પ્રમાણ છે આ અવગાહના મહાપદ્મ (મહાકમળ)ની અપેક્ષાએ કહેલ
 'મઙ્ગિલ્લણ્ણુ ગમણ્ણુ તિસુ તહેવ જહા પુઢવીકાહયાણં' તથા ચોથા, પાંચમાં અને
 છઠ્ઠા એ ત્રણ ગમેભાં જેવી રીતની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી આંગ-
 લના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની પૃથ્વીકાયાિકામાં ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવોની
 કહી છે. એજ રીતે અર્થાત્ તે અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી આંગળના
 અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ કહી છે. તે અહિયાં પણ તેની અવગાહના એટલી
 જ સમજવી. 'સંવેહો ઠિઈં ય જાણિયવ્વા' વનસ્પતિકાયાિકને સંવેધ અને
 સ્થિતિ પણ અહિયાં વિચારીને કહેવા બેઠ્યો. આમાં વનસ્પતિકાયાિકની

ધોડપિ વનસ્પતિકાધિકસ્ય જ્ઞાતવ્યઃ । તમેવ એકત્ર ગમે દર્શયતિ-‘તદ્વિયગમે’ इत्यादि,
‘तद्विયगमे कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्राहं अंतोमुहुत्तमन्महियाहं’
તૃતીયગમે કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્ત-
મ્અધિકાનિ, ‘उक्कोसेणं अट्वावीससहससुत्तरं वाससयसहससं’ उत्कृष्टतोऽष्टाविंशति-
सहस्रोत्तरं वर्षशतसहस्रम् इह गमे उत्कर्षतोऽष्ट भवग्रहणानि तेषु चत्वारि पृथिव्या
श्चत्वारि च वनस्पतेः, तत्र चतुर्षु पृथिवीभवेषु उत्कृष्टतः कालादेशेन अष्टाशीति-
वर्षसहस्राणि ८८०००, तथा वनस्पतेर्दशवर्षसहस्रायुक्तत्वात् चतुर्षु भवेषु चत्वारि-
शद्वर्षसहस्राणि ४००००) उभयसंयोगे चाष्टाविंशतिसहस्रोत्तरवर्षाणां लक्षम्
१२८०००, भवतीति । ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं यावत्कुर्यात् एतावत्काल

કાયિક કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષ કી હોતી હૈ ઓર જઘન્ય સ્થિતિ સબકી એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી હોતી હૈ । હસ પ્રકાર સે વનસ્પતિ કાયિક કા કાયસંવેધ જાનના ચાહિયે, યહી બાત સૂત્રકાર એક ગમ મેં દિખલાતે હૈ-‘तद्विયगमे कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्राहं अंतोमुहुत्तमन्महियाहं०’ તૃતીય ગમ મેં કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક લાખ ૨૮ હજાર વર્ષ કા કાયસંવેધ હૈ, યહાં અવ કી અપેક્ષા આઠ ભવગ્રહણરૂપ ભવાદેશ કહા ગયા હૈ, હનમેં ચાર ભવ પૃથિવી કે ઓર ચાર ભવ વન-સ્પતિ કે પૃથિવી કે ચાર ભવોં મેં ૮૮૦૦૦ વર્ષ ઓર વનસ્પતિ કે ચારોં મેં ૪૦૦૦૦ વર્ષ લગ જાતે હૈ, અતઃ દોનોં કો મિલારે સે ૧૨૮૦૦૦ વર્ષ કા કાય સંવેધ કા કાલ આ જાતા હૈ । ‘एवइयं कालं जाव करेज्जा’ હસ

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હસ હજાર વર્ષની હોય છે. અને જઘન્ય સ્થિતિ બધાની એક અન્તર્મુહૂર્ત્તની છે. આ રીતે વનસ્પતિકાયિકનો કાયસંવેધ સમજવો. એજ વાત સૂત્રકારે પહેલા ગમમાં બતાવેલ છે. ‘तद्विगमे कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्राहं अंतोमुहुत्तमन्महियाहं०’ ત્રીજા ગમમાં કાળની અપેક્ષાએ જઘ-ન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ ૨૮ અઠ્યાવીસ હજાર વર્ષનો કાયસંવેધ છે. અહિયાં ભવની અપેક્ષાથી આઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ ભવાદેશ કહેલ છે. તેમાં ચાર ભવ પૃથિવીકાયના અને ચાર ભવ વનસ્પતિકાયના. પૃથ્વીકાયના ચાર ભવોમાં ૮૮૦૦૦ અઠ્યાસી હજાર વર્ષ અને વનસ્પતિકાયના ચાર ભવોમાં ૪૦૦૦૦ ચાળીસ હજાર વર્ષ થઈ જાય છે. જેથી તેઓને મેળવતાથી ૧૨૮૦૦૦ એક લાખ અઠ્યાવીસ હજાર વર્ષનો કાયસંવેધનો કાળ થઈ જાય છે. ‘एवइयं कालं जाव करेज्जा’ આ

પર્યન્તં વનસ્પતિગતિં પૃથિવીગતિં ચ સેવેત, તથા एतावत्कालपर्यन्तमेव वनस्पति-
 गतौ पृथिवीगतौ च गमनागमने कुर्यादिति, 'एवं संवेहो उवजुं जिऊण भाणियव्वो'
 एवं संवेध उपयुज्य भणितव्य, एवं पूर्वोक्तरीत्या उपयुज्य-સંયોજ્ય કાયસંવેધો-
 અવાદેશકાલાદેશાભ્યાં જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં વક્તવ્ય ઇતિ વનસ્પતિપ્રકરણં
 પ્રશ્નમમિતિ ॥સૂ.૨॥

અથ એકેન્દ્રિયપૃથિવીકાયિકાદારભ્ય વનસ્પતિકાયાન્તેભ્ય આગત્ય જીવાનાં
 પૃથિવ્યામુત્પત્તિં પ્રદર્શ્ય દ્વીન્દ્રિયાન્તેભ્યસ્તદ્મુત્પાદયન્નાહ—'જહ વેહંદિણ્હિંતો' ઇત્યાદિ,

મૂલમ્—જહ વેહંદિણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ કિં પજ્જત્તવેહંદિણ્હિંતો
 ઉવવજ્જંતિ? અપજ્જત્તવેહંદિણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ? ગોયમા! પજ્જત્તવેહં-
 દિણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ અપજ્જત્તવેહંદિણ્હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ। વેહંદિણ
 ણં ભંતે! જે ભવિણ પુઢવીકાહ્ણસુ ઉવવજ્જિત્તણ, સે ણં ભંતે! કેવ-
 હ્ણકાલઢિહ્ણસુ પુઢવીકાહ્ણસુ ઉવવજ્જંતિ? ગોયમા! જહન્નેણં
 અંતોસુહુત્તઢિહ્ણસુ ઉક્કોસેણં વાવીસવાસસહસ્સઢિહ્ણસુ? તે ણં
 ભંતે! જીવા ઇગસમણં કેવહ્ણયા ઉવવજ્જંતિ? ગોયમા! જહન્નેણં
 ઇક્કો વા દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જા વા અસંઘેજ્જા વા

પ્રકાર સે વહ જીવ હતને કાલ તક ઉસ વનસ્પતિ ગતિ કા ઓર પૃથિવી-
 કાયિક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હસકે સેવન મેં ઉસે હતના હી
 કાલ લગતા હૈ, ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કિયા
 કરતા હૈ। 'एवं संवेहो उवजुं जिऊण भाणियव्वो' હસ પ્રકાર સે કાય
 સંવેધ અવાદેશ ઓર કાલાદેશ સે સંયુક્ત કરકે યહાં જઘન્ય એવં
 ઉત્કૃષ્ટ કી અપેક્ષા કહના ચાહિયે। એસો યહા પાંચવાં વનસ્પતિ
 પ્રકરણ હૈ ॥૨॥

રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી તે વનસ્પતિ ગતિનું અને પૃથ્વીકાયિકની
 ગતિનું સેવન કરે છે અને તેના સેવનમાં તેને એટલોજ કાળ લાગે છે. અને
 એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન—અવર જવર કર્યા કરે છે. 'एवं
 संवेहो उवजुं जिऊण भाणियव्वो' આ રીતે કાયસંવેધ અવાદેશ અને કાળા-
 દેશથી મેળવીને અહિંયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ યજ્ઞાથી કહેવો જોઈએ આ રીતે
 આ પાંચમું વનસ્પતિ પ્રકરણ કહ્યું છે. ॥સૂ. ૨॥

उववज्जंति २। छेवद्वसंघयणा ३, ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स
असंखेज्जभाणं उक्कोसेणं बारसजोयणाइं ४, हुंडसंठिया ५, तिन्नि
लेस्साओ ६, सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि नो सम्मासिच्छा-
दिट्ठी ७, दो णाणा दो अन्नाणा नियमं ८, णो मणजोगी वयजोगी
वि कायजोगी वि ९, उवओगो दुविहो वि १०, चत्तारि सन्नाओ ११
चत्तारि कसाया १२, दो इंदिया पन्नत्ता तं जहा जिठिमिदिण य फासि-
दिण १३, तिन्नि समुग्घाया १४, सेसं जहा पुढवीकाइयाणं १५-१६,
णवरं ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बारस संवच्छराइं १७-१८,
एवं अणुबंधो वि १९, सेसं तंचेव भवादेसेणं जहन्नेणं दो भव-
ग्गहणाइं उक्कोसेणं संखेजाइं भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जह-
न्नेणं दो अंतोमुहुत्ताइं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं एवइयं जाव
करेजा २०। १। सो चेव जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो एस चेव
वत्तव्वया सव्वा। २। सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववन्नो
एस चेव वेइंदियस्स लद्धी। नवरं भवादेसेणं जहन्नेणं दो
भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं अट्ट भवग्गहणाइं। कालादेसेणं जह-
न्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं, उक्कोसेणं
अट्ठासीइं वाससहस्साइं अडयालीसाए संवच्छरोहिं अव्वभहियाइं,
एवइयं जाव करेज्जा। ३। सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिओ
जाओ तस्स वि एस चेव वत्तव्वया तिसु वि गमएसु नवरं
इमाइं सत्त णाणत्ताइं तरीरोगाहणा जहा पुढवीकाइयाणं १, णो
सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी णो सम्मासिच्छादिट्ठी २, दो अन्नाणा

नियमं३, णो सणजोगी णो वयजोगी कायजोगी४, ठिई जह-
 न्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं५, अज्झवसाणा
 अपसत्था६, अणुबंधो जहा ठिई ७। संवेहो तहेव आदिल्लेसु
 दोसु गमएसु तइयगमए भवादेसो तहेव अट्ठ भवग्गहणाइं
 कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भ-
 हियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीइं वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं
 अब्भहियाइं ६। सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिइओ जाओ एय-
 स्स वि ओहियगमसरिसा तिन्नि गमगा भाणियत्वा नवरं
 तिसु वि गमएसु ठिई जहन्नेणं वारसं संवच्छराइं उक्कोसेण
 वि वारस संवच्छराइं एवं अणुबंधो वि भवादेसेणं जहन्नेणं
 दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं कालादेसेणं उव-
 जुंजिऊण भाणियत्वं जाव णवमे गमए जहन्नेणं बावीसं वास-
 सहस्साइं वारसएहिं संवच्छरेहिं अब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीइं
 वाससहस्साइं अडयालीसाए संवच्छरेहिं अब्भहियाइं एवइयं
 जाव करेज्जा ९।

जइ तेइंदिएहिंतो उववज्जंति० एवं चेव णव गमगा
 भाणियत्वा णवरं आदिल्लेसु तिसु वि गमएसु सरीरोगाहणा
 जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं
 तिन्नि इंदियाइं ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं एगूण-
 पन्नं राइंदियाइं। तइयगमए कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं
 वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीइं वास-

सहस्रसाइं छन्नउइं राइंदियसथमब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा३।
मज्झिमा तिन्नि गमगा तहेव । पच्छिमा वि तिन्नि गमगा
तहेव । णवरं ठिई जहन्नेणं एगूणपन्नं राइंदियाइं उक्कोसेण
वि एगूणपन्नं राइंदियाइं संवेहो उवजुंजिऊणं भाणियव्वो॥१॥

जइ चउरिंदिएहिंतो उववज्जंति एवं चेव चउरिंथाण वि
णव गमगा भाणियव्वा, नवरं एएसु चेव ठाणैसु णाणत्ता
भाणियव्वा, सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असं-
खेज्जइभागं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ठिई जहन्नेणं
अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण य छम्मासा एवं अणुबंधो वि चत्तारि
इंदियाइं। सेसं तं चेव जाव नवमगमए कालादेसेणं जहन्नेणं
बावीसं वाससहस्रसाइं छहिं मासेहिं अब्भहियाइं, उक्कोसेणं
अट्टासीइं वाससहस्रसाइं चउवीसाए मासेहिं अब्भहियाइं, एवइयं
जाव करेज्जा १९। ॥सू० ३॥

छाया—यदि द्वीन्द्रियेभ्य उपपद्यन्ते किं पर्याप्तद्वीन्द्रियेभ्य उपपद्यन्ते अपर्याप्त-
द्वीन्द्रियेभ्य उपपद्यन्ते ? गौतम । पर्याप्तद्वीन्द्रियेभ्य उपपद्यन्ते अपर्याप्त-
द्वीन्द्रियेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, द्वीन्द्रियः खलु भदन्त । यो भव्यः पृथिवीकायिकेषु
उपपत्तुम्, स खलु भदन्त । कियत्कालस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेषूप-
पद्यन्ते ? गौतम । जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण द्वाविंशतिवर्षसह-
स्रस्थितिकेषु १ । ते खलु भदन्त । जीवा एकसमयेन कियन्त उपपद्यन्ते ? गौतम ।
जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा उपपद्यन्ते २ ।
सेवार्तसंहननिनः ३ । अवगाहना जघन्येन अंगुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण द्वादश-
योजनानि ४ । हुण्डसंस्थिताः ५ । तिस्रो लेख्याः, ६ । सम्यग्दृष्टिरपि मिथ्यादृष्टि-
रपि नो सम्यग्मिथ्यादृष्टिः ७ । द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने नियमतः ८ । नो मनोयोगी
वाग्योगी अपि काययोगी अपि ९, उपयोगो द्विविधोऽपि १० । चतस्रः संज्ञाः ११ ।
चत्वारः कषायाः १२, द्वे इन्द्रिये प्रज्ञप्ते तद्यथा जिहेन्द्रियं च स्पर्शनेन्द्रियं च

१३, त्रयः समुद्घाताः १४, शेषं यथा पृथिवीकायिकानाम् १५-१६ । नवरं स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वादश संवत्सराणि १७-१८ । एवमुद्घातान्धोऽपि १९, शेषं तदेव भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेण संख्येयानि भवग्रहणानि, कालादेशेन जघ येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते, उत्कर्षेण संख्येयं कालम् एतावन्तं यावत्कुर्यात् २० । १ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषूपपन्नाः, एषैव वक्तव्यता सर्वा २ । स एव उत्कृष्टकालस्थितिकेषूपपन्नाः, एषैव द्वीन्द्रियस्य लब्धिः । नवरं भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कर्षेणाऽष्ट भवग्रहणानि कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेणाऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि अष्टचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरभ्यधिकानि एतावन्तं यावत्कुर्यात् ३ । स एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातः, तस्यापि एषैव वक्तव्यता त्रिष्वपि गमकेषु नवरमिमानी सप्त नानात्वानि, शरीरावगाहना यथा पृथिवीकायिकानाम् १, नो सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिः, नो सम्यग्मिथ्यादृष्टिः २ । द्वे अज्ञाने नियमतः ३ । नो मनोयोगी नो वाग्योगी काययोगी ४ । स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाऽपि अन्तर्मुहूर्तम् ५ । अध्यवसाया अमशस्ताः ६ । अनुबन्धो यथा स्थितिः ७ । संवेधस्तथैव आद्ययो द्वयोर्गमयोः । तृतीयगमके भवादेशे स्तथैवाष्ट भवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेणाऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि ६ । स एव आत्मनोत्कर्षकालस्थितिको जातः, एतस्याऽपि औघिकगमसदृशास्त्रयो गमका भणितव्याः । नवरं त्रिष्वपि गमकेषु स्थितिर्जघन्येन द्वादश संवत्सराणि उत्कर्षेणाऽपि द्वादश संवत्सराणि एवमुद्घातान्धोऽपि भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेणाऽष्ट भवग्रहणानि, कालादेशेन उपयुज्य भणितव्यम्, यावत् नवमे गमके जघन्येन द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि द्वादशैः संवत्सरैरभ्यधिकानि उत्कर्षेण अष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि अष्टचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरभ्यधिकानि एतावन्तं यावत्कुर्यात् ९ ।

यदि त्रीन्द्रियेभ्य उपपद्यन्ते० एवमेव नव गमका भणितव्याः । नवरसाद्येषु त्रिष्वपि गमकेषु शरीरावगाहना जघन्येन अंगुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण त्रीणि गव्यूतानि, त्रीणि इन्द्रियाणि, स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण एकोन पञ्चाशद्वात्रिंशदिवम् तृतीयगमके कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेणाऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि पण्णवतिरात्रिदिवशताभ्यधिकानि एतावन्तं यावत् कुर्यात् । मध्यमास्त्रयो गमकास्तथैव, पश्चिमा अपि त्रयो गमकास्तथैव । नवरं स्थितिर्जघन्येन एकोनपञ्चाशद्वात्रिदिवम्, उत्कृष्टतोऽपि एकोनपञ्चाशद्वात्रिदिवम् संवेध उपयुज्य भणितव्यः ९ ।

યદિ ચતુરિન્દ્રિયેભ્ય ઉપપદ્યન્તે એવમેવ ચતુરિન્દ્રિયાણામપિ નવગમકા મણિ-
તવ્યાઃ, નવરમેતેષ્વેવ સ્થાનેષુ નાનાત્વાનિ મણિતવ્યાનિ, શરીરાવગાહના જઘન્યે-
નાહ્નુલસ્થાસંસ્થયેય ભાગસ્તુ ઉત્કર્ષેણ ચત્ત્વારિ ગચ્ચુતાનિ, સ્થિતિર્જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તમ્
ઉત્કર્ષેણ ચ પળમાસાઃ, એવમનુવન્ધોઽપિ । ચત્ત્વારિ હિન્દ્રિયાણિ જ્ઞેપં તદેવ યાવત્
નવમગમકે કાલાદેશેન દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ ષડ્ભિર્માસૈરભ્યધિકાનિ ઉત્કર્ષેણા-
ઽષ્ટાશીતિર્વર્ષસહસ્રાણિ ચતુર્વિંશત્યા માસૈરભ્યધિકાનિ એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ ૧ । મૂ. ૩ ।

ટીકા—‘જહ વેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ દ્વીન્દ્રિયેભ્ય આગત્ય પૃથિવી-
કાયિકતયા જીવા ઉપપદ્યન્તે તદા—‘કિં પજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં પર્યાપ્ત-
કદ્વીન્દ્રિયેભ્ય આગત્ય પૃથિવીનામુત્પદ્યન્તે અથવા ‘અપજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ઉવવ-
જ્જંતિ’ અપર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રિયેભ્ય આગત્ય પૃથિવીકાયિકતયોત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ ।
મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોપમા’ હે ગૌતમ । ‘પજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો
ઉવવજ્જંતિ’ પર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રિયેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ‘અપજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો

હસ પ્રકાર સે એકેન્દ્રિય પૃથિવીકાયિક સે લેકર વનસ્પતિ કાયાન્ત
સે આયે હુણ જીવોં કી પૃથિવી મેં ઉત્પત્તિ દિલાકર અબ સૂત્રકાર દ્વીન્દ્રિ-
યાન્ત સે આયે હુણ જીવોં કા ઉત્પાદ પ્રકટ કરતે હૈં—

‘જહ વેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ’—ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—યદિ દો હિન્દ્રિયોં સે આકર કે જીવ પૃથિવીકાયિક
રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો ‘કિં પજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ,
અપજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે અદન્ત । કયા વે પર્યાપ્ત
દો હિન્દ્રિયોં સે આકરકે પૃથિવીકાયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં
અથવા અપર્યાપ્ત દો હિન્દ્રિયોં વાલોં સે આકર કે પૃથિવીકાયિક રૂપ
સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
‘પજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ અપજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ચિ નવવ-

આ રીતે એકેન્દ્રિય પૃથિવીકાયિકોથી આરંભીને વનસ્પતિકાય સુધીના
જીવોની પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પત્તિ બતાવીને હવે સૂત્રકાર બે ઇન્દ્રિય સુધીના
આવેશ જીવોને ઉત્પાદ પ્રગટ કરે છે—‘જહ વેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—જો બે ઇન્દ્રિયોમાંથી આવીને જીવ પૃથિવીકાયિક પણાથી ઉત્પન્ન
થાય છે તો ‘કિં પજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ અપજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ’
હે ભગવન્ શુ તેઓ પર્યાપ્ત બે ઇન્દ્રિયોમાંથી આવીને પૃથ્વીકાયિક પણાથી
ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અપર્યાપ્ત બે ઇન્દ્રિયોમાંથી આવીને પૃથિવીકાયિક પણાથી
ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ !
‘પજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ અપજ્જત્તવેહંદિર્દિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ તેઓ

‘ઉવવજ્જંતિ’ અપર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રીયેભ્યોઽપિ આગત્ય ઉત્પચન્તે । હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયે-
 મ્ય આગત્ય સમુત્પચ્ચમાનજીવાઃ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકરૂપાઃ સમુત્પચન્તે इति भावः ।
 ‘વેહંદિણં મંતે !’ દ્વીન્દ્રિયઃ સ્વલુ મદન્ત । ‘જે મવિણ પુઠ્ઠવિકાઈણસુ ઉવવ-
 જ્જિત્તણં’ યો મવપ્પ-યોગ્યઃ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉપપત્તુમ્ યઃ કોઽપિ દ્વીન્દ્રિયો જીવઃ
 પૃથિવ્યામુત્પત્તું યોગ્યો મવેદ્ ‘સે ણં મંતે’ સ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કેવહ્યકાલઢિઈણસુ’
 ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ ‘ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉપપચ્ચેત ? મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તઢિઈણસુ’ જવન્યેન અન્તર્મુર્ત્તસ્થિ-
 તિકેષુ ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કર્ષેણ ‘વાવીસવાસસહસ્સઢિઈણસુ’ ઢાર્ણિશતિર્વર્ષસહ-
 સ્થિતિકેષુ ‘ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉપપચ્ચેત ! ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે સ્વલુ પૂર્વોક્ત-

જ્જંતિ’ લે પર્યાપ્ત દો હન્દ્રિયોં લાલોં સે આકર કે ભી પૃથિવીકાયિક રૂપ
 સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર અપર્યાપ્તક દો હન્દ્રિયોં લાલોં સે ભી આકર કે
 પૃથિવીકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અલ ગૌતમ પુનઃ પ્રમુ સે ંસા પૂછતે
 હૈં-વેહંદિણં મંતે ! જે મવિણ પુઠ્ઠવિકાઈણસુ ઉવવજ્જિત્તણં’ હે મદન્ત !
 જો દો હન્દ્રિય જીવ પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં-‘સે ણં
 મંતે ! કેવહ્ય કાલઢિઈણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ લહ હે મદન્ત ! કિતને કાલ
 કી સ્થિતિ લાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં
 પ્રમુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તઢિઈણસુ,
 ઉક્કોસેણં લાવીસલાસસહસ્સઢિઈણસુ’ ંસા લહ જીવ જલન્ય સે
 અન્તર્મુર્ત્ત કી સ્થિતિ લાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨
 હજાર લર્ષ કી સ્થિતિ લાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં, પુનઃ
 ગૌતમ પ્રમુ સે ંસે પૂછતે હૈં-તે ણં મંતે ! જીલા ંગસમણં કેવહ્યા

પર્યાપ્ત ઁ ઇન્દ્રિયેભ્યાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને અપર્યાપ્ત ઁ
 ઇન્દ્રિયેભ્યાંથી આવીને પણ પૃથ્વિકાયિકેભ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને ઁવું પૂછે છે કે—‘વેહંદિણં મંતે ! જે
 મવિણ પુઠ્ઠવિકાઈણસુ ઉવવજ્જિત્તણં’ હે ભગવન્ ઁ ઁ ઇન્દ્રિય ઁવેા પૃથ્વિકાયિ-
 કેભ્યાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, ‘સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિઈણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ હે
 ભગવન્ તે કેટલા કાળની સ્થિતિલાળા પૃથ્વિકાયિકેભ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્ત-
 ઢિઈણસુ, ઉક્કોસેણં લાવીસલાસસહસ્સઢિઈણસુ’ ઁવેા તે ઁવ જલન્યથી અંતર્મુ-
 ર્ત્તની સ્થિતિલાળા પૃથ્વિકાયિકેભ્યાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ લાવીસ હજાર લર્ષની
 સ્થિતિલાળા પૃથ્વિકાયિકેભ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને

જઘન્યોત્કૃષ્ટસ્થિતિકેષુ ઉત્પિત્સવો જીવાઃ 'એગસમણં કેવડયા ઉવવજ્જંતિ' એકસમયેન-એકસ્મિન્ સમયે ક્રિયન્તઃ-ક્રિયત્સંખ્યક્તાઃ સમુત્પદ્યન્તે પૃથિવી-કાયિકતયા પૃથિવ્યામિતિ પ્રકનઃ । મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા' જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, 'ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ' ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વાં અસંખ્યાતા વા પૃથિવીકાયિકતયોત્પદ્યન્તે ઇતિ । 'છેવદ્ધસંઘયણી' સેવાર્ત્તસંહનન-વન્તઃ, દ્વીન્દ્રિયેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યમાના જીવાઃ સેવાર્ત્તસંહનનવન્તો ભવન્તીત્યર્થઃ ૩ । 'ઓગાહણા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જામગ્ગં' અવગાહના-શરીરાવગાહના અંગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમ્ અંગુલાસંખ્યેયમાગમમાણા ભવન્તીતિ માત્રઃ, 'ઉક્કો-સેણં વારસજોયણાહ' ઉત્કર્ષેણ દ્વાદશયોજનાનિ શરીરાવગાહનેતિ । 'વારસજોય-

ઉવવજ્જંતિ' હે ભદન્ત ! એસે વે જીવ એક સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં-ગોયમા જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા' હે ગૌતમ ! એસે વે જીવ વહાં પૃથિવીકાયિક રૂપ સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઓર અસંખ્યાત તક એક સમય મેં વહાં પૃથિવીકાયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હેં ? સંહનન દ્વાર સે વે 'છેવદ્ધ સંઘયણી' સેવાર્ત્ત સંહનનવાલે હોતે હેં-અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિયોં સે આકર કે પૃથિવીકાયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હુએ જીવ સેવાર્ત્ત સંહનનવાલે હોતે હેં । 'ઓગાહણા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જામગ્ગં' અવગાહના દ્વાર મેં હનકી અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલકે અસંખ્યાત વેં માગ પ્રમાણ

પૂછે છે કે-તે નાં મતે ! જીવા એગસમણં કેવડયા ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ એવા તે કેટલા જીવો એક સમયમાં ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-ગોયમા ! જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં સંખે-જ્જા વા અસંખેજ્જા વા' હે ગૌતમ ! એવા તે જીવો ત્યાં પૃથ્વીમાં પૃથ્વિકાયિક પણાથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અને અસંખ્યાત સુધી એક સમયમાં ત્યાં પૃથ્વિકાયિક પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ૧

'સંહનનદ્વાર'માં તેઓ 'છેવદ્ધસંઘયણી' સેવાર્ત્ત સંહનનવાળા હોય છે. અર્થાત્ બે ઈન્દ્રિયવાળાઓમાંથી આવીને પૃથ્વિકાયિક પણાથી ઉત્પન્ન થનારા જીવ સેવાર્ત્ત સંહનનવાળા હોય છે. ૨ ઓગાહણા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખે-જ્જામગ્ગં' અવગાહના દ્વારમાં તેઓની અવગાહના જઘન્યથી ઓગાહના અસં-

ખાઈ' इति कथनं शङ्खमाश्रित्य, शङ्खस्य शरीरावगाहनाया उत्कृष्टतो द्वादशयोजन-
प्रमाणकत्वात् तदुक्तम्—'संखो पुण वारसजोयणाई' शङ्खः पुनर्द्वादशयोजनानि
भवतीति ४। 'हुंडसंठिया' हुण्डसंस्थिताः हुण्डसंस्थानवन्तो भवन्ती-
त्यर्थः ५। 'तिन्नि-लेस्साओ' तिस्रो लेस्याः—कृष्णनीलकापोतिकरूपलेस्या-
प्रयवन्तो भवन्तीत्यर्थः ६। दृष्टिद्वारे 'सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि' सम्यग्दृष्ट-
योऽपि मिथ्यादृष्टयोऽपि भवन्ति ते द्वीन्द्रियेभ्य आगत्य पृथिव्यादुत्पित्सवो
जीवा इति सम्यग्दृष्टयो भवन्तीति कथनम् सास्वादनसम्यक्त्वापेक्षयेति । इयं च
वक्तव्यता औधिकद्वीन्द्रियस्य औधिकपृथिवीकायिकेपूत्पित्सो भवतीति । एवमे-
तस्य जघन्यस्थितिष्वपि । 'नो सम्मामिच्छादिट्ठी' नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः ७।

और 'उक्कोसेणं वारसजोयणाई' उत्कृष्ट से वह १२ योजन प्रमाण
होती है । यह उत्कृष्ट अवगाहना शङ्ख को आश्रित करके कही गई है ।
क्यों कि शङ्ख के शरीर की अवगाहना १२ योजन प्रमाण की कही
गई है, कहा भी है—'संखो पुण वारस जोयणाई' ४ 'हुंडसंठिया' संस्थान
द्वार में इनके हुंडक संस्थान होता है । 'तिन्नि लेस्साओ' लेस्याद्वार में
ये कृष्ण नील और कापोतिक लेस्यावाले होते हैं । दृष्टिद्वार में ये
'सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि' सम्यग्दृष्टि भी होते हैं और मिथ्यादृष्टि
भी होते हैं । वे द्वीन्द्रियों से आकरके पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होनेवाले
जीव सम्यग्दृष्टि होते हैं ऐसा जो कथन है वह सास्वादन सम्यक्त्व की
अपेक्षा से है । यह वक्तव्यता औधिक द्वीन्द्रिय के जो औधिक पृथिवी-
काय में उत्पन्न होने वाले हैं उनमें होती हैं, 'नो सम्मामिच्छादिट्ठी'

ખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણની અને ઉત્કૃષ્ટતા 'ઉક્કોસેણં વારસજોયણાઈ' તે ખાર
યોજન પ્રમાણવાળી હોય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના શંખને આશ્રિત કરીને
કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે—શંખના શરીરની અવગાહના ૧૨ ખાર યોજન
પ્રમાણની હદી છે. કહ્યું પણ છે—'સંખોપુણ વારસ જોયણાઈ' ૪ 'હુંડસંઠિયા'
સંસ્થાન દ્વારમાં તેઓને હુંડક સંસ્થાન હોય છે. 'તિન્નિ લેસ્સાઓ' લેસ્સા-
દ્વારમાં તેઓ કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોતિક એ ત્રણ લેસ્સાવાળા હોય છે. દૃષ્ટિ-
દ્વારમાં તેઓ 'સમ્મદિટ્ઠિ વિ મિચ્છાદિટ્ઠિ વિ' સમ્યગ્ દૃષ્ટિ પણ હોય છે. અને
મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે. તેઓ બે ઈન્દ્રિયવાળાઓમાંથી આવીને પૃથિવ-
કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા હોવા સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા હોય છે, એવું જે
કથન કર્યું છે, તે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાથી છે. આ કથન ઔધિક
બે ઈન્દ્રિયોના ઔધિક પૃથ્વિકાયમાં ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં થાય છે.
'નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠિ' તેઓ મિશ્ર દૃષ્ટિવાળા હોતા નથી. 'દો નાણા' જ્ઞાન

‘દો નાના દો અન્નાના નિયમં’ દ્વે જ્ઞાને દ્વે અજ્ઞાને નિયમતઃ સતિજ્ઞાનં શ્રુતજ્ઞાનં ચેતિ જ્ઞાનદ્વયવન્તઃ, एवं सत्यज्ञानं श्रुताज्ञानं चेत्यज्ञानद्वयवन्तो नियमतस्ते भवन्तीति । तथा-‘णो मणजोगी’ नो मनोयोगिनः, ते द्वीन्द्रिया जीवाः पृथ्वीकाये उत्पित्सवो न मनोयोगिनो भवन्ति द्वीन्द्रियत्वेन तेषां मनसोऽभावात् । ‘एवं वयजोगी वि कायजोगी वि’ एवं वचोयोगिनोऽपि ते भवन्ति तथा काययोगिनोऽपि भवन्ति९ । ‘उपयोगो दुविहो वि’ उपयोगो द्विविधोऽपि साकारोपयोगानाकारोपयोगद्वयवन्तो भवन्ति ते इत्यर्थः १०, ‘चत्तारि सन्नाओ’ चतस्रः संज्ञा, आहारभयमैथुनपरिग्रहा-रूपाश्चतस्रः संज्ञा भवन्तीति ११ । ‘चत्तारि कसाया’ चत्वारः कषायाः क्रोधमान-मायालोभाख्या भवन्तीति १२ । ‘दो इंदिया पन्नत्ता’ द्वे इन्द्रिये प्रज्ञप्तौ, इन्द्रियद्वयम् एव मेव तेषां भवतीति । के ते द्वे तत्राह-‘तंजहा’ इत्यादि, ‘तं जहा-जिर्भि-

ये मिथ दृष्टि वाले नहीं होते हैं । ‘दो नाणा दो अन्नाणा नियमं’ ज्ञान द्वारमें ये सतिज्ञानश्रुतज्ञानरूप दो ज्ञान वाले और सत्यज्ञान श्रुताज्ञान रूप दो अज्ञानवाले नियम से होते हैं । योगद्वार में ये ‘णो मण-जोगी’ द्विन्द्रियों के मन नहीं होने के कारण मनो योगी नहीं होते हैं ‘वयजोगी वि कायजोगी वि’ किन्तु ये वचन योगी और काय योगी होते हैं । ‘उपयोगो दुविहो वि’ उपयोग द्वार में इनके साकार-अनाकार दोनों प्रकार का उपयोग होता है । संज्ञाद्वार में ‘चत्तारि सन्नाओ’ ये आहार, भय, मैथुन और परिग्रह-इन चार प्रकार की संज्ञावाले होते हैं । कषायद्वार में-‘चत्तारि कसाया’ इनके क्रोध, मान, माया और लोभ ये चार कषाये होती हैं । इन्द्रिय द्वार में दो इंदिया पन्नत्ता’ इनके स्पर्शन और रसन ये दो इन्द्रियां होती हैं । ‘तिन्नि

દારમાં તેઓ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘દો અન્નાના નિયમં’ તેઓને નિયમથી મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે. ‘યોગ દ્વારમાં-‘ણો મણજોગી’ બે ઈન્દ્રિયવાળા જીવો કે જે પૃથ્વીક યિકેમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે. તેઓને મનોયોગ હોતો નથી. કારણ કે તેમને મન હોતું નથી. ‘एवं वयजोगी वि कायजोगी वि’ તેઓ વચન જોગી અને કાય યોગી હોય છે ‘उपयोगो दुविहो वि’ ઉપયોગ દ્વારમાં તેઓને સાકાર અનાકાર બન્ને પ્રકારનો ઉપયોગ હોય છે સંજ્ઞા દ્વારમાં ‘चत्तारि सन्नाओ’ આહાર, ભય મૈથુન, અને પરિ-ગ્રહ આ ચાર પ્રકારની સંજ્ઞાવાળા તેઓ હોય છે કષાય દ્વારમાં-‘चत्तारि कसाया’ તેઓને ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચારે કષાયો હોય છે. ઈન્દ્રિય દ્વારમાં-તેઓને સ્પર્શન અને રસના (જીભ) એ બે ઈન્દ્રિયો હોય

દિષ્ ય ફાસિદિષ્ ય' જિવ્હેન્દ્રિયં ચ સ્પર્શનેન્દ્રિયં ચ ૧૩ । 'તિન્નિ સમુઘાયા' ત્રયઃ સમુદ્ઘાતાઃ વેદનાકષાયમારણાન્તિકા ભવન્તીતિ ૧૪ । 'સેસં-જહા પુઢવિક્કાહયાણં' શેષમ્-અવશેષં સર્વમપિ યથા પૃથિવીકાયિકાનાં વેદના વેદાધ્યવસાયાઃ કથિતાઃ તત્સર્વમપિ તત્સદ્દશમેવાવગન્તવ્યમિતિ । કેવલં પૂર્વા-પેક્ષયા ચદ્વૈલક્ષ્યં તદ્દર્શયિતુમાહ- 'ળવરં' ઇત્યાદિ, 'ળવરં ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં' નવરમ્-કેવલં સ્થિતિર્જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તમ્ 'ઉક્કોસેણં વારસ સંવચ્છરાઈ' ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાદશસંવત્સરાણિ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સ્થિતિઃ ક્રમશોઽન્તર્મુહૂર્ત્તપ્રમાણા દ્વાદશસંવત્સરપ્રમાણા ચ ભવતીતિ ૧૭ । 'એવં અણુવંધો વિ' એવમ્ સ્થિતિસદ્દશ-ઈવ અણુવંધોઽપિ જઘન્યેન અંતર્મુહૂર્ત્તરૂપ ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાદશસંવત્સરરૂપઃ, સ્થિતિ-સ્વરૂપત્વાદેવ અણુવંધસ્યેતિ ૧૯ । 'સેસં તંવેવ' શેષમ્-યત્ સ્થિતીત્યાદિકં-

સમુઘાયા' સમુદ્ઘાત દ્વાર મેં इनके वेदना, कषाय और मारणान्तिक ये आदि के तीन समुदधात होते हैं । 'सेसं जहा पुढविकाइयाणं' अवशिष्ट वेदना, वेद, अध्यवसाय ये जिस प्रकार से पृथिवीकायिकों के कहे गये हैं उसी प्रकार से ये इनके भी जानना चाहिये, अब सूत्रकार पृथिवी-कायिक के प्रकरण से इसके प्रकरण में जो विशेषता है उसे प्रकट करते हैं- 'णवरं ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वारससंवच्छराई' यहाँ जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से वह १२ वर्ष की है पृथिवीकायिक के प्रकरण में जघन्यस्थिति यद्यपि अन्तर्मुहूर्त की कही गई है अनुबन्ध की स्थिति के अनुसार अन्तर्मुहूर्त उत्कृष्ट बारह वर्ष प्रमाण का होता है । अतः इससे उक्त प्रकरण में और इस प्रकरण में विशेषता होती है इस प्रकार से जब स्थिति में विशेषता है

છે. 'તિન્નિ સમુઘાયા' સમુદ્ધાત દ્વારમાં તેઓને વેદના, કષાય, અને માર-ણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ધાતો હોય છે. 'સેસં જહા પુઢવિક્કાહયાણં' ખાકીનું વેદના, વેદ, અધ્યવસાય એ સ્થાનોના સંબંધનું કથન જે રીતે પૃથ્વિકાયિકોના સંબંધમાં કહેલ છે, એજ પ્રકારથી તેઓના સંબંધમાં પણ સમજવું

હવે સૂત્રકાર પૃથ્વિકાયિકના પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં જે વિશેષ પણું છે, તેને પ્રગટ કરે છે. 'ળવરં ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વારસ સંવચ્છરાઈ' અહિયાં જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ૧૨ ખાર વર્ષની છે. પૃથ્વિકાયિકના પ્રકરણમાં જઘન્ય સ્થિતિ જે કે અંતર્મુહૂર્તની કહેલી છે, પરંતુ ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ ખાવીસ હજાર વર્ષની કહી છે. જેથી આ પ્રકરણ કરતાં તે પ્રકરણમાં વિશેષપણું છે. આ રીતે બંન્નારે

કથિતં તદતિરિક્તં સર્વમપિ તદેવ-પૂર્વોક્તમેવેતિ । કાયસંવેધે વૈલક્ષણ્યં દર્શયિતુ-
માહ-‘મવાદેસેણ’ इत्यादि, ‘मवादेसेणं जहन्नेणं दो भवगगहणाइं’ मवादेशेन-
भवप्रकारेण मवापेक्षया जघन्येन द्वे भवग्रहणे ‘उक्कोसेणं संखेज्जाइं भवगगहणाइं’
उत्कर्षतः संखेयानि भवग्रहणानि, ‘कालादेसेणं’ कालादेशेन-कालापेक्षया
‘जहन्नेणं दो अंतो सुहुत्ताइं’ जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते, ‘उक्कोसेणं संखेज्जं कालं’
उत्कर्षेण संखेयः कालः ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं यावत्कुर्षात् एतावन्तं
जघन्येनोत्कर्षेण च प्रदर्शितकालपर्यन्तं द्वीन्द्रियगतिं पृथिवीगतिं च सेवेत्, तथा

વિશેષતા આઈ છે તો ‘एवं ‘अणुबंधो वि’ अनुबन्ध में भी विशेषता है
क्योंकि अनुबन्ध स्थिति रूप होने से उत्कृष्टस्थिति २२ हजार वर्ष
की कही गई है ‘संखं तं चेव’ जो ये स्थिति आदिक कह गये हैं-सो
इनके अतिरिक्त और सब कथन पूर्वोक्त जैसा ही है-अर्थात् पृथिवी
कायिकके समान ही है । अब सूत्रकार कायसंवेध में भिन्नता दिखाते
हुए कहते हैं-‘मवादेसेणं जहन्नेणं दो भवगगहणाइं’ भव की अपेक्षा
कायसंवेध यहां जघन्य से दो भवों को ग्रहण करने तक का और
‘उक्कोसेणं संखेज्जाइं भवगगहणाइं’ उत्कृष्ट से वह संख्यात भवों को
ग्रहण करने तक का है तथा-‘कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोसुहुत्ताइं’
उक्कोसेणं संखेज्जं कालं’ काल की अपेक्षा वह जघन्य से दो अन्तर्मुहूर्त
का है और उत्कृष्ट से संख्यात कालरूप है, ‘एवइयं जाव करेज्जा’
इस प्रकार वह द्वीन्द्रिय जीव जो कि पृथिवीकायिक में उत्पन्न होने के

સ્થિતિના સંબંધમાં વિશેષપણું છે, તો ‘अणुबंधो वि एवं’ अनुबंधमां પણ
વિશેષપણું છે. કેમકે-અનુબંધ સ્થિતિ રૂપ હોય છે. ‘संखं तं चेव’ સ્થિતિ
વિગેરેના સંબંધમાં જે આ કથન કર્યું છે, તે શિવાયનું બાકીનું તમામ
કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણેનું જ છે. અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિકના કથન પ્રમાણેજ છે.

હવે સૂત્રકાર કાયસંવેધમાં જુદાપણું બતાવતાં કહે છે કે-‘मवादेसेणं
जहन्नेणं दो भवगगहणाइं’ ભવની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ અહિયાં જઘન્યથી બે
ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધીના અને ‘उक्कोसेणं संखेज्जाइं भवगगहणाइं’ ઉત્કૃ-
ષ્ટથી તે અસંખ્યાત ભવોને ગ્રહણ કરવાં સુધીનું છે. તથા ‘कालादेसेणं जह-
ण्णेणं दो अंतोसुहुत्ताइं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं’ કાળની અપેક્ષાથી તે જઘ-
ન્યથી બે અંતર્મુહૂર્તના છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કાલ રૂપ છે. ‘एवइयं
जाव करेज्जा’ આ રીતે તે બે ઈન્દ્રિયવાળો જીવ કે જે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય છે, ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને એટલા કાળ સુધી બે ઈન્દ્રિયની ગતિનું

एतावन्तमेव कालम् यावद्वीन्द्रियगतौ पृथिवीगतौ च गमनागमने कुर्यात् २०
इति प्रथमो गमो द्वीन्द्रियस्येति । २। द्वितीयं गमं दर्शयति—‘सो चेव’ इत्यादि, ‘सो
चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो’ स एव—द्वीन्द्रोय एव जघन्यकालस्थितिकेषु
पृथिवीकायिकेषूपत्पन्नः’ यदि जघन्यकालस्थितिकपृथिवीकायिकेषु स द्वीन्द्रियो
जीव उत्पद्यते तदा—‘एस चेव वक्तव्यता सन्वा’ एषैव वक्तव्यता सर्वा एषैव—प्रथम
गमप्रदर्शितैः सर्वाऽपि वक्तव्यता उत्पादपरिमाणादिका वक्तव्या नात्र कोऽपि
विशेष इति द्वितीयो गम इति । २ ।

तृतीयगमं दर्शयति—‘सोचेव’ इत्यादि, ‘सो चेव’ इत्यादि, ‘सो चेव उक्कोस-
कालद्विहएसु उववन्नो’ स एव—औधिसो द्वीन्द्रिय जीव—एव उत्कृष्टकालस्थितिकेषु

योग्य है वहां उत्पन्न होकर इतने काल तक द्वीन्द्रिय गति का और
पृथिवी गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उस
गति में गमनागमन करता है । यह द्वीन्द्रिय का ऐसा प्रथम गम है ।

इसका द्वितीय गम ऐसा है ‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो’
वही द्वीन्द्रिय जीव जब जघन्य काल की स्थितिवाले पृथिवीकायिकों में
उत्पन्न होता है तो उस सम्बन्ध में भी यही पूर्वोक्त प्रथम गम की
वक्तव्यता कहनी चाहिये, अर्थात् उत्पाद परिमाण आदि की वक्त-
व्यता जिस प्रकार से प्रथमगम में अभी २ प्रकट की जा चुकी है वैसी
ही वक्तव्यता इस द्वितीय गम में भी कहनी चाहिये इसमें और
उसमें किसी भी प्रकार का अन्तर नहीं है । ऐसा यह द्वितीय
गम द्वीन्द्रिय का है ।

तृतीय गम इस प्रकार से है—‘सो चेव उक्कोसकालद्वિહएસુ ઉવ-
વન્નો’ वही द्वीन्द्रिय जीव जब उत्कृष्ट काल की स्थिति वालों में उत्पन्न

અને પૃથ્વીકાયિકની ગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે
એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતે આ બે ઈન્દ્રિય સંબંધીને
પહેલો ગમ કહ્યો છે. ?

આનો બીજો ગમ આ પ્રમાણે છે—‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહએસુ ઉવવન્નો’
એ દ્વીન્દ્રિય જીવ જ્યારે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે, તો તેના સંબંધમાં પણ આ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે પહેલા ગમનું
કથન કહેવું બેઠકે અર્થાત્ ઉત્પાત, પરિમાણ, વિગેરેનું કથન જે રીતે
પહેલા ગમમાં બતાવેલ છે. એજ રીતે આ બીજા ગમમાં પણ કહી લેવું.
પહેલા ગમના કથનથી આ બીજા ગમમાં કોઈ પણ પ્રકારનું જુદાપણું નથી
આ રીતે બે ઈન્દ્રિયવાળા જીવોના સંબંધનો આ બીજો ગમ કહ્યો છે.

હવે ત્રીજા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે—‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહ
એસુ ઉવવન્નો’ એ બે ઈન્દ્રિયવાળો જીવ જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ વાળા

પૃથિવીકાયિકેષ્ટુત્પન્નો યવેત્ યદિ ઔષિકો દ્વીન્દ્રિય જીવઃ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિક-
પૃથિવીકાયિકેષ્ટુત્પદ્યેત તદા-‘એસ ચેવ વેદંદિયસ્સ લઢ્ઘી’ એપૈવ દ્વીન્દ્રિયસ્ય લઢ્ઘિઃ-
એપૈવ-અનન્તરપૂર્વોક્તૈવ લઢ્ઘિઃ-વક્તવ્યતા વાચ્યા, તૃતીયગમેઽપિ પૂર્વોક્તમેવ સર્વ
વક્તવ્યમ્, કેવલં પૂર્વાપેક્ષ્યા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદાહ-‘ળવરં ભવાદેસેળં જહન્નેળં દો
ભવગ્ગહણાહ્’ નવરમ્ કેવલં કાયસંવેધે વૈલક્ષણ્યમસ્તિ યદ્ ભવાદેશેન મવાપેક્ષ્યા
જઘન્યેન દ્વે મવગ્રહણે, ‘ઉક્કોસેળં અદ્દમગ્ગહણાહ્’ ઉત્કર્ષેળાઽષ્ટ મવગ્રહણાનિ
દ્વીન્દ્રિયજીવાનામ્ ઉત્કર્ષતોઽષ્ટ મવગ્રહણાનિ ભવન્તિ એકપક્ષમ્યોત્કૃષ્ટસ્થિતિક-
ત્વાત્ ‘કાલાદેસેળં જહન્નેળં વાવીસં વાસસહસ્સાહ્’ અંતોમુહુત્તમમ્મહિયાહ્’ કાલા-

હો જાતા હૈ તો વહાં પર ખી ‘એસ ચેવ વેદંદિયસ્સ લઢ્ઘી’ યહી પૂર્વોક્ત
પ્રથમ ગમ સમ્બન્ધી દ્વીન્દ્રિય કે પ્રથમગમ કી વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે,
પરન્તુ હમ તૃતીય ગમ કી વક્તવ્યતા મેં જો પ્રથમ ગમ કી અપેક્ષા
અન્તર હૈ ઉસે સૂત્રકાર ‘ળવરં ભવાદેસેળં જહન્નેળં દો ભવગ્ગહણાહ્’
હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરતે હૈ-હસમેં ઉન્હોને એલા કહા હૈ કિ યહાં
કેવલ કાયસંવેધ મેં ભિન્નતા હૈ, કયોંકિ યહાં દ્વીન્દ્રિય કે તૃતીયગમ મેં
કાયસંવેધ જઘન્ય સે ભવ કી અપેક્ષા દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ
ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ । કયોંકિ હસ ગમ મેં
એક પક્ષ મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકતા હૈ, હસલિયે દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે ઉત્કૃષ્ટ સે
પરસ્પર આઠ ‘ભવગ્રહણ હોતે હૈ । ‘કાલાદેસેળં જહન્નેળં વાવીસં વાસ-
સહસ્સાહ્’ અંતોમુહુત્તમમ્મહિયાહ્’ તથા કાલ કી અપેક્ષા વહ કાયસંવેધ

ઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે તે સંબંધમાં પણ ‘એસ ચેવ વેદંદિયસ્સ લઢ્ઘી’
આ પહેલા કહેલ ગમના બે ઇન્દ્રિયોવાળા ભવના પહેલા ગમનું કથન કહેવું
ભેદથી પરંતુ આ ત્રીજા ગમના કથનમાં પહેલા ગમ કરતાં જે અંતર-બુદ્ધિ
પણ છે, તે બતાવવા સૂત્રકાર ‘ળવરં ભવાદેસેળં જહન્નેળં દો ભવગ્ગહણાહ્’ આ
સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરે છે. આ સૂત્રથી તેઓએ એ સમજાવ્યું છે કે-અહિયાં
ફક્ત કાયસંવેધમાં બુદ્ધિપણ છે. કેમ કે અહિયાં બે ઇન્દ્રિયોના ત્રીજા ગમમાં
કાયસંવેધ જઘન્યથી ભવની અપેક્ષાએ બે ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ અને
ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. કેમકે- આ ગમમાં એક પક્ષમાં
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ છે. તેથી બે ઇન્દ્રિયવાળા ભવોના ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ
ગ્રહણ હોય છે. ‘કાલાદેસેળં જહન્નેળં વાવીસં વાસસહસ્સાહ્’ અંતોમુહુત્તમમ્મહિ-

ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' સ એવ-દ્વીન્દ્રિય જીવ એવ યદિ આત્મના-
સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકો ભવેત્ અથ ચ પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પન્નો ભવેત્ તદા-
'તસ્સ વિ એસ ચેવ વત્તવ્વયા તિસુ વિ ગમણ્ણુ' તસ્યાડપિ-આત્મના જઘન્યકાલ-
સ્થિતિકસ્ય પૃથિવ્યામુત્પિત્ત્સો જીવસ્ય દ્વીન્દ્રિયસ્યાડપિ એવૈવ વત્તવ્વયા ત્રિષ્વપિ
ચતુર્થપશ્ચમવ્વપિ ગમકેષુ વત્તવ્વયા, ગમત્રયેડપિ ઉત્પાદપરિમાણાદિકં સર્વમપિ
વત્તવ્વમ્ । દ્વિતીયગમત્રયસ્યાપિ એવૈવ વત્તવ્વયા વૈલક્ષણ્યં દર્શયતિ-નવરં'
इत्यादि, 'नवरं इमां सत्त णाणत्ताइं' इमानि-वक्ष्याणानि सप्त नानात्वानि ।
विंशतिद्वारान्तर्गत सप्तद्वारेषु वૈલક્ષણ્યं भवति तद्यथा-‘शरीरावगाहणा जहा पुढ्वी-
काइयाणं’ शरीरावगाहना यथा पृथिवीकायिकानाम् यथा अङ्गुलासंख्येयभाग-

-‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો’ યદિ દ્વીન્દ્રિય જીવ સ્વયં જઘન્ય
કાલ કો સ્થિતિ વાલા હૈ ઓર વહ પૃથિવીકાયિકો મેં ઉત્પન્ન હોને કે
યોગ્ય હૈ તો ‘તસ્સ વિ એસ ચેવ વત્તવ્વયા તિસુ વિ ગમણ્ણુ’ હસ પ્રકાર
કે ઉસકે ચતુર્થ ગમ મેં યહી પૂર્વોક્ત વત્તવ્વયા કહની ચાહિયે । ઓર
યહી પૂર્વોક્ત વત્તવ્વયા ઉસકે પાંચવેં, છઠે ગમ મેં ઓ કહની ચાહિયે ।
પરન્તુ ચતુર્થ પંચમ એવં છઠે ગમો મેં પૂર્વોક્ત વત્તવ્વયા સે इन सात
बातों में विशेषता है, यही विषय ‘नवरं इमां सत्त णाणत्ताइं’ इस
सूत्रपाठद्वारा सूत्रकारने प्रकट किया है, इससे यह समझाया गया है कि
वीसों द्वारों के अन्दर इन शरीरावगाहना, दृष्टि, ज्ञान, योग, स्थिति,
अध्यवसाय और अनुबन्ध इन सात द्वारों में अन्तर है, शरीरावगाहना
यहां पृथिवीकायिक जीवों के जैसा अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण

ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ’ જો તે જો ઇન્દ્રિયાણો જીવ પોતે
જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો છે, અને તે પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
છે, તો ‘તસ્સ વિ એસ ચેવ વત્તવ્વયા તિસુ વિ ગમણ્ણુ’ આ રીતે તેના ચે થા
ગમમાં પણ આ પહેલાં કહેલ કથન જ કહેવું જોઈએ. અને આજ રીતનું
કથન તેના પાંચમાં અને છઠા ગમમાં પણ કહેવું જોઈએ. પરંતુ ચેથા,
પાંચમા, અને છઠા ગમમાં પહેલાના કથન કરતાં આ નીચે જણાવેલ સાત
બાબતમાં જુદાપણું છે. એ વાત ‘નવરં ઇમં સત્ત ણાણત્તાઈ’ આ સૂત્ર
પાઠથી સૂત્રકારે બતાવેલ છે. આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે કે-વીસે
દ્વારમાં આ શરીરની અવગાહના દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, યોગ, સ્થિતિ, અધ્યવસાય અને
અનુબંધ આ સાત દ્વારોમાં જુદાપણું છે શરીરની અવગાહના અહિં પૃથ્વી
કાય જીવોની જેમ આગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવાળી છે. પહેલાના

પ્રમાણા શરીરાવગાહના । પૂર્વગમત્રયે તુ દ્વાદશયોજનપ્રમાણાઽપિ કથિતેતિ ૧ । તથા 'જો સમ્મદિટ્ઠી' નો સમ્યગ્દૃષ્ટયઃ જઘન્યસ્થિતિકતયા સાસ્વાદનસમ્યગ્દૃષ્ટે-
 રનુત્પાદાત્, પ્રથમગમત્રયે તુ સમ્યગ્દૃષ્ટિરપિ કથિતઃ, ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકસ્યાપિ તેષુ
 સંભવાત્ અતો દૃષ્ટિદ્વારે ભવતિ વૈરુદ્ધ્યમિતિ । 'મિચ્છાદિટ્ઠી' મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, 'જો
 સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી' નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, પૂર્વગમત્રયે સમ્યગ્દૃષ્ટિત્વસ્ય મિથ્યા-
 દૃષ્ટિત્વસ્ય ચ વિધાનં કૃતમ્ મિશ્રદૃષ્ટિત્વસ્ય નિષેધઃ કૃતઃ । इह तु सत्यज्ञानश्रुताज्ञाने
 मिश्रदृष्टिः निराकरणम् मिथ्यादृष्टिः विधानं जघन्यस्थितिकत्वात्
 इति २ । तथा 'दो अन्नागा नियमं' द्वे अज्ञाने सत्यज्ञानश्रुताज्ञाने
 नियमतो भवतः । पूर्वमज्ञानद्वयं तथा ज्ञानद्वयमपि कथितम् इह तु अज्ञानद्वयमात्र-

હૈ, પૂર્વ કે ત્રીન ગમ મેં યહ અવગાહના ૧૨ યોજન પ્રમાણ હૈ, યહ સમ્ય-
 ગ્દૃષ્ટિ ઓર મિશ્રદૃષ્ટિ હોતા નહીં હૈ, ક્યોંકિ જઘન્ય સ્થિતિવાલા હોને સે
 હસમેં સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ કા ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ, પ્રથમ ત્રીન ગમોં
 મેં તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ ભી હોતા હૈ ક્યોંકિ ડનમેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલોં કા
 ભી સંભવ હૈ યહી યહાં અન્તર હૈ, 'નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી' સમ્યગ્મિથ્યા-
 દૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદૃષ્ટિવાલે નહીં હોતે હૈં । 'મિચ્છાદિટ્ઠી' યે મિથ્યા-
 દૃષ્ટિ હોતે હૈં । પૂર્વ કે ત્રીન ગમોં મેં સમ્યગ્દૃષ્ટિ કા ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિ
 કા હન દો દૃષ્ટિયોં કા વિધાન ક્રિયા ગયા હૈ, ઓર મિશ્રદૃષ્ટિયોં કા
 નિષેધ ક્રિયા ગયા હૈ, પરન્તુ યહાં પર મિથ્યાદૃષ્ટિ કે વિધાન કે સાથ
 સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઓર મિશ્રદૃષ્ટિ હન દોનોં કા ભી નિષેધ ક્રિયા ગયા હૈ,
 મિથ્યાદૃષ્ટિના કા વિધાન હસ કે જઘન્ય સ્થિતિવાલા હોને કે કારણ
 હુઆ હૈ । 'દો અન્નાગા નિયમં' યહાં મતિઅજ્ઞાન ઓર શ્રુતઅજ્ઞાન યે

ત્રણ ગમેમાં આ અવગાહના ૧૨ ખાર યોજન પ્રમાણની કહી છે. તેઓ સમ્ય-
 ગ્દૃષ્ટિ કે મિશ્ર દૃષ્ટિવાળા હોતા નથી. કેમકે-જઘન્ય સ્થિતિવાળા હોવાથી
 તેમાં સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિનો ઉત્પાદ થતો નથી. પહેલા ત્રણ ગમેમાં તો
 સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે, કેમકે-ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા બે ઇંદ્રિયોમાં
 સાસ્વાદન સમ્યગ્ દૃષ્ટિનો ઉત્પાદ થાય છે. તેથી આ મિથ્યાદૃષ્ટિ વાળા કહ્યા
 છે. પહેલાના ત્રણ ગમેમાં તેઓમાં સમ્યગ્ દૃષ્ટિપણાતું અને મિથ્યાદૃષ્ટિ
 પણાતું આ બન્ને દૃષ્ટિયોનું વિધાન કરેલ છે, અને મિશ્ર દૃષ્ટિનો નિષેધ
 કહેલ છે. પણ અહિયાં મિથ્યા દૃષ્ટિના વિધાનની સાથે મિશ્રદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્
 દૃષ્ટિ આ બન્નેનો નિષેધ કરેલ છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ પણાતું વિધાન આને જઘન્ય
 સ્થિતિવાળા હોવાને કારણે થયેલ છે. 'દો અન્નાગા નિયમં' અહિયાં મતિ

મેવ જઘન્યસ્થિતિકત્વેન જ્ઞાનદ્વયાસંભવાદિતિ ૩ । ‘ળો મળજોગી ળો વચજોગી’ નો મનોયોગિનો નો વચોયોગિનઃ, જઘન્યસ્થિતિકત્વેન અપર્યાપ્તકત્વાત્ તેષાં ન મનોયોગઃ ન વાચ્યોગઃ સંભવતિ, પૂર્વગત્તમત્રયે તુ અજઘન્યસ્થિતિકત્વસ્યાઽપિ સંભવેન મનોયોગવાચ્યોગયો ત્રિધાનં કૃતમ્ અતો ભવત્યેવ યોગદ્વારે પૂર્વગત્તમત્રયાપેક્ષયા ઇહ-વૈલક્ષણ્યમ્ । ‘કાયયોગી’ કાયયોગિનઃ શરીરસ્ય સર્વજીવસાધારણતયા જઘન્યસ્થિ-તિકત્વેઽપિ કાયયોગસ્ય સંભવાદિતિ ૪ । સ્થિતિદ્વારે ‘ઠિઈ જહન્નેળં અંતોમુહુત્તં

દો અજ્ઞાન નિયમ સે હોતે હૈં । પૂર્વ કે ત્રીન ગમ મેં દો અજ્ઞાન ઓર દો જ્ઞાન હનકા વિધાન ક્રિયા ગયા હૈ તબ કિ યહાં કેવલ દો અજ્ઞાનોં કા હી વિધાન ક્રિયા ગયા હૈ ક્યોંકિ યે જઘન્ય સ્થિતિવાલે હોને સે દો જ્ઞાનોં કી સંભાવના નહીં હોતી હૈ, ‘ળો મળ જોગી નો વચજોગી’ યોગદ્વાર મેં યહાં કેવલ કાયયોગ હોતા હૈ, મનો-યોગ ઓર વચનયોગ નહીં હોતા હૈ, ક્યોંકિ જઘન્ય સ્થિતિવાલા હોને સે અપર્યાપ્ત હોને કે કારણ ઉનકે ન મનોયોગ ઓર ન વચનયોગ હોતા હૈ । પૂર્વ કે ત્રીન ગમ મેં મનોયોગ વચનયોગ કા હોના મી કહા ગયા હૈ । ક્યોંકિ વહાં અજઘન્ય સ્થિતિવાલે કા મી સદ્ભાવ હૈ પર યહાં જઘન્ય સ્થિતિવાલે હોને સે અપર્યાપ્તસ્થા મેં વચનયોગ કા સદ્ભાવ નહીં કહા ગયા હૈ, યહી યહાં પૂર્વ કી અપેક્ષા અન્તર હૈ । ‘કાયજોગી, વે કાયયોગી હોતે હૈ, જઘન્ય સ્થિતિવાલા હોને પર મી યહાં કાયયોગ કા સદ્ભાવ કહા ગયા હૈ વહ શરીર સર્વ જીવ સાધારણ હોતા હૈ હસ

અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન નિયમથી થાય છે. પૂર્વના ત્રણ ગમેમાં બે જ્ઞાન, અને બે અજ્ઞાન કહેલ છે. અહિયાં કેવળ અજ્ઞાનનાનું જ વિધાન કહેલ છે.

‘ળો મળજોગી’ યોગ દ્વારમાં અહિયાં કેવળ કાયયોગ જ હોય છે. મનો-યોગ અને વચનયોગ થતો નથી કેમકે—પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા બે ઈન્દ્રિય જીવો મનોયોગવાળા હોવાને કારણે તેઓને વચન યોગ પણ હોતો નથી. પહેલા ગમમાં વચનયોગ હોવાનું પણ કહેવામાં આવ્યું છે. કેમકે—ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાનો પણ સદ્ભાવ છે. પરંતુ અહિયાં જઘન્ય સ્થિતિવાળા હોવાથી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં વચનયોગનો સદ્ભાવ કહ્યો નથી. જઘન્ય સ્થિતિવાળા હોવા છતાં પણ અહિયાં જે કાયયોગનો સદ્ભાવ કહ્યો છે, તે શરીર સર્વ જીવ સાધારણ હોય છે, તેથી કહેલ છે. ૪ સ્થિતિદ્વારમાં

ઉક્તોક્તેણ વિ અંતોમુહુત્તં' સ્થિતિર્જન્યેન અન્તર્મુહુત્તમ્ ઉત્કર્ષેનાઽપિ અન્તર્મુહુ-
ત્તમ્ પૂર્વગમત્રયે જન્યેન સ્થિતિ રન્તર્મુહુત્તપ્રમાણા કથિતા, ઉત્કર્ષતો દ્વાદશ-
સંવત્સરમાણેતિ, इह तु जनन्योत्कृष्टाभ्याममुमाभ्यामपि अन्तर्मुहूर्त्तं त्रितं भवत्येव
સ્થિતો વૈલક્ષણ્યમિતિ ૬ । 'અજ્ઞવસાણા અપ્રસત્યા' અધ્યવસાયો અપ્રશસ્તાઃ પૂર્વ-
મધ્યવસાયનાં પ્રશસ્તાપશરતત્ત્વમ્ ઉગયત્ત્વમુક્તમ્ इह तु अप्रशस्नमात्रमेवेति
भवत्येव पूर्वापेक्षया वૈલક્ષણ્યમિતિ ૭ । 'અનુવંધો જહા ઠિર્હ' અનુવંધો યથા સ્થિતિઃ
યથા સ્થિતિર્જન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામન્તર્મુહુત્તપ્રમાણા કથિતા તથાઽનુવંધોઽપિ જન્યો-
ત્કૃષ્ટાભ્યામ્ અન્તર્મુહુત્તમાત્ર એવ મવતિ પૂર્વપ્રકરણે અનુવંધો જન્યેન અન્તર્મુહુત્ત-
ક્રમઃ ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાદશસંવત્સરરૂપઃ, इह तु उमाभ्यामपि एकस्त्र एव इति भवत्येव
વૈલક્ષણ્યમિતિ ૭ । 'સંવેદો તદેવ આદિલ્લેમુ દોનુ ગમણુ' સંવેદસ્તથેવ આગ્રયોઃ

લિયે કહા હૈ ૪ સ્થિતિદ્વાર મેં 'ઠિર્હ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્તોમેણ વિ
અંતોમુહુત્તં' સ્થિતિ યહાં જન્ય સે અન્તર્મુહુત્તની હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે બી એક અન્તર્મુહુત્તની હોતી હૈ । પૂર્વ કે ત્રીન ગમ મેં જન્ય સે
સ્થિતિ એક અન્તર્મુહુત્તની ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૨ વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ,
પર યહાં જન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ દોનો સે હી વહ એક અન્તર્મુહુત્તની હી
કહી ગઈ હૈ, 'અજ્ઞવસાણા અપ્રસત્યા' પૂર્વ કે ત્રીન ગમ મેં પ્રશસ્ત
ઓર અપ્રશસ્ત દોનો પ્રકાર કે અધ્યવસાય કહે ગયે હૈ, પર યહાં પર વે
અપ્રશસ્ત હી કહે ગયે હૈ । 'અનુવંધો જહા ઠિર્હ' અનુવંધ બી સ્થિતિ કે
અનુસાર હોને કે કારણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક અન્તર્મુહુત્ત પ્રમાણ હી હૈ,
પૂર્વ કે ત્રીન ગમ મેં અનુવંધ જન્ય સે એક અન્તર્મુહુત્ત પ્રમાણ ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૨ વર્ષ પ્રમાણ કહા ગયા હૈ 'સંવેદો તદેવ આદિલ્લેમુ દોનુ

'ઠિર્હ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્તોમેણ વિ અંતોમુહુત્તં' અહિયાં સ્થિતિ જન્યથી
અંતર્મુહુત્તની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહુત્તની હોય છે.
પહેલા ગમમાં સ્થિતિ જન્યથી એક અંતર્મુહુત્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ બાર
વર્ષની હોય છે. પરંતુ અહિયાં જન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બન્ને પ્રકરથી તે એક
અંતર્મુહુત્તની હોય છે, 'અજ્ઞવસાણા અપ્રસત્યા' પહેલાના ત્રણ ગમોમાં પ્રશસ્ત
અને અપ્રશસ્ત બન્ને પ્રકારના અધ્યવસાય-આત્મપરિણામ કહેલ છે પણ
અહિયાં અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય જ કહેલ છે. 'અનુવંધો જહા ઠિર્હ' અનુવંધનું
કથન પણ સ્થિતિના કથન પ્રમાણે હોવાથી જન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંત
મુહુત્ત પ્રમાણનો છે. પહેલાના ત્રણ ગમોમાં અનુવંધ જન્યથી એક અંત-
ર્મુહુત્ત પ્રમાણવાળો અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ બાર વર્ષ પ્રમાણનો જ છે. 'સંવેદો
આદિલ્લેમુ દોનુ ગમણુ' બીજા ત્રીકના પહેલાના બે ગમોમાં કાયદેસર

દ્વિતીયત્રિકસ્ય પ્રથમદ્વિતીયયોર્દ્વયોઃ ગમયોઃ, પ્રાથમિકગમદ્વયવદેવ સંવેધો ભવતીતિ ન કિમપિ તતો વૈલક્ષણ્યમ્ પ્રાથમિકગમદ્વયે ઉત્કર્ષતો ભવાદેશેન સંખ્યેય મત્વલક્ષણઃ કથિતસ્તથા કાલાદેશેન ઉત્કર્ષતઃ સંખ્યેયકાલઙ્ક્ષણઃ કથિતઃ. હાપિ દ્વિતીયત્રિકે પ્રથમગમદ્વયે પૂર્વોક્ત એવ કાયસંવેધઃ. તૃતીયે તુ વિશેષમાહ—‘તદ્દે-યગમણ ભવાદેસો તદેવ અદ્વમવગમ્હણાઈ’ તૃતીયગમે—દ્વિતીયત્રિકસ્ય તૃતીયગમે ભવાદેશસ્તથૈવ યથા પ્રાથમિકે તૃતીયે ગમે કથિતઃ, ઉત્કૃષ્ટતોઽષ્ટમવગ્રહણરૂપ રતેનૈવ પ્રકારેણ હાપિ અષ્ટ મવગ્રહણાનિ । કાલાદેશેન કથયતિ—‘કાલાદેસેણ’ इत्यादि, ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમન્મહિયાઈ’ કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વાર્વિગતિર્વપમ્સ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ કાલાદેશેન જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તાધિરુદ્વાર્ષિતિસહસ્રાત્મકઃ કાયસંવેધ इत्यर्थः, ‘ઉત્કોસેણં

ગમણુ’ તથા દ્વિતીયત્રિક કે આદિ કે દો ગમોં મેં કાયસંવેધ પ્રાથ મિક ગમદ્વય કે જૈસા હી હૈ—અર્થાત્ પ્રાથમિક ગમદ્વય મેં કાયસંવેધ ભવ કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ભવરૂપ કહા ગયા હૈ—તથા કાલ કી અપેક્ષા સ્ત્રી વહ સંખ્યાત કાલ રૂપ ઉત્કૃષ્ટ સે કહા ગયા હૈ, જો યહાં પર સ્ત્રી દ્વિતીયત્રિક મેં પ્રથમ કે દો ગમોં મેં ઉત્કૃષ્ટ કાયસંવેધ ભવ ઓર કાલ કી અપેક્ષા સંખ્યાત ભવરૂપ ઓર સંખ્યાત કાલરૂપ કહા ગયા હૈ, પર તૃતીય ગમ મેં એસી વિશેષતા હૈ—‘તદ્દેય ગમણ ભવા-દેસો તદેવ અદ્વ મવગમ્હણાઈ’ કિ યહાં પર ભવાદેશ પ્રાથમિક કે તૃતીય ગમ કે જૈસા ઝાઠ મવગ્રહણ રૂપ હૈ, ઓર ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમન્મહિયાઈ’ કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ પ્રમાણ હૈ ઓર ‘ઉત્કોસેણં

પહેલા યે ગમ પ્રમાણે જ છે. અર્થાત્ પહેલા યે ગમમાં કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ભવ પ્રમાણનો કહ્યો છે. અને કાળની અપેક્ષાથી પણ તે સંખ્યાત કાળ રૂપ ઉત્કૃષ્ટથી કહેલ છે. અને અહિયાં આ બીજા ત્રિકમાં પહેલાના યે ગમોમાં કાયસંવેધ ભવ અને કાળની અપેક્ષાથી સંખ્યાત ભવ રૂપ અને સંખ્યાત કાય રૂપ કહેલ છે પરંતુ ત્રીજા ગમમાં વિશેષ પણું છે. તે બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે—‘તદ્દેયગમણ ભવાદેસો તદેવ અદ્વમવ-ગમ્હણાઈ’ અહિયાં ભવાદેશ પહેલાના ત્રિકના ત્રીજા ગમ પ્રમાણે આઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્ત મન્મહિયાઈ’ કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ બાવીસ

અઢાસીઈ વાસસહસ્સાઈ' ઉત્કર્ષતોઽષ્ટગ્રીતિર્પસહસ્રાણિ, 'ચૌર્ધિ અંતોમુહુતેર્ધિ અઢમહિયાઈ' ચતુર્ધિરન્તર્મુહુતૈરધ્યધિકાનિ, ચતુરન્તર્મુહુર્ત્તાધિકાષ્ટાગ્રીતિર્વર્પસહ-
સ્રાત્મકઃ કાલાદેશેન ઉત્કર્ષઃ કાયસંવેથ ઇતિ ચતુર્થપંચમપટ્ટગમાઃ ૬ ।
સપ્તમાષ્ટમનવમગમાન્ દર્શયિતુમાહ 'સો ચેવ અપ્પણા ઉવકોસં' ઇત્યાદિ, 'સો ચેવ
અપ્પણા ઉવકોસકાલદ્વિહો જાઓ' સ એવ-દ્વીન્દ્રિય જીવ એવ આત્મના અકુટ
કાલસ્થિતિકોઽથ ચ પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પન્નો ભવેત્ તદા 'એયસ્સ વિ ઓહિય-
ગમગસરિસા તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા' એતસ્યાપિ સ્વયમુત્કુટસ્થિતિકદ્વીન્દ્રિય-
જીવસ્ય પૃથિવીકાયિકે ઉત્પિત્સોરપિ ઔધિકગમસદૃશાઃ સામાન્યગમતુલ્યાસ્રવો
ગમાઃ સપ્તમાષ્ટમનવમલક્ષણા મણિતવ્યાઃ પઠનીયા ઇત્યર્થઃ । ઔધિકગમાપેક્ષયા
ત્રૈલક્ષણ્યં દર્શયન્નાહ-'જવરં' ઇત્યાદિ, 'જવરં તિસુ વિ ગમણ્ણુ' નવરમ્ કેવલમ્

અઢાસીઈ વાસસહસ્સાઈ' ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાર અન્તર્મુહુર્ત્ત અધિક ૨૨
હજાર વર્ષ' કા હૈ હસ પ્રકાર સે યે ચતુર્થ પંચમ એવં ષઠ ગમ હૈ ।

અવ સૂત્રકાર તૃતીયત્રિક કે ૭ વેં ૮ વેં ઓર ૯ વેં ગમોં કો પ્રકટ
કરને કે અભિપ્રાય સે 'સો ચેવ અપ્પણા ઉવકોસકાલદ્વિહો જાઓ'
એસા કહતે હૈ કિ યદિ વહ દ્વીન્દ્રિય જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ પી સ્થિતિવાલા
હૈ ઓર પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો 'એયસ્સ વિ ઓહિય
ગમસરિસા તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા' હસકે મી સામાન્ય ગમ કે
જેસે ત્રીન ગમ સાતવાં ગમ, આઠવાં ગમ ઓર નૌવાં ગમ યે ત્રીન ગમ
કહના ચાહિયે પર ઉનકી અપેક્ષા જો હન ગમોં મેં વિશેષતા હૈ વહ
હસ પ્રકાર સે હૈ કિ 'જવરં તિસુ વિ ગમણ્ણુ' હન ૭વેં આઠવે ઓર
નૌવે ગમોં મેં સ્થિતિ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૨ વર્ષ કી હોતી હૈ, તથા

હનર વર્ષ પ્રમાણની છે. અને 'ઉવકોસેણ' અઢાસીઈ વાસસહસ્સાઈ' ઉત્કૃષ્ટથી
ચાર અંતર્મુહુર્ત્ત અધિક-અઠ્યાસી હનર વર્ષની છે. આ રીતે આ ચોથો
પાંચમો અને છઠ્ઠો ગમ કહ્યો છે. ૪-૬

હવે સૂત્રકાર ત્રીજા ત્રિકના સાતમા, આઠમા, અને નવમા ગમે પ્રગટ
કરવા માટે 'સો ચેવ અપ્પણા ઉવકોસકાલદ્વિહો જાઓ' એ પ્રમાણેના સૂત્ર
પાઠથી સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે-જો તેઈ દ્વિયવાળો જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની
સ્થિતિવાળો છે, અને પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થવાનો છે, તો 'એયસ્સ વિ ઓહિ-
યગમસરિસા તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા' આના પણ સામાન્ય ગમ પ્રમાણેના ત્રણ
ગમે સાતમે, આઠમે અને નવમે, એ ત્રણ ગમે કહેવા જોઈએ. પરંતુ આ
ગમેમાં જુદાપણુ છે. તે આ રીતે છે-'જવરં તિસુ વિ ગમણ્ણુ' આ સાતમા

ત્રિષ્વપિ ચ ચરમગમકેષુ 'ઠિઈ જહન્નેણ વારસસંવચ્છરાઈ' સ્થિતિર્જઘન્યેન દ્વાદશ-
સંવત્સરાણિ 'ઉક્કોસેણ વિ વારસસંવચ્છરાઈ' ઉત્કર્ષેણાઽપિ દ્વાદશસંવત્સરાણિ
'એવં અણુવંધો વિ' એવમ્ સ્થિતિવિદેય અણુવન્ધોઽપિ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં દ્વાદશ સંવ-
ત્સરાત્મક એવ સ્થિતિરૂપત્વાદણુવન્ધસ્યેતિ । કાયસંવેધસ્તુ 'ભવાદેસેણં જહન્નેણં
દો મવગ્ગહણાઈ' ભવાદેશેન-મવમકારેણ મનાપેક્ષયેત્યર્થઃ જઘન્યેન દ્વે મવગ્ગહણે
મવદ્વયગ્ગહણાત્મકઃ, 'ઉક્કોસેણં અદ્ધ મવગ્ગહણાઈ' ઉત્કર્ષેણાઽષ્ટમવગ્ગહણાણિ ।
'કાલાદેસેણં ઉવજુંજિઝ્ઞણ માણિયવ્વં' કાલાદેશેન ઉપયુજ્ય મણિતવ્યમ્ પ્રથમગમે
ઉત્કૃષ્ટતઃ કાલાપેક્ષયા અષ્ટાશીતિર્વર્ષસહસ્રાણિ અષ્ટવત્વાર્શિદ્વર્ષૈરધિકાનિ-
દ્વિતીયગમે તુ અષ્ટચત્વાર્શિદ્વર્ષાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તચતુષ્પાધિકારાણિ, કિયત્પર્યઃતં મણિ-
તવ્યમ્ ? इत्याह—'जाव' इति यावत्-सप्तमाष्टमगमसंवेधो भवेदित्यर्थः । ७-८ ।
નવમગમસંવેધમાહ— 'જવમે ગમણ' નવમે ગમકે 'જહન્નેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈ'
વારસેહિં સંવચ્છરેહિં અઘમહિયાઈ' જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ દ્વાદશૈઃ સંવત્સરૈ-
રભ્યધિકાણિ, 'ઉક્કોસેણં અદ્ધાસીઈ વાસસહસ્સાઈ' ઉત્કર્ષેણાઽષ્ટાશીતિર્વર્ષસહસ્રાણિ
દ્વાદશૈઃ સંવત્સરૈરભ્યધિકાણિ, 'અડયાલીસાણ સંવચ્છરેહિં અઘમહિયાઈ' અષ્ટચત્વા-
અણુવન્ધ મ્હી સ્થિતિ કે જેસે જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૨ વર્ષ કા હૈ
વ્યોંકિ વહ સ્થિતિ રૂપ હી હોતા હૈં, તથા યહાં કાયસંવેધ જઘન્ય સે
દો મવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ મવોં કો ગ્રહણ
કરને રૂપ હૈ તથા—'કાલાદેસેણં ઉવજુંજિઝ્ઞણ માણિયવ્વં' કાલ કી
અપેક્ષા સે પ્રથમ ગમ મેં કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટ સે ૪૮ વર્ષ અધિક ૮૮
હજાર વર્ષ કા ઔર દ્વિતીય ગમ મેં ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૪૮ વર્ષ
કા કહા ગયા હૈ, પરન્તુ નૌવેં ગમ મેં કાયસંવેધ જઘન્ય સે ૧૨ વર્ષ
અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ કા ઔર 'ઉક્કોસેણં અદ્ધાસીઈ વાસસહસ્સાઈ' ૦

આઠમા અને નવમા ગમમાં સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ ખાર વર્ષની
હોય છે. તથા અણુવંધ પણ સ્થિતિ પ્રમાણે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ખાર
વર્ષનો છે. કેમકે—તે સ્થિતિ ૩૫ જ હોય છે. તથા કાયસંવેધ અહિયાં જઘ-
ન્યથી બે ભવોને ગ્રહણ કરવા ૩૫ અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા ૩૫
છે. તથા 'કાલાદેસેણં ઉવજુંજિઝ્ઞણ માણિયવ્વં' કાળની અપેક્ષાથી પહેલા ગમમાં
કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટથી ૪૮ અડતાલીસ વર્ષ અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનો
અને બીજા ગમમાં ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૪૮ અડતાલીસ વર્ષનો કહેલ
છે. પરંતુ નવમા ગમમાં કાયસંવેધ જઘન્યથી ૧૨ ખાર વર્ષ અધિક ૨૨
ખાવીસ હજાર વર્ષનો અને 'ઉક્કોસેણં અદ્ધાસીઈ વાસસહસ્સાઈ' ઉત્કૃષ્ટથી

રિંશતા સંવત્સરૈરભ્યધિકાનિ, 'एवश्यं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत् कुर्यात् एता-
वत्कालपर्यन्तं द्वीन्द्रियगतिं पृथिवीगतिं च सेवेत-तथा एतावन्तमेव कालं द्वीन्द्रिय-
गतौ पृथिवीगतौ च गमनागमने कुर्यादिति कावसंवेदान्ताः सप्तमाष्टमनवमगमाः ९।

અથ ત્રીન્દ્રિયચક્તવ્યતામાહ-‘જહ તેહંદિપર્હિતો’ इत्यादि, ‘जइ तेहंदिपर्हितो
उववज्जंति’ यदि त्रीन्द्रियेष्व अगत्योत्पद्यन्ते तत् किं पर्याप्तकेभ्यस्त्रीन्द्रियेभ्य
आगत्योत्पद्यन्ते अपर्याप्तकत्रीन्द्रियेभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते गौतम ! पर्याप्तक-
त्रीन्द्रियेभ्योऽपि आगत्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्तकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते । त्रीन्द्रियः

ઉત્કૃષ્ટ સે ૪૮ વર્ષ અધિક ૮૮ હજાર વર્ષ કા કહા ગયા હૈ, હસ પ્રકાર
હતને કાલ તક વહ દ્વીન્દ્રિય જીવ દ્વીન્દ્રિય ગતિકાં ઓર પૃથિવીકાયિક
ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ હસમેં ગમનાગ-
મન કરતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યે ૭-૮-૯ વેં ગમ હૈં ।

અવ સૂત્રકાર તેહન્દ્રિય જીવ કી વત્તવ્યતા કા કથન કરતે હૈ-
‘जइ तेहंदिपर्हितो उववज्जंति’ वह जीव यदि तेहन्दि जीवों से आकर
के पृथिवीकायिक रूपसे उत्पन्न होता है तो क्या वह पर्याप्तक तेहन्द्रिय
जीवों से आकर के पृथिवीकायिक रूप से उत्पन्न होता है? या अपर्या-
प्तक तेहन्द्रिय जीवों से आकरके पृथिवीकायिक रूप से उत्पन्न होता है?
हस गौतम के प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं-गौतम !
पर्याप्तक तेहन्द्रिय जीवों से भी आकरके जीव पृथिवीकायिक रूप से

૪૮ અડતાલીસ વર્ષ અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનો કહેલ છે. આ રીતે
આટલા કાળ સુધી તે બે ઇન્દ્રિયાણાં જીવ બે ઇન્દ્રિય ગતિનું અને પૃથ્વી-
કાય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન
-અવર જવર કરે છે. આ રીતે આ ૭-૮-૯ સાત, આઠ, અને નવમા
ગમે કહ્યા છે.

હવે સૂત્રકાર ત્રણ ઇન્દ્રિયાણાં જીવોના સંબંધમાં કથન કરે છે.—‘जइ
तेहंदिपर्हितो उववज्जंति’ આ જીવ બે ત્રણ ઇન્દ્રિયાણાં જીવોમાંથી આવીને
પૃથ્વીકાયિકપણથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તે પર્યાપ્તક ત્રણ ઇન્દ્રિયાણાં
જીવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? કે અપર્યાપ્તક ત્રણ ઇન્દ્રિયાણાં જીવો-
માંથી આવીને પૃથ્વીકાયિકપણથી ઉત્પન્ન થાય છે? ગૌતમસ્વામીના આ
પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે-હૈ ગૌતમ ! પર્યાપ્તક ત્રણ
ઇન્દ્રિયાણાં જીવોમાંથી પણ આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકપણથી ઉત્પન્ન થાય

खलु भदन्त ! यो भव्यः-पृथिवीकायिकेपूतपक्षुम्, स खलु भदन्त ! कियत्काले-
स्थितिकेपूतपक्षन्ते गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कृष्टो द्वाविंशति-
वर्षसहस्रस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेपूतपक्षते ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमये
कियन्त उत्पद्यन्ते पृथिवीकाये गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा
उत्कृष्टतः संख्याता असंख्याता वोत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् इत्यादिरूपेण इहापि
नवापि गमा वक्तव्या इत्याशयेनैवाह-‘एवं चेन्न’ इत्यादि, ‘एवं चेन्न नव गममा
भाणियन्वा’ एवमेव-द्वीन्द्रियादिवदेव त्रीन्द्रियजीवानामपि नव गमका भणि-

उत्पन्न होता है और अपर्याप्तक तेइन्द्रियों से आकरके भी जीव पृथिवी-
कायिक रूप से उत्पन्न होता है, अब इस पर पुनः गौतम प्रभु से पूछते
हैं-‘हे भदन्त ! जो तेइन्द्रिय जीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होने के
योग्य है, वह हे भदन्त ! कितने काल की स्थितिवाले पृथिवीकायिकों में
उत्पन्न होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वह जघन्य से अन्त-
र्मुहूर्त की स्थितिवाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट
से २२ हजार वर्ष की स्थितिवाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है ।
अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-‘ते ण भन्ते ! जीवा०’ हे
भदन्त ! ऐसे वे जीव वहां एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर
में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! ऐसे वे जीव वहां एक समय में जघन्य से
एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात
अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार से यहां नौ गम कहना

છે. અને અપર્યાપ્તકે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાંથી આવીને પણ જીવ પૃથ્વીકા-
યિકે પણથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ સંબંધમાં ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે
છે કે-હે ભગવન્ જે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય છે, તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ તે જઘન્યથી
અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી
૨૨ ધાવીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘તે ણ ભંતે જીવા૦’ હે ભગવન્
એવા તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! એવા જીવો ત્યાં એક સમયમાં જઘ-
ન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી
સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે અહિંયાં નવ ગમેા

ત્ત્યા: । દ્વીન્દ્રિયપ્રકરણાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદ્દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादि, नवरं-
विशेषो यथा-‘आदिल्लेसु तिसु वि गमएसु’ आद्येषु त्रिष्वपि गमकेषु नवसु गमकेषु
त्रयो विभागाः आदिमध्यमपश्चिमाः, तत्राद्ये गमत्रये ‘सरीरोगाहणा’ शरीरा-
वगाहना ‘जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’ जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्
‘उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं’ उत्कृष्टतस्त्रीणि गव्यूतानि, प्राथमिकगमत्रयेऽपि
जघन्योत्कृष्टाभ्यां शरीरावगाहना अङ्गुलस्यासंख्यातभागप्रमाणा त्रिगव्यूति

चाहिये, यही बात सूत्रकारने ‘एवं चेव नवगमगा भाणियव्वा’ इस
सूत्रपाठ द्वारा प्रगट की है, इस सूत्रपाठ द्वारा यह समझाया गया है
कि जिस प्रकार से द्वीन्द्रिय जीवों के नौ गम कहे गये हैं उसी प्रकार से
तेइन्द्रिय जीवों के भी नौ गम कहना चाहिये, परन्तु द्वीन्द्रिय प्रकरण
गत नौ गमकों की अपेक्षा तेइन्द्रिय के गमकों में जो अन्तर है उसे
सूत्रकार ‘णवरं’ आदिल्लेसु तिसु वि गमएसु’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट
करते हैं-वे कहते हैं कि आदि के तीन गमकों में अर्थात् इन नव
गमकों में तीन विभाग होते हैं जैसे आदिम, मध्यम और पश्चिम ऐसे
तीन विभाग हैं-इनमें आदि के तीन गमोंमें ‘सरीरोगाहणा’ शरीर की
अवगाहना ‘जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’ जघन्य से अंगुल के
असंख्यातवे भाग प्रमाण और ‘उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं’ उत्कृष्ट से
तीन कोश प्रमाण है, तात्पर्य यह है कि प्राथमिक तीन गम में जघन्य
और उत्कृष्ट से शरीरावगाहना अङ्गुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण

કહેવા નેઈએ. એજ વાત સૂત્રકારે ‘एवं चेव नव गमगा भाणियव्वा’ આ
સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે કે-જે રીતે બે
ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના સંબંધમાં નવ ગમો કહ્યા છે, એજ રીતે ત્રણ ઇન્દ્રિય
વાળા જીવોના સંબંધમાં પણ નવ ગમો કહેવા નેઈએ. પરંતુ બે ઇન્દ્રિય
પ્રકરણના નવ ગમોની અપેક્ષાથી ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવના ગમોમાં જે ફેરફાર
છે, તેને સૂત્રકાર ‘णवरं’ आदिल्लेसु तिसु वि गमएसु’ આ સૂત્રપાઠથી બતાવે
છે. તેઓ કહે છે કે-પહેલાના ત્રણ ગમોમાં પહેલો, મધ્યમ, પશ્ચિમ એ રીતે
ત્રણ વિભાગ કહ્યા છે. તેમાં પહેલાના ત્રણ ગમોમાં ‘सरीरोगाहणा’ શરીરની
અવગાહના ‘जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’ જઘન્યથી આંગળના અસં-
ખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની અને ‘उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं’ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉ
પ્રમાણ વાળી છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પહેલા ત્રણ ગમોમાં જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટથી શરીરની અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ

પ્રમાણા ચ ભવતીત્યર્થઃ । તિન્નિ હંદિયાઈ' ત્રીણિ હિન્દ્રિયાણિ ઘ્રાણરસનસ્પર્શના-
 રુચ્યાનિ ભવન્તીતિ । 'ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં' સ્થિતિર્જઘન્યેનાન્તર્મુહૂત્તમ્ 'ઉક્કો-
 સેણં ઇગૂણપન્નં રાઈંદિયાઈ' ઉત્ક્રુષ્ટત્વ ઇકોનપચ્ચાશદ્રાત્રિદિવસમ્ જઘન્યોત્ક્રુષ્ટાભ્યાં
 સ્થિતિરન્તર્મુહૂત્તપ્રમાણા ઇકોનપચ્ચાશદ્રાત્રિદિવસપ્રમાણાચ ભવતીત્યર્થઃ, 'તહયગમણ' તૃ-
 તીયાગમકે કાયસંવેધે 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્ત-
 મન્નહિયાઈ' કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રપ્રમાણઃ
 કાયસંવેધો ભવતિ, ઇતિ । 'ઉક્કોસેણં અઢ્ઢાસીઈં વાસસહસ્સાઈં છન્નઠઈં રાઈંદિય
 સયમન્નહિયાઈ' ઉત્કર્ષેણાઽષ્ટાશીતિર્વર્ષસહસ્રાણિ ષણ્ણવત્યધિકૈકશતરાત્રિન્દિવા
 મ્બધિકાર્ણિ (૧૯૬), ૬૬ તૃતીયાગમે અઠ્ઠૌ ભવા, તત્રત્ય ચતુર્ષુ ત્રીન્દ્રિયભવેષુ પ્રત્યે
 કમુત્કર્ષત્તેકોનપચ્ચાશદ્રાત્રિદિવસપ્રમાણત્વેન ચતુર્ભિર્ગુણેયથા કથિતમ્ (૧૯૬)

और तीन कोश प्रमाण है, 'तिन्नि हंदियाई' स्पर्शन, रसना और घ्राण ये
 यहां तीन इन्द्रियां होती हैं । स्थितिद्वार में—'ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं,
 उक्कोसेणं, एगूणपन्नं राईं दियाई' स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की
 और उत्कृष्ट से ४९ रातदिन की हैं । 'तहयगमण कालादेसेणं जहन्नेणं
 वावीसं वाससहस्साईं अंतोमुहुत्तमन्नहियाई' तृतीय गम में कालकी
 अपेक्षा जघन्य से अन्तर्मुहूर्त्त अधिक २२ हजार वर्ष और उत्कृष्टसे
 १९६ एक सौ छियानवे रात्रिदिवस अधिक अष्टाशी हजार वर्ष प्रमाण
 काय संवेध हैं, इस तृतीय गम में आठ भव होते हैं, इनमें चार तेह-
 न्द्रियों के भवों में प्रत्येक भव में उत्कृष्ट से ४९ उनचास रात्रि दिवस
 की स्थिति है चारों भवों की स्थिति का जोड़ १९६ होता है, इस प्रकार

વાળી અને ત્રણ ગાઉના પ્રમાણવાળી છે. 'તિન્નિ હંદિયાઈ' તેઓને સ્પર્શન,
 રસના (શુભ) અને ઘ્રાણ (નાક) એ ત્રણ ઇન્દ્રિયો હોય છે. સ્થિતિ દ્વારમાં
 'ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં ઇગૂણપન્નં રાઈંદિયાઈ' સ્થિતિ જઘન્યથી
 એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ૪૯ ઓગણપચાસ અહોરાત્ર-રાત્રિ દિવસ
 સની છે 'તહયગમણ કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમન્ન-
 હિયાઈ' ત્રીજા ગમમાં કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨
 હાવીસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૯૬ એકસો છન્નુ અહોરાત્ર-રાત્રિ દિવસ
 અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષ પ્રમાણનો કાયસંવેધ રહ્યો છે. આ ત્રીજા
 ગમમાં આઠ ભવ હોય છે. તેમાં ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના ચાર ભવોમાં દરેક
 ભવમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૪૯ ઓગણપચાસ અહોરાત્ર-રાત્રિ દિવસની સ્થિતિ છે.
 ચારે ભવની સ્થિતિનો સરવાળો ૧૯૬ એકસોને છન્નુ થાય છે આ રીતે
 ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા તે જીવો જોટલા કાળ સુધી ત્રણ ઇન્દ્રિયની ગતિનું અને

કાલમાનં મવતીતિ । ‘અવ્યયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ એતાવ-
ત્કાલપર્યન્તમેવ ત્રીન્દ્રિયગતિં પૃથિવીગતિં ચ સેવેત-તથા એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ-
ત્રીન્દ્રિયગતૌ પૃથિવીગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ ૧-૨-૩ । ‘મજ્ઞિમા તિન્નિ-
ગમગાં તહેવ’ મધ્યમાસ્ત્વયો ગમકા સ્તથૈવ, યથૈવ મધ્યમા દ્વીન્દ્રિયગમા ઇતિ ।
‘પચ્છિમા વિ તિન્નિ ગમગાં તહેવ’ પશ્ચિમાશ્વરમા અપિ ત્રયો ગમકાં સ્તથૈવ યથૈવ
ચરમા સ્ત્વયો ગમા ઇતિ । દ્વીન્દ્રિયચરમગમાપેક્ષયા ત્રીન્દ્રિયચરમગમે વૈલક્ષણ્યં દર્શ-
નાયાહ-‘ગવરં’ ઇત્યાદિ, ‘ગવરં’ નવરમ્-કેવલમ્ ‘ઠિઈ જહન્નેણં એગૂણપન્નં
રાઈં દિયાઈં’ સ્થિતિર્જઘન્યેન એકોનપચ્ચાશદ્રાત્રિદિવમ્ તથા ‘ઉવ્કોસેણ વિ
એગૂણપન્નં રાઈંદિયાઈં’ ઉત્કર્ષતોડપિ એકોનપચ્ચાશદ્રાત્રિદિવમ્ ચરમગમત્રયેડપિ

વહ તેહન્દ્રિય જીવ ઇતને કાલ તક હી તેહન્દ્રિયગતિ કો ઔર પૃથિવી-
કાયિક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ । ઔર ઇતને હી કાલ તક વહ ઉસ
ગતિ સે ગમનાગમન કરતા હૈ ૧-૨-૩ । ‘મજ્ઞિમા તિન્નિ ગમગાં તહેવ’
મધ્યમ જો ત્રીન ગમ હૈં વે બી દ્વીન્દ્રિય કે મધ્યમ ગમ કે જૈસે હૈં ।
‘પચ્છિમા વિ તિન્નિ ગમગાં તહેવ’ ઔર અન્તિમ ત્રીન ગમક બી દ્વીન્દ્રિય
કે અન્તિમ ત્રીન ગમકોં કે હી જૈસે હૈં । પરન્તુ દ્વીન્દ્રિય કે ચરમ ગમકી
અપેક્ષા જો તેહન્દ્રિય કે ચરમ ગમમેં વૈલક્ષણ્ય હૈ, વહ ઇસ પ્રકાર સે હૈં-
‘ઠિઈ જહન્નેણં એગૂણપન્નં રાઈંદિયાઈં’ ઉવ્કોસેણ વિ એગૂણપન્નં રાઈંદિયાઈં’
સ્થિતિ જઘન્ય સે ૪૯ રાત્રિ-દિન કી હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે બી વહ ૪૯ હી
રાત-દિન કી હૈ, તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ યહાં અન્ત કે ત્રીનો ગમોં

‘પૃથ્વીકાયની ગતિતુ’ સેવન કરે છે. અને એકલા જ કાળ સુધી તે ગમના-
ગમન-અવર જવર કરે છે. ૧-૨-૩

‘મજ્ઞિમા તિન્નિ ગમગાં તહેવ’ મધ્યમા જે ત્રણ ગમે કહ્યા છે તે ત્રણ
ગમે ત્રણ ધન્દ્રિયવાળા જીવોના મધ્યગમ પ્રમાણે જ છે. ‘પચ્છિમા વિ તિન્નિ ગમગાં
તહેવ’ તથા છેલ્લા ત્રણ ગમે પણ જે ધન્દ્રિયવાળા જીવોના ત્રણ ગમે પ્રમાણે
જ છે. પરંતુ જે ધન્દ્રિયવાળા જીવોના છેલ્લા ગમની અપેક્ષાએ ત્રણ ધન્દ્રિય
વાળા જીવોના છેલ્લા ગમમાં જુદાપણુ છે, તે આ રીતે છે.-‘ઠિઈ જહન્નેણં
એગૂણપન્નં રાઈંદિયાઈં’ ઉવ્કોસેણ વિ એગૂણપન્નં રાઈંદિયાઈં’ સ્થિતિ જઘન્યથી
૪૯ આગણપચ્ચાસ અહોરાત્ર-રાત દિવસની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે
આગણપચ્ચાસ દિનરાતની જ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-અહિયાં છેલ્લા

સ્થિતિર્જયન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામેત્તોનપશ્ચાશદ્વાત્રિદિવપ્રમાણા ભવતિ इति भावः । ‘संवेहो उवजुंजिऊण भाणियव्वो’ कायसंवेध उपयुज्य भणितव्यः । चरमगमत्रये भवा-
देशेन उत्कर्षतः प्रत्येकमष्टौ भवप्रदणानि, कालादेशेन तु पश्चिमगमत्रयस्य
प्रथमगमे तृतीयगमे सप्तमे नवमे गमे च उत्कर्षतोऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि पणव-
त्यधिकरात्रिदिवशताधिकानि द्वितीयगमे-अष्टमगमे तु षण्णवत्युत्तरं दिनशतमन्त-
र्मुहूर्तचतुष्टयाभ्यधिकमिति ९ ।

‘जइ चउरिंदिएहिंतो उववज्जंति’ यदि पृथिवीकायिका जीवाश्चतुरिन्द्रियेभ्य
आगत्य पृथिवीकायिकेपूत्पद्यन्ते तदा किं पर्याप्तकेभ्यश्चतुरिन्द्रियेभ्य आगत्य
में भी जघन्य और उत्कृष्ट से स्थिति एक जैसी ही है अर्थात् उन
चास ४९ रात दिवस की है । ‘संवेहो उवजुंजिऊण भाणियव्वो’ काय-
संवेध यहां भवादेश और कालादेश से उपयोग लगा करके जघन्य
और उत्कृष्ट से कहना चाहिये अर्थात् चरम के तीन गम में भवादेश
से कायसंवेध उत्कृष्ट रूप में प्रत्येक अन्तिम गम में आठ भव ग्रहणरूप
है और कालादेश से वह पश्चिम गमत्रय के प्रथम गम में अर्थात्
सातवें गम में-और तृतीय गम में-नौवें गम में उत्कृष्ट से १९६ एकसौ
छियानवे रात्रि-दिवस अधिक ८८ अठासी हजार वर्ष का है और
द्वितीय गम में-८वें गम से वह चार अन्तर्मुहूर्त अधिक १९६ एकसौ
छियानवे रातदिवस का है ।’

‘जइ चउरिंदिएहिंतो उववज्जंति’ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते
हैं-हे भदन्त ! यदि पृथिवीकायिक चौहन्द्रियों से आकरके उत्पन्न होते

ત્રણ ગમેમાં પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સ્થિતિ એક સરખી જ છે. એટલે
કે બન્નેમાં ૪૯ ઓગળ પચાસ રાત દિવસની છે. ‘સંવેહો ઉવજુંજિऊण भाणि-
यव्वो’ અહિયાં કાયસંવેધ ભવાદેશ અને કાળાદેશથી ઉપયોગ પૂર્વક-વિચા-
રીને અને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કહેવો જોઈએ. અર્થાત્ છેલ્લા ત્રણ ગમેમાં
ભવાદેશથી કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી દરેક છેલ્લા ગમમાં આઠ ભવ ગ્રહણરૂપ
છે. અને કાળાદેશથી તે છેલ્લા ત્રણ ગમના પહેલા ગમમાં અર્થાત્ ૭ સાતમાં
ગમમાં અને ત્રીજા ગમમાં એટલે નવમાં ગમમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૧૯૬ એકસો છન્ન
અઠારાત્ર-રાત દિવસ અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનો છે. અને બીજા
ગમમાં એટલે કે આઠમા ગમમાં તે ચાર અંતર્મુહૂર્તથી અધિક ૧૯૬ એકસો
છન્ન અઠારાત્ર-દિનરાતનો છે.

‘જइ चउरिंदिएहिंतो उववज्जंति’ હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે
કે-હે ભગવન્ જો પૃથ્વીકાયિક એવ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા એવામાંથી આવીને

સમુત્પદ્યન્તે અથવા -અપર્યાપ્તકચતુરિન્દ્રિયેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ, હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તકેભ્યોઽપર્યાપ્તકેભ્યશ્ચાગત્ય ઉત્પદ્યન્તે इत्युत्तरम् હે મદન્ત ! યઃ ચતુરિન્દ્રિયજીવઃ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પત્તિ યોગ્યો વિદ્યતે સ કિયત્કાલસ્થિતિક-પૃથિવીકાયિકેષુત્પદ્યતે इति પુનઃ પ્રશ્નઃ, હે ગૌતમ ! જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તસ્થિતિકેષુ ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પદ્યતે इत्युत्तरम् હે મદન્ત ! તે જીવા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે હે ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા

હૈં-તો કયા વે પર્યાપ્તક ચૌહિન્દ્રિયોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા અપર્યાપ્તક ચૌહિન્દ્રિયોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રકાર કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તક દોનોં મી પ્રકાર કે ચૌહિન્દ્રિયોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-હે મદન્ત ! જો ચતુરિન્દ્રિય જીવ પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! એસા વહ જીવ જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ વાઈસ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ.

અથ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—હે મદન્ત ! એસે વે જીવ વહાં એક સમય મેં કિતની સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! એસે વે જીવ વહાં એક સમય મેં જઘન્ય સે એક અથવા

ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ પર્યાપ્તક ચાર ઇન્દ્રિય વાળાઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અપર્યાપ્તક ચાર ઇન્દ્રિય વાળાઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરનાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક એવ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અને બન્ને પ્રકારના ચાર ઇન્દ્રિય વાળામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જે ચાર ઇન્દ્રિયવાળા એવે. પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! એવો તે એવ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ-વાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ એવા તે એવો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! એવા તે એવો એક સમયમાં ત્યાં જઘન્યથી

ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા અસંખ્યાતા વેત્યાદિકં સર્વં દ્વીન્દ્રિયાદિવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્
 एतदभिप्रायेणैवाह-‘एवं चेन्न’ इत्यादि, ‘एवं चेन्न चउरिंदियाण वि णवगमगा
 भाणियन्वा’ एवमेव-द्वीन्द्रियादिवदेव चुरिन्द्रियाणामपि नव गमका यथायथं
 भणितव्याः । जीन्द्रियाद्यपेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह-‘नवरं इत्यादि ‘एएसु चेन्न ठाणेसु
 णाणत्ता भाणियन्वा’ नवरमेतेषु-वक्ष्यमाणस्थानेषु आगाहनादित्रिपयेषु नानात्वानि
 -भेदाः भणितव्यानि तथाहि-‘सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’
 शरीरावगाहना जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येयभाग-
 प्रमाणा शरीरावगाहना भवतीति भावः । ‘उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं’ उत्कर्षेण
 दो अथवा तीन ઉત્પન્ન होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असं-
 ख्यात उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार से सब कथन द्वीन्द्रियादि के जैसा ही
 यहाँ पर जानना चाहिये, इस अभिप्राय को लेकर सूत्रकारने ‘एवं चेन्न
 चउरिंदियाण वि णव गमगा भाणियन्वा’ ऐसा सूत्रपाठ कहा है, वेद्-
 न्द्रिय जीवों के जैसे ही नौ गमक चौद्दन्द्रिय जीवों के भी जानना
 चाहिये, परन्तु तैद्दन्द्रिय जीवों के नौ गमकों की अपेक्षा चौद्दन्द्रिय
 जीवों के नौ गमकों में जो वैलक्षण्य है उसे सूत्रकार ‘नवरं एएसु चेन्न
 ठाणेसु णाणत्ता भाणियन्वा’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट कर रहे हैं-इसके
 द्वारा उन्होंने यह समझाया है कि ‘सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स
 असंखेज्जइभागं’ यहाँ शरीरावगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्या-
 तवे भाग प्रमाण है और ‘उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं’ उत्कृष्ट से चार

એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા
 અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે તમામ કથન બે ઇન્દ્રિયાદિકોની કથનની
 જેમજ અહિયાં પણ સમજવું. આ આશયથી સૂત્રકારે ‘एवं चेन्न चउरिंदियाण
 वि णव गमगा भाणियन्वा’ એ પ્રમાણેના સૂત્રપાઠ કહ્યો છે. ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા
 જીવોની જેમજ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના નવ ગમ સમજવા. પરંતુ ત્રણ
 ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના નવ ગમે કરતાં ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના નવ ગમેમાં
 બે જુદા પણ છે, તે બતાવતાં સૂત્રકારે ‘नवरं एएसु चेन्न ठाणेसु णाणत्ता
 भाणियन्वा’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કર્યું છે. આ કથનથી તેઓએ સમજાવ્યું
 છે કે-‘सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’ અહીયાં શરીરની અવ-
 ગાહના જઘન્યથી આંગળનાં અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણની છે. અને ‘उक्कोसेणं
 चत्तारि गाउयाइं’ ઉત્કૃષ્ટથી ચાર ગાઉ પ્રમાણવાળી છે. ‘ठिई जहन्नेणं अतो-

ચત્વારિ ગત્યુતાનિ 'ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં' સ્થિતિર્જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તમ્ 'ઉકોસેણ ય ચ્છમ્માસા' ઉત્કર્ષેણ ચ ષણ્માસાઃ, જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામન્તર્મુહૂર્ત્તપળ્માસપ્રમાણા સ્થિતિશ્ચતુરિન્દ્રિયજીવાનામિતિ । 'एवं अणुबंधो वि' एवमेव—स्थितिर्वदेव जघ-
न्योत्कृष्टाभ्यामन्तर्मुहूर्त्तपण्मासप्रमाणोऽनुबन्धो यवति चतुरिन्द्रिय जीवानामिति ।
'चत्वारि इन्द्रियाणि' चत्वारि इन्द्रियाणि—स्पर्शनरसनघ्राणचक्षूंषि भवन्ति चतुरिन्द्रिय
जीवानामिति । 'सेसं तं चेव' शेष—अवगाहनास्थित्यनुबन्धेन्द्रियादिभिन्ना
उपपातपरिमाणादिद्वારजातं तदेव यद्द्वીन्द्रियत्रीन्द्रियप्रकरणे कथितम् ।
કિયત્પર્યન્તં દ્વીન્દ્રિયપ્રકરણપઠિતં તથા શરીરઅવગાહનાદિકં વક્તવ્યં તદાહ—'જાવ'
इत्यादि, 'जाव नवमगमण' यावद्नवमगमके, 'कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं वास-
सहस्साइं छहिं मासेहिं अब्भहियाइं' कालादेशेन—कालापेक्षया जघन्येन द्वाविं-
शतिर्वर्षसहस्राणि बहुभिर्मासैरभ्यधिकानि कालापेक्षया जघन्यतः कायसंवेध

कोश प्रमाण है । 'ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण य च्छममासा' स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से छह मास की है । 'एवं अणुबंधो वि' स्थिति के जैसा अनुबन्ध भी जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट से ६ मास का है । इन्द्रिय द्वार में इन चौह-
न्द्रिय जीवों के स्पर्शन, रसना घ्राण और चक्षु ये चार इन्द्रियां होती हैं । 'सेसं तं चेव' इनके अतिरिक्त अर्थात् अवगाहना स्थिति, अनुबन्ध और इन्द्रिय के सिवाय—और सब उपपात परिमाण आदि द्वार सब द्वीन्द्रिय त्रैन्द्रिय के प्रकरण में कहे गये अनुसार ही हैं । यहाँ नौवें गम में 'कालादेसेणं जहन्नेणं वावीस वाससहस्साइं छहिं मासेहिं अब्भहियाइं' काल की अपेक्षा जघन्य से छह मास अधिक २२ हजार

મુહૂર્ત્ત ઉક્કોસેણ ય ચ્છમ્માસા' સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬ માસની છે. 'एवं अणुबंधो वि' સ્થિતિ પ્રમાણે અનુબંધ પણ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬ માસનો છે. ઇન્દ્રિય દ્વારમાં આ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને સ્પર્શન, રસના (શ્રવ) ગ્રાણ (નાક) અને ચક્ષુ (નેત્ર) આ ચાર ઇન્દ્રિયો હોય છે. 'सेसं तं चेव' આ કથન શિવાય એટલે કે—અવગાહના સ્થિતિ, અનુબંધ અને ઇન્દ્રિયદ્વારના કથન શિવાયનું બાકીનું—એટલે કે ઉપપાત પરિમાણ વિગેરે દ્વારા સંબંધીત કથન એ ઇન્દ્રિય અને ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવના પ્રકરણમાં કદા પ્રમાણે જ સમજાવું. અહિયાં નવમા ગમમાં 'कालादेसेणं वावीस वाससहस्साइं छहिं मासेहिं अब्भहियाइं' કાળની અપેક્ષાએ

इत्यर्थः । 'उक्कोसेणं अट्टासीहं वाससहस्साहं चउमीसाए मासेहिं अन्नमहिंसाहं' उत्कर्षेणाऽऽट्टासीतिवर्षसहस्राणि चतुर्विंशत्या वासैरभ्यधिकानि चतुर्विंशति-मासाधिकाष्टाशीतिवर्षसहस्रात्मकः कालापेक्षयोत्कृष्टतः कायसंवेध इति । 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तमेव चतुरिन्द्रियगतिं पृथिवीगतिं च सेवेत तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव चतुरिन्द्रियगतौ पृथिवीगतौ च गमनागमने कुर्यादिति चतुरिन्द्रियप्रकरणम् ॥सू०३॥

પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેમ્પો જીવાનામુપપાત્તદિકં દર્શયિતુમાહ 'જહ પંચિદિ-યતિરિક્ખ' इत्यादि ।

मूलम्—जह पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असन्निपंचिदियतिरि-क्खजोणिएहिंतो उववज्जंति? गोयमा ! सन्निपंचिदियतिरिक्ख-जोणिएहिंतो उववज्जंति असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति । जह असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं जलचरेहिंतो उववज्जंति जाव किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति? । गोयमा ! जलचरे-

વર્ષ તક કા ઓર 'ઉક્કોસેણં અટ્ટાસીહં વાસસહસ્સાહં' ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૪ માસ અધિક ૮૮ અઠાસી હજાર વર્ષ તક કા કાયસંવેધ હૈ, અર્થાત્ હતને કાલ તક વહ ચૌહન્દ્રિય જીવ ઉસ ચૌહન્દ્રિય ગતિ કા ઓર પૃથિવી કાયિક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ ।

ચતુરિન્દ્રિય પ્રકરણ સમાપ્ત ॥૩॥

જઘન્યથી છ માસ અધિક ૨૨ ણાવીસ હજાર વર્ષનો અને 'ઉક્કોસેણં અટ્ટા-વીસં વાસસહસ્સાહં' ઉત્કૃષ્ટથી ૨૪ ચોવીસ માસ અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષ સુધીનો કાયસંવેધ છે અર્થાત્ એટલા કાળ સુધી તે ચાર ઇન્દ્રિય વાળો જીવ તે ચાર ઇન્દ્રિય ગતિનું અને પૃથ્વીકાય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તે ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે.

ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોનું પ્રકરણ સમાપ્ત ॥૩॥

हितो जाव पज्जत्तएहितो वि उववज्जंति अपज्जत्तएहितो वि
 उववज्जंति। असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए
 पुढवीकाइएसु उववज्जत्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु
 उववज्जेज्जा ? 'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं
 धावीसवाससहस्स०। ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया
 उववज्जंति, एवं जहेव वेइंदियस्स ओहियगमए लद्धी तहेव ।
 णवरं सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्को-
 सेणं जोयणसहस्सं। पंचिंदिया । ठिई अणुबंधो य जहन्नेणं
 अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी सेसं तं चेव । भवादेसेणं
 जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं काला-
 देसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ
 अट्ठासीईए वाससहस्सोहिं अब्भहियाओ एवइयं जाव करेज्जा।
 णवसु वि गमएसु कायसंवेहो भवादेसेणं जहन्नेणं दो भव-
 ग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं कालादेसेणं उवजुंजिऊण
 भाणियव्वं नवरं मज्झिमएसु तिसु वि गमएसु जहेव वेइंदिय-
 स्स, पच्छिल्लएसु तिसु गमएसु जहा एयस्स चेव पढमगम-
 एसु । णवरं ठिई अणुबंधो य जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण
 वि पुव्वकोडी सेसं तं चेव जाव णवस गमएसु, जहन्नेणं पुव्व-
 कोडी वावीसाए वाससहस्सोहिं अब्भहिया उक्कोसेणं चत्तारि
 पुव्वकोडीओ अट्ठासीईए वाससहस्सोहिं अब्भहियाओ एवइयं
 कालं सेवेज्जा० ९॥ जइ सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो

उक्त्वज्जंति किं संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणि-
एहिंतो उक्त्वज्जंति असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्ख-
जोणिएहिंतो उक्त्वज्जंति? गोयमा! संखेज्जवासाउयसन्नि-
पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उक्त्वज्जंति णो असंखेज्जवासा-
उयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उक्त्वज्जंति । जइ संखे-
ज्जवासाउय० किं जलचरेहिंतो उक्त्वज्जंति, सेसं जहा असं-
न्नीणं जाव, ते णं भंते! जीवा एयसप्पणं केदइया उक्त्वज्जंति
एवं जहा रयणप्पभाए उक्त्वज्जमाणस्स सन्निस्स तहेव इहवि ।
णवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्को-
सेणं जोयणसहस्सं सेसं तं चेव जाव कालादेसेणं जहन्नेणं दो
अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ अट्ठासीईए वास-
सहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं जाव करेज्जा । एवं संवेहो
णवसु वि गमएसु जहा असन्नीणं तहेव निरवसेसं ।
लद्धी से आदिल्लएसु तिसु वि गमएसु एस चेव
मज्झिमएसु तिसु वि गमएसु एस चेव । नवरं इमाइं णव
णाणत्ताइं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं,
उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, तिन्नि लेस्साओ ।
मिच्छादिट्ठी । दो अन्नाणा । कायजोगी । तिन्नि समुग्घाया ।
ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं । अपसत्था
अज्झवसाणा । अणुबंधो जहा ठिई, सेसं तं चेव, पच्छिल्लएसु
तिसु वि गमएसु जहेव षडमगसए णवरं ठिई अणुबंधो जह-
न्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी सेसं तं चेव ९ ॥सू० ४॥

छाया—यदि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ।
संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि
उत्पद्यन्ते । यदि असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं जलचरेभ्य उत्प-
द्यन्ते यावत् किं पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम । जल-
चरेभ्यो यावत्पर्याप्तकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते अपर्याप्तकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । असंज्ञि-
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त । यो भव्यः पृथिवीकायिकेष्टपक्षुः स खलु
भदन्त । कियत्कालस्थितिकेष्टपद्यन्ते गौतम । जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण
द्वाविंशतिवर्षसहस्रम् । ते खलु भदन्त । जीवाः एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ?
एवं यथैव द्वीन्द्रियस्य, औघ्रिकगमके लब्धिस्तथैव । नवरं शरीरावगाहना जघन्येन
अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण योजनसहस्रम् । पञ्चेन्द्रियाणि । स्थितिरनु-
बन्धश्च जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः, शेषं तदेव, भवादेशेन जघ-
न्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कर्षेण ऽष्ट भवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते,
उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयः, अष्टाशीत्या वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, एतावन्तं याव-
त्कुर्यात् । नवस्वपि गमकेषु कायसंवेधो भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षे-
णाऽष्ट भवग्रहणानि, कालादेशेन उपयुज्य भणितव्यम् । नवरं मध्यमकेषु त्रिष्वपि
गमकेषु । यथैव द्वीन्द्रियस्य, पश्चिमकेषु त्रिषु गमकेषु यथा एतस्यैव
प्रथमगमकेषु । नवरं स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन पूर्वकोटि उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिः,
शेषं तदेव यावन्नवगमकेषु, जघन्येन पूर्वकोटिर्द्वाविंशत्या वर्षसहस्रैरभ्यधिका,
उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयोऽष्टाशीत्या वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः एतावन्तं कालं
सेवेत ० ९ । यदि संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उपपद्यन्ते किं संख्येयवर्षा-
युष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम । संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनि-
केभ्य उपपद्यन्ते नो असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उपपद्यन्ते ।
यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उपपद्यन्ते किं जलचरेभ्य
उपपद्यन्ते शेषं यथा असंज्ञिनां यावत्—ते खलु भदन्त । जीवा एकसमयेन किय-
न्त उपपद्यन्ते एवं यथा रत्नप्रभायागुत्पद्यमानस्य संज्ञिनस्तथैव इहापि । नवरम-
वगाहना जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण योजनसहस्रम् शेषं तदेव
यावत्कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयोऽष्टाशीत्या-
वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, एतावन्तं यावत्कुर्यात् । एवं संवेधो नवस्वपि गमकेषु यथा
असंज्ञिनां तथैव निरवशेषम् । लब्धिस्तस्यादिमेषु त्रिष्वपि गमकेषु एषैव मध्य-
मकेषु त्रिष्वपि गमकेषु एषैव । नवरम् इमानि नव नानात्वानि, अवगाहना

जघन्येनाऽङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेणाप्यङ्गुलस्यासंख्येयभागम् १ । तिस्रो
छेद्याः २, मिथ्यादृष्टयः, द्वे अज्ञाने ४, काययोगिनः ५, त्रयः समुद्रघाताः ६,
स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्तम् ७, अग्रशस्ता अध्यवसा-
याः ८, अनुबन्धो यथा स्थितिः ९, शेषं तदेव, पश्चिमकेषु त्रिष्वपि गमकेषु
यथैव प्रथमगमके, नवरं स्थितिरनुबन्धो जघन्येन पूर्वकोटिः, उत्कर्षेणाऽपि
पूर्वकोटिः, शेषं तदेव ९ ॥ सू० ४ ॥

टीका—‘जह पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ यदि पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा—‘किं सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति’ किं संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा—‘असन्नि-
पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य
आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ।
‘सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति’ संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनि-
केभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते तथा ‘असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उवव-
ज्जंति’ असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते उभाभ्यामपि

‘जह पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो’ इत्यादि

टीकार्थ—‘जह पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो०’ हे अदन्त ! यदि
वह पृथिवीकायिक जीव पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिको से आकर के उत्पन्न
होता है तो क्या वह ‘सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो० असन्नि
पंचिदियतिरि०’ संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिको से आकर के उत्पन्न
होता है या असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिको से आकर के उत्पन्न होता है ?
उत्तर में प्रश्न कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सन्निपंचिदियतिरि०
उववज्जंति’ वह संज्ञीपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो से भी आकर के उत्पन्न होता है
और असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो से भी आकर के उत्पन्न होता है । अथ

‘जह पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो’ इत्यादि

टीकार्थ—जह पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो० से आगवन् ने ते पृथ्वी-
कायिक एव पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिटोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, तो शुं
ते ‘सन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो असन्नि पंचिदियतिरिक्खजो०’ संज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिटोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे हे—असंज्ञी पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यग्गोनिटोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां
प्रश्न छे हे हे—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘सन्नि पंचिदियतिरि० उववज्जंति असन्नि
पंचि० उववज्जंति’ ने संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोभांथी पत्तु आवीने उत्पन्न थाय
छे, अने असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोभांथी आवीने पत्तु उत्पन्न थाय छे ?

આગતાનામુત્પત્તિ મયતિ इत्युत्तरम् इत्यर्थः । 'जइ असंज्ञिपंचिन्द्रियतिरिक्खजोणिप-
हिंतो उववज्जंति' यदि असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक्केभ्य आगत्य पृथिवीकायिक-
तया उत्पद्यन्ते तदा किं 'जलचरेहिंतो उववज्जंति' किं जलचरेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते
'जाव किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति' यावत् किं पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते, अत्र याव-
त्पदेन किं स्थलचरेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते खेचरेभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते गौतम !
जलचरेभ्योऽपि आगत्य उत्पद्यन्ते स्थलचरेभ्योऽपि आगत्य उत्पद्यन्ते खेचरे-
भ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते इत्यादि प्रकरणस्य संग्रहो भवतीति । 'जइ जलचरेहिंतो
जाव उववज्जंति' यदि जलचरादिभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा किं पज्जत्तएहिंतो
उववज्जंति' किं पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते अथवा 'अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति'

गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'जइ असं० उ० किं जल चरेहिंतो
उववज्जंति जाव किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो
उववज्जंति' हे भदन्त ! यदि पृथिवीकायिक जीव असंज्ञोपञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्यो
से आकर के उत्पन्न होता है तो क्या वह जलचरों से आकरके उत्पन्न
होता है या यावत्पद से गृहीत हुए स्थलचरों से आकरके उत्पन्न होता है
या खेचरों से आकरके उत्पन्न होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम
वह जलचरों से भी आकरके उत्पन्न होता है, स्थलचरों से भी आकरके
उत्पन्न होता है और खेचरों से भी आकर के उत्पन्न होता है अथ पुनः
गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'जइ जलचरेहिंतो जाव उववज्जंति' हे
भदन्त ! यदि वह पृथिवीकायिक जलचर आदि कों से आकरके उत्पन्न
होता है तो क्या पर्याप्तक जलचरादिकों से आकरके उत्पन्न होता है ? या
अपर्याप्तकजलचरादिकों से आकरके उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'જइ असंज्ञी उ० किं' जलचरे-
हिंतो उववज्जंति जाव किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तए हिं उववज्जंति हे
अगवन् ने ते पृथ्वीकायिक एव असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्भ्यामांथी आवीने उत्पन्न
थाय छे, तो शुं ते जलचरोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? हे स्थलचरो-
मांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? हे जेयरोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ?
आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—हे गौतम ! ते जलचरोमांथी आवीने
पणु उत्पन्न थाय छे, स्थलचरोमांथी पणु आवीने पणु उत्पन्न थाय छे, अने
जेयरोमांथी पणु आवीने आ उत्पन्न थाय छे इसीથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને
એવું પૂછે છે કે—'જइ जलचरेहिंतो ! जाव उववज्जंति' हे अगवन् ने ते
पृथ्वीकायिकएव जलचरोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? तो शुं ते पर्याप्तक
जलचरोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? हे अपर्याप्तक जलचरोमांथી
आવીने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—हे

અપર્યાપ્તકેમ્ય ઉત્પદ્યન્તે હે મદન્ત યદિ અસંજ્ઞિભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તત્રાપિ જલચરસ્થલચરચ્ચેરેમ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે તદા કિં પર્યાપ્તકેમ્ય એમ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા અપર્યાપ્તકેમ્ય એમ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે' ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગધાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા હે ગૌતમ ! ‘પવ્જત્તપર્હિતો વિ ઉવવજ્જન્તિ’ પર્યાપ્તકેમ્ય એમ્યોઽપિ આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે એવમ્ ‘અવજ્જત્તપર્હિતો વિ ઉવવજ્જન્તિ’ અપર્યાપ્તકેમ્યોઽપિ એમ્યો જલચરાદિમ્ય આગત્ય પૃથિવીકાયિકેષૂત્પદ્યન્તે પદ્મેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા ઇતિ । ‘અસન્નિપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય ણં મંતે’ અસંજ્ઞિપદ્મેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘જે મત્તિય પુઢવીકાહણસુ ઉવવજ્જિત્તપ’ યો મવ્વઃ પૃથિવીકાયિકેષૂત્પત્તુમ્ ‘સે ણં મંતે’ સ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કેવહયકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા’ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષૂત્પદ્યેત, હે મદન્ત ! યોઽસંજ્ઞિપદ્મેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ પૃથિવીકાયિકેષૂત્પત્તિયોગ્યો વિચ્ચતે સ કિયત્કાલસ્થિતિક-પૃથિવીકાયિકેષૂપદ્યેત ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગધાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂત્તસ્થિતિકેષુ ‘ઉવ્વકોસેણં

પ્રશ્ન કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! વહ પૃથિવીકાયિક જીવ પર્યાપ્તક જલચરાદિકોં સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઓર અપર્યાપ્તક જલચરાદિકોં સે મી આકર કે ઉત્પન્ન હોતા હૈ અથ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘અસન્નિ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિય ણં મંતે ?’ હે મદન્ત ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ‘જે મત્તિય પુઢવિકાહણસુ ઉવવજ્જિત્તપ’ જો પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ ‘સે ણં મંતે ! કેવહયકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા’ હે મદન્ત ! વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉવ્વકોસેણં ઘાવીસવાસમહસ્સં’ વહ જઘન્ય સે ‘એક

ગૌતમ ! તે પૃથ્વીકાયિક જીવ પર્યાપ્તક જલચર વિગેરેમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અપર્યાપ્તક જલચર વિગેરેમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે—‘અસન્નિપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય ણં મંતે !’ હે ભગવન્ અસંજ્ઞી પદ્મેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ‘જે મત્તિય પુઢવીકાહણસુ ઉવવજ્જિત્તપ’ કે જે પૃથિવીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, ‘સે ણં મંતે !’ કેવહયકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જન્તિ’ હે ભગવન્ તે દેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘ગોયમા !’ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉવ્વકોસેણં ઘાવીસવાસમહસ્સં જઘન્યથી તે એક અંતર્મુહૂત્ત-

‘સાધીસવાસસહસ્ર’ ઉત્કર્ષેણ દ્વાનિશતિર્વર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષ્ટપ્તયેત । ‘તે ણં મંતે !
 જીવાં’ તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ પ્તસસયે પૃથિવીકાયિકે ક્રિયત્સંરુપકા ઉત્પ-
 યન્તે इति પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—‘एवं जहेव’ इत्यादि, ‘एवं जहेव वेइंदियस्स ओहिय-
 गमए लद्धी तहेव’ एवं यथा द्वीन्द्रियस्य जीनस्य औधिकगमके लब्धिः परिमाणो-
 त्पादादिमाप्तिरूपा लब्धिः कथिता तथैव उदापि ज्ञातव्या, द्वीन्द्रियजीवानां
 यथा—औधिकगमे लपितं तथैवात्रापि बोद्धव्यम् एकस्मिन् समये कियन्त उत्पद्यन्ते
 इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षतः संख्याता वा असंख्याता
 वा जायन्ते इत्युत्तरम् सेवार्तसंहननदन्तः पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिका इति सर्वम्
 द्वीन्द्रियवदेव । केवलं ब्रह्मनाणद्विषयेषु चैतद्वक्ष्यं तदेवाह—‘णवरं’ इत्यादि, ‘णवरं

અનંતમુદ્ગર્જીતી કી સ્થિતિવાળે પૃથિવીકાયિકો’ મેં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨
 હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાળે પૃથિવીકાયિકો’ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ,

પ્ર૦—‘તે ણં મંતે ! જીવાં’ હે મદન્ત ! વે જીવ એક સમય મેં
 પૃથિવીકાયિક મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! ‘एवं जहेव’ जिस प्रकार द्वीन्द्रिय जीव के
 औधिक गमक में परिमाण उत्पान आदि की प्राप्ति रूप लब्धि कही गई
 है उसी प्रकार से यहां कितने उत्पन्न होते हैं ? तो इस प्रश्न का उत्तर
 यही है कि जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन जीव उत्पन्न होते हैं
 और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं । ये पंचेन्द्रिय
 तिर्यग्योनिक सेवार्तसंहनन वाले होते हैं इत्यादि सब कथन यहां
 द्वीन्द्रिय जीव के जैसा ही जानना चाहिये, परन्तु यहां पर इस कथन

‘તર્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની
 સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પ્ર. ‘તે ણં મંતે જીવાં’ હે સગ-
 વન્ તે જીવો એક સમયમાં પૃથ્વીકાયિકોમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? ઉત્તર
 હે ગૌતમ ! ‘एवं जहेव’ જે પ્રમાણે જે ઇન્દ્રિય જીવના ઔધિક ગમમાં
 પરિમાણ, ઉત્પાત વિગેરેની પ્રાપ્તિ રૂપ લબ્ધિનું કથન કર્યું છે, એજ પ્રમા-
 ãણે કથન આના ‘સંખંધમાં પણ સમજવું’ અર્થાત્ એક સમયમાં તેઓ કેટલા
 ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો એજ ઉત્તર છે કે—જઘન્યથી એક અથવા બે
 અર્થવા ત્રણ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અને અસંખ્યાત
 ઉત્પન્ન થાય છે. આ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિક જીવો સેવાર્ત સંહનનવાળા
 હોય છે. વિગેરે રૂપનું તમામ કથન અહિંયાં જે ઇન્દ્રિયવાળા જીવના કથન
 પ્રમાણે સમજવું, પરંતુ અહિંયાં આ કથનમાં જે ઇન્દ્રિય જીવના પ્રકરણનાં

સરીરોગાહના જહન્નેનં અંગુલસ્સ અસંત્વેજ્જહમાયં' નવરમ્-કેવલમ્ શરીરાવગાહના અંગુલસ્થાસંખ્યેયમાગમ્ 'ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં' ઉત્કર્ષેણ યોજનસહસ્ત્રમ્ જઘન્યોત્કૃષ્ટામ્યામ્ અંગુલાસંખ્યેયમાગયોજનસહસ્ત્રપ્રમાણા ચ શરીરાવગાહના હૃત્યર્થઃ । હુણ્ડસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, તિસો લેશ્યાઃ, સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ મિથ્યાદૃષ્ટ-યોઽપિ ન તુ સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, દ્વે જ્ઞાને, દ્વે અજ્ઞાને નિયમતો ભવન્તિ નો મનો યોગિનો ભવન્તિ કિન્તુ વચોયોગિનઃ કાયયોગિનશ્ચ ભવન્તીતિ । સાકારોપયોગ-વન્તઃ અનાકારોપયોગવન્તશ્ચ, ચતસ્રઃ-આહારમયમૈથુનપરિગ્રહારુપાઃ સંજ્ઞા ભવન્તિ, ક્રોધમાનમાયાલોભારુપાશ્ચત્વારઃ શ્રોત્રચક્ષુર્ગ્રાણરસનસ્પર્શનારુપાણિ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ

મેં દ્વીન્દ્રિય કે કથન સે ભિન્નતા હૈ ઉસે સ્વયં સૂત્રકાર-‘સરીરો-ગાહના૦’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરતે હૈ-યહાં શરીરાવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ જઘન્ય સે હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં’ ‘ઉત્કૃષ્ટ સે એક હજાર યોજન કી હૈ, સંસ્થાનદ્વાર મેં ઘર્હા હુણ્ડકસંસ્થાન હોતા હૈ, લેશ્યાદ્વાર મેં આદિ કી ત્રીન લેશ્યાઈ હોતી હૈ, દૃષ્ટિદ્વાર મેં યે સમ્યગ્દૃષ્ટિ બી હોતે હૈ ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિ બી હોતે હૈ-પર મિશ્રદૃષ્ટિ નહીં હોતે હૈ, જ્ઞાનદ્વાર મેં ઘર્હાં દો જ્ઞાન ઓર દો અજ્ઞાન નિયમ સે હોતે હૈ, યે અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ મનોયોગી નહીં હોતે હૈ, શેષ દો યોગ વાલે હોતે હૈ, ઉપયોગદ્વાર મેં યે સાકાર ઉપયોગ વાલે ઓર અનાકાર ઉપયોગ વાલે હોતે હૈ । સંજ્ઞા દ્વાર મેં इनके आहार, भय, मैथुन और परिग्रह ये चारों संज्ञाएँ होती हैं, कषायद्वार मેं ये क्रोध, मान, माया और लोभ ये चारों कषायें वાલે

કથનથી જે જુદાપણું છે તે પ્રગટ કરવા સૂત્રકાર ‘સરીરોગાહના૦’ આ સૂત્ર-પાઠ કહે છે. આ સૂત્રપાઠથી તેઓ એ સમજાવે છે કે-અહિયાં શરીરની અવ-ગાહના જઘન્યથી આગળનાં અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં’ એક હજાર યોજનની છે. સંસ્થાનદ્વારમાં અહીં હુણ્ડક સંસ્થાન હોય છે. લેશ્યાદ્વારમાં કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતિક એ ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. દૃષ્ટિ દ્વારમાં તેઓ સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે. પરંતુ મિશ્રદૃષ્ટિ વાળા હોતા નથી. જ્ઞાનદ્વારમાં અહિયાં જે જ્ઞાન અને જે અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે, આ અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય-યોનિવાળા જીવો મનોયોગવાળાં હોતા નથી. બાકીના કાયયોગ અને વચનયોગ એ એ યોગવાળા હોય છે ઉપયોગ દ્વારમાં તેઓ સાકાર અને અનાકાર એ બેઉ ઉપયોગવાળા હોય છે સંજ્ઞા દ્વારમાં તેઓને આહાર, ભય, મૈથુન, અને પરિગ્રહ એ ચાર સંજ્ઞાઓ હોય છે. કષાયદ્વારમાં તેઓ ક્રોધ, માન, માયા, અને

ભવન્તીતિ । ‘ઠિઈ અણુબંધો ય જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ સ્થિત્યનુબન્ધો જઘન્યેન અન્ત-
મુહુત્તો ‘ઉવ્કોસેણં પુવ્વકોડી’ ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિઃ, જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામન્તમુહુત્ત-
પૂર્વકોટિપ્રમાણકો સ્થિત્યનુબન્ધો ભવતિતિ । સેસં તં ચેવ’ શેપં તદેવ યત્ ‘ળવરં’
‘ઇત્યાદિના કથિતં તદતિરિક્તં સર્વં તદેવ-દ્વીન્દ્રિયપ્રકરણોક્તમેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ ।
‘કાયસંવેધસ્તુ’ ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગ્રહણાઈ’ ભવાદેશેન-ભવપ્રકારેણ
‘ભવાપેક્ષયા’ इत्यर्थः द्वे भवग्रहणे भवद्वयग्रहणात्मक इत्यर्थः ‘ઉવ્કોસેણં અઢ મવ-
ગ્રહણાઈ’ ઉત્કર્ષેણાઽષ્ટ ભવગ્રહણાનિ અષ્ટભવગ્રહણાત્મક इत्यर्थः । ‘કાલાદેસેણં’
‘કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા કાયસંવેધઃ’ ‘જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા’ જઘન્યેન દ્વે
અન્તમુહુત્તે । ‘ઉવ્કોસેણં ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ અઢાસીઈણ વાસસહસ્રેહિં અઞ્મ-
હિયાઓ’ ઉત્કર્ષેણ ચ ચતસ્રઃ પૂર્વકોટયઃ અષ્ટાશીત્યા વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકાઃ ‘પવ-
ઈયં જાત્ર કરેજ્જા’ एतावन्तं यावत्कुर्यात् एतावत्पूर्वोक्तकालपर्यन्तं पञ्चेन्द्रियतिर्य-

હોતે હૈં, ઇન્દ્રિયદ્વાર મેં ઇનકે શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસના ઓર સ્પર્શન યે
પાંચ ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં । ‘ઠિઈ અણુબંધો ય જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ યહાં
સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ જઘન્ય સે એક અન્તમુહુત્તં કા હૈ, ઓર ‘ઉવ્કો-
સેણં પુવ્વકોડી’ ઉત્કૃષ્ટ સે સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ યે દોનો એક પૂર્વકોટિ
કે હૈં । ‘સેસં તં ચેવ’ ઇનસે અતિરિક્ત ઓર સવ કથન દ્વીન્દ્રિય કે પ્રક-
રણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ, ‘કાયસંવેધસ્તુ’ કાયસંવેધ ભવ
કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ
આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ, તથા કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે
અંતમુહુત્તં કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ‘ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ અઢાસીઈણ વાસ-
સહસ્રેહિં અઞ્મહિયાઓ’ ૮૮ હજાર વર્ષ અધિક ચાર પૂર્વકોટિ કા હૈ, હસ

લોભ એ ચાર કષાયોવાળા હોય છે. ઇન્દ્રિયદ્વારમાં તેઓને શ્રોત્ર (કાન) ચક્ષુ-
આંખ ઘ્રાણ (નાક) રસના (જીભ) અને સ્પર્શન એ પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે.
‘ઠિઈ અણુબંધો ય જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ અહિયાં સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્યથી
એક અંતમુહુત્તંનો છે, અને ‘ઉવ્કોસેણં પુવ્વકોડી’ ઉત્કૃષ્ટથી સ્થિતિ અને અનુ-
બંધ એ બેઉ એક પૂર્વકોટિના છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ કથન શિવાયનું તમામ
કથન બે ઇન્દ્રિય જીવના પ્રકરણમાં બે પ્રમાણે કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે છે, ‘કાય-
સંવેધો’ કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાથી જઘન્યથી બે ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ
અને ઉત્કૃષ્ટથી તે આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ તથા કાલની અપેક્ષાથી તે
જઘન્યથી બે અંતમુહુત્તંનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ અઢાસીઈણ
વાસસહસ્રેહિં અઞ્મહિયાઓ’ ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષ અધિક ચાર પૂર્વકોટિનો.

પ્રયોગિકગતિ પૃથિવીગતિ ચ સેવેત તથા પુતાત્કાલપર્યન્તં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતી
પૃથિવીગતી ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ । એવમેવ પ્રકારેન નવાપિ ગમા જ્ઞાતવ્યાઃ
તથોત્પાદપરિમાણસંજ્ઞાદૃષ્ટિજ્ઞાનાદિકં સર્વમપિ પૂર્વોક્તમેવ ગ્રાહ્યમ્, કાયસંવેધેન
નવસ્ત્રપિ ગમકેષુ વૈલક્ષણ્યઘોતનાયાહ—‘ળવસુ વિ’ ઇત્યાદિ, ‘ળવસુ વિ ગમણસુ
કાયસંવેહો’ નવસ્ત્રપિ ગમકેષુ કાયસંવેધઃ, ‘ભવાદેસેળં જહન્નેળં દો ભવગ્ગહ્ણાઈ’
ભવાદેશેન—ભવાપેક્ષયા દ્વે ભવગ્રહણે ભવાદેશેન કાયસંવેધો ભવદ્વયગ્રહણાત્મકઃ
‘ઉવકોસેળં અદ્ભવગ્ગહ્ણાઈ’ ઉત્કર્ષેળડહ્ટમયગ્રહણાનિ ઉત્કર્ષતઃ કાયસંવેધોડહ્ટ-
ભવગ્રહણાત્મક ઇત્યર્થઃ । ‘ઉવકોસેળં અદ્ભવગ્ગહ્ણાઈ’ ઇત્યસ્યાયમાશયઃ, યથો-
ત્કર્ષતઃ પંચેન્દ્રિયતિરસ્ત્રાં નિરન્તરમણ્ટો ભવન્તિ એવં સમાનભવાન્તરિતા અપિ ભવા-

પ્રકાર વહ અસંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિ અસંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિકા ઓર
પૃથિવીકાયિક ગતિ કા હતને કાલપર્યન્ત સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી
કાલતક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ, હસી પ્રકાર સે નૌ ગમ જાનના
ચાહિયે, તથા—ઉત્પાદ, પરિમાણ, સંજ્ઞા દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અજ્ઞાન આદિ સવ
પૂર્વોક્ત હી યહાં ગ્રહણ કરના ચાહિયે, કાયસંવેધ સે નૌ ગમકોં મેં વૈલ-
ક્ષણ્ય પ્રકટ કરને કેલિયે ‘ળવસુ વિ ગમણસુ કાયસંવેહો’ ઓર ‘ભવાદેસેળં
જહન્નેળં દો ભવગ્ગહ્ણાઈ’ સૂત્રકાર એસા કહતે હૈં ભવ કી અપેક્ષા
કાયસંવેધ જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરનેરુપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
વહ આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને રુપ હૈ, હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ ફિ
જૈસે ઉત્કૃષ્ટ સે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોં કે નિરન્તર આઠ ભવ હોતે હૈં હસી
પ્રકાર સે સમાન ભવાન્તરિત ભવ ભી ભવાન્તરોં કે સાથ આઠ હી

છે, આ રીતે તે અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ
ગતિનું અને પૃથ્વીકાયગતિનું આટલા કાળ સુધી સેવન કરે છે. અને એટલા
જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે, એજ રીતે નવે ગમેા સમ-
જવા. તથા ઉત્પાદ, પરિમાણ, સંજ્ઞા, દૃષ્ટિ જ્ઞાન, અજ્ઞાન વિગેરે રૂપનું કથન
પહેલા કહ્યા પ્રમાણેનું જ અહિયાં સમજવું. કાયસંવેધથી નવે
ગમેામાં જુદાપણુ બતાવતાં સૂત્રકાર ‘ળવસુ વિ ગમણસુ કાયસંવેહો’
તથા ‘ભવાદેસેળં જહન્નેળં દો ભવગ્ગહ્ણાઈ’ આ સૂત્રપાઠ કહે છે.
આ સૂત્રથી તેઓ એવું કહે છે કે—ભવની અપેક્ષાએ કાયસંવેધ જઘન્યથી બે
ભવોને અહણુ કરવા રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી તે આઠ ભવોને અહણુ કરવા રૂપ
છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—જે રીતે ઉત્કૃષ્ટથી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ-
નિકોને નિરંતર આઠ ભવો હોય છે. એજ રીતે સરખા ભવાન્તરોવાળાના

ન્તરૈઃ સહ અષ્ટૈવ મવન્તીતિ । ‘કાલાદેસેણં ઉવજુંજિઝગ માણિયવ્વં’ કાલાદેશેન -કાલાપેક્ષયા ઉપયુજ્ય મણિતવ્યમ્ તત્ર કાલતઃ સંવેધઃ પ્રથમગમે સૂત્રે સાક્ષાદેવ પ્રદર્શિત એવ, દ્વિતીયગમે તૂત્કર્પતોડસી કાયસંવેધશ્ચતસ્રઃ પૂર્વકોટ્યથતુર્મિરન્ત-મુહૂર્તૈરધિકાઃ, તૃતીયગમે તુ ચતસ્રઃ પૂર્વકોટયોડ્ઠાશીત્યા વર્ષસહસ્રૈરધિકાઃ, ઉત્તર-ગમેષુ તુ અતિદેશદ્વારેણ સૂત્રોક્તકાયસંવેધઃતિ । ‘જનરં મજ્ઝિમણ્ણસુ તિસુ ગમણ્ણસુ જહેવ વેહિયસ્સ’ નવરમ્-કેવલં વૈલક્ષણ્યં મધ્યમકેષુ ત્રિણ્ણપિ પચ્ચમપ્પઠ્ઠસપ્પમેણુ યથૈવ દ્વીન્દ્રિયજીવસ્ય મધ્યમગમત્રયે યથા કાયસંવેધરતથાડાપિ-પચ્ચેન્દ્રિય-પ્રકરણેડપિ, તથાહિ-કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્ષપહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્ય-ધિકાણિ ઉત્કર્પતોડ્ઠાશીતિર્વર્ષપહસ્રાણિ ચતુર્મિરન્તર્મુહૂર્તૈરભ્યધિકાણિ, ‘પચ્છિલ્લ-ણ્ણસુ તિસુ ગમણ્ણસુ જહા ઇયસ્સ ચેવ પઠમગમણ્ણસુ’ પશ્ચિમકેષુ ત્રિણ્ણ ગમકેષુ યથા ઇત્યસ્યૈવ પ્રથમગમકેષુ ચરમગમત્રયેડપિ પ્રથમગમત્રયવદેવ સર્વં લોક્કન્યમિત્યર્થઃ ।

હોતે હૈં । ‘કાલાદેસેણં ઉવજુંજિઝગ માણિયવ્વં’ કાલ કી અપેક્ષા કાય-સંવેધ ઉપયોગ લગાકર કહ દેના ચાહિયે, પ્રથમ ગમ કે સૂત્ર મેં સાક્ષાત્ રૂપ સે હી સૂત્રકારને પ્રકટ કર દિયા હૈં દ્વિતીય ગમ મેં ઉત્કૃષ્ટ સે કાય-સંવેધ ચાર અન્તર્મુહૂર્તોં સે અધિક ચાર પૂર્વકોટિ રૂપ હૈં, તૃતીય ગમ મેં વહ ૮૮ હજાર વર્ષ અધિક ચાર પૂર્વકોટિ રૂપ હૈં, તથા-ચતુર્થ પંચમ એવં ષષ્ઠ इन गमों में वह ‘जहेव वेह दियस्स’ दो इन्द्रियों के मध्यम गमों के जैसा है, अर्थात्-काल की अपेक्षा वह कायसंवेध जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक २२ बाईस वर्ष का है, और उत्कृष्ट से वह चार अन्तर्मुहूर्तों से अधिक ८८ हजार वर्ष का है, ‘पच्छिल्लण्णसु तिसु गम-ण्णसु जहा इयस्स चैव पठमगमण्णसु’ तथा चरम तीन गम में वह काय संवेध इसीके प्रथम तीन गम के जैसा है, पर प्रथम गम की अपेक्षा

ભવ પણ આઠ જ હોય છે. ‘કાલાદેસેણં ઉવજુંજિઝગ માણિયવ્વં’ કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ પહેલા ગમના સૂત્રમાં સાક્ષત્ પણે સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. બીજા ગમમાં ઉત્કૃષ્ટથી કાયસંવેધ ચાર અંતર્મુહૂર્તથી વધારે ચાર પૂર્વકોટિ રૂપ છે. ત્રીજા ગમમાં ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષ અધિક ચાર પૂર્વકોટિ રૂપ છે. તથા ચોથા, પાંચમાં અને છઠ્ઠા ગમોમાં તે ‘જહેવ વેહિયસ્સ’ બે ઇન્દ્રિય-વાળાઓના મધ્યમ ગમોના કથન પ્રમાણે છે. અર્થાત્ કાળની અપેક્ષાએ તે કાયસંવેધ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ બાવીસ વર્ષનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર અંતર્મુહૂર્તોથી અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનો છે. ‘પચ્છિલ્લણ્ણસુ તિસુ ગમણ્ણસુ જહા ઇયસ્સ ચેવ પઠમગમણ્ણસુ’ તથા છેલ્લા ત્રણ ગમોમાં તે કાયસંવેધ આનાજ પહેલા ત્રણ ગમના કથન પ્રમાણે છે. પરંતુ પહેલા ગમ

કેવલં પ્રથમગમાપેક્ષયા યદ્વૈકલ્પ્યં તદ્દર્શયતિ-નવરં' इत्यादि 'णवरं ठिई अणुबंधो य जहन्नेणं पुण्वकोडी' नवरं स्थित्यनुबन्धौ च जघन्येन पूर्वकोटिः 'उक्कोसेण वि पुण्वकोडी' उत्कर्षेणऽपि पूर्वकोटिरेवेति । 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव-पूर्वोक्तमेव सर्वम् कियत्पर्यन्तं पूर्वोक्तं तत्राह-'जाव णवमगमएसु' इत्यादि, 'जाव णवमगमएसु' यावत् नवमगमकेषु 'जहन्नेणं पुण्वकोडी वावीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहिया' जघन्येन पूर्वकोटि द्विर्विशतिवर्षसहस्रैरभ्यधिका 'उक्कोसेणं चत्तारि पुण्वकोडीओ अट्ठासीईए वाससहस्सेहिं अब्भहियाओ' उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयोऽष्टाशीत्या-वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, अष्टाशीति वर्षसहस्राधिकपूर्वकोटिप्रमाणोत्कृष्टतः काय-संवेध इति । 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत्कुर्वात् एतावत्कालपर्यन्तं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गतिं पृथिवीगतिं च सेवेत तथा एतावदेव कालपर्यन्तं पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्गतौ पृथिवीगतौ च गमनागमने कुर्यादिति नवमो गमः ९ इति ।

अथ संक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोचिकेभ्य स्तानुपपादयन्नाह-'जइ' इत्यादि, 'जइ सन्निपंचिदिर्यातरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' यदि संक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गतिभ्य

स्थिति और अनुबन्ध में अन्तर है-यहां स्थिति और अनुबन्ध जघन्य और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि रूप ही है 'सेसं तं चेव' वाकी का और सब कथन 'यावत् नौवे' गम में जघन्य पूर्वकोटि अधिक २२ हजार वर्ष और उत्कृष्ट चार पूर्वकोटि अधिक ८८ अठ्ठासी हजार वर्ष का काय-संवेध है,' यहां तक पहिले कहे अनुसार ही जानना चाहिये, इस प्रकार इतने काल तक वह असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च उस असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गति का और पृथिवी कायिक गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है । ऐसा यह नौवां गम है ।

કરતાં સ્થિતિ અને અનુબંધના કથનમાં જુદા પાણુ છે. અહિયાં સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ ૩૫ જ છે. 'સેસં તં ચેવ' બાકીનું બીજુ તમામ કથન યાવત્ નવમા ગમમાં જઘન્ય પૂર્વકોટિ અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનો કાયસંવેધ છે. અહિં સુધીનું પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ કથન સમજવું. આ રીતે આટલા કાળ સુધી તે અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ તે અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ-ગતિનું અને પૃથ્વીકાય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. આ પ્રમાણે આ નવમો ગમ છે. ૯

આગત્યોત્પચન્તે તદા—‘કિં સંખેજ્જવાસાઽય સન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિંતો
 ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંખયેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યઃ સકાશાદાગત્યો-
 ત્પચન્તે અથવા—‘અસંખેજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિંતો ઉવવ-
 જ્જંતિ’ અસંખયેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યઃ સકાશાદાગત્યોત્પચન્તે
 इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘संखे-
 ज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिर्हंतो उववज्जंति’ संखयेयवर्षा
 युक्कसंज्ञिपच्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः सकाशादागत्य उत्पचन्ते, ‘णो असंखे-
 ज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिर्हंतो उववज्जंति’ नो असंखयेय-
 वर्षायुक्कसंज्ञिपच्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पचन्ते इत्युत्तरम् । ‘जइ असं-

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન છે એસા પૂછતે હૈં કિ હે ભદન્ત ! યદિ વહ પૃથિવી
 કાયિક સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો કયા
 વહ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે આકર કે
 ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યા અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં
 સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યહી વિષય—‘કિં સંખેજ્જવાસાઽયસન્નિ-
 પંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ, અસંખેજ્જવાસાઽયસન્નિ-
 પંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રદર્શિત
 કિયા ગયા હૈ, હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
 ‘સંખેજ્જવાસાઽય સન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ વહ
 પૃથિવીકાયિક સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે
 આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ‘ણો અસંખેજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વ-
 જોણિર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિ-

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્, જો તે પૃથિવ-
 કાયિક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તે
 સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
 થાય છે ? કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ વિષય—કિં સંખેજ્જવાસઽય સન્નિ પંચિદિયતિરિ-
 ક્વજોણિર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ, અસંખેજ્જવાસઽય સન્નિ પંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિંતો
 ઉવવજ્જંતિ’ આ સૂત્રપાઠથી બતાવ્યો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ હહે છેકે—
 ‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવાસઽયસન્નિપંચિ દિય તિરિક્વજોણિર્હિંતો ઉવ-
 વજ્જંતિ તે પૃથ્વીકાય સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ‘ણો અસંખેજ્જવાસઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિંતો
 ઉવવજ્જંતિ’ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી

સ્થેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિન્દિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' યદિ અસંખ્યેયવર્ષો-
યુષ્ક સંજ્ઞિપાંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા—'કિં જલચરેહિતો
ઉવવજ્જંતિ' જલચરેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે, સ્થલચરેભ્યો વા આગત્યોત્પદ્યન્તે સ્થેચરેભ્યો
વા આગત્યોત્પદ્યન્તે, 'સેસં જહા અસન્નિસ્સ જાવ' શેષં યથા અસંજ્ઞિનો યાવત્ અત્ર
યાવત્પદેન જલચરેભ્યોઽપિ ઉત્પદ્યન્તે સ્થલચરેભ્યોઽપિ ઉત્પદ્યન્તે સ્થેચરેભ્યોઽપિ
ઉત્પદ્યન્તે યદિ જલચરાદિભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા કિં પર્યાપ્તકેભ્ય
ઉત્પદ્યન્તે અપર્યાપ્તકેભ્યો વોત્પદ્યન્તે ગૌતમ ! પર્યાપ્તકેભ્યોઽપિ ઉત્પદ્યન્તે

યતિર્યશ્ચોંસે આકરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ, અથ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે
એસા પૂછતે હૈ—'જહ સંખેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિન્દિયતિરિક્વજોણિર્હિ-
તો ઉવવજ્જંતિ' હે ભદન્ત ! યદિ વહ પૃથિવીકાયિક સંખ્યાત વર્ષ કી
આયુવાલે સંજ્ઞિપાંચેન્દ્રિયતિર્યશ્ચોંસે આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો 'કિં
જલચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ' કયા વહ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી
પાંચેન્દ્રિય જલચરોંસે આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ, યા સંખ્યાત વર્ષ કી
આયુવાલે સંજ્ઞી પાંચેન્દ્રિય સ્થલચરોંસે આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ યા
સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પાંચેન્દ્રિય સ્થેચરોંસે આકરકે ઉત્પન્ન
હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'સેસં જહા અસન્નિસ્સ જાવ' હે
ગૌતમ ! વહ પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાલે જલચરોંસે આકરકે મી ઉત્પન્ન
હોતા હૈ, સ્થલચરોંસે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર સ્થેચરોંસે
મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અથ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે

આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને ફરીથી પૂછે છે કે—'જહ
સંખેજ્જવાસય-સન્નિ પંચિન્દિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન જો તે
પૃથ્વિકાયિક હવે સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યચોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે, તો 'કિં જલચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ' શું સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા
સંજ્ઞી પાંચેન્દ્રિય જલચર-પાણીમાં રહેનારા હવેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે ? કે સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પાંચેન્દ્રિય સ્થલચર-જમીન પર
રહેનારા હવેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય-
વાળા સંજ્ઞી પાંચેન્દ્રિય ખેચર-આકાશમાં રહેનારા હવેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—સેસં જહા અસન્નિસ્સ જાવ
હે ગૌતમ તે પહેલા કહેલ વિશેષણોવાળા જલચરોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન
થાય છે, સ્થલચરોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ખેચરોમાંથી
પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન જો તે
પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા પૃથ્વિકાયિક હવે જલચર વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન

અથ ચ અપર્યાપ્તકેશ્યશ્ચાપિ ઉત્પદ્યન્તે હે મદન્ત ! સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકો યઃ પૃથિવીકાયિકેષૂત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ કિયત્કાલસ્થિતિકપૃથિવી-
કાયિકેષૂત્પદ્યતે ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તસ્થિતિકેષૂત્કૃષ્ટો દ્વાવિંશતિવર્ષ-
સહસ્રસ્થિતિકેષૂત્પદ્યતે इत्यन्तस्य असं ज्ञेयकरणस्य संग्रहो भवतीति । 'ते णं भंते !
जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' ते खलु मदन्त ! जीवाः ये पृथिवीकायि-

हैं—हे भदन्त ! यदि वह पृथिवीकायिक पूर्वोक्त विशेषणों वाले जलच-
रादि कों से आकरके उत्पन्न होता है तो क्या पर्याप्त जलचरादिकों से
आकर के वह उत्पन्न होता है या अपर्याप्त जलचरादिकों से आकरके
वह उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वह
पर्याप्त जलचरादिकों से भी आकरके उत्पन्न होता है और अपर्याप्त
जलचरादिकों से भी आकरके उत्पन्न होता है ।

अब गौतम प्रभु से पुनः ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! जो
संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होनेके योग्य है वह
कितने काल की स्थिति वाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है ? उत्तर
में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! जघन्य से वह अन्तर्मुहूर्त की स्थितिवाले
पृथिवीकायिकों में और उत्कृष्ट से वह २२ बाईस हजार वर्ष की स्थिति
वाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते
हैं—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे भदन्त !

થાય છે, તો શું તેઓ પર્યાપ્ત જલચર વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે ? કે અપર્યાપ્ત જલચર વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તે પર્યાપ્ત જલચર વિગેરેમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. તથા અપર્યાપ્ત જલચર 'વિગેરેમાંથી પણ આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જે સંજ્ઞી પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યંચ પૃથ્વીકાયિકોમાંથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે કેટલા
કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વી કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ જઘન્યથી તે અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વી-
કાયિકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા પૃથ્વી-
કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—
'તે ણં ભંતે ! જીવા એગસમએણં કેવઇયા ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિકોમાં

કેવૃત્પત્તિયોગ્યાઃ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપાંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાસ્તે એકસમયેન-
 એકસ્મિન્ સમયે इत्यर्थः कियन्तः—कियत्संख्यका उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, उत्तर-
 माह—‘एवं जहा’ इत्यादि, ‘एवं जहा रयणपभाए उववज्जमाणस्स सन्निस्स तहेव
 इह वि’ एवं यथा येन प्रकारेण रत्नप्रभानारकपृथिव्यामुत्पद्यमानस्य संज्ञिप-
 ण्द्रियतिर्यग्योनिकस्य वक्तव्यता कथिता तथैव—तेनैव प्रकारेण इहापि वक्तव्या ।
 पूर्वाऽपेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह—‘णवरं’ इत्यादि, ‘णवरं ओगाहणां जहन्नेणं
 अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’ नवरम्—केवलम् अवगाहना शरीरस्याङ्गुलासंख्येय-
 भागम् ‘उक्कोसेणं जोयणसहस्सं’ उत्कर्षेण योजनसहस्रम् जघन्योत्कृष्टाभ्यामङ्गुला-
 संख्येयभागयोजनसहस्रप्रमाणा शरीरावगाहना भवतीति । ‘सेसं तहेव’ शेषम्—
 अवगाहनातिरिक्तं तथैव—पूर्वप्रकरणे कथितं परिमाणोत्पादादिकं तदेव ज्ञातव्यम् ।

पृथिवीकायिकો में उत्पत्ति योग्य वे जीव-संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी
 पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च वहां एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर
 में प्रभु कहते हैं—‘एवं जहा रयणपभाए उववज्जमाणस्स सन्निस्स तहेव
 इह वि’ (हे गौतम । रत्नप्रभा नामकी नारक पृथिवी में उत्पन्न होने योग्य
 संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च की जैसी वक्तव्यता कही गई है वैसी ही यहां
 पर भी वह कहनी चाहिये, पर उसकी अपेक्षा जो विशेषता है वह
 ‘णवरं ओगाहणां जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’ इस सूत्रपाठ
 द्वारा जैसी प्रकट की गई है वैसी ही है अर्थात् यहां शरीर की अवगाहना
 जघन्य से अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण है और ‘उक्कोसेणं जोय-
 णसहस्सं’ उत्कृष्ट से वह एक हजार योजन प्रमाण है, ‘सेसं तहेव’
 इस अवगाहना से अतिरिक्त जैसा परिमाण उत्पाद आदि का

ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય તે જીવો-સંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પાંચે-
 ન્દ્રિયતિર્યંચો ત્યાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્ત-
 રમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘एवं जहा रयणपभाए’ उववज्जमाणस्स सन्निस्स तहेव
 इह वि’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા નામની નારક પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
 સંજ્ઞી પાંચેન્દ્રિય તિર્યંચના સળંઘમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું
 છે તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિંયાં પણ સમજી દેવું. તે કથન કરતાં આ કથ-
 નમાં જે બુદ્ધિ પણ છે, તે ‘णवरं ओगाहणां जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ
 भागं’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા જે રીતે કહ્યું છે તેજ પ્રમાણેનું છે. અર્થાત્
 અહિંયાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની
 છે. અને ‘उक्कोसेणं जोयणसहस्सं’ ઉત્કૃષ્ટથી તે એક હજાર યોજન પ્રમાણની
 છે. ‘सेसं तहेव’ આ અવગાહના શિવાય તથા પરિમાણ, ઉત્પાત વિગેરેના

કિયત્પર્યન્તં જ્ઞાતવ્યં તન્નાહ-‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતો મુહુત્તા’ યાવત્કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ ‘ઉકોસેણં ચત્તારિ પુન્વ-કોડીઓ અઢાસીઈં વાસસહસ્સેહિં અન્મહિયાઓ’ ઉત્કર્ષેણ ચતસ્રઃ પૂર્વ કોડ્યઃ અઢાસીત્યા વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકાઃ । ‘એવમ્ જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ એતાવદ્અનન્તરપૂર્વોક્તકાલપર્યન્તં પન્થેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકગતિં પૃથિવીગતિં ચ સેવેત તથા એતાવદેવ કાલપર્યન્તં પન્થેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતૌ પૃથિવીગતૌ ચ ગમના-ગમને કુર્યાદિતિ ૧ । એવં સંવેહો જવસુ વિ ગમણસુ જહા અસન્નીણં તહેવ નિરવ-સેસં’ એવંપ્રકારેણ સંવેધો નવસ્ત્રપિ ગમકેષુ યથા અસંજ્ઞિનાં તથૈવ નિરવશેષા,

કથન પૂર્વ પ્રકરણ મેં કિયા ગયા હૈ-વૈસા હી યહાં પર વહ સય કહના વાહિયે, યાવત્ કાલકી અપેક્ષા સે કાયસંવેધ યહાં જઘન્ય સે દો અન્ત-ર્મુહૂર્ત કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૮૮ અઠાસી હજાર વર્ષ અધિક ચાર પૂર્વ-કોટિકા હૈ, યહી વાત ‘જાવ કાલાદેસેણં દો અંતોમુહુત્તા, ઉકોસેણં ચત્તારિ પુન્વકોડીઓ અઢાસીઈં વાસસહસ્સેહિં અન્મહિયાઓ’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । હસ પ્રકાર વહ પૃથિવીકાયિક મેં ઉત્પન્ન હુઆ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ ઉસ ગતિ કા-પન્થેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિકા ઓર પૃથિવીકાયિક ગતિકા-સેવન કરતા હૈ ઓર ઇતને હી કાલ તક વહ ઉસ ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ ।

‘એવં સંવેહો જવસુ વિ ગમણસુ જહા અસન્નીણં તહેવ નિરવસેસં’ હસ પ્રકાર સે કાયસંવેધ નૌ ગમકો મેં અસંજ્ઞી પન્થેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ કે જૈસા

‘સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું’ કથન પડેલા પ્રકરણમાં કરવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણેનું અહિયાં પણ તમામ કથન સમજવું. યાવત્ કાલની અપેક્ષાએ કાય-સંવેધ અહિયાં જઘન્યથી જે અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ૮૮ અઠાસી હજાર વર્ષનો છે આજ કથન ‘જાવ કાલાદેસેણં જહન્નેણં અંતોમુહુત્તા ઉકોસેણં ચત્તારિ પુન્વકોડીઓ અઢાસીઈં વાસસહસ્સેહિં અન્મહિ-યાઓ’ આ સૂત્રપાઠથી બતાવેલું છે. આ રીતે પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થયેલ તે સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ જીવ તે ગતિનું પન્થેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ ગતિનું અને પૃથ્વીકાયની ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમનાગમન-અવર જવર કરે છે.

‘એવં સંવેહો જવસુ વિ ગમણસુ જહા અસન્નીણં તહેવ નિરવસેસં’ આ રીતે કાયસંવેધ નવે ગમેમાં અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ જીવના કથન પ્રમાણે

અમુક્તાભિલાષેન સંવેધો નવસ્વપિ ગમકેષુ યથા અસંજ્ઞિનાં તથૈદ તેનૈદ પ્રકારેણ નિસ્વશેષો મણિતવ્યઃ, સંજ્ઞિનામસંજ્ઞિનાં ચ જીવાનાં પૃથિવીકાયિકેષુત્પિત્સૂનાં જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્ત્તાયુષ્કત્વાત્ ઉત્કર્ષતથ્ચ - પૂર્વકોટ્યાયુષ્કત્વાદિતિ । ‘લઢ્ઢી સે આદિલ્લેસુ તિસુ વિ ગમણસુ એસચેવ’ લઘિઃ પરિણામસંહનનાદિવક્તવ્યતા તસ્ય- પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પિત્સોઃ સંજ્ઞિનો જીવસ્યાદેષુ એવૈવ રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યા- મુત્પિત્સોઃ સૈવ અત્ર ‘મજ્જિલ્લેસુ તિસુ વિ ગમણસુ એસ ચેવ’ મધ્યમેષુ ત્રિપ્વપિ ગમકેષુ એવૈવ યા રત્નપ્રભાયામુત્પિત્સોઃ સંજ્ઞિનો વક્તવ્યતા કથિતેતિ ભાવઃ । રત્નપ્રભાપેક્ષયા વિશેષસ્ત્વયમ્ ‘ળવરં’ ઇત્યાદિ, ‘ળવરં ઇમાઈ ળવ ળાળત્તાઈ’ નવ- રધિમાનિ નવ નાનાત્વાનિ તાનિ ચેમાનિ ‘ઓગાહણા જહનૈણં અંગુલસ્સ અસં- લેજ્જહમાગં’ શરીરાવગાહના જઘન્યેન અંગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમ્ ‘ઉવકોસેણં

કહનાં ચાહિયે, કયોંકિ પૃથિવીકાયિક મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય સંજ્ઞી અસંજ્ઞી જીવ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી આયુવાલે હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ કી આયુવાલે હોતે હૈં । ‘લઢ્ઢી સે આદિલ્લેસુ તિસુ વિ ગમણસુ એસચેવ’ પરિમાણ, સંહનન, આદિ કી વક્તવ્યતા રૂપ લઘિ પૃથિવીકાયિક મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય સંજ્ઞી જીવ કે આદિકે ત્રીનોં ગમકોં મેં, રત્નપ્રભા મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય સંજ્ઞી જીવ કી વક્તવ્યતા જૈસી હી હૈ, તથા મધ્ય કે ત્રીન ગમકોં મેં મી યહી રત્નપ્રભા મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય સંજ્ઞી જીવ કી વક્તવ્યતા જૈસી વક્તવ્યતા હૈ, પરન્તુ બીચ કે નોં ગમકોં મેં જો વિશેષતા હૈ વહ એસી હૈ-જો ‘ળવરં ઇમાઈ ળવ ળાળત્તાઈ’ હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કી જા રહી હૈ-‘ઓગાહણા જહણેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જહ માગં’ શરીરાવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતચે

સમજવો. કેમકે-પૃથિવિકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય સંજ્ઞી અસંજ્ઞી બંને જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની આયુષ્યવાળા હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા હોય છે. ‘લઢ્ઢી સે આદિલ્લેસુ તિસુ વિ ગમણસુ એસચેવ’ પરિમાણ, સંહનન, વિગેરેનું કથન રૂપ લઘિ પૃથિવીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય સંજ્ઞી બંને પહેલાના ત્રણ ગમેમાં, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય સંજ્ઞી બંનેના કથન પ્રમાણે જ છે તથા વચલા ત્રણ ગમેમાં પણ આ રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય સંજ્ઞી બંનેના કથન પ્રમાણેનું જ કથન સમજવાનું છે. પરંતુ તે કથનમાં એટલે કે વચલા નવ ગમેમાં જે બુદ્ધિપણ છે તે આ પ્રમાણે છે. જે ‘ળવરં ઇમાઈ ળાળત્તાઈ’ આ સૂત્ર કહેલ છે. ‘ઓગાહણા અંગુલસ્સ અસંલેજ્જહમાગં’ શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસં-

અંગુલસ્સ અસંલેજ્જહાગં' ઉત્કર્પતોડ્ઙ્ગુલસ્યાસંલેયમમાગમ્ ૧ । 'તિન્નિ લેસ્સાઓ' તિસ્સો લેશ્યાઃ ૨, 'મિચ્છાદિટ્ઠી' મિથ્યાદૃષ્ટયઃ ૩, 'દો અન્નાણા' દ્વે અજ્ઞાને મત્યજ્ઞાનં શ્રુતાજ્ઞાનં ચ ૪ । યોગદ્વારે 'કાયજોગી' કેવલં કાય-યોગિનો ન તુ મનોવાગ્યોગિનઃ ૫ । 'તિન્નિ સમુઘાયા' ત્રયો-વેદના કષાય-મારણાન્તિકાઃ સમુદ્ધાતાઃ ૬ । ઠિર્ઠિ જહન્નેણ અંતોમુહુત્તં' સ્થિતિર્જઘન્યેનાન્ત-ર્મુહુર્ત્તમ્ 'ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં' ઉત્કર્ષેણાપિ સ્થિતિરન્તર્મુહુર્ત્તમેવ ૭ । 'અપ સત્થા અજ્ઞવસાણા' અપ્રશસ્તા અધ્યવસાયાઃ ૮ । 'અણુવંધો જહા ઠિર્ઠિ' અણુવંધો યથા સ્થિતિઃ, યથા જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સ્થિતિઃ, અન્તર્મુહુર્ત્તમાત્રપ્રમાણા તથાડ્ઙ્ગ-વંધોઽપિ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામન્તર્મુહુર્ત્તમાત્ર એવ ૯ । અત્ર ચ નવ નાનાત્વાનિ જઘ

માગ પ્રમાણ હૈ ? ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી બહ અંગુલ કે અસંખ્યાતવે માગ પ્રમાણ હૈ । 'તિન્નિ લેસ્સાઓ' લેશ્યા દ્વાર મેં યહાં ત્રીન લેશ્યાં હોતી હૈં । ૨ દૃષ્ટિદ્વાર મેં યે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં । ૩ 'દો અન્નાણા' મતિઅજ્ઞાન ઓર શ્રુત અજ્ઞાન એસે યે દો અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં । ૪ યોગ દ્વાર મેં યે કાયયોગી હી હોતે હૈં મનોયોગી ઓર વાગ્યોગી નહીં હોતે હૈં । ૫ 'તિન્નિ સમુઘાયા' સમુદ્ધાતદ્વાર મેં હનકે ત્રીન સમુદ્ધાત હોતે હૈં વેદનાસમુદ્ધાત, કષાયસમુદ્ધાત ઓર મારણાન્તિકસમુદ્ધાત । ૬ 'ઠિર્ઠિ જહન્નેણ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં' યહાં સ્થિતિ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક અન્તર્મુહુર્ત્ત કી હોતી હૈં । ૭ 'અપસત્થા અજ્ઞવસાણા' અધ્યવસાય દ્વાર મેં યહાં અધ્યવસાય અપ્રશસ્ત હોતે હૈં । ૮ 'અણુવંધો જહા ઠિર્ઠિ' સ્થિતિ કે અનુસાર યહાં અણુવંધ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે

જ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની જ છે. ૧ 'તિન્નિ લેસ્સાઓ' લેશ્યા દ્વારમાં અહિયાં કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોતિક એ ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે ૨, દૃષ્ટિ દ્વારમાં તેઓ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા હોય છે. ૩ 'દો અન્નાણા' તેઓ મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ એ અજ્ઞાનવાળા હોય છે ૪ યોગ દ્વારમાં-તેઓ કાયયોગવાળા જ હોય છે. મનોયોગવાળા અને વચન યોગવાળા હોતા નથી. ૫ 'તિન્નિ સમુઘાયા' સમુદ્ધાત દ્વારમાં તેઓને વેદના, કષાય અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ધાતો હો- છે. ૬ 'ઠિર્ઠિ જહન્નેણ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં' અહિયાં સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહુર્ત્તની હોય છે. ૭ 'અપ-સત્થા અજ્ઞવસાયા' અધ્યવસાય દ્વારમાં અહિયાં અધ્યવસાય અપ્રશસ્ત-અશુભ હોય છે. ૮ 'અણુવંધો જહા ઠિર્ઠિ' સ્થિતિના કથન પ્રમાણે અહિયાં અણુવંધુ કથન જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહુર્ત્ત છે. ૯ આ રીતે અહિયાં આ

ન્યસ્થિતિકત્વાદ્ ભવન્તિ તાનિ ચેમાનિ અવગાહનાલેશ્યા દષ્ટચજ્ઞાનયોગસમુદ્ઘાત-
સ્થિત્યધ્યયસાયાનુબન્ધારૂપાનિ ઇતિ, 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ એતન્નચાતિરિક્તં
સર્વં પરિમાણોત્પાદાદિકં રત્નપ્રભાપ્રકરણોક્તમેવેતિ । 'પચ્છિલ્લણ્ણસુ તિસુ વિ
ગમણ્ણસુ જહેવ પઢમગમણ' પશ્ચિમકેષુ ત્રિષ્વપિ સપ્તમાષ્ટમનવમેષુ ગમકેષુ યથેવ
પ્રથમે ગમકે યેન પ્રકારેણ પરિમાણાદિકં કથિતમ્ તેનૈવ પ્રકારેણ સર્વમ્ પશ્ચિમકેષુ
ચરમેષ્વપિ ત્રિષુ ગમકેષુ જ્ઞાતવ્યમિતિ । 'ળવરં ઠિઈ અણુવંધો જહન્નેણં પુવ્વકોહી'
નવરમ્-કેવલં પ્રથમગમાપેક્ષ્યા ઇદમેવ વૈલક્ષણ્યમ્-ચરમગમકેષુ ત્રિષુ ચત્ સ્થિત્ય-
નુબન્ધો જઘન્યેન પૂર્વકોટિઃ 'ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોહી' ઉત્કર્ષેણાપિ પૂર્વકોટિરેવ
જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સ્થિત્યનુબન્ધો પૂર્વકોટિપ્રમાણકાવેચ ભવતિ ઇતિ । 'સેસં તં ચેવ'
શેષં તદેવ શેષમ્-સ્થિત્યનુબન્ધવ્યતિરિક્તં પરિમાણોત્પાદાદિકં સર્વં તદેવ-
પ્રથમગમનરૂપેતિ ભાવઃ ॥૬૦૪॥

एक अन्तर्मुहूर्त्त का है । ९ इस प्रकार से यहां ये अवगाहना आदि रूप
नौ विशेषताएं जघन्य स्थितिवाले होने से होती हैं । 'सेसं तं चैव' इन
विशेषताओं से अतिरिक्त और सब कथन परिमाण उत्पात आदि
सम्बन्धी रत्नप्रभा प्रकरण में कहे अनुसार ही है । 'पच्छिल्लणसु तिसु-
वि गमणसु जहेव पढमगमण' अन्तिम तीन गमकों में सातवे आठवे
और नौवे-गमकों में-परिमाण आदि का कथन प्रथम गमक में कहे
अनुसार ही जानना चाहिये, परन्तु अन्तिम इन तीन गमकोंमें 'णवरं
ठिई अणुवंधो जहन्नेणं पुव्वकोही' प्रथम गम की अपेक्षा यह वैलक्षण्य
है कि इन चरम गमकोंमें स्थिति और अनुबन्ध जघन्य से पूर्वकोटि रूप
और उत्कृष्ट से भी पूर्वकोटि रूप ही है । 'सेसं तं चैव' बाकी का और सब
कथन इन स्थिति और अनुबन्ध के सिवाय प्रथम गम के जैसा ही है ॥४॥

અવગાહના વિગેરેના કથનથી લઈને નવ પ્રકારથી વિશેષપણુ જઘન્ય સ્થિતિ-
વાળા હોવાથી થયેલા છે. 'સેસં તં ચેવ' આ નવ પ્રકારના વિશેષપણુ શિવા-
યનું બાકીનું તમામ કથન પરિમાણ, ઉત્પાત વિગેરે સંબંધનું રત્નપ્રભા પ્રક-
રણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે 'પચ્છિલ્લણ્ણસુ તિસુ વિ ગમણ્ણસુ જહેવ પઢમગમણ'
છેલ્લા ત્રણ ગમેમાં એટલે કે-સાતમા, આઠમા અને નવમાં ગમમાં પરિમાણ
વિગેરેનું કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું સમજવું. પરંતુ છેલ્લા આ
ત્રણ ગમેમાં 'ળવરં ઠિઈ અણુવંધો જહન્નેણં પુવ્વકોહી' પહેલા ગમ કરતાં આ
પ્રમાણેનું બુદ્ધિ પણ છે કે-આ છેલ્લા ગમેમાં સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્ય
પૂર્વકોટિ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ પૂર્વકોટિ રૂપ જ છે 'સેસં તં ચેવ'
બાકીનું બીજું તમામ કથન આ સ્થિતિ અને અનુબંધ શિવાયનું પહેલા
ગમના કથન પ્રમાણેનું જ છે. ॥સૂ. ૪॥

अथ मनुष्येभ्यस्तद्व्यादयन्नाह—‘जइ मणुस्सेहिंतो’ इत्यादि ।

पृथक्—जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति असन्निमणुस्सेहिंतो वि उववज्जंति । असन्नि मणुस्सेणं भंते ! जे भविण्ण पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइय कालट्टिइएसु उववज्जेज्जा एवं जहा असन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणियस्स जहन्नकालट्टिइयस्स तिन्नि गमगा तहा एयस्स वि ओहिया तिन्नि गमगा भाणियन्वा तहेव निरवसेसं सेसा छ न भण्णंति ? । जइ सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय० असंखेज्जवासाउय०, गोयमा ! संखेज्जवासाउय० णो असंखेज्जवासाउय० । जइ संखेज्जवासाउय० किं पज्जत्त० अपज्जत्त०, गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय० अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय० जाव उववज्जंति । सन्निमणुस्सेणं भंते ! जे भविण्ण पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्टिइएसु उक्कोसेणं बावीसदाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति एवं जहेव रयणप्पभाए उववज्जमाणस्स तहेव तिसु वि गमएसु लद्धी । णवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं पंचधणुमयाइं । ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, एवं अणुवंधो संवेहो नवसु वि गमएसु जहेव सन्निपंचिदिय-

स्स मज्झिम्बल्लएसु तिसु गमएसु लद्धी जहेव सन्निपंचिंदिय-
स्स सेसं तं चेव निरवसेसं । पच्छिल्ला तिन्नि गमगा जहा एय-
स्स चेव ओहिया गमगा । णवरं ओगाहणा जहन्नेणं पंच
धणुसयाइं उक्कोसेणं वि पंच धणुसयाइं, ठिई अणुबंधो जहन्नेणं
पुव्वकोडी उक्कोसेणं वि पुव्वकोडी, सेसं तहेव । नवरं पच्छिल्ल-
एसु गमएसु संखेज्जा उववज्जंति, नो असंखेज्जा उववज्जंति ९ ।

जइ देवेहिंतो उववज्जंति किं भवणवासि देवेहिंतो उव-
वज्जंति वाणमंतरदेवेहिंतो उववज्जंति जोइसियदेवेहिंतो उवव-
ज्जंति वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! भवणवासिदेवे-
हिंतो वि उववज्जंति जाव वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति जइ
भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति किं असुरकुमारभवणवासिदेवे-
हिंतो उववज्जंति जाव थणियकुमारभवणवासिदेवेहिंतो उवव-
ज्जंति गोयमा ! असुरकुमारभवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति
जाव थणियकुमारभवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति । असुरकुमारे
णं भंते ! जे भविण्ण पुढवीकाइएसु उववज्जित्तण्ण, से णं भंते !
केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतो-
मुहुत्तट्ठिइएसु उक्कोसेणं बावीसवाससहस्सट्ठिइएसु उववज्जेज्जा १ ।
ते णं भंते ! जीवा पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एक्को वा दो वा
तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति २ ।
तेसिं णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किं संघयणी पन्नत्ता गोयमा !
छण्हं संघयणीणं असंघयणी जाव परिणमंति ३ । तेसिं णं भंते !
जीवाणं के महालिया सरीरोगाहणा ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता

तंजहा भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य तत्थ णं जा सा भव-
 धारणिज्जा सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सत्त
 रयणीओ, तत्थ णं जा सा उत्तर वेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स
 संखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसयसहस्सं४। तेसिं णं भंते! जीवाणं
 सरीरगा किं संठिया पन्नत्ता? गोयमा। दुविहा पन्नत्ता तंजहा
 भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य। तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा
 ते समचउरंसं संठाणसंठिया पन्नत्ता। तत्थ णं जे से उत्तरवेउ-
 व्विया ते णाणासंठाणसंठिया पन्नत्ता५। लेस्साओ चत्तारि६। दिट्ठी
 तिविहा वि७। तिन्नि नाणा नियमं, तिन्नि अन्नाणा भयणा८।
 जोगो तिविहो वि९। उवजोगो दुविहो वि१०। चत्तारि
 सन्नाओ ११। चत्तारि कसाया १२। पंच इंदिया १३।
 पंचसमुग्घाया १४। वेयणा दुविहा वि १५। इत्थिवेयगा
 वि पुरिसवेयगा वि णो णपुंसगवेयगा १६। ठिई
 जहज्जेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं साइरेगं सागरोवमं१७।
 अज्झवसाणा असंखेज्जा पसत्था वि अपसत्था वि१८। अणु-
 बंधो जहा ठिई१९। भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं
 जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं
 सातिरेगं सागरोवमं बावीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियं२०।
 एवइयं जाव करेज्जा? एवं णव वि गमा णेयव्वा। णवरं मज्झि-
 ल्लएसु पच्छिल्लएसु तिसु गमएसु असुरकुमाराणं ठिइविसेसो
 जाणियव्वो सेसा ओहिया चेव लद्धी, कायसंवेहं च जाणेज्जा।

संवत्थ दो भवगहणाइं जाव णवमगमए, कालादेसेणं जहन्नेणं
सातिरेगं सागरोवमं बावीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियं।
उक्कोसेण वि सातिरेगं सागरोवमं बावीसाए वाससहस्सेहिं
अब्भहियं एवइयं जाव करेउजा।९॥सू० ५॥

छाया—यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनु-
ष्येभ्य उत्पद्यन्ते गौतम ! संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते२।
असंज्ञी मनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यः पृथिवीकायिकेषूत्पत्तुम् स खलु
भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत एवं यथा असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य
जघन्यकालस्थितिकस्य त्रयो गमका स्तथा एतस्यापि औघिकास्त्रयोगमका
भणितव्या स्तथैव निरवशेषम् शेषाः षट् न भण्यन्ते ।१। यदि संज्ञिमनुष्येभ्य
उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञि-
मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो
असंख्येयवर्षायुष्क संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते । यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य
उत्पद्यन्ते तदा पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्त संख्येय-
वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनु-
ष्येभ्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते ।
संज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यः पृथिवीकायिकेषूत्पत्तुम् स
खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ! गौतम ! जघन्येन अन्त-
र्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकेषु । ते खलु भदन्त !
जीवाः, एवं यथैव रत्नपभायामुत्पद्यमानस्य तथैव त्रिष्वपि गमकेषु लब्धिः ।
नवरमवगाहना जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण पञ्चधनुःशतानि ।
स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः । एवमनुबन्धः । संवेधो नवस्वपि
गमकेषु यथैव संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य । मध्यमकेषु त्रिषु गमकेषु लब्धिर्यथैव संज्ञि-
पञ्चेन्द्रियस्य शेषं तदेव निरवशेषम् । पश्चिमास्त्रयो गमका यथा एतस्यैव औघिका
गमकाः । नवरमवगाहनाजघन्येन पञ्च धनुःशतानि उत्कर्षेण अपि पञ्च धनुः-
शतानि । स्थितिरनुबन्धो जघन्येन पूर्वकोटिः, उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिः, शेषं तदेव ।
नवरं पश्चिमेषु गमकेषु संख्येया उत्पद्यन्ते नो असंख्येया उत्पद्यन्ते । यदि देवेभ्य
उत्पद्यन्ते किं भवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते वानव्यन्तरदेवेभ्य उत्पद्यन्ते, ज्योतिष्क-
देवेभ्य उत्पद्यन्ते वैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! भवनवासिदेवेभ्योऽपि

उत्पद्यन्ते यावद्वैमानिकदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । यदि भवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते किमसुरकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते यावत् स्तनितकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते गौतम ! असुरकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते यावत् स्तनितकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते । असुरकुमारः खलु भदन्त ! यो मव्यः पृथिवीकायिकेषूत्तरत्तुम् । स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकेषूत्पद्येत १ । ते खलु भदन्त ! जीवाः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याता वा असंख्याता वा उत्पद्यन्ते २ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां शरीराणि किं संहननवन्ति प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! षण्णां संहननानाम् असंहननवन्ति, यावत्परिणमन्ति ३ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कियन्महती शरीरावगाहना १ गौतम ! द्विविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा भवधारणीया उत्तरवैक्रयकी च, तत्र खलु या सा भवधारणीया सा जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण सप्त रत्नयः । तत्र खलु या सा उत्तरवैक्रयकी सा जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागम् उत्कर्षेण योजनशतसहस्रम् ४ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां शरीराणि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा भवधारणीयानि च उत्तरवैक्रियाणि च । तत्र खलु यानि भवधारणीयानि तानि समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि । तत्र खलु यानि उत्तरवैक्रियाणि तानि नानासंस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि ५ । लेख्याश्चतस्रः ६ । दृष्टिस्त्रिविधाऽपि ७ । त्रीणि ज्ञानानि नियमतः, त्रीणि अज्ञानानि भजनया ८ । योगस्त्रिविधोऽपि ९ । उपयोगो द्विविधोऽपि १० । चतस्रः संज्ञाः ११ । चत्वारः कषायाः १२ । पञ्चेन्द्रियाणि १३ । पञ्च समुद्घाताः १४ । वेदेना द्विविधा अपि १५ । स्त्रीवेदका अपि पुरुषवेदका अपि नो नपुंसकवेदकाः १६ । स्थितिर्जघन्येन दशवर्षसहस्राणि, उत्कर्षेण सातिरेकं सागरोपमम् १७ । अध्यवसाया असंख्येयाः प्रशस्ता अपि अप्रशस्ता अपि १८ । अनुबन्धो यथा स्थितिः १९ । भवादेशेन द्वे भवग्रहणे कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण सातिरेकं सागरोपमम् द्वाविंशत्या वर्षसहस्रैरभ्यधिकम् एतावन्तं यावत्कुर्यात् २० । एवं नवाऽपि गमा नेतव्याः, नवरं मध्यमकेषु पश्चिमकेषु त्रिषु गमकेषु असुरकुमाराणां स्थितिर्विशेषो ज्ञातव्यः, शेषा औघिकी एव लब्धिः कायसंवेधं च जानीयात् सर्वत्र द्वे भवग्रहणे यावत् नवमगमके कालादेशेन जघन्येन सातिरेकं सागरोपमम् द्वाविंशत्या वर्षसहस्रैरभ्यधिकम् । उत्कर्षेणापि सातिरेकं सागरोपमं द्वाविंशत्या वर्षसहस्रैरभ्यधिकम् एतावन्तं यावत्कुर्यात् ९ ॥सू०५॥

ટીકા—‘જહ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ મનુષ્યેભ્ય આગત્ય પૃથિવી-
કાયિકેષૂત્પદ્યન્તે તદા—કિં સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ અસન્નિમણુસેહિંતો
ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા અસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે
ઈતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગૌતમ’ ઇત્યાદિ, ‘ગૌતમ’ હે ગૌતમ ! ‘સન્નિમણુસે-
હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ સંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે તથા—‘અસન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવ-
જ્જંતિ’ અસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્યોઽપિ ઉત્પદ્યન્તે પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પિત્સવો જીવાઃ
સંજ્ઞિમણુષ્યેભ્યોઽથ ચ અસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્યોઽપિ આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે ઇત્યુત્તરમ્ ।
‘અસન્નિમણુસે નં મંતે !’ અસંજ્ઞિમણુષ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘જે મવિણ પુઢવીકાહ-
ણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મવ્યઃ—યોગ્યઃ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ । ‘સે નં મંતે’
સ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘કેવહ્યકાલઢિણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા’ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ પૃથિવી-

‘જહ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—યદિ એસા કહા જાવે કિ પૃથિવીકાયિક જીવ મનુષ્યોં સે આ-
કરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો ‘કિં સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ અસન્નિમણુ-
સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા વહ સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતા
હૈ ? અથવા અસંજ્ઞિ મનુષ્યોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર
મૈં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! ‘સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ
અસન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ પૃથિવીકાયિક મૈં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય
જીવ સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર અસંજ્ઞી મનુષ્યોં
સે મી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અવ પુનઃ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે
હૈં—‘અસન્નિ મણુસે નં મંતે । જે મવિણ પુઢવીકાહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ હે
ભદન્ત । જો અસંજ્ઞી મનુષ્ય પૃથિવીકાયિકોં મૈં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ
‘સે નં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહ૦’ વહ મનુષ્ય કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે
પૃથિવીકાયિકોં મૈં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મૈં પ્રભુ કહતે હૈં—‘એવં

‘જહ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—જો એમ કહેવામાં આવે કે—પૃથ્વીકાયિક મનુષ્યોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો ‘કિં સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ અસન્નિમણુ-
સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું તે સંજ્ઞી મનુષ્યમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
આ અસંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘સન્નિ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ,
અસન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
એવો જીવ સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે અને અસંજ્ઞી
મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું
પૂછે છે કે—‘અસન્નિમણુસે નં મંતે ! જે મવિણ પુઢવીકાહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ હે
ભગવન્ જો અસંજ્ઞી મનુષ્ય પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, ‘સે નં

કાયકેષૂત્પદ્યેત્વમિતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘એવં જહા’ ઇત્યાદિ, ‘એવં જહા અસન્નિ-
પંચિદિયતિરિક્લજોણિયસ્સ જહન્નાકાલઠ્ઠિહ્યસ્સસ’ એવં યથા અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકસ્ય જઘન્યકાલસ્થિતિકસ્ય, ‘તિન્નિ ગમગા મણિયા તહા એયસ્સ વિ ઓહિયા
તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા’ ત્રયો ગમકા મણિતા સ્તથા એતસ્યા સંજ્ઞિમનુબ્બસ્યાપિ
ત્રયો ગમકા ઔધિકા મણિતવ્વાઃ ‘તદેવ નિરવસેસં’ તથેવ નિરવશેષમ્ યથૈવાસંજ્ઞિ-
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય જઘન્યકાલસ્થિતિકસ્યાદ્યા ઔધિકાસૂત્રયો ગમાઃ કથિતા
સ્તથેવ નિરવશેષમ્ અસંજ્ઞિમનુબ્બસ્યાપિ આદ્યા ઔધિકાસૂત્રયો ગમા વક્તવ્યાઃ અજ-
ઘન્યોત્કૃષ્ટસ્થિતિકત્વાત્, તથાહિ—યો હિ અસંજ્ઞિમનુબ્બઃ પૃથિવીકાયિકેષૂત્પત્તિ-
યોગ્યઃ સ ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષૂત્પદ્યતે ઇતિ પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તસ્થિતિ-
કેષુ ઉત્કર્ષેણ દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષૂત્પદ્યતે ઇત્યુત્તરમ્ એવમ્ અસંજ્ઞિમનુબ્બાઃ

જહા અસન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિયસ્સં’ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર
સે જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ કે ત્રીન ગમ
કહે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે હસ અસંજ્ઞી મનુબ્બ કે ભી ત્રીન આદિકે
ઔધિક ગમ કહના ચાહિયે ક્યોંકિ યહ અજઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
વાલા હોતા હૈ, હસકા સ્પષ્ટાર્થ હસ પ્રકાર સે હૈ—જો અસંજ્ઞી મનુબ્બ
પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હૈ હે અદન્ત ! એસા વહ મનુબ્બ
કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! એસા વહ મનુબ્બ જઘન્ય સે અન્ત-
ર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે વહ ૨૨ હજાર વર્ષકી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ, હસી પ્રકાર સે વે અસંજ્ઞી મનુબ્બ એકસમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન

મંતે ! કેવહ્યકાલઠ્ઠિહં’ એવો મનુબ્બ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિ-
કોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—એવં જહા
અસન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિયસ્સં’ હે ગૌતમ ! જે રીતે જઘન્ય કાળની
સ્થિતિવાળા અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચના ત્રણ ગમે કહ્યા છે, તેજ રીતે આ
અસંજ્ઞી મનુબ્બના સંબંધમાં પણ આદિના ત્રણ ઔધિક ગમે કહેવા જોઈએ,
કેમકે—આ અજઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા હોય છે આ કથનનુ તાત્પર્ય આ
પ્રમાણેનું છે. જે અસંજ્ઞી મનુબ્બ પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે,
હે ભગવન્ એવો તે મનુબ્બ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! એવો તે મનુબ્બ
જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને
ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય

खलु भदन्त ! एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य द्वीन्द्रियप्रकरणवदेव उत्तरम् तथाहि—जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षतः संख्याता वा असंख्याता वा समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । सेवार्तसंहननवान् असंज्ञिमनुष्यः । शरीरावगाहना जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टतोऽपि अगुलस्याऽसंख्येयभागप्रमाणा पञ्चेन्द्रियाणि श्रोत्रादिस्पर्शनान्तानि भवन्ति, स्थित्यनुबन्धौ जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टतः पूर्वकोटिः, एतदतिरिक्तं सर्वं दृष्टिज्ञानाज्ञानादिकं द्वीन्द्रियवदेव ज्ञातव्यम् कायसंवेधो भवापेक्षया भवद्वयग्रहणरूपः, उत्कृष्टतोऽष्टमवग्रहणात्मकः कालापेक्षया जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तद्वयात्मक उत्कृष्टतोऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि

होते हैं ? तो इसका उत्तर ऐसा है कि द्वीन्द्रिय प्रकरण के जैसे वे वहाँ एकसमय में जघन्य से तो एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं । इनके सेवार्त्त संहनन होता है, शरीरावगाहना इनकी जघन्य से अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण होती है और उत्कृष्ट से भी वह अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण होती हैं, इनके पांचों इन्द्रियां होती हैं, स्थिति और अनुबन्ध जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त और उत्कृष्ट से भी अन्तर्मुहूर्त्त का होता है । इनके अतिरिक्त दृष्टि ज्ञान अज्ञान आदि सब द्वीन्द्रिय के जैसे ही होते हैं । काय संवेध भव की अपेक्षा जघन्य से दो भवग्रहण रूप और उत्कृष्ट से आठ भवग्रहण रूप है—तथा काल की अपेक्षा वह जघन्य से दो अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट से चार

છે. આ રીતે તે અસંજી મનુષ્ય એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે—બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના પ્રકરણમાં કદા પ્રમાણે તેઓ એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. તેમને સેવાર્ત સંહનન હોય છે. શરીરની અવગાહના તેમની જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવાળી હોય છે. તેઓને પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે. સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તનો હોય છે. આ શિવાય દષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, વિગેરે સંબંધી તમામ કથન બે ઇન્દ્રિય જીવના કથન પ્રમાણેનું જ છે. કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાથી જઘન્યથી બે ભવ ગ્રહણ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. તથા કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્યથી બે અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનો છે. આટલા કાળ સુધી તે

ચતુરન્તર્મુહૂર્ત્તશ્યધિકાનિ એતાવત્કાલં સેવેત એતાવન્તમેવ કાલં ગમનાગમને કુર્યાત્ इति પ્રથમો ગમઃ ૧। સ એવ અસંજ્ઞિમનુષ્યઃ જઘન્યકાલસ્થિતિક-પૃથિવીકાયિકેષૂત્પદ્યતે તદાપિ એવૈવ વક્તવ્યતા સર્વાંઽપિ વક્તવ્યા, કાય-સંવેધે તુ નાનાત્વમિતિ જ્ઞાતવ્યમિતિ દ્વિતીયો ગમઃ ૨। યદિ સ એવાસંજ્ઞિમનુ-ષ્યઃ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકપૃથિવીકાયિકેષૂત્પદ્યતે તદાપિ દ્વીન્દ્રિયસ્યૈવ સર્વાંઽપિ વક્તવ્યતા વક્તવ્યા, કેવલં કાયસંવેધે ભવાપેક્ષયા જઘન્યેન ભવદ્વયગ્રહણમ્ ઉત્કૃષ્ટ-તોઽષ્ટ ભવગ્રહણાનિ, કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તશ્ય-

અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક અઠયાસી હજાર વર્ષ કા હૈ, इतने काल तक वह असंज्ञी मनुष्य उस गति का सेवन करता है, और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है। ऐसा यह प्रथम गम है।

તથા-વહી અસંજ્ઞી મનુષ્ય જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકા-યિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહાં પર ભી યહી પૂરી વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે પરન્તુ કાયસંવેધ મેં અન્તર હૈ વહ જાન છેના ચાહિયે। એસા યહ દ્વિતીય ગમ હૈ।

यदि वही असंज्ञी मनुष्य उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले पृथिवीका-यिकों में उत्पन्न होता है तब वहां पर द्वीन्द्रिय की ही समस्त वक्तव्यता कहनी चाहिये, केवल कायसंवेध में भव की अपेक्षा से जघन्य से दो भव-ग्रहण रूप और उत्कृष्ट से आठ भवग्रहण रूप कथन है-तथा काल की अपेक्षा से जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक २२ बाईस हजार वर्ष और

અસંજ્ઞી મનુષ્ય તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે અસંજ્ઞી મનુષ્ય તેમાં ગમનાગમન કરે છે.

આ પ્રમાણે આ પહેલો ગમ છે. ૧

તથા તે અસંજ્ઞી મનુષ્ય જઘન્ય કાળની સ્થિતિ વાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે સંબંધમાં પણ આ કથન સંપૂર્ણ રીતે કહેવું જોઈએ. આ પ્રમાણે આ બીજો ગમ છે.

જો તે અસંજ્ઞી મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે સંબંધમાં બે ઈન્દ્રિય જીવના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેનું જ તમામ કથન કહેવું જોઈએ કેવળ કાયસંવેધમાં ભવની અપેક્ષાથી જઘન્યથી બે ભવ ગ્રહણ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ કહ્યું છે. તથા કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ

धिकानि उत्कृष्टतोऽष्टाशीति वर्षसहस्राणि चतुरन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि एताव-
त्कालपर्यन्तं सेवेत तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव असंज्ञिमनुष्यगतौ पृथिवीगतौ
च गमनागमने कुर्यादिति औधिका आद्यास्त्रयो गमाः प्रतिपादिता भवन्ति ३।
अत्र औधिका आद्यास्त्रय एव गमाः कथिताः शेषाः पट्टं न कथिता तदेवाह—‘सेसा
छ न भणन्ति’ शेषा औधिकातिरिक्ताः स्वयं जघन्यकालस्थितिकेत्यादि त्रयो गमाः,
तथा आत्मनोत्कृष्टस्थितिकेत्यादि त्रयो गमा इति षड् गमा नेह प्रतिपाद्यन्ते
संमूर्च्छिममनुष्याणामन्तर्मुहूर्तस्थितिकत्वेन शेष षट्गमासंभवादिति । ३।

उत्कृष्ट चार अन्तर्मुहूर्त अधिक ८८ अठ्यासी हजार वर्ष का होता है
इस प्रकार असंज्ञी मनुष्य इतने काल तक असंज्ञी मनुष्य गति का
और पृथिवीकायिक गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक
वह उसमें गमनागमन करता है। इस प्रकार से औधिक के आदि के
तीन गम कहे गये हैं ३

यहां आदि के औधिक तीन ही गम कहे हैं बाकी के ६ गम नहीं
कहे गये हैं यही सूत्रकार कहते हैं—‘सेसा छ न भणन्ति’ पूर्वोक्त
औधिक गमों के अतिरिक्त जो ‘स्वयं जघन्य काल स्थितिक’ आदि
तीन गम हैं वे तथा आत्मनोत्कृष्ट स्थितिक आदि जो तीन गम हैं वे
इस प्रकार से ये छह गम यहां नहीं कहे गये हैं—क्योंकि संमूर्च्छिम
मनुष्यों में अन्तर्मुहूर्त से अधिक स्थिति नहीं होनेके कारण इन शेष
छह गमों की असंभवता होती है । ३।

અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષનું કથન
કરેલ છે. આ રીતે તે અસંજી મનુષ્ય આટલા કાળ સુધી અસંજી મનુષ્ય
ગતિનું અને પૃથ્વીકાય ગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે
તેમાં ગમનાગમન—અવર જવર કરે છે. આ રીતે આ ઔધિક વિગેરેના ત્રણ
ગમે કહ્યા છે. ૩

શંકા—ઔધિક વિગેરેના ત્રણ જ ગમે અહિયા કહ્યા છે; તે બાકીની
છ ગમે કેમ કહેવામાં આવ્યા નથી.

ઉત્તર—‘સેસા છ ન ભણન્તિ’ આ પહેલા કહેવામાં આવેલ ઔધિક
ત્રણ ગમે શિવાયના જે ‘સ્વયં જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા વિગેરે ત્રણ ગમે
છે, તે તથા પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વિગેરેના જે ત્રણ ગમે છે તે આ રીતના
૬ છ ગમે અહી કહેવામાં આવ્યા નથી કેમ કે—સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં આ
ગમેની અસંભવતા હોય છે. ૩

અથ સંજ્ઞિમનુષ્યમધિકૃત્ય કથ્યતે 'જહ સન્નિમણુસ્સેહિંતો' इत्यादि, 'जह सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' यदि संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते संज्ञिमनुष्येभ्यः सकाशादागत्य यदि पृथिवीकायिकेषु उत्पद्यन्ते तदा—'किं संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा—'असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' अथवा—असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते 'णो असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' नो—न तु असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते

અથ સંજ્ઞી મનુષ્યોં કા અધિકાર કહતે હૈં 'જહ સન્નિં' इत्यादि । यदि हे भदन्न ! संज्ञी मनुष्यों से आकर के जीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है तो क्या संख्यात वर्षकी आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से आकरके जीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है ? या असंख्यात वर्षकी आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकरके जीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है ? यही प्रश्न—'किं संखेज्जवासाउयसंज्ञिमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' असंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट किया गया है । इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं 'गोयमा ! हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकरके जीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है किन्तु 'णो असंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति'

હવે સંજ્ઞિ મનુષ્યનો અધિકાર કહેવામાં આવે છે. 'જહ સન્નિં' इत्यादि . હે ભગવન્ નો સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તે સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા—અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યમાંથી આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આજ પ્રશ્ન 'કિં' સંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ અસંખેજ્જવાસાઉયસંન્નિમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે—'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'સન્નિમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'ણો અસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' અસં-

ઇતિ । સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કવતામેવ પૃથિવીકાયિકેપૃત્પત્તિર્ભવતિ ન તુ-કથમપિ અસં-
ખ્યેયવર્ષાયુષ્કવતામ્ ઉત્પત્તિર્ભવતિ પૃથિવીકાયિકેષુ इत्यर्थः । -‘જહ સંલેજ્જ-
વાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ ચદિ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય
ઉત્પદ્યન્તે તદા ‘કિં પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં
પર્યાપ્ત સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા ‘અપજ્જત્તસંલેજ્જ-
વાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા અપર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુ-
ષ્યેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ પર્યાપ્તસંખ્યેય-

અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજી મનુષ્યોં સે આકરકે જીવ પૃથિવી-
કાયિકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ, કયોંકિ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ-
વાલોં કા હી પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પાદ હોતા હૈ અસંખ્યાત વર્ષ કી
આયુવાલોં કા વહાં ઉત્પાદ કિસી ભો પ્રકાર સે નહીં હોતા હૈ,

અબ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘જહ સંલેજ્જવાસાડયસન્નિ-
મણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે અદન્ત । યદિ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે
સંજી મનુષ્યોં સે આકરકે જીવ કા પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ
તો ‘કિં પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા
વહ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્યોં સે આકરકે વહાં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ ? યા ‘અપજ્જત્ત સંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’
અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્યોં સે આકરકે વહાં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! હૈ ગૌતમ ! ‘પજ્જત્તસંલે-
જ્જવાસાડય સન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડય

ખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકોમાં
ઉત્પન્ન થતા નથી કેમકે સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળાઓનો જ પૃથ્વીકા-
યિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળાઓનો ત્યાં કોઈ
પણ રીતે ઉત્પાત થતા નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘જહ સંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુ-
સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ જો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી મનુ-
ષ્યોમાંથી આવીને જીવને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પાત-ઉત્પત્તિ થાય છે, તો ‘કિં
પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ શું તે પર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે
‘અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત
વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘પજ્જત્તસંલેજ્જ-

વર્ષાયુષ્કસંક્ષિમનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પન્નન્તે તથા 'અપજ્જતસંસ્થેજ્જવાસાડયસન્નિ-
મણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' અપર્યાપ્તસંસ્થેયવર્ષાયુષ્કસંક્ષિમનુષ્યેભ્યોઽપિ
આગત્ય સમુત્પન્નન્તે પર્યાપ્તકેભ્યોઽપર્યાપ્તકેભ્ય ઉમયેભ્યોઽપિ આગતાનાં પૃથિવી
કાયિકેષુ સમુત્પત્તિર્ભવતીતિ ભાવઃ । 'સન્નિમણુસે ણં મંતે' સંક્ષિમનુષ્યઃ સ્વલ્પ
મદન્ત ! 'જે મવિણ પુઠ્ઠવીકાહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ' યો મવ્યઃ પૃથિવીકાયિકેષુ-
ત્પન્તુમ્ 'સે ણં મંતે' સ સ્વલ્પ મદન્ત ! 'કેવહયકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કિય-
ત્કાલસ્થિતિકેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ-પચેત હે મદન્ત ! યઃ સંક્ષિમનુષ્યઃ પૃથિવી-
કાયિકેષુત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ કિયત્કાલસ્થિતિકપૃથિવીકાયિકેષુત્પદેતેતિ
મદન્ત ! મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, 'गौतम ! 'जहन्नेणं अंतो
मुहुत्तद्विहणसु' जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु 'उक्कोसेणं वावीसवाससहस्रद्विहणसु'

સન્નિ મણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' પર્યાપ્ત સંસ્થાત વર્ષાયુષ્ક સંક્ષીમનુ-
ષ્યો' સે મી આકર કે વહ વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર અપર્યાપ્ત સંસ્થાત
વર્ષાયુષ્ક સંક્ષી મનુષ્યો' સે મી આકરકે વહ વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ
અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'સન્નિમણુસે ણં મંતે જે મવિણ પુઠ્ઠવી-
કાહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ' હે મદન્ત ! સંક્ષી મનુષ્ય જો પૃથિવીકાયિકો' મેં ઉત્પન્ન
હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં મંતે ! કેવહયકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' વહ કિતને
કાલ કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતે મુહુત્તદ્વિહણસુ ઉવ-
વજ્જંતિ વહ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકો' મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણં વાવીસવાસસહસ્સદ્વિહણસુ' ઉત્કૃષ્ટ સે વહ

વાસાડયસન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ અપજ્જસંસ્થેજ્જવાસાડય સન્નિમણુસેહિંતો
વિ ઉવવજ્જંતિ' પર્યાપ્ત સંસ્થાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંક્ષી મનુષ્યોમાંથી
આવીને પણ તે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને અપર્યાપ્ત સંસ્થાત વર્ષાની
આયુષ્યવાળા સંક્ષી મનુષ્યોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'સન્નિ મણુસે ણં મંતે ! જે
મવિણ પુઠ્ઠવીકાહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ હે ભગવન્ જે સંક્ષી મનુષ્ય પૃથ્વીકાયિકોમાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં મંતે ! કેવહયકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જંતિ' તે કેટલા
'કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન
કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણસુ ઉવવજ્જંતિ' તે
'જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને
'ઉક્કોસેણં વાવીસવાસસહસ્સદ્વિહણસુ' ઉત્કૃષ્ટથી તે ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ

ઉત્કર્ષેણ દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ, હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પત્તિ-
યોગ્યઃ સંજી મનુષ્યો જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામન્તર્મુહૂર્તસ્થિતિકેષુ દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્ર-
સ્થિતિકેષુ સમુત્પન્નો ભવતીતિ પ્રકરણાર્થઃ । ‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણ-
કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ તે સ્વલુ ભદન્ત ! જીવા એકસમયેન એકસ્મિન્ સમયે ક્રિયન્તઃ
ક્રિયત્સંખ્યકા ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘એવં જહેવ’ इत्याદિ, ‘એવં જહેવ
રયણપ્પમાણ, ઉવવજ્જમાણસ્સ તહેવ તિસુ વિ ગમણ્ણુ લહ્ધી’ એવં યથૈવ રત્ન-
પ્રમાયામુત્પદ્યમાનસ્ય સંજ્ઞિમનુષ્યસ્ય તથૈવાત્ર ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ લઘ્વિઃ—પરિમાણ-
સંહનનાદિ પ્રાપ્તિઃ યેનૈવ પ્રકારેણ સંજ્ઞિમનુષ્યસ્ય રત્નપ્રમાપૃથિવ્યામુત્પિત્ત્સોઃ પરિ-
માણોત્પાદાદિપ્રાપ્ત્યા ત્રયો ગમા કથિતા સ્તેનૈવ પ્રકારેણ પૃથિવીકાયિકેષુ સમુ-
ત્પિત્ત્સોઃ સંજ્ઞિમનુષ્યસ્યાપિ પરિમાણસંહનનાદિપ્રાપ્ત્યા ત્રયો ગમકા અપિ નિરવશેષા
વક્તવ્યાઃ । તદિત્થમૌઘિકા આઘાસ્રયો ગમા ભવન્તિ—સંજ્ઞિમનુષ્યસ્ય પૃથિવીકા-

૨૨ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અબ
ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં’ હે
ભદન્ત ! એસે વે જીવ વહાં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં જહેવ રયણપ્પમાણ ઉવવજ્જમાણસ્સ તહેવ
તિસુ વિ ગમણ્ણુ લહ્ધી’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં ઉત્પદ્યમાન
સંજી મનુષ્ય કે તીનોં ગમકોં મેં પરિમાણ સંહનન આદિ કી પ્રાપ્તિ કો
લેકર જૈસા કથન કિયા ગયા હૈ વૈસા હી કથન પૃથિવીકાયિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય સંજી મનુષ્ય કે તીનોં ગમકોં મેં પરિમાણ સંહનન
આદિ કો લેકર કરના ચાહિયે, હસ પ્રકાર સે ઔઘિક આદિ કે
તીન ગમ હોતે હૈં—સંજી મનુષ્ય કી પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પત્તિ હોના

વાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે
કે—‘તે ણ મંતે ! જીવા એગસમણં’ હે ભગવન્ એવા તે શ્રુતે ત્યાં એક સમ-
યમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—એવં જહેવ
રયણપ્પમાણ તહેવ તિસુ વિ ગમણ્ણુ લહ્ધી’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન
થવાવાળા સંજી મનુષ્યોના ત્રણે ગમેમાં પરિમાણ, સંહનન વિગેરેની પ્રાપ્તિના
સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન
પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય એવા સંજી મનુષ્યના સંબંધમાં ત્રણ
ગમેમાં પરિમાણ સંહનન વિગેરેના સંબંધમાં કથન કરવું જોઈએ. આ રીતે
ઔઘિક વિગેરેના ત્રણ ગમે થાય છે. સંજી મનુષ્યોની પૃથ્વીકાયિકોંમાં
ઉત્પત્તિ થવા રૂપ આ પહેલો ગમ કહ્યો છે. ૧

ચિકેષુ સમુત્પત્તિરિતિ પ્રથમો ગમઃ ૧ । સંજ્ઞિમનુષ્યસ્ય જઘન્યકાલસ્થિતિકપૃથિવી-
કાયિકેષુ સમુત્પત્તિરિતિ દ્વિતીયો ગમઃ ૨ । સંજ્ઞિમનુષ્યસ્યોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિક-
પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પદ્યતે इति तृतीयो गमः ३ । यद्यपि सर्वम् इहापि रत्नप्रभा-
प्रकरणवदेव तथापि रत्नप्रभाप्रकरणापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तददर्शयितुमाह—‘णवरं’
इत्यादि, ‘णवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’ नवरम्—केवलम्
अरगाहना शरीरस्याङ्गुलस्यासंख्येयभागम् अंगुलस्यासंख्येयभागप्रमाणा जघ-
न्यतः शरीरावगाहना भवतीतिभावः । ‘उक्कोसेणं पंच धणुसयाइं’ उत्कर्षेण पञ्च-
धनुः शतानि पञ्च धनुः शतप्रमाणा, उत्कर्षतः पञ्चधनुः शतप्रमाणा शरीराव-
गाहना भवतीत्यर्थः । ‘ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं’ स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् ‘उक्को-
सेणं पुव्वकोडी’ उत्कर्षेण पूर्वकोटिः, जघन्यो-कृष्टभ्यामन्तर्मुहूर्तपूर्वकोटिप्रमाणा
स्थितिर्भवतीत्यर्थः । ‘एवं अणुवंधो वि’ एवम्—स्थितिर्वदेव अनुबन्धो जघन्यो-

ऐसा यह प्रथम गम है. १ संज्ञी मनुष्य की जघन्य स्थिति वाले पृथिवी
कायिकों में उत्पत्ति होना यह द्वितीय गम है २. संज्ञी मनुष्य की उत्कृष्ट-
स्थिति वाले पृथिवीकायिकों में उत्पत्ति होना यह तृतीय गम है. ३
यद्यपि यहां पर भी रत्नप्रभा प्रकरण के जैसे ही सब कथन है,
फिर भी रत्नप्रभा प्रकरण की अपेक्षा से जो विलक्षणता है उसे सूत्र-
कार ‘णवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं’ इस
सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करते हैं—इसमें यह समझाया गया है कि यहां
शरीरावगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण है और
‘उक्कोसेणं पंच धणुसयाइं’ उत्कृष्ट से वह पांचसौ धनुष प्रमाण है,
‘ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्त उक्कोसेणं पुव्वकोडी’ स्थिति जघन्य से एक
अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से वह एक पूर्वकोटि है ‘एवं अणुवंधो

સંજ્ઞી મનુષ્યની જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પત્તિ થવી એ
બીજો ગમ છે. ૨ સંજ્ઞી મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પત્તિ
થવી એ ત્રીજો ગમ છે. ૩ બે કે અહિયાં પણ રત્નપ્રભા પ્રકરણની અપેક્ષાથી
જે ફેરફાર છે, તે સૂત્રકાર ‘ણવરં ઓગાહણા જહણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇ-
ભાગં’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરે છે. આ સૂત્રથી એ સમજાવ્યું છે કે અહિયાં
શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની છે.
અને ‘ઉક્કોસેણં પંચધણુસયાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે પાંચસો ધનુષ પ્રમાણની છે. ‘ઠિઈ
જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’ સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂ-
ર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તે એક પૂર્વકોટીની છે. ‘एवं अणुवंधो वि’ સ્થિતિ

ત્કૃષ્ટાભ્યામન્તર્મુહૂર્ત્તપૂર્વકોટિપ્રમાણકાર્થયઃ । ‘સંવેદો ણવસુ ગમણસુ જહેવ સન્નિ-
પંચિંદિયસ્સ’ કાયસંવેદો નવસુ ગમકેષુ યથા સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયસ્ય સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયસ્ય
યથા—યેન પ્રકારેણ નવસ્વપિ ગમકેષુ ભવાદેશકાલાદેશાભ્યાં કથિત સ્તથા—તેનૈવ
પ્રકારેણ સંજ્ઞિમનુષ્યસ્યાપિ નવસુ ગમકેષુ કાયસંવેદો જ્ઞાતવ્યઃ તત્ર ભવાદેશેન
જઘન્યતો ભવદ્વગ્રહણરૂપઃ ઉત્કૃષ્ટતોઽષ્ટમગ્રહણરૂપઃ, કાલાદેશેન જઘન્યતો દ્વે
અન્તર્મુહૂર્ત્તે ઉત્કૃષ્ટત શ્વતસઃ પૂર્વકોટયોઽષ્ટાશીતિર્વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકાઃ એતાવાનેવ
કાલઃ સેવનસ્ય ગત્યાગત્યોશ્ચ । ‘મજ્ઞિલ્લણસુ તિસુ ગમણસુ લઘ્વી જહેવ સન્નિપંચિ-
દિયસ્સ’ મધ્યમકેષુ ત્રિણ ગમકેષુ લઘ્વિઃ—પરિમાણસંહનનાદીનાં પ્રાપ્તિઃ, યથૈવ

વિ’ સ્થિતિ કે જૈસા અનુબન્ધ મી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક અન્ત-
ર્મુહૂર્ત્ત કા ઓર એક પૂર્વકોટિ કા ‘સંવેદો ણવસુ ગમણસુ જહેવ સન્નિ-
પંચિંદિયસ્સ’ તથા કાયસંવેદ યહાં નૌ ગમકો’ મેં સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ
કે નૌ ગમકો’ મેં કહે ગયે અનુસાર જાનના ઝાહિયે, અર્થાત્ જિસ પ્રકાર
સે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચો’ કે નૌ ગમકો’ મેં ભવાદેશ ઓર કાલાદેશ
કો લેકર કાયસંવેદ કહા ગયા હૈ ડસી પ્રકાર સે સંજ્ઞી મનુષ્યો’ કે નૌ
ગમકો’ મેં વહ કાયસંવેદ ભવાદેશ ઓર કાલાદેશ કો લેકર કહના
ઝાહિયે, મધ્ય કી અપેક્ષા યહાં કાયસંવેદ જઘન્ય સે દો મધ્યો’ કો ગ્રહણ
કરને રૂપ હૈ, તથા કાલ કી અપેક્ષા વહ કાયસંવેદ યહાં જઘન્ય સે દો
અન્તર્મુહૂર્ત્ત રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ૮૮ હજાર વર્ષ અધિક ચાર
પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ ઇત્યાદિ । ‘મજ્ઞિલ્લણસુ તિસુ ગમણસુ લઘ્વી જહેવ
સન્નિપંચિદિયસ્સ૦’ તથા મધ્ય કે ત્રીન ગમકો’ મેં પરિમાણ સંહનન

પ્રમાણે અનુબંધ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત્તનો અને એક
પૂર્વકોટિનો છે. ‘સંવેદો ણવસુ ગમણસુ જહેવ સન્નિપંચિંદિયસ્સ’ તથા કાયસંવેદ
અહિયાં નવે ગમેમાં સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચના નવ ગમેમાં કહ્યા પ્રમાણે
સમજવે. અર્થાત્ જે રીતે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચના નવ ગમેમાં ભવાદેશ
અને કાલાદેશનો કાયસંવેદ કહ્યો છે, એજ રીતે સંજ્ઞી મનુષ્યોના નવ ગમેમાં
તે કાયસંવેદ ભવાદેશ અને કાળાદેશને લઈને કહ્યો છે. તેમ સમજવું.
ભવની અપેક્ષાથી અહિયાં કાયસંવેદ જઘન્યથી જે ભવોને ઝડપી કરવા રૂપ
છે. તથા કાળની અપેક્ષાથી તે કાયસંવેદ અહિયાં જઘન્યથી જે અંતર્મુહૂર્ત્ત
રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ૮૮ અંઠ્યાસી હજાર વર્ષ અધિક ચાર પૂર્વકોટિનો
છે. ‘મજ્ઞિલ્લણસુ તિસુ ગમણસુ લઘ્વી જહેવ સન્નિ પંચિંદિયસ્સ’ તથા મધ્યના
ત્રણ ગમેમાં પરિમાણ સંહનન વિગેરેની લઘ્વિ-પ્રાપ્તિ-સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય

સંજ્ઞિપષ્ટેન્દ્રિયતિરથ્ચઃ યથા સંજ્ઞિપષ્ટેન્દ્રિયતિરથ્ચો મધ્યમાસ્રયો ગમાઃ કથિતા સ્તથૈવ સંજ્ઞિમનુષ્યસ્યાપિ મધ્યમાસ્રયો ગમા વર્ણનીયા જ્ઞાતવ્યાશ્ચ 'સેસં તં ચેવ' શેપં તદેવ—સંજ્ઞિપષ્ટેન્દ્રિયસ્ય યત્ યત્ પ્રતિપાદિતમ્ પરિમાણલેશ્યાદિકં કથિતમ્ સંજ્ઞિમનુષ્ય-સ્યાપિ પરિમાણાદિકં સર્વમવગન્તવ્યનિતિ । જઘન્યસ્થિતિકસંવન્ધિનિગમત્રયે યથા લઘ્વિઃ કથિતા તથૈવેદાપિ વક્તવ્યા સા ચ લઘ્વિઃ સંજ્ઞિપષ્ટેન્દ્રિયસૂત્રાદેવ અવગન્તવ્યા । 'પચ્છિલ્લા તિન્નિ ગમગા જહા ઇયસ્સ ચેવ ઓહિયા' પથ્થિમાશ્વરમાઃ સપ્પમાપ્પમ-નવમગમકાઃ, યથા એતસ્ય સંજ્ઞિમનુષ્યસ્યૌધિકા આઘાસ્રયો ગમાઃ કથિતા સ્તથૈવ તે ચરમાસ્રયો ગમા જ્ઞાતવ્યાઃ । અસ્યૌધિકગમાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યમ્ તદર્શયતિ—'જવરં' ઇત્યાદિ, 'જવરં ઓગાહણા જહન્નેણં પંચ ધણુસયાઈ' નવરમ્—કેવલં શરીરા-વગાહના જઘન્યેન પચ્ચ ધણુઃ શતાનિ પચ્ચ ધણુઃપમાણા જઘન્યાવગાહના જ્ઞાતવ્યા,

આદિ કી લઘ્વિ-પ્રાપ્તિ-સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ કે મધ્ય કે ત્રીન ગમનોં કે જૈસા હી હૈ, 'સેસં તં ચેવ' વાકી કા પરિમાણ લેશ્યા આદિ કા કથન સંજ્ઞિ પષ્ટેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ કે પ્રકરણ જૈસા હી હૈ, જઘન્ય સ્થિતિક સમ્બન્ધી ત્રીન ગમોં મેં જૈસી ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ કી લઘ્વિ કહી ગઈ હૈ ઊસી પ્રકાર સે વહ લઘ્વિ સંજ્ઞિ પષ્ટેન્દ્રિય સૂત્ર સે હી જાનની ચાહિયે, 'પચ્છિલ્લા તિન્નિ ગમગા જહા ઇયસ્સ ચેવ ઓહિયા' તથા સાતવાં ગમ, આઠવાં ગમ ઓર નૌવાં ગમ યે ત્રીન અન્ત કે ગમ હસી સંજ્ઞિ મનુષ્ય કે આદિ કે ઔધિક ત્રીન ગમ જૈસે કહે ગયે હૈં એસા સમ-ક્ષના ચાહિયે, પરન્તુ હસકે ઔધિક ગમોં કી અપેક્ષા જો હનમેં વૈલ-ક્ષણ્ય હૈ ઊસે પ્રકટ કરને કે લિયે સૂત્રકાર- 'જવરં ઓગાહણા જહન્નેણં પંચ ધણુસયાઈ' હસ સૂત્ર દ્વારા અહાં પ્રકટ કરતે હૈં કિ અહાં શરીર કી

તિર્યચના મધ્યના ત્રણ ગમેના કથન પ્રમાણે છે, 'સેસં તં ચેવ' બાકીનું કથન એટલે કે પરિમાણ, લેશ્યા, વિગેરે સંબંધીનું કથન સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચના પ્રકરણમાં દેહા પ્રમાણે છે. જઘન્ય સ્થિતિ સંબંધી ત્રણ ગમમાં બે પ્રમાણે ઉત્પાત, પરિમાણ વિગેરેની લઘ્વિ-પ્રાપ્તિના સંબંધમાં કથન કર્યું છે. એજ રીતે તે લઘ્વિ સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયના સૂત્રથી જ સમજવી. 'પચ્છિલ્લા તિન્નિ ગમગા જહા ઇયસ્સ ચેવ ઓહિયા' તથા સાતમે આઠમે અને નવમે ગમ આ ત્રણ છેલ્લા ગમે અસંજ્ઞિ મનુષ્યના પહેલા ત્રણ ગમેના કથન પ્રમાણે છે તેમ સમજવું. પરંતુ સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયના ગમેની અપેક્ષાથી આમાં બે જુદા પણ છે, તે બતાવવા માટે સૂત્રકાર 'જવરં ઓગાહણા જહન્નેણં પંચ ધણુસયાઈ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરતા કહે છે કે—અહિંયાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી પાંચસો ધણુની છે, અને

‘ઉક્કોસેણ પંચ ધણુસયાઈ’ ઉત્કર્ષેણ શરીરાવગાહના પશ્ચ ધનુઃશતાનિ અન્ય-
ત્સર્વ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ કેવલં શરીરાવગાહના
જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પશ્ચધનુઃશતપ્રમાણાઽવગમન્તવ્યેતિ । ‘ઠિઈ અણુવંધો જહન્નેણ
પુવ્વકોડી ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી’ સ્થિતિરનુબન્ધશ્ચ જઘન્યેન પૂર્વકોટિ રુત્કૃષ્ટ-
તોઽપિ પૂર્વકોટિરેવ, જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પૂર્વકોટિપ્રમાણા સ્થિતિરનુબન્ધશ્ચ
ભવતીતિ ‘સેસં તહેવ’ શેષં તથૈવ અસ્યૈવૌધિકગમેષુ યત્ યત્ પરિમાણસંહનનં
લેશ્યાજ્ઞાનાજ્ઞાનાદિકં કથિતં તથૈવ સર્વમિદાપિ અન્તિમેષુ ત્રિષ્વપિ ગમેષુ જ્ઞાતવ્યમ્
કેવલમવગાહના સ્થિત્યનુબન્ધેષુ વૈલક્ષણ્યં ભવતિ તત્ સૂત્રે એવ કથિતમ્ જઘન્યતો
દ્વે ભવગ્રહણે ઉત્કૃષ્ટોઽષ્ટ ભવગ્રહણાનિ ઇતિ । કાલાપેક્ષ્યાઽનુબન્ધ ઉપયુજ્ય જ્ઞાતવ્યઃ ।

અવગાહના જઘન્ય સે પાંચસૌ ધનુષ કી હૈ ઔર ‘ઉક્કોસેણ પંચધણુ
સયાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ પાંચસૌ ધનુષ કી હૈ, તથા-‘ઠિઈ અણુવંધો
જહન્નેણ પુવ્વકોડી ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી’ સ્થિતિ એવં અનુબન્ધ મી
યહાં જઘન્ય સે ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ, હસકે અતિરિક્ત
‘સેસં તહેવ’ પરિમાણ સંહનન લેશ્યા જ્ઞાનાજ્ઞાન આદિ કા કથન જૈસા
હસીકે ઔધિક ત્રીન ગમોંમેં કિયા હૈ વૈસા હી હન અન્તિમ ત્રીનોં
ગમોંમેં મી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । કેવલ અવગાહના, સ્થિતિ ઔર અનુ-
બન્ધ હનમેં અન્તર હૈ, સો વહ સૂત્રકાર ને સ્વયં સૂત્ર મેં પ્રકટ હી કર
દિયા હૈ, કાયસંવેધ યહાં ભવકી અપેક્ષા દો ભવોં કો ગ્રહણ કરનેરૂપ
જઘન્ય સે હૈ ઔર આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ ઉત્કૃષ્ટ સે હૈ । તથા
કાલ કી અપેક્ષા ઉપયોગ લગાકર કહ દેના ચાહિયે ।

‘ઉક્કોસેણ પંચ ધણુસયાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પાંચસો ધનુષની છે. તથા ‘ઠિઈ
અણુવંધો જહન્નેણ પુવ્વકોડી ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી’ સ્થિતિ અને અનુબંધ
પણ અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિ રૂપ છે, આ શિવાયતું
‘સેસં તં વેવ’ પરિમાણ, સંહનન, લેશ્યા, જ્ઞાન અજ્ઞાન, વિગેરે સંબંધીતું
કથન અહિયાં સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળા શબ્દોના પ્રકરણમાં કદા
પ્રમાણે જ છે. કેવળ અવગાહના, સ્થિતિ અને અનુબંધમાં જ જુદાપણું છે.
તે સૂત્રકારે પોતે જ સૂત્રમાં જ પ્રગટ કરી દીધું છે. કાયસંવેધ અહિયાં
ભવની અપેક્ષાથી બે ભવોના ગ્રહણ રૂપ જઘન્યથી છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ-
ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે.

મ્યોઽપિ ઉત્પદ્યન્તે 'જાવ વેમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' યાત્રદ્વૈમાનિકેમ્યોઽપિ ઉત્પદ્યન્તે । ઇહ યાવત્પદેન 'વાણમંતરદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ, જોહસિય દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' इत्यनयोः संग्रहः, हे गौतम! भवनवासिदेवेभ्यो वानव्यंतरदेवेभ्यो ज्योतिष्कदेवेभ्यो वैमानिकदेवेभ्यो उत्पद्यन्ते इति । 'जइ भवणवासिदेवेहिनो उववज्जंति' यदि भवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते तदा-'किं असुरकुमारभवणवासिदेवेहिनो उववज्जंति' किमसुरकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते 'जाव थणियकुमारभवणवासि देवेहिनो उववज्जंति' यावत् स्तनितकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? भगवानाह— 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'असुरकुमारभवणवासिदेवेहिनो उववज्जंति' असुरकुमारभवनवासिदेवेभ्य आगत्य पृथिवीकायिके उत्पद्यन्ते 'जाव थणियकुमार भवणवासिदेवेहिनो उववज्जंति' यावत् स्तनितेति, यावत्पदेन नागकुमारसुवर्ण कुमारविद्युत्कुमारा-ऽग्निकुमार-द्वीपकुमारो-दधिकुमार-दिक्कुमार - वायुकुमार

પદ સે 'વાણમંતરદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ, જોહસિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ, હસ પાઠ કો સંગ્રહ હુઆ હૈ, તાત્પર્ય યહી હૈ કિ ચારોં પ્રકાર કે દેવોં મેં સે આકર કે જીવ પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'જહ ભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભદન્ત ! યદિ ભવનવાસિ દેવોં સે આકરકે જીવ પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં—તો 'કિં અસુરકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' કયા વે અસુરકુમાર નામકે ભવણવાસિ દેવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં અથવા 'જાવ થણિયકુમાર-ભવણવાસિ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ સ્તનિતકુમારભવનવાસી દેવોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યહાં યાવત્ શબ્દ સે 'નાગકુમાર,

થાય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી 'વાણમંતરદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ જોહસિય દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—આદે પ્રકારના દેવોમાંથી આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'જહ ભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ જો ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ 'કિં અસુરકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' શું તેઓ અસુરકુમાર નામના ભવનવાસીઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે 'જાવ થણિયકુમારભવણવાસિ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ સ્તનિ તકુમાર ભવનપતિ દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિયાં યાવત્ શબ્દથી નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર વિદ્યુત્કુમાર, અશિકુમાર દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર વાયુકુમાર, આ ભવનવાસી દેવોના ભેદો અહણ કરાયા છે.

સ્તનિતકુમારભવનવાસિદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે, 'અસુરકુમારેણં મંતે ! અસુર-
કુમારઃસ્વલુ મદન્ત ! 'જે મવિણ પુઢવીકાહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ' યો મગ્ગઃ પૃથિવી-
કાયિકેપૂત્પત્તુમ્ યોઽસુરકુમારઃ પૃથિવીકાયિકેપૂત્પત્તિયોગ્ગો વિદ્યતે' इत्यर्थः ।
'સેણં મંતે' સ સ્વલુ મદન્ત ! 'કેવહયકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કિયત્કાલસ્થિ-
તિકેપૂત્પદ્યેત્ત ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम !
'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिहणसु' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेपूतपद्य-
न्ते, 'उक्कोसेणं बावीसवाससहस्रट्ठिहणसु' उववज्जेज्जा' उत्कर्षेण द्वाविंशतिवर्ष-
सहस्रस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेषु भवनवासिदेवान्यतमासुरकुमारभवनवासिदेवस्य

सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार,
दिक्कुमार, वायुकुमार इन भवनवासि देवोंके भेदों का ग्रहण
हुआ है । इससे तात्पर्य यह है कि असुरकुमार नागकुमार सुवर्णकुमार
विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार उदधिकुमार, दिक्कुमार,
वायुकुमार और स्तनितकुमार इन भवनवासी के भेदों में से आकरके
जीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होते हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा
पूछते हैं—'असुरकुमारेणं मंते ! जे मविए पुढवीकाहणसु उववज्जित्तण'
हे भदन्त ! जो असुरकुमार पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होने के योग्य
हैं 'से णं मंते ! केवहयकालट्ठिहणसु उववज्जेज्जा' वह कितने काल की
स्थिति वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ? इराके उत्तर में प्रभु
कहते हैं—'गोयमा ?' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिहणसु' उक्कोसेणं
बावीसवाससहस्रट्ठिहणसु' वह जघन्य से अन्तर्मुहूर्त की स्थिति वाले
पृथिवीकायिकों में और उत्कृष्ट से २२ हजार वर्ष की स्थितिवाले पृथिवी
कायिकों में उत्पन्न होता है, अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं—

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—નાગકુમાર સુવર્ણકુમાર વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર,
દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિત કુમાર આ ભવ-
નવાસીઓના ભેદોમાંથી આવીને પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે
ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'અસુરકુમારેણં મંતે ! જે મવિણ પુઢવીકા-
હણસુ ઉવવજ્જિત્તણ' હે ભગવન જે અસુરકુમાર પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય છે 'સેણં મંતે ! કેવહયકાલટ્ઠિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' તેકેટલા કાળની
સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તટ્ઠિહણસુ' ઉક્કોસેણં બાવીસવા-
સસહસ્રટ્ઠિહણસુ' તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં
અને ઉત્કૃષ્ટથી બાવીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન

સમુત્પત્તિર્ભવતીત્યર્થઃ ૧ । 'તે ણં મંતે ! જીવાં પુચ્છા તે खलु जीवाः पृच्छा हे भदन्त । ते जीवा एक समयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एको वा दो वा' तिन्नि वा, जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयोवा 'उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति' उत्कर्षेण संख्याता वा असंख्याता वा उत्पद्यन्ते २ । 'तेसि णं मंते ! जीवाणं' तेषां देवेभ्य आगत्य पृथिवीकायिकेषूत्पितृसूनां खलु भदन्त ! जीवानाम् 'सरीरगा किं संघ यणी पन्नत्ता' शरीराणि किं संहननानि, कीदृशसंहननवन्ति प्रज्ञप्तानि शरीरसंह ननं कीदृशं भवतीति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि. 'गोयमा' हे गौतम ! 'छण्हं संघयणाणं असंघयणी जाव परिणमंति' षण्णां संहननानाम् असंहननिनो यावत् परिणमन्ति अयमाशयः—संहननं पद्विधं भवति—तेषु केनापि एकप्रकारकेणापि

'ते णं મંતે ! જીવાં પુચ્છા' હે ભદન્ત ! વે અસુરકુમાર વહાં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા' વે જઘન્ય સે એક અથવા દો યા ત્રીજા ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર 'ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ' ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

અવ પુનઃ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં સરીરગા કિં સંઘયણી પન્નત્તા' હે ભદન્ત ! દેવોં સે આકરકે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હુએ ઉન જીવોં કે શરીર કિતને સંહનન વાલે હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં 'ગોયમા' છણ્હં સંઘયણાણં અસંઘયણી જાવ પરિણમન્તિ હે ગૌતમ ! ઉનકા શરીર ૬ પ્રકાર કે સંહનન સે રહિત હોતા હૈ, યાવત્ વહ પરિણમના હૈ, હસકા-તાત્પર્ય એસા હૈ—સંહનન છહ પ્રકાર કા હોતા

છે. તે પૈકી કેઈ પણ એક સંહનનવાળા દેવોના શરીર હોતા નથી, તોપણ થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—'તે ણં મંતે ! જીવાં પુચ્છા' હે ભગવન્ તે અસુરકુમારો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! હે ગૌતમ !' જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા' તે જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને 'ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ' ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં સરીરગા કિં સંઘયણી પન્નત્તા !' દેવોમાંથી આવીને પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય એવા તે જીવોના શરીરો કેટલા સંહનન વાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! 'ગોયમા ! છણ્હં સંઘય-ણાણં અસંઘયણી જાવ પરિણમંતિ' તેમના શરીરો સંહનન વગરના હોય છે. યાવત્ તે પરિણમે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—સંહનન છ પ્રકારના હોય

સંહનનેન સંહનનવન્તિ દેવશરીરાણિ ન ભવન્તિ યત્સ્તેષામસ્થ્યાદીનિ ન ભવન્તિ
 કિન્તુ ઇષ્ટકાન્તાદિવિશેષણવિશિષ્ટાઃ પુદ્ગલા એવ તેષાં શરીરાકારેણ પરિણમન્તિ
 તદેવાત્ર યાવત્પદેન દૃષ્ટં ભવતિ—‘જેવઢ્ઠી જેવ છિરા જેવ પહારુ જેવ સંઘયણમસ્થિ
 જે પોગલ્લા ઇટ્ટા કંતા પિયા મણુન્ના મળામા તે તેસિં સરીરસંઘાયત્તાપત્તિ’ નૈવા-
 સ્થિ, નૈવ શિરા, નૈવસ્નાયુ નૈવ સંહનનમસ્તિ તથાપિ યે પુદ્ગલા ઇષ્ટાઃ કાન્તાઃ પ્રિયા
 મનોઽમાઃ તે તેષાં શરીરસંઘાતતયા પરિણમન્તિ યથાપિ દેવશરીરે અસ્થ્યાદિકં નૈવ
 ભવતિ તથાપિ અસ્થ્યાદીનામભાવેઽપિ યે પુદ્ગલા ઇષ્ટાઃ પ્રિયાઃ કાન્તા મનોજ્ઞા
 મનોઽમાસ્તે પુદ્ગલાસ્તેષાં દેવાનામ્ શરીરાકારેણ પરિણમન્ત્યેવ સંહનનાઽભાવેઽપિ
 શરીરસંપત્તિ ભવત્યેવેતિ ભાવઃ । તેસિં ણં મંતે । જીવાણં કે મહાલિયા સરીરોગા-

હૈ, इनमें से किसी भी एक प्रकार के संहनन से देवों के शरीर संह-
 नन वाले नहीं होते हैं—क्योंकि उनके शरीर में हड्डी आंते आदि नहीं
 होती हैं किन्तु इष्ट कान्त आदि विशेषणवाले पुद्गल ही उनके शरीर के
 आकार से परिणमते रहते हैं । यही बात यावत्पद से कहते हैं—‘जेवड्ढी,
 जेव छिरा, जेव पहारु जेव संघयणमस्थि जे पोगल्ला इट्टा, कंता, पिया,
 मणुन्ना मणामा ते तेसिं सरीरसंघायत्ताप त्ति’ गृहीत हुआ है—इसका
 अभिप्राय ऐसा है—कि उनके शरीर में अस्थि नहीं होती है, नसे नहीं
 होती हैं, स्नायु नहीं होती हैं, संहनन नहीं होता है, फिर भी जो पुद्गल,
 इष्ट कान्त, प्रिय, मनोज्ञ और मनोम हैं वे उनके शरीर संघात रूप से
 शरीराकार से परिणमते ही रहते हैं । तात्पर्य केवल यही है कि—
 संहननरूप अस्थि आदि के अभाव में भी उनको शरीर संपत्ति होती
 ही है । अब गौतम पुनः ऐसा पूछते हैं ‘तेसिणं मंते । जीवाणं

યાવત્ સંહનન પશુથી પરિણમતા રહે છે, કેમકે તેમના શરીરમાં હાડકાં
 આંતરકાં વિગેરે હોતા નથી. પરંતુ ઇષ્ટકાંત વિગેરે વિશેષણોવળા
 પુદ્ગલો જ તેઓના શરીરના આકારથી પરિણમે છે એજ વાત અહિયાં
 યાવત્પદથી શ્રુત કરાયેલ નીચે પ્રમાણેના પાઠથી બતાવેલ છે. જે આ
 પ્રમાણે છે. ‘જેવઢ્ઠી, જેવ છિરા, જેવ પહારુ, જેવ સંઘયણમસ્થિ જે
 પોગલ્લા, ઇટ્ટા, કંતા પિયા, મણુન્ના, મળામા તે તેસિં સરીરસંઘાયત્તાપત્તિ’
 આ સૂત્ર પાઠને અભિપ્રાય એ છે કે—તેઓના શરીરમાં હાડકા હોતા નથી.
 નસો હોતી નથી. સ્નાયુ પણ હોતા નથી સંહનન પણ હોતા નથી. તોપણ
 જે પુદ્ગલ ઇષ્ટ કાંત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, અને અમનોજ્ઞ છે. તે પુદ્ગલો તેઓના
 શરીરના સંઘાત રૂપથી શરીરના આકારથી પરિણમતા જ રહે છે. કહેવાનું
 તાત્પર્ય ફક્ત એજ છે કે સંહનન રૂપ હાડકા વિગેરેના અભાવમાં પણ
 તેઓને શરીર સંપત્તિ હોય જ છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે

હજા પળત્તા' હે મદન્ત ! તેણે યે સ્વલ્પ દેવજીવાનાં શરીરાવગાહના ક્રિયન્મહતી ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દુવિહા-પન્નત્તા' દ્વિવિધા પ્રજ્ઞા, પ્રકારદ્વયમેવ દર્શયતિ—'તંજહા' ઇત્યાદિ, 'તંજહા' તચથા : ભવધારણીયા ચ ઉત્તરવૈક્રિયા ચ, તેણે શરીરં ભવધારણીયમ્ ઉત્તરવૈક્રિયં ચ ભવતીત્યર્થઃ 'તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્જા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં તત્થ તયો દ્વિયોઃ શરીરયો મધ્યે યા સા ભવધારણીયા સા અહ્ગુ-લસ્ય અસંખ્યેયભાગપ્રમાણા તત્થ યત્ ભવધારણીયં શરીરં તત્ જઘન્યેન અહ્ગુલા-સંખ્યેયભાગાત્મકં ભવતીત્યર્થઃ, ઉત્પાદકાલે અનામોગતઃ કર્મરારતંત્રાત્ અહ્ગુલા-સંખ્યેયભાગમાત્રાવગાહના ભવતીતિ । 'ઉક્કોસેણં સત્ત રયણીઓ' ઉત્કર્ષેણ સપ્ત રત્નયઃ, તથા ચોત્કૃષ્ટતો ભવધારણીયં શરીરં હસ્તસપ્તપ્રમાણકં ભવતીતિ ભાવઃ ।

કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળત્તા' હે મદન્ત ! ડન દેવ જીવોં કી શરીરાવગાહના કિતની બડી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'ગોયમા ?' હે ગૌતમ ! 'દુવિહા પન્નત્તા' ડનકી શરીરાવગાહના ડો પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । 'તં જહા' જૈસે—'ભવધાર-ણિજ્જા ય ઉત્તર વેડવિચા ય' ંક ભવધારણીય ંર ઢૂસરી ઉત્તર વૈક્રિય, 'તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્જા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખે-જ્જહમાગં, ડનમેં જો ભવ ધારણીય અવગાહના હૈ વહ જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવે' ભાગ પ્રમાણ હૈ ંર 'ઉક્કોસેણં સત્ત રયણીઓ' ઉત્કૃષ્ટ-સે સાત રત્નિ-હાથ-પ્રમાણ હૈ, યહાં જો જઘન્ય સે અંગુલ કે અસં-ખ્યાતવે' ભાગ પ્રમાણ અવગાહના કહી ગઈ હૈ વહ ડનકે ઉત્પાદકાલ કે સમય કી કહી ગઈ હૈ । તથા—'તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિચા સા જહ-

કે—'તેસિણં મંતે જીવાણં કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળત્તા' હે ભગવન્ તે દેવ જીવેના શરીરની અવગાહના કેટલી વિશાળ કહી છે ? કે 'ગોયમા ! હે ગૌતમ 'દુવિહા પળત્તા' તેઓના શરીરની અવગાહના બે પ્રકારની કહી છે. 'તંજહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'ભવધારણિજ્જા ય ઉત્તરવેડવિચા ય' એક ભવધારણીય અને બીજી ઉત્તરવૈક્રિય 'તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્જા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં' તેઓમાં બે ભવધારણીય અવગાહના છે. તે જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણવાળી છે. અને 'ઉક્કોસેણં સત્ત રયણીઓ' ઉત્કૃષ્ટથી સાતરત્નિ-હાથ પ્રમાણવાળી છે. અહિંયા બે જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણની અવગાહના કહી છે. તે તેના ઉત્પાદકાળના સમયની કહેવામાં આવી છે. બાંધેલી મુઠીવાળા હાથનું નામ રત્નિ છે. તથા

તત્થળં જા સા ઉત્તરવેડવિયા સા જહન્નેળં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહાગં' તત્ર સ્વલ્લ યા સા ઉત્તરવૈક્રિયા શરીરાવગાહના સા જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગપમાણા ઉત્તર-
વૈક્રિયા તુ જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગપમાણા ભવતિ આમોગજનિતત્વાત્તસ્યાઃ
ન તથાવિધા સૂક્ષ્મતા મયતિ તાદૃગી સૂક્ષ્મતા ભાધારણીયાવગાહનાયા મયતીતિ ।
'ઉક્કોસેળં જોયણસયસહસ્સં' ઉત્કર્ષેળ યોજનશતસદ્સત્ત્થુ ઉત્તરવૈક્રિયં શરીરમ્
ઉત્કૃષ્ટતો યોજનશતસદ્સત્તાત્મકં મયતીત્યર્થઃ ૪ । 'તેસિ ણં મંતે । જીવા ણં' તેણં
સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવાનામ્ 'સરીરગા કિં સંઠિયા પન્નત્તા' શરીરાણિ કિં સંસ્થિતાનિ
મજ્જપ્પાનિ કીદશસંસ્થાનવાન્તિ તેણં શરીરાણિ મવન્તીયિ મવ્વનઃ, મગવાનાઙ્-
'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम । 'दुविहा पन्नत्ता' द्विविधानि मज्जपानि,
'भवधारणिज्जा य उत्तरवेडविव्या य' भवधारणीयानि चोत्तरवैक्रियाणि च, 'तत्थ णं
न्नेगं अंगुलस्स संखेज्जह भागं' जो उत्तर वैक्रिय रूप अवगाहना है
है वह जघन्य से अंगुल के संख्यातवे भाग रूप है और 'उक्कोसेणं
जोयणसयसहस्सं' और उत्कृष्ट से वह एक लाख योजन की है, उत्तर
वैक्रिय अवगाहना जो जघन्य से अंगुल के संख्यातवे भाग रूप कही
गई है वह आभोग जनित होने से कही गई है, इसमें ऐसी सूक्ष्मता
नहीं होती है की जैसी सूक्ष्मता भवधारणीय अवगाहना में होती है,
पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'तेसि णं मंते ! जीवाणं सरीरगा
किं संठिया पन्नत्ता' हे भदन्त ! उन देव रूप जीवों के शरीर
किस संस्थानवाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-
'गोयमा ! हे गौतम ! 'दुविहा पन्नत्ता' उनके शरीर दो प्रकार के कहे
गयें हैं, 'भवधारणिज्जा य उत्तर वेडविव्या य' एक भवधारणीय और

'तत्थ णं जा सा उत्तरवेडविव्या सा जहन्नेणं अंगुलस्स संखेज्जहभागं' उत्तर
वैક્રिय रूप से अवगाहना છે તે જઘન્યથી આંગળના સંખ્યાતમાં ભાગ
રૂપ છે અને 'ઉક્કોસેણં જોયણસયસહસ્સં' ઉત્કૃષ્ટથી તે ૧ લાખ યોજનની
છે. ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ
કહેવામાં આવી છે. તે આભોગજનિત હોવાથી કહેવામાં આવી છે. તેમાં
એવું સૂક્ષ્મપણું હોતું નથી. કે જે સૂક્ષ્મપણું ભવધારણીય અવગાહનામાં હોય
છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે 'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં સરી-
રગા કિં સંઠિયા પન્નત્તા' હે ભગવન્ ! તે દેવ રૂપ જીવોના શરીરો કયા
સંસ્થાન વાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ગોયમા ! હે
ગૌતમ ! 'દુવિહા પન્નત્તા' તેઓના શરીરો બે પ્રકારના સંસ્થાનવાળા હોય
છે, 'ભવધારણિજ્જા ય ઉત્તરવેડવિવ્યા ય' એક ભવધારણીય અને બીજુ ઉત્તર

જે તે મવધારણિજ્ઞા તે સમચરંસસંઠિયા પન્નત્તા' તત્ર ચલુ યાનિ તાનિ મવધારણી-
યાનિ શરીરાણિ તાનિ સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । 'તત્થ ણં જે સે
ઉત્તરવેડવિયા તે ણાણા સંઠાણસંઠિયા પન્નત્તા' તત્ર ચલુ યાનિ તાનિ ઉત્તરવૈક્રિ-
યાણિ શરીરાણિ તાનિ નાના ઇતિ-અનેકપ્રકારકસંસ્થાનેન સંસ્થિતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ
મવન્તિ, ઇચ્છાવલેનાનેકપ્રકારકસંસ્થાનસ્ય નિષ્પાદનાદિતિ ૫ । 'લેસ્સાઓ
ચત્તારિ' લેશ્યા:-કુળ્લનીલકાપોતતૈજસાચ્ચાશ્રતસ્રઃ ૬ । 'દિટ્ઠી તિવિહા વિ'
દૃષ્ટ્યસ્તિવિધા અપિ-સમ્યગ્દૃષ્ટયો મિથ્યાદૃષ્ટયો મિશ્રદૃષ્ટય ઇતિ ૭ । 'તિન્નિ
ણા નિયમં' ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ-મતિ શ્રુતાવધિનામકાનિ જ્ઞાનાનિ ત્રીણિ નિયમતો મવ-
દૂસરા ઉત્તરવૈક્રિય, 'તત્થ ણં જે તે મવધારણિજ્ઞા તે સમચરંસસંઠિયા-
પણ્ણત્તા' ઇન્નેમે જો મવધારણીય શરીર હૈ વહ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન
વાલા હોતા હૈ । 'તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવિયા તે ણાણાસંઠાણસંઠિયા
પણ્ણત્તા' તથા જો ઉત્તર વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ ઉસકા કોઈ નિયંત
આકાર નહીં હોતા હૈ વહ તો અનેક આકારોં વાલા હોતા હૈ, વયોંકિ
દેવ અપની ઇચ્છા કે અનુસાર અનેક આકારોં વાલા ઉસે બનાલિયા
કરતે હૈ । લેશ્યાદ્વાર મેં 'લેસ્સાઓ ચત્તારિ' ઇન્નેકે ચાર લેશ્યાઈ હોતી
હૈ-જો ઇસ પ્રકાર સે હૈ-કુળ્લલેશ્યા૧ નીલલેશ્યા૨ કાપોતિકલેશ્યા૩
ઔર તૈજસલેશ્યા૪ દૃષ્ટિદ્વાર મેં-'દિટ્ઠી તિવિહા વિ' ઇન્નેકે સમ્યગ્દૃષ્ટિ,
મિથ્યાદૃષ્ટિ ઔર મિશ્રદૃષ્ટિ યે ત્રીનોં દૃષ્ટિયાં હોતી હૈ । તાત્પર્ય યહી
હૈ કિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મી હોતે હૈ, મિથ્યાદૃષ્ટિ મી હોતે હૈ ઔર મિશ્ર
દૃષ્ટિવાલે મી હોતે હૈ । જ્ઞાનદ્વાર મેં 'તિન્નિ ણાણા નિયમં' ઇન્નેકે નિયમં

વૈક્રિય 'તત્થ ણં જે તે મવધારણિજ્ઞા તે સમચરંસસંઠિયા' તેમાં જે ભવ-
ધારણીય શરીરો છે. તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાન વાળા હોય છે. અને 'તત્થ ણં
જે સે ઉત્તરવેડવિયા સે ણાણસંઠાણસંઠિયા' તથા જે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર હોય
છે. તેનો કોઈ નિશ્ચિત આકાર હોતો નથી. તે તો અનેક આકારવાળું હોય
છે. કેમકે દેવ પોતાની ઇચ્છા અનુસાર તેને અનેક આકાર વાળું બનાવી લે છે.

લેશ્યાદ્વારમાં 'લેસ્સાઓ ચત્તારિ' તેઓને ચાર લેશ્યાઓ હોય છે - કુળ્લલેશ્યા
૧ નીલલેશ્યા ૨ કાપોતિકલેશ્યા ૩ તૈજસલેશ્યા ૪ દૃષ્ટિદ્વારમાં 'દિટ્ઠી
તિવિહા વિ' તેઓને સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અને મિશ્રદૃષ્ટિ એ ત્રણે પ્રકા-
રની દૃષ્ટિઓ હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેઓ સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા
પણ હોય છે. મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે અને મિશ્રદૃષ્ટિવાળા પણ
હોય છે. જ્ઞાનદ્વારમાં-'તિન્નિ ણાણા નિયમં' તેઓને નિયમથી મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન

ન્તીતિ । 'તિન્નિ અન્નાગા મયળાપ' ત્રોણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયા યે અસુરકુમારદેવા અસંજ્ઞિભ્ય આગત્ય સમુત્પન્ન-તે તેપામસુકુમારાણાપપર્યાપ્તકાવસ્થાયાં વિભદ્ધ જ્ઞાન સ્યાભાવાત્ યે તુ અસંજ્ઞિભ્યો નાગચ્છન્તિ અસુરકુમારાસ્તેષાં વિભદ્ધજ્ઞાનસદ્ભાવાદજ્ઞાનેષુ મજના કથિતેતિ ૮ । 'જોગો તિવિહો વિ' યોગો મનોવાચકાયાત્મક તિવિધોઽપિ ૯ । 'ઉવજોગો દુવિહો વિ' ઉપયોગઃ સાકારાનાકારારુપો દ્વિવિધોઽપિ ભવતીતિ ૧૦ । 'ચત્તારિ સન્નાઓ' ચતસ્રઃ સંજ્ઞા આદારનિદ્રામયમૈથુનારુપા ભવન્તિ, ઈતિ ૧૧ । 'ચત્તારિ કસાયા' ચત્વારઃ ક્ષયાઃ ક્રોધમાનપ્રાયાલોભારુપા ભવન્તિ ૧૨ ।

સે મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન ઔર અવધિજ્ઞાન હોતે હૈં, યે ત્રીન જ્ઞાન ઉનમૈં સમ્યગ્દષ્ટિ દેવોં મૈં હોતે હૈં । 'તિન્નિ અન્નાગા મયળાપ' તથા મજના સે ત્રીન અજ્ઞાન હોતે હૈં, કયોં કિ જો અસુરકુમાર દેવ અસંજ્ઞિયોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઉનકે વિભદ્ધજ્ઞાન અપર્યાપ્તાવસ્થા મૈં નહીં હોતા હૈં, તથા જો અસુરકુમાર અસંજ્ઞિયોં સે નહીં આતે હૈં ઉનકે વિભદ્ધ જ્ઞાન કા સદ્ભાવ હોતા હૈં, હમીલિયે યહાં અજ્ઞાનોં મૈં મજના કહી ગઈ હૈં । યોગદ્વાર મૈં—'જોગો તિવિહો વિ' હનકે ત્રીનોં પ્રકાર કા યોગ હોતા હૈં, મનોયોગ, વચનયોગ ઔર કાયયોગ એસે ત્રીનોં યોગ હોતે હૈં । ઉપયોગ દ્વાર મૈં 'ઉવજોગો દુવિહો વિ' હનકે સાકાર ઉપયોગ ઔર અનાકાર ઉપયોગ એસે દોનોં પ્રકાર કે ઉપયોગ હોતે હૈં । સંજ્ઞીદ્વાર મૈં 'ચત્તારિ સન્નાઓ' હનકે આદાર, મય, મૈથુન એવં પરિગ્રહ યે ચારોં પ્રકાર કી સંજ્ઞાઈ હોતી હૈં । કષાય દ્વાર મૈં હનકે 'ચત્તારિ કસાયા' ક્રોધ, માન, માયા ઔર લોભ યે ચારોં કષાયેં હોતી હૈં । ઇન્દ્રિયદ્વાર

અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે. આ ત્રણ જ્ઞાન તે સમ્યગ્ દષ્ટિ દેવોમાં હોય છે. કેમકે જે અસુરકુમાર દેવ અસંજ્ઞિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં વિભંગજ્ઞાન હોતું નથી. તથા જે અસુરકુમારો અસંજ્ઞિયોમાંથી આવતા નથી તેઓને વિભંગજ્ઞાન હોય છે. તેથી અહિંયા અજ્ઞાનોમાં ભજનાથી કંઈ છે. યોગદ્વારમાં 'જોગો તિવિહો વિ' તેઓને મનોયોગ વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણ પ્રકારના યોગ હોય છે. ઉપયોગદ્વારમાં 'ઉવજોગો દુવિહો વિ' તેઓને સાકાર ઉપયોગ, અને અનાકાર ઉપયોગ તેમ બન્ને પ્રકારના ઉપયોગો હોય છે. સંજ્ઞીદ્વારમાં—'ચત્તારિ સન્નાઓ' તેમને આદાર ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ચાર સંજ્ઞાઓ હોય છે. કષાયદ્વારમાં 'ચત્તારિ કસાયા' ક્રોધ, માન માયા, અને લોભ એ ચાર કષાયો હોય છે. ઇન્દ્રિય દ્વારમાં તેઓ 'પંચિન્દ્રિયા' પાંચ

‘પંચ ઈંદ્રિયા’ પશ્ચેન્દ્રિયાણિ . શ્રોત્રચક્ષુર્ગ્રાસનસ્પર્શનારૂપાણિ ૧૩ । ‘પંચ સમુ-
ગ્ધાયા’ પશ્ચ સમુદ્ઘાતાઃ વેદનાધારમ્ય તૈજસાન્તાઃ પશ્ચ ૧૪ । ‘વેયના દુવિહા વિ’
વેદના દ્વિવિદ્યા સાતાઽસાતારૂપા ૧૫ । ‘ઈત્થિવેયગા વિ પુરિસવેયગા વિ’ સ્ત્રીવેદકા
અપિ પુરુષવેદકા અપિ તે જીવા ભવન્તિ વેદકદ્વયવન્ત એવ ભવન્તિ ‘જો જપુંસગ-
વેયગા’ જો નપુંસકવેદકા ભવન્તીતિ ૧૬ । ઠિર્જ જહન્નેણં દસ વાસસહસ્સાઈ’
સ્થિતિર્જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ, ‘ઉક્કોસેણં સાહરેગં સાગરોપમં’ ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકં
સાગરોપમં, ‘જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં દશવર્ષસહસ્રમાતિરેકસાગરોપમાત્મિકા સ્થિતિ-
ર્ભવતીતિ । ૧૭ । ‘અજ્ઞવસાણા અસંખેજ્જા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ અધ્યવસાયાઃ
અસંખ્યેયાઃ પ્રશસ્તાઃ—શુભાઃ, અપ્રશસ્તાઃ—અશુભાશ્ચ ભવન્તીતિ ૧૮ । ‘અણુવંધો જહા

મેં એ ‘પંચિંદ્રિયા’ પાંચોં હન્દ્રિયોં વાલે હોતે હૈં । સમુદ્ઘાતદ્વાર મેં इनके
સાત સમુદ્ઘાતોં મેં સે ‘પંચ સમુગ્ધાયા’ પાંચ સમુદ્ઘાત હોતે હૈં, વેદના,
કષાય, મારણાન્તિક આદિ તૈજસાન્ત પર્યન્ત વેદના દ્વાર મેં ‘વેયના
દુવિહા વિ’ इनके સાતા ઓર અસાતારૂપ દોનોં પ્રકાર કી વેદના હોતી
હૈ, વેદદ્વાર મેં—એ ઈત્થિવેયગા વિ પુરિસવેયગા વિ’ સ્ત્રીવેદ વાલે ભી હોતે
હૈં ઓર પુરુષ વેદ વાલે ભી હોતે હૈં । ‘જો જપુંસગવેયગા’ પર એ નપુંસક
વેદ વાલે નહીં હોતે હૈં । સ્થિતિ દ્વાર મેં ‘ઠિર્જ જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ’
ઉક્કોસેણં સાહરેગં સાગરોપમં’ इनकी સ્થિતિ જઘન્ય સે તો દશ હજાર
વર્ષ કી હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ કુલ અધિક એક સાગરોપમ કી
હોતી હૈ । ‘અજ્ઞવસાણા અસંખેજ્જા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ અધ્યવ-
સાય इनके અસંખ્યાત હોતે હૈં ઓર એ શુભ રૂપ ભી હોતે હૈં ઓર

ઈન્દ્રિયો વાળા હોય છે. સમુદ્ઘાત દ્વારમાં તેઓને સાત સમુદ્ઘાતો પૈકી ‘પંચ-
સમુગ્ધાયા’ પાંચ સમુદ્ઘાત હોય છે. એટલે કે વેદના, કષાય, મારણાન્તિક,
અને તૈજસ સુધીના પાંચ સમુદ્ઘાતો હોય છે. ‘વેયના દુવિહા વિ’ તેઓને
સાતા અને અસાતા રૂપ બન્ને પ્રકારની વેદના હોય છે. વેદદ્વારમાં તેઓ
‘ઈત્થિવેયગા વિ પુરિસવેયગા વિ.’ સ્ત્રીવેદવાળા પણ હોય છે અને પુરુષ વેદ-
વાળા પણ હોય છે. ‘જો જપુંસગવેયગા’ પરંતુ તેઓ નપુંસક વેદવાળા હોતા
નથી. સ્થિતિદ્વારમાં ‘ઠિર્જ જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ’ ઉક્કોસેણં સાહરેગં સાગ-
રોપમં’ તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી

કંઈક વધારે એક સાગરોપમની હોય છે. ‘અજ્ઞવસાણા અસંખેજ્જો પસત્થા વિ
અપસત્થા વિ’ તેઓને અધ્યવસાય અસંખ્યાત હોય છે અને તે શુભ રૂપ પણ

ઠિઈ' અનુબન્ધો યથા સ્થિતિઃ, યથા સ્થિતિર્જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં દશવર્ષસહ-
સ્રાત્મિકા સાતિરેકસાગરોપમા તથા અનુબન્ધો જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં દશવર્ષસહસ્રાત્મકઃ
સાતિરેકસાગરોપમપ્રમાણશ્ચ ભવતીતિ ૧૯ । કાયસંવેધસ્તુ 'ભવાદેસેણં દો ભવ-
ગ્ગહ્ણાઈ' ભવાદેશેન ભવાપેક્ષયા દ્વે ભવગ્રહણે, કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહ-
સ્સાઈ અંતોમુહુત્તમઅધિયાઈ' કાલાદેશેન-કાલપ્રકારેણ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ જઘન્યેન
દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તાભ્યધિકાનિ કાલાદેશેન જઘન્યતોડન્તર્મુહૂર્ત્તાધિકદશ-
વર્ષસહસ્રાત્મકઃ કાયસંવેધ इत्यર્થઃ 'ઉવકોસેણં સાતિરેકં સાગરોપમં ત્રાવીસાણ
વાસસહસ્સેઈ અન્મહિયં' ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકઃ સાગરોપમો દ્વાવિંશત્યા વર્ષસહસ્રૈ-
રભ્યધિકઃ, દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રાધિકસાતિરેકસાગરોપમાત્મકઃ ઉત્કૃષ્ટત કાલા-
પેક્ષયા કાયસંવેધઃ, તત્ર સાતિરેકસાગરોપમમધુરાણાં તથા દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્ર
પૃથિવ્યાં સ્થિતિમાશ્રિત્ય કથિતમિત્યર્થઃ 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं
यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं देवगतिं पृथिवीगतिं च सेवेत तथा एतावदेव काल-

અંશુભ રૂપ બી હોતે હૈ 'અણુબંધો જહા ઠિઈ' અનુબન્ધ દ્વાર મેં યહાં
સ્થિતિ કે અનુસાર હી અનુબન્ધ હોતા હૈ । યહ અનુબન્ધ યહાં જઘન્ય
સે દશ હજાર વર્ષ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ કુછ અધિક એક સાગરો-
પમ કા હૈ । 'કાયસંવેધસ્તુ ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહ્ણાઈ' કાયસંવેધ
ભવ કી અપેક્ષા દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ ઓર 'કાલાદેસેણં' ઓ
કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક દશ હજાર વર્ષ કા
ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ હજાર વર્ષ અધિક સાધિક સાગરોપમ કા હોતા
હૈ, સાતિરેક સાગરોપમ અસુરકુમારોં કી ઓર ૨૨ હજાર વર્ષ પૃથિવી-
કાચિકોં મેં સ્થિતિ કો લેકર કહા ગયા હૈ । 'एवइयं जाव करेज्जा'
इस प्रकार से वह देव जीव देवगतिका और पृथिवीका गति का

હોય છે. અને અશુભ રૂપ પણ હોય છે. 'અણુબંધો જહા ઠિઈ' અનુબંધદ્વારમાં
અહિયાં સ્થિતિ પ્રમાણેનો જ અનુબંધ હોય છે. આ અનુબંધ અહિયાં
જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષનો અને ઉત્કૃષ્ટથી તે કંઈક વધારે એક સાગરોપ-
મનો છે. 'કાયસંવેધો ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહ્ણાઈ' કાયસંવેધ એવી અપેક્ષાએ
મેં ભવોં ગ્રહણ કરવા રૂપ અને 'કાલાદેસેણં' એવી અપેક્ષાથી જઘન્યથી
એક અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ
હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક સાગરોપમનો છે. સાતિરેક સાગરોપમ અસુરકુ-
મારોમાં અને ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ પૃથ્વીકાચિકોમાં તેઓની સ્થિતિને
ઉદેશીને કહેવામાં આવેલ છે. 'एवइयं कालं जाव करेज्जा' આ રીતે તે દેવ-

પર્યન્તમ્ દેવગતૌ પૃથિવીગતૌચ ગમનાગમને કુર્યૌદિતિ પ્રથમો ગમઃ ૧ । ‘एवं णव वि गमा णेयन्वा’ एवम् अनन्तरपदर्शित प्रथमगमवत् नवापि गमाः द्वितीयाधार-
भ्य नवान्ता नेतव्याः, नवस्वपि गमकेषु योजना कर्त्तव्या इति । ‘नवरं मज्झिल्लएसु
पच्छिल्लएसु तिसु वि गमएसु असुरकुमाराणं ठिइविसेसो जाणियव्वो’ नवरम्-
केवलं मध्यमकेषु पश्चिमेषु च त्रिष्वपि गमकेषु असुरकुमाराणं स्थितिविशेषो ज्ञात-
व्यः, अयमत्र स्थितिविशेषः मध्यमगमेषु जघन्योत्कृष्टासुरकुमाराणाम् दशवर्षसह-
स्राणि स्थितिर्भवति तथा चरमगमेषु च साधिकं सागरोपमं भवतीति । ‘सेसा ओ-
हिया चेव लद्धी’ शेषा औधिका एव लब्धिः-शेषा स्थित्यतिरिक्ता लब्धिः-प्राप्तिः

સેવન કરતા હૈ और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन
करता है । ऐसा यह प्रथम गम है ।

‘एवं णव वि गमा णेयन्वा’ इस प्रकटित प्रथमगम के जैसे ही
नौ गम जानना चाहिये-द्वितीय गम से लेकर ९ वें गम तक के आठ
गम प्रथम गम के जैसे ही समझना चाहिये-‘नवरं मज्झिल्लएसु
पच्छिल्लएसु तिसु वि गमएसु असुरकुमाराणं ठिइविसेसो जाणियव्वो’
पर विशेषता ऐसी है कि मध्य के जो तीन गम ४-५-६ हैं और अन्त
के जो तीन गम हैं ७-८-९ हैं इनमें असुरकुमारों की स्थिति के सम्बन्ध
में अन्तर है, मध्य के तीन गमों में असुरकुमारों की जघन्य और
उत्कृष्ट स्थिति दश हजार वर्ष की है तथा अन्त के तीन गमों में
साधिक सागरोपम है । ‘सेसा ओहिया चेव लद्धी’ पाकी का और सष
कथन इन गमों में प्रथम गम जैसा ही जानना चाहिये, कायसंबंध इन

છવ દેવગતિનું અને પૃથ્વીકાયિક ગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલાજ કાળ
સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે.

એ રીતે આ પહેલા ગમ કહ્યો છે.

‘एवं णव वि गमा णेयन्वा’ આ બતાવેલા પહેલા ગમ પ્રમાણે જ નવ
ગમેા સમજવા-બીજા ગમથી લઇને નવમા ગમ સુધીના આઠ ગમેા
પહેલા ગમ પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું. ‘नवरं मज्झिल्लएसु तिसु वि गम-
एसु असुरकुमाराणं ठिइविसेसो जाणियव्वो’ પરંતુ વિશેષપણું એ મધ્યના જે
૪-૫-૬ એ ત્રણ ગમેા છે અને છેલ્લા જે ૭-૮-૯ એ ત્રણ ગમેા છે. તેમાં
અસુરકુમારોની સ્થિતિના સંબંધમાં બુદ્ધા પણુ છે. મધ્યના ત્રણ ગમેામાં અસુ
રકુમારોની જઘન્ય સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની છે, તથા છેલ્લા ત્રણ ગમેામાં
સાધિક સાગરોપમ છે ‘सेसा ओहिया चेव लद्धी’ બાકીનું બીજું તમામ કથન
આ ગમેામાં પહેલા ગમ પ્રમાણે છે. તેમ સમજવું આ તમામ ગમેામાં

ઔધિકસદશી જ્ઞાતવ્યા, શેપમૌધિકા એવ લઙ્ઘિઃ—શેષા સ્થિત્યતિરિક્તા લઙ્ઘિઃ—
પ્રાપ્તિઃ ઔધિકસદશી જ્ઞાતવ્યા, શેપમૌધિકગમવદેવ વ્યાખ્યેયમિતિ ભાવઃ ।
'કાયસંવેદં ચ જાણિજ્ઞા' કાયસંવેદં ચ જાનીયાત્, તદેવાહ—'સન્વત્થ' इत्यादि ।
'સન્વત્થ દો ભવગ્રહણાં' સર્વત્ર ગમેષુ દ્વે એવ ભવગ્રહણે 'જાવ નવગમણ' યાવત્
નવગમણકે 'કાલાદેસેણં' કાલાદેશેન—કાલાપેક્ષયા, 'જહન્નેણં સાતિરેગં સાગરો-
વમં વાવીસાણ વાસસહસ્સેહિં અબ્બહિયં' જઘન્યેન સાતિરેકં સાગરોપમં દ્વાવિંશતિ-
વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકમ્ 'ઉત્ક્રોસેણં ત્રિ સાતિરેગં સાગરોપમં વાવીસાણ વાસસહસ્સેહિં
અબ્બહિયં' ઉત્કર્ષેણાપિ સાતિરેકં સાગરોપમં દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકમ્ ભવ-
દ્વયગ્રહણાદારભ્ય કાલાદેશપર્યન્તં દ્વિતીયાદિ નવસ્ત્રપિ ગમકેષુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં
દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રાધિકઃ સાતિરેકઃ સાગરોપમમાણઃ કાયસંવેદ ઇતિ ભાવઃ ।
'એવહ્યં જાવ કરેજ્ઞા' એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તમસુરકુમારગતિ
પૃથિવીગતિ ચ સેવેત એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ દેવગતૌ પૃથિવીગતૌ ચ ગમનાગમને
કુર્યાદિતિ કાયસંવેદરૂપશ્વરમો ગમ ઇતિ ૧ ॥સૂ. ૫॥

નાગકુમારેભ્યઃ સમુત્પાદયન્નાહ—'નાગકુમારેણં મંતે' इत्यादि ।

મૂળમ્—નાગકુમારેણં મંતે ! જે ભવિષ્ય પુઢવીકાઈએસુ ઉવ-
વજિજત્તણં એસ ચેવ વત્તવ્વયા જાવ ભવાદેસોત્તિ ણવરં ઠિઈ

સમસ્ત ગમો મેં દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ ઓર યાવત્ નૌવેં ગમ મેં
'કાલાદેસેણં' કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે ૨૨ હજાર વર્ષ અધિક
સાધિક સાગરોપમ રૂપ તથા 'ઉત્ક્રોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે મી ૨૨ હજાર
વર્ષ અધિક સાધિક સાગરોપમ રૂપ હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ જીવ અસુર
કુમાર દેવ કા જીવ-અસુર કુમાર ગતિ કા ઓર પૃથિવીકાયિક ગતિ
કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ વહ હસમેં ગમનાગ-
મન કરતા હૈ । એસા યહ કાયસંવેદ રૂપ અન્તિમ ગમ હૈ ॥સૂ. ૫॥

કાયસંવેદ યે લેવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. અને યાવત્ નવમા ગમમાં 'કાલા-
દેસેણં' કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ અધિક સાધિક
સાગરોપમ રૂપ તથા 'ઉત્ક્રોસેણં' ઉત્કૃષ્ટથી પણ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ અધિક
સાધિક સાગરોપમ રૂપ છે. આ રીતે આ જીવ અસુરકુમાર દેવનો જીવ અસુ-
રકુમાર ગતિનું અને પૃથ્વીકાય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ કાળ
સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ કાયસંવેદ રૂપ છેલ્લો
ગમ કહ્યો છે. ॥સૂ. ૫॥

जहन्नेणं दसवाससहस्साइं, उक्कोसेणं देसूणाइं दो पलिओव-
माइं। एवं अणुबंधो वि। कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससह-
स्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं देसूणाइं दो पलिओ-
वमाइं बावीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियाइं। एवं णव वि
गमगा असुरकुमारगमसरिसा णवरं ठिइं कालादेसं च जाणे-
ज्जा, एवं जाव थणियकुमाराणं। जइ वाणमंतरेहितो उवव-
ज्जंति, किं पिसायवाणमंतरेहितो उववज्जंति जाव गंधव्व
वाणमंतरेहितो उववज्जंति ? गोयसा ! पिसायवाणमंतरं जाव
गंधव्ववाणमंतरेहितो वि उववज्जंति। वाणमंतरदेवेणं भंते ! जे
भविए पुढवीकाइएसु० एएसिंपि असुरकुमारगमसरिसा नव
गमगा भाणियव्वा, णवरं ठिइं कालादेसं च जाणेज्जा, ठिई
जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पलिओवमं सेसं तहेव।
जइ जोइसियदेवेहितो उववज्जंति किं चंदविमाणजोइसिय-
देवेहितो उववज्जंति, जाव ताराविमाणजोइसियदेवेहितो
उववज्जंति ? गोयसा ! चंदविमाणं जाव ताराविमाणं जोइ-
सियदेवेहितो उववज्जंति। जोइसियदेवे णं भंते ! जे भविए
पुढवीकाइएसु० लद्धी जहा असुरकुमाराणं, णवरं एगा तेउलेस्सा,
पन्नत्ता, तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमं, ठिई जहन्नेणं
अट्ठभागपलिओवमं, उक्कोसेणं पलिओवमं वाससयसहस्स
अब्भहियं। एवं अणुबंधो वि। कालादेसेणं जहन्नेणं अट्ठभाग-
पलिओवमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेणं पलिओवमं वास-

सयसहस्सेणं वावीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियं एवइयं०१। एवं
 सेसा वि अट्ठ गमगा भाणियव्वा । णवरं ठिइं कालादेसं च
 जाणेज्जा ९ । जइ वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति किं कप्पोवग-
 वेमाणिय० कप्पाइय वेमाणिय०, गोयमा ! कप्पोवगवेमाणिय०
 णो कप्पाइयवेमाणिय० जइ कप्पोवगवेमाणिय० किं सोहम्म-
 कप्पोवगवेमाणिय० जाव अच्चुयकप्पोवगवेमाणिय० गोयमा !
 सोहम्मकप्पोवगवेमाणिय० ईसाणकप्पोवगवेमाणिय० णो
 सणकुमार० जाव णो अच्चुयकप्पोवगवेमाणिय० सोहम्म
 देवेणं भंते ! जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए, से णं
 भंते ! केवइयकालठिइएसु उववज्जेज्जा एवं जहा जोइसियस्स
 गमगो, णवरं ठिइं अणुबंधो य जहन्नेणं पलिओवमं उक्कोसेणं
 दो सागरोवमाइं । कालादेसेणं जहण्णेणं पलिओवमं अंतोमु-
 हुत्तमव्भहियं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं वावीसाए वाससहस्सेहिं
 अब्भहियाइं एवइयं कालं०१। एवं सेसा वि अट्ठ गमगा भाणि-
 यव्वा णवरं ठिइं कालादेसं च जाणेज्जा ९ । ईसाणदेवे णं भंते !
 जे भविए पुढवीकाइएसु० एवं ईसाणदेवेण वि णव गमगा
 भाणियव्वा । णवरं ठिइं अणुबंधो जहन्नेणं साइरेगं पलिओ-
 वमं उक्कोसेणं साइरेगाइं दो सागरोवमाइं, सेसं तं चेव सेवं
 भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सु० ६॥

॥ चउवीसइमसए दुवालसमो उदेसो समत्तो ॥

छाया—नागकुमारः खलु भदन्त ! यो भव्यः पृथिवीकायिकेषूत्पत्तुम् । स कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत एषैव वक्तव्यता यादद्ववादेश इति । नवर स्थितिर्जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कर्षेण देशोने द्वे पल्योपमे एवमनुबन्धोऽपि । कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण देशोने द्वे पल्योपमे द्वाविंशत्या वर्षसहस्रैरभ्यधिके, एवं नवापि गमका असुरकुमारगमसदृशाः, नवरं स्थितिं कालादेशं च जानीयात् एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम् १० । यदि वानव्यन्तरेभ्य उत्पद्यन्ते किं पिशाचवानव्यन्तरेभ्य उत्पद्यन्ते यावत् गन्धर्ववानव्यन्तरेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पिशाचवानव्यन्तरेभ्य उत्पद्यन्ते यावद् गन्धर्ववानव्यन्तरेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । वानव्यन्तरदेशः खलु भदन्त ! यो भव्यः पृथिवीकायिकेषूत्पत्तुम्, स खलु कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत एतेषामपि असुरकुमारगमसदृशाः नव गमका भणितव्याः । नवरं स्थितिं कालादेशं च जानीयात् ८ । स्थितिर्जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कर्षेण पल्योपमम्—शेषं तथैव ९ । यदि ज्योतिष्कदेवेभ्य उत्पद्यन्ते किं चन्द्रविमानज्योतिष्कदेवेभ्य उत्पद्यन्ते यावत् ताराविमानज्योतिष्कदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम । चन्द्रविमानज्योतिष्कदेवेभ्य उत्पद्यन्ते यावत् ताराविमानज्योतिष्कदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । ज्योतिष्कदेवः खलु भदन्त ! यो भव्यः पृथिवीकायिकेषूत्पत्तुम् स खलु कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत, लब्धिर्यथा असुरकुमाराणाम् नवरमेका तैजोलेइया प्रज्ञप्ता, त्रीणि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि नियमतः, स्थितिर्जघन्येन अष्ट भागपल्योपमम् उत्कर्षेण पल्योपमं वर्षशतसहस्राभ्यधिकम् । एवमनुबन्धोऽपि । कालादेशेन जघन्येन अष्ट भागपल्योपममन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम् उत्कर्षेण पल्योपमं वर्षशतसहस्रेण द्वाविंशत्या वर्षसहस्रैरभ्यधिकम् एतावन्तं यावत्कुर्यात् १ । एवं शेषा अपि अष्टगमका भणितव्याः । नवरं स्थितिं कालादेशं च जानीयात् ९ । यदि वैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते किं कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम । कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते नो कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते । यदि कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? किं सौधर्मकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते यावदच्युत कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! सौधर्मकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ईशानकल्पोपपन्नकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते नो सनत्कुमारदेवेभ्य उत्पद्यन्ते यावत् नो अच्युतकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते । सौधर्मदेवः खलु भदन्त ! यो भव्यः पृथिवीकायिकेषूत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत, एवं यथा ज्योतिष्कस्य गमकः । नवरं स्थितिनुरवन्धश्च

જઘન્યેન પલ્યોપમઃ, ઉત્કર્ષેણ દ્વે સાગરોપમે, કાલાદેશેન જઘન્યેન પલ્યોપમમ્
અન્તર્મુહર્તાભ્યધિકમ્ ઉત્કર્ષેણ દ્વે સાગરોપમે દ્વાવિંશત્યા વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકે ।
एतावन्तं कालं यावत् कुर्यात् ? । एवं शेषा अपि अष्ट गमका भणितव्याः नवरं
स्थितिं कालादेशं च जानीयात् ९ । ईशानदेवः खलु भदन्त ! यो भव्यः पृथि-
वीकायिकेऽप्युत्पत्तुम् स खलु कियत्कालस्थितिकेऽप्युत्पद्येत एवमीशानदेवेनापि नव-
गमका भणितव्याः नवरं स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन सातिरेकपल्योपमः उत्कर्षेण
सतिरेके द्वे सागरोपमे शेषतदेव भदन्त । तदेवं भदन्त । तदेवं भदन्त ! इति
याव द्विहरति ॥ सू० ६ ॥

॥ चतुर्विंशतितमे शतके द्वादशોद्देशकः समाप्तः ॥

टीકા—‘નાગકુમારે જાં મંતે !’ નાગકુમારઃ खलु भदन्त ! ‘जे भविष्य पुढवी-
काइएसु उववज्जित्तए’ यो भव्यः—समुत्पत्तियोग्यः पृथिवीकायिकेषु उत्पत्तुम् स खलु
कियत्कालस्थितिकपृथिवीकायिकेषु समुत्पद्यते इति प्रश्नः । भगवानाह ‘एस
चेव’ इत्यादि—‘एसचेव वक्तव्यता जाव भवादेशोत्ति’ एषैव वक्तव्यता यावद्भवादेश
इति, एषैव—असुरकुमारप्रकरणकथितैव वक्तव्यता सर्वाऽपि वक्तव्या कियत्पर्यन्तम-
सुरकुमारवक्तव्यता वक्तव्या तत्राह—‘जाव’ इत्यादि, ‘जाव भवादेशोत्ति’ यावद्भ-
वादेश इति, परिमाणादारभ्य कायसंवेधान्तगतभवादेशपर्यन्ता वक्तव्यता वर्णनीया

નાગકુમારે જાં મંતે ! જે ભવિષ્ય પુઢવીકાઈએસુ—ઈત્યાદિ

ટીકાર્થઃ—હે ભદન્ત ! નાગકુમારોં મેં સે આકર કે જો જીવ પૃથિવી
કાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં—વે કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે
પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘एस चेव
वक्तव्यता’ હે ગૌતમ ! જૈસી યહ વક્તવ્યતા અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં
કહી ગઈ હૈ વૈસી હી વક્તવ્યતા પૂરી ભવાદેશ તક યહાં પર કહની
ચાહિયે,—યહી વાત ‘जाव भवादेशोत्ति’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रदर्शित
की गई है । अर्थात् परिमाण से लेकर कायसंवेध के भवादेश तक

‘નાગકુમારે જાં મંતે ! જે ભવિષ્ય પુઢવીકાઈએસુ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ નાગકુમારોમાંથી આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકોમાંથી
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તેઓ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘एस चेव वक्तव्यता’
હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણેનું કથન અસુરકુમારોના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું
છે, એજ પ્રમાણેનું કથન પુરેપુરું ભવાદેશ સુધી અહિયાં કહેવું જોઈએ. એજ
વાત ‘जाव भवादेशोत्ति’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. અર્થાત્ પરિણા-
મથી લઇને કાયસંવેધના ભવાદેશ સુધી અસુરકુમાર પ્રકરણમાં કહેલ કથન

તત્ર કિયત્કાલસ્થિતિકપૃથિવીકાયિકેપૂત્પદ્યતે इत्यस्य प्रश्नस्य जघन्येन अन्त-
र्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कृष्टतो द्वारिंशतिवर्षसहस्रस्थितिकपृथिवीकायिकेषु समुत्पद्यते
इत्युत्तरम् । ते खलु नागकुमारजीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य
जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया वा असंख्येया वा इत्यु-
त्तरम् । तेषां नागकुमारजीवानां शरीराणि किं संहननानि इति प्रश्नस्य संहनन-
वर्जितानि किन्तु परिणमनयुक्तानि भवन्ति इत्युत्तरम्, तेषां जीवानां शरीराव
गाहना कियन्महतीति प्रश्नस्य तेषां शरीरं द्वित्रिधम् भवधारणीयम् उत्तरवैक्रियं च

કે અસુરકુમાર પ્રકરણ ગત વક્તવ્યતા પૂરી કરી પૂરી યહાં કહની
ચાહિયે, જબ એસા પ્રશ્ન પૂછા ગયા કિ-નાગકુમારોં મેં સે આકર કે જો
જીવ પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે કિનને કાલ કી સ્થિતિ વાલે
પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? તો ઇસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર યહી હૈં કિ
વે જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્તની સ્થિતિ વાલે પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકોં
મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ગૌતમ ને જબ એસા પૂછા કિ-વે નાગકુમાર
જીવ એક સમય મેં કિનને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? તો પ્રશ્નને ઉત્તરે યહી કહા
કિ હે ગૌતમ ! વે જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે
હૈં, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં
સંહનન દ્વાર કે પ્રશ્ન મેં ઉસકે શરીર કિસી બી સંહનન વાલે નહીં
હોતે હૈં । પરંતુ ફિર બી વે પરિણામ યુક્ત હોતે હૈં । અવગાહના દ્વાર

પુરે પુરે અહિં કહેલું બોલે. નાગકુમારેના સંબંધમાં જ્યારે એવું પૂછવામાં
આવ્યું કે-નાગકુમારેમાંથી આવેને બે જીવો. પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે, તેઓ કેટલા કાળથી સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ
પ્રશ્નનો જોર ઉત્તર છે કે-તેઓ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિવાળા
પૃથ્વીકાયિકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા
પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામીએ એવું પૂછ્યું કે-
તે નાગકુમાર જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્ત-
રમાં પ્રશ્નને ગૌતમસ્વામીને જોર કહ્યું કે હે ગૌતમ ! તેઓ જઘન્યથી એક
અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અને અસં-
ખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. સંહનન દ્વારના પ્રશ્નમાં તેઓના શરીરો કોઈ પણ
સંહનન વાળા હોતા નથી. પરંતુ તો પણ તેઓ પરિણામ વાળા હોય

તત્ર યત્ પ્રથમં તત્ જઘન્યેન અંગુલાસંખ્યેયભાગપ્રમાણકમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ સપ્તરત્નિ પરિમિતમ્ ઉત્તરવૈક્રિયશરીરં તુ જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયભાગપ્રમાણકમ્ ઉત્કૃષ્ટો યોજનશતસહસ્રપ્રમાણકમિત્યુત્તરમ્। તેષાં જીવાનાં શરીરં કીદૃશસંસ્થાન-વિશિષ્ટમિતિ પ્રશ્નસ્ય શરીરં દ્વિવિધં ભવધારણીયમ્ ઉત્તરવૈક્રિયં ચ તત્ર ભવધારણીયં સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતમ્ ઉત્તરવૈક્રિયં તુ અનેકવિધસંસ્થાનસંસ્થિતમિત્યુત્તરમ્ એવમેવ જ્ઞાનાજ્ઞાનયોગોપયોગસંજ્ઞાકપાયેન્દ્રિયસમુદ્ઘાતવેદનાવેદાદિકમપિ અસુર-કુમારપ્રકરણવદેવ અવગન્તવ્યમિતિ। યાવદ્ભવાદેગપર્યન્તં પૂર્વપ્રકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ। પૂર્વપ્રકરણાપેક્ષયા યદ્દેલક્ષણં તદ્દર્શયિતુમાહ—‘નવરં’ इत्यादि, ‘नवरं ठिई जहन्नेणं दसवाससहससाई’ नवरम्—केवलमेतावानेव भेदो यत् जघन्येन स्थितिर्दशवर्षसहस्रप्रमाणा, ‘उक्कोसेणं देवणाई दो पलिओवमाई’ उत्कर्षेण देशोने

કે પ્રશ્ન મેં उनके शरीर की अवधारणीय अवगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण होती है और उत्कृष्ट से सप्तरत्नि (सात हाथ) प्रमाण होती है, तथा उत्तर वैक्रिय शरीर की अवगाहना जघन्य से अंगुल के संख्यातवे भागप्रमाण होती है और उत्कृष्ट से एक लाख योजन प्रमाण होती है, संस्थान द्वार के प्रश्न में अवधारणीय शरीर का संस्थान समचतुरस्र होता है, तथा उत्तरवैक्रिय का संस्थान अनेक प्रकार का होता है। इसी प्रकार से असुरकुमार के प्रकरण के जैसे ज्ञान, अज्ञान, योग, उपयोग, संज्ञा, कषाय, ईन्द्रिय, समुदघात, वेदना और वेद आदि के प्रकरण भी अवादेश तक यहां कथित करना चाहिये, परन्तु पूर्व प्रकरण की अपेक्षा जो भिन्नता है उसे सूत्रकार ‘नवरं ठिई जहन्नेणं दसवाससहससाई, उक्कोसेणं

એ. અવગાહના દ્વાર સંબંધીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ ના શરીરની અવધાર-ણીય અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતણા ભાગ પ્રમાણ વાળી હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત રત્નિ (સાત હાથ) પ્રમાણવાળી હોય છે. તથા ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના સંખ્યાતયા ભાગ પ્રમાણની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ યોજન પ્રમાણની હોય છે. સંસ્થાન દ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં અવધારણીય શરીરનું સંસ્થાન સમચતુરસ્ર હોય છે તથા ઉત્તર વૈક્રિયનું સંસ્થાન અનેક પ્રકારનું હોય છે. એજ રીતે અસુરકુમારના પ્રકરણ પ્રમાણે જ્ઞાન, અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ સંજ્ઞા, કષાય, ઇન્દ્રિય, સમુદ્ઘાત, વેદના અને વેદ વિગેરે પ્રકરણો પણ અવાદેશ સુધી અહિયાં કહી દેવા જોઈએ પરંતુ પહેલાના પ્રકરણ કરતાં જે જુદાપણુ છે તે સૂત્રકાર ‘નવર’

દ્વે પલ્યોપમે, દેશોનદ્વિપલ્યોપમાત્મિકા ઉત્કૃષ્ટતઃ સ્થિતિઃ પૂર્વપ્રકરણે જઘન્યતો
 દશવર્ષસહસ્રાત્મિકા ઉત્કૃષ્ટતો દેશોનદ્વિપલ્યોપમા સ્થિતિરિતિ ભવત્યેવ પૂર્વાપેક્ષયા
 વૈલક્ષણ્યમિતિ । ‘અં અણુવંધો વિ’ એવં સ્થિતિવદેવ અણુવંધોઽપિ જઘન્યેન દશવર્ષ-
 સહસ્રાત્મકઃ, ઉત્કૃષ્ટતો દેશોનદ્વિપલ્યોપમાત્મક ઇતિ કાયસંવેધસ્તુ ભવાપેક્ષયા
 પૂર્વપ્રકરણવદેવ દ્વિમનગ્રહણપ્રમાણકઃ, ‘કાલાદેસેનં જહન્નેનં દસવાસસહસ્રાઈ
 અંતોમુહુત્તમવ્મહિયાઈ’ કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્ત-
 મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ ‘ઉત્ક્રોસેનં દેસૂગાઈં દો પલિઓવમાઈં વાવીસાણ વાસસહસ્રેર્હિ
 અવ્મહિયાઈં’ ઉત્કર્ષેન દેશોને દ્વિપલ્યોપમે દ્વાવિંશત્યા વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકે, કાલા-
 પેક્ષયા જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકદશવર્ષસહસ્રાત્મકઃ કાયસંવેધઃ, ઉત્કૃષ્ટતો
 દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રાધિકદેશોનદ્વિપલ્યોપમાત્મકઃ કાયસંવેધ ઇતિ ભાવઃ । । ‘અં

દેસૂગાઈં દો પલિઓવમાઈં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરતે હૈં-હસસે
 ઉન્હોને યહ કહા હૈ કિ નાગકુમારોં કી સ્થિતિ જઘન્ય સે દશ હજાર
 વર્ષ કી હૈ પર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ કુછ કમ દો પલ્યોપમ કી હૈ, પૂર્વ પ્રકરણ
 મેં યદ્યપિ જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ, પર ઉત્કૃષ્ટ
 સ્થિતિ સાતિરેક સાગરોપમ કી કહી ગઈ હૈ, પર યહાં એસી નહીં કહી
 ગઈ હૈ, યહાં તો વહ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ કુછ
 કમ દો પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । ‘અં અણુવંધો વિ’ સ્થિતિ કે
 જૈસા હી યહાં અણુવંધ હૈ । તથા કાયસંવેધ ભવ હી અપેક્ષા પૂર્વ
 પ્રકરણ કે જૈસે હી દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ, અં કાલ કી
 અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે, એક અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષ કા હૈ
 ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ હજાર વર્ષ અધિક દેશોન દ્વિપલ્યોપમાત્મક હૈ,

‘ઠિઈ જહન્નેનં દસવાસસહસ્રાઈં’ ઉત્ક્રોસેનં દેસૂગાઈં દો પલિઓવમાઈં’ ઇત્યાદિ
 સૂત્ર પાઠથી બતાવેલ છે. આ સૂત્રથી તેઓએ એ સમજાવ્યું છે કે-નાગકુમા-
 રોની સ્થિતિ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટથી તે કંઈક
 ઓછી બે પલ્યોપમની છે. પહેલાના પ્રકરણમાં બે કે જઘન્ય સ્થિતિ દસ
 હજાર વર્ષની દેહોમાં આવી છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાતિરેક કંઈક વધારે
 સાગરોપમની કહી છે પરંતુ અહિયાં તે પ્રમાણે કહ્યું નથી. અહિયાં તો તે
 જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક ઓછી બે પલ્યોપમની કહી
 છે. ‘અં અણુવંધો વિ’ સ્થિતિના કથન પ્રમાણે અહિયાં અણુવંધનું કથન પણ
 સમજવું તથા કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાથી પહેલા પ્રકરણ પ્રમાણે જ છે.
 એટલે કે ભવની અપેક્ષાથી બે ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. અને
 કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક દસ

પર્યન્તં સર્વમપિ પરિયાણોત્પાદાદિકં જ્ઞાતવ્યમ્ । હ ચાવત્પદેન સુવર્ણકુમારાદીનાં સર્વેષાં ગ્રહણં ભવતીતિ ભવનપતિવક્તવ્યતા ।

અથ વાનવ્યન્તરદેવાનુત્પાદયિતુમાહ—‘જહ વાણમંતરેહિંતો’ इत्यादि । ‘जह वानमंतरेहिं तो उववज्जंति’ यदि वानव्यन्तरेभ्य आगत्य पृथिवीकायिकेषूत्पद्यन्ते, ‘किं पिप्सायवाणमंतरेहिं तो उववज्जंति’ किं पिशाचवानव्यन्तरेभ्यः सकाशादागत्योत्पद्यन्ते अथवा ‘जाव गंधव्ववाणमंतरेहिं तो उववज्जंति यावद्गन्धर्ववानव्यन्तरेभ्य आगत्य पृथिवीकायिकेषु समुत्पद्यन्ते ? अत्र यावत्पदेन—भूत—यक्ष—राक्षस—किन्नर—किंपुरुष—महोरगाणां ग्रहणं भवति इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘पिप्सायवाणमंतरेहिं तो उववज्जंति’ पिशाचवानव्यन्तरेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते तथा—‘जाव गंधव्ववाणमंतरेहिं तो वि उववज्जंति’ यावद्

કા પ્રકરણ જાનના ચાહિયે, યહાં યાવત્પદ સે સુવર્ણકુમાર આદિકોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । એસી યહ ભવનપતિ કી વક્તવ્યતા હૈ,

અથ વાનવ્યન્તરોં કી વક્તવ્યતા કહતે હૈ—‘જહ વાણમંતરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ यदि वानव्यन्तरों में से आकरके जीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होते हैं तो ‘किं पिप्सायवाणमंतरेहिं तो उववज्जंति जाव गंधव्ववाणमंतरेहिं तो उववज्जंति’ क्या वे पिशाच वानव्यन्तरों से आकरके पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होते हैं या यावत् गन्धर्वों से आकरके पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होते हैं ? यहां यावत्पद से भूत, यक्ष, राक्षस, किन्नर, किंपुरुष और महोरग इनका ग्रहण हुआ है । इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम । ‘पिप्सायवाणमंतरेहिं तो उववज्जंति जाव गंधव्ववाणमंतरेहिं तो वि उववज्जंति’

ભુનું કથન પણ સમજવું અહિયાં યાવત્પદથી સુવર્ણકુમાર વિગેરેને ગ્રહણ કર્યા છે. આ પ્રમાણે આ ભવનપતિ સંબંધીનું કથન છે ‘જહ વાણમંતરે હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ એ વાનવ્યન્તરોમાંથી આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે। ‘કિં પિપ્સાયવાણમંતરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ ગંધવ્વવાણમંતરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું તેઓ પિપ્સાય બતિના વાનવ્યંતરોમાંથી આવીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા યાવત્ ગંધર્વોમાંથી આવીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિયાં યાવત્પદથી ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિંનર, કિપુરુષ અને મહોરગોનું ગ્રહણ થયું છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ । ‘પિપ્સાયવાણમંતરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ ગંધવ્વ-

ગન્ધર્વવાનવ્યન્તરેભ્યોઽપિ આગત્ય સમુત્પન્નન્તે इति। ‘વાળમંતરદેવે ણં મંતે’ વાનવ્યન્તરદેવઃ સ્વલુ મદન્ત । ‘જે મધિષ્ પુઠ્ઠવીકાઙ્ગસુ ઉવવજ્જિત્તણ્’ યો મધ્યઃ પૃથિવી કાયિકેષૂત્પન્નમ્, સ સ્વલુ મદન્ત । કિયત્કાલસ્થિતિકપૃથિવીકાયિકેષૂત્પન્નચતે इति પ્રશ્નઃ । મગધાનાહ—‘एषिं पि’ इत्यादि, ‘एषिं पि असुरकुमारगमगसरिसा नव गमगा भाणियव्वा’ एतेषां वानव्यन्तरदेवानामपि अनुरकुमारगमकसदृशा नव गमका सणितव्याः, यथाऽअसुरकुमारानाश्रित्य नव गमकाः कथिता स्तथा वानव्यन्तर देवानाश्रित्यापि नव गमका वक्तव्याः, वानव्यन्तरदेवेभ्य आगत्य कियत्कालस्थितिक पृथिवीकायिकेषूत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितिकेऽन्यकृत्वो द्वावि-

पिशाचवाव्यन्तरों से भी आकरके जीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होते हैं । यावत् गंधर्ववानव्यन्तरों से भी आकर के जीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होते हैं । अब गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—‘वाणमंतर देवे णं मंते ! जे भविष पृढवीकाङ्गसु उववज्जित्तण्’ हे भदन्त ? वानव्यन्तर देव जो पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होने के योग्य हैं वे कितने काल की स्थितिवाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रश्नु गौतम से कहते हैं—‘एषिं पि असुरकुमारगमगसरिसा नव गमगा भाणियव्वा’ हे गौतम । इस सम्बन्ध में भी—वानव्यन्तर देवों के सम्बन्ध में किये गये इस प्रश्न के उत्तर में भी—असुरकुमारों के जैसे नौ गमक कहे गये हैं वैसे ही नौ गमक यहां पर भी कहना चाहिये, अर्थात् वानव्यन्तर देवों से आकरके जीव कितने काल की

वाणमंतरेहिंता वि उववज्जति’ पिशाच वानव्यन्तरોभांથી આવીને જીવ પૃથિવ-કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ ગંધર્વવાનવ્યન્તરોમાંથી પણ આવીને જીવ પૃથ્વીકાયિકોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—વાળમંતરદેવે ણં મંતે ! જે મધિષ્ પુઠ્ઠવીકાઙ્ગસુ ઉવવજ્જિત્તણ્’ હે ભગવન્ વાનવ્યન્તર દેવ જે પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તેઓ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘एषिं पि असुरकुमारगमसरिसा नव गमगा भाणियव्वा’ હે ગૌતમ । આ સંબંધમાં પણ—એટલે કે વાનવ્યન્તર દેવોના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પણ અસુરકુમારોના ગમેાની માફક જ નવ ગમેા કહ્યા છે. અર્થાત્ જેવી રીતે અસુરકુમારોના નવ ગમેા કહ્યા છે તેજ પ્રમાણે આ વાનવ્યન્તરોના પણ નવ ગમેા અહીંયાં કહી દેવા. અર્થાત્ વાનવ્યન્તર દેવોમાંથી

શતિવર્ષ સવસ્રસ્થિતિકેષુ સમુત્પદ્યન્તે इत्युत्तरम् एवं वानव्यन्तरदेवेभ्य आगत्य पृथिवीकायिकेष्वत्पित्सवो जीवा एकसमये कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः जघन्यत एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता वा असंख्याता वा समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् एवं क्रमेण संपूर्णमसुरकुमारप्रकरणमत्रानुકર્पणीयम् । असुरकुमारप्रकरणापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदर्शयति 'नवरं' 'णवरं ठिइं कालादेसं च जाणेज्जा' नवरम् स्थितिं कालादेशं च भेदेन जानीयात् स्थितौ कायसंवेधे च भिन्नताऽवगन्तव्या तत्र स्थितौ असुरकुमारप्रकरणापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयितुमाह—'ठिइं जहन्नेणं इत्यादि, 'ठिइं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं' स्थितिर्जघन्येन दशवर्षसहस्राणि जघन्यतः स्थितिर्दशवर्षसहस्रात्मिकेत्यर्थः 'उक्कोसेणं पलिओवमं' उत्कर्षेण पत्योप-

સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર એસા હૈ કિ વે જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિવાલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ઇત્યાદિ । હસી પ્રકાર સે વાનવ્યન્તર દેવોં સે આકરકે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશુ ગૌતમ સે કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસી ક્રમ સે સમ્પૂર્ણ અસુરકુમાર પ્રકરણ યહાં લગાના ચાહિયે, પરન્તુ અસુરકુમાર પ્રકરણ કી અપેક્ષા જો હસ પ્રકરણ મેં ભિન્નતા હૈ વહ હસ પ્રકાર સે હૈ—'ણવરં ઠિઈં કાલાદેસં ચ જાણેજ્જા' યહાં સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ મેં ભિન્નતા હૈ—'ઠિઈં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં' સ્થિતિ યહાં જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણં પલિઓવમં' ઉત્કૃષ્ટ સે એક

આવીને જીવ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે—જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિ વાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે વાનવ્યન્તર દેવોમાંથી આવીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય જીવ એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે પુરેપુરું અસુરકુમારનું પ્રકરણ અહિયાં કહેલું જોઈએ. પરંતુ અસુરકુમારના પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં જુદાપણું છે, તે આ પ્રમાણેનું છે. 'ણવરં ઠિઈં કાલાદેસં ચ જાણેજ્જા' આ પ્રકરણમાં સ્થિતિ અને કાયસંવેધમાં જુદાપણું છે. 'ઠિઈં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં' અહિયાં સ્થિતિ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની અને 'ઉક્કોસેણં પલિઓવમં'

મન્ અસુરકુમારપ્રકરણે જઘન્યતઃ સ્થિતિર્દશવર્ષસહસ્રાત્મિકા ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિ-
રેકસાગરોપમા इह तु स्थितिर्जघन्यतो दशवर्षसहस्रात्मिका उत्કृષ્ટतઃ પલ્યોપમે
ત્યેતાવાનેવ ભેદ ઉભયોઃ પ્રકરણયોરિતિ । ‘સેસં તદેવ’ શેપમ્-સ્થિત્યતિરિક્તં
સર્વમપિ તથૈવ-અસુરકુમારપ્રકરણપઠિતમેવેતિ ભાવઃ ।

અથ જ્યોતિષ્કદેવાન્નુત્પાદયિતુમાહ-‘જહ જોહસિયદેવેહિંતો’ इत्यादि, ‘जह-
जोहसियदेवेहिंतो उववज्जंति’ हे भदन्त ! यदि ज्योतिष्कदेवेभ्य आगत्य पृथि-
वीकायिकेपूत्पचन्ते तदा-‘किं चंद्रविमाणजोहसियदेवेहिंतो उववज्जंति’ किं
चन्द्रविमानज्योतिष्कदेवेभ्य आगत्योत्पचन्ते अथवा-‘जाव ताराविमाणजोह-
सियदेवेहिंतो उववज्जंति’ यावत् ताराविमानज्योतिष्कदेवेभ्य आगत्योत्प-

પલ્યોપમ કી હૈ, અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં એસી સ્થિતિ નહીં હૈ, વહાં
તો યદ્યપિ સ્થિતિ જઘન્ય સે દશહજાર વર્ષ કી હૈ, પરન્તુ ઉત્કૃષ્ટ સે
વહ સાતિરેક એક સાગરોપમ કી હૈ, હસ પ્રકાર અસુરકુમાર કે પ્રકરણ
ગત સ્થિતિ કી અપેક્ષા હસ પ્રકરણગત સ્થિતિ મેં અન્તર આતા હૈ, ‘સેસં
તદેવ’ સ્થિતિ સે અતિરિક્ત ઓર સચ કથન અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં કહે
ગયે અનુસાર હી હૈં, અબ જ્યોતિષ્કદેવોં કી વક્તવ્યતા કહતે હૈ-‘યહાં
ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં ‘જહ જોહસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે
ભદન્ત ! યદિ જ્યોતિષ્કદેવોં સે આકર કે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં
તો ‘કિં ચંદ્રવિમાણજોહસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા વે ચન્દ્રવિમાણ જ્યો-
તિષ્કોં સે આકરકે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં’ અથવા-‘જાવ તારાવિમાણજોહ-
સિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ યાવત્ તારાવિમાણ જ્યોતિષ્કોં સે આકરકે

ઉત્કૃષ્ટથી એક પલ્યોપમની છે અસુરકુમારના પ્રકરણમાં તેઓની સ્થિતિ
જઘન્યથી હસ હજાર વર્ષની કહી છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે સાતિરેક-કંઈક વધારે
એક સાગરોપમની કહી છે. આ રીતે અસુરકુમારના પ્રકરણમાં કહેલ સ્થિતિની
ખાખંતમાં જુદાપણુ આવે છે. ‘સેસં તદેવ’ સ્થિતિના કથન શિવાયનું ‘આકીનું’
તમામ કથન અસુરકુમારના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. હવે ગૌતમસ્વામી
પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે ‘જહ જોહસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ ને
દેવસવ ન્યોતિષિક દેવોમાંથી આવીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો
‘કિં ચંદ્રવિમાણજોહસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું તેઓ ચંદ્રવિમાણ ન્યોતિષિક
દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ‘જાવ તારાવિમાણજોહસિય-
દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ યાવત્ તારા વિમાણ ન્યોતિષિક દેવોમાંથી આવીને ત્યાં

ઘન્ટે इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चंद्र-
विमाण०’ चन्द्रविमानज्योतिष्कदेवेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते तथा—‘जान्
ताराविमाण०’ यावत्ताराविमानज्योतिष्कदेवेभ्योऽपि आगत्य ते जीवाः
पृथिवीकायिकेषु समुत्पद्यन्ते ‘जोहसियदेवे णं भंते !’ ज्योतिष्कदेवः खलु भदन्त !
‘जे भविण् पुढवीकाइएसु’ यो भव्यः पृथिवीकायिकेषु उत्पत्तुम् स खलु भदन्त !
क्रियत्कालस्थितिकेषु पृथिवीकायिकेषूत्पद्यते इति प्रश्नः, भगवानाह—‘लद्धी
जहा असुरकुमाराणं’ लब्धिः—परिमाणसंज्ञनादीनां प्राप्त्यवस्थेत्यर्थः यथा—
असुरकुमाराणाम् यथाऽअसुरकुमाराणां परिमाणादिविषयका नव गमकाः कथिता
स्तथैव—तेनैव प्रकारेण इहापि—ज्योतिष्कदेवाधिकारेऽपि सर्वं परिणामोत्पादादिकं
वक्तव्यमिति परन्तु पूर्वप्रकरणापेक्षया इदमत्र वैलक्षण्यम् तदेव दर्शयति ‘नवरं’

वहाँ उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम !
‘चंद्र विमाण०, तारा विमाण०’ चन्द्रविमान ज्योतिष्को से भी आकरके
देव जीव वहाँ उत्पन्न होते हैं और यावत् ताराविमान ज्योतिष्को
से भी आकरके वहाँ उत्पन्न होते हैं । अब पुनः गौतम प्रभु से पूछते
हैं—‘जोहसियदेवे णं भंते ! जे भविण् पुढवीकाइएसु०’ हे भदन्त ! जो
ज्योतिष्क देव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होने के योग्य है वह कितने
काल की स्थिति वाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘लद्धी जहा असुरकुमाराणं’ हे गौतम ! जिस
प्रकार से असुरकुमार के प्रकरण में परिमाण आदि विषयक नौ गम
कहे गये हैं उसी प्रकार से यहां पर भी—ज्योतिष्क देवों के अधिकार

ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ !
‘ચંદ્રવિમાણ૦ તારાવિમાણ૦’ ચંદ્રવિમાન જ્યોતિષ્ક દેવોમાંથી આવીને જીવ
ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને યાવત તારાવિમાન જ્યોતિષ્ક દેવોમાંથી પણ
આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—‘જોહસિયદેવે ણં ભંતે ! જે ભવિણ્
પુઢવીકાઇસુ૦’ હે ભગવન્ જે જ્યોતિષ્ક દેવો પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય હોય તેઓ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘લદ્ધી જહા અસુરકુમારાણં’ હે ગૌતમ !
જે રીતે અસુરકુમારોના પ્રકરણમાં પરિમાણ વિગેરે વિષય સંબંધી નવગમો
કહેવામાં આવ્યા છે, એજ રીતે અહિયાં પણ—અર્થાત્ આ જ્યોતિષ્ક દેવોના
પ્રકરણમાં પણ—પરિમાણ ઉત્પાત, વિગેરે તમામ કથન કહેવું જોઈએ. પરંતુ

હત્યાદિ, 'નવરં ઇમા તેઝલેસ્સા પ્વનન્તા' નવરમ્-કેવલમ્ એકા તેજોલેશ્યા પ્રવ્રજ્ઞા અસુરકુમારપ્રકરણે ચતસ્રો લેશ્યાઃ પ્રતિપાદિતાઃ, ય્યોતિષ્કદેવપ્રકરણે તુ એકૈવ તેજોલેશ્યેતિ ભવત્યેવોભયાંવૈલક્ષણ્યમિતિ । 'તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમં' ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ મત્યાદીનિ તથા ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મત્યજ્ઞાનાદીનિ નિયમતઃ, ય્યોતિષ્કદેવે અસંજ્ઞિનો જીવસ્ય ઉત્પત્તિર્ન ભવતિ સંજ્ઞિન શ્રોતપચન્તે તેષામુત્પત્તિ-સમયે એવ સમ્યગ્દષ્ટેઃ સત્ત્વાત્ ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ મત્યાદીનિ સંભવન્તિ તદિતરેષાં તુ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મત્યજ્ઞાનાદીનિ ભવન્તિ ઇતિ । 'ઠિર્ઠિ જહન્નેણં અદ્વભાગપલિઓવમં' સ્થિતિર્જગન્ન્યેન અષ્ટભાગપલ્યોપમમ્ પલ્યોપમસ્ય અષ્ટમો ભાગઃ અષ્ટ ભાગઃ, સ મેં મી-સઘ પરિમાણ ઉત્પાન આદિ કહના ચાહિયે, પરન્તુ પૂર્વપ્રકરણ કી અપેક્ષા જો હસ પ્રકરણ મેં ભિન્નતા હૈ વહ 'નવરં ઇમા તેઝલેસ્સા પ્વનન્તા' હસ પ્રકાર સે હૈ, યહાં એક તેજોલેશ્યા હી કહી ગઈ હૈ, તવ કિ અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં લેશ્યાદ્વાર મેં ચાર લેશ્યાઈ કહી ગઈ હૈ । યહાં 'તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમં' મત્યાદિક ત્રીન જ્ઞાન ઔર મત્યજ્ઞાન આદિ ત્રીન અજ્ઞાન નિયમ સે હોતે હૈ, ક્યોં કિ ય્યો-તિષ્ક દેવ મેં અસંજ્ઞી જીવ કી ઉત્પત્તિ નહીં હોતી હૈ, સંજ્ઞી જીવ કી હી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ, હસલિયે ડનમેં ઉત્પત્તિ કે સમય મેં હી સમ્યગ્દષ્ટિ કા સદ્ભાવ હો જાતા હૈ, અતઃ ડનકે ત્રીન જ્ઞાન નિયમ સે કહે ગયે હૈ ઔર ડનસે ભિન્ન કે મત્યજ્ઞાન આદિ ત્રીન અજ્ઞાન નિયમસે કહે ગયે હૈ । 'ઠિર્ઠિ જહન્નેણં અદ્વભાગપલિઓવમં' સ્થિતિ જગન્ન્ય સે યહાં પલ્યોપમ કે આઠવેં ભાગ પ્રમાણ હૈ-અર્થાત્ એક પલ્ય કે આઠવેં ભાગ રૂપ

અસુરકુમારોના પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં જે જુદા પણું છે તે 'નવરં ઇમા તેઝલેસ્સા પ્વનન્તા' આ પ્રમાણેની છે. આ ય્યોતિષ્ક દેવોને એક તેજોલેશ્યા જ કહી છે. અને અસુરકુમાર પ્રકરણમાં લેશ્યાદ્વારમાં ચાર લેશ્યાઓ કહી છે. જ્ઞાનદ્વારમાં અહિયાં 'તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમં' મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન તથા મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. કેમકે ય્યોતિષ્કદેવોમાં અસંજ્ઞી જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી. કેવળ સંજ્ઞી જીવોની જ ઉત્પત્તિ થાય છે. તેથી તેઓમાં ઉત્પત્તિના સમયે જ સમ્યગ્ દષ્ટિનો સદ્ભાવ હોય છે. જેથી તેઓને ત્રણ જ્ઞાન કહ્યા છે. અને તેથી જુદાને મતિઅજ્ઞાન વિગેરે ત્રણ અજ્ઞાનો કહ્યા છે. 'ઠિર્ઠિ જહન્નેણં અદ્વભાગપલિઓવમં' સ્થિતિ જગન્ન્યથી અહિયાં પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણની કહી છે. અર્થાત્-એક પલ્યના આઠમાં ભાગ રૂપ છે.

एव अवयवे समुदायोपचारादष्टभागपल्योपमम् इदं च तारकदेवदेवीराश्रित्य उक्तम्
तेषामेव एतादृशायुष्कत्वादिति । ‘उक्कोसेणं पलिओवमं वाससयसहस्सअब्भहियं’
उत्कर्षेण पल्योपमं वर्षशतसहस्राभ्यधिकम् एकलक्षवर्षाधिकमेकं पल्योपममि-
त्यर्थः तथा च जघन्यतः पल्योपमस्याष्टमो भागः उत्कृष्टत एकलक्षवर्षाधिकपल्यो-
पमात्मिका स्थितिर्भवति । इदं च चन्द्रविमानदेवानधिकृत्य प्रोक्तमिति । ‘एवं
अणुबंधो वि’ एवमनुबन्धोऽपि एवम्—स्थितिर्वदेव अनुबन्धोऽपि जघन्यतः पल्यो-
पमस्याष्टमो भागः उत्कृष्टतो लक्षवर्षाधिकैकपल्योपमरूपो भवतीत्यर्थः । कायसंवेध-
स्तु भवापेक्षया भवद्वयग्रहणात्मकः, ‘कालादेसेणं जहन्नेणं अट्टभागपलिओवमं
अंतोमुहुत्तमब्भहियं’ कालादेशेन कालापेक्षया जघन्यतोऽष्टभागपल्योपमः अन्तर्मुहू-

है, सूत्र में जो ‘अट्टभागपलिओवमं’ ऐसा कहा गया है वह अवयव
में समुदाय के उपचार से कहा गया है सो ऐसा यह कथन तारक देव
की देवियों को आश्रित करके कहा है, क्योंकि वे ही ऐसी अयुवाली
होती हैं। ‘उक्कोसेणं पलिओवमं वाससयसहस्सअब्भहियं’ तथा
उत्कृष्ट से स्थिति एक लाख वर्ष अधिक एक पल्योपम की है, इस
प्रकार की उत्कृष्ट स्थिति का कथन चन्द्रविमान के देवों को लेकर
किया गया है, ‘एवं अणुबंधो वि’ स्थिति के अनुसार अनुबन्ध भी जघ-
से एक पल्य के आठवें भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट से एक लाख वर्ष
अधिक एक पल्योपम प्रमाण है, कायसंवेध यहां भव की अपेक्षा दो
भवों को ग्रहण करने रूप है, और काल की अपेक्षा वह ‘जहन्नेणं
अट्टभागपलिओवमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं’ जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त

સૂત્રમાં જે ‘અટ્ટભાગપલિઓવમં’ એવું કહેવામાં આવ્યું છે. તે અવયવમાં સમુ-
દાયના ઉપચારથી કહેલ છે. તે આવી રીતનું આ કથન તારક દેવીની દેવી-
યોને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે તેઓજ આ પ્રકારના આયુવાળીયો
હોય છે. ‘ઉક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસ્સ અબ્ભહિયં’ તથા ઉત્કૃષ્ટથી સ્થિતિ
એક લાખ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમની છે. આ રીતની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું
કથન ચંદ્રવિમાનના દેવોને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. ‘એવં અણુબંધો વિ’
સ્થિતિના કથન પ્રમાણે અનુબંધ પણ જઘન્યથી એક પલ્યના આઠમા ભાગ
પ્રમાણનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમ પ્રમાણનો
છે. કાયસંવેધ અહિંયાં ભવની અપેક્ષાથી જે ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ કહેલ
છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે ‘જહન્નેણં અટ્ટભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તમબ્ભહિયં’
જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક પલ્યના આઠમા ભાગ પ્રમાણનો છે. અને

ત્રીશ્યધિકઃ, 'ઉક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસ્સેણં વાવીસાણ વાસસહસ્સેહિં અબ્બહિયં' ઉત્કર્ષેણ પલ્યોપમો વર્ષશતસહસ્ત્રેણ દ્વાવિંશત્યા વર્ષસહસ્રૈશ્વા-
શ્યધિકઃ, દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રાધિકલક્ષોત્તરૈકપલ્યોપમઃ કાલાપેક્ષયોત્કૃષ્ટતઃ
કાયસંવેધ ઇતિ । 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत्कुर्यात् एताव-
त्कालपर्यन्तं ज्योतिष्कदेवगतिं पृथिवीगतिं च सेवेत तथा एतावदेव कालपर्यन्तं
ज्योतिष्कदेवगतौ पृथिवीगतौ च गमनागमने कुर्यादिति ? । 'एवं सेसावि
अद्वगमगा भाणियव्वा' एवम्-उपरोक्तदर्शितक्रमवत् शेषाः-प्रथमगमातिरिक्ता
अपि अष्टौ गमकाः भणितव्याः, तथा चासुरकुमारप्रकरणवदेव ज्योतिष्कप्रकरण-
मपि नवगमकान्वितं ज्ञातव्यमिति भावः । 'णवरं ठिं कालादेसं च जाणेज्जा'

અધિક પલ્પકે આઠવેં ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસ્સેણં વાવીસાણ વાસસહસ્સેહિં અબ્બહિયં' ઉત્કૃષ્ટ સે વહ એક લાખ પાઈસ હજાર વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમ પ્રમાણ હૈ, 'एवइयं जाव करेज्जा' હસ પ્રકાર વહ જ્યોતિષ્ક દેવજ્યોતિષ્ક રૂપ દેવ ગનિ કા ઓર પૃથિવીકામિક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઉસમેં ફતને હી કાલ તક વહ ગમનાગમન કરતા હૈ । 'एवं सेसा वि अद्वगमगा भाणियव्वा' ઉપરોક્ત દર્શિત ક્રમાનુસાર શેષ ગમ મી-પ્રથમ ગમ કે સિવાય બાકી કે આઠ ગમ મી કહના ચાહિયે, તથા ચ અસુરકુમાર પ્રકરણ કે જૈસા હી જ્યોતિષ્ક દેવ કા નૌ ગમકોં સે અન્વિત પ્રકરણ મી જાનના ચાહિયે, પરન્તુ અસુરકુમાર પ્રકરણોક્ત સ્થિતિ સ્થાન ઓર કાયસંવેધ કી અપેક્ષા યહાં કે સ્થિતિ સ્થાન મેં ઓર કાયસંવેધ મેં ભિન્નતા

ઉક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસ્સેણં વાવીસાણ વાસસહસ્સેહિં અબ્બહિયં' ઉત્કૃષ્ટથી તે એક લાખ ૨૨ બારીસ હજાર વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમનો છે. એવઇયં જાવ કરેજ્જા' આ રીતે તે જ્યોતિષ્ક દેવ ૩૫ ૭૫ તે જ્યોતિષ્ક દેવગતિનું અને પૃથ્વીકાયની ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન -અવર જવર કરે છે. 'एवं सेसा वि अद्वगमगा भाणियव्वा' ઉપર બતાવેલા ક્રમ પ્રમાણે પહેલા ગમ શિવાય બાકીના બીજા આઠ ગમે પછી સમજી લેવા. તથા અસુરકુમારના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ જ્યોતિષ્ક દેવનું પ્રકરણ પણ એજ પ્રમાણેના નવ ગમેવાળું સમજવું પરંતુ અસુરકુમારના પ્રકરણમાં કહેલ સ્થિતિ-સ્થાન અને કાયસંવેધ કરતાં અહિંના પ્રકરણમાં સ્થિતિ-સ્થાન અને કાયસંવેધમાં જુદા પણ આવે છે. જે ઉપર આવેલ સૂત્ર

નવરં સ્થિતિં કાલાદેશં ચ ભિન્નતયા જાનીયાત્ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સ્થિતિં તથા જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સૂત્રપદર્શિતક્રમેણ કાલાદેશમપિ જાનીયાદિતિ ભાવઃ ।

અથ વૈમાનિકેભ્ય ઉત્પાદયન્નાહ-‘જહ વેમાણિય’ ઇત્યાદિ, ‘જહ વેમાણિય દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! યદિ પૃથિવીકાયિકા જીવા વૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા-‘કિં કપ્પોવગવેમાણિયદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં કલ્પોપપન્નક-વૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા-‘કપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ કલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ ‘ગોયમા’

હૈ । જો ડપર મેં સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કી જા ચુકી હૈ । અર્થાત્ અસુરકુમારોં કી અનેક પ્રકરણ મેં સ્થિતિ જઘન્ય સે દસ હજાર વર્ષ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક સાગરોપમ કી કહી ગઈ હૈ તથા કાયસંવેધ ભવ કી અપેક્ષા દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ ઓર કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ હજાર વર્ષ અધિક સાધિક સાગરોપમ કા કહા ગયા હૈ, પર યહાં એસા નહીં કહા ગયા હૈ, યહાં તો ઇસસે યે દોનોં દ્વાર ભિન્ન કહે ગયે હૈં । અતઃ ઇન સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ સે ભિન્ન ઓર સઘ દ્વારોં કા કથન અસુર-કુમાર પ્રકરણ મેં કહે ગયે અનુસાર હી હૈ એમા જાનના ચાહિયે, ઇસી લિયે આઠ ગમકોં કે કથન કો અસુરકુમાર પ્રકરણ કે જૈસા કહા ગયા હૈ । યહાં ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘જહ વેમાણિયદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! યદિ પૃથિવીકાયિક વૈમાનિક દેવોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો ‘કિં કપ્પોવગવેમાણિયદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ,

પાઠથી પ્રગટ કરાઈ ગયેલ છે. અર્થાત્ અસુરકુમારોની સ્થિતિ અનેક-પ્રકર-રણોમાં જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ઠથી સાતિરેક સાગરોપમની કહી છે તથા કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાએ બે ભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ અને કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ઠથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષ અધિક સાધિક સાગરોપમને કહેલ છે. પણ અહિયાં તે રીતે કહેલ નથી. અહિયાં આ બન્ને દ્વારોનું કથન આ કથન કરતાં બુદ્ધી રીતે કહ્યું છે જેથી આ ‘સ્થિતિદ્વાર અને કાયસંવેધ શિવાયના બીજા બધા દ્વારોનું કથન અસુરકુમારોના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું, તેથી જ આઠ ગરોનું કથન અસુરકુમારના પ્રકરણ પ્રમાણે છે તે પ્રમાણે કહ્યું છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘જહ વેમાણિયદેવેર્હિતો ! ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ બે પૃથ્વીકાયિક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? તો ‘કિં કપ્પોવગવેમાણિયદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ કપ્પાર્હય વેમાણિયદેવે-

इत्यादि 'गोयमा ।' हे गौतम ! 'कप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य आगत्य पृथिवीकायिकजीवाः समुत्पद्यन्ते 'णो कप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' नो कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते पृथिवीकायिकजीवानामुत्पत्तिर्यदि वैमानिकदेवेभ्य आगत्य भवति तदा-कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य एव आगत्य भवति न तु कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्य आगत्य भवतीति भावः । 'जइ कप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' यदि कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य पृथिवीकायिकजीवा उत्पद्यन्ते तदा-किं

क्या वे कल्पोपपन्नक वैमानिक देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा कल्पातीत वैमानिक देवों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'कप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' णो कप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' पृथिवीकायिक कल्पोपपन्न वैमानिक देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं, किन्तु कल्पातीत वैमानिक देवों से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं, तात्पर्य इस कथन का यही है कि यदि पृथिवीकायिक में वैमानिक देवों की उत्पत्ति होती है तो कल्पोपपन्नक वैमानिक देवों से ही आये हुएों की उत्पत्ति होनी है किन्तु कल्पातीत वैमानिक देवों से आये हुएों की उत्पत्ति नहीं होती है, अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'जइ कप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' हे भदन्त ! यदि कल्पोपपन्नक वैमानिक देवों से आकर के पृथिवीकायिकों की

हिंतो उववज्जंति' શું તેઓ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- 'ગોયમા । હે ગૌતમ ! 'કપ્પોવગવેમાણિયદેવેહિંતો' ઉવવજ્જંતિ ણો કપ્પાઈય વેમાણિયદેવેહિંતો ! ઉવવજ્જંતિ' પૃથિવકાયિક કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જો પૃથિવકાયિક જીવોની ઉત્પત્તિ વૈમાનિક દેવોમાંથી જ આવીને થાય તો કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને થતી નથી

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'જइ कप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' હે ભગવન્ જો કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને પૃથિવકાયિકોની ઉત્પત્તિ થાય છે, તો શું 'સોહમ્મકપ્પોવગવેમાણિયદેવે-

सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' किं सौधर्मकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा 'जाव अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' यावद् अच्युत कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः। भगवानाह 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' ईसाणकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' सौधर्मकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, तथा ईशाणकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्य आगत्य पृथिवीकायिकजीवा उत्पद्यन्ते, 'णो सणकुमारवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति जाव णो अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' नो न वा सनत्कुमारवैमानिकदेवेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते यावत् नो-नैव अच्युतकल्पो-

उत्पत्ति होती है तो क्या 'सोहम्मकप्पोवगवे० उववज्जंति, सौधर्मक पल्पोपपन्नक वैमानिक देवों से आकर के उत्पत्ति होती है ? या 'जाव अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' यावत् अच्युत कल्पोपपन्नक वैमानिक देवों से आकरके उत्पत्ति होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' ईसाणकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' पृथिवीकायिक जीवों की उत्पत्ति सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिक देवों से आकरके होती है और ईशान कल्पोपपन्नक देवों से आकरके भी होती है, पर 'णो सणकुमारवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति, सनत्कुमार वैमानिक देवों से आकरके पृथिवीकायिक जीवों की उत्पत्ति नहीं होती है, यावत् 'णो अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' अच्युतकल्पोपपन्नक वैमानिक देवों से भी आकरके उनकी

हिंतो उववज्जंति' सौधर्म कल्पोपपन्नक वैमानिक देवोंमांथी आवीने उत्पन्न थाय्ये ? 'जाव अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' यावत् अच्युत कल्पोपपन्नक वैमानिक देवोंमांथी आवीने उत्पन्न थाय्ये ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' पृथ्वीकायिक जीवोंनी उत्पत्ति सौधर्म कल्पोपपन्नक वैमानिक देवोंमांथी आवीने थाय्ये अने ईशान कल्पोपपन्नक वैमानिक देवोंमांथी आवीने पण्य थाय्ये. 'णो सणकुमारवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति' सनत्कुमार वैमानिक देवोंमांथी आवीने पृथ्वीकायिक जीवोंनी उत्पत्ति यती नथी. यावत् 'णो अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवेहिंतो ! उववज्जंति' अच्युत कल्पोपपन्नक वैमानिक देवोंमांथी

પપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે । અત્ર-યાવત્પદેન-સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર-
 બ્રહ્મલોક-લાન્તક-મહાશુક-સહસ્રારાઽઽનત-પ્રાણતારગકલ્પોપન્નકદેવાનાં સંગ્રહઃ,
 તતઃ સનત્કુમાદેવલોકાદારમ્બદાચ્યુતદેવલોકપર્યન્તં દશસંહયકકલ્પોપપન્નકદેવેભ્ય
 આગત્ય પૃથિવીકાયિકેષુ નોત્પદ્યન્તે इति માત્રઃ । કલ્પાતીતવૈમાનિકેભ્ય
 આગત્ય નૈવ જીવામામુત્પત્તિઃ પૃથિવીકાયિકેષુ ભવતિ કિન્તુ કલ્પોપન્નક-
 વૈમાનિકેભ્ય એવ આગત્ય ભવતિ તત્રાપિ સૌધર્મશાનકલ્પોપપન્નકેભ્ય એવો-
 ત્પત્તિર્ભવતિ ન તુ સનત્કુમારાદ્યચ્યુતાન્તકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્યો-
 ત્પત્તિર્ભવતીતિ તાત્પર્યમ્ । ‘સોહમ્મદેવે ણં મંતે’ સૌધર્મદેવઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘જે
 મવિણ પુઢવીકાઈણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મવ્યઃ પૃથિવીકાયિકેપૂત્પત્તુમ્, ‘સે ણં
 મંતે ! કેવદ્દયકાલદ્વિઈણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ સ સ્વલ્લ મદન્ત । કિયત્કાલસ્થિતિક-
 પૃથિવીકાયિકેપૂત્પદ્યેતેતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-‘એવં જહા’ इत्यादि, ‘એવં જહા જોહ-

ઉત્પત્તિ નહીં होती है, यहां यावत्पद से ‘माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक, सहस्रार आनत प्राणत और आरण’ इन देव लोकों का ग्रहण हुआ है, अतः इन कल्पों से भी आकर के देव जीवों की उत्पत्ति पृथिवीकायिकों में नहीं होती है । और न कल्पातीत वैमानिक देवों से आकर के देव जीवों की उत्पत्ति पृथिवीकायिकों में होती है, किन्तु सौधर्म और ईशान इन कल्पों से आकर के देव जीवों की उत्पत्ति पृथिवीकायिकों में होती है ऐसा इस कथन का निष्कर्षार्थ है,

अब गौतम प्रश्न से पुनः ऐसा पूछते हैं-‘सोहम्मदेवे णं मंते । जे भविण प्पुडवीकाइणसु उववज्जिज्जत्तण’ हे भदन्त ! जो सौधर्म कल्प का देव पृथिवी-
 कायिकों में उत्पन्न होने के योग्य है ‘से णं मंते ! केवद्वयकालद्विइणसु उववज्जंति’ वह कितने काल की स्थितिवाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न

આવીને પણ તેઓની ઉત્પત્તિ થતી નથી. અહિયાં યાવત્પદથી ‘માહેન્દ્ર બ્રહ્મ-
 લોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત અને આરણ આ દેવલોકો
 ગ્રહણ કરાયા છે. જેથી આ બધા દેવલોકોમાંથી આવીને પણ દેવ જીવોની
 ઉત્પત્તિ પૃથ્વીકાયિકોમાં થતી નથી. તથા કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી
 આવીને દેવ જીવોની પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પત્તિ થતી નથી. પરંતુ સૌધર્મ
 અને ઈશાન આ બે કલ્પોમાંથી આવીને દેવ જીવોની પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પત્તિ
 થાય છે. આ પ્રમાણે આ કથનનો સારાંશ કહ્યો છે.

इरीश्री गौतमस्वामी प्रश्नने पूछे છે કે—‘सोहम्मदेवे णं मंते । जे भविण
 पुडवीकाइणसु उववज्जिज्जत्तण’ हे भगवन् जो सौधर्म कल्पमाने देव पृथ्वीकायि-
 कों में उत्पन्न થવાને યોગ્ય છે. ‘સે ણં મંતે ! કેવદ્દયકાલદ્વિઈણસુ ઉવવજ્જંતિ’

‘સિયસ્સ ગમગા’ એવં યથા જ્યોતિષ્કસ્ય ગમકાઃ, જ્યોતિષ્કદેવાનાં યથા નવ ગમકાઃ પ્રદર્શિતા સ્તથૈવ ઇદાપિ નવગમકા વક્તવ્યાઃ, હે ભદન્ત ! સૌધર્મદેવઃ કિયસ્કાલસ્થિતિકપૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નસ્ય જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્ત-સ્થિતિકેષુ તથોત્કૃષ્ટતો દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુત્પદ્યન્તે ઇત્યુત્તરમ્ । તે જીવા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા ઇત્યુત્તરમ્ એવમેવ સંહનનાવગાહના-

હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘એવં જહા જોહસિયસ્સ ગમગા’ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે જ્યોતિષ્ક દેવોં કે નૌ ગમક દિઁલાયે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર ખી નૌ ગમક કહના ઁહિયે, તથા ઁ-હે ભદન્ત ! સૌધર્મ કલ્પ કા દેવ કિતને કાલ કી સ્થિતિ ઁલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો હસ પ્રશ્ન કે સમ્બન્ધ મેં પ્રશ્ન કા ગૌતમ સે ઁસા કહના હૈ કિ હે ગૌતમ ! ઁહ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કી સ્થિતિ ઁલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ઁહ ૨૨ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ ઁલે પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, પુનઃ ગૌતમ કા ઁસા ઁહ દ્વિતીય પ્રશ્ન હૈ કિ હે ભદન્ત ! ઁસે ઁ જીવ એક સમય મેં કિતને ઁહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? તો હસકે સમ્બન્ધ મેં પ્રશ્ન ને ઁસા કહા હૈ કિ-હે ગૌતમ ! ઁસે ઁ જીવ એક સમય મેં જઘન્ય સે એક અથઁા દો અથઁા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથઁા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હસી પ્રકાર - સે

તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘એવં જહા જોહસિયસ્સ ગમગા’ હે ગૌતમ ! જે રીતે જ્યોતિષ્ક દેવોના નવ ગમે કહેવામાં આવ્યા છે, એજ રીતે અહિંયાં પણ નવ ગમકે કહેવા જોઈએ. તથા હે ભગવન્ સૌધર્મ કલ્પના દેવો કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના સંબંધમાં પ્રશ્નજો ગૌતમસ્વામીને એવું કહ્યું છે કે—હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિવાળા દેવોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ વાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ એવા તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નજો એવું કહ્યું છે કે હે ગૌતમ ! એવા તે જીવો એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથઁા જે અથઁા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથઁા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. એજ

સંસ્થાનલેશ્યાદિકં સર્વમપિ જ્યોતિષ્કદેવપ્રકરણપઠિતમેવ હ્રાપિ સંગ્રાહ્યમિતિ ।
 કેવલં જ્યોતિષ્કપ્રકરણાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદાહ—‘ળવરં’ ઇત્યાદિ, ‘ળવરં ઠિઈ
 અણુવંધો ય જહન્નેણં પલિઓવમં’ નવરમ્—કેવલં સ્થિતિરનુવન્ધશ્ચ જઘન્યેન પલ્યો-
 પમમ્ ‘ઉકોસેણં દો સાગરોવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ દ્વે સાગરોપમે સ્થિત્યનુવન્ધો જઘન્યેન
 પલ્યોપમાત્મકો ઉત્કૃષ્ટતો દ્વિસાગરોપમો ભવતિ ઇતિ । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં
 પલિઓવમં અંતોમુહુત્તમઽમહિયં’ કાલાદેશેન જઘન્યેન પલ્યોપમમન્તર્મુહૂર્ત્તામ્બધિકમ્
 અન્તર્મુહૂર્ત્તાધિકૈકપલ્યોપમાત્મકઃ કાયસંવેધ ઇત્યર્થઃ । ‘ઉકોસેણં દો સાગરોવમાઈ
 ધાવીસાણ વાસસઈસેઈ અઽમહિયાઈ’ ઉત્કર્ષેણ દ્વે સાગરોપમે દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રૈર-
 મ્બધિકે દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રાધિક ઠિ સાગરોપમાત્મક ઉત્કૃષ્ટતઃ કાલાપેક્ષયા કાય-
 સંવેધ ઇતિ ભાવઃ । ‘એવહ્યં’ એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્, એતાવન્તં કાલમ્—ઉપરોક્ત-

જ્યોતિષ્ક દેવોં કે પ્રકરણ મેં કહા ગયા સંહનન, અવગાહના, સંસ્થાન, લેશ્યા આદિ કા સઘ કથન યહાં પર ખી સંગત કરના ચાહિયે, પરન્તુ જ્યોતિષ્ક કે પ્રકરણ કી અપેક્ષા જો હસ વૈમાનિક કલ્પોપન્નક દેવ-કે સમ્બન્ધ મેં અન્તર હૈ વહ સ્થિતિ અનુવન્ધ એવં કાયસંવેધ કો લેકર હૈ, યહી વાત સૂત્રકાર ને ‘ળવરં ઠિઈ અણુવંધો ય જહન્નેણં પલિઓવમં, ઉકોસેણં દો સાગરોવમાઈ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રકટ કી હૈ, યહાં સ્થિતિ ઓર અનુવન્ધ જઘન્ય સે એક પલ્યોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ દો સાગરોપમ કા હૈ, તથા કાયસંવેધ કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત્ત સે અધિક દો સાગરોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ હજારં વર્ષ અધિક દો સાગરોપમ કા હૈ, એવહ્યં’ હસ પ્રકાર સે યહ સૌધર્મદેવ

રીતે જ્યોતિષ્ક દેવોના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવેલ સંહનન, અવગાહના, સંસ્થાન, લેશ્યા, વિગેરે સંબંધી તમામ કથન અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ. પરંતુ જ્યોતિષ્ક દેવોના પ્રકરણ કરતાં જે આ વૈમાનિક કલ્પોપન્નક દેવોના સંબંધમાં અંતર-બુદ્ધિપણું છે, તે સ્થિતિ અનુબંધ અને કાયસંવેધના સંબંધમાં છે. એજ વાત સૂત્રકારે ‘ળવરં ઠિઈ અણુવંધો ય જહન્નેણં પલિઓવમં, ઉકોસેણં દો સાગરોવમાઈ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર પાઠથી પ્રગટ કરેલ છે અહિયાં સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્યથી એક પલ્યોપમનો છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તે છે સાગરોપમનો છે. તથા કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્તથી અધિક એક પલ્યોપમનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ ધાવીસ હજાર વર્ષ અધિક છે સાગરોપમનો છે. ‘એવહ્યં’ આ રીતે આ સૌધર્મદેવગતિનું અને પૃથ્વીકાય

પ્રદર્શિતકાલપર્યન્તમ્ સૌધર્મેશાનવૈમાનિકદેવગતિં પૃથિવીકાયિકગતિં ચ સેવેત તથા-
 એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ સૌધર્મેશાનગતૌ પૃથિવીગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાત્ એવં ક્રમેણ
 ભવાદેશકાલાદેશાભ્યાં જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં કાયસંવેધો નિરૂપિત ઇતિ ૧ । ‘એવં સેસા
 ત્રિ અટ્ટ ગમગા ભાણિયન્ત્રા’ એવં શેષા અપિ અષ્ટ ગમકા ભણિતવ્યાઃ, એવં યથા
 સૌધર્મદેવસ્ય પ્રથમો ગમો નિરૂપિતઃ પરિમાણાદારમ્ય કાયસંવેધાન્ત સ્તથા—તેનૈવ
 પ્રકારેણ શેષાઃ—પ્રથમાતિરિક્તા નવમાન્તાઃ અષ્ટાવપિ ગમકાઃ પરિમાણાદારમ્ય
 કાયસંવેધાન્તા નિરૂપણીયાઃ । ‘નવરં ઠિઈં કાલાદેસં ચ જાણેજ્જા’ નવરમ્ કેવલં
 સ્થિતિં કાલાદેસં ચ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પાર્થક્યેન જાનીયાદિતિ ૧૯, ‘એવં ઈસાણ-

હતને કાલ તક સૌધર્મદેવગતિ કા ઓર પૃથિવીકાયિકગતિ કા
 સેવન કરતા હૈ ઓર હતને કાલ તક ડસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । હસ
 પ્રકાર કે ક્રમ સે ભવ ઓર કાલ તક કી અપેક્ષા લેકર જઘન્ય ઓર
 ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે કાયસંવેધ કા નિરૂપણ કિયા, જિસ પ્રકાર સે યહ સૌ-
 ધર્મદેવ કે સમ્બન્ધ મેં પ્રથમ ગમ પરિમાણ સે લેકર કાયસંવેધ તક
 પ્રકટ કિયા ગયા હૈ હસી પ્રકાર સે શેષ ‘ગમ ઓ—દ્વિતીય ગમ સે
 લેકર ૯ વેં ગમ તક કે આઠ ગમ ઓ પરિમાણ સે લેકર કાયસંવેધ
 તક કે કથન સે નિરૂપિત્ત કરના ચાહિયે, ડનકે કથન મેં ઓર પ્રથમ
 ગમ કે કથન મેં સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ કો છોડ કર કોઈ અન્તર નહીં
 હૈ, યહી બાત સૂત્રકાર ને ‘નવરં ઠિઈં કાલાદેસં ચ જાણેજ્જા’ હસ સૂત્ર-
 પાઠ દ્વારા પ્રકટ કી હૈ, શેષ આઠ ગમોં મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ કી

ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે
 છે. આ રીતના ક્રમથી ભવ અને કાળની અપેક્ષાથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
 રૂપથી કાયસંવેધનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. તથા બાકીના ગમોનું કથન
 જે રીતે આ સૌધર્મ દેવના સંબંધમાં પહેલો ગમ પરિમાણથી લઈને કાય-
 સંવેધ સુધી પ્રગટ કરેલ છે. એજ રીતે બાકીના ગમોનું—એટલે કે બીજા
 ગમથી નવમા ગમ સુધીના આઠ ગમોનું કથન પણ પરિમાણથી લઈને કાય-
 સંવેધ સુધીના કથનથી નિરૂપણ કરી લેવું. તે કથનમાં અને આ કથનમાં
 સ્થિતિ અને કાયસંવેધ શિવાય બીજું કંઈ જુદા પણ નથી. એજ વાત સૂત્ર-
 કારે ‘નવરં ઠિઈં કાલાદેસં ચ જાણેજ્જા’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે.
 બાકીના આઠ ગમોમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી સ્થિતિ અને કાળ-

દેવેણ વિ ણવ ગમગા માણિયવ્વા' एवम्-सौधर्मदेवदेवईशानदेवेनापि नव गमका भणितव्याः, तथाहि-‘ईसाणदेवे णं भंते !’ ईशान देवः खलु भदन्त ! ‘जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए’ यो भव्यः पृथिवीकायिकेषु उत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकपृथिवीकायिकेषूपस्पद्येत, इत्यादिकाः, यथा ज्योतिष्कदेवाति-देशेन सौधर्मदेवानां परिमाणादारभ्य कायसंवेधान्ता नवाऽपि गमका निरूपिता स्तथैव ईशानदेवानामपि परिमाणादारभ्य कायसंवेधान्ता नवापि गमका निरूप-

अपेक्षा स्थिति और कालादेश को-कायसंवेध को-पृथक् रूप से जानना चाहिये, ‘एवं ईसाणदेवेण वि णव गमगા માણિયવ્વા’ सौधर्म देव के जैसा ही ईशान देव के साथ भी नौ गम कहना चाहिये, जैसे-जब गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया-हे भदन्त ! ईशान देव जब पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होने के योग्य होता है-तब वह कितने काल की स्थिति वाले पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता है ? तो ऐसे इन सब प्रश्नों का उत्तर जैसे प्रभु ने ज्योतिष्क देवों के अतिदेश से सौधर्मदेवों के परिमाण से लेकर कायसंवेधान्त तक के नौ गमों का कथन करके दिया है, उसी प्रकार से ईशान देव के विषय में किये गये इन्हीं सब प्रश्नों का उत्तर परिमाण से लेकर कायसंवेध तक के पूर्वोक्त प्रकार के नौ गमों के कथन से ही दिया है ऐसा समझना चाहिये, अर्थात् जैसे नौ गम सौधर्मदेव के प्रकरण में जिस ढंग से निरूपित किये गये हैं-वैसे ही नौ गम ईशान देव के प्रकरण में भी

દેશ તથા કાયસંવેધ જુદા જુદા પ્રકારથી સમજવા ‘एवं ईसाणदेवेण वि णव गमगા માણિયવ્વા’ સૌધર્મ દેવના કથન પ્રમાણે ઇશાન દેવના સંબંધમાં પણ નવ ગમે કહેવા લેઈએ. જેમકે-જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કર્યો કે-હે ભગવન્ ઇશાન દેવ જ્યારે પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, ત્યારે તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રમાણેના તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તરો જે પ્રમાણે પ્રભુએ જ્યોતિષ્ક દેવની અતિદેશ-લલામણથી સૌધર્મ દેવોના પરિમાણથી લઈને કાયસંવેધ સુધીના પૂર્વોક્ત પ્રકારથી નવ ગમેના કથનથી જ આપેલ છે. તેમ સમજવું અર્થાત્ જે પ્રમાણે સૌધર્મ દેવના પ્રકરણમાં નવ ગમે જે રીતે કહેલ છે, એજ રીતે નવ ગમે ઇશાન દેવના પ્રકરણમાં પણ નિરૂપિત થયા છે. તેમ સમજવું. સૌધર્મ દેવ અને ઇશાન દેવના નવ ગમેમાં જે કાંઈ જુદાપણુ છે તે સ્થિતિ

ગીયાઃ । ‘ળવરં ઠિર્ઐ અણુવંધો ય જહન્નેળં સાહરેગં પલિભોવમ’ નવરમ્ કેવલમ્ અન્યત્સર્વં વૈમાનિકયૌધર્મદેવસ્યેવ વક્તવ્યમ્, સ્થિત્યનુબન્ધવિષયે વૈલક્ષણ્યમસ્તિ, સ્થિતિરનુબન્ધશ્ચ જઘન્યેન સાતિરેકં પલ્યોપમ ‘ઉકોસેળં સાતિરેગાંં દો સાગરો-વમાંં’ ઉત્કર્ષેળ સાતિરેકૌ દ્વિ સાગરોપમૌ, જઘન્યેન સ્થિતિઃ સાતિરેકપલ્યો પમા, યથોત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેક દ્વિ સાગરોપમાચેતિ, ઇવમેવ અનુબન્ધોડપિ ! ‘સેસં તં ચેવ’ શેષમ્—સ્થિત્યનુબન્ધાતિરિક્તં સર્વમપિ પરિમાણાદિકાયસંવેધાન્તં તદેવ—સૌધર્મદેવપ્રકરણવદેવેતિ ભાવઃ । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ તદેવં

ડસી ઢંગ સે નિરૂપિત હુઈ હૈં—ઈસા જાનના ચાહિયે, સૌધર્મ દેવ ઓર ઈશાન દેવ કે નૌ ગમોં મેં યદિ કોઈ અન્તર હૈ તો વહ સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ દ્વારોં મેં હૈં—યહી બાત ‘ળવરં ઠિર્ઐ અણુવંધો ય જહન્નેળં સાહરેગં પલિભોવમ’ સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા સ્પષ્ટ કી હૈ—યહાં સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ જઘન્ય સે સાતિરેક પલ્યોપમરૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક દો સાગરોપમ રૂપ હૈ । અર્થાત્ સ્થિતિ જઘન્ય સે સાતિરેક પલ્યોપમ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક દો સાગરોપમ રૂપ હૈ, હસી પ્રકાર સે અનુબન્ધ ઓી જઘન્ય સે સાતિરેક ઇક પલ્યોપમ રૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક સાગરોપમ રૂપ હૈં । ‘સેસં તં ચેવ’ હસ પ્રકાર સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ સે અતિરિક્ત સમસ્ત પરિમાણ આદિ કાયસંવેધાન્ત તક કા કથન સૌધર્મ દેવ કે પ્રકરણ કે જૈસા હી યહાં હૈ ઇસા જાનના ચાહિયે, ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે ભદન્ત ! જૈસા યહ સબ કથન આપ દેવાનુપ્રિય ને કિયા હૈ વહ સબ સર્વથા સત્ય હી હૈ ૨ હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ ને ભગવાન કો વન્દના કી ઓર ઉન્હે

દ્વાર અને અનુબંધ દ્વારના સંબંધમાં છે. એજ વાત ‘ળવરં ઠિર્ઐ અણુવંધો ય જહન્નેળં સાહરેગં પલિભોવમ’ સૂત્રકારે આ સૂત્રપઠથી સ્પષ્ટ કરેલ છે. અહિયાં સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્યથી સાતિરેક યે પલ્યોપમ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક યે સાગરોપમ રૂપ છે. આ રીતે અનુબંધ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પલ્યોપમ અને યે સાગરોપમ રૂપ છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ રીતે સ્થિતિ અને અનુબંધ શિવાયનું પરિમાણ વિગેરે કાયસંવેધ સુધીનું કથન સૌધર્મ દેવના પ્રકરણમાં યે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવું. ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે ભગવન આ સઘળું કથન યે પ્રમાણે આપ દેવાનુપ્રિયે કહ્યું છે તે સઘળું સર્વથા

મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति कथयित्वा भगवन्तं गौतमो वन्दते नमस्यति
वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० ६॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् चतुर्विंशतिशतकस्य
द्वादशोद्देशकः समाप्तः ॥२४-१२॥

નમસ્કાર ક્રિયા બન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા
કો ભાવિન કરતે હુએ અપને સ્થાન પર ચિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ० ૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચૌવીસવે’ શતકકા
ચારહવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૪-૧૨॥

સત્ય છે. હે ભગવન્ આપતું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ રીતે કહીને ગૌતમ-
સ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી અને તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર
કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા
પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા ॥સૂ ૬॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચૌવીસમા શતકનો બારમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૪-૧૨॥

अथ त्रयोदशोद्देशकः प्रारम्भ्यते

द्वादशोद्देशके पृथिवीकायिके पृथिव्यादिजीवानामुत्पत्तिप्रकारमुपवर्ण्य सम्प्रति अप्कायिकजीवानामेवमप्काये पृथिव्यादिजीवानाञ्चोत्पत्तिप्रदर्शनाय क्रमप्राप्तं त्रयोदशोद्देशकं निरूपयन्नाह—‘आउकाइया णं’ इत्यादि ।

मूलम्—आउकाइया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति एवं जहेव पुढवीकाइयउदेसए जाव पुढवीकाइए णं भंते ! जे भविए आउकाइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तमट्टिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेणं संत्तवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा एवं पुढवीकाइउदेसगसरिसो भाणियव्वो । णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा, सेसं तहेव । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० १॥

छाया—अप्कायिकाः खलु भदन्त । कुत उत्पद्यन्ते एवं यथैव पृथिवीकायिकोद्देशके यावत्पृथिवीकायिकः खलु यो भव्योऽप्कायिकेषूपत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूपद्येत ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तस्थितिकेषूपद्येत, उत्कर्षेण सप्तवर्षसहस्रस्थितितेषूपद्येत एवं पृथिवीकायिकोद्देशकसदृशो भणितव्यः । नवरं स्थितिं संवेधं च जानीयात्, शेषं तथैव । तदेवं भदन्त । तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

इति चतुर्विंशतित्तके त्रयोदशोद्देशकः समाप्तः ।

तेरहवे उद्देशक का प्रारंभ

१२ वें उद्देशक में पृथिवीकायिक में पृथिव्यादिजीवों की उत्पत्ति के प्रकार का वर्णन करके अब सूत्रकार अप्कायिक की उत्पत्ति के प्रकार को एवं पृथिवी आदि कायिकों की अप्कायिक में उत्पत्ति प्रकार को प्रकट करने के लिए क्रमप्राप्त १३ वें उद्देशक का निरूपण करते हैं

तेरभा उद्देशानो प्रारंभ—

भारभा उद्देशाभां पृथ्विकायिकेभां पृथ्वीकायिक विगेरे लुवेनी उत्पत्तिना प्रकारनुं वणुंन करीने हवे सूत्रकार अप्कायिकनी उत्पत्तिना प्रकारने तथा पृथ्वीकायिक विगेरे कायिकेनी अप्कायिकेभां उत्पत्तिनो प्रकार अताववा भाटे कभथी आवेद आ तेरभा उद्देशानुं निरूपणु करे छे—‘आउकाइया णं

ટીકા—‘આઉક્કાહયા ણં મંતે !’ અપ્કાયિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કઓહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ’ કુત ઉત્પચન્તે કસ્માત્સ્થાનાદાગત્યાપ્કાયિકેષૂત્પચન્તે इति પ્રશ્નઃ । ભાગવાનાહ—‘एवं जहेव’ इत्यादि, ‘एवं जहेव पुढवीकाइयउद्देसए’ एवं यथैव पृथिवीकायिकोद्देशके—यथा पृथिवीकायिकोद्देशके पृथिवीकाये पृथिवीकायिकः जीवानामुत्पादादिकं निरूपितं तथैव अप्कायिके पृथिवीजीवानामपि विचारणीयम् । क्रियत्पर्यन्तं पृथिवीकायिकोद्देशको निरूपणीयः प्रकृते तत्राह—‘जाव’ इत्यादि, ‘जाव पुढवीकाइए णं मंते’ यावत्पृथिवीकायिकः स्वलु મદન્ત ! અયમાશયઃ હે—મદન્ત ! અપ્કાયિકા જીવાઃ કસ્માત્ સ્થાનાદાગત્ય અપ્કાયિકેષૂત્પચન્તે કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે મનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે દેવેભ્ય આગત્ય અપ્કાયિકેષૂત્પચન્તે इति પ્રશ્નઃ । ગૌતમ ! નૌ નૈરયિકેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે કિન્તુ તિર્યગ્ભ્યો મનુષ્યેભ્યો દેવેભ્યશ્ચોત્પચન્તે इति ।

—‘આઉક્કાહયા ણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ’ इत्यादि ॥૧॥

હે મદન્ત ! અપ્કાયિક જીવ ‘કઓ હિંતો’ કहां સે આકર કે—કિસ સ્થાન સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અર્થાત્ જો જીવ અપ્કાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વે કયા નૈરયિકોં સે આકર કે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મનુષ્યાં સે આકર કે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા દેવોં સે આકર કે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—हे गौतम ! नैरयिकोंसे आकर के जीव अप्कायिकों में उत्पन्न नहीं होते हैं, किन्तु तिर्यच्चों से आकर के मनुष्यों से आकरके और देवों से आकर के जीव अप्कायिकों में उत्पन्न होते हैं । अब इस पर गौतम का पुनः ऐसा प्रश्न है कि

મંતે ! કઓહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાથે—હે ભગવન્ અપ્કાયિક જીવો ‘કઓહિંતો’ કયાંથી કયા સ્થાનથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ જે જીવો અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ શું નૈરયિકોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યગ્યોનિકોમાંથી આવીને તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ જીવ નૈરયિકોમાંથી આવીને અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ તિર્યગ્યોમાંથી આવીને મનુષ્યોમાંથી આવીને અને દેવોમાંથી આવીને જીવ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જે

હે મદન્ત ! યદિ ! તે અપ્કાયિકા જીવા યદિ તિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા કિમેકેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે યાવત્પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ? હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્યોડપ્યાગત્યોત્પદ્યન્તે યાવત્પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્યોડપ્યાગત્યોત્પદ્યન્તે, હે મદન્ત ! સૂક્ષ્મેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા વાદરેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ગૌતમ ! વાદરેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ।

હે મદન્ત ! યદિ અપ્કાયિક જીવ તિર્યગ્ગો' સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા વે એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો' સે આકરકે અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા દ્વીન્દ્રિયો' સે આકરકે વે અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા તૈહ્નિદ્રિયો' સે આકર કે વે અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા ચૌહન્દ્રિયો' સે આકર કે વે અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા પંચેન્દ્રિયો' સે આકર કે વે અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રસુ ને ડનસે એસા કહ્વા હૈં કિ હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયો' સે આકર કે મી જીવ અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યાવત્ તિર્યગ્ પંચેન્દ્રિયો' સે મી આકર કે મી જીવ અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસ પર પુનઃ ગૌતમ ને પ્રસુ સે એસા પૂછા હૈં-હે મદન્ત ! યદિ અપ્કાયિકો' મેં એકેન્દ્રિય યાવત્ તિર્યગ્ પંચેન્દ્રિયો' સે આકરકે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, તો કયા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયો' સે આકરકે જીવ અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા વાદર એકેન્દ્રિયો' સે આકરકે જીવ અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?

અપ્કાયિક જીવ તિર્યગ્ગોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે તો શું તેઓ એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ગોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે એ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ગોમાંથી આવીને અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા-ઓમાંથી આવીને તેઓ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ગોમાંથી આવીને અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ગોમાંથી આવીને તેઓ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! જીવ એકેન્દ્રિયોમાંથી આવીને પણ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. યાવત્ તિર્યગ્ પંચેન્દ્રિયોમાંથી આવીને પણ જીવ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ સંબંધમાં ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જો અપ્કાયિકોમાંથી એકેન્દ્રિય યાવત્ પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ગોમાંથી આવીને જીવ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય વિગેરેમાંથી આવીને જીવ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે બાદર એકેન્દ્રિયોમાંથી આવીને જીવ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! બાદર

યદિ વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા કિં પર્યાપ્ત-
વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યોઽથવા અપર્યાપ્તવાદર-
પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ? હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તકેભ્યો-
ઽપ્યાગત્યોત્પદ્યન્તે અપર્યાપ્તકેભ્યોઽપ્યેતાદૃશોભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે इत्यादિકं पृथि-
वीकायिकप्रकरणं सर्वमिह अनुस्मरणीयम् । 'पृथ्वीकाइए णं भंते ।' पृथिवीकायिकः
खलु भदन्त ! 'जे भविए आउक्काइएसु उववज्जित्तए' यो भव्योऽपकायिकेपूत्प

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वादर एकेन्द्रियों से आकरके
जीव अप्कायिकों में उत्पन्न होते हैं । इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐसा
पूछते हैं—यदि वादर—एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकर के जीव अप्का-
यिकों में उत्पन्न होते हैं, तो क्या पर्याप्त वादर एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों
से आकरके जीव अप्कायिकों में उत्पन्न होते हैं ? अथवा अपर्याप्त
वादर एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके जीव अप्कायिकों में उत्पन्न
होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! पर्याप्त वादर एकेन्द्रिय
तिर्यग्योनिकों से भी आकरके जीव अप्कायिकों में उत्पन्न होते हैं
और अपर्याप्त वादर एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से भी आकरके जीव
अप्कायिकों में उत्पन्न होते हैं । इत्यादि रूप से जैसा कथन पृथिवी-
कायिक के प्रकरण में किया गया है—वैसा ही साथ कथन यहां अप्का-
यिक के प्रकरण में भी करना चाहिए ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘पृथ्वीकाइए णं भंते ! जे
भविए आउक्काइएसु उववज्जित्तए’ हे भदन्त ! जो पृथिवीकायिक जीव

એકેન્દ્રિયોમાંથી આવીને જીવ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ સંબંધમાં
ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—જો વાદર એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-
માંથી આવીને જીવ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ પર્યાપ્ત
વાદર એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને જીવ અપ્કાયિકોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અપર્યાપ્ત વાદર એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને
જીવ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે
—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત વાદર એક ઇન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને જીવ
અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને અપર્યાપ્ત વાદર એક ઇન્દ્રિય તિર્યગ્યો-
નિવાળા જીવોમાંથી આવીને પણ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ
રૂપથી પૃથ્વીકાયિકના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે. એજ
પ્રમાણેનું સંબંધ કથન અહિંયાં અપ્કાયિકોના પ્રકરણમાં પણ સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘પૃથ્વીકાઈએ ણં મંતે ! જે
ભવિએ આઉક્કાઈએસુ ઉવવજ્જિત્તએ’ હે ભગવન્ જે પૃથ્વીકાયિક જીવ અપ્કાયિ-

તુમ્, 'સે ણં મંતે' સ ચલુ મદન્ત ! સ પૃથિવીકાયિકઃ ચલુ મદન્ત ! જીવઃ
'કેવહ્યકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ અપ્કાયિકેપૂત્પદ્ધેતેતિ
પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, 'गौतम' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहू-
त्तद्विद्विषु' जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तस्थितिकेषु, 'उक्कोसेणं सत्तवाससहस्सद्विद्विषु
उववज्जેज्ઞા' उत्कर्षेण सप्तवर्षसहस्रस्थितिकेषु अप्कायिकेपूतपद्ध्येतेति १ । एवं
पुढवीकाइयउद्देसगसरिसो भाणियव्वो' एवं पृथिवीकायिकોद्देशकसदृशो
મણિતવ્વઃ, પૃથિવીકાયિકપ્રકરણવદેવ સર્વે વક્તવ્યમિતિ । તદિદમત્ર બોધ્યમ્—
હે મદન્ત ! તે અપ્કાયિકા જીવા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે હે ગૌતમ ! મતિ-
સમયમવિરહિતા અમંરુચેયા ઉત્પદ્યન્તે ૨ । સેવાર્તસંહનનવન્તઃ ૩, શરીરાવગાહના

અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય છે । 'સે ણં મંતે । કેવહ્યકાલ૦'
એસા વહ પૃથિવીકાયિક જીવ કિતને કાલ કી આયુ વાલે અપ્કાયિકો'
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—'ગોયમા ! જહન્નેણ
અંતોમુહૂત્તદ્વિદ્વિસુ ઉક્કોસેણં સત્તવાસસહસ્સ૦' હે ગૌતમ । વહ પૃથિવી
કાયિક જીવ જઘન્ય સે એક મન્તર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિવાલે અપ્કાયિકો' મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાત હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે
અપ્કાયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? 'એવં પુઢવીકાહ્યઉદ્દેસગસરિસો
માણિયવ્વો' હસ પ્રકાર પૃથિવીકાયિક કે પ્રકરણ કે જૈસા હી શેષ ઓર
સષ પ્રકરણ યહાં કહ લેના વાહિયે । જૈસે—હે મદન્ત ! વે અપ્કાયિક
જીવ એક સ્વયં મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસ પ્રકાર કે પરિમાણ
સમ્બન્ધી પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં વે પ્રતિ સમય અવિચ્છિન્ન રૂપ સે અસં-
ખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈ, એસા પ્રશ્નુ કા ઉત્તર રૂપ કથન જાનના વાહિયે

કેમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણ મંતે કેવહ્યકાલ૦' એવે । તે પૃથ્વીકા-
યિક એવ કેટલા કાળની આયુવાળા અપ્કાયિકેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે—'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહૂત્ત-
દ્વિદ્વિસુ ઉક્કોસેણં સત્ત વાસસહસ્સ૦ હે ગૌતમ ! તે પૃથ્વીકાયિક એવ જઘ-
ન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિવાળા અપ્કાયિકેમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને
ઉત્કૃષ્ટથી સાત હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા અપ્કાયિકેમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
'એવં પુઢવીકાહ્યઉદ્દેસગસરિસો માણિયવ્વો' આ રીતે પૃથ્વીકાયિકના પ્રકરણમાં
કયા પ્રમાણે યાકીનું તમામ કથન અહિયાં સમજવું જોઈએ જેમકે—હે ભગ-
વન્ અપ્કાયિક એવ એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ રીતના
પરિમાણ સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ પ્રતિસમય અવિચ્છિન્ન રૂપથી
અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે, એ પ્રમાણે પ્રશ્નુએ કહ્યું છે. તથા સંહનન દ્વારા

તેવાં જઘન્યોત્કૃષ્ટમહ્નુલસ્યાસંખ્યેયમાગમ્ ૪, મસૂરચંદ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ ૫-ચત-
સ્ત્રો લેશ્યાઃ એતેષામ્ ૬, નો સમ્પગ્દષ્ટયોઽપિતુ મિથ્યાદૃષ્ટયો ન વા મિશ્રદૃષ્ટયઃ
૭ । નો જ્ઞાનિનોઽપિ તુ અજ્ઞાનિનઃ તત્રાપિ દ્વે અજ્ઞાને નિયમતો ભવતઃ ૮, નો
મનોયોગિનો નો વાગ્યોગિનોઽપિતુ કાયયોગિન એવ કેવલમ્ ૯, દ્વિવિધા અપિ
સાકારાનાકારોપયોગવન્તો ભવન્તિ ૧૦, આહારમયમૈથુનપરિગ્રહાન્વ્યા શ્વતસ્રઃ

૨। તથા સંહનન દ્વાર સમ્બન્ધી પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં વે સેવાર્ત સંહનન વાલે
હોતે હેં ૩। શરીરાવગાહના દ્વાર કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે અહ્નુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ અવગાહના વાલે હોતે હેં ૪।
સંસ્થાનદ્વાર સંબન્ધી પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં મસૂર કી દાલ કે જૈસે આકાર
વાલે હોતે હેં ૫। લેશ્યાદ્વાર સમ્બન્ધી પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં ચે ચાર લેશ્યાઓ
વાલે હોતે હેં ૬ । દૃષ્ટિદ્વાર સમ્બન્ધી પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં વે ન સમ્પગ્દષ્ટિ
હોતે હેં, ન મિશ્રદૃષ્ટિ હોતે હેં, કિન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિ હી હોતે હેં ૭। જ્ઞાન-
દ્વાર સમ્બન્ધી પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં વે જ્ઞાની નહીં હોતે હેં । કિન્તુ નિયમ
સે મત્યજ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન વાલે હોતે હેં ૮। યોગદ્વાર સમ્બન્ધી પ્રશ્નકે
ઉત્તર મેં ચે મનોયોગી એવં વચન યોગી નહીં હોતે હેં । કિન્તુ એક કાય-
યોગ વાલે હી હોતે હેં ૯। ઉપયોગ દ્વાર સમ્બન્ધી પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં ચે
સાકાર ઓર અનાકાર દોનોં પ્રકાર કે ઉપયોગ વાલે હોતે હેં ૧૦। સંજ્ઞા
દ્વાર સમ્બન્ધી પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં ચે આહાર, ભય, મૈથુન એવં પરિગ્રહ इन
ચારોં પ્રકાર કી સંજ્ઞાવાલે 'હોતે હેં ૧૧। કષાયદ્વાર સમ્બન્ધી પ્રશ્ન કે

સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ સેવાર્ત સંહનન વાળા હોય છે, શરીરની
અવગાહના દ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટી આંગ-
ળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની અવગાહના વાળા હોય છે. સંસ્થાન દ્વાર
સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મસૂરની દાલ જેવા આકાર વાળા હોય છે. તે
પ્રમાણે કહેલ છે. લેશ્યાદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ ૪ લેશ્યાવાળાં
હોય છે, દૃષ્ટિદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ સમ્પગ્દષ્ટિવાળા
હોતા નથી. મિશ્રદૃષ્ટિવાળા પણ હોતા નથી, પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળાજ હોય
છે. જ્ઞાનદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ જ્ઞાની હોતા નથી. પરંતુ નિય-
મથી મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન વાળા હોય છે. યોગદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં તેઓ મનોયોગવાળા અને વચન યોગવાળા હોતા નથી, પણ કેવળ
એક કાયયોગવાળાજ હોય છે. ઉપયોગ દ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ
સાકાર અને અનાકાર બન્ને પ્રકારના ઉપયોગવાળા હોય છે. સંજ્ઞાદ્વાર સંબંધી
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ આ ચારે પ્રકારની

સંજ્ઞા ભવન્તિ ૧૧, ક્રોધમાનમાયાલોભાહ્યા શ્વત્વારઃ કષાયા ભવન્તિ ૧૨, કેવલં સ્પર્શનેન્દ્રિયવન્ત એવ ઇમે ૧૩, વેદનાકષાયમારણાન્તિકાસ્ત્રયઃસમુદ્ઘાતા ભવન્તિ ૧૪, સાતાશાતવેદનાદ્વયવન્તો ભવન્તિ ૧૫, નો સ્ત્રીવેદકાઃ નો પુરુષવેદકાઃ, અપિ તુ કેવલં નપુંસકવેદકા એવ ૧૬, અધ્યવસાનાનિ પ્રશસ્તાનિ અપ્રશસ્તાનિ ચ ૧૭ इत्येवं. સર્વમિહાનુસંબ્ધેયં પૂર્વવદેવ, પૂર્વાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદર્જયતિ-‘ળવરં’ इत्यादि, । ‘ઠિં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ નવરં સ્થિતિં સંવેધં ચ ભિન્નતયા જાનીયાત્ । તત્ર સ્થિતિ જિઘન્થેનાન્તર્મુહૂર્ત્તપ્રમાણા, ઉત્કર્ષેળ સપ્તવર્ષસદસ્રપ્રમિતા ૧૮ અનુબન્ધઃ સ્થિતિ-

ઉત્તર મેં યે ક્રોધ, માન, માયા ઔર લોભ इन चारों कषायों वाले होते हैं ११। इन्द्रिय द्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये एक स्पर्शन इन्द्रिय-वाले ही होते हैं १३। समुदघातद्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये वेदना कषाय एवं मारणान्तिक इन तीन समुदघातों वाले होते हैं १४। वेदना-द्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये शात अशात दोनों प्रकार की वेदना वाले होते हैं १५। वेदद्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये पुंवेद और स्त्री-वेद वाले नहीं होते हैं । किन्तु एक नपुंसक वेद वाले ही होते हैं १६। अध्यवसाय के प्रश्न के उत्तर में वे प्रशस्त और अप्रशस्त दोनों प्रकारके अध्यवसाय वाले होते हैं १७। ऐसा कथन जानना चाहिए । तथा-स्थिति-द्वार में, अनुबंधद्वार में और कायसंवेधद्वार में पूर्वोक्त कथन की अपेक्षा जो भिन्नता है उसे अब सूत्रकार इस प्रकार से प्रकट करते हैं-‘ળવરં ઠિં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ સ્થિતિ યહાં જઘન્થ સે ૧ અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી હૈ

સંજ્ઞાઓ વાળા હોય છે. કષાય દ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ આ ચારે પ્રકારના કષાયોવાળા હોય છે. ઇન્દ્રિયદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એક સ્પર્શ ઇન્દ્રિયવાળા જ હોય છે. સમુદ્ઘાત દ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ વેદના, કષાય, અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ઘાતવાળા હોય છે. વેદના દ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ શાતા અને અશાતા બન્ને પ્રકારની વેદનાવાળા હોય છે. વેદદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ પુરુષ વેદ અને સ્ત્રીવેદ વાળા હોતા નથી પરંતુ નપુંસક વેદ-વાળા જ હોય છે, અધ્યવસાયદ્વારમાં તેઓ પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત બન્ને પ્રકારના અધ્યવસાયવાળા હોય છે, એ પ્રમાણેનું કથન સમજવું. સ્થિતિ-દ્વારમાં, અનુબંધદ્વારમાં અને કાયસંવેધદ્વારમાં પૂર્વેકિત કથનની અપેક્ષાથી જે જુદાપણું છે, તેને સૂત્રકાર આ પ્રમાણેના સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરે છે-‘ળવરં

પ્રમાણ એવ ૧૯। કાયસંવેધ:-તથાહિ-હે મદન્ત ! સોઽપ્કાયિકોજીવો મૃત્વા પૃથિવ્યામુત્પન્નસ્તતો નિઃસૃત્ય અપ્કાયિક એવ જાત ઇતિ એવં ક્રમેણ ક્રિયત્કાલ-પર્યન્તમ્ અપ્કાયિકગતિં પૃથિવીગતિં ચ સેવેત તથા ક્રિયત્કાલપર્યન્તં ગમનાગમને કુર્યાત્ હે ગૌતમ ! જઘન્યેન ભવાપેક્ષયા ભવદ્વયગ્રહણમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખ્યેયભવગ્રહ-ણાનિ, કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખ્યેયકાલમ્ એતાવત્કાલ-પર્યન્તમ્ અપ્કાયિકગતૌ પૃથિવીગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ, ૨૦। 'સેસં તહેવ' શેષં તથૈવ, શેષમ્-સર્વમપ્કાયિકમકરણમ્ અપ્કાયે જીવોત્પત્તિરૂપં તથૈવ-

और उत्कृष्ट से सात हजार वर्ष की है १८। अनुबन्ध स्थिति के प्रमाण का ही होता है १९। कायसंवेध-अपकायिक जीवका मरकर पृथिवीकायिक में उत्पन्न होना और फिर वहां से मरकर अपकायिकों में जन्म लेना इस रूप कायसंवेध-जघन्य से भवकी अपेक्षा दो भवों को ग्रहण करने रूप है और उत्कृष्ट से असंख्यात भवों को ग्रहण करने रूप है। तथा काल की अपेक्षा वह जघन्य से दो अन्तर्मुहूर्त प्रमाण है और उत्कृष्ट से असंख्यात काल रूप है। इस प्रकार यह अपकायिक जीव अपकायिक रूप गति का और पृथिवीकायिक गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है। २०। यह प्रथम गम है १। इत्यादि रूप से शेष आठ गम भी जान लेने चाहिये, किन्तु शेष आठों गमों में कायसंवेध उपयोग लगा कर कह देना चाहिये। 'सेसं तहेव'

ઠિદ્ધં સંવેદં ચ જાણેજ્ઞા' અહિયાં સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત હજાર વર્ષની છે. અનુબંધ સ્થિતિ પ્રમાણેના હોય છે. કાયસંવેધ અપ્કાયિક ભવનો-મરીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવું અને પાછા ત્યાંથી મરીને અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવા રૂપ કાયસંવેધ જઘન્યથી ભવની અપેક્ષાથી બે ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. તથા કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી બે અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ રૂપ છે. આ રીતે આ અપ્કાયિક ભવ અપ્કાયિક ગતિનું અને પૃથ્વીકાયિક ગતિનું સેવન કરે છે. એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. આ પહેલો ગમ છે. ઈત્યાદિ પ્રકારથી આઠ ગમો સમજી લેવા પરંતુ બાકીના આઠ ગમોમાં કાયસંવેધ ઉપયોગપૂર્વક કહેવો જોઈએ. 'સેસં તં ચેવ' અપ્કાયમાં ચોવીસમા

પૃથિવીકાયવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘સેવં મંતે । સેવં મંતે ! ત્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ હે મદન્ત ! અપ્કાયિકજીવવિષયે યદ્ દેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્સવમેવ-સર્વથા સત્યમેવ ઇતિ કથયિત્વા મગવન્તં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિ ॥૨૦૧॥

ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,
વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહુચ્છત્રપતિ કોલહાપુરરાજપ્રદત્ત-
‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત — કોલહાપુરરાજગુરુ-
બાલબ્રહ્મચારિ-જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિવાકર
પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી
“મગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકાવ્યાયાં
વ્યાખ્યાયામ્ ચતુર્વિંશતિશતકસ્ય
ત્રયોદશોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૨૪-૧૩॥

અપ્કાય મેં શેષ જીવોં કી ઉત્પત્તિ રૂપ બાકી કા ઓર સબ કથન પૃથ્વીકાય કે જૈસે હી જાનના યાહિયે ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! અપ્કાયિક જીવ કે વિષય મેં આપ દેવાનુપ્રિય ને જો કથન કિયા હૈ વહ સબ સત્ય હી હૈ, આપકા કથન સર્વથા સત્ય હી હૈ, હસ પ્રકાર કહ કર ડન ગૌતમ ને પ્રભુ કો વન્દના કી ઓર ઉન્હેં નમસ્કાર કિયા । વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર ચિરાજમાન હો ગયે ॥૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત

“મગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચૌવીસવેં શતકકા

તેરહવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૪-૧૩॥

દંડકમાં રહેલા જીવોની ઉત્પત્તિ રૂપ બાકીનું સઘળું કથન પૃથ્વીકાયના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભગવન્ અપ્કાયિક જીવના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કરેલું છે. તે તમામ કથન સત્ય જ છે. આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ.૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચૌવીસમા શતકનો તેરમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૪-૧૩॥

॥ अथ चतुर्दशोद्देशक प्रारभ्यते ॥

त्रयोदशोद्देशके अप्कायिके पृथिव्यादीनामुत्पत्तिप्रकारं प्रदर्श्य क्रममाप्त तेजस्कायिके पृथिव्यादीनामुत्पत्तिप्रकारदर्शनाय अवसरप्राप्तश्चतुर्दशोद्देशकः प्रारभ्यते तदनेन संबन्धेन आयातस्यास्य चतुर्दशोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्—
'तेउक्काइया णं' इत्यादि ।

मूलम्—तेउक्काइया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति० एवं जहेव पुढविकाइय उद्देसगसरिस्सो भाणियव्वो । णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा देवेहिंतो ण उववज्जंति सेसं तं चेव । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

॥ चउवीसइमे सए चोहसमो उद्देसो सम्मत्ता ॥

छाया—तेजस्कायिकाः, खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते० एवं यथैव पृथिवी-
कायिकोद्देशकसदृश उद्देशको भणितव्यः । नवरं स्थिति संवेधं च जानीयात् । देवे-
भ्यो नोत्पद्यन्ते । तदेवं भदन्त ! शेषं तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥सू० १॥

॥ चतुर्विंशतितमे शतके चतुर्दशोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—'तेउक्काइया णं भंते' तेजस्कायिकाः खलु भदन्त ! 'कओहिंतो उववज्जंति' कस्मात्स्थानादागत्योत्पद्यन्ते—इह भदन्त ! तेजस्कायिके जीवाः

चौदहवा उद्देशक

१३ वें उद्देशक में अप्कायिक में पृथिवी आदि को की उत्पत्ति के प्रकार को प्रकट करके अब सूत्रकार क्रम प्राप्त तेजस्कायिक में पृथिव्यादिकों की उत्पत्ति के प्रकार को दिखाने के लिये अवसर प्राप्त यह १४ वां उद्देशक प्रारंभ करते हैं—'तेउक्काइया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति' इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतमने इस सूत्रद्वारा मनु से ऐसा पूछा है—'तेउक्काइया णं

चौदमा उद्देशानो प्रारंभ—

तेरमा उद्देशामा अप्कायिकेमां पृथ्विकायिके विगेशेनी उत्पत्तिनो प्रकार भतावीने हवे सूत्रकार कमथी आवेल तैजस्कायिकेमां पृथ्वीकायिकेनी उत्पत्तिनो प्रकार भताववा अवसर प्राप्त आ चौदमा उद्देशानो प्रारंभ करे छे—
'तेउक्काइया णं भंते ! कओहिंतो ! उववज्जंति' इत्यादि

टीकार्थ—गौतमस्वामीने आ सूत्र द्वारा प्रलुने जेवुं 'पूछथुं' छे के—

કસ્માત્સ્થાનાદાગત્ય સમુત્પન્તે इति प्रश्नः । भगवानाह अतिदेशमुखेन 'एवं जहौ' इत्यादि, 'एवं जहेव' एवं यथैव 'पृथ्वीकाश्यउद्देशगसरिसो भाणियव्वो' पृथिवी-कायिकोद्देशक सदृशउद्देशको भणितव्यः येन प्रकारेण पृथिवीकायिके जीवानां मुत्पत्तिप्रदर्शनायोद्देशको द्वादशः कथित स्तेनैव प्रकारेण तेजस्कायिकोद्देशकोऽपि पठनीयः । पृथिवीकायिकोद्देशकापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तद्वर्णयति—'णवरं' इत्यादि, 'णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा' नवरम्—केवलं स्थितिं कायसंवेधं च जानीयात् पृथक्तया स्थितिसंवेधो ज्ञातव्यौ तत्र स्थितिः—त्र्यहोरात्रप्रमाणा । संवेधो यथा-योगं नवस्वपि गमकेषु स्वयं विज्ञातव्यः । इदमपि पूर्वापेक्षया वैलक्षण्यं यत्—'देवे-हिंतो ण उववज्जंति' देवेभ्यो नोत्पद्यन्ते तेजस्काये देवोत्पत्त्यसंभवात् । 'सेसं तं

મંતે ! હે મદન્ત' તેજસ્કાયિકો' મેં જીવ કહાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મે ભગવાન્ ને એસા કહા હૈ કિ હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક કે ઉદ્દેશક જૈસા ઉદ્દેશક યહાં પર કહ લેના યાહિયે । અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સે પૃથિવીકાયિક મેં જીવોં કી ઉત્પત્તિ દિઠ્ઠાને કે લિયે ૧૨ વાં ઉદ્દેશક કહા ગયા હૈ ઇસી પ્રકાર સે તેજસ્કાયિક મેં જીવોં કી ઉત્પત્તિ દિઠ્ઠાને કે લિયે તેજસ્કાયિક ઉદ્દેશક બી કહના યાહિયે । પૃથિવીકાયિક ઉદ્દેશક કી અપેક્ષા સે જો હસ ઉદ્દેશક મેં વૈલક્ષણ્ય હૈ ઇસે સૂત્રકાર ને 'ણવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' હસ સૂત્ર-દ્વારા પ્રકટ ક્રિયા હૈ—યહાં સ્થિતિ ત્રીન દિનરાત કી હૈ ઓર સંવેધ નો ગમકોં મેં યથા—યોગ્ય સ્વયં જાન લેના યાહિયે । તથા યહાં પર દેવોં કી ઉત્પત્તિ નહીં હોતી હૈ 'સેસં તં ચેવ' હસ કથન સે અલિરિક્ત ઓર બાકી

'તેજસ્કાયિકા ણં મંતે !' હે ભગવાન્ તેજસ્કાયિકોમાં જીવ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાને એવું કહ્યું છે કે હે ગૌતમ ! પૃથ્વી-કાયિકના ઉદ્દેશમાં કહેલ પ્રકારે અહિયાં પણ સઘળું કથન સમજી લેવું. અર્થાત્—જે પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિકોમાં જીવોની ઉત્પત્તિ બતાવવા માટે ૧૨ આરમ્ભો ઉદ્દેશો કહેલ છે. એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિકોમાં જીવોની ઉત્પત્તિ બતાવવા આ તેજસ્કાયિક ઉદ્દેશો પણ સમજવો. પૃથ્વીકાયિકના ઉદ્દેશોની અપેક્ષાથી આ ઉદ્દેશોમાં જુદા પણ છે. તે સૂત્રકારે 'ણવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' આ સૂત્ર-પાઠથી બતાવેલ છે અહિયાં સ્થિતિ ત્રણ રાતદિવસની છે. અને સંવેધ નવે ગમેમાં યથાયોગ્ય રીતે સ્વયં સમજી લેવો. આ તેજસ્કાયિકોમાં દેવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી. 'સેસં તં ચેવ' આ કથન શિવાય બાકીનું બીજું તમામ કથન પૃથ્વીકાયિકના ઉદ્દેશોમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે તેમ સમજવું.

‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ યાવદ્વિહરતિ, હે ભદન્ત ! તેજસ્કાયિકવિષયે યદેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્સર્વમ્ એવમેવ સર્વથા સત્યમેવ ઇતિ કથયિત્વા ભગવન્તં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતિ ગૌતમ ઇતિ ॥સૂ.૦૧॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-

કલિતકલિતકલાપાલાપકપ્રવિશ્વદ્વગધપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,

વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહુચ્છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપદત્ત-

‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત-કોલ્હાપુરરાજગુરુ-

વાલબ્રહ્મચારિ — જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિવાકર

-પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી “ભગ-

વતીસૂત્રસ્ય ” પ્રમેયચન્દ્રિકાખ્યાયાં

વ્યાખ્યાયામ્ ચતુર્વિંશતિતમશતકે

ચતુર્દશેદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૨૪-૧૪॥

કાં સબ કથન પૃથિવીકાયિક ઉદ્દેશક કે જેસા હૈ એસા જાનના ચાહિયે । ‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે ભદન્ત ! તેજસ્કાયિક કે વિષય મેં આપ દેવાનુપ્રિય ને જો કહા હૈ વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ ૨ હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ ને ભગવાન્ કો વન્દના કી ઓર નમસ્કાર કિયા વન્દના નમસ્કાર કરકે ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હોગયે ॥૧॥

‘જૈનાચાર્ય’ જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચોવીસવેં શતક કા ૧૪ વાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૪-૧૪॥

સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે ભગવન્ તેજસ્કાયિકના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે. તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે, આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યાં વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ. ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચોવીસમા શતકનો ચૌદમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૪-૧૪॥

॥ અથ પશ્ચદશમોદેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે ॥

તેજસ્કાયે પૃથિવ્યાદીનામુત્પત્તિં નિરૂપ્ય ક્રમપ્રાપ્તે પશ્ચદશોદેશકે વાયુકાયે પૃથિવ્યાદીનામુત્પત્તિઃ પ્રદર્શ્યતે इत्यनेन संबन्धेन आयातस्य पश्चदशोदशकस्येदं सूत्रम् 'वाउक्काइया णं भंते' इत्यादि,

મૂળમ્—વાઉક્કાઇયા ણં ભંતે ! કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ એવં જહેવ તેઉક્કાઇયઉદેસઓ તહેવ । ણવરં ઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજા । સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ चउवीसइमे सए पन्नरसमो उदेसो समत्तो ॥

છાયા—વાયુકાયિકાઃ खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते एवं यथैव तेजस्कायिकोद्देशक-स्तथैव, नवरं स्थिति संवेधं च जानीयात् । तदेवं भदन्त तदेवं भदन्त । इति ।सू० १।

॥ चतुर्विंशतितमे शतके पश्चदशोद्देशकः समाप्तः ॥

ટીકા—‘વાઉક્કાઇયા ણં ભંતે !’ વાયુકાયિકાઃ खलु भदन्त ! ‘કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કુતઃ સ્થાનાદાગત્યોત્પદ્યન્તે ઉત્તરમાહ—‘એવં જહેવ’ इत्यादि, ‘एवं जहेव तेउक्काइयउदेसओ तहेव’ एवं यथैव तेजस्कायिकोद्देशकस्तथैव यथा

पंद्रहवें उद्देशक का प्रारंभ

તેજસ્કાયિક મેં પૃથિવી આદિકોં કી ઉત્પત્તિ કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર ક્રમ પ્રાપ્ત હસ ૧૫ વેં ઉદ્દેશક મેં વાયુકાય મેં પૃથિવ્યાદિકોં કી ઉત્પત્તિ કા પ્રદર્શન કરતે હેં—‘વાઉક્કાઇયા ણં ભંતે !’ ‘કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि ।

ટીકા—ગૌતમ ને હસ સૂત્રદ્વારા પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘વાઉક્કાઇયા ણં ભંતે !’ હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક ‘કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કિસ સ્થાન સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં—‘એવં જહેવ તેઉ-ક્કાઇય ઉદેસઓ તહેવ’ ‘जिस प्रकार पृथिवीकायिक के उद्देशक के

पंद्रमा उद्देशाने। प्रारंभ—

તેજસ્કાયિકોમાં પૃથ્વીકાય વિગેરેની ઉત્પત્તિનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્ર-કાર ક્રમથી આવેલ આ પંદરમા ઉદ્દેશમાં વાયુકાયમાં પૃથ્વીકાય વિગેરેની ઉત્પત્તિ બતાવે છે.—‘વાઉક્કાઇયા ણં ભંતે ! કઓર્હિંતો ! ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि

ટીકાથ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રથી પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—‘વાઉ-ક્કાઇયા ણં ભંતે !’ હે ભગવન્ વાયુકાયિકો ‘કઓર્હિ તો’ ઉવવજ્જંતિ’ કયા સ્થાનમાંથી આવેને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘એવં જહેવ તેઉક્કાઇયઉદેસઓ તહેવ’ पृथ्वीकायना उद्देशाना अतिदेश-लक्षामण्यथी

પૃથિવ્યતિદેશેત તેજસ્કાયિકો નિરૂપિત સ્તુથા તેનૈવ પ્રકારેણ વાયુકાયિકોઽપિ નિરૂપનીયઃ । તેજસ્કાયિકોદ્દેશકાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદર્શયતિ—‘ળવરં’ ઇત્યાદિ, ‘ળવરં ઠિઠં સંવેદં ચ જાણેઝ્જા’ નવરમ્—કેવલં સ્થિતિ સંવેદં ચ મિન્નમિન્ન- તથા યથાયોગં જાનીયાત્ અત્રાપિ દેવા નોત્પચન્તે । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ, હે મદન્ત ! વાયુકાયિકવિષયે યદ્દેવાનુ- પ્રિયેણ કથિતં તત્સર્વમેવસેવ—સર્વથા સત્યમેવ ઇતિ કથયિત્વા મગવન્તં વન્દતે નમ- સ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિ । સૂ૦ ૧॥

॥ ઇતિ ચતુર્વિંશતિતમે શતકે પચ્ચદશોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

અતિદેશ સે તેજસ્કાયિક કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા હૈ ઁસી પ્રકાર સે વાયુકાયિક મી નિરૂપનીય હૈ પર તેજસ્કાયિકોદ્દેશક કી અપેક્ષા સે જો હસમેં મિન્નતા હૈ વહ સ્થિતિ ઔર કાયસંવેદ કી અપેક્ષા સે હૈ—યહી વાત ‘ળવરં ઠિઠં સંવેદં ચ જાણેઝ્જા’ હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકાર ને પ્રકટ કી હૈ —યહાં પરમી દેવોં સે આકરકે જીવ ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે મદન્ત ! વાયુકાયિક કે વિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈ, વહ સવ સર્વથા સત્ય હૈ ૨ હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ ને પ્રભુ કો વન્દના કી ઔર ઁન્હેં નમસ્કાર ક્રિયા વન્દના નમસ્કાર કરકે ફિર વે સંયમ ઔર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુપ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે । હસ પ્રકાર સે યહ ૧૫ થાં ઉદ્દેશક હૈ ॥૧॥

પંદ્રહવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૪-૧૫॥

જે પ્રમાણે તેજસ્કાયિકોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, એજ રીતે વાયુકાયિકોનું પણ નિરૂપણ સમજ લેવું. પરંતુ તેજસ્કાયિકના ઉદ્દેશાની અપેક્ષાએ આ વાયુકાયિકા કથકમાં જે જુદાપણું છે, તે સ્થિતિ અને સંવેદમાં છે. એજ વાત સૂત્રકારે ‘ળવરં ઠિઠં સંવેદં ચ જાણેઝ્જા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. આ વાયુકાયિકોમાં પણ જીવ દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે મગ- વન્ વાયુકાયિકોના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે. તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા. વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી ચોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા ચોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. આ પ્રમાણે આ પંદરમો ઉદ્દેશો કહ્યો છે. ॥૧॥

પંદરમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૪-૧૫॥

॥ અથ ષોડશોદેશકઃ પ્રારંભ્યતે ॥

પશ્ચદશોદેશકં નિરૂપ્ય ક્રમપ્રાપ્તં ષોડશં વનસ્પતિવિષયકમુદેશકં નિરૂપ-
યન્નાહ—‘વળસ્સહકાહ્યા ણં મંતે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—વળસ્સહકાહ્યા ણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ એવં
પુઢવીકાહ્યસરિસો ઉદ્દેસો માણિયઠ્ઠો । ણવરં જાહે વળસ્સહ-
કાહ્યો વળસ્સહકાહ્યસુ ઉવવજ્જહ તાહે પઢમવિત્તીયચઉત્થ-
પંચમેસુ ગમણસુ પરિમાણમણુસમયં અવિરહિયં અણંતા ઉવવ-
જ્જંતિ ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગ્ગહણાઈં ઉક્કોસેણં અણંતાઈં
ભવગ્ગહણાઈં કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા ઉક્કોસેણં
અણંતં કાલં એવહ્યં જાવ કરેજ્જા । એસા પંચગમા અઢ્ઢભવગ્ગ-
હણીયા તહેવ । ણવરં ઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્જા । સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! ત્તિ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ ચઉવીસહમે સ્પષ્ઠ સોલસમો ઉદ્દેસો સમ્મત્તો ॥

છાયા—વનસ્પતિકાચિકાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કુત ઉત્પદન્તે । એવં પૃથિવી-
કાચિકસદ્દશ ઉદ્દેશો મણિતવ્યઃ । નવરં યદા વનસ્પતિકાચિકો વનસ્પતિકાચિકે-
પૂત્પદ્યતે તદા પ્રથમદ્વિતીયચતુર્થપશ્ચમેષુ ગમકેષુ પરિમાણમણુસમયમવિરહિત
મનન્તા ઉપપદ્યન્તે ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે ભવગ્ગહણે ઉત્કર્ષેણાડનન્તાનિ ભવગ્ગહ-
ણાનિ, કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે ઉત્કર્ષેણાડનન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ । શેષાઃ
પશ્ચગમાઃ, અષ્ટ ભવગ્ગહણાનિ તથેવ । નવરં સ્થિતિ સંવેધં ચ જાનીયાત્ । તદેવ
મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! હિતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ ચતુર્વિંશતિતમે શતકે ષોડશોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

સોલહવે ઉદ્દેશક કા પ્રારંભ

૧૫ વેં ઉદ્દેશક કા નિરૂપણ કરકે અથ સૂત્રકાર ૧૬ વેં ઉદ્દેશક કા
નિરૂપણ કરતે હૈં । હસમેં વનસ્પતિ કાચિક જીવ કહાં સે આકર કે
ઉત્પન્ન હોતા હૈં इत्यादि विषय का निरूपण करते हैं—‘वળस्सहकાહ્યા ણં

સોળમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પંદરમા ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર કમથી આવેલ આ
સોળમા ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરે છે. આ ઉદ્દેશામાં તે વનસ્પતિ કાચિક હવે
કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? વિગેરે વિષયનું નિરૂપણ કરે છે,—

ટીકા—‘વળસ્સઙ્કાદ્યા ણં મંતે’ વનસ્પતિકાયાિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કઓ-
હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કુત આગત્ય ઉત્પચન્તે હે મદન્ત ! હમે વનસ્પતિકાયાિકા જીવાઃ
કસ્માત્ સ્થાનાદાગત્ય સમુત્પત્તિં લભન્તે ઇતિ ભાવઃ । મગવાનાહ—‘એવં પુઢવી-
કાદ્ય’ ઇત્યાદિ, ‘એવં પુઢવિકાદ્યસરિસો ઉદેસો માણિયવ્વો એવં પૃથિવીકાયાિક-
સદ્દશઉદ્દેશો મણિતવ્યઃ, યથા પૃથિવીકાયાિકજીવાનામુદ્દેશઃ કથિત સ્તથૈવેદાપિ
વનસ્પતિકાયાિકોદ્દેશકો રચનીયઃ, વનસ્પતિકાયાિકોદ્દેશકે જીવાનામુત્પાદપરિ-
પરિમાણાદિકં કાયસંવેધાન્તમ્ સર્વમપિ તથૈવ વિચારણીયમ્ પૃથિવીકાયાિકગમા-
પેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદ્દર્શયિતુમાહ—‘ળવરં’ ઇત્યાદિ, ‘ળવરં જાહે વળસ્સકાદઓ વળ-
સ્સકાદપ્પસુ ઉવવજ્જઙ્’ નવરં યદા વનસ્પતિકાયાિકો જીવઃ વનસ્પતિકાયાિકેષુ

મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રમુ સે હસ સૂત્રદ્વારા એસા પૂછા હૈ ‘વળસ્સઙ્કાદ્યા ણં
મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! વનસ્પતિકાયાિક જીવ કિસ
સ્થાન સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે સનાધાન કે નિમિત્ત
પ્રમુ ગૌતમ સે કહતે હૈ—‘એવં પુઢવિકાદ્યસરિસો ઉદેસો માણિયવ્વો’
‘હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે પૃથિવીકાયાિક જીવોં કા ઉદેશ કહા ગયા હૈ
ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર મી વનસ્પતિકાયાિક ઉદેશ કહલેના યાહિયે ।
અતઃ વનસ્પતિકાયાિક ઉદેશક મેં જીવોં કા ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ કા
સવ કાયસંવેધ તક કા કથન વિચાર લેના યાહિયે । પર પૃથિવીકાયાિક
કે ગમોં કી અપેક્ષા જો યહાં કે ગમોં કે કથન મેં મિત્તતા હૈ, ઉસે પ્રકટ
કરને કે લિયે સૂત્રકાર ‘ળવરં જાહે વળસ્સઙ્કાદઓ વળસ્સઙ્કાદપ્પસુ
ઉવવજ્જઙ્’ હસ સૂત્રપાઠ કો કહતે હૈ—હસકે દ્વારા ઉન્હોંને યહ પ્રકટ

‘વળસ્સઙ્કાદ્યા ણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને આ સૂત્રદ્વારા એવું પૂછ્યું છે કે—‘વળસ્સઙ્કા-
દ્યા ણં મંતે ! કઓહિંતો ! ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ વનસ્પતિકાયાિક જીવ કયા
સ્થાનમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના સમાધાન નિમિત્તે પ્રભુ
ગૌતમસ્વામીને કહે છે—‘એવં પુઢવિકાદ્યસરિસો ઉદેસો માણિયવ્વો’ હે ગૌતમ !
પૃથ્વીકાયાિક જીવોના ઉદ્દેશો જે પ્રમાણે કહેલ છે. એજ રીતે અહિંયાં વન-
સ્પતિ કાયાિક ઉદ્દેશો પણ સમજી લેવે જોઈએ. જેથી વનસ્પતિ કાયાના ઉદ્દે-
શમાં જીવોના ઉત્પાદ, પરિમાણ વિગેરેનું કાય સંવેધ સુધીનું કથન સમજી
લેવું. પરંતુ પૃથ્વીકાયાિકના ગમે કરતાં આ કથનમાં જે જુદા પાણું છે, તે
ખતાવતાં સૂત્રકાર ‘ળવરં જાહે વળસ્સઙ્કાદઓ વળસ્સઙ્કાદપ્પસુ ઉવવજ્જઙ્’ આ સૂત્ર

ઉત્પદ્યતે, 'તાહે પદમવિતિયચઉત્થપંચમેસુ ગમણસુ' તદા પ્રથમદ્વિતીયચતુર્થ-
પશ્ચમેષુ ગમકેષુ 'પરિમાણમણુસમયં અવિરહિયં અણંતા ઉવવજ્જંતિ' પરિમાણમણુ-
સમયમવિરહિતમનન્તા ઉત્પદ્યન્તે । અયમાશયઃ-યદા-પૃથિવ્યપ્તેજો વાયુકાયિક-
કેભ્ય ઉદ્વર્ત્ય વનસ્પતિકાચિકેષુ ઉત્પત્તિર્ભવતિ તદા પરિમાણવિષયે પૂર્વોક્તૈવ,
યદા તુ વનસ્પતિકાચિકેભ્ય આગત્ય વનસ્પતિકાચિકેષુ ઉત્પદ્યતે તદા પ્રથમદ્વિતીય-
ચતુર્થપશ્ચમગમકેષુ સૂત્રોક્તં પરિમાણમવગન્તવ્યમિતિ । તથા-‘જાહે વણસાહ-
કાહણ’ ઇત્યાદિના વનસ્પતેરેવ અનન્તાનામુદ્વર્તનં ભવતિ નાન્યતોઽનન્તાનામુદ્-
વૃત્તિ રસ્તીત્યાવેદિતમ્ શોષાણાં તુ સમસ્તાનામપિ અસંખ્યાતત્વાત્ । તથા-અન-

કિયા હૈં કિ જબ વનસ્પતિકાચિક વનસ્પતિકાચિકોં મેં ઉત્પન્ન હોના હૈ
'તાહે પદમ વિતિય ચઉત્થ પંચમેસુ ગમેસુ' તચ પ્રથમ, દ્વિતીય,
ચતુર્થ, પંચમ इन गमकों में 'परिमाणमणुसमयं अविरहियं
अणंता उववज्जंति' ऐसा कहना चाहिये कि वे प्रतिसमय अवि-
च्छिन्नरूप से अनन्त उत्पन्न होते हैं । तात्पर्य इस कथन का ऐसा है
कि-जब पृथिवी अप, तेज और वायु इन कायिकों से उद्वर्तना 'निकल'
करके जीव की उत्पत्ति वनस्पतिकायिकों में होती है, तब परिमाण के
विषय में पूर्वोक्त ही वक्तव्यता कहनी चाहिए और जब जीव वनस्पति-
कायिकों में से आकरके वनस्पतिकायिकों में उत्पन्न होता है तब प्रथम,
द्वितीय, चतुर्थ एवं पञ्चम इन गमकों में सूत्रोक्त परिमाण कहना
चाहिये । तथा-‘जाहे वणससइकाहण’ इत्यादि सूत्रद्वारा यह भी समझाया
गया है कि वनस्पति से ही अनन्त जीवों का उद्वर्तन होता है अन्य से

પાઠથી તેઓએ એ બતાવ્યું છે કે-જ્યારે વનસ્પતિકાચિક એવ વનસ્પતિ
કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'તાહે પદમવિતિયચઉત્થપંચમેસુ ગમણસુ' ત્યારે
પહેલા, બીજા ચોથા અને પાંચમા આ ગમેમાં 'પરિમાણમણુસમયં અવિ-
રહિયં અણંતા ઉવવજ્જંતિ' એવું કહેવું જોઈએ. કે-તેઓ પ્રતિસમયે અવિ-
ચ્છિન્ન પદ્ધતી નિરંતર પદ્ધતી અનન્ત ઉત્પન્ન થાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય
એ છે કે-જ્યારે પૃથ્વી, અપ્ તેજ અને વાયુકાયિકોમાંથી ઉદ્વર્તના (બહા-
રની કળવું) કરીને જીવની ઉત્પત્તિ વનસ્પતિકાચિકોમાં થાય છે. ત્યારે પરિ-
માણના સંબંધમાં પહેલા કહેલા કથન જ કહેવું જોઈએ અને જીવ જ્યારે
વનસ્પતિ કાયિકોમાંથી આવીને વનસ્પતિ કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે
પહેલા, બીજા ચોથા અને પાંચમા ગમેના સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણેનું પરિમાણ
કહેવું જોઈએ તથા 'જાહે વણસસइकाहण' ઇત્યાદિ સૂત્રથી એ સમજાવ્યું છે.
કેવનસ્પતિ કાયિકોમાંથી જ અનંત જીવે નું ઉદ્વર્તન થાય છે બીજામાંથી

ન્તાનામુત્પાદો વનસ્પતિષ્વેવ, અન્યકાયિકાના મનન્તાનામભાજનત્વાદિત્યપિ
 આવેદિતં ભવતીતિ । અત્ર ચ પ્રથમદ્વિતીયચતુર્થપશ્ચમગમેષુ અનુત્કૃષ્ટસ્થિતિભાવા-
 દનન્તા ઉત્પદ્યન્તે इति કથ્યતે, एतद्विन्नेषु तृतीयषष्ठसप्तमाष्टमनवमेषु पञ्चसु
 ગમકેષુ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિસત્ત્વાદ્ એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉપપદ્યન્તે' इत्याद्यभिधीयते
 इति । तथा एतेष्वेव प्रथमद्वितीयचतुर्थाश्चमेषु गमेषु अनुत्कृष्टस्थितित्वादेव
 ઉત્કર્ષતો મવાદેશેનાનન્તાનિ મવગ્રહણાનિ વક્તવ્યાનિ । કાલાદેશેન અનન્તઃ કાલો-
 વક્તવ્યઃ, एनदव्यतिरिक्तेषु पञ्चसु तृतीयषष्ठसप्तमाष्टमनवमेषु अष्टौ भवग्रहणानि
 વક્તવ્યાનિ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિસદ્ભાવાત્ તદેવ દર્શયતિ-‘મવાદેસેન’ इत्यादि प्रकर-

અનન્ત જીવોં કા ઉદ્વર્તન ‘નિકાલના’ નહીં હોતા હૈ ક્યોંકિ શેષ સમ-
 સ્ત કાયિક અસંરુપાત હૈ । तथा-अनन्त जीवों का उत्पाद वनस्पति में
 હી હોતા હૈ । क्योंकि अन्यकायिक अनन्तता के अभाजक है । यहाँ
 પ્રથમ, દ્વિતીય, ચતુર્થ ઓર પંચમ ગમોં મેં અનુત્કૃષ્ટસ્થિતિ કે સદ્ભાવ
 સે અનન્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ એસા કહા ગયા હૈ । तथा इनसे भिन्न
 તૃતીય, ષષ્ઠ, સપ્તમ, અષ્ટમ એવં નવમ इन पांच गमकों में उत्कृष्ट
 સ્થિતિ કે સદ્ભાવ સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈ એસા
 કહા જાતા હૈ । तथा इन्हीं प्रथम, द्वितीय चतुर्थ और पंचम गमों में
 અનુત્કૃષ્ટસ્થિતિ કે સદ્ભાવ સે મવાદેશ કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત
 મવ ગ્રહણ કહે હૈ ઓર કાલ કી અપેક્ષા સે અનન્તકાલ કહા હૈ । इनसे
 અતિરિક્ત તૃતીય, ષષ્ઠ, સપ્તમ અષ્ટમ એવં નોવાં इन गमों में आठ
 મવ ગ્રહણ કહે હૈ ક્યોંકિ इनमें उत्कृष्टस्थिति का सद्भाव है । यही

अनंत एवेनું ઉદ્વર્તન (બહાર નીકળવું) થતું નથી. કેમકે બાકીના બધા
 કાયવાળા અસંખ્યાત હોય છે. तथा अनंत एवेनो उत्पाद वनस्पति कायि-
 કેમાં જ થાય છે. કેમકે બીજા કાયવાળા અનંત પણાના અભાવવાળા હોય
 છે. અહિયાં પહેલા, બીજા, ચેથા અને પાંચમા ગમેમાં અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિના
 સદ્ભાવથી અનંત એવો ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે.
 तथा आ शिवायना त्रीन, छठ्ठा, सातमा आठमा અને नवमा आ पांच
 ગમેમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિના સદ્ભાવથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય
 છે. એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે तथा आ पड़ेला भील, चैथा અને पांचमा
 ગમેમાં અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિના સદ્ભાવથી ભવાદેશની અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટથી અનંત
 ભવ ગ્રહણ કહ્યા છે, અને કાળની અપેક્ષાથી અનંતકાળ કહેવ છે. आ शिवाय

જેન । ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ ભવાદેશેન-ભવાપેક્ષયા જઘ્ન્યેન દ્વે ભવગ્ગહણે ભવતઃ । ‘ઉક્કોસેણં અણંતાઈં ભવગ્ગહણાઈ’ ઉત્કર્ષેણાનન્તાનિ ભવગ્ગહણાનિ ભવન્તિ । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુતા’ કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયા જઘ્ન્યેન દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે ‘ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં’ ઉત્કર્ષેણ અનન્તં કાલમિતિ કાયસંવેધઃ । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલમ્-ઉપરોક્તપ્રદર્શિતકાલપર્યન્તં વનસ્પતિજીવો વનસ્પતિગતિં સેવેત । તથા એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ વનસ્પતિજીવો વનસ્પતિગતૌ ગમનાગમને ચ કુર્યાદિતિ ભાવઃ । ‘સેસા પંચગમા અટ્ટમવગ્ગહણીયા તહેવ’ શેષાઃ-કથિતવ્યતિરિક્તાઃ તૃતીયષ્ઠ-સપ્તમાષ્ટમનવમગમા અષ્ટ ભવગ્ગહણીયા સ્તથૈવ અવશિષ્ટ પશ્ચગમકેષુ પૂર્વોક્ત-રીત્યૈવ અષ્ટભવગ્ગહણાનિ વક્તવ્યાનીત્યર્થઃ । પૂર્વોક્તરીત્યા ચદ્વૈલક્ષણ્યં પશ્ચગમકેષુ તદર્શયતિ-‘ળવરં’ ઇત્યાદિના, ‘ળવરં ઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ નવરમ્-કેવલ

વાત-‘ભવાદેસેણં’ ઇત્યાદિ પ્રકરણ દ્વારા દિશ્વલાયી ગયી છે-ભવની અપેક્ષા સે જઘ્ન્ય સે દો ભવગ્ગહણ હોતે હૈં, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત ભવગ્ગહણ હોતે હૈં । તથા કાલની અપેક્ષા સે જઘ્ન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્ત ઓર ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાલ હૈ । એસા યહાં કાયસંવેધ હૈ । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર વહ વનસ્પતિકાથિક જીવ હતને કાલ તક વનસ્પતિગતિ કા સેવનકરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ વનસ્પતિજીવ વનસ્પતિગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । ‘સેસા પંચ ગમા અટ્ટમવગ્ગહણીયા તહેવ’ ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિ કે સદ્ભાવ સે શેષ પાંચ ગમોં મેં-તૃતીય, ષ્ઠ, સપ્તમ અષ્ટમ એવં નવમગમકો મેં-આઠ ભવગ્ગહણ કહા હૈ । ‘નવરં ઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ પર વિશેષતા એસી હૈ કિ યહાં સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ યે

ત્રીભ, છટ્ટા, સાતમા અને નવમા ગમમાં આઠભવ ગ્રહણ કહ્યા છે. કેમકે તેમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિના સદ્ભાવ કહેલ છે. એજ ‘ભવાદેસેણં’ ઇત્યાદિ પ્રકરણદ્વારા બતાવેલ છે. ભવની અપેક્ષાથી જઘ્ન્યથી બે ભવ ગ્રહણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતભવ ગ્રહણ હોય છે. તથા કાળની અપેક્ષાથી જઘ્ન્યથી બે અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ છે. આ પ્રમાણે અહિયાં કાયસંવેધ કહ્યો છે. ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે તે વનસ્પતિક જીવ આટલા કાળ સુધી વનસ્પતિકાય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળસુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે ‘સેસા પંચ ગમા અટ્ટમવગ્ગહણીયા તહેવ’ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના સદ્ભાવથી આક્રીના પાંચ ગમોમાં એટલે કે-ત્રીભ, પાંચમા છટ્ટા, સાતમા અને નવમા ગમમાં આઠભવ ગ્રહણ કહેલ છે ‘નવરં ઠિઈં ચ જાણેજ્જા’ પરંતુ વિશેષપણુ એ છે કે-અહિયાં સ્થિતિ અને કાયસંવેધ એ જુદા જુદા કહ્યા

સ્થિતિ કાયસંવેધં ચ મિત્રત્તયા જાનીયાત્, તત્ર સ્થિતિર્જઘન્યોત્કૃષ્ટા ચ મૂલ
સૂત્રાનુમારિણી સર્વગમકેષુ જ્ઞાતવ્યા । કાયસંવેધસ્તુ તૃતીયસપ્તમયોર્જઘન્યેનાન્ત-
ર્મુહૂર્ત્તાધિકદશવર્ષપદસ્રાણિ ઉત્કર્ષેણ તુ સ્થિતિરષ્ટાસુ ભવપ્રહરેષુ દશસાહસ્રદ્યાઃ
પ્રત્યેકં ભાવાત્ અશીતિર્વર્ષપદસ્રાણિ । ષષ્ટાન્તમયોસ્તુ જઘન્યેન દશવર્ષપદસ્રાણિ
અન્તર્મુહૂર્ત્તાધિકાનિ, ચત્વારિંશદ્વર્ષપદસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તચતુષ્ટયાધિકાનિ, નવમ-
ગમેષુ જઘન્યતો વિંશતિર્વર્ષપદસ્રાણિ ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ અશીતિર્વર્ષપદસ્રાણીતિ ।
સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ' તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति, हे
मदन्त ! वनस्पतिकायिकजीवानामुत्पादपरिमाणादिविषये यदेवानुमियेणं
कथितं तत् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव, इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते
नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा च संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति०॥

॥ इति चतुर्विंशतितमे शतके षोडशोद्देशकः समाप्तः ॥

મિત્ર મિત્ર હૈં । સમસ્ત ગમોં મેં સ્થિતિ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મૂલ
સૂત્ર કે અનુસાર હૈં । કાયસંવેધ ત્રીસરે ઓર સાતવેં ગમોં મેં જઘન્ય
સેં અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ કા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ
મંવો મેં પ્રત્યેક કી દસ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ કો લેકર અસી ૮૦
હજાર વર્ષ કા હૈં છઠે ઓર આઠવેં ગમોં મેં જઘન્ય વહ અન્તર્મુહૂર્ત્ત
અધિક દસ હજાર વર્ષ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક
ધોલીસ હજાર વર્ષ કા હૈં । તથા નૌવે ગમ મેં જઘન્ય સે વહ વીસ ૨૦
હજાર વર્ષ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૮૦ અસી હજાર વર્ષ કા હૈં 'સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! તિ' હે મદન્ત ! વનસ્પતિકાયિક જીવોં કે ઉત્પાદ પરિમાણ

છે. સઘળા ગમેમાં સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી મૂલ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે
છે. કાયસંવેધ ત્રીજા, અને સાતમા ગમેમાં જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક
દસ હજાર વર્ષનો છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ લખની ૧૦ દસ હજાર વર્ષની
સ્થિતિ હોવાથી ૮૦ એંસી હજાર વર્ષનો છે. છઠા અને આઠમા ગમેમાં
જઘન્યથી તે અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૪૦ આળીસ હજાર વર્ષનો છે. તથા નવમા
ગમમાં જઘન્યથી તે ૨૦ વીસ હજાર વર્ષનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ૮૦ એંસી
હજાર વર્ષનો છે.

'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ' હે ભગવન્ વનસ્પતિકાય વાળા જીવોના
ઉત્પાદ, પરિમાણ વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુમિતિ જે પ્રમાણે કહ્યું છે,

आदि के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने जो कहा है वह सर्वथा सत्य ही है २। इस प्रकार कहकर उन गौतम ने भगवान् को वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये १।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवें शतकका सोलहवां उद्देशक समाप्त ॥२४-१६॥

ते सर्वथा सत्य छे. आपनु कथन सर्वथा सत्य छे. आ प्रमाणे छडीने ते गौतमस्वाभीछे भगवानने वंदना करी तेओने नमस्कार कर्या. वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेओ तप अने संयमथी आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर विराजमान थया. ॥सू. १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याका चौबीसवें शतकका सोलहवां उद्देशक समाप्त ॥२४-१६॥

अथ सप्तदशोद्देशकः प्रारभ्यते

पृथिवीकायाद् दनस्सतिकायिकान्तैकेन्द्रियजीवानामुत्पादपरिमाणदिकं विचिन्त्य द्वीन्द्रियजीवानामुत्पादादिकं चिन्तयितुं सप्तदशोद्देशकमवतारयति तदनेन संख्येनायातस्य सप्तदशोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम् 'वेदिया णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—वेदिया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? जाव पुढवीकाइए णं भंते ! जे भविए वेदिएसु उववज्जिजत्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा, सखेव पुढवीकाइयस्स लद्धी जाव कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ताइं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं संखेज्जाइं भवग्गहणाइं एवइयं० । एवं तेसु चेव चउसु गमएसु संवेहो सेसेसु पंचसु तहेव अट्ठभवा । एवं जाव चउरिंदिएणं समं चउसु संखेज्जा भवा, पंचसु अट्ठभवा, पंचिंदियतिरिक्ख-जोणियमणुस्सेसु समं तहेव अट्ठभवा, देवा न चेव उववज्जंति, टिइं संवेहं च जाणंज्जा सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० १॥

॥ चउवीसइमे सए सत्तरससो उद्देसो समत्तो ॥

छाया—द्वीन्द्रियाः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते यावत्पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो द्वीन्द्रियेष्टुत्पत्तुम् । न खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेष्टुत्पद्येत सैव पृथिवीकायिकस्य लब्धि र्यावत् कालादेशेन जगन्नेन द्वे अन्तर्मुहूर्ते उत्कर्षेण संख्येयं कालं भवादेशेन जगन्नेन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेण संख्येयानि भवग्रहणानि एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् एवं तेष्वेव चतुर्गुणमकेषु संवेधः, शेषेषु पञ्चसु गमकेषु तथैव अट्ठभवाः । एवं यावत् चतुर्गुणैः समं चतुर्गुणैः संख्येया भवाः पञ्चसु अट्ठभवाः । पञ्चेन्द्रियनिर्गन्धोनिस्पर्शः समं तथैवाष्टभवाः । देवाः नैवोत्पद्यन्ते, स्थितिं मोहे च ज्ञानीयात् । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

॥ चतुर्गुणैः समं चतुर्गुणैः संख्येयाः सप्तदशोद्देशकः समाप्तः

ટીકા—‘વેદિયા ણં મંતે ! દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલ્ભદન્ત ! ‘કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ કુત ઉત્પદ્યન્તે ‘જાવ પુઢવીકાઈણ ણં મંતે ! યાવત્પૃથિવીકાયિકઃ સ્વલ્ભદન્ત ! ‘જે ભવિણ વેદિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મવ્યો દ્વીન્દ્રિયેષૂત્પત્તુમ્, ‘સે ણં મંતે ! કેવદ્વિકાલદ્વિદ્વિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ સ સ્વલ્ભદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ દ્વીન્દ્રિયેષૂત્પદ્યેત । અત્ર યાવત્પદેન ‘કિં નૈરહણિતો ઉવવજ્જંતિ, તિરિક્કલ્લજોણિણિતો

સત્રહવેં ઉદ્દેશક કા પ્રારંભ

પૃથિવીકાય સે લેકર વનસ્પતિકાય પર્યન્ત કે એકેન્દ્રિયજીવોં કે ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ કા વિચાર કરકે અબ દો દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે ઉત્પાદ આદિ કા વિચાર કરને કે લિણ સૂત્રકાર હસ ૧૭ વેં ઉદ્દેશક કો પ્રારંભ કરતે હુણ સૂત્ર કા કથન કરતે હૈં—

‘વેદિયા ણં મંતે ! કઓર્હિતો’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘વેદિયા ણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિય જીવ કહાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ‘જાવ પુઢવીકાઈણ ણં મંતે ! જે ભવિણ વેદિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ સે ણં મંતે ! કેવદ્વિકાલદ્વિદ્વિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ યાવત્ હે ભદન્ત ! જો પૃથિવીકાયિક જીવ દ્વીન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ, વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે દ્વીન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યહાં યાવત્પદ સે યહ પૂર્વોક્ત પાઠ ગૃહીત હુઆ હૈ—‘કિં નૈરહણિતો ઉવવજ્જંતિ, તિરિક્કલ્લજોણિણિતો

સત્તરમા .ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પૃથ્વીકાયથી આરંભીને વનસ્પતિકાય સુધીના એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના ઉત્પાત, પરિમાણ વિગેરેનો વિચાર કરીને હવે બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના ઉત્પાત વિગેરેનો વિચાર કરવા માટે સૂત્રકાર આ ૧૭ સત્તરમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરે છે—‘વેદિયા ણં મંતે ! કઓર્હિતો’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—‘વેદિયા ણં મંતે’ કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘જાવ પુઢવીકાઈણ ણં મંતે ! જે ભવિણ વેદિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ સે ણં મંતે ! કેવદ્વિકાલદ્વિદ્વિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ યાવત્ હે ભગવન્ બે પૃથ્વીકાયિક જીવ બે ઇન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા બે ઇન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિયાં યાવત્પદથી આ નીચે પ્રમાણેનો પહેલાનો પાઠ અહીં કરાયો છે. ‘કિં નૈરહકેમ્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા તિરિચ્ચોનિકેમ્ય

ઉવવજ્જંતિ, મણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ, દેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ' इत्यादि, । किं नैरयि-
केभ्य उत्पद्यन्ते-तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते-मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, देवेभ्य
उत्पद्यन्ते इति च्छाया । उत्तरमाह-नो नैरयिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते न वा देवेभ्य
आगत्योत्पद्यन्ते किन्तु तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथ च मनुष्येभ्य
आगत्य द्वीन्द्रियेभ्योत्पद्यन्ते । यदि तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते तदा क्रिमे-
केन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा यावत्पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
आगत्योत्पद्यन्ते हे गौतम । एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते याव-

क्वजोणिर्हિતો ઉવવજ્જંતિ, મનુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ, દેવેહિતો
ઉવવજ્જંતિ' इत्यादि पाठ द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा
है-हे भदन्त ! क्या वे नैरयिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
अथवा तिर्यग्योनिकों से आकरके उत्पन्न होते ? अथवा
मनुष्यों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में
प्रभु करते हैं-हे गौतम ! वे नैरयिकों से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं,
और न देवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं किन्तु तिर्यग्योनिकों से
आकरके उत्पन्न होते हैं और मनुष्यों से आकरसे उत्पन्न होते हैं ।
अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-हे भदन्त ! यदि
वे दो इन्द्रिय जीव तिर्यग्योनिकों से आकरके उत्पन्न होता है तो
क्या एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके या द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकों
से आकरके अथवा तेइन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकरके या चौइन्द्रिय-

आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा मनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा देवेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते'
इत्यादि सूत्रपाठથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ શુ
તે નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યંચ યોનિકોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
અથવા દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે-હે ગૌતમ તેઓ નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી, અને દેવો-
માંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ તિર્યંચ યોનિકોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે. અને મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જો તે
એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો તિર્યંચ યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું
તેઓ એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા એ
ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ યોનિકોમાંથી અથવા ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ યોનિકો-
માંથી અથવા ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ યોનિકોમાંથી આવીને અથવા પાંચ

ત્પન્નેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે । યદિ એકેન્દ્રિયાદિતિર્યગ્ચોનિકે-
ભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા કિં વાદરેભ્ય સ્તિર્યગ્ચોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા
સૂક્ષ્મેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે હે ગૌતમ । વાદરપૃથિવી કાચિકૈકેન્દ્રિયાદિભ્ય આગત્યોત્પ-
દ્યન્તે હે મદન્ત ! યદિ વાદરપૃથિવી કાચિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે
તદા-કિં પર્યાપ્તવાદરપૃથિવી કાચિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે
અથવા અપર્યાપ્તવાદરપૃથિવી કાચિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે ?

તિર્યગ્ચોનિકાં સે આકરકે અથવા પન્નેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકોં સે આકરકે
વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! વે એકેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચોનિકોં સે આકરકે ભી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર યાવત્ પન્નેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચોનિકોં સે ભી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । પુનઃ ગૌતમ પૂછતે હૈં
-યદિ એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા
વે વાદર એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં અથવા
સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન
કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકોં સે
આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર વાદર એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકોં સે ભી
આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । પુનઃ ગૌતમ પૂછતે હૈં-હે મદન્ત ! યદિ વે
વાદર એકેન્દ્રિયપૃથિવી કાચાદિ સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા
પર્યાપ્ત વાદર પૃથિવી કાચિક એકેન્દ્રિય સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?

ઈન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ ચોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તેઓ એક ઈન્દ્રિયવાળા તિર્યંચચોનિ-
વાળાઓમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને યાવત્ પાંચ ઈન્દ્રિયવાળા
તિર્યંચ ચોનિવાળાઓમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમ-
સ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે-જો એક ઈન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ ચોનિકોમાંથી આવીને
તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે ? તે શું તેઓ બાદર એક ઈન્દ્રિયવાળા તિર્યંચમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સૂક્ષ્મ એક ઈન્દ્રિય તિર્યંચ ચોનિવાળામાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ !
સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય તિર્યંચચોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અને
બાદર એક ઈન્દ્રિય તિર્યંચ ચોનિવાળાઓમાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય
છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે હે બ્રહ્મવત્ જો તેઓ બાદર એક ઈન્દ્રિ-
યવાળા પૃથ્વીકાચિક વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ
પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાચિક એક ઈન્દ્રિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે

હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યોઽપિ આગત્યો-
ત્પદ્યન્તે તથા અપર્યાપ્ત વાદર પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યોઽપિ આગત્યો-
ત્પદ્યન્તે इत्यादीनां ग्रहणं भवतीति । उत्पादद्वारे पृथिवीकायिकानां स्थितिरुत्कृष्टतो
द्वाविंशतिवर्षसहस्रप्रमाणा भवतीत्यतस्तत्रोत्पत्तिसोर्द्धाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकेपૂत્पत्तिः
प्रोक्ता, अत्र द्वीन्द्रियाणां तु द्वादशवर्षप्रमितैव स्थितिरिति पृथिवीकायिको यदि द्वी-
न्द्रियेपूत્पद्यते तदा द्वादशवर्षस्थितिकेषु बोत्पद्यते, द्वीन्द्रियाणामेतावत् स्थितेरेव-
संभवात्, आज्ञाछापक एवं वक्तव्यः—‘पुढविकाइए णं भंते जे भविए वेइंदिएसु उवव-
ज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालद्विइएसु उववज्जइ इति प्रश्नः, अस्योत्तरम्—‘गोयमा
जहन्नेणं अंतोमुहुत्तठिइएसु उक्कोसेणं वारनमासद्विइएसु उववज्जइ’ इति । पृथिवी-
कायिकः खलु भदन्त ! यो भव्यः—योग्यः द्वीन्द्रियेपूतत्तुम्, स खलु कियत्काळ-
स्थितिकेपूतपद्येत हे गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तस्थितिकेषु उत्कर्षतो द्वादशवर्ष
स्थितिकेपूतपद्येत इति । अथातिदेशमाह—‘सच्चेव पुढवीकाइय-

अथवा अपर्याप्त वादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रिय से आकरके उत्पन्न होते
हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! पर्याप्त वादर
पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय से भी आकरके उत्पन्न होते हैं और अपर्याप्त
वादर पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय से भी आकरके उत्पन्न होते हैं इत्यादि
पूर्वोक्त रूप से कहा गया सब कथन यहां गृहीत हुआ है’ अब गौतमने
प्रभु से ऐसा पूछा है,—‘पुढवीकाइए णं भंते’ इत्यादि । हे भदन्त ! जो
पृथिवीकायिक जीव द्वीन्द्रिय जीवों में उत्पन्न होने के योग्य है वह कितने
काल की स्थिति वाले द्वीन्द्रियों में उत्पन्न होता है ? तो इसके उत्तर
में कहते हैं ‘सच्चेव पुढविकाइयस्स लद्धी’ जिस प्रकार से पृथिवी-

અપર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વીકાયિક એક ઇન્દ્રિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વીકાયિક
એક ઇન્દ્રિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અને અપર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વીકા-
યિક એક ઇન્દ્રિયવાળામાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. વિશેષે પૂર્વોક્ત
પ્રકારથી કથન કર્યું છે. હવે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે
ભગવન્ જે પૃથ્વીકાયિક જીવ જે ઇન્દ્રિય જીવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે.
છે, તેઓ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા જે ઇન્દ્રિય જીવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ તેઓને કહ્યું કે ‘સચ્ચેવ પુઢવીકાઇયસ્સ લઢ્ઢી’

કાયિક મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય પૃથિવીકાયિક જીવ કી વસ્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ વહી વસ્તવ્યતા યહાં પર ખી કહ લેની ચાહિયે અર્થાત્ યહાં બેહંદ્રિયોં કા સૂત્ર હોને સે બેહંદ્રિય કે અનુસાર ઉત્પાદપરિમાણસ્થિતિ આદિ સવ દ્વાર ધ્યાન મેં લેકર કહ દેના ચાહિયે। જબ પ્રમુ સે ગૌતમ ને એસા પૂછા કિ હે ભદન્ત । પૃથિવીકાયિક જીવ જો કિ બેહંદ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે-દ્વીન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રમુ ને ડનસે કહા-કિ હે ગૌતમ। વહ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુદૂર્ત કી સ્થિતિવાલે દ્વીન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે બારહ વર્ષ કી સ્થિતિવાલે દ્વીન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઉત્પાતદ્વાર મેં દ્વીન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા પૃથિવી-કાયિક ઉત્કૃષ્ટ સે બારહ વર્ષ કી સ્થિતિવાલે દ્વીન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કયોં કિ દ્વીન્દ્રિયોં કી સ્થિતિ બારહવર્ષ કી હી કહી ગઈ હૈ પૃથિવી કાયિક જબ પૃથિવીકાય મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તબ પૃથિવીકાયિક કી સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ બાઈસ હજાર વર્ષ કી હોને કે કારણ પૃથિવીકાયિક સૂત્ર મેં બાઈસહજારવર્ષ કી સ્થિતિવાલોં મેં ઉત્પન્ન હોને કા કહા હૈ કિન્તુ

જે રીતે પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય પૃથ્વીકાયિક જીવના સંબંધમાં કથન કર્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિંયાં પણ સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ અહિંયાં બેહંદ્રિયનું સૂત્ર હોવાથી બેહંદ્રિયના કથન પ્રમાણે ઉત્પાત પરિણામ સ્થિતિ વિગેરે બધા દ્વારે યોગ્ય રીતે કહેવા જોઈએ. જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન પૃથ્વીકાયિક જીવ કે જે દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ તેઓને કહ્યું કે કે-હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી એક અંતર્મુદૂર્તની સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ બાર વર્ષની સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્પાતદ્વારમાં દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવો ઉત્કૃષ્ટથી બાર વર્ષની સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે દ્વીન્દ્રિયોની સ્થિતિ બાર વર્ષની જ કહી છે. પૃથ્વીકાયિક જ્યારે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે પૃથ્વીકાયિકની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની હોવાથી પૃથ્વીકાયિક સૂત્રમાં ૨૨ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થવાનું કહેલ છે. પરંતુ અહિંયાં બાર વર્ષની સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયોમાં

સસ લઘ્વી' સૈવ પૃથિવીકાયિકસ્ય લઘ્વિઃ, યા પૃથિવીકાયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પત્તિયોગ્યસ્ય પૂર્વ કથિતા સૈવ દ્વીન્દ્રિયેષુ ઉત્પત્તિ યોગ્યસ્યાપિ વક્તવ્યેત્યર્થઃ કિયત્પર્યન્તં દ્વીન્દ્રિયેષુ પૃત્તિપત્તોર્લઘ્વિઃ દ્વીન્દ્રિયમધિકૃત્ય વક્તવ્યા તન્નાહ—'જાવ' ઇત્યાદિ, 'જાવ કાલાદેસેણં જહન્નેણં અંતોમુહુત્તાઈ' યાવત્કાલાદેશેન—કાલા-પેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે, કાલાદેશપર્યન્તા લઘ્વિર્વક્તવ્યેતિ । અત્ર યાવત્પદેન ભવાદેશાન્તં સર્વમપિ પ્રકરણ મતુસ્મરણીયમ્ હે ભદન્ત ! તે દ્વીન્દ્રિયેષુ પૃત્તિપત્તિઃ પૃથિવીકાયિકા જીવા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પન્ન-તે હે ગૌતમ ! તે જીવા જઘન્યત્ત એકો વા દ્વી વા ત્રયોવા, ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યાતા અસંખ્યાતા ઉત્પન્નન્તે । પૃથિવીકાયિક જીવઃ પ્રથમં પૃથિવીકાયિકસ્તતો મૃત્વા દ્વીન્દ્રિયતયા જાતઃ પુનરપિ તતો મૃત્વા

યહાં બારહચર્પે કી સ્થિતિવાલે દ્વીન્દ્રિયો' મેં પૃથિવીકાયિક કી ઉત્પત્તિ કહની ચાહિયે । 'જાવ કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો' અંતોમુહુત્તાઈ' ઇત્યાદિ, યાવત્ વહ કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ભવો' તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઇતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । યહાં યાવત્પદ સે ભવાદેશતક કા સમસ્ત કથન દ્વીન્દ્રિયકોલેકર ગ્રહણ કરના ચાહિયે । જૈસે—હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયો' મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય પૃથિવીકાયિક જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોને હૈં ? હસ પરિમાણદ્વારવિષયક પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રમુ ને એસા કહા હૈ—હે ગૌતમ ! વે જીવ જઘન્ય સે એક દો અથવા ત્રીન, ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઇત્યાદિ કહના ચાહિયે । પૃથિવીકાયિક જીવ પૃથિવીકાયિક કી પર્યાય સે ઉદ્વર્તન (નિકલ)

પૃથ્વીકાયિકોની ઉત્પત્તિ કહેવી જોઈએ 'જાવ કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તાઈ' ઇત્યાદિ યાવત્ તે કાળથી અપેક્ષાથી જઘન્યથી એ અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ભવ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા કાળ સુધી તે તેમા ગમનાગમન કરે છે. અહિયાં યાવત્પદથી ભવાદેશ સુધીનું સઘણ પ્રકરણ શ્રદ્ધા કરાયું છે. જેમકે—હે ભગવન્ એ દ્વિન્દ્રિય વાળાઓમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય પૃથ્વીકાયિક જીવ એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પરિમાણ દ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ એવું કહ્યું છે કે—હે ગૌતમ ! તે જીવો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ કહેવું જોઈએ. પૃથ્વીકાયિકની પર્યાયથી ઉદ્વર્તન (નિકળીને) કરીને એ દ્વિન્દ્રિયવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને

પૃથિવ્યામેવોત્પન્ન એવં ક્રમેણ ક્રિયત્કાલં સેવેત ક્રિયત્કાલપર્યન્તં ગમના-
ગમને કુર્યાત્ હે ગૌતમ ! મત્રાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે મત્રગ્રહણે ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયાનિ
મત્રગ્રહણાનિ' પૃથિવીકાયસૂત્રે 'અસંખેજ્જાઈં મત્રગ્રહણાઈં' હત્યુક્તં કિન્તુ અત્ર
મત્રાદેશેન-સંખ્યેયાનિ મત્રગ્રહણાનિ' ઇતિ વાચ્યમ્, તદ્ અગ્રે સૂત્રે એવ-વક્ષ્યતિ,
તદેવાહ-'કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તાઈં' કાલદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘ-
ન્યેન દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે 'ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં મત્રાદેસેણં જહન્નેણં દો મત્રગ્રહણાઈં
'ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં મત્રગ્રહણાઈં' ઉત્કર્ષતઃ સંખ્યેયં કાલમ્, મત્રાદેશેન
જઘન્યેન દ્વે મત્રગ્રહણે ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયાનિ મત્રગ્રહણાનિ, પૃથિવીકાયસૂત્રે અસંખ્યે-

કરકે જો દ્વીન્દ્રિય મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર પુનઃ વહાં ઉદ્વર્તન
કર પૃથિવીકાયિક કી પર્યાય સે જન્મ લેતા હૈ, એસા જો કાયસંવેધ હૈ
સો હૈ ગૌતમ ! યહ કાયસંવેધ જઘન્ય સે અવકી અપેક્ષા દો ભવોં કો
ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ભવ રૂપ હૈ । પૃથિવી-
કાયિક સૂત્ર મેં અસંખ્યાત ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ કાયસંવેધ
ઉત્કૃષ્ટ સે અવાદેશ કો લેકર કહા ગયા હૈ । કિન્તુ યહાં પર વહ ભવ
કી અપેક્ષા સંખ્યાત ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હી કહે જાને યોગ્ય હૈ ।
હૈ । વયોં કિ આગે કે સૂત્ર મેં વહ 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતો-
મુહુત્તાઈં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં' હસ રૂપ સે કહા ગયા હૈ । અતઃ
યહાં સ્વયં સૂત્રકાર ને 'અવાદેસેણં જહન્નેણં દો મત્રગ્રહણાઈં ઉક્કો-
સેણં સંખેજ્જાઈં મત્રગ્રહણાઈં' જઘ એસા કહા હૈ તો ભવ કી અપેક્ષા
વહ કાયસંવેધ જઘન્યસે દો મત્રગ્રહણરૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત

રીતી ઉદ્વર્તન કરીને પૃથ્વીકાયિકની પર્યાયથી જન્મ લે છે. એ પ્રમાણેના જે
કાયસંવેધ છે તે હે ગૌતમ ! આ કાયસંવેધ જઘન્યથી ભવની અપેક્ષાએ જે
ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ભવ રૂપ છે. પૃથ્વીકાયિક
સૂત્રમાં અસંખ્યાત ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટથી ભવાદેશેને લઈ ને
કહેલ છે. પરંતુ અહિયાં તે ભવની અપેક્ષાથી સંખ્યાત ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ
જ કહેવાને યોગ્ય છે. કેમકે-આગળના સૂત્રમાં તે 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો
અંતોમુહુત્તાઈં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં' આ પ્રમાણે કહેલ છે. તેથી અહિયાં સ્વયં
સૂત્રકારે-'મત્રાદેસેણં ગ્રહણેણં દો મત્રગ્રહણાઈં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં મત્રગ્રહણાઈં' આ
પ્રમાણે કહ્યું છે કે-ભવની અપેક્ષાથી તે કાયસંવેધ જઘન્યથી જે ભવગ્રહણરૂપ અને
ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ જ સમજવું જોઈએ. પૃથ્વીકાયિકસૂત્રમાં

યાનિ, અત્ર તુ સંખ્યેયાનિ મયન્તિ, 'અથ ચ જાત્ર કરેજ્જા' એતાવન્તં કાલં યાવ-
ત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તં પૃથિવીગતિં દ્વીન્દ્રિયગતિં વ સેવેત તથા એતાવત્કાલ-
પર્યન્તમેવ પૃથિવીગતૌ દ્વીન્દ્રિયગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ । 'અં તેસુ ચેવ
ચત્તસુ ગમણસુ સંવેહો' એવમ્ એન પ્રકારેણ પૃથિવીકાયિકૈઃ સહ દ્વીન્દ્રિયસ્ય કાય-
સંવેધઃ પ્રથમે ગમે કથિતસ્તેનૈવ પ્રકારેણ તેષ્વેવ દ્વીન્દ્રિયસંવન્ધિષ્વેવ ચતુર્ણામ્ ગમ-
કેષુ પ્રથમમધિકૃત્ય દ્વિતીયચતુર્થપચ્ચમલક્ષણેષુ સંવેધઃ—કાયસંવેધો વક્તવ્યઃ
ઉત્કર્ષતો મવાદેશેન સંખ્યેયા મવા ઇતિ । તથા—'સેસેસુ પંચસુ તદેવ અદ્ભવા'
શેષેષુ પચ્ચસુ ગમકેષુ તૃતીયપષ્ઠસપ્તમાષ્ટમનવમલક્ષણેષુ તથૈવ પૂર્વોક્તપ્રકારે-
ણૈવ, અઘૌ મવા વક્તવ્યાઃ, મવાદેશેન—ઉત્કર્ષતોઽદ્ભવગ્રહણાનિ વક્તવ્યાનિ । 'અં
જાત્ર ચરિરિદિણં સમં' એવં યાવચ્ચતુરિન્દ્રિયેણ સમમ્—એવં યથા પૃથિવીકાયિકેન

મર્મો કો ગ્રહણ કરને રૂપ હી જાનના ચાહિય । પૃથિવીકાયિક સૂત્રોક્ત
કે જૈસે અસંરૂપાત મવ ગ્રહણ કરને રૂપ નહીં । હસ પ્રકાર સે વહ
પૃથિવીકાયિક જીવ પૃથિવીકાયિકગતિ કા ઓર દ્વીન્દ્રિય ગતિ કા
હતને કાલ તક સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમે
ગમનાગમન કરતા હૈ । 'અં તેસુ ચેવ ચત્તસુ ગમણસુ સંવેહો' જિસ
પ્રકાર યે પૃથિવીકાયિકોં કે સાથ દ્વીન્દ્રિય કા કાયસંવેધ, પ્રથમગમમે
કહા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર સે પ્રથમ, કો લેકર દ્વિતીય, ચતુર્થ ઓર પંચમ
હન ગમોં મેં વહ કાયસંવેધ કહ લેના ચાહિયે, અર્થાત્ ઉત્કર્ષ સે
મવાદેશકી અપેક્ષા સંરૂપાત મવ રૂપ કાયસંવેધ હોના હૈ ।
તથા—'સેસેસુ પંચસુ તદેવ અદ્ભ મવા' શેષ પાંચ ગમોં મેં
તૃતીય, પષ્ઠ સપ્તમ, અષ્ટમ ઓર નવમ હન ગમોં મેં વહ પૂર્વોક્ત
પ્રકાર સે ઉત્કૃષ્ટ આઠમર્મોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ કાયસંવેધ

કહ્યા પ્રમાણે અસંખ્યાત ભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ સમજવું નહિ આ રીતે તે પૃથ્વી-
કાયિક જીવ પૃથ્વીકાય ગતિનું અને બે ઇન્દ્રિય ગતિનું આટલા કાળ સુધી સેવન
કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. 'અં તેસુ
ચેવ ચત્તસુ ગમણસુ સંવેહો' જે રીતે આ પૃથ્વીકાયિકોની સાથે બે ઇન્દ્રિયોનો
કાયસંવેધ પ્રથમ ગમમાં કહેલ છે, એજ રીતે પહેલા, બીજા, ત્રીજા અને
પાંચમાં ગમોમાં તે કાયસંવેધ સમજ લેવો જોઈએ. તથા 'સેસેસુ પંચસુ તદેવ
અદ્ભવા' બે કીના પાંચ ગમોમાં એટલે કે ત્રીજા, છઠ્ઠા, સાતમા, આઠમા અને નવમા
ગમોમાં તે પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ કાયસંવેધ
સમજવા જોઈએ. 'અં જાત્ર ચરિરિદિણં સમ' પૃથ્વીકાયિકોની સાથે બે ઇન્દ્રિયવાળા

સાર્દ્ધં દ્વીન્દ્રિયજીવાનાં કાયસંવેધઃ કથિતઃ, તથૈવ અપ્તેજોવાયુવનસ્પતિ-
દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયૈઃ સાર્દ્ધમપિ દ્વીન્દ્રિયાણાં કાયસંવેધો વક્તવ્યઃ એતદેવ દર્શયતિ-
'ચત્સુ' ઇત્યાદિ, 'ચત્સુ સંલેજ્જા મવા' ચતુર્ષુ-પૂર્વોક્તગમકેષુ પ્રથમદ્વિતીય-
ચતુર્થપશ્ચમેષુ ઉત્કર્ષતો મવાદેશેન સંલેયેયા મવા વક્તવ્યાઃ 'પંચસુ અદ્વમવા' પશ્ચસુ
અષ્ટૌ મવાઃ, પશ્ચસુ-તૃતીયષ્ઠસપ્તમાષ્ટમનવમેષુ ગમકેષુ અષ્ટૌ મવાઃ 'પંચિન્દિય-
તિરિક્લજોગિયમણુસ્સેસુ સમં તદેવ અદ્વમવા' પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યૈઃ સમ-
મષ્ટૌ મવાઃ, પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્મિર્મનુષ્યૈ શ્ચ દ્વીન્દ્રિયેષુત્પિન્નસુમિઃ સાકં તેનૈવ પ્રકારેણ
અષ્ટૌ અષ્ટૌચ મવા વક્તવ્યાઃ । 'દેવા ન ચેવ ઉવવજ્જંતિ' દેવા નૈવોત્પદ્યન્તે દ્વીન્દ્રિયેષુ

કહના યાહિયે 'એજં જાચ ચતુરિન્દિયણં સમ' જૈસા પૃથિવીકાયિક
કે સાથ દ્વીન્દ્રિય જીવોં કા કાયસંવેધ કહા ગયા હૈ । વૈસા હી
અપ્, તેજ, વાયુ વનસ્પતિ, દ્વીન્દ્રિય, તેદ્વિન્દ્રિય ઓર ચૌદ્વિન્દ્રિય હનકે
સાથ મી વહ કાયસંવેધ કહના યાહિયે । યહી જાત-'ચત્સુ સંલેજ્જા
મવા' 'હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગદ્દ હૈ । અર્થાત્ ચાર ગમકોં મેં-
પ્રથમ, દ્વિતીય, ચતુર્થ એવં પંચમ હન ગમોં મેં-પ્રથમ, દ્વિતીય, ચતુર્થ એવં
પંચમ હન ગમોં મેં મવ કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ સે સંલેયાત મવગ્રહણ રૂપ
વહ કાયસંવેધ હૈ । તથા-'પંચસુ અદ્વમવા' તૃતીય, ષ્ઠ, સપ્તમ,
અષ્ટમ એવં નવમ હન પાંચ ગમકોં મેં વહ કાયસંવેધ આઠ મવોં કો
ગ્રહણ કરને રૂપ કહના યાહિયે । 'પંચિન્દિયતિરિક્લજોગિયમણુસ્સેસુ
સમં તદેવ અદ્વમવા' પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં એવં મનુષ્યોં કે સાથ જો કિ
દ્વીન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ । ડસી પ્રકાર સે આઠ આઠ

ભવોના કાયસંવેધ કહેલ છે. એજ રીતે અપ્, તેજ વાયુ, વનસ્પતિ, યે
ઈન્દ્રિય, ત્રણ ઈન્દ્રિય, અને ચાર ઈન્દ્રિય વાળાઓની સાથે પણ તે કાયસં-
વેધ સમજવો જોઈએ. એજ વાત 'ચત્સુ સંલેજ્જા મવા' આ સૂત્ર પાઠથી
પ્રગટ કરેલ છે. અર્થાત્ ચાર ગમોમાં પહેલા, બીજા ચોથા અને પાંચમાં
આલાપકોમાં ભવની અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટથી સંજ્યાત ભવ ગ્રહણ રૂપ તે કાય-
સંવેધ છે. તથા 'પંચસુ અદ્વમવા' ત્રીજા, છઠ્ઠા સાતમાં, આઠમાં અને નવમાં
ગમમાં તે કાયસંવેધ આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ સમજવો જોઈએ પંચિ-
ન્દિયતિરિક્લજોગિયમણુસ્સેસુ સમં તદેવ અદ્વમવા' પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો અને
મનુષ્યોની સાથે કે જેઓ યે ઈન્દ્રિયવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે.
તેઓના સંબંધમાં એજ પ્રમાણે આઠ આઠ ભવ કહેવા જોઈએ. 'દેવા ન ચેવ
ઉવવજ્જંતિ' યેઈન્દ્રિય વાળાઓમાં દેવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી. 'ઠિહં સંવેદં વ

દેવાનામૃતપત્તિર્ન શ્યવતીતિ ભાવઃ । ‘ટિહં સંવેદં ચ જાણેજ્ઞા’ સ્થિતિ કાયસંવેદં ચ જાનીયાત્ અત્ર સ્થિતિસંવેદો પાર્થિવ્યેન અવગન્તવ્યો કાલાદેશેન દ્વીન્દ્રિયેષૂ-
ત્પિત્સોર્યસ્ય યા સ્થિતિ સ્તત્સંયોજનેન કાયસંવેદો વક્તવ્ય ઇતિ । ‘સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! ત્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયેષૂત્પિત્સૂનાં
જીવાનામ્ ઉત્પાદપરિમાણાદિવિષયકં વસ્તુ યદેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્સર્વમ્ એવમેવ-
સર્વથા સત્યમેવ ઇતિ કથયિન્વા મગધન્તં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા
સંયમેન તપસા આત્માનં માચયન્ વિહરતીતિ ॥મુ૦૧॥

॥ ચતુર્વિંશતિતમે શ્લોકે સપ્તદશોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

મગ્ધ કહના આહિયે । ‘દેવા ન ચેવ ઉચ્ચજ્ઞન્તિ’ દ્વીન્દ્રિયો’ મેં
દેવોં કીં ઉત્પત્તિ નહીં હોતી હૈ । ‘ટિહં સંવેદં ચ જાણેજ્ઞા’ સ્થિતિ
ઔર કાયસંવેદ ચહાં દ્વીન્દ્રિય જીવોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય
જિસ જીવ કી જિતની સ્થિતિ હૈ, ઉસ સ્થિતિ કો ઉસકે મગ્ધ કી
સ્થિતિ કે સાથ જોડને પર જો સંખ્યા આતી હૈ વહી ઉસકા કાયસંવેદ
કહાજાતા હૈ । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ? ત્તિ’ હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયોં મેં
જીવોં કા જો આપ દેવાનુપ્રિય ને ઉત્પાદ, પરિમાણ આદિ કે સમ્બન્ધ
મેં કથન કિયા હૈ વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ ૨ હજ્જ મકાર કહ કર ઉન
ગૌતમ ને પ્રભુ કો વન્દના કી ઔર ઉન્હેં નમસ્કાર કિયા વંદના નમ-
સ્કાર કર ફિર ઘે સંયમ ઔર તપ ઘે આત્મા કો આલિત કરતે હુએ
અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગએ ॥૧॥

સપ્તદશોં ઉદેશક સમાપ્ત

જાણેજ્ઞા’ સ્થિતિ અને કાયસંવેદ અહિયાં જુદા સમજવા. તથા કાળની અપે
ક્ષાથી યે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય એવા ને જીવની નેટલી
સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિને તેના જીવની સ્થિતિની સાથે શુભવાથી ને સંખ્યા આવે
તેજ તેનો કાયસંવેદ સમજવો જોઈએ. તેમ કહેલ છે.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મગધન્ યે ઇન્દ્રિયવાળાઓમાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય જીવોના ઉત્પાદ, પરિમાણ વિગેરેના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે
કહેલ છે, તે સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે.
આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા.
વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને આલિત
કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ. ૧॥

સત્તરમો ઉદેશો સમાપ્ત

॥ अष्टादशमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

द्वीन्द्रिये उत्पित्सूनां जीवानामुत्पादपरिमाणदिकं सयुक्तिकमुपपाद्य त्रीन्द्रिये उत्पित्सूनां जीवानामुत्पादादिकं निरूपयितुमष्टादशोद्देशकमभिधीयते तदनेन संबन्धेन आयातस्य अष्टादशोद्देशकस्येदं सूत्रम्—‘ते इंदियाणं’ इत्यादि ।

मूलम्—तेइंदिया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति, एवं ते इंदियाणं जहेव बेइंदियाणं उद्देसो । णवरं ठिइं संवेहं च जाणे-ज्जा । तेउक्काइएसु समं तइयगमे उक्कोसेणं अट्ठुत्तराइं बे राइंदियसयाइं, बेइंदिएहिं समं तइयगमे उक्कोसेणं अडया-लीसं संवच्छराइं छन्नउयराइंदियसयमब्भहियाइं, तेइंदिएहिं समं तइयगमे उक्कोसेणं बाणउयाइं तिन्नि राइंदियसयाइं । एवं सब्बत्थ जाणेज्जा जाव सन्निमणुस्स त्ति । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० १॥

॥ चउवीसइमे सए अट्ठारसमो उद्देसो सम्मत्तो ॥

छाया—त्रीन्द्रियाः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते एवं त्रीन्द्रियाणां यथैव द्वीन्द्रियाणामुद्देशकः । नवरं स्थितिं संवेधं च जानीयात् । तेजस्कयिकैः समं तृतीय-गमे उत्कृष्टतोऽष्टोत्तरद्विरात्रिदिवशतानि । द्वीन्द्रियैः समं तृतीयगमे उत्कर्षेणा-ऽष्टचत्वारिंशत्संवत्सराणि षण्णवतिरात्रिदिवशताभ्यधिकानि, त्रीन्द्रियैः समं तृतीय-गमे उत्कर्षेण द्विनवत्यधिकानि त्रिरात्रिदिवशतानि । एवं सर्वत्र जानीयात् यावत् सञ्ज्ञिमनुष्य इति । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

॥ चतुर्विंशतितमे शतके अष्टादशोद्देशकः समाप्तः ॥

अट्ठारहवे उद्देशक का प्रारंभ—

द्वीन्द्रिय जीवों में उत्पन्न होने के योग्य जीवों के उत्पाद परिमाण आदि के संबन्ध का सयुक्तिक कथन करके अब सूत्रकार त्रीन्द्रिय जीवों में उत्पन्न होने योग्य जीवों के उत्पाद आदि का निरूपण, करते हैं—

अट्ठारमा ण्हेसाने। प्रारंभ—

ये धन्द्रियवाणा एवेमां उत्पन्न थवाने योग्य एवेना उत्पात परि-
माण विगेरेना संभंधनुं युक्ति पूर्वक कथन करीने हवे सूत्रकार त्रय धन्द्रि-
यवाणा एवेमां उत्पन्न थवाने योग्य एवेना उत्पात विगेरेनुं निरूपण

ટીકા—‘તેહંદિયા ણં મંતે ! ત્રીન્દ્રિયાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘કબોહિંતો ઉવવ-
જ્જંતિ’ કુતઃ—કરમાત્થાનાત્ આગત્ય ત્રીન્દ્રિયતયા ઉત્પદ્યન્તે ? કિં નૈરયિકેભ્ય
આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા—તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ? મનુષ્યેભ્યો વા આગત્ય
દેવેભ્યો વા આગત્યોત્પદ્યન્તે ? इति । उत्तरमाह—‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं तेहंदियाणं
जहेव वेहंदियाणं उद्देशो’ एवं त्रिन्द्रियाणां यथैव त्रिन्द्रियाणामुद्देशकः, त्रिन्द्रिय-
जीवविषये यथा प्रश्नोत्तराणि कथितानि तथैव त्रिन्द्रियजीवविषयेऽपि प्रश्नो-
त्तरादिकं सर्वमवगन्तव्यमिति कुत आगत्य उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य तिर्यग्योनि-
केभ्य आगत्य मनुष्येभ्य आगत्य त्रिन्द्रियतयोत्पद्यन्ते न तु नैरयिकेभ्य आगत्य

‘તેહંદિયાણં મંતે ! કબોહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि सूत्र ॥

ટીકાર્થ—ગૌતમને પ્રશ્ન છે એસા પૂછા છે—‘તેહંદિયાણં મંતે ! કબોહિંતો
ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! તે હન્દ્રિય જીવ કિસ સ્થાન સે આકરકે ઉત્પન્ન
હોતે હૈ ? કયા નૈરયિકોં સે આકર કે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? અથવા તિર્ય-
ગ્યોનિકોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? અથવા મનુષ્યોં સે આકર કે
વે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા દેવોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘એવં તેહંદિયાણં જહેવ વેહંદિયાણં ઉદ્દેસો’ હે ગૌતમ !
જૈસા કથન અમી ૨ દો હન્દ્રિય કે ઉદ્દેશક મેં કિયા જા ચુકા હૈ । ઉસી
પ્રકાર કા કથન યહાં હસ તેહન્દ્રિય કે ઉદ્દેશક મેં બી કર લેલા ચાહિયે ।
હસ પ્રકાર તેહન્દ્રિય જીવ કહાં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? તો હસ
કથન કે સમાધાન મેં એસા હી કહલા ચાહિયે કિ વે તિર્યગ્યોનિકોં સે

કરવા માટે અઠારમા ઉદ્દેશાનું કથન કરે છે. ‘તેહંદિયાણં મંતે ! કબોહિંતો ઉવવ-
જ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું કે—‘તેહંદિયાણં મંતે !
કબોહિંતો ! ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ ત્રણ ઇન્દ્રિયાણાં છવે કયા સ્થાનમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શું તેઓ નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
અથવા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્યોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવોમાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘એવં તેહંદિયાણં જહેવ વેહંદિયાણં ઉદ્દેસો’ હે ગૌતમ ! એ
ઇન્દ્રિયના ઉદ્દેશામાં જે પ્રમાણેનું કથન હમણા જ આ પહેલાના પ્રશ્નમાં
જે ઇન્દ્રિય સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં આ
ત્રણ ઇન્દ્રિયના સંબંધમાં પણ સમજાવેલું છે. આ રીતે ત્રણ ઇન્દ્રિયાણા
છવે કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ રીતના પ્રશ્નના સમાધાનમાં એવું
કહેવું જોઈએ કે—તેઓ તિર્યગ્ય યોનિઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અને

ન વા દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે इत्युत्तरम् सर्वमपि नवमगमकान्तं द्वीन्द्रियवदेव अव-
 गन्तव्यमिति । त्रीन्द्रियाणां द्वीन्द्रियापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तद्दर्शयति—‘णवरं’ इत्यादि,
 ‘णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा’ नवरं स्थितिं संवेधं च जानीयात् स्थितिं त्रीन्द्रियेषु
 समुत्पद्यमानानां पृथिव्यादीनामायुःसंवेधं त्रीन्द्रियोत्पत्तिसुपृथिव्यादीनां द्वित्री-
 न्द्रियजीवानां च स्थितेः संयोगं जानीयात् एतदेव तत्तत्स्थले दर्शयति—‘तेउक्का-
 इएसु समं तइयगमे’ तेजस्कायिकैः समं तृतीयगमे स एव उत्कृष्टकालस्थितिक
 त्रीन्द्रियरूपे गमे ‘उक्कोसेणं अट्टुत्तराइं वेराइंदियसयाइं उत्कर्षेणाऽष्टोत्तरे द्वे
 रात्रिदिवशते, तेजस्कायिकैः सह त्रीन्द्रियाणां स्थितिसंवेधस्तृतीयगमे उत्कर्षेण
 अष्टोत्तरे द्वे रात्रिदिवशते । कथमेवं भवतीति चेदित्थम् औधिकस्य तेजस्कायि-

આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઔર મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
 નૈરયિકોં સે અથવા દેવોં સે આકરકે વે તેહન્દ્રિય રૂપ સે ઉત્પન્ન નહીં
 હોતે હૈં । હસ પ્રકાર કે પ્રશ્ન ઔર ઉત્તર દ્વીન્દ્રિય પ્રકરણ કે જૈસે નૌવે
 ગમ તક ચહાં કર લેના ચાહિયે । પર દ્વીન્દ્રિય પ્રકરણ કી અપેક્ષા જો
 હસ તેહન્દ્રિય કે પ્રકરણ મેં વિશેષતા હૈ વહ ‘નવરં ઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’
 સ્થિતિ ઔર સંવેધ કી અપેક્ષા સે હૈ । યહી વાત સૂત્રકાર આગે કે સૂત્ર-
 પાઠ સે પ્રકટ કરતે હૈ—‘તેઁકકાઈસુ સમં તહયગમે’ તેજસ્કાયિકોં કે
 સાથ તૃતીય ગમ મેં ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે ત્રીન્દ્રિય રૂપ આલો-
 પક મેં તેહન્દ્રિય જીવ કા ઉત્કૃષ્ટ કાયસંવેધ ‘ઉક્કોસેણં અટ્ટુત્તરાઈં વે
 રાઈંદિયસયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટ સે દૌસૌ આઠ ૨૦૮ રાત્રિ દિવસ કા હૈ ચહ
 કૈસે હોતા હૈ ? તેા એસે હોતા હૈ સુનો—ઔધિક તેજસ્કાયિક કે ચાર

મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. નૈરયિકોમાંથી અથવા દેવોમાંથી
 આવીને તેઓ પણ ત્રણ ઇન્દ્રિયપણથી ઉત્પન્ન થતા નથી. આ રીતના પ્રશ્નોત્તર-
 એ ઇન્દ્રિયોના પ્રકરણની જેમ નવમા ગમ સુધીના ગમે અહીં કહેવા બેઠાં છે.
 પરંતુ એ ઇન્દ્રિયના પ્રકરણ કરતા આ ત્રણ ઇન્દ્રિયના પ્રકરણમાં જે વિશેષપણ
 છે. તે તેજસ્કાયિકની ‘નવરં ઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ સ્થિતિ અને સંવેધ સંબંધી
 વિશેષપણ છે. એજ વાત સૂત્રકારે આગળના સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે.
 ‘તેઁકકાઈસુ સમં તહયગમે’ તેજસ્કાયિકોની સાથે ત્રીજા ગમમાં ઉત્કૃષ્ટકાળની
 સ્થિતિવાળા પૃથ્વી વિગેરે રૂપના અલોપકોમાં ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોનો ઉત્કૃષ્ટ
 કાયસંવેધ ‘ઉક્કોસેણં અટ્ટુત્તરાઈં વે રાઈંદિયસયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટથી બસો આઠ ૨૦૮
 રાત્રિ દિવસનો છે. આ કેવી રીતે થાય છે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં ઔધિક

કસ્ય ચતુર્થુ ભવેષુ ઉત્કર્ષેણ ત્રયહોરાત્રમાનત્વાત્ ભવસ્ય દ્વાદશાહોરાત્રાણિ, ઉત્કૃષ્ટ-
સ્થિતેષ્વ ત્રીન્દ્રિયસ્યોત્કર્ષત શ્વતુર્થુ ભવેષુ ઇકોનપચ્ચાશન્માનત્વેન ભવસ્ય શતં
વર્ણવત્યધિકં ભવતિ રાશિદ્વયસંમેલને કૃતે ચાષ્ટોત્તરે દ્વે રાત્રિદિવશતે ભવેતામિતિ ।
'વેદંદિણ્દિ સમં તદ્યગમે' દ્વીન્દ્રિયેણ સમં તૃતીયગમે 'ઉક્કોસેણં અહ્યાલીસં
સંવચ્છરાઈં છન્નઝયરાઈંદિયસયમઞ્મહિયાઈં' ઉત્કર્ષેણાઽષ્ટચત્વારિંશત્ સંવત્સરાઃ
વર્ણવતિરાત્રિદિવશતાભ્યધિકાઃ દ્વીન્દ્રિયાણામુત્કર્ષતો દ્વાદશવર્ષપ્રમાણેષુ ચતુર્થુ
ભવેષુ અષ્ટચત્વારિંશત્સંવત્સરા શ્વતુર્થેવ ત્રીન્દ્રિયમવગ્રહણેષુ ઉત્કર્ષેણ ઇકોન પચ્ચા-

અર્થો મેં ઉત્કૃષ્ટ સે ચારહ રાતદિવસ રૂપ સ્થિતિ હૈ । એક ભવ કી સ્થિતિ
હસકી ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન રાત દિન કી હૈ । અતઃ ૪ ભવ કી સ્થિતિ ૧૨
રાતદિન કી આ જાતી હૈ ઓર તેહન્દ્રિય જીવ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૪૯
દિન કી હૈ । હસકે ભી ચોર ભવોં કો લેકર યહ સ્થિતિ ૧૯૬ દિનરાત
કી હો જાતી હૈ । સો ૧૨ ઓર ૧૯૬ કો આપસ મેં જોડ દેને પર ૨૦૮
રાતદિવસ કા તેહન્દ્રિય કા કાયસંવેધ હોતા હૈ । 'વેદંદિણ્દિ સમં તદ-
યગમે' દ્વીન્દ્રિય કે સાથ તૃતીય ગમ મેં 'ઉક્કોસેણં અહ્યાલીસં, સંવ-
ચ્છરાઈં છન્નઝયરાઈંદિયસયમઞ્મહિયાઈં' વહ તેહન્દ્રિયોં કા સંવેધ
ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૯૬ રાતદિવસ અધિક ૨૮ વર્ષ કા હોતા હૈ । યહાં પર ભી
૪ ભવ હૈ ઓર એક ભવ કા પ્રમાણ ૧૨ વર્ષ કા હૈ યહાં જો ૧૯૬
અધિક રાતદિવસ કહે ગયે હૈ વે તેહન્દ્રિય જીવ કી ૪૯ દિન કી ૧ ભવ

તેજસ્કાયિકના ચાર ભવોમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ આર રાત દિવસ રૂપ
સ્થિતિ છે. એક ભવની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ રાત દિવસની છે. જેથી ૪
આર ભવની સ્થિતિ ૧૨ આર રાત દિવસની થઈ જાય છે. અને ત્રણ ઈન્દ્રિય
વાળા ભવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૪૯ આગણ પચાસ દિવસની છે. આના પણ
આર ભવોને લઈને આ સ્થિતિ ૧૯૬ એકસો છન્નુ રાત દિવસની થઈ જાય
છે. એ રીતે ૧૨ આર અને ૧૯૬ એકસો છન્નુને પરસ્પર મેળવવાથી ૨૦૮
ખસો આઠ રાત દિવસનો ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળાનો કાયસંવેધ થઈ જાય છે. 'વેદં-
દિણ્દિ સમં તદ્યગમે' એ ઈન્દ્રિયોની સાથે ત્રીજા ગમમાં 'ઉક્કોસેણં અહ-
યાલીસં સંવચ્છરાઈં છન્નઝયરાઈંદિયસયમઞ્મહિયાઈં' તે ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા-
ઓનો કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટથી ૧૯૬ એકસો છન્નુ રાત દિવસ અધિક ૪૮ આઠ
તાલીસ વર્ષનો છે. અહિં પણ ૪ આર ભવો થાય છે. અને એક ભવનું
પ્રમાણ ૧૨ આર વર્ષનું છે. અહિંયાં જે ૧૯૬ એકસો છન્નુ અધિક રાત-
દિવસ કહ્યા છે. તે ત્રણ ઈન્દ્રિય ભવની ૪૯ આગણ પચાસ દિવસની ૧

શદહોરાત્રમાનેષુ ષણ્ણવત્યધિકં દિનશતં ભવતીતિ । ‘તેઈંદિઈં સમં તદ્યગમે
 ઉક્કોસેણં બાણડયાઈં તિન્નિ રાઈંદિયસયાઈં’ ત્રીન્દ્રિયૈઃ સમં તૃતીયગમે ઉત્કર્ષતો
 દ્વિનવત્યધિકાનિ ત્રીણિ રાત્રિદિવશતાનિ અષ્ટસુ ત્રીન્દ્રિયમવેષુ, ઉત્કર્ષતઃ ઇકોન-
 પશ્ચાશદહોરાત્રમાનેષુ ત્રીણિ શતાનિ દ્વિનવત્યધિકાનિ ભવન્તીતિ ‘એવં સવ્વત્થ
 જાણેજ્જા જાવ સન્નિ મણુસસત્તિ’ એવં સર્વત્ર જાનીયાત્ યાવત્ સંજ્ઞી મનુષ્ય ઇતિ
 એવં સર્વત્ર જાનીયાદિત્યનેન ચતુરિન્દ્રિયાસંજ્ઞિસંજ્ઞિતિર્યગ્મનુષ્યૈઃ સહ ત્રીન્દ્રિયાણાં
 તૃતીયગમસંવેધઃ કર્તવ્ય ઇતિ સૂચિતં ભવતિ, અનેન તૃતીયગમસંવેધપ્રદર્શનેન
 પષ્ઠપ્તમાદિગમસંવેધા અપિ સૂચિતા ભવન્તીતિ દ્રષ્ટવ્યમ્ । તેષાં પષ્ઠાદિગમા-

કી સ્થિતિ કો લેકર ૪ ભવ કે કહે ગયે હૈં । ‘તેઈંદિઈં સમં તદ્યગમે
 ઉક્કોસેણં બાણડયાઈં તિન્નિ રાઈંદિયસયાઈં’ તેઈન્દ્રિયોં કે સાથ તૃતીય
 ગમ મેં ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન સૌ બિરાનવે રાતદિવસ કા તેઈન્દ્રિય કા કાયસં-
 વેધ હોતા હૈં યહાં ભવ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટ સે ૮ ભવ ગ્રહણ
 રૂપ હૈં ઓર સ્થિતિ ૪૯ દિનરાત કી હૈં ઉત્કૃષ્ટ સે, અતઃ આઠ ભવોં કી
 વહ સ્થિતિ ૩૯૨ રાતદિવસ રૂપ હો જાતી હૈં । ‘એવં સવ્વત્થ જાણેજ્જા
 જાવ સન્નિ મણુસસત્તિ’ હસી પ્રકાર સે યાવત્ સંજ્ઞી મનુષ્ય તક સર્વત્ર
 જાનનાં ચાહિયે ‘એવં સર્વત્ર જાનીયાત્’ હસ કથન સે સૂત્રકાર ને યહ
 સમજાયા હૈં કિ હસી પ્રકાર સે ચતુરિન્દ્રિય અસંજ્ઞી સંજ્ઞી તિર્યંચ ઓર
 મનુષ્ય હનકે સાથ તેઈન્દ્રિયોં કે તૃતીય ગમ કા સંવેધ જાનનાં ચાહિયે ।
 હસ તૃતીય ગમ કે સંવેધ પ્રદર્શન સે છદ્દે ગમ કે એવં સાતવે આદિ

એક ભવની સ્થિતિને લઈને ૪ આર ભવના કહ્યા છે. ‘તેઈંદિઈં સમં તદ્ય
 ગમે ઉક્કોસેણં બાણડયાઈં તિન્નિ રાઈંદિયસયાઈં’ ત્રણ ઇન્દ્રિયોની સાથે ત્રીજા
 ગમમાં ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણસો બાણ રાત દિવસનો ત્રણ ઇન્દ્રિય ભવોનો કાયસં-
 વેધ થાય છે. અહિયાં ભવની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટથી ૮ આઠ ભવોના
 ગ્રહણ રૂપ છે. અને સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ૪૯ ઓગણ પચાસ રાત દિવસની છે.
 તેથી આઠ ભવોની તે સ્થિતિ ૩૯૨ ત્રણસો બાણ રાત દિવસ રૂપ થઈ જાય
 છે. ‘એવં સવ્વત્થ જાણેજ્જા જાવ સન્નિમણુસસત્તિ’ એજ રીતે યાવત્ સંજ્ઞી
 મનુષ્ય સુધી બધે સમજી લેવું. ‘એવં સર્વત્ર જાનીયાત્’ આ કથનથી સૂત્રકારે
 એ સમજાવ્યું છે કે-આજ રીતે આર ઇન્દ્રિયવાળા, અસંજ્ઞી, સંજ્ઞી, તિર્યંચ
 અને મનુષ્યોની સાથે ત્રણ ઇન્દ્રિય વાળાઓના ત્રીજા ગમનો સંવેધ સમ-
 જવો. આ ત્રીજા ગમનો સંવેધ લાવવાથી ૬ છઠ્ઠા ગમના અને સતતમા
 વિગેરે ગમોમાં સંવેધો પણ સૂચિત કરાયા છે. તેમ સમજવું. કેમકે તેમાં

નામપિ અષ્ટભવિકત્વાત્ । પ્રથમાદિગમચતુષ્કસંવેધસ્તુ ભવાપેક્ષયા ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતભવગ્રહણરૂપઃ, કાલાપેક્ષયા તુ સંખ્યાતકાલરૂપ ઇતિ । ‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ’ તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ હે ભદન્ત ! ત્રીન્દ્રિયાણામ્ ઉત્પાદ-પરિમાણાદિવિષયે યદ્દેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્સર્વમેવમેવ-સર્વથા સત્યમેવ ઇતિ કથયિત્વા ભગવન્તં તીર્થંકરં ભગવાન્ ગૌતમો વન્દતે નમસ્પતિ વન્દિત્વા નમસ્યિ-ત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિ ॥૨૦-૧॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्गुरुमादिपदभूषित वाल्मह्वारि ‘जैनाचार्य’ पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका व्याख्यायां व्याख्यायां चतुर्विंशतिशतकस्य अष्टादशोद्देशकः समाप्त ॥२४-१८॥

ગમોં કે સંવેધ બી સૂચિત હુણ હૈં, એસા જાનના ચાહિયે । કયોંકિ ઇનમેં બી આઠ ભવ હોતા હૈ । પ્રથમ ગમ આદિ ચાર ગમોં કે કાયસંવેધ ભવ કી અપેક્ષા સે ઉત્કૃષ્ટ રૂપ મેં સંખ્યાત ભવ ગ્રહણ રૂપ હૈં ઔર કાલ કી અપેક્ષા સે સંખ્યાત કાલ રૂપ હૈં । ‘સેવં ભંતે । સેવં ભંતે ! ત્તિ ! હે ભદન્ત ! તેન્દ્રિય જીવોં કે ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ કે વિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈં વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ ૨ । ઇસ પ્રકાર કહ કર ગૌતમ ને પ્રભુ કો વન્દના કી ઔર ઉન્હેં નમસ્કાર કિયા, વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઔર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુણ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥૧॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवें शतकका अठारहवां उद्देशक समाप्त ॥२४-१८॥

પણુ આઠ ભવો થાય છે. પહેલા વિગેરે ચ.ર ગમેનો કાયસંવેધ ભવની અપે-ક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી સંખ્યાત ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને કાળની અપેક્ષાથી સંખ્યાતકાળ રૂપ છે. સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ‘ત્તિ’ હે ભગવન્ ત્રણ ઈન્દ્રિય-વાળા જીવોના ઉત્પાદ, પરિમાણ વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે, તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી અને તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા ॥સૂ. ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચોવીસમા શતકનો અઠારમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૪-૧૮॥

॥ અથૈકોનવિંશતિતમોદેશકઃ પ્રારમ્ભયતે ॥

અષ્ટાદશોદેશકે ત્રીન્દ્રિયેષૂત્પાદપરિમાણાદિકં વિચિન્ત્ય ચતુરિન્દ્રિયેષૂત્પાદપરિ-
માણાદિકં ચિન્તયિતુમ્ એકોનવિંશતિતમોદેશકમારમ્ભતે, અનેન સંવન્ધેન આયા-
તસ્ય એકોનવિંશત્યુદેશકસ્યેદં સૂત્રમ્—‘ચરિંદિયા ણં મંતે’ इत्यादि,

મૂળમ્—‘ચરિંદિયા ણં મંતે ! કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ જહા
તેઈંદિયાણં ઉદેસઓ તહેવ ચરિંદિયાણ વિ । ણવરં ઠિં
સંવેહં ચ જાણેજ્જા । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ ચરુવીસઙ્ગમે સષ્ઠ ઇગૂળવીસઙ્ગમો ઉદેસો સમ્મત્તો ॥

છાયા—ચતુરિન્દ્રિયાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કુત ઉત્પદ્યન્તે યથા ત્રીન્દ્રિયાણા-
મુદેશક સ્તથૈવ ચતુરિન્દ્રિયાણામપિ । નવરં સ્થિતિં સંવેધં ચ જાનીયાત્ । તદેવં
ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ ચતુર્વિંશતિતમે શતકે એકોનવિંશતિતમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘ચરિંદિયા ણં મંતે !’ ચતુરિન્દ્રિયાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘કઓર્હિંતો ઉવવ-
જ્જંતિ’ કુત ઉત્પદ્યન્તે કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગ-

ઉચ્ચિસવેં ઉદેશક કા પ્રારંભ—

અઠારહવેં ઉદેશક મેં તેઈન્દ્રિય જીવોં મેં ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ કા
વિચાર કર અથ ચૌઈન્દ્રિયોં મેં ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ કા વિચાર કરને
કેં લિયે સૂત્રકાર ઇસ ઉચ્ચિસવેં ઉદેશક કા પ્રારમ્ભ કરતે હૈં—‘ચરિંદિયા
ણં મંતે ! કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રસુ સે એસા પૂછા હૈ—‘ચરિંયા ણં મંતે ।
કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! ચૌઈન્દ્રિય જીવ કિસ સ્થાન સે

ઓગણીસમા ઉદેશાનો પ્રારંભ—

અરાહમા ઉદેશામાં ત્રણ ઈન્દ્રિયાણા હવેમાં ઉત્પાત, પરિમાણ વિગે-
રેનો વિચાર કરીને હવે ચાર ઈન્દ્રિયાણાઓમાં ઉત્પાત, પરિમાણ વિગેરે
સંબંધી વિચાર કરવા માટે સૂત્રકાર આ ૧૯ ઓગણીસમાં ઉદેશાનો પ્રારંભ
કરે છે. આનું સૌથી પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—‘ચરિંદિયા ણં મંતે ! કઓ-
ર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે હે ભગવન્ ‘ચરિં-
દિયા ણં મંતે ! કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ચાર ઈન્દ્રિયાણા હવે કયા સ્થાન-

ત્યોત્પદ્યન્તે અથવા મનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે દેવેભ્યો ના આગત્યોત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ,
 હે ગૌતમ ! ન નૈરયિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ન વા દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે કિન્તુ
 તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તથા મનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે । હે મદન્ત !
 યદિ તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા કિમેકેન્દ્રિયેભ્યો યાવત્
 પચ્ચેન્દ્રિયેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયેભ્યો યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિયેભ્ય
 આગત્ય ચતુરિન્દ્રિયાઃ સમુત્પદ્યન્તે । તથા-વાદરપૃથિગ્યાદ્યેકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય

આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કયા વે નૈરયિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
 યા તિર્યગ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મનુષ્યોં સે આકરકે
 ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા દેવોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન
 કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ચૌદ્રિય જીવ ન
 નૈરયિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ન દેવોં સે આકરકે હી
 ઉત્પન્ન હોતે હૈં । કિન્તુ તિર્યગ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર મનુષ્યોં
 સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અથ પુનઃ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-
 હે મદન્ત ! યદિ તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ચૌદ્રિય જીવ ઉત્પન્ન હોતે
 હૈં, તો કયા વે એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
 યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં

માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? તેઓ શું નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
 થાય છે ? કે તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુ-
 ષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ચાર ઇન્દ્રિ-
 યવાળા જીવો નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. તથા દેવોમાંથી
 આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી અને મનુષ્યો-
 માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે
 -હે ભગવન્ જો તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ઉત્પન્ન
 થાય છે ? તો શું તેઓ એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને
 ઉત્પન્ન થાય છે ? કે યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
 થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! તેઓ એક
 ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ય યોનિકોમાં આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે
 યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે

આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે । હે મદન્ત ! યદિ વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિ-
કેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે તદા કિં પર્યાપ્તવાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિકેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા અપર્યાપ્તવાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ? હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તકેભ્યોઽપિ આગત્ય અપર્યાપ્તકૈ
પ્રમુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! વે એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ભી
ઉત્પન્ન હોતે હૈ યાવત્ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ભી ચતુરિ-
ન્દ્રિયમેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ । હસ પર પુનઃ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈ કિ
યદિ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકર કે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈ તો કયા
સૂક્ષ્મ પૃથિવી આદિ એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે
હૈ અથવા વાદર પૃથિવી આદિ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે
ઉત્પન્ન હોતે હૈ હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ ગૌતમ સે કહતે હૈ—હે ગૌતમ !
વે સૂક્ષ્મ પૃથિવી આદિ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન
હોતે હૈ ઓર વાદર પૃથિવી આદિ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે
ભી ઉત્પન્ન હોતે હૈ । પુનઃ હસ પર ગૌતમ પ્રમુ સે પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે
મદન્ત ! યદિ વે વાદર પૃથિવી આદિ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકર
કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ તો કયા પર્યાપ્ત વાદર પૃથિવી આદિ એકેન્દ્રિય તિર્ય-
ગ્યોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા અપર્યાપ્ત વાદર પૃથિવી
આદિ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! વહ પર્યાપ્ત વાદર
પૃથિવી આદિ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે ભી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ

ફરીથી ગૌતમસ્વામી આ સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે—જો એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ
ચોનિકોમાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય વિગેરે
એક ઇન્દ્રિય તિર્યંચ ચોનિવાળાઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે બાદર
પૃથ્વીકાય વિગેરે એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ ચોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ સૂક્ષ્મ અને
બાદર પૃથ્વીકાય વિગેરે એક ઇન્દ્રિય તિર્યંચ ચોનિવાળાઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જો તેઓ
બાદર પૃથ્વીકાય વિગેરે એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ ચોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે, તો શું તેઓ પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વી વિગેરે એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ
ચોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાય વિગેરે
એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ ચોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તે પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વી-
કાય વિગેરે એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ ચોનિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન

તાદૃશેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે । હે મદન્ત ! યશ્ચતુરિન્દ્રિયેષુ પૃથિવીકાયિકઃ સમુ-
ત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષુ ચતુરિન્દ્રિયેષુ ઉત્પદ્યતે इत्यादિકं
સર્વં પ્રશ્નોત્તરાદિકં ત્રીન્દ્રિયપ્રકરણવદેવ ઇદાપિ અનુસ્મરણીયમ્ इत्याશયं हृदि निवे-
શ્યાह-‘જહા’ इत्यादि, ‘જહા તેહંદિયા ણં ઉદેસઓ તહેવ ચતરિંદિયાણ વિ’ यथा-
येनैव प्रकारेण त्रीन्द्रियाणामुद्देशकः कथित स्तथैव चतुरिन्द्रियाणामपि उद्देशको
वर्णनीयः । त्रीन्द्रियप्रकरणापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदर्शयति-‘णवर’ इत्यादि,
‘णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा’ नवरम्-केवलं स्थितिं संवेधं च भिन्नतया

और अपर्याप्त चादर पृथिवी आदि एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिर्को से भी आक-
रके उत्पन्न होते हैं। पुनः गौतम प्रश्नु से अप ऐसा प्रश्न करते हैं—जो
चतुरिन्द्रिय जीवों में उत्पत्ति के योग्य पृथिवीकायिक है वह कितने
काल की स्थिति वाले चोइन्द्रिय जीवों में उत्पन्न होता है ? तो इसके
उत्तर में प्रश्नु कहते हैं, हे गौतम ! इस विषय के प्रश्न का उत्तर तथा
और भी परिमाण आदि द्वारों के सम्बन्ध के प्रश्नों का उत्तर तेइ-
न्द्रिय के प्रकरण के जैसा ही है—अर्थात् तेइन्द्रिय प्रकरण में जैसा कहा
गया है वही सब यहाँ पर भी समझ लेना चाहिये । इसी बात का कथन
उन्होंने ‘जहा तेहंदियाणं उदेसओ तहेव चतरिंयाणं वि’ इस सूत्रद्वारा
प्रकट किया है। हां, तेइन्द्रिय प्रकरण की अपेक्षा इस प्रकरण में
जहाँ भिन्नता है उसे वे ‘णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा’ इस
सूत्रपाठ द्वारा यह समझाया गया है कि केवल स्थिति और

થાય છે. અને અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વિકાય વિગેરે એક ઇન્દ્રિયવાળા તિય”ચ
યોનિકોભાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ આર ઇન્દ્રિય-
વાળા જીવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય પૃથ્વીકાયિક જે જીવ છે, તે કેટલા કાળની
સ્થિતિવાળા આર ઇન્દ્રિય જીવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રશ્નુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ વિષયના પ્રશ્નનો ઉત્તર તથા બીજા પરિ-
માણ વિગેરે દ્વારોના સંબંધના પ્રશ્નોનો ઉત્તર ત્રણ ઇન્દ્રિયોના પ્રકરણમાં
કહ્યા પ્રમાણે છે. અર્થાત્ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે આ
વિષય સંબંધી કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે તમામ કથન અહિંયાં
આ આર ઇન્દ્રિયના પ્રકરણમાં પણ સમાજ લેવું. આ સંબંધી કથન સૂત્રકારે
‘જહા તેહંદિયાણં ઉદેસઓ તહેવ ચતરિંદિયાણં વિ’ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ
છે. ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના પ્રકરણના કથન કરતાં આ પ્રકરણમાં જ્યાં જુદાં
પણ છે, તેને તેઓ ‘ણવરં ઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શે.૨૪ ડ.૧૯ સુ.૦૧ ચતુરિન્દ્રિયજીવોત્પત્ત્યાદિનિરૂપણમ્ ૨૧૧

જાનીયાત્ સ્થિતિસંવેધાતિરિક્તં સર્વમપિ ત્રીન્દ્રિયપ્રકરણવદેવ ચતુરિન્દ્રિયાણા-
મપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત !
इति, हे भदन्त ! चतुरिन्द्रियाणामुत्पादपरिमाणादिविषये यद्देवानुप्रियेण कथितं
तत्सर्वमपि एवमेव—सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं तीर्थकरं
वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा, संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् यथा
सुखं विहरतीति ॥सू.०१॥

चतुर्विंशतितमे शतके एकोनविंशतितमोद्देशकः समाप्तः ॥

સંવેધ કે કથન મેં પૂર્વ પ્રકરણ કી અપેક્ષા હસ પ્રકરણ મેં ભિન્નતા હૈ-
યાકી કા ઓર સબ કથન ચૌદ્રિયોં કા તેહન્દ્રિય પ્રકરણ કે જૈસા હી
હૈ । 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે મદન્ત ! ચૌદ્રિય જીવોં કે ઉત્પાદ
પરિમાણ આદિ કે વિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિયને કહા હૈ । વહ સબ
સર્વથા સત્ય હી હૈ ૨, એસા કહ કર ઉન ગૌતમને પ્રભુ કો વન્દના કી
ઔર ડન્હે' નમસ્કાર કિયા । વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઔર
તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન
હો ગયે ॥૧॥

કરે છે. આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે. કે-કેવળ સ્થિતિ અને સંવેધના
કથનમાં તેઈ દ્વિયોના પ્રકરણ કરતાં આ ચાર ઇન્દ્રિયોના પ્રકરણમાં જુદાપણું
છે, તે શિવાયનું ચાર ઇન્દ્રિયોનું તમામ કથન ત્રણ ઇન્દ્રિયોના પ્રકરણમાં કહ્યા
પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભગવન્ ચાર ઇન્દ્રિયાણા જીવોના ઉત્પાત,
પરિમાણ વિગેરેના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, તે
તમામ કથન સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે.
આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા. વંદના
નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત
કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા ॥સૂ. ૧॥

॥ अथ विंशतितमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

अथ एकोनविंशतितममुद्देशकं व्याख्याय क्रममाप्तं विंशतितममुद्देशकमारभते, तदनेन संबन्धेन आयातस्य विंशतितमोद्देशकस्येदं सूत्रम्—‘पंचिदिय’ इत्यादि ।

मूलम्—पंचिदियतिरिक्खजोगिया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो उववज्जंति, तिरिक्खजोगिएहिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति देवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोगिएहिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति देवेहिंतो वि उववज्जंति । जइ नेरइएहिंतो उववज्जंति किं रयणप्पभापुढवी नेरइएहिंतो उववज्जंति ? जाव अहे सत्तम पुढवीनेरइएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! रयणप्पभापुढवी नेरइएहिंतो उववज्जंति जाव अहे सत्तमपुढवी नेरइएहिंतो वि उववज्जंति । रयणप्पभपुढवी नेरइएणं भंते ! जे भविए पंचिदियतिरिक्खजोगिएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा ? ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? एवं जहा असुरकुमाराणं वत्तव्वया २ । णवरं संघयणे पोगगला अणिट्ठा अकंता जाव परिणमंति ३ । ओगाहणा दुविहा पन्नत्ता तं जहा भवधारणिज्जा उत्तरवेउव्विया य । तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सत्तधणूइं तिन्नि रयणीओ छच्चंगुलाइं । तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं पन्नरसधणूइं इआ-

इज्जाओ रयणीओ ४। तेसिं णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किं संठिया पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तं जहा भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य। तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते हुंडसंठिया पन्नत्ता । तत्थ णं जे ते उत्तरवेउव्विया ते वि हुंडसंठिया पन्नत्ता ५। एगा काउलेस्सा पन्नत्ता ६। समुग्घाया चत्तारि १४। णो इत्थि-वेयगा णो पुरिसवेयगा णपुंसगवेयगा १६। ठिई जहज्जेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं सागरोवमं १७। एवं अणुबंधो वि, सेसं तहेव । भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा १। सो चेव जहन्नकालट्ठिएसु उव्वन्नो जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिएसु० उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तट्ठिएसु अवसेसं तहेव । णवरं कालादे-सेणं जहण्णेणं तहेव उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतो-मुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा २। एवं सेसा वि सत्त गमगा भाणियव्वा जहेव नेरइय उदेसए सन्निपंचिंदिएहिं समं । नेरइयाणं मज्झिल्लएसु य तिसु वि गमएसु पच्छिमएसु तिसु वि गमएसु ठिइ णाणत्तं भवइ सेसं तं चेव । सव्वत्थ ठिइं संवेहं च जाणेज्जा ९ ॥सू०१॥

छाया—पञ्चैन्द्रियतिर्यग्योनिकाः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते देवेभ्य उत्पद्यन्ते । गौतम ! नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते देवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । यदि नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं रत्नप्रभापृथिवी-नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते यावदधः सप्तमी पृथिवीनैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते गौतम ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते यावदधः सप्तमी पृथिवीनैरयिकेभ्योऽपि

उत्पद्यन्ते । रत्नप्रमापृथिवीनैरयिकः खलु भदन्त ! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकेष्टुत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! क्षिप्तकालस्थितिकेष्टुत्पद्येत । गौतम !
जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण पूर्वकोट्यायुष्केष्टुत्पद्येत ते खलु
भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते एवं यथाऽमुरकुमाराणां वक्त-
व्यता नवरं संहनने पुद्गला अनिष्टा अकान्ता यावत् परिणमन्ति । अवगाहना द्विविधा
प्रज्ञप्ता तद्यथा भवधारणीया उत्तरवैक्रिया च, तत्र खलु या सा भवधारणीया
सा जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण सप्तधनूं पि त्रयो रत्नयः, षडङ्ग-
गुलाः, तत्र खलु या सा उत्तरवैक्रिया सा जघन्येनाङ्गुलस्य संख्येयभागम् उत्कर्षेण
पञ्चदशधनूं पि सार्धं द्वे रत्नी । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां शरीराणि किं संस्थि-
तानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—भवधारणीयानि उत्तर-
वैक्रियाणि च । तत्र खलु यानि तानि भवधारणीयानि तानि हुंडसंस्थितानि
प्रज्ञप्तानि—तत्र खलु यानि तानि उत्तरवैक्रियाणि तान्यपि हुंडसंस्थितानि प्रज्ञ-
प्तानि । एका कापोतिकलेदया प्रज्ञप्ता । समुद्रघाता श्रत्वारः । नो स्त्रीवेदकाः,
नो पुरुषवेदकाः, नपुंसकवेदकाः । स्थितिर्जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कर्षेण साग-
रोपमम् । एवमनुबन्धोऽपि, शेषं तथैव । भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्क-
र्षेणाऽष्ट भवग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्तभ्यधि-
कानि उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिमिरभ्यधिकानि एता-
वन्तं यावत्कुर्वात् १ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नः, जघन्येन अन्तर्मुहूर्त-
स्थितिकेषु० उत्कर्षेणाऽपि अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु अवशेषं तथैव । नवरं काला-
देशेन जघन्येन तथैव उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्य-
धिकानि एतावन्तं कालं यावत्कुर्वात् २ । एवं शेषा अपि सप्त गमका भणितव्याः
यथैव नैरयिकोद्देशके सज्जिपञ्चेन्द्रियैः सप्तम् नैरयिकाणां माध्यमिकेषु च त्रिष्वपि
गमकेषु पश्चिमकेषु त्रिष्वपि गमकेषु स्थितिनानात्वं भवति शेषं तदेव सर्वत्र
स्थितिं संवेद्यं च जानीयात् ९ । सू० १ ।

वीस्रवे उद्देशकका प्रारंभ—

उत्तीस्रवे उद्देश का व्याख्यान करके अब सूत्रकार क्रम प्राप्त २०
वे उद्देश को प्रारंभ करते हैं—इस का सर्व प्रथम सूत्र है—पञ्चिन्द्रियति-

वीस्रभा उद्देशानो प्रारंभ—

ओगणीस्रभा उद्देशानुं व्याख्यान करीने इवे सूत्रकार क्रम प्राप्त २०
वीस्रभा उद्देशानुं कथन प्रारंभ करे छे. आ उद्देशानुं सीथी पडेलुं सूत्र आ

ટીકા—‘પંચિદિયતિરિક્વજોણિયા ણં મંતે !’ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાઃ
 સ્વલુ ભદન્ત ! ‘કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કુત ઉત્પદ્યન્તે ‘કિં નેરહ્મહિંતો ઉવવજ્જંતિ’
 કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે, ‘તિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા
 તિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે, ‘મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા મનુષ્યેભ્ય
 આગત્યોત્પદ્યન્તે ‘દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે इति
 પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નેરહ્મહિંતો ઉવવજ્જંતિ’
 નૈરયિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેષુ ‘તિરિક્વજોણિહિંતો
 ઉવવજ્જંતિ’ તિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ‘મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા
 મનુષ્યેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે ‘દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ દેવેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પ-
 દ્યન્તે નૈરયિકાદારભ્ય દેવાન્તાન્યતમસ્થાનાદાગત્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેષુ સમુ-
 વ્વજ્જોણિયા ણં મંતે ! કઓહિંતો’ इत्यादि’ સૂત્ર ॥૧॥

ટીકાર્થ—ગૌતમને પ્રશ્ન છે એલા પૂછા છે—‘પંચિદિયતિરિક્વજોણિયા
 ણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકા જીવ
 કિસ સ્થાન સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘કિં નેરહ્મહિંતો ઉવવજ્જંતિ
 તિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા વે નૈરયિકો સે આકરકે ઉત્પન્ન
 હોતે હૈ ? યા તિર્યગ્ગોનિકા સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘મણુસ્સેહિંતો
 ઉવવજ્જંતિ’ યા મનુષ્યો સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘દેવેહિંતો ઉવવ-
 જ્જંતિ’ યા દેવો સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં
 પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈ—‘ગોયમા ! નેરહ્મહિંતો ઉવવજ્જંતિ તિરિક્વ
 જોણિહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ, મણુસ્સેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ દેવેહિંતો વિ
 ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ નૈરયિકો સે મી આકરકે
 ઉત્પન્ન હોતે હૈ, તિર્યગ્ગો સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ, મનુષ્યો સે

પ્રમાણે છે.—‘પંચિદિયતિરિક્વજોણિયા ણં મંતે ! કઓહિંતો !’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘પંચિદિયતિરિક્વજો-
 ણિયા ણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યેનિવાળા
 એવ કયા સ્થાનેથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘કિં નેરહ્મહિંતો ઉવવજ્જંતિ
 તિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
 કે તિર્યગ્ગ્યેનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’
 અથવા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ દેવો-
 માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીને
 કહે છે કે—‘ગોયમા ! નેરહ્મહિંતો ઉવવજ્જંતિ તિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ
 મણુસ્સેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ
 નૈરયિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તિર્યગ્ગ્યેનિકોમાંથી આવીને
 પણ ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અને દેવો-

ત્પદ્યન્તે જીવા इति भावः । 'जइ नेरइएहिंतो उववज्जंति' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिका जीवा यदि नैरयिकेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते तदा—'किं रयणप्पमा
पुढवीनेरइएहिंतो उववज्जंति' किं रत्नप्रमापृथिवीनैरयिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते
अथवा—'जाव अहे सत्तमपुढवीनेरइएहिंतो उववज्जंति' यावदधः सप्तमी पृथिवी-
नैरयिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अत्र यावत्पदेन शर्कराप्रभा पृथिवीत आरभ्य तमा
नारकपृथिवीपर्यन्तपृथिवीनां ग्रहणं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा'
इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'रयणप्पमापुढवीनेरइएहिंतो उववज्जंति' रत्नप्रमा
पृथिवीनैरयिकेभ्यः सकाशादागत्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका उत्पद्यन्ते 'जाव अहे
सत्तमपुढवीनेरइएहिंतो उववज्जंति' यावत् अधःसप्तमीपृथिवीनैरयिकेभ्य
आगत्योत्पद्यन्ते अत्रापि यावत्पदेन शर्कराप्रमानारकपृथिवीत आरभ्य तमपर्यन्त
नारकपृथिवीनां संग्रहो भवतीति । 'रयणप्पमापुढवीनेरइए णं भंते !' रत्नप्रमा

भी आकरके उत्पन्न होते हैं और देवों से भी आकर के उत्पन्न होते हैं ? तात्पर्य इस कथन का यही है कि नैरयिकों से भी तिर्यञ्चों से भी मनुष्यों से भी और देवों से भी आया हुआ जीव पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च की पर्याय से उत्पन्न हो जाता है ।

अत्र गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'जइ नेरइएहिंतो उववज्जंति' हे भदन्त । यदि पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च नैरयिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं तो 'किं रयणप्पमापुढवी नेरइएहिंतो उववज्जंति' क्या वे रत्नप्रमापृथिवी के नैरयिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा 'जाव अहे सत्तम पुढवी नेरइएहिंतो उववज्जंति' यावत् अधः सप्तम पृथिवी के नैरयिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? यहां यावत्पद से शर्करा प्रभा पृथिवी से लेकर तमानारक पृथिवी पर्यन्त की पृथिवीयों का ग्रहण हुआ है ।

માંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—નૈર ઈકેમાંથી તથા તિર્યંચોમાંથી અને મનુષ્યોમાંથી તથા દેવોમાંથી આવેલ જીવ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં કંઈજ સંદેહ નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને પૂછે છે કે—'જइ नेरइएहिंतो उववज्जंति' હે ભગવન્ જો પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ નૈરયિકેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો 'કિં રયણપ્પમાપુढवीनेरइएहिंतो उववज्जंति' શું તેઓ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? 'જાવ અહે સત્તમપુढवीनेरइएहिंतो उववज्जंति' યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના નૈરયિકેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિંયાં યાવત્પદથી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીથી લઈને તમાનારક પૃથ્વી સુધીની પૃથ્વીયો ગ્રહણ કરાઈ છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે

પૃથિવીનૈરયિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! 'જે ભવિષ્ય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉચ્ચ
જ્ઞિત્ત' યો ભવ્યઃ પન્ચેન્દ્રિયતિર્ગ્યોનિકેપૂત્પત્તુમ્ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલ
દ્વિહસુ ઉચ્ચજ્જેજ્ઞા' સ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષુ પન્ચેન્દ્રિયતિર્ગ્યો-
નિકેપૂત્પદ્યેત ઇતિ પ્રશ્નઃ । અગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ !
'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહસુ' જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તસ્થિતિકેષુ પન્ચેન્દ્રિયતિર્ગ્યોનિ-

હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ! રચણપ્પમાપુઢવીનેરહ્મ-
હિંતો ઉચ્ચજ્ઞંતિ' હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિર્ગ્યોનિક જીવ રત્નપ્રમા
પૃથિવી કે નૈરયિકો' સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યાવત્ 'અહે સત્તમ
પુઢવી નેરહ્મહિંતો ઉચ્ચજ્ઞંતિ' યાવત્ અધઃ સત્તમ પૃથિવી સે આકર
કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યહાં પર ઓ યાવત્ શબ્દ સે શર્કરાપ્રમા સે લેકર
તમઃપ્રમા પર્યન્ત કી નારક પૃથિવિયોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે પુનઃ એસા પૂછતે હૈં—'રચણપ્પમાપુઢવી નેરહ્મ
ણં મંતે ! જે ભવિષ્ય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉચ્ચજ્ઞિત્ત' હે
ભદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથિવીકા નૈરયિક જો પન્ચેન્દ્રિય તિર્ગ્યોનિકો મેં
ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહસુ ઉચ્ચજ્જેજ્ઞા'
વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે પન્ચેન્દ્રિય તિર્ગ્યો' મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહસુ'
વહ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કી સ્થિતિ વાલે પન્ચેન્દ્રિય તિર્ગ્યો' મેં

—'ગોયમા ! રચણપ્પમાપુઢવીનેરહ્મહિંતો ઉચ્ચજ્ઞંતિ' હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય-
તિર્ગ્યોનિવાળા જીવ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે. યાવત્ 'અહે સત્તમ પુઢવીનેરહ્મહિંતો ઉચ્ચજ્ઞંતિ' યાવત્ તેઓ અમઃસત્તમી
પૃથ્વીથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં પણ યાવત્ શબ્દથી શર્કરાપ્રમા
પૃથ્વીથી લઈને તમઃપ્રમા સુધીની નારક પૃથ્વીયો ગહણ કરાઈ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'રચણપ્પમાપુઢવીનેરહ્મ ણં
મંતે ! જે ભવિષ્ય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉચ્ચજ્ઞિત્ત' હે અગવન્
રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકો કે જેઓ પંચેન્દ્રિય તિર્ગ્યોમાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહસુ ઉચ્ચજ્જેજ્ઞા'
તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્ગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહ-
સુ' તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિ વાળા પંચેન્દ્રિય તિર્ગ્યોમાં

કેપૂતપદ્ધેત 'ઉવ્વકોસેણં પુવ્વકોડી આઉણ્ણુ ઉવ્વજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટયા-
યુષ્કેષુ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેપૂતપદ્ધેત નારકજીવાનામસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કેષુ અનુ-
ત્પાદેન પૂર્વકોટયાયુષ્કત્વમભિહિતમિતિ । 'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવ-
હ્યા ઉવ્વજ્જંતિ' તે સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પચન્તે । ઇતિ
મદ્દનઃ । મગવાનાહ અસુરકુમારાતિદેશેન—'એવં જહા' ઇત્યાદિ, 'એવં જહા અસુર-
કુમારાણં વત્તવ્વયા' એવં યથા અસુરકુમારાણાં યા વત્તવ્વયા પૃથિવીકાયિકેષુ સમુ-
ત્પદ્યમાનાનામસુરકુમારાણાં યા વત્તવ્વયા—પરિમાણોત્પાદાદિકા પૂર્વં પ્રતિપાદિતા
સૈવ હહ નારકાણાં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યમાનાનામપિ વત્તવ્વયા તથાહિ—

ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર 'ઉવ્વકોસેણં પુવ્વકોડી આઉણ્ણુ ઉવ્વજ્જેજ્જા' ઉત્કૃષ્ટ સે વહ પૂર્વકોટી કી સ્થિતિવાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો' મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં યહાં જો 'પૂર્વકોટી કી સ્થિતિ વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય ઉત્પન્ન હોતા હૈં' એસા કહા ગયા હૈં વહ નારક જીવોં કા અસંખ્યાતવર્ષ કી આયુવાલોં મેં ઉત્પાદ નહીં હોને સે કહા ગયા હૈં ।

પ્ર૦—'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવ્વજ્જંતિ' 'હે મદન્ત ! વે જીવ એક સમય સેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?

હ૦—'એવં જહા અસુરકુમારાણં વત્તવ્વયા' 'હે ગૌતમ ! જૈસી અસુરકુમાર કી વત્તવ્વયા કહી ગઈ હૈં, વૈસી વહ યહાં પર મી કહ લેની ચાહિયે । અર્થાત્ પૃથિવીકાયિકો મેં સમુત્પદ્યમાન અસુરકુમારોં કી પરિ-
માણ ઉત્પાદ આદિ રૂપ વત્તવ્વયા જિસ પ્રકાર સે પહિલે પૃથિવીકાય

ઉત્પન્ન થાય છે. અને 'ઉવ્વકોસેણં પુવ્વકોડી આઉણ્ણુ ઉવ્વજ્જંતિ' ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂર્વકોટિની સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં પૂર્વકોટિની સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે' એવું બે કહેવામાં આવ્યું છે, તે નારક જીવોના અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળાઓમાં ઉત્પાદન હોવાથી કહેવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન—'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવ્વજ્જંતિ' હે ભગવન્ એક સમયમાં તે જીવો કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર—'એવં જહા અસુરકુમારાણં વત્તવ્વયા' હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોના સંખંધમાં બે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજવું. અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા અસુરકુમારોના પરિમાણ, ઉત્પાદ, વિગેરે સંખંધી કથન બે રીતે પહેલાં પૃથ્વીકાય પ્રકરણમાં કહે-

હે ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા સમુત્પદ્યન્તે । અસુરકુમારાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદર્શયતિ—‘ળવરં’ इत्यादि । ‘ળવરં’ સંઘયણે પોગ્ગલા અણિટ્ટા અકંતા જાવ પરિણમંતિ’ નવવમ્—કેવલં સંહનને પુદ્ગલા અણિટ્ટા અકાન્તા યાવત્ પરિણમન્તિ પૃથિવ્યામુત્પિત્ત્મનામ્ અસુરકુમારજીવાનાં શરીરં—સંહનનરહિતં ભવતિ યત સ્તત્ર અસ્થિસ્નાયુશિરાદિકં ન ભવતિ તથાપિ યે પુદ્ગલા ઇષ્ટાઃ કાન્તા મનોજ્ઞા સ્તે એવ પુદ્ગલાઃ શરીરસંઘાતરૂપેણ પરિણમન્તિ, અથ રત્નપ્રમાનારકાણાં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ સમુત્પદ્યમાનાનાં શરીરસંહનને યે

પ્રકરણ (ઉદ્દેશક) મેં કહી જા ચુકી હૈ । उसी प्रकार से पञ्चेन्द्रिय तिर्य-
ग्योनिको में उत्पद्यमान नारको की वह परिमाण उत्पाद आदि रूप
वक्तव्यता भी यहाँ वक्तव्य है । तथा च—एक समय में वे कितने उत्पन्न
होते हैं ? तो इस प्रश्न के समाधान निमित्त प्रभुने गौतम से ऐसा
कहा है कि हे गौतम ! एक समय में वे जघन्य से एक अथवा दो
अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात
उत्पन्न होते हैं । परन्तु उस वक्तव्यता से इस वक्तव्यता में
जो अन्तर है वही ‘णवरं संघयणे पोग्गला, अणिट्टा, अकंता, जाव
परिणमन्ति’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रदर्शित किया गया है—इसमें यह बत-
लाया गया है कि रत्नप्रभा के नैरयिकों के संहनन में अनिष्ट और
अकान्त पुद्गल यावत् परिणमते हैं । यद्यपि पृथिवीकायिक में उत्पन्न
होने योग्य असुरकुमार जीवों का शरीर संहनन रहित होता है,
तब भी जो पुद्गल इष्ट, कान्त, मनोज्ञ हैं वे ही वहाँ शरीरसंघातरूप से

વામાં આવીયું છે. એજ રીતે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ જોનિવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થવા-
વાળા નારકોના પરિમાણ, ઉત્પાદ વિગેરે પ્રમાણેનું કથન અહિયાં કહેવાનું છે.
તથા એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુએ કહ્યું કે—હે ગૌતમ ! એક સમયમાં તેઓ જઘન્યથી એક
અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ઠથી સંખ્યાત અથવા
અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ તે કથન કરતાં આ કથનમાં જે જુદાપણું,
તે ‘ળવરં’ સંઘયણે પોગ્ગલા અણિટ્ટા અકંતા, જાવ પરિણમંતિ’ આ સૂત્રપાઠથી,
પ્રગટ કરેલ છે. આ સૂત્રપાઠથી એ બતાવીયું છે કે—રત્નપ્રભા પૃથ્વીના
નૈરયિકોના સંહનનમાં અનિષ્ટ અને અકાંત પુદ્ગલો યાવત્ પરિણમે છે. જો કે
પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અસુરકુમારોના શરીરો સંહનન બગરના
હોય છે. તો પણ જે પુદ્ગલો ઇષ્ટ, કાંત અને મનોજ્ઞ છે, તેજ પુદ્ગલો શરી-
રના સંઘાત રૂપથી ત્યાં પરિણમે છે. પરંતુ અહિયાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈર-

પુદ્ગલા અનિષ્ટા અકાન્તા અમનોજ્ઞા સ્તે એવ શરીરસંઘાતરૂપેણ પરિણમન્તીતિ શરીરારમ્ભકપુદ્ગલાનાનિષ્ટવાનિષ્ટત્વકાન્તત્વાદિવૈયમ્યમયુક્તએવ મેદો ભવતીત્યેતદેવ 'ળવરં' इत्यादिना प्रकरणेन ध्वनितमिति । 'ओगाहणा दुविहा पन्नत्ता' अवगाहना द्विविधा प्रज्ञप्ता पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मु उत्पद्यमानानां रत्नप्रभा नारकाणां शरीरावगाहना द्विमकारिका भवतीत्यर्थः । प्रकारद्वयमेव दर्शयति 'तं जहा' इत्यादिना, 'तं जहा' तद्यथा 'भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य' अवधारणीया च उत्तरवैक्रिया च 'तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा' तत्र-तयो द्वयो रवगाहनयो मध्ये या अवधारणीया अवगाहना 'सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' सा जघन्येन

વહાં પરિણમતે હૈં । પરન્તુ યહાં રત્નપ્રભા પૃથિવી કે નૈરયિકોં કા મી જો કિ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ શરીર સંહનન રહિત હોતા હૈ પરંતુ જો પુદ્ગલ અનિષ્ટ અકાન્ત, ઔર અમનોજ્ઞ હોતે હૈં વહી પુદ્ગલ વહાં શરીરસંઘાત રૂપ સે પરિણમતે હૈં હસ પ્રકાર અસુરકુમાર કે કથન કી અપેક્ષા યહાં કે કથન મેં શરીરારમ્ભક પુદ્ગલ કી ઇષ્ટતા, અનિષ્ટતા, કાન્તતા, અકાન્તતા આદિ કી વિષમતા કો લેકર હી મેદ હોતા હૈ યહી વાત 'ળવરં' इत्यादि प्रकरण द्वारा ध्वनित हुई है । 'ओगाहणा दुविहा पन्नत्ता' अवगाहना अवधारणीय और उत्तरवैक्रिय रूप से दो प्रकार की कही गई है । अर्थात् पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चોं मેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય રત્નપ્રભા પૃથિવી કે નૈરયિકોં કી શરીરાવગાહના હસ પ્રકાર સે દો પ્રકાર કી હોતી હૈ—યહી પ્રકારદ્વય 'भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કિયા ગયા હૈ 'तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' इनमें जो अवधारणीय शरीरावगाहना है वह

ચિકેમાં પણ કે જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તેઓના શરીરો પણ સંહનન વિનાના હોય છે. પરંતુ જે પુદ્ગલો અનિષ્ટ, અકાન્ત, અને અમનોજ્ઞ હોય છે તેજ પુદ્ગલો ત્યાં શરીરના સંઘાત રૂપે પરિણમે છે. એ રીતે અસુરકુમારના કથન કરતાં આ કથનમાં શરીરના આરમ્ભક પુદ્ગલોના ઇષ્ટપણા, અનિષ્ટપણા, કાન્તપણા, વિગેરેના વિષમ પણાને લઈને જ લેદો થાય છે. એજ વાત 'ળવરં' इत्यादि प्रकरण द्वारा કહેલ છે. 'ओगाहणा दुविहा पन्नत्ता' अवधारणीय અને ઉત્તર વૈક્રિયાના લેદથી અવગાહના બે પ્રકારની કહી છે. અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકેના શરીરની અવગાહના આ રીતે બે પ્રકારની હોય છે. આ બે પ્રકાર 'भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવેલ છે. 'तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' તેમાં જે અવધારણીય

ઉત્પત્તિસમયાપેક્ષયા અંગુલસ્થાસંખ્યેનામાગમ્ 'અક્ષોસેણં સત્ત ધનૂઈં તિન્નિ રય-
નીઓ છચ્ચંગુલાઈં' ઉત્કર્ષેણ ત્રયોદશપ્રસ્તાપેક્ષયા સત્ત ધનૂંપિ તિન્નો
રત્નયઃ પઢ્ઢંગુલાનિ । પ્રથમપ્રસ્તાદિષુ પુનરનેન ક્રમેણ- 'રયણાપદમપયરે
હત્થતિયં દેહઉસ્સયં મણિયં । છપ્પન્નંગુલ સઢ્ઢા પયરેપયરે ચ વુહ્ઢીઓ ॥૧॥
રત્નાદિ પ્રથમપ્રસ્તાદે હસ્તત્રયં દેહોચ્છયો મણિતઃ । સાર્ધપટ્પશ્ચાશ્વદ્ઢ-
ગુલાનિ પ્રસ્તાદે પ્રસ્તાદે ચ વૃદ્ધયઃ । ઇતિચ્છાયા ॥૧॥ 'તત્થ ણં જા સા
ઉત્તરવેડવિયા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જમાગં' તત્ર સ્વલ્લ યા સા
ઉત્તરવૈક્રિયિકી સા જઘન્યેનાહ્મગુલસ્ય સંખ્યેયમાગમ્ 'અક્ષોસેણં પન્નરસધનૂઈં
અહ્મહ્મજ્જાઓ રયનીઓ' ઉત્કર્ષેણ પશ્ચદશ ધનૂંપિ સાર્ધે દ્વે રત્ની ચ, સાર્ધરત્નિદ્વયા-

જઘન્ય સે અહ્મગુલ કે અસંખ્યાતવેં માગ રૂપ હોતી હૈ ક્યોંકિ યહ અવ-
ગાહના ઉત્પત્તિ કે સમય કી અપેક્ષા સે હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ
'સત્ત ધનૂઈં તિન્નિ રયનીઓ છચ્ચંગુલાઈં' સાત ધનુષ ૩ હાથ ઓર ૬
અહ્મગુલ કી હોતી હૈ । યહ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૧૩વેં પ્રસ્તાદ કી અપેક્ષા
સે કહી ગઈ હૈ । પ્રથમ પ્રસ્તાદ આદિકોં ભેં હસ ક્રમ સે 'રયણાપદમપ-
યરે હત્થતિયં દેહઉસ્સયં મણિયં છપ્પન્નંગુલ સઢ્ઢા પયરે પયરે ચ વુહ્ઢીઓ'
યહ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહી ગઈ હૈ 'તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિયા સા
જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જમાગં, અક્ષોસેણં પન્નરસધનૂઈં અહ્મહ્મજ્જાઓ
રયનીઓ' તથા જો ઉત્તરવૈક્રિય શરીર કી અવગાહના હૈ વહ જઘન્ય સે

શરીરની અવગાહના છે, તે જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગરૂપ હોય
છે કેમકે આ અવગાહના ઉત્પત્તિના સમયની અપેક્ષાથી થાય છે. અને ઉત્કૃ-
ષ્ટથી તે 'સત્ત ધનૂઈં તિન્નિ રયનીઓ છચ્ચંગુલાઈં' સાતધનુષ ત્રણ હાથ અને
છ આંગળની હોય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૧૩ તેરમાં પ્રસ્તાદની અપે-
ક્ષાથી કહેલ છે. પહેલા પ્રસ્તાદ વિગેરેમાં આ કેમથી 'રયણાપદમપયરે હત્થતિયં
દેહઉસ્સયં મણિયં છપ્પન્નંગુલસઢ્ઢા પયરે પયરે ચ વુહ્ઢીઓ' આ ઉત્કૃષ્ટ
અવગાહના કહી છે. 'તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિયા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંખે-
જ્જમાગં અક્ષોસેણં પન્નરસધનૂઈં અહ્મહ્મજ્જાઓ રયનીઓ' તથા જે ઉત્તર
વૈક્રિય શરીરની અવગાહના છે, તે જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ

ધિક પશ્ચદગધનુપરિમિતા ઉત્કૃષ્ટા ઉત્તરવાક્રયાઅગાહના, इयं च भवधारणीयो-
 त्कृष्ठावगाहनाया द्विगुणाभवति । भवधारणीयाऽवगाहना सप्तधनूं पि तिस्रो रत्नयः
 पद् चाङ्गुलानि, अस्याः संख्याया द्विगुणीकरणे भवति यथोक्तमवगाहनाया उत्कृष्टं
 प्रमाणम् । अत्र चतूरत्तिकं धनुः, चतुर्विंशत्यङ्गुला रत्निः कथ्यते इति नियमेन
 भवधारणीयोत्કૃષ્ટાવગાહનાત ઉત્તરવૈક્રિયોત્કૃષ્ટાવગાહના દ્વિગુણિતા યથોક્ત-
 પ્રમાણા મગવતીત્વદસેયમ્ । ‘તેસિ ણં મંતે । જીવાણં’ તેણાં સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવાનામ્
 ‘સરીરગા કિં સંઠિયા પન્નત્તા’ શરીરાણિ કિં સંસ્થિતાનિ—કીદૃશસંસ્થાનેન યુક્તાનિ
 પ્રજ્ઞપ્તાનિ इति संस्थानविषयकः प्रश्नः । અગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’
 हे गौतम ! ‘दुविहा पन्नत्ता’ द्विविधानि प्रज्ञप्त्यानि द्वैविध्यमेव दर्शयति ‘तं जहा’
 इत्यादि, तं जहा’ तद्यथा ‘भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य’ भवधारणियानि
 उत्तरवैक्रियाणि च, ‘तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते हुंडसंठिया पन्नत्ता’ तत्र

અઙ્ગુલકે સંખ્યાતવે’ આગરૂપ હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૫ ધનુષ ઓર
 ૨૥ હાથ કી હોતી હૈ યહ અવગાહના ભવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
 સે દુની હોતી હૈ । ભવધારણીય અવગાહના સાત ધનુષ ૩ હાથ ઓર ૬
 અંગુલ કી કહી ગઈ હૈ । હસે દુની કરને પર ૧૫ ધનુષ ૨૥ હાથ કી યહ
 અવગાહના હો જાતી હૈ । અવ ગૌતમ સ્વામી સંસ્થાનદ્વાર કો લેકર પ્રશ્ન
 સે એસા પૂછતે હૈ—‘તેસિ ણં મંતે । જીવાણં સરીરગા કિં સંઠિયા પન્નત્તા’
 હે મદન્ત ! ઉન જીવોં કો શરીર કિસ સંસ્થાનચાલે કહે ગયે હૈ ? હસકે
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈ—‘ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ !
 ઉનકે શરીર દો પ્રકાર કો કહે ગયે હૈ । ‘તં જહા ભવધારણિજ્જા ય
 ઉત્તરવેઝવિચ્યા ય’ જૈસે—ભવધારણીય ઓર ઉત્તરવૈક્રિય ‘તત્થ ણં જે તે
 ભવધારણિજ્જા તે હુંડસંઠિયા પન્નત્તા’ જનરેં જો ભવધારણીય શરીર હૈ

હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પંદર ધનુષ અને અઢી હાથની હોય છે. આ અવ-
 ગાહના સાત ધનુષ ત્રણ હાથ અને છ આંગળીની કહી છે. તેને બમણી કર-
 વાથી પંદર ધનુષ અઢી હાથની આ અવગાહના થઈ જાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી સંસ્થાન દ્વાર અંબધી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘તેસિ ણં
 મંતે ! જીવાણં સરીરગા કિં સંઠિયા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ તે જીવોના શરીરો
 કયા સંસ્થાનવાળા દેખા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘ગોયમા !
 દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! તેઓના શરીરો બે પ્રકારના દેખા છે. ‘તં જહા-
 ભવધારણિજ્જા ય ઉત્તરવેઝવિચ્યા ય’ તે આ પ્રમાણે છે—ભવધારણીય અને ઉત્તર
 વૈક્રિય ‘તત્થ ણં જે તે ભવધારણિજ્જા’ તેહુંડસંઠિયા પન્નત્તા’ તેમાં જે ભવ-

દ્વયોઃ સંસ્થાનયોર્મધ્યે યાનિ ભવધારણીયાનિ શરીરાણિ તાનિ હુણ્ડસંસ્થાન-
સંસ્થિતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ભવન્તીતિ, 'તત્થ ણં જે તે ઉત્તરવેડવિચયા તે વિ હુંડસંઠિયા
પન્નત્તા' તન્ન સ્વલ્લુ યાનિ ઉત્તરવૈક્રિયાણિ શરીરાણિ તાન્યપિ હુંડસંસ્થાન-
સંસ્થિતાન્યેવ ભવન્તીતિ । લેશ્યાદ્વારે—'એગા કાઉલેસ્સા પન્નત્તા' એકા કાપોતિક-
લેશ્યા પ્રજ્ઞપ્તા રત્નપ્રમાનારકાણામ્ એકૈવ કાપોતિકલેશ્યૈવ ભવતિ નાન્યા લેશ્યેતિ
માવઃ । 'સમુદ્ધાયા ચત્તારિ' સમુદ્ધાતા શ્રત્વારઃ—વેદના કષાયમારણાન્તિકવૈક્રિયા-
લ્પ્યા ભવન્તીતિ । 'ળો હત્થિવેચગા ળો પુરિસવેચગા ળપુંસકવેચગા' રત્નપ્રમાનારકા
પદ્મેન્દ્રિયતિર્યષ્ઠુ ઉત્પિત્સવો નો સ્ત્રીવેદકા ન વા પુરુષવેદકા ભવન્તિ, કિન્તુ નપું-
સકવેદકા એવ ભવન્તિ 'ઠિઈ જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ' સ્થિતિનૈરકાણાં રત્નપ્રમા-
સંવન્ધિનાં જઘન્યતો દશવર્ષસહસ્ત્રાણિ ભવન્તિ 'ઉક્કોસેણં સાગરોવમં' ઉત્કર્ષેણ એકં
સાગરોપમં ભવતીતિ 'એવં અણુબંધો વિ' એવમ્—સ્થિતિવદેવ અણુબંધોઽપિ

उनका संस्थान हुण्डक कहा गया है, अर्थात् अवधारणीय शरीर हुण्डक
संस्थानवाला होता है और 'तत्थ णं जे ते उत्तरवेडविचया ते वि हुंड-
संठिया पन्नत्ता' जो उत्तरवैकियशरीर है वह भी हुण्डकसंस्थानवाला
कहा गया है । लेश्याद्वार में रत्नप्रमानारकों के एक कापोतिकलेश्या ही
होती है अन्य लेश्याएँ नहीं होती हैं । समुद्धातद्वार में इनके वेदना,
कषाय, मारणान्तिक और वैक्रिय ये चारसमुद्धान होते हैं वेदद्वार में
ये न स्त्रीवेदवाले होते हैं और न पुरुष वेदवाले होते हैं ये तो केवल एक
नपुंसकवेदवाले ही होते हैं । 'ठिई जहन्नेणं दसवाससहस्साइ' उक्को-
सेणं सागरोवमं' इनकी स्थिति जघन्य से १० दस हजार वर्ष की होती है
और उत्कृष्ट से वह १ सागरोपम की होती है 'एवं अणुबंधो वि' स्थिति

ધારણીય શરીર છે, તેનું હુંડક સંસ્થાન કહેલ છે અર્થાત્ અવધારણીય શરીર
હુંડક સંસ્થાન વાળું હોય છે અને 'તત્થ ણં જે તે ઉત્તરવેડવિચયા તે વિ હુંડ
સંઠિયા પન્નત્તા' તથા તેમાં જે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર છે તે પણ હુંડ સંસ્થાનવાળું
કહ્યું છે. લેશ્યાદ્વારમાં રત્નપ્રમા નારકોને એક કાપોતિક લેશ્યા જ હોય છે.
અન્ય લેશ્યાઓ હોતી નથી. સમુદ્ધાત દ્વારમાં તેઓને વેદના, કષાય, માર-
ણાન્તિક અને વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્ધાતો હોય છે. વેદદ્વારમાં તેઓ સ્ત્રીવેદ
વાળા કે પુરુષ વેદવાળા હોતા નથી. તેઓ કેવળ નપુંસક વેદવાળા હોતા
જ હોય છે. 'ઠિઈ જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ ઉક્કોસેણ સાગરોવમં' તેમની સ્થિતિ
જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે એક સાગરોપ-
મની હોય છે. 'એવં અણુબંધો વિ' સ્થિતિ પ્રમાણે અણુબંધ પણ જઘન્યથી

જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં દશવર્ષસહસ્રાત્મકઃ સાગરોપમાત્મકશ્ચ મયતીતિ 'સેસં તહેવ' શેપમ્-દૃષ્ટ્યાદિકં તથૈવ-યથાઽસુરકુમારાણાં દૃષ્ટ્યાદિકં કથિતં તથૈવ રત્નપ્રમાનારકાણામપિ જ્ઞાતવ્યમ્ તથાદિ-દૃષ્ટિસ્ત્રિવિધા અપિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મિથ્યાદૃષ્ટિ-મિશ્રદૃષ્ટિરપિ । ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ નિયમતા, ત્રીણી અજ્ઞાનાનિ મજનયા । યોગો મનો-વાકાયરૂપ સ્ત્રિવિધોઽપિ । ઉપયોગોઽપિ સાકારાનાકારરૂપો દ્વિવિધોઽપિ । આહાર-મયમૈથુનપરિગ્રહાख्याश्चतस्रोऽपि संज्ञा भवन्ति । क्रोधमानमायालोभाख्याश्चत्वारः कषाया भवन्ति । श्रोत्रादारभ्य स्पर्शनान्तपञ्चेन्द्रियाणि भवन्ति । जायाशतोभय-

કે જેસા હી અનુબંધ ખી જઘન્ય સે ૧૦ હજાર વર્ષ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૧ સાગરોપમા કા હૈ । 'સેસં તહેવ' ચાકી કા દૃષ્ટિ આદિ સમ્યગ્ધી ઓર સપ કથન અસુરકુમારોં મેં દૃષ્ટિ આદિ કા જેસા ક્રિયા ગયા હૈ, વૈસા હી હન રત્નપ્રમા કે નારકોં કા હૈ જેસે-યહાં દૃષ્ટિ તીનોં પ્રકાર કી હોતી હૈ । સમ્યગ્દૃષ્ટિ ખી હોતી હૈ । મિથ્યાદૃષ્ટિ ખી હોતી હૈ ઓર મિશ્રદૃષ્ટિ ખી હોતી હૈ । નિયમ સે હનકે ત્રીન જ્ઞાન હોતે હેં ઓર મજના સે ત્રીન અજ્ઞાન હોતે હેં મનોયોગ, વચનયોગ ઓર કાયયોગ એસે યે ત્રીન યોગ હનકે હોતે હેં । ઉપયોગદ્વાર મેં સાકાર ઉપયોગ ઓર અનાકાર ઉપયોગ એસે યે દોનોં પ્રકાર કે ઉપયોગચાલે હોતે હેં । સંજ્ઞાદ્વાર મેં આહાર મય મૈથુન ઓર પરિગ્રહ સે યે ત્રાગોં પ્રકાર કી સંજ્ઞાપૈં હોતી હેં । કષાયદ્વાર મેં હનકે ક્રોધ માન માયા ઓર લોભ યે ત્રાગોં પ્રકારકી કષાયે હોતી હેં । ઇન્દ્રિયદ્વાર મેં હનકે શ્રોત્ર સે લેકર સ્પર્શન તક કી

હસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સાગરોપમાને છે. 'સેસં તહેવ' બાકીનું દૃષ્ટિ-દ્વાર વિગેરે સંબંધીનું કથન અસુરકુમારોમાં દૃષ્ટિ વિગેરેનું કથન જે પ્રમાણે કયું છે, તેજ પ્રમાણેનું કથન આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોનું પણ છે. જેમ કે-અહીયાં ત્રણ પ્રકારની એટલે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ હોય છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે. અને મિશ્ર દૃષ્ટિ પણ હોય છે. તેઓને નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે, મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ પ્રમાણે તેમને ત્રણ યોગ હોય છે. તેઓને ઉપયોગ દ્વારમાં સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગ એ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારનો ઉપયોગ હોય છે. સંજ્ઞા-દ્વારમાં તેમને આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ચાર સંજ્ઞાઓ હોય છે. કષાય દ્વારમાં તેઓને ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર પ્રકારના કષાયો હોય છે. ઇન્દ્રિય દ્વારમાં તેઓને શ્રોત્રથી લઈને સ્પર્શ સુધીની પાંચે

રૂપા અપિ વેદના ભવતિ, અધ્યવસાયા અસંસ્થાતાઃ પ્રશસ્તા અપિ અપ્રશસ્તા અપિ ।
 ઇત્યાદિકં સર્વમસુરકુમારવદેવ નારકાણામપિ અવગન્તવ્યમિતિ । કાયસંવેધઃ—
 ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ ભવાદેશેન—ભવાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે ભવ-
 ગ્ગહણે, ‘ઉક્કોસેણં અદ્દુભવગ્ગહણાઈ’ ઉત્કર્ષેણ અદ્દુ ભવગ્ગહણાણિ ભવન્તીતિ ।
 ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમન્મહિયાઈ’ કાલાદેશેન—કાલ-
 પ્રકારેણ કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તાભ્યધિકાણિ ‘ઉક્કોસેણં
 ચત્તારિ સાગરોવમાઈ ચઉહિં પુન્નકોડીહિં અન્મહિયાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરો-
 પમાણિ ચતસ્રમિઃ પૂર્વકોટિમિરભ્યધિકાણિ ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં
 યાવત્સેવેત ગમનાગમને ચ કુર્યાદિતિ પ્રથમો ગમઃ ૧ । ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિ-

પાંચોં ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં’ શાતરૂપ ઓર અજ્ઞાનરૂપ દોનોં પ્રકારકી
 વેદના इनके होती हैं । प्रशस्तरूप भी और अप्रशस्तरूप भी दोनों रूप
 भी अध्यवसाय इनके अस्वरूपात होते हैं । इत्यादि सब कथन असुर-
 कुमार के कथन के जैसा इन नारकों के सम्बन्ध में भी जानना
 चाहिए । कायसंवेध—‘भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवगगहणाई’ भव की
 अपेक्षा जघन्य से दो भवों को ग्रहण करने रूप और ‘उक्कोसेणं
 अदुभवगगहणाई’ उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करने रूप है तथा—
 ‘कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साई अंतोमुहुत्तमन्महियाई’ काल
 की अपेक्षा वह जघन्य से १ अन्तर्मुहूर्त अधिक १० हजारवर्ष का
 और ‘उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाई’ चउहिं पुन्नकोडीहिं अन्महि-
 याई’ उत्कृष्ट से चार पूर्वकोटि अधिक चार सागरोपम का है ‘एवहयं
 जाव करेज्जा’ इस प्रकार से इतने काल तक वह जीव प्रथम नरक का

ઇન્દ્રિયો હોય છે. તેઓને શાતા૩૫ અને અશાતા ૩૫ એમ બન્ને પ્રકારની
 વેદના હોય છે. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એમ બન્ને પ્રકારનો અધ્ય-
 વસાય તેમને અસંસ્થાત હોય છે. વિગેરે તમામ કથન અસુરકુમારોના કથન
 પ્રમાણે આ નારકોના સંબંધમાં પણ સમજવું કાયસંવેધ—‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં
 દો ભવગ્ગહણાઈ’ ભવની અપેક્ષાથી જઘન્યથી બે ભવોને ગ્રહણ કરવા ૩૫ અને
 ‘ઉક્કોસેણં અદ્દુ ભવગ્ગહણાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા ૩૫ છે તથા
 ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમન્મહિયાઈ’ કાળની અપેક્ષાથી
 તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષનો અને ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ
 સાગરોવમાઈ’ ચઉહિં પુન્નકોડીહિં અન્મહિયાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોટિ અધિક
 ચાર સાગરોપમનો છે. ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે આટલા કાળ સુધી તે

‘સુ ઉવવન્નો’ મ એવ-રત્નપ્રભાપૃથિવીનારક એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકપચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિષુ ઉત્પન્નો યદિ ભવેત્તદા-‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહપસુ’ જઘન્યેના-ન્તર્મુહુર્ત્તસ્થિતિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિષુ સમુત્પદ્યતે, ‘ઉકોસેણ વિ અંતોમુહુત્તદ્વિહ-પસુ’ ઉત્કર્ષેણાડપિ અન્તર્મુહુર્ત્તસ્થિતિકેષુ સમુત્પદ્યતે ‘અવસેસં તદેવ’ અવશેષં તથૈવ-ઔધિકપ્રથમગમવદેવ યથૌધિકપ્રથમગમે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિષુ સમુ-ત્પદ્યમાનાનાં રત્નપ્રભાનારકાણામુત્પાદપરિમાણસંહનનાવગાહનાસંસ્થાનલેશ્યાદિકં કથિતં તથૈવ-‘સો ચેવ’ ઇત્યાદિ દ્વિતીયગમેડપિ સર્વમવગન્તવ્યમિતિ । કેવલમૌ-

પ્રથમ પૃથિવી કે નારક હોને રૂપ ગતિ કા ઓર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક કી ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઇતને કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ પ્રથમ ગમ હૈ ૧ ॥ ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહપસુ ઉવ-વન્નો’ અપ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ-હે અદન્ત ! યદિ વહ રત્નપ્રભા પૃથિવી કા નારક હી જઘન્યકાલ કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તો વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-નિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ડનસે કહતે હૈ-ગૌતમ વહ ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહપસુ’ ઉકોસેણ વિ અંતોમુહુત્તદ્વિહપસુ’ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહુર્ત્ત કી સ્થિતિ વાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ અન્તર્મુહુર્ત્ત સ્થિતિ વાલે પચ્ચે-ન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘અવસેસં તદેવ’ બાકી કા ઓર મવ કથન ઔધિક પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી હૈ । જૈસા-પ્રથમ

છવ પહેલી નારકને એટલે કે-પહેલી પૃથ્વીના નારકપણાની ગતિનુ સેવન કરે છે. અને એટલા કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે આ પ્રથમ ગમ છે. ૧ ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહપસુ ઉવવન્નો’ હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જો તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો નારક જઘન્ય કાળની સ્થિતિ વાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહપસુ’ ઉકોસેણ વિ અંતોમુહુત્તદ્વિહપસુ’ જઘન્યથી એક અંત-ર્મુહુર્તની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે અંતર્મુહુર્તની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘અવસેસં તદેવ’ બાકીનું બીજું બધું કથન ઔધિક પહેલા ગમના કથન પ્રમાણે જ છે પહેલા ગમમાં પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના ઉત્પાત, પરિભ્રમ, સંહનન અવગા-હના, સંસ્થાન, લેશ્યા, વિગેરે ઠારોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે,

ધિકપ્રથમગમાપેક્ષયા ચદ્વૈલક્ષણ્યં તદર્શયતિ-‘ળવરં’ इत्यादि, ‘ળવરં’ કાલાદેસેળં જહન્નેળં તદેવ’ નવરં’ કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન તથૈવ ઔધિકપ્રથમ-ગમવદેવ, અન્તમુહૂર્ત્તધિકદશવર્ષસહસ્રાણિ ‘ઉક્કોસેળં ચત્તારિ સાગરોપમાઈં ચઉર્હિં અંતોમુહૂત્તેર્હિં અઘ્મહિયાઈં’ ઉત્કર્ષેળ ચત્તારિ સાગરોપમાણિ ચતુર્ધિરન્ત-મુહૂર્ત્તૈરભ્યધિકાણિ ‘एवम्यं कालं जात्र करेज्जा’ एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं नारकगतिं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गतिं च सेवेत्, तथा-एतावत्काल-पर्यन्तमुभयगतीं गमनागमनं च कुर्यादिति द्वितीयो गमः २। ‘एवं सेसा वि सत्त

ગમ મેં પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય રત્નપ્રમા કે નારકોં કે ઉત્પાદ, પરિમાણ, સંહનન, અવગાહના, સંસ્થાન, લેશ્યા આદિ દ્વારોં કે સમ્બન્ધ મેં કથન ક્રિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર કા કથન’ ‘સો ચેવ’ इत्यादि रूप द्वितीय गम में उत्पाद, परिमाण, संहनन, अवगाहना, संस्थान आदि का कर लेना चाहिए। કેવલ ઔધિક પ્રથમ ગમ કી અપેક્ષા જો મિન્નતા હૈ ડસે સૂત્રકાર ‘ળવરં કાલાદેસેળં જહન્નેળં તદેવ’ इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करते हुए कहते हैं कि काल की अपेक्षा से औधिक प्रथम गम के जैसे ही वह जघन्य से अन्तमुहूर्त्त अधिक १० हजार वर्ष तक और ‘उक्को-सेण’ उत्कृष्ट से चार अन्तमुहूर्त्त अधिक चार सागरोपम तक नारक गति का और पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गति का सेवन करता है और इतने ही कालतक वह उसमें गमनागमन करता है ऐसा यह द्वितीय गम है। પ્રથમ ગમ મેં યહ કાયસંવેધ કાલ કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કા કહા ગયા હૈ ઔર યહાં વહ ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર અન્તમુહૂર્ત્ત અધિક ચાર સાગરોપમ કા કહા ગયા હૈ। હસ પ્રકાર

એજ પ્રમાણેનું કથન ‘સો ચેવ’ ઇત્યાદિ રૂપ બીજા ગમમાં ઉત્પાત, પરિમાણ, સંહનન, અવગાહના, સંસ્થાન, વિગેરેનું કથન સમજી લેવું. કેવળ ઔધિક પહેલા ગમ કરતાં જે બુદ્ધાપણું છે, તે સૂત્રકાર ‘ળવરં કાલાદેસેળં જહન્નેળં તદેવ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરતાં કહે છે કે-કાળની અપેક્ષાથી ઔધિક પહેલા ગમ પ્રમાણે જ તે જઘન્યથી અંતમુહૂર્ત્ત અધિક ૧૦ હસ હજાર વર્ષ સુધી અને ‘ઉક્કોસેળં’ ઉત્કૃષ્ઠથી ચાર અંતમુહૂર્ત્ત અધિક ચાર સાગરોપમ સુધી નારકગતિનું અને પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તેમાં ગમનાગમન કરે છે એ પ્રમાણેનો આ બીજો ગમ કહ્યો છે પહેલા ગમમાં આ કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમનો કહેલ છે. અને અહિયાં તે ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંત-મુહૂર્ત્ત અધિક ચાર સાગરોપમનો કહેલ છે. આ રીતે ઔધિક પહેલા ગમમાં

ગમગા માણિયન્વા' एवं शेषा अपि सप्त गमका भणितव्या, एवम्-अनन्तरोक्त-
गमद्वयक्रमेण शेषाः-सप्त गमकाः-तृतीयचतुर्थपञ्चमषष्ठसप्तमाष्टमनवमगमाः
भणितव्याः, अथैवं शब्दोपादानात् यादृशी स्थितिर्जघन्योत्कृष्टभेदात् आद्यगमयो-
नारकाणां कथिता तादृशी एव स्थितिर्मध्यमेऽन्तिमेऽपि गमत्रयेऽपि किं स्यात् ?
इति प्रश्ने सति नेत्युत्तरम्, मध्यमेषु पश्चिमेषु च गमत्रिके स्थितिनानात्वसद्भावात्
तदेवाह-'जहेव' इत्यादि, 'जहेव नेरइयउद्देसए सन्नि पंचिदिएहिं समं नेरइयाणं'
यथैव नैरयिकोद्देशके संज्ञिपञ्चेन्द्रियैः समं नैरयिकाणां यथैव नैरयिकोद्देशकेऽधिकृत
शतकस्य प्रथमे उद्देशके संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकैः सह नारकजीवानां मध्यमेषु त्रिषु

સે ઔધિક પ્રથમ ગમ મેં કથિત કાયસંવેધ સે હસ દ્વિતીય ગમ મેં કથિત
કાયસંવેધ મેં ભિન્નતા હૈ 'एवं सेसा वि सत्त गमगा भणियन्वा' इस
अनन्तरोक्त गम द्वय के क्रम के अनुसार तृतीय, चतुर्थ, पंचम, षष्ठ, सप्तम
अष्टम और नवम ये सातगम भी कह लेना चाहिये । यहां 'एवं सेसा
वि' ऐसे कथन से जैसी स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट के भेद से आदि के
दो गमों में-प्रथम द्वितीय गमों में नारकों की कहो गयी है उसी प्रकार
की स्थिति मध्यके और अन्त के तीन गमकों में भी प्राप्त होती है तो
क्या वह इन गमकों में भी वैसी ही है ? सो इस प्रकार की शङ्का के
समाधान निमित्त 'यहां वह ऐसी नहीं है' ऐसा उत्तररूप कथन स्वतः
ही समझ लेना चाहिये । यही बात 'जहेव नेरइयउद्देसए सन्निपंचि-
दिएहिं समं नेरइयाणं' इस सूत्रपाठ द्वारा सूत्रकार ने स्पष्ट की है ।

કહેલ કાયસંવેધથી આ બીજા ગમમાં કહેલ કાયસંવેધમાં જુદાપણું છે. 'एवं
सेसा वि सत्त गमगा भणियन्वा' આ પ્રમાણે બે ગમોમાં કહેલ કેમ અનુસાર
ત્રીજો, ચોથો પાંચમો છઠ્ઠો, અને સાતમો, આઠમો અને નવમો એ સાતે ગમો
પણ કહી લેવા. અહિયાં 'एवं सेसा वि' આ રીતના કથનથી જઘન્ય અને
ઉત્કૃષ્ટના ભેદથી બે પ્રમાણેની સ્થિતિ પહેલા બે ગમોમાં નારકોની
કહી છે. એજ પ્રમાણેની સ્થિતિ મધ્યના અને અંતના ત્રણ ગમોમાં પણ
પ્રાપ્ત થાય છે, તો શું ? તે આ ત્રણ ગમોમાં પણ તેજ પ્રમાણેની સ્થિતિ
છે ? આ પ્રમાણેની શંકાના સમાધાન નિમિત્તે 'અહિયાં તે એ પ્રમાણેની
નથી' આ પ્રમાણેના ઉત્તર રૂપ કથન સ્વયં સમજી લેવું.

એજ વાત 'जहेव नेरइयउद्देसए सन्निपंचिदिएहिं समं नेरइयाणं' આ
સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે કે-

ગમેષુ ચરમેષુ ત્રિષુ ગમેષુ સ્થિતૌ પરસ્પરં ભેદો ભવતિ તથૈવેહાપિ 'મજ્જિમણ્ણસુ ચ તિસુ વિ ગમણ્ણસુ' નૈરયિકાણાં મધ્યમેષુ ચ ત્રિણ્ણપિ ગમકેષુ તથા—'પચ્છિમણ્ણસુ તિસુ વિ ગમણ્ણસુ' પશ્ચિમેષુ ત્રિણ્ણપિ ગમકેષુ 'ઠિહ્ નાણત્તં ભવહ્' સ્થિતિનાનાત્વં ભવતિ પ્રથમદ્વિતીયગમોપેક્ષયા માધ્યમિકગમત્રયે અન્તિમગમત્રયે ચ સ્થિતૌ નાનાત્વં ભેદો ભવતિ ઇતિ । 'સેસં તં ચેવ' શેષમ્—તદતિરિક્તં સર્વં તદેવ—ઔધિકપ્રથમ-ગમવદેવેતિ । 'સવ્વત્થ ઠિહ્ સંવેહં ચ જાણેજ્જા' સર્વત્ર સ્થિતિં સંવેધં ચ પાર્થક્યેન યથાયોગં જાનીયાદિતિ નવમાન્તા ગમાઃ ૯ ॥સૂ૦ ૧॥

હસસે યહ સસજ્ઞાયા ગયા હૈ કિ જિસ પ્રકાર સે અધિકૃત શતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશક રૂપ નૈરયિક ઉદ્દેશક મેં સંજ્ઞિપચેન્દ્રિતિર્યગ્યોનિકોં કે સાથ નારક જીવોં કે મધ્ય કે તોલ ગમોં મેં ઓર અન્ત કે તોલ ગમોં મેં ઓર સ્થિતિ મેં પરસ્પર ભેદ હૈ । ડસી પ્રકાર સે યહાં પર મી 'મજ્જિમણ્ણસુ ચ તિસુ વિ ગમણ્ણસુ' નૈરયિકોં કે મધ્ય કે તોલ ગમકોં મેં તથા 'પચ્છિમણ્ણસુ તિસુ વિ ગમણ્ણસુ' અન્ત કે તોલ ગમકોં મેં 'ઠિહ્નાગત્તં ભવહ્' સ્થિતિ મેં ભિન્નતા હૈ । અર્થાત્ પ્રથમ દ્વિતીય ગમોં કી અપેક્ષા માધ્યમિક ગમત્રય મેં ઓર અન્તિમ ગમત્રય મેં સ્થિતિ મેં ભેદ હૈ । 'સેસં તં ચેવ' બાકી કા ઓર સ્વ કથન ઔધિક પ્રથમ ગમ કે જૈસે હી હૈ 'સવ્વત્થ ઠિહ્ સંવેહં ચ જાણેજ્જા' સર્વત્ર સ્થિતિ ઓર સંવેધ મેં ભિન્નતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યે નૌવેં ગમ તક કે ગમ હૈ ॥સૂ૦ ૧॥

જે પ્રમાણે અધિકૃત શતકના પહેલા ઉદ્દેશા રૂપ નૈરયિક ઉદ્દેશામાં સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોની સાથે નારક જીવોના મધ્યના ત્રણ ગમેમાં અને છેલ્લા ત્રણ ગમેની સ્થિતિમાં પરસ્પર ભેદ છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ 'મજ્જિમણ્ણસુ ચ તિસુ વિ ગમણ્ણસુ' નૈરયિકોમાં મધ્યના ત્રણ ગમેમાં તથા 'પચ્છિમણ્ણસુ તિસુ વિ ગમણ્ણસુ' છેલ્લા ત્રણ ગમેમાં 'ઠિહ્નાણત્તં ભવહ્' સ્થિતિમાં જુદાપણું છે, અર્થાત્ પહેલા અને બીજા ગમ કરતાં મધ્યના ત્રણ ગમેમાં અને છેલ્લા ત્રણ ગમેમાં સ્થિતિમાં જુદાઈ છે. 'સેસં તં ચેવ' બાકીનું બીજું તમામ કથન ઔધિક પહેલા ગમના કથન પ્રમાણે છે. 'સવ્વત્થ ઠિહ્ સંવેહં ચ જાણેજ્જા' સ્થિતિ અને સંવેધના કથનમાં બધેજ જુદા પણું છે. આ રીતે આ નવમા સુધીના ગમે કહ્યા છે, ॥સૂ. ૧॥

रत्नप्रधानारकस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पद्यमानस्योत्पादादिकं नवान्त-
गमैः प्रतिपाद्य शर्कराप्रधानारकाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पद्यमानानामुत्पादा-
दिकं कथयितुं सूत्रान्तरमवतारयति—‘सक्करप्पभापुढवी नेरइए णं भंते’ इत्यादि

मूलम्—सक्करप्पभापुढवीनेरइए णं भंते ! जे भविए० एवं
जहा रयणप्पभाए णव गमगा तहेव सक्करप्पभाए वि, णवरं
सरीरोगाहणा जहा ओगाहणा संठाणे । तिन्नि णाणा तिन्नि
अन्नाणा य नियमं । ठिइ अणुबंधा पुव्वभणिया एवं णव वि
गमगा उवजुंजिऊण भाणियव्वा । एवं जाव छट्ट पुढवी । णवरं
ओगाहणा लेस्सा ठिइ अणुबंधो संवेहो य जाणियव्वो । अहे
सत्तम पुढवी नेरइए णं भंते ! जे भविए० एवं चेव णव गमगा ।
णवरं ओगाहणा लेस्सा ठिइअणुबंधा जाणियव्वा । संवेहो
भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं छव्वभवग्गहणाइं ।
कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं
उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अव्वभहियाहिं
एवइयं काल जाव करेज्जा० । आदिल्लएसु छसु वि गमएसु जहन्नेणं
दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं छ भवग्गहणाइं । पच्छिल्लएसु तिसु
गमएसु जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं चत्तारि भवग्ग-
हणाइं । लद्धी णवसु वि गमएसु जहा पढमगमए । णवरं ठिइवि-
सेसो कालादेसो य । वितियगमए जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं
अंतोमुहुत्तेहिं अव्वभहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं
अंतोमुहुत्तेहिं अव्वभहियाइं एवइयं कालं० । तइय गमए जहन्नेणं
वावीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अव्वभहियाइं उक्कोसेणं

छावट्टि सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं । चउत्थ
गमे जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं
उक्कोसेणं छावट्टि सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं
पंचमगमए जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भ-
हियाइं उक्कोसेणं छावट्टि सागरोवमाइं तिहिं अंतोमुहुत्तेहिं
अब्भहियाइं । छट्ठ गमए जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं पुव्व-
कोडीए अब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्टि सागरोवमाइं । तिहिं
पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं । सत्तमगमए जहन्नेणं तेत्तीसं साग-
रोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्टि सागरोवमाइं
दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं । अट्ठम गमए जहन्नेणं तेत्तीसं
सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं छावट्टि साग-
रोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं । णवमगमए जह-
न्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं, उक्को-
सेणं छावट्टि सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं
एवइयं कालं जाव करेज्जा ९ ॥सू० २॥

छाया—शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकः खलु भदन्त ! यो भव्यः० एवं यथा
रत्नप्रभायां नव गमका स्तथैव शर्कराप्रभायामपि । नवरं शरीरावगाहना यथाऽ-
वगाहना संस्थाने । त्रीणि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि च नियमतः । स्थित्यनुबन्धो
पूर्वमणितौ, एवं नवाऽपि गमका उपयुज्य मणितव्याः । एवं यावत् पण्ठ पृथिवी ।
नवरम् अवगाहना लेश्या स्थितिरनुबन्धः संवेधश्च ज्ञातव्यः । अधःसप्तमी पृथिवी-
नैरयिकः खलु भदन्त ! यो भव्यः० एवमेव नव गमकाः, नवरमवगाहना लेश्या
स्थित्यनुबन्धाः ज्ञातव्याः । संवेधो भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेण षट्
भवग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधि-

कानि, उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एता-
वन्तं कालं यावत्कुर्यात्० । आद्येषु षट्स्रवि गमकेषु जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेण
षट्भवग्रहणानि । पश्चिमेषु त्रिषु गमकेषु जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कृष्टतश्चत्वारि
भवग्रहणानि, लब्धिर्नवस्वपि गमकेषु यथा प्रथमगमके । नवरं स्थितिविशेषः
कालादेशश्च । द्वितीयगमके जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधि-
कानि उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि त्रिभिरन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकानि एतावन्तं कालं
यावत्कुर्यात् । तृतीयगमके जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि पूर्वकोट्यऽभ्यधि-
कानि उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि । चतुर्थ
गमे जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकानि उत्कर्षेण षट्षष्टिः
सागरोपमाणि, तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि । पञ्चमगमे—जघन्येन द्वाविंशतिः
सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकानि उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि त्रिभिर-
न्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकानि । षष्ठगमके जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि पूर्वकोट्या-
ऽभ्यधिकानि उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि ।
सप्तमगमके जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकानि उत्कर्षेण
षट्षष्टिः सागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि । अष्टमगमके जघन्येन
त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकानि उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि
द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यामभ्यधिकानि । नवमगमके जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि
पूर्वकोट्याऽभ्यधिकानि, उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्या-
मभ्यधिकानि एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् ॥ सू० २॥

टीका—‘सक्करप्पभापुढवीनेरइण णं मंते’ शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकः खलु
भदन्त ! ‘जे भविण पंचिदियतिरिक्खजोणिणसु उववज्जित्तण’ यो भव्यः पञ्चेन्द्रि-

पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको’ में उत्पद्यमान रत्नप्रभा नारक के उत्पाद
आदि का नौ गमों द्वारा प्रतिपादन करके अब सूत्रकार पञ्चेन्द्रियतिर्य
ग्योनिकों में उत्पद्यमान शर्करा प्रभा के नारकों का उत्पाद आदि
कहने के लिये सूत्रान्तर का कथन करते हैं—‘सक्करप्पभापुढवी

पञ्चेन्द्रिय तिर्थं च योनिकेभ्यो उत्पन्नं यनारा रत्नप्रभा नारकेना उत्पाद
विशेषेण नव गमो द्वारा प्रतिपादन करीने डेवे सूत्रकार पञ्चेन्द्रियतिर्थं च
योनिकेभ्यो उत्पन्नं यनारा शर्कराप्रभा पृथ्वीना नारकेना उत्पाद विशेषे ढडेवा

યતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પન્નમ્ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવવજ્જેજ્જા' સં સ્વલ્લ
 ભદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકેષૂત્પન્નએતેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'એવં જહા' ઇત્યાદિ,
 'એવં જહા' રચણપ્પમાણં વગમગા તહેવ સવ્કરપ્પમાણં વિ' એવં યથા રત્નપ્રમાયાં
 નવ ગમકા સ્તથૈવ શર્કરાપ્રભાયામપિ રત્નપ્રમાસંબન્ધિ નારકમાશ્રિત્ય યથા પ્રથમા-
 દારમ્ય નવમાન્તા નવગમકાઃ કથિતા સ્તેનૈવ પ્રકારેણ શર્કરાપ્રમાનારકમાશ્રિત્યાપિ
 પ્રથમાદારમ્ય નવગમાન્તા નવ ગમકા અપિ વક્તવ્યા સ્તથાદિ—કિયત્કાલસ્થિતિ-

નેરહણં મંતે !' ઇત્યાદિ સૂત્ર ૨ ।

ટીકાર્થ—હે ભદન્ત ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીકા નૈરયિક જો પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
 ગ્યોનિકો' મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય છે । 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિદ્વિસુ
 ઉવવજ્જેજ્જા' હે ભદન્ત ! વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્યગ્યો' મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ । 'એવં જહા
 રચણપ્પમાણં વગમગા તહેવ સવ્કરપ્પમાણં વિ' હે ગૌતમ ! જિસ
 પ્રકાર સે રત્નપ્રમા સંબન્ધી નારક કો આશ્રિત કરકે પ્રથમ ગમક સે
 લેકર નૌવે ગમતક નૌ ગમક કહે ગયે હૈં ડસી પ્રકાર સે શર્કરાપ્રમા
 કે નારક કો લેકર મી પ્રથમ ગમ સે લેકર નૌવે ગમ તક નૌ ગમક
 કહના યાહિયે । જો હસ પ્રકાર સે હૈં 'જહા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા-
 હે ભદન્ત ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કા નૈરયિક જો પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો' મેં
 ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય છે, વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો'

માટે, બીજા સૂત્રનું કથન કરે છે. 'સવ્કરપ્પમાણુદ્વિદ્વિસુ ઉવવજ્જેજ્જા ણં મંતે !' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકો કે બેઓ પચ્ચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિદ્વિસુ
 ઉવવજ્જેજ્જા' હે ભગવન્ તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'એવં જહા રચણપ્પ
 માણં વગમગા તહેવ સવ્કરપ્પમાણં વિ' હે ગૌતમ જે રીતે રત્નપ્રમા
 પૃથ્વીના નારકોને આશ્રિત કરીને પહેલા ગમથી આરંભીને નવ ગમે કહ્યા
 છે, એજ રીતે શર્કરાપ્રમાના નારકોના સંબંધમાં પણ પહેલા ગમથી આરં-
 ભીને નવમા ગમ સુધીના નવ ગમે કહેવા બેઠ્યો. જે આ પ્રમાણે છે—જ્યારે
 ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નૈર-
 યિકો કે બેઓ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે તેઓ કેટલા
 કાળની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના

કેણુ ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રશ્નને જાણવા અન્તર્મુહૂર્ત્તસ્થિતિકેણુ ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટયા-
યુક્તેષ્ટપદ્યને ઇત્યુત્તરમ્ । તે સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પન્ન
ઈતિ પ્રશ્નસ્ય અસુરકુમારવક્તવ્યતાવદેવ ઉત્તરમ્ । કેવલં રત્નપ્રભાપૃથિવીનારકપ્રક-
રણાપેક્ષયા યદ્વેન્દ્રિયતિર્થે શર્કરાપ્રમાનારકપ્રકરણે તદ્દર્શયતિ—‘ળવરં’ ઇત્યાદિના,
‘ળવરં સરીરોગાહના જહા ઓગાહના સંઠાણે’ નવરમ્—કેવલં શરીરાવગાહના યથા
અવગાહના સંઠાણે શરીરાવગાહના યથા પ્રજ્ઞાપનામૂત્રસ્ય એકવિંશતિપદે કથિતા
તથેવ ઇદાપિ ત્રોદ્ધવ્યા સા ચ તત્રત્યાવગાહના સામાન્યત એવમ્—‘સત્તથણુ તિન્નિ

મેં ઉત્પન્ન થોતા હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુને એસા હી કહા હૈ કિ હે
ગૌતમ ! એસા ત્હ શર્કરાપ્રમા કા નૈરયિક જવન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી
સ્થિતિ ચાલે પંચેન્દ્રિયતિર્થો મેં ઉત્પન્ન થોના હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ
કી આયુવાલે પંચેન્દ્રિનિર્થો મેં ઉત્પન્ન થોતા હૈ । પુનઃ ગૌતમ હસ પર
પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—હે ભદન્ત ! વે જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન
હોતે હૈ ? તવ હમકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ડનસે એસા કહતે હૈ હે ગૌતમ ।
હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર અસુરકુમાર કી વક્તવ્યતા કે જેસા હી હૈ । કેવલ
રત્નપ્રભા પૃથિવી કે નારક પ્રકરણ કી અપેક્ષા સે જો શર્કરાપ્રમા કે
નારક કે પ્રકરણ મેં ભિન્નતા હૈ ડસે મૂત્રકાર ને ‘ળવરં સરીરોગાહના
જહા ઓગાહના સંઠાણે’ હમ સૂત્રપાઠ ઢારા પ્રકટ કિયા હૈ । હસસે
વન્હોને યહ સમજાયા હૈ કિ શરીર કી અવગાહના પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે
૨૧ વે પદ મેં જેસી કહી ગઈ હૈ વેસી હી યહાં જાનના ચાહિયે । વહાં

ઉત્તરમાં પ્રભુએ એણું કહ્યું કે—હે ગૌતમ ! એવા તે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના
નૈરયિકો જવન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્થોએમાં ઉત્પન્ન
થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્થોએમાં
ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એણું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ તે જીવો
એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેમને
એણું કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે
જ છે. કેવળ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના પ્રકરણ કરતાં શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના
નારકોના પ્રકરણમાં જે જુદાપણું છે તે સૂત્રકારે ‘ળવરં સરીરોગાહના જહા
ઓગાહના સંઠાણે’ આ સૂત્રપાઠ ઢારા પ્રકટ કરેલ છે. આ સૂત્રપાઠથી તેઓએ
એ સમજાવ્યું છે કે—શરીરની અવગાહના પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના એકવીસમા પદમાં
તે પ્રમાણે કહ્યું છે, તેજ પ્રમાણે જ કથન અહિંયાં પણ સમજવું. ત્યાં અવ-

રયણી, છઠ્ઠેવ ય અંગુલાઈ ઉચ્ચત્તં, પદમાણ પુઢવીણ, વિઝણા વિઝણં ચ સેસાસુ' ત્રિરત્ન્યધિકસપ્તધનૂંપિ પદ્મચાઙ્ગુલાનિ પ્રથમાયાં પૃથિવ્યામુચ્ચત્ત્વં, શેષાસુ દ્વિગુણ-મિતિ ભાવઃ, પ્રથમાયાં રત્નપ્રમાપૃથિવ્યાં ત્રિરત્ન્યધિકસપ્તધનૂંપિ પદ્મચાઙ્ગુલાનિ શરીરાવગાહના ભવતિ શેષાસુ-રત્નપ્રમાત આરભ્ય સપ્તમેપૃથિવીર્યન્તમુચ્ચત્ત્વં દ્વિગુણં દ્વિગુણં ક્રમેણાધિકં ભવતીત્યર્થઃ ।

અત્ર ચદ્વૈલક્ષણ્યં સદર્શયતિ-‘તિન્નિ’ इत्यादि, ‘तन्नि नाणां तिन्नि अन्नाणां नियमं’ त्रीणि ज्ञानानि-मत्यादीनि त्रीणि अज्ञानानि नियमतो भवन्ति इति द्वितीय-तृतीयादिपृथिवीषु संज्ञिभ्य एवागम्य समुत्पद्यन्ते ते च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिके-षुत्पित्सवो ज्ञानत्रयवन्तो भवन्ति अज्ञानत्रयवन्तो वा नियमाद्भवन्तीति । ‘ठिई अणुबंधा पुव्वभणिया’ स्थित्यनुबन्धौ पूर्वभणितौ पूर्वप्रकरणे-एतेन यथा यथा

પર અવગાહના સામાન્યરૂપ સે હસ પ્રકાર સે પ્રકટ કી ગઈ હૈ-‘સત્ત ધણુ તિન્નિ રયણી છઠ્ઠેવ ય અંગુલાઈ ઉચ્ચત્તં પદમાણ પુઢવીણ વિઝણા વિઝણં ચ સેસાસુ’ પ્રથમ પૃથિવી કે નૈરયિક કી શરીરાવગાહના સાત ધનુષ ૩ રત્નિ ઓર ૬ અંગુલપ્રમાણ હૈ વાકી કી ઓર પૃથિવિયોં કે નારકોં કી શરીરાવગાહના ક્રમ ૨ સે દૂની દૂની અધિક હોતો હૈ । ‘તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમં’ યહાં નિયમ સે ત્રીન જ્ઞાન ઓર ત્રીન અજ્ઞાન હોતે હૈ । દ્વિતીય તૃતીય આદિ પૃથિવિયોં મેં સંજી પર્યાય સે સે આકર કે હી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર હનમેં જો પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતે હૈ, વે નિમય સે ત્રીન જ્ઞાન વાલે હોતે હૈ । અથવા ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈ । ‘ઠિઈ અણુબંધા પુવ્વભણિયા’ ‘સ્થિતિ ઓર અનુબંધ યે દો જિસ પ્રકાર સે પૂર્વ પ્રકરણ મેં કહે ગયે હૈ,

ગાહના સામાન્ય રૂપથી આ રીતે પ્રગટ કરેલ છે - ‘સત્તધણુ તિન્નિ રયણી છઠ્ઠેવ ય અંગુલાઈ’ ઉચ્ચત્તં પદમાણ પુઢવીણ વિઝણા વિઝણં ચ સેસાસુ’ પહેલી પૃથ્વીના નારકોના શરીરની અવગાહના સાત ધનુષ ત્રણ રત્નિ અને છ આંગળ પ્રમાણની છે. બાકીની બીજી બધી પૃથ્વીના નારકોના શરીરની અવગાહના કેમ કેમથી બમણી થાય છે. આ સંબંધમાં પ્રજાપતા સૂત્રનો પાઠ આ પ્રમાણે છે- ‘તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમ’ અહિયાં નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે, બીજી, ત્રીજી વિગેરે પૃથ્વીઓમાં સંજી પર્યાયથી આવીને જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેમાં જેઓ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે. તેઓ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે. અથવા ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘ઠિઈ અણુબંધા પુવ્વભણિયા’ સ્થિતિ અને અનુબંધ એ બે રીતે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોના પ્રકરણમાં કહ્યા છે,

સ્થિત્યનુબન્ધો કથિતો તથા તથા इह प्रकरणेऽपि स्थित्यनुबन्धो ज्ञातव्याविति ।
 ‘एवं णव वि गमगा उवजुंजिऊण भाणियच्चा’ एवम्-प्रथमगमवदेव नवमान्ता
 नवापि गमका उपयुज्य वक्तव्याः । कियत्पर्यन्तमित्याह-‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं
 जाव छट्ठपुढवी’ एवं यावत् षष्ठ पृथिवी एवं रत्नमभाशकंरामभावदेव षष्ठः
 पृथिवीतमापर्यन्तं नवापि गमका विरच्य तत्र तत्र प्रथमादिनवान्ता नवापि गमका
 वक्तव्या इति । ‘णवरं ओगाहणा लेस्सा ठिई अणुबंधो संवेहो य जाणियच्चा’
 नवरम्-केवलं शरीरावगाहना लेख्यास्थित्यनुबन्धसंवेधाश्च भिन्ना भिन्नास्तत्त-
 त्पृथिव्यामवगन्तव्या इति । ‘अहे सत्तमपुढवी नेरइए णं भंते !’ अधः सप्तमी
 पृथिवी नैरयिकः खलु भदन्त ! ‘जे भविए पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जि-
 त्तए’ यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेपूत्पत्तुम् ‘से णं भंते ! केवइयकालट्ठिएसु
 उववज्जेज्जा’ स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत इति प्रश्नः,

उसी प्रकार से वे यहां पर भी कहना चाहिये । ‘एवं णव वि गमगा
 उवजुंजिऊण भाणियच्चा०’ इस प्रकार से प्रथम गम से लेकर नौवें
 गम तक के नौ गम ६ छट्टी पृथिवी तक उपयोगलगाकर कहना चाहिये
 ‘णवरं ओगाहणा लेस्सा ठिई अणुबंधो संवेहो य जाणियच्चा’ परन्तु
 विशेषता केवल इतनी है कि शरीरावगाहना, लेख्या, स्थिति, अनुबन्ध
 और कायसंवेध इनको लेकर यहां पर भिन्नता है । अर्थात् ये सब
 उन २ पृथिवियों में भिन्न हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-
 ‘अहे सत्तमपुढवीनेरइए णं भंते ! जे भविए पंचिंदियतिरिक्खजोणि
 एसु उववज्जित्तए’ हे भदन्त ! अधः सप्तम पृथिवी का नैरयिक जो
 पंचेन्द्रियतिर्यग्यो में उत्पन्न होने के योग्य हैं । ‘से णं भंते ! केवइयकाल-

એજ રીતે અહિયાં પણ કહેવા જોઈએ. ‘એવં’ ણવ વિ ગમગા ઉવજુ જિઊણ
 ભાણિયચ્ચા’ આ રીતે પહેલા ગમથી આરંભીને નવમા ગમ સુધીના નવ ગમે
 ૬ છટ્ટી પૃથ્વી સુધી કહેવા જોઈએ. ‘ણવરં’ ઓગાહના લેસ્સા ઠિઈ અણુબંધો
 સંવેહો ય જાણિયચ્ચા’ આ કથનમાં વિશેષપણે કેવળ એટલું જ છે કે-શરીરની
 અવગાહના, લેશ્યા, સ્થિતિ, અનુબંધ અને કાયસંવેધના સંબંધમાં અહિયાં
 જુદા પણું છે. અર્થાત્ આ બંધા તે તે પૃથ્વિઓમાં જુદા જુદા રૂપે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘અહે સત્તમપુઢવીનેરइए
 णं भंते ! जे भविए पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए’ હે ભગવન્
 અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીના નૈરયિકો કે જે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાને
 યોગ્ય છે. ‘સે ણં ભંતે ! કેવइयकालट्ठिएसु उववज्जेज्जा’ તે કેટલા કાળની

ઉત્તરમાહ—‘एवं चेव’ इत्यादि, ‘एवं चेव णव गमगा’ एवमेव नव गमकाः, ‘एवं यथा रत्नप्रभायां नव गमकाः कथिता स्तथैव अधःसप्तमनारकपृथिव्यामपि नव गमका वक्तव्याः । केवलं प्रथमनारकपृथिव्यपेक्षया यद्वैलक्षण्यं सप्तम्यां तदर्शयति— ‘णवरं’ इत्यादि, ‘णवरं’ ओगाहणा लेस्सा ठिई अणुबंधा भाणियव्वा’ नवरम् अवगाहना लेइया स्थितिरनुबंधाः पूर्वापेक्षया वैलक्षणेन भणितव्याः—ज्ञातव्याः, अन्यत्सर्वं परिमाणादिकं रत्नप्रमाप्रकरणवदेव ज्ञातव्यमिति’ संवेहो’ कायसंवेधस्तु ‘भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं’ भवादेशेन—भवापेक्षया जघन्येन द्वे एव दो भवग्रहणे भवतः । ‘उक्कोसेणं छम्भवग्गहणाइं’ उत्कर्षेण षट्भवग्रहणानि ‘कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं अंती- द्विहएसु उववज्जेज्जा’ वह कितने काल की स्थितिवाले पंचेन्द्रियतिर्थश्चां में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं चेव णव गमगा’ हे गौतम ! जिस प्रकार से रत्नप्रभा में नौ गमक कहे गये हैं । उसी प्रकार से अधः सप्तमी पृथिवी में भी वे कहना चाहिये । परन्तु प्रथम नारकपृथिवी की अपेक्षा जो यहां के नौ गमकों में भिन्नता है उसे प्रदर्शित करने के लिये सूत्रकार ‘णवरं ओगाहणा लेस्सा ठिई अणुबंधा भाणियव्वा’ ऐसा सूत्रकहते हैं—इस कथन द्वारा उन्होंने यह प्रकट किया है—यहां सप्तम पृथिवी में अवगाहना लेइया स्थिति और अनुबंध इनको लेकर भिन्नता है बाकी के परिमाण आदि द्वारों का कथन रत्नप्रभा प्रकरण के जैसा ही है । ‘संवेहो भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं’ कायसंवेध भव की अपेक्षा जघन्य से दो भवों को ग्रहण करने रूप है और उत्कृष्ट से ‘उक्कोसेणं छम्भवग्गहणाइं’ छ भवों को ग्रहण करने

स्थितिવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્થઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘एवं चेव णव गमगा’ हे गौतम ! એજ રીતે-અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીમાં પણ એ નવ ગમે કહેવા જોઈએ. પરંતુ પહેલી નારક પૃથ્વી કરતાં અહિયાં નવ ગમેમાં જે જુદાપણું છે, તે બતાવવા માટે સૂત્રકાર ‘णवरं ओगाहणा लेस्सा ठिई अणुबंधा भाणियव्वा’ આ પ્રમાણેનું સૂત્ર કહે છે. આ સૂત્રપાઠથી તેઓએ એ સમજાવ્યું છે કે—અહિયાં સાતમી પૃથ્વીમાં અવગાહના, દેશ્યા, સ્થિતિ અને અનુબંધના સંબંધમાં જુદાપણું છે બાકીના પરિમાણ વિગેરે દ્વારાનું કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રકરણ પ્રમાણે જ છે. ‘संवेहो भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं’ કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘उक्कोसेणं छ भवग्गहणाइं’ છ

મવેત્ । યદિ ચોત્કુષ્ઠસ્થિતિક સ્વપ્ત્તિશત્સાગરોપમાયુષ્કો નારકો મૂત્વા પૂર્વ કોટિયાયુષ્કપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષૂત્પદ્યતે તદા ચારદ્વયમેવ ઇવમુત્પત્તિઃ સ્યાત્ તત્તથ પટ્ષષ્ઠિઃ સાગરોપમાણિ પૂર્વકોટિદ્વયં ચ સ્યાત્ અતસ્તૃતીયા તિર્યગ્ મવ- સંબન્ધિની પૂર્વકોટિ ન લભ્યતે ઇતિ નોત્કુષ્ઠતા મવાનાં કાલસ્ય ચ મવેદિતિ । ‘ઇવમ્ યં જાવ કરેજ્જા’ ઇતાવદ્યાવત્કુર્યાત્ ઇતાન્તકાલપર્યન્તમુમયગતિં સેવેત તથા - ઇતાવદેવ કાલપર્યન્તં નારકગતૌ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ નવાન્તા ગમા ઇતિ ।

અથ નવસુ ગમકેષુ વૈશિષ્ઠ્યમાહ-‘આદિલ્લણ્ણુ’ ઇત્યાદિ, ‘આદિલ્લણ્ણુ છસુ વિ ગમણ્ણુ’ આદિંષુ પટ્સવપિ પ્રથમાદારમ્બ્ય ષષ્ઠાન્તેષુ ગમકેષુ ‘જહન્નેણં દો મવગ્ગહણાઈ’ જઘન્યેન દ્વે મવગ્રહણે મવતઃ ‘ઉત્તકોસેણં છમવગ્ગહણાઈ’ ‘ઉત્તકપેણ

કાલ કા પ્રમાગ ચન જાતા હૈ, ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ મેં વહ કાલપ્રમાણ નહીં ચનતા હૈ । ક્યોંકિ જબ ૩૩ સાગરોપમકી ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ- ચાલા હુઆ કોઈ નારક પૂર્વકોટિકી આયુવાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો દો ચાર હી ઇસી ડનકી ઉત્પત્તિ હોગી તથા ઇસ હાલત મેં ૬૬ સાગરોપમ કા કાલ તો આજાવેગા પર તોન પૂર્વકોટિ અધિકતા ઇસમેં નહીં આતી હૈ કિન્તુ દો પૂર્વકોટિ અધિકતા આતી હૈ ક્યોંકિ તોસરીતિર્યગ્મવ સંબંધિની પૂર્વકોટિ યહાં મિલતી નહીં હૈ ।

અથ નૌ ગમકોં મેં સૂત્રકાર વિશિષ્ટતા કા કથન કરને કે અભિ- પ્રાય સે ‘આદિલ્લણ્ણુ છસુ વિ ગમણ્ણુ જહન્નેણં દો મવગ્ગહણાઈ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર કા કથન કરતે હૈં-ઇસકે દ્વારા વે યહ સમજાતે હૈં કિ આદિ કે ૬ ગમકોં મેં જઘન્ય સે દો મવોં કા ગ્રહણ હોતા હૈં ઓર ઉત્કુષ્ઠ સે ૬ મવોં કા ગ્રહણ હોતા હૈં તથા-‘પચ્ચિલ્લણ્ણુ તિસુ ગમણ્ણુ’

છાસઠ સાગરોપમની સ્થિતિ રૂપ કાળતુ પ્રમાણ બની જાય છે, ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિમાં તે કાળતુ પ્રમાણ બનતું નથી. કેમકે જ્યારે ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ- વાળો બનેલ કોઈ નારક પૂર્વકોટિની આયુવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચેમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો તે પ્રમાણની તેની ઉત્પત્તિ બેજ વાર થશે તો તે પરિસ્થિતિમાં ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનો કાળ તો આવી જશે પરંતુ ત્રણ પૂર્વકોટિનું અધિકપણ તેમાં આવતું નથી પરંતુ બે પૂર્વકોટિનું જ અધિકપણ આવે છે. કેમકે- ત્રણ તિર્યગ્ ભવ સંબંધી પૂર્વકોટિ અધિકતા મળતી નથી.

હવે નવે ગમકોમાં વિશેષણ બતાવવાના હેતુથી સૂત્રકાર ‘આદિલ્લણ્ણુ છસુ વિ ગમણ્ણુ જહન્નેણં દો મવગ્ગહણાઈ’ ઇત્યાદિ સૂત્રનું કથન કરે છે. આ સૂત્રપાઠથી તેઓ એ સમજાવે છે કે-આદિના છ ગમોમાં જઘન્યથી બે ભવોનું ગ્રહણ થાય

પદ્મ ભવગ્રહણાનિ ભવન્તીતિ । ‘પચ્છિલ્લપ્પસુ તિસુ ગમપ્પસુ’ પશ્ચિમેપુ-ત્રિપુ-સંતપ્પા-
 ઇમનવમગમકેષુ ‘જહન્નેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે ભવતઃ તથા-
 ‘ઉપ્પકોસેણં ચત્તારિ ભવગ્ગહણાઈ’ ઉત્તરપેણ ચત્તારિ ભવગ્રહણાનિ ભવન્તીતિ । ‘લહ્હી
 ણવસુ વિ ગમપ્પસુ જહા પદ્મગમપ્પ’ લલ્લિઃ-પરિમાણોત્પાદાદીનાં પ્રાપ્તિઃ નવસ્વપિ
 ગમકેષુ યથા પ્રથમગમકે, યેન પ્રકારેણ પ્રથમગમકે પરિમાણાદીનાં વિવિચ્ચ વિચારઃ
 કૃત સ્તેનૈવ પ્રકારેણ હ્રદાપિ પરિમાણાદીનાં પ્રાપ્તિર્વક્તવ્યેતિ માવઃ નવસ્વપિ ગમકેષુ
 અન્યત્સર્વં પ્રથમગમવદેવ, કિન્તુ સ્થિતૌ કાલાદેશે ચ વૈલક્ષણ્યં દ્વિતીયાદિગમકેષુ
 ભવતિ તદેવ દર્શયતિ-‘જવરં’ ઠિઠ્ઠિસેસો કાલાદેસે ચ વિતિયગમમે’ નવરમ્-
 કેવલં સ્થિતિવિશેષઃ કાલાદેશવિશેષશ્ચ દ્વિતીયગમકે ઇત્યં ભવતિ તથાહિ-‘જહ-
 ન્નેણં બાવીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુદ્દત્તમ્બહિયાઈ’ જઘન્યેન દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપ

પીછે કે સાતવે આઠવે ઓર નૌવે હન ગમોં મેં ‘જહન્નેણં દો ભવગ્ગહ-
 ણાઈ’ ઉપ્પકોસેણં ચત્તારિ ભવગ્ગહણાઈ’ જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણ
 કરતા હૈ ઓર ઉપ્પકૃષ્ટ સે ચાર ભવોં કો ગ્રહણ કરના હોતા હૈ । તથા
 ‘લહ્હી ણવસુ વિ ગમપ્પસુ જહા પદ્મગમપ્પ’ પરિમાણ, ઉત્પાદ આદિકોં
 કી પ્રાપ્તિ નૌ ગમકોં મેં જૈસી પ્રથમ ગમક મેં કહી ગઈ હૈ, ઉસી પ્રકાર
 સે કહના ચાહિયે । તાત્પર્ય યદી હૈ કિ નૌ ગમકોં મેં ઓર સબ કથન
 પ્રથમ ગમ કે જૈમા હી હૈ કિન્તુ સ્થિતિ મેં ઓર કાલાદેશ મેં દ્વિતીયા-
 દિગમોં મેં ઉસકી અપેક્ષા ભિન્નતા હૈ જો હસ ‘જવરં ઠિઠ્ઠિ વિસેસો
 કાલાદેસે ચ વિતિયગમમે’ સૂત્રપાઠ દ્વારા યહાં પ્રકટ કી ગઈ હૈ-સ્થિતિ
 વિશેષ ઓર કાલાદેશવિશેષ દ્વિતીય ગમક મેં ‘જહન્નેણં બાવીસં
 સાગરોવમાઈ અંતોમુદ્દત્તમ્બહિયાઈ’ હસ પ્રકાર સે હૈ કિ યહાં જઘ

છે. અને ઉત્કૃષ્ટથા ૬ ભવોને ગ્રહણ થાય છે. તથા ‘પચ્છિલ્લપ્પસુ તિસુ ગમપ્પસુ’
 પાછલા સાતમા, આઠમા, અને નવમા ગમેમાં ‘જહન્નેણં દો ભવગ્ગહણાઈ ઉપ્પકોસેણં
 ચત્તારિ ભવગ્ગહણાઈ’ જઘન્યથી બે ભવોને ગ્રહણ કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર
 ભવોને ગ્રહણ કરે છે તથા ‘લહ્હી ણવસુ વિ ગમપ્પસુ જહા પદ્મગમપ્પ’ પરિમાણ,
 ઉત્પાદ વિગેરેની પ્રાપ્તિ નવે ગમેમા પહેલા ગમમાં બે પ્રમાણે કહી છે
 તેજ પ્રમાણેની સમજવી કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે-નવે ગમેમાં બાકીનું
 તમામ કથન પહેલા ગમ પ્રમાણેનું જ છે. પરંતુ સ્થિતિ અને કાલાદેશમા
 બીજા વિગેરે ગમેમાં પહેલા ગમ કરતાં જુદાઈ છે. બે ‘જવરં ઠિઠ્ઠિ વિસેસો
 કાલાદેસે ચ વિતિયગમમે’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા અહિયાં પ્રગટ કરેલ છે. સ્થિતિ
 સંબંધી વિશેષપણુ-અને કાલાદેશ સંબંધી વિશેષપણુ બીજા ગમમાં ‘જહ-
 ન્નેણં બાવીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુદ્દત્તમ્બહિયાઈ’ આ રીતે કહેલ છે. કે-

માણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તાભ્યધિકાનિ દ્વિતીયગમકે સ્થિતિકાલાદેશૌ ઉક્તપ્રમાણીકૌ ભવતિત્યર્થઃ ‘ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈં તિર્હિં અંતોમુહુત્તેહિં અબ્મહિયાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ષટ્ષષ્ટિઃ સાગરોપમાણિ ત્રિભિરન્તર્મુહૂત્તૈં રમ્યધિકાનિ ભવન્તીતિ ‘એવ-હયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-ગ્ગતિં સપ્તમનારકગતિં ચ સેવેત તથા એતાવત્કાલપર્યન્તમુખ્યગતૌ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ દ્વિતીયો ગમઃ સવિશેષકઃ પ્રતિપાદિત ઇતિ । ‘તદ્વયગમે’ તૃતીયગમે તુ એતાવાન્ વિશેષઃ કાયસંવેધઃ ‘જહન્નેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોડીએ અબ્મ-હિયાઈં’ જઘન્યેન દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ પૂર્વકોટયાઽભ્યધિકાનિ ‘ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈં તિર્હિં પુવ્વકોડીહિં અબ્મહિયાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ષટ્ષષ્ટિઃ સાગરો-પમાણિ તિસ્ટુભિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિકાનિ ૩ । ‘ચતુથગમે’ ચતુર્થગમે તુ ‘જહન્નેણં

ન્ય સે સ્થિતિ એક અન્તર્મુહૂત્તં અધિક ૨૨ સાગરોપમ કી હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ‘છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈં’ તિર્હિં અંતોમુહુત્તેહિં અબ્મહિયાઈં’ ત્રીણ અન્તર્મુહૂત્તં અધિક ૬૬ સાગરોપમ કી હૈ । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ ઇતને કાલ તક વહ જીવ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિ કા ઔર સસમ નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ, ઔર ઇતને કાલતક વહ જીવ ઉસ ગતિ મેં ગમના-ગમન કરતા હૈ । ઇસ પ્રકાર વહ દ્વિતીય ગમ સવિશેષ પ્રતિપાદિત હુઆ હૈ ‘તદ્વયગમે’ તૃતીય ગમ મેં એસી વિશેષતા હૈ કિ-યહાં કાયસંવેધ ‘જહન્નેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં’ પુવ્વકોડીએ અબ્મહિયાઈં’ ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈં તિર્હિં પુવ્વકોડીહિં અબ્મહિયાઈં’ જઘન્ય સે એક પૂર્વકોટિ અધિક ૨૨ સાગરોપમ કા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીણ પૂર્વકોટિ અધિક ૬૬ સાગરોપમ કા હૈ । ‘ચતુથ-

અહિયાં સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂત્તં અધિક ૨૨ બાવીસ સાગરોપ-મની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈં તિર્હિં અંતોમુહુત્તેહિં અબ્મ-હિયાઈં’ ત્રણ અંતર્મુહૂત્તં અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમની છે. ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ આટલા કાળ સુધી તે જીવ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ ગતિનું અને સપ્તમ-નારક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે જીવ તે ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતે સવિશેષ બીજો ગમ પ્રતિપાદિત કર્યો છે.

‘તદ્વયગમે’ ત્રીણ ગમેમાં એ વિશેષપણું છે કે—અહિયાં કાયસં-વેધ ‘જહન્નેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોડીએ અબ્મહિયાઈં’ ઉક્કોસેણં, છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈં તિર્હિં પુવ્વકોડીહિં અબ્મહિયાઈં’ જઘન્યથી એક પૂર્વકોટી અધિક ૨૨ બાવીસ સાગરોપમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પૂર્વકોટિ અધિક ૬૬

प्रमै यच्चन्द्रिका टीका श०२४ उ.२० ख०२ शक राप्रभायानारकोत्पत्यादिकम् '२४३'

गमए' सप्तमके तु 'जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमवमहियाइं' जघन्येन त्रयः
 त्रिंशत् सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि । 'उकोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं दोहिं'
 पुव्वकोडीहिं अवमहियाइ' उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटिरभ्याम-
 भ्यधिकानि । 'अट्टमगमए जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमवमहियाइं' अट्टम-
 गमके तु जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि । 'उकोसेणं छावट्ठिं'
 सागरोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अवमहियाइं' उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि
 द्वाभ्यमन्तर्मुहूर्ताभ्यामभ्यधिकानि । 'णवमगमए जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं'
 पुव्वकोडीए अवमहियाइं' नवमगमके तु जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वको-

अधिक २२ सागरोपम का है और उत्कृष्ट से तीन पूर्वकोटि अधिक ६६ सागरोपम का है । 'सत्तमगमए जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाहं अंतो-मुहुत्तमग्गहियाहं' उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाहं दोहिं पुव्वकीडीहिं अग्गहियाहं' सातवें गम में जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम का है और उत्कृष्ट से दो पूर्वकोटि अधिक ६६ सागरोपम का है 'अट्ठमगमए जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाहं अंतोमुहुत्तमग्गहियाहं' उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाहं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अग्गहियाहं' आठवें गम में जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक तेत्तीस ३३ सागरोपम का है और उत्कृष्ट से दो अन्तर्मुहूर्त अधिक ६६ सागरोपम का है । 'णवमगमए जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाहं पुव्वकीडीए अग्गहियाहं' ;

૨૨ બાવીસ સાગરોપમનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પૂર્વકોટિ અધિક છાસઠ
સાગરોપમનો છે. 'સત્તમગમણ જહન્નેણ તેત્તીસં સાગરોવમાઈ' અંતોમુહુત્તમઘ-
હિયાઈ' ચક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈ' દોહિં' અંતોમુહુત્તેહિં' અઘ્ભહિયાઈ' સાતમા
ગમમાં જઘન્યથી એક અંતમુહૂત્ત' અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો છે, અને
ઉત્કૃષ્ટથી બે પૂર્વકોટિ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનો છે. 'અટ્ટમગમણ જહ્ન-
ન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ' અંતોમુહુત્તમઘહિયાઈ' ચક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવ-
માઈ' દોહિં, અંતોમુહુત્તેહિં' અઘ્ભહિયાઈ' આઠમા ગમમાં જઘન્યથી એક અંત-
મુહૂત્ત' અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી બે 'અંતમુ-
હૂત્ત' અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનો છે. 'જવમગમણ જહન્નેણં તેત્તીસં' સાગ-
રોવમાઈ' પુવ્વકોઢીય અઘ્ભહિયાઈ' ચક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈ' દોહિં, પુવ્વ-

તથાઽભ્યધિકાનિ 'ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોપમાઈં દોહિં પુઞ્વકોડીહિં અબ્મહિયાઈં' ઉત્કર્ષેણ પદ્મપટ્ટિઃ સાગરોપમાણિ દ્વાભ્યાં પૂર્વકોટિભ્યામભ્યધિકાનિ 'એવહયં કાલં જાવ કરેજ્જા' એતાન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલં નારકગતિં પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્ગતિં ચ સેવેત તથ એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ નારકગતૌ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ કાયસંવેધાન્તો નવમો ગમ इति ९ । સૂ. ૦ ૨ ।

નારકયોનિભ્યઃ સમુત્પાદિતઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ, અતઃ પરં તિર્યગ્યોનિ-કેભ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમુત્પાદયન્નાહ- 'જઈ તિરિક્ખજોણિણ્હિંતો' इत्यादि ।

મૂલમ્-જઈ તિરિક્ખજોણિણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ કિં એગિં-દિયતિરિક્ખજોણિણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિં ० એવં ઉવવાઓ જહા પુઢ-વીકાઇયઉદેસણ જાવ પુઢવીકાઇણ ણં ભંતે ! જે ભવિણ પંચિં-દિયતિરિક્ખજોણિણસુ ઉવવજ્જિજત્તણ, સે ણં ભંતે ! કેવઇયકાલ-ટ્ટિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તટ્ટિણસુ ઉક્કોસેણં પુઞ્વકોડી આઉણસુ ઉવવજ્જંતિ । તે ણં ભંતે ! જીવા

ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોપમાઈં દોહિં પુઞ્વકોડીહિં અબ્મહિયાઈં' નૌવે' ગમ મેં જઘન્ય સે વહ કાયસંવેધ એક પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ સાગ-રોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે દો પૂર્વ કોટિ અધિક ૬૬ સાગરોપમ કા હૈ । 'એવહયં કાલં જાવ કરેજ્જા' હસ પ્રકાર હતને કાલ તક વહ જીવ નારકગતિ કા ઓર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ હસ ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ કાયસંવેધાન્ત નૌવા ગમ હૈ ॥સૂ. ૦ ૨॥

કોટિહિં અબ્મહિયાઈં' નવમા ગમમાં જઘન્યથી તે કાયસંવેધ એક પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી બે પૂર્વકોટિ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનો છે. 'એવહયં કાલં જાવ કરેજ્જા' આ રીતે આટલા કાળ સુધી તે જીવ નારકગતિનું અને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતે આ કાયસંવેધ સુધીના નવ ગમે કહ્યા છે. ॥સૂ. ૨॥

एगसमएणं० एवं परिमाणादीया अणुबंधपज्जवसाणा जच्चेव
अप्पणो सट्ठाणे वत्तव्वया सच्चेव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु
वि उववज्जमाणस्स भाणियव्वा । णवरं णवसु वि गमएसु
परिमाणे जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिल्लि वा, उक्कोसेणं
संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति । भवादेसेण वि णवसु
वि गमएसु जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेण अट्ठ भवग्ग-
हणाइं सेसं तं चेव । कालादेसेणं उभओ ठिईए करेज्जा । जइ
आउक्काइएहिंतो उववज्जंति० एवं आउक्काइयाणं वि । एवं
जाव चउरिंदिया उववाएयव्वा । णवरं सव्वत्थ अप्पणो लद्धी
भाणियव्वा णवसु वि गमएसु भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्ग-
हणाइं, उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं । कालादेसेणं उभओ
ठिईए करेज्जा सव्वेसिं सव्वगमएसु । जहेव पुढवीकाइएसु
उववज्जमाणानं लद्धी तहेव सव्वत्थ ठिइं संवेहं च जाणेज्जा ९ ।

जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सन्नि-
पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असन्निपंचिंदिय-
तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, गोयमा ! सन्निपंचिंदिय०
असन्निपंचिंदिय० । भयो जहेव पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स
जाव असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए पंचि-
दियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइयकाल-
ट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु
उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उववज्जइ ।

ते णं भंते ! जीवा० अवसेसं जहेव पुढवीकाइएसु उववज्ज-
माणस्स असन्निस्स तहेव निरवसेसं जाव भवादेसो त्ति । काला-
देसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं पलिओवमस्स
असंखेज्जइभागं पुव्वकोडी पुहुत्तमव्वमहियं एवइयं जाव करेज्जा१ ।
वितियगमए एस चेव लद्धी, णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो
अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहु-
त्तेहिं अव्वमहियाओ, एवइयं० २ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु
उववन्नो जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उक्को-
सेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उववज्जइ । ते णं
भंते ! जीवा० एवं जहा रयणप्पभाए उववज्जमाणस्स असन्नि-
स्स तहेव निरवसेसं जाव कालादेसो त्ति । णवरं परिमाणे जह-
न्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा
उववज्जंति सेसं तं चेव ३ । सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिइओ
जाओ जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउ-
एसु उववज्जइ । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया०
अवसेसं जहा एयस्स पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स मज्झिमेसु
तिसु गमएसु तहा इह वि मज्झिमेसु तिसु गमएसु जाव
अणुबंधो त्ति । भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्को-
सेणं अट्ठ भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता,
उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अव्वमहि-
हियाओ४ । सो चेव जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो एस चेव

वत्तव्वया । णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्को-
 सेणं अट्ठ अंतोमुहुत्ता एवइयं जाव करेज्जा ५ । सो चेव उक्को-
 सकालट्टिइएसु उववन्नो जहन्नेणं पुव्वकोडी आउएसु उक्को-
 सेणं वि पुव्वकोडी आउएसु उववज्जइ, एस चेव वत्तव्वया ।
 णवरं कालादेसेणं जाणेज्जा ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकाल-
 ट्टिइओ जाओ सच्चेव पढमगमे वत्तव्वया । णवरं ठिई जहन्नेणं
 पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी सेसं तं चेव कालादेसेणं
 जहण्णेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमव्वभहिया, उक्कोसेणं पलिओ-
 वमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडीपुहुत्तमव्वभहियं एवइयं० ७ ।
 सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्वया जहा
 सत्तमगमे । णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्त-
 मव्वभहिया उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं
 अव्वभहियाओ एवइयं० ८ । सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उवव-
 न्नो जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेण वि
 पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं । एवं जहा रयणप्पभाए
 उववज्जमाणस्स असन्निस्स नवम गमए तहेव निरवसेसं जाव
 कालादेसो त्ति । नवरं परिमाणं जहा एयस्सेव तइयगमे
 सेसं तं चेव ॥९॥सू० ३॥

छाया—यदि तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किम् एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते० एवमुपपातो यथा पृथिवीकायिकोद्देशके यावत्पृथिवीकायिकः खलु
 भदन्त ! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्काल-
 स्थितिकेषूपपद्येत ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण पूर्वकोट्या-
 युष्केषु उत्पद्यन्ते । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते एवं
 परिमाणादिका अनुबन्धपर्यवसाना या एव आत्मनः स्वस्थाने वक्तव्यता सा एव

पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेष्वपि उत्पद्यमानस्य भणितव्या । नवरं नवस्वपि गमकेषु परिमाणे जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते । भवादेशेनापि नवस्वपि गमकेषु जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेण अष्ट भवग्रहणानि शेषं तदेव । कालादेशेन उभयोः स्थित्या कुर्यात् ।

यदि अष्कायिकेभ्य उत्पद्यन्ते एवमपूकायिकानामपि । एवं यावत् चतुरिन्द्रिया उपपातयितव्याः । नवरं सर्वत्र आत्मनो लब्धिर्भणितव्या । नवस्वपि गमकेषु भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेण अष्ट भवग्रहणानि । कालादेशेन उभयोः स्थित्या कुर्यात् सर्वेषां सर्वगमकेषु यथैव पृथिवीकायिकेषूत्पद्यमानानां लब्धिः तथैव सर्वत्र स्थितिं संवेधं च जानीयात् । यदि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । भेदो यथैव पृथिवीकायिकेषूत्पद्यमानस्य यावत्, असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषूपत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूपत्पद्येत गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण पल्योपमस्यासंख्येयभागस्थितिकेषूपत्पद्यते । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ? अवशेषं यथैव पृथिवीकायिकेषूपत्पद्यमानस्यासंज्ञिन स्तथैव निरवशेषं यावद् भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते उत्कर्षेण पल्योपमस्य असंख्येयभागं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकम् एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् १ । द्वितीयगमे एषैव लब्धिः, नवरं कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते, उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोट्यश्चतुर्भिर्नन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकाः, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् २ । स एव उत्कर्षकालस्थितिकेषु उत्पन्नो जघन्येन पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु उत्कर्षेणाऽपि पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्यते । ते खलु भदन्त ! जीवाः ० एवं यथा रत्नप्रभायाम् उपपद्यमानस्यासंज्ञिन स्तथैव निरवशेषं यावत् कालादेश इति । नवरं परिमाणे जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा उपपद्यन्ते शेषं तदेव ॥३॥ स एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण पूर्वकोट्यायुक्तेषूपत्पद्यते । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ० अवशेषं यथा एतस्य पृथिवीकायिकेषूपत्पद्यमानस्य मध्यमेषु त्रिषु गमकेषु तथा इहापि मध्यमेषु त्रिषु गमकेषु यावदनुबन्ध इति । भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेणाऽष्ट-भवग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन द्वौ अन्तर्मुहूर्तौ, उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोट्यश्चतुर्भिर्नन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकाः ४ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषूपत्पन्नः, एषैव वक्तव्यता ।

નવરં કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે ઉત્કર્ષેનાઽષ્ટૌ અન્તર્મુહૂર્તાઃ, એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ ૫। સ એવોત્કર્ષકાલસ્થિતિકેષૂત્પન્નો જઘન્યેન પૂર્વકોટયાયુષ્કેષુ ઉત્કર્ષેનાઽપિ પૂર્વકોટયાયુષ્કેષૂત્પદ્યતે, એષૈવ વક્તવ્યતા ! નવરં કાલાદેશેન જાનીયાત્ ૬। સ એવ આત્મના ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકો જાતઃ સૈવ પ્રથમગમવક્તવ્યતા । નવરં સ્થિતિર્જઘન્યેન પૂર્વકોટિઃ ઉત્કર્ષેનાપિ પૂર્વકોટિઃ શેષં તદેવ । કાલાદેશેન જઘન્યેન પૂર્વકોટિરન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકા ઉત્કર્ષેણ પલ્યોપમસ્ય અસંખ્યેય-ભાગં પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વાભ્યધિકમ્ એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ ૭। સ એવ જઘન્ય-કાલસ્થિતિકેષૂત્પન્નઃ, એષૈવ વક્તવ્યતા યથા સપ્તમગમકે । નવરં કાલાદેશેન જઘન્યેન પૂર્વકોટિરન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકા ઉત્કર્ષેણ ચતસ્રઃ પૂર્વકોટયશ્ચતુર્મિરન્તર્મુહૂર્તૈ-રભ્યધિકાઃ, એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ ૮। સ એવોત્કર્ષસ્થિતિકેષૂત્પન્નઃ, જઘ-ન્યેન પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગમ્ ઉત્કર્ષેનાપિ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગમ્ એવં યથા રત્નપ્રભાયામુત્પદ્યમાનસ્યાસંજ્ઞિનો નવમગમકે તથૈવ નિરવશેષમ્ યાવત્કાલા-દેશ ઇતિ । નવરં પરિમાણં યથા એતસ્યૈવ તૃતીયગમકે શેષં તદેવ ૯ ॥સૂ૦ ૩॥

ટીકા—‘જહ તિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! યદિ પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકજીવાઃ તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે તદા—‘કિં ઇગિંદિયતિરિ-ક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિમેકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે

હસ પ્રકાર સે યહાં તક નારકયોનિ સે આકરકે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-ગ્યોનિ મેં જીવોં કા ઉત્પાદ કહા, અથ તિર્યગ્યોનિ સે આકરકે જીવોં કા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક મેં ઉત્પાદ દિશ્વાને કે લિયે સૂત્ર કહતે હેં—‘જહ તિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હે—હે મદન્ત ! યદિ તિર્યગ્યોનિક સે આકરકે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં, તો કયા વે ‘ઇગિંદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ એકેન્દ્રિયતિર્ય-

આ પ્રમાણે નારકયોનિકોમાંથી આવીને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિમાં જીવને ઉત્પાદ કરીને હવે તિર્યગ્યોનિમાંથી આવીને જીવને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-નિકોમાં ઉત્પાદ બતાવવા માટે સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણે સૂત્ર કહે છે. ‘જહ તિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ જો તિર્યગ્યોનિકોમાંથી આવીને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાળો જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ ‘ઇગિંદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ એકેન્દ્રિયવાળો

द्वीन्द्रियेभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते त्रीन्द्रियेभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते चतुरिन्द्रियेभ्यः पञ्चेन्द्रियेभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं उवाचो जहा पुढवीकाइय उद्देसए जाव’ एवम् उपपातो यथा पृथिवीकायिको-
देशके यावत्, पृथिवीकायिकोदेशकरय सामान्यतोऽयमभिप्रायः—हे गौतम ! ते तिर्यग्योनिका एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽप्यागत्य उत्पद्यन्ते, द्वीन्द्रिय-
त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते । हे भदन्त ! यदि एकेन्द्रियेभ्य उत्पद्यन्ते तदा किं पृथिवीकायिकेकेन्द्रियेभ्यो यावद्

ग्योनिकों से आकरके पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक होते हैं ? अथवा द्वीन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक होते हैं ? अथवा तैहन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकरके पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक होते हैं ? अथवा चौहन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकरके पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक होते हैं ? अथवा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकरके पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं उवाचो जहा पुढवीकाइय उद्देसए जाव’ हे गौतम ! इस प्रश्न का उत्तर पृथिवीकायिक उद्देशक में कहे गये उपपात के अनुसार जानना चाहिये । अर्थात् पृथिवीकायिक उद्देशक का सामान्यरूप से ऐसा अभिप्राय है—हे गौतम ! वे तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकरके भी उत्पन्न होते हैं, दो इन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से भी आकरके उत्पन्न होते हैं तैह-
न्द्रियतिर्यग्योनिकों से भी आकरके उत्पन्न होते हैं, चौहन्द्रियतिर्यग्यो-

तिर्यग्योनिकेभांथी आवीने पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकेभां उत्पन्न थाय छे ? अथवा छे छंद्रियवाणा तिर्यग्योनिकेभांथी आवीने पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभां उत्पन्न थाय छे ? अथवा त्रष्टु छंद्रियवाणा तिर्यग्योनिकेभांथी आवीने पंचेन्द्रिय तिर्यग्यो-
निकेभां उत्पन्न थाय छे ? अथवा चार छंद्रिय तिर्यग्योनिकेभांथी आवीने पंचे-
न्द्रिय तिर्यग्योनिकेभां उत्पन्न थाय छे ? के—पांच छंद्रियवाणा तिर्यग्योनिके-
भांथी आवीने पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकपञ्चाथी उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना
उत्तरभां प्रभु कहे छे के—‘एवं उवाचो जहा पुढवीकाइय उद्देसए जाव’ छे गौतम !
आ प्रश्नना उत्तर पृथ्वीकायिक उद्देशाभां कडेवाभां आवेल उपपात प्रमाणे सम-
जवे। अर्थात् पृथ्वीकायिक उद्देशाने सामान्यपञ्चाथी जेवे अलिप्राय छे के
—हे गौतम ! ते तिर्यग्योनिका जेवे जे छंद्रिय तिर्यग्योनिकेभांथी
आवीने पञ्च उत्पन्न थाय छे, जे छंद्रिय तिर्यग्योनिकेभांथी आवीने पञ्च
उत्पन्न थाय छे, त्रष्टु छंद्रियवाणा तिर्यग्योनिकेभांथी पञ्च आवीने उत्पन्न

વનસ્પતિકાયિકેભ્યઃ, હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકેભ્યોઽપિ યાવદ વનસ્પતિ-
કાયિકેભ્યઃ । હે મદન્ત ! કિં વાદરેભ્યઃ સમુત્પચન્તે સૂક્ષ્મેભ્યો વૉ
ગૌતમ ! વાદરેભ્યોઽપિ સૂક્ષ્મેભ્યોઽપિ જાયન્તે । હે મદન્ત ! યદિ વાદ-

નિકોં સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્થગ્ન્યોનિકોં સે
આકરકે મી ઉત્પન્ન હોતે હૈં-

અવ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-હે મદન્ત ! યદિ
એકેન્દ્રિયતિર્થગ્ન્યોનિકોં સે આકરકે વે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્થગ્ન્યોનિક જીવ
ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કિન એકેન્દ્રિયોં સે આકર કે વે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં-કયા પૃથિવીકાયિકોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા
યાવત્ વનસ્પતિકાયિકોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! વે પૃથિવીકાયિકોં સે મી આકર કે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ઓર યાવત્ વનસ્પતિકાયિકોં સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
અવ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં મદન્ત ! એકેન્દ્રિય જીવ સૂક્ષ્મ
ઓર વાદર કે એદ સે દો પ્રકાર કે હોતે હૈં-સો કયા વે વાદર એકેન્દ્રિય
પૃથિવીકાયાદિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય
પૃથિવીકાયાદિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! વે વાદર એકેન્દ્રિય પૃથિવીકાયાદિકોં સે મી આક-
રકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પૃથિવીકાયાદિકોં સે મી આક-

થાય છે, ચાર ઇન્દ્રિય તિર્થગ્ન્ય યોનિવાળાઓમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય
છે અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્થગ્ન્યોનિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જો એક
ઇન્દ્રિયવાળા તિર્થગ્ન્યોનિકોમાંથી આવીને તે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્થગ્ન્યોનિવાળો એવ
ઉત્પન્ન થાય છે, તો કયા પ્રકારના એકેન્દ્રિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
શું પૃથ્વીકાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા યાવત્ વનસ્પતિ-
કાયિકોમાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે
છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ પૃથ્વીકાયિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે,
અને યાવત્ વનસ્પતિ કાયિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી
ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ એકેન્દ્રિય એવ સૂક્ષ્મ અને
બાહરના લેક્ષ્યો જો પ્રકારના હોય છે. તો શું તેઓ બાહર એક ઇન્દ્રિયવાળા
પૃથ્વીકાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા સૂક્ષ્મ એક ઇન્દ્રિયવાળા
પૃથ્વીકાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે

એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે તદા કિં પર્યાપ્તવાદરૈકેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિકેભ્યોઽપર્યાપ્તૈતાદૃશેભ્યો વા ? ગૌતમ ! પર્યાપ્તેભ્યોઽપર્યાપ્તેભ્યશ્ચાગત્યોત્પચન્તે
પતદન્તપ્રકરણં યાવત્પદગ્રાહ્યં ભવતિ । ‘પૃથ્વીકાદૃષ્ટં ણં મંતે !’ પૃથિવીકાયિકઃ
સ્વલ્લ મદન્ત । ‘જે ભવિષ્ય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તપ્પ’ યો મવ્યઃ-
‘યોગ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેપૂત્પત્તુમ્ ‘સે ણં મંતે’ સ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘કેવહ્યકાલ-
દ્વિદ્દિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પચ્છેત,
એકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અથ હસ પર પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં
કિ હે મદન્ત ! સૂક્ષ્મ ઓર ઘાદર જો એકેન્દ્રિય હોતે હૈં વે પર્યાપ્ત ઓર
અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે દો પ્રકાર કે હોતે હૈં, સો કયા વે પર્યાપ્ત ઘાદર એકે-
ન્દ્રિયો’ સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા અપર્યાપ્ત ઘાદર એકેન્દ્રિયો’
સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં-
હે ગૌતમ ! વે પર્યાપ્ત ઘાદર એકેન્દ્રિયો’ સે મી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં
ઓર અપર્યાપ્ત ઘાદર એકેન્દ્રિયો’ સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હાતે હૈં । યહી
સર્વ પ્રકરણ યહાં યાવત્ પદ સે ગૃહીત છુઆ હૈં । અથ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન
સે એસા પૂછતે હૈં-‘પૃથ્વીકાદૃષ્ટં ણં મંતે ! જે ભવિષ્ય પંચિદિયતિરિક્ષજો-
ણિણસુ ઉવવજ્જિત્તપ્પ’ હે મદન્ત ! જો પૃથિવીકાયિક જીવ પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિ કો’ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં, વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે
પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો’ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન

કે-હે ગૌતમ ! તેઓ બાદર એક ઇન્દ્રિયવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાંથી આવીને
પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિકોમાંથી પણ આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે. આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રશ્ન પૂછે છે કે-હે
લગવન્ સૂક્ષ્મ અને બાદર એકેન્દ્રિયવાળા બે જીવો હોય છે, તેઓ પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે, તો શું તેઓ પર્યાપ્ત બાદર
એક ઇન્દ્રિયવાળાઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અપર્યાપ્ત
બાદર એક ઇન્દ્રિયવાળાઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તેઓ પર્યાપ્ત બાદર એક ઇન્દ્રિ-
યવાળાઓમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને અપર્યાપ્ત બાદર એક
ઇન્દ્રિયવાળાઓમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. આ સમગ્ર પ્રકરણ
અહિયાં યાવત્ પદથી ગ્રહણ કરાયું છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન પૂછે છે કે-‘પૃથ્વીકાદૃષ્ટં ણં મંતે !
જે ભવિષ્ય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તપ્પ’ હે લગવન્ બે પૃથ્વીકા-
યિક જીવ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે કેટલા કાળની સ્થિતિ-

હે ભદન્ત ! યઃ પૃથિવીકાયિકો જીવઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્બોનિકેષુ સમુત્પત્તિયોગ્યો વિચતે સ કિયત્કાલપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્બોનિકેષૂત્પદ્યતે इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણ્ણુ’ જઘન્યેન અન્તર્મુહુત્તસ્થિતિકેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્બોનિકેષુ ઉત્પદ્યતે તથા—‘ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી આઉણ્ણુ ઉવવજ્જંતિ’ ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટયાયુક્કેષુ ઉત્પદ્યતે इति १ । પરિમાણદ્વારે પ્રશ્નયતિ—‘તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ તે સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવા ઇકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ઇવં પરિમાણાદીયા અણુબંધપજ્જવસાણા’ ઇવં પરિમાણાદિકા અનુબન્ધપર્યવસાનાઃ—ચરમેભાગે વિચતે યેષાં તે અનુબન્ધપર્યવસાનાઃ, પરિમાણમાદૌ વિચતે યેષાં તે પરિમાણાદિકાઃ તથા ચ પરિમાણાદારભ્ય અનુબન્ધાન્તાઃ સર્વેऽપિ સંહનનાદિકાઃ સંગૃહીતા ભવન્તીતિ । ‘જચ્ચેવ અપ્પણો સદ્ધાણે વત્તવ્વયા’ યા ઇવ આત્મનઃ—

કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણ્ણુ ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી આઉણ્ણુ ઉવવજ્જંતિ’ વહ ‘જઘન્ય સે ઇક અન્તર્મુહુત્ત કી સ્થિતિ વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્બો’ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ઇક પૂર્વકોટિ કી આયુવાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્બો’ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં । ‘તે ણં મંતે ! જીવા ઇગ સમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ પરિમાણ દ્વાર મેં પ્રશ્ન કરતે હુણ્ણુ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછતે હૈં—હે ભદન્ત ! વે જીવ ઇક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં—‘ઇવં પરિમાણાદીયા અણુબંધપજ્જવસાણાં’ હે ગૌતમ ! પરિમાણ સે લેકર અનુબંધ તક ‘જચ્ચેવ અપ્પણો સદ્ધાણે વત્તવ્વયા’ જો

વાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્બોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણ્ણુ ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી-આઉણ્ણુ ઉવવજ્જંતિ’ તે જઘન્યથી ઓક અંતર્મુહુત્તની સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્બોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ઓક પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્બોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ પરિમાણદ્વાર સંબંધી પ્રશ્ન કરતા ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—હે ભગવન્ તે જીવો ઓક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ઇવં પરિમાણાદીયા અણુબંધ પજ્જવસાણાં’ હે ગૌતમ ! પરિમાણથી લઈને અનુબંધ સુધી જે ‘જચ્ચેવ અપ્પણા સદ્ધાણે’ કથન સ્વસ્થાનમાં કયું છે, ‘સચ્ચેવ પંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણ્ણુ ઉવવજ્જ-

સ્વસ્ય પૃથિવીકાયિકસ્ય સ્વસ્થાને પૃથિવીકાયિકપ્રકરણે વક્તવ્યતા કથિતા 'સત્ત્વેવ પંચિદિયતિરિક્તજોણિસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ' સૈવ વક્તવ્યતા પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકેષુ અપિ ઉત્પદમાનસ્ય 'માણિયન્દ્રા' મણિતવ્યા, આત્મનઃ-પૃથિવી-કાયિકસ્ય સ્વસ્થાને પૃથિવીકાયિકપ્રકરણે ઉત્પદમાનસ્ય વક્તવ્યતા મણિતા સૈવ વક્તવ્યતા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ સમુપ્પદમાનસ્યાપિ વક્તવ્યતા મણિતવ્યા इत्यर्थः । पृथिवीकायिकप्रकरणरूपे द्वादशोद्देशके परिमाणद्वारे प्रतिसमयमसंख्येया उत्पद्यन्ते इत्युक्तम् इह तु पञ्चेन्द्रियतिर्यक्प्रकरणे एको वा द्वौ वा इत्यादिरिति-कथितमिति वैलक्षण्यम् तदेव दर्शयति-'णवरं' इत्यादि, 'णवरं णवसु वि गमपसु परिमाणे' नवरम्-केवलमेतावदेव वैलक्षण्यं यत् पृथिवीकायिकप्रकरणे प्रतिसमयम-संख्येया उत्पद्यन्ते इति कथितम् इह तु पञ्चेन्द्रियप्रकरणे नवस्वपि गमकेषु परि-माणद्वारे 'जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा समुत्पद्यन्ते इति । 'उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति' उत्क-र्षेण संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते इति । तथा पृथिवीकायिकेभ्यः

वक्तव्यता स्वस्थान में कही गई है । 'सत्त्वेव पंचिदियतिरिक्खजोणि-एसु वि उववज्जमाणास्स' वही वक्तव्यता यहां पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पद्यमान पृथिवीकायिक के सम्बन्ध में भी कह लेनी चाहिये । अर्थात् पृथिवीकायिक प्रकरण रूप धारहवें उद्देशक के परिमाणद्वार में प्रतिसमय पृथिवीकायिक जीव असंख्यात उत्पन्न होते हैं ऐसा कहा गया है, परन्तु इस पञ्चेन्द्रिय प्रकरण में नौ गमकों में परिमाण द्वार में 'जहन्नेणं एकोवा दो वा तिन्नि वा' जघन्य से वे एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और 'उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति' उत्कृष्ट से वे संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं । ऐसा कहा गया है-सो यही यहां नौ गमकों में पृथिवीकायिक के प्रकरण की

માણસ્સ' એજ કથન અહિયાં પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકેમાં ઉત્પન્ન થનારા પૃથ્વીકા-યિકોના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈ એ. અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિકના પ્રકરણમાં બારમા ઉદ્દેશમાં પરિમાણ દ્વારમાં પ્રતિસમય પૃથ્વીકાયિક જીવ અસંખ્યાતપણે ઉત્પન્ન થાય છે, એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. પરંતુ આ પંચેન્દ્રિયોના પ્રકરણમાં નવે ગમોમાં પરિમાણ દ્વારમાં 'જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા' જઘન્યથી તેઓ એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ઠથી 'ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ' તેઓ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ કહેલ છે. એજ વાતનું અહિયાં નવે ગમોમાં પૃથ્વીકાયિકો

પૃથિવીકાયિકે ઉત્પદ્યમાનસ્ય સંવેધદ્વારે પ્રથમદ્વિતીયચતુર્થપચ્ચમગમકેષૂત્કર્ષતો-
 ઽસંખ્યાતાનિ ભવગ્રહણાનિ કથિતાનિ શેષગમકેષુ અષ્ટૌ ભવગ્રહણાનિ કથિતાનિ
 હહ પચ્ચેન્દ્રિયપ્રકરણે તુ પુનર્નવરવપિ ગમકેષુ અષ્ટૌ ઇવ ભવગ્રહણાનિ ભવન્તિ એતદેવ
 દર્શયતિ-‘ભવાદેસેણ વિ’ ઇત્યાદિ, ‘ભવાદેસેણ વિ ણવસુ ગમણસુ’ ભવાદેશેનાપિ
 નવસ્વપિ ગમકેષુ ‘જહન્નેણં દો ભવગ્રહણાઈ’ જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે ‘ઉક્કોસેણં
 અદ્દ ભવગ્રહણાઈ’ ઉત્કર્ષેણાઽષ્ટ ભવગ્રહણાનિ ભવન્તીતિ । ‘સેસં તં ચેવ’
 શેષમ્-પરિમાણસંવેધાતિરિક્તં સર્વમપિ તદેવ યદેવ પૃથિવીકાયિકપ્રકરણે

અપેક્ષા સે વિશેષતા હૈ । તથા દૂસરી વિશેષતા કાયસંવેધ કી અપેક્ષા
 સે હૈ-અર્થાત્ પૃથિવીકાયિક સે પૃથિવીકાયિક મેં ઉત્પદ્યમાન જીવ કે
 સંવેધ દ્વારમેં પ્રથમ, દ્વિતીય, ચતુર્થ ઔર પંચમ इन गमकों में उत्कृष्ट
 સે અસંખ્યાત ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ કાયસંવેધ ભવ કી અપેક્ષા સે
 કહા ગયા હૈ ઔર તૃતીય, ષષ્ઠ, સપ્તમ, અષ્ટમ ઔર નવમ इन गमों
 મેં વહ અષ્ટ ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ કહા ગયા હૈ પરન્તુ યહાં પચ્ચે-
 ન્દ્રિય પ્રકરણ મેં નૌ હી ગમોં મેં વહ કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં
 કો ગ્રહણ કરને રૂપ હી કહા ગયા હૈ । યહી વાત ‘ભવાદેસેણ વિ ણવસુ
 ગમણસુ જહન્નેણં દો ભવગ્રહણાઈ, ઉક્કોસેણં અદ્દ ભવગ્રહણાઈ’ હિસ
 સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રદર્શિત કી ગઈ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યહાં કાયસંવેધ
 જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં
 કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ ‘સેસં તં ચેવ’ પરિમાણ ઔર સંવેધ સે અતિ-

કરતા જુદાપણું છે. તથા બીજુ જુદા પણું કાયસંવેધ બાબતમાં છે. અર્થાત્
 પૃથ્વીકાયિકોમાંથી પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવને સંવેધ દ્વારમાં
 પહેલા બીજા, ચોથા અને પાંચમા આ ગમેમાં ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત ભવોને
 ગ્રહણ કરવા રૂપ કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. અને ત્રીજા, છઠ્ઠા,
 સાતમા, આઠમા, અને નવમા ગમમાં તે આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ કહેલ
 છે. પરંતુ અહિયાં પચ્ચેન્દ્રિયોના પ્રકરણમાં નવે ગમેમાં તે કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટથી
 આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ જ કહેલ છે. એજ વાત ‘ભવાદેસેણ વિ ણવસુ
 ગમણસુ જહ્ણેણં દો ભવગ્રહણાઈ ઉક્કોસેણં અદ્દભવગ્રહણાઈ’ આ સૂત્રપાઠથી કહેલ
 છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અહિયાં કાયસંવેધ જઘન્યથી જ ભવોને ગ્રહણ
 કરવા રૂપ છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. ‘સેસં તં ચેવ’

ઉત્પાદસંહનનાવગાહનાસંસ્થાનાદિકં કથિતં તદેવ સર્વં પञ્ચેન્દ્રિયપ્રકરણેऽપિ વક્તવ્યમિતિ । તથા ‘કાલાદેસેણં ઉભયો ઠિર્દે કરેજ્જા’ કાલાદેશેન ઉભયોઃ સ્થિત્યા કુર્યાત્ કાલાદેશેન કાયસંવેધં પૃથિવીકાયિકસ્ય સંજ્ઞિપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો નિકસ્ય ચ સ્થિત્યા કુર્યાદિત્યર્થઃ ।

તથાઢિ-પ્રથમે ગમે કાલાદેશેન જગન્મેન દ્વે અન્તર્મુદ્હર્તે પૃથિવીસમ્બધિકં પञ્ચેન્દ્રિયસમ્બન્ધિકં ચેતિ, તત્ર પૃથિવીપ્રકરણે પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રકરણે ચ ઉત્કૃષ્ટોઽઘ્રાણીતિર્વર્ષસદસ્રાણિ પૃથિવીસત્કાનિ ચતસ્રઃ પૂર્વકોટયઃ પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિસત્કાઃ । એવં શેષેષુ સર્વેષુ ગમકેષ્વપિ ઉભયોર્મેલયિત્વા કાયસંવેધો જ્ઞાતવ્ય इति ૧ ।

રિક્ત ઉત્પાદ સંહનન અવગાહના, સંસ્થાન આદિ કા ઓર સવ કથન જૈસા પૃથિવીકાયિક પ્રકરણ મેં કિયા ગયા હૈ વૈસા હી વહ યહાં પંચેન્દ્રિય પ્રકરણ મેં બી કહ લેના ચાહિયે । તથા ‘કાલાદેસેણં ઉભયો ઠિર્દે કરેજ્જા’ કાલ કી અપેક્ષા સે કાયસંવેધ દોનોં કી પૃથિવીકાયિક કી ઓર સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ કી સ્થિતિ કો મિલાકર કે કહના ચાહિયે-હસકા ભાવ એસા હૈ કિ પ્રથમ ગમ મેં કાલ કી અપેક્ષા સે પૃથિવીકાય સંબંધી ઓર પંચેન્દ્રિય સમ્બંધી દો અન્તર્મુદ્હર્ત કહે ગયે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૃથિવીકાયિક પ્રકરણ મેં એવં પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રકરણ મેં ક્રમશઃ ૮૮ હજાર વર્ષ ઓર ચાર પૂર્વકોટિ કહે ગયે હૈ । હસી પ્રકાર સે શેષ સમસ્ત ગમકોં મેં બી દોનોં કી સ્થિતિ મિલા કર કાયસંવેધ જ્ઞાનના ચાહિયે ।

પરિભાષુ અને સંવેધ શિવાય ઉત્પાત, સંહનન, અવગાહના સંસ્થાન વિગે-રેતું બીજુ તમામ કથન પૃથ્વીકાયિકના પ્રકરણમાં બેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેતું કથન પાંચ ઇન્દ્રિયાના ભવના પ્રકરણમાં પણ સમાજવું. તથા ‘કાલાદેસેણં ઉભયો ઠિર્દે કરેજ્જા’ કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ બન્નેની એટલે કે પૃથ્વીકાયિકની અને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞની સ્થિતિને મેળવીને કહેવું જોઈએ. કહેવાનો ભાવ એવો છે કે-પહેલા ગમમાં કાળની અપેક્ષાથી પૃથ્વીકાય સંબંધી અને પંચેન્દ્રિય સંબંધી બે અન્તર્મુદ્હર્ત કહ્યા છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૃથ્વીકાયિકના પ્રકરણમાં અને પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞોનિવાળા ભવના પ્રકરણમાં ક્રમથી ૮૮ અઠ્યાસી હજાર વર્ષ અને ચાર પૂર્વકોટિ કહેલ છે. આજ રીતે બાકીના તમામ ગમેમાં પણ બન્નેની સ્થિતિ મેળવીને કાયસંવેધ સમજી લેવો.

‘જહ આઝકાહ્યાણ વિ’ ઉવવજ્જતિ’ યદિ અપ્કાયિકેભ્ય આગત્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષૂત્પદ્યન્તે તદા—કિં સૂક્ષ્માપ્કાયિકેભ્યો વાદરાપ્કાયિકેભ્યઃ ગૌતમ ! વાદરેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે । યદિ વાદરાપ્કાયિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા કિં પર્યાપ્તવાદરાપ્કાયિકેભ્ય આગત્ય અપર્યાપ્તવાદરાપ્કાયિકેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે પર્યાપ્તકેભ્યોઽપર્યાપ્તકેભ્યશ્ચ આગત્યોત્પદ્યન્તે इत्यादिकं सर्वं पृथिवीकायिकप्रकरणवदेव ज्ञातव्यम् । एतदेव अतिदेशेन कथयति—‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं आउक्काइयाण वि’ एवं—पृथिवीकायिकवदेव अप्कायिकानामपि नवस्वपि गमकेषु परिमाणोत्पादादिकं सर्वमवगन्तव्यमिति । यथाऽप्कायिकानामुत्पादपरिमाणोदिकं

અવ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—હે ભદન્ત ! યદિ અપ્કાયિકોં સે આકરકે જીવ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો કયા વહ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? અથવા વાદર અપ્કાયિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? इत्यादि यदि वादर अप्कायिकों से आकरके उत्पन्न होता है तो क्या वह पर्याप्त वादर अप्कायिकों से आकरके वहां उत्पन्न होता है ? या अपर्याप्त वादर अप्कायिकों से आकरके उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वह पर्याप्तक वादर अप्कायिकों से भी आकरके उत्पन्न होता है और अपर्याप्तवादर अप्कायिकों से भी आकरके उत्पन्न होता है । इत्यादि समस्त कथन पृथिवीकायिक प्रकरण के जैसा ही जानना चाहिये । यही बात इस अतिदेश वाक्य रूप ‘एवं आउक्काइयाण वि’ सूत्र से प्रदर्शित की गई है । अर्थात् पृथ्वीकायिक के प्रकरण में नौ गमों में जिस प्रकार से उत्पाद परिमाण आदि कहे गये हैं । उसी

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જો અપ્કાયિકોમાંથી આવીને જીવ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે બાદર અપ્કાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? જો બાદર અપ્કાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ પર્યાપ્ત બાદર અપ્કાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અપર્યાપ્ત બાદર અપ્કાયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તે પર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને અપર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે વિગેરે સઘણું કથન પૃથ્વીકાયના પ્રકરણ પ્રમાણે જ સમજવું એજ વાત આ નીચેના સૂત્રાંશથી બતાવી છે. જેમકે—‘एवं आउक्काइयाण वि’ अर्थात् पृथ्वीकायिकना प्रकरणमां नव गमोऽपि

પ્રથિત્રીકાયિકાતિદેશેન કથિતં તથૈવ યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયાણામપિ વક્તવ્યં તદ્દર્શયતિ-
 'एवं 'जाव' इत्यादि, 'एवं जाव चउरिंदिया उववाएयव्वा' एवम्-अप्कायिक-
 वदेव तेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियान्ता जीवा
 उपपातयितव्याः । तेजस्कायिकादारभ्य चतुरिन्द्रियान्त जीवानामुत्पादादिकम्-
 एकायिकवदेव ज्ञातव्यमिति । किन्तु पूर्वापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदेव दर्शयति-
 'णवरं' इत्यादि, 'णवरं सव्वत्थ अप्पणो लद्धी भाणियव्वा' नवरं सर्वत्रात्मनो लब्धिः-
 परिमाणादिप्राप्तिः भणितव्या सर्वत्राप्कायिकादि चतुरिन्द्रियान्तेभ्य उद्बृत्तानां
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेपूत्पादे 'अप्पणो त्ति', आत्मनः अप्कायिकादेः प्रकरणस्था
 लब्धिः परिमाणादिका भणितव्येत्यर्थः । सा च तत्तत्प्रकरणसूत्रेभ्य एवावगन्त-

प्रकार से वे अप्कायिकों के नौ गमों में भी कह लेना चाहिये और
 इसी प्रकार से वे चौहन्द्रियों तक के नौ गमों में कहना चाहिये। अर्थात्
 अप्कायिक के प्रकरण के जैसा ही तेजस्कायिक, वायुकायिक, वन-
 स्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, तेहन्द्रिय और चौहन्द्रिय इन जीवों का उत्पाद
 आदि सब द्वार कथन नौ गमों में अप्कायिक के जैसा कह लेना चाहिये।
 परन्तु पूर्वकी अपेक्षा जो विलक्षणता है। उसे सूत्रकारने 'णवरं सव्वत्थ
 अप्पणो लद्धी भाणियव्वा' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की है। इससे
 यह समझाया है कि सर्वत्र अप्कायिक से लेकर चौहन्द्रिय तक जीव
 जो कि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होते हैं। सो उन के प्रकरण
 में जैसा कथन इनके उत्पाद आदि के सम्बन्ध में किया गया है वैसा ही
 कथन इनके सम्बन्ध में यहां पर भी कर लेना चाहिये। यह उनके
 सम्बन्ध का कथन जहां जहां इनके सूत्र कहे हैं वहां २ किया जा चुका

ને રીતે ઉત્પાત પરિમાણ વિગેરે કહ્યા છે. એજ રીતે તે અપૂકાયિકાના નવ
 ગમેમાં પણ કહેવા ભેઈએ. અને એજ રીતે તે ચાર ઈન્દ્રિય સુધીના નવ
 ગમેમાં કહેવા ભેઈએ. અર્થાત્-અપૂકાયિકના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ
 તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચૌદ્રિય આ
 જીવોના ઉત્પાત, વિગેરે સઘળા દ્વારાનું કથન નવે ગમેમાં અપૂકાયિકના
 કથન પ્રમાણે સમજવા ભેઈએ. પરંતુ પહેલાના કથન કરતાં જે ફેરફાર છે,
 તે સૂત્રકારે 'णवरं सव्वत्थ अप्पणो लद्धी भाणियव्वा' આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ
 કરેલ છે. આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે કે-અપૂકાયિકથી લઈને ચાર ઈન્દ્રિય
 સુધીના બધા જીવો કે જેઓ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓના
 પ્રકરણમાં જે પ્રમાણેનું કથન આના ઉત્પાત વિગેરેના સંબંધમાં કરેલ છે,
 એજ પ્રમાણેનું કથન આમના સંબંધમાં અહિંયાં પણ કરવું ભેઈએ. આ
 તેમના સંબંધનું કથન જ્યાં જ્યાં તેઓના સૂત્રો કહ્યા છે, ત્યાં ત્યાં કરવામાં
 આવી ગયું છે. 'णवसु गमसु भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवगाहणाइ' નવે

વ્યેતિ । ‘ગવસુ ગમણુ ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ નાસ્વયિ ગમકેણુ ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે એવ ભવગ્રહણે ભવતઃ, ‘ઉક્કોસેણં અટ્ટભવગ્ગહણાઈ’ ઉત્કર્ષેણ-અટ્ટ ભવગ્રહણાનિ । ‘કાલાદેસેણં ઉમઓ ઠિઈંએ કરેજ્જા’ કાલાદેશેન ઉમયોરપ્કા-યિક પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકયોઃ સ્થિત્યા સ્થિતિમેક્કત્તીકુત્થ કુર્યાત્ ઉમયોઃ સ્થિતિ-મેલયિત્ત્વા કાલાદેશેન કાયસંવેધઃ કરણીયઃ ‘સન્વેસિં સન્વ ગમણુ’ વવેવાં સર્વ-ગમકેણુ । ‘જહેવ પુઢવીકાઈણુ ઉવવજ્જમાણાણં લહ્હી’ યથૈવ પૃથિવીકાયિકેપૂત્પ-ઘમાનાનાં લઘ્વિઃ-પરિમાણાદિ પ્રાપ્તિઃ ‘તહેવ સન્વત્થ ઠિં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ તથૈવ સર્વત્ર સ્થિતિ સંવેધં ચ યથાયોગં જાનોયાદિતિમાદઃ ॥૯॥

અથ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકેમ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાનુત્પાદયનાહ-‘જહ પંચિદિય’ इत्यादि, ‘जह पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ हे भदन्त !

હૈ । ‘ગવસુ ગમણુ ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ નો ગમો-મેં ભવકી અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ ‘ઉક્કોસેણં અટ્ટભવગ્ગહણાઈ’ ઉત્ક્રુષ્ટ સે આઠ અવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ તથા ‘કાલાદેસેણં ઉમઓ ઠિઈંએ કરેજ્જા’ કાલાદેશ સે વહ કાયસં-વેધ અપ્કાયિક ઔર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક इन दोनों की स्थिति को मिला कर कहना चाहिये । ‘સન્વેસિં સન્વગમણુ જહેવ પુઢવીકાઈણુ ઉવવજ્જમાણાણં લહ્હી’ जिस प्रकार से पृथिवीकायिकों में उत्पद्यमान अप्कायिकादिकों की परिमाण आदि की प्राप्ति रूप लघ्वि कही गई है-उसी प्रकार से सर्वत्र गमों में स्थिति और कायसंवेध यथायोग रूप से सब जीवों का कह लेना चाहिये ९

अब सूत्र कार पच्येन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके जीव पच्येन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होते हैं इस बात का कथन करते हैं-‘जह पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो’ इत्यादि

ગમેમાં, લવની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી બે લવેને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે, અને ‘ઉક્કોસેણં અટ્ટભવગ્ગહણાઈ’ ઉત્ક્રુષ્ટથી આઠ લવેને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. તથા ‘કાલાદેસેણં ઉમઓ ઠિઈંએ કરેજ્જા’ કાલાદેશથી તે કાયસંવેધ અપ્-કાયિક અને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક આ બન્નેની સ્થિતિને મેળવીને કહેવું જોઈએ. ‘સન્વેસિં સન્વગમણુ જહેવ પુઢવીકાઈણુ ઉવવજ્જમાણાણં લહ્હી’ જે રીતે પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થનારાઓના પરિમાણ, વિગેદની પ્રાપ્તિ રૂપ લઘ્વિ કહેવામાં આવી છે, એજ રીતે બધા જ ગમેમાં સ્થિતિ અને કાયસંવેધ યથાયોગ્ય રૂપથી બધા જીવોને કહેવો જોઈએ ॥૯॥

હવે સૂત્રકાર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોમાંથી આવીને જીવ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એ વાતનું કથન કરે છે. આ વિષયમાં ગૌતમ

યદિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા-
 -‘કિં સન્નિ પંચિદિયતિરિક્લજોણિર્દિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
 ગ્ગોનિકેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા ‘અસન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્દિતો ઉવવજ્જંતિ’
 અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ-
 ‘ગૌયમા’ इत्यादि । ‘ગૌયમા’ हे गौतम ! ‘सन्निपंचिदियतिरिक्लजोणिर्दितो
 वि उववज्जंति’ संज्ञिपच्चैन्द्रियतिर्यगगोनिकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते । तथा-
 ‘असन्निपंचिदियतिरिक्लजोणिर्दितो वि उववज्जंति’ असंज्ञिपच्चैन्द्रियतिर्यगगो-
 निकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते, ‘भेभ्रो जहेव पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स जाव’
 भेदो यथैव पृथिवीकायिकेषु उत्पद्यमानस्य यावत् संज्ञयसंज्ञिपर्याप्तापर्याप्तकायि

હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ-‘જહ પંચિદિયતિરિક્લજોણિર્દિ-
 તો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! યદિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોં સે આકરવે
 જીવ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિ-
 ર્યગ્ગોં સે આકર કે જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્ગોં સે આકરકે જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
 કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ‘સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્દિતો વિ ઉવવ-
 જ્જંતિ અસન્નિપંચિદિયતિરિક્લજો’ સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં સે
 આકરકે ‘ભી જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ઔર અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
 ગ્ગોનિકોં સે આકરકે ‘ભી જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ‘ભેભ્રો જહે
 પુઢવીકાઈએસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ જાવ’ હસ પર પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસ
 પૂછતે હૈં-હે ભદન્ત ! યદિ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોં સે આકર

સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે ‘જહ પંચિદિયતિરિક્લજોણિર્દિતો ઉવવ-
 જ્જંતિ’ હે ભગવન્ ને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાંથી આવીને જીવ પચ્ચે-
 ન્દ્રિયતિર્યગ્ગોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોમાંથી આવીને
 જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોમાંથી આવીને
 જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ
 ‘સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ અસન્નિપંચિદિયતિરિક્લજો
 સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાંથી આવીને પણ જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય
 છે, અને અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાંથી આવીને પણ જીવ ત્યાં
 ઉત્પન્ન થાય છે. ‘ભેભ્રો જહેવ પુઢવીકાઈએસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ જાવ’ આ સંભ-
 વમાં ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ને અસંજ્ઞી પચ્ચે

कमेदः पृथिवीकायिकेषु उत्पद्यमानस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य द्वादशो देशके यथा कथितः तथैवेहापि ज्ञातव्यः तथाहि हे भदन्त ! यदि असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका उत्पद्यन्ते तदा किं जलचरेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते स्थलचरेभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते अथवा खेचरेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते हे गौतम ! जलचरेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते यावत् खेचरेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते हे भदन्त ! यदि जलचरादिभ्य आगत्योत्पद्यन्ते तदा किं पर्याप्तक जलचरादिभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अपर्याप्तकजलचरादिभ्य आगत्योत्पद्यन्ते हे ? गौतम ! यावत् पर्याप्तकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते अपर्याप्तकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते ह्यन्तः सन्दर्भो यावत्पदेन एतस्यैव द्वादशोद्देशकादवगन्तव्य इति 'असंज्ञिपञ्चिदियतिरिक्त्व-

जीव पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होते हैं तो क्या वे जलचरों से आकरके वहां उत्पन्न होते हैं ? अथवा स्थलचरों से आकरके वहां उत्पन्न होते हैं ? अथवा खेचरों से आकरके वहां उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वह वहां जलचरों से भी आकरके उत्पन्न होते हैं । यावत् खेचरों से भी आकर के वहां उत्पन्न होते हैं । पुनः गौतम ऐसा पूछते हैं हे भदन्त ! यदि जीव वहां जलचरादिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या पर्याप्तक जलचरादिकों से आकरके वह वहां उत्पन्न होते हैं ? अथवा अपर्याप्तक जलचरादिकों से आकरके वह वहां उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वह वहां पर्याप्तक जलचरादिकों से भी आकरके उत्पन्न होते हैं और अपर्याप्तक जलचरादिकों से भी आकरके वह वहां उत्पन्न होते हैं । यहां तक

न्द्रिय तिर्यग्भांथी आवीने एव पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकेभां उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेज्जो जलचरेभांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? के स्थलचरेभांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा जेचरेभांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—हे गौतम ! ते जलचरेभांथी पणु आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे, यावत्—जेचरेभांथी आवीने पणु त्यां उत्पन्न थाय छे. द्वीथी गौतमस्वामी जेपुं पूछे छे के—हे लगवन् जे एव त्यां जलचरादिकेभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेज्जो पर्याप्तक जलचरादिकेभांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? के अपर्याप्तक जलचरादिकेभांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—हे गौतम ! तेज्जो त्यां पर्याप्त जलचर विगेरेभांथी पणु आवीने उत्पन्न

જોણિણં મંતે !' અસંજ્ઞિપચ્ચિદિયતિરિક્કલજોણિણમુ ઉવવજ્જંતિ' યો મન્યઃ—યોગ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેપૂત્પત્તમ્, 'સે નં મંતે ! કેવદ્વકાલદ્વિદ્વેસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' સંતુ મદન્ત ! કિયત્કાલ-સ્થિતિકેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યેતેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાદ્—'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ । 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિદ્વેસુ' જઘન્યેનાન્તર્મુહુર્ત-સ્થિતિકેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યતે તથા—'ઉવકોસેણં પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેક્ખમાગદ્વિદ્વેસુ ઉવવજ્જંતિ' ઉત્કૃષ્ટઃ પલ્લોપમસ્યાસંલેખમાગસ્થિતિકેષુ

કા યહ સન્દર્ભઃ યહાં યાવત્પદ સં ગૃહીત હુમ્ના હૈ । યહ સન્દર્ભઃ ઇસી શતક કૈ ૧૨વે ઉદ્દેશક મૈ આયા હૈ ।

અવ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ —'અસન્નિપચ્ચિદિયતિરિક્કલજોણિણં મંતે ! જે મવિણં પચ્ચિદિયતિરિક્કલજોણિણમુ ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત । જો અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા જીવ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો' મૈ ઉત્પન્ન હોને કૈ યોગ્ય હૈ, સો હે મદન્ત । એસા વહ જીવ 'કેવદ્વકાલદ્વિદ્વેસુ ઉવવજ્જંતિ' કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો' મૈ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મૈ પ્રશ્ન કહતે હૈ—'ગોયમા' હે ગૌતમ । એસા વહ જીવ 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિદ્વેસુ, ઉવકોસેણં પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેક્ખમાગદ્વિદ્વેસુ ઉવવજ્જંતિ' જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહુર્ત કી સ્થિતિ વાલે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો' મૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પલ્લોપમ કૈ અસં-

થાય છે, અને અપર્યાપ્ત જલચરાદિકોમાંથી પણ આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અહિં 'સુધીતુ' પ્રકરણ આ ચોવીસમાં શનકના બારમા ઉદ્દેશમાં કહેલ છે. '

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'અસન્નિપચ્ચિદિયતિરિક્કલજોણિણં મંતે ! જે મવિણં પચ્ચિદિયતિરિક્કલજોણિણમુ ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ જે અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાણો એવ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો હે ભગવન્ એવો તે એવ 'કેવદ્વકાલદ્વિદ્વેસુ ઉવવજ્જંતિ' કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?' આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! એવો તે એવ 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિદ્વેસુ ઉવકોસેણં પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેક્ખમાગદ્વિદ્વેસુ ઉવવજ્જંતિ' જઘન્યથી એક અંતર્મુહુર્તની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્ય-

પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્નોનિકેષુ ઉત્પદ્યતે એતાવતા અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્નોનિકાનામ્ અસં-
 રૂપાતવર્ષાયુષ્કપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્નોનિકેષુ ઉત્પત્તિઃ પ્રતિપાદિતા ભવતીતિ ૧૥ 'તે ણં
 મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' તે સ્વલુ ભદન્ત ! પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્નો-
 નિકા જીવા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'અવસેસં જહેવ'
 इत्यादि । 'अवसेसं जहेव.पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स असन्निस्स तहेव निरव-
 सेसं जाव भवादेसो त्ति' अवशेषं यथैव पृथिवीकायिकेषूपद्यमानस्य असंज्ञिन
 स्तथैव निरवशेषं यावत् भवादेश इति द्वादशोद्देशके असंज्ञि पच्येन्द्रियतिर्यग्नोनिक-
 स्य पृथिवीकायिके सप्रुत्पद्यमानस्य यथैव परिमाणादिकं कथितं तथैवेहापि ज्ञात-

રૂપાતવે' ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિવાળે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્નો' મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં
 इस कथन से यहां यह समझाया गया है कि जो असंज्ञी पच्येन्द्रिय
 तिर्यगजीव हैं उनकी उत्पत्ति असंरूपात वर्ष की आयुवाले पच्येन्द्रिय-
 तिर्यगो' में भी होती है । 'ते णं मं ते ! जीवा एगसमणं केवह्या उवव-
 ज्जंति' इस सूत्र द्वारा गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि—हे भदन्त !
 ऐसे वे जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुने
 उनसे ऐसा कहा है—'अवसेसं जहेव पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स
 असन्निस्स तहेव निरवसेसं जाव भवादेसोत्ति' हे गौतम ! इसके
 सम्बन्धमें १२वें उद्देशक में पृथिवीकायिक में उत्पन्न होने योग्य असंज्ञी
 पच्येन्द्रिय तिर्यगो' की जैसी परिमाण आदि रूप वक्तव्यता कही गई है
 उसी प्रकार की वक्तव्यता यावत् भवादेश तक यहाँ कह लेनी चाहिये ।

ચોમાં અંને ઉત્કૃષ્ટથી પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુની સ્થિતિવાળા
 પચ્ચેન્દ્રિય તિર્ય'ચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ કથનથી અહિયાં એ સમ-
 બંધુ' છે કે—અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્ય'ચ બે જીવ છે, તેની ઉત્પત્તિ 'અસં-
 ખ્યાત વર્ષ'ની આયુષ્યવાળા 'પચ્ચેન્દ્રિય તિર્ય'ચોમાં થાય છે. તે ણં મંતે ! જીવા
 એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું
 પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ એવા તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ તેઓને એવું કહ્યું છે કે 'અવસેસં જહેવ
 પુઢવીકાઇસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ અસન્નિસ્સ તહેવ નિરવસેસ જાવ ભવાદેસોત્તિ' હે
 ગૌતમ ! આ વિષયમાં ૧૨ બારમાં ઉદ્દેશમાં પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને
 યોગ્ય અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્ય'ચોના સંબંધમાં પરિમાણુ વિગેરે સંબંધમાં
 જે રીતે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ રીતે કથન યાવત્ ભવાદેશ'સુધીનું

વ્યમ્ તથાહિ-एकसमयेन क्रियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य हे गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया वा असंख्येया वा समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् २ । कियत्पर्यन्तं द्वादशोद्देशप्रकरणमिहानुसन्धेयं तत्राह-‘जाव’ इत्यादि । ‘जाव भवादेशोत्ति’ यावद् भवादेश इति भवादेशपर्यन्तं सर्वमिह वक्तव्यम् तथा च यावत्पदेन सेवार्तसंहननवन्त इमे ३ । शरीरावगाहना जघन्येन अंगुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टतो योजनसहस्रम् ४ । हुण्डसंस्थानसंस्थिता इमे ५ । कृष्णनीलकापोतिकलेश्यात्रयवन्त श्रेमे ६ । इमे सम्यग्दृष्टयोऽपि मिथ्यादृष्टयोऽपि न तु

જૈસે-एक समय में वे किनने उत्पन्न होते हैं ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने गौतम से ऐसा कहा है । हे गौतम ! एक समय में वे जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं । इसी प्रकार से वे जीव किस संहनन वाले होते हैं ? तो इसका उत्तर यही है कि वे सेवार्त संहननवाले होते हैं । अवगाहना द्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में वे जघन्य से अङ्गुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण और उत्कृष्ट से एक हजार योजन प्रमाण अवगाहना वाले होते हैं । संस्थान द्वारसंबन्धी प्रश्न के उत्तर में ये हुण्डक संस्थान वाले होते हैं । लेश्याद्वार संबन्धी प्रश्न के उत्तर में ये कृष्ण, नील और कापोतिक लेश्या वाले होते हैं । दृष्टिद्वार संबन्धी प्रश्न के उत्तर में ये सम्यग्दृष्टि भी होते हैं और मिथ्यादृष्टि भी होते हैं ।

અહિયાં સમજવું જોઇએ જેમકે-એક સમયમાં તેઓ કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ ગૌતમસ્વામીને એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! એક સમયમાં તેઓ જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે તે જીવો કયા સંહનનવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર એજ છે કે-તેઓ સેવાર્ત સંહનન વાળા હોય છે. અવગાહના દ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર યોજન પ્રમાણની અવગાહના વાળા હોય છે. સંસ્થાનદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ હુંડક સંસ્થાનવાળા હોય છે. લેશ્યાદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતિક એ ત્રણ લેશ્યાવાળા હોય છે. દૃષ્ટિદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે, અને મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે. સમ્યગ્ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા હોતા નથી, જ્ઞાન

सम्यग्मिथ्यादृष्टयः ७ । ज्ञानद्वयवन्तः, अज्ञानद्वयवन्तश्च नियमात् ८ । एतेषां मनोयोगो नो भवति किन्तु वाग्योगिनः काययोगिनश्च ते भवन्ति ९ । साकारानाकारोपयोगद्वयवन्तो भवन्ति १० । आहारभयमैथुनपरिश्रद्धाख्याश्चतस्रः संज्ञा भवन्तीति ११ । क्रोधमानमायालोभाख्याश्चत्वारः कषाया भवन्ति १२ । इन्द्रियाणि पञ्च भवन्ति १३ । वेदनाकषायमारणान्तिका त्रयः समुद्घाता भवन्ति १४ । वेदना शाताऽशाता रूपे द्वे अपि १५ । न स्त्रीवेदकाः, नैव पुरुषवेदकाः,

सम्यग् मिथ्यादृष्टि नहीं होते हैं । ज्ञानद्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये नियम से दो ज्ञान वाले और दो अज्ञान वाले होते हैं । योगद्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये वाग्योग और काययोग वाले होते हैं, मनोयोगवाले नहीं होते हैं । उपयोग द्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये साकार और अनाकार दोनों प्रकार के उपयोगवाले होते हैं । संज्ञाद्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये आहार १, भय २, मैथुन ३, परिश्रद्धा ४, इन चार संज्ञाओं वाले होते हैं । कषायद्वारसम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये क्रोध, मान, माया और लोभ इन चार कषायों वाले होते हैं । इन्द्रिय द्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये पांचों इन्द्रियों वाले होते हैं । समुद्घात द्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये वेदना, कषाय और मारणान्तिक इन तीन समुद्घातवाले होते हैं । वेदना द्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये शात अशात दोनों प्रकारकी वेदना वाले होते हैं । वेदद्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में ये नपुंसक वेद

द्वार सम्बन्धी प्रश्नना उत्तरमां तेजो नियमथी जे ज्ञानवाणा अने जे अज्ञान वाणा डोय छे । योगद्वार सम्बन्धी प्रश्नना उत्तरमां तेजो वचनयोग अने काय योगवाणा डोय छे । तेजो मनोयोग वाणा डोता नथी उपयोगद्वार सम्बन्धी प्रश्नना उत्तरमां तेजो साकार अने अनाकार जेभ जन्ने प्रकारना उपयोग वाणा डोय छे । संज्ञाद्वार सम्बन्धी प्रश्नना उत्तरमां तेजो आहार (१) भय (२) मैथुन (३) अने परिश्रद्धा (४) जे रीते चार संज्ञाओवाणा डोय छे । कषायद्वार सम्बन्धी प्रश्नना उत्तरमां तेजो क्रोध, मान, माया, अने लोभ आ चार कषायोवाणा डोय छे । इन्द्रियद्वार सम्बन्धी प्रश्नना उत्तरमां तेजो पांचे इन्द्रियोवाणा डोय छे । समुद्घात द्वार सम्बन्धी प्रश्नना उत्तरमां तेजो वेदना कषाय, अने मारणान्तिक जे त्रय समुद्घातवाणा डोय छे । वेदनाद्वार सम्बन्धी प्रश्नना उत्तरमां तेजो शाता अने अशाता जेभ जेउ प्रकारनी वेदना वाणा डोय छे । वेदद्वार सम्बन्धी प्रश्नना उत्तरमां तेजो नपुंसक वेदवाणा

‘કિન્તુ નપુંસકવેદકાઃ ૧૬ । સ્થિતિર્જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તમાત્રા, ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિ પ્રમિતા ૧૭ । અધ્યવસાયાઃ પ્રશસ્તા અપિ, અપ્રશસ્તા અપિ ૧૮ । અનુબન્ધઃ સ્થિતિ-રુદ્ધાઃ—જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિઃ ૧૯ । મનાદેશેન જઘન્યેન દ્વે, મવગ્રહણે, ઉત્કર્ષેણ અષ્ટ મવગ્રહણાનિ । एतत्सर्वं पृथिवीकायातिदेशगत यावत्पदेन संगृहीतं भवतीति । अथ सूत्रमाह—‘कालादेसेणं’ कालादेशेन—कालापेक्षया कायसंबन्धः ‘जहन्नेणं दो अंतोमुहूर्त्ता’ जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्त्ते

ચાલે હોતે હૈં । સ્ત્રીવેદ ઓર પુરુષવેદ ચાલે નહીં હોતે હૈં । સ્થિતિદ્વાર સમ્યન્ધી પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં इनकी जघन्य से स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की होती है और उत्कृष्ट से एक पूर्वकोटि होती है । अध्यवसाय सम्यन्धी प्रश्न के उत्तर में इनके प्रशस्त भी अध्यवसाय होते हैं और अप्रशस्त भी अध्यवसाय होते हैं । अनुबन्ध सम्यन्धी प्रश्न के उत्तर में इनके स्थिति के जैसा ही अनुबन्ध होता है—अर्थात् जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट से एक पूर्वकोटि का अनुबन्ध होता है ? भव की अपेक्षा जघन्य से दो भवों को ग्रहण करने रूप और उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करने रूप कायसंबंध होता है । यद्यपि यह सब कथन यहां सूत्र में नहीं किया गया है । फिर भी पृथ्वीकाय के अतिदेश गत यावत्पद से यह सब कथन संगृहीत हुआ है । काल की अपेक्षा कायसंबंध जघन्य से दो अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि पृथक्त्व

હોય છે. તેઓ સ્ત્રીવેદ અને પુરુષ વેદવાળા હોતા નથી. સ્થિતિદ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિની હોય છે. અધ્યવસાય સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓને પ્રશસ્ત અધ્યવસાય પણ હોય છે અને અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય પણ હોય છે; અનુબંધ દ્વાર સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓને સ્થિતિ પ્રમાણેના જ અનુબંધ હોય છે. અર્થાત્ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિનો અનુબંધ હોય છે. ભવની અપેક્ષાથી જઘન્યથી બે ભવોને ગ્રહણ કરવા ૩૫ અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવો ગ્રહણ કરવા ૩૫ કાયસંવેધ હોય છે. જો કે આ તમામ કથન અહિંયાં મૂળ સૂત્રમાં કહેલ નથી. તો પણ પૃથ્વીકાયના અતિદેશ (લલામણથી) થી આવેલ યાવત્પદથી આ કથનનો સંગ્રહ કરાયો છે. કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ—જઘન્યથી બે અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગનો છે, તે આ

‘ઉકોસેણં પલિન્જીવમસ્મ અસંલેજ્જમાગં પુવ્વકોટી પુહુત્તમન્મહિયં’ ઉત્કર્ષેણં
પલ્યોપમસ્યાસંલેયમાગઃ પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વાભ્યધિકઃ। કથમેતદિતિવેદ/હ-
-પૂર્વકોટ્યાયુક્કોડસંજી પૂર્વકોટ્યાયુક્કેષુ એવ પન્થેન્દ્રિયતિર્યગ્મોનિકેષુ સમુત્પન્ન
હસ્યેવં ક્રમેણ સપ્તસુ ભવગ્રહણેષુ સપ્તપૂર્વકોટયઃ, અષ્ટમભવગ્રહણં તુ યુગલતિર્યગ્મો-
નિકેષુ પલ્યોપમસ્ય અસંલેયમાગપ્રમાણાયુક્કેષુ ઉત્પન્નો ભવેતદા ભવતિ પૂર્વોક્તઃ
ઉત્કૃષ્ટતઃ કાયસંલેધઃ-૨૦। ‘એવહયં કાલં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં યાવત્કુ-
યાંત એતાવત્કાલપર્યન્તમુખ્યગતિં સેવેત તથા-એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ ઉભયગતી
ગમનાગમને કુર્યાદિતિ કાયસંલેધાન્તઃ પ્રથમો ગમઃ૧। ‘વિતિયગમણ એસચેવ
લહ્ધી’ દ્વિતીયગમકે એવ લલ્લિઃ-પરિમાણોત્પાદાદીનાં પ્રાપ્તિઃ પ્રથમગમકે
યથાયથં પરિમાણાદિકં કથિતં તથૈવ દ્વિતીયગમકેડપિ જ્ઞાતવ્યમિતિ। પ્રથમ-

અધિક પલ્યોપમ કે અસંલેયાતવેં ભાગ કા હૈ। યહ હસ પ્રકાર સે હોતા
હૈ પૂર્વકોટિ કી આયુ વાલા અસંજી પૂર્વકોટિ કો આયુવાલે હી પન્થેન્દ્રિય
તિર્યગ્મોનિ વાલોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ। હસ ક્રમ સે સાત ભવ ગ્રહણોમેં
સાત પૂર્વકોટિ હો જાતી હૈ ઓર આઠવેં ભવ ગ્રહણ મેં વહ પલ્યોપમ કે
અસંલેયાતવેં ભાગ કી સ્થિતિ વાલે યુગલતિર્યગ્મોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ તવ યહ પૂર્વોક્ત ઉત્કૃષ્ટ કાયસંલેધ હોતા હૈ। ‘એવહયં કાલં જાવ
કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર વહ જીવ હતને કાલ તક ઉભયગતિ કા સેવન કરતા
હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ। ‘વિતિ-
ગમણ એસ ચેવ લહ્ધી’ પૂર્વોક્ત પ્રથમ ગમ મેં જિસ પ્રકાર સે પરિમાણ
ઉત્પાદ આદિ દ્વારોં કી પ્રાપ્તિ હોને કા કથન કિયા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર
સે હન સવ કી પ્રાપ્તિ હોને કા કથન દ્વિતીય ગમ મેં બી કર લેના

રીતે થાય છે. પૂર્વકોટિની અયુવાળા અસંજી, પૂર્વકોટિની આયુવાળા જ
પન્થેન્દ્રિય તિર્યગ્મોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ ક્રમથી સાત લેવાના-ગ્રહણ
કરવામાં સાત પૂર્વકોટિ થઈ જાય છે. અને આઠમાં લેવામાં તે પલ્યોપમના
અસંજ્યાતમા ભાગની સ્થિતિવાળા યુગલ તિર્યગ્મોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
આ રીતે આ પૂર્વોક્ત કાયસંલેધ થાય છે. ‘એવહયં કાલં જાવ કરેજ્જા’ આ
રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી જાનને ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા
જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતનો આ પહેલો
ગમ કહ્યો છે.

‘વિતિયગમણ એસ ચેવ લહ્ધી’ આ પહેલા કહેલ પ્રથમ ગમમાં જે રીતે
પરિમાણ, ઉત્પાદ, વિગેરે દ્વારાની પ્રાપ્તિ થવાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે.
એજ રીતે તે બધાની પ્રાપ્તિ થવાનું કથન આ બીજા ગમમાં પણ કરી લેવું

ગમાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં દ્વિતીયગમકે તદર્શયતિ—‘નવરં’ इत्यादि । ‘नवरं काला-
 देसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता’ कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्त्तं, ‘उक्कोसेणं
 चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ’ उत्कर्षेण चतस्रः पूर्व-
 पूर्वकोटयः—चतुर्भिरन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकाः ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं कालं
 यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तमुभयगतिं सेवेत् तथा—एतावत्कालपर्यन्तमेव
 उभयगतौ गमनागमने कुर्यादिति कायसंवेधान्तो द्वितीयो गम इति २ ।
 ‘सोचैव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो’ स एव असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिक एव
 उत्कृष्टकालस्थितिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकेषु समुत्पन्नो भवेत् तदा—‘जहन्नेणं
 चाहिये । परन्तु प्रथम गम की अपेक्षा से यहां द्वितीय गम में भिन्नता
 है उसे प्रकट करने के लिये सूत्रकार ‘णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो
 अंतोमुहुत्ता, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भ-
 हियाओ’ ऐसा सूत्र कहते हैं । इसके द्वारा उन्होंने यह प्रकट किया है
 कि यहां द्वितीय गममें कायसंवेध काल की अपेक्षा जघन्य से दो
 अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से चार अन्तर्मुहूर्त्त अधिक चार पूर्व-
 कोटि का है । ‘एवइयं जाव करेज्जा’ इस प्रकार इतने काल तक वह
 जीव उभयगति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उस
 उभय गति में गमनागमन करता है । ऐसा यह कायसंवेधान्त द्वितीय
 गम है २ ।

‘सो चैव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो’ तृतीय गम इस
 प्रकार से है—जब वही असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिक जीव उत्कृष्ट काल
 की स्थिति वाले पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोणिकों में उत्पन्न होने के योग्य होता

પરંતુ પહેલા ગમ કરતાં બીજા ગમમાં નવાં નવાં જુદાપણું છે. તે બતાવવા
 માટે સૂત્રકાર ‘णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता, उक्कोसेणं चत्तारि
 पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ’ આ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહ્યો છે.
 આ સૂત્રપાઠથી તેઓએ એ સમજાવ્યું છે કે—આ બીજા ગમમાં કાયસંવેધ
 કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એ અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુ-
 હૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વકોટિનો છે. ‘एवइयं जाव करेज्जा’ આ રીતે આટલા
 કાળ સુધી તે જીવ એ બેઉ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ
 સુધી તે એ બેઉ ગતિમાં ગમના ગમન કરે છે. આ રીતે આ કાયસંવેધ
 સુધીનો બીજો ગમ કહ્યો છે. ૨

‘सो चैव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो’ ત્રીજો ગમ આ પ્રમાણે છે—
 નવાંદે તે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાળો જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ-
 વાળા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થાય છે, તે

પલિઓવમસસ અસંલેજ્જમાગટ્ઠિહણ્ણુ' જઘન્યેન પલ્યોપમસ્યાસંલેયમાગસ્થિતિ-
કેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેષુ ઉત્પદ્યતે, 'ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમસસ અસંલેજ્જ
માગટ્ઠિહણ્ણુ ઉત્તરજ્જહ' ઉત્કર્ષેણાપિ પલ્યોપમસ્યાસંલેયમાગસ્થિતિકેષુ પચ્ચે-
ન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેષુ ઉત્પદ્યતે ઇતિ । 'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહયા
ઉત્તરજ્જંતિ' તે સલુ મદન્ત ! જીવા એક સમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ ।
ઉત્તરમાહ—'એવં જહા' ઇત્યાદિ, 'એવં જહા રચણપ્પમાણ ઉત્તરજ્જમાણસસ અસન્નિસસ
તહેવ નિરવસેસં જાવ કાલાદેસોત્તિ' એવં યથા રત્નપ્રમાપૃથિવીનરકાવાસે સમુત્પ-
દ્યમાનસ્ય અસંજ્ઞિન ઉત્પાદાદિકાઃ કથિતાઃ તેનૈવ પ્રકારેણ સંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિ-
કેષુ સમુત્પદ્યમાનસ્યામંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકસ્યાપિ નિરવશેષં સર્વમવગન્તવ્ય-

હૈ તો 'જહન્નેણં પલિઓવમસસ અસંલેજ્જમાગટ્ઠિહણ્ણુ' વહ જઘન્ય સે
પલ્યોપમ કે અસંલેયાતવે' ભાગ કી સ્થિતિ વાલે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચો-
નિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમસસ
અસંલેજ્જમાગટ્ઠિહણ્ણુ ઉત્તરજ્જહ' ઉત્કૃષ્ટ સે મી પલ્યોપમ કે અસં-
લેયાતવે' ભાગ કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં
કેવહયા ઉત્તરજ્જંતિ' હે મદન્ત ! એસે વે જીવ એક સમય મેં કિતને
ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ડનસે કહતે હૈ—'એવં જહા
રચણપ્પમાણ ઉત્તરજ્જમાણસસ અસન્નિસસ તહેવ નિરવસેસં જાવ કાલા
દેસોત્તિ' હે ગૌતમ । જિસ પ્રકાર રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નરકાવાસ મેં સમુ-
ત્પદ્યમાન અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચર કા ઉત્પાદ આદિ રૂપ વક્તવ્યતા કહી

'જહન્નેણં પલિઓવમસસ અસંલેજ્જમાગટ્ઠિહણ્ણુ' તે જઘન્યથી પલ્યોપમના અસં-
લેયાતમા ભાગની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકોંમાં ઉત્પન્ન
થાય છે, અને 'ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમસસ અસંલેજ્જમાગટ્ઠિહણ્ણુ ઉત્તરજ્જહ'
ઉત્કૃષ્ટથી પણ પલ્યોપમના અસંલેયાતમા ભાગની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પચ્ચે-
ન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'તે ણં મંતે ! જીવા એગસ-
મણં કેવહયા ઉત્તરજ્જંતિ' હે ભગવન્ એવા તે એવો એક સમયમાં કેટલા
ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન તેઓને કહે છે કે—એવં જહા
રચણપ્પમાણ ઉત્તરજ્જમાણસસ અસન્નિસસ તહેવ નિરવસેસં જાવ કાલાદેસોત્તિ' હે
ગૌતમ ! જે પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથિવીના નરકાવાસમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા અસંજ્ઞી
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચર ઉત્પાદ વિગેરે સંબંધી કથન કહ્યું છે. એજ રીતે સંજ્ઞી

મિતિ, ક્રિયત્પર્યન્તમવગન્તવ્યં તત્રાહ—‘જાવ કાલાદેસોત્તિ’ યાવત્ કાલાદેશ इति, કાલાદેશપર્યન્તં સર્વં પૂર્વદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ કેવલમેતાવાનેવ મેદઃ પૂર્વાપેક્ષયા તદેવ દર્શયતિ—નવરં’ इत्यादि । ‘નવરં પરિમાણે જહન્નેગં એકોવા દો વા તિન્નિ વા’ નવરં—કેવલં પરિમાણે એકો વા—દો વા ત્રયો વા સમુત્પદ્યન્તે ‘ઉકકોસેણં સંલેજ્જા ઉવવજ્જંતિ’ ઉત્કર્ષેણ સંલ્યાતા ઉત્પદ્યન્તે અસંલ્યાતવર્ષાપુઠ્ઠપચ્ચેન્દ્રિયતિર-
શ્ચામસંલ્યાતાનામભાવત્ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષમ્—પરિમાણવ્યતિરિક્તં તદેવ પરિમાણા-
તિરિક્તમૂત્પાદાદિકં કાયસંલેધાન્તં સર્વં પૂર્વોક્તમેવ ગ્રાહ્યં ભવતિ । इति तृतीयो गमः ।

ગઈ હૈ, उसी प्रकार से संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में समुत्पद्यमान असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक की भी सब कथनवप्रता’ ‘जाव कालादे-
सोत्ति’ यावत् कालादेश तक कह लेनी चाहिये । परन्तु विशेषता केवल
यही है कि ‘णवरं परिमाणे जहन्नेगं एको वा दो वा तिननि वा उक्को-
सेणं संलेज्जा उववज्जंति’ परिमाण द्वार में जघन्य से एक अथवा दो
अथवा तीन उत्पन्न होते हैं, और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं ।
क्योंकि असंख्यात वर्ष की आयुवाले पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च असंख्यात नहीं
होते हैं । ‘सेसं तं चैव’ वाकी का और सब कथन परिमाण के सिवाय
उत्पाद से लेकर कायसंवेध तक का पूर्वोक्त जैसा ही यहां जानना चाहिये ।
ऐसा यह तृतीयगम है

चतुर्थ गम इस प्रकार से है—सो चैव अप्पणा जहन्नकालट्टिओ

પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક
સંબંધીનું કથન પણ ‘જાવ કાલાદેસોત્તિ’ યાવત્ કાલાદેશ સુધીનું કહેવું બેઠએ.
પરંતુ આ કથનમાં કેવળ એજ વિશેષપણ છે કે—‘ણવરં જહન્નેગં પરિમાણે
એકોવા દો વા તિન્નિ વા ઉકકોસેણં સંલેજ્જા ઉવવજ્જંતિ’ પરિમાણ દ્વારમાં
જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી
સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે—અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યો અસંખ્યાત રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી. ‘સેસં તં ચેવ’ બાકીનું બીજું
તમામ કથન પરિમાણ શિવાયનું ઉત્પાતથી લઈને કાયસંલેધ સુધીનું તમામ
કથન અહિંયાં પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું આ રીતે આ ત્રીજો
ગમ કહ્યો છે. ॥૩॥

હવે ચોથા ગમનું કથન કરે છે.—‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલટ્ટિઓ

ચતુર્થગમં દર્શયિતુમાહ—‘સો ચેવ અપ્પણા’ इत्यादि । ‘सोचैव अप्पणा जहन्न-
कालद्विहो जाओ’ स एवासंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक एव आत्मना—स्वयं जघन्य-
कालस्थितिको भवेत्तदा—‘जहन्नेणं अंतमुद्भूतद्विहसु’ जघन्येन अन्तमुद्भूतस्थिति-
केषु संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु समुत्पद्यन्ते ‘उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउएसु-
उव्वज्जेज्जा’ उत्कर्षेण पूर्वकोट्यायुष्केषु संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पद्येत
इति । जघन्यायुष्कोऽसंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः संख्यातवर्षायुष्केषु एव
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेऽप्युत्पद्यते इति कृत्वा पूर्वकोट्यायुष्केषु इत्युक्तमिति । ‘ते णं
भंते ! जीवा एगममयेन केवइया उव्वज्जंति’ ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन
कियन्त उत्पद्यन्ते इति । प्रश्नः । भगवानाह—‘अवसेसं’ इत्यादि । ‘अवसेसं जहा

जाओ’ जब वही असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव जघन्य काल
की आयुवाला असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक संख्यात वर्ष की
स्थितिवाला होता है और पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होने के
योग्य होता है तो वह जघन्य से अन्तमुद्भूत की स्थिति वाले
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि की
आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होता है । जघन्य
आयुवाले असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में ही उत्पन्न होता है । इस सिद्धान्त को लेकर यहां
उसका पूर्वकोटि की आयुवाले पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पाद होना
कहा गया है । अब गौतम पुनः प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—‘ते णं भंते !
जीवा एगसमएणं केवइया उव्वज्जंति’ हे भदन्त ! ऐसे वे जीव एक
समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रश्न कहते हैं—‘अवसेसं जहा

जाओ’ બચારે આ અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાળો જીવ જઘન્યકાળની
સ્થિતિવાળો હોય છે, અને સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય છે, તે તે જઘન્યથી અંતમુદ્ભૂતની સ્થિતિવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા
સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જઘન્ય આયુષ્યવાળા
અસંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિવાળાઓમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. આ સિદ્ધાંતને લઈને અહિંયાં
તેનો ઉત્પાત પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં
થવાનું કહ્યું છે

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને ફરીથી એવું પૂછે છે કે—‘તે ણં ભંતે ! જીવા
એગસમએણં કેવઇયા ઉવ્વજ્જંતિ’ હે ભગવન્ એવા તે જીવો એક સમયમાં
કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘અવસેસં જહા

‘અયસસ પૃથ્વીકાદૃશુ ઉચ્ચવજ્જમાણસ’ અવશેષં યથા એતસ્ય અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિ-
ર્યગ્યોનિકસ્ય પૃથિવીયાયિકેષુ ઉચ્ચપાનસ્ય, ‘મજ્ઞિમેસુ તિસુ ગમણસુ’ મધ્યમેષુ
ત્રિષુ ચતુર્થપચ્ચમષ્ઠગમેષુ, ‘તદા ઇહ વિ મજ્ઞિમેસુ તિસુ ગમણસુ’ તથા-તેનૈવ
પ્રકારેણ ઇદાપિ-અમજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્યાપિ મધ્યમેષુ ચતુર્થપચ્ચમષ્ઠ-
ગમકેષુ જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘ક્રિયત્પર્યન્તં જ્ઞાતવ્યં તત્રાહ-‘જાવ’ ઇત્યાદિ । ‘જાવ-
અણુવંધોત્તિ’ યાત્ અનુબન્ધ ઇતિ-અનુબન્ધાન્તં સર્વમવગન્તવ્યમિતિ, ‘મવાદેસેણ
જહન્નેણં દો મવગ્ગહણાઈ’ મવાદેશેન-મવાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે મવગ્રહણે ‘ઉક્કોસેણ
અટ્ટમવગ્ગહણાઈ’ ઉત્કર્ષેણ અટ્ટ મવગ્રહણાનિ, ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતો
મુહુત્તા’ કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વે અંતમુહૂત્તે, ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ
ચત્તરિં અંતોમુહુત્તેરિં અબ્બહિયાઓ’ ઉત્કર્ષેણ ચતસ્રઃ પૂર્વકોટયઃ ચતુર્મિરન્તમુહૂત્તે

‘અયસસ પૃથ્વીકાદૃશુ ઉચ્ચવજ્જમાણસ’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકો મેં
ઉત્પન્ન હોનેવાળે જઘન્ય આયુષ્ક અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક કે ‘મજ્ઞિ
મેસુ તિસુ ગમણસુ’ મધ્યમ કે ત્રીન ગમોં મેં ચતુર્થ પચ્ચમ ઓર ષ્ઠ દુન ગમોં
મેં-જેસા કથન ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર ઓ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક કે ઓ-ચતુર્થ પચ્ચમ ઓર ષ્ઠ દુન ૩ ગમોં મેં યાવત્ અનુ-
બન્ધ તક જાનના ચાહિયે । ‘મવાદેસેણં જહન્નેણં દો મવગ્ગહણાઈ ઉક્કો-
સેણં અટ્ટમવગ્ગહણાઈ’ મવ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ યહાં જઘન્ય સે દો
મવોં કો ગ્રહણ કરને રુપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ મવોં કો ગ્રહણ
કરને રુપ હૈ । તથા ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા ઉક્કોસેણં
ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ ચત્તરિં અંતોમુહુત્તેરિં અબ્બહિયાઓ’ કાલની

‘અયસસ પૃથ્વીકાદૃશુ ઉચ્ચવજ્જમાણસ’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન
થવાવાળા જઘન્ય આયુષ્કવાળા અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવાળા જીવના
સંબંધમાં ‘મજ્ઞિમેસુ તિસુ ગમણસુ’ મધ્યના ત્રણ ગમોમાં એટલે કે-ચોથા,
પાંચમાં અને છઠ્ઠા ગમમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. એજ
પ્રમાણેનું કથન અહિંયા અમ્મંશી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવાળા સંબંધમાં પણ
ચોથા, પાંચમાં અને છઠ્ઠા આ ત્રણ ગમોમાં યાવત્ અનુબંધ સુધી સમજી
લેવું ‘મવાદેસેણં જહન્નેણં દો મવગ્ગહણાઈ’ ઉક્કોસેણં અટ્ટમવગ્ગહણાઈ’ લવની અપે-
ક્ષાથી અહિંયા કાયસંવેધ જઘન્યથી જે લવ ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. તથા
‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા ઉક્કોસેણં ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ ચત્તરિં
અંતોમુહુત્તેરિં અબ્બહિયાઓ’ કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી જે અંતમુહૂત્તને

રધિકા' इति चतुर्थो गमः ४ । 'सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो' स एव जघन्यकालस्थितिकोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव एव यदि जघन्यकाल-स्थितिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पन्नो भवेत् तदा—'एस चेव वत्तव्वया' एव चतुर्थगम सदृशी एव वक्तव्यता भणितव्या केवलं चतुर्थगमापेक्षया पञ्चमेषु गमेषु यद्वैलक्षण्यं तद्वर्शयति—'नवरं' इत्यादि । 'नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता' नवरं कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तमुहूर्त्ते 'उक्कोसेण अट्ट अंतो-मुहुत्ता' उत्कर्षेणाष्टौ अन्तमुहूर्त्तानि, 'एवइयं' एतावन्तं कालं यावत्कुर्वीत एतावत्कालपर्यन्तम् उभयगतिं सेवेत् तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव उभयगंतौ गम-नांगमने कुर्यादिति पञ्चमो गमः ५ । 'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो' स

अपेक्षा वह जघन्य से दो अन्तमुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से चार अन्त-मुहूर्त्त अधिक चार पूर्वकोटि का है । इस प्रकार से यह ४ गम है—पांचवां गम इस प्रकार है—'सो चेव जहन्न कालद्विइएसु उववन्नो' यदि वही जघन्यकाल की स्थितिवाला असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जघन्य काल की स्थितिवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होता है तो वहाँ पर भी 'एस चेव वत्तव्वया' यही चौथे गम जैसी वक्त-व्यता कह लेनी चाहिये । परन्तु चतुर्थ गम की वक्तव्यता से पांचवे गम की वक्तव्यता में जो भिन्नता है वह 'नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतो-मुहुत्ता, उक्कोसेणं अट्ट अंतोमुहुत्ता' इस प्रकार से है कि यहाँ कायसंवेध काल की अपेक्षा जघन्य से दो अन्तमुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से वह आठ अन्तमुहूर्त्त का है । एवइयं कालं' इस प्रकार से वह जीव इतने काल तक उभय गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक

છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતમુહૂર્ત્ત અધિક ચાર પૂર્વકોટિનો છે. આ રીતે આ ચોથો ગમ કહ્યો છે. ૪

હવે પાંચમા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે —

'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિઇએસુ ઉવવન્નો' એ એજ અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્ય અથેનિવાળો છવ જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળો, સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્ય અથે નિવાળોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે તે સંબધમાં પણ 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' આ ચોથો ગમના કથન પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું. પરંતુ ચોથો ગમના કથન કરતાં પાંચમા ગમના કથનમાં જે જુદાઈ છે. તે 'નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા, ઉક્કોસેણં અટ્ટ અંતોમુહુત્તા' તે એ પ્રમાણેનું છે કે અહિયાં કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એ અંતમુહૂર્ત્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે આઠ અંતમુહૂર્ત્તનો છે, 'એવઇયં કાલં' આ રીતે તે છવ આટલા કાળ

एव नवंद्विज्जेन्द्रियतिर्यग्गोणिक एव उत्कृष्टकालस्थितिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो-
निकेषु उत्पद्यते नदा-‘जहन्नेण पुण्वकोडी आउएसु’ जघन्येन पूर्वकोट्या-
युक्तेषु ‘उक्कोसेण वि पुण्वकोडी आउएसु उववज्जइ’ उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोट्या-
युक्तेषु उत्पद्यते, इत्यादिका ‘एस चेव वत्तव्वया’ एषैव-पूर्वोक्तैव वक्तव्यता
ममप्रापि ज्ञातव्या । विशेषस्त्वयम्-‘नवरं कालादेसेण जाणेज्जा’ नवरं काला-
देसेन कायसंवेधं यथायोगं पार्थक्येन जानीयादिति पष्ठोगमः ६ । ‘सो चेव

वह उस उभयगति में गमनागमन करता है । ऐसा यह पांचवां गम है ।

छठा गम इस प्रकार से है

‘सोचेव उक्कामकालट्टिइएसु उववन्नो’ वही असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्गोणिक जब उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोणिकों
में उत्पन्न होने के योग्य होता है तब जघन्य से ‘पुण्वकोडी आउएसु
उववज्जइ’ पूर्वकोटि की आयुवाले पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोणिकों में उत्पन्न होता है
और ‘उक्कोसेण वि पुण्वकोडी आउएसु उववज्जइ’ उत्कृष्ट से भी वह
पूर्वकोटि की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकों में उत्पन्न होता है ।
‘एस चेव वत्तव्वया’ इत्यादि रूप यही पूर्वोक्त समय वक्तव्यता यहाँ पर
कह लेनी चाहिये । परन्तु जो उसकी अपेक्षा यहाँ पर भिन्नता है वह
‘नवरं कालादेसेण जाणेज्जा’ इस सूत्र द्वारा इस प्रकार से कही
गई है कि यहाँ काल की अपेक्षा कायसंवेध में भिन्नता है । इस प्रकार
में यह छठा गम है

મુખી એ જાને જનિતું મેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ મુખી તે એ
જાને જનિમાં ગમતા ગમન કરે છે. એ રીતનો આ પાંચમો ગમ છે.

દવે છઠ્ઠા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે — ‘સો ચેવ ઉક્કામકાલટ્ટિઇસુ
ઉવવન્નો’ એ અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોણિકા ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ-
વાળા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોણિકાઓમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે,
આરે તે જઘન્યમી ‘પુણ્વકોડી આઉસુ ઉવવજ્જઈ’ પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા
સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોણિકામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ‘ઉક્કોસેણ વિ પુણ્વકોડી
આઉસુ ઉવવજ્જઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા સંજી પંચે
ન્દ્રિયતિર્યગ્ગોણિકામાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘एस चेव वत्तव्वया’ વિગેરે આ
પદોમાં મેવન તથામ કથન અધિયાં કરેલું છે. એ પરંતુ પદોલાના કથન
કરનાં એ આ કથનમાં જણ પડ્યું છે તે ‘नवरं कालादेसेण जाणेज्जा’ આ
સૂત્રપદ દ્વારા આ પ્રમણે મળ્યું છે કે-અધિયાં માગ્યસંવેધમાં કાળની અપેક્ષાથી
કાયસંવેધ છે. આ રીતે આ છઠ્ઠો ગમ કથનો છે

अप्यणा उक्कोसकालेद्विधो जाओ' स एव असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव
एव आत्मना-स्वयम् उत्कृष्टकालस्थितिको जातः तदा-‘सच्चेव पदमगम
वत्तव्या’ सैव प्रथमगमवत्तव्यता, सप्तमगमो हि प्रथमगमवदेव ज्ञातव्य इत्यर्थः
प्रथमगमापेक्षया सप्तमगमे यदंशे भेदो भवति तमेव दर्शयन्नाह-‘नवरं’ इत्यादि।
‘नवरं ठिई जहन्नेण पुव्वकोडी’ नवरम्-केवलं सप्तमगमके स्थितिजघन्येन
पूर्वकोटिममाणा भवति ‘उक्कोसेण वि पुव्वकोडी’ उत्कर्षेणाऽपि स्थितिः पूर्वकोटि
परिमितैव भवति ‘सेसं तं चेव’ शेष-स्थित्यतिरिक्तं तदेव-प्रथम गमोक्तमेव
भवगन्तव्यमिति। कार्यसंवेधमाह-‘कालादेसेणं जहन्नेण पुव्वकोडी अंतोमुहु-

सातवां गम इस प्रकार से है-

‘सोच्चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिपओ जाओ’ जब वह असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव उत्कृष्ट कालकी स्थिति वाला होकर उत्पन्न होता है तब ‘सच्चेव पढमगमवस्तववया’ इस सप्तमगम के सम्बन्ध में प्रथम गम के जैसी वक्तव्यता कहलेनी चाहिये। परन्तु-प्रथमगम की अपेक्षा सप्तम गम में जिस अंश में भिन्नता है उसे सूत्रकार ने ‘नवरं ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट किया है। इसके द्वारा उन्होंने यह समझाया है कि इस सप्तम गम में केवल स्थिति जघन्य से पूर्वकोटि प्रमाण होती है और उत्कृष्ट से भी वह पूर्वकोटि प्रमाण ही होती है। ‘सेसं तंचेव’ इस प्रकार स्थिति द्वार की भिन्नता के सिवाय और सब द्वारों का कथन प्रथम गम में कहे गये द्वारों के जैसा ही है। कायसंवेध ‘कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्व-

હવે સાતમા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે.—

‘હો ચેવ અપ્પણા સ્વકોષ્ઠકાલદ્વિદ્વિઓ જાઓ’ બ્યારે તે અંશમાં ‘પંચેન્દ્રિય તિયે’ અથો નિવાળો. જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો થઇને ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે ‘સચ્ચેવ પદમગમવત્તન્વયા’ આ સાતમા ગમ સંબંધી પહેલાં ગમમાં જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, તે પ્રમાણેનું કથન સમજી લેવું, પહેલાં ગમ કરતાં સાતમા ગમમાં જે અંશમાં જુદાપણું છે, તેને સૂત્રકારે ‘નવર-ઠિદ્દિ જહન્નેણં પુન્વકોઢી સ્વકોસેણ વિ પુન્વકોઢી’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા તેઓએ એ સમજાવ્યું છે કે-આ સાતમા ગમમાં કેવળ સ્થિતિ જઘન્યથી પૂર્વકોટિ પ્રમાણની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પૂર્વકોટિ પ્રમાણની જ છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ પ્રમાણે સ્થિતિદ્વારના જુદાપણાં શિવાય બીજા સંઘના દ્વારાનું કથન પહેલાં ગમમાં કરેલ દ્વારાના કથન પ્રમાણે જ છે, કાયસંવેધ ‘કાલાદેસેણં જહ્ણેણે

તત્ત્વમહિયા' કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન પૂર્વકોટિરન્તર્મુહૂર્ત્તમ્બધિકા
'ઉક્રોસેણ' પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગં પુવ્વકોડીપુહુત્તમ્બધિયં' ઉત્કર્ષેણ
પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગમ્ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વામ્બધિકમ્ 'એવહયં જાત્ર કરેજ્જા'
એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તમુમયગતિં સેવેતં તથા એતાવત્કાલ-
પર્યન્તમ્ ઉભયગતૌ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ સપ્તમો ગમઃ ૭ । 'સો ચેવ જહન્નકાલ-
દ્વિહંસુ ઉવવન્નો' સ એવ-અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક એવ જીવો જઘન્યકાલ-
સ્થિતિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિવૃત્પન્નો ભવેત તદા-એસ ચેવ વત્તવ્વયા જહા સત્તમ-
ગમે' એવ-અન્તરપૂર્વોદીરિતૈવ વત્તવ્વયા યથા સપ્તમગમકે યેન પ્રકારેણ સપ્તમ-
ગમો જીત સ્તેનૈવ પ્રકારેણ અઠ્ઠમગમોઽપિ વત્તવ્વયં इत्यर्थः । સપ્તમગમાપેક્ષયા ચદ્વલ-

કોડી અંતોમુહુત્તમમ્બધિયા, ઉક્રોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહા
આગં પુવ્વકોડી પુહુત્તમમ્બધિયં' કાલ' કી અપેક્ષા જઘન્ય સે એક અન્ત-
મુહૂર્ત્ત અધિક પૂર્વકોટિકા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ એક પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ
અધિક પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે' માગ પ્રમાણ હૈ । 'એવહયં જાત્ર કરેજ્જા'
હસ પ્રકાર સે વહ જીવ હતને કાલ તક ઉભયગતિ કા સેવન કરતા હૈ
ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉભયગતિ મેં અમણ કરતા હૈ । એસા યહ
સાતવાં ગમ હૈ ।

આઠવાં ગમ' હસ પ્રકાર સે હૈ-

'સોચેવ જહન્નકાલદ્વિહંસુ ઉવવન્નો' યદિ વહ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ગોનિક જીવ જઘન્ય કાલ' કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકો
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો ઉસ સમ્બન્ધ મેં ખી 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા જહા
સત્તમગમે' સપ્તમ ગમ કે જૈસી હી વત્તવ્વયા કહની ચાહિયે । અર્થાત્

પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તમમ્બધિયા, ઉક્રોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગં પુવ્વકોડી
પુહુત્તમમ્બધિયં' કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્ત્ત અધિક પૂર્વ-
કોટિનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે એક પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક પલ્યોપમના
અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. 'એવહયં જાત્ર કરેજ્જા' આ રીતે તે જીવ આટલા
કાળ સુધી બંને ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે
બંને ગતિમાં ભ્રમણ કરે છે. આ રીતે આ સાતમો ગમ કહ્યો છે.

હવે આઠમા ગમનું કથન કરે છે.—'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહંસુ ઉવ-
વન્નો' જો અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિવાળો જીવ જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળા
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે સંબંધમાં પણ 'એસ ચેવ
વત્તવ્વયા જહા સત્તમગમે' સાતમા ગમના કથન પ્રમાણનું કથન કહેવું

ક્ષણં તદ્દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादि । ‘नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी अंतो-
मुहुत्तमव्वहिया’ नवरम्-केवलं कालादेशेन-कालापेक्षया जघन्येन पूर्वकोटि रन्त-
मुहुत्ताभ्यधिका ‘उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहि अंतोमुहुत्तेहि अव्वहिया-
ओ’ उत्कर्षेण चत्तसः पूर्वकोटयश्चतुर्भिर्नन्तमुहुत्तैरभ्यधिकाः ‘एवइयं’-एतावन्तं
कालं सेवेत तथा एतावन्तं कालं गमनागमने कुर्यादित्यष्टमो गमः८ । ‘सोचेव
उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो’ स एवासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक एव उत्कृष्ट काल-
स्थितिक, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पद्यते, तदा-‘जहन्नेण, पलिओवमस्स, असं-

आठवां गम सातवे गम के ही जैसा है । परन्तु जिस अंश को लेकर
इस गम में उस गम की अपेक्षा भिन्नता है वह ‘नवरं कालादेसेणं जह-
न्नेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमव्वहिया, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ
चउहि अंतोमुहुत्तेहि अव्वहियाओ’-इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई
है । इसके द्वारा यह समझाया गया है कि-यहाँ कायसंवेध काल की
अपेक्षा जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त अधिक पूर्वकोटि का है और उत्कृष्ट
से चार अन्तर्मुहूर्त्त अधिक चार पूर्वकोटि का है । ‘एवइयं कालं’ इस
प्रकार से वह जीव इतने काल तक दोनों गतियों का सेवन करता है
और इतने ही काल तक वह उन दोनों गतियों में गमनागमन करता
है । ऐसा यह आठवां गम है ।

नौवां गम इस प्रकार से है-

‘सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो’ जब यह असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यग्योनिक जीव उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों

જોઈએ. અર્થાત્ આઠમા ગમ સાતમા ગમ પ્રમાણે જ છે. પરંતુ જે અંશમાં
સાતમા ગમ કરતાં આઠમા ગમમાં બુદ્ધાપણું છે, તે સૂત્રકાર ‘નવરં કાલાદેસેણ
જહન્નેણ પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તમવ્વહિયા, ઉક્કોસેણ ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ ચચહિ
અંતોમુહુત્તેહિ અવ્વહિયાઓ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. આ સૂત્રપા-
ઠથી એ સમજાવ્યું છે કે-અહિયા કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી
એક અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક પૂર્વકોટિનું છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત
અધિક ચાર પૂર્વકોટિનો છે. ‘એવઈયં કાલં’ આ રીતે તે જીવ આટલા કાળ
સુધી બન્ને ગતિયોનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ બન્ને
ગતિયોમાં ગમનાગમન કરે છે, એ રીતે આ આઠમા ગમ કહેલો છે. ૮

હવે નવમા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે.—‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલટ્ટિ-
ઇએસુ, ઉવવન્નો’ જ્યારે આ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાળો જીવ ઉત્કૃષ્ટ

खेज्जइभाग०' जघन्येन पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु 'उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइभाग०' उत्कर्षेणापि पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्धोनिकेषु समुत्पद्यते, 'एवं जहा रयणप्पमाए उववज्जमाणस्स अस न्निस्स नवमगमए तहेव निरवसेसं' एवं यथा रत्नप्रभायामुत्पद्यमानस्यासंज्ञिनो नवमगमके तथैव निरवशेषम्, रत्नप्रभा संबन्धि नवमगमके असंज्ञिनां यथा यथा यत् यत् कथितं तत्तत्तथैव प्रकृतप्रकरणकनवमगमकेऽपि सर्वं वक्तव्यमित्यर्थः, किंत्पर्यन्तं रत्नप्रभा नवमगमको वक्तव्य स्तत्राह—'जाव' इत्यादि, 'जावकाला-देसोत्ति' यावत्कालादेश इति कालादेशपर्यन्तः रत्नप्रभाया नवमगमको वक्तव्य

में उत्पन्न होता है तो उस समय यह 'जहन्नेणं पलिओवमस्स असं-खेज्जइभाग० उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइभाग०' जघन्य से जिनकी स्थिति पल्योपम के असंख्यातवे' भागप्रमाण हैं ऐसे संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से भी जिनकी स्थिति पल्योपम के असंख्यातवे' भाग प्रमाण है, ऐसे उन संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों में उत्पन्न होता है। 'एवं जहा रयणप्पमाए उववज्जमाणस्स असन्निस्स नवमगमए तहेव निरवसेसं' इस प्रकार रत्नप्रभा में उत्प-द्यमान असंज्ञी के नौवे गमक में जैसा २ जो २ कहा गया है वैसा २ वह २ प्रकृत प्रकरण के नौवे गम में भी कह लेना चाहिये। यहां रत्न प्रभा का नौवां गम कहा तक का ग्रहण करना चाहिये? तो इसके लिये बतलाया गया है कि 'जाव कालादेसोत्ति' यह वक्तव्यता यहां वहां से

જાળની સ્થિતિવળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનિકેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે તે સ્થિતિમાં આ 'જહન્નેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જઇ ભાગ૦ ઉક્કોસેણ વિ પલિ-ઓવમસ્સ અસંખેજ્જઇ ભાગ૦' જઘન્યથી જેની સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની છે. એવા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્પન્નથી પણ જેઓની સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવાળી છે, એવા સંજ્ઞીપંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'एवं जहा रयणप्प-माए उववज्जमाणस्स असन्निस्स नवमगमए तहेव निरवसेसं' આ રીતે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા અસંજ્ઞીના નવમાં ગમમાં જે જે રીતે જે જે કથન કર્યું છે. તે તે પ્રમાણે તે તે સઘળું કથન આ ચ લુ પ્રકરણના નવમાં ગમમાં પણ કહેવું જોઈએ. અહિયાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નવમા ગમનું કથન કર્યાં સુધીનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ? આ પ્રશ્નના સમાધાન નિમિત્તે 'હું' છે કે— 'जाव' कालादेसोत्ति' આ કથન યાવત્ કાળાદેશ સુધીનું ગ્રહણ કરવાનું છે તેમાં

इत्यर्थः । रत्नप्रभानवमगमपेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह—‘नवरं’ इत्यादि । ‘नवरं परिमाणं जहा एयस्सेव तद्व्यगमे’ नवरं परिमाणं यथा एतस्यैव तृतीयगमे परिमाणं रत्नप्रभा नवमगमवन्न ज्ञातव्यम् किन्तु एतत् प्रकरणस्य तृतीयगमके यथा कथितम् जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा उत्पद्यन्ते तथैव इहापि नवमगमके परिमाणं वक्तव्यम् । ‘सेसं तं चेव’ शेषं तदेव, शेषम्— परिमाणातिरिक्तमुत्पादादिकं तदेव—रत्नप्रभानवमगमकोक्तमेव सर्वं ज्ञातव्यमिति ९ ॥ सू० ३ ॥

अथ संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमुत्पादयन्नाह—
‘जइ सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण’ इत्यादि ।

मूलम्—जइ सन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जांति
किं संखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उवव-

यावत् कालादेश तक की ग्रहण करनी चाहिये । अर्थात् रत्नप्रभा का नौवां गमक कालादेश तक का यहां वक्तव्य है । परन्तु रत्नप्रभा के नौवें गम की अपेक्षा जो यहां भिन्नता है वह ‘नवरं परिमाणं जहा एयस्सेव तद्व्यगमे’ इस सूत्रपाठ द्वारा बतलाइ गई है । इससे यह समझाया गया है कि इसके तृतीय गम में परिमाण रत्नप्रभा के नौवें गम के जैसा नहीं कहना चाहिये । किन्तु इस प्रकरण के तृतीय गम में जैसा परिमाण कहा गया है कि एक समय में जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात जीव उत्पन्न होते हैं । ऐसा ही परिमाण यहां पर भी कह लेना चाहिये ‘सेसं तं चेव’ बाकी का और सब परिमाणातिरिक्त जो उत्पाद आदि का कथन है वह रत्नप्रभा के नौवें गम में जैसा कहा गया है वैसा ही है ॥सू० ३॥

કહ્યું છે અર્થાત્ રત્નપ્રભાનો નવમો ગમ કાળ દેશ સુધીનો અહિયાં કહેવાનો છે. પરંતુ રત્નપ્રભાના નવમા ગમ કરતાં અહિયાં આ કથનમાં જે જુદાપણું છે, તે ‘નવરં પરિમણં જહા એયસ્સેવ તદ્વ્યગમે’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા કહેલ છે. આ સૂત્રપાઠથી આ સમજાવ્યું છે કે—આના ત્રીજા ગમમાં પરિમાણ રત્નપ્રભાના નવમા ગમ પ્રમાણે કહેવાનું નથી. પરંતુ આ પ્રકરણના ત્રીજા ગમમાં જે પ્રમાણે પરિમાણ સંબંધી કથન કર્યું છે, જેમકે—એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજવું. ‘સેસં તં ચેવ’ બાકીનું બીજું તમામ કથન પરિમાણના કથન શિવાયનું કથન છે, તે તમામ કથન રત્નપ્રભાના નવમા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. ॥સૂ. ૩॥

उजंति असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ?
 गोयसा ! संखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
 उववज्जंति नो असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजो-
 णिएहिंतो उववज्जंति । जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदिय-
 तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्त संखेज्जवासाउय०
 अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय० दोसु वि । संखेज्जवासाउयसन्नि-
 पंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए पंचिदियतिरिक्ख-
 जोणिएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उवव-
 ज्जेजा ? गोयसा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु, उक्कोसेणं
 तिपलिओवमट्ठिइएसु उववज्जेजा १ । ते णं भंते ! जीवा एग-
 समएणं० अवसेसं जहा एयस्स चेव सन्निस्स रयणप्पभाए
 उववज्जमाणस्स पढमगमए । नवरं ओगाहणा जहन्नेणं
 अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं जोयणसहस्सं सेसं तं चेव
 जाव भवादेसो त्ति । कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता
 उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं
 एवइयं० १ । सो चेव जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो एस चेव
 वत्तव्वया । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्को-
 सेणं चत्तारिपुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ २ ।
 सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववन्नो जहन्नेणं तिपलिओवम-
 ट्ठिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेण वि तिपलिओवमट्ठिइएसु उव-
 वज्जेज्जा एस चेव वत्तव्वया । नवरं परिमाणं जहन्नेणं एक्को

वा दो वा तिल्लि वा उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति । ओगाहणं
जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं ।
सेसं तं चेव जाव अणुबंधो त्ति । भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं ।
कालादेसेणं जहन्नेणं तिल्लि पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भ-
हियाइं उक्कोसेण तिल्लि पलिओवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहि-
याइं ३ । सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिओ जाओ जहन्नेणं
अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडीआउएसु उववज्जइ, लद्धी
सा जहा एयस्स चेव सन्नपिंघिदियस्स पुढवीकाइएसु उववज्ज-
माणस्स मज्झिबलएसु तिसु गमएसु सचेव इह वि मज्झिमेसु
तिसु गमएसु कायव्वा । संवेहो जहेव एत्थ चेव असन्निस्सं
मज्झिमेसु तिसु गमएसु ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिओ
जाओ जहा पढमगमओ । नवरं ठिई अणुबंधो जहन्नेणं
पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी । कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्व-
कोडी अंतोमुहुत्तमब्भहिया उक्कोसेणं तिल्लि पलिओवमाइं
पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं ७ । सो चेव जहन्नकालट्ठिइएसु
उववन्नो, एस चेव वत्तवथा, नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्व-
कोडी अंतोमुहुत्तमब्भहिया, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ
चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ ८ । सो चेव उक्कोसकाल-
ट्ठिइएसु उववन्नो जहन्नेणं तिपलिओवमट्ठिइएसु उक्कोसेणं वि
तिपलिओवमट्ठिइएसु, अवसेसं तं चेव । नवरं परिमाणं ओगाह-
णा य जहा एयस्सेव तइयगमए । भवादेसेणं दो भवग्गह-
णाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं तिल्लि पलिओवमाइं पुव्वकोडीए

अवबहिर्वाङ् उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाङ् पुव्वकोडीए
अवबहिर्वाङ् एवइयं० ९ ॥सू० ४॥

छाया—यदि संज्ञि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षायुष्क-
संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकेभ्य उत्पद्यन्ते? गौतम! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते नो असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते । यदि
संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं पर्याप्तं संख्येय० अप-
र्याप्तं संख्येय० द्वाभ्यामपि । संख्येयवर्षायुष्क संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु
भदन्त ! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेऽप्युत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्काल-
स्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण त्रिपल्यो-
पमस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकममयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ।
अवशेषं यथा एतस्यैव संज्ञिनो रत्नप्रभायामुत्पद्यमानस्य प्रथमगमके । नवरमव-
गाहना जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण योजनसहस्रम् शेषं तदेव
यावद्भवादेशइति । कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्त उत्कर्षेण त्रीणि पल्योप-
मानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । १ । स एव
जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नः एषैव वक्तव्यता, नवरं कालादेशेन जघन्येन द्वे
अन्तर्मुहूर्त । उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयश्चतुर्मिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकाः २ । स एवो-
त्कृष्टकालस्थितिकेषु उत्पन्नो जघन्येन त्रिपल्योपमस्थितिकेषु उत्पद्येत उत्कर्षे-
णापि त्रिपल्योपमस्थितिकेषु उत्पद्येत, एषैव वक्तव्यता । नवरं परिमाणं जघन्येन
एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कर्षेण संख्येया उत्पद्यन्ते । अवगाहना जघन्येन
अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण योजनसहस्रम् शेषं तदेव यावद् अनुबन्ध-
इति । भवादेशेन द्वे भवग्रहणे । कालादेशेन जघन्येन त्रीणि पल्योपमानि अन्त-
र्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटयाऽभ्यधिकानि, ३ ।
स एवात्मना जघन्यकालस्थितिको जातो जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण
पूर्वकोटयायुष्केषु उत्पद्यते । लब्धिः सा यथा एतस्यैव संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पृथिवी
कार्यिकेषु उत्पद्यमानस्य मध्यमेषु त्रिषु गमकेषु सैवेहापि मध्यमेषु त्रिषु गमकेषु
कर्तव्या । संवेधो यथैव अत्रैवासंज्ञिनो मध्यमेषु त्रिषु गमकेषु ६ । स एव आत्मनो-
त्कृष्टकालस्थितिको जातो यथा प्रथमगमकः । नवरं स्थित्यनुबन्धौ जघन्येन
पूर्वकोटी उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटी । कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिरन्तर्मुहूर्ताभ्य-
धिका, उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि ७ । स एव
जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नः एषैव वक्तव्यता, नवरं कालादेशेन जघन्येन पूर्व

કોટિરન્તર્મુહૂર્ત્તમ્ભધિના, ઉત્કર્ષેણ ચત્તસ્રઃ પૂર્વકોટચશ્વતુર્મિરન્તર્મુહૂર્ત્તૈરમ્ભધિકાઃ
૯। સ એવોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકેષુ ઉત્પન્નો જઘન્યેન ત્રિપલ્લોપમસ્થિતિકેષુ, ઉત્કર્ષે
ર્ષેણાપિ ત્રિપલ્લોપમસ્થિતિકેષુ, અવશેષં તદેવ, નવરં પરિમાણમવગાહના ચ યથા
પ્રત્યયૈવ તૃતીયગમકે। ‘મવાદેશેન દ્વે મવગ્રહણે, કાલાદેશેન જઘન્યેન ત્રીણિ
પલ્લોપમાનિ પૂર્વકોટચાઽમ્ભધિકાનિ, ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પલ્લોપમાનિ પૂર્વકોટચા-
ઽમ્ભધિકાનિ, એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ ૯ ॥મુ.૦૪॥

ટીકા—‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ સંજ્ઞિ-
પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્ય પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિ-
કેષુ ઉત્પચન્તે તદા—‘કિં સંલેજ્જવાસાડય સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો
ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંલ્યાતવર્ષાપુલ્ક સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે
અથવા—‘અસંલેજ્જવાસાડયસન્નિ પંચિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસં-

અવ સૂત્રકાર સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં સે આકરકે જીવ પશ્ચે-
ન્દ્રિયતિર્યગ્ગુ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ, હસ વાત કા કથન કરતે હૈ—‘જહ
સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ હત્યાદિ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—હે મદન્ત! યદિ સંજ્ઞી
પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક સે આકરકે જીવ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોં મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ તો કયા વહ ‘સંલેજ્જવાસાડય સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિ-
તો ઉવવજ્જંતિ’ સંલ્યાતવર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો-
નિકોં સે આકર કે વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ? અથવા ‘અસંલેજ્જવાસાડય
સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંલ્યાતવર્ષ કી
આયુવાલે સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ?

હવે સૂત્રકાર સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગો નીકોંમાંથી આવીને જીવ સંજ્ઞી
પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે વિષય સંબંધી કથન કરે છે.—
‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ નો
સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગો નીવાળો જીવ સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગો નીવાળામાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તે ‘સંલેજ્જવાસાડય સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિ-
તો ઉવવજ્જંતિ’ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો નીવાળા-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા ‘અસંલેજ્જવાસાડય સન્નિપંચિદિયતિરિક્લ-
જોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો-
નીવાળામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વા-

રૂપાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपच્ચેન્દ્રિયतિर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते ‘नो असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति नो—न तु असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपच્चેન્દ્રિયतિर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते हे भदन्त ! ‘जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ यदि संख्यातवर्षायुष्क संज्ञिपच્चેન્દ્રિय तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते तदा—‘किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ किं पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्क संज्ञिपच્चેन्દ્રિयतિर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते अथवा—

इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ वह वहां संख्यातवर्ष की आयुवाले संज्ञी पच્चેन्દ्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके ही उत्पन्न होता है—‘नो असंखेज्जवासाउयसंज्ञिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पच્चેन्દ्रियतिर्यग्योनिकों से आकर के वह वहां उत्पन्न नहीं होता है ।

अब इस पर गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ हे भदन्त ! यदि वह वहां संख्यातवर्ष की आयुवाले संज्ञी पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकर के उत्पन्न होता है तो ‘किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरि-

ચીને કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ‘સંખેજ્જવાસાઉયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિએહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ તે ત્યાં સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને જ ઉત્પન્ન થાય છે. ‘નો અસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિપંચિંદિય તિરિક્ખજોણિએહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિવાળાઓમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. હવે આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—જइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ હે ભગવન્, એ સે સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો ‘કિં પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિપંચિંદિયતિરિ-

‘અપજ્જતસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણંતે’ ઉવવજ્જંતિ’ અપર્યાપ્ત-
સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય ઉત્પન્નંતે’ इति प्रश्नः । भगवानाह—
‘दोसु वि’ द्वाभ्यामपि हे गौतम ! पर्याप्तपर्याप्तोभयाभ्यामपि आगत्योत्पन्तं इत्यु-
त्तरम् । ‘संलેજ્જવાસાઁય સન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણંતે’ સંખ્યાત વર્ષા-
યુષ્ક સંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ સ્વહ મદન્ત ! ‘જે ભવિણ પંચિંદિયતિરિક્ખ-
જોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મન્યા-યોગ્યઃ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેઉત્પન્નમ્
‘સે ણં મંતે’ સ સ્વહ મદન્ત ! ‘કેવહ્યકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ કિયત્કાલસ્થિતિ-

‘સ્વજોણિણંતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા વહ વહાં પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક
સંજ્ઞા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? અથવા
‘અપજ્જતસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણંતો ઉવવ-
જ્જંતિ’ અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોં સે આક-
રકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈ—‘દોસુ વિ’
હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત દોનોં સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞા પંચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્ગોનિકોં સે આકર કે વહ વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

અથ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘સંલેજ્જવાસાઁયસન્નિ-
પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણંતે !’ હે મદન્ત ! જો સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક
સંજ્ઞા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક જીવ ‘જે ભવિણ પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ-
ણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ,
‘સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ તો વહ કિતને કાલ કી

‘સ્વજોણિણંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું તે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞા-
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ‘અપજ્જતસંલે-
જ્જવાસાઁયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણંતો ઉવવજ્જંતિ’ અપર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘દોસુ વિ’ હે
ગૌતમ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બંને પ્રકારના સંખ્યાત વર્ષની આયુ-
ષ્યવાળા સંજ્ઞા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાંથી આવીને તે છવ ત્યાં
ઉત્પન્ન થાય છે.

દ્વિતીય ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘સંલેજ્જવાસાઁયસન્નિ-
પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણંતે !’ હે ભગવન્ જો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો
સંજ્ઞા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિવાળો છવ ‘જે ભવિણ પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણસુ
ઉવવજ્જિત્તણ’ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. ‘સે ણં મંતે !
કેવહ્યકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞા પચ્ચેન્દ્રિય

કેપુ સંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેપુ ઉત્પદ્ધેત્ત ઇતિ ઉત્પાદવિપયકઃ પ્રશ્નઃ । મગધા-
નાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણ્ણુ’
જઘન્યેન અન્નમુહુર્ત્તસ્થિતિકેપુ ઉત્પદ્ધેત્ત ‘ઉક્કોસેણં તિપલિબોવમદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જે-
જ્જા’ ઉત્કર્ષેણ ત્રિયલ્લોપમસ્થિતિકેપુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેપુ ઉત્ત્યેત્ત । ‘તેણં મંતે’
જીવા એગસમણં કેવદ્ધયા ઉવવજ્જંતિ’ તે સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવા એકસમયેન
ક્રિયન્ત ઉત્પદ્ધન્તે ? મગધાનાહ—‘અવસેસં જહા એયસ્સ ચેવ સન્નિસ્સ રયણપ્પમાણ
ઉવવજ્જમાણસ્સ પદમગમણ’ અવશેષં પરિમાણાદિકં યથા એતસ્યૈવ સંજ્ઞિનઃ સંજ્ઞિ-
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્યેત્યેત્યર્થઃ, રત્નપ્રમાયામુત્પદ્યમાનસ્ય પ્રથમગમકે રત્ન-
પ્રમાયામુત્પદ્યમાનસ્ય સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય યથા પરિમાણાદિકં કથિતમ્

સ્થિતિ વાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
ગૌતમ સે કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણ્ણુ,
ઉક્કોસેણં તિપલિબોવમદ્વિહણ્ણુ, ઉવવજ્જેજ્જા’ વહ જઘન્ય સે એક અન્ત-
મુહુર્ત્ત કી સ્થિતિ વાલે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન પલ્લો-
પમ કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પરિમાણ દ્વાર કો આશ્રિત કરકે હનકે વિષય મેં પ્રશ્ન
સે એસા પૂછતે હૈ—‘તેણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવદ્ધયા ઉવવજ્જંતિ’
હે મદન્ત વે જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘અવસેસં જહા એયસ્સ ચેવ સન્નિસ્સ રયણપ્પમાણ ઉવવ-
જ્જમાણસ્સ પદમગમણ’ હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક મેં ઉત્પ-
દ્યમાન રત્નપ્રમા કે પ્રથમ ગમમેં ત્રિસ પ્રકાર સે પરિમાણ આદિ દ્વાર

તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે
છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણ્ણુ ઉક્કોસેણં તિ પલિબોવમ
દ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ તે જઘન્યથી એક અંતમુહુર્તની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લોપમની સ્થિતિવાળા
સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પરિભાણ દ્વારના સંબંધમાં પ્રભુને એવું પૂછે છે કે
—‘તેણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવદ્ધયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ ! તે જીવો
એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે
—અવસેસં જહા એયસ્સ ચેવ સન્નિસ્સ રયણપ્પમાણ ઉવવજ્જમાણસ્સ પદમગમણ
હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થનારા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિ-
કના સંબંધમાં જે પ્રમાણે પરિભાણ વિગેરે દ્વારો કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે

તથૈવેહાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । કેવલં રત્નપ્રભા પ્રથમગમકે શરીરાવગાહના સાધિકસસ ધનુઃ પ્રમાણા કથિતા પ્રકૃતે તુ ઉત્કર્ષતો યોજનસહસ્રપ્રમાણા શરીરાવગાહના સા-
ચાવગાહના મત્સ્યાદિ જીવાનાશ્રિત્ય જ્ઞાતવ્યા, એતદેવ દર્શયતિ-‘નવરં’-ઇત્યાદિના ।
‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલસ્પ અસંલેજ્જહાગં’ નવરં-કેવલં શરીરાવગાહના
જઘન્યેન અંગુલસ્યાસરુચેયભાગમ્, ‘ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં’ ઉત્કર્ષેણ યોગનસહ-
સ્રમ્ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં શરીરાવગાહના અંગુલયાસંરુચેયભાગપ્રમાણા યોજનસહ-
સ્રપ્રમાણા ચ ભવતીત્યર્થઃ । ‘સેસં તં ચેવ જાવ ભવાદેસોત્તિ’ શેપમવગાહનાડતિરિક્તં
તદેવ રત્નપ્રભાપ્રથમગમકથિતમેવ । કિયત્પર્યન્તં ? તન્નાહ-‘જાવ ભવાદેસોત્તિ’
યાવદ્ભવાદેશ ઇતિ ભવાદેશાન્તં સર્વમપિ વક્તવ્યમિતિભાવઃ । ‘કાલાદેસેણં જહ-
ન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા’ કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે અન્તર્મુહૂતે, ‘ઉક્કોસેણં
તિન્નિ પલિઓવમાઈં પુવ્વકોડીપુહુત્તમન્મહિયાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ

કહે ગયે હૈં, ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર ખી વે જાનના ચાહિયે । પરન્તુ રત્ન
પ્રભા કે પ્રથમ ગમકમેં શરીરાવગાહના સાધિકસાત ધનુષ અર્થાત્ સાત
ધનુષ ત્રીન હાથ છહ અંગુલ પ્રમાણ કહી ગઈ હૈ પરન્તુ યહાં વહ એક
હજાર યોજન કી ઉત્કૃષ્ટ સે કહી ગઈ હૈ । સો યહ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
મત્સ્યાદિ જીવોં કો આશ્રિત કરકે કહી ગઈ હૈ એસા જાનના ચાહિયે ।
યહી બાત સૂત્રકાર ને ‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલસ્પ અસંલેજ્જ-
હાગં, ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી હૈ ‘સેસં
તં ચેવ જાવ ભવાદેસોત્તિ’ હસ અવગાહના કે સિવાય ઓર સબ કથન
યાવત્ ભવાદેશ પર્યન્ત રત્નપ્રભા કે પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી હૈ । ‘કાલાદે-
સેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં પુવ્વકોડી-
પુહુત્તમન્મહિયાઈં’ કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે દો અન્તર્મુ-

અહિયાં પણુ તે તમામ દ્વાર સંબંધી કથન સમજવું. પરંતુ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના
પહેલા ગમમાં શરીરની અવગાહના ૭ સાત ધનુષ પ્રમાણની કહી છે પરંતુ
અહિયાં તે ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર યોજનની કહી છે. તે આ ઉત્કૃષ્ટ અવગા-
હના મત્સ્ય વિગેરે જીવોને આશ્રય કરીને કહેલ છે. તેમ સમજવું. એજ
વાત સૂત્રકારે ‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલસ્પ અસંલેજ્જહાગં’, ઉક્કોસેણં
જોયણસહસ્સં’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. ‘સેસં તં ચેવ જાવ ભવાદેસોત્તિ’
આ અવગાહના સંબંધી કથન સિવાય બાકીનું તમામ કથન યાવત્ ભવાદેશ
સુધીનું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે છે. ‘કાલાદેસેણં જહ-
ન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં પુવ્વકોડી પુહુત્તમન્મહિયાઈં’
કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી બે અન્તર્મુહૂતને છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી

પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વામ્પ્રધિકાનિ પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વામ્પ્રધિકઃ પલ્યોપમત્રયાત્મકઃ; ઉત્કર્ષતઃ કાયસંવેધઃ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ । ‘એવદ્યં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં યાવ-
ત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલં સેવેત તથા-એતાવત્કાલપયન્તં ગમનાગમને કુર્યાદિતિ
પ્રથમો ગમઃ ૧ । ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિપ્સુ ઉવવન્નો’ સ એવ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિક જીવ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પન્નો ભવેત્
તદા-‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ એપેવ-પ્રથમગમોક્તેવ વત્તવ્યતાં મણિતવ્યા કિન્તુ
પ્રથમગમાપેક્ષયા યદ્દૈલક્ષણ્યં તદેવ દર્શયતિ-‘નવરં’ ઇત્યાદિ । ‘નવરં કાલાદેસેણં
જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા’ નવરં કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વો અન્તર્મુહુત્તો ‘ઉવકોસેણં
ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ ચઉહિં અંતોમુહુત્તેહિં અન્મહિયાઓ’ ઉત્કર્ષેણ ચતસ્રઃ પૂર્વ

હૂત્તં કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રીન પલ્યોપમ કા
હૈ । ‘એવદ્યં જાવ કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર સે વહ જીવ હતને કાલ તક હસ
ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ હસમેં ગમનાગ-
મન કરતા હૈ એસા યહ પ્રથમ ગમ હૈ ॥૧॥

‘સોચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિપ્સુ ઉવવન્નો’ યદિ વહ સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિ-
ર્યગ્યોનિક જીવ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તો હસકે સમ્બન્ધ મેં સી ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ યહી
પ્રથમગમોક્ત વત્તવ્યતા વત્તવ્ય હૈ । કિન્તુ હસ દ્વિતીયગમ કી વત્ત-
વ્યતા મેં જો પ્રથમ ગમ કી વત્તવ્યતા સે ભિન્નતા હૈ વહ ‘નવરં’
કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા, ઉવકોસેણં ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ
ચઉહિં અંતોમુહુત્તેહિં અન્મહિયાઓ’ સૂત્રકારને હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ
કી હૈ હસકે દ્વારા હ્નેને યહ સમજાયા હૈ કિ યહાં દ્વિતીય ગમ મેં

પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમને છે ‘એવદ્યં જાવ કરેજ્જા’ આ
રીતે તે હવ આટલા કાળ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ
કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ રીતે આ પહેલા ગમ કહ્યો છે. ૧

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિપ્સુ ઉવવન્નો’ એ તે સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય-
યોનિવાળો હવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિ-
કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે સંબંધમાં પણ ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ આ
પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું કથન સમજવું. પરંતુ આ બીજા ગમના કથ-
નમાં પહેલા ગમ કરતાં જે બુદ્ધિ પણ છે, તે ‘નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો
અંતોમુહુત્તા, ઉવકોસેણં ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ ચઉહિં અંતોમુહુત્તેહિં અન્મહિયાઓ’
સૂત્રકારે આ સૂત્રપાઠ દ્વારા એ સમજાવ્યું છે. કે-અંદિયાં આ બીજા ગમમાં.

કોટયઃ ચતુર્ભિરન્તર્મુહૂર્તૈરભ્યધિકાઃ ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં
યાવત્કુર્યાત્ ઉપરોક્તસૂત્રપ્રદર્શિતકાલપર્યન્તં પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિં સેવેત તથા
એતાવદેવ કાલપર્યન્તમ્ ઉભયત્ર ગમનાગમને કુર્યાદિતિ કાયસંવેધાન્તો દ્વિતીયો
ગમઃ ૨ । ‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવન્નો’ સ એવ જીવઃ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિ-
તિકપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગયોનિકેષુ ઉત્પન્નો ભવેત્ તદા—‘જહન્નેણ તિપલિઓવમદ્વિદ્દિપ્પસુ’
જઘન્યેન ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેષુ ‘ઉક્કોસેણ વિ તિપલિઓવમદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવજ્જેજ્જા’
ઉત્કર્ષેણાપિ ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેષુ પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગયોનિકેષુ ઉત્પદ્યેત ઇત્યાદિ ।
‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ એષેવ વત્તવ્યતા એષેવ—પૂર્વોક્તેવ સર્વાઽપિ વત્તવ્યતા મણિતવ્યા ।

કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્ત્ત્સ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત્સ અધિક ચાર પૂર્વકોટિ કા હૈ । ‘એવહયં કાલં જાવ
કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર હતને કાલ તક વહ સંજી પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગયોનિક જીવ
પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિ કા સેવન કરતા હૈ, ઓર હતને હી કાલ તક વહ
ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ કાયસંવેધાન્ત તક કા દ્વિતીય
ગમ હૈ ॥૨॥

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવન્નો’ યદિ વહ સંજી પંચેન્દ્રિયતિ-
ર્યગ્ગયોનિક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગયોનિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ ‘જહન્નેણ તિપલિઓવમદ્વિદ્દિપ્પસુ, ઉક્કોસેણ વિ
તિપલિઓવમદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ જઘન્ય સે ત્રિ પલ્યોપમ કી સ્થિતિ
વાલે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ભી વહ ત્રિ

કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી એ અંતર્મુહૂર્ત્ત્સો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી
ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત્સ અધિક ચાર પૂર્વકોટિનો છે. ‘એવહયં કાલં જાવ કરેજ્જા’
આ રીતે એટલા કાળ સુધી તે સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગયોનિવાળો જીવ
સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે
તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ રીતનો આ કાયસંવેધ સુધીનો બીજો ગમ
કહ્યો છે. (૨)

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવન્નો’ નો એજ સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ
યોનિવાળો જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગયોનિ-
કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે તે ‘જહન્નેણ તિ પલિઓવમદ્વિદ્દિપ્પસુ, ઉક્કોસેણ વિ તિ
પલિઓવમદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ જઘન્યથી ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા સંજી
પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે ત્રણ પલ્યા-

તૃતીયગમેऽપિ અન્યત્સર્વમુત્પાદાદિકં પ્રથમગમવદેવ કિન્તુ પરિણામવિષયે યદ્
 વૈલક્ષણ્યં તદેવ દર્શયતિ—‘નવરં’ इत्यादिना, ‘नवरं’ परिमाणं जहन्नेणं एको वा
 दो वा तिन्नि वा’ नवरं—केवलं परिमाणं जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा ‘उक्को-
 सेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कर्षेण संख्येया उत्पद्यन्ते परिमाणं जघन्योत्कृष्टा-
 भ्यामेकादिसंख्यातान्तं भवति, एतदेव वૈલક્ષણ્યम् । तथा ‘ओगाहणा जहन्नेणं
 अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’ शरीरावगाहना जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम्
 ‘उक्कोसेणं जोयणसहस्सं’ उत्कर्षेण योजनसहस्रम् ‘सेसं तं चेव’ शेष—परिमाणा-

પર્યોપમ કી સ્થિતિ વાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્છોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હત્પાદિ
 રૂપ સે પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા હી સ્વ યહાં પર કહ લેની ચાહિયે । તાત્પર્ય
 હસ કથન કા યહી હૈ કિ હસ તૃતીય ગમ મેં બી ઔર સ્વ ઉત્પાદ
 આદિ કા કથન પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી હૈ । કિન્તુ પરિમાણ કે વિષયમેં
 જો પ્રથમ ગમ કી અપેક્ષા સે ભિન્નતા હૈ વહ ‘નવરં પરિમાણં જહન્નેણં
 ઇકો વા દો વા તિન્નિવા’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકાર ને હસ પ્રકાર સે
 પ્રકટ કી હૈ કિ યહાં હસ તૃતીય ગમ મેં પરિમાણ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે
 ઇક અથવા દો અથવા ત્રીન જીવ ઇક સમય મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઔર
 ‘ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા ઉવવજ્જંતિ’ ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત જીવ ઉત્પન્ન
 હોતે હૈ । હસ તૃતીય ગમ મેં પ્રથમ ગમ કી વક્તવ્યતા સે યહ ભિન્નતા હૈ ।
 તથા—દૂસરી અવગાહના કી અપેક્ષા સે બી ભિન્નતા હૈ જો પ્રથમ ગમ મેં
 કહી જા ચુકી હૈ જૈસે—‘ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં,
 ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા હસ પ્રકાર સે પ્રકટ કી ગઈ

પ્રમની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્છોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ
 રૂપથી પહેલા ગમમાં કહેલ જ સઘણું કથન અહિયાં સમજવું જોઈએ.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—આ ત્રીણ ગમમાં પણ ઉત્પાત વિગેરેનું
 તમામ કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. પરંતુ પરિમાણના સંબંધમાં
 પહેલા ગમ કરતાં જે જુદા પણ છે. તે ‘નવરં પરિમાણં જહન્નેણં એકો વા દો વા
 તિન્નિ વા’ આ સૂત્રપાઠથી સૂત્રકારે આ રીતે પ્રગટ કરેલ છે કે—અહિયાં આ
 ત્રીણ ગમમાં પરિમાણની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ
 જીવ એક સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ‘ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા ઉવવજ્જંતિ ઉત્કૃ-
 ષ્ટથી સંખ્યાત જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. આ ત્રીણ ગમમાં પહેલા ગમ કરતાં
 આ જુદાપણું છે, તથા—અવગાહનાના સંબંધમાં પણ જુદાપણું છે. જે ‘ઓગા-
 હના જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં, ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં’ આ સૂત્રપાઠ

વગાહનાતિરિક્તં સર્પ સંહનનાદિદ્વારજાતમ્ તદેવ-પ્રથમગમોક્તમેવાવગન્તવ્યમ્, કિયત્પર્યન્તમવગન્તવ્યં તત્રાહ-‘જાવ અણુવંધોત્તિ’ યાવત્ અણુબન્ધ इति અણુબન્ધ દ્વારપર્યન્તં સર્વમપિ પૂર્વવદેવેતિ ભાવઃ । ‘ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ ભવાદેશેન-ભવાપેક્ષયા દ્વે ભવગ્રહણે ભવત इति । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓ વમાઈં અંતોમુહુત્તમઘ્મહિયાઈં’ કાલાદેશેન-કાલપેક્ષયા ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ અન્ત-મુહૂર્ત્તાભ્યધિકાનિ અન્તમુહૂર્ત્તાભ્યધિકત્રિપલ્યોપમાત્મકો જઘન્યેન કાલાપેક્ષયા કાયસંવેધ इत्यर्थः ‘ઉકોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં પુવ્વકોટીય અઘ્મહિયાઈં’ ઉત્ક-ર્ષેણ ત્રિપલ્યોપમાણિ પૂર્વકોટયભ્યધિકાનિ કાલાપેક્ષયોત્કર્ષતઃ, પૂર્વકોટયભ્ય-ધિક-ત્રિપલ્યોપમાત્મકઃ કાયસંવેધ इति તૃતીયો ગમઃ ૩ । ‘સો ચેવ અપ્પણા-જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ’ સ એવ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવઃ આત્મના-સ્વયં

‘હૈ કિ અવગાહના યહાં જઘન્ય સે અહ્ગુલકે અસંરુયાતવે’ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક હજાર યોજન પ્રમાણ હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ હસ પ્રકાર પરિમાણ ઓર અવગાહના સે અતિરિક્ત ઓર સઘ દ્વારોં કા કથન યાવત્ અણુબન્ધ દ્વાર તક પ્રથમ ગમકે કથન જૈસા હી હૈ । ‘ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈં, કાલાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તમઘ્મહિયાઈં’ ભવાદેશ કી અપેક્ષા યહાં કાયસંવેધ દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક કા હૈ ઓર કાલકી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે એક અન્તમુહૂર્ત્ત અધિક ત્રીણ પલ્યોપમ કા હૈ એવં ઉત્કૃષ્ટ સે વહ પૂર્વકોટિ અધિક ત્રીણ પલ્યોપમ કા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ તૃતીય ગમ હૈ ॥૩॥

‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ’ યદિ વહી સંજી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ જઘન્યકાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુઆ

દ્વારા એ રીતે કહેલ છે કે-અહિયાં અવગાહના જઘન્યથી આગળના અસં-ખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર વર્ષ પ્રમાણની છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ રીતે પરિમાણ અને અવગાહણના શિવાય બીજા સંહનન વિશેષે સઘળા દ્વારા સંખ્યાથી કથન યાવત્ અણુબંધ દ્વાર સુધીનું પહેલા ગમના કથન પ્રમાણે જ છે. ‘ભવાદેસેણં જહણેણં દો ભવગ્ગહણાઈં, કાલાદેસેણં જહણેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તમઘ્મહિયાઈં’ ભવાદેશની અપેક્ષાએ અહિયાં કાયસંવેધ એ લેવાને ગ્રહણ કરવા સુધીનો છે, અને કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્ત્ત અધિક ત્રણ પલ્યોપમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂર્વકોટિ અધિક ત્રણ પલ્યોપમનો છે. આ રીતે આ ત્રીજો ગમ કહ્યો છે. (૩)

‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ’ ને એજ સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાળો એવ જઘન્યકાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, અને સંજી

કથિતા સૈવ પ્રાપ્તિરિહાપિ મધ્યમગમત્રયેષ્વપિ જ્ઞાતવ્યેત્યર્થઃ 'સંવેહો જહેવ
 एथ चेव असन्निस्स मज्झिमेसु तिसु गमएसु' સંવેધોઽત્રૈવ-પચ્ચન્દ્રિયતિર્યગુદેશકે
 असंज्ञिनो मध्यमेषु त्रिषु चतुर्थपञ्चमषष्ठगमेषु तथैव ज्ञातव्यः स च कायसंवेधः,
 एवं-ભવાદેશેન જઘન્યતો દ્વૌ ભવૌ ઉત્કર્ષતોઽષ્ટૌ ભવાઃ કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વે
 अन्तर्मुहूर्तै उत्कृष्टत श्रतस्रः पूर्वकोटयः चतुरन्तर्मुहूर्ताधिकाः । अयं जघन्यस्थि-
 तिकः औदयिकेषु इत्यत्र कायसंवेधः जघन्यस्थितिको जघन्यस्थितिकेषु इत्यत्र
 कायसंवेધોઽન્તર્મુહૂર્તૈઃ, જઘન્યસ્થિતિકઃ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકેષુ इत्यत्र कायसंवेधः
 पुनरन्तर्मुहूर्तैः पूर्वकोटिर्भिभवतीति ४-५-६ । 'સો ચેવ અપ્પણા ઉવ્કોસકાલ
 द्विहो जाओ' स एव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक एव यदि स्वयमुत्कृष्टकालस्थितिकः

કે ચતુર્થ પંચમ ઔર ષષ્ઠ ગમોં મેં કર લેના ચાહિયે । 'સંવેહો જહેવ
 एथ चेव असन्निस्स मज्झिमेसु तिसु गमएसु' સંવેધ જૈસા યહાં પચ્ચ-
 ન્દ્રિય તિર્યગુદેશક મેં અસંજી કે મધ્ય કે ત્રીન ગમોં મેં-ચતુર્થ, પંચમ
 ઔર ષષ્ઠ હન ગમોં મેં-કહા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના ચાહિયે । અર્થાત્
 ભવ કી અપેક્ષા વહ કાયસંવેધ જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને
 તક કા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તકકા હૈ । તથા
 -કાલ કી અપેક્ષા સે વહ જઘન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ
 સે ચાર અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વકોટિ કા હૈ (૪-૫-૬) । હસ પ્રકાર
 સે ચૌથા, પાંચમાં, છઠ્ઠા ગમ કહા ગયા હૈ ।

'સોચેવ અપ્પણા ઉવ્કોસકાલદ્વિહો જાઓ' યદિ વહી સંજી પચ્ચ-
 ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જો સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન

એટલે કે ચોથા, પાંચમા, અને છઠ્ઠા ગમેમાં કહી લેવું જોઈએ. 'સંવેહો જહેવ
 एथ चेव असन्निस्स मज्झिमेसु तिसु गमएसु' સંવેધ સંબંધી કથન જે પ્રમાણે
 અહિયાં પચ્ચન્દ્રિયતિર્યગ્યતા પ્રકરણમાં અસંજીના મધ્યના ત્રણ ગમેમાં એટલે
 કે ચોથા, પાંચમા અને છઠ્ઠા ગમમાં કહેલ છે, એજ પ્રમાણેયું કથન સમ-
 જવું જોઈએ, અર્થાત્ ભવની અપેક્ષાથી તે કાયસંવેધ જઘન્યથી જે ભવોને
 ગ્રહણ કરતાં સુધીનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધીનો છે.
 તથા કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી જે અંતર્મુહૂર્તનો છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી
 ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વકોટિનો છે. એ રીતે આ ચોથો, પાંચમો
 અને છઠ્ઠો ગમ કહ્યો છે. ૪-૫-૬

સો ચેવ અપ્પણા ઉવ્કોસકાલદ્વિહો જાઓ' જે તે સંજી પચ્ચન્દ્રિયતિર્યગ્ય
 ચોનિવાળો એવ પોતે ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો હોય અને તે

ઉત્પન્નો ભવેત્ તદા-‘જહા પઢમગમઓ’ યથા પ્રથમગમે ઉત્પાદાદારમ્ય કાય-
સંવેધાન્તદ્વારજાતં કથિતં તથૈવેહ સપ્તમગમકેઽપિ જ્ઞાતવ્યમિતિ । કેવલં પ્રથમ-
ગમાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादिना । ‘नवरं ठिई अणुबंधो जहन्नेणं
पुव्वकोडी’ नवरं स्थित्यनुबन्धौ जघन्येन पूर्वकोटी जघन्यतः स्थित्यनुबन्धौ
पूर्वकोटिप्रमाणकौ भवतः तथा-उक्कोसेणं वि पुव्वकोडी’ उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटि
प्रमाणकौ एव भवतः । स चायं भेदो भवति प्रथमगमापेक्षया सप्तम गमस्य ।
तथा-‘कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमम्भहिया’ कालादेशेन जघन्येन
पूर्वकोटिरन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिका ‘उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तमम्भ-
हियाइं’ उत्कर्षेण त्रीणि पलियोपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि कालापेक्षया
कायसंवेधो भवतीति भावः ७ । ‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो’ स एव

હુઆ હૈ और वह पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होने के योग्य है तो
इस सम्बन्ध में ‘जहा पढम गमओ’ जिस प्रकार से प्रथम गम में उत्पाद
से लेकर कायसंवेध तक के द्वार कहे गये हैं, उसी प्रकार से वे यहां
पर भी कह लेना चाहिये । परन्तु प्रथम गम की अपेक्षा जो यहां भिन्नता
है वह ‘नवरं ठिई अणुबंधो जहन्नेणं पुव्वकोडी’ ऐसी है कि यहां स्थिति
और अनुबंध ये दोनों जघन्य तथा उत्कृष्ट से पूर्वकोटि के होते हैं । तथा
-‘कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमम्भहिया’ कायसंवेध
कालकी अपेक्षा जघन्य से अन्तर्मुहूर्त्त अधिक एक पूर्वकोटि का है और
‘उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं०’ उत्कृष्ट से वह पूर्वकोटि पृथक्त्व
अधिक तीन पल्योपम का है । इस प्रकार से यह सातवां गम है ॥७॥

સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે સંબં-
ધમાં જહા પઢમગમઓ’ જે રીતે પહેલા ગમમાં ઉત્પાતથી લઈને કાયસંવેધ
સુધીના દ્વારો કહ્યા છે, એજ રીતે તે અહિયાં પણ કહેવા બોધએ. પરંતુ
પહેલા ગમ કરતાં અહિયાં જે જુદા પણ છે, તે ‘નવરં ઠિઈ અણુબંધો જહન્નેણં
પુવ્વકોડી’ એ પ્રમાણે છે. કે-અહિયાં સ્થિતિ અને અનુબંધ એ બંને
જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિના હોય છે. તથા ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં પુવ્વ-
કોડી અંતોમુહુત્તમમ્ભહિયા’ કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત
અધિક એક પૂર્વકોટિનો છે. અને ‘ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં’ ઉત્કૃષ્ટથી
તે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમનો છે. એ રીતે આ સાતમો
ગમ કહ્યો છે. ૭

ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકજીવઃ જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચોનિકેષુ ઉત્પન્નો ભવેત્તદા-‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ એવ-પૂર્વોક્તેવ વત્તવ્યતા
જ્ઞાતવ્યા પૂર્વોપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદ્દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादिना । ‘नवरं’ कालादेसेणं
जहन्नेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमव्वमहिया’ नवरं-केवलमिदमेव वैलक्षण्यं यत् काला-
देशेन जघन्येन पूर्वकोटिरन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकाः ‘उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ
चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अव्वमहियाओ’ उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयश्चतुर्भिरन्तर्मुहूर्त्तै-
रभ्यधिका इत्यष्टमो गमः ८ । ‘सो चैव उक्कोसकालट्टिइएसु उव्वन्नो’ स एव
सन्निपचच्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक एव उत्कृष्ट कालस्थितिकपचच्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु
उत्पन्नो भवेत् तदा-‘जहन्नेणं तिपलिओवमट्टिइएसु’ जघन्येन त्रिपल्योपमस्थितिकेषु

‘સો ચેવ જહનકાલટ્ટિહાસુ ઉવવન્નો’ યદિ વહી ઉત્કૃષ્ટ કાલકી સ્થિતિ-
વાલા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલે
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તવ ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ યહાં
પર મી યહી પૂર્વોક્ત વત્તવ્યતા કહ લેની ચાહિયે । પરન્તુ ‘નવરં કાલાદેસેણં
જહન્નેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તમવ્વમહિયા’ કાલ કી અપેક્ષા યહાં કાય-
સંવેધ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક પૂર્વકોટિ કા હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં
ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ, ચઉહિં અંતોમુહુત્તેહિં અવ્વમહિયાઓ’ ઉત્કૃષ્ટ સે
વહ ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ચાર પૂર્વકોટિ કા હૈ । યહી વિશેષતા પૂર્વ
વત્તવ્યતા કી અપેક્ષા હસ આઠવે ગમ મેં હૈ ॥૮॥

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલટ્ટિહાસુ ઉવવન્નો’ યદિ વહી સંજી પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ચોનિક જીવ જબ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો-

‘સો ચેવ જહન્નકાલટ્ટિહાસુ ઉવવન્નો’ ને તે ઉત્કૃષ્ટની સ્થિતિવાળો સંજી
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક જબ જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે, ત્યારે ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ અહિયાં આ પહેલા કહેલ કથન પ્રમાણેનું
કથન જ કહેલું નેહાયે. પરંતુ ‘નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં પુવ્વકોડી અંતોમુ-
હુત્તમવ્વમહિયા’ કાળની અપેક્ષાથી અહિયાં કાયસંવેધ જઘન્યથી એક અંતર્મુ-
હૂર્ત્ત અધિક પૂર્વકોટિનો છે. અને ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ, ચઉહિં અંતોમુ-
હુત્તેહિં અવ્વમહિયાઓ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ચાર પૂર્વકોટિનો
છે. એજ આ કથનમાં વિશેષ પણુ છે. એ રીતે આ આઠમો ગમ કહ્યો છે. ૮

સો ચેવ ઉક્કોસકાલટ્ટિહાસુ ઉવવન્નો’ ને એ સંજી પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચોનિકોવાળો જબ બ્યારે ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિયમાં
ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે ‘જહન્નેણં તિપલિઓવમટ્ટિહાસુ’ જઘન્યથી

‘ઉત્ક્રોસેણ’ વિ તિપલિઓવમદ્વિહપ્સુ’ ઉત્કર્ષેણાપિ ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેષુ
 ‘ઉત્પન્નો ભવતીતિ’ ‘અવસેસં તં ચેવ’ અવશેષં તદેવ યદેવ પૂર્વં કથિતં તદેવ
 સર્વમિદાપિ જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘નવરં પરિમાણં ઓગાહના ય જહા ઇયસ્સેવ તદ્દય-
 ગમણ’ નવરં પરિમાણં શરીરાવગાહના ચ યથા એતસ્યેવ-સંઘિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
 નિકસ્યેવ તૃતીયગમે પરિમાણમ્ ઉત્કર્ષતઃ સંખ્યાતા ઉત્પચન્તે, અવગાહના ચોત્ક-
 ર્ષતો યોજનસહસ્રપ્રમાણા ભવતીતિ । કાયસંવેધસ્તુ ‘મવાદેસેણં દો ભવગાહનાઈ’
 મવાદેશેન-મવાપેક્ષયા દ્વે ભવગ્રહણે ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ
 પુવ્વકોડીણ અવ્મહિયાઈ’ કાલાદેશેન જઘન્યેન ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ પૂર્વકોટયા-

નિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તથા ચહ ‘જહન્નેણં તિપલિઓવમદ્વિહપ્સુ’ જઘ-
 ન્ય સે ત્રીન પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
 હૈ ઓર ‘ઉત્ક્રોસેણં વિ તિપલિઓવમદ્વિહપ્સુ’ ઉત્કૃષ્ટ સે ભી વહ ત્રીન
 પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે પચ્છેન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘અવસેસં તં ચેવ’
 ઓર વાકી કે દ્વારોંં કા કથન યહાં પૂર્વોક્ત કથન કે જૈના હી હૈ । ‘નવરં
 પરિમાણં ઓગાહના ય જહા ઇયસ્સેવ તદ્દયગમણ’ પરન્તુ પૂર્વોક્ત કથન
 સે યહાં કે કથન મેં પરિમાણ ઓર અવગાહના કો લેકર હસં પ્રકાર સે
 ભિન્નતા આતી હૈ કિ યહાં જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન જીવ
 ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । તથા
 હનકી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ સે એક હજાર યોજન પ્રમાણ હોતી હૈ । કાય-
 સંવેધ ભવ કી અપેક્ષા દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ ઓર કાલ કી
 અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે પૂર્વકોટિ અધિક ત્રીન પલ્યોપમ કા હૈ । તથા

ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા સંજી પચ્છેન્દ્રિયતિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય
 છે. અને ‘ઉત્ક્રોસેણં વિ તિપલિઓવમદ્વિહપ્સુ’ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિ
 વાળા સંજી પચ્છેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘અવસેસં તં ચેવ’ બાકીના દ્વાર
 સંબંધી કથન અહિયાં પહેલા કહેલ કથન પ્રમાણે છે. ‘નવરં પરિમાણં ઓગા-
 હના ય જહા ઇયસ્સેવ તદ્દયગમણ’ પરંતુ પહેલા કહેલ કથન કરતાં અહિંના કથનમાં
 પરિમાણ અને અવગાહના દ્વારના સંબંધમાં આ રીતે જુદાપણું આવે છે.
 કે-અહિયાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે.
 તથા તેની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર યોજન પ્રમાણની છે. કાયસંવેધ
 ભવની અપેક્ષાથી બે ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે
 જઘન્યથી પૂર્વકોટિ અધિક ત્રણ પલ્યોપમનો છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે એક

અધિકારિણિ 'ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ પલિઓવમાઈં પુઠ્ઠવકોડીએ અઠ્ઠહિયાઈં' ઉત્કર્ષ-
ણાંપિ ત્રીણિ પલ્યોપમાણિ પૂર્વકોટ્યાઅધિકારિણિ 'એવહયં જાવ કરેજ્જા' એતાવન્તં
યાવત્ કુર્યાત્ એતાવત્કાલં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકમતિં સેવેત તથા-એતાવત્કાલ
પર્યન્તં ગમનાગમને કુર્યાદિતિ નવમો ગમઃ ૯ ॥સુ. ૪॥

અથ મનુષ્યેભ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકમુત્પાદયન્નાહ- 'જઈ મણુસેહિંતો' इत्यादि ।

મૂલમ્-જઈ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જાંતિ કિં સન્નિમણુસેહિંતો
અસન્નિમણુસેહિંતો ? ગોયમા ! સન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવ-
જ્જાંતિ અસન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જાંતિ । અસન્નિમણુસે
ણં મંતે ! જે મવિણ પંચિદિયતિરિક્કલજોણિણસુ ઉવવજ્જિંતંણ
સે ણં મંતે ! કેવહયકાલઢિહિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા ! જહન્નેણ
અંતોમુહુત્તઢિહિણસુ, ઉક્કોસેણં પુઠ્ઠવકોડીઆઉણસુ ઉવવજ્જઈ ।
લહ્હી સે તિસુ વિ ગમણસુ જહેવ પુઠ્ઠવિક્કાહિણસુ ઉવવજ્જમાણસસ ।
સંવેહો જહા એતંથં ચેવ અસન્નિપંચિદિયસસ મજ્જિમેસુ તિસુ
ગમણસુ તહેવ નિરવસેપ્પો માણિયવ્વો ।

જઈ સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જાંતિ કિં સંખેજ્જવાસાઉયસન્નિ-
મણુસેહિંતો ઉવવજ્જાંતિ અસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસેહિંતો

ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ એક પૂર્વકોટિ અધિક ત્રીણ પલ્યોપમા કા હૈ 'એવહયં
જાવ કરેજ્જા' હસ પ્રકાર સે વહ સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ હનને
કાલ તક હસ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ, ઓર
હતને હી કાલ તક વહ હસ ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ
નોવાં ગમ હૈ (૯) ॥સુ. ૪॥

પૂર્વકોટી અધિક ત્રણ પલ્યોપમાનો છે. એવહયં જાવ કરેજ્જા' આ રીતે તે સંજ્ઞી
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ગોનિક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે ગમનાગમન કરે છે. એ રીતે આ નવમો ગમ કહ્યો છે ॥૫. ૪॥

उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति
 णो असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति । जइ संखे-
 ज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्त-
 संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तसंखेज्ज-
 वासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तसंखे-
 ज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो वि उववज्जंति अपज्जत्तसंखेज्ज-
 वासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो वि उववज्जंति । सन्निमणुस्से णं
 भंते ! जे भविण् पंचिंदियतिक्खिजोणिएसु उववज्जित्तए, से णं
 भंते ! केवइयकालट्ठिएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं
 अंतोमुहुत्तट्ठिएसु, उक्कोसेणं तिपलिओवमट्ठिएसु उववज्जइ
 ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? लद्धी से
 जहा एयस्सेव सन्निमणुस्सस्स पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स
 पढमगमए जाव भवादेसोत्ति, कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतो-
 मुहुत्ता, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तम-
 व्वभहियाइं १ । सो चेव जहन्नकालट्ठिएसु उववन्नो एस चेव
 वत्तव्वया । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता, उक्को-
 सेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अव्वभहियाओ २ ।
 सो चेव उक्कोसकालट्ठिएसु उववन्नो जहन्नेणं तिपलिओवम-
 ट्ठिएसु, उक्कोसेणं वि तिपलिओवमट्ठिएसु उववज्जेज्जा सच्चेव
 वत्तव्वया । नवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं, उक्कोसेणं
 पंचधणुसयाइं । ठिई जहन्नेणं मासपुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी ।

एवं अणुबंधो वि । भवादेसेणं दो भवगगहणाइं, कालादेसेणं
जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं
तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं, एवइयं जाव
करेज्जा ३ । सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ जहा
सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसुं
उववज्जमाणस्स मज्झिमेसु तिसु गमएसु वत्तव्वया भणिया ।
एस चेव एसस्स वि मज्झिमेसु तिसु गमएसु निरवसेसा
भाणियव्वा । नवरं परिमाणं उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति,
सेसं तं चेव ४-५-६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ
जाओ सच्चेव पढमगमवत्तव्वया नवरं ओगाहणा जहन्नेणं
पंच धणुसयाइं, उक्कोसेणं वि पंच धणुसयाइं, ठिई अणुबंधो
जहन्नेणं पुव्वकोडी, उक्कोसेण वि पुव्वकोडी, सेसं तहेव जाव
भवादेसो त्ति, कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तम-
ब्भहिया उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तम-
ब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा ७ । सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु
उववन्नो एस चेव वत्तव्वया । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं
पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमब्भहिया, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वको-
डीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ ८ । सो चेव उक्को-
सकालट्टिइएसु उववन्नो जहन्नेणं तिपलिओवमट्टिइएसु उवव-
ज्जेज्जा, उक्कोसेण वि तिपलिओवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा,
एस चेव लद्धी जहेव सत्तमगमे । भवादेसेणं दो भवगगहणाइं,

कालादेशेणं जघन्येणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीए
अवमहियाइं, उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीए
अवमहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ॥सू० ५॥

छाया—यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनु-
ष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि
उत्पद्यन्ते । असंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु
उत्पत्तुं स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येनान्त-
र्मुहूर्त्तस्थितिकेषु, उत्कर्षेण पूर्वकोट्यायुष्केषु उत्पद्येत । लब्धिः सा त्रिष्वपि गमकेषु
यथैव पृथिवीकायिकेषु उत्पद्यमानस्य संवेदो यथा अत्रैवासंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य मध्यमेषु
त्रिषु गमकेषु तथैव निरवशेषो भणितव्यः ।

यदि संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते
असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनु-
ष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ।

यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते तदा किं पर्याप्तसंख्येयवर्षा-
युष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ?
गौतम ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते अपर्याप्तसंख्येय-
वर्षायुष्क संज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । संज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यः
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पत्तुं स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ?
गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तस्थितिकेषु, उत्कर्षेण त्रिपल्योपमस्थितिकेषु उत्पद्यते ।
ते खलु भदन्त ! जीवा एकप्रमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ? लब्धिस्तस्य यथा एतस्यैव
संज्ञिमनुष्यस्य पृथिवीकायिकेषु उत्पद्यमानस्य मथमगमके यावद्मवादेश इति
कालादेशेन जघन्येन द्वौ अन्तर्मुहूर्त्तौ उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथ-
क्त्वाभ्यधिकानि १ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नः एषैव वक्तव्यता । नवरं
कालादेशेन जघन्येन द्वौ अन्तर्मुहूर्त्तौ उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयः चतुर्भि-
रन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकाः २ । स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषु उत्पन्नः जघन्येन त्रिपल्यो-
पमस्थितिकेषु, उत्कर्षेणाऽपि त्रिपल्योपमस्थितिकेषु उत्पद्येत सैव वक्तव्यता ।
नवरमवगाहना जघन्येनाङ्गुलपृथक्त्वम् उत्कर्षेण पञ्चधनुः शतानि । स्थितिर्जघ-
न्येन मासपृथक्त्वम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः । एव मनुष्योऽपि भवादेशेन द्वे भवग्रहणे,
कालादेशेन जघन्येन त्रीणि पल्योपमानि मासपृथक्त्वाभ्यधिकानि, उत्कर्षेण त्रीणि
पल्योपमनि पूर्वकोट्याऽभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् ३ । स एवात्मना

જઘન્યકાલસ્થિતિકો જાતો યથા સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યમાનસ્ય મધ્યમેષુ ત્રિષુ ગમકેષુ વક્તવ્યતા મણિતા। 'એવં, એતસ્યાપિ મધ્યમેષુ ત્રિષુ ગમકેષુ નિરવશેષા મણિતવ્યા, નવરં પરિમાણ-મુત્કર્ષેણ સંખ્યાતા ઉત્પદ્યન્તે શેષં તદેવ ૪-૫-૬। સ એવ આત્મના ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકો જાતઃ સૈવ પ્રથમગમવક્તવ્યતા નવરમવગાહના જઘન્યેન પશ્ચધનુઃ શતાનિ, ઉત્કર્ષેણાપિ પશ્ચધનુઃ શતાનિ, સ્થિતિરનુબન્ધો જઘન્યેન પૂર્વકોટિઃ, ઉત્કર્ષેણાપિ પૂર્વકોટિઃ, શેષં તથૈવ યાસદ્મવાદેશ इति, કાલા-દેશેન જઘન્યેન પૂર્વકોટિ રન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકા, ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પર્યોપમાનિ પૂર્વ-કોટિપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ, એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ ૭। સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિ-કેષૂત્પન્ન એવં વક્તવ્યતા। નવરં કાલાદેશેન જઘન્યેન પૂર્વકોટિ રન્તર્મુહૂર્તાભ્ય-ધિકા, ઉત્કર્ષેણ ચતસ્રઃ પૂર્વકોટય શ્વતુભિરન્તર્મુહૂર્તૈરભ્યધિકાઃ ૮। સ એવોત્કર્ષ-કાલસ્થિતિકેષુ ઉત્પન્નો જઘન્યેન ત્રિપર્યોપમાસ્થિતિકેષુ ઉત્પદ્યત, ઉત્કર્ષેણાપિ ત્રિપર્યોપમાસ્થિતિકેષુ ઉત્પદ્યત, એવં લઘ્વિર્યથૈવ સપ્તમગમકે। મવાદેશેન દ્વે મવ-ગ્રહણે, કાલાદેશેન જઘન્યેન ત્રીણિ પર્યોપમાનિ પૂર્વકોટયઽભ્યધિકાનિ ઉત્કર્ષેણાપિ ત્રીણિ પર્યોપમાનિ પૂર્વકોટયાઽભ્યધિકાનિ, એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ ૯। સૂ.૦૫।

ટીકા—‘જહ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! યદિ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-નિકાઃ મનુષ્યેભ્યો-મનુષ્યગતિભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા-‘કિં સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા-‘અસન્નિમણુસેહિંતો ઉવવ-જ્જંતિ’ અસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ। મગવાનાહ-‘ગોયમા’

અથ સૂત્રકાર મનુષ્યોં સે આકરકે જીવ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં હસ વિષય કા કથન કરતે હૈં-‘જહ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि।

ટીકાર્થ-ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! યદિ મનુષ્યગતિ સે આકર કે પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો ‘કિં સણિગ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ, અસણિગ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા વે સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા અસંજ્ઞી મનુષ્યોં સે

હવે સૂત્રકાર મનુષ્યોમાથી આવીને જીવ સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે વિષયનું કથન હરે છે. ‘જહ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ ને મનુષ્ય ગતિમાંથી આવીને સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય ચેતિવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેઓ ‘કિં સણિગમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ, અસણિગમણુ-સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે

इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम । 'सन्निमणुस्सेहिंतो वि उववज्जंति असन्निमणुस्से-
हिंतो वि उववज्जंति' संज्ञिमनुष्येभ्योऽपि आगत्य असंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि आगत्यो-
त्पद्यन्ते सज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक्का इत्युत्तरम् । 'असन्निमणुस्से णं भंते !' असंज्ञि-
मनुष्यः खलु भदन्त ! 'जे भविए सन्निपचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए'
यो भव्यः सज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेषु उत्पत्तुम् 'से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु
उववज्जेज्जा' स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येतेति प्रश्नः । भग-
वानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु
उववज्जेज्जा' जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेषु उत्पद्येत, 'उक्को-

आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते
हैं—'गोयमा' हे गौतम 'सन्निमणुस्सेहिंतो वि उववज्जंति, असन्निमणु-
स्सेहिंतो वि उववज्जंति' पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिक जीव संज्ञी मनुष्यों से
भी आकर के उत्पन्न होते हैं और असंज्ञी मनुष्यों से भी आकर के
उत्पन्न होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'असन्नि मणुस्से णं भंते ! जे-
भविए पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए' हे भदन्त ! जो असंज्ञी
मनुष्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकों में उत्पन्न होने के योग्य है 'से णं भंते !
केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा' वह कितने काल की स्थितिवाले पञ्चे-
न्द्रियतिर्यग्गोनिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से
कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु उववज्जेज्जा'

અસંજી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સન્નિમણુસ્સેહિંતો વિ-
ઉવવજ્જંતિ અસન્નિમણુસ્સેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ યોનિ-
વાળા જીવો સંજી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અને અસંજી મનુ-
ષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'અસન્નિમણુસ્સે ણં ભંતે !
જે ભવિણ પંચિંદિયતિરિક્કજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ' હે ભગવન્ જે અસંજી મનુષ્ય
પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગયોનિકામાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં ભંતે ! કેવઇય
કાલટ્ઠિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ
યોનિકામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે
છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તટ્ઠિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' તે
જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્તની સ્થિતિવાળા સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ યોનિકામાં

સેળં પુવ્વકોડી આઉણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટ્યાયુષ્કેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેષુ ઉત્પદ્યેત્ત ઇતિ । 'લહ્ધી સે તિસુ વિ ગમણ્ણુ જહેવ પુઢવીકાહણ્ણુ ઉવવજ્જમાણસ્સ' લહ્ધિઃ પરિમાણાદિકા તસ્યા સંજ્ઞિમનુષ્યસ્ય ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ યતો નવાનાં ગમાનાં મધ્યે આદ્યા એવ ત્રયો ગમાઃ પ્રથમદ્વિતીય તૃતીય રૂપા ઇદ્ધ સમ્પન્નન્તિ । જઘન્યતોઽપિ ઉત્કર્ષતોઽપિ ચાન્તર્મુહૂર્તસ્થિતિકત્વેન એકસ્થિતિકત્વાત્ તસ્યેતિ, યથેવ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પદ્યમાનસ્યાસંજ્ઞિમનુષ્યસ્યાધગમત્રયે યા વક્તવ્યતા કથિતા સૈવ વક્તવ્યતા અત્રાપિ પચ્ચેન્દ્રિયાતિરશ્ચિ સમુપદ્યમાનસ્યાસંજ્ઞિમનુષ્યસ્ય

બહુ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિ બાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર 'ઉવ્વકોસેળં પુવ્વકોડી આઉણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કી આયુબાલે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ 'લહ્ધિ સે તિસુ વિ ગમણ્ણુ જહેવ પુઢવીકાહણ્ણુ ઉવવજ્જમાણસ્સ' પૃથિવીકાયિકો મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય અસંજ્ઞી મનુષ્ય કી પહિલે કે ત્રીનો ગમકો મેં જો વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ વહી વક્તવ્યતા યહાં પર ભી પ્રથમ કે ત્રીનો ગમકો મેં કહ લેની ચોહિયે । કયોંકિ નૌ ગમો મેં સે યહાં ત્રીન હી ગમ-પ્રથમ, દ્વિતીય ઓર તૃતીય એસે ત્રીન ગમ હી સંભવિત હોતે હૈ । હસકા કારણ એસા હૈ કિ યહ જઘન્ય સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે દોનો પ્રકાર સે ભી અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિ બાલા હોને સે એક હી સ્થિતિબાલા હૈ । જિસ પ્રકાર પૃથિવીકાયિકો મેં ઉત્પદ્યમાન અસંજ્ઞી મનુષ્યકો આદિકે ત્રીન ગમો મેં જો વક્તવ્યતા કહી હૈ વહી વક્તવ્યતા યહાં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકમેં ઉત્પદ્યમાન અસંજ્ઞી મનુષ્ય કી ભી કહની

ઉત્પન્ન થાય છે. અને 'ઉવ્વકોસેળં પુવ્વકોડી આઉણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'લહ્ધી સે તિસુ વિ ગમણ્ણુ જહેવ પુઢવીકાહણ્ણુ ઉવવજ્જમાણસ્સ' પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અસંજ્ઞી મનુષ્યનું પહેલાના ત્રણ ગમેમાં જે કથન કર્યું છે. એજ કથન અહિયાં પણ આગલા ત્રણ ગમેમાં એટલે કે પહેલા, બીજા, અને ત્રીજા ગમમાં કહેવું નોંધજો કેમકે નવ ગમે પૈકી અહિયાં એ ત્રણ ગમ જ સંભવે છે તેનું કારણ એ છે કે-આ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એક પ્રકારથી એક જ સ્થિતિ વાળા હોય છે. જેવી રીતે પૃથિવીકાયિકોમાં ઉત્પદ્યમાન અસંજ્ઞીમનુષ્યને આદિના ત્રણ ગમેમાં જે કથન કર્યું છે એજ કથન અહિયાં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોમાં ઉત્પદ્યમાન અસંજ્ઞી મનુષ્યના સંબંધમાં પણ કહેવું નોંધજો. 'સંજ્ઞેહો જહા મનુષ્યેન

इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम । 'संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पद्यन्ते 'नो असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' नो असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञि-मनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते असंख्यातवर्षायुषो मनुष्या देवगतावेवोत्पद्यन्ते न तु कथमपि तिर्यग्योनाविति । हे भदन् । 'जइ संखेज्जवामाउयसन्नि-मणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' यदि संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यो-त्पद्यन्ते तदा—'किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' किं पर्याप्तसंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा—'अपज्जत्त-संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' अपर्याप्तसंखेयवर्षायुष्कसंज्ञि-मनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा'

उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—'गोयमा ! हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' वे संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञीमनुष्यों से आकर के उत्पन्न होते हैं—'नो असंखेज्जवासाउय०' असंख्यातवर्ष की आयुवाले मनुष्यों से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं । क्योंकि असंख्यातवर्ष की आयुवाले युगलिक मनुष्य मरकर देवगति में ही उत्पन्न होते हैं अन्यत्र नहीं ।

अब इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछने हैं—'जइ संखेज्जवामा-उय सण्णिमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' हे भदन् ! यदि वे संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या वे पर्याप्त संख्यातवर्ष की आयुवाले मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा अपर्याप्त संख्यातवर्ष की आयुवाले मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સેહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ' તેઓ સંખ્યાત વર્ષની આયુ-ષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. 'નો અસંખેજ્જવાસાઉય૦' અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. કેમકે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા યુગલિક મનુષ્યો મરીને દેવગતિમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે બીજે નહીં આ સંબંધમાં હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને પૂછે છે કે—'જઈ સંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સેહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ' હે ભગવન્ જો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા

હે ગૌતમ ! 'પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' પર્યાપ્ત સંલયેયવર્ષાયુલ્લસંજ્ઞિમણુલ્લેખ્યોડપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે તથા—'અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' અપર્યાપ્તસંલયેયવર્ષાયુલ્લસંજ્ઞિમણુલ્લેખ્યોડપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે इत्युत्तरम् । 'सन्नि मणुस्से णं भंते' संज्ञिमणुष्यः खलु भदन्त । 'जे भविण पंचिदियतिरिक्खजोणिणसु उववज्जित्तए' यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकेषु उत्पत्तुम् 'से णं भंते !' स खलु भदन्त । 'केवइयकालट्ठिएसु उववज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेषु उत्पन्नेतेति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिएसु' जघन्येनान्तर्मुहूर्त्त-

हैं ? गौतम के इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'पज्जत्तसंलેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ, અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડય સન્નિ મણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' वे पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यो से आकरके भी उत्पन्न होते हैं और अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों से भी आकरके उत्पन्न होते हैं ।

अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'सन्निमणुस्से णं भंते ! जे भविण पंचिदियतिरिक्खजोणिणसु उववज्जित्तए' हे भदन्त ! संज्ञी मनुष्य जो पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकों में उत्पन्न होने के योग्य है 'से णं भंते ! केवइयकालट्ठिएसु उववज्जेज्जा' वह कितने कालकी स्थितिवाले पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोणिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! वह 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिएसु' जघन्य से

મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે—ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ, અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' તેઓ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'સન્નિમણુસે ણં ભંતે ! જે ભવિણ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તए' હે ભગવન્ સંજ્ઞી મનુષ્ય કે જે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોણિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં ભંતે ! કેવઇયકાલટ્ઠિયસુ ઉવવજ્જેજ્જા' તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોણિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે

સ્થિતિકેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ 'ઉક્કોસેણં તિપલિઓવમદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણ ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પન્નેતિતિ ઉત્પાદ દ્વારમ્ ૧ । પરિમાણદ્વારે પ્રશ્નયન્નાહ—'તે જં મંતે ! જીવા એગસમણ કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' તે સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવા એક સમયેન કિયન્ત ઉત્પન્નન્તેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'લહ્ધી સે' ઇત્યાદિ । 'લહ્ધી સે જહા એયસ્સેવ સન્નિમણુસ્સસ્સ પુઢવી-કાઇણ્ણુ ઉવવજ્જમાણસ્સ પઢમગમણ જાવ ભવાદેસોત્તિ' લઘ્વિ સ્તસ્ય યથા એતસ્યેવ સંજ્ઞિમણુષ્યસ્ય પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પન્નમાનસ્ય પ્રથમગમકે યાવત્ ભવાદેશ ઇતિ, લઘ્વિઃ—પરિમાણાદિ પ્રાપ્તિઃ તસ્ય સંજ્ઞિ મણુષ્યસ્ય યથા એતસ્યેવ સંજ્ઞિમણુષ્યસ્ય પૃથિવીકાયિકેષુ સમુત્પન્નમાનસ્ય પ્રથમગમકે કથિતા તથૈવેઽપિ સર્વં બોદ્યવ્યમ્

એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્છૌ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે 'તિપલિઓવમદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ત્રીન પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્છૌ મેં ઉત્પન્ન હોના હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ ઉત્પાદ દ્વાર કો લેકર કથન કિયા' અથ પરિમાણ દ્વાર કો લેકર કથન હસ પ્રકાર સે હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—'તે જં મંતે ! જીવા એગસમણ કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' હૈ મદન્ત ! હે સંજ્ઞી મણુષ્ય જીવ એક સમય મેં કિલને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'લહ્ધી સે જહા એયસ્સેવ સન્નિ મણુસ્સસ્સ પુઢવીકાઇણ્ણુ ઉવવજ્જમા-ણસ્સ પઢમગમણ જાવ ભવાદેસોત્તિ' હૈ ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકો મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય સંજ્ઞી મણુષ્ય કી પ્રથમ ગમક મેં કહી ગઈ વક્તવ્યતા યહાં યાવત્ ભવાદેશ તક કહ લેની ચાલિયે । વહ વક્તવ્યતા હસ પ્રકાર સે હૈ

'ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! તે 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણ્ણુ' જઘન્યથી એક અંત-મુહૂર્તની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને 'ઉક્કો-સેણં' ઉત્કૃષ્ટથી 'તિપલિઓવમદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે આ ઉત્પાત દ્વારના સંબંધમાં કથન કર્યું છે.

હવે પરિમાણ દ્વાર સંબંધમાં કથન કરવામાં આવે છે. આ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—'તે જં મંતે ! જીવા એગ સમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ તે સંજ્ઞી મણુષ્ય એવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'લહ્ધી સે જહા એય-સ્સેવ સન્નિમણુસ્સસ્સ પુઢવીકાઇણ્ણુ ઉવવજ્જમાણસ્સ પઢમગમણ જાવ ભવાદેસોત્તિ' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય સંજ્ઞી મણુષ્ય સંબંધી પહેલા ગમમાં કહેલ કથન અહિયાં યાવત્ ભવાદેશ સુધી કહેવું નોંધ્યું. તે

સા ચ પરિમાણાદિમાત્રિ રેવં પરિમાણતો જયન્યેન ઈકો વા દ્વૌ વા, ત્રયો વા
 ઉત્કર્ષેણ તુ સંખ્યાતા એવ ઉત્પચન્તે સક્ષિમનુષ્યાણાં સ્વમાવતોઽપિ સંખ્યાતત્વાત્
 તથા—પટ્સંહનનવન્તો ભવન્તિ ૩, શરીરાવગાહના ઉત્કર્ષતઃ પચ્ચ ધનુઃશતપ્રમાણા
 ૪ । પદ્ધિવિધસંસ્થાનવન્તઃ ૫ । કૃષ્ણનીલાદિકાઃ ષડપિ લેશ્યા ભવન્તિ ૬ ।
 સમ્યગ્મિથ્યામિશ્રદૃષ્ટિમન્તઃ ૭ । ભજનયા ચતુર્જ્ઞાનાઃ ત્ર્યજ્ઞાનાશ્ચ ભવન્તિ ૮ ।
 મનોવાકકાયયોગવન્તઃ ૯ । સાકારાનાકારોપયોગદ્વયવન્તઃ ૧૦ । આહારમય-
 મૈથુનપરિગ્રહાશ્ચ સંજ્ઞાવન્તઃ ૧૧ । ક્રોધમાનમાયાલોભાશ્ચ કષાયચતુષ્ટયવન્તઃ ૧૨ ।
 શ્રોત્રાદિ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ ભવન્તિ ૧૩ । ષટ્પ્રકારકાઃ સમુદ્ઘાતાશ્ચાપિ ભવન્તિ

—વે સંજ્ઞી મનુષ્ય એક સમય સે જગન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન
 ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં. કયોંકિ
 સંજ્ઞી મનુષ્ય સ્વભાવતઃ સંખ્યાત હી હૈં । તથા યે ૬ હૈં સંહનનવાલે હોતે
 હૈં । શરીરાવગાહના હનકી ઉત્કૃષ્ટ સે ૫૦૦ ધનુષ કી હોતી હૈં । સંસ્થાન
 હનકે ૬ હૈં પ્રકાર કે હોતે હૈં । લેશ્યાં હનમેં છહૈં હોતી હૈં । યે સમ્ય-
 ગ્દૃષ્ટિ ભી હોતે હૈં, મિથ્યાદૃષ્ટિ ભી હોતે હૈં ઓર મિશ્રદૃષ્ટિ ભી હોતે
 હૈં । ભજના સે યે ચાર જ્ઞાન વાલે હોતે હૈં ઓર ત્રીન અજ્ઞાન વાલે હોતે
 હૈં । હનકે મન વચન ઓર કાય યે ત્રીનો યોગ હોતે હૈં । સાકાર ઓર
 અનાકાર દોનો પ્રકાર કા ઉપયોગ હનકે હોતા હૈં । આહાર, મય, મૈથુન
 ઓર પરિગ્રહ યે ચાર પ્રકાર કી સંજ્ઞાં હનકે હોતી હૈં । ક્રોધ, માન,
 માયા ઓર લોભ યે ચાર કષાયોં વાઙે યે હોતે હૈં । શ્રોત્ર સે લેકર સ્પર્શન

કથન આ રીતે છે. 'તે સંજ્ઞી મનુષ્યો એક સમયમાં જગન્યથી એક અથવા
 બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત જ ઉત્પન્ન થાય
 છે. કેમકે—સંજ્ઞી મનુષ્ય સ્વાભાવિક રીતે સંખ્યાત જ હોય છે. તેમના શરી-
 રની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ પાંચસો ધનુષની છે, તેઓને છએ પ્રકારના
 સંસ્થાન હોય છે. લેશ્યાઓ તેમને છએ હોય છે. તેઓ સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા
 પણ હોય છે. અને મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે. અને મિશ્ર દૃષ્ટિવાળા
 પણ હોય છે. ભજનાથી તેઓ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે, અને ત્રણ અજ્ઞાન-
 વાળા હોય છે. તેઓને મન, વચન અને કાય એ રીતે ત્રણ યોગો
 હોય છે. તેમને સાકાર અને અનાકાર એ બે પ્રકારનો ઉપયોગ હોય છે.
 તેઓ આહાર, ભય, મૈથુન, અને પરિગ્રહ એ ચાર પ્રકારની સંજ્ઞાઓ હોય
 છે. તેઓને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયવાળા હોય છે, તેઓને
 શ્રોત્ર-(કાન) થી લઈને સ્પર્શ સુધીની પાંચે ઇન્દ્રિયો હોય છે. તેમને છએ

૧૪। શાતાશાતવેદનાવન્તઃ ૧૫। સ્ત્રીપું નપુંસકત્રિવિધવેદવન્તઃ ૧૬। સ્થિતિ-
જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તપ્રમાણા ઉત્કૃષ્ટઃ પૂર્વકોઽધ્યાયુઃ ૧૭। અધ્યવસાયાઃ પ્રશસ્તા
અપ્રશસ્તાશ્ચ ૧૮। અનુબન્ધઃ સ્થિતિસમાન એવ ૧૯। કાયસંવેચસ્તુ ભવાદેશેન
જઘન્યતો દ્વૌ ભવૌ, ઉત્કર્ષતોઽષ્ટૌ ભવાઃ એતત્સર્વે મનસિ નિધાય આહ-‘જાવ
ભવાદેસોત્તિ’ પરિમાણાદારમ્ભ્ય ભવાદેશપર્યન્તં સર્વં પ્રથમાગમકોક્તમેવ અનુમધ્યેયઃ
મિતિ। કાલાદેશેન કાયસંવેધં સ્વયમેવ દર્શયન્નાહ-‘કાલાદેસેણં’ ઇત્યાદિ।
‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતો મુહુતા’ કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ

તક કી પાંચોં હન્દ્રિયાં હનકે હોતી હૈં। છ પ્રકાર કે સમુદ્ધાત હનકે
હોતે હૈં। શાતરૂપ ઓર અશાતરૂપ દોનો પ્રકાર કી યે વેદનાવાલે હોતે
હૈં, સ્ત્રીવેદ, પુંવેદ ઓર નપુંસકવેદ યે તોનો વેદ વાલે હોતે હૈં। સ્થિતિ
હનકી જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કી હોતી હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વ
કોટિ કી હોતી હૈં। પ્રશસ્ત ઓર અપ્રશસ્ત દોનોં પ્રકાર કે હનકે અધ્યવ-
સાય હોતે હૈં। સ્થિતિ કે સમાન હી યહાં અનુબન્ધ હોના હૈં। કાયસં-
વેચ ભવકી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો ભવ રૂપ હોતા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ
આઠ ભવરૂપ હોતા હૈં યહ સ્વય મનમેં ધારણ કરકે હી સૂત્ર તારને ‘જાવ
ભવાદેસોત્તિ’ એસા સૂત્રપાઠ કહા હૈં। હસ સે હનહોને યહ સમજાયા હૈં કિ
પરિમાણ સે લેકર ભવાદેશ તક સચ કથન પ્રથમ ગમ કે કહે અનુસાર હી
યહાં ગ્રહણ કર લેના ચાહિયે। કાલ કી અપેક્ષા-‘જહન્નેણં દો અંતોમુહુતાં
‘જઘન્ય સે વહ કાયસંવેધ દો અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈં ઓર ‘ઉક્કોસેણં તિન્નિ

પ્રકારના સમુદ્ધાતો હોય છે તેઓ શાતા અને અશાતા એ બેઉ પ્રકારની
વેદનાવાળા હોય છે. તેઓ સ્ત્રીવેદ, પુંવેદ, અને નપુંસક વેદ એ ત્રણે પ્રકાર-
ના વેદનાળા હોય છે, તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની હોય
છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિની હોય છે. તેઓને પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત
એમ બન્ને પ્રકારના અધ્યવસાયો હોય છે. અહિયાં અનુબંધ સ્થિતિ પ્રમાણે
જ હોય છે. કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાથી જઘન્યથી બે ભવ રૂપ હોય છે.
અને ઉત્કૃષ્ટથી તે આઠ ભવ રૂપ હોય છે. આ તમામ મનમાં ધારણ કરીને
જ સૂત્રકારે ‘જાવ ભવાદેસોત્તિ’ એ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેલ છે. આ સૂત્ર
પાઠથી તેઓએ એ સમજાવ્યું છે કે-પરિમાણથી લઇને ભવાદેશ સુધીનું
તમામ કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે તેમ સમજવું. કાળની
અપેક્ષાથી ‘જહન્નેણં દો અંતોમુહુતા’ જઘન્યથી તે કાયસંવેધ બે અંતર્મુહૂર્તનો

ઉત્ક્રોસેણં તિન્નિ પલિભોવમાઈં પુવ્વકોડીપુહુત્તમ્મહિયાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વામ્મધિકાનિ, एतावत्कालं मनुष्यगतिं तिर्यग्गतिं च सेवेत, तथा—एतावत्कालपर्यन्तमेव मनुष्यगतौ तिर्यग्गतौ च गमनागमने कुर्या-
दिति प्रथमो गमः १। द्वितीयगमे—‘सो चेव जहन्नकालट्ठिहएसु उववन्नो’ स एव-
संज्ञिमनुष्य एव यदि जघन्यकालस्थितिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पन्नो
भवेत्तदा—‘एस चेव वत्तव्वया’ एपેव—प्रथमगमपदशितैव वक्तव्यता सर्वाऽपि
वक्तव्या, ‘नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतो मुहुत्ता’ नवरम्—केवलमेतावदेव
वैलक्षण्यम् यत् कायसंवेधस्तु ‘कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता’ कालादेशेन

પલિભોવમાઈં પુવ્વકોડીપુહુત્તમ્મહિયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટ સેવહ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ
અધિક ત્રીણ પલ્યોપમા કા હૈ । હતને કાલ તક વહ સંજી મનુષ્યગતિ કા
ઔર તિર્યગ્ગતિ કા સેવન કરતા હૈ । તથા હતને હી કાલ તક વહ ઉસમે
ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ પ્રથમ ગમ હૈ । દ્વિતીય ગમ મેં—‘સો
ચેવ જહન્ન કાલટ્ઠિહએસુ ઉવવન્નો’ એસા પાઠ હૈ । ઇસકે અનુસાર વહી
સંજી મનુષ્ય યદિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાળે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકો
મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ । તો વહાં પર ઔ ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ યહી
પ્રથમ ગમ મેં કહી ગઈ વત્તવ્યતા કહનીં ચાહિયે । પરન્તુ ઇસ ગમ કી
વત્તવ્યતા મેં જો પ્રથમ ગમ કી વત્તવ્યતા સે અન્તર હૈ જસે સૂત્રકારને
‘નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા’ ઇસ સૂત્ર ઢાગ પ્રકટ કિયા
હૈ । ઇસસે ઉન્હોને યહ સમજાયા હૈ કિ ઇસ દ્વિતીય ગમ મેં કાયસંવેધ

છે. અને ‘ઉત્ક્રોસેણં તિન્નિ પલિભોવમાઈં પુવ્વકોડિ પુહુત્તમ્મહિયાઈં’ ઉત્કૃષ્ઠી
તે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમાનો છે આટલા કાળ સુધી તે
સંજી મનુષ્ય ગતિનું અને તિર્યગ્ ગતિનું સેવન કરે છે અને આટલા જ
કાળ સુધી તે તેમા ગમનાગમન કરે છે એ રીતે આ પહેલા ગમ કહ્યો છે. ૧
હવે બીજા ગમ સંબંધી કથન કરવામા આવે છે.—

‘સો ચેવ જહન્નકાલટ્ઠિહસુ ઉવવન્નો’ આ સૂત્રપાઠમાં કહ્યા પ્રમાણે એ
સંજી મનુષ્ય જો જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિ-
કોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે તો તે સંબંધમાં પણ ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’
આ પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ. પરંતુ પહેલા ગમ
કરતાં આ બીજા ગમના કથનમા જે જુદાપણું છે તેને સૂત્રકારે ‘નવરં
‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અંતોમુહુત્તા’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. આ
સૂત્રપાઠથી તેઓએ એ સમજાવ્યું છે કે આ બીજા ગમમા કાયસંવેધ કાળની

જઘન્યેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ 'ઉક્કો સેણં ચત્તારિ પુવ્વકોહીઓ ચઉહિં અંતોમુહુત્તેહિં અવમહિયાઓ' ઉત્કર્ષેણ ચતસ્રઃ પૂર્વકોટ્યઃ ચતુર્મિરન્તર્મુહૂર્તૈરભ્યધિકાઃ એતાવત્કાલ પર્યન્તં તિર્યગ્યોનિકગતિં મનુષ્યગતિં ચ સેવેત તથા-એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ ઉભયગતૌ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ દ્વિતીયો ગમઃ ૨. તૃતીયગમં દર્શયન્નાહ-'સો ચેવ ઉક્કોસં' ઇત્યાદિ । 'સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્વણુ ઉવવન્નો' સ એવ-સંજ્ઞિ મનુષ્ય એવ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિરુપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પન્નો ભવેત્ યદિ તદા -'જહન્નેણં તિપલિઓવમદ્વિદ્વણુ' જઘન્યેન ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેષુ પશ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકેષુ 'ઉક્કોસેણ વિ તિપલિઓવમદ્વિદ્વણુ' ઉત્કર્ષેણાપિ ત્રિપલ્યોપમ-સ્થિતિકેષુ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યતે, 'સચ્ચેવ વત્તવ્વયા' સૈવ વત્તવ્વયા

કાલ કી અપેક્ષા તો જઘન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્ત્ત કા હૈ, પરન્તુ 'ઉક્કોસેણં ચત્તારિ પુવ્વકોહીઓ ચઉહિં અંતોમુહુત્તેહિં અવમહિયાઓ' ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ચાર પૂર્વકોટિ કા હૈ । હસ પ્રકાર વહ જીવ હતને કાલ તક તિર્યગ્યોનિક ગતિ કા ઓર મનુષ્ય ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસ ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । હસ પ્રકાર સે વહ દ્વિતીય ગમ હૈ ।

તૃતીય ગમ હસ પ્રકાર 'સે હૈ--'સો ચેવ ઉક્કોસં' વહી સંજ્ઞી મનુષ્ય યદિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ તો વહ 'જહન્નેણં તિપલિઓવમદ્વિદ્વણુ' જઘન્ય સે ત્રીન પલ્યોપમ કી સ્થિતિ વાલે પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણ વિ તિપલિઓવમદ્વિદ્વણુ' ઉત્કૃષ્ટ સે ઓ વહ ત્રીન પલ્યોપમ કી સ્થિતિ વાલે પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

અપેક્ષાથી, જઘન્યથી એ અંતર્મુહૂર્તનેા છે. પરંતુ ઉક્કોસેણ ચત્તારિ પુવ્વ-કોહીઓ ચઉહિં અંતોમુહુત્તેહિં અવમહિયાઓ' ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ચાર પૂર્વકોટિનેા છે. આ રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી તિર્યગ્ય યોનિકોની ગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતે આ બીજો ગમ રહ્યો છે ૨

હવે ત્રીજો ગમ કહેવામા આવે છે--'સો ચેવ ઉક્કોસં' એ સંજ્ઞી મનુષ્ય જો ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે 'જહન્નેણં તિપલિઓવમદ્વિદ્વણુ' જઘન્યથી ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને 'ઉક્કોસેણ વિ તિપલિઓવમદ્વિદ્વણુ' ઉત્કૃષ્ટથી પણ ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિ-વાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'સચ્ચેવ-

તૃતીયગમેઽપિ પ્રથમગમોક્તૈવ સર્વાઽપિ વ્યવસ્થા વક્તવ્યા, કેવલં શરીરાવગાહનાદો
 વૈલક્ષણ્યં તદેવ દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादि । ‘नवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुल-
 पुहुत्तं’ नवरं शरीरावगाहना जघन्येनाङ्गुलपृथक्त्वं इत्यङ्गुल्यादान्भ्य नया-
 ङ्गुलपर्यन्त मित्यर्थः, अनेनेद निश्चितं भवति यन् अङ्गुलपृथक्त्वान् हीनतरदेहो
 मनुष्यः उत्कृष्टायुष्केषु तिर्यग्गोनिकेषु नोत्पद्यते इति । तथा-‘उक्कोसेणं पंच धनु-
 सयाइं’ उत्कृष्टकर्षेण पञ्च धनुः गतानि पञ्च धनुः शतप्रमाणदेशो भवतीत्यर्थः ।
 ‘ठिई जहन्नेणं मासपुहुत्तं’ स्थितिर्जघन्येन मासपृथक्त्वं द्विनामादारभ्य नवमास-
 पर्यन्तायुष्को भवतीत्यर्थः । अनेनेदं निर्णीयते यन् मासपृथक्त्वान् हीनतरायुष्को
 मनुष्यः उत्कृष्टस्थितिकेषु तिर्यग्गोनिकेषु नोत्पद्यते इति । ‘उक्कोसेणं पुण्वकोडी

‘सञ्चेव વત્તવ્વયા એની યહ વત્તવ્વતા તૃતીય ગમ મેં સી
 પ્રથમ ગમ મેં યહી ગઈ વત્તવ્વતા કે અનુમાર હી કહ છેની
 જાહિયે । પરંતુ હસ તૃતીય ગમ સી વત્તવ્વતા મેં જો પ્રથમ ગમ કી
 વત્તવ્વતા સે અન્તર પઢતા હૈ યહ શરીરાવગાહના આદિ મેં
 પઢતા હૈ । જો હમ પ્રકાર સે હૈ-‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલપુહુત્તં’
 યહાં તૃતીયગમ મેં અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલપૃથક્ત્વ હૈ-દો અંગુલ સે
 લેકર ૧ અંગુલ તક હૈ । હસસે યહ નિશ્ચિત હોતા હૈ કિ અઙ્ગુલપૃથક્ત્વ
 સે હીનતર દેહ યાગા મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુવાલે તિર્યગ્ગોનિકો મેં ઉત્પન્ન
 નહીં હોતા ‘ઉક્કોસેણં પંચધનુસયાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે અવગાહના પાંચસો ધનુષ
 પ્રમાણ હૈ ‘ઠિઈ જહન્નેણં માસપુહુત્તં’ સ્થિતિ જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વ-દો
 માસ સે લેકર નૌ માસ તક હૈ હસસે યહ નિર્ણય હોતા હૈ કિ માસ
 પૃથક્ત્વ સે હીનતર આયુવાલા મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલે તિર્યગ્ગોનિકો

વત્તવ્વયા’ એ પ્રમાણેનું આ કથન ત્રીજા ગમમાં પણ પહેલા ગમમાં કહેલ
 કથન અનુસાર જ કહેવું જોઈએ પરંતુ આ ત્રીજા ગમના કથનમાં જે પહેલા
 ગમના કથન કરતાં ફેરફાર છે તે શરીરની અવગાહના વિગેરેમાં આવે છે.
 જે આ પ્રમાણે છે-નવર ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલપુહુત્તં અહિયાં આ ત્રીજા
 ગમમાં અવગાહના જઘન્યથી આંગળ પૃથક્ત્વની છે એટલે કે જે આંગળથી
 લઈને નવ આંગળ સુધીની છે આનાથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે-આંગળ પૃથક્-
 ત્વથી હીનતર શરીર વાળો મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળો તિર્યગ્ગોનિકોમાં
 ઉત્પન્ન થતા નથી તથા ‘ઉક્કોસેણ પંચધનુસયાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી અવગાહના પાંચસો
 ધનુષ પ્રમાણની છે. ‘ઠિઈ જહન્નેણં માસપુહુત્તં’ સ્થિતિ જઘન્યથી માસ પૃથ-
 ક્ત્વ-જે માસથી નવ માસ સુધીની છે. આ કથનથી એ નિર્ણય થાય છે કે
 -માસ પૃથક્ત્વથી ઓછી આયુષ્યવાળો મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો તિર્યગ્ગ

ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિઃ પૂર્વ હોટ્થ યુક્તઃ ઉત્કૃષ્ટતો ભવતીત્યર્થઃ । ‘એવં અણુવંશો વિ’
એવં સ્થિતિસમાનોઽનુવંશોઽપિ ભવતીતિ । કાયસંવેધસ્તુ ‘ભવાદેસેણં દો ભવગ્રહ-
ણાઈ’ ભવાદેશેન દ્વે ભવગ્રહણે ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ માસ-
પુહુત્તમંબહિયાઈ’ કાલાદેશેન કાયસંવેધો જઘન્યેન ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ માસ પૃથ-
ક્ત્વાભ્યધિકાનિ ‘ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિ ઓવમાઈ પુવ્વકોડીએ અંબહિયાઈ’ ઉત્કૃષ્ટત
સ્ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ પૂર્વકોટચાઽભ્યધિકાનિ ઉત્કૃષ્ટતઃ કાલાદેશેન કાયસંવેધઃ
પૂર્વકોટચધિકત્રિપલ્યોપમાત્મકો ભવતીત્યર્થઃ । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં
યાવત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ તિર્યગ્ગતિ મનુષ્યગતિ સેવેત તથા એતાવત્કાલ
પર્યન્તમેવ ઉભયગતૌ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ તૃતીયો ગમઃ ૩ । ચતુર્થ પશ્ચમ પદ
ગમાન્ દર્શયન્નાહ—‘સો ચેવ અપ્પણા’ ઇત્યાદિ । ‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિઈયો

મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ । એવં ઉત્કૃષ્ટ સે સ્થિતિ ‘પુવ્વકોડી’ એક પૂર્વ-
કોટિ રૂપ હૈ । ‘એવં અણુવંશો વિ’ હસી પ્રકાર સે સ્થિતિ કે જૈસા હી અનુ-
બંધ હોતા હૈ । કાય સંવેધ ‘ભવાદેસેણં દો ભવગ્રહણાઈ’ ભવ કી અપેક્ષા
દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ ઓર ‘કાલાદેસેણં’ કાલ કી અપેક્ષા
વહ ‘જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ માસપુહુત્તમંબહિયાઈ’ જઘન્ય સે
માસપૃથક્ત્વ અધિક ત્રીણ પલ્યોપમ કા હૈ । ‘ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓ-
વમાઈ પુવ્વકોડીએ અંબહિયાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે વહ કાયસંવેધ પૂર્વકોટિ
અધિક ત્રીણ પલ્યોપમ કા હૈ । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર સે
વહ જીવ હતને કાલ તક તિર્યગ્ગતિ કા ઓર મનુષ્યગતિ કા
સેવન કરતા હૈ । તથા હતને કાલતક હી વહ હસ ગતિ મેં ગમનાગમન
કરતા હૈ । એસા યહ તૃતીયગમ હૈ ।

અવ સૂત્રકાર ચતુર્થ પંચમ એવં ષષ્ઠ ગમાં કો દિશ્વલને કે લિયે યે

યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી અને ઉત્કૃષ્ટથી સ્થિતિ ‘પુવ્વકોડી’ એક પૂર્વ
કોટિ રૂપ છે. ‘એવં અણુવંશો વિ’ આજ પ્રમાણે એટલે કે સ્થિતિનો કથન
પ્રમાણે જ અનુબંધ પણ થાય છે. કાયસંવેધ ‘ભવાદેસેણં દો ભવગ્રહણાઈ’
ભવની અપેક્ષાથી જે ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે અને ‘કાલાદેસેણં’ કાળની
અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી ‘જહન્નેણ તિન્નિ પલિઓવમાઈ માસપુહુત્તમંબહિયાઈ’
માસપૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમ રૂપ છે ‘ઉક્કોસેણં ઉત્કૃષ્ટથી તે કાયસં-
વેધ ‘તિન્નિ પલિઓવમાઈ પુવ્વકોડીએ અંબહિયાઈ’ પૂર્વકોટિ અધિક ત્રણ
પલ્યોપમનો છે. ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી
તિર્યંચ ગતિનું અને મનુષ્ય ગતિનું સેવન કરે છે. તથા એટલા કાળ સુધી
જ તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે એ પ્રમાણેના આ ત્રીણે ગમ કહ્યો છે. કે
હવે સૂત્રકાર ચોથા, પાંચમા અને છઠ્ઠા ગમને બતાવવા માટે ‘સો ચેવ’

જાઓ' સ એવ સંક્ષિપ્તમનુષ્ય એવ આત્મના સ્વયમિત્યર્થઃ જઘન્યકાલ-
સ્થિતિકો જાતઃ તદા-‘જહા-સન્નિપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયસ્સ પંચિદિય-
તિરિક્ષજોણિયસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ મજ્ઞિમેસુ તિસુ ગમણસુ વત્તવ્વયા
મણિયા’ યથા સંક્ષિપ્તચ્ચન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકસ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેપુ-ઉત્પ-
દ્યમાનસ્ય મધ્યમેષુ ત્રિષુ ચતુર્થપચ્ચમપ્પલક્ષણેષુ ગમકેષુ વત્તવ્વયા મણિતા
‘એસ ચેવ એયસ્સ વિ મજ્ઞિમેસુ તિસુ ગમણસુ નિરવસેસા માણિયવ્વા’
એવ એતસ્યાપિ મધ્યમેષુ ત્રિષુ ગમકેષુ નિરવશેપા-સપૂર્ણા મણિતવ્વા,
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેપુ ઉત્પદ્યમાનસ્ય સંક્ષિપ્તચ્ચન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકસ્ય યા વત્તવ્વયા
મધ્યમગમત્રયે કથિતા સા સમગ્ગાઽપિ વત્તવ્વયા ઇહાપિ મધ્યમગમત્રયે વત્તવ્વયેતિ।
સર્વથા સમત્વપરિહારાયાહ-‘નવરં’ ઇત્યાદિ। ‘નવરં પરિમાણં ઉક્કોસેણં સંલેખજ્ઞા

‘સોચેવ અપ્પણા જહન્ન કાલદ્વિહો જાઓ’ એસા સૂત્ર કહતે હૈં-ઇસકે
દ્વારા વે ગ્રહ પ્રકટ કરતે હૈં કિ જય વહી સંજી મનુષ્ય જઘન્ય કાલ કી
આયુ કો લેકર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોના
હૈં-તો ઉસ સમ્બન્ધ મેં ‘જહા સન્નિ પંચિદિય તિરિક્ષજોણિયસ્સ પંચિ-
દિય તિરિક્ષજોણિયસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ મજ્ઞિમેસુ તિસુ ગમણસુ વત્ત-
વ્વયા મણિયા’ જૈસી વત્તવ્વયા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં મેં ઉત્પદ્યમાન
સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક કે સઘ્ય કે ત્રીન ગમકોં મેં કહી ગઈ હૈં
‘એસચેવ એયસ્સ વિ મજ્ઞિમેસુ નિરવસેસા માણિયવ્વા’ યહી સમગ્ર
વત્તવ્વયા યહાં પર ખી મધ્યમ ગમત્રય મેં કહ લેની ચાહિયે। પરન્તુ
સર્વથા રૂપ સે સમતા કે પરિહાર કરને કે નિમિત્ત સૂત્રકાર ‘નવરં

અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો’ આ પ્રમાણેનુ સૂત્ર કહે છે આ સૂત્રથી તેઓ એ
બતાવે છે કે-જ્યારે તે સંજી મનુષ્ય જઘન્ય કાળની આયુષ્યને લઇને ઉત્પન્ન
થાય છે, અને સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોંમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય
છે.-તો તે સંબંધમાં ‘જહા સન્નિ પંચિદિય તિરિક્ષજોણિયસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ
મજ્ઞિમેસુ તિસુ ગમણસુ વત્તવ્વયા મણિયા’ જે પ્રમાણેનુ કથન પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્ગોનિકોંમાં ઉત્પન્ન થનારા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોંના મધ્યના ત્રણ
ગમેમાં કહેલ છે. ‘એસ ચેવ એયસ્સ વિ મજ્ઞિમેસુ તિસુ ગમણસુ નિરવસેસા
માણિયવ્વા’ આ તમામ કથન અહિયાં ત્રણ મધ્યના ત્રણ ગમેમાં એટલે કે
ચોથા, પંચમા અને છઠ્ઠા ગમના સંબંધમાં કહેવું. પરંતુ બધી રીતના
સરખાપણાનો નિષેધ કરવા માટે સૂત્રકાર ‘નવરં પરિમાણં ઉક્કોસેણં સંલેખજ્ઞા

ઉત્પવ્વજંતિ' નવરં કેવલં પરિમાણસ્વ ઉત્કર્ષતઃ સંખ્યેયા ઉત્પવ્વન્તે તત્ર સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકસ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેપૂત્પચ્ચમાનસ્ય પરિમાણદ્વારે ઉત્કર્ષતોઽ-સંખ્યેયા ઉત્પવ્વન્તે इत्युक्तम् अत्र तु संज्ञिपनुष्याणां संख्येयत्वेन संख्येया उत्प-
व्વन्ते एवं परिमाणद्वारे वक्तव्यम्, एतावानेव भेदः । संहननादिद्वाराणि तु यथा
तत्रोक्तानि तथाऽत्रापि वक्तव्यानि तानि चैरम्-तेषां षट् संहननानि३ । शरीराव-
गाहना जघन्योत्कृष्टाभ्यामङ्गुलाऽसंख्येयमात्रमात्रपमाणा ४ । संस्थानानि-वज्र

परिमाणं उक्तोत्प्रेणं संख्येज्जा उववज्जंति' इस सूत्र का कथन करते हैं-
इसके द्वारा उन्होंने यह समझाया है कि पूर्वोक्त गमत्रय के परिमाण
से यहां के मध्यम गमत्रय में परिमाण में भिन्नता है, क्योंकि यहां
परिमाण की अपेक्षा वे उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं पञ्चेन्द्रिय
तिर्यग्योनिकों में उत्पद्यमान संज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक के परिमाण
द्वार में वे उत्कृष्ट से असंख्यात उत्पन्न होते हैं ऐसा कहा गया है।
परन्तु यहां संज्ञि मनुष्यों का संख्यात होने के कारण वे संख्यात उत्पन्न
होते हैं। ऐसा इनके परिमाण द्वार में कह लेना चाहिये। अतः इस
परिमाण द्वार की ही अपेक्षा पूर्वोक्त गमत्रय के परिमाण द्वार से
भिन्नता है और कोई द्वार में भिन्नता नहीं है क्योंकि संहनन आदि
द्वार जैसे वहां कहे गये हैं वैसे ही वे यहाँ पर भी कहे गये हैं। जैसे-
उनके ६ संहनन होते हैं। शरीरावगाहना यहां जघन्य और

उવવજંતિ' આ સૂત્રપાઠ કહેલ છે આ સૂત્રપાઠથી તેઓએ એ સમજાવ્યું છે
'કે-પૂર્વોક્ત ત્રણ ગમેના પરિમાણના કથનથી અહિયાંના ત્રણ ગમેના પરિ-
માણ વિગેરે દ્વારોના કથનમાં જુદાપણુ આવે છે. કેમકે અહિયાં પરિમાણની
અપેક્ષાથી તેઓ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. પંચેન્દ્રિયતિ-
ર્યગ્ચોનિકોમાં ઉત્પન્ન થનારા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકને પરિમાણ
દ્વારમાં તેઓ ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત પણે ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે કહે-
વામાં આવ્યું છે. પરંતુ અહિયાં સંજ્ઞી મનુષ્યો સંખ્યાતપણે હોવાના કારણે
તેઓ સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રમાણે અહિ પરિમાણ દ્વાર સંખ્યા-
ધર્મમાં કહેવું જોઈએ. આ રીતે આ પરિમાણ દ્વારના સંખ્યાધર્મમાં પહેલા
કહેલ ત્રણ ગમેના પરિમાણ દ્વારથી જુદાપણુ આવે છે. તે શિવાય બીજા
કોઈ દ્વારના કથનમાં જુદાપણુ આવતું નથી. કેમકે સંહનન વિગેરે દ્વારો જે
પ્રમાણે ત્યાં કહ્યાં છે. એજ રીતે તે અહિયાં પણ કહ્યા છે જેમકે-તેઓને
છ સંહનન હોય છે. અહિયાં શરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી

ऋषभादीनि पट् ५। कृष्णनीलकापोतिकाः तिस्रो लेश्याः ६। मिथ्यादृष्टि-
मात्रम् ७। द्वे अज्ञाने ८। काययोग एव केवलम्, अस्य जघन्योत्कृष्टाभ्या मन्त-
मुहूर्त्तस्थितिकत्वेन मनोवाक्स्पर्शसिन्ध्यात्पूर्वमेव मरणसद्भावात्। साकाराना-
कारी द्विविधो उपयोगौ, आहारभयमैथुनपरिग्रहाख्याश्चत्स्रः संज्ञाः, क्रोधमान
मायालोभाख्याश्चत्वारः कषायाः, पञ्चेन्द्रियाणि, वेदनाकषायमारणान्तिका
स्र्यः समुद्घाताः, द्वे वेदने, त्रयो वेदाः, जघन्योत्कृष्टाभ्याम् अन्तर्मुहूर्त्तमायुः

उत्कृष्ट से अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण है। वज्रऋषभ आदि ६
संहनन इनके होते हैं। कृष्ण, नील, और कापोतिक ये तीन लेश्याएं
होती हैं। दृष्टिद्वार में ये मिथ्यादृष्टि होते हैं। ज्ञानद्वार में ये दो
अज्ञान वाले होने हैं। योगद्वार में ये केवल एक काययोग वाले ही
होते हैं। क्योंकि ये जघन्य और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त की
स्थिति वाले ही होते हैं। इसलिये मन और वचन पर्याप्ति के बन्ध
होने के पहिले ही इनका मरण हो जाता है। इसलिये इनके मनोयोग
और वाग्ययोग नहीं होता है। उपयोग द्वार में इनके साकार और
अनाकार दोनों प्रकार का उपयोग होता है। संज्ञा द्वार में इनके आहार
भय, मैथुन और परिग्रह ये चारों संज्ञाएं होती हैं। कषाय द्वार में इनके
क्रोध, मान, माया और लोभ ये चारों कषायों होती हैं। इन्द्रिय द्वारमें
ये पांचों इन्द्रियों वाले होते हैं। वेदना कषाय और मारणान्तिक ये ३
समुद्घात इनके होते हैं। शात और अशात रूप से दोनों प्रकार की

आंगणना असंख्यातमा भाग प्रमाणनी छे वज्र ऋषभ विगेरे छ संहनन
तेओने डोय छे. कृष्ण, नील, अने कापोतिक ओ त्रयु लेश्याओ तेओने
डोय छे. दृष्टि द्वारमां तेओ मिथ्या दृष्टि डोय छे ज्ञान द्वारमां तेओ जे
अज्ञानवाणा डोय छे. योगद्वारमां आ केवल ओक काययोगवाणा न डोय छे.
कैमके-तेओ जघन्य अने उत्कृष्टथी ओक अन्तर्मुहूर्त्तनी स्थितिवाणा न
डोय छे. तेथी मन अने वचन पर्याप्तिने बंध भता पहिलां न तेमनु मरण
धर्ष जाय छे. तेथी तेमने मनोयोग अने वचनयोग होता नथी. उपयोग
द्वारमां तेमने साकार अने अनाकार ओ जेठ प्रकारने उपयोग डोय छे.
संज्ञा द्वारमां तेमने आहार, भय, मैथुन अने परिग्रह ओ चार संज्ञाओ
डोय छे. कषाय द्वारमां तेमने क्रोध, मान, माया अने लोभ ओ चार कषायो
डोय छे. इन्द्रिय द्वारमां तेओ पांचे इन्द्रियोवाणा डोय छे. तेमने वेदना,
कषाय अने मारणान्तिक ओ त्रयु समुद्घातो डोय छे. तेमने शात अने
अशात ओ जेठ प्रकारनी वेदना डोय छे. तेमने त्रयु प्रकारना वेद डोय

અધ્યવસાય સ્થાનાનિ અપ્રશસ્તાનિ, સ્થિતિસદૃશોઽનુબન્ધઃ, કાયસંવેચો ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે ઉત્કૃષ્ટતોઽષ્ટૌ મયગ્રહણાનિ કાલાદેશેન તુ સંજ્ઞિમનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકસ્થિત્યનુપારતો ભવતીતિ । એવંદેવ દર્શયતિ-‘સેસં તં ચેવ’ શેષમ્- પરિમાણાતિરિક્તં સંહનનાદિકં તદેવ-પૂર્વોક્તમેવેતિ પઠો ગમઃ ૬ । ‘સોચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલટ્ટિહો’ સ એવ-સંજ્ઞિમનુષ્ય એવ આત્મના-સ્વયમ્ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો જાતઃ તદા-‘સેચેવ પદમગમવત્તવ્વયા’ સૈવ પ્રથમગમવત્તવ્યતા અસ્મિન્ પ્રથમ

વેદના અનેકો હોતી છે । વેદ અનેકોમાંથી હોતો છે । આયુદ્વારમાં અનેકો જઘન્યો અને ઉત્કૃષ્ટો આયુ એક અન્તર્મુહૂર્ત્તો હોતો છે । અધ્યવસાય દ્વારમાં અનેકો અધ્યવસાય સ્થાન અપ્રશસ્તો હોતો છે । સ્થિતિ કે જેવો હોતો અનેકો અનુબન્ધ હોતો છે । કાયસંવેચ ભવની અપેક્ષા જઘન્યોમાંથી ભવોને ગ્રહણ કરવાનું રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટમાંથી ભવોને ગ્રહણ કરવાનું રૂપ હોતો છે, તથા કાળની અપેક્ષા વહ સંજ્ઞિ મનુષ્યની અને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકની સ્થિતિ કે અનુસાર હોતો છે । યેવં વાત-‘સેસં તં ચેવ’ હેસ સૂત્રપાઠમાંથી પ્રગટ થઈ છે । અર્થાત્ પરિમાણ કે અતિરિક્ત અને સર્વ સંહનના આદિના કથન પૂર્વોક્ત જેવો હોતો છે । હેસ પ્રકારમાં યેવ ચૌથા પાંચમાં અને છઠ્ઠા ગમ કહા ગયા છે ।

‘સોચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલટ્ટિહો જાઓ’ એવં વહી સંજ્ઞિ મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ કે લેકર ઉત્પન્ન થઈ છે તે હેસ સમ્બન્ધમાં ‘સચ્ચેવ પદમગમવત્તવ્વયા’ વહી પ્રથમ ગમ કે જેવો વત્તવ્યતા કહ

છે. આયુ દ્વારમાં તેમને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત્તનું આયુષ્ય હોય છે. અધ્યવસાય દ્વારમાં તેમને અધ્યવસાય સ્થાન અપ્રશસ્ત જ હોય છે. સ્થિતિના કથન પ્રમાણે જ તેમને અનુબન્ધ હોય છે. કાયસંવેચ ભવની અપેક્ષાથી જઘન્યથી જ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ કહેલ છે તથા કાળની અપેક્ષાથી તે સંજ્ઞિ મનુષ્યના અને પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકના પ્રકરણમાં સ્થિતિના કથન પ્રમાણે છે, ‘એજ વાત ‘સેસં તં ચેવ’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે અર્થાત્ પરિમાણના કથન શિવાયનું ખીજું સંહનના વિગેરે સળધી કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેનું જ છે. આ રીતે આ ચોથો પાંચમો અને છઠ્ઠો ગમ કહ્યો છે ૪-૫-૬

‘સોચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલટ્ટિહો જાઓ’ એજ સંજ્ઞિ મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ-કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો હોય તે તે સળધમાં ‘સચ્ચેવ પદમગમવત્તવ્વયા’ પહેલા ગમના કથન પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ, પરંતુ એ પહેલા

ગમપ્રકરણે યા વક્તવ્યતા મળિના નિરવશેષા સૈવ વક્તવ્યતા સપ્તમગમેઽપિ વક્તવ્યે
ત્યર્થઃ । સર્વથા પ્રથમગમાપેક્ષયા સાદૃશ્યં નિરાકરોતિ-‘નવરં’ इत्यादिना । ‘नवरं
ओगाहणा जहन्नेणं पंचधनुसयाहं नवरम्-केवलमवगाहना शरीरावगाहना पूर्वा
पेक्षया भिद्यते सा च जघन्येन पञ्च धनुः शतानि ‘उक्को सेण वि पंचधनुसयाहं’
उत्कर्षेणाऽपि पञ्च धनुः शतानि ‘ठिई अणुबंधो जहन्नेणं पुव्वकोडी’ स्थित्यनु-
बन्धौ जघन्येन पूर्वकोटिः ‘उक्कोसेण वि पुव्वकोडी’ उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिरेव
‘सेसं तहेव जाव भवादेशोत्ति’ शेषम्-परिमाणादि द्वारजातं तथैव-प्रथमगमसदृ-
शमेव शरीरावगाहना स्थित्यनुबन्धान् विहाय अन्यत्सर्वं परिमाणादि द्वारजातं
भवादेशपर्यन्तं प्रथमगमवदेव अवगन्तव्यमिति । कालादेशेन कायसंवेधांशे-वैल-
क्षण्यं प्रतिपादयन्नाह-‘कालादेसेणं’ इत्यादि, ‘कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी-
अंतोमुहुत्तमव्वहिया’ कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिरन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिका, ‘उक्को-

છેની ચાહિયે પરન્તુ વસ પ્રથમ ગમ કી વક્તવ્યતા સે હસ સપ્તમ ગમ
કી વક્તવ્યતા મેં જો અન્તર આતા હૈં ઉસે સૂત્રકારને ‘નવરં ઓગાહના
જહન્નેણં પંચ ધનુસયાહં ઉક્કોસે ગ વિ પંચધનુસયાહં’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા
પ્રકટ કિયા હૈં । અર્થાત્ યહાં શરીર કી અવગાહના જગન્ય સે મી પાંચ
સૌ ધનુષ કી હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી પાંચ સૌ ધનુષ કી હૈં । ‘ઠિઈ અણુ-
બંધો જહન્નેણં પુવ્વકોડી, ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી’ સ્થિતિ ઓર અનુ-
બન્ધ જગન્ય સે પૂર્વકોટિ કા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી એક પૂર્વકોટિ કા હૈં
‘સેસં તહેવ જાવ ભવાદેસોત્તિ’ વાકી કે ઓર સઘ પરિમાણ આદિ
દ્વારોં કા કથન યાવત્ ભવાદેશ તક પ્રથમ ગમ કે જેસા હી હૈં । ‘કાલા-
દેસેણં જહન્નેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તમવ્વહિયા’ કાલ કી અપેક્ષા
કાયસંવેધ જગન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત અધિક એક પૂર્વકોટિ કા હૈં ઓર

ગમના કથનમાં અને આ સાતમા ગમના કથનમાં જે ગુણપણું આવે છે, તે
સૂત્રકારે ‘નવર ઓગાહના જહન્નેણં પંચ ધનુસયાહં ઉક્કોસેણ વિ પંચ ધનુસયાહં
આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે અર્થાત્ અહિયાં શરીરની અવગાહના જગ-
ન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી બન્ને પ્રકારથી પાંચસો ધનુષની છે. ‘ઠિઈ અણુબંધો જહ-
ન્નેણં પુવ્વકોડી ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી’ સ્થિતિ અને અનુબંધ જગન્યથી પૂર્વ-
કોટિનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક પૂર્વકોટિનો છે ‘સેસં તહેવ જાવ ભવા-
દેસોત્તિ’ બાકીના પરિમાણ વિગેરે દ્વારાનું કથન યાવત્ ભવાદેશ
સુધીનું પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું જ છે ‘કાલાદેસેણ જહન્નેણં પુવ્વકોડી
અંતોમુહુત્તમવ્વહિયા’ કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જગન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત

से णं तिन्नि पलिभोवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तमम्भहियाइं' उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि
पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं सेवेत् तथा
-एतावत्कालपर्यन्तमेव गमनागमने कुर्यादिति सप्तमो गमः७ । 'सो चेव जहन्न-
कालद्विइएसु उववन्नो' स एव-संज्ञिमनुष्य एव जघन्यकालस्थितिकतिर्यग्योनिकेषु
समुत्पन्नो भवेत् तदा-'एस चेव वत्तव्वया' एषैव-अनन्तरपूर्वकथितैव सर्वापि
वक्तव्यता वक्तव्या किन्तु पूर्वापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह 'नवरं' इत्यादि । 'नवरं'
कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमम्भहिया' नवरं-केवलं कालादेशेन

‘एवकोसेणं तिन्नि पलिओवमाहं पुव्वकोडीपुहुत्तमवमहियाहं’ उत्कृष्ट से वह पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक तीन पल्योपम का है ‘एवइयं जाव करेज्जा’ इस प्रकार वह जीव इतने काल तक तिर्यग्गति और मनुष्य गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उस गति में गमनागमन करता है। ऐसा यह सातवां गम है।

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो’ वही संज्ञी मनुष्य जघन्य-
काल की स्थितिवाले तिर्यग्योनिकों में जब उत्पन्न होने के योग्य होता
है, तब इस सम्बन्ध में भी ‘एस चेव वत्तव्वया’ यही अनन्तर
पूर्वकथित ही समस्त वक्तव्यता कह लेनी चाहिये। किन्तु पूर्व वक्तव्यता
की अपेक्षा जो यहां की वक्तव्यता में अन्तर है उसे ‘नवरं
कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी अतोमुहुत्तमम्भहिया’ इस सूत्र से प्रकट
क्रिया है। इसमें यह कहा है कि काल की अपेक्षा कापसंवेध जघन्य

અધિક એક પૂર્વકાંટિને છે અને ઉલ્કોસેજ તિન્નિ પલિઓવમાઈ' પુઠ્ઠકોહી-
પુઠ્ઠત્તમમ્મહિયાઈ' ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂર્વકાંટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પદ્યોપમનો છે,
'દ્વદ્વયં જાવ કરેજ્જા' એ રીતે તે છવ એટલા કાળ સુધી તિયંગ્ગતિ અને
મનુષ્ય ગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં
ગમન-ગમન કરે છે એ પ્રમાણે આ સાતમો ગમ કહ્યો છે - ૭

સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિપસુ ઉવવન્નો' એજ સંશી મદુબ્ધ જમ્બન્ય કાળની સ્થિતિવાળા તિય'ચયોનિકોમાં જ્યારે ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે. ત્યારે તે સંબંધમાં પણ 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' આ પહેલા કહેલ સઘળું કથન જ કહેવું જોઈએ. પરંતુ પહેલા કહેલ કથન કરતાં અહિંના કથનમાં જે જુદા પણ છે. 'નવર' કાલાદેસેળં જહન્નેળં પુવ્વકોટી અંતોમુદ્દત્તમઞ્ઞહિયા' આ સૂત્રપાઠથી ખતાવેલ છે. આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે કે-કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ

‘ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષેનાપિ ત્રિપલયોપમસ્થિતિકતિર્યગ્ચોનિકેષુ ઉપપચેત ‘એસચેવ લહ્વી જહેવ સત્તમગમે’ એવેવ લબ્ધિઃ—પરિમાણાદિ પ્રાપ્તિઃ યથૈવ સત્તમગમકે, સત્તમગમકે યદ્ યત્ કથિતં તત્તત્ સર્વમિદાપિ વક્તવ્યમ્ । કાયસંવેધમાહ—‘ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ ભવાદેશેન દે ભવગ્રહણે ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ પુવ્વકોડીઈ અબ્હિયાઈ’ કાલાદેશેન—કાલાપેક્ષયા જગન્ન્યેન ત્રીણિ પલ્યોપમાણિ પૂર્વકોટચાઽભ્યધિકાણિ ‘ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ પલિઓવમાઈ પુવ્વકોડીઈ અબ્હિયાઈ’ ઉત્કર્ષેનાઽપિ ત્રીણિ પલ્યોપમાણિ પૂર્વકોટચાઽભ્યધિકાણિ । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં મનુષ્યગતિ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિ ચ સેવેત, તથા—એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ મનુષ્યગતૌ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ નવમો ગમઃ ૧ ॥ સુ૦ ૫ ॥

‘ઉવેજ્જા’ જગન્ન્ય સે ત્રીણ પલ્યોપમની સ્થિતિ બાલે પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકોં સેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણ વિ’ ઉત્કૃષ્ટ સે બી વહ ‘તિપલિઓવમદ્વિહણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ત્રીણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાલે પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકોં સેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘એસ ચેવ લહ્વી જહેવ સત્તમ ગમે’ પરિમાણ બાદિ કી પ્રાપ્તિ રૂપ લબ્ધિ જૈસી સત્તમ ગમ મેં કહી ગઈ હૈ । વૈસી વહ સબ યહાં પર બી કહ લેની ચાહિયે ! યહાં કાય સંવેધ ‘ભવાદેસેણં’ ભવાદેશ સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ ઓર ‘કાલાદેસેણં’ કાલાદેશ સે વહ જગન્ન્ય સે પૂર્વકોટિ અધિક ત્રીણ પલ્યોપમ કા હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં વિ’ ઉત્કૃષ્ટ સે બી વહ એક પૂર્વકોટિ અધિક ત્રીણ પલ્યોપમ કા હૈ । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ હમ પ્રકાર હતને કાલ તક વહ જીવ મનુષ્યગતિ કા ઓર પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિ કા સેવન કરતા હૈ । તથા હતને હી કાલ તક વહ ઉસ મનુષ્યગતિમેં ઓર પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા વહ નૌવાં ગમ હૈ ॥ સુ૦ ૫ ॥

તે ‘તિપલિઓવમદ્વિહણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘એસ ચેવ લહ્વી જહેવ સત્તમગમે’ પરિમાણ વિગેદેની પ્રાપ્તિ રૂપ લબ્ધિ જે રીતે સાતમા ગમમાં કહેલ છે. એજ રીતે તે સઘળી લબ્ધિ સંબંધી કથન, અહિયાં કહેવું જોઈએ. અહિયાં કાયસંવેધ ‘ભવાદેસેણં’ ભવાદેશથી એ લેવેને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. અને ‘કાલાદેસેણં’ કાલાદેશથી તે જગન્ન્યથી પૂર્વકોટિ અધિક ત્રણ પલ્યોપમનો છે. અને ‘ઉક્કોસેણં વિ’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે એક પૂર્વકોટિ અધિક ત્રણ પલ્યોપમનો છે. ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ એ રીતે આટલા કાળ સુધી તે જીવ મનુષ્ય ગતિનું અને પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિનું સેવન કરે છે અને આટલા જ કાળ સુધી તે એ મનુષ્ય ગતિમાં અને પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ નવમો ગમ કહ્યો છે. ॥ સૂ. ૫ ॥

अथ देवगतिभ्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक्रमुत्पादयन्नाह—‘जइ देवेहिंतो उववज्जंति’ इत्यादि ।

मूलम्—जइ देवेहिंतो उववज्जंति किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति? वाणमंतरदेवेहिंतो उववज्जंति? जोइसियदेवेहिंतो उववज्जंति? वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति? गोयमा! भवणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति जाव वेमाणियदेवेहिंतो वि उववज्जंति जइ भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति किं असुरकुमारभवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति जाव थणियकुमारभवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति? गोयमा! असुरकुमारभवणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति जाव थणियकुमारभवणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति । असुरकुमारे णं भंते! जे भविण पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए, से णं भंते! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! जहन्नेणं अंतो-मुहुत्तट्ठिइएसु, उक्कोसेणं पुव्वकोडीआउएसु उववज्जेज्जा । असुरकुमाराणं लद्धी णवसु वि गमएसु जहा पुंढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स एवं जाव ईसाणदेवस्स तहेव लद्धी । भवादेसे-णं सव्वत्थ अट्ठ भवग्गहणाइं उक्कोसेणं जहन्नेणं दोन्नि भवग्गहणाइं । ठिइं संवेहं च सव्वत्थ जाणेज्जा । ९। नागकुमारे णं भंते! जे भविण पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए से णं भंते! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा, एस च्वेव वसव्वया । नवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा । एवं जाव थणियकुमारे । ९। जइ वाणमंतरे-

हितो उववज्जंति किं पिसाय वाणमंतरदेवेहितो उववज्जंति तहेव
जाव वाणमंतरे णं भंते ! जे भविण पंचिदियतिरिक्खजोणिणसु
उववज्जित्तण, एवं चेव । नवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा । ९ । जइ
जोइसियदेवेहितो उववज्जंति, उववाओ तहेव जाव जोइसिण णं
भंते ! जे भविण पंचिदियतिरिक्खजोणिणहितो उववज्जित्तण एस
चेव वत्तवया । जहेव पुढवीकाइयउद्देसण, भवग्गहणाइं णवसु
वि गमणसु अट्ठ जाव कालादेसेणं जहन्नेणं अट्ठभागपलिओवमं
अंतोसुहुत्तमब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि पलिओवमाइं चउहिं
पुव्वकोडीहिं चउहिय वाससयसहस्सेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव
करेज्जा । एवं णवसु वि गमणसु, नवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा १०
जइ वेमाणियदेवेहितो उववज्जंति किं कप्पोवगवेमाणिय-
देवेहितो उववज्जंति कप्पाइयवेमाणिय देवेहितो उववज्जंति ?
गोयमा ! कप्पोवगवेमाणियदेवेहितो उववज्जंति नो कप्पाइय-
वेमाणियदेवेहितो उववज्जंति । जइ कप्पोवग जाव सहस्सार-
कप्पोवगवेमाणियदेवेहितो वि उववज्जंति नो आणय० जाव
णो अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवेहितो उववज्जंति । सोहम्म
देवे णं भंते ! जे भविण पंचिदियतिरिक्खजोणिणसु उववज्जित्तण
से णं भंते ! केवइकालट्ठिणसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं
अंतोसुहुत्ताट्ठिणसु उक्कोसेणं पुव्वकोडीआउणसु सेसं जहेव
पुढवीकाइयउद्देसण नवसु वि गमणसु । नवरं नवसु वि गमणसु
जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं अट्ठ उक्कोसेणं भवग्गहणाइं । ठिइं

कालादेसं च जाणेज्जा । एवं ईसाणदेवे वि । एवं एएणं कमेणं
 अवसेसा वि जाव सहस्सारदेवा उववाएयव्वा । नवरं ओगाहणा
 जहा ओगाहणासंठाणे । लेस्सा सणंकुमारमाहिंदवंभलोएसु
 एगा पम्हलेस्सा, सेसाणं एगा सुकलेस्सा । वेए नो इत्थिदेयगा
 पुरिसवेयगा णो नपुंसगवेयगा, आउ अणुवंधा जहा ठिइपए
 सेसं जहेव ईसाणगाणं । कायसंवेहं च जाणेज्जा । सेवं भंते !
 सेवं भंते ! त्ति ॥सू० ६॥

चउवीसइमे सए वीसइमो उद्देसो समत्तो ॥

छाया—यदि देवेभ्य उत्पद्यन्ते किं भवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? वान-
 व्यन्तरदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? ज्योतिष्कदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? वैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ?
 गौतम ! भवनवासिदेवभ्योऽपि उत्पद्यन्ते यावद् वैमानिकदेवभ्योऽपि उत्पद्यन्ते
 यदि भवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते किमसुरकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते
 यावत् स्तनितकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! असुरकुमारभवनवासि-
 देवभ्योऽपि उत्पद्यन्ते यावत् स्तनितकुमारभवनवासिदेवभ्योऽपि उत्पद्यन्ते ।
 असुरकुमारः खलु भदन्त ! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पत्तुम्,
 स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन अतर्मुहूर्त्त
 स्थितिकेषु उत्कर्षेण पूर्वकोट्यायुष्केषु उत्पद्येत । असुरकुमाराणां लब्धिः नवस्वपि
 गमकेषु यथा पृथिवीकायिकेषु उत्पद्यमानस्य एवं यावदीशानदेवस्य तथैव लब्धिः ।
 भवादेशेन सर्वत्राष्ट भवग्रहणानि, उत्कर्षेण जघन्येन द्वे भाग्रहणे । स्थितिं संवेधं च
 सर्वत्र जानीयात् ९ । नागकुमारः खलु भदन्त ! यो भव्यः, एषैव वक्तव्यता । नवरं
 स्थिति संवेधं च जानीयात् । एवं यावत् स्तानितकुमारः ९ । यदि वानव्यन्त-
 रेभ्य उत्पद्यन्ते किं पिशाचवानव्यन्तरदेवेभ्य उत्पद्यन्ते तथैव यावद् वानव्यन्तरः
 खलु भदन्त ! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पत्तुम्, एवमेव । नवरं स्थिति
 संवेधं च जानीयात् ९ । यदि ज्योतिष्कदेवेभ्य उत्पद्यन्ते, उपपातः तथैव यावत्,
 ज्योतिष्कः खलु भदन्त ! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पत्तुम् । एषैव
 वक्तव्यता । यथैव पृथिवीकायिकोद्देशके, भवग्रहणानि नवस्वपि गमकेष्वष्टौ याव-
 त्कालादेशेन जघन्येन अष्टभागपल्योपममन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम्, उत्कर्षेण चत्वारि

પલ્યોપમાનિ ચતસ્રભિઃ પૂર્વકોટિભિઃ ચતુર્મિશ્ર વર્ષશતસહસ્રૈરભ્યધિકાનિ, एतावन्तं
યાવત્ કુર્યાત્ । एवं नवस्वपि गमकेषु । नवरं स्थितिं संवेधं च जानीयात् ९ । यदि
वैમાનિક દેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે કિં કલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે ? કલ્પા-
તીતવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે ? ગૌતમ ! કલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે,
નો કલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે । यदि कल्पोपपन्नक यावत् सहस्रार-
कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते ! नो आनत० यावत् नो अच्युत-
કલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે । सौधर्मदेवः खलु भदन्त ! यो
મન્યઃ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૈષ્ટ ઉત્પત્તુમ્, સ खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु
ઉત્પદ્યન્તે ગૌતમ ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण पूर्वकोट्यायुकेषु, શેષં
यथैव पृथिवीकायिकोद्देशके नवस्वपि गमकेषु । नवरं नवस्वपि गमकेषु जघन्येन
દે મવગ્રહણે ઉત્કર્ષેણ અષ્ટ મવગ્રહણાનિ । स्थितिं कालादेशं च जानीयात् । एवमी-
શાનદેવોઽપિ । एवमेतेन क्रमेण अवशेषा अपि यावत् सहस्रारदेवा उपपादयित
ઘ્યાઃ । नवरमवगाहना यथा अवगाहनासंस्थाने । लेश्या सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलो-
કેષુ एका पद्मलेश्या, शेपाणामेका शुक्ललेश्या । वेदे नो स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदकाः
નો નપુંસકવેદકાઃ । आयुरनुबन्धौ यथा स्थितिपदे, શેષં यथैव ईशानकानाम् ।
કાયસંવેધં ચ જાનીયાત્ તદેવં ભદન્ત ! तदेवं भदन्त ! इति ॥०६॥

चतुर्विंशतितमे शतके विंशतितमोद्देशकः समाप्त, इति ।

ટીકા—‘જહ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ દેવેભ્ય આગત્ય સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિ-
ર્યગ્યોનિકા ઉત્પદ્યન્તે તદા—‘કિં મવગવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં મયનવાસિ-
દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા—‘વાણામંતરદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ દાનવ્યન્તર-

અથ સૂત્રકાર દેવગતિ મેં સે આકર કે જીવ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગતિ
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । हस्र षात का कथन करते हैं—‘जह देवेहितो
उववज्जंति’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એલા પૂછા હૈ—હે ભદન્ત ! ‘જહ દેવેહિંતો
ઉવવજ્જંતિ’ યદિ દેવોં સે આકરકે જીવ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગતિ મેં ઉત્પન્ન

હવે સૂત્રકાર દેવગતિમાંથી આવીને એવ સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગતિમાં
ઉત્પન્ન થાય છે, તે સંબંધમાં કથન કરે છે. ‘જહ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ
ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવુ પૂછયું છે કે—હે ભગવન્ ‘જહ
દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ને દેવોમાંથી આવીને એવ સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ
ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો ‘કિં મવગવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું તેઓ

દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે યદ્વા 'જોહસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' જ્યોતિષ્ક દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા- 'વૈમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' વૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે ભવનવાસિદેવેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે સંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા જીવા इति દેવાવધિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેપૂત્પત્તિ ત્રિપયકઃ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ- 'ગોયમા' इत्यादि, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ભવનવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ જાવ વૈમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' ભવનવાસિદેવેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ તથા યાવત્ વૈમાનિકદેવેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે તે જીવાઃ અત્ર યાવત્પદેન 'વાણમંતરદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ જોહસિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' इत्यनयोः સંગ્રહો ભવતીતિ-તથા ચ ભવનવાસિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેભ્ય આગત્ય સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયેષુ ઉત્પદ્યન્તે इति-ભાવઃ । 'જહ ભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવ-

હોતે હૈં તો 'કિં ભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' કયા વે ભવનવાસી દેવોં સે આકરકે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા 'વાણમંતરદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' વાનવ્યન્તર દેવોં સે આકર કે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા 'જોહસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' જ્યોતિષ્ક દેવોં સે આકરકે વે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા 'વૈમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' વૈમાનિક દેવોં સે આકરકે વે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવોં મેં 'ભવનવાસિ દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ જાવ વૈમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' ભવનવાસી દેવોં સે આકર કે બી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, યાવત્-પદસે વાનવ્યન્તરોં સે આકરકે બી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, જ્યોતિષ્ક દેવોં સે આકરકે બી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર વૈમાનિક દેવોં સે બી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

ભવન વાસી દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે 'વાણમંતરદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' વાનવ્યન્તર દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા 'જોહ સિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' જ્યોતિષ્ક દેવોમાંથી આવીને તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે- 'વૈમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ત્યાં તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! સંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય જીવ 'ભવનવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ જાવ વૈમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ વાનવ્યન્તર દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યોતિષ્ક દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને વૈમાનિક દેવોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્જંતિ' હે ભદન્ત ! યદિ ભવનવાસિદેવેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે તદા—'કિં અસુરકુમાર-
ભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' કિમસુરકુમારભવનવાસિદેવેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે
અથવા—'જાવ થણિયકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ સ્તનિતકુમાર-
ભવનવાસિદેવેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે ? અત્ર યવત્પદેન નાગ-સુવર્ણ-વિદ્યુ-રૂગિ-
દ્વીપો-દધિ-દિગ્ વાયુકુમારાણાં સર્વેષાં ગ્રહણં ભવતીતિ । ભગવાનાહ—'ગોયમા'
ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! અસુરકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ'
અસુરકુમારભવનવાસિદેવેભ્ય આગત્ય ઉત્પચન્તે 'જાવ થણિયકુમારભવનવાસિ-
દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ સ્તનિતકુમારભવનવાસિદેવેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પચન્તે

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—'જહ ભવનવાસિદેવેહિંતો
ઉવવજ્જંતિ' હે ભદન્ત ! યદિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં મેં ભવનવાસી દેવોં સે
આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો 'કિં અસુરકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ,
જાવ થણિયકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' કવા
વે અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા
યાવત્ સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
યહાં યાવત્પદ સે 'નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર અગ્નિકુમાર
દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિગ્કુમાર, વાયુકુમાર' હન ભવનપતિયોં કે
ભેદોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં । હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—
'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અસુરકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ'
વે અસુરકુમારભવનવાસિ દેવોં સે આકર કે બી ઉત્પન્ન હોતે હૈં । 'જાવ
થણિયકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ સ્તનિતકુ-

હવે ગૌતમશ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'જહ ભવનવાસિદેવેહિંતો
ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ નો સંસી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્છોમાં ભવનવાસી દેવો-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો 'કિં અસુરકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવ-
જ્જંતિ જાવ થણિયકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' શું તેઓ અસુરકુ-
માર ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે યાવત્ સ્તનિતકુમાર
ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિંયાં યાવત્પદથી 'નાગ-
કુમાર સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિગ્કુમાર,
વાયુકુમાર, આ બધા ભવનવાસી દેવો ગ્રહણ કરાયા છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા' । હે ગૌતમ ! 'અસુરકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો
ઉવવજ્જંતિ' તેઓ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન
થાય છે યાવત્ 'થણિયકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' સ્તનિતકુમાર

અત્રાપિ યાવત્પદેન નાગકુમારાદારમ્ય સ્તનિતકુમારપર્યન્તાનાં સદ્ગદો ભવતીતિ, તથા ચ-હે ગૌતમ ! પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ અસુરકુમારાદારમ્ય સ્તનિતકુમાર-પર્યન્તમવનવાસિદેવેભ્ય આગત્યોત્પન્નંતે 'અસુરકુમારે ણં મંતે' અસુરકુમારઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! 'જે મવિષ્ પંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ્ણ' યો મવ્વપઃ-યોગ્ગપઃ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પન્નપ્પ 'સે ણં મંતે' સઃ-અસુરકુમારઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! 'કેવહ્મકાલઢિહ્ણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ક્ષિયત્કાલસ્થિતિકેષુ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પન્નેતેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાવાહ- 'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ । 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તઢિહ્ણ્ણુ' જઘન્યેનાન્તર્મુહુત્તસ્થિતિકેષુ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પન્નંતે

માર મવનવાસી દેવોં સે આકરકે મી ઉત્પન્ન હોતે હૈ । યહાં પર મી યાવત્પદ સે નાગકુમાર સે લેકર સ્તનિકકુમાર તક કે સમસ્ત મવન-વાસિયોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । તથાચ હે ગૌતમ । પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિકકુમાર તક કે મવનવાસિયોં સે આક-રકે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ।

અથ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'અસુરકુમારે ણં મંતે ! જે મવિષ્ પંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ્ણ' હે મદન્ત ! જો અસુરકુમાર પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્મકાલઢિહ્ણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' વહ કિતને કાલ કોં સ્થિતિ-વાલે પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ 'ગોયમા !' હે ગૌતમ । વહ 'જહન્નેણં' જઘન્ય સે 'અંતોમુહુત્ત-ઢિહ્ણ્ણુ' એક અન્તર્મુહુત્ત કો સ્થિતિ વાલે પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં મેં ઉત્પન્ન

ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અહિયાં પણ યાવત્પદથી નાગકુમારથી લઈને સ્તનિકકુમાર સુધીના સઘળા ભવનવાસી દેવો ગ્રહણ કરાયા છે, અર્થાત્ હે ગૌતમ ! પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોમાં અસુરકુમાર ભવન-વાસી દેવથી લઈને સ્તનિકકુમાર સુધીના ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને જીવ ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'અસુરકુમારે ણં મંતે ! જે મવિષ્ પંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ્ણ' હે ભગવન્ જે અસુરકુમાર દેવો સંસી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે 'સે ણં મંતે ! કેવ-હ્મકાલઢિહ્ણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સંસી પશ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! તે 'જહન્નેણં' જઘન્યથી 'અંતોમુહુત્તઢિહ્ણ્ણુ' એક અંતર્મુહુત્તની

તથા-‘ઉત્કોણં પુન્વકોડીઆઉપસુ ઉવવજ્જહ’ ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિપ્રમાણકાયુષ્કેષુ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષ્ટપચતે ઇત્યુત્તરમ્ । ‘અસુરકુમારાણં લઢ્ઢી ણવસુ વિ ગમપસુ જહા પુઢવીકાહપસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ’ અસુરકુમારાણાં લઢ્ઢિઃ-પરિમાણાદિકાં નવસ્વપિ ગમકેષુ યથા પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પદ્યમાનસ્યાસુરકુમારસ્ય કથિતા તેનૈવ પ્રકારેણ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ સમુત્પદ્યમાનસ્યાસુરકુમારસ્યાપિ વક્તવ્યા । ‘એવં જાવ ઈસાણદેવસ્સ વિ તહેવ લઢ્ઢી’ એવમ્-અસુરકુમારવદેવ યાવત્ ઈશાનદેવસ્યાપિ નવસ્વપિ ગમકેષુ તથૈવ લઢ્ઢિર્વાચ્યા, યથા પૃથિવીકાયિકેષુ દેવાના-મુત્પત્તિઃ કથિતા, અસુરકુમારમાદૌ ઈશાનદેવં ચાન્તે કૃત્વા, એવમેવ ઈશાનકાન્ત-દેવસ્ય પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ લઢ્ઢિર્વક્તવ્યા, ઈશાનકાન્ત, એવ ચ દેવઃ પૃથિવી

હોતા હૈ તથા ‘ઉત્કૃષ્ટ સે ‘પુન્વકોડીઆઉપસુ ઉવવજ્જહ’ એકકોટી’ પૂર્વ કી આયુધાલે સંજી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચૌં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘અસુરકુમારાણં લઢ્ઢી ણવસુ વિ ગમપસુ જહા પુઢવીકાહપસુ ઉવવજ્જ-માણસ્સ’ હસકે નૌ ગમકોં મેં જો વક્તવ્યતા પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે અસુરકુમારોં કે સમ્બન્ધ મેં કહી ગઈ હૈ વહી વક્તવ્યતા કહ લેની ચાહિયે । અર્થાત્ પરિમાણ આદિ દ્વારોં કા કથન જૈસા પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે અસુરકુમારોં કે નૌ ગમકોં મેં પહિલે કહા જા ચુકા હૈ, ઉસી પ્રકાર પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે હન અસુરકુમારોં કે નૌ ગમકોં મેં મી પરિમાણ આદિ દ્વારોં કા કથન કરના ચાહિયે । ‘એવં જાવ ઈસાણદેવસ્સ તહેવ લઢ્ઢી’ અસુર કુમાર કે નૌ ગમકોં કી વક્તવ્યતા કે જૈસી હી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પદ્યમાન યાવત્ ઈશાન દેવલોક તરુ કે દેવોં કે નૌ ગમકોં મેં મી

સ્થિતિવાળા સંજી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તથા ‘ઉત્કોણેણ’ ઉત્કૃષ્ટથી ‘પુન્વકોડીઆઉપસુ ઉવવજ્જહ’ એક પૂર્વકોટિની આયુધવાળા સંજી-પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘અસુરકુમારાણં લઢ્ઢી ણવસુ વિ ગમપસુ જહા પુઢવીકાહપસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ’ તેના નવે ગમેમાં જે પ્રમાણેનું કથન પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થનારા અસુરકુમારોના સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ પરિમાણ વિગેરે દ્વારા સંબંધી કથન જે પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થનારા અસુરકુમારોના નવ ગમેમાં પહેલાં કરવામાં આવી ગયું છે. એજ પ્રમાણેનું કથન સંજી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા આ અસુરકુમારોના નવે ગમેમાં પણ પરિમાણ વિગેરે દ્વારાનું કથન કહેવું જોઈએ. ‘એવં જાવ ઈસાણદેવસ્સ તહેવ લઢ્ઢી’ અસુ-રકુમારોના નવ ગમેના કથન પ્રમાણે જ સંજી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં

કાયિકેષુ ઉત્પદ્યતે ઇતિ કૃત્વા યાવદીશાનદેવસ્યેત્યુક્તમિતિ ૧ । અસુરકુમારાણાં
 ચ एवं લઙ્ઘિઃ, તન્ન-પરિમાણે એકસમયેન જઘન્યત એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા
 ઉત્કર્ષેણાઽસંખ્યેયા એકસમયેન પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેષુ ઉત્પદ્યન્તે ૨ । તથા-
 સંહનનાભાવઃ ૩ । ભવધારણીયાવગાહના જઘન્યેનાઙ્ગુલાસંખ્યેયભાગપ્રમાણા
 તથા-ઉત્કર્ષતઃ સપ્તહસ્તપ્રમાણા ભવતિ । ઉત્તરવૈક્રિયકી અવગાહના તુ જઘન્યતો-
 ઙ્ગુલાસંખ્યેયભાગપ્રમાણા, ઉત્કર્ષઃસ્તુ લક્ષયોજનપ્રમાણા ભવતિ ૪ । સંસ્થાનં

પરિમાણ આદિ દ્વારોં કી ચક્તવ્યતા કા કથન જાનના ત્રાહિયે । યહાં જો
 ઈશાન દેવલોક તક કી ચક્તવ્યતા કા કથન કિયા ગયા હૈ । સો ઉસકા
 કારણ ચહ હૈ કિ ઈશાનાન્ત દેવ હી પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ૧ ।

અસુરકુમારોં કે સમ્બન્ધ મેં લઙ્ઘિ હસ પ્રકાર સે વિચારની
 ત્રાહિયે—

પરિમાણ દ્વાર મેં લે એક સમય મેં જઘન્ય સે એક અથવા દો
 અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે લે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં મેં
 અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં ૨ । સંહનન દ્વાર મેં ઇનકે કોઈ સા મી
 સંહનન નહીં હોતા હૈ ૩ । અવગાહના દ્વાર મેં ઇનકે ભવધારણીય અવ-
 ગાહના જઘન્ય સે અઙ્ગુલ કે અસંખ્યાતલેં ભાગ રૂપ હોતી હૈ ઔર
 ઉત્કૃષ્ટ સે સાત હાથ પ્રમાણ હોતી હૈ । તથા ઉત્તર વૈક્રિય કી અવગા-
 હના ઇનકી જઘન્ય સે અઙ્ગુલ કે અસંખ્યાતલેં ભાગપ્રમાણ હોતી હૈ ઔર
 ઉત્કૃષ્ટ સે એક લાખ યોજન પ્રમાણ હોતી હૈ ૪ । સંસ્થાન દ્વાર મેં ઇનકે

ઉત્પન્ન થવાવાળા યાવત્ ઇશાન દેવ લોક સુધીના દેવોસંખ્યાંથી નવે ગમેમાં
 પણ પરિમાણ વિગેરે દ્વારે સંખ્યાંથી કથન સમજાવેલું. અહિયાં જે ઇશાન-
 દેવલોક સુધીનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે-ઇશાન
 સુધીના જે દેવો પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

અસુરકુમારોના સંખ્યામાં લઙ્ઘિ આ નીચે પ્રમાણે કહેવી જોઈ છે,—
 પરિમાણ દ્વારમાં તેઓ એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા
 ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તેઓ સંત્રીપંચેન્દ્રિયતિર્યચોમાં અસંખ્યાતપણે
 ઉત્પન્ન થાય છે. સંહનનદ્વારમાં તેઓને કોઈ પણ સંહનન હોતું નથી. અવગાહના
 દ્વારમાં તેઓને ભવધારણીય અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા
 ભાગ રૂપ હોય હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત હાથ પ્રમાણની અવગાહના
 હોય છે. તથા ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના તેઓને જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યા-
 તમા ભાગ પ્રમાણવાળી હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ યોજન પ્રમા-

સમચતુરસ્રં ભવધારણીયાડપેક્ષયા, ઉત્તરવૈક્રિયાપેક્ષયા તુ અનેકવિધમ્ ૫ । કૃષ્ણ
નીલાદિ-કાશ્વતસો લેશ્યા ભવન્તિ ૬ । દૃષ્ટિસિવિધાડપિ સમ્યગ્મિથ્યા મિશ્રરૂપા
૭ । ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ નિયમતાઃ, અજ્ઞાનાનિ ચ ત્રીણિ ભજનયા ૮ । મનોવાકકાય-
રૂપા સ્ત્રયો યોગા ભવન્તિ ૯ । દ્વિવિધ ઉપયોગઃ સાકારોઽનાકારશ્ચ ૧૦ । આહાર
ભયમૈથુનપરિગ્રહરૂપાઃ સંજ્ઞા શ્વતસઃ ૧૧ । કષાયાઃ ક્રોધમાનમાયાલોભરૂપા
શ્વત્વારઃ ૧૨ । ઇન્દ્રિયાણિ પञ्ચ ૧૩ । સમુદ્ઘાતા આઘાઃ પञ્ચ ૧૪ । વેદના દ્વિવિધા
શાતાઽશાતા ચ ૧૫ । વેદો દ્વિપ્રકારકો નપુંપરુવર્જઃ સ્ત્રીપુરુષરૂપઃ ૧૬ । સ્થિતિ-

ભવધારણીય શરીર કી અપેક્ષા સે સમચતુસ્ર સંસ્થાન હોતા હૈ । તથા
ઉત્તર વૈક્રિય કી અપેક્ષા વહ અનેક પ્રકાર કા હોતા હૈ ૫ । લેશ્યાદાર મેં
इनके कृष्ण, नील आदि चार लेश्याएं होती हैं ६ । दृष्टिद्वार में इनके
सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि, और मिश्रदृष्टि, ये तीनों दृष्टियां होती हैं ७ ।
ज्ञानद्वार में इनके नियम से तीन ज्ञान होते हैं और भजना से तीन
अज्ञान होते हैं ८ । योगद्वार में इनके मनोयोग, वचनयोग और काय-
योग ये तीनों योग होते हैं ९ । उपयोग द्वार में इनके साकार और
अनाकार ये दोनों प्रकार के उपयोग होते हैं १० । संज्ञाद्वार में इनके
आहार, भय, मैथुन और परिग्रह ये चारों संज्ञाएं होती हैं ११ ।
कषाय द्वारमें इनके क्रोध, मान, माया और लोभ ये चारों कषाये
होती हैं १२ । इन्द्रिय द्वार में इनके पांचो इन्द्रियां होती हैं १३ । समु-
दघात द्वार में इनके आदि के ५ समुदघात होते हैं १४ । वेदना द्वार में
इनके शांता वेदना और अशांता वेदना दोनों प्रकार की वेदना होती

છુની હોય છે. સંસ્થાન દ્વારમાં તેમને ભવધારણીય અવગાહનાની અપેક્ષાથી
સમચતુરસ્ર સંસ્થાન હોય છે, તથા ઉત્તરવૈક્રિયની અપેક્ષાથી તે અનેક
પ્રકારની હોય છે લેશ્યાદારમાં તેઓને કૃષ્ણ, નીલ, વિગેરે ચાર લેશ્યાઓ
હોય છે. દૃષ્ટિદ્વારમાં તેઓને સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અને મિશ્રદૃષ્ટિ એ
ત્રણે દૃષ્ટિયો હોય છે. જ્ઞાનદ્વારમાં તેમને નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન હોય છે. અને
ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. યોગદ્વારમાં તેઓને મનોયોગ, વચન યોગ,
અને કાયયોગ એ ત્રણે યોગો હોય છે. ઉપયોગદ્વારમાં તેઓને સાકાર અને
અનાકાર આ બંને પ્રકારના ઉપયોગો હોય છે. સંજ્ઞાદ્વારમાં તેમને આહાર,
ભય, મૈથુન, અને પરિગ્રહ એ ચાર સંજ્ઞાઓ હોય છે. કષાયદ્વારમાં તેઓને
ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચારે કષાયો હોય છે. ઇન્દ્રિય દ્વારમાં તેમને
પાંચે ઇન્દ્રિયો હોય છે. સમુદ્ઘાત દ્વારમાં તેમને પહેલાના ૫ પાંચ સમુદ્ઘા-
તો હોય છે. વેદના દ્વારમાં તેમને શાંતાવેદના અને અશાંતા વેદના એમ

જીવન્યા દશવર્ષસહસ્રાણિ, ઉત્કૃષ્ટા તુ માતિરેકસાગરોપમપમાણા ૧૭। અધ્યવ-
સાયાઃ પ્રશસ્તાઃ અપ્રશસ્તાશ્ચ ૧૮ અનુવન્યઃ સ્થિતિમમાન एव भवन्ति ૧૯। एवं
ક્રમેણ અસુરકુમારાણાં લલ્વિર્વક્તવ્યા। કાયસંવેધં તુ મામાન્યતો દર્શયન્નાદ-
'ભવાદેસેણ' इत्यादि। 'ભવાદેસેણ સવ્વન્ય અદ્દ મવગ્ગણાઈં ઉવકોનેણ'
કાયસંવેધો ભવાદેશેન સર્વત્રાદ મવગ્ગણાણિ ઉત્તરેણ 'જઘ્નેણ દોસિ
મવગ્ગણાઈં' જઘ્ન્યેન દ્વે મવગ્ગણે। 'ઠિં સંવેદં ચ સવ્વન્ય જાણેજ્જા' મ્પિત્તિ
સંવેધં ચ સર્વત્ર ગમકેષુ પાર્યક્યેન યથાવોગં સ્વયં જાનીયાત્ ૨૦। ઇતિ નવ-
ગમકાન્તમસુરકુમારપ્રકરણમ્ ૯। 'નાગકુમારે ણં' એમે નાગકુમારઃ ચત્તુ મદન્ત।

૬ ૧૫॥ વેદદ્વાર મેં દુનકે નપુંસક વેદ નહીં હોતા હે તિન્તુ સ્ત્રીવેદ ઓર
પુવેદ એ દોહી વેદ હોતે હે ૧૩। સ્થિતિ દ્વાર મેં દુનકી જઘન્ય મ્પિત્તિ
દસ હજાર વર્ષ કી હોતી હે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કુદ અલિક એક
સાગરોપમ કી હોતી હે ૧૭। અધ્યવસાય દ્વાર મેં દુનકે પ્રશસ્ત ઓર
અપ્રશસ્ત દોનોં પ્રકાર કે અધ્યવસાય હોતે હે ૧૮। અનુવન્ય દુનમેં
સ્થિતિ કે જૈસા હી હોતા હે ૧૯। ઇસ ક્રમ સે અસુરકુમારોં કી પરિમા-
ણાદિ કી પ્રાપ્તિ રૂપ લલ્લિ જાનની ચાહિયે। કાયસંવેધ ભવ કી
અપેક્ષા સર્વત્ર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હે ઓર
જઘન્ય સે વહ દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હે। ઠિં સંવેદં ચ સવ્વન્ય
જાણેજ્જા' સર્વત્ર ગમકોં મેં સ્થિતિ ઓર સંવેધ પૃથક્ પૃથક્ રૂપ સે જાનના
ચાહિયે ૨૦। ઇસ પ્રકાર સે યહ નવગમકાન્ત અસુરકુમાર પ્રકરણ હે।

એઉ પ્રકારની વેદના હોય છે વેદ દ્વારમાં તેમને નપુંસક વેદ હોતો નથી.
પરંતુ સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ એ બે પ્રકારના જ વેદ હોય છે. સ્થિતિદ્વારમાં
તેમની જઘન્ય સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક
વધારે એક સાગરોપમની હોય છે. અધ્યવસાય દ્વારમાં તેમને પ્રશસ્ત અને
અપ્રશસ્ત એઉ પ્રકારના અધ્યવસાયો હોય છે. તેઓમાં અનુબંધ સ્થિતિ
પ્રમાણેનો જ હોય છે આ ક્રમથી અસુરકુમારોની પરિમાણ વિગેરેની પ્રાપ્તિ
રૂપ લખી સમજવી બેઈએ. કાયસંવેધ-ભવની અપેક્ષાથી ગધેજ ઉત્કૃષ્ટથી
આઠ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે જઘન્યથી તે બે ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ
છે. 'ઠિં સંવેદં ચ સવ્વન્ય જાણેજ્જા' બધા ગમોમાં સ્થિતિ અને સંવેધ બુદ્ધિ
બુદ્ધિ રૂપથી સમજવો. આ રીતે આ નવ ગમ સુધીનું અસુરકુમાર પ્રક-
રણ થયું છે.

‘જે મહિષ પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મવ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિકૈષુ ઉત્પત્તુસ્ ‘સે જં મંતે’ સ લલ્લ મદન્ત ! ‘કેવહ્યકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’
કિયત્કાલસ્થિતિકૈષુ ઉત્પદ્યેતેતિ નાગકુમારસ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો ઉત્પાદવિષયકઃ
પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘એસ ચેવ’ इत्यदि । ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ એવૈવ વત્તવ્યતા
નાગકુમારાણામુત્પાદાદિવિષયે અસુરકુમારસ્ય વત્તવ્યતા વિષયે સૈવ સમગ્રાઽપિ
ઇહ વત્તવ્યા । ‘નવરં ઠિં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ નવરં કેવલં સ્થિતિ સંવેધં ચ
ભિન્નતયા યથાયોગં જાનીયાત્ અસુરકુમારપ્રકરણાપેક્ષયા નાગકુમારાણાં
સ્થિતિર્મિત્થા જ્ઞાતવ્યા તથા કાયસંવેધોઽપિ ભિન્ન એવ જ્ઞાતવ્ય इति ।

અચ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘નાગકુમારે જં મંતે ! જે
મહિષ પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ હે મદન્ત ! જો નાગ-
કુમાર સંજી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ ‘સે જં-
મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ-
વાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? એસા યહ પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિકોં મેં નાગકુમારોં કે ઉત્પન્ન હોને કે વિષય કા પ્રશ્ન હૈ ।
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-હે ગૌતમ । ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ અસુર-
કુમાર કી જો વત્તવ્યતા ઉત્પાદ આદિ કે વિષય મેં કહી ગઈ હૈ, વહી
વત્તવ્યતા નાગકુમારોં કી મી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પાદ આદિ
કે વિષય મેં હૈ, । અતઃ વહ યહાં પર સમગ્ર રૂપ સે કહ લેની ચાહિયે ।
પરન્તુ ‘ઠિં સંવેધં ચ જાણેજ્જા’ સ્થિતિ ઔર સંવેધ કા કથન અસુરકુ-

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘નાગકુમારે જં મંતે ! જે
મહિષ પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ હે ભગવન્ જે નાગકુમારો
સંજી પચ્ચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય ‘સે જં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહ-
ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો ને નિ-
કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ રીતે સંજી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો ને નિવાળાઓમાં
નાગકુમારોના ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં આ પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ અસુરકુમારોના સંબંધમાં
ઉત્પાદ વિગેરેનું જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે. એજ પ્રમાણેનું કથન નાગકુ-
મારોના સંબંધમાં પણ સંજી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો ને નિવાળાઓમાં ઉત્પાદ
વિગેરે વિષયમાં કહેલ છે, જેથી તે સપૂર્ણ રૂપથી અહિયાં નાગકુમારોના
સંબંધમાં કહી લેવું પરંતુ ‘ઠિં સંવેધં ચ જાણેજ્જા’ સ્થિતિ અને સંવેધ
સંબંધી કથન અસુરકુમારોની સ્થિતિ અને સંવેધના કથન કરતાં જુદું છે.

‘एवं जाव धणियकुमारा’ एवं नागकुमारप्रकरणवदेव यावत् स्तनितकुमारपर्यन्त
मपि उत्पादादिकं सर्वमवगन्तव्यम् । अत्र यावत्पदेन सुवर्णकुमारादीनां सप्त कुमा-
राणां ग्रहणं भवतीति नवमान्ताः नवगमाः ९ । ‘जइ वाणमंतरेहिंतो उववज्जंति’
यदि हे भदन्त ! ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वानव्यन्तरेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा
—‘किं पिसायवाणमंतरेहिंतो उववज्जंति’ किं पिशाचवानव्यन्तरेभ्य आगत्यो-
त्पद्यन्ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘तहेव’ तथैव यथा
असुरकुमारादिप्रकरणं परिमाणादिविषये कथितं तथैव पिशाचवानव्यन्तरेऽपि
सर्वं वक्तव्यम् कियत्पर्यन्तमित्याह—‘जाव’ इत्यादि । ‘जाव वाणमंतरे णं मंते’

मारों की स्थिति और संबंध की अपेक्षा भिन्न है । ‘एवं जाव धणिय-
कुमारा’ नागकुमार के प्रकरण के जैसे ही यावत् स्तनितकुमार तक
उत्पाद आदि सब कथन जानना चाहिए । यहां यावत् शब्द से सुवर्ण-
कुमार आदि सात कुमारों का ग्रहण हुआ है । इस प्रकार से यहां नव
मान्त नव गम है ?

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जइ वाणमंतरेहिंतो उवव-
ज्जंति’ हे भदन्त ! यदि संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव वानव्यन्तरो
से आकरके उत्पन्न होते हैं ‘किं पिसायवाणमंतरेहिंतो उववज्जंति’
क्या वे पिशाच नामक वानव्यन्तरो से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘तहेव’ हे गौतम ! जिस प्रकार से असुर
कुमार आदि के प्रकरण में परिमाण आदि द्वारों का कथन किया था
वही कथन यहां पिशाच वानव्यन्तरो में भी करना चाहिये ‘जाव’

‘एव जाव धणियकुमारा नागकुमारना પ્રકરણુમાં કહ્યા પ્રમાણે જ યાવત્ સ્તનિ-
તકુમાર સુધી ઉત્પાત વિગેરે તમામ કથન સમજવું’ અહિયાં યાવત્ શબ્દથી
સુવર્ણકુમાર વિગેરે સાતકુમારો ગ્રહણ કરાયા છે. આ રીતે અહિયાં નવે ગમે
સમજી લેવા.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘જइ वाणमंतरेहिंतो
उववज्जंति’ હે ભગવન્ જો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ વાન-
વ્યંતર દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો ‘કિં પિસાયવાણમંતરેહિંતો
उववज्जंति’ શું તેઓ પિસાય નામના વાનવ્યંતર દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘तहेव’ હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે
असुरकुमार વિગેરેના પ્રકરણમાં પરિમાણ વિગેરે દ્વારોનું કથન કરવામાં
આવ્યું છે એજ રીતે અહિયાં પણ પરિમાણ વિગેરે દ્વારોના સંબંધનું કથન

યાવદ્ વાનવ્યન્તરઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'જે ભવિષ્ય' યો ભવ્યઃ 'પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ' પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ 'સે ણં મંતે' સ સ્વલુ મદન્ત ! 'કેવહ્યકાલઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' સ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યેતેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'એવં ચેવ' એવમેવ એવમ્—અસુર-કુમારવદેવ નવાપિ ગમાઃ જ્ઞાતવ્યા ઇતિ । 'નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' નવરમ્—કેવલં સ્થિતિ સંવેધં ચ ભિન્નભિન્નતયા યથાયોગં જાનીયાદિતિ નવગમાઃ ૧ । 'જહ જોહસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત ! યદિ જ્યોતિષકદેવેભ્ય આગત્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યન્તે તદા કિં ચન્દ્રેભ્યઃ, સૂર્યેભ્યઃ, ગ્રહેભ્યઃ, નક્ષત્રેભ્યઃ,

યાવત્—'વાણમંતરે ણં મંતે !' હે મદન્ત ! જો વાનવ્યન્તર 'જે ભવિષ્ય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ' પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ । 'સે ણં મંતે । કેવહ્યકાલઢિહણસુ ઉવ-જ્જેજ્જા' હે મદન્ત ! વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય-યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'એવં ચેવ' હૈ ગૌતમ ! હસ વિષય મેં અસુરકુમાર કે જૈસે હી નૌ ગમક જાનના ચાહિયે । પરન્તુ 'નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' પરન્તુ યહાં પર સ્થિતિ ઓર સંવેધ કો અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં કહી ગયી સ્થિતિ ઓર સંવેધ સે ભિન્ન જાનના ચાહિયે ।

હસ પ્રકાર સે યહાં નૌ ગમ હૈ ।

'જહ જોહસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—હે મદન્ત ! યદિ જ્યોતિષિક દેવોં સે આકરકે પચ્ચેન્દ્રિયતિ-

સમજી લેવું, 'જાવ' યાવત્ 'વાણમંતરે ણં મંતે । હે ભગવન્ જે વાનવ્યન્તર દેવો 'જે ભવિષ્ય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ' જે ભવ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે. સે ણં મંતે' હે ભગવન્ 'કેવહ્યકા-લઢિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'એવં ચેવ' આ સંબંધમાં અસુરકુમારના કથન પ્રમાણેના નવ ગમે સમજવા, પરંતુ 'નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' પરંતુ અહિયાં સ્થિતિ અને સંવેધના કથનમાં અસુરકુમારના પ્રકરણમાં કહેલા સ્થિતિ અને સંવેધના કથન કરતાં શુદ્ધપણું છે. તેમ સમજવું આ રીતે અહિયાં નવ ગમે સમજવા.

'જહ જોહસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જે જ્યોતિષિક દેવોમાંથી આવીને સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય

પલિઓવમં અંતોમુહુત્તમમ્મહિયં' યાવત્કાલાદેશેન જઘન્યેન અષ્ટ માગપલ્યોપમ મન્તર્મુહૂર્તમ્મધિકમ્, કાયસંવેધઃ કાલાદેશેન જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તમ્મધિકપલ્યો- પમસ્ય અષ્ટમ માગાત્મકમ્' એત્યર્થઃ 'ઉક્રોસેણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈં ચઝહિ પુવ્વકો- ડીહિં ચઝહિ ય વામસહસ્રેહિં અમ્મહિયાઈં' ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ પલ્યોપમાનિ ચત- સ્મિઃ પૂર્વકોટિભિઃ ચતુર્મિથ વર્ષશતસહસ્રૈરમ્મધિકાનિ 'એવમ્મં જાવ કરેજ્જા' એતાવન્તં કાલં યાવત્ કુર્યાત્' એતાવત્કાલાર્યન્તં ડ્યોતિષ્કદેવગતિં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય- ગતિં ચ સેવેત તથા એતાવદેવ કાલપર્યન્તં ડ્યોતિષ્કદેવગતીં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતીં ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ । 'એવં નવસુ વિ ગમણસુ' એવમ્-પ્રથમગમવદેવ નવસ્વપિ- ગમકેષુ પરિમાણાદારમ્મ કાયસંવેધાન્તં દ્વારજાતં વક્તવ્યમ્ । 'નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' નવરમ્-કેવલં સ્થિતિ સંવેધ ચ ભિન્નભિન્નરૂપેણ યથા યોગ્યં જાની- યાદિતિ ૯- । 'જહ વેમાણિપદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત ! યદિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-

લિઓવમં અંતોમુહુત્તમમ્મહિયં' યાવત્ કાલની અપેક્ષા સે કાયસંવેધ જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક પલ્યોપમ કા આઠમા ભાગ રૂપ હૈ ઓર 'ઉક્રોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે 'ચત્તારિ પલિઓવમાઈં' ચઝહિ પુવ્વકોડીહિં' એવં ચાર પૂર્વકોટિ (ચાર લાખ વર્ષ) અધિક ચાર પલ્યોપમ કા હૈ 'એવમ્મં જાવ કરેજ્જા' હસ પ્રકાર હતને કાલ તક વહ જીવ ડ્યોતિષ્ક દેવગતિ કા ઓર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ડમ ડ્યોતિષ્ક દેવગતિ મેં ઓર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિ મેં ગમના ગમન કરતા હૈ । 'એવં નવસુ વિ ગમણસુ' હસ પ્રકાર નૌ ગમેમાં મેં પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી પરિમાણ સે લેકર કાયસંવેધ તક જાનનાં ચાહિયે । 'નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' કેવલ સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ હી સર્વથ ગમેમાં મેં ભિન્ન ૨ રૂપ સે હૈ ઓર કોઈ દ્વાર મેં ભિન્નતા નહી હૈ ।

ઓવમં અંતોમુહુત્તમમ્મહિયં' યાવત્ કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક પલ્યોપમના આઠમા ભાગ રૂપ છે. અને 'ઉક્રોસેણં' ઉત્કૃષ્ટથી 'ચત્તારિ પલિઓવમાઈં ચઝહિ પુવ્વકોડીહિં' તે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર પલ્યોપમના છે. 'એવમ્મં જાવ કરેજ્જા' એ રીતે આટલા કાળ સુધી તે જીવ ડ્યોતિષ્કદેવ ગતિનું અને સંસારી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. 'એવં નવસુ વિ ગમણસુ' આ રીતે નવે ગમેમાં પહેલા ગમેમાં કહ્યા પ્રમાણે જ પરિમાણથી લઈને કાયસંવેધ સુધીનું કથન સમજવું 'નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' કેવળ સ્થિતિ અને કાયસંવેધ જ બધા ગમેમાં જુદા જુદા પ્રકારના છે. બીજા કોઈ દ્વારમાં જુદા પણ નથી.

ગ્યોનિકા વૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા—‘કિં કલ્પોવવન્નગવેમાણિયદેવે-
 હિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં કલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ઉત્ત—‘કલ્પા-
 ઈયવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે
 इति प्रश्नः । मगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘कल्पोववन्नग-
 वेमाणियदेवेहितो उववज्जंति’ कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवैभ्य आगत्योत्पद्यन्ते
 ‘नो कल्पाईयवेमाणियदेवेहितो उववज्जंति’ नो—न तु कल्पातीतवैमानिकदेवैभ्य
 उत्पद्यन्ते कल्पोपपन्नकवैमानिकेभ्य आगतानामेव जीवानां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मु समु-

અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસાં પૂછતે હૈં—‘જહ વેમાણિય દેવેહિતો
 ઉવવજ્જંતિ’ યદિ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ વૈમાનિક દેવોં સે
 આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો ‘કિં કલ્પોવવન્નગવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવ-
 જ્જંતિ’ કયાં કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
 અથવા ‘કલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કલ્પાતીત વૈમાનિક
 દેવોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ
 સે કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘કલ્પોવવન્નગવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવ-
 જ્જંતિ’ વે કલ્પોપપન્નવૈમાનિકદેવોં સે આકરકે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં
 ‘નો કલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિન્તુ કલ્પાતીત વૈમાનિક
 દેવોં સે આકરકે વે વહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં, કયોકિ કલ્પોપપન્નક
 વૈમાનિક દેવોં સે આયે હુવે જીવોં કી હી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં
 ઉત્પાદ હોતા હૈ કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોં સે આયે હુવે જીવોં કા વહાં
 ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ ।

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘જહ વેમાણિયદેવેહિતો !
 ઉવવજ્જંતિ’ ને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ વૈમાનિક દેવોમાંથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો ‘કિં કલ્પોવવન્નગવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ’
 શું કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા
 ‘કલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિતો ! ઉવવજ્જંતિ’ કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે
 છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘કલ્પોવવન્નગવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ તેઓ
 કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘નો
 કલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને
 તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. કેમકે—કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવેલા
 જીવોનો જ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પાદ થાય છે કલ્પાતીત વૈમાનિક
 દેવોમાંથી આવેલા જીવોનો ત્યાં ઉત્પાદ થતો નથી

ત્પત્તિર્ભવતીતિ' ભાવઃ । 'જહ ક્ષ્ણોવવન્નગવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવજ્જતિ' યદિ કલ્પો-
પપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે તદા-કિં સૌધર્મકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય
ઉત્પદ્યન્તે યાવત્સહસ્રારકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । મગ-
વાનાહ-હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્ય પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકેષુ સમુત્પદ્યન્તે તથા- 'જાત્ત મહસ્સારકલ્પોવવન્નગવેમાણિયદેવેહિતો
વિ ઉવવજ્જતિ' યાવત્ સહસ્રારકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્યોઽપિ આગત્ય સમુત્પ-
દ્યન્તે કિન્તુ 'નો આણય જાત્ત ણો અચ્ચુયક્ષ્ણોવવન્નગવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવ-
જ્જતિ' નો આનતકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્ય યાવત્ ન વા અચ્ચુ-
યક્ષ્ણોપપન્નકવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અત્ર યાવત્પદેન પ્રાણતારણક્લો

અવ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—જહ ક્ષ્ણોવગ વેમાણિય
દેવેહિતો ઉવવજ્જતિ' હે મદન્ત ! યદિ કલ્પોપપન્નકવૈમાનિક દેવો સે
આયે હુએ જીવોં કા હી સંજી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પાદ હોતા હૈ
તો કયા સૌધર્મકલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોં સે આયે હુએ જીવોં કા વહાં
ઉત્પાદ હોતા હૈ ? અથવા યાવત્ અચ્ચુત કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોં સે
આયે હુએ જીવોં કા વહાં ઉત્પાદ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ ગૌતમ
સે કહતે હૈ— 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોં સે
આયે હુએ જીવોં કા હી વહાં ઉત્પાદ હોતા હૈ ઓર યાવત્સહસ્રાર
કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોં સે આયે હુએ જીવોં કા હી વહાં ઉત્પાદ હોતા
હૈ । પરન્તુ— 'નો આણય જાત્ત ણો અચ્ચુયક્ષ્ણોવવન્નગવેમાણિયદેવેહિતો
ઉવવજ્જતિ' આનત યાવત્ અચ્ચુત વૈમાનિક દેવોં સે આયે હુએ જીવોં

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુને ફરીથી એવું પૂછે છે કે— 'જહ ક્ષ્ણોવગ-
વેમાણિયદેવેહિતો ઉવવજ્જતિ' હે ભગવન્ જો કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી
આવેલાં જીવોનો જ સંજી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો
શું સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવેલાં જીવોનો ઉત્પાદ થાય
છે ? કે સહસ્રાર કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવેલાં જીવોનો ત્યાં
ઉત્પાદ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોમાંથી આવેલાં
જીવોનો પણ ત્યાં ઉત્પાદ થાય છે, અને યાવત્ સહસ્રાર કલ્પોપપન્નક
વૈમાનિક દેવોમાંથી આવેલાં જીવોનો પણ ત્યાં ઉત્પાદ થાય છે. પરંતુ 'નો
આણય જાત્ત ણો અચ્ચુય ક્ષ્ણોવવન્નગવેમાણિયદેવેહિતો ઉવવજ્જતિ' આનત
પ્રાણુત યાવત્ અચ્ચુતકલ્પના વૈમાનિક દેવોમાંથી આવેલાં જીવોનો ત્યાં ઉત્પાદ

પપન્નકવૈમાનિકદેવાનાં સહસ્રાદિ મવતીતિ તથા ચ સૌધર્માદારમ્ય સહસ્રારપર્યન્ત-
કલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્ષુ સમુત્પચ્ચન્તે ન તુ આનતપ્રાણતારણા
ચ્યુતકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્ષુ સમુત્પચ્ચન્તે ઇતિ ભાવઃ, 'સો-
હમ્મદેવે ણં મંતે' સૌધર્મદેવઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'જે મવિણ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિ-
ણસુ ઉવવજ્જિત્તર' યો મવ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ 'સે ણં મંતે ! કેવ
હ્યકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' સ સ્વલુ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકપચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યેતેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ- 'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે
ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણસુ' જઘન્યેન અન્તર્મુહુત્તસ્થિતિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-

કા વહાં ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ । યહાં યાવત્પદ સે પ્રાણત, આરણ
કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવો કા સંગ્રહ હુમા હૈ । તથા ચ સૌધર્મ સે લેકર
સહસ્રાર પર્યન્ત કે કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્ષો મેં ઉત્પન્ન
હોતે હૈ, આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્યુત હન કલ્પોપપન્નક દેવો
કા વહાં ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ - 'સોહમ્મદેવે ણં મંતે ! જે મવિણ
પંચિદિયતિરિક્ખજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તર' હે મદન્ત ! જો સૌધર્મ
કલ્પ કા દેવ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકો મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં
મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે
હૈ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! વહ 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણસુ' જઘન્ય સે
એક અન્તર્મુહુત્ત કી સ્થિતિવાલે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્ષો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ

થતો નથી. અહિયાં યાવત્પદથી પ્રાણુત, આરણુ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવો
અહણુ કરાયા છે. તથા સૌધર્મ દેવ લોકથી લઇને સહસ્રાર સુધીના કલ્પોપ-
પન્નક વૈમાનિક પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમા ઉત્પન્ન થાય છે. આનત, પ્રાણુત,
આરણુ, અને અચ્યુત આ કલ્પોપપન્નક દેવાનો ત્યાં ઉત્પાદ થતો નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે- 'સોહમ્મદેવે ણં મંતે ! જે
મવિણ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિણસુ ઉવવજ્જિત્તર' હે, મદન્ત જે સૌધર્મ કલ્પોપ-
પન્નક દેવ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં મંતે !'
કેવહ્યકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય
યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીને કહે-
છે કે- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! તે 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તદ્વિહણસુ' જઘન્યથી એક
અંતર્મુહુત્તની સ્થિતિવાળા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને

ગ્યોનિષુ સમુત્પન્નેઃ તથા - 'ઉક્રોસેણં પુન્વકોડી આઝણુ' ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટયા-
યુક્તેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિષુ સમુત્પન્નેઃ । 'સેસં જહેવ પુઢવીકાઈયઉદેસણ નવસુ
વિગમણુ' શેષમ્-ઉત્પાદાતિરિક્તં પરિમાણાદિકં યથૈવ પૃથિવીકાયિકોદેશકે
નવસ્વપિ ગમકેષુ, યથા પૃથિવીકાયિકોદેશકે નવ ગમકાનાશ્રિત્યં પરિમાણાદિકં
દ્વારજાત પ્રદર્શિતમ્ તથૈવાત્રાપિ નવસ્વપિ ગમકેષુ પરિમાણાદિકં વક્તવ્યમ્ ।
પૃથિવીકાયિકપ્રકરણાપેક્ષયા ચઢૈલક્ષણ્યં તદર્શયતિ - 'નવર' ઇત્યાદિ । 'નવરં નવસુ
વિગમણુ જહન્નેણં દો ભવગગહણાઈં ઉક્રોસેણં અટ્ટ ભવગગહણાઈં' નવરમ્-કેવલ
પૃથિવીકાયિકોદેશકાપેક્ષયા ઇદં વૈલક્ષણ્યં યત્ નાસ્વપિ પ્રથમાદિનવાન્તેષુ ગમકેષુ
કાયસંવેધે ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે ભવગગહણે, 'ઉક્રોસેણં અટ્ટ ભવગગહણાઈં' ઉત્કર્ષે-

ઔર 'ઉક્રોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે 'પુન્વકોડી આઝણુ' ૧ પૂર્વકોટી કી આયુ
વાલે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોના હૈ । 'સેસં જહેવ પુઢવીકાઈય
ઉદેસણ નવસુ વિ ગમણુ' ઉત્પાદ સે અતિરિક્ત ઔર સેવ પરિમાણ
આદિ દ્વારોં કા કથન જિસ પ્રકાર સે પૃથિવીકાયિકોદેશ કે નૌ ગમોં મેં
પ્રદર્શિત કિયા ગયા હૈ ડસી પ્રકાર સે યહાં પર સી નૌ ગમકોં મેં પરિ-
માણ આદિ દ્વારોં કા કથન કરના ચાહિયે । પરન્તુ પૃથિવીકાયિક-
પ્રકરણ કી અપેક્ષા જો યહાં કે દ્વારોં મેં મિન્નતા હૈ વહ 'નવરં નવસુ
વિ ગમણુ જહન્નેણં દો ભવગગહણાઈં, ઉક્રોસેણં અટ્ટ ભવગગહણાઈં' હિસ
સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । હિસ સે યહ સ્પષ્ટ કિયા ગયા હૈ કિ યહાં
પ્રથમ ગમ સે લેકર નવમેં ગમ તંક મેં કાયસંવેધ ભવકી અપેક્ષા જઘન્ય
સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ ઔર 'ઉક્રોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે 'અટ્ટભવ-
ગગહણાઈં' આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ । ટિહં કાલાદેસં ચ

'ઉક્રોસેણં' ઉત્કૃષ્ટથી 'પુન્વકોડી આઝણુ' એક પૂર્વકોટીના આયુષ્યવાળા
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે 'સેસં જહેવ પુઢવીકાઈયઉદેસણ
નવસુ વિ ગમણુ' ઉત્પાદ શિવાયનું પરિમાણ વિગેરે સઘના દ્વારાનું કથન જે
રીતે પૃથિવીકાયિકના પ્રકરણમાં નવ ગમોમાં કહેલ છે. એજ રીતે અહિયાં
પણ નવે ગમોમાં પરિમાણ વિગેરે દ્વારા સંબંધી કથન સમજવું જોઈએ.
પરન્તુ પૃથિવીકાયિકના પ્રકરણ કરતાં અહિના દ્વારોમાં જે જુદાપણુ છે, તે સૂત્રકોદે-
'નવર નવસુ વિ ગમણુ જહન્નેણં દો ભવગગહણાઈં ઉક્રોસેણં અટ્ટભવગગહણાઈં'
આ સૂત્રપાઠ દ્વારા કહેલ છે. આ સૂત્રપાઠથી એ કહ્યું છે કે-અહિયાં પહેલાં
ગમથી લઈને નવમા ગમ સુધીમાં કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાથી જઘન્યથી જે
ભવોને શ્રદ્ધણ કરવા રૂપ છે. અને 'ઉક્રોસેણં' ઉત્કૃષ્ટથી 'અટ્ટભવગગહણાઈં' આઠ

णाऽष्ट मन्त्रग्रहणानि तथा-‘ठिइं कालादेशं च जाणेज्जा’ स्थिति कालादेशं च भिन्नभिन्नरूपेण यथायोगं जानीयादिति१। ‘एवं ईसाणदेवे वि’ एवम्-सौधर्मवैमानिकदेवदेव ईशानदेवेऽपि सर्वं वक्तव्यं यथा सौधर्मदेवप्रकरणे सर्वमपि द्वारजातं पृथिवीकायिकोद्देशकप्रकरणत्वं कथितं तथा ईशानदेवप्रकरणेऽपि पृथिवीकायिकोद्देशकदेव निरवशेषं वक्तव्यं तथा-‘नवरं’ इत्यादिना यद्वैलक्षण्यं प्रतिपादितं तदिहापि वैलक्षण्यं सौधर्म सूत्रानुसारेण अवगन्तव्यमिति। ‘एवं एएणं क्रमेण अवसेसा वि जाव सहस्सारदेवा उववाएयवा’ एवम्-अनेन क्रमेण सौधर्मदेवकथितेन प्रकारेण अवशिष्टाः सर्वे देवा सनत्कुमारादारभ्य सहस्सारदेवपर्यन्ता उपपादयितव्याः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु तेषामुत्पादो वाच्य इति भावः-

जाणेज्जा’ तथा स्थिति और कालादेश भी भिन्न २ है। ‘एवं ईसाणदेवे वि’ सौधर्म वैमानिक देव के जैसा ही ईशानदेव में भी सब द्वारों का कथन करना चाहिये। अर्थात् जैसा सौधर्म देव के प्रकरण में समस्त द्वारों का कथन पृथिवीकायिकोद्देशकप्रकरण में जैसा कहा गया है, उसी प्रकार से ईशानदेव के प्रकरण में भी पृथिवीकायिकोद्देशक के जैसा समस्त द्वारों का कथन करना चाहिये। तथा ‘नवरं’ इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा जो भिन्नता प्रतिपादित की गई है वही भिन्नता यहाँ पर भी सौधर्म सूत्रानुसार जाननी चाहिये। ‘एवं एएणं क्रमेण अवसेसा वि जाव सहस्सारदेवा उववाएयवा’ इस क्रम से-सौधर्मदेव के प्रकरण में कथित प्रकार से-अवशिष्ट और भी सनत्कुमार से लेकर सहस्सार तक के देवों का उत्पाद पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में

लेखने अङ्क करवा ३५ छे. ‘ठिइं कालादेशं च जाणेज्जा’ तथा स्थिति अने कण देश पण जुहा जुहा छे. ‘एवं ईसाणदेवे वि’ सौधर्म वैमानिक देवनी जेभ ईशानदेव, सणधी णधा द्वारोतुं कथन कहेवुं जेछे. अर्थात् सौधर्म देवना प्रकरणमां जे प्रमाणे णधा द्वारोतुं कथन पृथिवीकायिकाना प्रकरणमां कथा प्रमाणेतुं कहेल छे, जेजरीते ईशान देवना प्रकरणमां पण पृथिवीकायिकोद्देशमां कथा प्रमाणे णधा द्वार सणधी कथन करवुं जेछे. तथा ‘नवरं’ इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा जे जुहा पण पतापनामां आयुं छे, तेज जुहापण अहियां, सौधर्म प्रकरण प्रमाणे सणधुं, ‘एवं एएणं क्रमेण अवसेसा वि जाव सहस्सारदेवा उववाएयवा’ आ कथनी. सौधर्म देवना प्रकरणमां कहेल प्रकाशनी-भाडीतु कथन पण सनत्कुमारथी आरलीने सहस्सार सुधीना देवोना उत्पाद पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिना सणधमां कहेवुं जेछे परंतु पडे-

કેવલમેતાવદેવ વૈલક્ષણ્યં પૂર્વાપેક્ષયાં યત્ તદર્શયતિ-‘નવરં’ ઇત્યાદિનાં । ‘નવરં ઓગાહના જહા ઓગાહનાસંઠાણે’ નવરમ્-કેવલં શરીરાવગાહના-અવગાહનાસંસ્થાને પ્રજ્ઞાપનાયા એકર્વિશતિતમે પદે દેવાનામ્-ઇત્યમવગાહના કથિતા । ઇયં ભવધારણીય-શરીરમાશ્રિત્ય પ્રોક્તા, તથાહિ-‘ભવણવાગજોહસોહમ્મીસાણે સત્તહંતિ રયણીઓ । એકેકેકહાણિસેસે દુદુગે ય દુગે ચત્તકે ય ॥૧॥

ભવનપતિવાનમન્તરજ્યોતિષ્કસૌધર્મેશાનેષુ સપ્ત ભવન્તિ રત્નયઃ, એકૈકરત્નિ દાનિઃ-શેષેષુ દ્વિકે દ્વિકે ચ ચતુષ્કે ચેતિ ।

ભવનપતિ-વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક-સૌધર્મેશાનદેવાનાં ભવધારણીયાવગાહના સપ્તરત્નપ્રમાણા, શેષેષુ-દ્વિકે-સનત્કુમારમાહેન્દ્રરૂપે ‘દુગે’ દ્વિકે-બ્રહ્મલોક લાન્તકરૂપે, ‘દુગે’ દ્વિકે-મહાશુક્રસહસ્રારૂપે, તથા-‘ચત્તકે’ ચતુષ્કે-આનત-પ્રાણતા-અચ્યુતરૂપે એકૈકરત્નિ દાન્યાવગાહનાવગન્તવ્યા, તેન આનતાદિ

કહનાં ચાહિયે । પરન્તુ પૂર્વની અપેક્ષા જો ચિલક્ષણતા હૈ વહ ‘નવરં ઓગાહનાસંઠાણે’ અવગાહનાંની અપેક્ષા સે હૈ । અર્થાત અવગાહના સંસ્થાનપદ મેં જો અવગાહના કહી ગઈ હૈ વહી અવગાહના હનમેં હૈ યહ અવગાહના સંસ્થાનપદ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કા ૨૧ વાં પદ હૈ । ઉસમેં યહ અવગાહના હમ પ્રકાર સે કહી ગઈ હૈ-‘ભવણવાગજોહસોહમ્મીસાણે સત્ત હંતિ રયણીઓ । એકેકેકહાણિસેસે દુદુગે ય દુગે ચત્તકે ય ॥૧॥ -ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર સૌધર્મ તથા હેશાન હન દેવોં કે ભવધારણીય અવગાહના સાત રત્નિ પ્રમાણ હૈ । તથા સનત્કુમાર ઓર માહેન્દ્ર મેં બ્રહ્મલોક ઓર લાન્તક મેં, મહાશુક્ર ઓર સહસ્રાર મેં, એવં આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્યુત હનમેં એક એક રત્નિ કમ કરને સે વહાં વહાંની અવગાહના હોની હૈ । હમ પ્રકાર સનત્કુમાર

લાનાં કથન કરતાં જે બુદ્ધાપણું છે, તે ‘નવરં ઓગાહના જહા ઓગાહનાસંઠાણે’ અવગાહના સંધર્મ છે, અર્થાત અવગાહના-સંસ્થાન પદમાં જે અવગાહના કહી છે એવું અવગાહના અર્થિયાં પણ કહી છે. આ અવગાહના સંસ્થાન પદ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું ૨૧ એકવીસમું પદ છે. તેમાં આ અવગાહના આ પ્રમાણે કહી છે. ‘ભવણવાગજોહસોહમ્મીસાણે સત્ત હંતિ રયણીઓ એકેકેકહાણિસેસે દુદુગે ય દુગે ચત્તકે ય’ ॥૧॥ ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને સૌધર્મ તથા હેશાન આ દેવોના ભવ-ધારણીય અવગાહના સાતરત્નિ પ્રમાણની છે તથા સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકમાં, બ્રહ્મલોક અને લાન્તકમાં મહાશુક્ર અને સહસ્રારમાં અને આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત આમાં એક એક રત્નિ કમ કરવાથી ત્યાં ત્યાંની અવગાહના થાય છે આ રીતે સ્થાપિત

ચતુષ્કે ત્રિરત્નિપ્રમાણાઽવગાહના ભવતિ । અગ્રે-એકૈકરત્નિહાનિન્યાયાત-ગ્રૈવેયકં
 દેવેષુ રત્નિદ્વય પ્રમાણા । અનુત્તરૌપપાતિકા એકા રત્નિરવગાહના ભવતીતિ ચોધ્યમ્ ।
 અગ્ર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ધોનિકેષુ અસુરકુમારાદારભ્યં સહસ્રારપર્યન્તં કલોપપન્નક-
 દેવાનામેવ ઉત્પત્તિર્ભવતિ, અત એતેપામેવ અધિકારઃ, ન તુ આનતાદારમ્યાનુત્તરૌપ-
 પાતિકપર્યન્તાનામત્રોત્પત્તિર્ભવતીતિ ન તેપામત્રાધિકાર इति વિવેકઃ ।

‘લેસ્સા સળંકુમારમાહિન્દવંમલોણસુ ણ્ગા પચ્ચલેસ્સા’ લેશ્યા સનત્કુમાર માહે-
 ન્દ્રવલ્લોકેષુ એકા પચ્ચલેશ્યા, સનત્કુમારાદિ વ્રહ્મલોકપર્યન્તમ્ એકૈવ પચ્ચલેશ્યા ।

और माहेन्द्र में भवधारणीय अवगाहना ६ छह रत्नि प्रमाण है ।
 ब्रह्मलोक और लान्तक में वह ५ पांच रत्नि प्रमाण है । महाशुक और
 सहस्रार में वह ४ चार रत्निप्रमाण है । तथा-आनत, प्राणत, आरण
 और अच्युत इनमें वह ३ तीन रत्नि प्रमाण है । यह अवगाहना
 प्रमाण का कथन भवधारणीय अवगाहना की अपेक्षा से कहा गया है ।
 इसी प्रकार से एक एक रत्नि की हानि होने से नव ग्रैवेयक देवों में
 दो रत्नि प्रमाण भवधारणीय अवगाहना है । अनुत्तरोपपातिक देवों में
 एक रत्नि प्रमाण भवधारणीय अवगाहना है । यहां पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो-
 निकों में असुरकुमार से लेकर सहस्रारदेव लोक तक के देवों की उत्पत्ति
 होती है । इसलिये इन्हीं का अधिकार है । आनत से लेकर अनुत्तरो-
 पपातिक तक के देवों की यहां उत्पत्ति नहीं होती है । इसलिये इनका
 अधिकार नहीं है यह जानना चाहिये ।

લેશ્યાદ્વાર કી અપેક્ષા-‘લેસ્સા સળંકુમાર માહિન્દવંમલોણસુ ણ્ગા
 કુમાર અને મહેન્દ્ર દેવલોકમાં ભવધારણીય અવગાહના ૬ છ રત્નિ પ્રમાણની
 છે. બ્રહ્મલોક અને લાન્તક દેવલોકમાં તે ૫ પાંચ રત્નિ પ્રમાણ છે મહાશુક
 અને સહસ્રાર દેવલોકમાં તે ૪ ચાર રત્નિ પ્રમાણ છે તથા આનત, પ્રાણત,
 આરણ, અને અચ્યુત આ દેવલોકમાં તે ૩ ત્રણ રત્નિપ્રમાણની છે. આ રીતે
 આ અવગાહના પ્રમાણનું કથન ભવધારણીય અવગાહનાની અપેક્ષાથી ઠીક
 છે. એમ રીતે એક એક રત્નિ કમ થવાથી નવ ગ્રૈવેયક દેવોમાં એ રત્નિ
 પ્રમાણ, ભવધારણીય અવગાહના થાય છે. અનુત્તરૌપપાતિક દેવોમાં એક
 રત્નિ પ્રમાણ ભવધારણીય અવગાહના થાય છે. અહિં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ ધોનિ
 લોકમાં અસુરકુમારથી લઈને સહસ્રાર દેવલોક સુધીના દેવોની ઉત્પત્તિ થાય
 છે. તેથી તેનો અધિકાર છે. આનતથી લઈને અનુત્તરૌપપાતિક સુધીના
 દેવોની અહિંયાં ઉત્પત્તિ થતી નથી. તેથી તેનો અધિકાર નથી
 લેશ્યા દ્વારની અપેક્ષાથી-‘લેસ્સા સળંકુમારમાહિન્દવંમલોણસુ ણ્ગા પચ્ચલે-

મવતિ, નાન્યેતિ ભાવઃ । 'સેસાણં' એવા સુક્કલેસ્સા' શ્રેણાં સનત્કુમારમાહેન્દ્ર-
બ્રહ્મલોકાતિરિક્તાનામુપયુપરિત્તનાનાં લાન્તકાદીનાં દેવાનાંમેકાં શુક્કલેસ્સેત્ર
મવતીતિ । 'વેર નો' इति वेयगा' વેદે નો સ્ત્રીવેદકાઃ સનત્કુમારાદયો દેવાઃ સ્ત્રીવે-
દકા ન મવન્તિ તત્ર દેવીનામભાવાત્ સ્ત્રીવેદો ન મવતીત્યર્થઃ કિન્તુ 'પુરિસવેયગા'
પુરુષવેદકા મવન્તિ તત્રૈકઃ પુરુષવેદ એવ મવતીત્યર્થઃ । તથા—'નો નપુંસકવેયગા'
તથા નપુંસકવેદકા અપિ ન મવન્તિ । નપુંસકવેદોડપિ તત્ર ન મવતીત્યર્થઃ । 'આડ
અણુવંધા જહા ઠિહપ' અયુરનુવન્ધૌ યથા સ્થિતિપદે—પ્રજાપનાયાશ્ચતુર્થપદે,
યથા સ્થિત્યનુવન્ધૌ કથિતૌ તથૈવ ઇહાપિ તૌ—સ્થિત્યનુવન્ધૌ જ્ઞાતવ્યંવિતિ ।
'સેસં જહેવ ઈસાણગાણં' શેષં યથૈવ ઈશાનકદેવાનામ્ ઈશાનકદેવાનાં યથા યથા

પમ્હલેસ્સા' સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક इनमें एक पद्मलेश्या ही
होती है । अन्य लेश्याएँ नहीं होती हैं । 'सैसाणं एवा सुक्कलेस्सा'
सनतकुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, इनसे अतिरिक्ति ऊपर ऊपर के लान्तक
आदि देवों के एक शुक्कललेश्या ही होती है । 'वेर नो इतिवेयगा' वेद
द्वार में इनदेवलोको में स्त्रीवेद नहीं होता है । अर्थात् सनतकुमार आदि
देवलोक में देवियां नहीं होती हैं । किन्तु 'पुरिसवेयगा' पुरुषवेद ही
होता है तथा इसी प्रकार से वे 'नो नपुंसगवेयगा' नपुंसक वेदशाले भी
नहीं होते हैं—क्यों कि देवों में नपुंसक वेद नहीं होता है । 'आडअणु
बंधा जहा ठिहप' प्रजापना के चतुर्थ स्थितिपद में जैसे स्थिति और
अनुबंध ये दो द्वार कहे गए हैं । वैसे ही वे यहां पर भी कहना चाहिये
'सैसं जहेव ईसाणगाणं' ईशानक देवों के जैसे जैसे परिमाण आदि द्वार

લેસ્સા' સનત્કુમાર માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક તેમાં એક પદ્મલેશ્યા જ હોય છે. બીજી
લેશ્યાઓ હોતી નથી. 'સેસાણં એવા સુક્કલેસ્સા' સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક,
શિવોચના ઉપરના લાન્તક આદિ દેવોને એક શુક્લ લેશ્યા જ
હોય છે. 'વેર નો' इति वेयगा' વેદ દ્વારમાં તેઓને સ્ત્રીવેદ હોતો નથી
પરંતુ 'પુરિસવેયગા' પુરુષ વેદવાળા હોય છે. અને એજ રીતે તેઓ 'નો નપું
સગવેયગા' નપુંસકવેદવાળા પણ હોતા નથી. કેમકે—દેવોમાં નપુંસકવેદ હોતો
નથી. 'આડ અણુવંધા જહા ઠિહપ' પ્રજાપના સૂત્રના ચોથા સ્થિતિપદમાં જે
પ્રમાણે સ્થિતિ અને અનુબંધ એ દ્વારો કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે તે અહિયાં
પિછું કહેવા જોઇએ. 'સેસ જહેવ ઈસાણગાણં' ઈશાન દેવોના પરિમાણ વિગેરે
દ્વારો જે જે પ્રમાણે કહ્યા છે. એજ પ્રમાણે તે સઘણાં અહિયાં પણ કહેવા

परिंसाणादिकं द्वारजातं कथितं तेनैव प्रकारेणात्रापि सर्वमवगन्तव्यमिति, 'कायसंवेधं च जाणेज्जा' कायसंवेधं च भिन्नभिन्नरूपेण यथायोगं जानीयादिति 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त इति, हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो-
निकेषु देवानामुत्पत्तयविषये यदेवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वम् एव
मेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते तमस्यति, वन्दित्वा
तमस्थित्वा संश्रमेव तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० ६॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्गुरुमादिपद्भूषित बालचन्द्राचारि 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायां चतुर्विंशतिशतकस्य विंशतितमोद्देशकः समाप्तः ॥२४-२०॥

कहे गये हैं, उसी प्रकार से वे सब यहां पर भी कहना चाहिये। तथा
'कायसंवेधं च जाणेज्जा' कायसंवेध भिन्न २ रूप से कहा गया जानना
चाहिये। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो-
निकों में देवों के उत्पाद के सम्बन्ध में जो आप देवानुप्रिय ने यह सब
कहा है वह सब ऐसा ही है-सर्वथा सत्य ही है-इस प्रकार कह कर
भगवान् गौतम ने प्रभु को वन्दना की, उन्हें नमस्कार किया। वन्दना
नमस्कार कर फिर वे संश्रम और तप से आत्मा को भावित करते
हुए अपने स्थान पर विराजमन हो गये ॥सू० ६॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवें शतकका
वीसवां उद्देशक समाप्त ॥२४-२०॥

नेछे तथा कायसंवेध 'कायसंवेधं च जाणेज्जा' कायसंवेध गुहा गुहा
भुकारथी समुज्ज्वो नेछे.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति' हे भगवन् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो-
निकोना उत्पादना संबन्धमां आप देवानुप्रिये ने आ सधणुं कथन कथुं छे.
ते सधणुं कथन ओज प्रभाणे छे. अर्थात् आप देवानुप्रियनुं कथन सर्वथा
सत्य जे छे आ प्रभाणे कहीने भगवान् गौतमस्वामीने प्रभुने वंदना करी
तेओने नमस्कार कथी. वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेओ संश्रम अने
तपशी पोताना आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर विराज-
मान थया ॥सू० ६॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" की
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना चौबीसवां शतकका वीसवां उद्देशक समाप्त ॥२४-२०॥

अथ एकविंशतितमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

विंशतितमोद्देशकं निरूप्य क्रमपाठं मनुष्यविषयमेकविंशतितमोद्देशकं निरूप्य पयस्नाह—‘मणुस्साणं भंते’ इत्यादि ।

मूलम्—मणुस्सा णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं नेरइए-
हिंतो उववज्जंति जाव देवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! नेरइ-
एहिंतो वि उववज्जंति जाव देवेहिंतो वि उववज्जंति । एवं
उववाओ जहा पंचिदियतिरिक्खजोणिय उदेसए जाव तमापुढवी-
नेरइएहिंतो वि उववज्जंति णो अहे सत्तमपुढवीनेरइएहिंतो उवव-
ज्जंति । रयणप्पभापुढवीनेरइए णं भंते ! जे भविए मणुस्सेसु
उववज्जिजत्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! जहन्नेणं मासपुहुत्तट्ठिइएसु उकोसेणं पुवकोडीआउएसु
उववज्जेज्जा, अवसेसा वत्तव्वया जहा पंचिदियतिरिक्खजोणियसु
उववज्जंतस्स तहेव । नवरं परिमाणे जहन्नेणं एको वा दो वा
तिन्नि वा उकोसेणं संखेज्जा उववज्जंति, जहा तहि अंतोमुहुत्तेहि
तहा इहं मासपुहुत्तेहि संवेहं करेज्जा, सेसं तं चेव ९ । जहा
रयणप्पभाए वत्तव्वया तहा सक्करप्पभाए वि वत्तव्वया । नवरं जह-
न्नेणं वासपुहुत्तट्ठिइएसु उकोसेणं पुवकोडीआउएसु उववज्जंति ।
ओगाहणा लेस्सा णाणट्ठिइ अणुबंधसंवेहं णाणत्तं च जाणज्जा
जहेव तिरिक्खजोणियउदेसए । एवं जाव तमापुढवीनेरइए ९ ।
अइ तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं एगिंदियतिरिक्ख-
जोणिएहिंतो उववज्जंति जाव पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति ? गोयमा ! एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उवव-

उजंति, भेदो जहा पंचिदियतिरिखजोणियउद्देसए, नवरं तेउ-
 वाऊ पडिसेहेयव्वा, सेसं तं चेव जाव पुढवीकाइए णं भंते !
 जे भविए मणुस्सेसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकाल-
 ट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु
 उक्कोसेणं पुव्वकोडीआउएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते !
 जीवा० एवंजहेवपंचिदियतिरिखजोणिएसु उववज्जमाणस्स-
 पुढवीकाइयस्स वत्तव्वया सा चेव, इह वि उववज्जमाणस्स
 भाणियव्वा णवसु वि गमएसु । नवरं तइयच्छट्ठणव्वमेसु गमएसु
 परिमाणं जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा-
 उववज्जंति । जाहे अप्पणा जहन्नकालट्ठिओ भवइ ताहे पढम
 गमए अज्झवसाणा पसत्था वि अपसत्था वि वितियगमए
 अपसत्था । तइयगमए पसत्था भवंति सेसं तं चेव निरव-
 सेसं १ । जइ आउकाइएहिंतो उववज्जंति० एवं आउकाइयाण
 वि । एवं वणस्सइकाइयाण वि । एवं जाव चउरिंदियाण वि ।
 असन्निपंचिदियतिरिखजोणियसन्निपंचिदियतिरिखजोणिय-
 असन्निमणुस्ससन्निमणुस्सा य एए सव्वे वि जहा पंचिदिय-
 तिरिखजोणियउद्देसए तहेव भाणियव्वा । नवरं एयाणि च्चेव
 परिमाणअज्झवसाणणाणत्ताणि । जाणेज्जा-पुढवीकाइयस्स
 एत्थ चेव उद्देसए भाणियाणि । सेसं तहेव निरवसेसं । जइ
 देवेहिंतो उववज्जंति किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति ?
 वाणमंतर० जोइसिय० वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा !

भवणवासिदेवेहितो वि उववज्जंति जाव वेमाणियदेवेहितो वि
 उववज्जंति । जइ भवणवासि० किं असुरकुमार जाव थणिय० ?
 गोयमा ! असुरकुमार जाव थणिय० । असुरकुमारे णं भंते । जे
 भविण मणुस्सेसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु
 उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं मासपुहुत्तट्टिइएसु उक्कोसेणं
 पुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा । एवं जच्चेव पंचिदियतिरिक्ख-
 जोणिय उदेसए वत्तव्वया सच्चेव एत्थ वि भाणियव्वा । नवरं
 जहा तहिं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्टिइएसु तहा इहं मासमुहुत्त-
 ट्टिइएसु, परिमाणं जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्को-
 सेणं संखेज्जा उववज्जंति सेसं तं चेव, एवं जाव ईसाणदेवो
 त्ति । एयाणि चेव णाणत्ताणि सणंकुमारादीया जाव सहस्सारो
 त्ति जहेव पंचिदियतिरिक्खजोणियउदेसए । नवरं परिमाणं जह-
 न्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति ।
 उववाओ जहन्नेणं वासपुहुत्तट्टिइएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउ-
 एसु उववज्जंति, सेसं तं चेव, संवेहं वासपुहुत्तं पुव्वकोडीसु
 करेज्जा । सणंकुमारे ठिई चउगुणिया अट्ठावीसं सागरोवमा
 भवइ । माहिंदे ताणि चेव साइरेगाणि । बंभलोए चत्तालीसं,
 लंतए छप्पन्नं, महासुक्के अट्ठसट्ठि, सहस्सारे बावत्तरि सागरोवमाइं,
 एसा उक्कोसा ठिई भणिया जहन्नठिइं पि चउगुणेज्जा ९॥सू०१॥

छाया—मनुष्याः खलु भदन्त ! कुत्र उत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते
 यावद्देवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम । नैरयिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते यावद्देवेभ्योऽपि
 उत्पद्यन्ते । एवमुपपातो यथा—पञ्चन्द्रियतिर्यग्योत्तिकोदेशके यावत् तमाश्रयित्रीनैर-

यिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते नो अधः सप्तमी पृथिवीनैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते । ११। पमा-
 पृथिवीनैरयिकः खलु भदन्त । यो भवो मनुष्येषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ।
 कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन मासपृथक्त्वस्थितिकेषु उत्कर्षेण
 पूर्वकोट्यायुक्तेषु उत्पद्येत । अवशेषा वक्तव्यता यथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु
 उत्पद्यमानस्य तथैव नवरं परिमाणे जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कर्षेण
 संख्याया उत्पद्यन्ते, यथा तत्रान्तर्मुहूर्तैः तथा-इह मासपृथक्त्वैः संवेधं कुर्यात्,
 शेषं तदेव ९ । यथा स्तनप्रमाणं वक्तव्यता तथा-शर्कराप्रमाणायामपि वक्तव्यता ।
 नवरं जघन्येन वर्षपृथक्त्वस्थितिकेषु उत्कर्षेण पूर्वकोट्यायुक्तेषु उत्पद्यन्ते ।
 अवगाहना लेश्या ज्ञानस्थित्यनुबन्धसंवेधं नानाव च जानीयात् यथैव तिर्य-
 ग्योनिकोद्देशको एवं यावत् तमापृथिवीनैरयिकः ९ । यदि तिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते किमेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते ? गौतम ! एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते भेदो यथा-पञ्चेन्द्रिय-
 तिर्यग्योनिकोद्देशके । नवरं तेजोवायु मतिपेद्रव्यौ, शेषं तदेव यावत् पृथिवीकायिका
 खलु भदन्त । यो भवो मनुष्येषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त । कियत्कालस्थिति-
 केषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु उत्कर्षेण पूर्वकोट्या
 युक्तेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकममयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ? एवं
 यथैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पद्यमानस्य पृथिवीकायिकस्य वक्तव्यता
 सैव इहापि उत्पद्यमानस्य भणितव्या नारापि गणकेषु । नवरं तृतीयपष्ठनवमेषु
 गमकेषु परिमाणं जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कर्षेण संख्याया उत्पद्यन्ते ।
 यदा आत्मना जघन्यकालस्थितिको भवति तदा प्रथमगमके अग्न्यवसायाः प्रश-
 स्ता अपि अग्नश्च अग्नि द्वितीयगमके अग्नश्च, तृतीयगमके अग्नश्च भवन्ति,
 शेषं तदेव निरवशेषम् ९ । यदि अपृथिवीकायिकेभ्य उत्पद्यन्ते एवमपृथिवीकायिकानामपि,
 एवं वनस्पतिकायिकानामपि, एवं यावत् चारिन्द्रियाणामपि असंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
 तिर्यग्योनिकसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिहाऽसंज्ञिमनुष्यसंज्ञिमनुष्याश्च एते सर्वेऽपि
 यथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिहोद्देशके तथैव भणितव्याः, नारासेनानि एव परिमाणा-
 ध्यवसायनानात्मानि जानीयान्-पृथिवीकायिकस्यात्रैव उद्देशके भणितानि । शेषं
 तथैव निरवशेषम् ९ । यदि देवेभ्य उत्पद्यन्ते किं भवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते
 वानव्यन्तरदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ज्योतिष्कदेवेभ्य उत्पद्यन्ते वैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ?
 गौतम ! भवनवासिदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते यावत् वैमानिकदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते ।
 यदि भवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते तदा हि असुरकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते
 यावत् स्तनितकुमारभवनवासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! असुरकुमारभवनवासि-

देवेभ्य उत्पद्यन्ते यावत् सनत्कुमारमनत्रासिदेवेभ्य उत्पद्यन्ते । अमरकुमारः
खलु भदन्त ! यो मन्वो मनुष्येषु उत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु
मनुष्येषु उत्पद्यते ? गौतम ! जघन्येन मासपृथक्त्वस्थितिकेषु उत्पद्यते, उत्कर्षेण
पूर्वकोट्यायुष्केषु उत्पद्यते एवं यैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोद्देशके वक्तव्यता
सैव अत्रापि भणितव्या । नवरं यथा तत्र जघन्यकमन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु तथा इह-
मासपृथक्त्वस्थितिकेषु । परिमाणं जघन्येनैको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण
संख्याया उत्पद्यन्ते, शेषं तदेव । एवं यावदीशानदेव इति । एतान्येव नानात्वानि
सनत्कुमारादिका यावत् सदस्रार इति, यथैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोद्देशके । नवरं
परिमाणं जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याता उत्पद्यन्ते । उप-
पातो जघन्येन वर्षपृथक्त्वस्थितिकेषु उत्कर्षेण पूर्वकोट्य युष्केषु उत्पद्यन्ते, शेषं
तदेव । संवेधं वर्षपृथक्त्वं पूर्वकोटिषु कुर्यात् । सनत्कुमारे स्थिति श्रुतगुणिता
अष्टाविंशतिसागरोपमा भवति । माहेन्द्रे तान्येव सातिरेकाणि । ब्रह्मलोके चत्वारि-
शन् । कान्तके षट्षञ्चशन् । महाशुके अष्टषष्टिः । सहस्रारे द्विसप्ततिः सागरोप-
माणि । एषा उत्कर्षा स्थितिर्भणितव्या, जघन्यस्थितिरपि चतुर्भिर्गुणयेत् १९ ॥ सू० १ ॥

टीका—‘मणुस्सा णं भंते ! कओहिंतो उव्वज्जंति’ मनुष्याः खलु भदन्त !
केभ्यो नैरयिकादीनां मध्यादागत्य मनुष्ययोर्नो समुत्पद्यन्ते ‘किं नो इह हिंतो उव्व-

॥ २१ वे उद्देशक का प्रारंभ ॥

बीस २० वे उद्देशक का निरूपण करके अब सूत्रकार क्रम प्राप्त
मनुष्य विषयक इक्कीसवे उद्देशक की प्ररूपणा करते हैं—‘मणुस्सा णं
भंते ! कओहिंतो उव्वज्जंति’ इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘मणुस्सा णं भंते ! कओहिंतो
उव्वज्जंति’ हे भदन्त ! मनुष्य कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ?

एकवीसवा उद्देशानो प्रारंभ—

‘वीसवा उद्देशानुं’ निरूपण करीने हवे सूत्रकार कुमथी आवेल आ मनुष्य
संख्या की एकवीसवा उद्देशानुं निरूपण करे छे—‘मणुस्सा णं भंते ! कओहिंतो
उव्वज्जंति’ इत्यादि

टीकार्थ—गौतमस्वामी प्रभुने आपुं पूछे छे है—‘मणुस्सा णं भंते !
कओहिंतो ! उव्वज्जंति’ छे भगवन् मनुष्य कथा स्थानमांथी ‘अ’ चीने उत्पन्न थाय

ઉજ્જંતિઃ કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્ય ઉત્પચન્તે નૈરયિકાદાગત્ય મનુષ્યેષુત્પચન્તે કિમિત્તિ
 'જાવ દેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ' યાવ દેવેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે કિમ્ અત્ર યાવત્પદેન
 'નિરિવજોણિણિહિતો ઉવ. ઉજ્જંતિ મણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ' કિં તિર્યગ્યોનિકેભ્ય
 આગત્યોત્પચન્તે મનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે હત્યનયોઃ સદ્ગ્રહો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ ।
 મગવાનાહ- 'ગોયમા' इत्यादि । 'गौतम' हे गौतम ! 'णेरइण्हितो वि उववज्जंति
 जाव देवेहितो वि उववज्जंति' नैरयिकेभ्योऽपि आगन्योत्पचन्ते यावद् देवेभ्यो-
 ऽपि आगत्य उत्पचन्ते इहापि यावत्पदेन तिर्यग्योनिकेभ्योऽपि आगत्य मनुष्येभ्यो-

અર્થાત્ નૈરયિક આદિ રૂપ કિન સ્થાનોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ
 સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કિં નેરહણ્હિતો ઉવજ્જંતિ' કયા વે નૈરયિકોં સે
 આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'જાવ દેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ દેવોં સે
 આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અર્થાત્ મનુષ્યયોનિ મેં જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં-
 વે નૈરયિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા યાવત્ દેવોં સે આકરકે
 ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યહાં યાવત્પદ કે અનુસાર વે તિર્યચ્ચોં સે આકરકે અથવા
 મનુષ્યો સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હન દો પ્રશ્નોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં ।
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નેરહણ્હિતો વિ ઉવ-
 વજ્જંતિ' જાવ દેવેહિતો વિ ઉવવજ્જંતિ' મનુષ્યરૂપ સે જો જીવ ઉત્પન્ન
 હોતે હૈં, વે નૈરયિકોં સે આકરકે ભી ઉત્પન્ન હોતે હૈં । તિર્યચ્ચોં સે ભી
 આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । મનુષ્યોં સે ભી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ઓર

છે ? અર્થાત્ નૈરયિક વિગેરે રૂપે કયા સ્થાનમથી આવીને જીવ મનુષ્યપણથી
 ઉત્પન્ન થાય છે ? 'કિં નેરહણ્હિતો ઉવવજ્જંતિ' શું તેઓ નૈરયિકોમાંથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? 'જાવ દેવેહિતો ! ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ દેવોમાંથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ મનુષ્ય યોનિકોમાં, જે જીવો ઉત્પન્ન થાય
 છે તેઓ નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવોમાંથી આવીને
 ઉત્પન્ન થાય છે ? તિર્યચ્ચે ત્રિગણોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે
 મનુષ્યોમાંથી આવીને મનુષ્યપણથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આવી રીતે ગૌતમસ્વામીએ
 પ્રભુને પ્રશ્ન કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- 'ગોયમા' હે ગૌતમ !
 'નેરહણ્હિતો વિ ઉવવજ્જંતિ જાવ દેવેહિતો વિ ઉવવજ્જંતિ' મનુષ્યપણથી જે જીવો
 ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ નૈરયિકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તિર્ય-
 ચોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન
 થાય છે અને દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ

‘અપિ આગત્યોત્પચન્તે, હે ગૌતમ ! મનુષ્યયોનો સમુપધમાના જીવા નારકેભ્યઃ તિર્યગ્ભ્યો મનુષ્યેભ્યો દેવેભ્યશ્ચ આગત્ય ઉત્પત્તિઃ ક્રમન્તે’ इत्यर्थः । ‘एवं उवाचो जहा पंचिदियतिरिक्खज्जोणियउद्देसए’ एवमुपपातो यथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गीनिको देशके ‘जाव तमापुढवीनेरइएहिंतो उववज्जंति’ यावत् तमापृथिवीनैरयिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते न तु अधःसप्तमीपृथिवीनैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते । यथा पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्गीनिकोदेशके उपपातो वर्णितः तथैव इहापि मनुष्याणामुपपातो वक्तव्यः यावत् रत्नप्रभापृथिवीत आरभ्य तमानाम्नीषष्ठपृथिवीनैरयिकेभ्योऽपि आगत्य मनुष्यत्वेन समुत्पद्यन्ते किन्तु अधःसप्तमपृथिवीनैरयिकेभ्य आगत्य मनुष्यत्वेन नोत्पद्यन्ते इत्यर्थः । ‘रयणप्पभा पुढवीनेरइए णं भंते’ रत्नप्रभापृथिवीसम्बन्धि-नैरयिकः खलु भदन्त ! ‘जे भविए मणुस्सेसु उववज्जित्तए’ यो भव्यो मनुष्येषु

‘દેવો’ સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ ચારોં ગતિયોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ‘एवं उवाचो जहा पंचिदियतिरिक्खज्जोणियउद्देसए’ जिस प्रकार से पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गीनिक उद्देशक में उपपात का वर्णन हुआ है, उसी प्रकार से यहाँ मनुष्यों के उपात का वर्णन कर लेना चाहिये । यावत् जीव छठी तमा पृथिवी के नैरयिक पर्याय से आकरके मनुष्यपर्याय में उत्पन्न होता है । पर अधः सातवीं तम तमा पृथिवी के नैरयिक-पर्याय से आकरके जीव मनुष्यपर्याय रूप से उत्पन्न नहीं होता है । येही बात ‘जाव तमा पुढवी नेरइएहिंतो उववज्जंति’ इस सूत्रपाठ द्वारा पुष्ट की गई है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘रयण-प्पभापुढवीनेरइए णं भंते ! जे भविए मणुस्सेसु उववज्जित्तए’ हे

છે કે—ચારે ગતિવાળાઓમાંથી આવીને જીવ મનુષ્યની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. ‘एवं उवाचो जहा पंचिदियतिरिक्खज्जोणियउद्देसए’ જે રીતે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગીનિક ઉદ્દેશમાં ઉપપાતનું વર્ણન કર્યું છે. એજ રીતે અહિયાં મનુ-ષ્યોના ઉપપાતનું વર્ણન કરવું જોઈએ. યાવત્, જીવ છઠી તમા પૃથ્વીના નૈર-યિકોના પર્યાયથી આવીને મનુષ્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ અધઃ સપ્તમી-તમતમા પૃથ્વીના નૈરયિક પર્યાયથી આવીને જીવ મનુષ્ય પર્યાય રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી. એજ વાત ‘जाव तमापुढवीनेरइएहिंतो उववज्जंति’ આ સૂત્રપાઠથી સ્પષ્ટ કરેલ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘रयणप्पभा पुढवी नेरइए णं भंते ! जे भविए मणुस्सेसु उववज्जित्तए’ હે ભગવન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકો

‘ઉત્પત્તુમ્’ ‘સે ણં મંતે’ ! કેવહ્યકાલદ્વિદ્દેસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ સંતુ મદન્ત ! કિય-
ત્કાલસ્થિતિકેષુ મનુષ્યેષુત્પદ્યેત્તેત્તિ મશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ !’ ઇત્યાદિ,
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં માસપુહુત્તદ્વિદ્દેસુ’ જઘન્યતો માસપૃથક્ત્વસ્થિતિકેષુ
દ્વિમામાદારમ્ય ન મામપર્યન્તેષુ ઇત્યર્થઃ ‘ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડીઆઉપ્પસુ ઉવવજ્જહં’
‘ઉત્કર્ષેણં પૂર્વકોટ્યાયુષ્કેષુ મનુષ્યેષુ ઉત્પદ્યેતે’ ઇતિ જઘન્યતો માસપૃથક્તાત્ હીન-
તરમાયુષ્યં ન કથમપિ વધ્નાતિ માસપૃથક્તાત્ હીનતરપરિમાણાભાવાદિતિ, ‘અવસેમા
વત્તવ્વયા જહા પંચિદિયતિરિક્ખજોણિણ્ણસુ ઉવવજ્જંતસ્સ તહેવ’ અવશેષા-ઉત્પાદાદ-

મદન્ત ! રત્નપ્રભા પૃથિવી કા નૈરયિક જો મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે
યોગ્ય છે । ‘સે ણં મંતે ? કેવહ્ય કાલદ્વિદ્દેસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ વહ કિતને
કાલ કી સ્થિતિવાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ
કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! વહ ‘જહન્નેણં માસપુહુત્તદ્વિદ્દેસુ ઉક્કો-
સેણં પુવ્વકોડી આઉપ્પસુ ઉવવજ્જહં’ જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વ કી સ્થિતિ
વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કી
આયુવાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ડનકે માસપૃથક્ત્વ સે હીનતર
આયુ કા વન્ય નહીં હોતા હૈ । કયોંકિ માસપૃથક્ત્વ સે હીનતરપરિમાણ
કા અભાવ રહતા હૈ । ‘અવસેમા વત્તવ્વયા જહા પંચિદિયતિરિક્ખ-
જોણિણ્ણસુ ઉવવજ્જંતસ્સ તહેવ’ ઉત્પાદ સે અતિરિક્ત મંદનન આદિ
દ્વાર જૈસે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં મેં ઉત્પદ્યમાન મનુષ્ય કે કહે ગયે
હૈ, હસી પ્રકાર સે વે નિરય સે ઉત્પદ્યમાન મનુષ્ય કે ભી કહ લેના

કે બેઓ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવ ને યોગ્ય છે, ‘સે ણં મંતે’ ! કેવહ્યકાલદ્વિદ્દે-
સુ ઉવવજ્જેજ્જા’ તેઓ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યે માં ઉત્પન્ન થાય છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! તે ‘જહન્નેણં
માસપુહુત્તદ્વિદ્દેસુ ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડીઆઉપ્પસુ ઉવવજ્જહં’ જઘન્યથી માસપૃથક્-
ત્વની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિની
આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, માસપૃથક્ત્વથી હીનતર પરિમાણને
અભાવ રહે છે ‘અવસેમા વત્તવ્વયા જહા પંચિ દિયતિરિક્ખજોણિણ્ણસુ ઉવવજ્જંતસ્સ
તહેવ’ ઉત્પત્તિ શિવાય સંહનન વિગેરે દ્વારા સંબંધી રૂથન બે પ્રમાણે પંચે-
ન્દ્રિયતિર્યંચ યોનિવાળ ઓમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યને કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે
નૈરયિકથી ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યના સંબંધમાં કહેવું જોઈએ, પરંતુ

તિરિક્તા સંહનનાદિકા વક્તવ્યતા યથા પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેષુ ઉત્પદ્યમાનસ્ય મનુષ્યસ્ય કથિતા તથૈવ નિર્યાદુત્પદ્યમાનસ્ય મનુષ્યસ્યાપિ વક્તવ્યા इति भावः। पश्चेन्द्रियतिर्यक् प्रकरणापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयितुमाह-‘नवरं’ इत्यादि। ‘नवरं परिमाणे जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा’ नवरं परिमाणे जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्पद्यन्ते ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कर्षेण संख्याता व्याणां संख्यातत्वात् संख्याता एव ते समुत्पद्यन्ते इति। कायसंवेधेऽपि वैलक्षण्यम् दर्शयन्नाह-‘जहा’ इत्यादि, ‘जहा तहि अंतोमुहुत्तेहि’ तथा ‘इहं मासपुहुत्तेहि संवेहं करेज्जा’ यथा तत्र पश्चेन्द्रियतिर्यक् प्रकरणे अन्तर्मुहूर्तः कायसंवेधः कृतः तथा इह मासपृथक्त्वैः कायसंवेधं कुर्वीत अन्तर्मुहूर्तस्थाने मासपृथक्त्वं पूरणीयमित्यर्थः। अयमर्थः, यथा तत्र पश्चेन्द्रियतिर्यग्व्योनिर्कोद्देशे रत्नप्रमा नारकेभ्य

चाहिये। परन्तु पश्चेन्द्रिय तिर्यक् प्रकरण की अपेक्षा से जो भिन्नता है वह ‘नवरं परिमाणे जहन्नेण एको वा दो वा तिन्नि वा’ इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है कि ऐसे जीव परिमाण की अपेक्षा जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं। इसका कारण यह है कि नारक जीवों का संसृष्टिम मनुष्यों में उत्पाद नहीं होना है। गर्भजों में ही उत्पाद होता है और गर्भज मनुष्य संख्यात ही हैं। इसलिये यहां उत्कृष्ट से वे संख्यात होते हैं। ऐसा कहा गया है। इसी प्रकार से कायसंवेध में भी भिन्नता है-जो ‘जहा तहि अंतोमुहुत्तेहि’ तथा ‘इहं मासपुहुत्तेहि’ संवेहं करेज्जा’ इस सूत्रपाठ से प्रकट किया है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि-जैसा पश्चेन्द्रिय तिर्यग्व्योनिक

પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગના પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં જે જુદાપણું છે, તે ‘નવરં’ પરિમાણે જહન્નેણ એકો વા દો વા તિન્નિ વા’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે કે-એવા એવા પરિમાણની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ‘ઉક્કોસેણ સંખેજ્જા ઉવવજ્જંતિ’ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું કારણ એ છે કે-નારકજીવોનો સંસૃષ્ટિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પાત થતો નથી. ગર્ભજોમાં જ ઉત્પાત થાય છે. અને ગર્ભજ મનુષ્ય સંખ્યાત જ છે. તેથી અહિંયાં ઉત્કૃષ્ટથી તેઓ સંખ્યાત હોય છે. તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. એજ રીતે કાયસંવેધમાં પણ જુદાપણું છે જે ‘જહા તહિ અંતોમુહુત્તેહિ’ તથા ‘ઇહ માસપુહુત્તેહિ’ સંવેહં કરેજ્જા’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. આનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જે પ્રમાણે પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક

ઉત્પન્નમાનાનાં પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામ્ જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તસ્થિતિક્વેનાન્તર્મુહૂર્તેઃ
 કાયસંવેધ કૃતઃ તથૈવેદ મનુષ્યોદેશકે મનુષ્યાણાં જઘન્યસ્થિતિમાશ્રિત્ય માસ-
 પૃથક્ચૈરેવ કાયસંવેધઃ 'કણીય' ઇતિ તથાહિ—'કાલાદેસેણ જહન્નેણં દસવાસસહ-
 સ્સાઈ માસપુહુત્તમઽભિયાઈ' કાલાદેશેન જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ માસપૃથક્ત્વા
 ંધિકાનિ ઇત્યાદિ । સેસં તં ચેવ' શેમ્—પરિમાણકાયસંવેધાનિરિક્તં સર્વમપિ
 સંહનનામગાહનાસંસ્થાનલેશ્યાદૃષ્ટજ્ઞાનાજ્ઞાનાદિદ્વારજાત તદેવ' પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્-
 પ્રકરણોદીરિતમેવેતિ ભાવઃ । ૧૧ 'જહા રયણપ્પમાણ વત્તવ્વયા તહા સક્કરપ્પમાણ
 વિ' યથા—યેન પ્રકારેણ રત્નપ્રમાયા વત્તવ્વયા કથિતા તથા—તેનૈવ પ્રકારેણ શર્કરા-
 પ્રમાનારકેઽપિ સૌ વત્તવ્વયા મણિત્વા, તથાહિ આઝાપવકારઃ 'સક્કરપ્પમા

ઉદ્દેશક મેં રત્નપ્રમા કે નારકો સે ઉત્પન્નમાન પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં કા
 જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી સ્થિતિ વાલે હોને કે કારણ અન્તર્મુહૂર્ત્તોં કા
 કાયસંવેધ કિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર સે યહાં મનુષ્ય ઉદ્દેશક મેં
 મનુષ્યોં કી જઘન્ય સ્થિતિ કો લેકર માસપૃથક્ત્વ સે કાયસંવેધ હસ
 પ્રકાર સે કર લેના ચાહિયે । જૈસે—'કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહ-
 સ્સાઈ માસપુહુત્તમઽભિયાઈ' કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ યહાં જઘન્ય
 સે માસ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૦ હજાર વર્ષ કા હૈ ઇત્યાદિ । 'સેસં તં ચેવ'
 હસ પ્રકાર પરિમાણ ઔર કાયસંવેધ સે અતિરિક્ત ઔર સબ સંહનન,
 અવગાહના, સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન આદિ દ્વાર પञ્ચેન્દ્રિય
 તિર્યક્ પ્રકરણ મેં કહે અનુમાર હી હૈ ૧૧ । 'જહા રયણપ્પમાણ વત્તવ્વયા
 તહા સક્કરપ્પમાણ વિ' જિસ પ્રકાર સે રત્નપ્રમા કી વત્તવ્વયા કહી હૈ,

ઉદ્દેશમાં રત્નપ્રમાના નારકોમાથી ઉત્પન્ન થનારા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિવા
 ળાઓ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તની સ્થિતિવાળા હોવાને કારણે અન્તર્મુહૂર્તથી
 કાયસંવેધ કહેવા છે એજ પ્રમાણે અહિયાં મનુષ્યના ઉદ્દેશમાં મનુષ્યોની
 જઘન્ય સ્થિતિને લઈને માસપૃથક્ત્વથી કાયસંવેધ આ પ્રકારે કહેવો જોઈએ.
 જેમકે—'કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ માસપુહુત્તમઽભિયાઈ' કાળની
 અપેક્ષાથી કાયસંવેધ અહિં જઘન્યથી માસપૃથક્ત્વ વધારે ૧૦ હસ હજાર
 વર્ષનો છે, 'સેસં તં ચેવ' આ રીતે પરિમાણ અને કાયસંવેધ શિવાયા બીજા
 તમામ, સંહનન, અવગાહના, સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, વિગેરે
 દ્વારા સંબંધી કથન પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનાં પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેજ છે । ૧૧
 'જહા રયણપ્પમાણ વત્તવ્વયા તહા સક્કરપ્પમાણ વિ' જે પ્રમાણે રત્નપ્રમા
 પૃથ્વી સંબંધી કથન કયું છે, એજ પ્રમાણેનું શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારકોનો

પુઢવીનેરહણ ણં મંતે ! જે મરિયે મણુસેસુ ઉવવજ્જિત્તણ સે ણં મંતે ! કેવહયકાલ-
દ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' શર્કરાપમાપૃથ્વીનાયિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! યો મવ્યો
મનુષ્યેત્તુત્તુર મ સ્વલુ કિાત્તાલ્લસ્થિતિકેપૂત્તયે' 'ઇત્યાદિ' આત્મસ્થોત્તરે રત્ન
પ્રમાનારકાપેક્ષા વૈલક્ષણ્ય દર્શનઆદ- 'નવરં જહન્નેણ વાસપુહુત્તદ્વિહણસુ' નવરં
જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વસ્થિતિવેપુ મનુષ્યેપુ 'ઉવ્વકોસેણ પુવ્વકોહી આઉણસુ ઉવવ
જ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટયાયુકેપૂત્તયતે । રત્નપ્રમાનારકપ્રકરણે જઘન્યતો માસ
પૃથક્ત્વસ્થિતિકેપુ ઉત્પન્નન્તે ઇત્યુક્તમ્ શર્કરાપમાપ્રકરણે તુ જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વ

વસી પ્રકાર સે શર્કરાપમા નારક કી ખી વહી વક્તવ્યતા કહ લેની
ચાહિયે । જૈસે- 'સકરપમાપુઢવીનેરહણ ણં મંતે ! જે મરિયે મણુસેસુ
ઉવવજ્જિત્તણ સે ણં મંતે ! કેવહયકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' અર્થાત્-
ગૌતમને હસ આલાપકકે દ્વારા પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! જો
શર્કરાપમા પૃથ્વી કા નૈયિક મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ વહ
કિતને કાલકી સ્થિતિ વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોના હૈ ? ઇત્યાદિ હસ
પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં રત્નપ્રમા કે નારક કી અપેક્ષા સે વિલક્ષણતા પ્રકટ
કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! વહ 'નવરં જહન્નેણ વાસપુહુત્ત-
દ્વિહણસુ ઉવ્વકોસેણ પુવ્વકોહી આઉણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' જઘન્ય સે વર્ષ
પૃથક્ત્વ કી સ્થિતિ વાલે મનુષ્યોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કી
આયુવાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । રત્નપ્રમા નારક કે પ્રકરણ મેં
જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વ કી સ્થિતિવાલે મનુષ્યોં મેં ડસકા ઉત્પાદ કહા
ગયા હૈ । ઓર યહાં શર્કરાપમા કે પ્રકરણ મેં જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ

સંબંધમાં પણ પ્રથમ હરણુ બોધ્યે, જેમકે- 'સકરપમા પુઢવી નેરહણ મંતે !
જે મરિયે મણુસેસુ ઉવવજ્જિત્તણ સે ણં મંતે ! કેવહયકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા'
અર્થાત્ ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હે
ભગવન્ શર્કરાપમા પૃથ્વીના જે નૈયિકો મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે,
તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? વિગેરે પ્રશ્નોના
ઉત્તરમાં રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોથી બુદ્ધાપણ બતાવવા માટે સૂત્રકાર કહે
છે કે-હે ગૌતમ ! તે 'નવરં જહન્નેણ વાસપુહુત્તદ્વિહણસુ ઉવ્વકોસેણ પુવ્વકોહી-
આઉણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' જઘન્યથી વર્ષપૃથક્ત્વની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં અને
ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે રત્નપ્રમા
પૃથ્વીના નારકોના પ્રકરણમાં જઘન્યથી માસપૃથક્ત્વની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં
તેના ઉત્પાદ કહેલ છે, અને અધિકમાં શર્કરાપમા પૃથ્વીના પ્રકરણમાં જઘ-

સ્થિતિકેષુ હત્યુક્તમ્ તદુમયો યૈલક્ષણ્યમિતિ । एवं शर्करापृथिवीत आरभ्य तमा-
 पृथिवीपर्यन्तं जघन्यस्थितिर्वर्षपृथक्त्वमेव ज्ञातव्येति । ‘ओगाहणा लेखाणाणद्धि
 अनुबंधसंवेहं णाणत्तं च जाणेज्जा’ अवगाहना, लेखा, ज्ञान, स्थिति, अनुबंध
 नानात्वं च जानीयात्, नानात्वमिति परस्परं भेदं जानीयात्, कथमित्याह-
 ‘जहेव तिरिग्गजोणिय उद्देशए’ यथैव तिर्यग्गोनि कोदेशके, तिर्यग्गोनि कोदेशके
 येन प्रकारेण शरीरावगाहना, लेखा, ज्ञान, स्थिति, अनुबंधसंवेधाः कथिताः तथा-
 तेषां नानात्वानि च कथितानि तथैवेह शर्कराप्रमानारकप्रकरणेऽपि ज्ञात-
 व्यानि विशेषजिज्ञासुभिस्तत एव द्रष्टव्यानीति । ‘एवं जाव तमा पुढवीनेरइए’ एवं
 यावत् तमापृथिवी नैरयिकः, यथा रत्नप्रमापृथिवीनैरयिकप्रकरणे परिमा-

की स्थितिवाले मनुष्यों में उसका उत्पाद कहा गया है । इस प्रकार
 दोनों जगह के उत्पाद में भिन्नता है । इसी प्रकार का कथन शर्कराप्रमा
 पृथिवी से लेकर तमा पृथिवी तक जानना चाहिये । अर्थात् यहां
 जघन्यस्थिति वर्ष पृथक्त्व की है । ‘ओगाहणा लेखाणाणद्धि अनुबंध-
 संवेहं णाणत्तं च जाणेज्जा’ अवगाहना, लेखा, ज्ञान, स्थिति, अनुबंध
 और संवेध इन सबमें परस्पर में भेद जानना चाहिये । अर्थात् तिर्यग्ग-
 देशक में जैसे शरीर अवगाहना, लेखा, ज्ञान, स्थिति, अनुबंध
 और संवेध कहे गये हैं और इनमें परस्पर में भेद कहा गया है,
 उसी प्रकार से यहां शर्कराप्रमा नारक प्रकरण में भी इन्हें
 जानना चाहिये । विशेष जिज्ञासुओं को वही से यह सब देख
 लेना चाहिये । ‘एवं जाव तमा पुढवीनेरइए’ जिस प्रकार से

પૃથ્વી વર્ષ પૃથક્ત્વની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં તેનો ઉત્પાદ કહ્યો છે. આ
 બંને સ્થળના ઉત્પાદના જુદા પાણુ આવે છે આ રીતનું કથન શર્કરાપ્રમા
 પૃથ્વીથી લઈને તમા પૃથ્વી સુધીમાં સમજવું અર્થાત્ અહિયાં જઘન્ય સ્થિતિ
 વર્ષ પૃથક્ત્વની છે ‘ઓગાહનાલેખાણાણદ્ધિઅનુબંધસંવેહં’ ણાણત્તં ચ
 જાણેજ્જા’ અવગાહના, લેખા, જ્ઞાન, સ્થિતિ, અનુબંધ અને સંવેધ આ
 બધામાં અન્યો-અન્યમાં ભેદ સમજવો. અર્થાત્ તિર્યગ્ગના પ્રકરણમાં જે
 પ્રમાણે શરીર અવગાહના, લેખા, જ્ઞાન, સ્થિતિ, અનુબંધ અને સંવેધ
 કહ્યો છે. અને અહિયાં પરસ્પર જુદાપાણુ કહેલ છે. એજ પ્રમાણે અહિયાં
 આ શર્કરાપ્રમા નારકના પ્રકરણમાં પણ તેને સમજવો. વિશેષ જાણવાની
 ઇચ્છાવાળાઓએ તે પ્રકરણમાં આ તમામ કથન, ભેદ લેખે ભેદે, ‘એવં
 જાવ તમાપુઢવીનેરઇએ’ જે પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિક પ્રકરણમાં

નાદિદ્વારજાતં કથિતં તથૈવ ચાલુકાપ્રમાધૂમપ્રમાપદ્મપ્રમાતમપ્રમાનારક-
પર્યન્તપ્રકરણેષ્વપિ પરિમાણાદિદ્વારજાતં વિવેચનીયમિતિ પ્રથમગમાદારમ્ય
નવમગમાન્તેષુ નવસ્વપિ ગમકેષુ સર્વે જ્ઞાતવ્યમિતિ ૯ । અથ તિર્યગ્યોનિકેભ્યો
મનુષ્યપ્રત્પાદયત્ત્રાહ 'જહ તિરિક્લજોણિર્ણિતો' इत्यादि । 'जह तिरिक्लजोणिर्-
र्णितो उववज्जंति' यदि तिर्यग्योनिकेभ्यो मनुष्या उत्पद्यन्ते तदा 'किं एगिदिय-
तिरिक्लजोणिर्णितो उववज्जंति' किमेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य मनुष्या
उत्पद्यन्ते 'याव पंचिदियतिरिक्लजोणिर्णितो उववज्जंति' यावत् पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, अत्र यात्पदेन द्वीन्द्रियेभ्य आगत्य अथवा

રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિક પ્રકરણ મેં પરિમાણ આદિ દારોં કા કથન
ક્રિયા ગયાં હૈં ઉસી પ્રકાર સે ચાલુકાપ્રમા ધૂમપ્રમા, પદ્મપ્રમા, એવં તમ
પ્રમા તક કે નારક પ્રકરણ મેં મી પરિમાણ આદિ દારોં કા વિવેચન
કર લેના ચાહિયે । ઇસ પ્રકાર સે પ્રથમ ગમ સે લેકર નૌવે ગમ તક કે
નૌ ગમકોં મેં સર્વ કથન યહાં જાનના ચાહિયે ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'જહ તિરિક્લજોણિર્ણિતો
ઉવવજ્જંતિ' હે ભદન્ત ! યદિ તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે મનુષ્ય ઉત્પન્ન
હોતે હૈં તો 'કિમેગિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ' કયા વે
મનુષ્ય એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા
યાવત્ 'પંચિદિય તિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ' પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-
નિકોં સે આકર કે વે મનુષ્ય ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યહાં યાવત્ શબ્દ સે
એસા પાઠ ગ્રહણ હુઆં હૈં કિ કયા 'વે' દ્વીન્દ્રિયોં સે આકરકે અથવા

પરિમાણ વિગેરે દારોના સંબંધનુ કથન કરેલ છે. તેજ રીતે વાલુકાપ્રમા,
ધૂમપ્રમા, પદ્મપ્રમા, અને તમાપ્રમા સુધીના નારકોના પ્રકરણમાં પણ પરિ-
માણ વિગેરે દારોના સંબંધી વિવેચન સમજી લેવું. આ રીતે પહેલા ગમથી
આરંભીને નવમા ગમ સુધીના નવે ગમનુ તમામ કથન અહિયાં સમજી લેવું

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'જહ તિરિક્લજોણિર્ણિતો
ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ જો તિર્યગ્યોનિકોમાંથી આવીને મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય
છે, તો 'કિમેગિદિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો' શું તે મનુષ્યો એક ઇન્દ્રિયવાળા
તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા યાવત્ 'પંચિ-
દિયતિરિક્લજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ' પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને
મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિયાં યાવત્ પદથી નીચે પ્રમાણેના પાઠ
અહંશ કયા છે તેઓ બે ઇન્દ્રિયોવાળા તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને,

त्रीन्द्रियेभ्य आगत्य यद्वा चतुरिन्द्रियेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इत्येषां ग्रहणं भवति तथा च हे मदन ! यदि तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते मनुष्याः तदा किमेकेन्द्रियेभ्यो द्वीन्द्रियेभ्यः त्रीन्द्रियेभ्यः चतुरिन्द्रियेभ्यः पञ्चेन्द्रियेभ्यो वा जायन्ते किमिति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगिदियतिरिक्खजोणिएहिं तो वि उव्वज्जंति जाव पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिं तो वि उव्वज्जंति’ एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यते यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उपपद्यन्ते अत्र यावत्पदेन द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां ग्रहणं

तेन्द्रियो से आकरके अथवा चौहन्द्रियो से आकरके मनुष्य होते हैं ? तथा च—यदि तिर्यग्योनिकों से आकरके जीव मनुष्य रूप से उत्पन्न होते हैं तो क्या वे एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके मनुष्य रूप से उत्पन्न होते हैं अथवा यावत् पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके मनुष्य रूप से उत्पन्न होते हैं ? यहां यावत्पद से ऐसा पाठ संगृहीत हुआ है कि ‘क्या वे दो हन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके मनुष्य रूप से उत्पन्न होते हैं ? अथवा तेन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकरके मनुष्यरूप से उत्पन्न होते हैं ? अथवा चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकरके मनुष्यरूप से उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगिदियतिरिक्खजोणिएहिं तो वि उव्वज्जंति जाव पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिं तो वि उव्वज्जंति’ एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके भी वे मनुष्य रूप से उत्पन्न होते हैं, दो हन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से भी

अथवा त्रय धन्द्रियवाणा तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने, अथवा चार धन्द्रियवाणा तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने मनुष्येभां उत्पन्न थाय छे ? तथा ‘जे तेओ तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने एव मनुष्यपण्णथी उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेओ ओक धन्द्रियवाणा तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने मनुष्येभां उत्पन्न थाय छे ? अथवा जे धन्द्रियवाणा तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने मनुष्यपण्णथी उत्पन्न थाय छे ? अथवा त्रय धन्द्रियवाणा तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने मनुष्यपण्णथी उत्पन्न थाय छे ? अथवा चार धन्द्रियवाणा तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने मनुष्यपण्णथी उत्पन्न थाय छे ? अथवा यावत् पांच धन्द्रियवाणा तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने मनुष्यपण्णथी उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नता उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कहे छे हे—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगिदियतिरिक्खजोणिएहिं तो वि उव्वज्जंति जाव पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उव्वज्जंति’ ओक धन्द्रियवाणा तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने त्रय मनुष्यपण्णथी उत्पन्न थाय छे, जे धन्द्रियवाणा तिर्य्य येनिकोभाथी आवीने

भवतीति इत्यादिकं सर्वं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रकरणे यथा कथितं तथैव सर्वं मिहापि ज्ञातव्यम् एतदभिप्रायेणैव कथयति-‘भेदो जहा’ इत्यादिना । ‘भेदो जहा पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियउद्देसए’ भेदो यथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोद्देशको नवरं तेउवाऊ पडिसेहेयव्वा’ नवरं तेजोवायु प्रतिषेद्धव्यौ एकेन्द्रियेभ्य उत्पत्ति प्रकरणे एकेन्द्रियपृथिवीकायिकादिभ्यो मनुष्यस्योत्पत्तिर्वाच्या परन्तु तत्र एकेन्द्रियतेजस्कायिकेभ्यः तथा एकेन्द्रियवायुकायिकेभ्यो मनुष्याणामुत्पत्ति-

आकरके वे मनुष्य रूप से उत्पन्न होते हैं, तेइन्द्रिय तिर्यग्योनिको से आकरके भी वे मनुष्यरूप से उत्पन्न होते हैं, चौइन्द्रिय तिर्यग्योनिको से आकरके भी वे मनुष्य रूप से उत्पन्न होते हैं और पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिको से भी आकरके वे मनुष्य रूप से उत्पन्न होते हैं । इत्यादि सब कथन पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रकरण में जैसा कहा गया है वैसा ही सब यहां पर भी जानना चाहिये । इसी अभिप्राय से सूत्रकारने ‘भेदो जहा पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियउद्देसए’ ऐसा सूत्र पाठ कहा है ।

‘नवरं तेउवाऊ पडिसेहेयव्वा’ एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिको से आकरके जीव मनुष्य रूप से उत्पन्न होते हैं जब ऐसा कथन किया जाता है तो उस समय एकेन्द्रियान्तर्गत तेजस्कायिक और वायुकायिक इन एकेन्द्रियों का परित्याग कर देना चाहिये । अर्थात् इन तेजस्कायिक और वायुकायिक एकेन्द्रियों से आकरके जीव मनुष्य रूप से उत्पन्न

પણ તેઓ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને પણ તેઓ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને પણ મનુષ્યપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને પણ તેઓ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વિગેરે તમામ કથન પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોના ઉદ્ભવમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજવું. એજ અભિપ્રાયથી સૂત્રકારે ‘ભેદો જહા પંચિન્દ્રિયતિરિક્કજોણિયઉદ્દેસપ’ આ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહ્યો છે.

‘નવરં તેउवाऊ पडिसेहेयव्वा’ એક ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્યપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે, તો તે વખતે એક ઇન્દ્રિયોવાળાની અંતર્ગત તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક આ એકેન્દ્રિયોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અર્થાત્ આ તેજસ્કાયિક અને વાયુ-

ન વક્તવ્યા સૂત્રવાક્યસ્ય તથારૂપત્વાદિતિ ભાવઃ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ
 કથિતાતિરિક્તં સર્વમપિ તદેવ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિરૂપકરણકથિતમેવ જ્ઞાતવ્ય-
 મિતિ કિયત્પર્યન્તમિત્યાહ-‘જાવ’ इत्यादि, ‘जाव’ यावत् पुढवीकाइए णं भंते’
 पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! ‘जे भविए मणुस्सेसु उववज्जित्तए, से णं भंते !
 केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा’ यो भव्यो मनुष्येपृत्पत्तुं स खलु भदन्त !
 ‘कियत्कालस्थितिकेषु मनुष्येपृत्पत्तेनेति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि ।
 ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु’ जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु
 मनुष्येपृत्पद्येन तथा-‘उक्कोसेणं पुव्वकोडीआउएसु उववज्जेज्जा’ उत्कृष्टेण
 नहीं होते हैं । क्योंकि इन तेज और वायुकाय एकेन्द्रियों से आयेहुओं
 की मनुष्यों में उत्पत्ति नहीं होती है ऐसा सूत्रका कथन है । ‘सेसं तं
 चैव’ बाकी का और सब कथन पश्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रकरण में
 जैसा कहा गया है वैसा ही यहां पर भी जानना चाहिये । यावत्
 ‘पुढवीकाइए णं भंते ! जे भविए मणुस्सेसु उववज्जित्तए से णं भंते !
 केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा’ हे भदन्त ! जो पृथिवीकायिक मनुष्यों
 में उत्पन्न होने के योग्य है वह कितने काल की स्थिति वाले मनुष्यों
 में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे
 गौतम ! वह ‘जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिइएसु’ जघन्य से अन्तर्मुहूर्त की
 स्थिति वाले मनुष्यों में उत्पन्न होता है और ‘उक्कोसेणं’ उत्कृष्ट से
 ‘पुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा’ एक पूर्वकोटि की आयुवाले मनुष्यों
 में उत्पन्न होता है ।

કાયિક એકેન્દ્રિયોમાંથી આવીને છવ મનુષ્ય પણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી.
 કેમકે આ એકેન્દ્રિયવાળાઓમાંથી મનુષ્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. આ પ્રમાણે
 સૂત્રકારની આજ્ઞા છે.

‘સેસં તં ચેવ’ બાકીનું બીજુ બધુ કથન પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકના
 પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવું.
 યાવત્ ‘પુઢવીકાઈએ ણં ભંતે ! જે ભવિએ મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જિત્તએ સે ણં ભંતે !
 કેવહયકાલટ્ઠિઈએસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ હે ભગવન્ જે પૃથ્વીકાયિક છવ મનુષ્યોમાં
 ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાને
 યોગ્ય છે, અર્થાત્ તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! તે ‘જહન્નેણં
 અંતોમુહુત્તટ્ઠિઈએસુ’ જઘન્યથી એક અંતર્મુહુર્તની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે. અને ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટથી ‘પુવ્વકોડીઆઉએસુ ઉવવજ્જેજ્જા’
 એક પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે,

પૂર્વકોઢ્યાયુક્તેષૂત્પચેત । ‘તે ણં મંતે । જીવા ંગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જતિ’ તે-
 ચલુ ભદન્ત । પૃથિવીકાયિકેભ્ય આગત્ય મનુષ્યેષુ સમુત્પિત્સયો જીવા ંકસમયેન-
 કિયન્તઃ—કિયત્ સંસ્થાકા ઉત્પચન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ંવં જચ્ચેવ’
 ઇત્યાદિ, ‘ંવં જચ્ચેવ પંચિદિયતિરિક્લજોણિણસુ ઉવવજ્જમાણસસ પુઢવીકાહ્યસસ-
 વત્તવ્વયા’ ંયેવ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેષુ ઉત્પચ્ચમાનસ્ય પૃથિવીકાયિકસ્ય વત્તવ્વયા
 ‘સા ચેવ ઇહ વિ ઉવવજ્જમાણસસ માણિયવ્વા નવસુ ગમણસુ’ સૈવેહાપિ મનુષ્યેષૂત્પ-
 ઘમાનસ્ય મણિતવ્વા નવસ્વપિ ગમકેષુ ઇતિ । પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકપ્રકરણાડ-
 પેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણં તદ્દર્શયતિ—‘નવરં’ ઇત્યાદિ, ‘નવરં તદ્દયછટ્ટણવમેસુ પરિમાણં
 જહન્નેણં ંકકો વા ઢો વા તિન્નિ વા’ નવરમ્—કેવલં ત્રિશેષોડયમ્—તૃતીય—ષષ્ઠ

અવ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે ંલા પૂછતે હૈં—‘તે ણં મંતે । જીવા ંગ-
 સમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જતિ’ હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિકોં સે ંકર કે-
 મનુષ્યોં સેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હુ ં વે જીવ ંકસમય સેં કિતને ઉત્પન્ન
 હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર સેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં—ંવં જચ્ચેવ
 પંચિદિયતિરિક્લજોણિણસુ ઉવવજ્જમાણસસ પુઢવીકાહ્યસસ વત્તવ્વયા’
 હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં સેં ઉત્પચ્ચમાન પૃથિવીકાયિક કી
 જૈસી વત્તવ્વયા હૈં વૈસી હી વત્તવ્વયા ‘ઇહ વિ ઉવવજ્જમાણસસ
 માણિયવ્વા નવસુ વિ ગમણસુ’ ંહાં મનુષ્યોં સેં ઉત્પન્ન હોને વાલે-
 પૃથિવીકાયિક કે નૌ હી ગમકોં સેં કહ લેની ચાહિયે । પરન્તુ પચ્ચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્ગ યોનિક પ્રકરણ કી અપેક્ષા હસ પ્રકરણ સેં જો મિન્નતા હૈં વહ
 ‘નવરં તદ્દયછટ્ટણવમેસુ પરિમાણં જહન્નેણં ંકકો વા ઢો વા તિન્નિ વા,

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રશ્નને ંવુ પૂછે છે કે—‘તે ણં મંતે । જીવા-
 ંગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જતિ’ હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિકોમાથી ંવીને મનુ-
 ંથોમાં ઉત્પન્ન થવાને ંગ્ય થયેલા ંવા તે ંવો ંક સમયમાં કેટલા
 ઉત્પન્ન થાય છે ? ંા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીને કહે છે—‘ંવં
 જચ્ચેવ પચિ દિયતિરિક્લજોણિણસુ ઉવવજ્જમાણસસ પુઢવીકાહ્યસસ વત્તવ્વયા’
 હે ગૌતમ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાં ઉત્પન્ન થનારા પૃથ્વીકાયિકોનું
 પ્રમાણેનું કથન કહ્યું છે. ંજ પ્રમાણેનું કથન ‘ઇહ વિ ઉવવજ્જમાણસસ માણિ-
 ંવ્વા નવસુ ગમણસુ’ અહિયાં મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થનારા પૃથ્વીકાયિકોના નવે
 ગમોમાં કહેવું જોઈએ પરંતુ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક ંવના પ્રકરણ કરતાં
 ંા પ્રકરણમાં જે જુઢા પણ ંવે છે, તે ‘નવરં તદ્દય છટ્ટ ંવમેસુ પરિમાણં
 જહન્નેણં ંકકો વા ઢો વા તિન્નિ વા, ંકોસેણં સંલેજા ઉવવજ્જતિ’ ંા સૂત્રપાઠ

નવમેષુ ગમકેષુ પરિમાણં જગન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા 'ઉત્ક્રોસેણં સંસ્થેજ્જા ઉત્ત્વજ્જંતિ' ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતા ઉત્પચન્તે તત્ર-તૃતીયગમકે ઔધિકેભ્યઃ પૃથિવી-કાયિકેભ્ય ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિષુ મનુષ્યેષુ ઉત્પચન્તે તે ઉત્કૃષ્ટત્વં સંખ્યાતા એવ મવન્તિ । યદ્યપિ મનુષ્યા સંમૂર્ચ્છિમસંપ્રહાદસંખ્યાતા મવન્તિ તથાપિ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકાઃ પૂર્વકોટયાયુષ્કાઃ સંખ્યાતા એવ, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાસ્તુ અસંખ્યાતા અપિ મવન્તિ-એવં પઠનવમગમયોરપિ હિતિ તૃતીયપઠનવમગમકેષુ જગન્યોત્કૃષ્ટા-ભ્યાં સૂત્રોક્તમેવ પરિમાણં, પ્રથમદ્વિતીયચતુર્થપચ્ચમસપ્તમાષ્ટમે તુ પચ્ચેન્દ્રિય-

ઉત્ક્રોસેણં સંસ્થેજ્જા ઉત્ત્વજ્જંતિ' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી ગઈ છે. હસે એવ સમજાયા ગયા છે કે યહાં તૃતીય, પઠ અને નૌવે ગમ મેં પરિમાણ દ્વાર મેં જગન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં ! તૃતીય ગમક મેં ઔધિક પૃથિવીકાયિકો સે જો જીવ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે મનુષ્યો મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં વે ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત હી હોતે હેં । યદ્યપિ સંમૂર્ચ્છિમ કે સંપ્રહ સે મનુષ્ય અસંખ્યાત હો જાતે હેં, તથ મી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે પૂર્વકોટયાયુષ્ક મનુષ્ય સંખ્યાત હી હોતે હેં કિન્તુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક અસંખ્યાત મી હોતે હેં । હસી પ્રકાર કા કથન પઠ ઓર નૌવે ગમો મેં મી પરિમાણ કે વિષય કા જાનના ચાહિયે । હસ પ્રકાર તૃતીય, પઠ ઓર નૌવે ગમ મેં પરિમાણ કા કથન સૂત્રકાર ને જગન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે રવયં હી કર દિયા હે । પરન્તુ પ્રથમ, દ્વિતીય, ચતુર્થ, પંચમ, સપ્તમ

દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે કે—અહિયા છઠ્ઠા અને નવમા ગમમાં પરિમાણ દ્વારમાં જગન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. ત્રીજા ગમમાં ઔધિક પૃથ્વીકાયિકોમાંથી જે જીવ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત સંખ્યાત જ હોય છે, જે કે સંમૂર્ચ્છિમના સંગ્રહથી મનુષ્યો અસંખ્યાત થઈ જાય છે, તે પછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળા પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા મનુષ્યો સંખ્યાત જ હોય છે. અને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકો અસંખ્યાત પછી હોય છે. એજ રીતનું કથન છઠ્ઠા અને નવમા ગમોમાં પણ પરિમાણના સંગ્રહમાં સમજાવ્યું એવી રીતે ત્રીજા, છઠ્ઠા, અને નવમા ગમમાં પરિમાણનું કથન સૂત્રકારે પોતેજ જગન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કરેલ છે. પરંતુ પહેલા, બીજા, ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા, સાતમા, અને આઠમા આ

તિર્યગ્યોનિકોક્તમેવ પરિમાણમવસેયમિતિ । પરિમાણાતિરિક્તેऽપિ વૈલક્ષણ્યં ઘોતયિતુમાહ-‘જાહે’ ઇત્યાદિ, ‘જાહે અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિઙ્ગો મવહ’ યદા આત્મના-સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકો મવતિ ‘તાહે પદમગમણ અજ્ઞવસાણા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ તદા પ્રથમગમકે મધ્યમગમાનાં પ્રથમગમે ઔધિકેપૂત્રચમાનાનામિત્યર્થઃ અધ્યવસાયાઃ પ્રશસ્તાઃ શુભા અપિ મવન્તિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકત્વેનોત્પત્તેઃ ‘અપ્રશસ્તા અશુભા અપિ અધ્યવસાયા મવન્તિ જઘન્યસ્થિતિકત્વેનોત્પત્તેઃ । ‘વિતિયગમણ અપસત્થા’ દ્વિતીયગમકે તુ જઘન્યસ્થિતિકસ્ય

और अष्टम इन गमों में जघन्य और उत्कृष्ट से परिमाण कहा नहीं है -इसलिये इन गमों में वह जैसा पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों के प्रकरण में कहा गया है-वैसा जानना चाहिये ।

‘જાહે અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિઙ્ગો મવહ’ इस सूत्र द्वारा परिमाण से अतिरिक्त द्वारों में भी जो भिन्नता है उसे प्रकट किया गया है । जब पृथिवीकायिक स्वयं जघन्य काल की स्थिति को लेकर उत्पन्न होता है ‘ताहे पदमगमण अज्ज्ञवसाणा पसत्था वि अपसत्था वि’ तब उसके मध्यम तीन गमकों में के प्रथम गमक में-औधिकों में उत्पद्यमानता में-अध्यवसाय प्रशस्त भी होते हैं और अप्रशस्त भी होते हैं । तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि जब जघन्य स्थिति वाला पृथिवीकायिक उत्कृष्ट स्थिति वाले मनुष्यों में उत्पन्न होने के योग्य होता है-तब उसके अध्यवसाय प्रशस्त होते हैं, और जब वह जघन्य काल की स्थिति वाले मनुष्यों में उत्पन्न होने के योग्य होता है । तब उसके

ગમેમા જઘન્ય એને ઉત્કૃષ્ટથી પરિમાણ કહ્યું નથી. જેથી આ ગમેમા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોના ગમેમાં તે જે પ્રમાણે કહેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન સમજવું.

‘જાહે અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિઙ્ગો મવહ’ આ સૂત્રપાઠથી પરિમાણ શિવા-યના કારોમાં પણ જે બુદ્ધા પણ છે, તે પ્રગટ કરેલ છે. જ્યારે પૃથ્વીકાયિક સ્વયં જઘન્ય કાળની સ્થિતિને લઈને ઉત્પન્ન થાય છે, ‘તાહે પદમગમણ અજ્ઞવસાણા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ ત્યારે તેના મધ્યના ત્રણ ગમેમાંના પહેલા ગમમાં-ઔધિકોમ ઉત્પન્ન થવાપણમાં અધ્યવસાય પ્રશસ્ત પણ હોય છે અને અપ્રશસ્ત પણ હોય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જ્યારે જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, ત્યારે તેને અધ્યવસાય પ્રશસ્ત હોય છે. અને જ્યારે તે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે. ત્યારે તેને

જઘન્યસ્થિતિક્ત્વેનોત્પત્તૌ અપ્રશસ્તા-અશુભા એવ મયન્તિ 'તદ્વિયગમણ પસત્થા ભવતિ' તૃતીયગમકે પ્રશસ્તાઃ શુભા અધ્યવસાયા ભવન્તિ 'સેસં તં ચેવ નિરવસેસં' શેષમ્-અધ્યવસાયાતિરિક્તં સર્ગમપિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રકરણોક્તમેવ મયતીત્યવસેયમિતિ ૯ ।

અપ્કાયિકાદિભ્યથ મનુષ્યોત્પાદમતિદેશેનાહ-‘જહ આઠ્ઠકાહ્મિંતો’ યદિ અપ્કાયિકેભ્ય ઉત્પન્નંતે હે મદન્ત । યદિ મનુષ્યા અપ્કાયિકેભ્ય આગત્ય સમુત્પન્નંતે તદા-કિયત્કાલસ્થિતિકેપુ મનુષ્યેપૂત્પન્નંતે इति પ્રશ્નઃ । ઉત્તરં પૂર્વપ્રક-

અધ્યવસાય અપ્રશસ્ત હોતે હૈં । ‘વિતિયગમણ અપસત્થા’ તથા મધ્યમ કે દ્વિતીયગમક મેં જઘન્ય સ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકની કી જઘન્ય સ્થિતિ વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પત્તિ હોને સે ઉત્તરે અધ્યવસાય અપ્રશસ્ત હોતે હૈં । ‘તદ્વિયગમણ પસત્થા મયન્તિ’ એવં તૃતીય ગમક મેં જઘન્યસ્થિતિ વાલે પૃથિવીકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પત્તિ હોને સે ઉત્તરે અધ્યવસાય પ્રશસ્ત હોતે હૈં । ‘સેસં તં ચેવ નિરવસેસં’ હસ પ્રકાર અધ્યવસાય કે અતિરિક્ત ઓર સચ દ્વારોં કા કથન પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કે પ્રકરણ મેં કહે ગયે અનુસાર હી હૈ ૯ ।

અવ સૂત્રકાર અપ્કાયિક આદિ સે મનુષ્ય કે ઉત્પાદ કા કથન અતિદેશ સે કરતે હૈં ‘જહ આઠ્ઠકાહ્મિંતો’ હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! યદિ અપ્કાયિકોં સે આકરકે જીવ મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર પૂર્વ પ્રકરણ કે અતિદેશ સે દેતે હુણ

અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય હોય છે. ‘વિતિયગમણ અપસત્થા’ તથા મધ્યના બીજા ગમમાં જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકની જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પત્તિ થવાથી તેને અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય હોય છે. ‘તદ્વિયગમણ પસત્થા મયન્તિ’ ત્રીજા ગમમાં જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પત્તિ થવાથી તેને પ્રશસ્ત અધ્યવસાય હોય છે. ‘સેસં તં ચેવ નિરવસેસં’ આ રીતે અધ્યવસાય શિવાયનું બીજા તમામ દ્વારો સંબંધી કથન પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. ૧૮૧ ।

હે સૂત્રકાર અપ્કાયિક વિશેષમાંથી મનુષ્યના ઉત્પાદનું કથન અતિદેશથી કરે છે. ‘જહ આઠ્ઠકાહ્મિંતો’ આ સૂત્રાંશથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન, જો અપ્કાયિકોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન પહેલાના પ્રકરણના અતિદેશથી કહે છે કે—

रणातिदेशेनाह—‘एवं इत्यादि । ‘एवं आउक्काइयाण वि’ एवं पृथिवीकायिकस्त्वेव
अप्कायिकानामपि उत्पादादिः पूर्वोक्तपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेपू-पद्यमानाप्कायिक-
प्रकरणादेव अवगन्तव्यः । ‘एव वणस्सइकाइयाण वि’ एवं वनस्पतिकायिकानामपि
तेजोवायु तत्कत्वा वनस्पतिकायिकैरेन्द्रियेभ्योऽपि मनुष्याणामुत्पादादिव्यवस्था एत
च्छतकीयविंशद्युद्देशकोक्तवनस्पतिकायिकप्रकरणवदेव ज्ञातव्येति । ‘एवं जाव चउ-
रिंदियाण वि’ एवं यावत् चतुरिन्द्रियाणामपि एवमेव यथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिके
पूत्पद्यमानानां द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां व्यवस्था कथिता तथैवेह मनुष्येषू-
त्पद्यमानानां द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणामुत्पादादिर्निरूप्यते । असन्निपचिदिय-

सूत्रकार कहते हैं—‘एवं आउक्काइयाण वि’ हे-गौतम । पृथिवीकायिक के
जैसे ही अप्कायिक जीवों के भी उत्पाद आदि पूर्वोक्त पञ्चेन्द्रियतिर्यग्य-
योनिकों में उत्पद्यमान अप्कायिक के प्रकरण से ही जानना चाहिये ।
‘एवं वणस्सइकाइयाण वि’ तेजस्कायिकों एवं वायुकायिकों को छोड़कर
वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियों से भी मनुष्यों के उत्पाद आदि की व्यवस्था
इसी शतक के वीसवें उद्देशक में कहे गये वनस्पतिकायिक के प्रकरण के
जैसी ही जाननी चाहिये । ‘एवं जाव चउरिंदियाण वि’ इसी प्रकार से
‘यावत् चतुरिन्द्रियों’ तक जानना चाहिये । अर्थात् जिस प्रकार से पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पद्यमान द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, और चौहन्द्रियों की
व्यवस्था कही गई है उसी प्रकार से यहाँ मनुष्यों में उत्पद्यमान इन
द्वीन्द्रिय, तेहन्द्रिय और चौहन्द्रिय जीवों के उत्पाद आदि कह लेना

‘एवं आउक्काइयाण वि’ हे गौतम । पृथिवीकायिकना कथन प्रमाणे न अप्का-
यिक लोकोने पणु उत्पाद विगेरे पूर्वोक्त पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकोमां उत्पन्न
थनारा अप्कायिकना प्रकरणमांथी समल्ल लेवु । ‘एवं वणस्सइकाइयाण वि,
तेजस्कायिको अने वायुकायिकोने छोडीने वनस्पतिकायिक ओक धन्द्रियवाण -
ओमांथी पणु मनुष्योना उत्पाद विगेरेनी व्यवस्था आ २४ चे.वीसमा
शतकना वीसमा उद्देशमां कहेल वनस्पतिकायिकना प्रकरणमा कहेल प्रमाणे न
समजवी. ‘एवं जाव चउरिंदियाणा वि’ ओन रीते यावत् चार धन्द्रियोना प्रकरण
सुधी समजवु. अर्थात् ने रीते पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकोमां उत्पन्न थनारा
ओ धन्द्रियवाणा, त्रणु धन्द्रियवाणा, अने चार धन्द्रियवाणाओनी व्यवस्था कहेल
छे, ओन रीते अडियां मनुष्योमां उत्पन्न थनारा आ ओ धन्द्रियवाणा त्रणु
धन्द्रियवाणा, अने चार धन्द्रियवाणा लोकोने उत्पाद विगेरे समजवे. नेध ओ.

તિરિક્તજોગિયસન્નિપર્ચિદિયતિરિક્તજોગિયઅસન્નિમણુસ્સન્નિમણુસ્સા ય' અસંજિ-
પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક સંજિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઽસંજિમણુપ્પ સંજિમણુપ્પાશ્ચ 'एए
सव्वे वि जहा पंचिंदियतिरिक्खजोगियउद्देसए तहेव भाणियव्वा' एते सर्वेऽपि यथा
पચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રકરણે તથૈવ ભણિત્ત્વાઃ, અસંજિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાદારમ્ય
સંજિમણુપ્પાન્તાઃ સર્વેઽપિ નવગમૈઃ યથા પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રકરણે યથા પચ્છે
ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૈપૂત્તપદ્ધતાના ૩ સંજિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ, અસંજિપંજિમણુપ્પા
શ્ચોત્પાદાદિરૂપેણ નિરૂપિતાઃ તથૈવ અત્રાપિ નિરૂપણીયા इति विशेषजिधृक्षुभिस्तत
एव द्रष्टव्याः। 'नवरं एयाणि चैव परिमाणज्जसमाणणाणत्ताणि जाणेज्जा पुढवी-

ચાહિયે। 'અસન્નિપર્ચિદિયતિરિક્તજોગિયસન્નિપર્ચિદિયતિરિક્તજોગિયઅસન્નિમણુસ્સ-સન્નિ મણુસ્સા ય' અસંજિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક, સંજિ પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક અસંજિ મણુપ્પ ઓર સંજિ મણુપ્પ 'एए सव्वे वि जहा पंचिंदियतिरिक्खजोगियउद्देसए तहेव भाणियव्वा' ये सब जैसे पचछेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रकरण में दहे गये हैं-वैसे ही कह लेना चाहिये। अर्थात् असंजि पचछेन्द्रिय तिर्यग्योनिक से लेकर संजि मणुप्य तक के सब जीव नौ गमों द्वारा जिस प्रकार से पचछेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रकरण में निरूपित किये हैं-अर्थात् पचछेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पद्यमान असंजी संजी पचछेन्द्रिय तिर्यग्योनिक और असंजीसंजी मणुप्य उत्पाद आदि रूप से कहे गये हैं-उसी प्रकार से वे यहाँ पर निरूपणीय हैं। इस विषय को विशेष रूप से जानने के अभिलाषियों का वह पचछेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रकरण देखना चाहिये। 'नवरं एयाणि चैव

'અસન્નિપર્ચિદિયતિરિક્તજોગિય પર્ચિદિયતિરિક્તજોગિય અસન્નિમણુસ્સન્નિમણુ
મણુસ્સા' અસંજી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક, સંજી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક,
અસંજિ મણુપ્પ અને સંજી મણુપ્પ 'एए सव्वे वि जहा पंचिंदियतिरिक्खजो-
गियउद्देसए तहेव भाणियव्वा' એ બધા બે પ્રમાણે પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક-
કના પ્રકરણમાં કહેલ છે, એજ પ્રમાણે કહેવા બેઈ એ. અર્થાત્ અસંજિ
પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકથી લઈને સંજી મણુપ્પ સુધીના સઘળા જીવો નવે
ગમો દ્વારા બે રીતે પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકના પ્રકરણમાં નિરૂપિત કર્યા છે.
અર્થાત્ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થનારા અસંજિ, સંજિ પચ્છેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક અને અસંજિ સંજિ મણુપ્પ ઉત્પાદ વિગેરે રૂપે કહ્યા છે એજ
રીતે તેઓનું અહિયાં પણ નિરૂપણ કરી લેવું. આ સંબંધમાં આ વિષયને
વધારે સમજવાની ધર્યાવાળાઓએ તે પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકનું પ્રકરણ

કાઈયસ્સ एत्थचेव उद्देशए भणियाणि' नवरमेतान्येव परिमाणाध्यवसायनानां-
त्वानि परस्परं पार्थक्यानि जानीयात् कस्मादेतयो नानात्वमवगन्तव्यं तत्राह—
'पृथ्वीकाइयस्स' इत्यादि, पृथिवीकायिकस्यात्रैव उद्देशके भणितानि यथाऽत्रैव एक-
विंशत्युद्देशके एव पृथिवीकायिकस्य परिमाणाध्यवसाययोर्नानात्वं कथितं तथैवा-
संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादारभ्य संज्ञिमनुष्यान्तानां परिमाणाध्यवसाययो नाना-
त्वमवगन्तव्यमिति भावः । 'सेसं तहेव निरवसेसं' शेषं परिमाणाध्यवसाययोर्वै-
लक्षण्यं विहायान्यत्सर्वमपि यथैव येनैव प्रकारेण पृथिवीकायिकस्य कथितं तथैवा-
संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादारभ्य संज्ञिमनुष्यान्तानां सर्वमपि वाच्यमिति भावः ।

अथ देवेभ्यो मनुष्यमुत्पादयन्नाह—'जइ देवेहिंतो' इत्यादि ।

'जइ देवेहिंतो उव्वज्जंति' हे भदन्त ! यदि मनुष्या देवेभ्य आगत्योत्प-
द्यन्ते तदा—'किं भवणवासिदेवेहिंतो उव्वज्जंति' किं भवनवासिदेवेभ्य आगत्य

परिमाण अज्ઞવસાણણાણત્તાણિ જાણેજ્ઞા પૃથ્વીકાઈયસ્સ एत्थचेव
उद्देशए भणियाणि' परन्तु जिस प्रकार से इसी शतक के इसी २१ वे
उद्देशक में पृथिवीकायिक के परिमाण एवं अध्यवसाय में भिन्नता कही
गई है उसी प्रकार से असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक से लेकर संज्ञि-
मनुष्य पर्यन्त के परिमाण और अध्यवसाय में भिन्नता जाननी चाहिये
'सेसं तहेव निरवसेसं' परिमाण एवं अध्यवसाय को छोड़ कर बाकी
का ओर द्वारों का कथन जिस प्रकार से पृथिवीकायिक का कहा गया
है, उसी प्रकार से असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक से लेकर संज्ञि-
मनुष्यों पर्यन्त का जानना चाहिये ।

अथ देवों से आकरके मनुष्य उत्पन्न होते हैं इस विषय को सूत्र
कार प्रगट करते हैं—इसमें गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'जइ देवेहिंतो

નેવું નેઇએ 'નવર' ઇયાણિ ચેવ પરિમાણઅજ્ઞવસાણણાણત્તાણિ જાણેજ્ઞા
પૃથ્વીકાઈયસ્સ एत्थ चेव उद्देशए भणियाणि' પરંતુ જે પ્રકારથી આ ૨૪ ચોવી-
સમાં શતકના આ ૨૧ એકવીસમા ઉદ્દેશમાં પૃથ્વીકાયિકના પરિમાણ અને
અધ્યવસાયમાં જુદા પણું કહેલ છે. એજ રીતે અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ-
યોનિકથી લઇને સંજ્ઞિ મનુષ્ય સુધીના પરિમાણ અને અધ્યવસાયમાં જુદાપણું
સમજવું 'સેસં તહેવ નિરવસેસં' પરિમાણ અને અધ્યવસાયને છોડીને બીજા
દ્વારા સંબંધી કથન જે રીતે પૃથ્વીકાયિકને કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે અસંજ્ઞિ
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિકથી આરંભીને સંજ્ઞિ મનુષ્ય સુધી સમજવું.

હવે દેવોમાધી આવીને મનુષ્ય પણામાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે વિષય
સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. આ વિષયના સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું

મનુષ્યયોનો ઉત્પદ્યન્તે અથવા—‘વાણમંતરદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ વાનવ્યન્તર દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે યદ્વા—‘જોહસિયદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ જ્યોતિષ્કદેવેભ્ય- આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે અથવા ‘વેમાણિયદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા વૈમાનિક- દેવેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે મનુષ્યાઃ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’, ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ભવણવાસિદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ ભવનવાસિદેવે- ભ્યઃ સકાશાદાગત્યાઽપિ સમુત્પદ્યન્તે ‘જાવ વેમાણિયદેવેર્હિતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ યાવદ્ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકદેવેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે ઇતિ । હે- ભદન્ત ! ‘જહ મવણવાસિદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ ભવનવાસિદેવેભ્ય આગત્ય મનુષ્યગતૌ સમુત્પદ્યન્તે તદા—‘કિં અસુરકુમારભવણવાસિદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ જાવ

ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત । યદિ દેવોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કિન દેવોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં—‘કિં ભવણવાસિ દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા ભવનવાસી દેવોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ‘વાણમંતર દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા વાનવ્યન્તર દેવોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા ‘જોહસિય દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ જ્યોતિષ્કદેવોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા ‘વેમાણિય- દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ વૈમાનિક દેવોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! ‘ભવણવાસિદેવેર્હિતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ ભવનવાસી દેવોં સે આકરકે ખી જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ‘જાવ વેમાણિયદેવેર્હિતો વિ ઉવવ-

પૂછે છે કે—‘જહ દેવેર્હિતો ! ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ જો દેવોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્ય પશુાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે કયા પ્રકારના દેવોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્ય રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘કિં ભવણવાસિદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ શું ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્ય પશુાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ‘વાનમંતરદેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ વાનવ્યન્તર દેવોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્ય પશુાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘જોહસિયદેવેર્હિતો ! ઉવવજ્જંતિ’ જ્યોતિષ્ક દેવોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્ય પશુાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘વેમાણિય- દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્ય પશુાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘ભવણવાસિદેવેર્હિતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને પશુ જીવ મનુષ્ય પશુાથી ઉત્પન્ન થાય છે, ‘જાવ વેમાણિયદેવેર્હિતો વિ ઉવ-

થણિયકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' કિમસુરકુમારભવનવાસિદેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા-યાવત્ સ્તનિતકુમારભવનવાસિ પર્યન્તદેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા યાવત્પદેન નાગસુવર્ણકુમારપ્રભૃતિદેવાનાં સંગ્રહો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! અસુરકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ જાવ થણિયકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ અસુરકુમારભવનવાસિદેવેભ્યોઽપિ ઉત્પદ્યન્તે યાવત્ સ્તનિતકુમારભવનવાસિદેવેભ્યોઽપ્યાગત્ય સમુત્પદ્યન્તે ઇત્યુત્તરમ્ । ઇહાપિ યાવત્પદેન નાગકુમારાદીનામષ્ટાનાં જ્જંતિ’ વાનવ્યન્તરોં સે આકરકે ભી જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ડ્યોતિષ્ક દેવોં સે ભી આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર વૈમાનિક દેવોં સે ભી આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે ઇસા પૂછતે હૈં—‘જહ્ ભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! યદિ ભવનવાસી દેવોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, તો કયા ‘અસુરકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય ગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા યાવત્ ‘થણિયકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવો સે આકરકે જીવ મનુષ્યગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યહાં યાવત્પદ સે નાગકુમાર સુવર્ણકુમાર આદિ દેવોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં । ઇસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અસુરકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવ-

વજ્જંતિ’ યાવત્ દેવોમાંથી આવીને પશુ ઇવ મનુષ્ય પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યોતિષ્ક દેવોમાંથી આવીને પશુ ઇવ મનુષ્ય પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને પશુ ઇવ મનુષ્ય પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને ઓવું પૂછે છે કે—‘જહ્ ભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ જો ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને ઇવ મનુષ્યપશુથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું ‘અસુરકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને ઇવ મનુષ્યપશુમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા યાવત્ ‘થણિયકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને ઇવ મનુષ્ય પશુમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિયાં યાવત્પદથી નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર વિગેરે ભવનવાસી દેવો અહણ કરાયા છે. ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ‘અસુરકુમારભવનવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ, જાવ

કુમારાણાં સંગ્રહો ભવતીતિ । ‘અસુરકુમારે ણં મંતે ! જે ભવિષ્ય મણુસેસુ ઉવવજ્જિત્તપ્’ અસુરકુમારઃ સ્વલુ મદન્ત । યો મન્યો મનુષ્યેપૂત્તપ્ ‘સે ણં મંતે ! કેવ-
હ્યકાલદ્વિહપ્સુ ઉવવજ્જેજ્જા’ સ સ્વલુ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકેપૂત્તપ્પત્તે
હિતિ મ્મન્તઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘જહન્નેણ
માસપુહુત્તદ્વિહપ્સુ’ જઘન્યેન માસપૃથક્ત્વસ્થિતિકેપુ દ્વિમાસાદારમ્ય નવમાસ-
પર્યન્તસ્થિતિકમનુષ્યેપૂત્તપ્પત્તે અસુરકુમાર હિતિ, ‘ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડીઆઉપ્પસુ
ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિપમાણાયુષ્કમનુષ્યેપુ સમુત્પદ્યેન, અસુરકુમાર

ઉજ્જંતિ, જાવ થણિયકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ અસુર-
કુમારભવનવાસી દેવોં સે આકરકે ભી જીવ મનુષ્ય ગતિ મેં ઉત્પન્ન
હોતે હેં ઓર યાવત્ સ્તનિતકુમાર ભવણવાસી દેવોં સે ભી આકરકે
જીવ મનુષ્યગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં । યહાં પર ભી યાવત્પદ સે નાગકુમાર
આદિ આઠ કુમારો કા સંગ્રહ હુઆ હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે પુનઃ એસા પૂછતે હેં—‘અસુરકુમારે ણં મંતે !
જે ભવિષ્ય મણુસેસુ ઉવવજ્જિત્તપ્’ હે મદન્ત । જો અસુરકુમાર મનુષ્યોં
મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ વહ હે મદન્ત । ‘કેવહ્યકાલદ્વિહપ્સુ ઉવવ-
જ્જેજ્જા’ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે મનુષ્યો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! વહ અસુરકુમાર
‘જહન્નેણ માસપુહુત્તદ્વિહપ્સુ, ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડીઆઉપ્પસુ ઉવવ-
જ્જેજ્જા’ જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વ કી આયુવાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કી આયુ વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન

થણિયકુમારભવણવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ અસુરકુમાર ભવનવાસી
દેવોંમાંથી આવીને પણ એવ મનુષ્ય પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને યાવત્
સ્તનિત કુમાર ભવનવાસી દેવોંમાંથી પણ આવીને એવ મનુષ્ય પણામાં
ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં પણ યાવત્ પદથી નાગકુમાર વિગેરે આઠ અસુરકુ-
માર દેવોં અહણ કરાયા છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—અસુરકુમારે ણં મંતે ! જે ભવિષ્ય
મણુસેસુ ઉવવજ્જિત્તપ્’ હે ભગવન્ જો અસુરકુમાર મનુષ્યોંમાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય છે, તે ‘કેવહ્યકાલદ્વિહપ્સુ ઉવવજ્જેજ્જા’ કેટલા કાળની સ્થિતિ
ધાળા મનુષ્યોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! તે અસુરકુમાર ‘જહન્નેણ માસપુહુત્તદ્વિહપ્સુ ઉક્કોસેણ
પુવ્વકોડીઆઉપ્પસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ જઘન્યથી માસ પૃથક્ત્વની આયુષ્યવાળા
મનુષ્યોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા
મનુષ્યોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘એવં જચ્ચેવ પચિંદ્વિયતિરિક્ખજોણિયડહેસપ

इति। उत्तरपति—पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकाविदेशेन—‘एवं’ इत्यादि ‘एवं जञ्चेव पञ्चिदियतिरिक्खजोणिउद्देसए वत्तव्वया सच्चेव एत्थ वि भाणियव्वा’ एवं यथैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकोद्देशके वक्तव्यता सैवान्नापि असुरकुमारस्य मनुष्यगतौ समुत्पद्यमानस्यापि मणितव्वा—वक्तव्या। केवलं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकप्रकरणापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदर्शयति—‘नवरं’ इत्यादिना। ‘नवरं जहा तहिं जहन्नगं अंतोमुहुत्त-
ट्टिइएसु तहा इहं मासपुहुत्तट्टिइएसु’ नवरं—केवलं यथा तत्र पञ्चेन्द्रियप्रकरणे जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्थितिकेपूत्पद्यते’ इति कथितं तथा इह मनुष्यप्रकरणे मासपृथक्त्वस्थितिकेषु मनुष्येपूत्पद्यते असुरकुमारजीः, इति वक्तव्यम्। अयमाशयः पञ्चेन्द्रियतिर्यक्प्रकरणे उत्पादद्वारे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तस्थितिकेषु पञ्चेन्द्रिय-

होता है। ‘एवं जञ्चेव पञ्चिदियतिरिक्खजोणिउद्देसए वत्तव्वया सच्चेव एत्थ वि भाणियव्वा’ इस प्रकार पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोणिक के उद्देशक में जो वक्तव्यता कही गई है वह वक्तव्यता यहां पर भी कह लेनी चाहिये। पर उस पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोणिक प्रकरण की अपेक्षा जो मनुष्य गति में उत्पन्न होने वाले इस असुरकुमार के प्रकरण में विशेषता है वह ‘नवरं जहा तहिं जहन्नगं अंतोमुहुत्तट्टिइएसु तहा इहं मास-
पुहुत्तट्टिइएसु’ इस सूत्र द्वारा प्रकट की गई है इससे यह कहा गया है कि जो असुरकुमार पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोणिकों में उत्पन्न होने के योग्य होता है वह जघन्य से अन्तर्मुहूर्त की स्थिति वाले पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो-
निकों में उत्पन्न होता है ऐसा कहा गया है। पर यहां ऐसा नहीं कहना चाहिये। जो असुरकुमार मनुष्यगति में उत्पन्न होने के योग्य होता है

वत्तव्वया ‘सच्चेव एत्थ वि भाणियव्वा’ આ રીતે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ ગોણિકોના ઉદ્દેશામાં જે કથન કર્યું છે, તે કથન અહિંયાં પણ કહેવું જોઈએ. પરંતુ તે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ ગોણિકોના કથન કરતાં મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થનારા આ અસુરકુમારોના કથનમાં ફેરફાર છે, તે ‘નવરં જહા તહિં જહન્નેણ અતોમુહુત્ત-
ટ્ટિહિંસુ તહાં હિ માસપુહુત્તટ્ટિહિંસુ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. આ કથનથી એ બતાવ્યું છે કે—જે અસુરકુમારો પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ ગોણિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ ગોણિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેમ કહેલ છે. પરંતુ અહિંયાં તે પ્રમાણે કહેલ નથી. પરંતુ જે અસુરકુમારો મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તે અસુરકુમાર જઘન્યથી માસપૃથક્ત્વની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં

તિર્યગ્યોનિકેષુ સમુત્પદ્યતે ઇતિ કથિતં તાદૃશસ્થાને ઉત્પાદદ્વારે ડહ મનુષ્યપ્રકરણે જઘન્યતો માસપૃથક્ત્વસ્થિતિકેપૃત્વદ્યતે ઇત્યેવ વક્તવ્યમેતાવદેવ ઉપયોગે વૈલક્ષણ્યમિતિ ।
 एवं परिमाणद्वारेऽपि विलक्षणमस्ति तदपि दर्शयति—‘परिमाणं’ इत्यादि । ‘परिमाणं जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा’ परिमाणं जघन्यतो एको वा द्वौ वा त्रयो वा ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कृष्टतः संख्याता उत्पद्यन्ते, जघन्यतः परिमाणमुभयत्रापि सममेव उत्कृष्टतांशे पञ्चेन्द्रियप्रकरणे संख्याता वा

વહ અસુરકુમાર જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વ કી સ્થિતિ વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ એસા કહના ચાહિયે । યહી વિશેષતા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ પ્રકરણ સે હસ મનુષ્ય પ્રકરણ મેં હૈ । હસી પ્રકાર સે પરિમાણ દ્વાર મેં બી જો વિલક્ષણતા હૈ વહ ‘પરિમાણં જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા ઉવવજ્જંતિ’ હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કી ગઈ હૈ—જો અસુરકુમાર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતે હૈં એસે વે અસુરકુમાર જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત હોતે હૈં એસા કહા ગયા હૈ પર યહાં એસા નહીં કહા ગયા હૈ, યહાં તો જો અસુરકુમાર મનુષ્ય ગતિ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતે હૈં । વે જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન હોતે હૈં પર ઉત્કૃષ્ટ સે વે સંખ્યાત હી હોતે હૈં અસંખ્યાત નહીં હોતે હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ પરિમાણ દ્વાર મેં દોનોં પ્રકરણોં મેં

ઉત્પન્ન થાય છે, એ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ. આજ વિશેષપણ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યના કથન કરતાં આ મનુષ્ય સંબંધી કથનમાં છે આજ પ્રમાણે પરિમાણ દ્વારમાં પણ જે જુદાપણ છે, તે ‘પરિમાણ જહન્નેણં એકોવા દોવા તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા ઉવવજ્જંતિ’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. જે અસુરકુમાર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે એવા તે અસુરકુમારો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તેઓ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ કહ્યું છે. પણ અહિંયાં તે પ્રમાણે કહેલ નથી અહિંયાં તો જે અસુરકુમારો મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે. તેઓ જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટથી તેઓ સંખ્યાત જ હોય છે. અસંખ્યાત પણાથી હોતા નથી. આ રીતે આ પરિમાણ દ્વારમાં બંને પ્રક

અસંસ્કૃતા વા તત્ર ઉત્પચન્તે અત્ર ઉત્કૃષ્ટતઃ સંસ્કૃતા ઉત્પચન્તે એતા-
વાનેવ ભેદ ઇતિ 'સેસં તં ચેવ' શેષમ્-ઉત્પાદપરિમાણાતિરિક્તં સર્વમપિ
લેશ્યા દૃષ્ટ્યાદિકં તદેવ પશ્ચેન્દ્રિયોદેશકોક્તમેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ। 'એવં જાવ
ઈસાણદેવોત્તિ' એવં યાવદીશાન દેવ ઇતિ, એવં-યથા-યેન પ્રકારેણ અસુરઃ
કુમારદેવાઃ મનુષ્યેષુ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોદેશકે કથિતા અતિદેશેન ઉત્પા-
દિતા એવમેવ નાગકુમારાદારભ્ય નવ ભવનપતિ-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષ્કસૌધર્મે-
જ્ઞાનાન્તા દેવા અપિ મનુષ્યેષૂત્પાદનીયાઃ સન્નાનવક્તવ્યત્વાદિતિ। 'એયાણિ ચેવ
ણાણત્તાણિ' એતાન્યેવ ચ નાનાત્વાનિ યથા તત્ર અસુરકુમારપ્રકરણે જઘન્યસ્થિતેઃ
પરિમાણસ્ય ચ નાનાત્વં કથિતં તથૈવ ઇહાપિ નાગકુમારાદારભ્ય ઇશાનાન્તદેવ-
પ્રકરણેઽપિ જઘન્યસ્થિતેઃ પરિમાણસ્ય ચ નાનાત્વમવગન્તવ્યમિતિ। સનત્કુ-

ભિન્નતા છે। 'સેસં તં ચેવ' હસ પ્રકાર સે ઉત્પાદ ઓર પરિમાણ કૃત
ભેદ કે સિવાય લેશ્યા દૃષ્ટિ આદિકુ કા કથન સબ યહાં પશ્ચેન્દ્રિય
તિર્યક્ પ્રકરણોક્ત જૈસા હી છે।

'એવં જાવ ઈસાણદેવોત્તિ' જિસ પ્રકાર અસુરકુમાર દેવ પશ્ચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ગોનિકો' કે પ્રકરણ કે અતિદેશ સે મનુષ્યો' મેં ઉત્પાદિત કિયે
ગયે હેં। ડસી પ્રકાર સે નાગકુમાર સે લેકર નૌ ભવનપતિ દેવ, વાન-
વ્યન્તર દેવ, જ્યોતિષ્ક દેવ, સૌધર્મ ઓર ઈશાનદેવ હન સબ દેવો
કા મી મનુષ્યો' મેં ઉત્પાદ કહ લેના ચાહિયે। કયો કિ યે સબ દેવ-
સમાન વક્તવ્યતા વાલે હેં। 'એયાણિ ચેવ ણાણત્તાણિ' જિસ પ્રકાર
અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં જઘન્યસ્થિતિ ઓર પરિમાણ હનમેં ભિન્નતા
છે, ડસી પ્રકાર સે યહાં પર મી નાગકુમાર સે લેકર ઈશાન તક કે દેવ
પ્રકરણ મેં જઘન્ય સ્થિતિ ઓર પરિમાણ મેં નાનાત્વ છે। સનત્કુમાર

રણોમાં જુદા પણ આવે છે. 'સેસં તં ચેવ' આ રીતે ઉત્પાદ અને પરિમા-
ણના લેહ શિવાય લેશ્યા દૃષ્ટિ વિગેરે સંબંધી સઘણું કથન અહિયાં પશ્ચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે પ્રમાણે છે,

'એવં જાવ ઈસાણદેવોત્તિ' જે રીતે અસુરકુમાર દેવનું પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્
યોનિવાળાઓના પ્રકરણના અતિદેશ (લલામણ) થી મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાના
સંબંધમાં કથન કરેલ છે. એ રીતે નાગકુમારથી લઈને નવ લવનપતિ દેવ,
વાનવ્યન્તર દેવ, જ્યોતિષ્ક દેવ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવ એ બધા દેવો પણ
મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં કથન કહેવું જોઈએ કેમકે આ સઘણા
દેવો સરખા કથનવાળા છે, 'એયાણિ ચેવ ણાણત્તાણિ' જે રીતે અસુરકુમારના
પ્રકરણમાં જઘન્યસ્થિતિ અને પરિમાણમાં જુદાપણું કહેલ છે, એ રીતે
અહિયાં પણ નાગકુમારથી લઈને ઇશાન સુધીના દેવોના કથનમાં જઘન્યસ્થિતિ
અને પરિમાણના સંબંધમાં જુદાપણું આવે છે.

મારાદિદેવવક્તવ્યતાયાં વૈશિષ્ટ્યમસ્તિ ઇતિ તદ્વૈલક્ષણ્યં મેદેન દર્શયન્નાહ—‘સળં-
કુમારાદીયા’ इत्यादि । ‘सलंकुमारादीया जाव सहस्रारोत्ति जहेव पंचिदियतिरि-
क्खजोणिय उद्देसए’ सनत्कुमारादिका यावत् सहस्रार इति सनत्कुमारादारभ्य सह-
स्रारपर्यन्तदेवाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रकरणे यथा कथिताः तेनैव प्रकारेणा
त्रापि ज्ञातव्याः पञ्चेन्द्रियप्रकरणोक्तमेव इहापि सर्वं ज्ञातव्यमित्यर्थः । केवलं पञ्चे
न्द्रियप्रकरणापेक्षया इदमेव वैलक्षण्यं तदेव दर्शयति—‘नवरं’ इत्यादि । ‘नवरं
परिमाणं जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ नवरं—केवलं परिमाणं जघन्येन
एको वा द्वौ वा त्रयो वा ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कर्षेण संख्याता उत्प-
द्यन्ते उत्कृष्टतः परिमाणं संख्यातमेवेत्यर्थः । पञ्चेन्द्रियप्रकरणे तु उत्कृष्टतः

આદિ દેવોં કી વક્તવ્યતા મેં વિશિષ્ટના હૈ । હસી ઘાત કો દિઁલ્લાને
કે લિયે સૂત્રકાર ને ‘સળંકુમારાદીયા જાવ સહસ્રારોત્તિ જહેવ પંચિ-
દિયતિરિક્ખજોણિય ઉદ્દેસએ’ એસા સૂત્ર કહા હૈ । હસકે દ્વારા યહ
સમજાયા ગયા હૈ કિ સનત્કુમાર સે લેકર સહસ્રાર તક કે દેવ પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યગ્ યોનિક પ્રકરણ મેં જિસ પ્રકાર સે કહે ગયે હૈં ડસી પ્રકાર
સે વે યહાં પર મી વર્ણિત કર લેના યાહિયે । અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્ય-
ગ્યોનિક પ્રકરણ મેં કથિત હનકાં પ્રકરણ સબ યહાં કહ લેના યાહિયે ।
પરન્તુ પંચેન્દ્રિય પ્રકરણ કી અપેક્ષા જિસ દ્વાર મેં યહાં મિત્રતા હૈ વહ
‘નવરં પરિમાણં જહન્નેણં એક્કો વા દોવા તિન્નિ વા’ હસ સૂત્ર સે પ્રદ-
શિત કી ગઈ હૈ । યહાં પરિમાણદ્વાર મેં જઘન્ય સે એક અથવા દો
અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે

હવે સનત્કુમાર - વિગેરે દેવોના કથનમાં—જે જુદા પાણુ આવે છે, એ
ઘાત બતાવવા માટે સૂત્રકારે ‘સળકુમારાદીયા જાવ સહસ્રારોત્તિ જહેવ પંચિ-
દિયતિરિક્ખજોણિયઉદ્દેસએ’ આ પ્રમાણે સૂત્ર કહેલ છે, આ સૂત્રથી એ
સમજાવ્યું છે કે—સનત્કુમારથી લઈ ને સહસ્રાર સુધીના દેવોના સંબંધમાં
જે પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાળાઓના પ્રકરણમાં કહેલ છે, એજ રીતે
તેઓના સંબંધમાં અહિયાં પણ વર્ણન કરી લેવું અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
ઓનિવાળાના પ્રકરણમાં કહેલ આ સનત્કુમાર વિગેરે દેવો સંબંધી સઘળું
કથન અહિયાં સમજાવેલું. પરંતુ પંચેન્દ્રિય પ્રકરણ કરતાં જે દ્વારના કથ-
નમાં અહિયાં જુદા પાણુ આવે છે, તે ‘નવરં પરિમાણં જહન્નેણં એક્કોવા દો વા
તિન્નિવા’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. અહિયાં પરિમાણદ્વારમાં જઘન્યથી
એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત

સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા હત્યુક્તમ્ इह तु संख्याता एवेति वैलक्षण्यमिति ।
 ‘उववाओ जहन्नेणं वासपुहुत्तट्टिइएसु’ उपपातो जघन्येन वर्षपृथक्त्वस्थितिकेषु
 मनुष्येषु सनत्कुमारादारभ्य सहस्रारान्तदेवानां भवतीति ‘उक्कोसेण पुव्वकोडी-
 आउएसु उववज्जंति’ उत्कर्षेण पूर्वकोट्यायुष्केषु मनुष्येषु उत्पद्यन्ते सनत्कुमारा-
 दारभ्य सहस्रारान्तदेवा इति, अयमर्थः सनत्कुमारादारभ्य सहस्रारपर्यन्त-
 देवानाम् उपपातो जघन्येन वर्षपृथक्त्वस्थितिकेषु मनुष्येषु भवति तथोत्कृष्टतः
 पूर्वकोट्यायुष्केषु मनुष्येषु भवतीति वक्तव्यमिति भावः । ‘सेसं तद्देव’ शेष-परि-
 माणोत्पातातिरिक्तं सर्वं संहननादिकं सर्वमपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोक्तमेव अनु-

हैं। पञ्चेन्द्रिय प्रकरण में तो उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात
 उत्पन्न होते कहे गये हैं। पर यहां संख्यात ही कहे गये हैं। इस प्रकार
 पञ्चेन्द्रिय तिर्यक् प्रकरण की अपेक्षा यहां जो सनत्कुमार से लेकर सह-
 स्रार तक के देव मनुष्यगति में उत्पन्न होने योग्य होते हैं वे परिमाण
 द्वार में पूर्वोक्त रूप से जघन्य और उत्कृष्ट की अपेक्षा प्रकट किये गये
 हैं-यद्यपि जघन्य परिमाण दोनों प्रकरणों में एकसा मिलता है पर
 उत्कृष्ट परिमाण की अपेक्षा भिन्नता आई है। जो यहां प्रकट की गई
 है। ‘उववाओ जहन्नेणं वासपुहुत्तट्टिइएसु’ सनत्कुमार से लेकर सह-
 स्रार तक के देवों का उपपात जघन्य से वर्ष पृथक्त्व की स्थिति वाले
 मनुष्यों में होता है और ‘उक्कोसेण पुव्वकोडी आउएसु उववज्जंति’
 उत्कृष्ट से पूर्वकोटि की आयुवाले मनुष्यों में होता है। ‘सेसं तद्देव’

ઉત્પન્ન થાય છે, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચના પ્રકરણમાં તો ઉત્કૃષ્ઠથી
 સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ કહેવામાં
 આવ્યું છે. પરંતુ અહિંયાં સંખ્યાત જ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે
 પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના કથન કરતાં અહિંયાં સનત્કુમારથી લઈને સહસ્રાર
 સુધીના જે દેવો મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તેઓ પરિ-
 માણ દ્વારના કથનમાં પહેલા કદા પ્રમાણે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ઠથી પ્રગટ કરેલ
 છે. જો કે જઘન્ય પરિમાણ બંને પ્રકરણોમાં એક સરખું મળે છે. પણ ઉત્કૃષ્ઠ
 પરિમાણના કથનમાં જુદા પણ આવ્યું છે. જે અહિંયાં બતાવેલ છે. ‘ઉવ-
 વાઓ જહન્નેણ વાસપુહુત્તટ્ટિઇસુ’ સનત્કુમારથી લઈને સહસ્રાર સુધીના દેવોનો
 ઉપપાત જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં થાય છે. અને
 ‘ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડીઆઉસુ ઉવવજ્જંતિ’ ઉત્કૃષ્ઠથી પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા
 મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘સેસં તદ્દેવ’ પરિમાણ અને ઉત્પાદ શિવાય બીજા

સન્ધ્યાતત્વમિતિ માયઃ । ‘સંવેદ વાસપુહુત્તં પુન્વકોડીઆઉણ્ણુ કરેજ્ઞા’ સંવેદ વર્ષ-
પૃથક્ત્વં પૂર્વકોટિષુ કુર્ધાત્ સનત્કુમારાદીનાં કાયસંવેદો જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વાત્મકઃ,
ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ પૂર્વકોટ્યાયુષ્કરૂપમિતિ પ્વમવગન્તવ્યમિત્યર્થઃ । ‘સણંકુમારે ઠિર્દ-
ચ્ચગુણિયા અઢ્ઢાવીસં સાગરોપમા ભવઈ’ સનત્કુમારે ધ્વિતિશ્ચતુર્ગુણિતા-અષ્ટાવિ-
શતિસાગરોપમા ભવતિ સનત્કુમારદેવાનાં સ્વકીયા આયુષઃ સ્થિતિશ્ચતુર્ગુણિતા સતી
અષ્ટાવિશતિસાગરોપમા ભવતિ, તન્ન સ્થિતેઃ સપ્તાદિસાગરોપમપ્રમાણત્વાદતઃ અષ્ટ-
વિશતિસાગરોપમા સ્થિતિઃ સનત્કુમારદેવાનામિત્યર્થઃ । ‘માર્હિંદે તાણિ ચેવ સાતિ-
રેકાણિ’ માહેન્દ્રે તાન્યેવ સાતિરેકાણિ માહેન્દ્રદેવાનાં સ્થિતિઃ સાતિરેકાષ્ટાવિશતિ-

પરિમાણ ઔર ઉત્પાદ સે અતિરિક્ત ઔર સમસ્ત મંહનન આદિ ઢારો
સમ્બન્ધી કથન પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક કે પ્રકરણ જૈસા હી હૈ । ‘સંવેદ’
વાસપુહુત્તં પુન્વકોડીઆઉણ્ણુ કરેજ્ઞા’ યહાં કાયસંવેદ જઘન્ય સે વર્ષ
પૃથક્ત્વ રૂપ હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિકા હૈ । તાત્પર્ય યહી હૈ કિ
સનત્કુમાર આદિ દેવોં કા કાયસંવેદ જઘન્ય સે વર્ષ પૃથક્ત્વાત્મક હૈ ઔર
ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ આયુષ્ક રૂપ હૈ । ‘સણંકુમારે ઠિર્દ ચગુણિયા
અઢ્ઢાવીસં સાગરોપમા ભવઈ’ સનત્કુમાર મેં અપની સ્થિતિ કે ચૌગુની
કરને સે અઢ્ઢાઈસ ૨૮ સાગરોપમ કી હો જાતી હૈ । સિદ્ધાન્ત મેં સન-
ત્કુમાર દેવલોક મેં સાત સાગરોપમ કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । પર યહાં
વહ હસ સ્થિતિ સે ચૌગુની પ્રકટ કી ગઈ હૈ । અતઃ સનત્કુમાર દેવોં કી
૨૮ સાગરોપમ કી વહ હો જાતી હૈ । ‘માર્હિંદે તાણિ ચેવ સાતિરેકાણિ’
માહેન્દ્ર દેવલોક મેં માહેન્દ્ર દેવોં કી કુછ અધિક ૨૮ સાગરોપમ કી

સંહનન વિગેરે સઘળા દ્વારે સંબંધી કથન પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકાના
પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. ‘સંવેદ વાસપુહુત્તં પુન્વકોડીઆઉણ્ણુ કરેજ્ઞા’
અહિયાં કાયસંવેદ જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ ૩૫ છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વ-
કોટિનો છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-સનત્કુમાર વિગેરે દેવોનો કાયસંવેદ
જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ ૩૫ છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ આયુષ્ય ૩૫ છે.
‘સણંકુમારે ઠિર્દ ચગુણિયા અઢ્ઢાવીસં સાગરોપમા ભવઈ’ સનત્કુમારમાં તેમના
આયુષ્યની સ્થિતિ ચાર ગણી અર્થાત્ ૨૮ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની
છે, સિદ્ધાન્તમાં સનત્કુમાર દેવ લોકમાં સાત સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે.
પરંતુ અહિયાં તે સ્થિતિ કરતાં ચાર ગણિ બતાવેલ છે. જેથી સનત્કુમાર
દેવોની સ્થિતિ ૨૮ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની થઈ ગય છે. ‘માર્હિંદે તાણિ ચેવ
સાતિરેકાણિ’ મહેન્દ્ર દેવલોકમાં મહેન્દ્ર દેવોની કંઈક વધારે ૨૮ અઠ્યાવીસ

સાગરોપમા ભવતીતિ । ‘વંમલોષ ચત્તાલીસં’ બ્રહ્મલોકે ચત્વારિંશદ્ બ્રહ્મલોક દેવાનાં સ્થિતિ શ્રત્વારિંશત્ સાગરોપમા ભવતીત્યર્થઃ । ‘લંતણ છપ્પન્નં’ લાન્તકે પદ્ પચ્ચાશત્ લાન્તકદેવાનાં સ્થિતિઃ પદ્પચ્ચાશત્સાગરોપમા ભવતીત્યર્થઃ । ‘મહાસુક્કે અટ્ઠસઠ્ઠિં’ મહાશુક્રે અષ્ટપષ્ઠિઃ અષ્ટપષ્ઠિસાગરોપમા સ્થિતિઃ, મહાશુક્રદેવાનાં ભવતીતિ ભાવઃ ‘સહસ્સારે વાવત્તરિં સાગરોવમાઈ’ સહસ્સારે દ્વાસપ્તતિસાગરોપમાણિ દ્વાસપ્તતિસાગરોપમપ્રમિતા સ્થિતિર્ભવતિ સહસ્સારદેવાનામિતિ । ‘એસા ઉવકોસા ઠિઈ માણિયવ્વા’ એવા અનન્તરપૂર્વોદીરિતા સ્થિતિરુત્કૃષ્ટા મણિતવ્યા સનત્કુમારાદીનામિતિ ‘જહન્નઠિઈં પિ ચગુણેજ્જા’ જઘન્યસ્થિતિમપિ ચતુર્મિર્ગુણયેત્-ચતુર્ગુણા કતંવ્યા, इत्यर्थः, यदा औधिकेभ्य उत्कृष्टस्थितिकेभ्यो देवेभ्य औघिकादि मनुष्येषूपपद्यते तदोत्कृष्टस्थितिर्भवति सा चोत्कृष्टसंवेद्यविवक्षायां चतुર્मिर्मनुष્યमवैः

સ્થિતિ હો જાતી છે । ‘વંમલોષ ચત્તાલીસં’ બ્રહ્મદેવલોક મેં બ્રહ્મલોક-દેવોં કી ચાલીસ ૪૦ સાગરોપમ કી સ્થિતિ હો જાતી છે । ‘લંતણ છપ્પન્નં’ લાન્તક મેં લાન્તકદેવોં કી ૫૬ છપ્પન સાગરોપમ કી સ્થિતિ હો જાતી છે । ‘મહાસુક્કે અટ્ઠસઠ્ઠિં’ મહાશુક્ર મેં મહાશુક્ર દેવો કી ૬૮ અટ્ઠસઠ સાગરોપમ કી સ્થિતિ હો જાતી છે । ‘સહસ્સારે વાવત્તરિં સાગરોવમાઈ’ સહસ્સાર મેં સહસ્સાર દેવોં કી ૭૨ વહત્તર સાગરોપમ કી સ્થિતિ હો જાતી છે । ‘એસા ઉવકોસા ઠિઈ માણિયવ્વા’ યહ જો સનત્કુમાર આદિ દેવોં કી સ્થિતિ કહી ગઈ છે વહ ઉનકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી ગઈ છે । ‘જહન્નઠિઈં પિ ચગુણેજ્જા’ તથા જઘન્યસ્થિતિ કો બી ચૌગુની કર લેના ચાહિયે । જબ ઔધિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે દેવો સે આકરકે ઔધિક આદિ મનુષ્યોં મેં જીવ ઉત્પન્ન હોતા છે તબ ઉત્કૃષ્ટ

સાગરોપમની આયુષ્ય સ્થિતિ કહી છે ‘વંમલોષ ચત્તાલીસં’ બ્રહ્મલોકમાં બ્રહ્મલોક દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ ૪૦ ચાલીસ સાગરોપમની છે. લંતણ છપ્પન્નં લાન્તક દેવલોકમાં લાન્તક દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ ૫૬ છપ્પન સાગરોપમની છે. ‘મહાસુક્કે અટ્ઠસઠ્ઠિં’ મહાશુક્ર વિમાનમાં મહાશુક્ર દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ ૬૮ અટ્ઠસઠ સાગરોપમની છે ‘સહસ્સારે વાવત્તરિં સાગરોવમાઈ’ સહસ્સાર દેવલોકમાં સહસ્સાર દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ ૭૨ ગાંતેર સાગરોપમની કહી છે. ‘એસા ઉવકોસા ઠિઈ માણિયવ્વા’ જે આ સનત્કુમાર વિગેરે દેવોની સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે, તે તેઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બતાવી છે. ‘જહન્નઠિઈં પિ ચગુણેજ્જા’ તથા જઘન્ય સ્થિતિને પણ ચાર ગણી કરીને કહેવી જોઈએ

ઔધિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દેવોમાંથી આવીને ઔધિક વિગેરે મનુષ્યોમાં જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે. અને તે ઉત્કૃષ્ટમણ્

ક્રમેણાન્તરિતા ક્રિયતે તત્થ સનત્કુમારદેવાનાનષ્ટાવિંશતિમાગરોપમપ્રમાણા ભવતિ સપ્તાદિસાગરોપમપ્રમાણત્વાત્ સ્થિતેઃ । યદા પુનર્જઘન્યસ્થિતિકદેવેભ્ય ઔધિકાદિમનુષ્યેષુ સમુત્પદ્યતે તદા જઘન્યસ્થિતિર્ભવતિ સા ચ તથૈવ ચતુર્ગુણિતા સનત્કુમારાદિસાગરોપમપ્રમાણા ભવતિ તેષાં જઘન્યસ્થિતે દ્વર્ચાદિસાગરોપમપ્રમાણત્વાદિતિ ॥૧૬૦૧॥

આનતાદિ દેવેભ્યો મનુષ્યેષુ સમુત્પત્તિ દર્શયન્નાહ-‘આણયદેવેણં મંતે’ इत्यादि ।

મૂલ-આણયદેવેણં મંતે ! જે મંત્રિએ મણુસ્તેસુ ઉવવજ્જિત્તણ, સેણં મંતે ! કેવદ્દયકાલદ્વિદ્દણસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા ! જહન્નેણં વાસપુહુત્તદ્વિદ્દણસુ, ઉકોસેણં પુઠ્ઠવકોડિદ્વિદ્દણસુ ઉવવજ્જેજ્જા । તેણં મંતે ! જીવા ઇગ્ગસમણં કેવદ્દયા ઉવવજ્જંતિ ઇવં જહેવ સહસ્સારદેવાણં વત્તઠ્ઠવયા । નવરં ઓગાહણા ઠિદ્દ અણુબંધે ય જાણેજ્જા, સેસં તં ચેવ । મવાદેસેણં જહન્નેણં દો મવાગાહણાઈ

સ્થિતિ હોતી હૈ ઓર વહ જવ ઉત્કૃષ્ટતા સંવેધ કી વિવક્ષા મેં ચાર મનુષ્ય-ભવોં કો લેકર ક્રમશઃ અન્તરિત કી જાતી હૈ । તવ સનત્કુમાર દેવોં કી સ્થિતિ ૨૮ અઢાઈસ સાગરોપમ કી હો જાતી હૈ । કયોંકિ યહાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઇનકી સાત આદિ સાગરોપમ કી હૈ જવ જીવ જઘન્ય સ્થિતિ વાલે દેવોં સે આકરકે ઔધિક આદિ મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તવ જઘન્ય સ્થિતિ હોતી હૈ ઓર યહ જઘન્ય સ્થિતિ ચૌગુણી કરને સે સનત્કુમાર મેં આઠ આદિ સાગરોપમ કી હો જાતી હૈ કયોંકિ સનત્કુમાર કી જઘન્ય સ્થિતિ દો આદિ સાગરોપમ કી કહી ગઈ હૈ । ઇસી પ્રકાર સે અન્યત્ર ઓ સ્થિતિ સમજા લેની ચાહિયે ॥૧॥

સંવેધની, જ્ઞાતાસામાં ચાર મનુષ્ય ભવોને લઈને ક્રમથી અંતરિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે, સનત્કુમારોની આયુષ્ય સ્થિતિ ૨૮ અઢચાવીસ સાગરોપમની થઈ જાય છે, કેમકે-અહિયાં તેઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭ સાત સાગરોપમની હતી છે. ત્યારે જવ જઘન્ય સ્થિતિવાળા દેવોમાંથી આવીને ઔધિક વિગેરે મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે જઘન્ય સ્થિતિ થાય છે, અને આ જઘન્ય સ્થિતિ સનત્કુમારમાં આઠ સાગરોપમની થઈ જાય છે. કેમકે સનત્કુમારની જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરોપમની હતી છે એજ રીતે બીજે પશુ સમજા લેવું જોઈએ. ॥સૂ. ૧॥

उक्कोसेणं छ भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं अट्टारससाग-
 रोवमाइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं सत्तावन्नं सागरोवमाइं
 तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं जाव करेज्जा ।
 एवं णव वि गमा, नवरं ठिइं अणुबंधं संवेहं च जाणेज्जा । एवं
 जाव अच्चुयदेवो नवरं ठिइं अणुबंधं संवेहं च जाणेज्जा । पाण-
 यदेवस्स ठिइं तिगुणिया सट्ठिं सागरोवमाइं । आरणगस्स तेवट्ठिं
 सागरोवमाइं । अच्चुयदेवस्स छावट्ठिं सागरोवमाइं । जइ कप्पाईय-
 वेमाणियदेवेहिंतो उव्वज्जंति किं गेवेज्जकप्पाईयवेमाणिय-
 देवेहिंतो उव्वज्जंति अणुत्तरोववाइयकप्पाईयवेमाणियदेवे-
 हिंतो उव्वज्जंति ? गोयमा ! गेवेज्जकप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो
 वि उव्वज्जंति अणुत्तरोववाइयकप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो
 वि उव्वज्जंति । जइ गेवेज्जकप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो उव्व-
 ज्जंति किं हेट्ठिम २ गेवेज्जकप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो उव्वज्जंति
 जाव उवरिम २ गेवेज्जकप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो उव्वज्जंति ?
 गोयमा ! हेट्ठिम २ गेवेज्जकप्पा० जाव उवरिम २ गेवेज्ज-
 कप्पाईय वेमाणियदेवेहिंतो वि उव्वज्जंति । गेवेज्जदेवे णं भंते !
 जे भविण मणुस्सेसु उव्वज्जित्तण, से णं भंते ! केवइयकाल-
 ट्ठिइणसु उव्वज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं वासपुहुत्तट्ठिइणसु
 उक्कोसेणं पुव्वकोडीआउणसु उव्वज्जेज्जा अवसेसं जहा आण-
 यदेवस्स वत्तव्वया । नवरं ओगाहणा गोयमा ! एगे भवधारणिजे
 सरीरणं सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं दो

रयणीओ । संठाणं एगे भवधारणिज्जे सरीरे से समचउरंस-
 संठिए पन्नत्ते । पंचसमुग्घाया पन्नत्ता, तं जहा वेयणासमुग्घाए
 जाव तेयगसमुग्घाए णो चेव णं वेउव्वियतेयगसमुग्घाएहिं
 समोहणिसु वा समोहणंति वा समोहणिस्संति वा । ठिई अणु-
 बंधो जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं, उक्कोसेणं एकत्तीसं साग-
 रोवमाइं, सेसं तं चेव । कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरो-
 वमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं तेणउइं सागरोवमाइं
 तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा, एवं
 सेसेसु वि अट्ठगमएसु, नवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा ९ । जइ
 अणुत्तरोववाइयकप्पाइय वेमाणिय देवेहिंतो उववज्जंति किं
 विजय अणुत्तरोववाइय कप्पाइयवेमाणिय देवेहिंतो उववज्जंति ।
 वेजयंत अणुत्तरोववाइय कप्पाइयवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति
 जाव सव्वट्ठ सिद्ध अणुत्तरोववाइय कप्पाइयवेमाणियदेवेहिंतो
 उववज्जंति ? गोयमा ! विजय अणुत्तरोववाइय कप्पाइयवेमाणिय-
 देवेहिंतो वि उववज्जंति जाव सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय कप्पा-
 इयवेमाणियदेवेहिंतो वि उववज्जंति । विजयवेजयंत अपराजिय-
 देवे णं भंते ! जे भविए मणुस्सेसु उववज्जित्तए, से णं भंते !
 कैवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? एवं जहेव गेवेज्जदेवेणं । नवरं
 ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं पुगा-
 रयणी । सम्मदिट्ठी णो मिच्छदिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी,
 णाणी णो अन्नाणी नियमं तिन्नाणी तं जहा आभिणिबोहिय

नाणी, सुयनाणी ओहिनाणी। ठिई जहन्नेणं एकतीसं सागरोवमाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, सेसं तहेव । भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं चत्तारि भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं एकतीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं जाव करेज्जा ? । एवं सेसा वि अट्ठगमगा भाणियव्वा, नवरं ठिईं अणुबंधं संवेहं च जाणेज्जा, सेसं एवं चेव ९ । सव्वट्ठसिद्धदेवे णं भंते ! जे भविए मणुस्सेसु उव्वज्जित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्ठिएसु उव्वज्जेज्जा सा चेव विजयादिदेववत्तव्वया भाणियव्वा । नवरं ठिईं अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं एवं अणुबंधो वि, सेसं तं चेव । भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा ? । सो चेव जहन्नकालट्ठिएसु उव्वन्नो एस चेव वत्तव्वया नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा २ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिएसु उव्वन्नो एस चेव वत्तव्वया । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं, उक्कोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ३ । एए चेव तिसि

गमगा, सेसा न भण्णांति । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू०२॥

अउवीसइमे सए एकवीसइमो उद्देसो समत्तो ॥२४-२१॥

छाया—आनतदेवः खलु भदन्त ! यो भव्यो मनुष्येपूतुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन वर्षपृथक्त्वस्थितिकेषु, उत्कर्षेण पूर्वकोटिस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते एवं यथैव सहस्रारदेवानां वक्तव्यता, नवरमवगाहनास्थित्यनु-
पन्धाश्च जानीयात्, शेषं तदेव, भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षेण षड्-
भवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन अष्टादशसागरोपमाणि मासपृथक्त्वाभ्यधि-
कानि उत्कर्षेण सप्तपञ्चाशत् सागरोपमाणि तिम्रिभिः पूर्वकोटिमिरभ्यधिकानि,
एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । एवं नवापि गमाः नवरं स्थितिमनुबन्धं संवेधं च
जानीयात् । एवं यावदच्युतदेवः, नवरं स्थितिमनुबन्धं संवेधं च जानीयात् ।
माणतदेवस्य स्थितिस्त्रिगुणिता षष्टिः सागरोपमाणि । आरणकस्य त्रिषष्टिः सागरो-
पमाणि । अच्युतदेवस्य षट्षष्टिः सागरोपमाणि । यदि कलातीतवैमानिकदेवेभ्य
उत्पद्यन्ते किं ग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते अनुत्तरोपपातिककल्पा-
तीतवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! ग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्योऽपि
उत्पद्यन्ते अनुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । यदि ग्रैवेयक-
कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते किमवस्तनाधस्तन ग्रैवेयककल्पातीतवैमानिक-
देवेभ्य उत्पद्यन्ते यावत्-उपरितनोपरितनग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्य उत्प-
द्यन्ते ? गौतम ! अवस्तनाधस्तनग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्योऽप्युत्पद्यन्ते
यावदुपरितनोपरितनग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते ग्रैवेयकदेवः
खलु भदन्त ! यो भव्यो मनुष्येपूतुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्प-
द्येत ? गौतम ! जघन्येन वर्षपृथक्त्वस्थितिकेषु उत्कर्षेण पूर्वकोट्याऽयुक्तेषु उत्पद्येत
अवशेषं यथा आनतदेवस्य वक्तव्यता, नवरम् अवगाहना गौतम ! एकं भवधार-
णीयं शरीरं सा जघन्येन अंगुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण द्वे रत्नी । संस्थानमेकं
भवधारणीयं शरीरं तत् समचतुरस्रसंस्थितं प्रज्ञसम् । पञ्चसमुद्घाताः प्रज्ञसाः,
तद्यथा—वेदनासमुद्घातो यावत् तैजससमुद्घातः, नैव खलु वैक्रियतैजसमुद्घा-
ताभ्याम् समवधत्तु वा समवधन्ति वा समवहनिष्यन्ति वा । स्थितिरनुबन्धी
जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमाणि, उत्कर्षेण एकत्रिंशत् सागरोपमाणि, शेषं
तदेव । कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वाभ्यधिकानि,
उत्कर्षेण त्रिनवतिः सागरोपमाणि तिम्रिभिः पूर्वकोटिमिरभ्यधिकानि, एतावन्तं
कालं यावत्; कुर्यात् । एवं शेषेष्वपि अष्टगमकेषु, नवरं स्थिति संवेधं च

जानीयात् ९ । यदि अनुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते किं विजयानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्य उत्पद्यन्ते यावत् सर्वार्थसिद्धानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते ! गौतम ! विजयानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते यावत् सर्वार्थसिद्धानुत्तरोपपातिककल्पातीतवैमानिकदेवेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवः खलु भदन्त ! यो भव्यो मनुष्येषूपत्तुं स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूपत्त्यते, एवं यथैव ग्रैवेयकदेवानां नवरमवगाहना जघन्येनाङ्गुस्यासंख्येयभागम्, उत्कर्षेण एका रत्तिः । सम्यग्दृष्टिर्नो मिथ्यादृष्टिः । नो सम्यग्मिथ्यादृष्टिः ज्ञानी, नो अज्ञानी, नियमात् त्रिज्ञानी, तद्यथा—आभिनिबोधिकज्ञानी, श्रुतज्ञानी, अवधिज्ञानी । स्थितिर्जघन्येन एकत्रिंशत्सागरोपमाणि, उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, शेषं तथैव, भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, उत्कर्षेण चत्वारि भवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन एकत्रिंशत्सागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वाभ्यधिकानि, उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं यावत् कुर्यात् १ । एवं शेषा अपि अष्टगमका भणितव्याः । नवरं स्थितिप्रनुबंधं संवेधं च जानीयात्, शेषम् एवमेव ९ । सर्वार्थसिद्धदेवः खलु भदन्त ! यो भव्यो मनुष्येषूपत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूपत्त्यते सैव विजयादिदेववक्तव्यता भणितव्या, नवरं स्थितिरजघन्याऽनुत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । एवमनुबन्धोऽपि । शेषं, तदेव । भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वाभ्यधिकानि, उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोट्यभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् १ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नः एषैव वक्तव्यता । नवरं कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वाभ्यधिकानि, उत्कर्षेणाऽपि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वाभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं यावत् कुर्यात् २ । स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषूपत्त्यतेः एषैव वक्तव्यता । नवरं कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोट्यभ्यधिकानि, उत्कर्षेणापि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोट्यभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् ३ । एते एव त्रयो गमकाः शेषा न भण्यन्ते । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति' ॥सू० २१॥

चतुर्विंशतितमे शतके एकत्रिंशत्तमोद्देशकः समाप्तः ॥२४॥

સહસ્રારદેવાતિદેશેન-‘એવં જહેવ’ ઇત્યાદિ । ‘એવં જહેવ સહસ્રારદેવાણં વત્તવ્વયા’ એવં યથૈવ સહસ્રારદેવાનાં વત્તવ્વયા સહસ્રારદેવાનાં પરિમાણવિષયે યા વત્તવ્વયા કથિતા સૈવ વત્તવ્વયા આનતદેવપ્રકરણેઽપિ વત્તવ્વયા । તથાહિ-પરિમાણં જઘન્યેત્ત ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતા ઉત્પન્નંતે ઇતિ । ‘નવરં ઓગાહના ઠિહ અણુવંધે ય જાણેજ્ઞા’ નવરં કેવલં સહસ્રારદેવાપેક્ષયા એવંશે વૈલક્ષણમવગન્તવ્યમ્ શરીરાવગાહનાસ્થિત્યનુબન્ધાંશ્ચ પાર્થક્યેન જાનીયાત્ ‘સેસં તં વેવ’

અવ ગૌતમ પરિમાણ દ્વાર કો લેહર પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘તે જં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહયા ઉત્તવજ્ઞંતિ’ એસે વે આનતદેવ જીવ જો કિ મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતે હૈં એક સમય મેં મનુષ્યગતિ મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહેવે હૈં-‘એવં જહેવ સહસ્રારદેવાણં વત્તવ્વયા’ હે ગૌતમ ! સહસ્રાર દેવોં કે પરિમાણ કે વિષય મેં જૈસી વત્તવ્વયા કહી ગઈ હૈ વહી વત્તવ્વયા આનતદેવ પ્રકરણ મેં ભી કહ લેની ચાહિયે । જૈસે કિ વે જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે યે ભી જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં કેવલ સહસ્રાર દેવોં કી વત્તવ્વયા સે જિતને અંશોં મેં યહાં ભિન્નના હૈ, અવ સૂત્રકાર હસે પ્રકટ કરને કી હચ્છા સે-‘નવરં ઓગાહના ઠિહ અણુવંધે ય જાણેજ્ઞા’ એસા સૂત્રપાઠ કહેતે હૈં-હસકે દ્વારા વે યહ સમજા રહે હૈં કિ સહસ્રાર દેવોં કી અપેક્ષા સે આનતદેવોં કે પ્રકરણ મેં અવગાહના, સ્થિતિ, અનુબંધ,

હવે ગૌતમસ્વામી પરિમાણ દ્વારના સંબંધમાં પ્રભુને એવું પૂછે છે કે ‘તે જં મંતે જીવા એગસમણં કેવહયા ઉત્તવજ્ઞંતિ’ એવા તે આનત દેવસંબંધી જીવો કે જોઓ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, એક સમયમાં મનુષ્ય ગતિમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘એવં જહેવ સહસ્રારદેવાણં વત્તવ્વયા’ હે ગૌતમ ! સહસ્રાર દેવોના વર્ણનમાં પરિમાણના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન આનત દેવના સંબંધમાં પણ કહી લેવું. જેમકે-તેઓ જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે એ રીતે આ પણ જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાય ઉત્પન્ન થાય છે, કેવળ સહસ્રાર દેવોના કથન કરતાં જે અશોમાં આ કથનમાં જુદાપણું છે, હવે સૂત્રકાર તે બતાવવાની ઇચ્છાથી ‘નવરં ઓગાહના ઠિહ અણુવંધે ય જાણેજ્ઞા’ એ સૂત્રપાઠ કહે છે આ સૂત્રપાઠથી તેઓ એ સમજાવે છે કે-આ પ્રમાણેના સૂત્રપાઠ કહે છે આ સૂત્રપાઠથી તેઓ એ સમજાવે છે કે-સહસ્રાર દેવો કરતાં આનતદેવોના પ્રકરણમાં અવગાહના સ્થિતિ, અનુબંધ,

શેષં તદેવ-શેષમ્ અગાદનાસ્થિત્યનુમ્ધાતિરિક્તમ્ ઉત્પાદપરિમાણલેશ્યાદૃષ્ટ્યા
 દિકં સર્વં તદેવ-સહસ્રારદેવપ્રકરણોક્તમેઽ અગન્તવ્યમિતિ । મગદેશકાલાદેશા-
 મ્યાં કાયસંવેધં દર્શયન્નાહ-‘મગદેસેણ’ इत्यादि । મગદેસેણ જહન્નેણં દો
 મગગ્રહણાઈ’ મગદેશેન-મગપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે મગગ્રહણે ‘ઉક્રોસેણં છન્મગગ્રહ-
 ણાઈ’ ઉત્કર્ષેણ પઙ્ મગગ્રહણાનિ તત્ર ત્રીણિ દૈવિકાનિ મગગ્રહણાનિ ત્રીણ્યેવ ક્રમેણ
 મનુષ્યમગગ્રહણાનિ इति સંકલનયા પઙ્ મગગ્રહણાનિ મગન્તીતિ । કાલાદેસેણં
 જહન્નેણં અદ્વારસસાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમન્મહિયાઈ’ કાલાદેશેન જઘન્યેન અષ્ટા-
 દશસાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વામ્પૃથિકાનિ આનતદેવલોકેષુ જઘન્યસ્થિતેરેવ
 વિધાનત્વાદિતિ । ‘ઉક્રોસેણં સત્તાવન્નં સાગરોવમાઈ તિર્હિ પુન્વકોડીર્હિ અન્મ-
 હિયાઈ’ ઉત્કર્ષેણ સપ્ત પચ્ચાશતસાગરોપમાણિ તિષ્ઠમિઃ પૂર્વકોટિમિરમ્પૃથિકાનિ

इन द्वारों को लेकर विशेषता है ‘सेसं तं चेव’ वाकी का और सब कथन
 उत्पाद, परिमाण, लेश्या, दृष्टि आदि द्वारों का कथन-जैसा सहस्रार
 देवप्रकरण में कहा गया है वैसा ही यहां पर है । ‘मगदसेणं दो मग-
 गगहणाई, उकक्रोसेणं छन्मगगहणाई’ कायसंवेध भव को अपेक्षा
 जघन्य से दो भवों को ग्रहण करने रूप है और उत्कृष्ट से वह छह ६,
 भवों को ग्रहण करने रूप है । इनमें तीन भव देवों का और तीन ही
 ‘भव मनुष्यों के होते हैं । तथा ‘कालादेसेणं जहन्नेणं अद्वारससागरो
 वमाई वासपुहुत्तमन्महियाई’ काल की अपेक्षा वह कायसंवेध जघन्य
 से वर्षपृथक्त्व अधिक अठारह १८ सागरोपम का है और ‘उकक्रोसेणं’
 उत्कृष्ट से वह ‘सत्तावन्नं सागरोवमाई तिर्हि पुन्वकोडीर्हि अन्महि-
 याई’ तीन पूर्वकोटि अधिक ५७ सागरोपम का है काल की अपेक्षा

આ દ્વારોમાં વિશેષપણું આવે છે. ‘સેસ તં ચેવ’ બાકીનું બીજું સધણું કથન
 એટલે કે ઉત્પાદ, પરિમાણ, લેશ્યા, દૃષ્ટિ વિગેરે દ્વારો સંબંધી કથન સહ-
 સ્રાર દેવોના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું
 કથન અહિયાં પણ સમજવું. ‘મગદેસેણં જહન્નેણં દો મગગ્રહણાઈ ઉક્રોસેણં છ-
 ન્મગગ્રહણાઈ’ કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી જે ભવોને ગ્રહણ કરવા
 રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ૬ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. તેમાં ૩ ત્રણ
 ભવ દેવોના અને ૪ણ જ ભવ મનુષ્યોના હોય છે તથા ‘કાલાદેસેણં જહ-
 ન્નેણં અદ્વારસસાગરોવમાઈ તિર્હિ પુન્વકોડીર્હિ અન્મહિયાઈ’ કાળની અપેક્ષાથી તે
 કાયસંવેધ જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૮ અદાર સાગરોપમનો છે.
 અને ‘ઉક્રોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટથી તે ‘સત્તાવન્નં સાગરોવમાઈ તિર્હિ પુન્વકોડીર્હિ’
 અન્મહિયાઈ ત્રણ પૂર્વકોટિ અધિક ૫૭ સત્તાવન સાગરોપમનો છે. કાળની

આનતદેવલોકે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતે રેકોનર્વિશતિસાગરોપમપ્રમાગતયા મત્રયેણ ગુણમે કૃતે સતિ સપ્તશ્ચાશત્સાગરોપમાણિ મવન્તિ । જઘન્યોત્કૃષ્ટસ્થિતાયા અમૃષિ- કતા કથિતા સા મનુષ્યમવમાશ્રિત્ય વિજ્ઞેયેતિ । ‘એવમ્ કાલં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં યાવત્ કુર્યાત્ એતાવત્કાલમાનતદેવલોકગતિં મનુષ્યગતિં ચ સેવેત તથા—એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ આનતદેવલોકગતીં મનુષ્યગતીં ચ ગમનાગમને કુર્યા- દિતિ પ્રથમો ગમઃ ૧ । ‘એવં ણવ વિ ગમા’ એવં નવાપિ ગમાઃ યથા પ્રથમઃ ઉત્પા- દાદિદ્વારેનિરૂપિત સ્તપૈવ દ્વિતીયાદિનવાન્તા ગમા અપિ નિરૂપણીયાઃ । ‘નવરં ઠિં

જો કાયસંવેધ જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૧૮ સાગરોપમ કા કહા ગયા હૈ સો વહાં કી હતની હી જઘન્ય સ્થિતિ કે સદ્ભાવ કો લેકર કહા ગયા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો કાયસંવેધ ત્રણ પૂર્વકોટિ અધિક ૫૭ સત્તાવન સાગરોપમ કા કહા ગયા હૈ સો આનતદેવ લોક કી ત્રણ ભવ કી ૧૯ ઊત્તીસ સાગરોપમ કી સ્થિતિ કો ત્રિગુની કરકે કહા ગયા હૈ । તથા જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કો જો અધિક કહા હૈ વહ મનુષ્ય ભવ કો આશ્રિત કરકે કહા હૈ ‘એવમ્ કાલં જાવ કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર વહ જીવ હતને કાલ તક આનતદેવલોક ગતિ ઓર મનુષ્યગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલતક વહ ઊસ આનતદેવલોક ગતિ મેં ઓર મનુષ્યગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ પ્રથમ ગમ હૈ ? ‘એવં ણવ વિ ગમા’ હસી પ્રકાર સે દ્વિતીય ગમ સે લેકર નૌવે ગમ મી નિરૂપિત કરલેને ચાહિયે । અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સે ઉત્પાદ આદિ દ્વારો

અપેક્ષાથી જે કાયસંવેધ જઘન્યથી વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૧૮ અઢાર સાગરોપમનો કહ્યો છે તે ત્યાં તેની જઘન્ય સ્થિતિના સદ્ભાવથી કહેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે કાયસંવેધ ત્રણ પૂર્વકોટિ અધિક ૫૭ સત્તાવન સાગરોપમનો કહ્યો છે, તે આનતદેવ લોકની ત્રણ ભવની ૧૯ ઓગણીસ સાગરોપમની સ્થિતિને ત્રણ ગણી કરીને કહેવામાં આવેલ છે. તથા જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને જે અધિક કહી છે. તે મનુષ્ય ભવને આશ્રિત કરીને કહ્યું છે ‘એવમ્ કાલં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી આનત દેવલોક ગતિ અને મનુષ્ય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે આનત દેવલોક ગતિમાં અને મનુષ્ય ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે એ પ્રમાણે આ પહેલો ગમ કહ્યો છે. ૧

‘એવં ણવ વિ ગમા’ એજ રીતે બીજા ગમથી આરંભીને નવમા ગમ સુધીના ગમે ત્રણ કહી લેવા જોઈએ. અર્થાત્ જે રીતે ઉત્પાદ વિગેરે દ્વારા સંબંધી પહેલો ગમ કહ્યો છે. એજ રીતે બીજા વિગેરે નવ ગમે સુધીના

अणुबंधं संवेहं च जाणेज्जा' एवं स्थितिमनुबन्धं संवेधं च जानीयात् स्थित्यनुबन्धकायसंवेधान् भिन्नभिन्नरूपेण जानीयादित्यर्थः । 'एवं जाव अच्चुयदेवो' एवं यथा अनन्तदेवानां मनुष्यगतौ उत्पादे नवापि गमा उत्पादादिद्वारैर्निरूपिताः तथैव अच्युतदेवलोकपर्यन्तदेवानां मनुष्येषु उत्पादादिद्वारैर्नवाऽपि गमा निरूपणीया इति भावः । 'नवरं ठिइं अणुबंधं संवेहं च जाणेज्जा' नवरं केवलं स्थित्यनुबन्धकायसंवेधान् भिन्नान् भिन्नां च जानीयात् आनतदेवापेक्षया अच्युतपर्यन्तदेवानां मनुष्येऽवस्थादे स्थित्यनुबन्धकायसंवेधान् भिन्नभिन्नानेव स्वस्वभावमाश्रित्य स्थितिमनुबन्धं च जानीयात्, तथा-कायसंवेधं च स्वस्वस्थित्या सार्धं मनुष्यभवस्थितिं समेत्य जानीयादिति भावः । आनतदेवापेक्षया अच्युतपर्यन्त

को लेकर प्रथमगम कहा गया है उसी प्रकार से द्वितीयादिनवान्त गम भी कह लेना चाहिये । 'नवरं ठिइ अणुबंधं संवेहं च जाणेज्जा' पर स्थिति अनुबंध और संवेध इनमें भिन्नता जाननी चाहिये । 'एवं जाव अच्चुयदेवो' जिस प्रकार से आनतदेवों के मनुष्यगति में उत्पाद में उत्पाद आदि द्वारों को लेकर ९ गम कहे गये हैं । उसी प्रकार से अच्युत देवलोक तक के देवों के मनुष्यगति में उत्पाद के उत्पाद आदि द्वारों को लेकर नौ गम कहना चाहिये । 'नवरं ठिइं अणुबंधं संवेहं च जाणेज्जा' परन्तु आनतदेव की अपेक्षा से अच्युत पर्यन्त देवों का मनुष्यों के उत्पादमें स्थिति, अनुबन्ध और कायसंवेध अपने-अपने भव को आश्रित करके भिन्न भिन्न जानना चाहिये । तथा कायसंवेध अपनी २ स्थिति के साथ मनुष्य भव की स्थिति को संमिलित करके जानना चाहिये आनतदेवों की अपेक्षा से अच्युत पर्यन्त के देवों में स्थित्यंश में भेद प्रकट करने के अभिप्राय से 'पाण्यदेवस्स ठिइं निगुणिया सद्धिं सागरोवमाइं'

गमो पणु कही देवा 'नवरं ठिइं अणुबंधं संवेहं च जाणेज्जा' परन्तु स्थिति, अनुबंध અને कायसंवेधमां जुहापणुं समञ्जसु. 'एवं जाव अच्चुयदेवो' के प्रमाणे आनत देवाना मनुष्य पणुमा उत्पादना संबंधमां उत्पाद विगेरे द्वारेने लवने ८ नव गमो कहा छे, अथ रीते अच्युत देवलोक सुधीना देवाना मनुष्यपणुना उत्पन्न थवाना संबंधमां उत्पाद विगेरे द्वारेने लवने नव गमो कहेवा लोभये. 'नवरं ठिइ अणुबंधं संवेहं च जाणेज्जा' परन्तु आनत देवनी अपेक्षाथी अच्युत सुधीना मनुष्येना उत्पादमां स्थिति, अनुबंध, અને कायसंवेध पोतपोताना लवने आश्रित करीने जुहा जुहा समञ्जसा. तथा कायसंवेध पोतपोतानी स्थितिनी साथे मनुष्य लवनी स्थितिने भगवतीने समञ्जसे लोभये आनतदेवानी अपेक्षाथी अच्युत सुधीना देवोना स्थित्यंशमां लेह पताववाना अभिप्रायथी 'पाण्यदेवस्स ठिइं निगुणिया

‘દેવેષુ સ્થિત્યંશે ભેદં દર્શયન્નાહ-‘પાણયદેવસ્સ’ ઇત્યાદિ । ‘પાણયદેવસ્સ ઠિઈં તિ ગુણિયા સઠ્ઠિં સાગરોપમાઈ’ પ્રાણતદેવસ્ય સ્થિતિત્રિગુણિતા ષષ્ઠિઃ સાગરોપમાણિ, પ્રાણતદેવસ્ય યા ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ વિંશતિસાગરોપમા, સા કાલાદેશેન કાયસંવેધે-
 દેવભવત્રયમાશ્રિત્ય ત્રિગુણિતા ષષ્ઠિ સાગરોપમા ભવતીતિ । ‘આરણગસ્સ તેવઠ્ઠિં સાગરોપમાઈ’ આરણદેવસ્ય સ્થિતિઃ ત્રિષષ્ઠિઃ સાગરોપમાણિ, આરણદેવસ્યોત્કૃષ્ટા સ્થિતિરેકવિંશતિસાગરોપમા, સા કાલાદેશેન કાયસંવેધે દેવભવત્રયમાશ્રિત્ય ત્રિગુણિતા ત્રિષષ્ઠિસાગરોપમા ભવતિ । ‘અચ્ચુયદેવસ્સ છાવઠ્ઠિં સાગરોપમાઈ’ અચ્યુતદેવસ્ય સ્થિતિઃ ષટ્ષષ્ઠિઃ સાગરોપમાણિ ભવતિ, અચ્યુતદેવસ્યોત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્દ્વાવિંશતિસાગરોપમા, સા કાયસંવેધે દેવભવત્રયમપેક્ષ્ય ત્રિગુણિતા ષટ્ષષ્ઠિસાગરોપમા ભવતીત્યેવં ક્રમેણ આનતદેવલોકાદારભ્ય અચ્યુતદેવલોકપર્યન્તાનાં કાલો-
 દેશેન કાયસંવેધે વૈલક્ષણ્યં ભવતીતિ ।

સૂત્રકાર હસ સૂત્ર કો કહ કર યહ સમજા રહે હૈં કિ પ્રાણતદેવ કી જો ૨૦ સાગરોપમ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈં વહ કાયસંવેધ મેં કાલ કી અપેક્ષા દેવ કે ત્રીન ભવ કો આશ્રિત કરકે તિગુની કરને સે ૬૦ સાગરોપમ કી હોતી હૈં । ‘આરણગસ્સ તેવઠ્ઠિં સાગરોપમાઈ’ આરણદેવ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૧ સાગરોપમ કી હૈં-સો વહ કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ મેં દેવ કે ત્રીન ભવોં આશ્રિત કરકે તિગુની કરને પર ૬૩ સાગરોપમ કી હો જાતી હૈં ‘અચ્ચુયદેવસ્સ છાવઠ્ઠિં સાગરોપમાઈ’ અચ્યુતદેવ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ સાગરોપમ કી હૈં, સો વહ કાયસંવેધ મેં ત્રીન ભવ કો લેકર તિગુની કરને પર ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ કી હો જાતી હૈં । હસ પ્રકાર સે આનતદેવલોક સે લેકર અચ્યુતદેવલોક તક કે દેવોં કે કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ મેં વિલક્ષણતા આતી હૈં ।

સઠ્ઠિં સાગરોપમાઈ’ સૂત્રકાર આ સૂત્રથી એ સમજાવે છે કે-પ્રાણતદેવની જે ૨૦ વીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હતી છે તે કાયસંવેધમાં કાળની અપેક્ષાથી એ દેવના ત્રણ ભવોનો આશ્રય કરીને ત્રણ ગણી કરવાથી ૬૦ સાઠ સાગરોપમની થઈ જાય છે. ‘આરણગસ્સ તેવઠ્ઠિં સાગરોપમાઈ’ આરણ દેવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૧ એકવીસ સાગરોપમની છે. તે તે કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધમાં દેવના ત્રણ ભવોનો આશ્રય કરીને ત્રણ ગણી કરવાથી ૬૩ ત્રેસઠ સાગરોપમની થઈ જાય છે. ‘અચ્ચુયદેવસ્સ છાવઠ્ઠિં સાગરોપમાઈ’ અચ્યુત દેવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ સાગરોપમની છે. તે તે કાયસંવેધમાં ત્રણ ભવોને લઈને ત્રણ ગણી કરવાથી ૬૬ છાસઠ સાગરોપમની થઈ જાય છે. આ રીતે આનતદેવ લોકથી લઈને અચ્યુત દેવ લોક સુધીના દેવોના કાયસંવેધમાં કાળની અપેક્ષાથી જુદાપણ આવે છે.

ઐવેયકદેવાધિકારં પ્રસ્તૌતિ—‘જઙ્ કપ્પાઈયવેમા-
ણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ કલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્યઃ સકાશાદાગત્ય
મનુષ્યેષુ ઉત્પચન્તે તદા ‘કિં ગેવેજ્જકપ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં
ઐવેયકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે અથવા ‘અણુત્તરોવવાઈય કપ્પા-
ઈયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અણુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય
ઉત્પચન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘ગેવે-
જ્જકપ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ ઐવેયકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવે-
ભ્યોઽપિ આગત્યોત્પચન્તે તથા—‘અણુત્તરોવવાઈયકપ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો વિ

અથ સૂત્રકાર ઐવેયક દેવાધિકાર કો લેકર उनका मनुष्य भव में
उत्पाद का वर्णन करते हैं । इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘जङ्
कप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति’ हे भदन्त । यदि कल्पातीत
वैमानिक देवों से आकरके जीव मनुष्यगति में उत्पन्न होता है तो ‘किं
गेवेज्जकप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति’ क्या वह ऐवैयक कल्पा-
तीत वैमानिकदेवों से आकरके उत्पन्न होता है । अथवा ‘अणुत्तरोववा-
इयकप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति’ अनुत्तरोपपातिक कल्पातीत
वैमानिकदेवों से आकरके उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम
से कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम । ‘गेवेज्जकप्पाईयवेमाणियदेवेहिंतो
वि उववज्जंति अणुत्तरोववाइयकप्पाइयवेमाणियदेवेहिंतो वि उवव-
ज्जंति’ वह ऐवैयक कल्पातीत वैमानिक देवों से आकरके भी मनुष्य-

હવે સૂત્રકાર ઐવેયક દેવાધિકારનો આશ્રય કરીને ઐવેયક દેવોના મનુષ્ય
ભવમાં ઉત્પાદનું વર્ણન કરે છે. આમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—
‘જઙ્ કપ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ જો કલ્પાતીત વૈમાનિક
દેવોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો ‘કિં ગેવેજ્જ-
કપ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ શું તે ઐવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક
દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘અણુત્તરોવવાઈયકપ્પાઈયવેમાણિય
દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અણુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે
કે—‘ગોયમા ।’ હે ગૌતમ ‘ગેવેજ્જકપ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ અણુ
ત્તરોવવાઈયકપ્પાઈયવેમાણિય દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ તે ઐવેયક કલ્પાતીત
વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને પણ મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને

‘અવવજ્જંતિ’ અનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે
 ઇત્યુત્તરમ્ । ‘જહ ગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો અવવજ્જંતિ’ યદિ ગ્રૈવેયક-
 કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે તદ્વા ‘કિં હેદ્દિમ ૨ ગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમા-
 નિયદેવેહિંતો અવવજ્જંતિ’ કિમધસ્તનાધસ્તનગ્રૈવેયકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય
 ઉત્પદ્યન્તે અથવા ‘જાવ ઉવરિમ ૨ ગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો અવવજ્જંતિ’
 યાવત્ ઉપરિતનોપરિતનગ્રૈવેયકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ,
 મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! હેદ્દિમ ૨ ગેવેજ્જ કલ્પાઈય
 વેમાણિયદેવેહિંતો વિ અવવજ્જંતિ’ અધસ્તનાધસ્તનગ્રૈવેયકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવે-

ગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક-
 દેવોં સે ખી આકરકે મનુષ્યગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ।

અથ પુનઃ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછવે હૈં-‘જહ ગેવેજ્જકલ્પાઈય-
 વેમાણિયદેવેહિંતો અવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! યદિ વહ ગ્રૈવેયકકલ્પાતીત-
 વૈમાનિક દેવોં સે આકરકે મનુષ્યગતિ મેં ઉત્પન્ન હોના હૈં તો ‘કિં
 હેદ્દિમ ૨ ગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો અવવજ્જંતિ’ કયા વહ અધ-
 સ્તનાધસ્તન ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતા
 હૈં ? અથવા ‘જાવ ઉવરિમ ૨ ગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો અવવ-
 જ્જંતિ’ યાવત્ ઉપરિતનોપરિતન ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોં સે
 આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે
 ગૌતમ ! ‘હેદ્દિમ ૨ ગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો વિ અવવજ્જંતિ’

અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી પણ આવીને મનુષ્ય ગતિમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘જહ ગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમાણિય-
 દેવેહિંતો અવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ જો તે ગ્રૈવેયકદેવ કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી
 આવીને મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો ‘કિં હેદ્દિમગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમાણિય
 દેવેહિંતો અવવજ્જંતિ’ શું તે અધસ્તનાધસ્તન ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘જાવ ઉવરિમઉવરિમગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમાણિય-
 દેવેહિંતો અવવજ્જંતિ’ યાવત્ ઉપર ઉપરના ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે
 ગૌતમ ! ‘હેદ્દિમ ૨ ગેવેજ્જકલ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો વિ અવવજ્જંતિ’ તે અધ-

મ્યોડપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે તથા 'જાવ ઉવરિમ ૨ ગેવેજ્જકપ્પાઈયવેમાણિયદેવે-
હિંતો વિ ઉવવજ્જતિ' યાવદુપરિતનોપરિતનગ્રૈવેયકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેમ્યોડપિ
આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે ત્રિકવ્રયે નવગ્રૈવેયકનામાનિ યથા—અધસ્તનાધસ્તનગ્રૈવેયકાઃ ૧,
અધસ્તનમધ્યમાઃ ૨, અધસ્તનોપરિતનાઃ ૩ । પ્રથમં ત્રિકમ્ ૧ । મધ્યમાધસ્તનાઃ ૧,
મધ્યમમધ્યમાઃ ૨, મધ્યમોપરિતનાઃ ૩ । દ્વિતીયં ત્રીકમ્ ૨ । ઉપરિતનાધસ્તનાઃ ૧,
ઉપરિતનમધ્યમાઃ ૨, ઉપરિતનોપરિતનાઃ ૩ । તૃતીયં ત્રિકમ્ ૩ । एतेभ्यः त्रिकव्रयस्थि-
तेभ्यो नवग्रैवैयकेभ्योऽपि मनुष्येषूपत्पद्यन्ते, इत्युत्तरमिति । 'गेवेज्जदेवे णं भंते !'
ગ્રૈવેયકદેવઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'જે મહિય મણુસેસુ ઉવવજ્જિત્તણ' યો મન્યો મનુષ્યેષુ-

અધસ્તનાધસ્તન ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવો' સે મી આકરકે
મનુષ્યગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ 'જાવ ઉવરિમ ૨ ગેવેજ્જકપ્પાઈયવેમા-
ણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જન્તિ' ઓર યાવત્ ઉપરિતનોપરિતન ગ્રૈવેયક-
કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવોં સે આકરકે મી મનુષ્ય ગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ । ત્રીન ત્રિક મેં નૌ ગ્રૈવેયકોં કે નામ હસ પ્રકાર સે હૈ—અધસ્તના-
ધસ્તન ૧ અધસ્તનમધ્યમ ૨ ઓર અધસ્તનોપરિતન ૩ એસા યહ પ્રથમ
ત્રિક્ હૈ । મધ્યમાધસ્તન ૧ મધ્યમ મધ્યમ ૨ એવં મધ્યમોપરિતન ૩
એસા યહ દ્વિતીય ત્રિક્ હૈ । ઉપરિતનાધસ્તન ૧ ઉપરિતનમધ્યમ ૨ ઓર
ઉપરિતનોપરિતન ૩ એસા યહ તૃતીયત્રિક્ હૈ । હન ત્રીન ત્રિકોં મેં સ્થિત
નવગ્રૈવેયકોં સે આકરકે મી જીવ મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ।

અથ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'ગેવેજ્જદેવે ણં ભંતે ! જે
મહિય મણુસેસુ ઉવવજ્જિત્તણ' હે મદન્ત ! જો ગ્રૈવેયક દેવ મનુષ્યોં મેં

સ્તનાધસ્તન ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને પણ મનુષ્ય ગતિમાં
ઉત્પન્ન થાય છે. 'જાવ ઉવરિમ ૨ ગેવેજ્જકપ્પાઈયવેમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવ-
વજ્જન્તિ' અને યાવત્ ઉપર ઉપરના ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી
આવીને પણ મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્રણ ત્રિકમાં નવ ગ્રૈવેયકોના નામો
આ પ્રમાણે છે.—અધસ્તનાધસ્તન ૧ અધસ્તન મધ્યમ ૨ અને અધસ્તનોપરિતન
આ પ્રમાણેનું આ પહેલું ત્રિક છે. મધ્યમાધસ્તન ૧ મધ્યમ મધ્યમ ૨ અને
મધ્યમોપરિતન ૩ આ બીજું ત્રિક છે. ઉપરિતનાધસ્તન ૧ ઉપરિતન મધ્યમ ૨
અને ઉપરિતનોપરિતન ૩ આ ત્રીજું ત્રિક છે. આ ત્રણ ત્રિકોમાં
રહેલા નવ ગ્રૈવેયકોમાંથી આવીને પણ જીવ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રશ્નને જોડે પૂછે છે કે—'ગેવેજ્જદેવે ણં ભંતે !
જે મહિય મણુસેસુ ઉવવજ્જિત્તણ' હે ભગવન્ જે ગ્રૈવેયક દેવ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન

ત્પન્નમ્ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્કાલઢિહ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' સ ચલુ મદન્ત ! કિયત્કા-
લસ્થિતિકમનુષ્યેષુ ઉત્પદ્ધેતેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા'
હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં વાસપુહુત્તઢિહ્ણસુ' જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વસ્થિતિકેષુ મનુષ્યેષુ
ત્પદ્ધેત, તથા—'ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડીઢિહ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિસ્થિતિ-
કેષુ મનુષ્યેષુ ઉત્પદ્ધેત, ઇતિ । 'અવસેસં જહા આણયદેવસ્સ વત્તવ્વયા' અવશેષમુ-
ત્પાદાતિરિક્તં પરિમાણાદારમ્ય કાયસંવેધાન્તં સર્વમ્ યથા આનતદેવસ્ય વત્તવ્યતા,
આનતદેવાધિકારે યથા યથા કથિતં તથૈવેહાપિ સર્વં મનુસન્ધાતંવ્યમિતિ આનત-
દેવાધિકારે સહસ્રારદેવસ્યાતિદેશઃ કૃતઃ સહસ્રારદેવાધિકારે ચ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકસ્યાતિદેશો વિદ્યતે અતઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાધિકારે યથા યથા પરિ-
માણાદિકં કથિતમ્ તથૈવાત્રાપિ જ્ઞેયમિત્યર્થઃ । અન્યત્સર્વં પૂર્વાતિદેશેન જ્ઞાતવ્યં

ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય છે । 'સે ણં મંતે ! કેવહ્કાલઢિહ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા'
વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાળે મનુષ્યો' મેં ઉત્પન્ન હોતા છે ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રસુ કહતે હેં 'ગોયમા' હે ગૌતમ । 'જહન્નેણં વાસપુહુત્તઢિહ્ણસુ'
વહ જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ કી સ્થિતિ વાળે મનુષ્યો' મેં ઉત્પન્ન હોતા છે
ઔર 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે 'પુવ્વકોડી ઢિહ્ણસુ' ઇક પૂર્વકોટિ કી
સ્થિતિ વાળે મનુષ્યો' મેં ઉત્પન્ન હોતા છે 'અવસેસં જહા આણયદેવસ્સ
વત્તવ્વયા' ઉત્પાદ સે અતિરિક્ત ઔર સવ પરિમાણ સે લેકર કાયસં-
વેધ તક કે દ્વારોં કા કથન આનતદેવ કી વત્તવ્યતા કે અનુસાર
જાનનાં ચાહિયે । આનતદેવાધિકાર મેં સહસ્રાર દેવાધિકાર કા અતિદેશ
કિયા ગયા છે ઔર સહસ્રાર દેવાધિકાર મેં પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કા
અતિદેશ કિયા ગયા છે । અતઃ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાધિકાર મેં જૈસા
૨ પરિમાણ આદિ કહા ગયા છે ઁસી પ્રકાર સે વહ સવ યહાં પર મી

થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં મંતે ! કેવહ્કાલઢિહ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' તે કેટલા કાળની
સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે
કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં વાસપુહુત્તઢિહ્ણસુ' તે જઘન્યથી વર્ષ-
પૃથક્ત્વની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'અવસેસ જહા આણયદેવસ્સ
વત્તવ્વયા' ઉત્પાદના કથન શિવાય પરિમાણ વિગેરેથી આરંભીને કાયસંવેધ
સુધીના સઘળા દ્વારે સંબંધી કથન આનતદેવના કથન પ્રમાણે સમજવું.
આનતદેવના અધિકારમાં સહસ્રાર દેવના અધિકારનો અતિદેશ (ભલામણ)
કરેલ છે. અને સહસ્રાર દેવના અધિકારમાં પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોનો
અતિદેશ કરેલ છે જેથી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોના અધિકારમાં જે જે
પ્રમાણે પરિમાણ વિગેરે કહેલ છે. એજ પ્રમાણે તે સઘળું કથન અહિયાં પણ

પરન્તુ અવગાહનાંશે વૈલક્ષણ્યં વક્તિ-‘નવરં’ ઇત્યાદિના । ‘નવરં ઓગાહના ગોયમા
 एगे भवधारणिज्जे सरीरे’ नवरं केवलं शरीरावगाहना हे गौतम । एकं भव-
 धारणीयं शरीरम्, हे गौतम । ग्रैवेयकदेवानामेकं भवधारणीयमेव शरीरं भवति
 किन्तु वैक्रियशरीरं न भवति कल्पातीतदेवानामुत्तरवैक्रियशरीरस्याभावात् ‘सा
 जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’ सा भवधारणीयशरीरस्यावगाहना जघन्येना-
 ऽङ्गुलस्यासंख्येयभागम् ‘उक्कोसेणं दो रयणीओ’ उत्कर्षेण द्वे रत्नी, उत्कृष्टतः
 शरीरावगाहना हस्तद्वयप्रमाणा भवतीत्यर्थः ‘संठाणं एगे भवधारणिज्जे सरीरे’
 संस्थानम् एकं भवधारणीयमेव शरीरं भवति, नोत्तरवैक्रियं कल्पातीतदेवानामु-
 त्तरवैक्रियशरीराभावात् ‘नो चेव णं वेउव्विए’ इत्यादि वचनात् । ‘से समचउरंस

जानना चाहिये । परन्तु अवगाहनांश में जो विलक्षणता है उसे सूत्र-
 कार ने ‘नवरं ओगाहणा गोयमा ! एगे भवधारणिज्जे सरीरे’ इस
 सूत्र द्वारा प्रकट किया है । इसके द्वारा यह समझाया गया है कि हे
 गौतम ! ग्रैवेयक देवों के एक भवधारणीय ही शरीर होता है वैक्रिय
 शरीर नहीं होता है क्योंकि कल्पातीत देवों के उत्तर वैक्रिय शरीर
 का अभाव होता है । अतः ‘सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं’
 वह भवधारणीय शरीर की अवगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्या-
 तवे भाग प्रमाण होती है और ‘उक्कोसेणं दो रयणीओ’ उत्कृष्ट से
 वह दो रत्नि प्रमाण होती है-दो हाथकी होती है ‘संठाणं एगे भव-
 धारणिज्जे सरीरे’ संस्थान उनके एक भवधारणीय ही शरीर होता है
 उत्तर वैक्रिय शरीर नहीं होता है । क्योंकि कल्पातीत देवों के उत्तर
 वैक्रिय शरीर का अभाव होता है ‘नो चेव णं वेउव्विये’ ऐसा सिद्धान्त-

સમજવું પરંતુ અવગાહનાના અંશમાં જે જુદાપણું આવે છે. તે સૂત્રકારે
 ‘નવરં ઓગાહના ગોયમા । एगे भवधारणिज्जे सरीरे’ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ
 કરેલ છે આ સૂત્રથી એ સમજાવ્યું છે કે-હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયકદેવોને એક
 ભવધારણીય શરીર જ હોય છે. વૈક્રિય શરીર હોતું નથી. કેમકે કલ્પા-
 તીત દેવોને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરનો અભાવ હોય છે. જેથી ‘સા જહન્નેણં અંગુ-
 લસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં’ તે ભવધારણીય શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગ-
 ળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની હોય છે. અને ‘ઉક્કોસેણં દો રયણીઓ’
 ઉત્કૃષ્ટથી તે બે રત્નિપ્રમાણ હોય છે.-બાધેત મૂઠિવાળા જે હાથ પ્રમાણની
 હોય છે, ‘સંઠાણં एगे भवधारणिज्जे सरीरे’ તેઓનું સંસ્થાન એક ભવધારણીય
 શરીર જ હોય છે. ઉત્તર વૈક્રિય શરીર હોતું નથી. કેમકે-કલ્પાતીત
 દેવોને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરનો અભાવ હોય છે. ‘નો ચેવ ણં વેઉવ્વિયે’

संठिण् पन्नत्ते' तत् भवधारणीयं शरीरं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं भवतीति । 'पंच समुग्धाया पन्नत्ता' पञ्चसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा—'वेयणासमुग्धाए जाव तेयगसमुग्धाए' वेदनासमुद्घातो यावत्तैजससमुद्घातः अत्र यावत्पदेन कषायमारणान्तिकवैक्रियसमुद्घातानां ग्रहणं भवति । तथाहि—वेदनासमुद्घातः १, कषायसमुद्घातः २, मारणान्तिकसमुद्घातः ३, वैक्रियसमुद्घातः ४, तैजससमुद्घातः ५ इति । किन्तु—'णो चेव णं वेउव्वियतेयगसमुग्धाएहितो' नैव खलु वैक्रिय-तैजससमुद्घाताभ्याम्, 'समोहणिसु वा, समोहणंति वा, समोहणिससंति वा' समवाधनन् वा, समवधनन्ति वा, समवहनिष्यन्ति वा । यद्यपि लब्ध्यपेक्षया आद्याः पञ्चापि समुद्घाताः ग्रैवेयकदेवेषु संभवन्ति तथापि ते वैक्रियतैजसाभ्यां न समुद्घातं कृतवन्तः, न कुर्वन्ति, न करिष्यन्ति वा प्रयोजनाभावादित्यर्थः । 'ठिई

का बचन है। 'से समचउरंससंठिए पन्नत्ते' वह भवधारणीय शरीर उनका समचतुरस्र संस्थान वाला होता है। 'पच समुग्धाया पन्नत्ता' इनके पांच समुद्घात होते हैं—जैसे 'वेयणा समुग्धाए जाव तेयगसमुग्धाए' वेदना-समुद्घात यावत् तैजससमुद्घात, यहां यावत्पद से कषाय समुद्घात, मारणान्तिक समुद्घात, वैक्रियसमुद्घात इन तीन समुद्घातों का ग्रहण हुआ है। किन्तु 'नो चेव णं वेउव्वियतेयगसमुग्धाएहिंतो समोहणिसु वा समोहणंति वा समोहणिस्संति वा' उन्होंने वैक्रिय समुद्घात और तैजससमुद्घात इन दो समुद्घातों से न आज तक समुद्घात किया है, न वर्त्तमान में वे इन दो समुद्घातों को करते हैं और न भविष्यत्-में भी वे इन दो समुद्घात को करेंगे। क्योंकि इन दो समुद्घातों द्वारा साध्य उनके प्रयोजन का अभाव हो चुका है अर्थात् कल्पातीत देव

એ પ્રમાણે સિદ્ધાંતનું વચન છે. ‘સે સમચરસસંઠિય પન્નત્તે’ તે લવધાર-
ણીય શરીર તેનું સમચતુરસ સંસ્થાનવાળું હોય છે. ‘પચ સમુગ્ધાયા પન્નત્તા’
તેઓને પાંચ સમુદ્ધાતો હોય છે જેમકે-‘વેયગાસમુગ્ધાણ જાવ તૈયગસમુગ્ધાણ’
વેદના સમુદ્ધાત યાવત્ તૈજસ સમુદ્ધાત અહિયાં યાવત્પદ્મથી કષાય સમુદ્ધાત,
મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, વૈકિય સમુદ્ધાત આ ત્રણ સમુદ્ધાતો ગ્રહણ કરાયા છે.
પરંતુ ‘નો ચેવળ વેલન્વિયતેયગસમુગ્ધાણહિ તો સમોહણિંસુ વા, સમોહણંતિ વા,
સમોહણિસ્સંતિ વા’ તેઓએ વૈકિય સમુદ્ધાત અને તૈજસ સમુદ્ધાત એ બે
સમુદ્ધાતોથી આજ પર્વન્ત સમુદ્ધાત કરેલ નથી. વર્તમાનમાં તેઓ આ
બે સમુદ્ધાતો કરતા નથી અને લવિષ્યકાળમાં પણ તેઓ આ બે
સમુદ્ધાત કરશે નહિં કેમકે આ બે સમુદ્ધાતોથી સાધ્ય પ્રયોજનનો
તેઓને અભાવ હોય છે, અર્થાત્ કલ્પાતીત દેવ ત્રણે કલ્પોમાં વૈકિય

અણુવંધો જહન્નેણં વાવીસં સાગરોવમાઈ' સ્થિતિરનુવન્ધશ્ચ જઘન્યેન દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ પ્રથમગ્રૈવેયકદેવલોકે જઘન્યેન દ્વાવિંશતિસાગરોપમપ્રમિતૈવ સ્થિતિ સ્તેષાં ભવતીતિ । 'ઉક્કોસેણં એકતીસં સાગરોવમાઈ' ઉત્કર્ષેણ એકત્રિંશ- ત્સાગરોપમસ્થિતેરેવ સદ્-માવાદિતિ 'સેસં તં ચેવ' શેષપ્ સંસ્થાનાવગાહનાસ્થિત્યનુ- વન્ધાતિરિક્તં સર્વમુત્પાદપરિમાણાદિકં તદેવ આનતદેવપ્રકરણોક્તમેવં ભવતીતિ ભાવઃ । 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં સાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમવ્મહિયાઈ' કાલાદેશેન જઘ- ન્યેન દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ વર્ષપૃથક્ત્વાધિકદ્વાવિંશતિ સાગરોપમાત્મકઃ કાલાદેશેન કાયસંવેધો ભવતીતિ તથા—'ઉક્કોસેણં તેણડતિ સાગરોવમાઈ તિર્હિ પુવ્વકોડીર્હિ અવ્મહિયાઈ' ઉત્કર્ષેણ ત્રિનવતિઃ સાગરોપમાણિ

ત્રીનોં કાલોં મેં વૈક્રિયસમુદ્ઘાત નહીં કરતે હૈં । પર યે પાંચ સમુદ્ઘાતે યહાં લઘ્વિ કી અપેક્ષા સે હી કહે ગયે હૈં । 'ઠિઈ અણુવંધો જહન્નેણં વાવીસં સાગરોવમાઈ' સ્થિતિ ઔર અનુવન્ધ જઘન્ય સે ૨૨ સાગરોપમ કા હોતા હૈ—અર્થાત્ પ્રથમ ગ્રૈવેયક દેવલોક મેં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૨ સાગ- રોપમ કી હૈ ઔર 'ઉક્કોસેણં એકતીસં સાગરોવમાઈ' ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નૌવે ગ્રૈવેયક મેં ૩૧ સાગરોપમ કી હૈ । 'સેસં તં ચેવ' સંસ્થાન ઔર અવગાહના, સ્થિતિ ઔર અણુવંધ इनके सिवाय ઔર સર્વ ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ દ્વારોં કા કથન આનતદેવ પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ । 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં સાગરોવમાઈ', વાસપુ- હુત્તમવ્મહિયાઈ' કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ સાગરોપમ કા હૈ ઔર 'ઉક્કોસેણં તેણડતિ સાગરોવમાઈ'

સમુદ્ઘાત કરતા નથી. પરંતુ અહિયાં લઘ્વિની અપેક્ષાથી જ પાંચ સમુદ્ઘાત કહેવામાં આવ્યા છે. 'ઠિઈ અણુવંધો જહન્નેણં વાવીસ સાગરોવમાઈ' સ્થિતિ અને અનુવંધ જઘન્યથી ૨૨ બાવીસ સાગરોપમનો હે.ય છે. અર્થાત્ પહેલા ગ્રૈવેયક દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ સાગરોપમની છે. અને 'ઉક્કોસેણં એકતીસં સાગરોવમાઈ' ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નવમાં ગ્રૈવેયકમાં ૩૧ એકત્રીસ સાગરોપમની છે. 'સેસં તં ચેવ' સંસ્થાન અને અવગાહના સ્થિતિ અને અનુવંધ આ શિવાય ઉત્પાદ, પરિમાણ વિગેરે દ્વારે સંબંધી કથન આનત દેવના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે છે. 'કાલા- દેસેણં જહન્નેણં વાવીસ સાગરોવમાઈ, વાસપુહુત્તમવ્મહિયાઈ' કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ બાવીસ સાગરોપમનો છે. 'ઉક્કોસેણં તેણડતિ સાગરોવમાઈ' તિર્હિ પુવ્વકોડીર્હિ અવ્મહિયાઈ' ઉત્કૃષ્ટથી

તિસ્રભિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિકાનિ હોત્કૃષ્ટતઃ પદ્ ભવગ્રહણાતિ મવન્તિ, તત્ર દેવં
મવાસ્રયઃ, તેષામેકત્રિશતસાગરોપમોત્કૃષ્ટસ્થિતિકત્વેન એકત્રિશત્ ત્રિભિર્ગુણે જાય-
ન્તે ત્રિનવતિઃ સાગરોપમાણિ । તથા ત્રયો મનુષ્યભવા इति । ત્રિભિરુત્કૃષ્ટસ્થિતિક
મનુષ્યભવૈઃ । પ્રત્યેકમેકપૂર્વકોટિત્વેન તિસ્રઃ પૂર્વકોટયોઽધિકા મવન્તિ इति, ‘एव-
इयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं कालं यावत् कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं ग्रैवेयकदेवगतिं
मनुजगतिं च सेवेत, तथा एतावन्तमेव कालं यावद् ग्रैवेयकदेवगतीं मनुजगतीं
च गमनागमने कुर्यादिति कायसंवेधचरमः प्रथमो गमः १ इति । ‘एवं
सेसेसु वि अद्गमएसु’ एवम्-प्रथमगमबदेव शेषेष्वपि द्वितीयादारभ्य नवान्ता-
ष्टगमेषु उत्पादद्वारादारभ्य कायसंवेधान्तद्वाराजातं निरूपणीयम् इति ‘नवर ठिइं

तिहि पुव्वकोडीहिં अब्भहियाइं’ ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન પૂર્વકોટિ અધિક ૧૩
તરાનવે સાગરોપમ કા હૈ । યહાં ઉત્કૃષ્ટ સે ૬ છહ ભવોં કા ગ્રહણ
હોતા હૈ । इनमें देव भव ३ होते हैं । एक भव की उत्कृष्टस्थिति ३१
इकतीस सागरोपम की है । अतः तीन भवों की मिलाकर वह ९३
सागरोपम हो जाती है । तथा ३ भव उत्कृष्ट स्थिति वाले मनुष्यों के
होते हैं । मनुष्यभव की उत्कृष्ट स्थिति १ पूर्वकोटि की है । इसलिये
९३ तेरानवे सागरोपम में ३ तीन पूर्वकोटि अधिकता इस प्रकार से कही
गई है । ‘एवइयं जाव करेज्जा’ इस प्रकार वह जीव इतने काल तक
ग्रैवेयक देवगति का और मनुष्यगति का सेवन करता है और इतने
ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है । ऐसा यह कायसंवेध
तक प्रथम गम है । ‘एवं सेसेसु वि अद्गमएसु’ इस प्रथम गम के
जैसे ही बाकी के आठ गमों में कथन जानना चाहिये । अर्थात्

ત્રણ પૂર્વકોટિ અધિક ૯૩ ત્રણ સાગરોપમનો છે. અહિયાં ઉત્કૃષ્ટથી ૬ છ
ભવોનું ગ્રહણ થાય છે. તેમાં દેવભવ ૩ ત્રણ હોય છે. એક ભવની ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ ૩૧ એકત્રીસ સાગરોપમની થઈ જાય છે. તથા ૩ ત્રણ ભવ ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિવાળા મનુષ્યોના હોય છે. મનુષ્ય ભવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧ એક પૂર્વ-
કોટિની છે. તેથી ૯૩ ત્રણ સાગરોપમમાં ત્રણ પૂર્વકોટિનું અધિકપણ આ રીતે
કહ્યું છે. ‘एवइयं जाव करेज्जा’ આ રીતે તે ૯૩ અટલા કાળ સુધી ગ્રેવેયક
દેવગતિનું અને મનુષ્ય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં
ગમનાગમન કરે છે આ રીતે આ કાયસંવેધ સુધીના પહેલા ગમ કહ્યો છે. ૧

‘एवं सेसेसु वि अद्गमएसु’ આ પહેલા ગમના કથન પ્રમાણે બાકીના
આઠ ભવોના સંબંધમાં કથન સમજવું જોઈએ અર્થાત્ બીજા ગમથી આર-

સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા' નવર કેવલં પૂર્વમકરણાપેક્ષયા સ્થિતિસંવેધો વિભિન્નો જાની-
યાદિતિ ૧ । 'જહ અણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે
મદન્ત ! યદિ અણુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્ય મનુષ્યગતી
સમુત્પદ્યન્તે તદા—'કિં વિજયઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવ-
જ્જંતિ' વિજયાનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા 'વેજ-
યંતઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' વૈજયન્તાનુત્તરોપપા-
તિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે 'જાવ' યાવત્, અત્ર યાવત્પદેન જયન્તા-
પરાજિત દેવાનાં ગ્રહણં ભવતિ, તથાહિ—'કિં જયંતઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હય

દ્વિતીય ગમ સે લેકર નૌવેં ગમ તક કે આઠ ગમોં મેં ઉપાદ દ્વારસે
લગાકર કાયસંવેધ દ્વાર તક કે સ્વષ દ્વારોં કા નિરુપણ કરનાં ચાહિયે ।
પર 'નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા' પરન્તુ સ્થિતિ મેં ઓર સંવેધ મેં
પૂર્વ પ્રકરણ કી અપેક્ષા ભિન્નતા જાનનાં ચાહિયે ૧ ।

અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હિં—'જહ અણુત્તરોવવાહ્ય કપ્પા-
ર્હયવેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત ! યદિ અણુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત
વૈમાનિક દેવોં સે આકરકે જીવ મનુષ્ય ગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હિં તો
'કિં વિજયઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ'
કપા વે વિજય અણુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોં સે આકરકે
વહાં મનુષ્યગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હિં ? અથવા 'વેજયંતઅણુત્તરોવવા-
હ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' વૈજયન્તાનુત્તરોપપાતિક
કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોં સે આકરકે વહાં મનુષ્યગતિ મેં ઉત્પન્ન

બીને નવમા ગમ સુધીના આઠ ગમોમાં ઉત્પાત દ્વારથી લઈને કાયસંવેધ
દ્વાર સુધીના સઘળા દ્વારોનું નિરૂપણ કરવું જોઈએ. પરંતુ 'ઠિહં સંવેહં ચ
જાણેજ્ઞા' પરંતુ સ્થિતિના સંબંધમાં તથા કાયસંવેધના સંબંધમાં ઉપર
ઠહેલ પ્રકરણ કરતાં જુદા પાણું આવે છે. તેમ સમજવું. ૯

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'જહ અણુત્તરોવવાહ્યકપ્પા-
ર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ જો અણુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત
વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને જીવ મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે,
તો 'કિં વિજયઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ! ઉવવજ્જંતિ' શું તેઓ
વિજય અણુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ત્યાં મનુષ્ય
ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા 'વેજયંતઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિય
દેવેહિંતો ! ઉવવજ્જંતિ' વૈજયન્તા અણુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો-

વેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ? અપરાજિયઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિય-
દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?' કિં જયન્તાનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય
ઉત્પચન્તે ? અથવા-અપરાજિતાનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય ઉત્પચન્તે ?
તથા 'સંવદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' સર્વાર્થ-
સિદ્ધાનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવેભ્ય આગત્યોત્પચન્તે ? ઇતિ પ્રશ્નઃ ।
મગધાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વિજયઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પા-
ર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ વિજયાનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિક-
દેવેભ્યોડપિ ઉત્પચન્તે । તથા-‘જાવ સંવદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિય-

હોતે હૈં ? ‘જાવસંવદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો
ઉવવજ્જંતિ’ અથવા યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક કલ્પા-
તીત વૈમાનિક દેવોં સે આકરકે વહાં મનુષ્યગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
યહાં યાવત્ શબ્દ સે જયન્ત ઓર અપરાજિત દેવોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ।
તથા ચ ‘કિં જયંતઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવ-
વજ્જંતિ’ અપરાજિયઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવ-
જ્જંતિ’ કયા વે જયન્ત અનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોં સે
આકરકે વહાં મનુષ્યગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? અથવા-અપરાજિત
અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોં સે આકરકે વહાં મનુષ્ય-
ગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘વિજયઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો વિ
ઉવવજ્જંતિ’ વે વિજય અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોં સે

‘માંથી આવીને ત્યાં મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘જાવ સંવદ્ધસિદ્ધઅણુ-
ત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા યાવત્ સર્વાર્થ
સિદ્ધ-અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ત્યાં
મનુષ્યગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિયાં યાવત્ શબ્દથી જયન્ત અને
અપરાજિત દેવો અડછુ કરાયા છે, તથા ‘કિં જયંતઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હય-
વેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ, અપરાજિયઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવે-
હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ શુ તેઓ જયન્ત અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક
દેવોમાંથી આવીને ત્યાં મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અપરાજિત
અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ત્યાં મનુષ્યગતિમાં
ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ !- ‘વિજયઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હયવેમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ’
તેઓ વિજય અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોમાંથી પણ આવીને

‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જહમાગં’ નવરં—કેવલં શરીરાવગાહનાં જઘન્યેન અંગુલસ્પાસંલયેયમાગપ્રમાણા ભવતીતિ । તથા, ‘ઉક્કોસેણં ઇમા રયણી’ ઉત્કર્ષેણ એકા રત્નિઃ હસ્તમાત્રપ્રમાણોત્કર્ષતઃ શરીરાવગાહનાં ભવતીતિ ભાવઃ । ગ્રૈવેયકે ઉત્કર્ષતોઽવગાહના દ્વિહસ્તપ્રમાણા ઇહ હસ્તમાત્રપ્રમાણા સા શરીરાવગાહના ભવતીતિ ચૈલક્ષ્યમિતિ ‘સમ્પદ્દિટ્ઠી’ સમ્પદ્દિટ્ઠો વિજયાદિકા દેવા ભવન્તિ, ‘નો મિચ્છાદિટ્ઠી’ નો—નૈવ કથમપિ મિથ્યાદિટ્ઠો ભવન્તિ ‘નો સમ્પમિચ્છાદિટ્ઠી’ નો સમ્પગ્મિથ્યાદિટ્ઠોઽપિ ભવન્તિ ‘ળાણી’ જ્ઞાનિનો વિજયાદિકા દેવાઃ ‘નો અજ્ઞાણી’ નો અજ્ઞાનિનઃ ‘નિયમં તિન્નાણી’ નિયમત સ્વિજ્ઞાનિનઃ—જ્ઞાનત્રયવન્તો ભવન્તીત્યર્થઃ, પ્રકારભેદમેવ દર્શયતિ—‘તં જહા’, इत्यादि । ‘તં જહા’ તદ્વચા ‘આમિણિ-વોહિયનાણી’ આમિણિવોધિકુજ્ઞાનિનઃ ‘સુયનાણી’ શ્રુતજ્ઞાનિનઃ ‘ઓહિનાણી’ અવધિજ્ઞાનિનઃ ‘ઠિઈ જહન્નેણં એકત્તીસં સાગરોવમાઈ’ સ્થિતિર્જઘન્યેન એક-

કથન મેં ભિન્નતા હૈ, વહ-હસ પ્રકાર સે હૈ—‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જહમાગં’ યહાં અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ કૈ અસંલયાતવે ભાગ પ્રમાણ હૈ, ઓર ‘ઉક્કોસેણં ઇમા રયણી’ ઉત્કૃષ્ટ સે એક રત્નિ પ્રમાણ હૈ, એક હાથ કી હૈ ગ્રૈવેયક મેં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના દો હાથ કી હૈ ઓર યહાં એક હાથ કી હૈ । હસ પ્રકાર અવગાહના કી અપેક્ષા પૂર્વ પ્રકરણ સે હસ પ્રકરણ મેં ભિન્નતા આતી હૈ તથા ‘સમ્પદ્દિટ્ઠી’ વિજયાદિક દેવ સમ્પદ્દિષ્ટિ હોતે હૈ । મિથ્યાદિષ્ટિ અથવા મિશ્રદિષ્ટિ નહીં હોતે હૈ । ‘ળાણી’ યે જ્ઞાની હી હોતે હૈ અજ્ઞાની નહીં હોતે હૈ । ‘નિયમં તિન્નાણી’ નિયમ સે इनके मति ज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान ये तीन ज्ञान होते हैं । ‘ઠિઈ

પિણુ સમજવું. પરંતુ ગ્રૈવેયક દેવો કરતાં અહિનાં કથનમાં જે જુદાપણું છે, તે આ પ્રમાણે છે.—‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જહમાગં’ અહિયાં અવગાહના જઘન્યથી આગળના, અસંલયાતમા ભાગ પ્રમાણની છે. અને ‘ઉક્કોસેણં ઇમા રયણી’ ઉત્કૃષ્ટથી એક રત્નિ પ્રમાણની છે. અર્થાત્ અંધ મુહીવાળા એક હાથની છે, ગ્રૈવેયકમાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના જે રત્નિ પ્રમાણની અને અહિયાં એક રત્નિ પ્રમાણ ત્રણી છે. આ રીતે અવગાહના સંબંધમાં પહેલા કહેલા પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં જુદાઈ આવે છે. તથા ‘સમ્પદ્દિટ્ઠી’ વિજય વિગેરે દેવો સમ્યક્ દૃષ્ટિવાળા જ હોય છે, તેઓ મિથ્યાદિષ્ટિ કે મિશ્રદિષ્ટિ વાળા હોતા નથી, ‘ળાણી’ તેઓ જ્ઞાની જ હોય છે, અજ્ઞાની હોતા નથી. ‘નિયમં તિન્નાણી’ તેઓને નિયમથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે. ‘ઠિઈ જહન્નેણં એકત્તીસં સાગરોવમાઈ’

ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ એકત્રિંશત્સાગરોપમા જઘન્યા સ્થિતિર્ભવતીતિ । તથા-
‘ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ત્રયત્રિંશત્સાગરોપમાણિ ત્રયત્રિંશ-
ત્સાગરોપમા સ્થિતિર્થવતિ ત્રિજ્યાદિદેવાનામિતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શોષમ્-અવ-
ગાહનાદિસ્થિત્યન્તાતિરિક્તં સર્વં તદેવ પૂર્વપ્રકરણોદિતમેવ અવગન્તવ્યમિતિ, ભવા-
દેશકાલાદેશાભ્યાં કાયસંવેધં દર્શયતિ-‘ભવાદેસેણં’ इत्यादि । ‘ભવાદેસેણં જહ-
ન્નેણં’ દો ભવગ્ગહ્ણાઈ’ ભવાદેશેન ભવાપેક્ષયેત્યર્થઃ જઘન્યેન દ્વે ભવગ્ગહ્ણે
‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ ભવગ્ગહ્ણાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ ભવગ્ગહ્ણાણિ ‘કાલા-
દેસેણં જહન્નેણં એકતીસં સાગરોવમાઈ’ વાસપુહુત્તમન્મહિયાઈ’ કાલાદેશેન
જઘન્યેન એકત્રિંશત્સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાભ્યધિકાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાધિક-
ત્રિંશત્સાગરોપમપ્રમાણકઃ કાલમાશ્રિત્ય જઘન્યેન કાયસંવેધઃ યથા-‘ઉક્કો-
સેણં છાવટ્ઠિ સાગરોવમાઈ દોહિ પૂવ્વકોડીહિ અન્મહિયાઈ’ ઉત્કર્ષેણ પરપૃષ્ઠિ

જહન્નેણં એકતીસં સાગરોવમાઈ’ સ્થિતિ જનકી જઘન્ય સે ૩૧ સાગ-
રોપમ કી હોતી હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે
૩૩ સાગરોપમ કી હોતી હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ હસ પ્રકાર અવગાહના સે
છેકર સ્થિતિ કે અન્ત તક કે જન દારોં કો છોડકર ચાકી કે ઓર સબ
દારોં કા કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ એસા જાનના ચાહિયે । ‘ભવાદેસેણં
જહન્નેણં દો ભવગ્ગહ્ણાઈ’ ભવ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે દો
અવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ ભવગ્ગહ્ણાઈ’
ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાર અવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ । તથા ‘કાલાદેસેણં
જહન્નેણં એકતીસં સાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમન્મહિયાઈ’ કાલ કી
અપેક્ષા વહ કાયસંવેધ જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૩૬ કીસ સાગ-
રોપમ કા હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિ સાગરોવમાઈ દોહિ પુવ્વકોડીહિ

તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી ૩૧ એક ત્રીસ સાગરોપની હોય છે. અને ‘ઉક્કો-
સેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે.
‘સેસં તં ચેવ’ આ રીતે અવગાહનાથી લઈને સ્થિતિના કથન પર્વન્તના આ
દ્વારેને છોડીને બાકીના બીજા સઘળા દ્વારો સંબંધીનું કથન પહેલાં કરવા
અમાણું જ છે, તેમ સમજવું. ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં દો ભવગ્ગહ્ણાઈ’ ભવની
અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી બે ભવોને ગ્રહણ કરવા ૩૫ છે. અને ‘ઉક્કો-
સેણં ચત્તારિ ભવગ્ગહ્ણાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર ભવોને ગ્રહણ કરવા ૩૫ છે.
તથા ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં એકતીસં સાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમન્મહિયાઈ’
કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક એકત્રીસ
સાગરોપમનો છે, અને ‘ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિ સાગરોવમાઈ દોહિ પુવ્વકોડીહિ

સાગરોપમાણિ દ્વાભ્યાં પૂર્વકોટિભ્યામભ્યધિકાનિ દ્વિપૂર્વકોટયાધિકૃષ્ટિ-
સાગરોપમપ્રમાણકઃ, ઉત્કર્ષતઃ કાલમાશ્રિત્ય કાયસંવેધ इति । ‘एवह्यं जाव-
करेज्जा’ एतावन्तं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तमेव विजयादिदेवगतिं मनुष्यगतिं
च सेवेत तथा—एतावत्कालपर्यन्तं विजयादिदेवगतौ मनुष्यगतौ च गमनागमने
कुर्यादिति । १। ‘एवं सेसावि अट्टगमगा भाणियव्वा’ एवं शेषा अपि अट्टगमका
भणितव्याः एवं प्रथमगमवदेव शेषा द्वितीयगमादारभ्य नवान्ता नवगमा अपि
निरूपणीया इति । ‘नवरं ठिइं संवेहं अणुबंधं च जाणेज्जा’ नवरम्—केवलं स्थिति
मनुबन्धं कાયसंवेधं च भिन्नभिन्नरूपेण स्वस्वस्थित्याद्यनुमारेण जानीयात् ‘सेसं
एवं चेव’ शेषम्—स्थित्यनुबन्धकાયसंवेधातिरिक्तं सर्वमपि एवमेव—पूर्वकथितमेवा
वगन्तव्यम् । ‘सव्वट्ठसिद्धदेवे णं भंते’ सर्वार्थसिद्धदेवः खलु भदन्त । ‘जे भविण

अव्वहियाइ’ उत्कृष्ट से वह कायसंवेध दो पूर्वकोटि अधिक ६६ साग-
रोपम का है । ‘एवह्यं जाव करेज्जा’ इस प्रकार वह जीव इतने काल-
तक विजयादि देवगति का और मनुष्यगति का सेवन करता है और
इतने ही कालतक वह उसमें गमनागमन करता है, ‘एवं सेसावि
अट्ट गमगा भाणियव्वा’ इसी प्रकार से अवशिष्ट आठ गम भी यहां
समझ लेना चाहिये । परन्तु ‘नवरं ठिइं संवेहं अणुबंधं च जाणेज्जा’
स्थिति संवेध और अनुबन्ध अगनी ? स्थिति के अनुसार भिन्न-
जानना चाहिये । ‘सेसं एवं चेव’ स्थिति अनुबंध और कायसंवेध से
अतिरिक्त और सब कथन पूर्वोक्त जैसा ही है ऐसा जानना चाहिये ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘सव्वट्ठसिद्धदेवेणं भंते !’
हे भदन्त ! सर्वार्थ सिद्ध देव ‘जे भविण मणुस्सेसु उव्वज्जित्तए’ जो

‘अव्वહિયાइ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે કાયસંવેધ બે પૂર્વકોટિ, અધિક-૬૬, છાસઠ સાગ-
રોપમનો છે. ‘एवह्यं जाव करेज्जा’ આ રીતે તે જીવ, આટલા કાળ સુધી
વિજય વિગેરે દેવગતિનું અને મનુષ્ય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા
જ કાળ સુધી તે તેમા ગમનાગમન કરે છે. ‘एवं सेसा वि अट्ट गमगा भाणि-
यव्वा’ આ રીતે બાકીના આઠ ગમે પણ અહિયાં સમજવા લેઈએ. પરંતુ
‘नवरं ठिइं संवेहं अणुबंधं च जाणेज्जा’ સ્થિતિ, સંવેધ, અને અનુબંધ પોત-
પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે જુદા જુદા સમજવા. ‘सेसं एवं चेव’ સ્થિતિ,
અનુબંધ અને કાયસંવેધ શિવાય બાકીનું સઘણ કથન પહેલા કદા પ્રમાણે
જ છે. તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું છે કે—‘सव्वट्ठसिद्धदेवे णं भंते !’
અગત્યન સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવ ‘जे भविण मणुस्सेसु उव्वज्जित्तए’ જે મનુષ્યોમાં

મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જેજ્જા' યો મળ્યો-યોગ્યઃ, મનુષ્યેષુ ઉત્પત્તુમ્ 'સે ણં મંતે ! કેવ-
 ઇયકાલઢિહણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' સ ચલુ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકમનુષ્યેપૂત્પથે-
 તેતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરયતિ વિજયદેવાતિદેશેન 'સા ચેવ' ઇત્યાદિ, 'સા ચેવ વિજયાદિદેવ
 વત્તવ્વયા માણિયવ્વા' સૈવ વિજયાદિદેવવત્તવ્વયા મણિતવ્વા યથા વિજયાદિ-
 દેવાધિકારે ઉત્પાદાદિદ્વારાણાં નિરૂપણં કૃતં તથૈવ સર્વાર્થસિદ્ધદેવાધિકારેऽપિ
 વત્તવ્વમિતિ । 'નવરં ઠિઈ અજહન્નમણુક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ' નવરં-કેવઠં
 સ્થિતિરજયધ્યાનુત્કર્ષેણ ત્રયસ્થિતસાગરોપમાણિ, एषां સ્થિતિર્જયધ્યોત્કૃષ્ટત્વં
 વિવર્ચ્ય એકપ્રકારૈવ ત્રયસ્થિતસાગરોપમા ભવતીત્યર્થઃ । 'एवं अणुबंधो वि' एवम्-

મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ । 'સે ણં મંતે ! કેવઇયકાલઢિહણ્ણસુ
 ઉવવજ્જેજ્જા' વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
 હૈ ? હસે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સો
 ચેવ વિજયાદિ દેવ વત્તવ્વયા માણિયવ્વા' હનકી વત્તવ્વયા વિજ-
 યાદિ દેવોં કી વત્તવ્વયા કે અનુસાર હી કહ લેની ચાહિયે । અર્થાત્
 વિજયાદિ દેવાધિકાર મેં જૈસા ઉત્પાદિ દ્વારોં કા નિરૂપણ ક્રિયા હૈ ।
 વૈસા હી સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવાધિકાર મેં મી નિરૂપણ કર લેના ચાહિયે ।
 પરન્તુ વિજયાદિ દેવાધિકાર કી અપેક્ષા જો હસ સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવાધિ-
 કાર મેં વિશેષતા હૈ વહ હસ પ્રકાર સે હૈ- 'નવરં ઠિઈ અજહન્નમણુ-
 ક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ' યહાં અજવન્ય અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અર્થાત્
 એક હી પ્રકાર કી સ્થિતિ-૩૩ સાગરોપમા કી હૈ 'एवं अणुबंधो वि'

ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં મંતે ! કેવઇયકાલઢિહણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' તે-
 કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રશ્ન કહે છે કે- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સો ચેવ વિજયાદિદેવવત્તવ્વયા
 માણિયવ્વા' તેમના સંબંધી કથન એટલે કે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવો સંબંધી
 કથન વિજય વિગેરે દેવોના કથન પ્રમાણે જ સમજ લેવું. અર્થાત્ વિજય
 વિગેરે દેવોના અધિકારમાં ઉત્પાદ વિગેરે દ્વારેના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું
 નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવના અધિકારમાં
 પણ નિરૂપણ કરી લેવું જોઈએ. પરંતુ વિજય વિગેરે દેવોના અધિકારના
 કથન કરતાં આ સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવના અધિકારમાં વિશેષપણ આવે છે, તે
 આ પ્રમાણેનું છે. 'નવરં ઠિઈ અજહન્નમણુક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ'
 અહિંયાં અજવન્ય અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અર્થાત્ એક જ પ્રકારની સ્થિતિ ૩૩
 તેત્રીસ સાગરોપમાની છે. 'एवं अणुबंधो वि' એજ રીતે જવન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ

સ્થિતિવદેવ અનુબંધોઽપિ જઘન્યોત્કૃષ્ટત્વરહિત એકપ્રકારક એવં ભવતીતિ, 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ-વિજયાદિદેવપ્રકરણોદીરિતમેવેતિ । 'ભવાદેસેણં દો ભવગ્રહણાઈ' ભવાદેશેન દ્વે ભવગ્રહણે, 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ' વાસપુહુત્તમઅભિયાઈ' કાલાદેશેન જઘન્યેન ત્રયસ્તિશત્સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ તથા- 'ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ' પુન્નવકોડીએ અભિયાઈ' ઉત્કર્ષેણ ત્રયસ્તિશત્સાગરોપમાણિ પૂર્વકોટયભ્યધિકાનિ જઘન્યોત્કૃષ્ટત્વરહિત્યેન સ્વસ્થિતી મનુષ્ય-ભવગતજઘન્યોત્કૃષ્ટસ્થિતિસંમેલનેન યથોક્તો જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટતથા કાલાદેશેન કાયસંવેધો ભવતીતિ ભાવઃ । 'એવદ્દયં જાવ વરેજ્જા' એતાવન્તં કાલં યાવત્કુર્યાત્ એતા-

इसी प्रकार से जघन्य और उत्कृष्टता से रहित अनुबंध भी ३३ सागरोपम की है । 'सेसं तं चैव' वाकी का और सब कथन विजयादि देव प्रकरण के जैसा ही है । कायसंवेध 'भवादेसेणं दो भवग्रहणाई' भव की अपेक्षा दो भवों को ग्रहण करने रूप है और 'कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइ' काल की अपेक्षा वह जघन्य से वर्षपृथक्त्व अधिक ३३ सागरोपम रूप है और 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइ' पुन्वकोडीए अ०भहियाइ' उत्कृष्ट से वह पूर्वकोटि अधिक ३३ सागरोपम रूप है । यहाँ जो कायसंवेध जघन्य और उत्कृष्ट रूप से प्रकट किया गया है सो उसका कारण ऐसा है कि यहाँ की स्थिति में मनुष्य भव गत जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति का संमेलन हुआ है । इसलिये काल की अपेक्षा कायसंवेध पूर्वोक्त रूप से प्रकट किया गया है 'एव-

પણા વગરનો અનુબંધ પણ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો જ છે. 'સેસ તં ચેવ' બાકીનું સઘળું કથન વિજય વિગેરે દેવોના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેનું જ છે. કાયસંવેધ- 'ભવાદેસેણં દો ભવગ્રહણાઈ' ભવની અપેક્ષાએ બે ભવોને ગ્રહણ કરવા ૩૫ છે. અને 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ' કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ ૩૫ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી 'ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ પુન્નવકોડીએ અભિયાઈ' ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ ૩૫ છે. અહિયાં કાયસંવેધ બે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણથી બતાવેલ છે, તેનું કારણ એવું છે કે અહિંની સ્થિતિમાં મનુષ્ય ભવ સંબંધી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું મિલન થયું છે. તેથી કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે બતાવેલ છે. 'એવદ્દયં જાવ વરેજ્જા' એ રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી સર્વાર્થ

વત્કાલપર્યન્તમે સર્વાર્થસિદ્ધદેવગતિં મનુષ્યગતિં ચ સેવેત તથા એતાવન્તં કાલં સર્વાર્થસિદ્ધગતૌ મનુષ્યગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પ્રથમો ગમઃ ।૧।

દ્વિતીયગમં દર્શયન્નાહ—‘સો ચેવ’ इत्यादि, ‘सो चैव जहन्नकालद्विहसु उववन्नो’ स एव सर्वार्थसिद्धदेव एव जघन्यकालस्थितिकमनुष्येषु उत्पन्नो भवेत् तदा—‘एस चैव वक्तव्या’ एषा एव वक्तव्यता—एषः—प्रथमगमप्रदर्शित—प्रकार एव उत्पादपरिमाणादिद्वारसमुदायेन वक्तव्य इति । अन्यत्सर्वं प्रथमगमवदेव वक्तव्यम् परन्तु कायसंवेधांशे विलक्षणं विद्यते तदेव दर्शयति नवरं इत्यादिना । ‘नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमम्भहियाइ’ नवरं कालादेसेन कालापेक्षयेत्यर्थः जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि वर्षपृथक्ताभ्यधिकानि तथा—‘उक्कोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमम्भहियाइ’ उत्कर्षेणाऽपि त्रयस्त्रि-

इयं जाव करेज्जा’ इस प्रकार वह जीव इतने काल तक सर्वार्थ सिद्ध देवगति का और मनुष्यगति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है । १ इस प्रकार यह पहला गम है ।

द्वितीय गम इस प्रकार से है—‘सो चैव जहन्नकालद्विहसु उववन्नो’ वही सर्वार्थ सिद्ध देव जब जघन्य काल की स्थिति वाले मनुष्यों में उत्पन्न होता है तब ‘एस चैव वक्तव्या’ उस गम में भी यही प्रथम गम प्रदर्शित प्रकार उत्पाद परिमाण आदि द्वार समूह से कहना चाहिये । अर्थात् यहां की वक्तव्यता प्रथम गमोक्त वक्तव्यता के जैसी है । परन्तु ‘नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमम्भहियाइ’, उक्कोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमम्भहियाइ’ कायसंवेधांश में इस कथन के अनुसार ऐसी विलक्षणता है कि यहां कायसंवेध काल की अपेक्षा जघन्य और उत्कृष्ट से वर्ष पृथक्त्व

સિદ્ધ દેવ ગતિનું અને મનુષ્ય ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમના ગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ પહેલો ગમ છે. ૧

બીજો ગમ આ પ્રમાણે છે. ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહસુ ઉવવન્નો’ એજ સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવ જ્યારે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ‘એસ ચેવ વક્તવ્યા’ તે ગમમાં પણ આ પહેલા ગમમાં કહેલ પ્રકારથી ઉત્પાત, પરિમાણ વિગેરે દ્વારાનું કથન કહેવું જોઈએ અર્થાત્ આ બીજા ગમ સંબંધી કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું જ છે. પરંતુ ‘નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં વાસપુહુત્તમમ્ભહિયાઈં’ ઉક્કોસેણં વિ તેત્તીસં સાગરોવમાઈં કાયસંવેધમાં આ કથન પ્રમાણે એવું વિલક્ષણપણું છે

શત્સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વામ્યધિકાનિ, વર્ષપૃથક્ત્વરૂપજઘન્યકાલસ્થિતિક મનુ-
ષ્યેષૂત્પન્નત્વેન જઘન્યસ્થિતિકમનુષ્યાયુઃ સંમેલય ત્રયર્થશત્સાગરોપમા સ્થિતિર્વાચ્યે-
તિભાવઃ । ‘એવમ્ જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં યાવત્ કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તં સર્વા-
ર્થસિદ્ધદેવગતિં મનુષ્યગતિં ચ સેવેત, તથા એતાવન્તં કાલં યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધગતૌ
મનુષ્યગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ દ્વિતીયો ગમઃ ૨ । ‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલ-
દ્વિહાસુ ઉવવન્નો’ સ એવ સર્વાર્થસિદ્ધદેવ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકમનુષ્યેષુ ઉત્પન્નેત
તદા-‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ એવૈવ વત્તવ્વયા, એવા પ્રથમગમપ્રદર્શિતપ્રકારૈવ વ્યવસ્થા
અવગન્તવ્યેતિ । કેવલં કાયસંવેધાશે વૈલક્ષણ્યં તદેવ દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादिना ।

અધિક ૩૩ સાગરોપમા કા હૈ । યર્હા જો કાયસંવેધ કે કાલ મેં વર્ષપૃથ-
ક્ત્વ અધિકતા કહી ગઈ હૈ વહ વર્ષપૃથક્ત્વ રૂપ જઘન્ય મનુષ્ય ભવ
કી આયુ કે સંમેલન સે કહી ગઈ હૈ । ક્યોંકિ વહ વર્ષપૃથક્ત્વ રૂપ
જઘન્ય આયુવાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ હૈ । ‘એવમ્ જાવ કરેજ્જા’
હસ પ્રકાર સે વહ જીવ હતને કાલ પર્યન્ત સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવગતિ કા ઓર
મનુષ્યગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને કાલ પર્યન્ત વહ હસ ગતિ મેં
ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ દ્વિતીય ગમ હૈ ॥૨॥

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહાસુ ઉવવન્નો’ જબ વહ સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ
હી ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તબ ઓ
‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ યહી પ્રથમ ગમોક્ત વત્તવ્વયા વહાં કહ લેની
ચાહિયે । કેવલ કાયસંવેધાશ મેં વિલક્ષણતા હૈ-યહી ઘાત-‘નવરં’

કે-અહિયાં કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી વર્ષ પૃથ-
ક્ત્વ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો છે, અહિયાં કાયસંવેધના કાળમાં જે
વર્ષ પૃથક્ત્વ વધારે કહેલ છે, તે વર્ષ પૃથક્ત્વ રૂપ જઘન્ય મનુષ્ય ભવની
આયુષ્યને મેળવીને કહેલ છે. કેમકે-તે વર્ષ પૃથક્ત્વ રૂપ જઘન્ય આયુષ્ય-
વાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે. ‘એવમ્ જાવ કરેજ્જા’ આરીતે તે જીવ
આટલા કાળ સુધી સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવગતિનું અને મનુષ્ય ગતિનું સેવન કરે
છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમના ગમન કરે છે એ રીતે
આ બીજો ગમ કહ્યો છે. ૧૨।

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહાસુ ઉવવન્નો’ બ્યારે તે સર્વાર્થ સિદ્ધદેવ જ
ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે પણ ‘એસ ચેવ
વત્તવ્વયા’ આ પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું જ કથન અહિયાં કહેવું જોઈએ.
કેવળ કાયસંવેધના સંબંધમાં જ વિલક્ષણ્ય પડ્યું છે. એજ વાત ‘નવરં’ કાલ-

‘નવરં’ કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોડીં અબ્બહિયાઈં’
 નવરં-કાલાદેશેન જઘન્યેન ત્રયસ્તિશત્સારોગપમાણિ પૂર્વકોટચમ્બધિકાનિ તથા—
 ‘ઉવ્વકોસેણ વિ તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોડીં અબ્બહિયાઈં’ ઉત્કર્ષતોડપિ ત્રય-
 સ્તિશત્સારોગપમાણિ પૂર્વકોટચમ્બધિકાનિ પૂર્વકોટિરૂપોત્કુષ્ઠકાલસ્થિકમનુષ્યેપ્સ્ય-
 ચત્વેન ઉત્કુષ્ઠસ્થિતિકમનુષ્યાયુઃ સંમેલ્ય ત્રયસ્તિશત્સારોગપમા સ્થિતિર્વાચ્યેતિ ભાવઃ ।
 ‘પવહ્યં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ એતાવન્તમેવ કાલં સર્વાર્થસિદ્ધદેવગતિ-
 મનુષ્યગતિં ચ સેવેત તથા—એતાવન્તમેવ કાલં સર્વાર્થસિદ્ધગતૌ મનુષ્યગતૌ ચ ગમ-
 નાગમને કુર્યાદિતિ તૃતીયો ગમઃ ૩ । નાત્ર પ્રકારાન્તસ્વમ્ નવગમકા અપિ તુ આઘા સ્વય

કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોડીં અબ્બહિયાઈં
 ઉવ્વકોસેણ વિ તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોડીં અબ્બહિયાઈં’ હસ
 સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી ગઈ છે । યહાં કાલની અપેક્ષા જઘન્ય સે
 પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ સાગરોપમના કાયસંવેધ છે અને ઉત્કુષ્ઠ સે અહીં
 વહ પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ સાગરોપમના છે । યહાં જો ઉત્કુષ્ઠ સે એવં
 જઘન્ય સે કાયસંવેધના પ્રમાણ કહા ગયા છે, તસમે પૂર્વકોટિની
 આયુવાલે મનુષ્યોને તેસકે ઉત્પાદનો લેકર કહા ગયા છે । ક્યોર્કિ
 વહ વહાં એક પૂર્વકોટિ કાલ તક રહા છે । અતઃ ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ વાલે
 મનુષ્યોની આયુનો મિલા કર કાયસંવેધ જઘન્ય અને ઉત્કુષ્ઠ સે એક
 પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્તીસ સાગરોપમના કહા ગયા છે । ‘પવહ્યં જાવ
 કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર વહ જીવ હતને કાલ તક તેસ સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ
 ગતિના અને મનુષ્ય ગતિના સેવન કરતા છે અને હતને હી કાલતક
 વહ-તસમે ગમનાગમન કરતા છે । એસા વહ તૃતીય ગમ છે ૩ ।

વેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોડીં અબ્બહિયાઈં ઉવ્વકોસેણ વિ
 તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોડીં અબ્બહિયાઈં’ આ સૂત્રપાઠદ્વારા બતાવેલ
 છે. અહિયાં કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩
 તેત્તીસ સાગરોપમનો કાયસંવેધ છે અને ઉત્કુષ્ઠથી પણ તે પૂર્વકોટિ અધિક
 ૩૩ તેત્તીસ સાગરોપમનો છે અહિયાં ઉત્કુષ્ઠથી અને જઘન્યથી જે કાયસં-
 વેધનું પ્રમાણ કહેલ છે. તેમાં પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાં તેના
 ઉત્પાદને લઈને કહેલ છે. કેમકે તે ત્યાં એક પૂર્વકોટિ કાળ સુધી રહ્યો છે
 જેથી ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની આયુષ્યને મેળવીને કાયસંવેધ જઘન્ય
 અને ઉત્કુષ્ઠથી એક પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્તીસ સાગરોપમનો કહેલ છે.
 ‘પવહ્યં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે તે જીવ અટલા કાળ સુધી એ સર્વાર્થ
 સિદ્ધ દેવ ગતિનું અને મનુષ્ય ગતિનું સેવન કરે છે અને એટલા જ કાળ
 સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણેના આ ત્રીજો ગમ કહ્યો છે. ૩ ।

एव गमाः सर्वार्थसिद्धदेवानां भवन्ति । एषां जघन्यस्थितेरभावात् मध्यमं गमत्रयं न भवति, तथा उत्कृष्टस्थितेरभावात् अन्तिममपि गमत्रयं न भवति, एतदेव दर्शयति—‘एए चेव’ इत्यादि, ‘एए चेव तिन्नि गमगा’ एते—उपरिदर्शिता एव त्रयो गमकाः आद्या एव त्रयो गमा भवन्ति, ‘सेसा न भणंति’ शेषाः—तद्धिनाः—चतुर्थपञ्चमपष्ठसप्तमाष्टमनवमगमका न भण्यन्ते सर्वार्थसिद्धदेवानां जघन्यस्थितेरभावान्मध्यमं गमत्रयं न भवति, तथोत्कृष्टस्थितेरभावात् चरममपि गमत्रयं न भवति इति । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति’ तदेव भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त ! मनुष्येषु

यहां प्ररान्तरसे नौ गमक नहीं होते हैं किन्तु आदि के ३ गम होते हैं । क्योंकि इनमें जघन्य स्थिति का अभाव होना है अतः मध्यम तीन गम नहीं होते हैं । तथा उत्कृष्ट स्थिति का भी अभाव रहता है अतः अन्त के भी ३ गम नहीं होते हैं । यही बात—‘एए चेव तिन्नि गमगा’ इस सूत्रपाठ द्वारा सूत्रकार ने प्रदर्शित की है—इस प्रकार यहाँ आदि के ही तीन गम हुए हैं ‘सेसा न भणंति’ शेष—अन्त के और मध्य के ३३ गम नहीं हुए हैं । तात्पर्य इस कथन का यही है कि सर्वार्थसिद्ध के देव अजघन्य अनुत्कृष्ट स्थिति वाले होते हैं—इस कारण जघन्य स्थिति के अभाव में मध्य के ३ गम और उत्कृष्ट स्थिति के अभाव में अन्त के ३ गम वहाँ नहीं हुए हैं । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति’ हे भदन्त ! मनुष्यगति में जो आप देवानुप्रिय ने जीवों के उत्पाद

અહિયાં અન્યત્ર બતાવ્યા પ્રમાણેના નવ ગમે થતા નથી. પરંતુ પહેલાના ત્રણ જ ગમે થાય છે કેમકે આમાં જઘન્ય સ્થિતિનો અભાવ હોય છે. બેથી મધ્યના ત્રણ ગમે થતા નથી. એજ વાત ‘एए चेव तिन्नि गमगा’ આ સૂત્રપાઠથી સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે આ રીતે અહિયાં પ્રથમના જ ત્રણ ગમે થાય છે. ‘सेसा न भणंति’ शेष—અન્તના અને મધ્યના ૩-૩ ત્રણ ત્રણ ગમે એટલે કે ૯ ગમે થતા નથી, આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે—સર્વાર્થ સિદ્ધના દેવો અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા હોય છે. આ કારણે જઘન્ય સ્થિતિના અભાવમાં મધ્યના ત્રણ ગમે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના અભાવમાં એટલા ત્રમે ત્યાં થતા નથી.

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति’ હે ભગવન્ મનુષ્ય ગતિમાં ચોવીસઠંકમાં રહેલા જીવોના ઉત્પાદ વિગેરે—વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે,

उत्पादादिविषये यद् देवानुप्रियेण कथितम् तत् सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव इति
कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्वति वन्दित्वा नमस्वित्वा संयमेन तपसा
आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० २॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितकलितकलापाठापरुषविष्टद्रगद्ययनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजपदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासीलालत्रिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य " प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् चतुर्विंशतितमशतके
एकविंशत्युद्देशकः समाप्तः ॥२४-२१॥

आदि के विषय में कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार
कहकर गौतम ने प्रभु महावीर को वन्दना की और उन्हें नमस्कार
किया। वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को
भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० २॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवें शतक का
एकवीस वां उद्देशक समाप्त ॥२४-२१॥

ते सधणु सर्वथा सत्य ज छे. आप देवानुप्रियनुं कथन सत्य ज छे, आ
प्रभाणु कहीने गौतमस्वाभीअे महावीर प्रभुने वंदना करी अने तेअोने
नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेअो तप अने संयमथी आत्माने
सावित करता थका पोताना स्थान पर मिराजमान थया ॥सू० २॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महााराज कृत “भगवती
सूत्र”नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना चौबीसवा शतकेना
अेकवीसवा उद्देशक समाप्त ॥२४-२१॥

॥ अथ चतुर्विंशतितशः के द्वाविंशतितमोदेशकः प्रारभ्यते ॥

एकविंशतितममुदेशकं व्याख्या निरूप्य क्रममाप्तं द्वाविंशतितमोदेशकमारभते,
अत्र वानव्यन्तरेषु जीवानुत्पादयन्नाह—‘वाणमंतरा णं भंते’ इत्यादि ।

मूलम्—वाणमंतरा णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं नेर-
इएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति मणुस्से-
हिंतो उववज्जंति देवेहिंतो उववज्जंति? एवं जहेव नागकुमारो-
इएसए असन्नि० तहेव निरवसेसं । जइ सन्निपंचिंदिय० जाव
असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे
भविए वाणमंतरेसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु
उववज्जेजा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु, उक्को-
सेणं पलिओवमट्टिइएसु । सेसं तं चेव जहा नागकुमारउइएसए
जाव कालादेसेणं जहन्नेणं साइरेगा पुव्वकोडी दसहिं वाससह-
स्सेहिं अब्भहिया, उक्कोसेणं चत्तारि पलिओवमाइं, एवइयं जाव
करेजा । १। सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो जहेव नाग-
कुमाराणं वितियगमे वत्तव्वया । २। सो चेव उक्कोसकालट्टिइ-
एसु उववन्नो जहन्नेणं पलिओवमट्टिइएसु उक्कोसेण वि पलि-
ओवमट्टिइएसु एस चेव वत्तव्वया । नवरं ठिई से जहन्नेणं
पलिओवमं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं । संवेहो जहन्नेणं
दो पलिओवमाइं, उक्कोसेणं चत्तारि पलिओवमाइं एवइयं जाव
करेजा । ३। मज्झिमगमगा तिन्नि वि जहेव नागकुमारेसु पच्छि-
मेसु तिसु गमएसु तं चेव जहा नागकुमारुइएसए । नवरं ठिइं

संवेहं च जाणेज्जा संखेज्जवासाउय० तहेव नवरं ठिइं अणुवंधं
 संवेहं च उभओ ठिइए जाणेज्जा ९। जइ मणुस्स० असंखेज्ज-
 वासाउयाणं जहेव णागकुमाराणं उदेसे तहेव वत्तव्वया । नवरं
 तइयगमए ठिइं जहन्नेणं पलिओवमं, उक्कोसेणं तिन्नि पलि-
 ओवमाइं । ओगाहणा जहन्नेणं गाउयं उक्कोसेणं तिन्नि गाउ-
 याइं, सेसं तहेव । संवेहो से जहा एत्थ चेव उदेसए असंखेज्ज-
 वासाउयसन्निपंचिंदियाणं । संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से जहेव
 नागकुमारुदेसए । नवरं वाणमंतरे ठिइं संवेहं च जाणेज्जा ।
 सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० १॥

॥चउवीसइमे सए वावीसइमो उदेसो समत्तो ॥२४-२

छाया—वानव्यन्तराः खलु भदन्त ! कुत्र उत्पद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते ?
 तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते देवेभ्यो वोत्पद्यन्ते ? एवं यथैव
 नागकुमारोद्देशके असंज्ञि० तथैव निरवशेषम् । यदि संज्ञिपञ्चेन्द्रिय यावत् असंख्येय-
 वर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो वानव्यन्तरेषु उत्पत्तुं
 स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ! गौतम ! जघन्येन दशवर्षसह-
 स्रस्थितिकेषु, उत्कर्षेण पल्योपमस्थितिकेषु । शेषं तदेव यथा नागकुमारोद्देशके
 यावत् कालादेशेन जघन्येन सातिरेका पूर्वज्ञोऽटिः दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका,
 उत्कर्षेण चत्वारि पल्योपमानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् । १। स एव जघन्यकाल-
 स्थितिकेषूपपन्नः यथैव नागकुमारणं । द्वितीयगमे वक्तव्यता । २। स एवोत्कर्षकाल-
 स्थितिकेषूपपन्नो जघन्येन पल्योपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणाऽपि पल्योपमस्थितिकेषु
 एवैव वक्तव्यता । नवरं स्थितिः तस्य जघन्येन पल्योपमम् उत्कर्षेण त्रीणि
 पल्योपमानि, संवेधः जघन्येन द्वे पल्योपमे, उत्कर्षेण चत्वारि पल्योपमानि,
 एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । ३। मध्यमगमकालयोऽपि यथैव नागकुमारेषु पञ्चि-
 मेषु त्रिषु गमकेषु तदेव यथा नागकुमारोद्देशके । नवरं स्थितिं संवेधं च जानीयात्
 संख्येयवर्षायुष्क० तथैव नवरं स्थितिमनुबन्धं संवेधं च उभयोः स्थित्या जानी-
 यात् । ९ यदि मनुष्य० असंख्येयवर्षायुष्काणां यथैव नागकुमाराणामुद्देशके तथैव

વક્તવ્યતા । નવરં તૃતીયગમકે સ્થિતિર્જઘન્યેન પર્યોપમમ્, ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ, પર્યોપમાનિ । અવગાહના જઘન્યેન ગચ્ચુતમ્, ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ ગચ્ચુતાનિ, શેષં તથૈવ । સંવેધસ્તસ્ય યથા અત્રૈયોદેશકે અસંલયેયત્રયાયુક્તસંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયાણામ્ । સંલયેયત્રયાયુક્તસંક્ષિપ્તમનુષ્યો યથૈવ નાગકુમારોદેશકે । નવરં વાનવ્યન્તરે સ્થિતિ, સંવેધં ચ જાનીયાત્ । તદેવ ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! इति । सू०१ ।

॥ ચતુર્વિંશતિતમે શતકે દ્વાવિંશતિતમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘વાણમંતરા ણં મંતે’ વાનવ્યન્તરાઃ! ‘સ્વલુ ભદન્ત ! ‘કબ્રોહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કુત ઉત્પદ્યન્તે ઇમે વાનવ્યન્તરાદેવવિશેષા સ્તે કસ્માત્સ્થાનાદાગમ્ય વાનવ્યન્તરદેવરૂપેણ ઉત્પદ્યન્તે ‘કિં નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં નૈરયિકેભ્યઃ આગમ્યોત્પદ્યન્તે અથવા ‘તિરિક્લજોણિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ તિર્યગ્થોનિકેભ્યઃ આગમ્યો-

૨૨ બાવીસવેં ઉદ્દેશક કા પ્રારંભ

પૂર્વોક્ત રૂપ સે હક્કીસ વે ઉદ્દેશે કો સમાપ્ત કરકે અબ સૂત્રકાર ક્રમ પ્રાપ્ત બાઈસ વેં ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ કરતે હૈં યહાં સૂત્રકાર ને વાનવ્યન્તરોં મેં જીવોં કે ઉત્પાદ કા કથન કિયા હૈ—‘વાણમંતરા ણં મંતે ! કબ્રોહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હત્યાદિ સૂત્ર ? ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘વાણમંતરા ણં મંતે ! કબ્રોહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! વાનવ્યન્તરદેવ કહાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં—અર્થાત્ જો યે વાનવ્યન્તર દેવ હૈં વે કિસ સ્થાન સે—ગતિ સે આકરકે વાનવ્યન્તરદેવ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ‘કિં નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કયા વે નૈરયિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા ‘તિરિક્લ-

બાવીસમા ઉદ્દેશનો પ્રારંભ—

ઉપર પ્રમાણે ૨૧ એકવીસમા ઉદ્દેશાનુ કથન પુરૂં કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલ આ ૨૨ બાવીસમા ઉદ્દેશનો પ્રારંભ કરે છે. અહિયાં સૂત્રકારે વાનવ્યન્તરોમાં જીવોના ઉત્પાદનું કથન કર્યું છે ‘વાણમંતરા ણં મંતે ! કબ્રોહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—વાનમંતરા ણં મંતે ! કબ્રોહિતો ! ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! વાનવ્યન્તર દેવો કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ જે આ વાનવ્યન્તર દેવો છે, તેઓ કયા સ્થાનમાંથી અર્થાત્ કઈ ગતિમાંથી આવીને વાનવ્યન્તર દેવપણથી ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘કિં નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ’ શું તેઓ નૈરયિકામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘તિરિક્લજોણિહિતો

त्पद्यन्ते अथवा 'मणुस्सेहितो उववज्जंति' मनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा—
 'देवेहितो उववज्जंति' देवेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य संग्रहः । अतिदेशतः
 उत्तरयति—'एवं जहेव' इत्यादि । 'एवं जहेव नागकुमारउद्देशे' असंज्ञि० निरवसेसं
 एवं यथैव नागकुमारोद्देशके असंज्ञि० तथैव निरवसेसम् । यथा नागकुमारोद्देशके
 असंज्ञिप्रकरणम् । तत्र नागकुमारोद्देशके असुरकुमारोद्देशकस्यातिदेशः असुरकुमारो-
 द्देशके 'एवं जहेव नैरय्यउद्देशे' इत्येवमतिदेशः कृत्स्नतो नैरय्योद्देशके सर्वे
 सविस्तरमसंज्ञिप्रकरणं द्रष्टव्यमिति । तत्र यथा—उत्पाद परिमाणादिकं कथितं तथैव
 सर्वं वानव्यन्तरप्रकरणेऽपि असंज्ञिष्वेन्द्रियतिर्यग्योनिकवक्तव्यतापर्यन्तं निरवज्ञेयं

जोणिएहितो उववज्जंति' तिर्यग्योनिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
 अथवा 'मणुस्सेहितो उववज्जंति' मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
 अथवा 'देवेहितो उववज्जंति' देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं ?

अतिदेश को अश्रित करके प्रभु इसके उत्तर में गौतम से कहते
 हैं—'एवं जहेव नागकुमारउद्देशे' असंज्ञि० तहेव निरवसेसं' हे गौतम !
 नागकुमार के उद्देशे में जैसा कहा गया है वैसा असंज्ञी प्रकरण तक
 सब कथन यहाँ पर करना चाहिये । तात्पर्य इसका यही है कि नाग-
 कुमार के प्रकरण में आये हुए असंज्ञिष्वेन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रकरण में
 जिस प्रकार से उत्पाद परिमाण आदि का कथन किया जा चुका है
 उसी प्रकार से वह सब कथन इस वानव्यन्तर के प्रकरण में भी कहना
 चाहिये । यहाँ नागकुमार उद्देशकका अतिदेश (भोलावण) किया है
 नागकुमार प्रकरण में असुरकुमारका अतिदेश किया है और असुर-
 कुमार प्रकरणमें नैरय्य उद्देशकका अतिदेश है इसलिये असंज्ञी का

'उववज्जंति' तिर्यग्य योनिकोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा 'मणु
 स्सेहितो उववज्जंति' मनुष्योभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा 'देवे-
 हितो उववज्जंति' देवोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ?

आ प्रश्नो उत्तर आपतां भडावीर प्रभु अतिदेश (अलायण) ने
 आश्रय करीने गौतमस्वामीने कहे छे के—'एवं जहेव नागकुमारउद्देशे'
 असंज्ञि० तहेव निरवसेसं' हे गौतम ! नागकुमारना उद्देशाभां ने प्रमाणे
 कहेवाभां आयुं छे, ओण प्रमाणेनुं कथन अडियां कहेपुं लेधये, कडेवानुं
 तात्पर्यं ओ छे के—नागकुमारना उद्देशाभां आवेल असंज्ञि प येन्द्रिय तिर्यग्य
 योनिकना प्रकरणभां ने प्रमाणे उत्पाद, परिमाण विगेरेनुं कथन करवाभां
 आयुं छे, ओण प्रमाणे ते तमाभ कथन आ वानव्यन्तर देवाना प्रकरणभां

મેવ વક્તવ્યમ્ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવક્તવ્યતાં તુ સૂત્રકારઃ સ્વયં વક્ષ્યતિ, તદેવાહ—‘જહ સન્નિ૦’ इत्यादि । ‘जह सन्निपंचिदिय जाव असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदिय० जे भविण०’ इत्यादि पाठस्याऽऽलापक एवं कर्तव्यः—‘जह सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति ? असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति ? गोयमा । संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो वि उववज्जंति’ असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो जे भविण वाणमंतरेसु उववज्जित्तए से णं भंते । केवइयकालट्ठिइएसु वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा’ इत्येवं परिपूर्णः पाठोऽत्र विज्ञेयः । यदि संज्ञिपश्वेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते तदा किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपश्वेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते अथवा

उत्पादादि पूरे बीसों द्वार नैरयिक उद्देशमें देखना चाहिये । ‘जह सन्निपंचिदिय० जाव असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो जे भविण०’ इत्यादि वे वानव्यन्तरदेव यदि संज्ञी पश्वेन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या वे संख्यातवर्ष की आयुवाले तिर्यग्योनिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पश्वेन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकर उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में भगवान् गौतम से कहते हैं—हे गौतम ! वे वानव्यन्तर संख्यात वर्ष असंख्यात वर्ष दोनों प्रकार की आयुवाले संज्ञी पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ?

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो जे भविण वाणमंतरेसु उववज्जित्तए’ हे भदन्त ! जो संज्ञी

પ્રશ્ન કહેવું જોઈએ. ‘જહ સન્નિપંચિદિય૦ જાવ અસંખેજ્જવાસાઉય સન્નિપંચિદિયતિરિક્ખજોણિણં મંતે જે ભવિણ૦’ ઇત્યાદિ, તે વાનવ્યન્તર દેવો જો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યગ્યોનિકામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અસંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં લગવાનું ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હો ગૌતમ ! તે વાનવ્યન્તરે સંખ્યાત વર્ષ અને અસંખ્યાત વર્ષ બન્ને પ્રકારની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘સન્નિપંચિદિયતિરિક્ખ જોણિણં મંતે ! જે ભવિણ વાણમંતરેસુ ઉવવજ્જિત્તए’ હે લગવન, જે સંજ્ઞી

असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते? गौतम! संख्याताऽऽ-
 संख्यातवर्षायुष्केभ्यो द्वयेभ्यः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य वानव्य-
 न्तरेषूत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । पुन गौतमः पृच्छति-असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चे-
 न्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त! यो भव्यो वानव्यन्तरेषूत्पद्यते, स खलु
 भदन्त! कियत्कालस्थितिकेषु वानव्यन्तरेषूत्पद्यते इति प्रश्नः । भगवानाह-
 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं दसवाससहस्रसद्विहणसु' जघ-
 न्येन दशवर्षमहस्रस्थितिकेषु वानव्यन्तरेषु उत्पद्यते तथा- 'उकोसेणं पलिओवम-
 द्विहणसु उववज्जइ' उत्कर्षेण पल्योपमस्थितिकेषूत्पद्यते । नागकुमारप्रकरणे तु
 उत्कृष्टतो देशेन द्विपल्योपमस्थितिकेषूत्पद्यन्ते' इति प्रोक्तमत उत्पादद्वारं सूत्र-
 कारेण स्वयमत्र प्रोक्तम् । 'सेसं तं चेव जहा नागकुमारउद्देसए' शेषम्-उत्पाद-
 द्वारातिरिक्तं परिमाणद्वारादिकं सर्वमपि वदेव यत् नागकुमारोद्देशके कथितम्,
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव वानव्यन्तरो में उत्पन्न होने के योग्य है
 'से णं भंते केवइयकालद्विहणसु उववज्जेज्जा' वह कितने काल की स्थिति-
 वाले वानव्यन्तरो में उत्पन्न होता है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम
 से कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम! वह 'जहन्नेणं दसवाससहस्रसद्विहणसु
 उवकोसेणं पलिओवमद्विहणसु उववज्जइ' जघन्य से दस हजार वर्ष
 की स्थिति वाले वानव्यन्तरो में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से एक
 पल्योपम की स्थितिवाले वानव्यन्तरो में उत्पन्न होता है । वहां नाग-
 कुमारके प्रकरण में देशज्ज दो पल्योपमस्थितिवालों में उत्पन्न होने का
 कहा है अतः उत्पादद्वार यहां सूत्रकारने स्वयं पतादिया है किन्तु 'सेसं
 तं चेव जहा नागकुमारउद्देसए' उत्पाद द्वार से अतिरिक्त और सब परि-

पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकाणां जीव वानव्यन्तरोमां उत्पन्न भवान् योग्यं छे,
 'से णं भंते! केवइयकालद्विहणसु उववज्जेज्जा' ते केद्विहणसु स्थितिवाणा
 व्यन्तरोमां उत्पन्न थाय छे? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कडे
 छे के 'गोयमा! हे गौतम! ते 'जहन्नेणं दसवाससहस्रसद्विहणसु उवकोसेणं पलि-
 ओवमद्विहणसु उववज्जइ' जघन्यथी '१०' दस हजार वर्षांनी स्थितिवाणा
 वानव्यन्तरोमां उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी १ ओक पल्योपमनी स्थिति
 वाणा वानव्यन्तरोमां उत्पन्न थाय छे. त्यां नागकुमारना प्रकरणमां देशे उन
 ये पल्योपम स्थितिवाणांमां उत्पन्न भवान् कहुं छे. अने उत्पादद्वार अद्विहण
 सूत्रकारे स्वयं कडेल छे. परंतु 'सेसं तं चेव जहा नागकुमारउद्देसए'
 उत्पादद्वार शिवाय आदीनुं परिमाण विगेरे सधणा द्वारे संभंधी कथन ओक

ક્રિયત્પર્યન્તં નાગકુમારપ્રકરણોક્તમિહાનુસંધેયં ? તત્રાહ-‘જાવ’ યાવત્-પરિમાણ-
દ્વારાદારમ્ભ્ય કાયસંવેધસ્ય ભવાદેશપર્યન્તં નાગકુમારપ્રકરણમેવાત્રાનુમધેયમિતિ,
કાલાદેશમપેક્ષાહ-‘કાલાદેસેણ’ इत्यादि । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં સાતિરેગા
પુવ્વકોડી દસહિં વાસસહસેહિં અબ્બહિયા’ કાલાદેશેન જઘન્યેન સાતિરેકા પૂર્વ-
કોટિ દશભિર્વર્ષસહસ્રેભ્યધિકા ‘ઉકોસેણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ
પલ્યોપમાનિ, તત્ર ત્રિપલ્યોપમાયુક્તઃ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ પલ્યોપમાયુર્વ્ય-
ન્તરેષુત્પન્નઃ, इत्येव क्रमेण चत्वारि पल्योपमानि उत्कृष्टतः कालादेशेन कायसंवेधो
भवतीति ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं यावत् कुर्यात् एतावन्तं कालं संज्ञिपश्च-
न्द्रियतिर्यग्गतिं वानव्यन्तरगतिं च सेवेत, तथा एतावदेव कालपर्यन्तं पश्चेन्द्रियतिर्य-
ग्गतौ वानव्यन्तरगतौ च गप्रनागमने कुर्यादिति प्रथमो गमः । १।

માણ આદિ દ્વાર વૈસે હી કહના ચાહિયે જૈસે વે નાગકુમારોદેશક મે
કહે ગયે હૈં । યહ નાગકુમારોદેશક ગત પાઠ યહાં યાવત્ પરિમાણ દ્વાર
સે લેકર કાયસંવેધ કે અવાદેશ તક કા ગ્રહણ કરના ચાહિયે આગે કા
નહીં ક્યોં કિ ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં સાતિરેગા પુવ્વેકોડી દસહિં વાસ
સહસેહિં અબ્બહિયા’ કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે કાયસંવેધ દશ હજાર
વર્ષ અધિક સાતિરેકા એક પૂર્વકોટિ કા હૈં ઓર ‘ઉકોસેણં ચત્તારિ
પલિઓવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાર પલ્યોપમા કા હૈં । ક્યોંકિ ત્રીન
પલ્યોપમા કી આયુવાલા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક જીવ પલ્યોપમા કી
આયુવાલે વ્યન્તરો મેં ઉત્પન્ન હો જાતાં હૈં । હસ ક્રમ સે ચાર પલ્યોપમા
કા ઉત્કૃષ્ટ કાલ કાયસંવેધ કા કહા ગયા હૈં । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’
હસ પ્રકાર સે હતને કાલ તક વહ જીવ અસંખ્યાતવર્ષ કી આયુવાલે
સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિ કા ઓર વાનવ્યન્તરગતિ કા સેવન કરતા હૈં

પ્રમાણે કહેલું ભેદને કે જે પ્રમાણે તેઓના સંબંધમાં નાગકુમારના ઉદે-
શમાં કહેવામાં આવ્યું છે આ નાગકુમારના ઉદેશા સંબંધી પાઠ અહિયાં
યાવત્ પરિમાણ દ્વારથી લગતે કાયસંવેધના ભવાદેશ સુધીનું કથન બ્રહ્મ કરવું
ભેદને. આગળનું નહિ કેમકે-‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં સાતિરેગા પુવ્વકોડી
દસહિં વાસસહસેહિં અબ્બહિયા’ કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી કાયસંવેધ દસ
હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેકા એક પૂર્વકોટિનો છે. અને ‘ઉકોસેણં ચત્તારિ
પલિઓવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર પલ્યોપમાનો છે. કેમકે ત્રણ પલ્યોપમાની
આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ એવ પલ્યોપમાની આયુષ્યવાળા વ્યન્તર
રોમાં ઉત્પન્ન થઈ ગય છે આ કેમથી ચાર પલ્યોપમાનો ઉત્કૃષ્ટકાળ કાય
સંવેધનો કહ્યો છે, ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે આટલા કાળ સુધી તે એવ
અસંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ ગતિનું અને વાનવ્યન્તર

‘सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो’ स एव संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः जघन्यकालस्थितिरुवानव्यन्तरेषु उत्पन्नो भवेत् तदा-‘जहेव नागकुमाराणां वितियगमए वत्तव्वया २’ यथैव नागकुमाराणां द्वितीयगमके वत्तव्वता तथैव निरवशेषा अत्रापि ज्ञातव्या । नागकुमाराणां द्वितीयगमवत्तव्वता प्रथमगम-समानैव, भेदः केवलमेतावानेव यत्-स्थितिः-जघन्येन उत्कर्षेण च दशवर्षसह-स्राणि, कायसंवेधरतु कालादेशेन जघन्येन दशमिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका सातिरेका पूर्वकोटिः तथा उत्कृष्टतो दशमिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिकानि त्रीणि पल्योप-मानि इति २ । ‘सो चेव उकोसकालद्विइएसु उववन्नो जवन्नेण पलिओवम-
और इतने ही काल तक वह उस गति में गमनागमन करता है ।
ऐसा यह प्रथम गम है ।

‘सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो’ यदि वही असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव जघन्यकाल की स्थिति वाले वानव्यन्तरो में उत्पन्न होता है तो वहां ‘जहेव नागकुमाराणां वितियगमए वत्तव्वया २’ नागकुमारों के द्वितीय गमक में जैसी वत्तव्वता कही गई है उसी प्रकार से वह सब वत्तव्वता यहां पर भी कहनी चाहिये । तात्पर्य यही है कि नागकुमारों के द्वितीयगम की वत्तव्वता प्रथमगम के जैसी ही है । परन्तु भेद उसकी अपेक्षा इस द्वितीय गम की वत्तव्वता में केवल इतना सा ही है कि स्थिति जघन्य से एवं उत्कृष्ट से १० हजार वर्ष की है । तथा-कायसंवेध काल की अपेक्षा जघन्य से १० हजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्वकोटि का है । तथा उत्कृष्ट से १० हजार वर्ष अधिक ३ पल्योपम का है । ऐसा यह द्वितीय गम है ।

‘गतिनु’ सेवन करे છે. અને એટલો જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણેનો આ પહેલો ગમ કહ્યો છે.

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિઈએસુ ઉવવન્નો’ એ તે અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિવાણે જીવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા વાન વ્યન્તરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો ત્યાં ‘જહેવ નાગકુમારાણં વિતિયગમએ વત્તવ્વયા ૨’ નાગકુમારોના બીજા ગમમાં એ પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું તે સઘળું કથન અહિંયાં પણ કહેવું જોઈએ. તાત્પર્ય એજ છે, કે-નાગકુમારોના બીજા ગમનું કથન પહેલા ગમ પ્રમાણેનું જ છે. પરંતુ પહેલા ગમ કરતાં આ બીજા ગમના કથનમાં કેવળ એટલો જ ફેરફાર છે, કે-સ્થિતિ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ હસ હજાર વર્ષની છે. તથા કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી હસ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિનો છે, તથા ઉત્કૃષ્ટથી હસ હજાર વર્ષ અધિક ૩ પલ્યોપમનો છે. એ પ્રમાણે આ બીજો ગમ છે,

દ્વિઃપ્તુ ઉક્તોસેણ વિ પલિઓવમદ્વિઃપ્તુ' સ એવ યદિ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકવાનવ્ય-
ન્તરેષુત્પન્નો ભવેત્ તદા જઘન્યેન પલ્યોપમસ્થિતિકવાનવ્યન્તરેષુ, તથા
ઉત્કૃષ્ટનોડપિ પલ્યોપમસ્થિતિકેષુ વાનવ્યન્તરેષુ સમુત્પદ્યતે, 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા'
પપૈવ-પૂર્વોક્તેવ વત્તવ્વપતા વત્તવ્વયા સર્વમપિ પૂર્વોક્તમેવ વત્તવ્વમ્ 'નવરં ઠિઈ સે-
જહન્નેણ પલિઓવમ્ ઉક્તોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' નવરમ્-કેવલં સ્થિતિઃ તસ્ય-
જઘન્યેન પલ્યોપમમ્ ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ । યચ્ચપિ જઘન્યતોડસંખ્યાત-
વર્ણાયુક્ત્રાણાં તિર્યગ્યોનિકાનામાયુઃ સાતિરેકા પૂર્વકોટિર્નિર્દિષ્ટા, તથાપીહ જઘન્યેન
પલ્યોપમમુક્તમ્ પલ્યોપમાયુક્તેષુ વ્યન્તરેષુ સમુત્પત્ત્યમાનત્વાત્ સમાનાયુક્તેષુત્પ-
ત્તિરિતિન્યાયાત્ અસંખ્યાતવર્ણાયુક્તઃ સઃ સ્વાયુષો વૃહત્તરાયુક્તેષુ દેહેષુ નોત્પદ્યતે,

સો 'ચેવ ઉક્તોસકલદ્વિઃપ્તુ ઉવવન્નો જહન્નેણં પલિઓવમદ્વિઃપ્તુ
ઉક્તોસેણં વિ પલિઓપમદ્વિઃપ્તુ ઉવવન્નો' યદિ વહી સંજી પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે વાનવ્યન્તરોં મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ તો વહ જઘન્ય સે પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે વાનવ્યન્તરોં મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ભી પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે વાનવ્ય-
ન્તરોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' હસ પ્રકાર સે યહી પૂર્વોક્ત
વત્તવ્વયતા કહની ચાહિયે પરન્તુ 'નવરં ઠિઈ સે જહન્નેણં પલિઓવમં
ઉક્તોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' ઉસકી સ્થિતિજઘન્ય સે એક પલ્યોપમ
કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીણ પલ્યોપમ કી હૈ યચ્ચપિ જઘન્ય સે અસંખ્યાત
વર્ણ કી આયુવાલે તિર્યગ્યોનિક જીવોં કી આયુ સાતિરેક પૂર્વકોટિ કી
કહી ગઈ હૈ ફિર ભી-યહાં પર જઘન્ય સે જો એક પલ્યોપમ કી આયુ
કહી ગઈ હૈ વહ પલ્યોપમ કી આયુ વાલે વ્યન્તરોં મેં ઉનકા આગે
ઉત્પાદન હોને કે કારણ સે કહી ગઈ હૈ 'સમાન આયુ વાલા વહ સંજી

'સો ચેવ ઉક્તોસકલદ્વિઃપ્તુ ઉવવન્નો જહન્નેણં પલિઓવમદ્વિઃપ્તુ ઉક્તોસેણં વિ
પલિઓવમદ્વિઃપ્તુ ઉવવન્નો' જો તે સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ
ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળો વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો તે જઘન્યથી
પલ્યોપમની સ્થિતિવાળો વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ
પલ્યોપમની સ્થિતિવાળો વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા'
આપીતે આ પૂર્વોક્ત કથન જ કહેવું જોઈએ. પરંતુ 'નવરં ઠિઈ સે જહન્નેણં
પલિઓવમં ઉક્તોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' તેની સ્થિતિ જઘન્યથી એક પલ્યોપમની
છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની છે. જો કે જઘન્યથી અસંખ્યાત વર્ણની
આયુષ્યવાળા તિર્યગ્યોનિવાળા જીવોનું આયુષ્ય સાતિરેક પૂર્વકોટિનું કહ્યું છે. તો
પણ અહિયાં જઘન્યથી જો એક પલ્યોપમનું આયુષ્ય કહ્યું છે, તે પલ્યોપમના આયુ-
ષ્યવાળા વ્યન્તરદેવોમાં તેમનો પહેલો ઉત્પાદ થવાને કારણે કહ્યું છે. સરખા આયુષ્ય

इति। 'संवेहो जहन्नेण दो पलिओवमाइ' कायसंवेधः कालःदेशः त्रघन्येन द्वे पल्योपमे 'उक्कोसेणं चत्तारि पलिओवमाइ' उत्कृष्टेण चत्वारि पल्योपमानि 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं यावत् कुर्मा एतावत्कार्यवन्तं तिर्यग्गतिं वान-
व्यन्तरगतिं च संवेत तथा-एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतीं वानव्यन्तरगतौ च गम-
नागमने कुर्यादिति तृतीयो गमः ३ इति । 'मज्झिमगमगा तिन्नि वि जहा नाग-
कुमारेसु' मध्यमा गमकास्त्रयोऽपि यथा नागकुमारेषु तथा ज्ञानव्याः 'पच्छिमेसु तिसु
गमएसु तं चेव जहा नागकुमारुदेसए' पश्चिमाः-अन्तिमाः मगमाष्टमनवमगमकाः
तेषु तदेव यथा नागकुमारुदेसके नागकुमारमरणवदेव मध्यमास्त्रयो गमकाः

पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोचिक जीव अपनी आयु से वृद्धतर आयुवाले देवों में उत्पन्न नहीं होता है। 'संवेहो जहन्नेण दो पलिओवमाइ' कायसंवेध काल की अपेक्षा जघन्य से दो पल्योपम का है और 'उक्कोसेणं चत्तारि पलिओवमाइ' उत्कृष्ट से वह चार पल्योपम का है 'एवइयं जाव करे-
ज्जा' इस प्रकार वह जीव तिर्यग्गति का और वानव्यन्तरगति का इनने कालनक सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है। इस प्रकार से यह तृतीय गम है।

'मज्झिमगमगा तिन्नि वि जहा नागकुमारेसु' नागकुमारों में मध्यम तीन गम जिन प्रकार से कहे गये हैं। उसी प्रकार से वे मध्यम तीन गम यहां पर भी कह लेना चाहिये। 'पच्छिमेसु तिसु गमएसु तं चेव जहा नागकुमारुदेसए' तथा सातवां, आठवां और नौवां ये जो अन्त के तीन

વાળાઓમાં ઉત્પત્તિ થાય છે. આ નિયમ પ્રમાણે અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્ય વાળા તે સંક્ષી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા જીવો પોતાના આયુષ્ય કરતાં વધારે આયુષ્યવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. 'સંવેહો જહન્નેણં દો પલ્લિઓવ-
માઈ' કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી બે પલ્લ્યોપમનો છે. અને 'ઉક્કોસેણં ચત્તારિ પલ્લિઓવમાઈ' ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પલ્લ્યોપમનો છે. 'એવઇયં જાવ કરેજ્જા' આ રીતે તે જીવ તિર્યંચ ગતિનું અને વાનવ્યન્તર ગતિનું આટલા કાળ સુધી સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતે આ ત્રીજો ગમ કહ્યો છે. ૩

જો 'મજ્ઞિમગમગા તિન્નિ વિ જહા નાગકુમારેસુ' નાગકુમારોમાં મધ્યમાં ત્રણ ગમો જે રીતે કહ્યા છે, એજ રીતે તે મધ્યના ત્રણ ગમો અહિયાં પણ કહેવા જોઈએ. 'પચ્છિમેસુ તિસુ ગમસુ તં ચેવ જહા નાગકુમારુદેસए' તથા સાતમો આઠમો અને નવમો એ ત્રણ જે છેલ્લા ગમો છે તે પણ નાગકુ-

તથા ચરમા અપિ ત્રયો ગમકા નાગકુમારવદેવ ભવન્તીતિમાવઃ । 'નવરં ટિહં સંવેહં
' ચ જાણેજ્જા' નવરં-કેવલં સ્થિતિં સંવેધં ચ મિન્નમિન્નરૂપેણ યથાયોગં જાનીયા-
દિતિ । 'સંલેજ્જવાસાડય૦ તદેવ' સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક-સંજીવશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિ-
કાનાં વક્તવ્યતા તથૈવ-નાગકુમારપ્રકરણોદિતૈવ જ્ઞેયા इति, 'નવરં ટિહં' અણુબંધં
'સંવેહં ચ ઉમમ્મો ટિહં જાણેજ્જા' નવરં સ્થિતિમનુવન્ધં ચ પાર્થક્યેન સ્વસ્વસ્થિતિ-
માશ્રિત્ય જાનીયાત્, તથા કાયસંવેધમ્ ઉમમ્મોર્વાનવ્યન્તર-સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજી-
વશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકયોઃ સ્થિતિં મેલયિત્વા જાનીયાત્ ૯ इति ।

અથ મનુષ્યાન્ વાનવ્યન્તરેષુત્પાદયન્નાહ- 'જહ મણુસેહિંતો' इत्यादि । 'જહ
મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' हे भदन्त । यदि वानव्यन्तरा मनुष्येभ्य आगत्य
उत्पद्यन्ते तदा किं संज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा असंज्ञिमनुष्येभ्य

ગમ છે વે શ્રી નાગકુમાર પ્રકરણ મેં કહે ગયે અન્તિમ ત્રીન ગમોં કે જેસે
કહલેનાં ચાહિયે 'નવરં ટિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' પરન્તુ સ્થિતિ ઓર
સંવેધ મેં ભિન્નતા છે । સો ઉસે યથાયોગ રૂપ સે જાન લેના ચાહિયે ।
'સંલેજ્જવાસાડય૦ તદેવ' તથા સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજીવશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો
નિકોં કી વક્તવ્યતા નાગકુમાર પ્રકરણ મેં પહેલે જેસી કહી છે વેસી હી
જાનની ચાહિયે । 'નવરં ટિહં' અણુબંધં સંવેહં ચ ઉમમ્મો ટિહં જાણેજ્જા
'પરન્તુ સ્થિતિ એવં અણુબંધ અપની ૨ સ્થિતિ કો આશ્રિત કરકે પૃથક્ ૩
જાનના ચાહિયે । કાયસંવેધ વાનવ્યન્તર એવં સંખ્યાતવર્ષ કો આયુવાલે
સંજીવશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક હન- દોનોં કી સ્થિતિ કો મિલાકર જાનના
ચાહિયે । અથ મનુષ્યોં કો વાનવ્યન્તરોં મેં ઉત્પાદિત કરતે હુએ સૂત્રકાર
કહતે છે- 'જહ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' यदि वानव्यन्तरदेव मनुष्यो

માર પ્રકરણમાં કહેલા છેદના ત્રણ ગમે ના કથન પ્રમાણે કહેવા ભેદએ, 'નવરં
ટિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' પરંતુ સ્થિતિના કથનમાં જુદાપણુ આવે છે. તે યથા-
યોગ્ય રૂપથી સમજી લેવું ભેદએ. 'સંલેજ્જવાસાડય૦ તદેવ' તથા સંજીવશ્ચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ચોનિકોતું કથન સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજીવશ્ચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ચોનિકના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે, એજ
પ્રમાણેતું સમજવું ભેદએ. 'નવરં ટિહં' અણુબંધ સંવેહં ચ ઉમમ્મો ટિહં
જાણેજ્જા' પરંતુ સ્થિતિ અને અણુબંધ પોત પોતાની સ્થિતિને આશ્રય કરીને
જુદો જુદો સમજવો. કાયસંવેધ વાનવ્યન્તર અને સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય
વાળા સંજીવશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક આ બેઉની સ્થિતિને મેળવીને સમજવો.

હવે મનુષ્યોની વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પત્તિનું કથન કરવા સૂત્રકાર સૂત્રપાઠ
કહે છે કે-જહ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' એ વાનવ્યન્તર દેવ મનુષ્યોમાંથી આવીને

आगत्योत्पद्यन्ते ? हे गौतम ! संज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते नो असंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, हे भदन्त ! यदि संज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, तदा किं संख्यातवर्षायुष्केभ्योऽसंख्यातवर्षायुष्केभ्यो वा समुत्पद्यन्ते संख्यातासंख्यातवर्षा-युष्कोभ्येभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते तत्र—‘असंखेज्जवासाउयाणं जहेव नागकुमाराणं उद्देसे तद्देव वत्तव्वया’ असंख्यातवर्षायुष्काणां मनुष्याणां यथैव नागकुमारा-णामुद्देशके तथैव वक्तव्यता ज्ञेयेति । वैलक्षण्यं दर्शयति नवरं’ इत्यादि—‘नवरं तद्वयगमए ठिई जहन्नेणं पलिभोवमं’ नवरम्—केवलं तृतीयगमे स्थिति-

से आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या वे संज्ञी मनुष्यों से आकरके वान-
व्यन्तरो में उत्पन्न होते हैं। अथवा-असंज्ञी मनुष्यों से आकरके वहां
उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-वे संज्ञी
मनुष्यों से ही आकरके उत्पन्न होते हैं, असंज्ञी मनुष्यों से आकरके
उत्पन्न नहीं होते हैं।

अब गौतम पुनः प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! यदि वे मंजी मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या वे संख्यातवर्ष की आयुवाले मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं अथवा असंख्यातवर्ष की आयुवाले मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं या दोनों प्रकार की आयुवाले मनुष्यों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? यदि असंख्यातवर्ष की आयुवाले मनुष्यों से आकरके वे उत्पन्न होते हैं तो इस विषय में 'असंख्येज्जवासा उयारिणं जहेव नागकुमाराणं उद्देसए तहेव वत्तव्वया' जैसी नागकुमारोद्देशक में असंख्यातवर्षायुष्क मनुष्यों की वक्तव्यता कही

ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા અસંજી મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને ઠહે છે કે-તેઓ સંજી મનુષ્યોમાંથી જ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અસંજી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી.

હવે ગૌતમરવામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ ને તેઓ સંસારી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે અથવા બંને પ્રકારની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ને અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે તો તે સંખંધમાં ‘અસંલેજ્જવાસાડયાણં જહેવ નાગકુમારાણં સદેસર તદેવ વત્તવ્વયા’ નાગકુમારના ઉદેશમાં અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોના કથન પ્રમાણેનું કથન અહિયાં કહેવું નોઈ એ ‘નવર’ તદ્વચનમ્ ઠિઠ્ઠે જહ્નનેણં પલ્લિ-

જઘન્યેન પલ્યોપમસ્ 'ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ 'ઓગાહના જહન્નેણં ગાઉયં' શરીરાવગાહના-જઘન્યેન ગવ્યૂતપ્રમાણમ્ યેષાં જીવાનાં પલ્યોપમપ્રમાણમાયુઃ તેષાં શરીરાવગાહના ગવ્યૂતં ભવતિ, સા ચ સુષમદુષ્પમા-કાલમાશ્રિત્ય ભવતીતિ, 'ઉક્કોસેણં તિન્નિ ગાઉયાઈ' ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ શરીરાવગાહના ભવતીતિ 'સેસં તહેવ' શેષમ્-સ્થિત્યવગાહનાતિરિક્તં તથૈવ-નાગ-કુમારપ્રકરણપઠિતમેવ ગ્રાહ્યમ્ । 'સંવેહો સે જહા एत्थ चेव उद्देसए असंखेज्जवासा-उयसन्निपंचिदियाणं' કાયસંવેધઃ તસ્ય યથા અત્રૈવ ઉદ્દેશકે 'અસંખ્યેયવર્ષાધુલ્ક-સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાણાં તથા વિજ્ઞેયઃ' । તત્ર ભગ્વદેશેન કાયસંવેધો નાગકુમારપ્રકરણવદેવ-

હૈ વૈસી હી યહાં કહની ચાહિયે, । 'નવરં તહ્યગમए ठिई जहन्नेणं पलिओवमं' પર વિશેષ યહ હૈ કિ તૃતીયગમ મેં સ્થિતિ જઘન્ય સે 'એક પલ્યોપમ કી હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીણ પલ્યોપમ કી હૈ 'ઓગાહના જહન્નેણં ગાઉયં' અવગાહના જઘન્ય સે એક ગવ્યૂતપ્રમાણ ઓર 'ઉક્કોસેણં તિન્નિ ગાઉયાઈ' ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીણ ગવ્યૂત પ્રમાણ હૈ । જિન જીવોં કી અવગાહના એક (કોશ) ગવ્યૂતપ્રમાણ હોતી હૈ યહ અવગાહના સુષમદુષ્પમાકાલ કો આશ્રિત કરકે હોતી હૈ 'સેસં તહેવ' સ્થિતિ ઓર અવગાહના સે અતિરિક્ત ઓર સર્વ દ્વારોં કા કથન નાગકુમાર કે પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ । 'સંવેહો સે જહા एत्थ चेव उद्देसए असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियाणं' કાયસંવેધ હસંકા હસી ઉદ્દેશ મેં જૈસા અસંખ્યાતવર્ષ કી આયુવાળે સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય

ઉત્પન્ન થાય છે, તે શું ? તેઓ સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને વાનવ્યન્તરોમાં ઓવમં' પરંતુ વિશેષતાએ છે કે-ત્રીણ ગમમાં સ્થિતિ જઘન્યથી એક પલ્યો-પમની છે, અને 'ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની છે. 'ઓગાહના જહન્નેણં ગાઉયં' અવગાહના જઘન્યથી એક ગવ્યૂત (બે ગાઉ) અને 'ઉક્કોસેણં તિન્નિ ગાઉયાઈ' ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગવ્યૂત (છ ગાઉ) પ્રમાણની છે. જે જીવોનું આયુષ્ય પલ્યોપમ પ્રમાણનું હોય છે, તેના શરીરની અવ-ગાહના એક ગવ્યૂત પ્રમાણ (બે ગાઉ) હોય છે. આ અવગાહના સુષમ દુષ્પમા કાળનો આશ્રય કરીને થાય છે. 'સેસં તહેવ' સ્થિતિ અને અવગાહનાના કથન કરતાં બીજા સઘણા દ્વારાનું કથન નાગકુમારના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે છે. 'સંવેહો સે જહા एत्थ चेव उद्देसए असंखेज्जवासा-उयसन्निपंचिदियाणं' તેમનો કાયસંવેધ આજ ઉદ્દેશમાં જે રીતે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચનો કહ્યો છે, એજ પ્રમાણે

कालादेजेन तु जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका उत्कृष्टतश्च-
 न्नागि पन्थोपमानि इति । 'संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से जहेव नागकुमारुदेसए'
 मन्थेववर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यो यथैव नागकुमारपकरणे वर्णितः, तेनैव रूपेण
 उदावि निन्वपणीय उत्पादपरिमाणाद्विरैरिति । 'नवरं वाणमंतरे ठिहं संवेहं च
 जाणेज्जा' नवरम्-केवलम् अत्र वानव्यन्तरप्रकरणे संख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनु-
 ष्याणां स्थितिर्मेधेयो विभिन्नी स्वस्वस्थितिप्रमाणेन ज्ञातव्याविति भावः 'सेवं
 भंते ! मेवं भंते ! ति' तदेवं भदन्त ! तदेव भदन्त ! वानव्यन्तराणां तत्तद्गतिभ्य
 आगत्य समुपयमानानामुत्पादपरिमाणादि यदेवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वम् एवमेव
 त्रियंश का कला नया है वैसा कहना चाहिये । अवादेश से वह काय-
 संवेध नागकुमार के प्रकरण जैसा ही है काल की अपेक्षा वह जघन्य से
 दश हजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्वकोटि का है और उत्कृष्ट से चार
 पन्थोपम का है । 'संखेज्जवासाउयसन्नि मणुस्से जहेव नागकुमारुदेसए'
 जिस प्रकार से नागकुमार के उद्देश में संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी मनुष्य
 की वस्तुव्यवस्था कही गई है वैसी ही वस्तुव्यवस्था उस संख्यातवर्षायुष्क
 संज्ञी मनुष्य की उत्पाद परिमाण आदि ढासों द्वारा यहां पर भी कहनी
 चाहिये । 'नवरं' पर विशेष ऐसा है कि 'वाणमंतरे ठिहं संवेहं च
 जाणेज्जा' यहां वानव्यन्तर प्रकरण में संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी मनुष्यों
 की स्थिति और संवेध अपनी स्थिति के प्रमाण से भिन्न २ जानना
 चाहिये । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति' हे भदन्त ! उन २ गतियों से
 आकर के समुपयमान वानव्यन्तरो के उत्पाद परिमाण आदि-जो आप

कहेवा भोमंओ. अवदेशात्ती ते कायसंवेध नागकुमारना प्रकरण प्रमाणे न
 के कलानी अपेक्षात्ती ते जघन्यथी दस हजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्व-
 कोटिना २. भंते उत्कृष्टथी चार पन्थोपमना छे 'संखेज्जवासाउयसन्नि-
 मणुस्से जहेव नागकुमारुदेसए' नागकुमारना उद्देशाभा ने प्रमाणे संख्यात
 वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्यना संधर्धमा कथन करवाभां आण्युं छे.
 जेज्ज प्रमाणेनुं कथन आ संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्यना
 उत्पद, परिमाण विगेदे ढासो ढासो अदियां पणु कहेवुं भोमंओ. 'नवरं' परंतु
 त्रियंश यथां सेवुं छे छे- 'वाणमंतरे ठिहं संवेहं च जाणेज्जा' अदियां वान-
 व्यन्तराणां प्रमाणं संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्यानी स्थिति
 भंते संवेध भानानी स्थिति करतां जुहा जुहा समज्जा भोमंओ.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति' हे वानवन् ते ते गतियोथी आपोने
 उत्पद यतः सा वानव्यन्तरेना उत्पाद परिमाण विगेदे आप देवानुप्रिये ने

—સર્વથા સત્યમેવ હત્યુક્ત્વા ગૌતમો ભગવન્તં વન્દિત્વા નમસ્વિત્વા સજ્જમેન તપસા
આત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિ ॥સૂ.૧॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् चतुर्विंशतिशतकस्य
द्वाविंशतितमोद्देशः
समाप्तः ॥२४-२२॥

દેવાનુપિય ને કહે હૈં વે સ્વયં સર્વથા સત્ય હી હૈં । હસ પ્રકાર કહકર
ગૌતમ ને ભગવાન્ કો વન્દના કી ઔર ઉન્હેં નમસ્કાર કિયા વન્દના
નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઔર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ
અપને ત્યાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ.૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચૌવીસવેં શતકકા
વાઈસ વાં ઉદ્દેશ સમાપ્ત ॥૨૪-૨૨॥

પ્રમાણે કહ્યા છે, તે બધું સર્વથા તેમજ છે, અર્થાત્ આપનું તે સંબંધનું
કથન યથાર્થ જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને વંદના
કરી તેમને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને
તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજ-
માન થયા. ॥સૂ. ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચૌવીસમા શતકનો બાવીસમો ઉદ્દેશ
સમાપ્ત ॥૨૪-૨૨॥

अथ चतुर्विंशतिनमे शनके प्रयोद्विंशतितमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

द्वाविंशतितमोद्देशके वानव्यन्तरेष्टपादादिकं निरूप्य क्रममाप्तस्त्रयोविंशति-
तमोद्देशकः प्रारभ्यते अत्र ज्योतिष्केष्टपादादिकमाह—'जोडसिया णं भंते' इत्यादि ।

मृगम्—जोडसिया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं
नेरइण्हितो उववज्जंति० भेओ जाव सन्निपंचिंदियतिरिक्ख-
जोणिण्हितो उववज्जंति नो असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिण-
हितो उववज्जंति । जइ सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिण्हितो
उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय सन्नि पंचिंदियतिरिक्खजोणि-
ण्हितो उववज्जंति असंखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्ख-
जोणिण्हितो उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउयसन्नि-
पंचिंदियतिरिक्खजोणिण्हितो वि उववज्जंति । असंखेज्जवासा-
उयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिण्हितो वि उववज्जंति । असंखे-
ज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिण णं भंते ! जे भविण
जोडसिएसु उववज्जिजत्तए ते णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु
उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठभागपलिओवसट्ठिइएसु,
उकोसेणं पलिओवसवाससयसहस्सट्ठिइएसु उववज्जइ, अवसेसं
जत्ता अनुरकुमारुदेसए । नवरं ठिई जहन्नेणं अट्ठभाग पलिओ-
वमं० उकोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं । एवं अणुवंधो वि सेसं
नहेव ! नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अट्ठभागपलिओवमाइं,
उकोसेणं पत्ताणि पलिओवमाइं वाससयसहस्समवमहियाइं एव-
इयं जाव कोज्जा।श सो चेव जहन्नकालाट्ठिइएसु उववन्नो

जहन्नेणं अट्टभागपलिओवमट्ठिइएसु उक्कोसेण वि अट्टभाग-
 पलिओवमट्ठिइएसु, एस चेव वत्तव्वया, नवरं कालादेसं जाणै-
 ज्जा।२। सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववन्नो एस चेव वत्त-
 व्वया । नवरं ठिई जहन्नेणं पलिओवमं वाससयसहस्समब्भ-
 हियं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं, एवं अणुबंधो वि । काला-
 देसेणं जहन्नेणं दो पलिओवमाइं दोहिं वाससयसहस्सेहिं
 अब्भहियाइं, उक्कोसेणं चत्तारि पलिओवमाइं वाससयसहस्स-
 मब्भहियाइं।३। सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिइओ जाओ
 जहन्नेणं अट्टभागपलिओवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेण वि
 अट्टपलिओवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एग-
 समएण केवइया उववज्जंति एस चेव वत्तव्वया । नवरं ओगा-
 हणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं, उक्कोसेणं सातिरेगाइं अट्टारसधणु-
 सयाइं, ठिई जहन्नेणं अट्टभागपलिओवमं, उक्कोसेण वि अट्ट-
 भागपलिओवमं । एवं अणुबंधो वि सेसं तहेव, कालादेसेणं
 जहन्नेणं दो अट्टभागपलिओवमाइं, उक्कोसेण वि दो अट्टभाग-
 पलिओवमाइं, एवइयं कालं जाव करेज्जा, जहन्नकालट्ठिइयस्स
 एस चेव एक्को गमो ४-५-६। सो चेव अप्पणा उक्कोस-
 कालट्ठिइओ जाओ सा चेव ओहिया वत्तव्वया । नवरं ठिई
 जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं । उक्कोसेण वि तिन्नि
 पलिओवमाइं । एवं अणुबंधो वि, सेसं तं चेव । एवं
 पच्छिमा तिन्नि गमगा णेयव्वा । नवरं ठिई संवेहं च जाणैज्जा,
 एए सत्त गमगा ७ (९) जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदिय-

तिरिक्त्वजेणिर्हितो उव्वज्जंति, संखेज्जवासाउयाणं जहेव
 असुरकुमारेसु उव्वज्जमाणाणं तहेव नव वि गमगा भाणियवा ।
 नवरं जोइसियठिइं संवेहं च जाणेज्जा, सेसं तहेव निरवसेसं
 भाणियव्वं ९। जइ असुरसेहितो उव्वज्जंति० भेदो तहेव जाव
 असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते ! जे भविए जोइसिएसु
 उव्वज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उव्वज्जेज्जा एवं
 जहा असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियस्स जोइसिएसु पेव उव्व-
 ज्जमाणस्स सत्त गमगा तहेव मणुस्साण वि । नवरं ओगाहणा
 विसंसा चरमेसु तिसु गमएसु ओगाहणा जहन्नेणं सातिरेगाइं
 नवधणुसयाइं, उक्कोत्तेण तिसि गा उयाइं, मडिअमंगसए जहन्नेणं
 सातिरेगाइं नवधणुसयाइं, उक्कोत्तेण वि सातिरेगाइं नव धणु-
 सयाइं । पच्छिमेसु तिसु गमएसु जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइं,
 उक्कोत्तेण वि तिसि गाउयाइं । सेसं तहेव निरवसेसं जाव
 संवेहंति । जइ संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उव्वज्जंति
 संखेज्जवासाउयाणं जहेव असुरकुमारेसु उव्वज्जमाणाणं तहेव
 नवगमगा भाणियव्वा । नवरं जोइसियठिइं संवेहं च जाणेज्जा,
 मेसं तं पेव निरवसेसं । सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति ॥सू०१॥

पउर्वाण्डमं सए नेवीसइमो उदेसो समत्तो ॥२४-२३॥

असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षा-
युष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । असंख्येयवर्षायुष्करां ज्ञेयपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः
खलु भदन्त ! यो भव्यो ज्योतिष्केषूपपत्तुं स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थिति-
केषूपपद्येत ? गौतम ! जघन्येनाऽष्टभागपल्योपमस्थितिकेषु उत्कर्षेण पल्योपम
वर्षशतसहस्रस्थितिकेषूपपद्येत, अवशेष यथा असुरकुमारोद्देशके । नवर स्थितिर्जघन्येन
अष्टभागपल्योपमम् उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि । एवमनुबन्धोऽपि, शेषं तथैव,
नवरं कालादेशेन जघन्येन द्वे अष्टभागपल्योपमे उत्कर्षेण चत्वारि पल्योपमानि
वर्षशतसहस्राभ्यधिकानि एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । १ । स एव जघन्यकाल
स्थितिकेषु उत्पन्नो जघन्येनाष्टभागपल्योपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणाऽपि अष्टभाग
पल्योपमस्थितिकेषु एषैव वक्तव्यता, नवरं कालादेशेन जानीयात् । २ । स एवोत्कर्ष-
कालस्थितिकेषूपपन्नः एषैव वक्तव्यता । नवरं स्थितिर्जघन्येन पल्योपमं वर्षशत-
सहस्रमभ्यधिकम्, उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि, एवमनुबन्धोऽपि । कालादेशेन
जघन्येन द्वे पल्योपमे द्वाभ्यां वर्षशतसहस्राभ्यामभ्यधिके, उत्कर्षेण चत्वारि पल्यो-
पमानि वर्षशतसहस्राभ्यधिकानि ३ । स एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातो
जघन्येन अष्टभागपल्योपमस्थितिकेषु उत्पद्येत, उत्कर्षेणापि अष्टभागपल्योपमस्थि-
तिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते, एषैव
वक्तव्यता । नवरमवगाहना जघन्येन धनुःपृथक्त्वम् उत्कर्षेण सातिरेकाणि अष्टा-
दशधनुःशतानि, स्थितिर्जघन्येन अष्टभागपल्योपमम् उत्कर्षेणाऽपि अष्टभागपल्यो-
पमम् । एवमनुबन्धोऽपि, शेषं तथैव । कालादेशेन जघन्येन द्वे अष्टभागपल्योपमे
उत्कर्षेणाऽपि द्वे अष्टभागपल्योपमे एतावन्तं कालं यावत् कुर्यात् । जघन्य-
कालस्थितिकस्य एष एव एको गमः ४-५-६ । स एव आत्मनोऽष्टकाल-
स्थितिको जातः सैव औधिकीवक्तव्यता । नवर स्थितिर्जघन्येन त्रीणि पल्योप-
मानि, उत्कर्षेणाऽपि त्रीणि पल्योपमानि, एवमनुबन्धोऽपि, शेषं तदेव, एवं पश्चि-
मास्त्रयो गमकाः, नेतव्याः नवरं स्थितिं सवेधं च जानीयात् एते सप्तगमकाः ७ ।
यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, संख्येयवर्षायुष्काणां
यथैवासुरकुमारेषु उत्पद्यमानानां तथैव नवापि गमा भणितव्याः । नवरं ज्योति-
ष्कस्थितिं सवेधं च जानीयात्, शेषं तथैव निरवशेषं भणितव्यम् ९ । यदि मनु-
ष्येभ्य उत्पद्यन्ते ० भेदः तथैव यावत् असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त !
यो भव्यो ज्योतिष्केषूपपत्तुं स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूपपद्येत एवं यथा
असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य ज्योतिष्केष्वेव उत्पद्यमानस्य सप्त गमकाः तथैव

મનુષ્યાણામપિ । નવરમચ્છાહનાવિશેષઃ પ્રથમેષુ ત્રિપુ ગમકેષુ અવગાહના જઘન્યેન માતિરેકાણિ નવધનુઃશતાનિ, ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ ગચ્ચુતાનિ । મધ્યમગમકે જઘન્યેન માતિરેકાણિ નવ ધનુઃશતાનિ ઉત્કર્ષેણાપિ સાતિરેકાણિ નવધનુઃશતાનિ । પશ્ચિમેષુ ત્રિપુ ગમકેષુ જઘન્યેન ત્રીણિ ગચ્ચુતાનિ ઉત્કર્ષેણાપિ ત્રીણિ ગચ્ચુતાનિ, શેષં તથૈવ નિસ્વશેષમ્ યાવત્ સંવેદ્યમ્ । યદિ સંસ્થાયેવર્ષાયુષ્કસજિમનુષ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે સંસ્થાયેવર્ષાયુષ્કાણાં યથાસુકુમારેષુ ઉત્પદ્યમાનાનાં તથૈવ નવગમકા ભણિ-
તુભ્યાઃ । નવર ડ્યોતિષ્કપિતિ સંવેદ્યં ચ જાનોયાત્, શેષં તદેવ નિસ્વશેષમ્ ।
તદેવં મદન્ત ! તદેવ મદન્ત ! ઇતિ ॥ સુ૦ ૧ ॥

॥ ત્રયવિંશતિતમે શ્લોકે ત્રયોવિંશતિત્વમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૨૪-૨૩ ॥

ટીકા — ‘જોડસિયાળં મંતે ! કઞ્ઞોદિતો ઉવવજ્જંતિ’ ડ્યોતિષ્કદેવાઃ ચન્દ્ર સૂર્યગ્રહ-નક્ષત્ર-તારાભ્યાઃ સ્વસ્તુ મદન્ત ! કુતઃ કસ્માત્ સ્થાનવિશેષાદાગત્યોત્પ-
પન્તે इत्यर्थः ‘કિં નેઠરદિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા

તેવીસમે ઉદ્દેશક ક્ષા પ્રારંભ

વાર્દ્ધસ ૨૨ વેં ઉદ્દેશે મેં વાનવ્યન્તરો મેં ઉત્પાદ આદિ કા નિરૂપણ કરકે અવ સુત્રકાર કમપ્રાપ્ત ૨૩ વેં ઉદ્દેશક કો પ્રારંભ કરતે હૈં । इसमें वे ज्योतिष्क देवों में उत्पाद आदि का कथन करते हैं—‘जोडसियाળं मंते ! कञ्जोदितो उववज्जंति’ इत्यादि सूत्र १ ।

ટીકાર્થ —ગૌતમને પ્રશ્ન મેં પેમા પૂછા હૈં—હે મદન્ત ! ‘જોડસિયાળં મંતે ! કઞ્ઞોદિતો ઉવવજ્જંતિ’ ડ્યોતિષ્ક દેવ ક્યાં સે આકરકે ડ્યોતિષ્કદેવ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અર્થાત્ ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર ઓર તારા इन रूप ज्योतिष्क देव होते हैं । सो ये ज्योतिष्क देव किस स्थान विशेष से आकरके उत्पन्न होते हैं ? ‘કિં નેઠરદિતો ઉવવજ્જંતિ’ ક્યા વે નૈર-

તેવીસમા ઉદ્દેશનો પ્રારંભ—

પાલીનમા ઉદ્દેશમા વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પાત વિગેરેનું નિરૂપણ કરીને તથે સૂત્રકાર હમથી આવેલ આ ૨૩ તેવીસમા ઉદ્દેશનો પ્રારંભ કરે છે. આ તેવીસમા ઉદ્દેશમા તેઓ જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પાત વિગેરેનું કથન કરે છે, ‘જોડસિયાળં મંતે ! કઞ્ઞોદિતો ! ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ગોચર્ય—ગૌતમસ્વામીએ આ જ્યોતિષ્ક દેવોના સંબંધમાં પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે—હે મદન્ત ! ‘જોડસિયાળં મંતે ! કઞ્ઞોદિતો ઉવવજ્જંતિ’ જ્યોતિષ્ક-
દેવ ક્યાથી આવેલે ત્ય વિષ્ણુ દેવપરમુખી ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારાઓ જ્યોતિષ્કદેવો ક્યા છે, તે આ જ્યોતિષ્ક દેવો ક્યા સ્થાન વિશેષથી અર્થાત્ ખનિમાંથી આવેલે તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

‘તિરિક્લજોણિણ્દિતો ઉવવજ્જંતિ’ તિર્યગ્ચોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે યદ્વા ‘મણુ-
સ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ મનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્ન: । हे गौतम । नो नैर-
यिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, मनुष्येभ्य आगत्यो-
त्पद्यन्ते नो देवेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इत्यादिकं सर्वं पूर्वप्रकरणानुसारेणैवावगन्तव्यं
कियत्पर्यन्तं पूर्वप्रकरणमनुमन्वेयं, तत्राह—‘भेदो जाव सन्निपंचिदिय’ इत्यादि । ‘भेदो
जाव सन्निपंचिदियतिरिक्लजोणिण्दितो उववज्जंति’ भेदो विशेषो यावत् यदा
यिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा—तिरिक्लजोणिण्दितो
उववज्जंति’ तिर्यग्योनिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ! अथवा ‘मणु-
स्सेहितो उववज्जंति’ मणुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं ! इत्यादि इस
गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—हे गौतम । ज्योतिषिक
देव नारकों से आकरके उत्पन्न होते हैं न देवों से आकरके उत्पन्न
होते हैं किन्तु तिर्यञ्चों से और मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं
इत्यादि सब कथन पूर्वप्रकरण के अनुसार ‘भेदो जाव सन्निपंचिदिय’
तिरिक्लजोणिण्दितो उववज्जंति’ इस कथन तक जानना चाहिये ।
तात्पर्य—इसका ऐसा है कि जब ज्योतिषिक देव तिर्यग्योनिकों से
आकरके उत्पन्न होते हैं ऐसा कहा जाता है तो उस कथन में एकेन्द्रिय,
दो इन्द्रिय, तेहन्द्रिय चौहन्द्रिय और अमंज्जी पञ्चेन्द्रिय एवं संज्जी पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यञ्च ये सब आ जाते हैं । अनः वे न एकेन्द्रिय तिर्यञ्चों से
आकरके उत्पन्न होते हैं, न द्वीन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकरके उत्पन्न होते हैं,

‘किं’ નેરઙ્ગેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ શુ’ તેઓ નૈરયિકૌમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
અથવા ‘તિરિક્લજોણિણ્દિતો ઉવવજ્જંતિ’ તિર્ય’ચ્યોનિકૌમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? અથવા ‘મણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ મનુષ્યૌમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જ્યોતિ-
ષ્કદેવો નારકૌમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. તથા દેવૌમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન
થતા નથી. પરંતુ તિર્ય’ચ્યૌમાંથી અને મનુષ્યૌમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે
વિગેરે સઘળું કથન આગલા પ્રકરણ પ્રમાણે ‘ભેદો જાવ સન્નિપંચિદિય તિરિક્લ-
જોણિણ્દિતો ! ઉવવજ્જંતિ’ આ કથન પર્યન્ત સમજી લેવું આ કથનનું તત્પર્ય
એ છે કે—જ્યારે જ્યોતિષ્કદેવો તિર્ય’ચ્યોનિકૌમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે, એવું કહેવામાં આવે છે, તો એ કથનમાં એક ઇન્દ્રિયવાળો, એ ઇન્દ્રિય-
વાળો, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળો, અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળો અને અસંખી પંચેન્દ્રિય તથા
સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્ય’ચ્ય આ સઘળા આવી જાય છે, તેથી તેઓ એક ઇન્દ્રિ-

નિર્ગમ્યોનિકેભ્ય ઉત્પન્નન્તે નો એકેન્દ્રિય-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય ઉત્પન્નન્તે કિન્તુ પચ્ચેન્દ્રિયનિર્ગમ્યોનિકેભ્ય ઉત્પન્નન્તે, તત્રાપિ-સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકેભ્ય ઉત્પન્નન્તે, 'નો અમન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' નો નત્તુ અમન્નિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પન્નન્તે । 'જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત । યદિ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય ઉપોતિષ્ઠદેવેષુ ઉત્પન્નન્તે તદા- 'કિં સંસ્થેજ્જવાસાડયમન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' કિં સંત્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પન્નન્તે ।

ન તેહન્દ્રિય તિર્યગ્યો સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ન ચૌહન્દ્રિયતિર્યગ્યો સે આકરકે ઉત્પન્ન હૈં ઓર ન અસંજી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । કિન્તુ સંજીપચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યદી યાત 'મેઓ જાવ મન્નિ પંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ, નો અમન્નિ પંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' હસ સુધરાઠ ઠારા સમઘાઈ મઈ હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- 'જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત । યદિ ઉપોતિષ્ઠદેવ સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવો સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો 'કિં સંસ્થેજ્જવાસાડયમન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' કયા વે સંસ્થયાત

યવાયા તિર્યગ્યોમ્યો આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમજ બે ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમ્યો આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, તથા ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમ્યો આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમ્યો આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી તથા અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમ્યો આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, પરંતુ સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમ્યો આવીને ઉત્પન્ન થાય છે એજ વાત 'મેઓ જાવ મન્નિ પંચિદિય તિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' નો અમન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો । ઉવવજ્જંતિ' આ સૂત્રપદ દ્વારા સમજાવેલ છે.

દ્વીતીયો ગૌતમશ્રાવણી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે- 'જહ સન્નિ પંચિદિય તિરિક્લજોણિર્હિતો । ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત એ ન્યેતિષ્ઠદેવે સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવો સે આકરકે ઉત્પન્ન થાય છે, તો 'કિં સંસ્થેજ્જવાસાડયમન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' શું તેઓ

અન્તે અથવા ‘અસંખેજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્યો વા આગત્યોત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । મુગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिर्णितो वि उववज्जंति’ संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपचछेन्द्रियतिर्यगो-
निकेभ्योऽपि, आगत्योत्पद्यन्ते तथा ‘असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्ख-
जोणिर्णितो वि उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपचछेन्द्रियतिर्यगो-
निकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते इत्युत्तरमिति । ‘असंखेज्जवाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिर्णं
मंते ! ‘असंखेयवर्षायुष्क संज्ञिपचछेन्द्रियतिर्यगो-
निकः खलु भदन्त ! ‘जे भविण जोइ-

વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે
હે ? અથવા ‘અસંખેજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્ણિતો
ઉવવજ્જંતિ’ અસંખ્યાતવર્ષ કી આયુ વાલે સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોં સે
આકરકે કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ! હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહેતે હૈ—‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્ણિતો વિ
ઉવવજ્જંતિ, અસંખેજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્ણિતો વિ
ઉવવજ્જંતિ’ વે સંખ્યાતવર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોં
સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર અસંખ્યાતવર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી
પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોં સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘असंखेज्जवासाउयसन्नि-
पंचिदियतिरिक्खजोणिर्णं मंते ! जे भविण जोइसिएसु उववज्जित्तए’ हे

સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘અસંખેજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિ
ર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને
કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વ
જોણિર્ણિતો વિ ઉવવજ્જંતિ, અસંખેજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્
ર્ણિતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો
માંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય
વાળા સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

इरीथी गौतमस्वामी प्रभुने એવું પૂછે છે કે—‘असंखेज्जवासाउय सन्नि
पंचिदियतिरिक्खजोणिर्णं मंते ! जे भविण जोइसिएसु उववज्जित्तए’ हे लगवन्

સિદ્ધિ ઉવવજ્જિત્તણ્ણ સે ણં મંતે' યો મવ્યો ય્યોતિષ્કદેવેપૂત્તપ્પમ્ સ સ્વલુ મદન્ત !
 'કેવહ્યકાલઠ્ઠિદ્દણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' કિયત્કાલસ્થિતિકેપૂત્તપ્પેત ?' ઇતિ પ્રશ્નઃ ભગવા-
 નાહ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અટ્ટમાગપલિઓવમદ્દિદ્દણ્ણુ' જઘન્યેન અટ્ટમાગ
 પલ્યોપમસ્થિતિકેષુ ય્યોતિષ્કેપૂત્તપ્પેત પલ્યોપમસ્યાષ્ટમમાગસ્થિતિકેષુ ઇત્યર્થઃ
 'ઉકોસેણં પલિઓવમવાસસયસહસ્સદ્દિદ્દણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણ પલ્યોપમવર્ષશત-
 સહસ્સસ્થિતિકેષુ વર્ષશતસહસ્રાધિક (એકલક્ષવર્ષાધિક) પલ્યોપમસ્થિતિકેષુ ઇત્યર્થઃ
 ઉત્પદ્યેત 'અવસેસં જહા અસુરકુમારુદ્દેસણ' અવશેષમ્-ઉત્પાદદ્વારાતિરિક્તં પરિ-
 માણાદિદ્વારજાતં યથાઽસુરકુમારોદેશકે કથિતં તથૈવ ય્યોતિષ્કપ્રકરણેઽપિ

મદન્ત ! જો અસંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચય્યોતિષ્ક
 દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઠ્ઠિદ્દણ્ણુ ઉવ-
 વજ્જેજ્જા' વહ કિન્ને કાલકી સ્થિતિવાલે ય્યોતિષ્ક દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોને
 કે યોગ્ય હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ !
 વહ 'જહન્નેણં અટ્ટમાગપલિઓવમદ્દિદ્દણ્ણુ, ઉકોસેણં પલિઓવમવાસ-
 સયસહસ્સદ્દિદ્દણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' જઘન્ય સે પલ્યોપમ કે આઠવેં માગ
 પ્રમાણ કી સ્થિતિવાલે ય્યોતિષ્કદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
 સે એકલાખવર્ષ અધિક એક પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે ય્યોતિષ્ક દેવોં
 મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । 'અવસેસં જહા અસુરકુમારુદ્દેસણ' અવશિષ્ટ કથન
 -અર્થાત્ ઉત્પાદદ્વાર સે અતિરિક્ત બાકી પરિમાણ આદિ દ્વારોં કા કથન
 જૈસા અસુરકુમારોદેશક મેં કહા ગયા હૈ । ડસી પ્રકાર સે હસ ય્યો-

જે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચય્યોતિષ્કદેવોં
 ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઠ્ઠિદ્દણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' તે
 કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા ય્યોતિષ્ક દેવોં ઉત્પન્ન થાય છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે- 'ગોયમા' હે
 ગૌતમ ! તે 'જહન્નેણં અટ્ટમાગપલિઓવમદ્દિદ્દણ્ણુ ઉકોસેણં પલિઓવમવાસસય-
 સહસ્સદ્દિદ્દણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' જઘન્યથી પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણની
 સ્થિતિવાળા ય્યોતિષ્ક દેવોં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખવર્ષ
 અધિક એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા ય્યોતિષ્ક દેવોં ઉત્પન્ન થાય છે.
 'અવસેસં જહા અસુરકુમારુદ્દેસણ' બાકીનું તમામ કથન અર્થાત્ ઉત્પાદ દ્વાર
 શિવાય પરિમાણ વિ. દ્વારોં કથન અસુરકુમારોના ઉદ્દેશોમાં જે પ્રમાણે

બોદ્ધવ્યમ્ અસુરકુમારપ્રકરણે પૃથિવીકાયિકોદ્દેશકસ્યાતિદેશઃ કૃતોઽનુઃ પૃથિવી-
કાયિકપ્રકરણે યયા યથા કથિતં તથા તથૈવ હાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । કિન્તુ યદંશે
અસુરકુમારાપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યં વિદ્યતે તદ્દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादि । ‘नवरं ठिई
जहन्नेणं अट्टभागपलिओवमं’ नवरम्-केवलं स्थितिर्जघन्येन अट्टभागपल्योपमम्,
पल्योपमस्याष्टमभागप्रमाणा जघन्यस्थितिरित्यर्थः ‘उक्कोसेणं तिन्नि पलि
ओवमाइं’ उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पल्योपमत्रयप्रमाणोत्कृष्टा स्थिति-
रित्यर्थः । ‘एवं अणुबंधो वि’ एवं स्थितिवदेव अनुबन्धोऽपि जघन्यतः
पल्योपमाष्टभागप्रमाण उत्कृष्टतः पल्योपमत्रयप्रमाणो ज्ञातव्य इति ‘सेसं
तहेव’ शेषं सर्वं तदेव-असुरकुमारप्रकरणोदीरितमेव अवगन्तव्यमिति । काय-

તિષ્ક પ્રકરણ મેં ભી વહ જાનના ચાહિયે । અસુરકુમારદેશક મેં પૃથિવી-
કાયિક ઉદ્દેશક કા અતિદેશ ક્રિયા ગયા હૈ । ફસલિયે પૃથિવી-
કાયિક પ્રકરણ મેં જૈસા જૈસા કહા ગયા હૈ । ડસી પ્રકાર સે વહ યહાં
પર ભી જાનના ચાહિયે । કિન્તુ ફસ પ્રકરણ મેં જિસ અંશ મેં અસુર-
કુમારોં કી અપેક્ષા વિલક્ષણતા હૈ ડસે સૂત્રકાર ને ‘નવરં ઠિઈ જહ-
ન્નેણં અટ્ટભાગપલિઓવમં’ ફસ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરતે હુએ કહા હૈ કિ
યહાં સ્થિતિ જઘન્ય સે એક પલ્લ્ય કે આઠવેં ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે વહ ત્રીન પલ્લ્યોપમ કી હૈ । ‘એવં અણુબંધો વિ’ સ્થિતિ કે અનુસાર
અનુબંધ ભી જઘન્ય સે એક પલ્લ્ય કે આઠ વેં ભાગપ્રમાણ હૈ ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ત્રીન પલ્લ્યોપમ કી હૈ । ‘સેસં તહેવ’ ફસ પ્રકાર સ્થિતિ

કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન આ જ્યોતિષ્ક દેવોના ઉદ્દેશામાં
પણ તે સમજવું. અસુરકુમારોના ઉદ્દેશામાં પૃથ્વીકાયિક, ઉદ્દેશોના
અતિદેશ (ભલામણ) કહ્યો છે. તેથી પૃથ્વીકાયિકના પ્રકરણમાં જે જે પ્રમાણે
કહ્યું છે એજ પ્રમાણે તે અહિયાં પણ સમજવું પરંતુ આ પ્રકરણમાં જે
અંશમાં અસુરકુમારોના કથન કરતાં વિલક્ષણપણું આવે છે. તે સૂત્રકારે
‘નવરં ઠિઈ જહન્નેણ અટ્ટભાગપલિઓવમં’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કર્યું છે,
આ સૂત્રપાઠથી સૂત્રકારે એ સમજાવ્યું છે કે-અહિયાં સ્થિતિ જઘન્યથી એક
પલ્લ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લ્યોપમની છે.
‘એવં અણુબંધો વિ’ સ્થિતિના કથન પ્રમાણે અનુબંધ પણ જઘન્યથી એક
પલ્લ્યના આઠમા ભાગ પ્રમાણનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ત્રણ પલ્લ્યોપમનો છે.
‘સેસં તહેવ’ સ્થિતિ અને અનુબંધના કથન શિવાયનું બીજું સઘણું કથન

સંવેધે ચઢૈલક્ષણ્યં તદ્દર્શયતિ—‘નવરં કાલાદેસેણ જહન્નેણં દો અઢ્ઢમાગપલિઓ-
વમાઈ’ નવરં કાલાદેસેણ જઘન્યેન દ્વે અઢ્ઢમાગપલિઓવમાઈ દ્વૌ પલ્યોપમાઢ્ઢમાગા-
વિત્થઃ પલ્યોપમસ્ય ચતુર્થાંશ ઇતિ ભાવઃ, તત્રૈકોઢ્ઢસંલ્યાતાયુઢ્ઢસમ્બન્ધી દ્વિતીય-
યસ્તુ નારકજ્યોતિઢ્ઢસંબન્ધી એવં ક્રમેણ દ્વૌ પલ્યોપમાઢ્ઢમાગૌ ભવત ઇતિ । ‘ઉક્રો-
સેણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ વાસસયસહસ્તમઢ્ઢમહિયાઈ’ ઉત્ક્રષ્ટેણ ચત્તારિ પલ્યો-
પમાનિ વર્ષશતસહસ્રાભ્યધિકાનિ, તત્ર ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ અસંલ્યાતાયુઢ્ઢસમ્બ-
ન્ધીનિ, તથા એકં પલ્યોપમં સાતિરેકં ચન્દ્રવિમાનજ્યોતિઢ્ઢસંબન્ધિ, એવં ક્રમેણ

ઔર અનુબંધ સે અતિરિક્ત ઓર સઘ કથન અસુરકુમાર કે
પ્રકરણ સેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ । કાયસંવેધ મેં જો મિત્રતા
હૈ ઉસે પ્રકટ કરને કે અભિપ્રાય સે ‘નવરં કાલાદેસેણ જહન્નેણં દો
અઢ્ઢમાગપલિઓવમાઈ’ એસા સૂત્રકારને કહા હૈ કિ કાલ કી અપેક્ષા
કાયસંવેધ જઘન્ય સે પલ્યોપમ કે દો આઠવેં ભાગ પ્રમાણ હૈ ।
યે દો આઠ ભાગ પલ્યોપમ કે ચતુર્થાંશ રૂપ પડતે હૈં ઇનમેં એક
ભાગ અસંલ્યાતા આયુષ્ય સમ્બન્ધી હોતા હૈ ઔર દ્વિતીય ભાગ
નારક જ્યોતિષ્ક સમ્બન્ધી હોતા હૈ ઇસ ક્રમ સે દો પલ્યોપમાઢ્ઢમાગ
હોતે હૈં । ‘ઉક્રોસેણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ વાસસયસહસ્તમઢ્ઢમહિયાઈ’
તથા ઉત્ક્રષ્ટ સે વહ કાયસંવેધ એકલાસ્રવર્ષ અધિક ચાર પલ્યોપમ કા
હૈ । યે ત્રીણ પલ્યોપમ અસંલ્યાતા આયુષ્ય સમ્બન્ધી હૈં । ઔર એક

અસુરકુમારના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન
સમજવું કાયસંવેધના કથનમાં જે જુઠાપણું છે, તે ખતાવવાના હેતુથી ‘નવરં
કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અઢ્ઢમાગપલિઓવમાઈ’ આ પ્રમાણેના સૂત્રપાઠ કહ્યો
છે, આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે કે—કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘ-
ન્યથી પલ્યોપમના બે આઠમા ભાગ પ્રમાણેના છે. આ બે આઠમા ભાગ
પલ્યોપમના ચતુર્થાંશ રૂપ હોય છે તેમાં એક ભાગ અસંજ્યાતા આયુષ્ય
વાળાનો હોય છે. અને બીજો ભાગ જ્યોતિષ્કનો હોય છે. એ ક્રમથી બે
પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ થાય છે. ‘ઉક્રોસેણ ચત્તારિ પલિઓવમાઈ વાસસ-
યસહસ્તમઢ્ઢમહિયાઈ’ તથા ઉત્ક્રષ્ટથી તે કાયસંવેધ એક લાખ વર્ષ અધિક ચાર
પલ્યોપમનો છે. આ ત્રણ પલ્યોપમ અસંજ્યાતા આયુષ્ય સંબંધી છે. અને
એક સાતિરેક ‘કંધક વધારે’ પલ્યોપમ ચન્દ્ર વિમાન જ્યોતિષ્ક સંબંધી છે.

વર્ષસતસહસ્રાધિકાનિ ચત્વારિ પલ્યોપમાનિ ભવન્તિ 'एवइयं कालं जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तम् असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्गतिं ડ્યોતિષ્કગતિં ચ સેવેત તથા એતાવન્તં કાલં યાવત્ અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક-
સંજ્ઞિપજ્ઞેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતૌ ડ્યોતિષ્કગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ કાયસંવેધવરમઃ
પ્રથમો ગમ ઇતિ ૧ । 'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વેસુ ડવવન્નો' સ એવ સંજ્ઞિપજ્ઞેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ગોનિક જીવ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિક ડ્યોતિષ્કદેવેષુ ઉત્પન્નો ભવેત્ તદા
—'जहन्नेणं अट्टभागपलिभोवमद्विद्वेसु' जघन्येन अष्टभागपल्योपमस्थितिकेषु
પલ્યોપમસ્યાષ્ટમભાગપ્રમાણસ્થિતિકેષુ ડ્યોતિષ્કેષુ ઇત્યર્થઃ 'उक्कोसेण वि अट्ट
भागपलिभोवमद्विद्वेसु' उत्कर्षेणाऽपि अष्टभागपल्योपमस्थितिकेषु ડ્યોતિષ્કેષુ
સાતિરેકં પલ્યોપમ ચન્દ્ર વિમાન ડ્યોતિષ્ક સમ્બન્ધી હૈ । હસ પ્રકાર સે
એક લાખવર્ષ અધિક ચાર પલ્યોપમ કા કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટ સે સિદ્ધ
હો જાતા હૈ 'एवइयं कालं जाव करेज्जा' इतने काल पर्यन्त वह जीव
અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પજ્ઞેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિ કા ઓર ડ્યોતિષ્કગતિ
કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ પર્યન્ત ઉસગતિ મેં ગમનાગમન
કરતા હૈ, એસા યહ કાયસંવેધ અન્તવાલા ૧ પ્રથમ ગમ હૈ ।

'सो चवे जहन्नकालद्विद्वेसु डववन्नो' वही संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्गोनिक जीव जब जघन्यकाल की स्थिति वाले ड्योतिष्क देवों में
ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ 'जहन्नेणं अट्टभागपलिभोवमद्विद्वेसु' जघन्य
સે પલ્યોપમ કે આઠવે ભાગ પ્રમાણ કી સ્થિતિ વાલે ડ્યોતિષ્કદેવોં મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર 'उक्कोसेण वि' उत्कृष्ट से भी 'अट्ट भागपलिभो-
वमद्विद्वेसु' पल्योपम के आठवे भाग प्रमाण की स्थितिवाले ड्योति-

આ રીતે એક લાખ વર્ષ અધિક ચાર પલ્યોપમનો કાયસંવેધ ઉત્કૃષ્ટથી થઈ
જાય છે. 'एवइयं कालं जाव करेज्जा' आठला काण सुधी ते एव असंख्यात
વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પજ્ઞેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિનું અને ડ્યોતિષ્ક ગતિનું
સેવન કરે છે અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમના ગમન કરે
છે. આ રીતે આ કાયસંવેધ સુધીનો પહેલો ગમ કહ્યો છે. ૧

સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વેસુ ડવવન્નો' એજ સંજ્ઞી પજ્ઞેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ-
યોનિવાળો એવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા ડ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે. તે તે 'जहन्नेणं अट्टभाग पलिभोवमद्विद्वेसु' जघन्यથી પલ્યોપમના
આઠમા ભાગ પ્રમાણની સ્થિતિવાળા ડ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
અને 'उक्कोसेण वि' उत्कृष्टથી પણ 'अट्टभाग पलिभोवमद्विद्वेसु' पल्योपमનો
આઠમા ભાગ પ્રમાણની સ્થિતિવાળા ડ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ત્પચતેં इति 'एस चेव वक्तव्या' एवैव वक्तव्यता या इदानीमेव दर्शिता सैव
 वक्तव्यता भवादेशपर्यन्तं द्वितीयगमे वक्तव्येति । 'नवरं कालादेसेणं जाणेज्जा'
 नवरं कालादेशेन जानीयात् कालादेशेन कालापेक्षया विभिन्नं कायसंवेवं
 यथायोगं जानीयादिति द्वितीयो गमः २ । 'सो चेव उक्कोसकालट्टिहएसु
 उववन्तो' स एव-असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकजीव एव उत्कृष्ट-
 कालस्थितिकज्योतिष्कदेवेषु यदि उत्पद्यते तदा-'एस चेव वक्तव्या' एवैव-
 अनन्तरोदीरितैव वक्तव्यता भणितव्या । 'नवरं ठिई जहन्नेणं पलिओवमं वाससय-
 सहस्समवमहिं' नवरं केवलम् असुरकुमाराद्यपेक्षया स्थितिर्जनन्येन पल्योपमं
 वर्षशतसहस्राभ्यधिकम् यद्यपि अपंख्यातवर्षायुष्काणां स्थितिः सातिरेका पूर्वकोटी-
 जवन्यतो भवति तथाप्यत्र वर्षलक्षाभ्यधिकं पल्योपमं कथितं तत् वर्षलक्षाभ्यधिक-
 पल्योपमप्रमाणायुष्केषु ज्योतिष्कदेवेषूपपत्स्यमानत्वात् यतोऽसंख्यातवर्षायुष्काः
 स्वकीयायुष्काद् वृहत्तरायुष्केषु नैव उत्पद्यन्ते जीवाः समानायुष्केषु न्यूनायुष्केषु-
 ष्कदेवों में उत्पन्न होता है । 'एसचेव वक्तव्या' जो वक्तव्यता अभी
 अभी प्रदर्शित की गई है वही वक्तव्यता भवादेश तक की इस द्वितीय-
 गम में कहनी चाहिये । 'नवरं कालादेसेणं जाणेज्जा' परन्तु काल की
 अपेक्षा कायसंवेवं इस द्वितीयगम में प्रथमगम की अपेक्षा भिन्न है । ऐसा
 यह द्वितीयगम है २ 'सो चेव उक्कोसकालट्टिहएसु उववन्तो' जब वही
 असंख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक जीव उत्कृष्ट काल की
 स्थितिवाले ज्योतिष्क देवों में उत्पन्न होता है, तब इस सम्बन्ध में
 भी 'एस चेव वक्तव्या' यही पूर्वोक्त वक्तव्यता कहनी चाहिये । परन्तु
 'नवरं ठिई जहन्नेणं पलिओवमं वाससयसहस्समवमहिं' असुर-
 कुमारआदि की अपेक्षा से यहाँ स्थिति जवन्य से एकलाखवर्षभधिक

'एस चेव वक्तव्या' એ કથન હમણા ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ કથન
 ભવાદેશ સુધીનું આ બીજા ગમમાં કહેવું જોઈએ 'નવરં કાલાદેસેણં જાણેજ્જા'
 પરંતુ કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધમાં આ બીજા ગમમાં પહેલા ગમ કરતાં
 જુદાપણું છે એ રીતે આ બીજો ગમ છે. ૨

સો ચેવ ઉક્કોસકાલટ્ટિહણસુ ઉવવન્તો' અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો એ
 સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યેનિવાળો તે જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા જ્યોતિષ્ક
 દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે સંબંધમાં પણ 'एस चेव वक्तव्या' આ પહેલા
 કહેલ કથનજ કહેવું જોઈએ. પરંતુ 'नवरं ठिई जहन्नेणं पलिओवमं वाससय
 सहस्समवमहिं', असुरकुमार विगेरेनी अपेक्षाથી અહિંયાં સ્થિતિ જવન્યથી

વોત્પચન્તે નાધિકેપુ ઇતિ પૂર્વે મદર્શિતમેવ । ‘ઉકોસેણ તિન્નિ પલિભોવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ
ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ પલ્યોપમત્રયમમાગા ઉત્કૃષ્ટતઃ સ્થિતિર્ભવતીત્યર્થઃ । ‘એવં અણુ-
વંધો વિ’ એવં સ્થિતિવદેવ જગન્મેનોત્કૃષ્ટાભ્યામનુવંધોઽપિ જ્ઞાતવ્ય ઇતિ । કાયસંવે-
ધસ્તુ ‘કાલાદેસેણ જહન્નેણં દો પલિભોવમાઈં દોહિં વાસપયસહસેહિં અઙ્મહિયાઈં’
કાલાદેશેન જગન્મેન દ્વે પલ્યોપમે દ્વાભ્યાં વર્ષશતમહસાભ્યામભ્યધિકે તથા
‘ઉકોસેણ ચત્તારિ પલિભોવમાઈં વાસપયસહસમઙ્મહિયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટતશ્ચ-ત્તારિ
પલ્યોપમાણિ વર્ષશતસહસાભ્યધિકાનિ ઇતિ ૩ ।

૧ પલ્યોપમ કી હૈ ઔર ‘ઉકોસેણ’ ઉત્કૃષ્ટ સે ‘તિન્નિ પલિ ભોવમાઈં’
ત્રીન પલ્યોપમ કી હૈ । યચ્ચપિ અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે જીવો કી
સ્થિતિ જગન્મ સે સ્થાતિરેક પૂર્વકોટિ કી હોતી હૈ । પરન્તુ યહાં જો
જગન્મ સ્થિતિ ઉનકી એક લાખ વર્ષ અધિક ૧ પલ્યોપમ કી કહી ગઈ
હૈ વહ વર્ષ લક્ષ સે અધિક પલ્યોપમ કી સ્થિતિ વાલે યોતિષકદેવો મેં
ઉત્પન્ન હોને કી વજહ સે કહી ગઈ હૈ । કયોંકિ અસંખ્યાત વર્ષ કી
આયુવાલે જીવ અપની આયુ સે વૃહત્તર આયુવાલો મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે
હૈ । વહ તો અપની સમાન આયુ વાલો મેં અથવા ન્યૂન આયુવાલો મેં
હી ઉત્પન્ન હોતે હૈ । યહ વાત પહિલે કહ દી ગઈ હૈ । ‘એવં અણુવંધો વિ’
સ્થિતિ કે અનુસાર હી યહાં અનુવંધ ઓ જાનનાં ચાહિયે । કાયસંવેધ
‘કાલાદેસેણ જહન્નેણં દો પલિભોવમાઈં દોહિં વાસપયસહસેહિં અઙ્મ
હિયાઈં’ કાલ કી અપેક્ષા જગન્મ સે દો લાખ વર્ષ અધિક દો પલ્યોપ-

એક લાખ વર્ષ અધિક ૧ એક પલ્યોપમની છે, અને ‘ઉકોસેણ’ ઉત્કૃષ્ટથી
‘તિન્નિ પલિભોવમાઈં’ ત્રણ પલ્યોપમની છે જે કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય
વાળાં જીવોની સ્થિતિ જગન્મથી સ્થાતિરેક-કઈક વધારે પૂર્વકોટિની હોય છે
પરંતુ અહિયાં તેમની જગન્મ સ્થિતિ એક લાખ વર્ષ અધિક ૧ એક પલ્યોપમની
કહી છે, તે એક લાખ વર્ષથી અધિક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા જોતિષક દેવેમાં
ઉત્પન્ન થવાના કારણથી કહી છે, કેમકે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યને એવં
જોતાના આયુષ્યથી વધારે આયુષ્યવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થતા નથી તે તે જોતાના
સરખા આયુષ્યવાળાઓમાં અથવા ન્યૂન આયુષ્યવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે એ
વાત પહેલાં કહી છે. ‘એવં અણુવંધો વિ’ અહિયાં સ્થિતિના કથન પ્રમાણે જ
અનુવંધનું કથન પણ સમજવું. કાયસંવેધ ‘કાલાદેસેણ જહન્નેણં દો પલિભો-
વમાઈં, દોહિં વાસપયસહસેહિં અઙ્મહિયાઈં’ કાળની અપેક્ષાએ જગન્મથી એ
લાખ વર્ષ અધિક એ પલ્યોપમનો છે. અને ‘ઉકોસેણ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે ‘ચત્તારિ

‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદિહો જાઓ’ સ એવ-અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કઃ સંક્ષિપ્તેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક જીવ એવ યદિ સ્વાત્મના-સ્વયમેવ જઘન્યકાલસ્થિતિકઃ સન્ જાતઃ સમુત્પન્નો ભવેત્ તદા-‘જહન્નેણ અદ્ભાગપલિઓવમદિહાંસુ ઉવવન્નો’ જઘન્યેનાદ્ભાગપલ્યોપમસ્થિતિકેષુ ઉત્પન્નઃ । અસ્મિન્ ચતુર્થગમે જઘન્ય કાલસ્થિતિકોઽસંખ્યાત-વર્ષાયુર્ગૌણિકેષુ જ્યોતિષ્કદેવેપૂત્પન્નઃ, તત્રાસંખ્યાતાયુષો યદપિ પલ્યોપમાદ્ભાગાત્

પમ કા હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણ’ ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ‘ચત્તારિ પલિઓવમાહ’ વાસસયસહસ્સમન્મહિયાહ’ એક લાખ વર્ષ અધિક ચાર પલ્યોપમ કા હૈ । એસા યહ તૃતીય ગમ હૈ ।

‘સો ચેવ અપ્પણા જહ્ણકાલદિહો જાઓ’ વહી અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવ જઘ સ્વયં જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હોના હૈ ઓર વહ યદિ જ્યોતિષ્કદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ તો એસી સ્થિતિ મેં વહ ‘જહન્નેણ અદ્ભાગપલિઓવમદિહાંસુ ઉવવન્નો’ જઘન્ય સે એક પલ્ય કે ઓઠવેં ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિ વાલે જ્યોતિષ્કોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણ વિ અદ્ભાગપલિઓવમદિહાંસુ ઉવવન્નો’ ઉત્કૃષ્ટ સે બી વહ પલ્યોપમ કે ઓઠવેં ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિ વાલે જ્યોતિષ્કોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હસ ચતુર્થ ગમ મેં જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલા અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક જીવ ઔધિક જ્યોતિષ્ક દેવોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ કહા ગયા હૈ । સો વહાં અસંખ્યાતવર્ષ કો આયુ વાલે કી જઘન્ય આયુ યદપિ પલ્યો-

પલિઓવમાહ’ વાસસયસહસ્સમન્મહિયાહ’ એઃ લાખ વર્ષ અધિક ચાર પલ્યોપમનો છે. એ રીતે આ ત્રીજો ગમ કહ્યો છે. ૩

‘સો ચેવ અપ્પણા જહ્ણકાલદિહો જાઓ’ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય વાળો એ સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિવાળો એવ બ્યારે પોતે જઘન્ય કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે એવી સ્થિતિમાં તે ‘જહ્ણેણ અદ્ભાગપલિઓવમદિહાંસુ ઉવવન્નો’ જઘન્યથી તે એક પલ્યોપમના આઠમા ભાગની સ્થિતિવાળા બ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ‘ઉક્કોસેણ વિ અદ્ભાગપલિઓવમદિહાંસુ ઉવવન્નો’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણની સ્થિતિવાળા બ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ ચોથા ગમમાં જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો એવ ઔધિક બ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થયાનું કહ્યું છે તો ત્યાં અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય વાળાનું જઘન્ય આયુષ્ય એ કે પલ્યોપમના આઠમાં ભાગથી પણ હીનતર

હીનતરં જઘન્યેનાયુષ્ક ભવતિ તથાપિ જ્યોતિષકદેવાનાં તતો હીનતરમાયુર્ન ભવતિ, સ્વાયુતુલ્યાયુર્બન્ધકાથોત્કર્ષતોઽસંખ્યાતવર્ષાયુઃ, ઇત્યત્ર જઘન્યસ્થિતિકા સ્તે પલ્યોપમાષ્ટભાગાયુષો ભવતિ તે ચ વિમલવાહનાદિ કુલકરકાલાતુ પૂર્વતરકાલજાતા હસ્ત્યાદયો ભવન્તિ । ઔધિકજ્યોતિષકા અપ્યેવંવિધા એવ તેષાઃ મુત્પત્તિસ્થાનત્વેન ભવન્તીત્યતઃ—‘જહન્નેણં અઢ્ઢમાગપલિઓવમદ્વિદ્દેસુ ઉવવન્નો ઇત્યાદિ કથિતમિતિ । ‘ઉકીસેણં ત્રિ અઢ્ઢમાગપલિઓવમદ્વિદ્દેસુ ઉવવન્નો’ ઉત્કર્ષે નાપિ અઢ્ઢમાગપલ્યોપમસ્થિતિકેષૂત્પન્ન ઇતિ ‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણ કેવં હયા ઉવવજ્જંતિ’ તે સ્વલ્લ ભદન્ત ! અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા

પમ કે આઠવેં ભાગ સે મી હીનતર હોતી હૈ । પરન્તુ ફિર મી જ્યોતિષ્ક દેવોં કી પલ્યોપમ કે આઠવેં ભાગ સે હીનતર આયુ નહીં હોની હૈ ‘જો અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે હોતે હૈં વે અપની આયુ કે તુલ્ય આયુ કે બન્ધક હોતે હૈં ।’ સો યહાં જઘન્ય સ્થિતિ વાલે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક હૈં વે પલ્યોપમ કે આઠવેં ભાગ પ્રમાણ આયુ વાલે હોતે હૈં । એસે વે જીવ વિમલવાહન આદિ કુલકર કે કાલ સે પહિલે કાલ મેં ઉત્પન્ન હુએ હસ્ત્યાદિ રૂપ હોતે હૈં । હસી પ્રકાર કે ઔધિક જ્યોતિષ્ક હી ઉનકા ઉત્પત્તિ સ્થાન હોતા હૈ, હસીલિયે ‘જહન્નેણં અઢ્ઢમાગપલિઓવમદ્વિદ્દેસુ ઉવવન્નો’ ઇત્યાદિ રૂપ સે કહા ગયા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તે ણં મંતે ! જીવા એગ સમ-
ણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! વે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી

(ઓછુ હોય છે. તો પણ જ્યોતિષ્ક દેવોનું આયુષ્ય પલ્યોપમના આઠમા ભાગથી હીનતર (ઓછુ) હોતું નથી. જે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો જીવ કાળની સ્થિતિવાળા હોય છે, તે પોતાના આયુષ્યની બરોબરના આયુષ્યનો બંધ કરનાર હોય છે. તો અહિયાં જે જઘન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા છે તેઓ પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણના આયુષ્યવાળા હોય છે. એવા તે જીવો વિમલવાહન વિગેરે કુલકરોનો કાળના પહેલાના કાળમાં ઉત્પન્ન થયા વિગેરે વપથી હોય છે એ કારણથી ‘જહન્નેણં અઢ્ઢમાગપલિઓવમદ્વિદ્દેસુ ઉવવન્નો’ ઇત્યાદિ પ્રકારથી કહેવામાં આવ્યું છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘તે ણં મંતે ! જીવા એગ-
સમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્, અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા એવા

જીવા, એકસમયેન-એકસ્મિન્ સમયે इत्यर्थ. કિય-સંખ્યાકા ઉત્પન્ન-તે ? ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતા ઉત્પન્ન-તે इत्यादિકં સર્વં પૂર્વવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । એતદાશયેનૈવાહ-‘એમ જેવ વત્તવ્વયા’ એવૈવ પૂર્વપદશિતૈવ વક્તવ્યતા જ્ઞેયેતિ ‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં ધણુપુહુત્તં’ નવરં કેવલં પૂર્વપૂર્વતર-પ્રકરણાપેક્ષયા હૃદયેવ વૈલક્ષણ્યં યત્ શરીરાવગાહા જઘન્યેન ધનુઃપૃથક્ત્વં દ્વિધનુ-સરસ્ય નવધનુઃપર્યન્તં મન્વતીતિ । શરીરાવગાહના જઘન્યેન ધનુઃપૃથક્ત્વમિતિ યત્ કથિતં તત્ પલ્યોપમાદ્ ભાગપ્રમાણાયુષો વિમલવાહનાદિકુલકરકાલાત્ પૂર્વતર-કાલમાવિનો હસ્ત્યાદિવ્યતિરિક્તશુદ્રકાયચતુષ્પદાનપેક્ષ્ય અગન્તવ્યમિતિ ‘ઉક્કો-સેણં સાતિરેગાઈં અટ્ટારસધણુમયઈં’ ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકાણિ અષ્ટાદશ ધનુઃશતાનિ । ઉક્કુષ્ટાઽવગાહના સાતિરેકાષ્ટાદશધનુઃશતપ્રમાણા મન્વતીતિ યત્ કથિતં તત્ વિમલવાહનકુલકરપૂર્વતરકાલમાવિ હસ્ત્યાદ્યપેક્ષયા इत्यગન્તવ્યમ્ યતો વિમલ-

પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! વે એક સમય મેં જઘન્ય સે તો એક, અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં । इत्यादि સર્વ કથન પૂર્વ કે જૈસા હી જાનના ચાહિયે । હસી આશય સે ‘એસ જેવ વત્તવ્વયા’ સૂત્રકારને એસા સૂત્રપાઠ કહા હૈ । પરંતુ ‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં ધણુપુહુત્તં’ પૂર્વ-પૂર્વતર પ્રકરણ કી અપેક્ષા યહાં યહી ભિન્નતા હૈ કિ શરીરાવગાહના યહાં જઘન્ય સે ધનુષ પૃથક્ત્વ રૂપ હૈ-દો ધનુષ સે લેકર ત્રી ધનુષ તક કી હૈ । ‘શરીરાવગાહના ધનુષ પૃથક્ત્વ રૂપ હૈ’ એસા જો કહા હૈ વહ પલ્યોપમ કે આઠવેં ભાગ પ્રમાણ આયુ વાલે જો વિમલવાહનાદિ કુલકરકે સમય સે પૂર્વ-

તે સંશી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળા જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તેઓ એક સમયમાં જઘન્યથી તો એક, અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે વિગેરે સધણું કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણે સમજવું એ આશયથી ‘એસ જેવ વત્તવ્વયા’ આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ સૂત્રકારે કહ્યો છે. પરંતુ ‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં ધણુપુહુત્તં’ પૂર્વ-પૂર્વતર પ્રકરણની અપેક્ષાથી અહિંયાં એજ શુદ્ધપણું છે કે-શરીરની અવગાહના અહિં જઘન્યથી ધનુષ-પૃથક્ત્વ રૂપ છે. એટલે કે-બે ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ સુધીનું છે. શરીરની અવગાહના ધનુષ-પૃથક્ત્વ રૂપ છે, એ પ્રમાણે બે કહ્યું છે, તે પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણની આયુષ્યવાળા બે વિમલ-વાહન વિગેરે કુલકરના સમયથી પહેલાના કાળમાં થયેલા હાથી વિગેરેથી,

વાહનો નવધનુઃશતપ્રમાણાવગાહનઃ તત્કાલીનહસ્ત્યાદયથ તદ્ દ્વિગુણશરીરાવ-
ગાહનાઃ તત્પૂર્વતરકાલમાવિનથ તે સાતિરેકતત્પ્રમાણા મન્તીતિ । ‘ઠિઈ જહન્નેણં
અદ્દમાગપલિઓવમં’ સ્થિતિર્જગ્ગ્યેનાષ્ટમાગપલ્યોપમમ્ પલ્યોપમાષ્ટમાગપ્રમાણા
જગ્ગ્યયા સ્થિતિર્ભવતીતિ । ‘ઉક્કોસેણ વિ અદ્દમાગપલિઓવમં’ ઉત્કર્ષેણાપિ અષ્ટમાગ
પલ્યોપમમ્ ‘एवं अणुबंधो वि’ एवं સ્થિતિવદેવ જગ્ગ્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પલ્યોપમાષ્ટ-

તર કાલ ભાવી હસ્ત્યાદિ ભિન્ન ક્ષુદ્રકાય વાલે ચતુષ્પદ હૈં ઉનકી અપેક્ષા
કરકે કહા ગયા હૈ । તથા ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટ સે હનકે શરીર કી
અવગાહના ‘સાતિરેગાઈં અદ્દારસધણુસયાઈં’ સાતિરેક ૧૮૦૦ અઠારહ
સૌ ધનુષ પ્રમાણ હૈ । ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના જો યહાં અઠારહસૌ ૧૮૦૦
ધનુષ કી કહી ગઈ હૈ વહ વિમલવાહન કુલકર કે પૂર્વતર કાલ ભાવી
હસ્તિ આદિ કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ । ક્યોંકિ વિમલવાહન કી અવ-
ગાહના ૧૦૦ નૌસૌ ધનુષ કી થી ઔર ઉનકે કાલકે હસ્તિ આદિ
દુગુની અવગાહના વાલે થે । તથા હનસે ઓ પૂર્વતર કાલવર્તી જો હસ્તિ
આદિ થે વે સાતિરેક દુગુની અવગાહના વાલે થે અર્થાત્ ૧૮૦૦ ધનુષ
કી અવગાહના સે ઓ ઔધિક અવગાહના વાલે થે । ‘ઠિઈ જહન્નેણં અદ્દ
માગપલિઓવમં’ સ્થિતિ યહાં જગ્ગ્ય સે એક પલ્ય કે આઠવે ભાગ
પ્રમાણ હૈ ઔર ‘ઉક્કોસેણ વિ અદ્દમાગપલિઓવમં’ ઉત્કૃષ્ટ સે ઓ
વહ એક પલ્ય કે આઠવે ભાગ પ્રમાણ હૈ । ‘एवं अणुबंधो वि’ સ્થિતિ
કે જૈસ હી અનુદન્ન ઓ યહાં જગ્ગ્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે પલ્યોપમ કે

જુંદો ક્ષુદ્રકાય ચતુષ્પદ જીવો છે, તેમની અપેક્ષા કરીને કહેલ છે. તથા ‘ઉક્કોસેણં’
ઉત્કૃષ્ટથી તેમના શરીરની અવગાહના ‘સાતિરેગાઈં અદ્દારસધણુસયાઈં’ સાતિરેક
(કંઈક વધારે) ૧૮૦૦ અઠા સો ધનુષ પ્રમાણ છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અડિયાં
જે ૧૮૦૦ અઠારસો ધનુષની કહી છે, તે વિમલવાહન કુલકરના પહેલાના
કાળમાં થનારા હાથી વિગેરેની અપેક્ષાથી કહી છે. કેમકે વિમલવાહનની
અવગાહના ૬૦૦ નવસો ધનુષની હતી અને તેમના કાળ સમયના હાથી
વિગેરે બમણી અવગાહના વાળા હતા. તથા તેનાથી પણ પહેલાના કાળના
જે હાથી વિગેરે હતા તેઓ સાતિરેક બમણી અવગાહનાવાળા હતા અર્થાત્
૧૮૦૦ અઠારસો ધનુષની અવગાહનાથી પણ વધારે અવગાહનાવાળા હતા
‘ઠિઈ જહન્નેણ અદ્દમાગપલિઓવમં’ અડિયાં સ્થિતિ જગ્ગ્યથી એક પલ્યના
આઠમા ભાગ પ્રમાણની છે. અને ‘ઉક્કોસેણ વિ અદ્દમાગપલિઓવમં’ ઉત્કૃષ્ટથી
પણ તે એક પલ્યના આઠમા ભાગ પ્રમાણની છે. ‘एवं अणुबंधो वि’ સ્થિતિના
કથન પ્રમાણે જ અનુબંધ પણ અડિયાં જગ્ગ્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપ-

માગમમાણોડનુવન્થ ઇતિ । ‘સેમં તહેવ’ શેષમ્-અવગાહનાસ્થિત્યનુવન્થાતિરિક્તં પરિમાણાદિદ્વારજાતં તથૈવ-પ્રથમાદિગમવદેવેતિ । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અદ્દ-માગપલિઓવમાઈ’ કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વે અદ્દમાગપલ્યોપમે પલ્યોપમસ્ય ચતુર્થાંશ્વ ઇત્યર્થઃ તથા-‘ઉકોસેણ વિ દો અદ્દમાગપલિઓવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણાપિ દ્વે અદ્દમાગપલ્યો-પમે ‘એવહ્યં કાલં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં યાવત્ કુર્યાત્ એતાવત્કાર્પયન્તં અસંરુયાતવર્ષાપુષ્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિં ડ્યોતિષ્કગતિં ચ સેવેત તથા એતાવન્તમેવ કાલં યાવત્ અસંરુયાતવર્ષાપુષ્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયગતી ડ્યોતિષ્કગતી ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ ‘જહન્નકાલદ્વિહ્યસ્સ एस चेव एको गमो ४-५-६ । जघन्यकालस्थि-तिकस्य एव एव एको गमः यतोऽत्रैव चतुर्थगमे एव पञ्चगण्यगमयोरन्तर्भावो

આઠવે’ માગ પ્રમાણ છે ‘સેસં તહેવ’ હસ પ્રકાર અવગાહના, સ્થિતિ ઔર અનુબંધ સે અતિરિક્ત ઘાકી કે પરિમાણ આદિ દ્વારોં કા કથન પ્રથમાદિ ગમ કે જૈસા હી છે ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો અદ્દમાગપલિ-ઓવમાઈ’ કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે પલ્યોપમ કે દો આઠવે’ માગ રૂપ છે અર્થાત્ પલ્યોપમ કે ચતુર્થાંશ રૂપ છે । તથા ‘ઉકો-સેણ વિ દો અદ્દમાગપલિઓવમાઈ’ તથા ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ પલ્યોપમ કે દો આઠવે’ માગ રૂપ છે ‘એવહ્યં કાલં જાવ કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર વહ જીવ હતને કાલ તક અસંરુયાત વર્ષાપુષ્ક સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિ કા ઔર ડ્યોતિષ્ક ગતિ કા સેવન કરતા છે ઔર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા છે । ‘જહન્નકાલદ્વિહ્યસ્સ एस चेव एको गमो ४-५-६’ હસ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે કા યહી એક ગમ

મના આઠમા ભાગ પ્રમાણુનો છે. ‘સેસં તહેવ’ આ રીતે અવગાહના, સ્થિતિ, અને અનુબંધ શિવાય આઠીના પરિમાણ, વિગેરે દ્વારાનું કથન પહેલા વિગેરે ગમોના કથન પ્રમાણુ જ છે. ‘કાલાદેસેણ જહન્નેણં દો અદ્દમાગપલિ-ઓવમાઈ’ કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી પલ્યોપમના બે અઠમા ભાગ રૂપ છે. અર્થાત્ પલ્યોપમના ચતુર્થાંશ રૂપ છે. તથા ‘ઉકોસેણ વિ દો અદ્દમાગપલિઓવમાઈ’ તથા ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પલ્યોપમના બે અઠમા ભાગ રૂપ છે. ‘એવહ્યં કાલં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે તે જીવ એટલા કાળ સુધી અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ ગતિનું અને ડ્યોતિષ્ક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમના કરે છે. ‘જહન્નકાલદ્વિહ્યસ્સ एस चेव एको गमो’ આ જઘન્ય કાળની સ્થિતિ-

મંત્રિતિ પલ્યોપમાઢભાગપ્રમાણાયુષો યૌગલિકતિરશ્ચ પશ્ચમગમે ષષ્ઠગમે ચ પલ્યો-
પમાઢભાગપ્રમાણમેવાયુમંત્રિતિ ન સ્વસ્માદ વૃહત્તરાયુષ્કે જીવઃ સમુત્પદ્યતે, ઇતિ પૂર્વ
મંદર્શિતમેવ । ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલઢિહો જાઓ’ સ એવ-અસંખ્યાતવર્ષા-
યુષ્કસંક્ષિપ્તેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક જીવ એવ આત્મના-સ્વયમ્ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકઃ
જાતો મેવેત્ તદા-‘સો ચેવ ઓહિયા વત્તવ્વયા’ સૈવ ઔઘિકી વત્તવ્વયા-અત્રાપિ
મણિતવ્વયા ‘નવરં ઢિઈ જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ’ નવરમ્-કેવલમૌઘિકગમા-
પેક્ષયા સપ્તમગમે સ્થિતૌ વૈલક્ષણ્યં યદત્ર સ્થિતિર્જગન્ન્યેન ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ તથા-

હૈ । ક્યોંકિ યહી પર-ચતુર્થ ગમ મેં હી-પશ્ચમ એવં ષષ્ઠ ગમ કા અન્ત-
ભાવ હો જાના હૈ ક્યોંકિ પલ્યોપમ કે આઠવેં ભાગ પ્રમાણ કી આયુ
વાલે યુગલિક તિર્યશ્ચ કી પશ્ચમ ગમ મેં ઔર ષષ્ઠ ગમ મેં પલ્યોપમકે
આઠવેં ભાગ પ્રમાણ હી આયુ હોતી હૈ । અતઃ વહ અપને સે વૃહત્તર
આયુ વાલે જ્યોતિષ્ક દેવ મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ એસાં પહિલે પ્રકટ
કિયા હી જા ચુકા હૈ । ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલઢિહો જાઓ’
જબ વહ અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંક્ષિપ્તેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવ
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથ ‘સો ચેવ ઓહિયા વત્તવ્વયા’
સહી ઔઘિકીવત્તવ્વયા યહાં પર ઓ કહની ચાહિયે । ‘નવરં ઢિઈ જહન્નેણં
તિન્નિ પલિઓવમાઈ’ કેવલ ઔઘિક ગમ કી અપેક્ષા હસ સપ્તમ ગમ મેં
સ્થિતિ મેં મિત્રના એસી હૈ કિ યહાં સ્થિતિ જગન્ન્ય સે ત્રીણ પલ્યોપમતી

વાળાનો આ એકજ ગમ છે. કેમકે અહિયાં જ-એટલે કે ચોથા ગમમાં જ
પાંચમા અને છઠ્ઠા ગમનો અંતર્ભાવ થઈ ગય છે. કેમકે પલ્યોપમના આઠમા
ભાગ પ્રમાણની આયુષ્યવાળા યુગલિક તિર્યચની પાંચમા અને છઠ્ઠા ગમમાં
પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણ જ આયુષ્ય હોય છે. તેથી તે પોતાનાથી વધારે
આયુષ્યવાળા જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. એ પ્રમાણે કહીજ દીધું છે.

‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલઢિહો જાઓ’ અર્થાતે તે અસંખ્યાત વર્ષની
આયુષ્યવાળો સંક્ષિપ્તેન્દ્રિય તિર્યચ ચીનિવાળો એવ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી ઉત્પન્ન
થાય છે. ત્યારે ‘સો ચેવ ઓહિયા વત્તવ્વયા’ એજ ઔઘિક સંબંધી કથન અહિયાં
પણ કહેવું જોઈએ. ‘નવરં ઢિઈ જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ’ કેવળ ઔઘિક
ગમની અપેક્ષાએ આ સાતમા ગમમાં સ્થિતિમાં એ પ્રમાણે જુદાપણું છે કે
અહિયાં સ્થિતિ જગન્ન્યથી ત્રણ પલ્યોપમની છે. તથા ‘ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ

‘उत्क्रोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइ’ ‘उत्क्रोषेणापि स्थितिसूत्रीणि पल्योपमानि जघ-
न्योत्कृष्टाभ्यां पल्योपमत्रयप्रमाणा स्थितिः सप्तमगमे इत्यर्थः । ‘एवं अणुबंधो वि’
एवं स्थितिबदेव जघन्योत्कृष्टाभ्यां त्रिपल्योपमप्रमाणोऽनुबन्धोऽपि भवतीति ।
‘सेसं तं चेव’ शेषं स्थित्यनुबन्धाभ्यामतिरिक्तं सर्वमपि तदेव-औघिकगमवदेवेति ।
‘एवं पच्छिमा तिन्नि गमगा जेयव्वा’ एवं पूर्वपदशितक्रमेण पश्चिमा अन्तिमाः
सप्तमाष्टमनवमास्त्रयो गमका नेतव्याः-ज्ञातव्याः ‘नवरं ठिइ संवेहं च जाणेज्जा’
नवरम्-केवलं स्थितिं संवेधं च परस्परं भिन्नभिन्नं जानीयात् तथाहि-सप्तमादि-
गमेषु युगलिकतिर्यश्च एका उत्कृष्टैव त्रिपल्योपमलक्षणा स्थितिर्भवति, ज्योतिष्कस्य तु
सप्तमे गमे द्विविधा जघन्योत्कृष्टा स्थितिः पतीतैव । अष्टमे गमे पल्योपमाष्टमागरूपा ।

है तथा ‘उत्क्रोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइ’ उत्कृष्ट से भी वह तीन
पल्योपम की है । तात्पर्य यही है कि इस सप्तम गम में स्थिति जघन्य
और उत्कृष्ट से तीन पल्योपम की है और ‘एवं अणुबंधो वि’ अनु-
बंध भी स्थिति के जैसा ही जघन्य और उत्कृष्ट से तीन पल्योपम का
है । ‘सेसं तं चेव’ स्थिति और अनुबंध से अतिरिक्त अन्य सब द्वारों का
कथन इस सप्तमगम में औघिक गम के अनुरूप ही है । ‘एवं पच्छिमा
तिन्नि गमगा जेयव्वा’ इन्ही प्रदर्शित क्रम के अनुसार अन्तिम जो गम
हैं ७ वे, ८ वे और ९ वे गम हैं-वे भी समझ लेना चाहिये । ‘नवरं
ठिइ संवेहं च जाणेज्जा’ परन्तु इन गमों में स्थिति और कायसंवेध
का कथन परस्पर से भिन्न भिन्न रूप से है । जैसे-सप्तम आदि गमों में
युगलिक तिर्त्यश्च की एक उत्कृष्ट ही तीन पल्योपम की स्थिति होती

पलिओवमाइ’ उत्कृष्टथी પણ તે ત્રણ પલ્યોપમની છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે
કે-આ સાતમા ગમમાં સ્થિતિ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની જ
છે. અને ‘एवं अणुबंधो वि’ अनुबंध પણ સ્થિતિના કથન પ્રમાણે જ જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમનો છે. ‘सेसं तं चेव’ स्थिति- અને अनुबंध
શિવાય બીજા સઘળા દ્વારોનું કથન આ સાતમા ગમમાં ઔઘિક ગમનો કથન
પ્રમાણે જ છે. ‘एवं पच्छिमा तिन्नि गमगा जेयव्वा’, આ બતાવેલ ક્રમ
પ્રમાણે છેલ્લા જે ત્રણ ગમો છે એટલે કે ૭ સાતમા ૮ આઠમા અને ૯
નવમા ગમ છે. તે પણ સમજ લેવા. ‘नवरं ठिइ संवेहं च जाणेज्जा’
પરંતુ આ ગમોમાં સ્થિતિ અને કાયસંવેધનું કથન એક બીજાથી જુદું જુદું
છે. જેમકે સાતમા વિગેરે ગમોમાં યુગલિક, તિર્યચની ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ
પલ્યોપમની સ્થિતિ હોય છે. પરંતુ જ્યોતિષકોની સાતમા ગમમાં જઘન્ય

નવમે સાતિરેકપલ્યોપમા સ્થિતિર્ભવતિ । સવેધશ્ચ સર્વત્ર સ્વ સ્વ ભવાપેક્ષયા સ્થિત્ય-
નુસારેણૈવ ભવદ્વિકયોઃ કાર્યં ઇતિ, શેષં પૂર્વવદેવેતિ । ‘एए सत्त गमगा’ एते
सप्तगमकाः प्रथमास्तयो गमकाः २, मध्यमगमत्रयस्थाने एकः १, चरमास्तु त्रयः ३,
एवं क्रमेण सप्तैव गमकाः भवन्ति पञ्चमपटुगमयोश्चतुर्थेऽन्तर्भावादिति ।

અથ સંખ્યાતવર્ષાણુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાન્ ય્યોતિષ્કેપૂત્પાદયન્નાહ-‘जइ संखेज्ज-
वासाउय०’ इत्यादि । ‘जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिस्त्रिखजोणिर्हृत्तो
उववज्जंति’ हे भदन्त । यदि संख्येयवर्षाणुष्कसंज्ञिपच्येन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य

૬ । પરંતુ ય્યોતિષ્ક કી સપ્તમ ગમ મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ દોનોં
પ્રકાર કી સ્થિતિ હોતી હૈ । અષ્ટમ ગમ મેં પલ્યોપમ કે આઠવેં ભાગ
રૂપ સ્થિતિ હોતી હૈ ઓર નૌવેં ગમ મેં સાતિરેક પલ્યોપમ કી સ્થિતિ
હોતી હૈ । સવેધ સર્વેષ્ઠ અપને ૨ ભવકી અપેક્ષા સે સ્થિતિ કે અનુસાર
હી દોનોં ભવોં કી સ્થિતિ કો સંમિલિત કરકે કરના ચાહિયે । બાકી
કો સ્થ કથન પૂર્વ મેં કહે ગયે અનુસાર હી હૈ । ‘एए सत्त गमगा’
इस प्रकार से ये सात गम हैं । पहिले के तीन गम, मध्यम के तीन
गमों में से १ चौथा गम, और अन्त के तीन गम इस क्रम से सात
ही गम होते हैं क्योंकि पांचवें गम का और छठे गम का अन्तर्भाव
चतुर्थ गम में हो जाता है ।

અથ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુદાલે સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં કા
ય્યોતિષ્ક દેવોં મેં ઉત્પાદ કા કથન સૂત્રકાર કરતે હૈં-इसमें गौतम
ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिस्त्रिख-

અને ઉત્કૃષ્ટ એક પ્રકારની સ્થિતિ હોય છે. આઠમા ગમમાં પલ્યોપમના
આઠમા ભાગ રૂપ સ્થિતિ હોય છે અને નવમા ગમમાં સાતિરેક પલ્યોપ
મની સ્થિતિ હોય છે. સવેધ બધે પોત પોતાના ભવની અપેક્ષાથી સ્થિતિના
પ્રમાણે જ બન્ને ભવોની સ્થિતિ મેળવીને કહેવો જોઈએ. બાકીનું બીજું
સઘણ કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. ‘एए सत्त गमगा’ આ રીતે આ સાત
ગમો છે. પહેલાના ૩ ત્રણ ગમ, મધ્યના ત્રણ ગમોમાંથી એક ચોથો ગમ
અને છેલ્લા ૩ ગમો એ કુમથી સાત જ ગમ હોય છે. કેમકે પાંચમા અને
છઠ્ઠા ગમનો અંતર્ભાવ ચોથા ગમમાં થઈ જાય છે.

હવે સૂત્રકાર સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-
નિકોનો ય્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પાદન કથન કરે છે. એમાં ગૌતમસ્વામીએ

આગત્યોત્પન્નં જ્યોતિષ્કેષુ તદા 'સંલેજ્જવાસાઝ્યાણં જહેવ અસુરકુમારેસુ
 ઉવવજ્જમાણાણં તદેવ નવ વિ ગમા માણિયવ્વા' સંલેયવર્ષાણાં યથૈવાસુરકુમારે
 પૂત્પચ્ચમાનાનાં તથૈવ નવાપિ ગમા માણિયવ્વાઃ અસુરકુમારપ્રકરણે યેન રૂપેણ
 સંલેયાતવર્ષાણાં તિર્યગ્ગ્યોનિકાનાં નવગમૈરુત્પાદપરિમાણાદિદ્વારાણિ નિરૂપિ-
 તાનિ તેનૈવ રૂપેણ સંલેયાતવર્ષાણાં સંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાનાં જ્યોતિષ્કદેવ-
 પૂત્પચ્ચમાનાનામપિ નવભિર્ગમૈરુત્પાદપરિમાણાદિદ્વારાણિ કર્તવ્યાનીતિ ભાવઃ । યદપિ
 અન્યત્સર્વમસુરકુમારપ્રકરણવદેવ, તથાપિ સ્થિત્યનુવંધો વિભિન્નાવિતિ તદેવ
 દર્શયતિ 'નવરં' इत्यादि । 'नवरं जोहसियठिइं संवेहं च जाणेज्जा' नवरम्-केवलं

जोणिएहिंतो उववज्जंति' हे भदन्त ! यदि संलयातवर्ष की आयु वाले
 संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीवों से आकरके ज्योतिष्क देव उत्पन्न
 होते हैं तो इस विषय से वक्तव्यता किसकी वक्तव्यता के अनुसार
 है ? उत्तर में प्रश्न कहते हैं—'संलज्जवासाज्याणं जहेव असुरकुमारेसु
 उववज्जमाणाणं तदेव नव वि गमा माणियव्वा' हे गौतम ! असुरकु-
 मार प्रकरण में जिस रूप से संलयात वर्षाणु तिर्यग्योनिकों के नौ
 गमों द्वारा उत्पादिद्वारा की वक्तव्यता कही गई है, उसी रूप से
 ज्योतिष्क देवों में उत्पद्यमान इन संलयात वर्षाणु संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
 तिर्यग्योनिक जीवों के भी नौ गमों द्वारा उत्पाद आदि द्वारों की वक्त-
 व्यता कह लेनी चाहिये । यद्यपि यहां पर सब कथन असुरकुमार के
 प्रकरण के जैसा है फिर भी स्थिति और अनुबंध ये यहां पर भिन्न

પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે— જહ સંલેજ્જવાસાઝ્યસન્નિપંચિદિયતિરિક્સજોણિ-
 ઇહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ ને સંખ્યત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચે-
 ન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવોમાંથી આવીને જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
 તો આ સંબંધનું કથન કેના કથન પ્રમાણે થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુ કહે છે કે—'સંલેજ્જવાસાઝ્યાણં જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણાણં તદેવ
 નવ વિ ગમા માણિયવ્વા' હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર પ્રકરણમાં, જે પ્રમાણે
 સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યગ્યોનિકોના નવ ગમો દ્વારા ઉત્પાદ
 વિગેરે દ્વારોનું કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણે જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થનારા
 આ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવોના
 ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં પણ ઉત્પાદ વિગેરે નવ દ્વારોનું કથન કહી લેવું
 જોઈએ. ને કે અહિંયાં તમામ કથન અસુરકુમાર પ્રકરણના કથન પ્રમાણે છે.
 તો પણ સ્થિતિ અને અનુબંધ એ અહિંયાં ભિન્ન છે. એજ વાત 'નવરં'

‘તથૈવ-સંક્ષિપ્તેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકપકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યં તત્રાઠ-‘જાવ’ इति,
 यावत् ‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते’ असंखेयवर्षाण्युष्कसंक्षिप्तमनुष्यः
 खलु भदन्त । ‘जे भविण् जोइसिएसु उववज्जित्तए से णं भंते केवइयकालट्ठिएसु
 उववज्जेज्जा’ यो भव्यो ज्योतिष्कदेवेषूपत्तुम्, स खलु भदन्त । कियत्कालस्त्रि-
 तिकज्योतिष्कदेवेषूपत्तुयते इति प्रश्नः । उत्तरमाह-‘एवं जहा’ इत्यादि । ‘एवं
 जहा असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियस्स’ एवं यथा असंखेयवर्षाण्युष्कसंक्षिप-
 त्त्रि-
 तिकज्योतिष्कदेवेष्वेव उत्पद्यमानस्य सप्त गमका अधुनैव प्रदर्शिताः, तथैव मनुष्याणामपि
 सप्त गमका निरूपणीयाः प्रथमास्त्रयो गमकाः मध्यमत्रयाणामेको गमः, तथा
 चरमास्त्रयः, इत्थं सप्तगमका इहापि निरूपणीया इति ‘नवरं ओगाहणा विसेसो’

में प्रश्नोत्तरादि का कथन संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रकरण में कहे
 गये अनुसार जानना चानिये । यही बात-‘भेदो तदेव जाव’ इस सूत्र-
 पाठ द्वारा कही गई है । यावत् ‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं
 भंते । हे भदन्त ! असंख्यात वर्ष की आयु वाला संज्ञी मनुष्य ‘जे
 भविण् जोइसिएसु उववज्जित्तए’ से णं भंते । केवइयकालट्ठिएसु उवव-
 ज्जेज्जा’ जो ज्योतिषिक देवों में उत्पन्न होने के योग्य है वह कितने
 काल की स्थिति वाले ज्योतिषिकों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के
 उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-‘एवं जहा असंखेज्जवासाउयसन्नि-
 पंचिदियस्स जोइसिएसु चेव उववज्जमाणस्स सत्त गमगा तहेव मणु-
 स्साण वि’ हे गौतम ! जिस प्रकार ज्योतिषिकों में उत्पन्न होने वाले
 असंख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य के सात गमक

કથન સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિક પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું
 જોઈએ. એજ વાત ‘ભેદો તદેવ જાવ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા કહેલ છે. યાવત્
 ‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !’ હે ભગવન્ અસંખ્યાત વર્ષાની આશુખ્ય
 વાળો સંજ્ઞી મનુષ્ય ‘जे भविण् जोइसिएसु उववज्जित्तए से णं भंते’ ! કેવइयकाल-
 ट्ठिएसु उववज्जेज्जा’ જે જ્યોતિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થનારો યોગ્ય છે, તે કેટલા
 કાળની સ્થિતિવાળો એવ જ્યોતિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘एवं जहा असंखेज्जवासाउयसन्नि
 पंचिदियस्स जोइसिएसु चेव उववज्जमाणस्स सत्त गमगा तहेव मणुस्साण वि’
 હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે જ્યોતિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થનારા અસંખ્યાત વર્ષાની
 આશુખ્યવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોના સાત ગમો ઉપર હમણા જે કહે-

નવરમ્ અગાહનાવિશેષ:-અવગાહનાભેદઃ, તગાહિ-‘પદમેસુ તિસુ ગમણસુ’ પ્રથમેષુ ત્રિપુ ગમકેષુ પ્રાથમિકગમત્રયે શરીરાવગાહનાયાં વૈલક્ષણ્યં વિચિત્રે, તદેવ દર્શયતિ ‘ઓગાહના’ इत्यादि ‘ओग.हणा जहण्णेणं सातिरेगाइं नव धणुसयाइं’ अवगाहना प्राथमिकगमत्रये जघन्यतः सातिरेकाणि नवधनुःशतानि इयमवगाहना विमल-वाहनकुलकरात् पूर्वाकालीनमनुष्यापेक्षयाऽवसेयेति, ‘उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइ’ उत्कर्षेण त्रीणि गव्यु गानि, एतच्चैकान्तसुखमादिकालमाविमनुष्यापेक्षया

અમી કહે ગયે હેં उसी प्रकार से मनुष्यों के भी स्नान गमक कह लेना चाहिये। प्रथम के ३ गमक मध्यम के तीन गमकों में से चौथा गमक और अन्तके ३ गमक ये स्नान गमक यहां कहे गये हैं। सो पहिले जैसा इनका निरूपण किया गया है वैसा ही इनका निरूपण यहां पर भी कर लेना चाहिये। ‘नवरं’ परन्तु ‘ओगाहणा विसेसो’ अवगाहना की विशेषता है।-‘पदमेसु तिसु गमणसु’ प्रथम के तीन गमकों में- अर्थात् प्रथम के तीन गमकों में शरीरावगाहना में भेद है-जैसे- ‘ओगाहणा जहन्नेणं सातिरेगाइं नव धणुसयाइं’ प्रथम के तीन गमकों में शरीरावगाहना जघन्य से सातिरेक-कुल अधिक १०० नौसौ धनुष की है। यह जघन्य अवगाहना विमलवाहन कुलकर से पूर्व कालीन मनुष्यों की अपेक्षा से कही जाननी चाहिये। तथा ‘उक्कोसेणं तिन्नि गाउ-याइं’ उत्कृष्ट तीन कोश की है। यह उत्कृष्ट अवगाहना एकान्ततः

વામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણેના મનુષ્યોના પણ સાત ગમે કહેવા જોઈએ. પહેલા ત્રણ ગમે, મધ્યના ત્રણ ગમેમાંથી ચોથો ગમ અને છેલ્લા ત્રણ ગમે આ સાત ગમે અહિયાં કહ્યા છે, તે પહેલા જે પ્રમાણે તેનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે તેનું અહિયાં નિરૂપણ કરી લેવું જોઈએ. ‘નવર’ પરંતુ ‘ઓગાહના વિસેસો’ અવગાહના સંબંધી કથનમાં વિશેષપણ આવે છે, ‘પદમેસુ તિસુ ગમણસુ’ પહેલા ત્રણ ગમેમાં અર્થાત્ પહેલા ત્રણ ગમેમાં શરીરની અવગાહનાના સંબંધમાં લેઈ આવે છે. એમકે ‘ઓગાહના જહન્નેણં સાતિરેગાઈં નવધણુસયાઈ’ પહેલા ત્રણ ગમેમાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી સાતિરેક-કંઈક વધારે ૬૦૦ નવસો ધનુષની છે. આ જઘન્ય અવગાહના વિમલ-વાહન કુલકરથી પહેલાના મનુષ્યોની અપેક્ષાથી કહ્યાનું સમજવું જોઈએ. તથા ‘ઉક્કોસેણં તિન્નિ ગાઉયાઈ’, ઉત્કૃષ્ટથી

વિજ્ઞેયમિતિ, અન્યત્સર્વં પૂર્વોક્તમેવ કિન્તુ શરીરાવગાહના જઘન્યોત્ક્રાશ્ચાં પૂઠ-
સૂત્રોક્તમેવ અવગતવ્યમિતિ । ‘મજ્ઞિમગમપ’ મધ્યમગમકે, અયમપિ પૂર્વોક્ત
નીતિમનુસ્યત્ય ત્રિભિરેક ઇવ ગમઃ, પશ્ચમવપ્તયોરત્રૈશ્ચાન્તર્માઝાત્, તેનાત્ર મધ્યમગમકે
इति माध्यमिकगमत्रये शरीरावगाहना ‘जहन्नेणं सातिरेगाहं नवधणुसयाइ’ जघ-
न्यतः सातिरेकाणि नवधनुःशतानि ‘उक्कोसेण वि सातिरेगाइं नवधणुसयाइं’ उत्क-
र्षेणाऽपि शरीरावगाहना सातिरेकाणि नव धनुःशतान्येवेति उक्तं । ‘पच्छिमेसु तिस्रु
गमएसु जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइं’ पश्चिमेषु-चरमेषु त्रिषु सप्तपाण्डमनवमगमकेषु
शरीरावगाहना जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि तथा-‘उक्कोसेण वि तिन्नि गाउयाइं’

સુષમાદિ કાલ મેં ઉત્પન્ન હુએ મનુષ્યોં કી અપેક્ષા સે કહી गई है ऐसा
समझना चाहिये । बाकी का अन्य सब कथन पूर्वोक्त जैसा ही है ।
तथा ‘मज्झिमगमप’ मध्यम के चतुर्थ गम में-यह पूर्वोक्त नीति के अनु-
सार तीन गमों का एक गम हुआ है-क्योंकि यहाँ पांचवें और छठे
गमका अन्तर्भाव हो गया है । इसलिये माध्यमिक तीन गमक में
शरीरावगाहना ‘जहन्नेणं सातिरेगाइं नव धणुसयाइं’ जघन्य से कुछ
अधिक ९०० धनुष की है और ‘उक्कोसेण वि सातिरेगाइं नव धणु-
सयाइं’ उत्कृष्ट से भी कुछ अधिक ९०० धनुष की है । तथा ‘पच्छिमेसु
तिस्रु गमएसु जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइं’ पश्चिम के तीन गमकों में-सातवें,
आठवें और नौवें इन गमकों में शरीरावगाहना जघन्य से तीन कोश
की है, तथा-‘उक्कोसेण वि तिन्नि गाउयाइं’ उत्कृष्ट से भी तीन कोश

ત્રણ ગાઉની છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કેવળ સુષમ વિગેરે કાળમાં ઉત્પન્ન
થયેલા મનુષ્યોની અપેક્ષાથી કહેલ છે. તેમ સમજવું. બાકી બીજી તમામ
કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણેનું જ છે તથા ‘મજ્ઞિમગમપ’ મધ્યના ચોથા
ગમમાં આ પહેલા કહેલ પ્રકારથી ત્રણ ગમેનો એક ગમ થયો છે. કેમકે-
અહિં પંચમા અને છઠ્ઠા ગમનો અંતર્ભાવ થઈ ગયો છે. તેથી મધ્યના
ત્રણ ગમેમાં શરીરની અવગાહના ‘જહન્નેણ સાતિરેગાઈં નવ ધણુસયાઈં’ જઘ-
ન્યથી કંઈક વધારે ૯૦૦ નવસો ધનુષની છે. અને ‘ઉક્કોસેણ વિ સાતિરેગાઈં
નવ ધણુસયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ કંઈક વધારે ૯૦૦ નવસો ધનુષની છે. તથા
‘પચ્છિમેસુ તિસુ ગમएसु जहण्णेणं तिन्नि गाउयाइं’ છેલ્લા ત્રણ ગમેમાં
એટલે કે-સાતમા-આઠમા અને નવમા આ ગમેમાં શરીરની અવગાહના
જઘન્યથી ત્રણકોસ-અર્થાત્ ત્રણ ગાઉની છે. તથા ‘ઉક્કોસેણ વિ तिन्नि गाउ

ચરમગમત્રયે શરીરાવગાહના ઉત્કર્ષેનાડપિ ત્રીણિ ગવ્યુતાનિ 'સેસં તહેવ નિરવસેસં જાવ સંવેહો ત્તિ' શેપમ્-અવગાહનાતિરિક્તમ્ ઉત્પાદપરિમાણાદિકં તથૈવ પૂર્વપ્રકરણવદેવ નિરવશેષં સર્વમપિ જ્ઞાતવ્યં યાવત્ સંવેધ इति ઉત્પાદદ્વારારમ્ય-કાયસંવેધાન્તદ્વારજાતં સર્વમપિ પૂર્વપ્રકરણવદેવેતિ ભાવઃ ।

અથ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યાનુત્પાદયતિ-'જાહ સંલેજ્જ' ઇત્યાદિ, 'જહ સંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ' યદિ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિ-મનુષ્યેભ્ય આગત્ય જ્યોતિષ્કેપુ સમુત્પદ્યન્તે તદા-'સંલેજ્જવાસાડયાણં જહેવ અસુર-કુમારેસુ ઉવવજ્જમાણાણં તહેવ નવગમગા ભાણિયન્વા' સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કાણાં તથૈવાસુરકુમારેસુત્પદ્યમાનાનાં તથૈવ નવ ગમગા ભણિત્વ્યાઃ, અસુરકુમારગતી

કી હૈ 'સેસં તહેવ નિરવસેસં જાવ સંવેહો ત્તિ' હસ પ્રકાર-અવગાહના સે અતિરિક્ત ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ કા કથન સ્વ કાયસંવેધ તક પૂર્વ પ્રકરણ મેં કહે ગયે અલુમાર જાનના ચાહિયે ।

અથ સૂત્રકાર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકરકે જ્યોતિષિક દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ-હસ વાત કા કથન કરતે હૈ-હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-જહ સંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભદ્રન્ત ! યદિ સંખ્યાતવર્ષ કી આયુ વાલે સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકરકે જ્યોતિષિક દેવ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ તો હસ વિષય મેં વક્ત-વ્યતા કિસકે જૈસી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-'સંલેજ્જવાસા-ડયાણં જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણાણં તહેવ નવ ગમગા ભાણિ-યન્વા' હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હુણ સંખ્યાત

યાહ' ઉત્કૃષ્ટથી પણ ત્રણ ગાઉની છે. 'સેસં તહેવ નિરવસેસ જાવ સંવેહોત્તિ' આ, રીતે અવગાહના શિવાય ઉત્પાદ, પરિમાણ વિગેરે સંબંધી કથન કાયસં-વેધ સુધીનું પહેલાના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેનું સમજવું જોઈએ.

હવે સૂત્રકાર સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાથી આવીને જ્યોતિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે વિષયનું કથન કરે છે. આ સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે-'જહ સંલેજ્જવાસાડયસન્નિ-મણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ જો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાથી આવીને જ્યોતિષિક દેવ ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે સંબંધનું કથન કેના પ્રમાણે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'સંલેજ્જવાસાડયાણ જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણાણ તહેવ નવ ગમગા ભાણિયન્વા' હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બનેલા સંખ્યાત

સંસ્પર્શમાનનાં સંસ્પર્શતત્ત્વર્ષાયુગ્મમનુષ્યાણાં યથા નવ ગમકાઃ પઠિતાઃ તથૈવેદાપિ
નવ ગમકાં મણિત્વવાઃ । 'નવરં જોહસિયઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા' નવરમ્-કેવલં
હ્યોતિષ્કદેવસં । ન્યનોસ્થિતિં તત્ત્મસ્વન્ધિનં કાયસંવેધં ચ ભિન્નરૂપેણ સ્વસ્વસ્થિતિ
મુક્તમેણ સ્થિતિં, મનુષ્યજ્યોતિષ્કયોઃ સ્થિતિં સંમેલ્ય કાયસંવેધં ચ જાનીયાદિતિ ।
'સેસં તં ચેવ નિરવસેસં' શેષમ્-સ્થિતિસંવેધાતિરિક્તં તદેવ નિરવશેષમવગન્તવ્ય-
વિતિ । 'સેવં મંતે । સેવં મંતે । ત્તિ' તદેવં મદન્ત । તદેવં મદન્ત । ઇતિ હે મદન્ત !
હ્યોતિષ્કેષુ શ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાણાં ચોત્પાદાદિદ્વારજાતૈ નિરૂપણં

વર્ષની આયુવાલે સંજી મનુષ્યોં કે જૈસે યહાં પર ખી નૌ ગમક કહ
લેનાં ચાહિયે 'નવરં જોહસિયઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા' પરન્તુ હ્યોતિષ્ક
દેવ સંબંધી સ્થિતિ કો ઓર સંવેધ કો ભિન્ન રૂપ સે જાનના ચાહિયે ।
અર્થાત્ સ્થિતિ અપને ભવ કે અનુસાર હૈ ઓર કાયસંવેધ મનુષ્ય ઓર
હ્યોતિષ્ક કી સ્થિતિ કો મિલા કરકે હૈ 'સેસં તં ચેવ નિરવસેસં' હસ
પ્રકાર સ્થિતિ ઓર સંવેધ સે અતિરિક્ત ઓર સઘ પરિમાણ આદિ હાસે
કા કથન સ્વમસ્ત ગમોં મેં પૂર્વોક્ત જૈસા હી જાનના ચાહિયે । 'સેવં
મંતે । સેવં મંતે । ત્તિ' હે મદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિય ને જો યહ હ્યોતિષ્ક
દેવોં મેં પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે એવં મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન
હોને આદિ કા નિરૂપણ કિયા હૈ વહ સઘ સર્વથા સત્ય હી હૈ ૨ । હસ
પ્રકાર કહ કર ઉન ગૌતમને પ્રશ્ન કો વન્દના કી ઓર નમસ્કાર કિયા ।

વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી મનુષ્યો સંબંધી કથન પ્રમાણે અહિયાં પણ નવ
ગમે કહેવા બોધ્યે. 'નવરં જોહસિયઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા' પરંતુ હ્યો-
તિષ્ક દેવ સંબંધી સ્થિતિ અને કાયસંવેધ તે કથનથી જુદા પ્રકારના છે
તેમ સમજવું અર્થાત્ સ્થિતિ પોતાના ભવ પ્રમાણે છે. અને કાયસંવેધ મનુષ્ય
અને હ્યોતિષ્કની સ્થિતિને મેળવીને કહેલ છે. 'સેસં તં ચેવ નિરવસેસં' આ
રીતે સ્થિતિ અને કાયસંવેધ શિવાય બીજા પરિમાણ વિગેરે સઘળા દ્વારે
સંબંધી કથન બધા ગમેમાં પહેલા પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું.

'સેવં મંતે । સેવં મંતે । ત્તિ' હે ભગવન્ આપ દેવાનું પ્રિયે આ હ્યોતિષ્ક
દેવામાં પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકોમાથી અને મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થવાના વિગેરે વિષયનું નિરૂપણ કર્યું છે. છે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય જ
છે. આપ દેવાનું પ્રિયનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમ

कृतं तत् सर्वं सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति
वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावन् विहरतीति ॥सू०१॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्र” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् चतुर्विंशतिशतकस्य
त्रयोविंशतितमोद्देशकः
समाप्तः ॥२४-२३॥

वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से अपनी आत्मा को
भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवें शतकका
तेईस वां उद्देशा समाप्त ॥२४-२३॥

स्वामीએ પ્રભુને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને
તે પછી તેઓ તપ અને સયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા
પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા ॥સૂ. ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના તેત્રીસમા શતકનો તેવીસમો ઉદ્દેશો

સમાપ્ત ॥૨૪-૨૩॥

॥ अथ चतुर्विंशतितमं देशकः प्रारभ्यते ॥

तदेवं गतः ज्योतिष्कवक्तव्यताविपरकस्त्रयोविंशतितम उद्देशकः, साम्प्रतं चतुर्विंशतितम उद्देशकः प्रारभ्यते, तत्र वैमानिकदेववक्तव्यता वर्णयिष्यते तस्ये-
दमादिमं सूत्रम्—‘सोहम्मदेवा णं’ इत्यादि ।

मूलम्—सोहम्मदेवा णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं
नेग्दएहिंतो उववज्जंति० भेदो जहा जोइसियउदेसए । असंखे-
ज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए
सोहम्मदेवेसु उववज्जिजत्तए सै णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु
उववज्जेज्जा, गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा,
उक्कोसेणं तिपलिओवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा०
अवसेसं जहा जोइसिएसु उववज्जमाणस्स नवरं सम्मदिट्ठी वि
मिच्छादिट्ठी वि नो सम्ममिच्छादिट्ठी ७ । णाणी वि अन्नाणी
वि दो णाणा दो अन्नाणा नियमं ८ । ठिई जहन्नेणं पलिओ-
वमं, उक्कोसेण तिन्नि पलिओवमाइं १७ । एवं अणुबंधो वि १९ ।
सेसं तहेव । कालादेसेणं जहन्नेणं दो पलिओवमाइं, उक्कोसेणं
छप्पलिओवमाइं, एवइयं जाव करेज्जा । १ । सो चेव जहन्नकाल-
ट्टिइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्वया । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं
दो पलिओवमाइं उक्कोसेणं चत्तारि पलिओवमाइं एवइयं जाव
करेज्जा । २ । सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो जहन्नेणं तिप-
लिओवमट्टिइएसु उक्कोसेण वि तिपलिओवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा,
एस चेव वत्तव्वया । नवरं ठिई जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं

उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवसाइं, सेसं तहेव । कालादेसेणं जहन्नेणं छप्पलिओवसाइं उक्कोसेण वि छप्पलिओवसाइं, एवइयं कालं जाव करेज्जा । ३। सो चेव अप्पणा जहण्णकालट्ठिओ जाओ जहन्नेणं पलिओवसाट्ठिएसु, उक्कोसेण वि पलिओवसाट्ठिएसु उववज्जेज्जा एस चेव वत्तव्वया । नवरं ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं, उक्कोसेणं दो गाउयाइं । ठिई जहन्नेणं पलिओवमं, उक्कोसेण पलिओवमं, सेसं तहेव । कालादेसेणं जहन्नेणं दो पलिओवसाइं, उक्कोसेण वि दो पलिओवसाइं, एवइयं जाव करेज्जा ६। सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिओ जाओ आदिल्लगमसरिसा तिन्नि गमगा णैयव्वा । नवरं ठिइं कालादेसं च जाणेज्जा ९। जइ संखेज्जवासाउयस्सन्निपंचिदिय० संखेज्जवासाउयस्स जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स तहेव नव वि गमा, नवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा । जाहे य अप्पणा जहन्नकालट्ठिओ भवइ । ताहे तिसु वि गमएसु सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि नो सम्ममिच्छादिट्ठी, दो णाणा दो अन्नाणा, नियमं, सेसं तं चेव ९ । जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति० भेदो जहेव जोइसिएसु उववज्जमाणस्स जाव असंखेज्जवासाउयस्सन्निमणुस्से णं भंते ! जे भविए सोहम्ममे कप्पे देवत्ताए उववज्जित्तए, एवं जहेव असंखेज्जवासाउयस्स सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणियस्स सोहम्ममे कप्पे उववज्जमाणस्स तहेव सत्तगमगा । नवरं आदिल्लएसु दोसु गमएसु ओगाहणा जहन्नेणं गाउयं, उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं । तइयगमे जहन्नेणं तिन्नि

गाउयाइं, उक्कोसेण वि तिन्नि गाउयाइं। चउत्थगमए जहन्नेणं
 गाउयं, उक्कोसेण वि गाउयं। पच्छिमएसु तिसु गमएसु जहन्नेणं
 तिन्नि गाउयाइं उक्कोसेण वि तिन्नि गाउयाइं, सेसं तहेव निर-
 वसेसं ९। जइ संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो० एवं संखे-
 ज्जवासाउयसन्निमणुस्साणं जहेव असुरकुमारेसु उववज्ज-
 माणाणं तहेव णव गमगा भाणियव्वा। नवरं सोहम्मदेवठिइं
 संवेहं च जाणेज्जा सेसं तं चेव ९। ईसाणदेवा णं भंते ! कओ-
 हिंतो उववज्जंति। ईसाणदेवा णं एस चेव सोहम्मदेवसरिसा
 वत्तव्वया। नवरं असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्ख-
 जोणियस्स जेसु ठाणेसु सोहम्मे उववज्जमाणास्स पलिओवम-
 ठिइं तेसु ठाणेसु इह सातिरेगं पलिओवमं कायव्वं। चउत्थगमे
 ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं, उक्कोसेणं सातिरेगाइं दो गाउ-
 याइं, सेसं तहेव ९। असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्स वि तहेव
 ठिई जहा पंचिदियतिरिक्खजोणियस्स असंखेज्जवासाउयस्स।
 ओगाहणा वि जेसु ठाणेसु गाउयं तेसु ठाणेसु इहं सातिरेगं
 गाउयं, सेसं तहेव ९। संखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणियाणं
 मणुस्साणय जहेव सोहम्मेसु उववज्जमाणाणं तहेव निरवसेसं णव
 वि गमगा। नवरं इसाण ठिइं संवेहं च जाणेज्जा ९॥सू० १॥

छाया—सौधर्मदेवाः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते ! किं नैयिकेभ्य उत्पद्य-
 न्ते० । भेदो यथा ज्योतिष्कोदेशके । असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः
 खलु भदन्त ! यो मन्यः सौधर्मदेवेपूत्पत्तुं स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेपूत्प-
 द्येत ! गौतम ! जघन्येन पर्योपमस्थितिकेषु उत्पद्येत, उत्कर्षेण त्रिपत्योपमस्थिति-
 केपूत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा० अवशेषं यथा ज्योतिष्केपूत्पद्यमानस्य, नवरं
 'सम्प्रगृष्टि'पि मिथ्यादृष्टि'पि नो सम्प्रगृष्टि'पि ७ । ज्ञानी अपि अज्ञानी अपि

द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने नियमतः । स्थितिर्जघन्येन पल्योपमम् उत्कर्षेण त्रीणि पल्यो-
पमानि । १७ । एवमनुगोऽपि १९ । शेषं तथैव । कालादेशेन जघन्येन द्वे पल्यो-
पमे, उत्कर्षेण षट्पल्योपमानि, एतावन्तं यावत् कुर्यात् १ । स एव जघन्यकालस्थिति-
केषूपपन्नः, एषैव वक्तव्यता, नवरं कालादेशेन जघन्येन द्वे पल्योपमे, उत्कर्षेण
चत्वारि पल्योपमानि, एतावन्तं कालं यावत् कुर्यात् २ । स एवोत्कृष्टस्थितिकेषू-
पपन्नो जघन्येन त्रिपल्योपमस्थितिकेषु, उत्कर्षेणाऽपि त्रिपल्योपमस्थितिकेषूपपद्येत,
एषैव वक्तव्यता । नवरं स्थितिर्जघन्येन त्रीणि पल्योपमानि उत्कर्षेणाऽपि त्रीणि
पल्योपमानि, शेषं तथैव । कालादेशेन जघन्येन षट्पल्योपमानि, उत्कर्षेणाऽपि षट्-
पल्योपमानि, एतावन्तं कालं यावत् कुर्यात् ३ । स एवात्मना जघन्यकालस्थि-
तिको जातो जघन्येन पल्योपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणाऽपि पल्योपमस्थितिकेषूपपद्येत,
एषैव वक्तव्यता, नवरमवगाहना जघन्येन धनुःपृथक्त्वम्, उत्कर्षेण द्वे गव्यूते ।
स्थितिर्जघन्येन पल्योपमम् उत्कर्षेणाऽपि पल्योपमम् शेषं तथैव । कालादेशेन जघ-
न्येन द्वे पल्योपमे उत्कर्षेणाऽपि द्वे पल्योपमे, एतावन्तं कालं यावत् कुर्यात् ४ ।
स एवात्मना उत्कर्षकालस्थितिको जातः आदिगमकसदृशास्त्रयो गमा नेतव्याः ।
नवरं स्थिति कालादेशं च जानीयात् ९ । यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिष्वेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्येत, संख्येयवर्षायुष्करय यथैवासुरकुमारेष्वप्यधमानस्य तथैव
नवापि गमाः । नवरं स्थिति संवेधं च जानीयात् । यदा चात्मना जघन्यकाल
स्थितिको भवति तदा त्रिष्वपि गमकेषु सम्प्रवृत्तिरपि मिथ्यावृत्तिरपि नो सम्यग्
मिथ्यावृत्तिः । द्वे ज्ञाने, द्वे अज्ञाने नियमतः, शेषं तदेव । यदि मनुष्येभ्य उत्प-
द्यन्ते० भेदो यथैव ज्योतिष्केषूपपद्यमानस्य यावत् असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः
खलु भवन्त ! यो मव्यः सौधर्मे कल्पे देवतया उत्पद्यते, एव यथैव असंख्येय-
वर्षायुष्कस्य संज्ञिष्वेन्द्रियतिर्यग्योनिकरय सौधर्मे कलो उत्पद्यमानस्य तथैव सप्त
गमकाः । नवरमादिष्वार्द्धयोर्गमयोस्त्वगाहना जघन्येन गव्यूतम्, उत्कर्षेण त्रीणि
गव्यूतानि, तृतीयगमे जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि, उत्कर्षेणाऽपि त्रीणि गव्यूतानि
चतुर्थगमके, जघन्येन गव्यूतम् उत्कर्षेणाऽपि गव्यूतम्, पश्चिमेषु त्रिषु गमकेषु
जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि, उत्कर्षेणाऽपि त्रीणि गव्यूतानि, शेषं तथैव निरवशो-
पम् ९ । यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते एवं संख्येयवर्षायुष्क-
संज्ञिमनुष्याणां यथैव असुरकुमारेष्वप्यधमानानां तथैव नव गमका भणितव्याः ।
नवरं सौधर्मदेवस्थिति संवेधं च जानीयात् शेषं तदेव ९ । ईशानदेवाः खलु
भवन्त ! कुत उत्पद्यन्ते ! ईशानदेवानामेवैव सौधर्मरुदेवमदृशी वक्तव्यता । नवर-
मसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिष्वेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य येषु स्थानेषु सौधर्मे उत्पद्यमा-

નસ્ય પલ્યોપમસ્થિતિઃ તેષુ સ્થાનેષુ ઇહ સાતિરેકં પલ્યોપમં કર્તવ્યમ્ । ચતુર્થમમે
 અવગાહના જ્ઞાન્યેન ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ ઉન્નર્પેણ સાતિરેકે દ્વે ગવ્યુતૈ, શેપં તથૈવ ૯ ।
 અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસ્ય સન્નિપત્ત્યપિ તથૈવ સ્થિતિર્યથા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક્કસ્યા-
 સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસ્ય અવગાહનાપિ યેષુ સ્થાનેષુ ગવ્યૂં તેષુ સ્થાનેષુ ઇહ સાતિરેકં
 ગવ્યુતમ્ શેપં તથૈવ ૯ । સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કાનાં તિર્યગ્ચોનિકાનાં મનુષ્યાણાં ચ
 યથૈવ સૌધર્મેષ્વૃત્પદ્યમાનાનાં તથૈવ નિવરશેષં નવ અપિ ગમતાઃ । નવરમીશાન-
 સ્થિતિ સંવેધં ન જાનોયાત્ । ૯ સૂ. ૦૧ ।

ટીકા—‘સોહમ્મદેવા ણં મંતે’ સૌધર્મદેવાઃ સ્વહુ મદન્ત ? ‘કઓર્હિતો ઉવ
 વ્વજંતિ’ કુત ઉત્પદ્યન્તે હે મદન્ત । इमे सौधर्मदेवाः કરમાત્ સ્થાનાત્ આગત્ય
 સૌધર્મદેવરૂપેણ ઉત્પદ્યન્તે ‘કિ નેરહ્ણહિતો ઉવવજંતિ’ કિ નૈરયિકેભ્ય આગત્યો-
 ત્પદ્યન્તે, યદ્વા મનુષ્યગતિભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા તિર્યગ્ગતિભ્ય આગત્યોત્પ-
 દ્યન્તે ! દેવેભ્યો વા આગત્યોત્પદ્યન્તે इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘भेदो जहा जोइसिय
 उद्देशए’ ભેદો યથા ડ્યોતિષ્કોદેશકે, एवं मनुष्यपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक्केभ्य उत्पादः

ચોવીસવેં ઉદ્દેશકકા પ્રારંભ—

હસ પ્રકાર સે ડ્યોતિષ્ક વક્તવ્યતા વિષયક ૨૩ વાં ઉદ્દેશ સમાપ્ત
 હુઆ । अब सूत्रकार क्रम प्राप्ति २४वे उद्देशे का प्रारम्भ करते हैं इसमें
 वे वैमानिक देवों की वक्तव्यता का वर्णन करेंगे । ‘सोहम्म देवा णं
 मंते ! कओर्हितो उववज्जंति’ इत्यादि सूत्र ॥१॥

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘સોહમ્મદેવા ણં મંતે કઓ-
 ર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત । સૌધર્મદેવ કિમ્મ સ્થાન સે—ગતિ સે આકર
 કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘કિ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ’ વ્યા વે નૈરયિકો સે
 આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? અથવા મનુષ્યગતિ સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે
 હૈ, અથવા તિર્યગ્ગતિ સે આકર કે અથવા દેવગતિ સે આકરકે

ચોવીસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ પ્રમાણે જ્યોતિષ્ક દેવ સંબંધી ત્રેવીસમા ઉદ્દેશાનું કથન સમાપ્ત
 કરીને હવે સૂત્રકાર કમથી આવેલ આ ૨૪ ચોવીસમા ઉદ્દેશાનું કથન કરે
 છે. આ ઉદ્દેશામાં તેઓ વૈમાનિક દેવ સંબંધી વર્ણન કરશે. આનું પહેલું
 સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. ‘સોહમ્મદેવા ણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને ઝેલું પૂછ્યું છે કે—‘સોહમ્મદેવા ણં
 મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ સૌધર્મ દેવ કયા સ્થાનમાંથી ઓટલે
 કે—કઈ ગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘કિ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ’ થું
 તેઓ નૈરયિકામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્યગતિમાંથી આવીને

करणीयः तथा च सौधर्मदेवाः मनुष्यगतिभ्यस्तिर्यग्गतिभ्यश्चाप्यागत्योत्पद्यन्ते नान्येभ्य इति भारः । सौधर्मदेवाः यदि तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते तदा किं संज्ञिषञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते अथवा असंज्ञिषञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते गौतम ! संज्ञिषञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते न तु असंज्ञिषञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, यदि संज्ञिषञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य सौधर्मोत्पद्यन्ते तदा—किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिषञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा—असंख्येयवर्षायु-

उत्पन्न होते हैं ? अर्थात् किस गति से आकरके जीव सौधर्म स्वर्ग का देव होता है ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—‘भेदो जहा जोइसिय उद्देसए’ हे गौतम ! सौधर्म स्वर्ग के देव मनुष्यगति से और तिर्यग्गति से आकरके उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार मनुष्य और तिर्यग्गति से उनका उत्पाद कहना चाहिये ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भद्रन्त ! यदि सौधर्म स्वर्ग के देव तिर्यग्गति से आकरके उत्पन्न होते हैं, तो तिर्यश्च गति के कौन से तिर्यश्च से आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या संज्ञी तिर्यचों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा असंज्ञी तिर्यचों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! संज्ञी तिर्यचों से आकरके उत्पन्न होते हैं, असंज्ञी तिर्यचों से नहीं होते हैं, इस पर पुनः गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं कि हे भगवन् यदि संज्ञी तिर्यचों से सौधर्म देव उत्पन्न होते हैं तो

उत्पन्न थाय छे ? अथवा तिर्य्य गतिमांथी आवीने के देवगतिथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अर्थात् कथं गतिमांथी आवीने एव सौधर्म नामना देव बोड्डेना देव अने छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु तेओने कडे छे के—‘भेदो जहा जोइसियउद्देसए’ हे गौतम ! सौधर्म स्वर्गना देव मनुष्य गतिमांथी अने तिर्य्य गतिमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे आ रीने मनुष्य अने तिर्य्य गतिमांथी तेना उत्पन्न कडेवे लोछये

गौतमस्व भी प्रभुने ओवु पूछे छे के—हे भगवन् ! जे सौधर्म स्वर्गना देव तिर्य्य गतिमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे तो ते केवा प्रकारना तिर्य्योमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? शुं तेओ संज्ञी तिर्य्योमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? के असंज्ञी तिर्य्योमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—हे गौतम ! तेओ संज्ञी तिर्य्योमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे असंज्ञी तिर्य्योमांथी आवीने उत्पन्न थता नथी, आ संधमां इरीथी गौतमस्वामी पूछे छे के—हे भगवन् ! जे संज्ञी तिर्य्योमांथी आवीने सौधर्म देवा उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेओ संख्यात वर्षानी

ષ્કસંજીપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યો વા આગત્યોત્પદ્યન્તે इति गौतमस्य प्रश्नः। भगवानाह-‘गोयमा इत्यादि। ‘गोयमा’ हे गौतम। संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपश्चैन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपश्चैन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि आगत्य उत्पद्यन्ते सौधर्मदेवः। संख्यातासंख्यातोभयेभ्यश्चापि तिर्यग्गतिभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इति बोध्यम्। पुनःशङ्कते-‘असंखेज्जवासाउयमन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते’ अप्रंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपश्चैन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त! ‘जे भविए सोहम्मदेवेसु उववज्जित्तए’ यो भव्यः सौधर्मदेवेपूत्पत्तुम्, ‘से णं भंते! केवइयकालट्ठिहएसु उववज्जेज्जा’ स खलु भदन्त। क्रियत्कालस्थितिकेऽसौधर्मदेवेपूत्पद्येनेति प्रश्नः। भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि। ‘गोयमा’ हे गौतम। ‘जहन्नेणं पल्लिओवमट्ठिह

કયા उन तिर्यञ्चों से आकरके उत्पन्न होते हैं जो संख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञीपश्चैन्द्रिय तिर्यञ्च हैं? अथवा उन तिर्यञ्चों से आकरके उत्पन्न होते हैं जो असंख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पश्चैन्द्रिय तिर्यञ्च हैं? इसके उत्तर में प्रभु का ऐसा कथन जानना चाहिये कि दोनों प्रकार के तिर्यञ्चों से आकरके सौधर्म स्वर्ग के देव उत्पन्न होते हैं।

अब इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘असंखेज्जवासा-उयसंनिपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते। जे भविए सोहम्मदेवेसु उववज्जित्तए’ हे भदन्त! जो असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पश्चैन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव सौधर्म देवों में उत्पन्न होने के योग्य है ‘से णं भंते! केवइयकालट्ठिहएसु उववज्जेज्जा’ वह कितने काल की स्थिति वाले सौधर्म देवों में उत्पन्न होता है? इसके उत्तर में प्रभु

આયુષ્યવાળા સંજી તિર્યંચોમાથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી તિર્યંચોમાથી આવીને સૌધર્મ સ્વર્ગના દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ! સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા એમ બંને પ્રકારના સંજી તિર્યંચોમાથી આવીને તેઓ સૌધર્મ સ્વર્ગના દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘અસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિ પચિદિયતિરિક્ખજોણિયે ણ મંતે! જે ભવિયે સોહમ્મદેવેસુ ઉવવજ્જિત્તએ’ હે ભગવન! તેઓ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા એવ સૌધર્મ દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, ‘સે ણં મંતે! કેવઇયકાલટ્ઠિહએસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સૌધર્મ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા! હે ગૌતમ! ‘જહન્નેણં પલ્લિ-

‘અસુ’ જઘન્યેન પલ્યોપમસ્થિતિકેષુ સૌધર્મદેવેષૂત્પન્નેત સૌધર્મદેવલોકે જઘન્યમાયુઃ
પલ્યોપમમાત્રમેવ ભવતિ, જઘન્યતઃ એક પલ્યોપમાતિરિક્તાયુષસ્તન્નાઽસન્નાદિતિ
‘ઉકોસેણં તિપલિઓવમદ્વિઃપસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટેણ ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિ
કેષૂત્પન્નેત, સૌધર્મદેવલોકે ચ્ચપિ ઉત્કૃષ્ટમાયુઃ સાગરોપમદ્વયાત્મકં ભવતિ,
પરન્તુ અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કતિર્યગ્યોનિકા ઉત્કૃષ્ટતઃ ત્રિપલ્યોપમાયુષ્કા એવ ભવન્તિ
તતઃ સ્વાયુષો વૃહત્તરં દેવાયુર્ન વધન્નન્તિ તિર્યશ્ચ, અતઃ તિર્યગ્યોનિકા ઉત્કૃષ્ટતઃ
ત્રિપલ્યોપમાયુષ્કેષુ એવ સૌધર્મદેવેષુ સમુત્પન્નન્તે ઇત્યુક્તમિતિ । ‘તે ણં મંતે’

કહતે હૈં—‘ગોષમા’ હે ગૌતમ । ‘જહન્નેણં પલિઓવમદ્વિઃપસુ’ વહ જઘન્ય
સે એક પલ્યોપમ કી સ્થિતિ વાલે સૌધર્મ દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં, ઓર
‘ઉકોસેણં તિપલિઓવમદ્વિઃપસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન પલ્યો-
પમ કી સ્થિતિ વાલે સૌધર્મદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં । સૌધર્મ દેવલોક
મેં જઘન્ય આયુ માત્ર એક પલ્યોપમ કી હૈં—હસસે અધિક આયુ વહાં
નહીં હોતી હૈં હસી પ્રકાર સૌધર્મદેવલોક મેં ઉત્કૃષ્ટ આયુ દો સાગરો-
પમ કી હૈં, પરન્તુ જો અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક તિર્યગ્યોનિક જીવ હૈં વે વહાં
ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન પલ્યોપમ કી આયુ કો લેકર હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં
વયોંકિ અપની આયુ સે વૃહત્તર દેવ આયુ કા વે તિર્યશ્ચ વન્ધ નહોં
કરતે હૈં । હસલિચે ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન પલ્યોપમ કી આયુવાલે તિર્યગ્યો-
નિક ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન પલ્યોપમ કી આયુ વાલે હી સૌધર્મ દેવલોકોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈં । એસા કહા હૈં ।

ઓવમદ્વિઃપસુ’ તે જઘન્યથી એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા સૌધર્મ દેવલોકમાં
ઉત્પન્ન થાય છે અને ‘ઉકોસેણ તિપલિઓવમદ્વિઃપસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટથી
ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સૌધર્મ
દેવલોકમાં જઘન્ય આયુષ્ય ફક્ત એક પલ્યોપમનું છે. તેનાથી વધારે જઘન્ય
આયુષ્ય ત્યાં હોતું નથી એજ રીતે સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એ
સાગરોપમનું છે. પરંતુ જે તિર્યચ યોનિવાળા જીવો છે, તેઓ ઉત્કૃષ્ટથી
ત્રણ પલ્યોપમની આયુષ્યને લઈને જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે—પોતાના
આયુષ્યથી વધારે દેવ આયુષ્યનો તે તિર્યચો બધ કરતા નથી તેથી ઉત્કૃષ્ટથી
ત્રણ પલ્યોપમની આયુષ્યવાળા તિર્યચયોનિક ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની
આયુષ્યવાળા જ સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે.

જીવાં 'તે ગ્વલુ મદન્ત ! જીવાં એકસમયે સૌધર્મદેવલોકે કિયતસંખ્યકા ઉત્પ-
 સન્તે' इति प्रश्नः उत्तरमाह—'अवसेसं जहा' इत्यादि । 'अवसेसं जहा जोइसिएसु
 उववज्जमाणस्स' अवज्ञेयम् उत्पादद्वारे यथा ज्योतिष्कदेवेषूपचमानस्य असंख्येय
 वर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक्तस्य कथितं तथैवेहापि सौधर्मदेवलोके समुत्प-
 चमानानामपि वक्तव्यम् ज्योतिष्कप्रकरणापेक्षया यद्वैलक्षण्यम् तददर्शयति—'नवरं'
 इत्यादि । 'नवरं सम्मदिट्ठी' नवरं—केवलं सम्यग्दृष्ट्योऽपि सौधर्मदेवलोके उत्प-
 चमानाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक्ताः सम्यग्दृष्ट्योऽपि भवन्तीत्यर्थः । 'मिच्छादिट्ठी वि'
 मिथ्यादृष्ट्योऽपि 'नो सम्ममिच्छादिट्ठी' नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः मिश्रदृष्टिमन्तो-

અવ ગૌતમ હવની સંખ્યા કો જાનને કે અભિપ્રાય સે એસા પ્રશ્ન
 છે પૂછતે હૈં—'તે ણં મંતે ! જીવાં 'હે મદન્ત ! એસે વે જીવ એક સમય
 મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?' હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'અવ-
 સેસં જહા જોહસિણ્ણુ ઉવવજ્જમાણસ્સ' હે ગૌતમ ! જેસી વક્તવ્યતા
 જ્યોતિષિક દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પંચે-
 ન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવોં કો કહી મઈં હૈં વૈસી હી વક્તવ્યતા યહાં પર
 મી કહની ચાહિયે—અર્થાત્ દેવલોક મેં સમુત્પદ્યમાન અસંખ્યાત વર્ષા-
 યુષ્ક સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોં મેં મી કથિત કરની ચાહિયે ।
 પરન્તુ જ્યોતિષ્ક પ્રકરણ કી અપેક્ષા જો યહાં કે હસ પ્રકરણ મેં મિન્નતા
 હૈં વહ હસ પ્રકાર સે હૈં—'નવરં સમ્મદિટ્ઠી વિ' સૌધર્મદેવલોક મેં ઉત્પ-
 ચમાન પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મી હોતે હૈં 'મિચ્છા-
 દિટ્ઠી વિ' મિથ્યાદૃષ્ટિ મી હોતે હૈં, પર 'નો સમ્મમિચ્છાદિટ્ઠી' વે મિશ્ર

હવે ગૌતમસ્વામી તેઓ ની સખ્યા જાણવાની ઇચ્છાથી પ્રભુને એવું
 પૂછે છે. કે—'તે ણં મંતે ! જીવાં' હે ભગવન્ એવા તે એવો એક સમયમાં
 ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? 'અવસેસં જહા જોહસિણ્ણુ ઉવવજ્જમાણસ્સ' હે
 ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા
 સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક એવોના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કર-
 વામાં આયુષ્ય છે એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ અર્થાત્
 સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી
 પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ પરંતુ જ્યોતિ-
 ષ્કોના પ્રકરણ કરતા અહિના આ પ્રકરણમાં જે જુદાપણું છે, તે આ
 પ્રમાણેનું છે. 'નવર સમ્મદિટ્ઠી' સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પંચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્ગોનિવાળા એવો સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે, 'મિચ્છાદિટ્ઠી વિ'
 મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે. પરંતુ 'નો સમ્મમિચ્છાદિટ્ઠી' તેઓ મિશ્ર

ડપિ તે જીવા ન ભવન્તીતિ ભારઃ જાણી વિ અજ્ઞાણી વિ' જ્ઞાનિનોડપિ ભવન્તિ તથા અજ્ઞાનિનોડપિ ભવન્તિ 'દો જાગા દો અજ્ઞાણા નિયમં' દ્વે જ્ઞાને દ્વે અજ્ઞાને નિયમતઃ તેષાં ભવતઃ 'ઠિઈ જહન્નેણં પલિઓવમં' સ્થિતિસ્તેષાં જીવાનાં સૌધર્મદેવઘોકે જઘન્યેન પલ્યોપમમ્, જઘન્યા સ્થિતિઃ પલ્યોપમપ્રમાણા ભવતીત્યર્થ—તથો—'ઉકો-સેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ પલ્યોપમત્રયાત્મિકા ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ ભવતીત્યર્થઃ । 'એવં અણુવંધો વિ' એવં સ્થિતિવદેવ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પલ્યોપમાત્મકઃ ત્રિપલ્યોપમાત્મકશ્ચ ભવતિ અનુવંધ્ય ઇતિ । 'સેસં તહેવ' શેષં સર્વમપિ પરિમાણાદિદ્વારજાતં તથૈવ જ્યોતિષ્કપ્રકરણકથિતમેવ ગ્રાહ્યમ્ । 'નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો પલિઓવમાઈ' નવરં કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વે પલ્યોપમે

દૃષ્ટિ નહીં હોતે હૈં । 'જાણી વિ અજ્ઞાણી વિ' વે જ્ઞાની બી હોતે હૈં' ઓર અજ્ઞાની બી હોતે હૈં 'દો નાણા દો અજ્ઞાણા નિયમં' હનકે જ્ઞાન દશા મેં નિયમ સે દો જ્ઞાન હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાનદશા મેં નિયમ સે દો અજ્ઞાન હોતે હૈં 'ઠિઈ જહન્નેણં પલિઓવમં' સ્થિતિ હનકી જઘન્ય સે એક પલ્યોપમ કી હોતી હૈં । તથા 'ઉકકોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીણ પલ્યોપમ કી હોતી હૈં । 'એવં અણુવંધો વિ' સ્થિતિ કે અનુસાર યહાં અનુવંધ બી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પલ્યોપમ કા ઓર ત્રીણ પલ્યોપમ કા હોતા હૈં 'સેસં તહેવ' બાકી કા ઓર સર્વ પરિમાણ આદિ દ્વારોં કા કથન જ્યોતિષ્ક પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈં વૈસા હી કહના ચાહિવે 'નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો પલિઓવમાઈ' પરન્તુ કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે દો પલ્યોપમ કા હૈં હનમેં એક

દૃષ્ટિવાળા હોતા નથી. 'જાણી વિ' અજ્ઞાણી વિ' તેઓ જ્ઞાની પણ હોય છે, અને અજ્ઞાની પણ હોય છે 'દો નાણા દો અજ્ઞાણા નિયમં' તેમની જ્ઞાન દશામાં નિયમથી એ જ્ઞાન હોય છે, અને અજ્ઞાન દશામાં નિયમથી એ અજ્ઞાન હોય છે. 'ઠિઈ જહન્નેણં પલિઓવમં' તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી એક પલ્યોપમની છે. તથા "ઉકકોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ" ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની છે. 'એવં અણુવંધો વિ' સ્થિતિના કથન પ્રમાણે અહિં અનુવંધ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પલ્યોપમનો અને ત્રણ પલ્યોપમનો છે. 'સેસં તહેવ' બાકીનું પરિમાણ વિગેરે દ્વારા સંબંધી બીજું તમામ કથન જ્યોતિષ્ક પ્રકરણમાં એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તે પ્રમાણે છે. નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો પલિઓવમાઈ" પરંતુ કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી એ પલ્યોપમનો

તત્રૈકં પલ્યોપમં તિર્યગ્સંવન્નિ અપરં ચ પલ્યોપમં દેવસંવન્ધીતિ સંકલ્પનયા પલ્યોપ-
મદ્વયં જઘન્યતઃ કાલાદેશેન કાયસંવેધો ભવતીતિ । તથા—‘ઉક્કોસેણં છપ્પલિઓ-
વમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ પટ્પલ્યોપમાનિ, તત્ર ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ તિર્યગ્મવસંવન્ધીનિ તથા
ત્રીણ્યેવ પલ્યોપમાનિ દેવમવસંવન્ધીનિ હત્યેવં ક્રમેણ પટ્પલ્યોપમાત્મક ઉત્કૃષ્ટતઃ
કાલાપેક્ષયા કાયસંવેધો ભવતીતિ । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં યાવદ્
કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિ સૌધર્મદેવગતિ ચ સેવેત તથા
એતાવન્તમેવ કાલં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતૌ સૌધર્મદેવગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ
પ્રથમો ગમઃ ૧ । ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્દિદ્દુસુ ઉવવન્નો’ સ એવ—અસંખ્યાતવર્ષાણુક
સંક્ષિપ્તપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગયોનિક જીવ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકસૌધર્મદેવલોકેષુ યદિ
સમુત્પન્નો ભવેત્ તદા—‘એમ ચેવ વત્તવ્વયા’ એવૈવ પ્રથમગમપ્રતિપાદિતૈવ વત્તવ્યતા

પલ્યોપમ તિર્યગ્મવ સમ્બન્ધી હૈં ઓર દૂસરા પલ્યોપમ દેવ મવ સમ્બન્ધી હૈં ।
તથા—‘ઉક્કોસેણં છપ્પલિઓવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે વહ કાયસંવેધ ૬ છ
પલ્યોપમ કા હૈં । હનમેં ત્રીન પલ્યોપમ તિર્યગ્મવ સંવન્ધી હૈં ઓર ૩ ત્રીન
પલ્યોપમ દેવમવ સંવન્ધી હૈં । હસ ક્રમ સે ૬ છ પલ્યોપમ કાલવાળા
ઉત્કૃષ્ટ સે યહ કાયસંવેધ હો જાતા હૈં ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ હસ
પ્રકાર વહ જીવ હતને કાલ પર્યન્ત પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિ કા ઓર સૌધર્મ-
દેવ ગતિ કા સેવન કરતા હૈં ઓર હતને હી કાલ તક વહ હસમેં
ભ્રમણ—ગમનાગમન—કરતા હૈં । એસા પ્રથમ ગમ હૈં ૧ ।

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્દિદ્દુસુ ઉવવન્નો’ વહી અસંખ્યાતવર્ષ કી
આયુવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગયોનિક જીવ જવ જઘન્ય કાલ કી
સ્થિતિવાળે સૌધર્મ દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈં તવ હસ
સમ્બન્ધ મેં ઓ ‘એમ ચેવ વત્તવ્વયા’ યહી પ્રથમ ગમ પ્રતિપાદિત વત્ત-

કહ્યો છે. તેમાં એક પલ્યોપમ તિર્યગ્મવ સંબન્ધી છે. અને બીજો પલ્યોપમ
દેવમવ સંબન્ધી છે ‘ઉક્કોસેણં છપ્પલિઓવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે કાયસંવેધ ૬ છ
પલ્યોપમનો છે, તેમાં ત્રણ પલ્યોપમ દેવમવ સંબન્ધી છે, અને ત્રણ પલ્યોપમ
મનુષ્ય સંબન્ધી છે. આ કેમથી ૬ છ પલ્યોપમવાળો ઉત્કૃષ્ટથી આ કાયસંવેધ
થઈ જાય છે ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્મ ગતિનું અને સૌધર્મદેવ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા
જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ પહેલો ગમ છે ૧ ।

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્દિદ્દુસુ ઉવવન્નો’ અસંખ્યાત વર્ષની આયુધવાળો
સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્મ યોનિક જીવ જ્યારે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો સૌધર્મ
દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાને કે યોગ્ય હોય છે, ત્યારે તે સંબન્ધમાં ‘એમ ચેવ વત્તવ્વયા’
આ— પહેલો ગમમાં કહેલ કથન પ્રમાણેનું કથન જ કહેવું જોઈએ.

મણિતવ્યા પ્રથમગમોક્તમેવ સર્વે દ્વિતીયગમેઽપિ વક્તવ્યમિત્યર્થઃ । ‘નવરં કાલા-
દેસેણં જહન્નેણં દો પલિઓવમાઈ’ નવરમ્-કેવલં કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષ્યા
જઘન્યેન દ્વે પલ્યોપમે ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ચત્વારિ
પલ્યોપમાનિ ‘એવહં કાલં જાવ કરેજ્જા’ ૨ એતાવન્ત કાલં ગતિદ્વયં સેવેત તથા
એતાવન્તમેવ કાલં યાવત્ ઉમયગતૌ ગમનાગમને ચ કુર્યાદિતિ દ્વિતીયો ગમઃ ૨ ।
‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવન્નો’ સ એવાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસં જ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિ
યતિર્યગ્યોનિક જીવ એવ ઉ ક્કુકાલસ્થિતિ ક્ષેપુ સૌધર્મદેવેપુ યદા સમુત્પચ્ચને તદા-
‘જહન્નેણં તિપલિઓવમદ્વિહણ્ણુ’ જઘન્યેન ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકદેવેપુ તથા-‘ઉક્કો-

વ્યતા કહની ચાહિયે । અર્થાત્ દ્વિતીય ગમ મેં બી યહી પ્રથમગમોક્ત
વક્તવ્યતા સવ કહની ચાહિયે ‘નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો પલિઓ
વમાઈ’ પરન્તુ કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે દો પલ્યોપમ કા
હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાર પલ્યો-
પમ કા હૈ ‘એવહં કાલં જાવ કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર સે વહ જીવ હતને કાલ
તક દોનોં ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલતક વહ ઉન
દોનોં ગતિયોં મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા તહ દ્વિતીય ગમ હૈ ૨ ।

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવન્નો’ વહી અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક
સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ જવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે
સૌધર્મ દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ તવ વહ ‘જહન્નેણં
તિપલિઓવમદ્વિહણ્ણુ’ જઘન્ય સે ત્રીન પલ્યોપમ કી સ્થિતિ વાલે દેવ

અર્થાત્ બીજા ગમમાં પણ આ પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું જ કથન કહેવું
જોડ્યે ‘નવર કાલ દેસેણં જહન્નેણં દો પલિઓવમાઈ’ પરન્તુ કાળની અપેક્ષાથી
કાયસંવેધ જઘન્યથી બે પલ્યોપમનો છે, અને “ઉક્કોસેણં ચત્તારિ પલિઓવ-
માઈ” ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર, પલ્યોપમ છે. ‘એવહં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે તે
જીવ અટલા કાળ સુધી દેવગતિનું સેવન કરે છે અને એટલા જ કાળ સુધી
તે-તેમાં એટલે કે બેઉ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે એ પ્રમાણેનો આ
બીજો ગમ કહ્યો છે. ૨

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવન્નો’ તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય
વાળો સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ કાળની
સ્થિતિવાળા સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, ત્યારે તે ‘જહન્નેણં
તિપલિઓવમદ્વિહણ્ણુ’ જઘન્યથી ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન

સેણ વિ તિપલિભોવમદ્વિપ્પસુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કૃષ્ટેણાડપિ ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેપુ
 દેવેપૂત્તપદ્ધેત, તત્ર ચ 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' એપૈય-ઉપરિપ્રદર્શિતૈવ વત્તવ્વતા
 વત્તવ્વા । કિન્તુ સ્થિત્યાદૌ વૈલક્ષણ્ય મવતિ તદેવ દર્શયતિ-‘નવરં’ ઇત્યાદિ ।
 ‘નવરં ઠિઈ જહન્નેણં તિન્નિ પલિભોવમાઈ’ નવરમ્-કેવલં સ્થિતિર્જઘન્યેન ત્રીણિ
 પલ્યોપમાનિ ‘ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ પલિભોવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણાડપિ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ,
 જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં ત્રિપલ્યોપમાત્મિકા તૃતીયગમે સ્થિતિર્ભાવી યથા : । ‘સેસં તહેવ’
 શેષં તથૈવ ‘કલાદેસેણ જહન્નેણં છપ્પલિભોવમાઈ’ કાલાદેશેન જઘન્યેન પદ્મપલ્યો-
 પમાનિ ‘ઉક્કોસેણ વિ છપ્પલિભોવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણાડપિ પદ્મ પલ્યોપમાનિ, જઘન્યો-
 ત્કૃષ્ટાભ્યાં કાલાદેશેન કાયસંવેધઃ પદ્મ પલ્યોપમાત્મકો ભવતીત્યર્થઃ : ‘એવહયં’

લોક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથા ‘ઉક્કોસેણ વિ તિપલિભોવમદ્વિપ્પસુ
 ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ તીન પલ્યોપમ કી સ્થિતિ વાલે સૌધર્મ-
 દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ‘એસચેવ વત્તવ્વયા’ હસ સમ્બન્ધ મેં ઓર
 અવશિષ્ટ દ્વારોં કી વત્તવ્વતા ડપર મેં દિલાયે ગયે પ્રથમ ગમ કી વત્ત-
 વ્વતા જૈમી હી હૈ । કિન્તુ યહાં સ્થિતિ આદિ મેં જો મિન્નતા હૈ વહ હસ
 પ્રકાર સે હૈ-‘નવરં ઠિઈ જહન્નેણં તિન્નિ પલિભોવમાઈ, ઉક્કોસેણ વિ
 તિન્નિ પલિભોવમાઈ’ યહાં સ્થિતિ જઘન્ય સે તીન પલ્યોપમ કી હૈ ઓર
 ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ તીન પલ્યોપમ કી હૈ । ‘સેસં તહેવ’ વાકી કા ઓર સબ
 કથન પૂર્વોક્ત પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી હૈ । ‘કાલાદેસેણ જહન્નેણં છપ્પલિ-
 ભોવમાઈ’ યહાં કાયસંવેધ જઘન્ય સે કાલ કી અપેક્ષા ૬ છહ પલ્યોપમ કા
 હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ ૬ છહ પલ્યોપમ કા હૈ અર્થાત્ કાયસંવેધ યહાં
 જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે છહ પલ્યોપમ કા હોતા હૈ ‘એવહયં’ હસ પ્રકાર

થાય છે. તથા ‘ઉક્કોસેણ વિ તિપલિભોવમદ્વિપ્પસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ-
 તે ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘એસ ચેવ
 વત્તવ્વયા’ આ સંબંધમાં બાકીના દ્વારો સળધી કથન ઉપર બતાવવામાં આવેલ
 પહેલા ગમના કથન પ્રમાણે જ છે પરંતુ અહિયાં સ્થિતિ વિગેરેના કથનમાં બે
 શુદ્ધાપણ છે તે આ રીતે છે-નવરં ઠિઈ જહન્નેણં તિન્નિ પલિભોવમાઈ ઉક્કોસેણ
 વિ તિન્નિ પલિભોવમાઈ’ અહિયાં સ્થિતિ જઘન્યથી ત્રણ પલ્યોપમની છે,
 અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે ત્રણ પલ્યોપમની છે, ‘સેસં તહેવ’ બાકીનું બીજું
 તમામ કથન પહેલા કહેલ આના પહેલા ગમ પ્રમાણે જ છે. ‘કાલાદેસેણ
 જહન્નેણં છ પલિભોવમાઈ’ અહિયાં કાયસંવેધ જઘન્યથી કાળની અપેક્ષાએ
 ૬ છ-પલ્યોપમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે ૬ છ પલ્યોપમનો છે અર્થાત્
 કાયસંવેધ અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી છ પલ્યોપમનો હોય છે.

પ્રતાવન્તં કાલમ્ અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિં દેવગતિં ચ સેવેત તથા
પ્રતાવન્તમેવ કાલં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતૌ દેવગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ તૃતીયો-
ગમઃ ૩ । ‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ’ સ એવાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક-
સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક એવ આત્મના-સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકઃ સમુત્પન્નો
ભવેત્ યદિ તદા ‘જહન્નેણં પલિઓવમદ્વિહણ્ણુ’ જઘન્યેન પર્યોપમસ્થિતિકસૌધર્મ-
દેવલોકેષુ સમુત્પદ્યતે, તથા ‘ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષે-
ણાપિ પર્યોપમસ્થિતિકેરૂત્પદ્યેત ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ એવૈવ પ્રથમગમપદર્શિતૈવ
વક્તવ્યતા મણિતવ્યા હાપિ સર્વં પ્રથમગમોક્તપેવેત્યર્થઃ । ‘નવરં ઓગાહણા
વહ જીવ હતને કાલત્તક અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિ કા
ઓર દેવગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલત્તક વહ ઉસ
દોનો ગતિયો મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ તૃતીય ગમ હૈ ૩ ।

‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ’ વહી અસંખ્યાતવર્ષા-
યુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ જઘ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિકો
લેકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર સૌધર્મદેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય
હોતા હૈ તો વહ ઉસ સ્થિતિ મેં ‘જહન્નેણં પલિઓવમદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જે-
જ્જા’ જઘન્ય સે વહાં કે ઉન દેવો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ જિનકી સ્થિતિ
એક પર્યોપમ કી હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમદ્વિહણ્ણુ ઉવવ-
જ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ ઉન્હીં દેવો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ
જિનકી સ્થિતિ એક પર્યોપમ કી હૈ । હસ પ્રકાર સે આગે કી ઓર
સઘ વક્તવ્યતા ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ હસ કથન કે અનુસાર પ્રથમ ગમ મેં
જૈસી કહી ગઈ હૈ વૈસી યહાં પર કહની ચાહિયે ‘નવરં ઓગાહણા જહ-

‘એવહ્યં’ આ રીતે તે જીવ એટલા કાળ સુધી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ ગતિનું અને
દેવ ગતિનું સેવન કરે છે અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમ-
નાગમન કરે છે એ રીતે આ ત્રીજો ગમ કહ્યો છે. ૩।

‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ’ એજ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય
વાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ યોનીવાળો જીવ બ્યારે જઘન્યકાળની સ્થિતિને
લક્ષને ઉત્પન્ન થાય છે. અને સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય
છે તો તે એ સ્થિતિમાં ‘જહન્નેણં પલિઓવમદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ જઘન્યથી ત્યાંના
તે દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે કે જેઓની સ્થિતિ એક પર્યોપમની હોય છે, અને
‘ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે એજ દેવોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે, કે-જેઓની સ્થિતિ એક પર્યોપમની હોય છે. આ રીતે
આગળનું બીજું તમામ કથન ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ આ સૂત્રાંશમાં કહ્યા પ્રમાણે પડેલા

જહન્નેણં ધણુપુહુત્તં નવરમ્-કેવલ શરીરાવગાહના જઘન્યેન ધનુઃ પૃથક્ વ ઢિ ધનુ
 રારમ્ય નવધનુઃ પર્યન્તમિત્યર્થઃ । एषा चावगाहना क्षुद्रकायचतुष्पदापेक्षया
 ઓક્તેતિ । ‘ઉક્કોસેણં દો ગાઉચાઈ’ ઉત્કર્ષેણ દ્વે ગવ્યૂતે, યત્ર ક્ષેત્રે કાલે વા ગવ્યૂત-
 પ્રમાણશરીરા મનુષ્યા ભવન્તિ તત્સંબન્ધિ હસ્તશાદીનપેક્ષ્ય ગવ્યૂતદ્વયપ્રવગાહના
 ઓક્તેતિ । ‘ઠિઈ જહન્નેણં પલિઓવમં’ સ્થિતિર્જઘન્યેન પલ્યોપમમ્ ‘ઉક્કોસેણં વિ
 પલિઓવમં’ ઉત્કર્ષેણાપિ પલ્યોપમમ્ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સ્થિતિઃ પલ્યોપમપ્રમાણા
 ભવતીત્યર્થઃ । ‘સેસં તહેવ’ શેપમ્-શરીરાવગાહનાસ્થિત્યતિરિક્ત સર્વમપિ તથૈવ-
 પૂર્વપ્રકરણપઠિતમેવેતિ । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો પલિઓવમાઈ’ કાલાદેશેન
 જઘન્યેન દ્વે પલ્યોપમે ‘ઉક્કોસેણ વિ દો પલિઓવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણાપિ દ્વે પલ્યોપમે

ન્નેણં ધણુપુહુત્તં’ પરંતુ જઘન્ય સે યહાં ચતુર્થ ગમ મેં શરીરાવગાહના
 દો ધનુષ સે લેક્કર ૯ ધનુષ તક કી હૈ એસી યહ અવગાહના ક્ષુદ્રકા-
 યવાલે ચતુષ્પદ કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટ
 સે શરીરાવગાહના ‘દો ગાઉચાઈ’ દો કોશ કી હૈ । તિસ ક્ષેત્ર મેં અથવા
 તિસ કાલ મેં એક કોશ કી અવગાહના કે શરીરવાલે મનુષ્ય હોતે હૈ
 -उनकी अवगाहना के सम्बन्ध को लेकर हस्त्यादिकों की अवगाहना
 દો કોશ કી કહી ગઈ હૈ ‘ઠિઈ જહન્નેણં પલિઓવમં’ સ્થિતિ જઘન્ય સે
 યહાં એક પલ્યોપમ કી હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમં’ ઉત્કૃષ્ટ સે
 મી વહ એક પલ્યોપમ કી હૈ ‘સેસં તહેવ’ શરીર કી અવગાહના ઓર
 સ્થિતિ સે અતિરિક્ત ઓર સઘ આગે કે દ્વારોં કા કથન પૂર્વ પ્રકરણ મેં
 જેસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો પલિઓવમાઈ’

ગમમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ રીતે અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ.
 ‘નવર ઓગાહના જહન્નેણં ધણુપુહુત્તં’ પરંતુ અહિયાં ચોથા ગમમાં શરીરની
 અવગાહના જઘન્યથી બે ધનુષથી લઈને ૯ નવ ધનુષ સુધીની છે. એ પ્રમાણે
 આ અવગાહના ક્ષુદ્રકાયવાળા ચોપગા જીવોની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ‘ઉક્કોસેણં’
 ઉત્કૃષ્ટથી શરીરની અવગાહના ‘દો ગાઉચાઈ’ બે ગાઉની છે. જે ક્ષેત્રમાં જે
 અથવા જે કાળમાં એક ગાઉની અવગાહનાના શરીરવાળા મનુષ્યો હોય છે,
 -તેઓની અવગાહનાના સંબંધને લઈને હાથી વિગેરેની અવગાહના બે ગાઉની
 કહી છે ‘ઠિઈ જહન્નેણ પલિઓવમં’ સ્થિતિ જઘન્યથી અહીં એક પલ્યોપમની છે.
 અને ‘ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમં’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે એક પલ્યોપમની છે. ‘સેસં તહેવ’
 શરીરની અવગાહના અને સ્થિતિ શિવાયના બીજા સઘના દ્વારાનું કથન પૂર્વ
 પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું છે. ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દો પલિ-

जघन्योत्कृष्टाभ्यां पल्योपमद्वयात्मकः कालापेक्षया कायसंवेधो भवतीत्यर्थः ।
 'एवइयं०' एतावन्तं कालं पञ्चन्द्रियतिर्यग्गतिं सौधर्मदेवगतिं च सेवेत, तथा
 पञ्चन्द्रियतिर्यग्गतौ सौधर्मदेवगतौ प गमनागमने कुर्यात्, इह मध्यमगमत्रय-
 स्थाने एक संमिलितो गम इति चतुर्थादारभ्य षष्ठान्ता गमा भवन्तीति ६ । सो
 चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिओ जाओ' स एव असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चन्द्रिय-
 तिर्यग्योनिक एव आत्मना-स्वस्वरूपेणोत्कृष्टकालस्थितिको जातः तदा आदिल्ल-
 गमसरिसा तिन्नि गमगा णेयव्वा' आद्यगमसदृशास्त्रयो गमका नेतव्यः प्रथमगम-
 त्रयवत् इहापि त्रयो गमा ज्ञातव्या इति । 'नवरं' ठिइं कालादेशं च जाणेउजाए
 नवरम्-केवलं स्थितिं कालादेशं च भिन्नभिन्नरूपेण स्वस्वभावमाश्रित्य जानीया-
 देतावानेव विशेष इति नवमान्ता गमाः ९ ।

काल की अपेक्षा कायसंवेध यहां जघन्य से दो पल्योपम का है और
 'उक्कोसेण वि दो पल्लिओवमाइ' उत्कृष्ट से भी वह दो पल्योपमका
 है 'एवइयं०' इस प्रकार इतने काल तक वह जीव पञ्चन्द्रिय तिर्यग्गति
 का और सौधर्मदेवगति का सेवन करता है और इतने ही कालतक
 वह उस दो गति में गमनागमन करता है यहाँ पर मध्य के तीन गम
 के स्थान में केवल एक ही गम संमिलित होता है । इस प्रकार चतुर्थ
 गम से लेकर छठे गम तक के गम होते हैं ६ ।

'सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिओ जाओ' वही असंख्यातवर्षा
 युष्क संज्ञी पञ्चन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जब स्वयं ही उत्कृष्ट काल की
 स्थिति को लेकर उत्पन्न होता है और सौधर्मदेवलोक में उत्पन्न होने के
 योग्य होता है तो उस स्थिति में 'आदिल्लगमसरिसा तिन्नि गमगा

ओवमाइ' काणनी अपेक्षाधी कायसंवेध अहिं जघन्यधी के पल्योपमना केही
 छे. अने 'उक्कोसेण वि दो पल्लिओवमाइ' उत्कृष्टधी पल्ले ते के पल्योपमना छे.
 'एवइयं०' ओ रीते ओटवा काण सुधी ते छे पञ्चन्द्रियतिर्यग्गतिं अने
 सौधर्म देवगतिनुं सेवन करे छे. अने ओटवा ज काण सुधी ते ओ ओटवा रीतिमा
 गमनागमन करे छे अहियां वयदा त्रय गमोने स्थाने केवण ओक ज गमसंमिलित
 थाय छे. ओ रीते आ ओथा गमधी लधने छे. गम सुधीना गमो कछा छे ४-पन्हा

सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिओ जाओ' अने असंख्यातवर्षायुष्क
 आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव एवमोते ज उत्कृष्टकाली
 स्थितिने लधने उत्पन्न थाय छे अने सौधर्म देव लोकमी उत्पन्न थायने
 योग्य होय तो ते स्थितिमा 'आदिल्लगमसरिसा तिन्नि गमगा णेयव्वा'

અથ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમુત્પાદયન્નાહ—‘જહ સંલે-
જ્જં’ ઇત્યાદિ । ‘જહ સંલેજ્જવાસાઁયસન્નિપચિદિયતિરિક્તજોણિર્ણિતો ઉવવ-
જ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! તે યદિ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય
આગત્ય સૌધર્મદેવેપૂત્પન્નેયુ સ્તદા કિયત્કાલસ્થિતિકદેવેષુ સમુત્પન્નેયુઃ ? ઇતિ
પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—અસુરકુમારપ્રકરણાતિદેશેન ‘સંલેજ્જવાસાઁયસસ’ ઇત્યાદિ ।
‘સંલેજ્જવાસાઁયસસ જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસસ તહેવ નવ વિ ગમા’
સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્યાસુરકુમારેષુ સમુત્પન્નમાનસ્ય યથૈવ નવ
ગમાઃ પ્રદર્શિતા સ્તથૈવાત્રાપિ નવાપિ ગમાઃ વર્ણયિતવ્યાઃ અસુરકુમારપ્રકરણે
પૃથિવીકાયિકપ્રકરણસ્યાતિદેશઃ કૃતોઽતઃ પૃથિવીકાયિકપ્રકરણવદિદાપિ જ્ઞાતવ્ય-
ણેયન્વા’ આદિ કે ત્રિન ગમ જૈસે ૩ ગમ યહાં પર કહ લેને ચાહિયે
‘નવરં ઠિહં કાલાદેસં ચ જાણેજ્જા’ કિન્તુ સ્થિતિ ઔર કાલાદેશ અપને
ર ભવ કો આશ્રિત કરકે ભિન્ન ભિન્ન રૂપ સે કહના ચાહિયે ૯ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘સંલેજ્જવાસાઁયસન્નિ-
પચિદિયતિરિક્તજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! યદિ સંખ્યાતવર્ષ
કી આયુવાલે સંજી પૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્યગ્યો સે આકરકે જીવ સૌધર્મદેવોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈ, તો વે કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે સૌધર્મદેવોં મેં ઉત્પન્ન
હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘સંલેજ્જવાસાઁયસસ જહેવ
અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસસ તહેવ નવ વિ ગમા’ હે ગૌતમ ! જિસ
પ્રકાર સે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્નમાન સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞાપૃષ્ઠેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિક કે નૌ ગમ કહે ગયે હૈ ઁસી પ્રકાર સે યહાં પર ઁની નૌ ગમ
કહ લેના ચાહિયે । અસુરકુમારપ્રકરણ મેં પૃથિવીકાયિક પ્રકરણ કા

આદિના પ્રભુ ગમે પ્રમાણે પ્રભુ ગમે અહિયાં કહેવા ભેઈ એ ‘નવરં ઠિહં
કાલાદેસં ચ જાણેજ્જા’ તથા સ્થિતિ અને કાલાદેશ પ્રોત્ત પોતાના ભવને
આશ્રિત કરીને જુદા જુદા રૂપથી કહેવા ભેઈ એ. ૯ ।

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘સંલેજ્જવાસાઁયસન્નિ-
પચિદિયતિરિક્તજોણિર્ણિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ નો સંખ્યાત વર્ષની
આયુષ્યવાળા સંજી પૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી આવીને જીવ સૌધર્મ દેવલોકમાં
ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેઓ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સૌધર્મ દેવોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—સંલેજ્જવાસાઁયસસ જહેવ
અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસસ તહેવ નવ વિ ગમા’ હે ગૌતમ ! ને પ્રમાણે
અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા પૃષ્ઠેન્દ્રિય
તિર્યગ્ય યોનિકના નવ ગમે કહ્યા છે, એને પ્રમાણેના અહિયાં પણ નવ
ગમે કહેવા ભેઈ એ, અસુરકુમારના પ્રકરણમાં પૃથ્વીકાયિક પ્રકરણનો આત-

મિતિ । ‘નવરં ઠિઠં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા’ નવરં—કેવલં સ્થિતિ કાયસંવેધં ચે ભિન્ન-
 ભિન્નરૂપેણ સ્વ સ્વભવમાશ્રિત્ય જાનીયાત્ ‘જાહે અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો ભવહ
 તાહે તિસુ વિ ગમણ્ણુ’ યદા આત્મના જઘન્યકાલસ્થિતિકો ભવતિ તદા ત્રિવિધપિ
 ગમકેષુ ‘સમ્મદિટ્ઠી વિ મિચ્છાદિટ્ઠી વિ’ સમ્યગ્દષ્ટિરપિ ભવતિ મિથ્યાદષ્ટિરપિ
 ભવતિ ‘નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ નો સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિઃ, મિશ્રદષ્ટેરિહ નિવેધઃ
 ક્રિયતે જઘન્યસ્થિતિકસ્ય મિશ્રદષ્ટેરસંભવાત્, અજઘન્યસ્થિતિકસ્ય તુ દષ્ટિત્રયમપિ
 સંભવત્યેવેતિ । ‘દો નાણા દો અન્નાણા નિયમં’ દ્વે જ્ઞાને દ્વે અજ્ઞાને નિયમતઃ,
 જઘન્યસ્થિતેરવધિરિમ્ભયોરભાવાત્ ‘સેસં તં ચેવ’ શેપં તદેવેતિ ૧ ।

અતિદેશ ક્રિયા ગયા હૈ । એતઃ પૃથિવીકાધિક પ્રકરણ કે જૈસાં હી કથન
 યહાં પર જાનનાં ચાહિયે । પરન્તુ ‘નવરં ઠિઠં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા’ પરન્તુ
 યહાં સ્થિતિ ઓર સંવેધ અપને ૨ ભવ કો આશ્રિત કરકે ભિન્ન ૨ રૂપ સે
 જાનનાં ચાહિયે । ‘જાહે અપ્પણા જહણ્ણકાલદ્વિહો ભવહ’ પરન્તુ જથ વહ
 સંખ્યાતવર્ષ કી આયુ વાલા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જીવ જઘન્ય સ્થિતિ
 વાલા હોતા હૈ ઓર સૌધર્મદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ તથ વહાં
 ‘તિસુ વિ ગમણ્ણુ’ તીનોં ગમકોં મેં વહ ‘સમ્મદિટ્ઠી વિ મિચ્છાદિટ્ઠી વિ’
 સમ્યગ્ દષ્ટિ ભી હોતા હૈ ઓર મિથ્યાદષ્ટિ ભી હોતા હૈ ‘નો સમ્મામિચ્છા-
 દિટ્ઠી’ પરન્તુ વહ મિશ્રદષ્ટિ નહીં હોતા હૈ ક્યોંકિ જો જઘન્ય સ્થિતિ
 વાલા હોતા હૈ, ઉસકો મિશ્રદષ્ટિ કા અભાવ હોતા હૈ । અજઘન્ય સ્થિતિ
 વાલે મેં હી તીનોં દષ્ટિયોં કા સદ્ભાવ હોતા હૈ । ‘દો નાણા દો
 અન્નાણા નિયમં’ નિયમ સે યહાં દો જ્ઞાન ઓર દો અજ્ઞાન હોતે હૈ ।

દેશ કરેલ છે, જેથી પૃથ્વીકાધિક પ્રકરણ પ્રમાણે જ અહિયાં પણ સમજવું.
 પરંતુ અહિયાં સ્થિતિ અને કાયસંવેધ ‘નવરં ઠિઠં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા’ આ
 વચન પ્રમાણે પોત પોતાના ભવને આશ્રિત કરીને જુદા જુદા રૂપથી બાંધવા
 બેઠો છે. ‘જાહે અપ્પણા જહણ્ણકાલદ્વિહો ભવહ’ પરંતુ બ્યારે તે સંખ્યાત
 વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જઘન્ય સ્થિતિવાળો હોય છે,
 અને સૌધર્મ દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે. ત્યારે ત્યાં ‘તિસુ વિ ગમણ્ણુ’
 ત્રણે ગમેમાં તે ‘સમ્મદિટ્ઠી વિ મિચ્છાદિટ્ઠી વિ’ સમ્યગ્ દષ્ટિવાળા પણ હોય
 છે, અને મિથ્યા દષ્ટિવાળા પણ હોય છે, ‘નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ પરંતુ તે
 મિશ્ર દષ્ટિવાળા હોતા નથી. કેમકે જે જઘન્ય સ્થિતિવાળા હોય છે, તેમને
 મિશ્ર દષ્ટિનો અભાવ હોય છે અજઘન્ય સ્થિતિવાળાઓમાં જ ત્રણે દષ્ટિઓનો
 સદ્ભાવ હોય છે, ‘દો નાણા દો અન્નાણા નિયમં’ નિયમથી અહિયાં બે જ્ઞાન

मन्मथी भय-मनुष्यानुत्पादयन्नाह—‘जइ मणुस्सेहिंतो’ इत्यादि । ‘जइ मणुस्सेहिंतो
उववज्जंति’ यदि मनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा—‘भेदो जहेव जोइसिएसु
उववज्जमाणस्स’ भेदो यथैव ज्योतिष्कदेवेषुत्पद्यमानस्य, ज्योतिष्कदेवेषुत्पद्यमानस्य
मनुष्यस्य यथा उत्पादादिद्वारविशेषो निरूपितः तेनैव रूपेण मनुष्येभ्य आगत्य
सौधर्म-समुत्पद्यमानस्य मनुष्यस्यापि ते उत्पादादि भेदा निरूपणीयाः । कियस्स-
यिन्तं ज्योतिष्कमकरणमिह नेतव्यं तत्राह—‘जाव’ इति ‘जाव’ यावत् असंख्यात-
वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यमत्रपर्यन्तमिति । तथाहि—यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते तदा किं
संज्ञिमनुष्येभ्योऽसंज्ञिमनुष्येभ्यो वा ? संज्ञिभ्यो नो असंज्ञिभ्यः । यदि संज्ञिभ्य-

जघन्यस्थितिवाले के अवधि और विभङ्ग का अभाव रहता है । ‘सेसं
तं चेव’ आकी के द्वारों का कथन पूर्वोक्त जैसा ही है । १९।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जइ मणुस्सेहिंतो उवव-
ज्जंति’ हे भदन्त ! यदि वे सौधर्मदेव मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते
हैं—तो इस विषय में वक्तव्यता किसके समान होती है ? इसका उत्तर
देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं—‘भेदो जहेव जोइसिएसु उववज्जमा-
णस्स’ इस सम्बन्ध जैसी ज्योतिष्कदेवों में उत्पद्यमान मनुष्य की वक्त-
व्यता कही गई है उसी प्रकार की वक्तव्यता सौधर्मस्वर्ग में उत्पद्यमान
मनुष्यके सम्बन्ध में भी कहनी चाहिये । यावत् हे भदन्त ! यदि सौधर्मदेव
मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं, तो क्या वे संज्ञी मनुष्यों से आक-
रके उत्पन्न होते हैं अथवा असंज्ञी मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते

अने अज्ञान होय છે. જઘન્ય સ્થિતિવાળાને અવધિજ્ઞાન અને વિભંગ
જ્ઞાનનો અભાવ રહે છે, ‘સેસં તં ચેવ’ આકીના દ્વારોનું કથન પહેલા કહ્યા
પ્રમાણે જ છે. ૧૯।

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘જइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति’
હું ભગવન્ ને મનુષ્યોમાંથી આવીને તે સૌધર્મ દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તો
આ સંબંધમાં કથન કોના પ્રમાણે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે
કે—‘भेदो जहेव जोइसिएसु उववज्जमाणस्स’ આ સંબંધનું કથન જે પ્રમાણે
જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે,
એજ પ્રમાણેનું કથન સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યોના સંબં-
ધમાં પણ કહેવું જોઈએ. યાવત્ હું ભગવન્ ને સૌધર્મ દેવો મનુષ્યોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અસંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

સ્તદા, કિં સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કેભ્યો વા અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કેભ્યો વા ? ઉભયે-
ભ્યોઽપિ, इत्युत्तरम्, इत्यादिकं सर्वं यावत् पदेन संग्राह्यम् पुनः गौतमः
प्रश्नयति 'असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !' असंख्यातवर्षायुष्क-
संज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त । 'जे भविण सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववज्जित्तए'
यो भव्यः सौधर्म कल्पे देवतयोत्पत्तुम् स खलु भदन्त । कियत्कालस्थितिकेषु
समुत्पद्यते इतिप्रश्नः । उत्तरमाह—'एवं जहेव' इत्यादि, 'एवं जहेव असंखेज्ज-

हे ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे संज्ञी मनुष्यों से आकरके
उत्पन्न होते हैं, असंज्ञी मनुष्यों से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं । यदि
संज्ञी मनुष्यों से आकरके वे उत्पन्न होते हैं तो क्या संख्यातवर्ष की
आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा असंख्यात-
वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में
प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे असंख्यातवर्ष की तथा संख्यात वर्ष की
दोनों प्रकार की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं
इत्यादि प्रकार का सब कथन यहां यावत्पद से गृहीत हुआ है ।

अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'असंखेज्जवासाउय-
सन्निमणुस्से णं भंते !' हे भदन्त ! जो असंख्यातवर्ष की आयुवाला
संज्ञी मनुष्य 'जे भविण सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववज्जित्तए' जो
सौधर्म कल्प में देवरूप से उत्पन्न होनेके योग्य है 'से णं भंते ! केवइय
कालट्ठिइएसु०' वह कितने काल की स्थिति वाले सौधर्मदेवों में उत्पन्न

—આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ
સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અસંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. જો સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન
થાય છે, તો શું તેઓ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુ-
ષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે
ગૌતમ ! તેઓ સંખ્યાત વર્ષની તથા અસંખ્યાત વર્ષની બંને પ્રકારની
આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે વિગેરે પ્રકારનું
સંઘળું કથન અડિયાં-યાવત્પદથી ગ્રહણ કરાયું છે.

હવે ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—અસંખેજ્જવાસાઉય-
સન્નિ મણુસ્સે ણં ભંતે ! હે ભગવન્ જો અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી
મનુષ્ય 'જે ભવિણ સોહમ્મે કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણ' સૌધર્મ કલ્પમાં દેવપ-
ણમાંથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં ભંતે ! કેવહ્યકાલટ્ઠિહિણુ' તે કેટલા
કાળની સ્થિતિવાળો સૌધર્મ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

‘વાસાઉયસન્નિપર્વિદિયતિરિક્લજોણિયસ્સ’ एवं यथैवासंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चे-
 न्द्रियतिर्यगोणिकस्य ‘सोहम्मे कप्पे उववज्जमाणस्स तहेव सत्त गमगा’ सौधमे
 कल्पे उत्पद्यमानस्य तथैव सप्त गमकाः प्रथमास्त्रयो गमकाः ३, मध्यमत्रयस्य एको
 गमः १, चरमस्य त्रयो गमाः ३, इत्येवं सप्त गमका उन्नेयाः । ‘नवरं आदि-
 ल्लेषु दोसु गमएसु ओगाहणा जहन्नेणं गाउयं’ नवरम्-केवलम् आद्ययो द्वयोः
 प्रथमद्वितीययोर्गमयो जघन्येन अवगाहना गव्यूतम् ‘उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइ’
 उत्कर्षेण त्रीणि गव्यूतानि, आद्यगमयो हि सर्वत्र धनुःपृथक्त्वं जघन्यावगाहना,
 उत्कृष्टा तु गव्यूतपट्टकमुक्ता, अत्र तु जघन्यावगाहना गव्यूतप्रमाणा उत्कृष्टा तु
 त्रिगव्यूतप्रमाणा कथितेति वैलक्षण्यमिति । ‘तइयगमे जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइ’
 तृतीयगमे जघन्येनावगाहना त्रीणि गव्यूतानि तथा-‘उक्कोसेण वि तिन्नि गाउ-

હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં । ‘এবং জহেব অসংখ্যজ্বাসাউয়-
 সস সন্নিপর্বিদ্যতিরিক্সজোণিয়সস’ হে গৌতম । সৌধর্মকল্প মే उत्प-
 द्यमान असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञीपञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च के सम्बन्ध में जिस प्रकार
 से सात गम कहे गये हैं, उसी प्रकार से वे सात गमक यहां पर भी
 कहना चाहिये । वे सात गम इस प्रकार से हैं-प्रथम के ३ गम, मध्यम तीन
 गमकों में से एक चतुर्थ गम, और अन्त के ३ गम । ‘नवरं आदिल्लेषु
 दोसु गमएसु ओगाहणा जहन्नेणं गाउयं’ परन्तु प्रथम के जो ३ गमक
 हैं उनमें से पहिले के दो गमकों में शरीर की अवगाहना का प्रमाण
 जघन्य से एक कोश का है और ‘उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइ’ उत्कृष्ट
 से ३ कोश का है । तथा-‘तइयगमे जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइ, उक्कोसेणं

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘এবং জহেব অসংখ্যজ্বাসাউয়সস সন্নিপর্বি-
 দ্যতিরিক্সজোণিয়সস’ হে গৌতম । সৌধর্মকল্পমাং উত্পন্ন যনারা অসংখ্যাত
 বর্ষাণী আয়ুধ্যবাজা সংসী পঞ্চেन्द्रিয় তির্য্যথনা সংখ্যমাং যে প্রমাণে সাত
 গম কহা છે, એજ પ્રમાણે તે સાત ગમે અહિયાં પણ કહેવા બેઠાં છે. તે
 સાત ગમે આ પ્રમાણે છે.-પહેલાના ત્રણ ગમે, મધ્યના ત્રણ ગમે પૈકી
 એક થોથો ગમ, અને અન્તના ત્રણ ગમે એ રીતે સાત ગમે થાય છે.
 ‘नवरं आदिल्लेषु दोसु गमएसु ओगाहणा जहन्नेणं गाउयं’ परंतु पહેલા જે
 ત્રણ ગમે છે, તે પૈકી પહેલાના એ ગમે માં શરીરની અવગાહનાનું પ્રમાણ
 જઘન્યથી એક ગાઉનું છે, અને ‘उक्कोसेण तिन्नि गाउयाइ’ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ
 ગાઉની છે. તથા ‘तइयगमे जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइ’ उक्कोसेण वि तिन्नि गाउ-
 याइ’ ત્રીણ ગમમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩-૩ ગાઉની શરીરની અવગા

યાઈ' ઉત્કર્ષેણાપિ ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ, તૃતીયગમે જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટતથ્ચ ૬૬ગવ્યૂતાનિ-
કથિતાનિ, અત્ર તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં ત્રીણિ ગવ્યૂતાનીતિ વૈલક્ષણ્યમિતિ 'ચઉત્થ-
ગમૅ જહન્નેણં ગાઉયં' ચતુર્થગમે જઘન્યાવગાહના ગવ્યૂતમ્ 'ઉકોસેણ વિ ગાઉયં'
ઉત્કર્ષેણાડપિ ગવ્યૂતપ્રમાણૈવ ચતુર્થગમે પૂર્વ જઘન્યેન ધનુઃપૃથક્ત્વમવગાહના કથિતા
ઉત્કર્ષેણ તુ દ્વે ગવ્યૂતે કથિતા, અત્ર તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં ગવ્યૂતમેવોક્તમિતિ
ભવત્યેવ વૈલક્ષણ્યમિતિ । એવમન્યદપિ ભાવનીયમ્, 'પચ્છિમપસુ તિસુ ગમૅસુ'
પશ્ચિમેષુ અન્તિમેષુ સપ્તમાષ્ટમનરમેષુ ત્રિષ્વપિ ગમેષુ 'જહન્નેણં તિન્નિ ગાઉયાઈ'
જઘન્યેન ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ 'ઉકોસેણ વિ તિન્નિ ગાઉયાઈ' ઉત્કર્ષેણાપિ ત્રીણિ

વિ તિન્નિ ગાઉયાઈ' તૃતીય ગમ મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૩-૩-
કોશ કી શરીરાવગાહના કો પ્રમાણ હૈ, વહાં પર સર્વત્ર આદિ કે દો-
ગમકો મેં જઘન્ય અવગાહના કા પ્રમાણ ધનુઃપૃથક્ત્વ કા કહા ગયા હૈ
ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૬ ગવ્યૂત કા કહા ગયા હૈ । પરન્તુ યહાં જઘન્ય અવ-
ગાહના દો આદિ કે ગમકો મેં ગવ્યૂત પ્રમાણ કહી ગઈ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
અવગાહના ત્રીણ ગવ્યૂત (ત્રીણ કોશ) પ્રમાણ કહી ગઈ હૈ તથા તૃતીય
ગમ મેં વહાં પર જઘન્ય સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૬ ગવ્યૂત (છકોશ) પ્રમાણ
અવગાહના કહી ગઈ હૈ । પરન્તુ યહાં પર જઘન્ય સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
વહ ૩-૩ કોશ પ્રમાણ કહી ગઈ હૈ । 'ચઉત્થગમૅ જહન્નેણં ગાઉયં'
ચતુર્થ ગમક મેં જઘન્ય અવગાહના એક કોશ પ્રમાણ હૈ ઓર 'ઉકો-
સેણ વિ ગાઉયં' ઉત્કૃષ્ટ સે બી એક કોશ પ્રમાણ હૈ । ચતુર્થ ગમ મેં
જઘન્ય અવગાહના પહિલે ધનુઃ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ કહી ગઈ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે દો કોશ પ્રમાણ કહી ગઈ હૈ । પરન્તુ યહાં વહ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે કોશ પ્રમાણ હી કહી ગઈ હૈ । હસી પ્રકાર સે ઓર બી કથન ભાવિત

હનાનું પ્રમાણ છે. પહેલાના બે ગમેમાં જઘન્ય અવગાહનાનું પ્રમાણ બધે
ધનુષ પૃથક્ત્વનું કહેવામાં આવ્યું છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬ છ ગાઉનું કહેલ છે.
પરંતુ અહિયાં જઘન્ય અવગાહના બે વિગેરે ગમેમાં ગવ્યૂત પ્રમાણની કહી
છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ ગાઉ પ્રમાણની કહી છે તથા ત્રીજા ગમમાં
જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬ છ ગવ્યૂત (છ ગાઉ) પ્રમાણની અવગાહના કહેલ
છે. પરંતુ અહિયાં જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩-૩ ત્રણ ત્રણ ગાઉ પ્રમાણની
કહી છે. 'ચઉત્થગમૅ જહન્નેણં ગાઉયં' એથા ગમમાં જઘન્ય અવગાહના એક
ગાઉ પ્રમાણની છે. અને 'ઉકોસેણ વિ ગાઉયં' ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક ગાઉ
પ્રમાણની છે. એથા ગમમાં જઘન્ય અવગાહના પહેલાં ધનુષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ-
વાળી છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી બે ગાઉ પ્રમાણની કહી છે. એજ રીતે બીજું પણ

ગવ્યુતાનિ 'સેસં તદેવ નિરવસેસં' શેપમ્-અવગાહનાતિરિક્તમ્ મર્વમપિ તથૈવ પૂર્વવદેવ
 અવેગન્તવ્યમિતિ ૧। 'જહ સંઘેજ્જવાસાઝયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ' હે
 ભદન્ત! યદિ સંઘેયયદર્પાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે સૌધર્મદેવલોકે તદા
 કિયત્કાલસ્થિતિકસૌધર્મદેવલોકે ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ। ઉત્તરમાહ- 'એવં સંઘે-
 જ્જવાસાઝય' ઇત્યાદિ। 'એવં સંઘેજ્જવાસાઝયસન્નિમણુસાણં જહેવ અસુરકુમારેસુ
 ઉવવજ્જમાણાણં તદેવ ણવગમગા માણિયવ્યા' એવં સંઘેયયદર્પાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યાણાં
 કરનાં ચાહિયે। 'પચ્છિમેસુ તિસુ ગમણસુ જહન્નેણં તિન્નિ ગાઝયાહં
 ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ ગાઝયાહં' અન્તિમ ૭ વેં ૮ વેં ઓર નૌવેં ગમોં મેં
 જઘન્ય સે અવગાહનાં કા પ્રમાણ તીન કોશ કા ઓર ઉત્કુટ સે મી
 અવગાહના કા પ્રમાણ તીન કોશ કા કહા ગયા હૈ 'સેસં તદેવ નિરવ-
 સેસં' હિસ પ્રકાર અવગાહના સે અતિરિક્ત ઓર સવ દ્વારોં કા કથન
 પહિલે કહે અનુવાર હી જાનના ચાહિયે ૧।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-- 'જહ સંઘેજ્જવાસાઝય-
 સન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભદન્ત! યદિ વે સૌધર્મદેવ સંઘ્યાતવર્ષા
 યુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો વે કિતને કાલ કી
 સ્થિતિ વાલે સૌધર્મદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં? તાત્પર્ય યહી હૈ કિ સંઘ્યાત
 વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય યદિ સૌધર્મ દેવ લોકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો
 વે કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે સૌધર્મ દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં?
 તો હિસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-- 'એવં સંઘેજ્જવાસાઝય' હે

કથન કહી લેલું બોધ્યે. 'પચ્છિમેસુ તિસુ ગમણસુ જહન્નેણં તિન્નિ ગાઝયાહં',
 'ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ ગાઝયાહં' છેલ્લા ત્રણ ગમેમાં એટલે કે સાતમાં, આઠમાં
 અને નવમાં ગમેનાં જઘન્યથી અવગાહનાનું પ્રમાણ ત્રણ ગાઉનું કહેલ છે,
 'સેસં તદેવ નિરવસેસં' આ પ્રમાણે અવગાહના શિષ્યો બીજા સંઘના દ્વારા
 સંબંધી કથન પહેલા પ્રમાણે જ સમજવું. ૧૯।

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-- 'જહ સંઘેજ્જવાસાઝયસન્નિ-
 મણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ બે તે સૌધર્મદેવ સંઘ્યાતવર્ષની આયુ-
 ધવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેઓ કેટલાકાળની
 સ્થિતિવાળા સૌધર્મ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? તાત્પર્ય એ છે કે-- સંઘ્યાત-
 વર્ષની આયુધવાળા સંજ્ઞી મનુષ્ય બે સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે,
 તો તેઓ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-- 'એવં સંઘેજ્જવાસાઝય' હે ગૌતમ! બે

यथैवासुरकुमारपूतपद्यमानानां तथैव नवगमना भणितव्याः 'नवरं सोहम्मदेवद्विहं संवेहं च जाणेज्जा' नवरं सौधर्मदेवस्थितिं तेषामेव कायसंवेधं च भिन्नभिन्नरूपेण स्वस्वभवमाश्रित्य जानीयात् 'सेसं तं चेव' शेवं तदेवेति ९ । 'ईसाणदेवा णं भंते !' ईशानदेवाः खलु भदन्त ! 'कओहिंतो उववज्जंति' कुतः कस्मात् स्थानविशेषादागत्योत्पद्यन्ते 'ईसाणदेवाणं एस चेव सोहम्मदेवसरिसा वत्तव्वया' ईशानकदेवानाम् एवैव सौधर्मदेवसदृशी वक्तव्यता, यथा सौधर्मदेवानामुत्पादादिका निरूपिताः तादृशा एव उत्पादादिकाः ईशानकदेवप्रकरणेऽपि वक्तव्याः । 'नवरं

गौतम ! जिस प्रकार से असुरकुमारों में उत्पद्यमान संख्यातवर्षायुष्क-संज्ञी मनुष्यों के नौ गमक कहे गये हैं उसी प्रकार से सौधर्मदेव लोक में उत्पद्यमान इन संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी मनुष्यों के सम्बन्ध में भी नौ गमक कह लेना चाहिये । परन्तु 'नवरं सोहम्मदेवद्विहं संवेहं च जाणेज्जा' यहां सौधर्मदेव की स्थिति और कायसंवेध भिन्न भिन्न रूप से अपने अपने सब को आश्रित करके कहना चाहिये 'सेसं तं चेव' वाक्य के अवशिष्ट द्वारों का कथन पहिले जैसा ही समझना चाहिये ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ईसाणदेवा णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति' हे भदन्त ! ईशानदेव कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'ईसाणदेवाणं एस चेव सोहम्मदेव सरिसा वत्तव्वया' हे गौतम ! ईशानदेवों के सम्बन्ध में जैसी वक्तव्यता सौधर्मदेवों की अभी २ ऊपर प्रकट की गई है वैसी ही है ।

प्रमाणे असुरकुमारैर्भां उत्पन्न थनारा सञ्ख्यात वर्षाणी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्य सञ्जं धी नव गमो क्ख्वा छे, जेज्ज रीते सौधर्म देवलोकाभां उत्पन्न थनारा आ सञ्ख्यात वर्षाणी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्येना सञ्जं धर्मा पणु नव गमो क्खेवा जेधजे. परंतु 'नवरं सोहम्मदेवद्विहं संवेहं च जाणेज्जा' अर्थात् सौधर्म देवानी स्थिति अने कायसंवेध जुद्धा जुद्धा इपथी पोतपोताना अवने आश्रित करीने क्खेवां जेधजे. 'सेसं तं चेव' भाषीना भाषा दोरे सञ्जं धी कथन पड़ेवा प्रमाणे ज सभज्जु' जेधजे

इसे गौतमस्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे के—'ईसाणदेवा णं भंते ! कओहिंतो ! उववज्जंति' छे अवगन् ईशानदेव कथां धी आवीने उत्पन्न थय छे ? आश्रितना उत्तरभां प्रभु क्खे छे के—ईसाणदेवाण एस चेव सोहम्मदेवसरिसा वत्तव्वया' छे गौतम ! ईशानदेवाना सञ्जं धर्मा जे प्रमाणेतुं कथन, सौधर्म देवानुं उभयुं उपर प्रकट कयुं छे, जेज्ज प्रमाणेतुं छे अर्थात् जे प्रमाणे

અસંસ્વેજજવાસાઁયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્વજોણિયસ્સ' નવરમ્-કેવલમેતાવદ્વૈલક્ષણ્યમ્
યત્-અસંસ્વેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકસ્ય । 'જેસુ ઠાણેસુ સોહમ્મે
ઉવવજ્જમાણસ્સ પલિઓવમા ઠિઈ' યેષુ સ્થાનેષુ સૌધર્મકલ્પે ઉત્પચ્ચમાનસ્ય
પલ્યોપમપમાણા સ્થિતિઃ કથિતા 'તેસુ ઠાણેસુ ઇહ સાતિરેગં પલિઓવમં કાયવ્વં'
તેષુ-સ્થાનેષુ ઇહ ઈશાનકદેવાધિકારે સાતિરેકં પલ્યોપમં કર્તવ્યમ્, ઈશાનકકલ્પે
સાતિરેકપલ્યોપમસ્ય જઘન્યસ્થિતિકત્વાદિતિ । 'વડ્ડથગમે ઓગાહના જહન્નેણં
ધણુપુહુત્તં' ચતુર્થગમે શરીરાવગાહના જઘન્યેન ધનુઃપૃથક્ત્વમ્, યે સ્વહુ સાતિરેક-

અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સે સૌધર્મદેવોં કે ઉત્પાદ આદિકોં કા નિરૂપણ
કિયા ગયા હૈ ઁસી પ્રકાર સે ઇસ ઈશાનદેવ પ્રકરણ મેં બી ઈશાનદેવોં
કે ઉત્પાદ આદિકોં કા નિરૂપણ કરના ચાહિયે । 'નવરં અસંસ્વેજજવા-
ઁયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્વજોણિયસ્સ જેસુ ઠાણેસુ સોહમ્મે ઉવવ-
જ્જમાણસ્સ પલિઓવમા ઠિઈ' પરંતુ જિન સ્થાનોં મેં ઉત્પચ્ચમાન અસં-
સ્વાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક કી સ્થિતિ પલ્યોપમ કી
કહી ગઈ હૈ 'તેસુ ઠાણેસુ ઇહ સાતિરેગં પલિઓવમં કાયવ્વં'
ઁન સ્થાનોં મેં ઇસ ઈશાનદેવ પ્રકરણ મેં કુહ અધિક પલ્યો-
પમ કી સ્થિતિ કહની ચાહિયે । કયોં કિ ઈશાનકલ્પ મેં સાતિરેક
કુહ અધિક એક પલ્યોપમ કી જઘન્ય સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'વડ્ડથ-
ગમે ઓગાહના જહન્નેણં ધણુપુહુત્તં' ચતુર્થ ગમ મેં જઘન્ય અવ-
ગાહના ધનુઃપૃથક્ત્વ કી હૈ । યહ જઘન્ય અવગાહના ઁન હુદ્રતરકાય-
વાલે તિર્યગ્ચોં કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ-જો સાતિરેક પલ્યોપમ

સૌધર્મ દેવોના ઉત્પાદ વિગેરેનું નિરૂપણ કરવામા આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે
આ ઈશાન દેવના પ્રકરણમાં પણ દેવોના ઉત્પાદ વિગેરેનું નિરૂપણ
કરવું જોઈએ. 'નવરં અસંસ્વેજજવાસાઁયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્વજોણિયસ્સ જેસુ
ઠાણેસુ સોહમ્મે ઉવવજ્જમાણસ્સ પલિઓવમા ઠિઈ' પરંતુ જે સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન
થનારા અસંસ્વાત વર્ષાની આયુઃચવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકની
સ્થિતિ પલ્યોપમની કહી છે 'તેસુ ઠાણેસુ ઇહ સાતિરેકં પલિઓવમ કાયવ્વં'
જે સ્થાનોમાં આ ઈશાનદેવ પ્રકરણમાં કંઈક વધારે પલ્યોપમની સ્થિતિ
કહેવી જોઈએ કેમકે ઈશાન કલ્પમાં સાતિરેક કંઈક વધારે એક પલ્યોપમની
જઘન્ય સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે. 'વડ્ડથગમે ઓગાહના જહન્નેણં ધણુપુહુત્તં'
આથા ગમમાં જઘન્ય અવગાહના જઘન્યથી ધનુઃપૃથક્ત્વની છે. આ જઘન્ય
અવગાહના તે હુદ્ર કાયવાળા તિર્યગ્ચની અપેક્ષાથી કહી છે કે જે સાતિરેક

પલ્યોપમાયુષ્કાઃ તિર્યગ્યોનિકાઃ સુખમાંશોદ્ધવાઃ ક્ષુદ્રવરકાયાસ્તાનેપેક્ષેદવુક્તમ્ ।
 ‘ઉક્કોસેણં સાતિરેગાઈં દો ગાઝગાઈં’ ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકે દ્વે ગવ્યૂતે, યત્ર કાલે
 સાતિરેકગવ્યૂતપમાણામનુષ્યા ભવન્તિ તત્કાલોત્પન્નાન્ હસ્ત્યાદીનપેક્ષેદવુક્ત-
 મિતિ । ‘સેસં તહેવ’ શેષં તથૈવ-પૂર્વપ્રતિપાદિતમેવ અન્યત્તર્વમવગન્તવ્યમિતિ ૯ ।
 ‘અસંલેજ્જવાસાઝયસન્નિમણુસસ્સ વિ તહેવ ઠિઈં જહા પંચિદિયતિરિક્વજોણિયસ્સ
 અસંલેજ્જવાસાઝયસસ્’ અસંલેયેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિમણુપ્પસ્યાપિ તથૈવ સ્થિતિ યથા
 પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્સાસંલપાતવર્ષાયુક્કસ્ય, અસંલપાતવર્ષાયુક્કસ્ય પચ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્યગ્યોનિકસ્ય સ્થિતિર્દર્શિતા તથૈવાસંલપાતવર્ષાયુક્કસ્ય સંજ્ઞિમણુપ્પસ્યાપિ
 સ્થિતિર્નિરૂપણીયા इति भावः । ‘ओगाहणा वि जेषु ठाणेषु गाउयं, तेषु ठाणेषु
 इहं सातिरेगं गाउयं’ शरीरागाहना सौधर्मदेवाधिकारे येषु स्थानेषु असंख्यात-
 की आयु वाले हैं और सुखमांश में उत्पन्न हुए हैं । ‘उक्को-
 सेणं सातिरेगाईं दो गाउयाईं’ तथा उत्कृष्ट से सातिरेक दो गव्यूत
 की हैं । जिस काल में सातिरेक गव्यूत प्रमाण मनुष्य होते हैं उस काल
 में उत्पन्न हुए हस्त्यादिकों की अपेक्षा करके यह अवगाहना का प्रमाण
 कहा गया है । ‘सेसं तहेव’ इस कथन के सिवाय और सब द्वारों का
 कथन पूर्व में जैसा कहा गया है वैसा ही है । ९।

‘असंल्लेज्जवासाउयसन्निमणुसस्स वि तहेव ઠિઈં જહા પંચિદિયતિરિ-
 ક્વજોણિયસ્સ અસંલેજ્જવાસાઝયસસ્’ तथा असंलपानवर्ष की आयुवाले
 संज्ञी मनुष्य की स्थिति असंलपानवर्ष की आयुवाले पंचेन्द्रियतिर्य-
 ग्योनिक की स्थिति के जैसी है । ‘ओगाहणा वि जेषु ठाणेषु
 गाउयं तेषु ठाणेषु इहं सातिरेगं गाउयं’ सौधर्मदेवाधिकार में

પલ્યોપમની આયુષ્યવાળા છે, અને સુખમાંશમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘ઉક્કોસેણ
 સાતિરેગાઈં દો ગાઝગાઈં’ તથા ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક બે ગવ્યૂત (ગાઉ)ની
 છે. જે કાળમાં સાતિરેક ગવ્યૂત પ્રમાણ મનુષ્ય છે, એ કાળમાં ઉત્પન્ન થયેલા
 હાથી વિગેરેની અપેક્ષા કરીને આ અવગાહનાનું પ્રમાણ કહ્યું છે. ‘સેસં તહેવ’
 આ કથન શિવાય બીજા તમામ દ્વારો સંબંધી કથન પહેલાં જે રીતે કહેલ
 છે, એજ પ્રમાણે છે. ૯।

‘અસંલેજ્જવાસાઝયસન્નિમણુસસ્સ વિ તહેવ ઠિઈં જહા પંચિદિયતિરિ-
 ક્વજોણિયસ્સ અસંલેજ્જવાસાઝયસસ્’ तथा असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा
 संज्ञी मनुष्यनी स्थिति असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा पच्येन्द्रियतिर्य-
 गोनिकनी स्थिति प्रमाणे છે ‘ओगाहणा वि जेषु ठाणेषु गाउयं तेषु ठाणेषु
 इहं सातिरेगं गाउयं’ सौधर्मदेवना अधिकारમાં જે સ્થાનોમાં અસંખ્યાત વર્ષની

વર્ષાયુષ્કમનુષ્યાણાં ગવ્યૂતં પ્રદર્શિતં તદિદં ઈશાનદેવાધિકારેષુ સ્થાનેષુ સાતિરેકં ગવ્યૂતં વક્તવ્યમ્ ઈશાનદેવસ્ય જઘન્યતઃ સાતિરેકવલ્યોપમસ્યતિકૃત્વાત્, પ્રાસવ્ય-દેવસ્થિત્યનુસારેણ વાસંસ્થાતવર્ષાયુષ્કમનુષ્યાણાં સ્થિતિસદ્ભાવાત્ તદનુસારેણૈવ ચ તેષામવગાહના ભાવાદિતિ । ‘સેસં તહેવ’ શેષં તથૈવેતિ ૯ । ‘સંલેજ્જવાસાડયાણં તિરિક્લજોણિયાણ મણુસ્સાગ ય જહેવ સોહમ્મે ઉવવજ્જમાણાણં તહેવ નિરવસેસં ણવ વિ ગમમા’ સંલેયેયવર્ષાયુષ્કાણાં તિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાણાં ચ યથૈવ સૌધર્મે ઉત્પદ્યમાનાનાં નવગમકાઃ કથિત્તા સ્તથૈવ નિરવશેષં નવાપિ ગમા ભણિતવ્યા ‘નવરં

જિન સ્થાનોં મેં અસંસ્થાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિ મનુષ્યોં કી શરીરાવગાહના એક ગવ્યૂત પ્રમાણ કહી ગઈ છે તે સ્થાનોં મેં યહાં ઈશાનદેવાધિકાર મેં વહ શરીરાવગાહના કુછ અધિક એક કોશ કહની ચાહિયે । ક્યોંકિ ઈશાનદેવ કી જઘન્યસ્થિતિ સાતિરેક પલ્લોપમ કી પ્રકટ કી ગઈ છે તથા પ્રાસવ્ય દેવ કી સ્થિતિ કે અનુસાર હી અસંસ્થાતવર્ષ કી સ્થિતિવાલે મનુષ્યોં કે સ્થિતિ કા સદ્ભાવ હોના છે । અતઃ હસકે અનુભવ હી ઉનકે અવગાહના કા સદ્ભાવ હોના છે । ‘સેસં તહેવ’ વાકી કા ઓર સ્થાનોં કા કથન પહિલે જૈસા હી છે ॥૯॥

‘સંલેજ્જવાસાડયાણં તિરિક્લજોણિયાણ મણુસ્સાગ ય જહેવ સોહમ્મે ઉવવજ્જમાણાણં તહેવ નિરવસેસં ણવ વિ ગમમા’ ‘સંસ્થાતવર્ષ’ આયુવાલે તિર્યગ્યોં કે ઓર મનુષ્યોં કે જો કિ સૌધર્મ સ્વર્ગ મેં ઉત્પદ્યમાન હેં નૌ ગમ કહે ગયે હેં । ઉસીપ્રકાર સે ઈશાનદેવ કે સસ્વન્ધ મેં બી નૌ ગમ કહના ચાહિયે । ‘નવરં ઈસાણઢિં સંલેજ્જં ચ જાણેજ્જા’ પરન્તુ ઈશાનદેવ

આયુષ્યવાળા સંસી મનુષ્યોના શરીરની અવગાહના એક ગવ્યૂત-ગાઉની કહી છે. તે સ્થાનોમાં અહિં આ ઈશાન દેવના અધિકારમાં તે શરીરની અવગાહના કંઈક વધારે એક ગાઉ કહેવી જોઈએ. કેમકે-ઈશાનદેવની જઘન્યસ્થિતિ સાતિરેક પલ્લોપમની કહી છે. પ્રાપ્ત થનાર દેવની સ્થિતિ પ્રમાણે જ અસંસ્થાત વર્ષની સ્થિતિવાળા મનુષ્યોને સ્થિતિનો સદ્ભાવ હોય છે. જેથી તેના અનુરૂપ જ તેમને અવગાહનાનો સદ્ભાવ હોય છે. ‘સેસં તહેવ’ બાકીનું બીજા સધળા દારોનું કથન પહેલા પ્રમાણે જ છે તેમ સમજવું. ॥૯॥

‘સંલેજ્જવાસાડયાણં તિરિક્લજોણિયાણ મણુસ્સાગ ય જહેવ સોહમ્મે ઉવવજ્જમાણાણં તહેવ નિરવસેસં ણવ વિ ગમમા’ સંસ્થાતવર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યગ્યોના અને મનુષ્યોના કે જે સૌધર્મ સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા છે. તેમના સંબંધમાં નવ ગમે કહ્યા છે, તેજ પ્રમાણેના નવ ગમે ઈશાન દેવના સંબં-

ઈસાણઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા ૯ । 'નવરં કેવલમ્ ઈશાનદેવસ્થિતિ કાયસંવેધં ચ ભિન્નભિન્નરૂપેણ સસ્વમવમપેક્ષ્ય જાનીયાદિતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

સનત્કુમારદેવશાધિકારે इदमाह—'सणकुमारदेवा णं' इत्यादि ।

મૂલમ્—સણકુમારદેવા ણં મંતે ! કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ, ઉવ-
વાઓ જહા સક્કરપ્પમાપુઢવીનેરડયાણં જાવ—પજ્જતસંખેજ્જવા-
સાઉયસન્નિપંચિદિયતિરિલ્લજોણિય ણં મંતે ! જે ભવિય સણ-
કુમારદેવેસુ ઉવવજ્જિત્તણં અવસેસા પરિમાણાદીયા ભવાદેસ-
પજ્જવસાણા સચ્ચેવ વત્તવ્વયા ભાણિયવ્વા જહા સોહમ્મે ઉવવ-
જ્જમાણસ્સ । નવરં સણકુમારઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા । જાહે ય
અપ્પણા જહન્નકાલઠ્ઠિઈઓ ભવઈ તાહે તિસુ વિ ગમણસુ પંચ-
લેસ્સાઓ આદિલ્લાઓ કાયવ્વાઓ, સેસં તં ચેવ ૯ । જઈ મણુ-
સ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિં મણુસ્સાણં જહેવ સક્કરપ્પમાણ ઉવવજ્જ-
માણાણં તહેવ ણવવિ ગમા ભાણિયવ્વા । નવરં સણકુમારઠિઈં
સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા ૯ । માહિંદગદેવા ણં મંતે ! કઓર્હિંતો ઉવ-
વજ્જંતિ જહા સણકુમારગદેવાણં વત્તવ્વયા તહા માહિંદગદેવાણં
વત્તવ્વયા ભાણિયાવ્વા । નવરં માહિંદગદેવાણં ઠિઈં સાતિરેગા ભાણિ-
યવ્વા સચ્ચેવ । એવં બંમલોયગદેવાણં વિ વત્તવ્વયા । નવરં બંમલો-
ગઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા । એવં જાવ સહસ્સારો । નવરં ઠિઈં સંવેહં
ચ જાણેજ્ઞા । લંતગાદીણં જહન્નકાલઠ્ઠિઈયસ્સ તિરિલ્લજોણિ-

की स्थिति और उसके कायसंवेध में सौधमेदेव की स्थिति और कायसंवेध से भिन्नता जाननी चाहिये ॥ सू. १ ॥

ધમાં પણ કહેવા લેઈએ. 'નવરં ઈસાણઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા' પરંતુ ઈશાન દેવની સ્થિતિ અને કાયસંવેધમાં સૌધર્મ દેવની સ્થિતિ અને કાયસંવેધ કરતાં બુદ્ધાપણું સમજવું લેઈએ. ॥ સૂ. ૧ ॥

यस्स तिसु वि गमएसु छप्पि लेस्साओ कायव्वाओ, संघयणाइं
 वंभलोगलंतएसु पंच आदिल्लगाणि । महासुक्कसहस्सारेसु चत्तारि
 तिरिक्खजोणियाण वि मणुस्साण वि, सेसं तं चेव ९ । आणय
 देवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति० उववाओ जहा सहस्सार-
 देवा णं । णवरं तिरिक्खजोणिया खोडेयव्वा जाव पज्जत्तसंखे-
 ज्जवासाउयसन्निसणुस्से णं भंते ! जे भविए आणयदेवेसु उवव-
 ज्जित्तए० मणुस्साण य वत्तव्वया जहेव सहस्सारेसु उववज्जमा-
 णाणं । नवरं तिल्लि संघयणाणि सेसं तहेव जाव अणुवंधो ।
 भवादेसेणं जहन्नेणं तिल्लि भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं सत्त-भव-
 ग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं अट्टारससागरोवमाइं दोहिं
 वासपुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, उक्कोसेणं सत्तावन्नं सागरोवमाइं
 चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं० । एवं सेसा वि अट्ठ-
 गमगा भाणियव्वा । नवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा, सेसं तं
 चेव ९ । एवं जाव अच्चुयदेवा, नवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा ९ ।
 चउसु वि संघयणा तिल्लि आणयादीसु । गेवेज्जदेवा णं भंते !
 कओहिंतो उववज्जंति एस चेव वत्तव्वया नवरं दो संघयणा,
 ठिइं संवेहं च जाणेज्जा । विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवा णं
 भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? एस चेव वत्तव्वया निरवसेसा
 जाव अणुवंधो त्ति । नवरं पढसं संघयणं सेसं तहेव । भवा-
 देसेणं जहन्नेणं तिल्लि भवग्गहणाइं उक्कोसेणं पंच भवग्गह-
 णाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं एकत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं वास-

पुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं
 पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं० ९। एवं सेसा वि अट्ठगमगा
 भाणियव्वा। नवरं ठिइं संवेहं च जाणैज्जा। मणुसे लद्धी
 णवसु वि गमएसु जहा गेवेज्जेसु उववज्जमाणस्स। नवरं पढमं
 संघरणं। सव्वट्ठगसिद्धगदेवा णं भंते! कओहिंतो उववज्जति
 उव्वाओ जहेव विजयादीणं जाव सेणं भंते! केवइयकालट्ठिइ-
 एसु उववज्जेज्जा? गोयसा! जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवसट्ठिइ-
 एसु उक्कोसेण वि तेत्तीसं सागरोवसट्ठिइएसु उववज्जंति, अव-
 सेसा जहा विजयाईसु उववज्जमाणाणं। नवरं भवादेसेणं तित्ति
 भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं
 वासपुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, उक्कोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमाइं
 दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं०?। सो चेव अप्पणा
 जहन्नकालट्ठिओ जाओ एस चेव वत्तव्वया। नवरं ओगाहणा
 ठिइओ रयणिपुहुत्तवासपुहुत्ताणि सेसं तहेव, संवेहं च जाणैज्जा२।
 सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिओ जाओ एस चेव वत्तव्वया।
 नवरं ओगाहणा जहन्नेणं पंचधणुसयाइं उक्कोसेण वि पंचधणु-
 सयाइं, ठिइं जहन्नेणं पुव्वकोडी, उक्कोसेण वि पुव्वकोडी-
 सेसं तहेव जाव भवादेसो त्ति। कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं
 सागरोवमाइं-दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं उक्कोसेण वि
 तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं वि पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं
 कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा ३। एते तित्ति

गमगा सवद्वसिद्धगदेवाणं । सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति भगवं
गोयमे जाव विहरइ ॥सू० २॥

॥चउवीसइसे सए चउवीसइसो उदेसो समत्तो ॥२४-२

चउवीसइसं सयं समत्तं ॥२४॥

छाया—सनत्कुमारदेवाः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते ! उपपातो यथा
शर्कराप्रभा पृथिवीनैरयिकाणाम् यावत् पर्याप्तपंख्येयवर्षायुःकसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यः सनत्कुमारदेवेष्टुत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! क्रिय-
त्कालस्थितिकेषु उत्पद्येन अशेषा परिमाणादिका भवादेशर्यवसाना, सैव वक्त-
व्यता भणितव्या यथा सौख्ये उत्पद्यमानस्य । नवरं सनत्कुमारस्थितिं संवेधं च जानी
यात् यदा चात्मना जघन्यकालस्थितिको भवति तदा त्रिष्वपि गमकेषु पञ्च लेख्या
आद्याः कारयितव्याः, शेषं तदेव ९ । यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते० मनुष्याणां यथैव
शर्कराप्रभायामुत्पद्यमानानां तथैव नवापि गमा भणितव्याः । नवरं सनत्कुमारस्थितिं
संवेधं च जानीयात् ९ । माहेन्द्रकदेवाः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते यथा सनत्कु-
मारदेवानां वक्तव्यता तथा माहेन्द्रकदेवानां वक्तव्यता भणितव्या, नवरं माहेन्द्र-
कदेवानां स्थितिः सातिरेका भणितव्या सैव । एवं ब्रह्मलोकदेवानामपि वक्तव्यता,
नवरं ब्रह्मलोकस्थितिं संवेधं च जानीयात् । एवं यावत् सहस्रारः । नवरं स्थितिं
संवेधं च जानीयात् । लान्तकादीनां जघन्यकालस्थितिकस्य तिर्यग्योनिकस्य त्रि-
ष्वपि गमकेषु षडपि लेख्याः कर्तव्याः, संहननानि ब्रह्मलोकलान्तकेषु पञ्च आद्या-
नि, महाशुकसहस्रारेषु चत्वारि तिर्यग्योनिकानामपि मनुष्याणामपि, शेषं तदेव ९ ।
आनतदेवाः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते० उपपातो यथा सहस्रारदेवानाम्, नवरं
तिर्यग्योनिकाः प्रतिषेद्धव्याः यावत् पर्याप्त संख्यातवर्षायुःकसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त !
यो भव्य आनतदेवेष्टुत्पत्तुम्० मनुष्याणां च वक्तव्यता यथैव सहस्रारेषु उपद्यमा-
नानाम् । नवरं त्रीणि संहननानि शेषं तथैव यावदनुबन्धः । 'भवादेशेन जघन्येन
त्रीणि भवग्रहणानि, उत्कर्षेण सप्त भवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन अष्टादशसाग-
रोपमाणि द्वाभ्यां वर्षपृथक्त्वाभ्यामभ्यधिकानि, उत्कर्षेण सप्तपञ्चाशत्सागरोपमाणि
चतसृभिः पूर्वकोटिमिरभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत् कुर्यात् । एवं शेषा अपि अष्ट-
गमका भणितव्याः । 'नवरं स्थितिं संवेधं च जानीयात्, शेषं तदेव ९ । एवं यावत्
अच्युतदेवाः, नवरं स्थितिं संवेधं च जानीयात् ९ । चतुर्ष्वपि संहननानि त्रीणि
आणतादिषु । ग्रैवेयकदेवाः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते ? एषैव वक्तव्यता

नवरं द्वे संहनने, स्थितिं संवेधं च जानीयात् । विजयवैजयन्तजयन्तापराजित-
 देवाः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते ? एषैव वक्तव्यता निरवशेषा यावदनुबन्ध-
 इति । नवरं प्रथमं संहननम् शेषं तदेव । भवादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि
 उत्कर्षेण पञ्चभवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन एकत्रिंशत्सागरोपमाणि द्वाभ्यां
 वर्षपृथक्त्वाभ्यामभ्यधिकानि उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटि-
 भिरभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् १ । एवं जेषा अपि अष्टगमका भणितव्याः ।
 नवरं स्थितिं संवेधं च जानीयात्, मनुष्ये लब्धिर्नदस्वपि गमकेषु यथा ग्रैवेयकेषु न
 त्पद्यमानस्य । नवरं प्रथमं संहननम् । सर्वार्थसिद्धकदेवाः खलु भदन्त ! कुत
 उत्पद्यन्ते । उपपातो यथैव विजयादीनां यावत् स खलु भदन्त ! कियत्काल-
 स्थितिकेषूपपद्येन ? गौतम ! जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणाऽपि
 त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्यन्ते, अवशेषा यथा विजयादिषु उत्पद्यमा-
 नानाम् । नवरं भवादेशेन त्रीणि भाग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सा-
 गरोपमाणि द्वाभ्यां वर्षपृथक्त्वाभ्यामभ्यधिकानि उत्कर्षेणापि त्रयस्त्रिंशत्सागरो-
 पमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटीभ्यामभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत् कुर्यात् १ । स एव
 आत्माना, जघन्यकालस्थितिको जातः एषैव वक्तव्यता, नवरमवगाहनास्थितौ
 रत्निपृथक्त्व-वर्षपृथक्त्वे, शेषं तदेव । संवेधं च जानीयात् २ । स एवात्मनोत्कृष्ट-
 कालस्थितिको जातः, एषैव वक्तव्यता । नवरमवगाहना जघन्येन पञ्चधनुःशतानि
 उत्कर्षेणाऽपि पञ्च धनुःशतानि । स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः उत्कर्षेणाऽपि
 पूर्वकोटिः, शेषं तथैव यावत् भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्-
 सागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटीभ्यामभ्यधिकानि उत्कर्षेणाऽपि त्रयस्त्रिंशत्सागरो-
 पमाणि द्वाभ्यामपि पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं सेवेत । एतावन्तं
 कालं गतिमागतिं च कुर्यात् ३ । एते त्रयो गमकाः सर्वार्थसिद्धकदेवानाम् । तदेवं
 भदन्त ! तदेवं भदन्त इति भगवान् गौतमो यावद्विहरति ॥सू०२॥

चतुर्विंशतितमे शतके चतुर्विंशतितमोद्देशकः समाप्तः ॥२४-२४॥

चतुर्विंशतितमं शतकं समाप्तम् ॥२४॥

टीका—‘सणकुमारदेवा णं भन्ते ! कओहिंतो उववज्जन्ति’ सनत्कुमारदेवाः
 खलु भदन्त ! कुतः—कस्मात् स्थानविशेषादागत्य सनत्कुमारदेवगतौ समुत्पद्यन्ते

सनत्कुमारदेवाधिकार

‘सणकुमारदेवा णं भन्ते ! कओहिंतो उववज्जन्ति’ इत्यादि सूत्र

सनत्कुमारदेवाधिकारः

‘सणकुमारदेवा णं भन्ते ! कओहिंतो उववज्जन्ति’ इत्यादि

‘ઉવવાઓ જહા સકરપ્પમાપુઢવીનેરહયાળં’ ઉપપાદો યથા શર્કરાપમાપૃથિવીનેરયિકાણાં યેન રુપેણ રત્નપ્રમાપૃથિવીનારકાતિદેશેન કુત આગત્યોત્પદ્યન્તે’ इत्यादिरूप उत्पादः कथितः तेनैव रूपेण सनत्कुमारेष्वपि उत्पादो वक्तव्यः, तथाहि—हे भदन्त ! सनत्कुमाराः कुत आगत्योत्पद्यन्ते, किं नैरयिकेभ्यः तिर्यग्योनिकेभ्योऽथवा मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः ? गौतम ! नो नैरयिकेभ्यः,

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હે—‘સનંકુમારદેવા ણં ભંતે ! કમ્મોહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ન ! સનત્કુમારદેવ કિસ સ્થાન સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અર્થાત્ કિસ ગતિ કે જીવ સનત્કુમારદેવોં કે રૂપ-મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ઉવવાઓ જહા સકરપ્પમાપુઢવીનેરહયાળં હે ગૌતમ ! શર્કરાપમા કે નૈરયિકોં કે જૈસે નલ્લકા ઉપપાત કહના ચાહિયે । અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સે રત્નપ્રમા પૃથિવી નારકોં કે અતિદેશ કો ઢેરર શર્કરાપમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં કા કિ હાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં—इत्यादि रूप से उत्पाद का कथन गया है, उसी रूप से शर्करापमा के अतिदेश को लेकर सन-’ મેં મી ઉત્પાદ કહના ચાહિયે । જૈસે હે ભદન્ત ! સનત્કુમાર-’ સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કયા નૈરયિકોં સે આકરકે લે હૈં ? અથવા તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા દેવોં સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં—‘હે ગૌતમ ! વે નૈરયિકોં સે આકરકે સનત્કુમાર-

ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—‘સનંકુમારદેવા ણં ઉવવજ્જંતિ’ છે ભગવન્ સનત્કુમાર દેવ કયા સ્થાનમાંથી ? છે ? અર્થાત્ કઈ ગતિના એવો સનત્કુમાર દેવપણથી ‘ઉવવાઓ જહા સકરપ્પમાપુઢવીનેરહયાળં’ છે ગૌતમ ! ચિકેના કથન પ્રમાણે તેમનો ઉપપાત કહેવો જોઈએ. પૃથ્વીના નારકેના અતિદેશ (ભલામણ) થી શર્કરાપ્રભા-’ એ કયાથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? વિગેરે-’માં આવ્યું છે, એજ રૂપથી શર્કરાપ્રભાના અતિ-’પણ ઉત્પાદ કહેવો જોઈએ. જેમકે હે ભગવન્ પત્ર થાય છે । શું તેઓ નૈરયિકેમાંથી આવીને-’ અથવા યોનિકેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવોમાંથી આવીને

નો દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે કિન્તુ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યો મનુષ્યેભ્યશ્ચ આગત્યોત્પદ્યન્તે इत्युत्तरम् । કિયત્પર્યન્ત શર્કરાપ્રમાનારકાતિદેશઃ કર્મણીય એતદાશયેનાહ-‘જાવ પજ્જત’ इत्यादि । ‘જાવ પજ્જતસંલેઝજવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિણં મંતે ! યાવત્ પર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકઃ સ્વદુ મદન્ત ! ‘જે ભવિણ સળંકુમારદેવેસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મવ્યઃ સનત્કુમારદેવેવૃત્પત્તું સ સ્વદુ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકસનત્કુમાર દેવેવૃત્પદ્યેત इति प्रश्नः उत्तरमाह-‘अवसेसा’ इत्यादि । ‘અવસેસા પરિમાણાદીયા ભવાદેસપજ્જવસાણા સચ્ચેવ વત્તવ્વયા માણિયવ્વા’ અવશેષાઃ પરિમાણાદિકાઃ

કી પર્યાય રૂપ સે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં ઓર ન દેવો સે આકરકે સન-ત્કુમાર કી પર્યાયરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં કિન્તુ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો સે ઓર મનુષ્યગતિસે આકરકે હી વે સનત્કુમાર દેવો કી પર્યાયરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યહાં શર્કરાપ્રમા કે નારકો કા અતિદેશ કહાં તક કરના ચાહિયે સો હસી આશય કો ઠેકર સૂત્રકાર ને ‘જાવ પજ્જત’ એસા કહા હૈ યાવત્-‘પજ્જતસંલેઝજવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વ-જોણિણં મંતે !’ હે મદન્ત ! જો પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિક જીવ ‘જે ભવિણ સળંકુમારદેવેસુ’ ઉવવજ્જિત્તણ જો સનત્કુમારદેવો મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં વે કિનને કાલ કી સ્થિતિ વાલે સનત્કુમાર દેવો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘અવસેસા પરિમાણાદીયા ભવાદેસપજ્જવસાણા સચ્ચેવ વત્ત-

ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેમને કહે છે કે-હૈ ગૌતમ ! તેઓ નૈરયિકોમાંથી આવીને સનત્કુમારના પર્યાયપણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી, તથા દેવોમાંથી આવીને સનત્કુમારના પર્યાય રૂપથી પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી અને મનુષ્યગતિમાંથી આવીને જ તેઓ સનત્કુમાર દેવોના પર્યાયપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં શર્કરા-પ્રમા પૃથ્વીના નારકોનો અતિદેશ ક્યાં સુધીનો ગ્રહણ કરવો જોઈએ ? એ આશયથી સૂત્રકારે ‘જાવ પજ્જત’ એ પ્રમાણે કહ્યું છે જાવ યાવત્ ‘પજ્જતસંલે-ઝજવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિણં મંતે !’ હે ભગવન્ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિવાળા ‘જે ભવિણ સળંકુમારદેવેસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ જે જીવો સનત્કુમાર દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તે કેટ-લાકાળની સ્થિતિવાળા સનત્કુમાર દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘અવસેસા પરિમાણાદીયા ભવાદેસપજ્જવસાણા સચ્ચેવ

મવાદેશપર્યવસાનાઃ પરિમાણદ્વારાદારભ્ય મવાદેશદ્વારપર્યન્તા इत्यर्थः सैव वक्तव्यता
 भाणितव्या 'जहा सोहस्मे उववाज्जमाणस्स' यथा सौधर्मदेवे उत्पद्यमानस्य
 पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोचिनिकस्य परिमाणाद्याः मवादेशान्ताः
 कथिताः तथाऽत्रापि ज्ञातव्याः तथाहि-कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्यन्ते इति
 प्रश्नस्य जघन्येन द्विसागरोपमस्थितिकेषु, उत्कर्षेण सप्तसागरोपमस्थितिकेषु-सन-
 त्कुमारदेवेपूत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्य-
 न्ते इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता-असंख्या-
 ता वा उत्पद्यन्ते इत्यादि सर्वे सौधर्मवदेव ज्ञातव्यम् 'नवरं' सणकुमारठिइं संवेहं च

ववया भाणियव्वा' हे गौतम ! इस सम्बन्ध में अवशिष्ट परिमाण आदि
 द्वारों का कथन भवादेश तक सौधर्मस्वर्ग में उत्पन्न होने वाले पर्याप्त
 संख्यातवर्षायुष्क संक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग् के कथन के जैसे जानना
 चाहिये । जैसे-बहु कितने काल की स्थितिवालों में उत्पन्न होता है ? तो
 इस प्रश्न का उत्तर ऐसा है कि बहु जघन्य से दो सागरोपम की स्थिति-
 वाले सनत्कुमारों में और उत्कृष्ट से सात सागरोपम की स्थितिवाले
 सनत्कुमारदेवों में उत्पन्न होता है । हे भदन्त ! ऐसे वे जीव जो सनत्कु-
 मारदेवों में उत्पन्न होते हैं एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इस
 प्रकार के परिमाण द्वार सम्बन्धी प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा कि हे
 गौतम ! ऐसे वे जीव जघन्य से एक, अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते
 हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं । इत्यादि
 सब कथन सौधर्म स्वर्ग के जैसा ही जानना चाहिये । परन्तु 'नवरं

वक्तव्यया भाणियव्वा' હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં પરિમાણ વિગેરે બાકીના
 દ્વારોનું કથન ભવાદેશ સુધી સૌધર્મ સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થનારા પર્યાપ્ત સંખ્યાત
 વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંક્ષીપ્તિર્યગના કથન પ્રમાણે બાણુવું જોઈએ. જેમકે-
 તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર
 એવો છે કે-તે જઘન્યથી બે સાગરોપમની સ્થિતિવાળા સનત્કુમારોમાં
 અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાળા સનત્કુમાર દેવોમાં ઉત્પન્ન
 થાય છે. હે ભગવન્ એવા તે જીવો જો સનત્કુમાર દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે,
 તો તેઓ એક સમયમાં કેટલાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રકારના પરિમાણ દ્વાર
 સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! એવા તે જીવો જઘન્યથી
 એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા
 અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. વિગેરે સઘણું કથન સૌધર્મ સ્વર્ગના કથન પ્રમાણે

‘જાણેજ્ઞા’ અત્રેતદેવ લેક્ષણ્યમ્ યત્ સનત્કુમારસ્થિતિ સંવેધં ચ ભિન્નભિન્ન-
રૂપેણ સ્વસ્વભાવપેક્ષયા જાનીયાદિતિ । ‘જાહે ય અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો ભવહ’
યદા ચ આત્મના-સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકો ભવતિ ‘તાહે તિસુ ત્રિ ગમણસુ પંચ
લેસ્સાઓ આદિલ્લાઓ કાવવાઓ’ તદા ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ આઘાઃ પચ્ચલેશ્યાઃ
કુણ્ણનીલાઘા કારણિતવ્યાઃ ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ કુણ્ણનીલાઘાઃ પચ્ચલેશ્યાઃ ભવ-
ન્તીતિ જ્ઞાતવ્યાઃ, જઘન્યસ્થિતિકસ્તિર્યગ્ચોનિકઃ સનત્કુમારદેવગતૌ સમુત્પત્તિસુ
જઘન્યસ્થિતિસામર્થ્યાન્-કુણ્ણાદીનાં ચત્તણાં લેશ્યાનામન્યતરસ્યાં પરિણતો ભૂત્વા
મરણસમયે પચ્ચલેશ્યામાસાઘ મ્રિયતે તદનન્તરં સનત્કુમારદેવગતૌ સમુત્પદ્યતે-યત

સળંકુમારઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા’ સનત્કુમારની સ્થિતિ ઓર સન-
ત્કુમાર કા સંવેધ અપને ભવકી અપેક્ષા સે સૌધર્મસ્વર્ગ કે દેવ કી
અપેક્ષા ભિન્ન હૈ એસા જાનના ચાહિયે । ‘જાહે ય અપ્પણા જહન્નકાલ-
દ્વિહો ભવહ’ જિસ સમય વહ પર્યાસ સંખ્યાતવર્ષાણુષ્ક તિર્યગ્ગતિક
જીવ જઘન્ય કાલસ્થિતિવાલા હોતા હૈ ઓર સનત્કુમારદેવગતિ મેં ઉત્પન્ન
હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ ‘તાહે તિસુ ત્રિ ગમણસુ પંચ લેસ્સાઓ આદિ-
લ્લાઓ કાવવાઓ’-ઉસ સમય આદિ કે ત્રીનો ગમકો મેં કુણ્ણ
નીલ કાપોતતેજોલેશ્યા ઓર પચ્ચલેશ્યા, યે પાંચ લેશ્યાઈ હોતી હૈ ।
તાત્પર્ય હસ કથન કા એસા હૈ કિ જઘન્યસ્થિતિ વાલા તિર્યગ્ચોનિક
જીવ જો સનત્કુમારદેવગતિ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ જઘન્યસ્થિતિ
કે સામર્થ્ય સે કુણ્ણ આદિ ચાર લેશ્યાઓ મેં સે કિસી ઇક લેશ્યા મેં
પરિણત હોકરકે મરણસમય મેં પચ્ચલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે મરતા હૈ ।

જ સમજવું. પરંતુ ‘તવરં સળંકુમારઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા’-સનત્કુમારની
સ્થિતિ અને સનત્કુમારનો કાયસંવેધ પોતાના ભવની અપેક્ષાથી સૌધર્મ
સ્વર્ગના દેવની અપેક્ષાથી શુદ્ધ છે. તેમ સમજવું. ‘જાહે ય અપ્પણા-જહન્ન
કાલદ્વિહો ભવહ’ જ્યારે તે પર્યાસ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો તિર્યગ્ગતિ-
વાળો જીવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો થાય છે, અને સનત્કુમાર દેવગતિમાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, ‘તાહે તિસુ ત્રિ ગમણસુ પંચ લેસ્સાઓ આદિ-
લ્લાઓ’ તે સમયે આદિના ત્રણે ગમેમાં કુણ્ણ, નીલ, કાપોત તેજોલેશ્યા,
અને પચ્ચલેશ્યા એ પાંચ લેશ્યાઓ હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જઘન્ય
સ્થિતિવાળો તિર્યગ્ચોનિક જીવ કે જે સનત્કુમાર દેવ ગતિમાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય હોય છે, જઘન્ય સ્થિતિના સામર્થ્યથી કુણ્ણ વિગેરે ત્રણ
લેશ્યાઓ પૈકી કોઈ એક લેશ્યામાં પરિણત થઈને મરણ સમયમાં પચ્ચલેશ્યાને

આગામિતનભવલેશ્યાપરિણામે સતિ જીવઃ પરમત્ત્વં ગચ્છતીતિ આગમઃ । અનેન રૂપેણાસ્ય જીવસ્ય પશ્ચલેશ્યા આધ્યા ભવન્તીતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષમ્-લેશ્યાદ્વારા-તિરિક્તં સર્વં તદેવ-સૌધર્મદેવકલ્પકથિતમેવેતિ ભાવઃ ૯ ।

અથ મનુષ્યાન્ સનત્કુમારે ઉત્પાદયન્નાહ-‘જહ મણુસ્સેહિતો’ ઇત્યાદિ । ‘જહ મણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! યદિ મનુષ્યેભ્ય આગત્ય સનત્કુમારગતૌ ઉત્પદ્યન્તે ‘મણુસ્સાણં જહેવ સકરપ્પમાણ ઉવવજ્જમાણાણં’ મનુષ્યાણાં યયૈવ સર્કરા-પ્રમાપૃથિવ્યાં સમુપચમાનાનાં નવ ગમાઃ કથિતાઃ ‘તહેવ ણવ ત્રિ ગમા માણિ-યન્વા’ તથૈવ નવાપિ ગમા મણિતવ્યાઃ, ‘નવરં સણંકુમારદ્વિ સંવેહં ચ જાણેજ્જા’

હસકે અનન્તર વહ સનત્કુમાર દેવગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । કયોંકિ આગામી ભવ કી લેશ્યા કે પરિણામ હોને પર જીવ પરભવ મેં જાતા હૈ, એસા આગમ કા કથન હૈ । હસ રૂપ સે હસ જીવ કે આદિ કી પાંચ લેશ્યાઈ હોની કહી ગઈ હૈં । ‘સેસં તં ચેવ’ લેશ્યાદ્વાર કે અતિરિક્ત ઓર સવ દ્વારો કા કથન સૌધર્મદેવ કે પ્રકરણ મેં કહે ગયે અનુસાર હી હૈ ॥૯॥

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘જહ મણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! યદિ જીવ મનુષ્યગતિ સે આકરકે સનત્કુમાર ગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, તો હસ વિષય મેં નૌ ગમ કિસકે અનુસાર કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘મણુસ્સાણં જહેવ સકરપ્પમાણ ઉવ-વજ્જમાણાણં’ હે ગૌતમ ! હસ સમ્બન્ધ મેં સર્કરાપ્રમા મેં ઉત્પદ્યમાન મનુષ્યોં કે નૌ ગમકોં કે જૈસે નૌ ગમક યહાં કહને યોગ્ય હૈ । પરન્તુ

પ્રાપ્ત કરીને મરે છે. તે પછી તે સનત્કુમાર દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે-આગામી ભવની લેશ્યાનું પરિણમન થાય ત્યારે જીવ પરભવમાં જાય છે. એવું આગમનું કથન છે. એ રૂપથી આ જીવને આદિની પાંચ લેશ્યાઓ હોવાનું કહ્યું છે. ‘સેસં તં ચેવ’ લેશ્યા દ્વાર શિવાય બીજા સઘળા દ્વારો સંબંધી કથન સૌધર્મ દેવના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. ૧૯-

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘જહ મણુસ્સેહિતો ઉવવ-જ્જંતિ’ હે ભગવન્ જો જીવ મનુષ્ય ગતિમાંથી આવીને સનત્કુમાર ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો આ વિષયમાં નવ ગમેો કેના ગમેો પ્રમાણે કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘મણુસ્સાણ જહેવ સકરપ્પમાણ ઉવવજ્જ-માણાણં’ હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં સર્કરાપ્રમામાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યોના નવ ગમેો પ્રમાણેના નવ ગમેો અહિયાં કહેવા જોગ્ય છે. પરંતુ ‘નવરં સણંકુ-

અન્યત્ સર્વ શર્કરાપ્રભાવદેવ કિન્તુ પ્રકૃતે સનત્કુમારસ્થિતિ કાયસંવેધં ચ ભિન્ન
ભિન્નરૂપેણ જાનીયાદિતિ । ૧ ।

‘માહિંદગદેવા ણં મંતે’ માહેન્દ્રદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત । ‘કઔહિંતો ઉવવજ્જંતિ’
કુતઃ—કસ્માત્ સ્થાનવિશેષાદાગત્યોત્પચન્તે इति પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘જહા સળં-
કુમારદેવાણં’ इत्यादि । ‘જહા સળંકુમારદેવાણં વત્તવ્વયા તહા માહિંદગદેવાણં
માણિયવ્વા’ યથા સનત્કુમારદેવાનાં વત્તવ્યતા તથા માહેન્દ્રકદેવાનાં મણિતવ્વા
યથા સનત્કુમારવત્તવ્યતા કથિયા તથૈવ માહેન્દ્રકદેવાનામપિ વત્તવ્યતા મણિત-
વ્યેતિ સંક્ષેપત ઉત્તરમ્, કેવલં સનત્કુમારસ્થાને માહેન્દ્રકદેવપદં નિવેશ્ય પ્રથમાદિ
નવાન્તા ગમા નિરૂપણીયાઃ । ‘નવરં માહિંદગદેવાણં ઠિઈ સાતિરેગા માણિયવ્વા
સચ્ચેવ’ નવરમ્—કેવલં સનત્કુમારદેવપ્રકરણાપેક્ષયા इदमेव वैलक्षण्यं यत् माहेन्द्र-
—‘નવરં સળંકુમારદ્વિહ સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ યહાં સનત્કુમાર કી સ્થિતિ
ઔર કાયસંવેધ ભિન્ન ૨ કહના ચાહિયે । ૧ ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘માહિંદગદેવા ણં મંતે ! કઔ-
હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! માહેન્દ્રકદેવ કિસ સ્થાન વિશેષ સે
આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘જહા સળં-
કુમારદેવાણં વત્તવ્વયા તહા માહિંદગદેવાણં માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ !
જિસ પ્રકાર સે સનત્કુમાર દેવોં કી વત્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ, ઉસી પ્રકાર
સે માહેન્દ્રક દેવોં કી બી વત્તવ્યતા કહની ચાહિયે । કેવલ સનત્કુમાર
કે સ્થાન મેં માહેન્દ્રકદેવ પદ રાખકર પ્રથમ આદિ નૌ ગમ બનાના
ચાહિયે । ‘નવરં માહિંદગદેવાણં ઠિઈ સાતિરેગા માણિયવ્વા સચ્ચેવ’
પરન્તુ સનત્કુમાર કે પ્રકરણ મેં કહે હુવે નૌ ગમોં મેં જો સનત્કુમાર

મારદ્વિહ સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ અહિયાં સનત્કુમારની સ્થિતિ અને કાયસંવેધ
જુદા જુદા કહેવા બોધાયે । ૧ ।

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘માહિંદગદેવાણં મંતે !
કઔહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ માહેન્દ્રકદેવ કયા સ્થાનમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘જહા સળંકુમારદેવાણં વત્ત-
વ્વયા તહા માહિંદગદેવાણં માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! બે પ્રમાણે સનત્કુમાર
દેવાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે માહેન્દ્ર દેવાનું કથન પણ
કહેવું બોધાયે. કેવળ સનત્કુમારના સ્થાનમાં માહેન્દ્રદેવ પદ રાખીને પહેલો
વિગેરે નવે ગમેા કહેવા બોધાયે. ‘નવરં માહિંદગદેવાણં ઠિઈ સાતિરેગા માણિ-
યવ્વા સચ્ચેવ’ પરંતુ સનત્કુમારના પ્રકરણમાં કહેલા નવ ગમેામાંથી બે સન-

કદેવાનાં સ્થિતિઃ સાતિરેકા મણિતવ્યા, સૈવ સનત્કુમારદેવસ્ય યા સ્થિતિઃ સૈવ સ્થિતિઃ સાતિરેકા સાગરોપમા જઘન્યા ઉત્કૃષ્ટા સપ્ત સાગરોપમા સાતિરેકા માહેન્દ્રકદેવસ્ય યવતીત્યેતદેવ વૈલક્ષણ્યમન્યત્સર્વં સનત્કુમારદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ ભાવઃ । ‘એવં વંમલોગદેવાણં વિ વત્તવ્વયા’ એવં માહેન્દ્રકદેવદેવ બ્રહ્મલોકદેવા- નામપિ વત્તવ્યતા જ્ઞાતવ્યા । ‘નવરં વંમલોગ ઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ નવરં- બ્રહ્મલોકસ્થિતિં જઘન્યતઃ સપ્ત સાગરોપમરૂપામ્ ઉત્કૃષ્ટતો દશસાગરોપમરૂપાં તથા કાયસંવેધં ચ સ્વ સ્વ ભવાપેક્ષયા સ્થિતિદ્વયં સંમેલય જાનીયાત્ । અન્યત્ સર્વં માહેન્દ્રકદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘એવં જાવ સહસ્સારો’ એવમ્-બ્રહ્મલોકદેવ યાવત્

કી સ્થિતિ કહી ગઈ છે, उसकी अपेक्षा इस प्रकरण में माहेन्द्र- कदेवों की स्थिति कुछ अधिक दो सागरोपम की जघन्य से और सातिरेक सप्त सागरोपम की उत्कृष्ट से कहनी चाहिये । वस यही स्थिति को लेकर उस प्रकरण से इस प्रकरण में विशेषता है और कोई विशेषता नहीं है । ‘एवं वंमलोगदेवाणं वि वत्तव्वया’ माहेन्द्रदेवलोक की जैसी यह वत्तव्यता प्रकट की गई है । ऐसी ही वत्तव्यता, ब्रह्मलोक देवों की भी है । ‘नवरं वंमलोगठिईं संवेहं च जाणेज्जा’ परन्तु ब्रह्मलोकदेवों की स्थिति जघन्य से सातसागरोपम की है और उत्कृष्ट से १० दस सागरोपमकी है । तथा कायसंवेध अपने २ भव की अपेक्षा दो स्थिति को मिलाकरके होता है । इस प्रकार से पूर्वप्रकरण की अपेक्षा इस प्रकरण में भिन्नता है—चाक्री का और सब कथन मान्द्रकदेव के ही जैसा है । ‘एवं जाव सहस्सारो’ ब्रह्मलोकदेव के जैसी ही यावत् सहस्रार देव पर्यन्त की

કુમારની સ્થિતિ કહી છે, તે કરતાં આ પ્રકરણમાં માહેન્દ્ર દેવોની સ્થિતિ કંઈક વધારે બે સાગરોપમની જઘન્યથી અને સાતિરેક સાત સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટથી કહેવી બોધબે. આ રીતે સ્થિતિના સંબંધમાં તે પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં વિશેષપણ છે. બીજુ કોઈ પણ પ્રકારનું વિશેષપણ નથી, ‘એવં વંમલોગદેવાણં વિ વત્તવ્વયા’ આ માહેન્દ્ર દેવલોકનું કથન બે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન બ્રહ્મલોક દેવોનું પણ છે, ‘નવરં વંમલોગઠિઈં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ પરંતુ બ્રહ્મલોક દેવોની સ્થિતિ જઘન્યથી સાત સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી દસ સાગરોપમની છે તથા કાયસંવેધ પોત પોતાના ભવની અપેક્ષાથી બે સ્થિતિને મેળવવાથી થાય છે. આ રીતે પહેલાના પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણના કથનમાં જુદા પણ આવે છે, બાકીનું બીજું સઘળું કથન માહેન્દ્ર દેવના કથન-પ્રમાણેનું

સહસ્રારદેવસ્યાપિ વક્તવ્યતા બ્રહ્મલોકાદારભ્ય સહસ્રારદેવપર્યન્ત બ્રહ્મલોકસદૃશી આગમવિભાગશો જ્ઞાતવ્યેતિ ભાવઃ, યાવત્પદેન-લાન્તકમહાશુક્રયોગ્રહણમ્ । ‘નવરં ઠિં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ નવરં કેવલં લાન્તક-મહાશુક્ર-સહસ્રારદેવાનાં સ્થિતિ સંવેધં ચ ભિન્નભિન્નરૂપેણ જાનીયાદિતિ । જઘન્યેન તત્ર-લાન્તકે જઘન્યેન દંશસાગરોપમા, ઉત્કર્ષેણ ચતુર્દશસાગરોપમા, મહાશુક્રે ચતુર્દશસાગરોપમા, ઉત્કર્ષેણ સપ્તદશસાગરોપમા, સહસ્રારે જઘન્યેન સપ્તદશસાગરોપમા, ઉત્કર્ષેણ અષ્ટાદશ-સાગરોપમેતિ ભાવઃ । ‘લંતગાદીણં જહન્નકાલદ્વિહ્યસ્સ તિરિક્ખજોણિયસ્સ’

भी वक्तव्यता है अर्थात् ब्रह्मलोक से लेकर सहस्रार तक के देवलोकों की वक्तव्यता भी ब्रह्मलोक के गर्भों के विभाग के अनुसार है ऐसा जानना चाहिये । यहाँ यावत्पद से ‘लान्तक और महाशुक्र’ इन दो देवों का ग्रहण हुआ है । ‘नवरं ठिं संवेहं च जाणेज्जा’ इस प्रकार लान्तक, महाशुक्र और सहस्रार देवों की वक्तव्यता ब्रह्मलोकदेव की वक्तव्यता के जैसी ही है-परन्तु उस वक्तव्यता से इस वक्तव्यता में अन्तर यदि कोई है तो वह स्थिति और संवेध द्वार को लेकर है । जैसे-लान्तक में जघन्य स्थिति दश सागरोपम की है और उत्कृष्टस्थिति १४ सागरोपम की है । महाशुक्र में जघन्य स्थिति १४ चौदह सागरोपम की है और उत्कृष्टस्थिति १७ सागरोपम की है । सहस्रार में जघन्यस्थिति १७ सागरोपम की है और उत्कृष्टस्थिति १८ अठारह सागरोपम की है ‘लंतागादीणं जहन्नकालद्विह्यस्स तिरिक्खजोणियस्स’ लान्तक आदि

જ છે. ‘એવ જાવ સહસ્રારો’ બ્રહ્મલોક દેવના કથન પ્રમાણે યાવત્ સહસ્રાર દેવ સુધીના દેવલોકોનું કથન ગમેના વિભાગ પ્રમાણે છે, તેમ સમજવું. અહિયાં યાવત્પદથી લાન્તક અને મહાશુક્ર આ બે દેવલોકો ગ્રહણ કરાયા છે. ‘નવરં ઠિં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ આ રીતે લાન્તક, મહાશુક્ર અને સહસ્રાર દેવોનું કથન બ્રહ્મલોક દેવના કથન પ્રમાણેનું જ છે પરંતુ તે કથન કરતાં આ કથનમાં બે કોઈ બુદ્ધાપણું હોય તો તે સ્થિતિ અને કાયસંવેધ દ્વારાના સંબંધમાં જ છે, જેમકે-લાન્તક દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિ દસ સાગરોપમની છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૪ ચૌદ સાગરોપમની છે, મહાશુક્ર દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૪ ચૌદ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૭ સત્તર સાગરોપમની છે. સહસ્રાર દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૭ સત્તર સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૮ અઠાર સાગરોપમની છે ‘લંતાગાદીણં જહન્નકાલદ્વિહ્યસ્સ તિરિક્ખજોણિયસ્સ’ લાન્તક વિગેરે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા

લાન્તકાદિદેવાનાં જઘન્યકાલસ્થિતિકસ્ય તિર્યગ્યોનિકસ્ય 'તિસુ વિ ગમણસુ છપ્પિ લેસ્સાઓ કાયવ્વાઓ' ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ પડપિ લેઝ્યાઃ કારયિતવ્યાઃ જઘન્ય કાલસ્થિતિકતિર્યગ્યોનિકસ્ય લાન્તકદેવાદૌ સમુત્પિત્સોઃ જઘન્યસ્થિતિ સામર્થ્યાત્ કૃષ્ણાદીનાં પશ્ચલેશ્યાનામન્યતરસ્યાં સ જીવઃ પરિણતો ભૂત્વા શુક્લલેશ્યામાસાઘ મ્રિયતે તતઃ તત્રોત્પદ્યતે યતોઽપ્રેતનમવલેશ્યાપરિણામે સતિ જીવઃ પરમવં ગચ્છતીત્યાગમસ્વાદસ્ય પડપિ લેશ્યા ભવન્તીતિ । 'સંઘયણાઈં વંમલોગલંતણસુ પંચ આદિલ્લાગણિ' સંહનનાનિ બ્રહ્મલોકલાન્તકયો. પશ્ચ આદ્યાનિ, કીલિકાપર્યન્તાનિ સંહનનાનિ ભવન્તિ, અનયોઃ આઘપશ્ચસંહનનવન્તો હિ જીવાઃ સમુત્પદ્યન્તે

દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે તિર્યગ્યોનિક જીવ કે જો કિ જઘન્યકાલ કી સ્થિતિવાલે હેં 'તિસુ વિ ગમણસુ છપ્પિ લેસ્સાઓ કાયવ્વાઓ' ત્રીનોં ગમોં મેં ૬ છહ લેશ્યાં કહની ચાહિયે । અર્થાત્ લાન્તકદેવ આદિ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હુએ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે તિર્યગ્યોનિક જીવ કા, જઘન્યસ્થિતિ કે સામર્થ્યસે કૃષ્ણાદિ પાંચ લેશ્યાઓં મેં સે કિસી એક લેશ્યા મેં પરિણત હોકર મરણ સમય મેં શુક્લ લેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે મરણ હોતા હૈ । હસલિયે વહ વહીં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ક્યોંકિ અગલે ભવ કી લેશ્યાકે પરિણામ હોને પર હી જીવ પરમવ કો જાતા હૈ એસા આગમ કા કથન હૈ । હસી કારણ યહાં ૬ છહોં લેશ્યાં હોતી હૈ એસા કહા ગયા હૈ । 'સંઘયણાઈં વંમલોગલંતણસુ પંચ આદિલ્લાગણિ' બ્રહ્મલોક ઓર લાન્તક મેં આદિ કે કીલિકા તક કે પાંચ સંહનન વાલે જીવ હી ઉત્પન્ન હોતે હેં । ક્યોંકિ હન દોનોં દેવલોકોં મેં આદિ કે પાંચ સંહનન વાલે જીવ હી ઉત્પન્ન હોતે હેં । છઠ્ઠા જો સેવાર્તસંહનન હૈ

તિર્યગ્યોનિવાળા જીવોને કે જેઓ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા છે. 'તિસુ વિ ગમણસુ છપ્પિ લેસ્સાઓ કાયવ્વાઓ' તેના ત્રણે ગમેમાં ૬ છ લેશ્યાઓ કહેવી બેઠી, અર્થાત્ લાન્તક દેવ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયેલા જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા તિર્યગ્યોનિક જીવની જઘન્ય સ્થિતિના સામર્થ્યથી કૃષ્ણ વિગેરે પાંચ લેશ્યાઓમાંથી કોઈ એક લેશ્યામાં પરિણત થઈને મરણ સમયમાં તેજલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને મરણ થાય છે. તેથી તે ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે—આગલા જીવની લેશ્યાનું પરિણામ થાય ત્યારે જીવ પરમવમાં જાય છે. એ પ્રમાણે આગમનું કથન છે. 'સંઘયણાઈં વંમલોગલંતણસુ પંચ આદિલ્લાગણિ' બ્રહ્મલોક અને લાન્તકમાં પડેલા કીલિકા સુધીના પાંચ સંહનન હોય છે, કેમકે આ બેઉ દેવલોકોમાં આદિના પાંચ સંહનન હોય છે, કેમકે આ બેઉ દેવલોકોમાં આદિના પાંચ સંહનનવાળા જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે.

‘પઠં સેવાર્ત્તસંહનં ત્વાગ્નેષુ ચતુર્થેવ દેવલોકેષુ ગમને નિવન્ધનં ભવતીતિ માત્રઃ । મહાશુકસહસ્રારયોઃ આઘાનિ અર્ધનારાચપર્પન્તાનિ ચત્વારિ સંહનાનિ ભવન્તિ, મહાશુકસહસ્રારયોઃ પ્રાથમિકચતુર્ગમે પ્રાથમિકચતુઃસંહનનનન્ત ઉત્પદ્યન્તે’ इति कथनं तिर्यग्योनिकान् मनुष्यांश्चाश्रित्य ज्ञातव्यमेतदाशयेनाह—‘तिरिक्खज्जोणियाण वि’ इत्यादि । ‘तिरिक्खज्जोणियाण वि मणुस्साण वि’ तिर्यग्योनिकानामपि मनुष्याणांमपि ‘सेसं तं चेव’ शेषम्—उक्तादन्यत् तदेव यत् पूर्वं कथितं तदेव ज्ञातव्यमिति ९।

‘आणयदेवाणं भंते’ आनतदेवाः खलु भदन्त ! ‘कओहिंतो उव्वज्जंति’ कुतो—कस्मात् स्थानविशेषादागत्योत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्य आगत्य अथवा तिर्य-

वह आदि के चार ही देवलोकों में गमन का कारण होना है । महाशुक और सहस्रार इन दो में आदि के अर्धनाराच तक के चार संहनन होते हैं । महाशुक और सहस्रार के पहले के चार गमों में प्राथमिक चार संहननवाले उत्पन्न होते हैं ऐसा कथन तिर्यग्योनिकों को और मनुष्यों को आश्रित करके कहा गया जानना चाहिये । इसी आशय से ‘तिरिक्खज्जोणियाण वि मणुस्साण वि’ ऐसा सूत्रपाठ कहा गया है । ‘सेसं तंचेव’ बाकी का शेष सब कथन पूर्व में जैसा कहा गया है वैसा ही जानना चाहिए ॥९॥

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘आणयदेवा णं भंते ! कओहिंतो उव्वज्जंति’ हे भदन्त ! आनतदेव किस गति से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अर्थात् आनत देवरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं

છદ્ધં જે સેવાર્ત્ત સંહનન છે, તે પહેલાના ચાર જ દેવલોકોમાં ગમનનું કારણ હોય છે મહાશુક અને સહસ્રાર આ બે દેવલોકમાં પહેલાના અર્ધનારાચ સુધીના ચાર સંહનન હોય છે. મહાશુક અને સહસ્રારના પહેલાના ચાર ગમોમાં પહેલાના ચાર સંહનનવાળા ઉત્પન્ન થાય છે. એવું કથન તિર્યગ્યોનિકોને અને મનુષ્યોને આશ્રિત કરીને કહ્યું છે તેમ સમજવું આ હેતુથી ‘તિરિક્ખજ્જોણિયાણ વિ મણુસ્સાણ વિ’ આ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહેલ છે ‘સેસં તં ચેવ’ બાકીનું બીજું સઘણું કથન પહેલાં જેમ કહ્યું છે, તે પ્રમાણે સમજવું. ૧૯।

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—આણયદેવા ણં ભંતે ! કઓહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ’ કે ભગવન્ આનતદેવો કઈ ગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ આનતદેવપણાથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ કઈ ગતિમાંથી આવેલા જીવો હોય છે ? શું તેઓ નૈરયિક ગતિમાંથી આવીને

ગ્યોનિકેભ્યઃ મનુષ્યેભ્યો વા દેવેભ્યો વા આગત્યોત્પદ્યન્તે इत्यादि પ્રશ્નોત્તરાણિ સર્વાણ્યપિ સહસ્રારદેવપ્રકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યમેતદાશયેનાહ—‘ઉવવાઓ જહા’ इत्यादि । ‘ઉવવાઓ જહા સહસ્રારદેવાણં’ ઉપપાતો યથા સહસ્રારદેવાનામ્—યેન રૂપેણ સહસ્રારદેવાનામનન્તરપૂર્વપ્રકરણે ઉપપાતાદિઃ કથિતઃ તેનૈવ રૂપેણ આનતદેવાનામપિ ઉપપાતાદિવક્તવ્ય इति । ‘નવરં તિરિક્ષજોણિયા સ્વોડેયઞ્વા’ નવરં તિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રતિષેદ્ધઞ્વાઃ, અયમર્થઃ, અત્ર તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય આનતદેવા ઉત્પદ્યન્તે’ इति ન વક્તવ્યમ્, આનતદેવલોકાદારભ્ય અગ્રેતનેષુ દેવલોકેષુ તિર્યગ્યોનિકાનામુત્પાદા-

વૈ કિસ ગતિ સે આયે જીવ હોતે હૈં ? કયા વે નૈરયિકગતિ સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા મનુષ્યગતિ સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા દેવગતિ સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈં હે ગૌતમ ! હસ સમ્બન્ધ મેં સમસ્ત પ્રશ્ન ઓર ઉનકે ઉત્તર સહસ્રાર દેવપ્રકરણ મેં જિસ પ્રકાર સે પ્રશ્ન ઓર ઉનકે ઉત્તર કહે ગયે હૈં’ ઉસી પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે । હસી આશય કો લેકર ‘ઉવવાઓ જહા સહસ્રારદેવાણં’ સૂત્રકાર ને યહ સૂત્ર કહા હૈં । જિસ પ્રકાર સે હે ગૌતમ ! સહસ્રાર દેવોં કે અનન્તર પ્રકરણ મેં ઉપપાત આદિ દ્વાર કહે ગયે હૈં, ઉસી રૂપ સે આનતદેવોં કે સી ઉત્પાત આદિ કહના ચાહિયે । ‘નવરં તિરિક્ષજોણિયા સ્વોડેયઞ્વા’ પરન્તુ યહાં પર ‘તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે આનતદેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં’ ‘એસા કથન નહીં કરના ચાહિયે । ક્યોંકિ

ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્ય ગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં સઘળા પ્રશ્નો અને ઉત્તરો સહસ્રાર દેવના પ્રકરણમાં જે રીતે પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે સમજવા. આ ભાવને લઈને ‘ઉવવાઓ જહા સહસ્રારદેવાણં’ સૂત્રકારે આ પ્રમાણે સૂત્ર કહ્યું છે જે આ પ્રમાણે છે. હે ગૌતમ ! સહસ્રાર દેવોના પછીના પ્રકરણમાં ઉપપાત વિગેરે દ્વારે સંબંધી કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણે આનત દેવોના ઉપપાત વિગેરે પણ કહેવા જોઈએ. ‘નવરં તિરિક્ષજોણિયા સ્વોડેયઞ્વા’ પરંતુ અહિયાં તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને આનત દેવ ઉત્પન્ન થાય છે, એવું કથન કહેવું જોઈએ નહીં કેમકે—આનત દેવલોકથી લઈને આગળના

સંભવાત્ । તેપુ મનુષ્યાણામેશોત્પાદાત્ ।ત્તિ । ‘જાવ’ યાવત્ ‘પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાડય-
સન્નિમણુસ્સે ણં મંતે’ પર્યાપ્તસંખયેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યઃ સ્વલ્લ ભદન્ત ! ‘જે ભવિણ
આણયદેવેસુ ઉવવજ્જિત્તણ્ણે સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ યો મવ્ય
આનતદેવેપૂત્તપ્પત્તુમ્ સ્વલ્લ ભદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકાનતદેવેપૂત્તપ્પત્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ ।
ઉત્તરમાહ-‘મણુસ્સાણ ય વત્તવ્વયા જહેવ સહસ્સારેસુ
ઉવવજ્જમાણાણં’ મનુષ્યાણામાનતદેવેપુ ઉત્પદ્યમાનાનાં ચ વત્તવ્યતા યથૈવ
સહસ્સારદેવેપૂત્તપ્પદ્યમાનાનામ્, સહસ્સારદેવેપુ સમુત્પદ્યમાનાનાં મનુષ્યાણાં યા
વત્તવ્યતા સૈવ વત્તવ્યતા આનતદેવેપુ સમુત્પદ્યમાનાનામ્ મનુષ્યાણામપિ
વત્તવ્યેતિ સહસ્સારકલ્પે સમુત્પદ્યમાનમનુષ્યાણામાદ્યાનિ ચતુઃ સંહનનાનિ

આનતદેવલોક સે લેકર આગે કે દેવલોકોં મેં તિર્યગ્યોનિક જીવોં કા
ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ । હનમેં તો કેવલ મનુષ્યોં કા હી ઉત્પાદ હોતા
હૈ । જાવ-યાવત્ ‘પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસ્સે ણં મંતે ! જે
ભવિણ આણયદેવેસુ ઉવવજ્જિત્તણ્ણે સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહણ્ણસુ
ઉવવજ્જેજ્જા’ હે ભદન્ત ! જો પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞિમનુષ્ય
આનતદેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ, વહ કિતને કાલ કી
સ્થિતિવાલે આનતદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કહતે હૈ-‘મણુસ્સાણ ય વત્તવ્વયા જહેવ સહસ્સારેસુ ઉવવજ્જમાણાણં’
હે ગૌતમ ! સહસ્સાર દેવોં મેં સમુત્પદ્યમાન મનુષ્યોં કે સમ્બન્ધ મેં જો
વત્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ વહી વત્તવ્યતા આનતદેવલોકોં મેં સમુત્પદ્યમાન
મનુષ્યોં કે સમ્બન્ધ મેં ભી કહની ચાહિયે । સહસ્સારકલ્પ મેં ઉત્પન્ન હોને

દેવલોકોમાં તિર્યગ્યોનિકોનો ઉત્પાદ થતો નથી, તેઓમાં તો દેવળ મનુષ્યો-
નોજ ઉત્પાદ થાય છે જાવ’ યાવત્ ‘પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસ્સે ણં
મંતે ! જે ભવિણ આણયદેવેસુ ઉવવજ્જિત્તણ્ણે સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહણ્ણસુ ઉવવ-
જ્જેજ્જા’ હે ભગવન્ જે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાની અયુષ્યવાળો સંજ્ઞી મનુષ્ય
આનત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તે કેટલા કાળની સ્થિતિ-
વાળા આનતદેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે
-‘મણુસ્સાણ ય વત્તવ્વયા જહેવ સહસ્સારેસુ ઉવવજ્જમાણાણં’ હે ગૌતમ ! સહસ્સાર
દેવોમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યોના સબધમાં જે કથન કરવામાં આવ્યું છે,
એજ પ્રમાણેનું કથન આનત દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યોના સબધમાં
પણ કહેવું જોઈએ સહસ્સાર કલ્પમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય જીવોને-મનુષ્યોને

કથિતાનિ આનતદેવેષ્ટપદ્યમાનાનાં તુ ત્રીણ્યેવ સંહનનાનિ ભવન્તિ एतदा-
 શયેન કથયતિ-‘નવરં’ इत्यादि । ‘नवरं तिन्नि संघयणाणि’ नवरम् केवलं
 सहस्रारापेक्षयाऽत्र इदमेव वैलक्षण्यं यत् त्रीणि नाराचपर्यन्तानि संहननानि भवन्ति
 ‘सेसं तहेव जाव अणुबंधोत्ति’ शेषम्-संहननातिरिक्तं सर्वमपि तथैव-सहस्रार-
 कल्पवदेव कियत्पर्यन्तं सहस्रारदेवकल्पवद्वगन्तव्यं तत्राह-‘जाव अणुबंधोत्ति’
 यावदनुबन्ध इति परिमाणादारभ्य अनुबन्धपर्यन्तं सहस्रारदेववदेव वक्तव्य-
 मिति । कायसंवेधं दर्शयति ‘भवादेसेणं’ इत्यादि, ‘भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि
 भवग्गहणाइं’ भवादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि आनतादिदेवा मनुष्येभ्य एवा-
 गत्य उत्पद्यन्ते तथा मनुष्येष्वेव प्रत्यागच्छन्तीति जघन्यतो भवत्रयमेव भवतीति
 भावः, ‘उक्कोसेणं सत्तभवग्गहणाइं’ उत्कर्षेण भवापेक्षया सप्तभवग्रहणानि आन-

કે યોગ્ય જીવો કે મનુષ્યો કે-આદિ કે ચાર સંહનન હોતે હૈં । પર જો
 અનતદેવો યૈં સમુત્પદ્યમાન મનુષ્ય હૈં, ઉનકે ત્રીન હી સંહનન હોતે હૈં ।
 યહી ઘાત-‘નવરં તિન્નિ સંઘયણાણિ’ અર્થાત્ યહાં આનત દેવલોક મૈં
 સમુત્પદ્યમાન મનુષ્યો કે નારાચ તક કે ત્રીન હી સંહનન હોતે હૈં । ‘સેસં
 તહેવ જાવ અણુબંધોત્તિ’ હસ પ્રકાર સંહનન કે અતિરિક્ત ઓર સઘ
 કથન સહસ્રાર કલ્પ કે જૈસા હી-‘જાવ અણુબંધોત્તિ’ યાવત્ અનુબન્ધ
 તક કહના ધાહિયે । ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ ભવગ્ગહણાઈં’ ભવ કી
 અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે ત્રીન ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈં ક્યોં
 કિ આનતાદિક દેવ મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર વહાં સે
 ઘવ-કર વે પુનઃ મનુષ્યોં મૈં હી જન્મ ધારણ કરતે હૈં । અનઃ જઘન્ય સે
 ત્રીન ભવ હી હોતે હૈં । તથા-‘ઉક્કોસેણં સત્તભવગ્ગહણાઈં’ ઉત્કૃષ્ટ સે

પહેલના ચાર સંહનન હોય છે. પરંતુ જે આનતદેવોમાં ઉત્પન્ન થનાર
 મનુષ્ય છે, તેઓને ત્રણ જ સંહનન હોય છે. એજ વાન ‘નવરં તિન્નિ સંઘ-
 યણાણિ’ અર્થાત્ અહિયાં આનત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યોને નારાચ
 સુધીના ત્રણ જ સંહનન હોય છે. ‘સેસં તહેવ જાવ અણુબંધોત્તિ’ આ રીતે
 સંહનન શિવાયનું બાકીનું બીજું સઘણ કથન સહસ્રાર કલ્પ પ્રમાણે જ ‘જાવ
 અણુબંધોત્તિ’ યાવત્ અનુબંધ સુધી ઠહેરું બોલ્યો. ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ
 ભવગ્ગહણાઈં’ ભવની અપેક્ષાએ કાયસંવેધ જઘન્યથી ત્રણ ભવોને ઘડણ કરવા
 રૂપ છે. કેમકે-આનત વિગેરે દેવો મનુષ્યોમાંથી આવેને ઉત્પન્ન થાય છે.
 અને ત્યાંથી ચવીને તેઓ પાછા મનુષ્યોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ જન્મ
 લે છે. તેથી જઘન્યથી ત્રણ ભવોજ થાય છે. તથા ‘ઉક્કોસેણં સત્તભવગ્ગહણાઈં’

તાદિદેવા મનુષ્યેભ્ય एवोत्पद्यन्ते मनुष्येष्वेव प्रत्यागच्छन्तीति उत्कर्षतो भवसप्तकं भवतीति । ‘कालादेसेणं जहन्नेणं अट्टारससागरोवमाइं दोहिं वासपुहुत्तेहिं अब्भहियाइं’ कालादेशेन जघन्येनाष्टादश सागरोपमाणि द्वाभ्यां वर्षपृथक्त्वाभ्यामभ्यधिकानि ‘उक्कोसेण सत्तावन्नं सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं’ उत्कर्षेण सप्तपञ्चाशत्सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभि रभ्यधिकानि, आनत-देवानामुत्कर्षेण एकोनविंशतिसागरोपमाणि आयुः तस्य भवत्रयभावेन सप्ताञ्चा-शत् सागरोपमाणि भवन्ति, तथा मनुष्यमत्रचतुष्टय संबन्धि पूर्वकोटिचतुष्ताभ्यधि-कानि भवन्तीति । ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं यावद् मनुष्यगतिमानतदेव-

કાયસંવેધ ભવ કી અપેક્ષા સાત ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હોતા હૈ । વયોં કિ આનતાદિક દેવોં કા ઉત્પાદ મનુષ્યોં સે હી હોતા હૈ ઓર પુનઃ યહાં સે ચવકર દેવોં કા ઉત્પાદ મનુષ્યોં મેં હી હોતા હૈ । હસ પ્રકાર ઉત્કૃષ્ટ સે સાત ભવ બન જાતે હૈ । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં અટ્ટારસ સાગરોવમાઈં દોહિં વાસપુહુત્તેહિં અબ્ભહિયાઈં’ કાલ કી અપેક્ષા કાય-સંવેધ જઘન્ય સે દો વર્ષપૃથક્ત્વોં સે અધિક ૧૮ અટારહ સાગરોપમ કા હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટ સે ‘સત્તાવન્નં સાગરોવમાઈં ચઉહિં પુવ્વકો-ડીહિં અબ્ભહિયાઈં’ ચાર પૂર્વકોટિ અધિક સત્તાવન સાગરોપમ કા હૈ । વયોંકિ આનતદેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૯ ઉત્તીસ સાગરોપમ કી હૈ । યહાં ત્રીન ભવ કે સદ્ભાવ સે ૫૭ સત્તાવન સાગરોપમ કા કાયસંવેધ કાલ કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ સે હો જાતા હૈ । તથા હસમેં જો ચાર પૂર્વ કોટિ અધિકતા કહી ગઈ હૈ વહ ચાર મનુષ્ય ભવોં કી ચાર પૂર્વકોટિ કો લેકર કહી ગઈ હૈ ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર સે વહ જીવ

ઉત્કૃષ્ટથી કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાથી સાત ભવો ગ્રહણ કરવા રૂપ હોય છે. કેમકે-આનત વિગેરે દેવોનો ઉત્પાદ મનુષ્યોમાં જ થાય છે. આ રીતે ઉત્કૃષ્ટથી સાત ભવો થઈ જાય છે. ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં અટ્ટારસસાગરોવમાઈં દોહિં વાસપુહુત્તેહિં અબ્ભહિયાઈં’ કાળની અપેક્ષાથી કાયસંવેધ જઘન્યથી બે વર્ષ પૃથક્ત્વથી અધિક ૧૮ અટાર સાગરોપમનો છે, અને ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટથી ‘સત્તાવન્નં સાગરોવમાઈં ચઉહિં પુવ્વકોડીહિં અબ્ભહિયાઈં’ ચાર પૂર્વકોટિ અધિક સત્તાવન સાગરોપમનો છે. કેમકે આનત દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૯ ઓગણીસ સાગરોપમની છે. અહિયાં ત્રણ ભવના સદ્ભાવથી સત્તાવન સાગરોપમનો કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટથી થઈ જાય છે. તથા તેમાં બે ચાર પૂર્વકોટિનું અધિકપણું કહ્યું છે, તે ચાર મનુષ્ય ભવોની ચાર પૂર્વકોટિને લઈને

ગતિં ચ સેવેત તથા એતાવન્તમેવ કાલં મનુષ્યગતૌ આનતદેવગતૌ ચ ગત્યાગતૌ કુર્યા-
દિતિ પ્રથમો ગમઃ ૧ । ‘એવં સેસા વિ અદ્ધ ગમગા માણિયવ્વા’ એવં પ્રથમગમવદેવ
શેષાઃ—દ્વિતીયગમાદારમ્ય નવમાન્તા અદ્ધૌ ગમકા મણિતવ્યાઃ તથાહિ જઘન્યકાલ
સ્થિતિકેષૂત્પત્તિયોગ્યઃ, અત્રાપિ એવૈવ વક્તવ્યતેતિ દ્વિતીયો ગમઃ ૨ । ઉત્કૃષ્ટકાલ-
સ્થિતિકેષૂત્પત્તિયોગ્યઃ, એવૈવ વક્તવ્યતેતિ તૃતીયો ગમઃ ૩ । સ એવ આત્મના
જઘન્યકાલસ્થિતિકો જાતઃ એવૈવ વક્તવ્યતેતિ ચતુર્થો ગમઃ ૪ । સ એવ આત્મના

મનુષ્યગતિ ઓર આનતદેવગતિ કા હતને કાલનક સેવન કરતા હૈ
ઓર હતને હી કાલ તકુ વહુ ડસ દો ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ
એસા યહ યહાં પ્રથમ ગમ હૈ ૧૧ ।

‘એવં સેસા વિ અદ્ધ ગમગા માણિયવ્વા’ હસી પ્રકાર સે યહાં શેષ
દ્વિતીય ગમ સે લેકર ૯ નવ વેં ગમ તક કે આઠ ગમ મી કહના ચાહિયે ।
જૈસે—જો પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્ય જઘન્યકાલ કી સ્થિતિ-
વાલે આનતદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ વહુ કિતને કાલ
કી સ્થિતિવાલે આનતદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં મી
યહી પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે । એસા યહ દ્વિતીય ગમ હૈ ૧૨ ॥
હસી પ્રકાર સે જો પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટકાલ
કી સ્થિતિવાલે આનતદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તો હસકે સમ્બન્ધ મેં મી
યહી પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા—પ્રથમગમ કી વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે । । એસા
યહ તૃતીય ગમ હૈ । વહી પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજી પશ્ચેન્દ્રિય જીવ
મનુષ્ય જો જઘન્યકાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ । વહુ

કહેલ છે ‘એવદ્યં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે તે જીવ મનુષ્યગતિ અને આનતદેવ
ગતિનું આટલા કાળ સુધી સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે
એ જન્મે ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતે આ પહેલો ગમ છે. ૧૧ ।

‘એવં સેસા વિ અદ્ધ ગમગા માણિયવ્વા’ એજ પ્રમાણે બાકીના બીજા
ગમથી આરંભીને નવમા ગમ સુધીના આઠ ગમે પશુ કહેવા જોઈએ જેમકે
—જે પર્યાપ્ત અને સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી મનુષ્ય જઘન્ય કાળની
સ્થિતિવાળા આનતદેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તે કેટલા કાળની
સ્થિતિવાળા આનતદેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આ પહેલા
ગમમાં કદા પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ. એ રીતે આ બીજો ગમ છે. ૧૨ ॥
એજ રીતે જે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળની
સ્થિતિવાળા આનતદેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે સંબંધમાં પશુ અહિંયા આ
પહેલા કહેલ પહેલા ગમનું કથન કહેવું જોઈએ એ રીતે આ ત્રીજો ગમ છે. ૧૩ ॥

જઘન્યસ્થિતિકો જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ જાતઃ એવૈવ વક્તવ્યતેતિ પશ્ચમો ગમઃ ૬ ।
 સ એવાત્મના જઘન્યકાલસ્થિતિક ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકેષુ જાતઃ એવૈવ વક્તવ્ય-
 તેતિ પશ્ઠો ગમઃ ૬ । સ એવાત્મનોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો જાતઃ, એવૈવ વક્તવ્યતેતિ
 સપ્તમો ગમઃ ૭ । સ એ આત્મનોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુત્પન્નઃ,
 કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે આનતદેવો' મેં ઉત્પન્ન હોના-હૈ? તો-હસ સમ્બ-
 ન્ધ મેં મી-યહી પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા કહને યોગ્ય હૈ ૪ । વહી પર્યાસ સંખ્યાત-
 વર્ષાયુષ્ક સંજી પચ્ચેન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય જો જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ કો
 લેકર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ કિતને કાલ કી જઘન્ય સ્થિતિવાલે આનત નામ કે
 દેવલોક મેં દેવ પને સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તો-હસકી વક્તવ્યતા મેં મી
 યહી પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા કહને યોગ્ય હૈ ૫ । વહી પર્યાસ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક
 સંજી પચ્ચેન્દ્રિય મનુષ્ય જો કિ જઘન્યકાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન
 હુઆ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે આનતદેવો' મેં ઉત્પન્ન હોને
 કે યોગ્ય હૈ, તો-વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે આનતદેવો' મેં ઉત્પન્ન
 હોતા હૈ ? તો-હસ સમ્બન્ધ મેં મી યહી પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા કહને યોગ્ય
 હૈ ૬ । વહી પર્યાસ સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્ય જો કિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ
 કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ ઓર આનતદેવો' મેં ઉત્પન્ન હોને
 કે યોગ્ય હૈ તો-વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે આનતદેવો' મેં ઉત્પન્ન

એ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજી પચ્ચેન્દ્રિય જીવ-મનુષ્ય જે
 જઘન્ય કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા આનત
 દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? તો આ સંબંધમાં પણ આ પૂર્વોક્ત કથન કહેવું
 જોઈએ. ૧૪૧ તે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજી પચ્ચેન્દ્રિય જીવ-
 મનુષ્ય જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિને લઈને ઉત્પન્ન થયો છે, તે કેટલા કાળની
 જઘન્ય સ્થિતિવાળા આનત નામના દેવલોકમાં દેવપણથી ઉત્પન્ન થાય છે ? તો
 આ કથનમાં પણ આ પૂર્વોક્ત કથન કહેવાને યોગ્ય છે. ૧૫૫ એ પર્યાપ્ત સંખ્યાત
 વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજી પચ્ચેન્દ્રિય મનુષ્ય કે જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિને
 લઈને ઉત્પન્ન થયો છે, અને ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા આનત દેવોમાં ઉત્પન્ન
 થવાને યોગ્ય છે. તો, તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા આનત દેવોમાં ઉત્પન્ન
 થાય છે ? તો આ સંબંધમાં પણ આ પૂર્વોક્ત કથન જ કહેવું જોઈએ ૧૬૧

એ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજી મનુષ્ય કે જે ઉત્કૃષ્ટ
 કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, અને આનતદેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
 છે, તો આ સ્થિતિમાં તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા આનતદેવોમાં ઉત્પન્ન થાય

एषैव वक्तव्यतेति अष्टमो गमः ८ । स एव आत्म नोत्कृष्टकालस्थितिक उत्कृष्टकाल-
स्थितिकेषूपन्न एषैव वक्तव्यतेति नवमो गमः ९ । इत्येवं संक्षेपतो नव गमाः
प्रदर्शिताः । एवं नवापि गमा भणितुं वा इति । 'नवरं स्थितिं संवेधं च जाणेज्जा'
नवरं स्थितिं कायसंवेधं च सर्वत्र भिन्नभिन्नरूपेण स्वस्वभवमाश्रित्य जानीयात् 'सेसं

હોતા હૈ ? હસ વિષય મેં બી યહી પ્રથમગમોક્ત વક્તવ્યતા કહને
યોગ્ય હૈ ૭ । વહી પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્ય જો કિ ઉત્કૃષ્ટ
કાલ કી સ્થિતિકો લેત્ર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ ઓર જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ-
વાલે આનતદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે
આનતદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસ સમ્બન્ધ મેં બી યહી પૂર્વોક્ત
ગમ વક્તવ્યતા કહનીં ચાહિયે ૮ । તથા-જો પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક
સંજી મનુષ્ય કિ જો ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુઆ
હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટકાલ કી સ્થિતિવાલે આનતદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હૈ,
તો વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે આનતદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તો
હસકે પ્રત્યુત્તર મેં બી યહી પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા કહને યોગ્ય હૈ, હસ પ્રકાર
સે યે ૯ ગમ સંક્ષેપ સે પ્રકટ કિયે હૈં । હન નૌ ગમોં મેં ઉત્પાદ આદિ
૨૦ દ્વારોં કા કથન કરના ચાહિયે । પરન્તુ 'નવરં સ્થિતિં સંવેધં ચ
જાણેજ્જા' સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ સર્વત્રગમોં મેં ભિન્ન ૨ રૂપ સે અપને

છે ? આ સંબંધમાં પણ આ પહેલા ગમમાં કહેવ કથન કહેવું જોઈએ, ૭।
એજ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજી મનુષ્ય કે જે ઉત્કૃષ્ટકાળની
સ્થિતિને લઈ ઉત્પન્ન થયો છે, અને જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા આનત
દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા આનત દેવોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે ? તો આ વિષય સંબંધમાં પણ આ પૂર્વોક્ત ગમનું કથન
જ કહેવું જોઈએ. ૮। તથા જે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજી
મનુષ્ય કે જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિને લઈને ઉત્પન્ન થયો છે, અને ઉત્કૃષ્ટ
કાળની સ્થિતિવાળા આનતદેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તો તે કેટલા કાળની
સ્થિતિવાળા આનત દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? તો આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પણ
આ પહેલા કહેલ કથન કહેવું જોઈએ । ૯। આ રીતે આ નવ ગમો સંક્ષેપથી
બતાવ્યા છે. આ નવ ગમોમાં ઉત્પાદ વિગેરે ૨૦ વીસે દ્વારે સંબંધી રૂથન કહેવું
જોઈએ. પરંતુ 'નવરં ઠિઠ્ઠં સંવેદ્ધં ચ જાણેજ્જા' સ્થિતિ અને સંવેધ બધા
ગમોમાં જુદા જુદા એટલે કે-પોત પોતાના ભવોને આશ્રય કરીને કહેવાં જોઈએ.

તં ચેવ' શેષ' - સ્થિતિ કાયસંવેધાતિરિક્તં સર્વમપિ સર્વત્ર ગમકેષુ તદેવ જાનીયા-
દિતિ ૯ । 'એવં જાવ અચ્ચુપદેવા' એવં યાવત્ અચ્ચુતદેવાઃ એવમ્ આનતદેવોપપા-
તાદિવદેવ પ્રાણતાદેરાશ્ચ અચ્ચુતપર્યન્તદેવાનામપિ ઉપપાતપરિમાણાદિર્જાતવ્યમિતિ ।
કિન્તુ સર્વેષાં પ્રાણતાદીનાં સ્થિતિ કાયસંવેધં ચ ભિન્નભિન્નરૂપેણ જ્ઞાતવ્યમિત્યા-
શ્ચેનાહ - 'નવર' ઇત્યાદિ । 'નવર' ઠિઙ્ સંવેદં ચ જાણેજ્ઞા' નવર સ્થિતિ સંવેધં
ચ ભિન્નરૂપેણ જાનીયાદિતિ ૯ । 'ચત્સુ વિ સંવયણા તિન્નિ આણ ગાદિસુ' ચતુર્થપિ
સંહનનાનિ ત્રીણિ આનતાદિષુ આનતપ્રાણારણાચ્ચુતેષુ ચતુર્ણાં અપિ દેવલોકેષુ
આદ્યત્રયવજ્રઋષમનારાચ - ઋષમનારાચ - નારાચસંહનનવન્ત ઉત્પદ્યન્તે ઇત્યર્થઃ ૯ ।

'મેવેજ્જગદેવા ણં મંતે । કએહિંતો ઉત્તરજ્જંતિ' ગ્રૈવેયકદેવાઃ સ્વલ્લ મદન્ત' ।
કુત ઉત્પદ્યન્તે ઇત્યાદિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ - 'એસ ચેવ' ઇત્યાદિ । 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા'

૨. ભવોં કો આશ્રિત કરકે કહનાં ચાહિયે । 'સેસં તં ચેવ' હસ પ્રકાર
સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ કે અતિરિક્ત ઓર સમસ્ત કથન સર્વત્ર ગમકોં
મેં પ્રથમ ગમ કે કથન જૈસા જાનનાં ચાહિયે । 'એવં જાવ અચ્ચુપદેવા'
ઓનતદેવોં મેં ઉત્પાદ આદિ કે જૈસે હી પ્રાણત આદિ સે લેકર
અચ્ચુતપર્યન્ત કે દેવોં મેં મનુષ્ય કે ઉપપાત પરિમાણ આદિ કા
કથન જાનનાં ચાહિયે । પરન્તુ સમસ્ત પ્રાણત આદિ દેવોં કી સ્થિતિ
ઓર સંવેધ ભિન્ન ૨ રૂપ સે જાનનાં ચાહિયે ૯ । 'ચત્સુ વિ સંવયણા
તિન્નિ આણગાદિસુ' ઓનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્ચુત હન ચાર
દેવલોકોં મેં આદિ કે ત્રીન સંહનનવાલે જૈસે કી વજ્રઋષમનારાચ
સંહનનવાલે મનુષ્ય, ઋષમનારાચ સંહનનવાલે મનુષ્ય ઓર નારાચ સંહ-
નનવાલે મનુષ્ય - હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

'સેસં તં ચેવ' આ રીતે સ્થિતિ અને કાયસંવેધ શિવાયનું બીજું સધણું
કથન બધા ગમેમાં પ્રથમ ગમના કથન પ્રમાણે છે તેમ સમજવું. 'એવં જાવ
અચ્ચુપદેવા' આનતદેવોમાં ઉત્પાદ વિગેરેના કથન પ્રમાણે જ પ્રાણુત વિગેરેથી
લઈને અચ્ચુત સુધીના દેવોમાં પણ મનુષ્યના ઉત્પાદ પરિમાણ વિગેરે સંબંધી
કથન સમજવું જોઈએ. પરંતુ સધળા પ્રાણુત વિગેરે દેવોની સ્થિતિ અને
કાયસંવેધ જુદા જુદા સમજવા. ૧૯. 'ચત્સુ વિ સંવયણા તિન્નિ આણગાદિસુ,
ઓનત, પ્રાણુત, આરણ અને અચ્ચુત આ ચાર દેવલોકોમાં પહેલાના ત્રણ સંહનન-
વાળા મનુષ્યો જ એટલે કે વજ્રઋષમનારાચ સંહનનવાળા મનુષ્ય ઋષમનારાચ
સંહનનવાળા મનુષ્ય અને નારાચ સંહનનવાળા મનુષ્ય જ ઉત્પન્ન થાય છે.

एषैव-अच्युतदेववक्तव्यता ज्ञातव्येति । अच्युतदेवापेक्षया संहनने वैलक्षण्यं तद्दर्शयति-‘नवरं’ इत्यादि । ‘नवरं’ दो संघयणा’ नवरं द्वे संहनने-वज्रकृष्ण-नाराच-कृष्णभनाराचरूपे । अच्युतदेवेषु संहननत्रयवन्त उत्पद्यन्ते इह तु प्राथमिकः संहननद्वयवन्त एव उत्पद्यन्ते इति-वैलक्षण्यमिति ‘ठिङ् सवेहं च जाणेज्जा’ ग्रैवेयकदेवानां स्थितिं संवेधं च भिन्नरूपेण जानीयादिति ९ ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘गेवेज्जगदेवा णं भंते । कओ-हिंतो उववज्जंति’ हे भदन्त । ग्रैवेयक देवों में किस गति से आये हुए जीव उत्पन्न होते हैं ? अर्थात् किस गति के जीव ग्रैवेयकदेवों के रूप में उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘एसचेव वत्तव्वया’ हे गौतम । जैसी वक्तव्यता अच्युतदेव प्रकरण में कही गई है वही वक्तव्यता यहां पर भी कहनी चाहिये । परन्तु अच्युतदेव की अपेक्षा संहनन में जो विलक्षणता है वह ‘नवरं दो संघयणा’ इस सूत्रपाठ से प्रकट की गई है । इसके द्वारा यह समझाया गया है कि यहां पर वज्रकृष्णभनाराच संहनन और कृष्णभनाराच संहनन ये दो संहनन होते हैं पर अच्युतदेवों में तीन संहननवाले उत्पन्न होते हैं और यहां केवल दो संहननवाले ही उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार से अच्युतदेव प्रकरण की अपेक्षा इस प्रकरण में भिन्नता है ‘ठिङ् सवेधं च जाणेज्जा’ इसी प्रकार से ग्रैवेयकदेवों की स्थिति और कायसंवेध भी भिन्न है ।

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘ગેવેજ્જગદેવા ણં ભંતે । કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ ગ્રૈવેયક દેવોમાં કઈ ગતિમાંથી આવેલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે-? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘एस-चेव वत्तव्वया’ હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણેનું કથન અચ્યુત દેવના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ. પરંતુ અચ્યુત દેવ સંબંધી કથન કરતાં સંહનન દ્વારમાં વિલક્ષણપણું આવે છે. તે ‘નવરં દો સઘયણા’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે કે-અહિયાં વજ્રકૃષ્ણભનારાચ સંહનન અને કૃષ્ણભનારાચ સંહનન એ બે સંહનનો હોય છે પરંતુ અચ્યુત દેવોમાં ત્રણ સંહનનવાળા ઉત્પન્ન થાય છે. અને અહિયાં કેવળ બે સંહનનવાળા જ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે અચ્યુત દેવના પ્રકરણના કથન કરતાં આ પ્રકરણમાં જુદાપણું આવે છે. ‘ठिङ् सवेधं च जाणेज्जा’ આ રીતે ગ્રૈવેયક દેવોની સ્થિતિ અને કાયસંવેધ જુદાજુદા છે.

‘વિજયવેજયંતજયંતઅપરાજિયદેવા ણં મંતે । કઞ્ઞોહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ વિજય-
વૈજન્તજયન્તાપરાજિતદેવાઃ સ્વલુ મદન્ત । કુત ઉત્પદ્યન્તે ઇત્યાદિ પ્રશ્નઃ ।
ઉત્તરમાહ—‘એસ ચેવ’ ઇત્યાદિ । ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા જાવ અણુવંધોત્તિ’
एषैव ग्रैवेयकदेवानां या वक्तव्यता सैव निरवशेषा भणित्वा यावदनुबन्ध इति
उपपातादारभ्यानुबन्धान्तः सर्वोऽपि सन्दर्भो निरवशेषोऽत्र ज्ञातव्य इति । ‘नवरं
પદમં સંઘયણં’ નવરં પ્રથમં સંહનનં વજ્રઋષમનારાચરૂપપ્રથમસંહનનવન્ત એવોત્પદ્યન્તે
વિજયાદિવિમાનેભ્વિતિ ગ્રૈવેયકાપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યમિતિ । ‘સેસં તહેર’ શેષ—સંહનના-
તિરિક્તં સર્વં યથૈવ—ગ્રૈવેયકવદેવેતિ । કાયસંવેધં દર્શયતિ—‘મવાદેસેણ’ ઇત્યાદિ-

અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—વિજયવેજયંતજયંતઅપરાજિય-
દેવા ણં મંતે । કઞ્ઞોહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! વિજય, વૈજયન્ત,
જયન્ત ઓર અપરાજિત યે દેવ કહાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?
હમકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા જાવ અણુ-
વંધોત્તિ’ હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોં કી જો યહ વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ
વહીં સમ્પૂર્ણ રૂપ સે યહાં પર મી યાવત્ અનુબન્ધ તક કી કહની
ચાહિયે । અર્થાત્ ઉપપાત સે લેકર અનુબન્ધ દ્વાર તક કા સમસ્ત
સન્દર્ભ યહાં કહને યોગ્ય હૈ એસા જાનના ચાહિયે । ‘નવરં પદમં સંઘ-
યણં’ પરન્તુ ગ્રૈવેયક કી વક્તવ્યતાન્તર્ગત સંહનન કી વક્તવ્યતા સે
યહાં કી સંહનન કી વક્તવ્યતા મેં મિત્રના હૈ કયોં કિં યહાં પર કેવલ
એક વજ્રઋષમનારાચ સંહનન હી હોતા હૈ, અર્થાત્ વજ્રઋષમનારાચ
સંહનનવાલે મનુષ્ય હી યહાં પર ઉત્પન્ન હોતે હૈ ।

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુને એવું પૂછે છે કે—‘વિજયવેજયંતજયંતઅપરા-
જિયદેવા ણં મંતે । કઞ્ઞોહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ વિજયવૈજયન્ત અને જયન્ત
અપરાજિત એ દેવો કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રશ્નુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા જાવ અણુવંધોત્તિ’
હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોના સંબંધમાં જે આ કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ
કથન સંપૂર્ણ પણેથી અહીંયાં પણ યાવત્ અનુબંધના કથન સુધી કહેવું જોઈએ.
અર્થાત્ ઉપપાતથી લઈને અનુબંધ દ્વાર સુધીનું સમસ્ત કથન અહીંયાં કહેવું
જોઈએ. તેમ સમજવું ‘નવર પદમ સઘયણં’ પરંતુ ગ્રૈવેયક સંબંધી કથનમાં
આવેલ સંહનન સંબંધી કથન કરતાં અહીંના સંહનન સંબંધી કથનમાં જુદા-
પણુ આવે છે, કેમકે—અહીંયાં કેવળ એક વજ્રઋષમનારાચ સંહનન જ હોય
છે. અર્થાત્ વજ્રઋષમનારાચ સંહનનવાળા મનુષ્ય જ અહીંયાં ઉત્પન્ન થાય છે.

‘મવાદેસેનં જહન્નેનં તિન્નિ મવગ્ગહગાઈ’ મવાદેસેન જગ્ગ્યેન ત્રોણિ મવગ્ગહણાનિ ‘ઉક્કોસેનં પંચ મવગ્ગહગાઈ’ ઉત્કુપ્પેન પચ્ચ મવગ્ગહણાનિ ‘કાલાદેસેનં જહન્નેનં એકતીસં સાગરોવમાઈ દોહિં વાસપુહુત્તેહિં અબ્બહિયાઈ’ કાલાદેસેન જગ્ગ્યેન એકત્રિંશત્સા ગરોપમાણિ દ્વામ્પ્યાં વર્ષપૃથક્ત્વમ્પામમ્પધિકાનિ ‘ઉક્કોસેનં છાવઠ્ઠિં સાગરોવમાઈ તિહિં પુન્નકોડીહિં અબ્બહિયાઈ’ ઉત્કુપ્પેન પટ્ટપ્પેઃ સાગરોપમાણિ ત્રિસુત્થિઃ પૂર્વ-કોટિમિરમ્પધિકાનિ ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કલં મનુષ્યગતિં વિજયાદિગતિં ચ સેવેત, તથા એતાવન્તમેવ કાલં મનુષ્યગતૌ વિજયાદિદેવગતૌ ચ ગત્યાગતૌ કુર્યાદિતિ પ્રથમો ગમઃ ૧। ‘એવં સેસા વિ અદ્દુ ગમગા માણિયવ્વા’ એવં

‘સેસં તહેવ’ સંહનન સે અતિરિક્ત સવ કથન ગ્રૈવેયક દેવ કે કથન જૈસા હી હૈ । અવ કાયસંવેદિસ યાતે હૈ-‘મવાદેસેનં જહન્નેનં તિન્નિ મવગ્ગહગાઈ’ કાયસંવેદ મવકી અપેક્ષા જગ્ગ્ય સે ત્રીન મવગ્ગહણરૂપ હૈ ‘ઉક્કોસેનં પંચમવગ્ગહગાઈ’ ઉત્કુષ્ટ સે પાંચ મવગ્ગહણરૂપ હૈ । વહ કાયસંવેદ ‘કાલાદેસેનં જહન્નેનં એકતીસં સાગરોવમાઈ દોહિં વાસપુહુત્તેહિં અબ્બહિયાઈ’ કાલકી અપેક્ષા જગ્ગ્ય સે દો વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક હકતીસ ૩૧ સાગરોપમકા હોના હૈ । ઓર ‘ઉક્કોસેનં છાવઠ્ઠિં સાગરોવમાઈ તિહિં પુન્નકોડીહિં અબ્બહિયાઈ’ ઉત્કુષ્ટ સે ત્રીન પૂર્વ કોટી અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમકા હોના હૈ । ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ હતનેકાલતક મનુષ્યગતિ કા તથા વિજયાદિગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલતક મનુષ્યગતિ તથા વિજયાદિદેવગતિમેં ગમનાગમન

‘સેસ તહેવ’ સંહનનના કથન શિવાયતું સમગ્ર કથન ગ્રૈવેયક દેવના કથન પ્રમાણે જ છે.

હવે કાયસંવેદનું કથન કરવામાં આવે છે. ‘મવાદેસેનં જહન્નેનં તિન્નિ મવગ્ગહગાઈ’ કાયસંવેદ ભવની અપેક્ષાથી જગ્ગ્ય ત્રણ ભવ ગ્રહણ ૩૫ છે. તથા ‘ઉક્કોસેનં પંચમવગ્ગહગાઈ’ ઉત્કુષ્ટથી પાંચ ભવ ગ્રહણ ૩૫ છે એ કાયસંવેદ ‘કાલાદેસેનં જહન્નેનં એકતીસં સાગરોવમાઈ દોહિં વાસપુહુત્તેહિં અબ્બહિયાઈ’ કાળની અપેક્ષાથી જગ્ગ્યથી એ વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૩૧ એકત્રીસ સાગરોપમનો હોય છે અને ‘ઉક્કોસેનં છાવઠ્ઠિં સાગરોવમાઈ તિહિં પુન્નકોડીહિં અબ્બહિયાઈ’ ઉત્કુષ્ટથી ત્રણ પૂર્વકોટિ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનો છે. ‘એવહયં જાવ કરેજ્જા’ આટલા કાળ સુધી મનુષ્ય ગતિનું તથા વિજયાદિ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ પર્યન્ત મનુષ્ય ગતિ તથા વિજયાદિ દેવગતિમાં ગમનાગમન કરે છે એ પ્રમાણેનો આ પહેલો ગમ છે. ૧

ગ્રંથેયકદેવપ્રકરણવદેવ શૌભા: પ્રથમાંતિરિક્તા દ્વિતીયાદારભ્ય નવમાન્તા અઠૌ ગમકા અપિ મણિતવ્યા વાચ્યા: । ‘નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ નવરમ્-કેવલં સ્થિતિ કાયસંવેધં ચ ભિન્નભિન્નરૂપેણ સ્વ સ્વભવાપેક્ષયા જાનીયાત્ । ‘મણુસ્સે લહ્ધી ણવમ્મુ વિ ગમમ્મુ જહા. ગેવેજ્જેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ’ મનુષ્યે લલ્લિધિર્નવસ્વપિ ગમકેષુ યથા ગ્રંથેયકેષુ ઉત્પદ્યમાનસ્ય, યથા ગ્રંથેયકદેવે સમુત્પદ્યમાનસ્ય મનુષ્યસ્ય યેન રૂપેણ નવ-સ્વપિ ગમકેષુ પરિમાણાદિ પ્રાપ્તિ: કથિતા તથૈવ વિજયવૈજયન્તાદિવિમાનેષુ સમુત્પ-દ્યમાનસ્યાપિ મનુષ્યસ્ય તથાપિ ગમકા નિરૂપણીયા: । ‘નવરં પઢમં સંઘયણં’ નવરમ્-કેવલમત્ર વિજયવૈજયન્તાદૌ વિમાને પ્રથમસંહનનવન્ત એવ ઉત્પદ્યન્તે હ્યર્થ: ૯ ।

‘સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવા ણં મંતે । કમ્મોર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ સર્વર્થમિદ્ધકદેવા: સ્વલુ કરતા હૈ યહ પ્રથમગમ હૈ ૧ ‘એવં સેમા વિ અટ્ટ ગમગા. માણિયત્વા’ જિસ પ્રકાર ગ્રંથેયકદેવપ્રકરણ મેં કહા હૈ ડસી પ્રકાર શૌભ આઠ ગમકા મી કહદેના ચાહિયે’ ‘નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ કેવલ-સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ અપને ભવકી અપેક્ષા ભિન્ન ભિન્ન રૂપ સે સમજલેના ચાહિયે । મનુષ્ય મેં લલ્લિધિ-ગ્રંથેયકોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે મનુષ્યકી જિસરૂપ સે નવોં ગમકોં મેં પરિમાણાદિ કી પ્રાપ્તિ કહી ગઈ હૈ ડસી પ્રકાર વિજય-વૈજયન્તજયન્ત ઓર અપરાજિત વિમાનોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે મનુષ્યકે નવોં ગમકોંકા મી નિરૂપણ કરલેના ચાહિયે । ‘નવરં પઢમં સંઘયણં’ નવગ્રંથેયકોં કી અપેક્ષા યહાં કેવલ અન્તર હતના હી હૈ કિ યહાં વિજયવૈજયન્તજયન્તઅપરાજિતવિમાનોં મેં એક પ્રથમ વજ્રઋષભનારાચ-સંહનનવાલે મનુષ્ય હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

અય ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવા ણં મંતે !

‘એવં સેમા વિ અટ્ટ ગમગા માણિયત્વા’ જે પ્રમાણે ગ્રંથેયક દેવ પ્રકરણમાં કહેલ છે એજ પ્રમાણેનુ બાકીના આઠ ગમે સંબંધી કથન પણ કહી લેવું જોઈએ. ‘નવરં ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ કેવળ સ્થિતિ અને કાયસંવેધ પોતાના ભવની અપેક્ષાથી ભિન્ન ભિન્નપણાથી સમજી લેવા જોઈએ. મનુષ્યમાં લલ્લિધિ પરિમાણાદિની પ્રાપ્તિ-ગ્રંથેયકોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા મનુષ્યની લલ્લિધિ જે પ્રમાણે નવે ગમેમાં કહેલ છે. એજ પ્રમાણે વિજય વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરા-જિત વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા મનુષ્યના નવે ગમેનુ કથન કહી લેવું જોઈએ. નવર પઢમં સંઘયણં નવ ગ્રંથેયકોની અપેક્ષાએ અહીંયાં કેવળ એટલું જ અંતર છે. અહીંયાં વિજય વૈજયન્ત અને અપરાજિત વિમાનોમાં વજ્રઋષભનારાચસંહનન વાળા મનુષ્યો જ ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવા ણ મંતે !

મદન્ત ! કુત ઉત્પન્નન્તે ! 'ઉવવાઓ જહેવ વિજયાદીળં' ઉપપાતો યથા વિજયા-
દીનાં દેવાનાં કથિતસ્તથૈવ સર્વાર્થસિદ્ધકદેવાનામંપિ ઉપપાતાદિ વર્ણનીય ઇતિ ।
કિયત્પર્યન્તમુપપાતાદિ 'વિજયાદિમકરણવદ્ જ્ઞાતવ્યઃ ? તત્રાહ—'જાવ સે ણં મંતે'
ઇત્યાદિ । 'જાવ સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજા' યાવત્ સ સ્વલુ
મદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકૈષુ સર્વાર્થસિદ્ધકૈષુ ઉત્પદ્યેત એતત્પર્યન્તં વિજયાદિદેવ-
મકરણં જ્ઞાતવ્યમ્ । મગધાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં
તેત્તીસં સાગરોવમઢિહણ્ણુ' જઘન્યેન પ્રયત્તિશત્સાગરોપમસ્થિતિકૈષુ સર્વાર્થસિદ્ધકૈ-
પૂત્પદ્યેતે તથા—'ઉક્કોસેણ વિ તેત્તીસં સાગરોવમઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જહ' ઉત્કર્ષેણાપિ

કઔહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' હે મદન્ત ! સર્વાર્થસિદ્ધકદેવ કિસ ગતિ સે આકર
હે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અર્થાત્ સર્વાર્થસિદ્ધકદેવોં કી પર્યાય મેં કૌન સે ગતિ
કે આયે હુએ જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—'ઉવવાઓ
જહેવ વિજયાદીળં' હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે વિજયાદિક દેવોં કા ઉપપાત
આદિ કહાગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર સે સર્વાર્થસિદ્ધક દેવોં કા બી ઉપપાતાદિ
કહના ચાહિએ તથા ચ કેવલ મનુષ્યગતિ સે આયે હુએ જીવ સર્વાર્થસિદ્ધક
દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં—યાવત્ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહણ્ણુ ઉવવ-
જ્જેજા' હે મદન્ત ! વે સંજી મનુષ્ય કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે સર્વા-
ર્થસિદ્ધક દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—
'ગોયમા ! જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમઢિહણ્ણુ' ઉક્કોસેણ વિ તેત્તીસં
સાગરોવમઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જહ' હે ગૌતમ ! વે સંજી મનુષ્ય જઘન્ય સે

કઔહિંતો ! ઉવવજ્જન્તિ' હે ભગવન્ સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ કઈ ગતિમાંથી આવેલા
'ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ સર્વાર્થસિદ્ધદેવોની પર્યાયમાં કઈ ગતિમાંથી
આવેલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે—ઉવ-
વાઓ જહેવ વિજયાદીળં' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે વિજય વિગેરે દેવોના ઉપાદ
વિગેરે કહેલા છે, એજ પ્રમાણે સર્વાર્થસિદ્ધદેવોના ઉપાત વિગેરે પણ
કહેવા ભેધએ. તથા કેવળ મનુષ્ય ગતિથી આવેલા જ જીવો સર્વાર્થ
સિદ્ધ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહણ્ણુ ઉવવ-
જ્જેજા' હે ભગવન્ તે સંજી મનુષ્યો કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા સર્વાર્થ
સિદ્ધ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે—
'ગોયમા ! જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમઢિહણ્ણુ ઉક્કોસેણ વિ તેત્તીસં સાગરોવ-
મઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જહ' હે ગૌતમ ! તે સંજી મનુષ્ય જઘન્યથી તેત્તીસં સાગરો-

પ્રયશ્ચિશ્તસાગરોપમસ્થિતિકેષુ સર્વાર્થસિદ્ધકદેવેષુ ઉત્પદ્યતે, અત્ર જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં
સ્થિતિઃ સમાનૈવ 'અજહન્નમણુકકોસા' ઇતિ વચનાત્ । 'અવસેસા જહા વિજયાઈસુ
ઉવવજ્જંતાણં' અવશેષા યથા વિજયાદિષુ ઉત્પદ્યમાનાનામ્ ઉત્પાદાતિરિક્તં સર્વ
વિજયાદિદેવપ્રકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । 'નવરં ભવાદેસેન તિન્નિ ભવગ્ગહણાઈં'
નવરમ્-કેવલં વિજયાદિદેવપ્રકરણાપેક્ષયા હંદં વૈલક્ષણ્યં યત્ અત્ર ભવાદેશેન ત્રીણિ
ભવગ્રહણાણિ 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં દોહિં વાસપુહુત્તેહિં અબ્મ-
હિયાઈં' કાલાદેશેન જઘન્યેન પ્રયશ્ચિશ્તસાગરોપમાણિ દ્વાભ્યાં વર્ષપૃથક્ત્વાભ્યામભ્ય-
ધિકાણિ 'ઉવકોસેણ વિ તેત્તીસં સાગરોવમાઈં દોહિં પુવ્વકોહીહિં અબ્મહિયાઈં'

તેતીસ સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે સર્વાર્થસિદ્ધક દેવોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સેં મી ૩૩ સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે સર્વાર્થસિદ્ધકદેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે
હેં । કયોં કિં યહાં પર જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉનકી સમાન હી હૈં ।
'અજહન્નમણુકકોસા' એસા સિદ્ધાન્ત કા કથન હૈં । 'અવસેસા જહા
વિજયાઈસુ ઉવવજ્જંતાણં' ઉત્પાદ કે અતિરિક્ત ઓર સ્વ દ્વારોં
કા કથન યહાં પર વિજયાદિકોં મેં ઉત્પદ્યમાન વિજયાદિ દેવોં
કે પ્રકરણ કે સમાન હી જાનનાં ચાહિયે પરંતુ વિજયાદિદેવોં કે પ્રકરણ
કી અપેક્ષા જિન દ્વારોં કો લેકર હસ પ્રકરણ મેં વિશેષતા હૈં 'વહ હસ
પ્રકાર સેં હૈં- 'નવરં ભવાદેસેણં તિન્નિ ભવગ્ગહણાઈં' યહાં ભવ કી અપેક્ષા
કાયસવેધ ૩ ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈં । તથા- 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં
તેત્તીસં સાગરોવમાઈં દોહિં વાસપુહુત્તેહિં અબ્મહિયાઈં' કાલ કી
અપેક્ષા વહ જઘન્ય સેં દો વર્ષ પૃથક્ત્વ સેં અધિક ૩૩ સાગરોપમ કા

પમની સ્થિતિવાળા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ ૩૩ તેત્રીસ
સાગરોપમની સ્થિતિવાળા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે અહીંયાં
જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેની સરખી જ છે 'અજહન્નમણુકકોસા' એવું
સિદ્ધાંતનું કથન છે 'અવસેસા જહા વિજયાઈસુ ઉવવજ્જંતાણં' ઉત્પાદના કથન
કરતાં બીજા સઘળા દ્વારાનું કથન અહીંયાં વિજય વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન
થનારા વિજય વિગેરે દેવોના પ્રકરણના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જોઈએ. પરંતુ
વિજય વિગેરે દેવોના પ્રકરણ કરતાં જે દ્વારાના સંબંધમાં આ પ્રકરણમાં
વિશેષપણું છે, તે આ પ્રમાણે છે. 'નવરં ભવાદેસેણ તિન્નિ ભવગ્ગહણાઈં'
અહીંયાં ભવની અપેક્ષાએ કાયસવેધ ત્રણ ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે તથા
'કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં દોહિં વાસપુહુત્તેહિં અબ્મહિયાઈં'
કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્યથી બે વર્ષ પૃથક્ત્વથી અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરો

ઉત્કર્ષેનાડપિ ત્રયસ્તિશત્સાગરોપમાણિ દ્વાભ્યાં પૂર્વકોટીભ્યામભ્યધિકાનિ મયમં
મનુષ્યમવે જયન્ત્યા સ્થિતિર્વર્ષપૃથક્ત્વપ્રમિતાં, સઃ સર્વાર્થસિદ્ધે ત્રયસ્તિશત્સાગરોપમ-
સ્થિતિં શુદ્ધત્વા પુનર્મનુષ્યમવે વર્ષપૃથક્ત્વસ્થિતિકો જાતઃ સન્ મોક્ષં ગચ્છતીતિ
દ્વાભ્યાં વર્ષપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનીત્યુક્તમ્ એમુંકર્પતઃ દ્વાભ્યાં પૂર્વકોટીભ્યામભ્યધિ-
કાનીત્યુક્તં તદપિ મનુષ્યમવદ્યમપેક્ષ ધોક્તમિત્યતો મનુષ્યમવદ્ય સર્વાર્થસિદ્ધદેવ-
મવેતિમવત્રય સ્થિતિયાશ્રિત્ય કાયસંવેધો વિજ્ઞેય ઇતિ । ‘એવદ્યં જાવ કરેજ્જા ૧’
એતાન્નન્તં કાલં મનુષ્યગતિં સર્વાર્થસિદ્ધકદેવગતિં ચ સેવેત તથા એતાવદેવ કાલં

હૈં ઓર ‘ઉત્કર્ષોસેણ વિ તેત્તીસં સાગરોવમાહં દોહિં પુન્નકોડીહિં
અન્મહિયાહ’ ઉત્કૃષ્ટ સે ઓ દો પૂર્વકોટિ સે કુલ્લ અધિક ૩૩ સાગરોપમ
કા હૈ । પહિલે મનુષ્ય મવ મેં જયન્ત્યાસ્થિતિ વર્ષપૃથક્ત્વ કી હૈ । સો
પેસા વહ મનુષ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ મેં ૩૩ સાગરોપમ કી સ્થિતિ કો
મોગરુર પુનઃ મનુષ્ય મવ મેં વર્ષપૃથક્ત્વ કી સ્થિતિવાલા હોતા
હૈ ઓર મોક્ષ ચલા જાતા હૈ । હસલિયે જયન્ત્યાસ્થિતિકાલ કી અપેક્ષા
લેકર ૩૩ તેત્તીસ સાગરોપમ ઓર દો વર્ષ પૃથક્ત્વ સે અધિક કહી હૈ ।
તથા જો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દો પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્તીસ સાગરોપમ કી
કહી ગઈ હૈ વહ ઓ દો પૂર્વકોટિ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલે મનુષ્ય મવ
કો આશ્રિત કરકે કહી ગઈ હૈ । હસ પ્રકાર મનુષ્યકે દો મવ ઓર સર્વા-
ર્થસિદ્ધદેવ મવ હન ત્રીન મવોં કો આશ્રિત કરકે કાયસંવેધ ક્રહા
ગયા હૈ । ‘એવદ્યં જાવ કરેજ્જા’ હસ પ્રકાર સે વહ જીવ હતને કાલતક
મનુષ્યગતિ કા ઓર સર્વાર્થસિદ્ધદેવગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર

રોપમનો છે, અને ‘ઉત્કર્ષોસેણ વિ તેત્તીસ સાગરોવમાહં દોહિં પુન્નકોડીહિં અન્મ
હિયાહ’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ જે પૂર્વકોટિથી ૪૪૪ અધિક ૩૩ તેત્તીસ સાગરોપમનો
છે, પહેલાં મનુષ્ય ભવનાં જયન્ત્યાસ્થિતિ વર્ષપૃથક્ત્વની છે તો એવો તે મનુષ્ય
સર્વાર્થ સિદ્ધમાં ૩૩ તેત્તીસ સાગરોપમની સ્થિતિને ભોગવીને ફરીથી મનુષ્ય
ભવમાં વર્ષપૃથક્ત્વની સ્થિતિવાળો થાય છે અને મોક્ષ ગતિમાં જાય છે તેથી
જયન્ત્યા કાળની સ્થિતિને લઈને ૩૩ તેત્તીસ સાગરોપમ અને જે વર્ષ પૃથક્-
ત્વથી અધિક કહી છે, તથા જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જે પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્તીસ
સાગરોપમની કહી છે, તે પણ જે પૂર્વકોટિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્ય-
ભવનો આશ્રય કરીને કહેલ છે, આ રીતે મનુષ્યના જે ભવ અને સર્વાર્થસિદ્ધ
દેવ ભવ એ રીતે ત્રણ ભવોનો આશ્રય કરીને કાયસંવેધ કહેલ છે, ‘એવદ્યં જાવ
કરેજ્જા’ આ રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી મનુષ્યગતિનું અને સર્વાર્થસિદ્ધ

ચાવદ્મનુષ્યગતૌ સર્વાર્થસિદ્ધકદેવગતૌ ચ ગત્યાગતૌ કુર્યાદિતિ સર્વાર્થસિદ્ધક
દેવાધિકારે ઔધિકોત્કૃષ્ટસ્થિત્યુત્પત્તિરૂપસ્તૃતીયો ગમ. ૩ । 'સો ચેવ અપ્પણા
જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' સ એવ-સંત્રિમનુષ્ય એવ આત્મના-સ્વસ્વરૂપેણ જઘન્ય-
કાલસ્થિતિકો જાતઃ સન્ સર્વાર્થસિદ્ધકદેવેષુ સમુત્પદ્યેત તદા 'એસ ચેવ
વત્તવ્વયા' એવૈવ વત્તવ્વયા-એવા-પૂર્વોક્તગમપ્રતિપાદિતૈવ વ્યવસ્થા નિરવશેષા-
ડવગન્તવ્યેતિ । 'નવરં ઓગાહનાઠિહો રયણિપુહુત્તવાસપુહુતાણિ' નત્તરમ્-કે
વલં પ્રથમગમાપેક્ષયા દ્વિતીયગમે इदમેव वैलक्षण्यं यत् अवगाहनास्थित्योः-अव-
गाहनाविषये स्थितिष्वपि च वैलक्षण्यम् तर्थाहि-रत्निपृथक्त्वमवगाहना-
द्विहस्तादारभ्य नवहस्तप्रमाणा स्थितिश्चात्र नववर्षप्रमाणैव गृह्यते । एतन्मयુ

इतने ही कालतक वह उस दो गति में गमनागमन करता है । ऐसा
यह सर्वार्थसिद्धकदेवाधिनार में औधिक उत्कृष्टस्थितिवाले सर्वार्थ
सिद्धदेवों में उत्पन्न होने रूप तृतीय गम है ३ ।

'सो चैव अप्पणा जहन्नकालद्विहो जाओ' वही संज्ञी मनुष्य जप
जघन्यकाल की स्थितिको लेकर उत्पन्न होता है और सर्वार्थसिद्धकदेवों
में उत्पन्न होता है तब 'एस चैव वत्तव्वया' वहां पर भी यही पूर्वोदित
गम कथित वत्तव्वया सम्पूर्णरूप से कहनी चाहिये । 'नवरं ओगाहना-
ठिहो रयणिपुहुत्तवासपुहत्ताणि' परन्तु पूर्वोदित प्रथम गम की अपेक्षा
द्वितीय गम में अवगाहना और स्थिति को लेकर इस प्रकार से भिन्नता
है कि, यहाँ अवगाहना रत्निपृथक्त्व की है-बद्धमुष्टि दो हाथ से लेकर
९ हाथ तक की और स्थिति तो वर्ष प्रमाण की है । क्योंकि ९ वर्ष से

દેવગતિતું સેવત કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે બે ગતિમાં ગમના-
ગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના અધિકારમાં ઔધિક ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિવાળા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોમાં ઉત્પન્ન થવા ૩૫ ત્રીજો ગમ કહ્યો છે. ॥૩॥

'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' એજ સંજ્ઞી મનુષ્ય જ્યારે
જઘન્ય કાળની સ્થિતિને લઈને ઉત્પન્ન થાય છે. અને સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' તે સંબંધમાં પણ એજ પહેલા
કહેલ ગમોતું કથન સંપૂર્ણ પણે કહેવું જોઈએ. 'નવરં-ઓગાહનાઠિહો રયણિ
પુહુત્તવાસપુહુતાણિ' પરંતુ પહેલા કહેલ પહેલા ગમ કરતાં બીજા ગમમાં
અવગાહના અને સ્થિતિના સંબંધમાં આ પ્રમાણે જુદાપણ આવે છે કે-
અહીંયાં અવગાહના રત્નિપૃથક્ત્વની છે. એટલે કે બે હાથથી લઈને નવ હાથ
સુધીની છે. અને સ્થિતિ ત્રણ વર્ષ પ્રમાણની છે, કેમકે-નવ વર્ષથી આજી

વર્ષદીક્ષિતસ્ય સર્વાર્થસિદ્ધગમનાસંભવાત્ । ‘સેસં તદેવ’ શેષમ્-શરીરાવગાહના સ્થિતિવ્યતિરિક્ત મર્મમપિ તથૈવ-વિજયાદિદેવપ્રકરણગતપ્રગમવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા’ કાયસંવેધં ચ સ્વપ્નમવાપેક્ષયા પાર્થક્યેન જાનીયાદિતિ જઘન્યસ્થિતિકસ્યોત્કૃષ્ટસ્થિત્યુત્પત્તિરૂપઃ ષષ્ઠો ગમઃ ૬ । ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કો-સકાલદ્વિહો જાઓ’ સ એવ-તંજ્ઞિમનુષ્ય એવ આત્મના-સ્વસ્વરૂપેણ ઉત્કૃષ્ટકાલ-સ્થિતિકો ભવેદથ ચ સમુત્પદ્યતે સર્વાર્થસિદ્ધકદેવે તદા-‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ એવૈવ પ્રથમદ્વિતીયગમોદીરિતૈવ વક્તવ્યતા જ્ઞાતવ્યા । મથમાદિગમાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદ્દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादि । ‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં પંચધણુમયાઈ’ નવરમ્-કેવલં દ્વિતીયગમાપેક્ષયા ।દમેવ વૈલક્ષણ્યં યત્ શરીરાવગાહના જઘન્યેન પચ્ચ ધનુઃ-

ક્રમ વર્ષ કે દીક્ષિતના સર્વાર્થ સિદ્ધિ મેં ગમન નહીં હોતા હૈ ‘સેસં તદેવ’ હમ પ્રકાર શરીરાવગાહના ઓર સ્થિતિ સે અતિરિક્ત ઓર સબ કથન વિજયાદિ દેવ પ્રકરણ ગત છદ્દે ગમ કે હી જૈસા હૈ ‘સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા’ તથા કાયસંવેધ ભી અપને ૨ ભવ કી અપેક્ષા સે પૃથક્ હૈ । હસ પ્રકાર સે જઘન્યસ્થિતિવાલે મનુષ્ય કા ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ-વાલે સર્વાર્થસિદ્ધક દેવો મેં ઉત્પન્ન હોને રૂપ યહ છદ્દા ગમ હૈ ૬ ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહો’ વહી સંજ્ઞી મનુષ્ય જો કિ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુમા હૈ ઓર સર્વાર્થસિદ્ધક દેવ મેં જન્મ ધારણ કર ચુકા હૈ તો વહાં પર ભી ‘એસચેવ વત્તવ્વયા’ યહી પ્રથમ ઓર દ્વિતીય ગમ કથિન વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે । પરન્તુ ‘નવરં’ ઓગાહના જહન્નેણં પંચ ધણુમયાઈ૦’ દ્વિતીયગમ કી અપેક્ષા સે યહાં એસી ભિન્નતા હૈ

વર્ષના દીક્ષાવાળાનું સર્વાર્થસિદ્ધિમાં ગમન થતું નથી. ‘સેસં તદેવ’ આ રીતે શરીરની અવગાહના અને સ્થિતિ શિવાય બાકીનું બીજું સઘણ કથન વિજય વિગેરે દેવના પ્રકરણમાં કહેલા ૬ છદ્દા ગમ પ્રમાણે છે. ‘સંવેહં ચ જાણેજ્ઞા’ તથા કાયસંવેધ પણ પોત પોતાના ભવ કરતાં બુદ્ધ છે આ રીતે જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવોમાં ઉત્પન્ન થવા રૂપ આ છદ્દો ગમ કહ્યો છે ॥૬॥

‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહો’ એજ સંજ્ઞી મનુષ્ય કે જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને લઈને ઉત્પન્ન થયો છે અને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવમાં જન્મ ધારણ કરી ચૂક્યો છે. તે તે સંબધમાં પણ ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ આ પહેલા અને બીજા ગમમાં કહેલ કથન જ કહેવું જોઈએ પરંતુ ‘નવરં ઓગાહના જહન્નેણં પંચ ધણુમયાઈ૦’ બીજા ગમ કરતાં અહીંયાં એવું બુદ્ધપણું છે કે-અહીંયાં શરીરની

શતાનિ, 'ઉક્કોસેણ વિ પચધનુસયાઈ' ઉત્કર્ષેણાપિ પચ્ચધનુઃશતાનિ જઘન્યો-
ત્કૃષ્ટાભ્યાં પચ્ચધનુઃશતપ્રમાણા શરીરાવગાહના ભવતીત્યર્થઃ । 'ઠિઈ જહન્નેણં
પુવ્વકોડી' સ્થિતિર્જઘન્યેન પૂર્વકોટી 'ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી' ઉત્કર્ષેણાપિ
પૂર્વકોટિઃ, જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પૂર્વકોટિપ્રમાણા સ્થિતિ ભવતીત્યર્થઃ । 'સેસં તહેવ
જાવ ભવાદેસોત્તિ' શેષમ્-સ્થિત્યવગાહનાતિરિક્તં સર્વમપિ તથૈવ-વિજંવાદિપક-
રણવદેવ યાવત્ ભવાદેશ इति ભવાદેશપર્યન્તં પૂર્વપ્રકરણવદેવ इति ભાવઃ ।
'કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં દોહિં પુવ્વકોડીહિં અન્મહિયાઈં' કાલા
દેશેન જઘન્યેન ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ દ્વાભ્યાં પૂર્વકોટીભ્યામ્ભયધિકાનિ । 'ઉક્કો-
સેણ વિ તેત્તીસં સાગરોવમાઈં દોહિં વિ પુવ્વકોડીહિં અન્મહિયાઈં' ઉત્કર્ષેણાપિ
ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ દ્વાભ્યામપિ પૂર્વકોટીભ્યામ્ભયધિકાનિ, 'એવહયં કાલં
સેવેજ્જા' એવાવન્તં કાલં મનુષ્યગર્ભિ સર્ગર્થસિદ્ધગતિ ચ સેવેત્ત 'એવહયં' કાલં

કિ યહાં પર શરીરાવગાહના જઘન્ય સે પાંચસૌ ધનુષ કી હૈ ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે બી વહી પાંચસૌ ધનુષ કી હૈ । 'ઠિઈ જહન્નેણં પુવ્વકોડી'
સ્થિતિ જઘન્ય સે એક પૂર્વ કોટિ કી હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી'
ઉત્કૃષ્ટ સે બી વહ એક પૂર્વકોટિ કી હૈ 'સેસં તહેવ જાવ ભવાદેસોત્તિ'
હસ પ્રકાર-સ્થિતિ ઓર અવગાહના સે અતિરિક્ત ઓર સર્વ કથન
વિજયાદિ પ્રકરણ કે જૈસા હી ભવાદેશ પર્યન્ત કા યહાં જાનનાં ચાહિયે ।
'કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં દોહિં પુવ્વકોડીહિં
અન્મહિયાઈં' કાલ કી અપેક્ષા કાયસંવેધ જઘન્ય સે દો પૂર્વકોટિ
અધિક ૩૩ તેત્તીસં સાગરોપમ કા હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણ વિ તેત્તીસં
સાગરોમાઈં દોહિં પુવ્વકોડીહિં અન્મહિયાઈં' ઉત્કૃષ્ટ સે બી દો પૂર્વ-
કોટિ અધિક ૩૩ તેત્તીસં સાગરોપમ કા હૈ । 'એવહયં કાલં સેવેજ્જા'.

અવગાહના જઘન્યથી પાંચસૌ ધનુષની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પાંચસૌ ધનુ-
ષની છે. 'ઠિઈ જહન્નેણં પુવ્વકોડી' સ્થિતિ જઘન્યથી એક પૂર્વકોટિની છે.
અને 'ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી' ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે એક પૂર્વકોટિની છે. 'સેસં
તહેવ જાવ ભવાદેસોત્તિ' આ રીતે સ્થિતિ અને અવગાહના શિવ યતુ બાકીનું
બીજું તમામ કથન વિજય વિગેરેના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ ભવાદેશ
સુધીનું કથન અહીંયાં સમજી લેવું 'કાલાદેસેણ જહન્નેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં
દોહિં પુવ્વકોડીહિં અન્મહિયાઈં' કાળની અપેક્ષાએ કાયસંવેધ જઘન્યથી એ
પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્તીસં સાગરોપમનો છે અને 'ઉક્કોસેણ વિ તેત્તીસં
સાગરોવમાઈં દોહિં પુવ્વકોડીહિં અન્મહિયાઈં' ઉત્કૃષ્ટથી પણ એ પૂર્વકોટિ
અધિક ૩૩ તેત્તીસં સાગરોપમનો છે, 'એવહયં કાલં સેવેજ્જા' આ રીતે તે ૭૫

‘ગદરાગદં કરેઝ્જાર’ એવાવન્તં કાલં મનુષ્યગતી સર્વાર્થસિદ્ધગતી ચ ગત્યાગતી કુર્યાદિતિ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકસ્ય ઉત્કૃષ્ટસ્થિત્યુન્પત્તિરૂપો નવમો ગમઃ ૯ । ‘एष तिन्नि गमगा सव्वट्टसिद्धगदेवाणं’ एते तृतीय-षष्ठ-नवमरूपा स्त्रयो गमकाः सर्वार्थसिद्धकदेवानां भवन्ति, नान्ये गमा अत्र लभ्यन्ते इति भावः । उपसंहारमाह- ‘सेवं भंते !’ इत्यादि । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ’ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति भगवान् गौतमो यावद् विहरति, हे भदन्त ! नारक जीवादारभ्य सर्वार्थसिद्धकान्तजीवानामुत्पादादि चतुर्विंशतिदण्डकेषु यत् यत् प्रतिपादितं देवानुप्रियेण तत्सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा भगवान्

इस प्रकार से वह जीव इतने काल तक मनुष्यगति और सर्वार्थसिद्धक गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उस दो गति में गलनागमन करता है । इस प्रकार का यह ९ वां गम उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले मनुष्य का उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले सर्वार्थसिद्धकदेव में उत्पन्न होने रूप है । ‘एष तिन्नि गमगा सव्वट्टसिद्धग देवाणं’ ये तृतीय पष्ठ और नवम रूप तीन गम सर्वार्थसिद्धक देवों के होते हैं, दूसरे गम यहां नहीं पाये जाते हैं । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ’ हे भदन्त ! नारक जीव से लेकर सर्वार्थसिद्धकान्त जीवों के उत्पाद आदि जो जो आप देवानुप्रियने प्रतिपादित किये हैं वे सब सत्य ही हैं २ । इस प्रकार कहकर भगवान् गौतम ने

‘આટલા કાળ સુધી મનુષ્યગતિ અને સર્વાર્થ સિદ્ધ ગતિનું’ સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ બેઉ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. આ ત્રીતમે આ ૯ નવમે ગમ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યના ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં કહેલ છે. ‘एष तिन्नि गमगा सव्वट्टसिद्धगदेवाणं’ આ ત્રીજો, છઠ્ઠો અને નવમા ૩૫ ત્રણ મંત્રો સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોને હોય છે. તે શિવાયના બીજા ગમે અહીંયાં દેતા નથી. ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ’ હે ભગવન્ નારક જીવોથી લઈને સર્વાર્થ સિદ્ધ સુધીના જીવોના ઉત્પાદ વિગેરેના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રતિપદ્ધન કર્યું છે, તે સઘળું કથન સત્ય જ છે. અર્થાત્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન યથાર્થ જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ભગવાન્ ગૌતમ

गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति चन्द्रिका नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं
भाषयन् यथा सुखं विहरतीति ॥सू० २॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक-श्रीशाहचलत्रपति कोल्हापुरराजमदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर

पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री

“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकारहस्यायां

व्याख्यायाम् चतुर्विंशतिशतकस्य

चतुर्विंशतितमोद्देशकः

समाप्तः ॥२४-२४॥

इति चतुर्विंशतितमं शतकं समाप्तम् ॥२४॥

भगवान् को वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया वन्दना नमस्कार
कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भाषित करते हुए अपने
स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० २॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत

“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवें शतकका

चौबीस वां उद्देशा समाप्त ॥२४-२४॥

चौबीस वां शतक समाप्त ॥२४॥

देवाभीष्टो भगवानने वन्दना करी अने तेजोने नमस्कार कर्था वन्दना नम-
स्कार करीने ते पछी तेजो संयम अने तपथी पोताना आत्माने लावित
करता थका पोताना स्थान पर गिराजमान थर्ग गया ॥सू० २॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल लाल महाराजकृत “भगवतीसूत्र”नी

प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना तेरीसमा शतकने चौबीसमे उद्देशो

समाप्त ॥२४-२४॥

चौबीसमं शतक समाप्त ॥२४॥

॥ અથ પચ્ચવિંશતિતમશતકમારભતે ॥

ચતુર્વિંશતિતમશતકસ્ય વ્યાખ્યાનં કૃતં તદનુક્રમપ્રસં પચ્ચવિંશતિતમશતક-
મારભતે તસ્ય પચ્ચવિંશતિતમશતકસ્ય પૂર્વેણ સહાયં સમ્બન્ધઃ ચતુર્વિંશતિતમે ઉત્પા-
દપરિમાણાદિદ્વારૈર્જીવાનાં ગમા નિરૂપિતાઃ, इह तु तेषामेव जीवानां लेश्यादयो
भावाः प्रदर्शयिष्यन्ते इत्येवं संबन्धेनायातस्यास्य पच्यविंशतितमशतकस्योद्देश-
सङ्ख्या हिका गाथेयम्—

મૂળમ્—લેસ્સા ય દંવસંઠાંણ જુમ્મ પજ્જૈવ નિયંઠં સમણા
યં । ઓહે ભવિયાં ભવિણં સમ્મેમા મિચ્છેયં ઉદેસા ॥

છાયા--લેશ્યા ૧ ચ દ્રવ્ય ૨ સંસ્થાનં યુગ્મ ૪ પર્યવ ૫ નિર્ગ્રન્થ ૬ શ્રમણાશ્ર ।
ઓઘોટ ભવ્યા ૯ ભવ્યઃ ૧૦ સમ્યગ્ ૧૧ મિચ્છ્યાચ ઉદેશાઃ ॥

ટીકા—‘લેસ્સેતિ’ લેશ્યાઃ પ્રથમોદેશકે લેશ્યાદયોડર્થા વક્તવ્યા इति लेश्यो-
द्देशकः प्रथमः १ । ‘દવ્વેતિ’ દ્રવ્યમિતિ દ્વિતીયોદેશકે દ્રવ્યાદયોડર્થા વિચારિતા

પચીસવેં શતક કા પહલા ઉદેશક પ્રારંભ

ચૌવીસ વેં શતક કા વ્યાખ્યાન હો જુકા । અથ ક્રમપ્રાપ્ત પચીસ
વેં શતક કો સૂત્રકાર પ્રારંભ કરતે હૈં, इस पचीस वें शतक का
पूर्वशतक के साथ ऐसा सम्बन्ध है कि चौवीस वें शतक में उत्पाद
परिमाण आदि द्वारों से जीवों के गम निरूपित किये गये हैं । पर यहां
उन्हीं जीवों के लेश्यादिक भाव प्रकट किये जाने वाले हैं । इसी सम्बन्ध
से आये हुवे इस पचीस वें शतक के उद्देशकों का संग्रह करने वाली
यह संग्रह गाथा है—लेस्सा य दंव’ इत्यादि ।

પચીસમા શતકના પહેલા ઉદેશાનો પ્રારંભ—

ચૌવીસમા શતકનું વ્યાખ્યાન પુર કરીને હવે કમથી આવેલા આ
પચીસમા શતકને સૂત્રકાર પ્રારંભ કરે છે.—આ પચીસમા શતકનો આગલા
શતકની સાથે એવો સંબંધ છે કે—ચૌવીસમા શતકમાં ઉત્પાદ, પરિમાણ વિગેરે
દ્વારેથી ચૌવીસ દંડકોના જીવોના ગમોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ
અહીંયાં એજ જીવોની લેશ્યા વિગેરે ભાવો પ્રગટ કરવામાં આવવાના છે.
આ સંબંધથી આવેલા આ ૨૫ પચીસમા શતકના ઉદેશાઓનો સંગ્રહ
કરીને બતાવવાવાળી આ સંગ્રહ ગાથા છે,—લેસ્સા ય દંવ’ ઇત્યાદિ

भवेयुरिति द्रव्यविषयको द्रव्योद्देशको द्वितीयः २ । 'संठाणत्ति' संस्थानमिति संस्थानविषयकः तृतीयोद्देशकः ३ । 'जुम्मत्ति' युग्ममिति चतुर्थे उद्देशके कृत-युग्मादयोऽर्था विचार्यन्ते अतोऽयं युग्मनामकः चतुर्थोद्देशकः ४ । 'पज्जवत्ति' पर्यायो इति पर्यायादिविषयकः पञ्चमोद्देशकः ५ । 'नियंठत्ति' निर्ग्रन्थ इति षष्ठोद्देशके पुलाकादिका निर्ग्रन्था विचार्यन्ते अतोऽयं निर्ग्रन्थविषयकः षष्ठोद्देशकः ६ । 'सम-णायत्ति' श्रमणाश्च सप्तमोद्देशके सामायिकसंयतादयोऽर्था निरूप्यन्तेऽतोऽयं श्रम-

प्रथम लक्ष्या उद्देश है—इसमें लक्ष्या वगैरह का निरूपण किया गया है । १।

दूसरा द्रव्योद्देश है—इसमें द्रव्यादिकों के सम्बन्ध में विचार हुआ है । २।

तीसरा संस्थान उद्देश है—इसमें संस्थानविषयक विचार किया गया है । ३।

चौथा युग्मोद्देश है—इसमें कृतयुग्म आदि पदार्थों का विचार हुआ है । ४।

पांचवां पर्यायोद्देश है—इसमें पर्याय आदि के सम्बन्ध का विचार किया गया है । ५।

छठा निर्ग्रन्थोद्देश है—इसमें पुलाक आदि निर्ग्रन्थों का विचार किया गया है । ६।

सातवां श्रमणोद्देश है—इसमें सामायिकसंयत आदि पांच प्रकार के संयतों का विचार किया गया है । ७।

पडेटो लक्ष्या उद्देश छे—तेमां लक्ष्या विगेरेनुं निइयणुं करवामां आण्युं छे ॥१॥

धीलो द्रव्योद्देश छे. तेमां द्रव्य विगेरेना सम्बन्धमां निइयणुं करवामां आण्युं छे. ॥२॥

त्रीलो संस्थान उद्देश छे.—तेमां संस्थान सम्बन्धी विचार करवामां आवेल छे. ॥३॥

चोथो युग्म उद्देश छे.—तेमां कृतयुग्म विगेरे पदार्थानां विचार करवामां आवेल छे ॥४॥

छठो निर्ग्रन्थ उद्देश छे.—तेमां पुलाक विगेरे निर्ग्रन्थानां विचार करवामां आण्यो छे. ॥६॥

सातमो श्रमण उद्देश छे.—तेमां सामायिक अर्थानां विचार करवामां आण्यो छे. ॥७॥

ળોદેશકઃ સપ્તમઃ ૭ । ‘ઓઘે’ ઓઘ ઇતિ સામાન્યમ્ અઘ્મોદેશકે સામાન્યેન નારકા-
દયો યથોત્પચન્તે તથા વક્તવ્યમ્, ઓઘેન સામાન્યેન વર્તમાના મવ્યામવ્યાદિ-
વિશેષણૈરવિશેષિતા શ્રિન્ત્યન્તે ઇતિ-ઔઘિકવિષયકોઽષ્ટમ ઉદેશઃ ૮ । ‘મવિયામવિષ-
ણિ’ મવ્યામવ્ય ઇતિ-નવમદશમાબુદેશકૌ તત્ર નવમે મવ્યવિશેષણા નારકાદયો
યથોત્પચન્તે તથા વક્તવ્યમિતિ મવ્યવિષયકો નવમ ઉદેશઃ ૯ । દશમે અમવ્યત્વે
વર્તમાના અમવ્યવિશેષણા નારકાદયશ્રિન્ત્યન્તે ઇતિ અમવ્યવિષયકો દશમોદેશકઃ
૧૦ । ‘સમ્યમા’ સમ્યગિતિ, એકાદશે સમ્યગ્દષ્ટિવિશેષણા શ્રિન્ત્યન્તે ઇતિ સમ્ય-
ગ્દષ્ટિવિષયક એકાદશોદેશકઃ ૧૧ । ‘મિચ્છેપત્તિ’ મિથ્યાત્વેતિ દ્વાદશોદેશકે
મિથ્યાત્વે વર્તમાના મિથ્યાદષ્ટિવિશેષણા इत्यर्थः ते च विचार्यन्ते इति मिथ्या-

આઠવાં ઔઘિકોદેશ હૈ—હસમેં સામાન્ય રૂા સે નારક આદિ પદાર્થ
જિસ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઉનકા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ । કિન્તુ યહાં
હન્હેં મવ્ય અમવ્ય આદિ વિશેષણોં સે વિશેષિત નહીં ક્રિયા હૈ । ૮।

મવ્યોદેશ ઔર અમવ્યોદેશ એસે યે દો ઉદેશ હૈં । યે નૌવાં ઔર
દસવાં ઉદેશ હૈ । ૯ નવવેં ઉદેશે મેં મવ્ય વિશેષણવાલે નારકાદિકોં કા
વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ । ૯।

દસ વેં ઉદેશે મેં અમવ્યવિશેષણવિશિષ્ટ નારકાદિકોં કાં
ચિન્તન ક્રિયા ગયા હૈ ૧૦ ।

ગ્યારહ વેં ઉદેશે મેં સમ્યગ્દષ્ટિ વિશેષણ વાલે નારકાદિ વિચા-
રિત છુપે હૈં ૧૧ ।

ચારહ વેં ઉદેશે મેં મિથ્યાત્વ મેં વર્તમાન મિથ્યાદષ્ટિ નારકાદિકોં

આઠમો ઔઘિક ઉદેશ છે. તેમા નારક વિગેરે પદાર્થ જે રૂપથી
ઉત્પન્ન થાય છે, તેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. અહીંયાં તેને લગ્ય
અલગ્ય વિગેરે વિશેષણોથી વિશેષિત કરેલ નથી. ॥૮॥

લગ્યોદેશ અને અલગ્યોદેશ એ પ્રકારના આ બે ઉદેશાઓ છે. તે
નવમો અને દસમો એ બે ઉદેશા છે. નવમા ઉદેશામાં લગ્ય વિશેષણવાળા
નારકાદિકોનો વિચાર કર્યો છે. ॥૯॥

૧૦ દસમા ઉદેશામાં અલગ્ય વિશેષણથી વિશિષ્ટ નારક વિગેરેનું
ચિંતન કરેલ છે ॥૧૦॥

અગ્યારમાં ઉદેશામાં—સમ્યગ્ દષ્ટિ વિશેષણવાળા નારકોનો વિચાર
થયો છે. ॥૧૧॥

બારમા ઉદેશામાં મિથ્યાત્વમાં રહેલા મિથ્યાદષ્ટિ નારક વિગેરેનો વિચાર
કરેલો છે. આ રીતે આ ૧૨ બાર ઉદેશાઓ આ પચ્ચીસમા શતકમાં છે.

दृष्टिविषयको द्वादशोद्देशकः १२ । 'उद्देशति' उद्देशका इति तदेवमिहशतके द्वाद-
शोद्देशका भवन्तीति गार्थः ॥१॥

तत्र द्वादशोद्देशकेषु मध्ये लेश्याविषयकः प्रथमोद्देशको व्याख्यायते, तस्यै-
वेदं प्रथमं सूत्रम् 'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी
कइ णं भंते ! लेस्साओ पन्नत्ताओ गोयमा ! छल्लेस्साओ
पणत्ताओ तं जहा कणहलेस्सा जहा पढमसए बिइए उद्देसए
तहेव लेस्साविभागो । अप्पाबहुगं च जाव चउव्विहाणं देवाणं
चउव्विहाणं देवीणं मीसगं अप्पाबहुगं त्ति ॥सु० १॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहे यावदेवमवादीत् कति खल्ल
भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पहिलेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—कृष्णलेश्याः
यथा प्रथमशतके द्वितीयोद्देशके तथैव लेश्याविभागः, अल्पबहुत्वं च यावत् चतु-
र्विधानां देवानां चतुर्विधानां देवीनां मिश्रकमल्पबहुत्वमिति ॥सू० १॥

टीका—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'रायगिहे
जाव एवं वयासी' राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र यावत्पदेन भगवतः समवसरणम-

का विचार किया गया है १२ । इस प्रकार से ये बारह उद्देश इस
पञ्चीस वे शतक में हैं ।

इन बारहों उद्देशको में से जो लेश्या विषयक प्रथम उद्देश है—
उसका व्याख्यान अब सूत्रकार करते हैं—'तेणं कालेणं तेणं समएणं
रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि सूत्र १ ।

टीकार्थ—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में
राजगृह नगर में भगवान् गौतम ने यावत् इस प्रकार से पूछा—यहां यावत्
शब्द से 'भगवान् का समवसरण हुआ परिषद् नगर से निकली, उसे

आ उद्देशाओ पैडी लेश्या स'अ'धी पड़ेले उद्देशो छे, हवे सूत्रकार
तेनुं कथन करे छे—'तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि
टीकार्थ—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' ते काले अने ते समये राजगृह
नगरमां भगवान् गौतम स्वामीओ यावत् आ प्रभाणे पूछथु—अहियां यावत्
शब्दधी भगवान्तुं राजगृह नगरमां समवसरण थयु, परिषद् नगरनी

भूत् परिपत् नगरान्निस्सृता धर्मोपदेशो भगवता कृतः, परिपत् प्रतिगता । तदनु
त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपासीनः प्राञ्जलिपुटो गौतम इत्यादीनां पदानां ग्रहणं
भवति इति । किमवादीत् ! तत्राह—‘कइ णं’ इत्यादि । ‘कइ णं भंते !
लेस्साओ पणत्ताओ’ कति खलु भदन्त ! लेइयाः पन्नप्पा ! भगवानाह—
‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘छल्लेस्साओ पन्नत्ताओ’ षड्लेइयाः
पन्नप्पाः प्रकारभेदेमेव दर्शयति—‘तंजहा’ इत्यादि । ‘तं जहा’ तद्यथा—‘कण्हलेस्सा
जहा पढमसए विइयउद्देसए तहेव लेस्साविभागो अप्पावहुगं च’ कृष्णलेइया यथा

भगवान् ने धर्म का उपदेश दिया, उसे सुनकर परिषद् विसर्जित हो गई। इसके बाद त्रिविध पर्युपासना से उपासना करते हुए गौतम ने दोनों हाथ जोड़ कर इस पाठ का संग्रह हुआ है। 'गौतम ने भगवान् से क्या पूछा—सो अब प्रकट किया जाना है— 'कह णं भंते ! लेस्साओ पणत्ताओ'—हे भदन्त ! लेइयाँ कितनी कही गई हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा—'गोयमा 'छलेस्साओ पणत्ताओ' हे गौतम ! लेइयाँ छह कही गई हैं। 'तं जहा' वे इस प्रकार से हैं—'कणहलेस्सा जहा पढमसए बिह-यउदेसए तहेव लेस्साविभागो अप्पाबहुगं च' कृष्णलेइया इत्यादि यहां प्रथमशतक के द्वितीय उद्देशो में कहे अनुसार लेइयाओं का विभाग और इनका अल्पबहुत्व यावत् 'चउव्विहाणं देवाणं चउव्विहाणं देवीणं मीसगं अप्पाबहुगं त्ति' चार प्रकार के देवों के और चार प्रकार की देवियों के मिश्र अल्पबहुत्व तक कहना चाहिये। प्रथम शतक का वह

બહાર નીકળી, ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના સંભળાવી, ધર્મદેશના સંભળીને પરિષદ પોત પોતાના સ્થાન પર પાછી ગઈ તે પછી કાયિક, વાચિક, અને માનસિક એમ ત્રણે પ્રકારની પર્યુપાસનાથી સેવા કરતા એવા ગૌતમસ્વામીએ બન્ને હાથ જોડીને ભગવાનને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—‘કહ નં મંતે ! લેસ્સાઓ પળ્લ-ત્તાઓ’ હે ભગવન્ દેશ્યાઓ કેટલી કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘છલ્લેસ્સામો પળ્લત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! દેશ્યાઓ છ કહેલા છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે ‘કળ્હલેસ્સા જહા પઢમસપ્પ વિહયરૂદ્ધેસપ્પ તદ્દેવ લેસ્સા ત્રિમાગો અપ્પાવહુગં ચ’ કૃષ્ણ દેશ્યા, વિગેરે અહિયાં પહેલાં શતકના બીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યા પ્રમાણે દેશ્યાઓનો વિભાગ અને તેનું અલ્પ બહુત્વ યાવત ‘ચરત્તિવહાણદેવાણં ચરત્તિવહાણ દેવીણ મીસગં અપ્પાવહુગંતિ’ ચાર પ્રકારના દેવાનું અને ચાર પ્રકારની દેવીઓના મિશ્ર અલ્પ બહુત્વ સુધી કહેવું જોઈએ. પહેલાં

પ્રથમશતકીયદ્વિતીયોદેશકે તથૈવ લેશ્યાવિભાગોડલ્પબહુત્વં ચ । તત્ત્વ પથમશતકીય-
દ્વિતીયોદેશકે લેશ્યાવિભાગઃ અલ્પબહુત્વં ચ તથૈવ, તથાહિ-‘કઙ્ઞ ણં મંતે ! લેસ્સાઓ
પણ્ણત્તાઓ’ કતિ સ્વલુ ભદન્ત ! લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘ગોયમા ! છલ્લેસ્સાઓ પણ્ણ-
ત્તાઓ’ ગૌતમ ! પહ્લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા’ તથા-કૃષ્ણનીલકાપોતિકતેજ
પદ્મશુક્લાશ્યાઃ પહ્લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ઇત્યાદિ । લેશ્યાનાં વિભાગઃ તથા લેશ્યા-
વતામલ્પબહુત્વં ચાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । તત્ર પ્રથમશતકસ્ય દ્વિતીયોદેશકેડપિ અતિદેશ-
માહ-‘લેસ્સાણં વિહ્મો ઉદેસો માણિયવ્વો’ લેશ્યાનાં દ્વિતીયોદેશકઃ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર-
સ્ય સપ્તદશે લેશ્યાપદે, યે ચત્વાર ઉદેશાસ્તેષુ યો દ્વિતીયોદેશકઃ સોડત્ર વાચ્યઃ ।
અથ કિયત્પર્યન્તં તત્પ્રકરણ વાચ્યં તત્રાહ-‘જાવ ચઽન્નિહાણં દેવાણં ચઽન્નિહાણં
દેવીણં મીસગ અપ્પાવહુગં ત્તિ’ યાવત્ ચતુર્વિધાનાં દેવાનાં ચતુર્વિધાનાં દેવીનાં

દ્વિતીયે દેશકગત લેશ્યાવિભાગ ઓર અલ્પબહુત્વ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘કઙ્ઞ
ણં મંતે ! લેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ ? ગોયમા ! છલ્લેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે
ભદન્ત ! લેશ્યાઈ કિતની કહી ગઈ હૈ ? ગૌતમ ! લેશ્યાઈ ૬ છહ કહી ગઈ
હૈ । જો હસ પ્રકાર સે હૈ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતિક, તેજ, પદ્મ ઓર શુક્લ લેશ્યા
હત્યાદિ રૂપ સે યહ લેશ્યા વિભાગ હૈ તથા-લેશ્યાવાલોં કા અલ્પબહુત્વ
મી વહીં સે જાનના ચાહિયે । પ્રથમ શતક કે હસ દ્વિતીય ઉદેશક મેં મી
અતિદેશ કહા ગયા હૈ સો વહ ઉદેશક યહાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે ૧૭ સત્રહ
વેં લેશ્યાપદ મેં જો ચાર ઉદેશે હૈં હનમેં કા હૈ સો વહી દ્વિતીય ઉદેશક
યહાં જાનના ચાહિયે । યહ કહાં તક કા વહાં કા કથન યહાં ગૃહીત
કરના ચાહિયે । તો હસકે લિયે, ‘જાવ ચઽન્નિહાણં દેવાણં ચઽન્નિહાણં

શતકના બીજા ઉદેશામાં કહેલ લેશ્યાવિભાગ અને તેનું અલ્પબહુત્વ આ
પ્રમાણે છે-‘કઙ્ઞ ણં મંતે ! લેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ ? ગોયમા ! છલ્લેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ’
હે ભગવન્ લેશ્યાઓ કેટલી કહેલ છે ? હે ગૌતમ લેશ્યાઓ છ કહી છે. જે
આ પ્રમાણે છે.-કૃષ્ણલેશ્યા ૧ નીલ લેશ્યા ૨, કાપોતિક લેશ્યા ૩, તેજલેશ્યા
૪, પદ્મલેશ્યા ૫, અને શુક્લલેશ્યા ૬, વિગેરે પ્રકારથી આ લેશ્યા
વિભાગ કહેલ છે. તથા લેશ્યાવાળાઓનું અલ્પ બહુત્વ પણ ત્યાંથી જાણવું જોઈએ.
પહેલા શતકના બીજા ઉદેશામાં પણ અતિદેશ કહેલ છે. ‘લેસ્સાણ વિહ્મો ઉદેસો
માણિયવ્વો’ અહીંયા જે લેશ્યાઓનો બીજો ઉદેશો કહેવાનું કહ્યું છે, તો તે ઉદેશો
અહીંયાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૭ સત્તરમા લેશ્યા પદમાં જે ચાર ઉદેશાઓ છે,
તેમાંનો છે. તો એજ બીજો ઉદેશો અહિયાં સમજવો. ત્યાંનું બીજા ઉદેશાનું
કથન અહીંયાં ગ્રહણ કરવું જોઈએ ? તો તે માટે જાવ ચઽન્નિહાણં દેવાણં
ચઽન્નિહાણં દેવીણં મીસગ અપ્પાવહુગં ત્તિ’ આ પાઠ કહ્યો છે. કે અહીંયાં સુધીનો

મિશ્રકમલ્પવહુત્વમિતિ તત્પ્રકરણં ચૈવમ્ 'एएसि णं भते ? भवणवासीणं वाणमंतराणं जोइसियाणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वेत्थादि । एतेषां खलु भदन्त ! भवनवासिनां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानां देवानां च देवीनां च कृष्णलेश्यानां यावत् शुक्ललेश्यानां च कतरे कतरेभ्योऽरूपा वा बहुका वा-तुल्ला वा- विशेषाधिका वा इत्यादि-॥सू० १॥

નનુ પ્રથમશતકે લેશ્યાનાં સ્વરૂપં કથિતમેવેતિ પુનરત્ર તત્ તાસાં સ્વરૂપાદિ કથને પુનરુક્તિર્ભવતીતિ ચેદત્રોચ્યતે-પ્રકરણાન્તરેણાઽઽયાતત્વાત્ પુનરત્ર તત્ સ્વરૂપાદિકં કથિતમ્, તથાહિ-इह प्रकरणे संसारसमापन्नजीवानां योगाल-
 'देवीणं मीसगं अप्पावहुगं त्ति' यह पाठ कहा गया है कि यहां तरु का वह पाठ ग्रहण करना चाहिये । वहां का वह प्रकरण इस प्रकार से है-'एएसि णं भते ! भवणवासीणं वाणमंतराणं जोइसियाणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा' इत्यादि-इस प्रकरण का भाव स्पष्ट है ॥सू० १॥

શંકા-પ્રથમ શતક મેં જય લેશ્યાઓં' કા સ્વરૂપ કહ હી દિયા હૈ તો ફિર યહાં ડનકે સ્વરૂપ આદિ કે કથન કી કયા આવશ્યકતા થી? ક્યોં કિ એસા કથન પુનરુક્તિ દોષ વાલા હો જાતા હૈ ।

ઉત્તર-પ્રકારાન્તર સે આને કે કારણ પુનઃ યહાં પર ડનકે સ્વરૂપ આદિ કા કથન કિયા ગયા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઇસ પ્રકરણ મેં સંસારસમાપન્નક જીવોં કે અર્થાત્ સંસારી જીવોં કે યોગ કા અલ્પ

તે પાઠ કહેવો જોઈએ. ત્યાંનું તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે. 'एएसि णं भते ! भवणवासीण वाणमंतराणं जोइसियाणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' इत्यादि आ प्रकरणेना भाव स्पष्ट છે. જેથી અહીં કહ્યો નથી ॥સૂ० ૧॥

શંકા-પહેલા શતકમાં લેશ્યાઓનું સ્વરૂપ સમજાવેલ જ છે, તો પછી અહીંયાં તેમના સ્વરૂપ વિગેરેના કથનની શી જરૂર છે ? કારણ કે તેમ કરવાથી તે પુનરુક્તિ દોષ આવી જાય છે.

પ્રકારાન્તરથી કથન કરવાની આવશ્યકતા જણાયાથી ફરીથી અહિયાં લેશ્યાઓના સ્વરૂપ વિગેરેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. તાત્પર્ય એ છે કે-આ પ્રકરણમાં સંસાર સમાપન્નક જીવોના-અર્થાત્ સંસારી જીવોના યોગનું અલ્પ

બહુત્વં વક્તવ્યમિતિ તત્ પ્રસ્તાવાત્ લેશ્યાલ્પબહુત્વપ્રકરણમપ્યુક્તં તત્ એવ લેશ્યા-
લ્પબહુત્વપ્રકરણાનન્તર સંસારસમાપન્નજીવાન્ તદ્યોગાલ્પબહુત્વં ચ પ્રરૂપય-
માહ—‘કઙ્કવિહા ણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—કઙ્કવિહા ણં મંતે ! સંસારસમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા ?
ગોયમા ! ચોદસવિહા સંસારસમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા, તે જહા-
સુંદુમઅપજ્જત્તગા ૧, સુંદુમપજ્જત્તગા ૨, વાયરઅપજ્જત્તગા ૩, વાયર-
પજ્જત્તગા ૪, વેદંદિયા અપજ્જત્તગા ૫, વેદંદિયા પજ્જત્તગા ૬, એવં
તેદંદિયા ૮, એવં ચતુરિંદિય ૧૦, અસન્નિપંચિંદિયા અપજ્જત્તગા ૧૧,
અસન્નિપંચિંદિયા પજ્જત્તગા ૧૨, સન્નિપંચિંદિયા અપજ્જત્તગા ૧૩,
સન્નિપંચિંદિયા પજ્જત્તગા ૧૪ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

છાયા—કતિવિધાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! સંસારસમાપન્નકા જીવાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ?
ગૌતમ ! ચતુર્દશવિધાઃ સંસારસમાપન્નકા જીવાઃ પ્રજ્ઞતાઃ તથથા સૂક્ષ્માપર્યાપ્તિકાઃ
૧, સૂક્ષ્મપર્યાપ્તિકાઃ ૨, વાદરાપર્યાપ્તિકાઃ ૩, વાદરપર્યાપ્તિકાઃ ૪, દ્વીન્દ્રિયા
અપર્યાપ્તિકાઃ ૫, દ્વીન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તિકાઃ ૬, એવં ત્રીન્દ્રિયાઃ ૮, એવં ચતુરિન્દ્રિયાઃ
૧૦, અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયા અપર્યાપ્તિકાઃ ૧૧, અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તિકાઃ ૧૨, સંજ્ઞિ-
પચ્ચેન્દ્રિયા અપર્યાપ્તિકાઃ ૧૩, સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તિકાઃ ॥ ૧૪ સૂ૦ ૨ ॥

બહુત્વ કહના હૈ । હસલિયે હસ યોગ કે સમ્બન્ધ કો લેકર લેશ્યાઓ
કો અલ્પબહુત્વ કા જો પ્રકરણ હૈ વહ મી કહ દિયા હૈ ।

અથ સૂત્રકાર હસીસે લેશ્યાઓં કે અલ્પ બહુત્વ પ્રકરણ કે કથન
કરને કે બાદ સંસારી જીવોં કી ખૌર ઉનકે યોગોં કે અલ્પબહુત્વ કી
પ્રરૂપણા કરતે હૈ—‘કઙ્કવિહા ણં મંતે ! સંસારસમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા’ ૬૦

બહુતપણુ કહેવાતું છે, તે કારણથી આ યોગના સંબન્ધને લઈને લેશ્યાઓના
અલ્પબહુત્વનું જે પ્રકરણ છે, તે પણ કહ્યું છે.

હવે સૂત્રકાર છએ લેશ્યાઓના અલ્પ અને બહુપણા સંબંધી પ્રકરણના
કથન પછી સ સારી જીવોના અને તેમના યોગોના અલ્પ બહુપણાનું નિરૂપણ
કરે છે. ‘કઙ્કવિહા ણં મંતે ! સંસારસમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકા—‘કહ્વિહા ણં ભંતે ! સંસારમમાવન્નગા जीवा पन्नत्ता’ કતિવિધાઃ—
 કતિપ્રકારકાઃ ચ્વલુ ભદન્ત ! સંસારમમાવન્નકાઃ—સંસારિભાવમાગતાઃ સંસારિણિતિ
 યાવત્ જીવાઃ પ્રણિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—કથિત્તાતિ પ્રશ્નઃ । મગધનાદ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ ।
 ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચોદ્દસવિહા સંસારસમાવન્નગા जीवा पन्नत्ता’ ચતુર્દશવિધાઃ
 —ચતુર્દશપ્રકારકાઃ સંસારસમાવન્નકાઃ જીવાઃ પ્રજ્ઞપ્તા ઇતિ । પ્રકારભેદમેવ દર્શ-
 યતિ—‘તં જહા’ ઇત્યાદિ । ‘તં જહા’ તથા—‘સુહુમપ્પજ્જત્તગા’ સૂક્ષ્માપર્યાપ્તકાઃ
 સૂક્ષ્મનામકર્મોદયાત્ સૂક્ષ્મા ઇતિ કથ્યન્તે અપર્યાપ્તકનામકર્મોદયાત્ અપર્યા-
 પ્તકાઃ, સૂક્ષ્માશ્ચ તે અપર્યાપ્તકા ઇતિ સૂક્ષ્માપર્યાપ્તકાઃ । ‘સુહુમપ્પજ્જત્તગા’ સૂક્ષ્મ-
 પર્યાપ્તકાઃ સૂક્ષ્મનામકર્મોદયાત્ સૂક્ષ્માઃ પર્યાપ્તકનામકર્મોદયાત્ પર્યાપ્તકાઃ ।
 ‘વાયરપ્પજ્જત્તગા’ વાદરાપર્યાપ્તકાઃ તાદૃશનામકર્મોદયાત્ વાદરાશ્ચ તે અપર્યા-
 પ્તકા ઇતિ વાદરાપર્યાપ્તકાઃ । ‘વાયરપ્પજ્જત્તગા’ વાદરપર્યાપ્તકાઃ પર્યાપ્તકનામ-

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ—‘કહ્વિહા ણં ભંતે ! સંસાર-
 સમાવન્નગા जीवा पन्नत्ता’ હે ભદન્ત ! જો જો સંસારભાવ કો પ્રાપ્ત હૈ—
 સંસારી હૈ—એસે વે જીવ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે
 ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચોદ્દસવિહા સંસારસમાવન્નગા
 जीवा पन्नत्ता’ સંસારી જીવ ચૌદહ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ । ‘તં જહા’
 ઉનકે વે ચૌદહ પ્રકાર એસે હૈ—‘સુહુમ અપ્પજ્જત્તગા’ ૧ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક
 સૂક્ષ્મનામકર્મ કે ઉદય સે જો સહિત હોતે હૈ, વે સૂક્ષ્મ ઓર અપર્યા-
 પ્તકનામ કા જિનકો ઉદય હોતા હૈ વે અપર્યાપ્તક ‘સુહુમપ્પજ્જત્તગા’ ૨
 સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક—સૂક્ષ્મ નામકર્મ કે ઉદય સે સૂક્ષ્મ ઓર પર્યાપ્તકનામકર્મ
 કે ઉદય સે પર્યાપ્તક ‘વાયર અપ્પજ્જત્તગા, વાદરપ્પજ્જત્તગા’ ૩ વાદર
 અપર્યાપ્તક, ૪ વાદર પર્યાપ્તક—વાદરનામકર્મ કે ઉદય સે વાદર ઓર

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ જે
 સંસાર ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્ સંસારી છે, એવાં તે જીવો કેટલા
 પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
 કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચોદ્દસવિહા સંસારસમાવન્નગા जीवा पन्नत्ता’
 સંસારી જીવો ચૌદ પ્રકારના કહેલ છે. ‘તં જહા’ તેઓના તે ચૌદ
 પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—‘સુહુમ અપ્પજ્જત્તગા’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મનામ
 કર્મના ઉદયથી જેઓ યુક્ત હોય છે, તે સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્તક નામનો
 જેઓને ઉદય હોય છે. તે અપર્યાપ્તક છે. ૧. ‘સુહુમપ્પજ્જત્તગા’ સૂક્ષ્મ પર્યા-
 પ્તક નામકર્મના ઉદયથી સૂક્ષ્મ અને પર્યાપ્તક નામકર્મના ઉદયથી પર્યા-
 પ્તક ‘વાદર અપ્પજ્જત્તગા, વાદર પ્પજ્જત્તગા’ વાદર અપર્યાપ્તક ૩ વાદર પર્યા-
 પ્તક—વાદર નામકર્મના ઉદયથી વાદર અને અપર્યાપ્તક નામકર્મના ઉદયથી

કર્મોદયાત્ ચાદરપર્યાપ્તકાઃ એતે ચ ચત્વારોઽપિ જીવભેદાઃ પૃથિવ્યાદ્યેકેન્દ્ર્યા-
ણામ્ 'વેદંદિયા અપજ્જત્તગા' દ્વીન્દ્રિયા અપર્યાપ્તકાઃ દ્વીન્દ્રિયનામકર્મોદયાત્ ।
'વેદંદિયા પજ્જત્તગા' દ્વીન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તકાઃ । 'એવં તેદંદિયા' એવમ્-દ્વીન્દ્રિયવદેવ
ત્રીન્દ્રિયાઃ । ત્રીન્દ્રિયા અપર્યાપ્તકાઃ, ત્રીન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તકાઃ । 'એવં ચતુરંદિયા'
એવં ચતુરિન્દ્રિયાઃ, ચતુરિન્દ્રિયા અપર્યાપ્તકાઃ, ચતુરિન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તકાઃ ।
'અસન્નિપંચંદિયા અપજ્જત્તગા' અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયા અપર્યાપ્તકાઃ 'અસન્નિપંચંદિયા
પજ્જત્તગા' અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તકાઃ । 'સંન્નિપંચંદિયા અપજ્જત્તગા' સંજ્ઞિ-
પચ્ચેન્દ્રિયા અપર્યાપ્તકાઃ । 'સંન્નિપંચંદિયા પજ્જત્તગા' સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તકાઃ
તે એતે સંસારસમાપન્નકાઃ ચતુર્દશપ્રકારકાઃ જીવા ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥મૂ૦૨॥

અપર્યાપ્તક નામકર્મ કે ઉદય સે અપર્યાપ્તક તથા ચાદર ઓર પર્યાપ્તક
નામકર્મ કે ઉદય સે પર્યાપ્તક 'વેદંદિયા અપજ્જત્તગા, વેદંદિયા પજ્જ-
ત્તગા' ૫ દો હિન્દ્રિયવાલે અપર્યાપ્તક, ૬ દો હિન્દ્રિયવાલે પર્યાપ્તક 'એવં તેદં-
દિયા' ૭ તેહિન્દ્રિયવાલે અપર્યાપ્તક, ૮ તેહિન્દ્રિયવાલે પર્યાપ્તક, ૯ ચૌહિન્દ્રિય
વાલે અપર્યાપ્તક, ૧૦ ચૌહિન્દ્રિયવાલે પર્યાપ્તક ૧૧ અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય અપર્યા-
પ્તક, ૧૨ અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક, ૧૩ સંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક ઓર ૧૪
સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયપર્યાપ્તક । હસ પ્રકાર સે યે ૧૪ ચૌદહ સંસારી જીવોં કે ભેદ
હે । સંક્ષિપ્ત મેં હસકા સાર એસા હૈ-સૂક્ષ્મ એવં ચાદર કે ભેદ સે એકેન્દ્રિય
કે દો ભેદ હૈ ઓર યે દોનો ભેદ અપર્યાપ્તક ઓર પર્યાપ્તક હોતે હૈ હસ
પ્રકાર એકેન્દ્રિય કે ચાર ભેદ હો જાતે હૈ । દો હિન્દ્રિય, તેહિન્દ્રિય, ચૌહ-
ન્દ્રિય, અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય ઓર સંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય યે પાંચ ત્રસ જીવોં કે

અપર્યાપ્તક અને બાદર અને પર્યાપ્તક નામ કર્મના ઉદયથી પર્યાપ્તક ૪ 'વે
દંદિયા અપજ્જત્તગા, વેદંદિયા પજ્જત્તગા.' બે ઇન્દ્રિયવાળા અપર્યાપ્તક ૫, બે
ઇન્દ્રિયવાળા પર્યાપ્તક ૬, 'એવં તેદંદિયા' ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા અપર્યાપ્તક ૭ ત્રણ
ઇન્દ્રિયવાળા પર્યાપ્તક ૮ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા અપર્યાપ્તક ૯ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા પર્યા-
પ્તક ૧૦ અસંજ્ઞિ અપર્યાપ્તક ૧૧ અસંજ્ઞિ પર્યાપ્તક ૧૨ સંજ્ઞિ અપર્યાપ્તક ૧૩
અને સંજ્ઞિ પર્યાપ્તક ૧૪ આ પ્રમાણેના આ ચૌદ સંસારી જીવોના ભેદ
છે. સંક્ષેપથી તેનો સાર એ છે કે-સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી એક ઇન્દ્રિય
વાળાના બે ભેદો છે. અને તે બેકે ભેદ અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક હોય છે.
આ રીતે એક ઇન્દ્રિયવાળાઓના ૪ ચાર ભેદો થઈ જાય છે. બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ
ઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિય, અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય અને સંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય આ પાંચ

एतेषां चतुर्दशप्रकाररुजीवानां योगाल्यबहुत्वं दर्शयन्नाह—‘एएसि षां भंते ! चोद्वसविहाणं’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—एएसि षां भंते ! चोद्वसविहाणं संसारसमावन्नगाणो जीवाणां जहन्नुक्कोसगस्स जोगस्स कयरे कयरे जाव विसेसा-
हिया वा? गोयमा ! सब्बत्थोवे सुहुमस्स अपज्जत्तगस्स जहन्नए
जोए१, वायरस्स अपज्जत्तगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे२,
वेइंदियस्स अपज्जत्तगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे३, एवं
तेइंदियस्स ४ एवं चउरिंदियस्स ५, असन्निपंचिंदियस्स अपज्ज-
त्तगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे६, सन्निस्स पंचिंदियस्स
अपज्जत्तगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे७, सुहुमस्स पज्जत्तगस्स
जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे८, वायरस्स पज्जत्तगस्स जहन्नए जोए
असंखेज्जगुणे९। सुहुमस्स अपज्जत्तगस्स उक्कोसए जोए असंखे-
ज्जगुणे१०, वायरस्स अपज्जत्तगस्स उक्कोसए जोए असंखेज्ज-
गुणे११, सुहुमस्स पज्जत्तगस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे१२,
वायरस्स पज्जत्तगस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे१३, वेइंदिय-
स्स पज्जत्तगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे१४, एवं तेइंदि-
यस्स ०१५, एवं जाव सन्निपंचिंदियस्स पज्जत्तगस्स जहन्नए
जोए असंखेज्जगुणे१८, वेइंदियस्स अपज्जत्तगस्स उक्कोसए
जोए असंखेज्जगुणे१९, एवं तेइंदियस्स वि २०, एवं चउरिं-

पर्याप्तक और अपर्याप्तक के भेद से दश भेद हो जाते हैं । इस प्रकार से ये संसारी जीवों के १४ चौदह भेद कहेगये हैं ॥सू० २॥

ત્રસ છવેના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદ થઈ જાય છે. આ રીતે આ
સંસારી છવેના ચૌદ ભેદો કહેવામાં આવ્યા છે. ॥સૂ. ૨॥

दियस्स वि २१, एवं जात्र सन्निपंचिदियस्स अपज्जत्तगस्स
उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे२३, एवं वेइंदियस्स पज्जत्तगस्स
उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे२४, एवं तेइंदियस्स वि पज्जत्त-
गस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे२५, चउरिंदियस्स पज्जत्तगस्स
उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे२६, असन्निपंचिदियस्स पज्जत्त-
गस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे२७, एवं सन्निपंचिदियस्स
पज्जत्तगस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे२८ ॥सू० ३॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! चतुर्दशविधानां संसारसमापन्नकानां जीवानां
जघन्योत्कर्षकस्य योगस्य कतरे कारेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्व-
स्तोकः सूक्ष्मस्यापर्याप्तकस्य जघन्यको योगः१, वादरस्यापर्याप्तकस्य जघन्यको
योगोऽसंख्येयगुणः२, द्वीन्द्रियस्यापर्याप्तकस्य जघन्यको योगोऽसंख्येयगुणः३,
एवं त्रीन्द्रियस्य ४, एवं चतुरिन्द्रियस्य ५, असंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्यापर्याप्तकस्य
जघन्यको योगोऽसंख्येयगुणः६, संज्ञिनः पञ्चेन्द्रियस्यापर्याप्तकस्य जघन्यको
योगोऽसंख्येयगुणः७, सूक्ष्मस्य पर्याप्तकस्य जघन्यको योगोऽसंख्येयगुणः८, वाद-
रस्य पर्याप्तकस्य जघन्यको योगोऽसंख्येयगुणः९, सूक्ष्मस्यापर्याप्तकस्योत्कर्षको
योगोऽसंख्येयगुणः १०, वादरस्यापर्याप्तकस्योत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः११,
सूक्ष्मस्य पर्याप्तकस्योत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः१२, वादरस्य पर्याप्तकस्यो-
त्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः१३, द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यको योगोऽसं-
ख्येयगुणः१४, एवं त्रीन्द्रियस्य०१५, एवं यावत् संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य
जघन्यको योगोऽसंख्येयगुणः१८, द्वीन्द्रियस्यापर्याप्तकस्योत्कर्षको योगोऽसंख्ये-
यगुणः१९, एवं त्रीन्द्रियस्यापि२०, एवं चतुरिन्द्रियस्यापि२१, एवं यावत् संज्ञि-
पञ्चेन्द्रियस्यापर्याप्तकस्य उत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः२३, एवं द्वीन्द्रियस्य पर्या-
प्तकस्योत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः२४, एवं त्रीन्द्रियस्यापि पर्याप्तकस्योत्कर्षको
योगोऽसंख्येयगुणः२५, चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तकस्योत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः२६,
असंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तकस्योत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः२७, एवं संज्ञिपञ्चे-
न्द्रियस्य पर्याप्तकस्योत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः२८ ॥सू० ३॥

ટીકા—‘एएसि ण भंते’ एतेषां खलु भदन्त । ‘चोदसविहाणं संसारसमा-
वन्नगाणं जीवाणं’ चतुर्दशविधानां संसारसमापन्नकानाम् जीवानाम् ‘जहन्नुको-
सगस्स जोगस्स कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा’ जघन्योत्कृष्टस्य योगस्य
कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा जघन्यः कामपि व्यक्तिमाश्रित्य, स एव
तु व्यक्त्यन्तरापेक्षया उत्कर्ष इति जघन्योत्कर्ष स्तस्य योगस्य वीर्यान्तरापेक्षया
उपशमादि जनितकायादिपरिस्फन्दरूपस्य, एतस्य योगस्य चतुर्दशजीवस्थानसंब-

अव सूत्रकार इन १४ चौदह प्रकार के जीवों में योगों की अल्पता
और बहुता दिखाते हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘एएसि णं
भंते । चोदसविहाणं संसारसमावन्नगाणं जीवाणं’ इत्यादि सूत्र ३ ।

टीकार्थ—‘एएसि णं भंते ! चोदसविहाणं संसारसमावन्नगाणं जीवाणं’
हे भदन्त ! इन १४ चौदह प्रकार के संसारी जीवों के ‘जहन्नुकोसगस्स
जोगस्स कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा’ जघन्य और उत्कृष्ट
योग का आश्रय करके कौन से जीव किस योग वाले जीवों की अपेक्षा
से यावत् विशेषाधिक हैं ? आत्मप्रदेशों में जो परिस्पदन होता है
उसका नाम योग है । यह योग वीर्यान्तराद्य कर्म के क्षयोपशम की
विचित्रता से अनेक प्रकार का होता है, किसी जीव की अपेक्षा
योग अल्प होता है और किसी जीव की अपेक्षा वही योग उत्कृष्ट हो
जाता है । इस प्रकार से प्रत्येक योग के जघन्य और उत्कृष्ट के भेद से १४

હવે સૂત્રકાર આ ચૌદ પ્રકારના જીવોમાં યોગનું અલ્પપણ અને બહુ
પણ બતાવે છે - તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘एएसि णं
भंते । चोदसविहाणं संसारसमावन्नगाणं जीवाणं’ इत्यादि

ટીકાર્થ—‘एएसि ण भंते ! चोदसविहाणं संसारसमावन्नगाणं जीवाणं’ हे
भगवन् ! આ ૧૪ ચૌદ પ્રકારના સંસારી જીવોના ‘जहन्नुकोसगस्स जोगस्स
कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा’ जघन्य અને उत्कृष्ट યોગનો આશ્રય કરીને
કયા જીવો કયા યોગવાળા જીવોની અપેક્ષાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? આત્મ-
પ્રદેશોમાં જે પરિસ્પંદન હોય છે, તેનું નામ યોગ છે. આ યોગ વીર્યાન્ત-
રાય કર્મના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી અनेक પ્રકારનો હોય છે કેઈ જીવની
અપેક્ષાથી એજ યોગ અલ્પ થઈ જાય છે. અને કેઈ જીવની અપેક્ષાથી એ
યોગ ઉત્કૃષ્ઠ થઈ જાય છે. આ રીતે દરેક યોગના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના
ભેદથી ૧૪ જીવસ્થાનોને લઈને ૨૮ અઠ્યાવીસ ભેદો થઈ જાય છે. અર્થાત્
જીવોના સ્થાનો ૧૪ ચૌદ કહ્યા છે, તેમાં યોગ હોય છે, અને તે યોગ
જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદવાળો હોય છે. તેથી ૧૪ ચૌદ પ્રકારના જીવસ્થા-

ન્ધાત્ જઘન્યોત્કર્ષભેદાચ્ચ અષ્ટાવિંશતિપ્રકારકસ્યાલ્પવહુત્વાદિ જીવસ્થાનક-
વિશેષાદ્ભવતીતિ । તત્ર ક્તરે જીમાઃ ક્તરેભ્યો જીવેભ્યો યાવદ્વિશેષાધિકા વા
અત્ર યાવત્પદેન અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, इत्येतेषां संग्रहो भवतीति प्रश्नः ।
મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘सर्ववत्थोवे सुहृमस्स
अपज्जत्तगस्स जहन्नए जोए’ सर्वस्तोकः-सर्वेभ्योऽस्सीयान् सूक्ष्मस्थापर्याप्त-
कस्य जघन्यको योगः सूक्ष्मस्य पृथिव्यादेः सूक्ष्मत्वात् तस्य शरीरस्यापि अपर्या-
प्तकत्वेन असंपूर्णत्वात्, तत्राऽपि जघन्यस्य विवक्षितत्वात् सर्वेभ्यो वक्ष्यमाणेभ्यो
योगेभ्यः सकाशात् स्तोकः सर्वस्तोको भवति जघन्यो योगः, स पुनर्वैग्रहिक

चौदह जीवस्थानों को लेकर २८ अठाईस भेद हो जाते हैं अर्थात् जीव
के समाज (संक्षेप) से १४ जो भेद कहे गये हैं उनमें योग होता है और
यह योग जघन्य और उत्कृष्ट भेद वाला होता है । इसलिये १४ चौदह
जीवस्थानों के प्रत्येक स्थान के २-२ योग के भेद का सङ्काव से योग के
२८ अठाईस भेद हो जाते हैं । यहां यावत् शब्द से अल्पबहुत और तुल्य
इन पदों का संग्रह हुआ है । इसीलिये गौतम ने ऐसा प्रश्न किया है ।

गौतम के इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं-‘गोयमा !
‘सर्ववत्थोवे सुहृमस्स अपज्जत्तगस्स जहन्नए जोगे’ हे गौतम ! सूक्ष्म
अपर्याप्तक एकेन्द्रिय जीव का जघन्य योग सब से अल्प होता है
क्योंकि सूक्ष्म नामकर्म के उदय से पृथिव्यादिक एकेन्द्रिय जीव सूक्ष्म
होते हैं अर्थात् इनका शरीर सूक्ष्म होता है-और अपर्याप्तक
होने के कारण वह इनका शरीर अपूर्ण रहना है । इसलिये वह

નેના દરેક સ્થાનના ૨-૨ બળમે યોગના ભેદ બતાવી યોગના ૨૮ અઠ્યાવીસ
ભેદો થઈ બન્ય છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી અલ્પ, બહુ અને તુલ્ય આ
પદોનો સંગ્રહ થયો છે. તેથી જ ગૌતમ સ્વામીએ આ રીતનો પ્રશ્ન કર્યો
છે. ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘સર્વવત્થોવે સુહુ-
મસ્સ અપજ્જતગસ્સ જહન્નએ જોગે’ હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક એક ઇન્દ્રિય
વાળા જીવનો જઘન્ય યોગ બધાથી અલ્પ હોય છે કેમકે સૂક્ષ્મ નામકર્મના
ઉદયથી જઘન્ય પૃથ્વી વિગેરે એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો સૂક્ષ્મ હોય છે અર્થાત્
‘તેઓનું’ શરીર સૂક્ષ્મ હોય છે, અને અપર્યાપ્તક હોવાના કારણે તે તેમનું
શરીર અપૂર્ણ હોય છે તેથી એ યોગ બીજા યોગ કરતાં જઘન્યની વિવક્ષા
હોવાના કારણે બધાથી કમ હોય છે. આ યોગ વિગ્રહગતિનાં જે કાર્મણું

કાર્મણીદારિકપુદ્ગલગ્રહણપ્રથમસમયવર્તી, તદનન્તરં ચ સમયવૃદ્ધ્યા અન્યન્યોત્કૃષ્ટો
 યાવત્ સર્વોત્કૃષ્ટો ન ભવતીતિ 'વાયરસપ અપજ્જત્તગસસ જહન્નપ્પ જોપ્પ અસંસેજ્જ-
 ગુણે' વાદરસ્ય અપર્યાપ્તકજીવસ્ય જઘન્યો યોગોઽસંસ્રેયગુણોઽધિકો ભવતિ
 વાદરજીવસ્ય પૃથિવ્યાદેરપર્યાપ્તકજીવસ્ય જઘન્યો યોગઃ પૂર્વોક્તાપેક્ષયાઽસંસ્રેયા-
 તગુણઃ અસંસ્રયાતગુણવૃદ્ધો વાદરત્વાદેવ ભવતીતિ, એવમગ્રેઽપિ અસંસ્રયાતગુણત્વં
 દ્રષ્ટવ્યમ્ ૨ । 'વેહંદિયસસ અપજ્જત્તગસસ જહન્નપ્પ જોપ્પ અસંસેજ્જગુણે', દ્વીન્દ્રિયસ્યા-
 પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યો યોગોઽસંસ્રેયગુણોઽધિકો ભવતિ ૩ । એવં તેહંદિયસસ' એવં
 ત્રીન્દ્રિયસ્યાપર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યો યોગોઽસંસ્રેયગુણોઽધિકો ભવતીતિ ૪ । 'એવં
 ચતુરિંદિયસસ' એવં ચતુરિન્દ્રિયસ્ય અપર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યો યોગોઽસંસ્રેયગુણોઽ

યોગ અન્ય યોગોં કી અપેક્ષા જઘન્ય કી વિવક્ષા હોને કે કારણ
 સબ સે કમ્મ હોતા હૈ । યહ યોગ વિગ્રહ ગતિ મેં જો કાર્મણ કાય
 હોતા હૈ ઉસકે દ્વારા ઔદારિક પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરને કે પ્રથમ
 સમય મેં હોના હૈ । હસકે વાદ સમય સમય મેં યોગ કી વૃદ્ધિ
 હોતી હૈ ઔર યહ વૃદ્ધિ સર્વોત્કૃષ્ટ યોગ તક હોતી હૈ 'વાયરસસ અપ
 ઝજત્તગસસ જહન્નપ્પ જોપ્પ' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક કે જઘન્ય યોગ કી અપેક્ષા
 જો વાદર અપર્યાપ્તક કા જઘન્ય યોગ હૈ વહ 'અસંસેજ્જગુણે' અસંસ્રયાત
 ગુણા અધિક હોતા હૈ ૨ હસી પ્રકાર સે આગે બી અસંસ્રયાત ગુણતા
 જાનનીં ચાહિયે । 'વેહંદિયસસ અપજ્જત્તગસસ જહન્નપ્પ જોપ્પ અસંસેજ્જ
 ગુણે' હસકી અપેક્ષા દો હન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કા જઘન્ય યોગ અસંસ્રયા
 તગુણા અધિક હોતા હૈ ૩ 'એવં તેહંદિયસસ' હસી પ્રકાર સે દો હન્દ્રિય

જઘન્ય કાળવાળા હોય છે, તેઓના દ્વારા ઔદારિક પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાના
 પ્રથમ સમયમાં હોય છે તે પછી દરેક સમયે યોગની વૃદ્ધિ થાય છે. અને
 આ વૃદ્ધિ સર્વોત્કૃષ્ટ યોગ સુધી હોય છે. 'વાયરસસ અપજ્જત્તગસસ જહન્નપ્પ જોપ્પ'
 સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક યોગ કરતાં બે બાદર અપર્યાપ્તકનો જઘન્ય યોગ છે, તે
 'અસંસેજ્જગુણે' અસંસ્રયાત ગણો અધિક હોય છે. ૨ એજ રીતે આગળ પંચ
 અસંસ્રયાત ગણુ બાણુ. 'વેહંદિયસસ અપજ્જત્તગસસ જહન્નપ્પ જોપ્પ અસંસેજ્જ-
 ગુણે' તેના કરતાં બે હન્દ્રિયવાળા અપર્યાપ્તકનો જઘન્ય યોગ અસંસ્રયાતગણો
 વધારે હોય છે. ૩ 'એવં તેહંદિયસસ' એજ રીતે બે હન્દ્રિય અપર્યાપ્તકના
 જઘન્ય યોગથી તે હન્દ્રિયનો બે જઘન્ય યોગ છે, તે અસંસ્રયાતગણો અધિક
 હોય છે. ૪, 'એવં ચતુરિંદિયસસ' એજ રીતે ત્રણ હન્દ્રિય અપર્યાપ્તકના જઘન્ય

ધિકો ભવતીતિ ૫ । 'અસન્નિસ્સ પંચિદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ્ જોણ અસંખેજ્જગુણે' અસંજ્ઞિનઃ પચ્ચેન્દ્રિયસ્યાપર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યો યોગોઽસંખ્યેયગુણોઽધિકો ભવતીતિ ૬ । 'સન્નિસ્સ પંચિદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ્ જોણ અસંખેજ્જગુણે' સંજ્ઞિનઃ પચ્ચેન્દ્રિયસ્યાપર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યો યોગોઽસંખ્યેયગુણોઽધિકો ભવતીતિ ૭ । 'સુહુમસ્સ પ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ્ જોણ અસંખેજ્જગુણે' સૂક્ષ્મસ્ય જીવસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યો યોગોઽસંખ્યેયગુણોઽધિકો ભવતિ સૂક્ષ્માપર્યાપ્તકજીવસ્ય જઘન્યયોગાપેક્ષયા સૂક્ષ્મપર્યાપ્તકજીવસ્ય જઘન્યો યોગોઽસંખ્યાતગુણોઽધિકો ભવતીત્યર્થઃ ૮ । વાદરાપર્યાપ્તકાપેક્ષયા વાદરપર્યાપ્તકજીવસ્ય યોગોઽધિકો ભવતીતિ તદ્દર્શયતિ - 'વાયરસ્ય પ્પજ્જત્તગસ્ય જહન્નણ્ જોણ અસંખેજ્જગુણે' વાદરસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય પર્યાપ્તગુણત્રિણિષ્ઠસ્ય જીવસ્ય જઘન્યો યોગોઽસંખ્યાતગુણોઽધિકો ભવતીતિ ૯ । સૂક્ષ્મા-

અપર્યાપ્તક કે જઘન્ય યોગ સે તેહન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કા જો જઘન્ય યોગ હૈ વહ અસંખ્યાતગુણા અધિક હોના હૈ ૪ 'એવં ચ પંચિદિયસ્સ' હસી પ્રકાર સે તેહન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કે જઘન્ય યોગ સે જો ચૌહન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કા 'જઘન્ય યોગ હૈ વહ અસંખ્યાત ગુણા અધિક હોતા હૈ ૫ । 'અસન્નિસ્સ પંચિદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ્ જોણ અસંખેજ્જગુણે' હસી પ્રકાર સે જો અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય 'અપર્યાપ્તક હૈ ઉનકા જઘન્ય યોગ ચૌહન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કે જઘન્ય યોગ સે અસંખ્યાતગુણા અધિક હોતા હૈ ૬ । 'સન્નિપંચિદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ્ જોણ અસંખેજ્જગુણે' ૭ । હસી પ્રકાર સે સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કા જો જઘન્ય યોગ હૈ વહ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કે જઘન્ય યોગ સે અસંખ્યાતગુણા અધિક હોતા હૈ ૭ । સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કે જઘન્ય યોગ સે અસંખ્યાતગુણા અધિક સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય કા જઘન્ય યોગ હોતા હૈ ૮ । સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક કે જઘન્ય યોગ સે અસંખ્યાત ગુણા અધિક વાદર પર્યાપ્તક કા

યોગથી ચાર ઇન્દ્રિયવાળાઓનો જે જઘન્ય યોગ છે, તે અસંખ્યાત ગણો વધારે છે. ૫ અસન્નિસ્સ પંચિદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ્ જોણ અસંખેજ્જગુણે' એજ રીતે જે અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક છે, તેનો જઘન્ય યોગ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા અપર્યાપ્તકોના જઘન્ય યોગથી અસંખ્યાતગણો અધિક હોય છે. ૬, 'સન્નિપંચિદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ્ જોણ અસંખેજ્જગુણે' એજ રીતે સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તકનો જે જઘન્યયોગ છે, તે અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તકના જઘન્યયોગથી અસંખ્યાતગણો અધિક હોય છે. ૭, સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તકના જઘન્ય યોગ કરતાં અસંખ્યાતગણો વધારે સૂક્ષ્મપર્યાપ્તકનો જઘન્ય યોગ હોય છે, ૮, સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકના જઘન્ય યોગથી અસંખ્યાતગણો વધારે બાહર પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય યોગ હોય છે. ૯ તેના ગણો વધારે બાહર પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય યોગ હોય છે. ૬ તેના યોગ કરતાં અસંખ્યાત ગણો વધારે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક એક ઇન્દ્રિયનો ઉદ્દેશ

દારમ્ય વાદરાન્તાપર્યાપ્તકજીવાનાં જઘન્યયોગેષુ અસંખ્યાતગુણત્વમાધિક્યં મદર્શ્ય ઉત્કૃષ્ટયોગેષુ આધિક્યં દર્શયિતુમાહ—‘સુહુમસ્સ’ इत्यादि, ‘सुहूमस्स अपज्जत्तगस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे १०’ सूक्ष्मस्यापर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगः पूर्वा-
पेक्षयाऽसंख्यातगुणोऽधिको भवति १० । ‘वायरस्स अपज्जत्तगस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे ११’ वादरस्यापर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्यातगुणोऽधिको भवति ११ । ‘सुहूमस्स पज्जत्तगस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे’ सूक्ष्मस्य पर्याप्त-
कस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्यातगुणोऽधिको भवति ११ । ‘सुहूमस्स पज्जत्तगस्स-
उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे’ सूक्ष्मस्य पर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्यातगुणो-
ऽधिको भवति १२ । ‘वायरस्स पज्जत्तगस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे १३’
वादरस्य पर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्यातगुणोऽधिको भवति १३ । अथ द्वीन्द्रि-
यादीनां पर्याप्तकानां जघन्ययोगमाह—‘वेइंदियस्स पज्जत्तगस्स जहन्नए जोए
असंखेज्जगुणे १४’ द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणोऽधिको
भवतीति १४ । ‘एवं तेइंदियस्स पज्जत्तगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे १५’
एवं द्वीन्द्रियदेव त्रीन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणोऽधिको

जघन्य योग होता है ९। इसके योग से असंख्यातगुणा अधिक सूक्ष्म
अपर्याप्तक का उत्कृष्ट योग होता है १०। इसके योग से असंख्यातगुणा
अधिक वादर अपर्याप्तक का उत्कृष्ट योग होता है ११। इसके योग से
असंख्यातगुणा अधिक सूक्ष्मपर्याप्तक का उत्कृष्ट योग होता है १२।
इसके योग से असंख्यातगुणा अधिक वादर पर्याप्तक का उत्कृष्ट योग
होता है १३। इसके योग से असंख्यातगुणा अधिक द्वीन्द्रिय पर्याप्तक
का जघन्य योग होता है १४। इसी प्रकार से तेइन्द्रिय पर्याप्तक का
जघन्य योग और यावत् संज्ञि पञ्चेन्द्रिय पर्याप्तक का जघन्य योग अमं-
ख्यातगुणा अधिक होता है १८। द्वीन्द्रिय अपर्याप्तक का उत्कृष्ट योग

યોગ હોય છે. ૧૦ તેના યોગ કરતાં અસંખ્યાત ગણો વધારે વાદર અપ-
ર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટયોગ હોય છે. ૧૧, તેના યોગ કરતાં અસંખ્યાત ગણો
વધારે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ હોય છે ૧૨, તેના યોગ કરતાં અસં-
ખ્યાત ગણો અધિક વાદર પર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ હોય છે. ૧૩। તેના યોગ
કરતાં અસંખ્યાત ગણો વધારે બે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તકનો જઘન્યયોગ હોય છે.
૧૪। એજ રીતે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા પર્યાપ્તકનો જઘન્ય યોગ અને યાવત્ સર્ગી
પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તકનો જઘન્યયોગ અસંખ્યાત ગણો વધારે હોય છે. ૧૮, બે
ઈન્દ્રિયવાળા અપર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાત ગણો વધારે હોય છે. ૧૯।

મવતિ. ઇતિ ૧૫. 'એવં જાવ સન્નિપંચિદિયસ્મ પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ જોણં અસં-
 સ્વેજ્જગુણે' એવં યાવત્ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યો 'યોગોઽસંસ્વેય-
 તગુણોઽધિકો મવતિ. ૧૮, અત્ર યાવત્પદેન 'ચરિદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ
 જોણં અસંસ્વેજ્જગુણે ૧૬, તથા 'અસન્નિસ્સ પંચિદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ
 જોણં અસંસ્વેજ્જગુણે ૧૭'. અત્યોઃ પ્રકરણયોઃ સંગ્રહો મવતીતિ ૧૮. અથ
 દ્વીન્દ્રિયાદીનામપર્યાપ્તકાનામુત્કૃષ્ટયોગમાહ—'તેહિદિયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ
 જોણં અસંસ્વેજ્જગુણે ૧૯' દ્વીન્દ્રિયસ્યાપર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃષ્ટો યોગોઽસંસ્વેયગુણોઽ
 ડધિકો મવતિ 'એવં તેહિદિયસ્સ વિ' એવં ત્રીન્દ્રિયસ્યાપિ અપર્યાપ્તકસ્યોત્કૃષ્ટો યોગો-
 ડસંસ્વેયગુણોઽધિકો મવતિ ૨૦. 'એવં ચરિદિયસ્સ વિ' એવં ચતુરિન્દ્રિયસ્યાપિ
 અપર્યાપ્તકસ્યોત્કૃષ્ટો યોગોઽસંસ્વેયગુણોઽધિકો મવતિ ૨૧, 'એવં જાવ સન્નિ-
 પંચિદિયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણં અસંસ્વેજ્જગુણે ૨૩' એવં યાવત્ સંજ્ઞિ-
 પચ્ચેન્દ્રિયસ્યાપર્યાપ્તકસ્યોત્કૃષ્ટો યોગોઽસંસ્વેયગુણોઽધિકો મવતિ, અત્ર યાવત્પ-

અસંસ્વેયગુણા અધિક હોતા હૈ ૧૯. હસી પ્રકાર સે તેહિન્દ્રિય અપર્યા-
 પ્તક કા ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંસ્વેયગુણા અધિક હોતા હૈ ૨૦. ચૌહિન્દ્રિય
 અપર્યાપ્તક કા ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંસ્વેયગુણા અધિક હોતા હૈ ૨૧. અસંજ્ઞી
 પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કા ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંસ્વેયગુણા અધિક હોતા હૈ
 ૨૨ ઓર સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક કા ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંસ્વેયગુણા
 અધિક હોતા હૈ ૨૩. ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તક કા ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંસ્વેયગુણા
 અધિક હોતા હૈ ૨૪. તેહિન્દ્રિય પર્યાપ્તક કા ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંસ્વેયગુણા
 અધિક હોતા હૈ ૨૫. ચૌહિન્દ્રિય પર્યાપ્તક કા ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંસ્વેયગુણ-
 ગુણા અધિક હોતા હૈ ૨૬. અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક કા ઉત્કૃષ્ટ યોગ
 અસંસ્વેયગુણા અધિક હોતા હૈ ૨૭. ઓર સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક કા

એજ રીતે ત્રણ ઇન્દ્રિયાના અપર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટયોગ અસંજ્ઞ્યાત ગણો વધારે
 હોય છે. ૨૦ તાર ઇન્દ્રિયાના અપર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંજ્ઞ્યાત ગણો
 અધિક હોય છે. ૨૧ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટયોગ અસંજ્ઞ્યાત
 ગણો વધારે હોય છે ૨૨, અને સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ
 અસંજ્ઞ્યાત ગણો અધિક હોય છે. ૨૩, ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ
 અસંજ્ઞ્યાતગણો અધિક હોય છે. ૨૪, તેહિન્દ્રિય પર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ
 અસંજ્ઞ્યાતગણો વધારે હોય છે. ૨૫, તાર ઇન્દ્રિયાના પર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ
 યોગ અસંજ્ઞ્યાતગણો વધારે હોય છે. ૨૬, અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય પર્યાપ્તકનો
 ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંજ્ઞ્યાતગણો અધિક હોય છે. ૨૭, અને સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય

દેન 'અસન્નિ પંચિદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે' અસં-
 જ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયસ્યાપર્યાપ્તકસ્યોત્કૃષ્ટો યોગોઽસંખ્યેયગુણોઽધિકો ભવતીત્યસ્ય ગ્રહણં
 ભવતીતિ ૨૩ । 'વેદંદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ૨૪'
 દ્વીન્દ્રિયસ્ય પર્યાપ્તકસ્યોત્કૃષ્ટો યોગોઽસંખ્યેયગુણોઽધિકો ભવતિ ૨૪ । 'એવં
 તેદંદિયસ્સ વિ પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ૨૫, એવં ત્રીન્દ્રિયસ્યાપિ
 પર્યાપ્તકસ્યોત્કૃષ્ટો યોગોઽસંખ્યેયગુણોઽધિકો ભવતીતિ ૨૫ । 'ચતુરિદિયસ્સ
 પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ૨૬' એવં ચતુરિન્દ્રિયસ્ય પર્યાપ્તકસ્યો-
 ત્કૃષ્ટો યોગોઽસંખ્યાતગુણોઽધિકો ભવતિ ૨૬ । 'અસન્નિપંચિદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ
 ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ૨૭' અસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયસ્ય પર્યાપ્તકસ્યોત્કૃષ્ટો યોગો-
 ઽસંખ્યેયગુણોઽધિકો ભવતિ ૨૭ । 'એવં સન્નિપંચિદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ
 જોણ અસંખેજ્જગુણે ૨૮' એવં સંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયસ્ય પર્યાપ્તકસ્યોત્કૃષ્ટો યોગોઽસં-
 ખ્યેયગુણોઽધિકો ભવતીતિ ૨૮ । इह यद्यपि पर्याप्तकत्रीन्द्रियोत्कृष्टशरीरापेक्षया
 पर्याप्तकानां द्वीन्द्रियाणां संज्ञिमसंज्ञिनां च पञ्चेन्द्रियाणामुत्कृष्टः कायः संख्या-
 तगुणो भवति संख्यातयोजनप्रमाणत्वात्तस्य, तथाप्यत्र योगस्य परिस्पन्दरूपस्य
 विवक्षितत्वात्, तस्य च परिस्पन्दस्वरूपयोगस्य क्षयोपशमविशेषसामर्थ्यात् यथोक्त-
 मसंख्यातगुणत्वं न विरुद्धयते, न ह्यस्ति नियमो यदल्पकायस्याल्प एव

ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા અધિક હોતા હૈ ૨૮। હસ પ્રકાર સે ઉત્તરો-
 ત્તર મેં યહ અસંખ્યાતગુણી અધિકતા જાનની ચાહિયે। યહાં યદ્યપિ
 પર્યાપ્તક તેદ્વિન્દ્રિય કે ઉત્કૃષ્ટ શરીર કી અપેક્ષા પર્યાપ્તક દો દ્વિન્દ્રિયો
 કા ઓર સંજ્ઞી અસંજ્ઞી પર્યાપ્તક પચ્છેન્દ્રિય જીવો કા ઉત્કૃષ્ટ કાય
 સંખ્યાતગુણા અધિક હોતા હૈ। ક્યોંકિ યહ ઉનકા સંખ્યાત યોજન
 પ્રમાણ બાલા હોના હૈ। પરન્તુ ફિર મી યહાં પરિસ્પન્દ રૂપ યોગ કી
 વિવક્ષા હોને કે કારણ ઉસ પરિસ્પન્દ રૂપ યોગ મેં ક્ષયોપશમ વિશેષ
 કે સામર્થ્ય સે યથોક્ત અસંખ્યાત ગુણતા વિરુદ્ધ નહીં હોતી હૈ। એસા

પર્યાપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણો વધારે હોય છે ૨૮, આ રીતે
 ઉત્તરોત્તરમાં આ અસંખ્યાતગુણ અધિકપણું સમજવું જોઈએ. અહીંયાં જો કે
 પર્યાપ્તક ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળાઓના ઉત્કૃષ્ટ શરીર કરતાં પર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિયવાળા-
 ઓનું અને સંજ્ઞી અસંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ શરીર સંખ્યાતગુણ વધારે
 હોય છે કેમકે તે તેઓનું સંખ્યાત યોજન પ્રમાણવાળું હોય છે. તો પણ
 અહીંયાં પરિસ્પન્દનરૂપ (ચલાયમાન) યોગની વિવક્ષા હોવાને લીધે એ પરિસ્પન્દનરૂપ
 યોગમાં ક્ષયોપશમ વિશેષના સામર્થ્યથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે અસંખ્યાતગુણ-
 પણું થતું નથી, અર્થાત્ તેમાં વિરોધ આવતો નથી. એવો તો કોઈ નિયમ

પરિસ્પન્દો ભવતિ મહાકાયસ્ય વા મહાનેર પરિસ્પન્દઃ પીપીલિકાહસ્ત્યાદૌ તસ્ય વ્યત્યયેનાપિ દર્શનાદિતિ ।

અયમાશયઃ—આત્મપ્રદેશસ્ય સ્પન્દનં કમ્પનં વા યોગશબ્દેન કથ્યતે, સ ચ યોગો વીર્યાન્તરાયકર્મણઃ ક્ષયોપશમાદિવૈચિત્ર્યાત્ અનેકપ્રકારકો ભવતિ । સ એવ યોગઃ પરિસ્પન્દકમ્પનાપરપર્યાયઃ કમપિ જીવવિશેષમાશ્રિત્યાલ્પો ભવતિ, સ એવ જીવાન્તરાપેક્ષયા ઉત્કૃષ્ટો ભવતિ । તસ્ય યોગસ્ય ચતુર્દશજીવસ્થાનકાશ્રયણેન જઘન્યોત્કૃષ્ટભેદેનાઘાતિશતિર્ભેદા ભવન્તિ । અસ્મિન્ મૂત્રે તસ્ય યોગસ્યાલ્પવહુત્વ-યોરેવ પ્રતિપાદનં વિચિતે, તત્ર સૂક્ષ્માપર્યાપ્તૈકેન્દ્રિયજીવાનાં જઘન્યો યોગઃ સર્વા પેક્ષયાડ્ડલીયાનેવ ભવતિ, યતઃ તત્કચીરાસ્ય સૂક્ષ્મત્વાત્, તથાડ્ડપર્યાપ્તત્વેનાપૂર્ણ ત્વાચ્ચ સર્વયોગાપેક્ષયા યોગઃ સર્વતોડ્ડલીયાન્ ભવતિ । તથા—સ યોગઃ કાર્મણ શરીરદ્વારા ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણાત્ પ્રથમસમયે એવ ભવતિ તદનન્તરં પ્રતિસમયં યોગસ્ય વૃદ્ધિર્ભવતિ તથા—તથા સ એવ યોગ ઉત્કૃષ્ટ યોગપર્યન્તં વર્દ્યતે ઇતિ ॥મૂ. ૩॥

તો કોઈ નિયમ હૈ નહીં કિ અલ્પકાય વાલે મૈ અલ્પ પરિસ્પન્દ હોતા હૈ ઓર મહાકાય વાલે મૈ મહાન્ પરિસ્પન્દ હોતા હૈ । ક્યોકિ પિપીલિકા એવં હસ્તી આદિ મૈ યહ વાત ઊલટ ફેર સે દેખી જાતી હૈ અર્થાત્ હસ્તી મૈ જો કિ મહાકાય વાલા હૈ પરિસ્પન્દ કમ દેખા જાતા હૈ ઓર પિપી-લિકા-કીડી-મૈ પરિસ્પન્દ અધિક દેખા જાતા હૈ । યહ વાત દિલ્લાઈ દી ગઈ હૈ કિ-યોગ શબ્દ સે આત્મપ્રદેશોં કા સ્પન્દન-કમ્પન કહા ગયા હૈ । યહ યોગ વીર્યાન્તરાય કર્મ કૈ ક્ષયોપશમ આદિ કી વિચિત્રતા સે અનેક પ્રકાર કા હોના હૈ । પરિસ્પન્દ રૂપ વહી યોગ-કિસી જીવ વિશેષ કી અપેક્ષા સે અલ્પ હોતા હૈ ઓર કિસી અન્ય જીવ કી અપેક્ષા સે વહી યોગ ઉત્કૃષ્ટ હોતા હૈ । ઇસ યોગ કૈ ૧૪ ચૌદહ જીવ સ્થાનકોં કૈ આશ્રયણ સે

નથી કે-અલ્પકાયવાળાઓમાં અલ્પ પરિસ્પન્દ હોય છે. અને મહાકાયવાળામાં મહાન્ પરિસ્પન્દ હોય છે. કેમકે પિપીલિકા-કીડી અને હાથી વિગેરેમાં આ વાત ઉલટાસુલટી દેખાઈ આવે છે અર્થાત્ હાથીમાં કે જે મહાકાયવાળો છે, તેમાં પરિસ્પન્દ કમ દેખાઈ આવે છે. અને પિપીલિકા-કીડીમાં પરિસ્પન્દ અધિક દેખવામાં આવે છે. આ વાત જનાવવામાં આવી છે-યોગ શબ્દથી આત્મપ્રદેશોં સ્પન્દન-કમ્પન કહ્યું છે આ યોગ વીર્યાન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમ વિગેરેની વિચિત્રતાથી અનેક પ્રકારનું હોય છે. પરિસ્પન્દ એજ યોગ કોઈ વિશેષ અપેક્ષાથી અલ્પ હોય છે અને કોઈ બીજા જીવની અપેક્ષાથી એજ યોગ ઉત્કૃષ્ટ હોય છે. આ યોગના ૧૪ ચૌદ જીવસ્થાનોના આશ્રયથી જઘન્ય અને

॥ जघन्योत्कृष्टयोगयोरल्पबहुत्वकोष्टकम् ॥

१	सूक्ष्म एकेन्द्रिय अपर्याप्त	जघन्य	१	उत्कृष्ट	१०
२	सूक्ष्म एकेन्द्रिय पर्याप्त	जघन्य	८	उत्कृष्ट	१२
३	वादर एकेन्द्रिय अपर्याप्त	जघन्य	२	उत्कृष्ट	११
४	वादर एकेन्द्रिय पर्याप्त	जघन्य	९	उत्कृष्ट	१३
५	द्वीन्द्रिय अपर्याप्त	जघन्य	३	उत्कृष्ट	१०
६	द्वीन्द्रिय पर्याप्त	जघन्य	१४	उत्कृष्ट	२४
७	त्रीन्द्रिय अपर्याप्त	जघन्य	४	उत्कृष्ट	२०
८	त्रीन्द्रिय पर्याप्त	जघन्य	१५	उत्कृष्ट	२५
९	चतुरिन्द्रिय अपर्याप्त	जघन्य	५	उत्कृष्ट	२१
१०	चतुरिन्द्रिय पर्याप्त	जघन्य	१६	उत्कृष्ट	२६
११	असंज्ञीपञ्चेन्द्रिय अपर्याप्त	जघन्य	६	उत्कृष्ट	२२
१२	असंज्ञीपञ्चेन्द्रिय पर्याप्त	जघन्य	१७	उत्कृष्ट	२७
१३	संज्ञीपञ्चेन्द्रिय अपर्याप्त	जघन्य	७	उत्कृष्ट	२३
१४	संज्ञीपञ्चेन्द्रिय पर्याप्त	जघन्य	१८	उत्कृष्ट	२८

યોગાધિકારાદેવેદમાહ—‘દો મંતે ! નેરહ્યા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—દો મંતે ! નેરહ્યા પઢમસમયોવવન્નગા કિં સમ-
જોગી કિં વિસમજોગી ? ગોયમા ! સિય સમજોગી સિય વિસ-
મજોગી । સે કેળટ્ટેળં મંતે ! એવં વુચ્છહ સિય સમજોગી સિય
વિસમજોગી ? ગોયમા ! આહારયાઓ વા, સે અળાહારણ, અળા-
હારયાઓ વા, સે આહારણ સિય હીળે સિય તુલ્લે સિય અબ્મ-
હિણ । જહ હીળે અસંખેજ્જહમાગહીળે વા સંખેજ્જહમાગહીળે વા
સંખેજ્જગુળહીળે વા અસંખેજ્જગુળહીળે વા । અહ અબ્મહિણ
અસંખેજ્જહમાગમબ્મહિણ વા સંખેજ્જહમાગમબ્મહિણ વા, સંખે-

જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ ભેદોં કો લેકર ૨૮ અઠાઈસ ભેદ હો જાતે હૈં । હસ
સૂત્ર મેં ઉસ યોગ કે અલ્પબહુત્વ કા હી પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ ।
હનમેં સે જો સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય જીવ હોતે હૈં ઉનકે જો જઘન્ય
યોગ હોતા હૈ—વહ સ્વ કી અપેક્ષા બિલકુલ કમ હી હોતા હૈ । ક્યોંકિ
ઉસકા શરીર સૂક્ષ્મ હોતા હૈ । તથા અપર્યાપ્તાવસ્થાપત્ત હોને સે વહ
પૂર્ણ ખી નહીં હોતા હૈ । હસલિયે સર્વયોગોં કી અપેક્ષા ઉસકા યોગ
સર્વ સે અતિશય કમ હોતા હૈ । તથા—વહ યોગ કાર્મણ શરીર દ્વારા
ઔદારિક પુદ્ગલોં કે ગ્રહણ કરને સે પ્રથમ સમય મેં હી હોતા હૈ । હસકે
બાદ હર એક સમય મેં યોગ કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ । હસ પ્રકાર વહી યોગ
ઉત્કૃષ્ટ યોગ પર્યન્ત બઢતા હૈ । ॥સૂ.૦૩॥

ઉત્કૃષ્ટ લેદોને લઇને ૨૮ અઠ્યાવીસ લેદો થઇ જાય છે. આ સૂત્રમાં તે
અલ્પ બહુપણાતું જ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તેમાંથી જે સૂક્ષ્મ અપ-
ર્યાપ્તક એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો હોય છે. તેઓને યોગ હોય છે. તે બધા
કરતાં બિલકુલ કમ હોય છે. કેમકે—તેમનું શરીર સૂક્ષ્મ હોય છે. તથા
અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા હોવાથી તે પૂર્ણ પણે હોતું નથી તેથી બધા યોગો
કરતાં તેનો યોગ સર્વથી અત્યંત જઘન્ય—કમ હોય છે. તથા—તે યોગ કાર્મણ
શરીર દ્વારા ઔદારિક પુદ્ગલોના ગ્રહણ કરવાથી પહેલા સમયમાં જ હોય છે.
તે પછી દરેક સમયમાં યોગની વૃદ્ધિ થાય છે આ રીતે એજ યોગ ઉત્કૃષ્ટ
યોગ સુધી વધતો રહે છે. ॥સૂ.૦ ૩॥

ઉજગુગમઽમહિષ વા, અસંખ્યેજ્જગુગમઽમહિષ વા સે તેણ દ્વેણં જાવ
સિય વિસમજોગી । એવં જાવ વેમાણિયાણં ॥સૂ૦ ૪॥

છાયા—દ્વૌ ભદન્ત ! નૈરયિકૌ પ્રથમસમયોપપન્નકૌ કિં સમયોગિનૌ કિં
વિષમયોગિનૌ ? ગૌતમ ! સ્યાત્ સમયોગિનૌ સ્યાત્ વિષમયોગિનૌ । તત્ કેનાર્થેન
ભદન્ત ! એવમુચ્યતે સ્યાત્ સમયોગિનૌ સ્યાત્ વિષમયોગિનૌ ? ગૌતમ ! આહાર-
કાદ્વા સ અનાહારકઃ અનાહારકાદ્વા સ આહારકઃ સ્યાત્ હીનઃ સ્યાત્ તુલ્યઃ
સ્યાદભ્યધિકઃ, યદિ હીનઃ અસંખ્યેયમાગહીનો વા સંખ્યેયમાગહીનો વા સંખ્યે-
યગુણહીનો વા અસંખ્યેયગુણહીનો વા । અથાભ્યધિકઃ અસંખ્યેયમાગાભ્યધિકો વા
સંખ્યેયમાગાભ્યધિકો વા, સંખ્યેયગુણાભ્યધિકો વા અસંખ્યેયગુણાભ્યધિકો વા
તત્તેનાર્થેન યાવત્ સ્યાત્ વિષમયોગિનૌ । એવં યાવદ્વૈમાનિકાનામ્ ॥સૂ૦ ૪॥

ટીકા—‘દો મંતે ! નેરહ્યા’ દ્વૌ ભદન્ત ! નૈરયિકૌ ‘પદમસમયોવવન્નગા’
પ્રથમસમયોપપન્નકૌ પ્રથમઃ સમય ઉપપન્નયો ર્થયો સ્તૌ પ્રથમસમયોપપન્નકૌ, ઉપ-
પન્ન ઉપપત્તિમાન્, ઉપપત્તિશ્ચાત્ર નરકક્ષેત્રપ્રાપ્તિરૂપા, સા ચ દ્વયોરપિ વિગ્રહેણ
ઋજુગત્યા વા, અથવા એકસ્ય વિગ્રહેણ અન્યસ્ય ઋજુગત્યેતિ એતાદૃશૌ નારકૌ
‘કિં સમજોગી કિં વિસમજોગી’ કિં સમયોગિનૌ સમ તુલ્યો યોગો વિદ્યતે યયો

યોગ કે અધિકાર કો લેકર સૂત્રકાર એસા કહ રહે હૈ—‘દો મંતે
નેરહ્યા પદમસમયોવવન્નગા’ इत्यादि सूत्र ४॥

ટીકાર્થ—इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘दो मंते !
नेरह्या’ हे भदन्त ! दो नैरयिक जो कि ‘पदमसमयोववन्नगा’ प्रथम
समय में उत्पन्न हुए हैं—चाहे उनमें से एकने उस नरक क्षेत्र की प्राप्ति
विग्रह से की हो चाहे ऋजुगति से की हो अथवा दोनोंने विग्रह से
अथवा ऋजुगति से किसी भी गति से की हो ऐसे वे दो नैरयिक—
‘किं समजोगी किं विसमजोगी’ क्या समान योग वाले होते हैं ? अथवा
विषमयोग वाले होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते

योगના અધિકારથી હવે સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણેનું સૂત્ર કહે છે.—‘દો મંતે !
નેરહ્યા પદમસમયોવવન્નગા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—
‘દો મંતે ! નેરહ્યા’ હે ભગવન્ જે નૈરયિકા કે જે ‘પદમસમયોવવન્નગા’ પહેલા
સમયમાં ઉત્પન્ન થયા છે—ચાહે તો તેમાંથી એકે તે નારકક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ
વિગ્રહથી કરી હોય ચાહે તો ઋજુ ગતિથી કે કોઈપણ ગતિથી કરી હોય
એવા તે જે નૈરયિકા ‘કિં સમજોગી કિં વિસમજોગી’ શું સમાન યોગવાળા હોય

સ્તૌ સમયોગિનૌ કિં વા વિષમયોગિનૌ-વિષમોડતુલ્યો યોગો યયો સ્તૌ વિષમ-
યોગિનૌ ભવતઃ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि। ‘गोयमा’
हे गौतम! ‘सिय समजोगी सिय विसमजोगी’ स्यात्-कदाचित् समयोग-
वन्तौ भवतः कदाचित्चौ विषमयोगवन्तौ तौ भवत इत्यर्थः। पुनः प्रश्न-
यति-‘से केणट्टेण’ इत्यादि। ‘से केणट्टेणं भंते! एवं वुच्चइ, सिय समजोगी
सिय विसमजोगी’ तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते स्यात् कदाचित् समयोगिनी
स्यात् विषमयोगिनाविति? भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि। ‘गोयमा’ हे गौतम!
‘आहारयाओ वा से अणाहारए’ आहारकाद्वा सोऽनाहारकः ‘अणाहारयाओ वा
से आहारए’ अनाहारकाद्वा स आहारकः आहारकाद्वा आहारकनारकमाश्रित्य स
नारकोऽनाहारकः, अनाहारकाद्वा अनाहारकनारकमाश्रित्य स आहारकः, अनेन
किमित्याह-‘सिय हीणे’ इति ‘सिय हीणे’ स्यात् हीनः कदाचित्स नारको हीनो
हैं-‘गोयमा’ हे गौतम! ‘सिय समजोगी, सिय विसमजोगी’ कदाचित्
वे दोनों समान योग वाले होते हैं और कदाचित् वे विषमयोगवाले
भी होते हैं। अब इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘से
केणट्टेणं भंते! एवं वुच्चइ सिय समजोगी सिय विसमजोगी’ हे
भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि वे कदाचित् समयोग
वाले होते हैं और कदाचित् विषमयोगवाले भी होते हैं? इसके उत्तर
में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम! ‘आहारयाओ वा से अणाहारए,
अणाहारयाओ वा से आहारए’ आहारक नारक से अनाहारक नारक
और अनाहारक से आहारक नारक ‘सिय हीणे, सिय तुल्ले, सिय
अब्भहिए’ कदाचित् हीन होता है। कदाचित् तुल्य होता है। कदाचित्

છે? કે વિષમ યોગવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે
છે કે-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ! ‘સિય સમજોગી સિય વિસમજોગી’ કદાચિત્ તે બન્ને
સમાનયોગવાળા હોય છે, અને કદાચિત્ તેઓ વિષમ યોગવાળા પણ હોય છે.

હવે આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—
‘સે કેણટ્ટેણ મંતે! એવ વુચ્ચઈ સિય સમજોગી સિય વિસમજોગી’ હે ભગવન્
આપ એવું શા કારણથી કહેો છો કે-તેઓ કદાચિત્ સમાન યોગવાળા હોય
છે, અને કોઈ વાર વિષમ યોગવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
કહે છે કે-‘ગોયમા! હે ગૌતમ! ‘આહારયાઓ વા સે અણાહારણ, અણાહારયાઓ
વા સે આહારણ’ આહારક નારકથી અનાહારક નારક અને અનાહારક નારકથી
આહારક નારક ‘સિય હીણે, સિય તુલ્લે સિય અબ્ભહિણ’ કોઈ વાર હીન હોય
છે, કોઈ વાર તુલ્ય હોય છે, અને કોઈ વાર અધિક હોય છે. કહેવાનું

મહેત્તુ યો નારકો વિગ્રહાભાવેનાગત્ય આહારક ઇવોત્પન્નઃ અસૌ નિરન્તરાહારક-
ત્વાદુપચિત્ત એવ, તદપેક્ષયા ચ યો વિગ્રહગત્યા અનાહારકો ભૂત્વા સમુત્પન્નઃ સ
હીનઃ-હીનયોગઃ પૂર્વમનાહારકત્વેનાનુપચિત્તત્વાત્ હીનયોગત્વેન ચ વિષમયોગવાન્
સ્પાદિતિ ભાવઃ 'સિય તુલ્લે' સ્યાત્-કદાચિત્તુ તુલ્યઃ સમાનયોગવાન્નિત્યર્થઃ યો
ચૈરયિકૌ સમાનસમયયા વિગ્રહગત્યા અનાહારકો ભૂત્વા સમુત્પન્નો અથવા ઋજુગ-
ત્યા આગત્ય સમુત્પન્નો તયો દ્વયોર્મધ્યે એક ઇતરાપેક્ષયા તુલ્યઃ સમાનયોગ
વાન્ મયતીતિ ભાવઃ । 'સિય અન્મહિય' સ્યાત્-કદાચિદશ્યધિકોઽધિકો મહેદિતિ

અધિક હોતા હૈ । તાત્પર્ય હસકા એસા હૈ-આહારક નારક કી અપેક્ષા
અનાહારક નારક હીન યોગ ચાલા હસલિયે હોતા હૈ કિ જો નારક
વિગ્રહ ભાવ સે ઋજુગતિ સે-આકર આહારક રુપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ
વહ નિરન્તર આહારક હોનેકે કારણ પુદ્ગલો સે ઉપચિત્ત હોતા હૈ । હસ-
લિયે વહ આહારક નારક અધિક યોગ ચાલા હોતા હૈ ઓર જો વિગ્રહ
ગતિ સે અનાહારક હોંકર કે ઉત્પન્ન હુઆ હૈ વહ હીન યોગ ચાલા હોતા
હૈ । કયોંકિ વહ પુદ્ગલો સે ઉપચિત્ત નહીં હોતા હૈ ઓર હસી સે હીન-
યોગ ચાલા હોંને સે વહ વિષમયોગચાલા હોના હૈ 'સિય તુલ્લે' જો દો
નારક સમાન સમયચાલીવિગ્રહ ગતિ સે અનાહારક હોંકરકે ઉત્પન્ન
હુએ હૈ અથવા ઋજુગતિ સે આકરકે ઉત્પન્ન હુએ હૈ ઊન દોનોં કે બીચ
સે એક નારક ઇતર નારક કી અપેક્ષા સે તુલ્ય હોતા હૈ-સમાનયોગ-
ચાલા હોતા હૈ 'સિય અન્મહિયે' હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ-જો નારક

તાત્પર્યં તેનું એવું છે કે-આહારક-આહારકરવાવાળા નારક કરતાં અનાહારક-
આહાર નહીં કરવાવાળા જઘન્ય યોગવાળા એટલા માટે હોય છે કે-જે
નારકો વિગ્રહ ભાવથી ઋજુ ગતિથી આવીને આહારક પાણીથી ઉત્પન્ન થાય
છે, તે નિરંતર આહારક-આહાર કરવાવાળા હોવાના કારણથી પુદ્ગલોથી ઉપ-
ચિત્ત-વધેલા પુદ્ગલો હોય છે, તેથી એ આહારક નારક અધિક યોગવાળા હોય
છે. અને જે વિગ્રહગતિથી અનાહારક થઈને ઉત્પન્ન થયા છે, તે હીન યોગ
વાળા હોય છે. કેમકે તે પુદ્ગલોથી ઉપચિત્ત-વધેલા હોતા નથી. અને એજ
કારણથી હીન યોગવાળા હોવાથી તે વિષમ યોગવાળા હોય છે 'સિય તુલ્લે'
જે જે નારકો સરખા સમય વાળી વિગ્રહ ગતિથી અનાહારક થઈને ઉત્પન્ન
થયા છે અથવા ઋજુગતિથી આવીને ઉત્પન્ન થયા છે. એ બંને પૈકી એક
નારક બીજા નારક કરતાં તુલ્ય હોય છે-અર્થાત્ સરખા યોગવાળા હોય છે.
'સિય અન્મહિય' આ વાક્યનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે નારક વિગ્રહગતિના

યો વિગ્રહાભાવેનાહારક एवागतोऽसौ વિગ્રહગત્યાऽનાહારકાપેક્ષયા ઉપચિત્તરત્વે-
નાભ્યધિકો વિષમયોગવાન્ હતિ ભાવઃ । અત્ર ચ ‘આહારયાઓ વા સે અણાહારણ’
ઇત્યનેન હીનતાયાઃ ‘અણાહારયાઓ વા સે આહારણ’ ઇત્યનેન અધિકતાયા નિવ-
ન્ધનં કથિતમ્, તુલ્યતા ‘નિવન્ધનં તુ સમાનધર્મતાલક્ષણં પ્રસિદ્ધત્વાદેવ ન કથિત-
મિતિ । અયમર્થઃ આહારકનૈરયિકાત્ અનાહારકો નારકો હીનયોગવાન્ ભવતિ,
તથા અનાહારકાત્ નારકાત્ આહારકો નારકોઽધિકયોગવાન્ ભવતિ, તથા દ્વાવપિ
આહારકૌ અથવા દ્વાવપિ અનાહારકૌ પરસ્પરં સમાનયોગવન્તૌ ભવત્ હતિ । ‘જહ-
હીણે અસંલેજ્જભાગહીણે વા’ યદિ હીનસ્તદા અસંલેયયમાગહીનો વા ‘સંલેજ્જહ-
માગહીણે વા’ સંલેયયમાગહીનો વા ‘સંલેજ્જગુણહીણે વા’ સંલેયયગુણહીનો વા

વિગ્રહાભાવ સે આહારક હી આગા હૈ વહ વિગ્રહગતિ મેં અનાહારક હુણ
નારક કી અપેક્ષા ઉપચિત્તરત્વ હોને કે કારણ વિષમયોગ વાલા હોતા
હૈ । યહાં પર ‘આહારયાઓ વા સે અણાહારણ’ હસ સૂત્ર સે હીનતા કા
‘અણાહારયાઓ વા સે આહારણ’ ઓર હસ સૂત્ર સે અધિકતા કા કારણ
કહા ગયા હૈ । તથા-તુલ્યતા કા કારણ જો સમાન ધર્મતા લક્ષણ હૈ
વહ પ્રસિદ્ધ હોને સે નહીં કહા હૈ । તાત્પર્ય યહી હૈ કિ આહારક
નૈરયિક સે અનાહારક નારક હીન યોગ વાલા હોતા હૈ । તથા અના-
હારક નારક સે આહારક નારક અધિક યોગ વાલે હોતે હૈ । તથા દોનો
આહારક નારક અથવા દોનો અનાહારક નારક પરસ્પર મેં સમાન યોગ
વાલે હોતે હૈ । ‘જહ હીણે અસંલેજ્જભાગહીણે વા’ જિસકી અપેક્ષા
જો નારક હીનયોગ વાલા હોતા હૈ વહ ડસકી અપેક્ષા સે હીનતા મેં
અસંલેયાતવે ભાગ હીન હોતા હૈ ‘સંલેજ્જહમાગહીણે વા’ અથવા

અસાવથી આહારક થયા છે, તે વિગ્રહ ગતિમાં અનાહારક થયેલા નારક
કરતાં અત્યંત ઉપચિત્ત-વધેલા હોવાના કારણથી વિષમ-વિપરીત યોગવાળા
હોય છે. અહિયાં ‘આહારયાઓ વા સે અણાહારણ’ આ સૂત્રથી હીનતાનું અને
‘અણાહારયાઓ વા સે આહારણ’ આ સૂત્રથી અધિકતાનું કારણ કહ્યું છે.
આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે-આહાર કરવાવાળા નૈરયિક કરતાં આહાર
ન કરવાવાળા નારકો હીન યોગવાળા હોય છે. તથા આહાર ન કરવાવાળા
નારકો કરતાં આહાર કરવાવાળા નારકો વધારે યોગવાળા હોય છે. તથા
ખન્ને આહાર કરવાવાળા નારકો અથવા ખન્ને અનાહારક નારકો અન્યો-
અન્યમાં સરખા યોગવાળા હોય છે. ‘જહ હીણે અસંલેજ્જભાગહીણે વા’ જેની
અપેક્ષાથી જે નારકો હીન યોગવાળા હોય છે, તે તેની અપેક્ષાથી હીન-
પક્ષમાં અસંલેયાતવે ભાગ હીન હોય છે. ‘સંલેજ્જહમાગહીણે વા’

‘અસંખેજ્જગુણહીણે વા’ અસંખયેયગુણહીનો વા યદપેક્ષયા યો હીનયોગવાન્ સ્યાત્તદા
 તદપેક્ષયા સ અસંખયેયમાગહીનઃ સંખયેયમાગહીનઃ, સંખયેયગુણહીનઃ, અસંખયે-
 યગુણહીનો વા ભવેદિત્યર્થઃ, ‘અહ અઽમહિ’ અથાભ્યધિકઃ—અધિકયોગવાન્
 ‘ભવેત્તદા’—‘અસંખેજ્જહમાગમઽમહિ’ વા’ અસંખયેયમાગાભ્યધિકો વા ‘અસંખેજ્જહ-
 માગમઽમહિ’ વા’ સંખયેયમાગાભ્યધિકો વા ‘સંખેજ્જગુણમઽમહિ’ વા’ સંખયેય-
 ગુણાભ્યધિકો વા ‘અસંખેજ્જગુણમઽમહિ’ વા’ અસંખયેયગુણાભ્યધિકો વા ભવ-
 સીતિ । ‘સે તેણદ્દેણં જાવ સિય વિસમજોગી’ તત્ તેનાર્થેન યાવત્ સ્યાત્ વિષમ-
 યોગી અન્ન યાવત્ પદેન હે ગૌતમ ! એવમુચ્યતે સ્યાત્ સમયોગી, इत्यस्य ग्रहणं

સંખ્યાતવે આગ હીન હોતા હૈ । અથવા ‘સંખેજ્જગુણહીણે વા’ અથવા
 સંખ્યાતગુણા હીન હોતા હૈ । અથવા ‘અસંખેજ્જગુણહીણે વા’ અસં-
 ક્યાતગુણા હીન હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહી હૈ કિ જો જિસકી અપેક્ષા
 હીન હોતા હૈ વહ ઉસસે અથવા તો અસંખ્યાવે આગ સે હીન હોતા હૈ
 અથવા તો સંખ્યાતવે આગ સે હીન હોતા હૈ અથવા સંખ્યાતગુણા હીન
 હોતા હૈ અથવા અસંખ્યાતગુણા હીન હોતા હૈ । ‘અહ અઽમહિ’ તથા જો
 અધિક યોગ વાળા હોતા હૈ । તો વહ ‘અસંખેજ્જહમાગમઽમહિ’ વા’
 ઉસસે અથવા તો ઉસકે અસંખ્યાતવે આગ સે અધિક હોતા હૈ । અથવા
 ‘સંખેજ્જહમાગમઽમહિ’ ઉસકે સંખ્યાતવે આગ સે અધિક હોતા હૈ ।
 અથવા ‘સંખેજ્જગુણમઽમહિ’ ઉસસે સંખ્યાતગુણા અધિક હોતા હૈ ।
 અથવા ‘અસંખેજ્જગુણમઽમહિ’ ઉસસે અસંખ્યાતગુણા અધિક હોતા
 હૈ ‘સે તેણદ્દેણં જાવ સિય વિસમજોગી’ હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને
 એલા કહા હૈ કિ યાવત્ વે કદાચિત્ વિષમયોગ વાળે ભી હોતે હૈ । યહાં

અથવા સંખ્યાતમા લાગ હીન હોય છે અથવા ‘સંખેજ્જગુણહીણે વા’
 અથવા સંખ્યાત ગણા હીન હોય છે અથવા ‘અસંખેજ્જગુણહીણે વા’ અથવા
 ખ્યાતગણા હીન હોય છે કહેવાનો લાવ એ છે કે—જે કોઈ જેની અપેક્ષાથી
 હીન હોય છે તે તેનાથી અથવા તેના સંખ્યાતમા લાગથી હીન હોય છે.
 અથવા તેના સંખ્યાતમા લાગથી હીન હોય છે અથવા સંખ્યાતગણા હીન
 હોય છે. અથવા અસંખ્યાત ગણા હીન હોય છે ‘અહ અઽમહિ’ તથા જે
 વધારે યોગવાળા હોય છે તે તે ‘અસંખેજ્જહમાગમઽમહિ’ વા’ તેનાથી અથવા
 તેના અસંખ્યાતમા લાગથી અધિક હોય છે. અથવા ‘સંખેજ્જહમાગમઽમહિ’ તેના
 સંખ્યાત લાગથી અધિક હોય છે. અથવા ‘સંખેજ્જગુણમઽમહિ’ તેનાથી સંખ્યાત-
 ગણા અધિક હોય છે. ‘અસંખેજ્જગુણમઽમહિ’ તેનાથી સંખ્યાતગણા અધિક
 હોય છે. અથવા ‘સે તેણદ્દેણં જાવ સિય વિસમજોગી’ તે કારણથી હે ગૌતમ !
 સે એવું કહ્યું છે કે—યાવત્ તેઓ કોઈવાર વિષમ યોગવાળા પણ હોય છે.

भवतीति। 'एवं जाव वैमाणियाणं' एवं नारकदेव यावत् वैमानिकपर्यन्तं समत्वं विषमत्वहीनत्वाधिकत्वानि एकापेक्षया इतरेषु ज्ञातव्यानि ॥सू० ४॥

योगाधिकाराद्देवेदमपरमाह—'कइविहे णं भंते' इत्यादि।

मूलम्—कइविहे णं भंते ! जोए पन्नत्ते ? गोयमा ! पन्नरस-
विहे जोए पन्नत्ते, तं जहा—सच्चमणजोए १, मोसमणजोए २,
सच्चामोसमणजोए ३, असच्चामोसमणजोए ४, सच्चवइजोए ५,
मोसवइजोए ६, सच्चामोसवइजोए ७, असच्चामोसवइजोए ८,
ओरालियसरीरकायजोए ९, ओरालियमीसासरीरकायजोए १०,
वेउव्वियसरीरकायजोए ११, वेउव्वियमीसासरीरकायजोए १२,
आहारगसरीरकायजोए १३, आहारगसरीरमीसासरीरकाय-
जोए १४, कम्मसरीरकायजोए १५। एयस्स णं भंते ! पन्नरस-
विहस्स जहन्नुक्कोसगस्स कयरे कयरेहिं तो जाव विसेसाहिया वा ?
गोयमा ! सव्वत्थोवे । कम्मगसरीरस्स जहन्नए जोए १, ओरा-
लियमीसगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे १, वेउव्वियमीसगस्स

यावत्पद से हे गौतम ! 'एवमुच्यते स्यात् समयोगी' इस पाठ का ग्रहण हुआ है। 'एवं जाव वैमाणियाणं' नारक के जैसे ही यावत् वैमानिक पर्यन्त के शेष २३ दण्डकों में समत्व की विषमत्व की हीनत्वकी और अधिकत्व की व्याख्या करनी चाहिये। तात्पर्य यही है कि इस प्रकार से वैमानिक देवों तक में एक की अपेक्षा में दूसरा सम, विषम हीन और अधिक योगी होने का कथन जानना चाहिये ॥सू० ४॥

अर्थात् यावत्पद से गौतम ! 'एवमुच्यते स्यात् समयोगी' आ पाठ अछु करीये छे. 'एवं जाव वैमाणियाणं' नारकना कथन कन्तां यावत् वैमानिक पर्यन्तना जाकीना २३ तेलीस दंडेमा समपणुनी अने विषमपणुनी अने अधिकपणुनी व्याख्या करी जे छे तात्पर्य अ छे छे—जे रीते वैमानिक देवो सुधीमां ओनी अपेक्षाथी सम, विषम, अने तेने तुल्य योगवाणा होवानुं कथन जस्युं जे छे. ॥सू० ४॥

जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे३, ओरालियसरीरगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे४, वेउव्वियसरीरस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे५, कम्मगसरीरस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे६, आहारगमीसगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे७, तस्स चैव उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे८, ओरालियमीसगस्स वेउव्वियमीसगस्स य एएसिं णं उक्कोसए जोए दोण्ह वि तुल्ले असंखेज्जगुणे९-१०, असच्चासोसमणजोगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे११, आहारगसरीरगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे१२, तिविहस्स मणजोगस्स चउव्विहस्स वयजोगस्स, एएसिं णं सत्तण्हं वि तुल्ले जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे१३-१९, आहारगसरीरस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे२०, ओरालियसरीरस्स वेउव्वियसरीरस्स चउव्विहस्स य मणजोगस्स चउव्विहस्स य वड्ढजोगस्स एएसिं णं दसण्हं वि तुल्ले उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे २१-३०। सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति ॥सू० ५॥

॥ पणवीसइमे सए पढसो उद्देसो समत्तो ॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! योगः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चदशविधो योगः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—सत्यमनोयोगः १, मृषामनोयोगः २, सत्यमृषामनोयोगः ३, असत्यामृषामनोयोगः ४, सत्यवचोयोगः ५, मृषावचोयोगः ६, सत्यमृषा वचोयोगः ७, असत्यामृषा वचोयोगः ८, औदारिकशरीरकाययोगः ९, औदारिकमिश्रशरीरकाययोगः १०, वैक्रियशरीरकाययोगः ११, वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगः १२, आहारकशरीरकाययोगः १३, आहारकशरीरमिश्रशरीरकाययोगः १४, कर्मणशरीरकाययोगः १५। एतस्य खलु भदन्त ! पञ्चदशविधस्य जघन्योत्कर्षकस्य कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ! गौतम ! सर्वस्तेकाः कर्मणशरीरस्य जघन्यो योगः १, औदारिकमिश्रकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः २, वैक्रियमिश्रकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः ३, औदारिकशरीरकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः ४, वैक्रियशरीरस्य जघन्यो योगोऽ-

संख्येयगुणः५, कामगशरीरस्योत्कर्षो योगोऽसंख्येयगुणः६, आहारकमिश्रस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः७, तस्यैव उत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः८, औदारिकमिश्रकस्य वैक्रियमिश्रकस्य चैनयोः खलु उत्कर्षो योगो द्वयोरपि तुल्योऽसंख्येयगुणः९-१०, असत्यामृषामनोयोगस्य जघन्यको योगोऽसंख्येयगुणः ११, आहारकशरीरस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः १२ त्रिविधस्य मनोयोगस्य चतुर्विधस्य वचो योगस्य, एतेषां खलु सप्तानामपि तुल्यो जघन्यको योगोऽसंख्येयगुणः १३-१९, आहारक-शरीरस्योत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः २०, औदारिकशरीरस्य वैक्रियशरीरस्य चतुर्विधस्य च मनोयोगस्य चतुर्विधस्य च वचोयोगस्य, एतेषां खलु दशानामपि तुल्य उत्कर्षको योगोऽसंख्येयगुणः २१-३० । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति सू०५ ।

॥ पञ्चविंशतिमे शते प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—‘कह्विहे णं भंते ! जोए पणत्ते’ कतिविधः खलु भदन्त ! योगः प्रज्ञप्तः हे भदन्त ! अयं योगः कतिप्रकारको भवति योगो नाम व्यापार इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पन्नरसविहे जोए पन्नत्ते’ पञ्चदशविधः—पञ्चदशप्रकारको योगः प्रज्ञप्तः कथित इति । प्रकारभेदमेव दर्शयति—‘तं जहा’ इत्यादि । ‘तं जहा’ तद्यथा ‘सच्चमणजोए’ सत्यमनोयोगः

योग के अधिकार को लेकर अब सूत्रकार प्रकारान्तर से योग का निरूपण करते हैं—‘कह्विहे णं भंते ! जोए पणत्ते’ इत्यादि सूत्र ५।

टीकार्थ—इसमें गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है—‘कह्विहे णं भंते ! जोए पणत्ते’ हे भदन्त ! योग कितने प्रकार का कहा गया है ? योग नाम व्यापार का है । इस प्रश्न के उत्तर में—भगवान् कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पन्नरसविहे जोए पन्नत्ते’ योग १५ पन्द्रह प्रकार का कहा गया है । तं जहा’ जैसे—‘सच्चमणजोए’ सत्य मनोयोग १ ‘मोसमणजोए’ मृषामनोयोग २ ‘सच्चामोसमणजोए’ सत्यामृषामनोयोग ३ ‘असच्चामोसमणजोए’ असत्यामृषामनोयोग ४

योगना अधिकारथो हवे सूत्रकार प्रकारान्तथी योगनुं निरूपणु करे छे.

‘कह्विहे णं भंते ! जोए पणत्ते’ इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रथी गौतम स्वाभीओ प्रबुने ओपुं पूछथुं छे के—हे भगवन् योग केटला प्रकारना कडेवाभां आव्य छे ? योग—ओ नाम व्यापार प्रवृत्ति व्यवहारनुं छे, आ प्रश्नना उत्तरभां भगवान् गौतम स्वाभीने कडे छे के—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘पन्नरसविहे जोए पन्नत्ते’ योग १५ पंहर प्रकारना कडेवाभां आव्यो छे. ‘तं जहा’ जेम के—‘सच्चमणजोए’ सत्य मनोयोग १ ‘मोसमणजोए’ मृषा मनोयोग २, ‘सच्चामोसमणजोए’ सत्यामृषा मनो

१। 'मोसमणजोए' मृगामनोयोगः २। 'सच्चामोसमणजोए' सत्यामृगामनो-
योगः ३। असच्चामोसमणजोए' असत्यामृगामनो योगः ४ 'सच्चवइजोए'
सत्यवचोयोगः ५। 'मोसवइजोए' मृपावचोयोगः ६। सच्चामोसवइजोए'
सत्यामृपावचोयोगः ७। 'असच्चामोसवइजोए' असत्यामृपा वचोयोगः ८।
'ओरालियसरीरकायजोए' औदारिकशरीरकाययोगः ९। 'ओरालियमीसासरीर-
कायजोए' औदारिकमिश्रशरीरकाययोगः १०। 'वेउव्वियसरीरकायजोए' वैक्रिय-
शरीरकाययोगः ११। 'वेउव्वियमीसासरीरकायजोए' वैक्रियमिश्रशरीरकाय-
योगः १२। 'आहारगसरीरकायजोए' आहारकशरीरकाययोगः १३। 'आहारगसरीर-
मीसासरीरकायजोए' आहारकशरीरमिश्रशरीरकाययोगः १४। 'कम्मासरीरकाय-
जोए' कर्मणशरीरकाययोगः १५। तदेवं सत्यमनोयोगादारभ्य कर्मणशरीर-
काययोगान्ताः पञ्चदशप्रकारकाः योगा भवन्तीति भावः ।

मोसमणजोए' असत्यामृगामनोयोग ४ 'सच्चवइजोए' सत्यवचोयोग
५ 'मोसवइजोए' मृपावचोयोग ६ 'सच्चामोसवइजोए' सत्यामृपा-
वचोयोग ७ 'असच्चामोसवइजोए' असत्यामृपावचोयोग ८ 'ओरालिय-
सरीरकायजोए' औदारिकशरीरकाययोग ९ ओरालियमीसासरीरकाय-
जोए' औदारिकमिश्रशरीरकाययोग १० 'वेउव्वियसरीरकायजोए' वैक्रि-
यशरीरकाययोग ११ 'वेउव्वियमीसासरीरकायजोए' वैक्रियमिश्रशरीर-
काययोग १२ 'आहारगसरीरकायजोए' आहारक शरीर काययोग १३
'आहारगसरीरमीसासरीरकायजोए' आहारकशरीरमिश्रशरीरकाययोग
१४ और 'कम्मासरीरकायजोए' कर्मणशरीरकाययोग १५ पन्द्रह
इस प्रकार से सत्यमनोयोग से लेकर कर्मणशरीरकाययोग तक १५
पन्द्रह प्रकार योग के हैं ।

योग ३ 'असच्चामोसमणजोए' असत्यामृगामनोयोग ४, 'सच्चवइजोए'
सत्यवचो योग ५ 'मोस वइजोए' मृपा वचोयोग ६ 'सच्चामोसवइजोए' सत्या
मृपा वचो योग ७, 'असच्चामोसवइजोए' असत्या मृपा वचोयोग ८, 'ओर-
लियसरीरकायजोए' औदारिकशरीर काययोग ९, 'ओरालियमीसासरीरकायजोए'
औदारिक मिश्र शरीर काययोग १०, 'वेउव्वियसरीरकायजोए' वैक्रिय शरीर
काययोग ११, 'वेउव्वियमीसासरीरकायजोए' वैक्रिय मिश्र शरीर काययोग १२,
'आहारगसरीरकायजोए' आहारक शरीर काययोग १३, 'आहारगसरीरमीसासरीर-
कायजोए' आहारक शरीर मिश्र शरीर काययोग १४ अने 'कम्मासरीरकायजोए'
कर्मण शरीर काययोग १५, आ रीते आ सत्यमनोयोगथी वधने कर्मण
शरीर काययोग सुधी १५ पंहर प्रकारना योगो कइया छे.

પૂર્વોક્તયોગસ્યૈવ અલ્પબહુત્વં પ્રકારાન્તરેણ વક્તિ 'એયસ્સ ણં મંતે' इत्यादि । 'एयस्स णं मंते ।' एतस्य-पूर्वप्रतिपादितस्य योगस्य खलु भदन्त । 'पन्नरस-विहस्स' पञ्चदशविधस्य पञ्चदशप्रकारकस्येत्यर्थः योगस्य 'जहन्नुकोसगस्स' जघ-न्योत्कृष्टस्य 'कयरे कयरेहितो जाव विसेसादिया वा' कतरे कतरेभ्यो यावद्विशे-षाधिका वा अत्र यावत्पदेन अल्पा वा बहुका वा तुल्यावेत्येतेषां संग्रहः, तथा च हे भदन्त ! जघन्यस्योत्कृष्टस्य च योगस्य कस्यापेक्षया कस्याल्यत्वं बहुत्वं तुल्य-त्वं विशेषाधिकत्वं वा भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवे कम्मगसरीरस्स जहन्नए जोए' सर्वस्तोकः कर्मण-शरीरस्य जघन्यो योगः कर्मणशरीरस्य जघन्यो योगः सर्वापेक्षया अल्पीयानित्यर्थः 'ओरालियमीसगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे' औदारिकमिश्रशरीरस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणोऽधिको भवति कर्मणशरीरगतजघन्ययोगापेक्षया

अथ गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एयस्स णं मंते !' हे भदन्त ! इस पूर्व प्रतिपादित १५ पन्द्रह प्रकार के योग में से जो कि अनेक जीवों के आश्रय से जघन्य और उत्कृष्ट कहा गया है कौन योग किस योग की अपेक्षा से यावत् विशेषाधिक है ? यहां यावत्पद से 'अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा' इन पदों का संग्रह हुआ है । तथा च-इन १५ पन्द्रह प्रकार के योगों में से कौन योग किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन योग किनसे बहुत हैं ? कौन योग किनके तुल्य हैं ? और कौन योग विशेषाधिक है ? इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवे कम्मगसरीरस्स जहन्नए जोए' सब से कम कर्मण शरीर का जघन्य योग है । 'ओरालियमीसगस्स जहन्नए जोए

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'એયસ્સ ણં મંતે !' હે ભગવન્ આ પહેલાં કહેલ ૧૫ પંદર પ્રકરના યોગમાંથી કે જે અनेક જીવોના આશ્રયથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટક હો છે, તે તે કયો યોગ કયા યોગ કરતાં યાવત્ વિશેષાધિક છે. અહિયાં યાવત્પદથી 'અલ્પા વા. વહુકા વા, તુલ્યા વા' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. તથા આ પંદર પ્રકારના યોગો પૈકી કયો યોગકોનાથી અલ્પ છે ? કયો યોગ કોનાથી અધિક છે ? કયો યોગ કોની તુલ્ય છે ? અને કયો યોગ વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા । હે ગૌતમ ! 'સવ્વત્થોવે કમ્મગસરીરસ્સ જહન્નણ જોણ' અર્થાથી કમ કાર્મણ શરીરનો જઘન્ય યોગ છે. 'ઓરલિયમીસગસ્સ જહન્નણ જોણ અસંખેજ્જગુણે' તેના કરતાં ઔદારિક મિશ્ર શરીરનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યાત ગણો છે 'વેરવ્વિયમીસગસ્સ જહન્નણ જોણ અસં-ખેજ્જગુણે' તેના કરતાં વૈકલ્પિક મિશ્રનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યાત ગણો છે. ઓરા-

औदारिकशरीरगतो जघन्ययोगोऽसंख्येयगुणोऽधिको भवतीत्यर्थः । 'वेउन्विय-
मीसगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे ३' वैक्रियमिश्रकशरीरस्य जघन्यो योगः
पूर्वापेक्षयाऽसंख्येयगुणोऽधिको भवतीति । 'ओरालियसरीरगस्स जहन्नए जोए
असंखेज्जगुणे ४' औदारिकशरीरस्य जघन्यो योगः पूर्वापेक्षया असंख्येयगुणोऽधिको
भवतीति । 'वेउन्वियसरीरस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे ५' वैक्रियशरीरस्य
जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः ५ ॥ कर्मणादिशरीरगतजघन्ययोगस्याल्पबहुत्वं
प्रदर्श्य कर्मणादिशरीरगतोत्कृष्टयोगस्याल्पबहुत्वं दर्शयन्नाह—'कम्मगसरीरस्स'
इत्यादि । 'कम्मगसरीरस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे ६' कर्मणशरीरस्योत्कृष्टो-
योगः पूर्वप्रदर्शितशरीरगतजघन्ययोगापेक्षया कर्मणशरीरगत उत्कृष्टो योगो-
ऽसंख्येयगुणोऽधिको भवति इति । 'आहारगमीसगस्स जहन्नए जोए असंखेज्ज-
गुणे ७' आहारकामिश्रकस्य जघन्यो योगः पूर्वापेक्षया असंख्येयगुणोऽधिको भव-

असंखेज्जगुणे' इसकी अपेक्षा औदारिकमिश्र शरीर का जघन्य योग
असंख्यातगुणा है । 'वेउन्वियमीसगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे ३'
इस की अपेक्षा वैक्रिय मिश्र का जघन्य योग असंख्यातगुणा अधिक
है 'ओरालियसरीरगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे' ४ इसकी अपेक्षा
औदारिक शरीर का जघन्य योग असंख्यातगुणा अधिक है 'वेउन्विय
सरीरस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे ५' वैक्रिय शरीर का जघन्य योग
औदारिक शरीर के जघन्य योग से असंख्यातगुणा अधिक है । इस
प्रकार से कर्मण शरीर आदि के जघन्य योग की अल्प बहुता आदि
प्रकट कर अब सूत्रकार कर्मण शरीर आदि के उत्कृष्ट योग की अल्प
बहुता प्रदर्शित करते हैं—'कम्मगसरीरस्स उक्कोसए जोए असंखेज्ज-
गुणे' ६ वैक्रिय शरीर के जघन्य योग की अपेक्षा कर्मणशरीर का जो
उत्कृष्ट योग है वह असंख्यातगुणा है । 'आहारगमीसगस्स जहन्नए

लियसरीरगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे ४, तेना करतां औदारिक शरीरने।
जघन्ययोग असंख्यातगणे। वधाये छे. 'वेउन्वियसरीरगस्स जहन्नए जोए असं
खेज्जगुणे' ५, वैक्रियशरीरने। जघन्ययोग, औदारिक शरीरने। जघन्ययोग करतां
असंख्यातगणे। वधाये छे. आरीते काम्णुशरीर विगेरेने। जघन्य योगनुं
अदप, णहुपणुं विगेरे प्रगट करीने। उवे सूत्रकार काम्णुशरीर विगेरेने। उत्कृष्ट
योगनुं अदप, णहुपणुं प्रगट करे छे—'कम्मगसरीरस्स उक्कोसए जोए असंखेज्ज-
गुणे ६,' वैक्रियशरीरने। जघन्ययोग करतां काम्णुशरीरने। जे उत्कृष्ट योग छे,
ते असंख्यातगणे। छे. 'आहारगमीसगस्स जहन्नए जोए असंखेज्जगुणे' ७, तेना

તીતિ, 'તસ્સ ચેવ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે' તસ્યૈવ ચ આહારકશરીરસ્યૈવ ઉત્કૃષ્ટો યોગ એતસ્ય જઘન્યયોગાપેક્ષયાડસંખ્યેયગુણોડધિકો ભવતીતિ । 'ઓરાલિયમીસગસ્સ વેડવિવિયમીસગસ્સ ય' ઔદારિકમિશ્રકસ્ય વૈક્રિયમિશ્રકસ્ય ચ 'એસિ નં ઉક્કોસણ જોણ દોણ્હ વિ તુલ્લે અસંખેજ્જગુણે' એતયોઃ સ્વલ્લ ઔદારિકમિશ્રકવૈક્રિયમિશ્રશરીરયોઃ ઉત્કૃષ્ટો યોગઃ દ્વયોરપિ તુલ્યોડસંખ્યેયગુણો પૂર્વ યોગાપેક્ષયા ઔદારિકમિશ્રસ્ય વૈક્રિયમિશ્રસ્ય ચ દ્વયોરપ્યુત્કૃષ્ટો યોગોડસંખ્યાતગુણસ્ત્વેન તુલ્યઃ ૯-૧૦ 'અસચ્ચામોસમણજોગસ્સ જહન્નણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ૧૧' અસત્યામૃષામનોયોગસ્ય જઘન્યો યોગોડસંખ્યેયગુણોડધિકો ભવતીતિ । 'આહારગસરીરસ્સ જહન્નણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ૧૨' આહારકશરીરસ્ય જઘન્યો યોગોડસંખ્યેયગુણોડધિકો ભવતિ પૂર્વયોગાપેક્ષયા । 'તિવિહસ્સ મણોજોગસ્સ ચડવિહસ્સ

જોણ અસંખેજ્જગુણે ૭' હસકી અપેક્ષા આહારક મિશ્ર કા જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગુણા હૈ । 'તસ્સ ચેવ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ૮' હસકી અપેક્ષા આહારક શરીર કા ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા હૈ । 'ઓરાલિયમીસગસ્સ વેડવિવિયમીસગસ્સ ય એસિ નં ઉક્કોસણ જોણ દોણ્હ વિ તુલ્લે અસંખેજ્જગુણે' ઔદારિક મિશ્ર કા ઔર વૈક્રિય મિશ્ર કા અર્થાત્ હને દોનો શરીરો કા જો ઉત્કૃષ્ટ યોગ હૈ વહ તુલ્ય-સમાન હૈ અર્થાત્ પૂર્વ યોગ કી અપેક્ષા હને દોનો કા યોગ અસંખ્યાતગુણ કો લેકર સમાન હૈ । ૯-૧૦ 'અસચ્ચામોસમણજોગસ્સ જહન્નણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ૧૧' હસકી અપેક્ષા અસત્યામૃષા મનોયોગ કા જઘન્ય યોગ અસંખ્યાત ગુણા હૈ । 'આહારગસરીરસ્સ જહન્નણ જોણ અસંખેજ્જગુણે' હસકી અપેક્ષા આહારક શરીર કા જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગુણા અધિક હૈ । 'તિવિ

કરતાં આહારક મિશ્રનો જઘન્યયોગ અસંખ્યાતગણો છે. 'તસ્સ ચેવ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જ ગુણે' ૮, તેના કરતાં આહારક શરીરનો ઉત્કૃષ્ટયોગ અસંખ્યાત ગણો છે. 'ઓરાલિય મીસગસ્સ વેડવિવિયમીસગસ્સ ય એસિ નં ઉક્કોસણ જોણ દોણ્હ વિ તુલ્લે અસંખેજ્જગુણે' ઔદારિક મિશ્રનો અને વૈક્રિય મિશ્રનો અર્થાત્ એ બન્ને શરીરોનો જે ઉત્કૃષ્ટ યોગ છે, તે પહેલાના યોગ કરતાં અસંખ્યાત ગણો છે, અર્થાત્ તે પરસ્પરમાં સરળો છે. ૯-૧૦ 'અસચ્ચામોસમણજોગસ્સ જહન્નણ જોણ અસંખેજ્જગુણે' ૧૧ તેના કરતાં અસત્યા મૃષા મનોયોગનો જઘન્યયોગ અસંખ્યાતગણો છે, 'આહારગસરીરસ્સ જહન્નણ જોણ અસંખેજ્જગુણે' તેના કરતાં આહારક શરીરનો જઘન્યયોગ અસંખ્યાત ગણો અધિક છે. 'તિવિહસ્સ મણોજોગસ્સ ચડવિહસ્સ વહજોગસ્સ' ત્રણ પ્રકારનો મનોયોગ અને

‘સ્વયજોગસ્સ’ ત્રિવિધસ્ય મનોયોગસ્ય ચતુર્વિધસ્ય વચોયોગસ્ય’ ‘एएसिं णं सत्तण्हं वि तुल्ले जहण्णए जोए असंखेज्जगुणे’ एतेषां सप्तानामपि परस्परं तुल्यो जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणोऽधिको भवति । त्रिप्रकारकमनोयोगस्य अस-
त्यमृषारूपस्य व्यवहारमनोयोगस्य पूर्वमेकादशे योगे प्रतिपादितत्वात्, तथा सत्या-
सत्यमिश्रव्यवहाररूपस्य चतुःप्रकारकवचोयोगस्य च, एतेषां सप्तानामपि जघ-
न्यो योगः पूर्वयोगापेक्षया असंख्येयगुणोऽधिको भवति तथा परस्परं समानं
भवतीत्यर्थः । ‘आहारगसरीरस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे २०’ आहारकशरीर-
स्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणोऽधिको भवति पूर्वपूर्वयोगापेक्षयेति २० । ‘ओरालिय-
सरीरस्स वेउव्वियसरीरस्स चउव्विहस्स य मणजोगस्स चउव्विहस्स य वइजोगस्स’

‘સ્વયજોગસ્સ ચઉવ્વિહસ્સ વચજોગસ્સ’ ત્રીન પ્રકાર કે મનોયોગ
और चार प्रकार के वचनयोग—‘एएसिं णं सत्तण्हं वि तुल्ले’ जहण्णए-
जोए असंखेज्जगुणे’ इन सातों का जघन्य योग परस्पर तुल्य है और
पूर्वापेक्षा से असंख्यात गुणा अधिक है । अतः इस अपेक्षा यह योग
परस्पर में तुल्य है । ‘यहां पर जो मनोयोग को तीन प्रकार का प्रकट
किया गया है सो उसका कारण यह है कि असत्यमृषा (व्यवहार)
मनोयोग पहले ग्यारहवें योगमें बता दिया गया है । सत्यवचन
योग, असत्यवचनयोग मिश्रवचनयोग और व्यवहाररूप वचनयोग
के भेद से वचनयोग चार प्रकार का कहा गया है । इन सातोंका जघन्य
योग पूर्व योगकी अपेक्षा असंख्यातगुणरूप से परस्पर तुल्य कहा गया
है । ‘आहारगसरीरस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे २०’ आहारक
शरीर का उत्कृष्ट योग पूर्वोक्त जघन्य योग की अपेक्षा असंख्यातगुणा
है । ‘ओरालियसरीरस्स वेउव्वियसरीरस्स चउव्विहस्स य मणजो-

ચાર પ્રકારનો વચનયોગ—‘एएसिं णं सत्तण्हं वि तुल्ले’ जहण्णए जोए असंखेज्जगुणे’
આ સાતેનો જઘન્ય યોગ પરસ્પર તુલ્ય છે અને પૂર્વ પૂર્વની અપેક્ષાથી
અસંખ્યાતગુણો અધિક છે. જેથી આ અપેક્ષાથી યોગ પરસ્પરમાં તુલ્ય-સરખા છે.
અહિયાં મનોયોગને ત્રણ પ્રકારનો બતાવ્યો છે, તે તેનું કારણ એવું છે કે-
આહારક શરીરમાં વ્યવહારવાળા મનોયોગનો અભાવ રહે છે. સત્ય વચનયોગ,
અસત્ય વચનયોગ, ઉભય વચનયોગ, અને વ્યવહાર રૂપ વચનયોગના લેક્ષ્યો
વચનયોગ ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે. આ સાતેનો જઘન્યયોગ અસંખ્યાતગુણો
હોવાથી તુલ્ય કહ્યો છે ‘आहारगसरीरस्स उक्कोसए जोए असंखेज्जगुणे’ २०
આહારક શરીરનો ઉત્કૃષ્ટયોગ પહેલાં કહેલા જઘન્યયોગ કરતાં અસંખ્યાત-
ગુણો છે. ‘ओरालियसरीरस्स वेउव्वियसरीरस्स चउव्विहस्स य मणजोगસ્સ’

ઔદારિકશરીરસ્ય વૈક્રિયશરીરસ્ય ચતુર્વિધસ્ય ચ મનોયોગસ્ય ચતુર્વિધસ્ય ચ વચો-
યોગસ્ય । ‘एएसि णं दसण्हं वि’ एतेषां खलु दशानामपि औदारिकवैक्रियशरीराणां
चतुर्विधमनोयोगचतुर्विधवचोयोगानामपि उत्कृष्टो योगोऽसंख्यातगुणोऽधिको
भवति परस्परं समानश्चापि भवतीति भावः । इहापि प्रकरणे योगः परिस्पन्दरूप
एव ग्राह्यः । चत्वारो मनोयोगाः ४, चत्वारो वाग्योगाः ४, सप्तकाययोगाः ७, इति
पञ्चदशयोगाः १५ । एतेषां सुखबोधार्थं कोष्ठकं प्रदर्शयते—

योगસંખ્યા	યોગનામાનિ	જઘન્યત્વમ્	ઉત્કૃષ્ટત્વમ્
મનોયોગાઃ ૪			
૧	સત્યમનોયોગઃ	જઘન્યેન ૧૨	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૨	મૃપામનોયોગઃ	જઘન્યેન ૧૨	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૩	સત્યમૃપા (મિશ્ર) મનોયોગઃ	જઘન્યેન ૧૨	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૪	અસત્યમૃપા મનોયોગઃ	જઘન્યેન ૧૦	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૧ વાગ્યોગઃ ૪	સત્યવાગ્યોગઃ	જઘન્યેન ૧૨	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૨	મૃપાવાગ્યોગઃ	જઘન્યેન ૧૨	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૩	સત્યમૃપા (મિશ્ર) વાગ્યોગઃ	જઘન્યેન ૧૨	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૪	અસત્યમૃપા વાગ્યોગઃ	જઘન્યેન ૧૨	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૧ કાયયોગાઃ ૭	ઔદારિકશરીરકાયયોગઃ	જઘન્યેન ૪	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૨	ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગઃ	જઘન્યેન ૨	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૩	વૈક્રિયશરીરકાયયોગઃ	જઘન્યેન ૫	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૪	વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયયોગઃ	જઘન્યેન ૩	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૪
૫	આહારકશરીરકાયયોગઃ	જઘન્યેન ૧૧	ઉત્કૃષ્ટેન ૧૩
૬	આહારકમિશ્રશરીરકાયયોગઃ	જઘન્યેન ૭	ઉત્કૃષ્ટેન ૮
૭	કાર્મણશરીરકાયયોગઃ	જઘન્યેન ૧	ઉત્કૃષ્ટેન ૬

ગસસ ચ્ઞવિહસસ ચ વજ્જોગસસ ‘इसकी अपेक्षा औदारिकशरीर का
वैक्रियशरीर का चार प्रकार के मनोयोग का और चार प्रकार के वचो-
योग का ‘एएसि दसण्हं वि’ इन दसों का जो उत्कृष्ट योग है वह पूर्वयोगों

‘चउव्विहसस ચ વજ્જોગસસ’ તેના કરતાં ઔદારિક શરીરનો વૈક્રિય શરીરનો ચાર
પ્રકારના મનોયોગનો અને ચાર પ્રકારના વચનયોગનો જે ઉત્કૃષ્ટ યોગ છે, તે
અસંખ્યાતગુણ હોવાથી તુલ્ય છે. અહિયાં પણ આ પ્રકરણમાં યોગ પરિસ્પન્દ

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति हे भदन्त !
 યોગાનામલ્યવહુત્વવિષયે દેવાનુપ્રિયેણ યત્પ્રજ્ઞાપિતં તત્તર્કમ્ એવમેવ સર્વથા સત્ય-
 મેવ આપ્તવચનસ્ય તથૈવ સત્યત્વાત્ इति कथयित्वा भगवान् गौतमो श्रमणं भग-
 वन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं
 भावयन् विहरतीति ॥સૂ૦ ૫॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बलभादिपदभूषित बालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’
 पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
 ख्यायां व्याख्यायां पञ्चविंशतिशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥२५-१॥

કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણિત હોને કી અપેક્ષા તુલ્ય હૈ । યહાં પર મી
 પ્રકરણ મેં યોગ પરિસ્પન્દ રૂપ હી ગૃહીત હુઆ હૈ । હસ પ્રકાર ચાર મનો-
 યોગ, ચાર વાગ્યોગ ઓર સાત કાયયોગ મિલકર ૧૫ યોગ હોતે હૈ ।
 હનકા સુખપૂર્વક બોધ કરાને કે નિમિત્ત સંસ્કૃત ટીકામેં કોષ્ટક દિલાયા
 ગયા હૈ તો વહાં સે બહ સંસ્કૃત ટીકા મેં દેખ લેના.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભદન્ત ! યોગોં કે અલ્પબહુત્વ કે
 વિષય મેં આપ દેવાનુપ્રિય ને જો પ્રજ્ઞાપિત કિયા હૈ વહ સબ સર્વથા
 સત્ય હી હૈ । ક્યોંકિ આપ કા વચન સર્વથા સત્ય હી હોતા હૈ ।
 એસા કહકર ભગવાન્ ગૌતમ ને ભગવાન્ મહાવીર કો વન્દના કી, ઉમ્હે-
 નમસ્કાર કિયા વન્દના નમસ્કાર કરકે ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે
 આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૫॥

પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૧॥

પણુથી જે ગ્રહણ કરાયો છે, આ રીતે ચાર મનોયોગ, ચાર વચનયોગ, અને
 સાત કાયયોગ મળીને ૧૫ પંદર યોગો થાય છે. તે સુખપૂર્વક જાણવા માટે
 ટીકામાં કોષ્ટક બતાવવામાં આવ્યું છે, તો ત્યાંથી તે સમજી લેવું.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભગવન્ યોગોના અલ્પ-બહુપણના
 વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે વર્ણન કર્યું છે, તે સઘળું વર્ણન સર્વથા
 સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન નિર્દોષ હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે
 કહીને ગૌતમસ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા
 વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને
 ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૫॥

પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૫-૧॥

॥ अथ पञ्चविंशतितमे शतके द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

प्रथमोद्देशके जीवद्रव्याणां लेश्यादीनां परिमाणं कथितम्, द्वितीयोद्देशे तु द्रव्य-
प्रकाराणां परिमाणादिकं विचार्यते तदनेन सम्बन्धेनायातस्य द्वितीयोद्देशकस्य
इदमादिमं सूत्रम्—‘कइविहा णं भंते ! दव्वा पन्नत्ता’ इत्यादि ।

मूलम्—कइविहा णं भंते ! दव्वा पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा
दव्वा पन्नत्ता तं जहा—जीवदव्वा य अजीवदव्वा य । अजीव-
दव्वा णं भंते ! कइविहा पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता, तं
जहा—रूवि अजीवदव्वा य अरूवि अजीवदव्वा य । एवं एएणं
अभिलावेणं जहा अजीवपज्जवा जाव से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं
वुच्चइ ते णं नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता । जीवदव्वाणं
भंते ! किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ? गोयमा ! नो संखेज्जा
नो असंखेज्जा अणंता । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जीवदव्वा णं
नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता, गोयमा ! असंखेज्जा नेर-
इया जाव असंखेज्जा वाउक्काइया, अणंता वणस्सइकाइया,
असंखेज्जा बेदिया एवं जाव वेमाणिया, अणंता सिद्धा, से
तेणट्ठेणं जाव अणंता ॥सू० १॥

छाया—कतिविधानि खलु भदन्त ! द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि
द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—जीवद्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च । अजीवद्रव्याणि
खलु भदन्त ! कतिविधानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—
रूप्यजीवद्रव्याणि च अरूप्यजीवद्रव्याणि च । एवमेतेनाभिलापेन यथा अजीव-
पर्ययाः यावत् तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते ते खलु नो संख्येया नो असंख्येया
अनन्ताः । जीवद्रव्याणि खलु भदन्त ? किं संख्येयानि असंख्येयानि अनन्तानि ?
गौतम ! नो संख्येयानि नो असंख्येयानि अनन्तानि । तत्तेनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते
जीवद्रव्याणि खलु नो संख्येयानि नो असंख्येयानि अनन्तानि ? गौतम ! असंख्याता
नैरयिका—यावद् असंख्याता वायुकायिकाः, अनन्ता वनस्पतिकायिकाः, असंख्ये-
या द्वीन्द्रियाः, एवं यावद्वैमानिकाः अनन्ताः सिद्धाः तत्तेनार्थेन यावदनन्ताः ॥सू० १॥

ટીકા—‘કઙ્ઘિહા ણં મંતે ! દ્વવા પન્નત્તા’ કતિવિધાનિ-કતિપ્રકારકાણિ
 खलु भदन्त ! द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि-कथितानीति द्रव्यस्वरूपसंख्याविषयकः प्रश्नः ।
 મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गौतम’ हे गौतम ! ‘दुविहा द्वा पन्नत्ता’
 द्विविधानि द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि, द्वैविध्यमेव दर्शयति-‘तं जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’
 तद्यथा-‘जीवद्वा य अजीवद्वा य’ जीवद्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च ‘अजीव
 द्वा णं मंते ! कङ्घिहा पन्नत्ता’ अजीवद्रव्याणि खलु भदन्त ! कतिविधानि
 प्रज्ञाप्तानीति प्रश्नः, मगवानाह-‘गौयमा’ इत्यादि, ‘गौयमा’ हे गौतम !

પચીસવે શતક કા દૂસરે ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ

પ્રથમ ઉદ્દેશે મેં જીવદ્રવ્યોં કે લેશ્યાદિક કા પરિમાણ કહા । અબ
 इस द्वितीय उद्देशक में द्रव्य प्रकारों के परिमाण आदि का विचार
 किया जाता है । इसी सम्बन्ध से आये हुवे इस द्वितीय उद्देशक का
 यह ‘कङ्घिहा णं मंते’ इत्यादि प्रथम सूत्र है-

ટીકાર્થ-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘कङ्घिहा णं मंते !
 द्वा पन्नत्ता’ हे भदन्त ! द्रव्य कितने प्रकार के कहे गये हैं ? इस प्रकार का
 यह प्रश्न द्रव्यके स्वरूप संख्या विषयक है । इसके उत्तर में प्रभु कहते
 हैं-‘गौयमा’ हे गौतम ! ‘दुविहा द्वा पन्नत्ता’ द्रव्य दो प्रकार के कहे
 गये हैं ‘तं जहा’ वे ये हैं-‘जीवद्वा य अजीवद्वा य’ एक जीव द्रव्य
 और दूसरा अजीव द्रव्य अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अजीव-
 द्वा णं मंते ! कङ्घिहा पन्नत्ता’ हे भदन्त ! अजीवद्रव्य कितने प्रकारके

પચીસમા શતકના બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પહેલા ઉદ્દેશામાં જીવ દ્રવ્યોની લેશ્યા વિગેરેનું પરિમાણ કહેવામાં
 આવ્યું છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશામાં દ્રવ્ય પ્રકારોના પરિમાણ વિગેરેનો
 વિચાર કરવામાં આવે છે. આ સંબંધથી આવેલા આ બીજા ઉદ્દેશાનું ‘કઙ્ઘ
 વિહા ણં મંતે ! ઇત્યાદિ આ પહેલું સૂત્ર છે.-

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘કઙ્ઘિહા ણં
 મંતે ! દ્વા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ દ્રવ્ય કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે ?
 આ પ્રમાણેનો આ પ્રશ્ન સ્વરૂપ સંખ્યાના સંબંધમાં છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા દ્વા પન્નત્તા’ દ્રવ્ય બે પ્રકારનું
 કહેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે.-‘જીવદ્વા ય અજીવદ્વા ય’ એક
 જીવ દ્રવ્ય અને બીજું અજીવ દ્રવ્ય.

દ્વિતીય ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘અજીવદ્વા ણં મંતે !
 કઙ્ઘિહા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ અજીવ દ્રવ્ય કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? આના

‘દુવિહા પન્નત્તા’ દ્વિવિધાનિ અજીવદ્રવ્યાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ‘તં જહા’ તથા ‘રુવિ-
અજીવદ્વા ય અરુવિઅજીવદ્વા ય’ રૂપ્યજીવદ્રવ્યાણિ ચ અરૂપ્યજીવદ્રવ્યાણિ ચ ।
‘એવં એણં અમિલાવેણં જહા અજીવપજ્જવા’ એવમ્ અનેન પ્રકારેણ એતેન સૂત્રપાઠે
નેત્યર્થઃ યથા અજીવપર્યવા-યથા-યેન પ્રકારેણ પ્રજ્ઞપનાસૂત્રસ્ય વિશેષામિધાને પચ્ચમે
પદે અજીવપર્યવાઃ કથિતાસ્તેનૈવ રૂપેણ અજીવદ્રવ્યસૂત્રાણિ અપિ અધ્યેતવ્યાનિ,
તત્કિયત્પર્યન્તં પ્રજ્ઞાપનપ્રકરણં વક્તવ્યં તત્રાહ-‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ’ યાવત્-
યાવત્પદેન ‘સે તેણટ્ટેણં’ ઇતિ સૂત્રપર્યન્તમ્ તાન્યેવ સૂત્રાણ્યાહ—

કહે ગયે હૈં-ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પન્નત્તા’
અજીવ દ્રવ્ય દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં-‘તં જહા’ જૈસે-‘રુવિ અજીવ-
દ્વા ય અરુવિ અજીવદ્વા ય’ રૂપી અજીવદ્રવ્ય ઓર અરૂપી અજીવદ્રવ્ય
‘એવં એણં અમિલાવેણં જહા અજીવપજ્જવા’ હસ પ્રકાર હસ સૂત્રપાઠ
દ્વારા જૈસા પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે વિશેષ નામકે પાંચવેં પદ મેં અજીવ પર્યાયા
કે સમ્બન્ધ મેં કથન કિયા હૈં ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર મી અજીવદ્રવ્ય
કે સમ્બન્ધ મેં યાવત્ ‘હે ગૌતમ ! હસ કારણ સે મૈને એસા કહા હૈં કિ વે
અજીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નહીં હૈં અસંખ્યાત નહીં હૈં પર અનન્ત હૈં’ યહાં
તક કહના ચાહિયે યહી ઘાત ‘જાવ સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ
તે ણં નો સંખેજ્જા નો અસંખેજ્જા અણંતા’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ
કી ગઈ હૈં । વે સૂત્ર યે હૈં—

‘અરુવિ અજીવદ્વા ણં મંતે ! કહ્વિહા પન્નત્તા’ હે મદન્તે ! અરૂપી
અજીવદ્રવ્ય કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર-‘ગોયમા ! દસવિહા

ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પન્નત્તા’ અજીવ દ્રવ્ય
મેં પ્રકારનું કહેવામાં આવ્યું છે. ‘તં જહા’ જેમકે-‘રુવિ અજીવદ્વા ય અરુ-
વિઅજીવદ્વા ય’ રૂપી અજીવ દ્રવ્ય અને અરૂપી અજીવ દ્રવ્ય ‘એવં એણં
અમિલાવેણં જહા અજીવપજ્જવા’ આ રીતે આ સૂત્રપાઠથી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
વિશેષ નામના પાંચમા પદમાં અજીવ પર્યાયોના સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું
છે, જે પ્રમાણે અહિંયા પણ અજીવ દ્રવ્યના સંબંધમાં યાવત્ હે ગૌતમ !
તે કારણથી મેં એવું કહ્યું છે કે-તે અજીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત,
પણ નથી પરંતુ અનંત છે. અહિં સુધી કહેવું જોઈએ એવા વાત ‘જાવ સે
તેણટ્ટેણ ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ તે ણં નો સંખેજ્જા નો અસંખેજ્જા અણંતા’ આ સૂત્ર-
પાઠથી કહેલ છે. તે સૂત્ર આ પ્રમાણે છે-‘અરુવિ અજીવદ્વા ણં મંતે ! કહ્વિ-
હા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ અરૂપી અજીવ દ્રવ્ય કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? આ

‘અરુચિઅજીવદ્રવ્ય ણં મંતે ! કહિવિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! દસવિહા પન્નત્તા, તં જહા-ધમ્મત્થિકા ૧, ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ૨, ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસા ૩, અધમ્મત્થિકા ૪, અધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ૫, અધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસા ૬, આગાસત્થિકા ૭, આગાસત્થિકાયસ્સ દેસે ૮, આગાસત્થિકાયસ્સ પપ્પસા ૯, અદ્ધાસમપ ૧૦ । રુચિઅજીવદ્રવ્ય ણં મંતે ! કહિવિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! ચત્તવિહા-પન્નત્તા, તં જહા-સ્વંધા ૧, સ્વંધદેસા ૨, સ્વંધપપ્પસા ૩, પરમાણુપોગ્ગલા ૪, તે ણં પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! વે અરુપી અજીવદ્રવ્ય ૧૦ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । જૈસે-‘ધમ્મત્થિકા ૧, ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ૨, ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસા ૩, અધમ્મત્થિકા ૪, અધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ૫, અધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસા ૬, આગાસત્થિકા ૭, આગાસત્થિકાયસ્સ દેસે ૮, આગાસત્થિકાયસ્સ પપ્પસા ૯, અદ્ધાસમપ ૧૦, ધર્માસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય કા દેશ ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ, અધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય કા દેશ, અધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ, આકાશસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાયકા દેશ, આકાશસ્તિકાય કે પ્રદેશ ઓર અદ્ધાસમય ।

‘રુચિ અજીવદ્રવ્ય ણં મંતે ! કહિવિહા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! રુપી અજીવદ્રવ્ય કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર-‘ગોયમા ! ચત્તવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! રુપી અજીવદ્રવ્ય ચાર પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં-‘તં જહા’ જૈસે-‘સ્વંધા ૧, સ્વંધદેસા ૨, સ્વંધ પપ્પસા ૩, પરમાણુપોગ્ગલા ૪’ સ્કન્ધ, સ્કન્ધદેશ, સ્કન્ધપ્રદેશ ઓર પરમાણુપુદ્ગલ ‘તે ણં મંતે ! કિં

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા’ દસવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! તે અરૂપી અજીવદ્રવ્ય દસ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે-‘ધમ્મત્થિકા ૧, ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ૨, ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસા ૩, અધમ્મત્થિકા ૪; અધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ૫ અધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસા ૬, આગાસત્થિકા ૭ આગાસત્થિકાયસ્સ દેસે ૮, આગાસત્થિકાયસ્સ પપ્પસા ૯, અદ્ધાસમપ ૧૦’ ધર્માસ્તિકાય ધર્માસ્તિકાયનો દેશ, ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ અધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાયનો દેશ; અધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ, આકાશસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાયનો દેશ આકાશસ્તિકાયનો પ્રદેશ, અને અદ્ધા સમય, ‘રુચિ અજીવદ્રવ્ય ણં મંતે ! કહિવિહા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ રૂપી અજીવ દ્રવ્ય કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ચત્તવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! રૂપી અજીવ દ્રવ્ય ચાર પ્રકારના કહેલ છે ‘તં જહા’ જેમકે-‘સ્વંધા, સ્વંધદેસા, સ્વંધપપ્પસા ૩, પરમાણુપોગ્ગલા ૪, સ્કંધ, સ્કંધદેશ સ્કંધ પ્રદેશ અને પરમાણુ પુદ્ગલ ‘તે ણં

મંતે ! કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા ? ગોયમા ! નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા । સે કેણદ્દેણ મંતે ! एवं वुच्चइ नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता ? ગોયમા ! અણંતા પરમાણુપોગ્ગલા, અણંતા દુપપ્પસિયા સંધા જાવ અણંતા દસપપ્પસિયા સંધા, અણંતા સંખેજ્જપ્પસિયા સંધા, અણંતા અસંખેજ્જપ્પસિયા સંધા, અણંતા અણંતપ્પસિયા સંધા ।’

છાયા—અરૂપ્યજીવદ્રવ્યાણિ સ્વલ્પ મદન્ત ! કતિવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ગૌતમ ! દશવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથથા—ધર્માસ્તિકાયઃ ૧ ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ ૨, ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશઃ ૩, અધર્માસ્તિકાયઃ ૪, અધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ ૫, અધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશઃ ૬, આકાશાસ્તિકાયઃ ૭, આકાશાસ્તિકાયસ્ય દેશઃ ૮, આકાશાસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશઃ ૯, અદ્વાસમયઃ ૧૦, રૂપ્યજીવદ્રવ્યાણિ સ્વલ્પ મદન્ત ! કતિવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! ચતુર્વિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ તથથા—સ્કન્ધાઃ ૧, સ્કન્ધદેશઃ ૨, સ્કન્ધપ્રદેશઃ ૩, પરમાણુપુદ્ગલાઃ ૪, તાનિ સ્વલ્પ મદન્ત ! કિં સંખયેયાનિ અસંખયેયાનિ અનન્તાનિ ? ગૌતમ ! નો સંખયેયાનિ, નો અસંખયેયાનિ અનન્તાનિ । તત્કેનાર્થેન મદન્ત ! एवमुच्यते नो संख्येयानि नो असंख्येयानि

સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા’ હે મદન્ત ! વે રૂપી અજીવદ્રવ્ય કયા સંખ્યાત હૈ ? અસંખ્યાત હૈ ? અથવા અનન્ત હૈ ? ઉત્તર ‘ગોયમા ! નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા’ હે ગૌતમ ! વે સંખ્યાત નહીં હૈ, અસંખ્યાત નહીં હૈ, પર અનન્ત હૈ । ‘સે કેણદ્દેણ મંતે ! एवं वुच्चइ नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता’ હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિ વે રૂપી અજીવ દ્રવ્ય સંખ્યાત નહીં હૈ, અસંખ્યાત નહીં હૈ કિન્તુ અનન્ત હૈ ? ઉત્તર—‘ગોયમા ! અણંતા પરમાણુપોગ્ગલા, અણંતા દુપપ્પસિયા સંધા જાવ અણંતા દસપપ્પસિયા સંધા, અણંતા સંખેજ્જપ્પસિયા સંધા, અણંતા અસંખેજ્જપ્પસિયા સંધા અણંતા અણંતપ્પ-

મંતે ! કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા’ હે ભગવન્ તે રૂપી અજીવદ્રવ્ય કયા સંખ્યાત છે ? અસંખ્યાત છે ? અથવા અનન્ત છે ? ઉત્તર—‘ગોયમા ! નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા’ હે ગૌતમ ! તેઓ સંખ્યાત નથી અસંખ્યાત પણ નથી, પરંતુ અનન્ત છે. ‘સે કેણદ્દેણ મંતે ! एवं वुच्चइ नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે—તે રૂપી અજીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ અનન્ત છે ? ઉત્તર—‘ગોયમા ! અણંતા પરમાણુપોગ્ગલા, અણંતા દુપપ્પસિયા સંધા જાવ અણંતા દસપપ્પસિયા સંધા, અણંતા સંખેજ્જપ્પસિયા સંધા, અણંતા અસંખેજ્જપ્પસિયા સંધા, અણંતા અણંતપ્પ-

અનન્તાનિ ? ગૌતમ ! અનન્તાઃ પરમાણુપુદ્ગલા, અનન્તા દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ, યાવત્ અનન્તા દશપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ અનન્તાઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ, અનન્તા અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ, અનન્તા અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ? इति ।
 અગ્રે સૂત્રકાર એવાહ - 'સે તેળદ્વેળં' इत्यादि । 'સે તેળદ્વેળં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ' સત્તેનાર્થેનૈવ યુચ્યતે, 'તે ણં નો સંખેજ્જા નો અસંખેજ્જા અણંતા' તાનિ સ્વલ્લ નો સંખ્યેયાનિ નો અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાનિ । અજીવદ્રવ્યાણિ સ્વરૂપસંખ્યા-
 ઝ્યાં નિરૂપ્ય જીવદ્રવ્યં નિરૂપયિતુમાહ - 'જીવદ્વવા ણં મંતે' इत्यादि, 'જીવ-
 દ્વવા ણં મંતે !' જીવદ્રવ્યાણિ સ્વલ્લ મદન્ત ! 'કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા' કિં સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ - 'ગોયમા' इत्यादि, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નો સંખેજ્જા નો અસંખેજ્જા અણંતા' નો જીવદ્રવ્યાણિ સંખ્યેયાનિ નો અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાનિ સન્તીતિ । પુનઃ પ્રશ્નયન્નાહ - 'સે કેળદ્વેળં' इत्यादि । 'સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ જીવદ્વવા ણં નો સંખેજ્જા

સિયા સ્વલ્લ' હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ અનન્ત હિં । દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અનન્ત હિં । યાવત્ દશ પ્રદેશિક સ્કન્ધ અનન્ત હિં । સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ અનન્ત હિં । અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ મી અનન્ત હિં । 'સે તેળદ્વેળં ગોયમા ! એવ વુચ્ચહ' તે ણં નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા' હસી-
 લિયે સૂત્રકારને સ્વયં એસા પાઠ કહા હૈ । હસ પ્રકાર અજીવ દ્રવ્યોં કા સ્વરૂપ ઔર સંખ્યા કો લેકર કથન કરકે અવ વે જીવદ્રવ્ય કી પ્રરૂપના કરને કે લિયે કહતે હિં 'જીવદ્વવા ણં મંતે ! કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા' હે મદન્ત ! જીવ દ્રવ્ય વ્યા સંખ્યાત હિં ? અસંખ્યાત હિં અથવા અનન્ત હિં ? સૂત્રકાર ને એસી શંકા ગૌતમ વે સુસ્થિત કરાઈ હૈ ।

પણિયા સ્વલ્લ' હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ અનંત છે એ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ અનંત છે યાવત્ દશ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો અનંત છે, સંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો અનંત છે, અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો અનંત છે, અને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો પણ અનંત છે. 'સે તેળદ્વેળં ગોયમા ! એવ વુચ્ચહ તે ણં નો સંખેજ્જા નો અસંખેજ્જા, અણંતા' તેથી સૂત્રકારે સ્વયં આ પ્રમાણેના પાઠ કહ્યો છે. આ રીતે અણ્વ દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ અને સંખ્યાના વિષયમાં કથન કરીને હવે તેઓ અણ્વ દ્રવ્યનું નિરૂપણ કરવા માટે કથન કરે છે. 'જીવદ્વવા ણં મંતે ! 'કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા' હે ભગવન્ અણ્વ દ્રવ્ય શું સંખ્યાત છે ? કે અસંખ્યાત છે ? અથવા અનંત છે ? આ પ્રમાણે સૂત્રકારે ગૌતમ સ્વામી દ્વારા શંકા ઉપસ્થિત કરાવી છે, આના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે

નો અસંખેજ્ઞા અણતા' તત્ત્વેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે જીવદ્રવ્યાણિ નો સંખે-
યાનિ-નો અસંખેયાનિ કિન્તુ અનન્તાનિ સન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’
ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અસંખેજ્ઞા નેરહ્યા’ અસંખ્યાતા નૈરયિકાઃ,
નારકજીવા અસંખ્યાતાઃ સન્તીતિ ભાવઃ ‘જાવ અસંખેજ્ઞા વાઝકાહ્યા’ યાવત્
અસંખ્યાતા વાયુકાયિકાઃ, અત્ર યાવત્પદેન પૃથ્વીકાયિકાપ્કાયિકતેજસ્કાયિ-
કાનાં સંગ્રહો ભવતીતિ ‘વળસ્મહકાહ્યા અણતા’ વનસ્પતિકાયિકા અનન્તાઃ ।
‘અસંખેજ્ઞા વેદંદિયા’ અસંખ્યાતા દ્વીન્દ્રિયાઃ ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ એવં યાવત્ અસં-
ખ્યાતા વૈમાનિકદેવાઃ અત્ર યાવત્પદેન ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક-

હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘નો સંખેજ્ઞા, નો અસંખેજ્ઞા, અણતા’
હે ગૌતમ ! જીવદ્રવ્ય ન સંખ્યાત હૈં, ન અસંખ્યાત હૈં કિન્તુ વે અનન્ત હૈં ।

અથ ગૌતમ પુનઃ હસ વિષય મેં કારણ જાનને કે અભિપ્રાય સે પ્રશ્ન સે
એસા પૂછતે હૈં-‘સે કેળદેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ જીવદવ્વા ણં નો સંખેજ્ઞા,
નો અસંખેજ્ઞા અણતા’ હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ
જીવ દ્રવ્ય સંખ્યાત નહીં હૈં અસંખ્યાત ભી નહીં હૈં પર વે અનન્ત હૈં ? ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! અસંખેજ્ઞા નેરહ્યા’ હે ગૌતમ ! નારક જીવ
અસંખ્યાત હૈં । ‘જાવ અસંખેજ્ઞા વાઝકાહ્યા’ યાવત્ અસંખ્યાત વાયુકા-
યિક જીવ હૈં । યહાં યાવત્પદ સે અસુરકુમારાદિ દસ ભવનપતિ તથા પૃથ્વી-
કાયિક, અપ્કાયિક ઓર તેજસ્કાયિક હનકા ગ્રહણ હુમા હૈં । ‘વળ-
સ્મહકાહ્યા અણતા’ વનસ્પતિકાયિક અનન્ત હૈં । ‘અસંખેજ્ઞા વેદંદિયા’
અસંખ્યાત દો હન્દ્રિય જીવ હૈં । ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ હસી પ્રકાર સે યાવત્

-નો સંખેજ્ઞા, નો અસંખેજ્ઞા, અણતા’ હે ગૌતમ ! જીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી
અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ તે અનન્ત છે.

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી આ વિષયમાં કારણે જાણવાના અભિપ્રાયથી
પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘સે કેળદેણં મતે ! એવં વુચ્ચહ જીવદવ્વા ણં નો સંખેજ્ઞા
નો અસંખેજ્ઞા અણતા’ હે મગવન્ આપ એવું કયા કારણથી કહો છો કે-
જીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી અસંખ્યાત પણ નથી, પરંતુ અનન્ત છે. આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રશ્ન હો છે કે-‘ગોયમા ! અસંખેજ્ઞા નેરહ્યા’ હે ગૌતમ ! નારકજીવ
અસંખ્યાત છે. ‘જાવ અસંખેજ્ઞા વાઝકાહ્યા’ યાવત્ વાયુકાયિક જીવો અસંખ્યાત
છે. અહિયાં યાવત્પદથી પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, અને તેજસ્કાયિકનો સંગ્રહ
થયો છે. ‘વળસ્મહકાહ્યા અણતા’ વનસ્પતિકાયિક જીવો અનન્ત છે ‘અસંખેજ્ઞા
વેદંદિયા’ બે હન્દ્રિય જીવો અસંખ્યાત છે. ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ આ રીતે યાવત્

મનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કપર્યન્તાનાં સગ્રહો ભવતીતિ 'અણંતા સિદ્ધા' અનન્તાઃ સિદ્ધાઃ
 યે સ્વદ્ સિદ્ધજીવાસ્તે અપ્યનન્તાઃ સન્તીતિ ભાવઃ 'સે તેણદ્દેણં જાવ અણંતા' તત્
 તેનાર્થેન યાવદનન્તાઃ અત્ર યાવત્પદેન તત્તેનાર્થેન એવમુચ્યતે ગૌતમ ! જીવદ્રવ્યાણિ
 નો સંખ્યાતાનિ નો અસંખ્યાતાનિ, એતેપાં સગ્રહો ભવતીતિ । નૈરયિકાદારમ્ભ
 વાયુકાયિકાન્તા જીવા અસંખ્યાતા ભવન્તિ ઈન્દ્રિયાદારમ્ભ વૈમાનિકદેવપર્યન્તં
 જીવા અસંખ્યાતા ભવન્તિ, વનસ્પતિકાયિકાઃ સિદ્ધાશ્વાનન્તા ભવન્તિ, અનેન
 કારણેન કથ્યતે યત્ સામાન્યતો જીવદ્રવ્યાણિ નો સંખ્યાતાનિ તથા નો અસંખ્યા
 તાનિ, અપિ તુ અનન્તાનિ ભવન્તીતિ' ॥સૂ૦ ૧॥

દ્રવ્યાધિકારાદેવ इदमाह—'जीवदव्वा णं भंते' इत्यादि ।

મૂલમ્—જીવદવ્વાણં ભંતે ! અજીવદવ્વા પરિભોગત્તાણ હવ્વ-
 માગચ્છંતિ ? અજીવદવ્વાણં જીવદવ્વા પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગ-
 ચ્છંતિ ? ગોયમા ! જીવદવ્વાણં અજીવદવ્વા પરિભોગત્તાણ

વૈમાનિક દેવ અસંખ્યાત હૈં । યહાં યાવત્પદ સે ત્રીન્દ્રિય ચૌદ્દન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્થોનિક, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર ઓર જ્યોતિષ્ક હન સઘ કા સંગ્રહ
 હુખા હૈં ! અણંતા સિદ્ધા' તથા જો સિદ્ધ જીવ હૈં વે ભી અનન્ત હૈં ।
 'સે તેણદ્દેણં જાવ અણંતા' હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈંને એસા કહા
 હૈં—કિ જીવ દ્રવ્ય સંખ્યાત નહીં હૈં, અસંખ્યાત નહીં હૈં કિન્તુ
 અનન્ત હૈં । નૈરયિક સે લેક્કર વાયુકાયિક તક કે જીવ અસંખ્યાત હૈં ।
 ઈન્દ્રિય સે લેક્કર વૈમાનિક તક કે ભી જીવ અસંખ્યાત હૈં । પરન્તુ વન-
 સ્પતિકાયિક ઓર સિદ્ધ જીવ અનન્ત હૈં । હસી કારણ કો લેકર
 સામાન્ય સે એસા કહા ગયા હૈં કિ જીવ દ્રવ્ય સંખ્યાત અસંખ્યાત નહીં
 હૈં કિન્તુ અનન્ત હૈં ॥સૂ૦ ૧॥

વૈમાનિક દેવ અસંખ્યાત છે. અહિયાં 'યાવત્' પદથી ત્રીન્દ્રિય ચૌદ્દન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિય, તિર્યગ્થોનિક, મનુષ્ય ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક આ
 બધાનો સંગ્રહ થયો છે. 'અણંતા સિદ્ધા' તથા જે સિદ્ધ હોવો છે, તેઓ પણ
 અનંત છે. 'સે તેણદ્દેણં જાવ અણંતા' તે કારણથી હે ગૌતમ ! 'મેં એવું' કહ્યું છે
 કે—જીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી, પરંતુ અનંત છે. નૈરયિ-
 કાથી લઈને વાયુકાયિક સુધીના હોવો અસંખ્યાત છે. એ ઈન્દ્રિયોથી લઈને
 વૈમાનિક સુધીના હોવો પણ અસંખ્યાત છે. પરંતુ વનસ્પતિકાયિક અને સિદ્ધ
 હોવો અનંત છે આ કારણથી સામાન્યપણાથી એવું કહ્યું છે કે—જીવદ્રવ્ય
 સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી. પરંતુ અનંત છે. તેમ સમજવું ॥સૂ૦ ૧॥

हव्यमागच्छन्ति, नो अजीवद्रव्याणं जीवद्रव्या परिभोगत्ताए हव्यमागच्छन्ति । से केणट्टेणं भन्ते ! एवं बुच्चइ जाव हव्यमागच्छन्ति ? गोयमा ! जीवद्रव्या णं अजीवद्रव्ये परियाइयन्ति, अजीवद्रव्ये परियाइत्ता ओरालियं वेउवियं आहारगं तेयगं कम्मगं सोइंदियं जाव फासिंदियं मणजोगं वड्ढजोगं कायजोगं आणापाणुत्तं च निव्वत्तयन्ति से तेणट्टेणं जाव हव्यमागच्छन्ति । नेरइयाणं भन्ते ! अजीवद्रव्या परिभोगत्ताए हव्यमागच्छन्ति, अजीवद्रव्याणं नेरइया परिभोगत्ताए हव्यमागच्छन्ति ? गोयमा ! नेरइया णं अजीवद्रव्या जाव हव्यमागच्छन्ति नो अजीवद्रव्याणं नेरइया हव्यमागच्छन्ति ? से केणट्टेणं भन्ते ! एवं बुच्चइ जाव नो अजीवद्रव्याणं नेरइया हव्यमागच्छन्ति ? गोयमा ! नेरइया अजीवद्रव्ये परियाइयन्ति अजीवद्रव्ये परियाइत्ता वेउवियतेयग-कम्मगं सोइंदियं जाव फासिंदियं आणापाणुत्तं च जाव निव्वत्तयन्ति से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ एवं जाव वेमाणिया । नवरं सरीरइंदियजोगा भाणियव्वा जस्स जे अत्थि ॥सू० २॥

छाया—जीवद्रव्याणां भदन्त ! अजीवद्रव्याणि परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति, अजीवद्रव्याणां जीवद्रव्याणि परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति ? गौतम ! जीवद्रव्याणामजीवद्रव्याणि परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति, नो अजीवद्रव्याणां जीवद्रव्याणि परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत् हव्यमागच्छन्ति ? गौतम ! जीवद्रव्याणि खलु अजीवद्रव्याणि पर्याददति, अजीवद्रव्याणि पर्यादाय औदारिकं वैक्रियमाहारकं तैजसं कर्मणं श्रोत्रेन्द्रियं यावत् स्पर्शेन्द्रियं मनोयोगं वचोयोगं काययोगं आनप्राणत्वं च निर्वर्त्तयन्ति तत्केनार्थेन यावत् हव्यमागच्छन्ति । नैरयिकाणां भदन्त ! अजीवद्रव्याणि परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति ? अजीवद्रव्याणां नैरयिकाः परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति । गौतम ! नैरयिकाणामजीवद्रव्याणि यावत् हव्यमागच्छन्ति नो अजीवद्रव्याणां नैरयिकाः परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति तत्केनार्थेन० गौतम ! नैरयिकाः अजीवद्रव्याणि पर्याददति अजीवद्रव्याणि पर्यादाय वैक्रियतैजसकर्मणं श्रोत्रेन्द्रियं यावत् स्पर्श-

નેન્દ્રિયમાનપ્રાણત્વં ચ યાવત્ નિર્વર્તયન્તિ તત્તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે એવં યાવદ્દેશાનિકાઃ, નર શરીરેન્દ્રિયયોગા મણિતવ્યાઃ યસ્ય યે સન્તિ ॥મૂ૦૨॥

ટીકા—‘જીવદ્રવ્યાણં મંતે’ જીવદ્રવ્યાણાં મદન્ત ! ‘અજીવદ્રવ્યા પરિભોગ ત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ અજીવદ્રવ્યાણિ પરિભોગતયા હવમાગચ્છન્તિ ? અથવા ‘અજીવદ્રવ્યાણં જીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ અજીવદ્રવ્યાણાં જીવદ્રવ્યાણિ પરિભોગતયા હવમાગચ્છન્તિ ? હે મદન્ત ! અજીવદ્રવ્યાણિ જીવદ્રવ્યાણાં પરિભોગાય મવન્તિ અથવા જીવદ્રવ્યાણિ અજીવદ્રવ્યાણાં પરિભોગાય મવન્તિ કિમ્ ? इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જીવદ્રવ્યાણં અજીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ ‘નો અજીવદ્રવ્યાણં જીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ જીવદ્રવ્યાણામ્ અજીવદ્રવ્યાણિ પરિભોગતયા હવમાગચ્છન્તિ કિન્તુ નો—ન તુ અજીવદ્રવ્યાણાં જીવદ્રવ્યાણિ પરિભોગતયા હવમાગચ્છન્તિ, જીવદ્રવ્યમેવ ભોક્તૃ ચેતનતયા ગ્રાહકત્વાત્ અજીવદ્રવ્યં તુ ભોગ્યમ્ અચેતનત્વેન

‘જીવદ્રવ્યાણં મંતે । અજીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘જીવદ્રવ્યા ણં મંતે ! અજીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ હે મદન્ત ! જીવદ્રવ્યોં કે પરિભોગ મેં અજીવદ્રવ્ય આતે હૈં ? અથવા ‘અજીવદ્રવ્યાણં જીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ અજીવદ્રવ્યોં કે પરિભોગ મેં જીવદ્રવ્ય આતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! જીવદ્રવ્યાણં અજીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ હે ગૌતમ ! અજીવદ્રવ્ય જીવદ્રવ્યોં કે પરિભોગ મેં આતે હૈં પર ‘નો અજીવદ્રવ્યાણં જીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ અજીવદ્રવ્યોં કે પરિભોગ મેં જીવદ્રવ્ય નહી આતે હૈં । ક્યોંકિ જીવદ્રવ્ય હી ભોક્તા હૈ । વહ ચેતન હોને કે કારણ ઉન અજીવ દ્રવ્ય કા ગ્રાહક હૈ ।

જીવદ્રવ્યાણં મંતે । અજીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—‘જીવદ્રવ્યાણં મંતે ! અજીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ હે ભગવન્ એવદ્રવ્યોના પરિભોગમાં અણુદ્રવ્ય આવે છે ? અથવા ‘અજીવદ્રવ્યાણં જીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ અણુ દ્રવ્યોના પરિભોગમાં એવદ્રવ્ય આવે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! જીવદ્રવ્યાણં અજીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ હે ગૌતમ ! અણુદ્રવ્ય એવદ્રવ્યોના પરિભોગમાં આવે છે. પરંતુ ‘નો અજીવદ્રવ્યાણં જીવદ્રવ્યા પરિભોગત્તાણ હવમાગચ્છંતિ’ અણુ દ્રવ્યોના પરિભોગમાં એવ દ્રવ્યો આવતા નથી, કેમકે—એવદ્રવ્ય જ લોકતા છે. તે ચેતન હોવાના કારણે તે અણુદ્રવ્યના આકેષ છે.

ग्राह्यत्वादिति । 'से केणट्टेण भंते ! एवं वुच्चइ जाव हव्वमागच्छंति' तत्केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते यावत् हव्यमागच्छन्ति अत्र यावत्पदेन 'जीवद्रव्याणं अजीवद्रव्या परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति अजीवद्रव्याणं जीवद्रव्या परिभोगत्ताए' एतदन्तःकरणस्य संग्रहो भवतीति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जीवद्रव्याणं अजीवद्रव्ये परियाइयंति' जीवद्रव्याणि खलु अजीवद्रव्याणि परिभोगतया पर्याददते जीवद्रव्यं हि चेतनत्वात् अजीवद्रव्यस्य ग्राहकत्वात् 'अजीवद्रव्ये परियाइत्ता' अजीवद्रव्याणि पर्यादाय 'ओराळियं' औदारिकशरीरम् 'वेउच्चियं' वैक्रियशरीरम् 'आहारगं' आहारकशरीरम् 'तेयगं' तैजसशरीरम् 'कम्मगं' कर्मणशरीरम् तथा 'सोइंदियं जाव फासिंदियं' श्रोत्रेन्द्रियं यावत् स्पर्शनेन्द्रियमत्र यावत्पदेन चक्षुष्मणरसनानां ग्रहणं भवति, तथा 'मणजोगं' मनो-

'से केणट्टेण भंते ! एवं वुच्चइ जाव हव्वमागच्छंति' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि अजीवद्रव्य जीवद्रव्यों के परिभोग में आते हैं—जीवद्रव्य अजीव द्रव्यों के परिभोग में नहीं आते हैं । इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—'गोयमा ! जीवद्रव्याणं अजीवद्रव्ये परियाइयंति' हे गौतम ! जीवद्रव्य अजीवद्रव्यों को अपने परिभोग के लिये ग्रहण करते हैं क्योंकि जीवद्रव्य चेतन होने से अजीवद्रव्य का ग्राहक होता है । 'अजीवद्रव्ये परियाइत्ता' अजीवद्रव्यों को ग्रहण करके फिर वह उन्हें 'ओराळियं वेउच्चियं आहारगं तेयगं कम्मगं' औदारिक शरीर रूप से वैक्रिय शरीररूप से, आहारक शरीर रूप से, तैजसशरीर रूप से, कर्मणशरीर रूप से—इन पांच शरीर रूप से—'सोइंदियं जाव फासिंदियं, मणजोगं, वइजोगं, कायजोगं, आणापाणुत्तं च निव्व-

'से केणट्टेण भंते ! एव वुच्चइ जाव हव्वमागच्छंति' हे भगवन् अपे' आप शा कारण्थी कडे छे के—अण्व द्रव्य अण्वद्रव्योना परिलोगमां आवे छे, परंतु अण्वद्रव्य अण्व द्रव्योना परिलोगमां आवता नथी ? आ प्रश्नता उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा ! जीवद्रव्याणं अजीवद्रव्ये परियाइयंति' हे गौतम ! अण्वद्रव्य अण्व द्रव्योने पोताना परिलोग माटे अहणु करे छे, केम के—अण्वद्रव्य चेतन होवाथी अण्व द्रव्योनुं आहणु—अहणु करवावाणुं होय छे, 'अजीवद्रव्ये परियाइत्ता' अण्व द्रव्योने अहणु करीने ते पछी ते तेओने 'ओराळिय वेउच्चिय आहारगं तेयगं कम्मगं' औदारिक शरीर पण्थी, वैक्रिय शरीर पण्थी, आहारक शरीर पण्थी, तैजस शरीर पण्थी कर्मण-शरीर पण्थी आ पांच प्रकारना शरीर पण्थी 'सोइंदिय जाव फासिंदियं, मणजोगं, वइजोगं, कायजोगं, आणापाणुत्तं च निव्वत्तयति' श्रोत्रेन्द्रिय पण्थी

ધોયમ્ 'વૃદ્ધોગમ્' વચોયોગમ્ 'કાયજોગમ્' કાયયોગમ્ 'આણાપાણુત્તં ચ નિવરત્ત-
યતિ' આનપાણત્વં ચ નિર્વર્નયન્તિ । ઓક્તા જીવો ભોગ્યં પરિગૃહીતમજીવદ્રવ્યમૌદા-
રિકાદિશરીરરૂપેણ શ્રોત્રાદીન્દ્રિયરૂપેણ મનોયોગાદિયોગરૂપેણ ચ પરિણમયતી-
ત્યર્થઃ 'સે તેણદ્દેણં જાવ હવ્વમાગચ્છંતિ' તત્તેનાર્થેન યાવત્ હવ્યમાગચ્છન્તિ, અત્ર
યાંદસ્પદેન 'મોયમા । જીવદ્વયાણં અજીવદ્વયા પરિભોગતાણ હવ્વમાગચ્છંતિ-
ત્તો અજીવદ્વયાણં જીવદ્વયા પરિભોગનાણ' એનદન્તપકરણસ્ય સંગ્રહો ભવતીતિ ।
જીવો હિ ઉપાદીયમાનાજીવદ્વયાણાં શરીરેન્દ્રિયમાનાદિરૂપેણ પરિણમયિતા ભવતિ ।
ન તુ અજીવદ્રવ્યં જીવદ્રવ્યસ્ય પરિણમયિતા, તેન કારણેન હે ગૌતમ ! કથંયમિ
અજીવદ્રવ્યં જીવદ્રવ્યસ્ય પરિભોગાય ભવતિ ન તુ અજીવદ્રવ્યસ્ય જીવદ્રવ્યં પરિ-
ત્તયંતિ' તથા શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપ સે યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય રૂપ સે મનોયોગ
રૂપ સે, વચનયોગ રૂપ સે કાયયોગ રૂપ સે એવં શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ સે
પરિણમાતા હૈ । કયોંકિ જીવ ઓક્તા હૈ ઔર અજીવ દ્રવ્ય ભોગ્ય હૈ,
અતઃ વહ ઉસે ગ્રહણ કરકે ઔદારિક આદિ શરીર રૂપ સે શ્રોત્રેન્દ્રિ-
યાદિ રૂપ સે ઔર મનોયોગાદિ રૂપ સે પરિણમિત કરતા હૈ । 'સે તેણદ્દેણં
જાવ હવ્વમાગચ્છંતિ' હસલિયે હે ગૌતમ ! મૈને પૂર્વોક્ત રૂપ સે એસા
કહા હૈ કિ અજીવ દ્રવ્ય જીવ દ્રવ્યોં કે પરિભોગ કરને મેં કામ આતે
હૈ અજીવ દ્રવ્યોં કે પરિભોગ કરને યેં જીવદ્રવ્ય કામ નહીં આતે હૈ ।
યહી પાઠ યહાં યાવત્ શબ્દ સે ગૃહીત હુઆ હૈ । તાત્પર્ય હસ કથન કા
યહી હૈ કિ જીવ ઉપાદીયમાન અજીવ દ્રવ્યોં કા શરીર, હિન્દ્રિય યોગ
શ્વાસોચ્છ્વાસાદિ રૂપ સે પરિણમયિતા હોતા હૈ । અજીવ દ્રવ્ય જીવદ્રવ્ય
કા પરિણમયિતા નહીં હોતા હૈ । હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈં કહતા હું

યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય પણાથી મનોયોગ પણાથી, વચનયોગ પણાથી, કાયયોગ
પણાથી અને શ્વાસોચ્છ્વાસ પણાથી પરિણમાવે છે, કેમકે-જીવ લોકતા-
ભોગવવાવાળો છે, અને અજીવ દ્રવ્ય ભોગ્ય-ભોગવવા યોગ્ય છે. જેથી તેને
ગ્રહણ કરીને ઔદારિક વિગેરે શરીરપણાથી શ્રોત્રેન્દ્રિયપણાથી અને મનોયોગ
વિગેરે પણાથી પરિણમાવે છે. 'સે તેણદ્દેણં જાવ હવ્વમાગચ્છંતિ' તે કાર
ણથી હે ગૌતમ ! મેં પૂર્વોક્ત રૂપથી એવું કહ્યું છે કે-અજીવદ્રવ્ય, જીવ
દ્રવ્યોને પરિભોગ કરવામાં કામ આવે છે. અજીવ દ્રવ્યોને પરિભોગ કરવામાં
જીવદ્રવ્ય કામ આવતા નથી આ પાઠ અહિયાં યાવત્ શબ્દથી ગ્રહણ કર્યો છે,
આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જીવ ઉપાદીયમાન-ગ્રહણ કરાતા અજીવ દ્રવ્યોના
શરીર, ઇન્દ્રિય, અને પ્રાણ વિગેરે રૂપે પરિણમયિતા-ફેરફાર કરવાવાળો હોય
છે, અજીવદ્રવ્ય-જીવ દ્રવ્યનું પરિણમયિતા-રૂપાતરપણાને પામતું નથી. તે કાર-

ભોગાય ભવતીત્યર્થઃ, સામાન્યતો જીવાજીવયોઃ ભોક્તૃભોગ્યત્વં પ્રશ્નોત્તરામ્યાં નિરૂપ્ય વિશેષતો નિરૂપયિતું પ્રશ્નયન્નાહ—‘નેરહ્યા ણં’ इत्यादि, ‘નેરહ્યાણં મંતે’ નૈરયિકાણાં મદન્ત ! ‘અજીવદ્વા પરિભોગત્તાપ્ હવ્વમાગચ્છંતિ’ અજીવદ્રવ્યાણિ પરમાણુસ્કન્ધાદીનિ પરિભોગતયા પરિભોગાયેત્યર્થઃ શીઘ્રમાગચ્છન્તિ પરિભોગાયોપસ્થિતાનિ યદન્તિ કિમિતિ અથવા ‘અજીવદ્વાણં નેરહ્યા પરિભોગત્તાપ્ હવ્વમાગચ્છંતિ’ અજીવદ્રવ્યાણાં નૈરયિકા જીવદ્રવ્યાણિ પરિભોગતયા પરિભોગાય શીઘ્રમાગચ્છન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, हे- गौतम ! ‘નેરહ્યા અજીવદ્વા પરિયાહ્યંતિ’ નૈરયિકા જીવા અજીવદ્રવ્યાણિ પુદ્ગલાદીનિ પર્યાદદતિ—परिगच्छन्ति ‘અજીવદ્વા પરિયાહ્યા’ અજીવદ્રવ્યાણિ પર્યાદાય—परिगृह्य

કિ અજીવદ્રવ્ય જીવદ્રવ્ય કે પરિભોગ કે લિયે હોતા હૈ । इस प्रकार सामान्य रूप से जीव और अजीव में भोक्तृत्व और भोग्यत्व का प्रश्न एवं उत्तर द्वारा निरूपण करके अब सूत्रकार विशेष रूप से इसी बात का निरूपण करने के लिये प्रश्न करते हैं ‘नेरह्याणं मंते ! अजीवदवा परिभोगत्ताप हव्वमागच्छंति’ हे भदन्त ! नारकियों के परिभोग में अजीव द्रव्य आते हैं ? अथवा ‘अजीवदवाणं नेरह्या परिभोगत्ताप हव्वमागच्छंति’ अजीव द्रव्यों द्वारा परिभोग में नारक जीव आते हैं ? अर्थात् परमाणु स्कन्ध आदि रूप जो अजीव द्रव्य हैं वे नारक जीवों के परिभोग के लिये शीघ्र उपस्थित हो जाते हैं ? अथवा ये नारक जीव अजीव द्रव्यों के परिभोग के लिये उपस्थित हो जाते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘गोयमा ! नेरह्या अजीवदवे परियाह्यंति’ नैरयिक जीव अजीव द्रव्यों के पुग्दलों को—ग्रहण करते हैं—‘अजीवदवे

ષ્ઠી હે ગૌતમ ! હું એવુ કહું છું કે—અણુવદ્રવ્ય જીવદ્રવ્યના ઉપભોગ માટે હોય છે. આ રીતે સામાન્યપણાથી જીવ અને અણુવમા ભોક્તૃત્વ—ભોગવનાર અને ભોગ્યત્વ—ભોગવવા લાયક નું પ્રશ્ન અને ઉત્તર દ્વારા પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર વિશેષપણાથી આજ વાતનું નિરૂપણ કરવા માટે પ્રશ્ન કરતાં—નીચેના સૂત્રપાઠનું કથન કરે છે—‘નેરહ્યાણં મંતે ! અજીવદ્વા પરિભોગત્તાપ્ હવ્વમાગચ્છંતિ’ હે ભગવન્ નારકિયોના પરિભોગમા અણુવદ્રવ્ય આવે છે ? અથવા ‘અજીવદ્વાણં નેરહ્યા પરિભોગત્તાપ્ હવ્વમાગચ્છંતિ’ અણુવદ્રવ્યો દ્વારા નારક જીવોને ઉપભોગ કરાય છે ? અર્થાત્ પરમાણુ સ્કન્ધ વિગેરે રૂપ જે અણુવદ્રવ્ય છે, તે નારક જીવના ભોગ ઉપભોગ માટે ઉપસ્થિત થાય છે ? અથવા આ નારકજીવો અણુવ દ્રવ્યોના ઉપભોગ માટે ઉપસ્થિત થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—ગોયમા ! નેરહ્યા અજીવદ્વા પરિયાહ્યંતિ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવ અણુવદ્રવ્યોને—પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, ‘અજીવદ્વા પરિયાહ્યા’ અણુવ દ્રવ્યોને

‘વેડવિચયતેયગક્મ્મગં’ વૈક્રિયતૈજપકાર્મણં શરીરમ્ ‘સોહંદિયં જાવ ફાસિંદિયં આણાપાણુત્તં ચ જાવ નિવ્વત્તયંતિ’ શ્રોત્રેન્દ્રિયં યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયમાનપ્રાણં ચ યાવત્ મનોયોગાદિયોગત્રિકં શ્વાસોચ્છ્વાસં ચ નિર્વર્તયન્તિ આહુતાન્ અજીવપદાર્થાન્ વૈક્રિયાદિશરીરરૂપેણેન્દ્રિયરૂપેણ યોગરૂપેણ શ્વાસોચ્છ્વાસાદિરૂપેણ ચ સંપાદયન્તી-
ત્યર્થઃ ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહં’ તત્તેનાર્થેન હે ગૌતમ ! એવમુચ્યતે યત્ નૈરયિકા અજીવદ્રવ્યાણિ પરિભોગાય ગૃહ્ણન્તિ ન તુ અજીવદ્રવ્યાણિ નૈરયિકાન્ પરિભોગાય ગૃહ્ણન્તિ, ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ એવમ્-નૈરયિકવદેવ યાવદ્દૈમાનિકાઃ નૈરયિકવદેવ યવનપતિત આરબ્ય વૈમાનિકાન્તદ્દણ્ડકેષ્વપિ હ્યમેવ વ્યવસ્થા જ્ઞાતવ્યે-
ત્યર્થઃ ‘નવરં સરીરહંદિયજોગા માણિયવ્વા જસ્સ જે અત્થિ’ નવરં શરીરેન્દ્રિયયોગા પરિચાહત્તા’ અજીવ દ્રવ્યોં કોં ગ્રહણ કરકે ‘વેડવિચયતેયગક્મ્મગં’ ઉન્હેં વૈક્રિય શરીર રૂપ સે, તૈજસ શરીર રૂપ સે, કાર્મણ શરીર રૂપ સે ‘સોહંદિયં જાવ ફાસિંદિયં આણાપાણુત્તં ચ જાવ નિવ્વત્તયંતિ’ શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપ સે યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય રૂપ સે ઔર શ્વાસોચ્છ્વાસ આદિ રૂપ સે પરિણમાતે હૈં । ‘આહુત (આહાર રૂપ મેં ગ્રહણ ક્રિયે હુવે) અજીવ પદાર્થોં કો વે વૈક્રિયાદિ શરીર રૂપ સે, હન્દ્રિય રૂપ સે ઔર શ્વાસોચ્છ્વાસાદિરૂપ સે સંપાદિત કરતે હૈં-‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહં’ હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈં કિ નૈરયિક અજીવ દ્રવ્યોં કો પરિભોગ કે લિયે ગ્રહણ કરતે હૈં અજીવ દ્રવ્ય નૈરયિકોં કો પરિભોગ કે લિયે ગ્રહણ નહોં કરતે હૈં । ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્ યવનપતિ સે લેકર વૈમાનિક તક કે દ્ણ્ડકોં મેં મી જાનના ચાંહિથે । ‘નવરં સરીરહંદિયજોગા માણિયવ્વા જસ્સ જે અત્થિ’ પરન્તુ

અહણુ કરીને ‘વેડવિચયતેયગક્મ્મગં’ તેને વૈક્રિય પણાથી, તૈજસ શરીર રૂપથી કાર્મણ શરીર રૂપથી ‘સોહંદિયં જાવ નિવ્વત્તયતિ’ શ્રોત્રેન્દ્રિય પણાથી યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય પણાથી અને શ્વાસોચ્છ્વાસ વિગેરે રૂપથી પરિણમાવે છે. આહુત આહાર પણાથી અહણુ કરેલા અણુવ પદાર્થોને તેઓ વૈક્રિય વિગેરે શરીર પણાથી, હન્દ્રિય પણાથી, યોગ રૂપથી, અને શ્વાસોચ્છ્વાસાદિ રૂપથી-પરિણમાવે છે. સંપાદન કરે છે. ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહં’ તે કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે-નારકીય અણુવદ્રવ્યોને ઉપલોગ માટે અહણુ કરે છે. અણુવદ્રવ્ય નૈરયિકોને ઉપલોગ માટે અહણુ કરતાં નથી. ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ આજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ યવનપતિથી લઈને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં પણ કહેવું બેઠેલું. ‘નવરં સરીરહંદિયજોગા માણિયવ્વા

મણિત્વ્યાઃ, યસ્ય યે સન્તિ-યસ્ય જી રસ્ય યાસન્તિ શરીરેન્દ્રિયાણિ યોગાશ્ચ સન્તિ તસ્ય જીવસ્ય તાવન્ત્યેવ શરીરેન્દ્રિયાણિ તાવન્ત એવ ચ યોગાશ્ચ વક્તવ્યા ઇતિ ॥સૂ૦ ૨॥

દ્રવ્યાધિકારાદેવ હ્રદમપ્યાહ-‘સે નૂળં મંતે !’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-સે નૂળં મંતે ! અસંખેજ્જે લોએ અણંતાઈં દવ્વાઈં આગાસે મહ્યવ્વાઈં હંતા, ગોયમા ! અસંખેજ્જે લોએ જાવ મહ્યવ્વાઈં । લોગસ્સ ણં મંતે ! એગંમિ આગાસપએસે કહ્દિસિં પોગ્ગલા ષ્ચિજ્જંતિ ? ગોયમા ! નિવ્વાઘાણં છદ્દિસિં, વાઘાયં પહુચ્ચ સિય તિદિસિં સિય ચડદિસિં સિય પંચદિસિં । લોગસ્સ ણં મંતે ! એગંમિ આગાસપએસે કહ્દિસિં પોગ્ગલા છિજ્જંતિ એવં એવં એવં ઉવવજ્જંતિ એવં અવચ્ચિજ્જંતિ ॥સૂ૦ ૩॥

છાયા-તદ્નૂનં મદન્ત ! અસંખ્યેયે લોકે અનન્તાનિ દ્રવ્યાણિ આકાશે મક્તવ્યાનિ ! હન્ત, ગૌતમ ! અસંખ્યેયે લોકે યાવદ્ મક્તવ્યાનિ । લોકસ્ય ચ્ચલુ મદન્ત ! એકસ્મિન્ આકાશપદેશે કતિદિશં પુદ્ગલાશ્ચીયન્તે ? ગૌતમ ! નિર્વ્યા-ધાતેન પહ્દિશમ્, વ્યાઘાતં પ્રતીત્ય સ્યાત્ ત્રિદિશમ્ સ્યાત્ ચતુર્દિશમ્, સ્યાત્ પશ્ચદિશમ્ । લોકસ્ય ચ્ચલુ મદન્ત ! એકસ્મિન્ આકાશપદેશે કતિદિશઃ પુદ્ગલાઃ છિદ્યન્તે એવમેવ એવમુપચીયન્તે એવમપચીયન્તે ॥સૂ૦ ૩॥

ટીકા-‘સે નૂળં મંતે !’ તન્નૂનમ્-નિશ્ચયેન મદન્ત ! ‘અસંખેજ્જે લોએ’ અસં-ખ્યાતપ્રદેશાત્મકે લોકે ‘અણંતાઈં દવ્વાઈં આગાસે મહ્યવ્વાઈં’ અનન્તાનિ દ્રવ્યાણિ હસ કનથ મેં જિસકે જિતને શરીર ઇન્દ્રિય ઓર યોગ હોતે હૈં ઉતને વહાં કહને ચાહિયે ॥સૂ૦ ૩॥

દ્રવ્ય કે અધિકાર કો લેકર હી પુનઃ સૂત્રકાર કહતે હૈં-‘સે નૂળં મંતે ! અસંખેજ્જે લોએ અણંતાઈં દવ્વાઈં’ ઇત્યાદિ સૂત્ર ૩॥

ટીકાર્થ-હસમેં ગૌતમને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ-‘સે નૂળં મંતે ! અસંખેજ્જે લોએ અણંતાઈં દવ્વાઈં’ આગાસે મહ્યવ્વાઈં’ હે મદન્ત ! કયા અસંખ્યાત

જસ્સ જે અત્થિ’ પરંતુ આ કથનમાં જેના જેટલા શરીરો ઇન્દ્રિયો અને યોગો હોય છે, ત્યાં તેટલા કહેના બોધ છે ॥સૂ૦ ૨॥

દ્રવ્યના અધિકારથી જ સૂત્રકાર ફરીથી કહે છે કે-‘સે નૂળં મંતે ! અસંખેજ્જે લોએ અણંતાઈં દવ્વાઈં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘સે નૂળં મંતે ! અસંખેજ્જે લોએ અણંતાઈં દવ્વાઈં’ આગાસે મહ્યવ્વાઈં’ હે-ભગવન્ શુ અસંખ્યાત

જીવાજીવાદીનિ દ્રવ્યાણિ ‘આગાસે’ અત્ર પૃષ્ઠચર્ચે સપ્તમી તેન આકાશસ્ય ‘મહ્યવ્વાઈ’ ભક્તવ્યાનિ, સ્વસ્વવિભાગમાશ્રિત્ય સમાવેશનીયાનિ ભવન્તિ કિમિત્યર્થઃ હે મદન્ત ! અસંખ્યાતપ્રદેશાત્મકે લોકાકાશે અનન્તાનાં દ્રવ્યાણામવસ્થાનં ભવતિ કિમિતિ પ્રશ્નર્થઃ, મગધાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘હંતા, ગોયમા’ હન્ત, ગૌતમ ! ‘અસંખેજ્જે લોણ જાવ મહ્યવ્વાઈ’ અસંખ્યેયે લોકે યાવત્ ભક્તવ્યાનિ અત્ર યાવત્પદેન ‘અણંતાઈં દવ્વાઈં આગાસે’ इत्यस्य सन्दर्भस्य ग्रहणं भवति हे गौतम ! અસંખ્યેયપ્રદેશાત્મકે લોકાકાશે અનન્તાનિ જીવાદિદ્રવ્યાણિ સમાવિષ્ટાનિ ભવન્તીત્યર્થઃ,

નનુ—અસંખ્યાતપ્રદેશાત્મકે લોકાકાશેઅનન્તાનાં દ્રવ્યાણાં કથમવસ્થાનં ભવતીતિ અત્ર દૃષ્ટાન્તં પ્રદર્શયતે યથા—પ્રતિનિયતે ગૃહસ્યાપવરકક્ષેત્રાકાશે એકપ્રદીપ-પ્રમાપુદ્ગલપરિપૂર્ણેઽપિ અપરાપરપ્રદીપપ્રભાસન્તતિપુદ્ગલા અવતિષ્ઠન્તે તથાવિધ-પુદ્ગલપરિણામસામર્થ્યાત્ એવમેવ અસંખ્યાતેઽપિ લોકાકાશે તેષ્વેવ તેષ્વેવ પ્રદેશેષુ પ્રદેશોં વાલે લોક મેં અનન્ત જીવાદિક દ્રવ્યોં કા અવસ્થાન હોતા હૈ ? ‘આગાસે’ યહ સપ્તમી વિભક્તિ હૈ સો યહ ષષ્ઠી વિભક્તિ કે અર્થ મેં હુઈ હૈ । હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ—‘હંતા, ગોયમા ! અસંખેજ્જે લોણ જાવ મહ્યવ્વાઈં’ હાં ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશોં વાલે લોક મેં યાવત્ જીવાદિક અનન્તદ્રવ્યોં કા—અવસ્થાન હો સકતા હૈ ।

શંકા—લોક જય કિ અસંખ્યાત પ્રદેશોં વાલા હૈ તબ ઉસમેં અનન્તદ્રવ્યોં કા અવસ્થાન કૈસે હો સકતા હૈ ?

ઉત્તર—જિસ પ્રકાર પ્રતિનિયત અપવરકક્ષેત્રાકાશ મેં કિ જહાં પર પહિલે સે હી એક પ્રદીપ કા પ્રમાપુદ્ગલ વ્યાપ્ત હો રહા હૈ એસે ઉસ કમરે મેં ઓર મી અનેક પ્રદીપોં કા પ્રમાપુદ્ગલ સમાજાતા હૈ ક્યોંકિ તથાવિધ પુદ્ગલોં કા પરિણામ સામર્થ્ય એસા હી હોતા હૈ । હસી પ્રકાર

પ્રદેશવાળા લોકમાં અનંત જીવ જીવ વિગેરે દ્રવ્યોનું અવસ્થાન—રહેવાનું થાય છે ? ‘આગાસે’ આ સાતમી વિલક્ષિત છે, તે છઠ્ઠી વિલક્ષિતના અર્થથી અહીંયાં કહેવાઈ છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—‘હંતા ગોયમા ! અસંખેજ્જે લોણ જાવ મહ્યવ્વાઈં’ હા ગૌતમ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા લોકમાં યાવત્ જીવ વિગેરે અનંત દ્રવ્યોનું અવસ્થાન રહેવાનું થઈ શકે છે.

શંકા—લોક જ્યારે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો છે, તો તેમાં અનંત દ્રવ્યોનું અવસ્થાન—રહેવાનું કેવી રીતે થઈ શકે છે ?

ઉત્તર—જે રીતે પ્રતિનિયત અપવરક ક્ષેત્રાકાશમાં (ધરની અંદરના એક વિભાગ રૂપ ક્ષેત્રાકાશમાં) કે જ્યાં પહેલેથી જ એક દીવાના તેજસ્વી પુદ્ગલો વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા છે. તેમાં ખીળ પણ અનેક દીવાઓના તેજસ્વી પુદ્ગલોની કાંતી સમાઈ જાય છે. કેમકે—તે પ્રકારના પુદ્ગલોનું પરિણમવાનું સામર્થ્ય જ એવું

દ્રવ્યાણાં પરમાણ્વાદીનાં તથાવિધપરિણામસામર્થ્યનાવસ્થાનાત્ અનન્તાનામપિ તેષાં
જીવપરમાણ્વાદિદ્રવ્યાણામવસ્થાનં ભવતીતિ ન કશ્ચિદ્વિરોધઃ । અસંખ્યાતલોકે
યદ્ અનન્તદ્રવ્યાણામવસ્થાનં કથિતં તદેકૈકસ્મિન્ પ્રદેશે તેષાં ચયાપચયાદિ-
મત્ત્વેન ભવતીત્યતશ્ચયાપચયાદિ પ્રદર્શ્યતે-‘લોગસ્સ ણં’ इत्यादि, ‘लोगस्स णं भंते’
लोकस्य खलु भदन्त ! ‘एगंमि आगासपएसे’ एकस्मिन् आकाशप्रदेशे ‘कइदिसिं
पोगगला चिज्जंति’ कतिदिशमाश्रित्य कतिभ्यो दिग्भ्य आगत्य पुद्गलाः परमाण्वा-
दयश्चीयन्ते लीयन्ते ? हे भदन्त ! लोकस्यैकस्मिन् आकाशप्रदेशे कतिदिग्भ्य
आगत्य परमाणवः, लीनाः भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि,
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘निव्वाघाएणं छदिसिं’ निर्व्याघातेन षड् दिशम् अभिव्या-
प्य, षड्दिग्भ्यः, यदि आगमने कश्चित् प्रतिबन्धो न भवेत् तदा षड्भ्योऽपि-

સે અસંખ્યાત પ્રદેશોં વાલે ખી લોકાકાશ મેં ડન ૨ પ્રદેશોં મેં પરમા-
ણ્વાદિક દ્રવ્યોં કા તથાવિધ પરિણામ કે સામર્થ્ય સે અવસ્થાન હોતા
હૈ । ઇસલિયે અનન્ત ખી ડન જીવ પરમાણુ આદિકોં કા વહાં અવસ્થાન
હોને મેં કોઈ વિરોધ નહીં હૈ । અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક લોક મેં જો
અનન્તદ્રવ્યોં કા અવસ્થાન કહા ગયા હૈ વહ એક પ્રદેશ મેં ડનકે ચય
ઔર અપચયવાલે હોને કે કારણ સે કહા ગયા હૈ । યહી વાત સૂત્રકાર
પ્રદર્શિત કરતે હૈ-‘લોગસ્સ ણં ભંતે ! એગંમિ આગાસપએ સે કહદિસિં
પોગગલા ચિજ્જંતિ’ ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-‘હે ભદન્ત ! લોક
કે એક આકાશ પ્રદેશ મેં કિતની દિશાઓં સે આકરકે પરમાણુ આદિ
પુદ્ગલ એકત્રિત-ઇકઢે હોતે હૈ ? લીન હોતે હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈ ‘ગોયમા ! નિવ્વાઘાણં છદિસિં’ હે ગૌતમ ! યદિ વ્યાઘાત-પ્રતિબંધ
-ન હો તો વે છહોં દિશાઓં સે આકરકે વહાં ઇકઢે હો જાતે હૈ-

હોય છે. એજ રીતે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા લોકાકાશમાં પણ તે તે પ્રદેશોમાં
પરમાણુ વિગેરે દ્રવ્યોનું અને તેવા પ્રકારના પરિણામના સામર્થ્યથી અવસ્થાન
-રહેવાનું થાય છે. તેથી અનંત પણ તે જીવ, પરમાણુ વિગેરેનું ત્યા અવ-
સ્થાન હોવામાં કોઈ પણ પ્રકારનો વિરોધ આવતો નથી, અસંખ્યાત પ્રદેશ
વાળા લોકમાં જે અનંત દ્રવ્યોનું અવસ્થાન કહ્યું છે, તે એક પ્રદેશમાં તેના
અથ અને અપચયવાળા હોવાના કારણથી કહેલ છે એજ વાત સૂત્રકાર પ્રગટ
કરે છે-‘લોગસ્સ ણં ભંતે ! એગંમિ આગાસપએ સે કહદિસિં પોગગલા ચિજ્જંતિ’
ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ લોકના એક આકાશ
પ્રદેશમાં કેટલી દિશાઓથી આવીને અનંત પરમાણુ એકઠા થાય છે ? લીન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા ! નિવ્વાઘાણં છદિસિં’

दिग्भ्य आगत्यैकस्मिन् लोकाकाशप्रदेशे अनन्ताः परमाणवश्चिता भवन्तीति 'वाघायं पडुच्च' व्याघातं प्रतीत्य 'सिय तिदिंसि' स्यात् त्रिदिशम्-त्रिदिग्भ्यः, यदि कश्चित् प्रतिबन्धो भवेत् तदा दिक् त्रयेभ्य एवागत्य परमाणवश्चीयन्ते 'सिय चउदिसि' स्यात् चतुर्दिशम्-चतुर्दिग्भ्य आगत्य चीयन्ते 'सिय पंचदिसि' स्यात् पञ्चदिशम्, पञ्चभ्यो दिग्भ्य आगत्य चीयन्ते । यदि प्रतिबन्धको न भवेत् तदा सर्वदिग्भ्य आगत्यैकस्मिन् आकाशप्रदेशेऽनेके परमाणवश्चीयन्ते अथ यदि प्रतिबन्धको भवेत्तदा कदाचित् दिक्त्रयेभ्यश्चतुर्दिग्भ्यः पञ्चदिग्भ्यो वा आगत्य चीयन्ते-एकत्रिता भवन्ति परमाणव इत्यर्थः 'लोगस्स णं भंते' लोकस्य खलु भदन्त । 'एगंमि आगासपएसे' एकस्मिन् आकाशप्रदेशे 'कइदिसिं पोगगला

अर्थात् वहाँ से आने में यदि उन्हें कोई रुकावट नहीं है तो वे लोक के एक आकाश प्रदेश पर छहों दिशाओं से आकरके अनन्त परमाणु रूप से इकट्ठे हो जाते हैं । 'वाघायं पडुच्च सिय तिदिंसि सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं' और जो प्रतिबन्ध रुकावट हो तो कदाचित् वे तीन दिशाओं से, कदाचित् वे चार दिशाओं से और कदाचित् पांच दिशाओं से आकरके वहाँ एकट्ठे हो जाते हैं । तात्पर्य कहने का यही है कि यदि प्रतिबन्धक कारण नहीं है तो वे एक आकाश प्रदेश में समस्तदिशाओं से आकरके इकट्ठे हो सकते हैं और प्रतिबन्ध आने में रुकावट का कारण मौजूद है तो वे वहाँ पर तीन आदि दिशाओं से आकरके भी इकट्ठे हो सकते हैं ।

प्रश्न-‘लोगस्स णं भंते ! एगंमि आगासपएसे कइदिसिं पोगगला चिज्जंति’ हे अदन्त ! लोक के एक आकाश प्रदेश में से कितनी दिशाओं

हे गौतम ! जो व्याघात-प्रतिबन्ध न होय तो तेजो छजे दिशाओथी आवीने त्या ओकठा थाय छे, अर्थात् त्यांथी आववामां जे तेभने के.छ इकावट होय तो ते लोकना ओक आकाश प्रदेशमां अनंत परमाणुपण्ठाथी ओकठा थर्ध जाय छे. 'वाघायं पडुच्च सिय तिदिंसि, सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं' अने जे प्रतिबन्ध-इकावट होय तो के.छ वार तेजो त्रय दिशाओथी के.छवार तेजो चार दिशाओथी अने के.छवार पांच दिशाओमाथी आवीने त्यां ओकठा थाय छे 'कडेवानुं' तात्पर्य ओ.ज छे के-जे प्रतिबन्धनुं कारण न होय तो तेजो ओक आकाश प्रदेशमां सघणी दिशाओमांथी आवीने ओकठा थर्ध शके छे. अने प्रतिबन्ध आववामां इकावटनुं कारण उपस्थित होय-तो तेजो त्यां त्रय विगेरे दिशाओथी आवीने पण ओकठा थर्ध शके छे.

प्रश्न-‘लोगस्स णं भंते ! एगंमि आगासपएसे कइदिसिं पोगगला चिज्जंति’ हे भगवन् लोकना ओक आकाश प्रदेशमाथी के.टली दिशाओने आश्रय करीने

ચિજ્જંતિ' કતિદિશ આશ્રિત્ય પુદ્ગલાશ્રિયન્તે કતિષુ દિક્ષુ, વ્યતિરિક્તા ભવન્તી-
ત્યર્થઃ, इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘एवं चेव’ इत्यादि, ‘एवं चेव’ एवमेव चयने यथा
प्रतिपादितं तथैव अत्रापि सर्वं बोद्धव्यम् प्रतिनियतदेशत्वात् निर्व्याघातेन षट्सु
दिक्षु, व्याघातमाश्रित्य त्रिचतुःपञ्चदिक्षु विकीर्णा भवन्तीत्यर्थः ‘एव उवचिज्जंति’
एवं चयनवदेव उपचीयन्ते स्कन्धस्वरूपाः पुद्गलाः पुद्गलान्तरसम्बन्धादुपचिता
भवन्तीति ‘एवं अवचिज्जंति’ एवम्—चयनवदेव अपचीयन्ते स्कन्धरूपास्तएव
पुद्गलाः प्रदेशविघटनेनापचीयन्ते इति ॥सू. ३॥

द्रव्याधिकारादेव इदમપ્પાહ—‘जीवे णं भंते ! जाइं दव्वाइं’ इत्यादि ।

मूलम्—जीवे णं भंते ! जाइं दव्वाइं ओरालियसरीरत्ताए गेण्हइ
ताइं किं ठियाइं गेण्हइ अठियाइं गेण्हइ ? गोयमा ! ठियाइं पि

को आश्रित करके पुद्गल छूटे हो जाते हैं अर्थात् लोक के एक आकाश
प्रदेश से जो पुद्गल वियुक्त होते हैं वे कितनी दिशाओं में जाते हैं ?
उत्तर ‘एवं चेव’ हे गौतम ! इस सम्बन्ध में कथन जैसा एकत्रित होने में
क्रिया गया है वैसा ही जानना चाहिये । अर्थात् यदि प्रतिबन्ध का कारण
नहीं है तो वे वहां से छहों दिशाओं में विकीर्ण हो सकते हैं और
यदि प्रतिबन्ध है तो वे तीनदिशाओं में भी चार दिशाओं में भी और
पांच दिशाओं में भी विकीर्ण हो सकते हैं । ‘एवं उवचिज्जंति’ चयन
के जैसे ही स्कन्ध स्वरूप पुद्गल पुद्गलान्तर के सम्बन्ध से उपचित होते
हैं और इसी प्रकार से वे ‘अवचिज्जंति’ स्कन्ध रूप पुद्गल प्रदेशों के
विघटन होने से अपचित होते हैं ॥सू. ३॥

પુદ્ગલો છટા થઈ જાય છે ? અર્થાત્ લોકના એક આકાશ પ્રદેશથી જે પુદ્ગલો
જુદા થઈ જાય છે. તેઓ કેટલી દિશાઓમાં જાય છે ?

ઉત્તર—‘एवं चेव’ हे गौतम ! આ સંબંધમાં એકલા થવાની બાબતમાં
જે પ્રમાણેનું કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન આ પુદ્ગલોના છૂટા થવાના
સંબંધમાં પણ સમજાવેલું. અર્થાત્ જે પ્રતિબંધનું કારણ ન હોય તો તેઓ
ત્યાંથી છએ દિશાઓમાં વિકીર્ણ (વેરાઈ જાય છે) થઈ જાય છે. અને જે
પ્રતિબંધ હોય તો તેઓ ત્રણે દિશાઓમાં પણ ચારે દિશાઓમાં પણ
અને પાંચે દિશાઓમાં પણ વિકીર્ણ થઈ શકે છે. ‘एव/उवचिज्जति’ ચયનના
પ્રમાણે સ્કન્ધ સ્વરૂપ પુદ્ગલ બીજા પુદ્ગલોના સંબંધથી ઉપચિત થઈ જાય છે.
અને એજ રીતે તેઓ ‘अवचिज्जति’ સ્કન્ધરૂપ પુદ્ગલ પ્રદેશો વિઘટન-છૂટા
હોવાથી અપચિત થાય છે. ॥સૂ. ૩॥

गेण्हइ अठियाइं पि गेण्हइ । ताइं भंते ! किं दव्वओ गेण्हइ ?
 खेत्तओ गेण्हइ ? कालओ गेण्हइ ? भावओ गेण्हइ ? गोयमा !
 दव्वओ वि गेण्हइ, खेत्तओ वि गेण्हइ, कालओ वि गेण्हइ,
 भावओ वि गेण्हइ । ताइं दव्वओ अणंतपएसियाइं दव्वाइं,
 खेत्तओ असंखेज्जपएसोगाढाइं, एवं जहा पन्नवणाए पढमे
 आहारुद्देसए जाव निव्वाघाएणं छदिसिं, वाघायं पडुच्च सिय
 तिदिसिं सिय चउदिसिं, सिय पंचदिसिं । जीवे णं भंते ! जाइं
 दव्वाइं वेउव्वियसरीरत्ताए गेण्हइ ताइं किं ठियाइं गेण्हइ ?
 अठियाइं गेण्हइ ? एवंचेव नवरं नियमं छदिसिं । एवं आहा-
 रगसरीरत्ताए वि । जीवे णं भंते ! जाइं दव्वाइं तेयगसरीरत्ताए
 गेण्हइ ? पुच्छा, गोयमा ! ठियाइं गेण्हइ नो अठियाइं गेण्हइ,
 सेसं जहा ओरालियसरीरस्स । कम्मगसरीरे वि एवं चेव । एवं
 जाव भावओ वि गेण्हइ । जाइं दव्वाइं दव्वओ गेण्हइ ताइं किं
 एगपएसियाइं गेण्हइ ? दुपएसियाइं गेण्हइ ? एवं जहा भासा-
 पदे जाव आणुपुव्वि गेण्हइ, नो अणाणुपुव्वि गेण्हइ । ताइं
 भंते ! कइदिसिं गेण्हइ ? गोयमा ! निव्वाघाएणं० जहा ओरा-
 लियसरीरस्स । जीवे णं भंते ! जाइं दव्वाइं सोइंदियत्ताए
 गेण्हइ० जहा वेउव्वियसरीरं, एवं जाव जिर्विभदियत्ताए, फासि-
 दियत्ताए जहा ओरालियसरीरं, मणजोगत्ताए जहा कम्मगसरीरं ।
 नवरं नियमं छदिसिं । एवं वइजोगत्ताए वि, कायजोगत्ताए जहा
 ओरालियसरीरस्स । जीवे णं भंते ! जाइं दव्वाइं आणापाणु-
 त्ताए गेण्हइ जहेव ओरालियसरीरत्ताए जाव सिय पंचदिसिं ।

एवं चउवीसदंडणं एयाणि पयाणि भाणियव्वाणि जस्स जं
अस्थि सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० ४॥

पणवीसइमे सए वीओ उद्देसो समत्तो ॥२५-२॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! यानि द्रव्याणि औदारिकशरीरतया गृह्णाति
तानि किं स्थितानि गृह्णाति अस्थितानि गृह्णाति, गौतम ! स्थितान्यपि गृह्णाति
अस्थितान्यपि गृह्णाति । तानि भदन्त ! किं द्रव्यतो गृह्णाति ? क्षेत्रतो गृह्णाति ?
कालतो गृह्णाति ? भावतो गृह्णाति ? गौतम ! द्रव्यतोऽपि गृह्णाति, क्षेत्रतोऽपि
गृह्णाति, कालतोऽपि गृह्णाति, भावतोऽपि गृह्णाति । तानि द्रव्यतोऽनन्तप्रदेशि-
कानि द्रव्याणि, क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाढानि, एवं यथा प्रज्ञापनायाः प्रथमे
आहारोद्देशके यावत् निर्व्याघातेन पञ्चदशं व्याघातं प्रतीत्य स्यात् त्रिदशम् स्यात्
चतुर्दशम्, स्यात् पञ्चदशम् । जीवः खलु भदन्त ! यानि द्रव्याणि वैक्रियशरीरतया
गृह्णाति तानि किं स्थितानि गृह्णाति अस्थितानि गृह्णाति ? एवमेव, नवरं नियमात्
पञ्चदशम्, एवमाहारकशरीरतयाऽपि । जीवः खलु भदन्त ! यानि द्रव्याणि तैजस-
शरीरतया गृह्णाति ? पृच्छा गौतम ! स्थितानि गृह्णाति नो अस्थितानि गृह्णाति,
शेषं यथौदारिकशरीरस्य । कर्मणशरीरेऽपि एवमेव, एवं यावत् भावतोऽपि
गृह्णाति । यानि द्रव्याणि द्रव्यतो गृह्णाति तानि किमेकप्रदेशिकानि गृह्णाति
द्विप्रदेशिकानि गृह्णाति, एवं यथा भाषापदे यावत् आनुपूर्व्या गृह्णाति नो अनानु-
पूर्व्या गृह्णाति । तानि भदन्त ! कतिदिशं गृह्णाति गौतम ! निर्व्याघातेन
यथौदारिकशरीरस्य ! जीवः खलु भदन्त ! यानि द्रव्याणि श्रोत्रेन्द्रियतया
गृह्णाति० यथा वैक्रियशरीरम्, एवं यावत् जिह्वेन्द्रियतया स्पर्शनेन्द्रियतया यथौ-
दारिकशरीरम् । मनोयोगतया यथा कर्मणशरीरम् । नवरं नियमात् पञ्चदशम् ।
एवं वचोयोगतया अपि काययोगतयाऽपि यथौदारिकशरीरस्य । जीवः खलु
भदन्त ! यानि द्रव्याणि आनमाणतया गृह्णाति यथैवौदारिक शरीरतया यावत्
स्यात् पञ्चदशम् । एवं चतुर्विंशतिदण्डके, एतानि पदानि भणितव्यानि यस्य
यदस्ति तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० ४॥

इति पञ्चविंशतितमे शतके द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२५-२॥

टीका—‘जीवे णं भंते’ जीवः खलु भदन्त ! ‘जाइं दव्वाइं ओरालियसरीर-
त्ताए गेण्हइ’ यानि द्रव्याणि औदारिकशरीरतया औदारिकशरीररूपेण गृह्णाति ‘ताइं

‘जीवे णं भंते ! जाइं दव्वाइं ओरालियसरीरत्ताए गेण्हइ’ इत्यादि
टीकार्थ—यहां गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है—‘जीवे णं भंते !’ हे

‘जीवे ण भंते ! जाइं दव्वाइं ओरालियसरीरत्ताए गेण्हइ’ इत्यादि
टीकार्थ—गौतम स्वामीओ प्रश्न से ‘पूछ्युं छे ठे’—‘जीवे णं भंते !’

કિં ઠિયાઈ ગેળ્હઈ અઠિયાઈ ગેળ્હઈ' તાનિ કિં સ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ અસ્થિતાનિ વા ગૃહ્ણાતિ યાવદાકાશક્ષેત્રે જીવો વિદ્યને તદ્ભ્યન્તરે વિદ્યમાનાનિ યાનિ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ તાનિ સ્થિતાનીતિ કથ્યન્તે, તદ્ભ્યન્તરેઽવિદ્યમાનાનિ બહિઃ સ્થિતાનિ યાનિ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ તાનિ અસ્થિતાનીતિ કથ્યન્તે, તાનિ દ્રવ્યાણિ પુનરૌદારિકશરીરપરિણામ ત્રિષેષાદાકૃષ્ય ગૃહ્ણાતિ. અથવા યાનિ દ્રવ્યાણિ નૈજન્તે તાનિ સ્થિતાનિ, યાનિ તદ્વિપરીતાનિ તાનિ અસ્થિતાનીતિ કથ્યન્તે તથા ચ હે ભદન્ત ! યો જીવઃ, ઔદારિકશરીરનિષ્પત્તયે યાનિ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ આકૃષ્ય ગૃહ્ણાતિ તાનિ સ્થિતાનિ અસ્થિતાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'ठिया-

ભદન્ત ! જીવ 'જાઈ દવ્વાઈ' જિન પૌદ્ગલિક દ્રવ્યોં કો 'ઓરાલિયસરીર-ત્તાઈ ગેળ્હઈ' ઔદારિક શરીર રૂપસે ગ્રહણ કરતા હૈ 'તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેળ્હઈ અઠિયાઈં ગેળ્હઈ' સો વહ કયાં ઉન સ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતાં હૈ અથવા અસ્થિતદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈં જિતને આકાશરૂપ ક્ષેત્ર મેં જીવ સ્થિત હૈ—ઉતને હી ક્ષેત્ર કે ખીતર વિદ્યમાન જો પુદ્ગલદ્રવ્ય હૈં વે સ્થિત કહે ગયે હૈં । તથા ઉસકે બાહર કે ક્ષેત્ર મેં વિદ્યમાન કો દ્રવ્ય હૈં વે અસ્થિત કહે ગયે હૈં । इन अस्थित द्रव्यों को जो वह जीव औदारिक शरीर के परिणाम विशेष से खींचकर ग्रहण करता है, अथवा जो द्रव्यगति रहित होते हैं वे स्थित द्रव्य हैं और जो द्रव्यगति सहित होते हैं वे अस्थित द्रव्य हैं । तथा च—हे भदन्त ! जो जीव औदारिक शरीर की निष्पत्ति के लिये जिन पद्वलद्रव्यों को खींचकर ग्रहण करता है वे स्थित होते हैं अथवा अस्थित होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—

હે ભગવન્ જીવ 'જાઈ દવ્વાઈ' જે પૌદ્ગલિક દ્રવ્યોને 'ઓરાલિયસરીર-ત્તાઈ ગેળ્હઈ' ઔદારિક શરીર પણાથી ગ્રહણ કરે છે. 'તાઈં' કિં ઠિયાઈ ગેળ્હઈ અઠિયાઈ ગેળ્હઈ' તે શુ તે એ સ્થિત-રહેલા-દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા અસ્થિત (ન રહેલા) દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? આકાશ રૂપ ક્ષેત્રમાં જેટલા જીવ સ્થિત-રહેલા છે, એટલા જ ક્ષેત્રની અંદર રહેલ જે પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. તે સ્થિત કહેવાય છે. તેનાથી બહારના ક્ષેત્રમાં રહેલ જે દ્રવ્ય છે, તે અસ્થિત કહેવાય છે, આ અસ્થિત દ્રવ્યોને તે જીવ ઔદારિક શરીરના પરિણામ વિશેષથી ખેંચીને ગ્રહણ કરે છે અથવા જે દ્રવ્યગતિ વગરના હોય છે, તે સ્થિત દ્રવ્ય છે, અને જેઓ દ્રવ્ય ગતિ સાથે હોય છે, તેઓ અસ્થિત દ્રવ્ય છે તથા હે ભગવન્ જે જીવ ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ માટે જે પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ખેંચીને ગ્રહણ કરે છે, તેઓ સ્થિત-હોય છે ? અથવા અસ્થિત હોય

‘ઇપિ ગેળહઃ અઠિયાઈપિ ગેળહઃ’ સ્થિતાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ જીવ ઔદારિકશરીર નિષ્પત્તયે, તથા અસ્થિતાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ઔદારિકશરીરનિષ્પાદનાય ગૃહ્ણાતીતિ । ‘તાઈં મંતે’ યાનિ સ્થિતાસ્થિતદ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ તાનિ મદન્ત ! ‘કિં દવ્વઓ ગેળહઃ’ કિં દ્રવ્યતઃ પ્રદેશરૂપદ્રવ્યમાશ્રિત્ય ગૃહ્ણાતિ ‘ચેત્તઓ ગેળહઃ’ ક્ષેત્રતઃ પ્રદેશાવગાઢરૂપક્ષેત્રમાશ્રિત્ય ગૃહ્ણાતિ, ‘કાલઓ ગેળહઃ’ કાલતઃ સ્થિતિરૂપકાલમાશ્રિત્ય ગૃહ્ણાતિ ? ‘ભાવઓ ગેળહઃ’ ભાવતો વર્ણાદિરૂપ ભાવમાશ્રિત્ય ગૃહ્ણાતિ इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દવ્વઓ વિ ગેળહઃ’ દ્રવ્યતોઽપિ સ્થિતાસ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ જીવ ઔદારિકશરીરનિષ્પત્ત્યર્થમ્,

‘ગોયમા ! ઠિયાઈં વિ ગેળહઃ, અઠિયાઈં વિ ગેળહઃ’ હે ગૌતમ ! વહ ઔદારિક શરીર કી નિષ્પત્તિ કે લિષ્ઠ સ્થિત દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ ઔર અસ્થિત દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ । અવ ગૌતમ પુનઃ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘તાઈં મંતે । કિં દવ્વઓ ગેળહઃ, ચેત્તઓ ગેળહઃ, કાલઓ ગેળહઃ, ભાવઓ ગેળહઃ’ હે મદન્ત ! જિન સ્થિત ઔર અસ્થિત દ્રવ્યોં કો યહ જીવ ગ્રહણ કરતા હૈ ઁન દ્રવ્યોં કો કયા વહ પ્રદેશ રૂપ દ્રવ્ય કો આશ્રિત કરકે ગ્રહણ કરતા હૈ ? અથવા પ્રદેશાવગાઢ રૂપ ક્ષેત્ર કો આશ્રિત કરકે ગ્રહણ કરતા હૈ ? અથવા સ્થિતરૂપ કો આશ્રિત કરકે ગ્રહણ કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રમુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! દવ્વઓ વિ ગેળહઃ ચેત્તઓ વિ ગેળહઃ, કાલઓ વિ ગેળહઃ ભાવઓ વિ ગેળહઃ’ હે ગૌતમ ! દ્રવ્ય કી અપેક્ષા બી સ્થિત અસ્થિત દ્રવ્યોં કો વહ જીવ

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! ઠિયાઈં વિ ગેળહઃ, અઠિયાઈં વિ ગેળહઃ’ હે ગૌતમ ! તે ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ માટે સ્થિત દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે, અને અસ્થિત દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે,

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રમુને ફરીથી પૂછે છે કે—‘તાઈં મંતે । કિં દવ્વઓ ગેળહઃ, ચેત્તઓ ગેળહઃ કાલઓ ગેળહઃ ભાવઓ ગેળહઃ’ હે મગવાના હે સ્થિત અને અસ્થિત દ્રવ્યોને આ જીવ ગ્રહણ કરે છે, તે દ્રવ્યોને શું તે પ્રદેશરૂપ દ્રવ્યોનો આશ્રય કરીને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા પ્રદેશાવગાઢ રૂપ ક્ષેત્રનો આશ્રય કરીને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા સ્થિતરૂપ કાલનો આશ્રય કરીને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા વર્ણાદિ રૂપ ભાવનો આશ્રય કરીને ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! દવ્વઓ વિ ગેળહઃ ચેત્તઓ વિ ગેળહઃ કાલઓ વિ ગેળહઃ ભાવઓ વિ ગેળહઃ’ હે ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાથી પણ સ્થિત અને અસ્થિત દ્રવ્યોને તે જીવ ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ માટે ગ્રહણ

‘સ્વેત્તઓ વિ ગેઠ્ઠઈ’ ક્ષેત્રતોડપિ ગૃહ્ણાતિ, કાલઓ વિ ગેઠ્ઠઈ’ કાલતોડપિ ગૃહ્ણાતિ, ‘ભાવઓ વિ ગેઠ્ઠઈ’ ભાવતોડપિ ગૃહ્ણાતીતિ। દ્રવ્યાદિતઃ કિં સ્વરૂપાણિ ગૃહ્ણાતિ ? इत्याह-‘ताइं दव्वओ’ इत्यादि। ‘ताइं दव्वओ अणंतपएसियाइं दव्वाइं’ तानि द्रव्यतोऽनन्तप्रदेशिकानि स्थितास्थितानि द्रव्याणि गृह्णाति, ‘स्वेत्तओ असंखेज्ज-पएसोगाढाइ’ क्षेत्रतोऽसंख्यातप्रदेशावगाढानि द्रव्याणि गृह्णाति ? ‘एवं जहा पञ्च-वणाए पढमे आहारुद्देसए’ एवं यथा प्रज्ञापनायाः प्रथमे-अष्टाविंशतितमे आहार-पदे प्रथमे आहारोद्देशके-कथितं तथैव सर्वमिहापि ज्ञातव्यम्-तथाहि-‘कालओ अण्णयरट्टियाइं’ भावओ वण्णमंताइं गंधमंताइं रसमंताइं फासमंताइं’ इत्यादि, कालतः जघन्यमध्यमोत्कृष्टकालस्थितिकेषु कानिचिदन्यतमस्थितिकानि द्रव्याणि

औदारिक शरीर की निष्पत्ति के लिये ग्रहण करता है क्षेत्र की अपेक्षा भी वह जीव स्थित अस्थित द्रव्यों को औदारिक शरीर की निष्पत्ति के लिये ग्रहण करता है, काल की अपेक्षा वह स्थित अस्थित द्रव्यों को औदारिक शरीर की निष्पत्ति के लिये ग्रहण करता है, तथा भाव की अपेक्षा भी वह जीव स्थित और अस्थित द्रव्यों को औदारिक शरीर की निष्पत्ति के लिये ग्रहण करता है। द्रव्य की अपेक्षा यह जीव जिन स्थित अस्थित द्रव्यों को शरीर की निष्पत्ति के लिये ग्रहण करता है वे द्रव्य अनन्तप्रदेशों वाले होते हैं। तथा क्षेत्र की अपेक्षा वे द्रव्य असंख्यात प्रदेशाश्रित होते हैं अर्थात् लोक के असंख्यात प्रदेशों में अवगाढ होते हैं। ‘एवं जहा पञ्चवणाए पढमे आहारुद्देसए’ इस प्रकार से प्रज्ञापना सूत्र के प्रथम आहार उद्देशक में कहे अनुसार यावत् ‘प्रतिबन्ध सिवाय छहों दिशाओं से, और प्रतिबन्ध के सद्-भाव में कदाचित् तीन दिशाओं में से कदाचित् चार दिशाओं में से

કરે છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી પણ તે જીવ સ્થિત અસ્થિત દ્રવ્યોને ઔદારિક શરી-રની પ્રાપ્તિ માટે ગ્રહણ કરે છે. કાળની અપેક્ષાથી તે સ્થિત અસ્થિત દ્રવ્યોને ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ માટે ગ્રહણ કરે છે. તથા ભાવની અપેક્ષાથી પણ તે જીવ સ્થિત અસ્થિત દ્રવ્યોને ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ માટે ગ્રહણ કરે છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાથી આ જીવ જે સ્થિત અસ્થિત દ્રવ્યોને ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ માટે ગ્રહણ કરે છે, તે દ્રવ્ય, દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી તે દ્રવ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશના આશ્રયવાળું હોય છે. અર્થાત્ લોકના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ હોય છે. ‘एवं जहा पञ्चवणाए पढमे आहारुद्देसए’ આ રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા આહારક ઉદ્દેશમાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્ પ્રતિબંધ સિવાય છઠ્ઠે દિશાઓમાંથી અને પ્રતિ-બંધ-રૂકાવટના સદ્ભાવમાં કેાઈ વાર ત્રણ દિશાઓમાંથી કેાઈ વાર ચાર

ગૃહ્ણાતિ, ભાવતો વર્ણગન્ધરસસ્પર્શયુક્તાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ इत्यादि सर्वमाहारोदे
 शकप्रहरणं वाच्यम् कियत्पर्यन्त प्रज्ञापनाया आहारोदेशप्रकरणमध्येतव्यम् तत्राह—
 'जाव' इत्यादि, 'जाव निव्वाघाएणं छदिमि' यावत् निवर्षाघातेन पद्ददिशम्
 'वाघायं पडुच्च सिय तिदिमि सिय चउदिमि सिय पंचदिमि' व्याघातं—प्रतीत्य स्यात्
 —कदाचित् त्रिदिशम्, स्यात् चतुर्दिशम्, स्यात् पञ्चदिशम्। यदि कोऽपि प्रतिबन्धो
 न भवेत्तदा पद्भ्योऽपि दिग्भ्य आकृष्ण पुद्गलान् गृह्णाति अथ कदाचित् प्रति-
 बन्धो भवेत्तदा दिग्भ्ये प्रतिबन्धे सति तिस्रभ्यो दिग्भ्य आहृत्य पुद्गलान् गृह्णाति,
 दिग्द्वये प्रतिबन्धके चतुर्दिग्भ्य आहृत्य गृह्णाति इति, 'जीवे णं भंते' जीवः खलु
 भदन्त ! 'जाइं दव्वाइं वेउव्वियसरीरत्ताए गेण्हइ' यानि द्रव्याणि वैक्रियसरीरतया

और कदाचित् पांच दिशाओं में से आये हुए पुद्गलो को ग्रहण
 करता है' यहां तक का कथन यहां पर कहना चाहिये यही बात 'ताइं
 दव्वओ अणंतपएसियाइं खेत्तओ असंखेज्जपएसोगाढाइ एवं जहा
 पन्नवणाए पढमे०' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है। तात्पर्य इस
 का यही है कि कोई प्रतिबन्ध नहीं है तो वह छहों दिशाओं से खींच
 कर पुद्गलों को ग्रहण करता है और यदि कदाचित् प्रतिबन्ध है तो वह
 यदि तीन दिशाओं में प्रतिबन्ध है तो तीन दिशाओं में से खींचकर
 पुद्गलों को ग्रहण करता है और यदि दो दिशाओं में प्रतिबन्ध है तो
 वह चार दिशाओं में से पुद्गलों को खींचकर ग्रहण करता है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—जीवे णं भंते। जाइं दव्वाइं वेउ-
 व्वियसरीरत्ताए गेण्हइ ताइं किं ठियाइं गेण्हइ अठियाइं गेण्हइ' हे

દિશાઓમાંથી અને કે.ઇ વાર પાંચ દિશાઓમાંથી આવેલા પુદ્ગલોને ગ્રહણ
 કરે છે આટલા સુધીનું કથન અહીંયાં કહેવું જોઈએ એજ વાત 'તાઈં દવ્વઓ
 અણંતપસેસિયાઈં' એજ જો અસંખેજ્જપસોગાઢાઈ એવ જહા પન્નવણાએ પઢમે૦'
 આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. તાત્પર્ય આ કથનનું એ છે કે—જો કે.ઇ
 પ્રતિબંધ—રૂકાવટ ન હોય તો તે છએ દિશાઓમાંથી એ.ચીને પુદ્ગલોને ગ્રહણ
 કરે છે. અને જો કહાય પ્રતિબંધ હોય તો તે જો ત્રણ દિશાઓમાં પ્રતિબંધ
 હોય તો ત્રણ દિશાઓમાંથી એ.ચીને પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, અને જો બે દિશા-
 ઓમાં પ્રતિબંધ હોય તો તે ચાર દિશાઓમાંથી પુદ્ગલોને એ.ચીને ગ્રહણ કરે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'જીવે ણં ભંતે ! જાઈં દવ્વાઈં
 વેઉવ્વિયસરીરત્તાએ ગેણ્હઈ તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેણ્હઈ અઠિયાઈં ગેણ્હઈ' હે ભગવેન

વૈક્રિયશરીરનિષ્પાદનાયેત્યર્થઃ ગૃહ્ણાતિ 'તાં કિં ઠિયાં' ગેષ્ઠઃ અઠિયાં ગેષ્ઠઃ' તાનિ કિં સ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ અસ્થિતાનિ વા ગૃહ્ણાતીતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—'એવં ચેવ' इत्यादि, 'एवं चैव' एवमेव औदारिकशरीरनिष्पत्त्यर्थं यथा यथा गृह्णाति तथैव वैक्रीयशरीरनिष्पत्त्यर्थमपि पुद्गलान् गृह्णातीति भावः । पूर्वापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तद्वर्णयति—'नवरं' इत्यादि, 'नवरं नियमं छद्दिंसि' नवरं नियमात् पट्टदिग्भ्यः, एतदेव वैलक्षण्यं यद् वैक्रीयशरीरनिष्पादनाय नियमतः पट्टदिग्भ्यः पुद्गलान् गृह्णातीति, अयमाशयः वैक्रीयशरीरवान् प्रायशः पञ्चेन्द्रिय एव भवति, स च व्रसनाज्याः मध्ये एव भवति, तत्र च विवक्षितलोकदेशस्य पणामपि दिशा-

અદન્ત ! જીવ જો પુદ્ગલદ્રવ્યોં કો વૈક્રિય શરીર રૂપ સે ગ્રહણ કરતા હૈ વહ સ્થિત ડન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ અથવા અસ્થિત ડન ડન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ડનસે કહતે હૈ—'એવં ચેવ' હૈ ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે ઔદારિક શરીર કી નિષ્પત્તિ કે લિયે જીવ પુદ્ગલો કો—સ્થિતાસ્થિત પુદ્ગલદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ડસી પ્રકાર સે વહ વૈક્રિય શરીર કી નિષ્પત્તિ કે લિયે ડી સ્થિત અસ્થિત પુદ્ગલદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, પરન્તુ હસ કથન મેં જો પૂર્વ કથન કી અપેક્ષા અન્તર હૈ વહ હસી વાત કો પ્રકટ કરને કે અભિપ્રાય સે સૂત્રકાર સૂત્ર કહતે હૈ 'નવરં છદ્દિસિં એવં આહારગસરીરત્તાવ વિ' જીવ વૈક્રિય શરીર કી નિષ્પત્તિ કે લિયે નિયમ સે છહોં દિશાઓં મેં સે પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ । તાત્પર્ય હસકા એસા હૈ—વૈક્રિય શરીર વાલા પ્રાય. પંચેન્દ્રિય જીવ હી હોતા હૈ ઔર વહ વ્રસ નાડી કે વીચ મેં હી હોતા હૈ । હસલિયે વહ વિવક્ષિત

જીવ જે પુદ્ગલ દ્રવ્યોને વૈક્રિય શરીર રૂપે ગ્રહણ કરે છે, તે સ્થિત એવા તે દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, ? અથવા અસ્થિત એવા તે દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'એવં ચેવ' હૈ ગૌતમ ! જે પ્રમાણે ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ માટે જીવ પુદ્ગલોને—સ્થિત—અસ્થિત પુદ્ગલ—દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, એજ રીતે તે વૈક્રિય શરીરની પ્રાપ્તિ માટે સ્થિત અસ્થિત પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, પરંતુ આ કથનમાં પહેલાના કથન કરતાં જે શુદ્ધાપણું છે, તે 'નવરં' નિયમં છદ્દિસિં એવં આહારગસરીર-ત્તાવ વિ' એ પ્રમાણે છે કે—જીવ વૈક્રિય શરીરની પ્રાપ્તિ માટે નિયમથી છએ દિશાઓમાંથી પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—વૈક્રિય શરીરવાળા પ્રયઃ પંચેન્દ્રિય જીવ જ હોય છે. અને તે વ્રસ નાડીના વ્રસમાં

મંત્રી કેનાવૃત્તત્વં વિધતે इत्येतः उच्यते 'नियमं छद्दिप्ति' इति, यदपि वायुकायिक जीवानां त्रसनाड्या बहिरपि वैक्रियशरीरं भवति तदिह न विवक्षितमप्रधानत्वात्तस्य। तथाविधलोकान्तनिष्कृष्टे वा वैक्रियशरीरवान् वायुर्न भवतीति। 'एवं आहारगसरीर-त्ताए वि' एवम्-अनेनैव प्रकारेण आहारकशरीरसंबन्धेऽपि सर्वमवगन्तव्यमिति 'जीवे णं भंते' जीवः खलु भदन्त ! 'जाइं दब्बाइं तेयगसरीरत्ताए गेण्हइ पुच्छा' यानि द्रव्याणि तैजसशरीरतया गृह्णाति इति पृच्छा प्रश्नः। तैजसशरीरनिष्पत्यथ यानि द्रव्याणि गृह्णाति जीवस्तानि द्रव्याणि किं स्थितानि-अस्थितानि वेति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'ठियाइं गेण्हइ नो अठियाइं गेण्हइ' स्थितानि द्रव्याणि गृह्णाति नो अस्थितानि गृह्णाति स्थितानि गृह्णाति, जीवावगाहक्षेत्राभ्यन्तरीभूतान्येव गृह्णातीति नो अस्थितानि न तदनन्तरवर्तीनि

લોકદેશ કી છહોં દિશાઓં મેં સે આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ । યદ્યપિ વાયુકાયિક જીવોં કે ત્રસનાડી કે વાહર ખી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ । -પરન્તુ અપ્રધાન હોને સે ડસકી યહાં વિવક્ષા નહીં હૈ । અથવા-તથા-વિધ લોકાન્ત નિષ્ક્રુષ્ટ મેં વૈક્રિય શરીર વાલા નહીં હોતા હૈ । ઇસી પ્રકાર સે આહારકશરીર કે સમ્બન્ધ મેં ખી સવ કથન જાનનાં ચાહિયે ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘જીવે ણં ભંતે । જાઈં દબ્બાઈં તેયગસરીરત્તાએ ગેણ્હઈ પુચ્છા હે ભદન્ત ! જીવ જો પુદ્ગલદ્રવ્યોં કો તૈજસશરીરરૂપ સે ગ્રહણ કરતે હૈ વે પુદ્ગલદ્રવ્ય કયા સ્થિત હોતે હૈ અથવા અસ્થિત હોતે હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! ઠિયાઈં ગિણ્હઈ નો અઠિયાઈ’ હે ગૌતમ ! વે પુદ્ગલદ્રવ્ય સ્થિત હોતે હૈ અસ્થિત નહીં હોતે હૈ ।

હોય છે તેથી તે વિવક્ષિત લોકદેશની છએ દિશાઓમાંથી આહાર ગ્રહણ કરે છે એ કે વાયુકાયિક જીવોના ત્રસનાડીની બહાર પણ વૈક્રિય શરીર હોય છે, પરંતુ અપ્રધાન હોવાથી તેની ત્યાં વિવક્ષા કરી નથી. અથવા તે પ્રકારના લોકાન્તના નિષ્ક્રુષ્ટમાં વૈક્રિય શરીરવાળા વાયુ હોતા નથી. આ પ્રમાણે આહારક શરીરના સંબંધમાં પણ સઘળું કથન સમજવું જોઈ એ.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘જીવે ણં ભંતે ! જાઈં દબ્બાઈં તેયગસરીરત્તાએ ગેણ્હઈ પુચ્છા’ હે ભગવન્ એ જીવો પુદ્ગલ દ્રવ્યોને તૈજસ શરીર પણથી ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલ દ્રવ્યો, શું સ્થિત હોય છે ? કે અસ્થિત હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઠિયાઈં ગેણ્હઈ નો અઠિયાઈ’ હે ગૌતમ ! તે પુદ્ગલ દ્રવ્ય સ્થિત હોય છે અસ્થિત

દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ તસ્યાકર્ષણપરિણામાભાવાત્, અથવા સ્થિતાનિ-સ્થિરાણિ
 દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ નો અસ્થિતાનિ-અસ્થિરાણિ તયાવિધસ્વમાવત્વાદિતિ, 'સેસં-
 જહા ઓરાલિયસરીરસ્સ' શેષમ્ યથૌદારિકશરીરસ્ય ઔદારિકશરીરપ્રકરણે યથા
 યથા કથિતં તત્સર્વમિહાપિ અનુસન્ધેયમિતિ । 'કમ્મગસરીરે વિ एवं ચેવ'
 કાર્મણશરીરેઽપિ એવમેવ-પૂર્વોક્તપ્રકારેણૈવ કાર્મણશરીરનિષ્પાદનેઽપિ પુદ્ગલાના-
 માહરણાદિકમવગન્તવ્યમિતિ ભાવઃ । 'एवं जाव भावओ वि एवं चैव' एवं यावत्

અર્થાત્ તૈજસશરીર કી નિષ્પત્તિ કે લિયે જિન પુદ્ગલ દ્રવ્યોં કો જીવ
 ગ્રહણ કરતા હૈ વે પુદ્ગલદ્રવ્ય જીવાવગાહ ક્ષેત્ર કે અભ્યન્તરવર્તી હી
 હોતે હૈં ઉસકે બાહર કે ક્ષેત્રવર્તી નહીં હોતે હૈં । ક્યોંકિ ઉનદ્રવ્યોં કો
 સ્વીંચને મેં વહ સમર્થ નહીં હોતા હૈ । અથવા વહ સ્થિત દ્રવ્યોં કો હી
 ગ્રહણ કરતા હૈ અસ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ નહીં કરતા હૈ ક્યોંકિ ઉસકા
 એસા હી સ્વભાવ હૈ । 'શેષં યથા ઔદારિકશરીરસ્ય' ઇસકે અતિરિક્ત
 ઓર સ્વ કથન જૈસા ઔદારિક શરીર કે પ્રકરણ મેં કહા ગયા હૈ વૈસા
 હી વહ સ્વ યહાં પર જાનનાં ચાહિયે । 'કમ્મગસરીરે વિ एवं ચેવ'
 પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે હી કાર્મણ શરીર કે નિષ્પાદન મેં બી પુદ્ગલોં કે આહ-
 રણ કે સમ્બન્ધ મેં કથન જાનનાં ચાહિયે । 'एवं जाव भावओ वि गेण्हइ'
 ઇસ પ્રકાર કાર્મણ શરીર યાવત્ ભાવ સે બી ગ્રહણ કરતા હૈ યહાં તક
 કથન કરનાં ચાહિયે । યહાં યાવત્પદ સે વહ દ્રવ્ય સે બી પુદ્ગલ-દ્રવ્યોં

હોતા નથી, અર્થાત્ તૈજસ-શરીરની નિષ્પત્તિ-પ્રાપ્તિ માટે જીવ જે પુદ્ગલ
 દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલ દ્રવ્ય જીવના અવગાહ ક્ષેત્રની અભ્યન્તર
 વર્તીજ હોય છે તેની બહારના ક્ષેત્રવર્તી હોતા નથી. કારણ કે તેને ખેંચવા
 માટે સમર્થજ હોય છે. અથવા તે સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે. અસ્થિત
 દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરતા નથી. કારણ કે તેમનો એ પ્રમાણનો જ સ્વભાવ છે.
 'શેષં યથા ઔદારિકશરીરસ્ય' આ કથન શિવાય સઘળું કથન ઔદારિક શરીરના
 પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે તેજ પ્રમાણેનું અહિયાં સમજવું જોઈએ
 'કમ્મગસરીરે વિ एवं ચેવ' કાર્મણ શરીરની પ્રાપ્તિ સંબંધમાં પણ પૂર્વોક્ત
 પ્રકારેજ પુદ્ગલોના આહરણના સંબંધમાં સમજ લેવું. 'एवं जाव भावओ वि.
 गेण्हइ' આજ રીતે કાર્મણ શરીર યાવત્ ભાવથી પણ ગ્રહણ કરે છે. આટલા
 સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું જોઈએ. અહીયાં યાવત્ પદથી તે દ્રવ્યોથી પણ તે

ભાવતોઽપિ ગૃહ્ણાતિ, અત્ર યાવત્પદેન દ્રવ્યતઃ ક્ષેત્રતઃ કાલતઃ ? ગ્રહણં ભવતિ, 'જાઈં દવ્વાઈં દવ્વઓ ગેળ્હઈ તાઈં કિં એગપ્પસિયાઈં ગેળ્હઈ દુપ્પસિયાઈં ગેળ્હઈ' યાનિ દ્રવ્યાણિ કાર્મણશરીરી દ્રવ્યતો ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ એકપ્રદેશિકાનિ ગૃહ્ણાતિ, દ્વિપ્રદેશિકાનિ ચા ગૃહ્ણાતિ ? ત્રિપ્રદેશિકાદારમ્બ્ય કિમનન્તપ્રદેશિકાનિ ગૃહ્ણાતિ ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—'એવં જહા' ઇત્યાદિ, 'એવં જહા ભાસાપદે' એવં યાવત્ ભાસાપદે યથા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય એકાદશે ભાસાપદે કથિતં તથૈવેહાપિ વક્તવ્યમ્, તત્ત્વ 'તિપ્પસિયાઈં ગિળ્હઈ' જાવ અણંતપ્પસિયાઈં ગિળ્હઈ' ઇત્યાદિ ત્રિપ્રદેશિકાનિ

કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ક્ષેત્ર સે भी वह पुद्गलद्रव्यों को ग्रहण करता है, काल से भी वह पुद्गलद्रव्यों को ग्रहण करता है' इस कथन का संग्रह किया गया है । अब गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—'जाइ दव्वाइं दव्वओ गेण्हइ, ताइं किं एगपप्सियाइं गेण्हइ, दुपप्सियाइं गेण्हइ' जिन द्रव्यों को कर्मण शरीरी द्रव्य की अपेक्षा ग्रहण करता है तो क्या वह एक प्रदेशवाले उन द्रव्यों को ग्रहण करता है ? अथवा दो प्रदेशों वाले उन द्रव्यों को वह ग्रहण करता है ? अथवा तीन प्रदेशों से लेकर अनन्त प्रदेशोंवाले उन द्रव्यों को वह ग्रहण करता है ? इसके उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—'एवं जहा भासापदे जाव अणुपुण्वि गेण्हइ नो अणुपुण्वि गेण्हइ' हे गौतम ! इस सम्बन्ध में जैसा कथन प्रज्ञापना सूत्र के ११वें भाषापद में किया गया है उसी प्रकार से यहां पर भी कहना चाहिये । जो इस प्रकार से है—'तिप्पसियाइं गिण्हइ' वह तीन प्रदेशों वाले पुद्गलस्कन्धों को ग्रहण करता है 'जाव अणंतप्पसियाइं गिण्हइ' यावत्

પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, ક્ષેત્રથી પણ તે પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, કાળથી પણ તે પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે. આ કથનનો સંગ્રહ થયેલ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'જાઈં દવ્વાઈં દવ્વઓ ગેળ્હઈ તાઈં કિં એગપ્પસિયાઈં ગેળ્હઈ દુપ્પસિયાઈં ગેળ્હઈ' જે દ્રવ્યોને કાર્મણ શરીરવાળા દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ગ્રહણ કરે છે, તે શું તે એક પ્રદેશવાળા તે દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા બે પ્રદેશવાળા તે દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા ત્રણ પ્રદેશથી લઈને અનન્ત પ્રદેશવાળા તે દ્રવ્યોને તે ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે—એવં જહા ભાસાપદે જાવ અણુપુણ્વિ ગેળ્હઈ નો અણુપુણ્વિ ગેળ્હઈ' હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં જેવું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૧ અંગીયારમાં ભાષાપદમાં કહેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજવું જોઈએ, જે આ પ્રમાણે છે.—'તિપ્પસિયાઈં ગેળ્હઈ' તે ત્રણ

ગૃહ્ણાતિ યાવદનન્તપ્રદેશિકાનિ ગૃહ્ણાતીતિ । કિયત્પર્યન્તં પ્રજ્ઞાપનાયા એકાદશ-
પદમિહાનુકર્ષણીયં તત્રાહ—‘જાવ’ इत्यादि, ‘જાવ આણુપુર્વિ ગેઠ્ઠહ નો અણાણુ-
પુર્વિ ગેઠ્ઠહ’ યાવદાનુપૂર્વ્યા ગૃહ્ણાતિ નો અનાનુપૂર્વ્યા ગૃહ્ણાતિ, एतत्पर्यन्तं પ્રજ્ઞા-
પનાપ્રકરણમધ્યેતવ્યમિતિ ‘તાઈં મંતે ? કહદિસિ ગેઠ્ઠહ’ તાનિ મદન્ત । કતિદિશં
ગૃહ્ણાતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નિવ્વાઘાણં
છદિસિ’ નિવ્વાઘાતેન પદ્દિશમ્, વ્યાઘાતં પ્રતીત્ય સ્યાત્ ત્રિદિશં સ્યાત્ ચતુર્દિશં
સ્યાત્ પશ્ચદિશમ્, एतदाशयेनैव कथितम् ‘જહા ઓરાલિયસરીસ્સ’ યથૌદારિક-

અનન્ત પ્રદેશ વાલે પુદ્ગલ સ્કન્ધોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ । इन पुद्गलस्कन्धो
को जो वह ग्रहण करता है ‘જાવ આણુપુર્વિ ગેઠ્ઠહ, નો અણાણુપુર્વિ
ગેઠ્ઠહ’ યાવત્ આનુપૂર્વી સે વહ ગ્રહણ કરતા હૈ વિના આનુપૂર્વી કૈ વહ
અન્હે ગ્રહણ નહીં કરતા હૈ । इस प्रकार से यहां तक का प्रज्ञापना सूत्र
का ग्यारहवां पद ग्रहण करके कहना चाहिये । अब गौतम पुनः प्रभु से
इस प्रकार से पूछते हैं—‘તાઈં મંતે ! કહદિસિ ગેઠ્ઠહ’ હે મદન્ત । वह
कितनी दिशाओं में से आये हुए पुद्गल स्कन्धों को ग्रहण करता है ?
इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ગોયમા ! નિવ્વાઘાણં છદિસિ’ હે ગૌતમ !
વહ વિના વ્યાઘાત કૈ તો છહોં દિશાઓં મેં સે આયે હુએ પુદ્ગલસ્કન્ધોં
કો ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર વ્યાઘાત કૈ હોને પર વહ ત્રીન દિશા સે, ચાર
દિશા સે એવં પાંચ દિશાસે આયે હુએ પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ । इसी
ब्रत को प्रकट करने के अभिप्राय से सूत्रकार ने ‘જહા ઓરાલિયસરી-

પ્રદેશોવાળા પુદ્ગલસ્કન્ધોને ગ્રહણ કરે છે, ‘જાવ અણંતપરસિયાઈં ગિઠ્ઠહ’
યાવત્ અનંત પ્રદેશવાળા પુદ્ગલ સ્કન્ધોને ગ્રહણ કરે છે. આ પુદ્ગલ સ્કન્ધોને
જો તે ગ્રહણ કરે છે, તો ‘જાવ આણુપુર્વિ ગિઠ્ઠહ નો અણાણુપુર્વિ ગિઠ્ઠહ’
યાવત્ આનુપૂર્વીથી પણ તે ગ્રહણ કરે છે, આનુપૂર્વી વિના તે તેને ગ્રહણ
કરતા નથી. આ પ્રકારે અહીંયાં સુધીનું પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૧ અંગીયારમાં
પદ્મ કથન ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી મહાવીર પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘તાઈં મંતે !
કહદિસિ ગેઠ્ઠહ’ હે ભગવન્ તે કેટલી દિશાઓથી આવેલા પુદ્ગલ સ્કન્ધોને
ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! નિવ્વાઘાણં
છદિસિ’ હે ગૌતમ ! તે વ્યાઘાતવિના છએ દિશાઓમાંથી આવેલા પુદ્ગલ
સ્કન્ધોને ગ્રહણ કરે છે. અને વ્યાઘાત થાય ત્યારે તે પ્રભુ દિશાઓથી ચાર
દિશાઓથી અને પાંચ દિશાઓથી આવેલા પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. એ વાત
પ્રજ્ઞાપનાના અભિપ્રાયથી સૂત્રકારે ‘જહા ઓરાલિયસરીસ્સ’ એ પ્રમાણે સૂત્ર-

શરીરસ્ય ઔદારિકશરીરપ્રકરણે યથા કથિતં તથૈવ ઇહાપિ જ્ઞાતવ્યમિતિ ભાવઃ ।
'જીવે જં મંતે !' જીવઃ સ્વસ્થ મદન્ત ! 'જાઈં દવ્વાઈં સોઈંદિયત્તાઈં ગેળહઈં તાઈં' કિં
ઠિયાઈં ગેળહઈં' યાનિ દ્રવ્યાણિ શ્રોત્રેન્દ્રિયતયા ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિં સ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ
અસ્થિતાનિ વા દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતીતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—'જહા' ઇત્યાદિ, 'જહા
વેઝવિચસરીરં' યથા વૈક્રિય શરીરમ્, યથા વૈક્રિયશરીરનિષ્પત્ત્યર્થે સ્થિતાસ્થિતદ્રવ્ય-
ગ્રહણં નિયમાત્ પડ્દિશ્મ્' એવં તથા શ્રોત્રેન્દ્રિયદ્રવ્યગ્રહણમપીતિ, શ્રોત્રેન્દ્રિયદ્રવ્ય-
ગ્રહણં હિ નાડીમધ્યે એવ મવતિ તત્ર ચ 'સિય તિદિસિં' ઇત્યાદિ નાસ્તિ વ્યાઘાતા-
ભાવાત્ તત્ર ચ નિયમાત્ પડ્દિશ્મ્, ઇત્યેવ વક્તવ્યમ્, 'એવં જાવ જિર્મિદિયત્તાઈં'

રસસ' એસા સૂત્રપાઠ કહા હૈ અર્થાત્ ઔદારિક શરીર કે પ્રકરણ મેં જૈસા
કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર જાનનાં ચાહિયે । અબ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન
સે એસા પૂછતે હૈ—'જીવે જં મંતે ! જાઈં દવ્વાઈં સોઈંદિયત્તાઈં ગેળહઈં, તાઈં
કિં ઠિયાઈં ગેળહઈં' હે મદન્ત ! જીવ જિન દ્રવ્યોં કો શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપ સે
ગ્રહણ કરતા હૈ સો કયા વહ સ્થિત હુઈં ઁન્હેં ગ્રહણ કરતા હૈ ? અથવા
અસ્થિત હુઈં ઁન્હેં ગ્રહણ કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—
'જહા વેઝવિચસરીરં' હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર વૈક્રિય શરીર કી
નિષ્પત્તિ કે લિયે જીવ સ્થિત અસ્થિત દ્રવ્યોં કા ગ્રહણ નિયમ સે છહોં
દિશાઓં મેં સે કરતા હૈ ઁસી પ્રકાર સે વહ શ્રોત્રેન્દ્રિય કી નિષ્પત્તિકે
લિયે પુદ્ગલદ્રવ્ય કા ગ્રહણ છહોં દિશાઓં મેં સે કરતા હૈ કયોકિ
શ્રોત્રેન્દ્રિય દ્રવ્ય કા ગ્રહણ ઘસનાડી કે મધ્ય મેં હી હોતા હૈ વહાં
'સિય તિદિસિં' ઇત્યાદિ પાઠ નહોં કહા ગયા હૈ । વ્યાઘાત કા અભાવ
હોને કે કારણ વહ નિયમ સે છહોં દિશાઓં સે આયે હુઈં પુદ્ગલોં કા

પાઠ કહેલ છે. અર્થાત્ ઔદારિક શરીરના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે,
એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજવું જોઈએ.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'જીવે જં મંતે ! જાઈં
દવ્વાઈં સોઈંદિયત્તાઈં ગેળહઈં તાઈં' કિં ઠિયાઈં ગેળહઈં' હે લગવનુ એવ જે
દ્રવ્યોને શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય પણથી ગ્રહણ કરે છે, તે શુ તે સ્થિત રહેલા તેને
ગ્રહણ કરે તે ? કે અસ્થિત થયેલા તેને ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્ત-
રમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'જહા વેઝવિચસરીરં' હે ગૌતમ ! જે રીતે વૈક્રિય
શરીરની પ્રાપ્તિ માટે એવ સ્થિત અને અસ્થિત દ્રવ્યોનું ગ્રહણ નિયમથી છએ
દિશાએથી કરે છે, એજ પ્રમાણે તે શ્રોત્રેન્દ્રિયની પ્રાપ્તિ માટે છએ દિશાએ
એથી પુદ્ગલ દ્રવ્યોનું ગ્રહણ કરે છે. કેમકે શ્રોત્રેન્દ્રિય દ્રવ્યનું ગ્રહણ નાડીની
મધ્યમાં જ થાય છે. ત્યાં 'સિય તિદિસિં' ઇત્યાદિ પાઠ કહેવામાં આવ્યો નથી,

एवं श्रोत्रेन्द्रियवदेव यावत्-चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रिय-जिह्वेन्द्रियद्रव्यग्रहणमपि विज्ञे-
यमिति । 'फासिंदियत्ताए जहा ओरालियसरीरं' स्पर्शनेन्द्रियतया यथा औदारिक-
सरीरं यथौदारिकशरीरःद्रव्यग्रहणं स्थितास्थितद्रव्यविषयकं तथा व्याघाताभावे
षड्दिग्विषयकं व्याघाते सति कदाचित् त्रिदिशं स्यात् चतुर्दिशं स्यात् पञ्चदिशं
तथेदमपि । 'मणजोगत्ताए जहा कम्मगसरीरं' मनोयोगतया यथा कर्मणशरीरम्

ग्रहण करता है । 'एवं जाव जिंभिंदियत्ताए' श्रोत्रेन्द्रिय के जैसे
ही यावत्-चक्षु इन्द्रिय के घ्राणेन्द्रिय के और जिह्वा इन्द्रिय के द्रव्य-
ग्रहण के विषय में भी कथन करना चाहिये । 'फासिंदियत्ताए जहा
ओरालियसरीरं' स्पर्शन इन्द्रिय के द्रव्य ग्रहण के सम्बन्ध में औदा-
रिक शरीर के द्रव्य ग्रहण के जैसी ही विचारधारा जाननी चाहिये-
अर्थात् औदारिक शरीरी जिस प्रकार से स्थितास्थित द्रव्य का ग्रहण
औदारिक शरीर रूप से परिणमाने के लिये करता है-यदि व्याघात नहीं
है तो वह इसे छहों दिशाओं से ग्रहण करता है और यदि व्याघात
है तो वह कदाचित् तीन दिशाओं से कदाचित् चार दिशाओं से और
कदाचित् पांच दिशाओं से ग्रहण करता है इसी प्रकार से स्पर्शन इन्द्रिय
वाला जीव भी स्थितास्थित पुद्गल द्रव्य को व्याघाताभाव में छहों
दिशाओं से और व्याघात के सदभाव में कदाचित् तीन दिशाओं से
कदाचित् चार दिशाओं और कदाचित् पांच दिशाओं से ग्रहण करता
है 'मणजोगत्ताए जहा कम्मगसरीरं' मनोयोग के सम्बन्ध में कर्मण-

व्याघાતના અભાવ હોવાને કારણે નિયમથી છએ દિશાએથી આવેલા પુદ્-
ગલોનું અહણ કરે છે. 'एवं जाव जिंभिंदियत्ताए' श्रोत्रेन्द्रियના કથન પ્રમાણેજ
यावत् चक्षु इन्द्रियના, घ्राण-नासिका इन्द्रियના અને जिह्वा इन्द्रियના द्रव्य
अहणના વિષયમાં પણ કથન કહેવું જોઈએ. 'फासिंदियत्ताए जहा ओरालिय-
सरीरं' स्पर्शन इन्द्रियના દ્રવ્ય અહણ કરવાના સંબંધમાં ઔદારિક શરીરના
દ્રવ્ય અહણ કરવાના કથન પ્રમાણેનું જ કથન સમજવું અર્થાત્ ઔદારિક
શરીરવાળો જે પ્રમાણે સ્થિત અને અસ્થિત દ્રવ્યનું અહણ ઔદારિક શરીર
પણાથી પરિણમાવવા કરે છે, -એટલે કે જો વ્યાઘાત ન હોય તો તે કોઈવાર
ત્રણ દિશાએથી કોઈવાર ચાર દિશાએથી અને કોઈ વાર પાંચ દિશાએથી
અહણ કરે છે. એજ રીતે સ્પર્શન ઇન્દ્રિયવાળો જીવ પણ સ્થિત અને અસ્થિત
પુદ્ગલ દ્રવ્યોને વ્યાઘાતના અભાવમાં છએ દિશાએથી અને વ્યાઘાત હોય
ત્યારે કોઈ વાર ત્રણ દિશાએએથી કોઈ વાર ચાર દિશાએએથી અને કોઈ
વાર પાંચ દિશાએથી અહણ કરે છે. 'मणजोगत्ताए जहा कम्मगसरीरं' મનોયોગ-

‘નવરં નિયમં છદિર્સિ’ નવરં નિયમાત્ પદ્ધિશમ્, મનોયોગતયા તથા દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ યથા કાર્મણશરીરં સ્થિતાન્યેવ ગૃહ્ણાતિ ન તુ અસ્થિતાનીત્યર્થઃ કેવલં તત્ર વ્યાઘાતેન इत्याद्युक्तम् इह तु नियमात् पद्धिदिशमित्येव वक्तव्यम् त्रसनाडीमध्ये एव मनोद्रव्यग्रहणसद्भावात् त्रसनाडीबहिर्गतानां मनोद्रव्यं न भवति तत्र स्था-
वराणामेव सद्भावात् मनोद्रव्याभावादिति । ‘एवं वह् जोगत्ताएवि’ एवं वचो-
योगतयापि मनोद्रव्यवद् वाग्द्रव्याण्यपि स्थितान्येव गृह्णातीत्यर्थः । ‘कायजोग-

શરીર કે જેસા કથન જાનના चाहिये । अर्थात् वह स्थितद्रव्यों को ही ग्रहण करता है किन्तु अस्थितद्रव्यों को नहीं ‘नवरं नियमं छदिसि’ वहां कर्मणशरीर के प्रकरण में व्याघात से ऐसा कहा है परन्तु यहां पर जो पौद्गलिक द्रव्य का ग्रहण होना है वह नियम से छहों दिशाओं में से होता है क्योंकि मनोद्रव्य का ग्रहण त्रसनाडी के भीतर ही होता है । इसीलिये यहां व्याघात का अभाव कहा गया है । त्रसनाडी से बाहर मनोद्रव्य का अभाव है । इसलिये त्रसनाडी से बहिर्गत जीवों को मनोद्रव्य नहीं होता है । त्रसनाडी से बाहर स्थावरों का ही सद्भाव रहता है । इसलिये वहां पर मनोद्रव्य का अभाव कहा गया है । ‘एवं वह्जोगत्ताए वि’ इसी प्रकार से वाग्योगी जीव भी वचनयोग द्रव्यों का ग्रहण करता है । अर्थात् वह भी त्रसनाडी के भीतर ही होता है और स्थित वचन योग्य द्रव्यों का ही ग्रहण करता है अस्थित द्रव्यों का नहीं । इस सम्बन्ध में और सब कथन मनोद्रव्य के प्रकरण में कथित कथन के जैसा ही जानना चाहिये । ‘कायजोगत्ताए जहा ओरा-

ગના સંબંધમાં કાર્મણુ શરીર સંબંધી કથન પ્રમાણેનું કથન સમજવું જોઈએ. ‘નવરં નિયમં છદિર્સિ’ પરંતુ અહીંયા જે પૌદ્ગલિક દ્રવ્યોનું ગ્રહણ હોય છે, તે નિયમથી છ એ દિશાઓમાંથી હોય છે. અને સ્થિત દ્રવ્ય જે ગ્રહણ થાય છે. અસ્થિતદ્રવ્ય ગ્રહણ કરાતું નથી કેમકે મનોદ્રવ્યનું ગ્રહણ ત્રસ નાડીની અંદર જ હોય છે. એ કારણથી અહિંયાં વ્યાઘાતનો અભાવ કહ્યો છે. ત્રસ નાડીની બહાર મનોદ્રવ્યનો અભાવ છે, તથા ત્રસનાડીની બહાર રહેલા જીવોને મનોદ્રવ્ય હોતું નથી. ત્રસ નાડીની બહાર સ્થાવરોનો જ સદ્ભાવ રહે છે. તેથી ત્યાં મનોદ્રવ્યનો અભાવ કહ્યો છે ‘एवं वह्जोगत्ताए वि’ એજ પ્રમાણે વચનયોગ વાળો જીવ પણ વચનયોગ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે. તે તે પણ ત્રસ નાડીની અંદર સ્થિત જ વચનયોગ્ય દ્રવ્યોનું ગ્રહણ કરે છે. અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરતા નથી. આ સંબંધમાં બાકીનું સઘળું કથન મનોદ્રવ્યના

ત્રાણ જહા ઓરાલિયસરીરસ્સ' કાયયોગતયા યથૌદારિકશરીરસ્સ કાયજોગ દ્રવ્યાણિ સ્થિતાસ્થિતાનિ ષડ્દિગાગતપ્રભૃતીનિ ચ ગૃહ્ણાતીત્યર્થઃ । 'જીવે નં મંતે' જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'જાઈં દંવાઈં આણાપાણુત્તાણે ગેળ્હ' યાનિ દ્રવ્યાણિ આન પ્રાણતયા ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિં સ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ અસ્થિતાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તર-માહ-'જહેવ' इत्यादि, 'जहेव ओरालियसरीरत्ताए' यथैव औदारिकशरीरतया यथौदारिकशरीरद्रव्यग्रहणं-स्थितास्थितद्रव्यग्रहरूपं तथाऽत्रापि 'जाव सिय पंच-

લિય સરીરસ્સ' જીવ-કાયયોગી જીવ છહોં દિશાઓં સે આયે હુવે કાયયોગ દ્રવ્યોં' કા ચાહે વે સ્થિત હો ચાહે અસ્થિત હોં ગ્રહણ કરતા હૈં ઓર જબ વ્યાધાત કા સદ્ભાવ હોતા હૈં-તબ વહ કદાચિત્ ત્રીન દિશાઓં સે, કદાચિત્ ચાર દિશાઓં સે ઓર કદાચિત્ પાંચ દિશાઓં સે આયે હુવે કાયયોગ પૌદ્ગલિક દ્રવ્યોં' કા ગ્રહણ કરતા હૈં ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-'જીવે નં મંતે । જાઈં દંવાઈં આણાપાણુત્તાણે ગેળ્હ' હે અદન્ત ! જીવ જિન દ્રવ્યોં' કો શ્વાસોચ્છવાસ કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા હૈં વે દ્રવ્ય કયા સ્થિત હોતે હૈં અથવા અસ્થિત હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'જહેવ ઓરાલિય સરીરત્તાણે' હે ગૌતમ ! હસ સમ્બન્ધ મેં કથન ઔદારિકશરીર કે જૈસે જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ જિસ પ્રકાર ઔદારિક શરીરી જીવ ઔદારિક શરીર કી નિષ્પત્તિ કે લિયે ઔદારિક પ્રાયોગ્ય પૌદ્ગલિક દ્રવ્યોં' કા ચાહે વે સ્થિત હો અથવા અસ્થિત હોં' ઉનકા ગ્રહણ કરતા હૈં ઓર વહ ઉસ કા ગ્રહણ વ્યાધાત

પ્રકરણમાં કહેલ કથન પ્રમાણે જ સમજવું. 'કાયજોગત્તાણે જહા ઓરાલિય-સરીરસ્સ' જીવ-કાયયોગી જીવ છએ દિશાઓએથી આવેલા કાયયોગ દ્રવ્યોનું' આકેતો તે સ્થિત હોય આકે અસ્થિત હોય તેનું ગ્રહણ કરે છે. અને જ્યારે વ્યાધાતનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યારે તે કદાચિત્ ત્રણ દિશાઓએથી કેઈ વાર ચાર દિશાઓએથી અને કેઈ વાર પાંચ દિશાઓએથી આવેલ કાયયોગ પૌદ્ગલિક દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-'જીવે નં મંતે । જાઈં દંવાઈં આણાપાણુત્તાણે ગેળ્હ' હે ભગવન્ જીવ જે દ્રવ્યોને શ્વ સોચ્છવાસ રૂપથી ગ્રહણ કરે છે, તે દ્રવ્ય શું સ્થિત હોય છે ? અથવા અસ્થિત હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-'જહેવ ઓરાલિયસરીરત્તાણે' હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં ઔદારિક શરીરના કથન પ્રમાણેનું કથન સમજવું અર્થાત્ જે પ્રમાણે ઔદારિક શરીરવળે જીવ ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ માટે ઔદારિક પ્રયોગ પૌદ્ગલિક દ્રવ્યોનું આકે તો તે સ્થિત હોય અથવા અસ્થિત હોય તેનું ગ્રહણ કરે છે. અને

દિસં' યાવત્ સ્યાત્ પશ્ચદિશમ્, વ્યાઘાતાભાવે સતિ ષટ્દિગ્મ્ય આદ્ય દ્રવ્યાણાં ગ્રહણમ્, વ્યાઘાતે સતિ સ્યાત્ ત્રિદિશં સ્યાત્ ચતુર્દિશં સ્યાત્ પશ્ચદિશમ્ इति । 'एवं' एवम्—अनेन प्रकारेण 'चउवीसइदंडएणं एयाणि पयाणि भाणियव्वाइं' चतुर्विंशति-दण्डकेन एतानि पूर्वोक्तानि पदानि भणितव्यानि, किन्तु 'जस्स जं अत्थि' यस्य-यदस्ति, यस्य जीवस्य यत् शरीरं यानीन्द्रियाणि ये च मनोयोगादयो योगाः, आनप्राणं च भवति तद्ग्राह्यम् । अत्रायमाशयः—शरीराणि पञ्च, इन्द्रियाणि पञ्च, मनोयोगादयः सप्त योगाः आनप्राणस्त्वं चेति चतुर्दशपदानि, ततस्तदाश्रिता श्रु-र्दशैव दण्डका अत्र भवन्ति ? नाधिकमिति । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं

કે અભાવ મેં છહોં દિશાઓં મેં સે આયે હુવે પુદ્ગલદ્રવ્યોં કા ગ્રહણ હોતા હૈ ઓર વ્યાઘાત કે સદ્ભાવ મેં કદાચિત્ ત્રીન દિશાઓ સે કદાચિત્ ચાર દિશાઓં સે ઓર કદાચિત્ પાંચ દિશાઓં સે આયે હુવે પુદ્ગલ દ્રવ્યોં કા ગ્રહણ હોતા હૈ । ડસી પ્રકાર સે યહાં પર ઓ કથન જાનના ચાહિયે । હસ પ્રકાર સે 'ચઉવીસઇદંડેણં ઇયાણિ પયાણિ ભાણિયવ્વાઈં' ૨૪ ચૌવીસ દણ્ડકોં દ્વારા હન પૂર્વોક્ત પદોં કો કહના ચાહિયે કિન્તુ 'જસ્સ જં અત્થિ' જિસ જીવ કો જો શરીર જો હિન્દ્રિયાં ઓર જો મનોયોગ આદિ યોગ ઓર શ્વાસોચ્છ્વાસ હોં, વે યહાં ગ્રહણ કરના ચાહિયે । હસકા તાત્પર્ય યહ હૈ—પાંચ શરીર ૫, પાંચ હિન્દ્રિયાં ૫, ત્રીન યોગ ૩, ઓર આનપ્રાણ વે ચૌદહ પદ હૈં । હસલિયે હનકે આશ્રિત ચૌદહ હી દણ્ડક યહાં હોતે હૈં, અધિક નહીં । 'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ' હૈ ભદન્ત ! શરીર

આ તેનું ગ્રહણ વ્યાઘાતના અભાવમાં છએ દિશાઓએથી આવેલા પુદ્ગલોનું હોય છે. અને વ્યાઘાત થાય ત્યારે કોઈ વાર ત્રણ દિશાઓએથી કોઈ વાર ચાર દિશાઓએથી અને કોઈ વાર પાંચ દિશાઓએથી આવેલા પુદ્ગલ દ્રવ્યોનું ગ્રહણ થાય છે એજ રીતે અહીંયાં પણ સમજવું જોઈએ તે આ પ્રમાણે 'ચઉવીસઇદંડેણં ઇયાણિ પયાણિ ભાણિયવ્વાઈં' ચૌવીસ ૨૪ ઠંડકોદ્વારા આ પહેલા કહેલા પદોને ગ્રહણ કરવા જોઈએ. પરંતુ 'જસ્સ જં અત્થિ' જે જીવને જે શરીર જે હિન્દ્રિયાં અને મનોયોગ વિગેરે યોગ અને શ્વાસોચ્છ્વાસ આ ચૌદ પદ હોય છે, તેઓને અહીંયાં ગ્રહણ કરવા જોઈએ આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—પાંચ શરીર, પાંચ હિન્દ્રિયાં ત્રણ યોગ અને આનપ્રાણ આ ચૌદ પદ થાય છે. તેથી તેના આશ્રયથી અહીંયાં ચૌદજ ઠંડકો થાય છે. વધારે નહીં 'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ' હે ભગવન્, શરીર હિન્દ્રિય વિગેરેના દ્રવ્ય

મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति, हे मदन्त ! शरीरेन्द्रियादीनां द्रव्यग्रहणविषये यद्
देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव-सर्वथैव सत्यमिति कथयित्वा गौतमः श्रमणं
भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं
भायवयन् विहरतीति ॥सू०४॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् पञ्चविंशतिशतकस्य
द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२५-२॥

इन्द्रिय आदिकों के द्रव्यग्रहण करने के विषय में जो आप देवानुप्रिय
ने यह पूर्वोक्त रूप से कहा है वह सब ऐसा ही है-सर्वथा ही सत्य है
इस प्रकार कह कर गौतम ने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की
नमस्कार किया और फिर वे वन्दना नमस्कार कर संयम और तप से
आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर बिराजमान हो गये । सू०४।

जैનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમી શતકના
દ્વિતીય ઉદ્દેશ સમાપ્ત ॥૨૫-૨॥

અહણ કરવાના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે આ કથન કયું છે, તે સઘળું
કથન એજ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ આપ દેવાનુપ્રિયે પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જે કથન
કયું છે તે સર્વથા સત્ય જ છે, આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ શ્રમણ
ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા અને તે પછી તેઓ
વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા
પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ०૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમી શતકનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૨॥

॥ अथ तृतीयोद्देशकः प्रारम्भ्यते ॥

पञ्चविंशतितमशतकीयद्वितीयोद्देशके द्रव्याणि कथितानि द्रव्येषु च पुद्गलाः कथिताः पुद्गलाश्च प्रायः संस्थानवन्तो भवन्तीत्यतः तृतीयोद्देशके संस्थानानि कथ्यन्ते, इत्येवं संबन्धेनायातस्य तृतीयोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—
'कङ्कणं भन्ते ! संठाणा' इत्यादि ।

मूलम्—कङ्कणं भन्ते ! संठाणा पन्नत्ता ? गोयमा ! छ संठाणा पन्नत्ता, तं जहा—परिमंडले१, वट्टे२, तंसे३, चउरंसे४, आयए५, अणित्थंथे६। परिमंडला णं भन्ते ! संठाणा दव्वट्टयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ? गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता । वट्टा णं भन्ते ! संठाणा०, एवं चेव एवं जाव अणित्थंथा, एवं पए-सट्टयाए वि एवं दव्वट्टपएसट्टयाए वि । एएसिं णं भन्ते ! परिमंडलवट्टतंसचउरंसआययअणित्थंथाणं संठाणाणं दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहियावा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा परिमंडलसंठाणा दव्वट्टयाए, वट्टा संठाणा दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, चउरंससंठाणा दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, तंसा संठाणा दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, आययसंठाणा दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा अणित्थंथा संठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा पएसट्टाए सव्वत्थोवा, परिमंडला संठाणा पएसट्टयाए, वट्टा संठाणा पएसट्टयाए संखेज्जगुणा, जहा दव्वट्टयाए तहा पएसट्टयाए वि जाव अणित्थंथा संठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, दव्वट्टपएसट्टयाए सव्वत्थोवा परिमंडला संठाणा दव्वट्टयाए सो चेव गमओ भाणियट्ठो जाव अणित्थंथा संठाणा दव्वट्टपएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, अणित्थंथेहिंतो संठाणेहिंतो

દ્વદ્વયાર્હિતો પરિમંડલા સંઠાણા પ્ણસદ્વયાર્ અસંખેજ્જગુણા,
 વદ્દા સંઠાણા પ્ણસદ્વયાર્ સંખેજ્જગુણા, સો ચેવ પ્ણસદ્વયાર્
 ગમઓ ભાણિયવ્વો જાવ અણિત્થંથા સંઠાણા પ્ણસદ્વયાર્
 અસંખેજ્જગુણા ॥સૂ. ૧॥

છાયા—કતિ સ્વલ્પ મદન્ત ! સંસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાનાનિ ? ગૌતમ ! પદ્સંસ્થાનાનિ
 પ્રજ્ઞાનાનિ, તદ્વયા—પરિમંડલમ્ ૧, વૃત્તમ્ ૨, ઝ્વસ્ત્રમ્ ૩, ચતુરસ્રમ્ ૪, આયતમ્
 ૫, અણિત્થંસ્થમ્ ૬, પરિમંડલાનિ સ્વલ્પ મદન્ત ! સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા કિં
 સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ અનન્તાનિ ? ગૌતમ ! નો સંખ્યેયાનિ નો અસંખ્યેયાનિ
 અનન્તાનિ, વૃત્તાનિ સ્વલ્પ મદન્ત ! સંસ્થાનાનિ ૦ એવમેવ એવં યાવદનિત્થંસ્થાનિ
 એવં પ્રદેશાર્થતયાપિ એવં દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયાપિ । એતેવાં સ્વલ્પ મદન્ત ! પરિ-
 મંડલવૃત્તઝ્વસ્રચતુરસ્રાપતાડનિત્થંસ્થાનાં સંસ્થાનાનાં દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા
 દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા કતરે કતરેભ્યો યાવદ્વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાનિ
 પરિમંડલસંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા, વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા સંખ્યેય-
 ગુણાનિ, ચતુરસ્રાણિ સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા સંખ્યેયગુણાનિ, ઝ્વસ્રાણિ સંસ્થાનાનિ
 દ્રવ્યાર્થતયા સંખ્યેયગુણાનિ, આયતસંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા સંખ્યેયગુણાનિ, અનિત્થં
 સ્થાનિ સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાનિ પરિ-
 મંડલાનિ સંસ્થાનાનિ, પ્રદેશાર્થતયા વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેય
 ગુણાનિ, યથા દ્રવ્યાર્થતયા તથા પ્રદેશાર્થતયા અપિ યાવદનિત્થંસ્થાનિ સંસ્થાનાનિ
 પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાનિ પરિમંડલાનિ
 સંસ્થાનાનિ, દ્રવ્યાર્થતયા સ એવ ગમકો મણિત્થવ્યઃ યાવત્ અનિત્થંસ્થાનિ સંસ્થા-
 નાનિ દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, અનિત્થંસ્થેભ્યઃ સંસ્થાનેભ્યો દ્રવ્યા-
 ર્થતાકેભ્યઃ પરિમંડલાનિ સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, ઘુસાનિ
 સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણાનિ, સ એવ પ્રદેશાર્થતયા ગમકો મણિત્થવ્યઃ
 યાવદનિત્થંસ્થાનિ સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ॥સૂ. ૧॥

ત્રીસરે ઉદ્દેશક કા પ્રારંભ

‘પન્ચીસર્વે શતક ક્રે દ્વિતીય ઉદ્દેશક સેં દ્રવ્યોં કા કથન કિયા
 ઓર ડનકે કથન મેં પુરૂલોં કા મી કથન કિયા ગયા હૈ । પુરૂલ પ્રાયઃ

ત્રીજા ઉદ્દેશનો પ્રારંભ—

પન્ચીસમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં દ્રવ્યોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે,
 અને તેના કથનમાં પુરૂગલોનું પણ કથન કરવામાં આવ્યું છે, પુરૂગલ પ્રાયઃ

કારકમ્ અન્તઃ શુષિરરહિતં ફલ્લરીવત્ મોદકવદ્વા ૨, ત્ર્યસં-ત્રિકોણં શૃંગાટક
ફલવત્ ૩, ચતુસં-સમચતુષ્કોણં પીઠવત્ ૪, આયતમ્-દીર્ઘં દણ્ડવત્ ૫, અનિ-
ત્યંસ્થમ્-પૂર્વોક્તાકારાતિરિક્તાકારકમ્ ૬, એતાનિ ષટ્પ્રકારકાણિ સંસ્થાનાનિ ભવ-
ન્તીતિ । ‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા દન્વદ્વ્યાયે કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા’
પરિમંડલાનિ સ્વલ્પ ભદન્ત ! સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા કિં સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ
અનન્તાનિ વા, હે ભદન્ત ! પરિમંડલસંસ્થાનવન્તિ દ્રવ્યાણિ દ્રવ્યરૂપમર્થમાશ્રિત્ય કિં
સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि,

खाली (पोला) होता है वृत्त जो संस्थान है वह गोलाकार होता है
अर्थात् भीतर में भरा हुआ (ठोस) होता है । यह संस्थान झल्लरी के
जैसा अथवा मोदक के जैसा ठोस होता है । शृङ्गाटक फल-सिंघाड़े के
आकर जैसा जो संस्थान होता है वह त्र्यस्र संस्थान है । पीठ के जैसा
जो समकोण चारों कोने जिसके बराबर सम होते हैं-ऐसा जो संस्थान
होता है वह चतुरस्र संस्थान है दण्ड के जैसा जो संस्थान लम्बा होता
है वह आयत संस्थान है । पूर्वोक्त आकारों से अतिरिक्त आकार वाला
जो संस्थान होता है वह अनित्यंस्थ संस्थान है । ये छ प्रकार के संस्थान
हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘परिमंडला णं मंते ! संठाणा दन्व
द्व्याय क्किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता’ हे भदन्त ! परिमंडल संस्थान
द्रव्यार्थरूप से क्या संख्यात हैं अथवा असंख्यात हैं अथवा अनन्त हैं ?
तात्पर्य प्रश्न का ऐसा है कि परिमंडल संस्थान वाले द्रव्य, द्रव्य रूप

છે. અને અદરથી છિદ્રો વાળું હોય છે. વૃત્ત નામનું જે બીજું સંસ્થાન છે,
તે ગોળ આકારનું હોય છે. અને અંદર છિદ્ર વગરનું હોય છે. આ સંસ્થાન
આલસ પ્રમાણે અથવા મોદક-લાડુના પ્રમાણે હોય છે. શૃંગાટક ફલ-શીંગો-
ડાના આકાર જેવું જે સંસ્થાન હોય છે, તે ત્ર્યસ્ર સંસ્થાન છે. પીઠ-પાટની
માફક જેના ચારે ખૂણા બરાબર સરખા હોય છે, એવું જે સંસ્થાન હોય છે,
તે સમકોણ-સમચતુરસ્ર સંસ્થાન છે, ઢાંડની માફક જે સંસ્થાન લાંબુ હોય તે
આયત સંસ્થાન છે આ પૂર્વોક્ત આકારો શિવાયના આકારવાળું જે સંસ્થાન
હોય છે, તે અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન છે. આ રીતે આ છ પ્રકારના સંસ્થાનો કહ્યા છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા
દન્વદ્વ્યાયે કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા’ હે ભગવન્ પરિમંડલ સંસ્થાન
દ્રવ્યાર્થ રૂપથી શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? અથવા અનન્ત
છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એવું છે કે-પરિમંડલ સંસ્થાન વાળું દ્રવ્ય દ્રવ્ય-

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો સંખેજ્ઞા નો અસંખેજ્ઞા અણંતા’ નો સંખયેયાનિ નો અસંખયેયાનિ કિન્તુ અનન્તાનિ ‘વટ્ટા ણં મંતે ! સંઠાણા એવં ચેવ’ તથાહિ-‘વટ્ટા ણં મંતે ! સંઠાણા દવ્વટ્ટયાએ કિં સંખેજ્ઞા અસંખેજ્ઞા અણંતા’ વૃત્તાનિ સ્વલ્લ મદન્ત ! સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા કિં સંખયેયાનિ અસંખયેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ-પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-એવમેવ-પરિમંડલસંસ્થાનવદેવ વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ નો સંખયેયાનિ નો અસંખયેયાનિ કિન્તુ અનન્તાનીત્યર્થઃ ‘એવં જાવ અણિત્યંથા’ એવં યાવદ્ અનિત્યંસ્થાનિ સંસ્થાનાનિ નો સંખયેયાનિ ન વા અસંખયેયાનિ કિન્તુ અનન્તાનિ દ્રવ્યાર્થતયેત્ય મિપ્રાયઃ । અત્ર યાવત્પદેન ત્રયસ્રચતુરસ્રાયતસંસ્થાનાનાં ગ્રહણં ભવતિ । એતેષ્વપિ પરિ-મંડલસંસ્થાનવદેવ વ્યવસ્થા જ્ઞેયેતિ । ‘એવં પપ્પસદ્વયાએ વિ’ એવં પ્રદેશાર્થતયાડપિ

અર્થ કો આશ્રિત કરકે વ્યા સંખ્યાત હૈં અથવા અસંખ્યાત હૈં અથવા અનન્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! નો સંખેજ્ઞા, નો અસંખેજ્ઞા અણંતા’ હે ગૌતમ ! વે ન સંખ્યાત હૈં ન અસંખ્યાત હૈં કિન્તુ અનન્ત હૈં । ‘વટ્ટા ણં મંતે ! સંઠાણાં’ હે મદન્ત ! વૃત્ત સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થ-રૂપ સે સંખ્યાત હૈં ? અથવા અસંખ્યાત હૈં ? અથવા અનન્ત હૈં ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! વૃત્ત સંસ્થાન વાલે દ્રવ્ય-ન સંખ્યાત હૈં, ન અસંખ્યાત હૈં કિન્તુ અનન્ત હૈં । ‘એવં જાવ અણિત્યંથે’ હસી પ્રકાર સે યાવત્ અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન મી સંખ્યાત નહીં હૈં અસંખ્યાત નહીં હૈં કિન્તુ અનન્ત હૈં । યહાં યાવત્પદ સે ત્રયસ્ર, ચતુરસ્ર ઓર આયત્ત હન સંસ્થાનોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । હન સંસ્થાનોં મેં મી પરિમંડલ સંસ્થાન કે જૈસી હી વ્યવસ્થા જાનની ચાહિયે ।

૩૫ અર્થનેા આશ્રય કરીને શું સંખ્યાત છે ? અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા ! નો સંખેજ્ઞા, નો અસંખેજ્ઞા, અણંતા,’ હે ગૌતમ ! તેઓ સંખ્યાત નથી. તેમ અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ તેઓ અનંત છે ‘વટ્ટા ણં મંતે ! સંઠાણાં’ હે ભગવન્ વૃત્ત સંસ્થાન, દ્રવ્યાર્થ-રૂપથી શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? અથવા અનંત છે ? ગૌત-મસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! વૃત્ત સંસ્થાન-વૃત્ત સંસ્થાનવાળું દ્રવ્ય, સંખ્યાત નથી તેમ અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ અનંત છે ‘એવં જાવ અણિત્યંથે’ એજ રીતે યાવત્ અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન પણ સંખ્યાત નથી તેમ અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ અનંત છે અહિયાં યાવત્ પદથી ત્રયસ્ર, ચતુરસ્ર, અને આયત્ત આ સંસ્થાનો અહણ કરાયા છે. આ સંસ્થાનોમાં પણ પરિમંડલ સંસ્થાનની જેમ વ્યવસ્થા સમજવી. ‘એવં

પરિમંડલાદિ સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતામાશ્રિત્ય કિં સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ, નો સંખ્યેયાનિ નો અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાનીત્યુત્તરમિતિ 'एवं द्रव्वद्वपएसद्वयाए वि' एवं દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયાઽપિ મિશ્રતયાઽપિ પરિમંડલાદિસંસ્થાનવન્તિ દ્રવ્યાણિ કિં સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ, નો સંખ્યેયાનિ નો અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાનીત્યુત્તરમ્ । 'एएसि णं भंते । परिमंडलवद्वतंसचउरंसआययअणित्थंथाणं संठाणाणं' एतेषां खलु भदन्त ! પરિમંડલવૃત્ત-ત્રયસ્રચતુરસ્રાયતાનિત્થંસ્થાનાં સંસ્થાનાનામ્ 'द्वद्वयाए पएसद्वयाए द्रव्वद्वपएसद्वयाए कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થ-

'एवं पएसद्वयाए वि' इसी प्रकार से प्रदेशार्थता को आश्रित करके भी ऐसा ही प्रश्न गौतम ने प्रभु से किया है कि हे भदन्त ! प्रदेशार्थता की अपेक्षा करके परिमंडल 'संस्थान क्या संख्यात हैं ? अथवा असंख्यात हैं ? अथवा अनन्त हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं कि हे गौतम ! प्रदेशार्थता की अपेक्षा से भी परिमंडल संस्थान अनन्त ही हैं वे न संख्यात हैं और न असंख्यात हैं । 'एवं द्रव्वद्वपएसद्वयाए वि' इसी प्रकार से द्रव्यार्थता और प्रदेशार्थता की मिश्रता से भी परिमंडल आदि संस्थान वाले द्रव्य अनन्त हैं-संख्यात अथवा असंख्यात नहीं हैं ऐसा जानना चाहिये । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एएसि णं भंते ! परिमंडलवद्वतंसचउरंसआययअणित्थंथाणं संठाणाणं द्रव्वद्वयाए पएसद्वयाए द्रव्वद्वपएसद्वयाए कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! परिमंडल, वृत्त, त्रयस्र, चतुरस्र, आयत और अनित्थंस्थ

પસદ્વયાએ વિ' એજ રીતે પ્રદેશાર્થતાને આશ્રય કરીને પણ એવો જ પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને કર્યો છે. કે હે ભગવન્ પ્રદેશાર્થપણાની અપેક્ષાએ પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનો શું સંખ્યાત છે ? કે અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! પ્રદેશાર્થ પણાની અપેક્ષાએ પણ પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનો અનંત જ છે. તેઓ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નથી. 'एवं द्रव्वद्वपएसद्वयाए वि' એ પ્રમાણે દ્રવ્યાર્થપણા અને પ્રદેશાર્થપણાના મિશ્રપણાથી પણ પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનવાળા દ્રવ્યો અનંત છે. સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત હોતા નથી તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'एएसि णं भंते ! परिमंडलवद्वतंसचउरंसआययअणित्थंथाणं संठाणाणं द्रव्वद्वयाए पएसद्वयाए द्रव्वद्वपएसद्वयाए कयरे कयरेहिंतो ! जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ પરિમંડલ, વૃત્ત,

પ્રદેશાર્થતયા કતરે કતરેભ્યો યાવદ્વિશેષાધિકા વા, અત્ર યાવત્પદેન ‘અપ્પા વા
વહુયા વા તુલ્લા વા’ એતેષાં સંગ્રહો ભવતિ, તથા ચૈતેષુ સંસ્થાનેષુ મધ્યે કસ્યાપેક્ષયા
કસ્યાલ્પત્વં વહુત્વં તુલ્યત્વં વિશેષાધિકત્વં ચ ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’
इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सर्व्वत्थोवा परिमंडलसंठाणा दव्वट्टयाए’ सर्व्व-
स्तोकानि परिमण्डलसंस्थानानि द्रव्यार्थतया, अत्र खलु यानि संस्थानानि यादृश-
संस्थानापेक्षया बहुतरप्रदेशावगाहीनि तानि तदपेक्षया स्तोकानि तथाविधस्वभाव-
त्वात्, तत्र च परिमण्डलसंस्थानं जघन्यतोऽपि त्रिंशतिप्रदेशावगाहात् बहुतर
प्रदेशावगाहि, वृत्तचतुरस्रत्रयस्रायतसंस्थानानि तु यथासंख्यं जघन्यतः पञ्च चतु-
संस्थानां के बीच में द्रव्यार्थरूप से प्रदेशार्थरूप से और द्रव्यार्थ प्रदेशार्थ
उभयरूप से कौन संस्थान किस संस्थान से यावत् विशेषाधिक है ? यहां
यावत्पद से—‘अपपा वा बहुया वा तुल्ला वा’ इस पाठ का संग्रह हुआ है
तथा इन संस्थानों के बीच में कौनसा संस्थान कौनसा संस्थान की अपेक्षा
से अल्पता वाला, कौन संस्थान की अपेक्षा से बहुतावाला, कौन संस्थान
की अपेक्षा से तुल्यता वाला है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं
‘गोयमा ! सर्व्वत्थोवा परिमंडलसंठाणा दव्वट्टयाए’ हे गौतम ! द्रव्या-
र्थरूप से परिमंडल संस्थान सब से अल्प हैं । यहां जितने संस्थान जिस
प्रकार के संस्थान की अपेक्षा से बहुतर प्रदेशों में अवगाहना वाले हैं
उनकी अपेक्षा से वे संस्थान तथाविध स्वभाववाले होने से स्तोक कहे
हैं । इनमें परिमंडलसंस्थान जघन्य से भी २० बीस प्रदेशों का अवगाही
होता है इसलिये बहुतर प्रदेशावगाही और वृत्तसंस्थान, चतुरस्रसं

ત્રયસ્ર, ચતુરસ્ર, આયત, અને અનિત્યસ્થ સંસ્થાનોમાં દ્રવ્યાર્થ પશુથી, પ્રદે-
શાર્થપશુથી, અને દ્રવ્યાર્થ, પ્રદેશાર્થ ઉભયપશુથી કયું સંસ્થાન કયા સંસ્થાનથી
યાવત્ વિશેષાધિક છે ? અહિયાં યાવત્ પદથી ‘અપ્પા વા, વહુયા વા તુલ્લા વા’
આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે તથા આ સંસ્થાનોમાં કયા સંસ્થાન કરતા કયા
સંસ્થાનમાં અલ્પપણું, કયા સંસ્થાનમાં કયા સંસ્થાન કરતાં અધિકપણું, અને કયા
સંસ્થાનમાં કયા સંસ્થાન કરતાં સમાન-સરખાપણું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
કહે છે કે—‘ગોયમા ! સર્વ્વત્થોવા પરિમંડલસંઠાણા દવ્વટ્ટયાએ’ હે ગૌતમ ! દ્રવ્યાર્થ
પશુથી પરિમંડલ સંસ્થાન સૌથી અલ્પ છે અહિયાં જેટલા સંસ્થાન જે
પ્રકારના સંસ્થાનની અપેક્ષાથી બહુતર પ્રદેશોમાં અવગાહનાવાળા કહ્યા છે, તેની
અપેક્ષાથી તે સંસ્થાનો તે પ્રકારના સ્વભાવવાળા હોવાથી સ્તોક-અલ્પ
કહેવામાં આવ્યાં છે. તેમાં પરિમંડલ સંસ્થાન જઘન્યથી પણ ૨૦ વીસ પ્રદેશોમાં
અવગાહના વાળા હોય છે. તેથી બહુતર પ્રદેશાવગાહી છે. અને વૃત્તસંસ્થાન,

ત્વિદ્વિપ્રદેશાવગાહિત્વાદલ્પપ્રદેશાવગાહીનિ ભવન્ત્યતઃ સર્વેભ્યઃ સંસ્થાનેભ્યઃ પરિમંડલસ્ય વહુતરપ્રદેશાવગાહિત્વાત્ પરિમંડલસંસ્થાનાનિ સર્વેભ્યઃ સકાશાત્ સ્તોકાનિ, તેભ્યશ્ચ ક્રમેણ અન્યેષામલ્પાલ્પતરપ્રદેશાવગાહિત્વાત્ ક્રમેણ વહુતરત્વમિતિ સંખ્યેયગુણાનિ તાનિ કથિતાનીતિ 'વદ્વા સંઠાના દ્વવદ્વાય સંખેજ્જગુણા' વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા પરિમંડલસંસ્થાનાપેક્ષા સંખ્યેયગુણાધિકાનિ ભવન્તિ । 'ચરંસા સંઠાના દ્વવદ્વાય સંખેજ્જગુણા' ચતુરસ્રાણિ સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા દ્રવ્યમાશ્રિત્ય વૃત્તસંસ્થાનાપેક્ષયા સંખ્યેયગુણાનિ સંખ્યાતગુણાધિકાનિ ભવન્તિ । 'તંસા સંઠાના દ્વવદ્વાય સંખેજ્જગુણા' ત્ર્યસ્રાણિ સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા ચતુરસ્રસંસ્થાનાપેક્ષયા સંખ્યેયગુણાધિકાનિ ભવન્તિ 'આયતસંઠાના દ્વવદ્વાય સંખેજ્જગુણા' આયતસંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા ત્ર્યસ્રસંસ્થાનાપેક્ષયા સંખ્યેયગુણાધિકાનિ ભવન્તિ । 'અણિત્યંત્યા સંઠાના દ્વવદ્વાય અસંખેજ્જગુણા' અણિત્યં

સ્થાન, ત્ર્યસ્રસંસ્થાન ઓર આયતસંસ્થાન ક્રમશઃ પાંચ, ચાર, ત્રીન ઓર દો પ્રદેશાવગાહી હૈં । इसलिये वे अल्पप्रदेशावगाही होते हैं । इसलिये सप्तस्त संस्थानों से परिमंडलसंस्थान बहुत प्रदेशावगाही होने से स्तोक है । तथा इनकी अपेक्षा से क्रमशः अल्प अल्पतर प्रदेशावगाही होने से बहुत है इसलिये वे संख्यात गुणित हैं । 'वद्व संधाणा दव्वद्वयाए संखेज्जगुणा' यही बात इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है कि वृत्त संस्थान द्रव्यार्थ रूप से परिमंडल संस्थान की अपेक्षा संख्यातगुणित हैं । 'चउरंसा संधाणा दव्वद्वयाए संखेज्जगुणा' इसी प्रकार से वृत्तसंस्थान की अपेक्षा चतुरस्रसंस्थान द्रव्यार्थरूप से संख्यातगुणित हैं । 'तंसा संधाणा दव्वद्वयाए संखेज्जगुणा' त्र्यस्रसंस्थान चतुरस्रसंस्थान की अपेक्षा से द्रव्यार्थरूप से संख्यातगुणित हैं । 'आयतसंधाणा दव्वद्वयाए संखेज्जगुणा' चतुरस्रसंस्थान की

ચતુરસ્ર સંસ્થાન, ત્ર્યસ્ર સંસ્થાન અને આયત સંસ્થાન ક્રમથી પાંચ, ચાર, ત્રણ, અને બે પ્રદેશાવગાહી છે તેથી તેઓ અલ્પ પ્રદેશાવગાહના હોય છે. તેથી સઘળા સંસ્થાનો કરતાં પરિમંડલ સંસ્થાન બહુતર પ્રદેશાવગાહનાવાળું હોવાથી સ્તોક-અલ્પ છે. તથા તેના કરતાં ક્રમથી અલ્પ, અલ્પતર, પ્રદેશાવગાહનાવાળા હોવાથી બહુતર છે તેથી તેઓ સંખ્યાત ગણા છે. 'વદ્વા સંઠાના દ્વવદ્વાય સંખેજ્જગુણા' આજ વાત આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. આ સૂત્રથી એ કહ્યું છે કે-વૃત્તસંસ્થાન દ્રવ્યાર્થપણથી પરિમંડલ સંસ્થાન કરતા સંખ્યાત ગણું છે. 'ચરંસા સંઠાના દ્વવદ્વાય સંખેજ્જગુણા' એવી રીતે વૃત્તસંસ્થાનની અપેક્ષાએ ચતુરસ્ર સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થપણથી સંખ્યાતગણું છે. 'તંસા સંઠાના દ્વવદ્વાય સંખેજ્જગુણા' ત્ર્યસ્રસંસ્થાન ચતુરસ્ર સંસ્થાનની અપેક્ષાએ દ્રવ્યાર્થપણથી સંખ્યાતગણું છે. 'આયતસંઠાના દ્વવદ્વાય સંખેજ્જગુણા' ચતુરસ્ર સંસ્થાન

સ્થાનિ સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાધિકાનિ ભવન્તીતિ અનિત્યંસ્થ-
સંસ્થાનવન્તિ દ્રવ્યાણિ પરિમંડલાદીનાં દ્વયાદિસંયોગનિષ્પન્નત્વેન તેભ્યોઽતિ વહૂ-
નીતિ કૃત્વા પૂર્વેભ્યોઽસંખ્યાતગુણાનિ અધિકાનિ ઉક્તાનિ । ‘પણસદ્વ્યાપ’ પ્રદેશ-
ર્થતયા પ્રદેશરૂપમર્થમાશ્રિત્ય કથયતિ—‘સવ્વત્થોવા પરિમંડલસંઠાણા પણસદ્વ્યાપ’
સર્વસ્તોકાનિ પરિમંડલસંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા—અધિકતરપ્રદેશાવગાહિત્વેન સર્વા-
પેક્ષયા સ્તોકાનિ પ્રદેશાનાં દ્રવ્યાનુસારિત્વાત્ । ‘વટ્ટા સંઠાણા પણસદ્વ્યાપ સંલેજ્જ-
ગુણા’ વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા પરિમંડલસંસ્થાનાપેક્ષયા સંખ્યેયગુણા-
ધિકાનિ તથાપિ પ્રદેશરૂપમર્થમાશ્રિયેતિ ‘જહા દવ્વટ્ટયાપ તહા પણસદ્વ્યાપ વિ’
યથા દ્રવ્યાર્થત ગઽઽલ્લવહુત્વં સંસ્થાનાનાં કથિતં તથા પ્રદેશાર્થતયાઽપિ અલ-

અપેક્ષા આપત સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થરૂપ છે સંખ્યાતગુણિત છે, ‘અનિત્યંસ્થા
સંઠાણા દવ્વટ્ટયાપ અસંલેજ્જગુણા’ ઓર આપત સંસ્થાન કી અપેક્ષા
અનિત્યંસ્થ (અનિયતાકાર ચાલા) સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થરૂપ છે અસંખ્યાતગુણિત
છે । ક્યોંકિ અનિત્યંસ્થ સંસ્થાનવાલે દ્રવ્ય પરિમંડલાદિકોં કે દો આદિ
સંયોગ છે નિષ્પન્ન હોને કે કારણ ઉનસે વહુન અધિક છે—હસ કારણ સે
વે પૂર્વ કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણિત કહે ગયે છે ‘પણસદ્વ્યાપ’ પ્રદેશરૂપ
અર્થ કો આશ્રિત કરકે ‘સવ્વત્થોવા પરિમંડલસંઠાણા’ સબ સે કમ
પરિમંડલ (ચુડી કે આકાર જૈસા ગોલ) સંસ્થાન છે । ક્યોંકિ પરિમંડલ
સંસ્થાન અધિક પ્રદેશકો અવગાહિત કરને ચાલા હોતા છે, એવં ઉસ મેં પ્રદેશ
દ્રવ્યાનુરૂપ હોતે છે । ‘વટ્ટા સંઠાણા પણસદ્વ્યાપ સંલેજ્જગુણા’ વૃત્તસંસ્થાન
(ગોલાકાર લટ્ટુ કે આકાર જૈસા) પ્રદેશરૂપ અર્થ કી અપેક્ષા સે પરિમંડલ
સંસ્થાનસે સંખ્યાતગુણા અધિક છે ‘જહા દવ્વટ્ટયાપ તહા પણસદ્વ્યાપ વિ’

કરતા આપત સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થ પશ્ચાત્થી સંખ્યાતગણુ છે. ‘અનિત્યંસ્થા સંઠાણા
દવ્વટ્ટયાપ અસંલેજ્જગુણા’ આપત સંસ્થાન કરતા અનિત્યંસ્થ (અનિયતાકાર)
સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થ પશ્ચાત્થી અસંખ્યાતગણુ છે, કેમકે અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન વાળું
દ્રવ્ય, પરિમંડલ વિગેરેના બે આદિ સંયોગથી સંપન્ન હોવાના કારણે તેનાથી
બહુ અધિક છે—તે કારણથી તેઓ પૂર્વની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણુ કહ્યા
છે. ‘પણસદ્વ્યાપ’ પ્રદેશરૂપ અર્થનો આશ્રય કરીને ‘સવ્વત્થોવા પરિમંડલસંઠાણા’
સૌથી કમ પરિમંડલ (ચુડીના આકાર જેવું ગોળ) સંસ્થાન છે. કેમકે
પરિમંડલ સંસ્થાન વધારે પ્રદેશનું અવગાહન કરવાવાળું હોય છે. તથા તેમાં
પ્રદેશ દ્રવ્ય પ્રમાણે હોય છે ‘વટ્ટા સંઠાણા પણસદ્વ્યાપ સંલેજ્જગુણા’ વૃત્ત
(લાડુના આકાર જેવું ગોળ) સંસ્થાન પ્રદેશરૂપ અર્થની અપેક્ષાથી પરિ-
મંડલ સંસ્થાનથી સંખ્યાતગણુ વધારે છે. ‘જહા દવ્વટ્ટયાપ તહા પણસદ્વ્યાપ
વિ’ જે પ્રમાણે દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાથી સંસ્થાનોના સ્તોક વિગેરે કહ્યા છે, એજ

વહુત્વં સંસ્થાનાનાં પરસ્પરં જ્ઞાનવ્યસ્ । કિયત્પર્યન્તં તદલ્પવહુત્વં જ્ઞાતવ્યં તત્રાદ-
'જાવ' ઇત્યાદિ, 'જાવ અણિત્યંથા સંઠાણા પપ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા' યાવત્
અનિત્યંસ્થાનિ સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંલેજ્જગુણાધિકાનિ ભવન્તિ, અત્ર
યાવત્પદેન ચતુરસ્રપ્પસાયતસંસ્થાનાનાં ગ્રહણં ભવતિ, તથા ચ તેષ્વપિ પ્રદે-
શાર્થતયા હ્થમેવ સ્તોકવહુત્વાદિકં સંલેજ્જગુણાધિકં જ્ઞાતવ્યમિતિ 'દ્વવ્વટ્ઠપ-
પ્પસદ્ધયા સવ્વત્થોવા પરિમંડલા સંઠાણા' દ્રવ્યાર્થાયા પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાનિ
પરિમંડલાનિ સંસ્થાનાનિ 'દ્વવ્વટ્ઠપ્પા' દ્રવ્યાર્થતયા યો ગમકઃ 'સો ચેવ ગમઓ
માણિયવ્વો' સ એવ ગમકોઽત્ર મણિયવ્યઃ યથા દ્રવ્યાર્થતયા સંસ્થાનાનામલ્પવહુત્વં
પ્રતિપાદિતં તથેવ દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થાગાશ્રિત્યાપિ અલ્પવહુત્વં પ્રતિપાદનીય-

જિસ પ્રકાર દ્રવ્યાર્થ કી અપેક્ષાસે સંસ્થાનોં કે સ્તોકત્વાદિ કહે હૈં उसी
प्रकार प्रदेशार्थ की अपेक्षा से भी परस्पर में संस्थानों के स्तोकत्वादि
समझने चाहिए, एवं यह स्तोकत्व एवं अल्पवहुत्वका कथन भी 'जाव
अणित्यंथा संठाणा पपप्पसद्वयाए असंलेज्जगुणा' यावत् 'अनित्यंस्थ
संस्थान असंख्यातगुणा है' इस कथन पर्यन्त जानना चाहिए यहाँ याव-
त्पदसे चतुरस्र, (चार कोने वाला) त्रस्र, (तीन कोने वाला) आयत,
(दीर्घ) इन तीन संस्थानोंका ग्रहण हुवा है, इन संस्थानों में भी प्रदेशों
की अपेक्षा से इसी प्रकार स्तोकत्व, अल्पत्व अधिकत्व संख्यात गुणे हैं
ऐसा जानलेना चाहिए 'द्वव्वट्ठपप्पसद्वयाए सव्वत्थोवा परिमंडला
संठाणा' द्रव्यार्थ एवं प्रदेशार्थ की अपेक्षा से सब से अल्प परि-
मंडल संस्थान है, क्योंकि 'द्वव्वट्ठपा सो चेव गमओ माणियव्वो'
द्रव्यार्थता और प्रदेशार्थता को अश्रित करके इन संस्थानों में
परस्पर अल्पत्व एवं बहुत्व का कथन किया है, वैसे यहाँ भी द्रव्यार्थ
एवं प्रदेशार्थका गुणपत् आश्रयकरके अन्योन्य में अल्पत्व का एवं

રીતે પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાથી પણ પરસ્પર સંસ્થાનાનાં સ્તોકપણું વિગેરે સમજવું
ઝેઘઝે, અને આ સ્તોકપણા અને-અલ્પબહુપણાનું કથન 'જાવ અણિત્યંથા
સંઠાણા પપ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા' યાવત્ 'અનિત્યંસ્થ સંસ્થાના અસંખ્યાતગણું
છે,' આટલા સુધી સમજવું. અહિયાં યાવત્પદથી ચતુરસ્ર, ત્રસ્ર, આયત,
આ સંસ્થાનો ત્રહણ કરાયા છે તથા આમાં પણ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી આજ
રીતે સ્તોક વિગેરે બહુતા વિગેરે સંખ્યાતગણા છે. તેમ સમજવું. તથા 'દ્વવ્વ-
ટ્ઠપ્પસદ્ધયા સવ્વત્થોવા પરિમંડલા સંઠાણા' દ્રવ્યાર્થ અને પ્રદેશાર્થ આ બેઉ
અપેક્ષાથી-સૌથી આણું પરિમંડલ સંસ્થાન છે. કેમકે 'દ્વવ્વટ્ઠપા સો ચેવ ગમઓ
માણિયવ્વો' દ્રવ્યાર્થ પણાથી તથા પ્રદેશાર્થ પણાને લધને સંસ્થાનોમાં પરસ્પર

મિત્યર્થઃ । કિયત્પર્યન્તમિત્યમવગન્તવ્યં તત્રાહ—‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ અણિત્યંથા સંઠાણા દ્વવદ્વપ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા’ યાવદનિત્યંસ્થાનિ સંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થતયા અસંલેયગુણાધિકાનિ ભવન્તિ પૂર્વપૂર્વસંસ્થાનાપેક્ષયા, અત્ર યાવત્પદેન ચતુરસ્રત્રયસ્રાયનાનાં સંસ્થાનાનાં ગ્રહણં ભવતીતિ અથ—અનિત્યંસ્થસંસ્થાનાનિ આદૌકૃત્વા દ્રવ્યાર્થતાપ્રદેશાર્થ ાવિષયે પરિમંડલાદિ સંસ્થાનાનામલ્લભ્યહુત્વમાહ—‘અણિત્યંથેહિતો ઇત્યાદિ । ‘અણિત્યંથેહિતો સંઠાણેહિતો દ્વવદ્વપ્પાદિતો પરિમંડલા સંઠાણા પ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા’ અનિત્યંસ્થેભ્યઃ સંસ્થાનેભ્યો દ્રવ્યાર્થતા-કેભ્યઃ, દ્રવ્યાર્થતયા યાનિ અનિત્યંસ્થાનિ સંસ્થાનાનિ સન્તિ તેભ્ય ઇત્યર્થઃ પરિમંડલાનિ સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંલેયગુણાધિકાનિ ભવન્તીતિ । ‘વદ્ધા સંઠાણા પ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા’ વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા

અધિકત્વકા કથન કરલેનાં હાલિયે । ‘જાવ અણિત્યંથા સંઠાણા દ્વવદ્વ-પ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા’ યાવત્ અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થ એવં પ્રદે-શાર્થ કી અપેક્ષાસે પ્રથમ પ્રથમ કે સંસ્થાનોં સે અસંલેયાતગુણે હૈં । યહાં મી યાવત્પદ સે ચતુરસ્ર, ત્રયસ્ર એવં આપત્ત ઇન સંસ્થાનોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં ‘અણિત્યંથેહિતો સંઠાણેહિતો દ્વવદ્વપ્પાદિતો પરિમંડલા સંઠાણા પ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા’ દ્રવ્યાર્થતાકી અપેક્ષા સે જો અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન હૈં, યહ અનિત્યંસ્થ સંસ્થાનસે પરિમંડલ સંસ્થાન પ્રદેશાર્થ સે અસંલેયાતગુણે અધિક હૈં ‘વદ્ધા સંઠાણા પ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા’ વૃત્તસંસ્થા-નપ્રદેશાર્થતાકી અપેક્ષા સે પહેલે કે સંસ્થાનોં સે સંલેયાતગુણે અધિક હૈં

અદ્ય અને બહુપણુ પ્રગટ કરેલ છે, એજ રીતે અહીંયાં પણ દ્રવ્યાર્થ અને પ્રદેશાર્થતુ યુગત્પણુને લઈને તેમાં પરસ્પરમાં અદ્યપણુ અને બહુપણુતુ કથન કરી લેવું જોઈએ. ‘જાવ અણિત્યંથા સંઠાણા દ્વવદ્વપ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા’ યાવત્ અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થ અને પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાથી પહેલાં, પહેલાના સંસ્થાનો કરતાં અસંખ્યાત ગણુ છે. અહિયાં પણ યાવત્ પદથી ચતુરસ્ર, ત્રયસ્ર અને આપત્ત આ સંસ્થાનો ગ્રહણુ કરાયા છે ‘અણિ-ત્યંથેહિતો સંઠાણેહિતો દ્વવદ્વપ્પાદિતો પરિમંડલા સંઠાણા પ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા’ દ્રવ્યાર્થપણુની અપેક્ષાથી જે અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન છે, તે અનિત્યંસ્થ સંસ્થા-નોથી પરિમંડલ સંસ્થાનો પ્રદેશાર્થ પણુથી અસંખ્યાતગણુ અધિક હોય છે. ‘વદ્ધા સંઠાણા પ્પસદ્ધયા અસંલેજ્જગુણા’ વૃત્તસંસ્થાન પ્રદેશાર્થપણુની અપેક્ષાથી પહેલાના સંસ્થાનો કરતાં સંખ્યાતગણુ વધારે હોય છે. ‘સો ચેવ પ્પસદ્ધયા

સંખ્યેયગુણાધિકાનિ ભવન્તિ પૂર્વસંસ્થાનાપેક્ષયેતિ । ‘સો ચેવ પદસદ્વ્યાપ ગમઓ માણિયવ્વો’ સ એવ-દ્રવ્યાર્થતાસદૃશ એવ પ્રદેશાર્થતયા ગમઓ સખિતવ્યઃ ‘જાવ અણિત્યંથા સંઠાણા પદસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ યાવત્ અનિત્યંસ્થાનિ સંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાધિકાનિ ભવન્તિ અત્ર યાવત્પદેન વતુરસસ્યસાયત-સંસ્થાનાનાં ગ્રહણં ભવતીતિ । સૂ.૦૧॥

પરિમંડલાદીનાં સંસ્થાનાનાં સામાન્યતો નિરૂપણં કૃતમ્ । અથ રત્નપ્રમાદિ-પૃથિવ્યપેક્ષયા સંસ્થાનાનાં નિરૂપણાય પુનરપિ તમેવાર્થ પ્રસ્તાવયન્નાહ-‘કહ્ણં મંતે ! સંઠાણા’ इत्यादि ।

મૂલમ્—કહ્ણં મંતે ! સંઠાણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! પંચ સંઠાણા પન્નત્તા તં જહા—પરિમંડલે જાવ આયણ્ । પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા ? ગોયમા ! નો સંખેજ્જા નો અસંખેજ્જા અણંતા । વટ્ટા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્જાં એવં ચેવ એવં જાવ આયયા । ઇસીસે ણં મંતે ! રયણ-પ્પમાણ પુઢવીણ પરિમંડલા સંઠાણા કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા ? ગોયમા ! નો સંખેજ્જા નો અસંખેજ્જા અણંતા । વટ્ટા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા ? એવં ચેવ એવં જાવ આયયા । સક્કરપ્પમાણ ણં મંતે ! પુઢવીણ પરિમંડલા સંઠાણા કિં સંખેજ્જાં એવં ચેવ એવં જાવ આયયા । એવં જાવ અહે સત્તમાણ ।

‘સો ચેવ પદસદ્વ્યાપ ગમઓ માણિયવ્વો’ પ્રદેશાર્થતા સે દ્રવ્યાર્થ કે જૈસા હી ગમક કહના ચાહિયે । ‘જાવ અણિત્યંથા સંઠાણા પદસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ યાવત્ અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન પ્રદેશાર્થતા સે અસંખ્યાત-ગુણે અધિક હોતે હૈં । યહાં યાવત્પદ સે ‘ચતુરસ-ત્રયસઃ ઓર આયત’ હન સંસ્થાનોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ॥સૂ.૦૧॥

ગમ ઓ માણિયવ્વો’ પ્રદેશાર્થ પશુાથી દ્રવ્યાર્થ જોવો જ ગમ કહેવો જોઈએ. ‘જાવ અણિત્યંથા સંઠાણા પદસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ યાવત્ અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન પ્રદેશાર્થપશુાથી અસંખ્યાતગણું અધિક હોય છે. અહિયા યાવત્પદથી ચતુરસ-ત્રયસઃ અને આયત આ સંસ્થાનો ગ્રહણ કરાયા છે. ॥સૂ.૦૧॥

सोहम्मे णं भंते ! कप्पे परिमंडला संठाणा किं संखेज्जा० एवं
 चेव एवं जाव अच्चुए । गेवेज्जविमाणेसु णं भंते ! परिमंडला
 संठाणा० एवं चेव । एवं अणुत्तरविमाणेसु वि । एवं ईसिप्प-
 वभाराए वि । जत्थ णं भंते ! एगे परिमंडले णं संठाणे जव-
 मज्झे तत्थ परिमंडला संठाणा किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ?
 गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता । वट्ठा णं भंते ! संठाणा
 किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ? एवं चेव । एवं जाव आयया ।
 जत्थ णं भंते ! एगे वट्ठे संठाणे जवमज्झे तत्थ परिमंडला संठाणा० ?
 एवं चेव । वट्ठा संठाणा एवं चेव । एवं जाव आयया, एवं एक्केकेणं
 संठाणेणं पंच वि चारेयव्वा । जत्थ णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए
 पुढवीए एगे परिमंडले संठाणे जवमज्झे तत्थ णं परिमंडला
 संठाणा किं संखेज्जा ? पुच्छा, गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा
 अणंता । वट्ठा णं भंते ! संठाणा किं संखेज्जा ? पुच्छा, गोयमा !
 नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता । एवं चेव एवं जाव आयया ।
 जत्थ णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए एगे वट्ठे संठाणे
 जवमज्झे तत्थ णं परिमंडला संठाणा किं संखेज्जा० ? पुच्छा,
 गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता । वट्ठा संठाणा एवं
 चेव । एवं जाव आयया । एवं पुणरवि एक्केकेणं संठाणेणं पंच
 वि चारेयव्वा जहेव हेट्ठिल्ला जाव आययाणं, एवं जाव अहे
 सत्तमाए एवं कप्पेसु वि जाव ईसिप्पभाराए पुढवीए ॥सू० २॥

छाया—कति खलु भदन्त । संस्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ? पंच संस्थानानि
 प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—परिमण्डलं यावदायतम् । परिमण्डलानि खलु भदन्त ! संस्था-
 नानि किं संख्येयानि असंख्येयानि अनन्तानि ? गौतम ! नो संख्येयानि नो असं-
 ख्येयानि अनन्तानि । वृत्तानि खलु भदन्त ! संस्थानानि किं संख्येयानि० ? एव-

मेव एवं यावदायतानि । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां परिमण्डलानि संस्थानानि किं संख्येयानि असंख्येयानि अनन्तानि ? गौतम ! नो संख्येयानि नो असंख्येयानि अनन्तानि । वृत्तानि खलु भदन्त ! संस्थानानि किं संख्येयानि असंख्येयानि अनन्तानि, एवमेव एवं यावदायतानि । शर्कराप्रभायां खलु भदन्त ! पृथिव्यां परिमण्डलानि संस्थानानि किं संख्येयानि० ? एवमेव, एवं यावदायतानि । एवं यावदधःसप्तम्याम् । सौधर्मे खलु भदन्त ! कल्पे परिमण्डलानि संस्थानानि किं संख्येयानि० एवमेव, एवं यावदच्युते । ग्रैवेयकविमानेषु खलु भदन्त ! परिमण्डलानि संस्थानानि किं संख्येयानि० ? एवमेव । एवमनुत्तरविमानेष्वपि, एवमीषत्प्राग्भारायामपि । यत्र खलु भदन्त ! एकं परिमण्डलं खलु संस्थानं यत्रमध्यम्, तत्र परिमण्डलानि संस्थानानि किं संख्येयानि असंख्येयानि अनन्तानि ? गौतम ! नो संख्येयानि नो असंख्येयानि अनन्तानि । वृत्तानि खलु भदन्त ! संस्थानानि किं संख्येयानि असंख्येयानि अनन्तानि, एवमेव । एवं यावदायतानि ! यत्र खलु भदन्त ! एकं वृत्तं संस्थानं यत्रमध्यम् तत्र परिमण्डलानि संस्थानानि किं संख्येयानि० ? एवमेव, वृत्तानि संस्थानानि एवमेव । एवं यावदायतानि । एवमेकैकेन संस्थानेन पञ्चापि चारयितव्यानि । यत्र खलु भदन्त ! एतस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यामेकं परिमण्डलं संस्थानं यत्रमध्यम्, तत्र खलु परिमण्डलानि संस्थानानि किं संख्येयानि ? पृच्छा, गौतम ! नो संख्येयानि, नो असंख्येयानि, अनन्तानि । वृत्तानि खलु भदन्त ! संस्थानानि किं संख्येयानि, पृच्छा, गौतम ! नो संख्येयानि, नो असंख्येयानि, अनन्तानि । एवमेव, एवं यावदायतानि । यत्र खलु भदन्त ! एतस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् एकं वृत्तं संस्थानं यत्रमध्यम् तत्र खलु भदन्त ! परिमण्डलानि संस्थानानि किं संख्येयानि० पृच्छा, गौतम ! नो संख्येयानि, नो असंख्येयानि अनन्तानि । वृत्तानि संस्थानानि एवमेव, एवं यावदायतानि, एवं पुनरपि एकैकेन संस्थानेन पञ्चापि चारयितव्यानि यथैव अधस्तनानि यावदायतानि, एवं यावदधः सप्तम्याम् । एवं कल्पेष्वपि यावदीपन् प्राग्भारायां पृथिव्याम् ॥सू० २॥

टीका—‘कह णं भंते ! संठाणा पन्नत्ता’ कति खलु भदन्त ! संस्थानानि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यदि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पंच संठाणा

परिमंडल आदि संस्थानों का इस प्रकार से सामान्यतया निरूपण करके अब सूत्रकार रत्नप्रभा अदि पृथिवी की अपेक्षा से संस्थानों का

परिमंडल विगेरे संस्थानोत्तु’ उपर प्रभाषे सामान्य यथाधी निरूपण करीने हवे सूत्रकार रत्नप्रभा विगेरे पृथ्वीनी अपेक्षासे संस्थानोत्तु’ निरूपण

પન્નતા' પન્ન સંસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, અનિત્યંસ્થસંસ્થાનસ્ય તદન્યસંયોગજન્યત્વેન તસ્ય વિવક્ષા ન કૃતા અતઃ પન્નૈવ સંસ્થાનાનિ અન્ન કથિતાનિ । મેદમેવ દર્શયતિ- 'તં જહા' इत्यादि, 'तं जहा' तथा- 'परिमण्डलं यावदायतम्, अत्र यावत्पदेन वृत्तव्यस्रवतुरस्रसंस्थानानां ग्रहणं भवति, तथा च परिमण्डलवृत्तव्यस्रवतुरस्रायत- मेदात् संस्थानानि पन्न भवन्तीति भावः । 'परिमण्डलाणं भन्ते । संठाणा किं संखेज्जा असंखेज्जा अणत्' परिमण्डलानि खलु भदन्त । संस्थानानि किं

નિરૂપણ કરને કે લિયે પુનઃ ઉસી અર્થ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—

‘કહ ણં ભંતે ! સંઠાણા પન્નતા’ इत्यादि सूत्र २ ।

ટીકાર્થ—ગૌતમને હસ સૂત્રદ્વારા પુનઃ એસા હી પૂછા હૈ—‘કહ ણં ભંતે ! સંઠાણા પન્નતા’ હે ભદન્ત ! સંસ્થાન કિનને કહે ગયે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! પંચ સંઠાણા પન્નતા’ હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પાંચ કહે ગયે હૈ । યહાં પર અનિત્યંસ્થ સંસ્થાન કી વિવક્ષા નહીં હુઈ હૈ । ક્યોંકિ વહ સંસ્થાન અન્ય સંસ્થાનોં કે સંયોગ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હસલિયે પાંચ સંસ્થાન સૂત્રકાર ને કહે હૈ । વે પાંચ સંસ્થાન ‘તં જહા’ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘પરિ-મંડલે જાવ આયણ’ પરિમંડલ યાવત્ આયત સંસ્થાન યહાં પર યાવત્પદ સે વૃત્ત વ્યસ્ર એવં ચતુરસ્ર હન સંસ્થાનોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । તથા ચ-પરિ-મંડલ, વૃત્ત, વ્યસ્ર, ચતુરસ્ર મૌર આયત કે મેદ સે સંસ્થાન પાંચ હો જાતે હૈ । અચ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘પરિમંડલા ણં ભંતે ! સંઠાણા કિં

કરવા માટે ફરીથી એજ અર્થનું નિરૂપણ કરે છે. ‘કહવિહે ણ ભંતે ! સંઠાણા પન્નતા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા મહાવીર પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘કહ ણં ભંતે ! સંઠાણા પન્નતા’ હે ભગવન્ સંસ્થાનના ભેદો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા પંચ સંઠાણા પન્નતા’ હે ગૌતમ સંસ્થાનો પાંચ કહ્યા છે. અહિંયાં અનિત્યસ્થ સંસ્થાનની વિવક્ષા કરી નથી. કેમકે આ સંસ્થાન બીજા સંસ્થાનોથી થવાવાળું હોય છે, તેથી પાંચ સંસ્થાનો સૂત્રકારે કહ્યા છે, ‘તં જહા’ તે પાંચ સંસ્થાનો આ પ્રમાણે છે—‘પરિમંડલે જાવ આયણ’ પરિમંડલ યાવત્ આયત એટલે કે પરિમંડલ સંસ્થાન, વૃત્તસંસ્થાન, વ્યસ્ર સંસ્થાન ચતુરસ્ર સંસ્થાન અને આયત સંસ્થાન આ રીતે પાંચ સંસ્થાનો કહ્યા છે, અહિંયાં યાવત્ શબ્દથી બાકીના વ્યસ્ર વિગેરે સંસ્થાનો ગણાવ્યા છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘પરિમંડલા ણ ભંતે ! સંઠાણા

संख्येयानि उत असंख्येयानि अथवा अनन्तानि भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह—
 'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता'
 नो संख्येयानि परिमण्डलसंस्थानानि भवन्ति न वा असंख्येयानि भवन्ति परि-
 मण्डलसंस्थानानि, किन्तु अनन्तानि भवन्तीति । 'वट्ठा णं भंते । संठाणा किं
 संखेज्जा०' वृत्तानि खलु भदन्त । संस्थानानि किं संख्येयानि उत असंख्येयानि
 अथवा अनन्तानि भवन्तीति प्रश्नः । उत्तरमाह—'एवं चेव' एवमेव यथा परिमण्डल
 संस्थानानि नो संख्येयानि न वा असंख्येयानि किन्तु अनन्तानि तथैव वृत्तान्यपि
 संस्थानानि नो संख्यातानि न वा असंख्यातानि किन्तु अनन्तान्येव भवन्तीत्यर्थः ।
 'एवं जाव आयया' एवं यावदायतानि, अत्र यावत्पदेन व्यस्रचतुरस्रो ग्रहण
 भवति, तथा व्यस्रचतुरस्रयत्तसंस्थानानि नो संख्यातानि न वा असंख्यातानि
 किन्तु अनन्तानि भवन्तीति भावः । 'इमीसे णं भंते ! रयणप्पमाए पुढीए' एत-

संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता' हे भदन्त । परिमण्डल संस्थान कया संख्यात
 हैं अथवा असंख्यात है अथवा अनन्त हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु
 कहते हैं—'गोयमा । नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा अणंता' हे गौतम !
 परिमण्डल संस्थान न संख्यात हैं न असंख्यात हैं किन्तु अनन्त हैं ।
 अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'वट्ठा णं भंते । संठाणा किं
 संखेज्जा०' हे भदन्त । वृत्त संस्थान कया संख्यात है अथवा असंख्यात
 हैं अथवा अनन्त हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—'एवं
 चेव' हे गौतम ! वृत्तसंस्थान न संख्यात हैं न असंख्यात हैं किन्तु
 अनन्त हैं । 'एवं जाव आयया' इसी प्रकार से यावत् आयत संस्थान
 भी है । यहां यावत्पद से व्यस्र और चतुरस्र इन दो संस्थानों का ग्रहण
 हुआ है । तथा च व्यस्र, चतुरस्र और आयत ये संस्थान न संख्यात हैं,

किं संखेज्जा, असंखेज्जा अणंता' के लगवन् परिमण्डल संस्थान शुं संख्यात
 छे ? अथवा असंख्यात छे ? के अनन्त छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे
 छे के—'गोयमा । नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता' हे गौतम । परिमण्डल
 संस्थान संख्यात नथी तथा असंख्यात नथी परंतु अनन्त छे, इसीथी
 गौतमस्वामी प्रभुने ओवु पूछे छे के—'वट्ठा णं भंते ! संठाणा किं संखेज्जा०'
 के लगवन् वृत्त संस्थान शुं संख्यात छे ? अथवा असंख्यात छे ? के
 अनन्त छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—'एवं चेव' हे गौतम !
 वृत्त संस्थान संख्यात नथी असंख्यात नथी परंतु अनन्त छे 'एवं जाव
 आयया' ओवु रीते यावत् आयत संस्थान सुधीना पणु संस्थानो समञ्जवा

સ્થાં ચ્છલ ભદન્ત રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં રત્નપ્રભા પૃથિવીસમ્બન્ધીનિ इत्यर्थः ‘परिमंडला संठाणा किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता’ परिमण्डलानि संस्थानानि किं संखेयानि असंखेयानि अनन्तानि वेति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता’ नो संखेयानि रतनप्रभा-पृथिवीसम्बन्धिपरिमण्डलसंस्थानानि नो असंखेयानि किन्तु अनन्तान्येव भवन्तीति भावः । ‘वट्टा णं भंते ! संठाणां ? एतस्यां रतनप्रभायां पृथिव्यां तत्सम्बन्धीनि वृत्तानि च्छल भदन्त ! संस्थानानि किं संखेयानि असंखेयानि अनन्तानि वेति प्रश्नः, भगवानाह ‘एवं चेव’ एवमेव यथा रतनप्रभापृथिव्यां तत्सम्बन्धिपरिमण्डलसंस्थानानि न संखेयानि न वा असंखेयानि किन्तु अनन्तानि तथैव रतन-

न असंख्यात है, किन्तु अनन्त है’ ऐसा संक्षिप्तार्थ होता है । अब पुनः गौतम रतनप्रभादि पृथिवी की अपेक्षा लेकर प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए०’ हे भदन्त ! इस रतनप्रभा पृथिवी में—रतनप्रभापृथिवी सम्बन्धी स्थानों में परिमंडलसंस्थान क्या संख्यात है अथवा असंख्यात है अथवा अनन्त है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता’ हे गौतम ! रतनप्रभा पृथिवी में परिमंडल संस्थान न संख्यात है, न असंख्यात है किन्तु अनन्त है । ‘वट्टा णं भंते ! संठाणां’ हे भदन्त ! इस रतनप्रभा पृथिवी में वृत्तसंस्थान क्या संख्यात है ? अथवा असंख्यात है अथवा अनन्त है ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं चेव’ हे गौतम ! जिस प्रकार परिमंडलसंस्थान रतनप्रभा

અર્થાત્ ચ્છલ, ચતુરચ્છ, અને આયત એ સંસ્થાનો સંખ્યાત નથી તેમ અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ અનંત છે. એ પ્રમાણે સ્પષ્ટાર્થ થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી રતનપ્રભાની અપેક્ષાથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે— ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए०’ હે ભગવન્ આ રતનપ્રભા પૃથ્વીમાં—રતનપ્રભા પૃથ્વી સંબંધી સંસ્થાન—પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાત છે ? કે અસંખ્યાત છે ? અથવા અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—‘गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता’ હે ગૌતમ ! રતનપ્રભા પૃથ્વીમાં પરિમંડલ સંસ્થાન સંખ્યાત નથી તેમ અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ અનંત છે. ‘वट्टा णं भंते ! संठाणां’ હે ભગવન્ આ રતનપ્રભા પૃથ્વીમાં વૃત્તસંસ્થાન શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? ‘एवं चेव’ હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે પરિમંડલ સંસ્થાન, રતનપ્રભા પૃથ્વીમાં અનંત કહેલ છે, એજ રીતે વૃત્તસંસ્થાન પણ અનંત કહેલ છે. ‘एवं जाव

પ્રમાસમ્બન્ધિવૃત્તસંસ્થાનાનિ અપિ ન સંખ્યેયાનિ ન વા અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાન્યેવ ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘એવં જાવ આયયા’ એવં યાવત્ આયતાનિ યાવત્પદેન ત્ર્યસ્રચતુરસ્રસંસ્થાનયોર્ગ્રહણમ્ તથા ચ રત્નપ્રમાસમ્બન્ધિત્ર્યસ્રચતુરસ્રાયતસંસ્થાનાનિ ન સંખ્યેયાનિ ન વા અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાન્યેવ ભવન્તીતિ ‘સકરપ્પમાણં ભત્તે ! પુઢવીણ’ શર્કરાપમાયાં સ્વલુ ભદન્ત ! પૃથિવ્યામ્, ‘પરિમંડલા સંઠાણાં’ પરિમંડલાનિ સંસ્થાનાનિ કિં સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ; ઉત્તરયતિ—‘એવં ચેવ’ યથા રત્નપ્રમાપૃથ્વીસમ્બન્ધિપરિમંડલસંસ્થાનાનિ અનન્તાનિ તથૈવ શર્કરાપમાદ્વિતીયનારકપૃથિવીસંબન્ધિપરિમંડલસંસ્થાનાનિ અપિ નો સંખ્યેયાનિ ન વા અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાન્યેવ ભવન્તીતિ । ‘એવં જાવ આયયા’ એવં યાવદાયતાનિ અત્ર યાવત્પદેન વૃત્તત્ર્યસ્રચતુરસ્રસંસ્થાનાનાં સંગ્રહણં ભવતિ તથા ચ સ્વલુ શર્કરાપમાપૃથિવ્યાં પરિમંડલસંસ્થાનવદેવ એતદાશ્રિતવૃત્તત્ર્યસ્રચતુરસ્રાયતસંસ્થાનાનિ નો સંખ્યાતાનિ ન વા અસંખ્યાતાનિ કિન્તુ અનન્તા-

પૃથિવી મેં અનન્ત કહે ગયે હૈં’ उसी प्रकार से वहां वृत्तसंस्थान भी अनन्त कहे गये हैं । ‘एवं जाव आयया’ इसी प्रकार से यावत् आयत संस्थान भी—त्र्यस्र चतुरस्र और आयत ये संस्थान भी वहां अनन्त ही कहे गये हैं । संख्यात अथवा असंख्यात नहीं कहे गये हैं । ‘सककरप्पमाए णं भत्ते ! पुढवीए’ हे भदन्त ! शर्करापमा पृथिवी में ‘परिमंडला संठाणा’ परिमंडल संस्थान क्या संख्यात हैं अथवा असंख्यात हैं’ अथवा अनन्त हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं चैव’ हे गौतम । रत्नप्रभा सम्बन्धी परिमंडल संस्थान जैसे अनन्त कहे गये हैं उसी प्रकार से द्वितीयनारक पृथिवी सम्बन्धी परिमंडल संस्थान भी अनन्त ही कहे गये हैं । ‘एवं जाव आयया’ इसी प्रकार शर्करापमा सम्बन्धी वृत्तसंस्थान, त्र्यस्रसंस्थान, चतुरस्र संस्थान और आयत संस्थान भी अनन्त ही हैं । वे वहां

આયયા’ એજ રીતે યાવત્ આયત સંસ્થાન પણ ત્ર્યસ્રચતુરસ્ર અને આયત એ સંસ્થાનો પણ ત્યાં અનંત જ કહેલ છે. સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત કહેલ નથી. ‘સકરપ્પમાણં ભત્તે ! પુઢવીણ’ હે ભગવન્ શર્કરાપમા પૃથ્વીમાં ‘પરિમંડલા સંઠાણાં’ પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમાપૃથ્વી સંબંધી પરિમંડલ સંસ્થાન જેમ અનંત કહેલ છે. એજ પ્રમાણે બીજી નારક પૃથ્વી સંબંધી પરિમંડલ સંસ્થાન પણ અનંત જ કહેલ છે. ‘એવં જાવ આયયા’ એજ રીતે યાવત્ શર્કરાપમા સંબંધી વૃત્તસંસ્થાન, ત્ર્યસ્ર સંસ્થાન, ચતુરસ્ર સંસ્થાન, અને આયત સંસ્થાન પણ અનંત જ છે. તેઓ ત્યાં સંખ્યાત

ન્યેવ ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘એવં જાવ અહેમત્તમાણ’ એવં યાવદધઃસપ્તમ્યામ્, તમસ્ત-
માયાં યથા રત્નપ્રભાશર્કરાપ્રમાપૃથિવ્યાશ્રિતપરિમંડલાદિસંસ્થાનાનિ અનન્તાનિ તથૈવ
ચાલુકા પ્રભાત આરભ્ય અધઃસપ્તમી નારકપૃથિવીસમ્બન્ધિ પરિમંડલાદ્યાયતાન્તસંસ્થા-
નાનિ નો સંખ્યેયાનિ ન વા અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાન્યેવ ભવન્તીતિ ભાવઃ ।

‘સોહમ્મે ણં મંતે । કપ્પે’ સૌધર્મે સ્વલુ મદન્ત ! કલ્પે ‘પરિમંડલા સંઠાણા૦’
પરિમંડલાનિ સંસ્થાનાનિ કિં સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ,
ઉત્તરમાહ—‘એવં ચેવ’ એવમેવ યથા રત્નપ્રભાદિ પૃથિવ્યાશ્રિતપરિમંડલાદિ સંસ્થાન-
વિષયે. કથિતં તથૈવ સૌધર્મકલ્પસમ્બન્ધિપરિમંડલાદ્યાયતાન્તસંસ્થાનવિષયે

પર ન સંખ્યાત હૈં ઔર ન અસંખ્યાત હૈં । ‘એવં જાવ અહે સત્તમાણ’
રત્નપ્રભા ઔર શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી મેં પરિમંડલ આદિ સંસ્થાન જિસ પ્રકાર
સે અનન્ત કહે ગયે હૈં—ઉસી પ્રકાર સે ચાલુકાપ્રભા સે લેકર અધઃ
સપ્તમી નારક પૃથિવી સમ્બન્ધી પરિમંડલ આદિ સંસ્થાન—આયતસંસ્થાન
પર્યન્ત અનન્તહી હૈં । વે વહાં ન સંખ્યાત હૈં ઔર ન અસંખ્યાત હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘સોહમ્મે ણં મંતે । કપ્પે પરિ-
મંડલા સંઠાણા૦’ હે મદન્ત ! સૌધર્મ કલ્પ મેં પરિમંડલ સંસ્થાન કયા
સંખ્યાત હૈં અથવા અસંખ્યાત હૈં અથવા અનન્ત હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં
સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘એવં ચેવ’ જૈસા કથન રત્નપ્રભાદિ સમ્બન્ધી પરિ-
મંડલ આદિ સંસ્થાનોં કે વિષય મેં કહા ગયા હૈં ઉસી પ્રકાર કા કથન
સૌધર્મ સમ્બન્ધી પરિમંડલ સે લેકર આયત સંસ્થાન પર્યન્ત કે વિષય મેં

નથી તેમ અસંખ્યાત પણ નથી ‘એવં જાવ અહે સત્તમાણ’ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં
તથા શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનો જે રીતે અનંત કહ્યા
છે, એજ રીતે ચાલુકા પ્રભા પૃથ્વીથી લઈને અધઃ સપ્તમી—તમ તમા પ્રભા
પૃથ્વીના નારક સંબંધી પરિમંડલ વિગેરે આયત સંસ્થાન સુધીના સંસ્થાનો
અનંત જ કહેલ છે. તેઓ ત્યા સંખ્યાત કે અસંખ્યાત કહેલ નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘સોહમ્મે ણં મંતે ! કપ્પે
પરિમંડલા સંઠાણા૦’ હે ભગવન્ સૌધર્મ કલ્પમાં પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાત
છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કથનમાં પરિમંડલ વિગેરે
સંસ્થાનોના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમા-
ણેનું કથન સૌધર્મ કલ્પ સંબંધી પરિમંડલ સંસ્થાનથી લઈને આયત
સંસ્થાન સુધીના સંસ્થાનોના સંબંધમાં પણ સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ અહીંયાં

ऽपि संख्येयत्वासंख्येयत्वयो निराकरणपूर्वकमनन्तत्वमेव ज्ञातव्यमिति । कियत्स-
र्यन्तमित्याह—‘एवं जाव अच्चुए’ एवं यावदच्युतकल्पे सौधर्माश्रितपरिमण्डलादि
संस्थानविचारवत् अच्युतान्तकल्पे परिमण्डलादिसंस्थानविषयेऽपि सर्वं ज्ञातव्य-
मिति ‘गेवेज्जविमाणेसु णं भंते ।’ ग्रैवेयकविमानेषु खलु भदन्त ? ‘परिमंडल-
संठाणां’ परिमण्डलसंस्थानानि किं संख्येयानि असंख्येयानि अनन्तानि वेति
प्रश्नः, उत्तरमाह—‘एवं चेव’ एवमेव यथा सौधर्मकल्पादिसम्बन्धिपरिमण्डलादि
संस्थानविषये कथितं तथा ग्रैवेयकविमानेष्वपि परिमण्डलाद्यायतान्तसंस्थानेष्वपि
अनन्तत्वमेव ज्ञातव्यमिति । ‘एव अणुत्तरविमाणेसु वि’ एवमनुत्तरविमानेष्वपि-

भी जानना चाहिये । अर्थात् यहाँ ये सब ५ पांचों ही संस्थान अनन्त
ही हैं संख्यात अथवा असंख्यात नहीं हैं । ‘एवं जाव अच्चुए’ सौधर्मा-
श्रित परिमंडल आदि संस्थानों के विचार के जैसे ही यावत् अच्युत
कल्प में परिमंडल आदि पांचों ही संस्थान अनन्त ही हैं । संख्यात
असंख्यात नहीं हैं । ऐसा जानना चाहिये । ‘गेवेज्जविमाणेसु णं भंते !
परिमंडलसंठाणा’ अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त !
ग्रैवेयक विमानों में परिमंडल संस्थान क्या संख्यात हैं अथवा असंख्यात
हैं अथवा अनन्त हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं चेव’ हे गौतम !
जैसा सौधर्मकल्पादि सम्बन्धी परिमंडल आदि संस्थानों के विषय में
कहा जा चुका है उसी प्रकार का कथन ग्रैवेयकविमानों में भी परिमंडल
संस्थान से लेकर आयत संस्थान पर्यन्त कहना चाहिये अर्थात् उन की
अनन्तता जाननी चाहिये । अर्थात् ग्रैवेयक विमानों में ये सब संस्थान

ते ५ पांचे संस्थानो अनंत न छे. संख्यात के असंख्यात नथी. ‘एव’
जाव अच्चुए’ सौधर्मकल्पना संबन्धमां कहेल परिमंडल विगेरे संस्थानोना
विचार प्रमाणे न यावत् अच्युतकल्पमां परिमंडल विगेरे पांचे संस्थानो
पणु अनंत न छे. संख्यात के असंख्यात नथी. ‘गेवेज्जविमाणेसु णं भंते !
परिमंडलसंठाणा’ हवे गौतमस्वामी इरीथी प्रभुने पूछे छे के—हे भगवन्
ग्रैवेयक विमानोमां परिमंडल संस्थान शुं संख्यात छे ? के असंख्यात छे ?
अथवा अनंत छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—‘एव चेव’ हे गौतम !
सौधर्मकल्प विगेरेना कथनना प्रसंगे परिमंडल विगेरे संस्थानोना विषयमां
ने प्रमाणेनुं कथन कथुं छे, जेज प्रमाणेनुं कथन ग्रैवेयक विमानोना संबन्धमां
पणु परिमंडल संस्थानथी लछिने आयत संस्थान सुधीना सधणा संस्थानोनुं
समजनुं अर्थात् ते संस्थानोनुं अनंतपणु न समजनुं. अर्थात् ग्रैवेयकविमा-

ગ્રૈવેયકવિમાનવદેવ અનુત્તરવિમાનાશ્રિતપરિમંડલાદિસંસ્થાનવિષયેઽપિ જ્ઞાતવ્ય-
મિતિ 'एवं ईसीपवभाराए वि' एवमीपत् प्राग्भारायामपि ईषत्प्राग्भारायां सिद्ध-
शिलायाम् परिमण्डलादिसंस्थानानि किं संख्येयानि असंख्येयानि अनन्तानि वेति
प्रश्नः हे गौतम ! ईषत्प्राग्भारायां पृथिव्यां परिमण्डलसंस्थानादारभ्य आयतान्त-
संस्थानानि नो संख्येयानि नो असंख्येयानि किन्तु अनन्तान्येव भवन्तीति तात्प-
र्यमिति । अथ प्रकारान्तरेण परिमण्डलादीनि संस्थानान्येव कथयति—'जत्थ णं
भंते' इत्यादिना, 'जत्थ णं भंते' यत्र खलु भदन्त ! 'एगे परिमंडले संठाणे' एकं
परिमण्डलं संस्थानम् 'जवमज्जे' । यवमध्यम्—यवमध्यस्वरूपम्, सर्वोऽप्यखिल-
लोकः परिमण्डलसंस्थानद्रव्यैर्निरन्तरं व्याप्तो भवति, तत्र परिमण्डलसंस्थान-

ન સંરૂપાત હૈં ન અસંરૂપાત હૈં કિન્તુ અનન્ત હૈં । 'एवं अणुत्तरविमाणेषु
वि' जिस प्रकार का कथन इन संस्थानों के सम्बन्ध में कहा है वैसा ही
कथन अनुत्तरविमानों में भी जानना चाहिये । 'एवं ईसीपवभाराए वि'
तथा ऐसा ही इनके अनन्तत्व होने का कथन ईषत्प्राग्भारा पृथिवी में भी
जानना चाहिये । सिद्धशिला का नाम ही ईषत्प्राग्भारा पृथिवी है । अब
प्रकारान्तर से इनका कथन सूत्रकार करते हैं—'जत्थ णं भंते ! एगे परि-
परिमंडले संठाणे जवमज्जे' हे भदन्त ! जहां पर एक यवमध्य के जैसे
स्वरूप वाला परिमंडल संस्थान है—परिमंडल संस्थान समुदाय है—
'तत्थ परिमंडला संठाणा किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता' वहां पर
यथाकारनिर्वर्तक परिमंडल संस्थान से दूसरे परिमंडल संस्थान क्या
संरूपात हૈं अथवा असंरूपात हૈं अथवा अनन्त है ? तात्पर्य इसका

નોમાં આ સમજના સંસ્થાનો સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી. પરંતુ અનંત જ છે.
एवं अणुत्तरविमाणेषु वि' એજ પ્રમાણેનું કથન આ સંસ્થાનોના સંખંધમાં
અનુત્તરવિમાનમાં પણ સમજવું. 'एवं ईसीपवभाराए वि' तथा એજ પ્રમાણેનું
તેઓના અનંતપણાનું કથન ઈષતપ્રાગ્ ભારાપૃથ્વીના સંખંધમાં પણ સમજ લેવું.
सिद्ध शिला पृथ्वीનું નામ જ ઈષત પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી છે.

હવે સૂત્રકાર પ્રકારાન્તરથી આ વિષયનું કથન કરે છે.—'जत्थ णं भंते !
'एगे परिमंडले संठाणे जवमज्जे' હે ભગવન્ જ્યાં એકયવમધ્યના જેવા સ્વરૂપ
વાળું પરિમંડલ સંસ્થાન છે,—પરિમંડલ સમુદાય છે, 'तत्थ परिमंडला
संठाणा किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता' ત્યાં યવના આકાર જેવા નિર્વર્તક
પરિમંડલ સંસ્થાનથી બીજા પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાત છે ? અથવા
અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—સમજના લોકે

દ્રવ્યાણાં મધ્યે યાનિ યાનિ દ્રવ્યાણિ તુલ્યપ્રદેશાનિ—તુલ્યપ્રદેશાવગાહીનિ તથા તુલ્યવર્ણાદિપર્યવવન્તિ ચ ભવન્તિ તાનિ તાનિ સર્વાણિ દ્રવ્યાણિ કલ્પનયા એક પદ્ધત્કૌ સ્થાપનીયાનિ, એકમેકૈકપદ્ધત્કૌ એકૈકજાતીયેષુ દ્રવ્યેષુ ઝઘ્વાધોરુષ્વેણ નિશ્ચિ પ્યમાણેષુ ક્રમેણ અલ્પબહુત્વભાવાત્ પરિમંડલસંસ્થાનસમુદાયો યત્રાકારો જાયતે, તત્ર જઘન્યપ્રદેશિકદ્રવ્યાણાં વસ્તુસ્વભાવતોડલ્પત્વાત્ પ્રથમા પદ્ધત્કિર્હસ્વા ભવતિ, તતઃ પરં શેષાણાં દ્રવ્યાણાં બહુવહુતરત્વાત્ ક્રમશો દીર્ઘદીર્ઘતરા પદ્ધત્કિર્મધ્યભાગે જાયતે, તતઃ પરં પરેષાં ક્રમશોડત્યલ્પતરત્વાત્ હસ્વહસ્વતરા પદ્ધત્કિર્જાયતે, એવં હસ્વત્વેન જાયમાના યાવદુત્કૃષ્ટપ્રદેશાનામલ્પતમત્વેન અન્તે હસ્વતમા પદ્ધત્કિ-

એસા હૈ કિ યહ સમસ્ત લોક પરિમંડલ સંસ્થાનાકારવાલે દ્રવ્યો સે પુદ્ગલસ્કન્ધો સે નિરન્તર વ્યાપ્ત હો રહા હૈ ઇન પરિમંડલ સંસ્થાનવાલે દ્રવ્યો મેં જો જો દ્રવ્ય તુલ્યપ્રદેશવાલે, તુલ્યપ્રદેશાવગાહના વાલે ઓર તુલ્યવર્ણાદિપર્યાયવાલે હોતે હૈં, વે વે સવ દ્રવ્ય કલ્પના સે એક પદ્ધત્કિ મેં સ્થાપિત કરના ચાહિયે ઓર ઉનકે ઝપર એવં નીચે એક એક જાતિ વાલે પરિમંડલ/કારવાલે દ્રવ્ય એક પદ્ધત્કિ મેં સ્થાપિત કરના ચાહિયે । ઇસ ક્રમ સે સ્થાપિત કરને પર ઉનમેં અલ્પબહુત્વ હો જાતા હૈ ઇસસે પરિમંડલ સંસ્થાન કા સમૂહ યવ કે આકાર જૈસા હો જાતા હૈ । ઇસમેં જઘન્ય પ્રદેશવાલે દ્રવ્યોં કી પ્રથમ પદ્ધત્કિ સ્વભાવતઃ અલ્પ હોને કે કારણ ઓટી હોતી હૈ ઓર યાકી કી પદ્ધત્કિ અધિક અધિકતર પ્રદેશ વાલે દ્રવ્યોં કી હોને કે કારણ બીચ મેં મધ્યભાગ મેં દીર્ઘતર હોતી હૈ ઇસકે બાદ કી પદ્ધત્કિ અર્થાત્ અન્તિમ પંક્તિ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોં વાલે દ્રવ્યોં

પરિમંડલ સંસ્થાનના આકારવાળા દ્રવ્યો યુક્ત પુદ્ગલસ્કન્ધોથી નિરંતર વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા છે. આ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા દ્રવ્યોમાં જે જે દ્રવ્ય, તુલ્ય પ્રદેશવાળા, તુલ્ય પ્રદેશાવગાહના વાળા અને તુલ્ય વર્ણુ વિગેરે પર્યાયવાળા હોય છે, તે તે સઘળા દ્રવ્યો કલ્પનાથી એક પંક્તિમાં સ્થાપવા બેઠાં છે. અને તેની ઉપર અને નીચે એક એક જાતિવાળા પરિમંડલના આકારવાળા દ્રવ્યો, એક એક પંક્તિમાં સ્થાપવા બેઠાં છે. આ ક્રમથી સ્થાપવાથી તેઓમાં અલ્પ બહુત્વ થઈ જાય છે તેથી પરિમંડલ સંસ્થાનનો સમૂહ યવના આકાર જેવો થઈ જાય છે. તેમાં જઘન્ય પ્રદેશવાળા દ્રવ્યોની પહેલી પંક્તિ તેઓ ના સ્વભાવથી અલ્પ હોવાને કારણે નાની હોય છે. અને બાકીની પંક્તિ અધિક, અધિકતર પ્રદેશવાળા દ્રવ્યોની હોવાથી વચમાં એટલે મધ્યભાગમાં દીર્ઘ અને દીર્ઘતર હોય છે. તે ષષ્ઠીની પંક્તિ અર્થાત્ છેલ્લી પંક્તિ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદે

ર્ભવતિ । इत्येवं तुल्यैस्तदन्यैश्च परिमण्डलद्रव्यै यवाकारं क्षेत्रं निष्पादितं भवति इदमेवाश्रित्य कथ्यते—‘जस्थ णं’ इत्यादि, यत्र देशे एकं परिमण्डलं संस्थानं विद्यते यवमध्ये यवस्यैव मध्यं—मध्यभागो विद्यते यस्य विपुलत्वसाधर्म्यात् तद् यवमध्ये यवाकारमित्यर्थः ‘तत्थ’ तत्र—यवमध्ये ‘परिमंडलसंठाणा’ परिमण्डलानि संस्थानानि यवाकारनिर्वर्तकपरिमण्डलसंस्थानव्यतिरिक्तानि—तानि ‘किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता?’ किं संखेयानि असंखेयानि अनन्तानि इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता’ नो संखेयानि नो असंखेयानि किन्तु अनन्तानि, यत्रैकयवाकारनिष्पादकः परिमण्डलसंस्थानसमुदायो भवति तस्मिन् क्षेत्रे यवाकारनिष्पादकपरिमण्डलसंस्थानातिरि-

के अत्यल्प होने के कारण छोटी होती है । इस प्रकार स्थापित करने से तुल्यप्रदेशवाले भिन्न परिमंडलद्रव्यों द्वारा क्षेत्र यवाकार रूप में निष्पादित हो जाता है । सो इसी को आश्रित करके ऐसा कहा गया है कि जिसदेश में एक यव के मध्य के जैसे स्वरूपवाला परिमंडल संस्थान हैं—अर्थात् यव के आकार जैसा परिमंडलसंस्थान हैं—सो उस यवमध्य में यवाकार निर्वर्तक परिमंडलसंस्थान से व्यतिरिक्त और परिमंडलसंस्थान क्या संख्यात हैं ? अथवा असंख्यात हैं अथवा अनन्त हैं ? ऐसा यह प्रश्न है—इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता’ वहां वे संख्यात नहीं हैं, असंख्यात नहीं हैं किन्तु अनन्त है तात्पर्य इसका ऐसा है कि जहां एक यवाकार निष्पादक परिमंडलसंस्थानसमुदाय होता है उस क्षेत्र में उस यवाकार निष्पादक परिमंडल संस्थान से भिन्न और भी

શેવાળા દ્રવ્યોનું અત્યંત અલ્પપણુ હોવાથી નાની થાય છે. આ પ્રમાણેના આકાર થવાથી તુલ્ય પ્રદેશવાળા જુદા પરિમંડલ દ્રવ્યો દ્વારા ક્ષેત્ર યવાકાર પણાથી સુક્ત થઈ જાય છે. તો તેજ વિષયનો આશ્રય કરીને એવું કહ્યું છે કે—જે દેશમાં એક યવની મધ્યના જેવા સ્વરૂપવાળું પરિમંડલ સંસ્થાન છે, અર્થાત્ યવના આકાર જેવું પરિમંડલ સંસ્થાન છે, તો તે યવ મધ્યમાં યવના આકાર જેવું નિર્વર્તક પરિમંડલ સંસ્થાનથી જુદું બીજું પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા અણતા’ ત્યાં તે સંખ્યાત નથી. અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ અનંત છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—જ્યાં એક યવના આકારવાળું નિષ્પાદક પરિમંડલ સંસ્થાન સમુદાય હોય છે, તે ક્ષેત્રમાં તે યવાકાર નિષ્પાદક પરિમંડલ સંસ્થાન નથી

ક્તાનિ કિયન્તિ પરિમંડલસંસ્થાનાનિ ભવન્તીતિ પ્રશ્નસ્ય યવાકારનિષ્પાદકપરિમંડલસંસ્થાનવ્યતિરિક્તાનિ અનન્તાનિ પરિમંડલસંસ્થાનાનિ ભવન્તિ ? યવાકારનિર્વર્તકપરિમંડલસંસ્થાનદ્રવ્યેભ્યસ્તદતિરિક્તાનાં તેપામનન્તગુણાધિકરવાત્, તદપેક્ષયા ચ યવાકારનિર્વર્તકદ્રવ્યાણામનન્તગુણહીનત્वादિત્યુત્તરમ્ । ‘વૃદ્ધા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા’ વૃત્તાનિ સ્વલ્લ ભદન્ત ! સંસ્થાનાનિ કિં સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરયતિ-‘એવં ચેવ’ એવમેવ-પરિમંડલસંસ્થાનવદેવ વૃત્તસંસ્થાનાન્યપિ ન સંખ્યાતાનિ ન વા-અસંખ્યાતાનિ કિન્તુ અનન્તાનીતિ ભાવઃ । ‘એવં જાવ આયયા’ એવં યાવદાયતાનિ, એવમ્-વૃત્તસંસ્થાનવદેવ યાવદાયતસંસ્થાનાનિ અત્ર યાવત્પદેન ત્રયસ્રચતુસ્રસંસ્થાનયોગ્રહણમ્, ત્રયસ્રચતુરસ્રાયતાનિ સંસ્થાનાન્યપિ નો સંખ્યેયાનિ ન વા અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાન્યેવ ભવન્તીતિ ભાવઃ ।

અનન્ત પરિમંડલ સંસ્થાન હૈં । યવાકાર નિર્વર્તક પરિમંડલ સંસ્થાન વાળે દ્રવ્યોં સે મિત્ર જો ઓર પરિમંડલ સંસ્થાન હૈં વે અનન્તગુણિત હૈં, ઓર હનકી અપેક્ષા યવાકારનિર્વર્તકદ્રવ્ય હૈં વે અનન્તગુણ હીન હૈં । ‘વૃદ્ધા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા’ અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા કહતે હૈં-હે ભદન્ત ! વહાં વૃત્તસંસ્થાન કયા સંખ્યાત હૈં અથવા અસંખ્યાત હૈં અથવા અનન્ત હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘એવં ચેવ’ વહાં પર પરિમંડલ સંસ્થાનોં કે જૈસે વૃત્તસંસ્થાન મી અનન્ત હી હૈં । વે વહાં ન સંખ્યાત હૈં ઓર ન અસંખ્યાત હૈં । ‘એવં જાવ આયયા’ હસી પ્રકાર સે વહાં ત્રયસ્રસંસ્થાન ચતુસ્રસંસ્થાન ઓર આયતસંસ્થાન મી અનન્ત હી હૈં । સંખ્યાત અસંખ્યાત નહીં હૈં । તાત્પર્ય ઇસ કથન કા યહી હૈં કિ યવાકાર-વાળે પરિમંડલ સંસ્થાન મેં ઓર મી અન્ય ચાર સંસ્થાન અનન્ત હૈં ।

જુદું બીજુ પણ અનંત પરિમંડલ સંસ્થાન છે. અને તેના કરતા યવાકાર નિર્વર્તક પરિમંડલવાળા દ્રવ્યોથી જુદું પરિમંડલ સંસ્થાન છે, તે અનંતગુણું છે. અને તેના કરતાં યવાકાર નિર્વર્તક દ્રવ્ય છે, તે અનંતગુણ હીન છે, ‘વૃદ્ધા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા’ હે ભગવન્ ત્યાં વૃત્તસંસ્થાન સંખ્યાત છે અસંખ્યાત છે ? અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘એવં ચેવ’ ત્યાં પરિમંડલ સંસ્થાન પ્રમાણે વૃત્ત સંસ્થાન પણ અનંત જ છે, તે ત્યાં સંખ્યાત નથી. તેમ અસંખ્યાત પણ નથી. ‘એવં જાવ આયયા’ એજ પ્રમાણે ત્યાં ત્રયસ્ર સંસ્થાન, ચતુરસ્ર સંસ્થાન અને આયત સંસ્થાન પણ અનંત જ છે સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી. કહેવાનો ભાવ એ છે કે-યવાકારવાળા પરિમંડલ સંસ્થાનમાં બીજા પણ અન્ય ૪ ચાર સંસ્થાનો અનંત છે.

‘જત્થ ણં મંતે’ યત્ર પ્રદેશવિશેષે સ્થલુ ભદન્ત । ‘એગે વઢ્ઠે સંઠાણે જવમજ્ઞે’
 એકં વૃત્તં સંસ્થાનં યવમધ્યં યવાકારમિત્યર્થઃ ‘તત્થ પરિમંડલા સંઠાણા કિં સંસ્થેજ્ઞા
 અસંસ્થેજ્ઞા અણંતા’ તત્ર-યવાકારનિષ્પાદકવૃત્તસંસ્થાનપ્રદેશે પરિમંડલસંસ્થાનાનિ
 કિં સંસ્થેયાનિ અસંસ્થેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ-‘એવં ચેવ’ એવમેવ
 યથા યવાકારનિષ્પાદકપરિમંડલસંસ્થાનપ્રદેશે તદન્યાનિ પરિમંડલસંસ્થાનાનિ
 અનન્તાનિ વિદ્યન્તે તથૈવ યવાકારનિષ્પાદકવૃત્તસંસ્થાનપ્રદેશેऽપિ પરિમંડલ-
 સંસ્થાનાનિ અનન્તાન્યેવ ભવન્તીતિ । ‘વઢ્ઠા સંઠાણા એવં ચેવ’ વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ
 એવમેવ યવાકારનિષ્પાદકવૃત્તસંસ્થાનપ્રદેશે તદન્યાનિ વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ નો
 સંસ્થેયાનિ નો અસંસ્થેયાનિ કિન્તુ અનન્તાન્યેવ ભવન્તિ इति भावः । ‘એવં
 જાવ આયયા’ એવં યાવત્ આયનાનિ યાવત્પદેન ત્રયસત્તુરસયોર્ગ્રહણં ભવતિ તથા

—‘જત્થ ણં મંતે ! એગે વઢ્ઠે સંઠાણે જવમજ્ઞે’ હસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ ને પ્રભુ
 શ્રી મહાવીરસ્વામી સે એસા પૂછા હૈ કિ હે ભદન્ન ! જહાં પર એક યવાકાર
 વૃત્તસંસ્થાન હૈ વહાં પર પરિમંડલ સંસ્થાન કિતને હૈં ? કયા વે વહાં સંસ્થાત
 હૈં અથવા અસંસ્થાત હૈં અથવા અનન્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં કહતે હૈં—‘એવં
 ચેવ’ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર યવાકાર નિષ્પાદક પરિમંડલ સંસ્થાન કે
 પ્રદેશ મેં હસસે અન્ય ઓર પરિમંડલ સંસ્થાન અનન્ત કહે ગયે હૈં હસી
 પ્રકાર યવાકારનિષ્પાદક વૃત્તસંસ્થાન કે પ્રદેશ મેં હસસે અન્ય ઓર મી
 વૃત્તસંસ્થાન અનન્ત હોતે હૈં । હસલિયે ‘વઢ્ઠા સંઠાણા એવં ચેવ’ વહાં પર
 વૃત્તસંસ્થાન અનન્ત જાનના ચાહિયે, અતઃ વે વહાં પર ન સંસ્થાત
 હોતે હૈં ઓર ન અસંસ્થાત હોતે હૈં । ‘એવં જાવ આયયા’ હસી
 પ્રકાર સે યહ મી સમજ્ઞના ચાહિયે કિ જિસ પ્રદેશ મેં એક યવા-

‘જત્થ ણં મંતે ! એગે વઢ્ઠે સંઠાણે જવમજ્ઞે’ આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ
 પ્રભુ શ્રી મહાવીર સ્વામીને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ જયા એક યવાકાર
 વૃત્તસંસ્થાન છે, ત્યાં પણ પરિમંડલ સંસ્થાન કેટલા છે ? શું તેઓ સંખ્યાત
 છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
 છે કે—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે યવાકાર નિષ્પાદક પરિમંડલ સંસ્થાન
 પ્રદેશ પણામાં તેનાથી બીજા અન્ય પરિમંડલ સંસ્થાન કરતાં અનંત કહ્યા
 છે, એજ પ્રમાણે યવાકાર નિષ્પાદક વૃત્ત સંસ્થાનના પ્રદેશમાં તેનાથી બીજા
 અન્ય વૃત્ત સંસ્થાન પણ અનંત હોય છે. તેથી ‘વઢ્ઠા સંઠાણા એવં ચેવ’ ત્યાં
 વૃત્ત સંસ્થાન અનંત સમજવું. તે સંખ્યાત કે અસંખ્યાત હોતું નથી એવ
 જાવ આયયા’ એજ રીતે એ પણ સમજવું કે જે પ્રદેશમાં એક યવાકાર

ચ યત્ર પ્રદેશે એકં યવાકારનિષ્પાદકં વૃત્તસંસ્થાનદ્રવ્યં તત્ર ંચસ્રચતુરસ્રાયતાનિ સંસ્થાનાનિ અનન્તાનિ ભવન્તીતિ । ‘એવં એકકેકકેણં સંઠાણેણં પંચ વિ ચારેયઙ્વા’ એવમ્-એકદે ન સંસ્થાનેન સહ પશ્ચાપિ સંસ્થાનાનિ ચારયિતવ્યાનિ યથા યવાકાર- નિષ્પાદકપ રમણ્ડલસંસ્થાનપ્રદેશે તદન્યપરિમણ્ડલસંસ્થાનાનિ અનન્તાન્યેવ વિદ્યન્તે ।

હતિ ચારિત તથૈવ વૃત્તાદિ પ્રત્યેકસંસ્થાનેન સહ સ્વાતિરિક્તદ્રવ્યમુક્તસ્ય સ્વસંસ્થા- નસ્ય તદ્વારિક્તસંસ્થાનચતુષ્ટયસ્ય ચ ચારણં કર્તવ્યમ્ । તથા ચ પરિમણ્ડલસંસ્થા- નપ્રદેશે પરિમણ્ડલવૃત્તચૈવચતુરસ્રાયતસંસ્થાનાનિ અનન્તાન્યેવ વર્તન્તે એવમેવ વૃત્તાદિ- યતાન્તસંસ્થાનેષુ ચારણા કર્તવ્યેતિ ભાવઃ । પૂર્વોક્તામેવ સંસ્થાનપ્રરૂપણાં રત્નપ્રભાદિ- ભેદેનાહ-‘જત્થ ણં ઇત્યાદિ ‘જત્થ ણં મંતે ! ઇમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ યત્ર સ્વ

કાર નિષ્પાદક વૃત્તસંસ્થાન દ્રવ્ય હૈં યહાં પર ંચસ્ર, ચતુરસ્ર ઓર આયત સંસ્થાન અનન્ત હોતે હૈં । ‘એવં એકકેકકેણં સંઠાણેણં પંચ વિ ચારેયઙ્વા’ હસ પ્રકાર એક એક સંસ્થાન કે સાથ પાંચો હી સંસ્થાનોં કા સમ્બન્ધ હૈં એસા જાનનાં ચાહિયે । જૈસે-યવાકારનિષ્પાદક પરિમંડલ સંસ્થાન પ્રદેશ મેં હસસે અન્ય પરિમંડલસંસ્થાન અનન્ત હી મૌજૂર રહતે હૈં એસા- વિચારિત કિયા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર વૃત્તાદિ સંસ્થાન કે સાથ અપને ર સે ભિન્ન દ્રવ્યયુક્ત અપને સંસ્થાન કા તથા હસસે મી ભિન્ન અન્ય ચાર સંસ્થાનોં કા સદ્ભાવ રહતા હૈં એસા વિચારિત કરનાં ચાહિયે । તથા ચ પરિમંડલ સંસ્થાન કે પ્રદેશ મેં પરિમણ્ડલ સંસ્થાન, વૃત્તસંસ્થાન, ંચસ્રસંસ્થાન, ચતુરસ્રસંસ્થાન ઓર આયત સંસ્થાન યે સવ સંસ્થાન અનન્ત હી હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે વૃત્તસંસ્થાન આદિ આયતાન્ત સંસ્થાનોં મેં મી ચારણા કરનીં ચાહિયે । ‘અચ સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત સંસ્થાન

નિષ્પાદક વૃત્ત સંસ્થાન દ્રવ્ય છે, ત્યાં ંચસ્ર, ચતુરસ્ર, અને આયત સંસ્થાન અનંત હોય છે. ‘એવં એકકેકકેણ સંઠાણેણ પંચ વિ ચારેયઙ્વા’ આ રીતે એક એક સંસ્થાનની સાથે પાંચે સંસ્થાનોના સમ્બન્ધ છે. તેમ સમજવું જોઈએ. જેમકે-યવાકાર નિષ્પાદક પરિમંડલ સંસ્થાન પ્રદેશમાં તેનાથી બીજા પરિમં- ડલ સંસ્થાન અનંત જ વર્તમાન રહે છે એ પ્રમાણેના વિચાર નિષ્ક્રિંત કર્યો છે. એજ પ્રમાણે વૃત્તાદિ સંસ્થાનની સાથે પોતપોતાનાથી જુદા દ્રવ્યવાળા પોતાના સંસ્થાનતુ તથા તેનાથી પણ જુદા બીજા ચારે સંસ્થાનોના સદ્ભાવ રહે છે તેમ સમજવું જોઈએ તથા પરિમંડલ સંસ્થાનના પ્રદેશમાં પરિમં- ડલ સંસ્થાન, વૃત્ત સંસ્થાન ંચસ્ર સંસ્થાન, ચતુરસ્ર સંસ્થાન, અને આયત સંસ્થાન એ બધા સંસ્થાનો અનંત જ હોય છે, એજ રીતે વૃત્ત સંસ્થાન વિગેરે આયત સુધીના સંસ્થાનોના સંબંધમાં પણ ચારણા કરવી જોઈએ.

મદન્ત ! એતસ્યાં રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યામ્, 'એગે પરિમંડલે સંઠાણે જવમજ્ઞે' એકં પરિ-
મંડલં સંસ્થાનં યવમધ્યમ્ 'તત્થ ણં પરિમંડલા સંઠાણા કિં સંલેજ્ઞા પુચ્છા' તત્ર સ્વલુ
તદન્યાનિ પરિમંડલાનિ સંસ્થાનાનિ કિં સંલેય્યાનિ ઇતિ પૃચ્છા હે મદન્ત ! યત્ર
રત્નપ્રભા પૃથિવી સમ્બન્ધિ યવાકારમેકં પરિમંડલં સંસ્થાનં વર્તતે તત્ર તદતિરિક્તાનિ
પરિમંડલાનિ સંસ્થાનાનિ કિં સંલેય્યાનિ અસંલેય્યાનિ અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ,
ઉત્તરયતિ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નો સંલેજ્ઞા નો અસંલેજ્ઞા
અણંતા' નો સંલેય્યાનિ નો અસંલેય્યાનિ કિન્તુ અનન્તાનિ એતાનિ તત્ર ભવન્તીતિ ।
'વટ્ટા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંલેજ્ઞા૦' એતસ્યાં, રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યામેકસ્મિન્
પરિમંડલે સંસ્થાને યવમધ્યે વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ કિં સંલેય્યાનિ અસંલેય્યાનિ
અનન્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરયતિ—'એવં ચેવ' એવમેવ યથા રત્નપ્રભાશ્રિતમેકસ્મિન્
યવમધ્યે પરિમંડલસંસ્થાનપ્રદેશે વર્તતે તદન્યાનિ પરિમંડલાનિ સંસ્થાનાનિ ન
સંલેય્યાનિ ન વા અસંલેય્યાનિ કિન્તુ અનન્તાનિ, તથૈવ તત્ર વર્તમાનાનિ વૃત્તાનિ

કી પ્રરૂપણા કા કથન રત્નપ્રભા આદિ કે ભેદ સે કરતે હૈં—'જત્થ ણં'
ઇત્યાદિ, 'જત્થ ણં મંતે !' હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવી એગે પરિમંડલે
સંઠાણે જવમજ્ઞે' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રભુ સે ગૌતમ ને એસા પૂછા હૈં
કિ હે મદન્ત ! જહાં હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં યવાકાર નિષ્પાદક
પરિમંડલ સંસ્થાન હૈં । 'તત્થ ણં પરિમંડલા સંઠાણા કિં સંલેજ્ઞા પુચ્છા'
વહાં દૂમરે પરિમંડલ સંસ્થાન કયા સંલેયાત હૈં અથવા અસંલેયાત હૈં
અથવા અનન્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—ગોયમા નો સંલેજ્ઞા
નો અસંલેજ્ઞા, અણંતા' હે ગૌતમ ! પરિમંડલ સંસ્થાન સંલેયાત નહીં
હોતે હૈં અથવા અસંલેયાત નહીં હોતે હૈં કિન્તુ અનન્ત હી હોતે હૈં
અથ વૃત્તસંસ્થાન કો અતિદેશ સે ચતાતે હૈં 'એવં ચેવ' હસી પ્રકાર

હવે સૂત્રકાર પહેલા કહેલ સંસ્થાનોની પ્રરૂપણા રત્નપ્રભા આદિના લેહથી
કહે છે. જત્થ ણં મંતે ! હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીએ એગે પરિમંડલે સંઠાણે
જવમજ્ઞે' આ સૂત્રપાઠદ્વારા પ્રભુને ગૌતમસ્વામીએ એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્
જ્યાં આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં યવાકાર નિષ્પાદક પરિમંડલ સંસ્થાન સમૂહ છે,
ત્યાં બીજું પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંજ્ઞાત છે ? અથવા અસંજ્ઞાત છે ? કે
અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'એવં ચેવ' હે ગૌતમ ! જે
પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વી સંબધી એકં યવમધ્ય પરિમંડલ સંસ્થાનના પ્રદેશમાં
અન્ય પરિમંડલ સંસ્થાન સંજ્ઞાત અથવા અસંજ્ઞાત હોતા નથી. પરંતું
અનંત જ હોય છે. હવે સૂત્રકાર વૃત્તસંસ્થાનનું કથન કરતા થકા અતિદેશથી
(ભલામણ સાથે) કહે છે. 'એવં ચેવ' એજ પ્રમાણે ત્યાં વૃત્તસંસ્થાન પણ સંજ્ઞાત

સંસ્થાનાન્યપિ નો સંસ્થેયાનિ ન વા અસંસ્થેયાનિ કિન્તુ અનન્તાન્યેવેતિ માવઃ ।
 ‘એવં જાવ આયયા’ એવં યાવદાયતાનિ સંસ્થાનાનિ યાવત્પદેન ડ્યસ્રચતુરસ્રસંસ્થાન-
 યોર્ગ્રહણમ્, તથા ચ એકસ્મિન્ પરિમંડલસંસ્થાનપ્રદેશે ડ્યસ્રચતુરસ્રાયતાનિ સંસ્થા-
 નાનિ ન સંસ્થાતાનિ ન વા અસંસ્થાતાનિ કિન્તુ અનન્તાન્યેવેતિ ‘જત્ય ણં મંતે !’
 યત્ર સ્વલુ ભદન્ત ! ‘હમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ એતસ્યાં રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્ ‘એગે
 વઢે સંઠાણે જવમઙ્ગે’ એકં વૃત્તં સંસ્થાનં યવમધ્યમ્ યવાકારસંપાદકવૃત્તસંસ્થાન-
 સમુદાયો ભવેદિત્યર્થઃ ‘તત્ય ણં પરિમંડલા સંઠાણા’ તત્ર સ્વલુ પરિમંડલાનિ
 સંસ્થાનાનિ ‘કિં સંસ્થેજ્ઞાં પુચ્છા’ કિં સંસ્થેયાનિ અસંસ્થેયાનિ અનન્તાનિ વેતિ
 પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो संस्वेज्जा नो
 असंस्वेज्जा अणंता’ नो संस्थेयानि नो अस्संस्थेयानि अन्तानि रत्नप्रमापृथिव्यां

વૃત્તસંસ્થાન મ્હી સંસ્થાત અથવા અસંસ્થાત નહીં હોતે હૈં કિન્તુ અનન્ત
 હી હોતે હૈં ‘એવં જાવ આયયા’ હસી પ્રકાર સે વહાં ડ્યસ્રસંસ્થાન
 ચતુરસ્રસંસ્થાન ઓર આયતસંસ્થાન મ્હી સંસ્થાત અથવા અસંસ્થાત
 નહીં હોતે હૈં કિન્તુ અનન્ત હી હોતે હૈં ‘જત્ય ણં મંતે ! હમીસે રયણ-
 પ્પમાણ પુઢવીણ એગે વઢે સંઠાણે જવમઙ્ગે’ હે ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા
 પૃથિવી મેં જહાં એક યવાકૃતિ નિષ્પાદક વૃત્તસંસ્થાન સમૂહ હોતા હૈ ‘તત્ય
 ણં પરિમંડલા સંઠાણા કિં સંસ્થેજ્ઞા પુચ્છા’ વહાં પર પરિમંડલ સંસ્થાન
 કયા સંસ્થાત હોતે હૈ અથવા અસંસ્થાત હોતે હૈ અથવા અનન્ત હોતે હૈ ?
 હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘ગોયમા ! નો સંસ્થેજ્ઞા,
 નો અસંસ્થેજ્ઞા અણંતા હે ગૌતમ ! વહાં વે સંસ્થાત, અથવા અસંસ્થાત
 નહીં હૈં કિન્તુ અનન્ત હી હૈં । અર્થાત્ રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં જહાં પર એક

અથવા અસંસ્થાત હોતા નથી પરંતુ અનંત જ હોય છે ‘એવં જાવ આયયા’
 એજ પ્રમાણે ત્યાં ડ્યસ્ર સંસ્થાન, ચતુરસ્ર સંસ્થાન અને આયત સંસ્થાન
 પણ સંસ્થાત અથવા અસંસ્થાત હોતા નથી. પરંતુ અનંત જ હોય છે.
 ‘જત્ય ણં મંતે ! હમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ એગે વઢે સંઠાણે જવમઙ્ગે’ હે ભગ-
 વન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં જ્યાં એક યવાકૃતિ નિષ્પાદક વૃત્તસંસ્થાન સમૂહ
 હોય છે, ‘તત્ય ણં પરિમંડલા સંઠાણા કિં સંસ્થેજ્ઞા પુચ્છા’ ત્યાં પરિમંડલ
 સંસ્થાન શું સંસ્થાત હોય છે ? અથવા અસંસ્થાત હોય છે ? કે અનંત
 હોય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !
 નો સંસ્થેજ્ઞા, નો અસંસ્થેજ્ઞા, અણંતા’ હે ગૌતમ ! ત્યાં તે સંસ્થાત
 અથવા અસંસ્થાત હોતા નથી પરંતુ અનંત જ છે. અર્થાત્ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં

યત્ર વૃત્તમેકં સંસ્થાનં યત્રાકારનિષ્પાદકં તત્ર યાનિ પરિમંડલસંસ્થાનાનિ તાનિ ન સંખ્યેયાનિ ન વા અસંખ્યેયાનિ કિન્તુ અનન્તાન્યેવ ભવન્તીત્યર્થઃ, 'વદ્વા સંઠાળા એવં ચેવ' વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ એવમેવ યથા યત્રાકૃતિનિષ્પાદકવૃત્તસંસ્થાનસમુદાયે વિચમાનાનિ પરિમંડલસંસ્થાનાનિ અનન્તાનિ તથૈવ યત્રાકૃતિનિષ્પાદકવૃત્તસંસ્થાનસમુદાયે તદન્યાનિ વૃત્તસંસ્થાનાનિ યાનિ તાન્યપિ અનન્તાન્યેવ ન તુ સંખ્યાતાનિ ન તુ અસંખ્યાતાનિ વેતિ। 'એવં જાવ આયયા' એવં યાવદાયતાનિ અવ યાવત્પદેન એકસ્મિન્ વૃત્તસંસ્થાનપ્રદેશે ત્ર્યસ્રવતુસ્રાયતસંસ્થાનાનિ, પ્રત્યેકં ન સંખ્યાતાનિ નાસંખ્યાતાનિ અપિતુ અનન્તાન્યેવેતિ ભાવઃ 'એવં પુળરવિ એકકેકકેળં સંઠાળેળં પંચ વિ ચારેયઽવા જહેવ હેઠિલ્લા જાવ આયણં' એવ પુનરપિ એકૈકેન સંસ્થાનેન સહ

યત્રાકાર નિષ્પાદક વૃત્તસંસ્થાન હૈ વહાં જિતને પરિમંડલ સંસ્થાન હૈ વે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ન હોકર અનન્ત હી હોતે હૈ। 'વદ્વા સંઠાળા એવં ચેવ' વૃત્ત સંસ્થાનોં કે સમ્બન્ધ મેં ભી એલા હી કથન જાનના ચાહિયે અર્થાત્ યત્રાકૃતિનિષ્પાદક વૃત્તસંસ્થાન સમુદાય મેં વિચમાન પરિમંડલ સંસ્થાન જિસ પ્રકાર સે અનન્ત પ્રકૃટ ક્રિયે ગયે હૈ ડસી પ્રકાર સે યત્રાકૃતિનિષ્પાદક વૃત્તસંસ્થાન સમુદાય મેં હસસે અન્ય ઓર ભી જો વૃત્તસંસ્થાન હૈ વે અનન્ત કહે ગયે હૈ, સંખ્યાત અસંખ્યાત નહીં। 'એવં જાવ આયયા' હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્ આયતસંસ્થાન-તક કરના ચાહિયે-અર્થાત્-એક વૃત્ત સંસ્થાન-પ્રદેશ મેં ત્ર્યસ્રસંસ્થાન, ચતુરસ્રસંસ્થાન ઓર આયતસંસ્થાન યે પ્રત્યેક હી અનન્ત હૈ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નહીં હૈ। 'એવં પુળરવિ એકકેકકેળં સંઠાળેળં પંચ-વિ ચારેયઽવા જહેવ હેઠિલ્લા જાવ આયણં' હસ પ્રકાર સે પુનઃ એક એક

જ્યાં યત્રાકાર નિષ્પાદક વૃત્ત સંસ્થાન છે, ત્યાં જેટલા પરિમંડલ છે, તે બધા સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી પરંતુ અનંત જ છે. વદ્વા સંઠાળા એવં ચેવ' વૃત્ત સંસ્થાનોના સંબંધમાં પણ એ પ્રમાણેનું જ કથન સમજવું અર્થાત્ યત્રાકૃતિ નિષ્પાદક વૃત્ત સંસ્થાન સમુદાયમાં રહેલ પરિમંડલ સંસ્થાન જે પ્રમાણે અનન્ત હોવાનું કહ્યું છે. એજ પ્રમાણે યત્રાકૃતિ નિષ્પાદક વૃત્ત સંસ્થાન સમુદાયમાં આનાથી જુદા બીજા જે વૃત્ત સંસ્થાનો છે, તે અનંત કહ્યાં છે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત કહ્યા નથી. 'એવં જાવ આયયા' આજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ આયત સંસ્થાન સુધી કરવું જોઈ એ અર્થાત્ એક વૃત્ત સંસ્થાન પ્રદેશમાં ત્ર્યસ્ર સંસ્થાન, ચતુરસ્ર સંસ્થાન, અને આયત સંસ્થાન એ દરેક અનંત જ છે. સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નથી. 'એવ પુળરવિ એકકેકકેળં

પશ્ચાપિ સંસ્થાનાનિ ચારયિતવ્યાનિ યથૈવ અધસ્તનાનિ પૂર્વસૂત્રાણિ યાવદાયતેન
 એકૈકસંસ્થાનેન ચારિતાનિ, તથૈવ પશ્ચાનામપિ સંસ્થાનાનાં પૂર્વોક્તરીત્યૈવ ચારણા
 વ્યવસ્થા કરણીયા પરિમંડલસંસ્થાનાદારમ્ભ્ય આયતસંસ્થાનપર્યન્તેનેતિ 'એવં જાવ-
 અહે સત્તમા' એવ યાવદધઃ સપ્તમ્યામ્ યથા રત્નપ્રમાપૃથિવ્યાશ્રિતપરિમંડલાદ્યાય-
 તાન્તસંસ્થાનાનામનન્તત્વ કથિતં તથૈવ શર્કરાપ્રમાપૃથિવીત આરમ્ભ્યાધઃસપ્તમી પૃથિવી-
 સમ્બન્ધિપરિમંડલાદારમ્ભ્ય આયતસંસ્થાનાનામપિ સંખ્યેયત્વાસંખ્યેયત્વયો નિરા-
 કરણપૂર્વકમનન્તત્વમેવ પ્રતિપાદનીયમિતિ ભાવઃ 'એવં કપ્પેસુ વિ' એવં સૌધર્માદિ-
 કલ્પેષ્વપિ યેન પ્રકારેણ રત્નપ્રમાદિતમસ્તમાન્તપૃથિવીસમ્બન્ધિપરિમંડલાદિ-
 સંસ્થાનેષુ અનન્તસ્ય વિચારઃ કૃતસ્તેનૈવ રૂપેણ સૌધર્માદિકલ્પેષ્વપિ પરિમંડલા-
 દ્યાયતાન્તસંસ્થાનાનામનન્તત્વં પ્રતિપાદનીયમિતિ ભાવઃ । 'જાવ ઈસીપન્મારા' એ

સંસ્થાન કે સાથ પાંચ સંસ્થાનોં કા આયત સંસ્થાન તક વિચાર કરના
 યાહિયે 'એવં જાવ અહેસત્તમા, એવં કપ્પેસુ વિ જાવ ઈસીપન્મારા' એ પુઢ-
 વી' જેસ પ્રકાર સે રત્નપ્રમા પૃથિવી કા આશ્રય કરકે પરિમંડલ આદિ
 આયતાન્ત સંસ્થાનોં મેં અનન્તતા કહી ગઈ હૈ ડસી પ્રકાર શર્કરાપ્રમા પૃથિવી
 સે લેકર અધઃ સપ્તમી તમસ્તમા પૃથિવી સમ્બન્ધી પરિમંડલ સંસ્થાન સે
 લેકર આયત સંસ્થાનોં તક મેં મી અનન્તતા હી કહી ગઈ હૈ-સંખ્યાતતા
 ઓર અસંખ્યાતતા નહીં । હસી પ્રકાર કા કથન સૌધર્માદિકલ્પોં મેં
 મી હન સંસ્થાનોં કે સમ્બન્ધ મેં કરના યાહિયે । જેસા કથન રત્નપ્રમા
 સે લેકર તમસ્તમાન્ત પૃથિવી સમ્બન્ધી પરિમંડલાદિ સંસ્થાનોં મેં અન-
 ન્તતા કા હુમા હૈ સંખ્યાતતા ઓર અસંખ્યાતતા કા વહાં નિરાકરણ

સંઠાણેણ પંચ વિ ચારેયત્વા જહેવ હેટિલ્લા જાવ આયણં' આ રીતે ફરીથી
 એક એક સંસ્થાનની સાથે પાંચ સંસ્થાનોનો આયત સંસ્થાન સુધી વિચાર
 કરવો જોઈએ. 'એવ જાવ અહેસત્તમા એવં કપ્પેસુ વિ જાવ ઈસીપન્મારા' એ
 પુઢવી' જે પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીને આશ્રય કરીને પરિમંડલ વિગેરે આયત
 સુધીના સંસ્થાનોમાં અનન્તપણુ કહેલ છે, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીથી
 લઈને અધઃ સપ્તમી-તમસ્તમા પૃથ્વી સંબંધી પરિમંડલ સંસ્થાનથી આર-
 બીને આયત સંસ્થાન સુધીના સંસ્થાનોમાં પણ અનન્તપણુ જ કહ્યું છે
 સંખ્યાત પણુ કે અસંખ્યાત પણુ કહ્યું નથી. આજ પ્રમાણેનું કથન સૌધર્મ
 વિગેરે કલ્પોમાં પણ આ સંસ્થાનોના સંબંધમાં કહેવું જોઈએ, રત્નપ્રમા
 પૃથ્વીથી લઈને તમસ્તમા સુધીની પૃથ્વીના પરિમંડલ સંસ્થાનોમાં જે પ્રમાણે
 અનન્તપણુ હોવાનું કહેલ છે. અને સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાતપણુ હોવાનો નિષેધ

પુદગોઈ' યાવત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાયાં પૃથિવ્યામ્ યાવદીષ્ટપ્રાગ્ભારાપૃથિવ્યાશ્રિતપરિ-
મંડલાદિસંસ્થાનવિષયેડપિ પૂર્વવદેવ વિચારઃ કરણીય ઇતિ ॥સૂ૦૨॥

અથ સંસ્થાનાન્યેવ પ્રદેશતોડવગાહતશ્ચ પ્રરૂપયન્નાહ—'પરિમંડલે ણં ભંતે' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—પરિમંડલે ણં ભંતે ! સંઠાણે કઙ્ગ પણસિણ પુચ્છા,
ગોયમા ! પરિમંડલે ણં સંઠાણે દુવિહે પન્નત્તે તં જહા—ઘણપરિ-
મંડલે ય પયરપરિમંડલે ય । તત્થ ણં જે સે પયરપરિમંડલે સે
જહન્નેણં વીસડપણસિણ વીસડપણસોગાઢે, ઉક્કોસેણં અણંત-
પણસિણ તહેવ । તત્થ ણં જે સે ઘણપરિમંડલે સે જહન્નેણં
ચત્તાલીસપણસિણ ચત્તાલીસપણસોગાઢે પન્નત્તે ઉક્કોસેણં
અણંતપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાઢે પન્નત્તે । વટે ણં ભંતે !
સંઠાણે કઙ્ગપણસિણ કઙ્ગપણસોગાઢે પન્નત્તે ? ગોયમા ! વટે સંઠાણે
દુવિહે પન્નત્તે, તં જહા—ઘણવટે ય પયરવટે ય । તત્થ ણં જે સે
પયરવટે સે દુવિહે પન્નત્તે તં જહા—ઓયપણસિણ ય જુમ્મપણ-
સિણ ય । તત્થ ણં જે સે ઓયપણસિણ સે જહન્નેણં પંચપણ-
સિણ, પંચપણસોગાઢે, ઉક્કોસેણં અણંતપણસિણ અસંખેજ્જપણ-
સોગાઢે, તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણસિણ સે જહન્નેણં વારસ-
પણસિણ વારસપણસોગાઢે ઉક્કોસેણં અણંતપણસિણ અસંખે-
જ્જપણસોગાઢે । તત્થ ણં જે સે ઘણવટે સે દુવિહે પન્નત્તે
તં જહા—ઓયપણસિણ ય જુમ્મપણસિણ ય । તત્થ ણં જે સે

ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા હી इन सस्थानों का कथन सौधर्मादिक कर्तव्यों में
भी करना चाहिये । ऐसा यह कथन यावत् ईषट्प्राग्भाराश्रित परिमंडल
आदि संस्थान का ईषट्प्राग्भारापृथिवी तक सिद्धशिला तक
करना चाहिये ॥सू०२॥

કરેલ છે, એજ પ્રમાણે તે સંસ્થાનોનું કથન સૌધર્મ વિગેરે કલ્પોમાં પણ સમ-
જનું એવું આ કથન યાવત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા સંબંધી પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનોનું
ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથ્વી સુધી—અર્થાત્ સિદ્ધ શિલા સુધી કહેવું જોઈએ. ॥સૂ૦૨॥

ओयपएसिए से जहन्नेणं सत्तपएसिए सत्तपएसोगाढे पन्नत्ते,
 उक्कोसेणं अणंतपएसिए असंखेज्जपएसोगाढे पन्नत्ते, तत्थ णं जे
 से जुम्मपएसिए से जहन्नेणं बत्तीसपएसिए बत्तीसपएसोगाढे
 पन्नत्ते, उक्कोसेणं अणंतपएसिए असंखेज्जपएसोगाढे पन्नत्ते।
 तंसे णं भंते ! संठाणे कइ पएसिए कइपएसोगाढे पन्नत्ते ?
 गोयमा ! तंसे णं संठाणे दुविहे पन्नत्ते, तं जहा—घणतंसे य
 पयरतंसे य। तत्थ णं जे से पयरतंसे से दुविहे पन्नत्ते तं जहा—
 ओयपएसिए य जुम्मपएसिए य। तत्थ णं जे से ओयपएसिए से
 जहण्णेणं तिपएसिए तिपएसोगाढे पन्नत्ते, उक्कोसेणं अणंतप-
 एसिए असंखेज्जपएसोगाढे पन्नत्ते। तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए
 से जहन्नेणं छप्पएसिए छप्पएसोगाढे पन्नत्ते, उक्कोसेणं अणंत-
 पएसिए असंखेज्जपएसोगाढे पन्नत्ते। तत्थ णं जे से घणतंसे से
 दुविहे पन्नत्ते तं जहा—ओयपएसिए जुम्मपएसिए य। तत्थ णं जे
 से ओयपएसिए से जहन्नेणं पणतीसपएसिए पणतीसपएसोगाढे
 उक्कोसेणं अणंतपएसिए तं चेव। तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए से
 जहन्नेणं चउप्पएसिए चउप्पएसोगाढे पन्नत्ते, उक्कोसेणं अणं-
 तपएसिए तं चेव। चउरंसे णं भंते ! संठाणे कइपएसिए पुच्छा,
 गोयमा ! चउरंसे संठाणे दुविहे पन्नत्ते, भेओ जहेव वट्टस्स
 जाव तत्थ णं जे से ओयपएसिए से जहन्नेणं नवपएसिए
 नवपएसोगाढे पन्नत्ते, उक्कोसेणं अणंतपएसिए असंखेज्जप-
 एसोगाढे पन्नत्ते। तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए, से जहन्नेणं

चउप्पएसिए चउप्पएसोगाढे पन्नत्ते, उक्कोसेणं अणंतपएसिए तं
 चेव । तत्थ णं जे से घणचउरंसे से दुविहे पन्नत्ते तं जहा-
 ओयपएसिए य जुम्मपएसिए य । तत्थ णं जे से ओयपएसिए
 से जहन्नेणं सत्तावीसइपएसिए सत्तावीसइपएसोगाढे, उक्कोसेणं
 अणंतपएसिए तहेव । तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए से जह-
 न्नेणं अट्टपएसिए अट्टपएसोगाढे पन्नत्ते, उक्कोसेणं अणंतपएसिए
 तहेव । आयए णं भंते ! संठाणे कइपएसिए कइपएसोगाढे पन्नत्ते,
 गोयमा ! आयएणं संठाणे तिविहे पन्नत्ते तं जहा-सेढि आयए
 पयरायए घणायए । तत्थ णं जे से सेढि आयए से दुविहे पन्नत्ते
 तं जहा-ओयपएसिए य जुम्मपएसिए य । तत्थ णं जे से
 ओयपएसिए से जहन्नेणं तिपएसिए तिपएसोगाढे, उक्कोसेणं
 अणंतपएसिए तं चेव । तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए से जह-
 न्नेणं दुपएसिए दुपएसोगाढे, उक्कोसेणं अणंतपएसिए तहेव ।
 तत्थ णं जे से पयरायए से दुविहे पन्नत्ते, तं जहा-ओयपएसिए
 य जुम्मपएसिए य । तत्थ णं जे से ओयपएसिए से जहन्नेणं
 पन्नरसपएसिए पन्नरसपएसोगाढे, उक्कोसेणं अणंतपएसिए
 अणंतपएसोगाढे तहेव । तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए से जहन्नेणं
 छप्पएसिए छप्पएसोगाढे, उक्कोसेणं अणंतपएसिए तहेव । तत्थ
 णं जे से घणायए से दुविहे पन्नत्ते तं जहा-ओयपएसिए य
 जुम्मपएसिए य, तत्थ णं जे से ओयपएसिए से जहन्नेणं पणया-
 लीसपएसिए पणयालीसपएसोगाढे, उक्कोसेणं अणंतपएसिए
 तहेव । तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए से जहन्नेणं बारसपएसिए
 बारसपएसोगाढे उक्कोसेणं अणंतपएसिए तहेव ॥सू० ३॥

छाया—परिमण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानं कतिप्रदेशिकमिति पृच्छा ?
 गौतम ? परिमण्डलं संस्थानं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—घनपरिमण्डलं च प्रतर-
 परिमण्डलं च । तत्र खलु यत् तत् प्रतरपरिमण्डलं तद् जघन्येन विंशतिप्रदेशिकं
 विंशतिप्रदेशावगाढं च, उत्कर्षेण अनन्तप्रदेशिकं तथैव । तत्र खलु यत् तत् घन-
 परिमण्डलं तत् जघन्येन चत्वारिंशत्प्रदेशिकं चत्वारिंशत्प्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम्, उत्कर्षे-
 णानन्तप्रदेशिकमसंख्यातप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम् । वृत्तं खलु भदन्त ! संस्थानं
 कतिप्रदेशिकं कतिप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! वृत्तं संस्थानं द्विविधं प्रज्ञप्तम्,
 तद्यथा घनवृत्तं च प्रतरवृत्तं च । तत्र खलु यत् तत् प्रतरवृत्तं तत् द्विविधं प्रज्ञप्तं
 तद्यथा ओजप्रदेशिकं च युग्मप्रदेशिकं च । तत्र खलु यत् तत् ओजप्रदेशिकं तत्
 जघन्येन पञ्चप्रदेशिकं पञ्चप्रदेशावगाढम्, उत्कर्षेण अनन्तप्रदेशिकमसंख्येयप्रदेशा-
 वगाढम् । तत्र खलु यत् तत् युग्मप्रदेशिकं तत् जघन्येन द्वादशप्रदेशिकं द्वादश-
 प्रदेशावगाढम्, उत्कर्षेणाऽनन्तप्रदेशिकमसंख्येयप्रदेशावगाढम् । तत्र खलु यत् तत्
 घनवृत्तं तत् द्विविधं प्रज्ञप्तम्—तद्यथा—ओजप्रदेशिकं च युग्मप्रदेशिकं च । तत्र
 खलु यत् तत् ओजप्रदेशिकं तत् जघन्येन सप्तप्रदेशिकं सप्तप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम्,
 उत्कर्षेण अनन्तप्रदेशिकमसंख्यातप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम्, तत्र खलु यत् तत् युग्मप्रदे-
 शिकं तत् जघन्येन द्वात्रिंशत्प्रदेशिकं द्वात्रिंशत्प्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम्, उत्कर्षेण अनन्त-
 प्रदेशिकमसंख्यातप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम् । अयं खलु भदन्त ! संस्थानं कतिप्रदेशिकं
 कतिप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! अयं खलु संस्थानं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा
 घनअयं च प्रतरअयं च, तत्र खलु यत् तत् प्रतरअयं तत् द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा
 ओजप्रदेशिकं च युग्मप्रदेशिकं च । तत्र खलु यत् तत् ओजप्रदेशिकं तत् जघन्येन
 त्रिप्रदेशिकं त्रिप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम्, उत्कर्षेण अनन्तप्रदेशिकम्, असंख्येयप्रदेशा-
 वगाढं प्रज्ञप्तम् । तत्र खलु यत् तत् युग्मप्रदेशिकं तत् जघन्येन षट् प्रदेशिकं षट्-
 प्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम्, उत्कर्षेणाऽनन्तप्रदेशिकम् असंख्यातप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम् ।
 तत्र खलु यत् तत् घनअयं तत् द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—ओजप्रदेशिकं च युग्मप्रदे-
 शिकं च । तत्र खलु यत् तत् ओजप्रदेशिकं तत् जघन्येन पञ्चत्रिंशत्प्रदेशिकं पञ्चत्रिंशत्
 प्रदेशावगाढम्, उत्कर्षेण अनन्तप्रदेशिकं तदेव । तत्र खलु यत् तत् युग्मप्रदेशिकं
 तत् जघन्येन चतुःप्रदेशिकं चतुः—प्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम्, उत्कर्षेणाऽनन्तप्रदे-
 शिकं तदेव । चतुरस्रं खलु भदन्त ! संस्थानं कतिप्रदेशिकं पृच्छा ? गौतम ! चतु-
 रस्रं संस्थानं द्विविधं प्रज्ञप्तम् भेदो यथैव वृत्तरय यावत् तत्र खलु यत् तत् ओजप्रदे-
 शिकं तत् जघन्येन नवप्रदेशिकं नवप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम् उत्कर्षेणाऽनन्तप्रदेशिकं

મસંસ્થાતપ્રદેશાવગાહં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ યુગ્મપ્રદેશિક તત્ જઘન્યેન
 ચતુઃપ્રદેશિકં ચતુઃપ્રદેશાવગાહં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકં ચ તથૈવ ! તત્ર
 સ્વલુ યત્ તત્ યનચતુરસ્રમ્ તત્ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ તથા—ઓજપ્રદેશિકં યુગ્મપ્રદેશિકં
 ચ । તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ ઓજપ્રદેશિકં તત્ જઘન્યેન સપ્તવિંશતિપ્રદેશિકમ્ સપ્તવિંશ-
 તિપ્રદેશાવગાહમ્ ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ । તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ યુગ્મપ્રદેશિકં
 તત્ જઘન્યેનાષ્ટપ્રદેશિકમષ્ટપ્રદેશાવગાહં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ ।
 આયતં સ્વલુ મદન્ત ! સંસ્થાનં કતિપ્રદેશિકં કતિપ્રદેશાવગાહં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ગૌતમ !
 આયતં સ્વલુ સંસ્થાનં ત્રિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથા—શ્રેણાયતં પ્રતરાયતં ધનાય-
 તમ્ । તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ શ્રેણાયતમ્ તદ્દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ તથા—ઓજપ્રદેશિકં
 ચ યુગ્મપ્રદેશિકં ચ । તત્ર સ્વલુ યત્ ઓજપ્રદેશિકં તત્ જઘન્યેન ત્રિપ્રદેશિકં ત્રિપ્રદે-
 શાવગાહમ્, ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ । તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ યુગ્મપ્રદેશિકં તદ્
 જઘન્યેન દ્વિપ્રદેશિકં દ્વિપ્રદેશાવગાહમ્, ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ । તત્ર સ્વલુ યત્
 તત્ પ્રતરાયતમ્ તત્ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ તથા—ઓજપ્રદેશિકં ચ યુગ્મપ્રદેશિકં ચ । તત્ર
 સ્વલુ યત્ તત્ ઓજપ્રદેશિકમ્ તત્ જઘન્યેન પશ્ચદશપ્રદેશિકં પશ્ચદશપ્રદેશાવગાહમ્,
 ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકમ્ અનન્તપ્રદેશાવગાહં તથૈવ । તત્ર સ્વલુ યત્ યુગ્મપ્રદેશિકં તદ્
 જઘન્યેન પટ્ટપ્રદેશિકં પટ્ટપ્રદેશાવગાહમ્ ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ । તત્ર સ્વલુ
 યત્ તત્ ધનાયતં તદ્દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ તથા—ઓજપ્રદેશિકં યુગ્મપ્રદેશિકં ચ ।
 તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ ઓજપ્રદેશિકં તદ્ જઘન્યેન પશ્ચચત્વારિંશતપ્રદેશિકં પશ્ચચત્વા-
 રિંશતપ્રદેશાવગાહમ્, ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ । તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ યુગ્મ-
 પ્રદેશિકં તદ્ જઘન્યેન દ્વાદશપ્રદેશિકં દ્વાદશપ્રદેશાવગાહં ચ, ઉત્કર્ષેણાડનન્ત-
 પ્રદેશિકં તથૈવ ॥મૂં ૩॥

ટીકા—‘પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે કહપણસિણ પુચ્છા’ પરિમંડલં સ્વલુ
 મદન્ત ! સંસ્થાનં કતિપ્રદેશિકમિતિ પૃચ્છા કતિપ્રદેશાવગાહં ચેતિ પૃચ્છયા

અથ સૂત્રકારે હ્નેહીં સંસ્થાનોં કા પ્રદેશ ઓર અવગાહના કી અપેક્ષા સે
 પ્રરૂપણા કરતે હ્ને—‘પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે કહ પણસિણ પુચ્છા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ઈસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછા હૈ—હે મદન્ત !
 પરિમંડલ સંસ્થાન કિતને આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ હૈ ? ઇસા યહ

હવે સૂત્રકાર આ સંસ્થાનોના પ્રદેશ અને અવગાહનાની અપેક્ષાથી
 પ્રશ્નપણ કરે છે. ‘પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે કહપણસિણ પુચ્છા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે
 ભગવન્, પરિમંડલ સંસ્થાન કેટલા આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ કરે છે ? આ

પ્રાહ્યમિતિ મગવન્તં શ્રી મહાવીરસ્વામિનં પ્રતિ ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ 'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! પરિમંડલે ણં સંઠાણે દુવિહે પન્નત્તે' પરિમંડલં સ્થાનં સંસ્થાનં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, દ્વિવિધ્યમેવ દર્શયતિ—'તં જહા' ઇત્યાદિના । 'તં જહા ઘણ-પરિમંડલે ય પયરપરિમંડલે ય' તથા—ઘણપરિમંડલં ચ પ્રતરપરિમંડલં ચ 'તત્થ ણં જે સે પયરપરિમંડલે' તત્ર સ્થાનમ્ 'તત્થ ણં જે સે પયરપરિમંડલે' તત્ર સ્થાનમ્ 'સે જહન્નેણં વીસઇપ્પસિણ વીસઇપ્પસોગાઢે' તદ્ જઘન્યતો વિંશતિપ્રદેશિકં વિંશતિપ્રદેશાવગાઢં ચેતિ । તત્ર પ્રતરપરિમંડલં જઘન્યતો વિંશતિપ્રદેશિકં ભવતિ, તદેવમસ્ય સ્થાપના
 ૦૦૦૦૦૦૦ 'ઉક્કોસેણં અણંતપ્પસિણ તહેવ' ઉત્કર્ષેણાનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ અસંખ્યા-
 ૦૦૦૦૦૦૦ તપ્રદેશાવગાઢમિત્યર્થઃ । 'તસ્ય ણં જે સે ઘણપરિમંડલે' તત્ર સ્થાનમ્ 'તત્થ ણં જે સે પયરપરિમંડલે' તત્ર સ્થાનમ્ 'સે જહન્નેણં વીસઇપ્પસિણ વીસઇપ્પસોગાઢે' તદ્ જઘન્યતો વિંશતિપ્રદેશિકં વિંશતિપ્રદેશાવગાઢં ચેતિ । તત્ર પ્રતરપરિમંડલં જઘન્યતો વિંશતિપ્રદેશિકં ભવતિ, તદેવમસ્ય સ્થાપના
 આ૦ ૧ ઘણપરિમંડલમ્ 'સે જહન્નેણં વીસઇપ્પસિણ વીસઇપ્પસોગાઢે પન્નત્તે'

પ્રશ્ન હૈ । હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'ગોયમા ! પરિમંડલેણં સંઠાણે દુવિહે પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! પરિમંડલ સંસ્થાન દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ 'તં જહા' —જૈસે—'ઘણપરિમંડલે ય પયરપરિમંડલે ય' ઘણપરિમંડલસંસ્થાન ઓર પ્રતરપરિમંડલસંસ્થાન 'તત્થ ણં જે સે પયરપરિમંડલે સે જહન્નેણં વીસઇપ્પસિણ વીસઇપ્પસોગાઢે' હનમેં જો પ્રતર પરિમંડલ સંસ્થાન હૈ વહ વીસ પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે વીસ પ્રદેશોં મેં—હસકા અવગાહ (રહના) હોતા હૈ । યહ કથન જઘન્ય કી અપેક્ષા સે હૈ । હસકા આકાર—સં. ટીકામેં આ૦ ૧ સે દિયા હૈ 'ઉક્કોસેણં અણંતપ્પસિણ તહેવ' તથા ઉત્કૃષ્ટ સે યહ પ્રતરપરિમંડલ સંસ્થાન અનન્ત પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં હસકા અવગાહ હોતા હૈ

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન શ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! પરિમંડલે ણં સંઠાણે દુવિહે પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! પરિમંડલ સંસ્થાન બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'ઘણપરિમંડલે ય પયરપરિમંડલે ય' ઘણ પરિમંડલ સંસ્થાન અને પ્રતર પરિમંડલ સંસ્થાન 'તત્થ ણં જે સે પયરપરિમંડલે સે જહન્નેણં વીસઇપ્પસિણ વીસઇપ્પસોગાઢે' તેમાં બે પ્રતર પરિમંડલ સંસ્થાન છે, તે વીસ પ્રદેશોવાળું હોય છે. અને ૨૦ વીસ પ્રદેશોમાં એટલે કે આકાશના વીસ પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ (રહેવાનું) થાય છે. આ કથન જઘન્યની અપેક્ષાથી કરેલ છે. તેનો આકાર સં. ટીકામાં આ૦ નં. ૧ માં બતાવેલ છે.—'ઉક્કોસેણં અણંતપ્પસિણ તહેવ' તથા ઉત્કૃષ્ટથી આ પ્રતર પરિમંડલ સંસ્થાન અનન્ત પ્રદેશોવાળું હોય છે. અને આકાશના અસંખ્યાતમા પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ હોય છે. 'તત્થ ણં

તદ્ જઘન્યતથત્વારિશત્પ્રદેશિકં ચત્વારિશત્પ્રદેશાવગાઠં ચ પ્રજ્ઞપ્તમ્,
 એતસ્ય સ્થાપનેત્યમ્ આ. નં. ૨ વિંશતિપ્રદેશિકસ્ય પ્રતરપરિમંડલસ્યૈવોપરિ
 વિંશતિપ્રદેશિકે વન્યસ્મિન્ પ્રતરે દત્તે ચ ચત્વારિશત્પ્રદેશિકં ઘનપરિમંડલં
 ભવતીતિ । ‘ઉક્કોસેણં અણંતપપ્સિણ અસંખેજ્જપપ્સોગાઠે પન્નત્તે’ ઉત્ક-
 આ નં. ૨ ષેણ અનન્તપ્રદેશિકમસંલયાતપ્રદેશાવગાઠં ચ ઘનપરિમંડલં ભવતીતિ ।

‘વઢે ણં મંતે । સંઠાણે’ વૃત્તં સ્વલુ મદન્ત ! સંસ્થાનમ્ ‘કહપપ્સિણ કહપપ્સોગાઠે
 પન્નત્તે’ કતિપ્રદેશિકં તથા કતિપ્રદેશાવગાઠમ્, કતિ કિયન્તઃ કિયત્સંરુપકાઃ
 પ્રદેશા વિઘન્તે યસ્મિન્ તત્ કતિપ્રદેશિકમ્ તથા કતિપ્રદેશાવગાઠમ્ ? इति प्रश्नः ।
 મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘वड्डे संठाणे दुविहे पन्नत्ते’
 વૃત્તં સંસ્થાનં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ । પ્રકારભેદમેવ દર્શયતિ-‘તં જહા’ इत्यादिना, ‘तं

‘તત્થ ણં જે સે ઘણપરિમંડલે’ જો ઘનપરિમંડલ સંસ્થાન હૈ ‘સે જહન્નેણં
 ચત્તાલીસપપ્સિણ ચત્તાલીસપપ્સોગોઠે પન્નત્તે’ વહ જઘન્ય સે ૪૦
 પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર ચાલીસ પ્રદેશોં મેં હસકા અવગાહ હોતા હૈ ।
 હસકા આકાર સં. ટીકામેં આ૦ ૨ દો સે દિયા હૈ ૨૦ પ્રદેશોં વાલે પ્રતર
 પરિમંડલ કે હી ડપર દસરે ૨૦ વીસ પ્રદેશ વાલે પ્રતર કે દેને પર
 ચાલીસ પ્રદેશોં કા યહ ઘનપરિમંડલ હોતા હૈ । યહ ‘ઉક્કોસેણં અણં
 તપપ્સિણ’ ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર ‘અસંખેજ્જ
 પપ્સોગાઠે’ અસંલયાત પ્રદેશોં મેં હસકી અવગાહના હોતી હૈ ।

‘વઢે ણં મંતે । સંઠાણે કહપપ્સિણ કહપપ્સોગાઠે પન્નત્તે’ હે મદન્ત !
 વૃત્ત સંસ્થાન કિતને પ્રદેશોં વાલા હૈ ઓર કિતને પ્રદેશોં મેં હસકા અવ-
 ગાહ હોતા હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હે-‘ગોયમા વઢે સંઠાણે દુવિહે

જે સે ઘણપરિમંડલે’ તેમાં જે ઘનપરિમંડલ સંસ્થાન છે, ‘સે જહન્નેણં ચત્તાલીસ
 પપ્સિણ ચત્તાલીસપપ્સોગાઠે પન્નત્તે’ તે જઘન્યથી ૪૦ ચાળીસ પ્રદેશોવાળું હોય
 છે. અને ચાળીસ પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ થાય છે. તેનો આકાર સં. ટીકામાં
 આ૦ નં. ૨ માં બતાવેલ છે. - ૨૦ વીસ પ્રદેશોવાળા પ્રતર પરિમંડલની ઉપર બીજા
 ૨૦ પ્રદેશોવાળા પ્રતરે આપવાથી ૪૦ ચાળીસ પ્રદેશોનું આ ઘનપરિમંડલ હોય
 છે. તથા ‘ઉક્કોસેણં અણંતપપ્સિણ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત પ્રદેશોવાળું થાય છે અને
 ‘અસંખેજ્જપપ્સોગાઠે’ અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેની અવગાહના થાય છે. ‘વઢે ણં
 મંતે ! સંઠાણે કહપપ્સિણ કહપપ્સોગાઠે પન્નત્તે’ હે ભગવન્ વૃત્ત સંસ્થાન કેટલા
 પ્રદેશો વાળું હોય છે ? અને કેટલા પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ થાય છે ? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે-‘ગોયમા ! વઢે સંઠાણે દુવિહે પન્નત્તે’

જહા' તથા 'ઘણવટ્ટે ય પયરવટ્ટે ય' ઘનવૃત્તં ચ પ્રતરવૃત્તં ચ, તથા ચ ઘનપતરખેદાત્
 વૃત્તં સંસ્થાનં દ્વિવિધમિત્યર્થઃ । તત્ર ઘનવૃત્તં સંસ્થાનં સર્વતઃ સમં વૃત્તં મોદકવત્,
 બાહ્યમાશ્રિત્ય પ્રતલં તદેવ પ્રતરવૃત્તં શ્કુલીવદિતિ (રોટી) તિ લોકપ્રસિદ્ધા-
 તદ્વત્ 'તત્થ ણં જે સે પયરવટ્ટે સે દુવિહે પન્નત્તે' તત્ર દ્વયોર્વૃત્તયોર્મધ્યે સ્થલુ યત્
 તત્ પ્રતરવૃત્તનામકં સંસ્થાનં તત્ દ્વિવિધમ્-દ્વિપ્રકારકં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'તં જહા'
 તથા 'ઓયપણસિય ય જુમ્મપણસિય' વિષમસંખ્યાવાચી 'ઓજ' શબ્દોઽદન્તોઽપિ,
 'ઓજો નોજઃ સમઃ પાદો' इति स्वाभि-मुकटपीयूषेषु व्यक्तम् । अमरनानार्थवर्गे
 'टीकायाम्' ओजप्रदेशिकं च युग्मप्रदेशिकं च, तत्र विषमसंख्यकप्रदेशनिष्पन्नमोज-
 प्रदेशिकमिति कथ्यते तथा समसंख्यकप्रदेशनिष्पन्नं युग्मप्रदेशिकं वृत्तं संस्थानमिति
 च कथ्यते इति । 'तत्थ णं જે સે ઓયપણસિય' તત્ર સ્થલુ યત્ તત્ ઓજપ્રદે-
 શિકં પ્રતરવૃત્તમ્ 'સે જહન્નેણં પંચપણસિય પંચપણસોગાઢે' તત્ ઓજપ્રદેશિકં
 પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! વૃત્ત સંસ્થાન દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ- 'તં જહા'-
 જૈસે 'ઘણવટ્ટે ય, પયરવટ્ટે ય' ઘનવૃત્ત ઓર પ્રતરવૃત્ત' જો સંસ્થાન મોદક
 કે જૈસા સબ તરફ સે સમ પ્રમાણવાલા હોતા હૈ વહ ઘનવૃત્ત સંસ્થાન હૈ ।
 તથા જો સંસ્થાન બાહ્ય મોટાઈ કો લેકર રોટી કે જૈસા અત્યન્ત પતલા
 હોતા હૈ વહ પ્રતરવૃત્ત સંસ્થાન હૈ । 'તત્થ ણં જે સે પયરવટ્ટે સે દુવિહે
 પન્નત્તે' ઉનમેં જો પ્રતરવૃત્ત સંસ્થાન હૈ વહ દો પ્રકાર કા હૈ- 'તં જહા'
 જૈસે- 'ઓયપણસિય ય જુમ્મપણસિય' ઓજપ્રદેશિક ઓર યુગ્મપ્રદે-
 શિક, યહાં ઓજ શબ્દ વિષમ સંખ્યાવાચી હૈ । હનમેં જો વિષમ સંખ્યક
 પ્રદેશો સે નિષ્પન્ન હોતા હૈ વહ ઓજ પ્રદેશિક વૃત્ત સંસ્થાન હૈ ઓર
 જો સમસંખ્યક પ્રદેશો સે નિષ્પન્ન હોતા હૈ વહ યુગ્મ પ્રદેશિક વૃત્ત

હે ગૌતમ ! વૃત્ત સંસ્થાન બે પ્રકારનું કહ્યું છે 'ત જહા' તે આ પ્રમાણે છે-
 'ઘણવટ્ટે ય પયરવટ્ટે ય' ઘનવૃત્ત અને પ્રતરવૃત્ત બે સંસ્થાન મોદક (લાડુ) ની
 માફક બધી તરફથી સરખા પ્રમાણ વાળું હોય છે. તે ઘનવૃત્ત સંસ્થાન છે,
 તથા બે સંસ્થાન બાહ્ય-મોટાઈથી રોટલી જેવું અત્યંત પાતળું હોય છે, તે
 પ્રતરવૃત્ત સંસ્થાન છે. 'તત્થ ણં જે સે પયરવટ્ટે સે દુવિહે પન્નત્તે' તેમાં બે પ્રતર
 વૃત્તસંસ્થાન છે તે બે પ્રકારનું છે, 'ત જહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'ઓયપણસિય
 ય જુમ્મપણસિય' ઓજ પ્રદેશિક અને યુગ્મપ્રદેશિક અહીંયાં ઓજ શબ્દ વિષમ
 સંખ્યા બતાવનારો છે. આમાં બે વિષમ સંખ્યાવાળા પ્રદેશોમાંથી ઉત્પન્ન
 થાય છે, તે ઓજ પ્રદેશિક વૃત્ત સંસ્થાન છે. અને બે સમ સંખ્યાવાળા
 પ્રદેશોથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે યુગ્મ પ્રદેશવૃત્ત સંસ્થાન છે. 'તત્થ ણં જે સે

પ્રતરવૃત્તં જઘન્યેન પશ્ચપ્રદેશિકં' પશ્ચપ્રદેશાવગાહમ્ આ. ન. ૩ 'ઉક્રોસેણં
અણંતપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાહે' તત્ પ્રતરવૃત્તમુત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદે-
શિકમ્, તથા અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાહમ્ અસંખ્યાતે આકાશપ્રદેશે તસ્યા
વગાહના ભવતીત્યર્થઃ । 'તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણસિણ સે જહન્નેણં' ચારસ- આ. નં. ૩
પણસિણ' તત્ર સ્વલ્પ યત્ તત્ યુગ્મપ્રદેશિકં પ્રતરવૃત્તં તત્ દ્વાદશપ્રદેશિકમ્
'ચારસપણસોગાહે' દ્વાદશપ્રદેશાવગાહમ્ એતસ્ય સ્થાપના ચેત્થમ્ આ. નં. ૪
'ઉક્રોસેણં અણંતપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાહે' ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકમ્
અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાહમ્ । 'તત્થ ણં જે સે ઘણવટ્ટે સે દુવિહે પન્નેતે' તત્ર આ. નં. ૪

સંસ્થાન હૈ । 'તત્થ ણં જે સે ઓણપણસિણ સે જહન્નેણં' પંચ પણસિણ પંચ
પણસોગાહે' 'ઓજપ્રદેશિક વૃત્તસંસ્થાન જઘન્ય સે પાંચ પ્રદેશો' ચાલા
હોતા હૈ ઓર ઉનમેં જો પાંચ પ્રદેશોં મેં ઉસકા અવગાહ હોતા હૈ ઇસકા
આકાર સં. ટીકામેં આ૦ ૩ મેં દેખ લેવે 'ઉક્રોસેણં અણંત પણસિણ
અસંખેજ્જપણસોગાહે' તથા ઉત્કૃષ્ટ સે ઓજપ્રદેશિકવૃત્ત સંસ્થાન અનન્ત
પ્રદેશોં ચાલા હોતા હૈ ઓર અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં ઇસકી અવગાહના હોતી
હૈ । અર્થાત્ અસંખ્યાત આકાશ પ્રદેશ મેં ઇસકી અવગાહના હોતી હૈ ।
'તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણસિણ સે જહન્નેણં ચારસપણસિણ' તથા જો
યુગ્મપ્રદેશિક પ્રતરવૃત્ત હૈ વહ જઘન્ય સે ચારહ ૧૨ પ્રદેશોં ચાલા હોતા
હૈ ઓર ચારહ ૧૨ પ્રદેશોં મેં ઉસકી અવગાહના હોતી હૈ । ઇસકા
આકાર સં. ટીકામેં આ૦ ૪ ચાર સે દિયા હૈ ।

'ઉક્રોસેણં અણંતપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાહે' તથા યુગ્મપ્રદે-
શિક જો પ્રતરવૃત્ત હૈ વહ ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત પ્રદેશોં ચાલા હોતા હૈ ઓર

ઓણપણસિણ સે જહન્નેણ પંચપણસિણ પંચપણસોગાહે' તેમાં ઓજ પ્રદેશવાળું વૃત્ત
સંસ્થાન જઘન્યથી પાંચ પ્રદેશોવાળું હોય છે અને પાંચ પ્રદેશોમાં તેનો અવ-
ગાહ થાય છે. તેનો આકાર સં. ટીકામાં આ૦ નં ૩ થી બતાવેલ છે 'ઉક્રોસેણં
અણંત પણસિણ અસંખેજ્જ પણસોગાહે' તથા ઉત્કૃષ્ટથી ઓજ પ્રદેશવાળું વૃત્તસંસ્થાન
અનન્ત પ્રદેશો વાળું હોય છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેની અવગાહના
થાય છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત આકાશ પ્રદેશોમાં તેની અવગાહના થાય છે.
'તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણસિણ સે જહન્નેણ ચારસપણસિણ' તથા તેમાં જે યુગ્મપ્રદેશ
વાળું પ્રતરવૃત્તસંસ્થાન છે, તે જઘન્યથી બાર પ્રદેશોવાળું હોય છે અને બાર
પ્રદેશોમાં તેઓની અવગાહના થાય છે તેનો આકાર સં. ટીકામાં આ૦ નં.
૪ માં બતાવેલ છે. 'ઉક્રોસેણં અણંતપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાહે' તથા જે
યુગ્મ પ્રદેશ વાળું પ્રતર વૃત્ત સંસ્થાન છે તે ઉત્કૃષ્ટથી અનન્ત પ્રદેશોવાળું

સ્વલ્લ યત્ તત્ ધનવૃત્તમ્ તત્ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ 'તં જહા' તદ્વયા 'ઓયપર્ણસિય ય ઝુમ્મ-
પર્ણસિય' ઓજપ્રદેશિકં ચ યુગ્મપ્રદેશિકં ચ 'તત્થ ણં જે સે ઓયપર્ણસિય ઘણવટ્ટે'
તત્ત્વલ્લુ યત્ તદ્ ઓજપ્રદેશિકં ધનવૃત્તમ્ 'સે જહન્નેણં સત્તપર્ણસિય સત્તપર્ણસોગાદે
પન્નત્તે' તત્ ઓજપ્રદેશિક ધનવૃત્તમ્, જઘન્યેન સપ્તપ્રદેશિકમ્ સપ્તપ્રદેશાવગાદં
પ્રજ્ઞસમ્ 'ઉક્કોસેણં અણંતપર્ણસિય અસંખેજ્જપર્ણસોગાદે પન્નત્તે' ઉત્કર્ષેણાડનમ્ત-
પ્રદેશિકમસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદં પ્રજ્ઞસમ્ એતસ્ય સ્થાપના આ. નં. ૫ એકસ્ય ૦ ૦ ૦
મધ્યમાગસ્થિતસ્ય પરમાણુ નીચૈરેકઃ પરમાણુઃ સ્થાપનીયસ્તથોપરિ એક ૦ ૦ ૦
પરમાણુઃ સ્થાપનીયઃ તથા તસ્ય ચતુર્દિશુ ચત્વારઃ પરમાણવ સ્થાપનીયાઃ, આ. નં. ૫

અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં इसकी अवगाहना होती है। 'तत्थ णं જે સે ઘણ-
વટ્ટે સે દુવિહે પન્નત્તે' इनमें जो धनवृत्त होता है वह दो प्रकार का कहा
गया है 'तं जहा' जैसे—'ओयपर्णसि य, जुम्मपर्णसि य' ओजप्रदेशिक
और युग्मप्रदेशिक 'तत्थ णं જે સે ઓયપર્ણસિય ઘણવટ્ટે' इनमें जो ओज
प्रदेशिक धनवृत्त है 'से जहन्नेणं सत्तपर्णसि य सत्तपर्णसोगादे पन्नत्ते'
वह जघन्य से सात प्रदेशों वाला होता है और सात प्रदेशों में उसकी
अवगाहना होती है। 'उक्कोसेणं अणंतपर्णसि य असंखेज्जपर्णसोगादे'
तथा उत्कृष्ट से वह अनंत प्रदेशों वाला होता है, और असंख्यातप्रदेशों
में इसकी अवगाहना होती है। इसका आकार संस्कृत टीका में
आकृति नं. ५ से दिया है—यहां मध्य भाग में एक परमाणु की स्था
पना और करनी चाहिये तथा उसके नीचे और ऊंचे एक एक
परमाणु की स्थापना करनी चाहिये एवं उसकी चारों दिशाओं में

હોય છે. અને અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેની અવગાહના થાય છે. 'તત્થ ણં જે સે
ઘણવટ્ટે સે દુવિહે પન્નત્તે' તેમાં જે ધનવૃત્ત સંસ્થાન છે તે બે પ્રકારનું કહેલ
છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે—'ઓયપર્ણસિય ય ઝુમ્મપર્ણસિય ય' ઓજ પ્રદેશ-
વાળું ૧ અને યુગ્મ પ્રદેશવાળું ૨ 'તત્થ ણં જે સે ઓયપર્ણસિય ઘણવટ્ટે' તેમાં જે
ઓજ પ્રદેશવાળું ધનવૃત્ત સંસ્થાન છે, તે 'સે જહન્નેણં સત્તપર્ણસિય સત્તપર્ણસોગાદે
પન્નત્તે' તે જઘન્યથી સાત પ્રદેશોવાળું હોય છે. અને સાત પ્રદેશોમાં તેમની
અવગાહના થાય છે. 'ઉક્કોસેણં અણંતપર્ણસિય અસંખેજ્જપર્ણસોગાદે' તથા
ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેઓની
અવગાહના થાય છે, તેના આકાર સં. ટીકામાં આ. નં. ૫ માં બતાવેલ છે.
અહીંયાં વચલા ભાગમાં એક પરમાણુની સ્થાપના કરવી જોઈએ તથા તેની નીચે
અને ઉપર એક એક બીજા પરમાણુ સ્થાપવા જોઈએ. અને તેની ચારે દિશાએ

પત્રમિદં ઘનવૃત્તં જઘન્યતઃ સપ્તપ્રદેશિકં ભવતીતિ । ‘તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણસિણ’ તત્ર ચલુ યત્ તત્ યુગ્મપ્રદેશિકમ્ ‘સે જહન્નેણં વત્તીસપણસિણ વત્તીસપણસોગાદે પન્નત્તે’ તત્ યુગ્મપ્રદેશિકં જઘન્યેન દ્વાત્રિંશત્પ્રદેશિકં તથા દ્વાત્રિંશત્પ્રદેશાવગાહં દ્વાત્રિંશદાકાશપ્રદેશાવગાહમ્ એતસ્યૈવં સ્થાપના-આ. નં. ૬ અસ્ય ચોપરિ ૦ ૦ ૦
 હૈદશ એવં પ્રતરઃ સ્થાપ્યઃ, તતઃ સર્વે ચતુર્વિંશતિસ્તતઃ પ્રતરદ્વયસ્ય મધ્યે ૦ ૦ ૦
 પરમાણૂનાં ચતુર્ણામુપરિ અન્યે ચત્ત્વારોડધ એત્યેવં દ્વાત્રિંશદિતિ, ‘ઉક્કો ૦ ૦ ૦
 સેણં અણંતપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાદે’ ઉત્ક્રુષ્ટતોડનન્તપ્રદેશિકં તથા- આ. નં. ૬
 અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાહમ્ । વૃત્તસંસ્થાનં પ્રદર્શ્ય ડ્યસ સંસ્થાનં પ્રદર્શયિતુમુપક્રમતે

ચાર પરમાણુ સ્થાપિત કરના ચાહિયે । હસ પ્રકાર યહ જઘન્યવૃત્ત સાતપ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ । ‘તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણસિણ’ તથા જો યુગ્મ પ્રદેશિક ઘનવૃત્ત હોતા હૈ વહ ‘જહન્નેણં વત્તીસપણસિણ વત્તીસપણસોગાદે પન્નત્તે’ જઘન્ય સે વત્તીસ ૩૨ પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર વત્તીસ પ્રદેશોં મેં હી ડસકી અવગાહના હોતી હૈ । હસકા આકાર આ. ૬ મેં દિયા હૈ । હસકે ડપર હસી પ્રકાર કા દૂસરા ઓર ચારહ પ્રદેશોં કા પ્રતર સ્થાપિત કરના ચાહિયે । હસ તરહ સે યહ ૨૪ પ્રદેશ હો જાતે હૈ । હન ડોનોં પ્રતરોં કે મધ્ય ભાગ કે ચાર અણુઓં કે ડપર નીચે દૂસરે ઓર ચાર ૨ પરમાણુઓં કી સ્થાપના કરના । હસ પ્રકાર સે વત્તીસ પ્રદેશોં કા યુગ્મપ્રદેશિક ઘનવૃત્ત હોતા હૈ । ‘ઉક્કોસેણં અણંતપણસિણ અસં-ખેજ્જપણસોગાદે’ એવં યહ યુગ્મપ્રદેશિક ઘનવૃત્ત ઉત્ક્રુષ્ટ સે અનંત પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર અસંખ્યાત આકાશ પ્રદેશોં મેં યહ અવગાહ

ચાર પરમાણુઓ સ્થાપવા બોધ્યે. આ રીતે આ જઘન્યવૃત્ત સંસ્થાન સાત પ્રદેશોવાળું હોય છે. ‘તત્થ ણ જે સે જુમ્મપણસિણ’ તથા તેમાં જે યુગ્મ પ્રદેશ વાળું ઘનવૃત્ત સંસ્થાન હોય છે, તે ‘જહન્નેણ વત્તીસપણસિણ વત્તીસપણસોગાદે પન્નત્તે’ જઘન્યથી ૩૨ બત્રીસ પ્રદેશોવાળું હોય છે અને બત્રીસ પ્રદેશોમાં જ તેની અવગાહના થાય છે. તેનો આકાર આ. નં. ૬ માં બતાવેલ છે ઉપર આજ રીતના બીજા ૧૨ ચાર પ્રદેશોના પ્રતર સ્થાપવા બોધ્યે. આ રીતે આ ચોત્રીસ પ્રદેશો થઈ જાય છે. આ બન્ને પ્રકારના પ્રતરોના વચ્ચે ભાગના ચાર અણુઓની ઉપર નીચે બીજા ચાર પરમાણુઓની સ્થાપના કરવી આ પ્રમાણે ૩૨ બત્રીસ પ્રદેશોનું યુગ્મ પ્રદેશવાળું ઘનવૃત્ત થાય છે. ‘ઉક્કોસેણં અણંતપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાદે’ આ યુગ્મ પ્રદેશવાળું ઘન વૃત્ત ઉત્ક્રુષ્ટથી અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે, અને અસંખ્યાત આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે. આ રીતે વૃત્ત સંસ્થાનનું કથન કરીને હવે

૦ એવમ્ આ. નં. ૭ 'ઉક્કોસેણં અણંતપણિણે અસંલેજ્જપણસોગાદે પન્નત્તે' ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકમ્ તથા અસંલેયપાકાશપ્રદેશાવગાદ ચેતિ।
 ૦ ૦ 'તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણિણે' તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ યુગ્મપ્રદેશિકં
 આ. નં. ૭ પ્રતરગ્ગસં સંસ્થાનમ્ 'સે જહન્નેણં છપ્પણિણે છપ્પણસોગાદે પન્નત્તે' તદ્ જઘન્યેન પટ્પ્રદેશિકં પટ્પ્રદેશાવગાદં ચ અસ્ય ચ સ્થાપના
 એવમ્ આ. નં. ૮ 'ઉક્કોસેણં અણંતપણિણે અસંલેજ્જપણસોગાદે ૦ ૦
 પન્નત્તે' ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકમ્ અસંલેયપ્રદેશાવગાદ ચેતિ। 'તત્થ ૦ ૦
 ણં જે સે ઘણંતસે સે દુવિહે પન્નત્તે' તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ ૦
 ઘનગ્ગસં તદ્ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ 'તં જહા' તથા 'ઓયપણ- આ. નં. ૮

પ્રદેશિક પ્રતરગ્ગસં હૈ વહ જઘન્ય સે ત્રીન પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઔર આકાશ કે ત્રીન પ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતા હૈ। હસકા આકાર સં. ટીકા મેં આ૦૭ સે દિયા હૈ સો દેખલેવે 'ઉક્કોસેણં અણંતપણિણે અસંલેજ્જપણસોગાદે પન્નત્તે' તથા યહ ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્તપ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઔર આકાશ કે અસંલેયાત પ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતા હૈ। 'તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણિણે' તથા ઊનમેં યુગ્મ પ્રદેશિક જો પ્રતરગ્ગસં હૈ- 'સે જહન્નેણં છપ્પણિણે છપ્પણસોગાદે' વહ જઘન્ય સે ૬ પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઔર આકાશ કે ૬ છહ પ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતા હૈ। હસકા આકાર સં ટીકા મેં આ૦૮ સે દિયા હૈ। 'ઉક્કોસેણં અણંતપણિણે અસંલેજ્જ પણસોગાદે' તથા ઉત્કૃષ્ટ સે યહ અનન્ત પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઔર આકાશ કે અસંલેયાત પ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતા હૈ। 'તત્થ ણં જે સે ઘણંતસે સે દુવિહે પન્નત્તે' ઊનમેં જો ઘનગ્ગસં હૈ વહ મીં દો પ્રકાર કા હોતા હૈ- 'તં જહા' જૈસે- 'ઓયપણિણે ય જુમ્મપણ-

જઘન્યથી ત્રણ પ્રદેશોવાળું હોય છે. અને આકાશના ત્રણ પ્રદેશોમાં તેનો અવગાદ થાય છે. તેનો આકાર સંસ્કૃત ટીકામાં આ નં. ૭ સત માં બતાવેલ છે. 'ઉક્કોસેણં અણંતપણિણે અસંલેજ્જપણસોગાદે પન્નત્તે' તથા આ સંસ્થાન ઉત્કૃષ્ટથી અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેનો અવગાદ થાય છે. 'તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણિણે' તેમાં જે યુગ્મ પ્રદેશોવાળું પ્રતરગ્ગસં સંસ્થાન છે, તે જહન્નેણં છપ્પણિણે છપ્પણસોગાદે તે જઘન્યથી છ પ્રદેશોવાળું હોય છે, અને આકાશના છ પ્રદેશોમાં અવગાદ થાય છે. તેનો આકાર સંસ્કૃત ટીકામાં આ નં. ૮ માં બતાવેલ છે 'ઉક્કોસેણં અણંતપણિણે અસંલેજ્જ પણસોગાદે' તથા ઉત્કૃષ્ટથી આ અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાદ થાય છે તત્થ ણં જે સે ઘણંતસે સે દુવિહે પન્નત્તે' તેમાં જે ઘનગ્ગસં સંસ્થાન છે. તે પણ બે પ્રકારનું હોય છે. 'ત જહા' તે આ

સિદ્ધિ યુગ્મપદસિદ્ધિ ય' ઓજપ્રદેશિકં ચ યુગ્મપ્રદેશિકં ચ । 'તત્થ ણં જે
સે ઓયપદસિદ્ધિ' તત્થ યત્ તદ્ ઓજપ્રદેશિકં ઘનત્રયસં સંસ્થાનમ્ 'સે જહન્નેણં
પણતીસપદસિદ્ધિ પળતીસપદસોગાદે' તદ્ જઘન્યેન પચ્ચત્રિશત્પ્રદેશિકં પચ્ચત્રિશદાકા-
શપ્રદેશાવગાઠં ચેતિ. અસ્ય
સ્થાપનાઅસ્ય આ. નં. ૯
પચ્ચદશપ્રદેશિકસ્ય પ્રતર
સ્યોપરિ દશપ્રદેશિકઃ, એત
સ્થાપિ ઉપરિ ષટ્પ્રદેશિકઃ, એતસ્યાપ્યુપરિ ત્રિપ્રદેશિકઃ પ્રતરઃ, એતસ્યાપ્યુપરિ એકઃ
પ્રદેશો દીયતે, इत्येवं क्रमेण पञ्चत्रिंशत् प्रदेशा भवन्तीति । 'उक्कोसेणं अणंतपदसिद-
धं चैव' उत्कर्षेणानन्तप्रदेशिकम् असंख्यातप्रदेशावगाढं चेत्यर्थः । 'तत્थ णं
જે સે યુગ્મપદસિદ્ધિ' તત્થ યત્ તદ્ યુગ્મપ્રદેશિકં ઘનવૃત્તમ્ 'સે જહન્નેણં

સિદ્ધિ ય' ઓજ પ્રદેશિક ઓર યુગ્મપ્રદેશિક 'તત્થ ણં જેસે ઓયપદસિદ્ધિ'
હનમેં જો ઓજ પ્રદેશિક ઘનત્રયસ છે 'સે જહન્નેણં પળતીસપદસિદ્ધિ,
પળતીસપદસોગાદે' વહ જઘન્ય સે ૩૫ પૈતીસ પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર
૩૫ પૈતીસ પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ । હસકા આકાર સં. ટીકામેં
આકૃતિ ૯ મેં દિયા હૈ । હસ પંદ્રહ પ્રદેશોં વાલે પ્રતર કે ડપર
૧૦ પ્રદેશિક પ્રતર હસકે ભી ડપર ૬ પ્રદેશિક પ્રતર હસકે ભી
ડપર ત્રિપ્રદેશિક પ્રતર ઓર હસકે ભી ડપર એક પ્રદેશ સ્થાપિત કરના
ચાહિયે । હસ ક્રમ સે ૩૫ પૈતીસ પ્રદેશ હોતે હૈ । 'ઉક્કોસેણં અણંત-
પદસિદ્ધિ તં ચૈવ' ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ અનન્ત પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ।

પ્રમાણુ છે. જેમકે 'ઓયપદસિદ્ધિ યુગ્મપદસિદ્ધિ ય' ઓજ પ્રદેશિક અને
યુગ્મ પ્રદેશિક 'તત્થ ણં જે સે ઓયપદસિદ્ધિ' તેમાં જે ઓજપ્રદેશવાળું ઘનત્રયસ
સંસ્થાન છે. 'સે જહન્નેણં પળતીસપદસિદ્ધિ પળતીસપદસોગાદે' તે જઘન્યથી
૩૫ 'પાંત્રીસ' પ્રદેશોવાળું હોય છે. આકાશના ૩૫ 'પાંત્રીસ' પ્રદેશોમાં
તેનો અવગાઠ થાય છે. તેનો આકાર સંસ્કૃત ટીકામાં આ. નં. ૯ માં બતાવેલ છે.
આ પંદર પ્રદેશો વાળા પ્રતરની ઉપર ૧૦ પ્રદેશવાળું પ્રતર, અને તેના
ઉપર ૬ પ્રદેશ વાળું પ્રતર, અને તેની પણ ઉપર ૩ પ્રદેશવાળું પ્રતર અને
તેનાથી પણ ઉપર એક પ્રદેશવાળા પ્રતરની સ્થાપના કરવી જોઈએ. આ
ક્રમથી ૩૫ 'પાંત્રીસ' પ્રદેશો થઈ જાય છે. 'ઉક્કોસેણં અણંતપદસિદ્ધિ તં ચૈવ'
અને ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત પ્રદેશવાળું હોય છે. અને અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેનો
અવગાઠ હોય છે. 'તત્થ ણં જે સે યુગ્મપદસિદ્ધિ સે જહન્નેણં ચડપદસિદ્ધિ ચડપદસો-

ચતુષ્પણ્ણિ ચતુષ્પણ્ણિગાદે પન્નત્તે' તત્ જગન્ન્યેન ચતુઃપ્રદેશિકં ચતુઃપ્રદેશાવગાઠં
 ૦ ચેતિ અસ્ય સ્થાપના આ. નં. ૧૦ અત્રૈકસ્યોપરિ એકપ્રદેશો દીયતે, હત્યેવ
 ૦ ચત્વારઃ પ્રદેશા ભવન્તીતિ । 'ઉક્કોસેણ અણંતપણ્ણિ તં ચેવ' ઉક્ક-
 ૦ ૦ પેનાડનન્તપ્રદેશિકં તથા તદેવ અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઠં ચેત્યર્થઃ । ચતુરંસે
 આ. નં. ૧૦ ણં મંતે ! સંઠાણે કહપણ્ણિ પુચ્છા' ચતુરસં સ્થાન મદન્ત ! સંસ્થાનં કતિ
 પ્રદેશિકમિતિ પુચ્છા કતિ પ્રદેશાવગાઠં ચેતિ પુચ્છયા ગૃણ્ણતે ઇતિ મદન્ત !, મગવા-
 નાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ચતુરંસે સંઠાણે સે દુવિહે પન્નત્તે'
 'ચતુરસં સંસ્થાનં તદ્ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્ત્વ મેદો જહેવ વટ્ઠસ્સ' મેદો—વિશેષો યથૈવ વૃત્તસ્ય,
 એવં અસંખ્યાત પ્રદેશા મેં અવગાઠ હોતા હૈ । 'તત્થ ણં જેસે જુમ્મપણ્ણિ
 સિણ્ણે સે જહન્ને ણં ચતુષ્પણ્ણિ ચતુષ્પણ્ણિગાદે' તથા જો યુગ્મપ્રદેશિક
 ઘનવૃત્ત હૈ વહ જગન્ન્ય સે ચાર પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ
 કે ચાર પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ । હસકા આકાર સં. ટીકામેં
 આ. નં. ૧૦ મેં દિયા હૈ । યહાં એક કે ઝરાર એક પ્રદેશ દિયા
 જાતા હૈ । હસ પ્રકાર સે ચાર પ્રદેશ હોતે હૈ । 'ઉક્કોસેણ અણંત-
 પણ્ણિ તં ચેવ' તથા ઉત્કૃષ્ટ સે વહ અનન્ત પ્રદેશોં વાલા હૈ ઓર
 આકાશ કે અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં હસકા અવગાઠ હૈ । 'ચતુરંસે ણં મંતે !
 સંઠાણે કહપણ્ણિ પુચ્છા' હસ સૂત્ર દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન સે એસા
 પૂછા હૈ—હે મદન્ત ! ચતુરસં સંસ્થાન કિતને પ્રદેશોં વાલા હૈ ? ઓર કિતને
 પ્રદેશોં મેં હસકા અવગાઠ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'ગોયમા !
 ચતુરંસે સંઠાણે દુવિહે પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! ચતુરસં સંસ્થાન દો પ્રકાર કા
 કહા ગયા હૈ । 'મેદો જહેવ વટ્ઠસ્સ' હસકે મેદ વૃત્ત સંસ્થાન કે જેસે

ગાદે' તથા જે યુગ્મ પ્રદેશ વાળું ઘનવૃત્ત સંસ્થાન છે તે જગન્ન્યથી ચાર પ્રદેશ
 વાળું હોય છે અને આકાશના ચાર પ્રદેશોમાં તેનો અવગાઠ હોય છે. તેનો
 આકાર સં. ટીકામાં આ. નં. ૧૦ થી બતાવવામાં આવેલ છે આમાં એક ઉપર એક
 પ્રદેશ આવે છે આ રીતે ચાર પ્રદેશ થઈ જાય છે. 'ઉક્કોસેણ અણંતપણ્ણિ તં
 ચેવ' તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે અનન્ત પ્રદેશો વાળું હોય છે. અને આકાશના અસંખ્યાત
 પ્રદેશોમાં તેનો અવગાઠ હોય છે 'ચતુરંસે ણં મંતે ! સંઠાણે કહપણ્ણિ પુચ્છા' આ
 સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ ! ચતુરસં
 સંસ્થાન કેટલા પ્રદેશો વાળું છે ? અને કેટલા પ્રદેશોમાં તેનો અવગાઠ થાય છે ?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! ચતુરંસે સંઠાણે દુવિહે પન્નત્તે'
 હે ગૌતમ ચતુરસં સંસ્થાન બે પ્રકારનું કહેલ છે 'મેદો જહેવ વટ્ઠસ્સ' તેના
 બે હોય વૃત્ત સંસ્થાનમાં કહ્યા પ્રમાણે ઘન ચતુરસં અને પ્રતરચતુરસં એ

ક્રિયત્પર્યન્તં વૃત્તસંસ્થાનપ્રકરણં ગ્રહીતવ્યં તન્નાહ-‘જાવ’ इत्यादि, अत्र यावत्पदेन
 ‘तं जहा घणचउरंसे य पयरचउरंसे य तत्थ णं जे से पयरचउरंसे से दुविहे पन्नत्ते
 तं जहा ओयपएसिए य जुम्मपएसिए य’ इत्थं तस्य वृत्तसंस्थानप्रकरणस्य संग्रहः ।
 ‘तत्थ णं जे से ओयपएसिए’ तत्र खलु यत् तत् ओजप्रदेशिकं चतुरस्रसंस्थानम् ‘से
 जहन्नेणं नवपएसिए नव पएसोगाढे पन्नत्ते’ तद् जघन्येन नवप्रदेशिकं नवप्रदेशा-
 वगाढं प्रज्ञप्तम् अस्य स्थापनेत्यम् आ. नं. ११ ‘उक्कोसेणं अनंतपएसिए
 असंखेज्जपएसोगाढे पन्नत्ते’ उत्कृष्टेणाऽनन्तप्रदेशिकमसंख्येयप्रदेशाव-
 गाढं च प्रज्ञप्तम् इति । ‘तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए’ तत्र खलु यत् तत्
 युग्मप्रदेशिकम् ‘से जहन्नेणं चउपएसिए चउपएसोगाढे पन्नत्ते’ तत्
 जघन्येन चतुःप्रदेशिकं चतुःप्रदेशावगाढं च भवति अस्य च स्थापना आ. नं. ११

घनचतुरस्र और प्रतर चतुरस्र ऐसे दो भेद हैं । ‘जाव’ इत्यादि-यहां
 यावत् शब्द से ‘तं जहा घणचउरंसे य पयरचउरंसे य’ यही पाठ
 गृहीत हुआ है । ‘तत्थ णं जे से पयरचउरंसे से दुविहे पन्नत्ते’ इनमें जो
 प्रतर चतुरस्र संस्थान है वह दो प्रकार का है । जैसे-‘ओयपएसिए य
 जुम्मपएसिए य’ ओजप्रदेशिक और युग्मप्रदेशिक ‘तत्थ णं जे से ओय-
 पएसिए’ इनमें जो ओजप्रदेशिक-चतुरस्र चतुष्कोण-संस्थान है ‘से
 जहन्नेणं नव पएसिए नव पएसोगाढे’ वह जघन्य से नौ प्रदेशों वाला
 होता है और आकाश के नौ प्रदेशों में उसका अवगाह होता है । इसका
 आकार सं. टीकामें आ० नं. ११ से दिया है ‘उक्कोसेणं अणंतपएसिए
 असंखेज्जपएसोगाढे’ और उत्कृष्ट से वह अनन्त प्रदेशों वाला होता है
 और आकाश के असंख्यात प्रदेशों में इसका अवगाह होता है ‘तत्थ णं

પ્રમાણેના બે લેહ છે. ‘જાવ’ इत्यादि-અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી ‘તં જહા’ ઘણ-
 ચउરંसे य पयरचउरंसे य’ આ પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. ‘तत्थ णं जे से पयर-
 चउरंसे से दुविहे पन्नत्ते’ તેમાં બે પ્રતરચतुरस्र संस्थान છે. તે બે પ્રકા-
 રનું છે જેમકે ‘ओयपएसिए य जुम्मपएसिए य’ ઓજ પ્રદેશવાળું અને યુગ્મ-
 પ્રદેશવાળું ‘तत्थ णं जे से ओयपएसिए’ તેમાં બે ઓજ પ્રદેશવાળું ચतुरस्र
 એટલે કે ચાર ખૂણાવાળું સંસ્થાન છે. ‘से जहन्नेणं नव पएसिए नव पएसोगाढे’
 તે જઘન્યથી નવ પ્રદેશોવાળું હોય છે. અને આકાશના નવ પ્રદેશોમાં તેનો અવ-
 ગાહ (રહેવાનું) થાય છે. તેનો આકાર સં. ટીકામાં આ. નં. ૧૧ થી બતાવેલ
 છે. ‘उक्कोसेणं अणंतपएसिए असंखेज्जपएसोगाढे’ અને ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત
 પ્રદેશોવાળું હોય છે. અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ હોય
 છે. ‘तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए’ તથા તેમાં બે યુગ્મ પ્રદેશવાળું ચतुरस्र संस्थान

આ. નં. ૧૨ તોવસેયા 'ઉકોસેળં અણંતપણસિય તં ચેવ' ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકં તદેવ
 ૦ ૦ અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાહં ચેત્યર્થઃ। 'તત્થ ણં જે સે ઘણચરસે' તત્ર સ્વલુ
 યત્ તત્ ઘનચતુરસં સંસ્થાનમ્ 'સે દુવિહે પન્નત્તે' તત્ ઘનચતુરસં દ્વિવિધં
 ૦ ૦ પ્રજ્ઞપ્તમ્ 'ત જહા ઓયપણસિય ય જુમ્મપણસિય ય' તથથા ઓજપ્રદેશિકં.
 આ. નં. ૧૨ ચ યુગ્મપ્રદેશિકં ચ। 'તત્થ ણં જે સે ઓયપણસિય' તત્ર સ્વલુ યત્ તદ્ ઓજ-
 પ્રદેશિકમ્ 'સે જહન્નેણં સત્તાવીસહપણસિય સત્તાવીસહ પણસોગાહે' તત્ જઘન્યેન
 સપ્તવિંશતિપ્રદેશિકં સપ્તવિંશતિપ્રદેશાવગાહમ્ એવમેતસ્ય નવપ્રદેશિકપતરસ્થોપરિ

જે સે જુમ્મપણસિય' તથા હનમેં જો યુગ્મપ્રદેશિક ચતુરસ્ર સંસ્થાન હે 'સે
 જહન્નેણં ચડપણસિય ચડપણસોગાહે પન્નત્તે' વહ જઘન્ય સે ચાર પ્રદેશો
 વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે ચાર પ્રદેશોં મેં હસકા અવગાહ
 હોતા હૈ। હસકા આકાર સં. ટીકામેં આ૦ નં. ૧૨ સે દિયા હૈ 'ઉકો-
 સેળં અણંતપણસિય તં ચેવ' તથા ઉત્કૃષ્ટ સે વહ અનન્ત પ્રદેશોં વાલા
 હોતા હૈ ઓર આકાશ કે અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં હસકા અવગાહ રહતા
 હૈ। 'તત્થ ણં જે સે ઘણચરસે' તથા હનમેં જો ઘનચતુરસ્ર સંસ્થાન હોતા
 હૈ-'સે દુવિહે પન્નત્તે' વહ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ। 'ઓયપણસિય
 જુમ્મપણસિય ય' જે સે-ઓજપ્રદેશિક ઓર યુગ્મ પ્રદેશિક 'તત્થ ણં જે સે
 ઓયપણસિય' હનમેં જો ઓજ પ્રદેશિક ચતુરસ્ર સંસ્થાન હૈ વહ 'સે જહન્નેણં
 સત્તાવીસહપણસિય' જઘન્ય સે સત્તાઈસ પ્રદેશો વાલા હોતા હૈ ઓર
 'સત્તાવીસહ પણસોગાહે' સત્તાઈસ આકાશ પ્રદેશોં મેં હસકા અવગાહન
 હોતા હૈ। હસ નવ પ્રદેશિક પતર કે ઉપર અન્ય દો દૂસરે નવપ્રદેશિક

છે. 'સે જહન્નેણ ચડપણસિય ચડપણસોગાહે પન્નત્તે' તે જઘન્યથી ચાર પ્રદેશો
 વાળુ હોય છે. અને ચાર પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ હોય છે તેનો આકાર
 સં. ટીકામાં આ. નં. ૧૨ થી બતાવેલ છે. 'ઉકોસેળં અણંતપણસિય તં ચેવ',
 તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે. અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદે-
 શોમાં તેનો અવગાહ રહે છે. 'તત્થ ણં જે સે ઘણચરસે' તથા તેમાં જે ઘન
 ચતુરસ્રસંસ્થાન હોય છે 'સે દુવિહે પન્નત્તે' તે બે પ્રકારનું કહેલ છે 'ઓયપણસિય
 જુમ્મપણસિય ય' બોળ પ્રદેશિક અને યુગ્મ પ્રદેશિક, 'તત્થ ણં જે સે ઓયપણસિય'
 તેમાં જે બોળ પ્રદેશવાળું ચતુરસ્ર સંસ્થાન છે, 'સે જહન્નેણં સત્તાવીસહ પણસિય'
 તે જઘન્યથી તે ૨૭ પ્રદેશોવાળું હોય છે અને 'સત્તાવીસપણસોગાહે' ૨૭ સત્તાવીસ
 આકાશ પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ હોય છે તેના નવ પ્રદેશવાળા પતરની ઉપર

અન્યદપિ નવપ્રદેશિકપત્રદ્વયં સ્થાપ્યતે इत्येवं क्रमेण सप्तविंशतिप्रदेशिकं चतुरस्रं संस्थानं भवतीति । ‘उक्कोसेणं अणंतपएसिए तहेव’ उत्कर्षेणाऽनन्तप्रदेशिकं तथैव असंख्यातप्रदेशावगाहं चेत्यर्थः । ‘तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए’ तत्र खलु यत् तत् युग्मप्रदेशिकं ‘से जहण्णेणं अट्टपएसिए अट्टपएसोगाढे पण्णत्ते’ तत् युग्मप्रदेशिकम् जघन्येनाष्टप्रदेशिकं तथा अष्टप्रदेशावगाहं च प्रज्ञप्तम् आ. नं. १३ ०-० अस्योपरि अन्यश्चतुःप्रदेशिकः प्रतरो दीयते, इत्येवं प्रकारेणाष्टप्रदेशिको भवतीति । ‘उक्कोसेणं अणंतपएसिए तहेव’ उत्कर्षेणाऽनन्तप्रदेशिकं ०-० तथैव असंख्यातप्रदेशावगाहं चेत्यर्थः, इति चतुरस्रसूत्रम् । आ. नं. १३

પ્રતર સ્થાપિત કરના ચાહિયે । હસ ક્રમ સે ૨૭ સત્તાઈસ પ્રદેશોં વાલા ચતુરસ્રસંસ્થાન હોતા હૈ । ‘ઉક્કોસેણં અણંતપેસિયે તહેવ’ તથા ઉત્કૃષ્ટ સે યહ અનન્ત પ્રદેશોં વાલા હૈ ઓર અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશોં મેં હસકા અવગાહ હૈ । ‘તત્થ ણં જે સે જુમ્મપેસિયે’ તથા ડનમેં જો યુગ્મપ્રદેશિક ચતુરસ્રસંસ્થાન હૈ ‘સે જહન્નેણં અટ્ટપેસિયે અટ્ટપેસોગાઢે’ વહ જઘન્ય સે આઠ પ્રદેશોં વાલા હૈ ઓર ૮ આઠ આકાશ પ્રદેશ મેં હસકા અવગાહ હોતા હૈ । હસકા આકાર સં. ટીકા મેં આ. નં ૧૩ સે દિયા હૈ, । હસ ચતુષ્પ્રદેશિક પ્રતર કે ડપર અન્ય ચાર પ્રદેશોં વાલા દૂસરા પ્રતર સ્થાપિત કરના ચાહિયે । હસ પ્રકાર સે આઠ પ્રદેશ કા યુગ્મપ્રદેશિક ઘનચતુરસ્ર બન જાતા હૈ । ‘ઉક્કોસેણં અણંતપેસિયે તહેવ’ ઉત્કૃષ્ટ સે યહ અનન્ત પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં હસકી અવગાહના હોતી હૈ ।

બીજા જે અન્ય નવ પ્રદેશવાળા પ્રતરે સ્થાપવા બોધ્યે આ ક્રમ પ્રમાણે ૨૭ સત્યાવીસ પ્રદેશવાળું ચતુરસ્ર સંસ્થાન થાય છે ‘ઉક્કોસેણં અણંતપેસિયે તહેવ’ તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત પ્રદેશવાળું છે. અને અસંખ્યાત આકાશ પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ હોય છે ‘તત્થ ણં જે સે જુમ્મપેસિયે’ તથા તેમાં જે યુગ્મ પ્રદેશવાળું ચતુરસ્ર સંસ્થાન છે, ‘સે જહન્નેણં અટ્ટપેસિયે અટ્ટપેસોગાઢે’ તે જઘન્યથી આઠ પ્રદેશવાળું અને આઠ આકાશ પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ હોય છે. તેનો આકાર સં. ટીકામાં આ. નં. ૧૩ માં બતાવેલ છે આ ચાર પ્રદેશવાળા પ્રતરની ઉપર બીજા ચાર પ્રદેશવાળું બીજું પ્રતર સ્થાપવું બોધ્યે. આ પ્રકારથી આઠ પ્રદેશ યુગ્મ પ્રદેશવાળું ઘન ચતુરસ્ર બની જાય છે ‘ઉક્કોસેણં અણંતપેસિયે તહેવ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત પ્રદેશવાળું હોય છે અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેની અવગાહના હોય છે

‘આયણં મંતે ! સંઠાણે કહપણસિય કહપણસોગાદે પન્નત્તે’ આયતં સ્વલુ ભદન્ત ! સંસ્થાનમ્ કતિપ્રદેશિકં કતિપ્રદેશવગાહં ચ પ્રજ્ઞપ્તમ્ इति-પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ- ‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘આયણં સંઠાણે તિવિહે પન્નત્તે’ આયતં સ્વલુ સંસ્થાનં ત્રિવિધં ત્રિપ્રકારકં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘તં જહા’ તથથા-‘સેઠિઆયણ પયરાયણ ઘણાયણ’ શ્રેણ્યાયતં પ્રતરાયતં ઘનાયતમ્, તત્ર શ્રેણ્યાયતં-પ્રદેશશ્રેણીરૂપમ્, પ્રતરાયતં-કૃતવિ- વ્ષકમ્મશ્રેણીદ્વયાદિરૂપમ્ ઘનાયતં-વાહલ્યવિવ્ષકમ્મોપેતમનેકશ્રેણીરૂપમિતિ । તત્ર ત્રિવિ- ધાયતમધ્યે પ્રથમમાયતં વિભાગદ્વારેણ દર્શયતિ-‘તત્થ ણં’ इत्यादि । ‘તત્થ ણં જે સે સેઠિઆયણે સે દુવિહે પન્નત્તે’ તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ શ્રેણ્યાયતં તદ્ દ્વિવિધં દ્વિપ્રકારમ્ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘તં જહા ઓયપણસિય ય જુમ્મપણસિય’ તથથા ઓજપ્રદેશિકં ચ યુગ્મપ્રદે- શિકં ચ । ‘તત્થ ણં જે સે ઓયપણસિય’ તત્ર સ્વલુ યત્ તત્ ઓજપ્રદેશિકં શ્રેણ્યાયતમ્

‘આયણં મંતે ! સંઠાણે કહપણસિય કહ પણસોગાદે પન્નત્તે’ હે ભદન્ત ! આયત સંસ્થાન કિતને પ્રદેશોં વાલા કહા ગયા હૈં ઓર આકાશ કે કિતને પ્રદેશોં મેં ઉસકી અવગાહના કહી ગઈ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-ગોયમા ! આયણં સંઠાણે તિવિહે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! આયત સંસ્થાન ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં ‘તં જહા, જેસે-‘સેઠિ આયણ, પયરાયણ ઘણાયણ’ શ્રેણ્યાયત, પ્રતરાયત ઓર ઘનાયત હનમેં પ્રદેશોં કી શ્રેણીરૂપ જો હોતા હૈં વહ શ્રેણ્યાયત હૈં । વિવ્ષકમ્મશ્રેણીરૂપ જો આયત હોતા હૈં વહ પ્રતરાયત હૈં । મોટાઈ ઓર વિવ્ષકમ્મ સહિત અનેક શ્રેણીરૂપ જો આયત હોતા હૈં વહ ઘનાયત હૈં । હનમેં જો શ્રેણ્યાયત હોતા હૈં વહ ‘દુવિહે પન્નત્તે’ દો પ્રકાર કા હોતા હૈં । તં જહા’ જેસે-‘ઓયપણસિય ય જુમ્મપણસિય ય’ એક ઓજ પ્રદેશિક ઓર દૂસરા યુગ્મપ્રદેશિક ‘તત્થ ણં જે સે ઓયપણ-

‘આયણં મંતે ! સંઠાણે કહપણસિય કહ પણસોગાદે પન્નત્તે’ હે ભગવન્ આયત સંસ્થાન કેટલા પ્રદેશોવાળું કહેલ છે ? અને આકાશના કેટલા પ્રદેશોમાં તેની અવગાહના કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! આયણં સંઠાણે તિવિહે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! આયત સંસ્થાન ત્રણ પ્રકારનું કહ્યું છે ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે સેઠિ આયણ, પયરાયણ, ઘણાયણ’ શ્રેણી આયત, પ્રતરાયત, અને ઘનાયત, તેમાં પ્રદેશોની શ્રેણી રૂપ બે હોય છે, તે શ્રેણ્યાયત કહેવાય છે વિવ્ષકમ્મ શ્રેણીરૂપ બે આયત-લાળું હોય છે, તે પ્રતરાયત કહે વાય છે મોટાઈ અને વિવ્ષકમ્મ સહિત અનેક શ્રેણીરૂપ બે આયત હોય છે, તે ઘનાયત છે તેમાં બે શ્રેણ્યાયત હોય છે, તે ‘દુવિહે પન્નત્તે’ બે પ્રકારનું હોય છે ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘ઓયપણસિય ય જુમ્મપણસિય’ એક ઓજ પ્રદેશ વાળું અને બીજું યુગ્મ પ્રદેશવાળું ‘તત્થ ણં જે સે ઓયપણસિય’ તેમાં બે ઓજ

‘સે જહન્નેનં તિપ્પસિણ તિપ્પસોગાદે’ તત્ત્વ ઓજમપ્રદેશિકં શ્રેણ્યાયતં ૦ ૦ ૦
 જઘન્યેન ત્રિપ્રદેશિકં ત્રિપ્રદેશાવગાદ ચ, અસ્ય ચ સ્થાપનૈવમ્ આ. નં. ૧૪
 ‘ઉક્કોસેનં અણંતપ્પસિણ તં ચેવ’ ઉત્કર્ષેણાઽનન્તપ્રદેશિકં તથા તદેવ અસંખ્યાત-
 પ્રદેશાવગાદં ચેત્યર્થઃ। ‘તત્ત્વ ણં જે સે જુમ્મપ્પસિણ સે જહન્નેનં દુપ્પસિણ દુપ્પ-
 સોગાદે પન્નત્તે’ તત્ત્વ સ્વલ્પ યત્ત્વ યુગ્મપ્રદેશિકં શ્રેણ્યાયતમ્ તત્ત્વ જઘન્યેન
 દ્વિપ્રદેશિકં દ્વિપ્રદેશાદગાદં ચ, તત્ત્વૈવં યુગ્મપ્રદેશિકં—દ્વિપ્રદેશિકમ્ ૦ ૦
 ‘ઉક્કોસેનં અણંતપ્પસિણ તદેવ’ ઉત્કર્ષેણાઽનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ અસં આ. નં. ૧૫
 સ્ખ્યાત પ્રદેશાવગાદં ચેત્યર્થઃ, ‘તત્ત્વ ણં જે સે પયરાયણ સે દુવિહે પન્નત્તે’ તત્ત્વ

સિણ’ ફક્ત જે ઓજમપ્રદેશિક આયતન હૈ વહ ‘જહન્નેનં તિપ્પસિણ તિપ્પ-
 સોગાદે’ જઘન્ય સે ત્રીન પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર ત્રીન આકાશ
 પ્રદેશોં સે ઉત્કર્ષા અવગાદ હોતા હૈ। હસકા આકાર સં. ટીકામેં આ.
 નં. ૧૪ સે દિયા હૈ। ‘ઉક્કોસેનં અણંતપ્પસિણ તં ચેવ’ યહ ઓજમપ્રદેશિક
 શ્રેણ્યાયત ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે
 અસંખ્યાત પ્રદેશોં સે ઉત્કર્ષા અવગાદ હોતા હૈ। ‘તત્ત્વ ણં જે સે જુમ્મ-
 પ્પસિણ સે જહન્નેનં દુપ્પસિણ દુપ્પસોગાદે’ ઉત્તમેં જો યુગ્મપ્રદેશિક
 શ્રેણ્યાયત હોતા હૈ વહ જઘન્ય સે દો પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર
 આકાશ કે દો પ્રદેશોં સે અવગાદ હોતા હૈ। હસકા આકાર સં. ટીકામેં
 આ. નં. ૧૫ સે દિયા હૈ। તથા યહ ‘ઉક્કોસેનં અણંતપ્પસિણ તદેવ’
 ઉત્કૃષ્ટ સે વહ અનન્ત પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે અસં-
 સ્ખ્યાત પ્રદેશોં સે અવગાદ હોતા હૈ। ‘તત્ત્વ ણં જે સે પયરાયણ સે દુવિહે

પ્રદેશવાળું આયતન સંસ્થાન છે તે ‘જહન્નેનં તિપ્પસિણ તિપ્પસોગાદે’ જઘન્યથી
 ત્રણ પ્રદેશોવાળું હોય છે. અને ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમાં તેનો અવગાદ હોય છે.
 તેનો આકાર સં. ટીકામાં આ. નં. ૧૪ થી બતાવેલ છે ‘ઉક્કોસેનં અણંતપ્પસિણ
 તત્ત્વૈવં’ આ ઓજમ પ્રદેશવાળું શ્રેણ્યાત સંસ્થાન ઉત્કૃષ્ટથી અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે.
 અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેનો અવગાદ હોય છે ‘તત્ત્વ ણં જે સે
 જુમ્મપ્પસિણ સે જહન્નેનં દુપ્પસિણ દુપ્પસોગાદે’ અને તેમાં જે યુગ્મ પ્રદેશ-
 વાળું આયતન સંસ્થાન હોય છે, તે જઘન્યથી બે આકાશ પ્રદેશોવાળું હોય
 છે અને આકાશના બે પ્રદેશોમાં તેનો અવગાદ હોય છે તેનો આકાર
 સં. ટીકામાં આ. નં. ૧૫ થી બતાવેલ છે. તથા આ ‘ઉક્કોસેનં અણંતપ્પસિણ
 તદેવ’ ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે. અને આકાશના અસંખ્યાત
 પ્રદેશોમાં તેનો અવગાદ હોય છે. ‘તત્ત્વ ણં જે સે પયરાયણ સે દુવિહે પન્નત્તે’

खलु यत् तत् प्रतरायतम् तत् द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा ओयपएसिए य जुम्मपएसिए य' तद्यथा-ओजप्रदेशिकं युग्मप्रदेशिकं च । 'तत्थ णं जे से ओयपएसिए' तत्र खलु यत् तत् ओजप्रदेशिकम् 'से जहन्नेणं पन्नरसपएसिए पन्नरसपएसोगाढे' तद् जघन्येन पञ्चदशप्रदेशिकं पञ्चप्रदेशावगाढम् अस्य स्थापना चैवम्
 ० ० ० ० ० 'उक्कोसेणं अणंतपएसिए तहेव' उत्कर्षेणाऽनन्तप्रदेशिकं तथैव असंख्यातप्रदेशावगाढमित्यर्थः । 'तत्थ णं जे से जुम्मपएसिए से जहन्नेणं छप्पएसिए छप्पएसोगाढे' तत्र खलु यत् तत् युग्मप्रदेशिकं
 आ. नं. १६ घनायतम् तत् जघन्येन पट्दशप्रदेशिकं पट्प्रदेशावगाढं च भवतीति

પણતો' ઉનમેં જો પ્રતરાયત હૈ વહ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ 'તં જહા' જૈસે- 'ઓયપેસિયે ય જુમ્મપેસિયે ય' ઓજપ્રદેશિક ઓર યુગ્મપ્રદેશિક 'તત્થ ણં જે સે ઓયપેસિયે' હનમેં જો ઓજપ્રદેશિક પ્રતર આયત હૈ વહ 'જહન્નેણં પન્નરસપેસિયે પન્નરસપેસોગાઢે' જઘન્ય સે ૧૫ પંદ્રહ પ્રદેશોવાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે ૧૫ પંદ્રહ પ્રદેશોં મેં ઉસકા અવગાઢ હોતા હૈ । હસકા આકાર સં. ટીકા મેં આ. નં. ૧૬ સે દિયા હૈ । 'ઉક્કોસેણં અણંતપેસિયે તહેવ' તથા ઉત્કૃષ્ટ સે વહ અનન્ત પ્રદેશોંવાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં વહ અવગાઢ હોતા હૈ । 'તત્થ ણં જે સે જુમ્મપેસિયે સે જહન્નેણં છપ્પેસિયે છપ્પેસોગાઢે' તથા જો ઉનમેં યુગ્મપ્રદેશિક ઘનાયત હૈ વહ જઘન્ય સે છ પ્રદેશોં વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે ૬ છહ પ્રદેશોં મેં ઉસકા અવગાહ રહતા હૈ વહ છ પ્રદેશોં પ્રતર કે ડુપર દૂસરા છ પ્રદેશોં પ્રતર કી સ્થાપના કરને સે દ્વાદશ

તેમાં જે પ્રતરાયત સંસ્થાન છે, તે બે પ્રકારનું કહ્યું છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે.- 'ઓયપેસિયે ય જુમ્મપેસિયે ય' ઓજ પ્રદેશવાળું અને યુગ્મ પ્રદેશવાળું પ્રતર સંસ્થાન 'તત્થ ણં જે સે ઓયપેસિયે' તેમાં જે ઓજ પ્રદેશવાળું પ્રતર આયત સંસ્થાન છે, તે 'જહન્નેણં પન્નરસપેસિયે પન્નરસપેસોગાઢે' જઘન્યથી ૧૫ પંદર પ્રદેશોવાળું હોય છે, અને આકાશના પંદર પ્રદેશોમાં તેનો અવગાઢ હોય છે, ઓજ પ્રદેશવાળા પ્રતર આયત સંસ્થાનનો આકાર સં. ટીકામાં આ નં. ૧૬ થી બતાવેલ છે. 'ઉક્કોસેણં અણંતપેસિયે તહેવ' તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે, અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તે અવગાઢવાળું હોય છે. 'તત્થ ણં જે સે જુમ્મપેસિયે સે જહન્નેણં છપ્પેસિયે છપ્પેસોગાઢે' તથા તેમાં જે યુગ્મ પ્રદેશોવાળું ઘનાયત સંસ્થાન છે, તે જઘન્યથી છ પ્રદેશોવાળું હોય છે, અને આકાશના

તદેવ ચ યુગ્મપ્રદેશિક દ્વાદશપ્રદેશિકમ્ તત્ત્વેવમ્ એતસ્ય પટ્ટપ્રદેશિકસ્યોપરિ ૦ ૦ ૦
પટ્ટપ્રદેશિક પ્વાન્યઃ પ્રતરઃ સ્થાપ્યતે તતો દ્વાદશપ્રદેશિકં ભવતીતિ । ૦ ૦ ૦

‘ઉક્રોસેણં અણંતપર્ણસિંહ તદેવ’ ઉત્કર્ષેણાનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ અસંખ્યા- આ.નં. ૧૭
તપ્રદેશાવગાઢમિત્યર્થઃ । ‘તત્થ ણં જે સે ઘણાયણ સે દુવિહે પન્નત્તે’ તત્ર ચલુ
યત્ તત્ ઘનાયતં તત્ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘તં જહા’ તથથા ‘ઓયપર્ણસિંહય’ ઓજ-
પ્રદેશિકં ચ ‘જુમ્મપર્ણસિંહય’ યુગ્મપ્રદેશિકં ચ ‘તત્થ ણં જે સે ઓયપર્ણ સે જહન્નેણં
પળયાલીસપર્ણસિંહ પળયાલીસપર્ણસોગાઢે’ તત્ર ચલુ યત્ તત્ ઓજપ્રદેશિકં તત્ પચ્ચ-
ચત્વારિંશત્પ્રદેશિકમ્ પચ્ચચત્વારિંશત્પ્રદેશાવગાઢમ્ આ. નં. ૧૮ અસ્યોપરિ- ૦૦૦૦૦
અન્યત્પ્રતરદ્વયં સ્થાપ્યતે इत्येवं क्रमेण पञ्च चत्वारिंशत्प्रदेशिकं जघन्यमो- ૦૦૦૦૦
જપ્રદેશિકં ઘનાયતં ભવતીતિ ‘ઉક્રોસેણં અણંતપર્ણસિંહ તદેવ’ ઉત્ક ૦૦૦૦૦
ર્ષેણાનન્તપ્રદેશિકમ્ તથૈવ અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢં ચ ‘તત્થ ણં જે સે- આ. નં. ૧૮

પ્રદેશી હોતા હૈ હસકા આકાર સં. ટીકા મેં આ. નં. ૧૭ સે દિયા હૈ ।
‘ઉક્રોસેણં અણંતપર્ણસિંહ તદેવ’ તથા યહ ઉત્કૃષ્ટ સે વહ અનન્તપ્રદેશો
વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે અસંખ્યાત પ્રદેશો મેં અવગાહના વાલા
હોતા હૈ । તત્થ ણં જે સે ઘણાયતે’ હનમેં જો ઘનાયત હોતા હૈ વહ ‘સે
દુવિહે પન્નત્તે’ યહ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । ‘તં જહા’ જૈસે- ‘ઓયપર્ણસિંહ
ય’ જુમ્મપર્ણસિંહય’ ઓજપ્રદેશિક ઘનાયત ઓર યુગ્મપ્રદેશિક ઘનાયત
‘તત્થ ણં જે સે ઓયપર્ણસિંહ સે જહન્નેણં પળયાલીસપર્ણસિંહ પળયાલી-
સપર્ણસોગાઢે’ હનમેં જો ઓજપ્રદેશિક ઘનાયત હૈ વહ જઘન્ય સે ૪૫ પૈતા-
લીસ પ્રદેશો વાલા હોતા હૈ ઓર આકાશ કે ૪૫ પૈતાલીસ પ્રદેશો મેં
હનકા અવગાઢ હોતા હસકા આકાર સં. ટીકામેં આ. નં. ૧૮ સે દિયા

છ પ્રદેશોમાં તેનો અવગાઢ રહે છે. આ છ પ્રદેશી પ્રતરની ઉપર બીજા છ
પ્રદેશી પ્રતરની સ્થાપના કરવાથી બાર પ્રદેશી થાય છે. તેનો આકાર
સં. ટીકામાં આ. નં. ૧૭ થી આપેલ ‘ઉક્રોસેણ અણંતપર્ણસિંહ તદેવ’
તથા આ ઉત્કૃષ્ટથી અનંત પ્રદેશવાળું હોય છે, અને આકાશના અસંખ્યાત
પ્રદેશોમાં અવગાહનાવાળું હોય છે, ‘તત્થ ણ જે સે ઘણાયતે’ તેમાં જે ઘનાયત
સંસ્થાન હોય છે. ‘સે દુવિહે પન્નત્તે’ તે બે પ્રકારનું કહેલ છે, ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે
છે.- ‘ઓયપર્ણસિંહય જુમ્મપર્ણસિંહય’ ઓજ પ્રદેશવાળું ઘનાયત અને યુગ્મ પ્રદેશ-
વાળું ઘનાયત, ‘તત્થ ણ જે સે ઓયપર્ણસિંહ સે જહન્નેણં પળયાલીસપર્ણસિંહ પળયા-
લીસપર્ણસોગાઢે’ તેમાં જે ઓજ પ્રદેશવાળું ઘનાયત સંસ્થાન છે, તે જઘન્યથી
૪૫ પિસ્તાળીસ પ્રદેશવાળું થાય છે. અને આકાશના ૪૫ પિસ્તાળીસ પ્રદેશોમાં
તેનો અવગાઢ હોય છે તેનો આકાર સં. ટીકામાં આ. નં. ૧૮ થી બતાવેલ છે.

જુમ્મપણસિંહ સે જહન્નેળં વારસપણસિંહ વારસપણસોગાહે' તત્ર ચલ્લ યત્ તત્ યુગ્મપ્રદે-
શિકં તત્ જઘન્યેન દ્વાદશપ્રદેશિકમ્ દ્વાદશપ્રદેશાવગાઠં પ્રજ્ઞપ્તમ્ 'ઉકોસેળં અણંતપણ-
સિંહ તહેવ' ઉત્કર્ષેણાડનન્તપ્રદેશિકં તથૈવ અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઠં ચેતિ ॥સૂ૦૩॥

અનન્તરપૂર્વ સંસ્થાનાનિ નિરુપિતાનિ અથ સંસ્થાનાન્યેવ પ્રકારાન્તરેણ
નિરુપયિતુમાહ—'પરિમંડલે ણં મંતે' इत्यादि ।

મૂલમ્—પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે દવ્વટ્ટયાણે કિં કડજુમ્મે
તેઓણે દાવરજુમ્મે કલિઓણે ? ગોયમા ! નો કડજુમ્મે ણો
તેઓણે ણો દાવરજુમ્મે કલિઓણે । વટ્ટે ણં મંતે ! સંઠાણે દવ્વ-
ટ્ટયાણે૦ એવં ચેવ એવં જાવ આયણે । પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા
દવ્વટ્ટયાણે કિં કડજુમ્મા તેઓયા ? પુચ્છા ગોયમા ! ઓઘાદેસેળં
સિય કડજુમ્મા સિય તેઓગા સિય દાવરજુમ્મા સિય કલિઓગા ।

હૈ । इसके ऊपर अन्य और दो प्रतर स्थापित किये जाते हैं । इस क्रम
से वह ४५ पैतालीस प्रदेशों वाला होता है । 'उक्कोसेणं अणंत पणसिंहे
तहेव' तथा उत्कृष्ट से यह अनन्त प्रदेशोंवाला होता है और आकाश के
असंख्यातप्रदेशों में अवगाहनावाला होता है । 'तत्थ णं जे से जुम्मपणसिंहे
से जहन्नेणं वारसपणसिंहे वारसपणसोगाहे' तथा जो युग्मप्रदेशिक घना
यत है वह जघन्य से १२ बारह प्रदेशोंवाला होता है और आकाश के
१२ बारह प्रदेशों में उसका अवगाह होता है । 'उक्कोसेणं अणंत-
पणसिंहे तहेव' तथा उत्कृष्ट से यह अनन्त प्रदेशों वाला होता है और
आकाश के असंख्यात प्रदेशों में यह अवगाह होता है ॥सू० ३॥

આની ઉપર બીજા બે પ્રતરો સ્થાપવામાં આવે છે, આ ક્રમથી તે પિસ્તાળીસ
પ્રદેશોવાળું ૪૫ બાય છે. 'ઉક્કોસેળં અણંતપણસિંહ તહેવ' તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે
અનંતપ્રદેશોવાળું હોય છે. અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તે અવગાહના-
વાળું હોય છે. 'તત્થ ણં જે સે જુમ્મપણસિંહ સે જહન્નેળં વારસપણસિંહ વારસપણસો-
ગાહે' તથા તેમાં જે યુગ્મ પ્રદેશવાળું ઘનાયત છે. તે જઘન્યથી ૧૨ બાર પ્રદેશો-
વાળું હોય છે અને આકાશના ૧૨ બાર પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ હોય છે.
'ઉક્કોસેળં અણંતપણસિંહ તહેવ' તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંત પ્રદેશોવાળું હોય છે.
અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેનો અવગાહ હોય છે. ॥સૂ૦૩॥

विहाणादेसे णं नो कडजुम्मा नो तेओया नो दावरजुम्मा कलिओगा एवं जाव आयया । परिमंडले णं भंते ! संठाणे पएसट्ठयाए किं कडजुम्मे पुच्छा गोयमा ! सिय कडजुम्मे सिय तेओगे सिय दावरजुम्मे सिय कलिओगे एवं जाव आयए ॥

परिमंडलाणं भंते ! संठाणा पएसट्ठयाए किं कडजुम्मा पुच्छा गोयमा ! ओघादेसेणं सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा विहाणादेसेणं कडजुम्मा वि तेओगा वि दावरजुम्मा वि कलिओगा वि ४ एवं जाव आयया । परिमंडले णं भंते ! संठाणे किं कडजुम्मपएसोगाढे जाव किं कलिओगपएसोगाढे

गोयमा ! कडजुम्मपएसोगाढे नो तेओगपएसोगाढे नो दावरजुम्मपएसोगाढे नो कलिओगपएसोगाढे ४। वट्टे णं भंते ! संठाणे किं कडजुम्मे पुच्छा गोयमा ! सिय कडजुम्मपएसोगाढे सिय तेओगपएसोगाढे नो दावरजुम्मपएसोगाढे सिय कलिओगपएसोगाढे । तंसे णं भंते ! संठाणे पुच्छा गोयमा ! सिय कडजुम्मपएसोगाढे सिय तेओगपएसोगाढे सिय दावरजुम्मपएसोगाढे नो कलिओगपएसोगाढे । चउरंसे णं भंते ! संठाणे० पुच्छा जहा वट्टे तहा चउरंसे वि । आयए णं भंते ! संठाणे ? पुच्छा गोयमा ! सिय कडजुम्मपएसोगाढे जाव सिय कलिओगपएसोगाढे ।

परिमंडला णं भंते ! संठाणा किं कडजुम्मपएसोगाढा तेओगपएसोगाढा पुच्छा गोयमा ! ओघादेसेण वि विहाणादेसेण वि कडजुम्मपएसोगाढा नो तेओगपएसोगाढा नो दावरजुम्मपएसोगाढा नो कलिओगपएसोगाढा ।

वट्टा णं भंते ! संठाणा किं कडजुम्मपएसोगाढा पुच्छा गोयमा ! ओघादेसेणं कडजुम्मपएसोगाढा नो तेओगपएसो-

गाढा नो दावरजुम्मपएसोगाढा नो कलिओगपएसोगाढा,
विहाणादेसेणं कडजुम्मपएसोगाढा वि तेओगपएसोगाढा वि
नो दावरजुम्मपएसोगाढा कलिओगपएसोगाढा वि ।

तंसा णं भंते ! संठाणा किं कडजुम्मपएसोगाढा पुच्छा गो-
यमा ! ओघादेसेणं कडजुम्मपएसोगाढा, नो तेओगपएसोगाढा,
नो दावदजुम्मपएसोगाढा, नो कलिओगपएसोगाढा । विहा-
णादेसेणं कडजुम्मपएसोगाढा वि तेओगपएसोगाढा वि दावर-
जुम्मपएसोगाढा वि नो कलिओगपएसोगाढा । चउरसा जहा वट्ठा ।

आयया णं भंते ! संठाणा० पुच्छा गोयमा ! ओघा-
देसेणं कडजुम्मपएसोगाढा नो तेओगपएसोगाढा नो दावर-
जुम्मपएसोगाढा नो कलिओगपएसोगाढा । विहाणादेसेणं कड-
जुम्मपएसोगाढा वि जाव कलिओगपएसोगाढा वि । परिमंडले
णं भंते ! संठाणे किं कडजुम्मसमयट्ठिइए । तेओगसमयट्ठिइए ।
दावरजुम्मसमयट्ठिइए कलिओगसमयट्ठिइए ? गोयमा ! सिय
कडजुम्मसमयट्ठिइए जाव सिय कलिओगसमयट्ठिइए । एवं जाव
आयए । परिमंडला णं भंते ! संठाणा किं कडजुम्मसमयट्ठिइया
पुच्छा गोयमा ! ओघादेसेणं सिय कडजुम्मसमयट्ठिइया जाव
सिय कलिओगसमयट्ठिइया । विहाणादेसेणं कडजुम्मसमयट्ठि-
इया वि । जाव कलिओगसमयट्ठिइया वि एवं जाव आयया ।

परिमंडले णं भंते ! संठाणे कालवन्नपज्जवेहि किं कड-
जुम्मे जाव कलिओगे गोयमा । सिय कडजुम्मे । एवं एएणं
अभिलावेणं जहेव ठिइए । एवं नीलवन्नपज्जवेहि एवं पंचहिं
वन्नेहिं दोहिं गंधेहिं पंचहिं रसेहिं अट्ठहिं फासेहिं जाव लुक्ख-
फासपज्जवेहिं ॥सू० ४॥

छाया—परिमण्डलं खलु भदन्त ? संस्थानं द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्मं ऽयोजं
 द्वापरयुग्मं कलयोजम्, गौतम ! नो कृतयुग्मम्-नो ऽयोजम्-नो-द्वापरयुग्मं
 कलयोजम् । वृत्तं खलु भदन्त ! संस्थानम् द्रव्यार्थतया० एवमेव, एवं यावदायतम् ।
 परिमण्डलानि खलु भदन्त ! संस्थानानि द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्मानि ऽयोजानि
 पृच्छा, गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्मानि स्यात् ऽयोजानि, स्यात् द्वापर-
 युग्मानि, स्यात् कलयोजानि । विधानादेशेन नो कृतयुग्मानि, नो ऽयोजानि, नो
 द्वापरयुग्मानि कलयोजानि, एवं यावदायतानि ।

परिमण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानं प्रदेशार्थतया किं कृतयुग्ममिति पृच्छा ?
 गौतम ! स्यात् कृतयुग्मम् स्यात् ऽयोजम्, स्यात्-द्वापरयुग्मम् स्यात् कलयोजम्,
 एवम् यावदायतम् । परिमण्डलानि खलु भदन्त ! संस्थानानि प्रदेशार्थतया किं
 कृतयुग्मानि-पृच्छा-? गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्मानि यावत् स्यात्कल्यो-
 जानि । विधानादेशेन कृतयुग्मान्यपि, ऽयोजान्यपि, द्वापरयुग्मान्यपि, कल्यो-
 जान्यपि ४ । एव यावदायतानि । परिमण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानम् किं कृतयु-
 ग्मप्रदेशावगाढम्-यावत् किं कलयोजप्रदेशावगाढम् ? गौतम ! कृतयुग्मप्रदेशावगाढम्
 नो ऽयोजप्रदेशावगाढम् नो-द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढम् नो कलयोजप्रदेशावगाढम् ४ ।

वृत्तं खलु भदन्त ! संस्थानम्-किं कृतयुग्म० पृच्छा ? गौतम ! स्यात् कृत-
 युग्मप्रदेशावगाढम् स्यात् ऽयोजप्रदेशावगाढम् नो द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढम् स्यात्
 कलयोजप्रदेशावगाढम् । अस्मि खलु भदन्त ! संस्थानम्० पृच्छा ? गौतम ! स्यात्
 कृतयुग्मप्रदेशावगाढम् स्यात् ऽयोजप्रदेशावगाढम् स्याद्द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढम्-
 नो कलयोजप्रदेशावगाढम् । चतुरस्रं खलु भदन्त ! संस्थानम्०, पृच्छा यथावृत्तं तथा
 चतुस्रमपि । आयतं खलु भदन्त ! संस्थानम्० पृच्छा ? गौतम ! स्यात् कृतयुग्म
 प्रदेशावगाढम् यावत् स्यात् कलयोजप्रदेशावगाढम् । परिमण्डलानि खलु भदन्त !
 संस्थानानि, किं कृतयुग्मप्रदेशावगाढानि ऽयोजप्रदेशावगाढानि-पृच्छा ? गौतम !
 ओघादेशेनापि-विधानादेशेनापि कृतयुग्मप्रदेशावगाढानि नो ऽयोजप्रदेशावगाढानि
 नो द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढानि नो कलयोजप्रदेशावगाढानि । वृत्तानि खलु भदन्त !
 संस्थानानि किं कृतयुग्मप्रदेशावगाढानि पृच्छा ? गौतम ! ओघादेशेन कृतयुग्म-
 प्रदेशावगाढानि नो ऽयोजप्रदेशावगाढानि नो द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढानि, नो कल्यो-
 जप्रदेशावगाढानि । विधानादेशेन कृतयुग्मप्रदेशावगाढान्यपि ऽयोजप्रदेशावगाढा-
 न्यपि नो द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढानि, कलयोजप्रदेशावगाढान्यपि

अस्माणि खलु भदन्त ! संस्थानानि किं कृतयुग्मप्रदेशावगाढानि पृच्छा ?
 गौतम ! ओघादेशेन कृतयुग्मप्रदेशावगाढानि नो ऽयोजप्रदेशावगाढानि नो द्वापर-

युग्मप्रदेशावगाढानि नो कल्योजप्रदेशावगाढानि । विधानादेशेन कृतयुग्मप्रदेशावगाढान्यपि त्रयोजप्रदेशावगाढान्यपि, द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढान्यपि नो कल्योजप्रदेशावगाढानि । चतुरस्राणि यथा वृत्तानि, आयतानि खलु भदन्त ! संस्थानानि पृच्छा ? गौतम ! ओघादेशेन कृतयुग्मप्रदेशावगाढानि नो त्रयोजप्रदेशावगाढानि नो द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढानि नो कल्योजप्रदेशावगाढानि ।

विधानादेशेन कृतयुग्मप्रदेशावगाढान्यपि यावत्-कल्योजप्रदेशावगाढान्यपि । परिमण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानम् किं कृतयुग्मसमयस्थितिकम् त्रयोजसमयस्थितिकम् द्वापरयुग्मसमयस्थितिकम् कल्योजसमयस्थितिकम् ? गौतम ! स्यात् कृतयुग्मसमयस्थितिकम् यावत्-स्यात् कल्योजसमयस्थितिकम् । एवं यावदायतम् ।

परिमण्डलानि खलु भदन्त ! संस्थानानि किं कृतयुग्मसमयस्थितिकानि पृच्छा ? गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्मसमयस्थितिकानि यावत् स्यात् कल्योजसमयस्थितिकानि । विधानादेशेन कृतयुग्मसमयस्थितिकान्यपि यावत् कल्योजसमयस्थितिकान्यपि । एवं यावदायतानि ।

परिमण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानम् कालवर्णपर्यवैः किं कृतयुग्मम् यावत्कल्योजम् । गौतम ! स्यात् कृतयुग्मम् । एवमेतेनाऽभिलापेन यथैवस्थितौ । एवं नीलवर्णपर्यवैः, एवं पञ्चभिर्वर्णैः, द्वाभ्यां गन्धाभ्याम्, पञ्चभिः रसैः, अष्टाभिः स्पर्शैः, यावदरूक्ष-स्पर्शपर्यवैः ॥मू०४॥

टीका—‘परिमण्डले णं भन्ते ! संठाणे दब्बट्टयाए किं कडजुम्मे’ परिमण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानं किं द्रव्यार्थतया-द्रव्यरूपेणेत्यर्थः । किं कृतयुग्मम् ‘तेओए’ त्रयोजम्, अथवा-‘दावरजुम्मे’ द्वापरयुग्मम् उत ‘कलिओए’ कल्योजम् परिमण्डलं खलु संस्थानं द्रव्यार्थतया-एकमेव द्रव्यम् ।

इस प्रकार से संस्थानों का निरूपण करके अब सूत्रकार प्रकारान्तर से उन्हीं की प्ररूपणा करते हैं—‘परिमण्डलेणं भन्ते ! संठाणे दब्बट्टयाए किं कडजुम्मे’ इत्यादि सूत्र०४॥

टीकार्थ—श्री गौतम स्वामी ने इस सूत्र द्वारा प्रभु श्री से ऐसा पूछा है—‘परिमण्डले णं भन्ते ! संठाणे दब्बट्टयाए किं कडजुम्मे’ हे भदन्त ! परिमण्डल संस्थान क्या द्रव्यार्थ रूप से कृतयुग्मरूप है ? अथवा ‘तेओए’

आ प्रभाषे संस्थानानुं निरूपणुं करीने उवे सूत्रकार प्रकारान्तरथी तेनी न प्ररूपणुं करे छे ‘परिमण्डले ण भन्ते ! संठाणे दब्बट्टयाए किं कडजुम्मे’ इत्यादि

टीकार्थ—श्री गौतमस्वामीने आ सूत्रद्वारा प्रभुश्रीने ओषुं पूछथुं छे के—‘परिमण्डले ण भन्ते ! संठाणे दब्बट्टयाए किं कडजुम्मे’ हे करुणसिंधी भगवन् परिमण्डल

ન હિ પરિમંડલસ્યૈકસ્ય ચતુષ્કાપહારોઽસ્તિ इत्येकत्वचिन्तायां न कृत-
 युग्मादिव्यपदेशो भवति किन्तु-कल्योजव्यपदेश एव भवति । यदि पृथक्त्व
 चिन्ता, तदा कदाचित् एतावन्ति तानि परिमंડलानि भवन्ति यावतां चतुष्का-
 पहारेण निच्छेदता भवति कदाचित् पुनस्त्रीणि अधिकानि भवन्ति कदाचिद् द्वे
 कदाचिदेकमधिकमिति । परिमंડल किं कृतयुग्मादिरूपमिति प्रश्नः । भगवानाह-
 'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम । 'नो कडजुम्मे नो तेओए नो दावरजुम्मे'
 परिमंડलं संस्थानं द्रव्यरूपेण न कृतयुग्मरूपम् न वा त्र्योजम् न वा द्वापरयुग्मम् ।
 किन्तु-कलिओए' कल्योजरूपमेव द्रव्यरूपेण परिमंਡलसंस्थानस्यैकरूपत्वात्,

त्र्योजरूप है अथवा 'दावरजुम्मे' द्वापरयुग्मरूप है ? अथवा 'कलिओए'
 कल्योज रूप है ?

परिमंડल संस्थान દ્રવ્ય રૂપ સે એક હી હૈ क्योंकि एक परिमंਡल
 का चार-चार से अपहार नहीं होता है इसलिये एकत्व आदि की विचा-
 रणा में कृतयुग्मादि रूपता का व्यपदेश नहीं होता है । किन्तु कल्योज-
 रूपता का ही व्यपदेश होता है । इसलिये वह कल्योज रूप ही है ।
 परन्तु जब पृथक्त्व रूप से परिमंડल का विचार किया जाता है तो
 उसका चार चार से अपहार करने पर कदाचित् उसमें से कुछ भी
 बाकी नहीं रहता है, कदाचित् उसमें से तीन, कदाचित् उसमें से दो
 और कदाचित् उसमें से एक बाकी रहता है । इस कारण वह कदाचित्
 कृतयुग्म रूप होता है और कदाचित् वह यावत् कल्योज रूप भी होता
 इसीलिये इसके विषय में गौतम स्वामीने ऐसा प्रश्न किया है ।

इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं--'गोयमा' हे गौतम । 'नो
 कडजुम्मे, नो तेओए नो दावरजुम्मे' परिमंਡल संस्थान દ્રવ્યરૂપ સે ન

સંસ્થાન શું દ્રવ્યાર્થપણાથી દ્રવ્ય રૂપથી-કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા 'તેઓએ'
 ત્ર્યેજરૂપ છે ? અથવા 'દાવરજુમ્મે' દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા 'કલિઓએ'
 કલ્યેજરૂપ છે ? પરિમંડલ સંસ્થાન દ્રવ્ય પણાથી એક જ છે કેમકે એક
 પરિમંડલનો ચાર ચારથી અપહાર (બહાર હટાડવું તે) થતો નથી તેથી એક
 પણા વિગેરેની વિચારણામાં કૃતયુગ્મ વિગેરેનો વ્યપદેશ થતો નથી,
 પરંતુ કલ્યેજ પણાનો જ વ્યપદેશ થાય છે તેથી તે કલ્યેજ રૂપ જ છે.
 પરંતુ જ્યારે પૃથક્ત્વ પણાથી પરિમંડલ સંસ્થાનનો વિચાર કરવામાં આવે
 છે, ત્યારે તેનો ચાર-ચારથી અપહાર (બહાર હટાડવા તે) કરવાથી કોઈવાર
 તેમાંથી કંઈ પણુ બાકી રહેતું નથી. કોઈ વાર તેમાંથી ત્રણ, કોઈ વાર બે,
 ૨ ને કોઈ વાર તેમાંથી એક બાકી રહે છે. તે કારણથી તે કદાચિત્ કૃત-
 યુગ્મ રૂપ હોય છે. અને કદાચિત્ તે કલ્યેજ રૂપ પણ હોય તેથી જ તેના

एकस्य वस्तुन श्रुतिर्मिरपहारो न भवति-अतो न कृतयुग्मादिः- उपमा, अपितु कल्योजरूपमेव भवतीति ।

पुनः गौतमस्वामी भगवन्तं पप्रच्छ 'वद्वे णं भंते ! संठाणे दव्वद्वयाए०' वृत्तं खलु भदन्त ! संस्थानं द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्मं त्र्योजं द्वापरयुग्मं कल्योजमिति वा इति प्रश्नः । भगवान् श्री महावीरः उत्तरमाह- 'एवं चेव' एवमेव, वृत्तं संस्थानं द्रव्यार्थतया न कृतयुग्मरूपम् न वा त्र्योजरूपम् न वा-द्वापर-युग्मम् । किन्तु-कल्योजरूपमिति परिमण्डलसंस्थानवदेव सर्वमिहापि ज्ञात-

कृतयुग्मरूपं है न त्र्योजरूपं है, न द्वापरयुग्मरूपं है किन्तु कल्योजरूप ही है । क्योंकि परिमण्डलसंस्थान में द्रव्यरूप से एक ही रूपता आती है । एक रूप वस्तु का चार से अपहार होता नहीं है । इसलिये कृतयुग्मादि रूपता नहीं आती है । किन्तु वह कल्योज रूप ही रहता है ।

फिर से श्री गौतम स्वामी प्रभु श्री से पूछते हैं- 'वद्वे णं भंते ! संठाणे दव्वद्वयाए०' हे भदन्त ! वृत्तसंस्थानं द्रव्यार्थरूप से क्या कृतयुग्म रूप है ? त्र्योजरूप है ? द्वापरयुग्म रूप है ? अथवा कल्योज रूप है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'एवं चेव' हे गौतम ! वृत्तसंस्थान द्रव्यरूप से कृतयुग्मादि रूप नहीं है- अर्थात् वह न कृतयुग्मरूप है, न त्र्योजरूप है और न द्वापरयुग्मरूप है । किन्तु वह कल्योज रूप ही है । तात्पर्य कहने का यही है कि परिमण्डल संस्थान के जैसा ही समस्त कथन यहां पर भी समझ लेना । 'एवं जाव आयेए' इसी

संभ्रमं गौतम स्वामीने आ प्रभावेने प्रश्न कर्थे छे. आ-प्रश्नने उत्तर आपवा भाटे प्रभु श्री गौतम स्वामीने कहे छे के- 'गोयमा' छे गौतम ! 'नो कहजुम्मे, नो तेओए नो दावरजुम्मे' परिमण्डल संस्थान द्रव्यपञ्चाथी कृतयुग्म रूप नथी तेम त्र्योज रूप नथी तथा द्वापर युग्मरूप पणु नथी. परंतु कल्योज रूप छे. केमके परिमण्डल संस्थानमां द्रव्यपञ्चाथी ओक रूपपणुं न आवे छे. ओक पञ्चावाणी वस्तुने आरंथी अपहार थतो नथी. तेथी तेमां कृतयुग्म पणुं आवतुं नथी. परंतु ते कल्योज रूप न रहि छे.

इरीथी श्री गौतम स्वामी प्रभु श्रीने पूछे छे के- 'वद्वे णं भंते ! संठाणे दव्वद्वयाए' छे भगवन् वृत्त संस्थान द्रव्यार्थपञ्चाथी शुं कृतयुग्म-रूप छे ? त्र्योज रूप छे ? द्वापर युग्मरूप छे ? अथवा कल्योज रूप छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु श्री कहे छे के- 'एवं चेव' छे गौतम वृत्त संस्थान द्रव्यपञ्चाथी कृत युग्मादिरूप नथी. अर्थात्-ते कृतयुग्म रूप नथी. त्र्योजरूप नथी तेम द्वापर-युग्म रूप पणु नथी. परंतु ते कल्योज रूप छे. कहेवानु तात्पर्य ओ छे के- परिमण्डल संस्थान प्रभावे न सधणुं रूप न छे. कहेवानु तात्पर्य ओ छे के- परिमण्डल संस्थान प्रभावे न सधणुं कथन अडियां पणुं स मथ देवु 'एवं जाव आयेए' आन प्रभावेनुं कथन

વ્યમિતિ । ‘એવં જાત્ર આયણ’ એવમ્—યાત્રદાયતસંસ્થાનમપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । અત્ર-
યાત્રત્પદેન ટ્રયસ્રચતુરસ્ત્રસંસ્થાનયોર્ગ્રહણં ભવતિ । તથા ચ વૃત્તસંસ્થાનાદારમ્બ્ય
આયતસંસ્થાનપર્યન્તસંસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા ન કૃતયુગ્માદિરૂપાણિ । કિન્તુ—કલ્પોજ-
રૂપાણ્યેવ ભવન્તિ । દ્રવ્યરૂપેણ વૃત્તાદીનામેકરૂપતયા ચતુઃસંખ્યયાઽપહારાઽભાવાદિતિ
પરિમંડલાદીનિ એકવચનેન નિરૂપ્ય—બહુવચનેનાહ—‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા
દ્વવદ્વયાણ કિં કહજુમ્મા તેઓયા પુચ્છા’ પરિમંડલાનિ સ્વલુ ભદન્ત ! સંસ્થાનાનિ
દ્રવ્યાર્થતયા કિં કૃતયુગ્માનિ ટ્રયોજાનિ દ્વાપરયુગ્માનિ કલ્પોજાનિ ? इति पृच्छा-
પદસંગ્રાહ્યઃ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ ભગવાન્—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘ઓવાદેસેણ’ ઓવાદેશેન સામાન્યરૂપેણ સર્વપ્રમુદિતરૂપેણ સર્વપરિમંડલસંસ્થાના-
પેક્ષયેત્યર્થઃ । ‘સિય કહજુમ્મા’ સ્યાત્—કદાચિત્ કૃતયુગ્માનિ । ‘સિય તેઓગા’
સ્યાત્—કદાચિત્ ટ્રયોજસ્વરૂપાણિ, ‘સિય દાવરજુમ્મા’ સ્યાત્ કદાચિત્ દ્વાપરયુ

પ્રકાર કા યાવત્ આયત સંસ્થાન તક જાનના ચાહિયે । યહાં યાત્રત્પદ સે
ટ્રયસ્ર, ચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । તયાચ વૃત્તસંસ્થાન સે લેકર
આયત સંસ્થાન તક સ્વ સંસ્થાન દ્રવ્યરૂપ સે કૃતયુગ્માદિરૂપ નહીં હૈ
કિન્તુ કલ્પોજ રૂપ હી હૈ । દ્રવ્યરૂપ સે વૃત્તાદિ સંસ્થાનોં મેં જો એકરૂ-
પતા કા કથન કિયા ગયા હૈ વહ ચાર સંખ્યા સે ડનકા અપહાર નહીં
હો સકને સે કિયા ગયા હૈ । ઇસ પ્રકાર સે યહાં તક પરિમંડલ આદિ
સંસ્થાન કા નિરૂપણ ડનકી એકવચનતા કો લેકર કિયા ગયા હૈ અબ
બહુવચન કો લેકર ડનકા નિરૂપણ સૂત્રકાર કરતે હૈ—‘પરિમંડલા ણં મંતે !
સંઠાણા દ્વવદ્વયાણ કિં કહજુમ્મા તેઓયા પુચ્છા’ હૈ ભદન્ત ! અનેક પરિ-
મંડલ સંસ્થાન દ્રવ્યાર્થ રૂપ સે કયા કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા ટ્રયોજરૂપ હૈ ?
અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હૈ ? અથવા કલ્પોજરૂપ હૈ ? ઇસકે ડત્તર મેં પ્રશ્ન
શ્રી કહતે હૈ—‘ગોયમા ! ઓવાદેસેણ સિય કહજુમ્મા, સિય તેઓગા,

યાવત્ આયત સંસ્થાન સુધીમાં સમજવું અહીંયાં યાવત પદથી ટ્રયસ્ર, અને
ચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન ગ્રહણ કરાયા છે તથા વૃત્તસંસ્થાનથી લઈને આયત સંસ્થાન
સુધી બધા જ સંસ્થાનો દ્રવ્યપણાથી કૃતયુગ્માદિરૂપ નથી. પરંતુ કલ્પોજ
રૂપ જ છે. દ્રવ્ય રૂપથી વૃત્ત વિગેરે સંસ્થાનોમાં એક રૂપ પણાનું જ કથન
કરવામાં આવ્યું છે, તે ચારની સંખ્યાથી તેનો અપહાર ન થવાથી કહેલ છે.
આ રીતે અહીં સુધી પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનોનું નિરૂપણ તેના એક વચન
પણાથી કહેલ છે. હવે બહુવચનનો આશ્રય લઈને સૂત્રકાર તેનું નિરૂપણ
કરે છે—‘પરિમંડલા ણ મંતે ! સંઠાણા દ્વવદ્વયાણ કિં કહજુમ્મા તેઓયા પુચ્છા’ હૈ
ભગવન્ અનેક પરિમંડલ સંસ્થાનો દ્રવ્યાર્થપણાથી શું કૃતયુગ્મરૂપ છે ?
અથવા ટ્રયોજરૂપ છે ? અથવા દ્વાપર યુગ્મરૂપ છે ? અથવા કલ્પોજ રૂપ છે.

માનિ 'સિય કલિઓગા' સ્વાત્-કદાચિત્ કલયોજસ્વરૂપાણિ । 'વિહાણાદેસેળ' વિધાનાદેશેન-પ્રત્યેકાપેક્ષયા તત્તદ્રૂપેણ 'નો કહજુમ્મા' નો કૃતયુગ્માનિ 'નો તેઓગા' નો ટ્રયોજસ્વરૂપાણિ, 'નો દાવરજુમ્મા' નો દ્વાપરયુગ્માનિ પરિમંડલાદીનિ સંસ્થાનાનિ ભવન્તિ । કિન્તુ-પ્રત્યેકાપેક્ષયા-'કલિઓગા' કલયોજસ્વરૂપાણિ ભવન્તીતિ । 'એવં જાવ આયયા' એવં યાવદાયતસંસ્થાનાનિ અત્ર યાવત્ પદેન વૃત્ત-અપ્સચતુરસ્રસંસ્થાનાનાં ગ્રહણં ભવતિ । તથા ચ-વૃત્તાદારમ્બ-આયતાન્તસંસ્થાનાનિ ઓઘાદેશેન સ્વાત્ કૃતયુગ્માનિ સ્વાત્-ટ્રયોજસ્વરૂપાણિ, સ્વાત્-દ્વાપરયુગ્માનિ સ્વાત્

સિય દાવરજુમ્મા, સિય 'કલિઓગા' હે ગૌતમ ! સામાન્ય રૂપ સે અર્થાત્ સય પરિમંડલ સંસ્થાનોં કી અપેક્ષા સે કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ હૈ, કદાચિત્ ટ્રયોજરૂપ હૈ, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હૈ કદાચિત્ કલયોજરૂપ હૈ । 'વિહાણાદેસેળ' નો કહજુમ્મા નો તેઓગા, નો દાવરજુમ્મા કલિઓગા એવં જાવ આયયા' તથા-વિધાનાદેશ-પ્રત્યેક કી અપેક્ષા સે વે પરિમંડલ સંસ્થાન ન કૃતયુગ્મરૂપ હૈ, ન ટ્રયોજરૂપ હૈ, ન દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ કિન્તુ કલયોજ રૂપ હૈ । હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્ આયત સંસ્થાન તક જાનનાં ચાહિયે । યહાં યાવત્ પદ સે વૃત્ત અપ્સ ચતુરસ્ર હન સંસ્થાનોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । તથા ચ-વૃત્ત સે લેકર આયતાન્ત-સંસ્થાન ઓઘાદેશ સે કદાચિત્ કૃતયુગ્મ રૂપ હોતે હૈ, કદાચિત્ ટ્રયોજરૂપ હોતે હૈ, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોતે હૈ । ઓર કદાચિત્ કલયોજ સ્વરૂપ હોતે હૈ । તથા પ્રત્યેક કી

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેળં સિય કહજુમ્મા સિય તેઓગા સિય દાવરજુમ્મા સિય કલિઓગા’ હે ગૌતમ ! સામાન્ય પશ્ચાથી વૃત્ત વિગેરે સઘળા સંસ્થાનો કોઈ વાર કૃતયુગ્મ રૂપ છે, કોઈ વાર ટ્રયોજ રૂપ છે, કોઈ વાર દ્વાપર યુગ્મ રૂપ છે અને કોઈવાર કલયોજ રૂપ છે. ‘વિહાણા દેસેળં નો કહજુમ્મા નો તેઓગા નો દાવરજુમ્મા કલિઓગા એવં જાવ આયયા’ તથા વિધાનાદેશની અપેક્ષાથી તે પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનો કૃતયુગ્મ રૂપ નથી, ટ્રયોજરૂપ પણ નથી, તેમ દ્વાપર યુગ્મ પણ નથી. પરંતુ કલયોજ-રૂપ છે, આજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ આયત સંસ્થાન સુધીમાં સમજી લેવું એટલે કે વૃત્ત સંસ્થાન, અપ્સસંસ્થાન ચતુરસ્રસંસ્થાન આ બધા સંસ્થાનોના વિષયમાં ઉપર પ્રમાણેનું સઘળું કથન સમજવું. તથા વૃત્ત સંસ્થાનથી લઈને આયત સંસ્થાન સુધીના બધા સંસ્થાનો ઓઘાદેશથી કોઈ વાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, કોઈ વાર ટ્રયોજ રૂપ હોય છે, કોઈ વાર દ્વાપર યુગ્મરૂપ હોય છે. અને કોઈ વાર કલયોજ રૂપ હોય છે. તથા હરેકની અપેક્ષાથી-એક-એકનો

કલ્પોજસ્વરૂપાણિ । પ્રત્યેકાપેક્ષયા એકૈકમાશ્રિત્ય તુ નો કૃતયુગ્માનિ નો ટ્રોજ-
સ્વરૂપાણિ ન વા દ્વાપરયુગ્માનિ કિન્તુ-કલ્પોજસ્વરૂપાણ્યેવ ભવન્તીતિ ભાવઃ ।

અથૈતેપામેવ પ્રદેશાર્થચિન્તાં કુર્વન્નાહ-‘પરિમંડલે ન મંતે’ इत्यादि । ‘परिमंडले
ण मंते ! संठाणे’ परिमण्डलं खलु भदन्त । संस्थानम् ‘पएसट्टयाए किं कडजुम्मे
पुच्छा’ प्रदेशार्थतया परिमण्डलसंस्थानम् प्रदेशार्थविचारेण विंशत्यादिषु
क्षेत्रप्रदेशेषु ये प्रदेशाः परिमण्डलसंस्थाननिष्पादकाः सन्ति तदपेक्षया इत्यर्थः,
किं कृतयुगममिति पृच्छा ? किं वा त्र्योजम्, अथवा-द्वापरयुगम्, कल्पोजं वा-
इति पृच्छा-प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘सिय कडजुम्मे’ स्यात् कृतयुगम् प्रदेशार्थतया परिमण्डलसंस्थानं कदाचित् कृत-
युगरूपं स्यादिति । ‘सिय तेओगे’ स्यात्-कदाचित् त्र्योजम्-त्र्योजरूपं स्यादिति ।

અપેક્ષા સે-એક એક કો આશ્રિત કરકે વે ન કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં, ન ટ્રો-
જરૂપ હોતે હૈં, ન દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈં કિન્તુ કલ્પોજરૂપ હી હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘પરિમંડલે ન મંતે ! સંઠાણે પેસટ્ટ-
યાએ કિં કડજુમ્મે પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! પરિમંડલ સંસ્થાન પ્રદેશોં કી અપેક્ષા
સે વિંશતિ આદિ ક્ષેત્ર પ્રદેશોં મેં જો પરિમંડલ સંસ્થાન કે નિષ્પાદક પ્રદેશ
હૈં ડનકી અપેક્ષા સે-કયા કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા ટ્રોજરૂપ હૈં ? અથવા
દ્વાપર યુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા કલ્પોજ રૂપ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈં-‘ગોયમા ! સિય કડજુમ્મે, સિય તેઓગે, સિય દાવરજુમ્મે, સિય
કલિઓએ એવં જાવ આયએ’ હે ગૌતમ ! પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે પરિમંડલ
સંસ્થાન કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ હૈ, કદાચિત્ ટ્રોજરૂપ હૈ, કદાચિત્ દ્વાપ-
રયુગ્મ રૂપ હૈ કદાચિત્ કલ્પોજરૂપ હૈ । હસી પ્રકાર સે યાવત્ આયત

આશ્રય કરીને તેઓ કૃત યુગ્મરૂપ હોતા નથી ટ્રોજરૂપ હોતા નથી. દ્વાપર-
યુગ્મ રૂપ પણ હોતા નથી, પરંતુ કલ્પોજ રૂપ જ હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછે છે કે-‘પરિમંડલે ન મંતે ! સંઠાણે
પેસટ્ટયાએ કિં કડજુમ્મે પુચ્છા’ હે ભગવન્ પરિમંડલ સંસ્થાન પ્રદેશોંની
અપેક્ષાથી વિંશતિ વિગેરે ક્ષેત્ર પ્રદેશોંમાં જે પરિમંડલ સંસ્થાનને નિષ્પાદક પ્રદેશોં
છે, તેની અપેક્ષાથી શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ટ્રોજરૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ
રૂપ છે ? અથવા કલ્પોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-
‘ગોયમા ! સિય કડજુમ્મે, સિય, તેઓગે, સિય દાવરજુમ્મે, સિય કલિઓએ એવં
જાવ આયએ’ હે ગૌતમ ! પ્રદેશોંની અપેક્ષાથી પરિમંડલ સંસ્થાન કોઈ વાર
કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, કોઈવાર ટ્રોજ રૂપ હોય છે, કોઈ વાર દ્વાપર યુગ્મ

‘સિય દાવરજુમ્મે’ સ્યાદ દ્વાપરયુગમમ્ । ‘સિય કલિઓગે’ સ્યાત્-કલ્યોજમ્ ‘પવં-
જાવ આયે’ એવં યાવદાયતમ્-અત્ર-યાવત્પદેન વૃત્તત્રયસ્રવતુરસ્રવંસ્થાનાનાં ગ્રહણં
ભવતિ । તથા-ચ વૃત્તાદારમ્ય આયતાન્તસંસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા સ્યાત્કૃત-
યુગમાદિરૂપાણીત્યર્થઃ । ‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા પપસઢ્યાએ કિં કઢજુમ્મા
પુચ્છા’ પરિમંડલાનિ સ્વલ્લ ભદન્ત ! સંસ્થાનાનિ કિં પ્રદેશાર્થતયા કૃતયુગમાનિ
પુચ્છા ? ટ્રયોજાનિ દ્વાપરયુગમાનિ કલ્યોજાનિ વા-ઇતિ પુચ્છા ? મગવાનાહ-
‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં’ ઓઘાદેશેન-સામાન્યતરં,
ઇત્યર્થઃ, ‘સિય કઢજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ સ્યાત્-કૃતયુગમાનિ યાવત્ સ્યાત્
કલ્યોજાનિ, અત્ર યાવત્પદેન સ્યાત્-ટ્રયોજાનિ સ્યાદ્ દ્વાપરયુગમાનિ ઇત્યનયોઃ
સંગ્રહઃ । તત્ પ્રદેશનાં ચતુષ્કાઽપહારેણ અપહ્રિયમાણાનાં ચતુઃ પર્યવસિતત્વે કૃત-

સંસ્થાન કે વિષય મેં મી કથન જાનના ચાહિયે । યહાં યાવત્પદ સે વૃત્ત,
ત્રયસ્ર, ચતુરસ્ર હન સંસ્થાનોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । તથા ચ-વૃત્તસંસ્થાન સે
લેકર આયતસંસ્થાન તક કે સમસ્ત સંસ્થાન પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે કૃત-
યુગમાદિરૂપ હૈ । ‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા પપસઢ્યાએ કિં કઢજુમ્મા
પુચ્છા’ અથ ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન સે યહાં અનેક પરિમંડલ સંસ્થાનોં કે
વિષય મેં પ્રદેશોં કી અપેક્ષા લેકર એસા પ્રશ્ન કિયા હૈ કિ હે ભદન્ત !
અનેક પરિમંડલસંસ્થાન પ્રદેશોંકી અપેક્ષા સે કયા કૃતયુગમ રૂપ હૈ ?
અથવા ટ્રયોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગમરૂપ હૈ ? અથવા કલ્યોજરૂપ હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ઓઘાદેસેણં સિય કઢજુમ્મા, જાવ સિય
કલિઓગા’ હે ગૌતમ ! જબ પ્રદેશોં કી અપેક્ષા લેકર સામાન્યરૂપ સે
પરિમંડલોં કા વિચાર કિયા જાતા હૈ તબ ચાર કે અપહાર સે અપહત હુએ

રૂપ હોય છે, અને કોઈ વાર કલ્યોજ રૂપ હોય છે આજ રીતે યાવત્ વૃત્ત
સંસ્થાન ત્રયસ્ર સંસ્થાન, ચતુરસ્ર સંસ્થાન અને આયત સંસ્થાનોના સળ
ધમાં પણ સઘળું કથન સમજી લેવું તથા વૃત્ત સંસ્થાનથી લઈને આયત
સંસ્થાન સુધીના સઘળા સંસ્થાનો પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કૃતયુગમાદિ રૂપ
છે ‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા પપસઢ્યાએ કિં કઢજુમ્મા પુચ્છા’ હવે ગૌતમ
સ્વામી પ્રશ્નને અનેક સંસ્થાનોના વિષયમાં પ્રદેશોની અપેક્ષાથી એવું પૂછે છે
કે-હે ભગવન્ અનેક પરિમંડલ સંસ્થાનો પ્રદેશોની અપેક્ષાથી શું કૃતયુગમ
રૂપ છે ? અથવા ટ્રયોજરૂપ છે ? અથવા દ્વાપર યુગમ રૂપ છે ? અથવા
કલ્યોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન શ્રી કહે છે કે-‘ઓઘાદેસેણ સિય
કઢજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ હે ગૌતમ ! પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સામાન્ય
પણથી પરિમંડલોના વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે ચારના અપહારથી

યુગ્મં તત્ સ્થાત્ યદા-ત્રિપર્યવસાનં તત્તદા-ત્રયોજમ્ એવં દ્વિપર્યવસાનં દ્વાપરમ્ એકં પર્યવસાનં કલ્પયોજં ચેતિ યસ્માદેકત્રાપિ પ્રદેશે વહવઃ પરમાણવોઽવગાહન્તે इति । ‘વિહાણાદેસેણ’ વિધાનાદેશેન વિધાનાદેશે યત્ સમુદિતાનામપિ એકૈકસ્યાઽઽદેશનં તત્તદ્રૂપેણેત્યર્થઃ । ‘કડજુમ્માવિ’ કૃતયુગ્માન્યપિ, ‘તેઓગા વિ’ ત્રયોજાન્યપિ, ‘દાવરજુમ્માવિ’ દ્વાપરયુગ્માન્યપિ, ‘કલિઓગા વિ’ કલ્પયોજાન્યપિ, તત્તદ્રૂપેણ કૃતયુગ્મત્વસ્યાપિ સંભવાદિતિ । ‘એવં જાવ આયયા’ એવં યાવદાયતાનિ એવમ્-અનેન પ્રકારેણ વૃત્તસંસ્થાનાદારભ્ય આયતસંસ્થાનપર્યન્તાનિ વાચ્યાનિ, અથાવગાહપ્રદેશનિરૂપણાયાહ-‘પરિમંડલે ણં મંતે ! इत्यादि ‘પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે કિં કડજુમ્પપણસોગાદે’ પરિમંડલં સ્વલુ મદન્ત ! સંસ્થાનં કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહમ્ । ‘જાવ

ઉન પ્રદેશોં મેં સે ચાર વચને પર વે કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હેં ઓર તોન વચતે હેં તથ ત્રયોજ રૂપ હોતે હેં ઓર જથ અન્ત મેં દો વચતે હેં તો વે દ્વાપર-યુગ્મ રૂપ હોતે હેં ઓર જવ એક વચતા હૈ તો વે કલ્પયોજરૂપ હોતે હેં । કયોકિ એક મી પ્રદેશ મેં અનેક પરમાણુઓં કી અવગાહનાં હોતી હૈ ।

‘વિહાણાદેસેણ’ વિધાનાદેશ સે-એક એક કી અપેક્ષા સે વે ‘કડ-જુમ્મા વિ, તેઓગા વિ, દાવરજુમ્મા વિ, કલિઓગા વિ એવં જાવ આયયા’ કૃતયુગ્મરૂપ મી હેં, ત્રયોજરૂપ મી હૈ, દ્વાપરયુગ્મરૂપ મી હેં ઓર કલ્પયોજ રૂપ મી હેં । હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્ આયતસંસ્થાનોં તક જાનના ચાહિયે । અથ અવગાહ પ્રદેશોં કા નિરૂપણ કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હેં-‘પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે કિં કડજુમ્પપણસોગાદે’ હસમેં શ્રી ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! પરિમંડલસંસ્થાન કૃતયુગ્મ પ્રદે-

ખહાર કહાડેત તે પ્રદેશોમાથી ચાર બચે ત્યારે કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, અને ત્રણ બચે ત્યારે ત્રયોજ થાય છે, અને બ્યારે અંતમાં બે બચે ત્યારે દ્વાપર-યુગ્મ થાય છે. અને બ્યારે એક બચે ત્યારે તે કલ્પયોજ રૂપ હોય છે. કેમકે એક પણ પ્રદેશમાં અનેક પરમાણુઓની અવગાહના થાય છે.

‘વિહાણાદેસેણ’ વિધાનાદેશથી એક એકની અપેક્ષાથી તેઓ ‘કડજુમ્મા વિ, તેઓગા વિ, દાવરજુમ્મા વિ, કલિઓગા વિ એવં જાવ આયયા’ કૃતયુગ્મ રૂપ પણ છે ત્રયોજરૂપ પણ છે, દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ છે, અને કલ્પયોજ રૂપ પણ છે. આ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ આયત સંસ્થાનો સુધી સમજવું.

હવે અવગાહ પ્રદેશોનું નિરૂપણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-‘પરિ મંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે કિં કડજુમ્પપણસોગાદે’ તેમાં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ પરિમંડલ સંસ્થાન કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાહ છે ? અથવા ‘જાવ કલિઓગપણસોગાદે’ યાવત્ કલ્પયોજ પ્રદેશાવગાહ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘ગોચમા ! હે

कलिओगपएसोगादे' यावत् कल्योजपदेशावगाढम् ? इति प्रश्नः । भगवानाह—
'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'कडजुम्मपएसोगादे' कृतयुग्मप्रदेशावगाढम् यस्मात्—परिमण्डलं संस्थानं जघन्यतो विंशतिप्रदेशावगाढं कथितम् विंशतिसंख्यायाश्चतुष्कापहारे चतुःपर्यवसितत्वं भवति, अतः कृतयुग्मप्रदेशावगाढत्वं परिमण्डलसंस्थानस्येति । 'नो तेओगपएसोगादे' नो त्र्योजपदेशावगाढम् परिमण्डलं संस्थानं विंशतिप्रदेशावगाढस्य परिमण्डलस्य चतुष्कसंख्यायाऽपहारे व्यादीनां पर्यवसानाऽसंभवात् ।

'नो दावरजुम्मपएसोगादे' नो द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढम् 'नो कलिओगपएसोगादे' नो कल्योजपदेशावगाढमिति । 'वट्टे णं भंते ! संठाणे किं कडजुम्मे पुच्छा' वृत्तं खलु भदन्त ! संस्थानम् किं कृतयुग्मप्रदेशावगाढमिति पृच्छा—किं त्र्योजम् किं वा—द्वापरयुग्मम् अथवा—किं कल्योजमिति पृच्छा ? भगवानाह—
शावगाढ है ? अथवा—'जाव कलिओगपएसोगादे' यावत् कल्योज प्रदेशावगाढ है ? इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'कडजुम्मपएसोगादे' परिमण्डलसंस्थान कृतयुग्मप्रदेशावगाढ है । क्योंकि परिमण्डल संस्थान जघन्य से बीस प्रदेशावगाढ कहा गया है । बीस को चार से अपहृत करने पर बीस में से चार बार घटाने पर अन्त में चार बचते हैं, इसलिये परिमण्डलसंस्थान में कृतयुग्मप्रदेशावगाढता है । 'नो तेओगपएसोगादे' २० प्रदेशावगाढ परिमण्डलसंस्थान—चतुष्कसंख्या से अपहृत होने पर ३ प्रदेशों का अन्त में आना होता नहीं है इसलिये त्र्योजरूप नहीं है । इसी प्रकार से वह 'नो दावरजुम्मपएसोगादे' द्वापरयुग्म प्रदेशावगाढ भी नहीं है । और 'नो कलिओगपएसोगादे' न कल्योज रूप ही है । 'वट्टे णं भंते ! संठाणे किं कडजुम्मे पुच्छा' है भदन्त ! वृत्तसं

गौतम ! 'कडजुम्मपएसोगादे' परिमण्डल संस्थान कृतयुग्म प्रदेशावगाढ पाणुं छे, केमके—परिमण्डल संस्थान जघन्यथी २० वीस प्रदेशाना अवगाढवाणुं कल्लु छे, २० वीसने आरथी अपहृत—अहार कडाउवाथी ओटले के—वीसमांथी आरने आरवार घटाउवाथी छेवटे आर अये छे, तेथी परिमण्डल संस्थानमां कृतयुग्म प्रदेशावगाढ पाणुं छे, 'नो तेओगपएसोगादे' वीस प्रदेशमां अवगाढ करवावाणु परिमण्डल संस्थान आरनी संख्याथी अपहृत—अहार कडाउ तयारे अंतमा ३ त्रणु प्रदेशानु आकी रहैवानुं थतुं नथी तेथी ते त्र्योज नथी, ओज प्रमाणे ते 'नो दावरजुम्मपएसोगादे' द्वापर युग्म प्रदेशावगाढ होतुं नथी तथा 'नो कलिओगपएसोगादे' कल्योज ३५ पाणु नथी, 'वट्टे णं भंते ! संठाणे किं

‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘सिय कडजुम्मपएसोगाढे’ स्यात्-कदाचित् कृतयुग्मप्रदेशावगाढम् यत्-प्रतवृत्तं द्वादशप्रदेशिकं कथितम् घनवृत्तं द्वात्रिंशत् प्रदेशिकं च कथितम् तत्-चतुष्कापहारे सति चतुरग्रन्वात् कृतयुग्मप्रदेशावगाढं भवतीति भाः । ‘सिय तेओगपएसोगाढे’ स्यात्-कदाचित् त्र्योजप्रदेशावगाढम् यद्-घनवृत्तं सप्तदेशिकं कथितम् तत्र-चतुष्कापहारे त्रिपर्यवसितस्त्वात् त्र्योजप्रदेशावगाढं वृत्तसंस्थानं भवतीति । ‘नो दावरजुम्मपएसोगाढे’ नो द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढं वृत्तं संस्थानमिति । ‘सिय कलिओगपएसोगाढे’ स्यात् कलयोजप्रदेशावगाढम् यत्-प्रतवृत्तं पञ्चमदेशिकं कथितम् तत्-चतुष्कापहारे एकाग्रत्वात्

स्थान कયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈ? અથવા યાવત્ કલયોજપ્રદેશાવગાઠ હૈ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! सिय कडजुम्म पएसोगाढे, सिय तेओगपएसोगाढे, नो दावरजुम्मपएसोगाढे, सिय कलिओग पएसोगाढे’ हे गौतम ! वृत्तसंस्थान कदाचित् कृतयुग्मप्रदेशावगाढ है कदाचित् त्र्योजप्रदेशावगाढ है पर वह द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढ नहीं है । कदाचित् कलयोजप्रदेशावगाढ भी है । कृतयुग्मप्रदेशावगाढ इसे यों कहा गया है कि इसका भेद जो प्रतवृत्त है वह द्वादश प्रदेशों वाला कहा गया है और घनवृत्त जो है वह ३२ वत्तीस प्रदेशों वाला कहा गया है । इनमें से चार का अन्हार करने पर चार आजाते हैं । इसलिये वह कृतयुग्मप्रदेशावगाढ होता है । तथा इसे जो त्र्योजप्रदेशावगाढ कहा गया है सो घनवृत्त ओजप्रदेशिक की अपेक्षासे कहा गया है ।

કડજુમ્મે પુચ્છા’ હે ભગવન્ વૃત્ત સંસ્થાન શુ યુગ્મ પ્રદેશમા અવગાઠ કરવાવાળું છે? અથવા યાવત્ કલયોજ પ્રદેશમા અવગાઠ કરવા વાળું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! સિય કડજુમ્મપસોગાઢે સિય તેઓગપસોગાઢે નો દાવરજુમ્મપસોગાઢે સિય કલિઓગપસોગાઢે’ હે ગૌતમ વૃત્ત સંસ્થાન કોઈ વાર કૃતયુગ્મ પ્રદેશમાં અવગાઠ કરના વાળું છે, કોઈ વાર ત્ર્યોજ પ્રદેશમાં અવગાઠ કરવા વાળું છે પરંતુ તે દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોતું નથી. કોઈ વાર કલયોજ પ્રદેશમા અવગાઠ કરવા વાળું પણ છે, તેને કૃતયુગ્મ પ્રદેશમાં અવગાઠ કરવા વાળું એટલા માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે-નેનો પ્રતવૃત્ત ૩૫ જે ભેદ છે, તે બાર પ્રદેશોવાળો કહ્યો છે, અને જે ઘનવૃત્ત છે, તે ૩૨ બત્તીસ પ્રદેશોવાળું કહેલ છે, તેમાંથી ચારનો અપહાર-બહાર કડાડવાથી ચાર આવી જાય છે, તેથી તે કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે તથા તેને જે ત્ર્યોજ પ્રદેશાવગાઠ કહેલ છે તે ઘનવૃત્ત સંસ્થાન ત્ર્યોજ પ્રદેશવાળું કહેલ છે જે અપેક્ષાથી કહેલ છે. તેમાં જે ત્ર્યોજ પ્રદેશવાળું

કલ્પોજપ્રદેશાવગાઠં ભવતીતિ । ‘તંસે ણં મંતે ! સંઠાણે૦ પુચ્છા’ એવું સ્વસ્ત્ત્વ
મદન્ત ! સંસ્થાનમિતિ પૃચ્છા હે મદન્ત ! એવું સંસ્થાનં કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવ-
ગાઠમ્ ? કિં વા-એવોજપ્રદેશાવગાઠમ્ ? इति પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि ।
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય કહજુમ્મપણ્ણસોગાઠે’ સ્યાત્-કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠમ્
યદ્-ધનએવં સંસ્થાનં ચતુષ્પ્રદેશિકમ્-તત્ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠં ભવતીતિ ।

इसमें जो ओजप्रदेशिक घनवृत्त है वह जघन्य से सात प्रदेशोंवाला
कहा गया है । सो इनमें से ४ का अपहार करने पर तीन बचते हैं ।
इसलिये वृत्तसंस्थान एवोजप्रदेशावगाढ होता है । वृत्तसंस्थान द्वार
युग्मप्रदेशावगाढ नहीं होता है । क्योंकि चार के घटाने पर प्रदेशों में से
दो नहीं बचते हैं । तथा इसे जो कल्योज प्रदेशावगाढ कहा गया है
सो प्रतरवृत्त पांच प्रदेशों का होता है सो इनमें से चार को अपहृत
करने पर १ बचता है इसलिये इसे कल्योज रूप कहा गया है ।

‘तंसे णं मंते ! संठाणे० पुच्छा’ हे मदन्त ! एवमसंस्थान क्या कृतयु-
ग्म प्रदेशावगाढ है ? अथवा एवोजप्रदेशावगाढ है ? अथवा द्वारयुग्मप्रदे-
शावगाढ है ? अथवा कल्योजप्रदेशावगाढ है ? इसके उत्तर में श्री गौतम
स्वामी से प्रभु श्री कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिंय कडजुम्मपण्णसो-
गाढे’ एवमसंस्थान कदाचित् कृतयुग्मप्रदेशावगाढ हैं, क्योंकि घनएवम-
संस्थान चार प्रदेशों वाला कहा गया है इसलिये वह कृतयुग्म प्रदेशाव-
गाढ होता है । ‘सिंय तेओगपण्णसोगाढे’ कदाचित् वह एवोजप्रदेशावगाढ
होता है क्योंकि एवमसंस्थान त्रिप्रदेशावगाढ है । ओजप्रदेशी घनएवम

घनवृत्त संस्थान છે, તે જઘન્યથી સાત પ્રદેશો વાળું કહેલ છે, તેમાંથી
ચારનો અપહાર કરવાથી ત્રણ બચે છે, તેથી વૃત્ત સંસ્થાન એવોજ પ્રદેશાવ-
ગાઠ હોય છે. તથા વૃત્ત સંસ્થાન દ્વાર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોતું નથી. કેમકે
-ચારને ઘટાડવાથી પ્રદેશોમાંથી બે બચતા નથી તથા તેને કલ્પેજ પ્રદેશાવગાઠ
કહ્યું છે, તે પ્રતર વૃત્ત પાંચ પ્રદેશોનું હોય છે, તેમાંથી ચારનો અપહાર કરવાથી
૧ એક બચે છે, તેથી તેને કલ્પેજ રૂપ કહેલ છે, ‘તંસેણ મંતે ! સંઠાણે પુચ્છા’
હે ભગવન્ એમ સંસ્થાન શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા દ્વાર યુગ્મ
પ્રદેશાવગાઠ છે ? કે કલ્પેજ પ્રદેશાવગાઠ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી
ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સિંય કહજુમ્મપણ્ણસોગાઠે’
એમ સંસ્થાન કોઈ વાર કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ છે, કેમકે-ઘનએમ સંસ્થાન
ચાર પ્રદેશોવાળું કહેલ છે. તેથી તે કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ વાળું હોય છે.
‘સિંય તેઓગપણ્ણસોગાઠે’ કોઈ વાર તે એવોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે, કેમકે-

‘સિય તેઓગપણોગાઢે’ સ્વાત્-ઝ્યોજપ્રદેશાવગાઢમ્ યત્-પતરઞ્ચસ્રં સંસ્થાનં ત્રિપ્ર-
દેશાવગાઢમ્ ઘનઞ્ચસ્રં ચ સંસ્થાનં પશ્ચત્રિશત્પ્રદેશિકં કથિતમ્ તત્ ઝ્યોજત્વાત્ ઝ્યો-
જપ્રદેશાવગાઢં ભવતીતિ । ‘સિય દાવરજુમ્મપણોગાઢે’ સ્વાદ્-દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવ-
ગાઢમ્ યત્-પતરઞ્ચસ્રં સંસ્થાનં ષટ્પ્રદેશિકં કથિતમ્ તત્ર-ચતુષ્કસંખ્યાપાઽપહારે
દ્વચપ્રત્યાદ્ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢં ભવતીતિ ભાવઃ । ‘નો કલિઓગપણોગાઢે’ નો
કલયોજપ્રદેશાવગાઢમ્ ઞ્ચસ્રં સંસ્થાનં ભવતીતિ । અયં ભાવઃ ઞ્ચસ્રસંસ્થાનસ્ય સમેદ-
કસ્ય દ્વિ-ત્રિ-ચતુઃ સંખ્યાયા એવ ચતુષ્કાપહારકૃતે સતિ શિષ્ટત્રાત્ સંખ્યાયાઃ
કુત્રાપિ ન શિષ્યમાણત્વમ્ અતો ન કલયોજપ્રદેશાવગાઢતા ભવતીતિ । ‘ચરંસે ણં

સંસ્થાન પૈતીસ પ્રદેશોં વાલા કહા ગયા હૈ । इनमें से चार को घटाने
पर अन्त में ३ तीन प्रदेश बचते हैं इसलिये वह ञ्चोजप्रदेशावगाढ
होता है । ‘सिद्य दावरजुम्मपणोगाढे’ कदाचित् यह द्वापरयुगमप्रदेशा-
वगाढ है, । कयों कि प्रतरञ्चस्रसंस्थान छहप्रदेशों वाला कहा गया है ।
इनमें से चार को घटाने पर २ दो प्रदेश बचते हैं । इसलिये उसे द्वापर-
युगमप्रदेशावगाढ कहा है । ‘नो कलिओगपणोगाढे’ ञ्चस्रसंस्थान को नो
कल्योजप्रदेशावगाढ कहा गया है सो उसका तात्पर्य ऐसा है कि सभेद
ञ्चस्रसंस्थान की संख्या में से चार के घटाने पर दो तीन और चार
ही बचते हैं एक संख्या कहीं पर भी नहीं बचती है । इसलिये ञ्चस्र-
संस्थान में कल्योज प्रदेशावगाढता नहीं है ।

‘ચરંસે ણં ભંતે ! સંઠાણે૦’ હે ભદ્રન્ત ! ચતુરસ્રસંસ્થાન કયા કૃતયુગ્મ-
પ્રદેશાવગાઢ હૈ ? ઝ્યોજપ્રદેશાવગાઢ હૈ ? દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ હૈ । અથવા

ઞ્ચસ્ર સંસ્થાન ત્રણ પ્રદેશમાં અવગાહ કરવાવાળું છે. ઘનઞ્ચસ્ર સંસ્થાન ૪૫
પિસ્તાળીશ પ્રદેશોવાળું કહેલ છે, તેમાં ચાર-ચાર ઘટાડવાથી અન્તે ૩ ત્રણ
પ્રદેશ બચે છે, તેથી તે ઞ્ચોજ પ્રદેશાવગાઢ થાય છે. ‘સિય દાવરજુમ્મપણ-
સોગાઢે’ કોઈ વાર તે દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ છે. કેમકે પ્રતર ઞ્ચસ્ર સંસ્થાન
છ પ્રદેશો વાળું કહેલ છે, તેમાંથી ચારને ઘટાડવાથી ૨ બે પ્રદેશો બચે છે.
તેથી તેને દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ કહેલ છે. ‘નો કલિઓગપણોગાઢે’
ઞ્ચસ્ર સંસ્થાનને નો કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ એ પ્રમાણે બે કહેવામાં આવેલ છે,
તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-મ્લેદ ઞ્ચસ્ર સંસ્થાનની સંખ્યામાંથી ચાર ઘટા-
ડવાથી બે, ત્રણ, અને ચાર જ બચે છે, તેથી એકની સંખ્યા કોઈ પણ
સ્થળે બચતી નથી. તેથી ઞ્ચોજ સંસ્થાનમાં કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ પણ નથી.

‘ચરંસે ણં ભંતે ! સંઠાણે૦’ હે ભગવન્ ચતુરસ્ર સંસ્થાન શું કૃત યુગ્મ
પ્રદેશાવગાઢ છે ? કે ઞ્ચોજ પ્રદેશાવગાઢ છે ? અથવા દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવ-

મેંતે ! સંઠાળે' ચતુરસ્રં સ્વલુ ભદન્ત ! સંસ્થાનં-કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢમ્ ? ંયોજપ્રદેશાવગાઢમ્ ? દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢમ્ ? કલયોજપ્રદેશાવગાઢં વેતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-'જહા વદ્ટે તહા ચરંસે વિ' યથા વૃત્તં સંસ્થાનં કથિતં તથા-ચતુરસ્ર સંસ્થાનમપિ । સ્યાત્-કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢં ચતુરસ્રસંસ્થાનમ્ સ્યાત્-ંયોજપ્રદેશાવગાઢમ્ નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢમ્ સ્યાત્ કલયોજપ્રદેશાવગાઢમ્ ઇતિ । एवं वृत्त-संस्थानातिदेशेन चतुरस्रसंस्थाने व्यवस्थाऽवगन्तव्येति भावः । 'जहा वट्ट ति' तत्र यत्-प्रतरचतुरस्रं संस्थानं चतुःप्रदेशिकम्, घनचतुरस्रं च संस्थानम्-अष्टप्रदेशिकं कथितम् तत् चतुःशेस्त्वात् कृतयुगमप्रदेशावगाढम् । तथा-यद् घनचतुरस्रं संस्थानं सप्तविंशतिप्रदेशिकं कथितम् तत्-त्रिशेस्त्वात् ्योजप્રदेशावगाढम् । तथा-

કલયોજ પ્રદેશાવગાઢ હૈ ? इस प्रकार गौतम स्वामी के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जहा वट्टे तहा चरंसे वि' हे गौतम ! जैसा कथन वृत्तसंस्थान में किया गया है वैसा ही कथन चतुरस्रसंस्थान में भी जानना चाहिये । इस प्रकार चतुरस्रसंस्थान कदाचित् कृतयुगमप्रदेशावगाढ है कदाचित् ्योजप-देशावगाढ है, कदाचित् कलयोजप्रदेशावगाढ है वह द्वापरयुगमप्रदेशावगाढ नहीं है । इस प्रकार वृत्तसंस्थान के अतिदेश से चतुरस्रसंस्थान में व्यवस्था जाननी चाहिये । प्रतरचतुरस्रसंस्थान चार प्रदेशों वाला कहा गया है और घनचतुरस्रसंस्थान आठ प्रदेशों वाला कहागया है । इन दोनों में चार की शेषता से कृतयुगमप्रदेशावगाढता है । तथा जो घनचतुरस्रसंस्थान है वह २७ सत्ताईस प्रदेशों वाला कहा गया है । चार के घटाते २ अन्त में यहाँ ३ बचते हैं इसलिये यह ्योजप्रदेशावगाढ है ।

ગાઢ છે ? કે કલયોજ પ્રદેશાવગાઢ છે ? શ્રી ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુ શ્રી કહે છે કે-'જહા વદ્ટે તહા ચરંસે વિ' હે ગૌતમ ! વૃત્ત સંસ્થાનના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન ચતુરસ્ર સંસ્થાનના સંબંધમાં પણ જાણવું જોઈએ. આ રીતે ચતુરસ્ર-સંસ્થાન કોઈ વાર કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ છે, કોઈ વાર ંયોજ પ્રદેશાવગાઢ છે કોઈ વાર કલયોજ પ્રદેશાવગાઢ છે તે દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ નથી. આ રીતે વૃત્ત સંસ્થાનના અતિદેશ-ભલામણથી ચતુરસ્ર સંસ્થાનના સંબંધમાં કથન સમજવું. પ્રતર ચતુરસ્ર સંસ્થાન ચાર પ્રદેશોવાળું કહેલ છે. અને ઘન ચતુરસ્ર સંસ્થાન આઠ પ્રદેશોવાળું કહેલ છે, આ બન્નેમાં ચાર શેષ રહે-બચવાથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ પણ થાય છે. તથા જે ઘનચતુરસ્ર સંસ્થાન છે, તે ૨૭ સત્યાવીશ પ્રદેશોવાળું કહેલ છે. ચારને ઘટાડતાં ઘટાડતાં આમાં છેવટે ૩ પણ બચે છે, તેથી ંયોજ પ્રદેશાવગાઢ છે તથા જે પ્રતર ચતુરસ્ર

પતરચતુરસ્રં સંસ્થાનં નવપ્રદેશિકં કથિતમ્ તદેકશોત્વાત્ કલ્પોજપદેશાવગાઠં
ભવતીતિ અત્ર વિશેષાઽભાવાત્ ન દ્વાપરયુગ્મતા ભવતીતિ ।

‘આયણં મંતે ! સંઠાણેઽપુચ્છા’ આયતં સ્વલુ મદન્ત ! સંસ્થાનમિતિ પૃચ્છા ?
હે મદન્ત ! આયતં સ્વલુ સંસ્થાનં કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠમ્ ? ઋયોજપ્રદેશાવગાઠમ્ ?
દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠમ્ ? કલ્પોજપ્રદેશાવગાઠં વેતિ પ્રશ્નઃ । મગધનાહ—‘ગૌતમ’
इत्यादि । ‘गौतम’ हे गौतम ! ‘सिय कडजुम्मपएसोगाढे’ स्यात्—कृतयुगमप्रदेश-
वगाढम् यद्—घनायतं संस्थानं द्वादशप्रदेशिकं कथितम्—तत्—चतुःशेषत्वात् कृत-
युगमप्रदेशावगाढम् । ‘जाव सिय कलिभोगपएसोगाढे’ यावत्—स्यात्कल्योजपदे-
शावगाढम् अत्र यावत्पदेन—‘सिय तेभोगपएसोगाढे सिय दावरजुम्मपएसोगाढे’

તથા જો પતરચતુરસ્રસંસ્થાન નો પ્રદેશોં વાલા કહા ગયા હૈ વહ એક
શેષવાલા હોને સે કલ્પોજપ્રદેશાવગાઠ હૈ । યહાં પર વિશેષ કા અભાવ
હોને સે દ્વાપરયુગ્મતા નહીં હૈ ।

‘આયણં મંતે ! સંઠાણેઽપુચ્છા’ હે મદન્ત ! આયતસંસ્થાન કયા
કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હૈ ? અથવા ઋયોજપ્રદેશાવગાઠ હૈ ? અથવા દ્વાપર-
યુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈ ? અથવા કલ્પોજપ્રદેશાવગાઠ હૈ ? હસ પ્રકાર ગૌતમ
સ્વામી કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન શ્રી કહતે હૈ ‘સિય કડજુમ્મપેસોગાઢે’
હે ગૌતમ ! આયતસંસ્થાન કદાચિત્ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈ—ક્યોંકિ ઘના-
યતસંસ્થાન ચારહપ્રદેશોં વાલા કહા ગયા હૈ । હનમેં સે ચાર કા અપહાર
કરને પર અન્ત મેં શેષ ચાર હી રહતે હૈં હસલિયે હસમેં કૃતયુગ્મતા અર્થાત્
ચતુઃપ્રદેશાવગાઠતા કહી ગઈ હૈ । ‘જાવ સિય કલિભોગપેસોગાઢે’ તથા
યહ સંસ્થાન યાવત્ કદાચિત્ કલ્પોજપ્રદેશાવગાઠ ભી હૈ યહાં યાવત્
શબ્દ સે ‘સિય તેભોગપેસોગાઢે સિય દાવરજુમ્મપેસોગાઢે’ હન

સંસ્થાન નવ પ્રદેશોવાળું કહેલ છે. તે એક શેષવાળું હોવાથી કલ્પોજ પ્રદે-
શાવગાઠ છે. અહીંયાં વિશેષનો અભાવ હોવાથી દ્વાપર યુગ્મપણુ કહ્યું નથી.

‘આયણં મંતે ! સંઠાણેઽપુચ્છા’ હે ભગવન્ આયત સંસ્થાન શું કૃત
યુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા ઋયોજ પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા દ્વાપર યુગ્મ
પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા કલ્પોજ પ્રદેશાવગાઠ છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘સિય કડજુમ્મપેસોગાઢે’ હે ગૌતમ ! આયત સંસ્થાન
કોઈ વાર કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ છે. કેમકે—ઘનાયત સંસ્થાન આર પ્રદેશોવાળું
કહેલ છે. તેમાંથી ચારનો અપહાર કરવાથી અન્તમાં શેષ ચાર જ રહે છે. તેથી
તેમાં કૃતયુગ્મપણું અર્થાત્ ચતુઃપ્રદેશાવગાઠપણુ કહ્યું છે. ‘જાવ સિય કલિભોગપે-
સોગાઢે’ તથા આ સંસ્થાન યાવત્ કોઈ વાર કલ્પોજ પ્રદેશાવગાઠ પણ છે, અહિં
યાવત્ શબ્દથી ‘સિય તેભોગપેસોગાઢે સિય દાવરજુમ્મપેસોગાઢે’ આ બે સંસ્થાનો

इति ग्राह्यम् । तत्र-यत् ओजश्रेण्यायत संस्थानं त्रिप्रदेशावगाढं कथितम् यच्च-
ओजप्रतरायतं संस्थानं पञ्चदशप्रदेशिकं कथितम् तत्-त्रिशेषत्वात् त्र्योजप्रदेशावगाढं
भवति । यत् खलु ओजश्रेण्यायतं संस्थानं त्रिप्रदेशावगाढं कथितम् यच्च-प्रतरा-
यतं पञ्चदशप्रदेशिकं कथितम्-तत् व्यग्रत्वात् त्र्योजप्रदेशावगाढं भवति । यत्
पुनः श्रेण्यायतं द्विप्रदेशिकम् यच्च प्रतरायतं षट्प्रदेशिकं कथितम् तद् द्विशेष-
त्वाद् द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढं भवति । यत् खलु घनायतं संस्थानं पञ्चवत्वारिंशत्
प्रदेशिकं कथितम् तदेकशेषत्वात् कल्योजप्रदेशावगाढं भवतीति ।

एतावता प्रकारेण-एकत्वेन प्रदेशावगाढमाश्रित्य संस्थानानि विचारितानि ।
अतः परं पृथक्त्वेन तान्येव संस्थानानि विचारयितुमाह-‘परिमंडला णं भंते’इत्यादि ।

દો કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । જો ઓજશ્રેણ્યાયતસંસ્થાન ત્રિપ્રદેશાવગાઢ
કહા ગયા હૈ તથા-ઓજપ્રતરાયત સંસ્થાન પન્દ્રહ પ્રદેશોં વાલા કહા
ગયા હૈ સો ત્રીન શેષવાલા હોને સે હસ અપેક્ષા યહ આયતસંસ્થાન
ત્ર્યોજપ્રદેશાવગાઢ કહા ગયા હૈ । તથા જો ઓજ શ્રેણ્યાતસંસ્થાન ત્રિપ્રદે-
શાવગાઢ કહા ગયા હૈ ઓર જો પ્રતરાયત સંસ્થાન પન્દ્રહપ્રદેશોં વાલા
કહા ગયા હૈ વહ વ્યગ્ર હોને સે ત્ર્યોજપ્રદેશાવગાઢ હોતા હૈ । તથા જો યુગ્મ
શ્રેણ્યાયત દો પ્રદેશોંવાલા કહા ગયા હૈ ઓર જો પ્રતરાયત ૬ છહ પ્રદેશોં-
વાલા કહા ગયા હૈ વહ દ્વિપ્રદેશશેષવાલા હોને સે દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ
હોતા હૈ । જો ઘનાયત સંસ્થાન ૪૫ પૈંતાલીસ પ્રદેશોં વાલા કહા ગયા
હૈ વહ એકશેષ હોને સે કલ્યોજપ્રદેશાવગાઢ હોતા હૈ ।

હસ પ્રકાર એકત્વ સે પ્રદેશાવગાઢતા કો લેકર સંસ્થાનોં કા વિચાર
કિયા । અથ પૃથક્ત્વ (વહુત્વ) રૂપ સે ઊંઝીં સંસ્થાનોં કા વિચાર કિયા

ગ્રહણ કરાયેલ છે જે ઓજ શ્રેણ્યાયત સંસ્થાન ત્રણ પ્રદેશાવગાઢ વાળું કહ્યું છે,
તથા ઓજ પ્રતરાયત સંસ્થાન પાંચ પ્રદેશોવાળું કહેલ છે, તે ત્રણ શેષવાળું
હોવાની અપેક્ષાથી આ આયત સંસ્થાન ત્ર્યોજ પ્રદેશાવગાઢ કહેલ છે, તથા જે
શ્રેણ્યાયત સંસ્થાન ત્રણ પ્રદેશાવગાઢ વાળું કહ્યું છે, અને પ્રતરાયત સંસ્થાન
૧૫ પંદર પ્રદેશોવાળું કહ્યું છે, તે ત્ર્યગ્ર-ત્રણ અગ્રવાળું હોવાથી ત્ર્યોજ પ્રદેશ-
ાવગાઢ થાય છે તથા જે શ્રેણ્યાયત જે પ્રદેશોવાળું કહ્યું છે, અને જે પ્રતરા-
યત સંસ્થાન ૬ છ પ્રદેશોવાળું કહ્યું છે, તે જે પ્રદેશવાળું હોવાથી દ્વાપર-
યુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ હોય છે જે ઘનાયત સંસ્થાન ૪૫ પિંતાલીશ પ્રદેશો
વાળું કહેલ છે તે એક શેષ હોવાથી કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ હોય છે. આ
રીતે એક પછાથી પ્રદેશાવગાઢ પછાને લઈને સંસ્થાનો સબધી વિચાર

‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા’ પરિમંડલાનિ ત્વહ મદન્ત ! સંસ્થાનાનિ
 ‘કિં કહ્જુમ્મપ્પસોગાદે’ કિં કુત્તયુગ્મપ્રદેશાવગાદાનિ, । ‘તેઓગપ્પસોગાદા-
 પુચ્છા’ ડ્યોજપ્રદેશાવગાદાનિ ઇતિ પૃચ્છા ? હે મદન્ત ! વ્યસ્તાનીમાનિ પરિમંડલ-
 સંસ્થાનાનિ કિં કુત્તયુગ્મપ્રદેશાવગાદાનિ ડ્યોજપ્રદેશાવગાદાનિ ? કિં વા-દ્વાપરયુગ્મ-
 પ્રદેશાવગાદાનિ યવન્તિ કિં ? યદ્વા-કલ્લયોજપ્રદેશાવગાદાનિ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગ-
 વ્વાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ઓવાદેસેણ વિ’ ઓવાદે-
 સેનાડપિ સામાન્યતઃ સમસ્તાન્યપિ પરિમંડલાદિસંસ્થાનાનીત્યર્થઃ । ‘વિહાણાદેસેણ
 વિ’ વિધાનાદેશનાડપિ ભેદતઃ એકેકં પરિમંડલસંસ્થાનમધિકૃત્ય ‘કહ્જુમ્મપ્પસો-
 ગાદા’ કુત્તયુગ્મપ્રદેશાવગાદાનિ વિંશતિચત્વારિંશત્ પ્રભૃતિપ્રદેશાવગાદિત્વેન કથનાત્
 કુત્તયુગ્મપ્રદેશાવગાદાન્યેવ પરિમંડલસંસ્થાનાનીતિ । ‘નો તેઓગપ્પસોગાદા’
 નો ડ્યોજપ્રદેશાવગાદાનિ ચતુષ્કાપહારે વિશેષાભાવાત્ । ‘નો દાવરજુમ્મપ્પસો-
 ગાદા’ નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાદાનિ દ્વિશેષાભાવાત્ । નો કલ્લિઓગપ્પસોગાદા’
 નો-ન વા કલ્લયોજપ્રદેશાવગાદાનિ પરિમંડલસંસ્થાનાનિ-ઇતિ । એકશેષાભાવાત્ ।

જાના હૈ—‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા’ હે મદન્ત ! અનેક પરિમંડલ-
 સંસ્થાન તથા કુત્તયુગ્મપ્રદેશાવગાદ હૈ ? અથવા ડ્યોજ પ્રદેશાવગાદ હૈ ?
 અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાદ હૈ ? અથવા કલ્લયોજપ્રદેશાવગાદ હૈ ? હસ
 પ્રકાર ગૌતમ સ્વામી કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે
 ગૌતમ ! ‘ઓવાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કહ્જુમ્મપ્પસોગાદા, નો તેઓ
 ગપ્પસોગાદા’ સામાન્ય રૂપ સે વે સમસ્ત પરિમંડલસંસ્થાન, તથા વિધા-
 નાદેશ-એક એક પરિમંડલસંસ્થાન કી અપેક્ષા સે વે પરિમંડલ સંસ્થાન
 કુત્તયુગ્મ પ્રદેશાવગાદ હૈ, ડ્યોજપ્રદેશાવગાદ નહીં હૈ ‘નો દાવરજુમ્મ-
 પ્પસોગાદા’ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાદ નહીં હૈ । ‘નો કલ્લિઓગપ્પસોગાદા’
 તથા કલ્લયોજ પ્રદેશાવગાદ ભી નહીં હૈ । તાત્પર્ય હસ કથન કા યહી હૈ કિ

કહેલ છે હવે જુદાપણથી એજ સંસ્થાનોનો વિચાર કરવામાં આવે છે,
 ‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા’ હે ભગવન્ અનેક પરિમંડલ સંસ્થાનો શુ કુત્ત
 યુગ્મ પ્રદેશાવગાદ છે ? અથવા ડ્યોજ પ્રદેશાવગાદ છે ? અથવા દ્વાપર યુગ્મ
 પ્રદેશાવગાદ છે ? કે કલ્લયોજ પ્રદેશાવગાદ છે ? શ્રી ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘ઓવાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ
 વિ કહ્જુમ્મપ્પસોગાદા, નો તેઓગપ્પસોગાદા’ સામાન્ય રૂપથી તે સઘળા પરિમંડલ
 સંસ્થાનો તથા વિધાનાદેશ-એક એક પરિમંડલ સંસ્થાનની અપેક્ષાથી તે
 પરિમંડલ સંસ્થાનો કુત્તયુગ્મ પ્રદેશાવગાદ છે, ડ્યોજ પ્રદેશાવગાદ નથી. ‘નો દાવર-
 જુમ્મપ્પસોગાદા’ દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાદ નથી ‘નો કલ્લિઓગપ્પસોગાદા’ તથા

‘વદ્વા જં મંતે ! સંઠાણા કિં કહજુમ્મપણસોગાઢા પુચ્છા’ કિં કૃતયુગ્મપ્રદે-
શાવગાઢાનીતિ પૃચ્છા ? હે મદન્ત ! વૃત્તાનિ સ્વલ્પ સંસ્થાનાનિ કિં કૃતયુગ્મ-
પ્રદેશાવગાઢાનિ ંયોજપ્રદેશાવગાઢાનિ ? દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢાનિ કિં વા-કલ્યોજ
પ્રદેશાવગાઢાનીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ।
‘ઓઘાદેસેણં કહજુમ્મપણસોગાઢા’ ઓઘાદેશેન-સામાન્યત ઇત્યર્થઃ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવ-
ગાઢાનિ । ‘નો તેઓગપણસોગાઢા’ નો ંયોજપ્રદેશાવગાઢાનિ વૃત્તસંસ્થાનાનિ ।
‘નો દાવરજુમ્મપણસોગાઢા’ નો-ન વા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢાનિ, ‘નો કલિઓગપ-

ચે સંસ્થાન ૨૦-૪૦ આદિ પ્રદેશોં મેં અવગાહી કહે ગયે હેં । હસલિયે
હન્હેં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહી હી કહા ગયા હૈ । ચતુષ્ક સે અપહાર કરને
પર ત્રિશેષ કે અભાવ સે હન્હેં ંયોજપ્રદેશાવગાહ નહીં કહા ગયા હૈ ।
દ્વિશેષ કે અભાવ સે દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાહ મી હન્હેં નહીં કહા હૈ । તથા
અકશેષ કે અભાવ સે હન્હેં કલ્યોજપ્રદેશાવગાહ મી નહીં કહા હૈ ।

‘વદ્વા જં મંતે ! સંઠાણા કિં કહજુમ્મપણસોગાઢા પુચ્છા’ હસ સૂત્ર
દ્વારા ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન શ્રી સે એસા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! અનેક વૃત્ત-
સંસ્થાન કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહ હૈ ? અથવા ંયોજપ્રદેશાવગાહ હૈ ?
અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાહ હૈ ? અથવા કલ્યોજપ્રદેશાવગાહ હૈ ? હસ
પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન શ્રી કહતે હેં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં કહ
જુમ્મપણસોગાઢા’ વૃત્તસંસ્થાન સામાન્ય કી અપેક્ષા કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાહ
હૈ ‘નો તેઓગપણસોગાઢા’ ંયોજપ્રદેશાવગાહ નહીં હેં । ‘નો દાવરજુમ્મ

કલ્યોજ પ્રદેશાવગાહ પણ નથી. કહેવાનુ તાત્પર્ય એવું છે કે-આ સંસ્થાનો ૨૦-
૪૦ વિગેરે પ્રદેશોમાં અવગાહવાળા કહ્યા છે. તેથી તેને કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાહી જ
કહેલ છે. ચારથી અપહાર કરવાથી વિશેષના અભાવથી તેને ંયોજ પ્રદેશાવગાહ
વાળા કહ્યા નથી. એ શેષના અભાવથી દ્વાપર યુગ્મપ્રદેશાવગાહ પણ તેને કહેલા
નથી. તથા એક શેષના અભાવથી તેને કલ્યોજ પ્રદેશાવગાહ પણ કહ્યા નથી.

‘વદ્વા જં મંતે ! સંઠાણા કિં કહજુમ્મપણસોગાઢા પુચ્છા’ આ સૂત્ર દ્વારા
ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન વૃત્તસંસ્થાનો શું કૃત
યુગ્મ પ્રદેશાવગાહ વાળા છે ? અથવા ંયોજ પ્રદેશાવગાહવાળા છે ? અથવા
દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાહવાળા છે ? અથવા કલ્યોજ પ્રદેશાવગાહવાળા છે ? શ્રી
ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન શ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ।
‘ઓઘાદેસેણં કહજુમ્મપણસોગાઢા’ વૃત્ત સંસ્થાનો સામાન્ય પણાથી કૃતયુગ્મ
પ્રદેશાવગાહ વાળા છે. ‘નો તેઓગપણસોગાઢા’ ંયોજ પ્રદેશાવગાહ નથી. ‘નો

‘પંસોગાદા’ નો કલ્પોજપ્રદેશાવગાદાનિ વૃત્તસંસ્થાનવન્તઃ સ્કન્ધાઃ ઓઘાદેશેન-
સામાન્યરુપેણ વિચાર્યમાણાઃ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાદા એવ સર્વેપાં તત્પ્રદેશાનાં મીલને
ચતુષ્કાપહારે તત્સ્વભાવતયા ચતુષ્પર્યવસિતત્વાત્, વિધાનાદેશેન તુ-પુનર્દોષપ્રદે-
શાવગાદવર્જિતાઃ શેષાવગાદા ભવન્તિ । યથા પૂર્વપ્રતિપાદિતપશ્ચસપ્તાદિષુ જઘન્ય-
વૃત્તસંસ્થાનભેદેષુ ચતુષ્કાપહારે દ્વ્યાવશિષ્ટતા નાસ્તિ એવં સર્વેષ્વપિ તેષુ વસ્તુસ્વ-
ભાવત્વાદિત્યાશયેનાહ-‘વિહાણાદેસેણ’ इत्यादि ।

‘વિહાણાદેસેણ’ વિધાનાદેશેન ‘કહજુમ્મપપંસોગાદા વિ’ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગા-
દાન્યપિ ભવન્તિ વૃત્તાનિ સંસ્થાનાનિ । ‘તેઓગપપંસોગાદા વિ’ ડ્યોજપ્રદેશાવ-
ગાદાન્યપિ ભવન્તિ । ‘નો દાવરજુમ્મપપંસોગાદા’ નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાદાનિ
ચતુષ્કાપહારે દ્વિપર્યવસિતત્વાભાવાત્

પંસોગાદા’ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાદા ભી નહીં હૈં ‘નો કલિઓગપપંસોગાદા’
ઔર ન કલ્પોજપ્રદેશાવગાદા ભી હૈં । ક્યોં કિ વૃત્તસંસ્થાનવાલે સ્કન્ધ
સામાન્ય રુપ સે વિચારિત હોને પર કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાદા હી હૈં । ક્યોંકિ
સંમસ્ત પ્રદેશોં કો મિલાને પર ઔર ઉનમૈં સે ચાર કા અપહાર કરને
પર ચાર વચ જાતે હૈં તથા-વિધાનાદેશ સે વે દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાદા
કો છોડકર શેષ સત્ર પ્રદેશોં સે અવગાદા હૈં અર્થાત્ વે કૃતયુગ્મપ્રદે-
શાવગાદા ભી હૈં, ડ્યોજપ્રદેશાવગાદા ભી હૈં ઔર કલ્પોજપ્રદેશાવગાદા
ભી હૈં । યહી વાત સૂત્રકાર ને ‘વિહાણાદેસેણ કહજુમ્મપપંસોગાદા વિ,
તેઓગપપંસોગાદા વિ, નો દાવરજુમ્મપપંસોગાદા, કલિઓગપપંસોગાદા
વિ’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી હૈં । યહાં પર જો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવ-
ગાદા કો વર્જિત ક્રિયા ગયા હૈં ઉસકાં કારણ એસા હૈં કિ પૂર્વ મૈં

દાવર જુમ્મપપંસોગાદા’ દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાદા પણ નથી. ‘નો કલિ-
ઓગપપંસોગાદા’ તથા કલ્પોજ પ્રદેશાવગાદા પણ નથી કેમકે વૃત્ત સંસ્થાનવાળો
સ્કન્ધ સામાન્યપણાથી વિચારતાં કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાદા જ છે. કેમકે સઘળા ૨૦
વીસ વિગેરે પ્રદેશોને મેળવવાથી અને તેમાંથી ચારનો અપહાર કરવાથી ૪ ચાર
બચે છે. તથા વિધાનાદેશથી તેઓ દ્વાપર યુગ્મપ્રદેશાવગાદાને છોડીને બાકીના
બધાજ પ્રદેશોથી અવગાદ છે. અર્થાત્ તેઓ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાદા પણ છે. ડ્યોજ
પ્રદેશાવગાદા પણ છે. અને કલ્પોજ પ્રદેશાવગાદા પણ છે. એજ વાત સૂત્રકારે
‘વિહાણાદેસેણ કહજુમ્મપપંસોગાદા વિ’ તેઓગપપંસોગાદા વિ, નો દાવરજુમ્મપ-
પંસોગાદા, કલિઓગપપંસોગાદા વિ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરેલ છે.
અહીંયાં દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાદા પણનો જે ત્યાજ કરેલ છે, તેનું કારણ એ

‘કલિયોગપણ્સોગાઢા વિ’ કલ્પોજપ્રદેશાવગાઢાન્યપિ ભવન્તીતિ । ‘તંસા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં કઢજુમ્મપણ્સોગાઢા પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ટ્પસાણિ સ્વસ્થાનિ સંસ્થાનાનિ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢાનિ ૪ ઇત્યાદિ । પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણ કઢજુમ્મપણ્સોગાઢા’ ઓઘાદેસેન-સામાન્યતઃ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢાનિ ટ્પસાણિ સંસ્થાનાનિ ભવન્તિ । ‘નો તેઓગપણ્સોગાઢા’ નો ટ્પોજપ્રદેશાવગાઢાનિ । ‘નો દાવરજુમ્મપણ્સોગાઢા’ નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢાનિ ‘નો કલિયોગપણ્સોગાઢા વિ’ નો કલ્પોજપ્રદેશાવગાઢાન્યપિ, હે ગૌતમ ! સામાન્યવિવક્ષયા ટ્પસાણિ સંસ્થાનાનિ કેવલં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢાન્યેવ ભવન્તિ ન તુ-ટ્પોજદ્વાપરયુગ્મકલ્પોજપ્રદેશાવગાઢાનિ ભવન્તીત્યર્થઃ । ‘વિહાણાદેસેણ’ વિધા-પ્રતિપાદિત જો પાંચ સાત આદિ જઘન્ય વૃત્તસંસ્થાન કે ભેદ હૈં ડનમૈં સે ૪ કા અપહાર કરને પર દો કી અવશિષ્ટતા નહીં હૈં ।

અય ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન શ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-‘તંસા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં કઢજુમ્મં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ટ્પસસંસ્થાન કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ હૈં ? અથવા ટ્પોજપ્રદેશાવગાઢ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ હૈં ? અથવા કલ્પોજપ્રદેશાવગાઢ હૈં ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન શ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ કઢજુમ્મપણ્સોગાઢા’ હે ગૌતમ ! ટ્પસસંસ્થાન સામાન્ય સે કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ હૈં ‘નો તેઓગપણ્સોગાઢા’ ટ્પોજપ્રદેશાવગાઢ નહીં હૈં ‘નો દાવરજુમ્મપણ્સોગાઢા’ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ નહીં હૈં । ‘નો કલિઓગપણ્સોગાઢા વિ’ ઓર ન કલ્પોજ પ્રદેશાવગાઢ હી હૈં । હસ પ્રકાર ટ્પસ સંસ્થાન કેવલ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ હી હૈં । ટ્પોજ દ્વાપરયુગ્મ ઓર કલ્પોજપ્રદેશાવગાઢ નહીં હૈં ‘વિહાણાદેસેણ’

છે કે-પહેલા પ્રતિપાદન કરેલ પાંચ, સાત વિગેરે જઘન્ય વૃત્ત સંસ્થાનના ભેદો છે. તેમાંથી ૪ આરનો અપહાર કરવાથી બે શેષ રહેતા નથી.

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘તંસા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં કઢજુમ્મં પુચ્છા’ હે ભગવન્ ટ્પસ સંસ્થાનો શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢવાળા છે ? અથવા દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશવાળા છે ? કે કલ્પોજ પ્રદેશાવગાઢવાળા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ કઢજુમ્મપણ્સોગાઢા’ હે ગૌતમ ! ટ્પસ સંસ્થાનો સામાન્યપણથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢવાળા છે. ‘નો તેઓગપણ્સોગાઢા’ ટ્પોજ પ્રદેશાવગાઢવાળા નથી. ‘નો દાવરજુમ્મપણ્સોગાઢા’ દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઢવાળા નથી. ‘નો કલિઓગપણ્સોગાઢા’ અને કલ્પોજ પ્રદેશાવગાઢ પણ નથી. આ રીતે ટ્પસ સંસ્થાનો કેવળ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢવાળા જ છે. ટ્પોજ દ્વાપર યુગ્મ અને કલ્પોજ પ્રદેશાવગાઢવાળા નથી.

નાદેશેન-તત્તદ્વ્યક્તિરૂપેણ વિશેષરૂપેણ इत्यर्थः 'કહજુમ્મપણ્ણસોગાઠા વિ' કૃતયુગ્મ-પ્રદેશાવગાઠાન્યપિ 'તેઓગપણ્ણસોગાઠા વિ' ંયોજપ્રદેશાવગાઠાન્યપિ કિન્તુ નો દાવરજુમ્મપણ્ણસોગાઠા નો કલિઓગપણ્ણસોગાઠા' નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાનિ, નાપિ કલ્લયોજપ્રદેશાવગાઠાનિ ંયસાણિ સંસ્થાનાનીતિ । 'ચરંસા જહા વટ્ટા' ચતુરસ્રાણિ સંસ્થાનાનિ યથા વૃત્તાનિ-વૃત્તસંસ્થાનાનિ તથૈવ જ્ઞાતવ્યાનિ, તથાહિ-ચતુરસ્રાણિ સંસ્થાનાનિ ઓઘાદેશેન કેવલં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાન્યેવ નાન્યંયોજાદિ-પ્રદેશાવગાઠાનિ । વિધાનાદેશેન તુ કેવલં દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાનિ ન ભવન્તિ, શેષં-સર્વં કૃતયુગ્મંયોજ-કલ્લયોજપ્રદેશાવગાઠાનિ ભવન્ત્યેવેતિ ।

૧૩ તથા ંયસસંસ્થાન વિધાન-ભેદકી અપેક્ષા સે એક એક કી અપેક્ષા સે 'કહજુમ્મપણ્ણસોગાઠા વિ' કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠાં ભીં હૈં 'તેઓગપણ્ણસોગાઠા વિ' ંયોજપ્રદેશાવગાઠાં ભીં હૈં । કિન્તુ 'નો દાવરજુમ્મપણ્ણસોગાઠા' દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાં નહીં હૈં । 'નો કલિઓગપણ્ણસોગાઠા' કલ્લયોજ પ્રદેશાવગાઠાં ભીં નહીં હૈં । 'ચરંસા જહા વટ્ટા' વૃત્તસંસ્થાનોં કા જેસા વર્ણન કિયા ગયા હૈં વૈસા હી વર્ણન ચતુરસ્ર સંસ્થાનોં કા જાનનાં ચાહિયે । અર્થાત્ ચતુરસ્રસંસ્થાન સામાન્ય રૂપ સે કેવલ કૃતયુગ્મ-પ્રદેશાવગાઠાં હીં હૈં, ંયોજપ્રદેશાવગાઠાં નહીં હૈં, દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠાં ભીં નહીં હૈં ઓર ન કલ્લયોજ પ્રદેશાવગાઠાં હીં હૈં । તથા વિધાન કી અપેક્ષા સે વે કેવલ દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠાં નહીં હૈં, કિન્તુ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠાં હૈં, ંયોજપ્રદેશાવગાઠાં હૈં ઓર કલ્લયોજપ્રદેશાવગાઠાં હૈં ।

'વિહાણાદેસેણ' તથા ંયસ સંસ્થાનો વિધાનાદેશ-લેક્ષની અપેક્ષાથી-એટલે કે એક સંખ્યાની અપેક્ષાથી 'કહજુમ્મપણ્ણસોગાઠા વિ' કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળા પણ છે. 'તેઓગપણ્ણસોગાઠા વિ' ંયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા પણ છે. પરંતુ 'નો દાવરજુમ્મપણ્ણસોગાઠા' દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળા નથી. તથા 'નો કલિઓગપણ્ણસોગાઠા' કલ્લયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા પણ નથી. 'ચરંસા જહા વટ્ટા' વૃત્ત સંસ્થાનોના સંબંધમાં જે પ્રમાણેતું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેતું વર્ણન ચતુરસ્ર સંસ્થાનના સંબંધમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ ચતુરસ્ર સંસ્થાન સામાન્ય પણાથી કેવળ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળા જ છે. તે ંયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા નથી, દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળા નથી. અને કલ્લયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા પણ નથી. તથા વિધાનાદેશની અપેક્ષાએ તે કેવળ દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળા નથી પરંતુ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળા છે, ંયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા પણ છે. અને કલ્લયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા પણ છે, 'આયયા ણં મંતે ! સંઠાણા પુચ્છા' હે ભગવન્ આયત સંસ્થાનો શું કૃતયુગ્મ

‘આયતા ણં મંતે ! સંઠાણા પુચ્છા ?’ આયતાનિ સ્વલુ ભદન્ત ! સંસ્થાનાનિ ઇતિ પુચ્છા ? હે ભદન્ત ! આયતાનિ સંસ્થાનાનિ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાનિ યદ્વા ંયોજ-પ્રદેશાવગાઠાનિ કિં ? દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાનિ વા યદ્વા-કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠાનિ ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં કહ્જુમ્મપ્પસોગાઠા’ ઓઘાદેસેણ સામાન્યવિવક્ષાયામ્ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાનિ આયતાનિ સંસ્થાનાનિ ભવન્તિ । ‘નો તેઓગપ્પસોગાઠા’ નો ંયોજપ્રદેશાવગાઠાનિ । ‘નો દાવરજુમ્મપ્પસોગાઠા’ નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાનિ । ‘નો કલ્પિઓગપ્પસોગાઠા’ નો કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠાનિ આયતાનિ સંસ્થાનાનીતિ । ‘વિહાણાદેસેણં કહ્જુમ્મ-પ્પસોગાઠા વિ જાવ કલ્પિઓગપ્પસોગાઠા વિ’ વિધાનાદેસેણ તત્તદ્વ્યક્ત્યપેક્ષયા તુ-કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાન્યપિ યાવત્ કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠાન્યપિ યાવત્પદેન ંયોજપ્રદે-શાવગાઠાન્યપિ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાન્યપિ ઇત્યનયોઃ સદ્ગ્રહો ભવતિ । ઇતિ ।

‘આયતા ણં મંતે ! સંઠાણા પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! આયત સંસ્થાન કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? ંયોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશ-વગાઠ હૈં ? અથવા કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? હાકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘ઓઘાદેસેણં કહ્જુમ્મપ્પસોગાઠા’ સામાન્ય રૂપ સે આયતસંસ્થાન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં । પર વે ‘નો તેઓગપ્પસો-ગાઠા’ ંયોજપ્રદેશાવગાઠ નહીં હૈં ‘નો દાવરજુમ્મપ્પસોગાઠા’ દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ નહીં હૈં ‘નો કલ્પિઓગપ્પસોગાઠા’ કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠ નહીં હૈં । ‘વિહાણાદેસેણં કહ્જુમ્મપ્પસોગાઠા વિ જાવ કલ્પિઓગપ્પસો-ગાઠા વિ’ ભેદ કી અપેક્ષા સે વે કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ બી હૈં યાવત્ કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠ બી હૈં । યહાં યાવત્ પદસે ‘વે ંયોજપ્રદેશાવગાઠ બી હૈં । ઓર દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ બી હૈં’ એસા પાઠ ગૃહીત હુઆ હૈં ।

પ્રદેશાવગાઠવાળા છે ? ંયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા છે ? અથવા દ્વાપર યુગ્મ પ્રદે-શાવગાઠવાળા છે કે કલ્પિયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં કહ્જુમ્મપ્પસોગાઠા’ સામાન્ય પશુથી આયત સંસ્થાને કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળા છે. પર તુ તે ‘નો તેઓગપ્પ-સોગાઠા’ ંયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા નથી, ‘નો દાવરજુમ્મપ્પસોગાઠા’ દ્વાપર યુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળા પશુ નથી ‘નો કલ્પિઓગપ્પસોગાઠા’ કલ્પયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા પશુ નથી ‘વિહાણાદેસેણં કહ્જુમ્મપ્પસોગાઠા વિ જાવ કલ્પિઓગપ્પસોગાઠા વિ’ ભેદની અપેક્ષાથી તે કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળા પશુ છે, ંયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા પશુ છે, દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠવાળા પશુ છે. અને કલ્પયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળા પશુ છે.

एवं तावत्-क्षेत्रतः एकत्वानेकत्वाभ्यां संस्थानानि विचारितानि, अथ-पुनरेक-
त्वानेकत्वाभ्यामेव कालतः संस्थानानि विचारयितुमाह 'परिमंडले णं भंते' इत्यादि
'परिमंडले णं भंते ! संठाणे किं कडजुम्मसमयट्टिइए' परिमण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानं
किं कृतयुगमसमयस्थितिकम् । 'तेओगसमयट्टिइए' त्र्योजसमयस्थितिकम् । 'दावर-
जुम्मसमयट्टिइए' द्वापरयुगमसमयस्थितिकम् । 'कलिओगसमयट्टिइए' कल्योजसमय-
स्थितिकं वा । अयमाशयः-परिमण्डलेन संस्थानेन परिणताः स्कन्धाः कियन्तं कालं
तिष्ठन्ति ? किं चतुष्कापहारे तत्कालस्य समया श्रुतुरग्रा भवन्ति त्र्यग्राः-द्वयग्राः-
एकाग्रा वा भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम !

इस प्रकार से क्षेत्र की अपेक्षा लेकर एकवचन और बहुवचन से संस्थानों
का विचार किया । अब पुनः एकत्व और अनेकत्व से ही कालकी अपेक्षा
लेकर संस्थानों का विचार करने के लिये 'परिमंडले णं भंते !' इत्यादि
सूत्र सूत्रकार कहते हैं-'परिमंडले णं भंते ! संठाणे किं कडजुम्मसमय
ट्टिइए' इसमें गौतम स्वामीने प्रभु श्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त !
परिमंडल संस्थान क्या कृतयुगम समय की स्थिति वाला है ? अथवा
'तेओगसमयट्टिइए' त्र्योज समय की स्थितिवाला है ? अथवा 'दावर-
जुम्मसमयट्टिइए' द्वापरयुगरूप समय की स्थितिवाला है ? अथवा 'कलि-
ओगसमयट्टिइए' कल्योज समय की स्थिति वाला है ? तात्पर्य इसका
यह है कि परिमंडल संस्थान के रूप में परिणत हुए स्कन्ध कितने काल
तक रहते हैं ? क्या चतुष्क के अपहार से उसके काल के समय चतुरग्र
होते हैं ? अथवा त्र्यग्र होते हैं ? अथवा द्वयग्र होते हैं ? अथवा एकाग्र

ઉપર પ્રમાણે ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી એક વચન અને બહુવચનથી સંસ્થા-
નાના સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવેલ છે. હવે ફરીથી એક પછી અને
અનેક પછીથી જ કાળની અપેક્ષા લઈને સંસ્થાનાના સંબંધમાં વિચાર કરવા
માટે સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણેનું સૂત્ર કહે છે. 'પરિમંડલે ણં ભંતે !' ઇત્યાદિ
'પરિમંડલે ણં ભંતે !' કિં કઢજુમ્મસમયટ્ટિહિએ' આ સૂત્રથી શ્રી ગૌતમસ્વામીએ
પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-કે લગવનું પરિમંડલ સંસ્થાન થું કૃતયુગમ
સમયની સ્થિતિવાળું છે ? અથવા 'તેઓગસમયટ્ટિહિએ' ત્ર્યોજ સમયની સ્થિતિ
વાળું છે ? અથવા 'દાવરજુમ્મસમયટ્ટિહિએ' દ્વાપર યુગમ સમયની સ્થિતિ
વાળું છે ? અથવા 'કલિઓગસમયટ્ટિહિએ' અથવા કલ્યોજ સમયની સ્થિતિ
વાળું છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પરિમંડલસંસ્થાન પછાથી પરિણત
થયેલ સ્કંધ કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? ચારના-અપહારથી તેના કાળનો સમય
ચતુરસ્ર હોય છે. અથવા ત્ર્યગ્ર હોય છે. દ્વયગ્ર હોય છે. અથવા એકાગ્ર હોય

‘સિય કડજુમ્મસમયદ્વિહા જાવ કલિઓગસમયદ્વિહા’ સ્યાત્-કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકમ્ યાવત્-કલ્પોજસમયસ્થિતિકમ્ । અત્ર યાવત્પદેન સ્યાત્-ત્રયોજસમયસ્થિતિકં સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિક મિત્યનયોઃ સંગ્રહઃ । ‘એવં જાવ આયણ’ એવમ્-પરિમંડલસંસ્થાનવદેવ વૃત્તસંસ્થાનાદારભ્યાઽઽયતાન્તસંસ્થાનપર્યન્તં સ્યાત્-કૃતયુગ્મસમય સ્થિતિકં યાવત્-સ્યાત્ કલ્પોજસમયસ્થિતિકમિતિ । અયં ભાવઃ-પરિમંડલાદિ સંસ્થાનેન પરિણતસ્કન્ધાનાં કૃતયુગ્માદિ સર્વસમયસ્થિતિકત્વં ભવતીતિ ।

‘પરિમંડલા નં મંતે ! સંઠાણા’ પરિમંડલાનિ ચલ્લ મદન્ત ! સંસ્થાનાનિ કિં કડજુમ્મસમયદ્વિહયા પુચ્છા’ કિં કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાનિ ઇતિ પૃચ્છા । હે

હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈં ‘ગોયમા । સિય કડજુમ્મ સમયદ્વિહા જાવ કલિઓગસમયદ્વિહા’ હે ગૌતમ ! પરિમંડલ સંસ્થાન કદાચિત્ કૃતયુગ્મ સમય કી સ્થિતિવાલા હૈં ઓર યાવત્ વહ કદાચિત્ કલ્પોજ સમય કી સ્થિતિ વાલા ખી હૈં । યહાં યાવત્પદ સે ‘સ્યાત્ ત્રયોજ સમયસ્થિતિકં સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્મ સમયસ્થિતિકમ્’ હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈં । ‘એવં જાવ આયણ’ પરિમંડલ સંસ્થાન કે જૈસે હી વૃત્તસંસ્થાન સે લેકર આયત સંસ્થાન તક સબ સંસ્થાન કૃતયુગ્મ સમય કી સ્થિતિવાલે ખી હૈં । યાવત્ કલ્પોજ સમય કી સ્થિતિવાલે ખી હૈં । તાત્પર્ય યહી હૈં કિ પરિમંડલ આદિ સંસ્થાન સે પરિણત સ્કન્ધો મેં કૃતયુગ્મ આદિ સર્વ સમય કી સ્થિતિ રૂપતા હૈં ।

‘પરિમંડલા નં મંતે ! સંઠાણા’ હે મદન્ત ! સમસ્ત પરિમંડલસંસ્થાન ‘કિં કડજુમ્મસમયદ્વિહયા પુચ્છા’ કયા કૃતયુગ્મ સમય કી સ્થિતિ વાલે

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા’ સિય કડજુમ્મસમયદ્વિહા જાવ કલિઓગસમયદ્વિહા’ હે ગૌતમ પરિમંડલ સંસ્થાન કોઈ વાર કૃત યુગ્મ સમયની સ્થિતિ વાળું હોય છે અહીંયાં યાવત્ પદથી ‘સ્યાત્ ત્રયોજસમય સ્થિતિકં સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિકમ્’ તે કોઈ વાર ત્રયોજ સમયની સ્થિતિવાળું હોય છે અને કોઈ વાર દ્વાપરયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળું હોય છે આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. ‘એવ જાવ આયણ’ પરિમંડલ સંસ્થાનના કથન પ્રમાણે વૃત્ત સંસ્થાનથી લઈને આયત સંસ્થાન સુધીના સઘળા સંસ્થાનો કૃત યુગ્મ સમયની સ્થિતિ વાળા છે યાવત્ કલ્પોજ સમયની સ્થિતિવાળા પણ છે. કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનોથી પરિણત થયેલા સ્કન્ધોમાં કૃતયુગ્મ વિગેરે તમામ સમયની સ્થિતિ રૂપતા છે.

‘પરિમંડલા નં મંતે ! સંઠાણા’ હે ભગવન્ સઘળા પરિમંડલ સંસ્થાનો કિં કડજુમ્મસમયદ્વિહયા પુચ્છા’ શું કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા છે ? અથવા

મદન્ત । પરિમંડલસંસ્થાનાનિ કિં કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાનિ ? અથવા-ઙ્ગોજ સમયસ્થિતિકાનિ ? યદ્વા-દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિકાનિ ? કિં વા-કલ્પોજસમય-સ્થિતિકાનિ इति પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં સિય કહજુમ્મસમયદ્વિહયા’ ઓઘાદેશેન સામાન્યતઃ સ્યાત્-કદાચિત્ કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાનિ । ‘જાવ સિય કલિઓગસમયદ્વિહયા’ યાવત્ સ્યાત્-કદાચિત્ કલ્પોજસમયસ્થિતિકાનિ યાવત્ પદેન ઙ્ગોજસમયસ્થિતિકાનિ દ્વાપર-યુગ્મસમયસ્થિતિકાનીત્યનયોઃ સંગ્રહઃ । ‘વિહાણાદેસેણં કહજુમ્મસમયદ્વિહયા વિ’ વિધાનાદેશેન તત્તદ્ વ્યક્ત્યપેક્ષયેત્યર્થઃ કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાન્યપિ, ‘જાવ-કલિઓગસમયદ્વિહયા વિ’ યાવત્ કલ્પોજસમયસ્થિતિકાન્યપિ યાવત્પદેન ઙ્ગોજ-દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિકાનીત્યનયોઃ સંગ્રહો ભવતીતિ ।

હેં ? અથવા ઙ્ગોજ સમય કી સ્થિતિ વાલે હેં ? અથવા દ્વાપર સમય કી સ્થિતિ વાલે હેં ? અથવા કલ્પોજ સમય કી સ્થિતિ વાલે હેં ? इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं-‘गोयमा । ओघादेसेणं सिय कहजुम्म समयद्विहया’ सामान्य रूप से वे कदाचित् कृतयुगम समय की स्थिति वाले भी हैं-‘जाव सिय कलिओगसमयद्विहया’ यावत् कदाचित् वे कल्योज समय की स्थिति वाले भी हैं । यहां यावत्पद से ‘ङ्गोजसमयस्थितिकानि द्वापरयुगमसमयस्थितिकानि’ इस पाठ का संग्रह हुआ है । ‘विहाणा-देसेणं कहजुम्मसमयद्विहया वि’ तथा विधान की अपेक्षा से वे कृत युगम समय की स्थितिवाले भी हैं यावत् कल्योज समय की स्थितिवाले भी हैं । यहां पर भी यावत्पद से ‘ङ्गोजद्वापरयुगमसमयस्थितिकानि’ इन पदों का ग्रहण हुआ है । ‘एवं जाय आयया’ परिमंडल संस्थान के

દ્વાપરયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા છે ? અથવા કલ્પોજ સમયની સ્થિતિવાળા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા । હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં કહજુમ્મસમયદ્વિહયા’ સામાન્યપણાથી કોઈ વાર કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા પણ છે. ‘જાવ સિય કલિઓગસમયદ્વિહયા’ યાવત્ કદાચિત્ તેઓ કલ્પોજ સમયની સ્થિતિવાળા પણ છે અહિંયાં યાવત્પદથી ‘ઙ્ગોજસમયસ્થિતિકાનિ દ્વાપરયુગ્મ સમયસ્થિતિકાનિ’ આ પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. ‘વિહાણાદેસેણ કહજુમ્મસમયદ્વિહયા વિ’ તથા વિધાનની અપેક્ષાથી તેઓ કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા પણ છે. યાવત્ કલ્પોજ સમયની સ્થિતિવાળા પણ છે અહિંયાં પણ યાવત્ પદથી ‘ઙ્ગોજદ્વાપરસમયસ્થિતિકાનિ’ આ પદો ગ્રહણ કરાયાં છે.

‘એવં જાવ આયયા’ એવમ્ પરિમંડલસંસ્થાનવદેવ યાવદાયતાનિ સંસ્થાનાન્યપિ બોધ્યાનિ । અત્ર યાવત્પદેન વૃત્ત-ત્ર્યસ-ચતુરસ્રસંસ્થાનાનાં ગ્રહણં ભવતીતિ ।

અથ એકત્વાનેકત્વાભ્યામેવ ભાવતઃ સંસ્થાનાનિ પ્રાહ-‘પરિમંડલે ણં’ ઇત્યાદિ । ‘પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે’ પરિમંડલં સ્વલ્પ મદન્ત ! સંસ્થાનમ્ । ‘કાલવન્નપ-જ્જવેહિં કિં કહ્જુમ્મે જાવ કલિઓગે’ કાલવર્ણપર્યવૈઃ કિં કૃતયુગ્મમ્ યાવત્ કલ્પો-જમ્ ? હે મદન્ત ! પરિમંડલસંસ્થાનં કાલવર્ણપર્યવાન્ અધિકૃત્ય કિં કૃતયુગ્મં યાવત્ કલ્પોજરૂપમ્ અત્ર-યાવત્પદેન કિં ત્ર્યોજરૂપમ્-દ્વાપરયુગ્મરૂપં વા ? ઇત્ય-નયોઃ સંગ્રહ ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સિય કહ્જુમ્મે’ સ્યાત્-કદાચિત્ કૃતયુગ્મમ્ । ‘એવં એણં અભિકાવેણં જહેવ ઠિર્હિ’

જૈસેહી યાવત્ આયત સંસ્થાન તક કથન જાનના ચાહિયે । યહાં યાવ-ત્પદે સે, ત્ર્યસ્ર ઓર ચતુરસ્ર સંસ્થાનોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ।

અથ એકત્વ ઓર અનેકત્વ સે સંસ્થાનોં કા કથન ભાવ કી અપેક્ષા લેકર સૂત્રકાર કરતે હૈ-હસમેં ગૌતમ ને પ્રમુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ-‘પરિ-મંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે કાલવન્નપજ્જવેહિં કિં કહ્જુમ્મે જાવ કલિઓગે’ હે મદન્ત ! પરિમંડલ સંસ્થાન કાલે વર્ણ કી પર્યાયોં કી અપેક્ષા સે કયા કૃતયુગ્મ રૂપ હૈ ? અથવા યાવત્ કલ્પોજ રૂપ હૈ ? યહાં યાવત્પદ સે ‘કિં ત્ર્યોજરૂપમ્ દ્વાપરયુગ્મરૂપં વા’ ઇન પદોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રમુ શ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા !’ સિય કહ્જુમ્મે’ વહ કદાચિત્ કૃતયુગ્મ રૂપ હૈ ‘એવં એણં અભિલાવેણં જહેવ ઠિર્હિ’ હસ પ્રકાર કે

‘એવં જાવ આયયા’ પરિમંડલ સંસ્થાનના કથન પ્રમાણે યાવત્ આયત સંસ્થાન સુધીનું કથન સમજવું જોઈએ. અહીંયાં યાવત્પદથી વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર અને ચતુરસ્ર આ સંસ્થાનો અહણ કરાયાં છે.

હવે ભાવની અપેક્ષાથી એક પણા અને અનેકપણાથી સંસ્થાનોનું કથન સૂત્રકાર કરે છે. તેમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે કાલવન્નપજ્જવેહિં કિં કહ્જુમ્મે જાવ કલિઓગે’ હે ભગવન્ પરિ-મંડલ સંસ્થાન કાળાવર્ણની પર્યાયોની અપેક્ષાથી શું કૃત યુગ્મ રૂપ છે ? અથવા યાવત્ કલ્પોજ રૂપ છે ? અહીંયાં યાવત્ પદથી ‘કિં ત્ર્યોજરૂપમ્ દ્વાપર યુગ્મરૂપમ્ વા’ આપદો અહણ કરાયા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! સિય કહ્જુમ્મે’ તે કોઈ વાર કૃતયુગ્મ રૂપ છે. ‘એવં એણ અભિલાવેણં જહેવ ઠિર્હિ’ આ પ્રમાણેના અભિલાપથી સમય અને

एवम्-एतेन अभिलापेन यथैव स्थितौ-यथासमयस्थितिविषये कथितम् तथैव-
 सेनैवामिलापेन वृत्तादिसंस्थानेष्वपि वक्तव्यमिति । तथाहि-‘परिमंडले णं संठाणे
 कालवन्नपज्जवेहिं सिय कडजुम्मे जाव सिय कलिओगे’ इत्याद्यालापकाः सर्वत्र
 कार्याः । ‘एवं नीलवन्नपज्जवेहिं’ एवं नीलवर्णपर्यवैः यथा कालवर्णपर्यवैः कृत-
 युग्मादिरूपं परिमंडलं संस्थानं कथितं तथैव नीलवर्णपर्यवैरपि कृतयुग्मरूपाणि
 यावत्-कल्योजरूपाणि ज्ञातव्यानीति । ‘एवं पंचहिं वण्णेहिं’ एवं कालनीलेति-
 वर्णद्वयं सम्प्रेत्य पञ्चभिर्वर्णैः परिमण्डलादीनि संस्थानानि ज्ञातव्यानि । यथा
 कालनीलवर्णपर्यवैः परिमण्डलादिसंस्थानानि कथितानि तथैव शेष-लोहित-हारिद्र-
 -शुक्लरूपवर्णत्रयपर्यवैरपि कृतयुग्मादिरूपाणि वाच्यानीति । एवमेव परिमण्डलादि-

અભિલાપ સે જૈસા કથન સમય એવં સ્થિતિ કે વિષય મેં કિયા ગયા હૈ
 उसी प्रकार का कथन यहां पर भी करना चाहिये । अर्थात्-‘परिमंडलेणं
 संठाणे कालवन्नपज्जवेहिं सिय कडजुम्मे, जाव सिय कलिओगे’ इस प्रकार
 के आलापक यहां सर्वत्र कहना चाहिये । ‘एवं नीलवन्नपज्जवेहिं’ जिस
 प्रकार कृष्णवर्ण की पर्यायों की अपेक्षा से परिमंडल संस्थान कृतयुग्म
 रूप यावत् कल्योजरूप कहा गया है उसी प्रकार से वह नीलवर्ण की
 पर्यायों की अपेक्षा से भी कृतयुग्म रूप यावत् कल्योज रूप कहा गया
 है । ‘एवं पंचहिं वण्णेहिं’ जिस प्रकार से कृष्णवर्ण की पर्यायों की और
 नीलवर्ण की पर्यायों की अपेक्षा से परिमंडलादि संस्थान कृतयुग्म रूप
 यावत् कल्योजरूप कहे गये हैं उसी प्रकार से वे शेष लोहित, हारिद्र
 और शुक्लवर्ण की पर्यायों की अपेक्षा से भी वे कृतयुग्मादि रूप कहे
 हैं ऐसा जानना चाहिये । इसी प्रकार से परिमंडल आदि संस्थान ‘दोहिं

સ્થિતિના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. એજ રીતનું
 કથન અહીંયાં પણ કરવું જોઈએ અર્થાત્ ‘પરિમંડલે ણં’ સંઠાણે કાલવન્નપજ્જ-
 વેહિં સિય કડજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે’ આ પ્રમાણેના આલાપક અહીંયાં
 બધે જ કહેવો જોઈએ. ‘એવં નીલવન્નપજ્જવેહિં’ કૃષ્ણવર્ણની પર્યાયોની અપે-
 ક્ષાથી જે પ્રમાણે પરિમંડલ સંસ્થાન કૃતયુગ્મ રૂપ યાવત્ કલ્યોજ રૂપ કહ્યું
 છે, એજ રીતે તે નીલવર્ણના પર્યાયોની અપેક્ષાથી પણ કૃત યુગ્મરૂપ યાવત્
 કલ્યોજ રૂપથી કહ્યું છે ‘એવં પંચહિં વણ્ણેહિં’ જે પ્રમાણે કૃષ્ણવર્ણના
 પર્યાયોની અને નીલવર્ણના પર્યાયોની અપેક્ષાથી પરિમંડલ એજ દ્વાપર
 વિગેરે સંસ્થાનો કૃતયુગ્મ રૂપ યાવત્ કલ્યોજ રૂપ કહ્યા છે, એજ રીતે તેઓ
 બાકીના લોહિત-લાલ હારિદ્ર-પીળા અને શુકલ-ધોળા વર્ણના પર્યાયોની
 અપેક્ષાથી પણ કૃતયુગ્માદિરૂપ કહ્યા છે. તેમ સમજવું. એજ રીતે પરિમંડલ

संस्थानानि 'दोहिं गंधेहिं' द्वाभ्यां गन्धाभ्यां सुरमिदुरभिरूपाभ्यां, सुरमिदुरभिगन्ध-
पर्यवैस्तिर्यः । तथा—'पंचहिं रसेहिं' इति पञ्चभिः—तिक्त-कटु-कषाया-अम्ल-
मधुररूपैः रसैः—रसपर्यवैः, तथा 'अट्टहिं फासेहिं जाव लुक्खाफासपज्जवेहिं' अष्टाभिः
—स्पर्शैः यावद्रूक्ष-स्पर्शपर्यवैः कर्कश-मृदु-गुरु-लघु-शीतो-ष्ण-स्निग्धरूक्षरूपै-
रष्टाभिः पर्यवैस्तिर्यः कृतयुग्मादि विचारणीयम् इति । पूर्ववर्णितसंस्थानानां
मध्ये एकैकशःकृत्य कस्मिन् क्रियती संख्या विद्यते? इति प्रदर्शिका वृद्ध-
सम्प्रदायोक्ताः पञ्चसंग्रहण्यो गाथा अत्र प्रोचयन्ते—

'परिमंडले य वट्टे, तंसे चउरंस आयए चेव ।

घणपयरपढमवज्जं, ओयपएसे य जुम्मे य ॥१॥

पंच य वारसयं खलु, सत्त य वत्तीस पंच वट्टंमि ।

तियछकायपणतीसा, चउरो य हवंति तंसंमि ॥२॥

नव चेव तद्दा चउरो, सत्तावीसा य अट्टचउरंसे ।

तिगदुगपन्नरसे चेव छच्चेव य आयए होति ॥३॥

पणयालीसा वारस, छब्भेया आययंमि संठाणे ।

परिमंडलंमि वीसा, चत्तायभवे पएसगं ॥४॥

सव्वे वि आययंमि गेण्हसु परिमंडलंमि कडजुम्मं ।

वज्जेज्ज कळिं तंसे दावरजुम्मं च सेसेसु' ॥५॥

छाया—परिमण्डलं च वृत्तं त्र्यसं चतुरस्रमायतं चैव ।

प्रथमवर्णानि घनप्रतरभेदानि ओजप्रदेशानि युग्मानि च ॥१॥

पञ्च च द्वादश खलु सप्त च द्वात्रिंशच्च पञ्चवृत्ते ।

त्रयः षट् पञ्चत्रिंशत् चत्वारश्च भवन्ति त्र्यसे ॥२॥

गंधेहिं पंचहिं रसेहिं, अट्टहिं फासेहिं जाव लुक्खाफासपज्जवेहिं' दो-
गंध सुरभि दुरभि गंध की पर्यायों से पांच रसों—तिक्त, कटु, कषाय,
आम्ल और मधुर इन रसों की पर्यायों से तथा आठ स्पर्शों की—कर्कश
मृदु, गुरु, लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध एवं रूक्ष की पर्यायों से कृतयुग्मा-
दिरूप हैं । ऐसा विचार करना चाहिये । इन एक २ करके पूर्व वर्णित

विगेदे संस्थाने। 'दोहिं' गंधेहिं, 'पंचहिं' रसेहिं, 'अट्टहिं' फासेहिं 'जाव लुक्ख-
फासपज्जवेहिं' सुरभीगंध-सुगंध अने दुरभीगंध दुर्गंध ओ के गंधनी पर्या-
योथी, तिक्त, कटु, कषाय, अम्ल अने मधुर आ रसोनी पर्यायोथी तथा आठ
स्पर्शोथी ओटले के कर्कश, मृदु, गुरु, लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध, अने रूक्ष ओ
आठ स्पर्शोनी पर्यायोथी कृतयुग्मादि ३५ छे ओ प्रमाणे समज्जुं लेधये. अ-

નવ ચૈવ તથા ચત્વારઃ સપ્તવિંશતિશ્ચાષ્ટી ચતુરસ્રે ।

ત્રયો દ્વૌ પચ્ચદશચૈવ ષઢેવ ચાયતે ભવન્તિ ॥૩॥

પચ્ચ ચત્વારિંશદ્દ્વાદશપદ્મભેદાઃ આયતે સંસ્થાને ।

પરિમંડલે વિંશતિશ્ચત્વારશ્ચ ભવેત્ પ્રદેશાગ્રમ્ ॥૪॥

સર્વેઽપિ આયતે (સર્વેરાશયે इति) ગૃહાણ પરિમંડલે

કૃતયુગ્મં વર્જયેત્ કલિં ત્રયસ્રે દ્વાપરયુગ્મં ચ શેષેષુ ॥૫॥ ॥સૂ. ૪॥

‘દ્રવ્યાદ્યપેક્ષયા સંસ્થાનપરિમાણાધિકારાત્ સંસ્થાનવિશેષિતસ્ય લોકસ્યાપિ પૂર્વોક્તરૂપેણૈવ પરિમાણનિરૂપણાયાહ—‘સેઢીઓ ણં મંતે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—સેઢીઓ ણં મંતે ! દવ્વટ્ટયાણ કિં સંખેજ્ઞાઓ અસં-
ખેજ્ઞાઓ અણંતાઓ ? ગોયમા ! નો સંખેજ્ઞાઓ નો અસંખે-
જ્ઞાઓ અણંતાઓ । પાઈણપડીણાયયાઓ ણં મંતે ! સેઢીઓ
દવ્વટ્ટયાણ કિં સંખેજ્ઞાઓ અસંખેજ્ઞાઓ અણંતાઓ એવં ચેવ ।

એવં દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ એવં ઉહ્મહાયતાઓ વિ । લોગા-
ગાસસેઢીઓ ણં મંતે ! દવ્વટ્ટયાણ કિં સંખેજ્ઞાઓ અસંખેજ્ઞાઓ
અણંતાઓ ? ગોયમા ! નો સંખેજ્ઞાઓ અસંખેજ્ઞાઓ નો અણં-
તાઓ । પાઈણપડીણાયતાઓ ણં મંતે ! લોગાગાસસેઢીઓ દવ્વટ્ટ-
યાણ કિં સંખેજ્ઞાઓ ૩ એવં ચેવ । એવં દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ એવં
ઉહ્મહાયયાઓ વિ અલોયાગાસ સેઢીઓ ણં મંતે ! દવ્વટ્ટયાણ કિં
સંખેજ્ઞાઓ અસંખેજ્ઞાઓ અણંતાઓ ? ગોયમા ! નો સંખેજ્ઞાઓ
નો અસંખેજ્ઞાઓ અણંતાઓ । એવં પાઈણપડીણાયયાઓ વિ, એવં
દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ એવં ઉહ્મહાયતાઓ વિ । સેઢીઓ ણં
મંતે ! પાસટ્ટયાણ કિં સંખેજ્ઞાઓ ૦ ૩ જહા દવ્વટ્ટયાણ તહા—

સંસ્થાનોં કે બીચમેં કિસ સંસ્થાન મેં પ્રદેશોં કી કિતની સંખ્યા હૈ इस
वात को संग्रह करके दिखाने वाली वृद्ध संप्रदायोक्त ये पांच संग्राहक
गाथाएं हैं—‘परिमंडले य वट्टे’ इत्यादि ॥सूत्र ४॥

પહેલા વણ્ણવેલા એક એક સંસ્થાનોમાં કયા સંસ્થાનમાં પ્રદેશોની કેટલી સંખ્યા
છે ? આ વાત સંગ્રહ કરીને બતાવવાળી વૃદ્ધ સંપ્રદાય પ્રણાલિ પ્રમાણે
આ પાંચ સંગ્રહ ગાથાઓ કહેલ છે. ‘પરિમંડલેય વટ્ટે’ इत्यादि ॥સૂ. ૪॥

पएसट्टयाए वि जाव उड्डमहाययाओ वि, सव्वाओ अणंताओ ।
 लोगागाससेढीओ णं भंते ! पएसट्टयाए किं संखेज्जाओ ?
 पुच्छा गोयमा ! सिय संखेज्जाओ सिय असंखेज्जाओ नो अणं-
 ताओ । एवं पाईणपडीणाययाओ वि दाहिणुत्तराययाओ वि एवं
 चेव, उड्डमहायताओ नो संखेज्जाओ असंखेज्जाओ नो अणंता-
 ओ । अलोगागाससेढीओ णं भंते ! पएसट्टयाए पुच्छा, गोयमा !
 सिय संखेज्जाओ, सिय असंखेज्जाओ सिय अणंताओ पाई-
 णपडीणाययाओ णं भंते ! अलोया० पुच्छा गोयमा ! नो संखे-
 ज्जाओ नो असंखेज्जाओ अणंताओ । एवं दाहिणुत्तराययाओ
 वि उड्डमहाययाओ पुच्छा ? गोयमा ! सिय संखेज्जाओ सिय
 असंखेज्जाओ सिय अणंताओ ॥सू० ५॥

छाया—श्रेणयः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया किं संख्येयाः ? असंख्येयाः ?
 अनन्ताः गौतम ! नो संख्येयाः, नो असंख्येयाः, अनन्ताः । प्राचीप्रतीच्या-
 यताः खलु भदन्त ! श्रेणयः द्रव्यार्थतया किं संख्येयाः, ०३ एवमेव । एवं दक्षिणो-
 त्तरायता अपि—एवमूर्ध्वाध आयता अपि । लोकाकाशश्रेणयः खलु भदन्त !
 द्रव्यार्थतया किं संख्येया असंख्येया अनन्ताः ? गौतम ! नो संख्येयाः, असं-
 ख्येयाः, नो अनन्ताः । प्राची प्रतीच्यायताः खलु भदन्त ! लोकाकाशश्रेणयः
 द्रव्यार्थतया किं संख्येया०३ एवमेव । एवं दक्षिणोत्तरायता अपि एवमूर्ध्वाध
 आयता अपि । अलोकाकाशश्रेणयः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया किं संख्येयाः
 असंख्येयाः ?, अनन्ताः ?, गौतम ! नो संख्येयाः, नो असंख्येयाः अनन्ताः । एवं
 प्राचीप्रतीच्यायता अपि, एवम् दक्षिणोत्तरायता अपि, एवम् उर्ध्वाध आयता
 अपि । श्रेणयः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया किं संख्येयाः ३ यथा—द्रव्यार्थतया
 तथा प्रदेशार्थतया अपि यावदूर्ध्वाध आयता अपि सर्वा अनन्ताः ।

लोकाकाशश्रेणयः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया किं संख्येयाः ३ पृच्छा,
 गौतम ! स्यात्—संख्येयाः स्याद्—असंख्येयाः नो अनन्ताः । एवम्—प्राचीप्रतीच्या-
 यता अपि, दक्षिणोत्तरायता अपि एवमेव, ऊर्ध्वाध आयता नो संख्येयाः,
 असंख्येयाः, नो अनन्ताः । अलोकाकाशश्रेणयः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया
 पृच्छा ? गौतम ! स्यात्—संख्येयाः स्याद् असंख्येयाः स्याद् अनन्ताः । प्राची-
 प्रतीच्यायताः खलु भदन्त ! अलोकाकाशस्य० पृच्छा ? गौतम ! नो संख्येयाः
 नो असंख्येयाः अनन्ताः, एवं दक्षिणोत्तरायता अपि ।

ઊર્ધ્વાધ આયતાઃ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! સ્યાત્ સંખ્યેયાઃ સ્યાદ્ અસંખ્યેયાઃ સ્યાત્ અનન્તાઃ ॥૬૦૫॥

ટીકા—‘સેઠીઓ ણં મંતે !’ શ્રેણયઃ સ્વલુ મદન્ત ! યચ્ચપિ—શ્રેણીશબ્દેન પઙ્ક્તિ-માત્રં કથયતે તથાપિ—અત્ર પ્રકરણવલાત્ આકાશપ્રદેશશ્રેણય—એવ ગૃહીતવ્યાઃ, આકાશપ્રદેશ શ્રેણીનામેવ પ્રકાન્તત્વાત્ તત્ર શ્રેણયઃ અવિવક્ષિતલોકાલોકભેદત્વેન સામાન્યાઃ ૧, તથા—તા એવ શ્રેણયઃ પૂર્વાપરાયતાઃ ૨ દક્ષિણોત્તરાયતાઃ ૩, ઊર્ધ્વાધ આયતાઃ ૪। એવં લોકસમ્બન્ધિન્યોઽલોકસમ્બન્ધિન્યશ્ચ તાઃ શ્રેણયો ભવન્તિ । તાઃ

દ્રવ્યાદિક્ કી અપેક્ષા સે સંસ્થાન પરિમાણ કે અધિકાર કો લેકર અવ સૂત્રકાર સંસ્થાન વિશેષિત લોક કા મી પૂર્વોક્ત રૂપ સે હી પરિમાણ નિરૂપણ કરને કે લિયે સૂત્ર કા કથન કરતે હૈં—‘સેઠીઓ ણં મંતે ! દ્વવદ્વયાએ કિં સંખેજ્જાઓ’ इत्यादि सूत्र ॥५॥

ટીકાર્થ—યહાં ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘સેઠીઓ ણં મંતે ! દ્વવદ્વયાએ કિં સંખેજ્જાઓ, અસંખેજ્જાઓ, અણંતાઓ’ હે મદન્ત ! દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે શ્રેણિયાં કયા સંખ્યાત હૈં ? અથવા અસંખ્યાત હૈં ? અથવા અનન્ત હૈં ? યચ્ચપિ શ્રેણી શબ્દ સે પઙ્ક્તિમાત્ર કા કથન હોતા હૈ અર્થાત્ શ્રેણી શબ્દ કા અર્થ પઙ્ક્તિમાત્ર હૈ ફિર મી યહાં પર પ્રકરણ કે વશ સે આકાશ પ્રદેશ પઙ્ક્તિયાં શ્રેણી શબ્દ સે ગૃહીત હુઈ હૈં । હસ પ્રકાર લોક ઔર અલોક કે ભેદ કી વિવક્ષા કિયે ષિના હી વે યહાં સામાન્ય રૂપ ગૃહીત હોતી હૈં । યે શ્રેણિયાં પૂર્વ સે પશ્ચિમ તક લમ્બી હૈં, દક્ષિણ સે ઉત્તર તક લમ્બી હૈં ઔર ઊર્ધ્વ સે અધોભાગ તક લમ્બી હૈં । હસ પ્રકાર કી યે શ્રેણિયાં લોક મેં મી હૈં ઔર અલોક મેં મી હૈં । હસ સઘ અભિપ્રાયકો

દ્રવ્ય વિગેરેની અપેક્ષાથી સંસ્થાન પરિમાણના અધિકારથી હવે સૂત્રકાર સંસ્થાન વિશેષ લોકનું પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જ પરિમાણ નિરૂપણ કરવા માટે સૂત્રનું કથન કરે છે ‘સેઠીઓ ણ મંતે ! દ્વવદ્વયાએ કિં સંખેજ્જાઓ’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘સેઠીઓ ણ મંતે ! દ્વવદ્વયાએ કિં સંખેજ્જાઓ અસંખેજ્જાઓ’ હે ભગવન્ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી શ્રેણીયો સંખ્યાત છે ? કે અસંખ્યાત છે ? અથવા અનંત છે ? જોકે શ્રેણી શબ્દથી પંક્તિનું ગ્રહણ—કથન થાય છે, અર્થાત્ શ્રેણી શબ્દનો અર્થ પંક્તિ માત્ર છે, તો પણ અહીંયાં પ્રકરણ વશાત્ આકાશ પ્રદેશ પંક્તિઓ શ્રેણી શબ્દથી ગ્રહણ થઈ છે. આ રીતે લોક અને અલોકના ભેદની વિવક્ષા કર્યા વગર જ તેઓ અહીંયાં સામાન્ય પણાથી ગ્રહણ થાય છે, આ શ્રેણીયો પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબી હોય છે. દક્ષિણથી ઉત્તર સુધી લાંબી છે, અને ઉપરથી નીચે

શ્રેણયઃ ‘દ્વવદ્વયા’ દ્રવ્યાર્થતયા-દ્રવ્યાર્થરૂપેણ ‘કિં સંસ્થેજ્જાઓ’ કિં સંસ્થયાતાઃ, ‘અસંસ્થેજ્જાઓ’ કિમસંસ્થયેયાઃ ‘અણંતાઓ’ અનન્તા વા તાઃ શ્રેણયઃ ? इति પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો સંસ્થેજ્જાઓ-નો અસંસ્થેજ્જાઓ’ નો સંસ્થયેયા આકાશપ્રદેશશ્રેણયો ન વા-અસંસ્થયેયાઃ કિન્તુ-‘અણંતાઓ’ અનન્તા ઇવાઽઽકાશપ્રદેશશ્રેણયો ભવન્તીતિ । સામાન્યાકાશાઽસ્તિકાયસ્ય શ્રેણીનાં વિવક્ષિતત્વાદનન્તાઃ સામાન્યતઃ શ્રેણય ઇતિ । ‘પાઈળ પડીળાયયાઓ ણં મંતે ! સેઢીઓ’ પ્રાચીપતીચ્યાયતાઃ પૂર્વાપરાકાશપ્રદેશભાગે લમ્બાયમાનાઃ શ્રેણયઃ । ‘દ્વવ, દ્વયા’ કિં સંસ્થેજ્જાઓ૦’ દ્રવ્યાર્થતયા દ્રવ્યરૂપેણેત્યર્થઃ કિં સંસ્થયાતાઃ-અસંસ્થયાતાઃ, અનન્તા વા ? इति પ્રશ્નઃ ?, મગવાનાહ-‘એવં ચે’ એવમેવ પૂર્વાપરાકાશ-

છેકર હી ગૌતમ સ્વામીને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ કિ હે અદન્ન ! આકાશ પ્રદેશોં કી ચે શ્રેણિયાં દ્રવ્યરૂપ સે કયા સંસ્થયાત હૈં ? અથવા અસંસ્થયાત હૈં ? અથવા અનન્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! નો સંસ્થેજ્જાઓ, નો અસંસ્થેજ્જાઓ’ ચે આકાશ પ્રદેશોં કી શ્રેણિયાં ન સંસ્થયાત હૈં, ન અસંસ્થયાત હૈં । કિન્તુ ‘અણંતાઓ’ અનન્ત હૈં । સામાન્ય રૂપ સે આકાશાસ્તિકાય કી હી શ્રેણિયાં વિવક્ષિત હુઈ હૈં અતઃ ચે શ્રેણિયાં સામાન્યતયા અનન્ત હી કહી ગઈ હૈં ।

‘પાઈળ પડીળાયયાઓ ણં મંતે ! સેઢીઓ દ્વવદ્વયા’ કિં સંસ્થેજ્જાઓ૦’ હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રી સે ગૌતમ સ્વામીને એસા પૂછા હૈ કિ હે અદન્ન ! પૂર્વ સે પશ્ચિમ તક લમ્બી જો શ્રેણિયાં હૈં-પૂર્વ સે પશ્ચિમ તક કે આકાશ

સુધી લાંબી છે. આ રીતની આ શ્રેણિયો લોકમાં પણ છે, અને અલોકમાં પણ છે આ તમામ અભિપ્રાયને લઈને જ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એ પ્રમાણે પૂછ્યું છે કે હે ભગવન્ આકાશ પ્રદેશોમાં રહેલી આ શ્રેણિયો દ્રવ્ય પણાથી શું સંખ્યાત છે ? કે અસંખ્યાત છે ? અથવા અનન્ત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! નો સંસ્થેજ્જાઓ નો અસંસ્થેજ્જાઓ’ હે ગૌતમ ! આ આકાશ પ્રદેશોની શ્રેણિયો સંખ્યાત નથી અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ ‘અણંતાઓ’ તે અનન્ત છે. સામાન્ય પણાથી આકાશાસ્તિકાયની શ્રેણિયોની જ અહિયાં વિવક્ષા કરી છે, જેથી તે શ્રેણિયો સામાન્યપણાથી અનન્ત જ કહેવામાં આવી છે.

‘પાડીળપડીળાયયાઓ ણં મંતે ! સેઢીઓ દ્વવદ્વયા’ કિ સંસ્થેજ્જાઓ૦’ આ સૂત્ર દ્વારા શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ જે શ્રેણિયો પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબી છે અર્થાત્ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીના આકાશ પ્રદેશ ભાગમાં લાંબી જે શ્રેણિયો છે, તે દ્રવ્ય પણાથી શું સંખ્યાત

પ્રદેશે લમ્બાયમાના સ્તાઃ શ્રેણયો ન સંખ્યાતાઃ ન વા-અસંખ્યાતાઃ, અપિ તુ-અન-
ન્તા એવ ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘એવં-દહિણુત્તરાયતાઓ વિ’ એવં-પૂર્વવદેવ દક્ષિણોત્તરા-
યતા અપિ દક્ષિણોત્તરાકાશપ્રદેશભાગે લમ્બાયમાનાસ્તાઃ શ્રેણયો ન સંખ્યાતાઃ,
ન વા અસંખ્યાતાઃ કિન્તુ અનન્તા એવેતિ ભાવઃ । ‘એવં ઉડ્ડમહાયયાઓ વિ’ એવ-
મૂર્ધ્વાધિ આયતા અપિ, એવમેવ-પૂર્વવદેવ ઝર્ધ્વાધિ આકાશપ્રદેશે લમ્બાયમાનાસ્તાઃ
શ્રેણયો ન સંખ્યાતા ન વા-અસંખ્યાતાઃ કિન્તુ-અનન્તા એવ ભવન્તીતિ ભાવઃ ।
इदं च सामान्यत्वेन लोकालोकेतिद्वयमाश्रित्य ज्ञातव्यमिति । अथ विशेष माश्रित्य

પ્રદેશ ભાગ મેં લમ્બી જો શ્રેણિયાં હેં વે કયા દ્રવ્યરૂપ સે સંખ્યાત હેં
અથવા અસંખ્યાત હેં અથવા અનન્ત હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે
હેં-‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ । પૂર્વ સે પશ્ચિમ તક કે આકાશ પ્રદેશ ભાગ મેં
જો શ્રેણિયાં હેં વે ન સંખ્યાત હેં ? ન અસંખ્યાત હેં કિન્તુ અનન્ત હેં ।
‘એવં દાહિણુત્તરાયતાઓ વિ’ હસી પ્રકાર સે દક્ષિણ ઓર ઉત્તર કે
આકાશ પ્રદેશ ભાગ મેં લમ્બાયમાન જો શ્રેણિયાં હેં વે ભી ન સંખ્યાત
હેં, ન અસંખ્યાત હેં કિન્તુ અનન્ત હી હેં એસા જાનના ચાહિયે । ‘એવં
ઉડ્ડમહાયયાઓ વિ’ હસી પ્રકાર સે ડપર સે નીચે તક કે આકાશ પ્રદેશ
ભાગ મેં જો લમ્બી શ્રેણિયાં હેં વે ભી ન સંખ્યાત હેં, ન અસંખ્યાત હેં
કિન્તુ અનન્ત હી હેં । યહ જો કથન કિયા ગયા હેં વહ સામાન્ય રૂપ સે લોક
ઓર અલોક કો આશ્રિત કરકે કિયા ગયા હેં । અથ વિશેષ કો આશ્રિત
કરકે સૂત્રકાર હન શ્રેણિયોં કા કથન કરતે હેં-હસમેં ગૌતમ સ્વામીને

છે ? અથવા શું અસંખ્યાત છે ? અથવા અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે-‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીના આકાશ પ્રદેશ
ભાગમાં જે શ્રેણીયા છે, તે સંખ્યાત નથી અસંખ્યાત પણ નથી, પરંતુ અનંત
છે. ‘એવં દાહિણુત્તરાયતાઓ વિ’ એજ રીતે દક્ષિણ અને ઉત્તરના આકાશ
પ્રદેશ ભાગમાં લાંબી જે શ્રેણીયા છે. તે પણ સંખ્યાત નથી તેમ અસં-
ખ્યાત પણ નથી. પરંતુ અનંત છે; તેમ સમજવું જોઈએ. ‘એવં દાહિણુત્તરાય-
તાઓ વિ’ એજ પ્રમાણે દક્ષિણ અને ઉત્તરના આકાશ પ્રદેશ ભાગમાં જે
શ્રેણીયા લાંબી થયેલ છે. તે બધી પણ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નથી.
પરંતુ અનંત જ છે. તેમ સમજવું. ‘એવં ઉડ્ડમહાયયાઓ વિ’ એજ પ્રમાણે
ઉપરથી નીચે સુધીના આકાશ પ્રદેશ ભાગમાં જે લાંબી શ્રેણીયા છે, તે પણ
સંખ્યાત નથી તેમ અસંખ્યાત પણ નથી. પરંતુ અનંત છે. આ કથન જે
કરવામાં આવ્યું છે, તે સામાન્ય પણાથી લોક અને અલોકનો આશ્રય
કરીને કરવામાં આવેલ છે.

હવે વિશેષનો આશ્રય કરીને સૂત્રકાર આ શ્રેણીયોનું કથન કરે છે. તેમાં

પ્રાહ—‘લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે’ લોકાકાશશ્રેણયઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘દ્વ્વદ્વ્યાપ કિં સંસ્વેજ્જાઓ, અસંસ્વેજ્જાઓ, અણંતાઓ, દ્વ્વ્યાર્થતયા—દ્વ્વ્યરૂપેણ કિં સંસ્વ્યાતાઃ અસંસ્વ્યાતાઃ અનન્તા વા લોકાકાશસમ્બન્ધિન્યઃ શ્રેણયો મવન્તીતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ—‘મોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘મોયમા’ હે મૌતમ ! ‘નો સંસ્વેજ્જાઓ, અસંસ્વેજ્જાઓ નો અણંતાઓ’ નો સંસ્વ્યાતાઃ કિન્તુ અસંસ્વ્યાતાઃ લોકાકાશશ્રેણયઃ, ન વા—અનન્તાઃ, ઇહાઽસંસ્વ્યાતા એવ શ્રેણયઃ અસંસ્વ્યાતપ્રદેશાત્મકત્વાલ્લોકાકાશસ્યેતિ । ‘પાર્ઠિગ પઢીણાયયાઓ ણં મંતે !’ પ્રાચીપતીચ્યાયતાઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘લોગાગાસસેઢીઓ’ લોકાકાશશ્રેણયઃ । ‘દ્વ્વદ્વ્યાપ’ દ્વ્વ્યાર્થતયા—દ્વ્વ્યરૂપેણ । ‘કિં સંસ્વેજ્જાઓ અસંસ્વેજ્જાઓ અણંતાઓ’ કિં સંસ્વ્યાતાઃ—અસંસ્વ્યાતાઃ—અનન્તાઃ । હે મદન્ત !

પ્રમુ શ્રી સે એસા પૂઝા હૈ—‘લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે ! દ્વ્વદ્વ્યાપ કિં સંસ્વેજ્જાઓ અસંસ્વેજ્જાઓ અણંતાઓ’ હે મદન્ત ! લોકાકાશ કી જો પ્રદેશ પઢ્ક્તિયાં હૈ વે દ્વ્વ્ય કી અપેક્ષા સે કયા સંસ્વ્યાત હૈં ? અથવા અસંસ્વ્યાત હૈં ? અથવા અનન્ત હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ મૌતમ સે કહતે હૈં ‘મોયમા ! નો સંસ્વેજ્જાઓ અસંસ્વેજ્જાઓ, નો અણંતાઓ’ હે મૌતમ ! લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કી જો પઢ્ક્તિયાં હૈં વે સંસ્વ્યાત નહીં હૈં અનન્ત નહીં હૈં કિન્તુ અસંસ્વ્યાત હી હૈં । તાત્પર્ય ઇસ કથન કા યહી હૈ કિ લોકાકાશ કે પ્રદેશ અસંસ્વ્યાત કહે ગયે હૈં ઇસલિયે ડનકી શ્રેણિયાં મી અસંસ્વ્યાત હી હો સકતી હૈં અનન્ત અથવા સંસ્વ્યાત નહીં । અનન્ત શ્રેણિયાં જો કહી ગઈ હૈ વે સામાન્ય રૂપ સે અલોકાકાશ કો લક્ષ્ય કરકે કહી ગઈ હૈં કયોંકિ અલોકાકાશ કે પ્રદેશ સિદ્ધાન્તકારોં ને અનન્ત કહે હૈં । ‘પાર્ઠિગ પઢીણાયયાઓ ણં મંતે ! લોગાગાસસેઢીઓ દ્વ્વદ્વ્યાપ કિં સંસ્વેજ્જાઓ’ હે મદન્ત ! પૂર્વ સે પશ્ચિમ તક લમ્બી જો

વિનયપૂર્વક શ્રી મૌતમસ્વામી પ્રમુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે ! દ્વ્વદ્વ્યાપ કિં સંસ્વેજ્જાઓ અસંસ્વેજ્જાઓ અણંતાઓ’ હે ભગવન્ લોકાકાશની જે પ્રદેશ પઢ્ક્તિયો છે, તે દ્વ્વ્યની અપેક્ષાથી શું સંજ્ઞાત છે ? અથવા અસંજ્ઞાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી મૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—‘મોયમા ! નો સંસ્વેજ્જાઓ અસંસ્વેજ્જાઓ નો અણંતાઓ’ હે મૌતમ ! લોકાકાશના પ્રદેશોની જે પઢ્ક્તિયો છે, તે સંજ્ઞાત નથી તેમ અનંત પણ નથી પરંતુ અસંજ્ઞાત જ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—લોકાકાશના પ્રદેશો અસંજ્ઞાત કહ્યા છે. તેથી તેની શ્રેણિયો પણ અસંજ્ઞાત જ હોય છે અનંત અથવા સંજ્ઞાત નથી અનંત શ્રેણિયો જે કહી છે તે અલોકાકાશને લક્ષ્ય કરીને કહેલ છે. કેમકે—અલોકાકાશના પ્રદેશો સિદ્ધાન્તકારોએ અનંત કહ્યા છે. ‘પાર્ઠિગ પઢીણાયયાઓ ણં મંતે ! લોગાગાસસેઢીઓ દ્વ્વદ્વ્યાપ કિં સંસ્વેજ્જાઓ’ હે ભગ

પૂર્વપશ્ચિમયોર્લમ્વાયમાના લોકાકાશશ્રેણયઃ દ્રવ્યાર્થતયા કિં સંખ્યાતાઃ-અસં-
ખ્યાતાઃ-અનન્તા વા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-એવં ચેવ' એવમેવ, યથા-
લોકાકાશશ્રેણયો ન સંખ્યાતાઃ કિન્તુ અસંખ્યાતાઃ નાપ્યનન્તાઃ તથૈવ-પૂર્વપશ્ચિમયો-
ર્લમ્વાયમાના લોકાકાશશ્રેણયોઽપિ ન સંખ્યાતાઃ કિન્તુ-અસંખ્યાતાઃ અસંખ્યાત-
પ્રદેશકમ્વાલલોકાકાશસ્ય નાપ્યનન્તા ઇતિ ભાવઃ ।

‘એવં દાહિણોત્તરાયયાઓ વિ’ એવં દક્ષિણોત્તરાયતા અપિ પૂર્વપશ્ચિમલમ્વાય-
માનલોકાકાશશ્રેણીવત્-દક્ષિણોત્તરયોર્લમ્વાયમાનાઃ લોકાકાશશ્રેણયો ન સંખ્યાતાઃ
ન વા-અનન્તાઃ કિન્તુ અસંખ્યાતા એવ ભવન્તીતિ ભાવઃ, ‘એવં ઉડ્ડમહાયતાઓ વિ’
એવમૂર્ધ્વાધ આયતા અપિ એવમેવ પૂર્વપશ્ચિમયોર્લમ્વાયમાનલોકાકાશશ્રેણીવદેવ
ઊર્ધ્વાધઃ પ્રદેશેષુ લમ્વાયમાના લોકાકાશશ્રેણયોઽપિ ન સંખ્યાતાઃ ન વા-અનન્તાઃ
કિન્તુ અસંખ્યાતા એવ ભવન્તિ અસંખ્યાતત્વાત્-લોકાકાશસ્યેતિ ।

લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કી શ્રેણિયાં હૈં વે દ્રવ્યરૂપ સે ત્યા સંખ્યાત હૈં ?
અથવા અસંખ્યાત હૈં ? અથવા અનન્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી
ગૌતમસ્વામી સે કહતે હૈં-‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! પૂર્વ સે પશ્ચિમ તક જો
લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કી શ્રેણિયાં હૈં વે દ્રવ્યરૂપ સે અસંખ્યાત હી હૈં
સંખ્યાત અથવા અનન્ત નહીં હૈં । ‘એવં દાહિણોત્તરાયયાઓ વિ’ હસી
પ્રકાર સે દક્ષિણ સે ઉત્તર તક જો લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કી શ્રેણિયાં
હૈં વે મી હૈં-અર્થાત્ વે દ્રવ્યાર્થરૂપ સે અસંખ્યાત હી હૈં । સંખ્યાત
અથવા અનન્ત નહીં હૈં । ‘એવં ઉડ્ડમહાયતાઓ વિ’ હસી પ્રકાર સે ઊર્ધ્વ
સે લેકર નીચે જો લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કી લમ્બી શ્રેણિયાં હૈં વે મી
અસંખ્યાત હી હૈં સંખ્યાત અથવા અનન્ત નહીં હૈં ।

વન્ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીની લાંબી જે લોકાકાશના પ્રદેશોની શ્રેણીયો છે, તે
દ્રવ્ય પશુથી શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ !
પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી જે લોકાકાશના પ્રદેશોની શ્રેણીયો છે, તે દ્રવ્ય પશુથી
અસંખ્યાત જ છે, સંખ્યાત અથવા અનંત હોતી નથી

‘એવં દાહિણોત્તરાયયાઓ વિ’ એજ રીતે દક્ષિણથી ઉત્તર સુધી લોકાકા-
શના પ્રદેશોની જે શ્રેણીયો છે, તે પણ સમજી લેવી. અર્થાત્ તે દ્રવ્યપશુથી
અસંખ્યાત જ છે સંખ્યાત અથવા અનંત નથી. ‘એવં ઉડ્ડમહાયતાઓ વિ
એજ પ્રમાણે ઊર્ધ્વ ઉપરથી લઈને નીચેના પ્રદેશોની લાંબી-શ્રેણીયો છે, તે
પ્રભુ અસંખ્યાત જ છે, સંખ્યાત કે અનંત નથી.

अथाऽलोकाकाशश्रेणिचिपये प्राह—‘अलोगागाससेढीओ’ इत्यादि० ‘अलो-
गागाससेढीओ णं भंते’ अलोकाकाशश्रेणयः खलु भदन्त ! ‘द्ववद्वयाए किं संखे
ज्जाओ असंखेज्जाओ अणंताओ’ द्रव्यार्थतया—द्रव्यरूपेण किं संख्याताः, असं-
ख्याताः, अनन्तावेति प्रश्नः ? भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे
गौतम ! ‘नो संखेज्जाओ नो असंखेज्जाओ अणंताओ’ नो संख्याताः अलोका
काशश्रेणयो न वा असंख्याताः किन्तु—अनन्ता एव भवन्ति । अनन्तप्रदेशात्मक-
त्वादलोकाकाशस्येति । ‘एवं पाईणपडीणाययाओ वि’ एवं प्राची प्रतीच्यायता
अपि अलोकाकाशश्रेणयः पूर्वपश्चिमदिशि लम्बायमानाः श्रेणयोऽपि न संख्याता
नासंख्याताः किन्तु—अनन्ता एव भवन्ति अनन्तप्रदेशात्मकत्वादलोकाकाशस्येति ।
‘एवं दाहिणोत्तराययाओ वि’ एवं दक्षिणोत्तरायता अपि दक्षिणोत्तरस्यां लम्बाय-
माना अपि श्रेणयो न संख्याताः न वा—असंख्याताः किन्तु अनन्ता भवन्तीति ।

अथ श्री गौतमस्वामी अलोकाकाश की प्रदेश पङ्क्तियों को आश्रित
करके प्रभु श्री से पूछते हैं—‘अलोगागाससेढीओ णं भंते ! द्ववद्वयाए
किं संखेज्जाओ, असंखेज्जाओ अणंताओ’ हे भदन्त ! अलोकाकाश की
श्रेणियां द्रव्यरूप से संख्यात हैं अथवा असंख्यात हैं ? अथवा अनन्त हैं ?
इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘गोयमा ! नो संखेज्जाओ नो
असंखेज्जाओ अणंताओ’ हे गौतम ! अलोकाकाश की श्रेणियां द्रव्य
रूप से न संख्यात हैं, न असंख्यात हैं किन्तु अनन्त हैं । क्योंकि अलो-
काकाश अनन्त प्रदेशात्मक कहा गया है । ‘एवं पाईण पडीणाययाओ
वि’ इसी तरह से पूर्व से पश्चिम तक लम्बी अलोकाकाश की श्रेणियां
भी न संख्यात हैं न असंख्यात हैं किन्तु अनन्त हैं । ‘एवं दाहिणोत्त-
राययाओ वि’ इसी प्रकार से दक्षिण दिशा से उत्तर दिशा में लम्बाय-
मान श्रेणियां भी अनन्त ही हैं । वे न संख्यात हैं और न असंख्यात

इवे श्री गौतमस्वामी अलोकाकाशनी प्रदेश पङ्क्तिओने आश्रय करीने
प्रभुश्रीने ओणुं पूछे छे के—‘अलोगागाससेढीओ णं भंते ! द्ववद्वयाए किं संखे-
ज्जाओ असंखेज्जाओ अणंताओ’ हे भगवन् अलोकाकाशनी श्रेणीयो द्रव्य-
पणुथी शुं संख्यात छे ? अथवा असंख्यात छे ? के अनन्त छे ? आ
प्रश्नना उत्तरमां प्रभु श्री गौतम स्वामीने कहे छे के—‘गोयमा ! नो संखेज्जाओ
नो असंखेज्जाओ अणंताओ’ हे गौतम ! अलोकाकाशनी श्रेणीयो द्रव्यपणुथी
संख्यात नथी, असंख्यात पणु नथी परतु अनन्त छे, केमके—अलोकाकाश अनन्त
प्रदेशवाणुं कहेल छे ‘एवं दाहिणोत्तराययाओ वि’ ओणु रीते दक्षिण दिशाथी उत्तर
दिशा सुधी दाणी श्रेणीयो पणु अनन्त न छे, ते संख्यात के असंख्यात नथी,

‘एवं उद्धमहायताओवि’ एवमूर्ध्वाऽथ आयाताः—ऊर्ध्वमधश्च लम्बायमाना अपि श्रेणयो न संख्याताः न वा—असंख्याताः किन्तु अनन्ता एव भवन्तीति भावः । अथ प्रदेशादितया श्रेणिमूत्रमाह—‘सेढीओ णं भंते । पएसद्वयाए किं संखेज्जाओ’ श्रेणयः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया—प्रदेशरूपेण किं संख्याता भवन्ति असंख्याता वा भवन्ति अनन्ता वा भवन्ति—इति प्रश्नः ? भगवानाह—‘जहा’ इत्यादि, ‘जहा-द्वद्वयाए तहा पएसद्वयाए वि’ यथा—द्रव्यार्थतया तथा—प्रदेशार्थतया अपि । यथा—द्रव्यार्थतया—सामान्यतः श्रेणयो न संख्याताः, न वा—असंख्याताः किन्तु—अनन्ता भवन्ति । तथैव—सामान्यरूपेण श्रेणयः प्रदेशार्थतया अपि न संख्याताः, न वा—असंख्याताः किन्तु—अनन्ता भवन्ति । इति । ‘जाव उद्धमहायताओ वि’ यावद्-

हैं । ‘एवं उद्धमहायताओ वि’ इसी तरह से उर्ध्व से लेकर नीचे तक अलो-काकाश श्रेणियां भी अनन्त ही हैं । संख्यात अथवा असंख्यात नहीं हैं । अथ प्रदेशों की अपेक्षा से श्रेणि सूत्र का प्रतिपादन सूत्रकार करते हैं । ‘सेढीओ णं भंते ! पएसद्वयाए किं संखेज्जाओ’ हे भदन्त ! प्रदेश की अपेक्षा से प्रदेश रूप से श्रेणियां क्या संख्यात हैं ? अथवा असंख्यात हैं ? अथवा अनन्त है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—जहा द्वद्वयाए तहा पएसद्वयाए वि’ हे गौतम ! जिस प्रकार पूर्व में द्रव्य की अपेक्षा से श्रेणियां सामान्यतया अनन्त ही वर्णित हुई हैं संख्यात अथवा असंख्यात नहीं, इसी तरह वे सामान्य रूप से प्रदेशों की अपेक्षा लेकर अनन्त ही वर्णित हुई हैं संख्यात असंख्यात नहीं और ये श्रेणियां प्रदेशों की

- ‘एवं उद्धमहायताओ वि’ એજ પ્રમાણે ઉર્ધ્વ—ઉપરથી લઇને નીચે સુધીની અલો-કાકાશની શ્રેણીયો પણ અનંત જ છે. તેમાં સંખ્યાત અગર અસંખ્યાતપણું નથી. હવે સૂત્રકાર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી શ્રેણી સૂત્રનું પ્રતિપાદન કરે છે. ‘સેઢીઓ ણં ભંતે ! પસદ્વયાએ કિ સંખેજ્જાઓ’ હે ભગવન્ પ્રદેશની અપેક્ષાથી—અર્થાત્ પ્રદેશ પણાથી શ્રેણીયો શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે—‘જહા દ્વદ્વયાએ તહા પસદ્વયાએ વિ’ હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે પહેલાં દ્રવ્યની અપેક્ષાથી સામાન્ય રીતે શ્રેણીયો અનંત જ હોવાનું કહેલ છે. સંખ્યાત કે અસંખ્યાત કહી નથી. એજ રીતે સામાન્યપણાથી પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અનંત જ વર્ણવેલ છે. સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત વર્ણવેલ નથી, અને આ શ્રેણીયો પ્રદેશોની અપેક્ષાથી યાવત્

ધર્વા આયતા અપિ શ્રેણયઃ, યાવત્પદેન પૂર્વપશ્ચિમાયતા અપિ શ્રેણયઃ, દક્ષિણોત્તરાયતા અપિ ઇત્યનયોઃ સંગ્રહઃ તથા ચ-પૂર્વપશ્ચિમાયતાઃ શ્રેણયઃ દક્ષિણોત્તરાયતાઃ શ્રેણયઃ, કુધર્વા આયતા અપિ શ્રેણયઃ નો સંખ્યાતાઃ નો અસંખ્યાતાઃ કિન્તુ-અનન્તા એવ સન્નિ, ઉપસંહારમાહ-‘સંવાઓ-અણંતાઓ’ સર્વાશ્ચ-પૂર્વાપર-દક્ષિણોત્તરોધર્વાઽધ આયતાશ્ચ લોકાકાશશ્રેણયોઽનન્તા એવ મન્વન્તીતિ ।

અથ-લોકાકાશમધિકૃત્ય પ્રદેશાર્થતયા-પ્રદેશપ્રકારેણ શ્રેણિસ્વરૂપમાહ-‘લોગાગાસસેઢીઓ’ ઇત્યાદિ ।

‘લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે । પ્પસદ્દયાપ્પ કિં સંખેજ્જા પુચ્છા ?’ લોકાકાશશ્રેણયઃ સ્વદ્ભદન્ત । પ્રદેશાર્થતયા કિં સંખ્યાતા-અસંખ્યાતાઃ-અનન્તાવેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સંખેજ્જાઓ’

અપેક્ષા સે યાવત્ ડગર સે નીચે તક મી આકાશપ્રદેશમાગ મેં અનન્ત હી હૈ-સંખ્યાત અસંખ્યાત નહીં હૈં એસા જાનના ચાહિયે । યહાં યાવત્પદસે ‘પૂર્વપશ્ચિમાયતાઃ શ્રેણયઃ દક્ષિણોત્તરા આયતાઃ શ્રેણયઃ નો સંખ્યાતાઃ નો અસંખ્યાતાઃ અપિ તુ અનન્તા એવ’ હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । ‘સંવાઓ અણંતાઓ’ હસ પ્રકાર યે સવ લોકાકાશ અલોકાકાશ રૂપ સામાન્ય આકાશ કી શ્રેણિયાં પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર દક્ષિણ ડગર નીચે સર્વત્ર અનન્ત હી હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી લોકાકાશ કોં લેકર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે શ્રેણિકે સ્વરૂપ કો પૂછતે હૈં ‘લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે । પ્પસદ્દયાપ્પ કિં સંખેજ્જા પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! પ્રદેશોં કી અપેક્ષા લેકર લોકાકાશ કી શ્રેણિયાં કયા સંખ્યાત હૈં ? અથવા અસંખ્યાત હૈં ? અથવા અનન્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ ઉનસે કહતે હૈં-‘ગોયમા ! સિય

ઉપરથી નીચે સુધીના આકાશ પ્રદેશ ભાગમાં અનંત જ કહેલ છે.-સંખ્યાત કે અસંખ્યાત કહી નથી. તેમ સમજવું. અહીંયાં યાવત્પદથી ‘પૂર્વ’ પશ્ચિમાયતા. શ્રેણયઃ દક્ષિણોત્તરા આયતા શ્રેણયઃ નો સંખ્યાતાઃ નો અસંખ્યાતાઃ, અપિતુ અનન્તા એવ’ આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. ‘સંવાઓ અણંતાઓ’ આ રીતે આ સઘળા લોકાકાશો અલોકાકાશ રૂપ સામાન્ય આકાશની શ્રેણીયો, પ્રદેશોની અપેક્ષાથી પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર દક્ષિણ ઉપર નીચે બધે જ અનંત જ છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી લોકાકાશને લઇને પ્રદેશોની અપેક્ષાથી શ્રેણીના સ્વરૂપ વિશે પૂછે છે કે-‘લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે ! પ્પસદ્દયાપ્પ કિં સંખેજ્જા પુચ્છા’ હે ભગવન્ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી લોકાકાશની શ્રેણીયો શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

સ્યાત્ કદાચિત્ સંખ્યાતાસ્તાઃ-શ્રેણયઃ, યતો લોકાકાશસ્ય વૃત્તાકારત્વેન પર્યન્ત વર્તિશ્રેણયઃ સંખ્યાતપ્રદેશિકા ભવન્તીતિ । ‘સિય અસંખેજ્જાઓ’ સ્યાત્-અસંખ્યાતા સ્તાઃ શ્રેણયઃ । ‘નો અણંતાઓ’ નો અનન્તા સ્તાઃ શ્રેણયઃ, લોકપ્રદેશાનામનન્ત-ત્વાભાવાદિતિ । ‘એવં પાર્હિણપડીણાયયાઓ વિ, દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ એવં ચેવ’ એવમ્ અનેનૈવ પ્રકારેણ સામાન્યતો લોકાકાશશ્રેણિ પ્રોક્તપ્રકારેણૈવ પ્રાચીપ્રતીત્યા-યતા અપિ, દક્ષિણોત્તરાયતા અપિ શ્રેણયઃ સ્યાત્ સંખ્યાતાઃ સ્યાત્ અસંખ્યાતા

સંખેજ્જાઓ, સિય અસંખેજ્જાઓ નો અણંતાઓ’ હે ગૌતમ । પ્રદેશરૂપ સે લોકાકાશ કી શ્રેણિયાં કદાચિત્ સંખ્યાત મી હૈં કદાચિત્ અસં-ખ્યાત મી હૈં । પરન્તુ વે અનન્ત નહીં હૈં । લોકાકાશ કી શ્રેણિયાં પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે જો સંખ્યાત કહી ગઈ હૈં સો હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ વૃત્તાકાર લોક કે દન્તક જો અલોકાકાશ મેં ગણ હુણ હૈં સો इनकी श्रेणियां संख्यातप्रदेशात्मक होती है, अथवा-लोकाकाश वृत्ताकार है इसलिये इसके पर्यन्त में रही हुई जो प्रदेश श्रेणियां हैं वे संख्यातप्रदेशों वाली हैं । इसी प्रकार लोकाकाश की जो श्रेणियों प्रदेशों की अपेक्षा से असंख्यात कही गई हैं सो लोकाकाश स्वयं असंख्यात प्रदेशों वाला हैं इसलिये वे उसकी श्रेणियां भी असंख्यात प्रदेशोंवाली हैं । इसी प्रकार पूर्व पश्चिम और दक्षिण उत्तर आयतश्रेणियों के संबंध में भी जानना चाहिये । इसी बात को सूत्रकार ‘एवं पार्हिणपडिणाययाओ वि, दाहिणुत्तराययाओ वि एवं चेव’ इस सूत्रद्वारा प्रकट करते हैं अर्थात्-

પ્રભુશ્રી તેમને કહે છે-‘ગૌતમ ! સિય સંખેજ્જાઓ, સિય, અસંખેજ્જાઓ નો અણંતાઓ’ હે ગૌતમ ! પ્રદેશપણાથી લોકાકાશની શ્રેણીયો કોઈવાર સંખ્યાત-પણ હોય છે, કોઈવાર અસંખ્યાત-પણ હોય છે. પરંતુ તે અનંત હોતી નથી. લોકાકાશની શ્રેણીયો પ્રદેશપણાથી જે સંખ્યાત કહી છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-વૃત્તાકાર લોકના દંતકો જે અલોકાકાશમાં ગયેલા છે, તેની શ્રેણીયો સંખ્યાત પ્રદેશવાળી હોય છે. અથવા લોકાકાશ વૃત્તાકાર છે, તેથી તેની પર્યન્તમાં-સમીપમાં રહેલી જે પ્રદેશ શ્રેણીયો છે. તે સંખ્યાત પ્રદેશોવાળી છે, એજ રીતે લોકાકાશની જે શ્રેણીયો પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત કહી છે. તે લોકાકાશ સ્વયં અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળું છે તેથી તે તેની શ્રેણીયો પણ અસંખ્યાત પ્રદેશો-વાળી છે, એજ રીતે પૂર્વ અને પશ્ચિમ અને દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં આયત (લાંબી) શ્રેણીયોના સંબંધમાં પણ સમજ લેવું. એજ વાતને સૂત્રકાર ‘એવં પાર્હિણપડિ-ણાયયાઓ વિ દાહિણુત્તરાયયાઓ એવં ચેવ’ આ સૂત્રદ્વારા પ્રગટ કરેલ છે, અર્થાત્ પૂર્વ-પશ્ચિમ આયત-લાંબી અને દક્ષિણ ઉત્તર આયત શ્રેણીયો પણ

નો અનન્તા કદાચિત્ સંખ્યાતાઃ કદાચિદ્ અસંખ્યાતાઃ ભવન્તિ કિન્તુ અનન્તા ન ભવન્તીતિ । ‘ઉદ્ઘૂમહાયયાઓ નો સંખેજ્જાઓ અસંખેજ્જાઓ નો અણંતયો’ ક્ધર્વાધ આયતા અપિ શ્રેણયો નો સંખ્યેયાઃ કિન્તુ-અસંખ્યાતાઃ, તથા-નો અનન્તાઃ । યત સ્તાસાં શ્રેણીનામૂર્ધ્વલોકાન્તાદધોલોકાન્તે, અધોલોકાન્તાદૂર્ધ્વલોકાન્તે પ્રતિધાતઃ અતસ્તાઃ શ્રેણયોઽસંખ્યાતપ્રદેશા એવેતિ ।

યા અપિ અધોલોકકોણતો બ્રહ્મલોકતિર્યગ્મધ્યમાન્તાદ્વા ઉત્તિષ્ઠન્તે તા અપિ -ન સંખ્યાતપ્રદેશા લભ્યન્તે । અસ્માદેવ સૂત્રવચનાદિતિ । અથાલોકાકાશશ્રેણિવિષયે ગ્રાહ-‘અલોગાગાસસેદીઓ ણં મંતે’ અલોકાકાશશ્રેણયઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! ‘પપ્-સદ્ધયાપ્ પુચ્છા’ ? પ્રદેશાર્થતયા પૃચ્છા : હે ભદન્ત ! અલોકાકાશશ્રેણયઃ કિં

પૂર્વ પશ્ચિમ આયત ઓર દક્ષિણ ઉત્તર આયતશ્રેણિયાં મી લોકાકાશ શ્રેણિયોં કી તરહ કદાચિત્ સંખ્યાત કદાચિત્ અસંખ્યાત હોતી હૈ પરન્તુ અનન્ત નહીં હોતી હૈ । તથા ક્ધર્વ અધઃઆયત શ્રેણિયાં ન સંખ્યાત હોતી હૈ ઓર ન અનન્ત હોતી હૈ કિન્તુ અસંખ્યાત હી હોતી હૈ । હસી બાતકો સૂત્રકાર ‘ઉદ્ઘૂમહાયયાઓ નો સંખેજ્જાઓ, અસંખેજ્જાઓ, નો અણંતાઓ’ હસ સૂત્રદ્વારા સ્પષ્ટ કર રહે હૈ ક્ધર્વલોકાન્ત સે લેકર અધોલોકાન્ત તક ઓર અધોલોકાન્ત સે ક્ધર્વલોકાન્ત તક મેં [અન શ્રેણિયોં કા પ્રતિધાત નહીં હૈ । હસલિયે યે શ્રેણિયાં અસંખ્યાત પ્રદેશોં વાલી હી હૈ । તથા જો શ્રેણિયાં અધોલોક કે કોને સે અથવા બ્રહ્મલોક કે તિર્યગ્મધ્યપ્રાન્ત સે નિકલી હૈ વે મી હસી સૂત્ર કે કથનાનુસાર સંખ્યાતપ્રદેશોં વાલી નહીં હૈ ।

અવ શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુ શ્રી સે એસા પૂછતે હૈ-‘અલોગાગાસ-સેદીઓ ણં મંતે ! પપ્સદ્ધયાપ્ પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! અલોકાકાશ કી

લોકાકાશ શ્રેણિયોની જેમ કોઈવાર સંખ્યાત અને કોઈવાર અસંખ્યાત હોય છે પણ અનંત હોતી નથી. તથા ઉપર નીચે આયત-લાંબી શ્રેણીયો સંખ્યાત હોતી નથી તેમ અનન્ત પણ હોતી નથી પરંતુ અસંખ્યાત જ હોય છે. એજ વાતને સૂત્રકારે ‘ઉદ્ઘૂમહાયયાઓ નો સંખેજ્જાઓ અસંખેજ્જાઓ નો અણંતાઓ’ આ સૂત્ર દ્વારા સ્પષ્ટ કરેલ છે. ઉપરના લોકાન્તથી હઈને નીચેના લોકાન્ત સુધી અને નીચેના લોકાન્તથી ઉપરના લોકાન્ત સુધીમાં શ્રેણીયોના પ્રતિધાત થાય છે. તેથી શ્રેણીયો અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી જ છે તથા જે શ્રેણીયો નીચેના લોકના ખૂણામાંથી અથવા બ્રહ્મલોકના તિર્યગ્ મધ્ય પ્રાંતથી નીકળેલ છે તે પણ આજ સૂત્રના કથન પ્રમાણે સંખ્યાત પ્રદેશોવાળી નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘અલોગાગાસસેદીઓ ણ મંતે ! પપ્સદ્ધયાપ્ પુચ્છા’ હે ભગવન્ અલોકાકાશની શ્રેણીયો પ્રદેશોની અપેક્ષાથી શું

સંખ્યાતાઃ-અસંખ્યાતાઃ-અનન્તાવેતિ પ્રશ્નઃ? મગધાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘સિય સંખેજ્જાઓ-સિય અસંખેજ્જાઓ સિય અણંતાઓ’ સ્યાત્ કદાચિત્ સંખ્યાતાઃ, સ્યાદ્ અસંખ્યાતાઃ સ્યાદનન્તાઃ । ‘સિય સંખેજ્જાઓ સિય અસંખેજ્જાઓ’ ઇતિ યત્-કથિતં તત્સર્વં ક્ષુલ્લક-પતર-પત્યાસન્નાઃ ઝઘ્વાઽધ આયતાઃ આધોલોકશ્રેણીરાશ્રિત્ય જ્ઞાતવ્યમ્ । તાદિ-આદિમાઃ સંખ્યાતપ્રદેશાઃ તત્તો-ઽસંખ્યાતપ્રદેશાઃ તતઃ પરમનન્તપ્રદેશા ઇતિ । તિર્યગાયતાસ્તુ અલોકશ્રેણયઃ પ્રદેશ-ત્તોઽનન્તા એવેતિ તદેવ પ્રદર્શયતિ-‘પાર્ણ’ ઇત્યાદિ । ‘પાર્ણપડીણાયયાઓ ણં મંતે ।

શ્રેણિયાં પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે કયા સંખ્યાત હૈં ? અથવા અસંખ્યાત હૈં અથવા અનન્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા ! સિય સંખેજ્જાઓ સિય અસંખેજ્જાઓ, સિય અણંતાઓ’ હે ગૌતમ ! વે અલોકાકાશ કી શ્રેણિયાં પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે કદાચિત્ સંખ્યાત બી હૈ કદાચિત્ અસંખ્યાત બી હૈ કદાચિત્ અનન્ત બી હૈં । યહાં જો ‘સિય સંખેજ્જાઓ સિય અસંખેજ્જાઓ’ એસા સૂત્રપાઠ કહા ગયા હૈ સો ઉસકા તાત્પર્ય એહા હૈ કિ લોકાકાશ કે મધ્યવર્તી જો ક્ષુલ્લક પતર હૈં ઓર હનકે પાસ મેં જો ઝઘ્વાઅધો લમ્બી અધોલોક શ્રેણિયાં હૈં હન શ્રેણિયોં મેં જો પ્રારંભ કી શ્રેણિયાં હૈં વે સંખ્યાતપ્રદેશોંવાલી હૈં । તથા હનકે બાદ કી જો શ્રેણિયાં હૈં વે અસંખ્યાતપ્રદેશોંવાલી હૈં ઓર હનકે બાદ કી જો શ્રેણિયાં હૈં વે અનન્તપ્રદેશોંવાલી શ્રેણિયાં હૈં । તિરછી લમ્બી અલોકાકાશ શ્રેણિયાં તો પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે અનન્ત હી હોની હૈ । યહી બાત સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર સે પ્રદર્શિત કી હૈ-‘પાર્ણપડીણાયયાઓ

સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા’ સિય સંખેજ્જાઓ સિય અસંખેજ્જાઓ સિય અણંતાઓ’ હે ગૌતમ ! તે અલોકાકાશની શ્રેણીયો પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કોઈ વાર સંખ્યાત પણ હોય છે, કોઈ વાર અસંખ્યાત પણ હોય છે, અને કોઈ વાર અનંત પણ હોય છે. અહીંયાં જે ‘સિય સંખેજ્જાઓ સિય અસંખેજ્જાઓ’ આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેલ છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-લોકાકાશની મધ્યમાં જે ક્ષુલ્લક પતરો છે, અને તેની પાસે જે ઉપર અને નીચે લાંબી નીચેના લોકની શ્રેણીયો છે, આ શ્રેણીયોમાં પ્રારંભની જે જે શ્રેણીયો છે, તે સંખ્યાત પ્રદેશોવાળી છે. અને તે પછીની શ્રેણીયો છે, તે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી છે, અને તે પછીની જે શ્રેણીયો હોય છે, તે અનંત પ્રદેશોવાળી શ્રેણીયો છે. તિરછી લાંબી અલોકાકાશની શ્રેણીયો તો પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અનંત જ હોય છે. એજ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્રથી કહેલ છે,-

અલોકાકાશસેદ્ધીઓ૦ પુચ્છા ? પ્રાચીનતીચ્ચાયતાઃ સ્વલુ મદન્ત ! અલોકાકાશ
શ્રેણયઃ પ્રદેશરૂપેણ કિં સંખ્યાતાઃ-અસંખ્યાતાઃ-અનન્તાવેતિ પ્રશ્ન. ? મગવા
નાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! નો સંખેજ્જાઓ-નો અસંખેજ્જાઓ
-અણંતાઓ’ નો સંખ્યાતાઃ, નો અસંખ્યાતાઃ, અનન્તા એવ તાઃ શ્રેણયો ભવન્તીતિ ।
‘એવં દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ’ એવં દક્ષિણોત્તરાયતા અપિ દક્ષિણદિશિ-ઉત્તરસ્યાં-
ચાડ્ડયતાઃ-લમ્બાયમાના અપિ-અલોકાકાશશ્રેણયો નો સંખ્યાતાઃ-નો અસં
ખ્યાતાઃ કિન્તુ અનન્તા એવ ભવન્તિ इति । ‘ઉદ્દુમહાયતાઓ પુચ્છા ? ઊર્ધ્વાડ્ઢય
આયતાઃ પૃચ્છા ? હે મદન્ત ! ઊર્ધ્વાડ્ઢય આયતા અલોકાકાશશ્રેણયઃ કિં
સંખ્યાતાઃ-અસંખ્યાતાઃ-અનન્તાવેતિ । પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि ।
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સંખેજ્જાઓ-મિય અસંખેજ્જાઓ-સિય અણંતાઓ’
સ્યાત્-સંખ્યાતાસ્તા ઊર્ધ્વાડ્ઢય આયતાઃ-અલોકાકાશશ્રેણયઃ સ્યાદ્-સંખ્યાતાઃ સ્યાદ્
-અસંખ્યાતાઃ-સ્યાદનન્તાશ્ચ તા ઊર્ધ્વાધ આયતાઃ અલોકાકાશશ્રેણય इति ॥મૂ૦૫॥

ળં મંતે !’ હૃદ્યમે ગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! પૂર્વ
સે પશ્ચિમ તક લમ્બી અલોકાકાશ શ્રેણીયાં પ્રદેશરૂપ સે કયા સંખ્યાત હૈ
અથવા અસંખ્યાત હૈ ? અથવા અનન્ત હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે
હૈ-‘ગોયમા ! નો સંખેજ્જાઓ નો અસંખેજ્જાઓ’ હે ગૌતમ ! વે સંખ્યાત
નહીં હૈ’ અસંખ્યાત નહીં હૈ’ । કિન્તુ ‘અણંતાઓ’ અનન્ત હી હૈ’ । ‘એવં દાહિ
ણુત્તરાયયાઓ વિ’ હસી પ્રકાર સે વે દક્ષિણદિશા મેં ઔર ઉત્તરદિશા
મેં લમ્બી શ્રેણીયાં અનન્ત હૈ’ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નહીં હૈ’ ‘ઉદ્દુ
મહાયતાઓ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ઉર્ધ્વ ઔર અધોદિશા મેં જો અલોકા-
કાશ કી શ્રેણીયાં હૈ’ વે પ્રદેશ રૂપ સે સંખ્યાત હૈ ? અથવા અસંખ્યાત
હૈ ? અથવા અનન્ત હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !

‘પાઈળવડીળાયયાઓ ણ મંતે ! આ સૂત્રથી શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું
છે કે-હે ભગવન્ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબી અલોકાકાશની શ્રેણીયો પ્રદેશપ-
ણથી શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! નો સંખેજ્જાઓ, નો અસંખેજ્જાઓ’ તે
સંખ્યાત નથી તેમ અસંખ્યાત પણ નથી. પરંતુ ‘અણંતાઓ’ અનંત જ છે
‘એવં દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ’ એજ રીતે દક્ષિણ દિશામાં અને ઉત્તર દિશામાં
આવેલી લાંબી શ્રેણીયો અનંત છે સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી ‘ઉદ્દુમહા
યતાઓ પુચ્છા’ હે ભગવન્ ઉર્ધ્વ અને અધો દિશામાં અલોકાકાશની જે
શ્રેણીયો છે. તે પ્રદેશપણથી સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સંખે-

મૂલમ્—સેઢીઓ ણં મંતે ! કિં સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ ૧, સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ ૨ અ સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ ૩ અણાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ ૪ ગોયમા ! નો સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ નો સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ નો અણાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ અણાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ એવં જાવ ઉઢ્ઢમહાયતાઓ । લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે ! કિં સાહ્યાઓ ૦ પુચ્છા ? ગોયમા ! સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ નો સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ નો અણાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ નો અણાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ । એવં જાવ ઉઢ્ઢમહાયયાઓ । અલોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે ! કિં સાહ્યાઓ ૦ પુચ્છા ? ગોયમા ! સિય સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ ૧ સિય સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ ૨ સિય અણાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ ૩ સિય અણાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ ૪, પાર્ણપડીણાયયાઓ, દાહિણુત્તરાયયાઓ ય એવં ચેવ । નવરં નો સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ સિય સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ સેસંતં ચેવ । ઉઢ્ઢમહાયયાઓ જહા ઓહિયાઓ તહેવ ચઉમંગો । સેઢીઓ ણં મંતે ! દવ્વટ્ટયાણ કિં કઢજુમ્માઓ તેઓયાઓ પુચ્છા ? ગોયમા ! કઢજુમ્માઓ નો તેઓયાઓ નો દાવરજુમ્માઓ નો કલિયોગાઓ । એવં જાવ ઉઢ્ઢમહાયતાઓ । લોગાગાસસેઢીઓ એવં ચેવ । એવં અલોગાગાસસેઢીઓ ત્રિ । સેઢીઓ ણં મંતે ! પપ્પસટ્ટયાણ કિં કઢ-

‘સિય સંખેજ્જાઓ, સિય અસંખેજ્જાઓ, સિય અણંતાઓ’ કદાચિત્ત વે સંરુપાત મી હૈં, કદાચિત્ત અસંરુપાત મી હૈં ઓર કદાચિત્ત અનન્ત મી હૈં ॥ સૂ. ૦૬ ॥

જ્ઞાઓ સિય અસંખેજ્જાઓ સિય અણંતાઓ’ કોઈ વાર તે સંખ્યાત પણ હોય છે. કોઈ વાર અસંખ્યાત પણ હોય છે. અને કોઈ વાર અનંત પણ હોય છે ॥ ૫ ॥

जुम्माओ० पुच्छा? एवं चेव । एवं जाव उड्डमहाययाओ ।
लोगागाससेढीओ णं भंते! पएसट्टयाए पुच्छा? गोयमा!
सिय कडजुम्माओ नो तेओयाओ सिय दावरजुम्माओ
नो कलिओयाओ । एवं पाईणपडीणाययाओ वि दाहिणुत्तराय-
याओ वि । उड्डमहाययाओ णं भंते! पुच्छा? गोयमा! कड-
जुम्माओ नो तेओयाओ नो दावरजुम्माओ नो कलिओगाओ ।
अलोगागाससेढीओ णं भंते! पएसट्टयाए पुच्छा? गोयमा! सिय
कडजुम्माओ जाव सिय कलिओगाओ । एवं पाईणपडीणा-
ययाओ वि । एवं दाहिणुत्तराययाओ वि उड्डमहाययाओ वि
एवं चेव । नवरं नो कलियोगाओ सेसं तं चेव ॥सू० ६॥

छाया—श्रेणयः खलु भदन्त ! किं सादिका सपर्यवसिताः—१, सादिकाः—
अपर्यवसिताः २, अनादिका सपर्यवसिताः ३, अनादिकाः—अपर्यवसिताः ४,
गौतम ! नो सादिकाः सपर्यवसिताः, नो सादिकाः—अपर्यवसिताः । नो अना-
दिकाः—सपर्यवसिताः, अनादिकाः—अपर्यवसिताः । एवम् यावद्धूर्वाध आयताः ।
लोकाकाशश्रेणयः खलु भदन्त ! किं सादिकाः—सपर्यवसिताः इति पृच्छा ?
गौतम ! सादिकाः—सपर्यवसिताः १, नो सादिकाः—अपर्यवसिताः २, नो अना-
दिकाः सपर्यवसिताः ३, नो अनादिका अपर्यवसिताः ४, एवम्—यावद्धूर्वाध
आयताः । अलोकाकाशश्रेणयः खलु भदन्त ! किं सादिकाः—पृच्छा ? गौतम !
स्यात्—सादिकाः सपर्यवसिताः १, स्यात्—सादिकाः—अपर्यवसिताः २, स्यात्—
अनादिकाः सपर्यवसिताः ३, स्यादनादिकाः अपर्यवसिताः ४ । प्राची—प्रतीच्या-
यताः दक्षिणोत्तरायताश्च—एवमेव । नवरं नो सादिकाः सपर्यवसिताः १, स्यात्—
सादिकाः—अपर्यवसिताः । शेषं तदेव ऊर्ध्वाध आयताः यथा—औघिका स्तथैव
चतुर्भङ्गी । श्रेणयः खलु भदन्त । द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्माः त्र्योजाः पृच्छा ?
गौतम ! कृतयुग्माः नो त्र्योजा नो द्वापरयुग्मा नो कल्योजाः, एवं यावत्—ऊर्ध्वाध
आयताः । लोकाकाशश्रेणय एवमेव । एवमलोकाकाशश्रेणयोऽपि । श्रेणयः खलु
भदन्त ! प्रदेशार्थतया किं कृतयुग्माः पृच्छा ? एवमेव । एवं यावद्धूर्वाध
आयताः । लोकाकाशश्रेणयः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया० पृच्छा ? गौतम ! स्यात्
—कृतयुग्माः—नो त्र्योजाः स्याद्—द्वापरयुग्माः नो कल्योजाः । एवं—प्राचीप्रती-
च्यायता अपि दक्षिणोत्तरायता अपि । ऊर्ध्वाध आयताः खलु भदन्त ! पृच्छा ?

ગૌતમ ! કૃતયુગ્માઃ નો ઝગોજાઃ નો દ્વાપરયુગ્માઃ નો કલયોજાઃ ! અઠોક્કાકાશ-
શ્રેણયઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! પ્રદેશાર્થતયા પૃચ્છા ? ગૌતમ ! સ્યાત્-કૃતયુગ્માઃ યાવત્-
-સ્યાત્ કલયોજાઃ । એવં પ્રાચીતપ્રતીચ્યાયતા અપિ । એવં દક્ષિણોત્તરાયતા અપિ
-ઋધ્વાઽધ આયતા અપિ એવમેવ । નવરમ્-નો કલયોજાઃ શેષં તદેવ ॥૬૦૬॥

ટીકા-- 'સેઢીઓ જં મંતે' શ્રેણયઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! 'કિં સાહ્યાઓ-સપજ્જ-
વસિયાઓ' કિં સાદિકાઃ-સપર્યવસિતાઃ આદિર્વિચિતે ચામાં તાઃ સાદિકાઃ,
પર્યવસાને-સમાસિસ્તેન સહિતા इति સપર્યવસિતાઃ સાન્તા इत्यર્થઃ ।

'સાહ્યાઓ-અપજ્જવસિયાઓ' સાદિકાઃ-અપર્યવસિતાઃ પર્યવસાનરહિતા
इत्यર્થઃ । 'અણાહ્યાઓ-સપજ્જવસિયાઓ' અણાદિકાઃ સપર્યવસિતાઃ ન આદિ
વિચિતે ચામાં તા અનાદિકાઃ । સપર્યવસિતાઃ, સાન્તા इत्यર્થઃ । 'અણાહ્યાઓ
અપજ્જવસિયાઓ' અનાદિકાઃ-અપર્યવસિતાઃ, આદ્યન્તરહિતા इत्यર્થઃ । હે મદન્ત !
ચા ઇમાઃ શ્રેણયસ્તાઃ સાદિકાઃ સાન્તાઃ ૧, સાદિકા અનન્તાઃ ૨, અનાદિકાઃ
સાન્તાઃ ૩, અનાદિકા અનન્તા વા ? ૪, इति પ્રશ્નઃ

મગવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નો સાહ્યાઓ-સ-
પજ્જવસિયાઓ' નો સાદિકાઃ-સપર્યવસિતાઃ ઇમાઃ શ્રેણયઃ આદ્યન્તસહિતા ન ।
'નો સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ' નો સાદિકાઃ-અપર્યવસિતાઃ । આદિ સહિતા

'સેઢીઓ જં મંતે ! કિં સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ' इत्यादि ॥૬॥

ટીકાર્થ-હસ સૂત્રદ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એલા પૂછ રહે હૈં
કિ 'સેઢીઓ જં મંતે !' હે મદન્ત ! એ શ્રેણિયાં કયા સાદિ સાન્ત હૈં ? અથવા
સાદિ અનન્ત હૈં ? અથવા અનાદિ સાન્ત હૈં ? અથવા અનાદિ અનન્ત હૈં ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-'ગોયમા ! નો સાહ્યાઓ સપજ્જવસિ-
યાઓ' હે ગૌતમ ! એ શ્રેણિયાં આદિ અન્ત સહિત નહીં હૈં । 'સાહ્યાઓ
અપજ્જવસિયાઓ' આદિ સહિત ઔર અન્ત રહિત બી નહીં હૈં 'નો

'સેઢીઓ જં મંતે ! કિં સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ' इत्यर्થः

ટીકાર્થ-આ સૂત્રથી શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-
'સેઢીઓ જં મંતે ! હે ભગવન્ આ શ્રેણિયો શું સાદિ સાન્ત છે ?
'અથવા સાદિ અન્ત છે ? અથવા અનાદિસાન્ત છે ? અથવા અનાદિ અને
અનન્ત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા !
'નો સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ' હે ગૌતમ ! આ શ્રેણિયો આદિ અને અન્ત-
વાળી નથી. 'નો સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ' આદિ સહિત અને અન્ત વગરની
પણ નથી. 'નો અણાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ' આદિ રહિત અને અન્તસહિત
પણ નથી. પરંતુ 'અણાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ' આદિ અને અન્ત વગરની
છે. અર્થાત્ શ્રેણિયો અનાદિ અને અન્ત છે. અહીંયાં સામાન્યથી શ્રેણિયોની

અન્તરહિતા અપિ ન । ‘નો અગાધ્યાઓ-સપ્જવસિયાઓ’ નો અનાદિકાઃ-સપર્ય-
વસિતાઃ, આદિરહિતા અન્તરહિતા અપિ ન કિન્તુ-‘અગાધ્યાઓ-અપ્જવસિયાઓ’
અનાદિકાઃ-અપર્યવસિતાઃ આધન્તરહિતા ઇમાઃ શ્રેણયઃ સન્તીતિ । અથ ચ-સામા-
ન્યતઃ શ્રેણયો વિવક્ષિતાઃ અતો યાઃ લોકેઽલોકે ચ શ્રેણયઃ તાસાં સર્વાસાં ગ્રહણં
સર્વં ગ્રહણાચ્ચ તાઃ શ્રેણયોઽનાદિકાઃ અપર્યવસિતાઃ આધન્તરહિતાઃ । અથ એક એવ
મજ્જકોઽનુમન્યતે શેષ મજ્જકત્રયસ્ય તુ પ્રતિષેધ એવેતિ । ‘એવં જાવ ઉદ્દુમહાયયાઓ’
એવં યાવત્-ઉર્ધ્વઃ આયતા અપિ શ્રેણયઃ અનાદયોઽનન્તાઃ । યાવત્-પદેન પ્રાચી-
પ્રાતીચ્યાયતાઃ દક્ષિણોત્તરાયતાઃ ઇતિ દ્વયોઃ સંગ્રહઃ । એતાઃ સર્વા અપિ-અનાદિકા
અનન્તા ઇત્યર્થઃ । ‘લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે’ લોકાકાશશ્રેણયઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કિં

અગાધ્યાઓ સપ્જવસિયાઓ’ આદિ રહિત ઔર અન્ત સહિત મી
નહીં હૈં । કિન્તુ-‘અગાધ્યાઓ અપ્જવસિયાઓ’ યે આદિ ઔર
અન્ત રહિત હૈં-અનાદિ અનન્ત હૈં । યહાં પર સામાન્ય સે શ્રેણિયાં
વિવક્ષિત હુઈ હૈં । હસલિયે લોક મેં ઔર અલોક મેં જો શ્રેણિયાં હૈં,
ઉન સબ કા ગ્રહણ હો જાતા હૈ ઔર ઉન સબ કે ગ્રહણ સે યે શ્રેણિયાં
અનાદિ અનન્ત હૈં એસા જ્ઞાન હોતા હૈ । યહાં ચાર મજ્જોં મેં સે યહ એક
હી મજ્જ માન્ય હુઆ હૈ । બાકી કે ત્રીન મજ્જ નહી । ‘એવં જાવ ઉદ્દુમહા-
યયાઓ’ હસી પ્રકાર સે ઉર્ધ્વ ઔર અધઃ જો લમ્બી શ્રેણિયાં હૈં વે મી
અનાદિ અનન્ત હૈં । યહાં યાવત્પદ સે ‘પ્રાચીપ્રતીચ્યાયતાઃ, દક્ષિણો-
ત્તરાયતાઃ’ હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । હસ પ્રકાર પૂર્વ સે પશ્ચિમ તક
જો લમ્બી શ્રેણિયાં હૈં વે તથા દક્ષિણ સે ઉત્તર તક કી જો લમ્બી શ્રેણિયાં
હૈં વે અનાદિ અનન્ત હૈં એસા જ્ઞાનના ચાહિયે ।

વિવક્ષા કરેલ છે. તેથી લોકમાં અને અલોકમાં જે શ્રેણિયો છે, તે બધીનું
ગ્રહણ થઈ જાય છે. અને તે બધીના ગ્રહણથી આ શ્રેણિયો અનાદિ અને
અનન્ત છે. એવું જ્ઞાન થઈ જાય છે. અહીંયાં ચાર ભંગો પૈકી આ એક જે
ભંગનો સ્વીકાર થયો છે. બાકીના ત્રણ ભંગો સ્વીકારાયા નથી. ‘એવં જાવ
ઉદ્દુમહાયયાઓ’ એજ પ્રમાણે ઉપર અને નીચે જે શ્રેણિયો છે, તે પણ અનાદિ
અને અનન્ત છે, અહીંયાં યાવત્પદથી ‘પ્રાચીપ્રતીચ્યાયતા, દક્ષિણોત્તરાયતાઃ’ આ
પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. આ રીતે પૂર્વથી પશ્ચિમ-સુધીની જે લાંબી શ્રેણિયો છે,
તે તથા દક્ષિણ દિશાથી ઉત્તર દિશા સુધીની જે લાંબી શ્રેણિયો છે, તે બધી
અનાદિ અને અનન્ત છે તેમ સમજવું.

સાહ્યાઓ-સપજ્જવસિયાઓ પુચ્છા? સાદિકા:-સપર્યવસિતા इति પુચ્છા? હે મદન્ત ! યા ઇમાઃ લોકાકાશશ્રેણ્યસ્તાઃ કિં સાદિકા:-સપર્યવસિતાઃ ૧, સાધા:-સાન્તા इत्यર્થઃ ૧, અથવા સાદિકા અનન્તાઃ ૨, અથવા-અનાદિકાઃ સાન્તાઃ ૩ અથવા અનાદિકા:-અનન્તાઃ ૪, इति પ્રશ્નઃ । મંગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સાહ્યાઓ-સપજ્જવસિયાઓ’ સાદિકાઃ સપર્યવસિતાઃ, સાધાઃ સાન્તા ઇમાઃ શ્રેણ્યો મદન્તીત્યર્થઃ । ‘નો સાહ્યાઓ-અપજ્જવસિયાઓ’ નો સાદિકા અપર્યવસિતાઃ, સાદિકા અનન્તા ન ભવન્તિ । ‘નો અણાહ્યાઓ-સપજ્જવસિયાઓ’ નો અનાદિકાઃ-સપર્યવસિતાઃ-અનાદિ સાન્તા ન મદન્તીત્યર્થઃ । ‘નો અણાહ્યાઓ-અપજ્જવસિયાઓ’ નો અનાદિકાઃ અપર્યવસિતાઃ અનાધાઃ-અનન્તાશ્ચાપિ ન ભવન્તિ । અત્ર-સાધાઃ-સાન્તા इत्यેક एव મંદ્ગઃ સર્વ-શ્રેણીભેદેષ્વનુમન્યતે શેષાણાં ચરમભેદાનાં નિષેવ एव લોકાકાશસ્ય પરિમિતત્વા-

અથ શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં ‘લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે ! કિં સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! લોકાકાશ કી શ્રેણિયાં કયા સાદિ સાન્ત હૈં इत्यादि પ્રશ્ન-અર્થાત્ હે મદન્ત ! જો યે લોકાકાશ કી શ્રેણિયાં હૈં વે કયા સાદિ સપર્યવસિત હૈં-સાદિ સાન્ત હૈં ૧, અથવા અનાદિ અનન્ત હૈં ૨, અથવા-અનાદિ સાન્ત હૈં ૩, અથવા અનાદિ અનન્ત હૈં ૪ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી સે કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ’ લોકાકાશ કી શ્રેણિયાં સાદિ સાન્ત હૈં ‘નો સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ’ સાદિ અનન્ત નહીં હૈં ‘નો અણાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ’ અનાદિ સાન્ત નહીં હૈં ‘નો અણાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ’ ઓર અનાદિ અનન્ત મી નહીં હૈં । યંહાં પર સમસ્ત શ્રેણિયોં કે ભેદોં મેં સાદિ સાન્ત યહ એક હી અંગ માન્ય હુઆ

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘લોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે ! કિં સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ પુચ્છા’ હે ભગવન્ લોકાકાશની શ્રેણિયો શું સાદિ અને સાન્ત છે ? અર્થાત્ હે ભગવન્ જે આ લોકાકાશની શ્રેણિયો છે, તે શું સાદિ સપર્યવસિત છે ?-સાદિ સાન્ત છે ? ૧ અથવા સાદિ અનન્ત છે ? ૨ અથવા અનાદિ સાન્ત છે ? ૩ અથવા અનાદિ અનન્ત છે ? ૪ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી શ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ’ લોકાકાશની શ્રેણિયો સાદિ સાન્ત છે, ‘નો સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ’ સાદિ અનન્ત નથી ‘નો અણાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ’ અનાદિ સાન્ત પણ નથી ‘નો અણાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ’ અને અનાદિ અનન્ત પણ નથી. અહિંયાં સઘળી શ્રેણિયોના ભેદોમાં સાદિ સાન્ત આ એક જ ભંગોનો

દિતિ । ‘એવં જાવ ઉડ્ડમહાયયાઓ’ એવં યાવદ્ધર્વાધ આયતાઃ યાવત્પદેન પ્રાચી-
પ્રતીચ્યાયત-દક્ષિણોત્તરાયતશ્રેણ્યોઃ સંગ્રહઃ । તથા ચ-આમાઃ સર્વા અપિ સાદિકાઃ
સપર્યવસિતાઃ, ન તુ-ત્રિતયપક્ષવત્યેત્યર્થઃ । ‘અલોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે’ અઢો-
કાકાશશ્રેણ્યઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કિં સાહ્યાઓ પુચ્છા ?’ કિં સાદિકાઃ-સપર્યવ-
સિતાઃ પુચ્છા ? હે મદન્ત ! અલોકાકાશશ્રેણ્યઃ સાદિકાઃ સાન્તાઃ । અથવા
સાદિકાઃ-અનન્તાઃ । અથવા-અનાદિકાઃ-સાન્તાઃ । અથવા-અનાદિકાઃ-અનન્તા
ઇતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘સિય સાહ્યાઓ
સપજ્જવસિયાઓ’ સ્યાત્-સાદિકાઃ સપર્યવસિતાઃ, સાદ્યાઃ-સાન્તાશ્ચ કરાચિ-
દ્ધવન્તીત્યર્થઃ । અયં પ્રથમો મજ્જકઃ ક્ષુલ્લકપત્તરપત્થાસત્તો ઉર્ધ્વાયતશ્રેણી
રશ્ચિત્ય જ્ઞાતવ્ય ઇતિ ।

હૈ । બાકી કે ભંગ નહીં-કર્ણાકિ લોકાકાશપરિમિત હૈ । ‘એવં જાવ ઉડ્ડ
મહાયયાઓ’ હસી પ્રકાર સે યાવત્ ઉર્ધ્વ સે અચઃ તત્ કી લમ્બી જો
શ્રેણિયાં હૈં વે ભી સાદિ સાન્ત હૈં । યહાં યાવદ્ધર્વ સે પૂર્વપશ્ચિમ તત્ જો
લમ્બી શ્રેણિયાં હૈં વે એવં દક્ષિણ સે ઉત્તર તત્ જો લમ્બી શ્રેણિયાં હૈં વે
સાદિ સાન્ત હૈં । શેષ ભંગ યહાં નહીં કહા હૈં અથ ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી
સે એસા પૂછતે હૈં-‘અલોગાગાસસેઢીઓ ણં મંતે ! કિં સાહ્યાઓ પુચ્છા’
હે મદન્ત ! અલોકાકાશ કી જો શ્રેણિયાં હૈં વે ક્યા સાદિ સાન્ત હૈં ?
અથવા સાદિ અનન્ત હૈં ? અથવા અનાદિ સાન્ત હૈં ? અથવા અનાદિ
અનન્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! સિય સાહ્યાઓ
સપજ્જવસિયાઓ’ કંઈ એક શ્રેણિયાં સાદિ સાન્ત હૈં । યહ કથન ક્ષુલ્લક
પત્તર કે પાસ મેં જો ઉર્ધ્વાયત શ્રેણિયાં હૈં ડનકો આશ્રિત કરકે કિયા

સ્વીકાર થયો છે. બાકીના ભગો સ્વીકારાયા નથી. કેમકે લોકાકાશ પરિમિત
છે. ‘એવં જાવ ઉડ્ડમહાયયાઓ’ એજ રીતે યાવત્ ઉપરથી નીચે સુધીની લાંબી
જે શ્રેણિયો છે, તે પણ સાદિસાન્ત છે. અહિયાં-યાવત્પદથી પૂર્વથી પશ્ચિમ
સુધીની જે લાંબી શ્રેણિયો છે તથા દક્ષિણથી ઉત્તર સુધીની જે લાંબી શ્રેણિયો
છે, તે બધી સાદિ સાન્ત છે. બાકીના ભગો અહીં કહ્યા નથી.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘અલોગાગાસસેઢીઓ ણં
મંતે ! કિં સાહ્યાઓ પુચ્છા’ હે ભગવન્ અલોકાકાશની જે શ્રેણિયો છે, તે
શું ? સાદિ સાન્ત છે ? અથવા સાદિ અનન્ત છે ? અથવા અનાદિ સાન્ત છે ?
અથવા અનાદિ અનન્ત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને
કહે છે કે-‘ગોયમા ! સિય સાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ’ કેટલિક શ્રેણિયો સદિ
સાન્ત છે, આ કથન ક્ષુલ્લક પત્તરની પાસે જે ઉર્ધ્વાયત શ્રેણિયો છે, તેનો

‘સિય સાહ્યાઓ-અપજ્જવસિયાઓ’ સ્યાત્-રુદાચિત્ સાદિકાઃ-અપર્યવ-
સિતાઃ સાઘનન્તા इत्यर्थः, अयं द्वितीयो भङ्गकः । स च लोकान्ताऽवधेरारभ्य
सर्वतो ज्ञातव्यः । ‘सिય अणाइयाओ-सपज्जवसिયાओ’ स्यात्-रुदाचिन् अनादिकाः
-सपर्यवसिताः अनादिसान्ता इत्यर्थः अयं तृतीयो भङ्गकः । अयं च लोकान्त-
सन्निधौ श्रेणीनामन्तस्य विवक्षणादिति । ‘सिય अणाइयाओ-अपज्जवસિયાઓ’
स्यादનાદિકા અપર્યવસિતાઃ અનાઘનન્તા इत्यर्थः । अयं चतुर्थो भङ्गकः स च
लोकं परिहृत्य याः श्रेणयः तदपेक्षया कथित इति । ‘पाईणपडीणाययाओ दाहि-
णुत्तराययाओ य एवं चेव’ प्राचीनराशिरायताः दक्षिणोत्तरायताश्च श्रेणयः, एव-

ગયા છે । અર્થાત્-મધ્યલોકવર્તી ક્ષુલ્લક પ્રતર કે પાસ આઈ હુઈ ઝઘ્ઘ
ઔર અઘઃ લમ્બી શ્રેણિયોં કી અપેક્ષા સે યહાં યહ પ્રથમ ભંગ કહા
ગયા છે । ‘સિય સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ’ કંઈ એક શ્રેણિયાં સાદિ
અનન્ત છે-એસા યહ જો દ્વિતીય ભંગ યહાં કહા ગયા છે વહ લોકાન્ત
સે આરમ્ભ કર ચારોં તરફ ગઈ હુઈ શ્રેણિયોં કો આશ્રિત કરકે કહા
ગયા છે । ‘સિય અણાહ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ’ કંઈ એક શ્રેણિયાં
અનાદિ સ્નાન્ત છે-એસા જો યહ તૃતીય ભંગ યહાં કહા ગયા છે સો
લોકાન્ત કે પાસ સ્વસ્ત શ્રેણિયોં કા અન્ત હોતા છે હસ અભિપ્રાય કો
લેકર કહા ગયા છે । ‘સિય અણાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ’ કંઈ એક
શ્રેણિયાં અનાદિ અન્ત છે-એસા જો યહ ચતુર્થ ભંગ યહાં કહા ગયા
છે વહ લોક કો છોડકર જો શ્રેણિયાં આઈ હુઈ છે-અન્ને અશ્રિત કરકે
કહા ગયા છે । ‘પાઈણ પડીણાયયાઓ દાહિણુત્તરાયયાઓ ય એવં ચેવ’

આશ્રય કરીને કહેલ છે, અર્થાત્ મધ્યલોકમાં રહેલ ક્ષુલ્લક પ્રતરની પાસે
આવેલી ઉપર અને તેનો નીચેની લાંબી શ્રેણિયોની અપેક્ષાથી આ પહેલા
ભંગ અહિયાં કહ્યો છે. ૧

‘સિય સાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ’ કેટલિક શ્રેણિયો સાદિ અન્ત છે
એવો જે ખીલે ભંગ અહિયાં કહ્યો છે, તે લોકાન્તથી આરંભ કરીને ચારે
તરફ ગયેલી શ્રેણિયોનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. તેમ સમજવું. ‘સિય અણા-
હ્યાઓ સપજ્જવસિયાઓ’ કેટલિક શ્રેણિયો અનાદિ સ્નાન્ત છે, આ પ્રમાણેનો
જે આ ત્રીજો ભંગ અહીંયાં કહ્યો છે, તે લોકાન્તની પાસે સઘળી શ્રેણિયોનો
અન્ત થાય છે તે અભિપ્રાયથી કહેલ છે. ‘સિય અણાહ્યાઓ અપજ્જવસિયાઓ’
કેટલીક શ્રેણિયો અનાદિ અને અન્ત છે, એ પ્રમાણેનો જે ચોથો ભંગ કહ્યો
છે, તે લોકને છોડીને જે શ્રેણિયો આવી છે, તેનો આશ્રય કરીને કહેલ છે.
‘પાઈણ પડીણાયયાઓ દાહિણુત્તરાયયાઓ ય એવં ચેવ’ આ ૪ રીને પૂર્વથી

મેવ પૂર્વપશ્ચિમધાગે લમ્બાયમાનાઃ-દક્ષિણોત્તર્યાં ચ લમ્બાયમાનાઃ શ્રેણયોડપિ
 એવમેવ-પૂર્વવદેવ જ્ઞાતવ્યાઃ । તત્ કિં સર્વથૈવ પૂર્વપરણશદ્ધયમ્ તન્નાહ-‘નવરં’
 इत्यादि । ‘नवरं नो साइयाओ सपज्जवसियाओ’ नवरं नो सादिकाः सपर्यव
 सिताः अलोके तिर्यक्श्रेणीनां सादित्वेऽपि सपर्यवसितत्वस्य सान्तत्वस्य अथात्रान्न
 प्रथमो भङ्गः सम्भवति, शेषास्तु-त्रयो भङ्गकाः सम्भवन्त्येव इत्याशयेनाह-‘सिय-
 साइयाओ-अपज्जवसियाओ’ स्यात्-सादिकाः-अपर्यवसिता साधनन्ता भवन्त्येव
 तिर्यक्श्रेण्य इत्यादि. ‘सेसं तं चेव’ शेषं तदेव अनादि सान्ताः, अनाद्यनन्ताः
 कदाचिद्भवन्त्येवेति पक्षो पूर्ववदेव बोध्यो इति । ‘उद्धमहायताओ जहा-ओहि-
 याओ तहेव चउभंगो’-ऊर्ध्व अध आयताः, यथा-औघिकाः तथैव-चतुर्भङ्गी, अञ्चो,
 काकाशस्य औघिकभङ्गवदेवाऽत्रापि चत्वारो भङ्गका ज्ञातव्याः । तथाहि-‘सादि-

इसी प्रकार का कथन पूर्व पश्चिम तक लम्बी जो श्रेणियां हैं और दक्षिण
 उत्तर में जो लम्बी श्रेणियां हैं उसके संबंध में भी समझ लेना अर्थात् वे भी
 इसी प्रकार के भंगोंवाली हैं । ‘नवरं नो साइयाओ सपज्जवसियाओ’
 परन्तु यहाँ पर सादिसान्त यह भंग नहीं है । शेष तीन भंग हैं । क्योंकि
 अलोक में पूर्वपश्चिम और उत्तर दक्षिण तक लम्बी जो श्रेणियां हैं उनमें
 सादिता तो हैं पर उनमें सान्तता नहीं है । इसलिये यहाँ प्रथम भंग
 के सद्भावका निषेध किया गया है । यही बात ‘सिय साइयाओ अपज्ज-
 वसियाओ सेसं तं चेव’ इस सूत्रपाठ द्वारा पुष्ट की गई है । ‘उद्धमहाय-
 ताओ जहा ओहियाओ तहेव चउभंगो’ तथा अलोकाकाशकी औघिक
 सामान्य श्रेणियों की तरह ऊर्ध्व अधः लम्बी जो श्रेणियां हैं उनके
 सम्बन्ध में भी चार भंग यहाँ कहना चाहिये । इस प्रकार ऊर्ध्व अधः

પશ્ચિમ સુધીની લાંબી જે શ્રેણિયો છે, અને દક્ષિણથી ઉત્તર સુધીમાં જે લાંબી
 શ્રેણિયો છે, તેના સંબંધમાં પણ આ ઉપર કહ્યા પ્રમાણેના ભંગો સમજવા.
 ‘નવરં’ નો સાઈયાઓ સપજ્જવસિયાઓ’ પરંતુ સાદિસાન્ત આ ભંગ થતો નથી.
 બાકીના ત્રણે ભંગો થાય છે કેમકે-અલોકમાં પૂર્વપશ્ચિમ અને ઉત્તર દક્ષિણ
 સુધી લાંબી જે શ્રેણિયો છે, તેમાં સાદિપણું તો છે, પરંતુ તેમાં સાન્તપણું
 નથી. આ કારણથી અહિયાં પહેલા ભંગનો નિષેધ કર્યો છે એજ વાત ‘સિય
 સાઈયાઓ અપજ્જવસિયાઓ સેસં તં ચેવ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરી છે.
 ‘ઉદ્દમહાયતાઓ જહા ઓહિયાઓ તહેવ ચત્તભંગો’ તથા અલોકાકાશની ઔઘિક
 સામાન્ય શ્રેણિયો પ્રમાણે ઉર્ધ્વ, અધઃ-ઉપર નીચે લાંબી જે શ્રેણિયો છે,
 તેના સંબંધમાં પણ અહીંયાં ચાર ભંગો કહેવા જોઈએ આ રીતે ઉપર નીચે

સાન્તાઃ, સાઘનન્તાઃ, અનાદિ સાન્તાઃ, તથા-અનાઘનન્તા અપિ અલોકાકાશસ્ય
ઋધ્વાધ આયતાઃ શ્રેણયો ભવન્તીતિ ।

‘સેઢીઓ ણં મંતે ! દઁવ્વદ્દયાણ કિં કહજુમ્માઓ તેઓયાઓ પુચ્છા ? શ્રેણયઃ
સ્વલુ ભદ્રન્ત ! દ્રવ્યાર્થતયા કિં કૃતયુગ્મરૂપાઃ ટ્રયોજરૂપાઃ, ઇતિ પૃચ્છા ? કૃત-
યુગ્મરૂપાઃ શ્રેણયો ભવન્તિ ટ્રયોજરૂપા વા દ્વાપરયુગ્મરૂપાઃ કલ્પોજરૂપા વા ભવ-
ન્તીતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘કહજુમ્માઓ’
કૃતયુગ્મરૂપાઃ શ્રેણયો ભવન્તિ વસ્તુસ્વભાવાત્ એવમ્-‘નો તેઓયાઓ’ નો ટ્રયોજ-
રૂપાઃ શ્રેણયો ભવન્તિ । ‘નો દાવરજુમ્મા’ નો દ્વાપરયુગ્મરૂપા ભવન્તિ । ‘નો
કલ્પિયોગાઓ’ નો કલ્પોજરૂપાઃ શ્રેણયો ભવન્તિ, સર્વત્ર વિધી-નિષેધે ચ વસ્તુ સ્વ-
ભાવત્વમેવ કારણમિતિ । ‘એવં જાવ ઉડ્ડમહાયયાઓ’ એવં યાવત્ ઋધ્વાધ આયતા

લઘ્વી જો શ્રેણિયાં હૈં વે સાદિ સાન્ત મી હૈ, સાદિ અનન્ત મી હૈ,
અનાદિ સાન્ત મી હૈં । ઓર અનાદિ અનન્ત મી હૈં ।

‘સેઢીઓ ણં મંતે ! દઁવ્વદ્દયાણ કિં કહજુમ્માઓ તેઓયાઓ પુચ્છા’
‘અવ શ્રી ગૌતમસ્વામી ઇસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રમુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-
હે કરુણાનિધે ભદ્રન્ત ! આકાશ કી શ્રેણિયાં વ્યા દ્રવ્યરૂપ સે
કૃતયુગ્મ રૂપ હૈં ? અથવા ટ્રયોજ રૂપ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ?
અથવા કલ્પોજરૂપ હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘કહજુમ્માઓ’ યે શ્રેણિયાં વસ્તુસ્વભાવ સે કૃતયુગ્મરૂપ હોતી
હૈં । ‘નો તેઓયાઓ’ ટ્રયોજરૂપ નહીં હોતી હૈં । ‘નો દાવરજુમ્માઓ’
દ્વાપરયુગ્મ રૂપ મી નહીં હોતી હૈં । ‘નો કલ્પિયોગાઓ’ ઓર ન કલ્પોજ
રૂપ હી હોતી હૈં । ઇસ પ્રકાર સર્વત્ર વિધિ ઓર નિષેધ મેં વસ્તુસ્વભા-

લાંખી જે શ્રેણિયો છે, તે સાદિસાન્ત પણ છે. સાદિ અનંત પણ છે.
અનાદિ સાંત પણ છે અને અનાદિ અનંત પણ છે.

‘સેઢીઓ ણં મંતે ! દઁવ્વદ્દયાણ કહજુમ્માઓ તેઓયાઓ પુચ્છા’ હવે શ્રી
ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રમુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે કણ્ણાસાગરભગવન્
આકાશની શ્રેણિયો દ્રવ્યપણથી શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ટ્રયોજ રૂપ છે ?
અથવા દ્વાપર યુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘કહજુમ્માઓ’ આ
શ્રેણિયો વસ્તુ સ્વભાવથી કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે. ‘નો તેઓયાઓ’ ટ્રયોજ રૂપ
હોતી નથી ‘નો દાવરજુમ્માઓ’ દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ નથી. ‘નો કલ્પિયોગાઓ’
અને કલ્પોજ રૂપ પણ નથી જ આ પ્રમાણે વિધિ અને નિષેધમાં અધે જ
વસ્તુ-સ્વભાવપણું જ કારણ છે. ‘એવં જાવ ઉડ્ડમહાયયાઓ’ એજ રીતે ઉપર

અપિ શ્રેણયઃ કૃતયુગ્મરૂપા જ્ઞાતવ્યાઃ । ન તુ-ઞ્યોજાદિરૂપાઃ અન્ન યાવત્પદેન પ્રાચીપતીચ્ચાયતાનાં દક્ષિણોત્તરાયતાનાં ચ શ્રેણીનાં ગ્રહણં ભવતિ । તા અપિ કૃત-યુગ્મ રૂપા ભવન્તિ ન તુ-ઞ્યોજાદિરૂપાઃ । વસ્તુસ્વભાવાદૈવેતિ । ‘લોગાગાસસેઢીઓ એવં ચેવ’ લોકાકાશશ્રેણયોઽપિ-એવમેવ, લોકાકાશશ્રેણયોઽપિ દ્રવ્યાર્થતયા કૃત-યુગ્મરૂપા એવ ભવન્તિ ન તુ ઞ્યોજાદિરૂપા વસ્તુસ્વભાવત્વાદિતિ । ‘એવં અલોગા-ગાસસેઢીઓ વિ’ એવમ્-લોકાકાશશ્રેણીવદેવ-અલોકાકાશશ્રેણયોઽપિ દ્રવ્યાર્થતયા કૃતયુગ્મરૂપા એવ ન તુ-ઞ્યોજાદિરૂપા ભવન્તીતિ । અથ પ્રદેશાર્થતયા કૃતયુગ્મરૂપા

વતા હી કારણ હૈ । ‘એવં જાવ ઉઢુમહાપયાઓ’ હસી પ્રકાર સે ઝઞ્ઞ અધઃ આયત જો શ્રેણિયાં હૈં વે બી કૃતયુગ્મ રૂપ હૈં એસા જાનનાં ચાહિયે । ઞ્યોજાદિ રૂપ નહીં હૈં ઘર્હાં યાવત્પદ સે પૂર્વ સે પશ્ચિમ તંક લમ્બી શ્રેણિયોં કા ઓર દક્ષિણ સે ઉત્તર તંક લમ્બી શ્રેણિયોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં । અતઃ યે શ્રેણિયાં બી કૃતયુગ્મરૂપ હી હૈં । ઞ્યોજાદિરૂપ નહીં હૈં । કયોં કિ વસ્તુ કા સ્વભાવ હી એસા હૈં ।

અથ શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-‘લોગાગાસસેઢીઓ એવં ચેવ’ હે અદન્ત ! કયા લોકાકાશ કી શ્રેણિયાં કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા ઞ્યોજરૂપ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા કલ્પોજરૂપ હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રીને એસા કહા કિ હે ગૌતમ ! લોકાકાશ કી જો શ્રેણિયાં હૈં વે બી દ્રવ્યાર્થતા સે કૃતયુગ્મરૂપ હી હૈં ઞ્યોજાદિરૂપ નહીં હૈં । ‘એવં અલોગાગાસસેઢીઓવિ’ હસી પ્રકાર સે અલોકાકાશ કી શ્રેણિ કે સંબંધ મેં બી કહનાં ચાહિયે । અર્થાત્ અલોકાકાશ કી શ્રેણિયાં બી દ્રવ્યાર્થતાસે કૃતયુગ્મરૂપ હી હોતી હૈં કિન્તુ ઞ્યોજાદિરૂપ નહીં હોતી હૈં ।

નીચે લાંબી જે શ્રેણિયો છે, તે પણ કૃતયુગ્મ રૂપ છે તેમ સમજવું જોઈએ. ઞ્યોજ વિગેરે રૂપ નથી. અહીં યાં યાવત્પદથી પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીની લાંબી શ્રેણિયો ગ્રહણ કરાઈ છે. તેથી આ શ્રેણિયો પણ કૃતયુગ્મ રૂપ જ છે ઞ્યોજ રૂપ નથી કેમકે વસ્તુનો સ્વભાવ જ એવો છે.

હવે શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘લોગાગાસસેઢીઓ એવં ચેવ’ હે ભગવન્ લોકાકાશની શ્રેણિયો શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ઞ્યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપર યુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! લોકાકાશની જે શ્રેણિયો છે, તે પણ દ્રવ્યપણાથી કૃતયુગ્મ રૂપ જ છે. ઞ્યોજ વિગેરે રૂપ નથી. ‘એવં અલોગા-ગાસસેઢીઓ વિ’ એજ પ્રમાણે અલોકાકાશની શ્રેણિયાના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ અલોકાકાશની શ્રેણિયો પણ દ્રવ્યાર્થપણાથી કૃતયુગ્મરૂપ જ છે. ઞ્યોજાદિ રૂપ હોતી નથી.

एव न तु-ऽयोजादिरूपा भवन्तीति । अथ प्रदेशार्थतामाश्रित्याह-‘सेढीओ णं भंते ! पएसट्टयाए किं कडजुम्माओ पुच्छा ?’ श्रेणयः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया किं कृतयुग्मरूपाः, इति पृच्छा ? कृतयुग्मरूपाः ऽयोजरूपाः-द्वापरयुग्मरूपाः-कलयोजरूपा वा श्रेणय इति प्रश्नः ? उत्तरमाह-‘एवं चेव’ एवमेव, एवम्-यथा द्रव्यार्थतया श्रेणीषु कृतयुग्मस्वरूपत्वमात्रं कथितं न तु ऽयोजादिस्वरूपत्वं कथितं तथैव-प्रदेशार्थतयाऽपि श्रेणीषु कृतयुग्मस्वरूपत्वमात्रमेव न तु ऽयोजादिस्वरूपत्वमिति । ‘एवं जाव उड्डमहाययाओ’ एवं यावदूर्ध्वाध आयता अपि श्रेणयः केवलं कृतयुग्मस्वरूपा एव । न तु-ऽयोजादिरूपाः, अत्र यावत्पदेन प्राचीप्रतीच्यायतानां श्रेणीनाम्-तथा दक्षिणोत्तरायतानां च श्रेणीनां ग्रहणं भवतीति । सर्वे अपि श्रेणयः केवलं कृतयुग्मस्वरूपा एव भवन्ति, न तु-ऽयोज-द्वापर युग्म-कलयोजस्वरूपा भवन्ति, वस्तु स्वभावात्स्याऽनतिक्रमत्वादिति ।

अथ प्रदेशार्थताको लेकर कहते हैं-‘सेढीओ णं भंते ! पएसट्टयाए किं कडजुम्माओ पुच्छा’ इस पाठ द्वारा श्री गौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है कि-हे भदन्त ! प्रदेशरूप से श्रेणियां क्या कृतयुग्मरूप हैं ? अथवा ऽयोजरूप हैं ? अथवा द्वापरयुग्मरूप हैं ? अथवा कलयोजरूप हैं ? इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभुश्री ने ऐसा कहा है कि ‘एवं चेव’ हे गौतम ! प्रदेशरूप से भी श्रेणियां कृतयुग्मरूप ही हैं ऽयोजादिस्वरूप नहीं हैं । जैसे कि वे द्रव्यरूप से कृतयुग्मरूप ही हैं ऽयोजादिरूप नहीं हैं इसी प्रकार यहां पर भी समझना । ‘एवं जाव उड्डमहाययाओ’ इसी प्रकार से ऊर्ध्व अधः आयत श्रेणियां भी प्रदेशार्थ से कृतयुग्मरूप ही हैं ऽयोजादिरूप नहीं हैं । यहां यावत् शब्द से ‘पूर्व पश्चिम तथा उत्तर दक्षिण आयत श्रेणियों का ग्रहण होता है । इस प्रकार प्रदेशरूप से भी समस्त श्रेणियां कृतयुग्मरूप ही होती

હવે પ્રદેશપણથી શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે-‘સેઢીઓ ણં ભંતે ! પસટ્ટયાએ કિં કડ્ડજુમ્માઓ પુચ્છા’ આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ પ્રદેશપણથી શ્રેણિયો શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપર યુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલયોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા પ્રભુશ્રી એવું કહે છે કે-‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! પ્રદેશપણથી પણ શ્રેણિયો કૃતયુગ્મ રૂપ જ છે યોજ વિગેરે રૂપ નથી. જેમ તે દ્રવ્યપણથી કૃતયુગ્મ રૂપ જ છે, યોજાદિ રૂપ નથી. તે પ્રમાણે અહીંયાં પણ સમજવું અહીંયાં યાવત્પદથી પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબી શ્રેણિયો મહત્ત્વ કરાઈ છે. આ રીતે પ્રદેશપણથી પણ સઘળી શ્રેણિયો કૃતયુગ્મ રૂપ જ

અથ ગૌતમસ્વામી પુનર્લોકાકાશશ્રેણીષુ પ્રદેશર્થતયા ચઃ વિશેષઃ સ કથ્યતે
'લોગાગાસસેદીઓ ણં મંતે' इत्यादि । 'लोगागाससेदीओ णं मंते ! पएसद्वयाए
पुच्छा ?' लोकाकाशश्रेणयः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया पृच्छा ? हे भदन्त ! लोकाकाश
श्रेणयः प्रदेशार्थतया किं कृतयुग्मस्वरूपाः त्र्योजस्वरूपाः द्वापरयुग्मरूपाः कलयोज
रूपावेति प्रश्नः ? भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय
कडजुम्माओ' स्यात्-कृतयुग्माः लोकाकाशश्रेणयः । 'नो तेओयाओ' नो त्र्योजाः
'सिय दावरजुम्माओ' स्याद्-द्वापरयुग्माः । 'नो कलिओगाओ' नो कलयोजाः ता
लोकाकाशश्रेणय इति । स्यात्-कृतयुग्माः, स्याद्-द्वापरयुग्माः, इत्येतदेवं विचार-
णीयम्-रुचकार्द्धादारभ्य यत्पूर्व-दक्षिणं वा लोकार्द्धं तदितरेण तुल्यं विद्यते,
हे त्र्योजरूप अथवा द्वापरयुग्मरूप अथवा कलयोज स्वरूप वे नहीं होती
हैं क्यों कि वस्तु का जो स्वभाव है वह अनतिक्रमणीय होता है ।

अब श्री गौतमस्वामी लोकाकाश की श्रेणियों में जो प्रदेश रूप से
विशेषता है वह प्रकट करते हैं- 'लोगागाससेदीओ णं मंते ! पएसद्वयाए
पुच्छा' इसमें गौतमस्वामीने प्रश्न से ऐसा पूछा है- हे भदन्त ! लोकाकाश
की श्रेणियां प्रदेशरूप से क्या कृतयुग्मरूप हैं ? अथवा त्र्योजरूप हैं ?
अथवा द्वापरयुग्मरूप हैं ? अथवा कलयोजरूप हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री
गौतमस्वामी से कहते हैं- 'गोयमा । सिय कडजुम्माओ, नो तेओयाओ,
सिय दावरजुम्माओ, नो कलिओगाओ' हे गौतम ! लोकाकाश की
श्रेणियां प्रदेशरूप से कदाचित् कृतयुग्मरूप हैं त्र्योजरूप नहीं हैं कदा-
चित् द्वापरयुग्मरूप हैं कलयोजरूप नहीं हैं । इस कथन का भाव इस
प्रकार से है-रुचकार्द्ध से लेकर जो पूर्व अथवा दक्षिण का लोकार्द्ध है

હોય છે, ત્ર્યોજ રૂપ અથવા દ્વાપર યુગ્મ રૂપ અથવા કલ્યોજ રૂપ તે હોતી
નથી કેમકે વસ્તુને જે સ્વભાવ છે, તે અનતિક્રમણીય હોય છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી લોકાકાશની શ્રેણિયોમાં પ્રદેશપણાથી જે વિશેષપણું
છે, તે પ્રગટ કરે છે. 'લોગાગાસસેદીઓ ણં મંતે ! પસદ્વયાએ પુચ્છા' આ સૂત્રથી
શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ લોક કાશની શ્રેણિયો
પ્રદેશપણાથી શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ત્ર્યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ
રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીને
પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'ગોયમા ! સિય કડજુમ્માઓ, નો તેઓયાઓ, સિય દાવરજુ
મ્માઓ, નો કલિઓગાઓ' હે ગૌતમ ! લોકાકાશની શ્રેણિયો પ્રદેશ પણાથી
કોઈ વાર કૃતયુગ્મ રૂપ છે, ત્ર્યોજ રૂપ નથી. કોઈ વાર દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે,
કલ્યોજ રૂપ નથી આ કથનનો ભાવ એવો છે કે-રુચકાર્ધથી લઈને પૂર્વ

તસ્માત્-પૂર્વાપરશ્રેણયો દક્ષિણોત્તરશ્રેણયશ્ચ સમસંખ્યપ્રદેશવત્પઃ । તાશ્ચ શ્રેણયઃ કાશ્ચિત્-કૃતયુગ્મરૂપાઃ કાશ્ચન-દ્વાપરયુગ્માશ્ચ ભવન્તિ । કિન્તુ-ત્ર્યોજપ્રદેશોઃ, કલ્પોજપ્રદેશો વા ન ભવન્તિ । તથાહિ-અસદ્ભાવસ્થાપનયા દક્ષિણપૂર્વાત્-રુચક-પ્રદેશાત્ પૂર્વતો યલ્લોકશ્રેણ્યર્ધ્વં તત્પ્રદેશશતમાનં ભવતિ । યચ્ચાપરદક્ષિણાદ્ રુચકપ્રદેશાદ્ અપરતો લોકશ્રેણ્યર્ધ્વં-તદપિ પ્રદેશશતમાનમ્ ભવતિ' તતશ્ચ શત-દ્વયસ્ય ચતુષ્કાપદારે પૂર્વાપરાયતલ્લોકશ્રેણ્યાઃ કૃતયુગ્મતા ભવતિ । તથા-દક્ષિણ-

વહ હતર સે અર્થાત્ પશ્ચિમ અથવા ઉત્તર સે તુલ્ય હૈં હસલિયે પૂર્વ પશ્ચિમ શ્રેણિયાં ઓર દક્ષિણ ઉત્તર શ્રેણિયાં સમાન સંખ્યાવાલે પ્રદેશોવાલી હૈં । હજમેં કિતનિક શ્રેણિયાં કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ઓર કિતનિક શ્રેણિયાં દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં । કિન્તુ વે ત્ર્યોજપ્રદેશવાલી ઓર કલ્પોજ પ્રદેશોવાલી નહીં હોતી હૈં । કલ્પના કરો-દક્ષિણ પૂર્વ સે લેકર જો રુચક પ્રદેશ હૈં વે પૂર્વ શ્રેણિકે અર્ધભાગરૂપ હૈં-હનકા આકાર ૧૦૦ હૈં તથા જો પશ્ચિમ દક્ષિણ સે લેકર રુચક પ્રદેશ હૈં વે પશ્ચિમ શ્રેણિકે અર્ધભાગરૂપ હૈં હનકા મી આકાર ૧૦૦ હૈં હનમેં સે દોનો ૧૦૦ પ્રદેશોં મેં સે ચાર ૨ કા અપહાર કરને પર અંત મેં ચાર હી પ્રદેશ ઘચતે હૈં અતઃ પૂર્વ સે પશ્ચિમ તક આયત શ્રેણિયોં મેં એવં ઉત્તર સે દક્ષિણ તક આયત શ્રેણિયોં મેં કૃતયુગ્મતા આજાતી હૈં । યહ પહિલે હી પ્રકટ કર દિયા ગયા હૈં કિ જિસ રાશિ મેં સે ૪-૪ ઘટાને પર અંત મેં ૪ ઘચતે હૈં એસી વહ રાશિ મેં કૃતયુગ્મરૂપતા વાલી કહી ગઈ હૈં । તથા જિસ રાશિ મેં ૪-૪ કા અવહાર કરને પર અંત

અથવા દક્ષિણતું જે લોકાર્ધ છે, તે પશ્ચિમ અથવા ઉત્તરથી સરખું છે. તેથી પૂર્વ પશ્ચિમની શ્રેણિયો અને દક્ષિણની શ્રેણિયો સરખી સખ્યાવાળા પ્રદેશોવાળી કહી છે તેમાં કેટલીક શ્રેણિયો કૃતયુગ્મ રૂપ છે, અને કેટલીક શ્રેણિયો દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે, પરંતુ તેઓ ત્ર્યોજ પ્રદેશવાળી અને કલ્પોજ પ્રદેશવાળી હોતી નથી, કલ્પના કરો કે-દક્ષિણ પૂર્વથી લઈને જે રૂચક પ્રદેશ છે, તે પૂર્વ શ્રેણિના અર્ધા ભાગ રૂપ છે, તેનો આકાર ૧૦૦ છે તથા જે પશ્ચિમ અને દક્ષિણથી લઈને રૂચક પ્રદેશ છે, તે પશ્ચિમ શ્રેણિના અર્ધા ભાગ રૂપ છે, તેનો આકાર પણ ૧૦૦ છે, તેમાંથી બંને સો ૧૦૦ પ્રદેશોમાંથી ચાર-ચારનો અપહાર કરવાથી (બહાર કહાડવાથી) છેવટે ચાર જ પ્રદેશો બચે છે, જેથી પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીની લાંબી શ્રેણિયોમાં કૃતયુગ્મ પણ આવી જાય છે, આ સર્વ પહેલાં જ પ્રગટ કરી દીધું છે, કે-જે પ્રદેશરાશીમાંથી ૪-૪ ઘટાડવાથી છેવટે ૪ ચાર બચે અવી તે પ્રદેશરાશિ કૃતયુગ્મ રૂપ કહેલ છે. તથા જે રાશીમાં ૪+૪નો અપહાર કરતાં છેવટે ૩ બચે તે રાશી

પૂર્વાદરુચકપ્રદેશાદ્ દક્ષિણો યોડન્યઃ પ્રદેશઃ તસ્માદારમ્ય પૂર્વતો યલ્લોક-
શ્રેણ્યર્દ્ધ તત્ નવનવતિપ્રદેશમાનમ્ । યચ્ચાપરદક્ષિણાયતાદ્રુચકપ્રદેશાદ્ દક્ષિણો યોડ-
ન્યઃ પ્રદેશઃ તસ્માદારમ્યાડપરતોયલ્લોકશ્રેણ્યર્દ્ધ તદપિ ચ નવનવતિપ્રદેશમાનમ્ ।
તતશ્ચ-દ્વયોર્નવનવત્યોર્મીલને ચતુષ્કાડપહારેચ પૂર્વાપરાયતલે કશ્રેણ્યાં દ્વાપરયુગ્મતા
ભવતીતિ । તદેવાહ-‘એવં પાર્શ્વપટ્ટીનાયયાઓવિ’ એવં પ્રાચીપ્રતીગ્ગાયતા અપિ
શ્રેણયો જ્ઞાતવ્યાઃ સ્યાત્કૃતયુગ્મા નો ડ્યોજાઃ સ્યાદ્-દ્વાપરયુગ્માઃ નો વલ્યોજાઃ

મેં ૩ વચતે હૈં વહ રાશિ ડગોજરૂપ કહી ગઈ હૈ । ૪-૪ કા અપહાર કરને
પર અન્ત મેં જિસ રાશિ મેં સે ૨ વચતે હૈં વહ રાશિ દ્વાપરયુગ્મ રૂપ કહી
ગઈ હૈ ઓર ૪-૪ કા અપહાર કરને પર જિસ રાશિ મેં સે ૧ વચના હૈ
એસી વહ રાશિ કલ્યોજરૂપ કહીં ગઈ હૈ । તથા દક્ષિણ પૂર્વ રુચક પ્રદેશ
સે દક્ષિણ જો અન્ત્ય પ્રદેશ હૈ ઉસસે પ્રારંભ કા પૂર્વ કી તરફ જો લોક
શ્રેણી કા અર્દ્ધ હૈ વહ ૯૯ પ્રદેશોં કે પ્રમાણ રૂપ હૈં તથા જો અપર
દક્ષિણ તક લંબે રુચક પ્રદેશ સે દક્ષિણ અન્ત્ય પ્રદેશ હૈ ઉતસે પ્રારંભ
કર જો અપર કી ઓર શ્રેણી કા અર્દ્ધભાગ હૈ વહ ભી ૯૯ પ્રદેશોં કે
પ્રમાણ રૂપ હૈ । इन दोनों ९९ की संख्या के जोड़ में से ४-४ का अप-
हार करने पर पूर्वापरायत लोक श्रेणी में द्वापरयुग्मरूपता होती है ।
यही बात सूत्रकार ने ‘एवं पार्श्वपट्टीनाययाओवि’ इस सूत्रपाठ
द्वारा प्रकट की है । अर्थात्- पूर्व से पश्चिम तक लंबी जो लोकाकाश
प्रदेशरूप श्रेणियां हैं वे कदाचित् कृतयुग्मरूप हैं डगोजरूप नहीं हैं,

એવોજ રૂપ કહી છે, ૪x૪ નો અપહાર કરતાં છેવટે જે પ્રદેશ રાશીમા ૨ બે
બચે તે પ્રદેશ રાશી દ્વાપરયુગ્મ રૂપ કહી છે. અને ૪+૪ નો અપહાર કરતાં
જે પ્રદેશ રાશીમાંથી ૧ એક બચે છે, એવી તે પ્રદેશરાશી કલ્યોજ રૂપ કહેલ
છે તથા દક્ષિણ પૂર્વ રુચક પ્રદેશથી જે અન્ત્ય પ્રદેશ છે, તેનાથી પ્રારંભ
કરીને પૂર્વની તરફનો લોક શ્રેણિનો અર્ધભાગ છે, તે ૯૯ ઓગણીસ પ્રદે-
શોના પ્રમાણ રૂપ છે તથા જે ઉત્તર દક્ષિણ સુધી લાંબા રુચક પ્રદેશથી
દક્ષિણનો અન્ત્ય પ્રદેશ છે, તેનાથી પ્રારંભ કરીને ઉપરની તરફ શ્રેણિનો અર્ધ
ભાગ છે, તે પણ ૯૯ ઓગણીસ પ્રદેશોના પ્રમાણ રૂપ છે. આ બન્ને ૯૯
ઓગણીસની સખ્યાના જોડામાંથી ૪+૪ નો અપહાર કરવાથી પૂર્વ પશ્ચિમ
લાંબી લોક શ્રેણિમાં દ્વાપરયુગ્મપણું હોય છે આજ વાત સૂત્રકારે
‘એવં પાર્શ્વ પટ્ટીનાયયાઓવિ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે અર્થાત્ પૂર્વથી
પશ્ચિમ સુધીની લાંબી જે લોકાકાશના પ્રદેશ રૂપ શ્રેણિયો છે, તે બધી કોઈ
વાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે. એવોજ રૂપ હોતી નથી કોઈ વાર તે દ્વાપરયુગ્મ રૂપ

પ્રાચીપ્રતીચ્ચાયતાઃ શ્રેણયઃ ઇતિ । ‘દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ’ દક્ષિણોત્તરાયતા અપિ શ્રેણયઃ સ્યાત્-કૃતયુગ્માઃ નો ટ્રોજાઃ સ્યાદ્-દ્વાપરયુગ્માઃ નો કલ્પોજા ઇતિ । ‘ઉદ્દુમ્હાયયાઓ ણં મંતે । પુચ્છા ?’ ऊर्ध्वं अधः आयताः खलु पृच्छा ? हे भदन्त ! ऊर्ध्वं अधः आयता लोकाकाशश्रेणयः प्रदेशार्थतया कृतयुग्माः ट्रोजाः द्वापरयुग्माः कल्पोजा वेति प्रश्नः ? भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘कडजुम्माओ’ कृतयुग्माः ऊर्ध्वं अधः आयताः श्रेणयः । ‘नो तेओयाओ’ नो ट्रोजाः, ‘नो दावरजुम्माओ-नो कलिओगाओ’ नो द्वापरयुग्माः नो कल्पोजाः-ताः श्रेणयो भवन्ति-इति । ऊर्ध्वं अधः आयताः श्रेणयः प्रदेशार्थतया केवलं कृतयुग्माः न तु ट्रोजादिप्रदेशरूपा भवन्तीति । अत्रेयं संग्रहगाथा—

કદાચિત્ત્વે દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં, પર કલ્પોજરૂપ નહીં હૈં । ‘દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ’ હસી પ્રકાર સે દક્ષિણ સે ઉત્તર તક જો લમ્બી લોકાકાશ પ્રદેશ પદ્ધતિરૂપ શ્રેણિયાં હૈં વે સ્ત્રી કદાચિત્ત્વે કૃતયુગ્મરૂપ હૈં પર ટ્રોજરૂપ નહીં હૈં, નદાચિત્ત્વે દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં પર કલ્પોજરૂપ નહીં હૈં । ‘ઉદ્દુમ્હાયયાઓ ણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ऊर्ध्वं अधः आयत जो लोकाकाश-श्रेणियां हें वे प्रदेशरूप से क्या कृतयुग्मरूप हें ? अथवा ट्रोजरूप हें ? अथवा द्वापरयुग्मरूप हें ? अथवा कल्पोजरूप हें ? हस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ कडजुम्माओ, नो तेओयाओ, नो दावरजुम्माओ, नो कलिओगाओ’ हे गौतम ! ऊर्ध्वं अधः आयत जो लोकाकाश श्रेणियां हें वे प्रदेशरूप से सिर्फ कृतयुग्मरूप हें ट्रोजरूप नहीं है द्वापरयुग्मरूप नहीं हें और न कल्पोजरूप ही है । यहां यह

હોય છે, પરંતુ કલ્પોજ રૂપ હોતી નથી, ‘દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ’ એજ રીતે દક્ષિણથી ઉત્તર સુધીની લાંબી લોકાકાશ પ્રદેશની પદ્ધતિ રૂપ જે શ્રેણિયો છે, તે પણ કોઈ વાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, પરંતુ ટ્રોજરૂપ હોતી નથી. તે કોઈ વાર દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે પરંતુ કલ્પોજ રૂપ હોતી નથી. ‘ઉદ્દુમ્હાયયાઓ ણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ ઉપર નીચે લાંબી લોકાકાશ પ્રદેશની જે શ્રેણિયો છે, તે પ્રદેશપણથી શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ટ્રોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પોજ રૂપ છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા । કડજુમ્માઓ, નો તેઓયાઓ નો દાવરજુમ્માઓ નો કલિઓગાઓ’ હે ગૌતમ ! ઉપર નીચે લાંબી લોકાકાશ પ્રદેશની જે શ્રેણિયો છે, તે પ્રદેશપણથી કેવળ કૃતયુગ્મ રૂપ છે. ટ્રોજરૂપ નથી. દ્વાપરયુગ્મ રૂપ નથી તેમ કલ્પોજ રૂપ પણ નથી. આ સંબંધમાં આ પ્રમાણેની સંપ્રદાય ગાથા છે -

‘તિરિયાયયા ઉ કડવાવરાઓ લોગસ સંઘસંઘા વા’

સેઢીઓ કડજુમ્મા, ઉઢુમહે આયયમસંઘા’ ॥૧॥

છાયા—તિરિયાયતાઃ કૃતદ્વાપરાઃ લોકસ્ય સંઘાતા અસંઘાતા વા

શ્રેણયઃ કૃતયુગ્મા ઋધ્યાધ આયતા અસંઘાતાઃ ॥૧॥ ઇતિ ।

‘અલોગાગાસસેઢીઓ ણં મતે ! પપ્પસદ્દયાપ પુચ્છા ?’ અલોકાકાશશ્રેણયઃ સંઘ મદન્ત ! પ્રદેશાર્થતયા કૃતયુગ્માઃ યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પયોજાવેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય કડજુમ્માઓ જાવ સિય કલિઓગાઓ’ સ્યાત્—કૃતયુગ્મા યાવત્ સ્યાત્ કલ્પયોજાઃ યાઃ શ્રેણયઃ ક્ષુલ્લક-

સંગ્રહ ગાથા હૈ—‘તિરિયાયયા ઉ કડવાવરાઓ’ ઇત્યાદિ । તાત્પર્ય કશ્ચને કા યત્તી હૈ કિ લોક કી તિરિયાયત શ્રેણિ જો કિ સંઘાત પ્રદેશોવાલી અથવા અસંઘાત પ્રદેશો વાલી હૈ વે કૃતયુગ્મ અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ઓર જો ઋધ્યાધ આયત હૈ વે અસંઘાતપ્રદેશી હી દોતી હૈં ઓર માત્ર કૃતયુગ્મરૂપ હી હૈં ।

અય શ્રીગૌતમસ્વામીપ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં—‘અલોગાગાસસેઢીઓ ણં મતે ! પપ્પસદ્દયાપ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અલોકાકાશ કી જો શ્રેણિયાં હૈં વે પ્રદેશરૂપ સે કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા યોજરૂપ હૈં અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા કલ્પયોજરૂપ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—‘ગોયમા ! સિય કડજુમ્માઓ, જાવ સિય કલિઓગાઓ’ હે ગૌતમ ! અલોકાકાશ કી જો શ્રેણિયાં હૈં—વે પ્રદેશ રૂપ સે કિતનીક તો કૃતયુગ્મરૂપ હૈં કિતનીક યોજરૂપ હૈં કિતનીક દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ઓર કિતનીક કલ્પયોજરૂપ હૈં । इनमें जो श्रेणियां क्षुल्लक-

‘તિરિયાયયા ઉ કડવાવરાઓ’ ઇત્યાદિ કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે—લોકની-તિરિયાયતશ્રેણી કે જે સંખ્યાત પ્રદેશોવાળી અથવા અસંખ્યાતપ્રદેશોવાળી છે તે બધી કૃતયુગ્મ અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ છે અને ઉર્ધ્વ અને અધો ભાગની જે આયત શ્રેણિયો છે તે બધી અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી જ હોય છે. અને કેવળ કૃતયુગ્મરૂપ જ છે.

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘અલોગાગાસસેઢીઓ ણં મતે ! પપ્પસદ્દયાપ પુચ્છા’ હે ભગવન્ અલોકાકાશની જે શ્રેણિયો છે, તે પ્રદેશપણથી શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પયોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! સિય કડજુમ્માઓ જાવ સિય કલિઓગાઓ’ હે ગૌતમ ! અલોકાકાશની જે શ્રેણિયો છે, તે પ્રદેશપણથી કેટલીક કૃતયુગ્મ રૂપ છે, કેટલીક યોજ

प्रतरद्वयसामीप्यात् तिरश्चीनतया उत्थितायाश्च लोरुमस्पृशन्त्यः स्थितास्ताः वस्तु-
स्वभावात् कृतयुग्मा भवन्तीति । अत्र यावत्पदेन 'सिय तेओयाओ सिय दावर-
जुम्माओ' इत्यनयोः संग्रहो भवतीति तत्र-याः श्रेणयः क्षुल्लक-प्रतरद्वयस्याधस्त-
ना दुपरितनाद्वा प्रतरात् समुत्थिता स्ताः श्रेणय स्त्र्योजाः । यस्मात्-क्षुल्लकप्रतर-
द्वयस्याध उपरिच प्रदेशतो लोकस्य वृद्धिभावेनाऽलोकस्य प्रदेशत एव हानि-
भावात् एकैकस्य प्रदेशस्याऽश्रेणीभ्योऽपगमो-दूरीभवतीत्यर्थो भवति । एवं
तदनन्तराभ्यामुत्थिताद्वापरयुग्माः । 'सिय कलिओगाओ' इति-तदनन्तराभ्या-
मेवोत्थिताः कल्योजाः, एवं पुनस्ता एव यथ संग्रहं वाच्या इति । 'एवं-पाईण-

प्रतर द्वय के पास से तिरछी निकली है ओर जो लोक का स्पर्श
नहीं करके स्थित हैं वे वस्तुस्वभाव को लेकर कृतयुग्मरूप होती है ।
यहां यावत्पद से 'सिय तेओयाओ सिय दावरजुम्माओ' इन दोनों
का ग्रहण हुआ हैं । इनमें जो श्रेणियां प्रतरद्वय के नीचे से अथवा
ऊपर के प्रतर से उठी हुई हैं वे श्रेणियां त्र्योजरूप होती हैं क्यों कि
प्रतर द्वय के नीचे एवं ऊपर के प्रदेश से लोक की वृद्धि होती है इससे
अलोक की प्रदेश की ही अपेक्षा से हानि होती है, अतः एक एक
प्रदेश का अलोक की श्रेणियों से अपगम होता है । इन दोनों प्रदेशों के
अनन्तर ही उत्थित अलोकाकाश की श्रेणियां हैं वे द्वापरयुग्मरूप होती
हैं । 'सिय कलियोगाओ' इन द्वापरयुग्मरूप श्रेणियों के बाद उत्थित जो
श्रेणियां हैं वे कल्योजरूप हैं । 'एवं पाईणपडीणाययाओ वि' इसी
प्रकार से पूर्व से पश्चिम तक लम्बी जो अलोकाकाश की श्रेणियां हैं
-वे भी प्रदेशरूप से कदाचित् त्र्योजरूप होती हैं कदाचित् द्वापरयुग्म-
रूप होती हैं एवं कदाचित् कल्योजरूप होती हैं-एवं दाहिणुत्तराय-
याओ वि' इसी प्रकार से दक्षिण उत्तर आयन श्रेणियां भी कदाचित्

३५ छे. डेटवीक द्वापरयुग्म ३५ छे अने डेटवीक कल्योज ३५ छे, तेमां जे
श्रेणियो क्षुल्लक जे प्रतरानी पासेथी तिरछी नीकणेदी छे, अने लोकनी स्पर्श
कर्या विना जे रही छे, ते वस्तुस्वभावथी कृतयुग्म ३५ डोय छे. अहीयां याव-
त्पदथी 'सिय तेओयाओ, सिय दावरजुम्माओ' आ अन्ने युग्मे अरुष्ट कराय
छे, आमां जे श्रेणियो जे प्रतरनी नीचेथी अथवा उपरना प्रतरथी उठेदी छे, ते
श्रेणियो त्र्योज ३५ डोय छे केमके जे प्रतरानी नीचे उपरना प्रदेशोमांथी लोकनी
वृद्धि थाय छे तेथी अलोकनी प्रदेशनी अपेक्षासे हानी थाय छे. जेथी ओक ओक
प्रदेशनु अलोकनी श्रेणियोथी अपगम थाय छे. अर्थात् घटे छे. आ अन्ने प्रदेशानी
पासे जे अलोकाकाशनी श्रेणियो छे. ते द्वापरयुग्म ३५ डोय छे. 'सिय कलिओ

પડિણાયતાઓ વિ' એવમ્-અલોકાકાશશ્રેણીવદેવ, પ્રદેશાર્થતયા પ્રાચીપતીચ્યાયંતે
અપિ શ્રેણયઃ સ્યાત્-કૃતયુગ્માઃ સ્યાત્-દ્વાપરયુગ્માઃ સ્યાત્ કલ્યોજા ઇતિ । 'એવં દાહિ-
ણુત્તરાયયાઓ વિ' એવં દક્ષિણોત્તરાયતા અપિ શ્રેણયો દ્રવ્યાર્થતયા સ્યાત્-કૃતયુગ્માઃ
સ્યાત્-ત્રયોજાઃ સ્યાત્-દ્વાપરયુગ્માઃ-સ્યાત્-કલ્યોજા ઇતિ- 'ઉદ્ભુ મહાયયાઓ વિ,
એવં ચેવ' ઊર્ધ્વાધ આયતા અપિ શ્રેણયઃ, એવમેવં સ્યાત્-કૃતયુગ્માઃ સ્યાત્-
ત્રયોજાઃ, સ્યાત્-દ્વાપરયુગ્મા ઇતિ, યદત્ર વૈલક્ષણ્યં તત્ કથયતિ- 'નવરં' ઇત્યાદિ ।
'નવરં નો કલિભોગાઓ' નવરમ્-કેવલં ભેદ એનાવાનેન યત્-નો કલ્યોજાઃ-
ઊર્ધ્વાધ આયતાઃ શ્રેણયઃ કલ્યોજા ન ભવન્તિ । 'સેસં તં ચેવ' શૈષમ્-પતદુષ્ય-
તિરિક્તં સર્વં તદેવેતિ ॥ સૂ. ૬ ॥

અય પ્રકરણાન્તરેણ શ્રેણીનિરૂપણાર્થમાહ- 'કંઠ ણં મંતે' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-કંઠ ણં મંતે ! સેઢીઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! સંતે-
સેઢીઓ પન્નત્તાઓ તં જહા-ઉજ્જુઆયયા ૧ એગઓ વંકાર ૨ દુહઓ
વંકાર ૩ એગઓ સ્વહા ૪ દુહઓ સ્વહા ૫ ચક્રવાલા ૬ અદ્ધચક્ર-

કૃતયુગ્મરૂપ, કદાચિત્ ત્રયોજરૂપ કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ ઓર કદાચિત્
કલ્યોજરૂપ હોતી હૈ । 'ઉદ્ભુમહાયયાઓ વિ' હસી પ્રકાર સે ઉર્ધ્વ ંધઃ
આયત જો અલોકાકાશ કી શ્રેણિયાં હૈ વે ંધી કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ,
કદાચિત્ ત્રયોજરૂપ, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતી હૈ । પર વે કલ્યોજરૂપ
નહીં હોતી હૈ । યહી વાત 'નવરં નો કલિભોગાઓ' હસ સૂત્ર-
પાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । 'સેસં તં ચેવ' ઘાકી ઓર સંધ કથન
પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ ॥ સૂ. ૬ ॥

ગાઓ' આ દ્વાપરયુગ્મ શ્રેણિયો પછીની જે શ્રેણિયો છે, તે કલ્યોજ ૩૫ છે.
'એવં પાદિણ પડિણાયયાઓ વિ' એજ રીતે પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબી જે
અલોકાકાશની શ્રેણિયો છે, તે પણ પ્રદેશપણથી કોઈ વાર કૃતયુગ્મ ૩૫ હોય
છે, અને કોઈ વાર ત્રયોજ ૩૫ હોય છે, કોઈ વાર દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ હોય છે.
અને કોઈ વાર કલ્યોજ ૩૫ હોય છે 'એવં દાહિણુત્તરાયયાઓ વિ' એજ પ્રમાણે
દક્ષિણ અને ઉત્તર સુધીની લાંબી જે શ્રેણિયો છે તે કોઈ વાર કૃતયુગ્મ ૩૫,
કોઈ વાર ત્રયોજ ૩૫ કોઈ વાર દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ અને કોઈ વાર કલ્યોજ ૩૫
હોય છે. 'ઉદ્ભુમહાયયાઓ વિ' એજ રીતે ઉપર નીચે લાંબી અલોકાકાશની
જે શ્રેણિયો છે, તે પણ કોઈ વાર કૃતયુગ્મ ૩૫, કોઈ વાર ત્રયોજ ૩૫ કોઈ
વાર દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ હોય છે, પરંતુ તે કલ્યોજ ૩૫ હોતી નથી. એજ વાત-
'નો કલિભોગાઓ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવી છે. 'સેસં તં ચેવ'
'આકીતુ બીજુ સઘણું' કથન પડેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. ॥ સૂ. ૬ ॥

वाला ७। परमाणुपोग्गला णं भन्ते ! किं अणुसेटिं गई पवत्तइ ?
 विसेटिं गई पवत्तइ ? गोयमा ! अणुसेटिं गई पवत्तइ, नो विसेटिं-
 गई पवत्तइ । दुप्पएसिया णं भन्ते ! खंधाणं अणुसेटिं गई पवत्तइ
 विसेटिं गई पवत्तइ ? एवं चेव एवं जाव अणंतपएसियाणं खंधाणं
 नेरइयाणं भन्ते ! किं अणुसेटिं गई पवत्तइ विसेटिं गई पवत्तइ ?
 एवं चेव । एवं जाव वेमाणियाणं ।

इसीसे णं भन्ते ! रयणप्पभाए पुढवीए केवइया निरया-
 वाससयसहस्सा पन्नत्ता ? गोयमा ! तिसं निरयावाससयसहस्सा
 पन्नत्ता, एवं जहा पढमसए पंचमुदेसए जाव अणुत्तरविमाणात्ति ।

कइविहे णं भन्ते ! गणिपिडए पन्नत्ते ? गोयमा ! दुवाल-
 संगे गणिपिडए पन्नत्ते तं जहा-आयारे जाव दिट्ठिवाए । से
 किं तं आयारे ? आयारेणं समणाणं णिग्गंथाणं आचारगोचरे ।
 एवं अंगपरूवणा भाणियव्वा । जहा-नंदीए-जाव-सुत्तत्थो
 खलु पढमो, बीओ निज्जुत्तिमिसिओ भणिओ ! तइओ य
 निरवसेसो, एसविही होइ अणुजोगे ॥१॥सू०७॥

छाया—कति खलु भदन्त ! श्रेणयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सप्त श्रेणयः प्रज्ञप्ताः
 तद्यथा—ऋज्वायता, १, एकतो वक्रा, २, द्विधातो वक्रा, ३, एकतः स्वा, ४,
 द्विधातः स्वा ५, चक्रवाला ६, अर्द्धचक्रवाला ७ । परमाणुपुद्गलानां भदन्त !
 किम्-अनुश्रेणि गतिः प्रवर्तते, विश्रेणि गतिः प्रवर्तते ? गौतम ! अनुश्रेणि गतिः
 प्रवर्तते नो-विश्रेणि गतिः प्रवर्तते । द्विपदेशिकानां भदन्त ! स्कन्धानामनुश्रेणि-
 गतिः प्रवर्तते-विश्रेणि गतिः प्रवर्तते । एवमेव । एवं यावत्-अनन्तपदेशिकानां
 स्कन्धानाम् । नैरयिकाणां भदन्त ! किमनुश्रेणि गतिः प्रवर्तते विश्रेणि गतिः प्रव-
 र्तते एवमेव, एवं यावद्वैमानिकानाम् । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां
 पृथिव्यां क्रियन्ति निरयावामशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! त्रिंशत्-निरयावास-
 शतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि एवं यथा मथमशतके पञ्चमोद्देशके यावदनुत्तरविमानानि इति ।

कतिविधं खलु भदन्त ! गणिपिटकं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्वादशाङ्गं गणिपिटकं
 प्रज्ञप्तम् । तद्यथा-आचारो यावद् दृष्टिवादः अथ कः स आचारः ? आचारः खलु
 भ्रमणानां निर्ग्रन्थानामाचारगोचरः । एवम्-अङ्गपरूवणा भणितव्या, यथा-तन्ध्या

યાવત્ 'સૂત્રાર્થઃ' સ્વલ્પ પ્રથમઃ દ્વિતીયો નિર્ણયકિ મિશ્રિતો મગિતઃ । તૃતીયથ નિરવ-
શેષઃ, એવ વિધિર્ભવતિ અનુયોગે ॥૧-૭॥

ટીકા—'કહ્ નં મંતે ! સેઢીઓ પન્નત્તાઓ' કતિ સ્વલ્પ મદન્ત ! શ્રેણયઃ ?
આકાશપ્રદેશસ્ય પદ્મક્રયઃ મજ્જતાઃ, ઇતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ ।
'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સત્ત સેઢીઓ પન્નત્તાઓ' સત્ત શ્રેણયઃ મજ્જતા 'તં જહા'—તદ્વથા
યત્ર સ્વલ્પ જીવા પુદ્ગલાશ્ચ સશ્ચરન્તિ તાદૃશી આકાશપ્રદેશાનાં પદ્મક્રયઃ શ્રેણિઃ સા-
સપ્તથા મિચતે । તત્ર-પ્રથમા—'ઉજ્જુ આયયા' ઋજ્વાયતા, ઋજુશ્ચ—સરલા આયતા
—ર્દધેતિ ઋજ્વાયતા, યયા જીવપુદ્ગલા ઋધ્વલોકાદેરધોલોકાદૌ સારલ્યેન ગચ્છ-
ન્તીતિ ૧ । દ્વિતીયા—'એગઓ વંકા' એકતો વક્રા, એકતઃ—એકસ્યાં દિશિ વક્રા,

અથ સૂત્રકાર પ્રકારાન્તર સે શ્રેણિયાં કા નિરૂપણ કરતે હૈં—'કહ્ નં મંતે ! સેઢીઓ પન્નત્તાઓ' ઇત્યાદિ સૂત્ર ૭ ।

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછાહૈં—'કહ્ નં મંતે !
સેઢીઓ પન્નત્તાઓ' હે મદન્ત ! શ્રેણિયાં કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં ?
આકાશપ્રદેશ કી પદ્મક્રય કા નામ શ્રેણી હૈં યહ પીછે પ્રકટ કિયા જા ચુકા
હૈં । હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—ગોયમા ! સત્ત સેઢીઓ પન્નત્તાઓ
હે ગૌતમ ! શ્રેણિયાં સાત કહી ગઈ હૈં—'તં જહા' જૈસે જહાં પર જીવ
ઔર પુદ્ગલ સંચાર કરતે હૈં' એસી જો આકાશ પ્રદેશોં કી પદ્મક્રય હૈં
બહ શ્રેણિ હૈં । વહ સાત પ્રકાર કી હૈં—હનમેં પ્રથમા—'ઉજ્જુ આયયા'
વહ શ્રેણિ હૈં કિ જિસકે દ્વારા જીવ ઔર પુદ્ગલ ઋધ્વલોકાદિ સે અધો-
લોકાદિ મેં સરલતા સે જાતે હૈં । હસ શ્રેણિ કા નામ ઋજ્વાયતા
શ્રેણિ હૈં । દ્વિતીયા શ્રેણિ 'એગઓ વંકા' એકતો વક્રા હૈં હસ શ્રેણિ દ્વારા

હવે સૂત્રકાર પ્રકારાન્તરથી શ્રેણિયોનું નિરૂપણ કરે છે. 'કહ્ નં મંતે !
સેઢીઓ પન્નત્તાઓ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—'કહ્ નં મંતે ! સેઢીઓ
પન્નત્તાઓ હે ભગવન્ શ્રેણિયો કેટલા પ્રકારની કહી છે ? આકાશ પ્રદેશની પદ્મક્રય
નામ શ્રેણી છે. તે પહેલા બતાવેલ છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
'ગોયમા ! સત્ત સેઢીઓ પન્નત્તાઓ' હે ગૌતમ ! શ્રેણિયો સાત કહેલ છે.
'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે જ્યાં જીવ અને પુદ્ગલ સંચાર કરે છે, એવી
આકાશ પ્રદેશની બે પદ્મક્રય છે, તે શ્રેણી સાત પ્રકારની છે. તેમાં પહેલી 'ઉજ્જુ
આયયા' એ શ્રેણી છે કે—જેનાથી જીવ અને પુદ્ગલ ઋધ્વલોકાદિ વિગેરેમાંથી અધો-
લોકાદિ વિગેરેમાં સરલપણથી જાય છે, તે શ્રેણિનું નામ ઋજ્વાયતા શ્રેણી છે
બીજી શ્રેણી 'એગઓ વંકા' એકતઃ વક્રા—વાકી છે. આ શ્રેણી દ્વારા જીવ અને પુદ્ગલ

યયા-જીવપુદ્ગલાઃ ઋજુગત્યા વક્રં કુર્વન્તિ-શ્રેણ્યન્તરેણ ગચ્છન્તીતિ । સ્થાપના
 યયા-૮ । ૨ । તૃતીયા-‘દુહઓ વંકા’ દ્વિધાતો વક્રા, વારદ્વયં યસ્યાં વક્રં કુર્વન્તિ
 સૌ-દ્વિધાતો વક્રા, સેયમ્-ઋ-ર્ધ્વક્ષેત્રાદ્-આગ્નેયદિશોઽધઃ ક્ષેત્રે વાયવ્યદિશિ
 ગત્વા ય ઉત્પન્નતે તસ્ય ભવતિ । તથાહિ-પ્રથમસમયે-આગ્નેયયા સ્તિર્યમ્ નૈઋત્યં
 ત્યાં ગચ્છન્તિ, તતસ્તિર્યમેઽ વાયવ્યાં વિદિશિ ગચ્છન્તિ, તતોઽધો વાયવ્યામેવેતિ ત્રિસ
 મયાદ્યં દ્વિધાતો વક્રા-ત્રપનાડયા મધ્યે વહિર્વા ભવતીતિ ૩ । ચતુર્થી-‘એગઓ
 સ્વહા’ એકતઃ સ્વા, યયા જીવઃ પુદ્ગલો વા નાડ્યા વામપાર્શ્વદેસ્તાં શ્રેણિ પ્રવિષ્ટઃ,

જીવ ઓર પુદ્ગલ ઋજુગતિ સે-સરલગતિ સે જાકર ફિર વક્રગતિ કરતે
 હૈં-દ્વિતીય શ્રેણિ મેં પ્રવેશ કરતે હૈં । હસકા આકાર ૮- હસ પ્રકાર સે
 હૈ । તૃતીયાશ્રેણિ-‘દુહઓ વંકા’ દ્વિધાતો વક્રા હૈ । હસ શ્રેણિ દ્વારા ગમન
 કરને વાલા જીવ ઓર પુદ્ગલ દો વાર વક્રગતિ કરતા હૈ-અર્થાત્ દો
 વાર દૂસરી શ્રેણી મેં પ્રવેશ કરતા હૈ । યહ શ્રેણિ ઋધ્વક્ષેત્ર કી દૂસરી
 શ્રેણિ મેં પ્રવેશ કરતા હૈ । યહ શ્રેણિ ઋધ્વક્ષેત્ર કી આગ્નેય દિશા સે-
 અધઃ ક્ષેત્ર કી વાયવ્ય દિશા મેં જાકર કે જો જીવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ
 હસકો હોતી હૈ । પ્રથમ સમય મેં યહ જીવ આગ્નેયી દિશામેંસે તિરછા
 નૈઋત્ય દિશા મેં જાતા હૈ । ફિર વહાં સે દ્વિતીય સમય મેં તિરછા હી
 વાયવ્ય વિદિશા મેં જાતા હૈ ફિર યહાં સે તૃતીય સમય મેં અધો નીચે
 વાયવ્યદિશા મેં હી જાતા હૈ । હમ પ્રકાર ત્રીન સમય વાલી યહ દ્વિધાતો
 વક્રો શ્રેણિ ત્રસનાડી કી બીચ મેં અથવા હસકે બાહર મેં હોતી હૈ ૩ ।
 ચતુર્થી શ્રેણિ ‘એગઓ સ્વહા’ એકતઃ સ્વા હૈ । હસ શ્રેણિ કે દ્વારા જીવ ઓર

ઋજુગતિથી-એટલે કે સરલ ગતિથી જઈને પછી વક્રગતિ કરે છે.-એટલે કે
 બીજી શ્રેણીમાં પ્રવેશ કરે છે. તેનો આકાર ૮- આ રીતે છે ત્રીજી શ્રેણી-‘દુહઓ
 વંકા’ દ્વિધાતો વક્રા છે. આ શ્રેણી દ્વારા ગમન કરવાવાળો જીવ અને પુદ્ગલ
 બેવાર વક્રગતિ કરે છે. અર્થાત્ બેવાર બીજી શ્રેણીમાં પ્રવેશ કરે છે. આ શ્રેણી
 ઉર્ધ્વ ક્ષેત્રના અગ્નિ ખૂણામાંથી નીચેના ક્ષેત્રની વાયવ્ય દિશામાં જઈને જે જીવ
 ઉત્પન્ન થાય છે, તેને હોય છે. પહેલા સમયમાં આ જીવ અગ્નિ-દિશામાંથી
 તિરછો નૈઋત્ય દિશામાં જાય છે. તે પછી ત્યાંથી બીજા સમયમાં તિરછો જ
 વાયવ્ય દિશામાં જાય છે. તે પછી ત્રીજા સમયમાં ત્યાંથી નીચે વાયવ્ય દિશામાં
 જ જાય છે. આ રીતે ત્રણ સમયવાળી આ દ્વિધાતો વક્રા શ્રેણી ત્રસનાડીની
 વચ્ચેના અથવા તેની બહારમાં હોય છે. ૩ ચોથી શ્રેણી ‘એગઓ સ્વહા’ એકતઃ
 સ્વા છે, આ શ્રેણી દ્વારા જીવ અને પુદ્ગલ ત્રસનાડીના વામપાર્શ્વ વિગેરે
 ભાગથી ત્રસનાડીમાં પ્રવેશ કરે છે, અને પછી એ ત્રસનાડી દ્વારા જઈને

તથૈવ-ત્રસનાડ્યા-ગત્વા પુનસ્તદ્વામપાર્શ્વાદૌ ઉત્પન્નતે-સા એકાઃ સ્વા, એકસ્પાં-
દિશિ વામાદિ પાર્શ્વલક્ષણાયાં સ્વસ્પાઽઽકાશસ્ય લોકનાડીવ્યતિરિક્તલક્ષણસ્ય
સદ્ભાવાદિતિ । હયં ચ-દ્વિ-ત્રિ-ચતુર્વક્રોપેનાઽપિ ક્ષેત્રવિશેષાશ્રિતા-ઈતિ ભેદેન
કથિતા ઇતિ । સ્થાપના । ૮-૪ । પંચમી-‘દુહઓ સ્વહા’ દ્વિધાતઃ સ્વા, ત્રસનાડ્યા
વામપાર્શ્વાદૌ સ્ત્રપનાડીં પ્રવિશ્ય તયા નાડયૈવ ગત્વા અસ્યા સ્ત્રપનાડ્યા એવં દક્ષિણ-
પાર્શ્વાદૌ યયા ઉત્પન્નતે સા દ્વિધાતઃ સ્વા ઇત્યુચાતે । નાડીબહિર્ભૂતયોર્વામદક્ષિણ
પાર્શ્વલક્ષણયોર્દ્વયોરાકાશપ્રદેશયો સ્તયા સ્પૃષ્ટત્વાદિતિ । સ્થાપના ચૈત્ત્મ-૮-૧૫ ।
પષ્ઠી-‘ચક્રવાલા, ચક્રચાલમ્-મળ્ડલમ્ યયા શ્રેણ્યા પરમાણ્વાદિર્નેળ્ડલેન પરિભ્રમ્ય
સમુત્પન્નતે સા ચક્રવાલા, સ્થાપના ચૈત્ત્મ-૦ ૬ । ‘અદ્વચક્રવાલા’ અર્ધચક્રવાલા

પુદ્ગલ ત્રસનાડી કે વામપાર્શ્વાદિ આગ સે ત્રસં નાડી મેં પ્રવેશ કરતા હૈ
ઔર પુનઃ ઉસ ત્રસનાડી દ્વારા જાકર વસકે વામપાર્શ્વાદિ આગ મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ । વામપાર્શ્વાદિરૂપ એક દિશા મેં લોક નાડી વ્યતિરિક્ત
આકાશ કે સદ્ભાવ સે હસ શ્રેણી કો ‘એકતઃ સ્વા’ કહા ગયા હૈ । યહ
શ્રેણી દો ત્રિન ચાર સમય કી વ્રકગતિ સહિત હોતી હૈ । ફિર મી ક્ષેત્ર
કી વિશેષતા સે હસે જુરા કહા ગયા હૈ । હસકા આકાર -૮ હસ પ્રકાર
સે હૈ । પંચમી શ્રેણી ‘દુહઓ સ્વહા’ દ્વિધાતઃ સ્વા’ હૈ જીવ જિસ શ્રેણી સે
ત્રસનાડી કે વામપાર્શ્વ આદિ સે ત્રસનાડી મેં પ્રવેશ કરકે એવં ઉસી
ત્રસનાડી સે જાકર વસકે હી દક્ષિણપાર્શ્વ આદિ મેં ઉત્પન્ન હોના હૈ, વહ
દ્વિધાતઃ સ્વા હૈ । ક્યોં કિ નાડી કે બહિર્ભૂત વામદક્ષિણપાર્શ્વરૂપ આકાશ-
પ્રદેશોં કા હસ શ્રેણી કે દ્વારા સ્પર્શ હોતા હૈ । જિસ શ્રેણી દ્વારા પરમાણુ
આદિ ગોલ ભ્રમણ કરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં વહ ચક્રવાલ શ્રેણી હૈ । હસકા
આકાર ૦ હસ પ્રકાર સે હૈ । (૬) જિસ શ્રેણી દ્વારા પરમાણુ આદિ અર્ધ

તેના વામપાર્શ્વ વિગેરે ભાગમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વામપાર્શ્વાદિરૂપ એક દિશામાં
લોકનાડી વ્યતિરિક્ત આકાશના સદ્ભાવથી આ શ્રેણીને ‘એકતઃ સ્વા’ કહેલ છે.
આ શ્રેણી બે ત્રણ અને ચાર સમયની વક્ર ગતિવાળી હોય છે તે પછી
ક્ષેત્રના વિશેષ પણાથી જુદી કહેલ છે. તેનો આકાર -૮ આ રીતે છે પાંચમી
શ્રેણી ‘દુહઓ સ્વહા’ દ્વિધાતઃ આ છે. જે જે શ્રેણીથી ત્રસનાડીના વામપાર્શ્વ
આદિથી ત્રસનાડીમાં પ્રવેશ કરીને અને એજ ત્રસનાડીથી જઈને તેનાજ
દક્ષિણપાર્શ્વ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે દ્વિધાતઃ આ છે કેમકે નાડીની
બહારના વામદક્ષિણ પાર્શ્વરૂપ-ડાબા જમણા ભાગ રૂપ આકાશ પ્રદેશોનો આ
શ્રેણી દ્વારા સ્પર્શ થાય છે. જે શ્રેણી દ્વારા પરમાણુ વિગેરે ગોળ ભ્રમણ
કરીને ઉત્પન્ન થાય છે, તે ચક્રવાલ શ્રેણી કહેવાય છે. તેનો આકાર ૦ આ

—અર્ધમण्डलाकारા, યયા શ્રેણ્યા અર્ધમण्डलाकारं परिभ्रम्य परमाण्वादिरुत्पद्यते सा अर्धचक्रवाला । स्थापना चैवम्—C । ७॥

અનન્તરં શ્રેણયઃ કથિતાઃ અથ તા એવાઽધિકૃત્ય પરમાણ્વાદિગતિઃ કથયતે— ‘પરમાણુયોગ્ગલાણં’ इत्यादि । ‘परमाणुयौगला णं भंते’ परमाणुपुद्गलानां भदन्त ! ‘किं अणुसेहिं गइ पवत्तइ’ किमनुश्रेणि गतिः प्रवर्तते—अनुकूला पूर्वादिदिगभि-
मुखा आकाशप्रदेशश्रेणी यत्र भवति सा—अनुश्रेणिः तां श्रेणिम् अनुसृत्य गतिः प्रव-
र्तते ? ‘विमेषेहिं गइ पवत्तइ’ विश्रेणिं गतिः प्रवर्तते, विरुद्धा—विदिगादिगता श्रेणी
या सा विश्रेणिः तामनुसृत्य गतिः प्रवर्तते ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोथमा’

गोल भ्रमण करके उत्पन्न होता है वह अर्धचक्रवाल श्रेणी है । (७) इसका
आकार C इस प्रकार से है । इस प्रकार से श्रेणियों का कथन करके
अब सूत्रकार परमाणु आदि की गति का निरूपण करते हैं—इसमें गौतम
स्वामीने प्रश्नश्री से ऐसा पूछा है—‘परमाणुयौगला णं भंते । किं अणु-
सेहो गइ पवत्तइ’ हे भदन्त परमाणु पुद्गलों की जो गति होती है वह
क्या श्रेणी के अनुसार होती है अथवा विश्रेणी से होती है ? जिस
गति में आकाश प्रदेशों की श्रेणि पूर्वादि दिशा के अभिमुख होती है ।
ऐसी वह गति अनुश्रेणी है अर्थात् आकाशप्रदेशों की जो पूर्वादि
दिशाओं की ओर पङ्क्ति है वह श्रेणि है इस श्रेणि के अनुरूप जो
गति होती है वही अनुश्रेणिगति है । इस श्रेणि से विपरीत जो गति
है वह विश्रेणि है । अर्थात् विदिशाओं में जो श्रेणि है वह विश्रेणि है ।
इस विश्रेणि के अनुसार जो गति है वह विश्रेणि गति है ।

સીતે છે. ૬ જે શ્રેણી દ્વારા પરમાણુ વિગેરે અર્ધગોળ ભરીને ઉત્પન્ન થાય
છે, તે અર્ધચક્રવાલ શ્રેણી છે (૭) તેના આકાર (c) આ પ્રમાણે છે. આ
સીતે શ્રેણિયોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર પરમાણુ વિગેરેની ગતિનું નિરૂપણ
કરે છે તેમાં શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્નશ્રીને પૂછે છે કે—‘યૌગલાણં ભંતે ! કિં અણુસેહિં
ગઈ પવત્તઈ’ હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલોની જે ગતિ હોય છે તે શું શ્રેણી
અનુસાર હોય છે ? અથવા વિશ્રેણીપણથી હોય છે ? જે ગતિમાં આકાશ
પ્રદેશોની શ્રેણી પૂર્વ વિગેરે દિશાની સામે હોય છે એવી તે ગતિ અનુશ્રેણી
કહેવાય છે. અર્થાત્ આકાશ પ્રદેશોની જે પૂર્વ વિગેરે દિશાઓની બાજુએ
પંક્તિ છે, તે શ્રેણી છે આ શ્રેણીની અનુરૂપ જે ગતિ હોય છે, તેજ અનુ
શ્રેણી ગતિ છે, આ શ્રેણીથી વિપરીત જે ગતિ છે, તે વિશ્રેણી કહેવાય છે.
અર્થાત્ વિદિશાઓમા જે શ્રેણી છે, તે વિશ્રેણી કહેવાય છે. આ વિશ્રેણી
પ્રમાણે જે ગતિ હોય છે. તેને વિશ્રેણી ગતિ કહે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ

હે ગૌતમ ! 'અણુસેદિં ગઈ પવત્તહ-નો વિસેદિં ગઈ પવત્તહ' અણુશ્રેણિ-શ્રેણિમંતુ સૂત્ય ગતિઃ પ્રવર્તતે-પરમાણ્વશ્ચાદીનામ્. નો વિશ્રેણિ ગતિઃ પ્રવર્તતે-શ્રેણિમંતુ-સૂત્યૈવ પરમાણુપુદ્ગલાનામિત્યર્થઃ । 'દુપ્પણ્ણસિયાણં મંતે ! સંઘાણં' દ્વિપ્રદેશિકાનાં ભદન્ત ! સ્કન્ધાનામ્ દ્વી પ્રદેશી-પ્રવચતયા વિદ્યેતે યેષાં તે દ્વિપ્રદેશિકાઃ, દ્વિપ્રદેશિકાશ્ચ તે સ્કન્ધા અવયવિન ઇતિ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા સ્તેષાં દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધાનાં કિમ્ 'અણુસેદિં ગઈ પવત્તહ-વિસેદિં ગઈ પવત્તહ-વિગતા સેદિ ઇતિ' અણુશ્રેણિ ગતિઃ પ્રવર્તતે વિશ્રેણિ ગતિઃ પ્રવર્તતે ઇતિ પ્રશ્નઃ ? ઉત્તરમાહ-'એવં ચેવ' ઇત્યાદિ, 'એવં ચેવ' એવમેવ-યથા-પરમાણુપુદ્ગલાનામ્ તથૈવ-દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધાનામપિ અણુશ્રેણિ-શ્રેણિમંતુમ્ ય યથા ભવેત્ તથૈવ-ગતિઃ પ્રવર્તતે, ન તુ વિશ્રેણિ શ્રેણી-

હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશુશ્રી કહતે હૈં-'ગોયમા ! અણુસેદિં ગઈ પવત્તહ, નો વિસેદિં ગઈ પવત્તહ' હે ગૌતમ ! પરમાણુ આદિકોં કી જો ગતિ હોતી હૈ વહ શ્રેણી કે અનુસાર હી હોતી હૈ । શ્રેણી કે વિના નહીં હોતી હૈં ।

અવ પુનઃ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-'દુપ્પણ્ણસિયા ણં મંતે ! સંઘાણં અણુસેદિં ગઈ પવત્તહ, વિસેદિં ગઈ પવત્તહ' હે ભદન્ત ! જો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં ડનકી ગતિ શ્રેણી કે અનુસાર હોતી હૈ અથવા શ્રેણી કે અનુસાર નહીં હોતી હૈ-વિશ્રેણી સે હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશુશ્રી કહતે હૈં-'એવં ચેવ' હે ગૌતમ ! જૈસા પરમાણુપુદ્ગલોં કી ગતિ કે સમ્બન્ધ મેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી કથન દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કી ગતિ કે સમ્બન્ધ મેં ભી જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કી જો લોકાન્ત પ્રાપિણી ગતિ હોતી હૈ વહ શ્રેણી કે અનુસાર હી હોતી હૈ ।

કહે છે કે-'ગોયમા ! અણુસેદિં ગઈ પવત્તહ, નો વિસેદિં ગઈ પવત્તહ' હે ગૌતમ ! પરમાણુ વિગેદની જે ગતિ હોય છે, તે શ્રેણી અનુસાર જ હોય છે. શ્રેણી વિના હોતી નથી.

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'દુપ્પણ્ણસિયા ણં મંતે ! સંઘાણં અણુસેદિં ગઈ પવત્તહ, વિસેદિં ગઈ પવત્તહ' હે ભગવન્ જે પ્રદેશવાળા જે સ્કંધો છે, તેની ગતિ શ્રેણી પ્રમાણે જ હોય છે ? અથવા શ્રેણી અનુસાર નથી હોતી ? એટલે કે વિશ્રેણી થી હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશુ શ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'એવં ચેવ' હે ગૌતમ પરમાણુ પુદ્ગલોની ગતિના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે. એજ પ્રમાણેનું કથન જે પ્રદેશવાળા સ્કંધોની ગતિના સંબંધમાં પણ સમજવું. જે પ્રદેશવાળા સ્કંધોની લોકાન્તને પ્રાપ્ત કરવાની જે ગતી શ્રેણી પ્રમાણે જ

‘વિરોધેન ગતિર્ભવતીતિ । ‘एवं जाव अणंतपएसियाणं खंधाणं’ एवं यावदनन्त-
 પ્રદેશિકાનાં સ્કન્ધાનામ્ । યાવત્પદેન ત્રિપ્રદેશિકાદારમ્બ્ય દશપ્રદેશિકાનાં સંખ્યા-
 તાઽસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધાનાં ગ્રહણં મરતિ । તથા ચ-ત્રિપ્રદેશિકમારમ્બ્ય યાવદ-
 નન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાનામપિ શ્રેણીમનુસૂત્યૈવ ગતિર્ભવતિ-ન તુ-શ્રેણીપ્રાતિકૂલ્યેન
 ગતિર્ભવતીતિ ધાવઃ । ‘નેરહ્યા ણં મંતે । કિં અણુસેઢિં ગઈ પવત્તહ-વિસેઢિં ગઈ પવ-
 ત્તહ ?’ નૈરયિકાણા મનુશ્રેણિ ગતિઃ પ્રવર્તતે-વિશ્રેણિ ગતિઃ પ્રવર્તતે ? હે મદન્ત !
 નારકજીવાનાં ગમનાદિકં શ્રેણીમનુસૂત્ય મરતિ ? શ્રેણ્યતિક્રમેણ વા ગમનાદિકં
 મરવતીતિ પ્રશ્નઃ ? ઉત્તરમાહ-‘एवं चेव’ एवमेव-यथैव परमाणुपुद्गलादारम્ब्य

શ્રેણિ કે વિના નહીં હોતી હૈ । ‘एवं जाव अणंतपएसिया णं’ इसी प्रकार
 से यावत् अनन्त प्रदेशों वाले पुद्गलस्कन्धों की गति होती है । यहां
 यावत्पद से तीन प्रदेशों वाले स्कन्धों से लेकर १० प्रदेशों वाले स्कन्धों
 का संख्यातप्रदेशों वाले स्कन्धों का और असंख्यात प्रदेशों वाले स्क-
 न्धों का ग्रहण हुआ है ।

અવ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈ-‘નેરહ્યા ણં મંતે !
 કિં અણુસેઢિં ગઈ પવત્તહ વિસેઢિં ગઈ પવત્તહ’ હે મદન્ત ! નૈરયિક
 જીવોં કી જો ગતિ હોતી હૈ ઘહ કયા શ્રેણિ કે અનુસાર હોતી
 હૈ । અથવા શ્રેણિ કે વિના હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
 કહતે હૈ-‘एवं चेव’ હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ સે લેકર અનન્ત
 પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધોં કી જૈસી ગતિ હોતી હૈ-વૈસી હી ગતિ પર-
 મભવ કો જાતે સમય નૈરયિક જીવોં કી હોતી હૈ અર્થાત્ જવ નૈરયિક
 જીવ નરકાવાસ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તવ વહ વહાં આકાશ કે પ્રદેશોં

હોય છે શ્રેણી વિના હોતી નથી. ‘एव जाव अणंतपएसियाणं’ એજ પ્રમાણે
 યાવત્ અનંત પ્રદેશોવાળા પુદ્ગલ સ્કંધોની ગતી હોય છે અહીંયાં યાવત્ પછથી
 ત્રણ પ્રદેશોવાળા સ્કંધોથી લઈને ૧૦ પ્રદેશોવાળા સ્કંધો, સંખ્યાત પ્રદેશો
 વાળા સ્કંધો, અને અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો ગ્રહણ થયા છે.

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં અણુ-
 સેઢિ ગઈ પવત્તહ, વિસેઢિ ગઈ પવત્તહ’ હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવોની જે
 ગતી હોય છે. તે શું શ્રેણીની અનુસાર હોય છે. અથવા શ્રેણી વગર હોય
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘एवं चेव’ હે
 ગૌતમ પરમાણુ પુદ્ગલોથી લઈને અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કંધોની જેવી ગતી
 હોય છે. તેવી જ ગતી પરમભવમાં જતી વખતે નૈરયિક જીવોની હોય છે.
 અર્થાત્ જ્યારે નૈરયિક જીવ નરકાવાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ત્યાં આકા-

અનન્તપ્રદેશિકાનાં ગતિઃ કથિતા તથૈવ નારકજીવાનામપિ ગમનં શ્રેણીમનુસૃત્યૈવ
ભવતિ—ન તુ—શ્રેણીપ્રાતિકૂલ્યેન ભવતીતિ । ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ એવં યાવદ્
વૈમાનિકાનામ્ । એ-મેવ અમુરકુમારાદારમ્ય વૈમાનિકાન્તજીવાનામપિ શ્રેણ્યનુ-
સારેણ ગતિર્ભવતિ ન તુ વિશ્રેણિગમનં કથમપિ ભવતીતિ ભાવઃ

અનન્તરમ્—પ્રભુશ્રેણિ—વિશ્રેણિગમનં નારકાદિજીવાનાં પૂર્વં કથિતમ્—તત્ત્વ-
ગમનં નરકાવાસાદિસ્થાનેષુ ભવતીતિ સંવન્ધાત્ પૂર્વં સંક્ષેપેણ પુનઃ પ્રરૂપયન્નાહ—
‘હમીસે ણં’ इत्यादि । ‘હમીસે ણં મંતે’ એતસ્માં સ્વલ્લુ મદન્ત ! ‘રયણપ્પમાણ પુઢવીણ
કેવહયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’ રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નરકાવાસશત-
સહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? કિયન્તો નરકાવાસા એતસ્યા સન્તિ—इति प्रश्नः ? भगवानाह—
‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’
ત્રિશત—નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ—ત્રિશલ્લક્ષપરિમિતા નરકાવાસાઃ રત્ન-

કી પદ્ધત્તિ કે અનુસાર હી આકરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ શ્રેણિ કે વિના નહીં ।
‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ હસી પ્રકાર સે અસુરકુમારો સે લેકર યાવત્
વૈમાનિકાન્ત જીવો કી બી પરલોકપ્રાપિણી જો ગતિ હોતી હૈ’ વહ બી-
શ્રેણિ કે અનુસાર હી હોતી હૈ—શ્રેણિ કે વિના નહીં હોતી હૈ । નારક
જીવો કા ગમન નરકાવાસ મેં હોતા હૈ । હસી સમ્બન્ધ સે પૂર્વ મેં કથિત
બી નરકાવાસો કા કથન પુનઃ સંક્ષેપ સે સૂત્રકાર કરતે હૈ—હસમેં
ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછ રહે હૈ કિ—‘હમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પ-
માણ પુઢવીણ કેવહયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! હસ
રત્નપ્રમાપૃથિવી મેં કિતને લાખ નરકાવાસ કહે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
કહતે હૈ—‘ગોયમા ! તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પ્પન્નત્તા’ હે ગૌતમ !
રત્નપ્રમાપૃથિવી મેં ૩૦ લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈ । ‘એવં જહા પઢમસણ

જ્ઞાના પ્રદેશોની પંક્તિ પ્રમાણેના જ આકારવાળા ઉત્પન્ન થાય છે. શ્રેણી વિના
ઉત્પન્ન થતા નથી, ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ એજ પ્રમાણે અસુરકુમારોથી
લાઇને વૈમાનિક સુધીના જીવોની પણ પરલોક પ્રાપ્ત કરાવનારી જે ગતિ હોય
છે. તે પણ શ્રેણી અનુસાર જ હોય છે. શ્રેણી વિના હોતી નથી નારક-
જીવોનું ગમન નરકાવાસમાં થાય છે જેથી તે સંબંધથી પહેલા કહેલા નરકા-
વાસોનું કથન સૂત્રકાર સંક્ષેપથી કરીથી કરે છે—આમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને
એવું પૂછે છે કે—‘હમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ કેવહયા નિરયાવાસ-
સયસહસ્સા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં નરકાવાસો કેટલા લાખ
કહેવા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી-ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા !
તીસ નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં ૩૦ ત્રીસ લાખ નરકાવાસો

પ્રમાયાં વિચ્યન્તે इत्यर्थः । ‘एवं जहा-पढमसए पंचमुद्देशगे’ एवं यथा-प्रथमशतके पञ्चमोद्देशके, प्रथमशतकीयपञ्चमोद्देशके यथा कथितम् तथैव सर्वमिहाऽनुसन्धेयम् । क्रियत्पर्यन्तः पञ्चमोद्देशक इहाऽनुमन्धेय स्तत्राह-‘जाव अणुत्तरविमाण-त्ति’ यावदनुत्तरविमानानि, इति अनुत्तरविमानपर्यन्तस्य पञ्चमोद्देशकस्याऽत्राऽनु-कर्षणं कर्तव्यमिति । इदं नरकावासादिकं छद्मस्थपुरुषैरपि द्वादशाङ्गशास्त्रबलेन ज्ञातुं शक्यते इति द्वादशाङ्गप्ररूपणायाऽऽह-‘कइविहे णं भंते’ इत्यादि । ‘कइविहेणं भंते ! गणिपिटए पन्नत्ते’ हे भदन्त ! कतिविधं-कति प्रकारकं गणिपिटकं-गणिनां साधूनां पिटकं-मञ्जूषा, तद्वद्वत् तद्द्वादशाङ्गं शास्त्रं प्रज्ञप्तमिति प्रश्नः ? भग-वानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘दुवालसंगे गणिपिटए पन्नत्ते’ द्वादशाङ्गं गणिपिटकं प्रज्ञप्तम् । ‘तं जहा’-तद्यथा-‘आयारो जाव दिट्ठिवाओ’

‘पंचमुद्देशगे जाव अणुत्तरविमाणत्ति’ इस प्रकार प्रथम शतक के पंचम उद्देशक में जैसा कथन किया जा चुका है वैसा ही वह सब कथन अनु-त्तर विमान तक का यहाँ पर भी जानना चाहिये । यह सब नरकावास आदि का ज्ञान छद्मस्थ पुरुषों को द्वादशाङ्गशास्त्र के ज्ञान बल से हो सकता है, अतः अब सूत्रकार उस द्वादशाङ्ग की प्ररूपणा करते हैं-इसमें श्रीगौतम स्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-‘कइविहे णं भंते ! गणिपिटए पन्नत्ते’ हे भदन्त ! गणिपिटक कितने प्रकार का कहा गया है ? गणिपिटक शब्द से यहाँ द्वादशाङ्गशास्त्र गृहीत हुआ है क्योंकि कि यह गणियों का आचार्यों का पिटक-मंजूषा के जैसा है । इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा । दुवालसंगे गणिपिटए पन्नत्ते’ हे गौतम ! गणिपिटक आगम १२ अंगवाला कहा गया है । ‘तं जहा’ जैसे-‘आयारो जाव दिट्ठि-

કહ્યા છે ‘એવ જહા પઢમસએ પચમુદ્દેસગે જાવ અણુત્તરવિમાણત્તિ’ આ રીતે પહેલા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન અનુત્તર વિમાન સુધીનું અડીયા પણ સમજવું. આ સઘળા નરકાવાસો વિગેરેનું જ્ઞાન છદ્મસ્થ પુરુષોને દ્વાદશાંગ શાસ્ત્રના જ્ઞાનના બળથી થઈ શકે છે. જેથી હવે સૂત્રકાર તે દ્વાદશાંગની પ્રરૂપણા કરે છે. આ વિષયમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-‘કઈવિહે ણં ભંતે ! ગણિપિટએ પન્નત્તે’ હે ભગવન્ ગણિપિટક કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? ગણિ-પિટક શબ્દથી અહીંયાં દ્વાદશાંગ શાસ્ત્રો ગ્રહણ કરાયા છે. કેમકે-આ ગણિ-થોના-આચાર્યોના પિટક-પેટિ-મંજૂષા જેવા છે. શ્રી ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! દુવાલસંગે ગણિપિટએ પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! ગણિપિટક આગમ ૧૨ આર અંગોવાળું કહેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે.

આચારો યાવદ્ દૃષ્ટિવાદઃ, આચારાઙ્ગસૂત્રાદારમ્બ્ય દૃષ્ટિવાદપર્યન્તં દ્વાદશપ્રકારકમજ્જ શાસ્ત્રમિતિ । ‘સે કિં તં આચારો’ અથ કોડયમાચારઃ ? યદ્વા-કિં તદ્વસ્તુ યદા-ચારશબ્દેન વ્યાખ્યાતં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘આચારેણ’ ઇત્યાદિ । ‘આચારેણ સમણાણં ણિગ્ગંથાણં’ આચારે સ્વલ્પ શ્રમણાનાં નિર્ગ્રન્થાનામ્, આચારે-અધિકરણભૂતે આચારે-આચારાઙ્ગમૂત્રે સ્વલ્પ શબ્દો વાક્યાલઙ્કારે । ‘આચારગોચરપરુવણા ભાણિયવ્વા’ આચારગોચરં આચારગોચરેત્યાદિના-ઇદં જ્ઞાપિતં ભવતિ । ‘આચારગોચરવિણયવેણહયસિક્ખાભાસા અભાસા ચરણકરણજાયામાયા વિત્તીઓ આઘવેજ્જંતિ ૩ । આચારગોચરવિનય-વૈનયિક-શિક્ષા-ભાષા-ડમાષા-ચરણ-કરણ યાત્રા માત્રા વૃત્તય આરુપ્યન્તે પ્રજાપ્યન્તે-પરુપ્યન્તે ઇતિ । તત્રાચારો જ્ઞાનાદિ પશ્ચવિધઃ । ગોચરોમિક્ષાગ્રહણ વિધિલક્ષણઃ, વિનયો જ્ઞાનાદિવિનયઃ વૈનયિકં વિનયસ્ય ફલમ્ વાયો’ આચારાઙ્ગ યાવત્ દૃષ્ટિવાદ અર્થાત્ આચારાઙ્ગ સે લેકર દૃષ્ટિવાદ તક કા સમસ્ત આગમ ગણિપિટક કહા ગયા હૈ ।

‘સે કિં તં આચારો’ હે ભદન્ત । આચારાઙ્ગ કયા હૈ ? અર્થાત્ એસી ઘહ કૌનસી વસ્તુ હૈ જો આચારાઙ્ગ શબ્દ સે વ્યાખ્યાત હોતી હૈ ? હસ પ્રકાર ગૌતમસ્વામી કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ-‘આચારેણ સમણાણં ણિગ્ગંથાણં આચારગોચરપરુવણા ભાણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! આચારાંગ સૂત્ર મેં શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો’ કે આચાર એવં ગોચર મિક્ષાવિધિ આદિરૂપ ચારિત્ર ધર્મ કા પ્રરૂપણ કિયા હૈ ‘આચારગોચર’ ઇત્યાદિ શબ્દ સે યહ જ્ઞાપિત હૈ-‘આચારગોચર વિણયવેણહય સિક્ખાભાસા અભાસા ચરણ કરણ જાયામાયાવિત્તીઓ આઘવેજ્જંતિ’ ઘહાં જ્ઞાનાદિ કે ભેદ સે આચાર પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ મિક્ષાગ્રહણવિધિ ગોચર શબ્દ સે કહી

‘આચારો જ્ઞાવ દિટ્ઠિવાયો’ આચારાંગ યાવત્ - દૃષ્ટિવાદ અર્થાત્ આચારાંગથી લઇને દૃષ્ટિવાદ સુધીના સઘણા આગમો ગણિપિટક કહ્યા છે.

‘સે કિં તં આચારો’ હે ભગવન્ આચારાંગ એ શું છે ? અર્થાત્ એવી તે કઈ વસ્તુ છે ? કે જે આચારાંગ શબ્દથી કહેવાય છે ? શ્રી ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘આચારેણ સમણાણં ણિગ્ગંથાણં આચારગોચરપરુવણા ભાણિયવ્વા’ હે ગૌતમ આચારાંગસૂત્રમાં શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોના આચાર અને ગોચર-મિક્ષાવિધિ વિગેરે રૂપ ચારિત્રધર્મની પ્રરૂપણ કરવામાં આવી છે. ‘આચારગોચર’ ઇત્યાદિ શબ્દથી આ સમજાય છે. ‘આચારગોચરવિણયવેણય સિક્ખા ભાસા અભાસાચરણકરણજાયામાયાવિત્તીઓ આઘવેજ્જંતિ’ અહીંયાં જ્ઞાનાદિના લેહથી આચાર પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે.

કર્મક્ષયાદિકમ્ શિક્ષાપ્રદહનાસેવનારૂપા । યદ્વા-વૈનયિકો વિનયો વા-શિષ્યઃ તસ્ય-શિક્ષા વૈનયિકશિક્ષા વિનયશિક્ષા વા-ભાષા-સત્યા, અસત્યા મૃષા ચ, અમાષા-મૃષા, સત્યામૃષાચ (મિથ્રા) ચ । ચરણં-વ્રતાદિકરણં પિષ્ઠવિશુદ્ધિચાદિ । યાત્રા-સંયમયાત્રા, યાત્રા તદર્થમાહારમાત્રા । વૃત્તિઃ-અનેકપ્રકારૈરમિગ્રહવિશેષૈર્વૈવનમ્, एताः सर्वा आख्यायन्ते-અમિધીયન્તે ઇતિ । ‘एवं अंगपरूषणा भाणिध्वा जहानंदीए’ एवમङ्गपरूषणा भणितव्या-एवं पूर्वप्रदर्शितप्रकारवता सूत्रेणाङ्गानां प्ररूपणा भणितव्या । यथा नन्द्याम्-नन्दीसूत्रे येन प्रकारेणाङ्गानां निरूपणं कृतम्, तेनैव प्रकारेण इहाऽपि प्ररूपणं कर्तव्यम् । एतत्प्ररूपणं नन्दीसूत्रादेव ज्ञातव्यम् ।

અથ કિયન્પર્યન્તં નન્દીસૂત્રોક્તાઽન્ગપરૂપણા કર્તવ્યા તત્રાહ-‘જાવ’ ઇત્યાદિ ।

‘જાવ’ યાવત્ ‘સુત્તત્થો સ્વલુ પઢમો વીઓ નિજ્જુત્તિ મીસઓ મણિઓ ।

તહઓ ય નિરવમેસો એમવિદી હોઈ અણુનોગે’ ॥૧॥

ગઈ હૈ । જ્ઞાનાદિ વિનય વિનય શબ્દ સે, વિનય કા ફલ કર્મક્ષયાદિ વૈનયિક શબ્દ સે, ભાષા સે સત્ય ઓર, અસત્યામૃષા (વ્યવહાર) અભાષા સે મૃષા ઓર સત્યામૃષા, (મિથ્ર) ચરણ સે વ્રતાદિ કા કરના અથવા પિષ્ઠ વિશુદ્ધિ આદિ, યાત્રા શબ્દ સે સંયમયાત્રા ઓર સંયમ કે નિર્વાહ નિમિત્ત માત્રા-આહાર યાત્રા, વૃત્તિ શબ્દ સે અનેક પ્રકાર કે અમિ-ગ્રહોં કા ધારણ કરના યે સર્વ ગૃહીત છુએ હૈં । इन सब का कथन मुनि के चारित्र से सम्बन्धित होने के कारण आचाराङ्ग में किया गया है । ‘एवं अंगपरूषणा भाणिध्वा जहानंदीए’ इस प्रकार नंदी सूत्र में कहे अनुसार समस्त अंगों का प्ररूपण करना चाहिये और नन्दी सूत्र गत यह अङ्गपरूपणा ‘जाव-सुत्तत्थो स्वलु पढमो वीओ निज्जुत्तिमीसओ

મિક્ષ ગ્રહણુ વિધિ ગોચર શબ્દથી કહી છે. જ્ઞાનાદિ વિનય શબ્દથી, વિનયનું ફળ કર્મક્ષય વિગેરે વૈનયિક શબ્દથી, ભાષાથી સત્ય/સત્ય અને મૃષા, અભા-ષાથી મૃષા અને સત્યમૃષા, ચરણથી વૃત્ત વિગેરેનું કરવું અથવા પિંડ, વિશુદ્ધિ વિગેરે, યાત્રા શબ્દથી સંયમયાત્રા. અને સંયમના નિર્વાહ માટે માત્રા-આહારમાત્રા, વૃત્તિ શબ્દથી અનેક પ્રકારના અભિગ્રહોને ધારણ કરવા એ બધા ગ્રહણુ થયા છે. આ સધણાનુ કથન મુનિના ચારિત્રના સંબંધ-વાળા હેવાથી આચારાંગમાં કહેલ છે.

‘एवं अंगपरूषणा भाणिध्वा जहानंदीए’ આ પ્રમાણે નંદીસૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સધણા અગોની પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ. અને નંદીસૂત્રમાં કહેલ આ અંગ પ્રરૂપણા યાવત્ ‘સુત્તત્થો સ્વલુ પઢમો વીઓ નિજ્જુત્તિ મીસઓ મણિઓ,

છાયા—સૂત્રાર્થઃ સ્વલુ પ્રથમો, દ્વિતીયો નિર્યુક્તિમિશ્રિતો મણિતઃ।

તૃતીયશ્ચ નિરવશેષ એષવિધિર્ભવત્યનુયોગે ॥૧॥

સૂત્રાર્થમાત્રપ્રતિપાદનપરકઃ સૂત્રાર્થોઽનુયોગઃ।

અયમાશયઃ—ગુરુભિઃ સૂત્રાણામર્થમાત્ર કથનાત્મક એવ પ્રથમોઽનુયોગઃ કર્તવ્યઃ યાવતા પ્રાથમિકવિનેયાનાં મતિવ્યામોહો ન ભવેત્ સૂત્રાર્થોદધિક્કથને શ્દાચિત્ તત્સમ્ભવાદિતિ ૧૧। દ્વિતીયોઽનુયોગઃ સૂત્રસ્યાર્વાકનિર્યુક્તિમિશ્રઃ કર્તવ્યઃ इत्येवं भूतो जिनादिभिर्मणितः १२। तृतीयश्चाऽनुयोगो निरवशेषः—निरवशेषस्य—प्रसक्ताऽनुप्रसक्तस्य सर्वस्याप्यर्थस्य कथनात्—कर्तव्यः, एषः—अनन्तरं क्तः प्रकारत्रय

મણિઓ 'તદ્બ્રો ય નિરવશેસો એસવિહી હોઈ અણુજોગે' યર્જા તત્ત્વ કી ગ્રહણ કરની ચાહિયે । હસ ગાથા દ્વારા અનુયોગ કે સમ્બન્ધ મેં વિધિ પ્રકટ કી ગઈ હૈ—હસમેં સર્વ પ્રથમ સૂત્રાર્થ કા કથન બાદ મેં નિર્યુક્તિ મિશ્ર અર્થ ઓર બાદ મેં સર્વ અર્થ કા કથન કરને કી બાત કહી ગઈ હૈ । યહી અનુયોગ કે સમ્બન્ધ મેં વિધિ હૈ કેવલ સૂત્રાર્થ કા પ્રતિપાદન કરના હસકા નામ અનુયોગ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ગુરુજનોં કો સર્વ-પ્રથમ સૂત્રોં કા અર્થમાત્ર કથન રૂપ હી અનુયોગ કરના ચાહિયે । યહ પહિલા અનુયોગ હૈ । ક્યોં કિ જો પહિલે હી પહિલે શિષ્ય હુએ હૈં યદિ ઉનકે પ્રતિ સૂત્રાર્થ અધિકરૂપ મેં કહા જાયગા તો હો સકના હૈ કિ ઉનકી મતિ મેં વ્યામોહ (અમ) હો જાવે અતઃ એસા ન હો હસકે લિયે એસા કહા ગયા હૈ કિ ગુરુ કો સબ સે પહિલે અપને શિષ્યો કે પ્રતિ કેવલ સૂત્રોં કા અર્થ હી કહના ચાહિયે । બાદ મેં ઉસ અર્થ કો નિર્યુક્તિ સે મિશ્રિત

તદ્બ્રોય નિરવશેસો એસ વિહી હોઈ અણુજોગે' આ કથન સુધીનુ કથન ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આ ગાથાદ્વારા અનુયોગ સંબંધી વિધિ બતાવેલ છે તેમાં સૌથી પહેલાં સૂત્રાર્થનુ કથન કર્યું છે, તે પછી નિર્યુક્તિ મિશ્ર અર્થ અને તે પછી બધા અર્થોનુ કથન કરવાની વાત કહી છે આજ અનુયોગ સંબંધી વિધિ કહી છે, કેવળ સૂત્રાર્થનુ પઠન કરવું તેનું નામ અનુયોગ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ગુરૂનેજો સૌથી પહેલાં સૂત્રોના અર્થમાત્રના કથન રૂપ જ અનુયોગ કરવો જોઈએ, આ પહેલાં અનુયોગ છે. કેમકે—જે તરતમા જ શિષ્ય થયા છે, તેઓને સૂત્રાર્થ વિશેષ રૂપથી કહેવામાં આવે તો કદાચ તેઓની બુદ્ધિમાં વ્યામોહ—ભ્રમ થવાનો સંભવ છે, જેથી એવું ન થાય તે માટે એવું કહ્યું છે કે—ગુરૂએ સૌથી પહેલાં પોતાના શિષ્યો પ્રત્યે કેવળ સૂત્રોના અર્થ જ કહેવા જોઈએ. તે પછી તે અર્થને નિર્યુક્તિથી મિશ્રિત કરીને

લક્ષણો વિધિ વિધાનં મત્તિ સ્પાત-અનુયોગે સૂત્રસ્યાર્થેન સહાનુરૂપતયા યોજન-
લક્ષણે વિષયભૂતે इति गाथार्थः ॥સૂ૦ ૭॥

અનન્તરમજ્ઞાનાં પ્રરૂપણં કૃતમ્ અજ્ઞેષુ ચ નરકાદયઃ પ્રરૂપ્યન્તે इति नरकादीना-
मेवाऽल्प-बहुत्वप्रतिपादनायाऽऽह-‘एएसि णं भंते’ इत्यादि,

મૂલમ્-एएसि णं भंते ! नेरइयागं जाव देवाणं सिद्धाण य
पंचगइसमासेणं कयरे कयरे० पुच्छा ? गोयमा ! अप्पाबहुए
जहा बहुवत्तव्वयाए अट्ठगइ-समास अप्पाबहुगं च। एएसिं णं
भंते ! सइंदियाणं एगिंदियाणं जाव-अणिंदियाणं य कयरे
कयरे० एयंपि जहा बहुवत्तव्वयाए तहेव-ओहियं पयं भाणि-
यव्वं-सकाइय अप्पाबहुगं तहेव ओहियं भाणियव्वं ।

एएसि णं भंते ! जीवाणं पोग्गलाणं जाव सपज्जवाण य
कयरे कयरे० जाव बहुवत्तव्वयाए । एएसि णं भंते ! जीवाणं
आउयस्स कम्मस्स वंधगाणं अवंधगाणं जहा बहुवत्तव्वयाए
जाव आउयस्स कम्मस्स अवंधगा विसेसाहिया । सेवं भंते !
सेवं भंते ! ति ॥सू० ८॥

॥ षणवीसइमे सए तइओ उद्देसो समत्तो ॥२५-३॥

છાયા--एतेषां खलु नैरयिकाणां यावद्देवानां सिद्धानां च पञ्चगतिसमासेन
कतरे कतरेभ्यः पृच्छा ? गौतम ! अल्पबहुत्वं यथा बहुवक्तव्यतायाम् अष्टगति समा-
साल्पबहुत्वञ्च । एतेषां खलु भदन्त ! सेन्द्रियाणामेकेन्द्रियाणां यावदनिन्द्रियाणां
कर समझाना चाहिये । इसके बाद उस सूत्र से जो अर्थ स्पष्ट प्रतीत
होता है वह और जो अर्थ उससे ध्वनित होता है-झलकना है-वह
सब पूर्णरूप से प्रकट करना चाहिये । यही अनुयोग में सूत्र के अर्थ के
साथ अनुकूल रूप से उसे योजित करने की विधि है ॥सू० ७॥

સમજાવવા જોઈએ તે પછી તે સૂત્રથી જે અર્થ સ્પષ્ટ રીતે જણાય તે અર્થ
તથા બીજો અર્થ કે જે તેમાંથી ધ્વનિત થાય છે,-અગકે છે તે પૂર્ણરૂપથી
પ્રગટ કરવા જોઈએ. આજ અનુયોગમાં સૂત્રના અર્થની સાથે અનુકૂળ રૂપથી
તેને યોજીત કરવાની વિધિ છે. ॥સૂ૦ ૭॥

कतरे कतरे०, एतदपि यथा—बहुवक्तव्यतायाम् तथैव—औधिकपदं भणितव्यम् ।
स कायिकाल्पबहुत्वम् तथैव—औधिकं भणितव्यम् ।

एतेषां खलु भदन्त ! जीवानां पुद्गलानां यावत् सर्वपर्यव्राणां च कतरे कतरेभ्यो
यावद् बहुवक्तव्यतायाम् । एषां खलु भदन्त ! जीवानाम् आयुष्कस्य कर्मणो
बन्धकानामबन्धकानाम् यथा बहुवक्तव्यतायां यावदायुष्कस्य कर्मणोऽबन्धका
विशेषाधिकाः । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ८ ॥

पञ्चविंशतितमस्य शतकस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥ २५-३ ॥

टीका—‘एएसि णं भंते’ एतेषां खलु भदन्त ! ‘नेरइयाणं जाव देवाणं सिद्धाण
य पंचगइसमासेणं कयरे कयरे० पुच्छा’ नैरयिकाणां यावद् देवानां सिद्धानाञ्च
पञ्चगतिसमासेन—पञ्चगत्यन्तर्भावेन कतरे कतरेभ्यः पृच्छा ?

अत्र यावत्पदेन मनुष्यतिरश्चां संग्रहो भवति । तथा च—नैरयिकादारभ्य
सिद्धपर्यन्तानां पञ्चगत्यन्तर्भावेन कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा

अभी २ अङ्गों की प्ररूपणा की गई है । सो उन अङ्गों में नरकादिकों
की प्ररूपणा की गई है । अतः सूत्रकार अब उन्हीं नरकादि के अल्प-
बहुत्व का प्रतिपादन करने के निमित्त सूत्र का कथन करते हैं—‘एएसि
णं भंते ! नेरइया णं जाव देवाणं’ इत्यादि सूत्र ८ ।

टीकार्थ—श्री गौतमस्वामी ने सर्व प्रथम प्रभुश्री से ऐसा पूछा है
कि हे भदन्त ! चतुर्गति के जीव नैरयिकों से यावत् देवों तक में
तथा सिद्धों में इस प्रकार से इन पांच गतियों के जीवों में कौन
जीव किस जीव से अल्प बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? यहां
यावत्पद से मनुष्य और तिर्यश्चों का संग्रह हुआ है । इस प्रकार
नैरयिक से लेकर सिद्धों तक में कौन जीव किस जीव की अपेक्षा
अल्प हैं ? कौन जीव किस जीव की अपेक्षा बहुत हैं ? कौन जीव

आनी पड़ेलां अंगोनी प्रइपण्णा करवाभां आवी छे. अने ते अंगोभां नरक
विगेइनी प्रइपण्णा करवाभां आवी छे. जेथी सूत्रकार आ नरकादिना अल्प
अने बहुपण्णानुं प्रतिपादन करवा भाटे नीचेना सूत्रनुं कथन करे छे.
‘एएसि णं भंते ! नेरइयाणं जाव देवाणं’ इत्यादि

टीकार्थ—श्री गौतम स्वामीअे सौथी पड़ेलां प्रभुश्रीने जेवुं पूछिये
छे के—हे भगवन् चतुर्गतिना जेवो नैरयिकेथी लधने यावत् देवो सुधीभां
तथा सिद्धोभां आ प्रभाजे आ पाय गतिवाणा जेवोभां जेठले के—नैरयिकेथी
लधने सिद्ध गति सुधीना जेवोभां क्या जेवो क्या जेवनी अपेक्षाथी अल्प
छे ? क्या जेवो क्या जेवो करतां वधाइ छे ? अने क्या जेवो क्या जेवोनी

વિશેષાધકા વા ઇતિ પ્રશ્નઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ એ ગૌતમ ! ‘અપ્પાવહુયં જહા-વહુવક્તવ્વયાણ’ અલ્પવહુત્વં યથા-વહુવક્તવ્યતાયામ્ એતેષાં નૈરયિકાદિસિદ્ધાન્તાનામ્ અલ્પ-વહુત્વં તથા વક્તવ્યમ્-યથા-વહુવક્તવ્યતાયામ્ પ્રજ્ઞાપનાયા સ્તૂતીયેડલ્પવહુત્વપદે કથિતમ્ । પ્રજ્ઞાપનાપ્રકરણં ચેત્યમર્થતઃ—

૧ નર ૧ નેરહયા ૨ દેવા ૩ સિદ્ધા ૪ તિરિયા ૫ કમેણ ઇદ્દ હોતિ ।

થોવ ૧ મસંઘ ૨ અસંઘા ૩ અણંતગુણિયા ૪ અણંતગુણા ૫ ॥૧॥

છાયા—નરા ૧ નૈરયિકા ૨ દેવાઃ ૩ સિદ્ધા ૪ સ્તિર્યશ્ચઃ ૫ ક્રમેણેહ મવન્તિ ।

સ્તોકા ૧ અસંઘયા ૨ અસંઘયા ૩ અનન્તગુણિતા ૪ અનન્તગુણાઃ ॥૫-૧॥

સર્વસ્તોકાઃ—નરા, તતોડસંઘયેયગુણાઃ—નારકાઃ, તતોડસંઘયેયગુણાઃ—દેવાઃ, તતોડનન્તગુણાઃ—સિદ્ધાઃ, તતોડનન્તગુણાઃ—તિર્યશ્ચઃ ઇતિ ।

‘અદ્દગહસમાસ અપ્પાવહુગં ચ’ અદ્દગતિ સમાસેનાડલ્પવહુત્વં ચ । અદ્દગતિ-સમાસેન યદલ્પવહુત્વમ્, તદપિ યથા-વહુવક્તવ્યતાયાં—પ્રજ્ઞાપનાયા સ્તૂતીયપદે, તથૈવ-વક્તવ્યમ્ । અદ્દગતયશ્ચેત્યમ્ નરકગતિઃ, તથા-તિર્યગ્ નરાડમરગતયશ્ચ સ્ત્રી-

કિસકે સમાન હૈં ? ઓર કૌન જીવ કિસકી અપેક્ષા વિશેષાધિક હૈં ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રબુશ્રી કહતે હૈં—‘ગોયમા ! અપ્પાવહુગં જહા વહુવક્તવ્વ-યાણ’ પ્રજ્ઞાપના કે વહુવક્તવ્યતા નામ કે તૃતીય પદ મૈં કહે ગયે અનુ-સાર નારક સે લેકર સિદ્ધ તક કે જીવોં કે અલ્પ વહુત્વ કે સમ્બન્ધ મૈં જાનના ચાહિયે । વહ પ્રજ્ઞાપના પ્રકરણ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘નર નેરહયા દેવા’ ઇત્યાદિ સઘ સે કમ મનુષ્ય હૈં । હનસે અસંઘાતગુણિત નારક હૈં । હનસે અસંઘાતગુણે દેવ હૈં । દેવોં સે અનન્તગુણે સિદ્ધ હૈં ઓર સિદ્ધોં સે ભી અનન્તગુણે તિર્યશ્ચ હૈં । ‘અદ્દગહસમાસ અપ્પાવહુગં ચ’ આઠ ગતિ કે સમુદાયકા ભી અલ્પવહુત્વ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે તૃતીય અલ્પવહુત્વ-

સમાન છે ? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે ? અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી મનુષ્યો અને તિર્યંચો ગ્રહણ કરાયા છે

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રબુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! અપ્પાવહુગં જહા વહુ વક્તવ્વયાણ’ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બહુવક્તવ્યતા નામના ત્રીજા પદમાં કહ્યા પ્રમાણે નારકોથી લઈને સિદ્ધો સુધીના જીવોના અલ્પ બહુપણાના સંબંધમાં સમ-જણે જોઈએ. તે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે ‘નરનેરહયા દેવા’ ઇત્યાદિ સૌથી ઓછા મનુષ્યો છે તેનાથી અસંખ્યાતગણા નારક જીવો છે. તેનાથી અસંખ્યાતગણા દેવો છે. દેવોથી અનંતગણા સિદ્ધો છે. અને સિદ્ધોથી પણ અનંતગણા તિર્યંચો છે. ‘અદ્દગહસમાસ અપ્પાવહુગં ચ’ આઠ ગતિના સમુદાયનું અલ્પ બહુત્વપણું પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ત્રીજા પદમાં કહ્યા પ્રમાણે:

પુરુષભેદાત્ દ્વેષા, સિદ્ધિર્ગતિશ્ચેત્યષ્ટૌ । एतेषामल्लपवहुत्वश्चैवमर्थतो भवति-
'नारी १ नर २ नेरइया तिरिस्थि ४ सुर ५ देवी ६ सिद्ध ७ तिरिया य ८ ।
યોવઅસંખ્યગુણા ચૃ, સંખ્યગુણા ણંતગુણા દોન્નિ-॥૧॥

નાર્યો ૧ નરા ૨ નૈરયિકા ૩ સ્તિર્યક્ષ્ત્રિયઃ ૪ સુરા ૫ દેવ્ય ૬ સિદ્ધાઃ ૭ સ્તિર્યશ્ચ ૮ ।
સ્તોકા અસંખ્યગુણાશ્ચત્વારઃ, સંખ્યગુણા અનન્તગુણૌ દ્વૌ ॥૧॥

સર્વસ્તોકા નાર્યઃ, ૧ 'અસંખ્યગુણા ચૃ' ઇતિ, નારીશબ્દાદનન્તરં યે ચત્વારઃ-
નર-નૈરયિકતિર્યક્ સ્ત્રીયઃ સુર-રૂપાશ્ચત્વારસ્તે ઉત્તરોત્તરમસંખ્યાતગુણા વિજ્ઞે-
યાસ્તથાદિ તામ્યો નારીમ્યો નરા અસંખ્યાતગુણાઃ, ૨ તેમ્યો નૈરયિકા અસંખ્યાત

પદ મેં કહે અનુસાર જાનના વાહિયે । આઠ ગતિયાં હસ પ્રકાર સે
હેં-૧ નરકગતિ તથા તિર્યશ્ચગતિ, મનુષ્યગતિ, અમરગતિ, નરામર
તિર્યશ્ચોં મેં સ્ત્રી પુરુષ કે ભેદ સે દો દો પ્રકાર કી ઓર સિદ્ધગતિ-
હસ પ્રકાર યે આઠ ગતિયાં હેં । નરકગતિ મેં કેવલ એક નપુંસક
વેદ હી હોતા હૈ હસલિયે હસકા વિશિષ્ટ ભેદ નહીં કિયા ગયા હૈ ।
તિર્યશ્ચગતિ મેં, નરગતિ મેં ઓર દેવ ગતિ મેં સ્ત્રીવેદ ઓર પુરુષવેદ
દોનો હોતે હેં-હસલિયે હન્હેં સ્ત્રી પુરુષ કે ભેદ સે વિશિષ્ટ
કિયા ગયા હૈ સિદ્ધોં મેં કોઈ વેદ નહીં હેં, હસલિયે ઉસે મી ભેદ
વિશિષ્ટ નહીં કિયા ગયા હૈ । યહી વાત-નારી, નર, નેરइया' इत्यादि ।
હસ ગાથા દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । હસકે દ્વારા યહ સમજાયા ગયા હૈ
કિ મનુષ્ય સ્ત્રિયાં સબ સે કમ હેં । 'અસંખ્યજગુણા ચૃ' નારી કે આગે
કે ચારપદ નર નૈરયિક તિર્યક્ સ્ત્રી ઓર દેવ યે ચાર એક એક સે અસં-
ખ્યાતગુણે કહેગયે હેં જૈસે-નારી-મનુષ્ય સ્ત્રી કી અપેક્ષા મનુષ્ય અસં-

समञ्जसुं लोभये. आठ गतियो आ प्रमाणे छे १ नरकगति, २ तिर्य'चगति.
उ नरगति-मनुष्यगति ४ अमरगति, ५-६-७, नरामर तिर्य'चमां स्त्रीपुरुषना
लेखथी भण्णे प्रकारनी गति, अने सिद्धोनी गति आ प्रमाणे आठ गतियो छे.
नरकगतिमां केवल ओक नपुंसक वेद न थाय' छे. तेथी तेना विशेष लेख
कहेल नथी तिर्य'च गतिमां, नरगतिमां, अने देवगतिमां स्त्री वेद अने पुरुष वेद
होय छे. तेथी तेओने स्त्रीपुरुषना लेखवाणा कहा छे सिद्धोमां कोइ वेद होतो
नथी. तेथी तेने पद्य वेदवाणा कहा नथी. ओज वात 'नारी, नर नेरइया' इत्यादि
गाथाद्वारा प्रकट करेल छे. आ गाथाथी ओ समञ्जसुं छे के-मनुष्य स्त्रियो सौथी
आधी होय छे. 'असंख्यजगुणा चर' नारी शब्दनी पड़ेवाना थार ओटले के-नर
नैरयिक तिर्य'च स्त्री अने देव आ थारे ओक ओकथी असंख्यातगणु कहा
छे. जेभके-नारी-मनुष्य स्त्री करतां मनुष्यो असंख्यातगणु छे. तेनाथी संख्यात-

ગુણાઃ, ૩ તેભ્ય સ્તિર્યકૂસ્ત્રિયોઽસંખ્યાતગુણાઃ, ૪ તાભ્યો દેવા અસંખ્યાતગુણાઃ, ૫ તેભ્યો વૈભ્યઃ સંખ્યાતગુણાઃ, ૬ સિદ્ધાઃ ૭ તિર્યચ્ચ ૮ પ્રત્યેકમનન્તગુણાઃ, इति-
અષ્ટ ગતિસમાસેન અલ્પ બહુત્વમિતિ ।

‘एएसि णं भंते । सइंदियाणं एगिंदियाणं जाव अणिंदियाण य कयरे कयरे०’
एतेषां खलु भदन्त । सेन्द्रियाणामेकेन्द्रियाणां यावत् अनिन्द्रियाणां च कतरे
कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? अत्र यावत्-पदेन
द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियाणां च ग्रहणं भवति इति, तथा च-एतेषां
परस्परमल्पबहुत्वविषयकः प्रश्नः ? उत्तरमाह-‘एयंपि’ इत्यादि । ‘एयं पि जहा

ख्यात गुणें हैं । इनसे नैरयिक असंख्यातगुणें हैं । इनसे तिर्यञ्चस्त्रियां
असंख्यातगुणी हैं । देव इनसे भी असंख्यातगुणें हैं । इनसे भी
संख्यातगुणी देवियां हैं । तथा सिद्ध और तिर्यञ्च ये प्रत्येक अनन्त-
गुणें २ हैं । इस प्रकार से यह संक्षेपतः अर्थ की अपेक्षा अष्टगति
विषयक अल्प बहुत्व कहा है ।

अब श्री गौतमस्वामी प्रभुश्री से इस प्रकार पूछते हैं-‘एएसि णं भंते ।
सइंदियाणं एगिंदियाणं जाव अणिंदियाण य कयरे कयरे०’ हे भदन्त ।
सेन्द्रिय, एकेन्द्रिय यावत् अनिन्द्रिय जीवों में-इन्द्रिय उपयोग रहित
जीवों में-कौन जीव किनकी अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं ?-यहां
प्रथम यावत्पद से ‘द्वीन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय और पञ्चेन्द्रिय’ इन
जीवों का ग्रहण हुआ है । तथा-द्वितीय यावत्पद से ‘अल्पा वा, बहुका
वा, तुल्या वा’ इन पदों का ग्रहण हुआ है । इसके उत्तर में प्रभुश्री

‘જણા નૈરયિકે છે. તિર્યંચ સ્ત્રિયો તેના કરતાં પણ સંખ્યાત ગણિ છે. દેવો
તેનાથી પણ સંખ્યાતગણ છે, તેનાથી સંખ્યાતગણી દેવિયો છે તથા સિદ્ધો
અને તિર્યંચો એ બધા અનંતગણ છે. આ રીતે સંક્ષેપથી અર્થની અપેક્ષાએ
અષ્ટગતિ સંબંધી અલ્પ બહુપણું કહેલ છે, તેમ સમજવું.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુ શ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘एएसि णं भंते ।
सइंदियाणं एगिंदियाणं जाव अणिंदियाण य कयरे कयरे’ હે ભગવન્ સેન્દ્રિય
ધન્દ્રિયોવાળા, એકેન્દ્રિય, એક ધન્દ્રિયવાળા યાવત્ અનિન્દ્રિય-ધન્દ્રિય વિનાના
જીવોમાં કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં
બહુ છે ? કયા જીવો કયા જીવોની તુલ્ય છે ? અને કયા જીવો કયા જીવો
કરતાં વિશેષાધિક છે ? અહીંયાં પ્રથમ યાવત્ પદથી દ્વીન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચૌઇ-
ન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય આ જીવો ગ્રહણ કરાયા છે. અને બીજા યાવત્પદથી
‘અલ્પા વા, બહુકા વા, તુલ્યા વા’ આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે.

બહુવક્ત્વવ્યાપ્તિ તદેવ ઓહિયં પયં માણિયવ્વં' એતદપિ અલ્પવહુત્વં યથા બહુવક્ત્વ-
વ્યતાયાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રે તૃતીયપદે તથૈવ ઔધિકં પદં મણિતવ્યમ્ । એતદપિ યથા
બહુવક્ત્વવ્યતાયાં કથિતમ્ તથૈવાઽત્રાપિ ઔધિકં સામાન્યં પદં વક્તવ્યમ્ । તથા
ચ-તત્ર યચપિ-પર્યાપ્તપર્યાપ્તકાદિ ભેદેનાઽપિ કથિતમ્ અત્ર તુ-યત્ર સામાન્યતઃ
તદેવ વક્તવ્યમ્-અત્ર એવાત્રોક્તમ્ 'ઓહિયં પયં માણિયવ્વં' ઇતિ । ઔધિકં સામા-
ન્યમેવ પદં પઠનીયમિતિ તત્ત્વ-ઔધિકં પદમર્થતઃશ્ચૈવમ્

‘પણ ૧ ચતુર તિ ૩ દુય ૪ ઐન્દ્રિયા ૫ ઐન્દ્રિય ૬ સંદિયા ૭ કમાહુંતિ ।

યોવા ૧ તિન્નિય અહિયા (૨-૩-૪) દોળંતગુણા ૬ વિસેસાહિયા' ॥

પશ્ચ ૧ ચતુર તિ ૩ દ્વીન્દ્રિયા ૪ અન્દ્રિયા ૫ એકેન્દ્રિયા ૬ સેન્દ્રિયા ૭ ક્રમા-
દ્ભવન્તિ સ્તોકા ૧ સ્ત્રગોઽધિકા ૨-૩-૪ દ્વી-૫-૬-મતન્તગુણો વિશેષાધિકાશ્ચેતિ ।

સર્વેભ્યોઽલ્પીયાંસઃ પશ્ચેન્દ્રિયજીવા મન્તિ । તદપેક્ષયા ચતુરિન્દ્રિયા વિશેષા-
ધિકાઃ । તદપેક્ષયા ત્રીન્દ્રિયા વિશેષાધિકાઃ । ત્રીન્દ્રિયાપેક્ષયા દ્વીન્દ્રિયાઃ વિશેષા-

કહતે હૈં-‘એવં પિ જહા બહુવક્ત્વવ્યાપ્તિ તદેવ’ હે ગૌતમ ! હસ સમ્બન્ધ
મેં ભી પ્રજ્ઞાપના કે બહુવક્ત્વવ્યતા પદ મેં કહા ગયા સામાન્યપદ કહના
ચાહિયે । યચપિ પ્રજ્ઞાપના કે બહુવક્ત્વવ્યતાપદ રૂપ તૃતીય પદ મેં-પર્યાપ્ત
અપર્યાપ્તક આદિ કે ભેદ સે ભી કથન કિયા ગયા હૈ । પરન્તુ યહાં જો
વહાં સામાન્ય રૂપ સે કહા ગયા હૈ વહ કહના ચાહિયે । હસી કારણ
યહાં ‘ઓહિયં પયં માણિયવ્વં’ એસા કહા ગયા હૈ । વહ ઔધિકપદ-
સામાન્યપદ અર્થ કી અપેક્ષા હસ પ્રકાર સે હૈ-‘પણ ચતુર તિ દુય’
હત્યાદિ । સચ સે કમ પશ્ચેન્દ્રિય જીવ હૈ । હનકી અપેક્ષા ચૌહન્દ્રિય
જીવ વિશેષાધિક હૈ ચૌહન્દ્રિય જીવોં કી અપેક્ષા વિશેષાધિક
તેહન્દ્રિય જીવ હૈ । તેહન્દ્રિય જીવોં કી અપેક્ષા વિશેષાધિક દ્વિન્દ્રિય

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે-‘એવં પિ જહા બહુવક્ત્વવ્યાપ્તિ
તદેવ’ હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં પણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બહુવક્ત્વવ્યતા
પદમાં કહેલ સામાન્ય પદનું કથન કરવું જોઈએ. જો કે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
બહુવક્ત્વવ્યતાપદમાં-ત્રીણ પદમાં-પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક, વિશેષના ભેદથી
કહેવામાં આવેલ છે. પરંતુ અહીંયાં જે ત્યાં સામાન્યપણાથી કહેલ છે, તે
પ્રમાણે કહેવું જોઈએ. એજ કારણથી અહીંયાં ‘ઓહિયં પયં માણિયવ્વં’ આ
પ્રમાણે કહ્યું છે. તે ઔધિકપદ-સામાન્યપદ અર્થની અપેક્ષાથી આ પ્રમાણે છે.
‘પણ ચતુરતિદુય’ ઇત્યાદિ બધાથી ઓછા પશ્ચેન્દ્રિય જીવો છે. તેના કરતાં
ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો કરતાં ત્રણ
ઇન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો કરતાં વિશેષાધિક

ધિકાઃ, દ્વીન્દ્રિયાપેક્ષયા-અનિન્દ્રિયાઃ, અનન્તગુણાઃ, અનિન્દ્રિયાપેક્ષયા અપિ-એકેન્દ્રિયા અનન્તગુણાઃ, એકેન્દ્રિયાપેક્ષયા સેન્દ્રિયા વિશેષાધિકા ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ।

‘સકાશ્ય અપ્પાવહુગં તહેવ-ઓહિયં માણિયવ્વં’ સકાયિકાલ્પવહુત્વં-તથૈવૌધિકં ભણિતવ્યમ્ સકાયિક-પૃથિવ્યપ્તેજોવાયુવનસ્પતિત્રસકાયિકાનાં યથાલ્પવહુત્વં સમાન્યતઃ પ્રજ્ઞાપનાયા સ્તૃતીયપદે ઉક્તમ્ તથૈવ ઇહાપિ ભણિતવ્યમ્ इत्यर्थः ।

પ્રજ્ઞાપનાયામેવમધીતમ્ ‘તસ ૧ તેડ ૨ પુઢવિ ૩ જલ ૪ વાડકાય ૫ અકાય ૬ વણસ્સ ૭ સકાયા ૮ । થોવ ૧ અસંખગુણાર હિયતિન્નિ ૩ ૩-૪-૫ દો ણંતગુણ ૬-૭ અહિયા ૮ ॥૧॥ ત્રસા સ્તૈજસાઃ પૃથ્વી-જલં-વાયુકાયા-અકાયાઃ વનસ્પતયઃ સકાયાઃ ।

જીવ હૈં । દ્વીન્દ્રિય જીવોં કી અપેક્ષા અનિન્દ્રિય જીવ અનન્તગુણેં હૈં । અનિન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા ઓ એકેન્દ્રિય જીવ અનન્તગુણે હૈં । એકેન્દ્રિય જીવોં કી અપેક્ષા સેન્દ્રિય જીવ વિશેષાધિક હૈં । હસ પ્રકાર સે યહ ગાથા કા અર્થ હૈં ।

‘સકાશ્ય અપ્પાવહુગં તહેવ ઓહિયં માણિયવ્વં’ સકાયિકોં કા ઓ અલ્પ વહુત્વ ઔધિક યહાં કહના ચાહિયે । સકાયિકપદ સે પૃથિવીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક ઓર ત્રસકાયિક હનકા ગ્રહણ હુઆ હૈં । પ્રજ્ઞાપના કે તૃતીયપદ મેં હસકા અલ્પવહુત્વ જૈસા કહા ગયા હૈ-વહ વૈસા યહાં પર ઓ કહના ચાહિયે । વહ વહાં હસ પ્રકાર સે કહા ગયા હૈ-‘તસ તેડ પુઢવિ’ હત્યાદિ । હસ ગાથા કા અર્થ હસ પ્રકાર સે હૈ-સવ સે કમ ત્રસ કાયિક જીવ હૈં ।

‘એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે. એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો કરતાં ઇન્દ્રિય વિનાના સિદ્ધ’ જીવો અનંતગણા છે. અનીન્દ્રિય-ઇન્દ્રિયવિનાના જીવો કરતાં એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો અનંતગણા છે. એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો કરતાં ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. આ પ્રમાણે આ ગાથાનો અર્થ છે.

‘સકાશ્ય અપ્પાવહુગં તહેવ ઓહિયં માણિયવ્વં’ સકાયિકોં અલ્પ બહુપણું ઔધિક-સામાન્યથી અહીંયાં કહેવું જોઈએ. સકાયિકપદથી ‘પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, અને ત્રસકાયિકો’ ગ્રહણ કરાયા છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ત્રીજા પદમાં તેઓનું અલ્પ બહુપણું જે રીતે કહેલ છે. તે રીતે અહીંયાં પણ કહેવું જોઈએ તે ત્યાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે. ‘તસ તેડ પુઢવિ’ ઇત્યાદિ આ ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-સૌથી ઓછા ત્રસકાયિક જીવો છે. તેઓ કરતાં તેજસ્કાયિક જીવો અસંખ્યાત-

સ્તોકા-અસંખ્યાતગુણા સ્વયોઽધિકા દ્વાવનન્તગુણાવાઽધિકાશ્ચ ॥૧॥ इतिच्छाया
 સર્વોઽપેક્ષયા-ત્રસકાયિકાઃ સ્તોકાઃ, તદપેક્ષયા-તૈજસાઃ-તૈજસ્કાયિકા જીવા
 અસંખ્યાતગુણાઃ, તદપેક્ષયા-પૃથિવીકાયિકાઽપ્કાયિકવાયુકાયિકાઃ ઉત્તરોત્તરં વિશેષ
 પાધિકાઃ, તદપેક્ષયા-અકાયિકાઃ-અનન્તગુણાઃ, તદપેક્ષયા વનસ્પતિકાયિકા અન
 ન્તગુણાઃ, વનસ્પતિકાયિકાપેક્ષયાઽપિ સકાયિકા વિશેષાધિકા ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ।

અલ્પ-વહુત્વાધિકારાદેવ इदमप्याह-‘एएसि णं’ इत्यादि । ‘एएसि णं भंते !
 जीवाणं पोग्गलाणं जाव सव्वपज्जवाणय’ एतेषां खलु भदन्त ! जीवानां पुद्गलानां
 यावत्-सपर्यायाणां च । अत्र-यावत्स्पदेन-‘समयाणं दव्वाणं पएसणं’ इत्येषां
 ग्रहणम् । ‘कयरे कयरे०’ कतरे कतरेभ्यः स्तोका वा बहुका वा तुल्या वा

इनकी अपेक्षा तैजस्कायिक जीव असंख्यातगुणें हैं । इनकी अपेक्षा
 पृथिवीकायिक, अप्कायिक और वायुकायिक ये उत्तरोत्तर विशेषाधिक
 हैं । इनकी अपेक्षा अकायिक जीव अनन्तगुणें हैं । इनकी भी अपेक्षा
 वनस्पतिकायिक जीव अनन्तगुणें हैं । तथा-वनस्पतिकायिकों की भी
 अपेक्षा सकायिक विशेषाधिक हैं ।

અલ્પ વહુત્વ કે અધિકાર સે હી સૂત્રકાર ને યહ બી કહા હૈ-
 ‘एएसि णं भंते ! जीवाणं पोग्गलाणं जाव सव्वपज्जवाणय कयरे
 कयरेहितो० जाव’ हे भदन्त ! जीव पुद्गल यावत् समस्त पर्याय इनमें
 से कोन किनकी अपेक्षा स्तोक-अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत
 हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक
 हैं । यहाँ पर यावत् शब्द से ‘समयाणं, दव्वाणं, पएसणं’ इन पदों का
 ग्रहण हुआ है । इस प्रकार जीव, पुद्गल, पर्याय, समय, द्रव्य एवं प्रदेशों

ગણા વધારે છે. તેઓ કરતાં પૃથ્વિકાયિક, અપ્કાયિક, અને વાયુકાયિક જીવો
 ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક છે. તેઓના કરતાં અપ્કાયિક જીવો અનંતગણા છે.
 તેના કરતાં વનસ્પતિકાય જીવ અનંતગણા છે. તથા વનસ્પતિકાયિકો કરતાં
 સકાયિક જીવો વિશેષાધિક છે

અલ્પ બહુપણાના અધિકારથી સૂત્રકારે આ પ્રમાણે પણ કહ્યું છે-
 ‘एएसि णं भंते ! जीवाणं पुग्गलाण जाव सव्वपज्जवाणय कयरे कयरेहितो
 जाव०’ હે ભગવન્ જીવ પુદ્ગલ યાવત્ સઘણા પર્યાયોમાંથી કોણ કોના કરતા
 અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની સમાન છે ? અને કોણ
 કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? અહિયાં યાવત્પદથી ‘સમયાણં, દવ્વાણં પપસાણં’
 આ પદો ગ્રહણ કરાયાં છે, આ રીતે જીવ, પુદ્ગલ, પર્યાય, સમય દ્રવ્ય અને

વિશેષાધિકા વા । તથા ચ-હે મદન્ત । જીવપુદ્ગલપર્યાયસમયદ્રવ્યપ્રદેશાનાં મધ્યે-કતરે કતરે-મ્યોઽલ્પા વા બહુતા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? इति प्रश्नः । भगवानाह-‘जहा-बहुवक्तव्ययाए’ यथा-बहुवक्तव्यतायाम् प्रज्ञापनाया स्तृतीयपदे, एतेषामल्पबहुत्वं कथितम् तथैवात्रापि ज्ञातव्यमिति । तथाहि

‘जीवाः१ पोग्गलः२ समयाः३ द्रव्यः४ पदसा य ५ पञ्जवा ६ चेव ।

थोवा णंताः२ णंताः३ त्रिसेसआहिया ४ कुवे ५ अणंता ६’ ॥१॥

जीवाः१ पुद्गलाः२ समयाः३ द्रव्याणि ४ प्रदेशाः ५ पर्यायाश्चैव ६ ।

સ્તોકા ૧ અનન્તાઃ ૨ અનન્તાઃ ૩ વિશેષાધિકાઃ ૪ દ્વાવનન્તૌ ૬ । ૧ । इतिच्छाया,

जीवः१-पुद्गलः२ समयः३ द्रव्यः४ प्रदेशः ५ पर्यायाः ६, इत्यत्र सर्वस्तोका जीवाः

१ । तदपेक्षया-अनन्तगुणाधिकाः पुद्गलाः २, ततोऽनन्तगुणाः समयाः ३, विशेषाधिकानि द्रव्याणि ४, ततोऽनन्तगुणाः प्रदेशाः ५, ततोऽनन्तगुणाधिकाः पर्यायाः । तदयमर्थः-यतो जीवाः प्रत्येकमनन्तानन्तैः पुद्गलैर्वद्वाः प्रायो भवन्ति ।

के मध्य में कौन किनसे कम है, कौन किनसे बहुत हैं ? कौन किनके घराबर हैं ? और कौन किनसे विशेष रूप से अधिक हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-‘जहा बहुवक्तव्ययाए’ हे गौतम ? जैसा कथन प्रज्ञापना सूत्र के बहुवक्तव्यता नाम के तृतीय पद में इनके सम्बन्ध में किया गया है वैसा ही कथन इनके सम्बन्ध में यहां पर भी कहना चाहिये । वहां का वह कथन इस प्रकार से है-‘जीवा पोग्गल समया’ इत्यादि । सब से कम जीव अनन्तगुणें हैं । इनकी अपेक्षा अधिक पुद्गल हैं । इनसे भी अनन्तगुणें अधिक समय हैं । द्रव्य इनसे विशेषाधिक हैं । प्रदेश इन से भी अधिक अनन्तगुणें हैं और इनसे भी अधिक अनन्तगुणें पर्याये हैं । क्योंकि प्रत्येक

પ્રદેશોમાં ઠાણ ઠાનાથી અલ્પ છે ? ઠાણ ઠાનાથી વધારે છે ? ઠાણ ઠાની તુલ્ય છે ? અને ઠાણ ઠાનાથી વિશેષરૂપે અધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘જહાં બહુવક્તવ્યયાએ’ હે ગૌતમ ! જેવું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બહુવક્તવ્યતા નામના ત્રીજા પદમાં તેઓ સંબંધી આ વિષયમાં કહેલ છે, તેજ પ્રમાણેનું કથન આ વિષયમાં પણ સમજી લેવું ત્યાંનું તે કથન આ પ્રમાણે છે-‘જીવા પોગ્ગલસમયા’ ઇત્યાદિ બધાથી ઓછા હોય છે. તેના કરતાં અનંતગણા વધારે પુદ્ગલો છે. તેનાથી પણ અનંતગણો વધારે સમય છે. તેના કરતાં વિશેષાધિક દ્રવ્ય છે. તેનાથી પણ અધિક અનંતગણો પ્રદેશ છે. અને એનાથી પણ વધારે અનંતગણા પર્યાયો છે. કારણ કે-દરેક

પુદ્ગલાસ્તુ-જીવૈઃ 'વદ્ધા અસંવદ્ધાશ્ચાપિ ભવન્તિ । અતઃ પુદ્ગલેભ્યો જીવાઃ સ્તોકાં ભવન્તિ । યથોક્તમ્—

‘જં પોગલાવદ્ધા જીવા પાપણ હોતિ તો થોવા,

જીવેહિં વિરહિયા અવિરહિયા ય પુણ પોગલા સંતિ’ ॥૧॥

યત્પુદ્ગલાવદ્ધા પ્રાયેણ જીવા સ્તતઃ સ્તોકા ભવન્તિ,

જીવૈર્વિરહિતા અવિરહિતાશ્ચ પુનઃ પુદ્ગલાઃ સન્તિ ॥ ક્ષતિચ્છાયા ।

જીવેભ્યોઽનન્તગુણા પુદ્ગલાઃ, કથમનન્તગુણત્વમ્ ? યત્તૈજસાદિશરીરમ્ યેન જીવેન પરિગૃહીતં ભવતિ-તત્, તતો જીવાત્-પુદ્ગલપરિમાણમાશ્રિત્યાઽનન્તગુણં ભવતિ । તથા-તૈજસશરીરાત્ પ્રદેશતોઽનન્તગુણં કાર્મણં શરીરં ભવતિ । એવં ચ-એતે તૈજસકાર્મણશરીરે જીવપ્રતિવદ્ધે અનન્તગુણે ભવતઃ । જીવવિપ્રસુક્ટે ચ તે તામ્યા-મનન્તગુણે ભવતઃ । શેષશરીરાણાં ચર્ચાઽત્ર ન કૃતા યતસ્તાનિ મુક્તાન્યપિ સ્વ સ્વ-

જીવ પ્રાયઃ અનન્તાનન્તપુદ્ગલોં સે વદ્ધ હૈં । પરન્તુ જો પુદ્ગલ હૈં વે જીવોં કે સાથ સંવદ્ધ મી હૈં ઓર અસંવદ્ધ મી હૈં । હસી કારણ યહાં પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા જીવોં મેં સ્તોકતા કહી ગઈ હૈં । સો હી કહા હૈં-‘જં પોગલાવદ્ધા જીવા’ ઇત્યાદિ । જીવોં સે અનન્તગુણિત અધિક પુદ્ગલ હસલિયે કહે ગયે હૈં કિ જો તૈજસ આદિ શરીર જીવ સે પરિગૃહીત હો રહે હૈં વે પુદ્ગલપરિણામ કો લેકર જીવ સે અનન્તગુણે હૈં ઓર તૈજસશરીર સે અનન્તગુણા કાર્મણશરીર હૈં । હસ પ્રકાર જીવ પ્રતિવદ્ધ યે તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર અનન્તગુણે જીવ કી અપેક્ષા સે કહે ગયે હૈં । પરન્તુ જો તૈજસકાર્મણશરીર જીવ સે વિપ્રસુક્ટ હૈં વે મી જીવ પ્રતિવદ્ધ તૈજસ-કાર્મણ શરીર સે અનન્તગુણે હૈં । શેષ શરીરોં કી યહાં ચર્ચા નહીં કી

જીવો પ્રાયઃ અનન્તાનન્ત પુદ્ગલોથી બંધાયેલા છે. પરંતુ જે પુદ્ગલો છે, તે જીવોની સાથે સંબદ્ધ-બંધાયેલા પણ છે. અને બંધાયા વિનાના પણ છે. આ કારણથી અહીંયાં પુદ્ગલો કરતાં જીવોમાં અલ્પપણું કહેલું છે એજ કહ્યું છે-‘જં પોગલા વ વદ્ધા જીવા’ ઇત્યાદિ-જીવો કરતાં પુદ્ગલો અનન્તગણા વધારે એટલા માટે કહ્યા છે કે જે તૈજસ વિગેરે શરીરો જીવોથી ગ્રહણ કરાયા છે. એ પુદ્ગલોના પરિણામથી જીવો કરતાં અનન્તગણા છે અને તૈજસ શરીરો કરતાં અનન્ત ગણા કાર્મણ શરીરો છે આ રીતે જીવથી પ્રતિબદ્ધ આ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરો અનન્તગણા જીવની અપેક્ષાથી કહ્યા છે. પરંતુ જે તૈજસ અને કાર્મણ શરીરો જીવથી છૂટી ગયા છે તે પણ જીવથી પ્રતિબદ્ધ તૈજસ અને કાર્મણ શરીર કરતાં અનન્તગણા છે. બાકીના શરીરોની વિચારણા અહીં કરવામાં

સ્થાને તયોરનન્તભાગે વર્તતે તદેવમિહ તૈજસશરીરપુદ્ગલા અપિ જીવેભ્યોઽનન્તગુણાઃ
 કિં પુનઃ કાર્મણાદિ પુદ્ગલરાશિ સહિતાઃ ? , તે તુ અનન્તગુણા ભવન્ત્યેવેતિ ભાવઃ ।
 તથા-પશ્ચદશવિધપ્રયોગપરિણતા પુદ્ગલાઃ સ્તોકાસ્તેભ્યો મિશ્રપરિણતા અનન્તગુણાઃ ।
 તેભ્યોઽપિ વિસ્રસાપરિણતાઃ અનન્તગુણાઃ, ત્રિવિધા એવ ચ પુદ્ગલાઃ સર્વે એવ
 ભવન્તિ । જીવાશ્ચ સર્વેઽપિ પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલાનાં પ્રતનુકેઽનન્તભાગે વર્તન્તે ।
 યસ્માદેવં-તસ્માદ્-જીવેભ્યઃ સકાશાત્ પુદ્ગલા બહુમિરનન્તાઽનન્તકૈર્ગુણિતાઃ સિદ્ધા
 ઇતિ । ‘એસિ ણં મંતે’ એતેષાં સ્વલુ મદન્ત । ‘જીવાણં આઊયસ્સ કમ્મસ્સ બંધગાણં

નર્હૈ હૈ । કયોં કિ જીવ સે વિપ્રમુક્ત મ્હી વે અપને અપને સ્થાન મેં ઉન
 દોનોં કી અપેક્ષા સે ઉન દોનોં કે અનન્તવેં ભાગ પ્રમાણ હૈં । ઇસ
 પ્રકાર તૈજસ શરીરપુદ્ગલ મ્હી જીવોં કી અપેક્ષા અનન્તગુણેં હૈં । ઓર
 જલ્લ યે કાર્મણ આદિ પુદ્ગલ રાશિ હોં તો ફિર કહના હી કયા હૈ ? ઇસ
 અવસ્થા મેં તો યે અનન્તગુણેં હોતે હી હૈં । તથા પન્દ્રહ પ્રકાર કે પ્રયોગોં
 સે પરિણત હુએ જો પુદ્ગલ હૈં વે સ્તોક હૈં । ઇસસે અનન્તગુણેં અધિક
 મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ હૈં ઓર ઇનસે મ્હી અનન્તગુણેં અધિક જો વિસ્રસા
 પરિણત પુદ્ગલ હૈં વે હૈં । જિતને મ્હી પુદ્ગલ હૈં વે સલ્લ ત્રીન પ્રકાર કે હી
 હોતે હૈં । ઓર જિતને મ્હી જીવ હૈં વે સલ્લ મ્હી પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોં કે
 પ્રતનુક અનન્તવેં ભાગ પ્રમાણ મેં હૈં । અતઃ જલ્લ એસી વાત હૈ તો યહ
 અપને આપ હી સિદ્ધ હો જાતા હૈ કિ જીવોં સે અનેક અનન્તાનન્ત-
 ગુણિત પુદ્ગલ હૈં । ‘એમિ ણં મંતે । જીવાણં આઊયસ્સ કમ્મસ્સ બંધગાણં

આવી નથી, કારણ કે જીવની છૂટેલા તે શરીર પોતપોતાના સ્થાનમાં તે
 બંને કરતાં તે બંનેના અનન્તમાં ભાગ પ્રમાણ છે આ રીતે તૈજસ શરીર
 પુદ્ગલ પણ જીવોની અપેક્ષાએ અનન્તગણ છે. અને જ્યારે આ કાર્મણ
 વગેરે પુદ્ગલ સમૂહ હોય તો પછી કહેવાનું શું છે, આ અવસ્થામાં તો
 આ અનન્તગણ જ હોય છે. તથા પંદર પ્રકારના પ્રયોગોથી પરિ-
 શુદ્ધ થયેલા જે પુદ્ગલો છે, તે સ્તોક-અર્થ છે તેના કરતાં અનન્તગણ
 અધિક-વધારે મિશ્રપરિશુદ્ધ પુદ્ગલો છે. અને તેના કરતાં પણ અનન્તગણ
 વધારે વિસ્રસાપરિશુદ્ધ પુદ્ગલો છે જેટલા પુદ્ગલો છે તે બધા પણ પ્રકારના
 હોય છે. અને જેટલા જીવો છે તે બધા પણ પ્રયોગ પરિશુદ્ધ પુદ્ગલોના સૂક્ષ્મ
 અનન્તમાં ભાગ પ્રમાણવાળા છે તેથી જ્યારે આ પ્રમાણ છે, તો એ વાત પોતાની
 મેળે જ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે જીવો કરતાં અનેક અનન્તાનન્તગણ પુદ્ગલો છે.

‘એસિ ણં મંતે । જીવાણં આઊયસ્સ કમ્મસ્સ બંધગાણં અવંધગાણં ?’ કે

અવંધગાણં' જીવાનામાયુષ્કસ્ય કર્મણો વન્ધકાનામવન્ધકાનાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાવદ્વિશેષાધિકા વા હિતિ-પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘જહા’ ઇત્યાદિ । ‘જહા-વહુવત્ત વ્યયાણ જાવ અઽયસ્સ કમ્મસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયા’ યથા વહુત્તવ્યતાયો મહ્નપનાયાસ્તુત્રીયેઽલ્પવહુત્તવપદે યાવદ્ આયુષ્કસ્ય કર્મણોઽવન્ધકા વિશેષાધિકાઃ, અત્ર યાવત્પદેન પર્યાપ્તાઽપર્યાપ્તસુપ્તજાગ્રત્ સમુદ્ઘાતપ્રાપ્તાઽસમુદ્ઘાતપ્રાપ્તે સાતા-સાતાવેદકેન્દ્રિયોપયોગાઽનુપયોગસાકારોપયોગાઽનાકારોપયોગવતાં ગ્રહણં ભવતિ । તત્તથ-હે ગૌતમ ! કર્મવન્ધકજીવાઽપેક્ષયા આયુષ્કસ્ય કર્મણઃ અવન્ધકા જીવા વિશેષાધિકા ભવન્તિ ઇતિ ।

અવંધગાણં' હે મદન્ત ! આયુર્કર્મ કે વન્ધક ઓર અવન્ધક હન જીવો' કે ધીચ મેં કૌન જીવ કિન જીવો' સે કમ હૈં ? કૌન કિનસે વહુત હૈં ? કૌન કિનકે વરાવર હૈં ? ઓર કૌન કિનસે વિશેષાધિક હૈં' હસ પ્રકારકે શ્રીગૌતમસ્વામીકે પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુએ પ્રસુશ્રી ઉનસે કહતે હૈં-‘જહા વહુવત્તવ્યયાણ જાવ આઽયસ્મ કમ્મસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયા’ હે ગૌતમ ! હસ સમ્બન્ધ મેં સવ કથન વહુ વત્તવ્યતા મેં કહેગયે કથન કે અનુસાર જનના ચાહિયે । યાવત્ આયુષ કર્મ કે અવન્ધક જીવ વિશેષાધિક હૈં । યહાં યાવત્પદ સે પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત, સુપ્ત, જાગ્રત, સમુદ્ઘાત-પ્રાપ્ત, અસમુદ્ઘાતપ્રાપ્ત સાતા, વેદક, અસાતાવેદક હન્દ્રિય ઉપયોગવાલે, અનુપયોગવાલે, સાકારઉપયોગવાલે ઓર અનાકાર ઉપયોગવાલે જીવો' કા ગ્રહણ હુમા હૈં । હસ પ્રકાર હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક જીવો' કી અપેક્ષા આયુર્કર્મ કે અવન્ધક જીવ વિશેષાધિક હૈં ।

મગવન્ ! આયુ કર્મના અવંધગા અને અવંધ વિનાના આ જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતાં ઓછા છે ? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અધિક છે ? અને કયા જીવો કયા જીવોની બરાબર છે ? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે ? શ્રી ગૌતમસ્વામીનાં આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રસુશ્રી કહે છે કે-જહા વહુવત્તવ્યયાણ જાવ આઽયસ્સ કમ્મસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયો' હે ગૌતમ ! આ સંબંધતું કથન બહુ વત્તવ્યતા નામના ત્રીજા પદમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું. યાવત્ આયુષ્યકર્મના જીવો વિશેષાધિક છે. ત્યાં સુધીનું કથન શરૂ કરવું જોઈએ. અહીંયાં યાવત્ પદથી પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત, સુપ્ત, જાગ્રત, સમુદ્ઘાતપ્રાપ્ત, અસમુદ્ઘાતપ્રાપ્ત સાતા વેદવાળા અસાતા વેદવાળા ઉપયોગવાળા હન્દ્રિયઉપયોગવાળા, હન્દ્રિય ઉપયોગ વિનાના સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવો શરૂ કરાયાં છે. આ રીતે હે ગૌતમ કર્મઅવંધક જીવો કરતાં આયુષ્યકર્મના અવંધક જીવો વિશેષાધિક છે. તેમ સમજવું.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ હે મદન્ત ! શ્રેણ્યાદિ વિષયે યદ્ દેવાનુપ્રિયેણ કથિતમ્-તત્-સર્વમેવમેવ-સર્વથા સત્યમેવેતિ કથયિત્વા ગૌતમો મગવન્તં વન્દતે-નમસ્યતિ વન્દિત્વા-નમસ્યિત્વા સંયમેન તપ-સાઽઽત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિ ॥સૂ૦૮॥

ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપકમવિશુદ્ધગદ્યપદ્યાનૈકગ્રન્થનિર્માપક,
વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહૂચ્છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપદત્ત-
‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત — કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
બાલબ્રહ્મચારિ-જૈનાચાર્ય - જૈનધર્મદિવાકર
પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી
“મગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકાખ્યાયાં
વ્યાખ્યાયામ્ પશ્ચવિંશતિશતકસ્ય
તૃતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૨૫-૩॥

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! શ્રેણી આદિ કે વિષય મેં આપ દેવાનુપ્રિય ને જો કહા હૈ વહ સબ સર્વથા સત્ય હી હૈ હસ પ્રકાર કહ-કર શ્રી ગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી કો વન્દના કી ઝન્હે નમસ્કાર ક્રિયા । વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર બિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦૮॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“મગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે પચીસવેં શતકકા
તૃતીય ઉદ્દેશકસમાપ્ત ॥૨૫-૩॥

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ત્તિ’ હે ભગવન્ શ્રેણી વિગેરેના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૮॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “મગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૩॥

॥ अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

तृतीयोद्देशके संस्थानादीनां परिमाणं कथितम् चतुर्थोद्देशके तु-परिमाणस्यैव भेदाः कथ्यन्ते, इत्येवं सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य चतुर्थोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्—कइ णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—कइ णं भंते ! जुम्मा पन्नत्ता गोयमा ! चत्तारि जुम्मा पन्नत्ता तं जहा—कडजुम्मे जाव कलिओगे से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ चत्तारि जुम्मा पन्नत्ता कडजुम्मे जाव कलिओगे । एवं जहा—अट्टारससए चउत्थे उद्देसए तहेव जाव से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ० । नेरइयाणं भंते ! कइजुम्मा पन्नत्ता गोयमा ! चत्तारि जुम्मा पन्नत्ता तं जहा—कडजुम्मे जाव कलिओगे । से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ नेरइयाणं चत्तारि जुम्मा पन्नत्ता तं जहा—कडजुम्मे अट्टो तहेव एवं जाव वाउकाइयाणं । वणस्सइकाइयाणं भंते ! पुच्छा ? गोयमा ! वणस्सइकाइया सिय कडजुम्मा सिय तेओगा सिय दावरजुम्मा सिय कलिओगा । से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ वणस्सइकाइया जाव कलिओगा ? गोयमा ! उववाइयं पडुच्च । से तेणट्टेणं तं चेव । बेदियाणं जहा नेरइयाणं । एवं जाव वेमाणियाणं । सिद्धाणं जहा वणस्सइकाइयाणं । कइविहा णं भंते ! सव्वदव्वा पन्नत्ता गोयमा ! छव्विहा सव्वदव्वा पन्नत्ता तं जहा—धम्मत्थिकाए अहम्मत्थिकाए जाव अद्धासमए । धम्मत्थिकाए णं भंते ! दव्वट्टयाए किं कडजुम्मे जाव कलिओगे गोयमा ! नो कडजुम्मे नो तेओगे नो दावरजुम्मे कलिओगे । एवं अहमत्थिकाए वि । एवं आगासत्थिकाए वि । जीवत्थिकाए णं भंते ! पुच्छा ? गोयमा ! कडजुम्मे नो तेओगे नो दावरजुम्मे नो कलिओगे । पोग्गलत्थिकाए णं भंते ! पुच्छा गोयमा ! सिय कडजुम्मे जाव सिय

कलियोगे अद्धासमए जहा जीवत्थिकाए । धम्मत्थिकाए णं भंते ! पएसट्ठयाए किं कडजुम्मे पुच्छा ? गोयमा ! कडजुम्मे नो तेओगे नो दावरजुम्मे नो कलिओगे । एवं जाव अद्धासमए । एएसि णं भंते ! धम्मत्थिकाय अधम्मत्थिकाय जाव अद्धासमयाणं दव्वट्ठयाए० एएसि णं अप्पावहुगं जहा बहुवत्तत्त्वयाए तहेव निरवसेसं ।

धम्मत्थिकाए णं भंते ! किं ओगाढे अणोगाढे गोयमा ! ओगाढे नो अणोगाढे । जइ ओगाढे किं संखेज्जपएसो-गाढे असंखेज्जपएसोगाढे अणंतपएसोगाढे ? गोयमा ! नो संखेज्जपएसोगाढे असंखेज्जपएसोगाढे नो अणंतपएसोगाढे ।

जइ असंखेज्जपएसोगाढे किं कडजुम्मपएसोगाढे पुच्छा ? गोयमा ! कडजुम्मपएसोगाढे नो तेओगपएसोगाढे नो दावर-जुम्मपएसोगाढे नो कलिओगपएसोगाढे । एवं अधम्मत्थिकाए वि एवं आगासत्थिकाए वि जीवत्थिकाए पुग्गलत्थिकाए अद्धासमए एवं चेव । इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं ओगाढा अणोगाढा जहेव धम्मत्थिकाए एवं जाव अहे सत्तमा । सोहम्मए एवं चेव एवं जाव ईसिप्पब्भारा पुढवी ॥सू० १॥

छाया—कति खलु भदन्त ! युग्माः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारो युग्माः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—कृतयुग्माः यावत्—कल्योजाः । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—चत्वारो युग्माः प्रज्ञप्ता, कृतयुग्माः यावत्—कल्योजाः । एवं यथा—अष्टादशशते चतुर्यो-द्देशके—तथैव यावत् तत्केनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते । नैरयिकाणां भदन्त ! कति युग्माः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारो युग्माः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा—कृतयुग्माः यावत्कल्योजाः । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—नैरयिकाणां चत्वारो युग्माः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कृतयुग्माः, अर्थस्तथैव । एवं यावद्—वायुकायिकानाम् । वनस्पतिवायिकानां भदन्त ! पृच्छा—? गौतम ! वनस्पतिकायिकाः स्यात्—कृत युग्माः—स्यात्—ज्योजाः, स्याद्—द्वापरयुग्माः, स्यात् कल्योजाः । तत्—केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते—वनस्पतिकायिकाः यावत्—कल्योजाः ? गौतम ! उपपातं

મતીત્ય-તત્તેનાર્થેન-તદેવ । દ્વીન્દ્રિયાણાં યથા-નૈરયિકાણામ્ એવં યાવદ્-વૈમાનિકાનામ્ સિદ્ધાનાં યથા વનસ્પતિકાધિકાનામ્ ।

કતિવિધાનિ યલ્લ મદન્ત ! સર્વદ્રવ્યાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! ષઙ્ગવિધાનિ સર્વદ્રવ્યાણિ-પ્રજ્ઞપ્તાનિ । તથા-ધર્માસ્તિકાયઃ, અધર્માસ્તિકાયો યાવત્-અદ્દા-સમયઃ । ધર્માસ્તિકાયઃ યલ્લ મદન્ત ! દ્રવ્યાર્થતયા કિં કૃતયુગ્મો યાવત્-કલ્પયોજઃ ? ગૌતમ ! નો કૃતયુગ્મો-નો ંયોજઃ-નો દ્વાપરયુગ્મઃ કલ્પયોજઃ । એવમધર્માસ્તિકાયોઽપિ-એવમાકાશાસ્તિકાયોઽપિ । જીવાસ્તિકાયઃ યલ્લ મદન્ત ! પૃચ્છા ? ગૌતમ ! કૃતયુગ્મઃ, નો ંયોજઃ નો દ્વાપરયુગ્મઃ નો કલ્પયોજઃ । પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ યલ્લ મદન્ત ! પૃચ્છા ? ગૌતમ ! સ્યાત્-કૃતયુગ્મઃ યાવત્-સ્યાત્-કલ્પયોજઃ । અદ્દાસમયો યથા જીવાસ્તિકાયઃ । ધર્માસ્તિકાયઃ યલ્લ મદન્ત ! પ્રવેશાર્થતયા કિં કૃતયુગ્મઃ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! કૃતયુગ્મઃ નો ંયોજઃ નો દ્વાપરયુગ્મઃ કલ્પયોજઃ, એવં યાવત્-અદ્દા-સમયઃ એતેષાં યલ્લ મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયાઽધર્માસ્તિકાય યાવદ્દ્વાસમયાનાં દ્રવ્યાર્થતયા એતેષાં યલ્લ-અલ્પવહુત્વ યથા વહુવક્તવ્યતાયામ્ તથૈવ-નિરવશેષમ્ । ધર્માસ્તિકાયઃ યલ્લ મદન્ત ! કિમવગાઢઃ-અનવગાઢઃ ? ગૌતમ ! અવગાઢો નો અનવગાઢઃ । યદિ-અવગાઢઃ-કિં સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢઃ-અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢઃ-અનન્તપ્રદેશાવગાઢઃ ? ગૌતમ ! નો સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢઃ-અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢઃ-નો અનન્તપ્રદેશાવગાઢઃ, યદિ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢઃ, કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢઃ પૃચ્છા-? ગૌતમ ! કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢઃ નો ંયોજપ્રદેશાવગાઢઃ, નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢઃ નો કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઢઃ । એવમધર્માસ્તિકાયોઽપિ એવમાકાશાસ્તિકાયોઽપિ । જીવાસ્તિકાયઃ-પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ અદ્દાસમયઃ એવમેવ ।

ઇયં યલ્લ મદન્ત ! રત્નપ્રભા પૃથિવી કિમવગાઢા-અનવગાઢા-? યથૈવ-ધર્માસ્તિકાયઃ, એવમ્-યાવદ્ધઃ સપ્તમી સૌધર્મ એવમેવ, એવં યાવત્-ઈપત્માગ્ભારા પૃથિવી ॥મુ૦૧॥

ચતુર્થ ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ—

તૃતીય ઉદ્દેશે મેં સંસ્થાન આદિકોં કા પરિમાણ કહા ગયા હૈ અબ્ હસ ચતુર્થ ઉદ્દેશે મેં ઉસ પરિમાણ કે ભેદ કહે જાને વાલે હૈં સો' હસી સમ્બન્ધ કો લેકર હસકા પ્રારંભ હો રહા હૈ—'કહ ણં મંતે ! જુમ્મા પન્નત્તા' હત્યાદિ સૂત્ર ? ।

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશામાં સંસ્થાન વિગેરેનું પરિમાણ કહેલ છે, હવે આ ચોથા ઉદ્દેશામાં તે પરિમાણના ભેદો કહેવામાં આવશે આ સબધથી આ ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ થાય છે. 'કહ ણં મંતે ! જુમ્મા પન્નત્તા' ઇત્યાદિ

ટીકા—‘કઈ ણં મંતે ! જુમ્મા પન્નત્તા’ કતિ સ્વલ્લ મદન્ત ! યુગ્માઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । ‘જુમ્મત્તિ’ સંજ્ઞાશબ્દોડયં રાશિવોધકઃ, તતશ્ચ—હે મદન્ત ! કતિરાશયઃ પ્રજ્ઞપ્તા ઇતિ પ્રશ્નઃ ? -મગવાનાંહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા’ ચત્તારો યુગ્માઃ (રાશયઃ) પ્રજ્ઞપ્તાઃ । ‘તં જહા’ તથથા—‘કહજુમ્મે જાવ કલિઓગે’ કૃતયુગ્મો યાવત્ કલ્પયોજઃ કૃતયુગ્મ ટ્રયોજ—દ્વાપરયુગ્મકલ્પયોજનામકા શ્વત્વારો રાશયો મવન્તીતિ । અત્ર યાવત્પદેન ટ્રયોજ દ્વાપરયુગ્મયોર્ગ્રહણમ્ । પુનઃ પ્રશ્નઃ યતિ—‘સે કેળદ્દે ણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા કહજુમ્મે જાવ કલિઓગે’ તત્કેનાયેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે ચત્તારો યુગ્માઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ કૃતયુગ્મો યાવત્ કલ્પયોજઃ ? ટ્રયોજદ્વાપરયુગ્મયો યાવત્પદેન સંગ્રહ ઇતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાંહ—‘એવં જહા’ ઇત્યાદિ । ‘એવં જહા—અટ્ઠારસમસણ ચડત્થે ઉદેસણ તદેવ’ એવં યથા—અટ્ઠા-

ટીકાર્થ—હે દીનવન્ધુ મદન્ત ! યુગ્મ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે છે ? ‘જુમ્મ’ યુગ્મ યહ સંજ્ઞાવાચક શબ્દ છે અને ‘રાશિ’ અર્થકા બોધક છે । હસ પ્રકાર ‘રાશિયાં’ કિતની કહી ગઈ છે એસા યહ પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે પૂછા છે । હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહેતે છે—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા’ રાશિયાં ચાર પ્રકાર કી કહી ગઈ છે । ‘તં જહા’ જૈસે—‘કહજુમ્મે જાવ કલિઓગે’ કૃતયુગ્મ યાવત્ કલ્પયોજ યહા યાવત્ શબ્દ સે ટ્રયોજ ઓર દ્વાપરયુગ્મ હન દો રાશિયોંકા ગ્રહણ હુઆ છે । હસ પ્રકાર કૃતયુગ્મ, ટ્રયોજ દ્વાપરયુગ્મ ઓર કલ્પયોજ ચે ચાર રાશિયાં છે ।

અવ શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે છે—‘સે કેળદ્દે ણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહેતે છે કિ કૃતયુગ્મ આદિ ચારિ રાશિયાં કહી ગઈ છે । હસકે ઉત્તર મેં

ટીકાર્થ—હે દીનવન્ધુ મગવન્ યુગ્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ‘જુમ્મ’—યુગ્મ આ સંજ્ઞાવાચક શબ્દ છે. અને રાશી અર્થનો બોધ કરાવે છે આ રીતે રાશિયો કેટલી છે ? એ રીતનો આ પ્રશ્ન શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછ્યો છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા’ રાશિયો ચાર પ્રકારની કહી છે. ‘ત જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘કહજુમ્મે જાવ કલિઓગે’ કૃતયુગ્મ યાવત્ કલ્પયોજ અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી ટ્રયોજ અને દ્વાપર યુગ્મ આ બે રાશિયો ગ્રહણ કરાઈ છે. આ રીતે કૃતયુગ્મ, ટ્રયોજ દ્વાપરયુગ્મ અને કલ્પયોજ આ ચાર રાશિયો કહી છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘સે કેળદ્દે ણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા’ હે મગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો ? કે કૃતયુગ્મ વિગેરે ચાર રાશિયો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

दशशते चतुर्थे उद्देशके तथैव-यस्मात्-राशिविशेषात् चतुर्णां चतुर्णामपहारे कृते सति चत्वार एवाऽवशिष्टा भवेयुः । तस्य राशिविशेषस्य कृतयुग्म इति नाम भवति । तथा-चतुर्भिरपरहारे त्रिशेषे त्र्योज इति नाम भवति । द्विशेषे द्वापरयुग्म इति नाम भवति । एकावशेषे कल्योज इति नाम भवति । यथा-षोडशसंख्यायां चतुर्भिरपहारे चत्वारः शिष्यन्ते अतस्तत्र कृतयुग्मता । यथा-पञ्चदशसंख्यायां चतुर्भिरपहारे त्रय एव शिष्यन्ते-इति तस्य नाम त्र्योजो भवति । यथैव चतुर्दश-

प्रभुश्री कहते हैं—एवं जहा अठारसमसए चउत्थे उद्देशए तहेव जाव से तेणहुंणं गोयमा । एवं वुच्चइ' हे गौतम । अठारहवें शतक के चतुर्थ उद्देशक में कहे अनुसार मैंने ऐसा कहा है कि राशिधां कृतयुग्म से लेकर कल्योजतक चार प्रकार की होती है । जिस राशिविशेष में से चार चार का अपहार करने पर अन्त में चार बचे रहते हैं ऐसी वह राशि कृतयुग्म कहलाती है । जिस राशिविशेष में से चार २ का अपहार करने पर अन्त में तीन बच जाते हैं ऐसी वह राशिविशेष ज्योज कहलाती है । जिस राशिविशेष में से चार २ का अपहार करने पर अन्त में दो बच जाते हैं ऐसी वह राशिविशेष द्वापरयुग्म कहलाती है और जिस राशिविशेष में से चार का अपहार करने पर अन्त में एक बच जाता है ऐसी वह राशिविशेष कल्योज कहलाती है । जैसे—१६ की संख्या में से जब चार २ का अपहार किया जाता है तो अन्त में ४ बचे रहते हैं इसलिये यह राशि कृतयुग्म कहलाती है । १५ की संख्या में से जब ४-४ का अपहार किया जाता है तब

શ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘एव’ जहा अद्वारसमसए चउत्थे उहेसए तहेव जाव से तेणट्टेणं गोयमा । एव’ वुच्चइ’ हें गौतम ! અદ્વારમાં શતકના ચોથા ઉદ્દેશમાં કહ્યા પ્રમાણે ‘એવું’ કહ્યું છે કે-કૃતયુગ્મથી લઈને કલ્યોજ સુધીની રાશિયો ચાર પ્રકારની હોય છે. જે રાશિ વિશેષમાંથી ચાર ચારનો અપહાર કરવાથી છેવટ ચાર બચે છે, એવી તે રાશિ કૃતયુગ્મ કહેવાય છે. જે રાશિ વિશેષમાંથી ચારનો અપહાર કરતાં અંતે ત્રણ બચે છે, એવી તે રાશિ ત્ર્યોજ કહેવાય છે. જે રાશિ વિશેષમાંથી ચાર ચારનો અપહાર કરતા છેવટે બે બચે છે, એવી તે રાશિ દ્વાપરયુગ્મ કહેવાય છે. અને જે રાશિ વિશેષમાંથી ચાર ચારનો અપહાર કરતાં અન્તમાં એક બચે છે, એવી તે રાશિવિશેષ કલ્યોજ કહેવાય છે. જેમ કે-૧૬ સોળની સંખ્યામાંથી જ્યારે ચાર ચારનો અપહાર કરવામાં આવે છે, તેા છેવટે ચાર બચે છે, તેથી તે કૃતયુગ્મ રાશિ કહેવાય છે. ૧૫ પંદરની સંખ્યામાંથી જ્યારે ૪-૪ નો અપહાર કરવામાં આવે ત્યારે

પન્નત્તા તં જહા-કહજુમ્મે જાવ-કલિઓગે' ચત્તારો યુગ્માઃ નૈરયિકાણાં પ્રજ્ઞતાઃ,
તથથા-કૃતયુગ્મઃ-ત્રયોજઃ-દ્વાપરયુગ્મઃ-કલ્યોજ ઇતિ ।

‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ નેરહયાણં ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા તં જહા
કહજુમ્મે જાવ-કલિઓગે’ તત્ કેનાર્થેન-મદન્ત ! એવમુચ્યતે-નૈરયિકાણાં
ચત્તારો યુગ્માઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથથા-કૃતયુગ્મો યાવત્ કલ્યોજ ઇતિ । મગવાનાહ-
‘અદ્દો તદ્દેવ’ અર્થસ્તથૈવ સ ચાઽર્થ ઇત્યમ્-‘જે ણં નેરહયા ચત્તકણં અવહારેણ-
અવહીરમાણા-૨ ચત્તપ્પજ્જવસિયા તે ણં નેરહયા કહજુમ્મા’ ઇત્યાદિ । યેન કારણેન
નૈરયિકાશ્ચતુષ્કેનાઽપહારેણ અપહિયમાણાઽપહિયમાણા ચતુષ્પર્યવસિતા એવ મવન્તિ
તેન કારણેન સ્વલુ નૈરયિકાઃ કૃતયુગ્મા ઇતિ કથ્યન્તે । એવં ચતુષ્કાપહારે ત્રિશેષા
મવન્તિ-તેન ત્રયોજાઃ કથ્યન્તે । ચતુષ્કાપહારે દ્વિશેષે દ્વાપરયુગ્મા નારકાઃ

મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોપમા ! ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! નૈર-
યિકોં મેં ચાર યુગ્મ કહે ગયે હૈં-‘તં જહા’ જૈસે-‘કહજુમ્મે જાવ કલિ-
ઓગે’ કૃતયુગ્મ યાવત્ કલ્યોજ ‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ નેર-
હયાણં ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! નૈરયિકોં મેં ચે ચાર યુગ્મ
કહને કા કયા કારણ હૈં ? તો ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-‘અદ્દો-
તદ્દેવ’ હે ગૌતમ ! ઇનમેં કૃતયુગ્મ આદિ કા અર્થ ઘટિત હોતા હૈં ઇસલિયે
ઇનમેં કૃતયુગ્મ આદિ ચાર યુગ્મ કહે ગયે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ
હૈં કિ-‘જે ણં નેરહયા ચત્તકણં અવહારેણ અવહીરમાણા ૨ ચત્તપ્પજ-
વસિયા તે ણં નેરહયા કહજુમ્મા’ જો નૈરયિક રાશિ સે ચાર ચાર સે
અપહૃત હોને પર અન્ત મેં ચાર કે રૂપ મેં મી બચ સકતે હૈં ઇસ કારણ
સે વે કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં । ચાર ચાર કે અપહાર કરતે ૨ વે ત્રીન કી
સંખ્યા મેં મી બચ સકતે હૈં ઇસલિયે વે ત્રયોજ રૂપ મી હોતે હૈં ચાર ૨

છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘કહજુમ્મે જાવ કલિઓગે’ કૃતયુગ્મ, ત્રયોજ,
દ્વાપરયુગ્મ અને કલ્યોજ ‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ નેરહયાણં ચત્તારિ જુમ્મા
પન્નત્તા’ હે ભગવન્ નૈરયિકોંમાં આ ચાર યુગ્મો કહેવાનું શું કારણ છે ? શ્રીગૌતમ
સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે-‘અદ્દો તદ્દેવ’ હે ગૌતમ !
તેઓમાં કૃતયુગ્મ વિગેરેનો અર્થ ઘટિત થાય છે, તેથી તેઓમાં કૃતયુગ્મ વિગેરે
ચારે યુગ્મો કહ્યા છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-‘જે ણ નેરહયા ચત્તકણં
અવહારેણ અવહીરમાણા ૨ ચત્તપ્પજ્જવસિયા તે ણં નેરહયા કહજુમ્મા’ જે નૈરયિક
રાશિમાંથી ચાર ચારનો અપહાર કરતાં છેવટે ચારપણથી બચે છે, આ કારણથી તે
રાશિ કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે ચાર ચારનો અપહાર કરતાં કરતા ત્રણની સંખ્યામાં
પણ બચે છે, તેથી તેઓ ત્રયોજ રૂપ પણ હોય છે. ચાર ચારની સંખ્યાથી

કથ્યન્તે । ચતુષ્કાયહારે સતિ-एकावशेषे कल्योजा नारकाः कथ्यन्ते । तस्मादेव-
कारणात् कृतयुग्मादिरूपा नारकाः कथ्यन्ते इति ।

‘एवं जाव वाउक्काइयाणं’ एवं यावद् वायुकायિકानाम् एवं नैरयिकवदेव-
पृथिवीकायिकादारभ्य वायुकायिकैकेन्द्रियजीवानामपि कृतयुग्मादिरूपत्व मवगन्त-
व्यमिति भावः । ‘वणस्सइकाइयाणं भंते ! पुच्छा-’ वनस्पतिकायિકानां
भदन्त ! पृच्छा, हे भदन्त ! वनस्पतिकायિકानां कतियुग्माः प्रज्ञप्ताः ? इति
प्रश्नः ? भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘वणस्सइकाइया-
सिय कडजुम्मा’-वनस्पतिकायिकाः स्यात् कृतयुग्माः । ‘सिय तेओगा’ स्यात्-
कदाचित्-त्र्योजाः ‘सिय दावरजुम्मा’ स्यात्-कदाचित् द्वापरयुग्माः ‘सिय

की संख्या से अपहत होने पर वे अन्त में दो के रूप में भी बच सकते
हैं इसलिये वे द्वापर युग्मरूप भी हो सकते हैं और अन्त में चार २
की संख्या से अपहत होने पर १ संख्या रूप में भी बच सकते हैं
अतः वे कल्योजरूप भी हो सकते हैं । ‘एवं जाव वाउक्काइयाणं’
नैरयिक के जैसे ही पृथिवीकायिक से लेकर वायुकायिक एकेन्द्रिय
जीवों में भी कृतयुग्मता आदि चारों युग्मरूपता जाननी चाहिये ।

‘वणस्सइ काइयाणं भंते ! पुच्छा’ इस सूत्र द्वारा श्री गौतमस्वामी !
ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! वनस्पतिकायिक जीवों में कितने
युग्म कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा ! वणस्स-
काइया सिय कडजुम्मा’ वनस्पतिकायिक जीव कदाचित् कृतयुग्मरूप
भी होते हैं । ‘सिय तेओगा’ कदाचित् वे त्र्योजरूप भी हो सकते हैं ।
‘सिय दावरजुम्मा’ कदाचित् वे द्वापरयुग्मरूप भी हो सकते हैं । ‘सिय
कलिओगा’ और कदाचित् वे कल्योज रूप भी हो सकते हैं ।

અપહાર કરતાં છેવટે તેઓ એ પણાથી પણ બચે છે, તેથી તેઓ દ્વાપરયુગ્મ
રૂપ પણ હોઈ શકે છે. અને છેવટે ચારની સંખ્યાથી અપહાર કરતાં એકની
સંખ્યાથી પણ બચે છે. તેથી તેઓ કલ્યોજ રૂપ પણ છે. ‘एवं’ જાવ વા-
ક્કાइयाणं’ નૈરયિકોની જેમ જ પૃથ્વીકાયિકોથી આરંભીને વાયુકાયિક સુધીના
એક ઈન્દ્રિયવાળા જીવોમાં પણ કૃતયુગ્મપણા રૂપ ચારે યુગ્મપણું સમજવું.

‘वणस्सइकाइयाणं भंते ! पुच्छा’ આ સૂત્રદ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને
એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ વનસ્પતિકાયવાળા જીવોમાં કેટલા યુગ્મો કહ્યા છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘गोयमा ! वणस्सइकाइया सिय कडजुम्मा’
વનસ્પતિકાયિક જીવ કોઈવાર કૃતયુગ્મરૂપ પણ હોય છે. ‘सिय तेओगा’ કોઈ-
વાર તે ત્ર્યોજ રૂપ પણ હોય છે. ‘सिय दावरजुम्मा’ કોઈ વાર તેઓ દ્વાપર

કલિઓગા' સ્વાત્-કલ્યોજાઃ । 'સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ વળસ્સહકાહ્યા જાવ કલિઓગા' તત્કેરાર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે-વનસ્પતિકાયાિકાઃ યાવત્ કલ્યોજા ઇતિ । મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ઉવવાયં-પહુચ્ચ-સે તેળદ્વેળં તં ચેવ' ઉપપાતં પ્રતીત્ય-તત્તેનાર્થેન તદેવ । યદ્યપિ વનસ્પતિ-કાયાિકાનામનન્તસ્તેન સ્વભાવાદેવ તે કૃતયુગ્માદિરૂપાઃ સંભવન્તિ તથાપિ-ગત્ય-ન્તરેભ્ય આગત્ય એક-દ્વિ-ત્ર્યાદીનામુપપાત સંભવેન તે જીવાશ્ચતૂરાશિરૂપા ભવન્તિ । યથા-ઉપપાતં પ્રતીત્ય ચતૂરૂપત્વં કથિતમ્ તથા-ઉદ્વર્તનામપ્યાશ્રિત્ય વનસ્પતિ જીવાશ્ચતૂરૂપાઃ સંભવેયુઃ પરન્ત્વત્ર-ઉદ્વર્તનાયા વિવક્ષા ન કૃતા-ઇતિ । 'વેંદિયાણં જહા નેરહ્યાણં' દ્વીન્દ્રિયાણાં યથા-નૈરયિકાણામ્-યથા-નારહ્યાણાં કૃતયુગ્માદિરૂપત્વં

‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ વળસ્સહકાહ્યા જાવ કલિઓગા’ હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે કિ વનસ્પતિકાયાિક જીવ યાવત્ કલ્યોજરૂપ હોતે હૈં ? હિસ ગૌતમસ્વામી કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી સે કહતે હૈં-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઉવવાયં પહુચ્ચ સે તેળ-દ્વેળં તં ચેવ’ હિસ પ્રકાર કે કથન કા કારણ ઉપપાત હૈં । યદ્યપિ વનસ્પતિ-કાયાિક જીવ અનન્ત હૈં અતઃ સ્વભાવતઃ વે કૃતયુગ્મરૂપ હી હોતે હૈં પરન્તુ ફિર મી ડનમેં ગત્યન્તર સે આકરકે એક દો ત્રીન આદિ જીવ ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં અતઃ હન્હેં ચાર રાશિ રૂપ કહા ગયા હૈં । જિસ પ્રકાર હનમેં ઉપપાત કો લેકર ચતૂરૂપતા કહી ગઈ હૈં । ડસી પ્રકાર હનમેં મરણ કો લેકર ચતૂરૂપતા સંભવિત હોતી હૈં । પરન્તુ યહાં ઉદ્વર્તના-બાહરનિકાલના, કિ વિવક્ષા નહીં કી ગઈ હૈં । ‘વેંદિયાણં જહા-

યુગ્મ પશુ હોય છે ‘ચિય કલિઓગા’ અને કૈધવાર તેઓ કલ્યોજ રૂપ પશુ હોય છે. ‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ વળસ્સહકાહ્યા જાવ કલિઓગા’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહેા છે ? કે વનસ્પતિકાયાિક જીવો યાવત્ કલ્યોજ રૂપ હોય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી તેમને કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઉવવાયં પહુચ્ચ સે તેળદ્વેળં તં ચેવ’ આ પ્રમાણે કહેવાતું કારણ ઉપપાત છે, જેથી સ્વભાવતઃ તેઓ કૃતયુગ્મ રૂપ જ હોય છે. પરંતુ તેઓમાં ગત્યન્તરથી આવીને એક, બે ત્રણ વિગેરે જીવો ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. તેથી તેઓને ચારે રાશિ રૂપ કહેલ છે જે રીતે તેઓમાં ઉપપાતને લઈને ચાર રૂપ પશુ કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે તેઓમાં મરણને લઈને ‘પશુ ચાર પ્રકારપશુ’ સંભવે છે. પરંતુ અહીંયાં ઉદ્વર્તના (નરકથી બહાર નીકળવું તે)ની વિવક્ષા કરેલ નથી, ‘વેંદિયાણં જહા નેરહ્યાણં’ જે પ્રમાણે નારક

સમર્થિતમ્ તેનૈવ રૂપેણ દ્વીન્દ્રિયજીવાનામપિ કૃતયુગ્માદિ ચતૂરૂપત્વમવગન્તવ્ય-
મિતિ । ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ એવં યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્ ત્રીન્દ્રિયાદારભ્ય
વૈમાનિકપર્યન્તજીવાનાં નારકવદેવ કૃતયુગ્માદિરૂપત્વમવગન્તવ્યમિતિ । ‘સિદ્ધા-
ણં જહા વળસ્સહકાહ્યાણં’ સિદ્ધાનાં યથા-વનસ્પતિકાચિકાનામ્-સ્યાત્-સિદ્ધાઃ
કૃતયુગ્માઃ, સ્યાત્-ઞ્યોજાઃ, સ્યાત્-દ્વાપરયુગ્માઃ, સ્યાત્-કલ્પોજા इति ।

અથ કૃતયુગ્માદિરાશિભિરેવ દ્રવ્યાણાં નિરૂપણાય इदમાह-‘કહ્વિહા ણં મંતે!
इत्यादि । ‘કહ્વિહાણં મંતે ! સવ્વદંવા પણ્ણત્તા’ કતિવિધાનિ સ્વલ્લ મદન્ત ! સર્વ-
દ્રવ્યાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ પ્રશ્નઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
‘છવ્વિહા સવ્વદંવા પણ્ણત્તા’-પદ્ધિવિધાનિ-પદ્ધત્કારકાણિ સર્વદ્રવ્યાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ।

નેરહ્યા ણં’ જિસ પ્રકાર સે નારક જીવોં કે કૃતયુગ્માદિરૂપ ચાર રાશિયોં
કા સમર્થન કિયા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિયાદિક જીવોં મેં ભી કૃત-
યુગ્માદિરૂપતા કા સમર્થન કરના ચાહિયે ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ હસી
પ્રકાર સે તેન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિકતક કે જીવોં મેં ભી કૃતયુગ્માદિ-
રૂપતા કા કથન જાનના ચાહિયે । ‘સિદ્ધાણં જહા વળસ્સહકાહ્યાણં’
સિદ્ધોં મેં કૃતયુગ્માદિ રૂપતા કા કથન વનસ્પતિકાચિક જીવોં કે
જૈસા કરના ચાહિયે । સિદ્ધ જીવ કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈ
કદાચિત્ વે ઞ્યોજરૂપ હોતે હૈ, કદાચિત્ વે દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈ ઓર
કદાચિત્ વે કલ્પોજરૂપ હોતે હૈ ।

અવ શ્રીગૌતમસ્વામી સર્વ દ્રવ્યકે વિષય મેં પ્રમુશ્રી કો પ્રશ્ન
કરતે હૈ ‘કહ્વિહા ણં મંતે ! સવ્વદંવા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સમસ્ત
દ્રવ્ય કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ ? શ્રીગૌતમસ્વામી કે હસ પ્રશ્ન
કા સમાધાન કરતે હુવ પ્રમુશ્રી ડનસે કહતે હૈ-‘છવ્વિહા સવ્વદંવા

‘અવોમાં કૃતયુગ્મ વિગેરે રૂપ ચાર રાશિયોનાં મંડન કર્યું છે, એજ પ્રમાણે
બે ઇન્દ્રિય વિગેરે અવોમાં પણ કૃતયુગ્મ વિગેરે પણાનું સમર્થન કરવું
જોઈએ. ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ એજ રીતે ત્રણ ઇન્દ્રિયોથી લઈને વૈમાનિક
સુધીના અવોમાં પણ કૃતયુગ્મ વિગેરે પ્રકારનું કથન સમજવું જોઈએ.
‘સિદ્ધાણં જહા વળસ્સહકાહ્યાણં’ સિદ્ધોમાં કૃતયુગ્મ વિગેરે પણાનું કથન
વનસ્પતિકાચિક અવોના કથન પ્રમાણે કરવું જોઈએ સિદ્ધ અવો કોઈ વાર
કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે. કોઈ વાર તેઓ ઞ્યોજ રૂપ હોય છે, કોઈ વાર તેઓ
દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે. અને કદાચિત્ તેઓ કલ્પોજ રૂપ પણ હોય છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રમુશ્રીને પૂછે છે કે-‘કહ્વિહા ણં મંતે ! સવ્વ-
દંવા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સર્વ દ્રવ્યો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? શ્રી ગૌતમ

‘તં જહા’ તથા-‘ધર્મસ્થિકાઽ અધર્મસ્થિકાઽ જાવ અદ્વાસમઽ’ ધર્માસ્થિકાયો-
અધર્માસ્થિકાયો યાવત્-અદ્વાસમયઃ । અત્ર યાવત્પદેન આકાશસ્થિકાયા-જીવા-
સ્થિકાયા-પુદ્ગલાસ્થિકાયાનાં સંગ્રહો ભવતિ । તથા ચ-ધર્માસ્થિકાયાઽધર્માસ્થિકા-
યાઽઆકાશસ્થિકાયા-જીવાસ્થિકાયા-પુદ્ગલાસ્થિકાયાઽદ્વાસમયભેદાત્ દ્રવ્યોણિ પદ-
પ્રકારકાણિ ભવન્તીત્યર્થઃ ।

‘ધર્મસ્થિકાઽણં મંતે । દ્વવદ્વયાઽ કિં કઢજુમ્મે જાવ કલિઓગે’ ધર્માસ્થિ-
કાયઃ સ્વલુ ભદન્ત ! દ્રવ્યાર્થતયા-દ્રવ્યરૂપેણ કિં કૃતયુગ્મો યાવત્-કલ્પોજઃ,
યાવત્પદેન કિં ંયોજઃ દ્વાપરયુગ્મો વેત્યનયોઃ સંગ્રહઃ । તથા ચ-હે ભદન્ત !
ધર્માસ્થિકાયઃ દ્રવ્યરૂપેણ કિં કૃતયુગ્મઃ ંયોજઃ-દ્વાપરયુગ્મઃ-કલ્પોજો વેતિ પ્રશ્નઃ ?
ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो कडजुम્मे नोतेओए नो
पन्नत्ता’ हे गौतम ! समस्त द्रव्य ६ प्रकार के कहे गये हैं तं
जहा’ जैसे-‘धर्मस्थिकाए, अधर्मस्थिकाए जाव अद्वासमए’ धर्मास्ति
काय, अधर्मास्ति काय यावत् अद्वा समय यहाँ यावत्पद से ‘आका-
शास्ति काय, जीवास्ति काय और पुद्गलास्ति काय’ इस तीन द्रव्यों का
ग्रहण हुआ है । इस प्रकार धर्मास्ति काय, अधर्मास्ति काय, आकाशास्ति-
काय, जीवास्ति काय, पुद्गलास्ति काय, और अद्वासमय के भेद से द्रव्य
६ प्रकार के हो जाते हैं ।

‘ધર્મસ્થિકાઽણં મંતે । દ્વવદ્વયાઽ કિં કઢજુમ્મે જાવ કલિઓગે’
હે ભદન્ત ! ધર્માસ્થિકાય કયા દ્રવ્યરૂપ સે કૃતયુગ્મ સે લેકર કલ્પોજ-
રૂપ હૈ ? યહાં યાવત્પદ સે ંયોજ ઓર દ્વાપરયુગ્મ હન દોનોં કા ગ્રહણ
હુઆ હૈ । હસ પ્રકાર શ્રીગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્નશ્રી સે એસા પૂછા હૈ કિં કયા
ધર્માસ્થિકાય દ્રવ્યરૂપ સે કૃતયુગ્મ રૂપ હૈ ? ંયોજરૂપ હૈ, દ્વાપરયુગ્મરૂપ

સ્વામીના આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે-‘છવ્વિહા સવ્વ-
દ્વવા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! સઘણા દ્રવ્યો છ પ્રકારના કહ્યા છે. ‘તં જહા’
તે આ પ્રમાણે છે-‘ધર્મસ્થિકાઽ, અધર્મસ્થિકાઽ જાવ અદ્વાસમઽ’ ધર્માસ્થિકાય,
અધર્માસ્થિકાય, આકાશસ્થિકાય, જીવાસ્થિકાય પુદ્ગલાસ્થિકાય અને અદ્વાસમય,
આ રીતે ધર્માસ્થિકાય વિગેરેના લેદથી દ્રવ્યો ૬ છ પ્રકારના થઈ જાય છે.
‘ધર્મસ્થિકાઽણં મંતે । દ્વવદ્વયાઽ કિં કઢજુમ્મે જાવ કલિઓગે’ હે ભગવન્
ધર્માસ્થિકાય દ્રવ્યપણ્ણાથી કૃતયુગ્મથી લઈને શું કલ્પોજ રૂપ છે ? અહીં યાવત્
પદથી ંયોજ યુગ્મ અને દ્વાપરયુગ્મ એ બેઉ ગ્રહણ થયા છે આ રીતે શ્રી ગૌતમ
સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-શું ધર્માસ્થિકાય દ્રવ્યપણ્ણાથી કૃતયુગ્મરૂપ
છ ? કે ંયોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પોજ રૂપ છે ? ગૌતમ

દાવરજુમ્મે' નો કૃતયુગ્મો નો ઝોજા નો દ્વાપરયુગ્મઃ । કિન્તુ-‘કલિઓગે’ કલ્યોજઃ, ધર્માસ્તિકાયસ્યૈકત્વાત્-ચતુષ્કાપહારાઽભાવે નૈકસ્યૈવાવસ્થાનાત્, કલ્યોજ રૂપ એવાઽસૌ ધર્માસ્તિકાયો ભવતિ । ન તુ-કૃતયુગ્માદિરૂપ ઇતિ । ‘એવં અધર્મત્થિકાએ વિ’ એવમ્-ધર્માસ્તિકાયવદેવ અધર્માસ્તિકાયોઽપિ કલ્યોજ એવં ભવતિ । એતસ્યાઽપિ એકત્વેન ચતુષ્કાપહારાઽભાવાન્ન કૃતયુગ્માદિરૂપતેતિ ।

‘એવં આગાસત્થિકાએ વિ’ એવાકાશાસ્તિકાયોઽપિ એતસ્યાપિ-એકત્વેન ચતુષ્કાપહારાઽભાવાત્ ન કૃતયુગ્માદિરૂપતા, અપિતુ કલ્યોજરૂપતૈવેતિ ભાવઃ,

હૈ અથવા કલ્યોજરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા નો કહજુમ્મે, નો તે ઝોએ, નો દાવરજુમ્મે’ હૈ ગૌતમ ! દ્રવ્યરૂપ સે ધર્માસ્તિકાય ન કૃતયુગ્મરૂપ હૈ, ન ઝોજરૂપ હૈ ન દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ પરંતુ વહ કલ્યોજરૂપ હૈ, વયોંકિ ધર્માસ્તિકાય કો દ્રવ્યરૂપ સે એક હી કહા ગયા હૈ । હસલિયેં, હસમેં સે ચાર કા અપહાર હોના અસંભવ હૈ । અતઃ ઉસકે અપહાર કી અસંભવતા સે યહ એક સંખ્યારૂપ સે સ્થિત રહને કે કારણ કલ્યોજ રૂપ હી હૈ । કૃતયુગ્માદિરૂપ નહીં હૈ । ‘એવં અધર્મત્થિકાએ વિ’ ધર્માસ્તિકાય કે જૈસા હી અધર્માસ્તિકાય ભી દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે એક દ્રવ્યરૂપ હોને સે કલ્યોજ રૂપ હી હૈ । ચતુષ્ક કે અપહાર કે અસંભવ સે યહ કૃતયુગ્માદિ રૂપ નહીં હૈ ।

‘એવં આગાસત્થિકાએ વિ’ હસી પ્રકાર સે આકાશાસ્તિકાય ભી ચતુષ્ક કે અપહાર કી અસંભવતા કો લેકર દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે કૃતયુગ્માદિરૂપ નહીં હૈ કિન્તુ વહ કલ્યોજરૂપ હી હૈ ।

સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! નો કહજુમ્મે નો તેઓએ, નો દાવરજુમ્મે’ હૈ ગૌતમ દ્રવ્યપણાથી ધર્માસ્તિકાય કૃતયુગ્મ રૂપ નથી. ઝોજ રૂપ નથી. દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ નથી, પરંતુ તે કલ્યોજ રૂપ છે. કેમકે ધર્માસ્તિકાયને દ્રવ્યપણાથી એકજ કહેલ છે. તેથી તેમાંથી ચાર ચારનો અપહાર થવાતું અસંભવિત છે તેથી તેના અપહારના અસંભવપણાથી એ એક સંખ્યા રૂપથી રહેવાના કારણે કલ્યોજ રૂપ જ છે. કૃતયુગ્મ વિગેરે રૂપ નથી. ‘એવં અધર્મત્થિકાએ વિ’ ધર્માસ્તિકાય પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય પણ દ્રવ્યપણાથી એક દ્રવ્ય રૂપ હોવાથી કલ્યોજ રૂપ જ છે. ચારના અપહારના અસંભવપણાથી આ કૃતયુગ્માદિ રૂપ નથી.

‘એવં આગાસત્થિકાએ વિ’ આજ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાય પણ ચાર ચારના અપહારના અસંભવપણાથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કૃતયુગ્માદિ રૂપ નથી, પરંતુ કલ્યોજ રૂપ જ છે. તેમ સમજવું.

‘જીવત્થિકાણં મંતે ! પુચ્છા’ જીવાસ્તિકાયઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! પૃચ્છા ? હે ભદન્ત ! જીવાસ્તિકાયો દ્રવ્યાર્થતયા કિં કૃતયુગ્મઃ ટ્ર્યોજો દ્વાપરયુગ્મઃ—કલ્યોજો વેત્તિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘કઢજુમ્મે’ કૃતયુગ્મઃ જીવાસ્તિકાયોઽનન્તત્વાત્ કૃતયુગ્મ એવ ભવતિ । ‘નો તેઓગે—નો દાવરજુમ્મે—નો કલિઓગે’ નો ટ્ર્યોજરૂપો—ન વા—દ્વાપરયુગ્મો—ન વા—કલ્યોજરૂપ ઇતિ । ‘પોગ્ગલત્થિકાણં પુચ્છા ? પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! પૃચ્છા ? હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ કિં દ્રવ્યાર્થતયા કૃતયુગ્મરૂપઃ, કિં વા ટ્ર્યોજરૂપઃ કિં વા—દ્વાપરયુગ્મરૂપઃ ? અથવા—કલ્યોજરૂપ ઇતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સિય કઢજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે’ સ્થાત્—કદાચિત્—

‘જીવત્થિકાણં મંતે ! પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! જીવાસ્તિકાય દ્રવ્યરૂપ સે કયા કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા ટ્ર્યોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા કલ્યોજરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર રૂપ મેં પ્રભુશ્રી શ્રીગૌતમસ્વામી સે કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાય અનન્ત હોને સે કૃતયુગ્મરૂપ હી હૈ ‘નો તેઓગે, નો દાવરજુમ્મે, નો કલિઓગે’ વહ ન ટ્ર્યોજ રૂપ હૈ, ન દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ ઓર ન કલ્યોજરૂપ હૈ ।

‘પોગ્ગલત્થિકાણં પુચ્છા’ હસ સૂત્ર દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે એસો પૂછા હૈ—હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કયા દ્રવ્યરૂપ સે કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા ટ્ર્યોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ, અથવા કલ્યોજરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી શ્રીગૌતમસ્વામી સે કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય કઢજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે’ પુદ્ગલાસ્તિકાય

‘જીવત્થિકાણં મંતે ! પુચ્છા’ હે ભગવન્ ભવાસ્તિકાય દ્રવ્યપણાથી શુ’ કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ટ્ર્યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજ રૂપ છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ભવાસ્તિકાય અનન્ત હોવાથી કૃતયુગ્મ રૂપ જ છે. ‘નો તેઓગે, નો દાવરજુમ્મે, નો કલિઓગે’ તે ટ્ર્યોજ રૂપ નથી, તથા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ નથી. તેમ કલ્યોજ રૂપ પણ નથી.

‘પોગ્ગલત્થિકાણં પુચ્છા’ આ સૂત્રપાઠથી શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—હે કૃપાસિન્ધુ ભગવન્ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યપણાથી શુ’ કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ટ્ર્યોજ રૂપ છે ? કે દ્વાપરયુગ્મ છે ? અથવા કલ્યોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય કઢજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે’ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યપણાથી કૃતયુગ્મ પણ

કૃતયુગ્મરૂપો યાવદ્-સ્યાત્કદાચિત્ કલ્પોજરૂપઃ, પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્યાઽનન્ત-
ત્વેઽપિ સંઘાતભેદાભ્યાં તદનન્તત્વસ્યાઽનવસ્થાનાત્ પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય ચાતુર્વિધ્યં
ભવતીતિ । ‘અદ્વાસમય-જહા-જીવત્થિકાણ’ અદ્વાસમયો યથા-જીવાસ્તિકાયઃ
યથા-જીવાસ્તિકાયોઽનન્તત્વાત્ કૃતયુગ્મયથ તથા અદ્વાસમયોઽપિ અનન્તત્વાત્-
કૃતયુગ્મરૂપ એવ ભવતિ, ન તુ-ઞ્ચોજરૂપો, ન વા-દ્વાપરયુગ્મરૂપો, ન વા-કલ્પોજ-
રૂપ હિતિ ભાવઃ । ‘ધર્મત્થિકાણ ણં મંતે ! પપ્પસદ્ધયાણ કિં કહ્ધજુમ્મે પુચ્છા ? ધર્મા-
સ્તિકાયઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! પ્રદેશર્થતયા-પ્રદેશરૂપેણ કિં કૃતયુગ્મઃ-કિં વા-ઞ્ચોજઃ,
કિં વા દ્વાપરયુગ્મઃ, કિં વા કલ્પોજરૂપો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’

દ્રવ્યરૂપ સે કૃતયુગ્મરૂપ મ્હી હૈ યાવત્ કલ્પોજરૂપ મ્હી હૈ । યદ્યપિ પુદ્ગલા-
સ્તિકાય અનન્ત હૈ । અતઃ ડસમેં કેવલ કૃતયુગ્મરૂપતા હી આતી હૈ ।
પરન્તુ યહાં પર જો ડસમેં ચતુરૂપતા કહી મર્હી હૈ ડસકા કારણ એસા હૈ
કિ સંઘાત ઓર ભેદ ઇન દોનોં કે કારણ ડસમેં નિશ્ચિન અનન્તતા કા
અવસ્થાન બનતા નહીં હૈ ઇસ કારણ ડસમેં ચતુર્વિધતા આતી હૈ । ‘અદ્વા-
સમય જહા જીવત્થિકાણ’ જિસ પ્રકાર જીવાસ્તિકાય અનન્ત હોને સે
કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ડસી પ્રકાર અદ્વાસમય મ્હી અનન્ત હોને સે કૃતયુગ્મરૂપ
હી હૈ । વહ ઞ્ચોજરૂપ અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ નહીં હૈ ઓર ન કલ્પોજરૂપ હી
હૈ । અથ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતેહેં-‘ધર્મત્થિકાણ ણં મંતે !
પપ્પસદ્ધયાણ કિં કહ્ધજુમ્મે પુચ્છા’ હે દયા કે સાગર મદન્ત ! કયા ધર્માસ્તિ-
કાય પ્રદેશરૂપ સે કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા ઞ્ચોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપર
યુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા કલ્પોજરૂપ હૈ ? ઇસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-

એ, ઞ્ચોજ રૂપ પણ છે. દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ છે, અને કલ્પોજ રૂપ પણ છે.
જો કે, પુદ્ગલાસ્તિકાય અનન્ત છે, જેથી તેમા કેવળ કૃતયુગ્મપણું જ આવે છે,
પરંતુ અહીંયાં જે તેમાં ચારે રૂપપણું કહ્યું છે, તેનું કારણ એવું છે કે-સંઘાત
અને ભેદ એ બંનેના કારણે તેમાં અનતપણું બનતું નથી. તે કારણથી તેમાં ચારે
પ્રકારો આવે છે ‘અદ્વાસમય જહા જીવત્થિકાણ’ જે પ્રમાણે જીવાસ્તિકાય અનન્ત
હોવાથી કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે. એજ પ્રમાણે અદ્વાસમય પણ અનન્ત હોવાથી
કૃતયુગ્મ રૂપ જ છે તે ઞ્ચોજ રૂપ અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ કે કલ્પોજ રૂપ નથી.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘ધર્મત્થિકાણ ણં મંતે ! પપ્પ-
સદ્ધયાણ કિં કહ્ધજુમ્મે પુચ્છા’ હે દયાના સાગર ભગવન્ ધર્માસ્તિકાય શું પ્રદેશ-
પણાથી કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ઞ્ચોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા
કલ્પોજ રૂપ છે ? શ્રી ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-

इत्यादि ! गोयमा' हे गौतम ! 'कडजुम्मे' कृतयुग्मः । 'नो तेओए-नो दावरजुम्मे-नो कलिओगे' नो ञ्चोजरुओ-नो द्वापरयुग्मो-नो कलयोजः ।

'एवं जाव अद्धासमए' एवं यावत्-अद्धासमयः, अत्र यावत्पदेनाऽधर्मास्तिकायाकाशास्तिकायजीवास्तिकायपुद्गलास्तिकायानां संग्रहो भवतीति । तथा च-अधर्मास्तिकायादारभ्य अद्धासमयान्तानि सर्वाण्यपि द्रव्याणि प्रदेशार्थतया कृतयुग्मान्येव भवन्ति न तु-ञ्चोज-द्वापरयुग्म-कलयोजरूपाणीति भावः ।

अथ प्रक्रान्तद्रव्याणामेवाऽल्यबहुत्वमुच्यते-'एएसि णं-इत्यादि । 'एएसि णं भंते ! धम्मत्थिकाय-अधम्मत्थिकाय० जाव अद्धासमयाणं दव्वड्डयाए०' एतेषां खलु भदन्त ? धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकाययावदद्धासमयानां द्रव्यार्थतया

'गोयमा ! कडजुम्मे' हे गौतम ! धर्मास्तिकाय प्रदेशरूप से कृतयुग्मरूप है 'नो तेओए, नो दावरजुम्मे, नो कलिओगे' ञ्चोजरूप नहीं है, द्वापरयुग्मरूप नहीं है और न वह कलयोजरूप है । 'एवं जाव अद्धासमए' इसी प्रकार से अधर्मास्तिकाय आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय और काल ये सब द्रव्य भी प्रदेशरूप से कृतयुग्मरूप ही हैं ञ्चोजरूप अथवा द्वापरयुग्मरूप अथवा कलयोजरूप नहीं हैं ।

अब श्रीगौतमस्वामी इन्हीं द्रव्यों के अल्यबहुत्व के स्वरूप को जानने के लिये प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं-'एएसि णं भंते ! धम्मत्थिकाय अधम्मत्थिकाय० जाव अद्धासमयाणं दव्वड्डयाए०' हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय यावत् अद्धासमय इनमें से कौन द्रव्य किस द्रव्य की अपेक्षा द्रव्यरूप से यावत् विशेषाधिकरू हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते

'गोयमा ! कडजुम्मे' हे गौतम ! धर्मास्तिकाय प्रदेशपण्णाथी कृतयुग्म इयं छे. 'नो तेओए, नो दावरजुम्मे नो कलिओगे' ञ्चोज इयं नथी, द्वापरयुग्म इयं नथी अने ते कल्येओ इयं पण्ण नथी. 'एवं जाव अद्धासमए' ओए प्रमाणे अधर्मास्तिकाय, आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय, अने पुद्गलास्तिकाय ओ णधा द्रव्यपण्णाथी अने प्रदेशपण्णाथी कृतयुग्म इयं न छे. ते ञ्चोज इयं अथवा द्वापरयुग्म इयं अथवा कल्येओ इयं नथी.

इसे श्री गौतम स्वामी आ द्रव्येणुं अद्वयणहुंपण्णुं णण्णवानी अत्यंत धृष्टिअथी प्रभुश्रीने ओणुं पूछे छे के-'एएसि णं भंते ! धम्मत्थिकाय अधम्मत्थिकाय० जाव अद्धासमयाणं दव्वड्डयाए०' हे भगवन् धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय, यावत् अद्धासमय, आ णधामाथी कयुं द्रव्यं कया द्रव्यं करता द्रव्यपण्णाथी अद्वयं छे ? कयुं द्रव्यं कया द्रव्यं करतां वधारे छे ? कयुं द्रव्यं कया द्रव्यनी णरोअर छे ? अने कयुं द्रव्यं कया द्रव्यथी विशेषाधिक छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां अनंतज्ञानी

કતરે કતરેભ્યો યાવદ્વિશેષાધિકાવેતિ પ્રશ્નઃ ? ભગવાનાહ—‘एएसि णं’ इत्यादि । ‘एएसि णं अप्पा बहुगं जहा-बहुवक्तव्याए तदेव निरवसेसं’ एतेषां धर्मास्तिकायादि षट्द्रव्याणां परस्परमल्पबहुत्वम् यथा-बहुवक्तव्यतायां कथितम् । तथैव निरवशेषमिहापि वक्तव्यम् प्रज्ञापनायां तृतीयपदे-एतेषामल्प-बहुत्वमेव-मर्थतः प्रतिपादितम् धर्मास्तिकाया-अधर्मास्तिकायाऽऽकाशास्तिकायास्तृयोऽपि द्रव्यरूपेण समाना भवन्तोपि द्रव्यापेक्षया स्तोकाः । जीवास्तिकायो धर्मास्तिकायादिभ्योऽनन्तगुणाऽधिको भवतीति जीवद्रव्याणामनन्तत्वात् जीवापेक्षया-पुद्गलास्तिकायः अद्वासमयश्चोत्तरोत्तरमनन्तगुणाधिको भवति जिनवचनात् । प्रदेशार्थ-चिन्तायाम्-धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकायौ प्रत्येकमसंख्येयप्रदेशत्वेन तुल्यौ ।

हैं—‘एएसि णं अप्पाबहुगं जहा बहुवक्तव्याए तदेव निरवसेसं’ हे गौतम ! इन धर्मादिक षट् द्रव्यों का परस्पर में जैसा अल्प-बहुत्व बहुवक्तव्यता में—प्रज्ञापना के तृतीयपद में अर्थतः कहा गया है उसी प्रकार से वह सब पूर्णरूप से यहां पर भी कहना चाहिये । अर्थात् धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय और आकाशास्तिकाय ये तीनों द्रव्यरूप से समान होने पर भी जीव द्रव्य की अपेक्षा से स्तोक हैं क्योंकि कि जीवास्तिकाय धर्मादिक द्रव्यों से अनन्तगुण अधिक होता है कारण कि जीव द्रव्य अनन्त हैं । जीव की अपेक्षा पुद्गलास्तिकाय और अद्वासमय ये उत्तरोत्तर अनन्तगुण अधिक हैं ऐसा श्रीजिनेन्द्र भगवान् का कथन है । प्रदेश की अपेक्षा धर्मास्तिकाय और अधर्मास्तिकाय ये प्रत्येक असंख्यात प्रदेशों वाले होने से परस्पर में तुल्य हैं । तथा इनसे भिन्न

પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘एएसि णं अप्पाबहुगं जहा बहुवक्तव्याए तदेव निरवसेसं’ હે ગૌતમ ! આ ધર્માસ્તિકાય વિગેરે છ દ્રવ્યોના પરસ્પરમાં અલ્પ બહુપણું જે પ્રમાણે બહુવક્તવ્યતામાં—પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ત્રીજા પદમાં અર્થતઃ કહેલ છે. એજ પ્રમાણે તે તમામ કથન પૂર્ણરૂપથી અહીંયાં પણ કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણે દ્રવ્યપણથી સરખા હોવા છતાં પણ જીવદ્રવ્યની અપેક્ષાથી સ્તોક—અલ્પ છે. કેમકે જીવાસ્તિકાય ધર્માસ્તિકાય વિગેરે દ્રવ્યોથી અનંતગણા વધારે હોય છે. કારણ કે જીવદ્રવ્ય અનંત છે. અને જીવ કરતાં પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વાસમય એ ઉત્તરોત્તર અનંતગણા અધિક છે, એ પ્રમાણે જીનેન્દ્ર ભગવાને કહેલ છે.

પ્રદેશપણથી ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ દરેક અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા હોવાથી પરસ્પરમાં તુલ્ય—સરખા છે. તથા તેના શિવાય બીજા

તથા-તદન્ય દ્રવ્યાડપેક્ષયા સ્તોકૌ ચ । જીવા પુદ્ગલાઽદ્વાસમયાઽઽકાશાસ્તિકાયા-
સ્તુ-ક્રમેણાઽનન્તગુણા ઇત્યાદિ ।

ધર્માસ્તિકાયાદિદ્રવ્યાણ્યેવ ક્ષેત્રાપેક્ષયા કૃતયુગ્માદિભિઃ પ્રરૂપયન્નાહ-‘ધમ્મત્થિકા-
કાણં’ ઇત્યાદિ । ‘ધમ્મત્થિકાણં મંતે ! કિં ઓગાદે અળોગાદે’ ધર્માસ્તિકાયઃ
સ્વલ્લ મદન્ત ! કિમ્-અવગાઢ આશ્રિતઃ અનવગાઢોઽનાશ્રિતઃ । હે મદન્ત ! યોઽયં
ધર્માસ્તિકાયઃ સ સ્વલ્લ કિમ્ આશ્રિતોઽનાશ્રિતો વા-ઇતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-
‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ઓગાદે-નો અળોગાદે’ અવગાઢઃ-
આશ્રિતઃ, નો અનવગાઢોઽનાશ્રિતઃ । ‘જહ્ ઓગાદે કિં સંસ્થેજ્જપણ્ણસોગાદે-અસંસ્થે-
જ્જપણ્ણસોગાદે-અણંતપણ્ણસોગાદે’ યદિ-અવગાઢો ધર્માસ્તિકાયસ્તદ્-કિં સંસ્થાત-
પ્રદેશાવગાઢોઽપંચાતપ્રદેશાવગાઢઃ, અનન્તપ્રદેશાવગાઢઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો સંસ્થેજ્જપણ્ણસોગાદે’ નો સંસ્થાતપ્રદેશાવગાઢઃ, કિન્તુ-

ઓર જો દ્રવ્ય હૈં ડનકી અપેક્ષા સે યે ડોનોં સ્તોક સવ સે અલ્પ હૈં ।
જીવ, પુદ્ગલ, અદ્વાસમય ઓર આકાશાસ્તિકાય યે કલ્પ સે અનન્ત
ગુણિત હૈં । ઇત્યાદિ ।

અવ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે ઇસા પૂછતે હૈં-‘ધમ્મત્થિકાણં
મંતે ! કિં ઓગાદે’ અળોગાદે’ હે મદન્ત ? ધર્માસ્તિકાય જો હૈ વહ કયા
અવગાઢ-આશ્રિત હૈ ? અથવા અનવગાઢ અનાશ્રિત-આશ્રિત નહીં હૈ ?
હસકે ડત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-ગોયમા ! ઓગાદે, નો અળોગાદે’ હે
ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય અવગાઢ હૈં અનવગાઢ નહીં હૈ । યદિ યહ ઓગાઢ
-આશ્રિત હૈ-‘કિં સંસ્થેજ્જપણ્ણસોગાદે અસંસ્થેજ્જપણ્ણસોગાદે અણંત-
પણ્ણસોગાદે’ તો કયા યહ સંસ્થાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ હૈ ? અથવા અસં-
સ્થાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ હૈ ? અથવા અનન્ત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હૈ ?

જે દ્રવ્યો છે, તેના કરતાં આ બન્ને સ્તોક-સૌથી ઓછા છે. જીવ પુદ્ગલ,
અદ્વાસમય અને આકાશાસ્તિકાય આ બધા ક્રમથી અનંતગણા છે. ઇત્યાદિ.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને ઓવું પૂછે છે કે-‘ધમ્મત્થિકાણં મંતે !
ઓગાદે અળોગાદે’ હે મગવન્ જે ધર્માસ્તિકાય છે, તે કે,ઈ સ્થળે અવગાઢ-
આશ્રયવાળું છે ? અથવા અનવગાઢ-કયાંય પણ આશ્રય વિનાનું છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઓગાદે નો
અળોગાદે’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય અવગાઢ છે. અનવગાઢ નથી. જો તે અવગાઢ
છે-આશ્રયવાળું છે, તો ‘કિં સંસ્થેજ્જપણ્ણસોગાદે અસંસ્થેજ્જપણ્ણસોગાદે, અણંતપણ્ણ-
સોગાદે’ તો શું તે સંસ્થાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ છે ? અથવા અસંસ્થાત પ્રદે-
શોમાં અવગાઢ છે ? અથવા અનંત પ્રદેશોમાં અવગાઢ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર

‘असंखेज्जपएसोगाढे’ असंख्यातप्रदेशावगाढः—असंख्यातेषु, लोकाकाशप्रदेशेषु—अवगाढोऽसौ लोकाकाशप्रमाणत्वात्—धर्मास्तिकायस्येति । ‘णो अणंतपएसोगाढे’ नो अनन्तप्रदेशावगाढः ।

‘जइ असंखेज्ज पएसोगाढे किं कडजुम्मपएसोगाढे’ यदि धर्मास्तिकायोऽसंख्येयप्रदेशावगाढस्तदा—किं कृतयुग्मादिप्रदेशावगाढः ? इति पृच्छा ? भग-

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! नो संखेज्जपएसोगाढे’ धर्मास्तिकाय संख्यात प्रदेशों में अवगाढ नहीं है ‘असंखेज्जपएसोगाढे’ किन्तु वह असंख्यातप्रदेशों में ही अवगाढ है क्योंकि यह अस्तिकाय लोकाकाश के बराबर है इसलिये लोकाकाश जब असंख्यातप्रदेशी कहा गया है । तो यह द्रव्य भी असंख्यातप्रदेशों वाला है इसलिये यह लोकाकाश के असंख्यातप्रदेशों में ही अवगाढ है । ‘णो अणंतपएसोगाढे’ यह अनंतप्रदेशों में अवगाढ नहीं है—क्यों कि लोकाकाश अनन्त प्रदेशोंवाला नहीं है । यद्यपि आकाश के अनन्त प्रदेश कहे गये हैं—सो यह कथन ‘अलोकाकाश की अपेक्षा से हा अनन्तप्रदेश हैं, ऐसा जानना चाहिये । अलोकाकाश में धर्मास्तिकाय है नहीं । इसलिये जब वह लोकाकाश में ही है तो उसमें व्यापकरूप से वर्तमान होने के कारण यह असंख्यात प्रदेशों में अवगाढ है यह बात सिद्ध हो जाती है ।

अब श्रीगौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं—‘जइ असंखेज्ज पएसोगाढे किं कडजुम्मपएसोगाढे’ हे भदन्त ! यदि यह धर्मास्तिकाय

रमा प्रभुश्री गौतमस्वामीने ठडे छे के—‘गोयमा ! नो संखेज्जपएसोगाढे’ धर्मास्तिकाय संख्यात प्रदेशोभां अवगाढ नथी. ‘असंखेज्जपएसोगाढे’ परंतु ते असंख्यात प्रदेशोभां न अवगाढ छे. केमके—आ अस्तिकाय लोकाकाशनी अरोअर छे तेथी नयारे लोकाकाश असंख्यात प्रदेशवाणुं कड्युं छे, तो आ द्रव्य पथु असंख्यात प्रदेशोवाणुं छे. तेथी आ लोकाकाशना असंख्यात प्रदेशोभां न अवगाढ छे. ‘णो अणंतपएसोगाढे’ ते अनंतप्रदेशोभां अवगाढवाणुं नथी. केमके लोकाकाश अनंत प्रदेशोवाणुं नथी. ने के आकाशना अनंत प्रदेशो कड्यां छे. आ कथनथी अलोकाकाशना न अनंत प्रदेशो छे तेम समजवुं. अलोकाकाशभां धर्मास्तिकाय द्रव्य नथी, तेथी नयारे ते लोकाकाशभां न छे, तो तेभां व्यापकपथाथी रडेवाना कारणे आ असंख्यात प्रदेशोभां अवगाढवाणुं छे तेम सिद्ध थाय छे.

हुवे श्री गौतमस्वामी प्रभुश्रीने जेवुं पूछे छे के—‘जइ असंखेज्जपएसोगाढे किं कडजुम्मपएसोगाढे’ हे भगवन् ने ते धर्मास्तिकाय असंख्यातप्रदे-

વાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘કહજુમ્મપણ્ણસોગાદે’ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહઃ, લોકસ્યાઽવસ્થિતાઽસંસ્થાયેયપ્રદેશત્વેન કૃતયુગ્મતા, લોકપ્રમાણત્વેન ચ ધર્માસ્તિકા-
યસ્યાપિ કૃતયુગ્મતા एव । ‘નો તેઓગપણ્ણસોગાદે, નો દાવરજુમ્મપણ્ણસોગાદે
નો કલ્લિઓગપણ્ણસોગાદે’ નો ય્યોજપ્રદેશાવગાહો—નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાહઃ
નો કલ્લ્યોજપ્રદેશાવગાહઃ । ‘एवं अधम्मत्थिकाए वि’ एवमधर्मास्तिकायोऽपि
કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહ एव न तु—य्योजादिप्रदेशावगाहः, जिनवचनात् । ‘एवं आगा-
सत्थिकाए वि जीवत्थिकाए—पुगलत्थिकाए—अद्वासमए एवं चेव’ एवम्—धर्मा-
સ્તિકાયવત્—આકાશાસ્તિકાયોઽપિ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહ एव भवति । जावास्ति-

અસંસ્થાતપ્રદેશાવગાહ હૈ તો क्या वह कृतयुग्मप्रदेशावगाह है ? अथवा
य्योजप्रदेशावगाह है ? अथवा द्वापरयुग्म प्रदेशावगाह है ? अथवा
कल्योजप्रदेशावगाह है ? इसके उत्तर में अनन्तज्ञानद्वारा प्रभु श्रीगौतम
स्वामी से कहते हैं—‘गोयमा ! कडजुम्मपण्णसोगादे’ हे गौतम ! लोक में
अवस्थित आकाश की असंस्थात प्रदेशवत्ता होने से जैसे कृतयुग्मता है,
उसी प्रकार से लोक प्रमाण होने के कारण धर्मास्तिकाय में भी कृत-
युग्मता है ‘नो तेओगपण्णसोगादे, नो दावरजुम्मपण्णसोगादे, नो कल्लि
ओगपण्णसोगादे’ य्योजप्रदेशावगाहना नहीं है द्वापरप्रदेशावगाहना
नहीं है । और न कल्योजप्रदेशावगाहता है ।

‘एवं अधम्मत्थिकाए वि’ इसी प्रकार से अधर्मास्तिकाय भी कृत-
युग्मप्रदेशावगाह ही है । य्योजआदि प्रदेशावगाह नहीं है । ऐसा
जिनेन्द्र भगवान् का कथन है । ‘एवं आगासत्थिकाए वि’ इसी प्रकार
से आकाशास्तिकाय भी कृतयुग्मप्रदेशावगाह ही है । ‘जीवत्थिकाए

શેમા અવગાઠવાળું છે તો શું તે કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાહ છે ? અથવા ય્યોજ
પ્રદેશાવગાહ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાહ છે ? અથવા કલ્લ્યોજ પ્રદે-
શાવગાહ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં અનંતજ્ઞાનદ્વારા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને
કહે છે કે—‘ગોયમા ! કહજુમ્મપણ્ણસોગાદે’ હે ગૌતમ ! લોકમાં રહેલ અસંસ્થાત
પ્રદેશપણ્ણહોવાથી કૃતયુગ્મપણ્ણ જે રીતે છે, એજ રીતે લોકપ્રમાણ હોવાના કારણે
ધર્માસ્તિકાયમાં પણ કૃતયુગ્મપણ્ણ છે. ‘નો તેઓગપણ્ણસોગાદે, નો દાવરજુમ્મપણ્ણ
સોગાદે, નો કલ્લિઓગપણ્ણસોગાદે’ ય્યોજ પ્રદેશાવગાહપણ્ણ નથી તેમ દ્વાપરયુગ્મ-
પ્રદેશાવગાહપણ્ણ નથી અને કલ્લ્યોજ પ્રદેશાવગાહપણ્ણ પણ નથી. ‘एवं अध-
म्मत्थिकाए वि’ એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય પણ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાહવાળું જ
છે. ય્યોજ વિગેરે પ્રદેશોમાં અવગાઠવાળું નથી એ પ્રમાણે જિનેન્દ્ર ભગવા-
નનું કથન છે. ‘एवं आगासत्थिकाए वि’ આજ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાય પણ

કાયઃ પુદ્ગલાઽસ્તિકાયોઽદ્વાસમય એવમેવ-ધર્માસ્તિકાયવદેવ કૃતયુગ્મપ્રદેશાઽવગાઢ એવ ભવતિ । ન તુ-વ્યોજાદિપ્રદેશાવગાઢો ભવતીતિ ।

અથ-અવગાઢપ્રસ્તાવાદેવ इदमाह-‘इमा णं’ इत्यादि । ‘इमा णं भंते !’ इयं खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभा पुढवी किं ओगाढा-अणोगाढा’ रत्नप्रभा पृथिवी-अवगाढा क्वचिदाश्रिता अनवगाढा अनाश्रिता वेति प्रश्नः ।

મગવાનાહ-‘જહેવ-ધર્મત્થિકાણ’ યથૈવ ધર્માસ્તિકાયોઽસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢઃ તથા-રત્નપ્રભાપૃથિવ્યપિ અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢા । ‘एवं जाव-अहे सत्तमा’ एवम्-यावत् अधःसप्तमी । यावत्पदेन शर्कराप्रभादिनारकपृथिवीनां संग्रहः, शर्कराप्रभात आरम्य सप्तमी पृथिवी पर्यन्ता सर्वाऽपि-असंख्यातप्रदेशावगाढैवेति ।

પુગ્ગલત્થિકાય અદ્વાસમય એવંચેવ’ જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય ઓર અદ્વાસમય યે સવ મી ધર્માસ્તિકાય કે જૈસે હી કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ હી હૈં વ્યોજપ્રદેશાવગાઢ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ અથવા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઢ નહીં હૈં ।

અવ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-‘इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं ओगाढा ? अणोगाढा’ हे भदन्त ! यह जो रत्नप्रभा नामकी पृथिवी है वह क्या अवगाढ-कहीं पर आश्रित है ? अथवा कहीं पर आश्रित नहीं हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘जहेव धम्मत्थिकाए’ हे गौतम ! धर्मास्तिकाय के जैसा रत्नप्रभा नामकी पृथिवी भी असंख्यातप्रदेशावगाढ है यहां यावत् शब्द से शर्कराप्रभा बालुकाप्रभा पङ्कप्रभा और धूम प्रभा तमः प्रभा इन बाकी की पृथिवियों का ग्रहण

કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢવાળું જ છે. ‘जीवत्थिकाए पुगलत्थिकाए अद्वासमए एव’ चेव’ જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વાસમય આ સઘળા ધર્માસ્તિકાયના કથન પ્રમાણે કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ જ છે વ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ, દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ અથવા કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ નથી.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं ओगाढा, अणोगाढा’ हे भगवन् ने आ रत्नप्रभा नामनी पृथ्वी છે, તે શું અવગાઢ ક્યાંઈ આશ્રયવાળી છે ? અથવા ક્યાંય પણ આશ્રય વિનાની છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- जहेव धम्मत्थिकाए हे गौतम ! धर्मास्तिकाय प्रमाणे रत्नप्रभा नामनी पृथ्वी પણ असंख्यातप्रदेशावगाढ છે, ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ એજ રીતે યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વી પણ અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ છે. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી શર્કરાપ્રભા, બાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા અને ધૂમપ્રભા, આ બાકીની પૃથ્વીયો ગ્રહણ થઈ છે. જેથી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીથી

‘સોહમ્મે એવં ચેવ’ સૌધર્મે-એવમેવ । ‘એવં જાવ્વ ઇસિપ્પમારા પુઢવી’ એવમ્-
યાવત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથિવી-અપિ અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢત્વેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવ-
ગાઢા, ન તુ-ત્ર્યોજાદિપ્રદેશાવગાઢા ઇતિ ॥સૂ. ૧॥

અથ કૃતયુગ્માદિભિરેવ ધર્મર્જીવાદીનિ વહ્વિંશતિઃ પદાનિ-એકત્વપૃથક્ત્વા-
ભ્યાં નિરુપયન્નાહ-‘જીવે ણં ભંતે !’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-જીવે ણં ભંતે ! દવ્વટ્ટયાણે કિં કહજુમ્મે પુચ્છા ?
ગોયમા ! નો કહજુમ્મે-નો તેઓગે-નો દાવરજુમ્મે કલિઓગે ।
એવં નેરહણે વિ એવં જાવ્વ સિદ્ધે । જીવા ણં ભંતે ! દવ્વટ્ટયાણે કિં
કહજુમ્મા પુચ્છા ? ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં કહજુમ્મા નો તેઓગા
નો દાવરજુમ્મા-નો કલિઓગા । વિહાણાદેસેણં નો કહજુમ્મા
નો તેઓગા નો દાવરજુમ્મા કલિઓગા । નેરહણે ણં ભંતે !
દવ્વટ્ટયાણે પુચ્છા ? ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં સિય કહજુમ્મા જાવ
સિય કલિઓગા વિહાણાદેસેણં નો કહજુમ્મા નો તેઓગા નો
દાવરજુમ્મા કલિઓગા । એવં જાવ્વ સિદ્ધા । જીવે ણં ભંતે !
પણ્ણસટ્ટયાણે કિં કહજુમ્મે પુચ્છા ? ગોયમા ! જીવપણ્ણસે પહુચ્ચ
કહજુમ્મે નો તેઓગે નો દાવરજુમ્મે નો કલિઓગે । સરીરપણ્ણસે
પહુચ્ચ સિય કહજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે । એવં જાવ્વ વેમા-
ણિણે । સિદ્ધે ણં ભંતે ! પણ્ણસટ્ટયાણે કિં કહજુમ્મે પુચ્છા ?

હુઆ હૈ । અતઃ શર્કગપ્રમા સે લેકર સસમી પૃથિવી તક કી સમસ્ત
પૃથિવિયાં ભી અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢ હી હૈ । ‘સોહમ્મે એવંચેવ’ સૌ-
ધર્મસ્વર્ગ ભી હસી પ્રકાર સે અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢ હૈ । ‘એવં જાવ્વ ઇસિ-
પ્પમારા પુઢવી’ હસી પ્રકાર યાવત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથિવી ભી અસંખ્યાત
પ્રદેશાવગાઢ હૈ ત્ર્યોજ આદિ પ્રદેશાવગાઢ નહીં હૈ ॥સૂ. ૧॥

લઈને સાતમી પૃથ્વી સુધીની સઘળી પૃથ્વીયો પણ અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ જ
છે. ‘સોહમ્મે એવં ચેવ’ સૌધર્મ સ્વર્ગ પણ આ કથન પ્રમાણે અસંખ્યાત પ્રદેશા-
વગાઢ છે. ‘એવં જાવ્વ ઇસિપ્પમારા પુઢવી’ એ પ્રમાણે યાવત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા
પૃથ્વી પણ અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ છે, ત્ર્યોજ પ્રદેશાવગાઢ નથી ॥સૂ. ૧॥

गोयमा ! कडजुम्मे नो तेओगे नो दावरजुम्मे नो कलिओगे ।
 जीवा णं भंते ! पएसट्टयाए किं कडजुम्मा पुच्छा ? गोयमा !
 जीवपएससे पडुच्च ओघादेसेण वि, विहाणादेसेण वि कडजुम्मा
 नो तेओगा नो दावरजुम्मा नो कलिओगा । सरीरपएससे पडुच्च
 ओघादेसेणं सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा । विहाणा-
 देसेणं कडजुम्मा वि जाव कलिओगा वि एवं नेरइया वि एवं
 जाव वेमाणिया । सिद्धा णं भंते ! पुच्छा ? गोयमा ! ओघादेसेण
 वि विहाणादेसेण वि कडजुम्मा नो तेओगा नो दावरजुम्मा
 नो कलिओगा ॥सू० २॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्मः पृच्छा ? गौतम !
 नो कृतयुग्मः नो व्योजः नो द्वापरयुग्मः कल्योजः । एवं नैरयिकोऽपि एवं यावत्
 -सिद्धः । जीवाः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्माः पृच्छा ? गौतम !
 ओघादेशेन कृतयुग्माः, नो व्योजाः नो द्वापरयुग्माः नो कल्योजाः । विधाना-
 देशेन नो कृतयुग्माः नो व्योजाः नो द्वापरयुग्माः, कल्योजाः । नैरयिकाः खलु
 भदन्त ! द्रव्यार्थतया पृच्छा ? गौतम ! ओघादेशेन स्यात्-कृतयुग्माः, यावत्
 -स्यात् कल्योजाः । विधानादेशेन नो कृतयुग्माः नो व्योजाः नो द्वापरयुग्माः
 कल्योजाः । एवं यावत्-सिद्धाः, जीवः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया किं कृतयुग्मः
 पृच्छा ? गौतम ! जीवप्रदेशान् प्रतीत्य कृतयुग्मः नो व्योजः, नो द्वापरयुग्मः,
 नो कल्योजः । शरीरप्रदेशान् प्रतीत्य स्यात्-कृतयुग्मः यावत्-स्यात् कल्योजः ।
 एवं यावद् वैमानिकाः सिद्धाः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया किं कृतयुग्मः पृच्छा ?
 गौतम ! कृतयुग्मः, नो व्योजः-नो द्वापरयुग्मः, नो कल्योजः । जीवाः खलु भदन्त !
 प्रदेशार्थतया किं कृतयुग्माः पृच्छा ? गौतम ! जीवप्रदेशान् प्रतीत्य ओघादेशे-
 नाऽपि-विधानादेशेनापि कृतयुग्माः, नो व्योजाः नो द्वापरयुग्मः नो कल्योजाः ।
 शरीरप्रदेशान् प्रतीत्य-ओघादेशेन स्यात्-कृतयुग्माः यावत् स्यात्-कल्योजाः ।
 विधानादेशेन कृतयुग्मा अपि यावत् कल्योजा अपि । एवं नैरयिका अपि एवं यावद्
 वैमानिकाः । सिद्धाः खलु भदन्त ! पृच्छा ? गौतम ! ओघादेशेनाऽपि विधाना-
 देशेनाऽपि कृतयुग्माः, नो व्योजाः, नो द्वापरयुग्माः, नो कल्योजाः ॥सू० २॥

ટીકા—‘જીવે ણં મંતે ! દ્વંદ્વદ્વાપ કિં કહજુમ્મે પુચ્છા ? જીવઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! દ્રવ્યાર્થતયા—દ્રવ્યરૂપેણ જીવઃ કિં કૃતયુગ્મરૂપ સ્વયોજો—દ્વાપરયુગ્મરૂપઃ કલ્યોજો વેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो कडजुम्मे’ न कृतयुग्मरूपः । ‘नो तेओगे—नो दावरजुम्मे’ नो त्रयोजरूपो—नो द्वापरयुग्मरूपः किन्तु—‘कलिओए’ कल्योजः द्रव्यार्थता रूपेण एको जीव एकमेव द्रव्यम्—तस्मात् कल्योज एव भवति, न तु—शेषाः पक्षाः संभवन्ति । ‘एवं नेरइए वि’ एवं सामान्यतो जीववत्—नैरयिकोऽपि द्रव्यार्थतया कल्योज

અથ સૂત્રકાર કૃતયુગ્માદિરૂપ ધર્મોં સે હી જીવાદિક ચૌવીસદળક કે ઉપર ૨૬ છાઈસ દ્વારોંં કા એકત્વ ઔર પૃથક્ત્વ કી અપેક્ષા લેકર નિરૂપણ કરતે હૈં—‘જીવે ણં મંતે ! દ્વંદ્વદ્વાપ કિં કહજુમ્મે પુચ્છા !’ इत्यादि

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુ શ્રી સે એસા પૂછતે હૈં—‘જીવે ણં મંતે ! દ્વંદ્વદ્વાપ કિં કહજુમ્મે પુચ્છા’ હે મદન્ત ! એક જીવ કયા દ્રવ્યાર્થતા સે કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા ત્રયોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપર-યુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા કલ્યોજરૂપ હૈં ?

હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો કહજુમ્મે’ એક જીવ દ્રવ્યાર્થતા કી અપેક્ષા સે કૃતયુગ્મરૂપ નહીં હૈ ‘નો તેઓગે’ ત્રયોજરૂપ નહીં હૈ ‘નો દાવરજુમ્મે’ દ્વાપરયુગ્મરૂપ નહીં હૈ કિન્તુ ‘કલિ-ઓગે’ વહ કલ્યોજરૂપ હૈ કયોંં કિ દ્રવ્યાર્થતા સે એક જીવ એક હી દ્રવ્યરૂપ હૈ । ‘એવં નેરહાવ વિ’ હસી પ્રકાર સે સામાન્યતઃ એક જીવ કે જૈસા એક નૈરયિક બી દ્રવ્યરૂપ સે કલ્યોજરૂપ હી હોતા હૈ । શેષપક્ષ

હવે સૂત્રકાર કૃતયુગ્મ વિગેરે ધર્મોથી જ એવ વિગેરે ચોવીસ ઠંડકો ઉપર ૨૬ છવીસ દ્વારોંં એક પણાથી અને પૃથક્પણાથી નીરૂપણ કરે છે. ‘જીવે ણં મંતે ! દ્વંદ્વદ્વાપ કિં કહજુમ્મે પુચ્છા’ ઇત્યદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘જીવે ણં મંતે ! દ્વંદ્વદ્વાપ કિં કહજુમ્મે પુચ્છા’ હે સર્વદર્શી ભગવન્ એક એવ શું દ્રવ્ય-પણાથી કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ત્રેયોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો કહજુમ્મે’ એક એવ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી કૃતયુગ્મ રૂપ નથી ‘નો તેઓગે’ ત્રેયોજ રૂપ નથી. ‘નો દાવરજુમ્મે’ દ્વાપરયુગ્મ રૂપ નથી. પરંતુ ‘કલિ ઓગે’ તે કલ્યોજ રૂપ છે. કેમકે—દ્રવ્યાર્થપણાથી એક એવ એક જ દ્રવ્ય રૂપ છે. ‘એવં નેરહાવ વિ’ આજ પ્રમાણે સામાન્યપણાથી એક એવના કથન પ્રમાણે નૈરયિક પણ દ્રવ્યપણાથી કલ્યોજ રૂપ જ હોય છે. બાકીના ત્રણનો તેઓમા

एव भवति । न शेषाः पक्षा भवन्तीति । ‘एवं जाव सिद्धे’ एवं यावत्-सिद्धाः, यावत्पदेन-भवनपतिव आरभ्य वैमानिकपर्यन्तानां संग्रहो भवति । तथा च-नैरयिकादारभ्य सिद्धपर्यन्तो जीवो द्रव्यार्थतया न कृतयुग्मादिरूपोऽपितु कल्योज एव भवतीति । ‘जीवा णं भंते ! दव्वट्ठयाए किं कडजुम्मा पुच्छा ? जीवाः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्माः पृच्छा ? हे भदन्त ! जीवा द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्माः त्र्योजाः द्वापरयुग्माः कल्योजा भवन्तीति प्रश्नः ? भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ? ‘ओघादेसेणं कडजुम्मा’ ‘ओघादेशेन सामान्यत इत्यर्थः कृतयुग्मरूपाः, जीवाः द्रव्यरूपेणानन्तत्वेनाऽवस्थितत्वात् सामान्यतः कृतयुग्मरूपा एव-‘नो तेभोगा’ नो त्र्योजाः ‘नो दावर-

उसमें समबित नहीं होते हैं। ‘एवं जाव सिद्धे’ इसी प्रकार से यावत् एक सिद्ध जीव भी कल्योज रूप ही होता है। यहां यावत्पद से एक भवनपति जीव से लेकरके वैमानिक तक का एक एक जीव संग्रहीत हुआ है। इस प्रकार नैरयिक से लेकर सिद्ध तक का एक एक जीव द्रव्यरूप से कृतयुग्मादि रूप नहीं है। अपि तु वह कल्योजरूप ही है।

अब श्रीगौतमस्वामी अनेक जीवोंकी अपेक्षा लेकर प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं-‘जीवा णं भंते ! दव्वट्ठयाए किं कडजुम्मा पुच्छा’ हे भदन्त ! अनेक जीव क्या द्रव्यरूप से कृतयुग्मरूप है ? अथवा त्र्योजरूप है ? अथवा द्वापरयुग्मरूप है। अथवा कल्योजरूप है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-‘गोयमा । ओघादेसेणं कडजुम्मा’ हे गौतम ! जीव द्रव्यरूप से अनन्तरूप में अवस्थित होने के कारण सामा-

સંભવ હોતો નથી. ‘એવં જાવ સિદ્ધે’ એજ પ્રમાણે યાવત્ એક સિદ્ધ જીવ પણ કલ્યોજ રૂપ જ હોય છે. અહીંયાં યાવત્પદથી એક ભવનપતિથી લઈને વૈમાનિક સુધીના એક એક જીવોનો સંગ્રહ થયો છે. આ રીતે એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોથી લઈને સિદ્ધ સુધીના એક એક જીવો દ્રવ્યપણાથી કૃતયુગ્માદિ રૂપ નથી પરંતુ તે કલ્યોજ રૂપ જ છે. તેમ સમજવું.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી અનેક જીવોનો આશ્રય લઈને પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘જીવા ણં મંતે ! દવ્વટ્ઠયાએ કિં કડ્ઢજુમ્મા પુચ્છા’ હે હીનમંધૂ ભગવન્ અનેક જીવો દ્રવ્યપણાથી શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ત્ર્યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં કડ્ઢજુમ્મા’ હે ગૌતમ ! જીવ દ્રવ્યપણાથી અનંત રૂપમાં વર્તમાન હોવાથી સામાન્યપણાથી કૃતયુગ્મ રૂપ જ

जुम्मा' नो द्वापरयुग्माः 'नो कलिओगा' नो कल्योजाः । 'विहाणादेसेण' विधा-
नादेशेन -भेदप्रकारेण एकैकविवक्षितेर्त्यः 'नो कडजुम्मा' नो कृतयुग्मरूपाः 'नो-
तेओगा' नो ऽयोजाः 'कलिओगा' कल्योजा एव भवन्ति एकरूपत्वात् तत्स्वरूप
स्येति । 'नेरइयाणं भंते ! दव्वट्टपाए पुच्छा ? नैरयिकाः खलु भदन्त । द्रव्यार्थ-
तया पृच्छा ? हे भदन्त । नैरयिका द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्माः ऽयोजाः द्वापरयुग्माः
कल्योजावेति प्रश्नः ? भगवानाह - 'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'ओघा-
देसेण सिय कडजुम्मा' ओघादेशेन सर्वे एव गण्यमानाः, स्यात्-कदाचित् कृत

न्यतः कृतयुग्मरूप ही हैं । वे 'नो तेओगा' ऽयोजरूप नहीं हैं 'नो दावर-
जुम्मा' द्वापरयुग्मरूप नहीं हैं और 'नो कलिओगे' कल्योजरूप भी नहीं हैं ।

'विहाणादेसे णं' तथा एक एक जीव की विवक्षा से अनेक जीव
'नो कडजुम्मा' कृतयुग्मरूप नहीं होते हैं क्योंकि चारसे अपहार करने
पर शेष चार नहीं रहते हैं । 'नो तेओगा' ऽयोजरूप नहीं होते हैं
क्योंकि चारके अपहार से शेष तीन नहीं रहते हैं । 'नो दावरजुम्मा'
द्वापर युग्मरूप नहीं होते हैं क्योंकि चार से अपहार करनेपर दो शेष
नही रहते हैं । किन्तु 'कलिओगा' वे कल्योजरूप ही होते हैं । क्योंकि
कल्योज का स्वरूप चार से अपहार करने पर शेष एक रहने से एक
रूप माना गया है । 'नेरइयाणं भंते ! दव्वट्टपाए पुच्छा । हे भदन्त ।
नैरयिक जीव क्या द्रव्यार्थ से-द्रव्यरूप से-कृतयुग्मरूप होते हैं ?
अथवा ऽयोजरूप होते हैं ? अथवा द्वापरयुग्मरूप होते हैं ? अथवा
कल्योजरूप होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु श्री उनसे कहते हैं -
'गोयमा ! ओघादेसेण सिय कडजुम्मा' हे गौतम ! सामान्य से सब

छे. 'नो तेओगा' ऽयोज ३५ नथी 'नो दावरजुम्मा' द्वापरयुग्म ३५ नथी.
अने 'नो कलिओगा' कल्योज ३५ पणु नथी. 'विहाणादेसेणं' तथा ओक लुवनी
विवक्षाथी अनेक लुवो 'नो कड-जुम्मा' कृतयुग्म ३५ नथी. कारण के चारथी
अपहार करवाभां आवे तो चार शेष रहता नथी. 'नो तेओगा' ऽयोज ३५
नथी. केमके-चारथी अपहार करतां त्रषु शेष रहता नथी 'नो दावरजुम्मा' द्वापर-
युग्म ३५ नथी, केमके चारने अपहार करता ओ शेष रहता नथी. परंतु 'कलिओगा'
कल्योज ३५ न थोय छे 'केमके कल्योजनु' स्वइय ओकइय मानेव छे. 'नेर
इयाणं भंते ! दव्वट्टपाए पुच्छा' हे भगवन् नैरयिक लुवो शु ? द्रव्यार्थपक्षाथी
कृतयुग्म ३५ थोय छे ? अथवा ऽयोज ३५ थोय छे ? अथवा द्वापरयुग्म ३५
थोय छे ? अथवा कल्योज ३५ थोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभुश्री गौतम
स्वामीने कहे छे के- 'गोयमा ! ओघादेसेण सिय कडजुम्मा' हे गौतम ! सामा-

દ્વિશેષાઽભાવાત્ 'કલિઓગા' કલ્પોજાઃ, ચતુષ્કાપહારે-અકશેષસંભવાદિતિ ।
'અં જાવ સિદ્ધા' અવમ્-નૈરયિકવદેવ ભવનપતિત આરમ્ભ સિદ્ધપર્યન્તજીવાઃ
દ્રવ્યાર્થતયા-ઓગાદેશેન સ્યાત્-કૃતયુગ્માદિરૂપાઃ । વિધાનાદેશેન તુ-કેવલં
કલ્પોજા એવેતિ ભાવઃ ।

‘દ્રવ્યાર્થતયા જીવાદયઃ કથિતાઃ, અથ પ્રદેશાર્થતયા કથ્યન્તે ‘જીવે ણં મંતે !’
ઇત્યાદિ । ‘જીવે ણં મંતે ! પપ્પસટ્ટયાએ કિં કહ્જુમ્મે ? પુચ્છા ?’ જીવઃ સ્વલ્લ મદન્ત !
પ્રદેશાર્થતયા કિં કૃતયુગ્મ ઇતિ પૃચ્છા હે મદન્ત ! પ્રદેશાર્થતયા જીવઃ કિં કૃત-
યુગ્મ ઇતિ પૃચ્છા ? હે મદન્ત ! પ્રદેશાર્થતયા જીવઃ કિં કૃતયુગ્મઃ ડ્યોજઃ દ્વાપરયુગ્મઃ
કલ્પોજો વેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
‘જીવપપ્પસે પહુચ્ચ કહ્જુમ્મે’ જીવપ્રદેશાન્ પ્રતીત્ય કૃતયુગ્મો જીવઃ જીવપ્રદે-

કે અભાવ સે દ્વાપરયુગ્મરૂપતા નહીં આતી હૈ અતઃ ‘કલિઓગા’ વે
કલ્પોજરૂપ હી હોતે હૈ’ । ‘અં જાવ સિદ્ધા’ નૈરયિક કે કથન જૈસે
અસુરકુમાર દેવોં સે લેકર સિદ્ધપર્યન્ત જીવ દ્રવ્યરૂપ સે સામાન્યતઃ
કદાચિત્ કૃતયુગ્મ મી હોતે હૈ’, કદાચિત્ ડ્યોજરૂપ મી હોતે હૈ’, કદાચિત્
દ્વાપરયુગ્મ રૂપ મી હોતે હૈ’ ઓર કદાચિત્ કલ્પોજરૂપ મી હોતે હૈ’ ।
તથા એક એક કી અપેક્ષા સે વે કલ્પોજરૂપ હી હોતે હૈ’ ।

હસ પ્રકાર દ્રવ્યરૂપ સે જીવાદિકોં કા કથન કરકે અવ સૂત્રકાર પ્રદેશ
રૂપ સે ડનકા કથન કરતે હૈ-‘જીવે ણં મંતે ! પપ્પસટ્ટયાએ કિં કહ્જુમ્મે
પુચ્છા’ હે પરમદયાલુ મદન્ત ! પ્રદેશરૂપ સે એક જીવ કયા કૃતયુગ્મરૂપ
હૈ ? અથવા ડ્યોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા કલ્પોજરૂપ
હૈ ? શ્રી ગૌતમસ્વામી કે હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુએ પ્રમુ શ્રી ડનસે
કરતે હૈ-‘ગોયમા ! જીવપપ્પસે પહુચ્ચ કહ્જુમ્મે’ હે ગૌતમ જીવપ્રદેશોં

ત્રણુ શેષ રહેતા નથી અને એ શેષના અભાવથી દ્વાપરયુગ્મપણું આવતું નથી
‘અં જાવ સિદ્ધા’ નૈરયિકોના કથન પ્રમાણે અસુરકુમાર દેવોથી લઈને સિદ્ધ
સુધીના બધા દ્રવ્યપણાથી સામાન્યતઃ કોઈવાર કૃતયુગ્મ પણ હોય છે, કોઈ વાર
ડ્યોજ રૂપ પણ હોય છે, કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે. અને કોઈ
વાર કલ્પોજ રૂપ પણ હોય છે. તથા એક એકની અપેક્ષાથી તેઓ કલ્પોજ
રૂપ જ હોય છે. આ રીતે દ્રવ્ય રૂપથી બ્રહ્મકેતુ કથન કરીને હવે સૂત્રકાર
પ્રદેશપણાથી તેનું કથન કરે છે. ‘જીવે ણં મંતે ! પપ્પસટ્ટયાએ કિં કહ્જુમ્મે
પુચ્છા’ હે પરમદયાલુ ભગવન્ પ્રદેશપણાથી એક બધ શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ?
ડ્યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પોજ રૂપ છે ?
શ્રી ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા !
જીવપપ્પસે પહુચ્ચ કહ્જુમ્મે’-હે ગૌતમ ! બધપ્રદેશોની અપેક્ષાથી એક બધ

જ્ઞાનામસંખ્યાતત્વાત્-અવસ્થિતત્વાત્ પ્રદેશતો જીવશ્ચતુરગ્ર એવ મવતીતિ । ‘નો તેઓગે’ નો ઝ્યોજઃ, ‘નો દાવરજુમ્મે’ નો દ્વાપરયુગ્મઃ ‘નો કલિઓગે’ નો કલયોજઃ । ‘સરીરપપ્પસે પહુચ્ચ સિય કહજુમ્મે’ શરીરપ્રદેશાન્ પ્રતીત્ય સ્યાઃ કૃતયુગ્મઃ ઔદારિકાદિશરીરપ્રદેશાનામનન્તત્વેऽપિ સંયોગવિયોગસમ્ભવાત્ અયુગપત્-ચતુષ્પ્રકારતા સ્યાત્-इति । ‘જાવ સિય કલિઓગે’ યાન્તસ્યાત્કલયોજઃ, યાવત્પદેન સ્યાત્ ઝ્યોજઃ સ્યાત્-દ્વાપરયુગ્મ એતયોર્ગ્રહણં ભવતીતિ । ‘એવં જાવ વેમાણિય’ એવં યાવદ્ વૈમાનિકઃ, અત્ર યાવત્પદેન નૈરયિકાદારમ્ય ડ્યોતિષ્કપર્યન્તજીવાનાં સંગ્રહો ભવતિ । તથા ચ-નૈરયિકાદારમ્ય વૈમાનિકાન્તો જીવઃ સમુચ્ચયજીવવદેવ

કો અપેક્ષા કરકે એક જીવ કૃતયુ મરુપ હી હૈ । ક્યોં કિ જીવ કે પ્રદેશ અવસ્થિત અસંખ્યાત હૈં । इसलिये चार चार के अपहार से अन्त में चार बाकी रहते हैं । ‘नो तेओगे’ इसलिये वह व्योज नहीं है ‘नो दावर-जुम્मे’ द्वापरयुगमरूप नहीं है, और ‘नो कलिओगे’ न वह कल्योजरूप ही है । ‘सरीरपपप्पसे पडुच्च सिय कडजुम્मे’ शरीर के प्रदेशों की अपेक्षा से वह कदाचित् कृतयुगमरूप भी है । क्योँ कि औदारिकादि शरीर प्रदेशों में अनन्तता होने पर भी संयोग और वियोग से अनवस्थित अनन्तता होने के कारण भिन्न भिन्न समय में उनमें चतुष्प्रकारता हो सकती है । कदाचित् वह व्योजरूप भी है कदाचित् वह द्वापरयुगमरूप भी है और कदाचित् वह कल्योजरूप भी है । ‘एवं जाव वेमाणिय’ इसी प्रकार का कथन यावत् वैमानिक तक जानना चाहिये । यहां याव-त्पद से नैरयिक से लेकर ड्योतिष्क तक के जीव का ग्रहण हुआ है ।

કૃતયુગ્મ રૂપ જ છે કેમકે-જીવના પ્રદેશો અસંખ્યાત અને અવસ્થિત હોય છે. તેથી ચારના અપહારથી અન્તમાં ચાર બચે છે. ‘નો તેઓગે’ તેથી તે વ્યોજ રૂપ નથી. અથવા ‘નો દાવરજુમ્મે’ દ્વાપરયુગ્મ રૂપ નથી. તથા ‘નો કલિઓગે’ તે કલ્યોજ રૂપ પણ નથી ‘સરીરપપ્પસે પહુચ્ચ સિય કહજુમ્મે’ શરીરના પ્રદેશોની અપેક્ષાથી તે કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ પણ છે, કેમકે-ઔદારિક વિગેરે શરીર પ્રદેશોમાં અન્ત પણ હોવા છતાં પણ સંયોગ અને વિયોગથી અનવ-સ્થિત અન્તપણ હોવાને કારણે જુદા જુદા સમયમાં તેઓમાં ચાર પ્રકાર. પણ હોઈ શકે છે કોઈવાર તે વ્યોજ રૂપ પણ છે, કોઈવાર તે દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ છે. અને કોઈ વાર તે કલ્યોજ રૂપ પણ છે ‘એવં જાવ વેમાણિય’ આ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ વૈમાનિકો સુધીમાં સમજવું. અહીંયાં યાવત્પદથી નૈરયિકથી લઈને ડ્યોતિષ્ક સુધીના જીવો ગ્રહણ કરાયા છે તેથી નૈરયિકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવો સમુચ્ચય જીવોના કથન પ્રમાણે પ્રદેશ-

પ્રદેશાર્થતયા જીવપ્રદેશશ્રયણેન કૃતયુગ્મો ભવતિ, સ્યાત્-કલ્પોજ્ઞાનમ્ ઇતિ ભાવઃ ।
 ‘સિદ્ધે જ્ઞાનં મંતે ! પપ્પસદ્વ્યાપ્તિ કિં કલ્પજુમ્મે પુચ્છા ? સિદ્ધઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! પ્રદે-
 શાર્થતયા કિં કૃતયુગ્મઃ પુચ્છા ? હે મદન્ત ! પ્રદેશાર્થતયા સિદ્ધાઃ કિં કૃતયુગ્મ-
 રૂપ સ્વયોજો દ્વાપરયુગ્મઃ કલ્પોજો વેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ ।
 ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘કલ્પજુમ્મે’ કૃતયુગ્મઃ સિદ્ધપ્રદેશાનામસંખ્યાતત્વાત્ । ‘નો
 ‘તેઓજ’ નો યોજઃ । ‘નો દાવરજુમ્મે’ ‘નો દ્વાપરયુગ્મઃ’ ‘નો કલ્પોજો’ નો
 કલ્પોજરૂપો ભવતીતિ । ‘જીવા જ્ઞાનં મંતે ! પપ્પસદ્વ્યાપ્તિ કિં કલ્પજુમ્મા પુચ્છા ?’

તથા ચ નૈરયિક સે લેકર વૈમાનિક તક કા જીવ સમુચ્ચય જીવ કે
 જૈસા પ્રદેશરૂપ સે કૃતયુગ્મ હી હોતા હૈ । યોજાદિરૂપ નહીં હોતા હૈ ।
 તથા-શરીરપ્રદેશ કી અપેક્ષા સે વહ કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ ભી હોતા હૈ
 કદાચિત્ યોજરૂપ ભી હોતા હૈ કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ ભી હોતા હૈ
 ઓર કદાચિત્ કલ્પોજરૂપ ભી હોતા હૈ ।

‘સિદ્ધે જ્ઞાનં મંતે પપ્પસદ્વ્યાપ્તિ કિં કલ્પજુમ્મે પુચ્છા’ ઇસ સૂત્રપાઠ દ્વારા
 શ્રી ગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ-હે જગદ્ઉદ્ધારક મદન્ત !
 પ્રદેશરૂપ સે કયા એક સિદ્ધ જીવ કૃતયુગ્મરૂપ હોતા હૈ ? અથવા યોજરૂપ
 હોતા હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતા હૈ ? અથવા કલ્પોજરૂપ હોતા હૈ ?
 ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ઉનસે કહતે હૈ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! એક સિદ્ધ
 જીવપ્રદેશ રૂપ સે ‘કલ્પજુમ્મે’ અસંખ્યાતપ્રદેશોં વાલા હોને કે કારણ કૃત
 યુગ્મરૂપ હોતા હૈ । ‘નો તેઓજ’ વહ યોજરૂપ નહીં હોતા ‘નો દાવરજુમ્મે’
 દ્વાપરયુગ્મરૂપ નહીં હોતા ‘નો કલ્પોજો’ ઓર ન કલ્પોજરૂપ હોતા
 હૈ । ‘જીવા જ્ઞાનં મંતે ! પપ્પસદ્વ્યાપ્તિ કિં કલ્પજુમ્મા પુચ્છા’ ઇસ સૂત્રપાઠ દ્વારા

પણાથી કૃતયુગ્મ રૂપ જ હોય છે યોજાદિ રૂપ હોતા નથી તથા શરીર
 પ્રદેશની અપેક્ષાથી તે કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે, અને કોઈ વાર
 કલ્પોજ રૂપ પણ હોય છે

‘સિદ્ધે જ્ઞાનં મંતે ! પપ્પસદ્વ્યાપ્તિ કિં કલ્પજુમ્મે પુચ્છા’ આ સૂત્રપાઠથી શ્રીગૌતમ
 સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે જગદોદ્ધારક મગવાન્ પ્રદેશપણાથી એક
 સિદ્ધ જીવ શું ? કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા યોજ રૂપ હોય છે ? અથવા
 દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા કલ્પોજ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! એક સિદ્ધ જીવ પ્રદેશપણાથી
 ‘કલ્પજુમ્મે’ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો હોવાથી કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, ‘નો તેઓજ’
 તે યોજ રૂપ નથી, ‘નો દાવરજુમ્મે’ તે દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ હોતા નથી ‘નો
 કલ્પોજો’ અને તે કલ્પોજ રૂપ પણ હોતા નથી. ‘જીવા જ્ઞાનં મંતે ! પપ્પસદ્વ્યાપ્તિ

જીવાઃ સ્વલ્ભદન્ત । પ્રદેશાર્થતયા કિં કૃતયુગ્માઃ પૃચ્છા ? હે ભદન્ત । પ્રદેશાર્થતયા સામાન્યતો જીવા કિં કૃતયુગ્માઃ ટ્રયોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પયોજાવેતિ પ્રશ્નઃ ? અગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જીવપણ્ણસે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કહ્જુમ્મા’ જીવપ્રદેશાન્ પ્રતીત્ય ઓઘાદેશેન સામાન્યતોઽપિ વિધાનાદેશેન—ભેદપ્રકારેણાઽપિ કૃતયુગ્માઃ, સમસ્તજીવાનાં પ્રદેશાં અનન્તસ્વાદવસ્થિતત્વાચ્ચ ચતુરગ્રા એવ ભવન્તિ । તથા પ્રત્યેકસ્ય જીવસ્યાપિ પ્રદેશાનામ્ અસંખ્યાતત્વા દવસ્થિતત્વાચ્ચ ચતુરગ્રા એવ ભવન્તિ । તસ્માત્—સામાન્યતોઽપિ વિશેષતોઽપિ પ્રદેશાર્થતયા જીવાઃ કૃતયુગ્મા એવ ભવન્તીતિ । ‘નો તેઓગા—નો દાવરજુમ્મા નો કલ્હિઓગા’ નો ટ્રયોજાઃ નો દ્વાપરયુગ્માઃ—નો ત્રા—

શ્રી ગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ—હે ભદન્ત ! સમસ્ત જીવ કયા પ્રદેશરૂપ સે કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈ ? અથવા ટ્રયોજરૂપ હોતે હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈ ? અથવા કલ્પયોજરૂપ હોતે હૈ—‘ગોયમા ! જીવપણ્ણસે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કહ્જુમ્મા’ હે ગૌતમ ! સામાન્ય સે મી ઓર ભિન્ન ભિન્ન રૂપ સે મી જીવ પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે કૃતયુગ્મરૂપ હી હોતે હૈ । તાત્પર્ય યહી હૈ કિ સમસ્ત જીવોં કે પ્રદેશ અવસ્થિત અનન્ત હોતે હૈ, હમલિયે વે કૃતયુગ્મરૂપ હી હોતે હૈ ઓર વિશેષ રૂપ સે મી—એક એક જીવ કી અપેક્ષા સે મી એક એક જીવ કે પ્રદેશ અવસ્થિત અસંખ્યાત ૨ હોતે હૈ । હસલિયે મી વે કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈ । હસલિયે પ્રદેશરૂપ સે જીવ સામાન્ય ઓર વિશેષ સ્થિતિ મેં કૃતયુગ્મ રાશિવાલે હી હોતે હૈ । ‘નો તેઓગા, નો દાવરજુમ્મા, નો કલ્હિઓગા’ વે ન ટ્રયોજરૂપ હોતે હૈ, ન દ્વાપરયુગ્મ-

કિં કહ્જુમ્મા પુચ્છા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ સઘળા જીવો પ્રદેશપણ્ણથી શું કૃતયુગ્મરૂપ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા કલ્પયોજ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જીવપણ્ણસે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કહ્જુમ્મા’ હે ગૌતમ ! સામાન્યથી પણ અને જુદા જુદા રૂપથી પણ જીવ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કૃતયુગ્મ રૂપ જ હોય છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સઘળા જીવોના પ્રદેશો અવસ્થિત અનન્ત હોય છે. એટલા માટે તે કૃતયુગ્મ રૂપ જ હોય છે, અને વિશેષપણ્ણથી પણ એક એક જીવની અપેક્ષાએ પણ એક એક જીવના પ્રદેશો અવસ્થિત અસંખ્યાત હોય છે. એથી પણ તેઓ કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે. જેથી પ્રદેશપણ્ણથી જીવ સામાન્ય સ્થિતિમાં કૃતયુગ્મ રાશિવાળા જ હોય છે, ‘નો તેઓગા નો દાવરજુમ્મા નો કલ્હિઓગા’ તેઓ એજ રૂપ હોતા

કલ્પોજા ઇતિ 'સરીરપણ્ણે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણં સિય કહ્ણુમ્મા, જાવ સિય કલિ-
ઓગા' શરીરપ્રદેશાન્ પ્રતીત્ય ઓઘોદેશેન સ્યાત્-કૃતયુગ્માઃ સ્યાત્-ત્રયોજાઃ, સ્યાદ્
-દ્વાપરયુગ્માઃ સ્યાત્-કલ્પોજાઃ શરીરપ્રદેશપેક્ષયા તુ ઓઘાદેશેન સર્વજીવપ્રદેશાના
મયુગ્મપચ્ચાતુર્થિયમ્ અનન્તત્વેઽપિ સંઘાતભેદભાવેનાઽનવસ્થિતત્વાદિતિ ।

૧ 'વિહાણાદેસેણં કહ્ણુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ' વિધાનાદેશેન-ભેદપ્રકાર-
ણેન કૃતયુગ્મા અપિ યાવત્કલ્પોજા અપિ । 'એવં નેરહ્યાવિ' એવં નૈરયિકા અપિ
એવં સામાન્યજીવપ્રદેવ નૈરયિકા અપિ જીવપ્રદેશાશ્રયણેન-ઓઘાદેશેન વિધાના-

રૂપ હોતે હૈં' ઓર ન કલ્પોજરૂપ હી હોતે હૈં । 'સરીરપણ્ણે પહુચ્ચ ઓઘા-
દેસે ણં સિય કહ્ણુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા' તથા ઔદારિકાદિ શરીર
પ્રદેશોં કો લેકર સામાન્યરૂપ સે સમસ્ત જીવ કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ ભી
હોતે હૈં, કદાચિત્ ત્રયોજરૂપ ભી હોતે હૈં, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ ભી
હોતે હૈં' ઓર કદાચિત્ કલ્પોજરૂપ ભી હોતે હૈં । હસ પ્રકાર ભિન્ન ૨
કાલ મેં ડનમેં ચતુરાશિરૂપતા આની હૈં । ક્યોં કિ હસ વિવક્ષા મેં
યહાં અનવસ્થિત અનન્તતા ભેદ ઓર સંઘાત કો લેકર હોતી હૈં ।

'વિહાણાદેસેણં કહ્ણુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ' ભેદ પ્રકાર સે
વિશેષરૂપ સે જીવ શરીર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે કદાચિત્ કૃતયુગ્મ ભી
હોતે હૈં' કદાચિત્ ત્રયોજરૂપ ભી હોતે હૈં, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ ભી
હોતે હૈં' ઓર કદાચિત્ કલ્પોજરૂપ ભી હોતે હૈં । 'એવં નેરહ્યા વિ' સામાન્ય
જીવ કે જૈસે નૈરયિક ભી જીવપ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે સામા

નથી. દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ હોતા નથી અને કલ્પોજ ૩૫ પણ હોતા નથી. 'સરીર-
પણ્ણે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણં સિય કહ્ણુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા' તથા ઔદારિક
વિગેરે શરીર પ્રદેશોને લઈને સામાન્યપણાથી સઘળા જીવો કોઈવાર કૃતયુગ્મ
૩૫ પણ હોય છે. અને કોઈવાર ત્રયોજ ૩૫ પણ હોય છે, અને કોઈવાર
દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ પણ હોય છે અને કોઈવાર કલ્પોજ ૩૫ પણ હોય છે. આ
રીતે જુદા જુદા કાળમાં તેઓમાં આરે રાશિપણુ આવે છે કારણ કે આ
વિવક્ષામાં અહીંયાં અનવસ્થિત અનન્તતા ભેદ અને સંઘાતથી થાય છે.

'વિહાણાદેસેણં કહ્ણુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ' ભેદ પ્રકારના વિશેષ
પણાથી જીવ શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કોઈવાર કૃતયુગ્મ ૩૫ પણ હોય છે. કોઈ
વાર ત્રયોજ ૩૫ પણ હોય છે. કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ પણ હોય છે. અને
કોઈવાર કલ્પોજ ૩૫ પણ હોય છે 'એવં નેરહ્યા વિ' સામાન્ય જીવના કથન

દેશેનાઽપિ કૃતયુગ્માઃ નો ટ્ર્યોજાદિરૂપાઃ । તથા-શરીરપ્રદેશાશ્રયણેન-ઓઘાદેશેન સ્યાત્કૃતયુગ્માઃ, યાવત્-સ્યાત્કલ્પોજાઃ । વિધાનાદેશેન તુ-કૃતયુગ્મા અપિ યાવત્ કલ્પોજા અપીતિ ભાવઃ ‘એવં જાવ વેમાણિયા એવં યાવદ્વૈમાનિકાઃ, ભવનપતિત આરમ્ભ્ય વૈમાનિકાન્તજીવાનામપિ નારકવદેવ સર્વં વોધ્યમિતિ । ‘સિદ્ધા ણં મંતે ! પુચ્છા ? સિદ્ધાઃ સ્વલુ મદન્ત ! પૃચ્છા ? હે મદન્ત ! સિદ્ધા જીવાઃ પ્રદેશાર્થતયા કૃતયુગ્માઃ ટ્ર્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પોજાવેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણ વિ, વિહાણાદેસેણ વિ કહ્જુમ્મા’ ઓઘાદેશેન-સામાન્યતોઽપિ વિધાનાદેશેન ભેદપ્રકારેણાઽપિ કૃતયુગ્મા એવ । સિદ્ધાઃ ‘નો તેઓગા-નો દાવરજુમ્મા-નો કલ્હિઓગા’ નો ટ્ર્યોજાઃ નો દ્વાપરયુગ્માઃ નો વા કલ્પોજરૂપાઃ સિદ્ધા મવન્તીતિ ભાવઃ ॥સૂ.૦૨॥

ન્યરૂપ મેં મી ઓર વિશેષરૂપ મેં મી કૃતયુગ્મરૂપ હી હોતે હૈં ટ્ર્યોજાદિ-રૂપ નહીં હોતે હૈં તથા શરીરપ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે સામાન્યરૂપ મેં તો વે ચતૂરાશી રૂપ હોતે હૈં । ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ હસી પ્રકાર અસુર કુમાર સે લેઠ્ઠર વૈમાનિક તરુ કે જીવોં મેં મીં ચતૂરાશીરૂપતા નારકોં કી વક્તવ્યતાનુસાર જાનની ચાહિયે ।

‘સિદ્ધા ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સિદ્ધ જીવ સામાન્યરૂપ સે સમસ્ત સિદ્ધજીવ કયા કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ? અથવા કલ્પોજરૂપ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કહ્જુમ્મા’ હે ગૌતમ ! સામાન્યરૂપ સે મી ઓર વિશેષરૂપ સે મી સિદ્ધ-જીવ કૃતયુગ્મરૂપ હી હોતે હૈં । વે ‘નો તેઓગા, નો દાવરજુમ્મા, નો

પ્રમાણે નૈરયિકે પણુ જીવ પ્રદેશેની અપેક્ષાથી સામાન્યપણુથી અને વિશેષપણુથી પણુ કૃતયુગ્મ રૂપ જ હોય છે, ટ્ર્યોજા વિગેરે રૂપ હોતા નથી. તથા શરીર પ્રદેશેની અપેક્ષાથી સામાન્યપણુથી તો તેઓ ચારે રાશીરૂપ હોય છે, અને વિશેષની અપેક્ષાથી પણુ તેઓ ચારે રાશી રૂપ હોય છે. ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ એજ પ્રમાણે એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં પણુ નારકોના કથન પ્રમાણે ચારે રાશીપણુ સમજવું.

‘સિદ્ધા ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! પ્રદેશેની અપેક્ષાથી સિદ્ધ જીવો સામાન્યપણુથી શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ટ્ર્યોજા રૂપ છે ? અથવા દ્વાપર યુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પોજા રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કહ્જુમ્મા’ હે ગૌતમ ! સામાન્યપણુથી અને વિશેષપણુથી પણુ સિદ્ધ જીવ કૃતયુગ્મ રૂપ જ હોય છે,

અથ ક્ષેત્રતો જીવાદિ તથૈવાહ-‘જીવે ણં ભંતે’ इत्यादि ।

મૂલમ્-જીવે ણં ભંતે ! કડજુમ્મપણ્ણસોગાઢે પુચ્છા ! ગોયમા ! સિય કડજુમ્મપણ્ણસોગાઢે જાવ સિય કલિઓગપણ્ણસોગાઢે । एवं જાવ સિદ્ધે । જીવા ણં ભંતે ! કિં કડજુમ્મપણ્ણસોગાઢા પુચ્છા ? ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં કડજુમ્મપણ્ણસોગાઢા નો તેઓગં નો દાવરં નો કલિઓગપણ્ણસોગાઢા વિહાણાદેસેણં કડજુમ્મપણ્ણસોગાઢા વિ જાવ કલિઓગપણ્ણસોગાઢા વિ । નેરહયાણં પુચ્છા ? ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં સિય કડજુમ્મપણ્ણસોગાઢા જાવ સિય કલિઓગપણ્ણસોગાઢા । વિહાણાદેસેણં કડજુમ્મપણ્ણસોગાઢા વિ જાવ કલિઓગપણ્ણસોગાઢા વિ । एवं एगिंदियसिद्धवज्जा सव्वे वि । सिद्धा एगिंदिया य जहा जीवा । जीवे णं भंते ! किं कड-जुम्मसमयट्ठिए पुच्छा ? गौयमा ! कडजुम्मसमयट्ठिए नो तेओगं नो दावरं नो कलिओगसमयट्ठिए । नेरहएणं पुच्छा ? गौयमा ! सिय कडजुम्मसमयट्ठिए जाव सिय कलिओग-समयट्ठिए । एवं जाव वेमाणिए । सिद्धे जहा जीवे । जीवा णं भंते ! पुच्छा ? गौयमा ! ओघादेसेण वि, विहाणादेसेण वि कडजुम्मसमयट्ठिया, नो तेओगं नो दावरं नो कलि-ओगसमयट्ठिया । नेरहयाणं पुच्छा ? गौयमा ! ओघादेसेणं सिय कडजुम्मसमयट्ठिया जाव सिय कलिओगसमयट्ठिया वि । विहाणादेसेणं कडजुम्मसमयट्ठिया वि जाव कलिओगसमय-ट्ठिया वि एवं जाव वेमाणिया । सिद्धा जहा जीवा ॥सू० ३॥

કલિબોગા' ન ય્યોજરૂપ હોતે હૈં, ન દ્વારયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ઓર ન કલ્યોજરૂપ હોતે હૈં ॥સૂ. ૨॥

તેઓ. ‘નો તેઓગા, નો દાવરજુમ્મા નો કલિબોગા’ ય્યેજ ૩૫ હોતા નથી. દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ હોતા નથી, અને કલ્યેજ ૩૫ પણ હોતા નથી. ॥સૂ. ૨॥

જાયા—જીવઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ. પૃચ્છા ? ગૌતમ ! સ્યાત્-કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ યાવત્ સ્યાત્-કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠઃ । એવં યાવત્સિદ્ધઃ । જીવાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃપૃચ્છા : ગૌતમ ! ઓઘાદેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ નો ંયોજ૦ નો દ્વાપરયુગ્મ નો કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠાઃ । વિધાનાદેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા અપિ યાવત્કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠા અપિ નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! ઓઘાદેશેન-સ્યાત્ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ યાવત્-સ્યાત્કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠા । વિધાનાદેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા અપિ, યાવત્-કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠા અપિ । એવમેકેન્દ્રિયસિદ્ધવર્જાઃ સર્વેઽપિ । સિદ્ધા એકેન્દ્રિયાશ્ચ યથા જીવાઃ । જીવઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! કિં કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકઃ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકઃ નો ંયોજ૦ નો દ્વાપર૦ નો કલ્પયોજસમયસ્થિતિકઃ । નૈરયિકઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! પૃચ્છા ? ગૌતમ ! સ્યાત્કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકઃ યાવત્-સ્યાત્ કલ્પયોજસમયસ્થિતિકઃ । એવં યાવત્ વૈમાનિકઃ । સિદ્ધો યથા જીવઃ । જીવાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! પૃચ્છા ? ગૌતમ ! ઓઘાદેશેનાઽપિ-વિધાનાદેશેનાઽપિ કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ નો ંયોજ૦ નો દ્વાપર૦ નો કલ્પયોજ૦ ।

નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! ઓઘાદેશેન સ્યાત્-કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ યાવત્-સ્યાત્કલ્પયોજસમયસ્થિતિકા અપિ વિધાનાદેશેન કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકા અપિ । યાવત્-સ્યાત્કલ્પયોજસમયસ્થિતિકા અપિ । એવં યાવત્ વૈમાનિકાઃ । સિદ્ધા યથા જીવાઃ ॥સુ૦૩॥

ટીકા—‘જીવે ણં મંતે ! કિં કઢજુમ્મપ્પસોગાઠે પુચ્છા ?’ જીવઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ પૃચ્છા ? હે મદન્ત ! જીવઃ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ, અથવા-ંયોજપ્રદેશાવગાઠઃ દ્વાપરયુગ્મપ્રદે૦ વલ્પયોજ પ્રદેશાવગાઠો વેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય કઢજુમ્મ-

અથ સૂત્રકાર ક્ષેત્ર કો અપેક્ષા લેકર જીવાદિ કોં મેં કૃતયુગ્માદિ કા વિચાર કરતે હૈં-‘જીવે ણં મંતે ! કિં કઢજુમ્મપ્પસોગાઠે’ ઇત્યાદિ સૂત્ર ૩ ।

ટીકાર્થ-હે કરુણાસિંધુ મદન્ત ! એક જીવ કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈ ? અથવા ંયોજપ્રદેશાવગાઠ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈ ? અથવા કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે

હવે સૂત્રકાર ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી જીવાદિકોમાં કૃતયુગ્મ વિગેરેનો વિચાર કરે છે.-‘જીવે ણં મંતે ! કઢજુમ્મપ્પસોગાઠે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે કઠ્ઠણાસાગર ભગવન્ એક જીવ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ અથવા ંયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા કલ્પયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! સિય કઢજુમ્મપ્પસોગાઠે જાંવ સિય કલ્પિઓગપ્પસોગાઠે’ એક જીવ કોઈ

પપ્સોગાદે' સ્યાત્કદાચિત્ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાદો જીવઃ, ઔદારિકાદિશરીરાણાં વિચિત્રાઽવગાહનત્વાત્ - ચતુરગ્રાદિત્વસંભવાત્ । 'જાવ-સિય કલિઓગપપ્સો-ગાદે' યાવત્-સ્યાત્કલયોજમપ્રદેશાવગાદઃ, યાવત્પદેન સ્યાત્-ત્રયોજમપ્રદેશાવગાદઃ સ્યાત્-દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાદઃ, इत्यनयोः संग्रहः, इति । 'एवं जाव सिद्धे' एवम् - औघिकजीववदेव नैरयिकादारभ्य सिद्धपर्यन्तः सर्वोऽपि जीवः स्यात्-कृत-युगमप्रदेशावगादो यावत्-स्यात्कल्योजमप्रदेशावगादश्चेति भावः । 'जीवा णं भंते ! किं कडजुम्मपएसोगाढा पुच्छा ?' जीवाः सामान्यतः खलु भदन्त ! कृतयुगमप्रदेशावगाढाः पृच्छा ? हे भदन्त ! जीवाः किं कृतयुगमप्रदेशावगाढाः-त्रयोजमप्रदेशावगाढाः-द्वापरयुगमप्रदेशावगाढाः यद्वा-कल्योजमप्रदेशावगाढा भवन्तीति पश्यन्त ! भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा हे गौतम ! 'ओघादेसेणं कडजुम्मपएसो-

ગૌતમ ! 'સિય કડજુમ્મપપ્સોગાદે' જાવ સિય કલિઓગપપ્સોગાદે' એક જીવ કદાચિત્ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાદ બી હોતા હૈ યાવત્ કદાચિત્ કલયો-જપ્રદેશાવગાદ બી હોના હૈ । યહાં યાવત્ પદ સે 'ત્રયોજપ્રદેશાવગાદ બી હોતા હૈ ઔર કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાદ બી હોતા હૈ' હસ પાઠ કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । હસ પ્રકાર કે કથન કા કારણ ઔદારિક આદિ શરીરોં કી વિચિત્ર અવગાહના હૈ । 'એવં જાવ સિદ્ધે' હસ સામાન્ય જીવ કે કથન કે જૈસા હી નૈરયિક સે લેકર સિદ્ધ પર્યન્ત સમસ્ત જીવ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાદ બી હૈ' યાવત્ કલયોજ પ્રદેશાવગાદ બી હૈ એસા જાનના ચાહિયે ।

'જીવા ણં ભંતે ! કિં કડજુમ્મપપ્સોગાદા પુચ્છા' હે ભદન્ત ! જીવ કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાદ હૈ ? અથવા ત્રયોજપ્રદેશાવગાદ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ-પ્રદેશાવગાદ હૈ ? અથવા કલયોજપ્રદેશાવગાદ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ- 'ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં કડજુમ્મપપ્સોગાદા' હે ગૌતમ ! જીવ

વાર કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાદ પણ હોય છે, યાવત્ ત્રયોજ પ્રદેશાવગાદ પણ હોય છે, અને કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાદ પણ હોય છે અને કોઈવાર કલયોજ પ્રદેશાવગાદ પણ હોય છે. આ પ્રમાણે કહેવાનું કારણ ઔદારિક વિગેરે શરીરોની વિચિત્ર અવગાહના છે.

'એવં જાવ સિદ્ધે' આ સામાન્ય જીવના કથન પ્રમાણે જ નૈરયિકોથી લઈને સિદ્ધો સુધીના સઘળા જીવો કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાદ પણ હોય છે. યાવત્ કલયોજ પ્રદેશાવગાદ પણ છે તેમ સમજવું.

'જીવા ણં ભંતે ! કિં કડજુમ્મપપ્સોગાદા પુચ્છા' હે ભગવન્ અનેક જીવો કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાદ છે શું ? અથવા ત્રયોજ પ્રદેશાવગાદ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાદ છે ? અથવા કલયોજ પ્રદેશાવગાદ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'ગોયમા ! 'ઓઘાદેસેણં કડજુમ્મપપ્સોગાદા' હે ગૌતમ ! જીવ સામા-

‘ગાઢા’ ઓઘાદેશેન-સામાન્યતઃ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢા જીવા ભવન્તિ, સમસ્ત જીવૈ-
રવગાઢાનાં લોકપ્રમાણાવસ્થિતપ્રદેશાનામસંખ્યાતત્વાચ્ચતુરગ્રતા એવેતિ, ‘ઓઘા-
દેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢા ભવન્તિ । ‘નો તેઓગ૦ નો દાવર૦ નો કલિ-
ઓગ૦’ નો ઝ્યોજપ્રદેશાવગાઢાઃ નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢાઃ નો કલ્યોજપ્રદે-
શાવગાઢા ભવન્તીતિ । ‘વિહાણાદેસેણ કઢજુમ્મપણ્ણોગાઢા વિ જાવ-કલિઓગ-
પણ્ણોગાઢાવિ’ વિધાનાદેશેન-ભેદપ્રકારેણ એકૈકશ્ચ ઇત્યર્થઃ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢા
અપિ યાવત્-કલ્યોજપ્રદેશાવગાઢા અપિ । યાવત્ પદેન ઝ્યોજપ્રદેશાવગાઢા અપિ
દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢા અપિ ઇત્યનયોઃ સંગ્રહો ભવતિ । વિધાનાદેશતસ્તુ
‘વિચિત્રત્વાત્ અવગાહનાયાઃ યુગપત્-ચતુર્વિધાસ્તે જીવા ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘નેર-

ઓઘાદેશ સે અર્થાત્ સામાન્યતઃ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢા હૈ, કયોંકિ સમસ્ત
જીવોં દ્વારા અવગાઢ પ્રદેશોં કે લોક પ્રમાણ અવસ્થિત અસંખ્યાત હોને
સે ડનમેં ચતુરગ્રતા-કૃતયુગ્મતાં હોતી હૈ, ઇસલિયે જીવ સામાન્યતઃ કૃત-
યુગ્મપ્રદેશાવગાઢ કહે ગયે હૈ । ‘નો તેઓગ૦ નો દાવર૦ નો કલિઓ૦’
ઝ્યોજપ્રદેશાવગાઢ અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ અથવા કલ્યોજપ્રદેશા-
વગાઢ નહીં કહે ગયે હૈ । ‘વિહાણાદેસેણ કઢજુમ્મપણ્ણોગાઢા વિ જાવ
કલિઓગપણ્ણોગાઢા વિ’ વિધાન કી અપેક્ષા સે અર્થાત્ એકએક કી અપેક્ષા
સે વે જીવ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ ભી હોતે હૈ યાવત્ કલ્યોજપ્રદેશાવગાઢ
ભી હોતે હૈ । યહાં યાવત્પદ સે ‘ઝ્યોજપ્રદેશાવગાઢ ભી હોતે હૈ, ઓર
દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ ભી હોતે હૈ’ એસા પાઠ ગૃહીત હુઆ હૈ । વિધાન
કી અપેક્ષા સે જો એક કાલમેં ચારોં પ્રકારકે હોને કા કથન કિયા ગયા
હૈ ડસકા કારણ અવગાહના કી વિચિત્રતા હૈ । અતઃ વે યુગપત્-એક સાથ

ન્યપણ્ણાથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ છે કેમકે સઘણા જીવો દ્વારા અવગાઢ પ્રદેશો
અસંખ્યાત હોવાથી તેમાં ચારે નાશિપણ્ણાથી કૃતયુગ્મપણ્ણું હોય છે તેથી જીવ
સામાન્યપણ્ણાથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ કહ્યા છે. ‘નો તેઓગ૦ નો દાવર૦ નો
કલિઓ૦’ ઝ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ અથવા કલ્યોજ
પ્રદેશાવગાઢ કહ્યા નથી ‘વિહાણાદેસેણ કઢજુમ્મપણ્ણોગાઢા વિ જાવ કલિઓગ
પણ્ણોગાઢા વિ’ વિધાનાદેશની અપેક્ષાથી અર્થાત્ એક એક જીવની અપેક્ષાથી
તે જીવો કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ પણ હોય છે, યાવત્ કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ
પણ હોય છે. યાવત્ શબ્દથી ઝ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ પણ હોય છે. અને દ્વાપર
યુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ પણ હોય છે. આ પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે, વિધાનાદેશની
અપેક્ષાથી જે આ કથન થયું છે, તેનું કારણ અવગાહનાનું વિચિત્રપણું છે
તેથી તેઓ ચારે પ્રકારના હોય છે. ‘નેરિયા ણ પુચ્છા’ હે ભગવન નૈરિયો

इया णं पुच्छा ?' नैरयिकाः खलु पृच्छा ? हे भदन्त ! नैरयिकाः किं कृत युग्मप्रदेशावगाढाः कल्योजप्रदेशावगाढा वा भवन्तीति प्रश्नः ? भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'ओघादेसेणं सिय कडजुम्मपएसोगाढा जाव-सिय कलिओगपएसोगाढा' ओघादेशेन-सामान्यतः स्यात्कदाचित्- कृतयुग्मप्रदेशावगाढाः यावत्-स्यात्कल्योजप्रदेशावगाढाः । अत्र यावत्पदेन ऽयोजद्वापरयुग्मयोर्ग्रहणम् अत्र ओघतो नारकाः विचित्रपरिणामत्वेन- विचित्रशरीरपरिणामत्वेन विचित्रावगाहप्रदेशप्रमाणत्वाद् योगपथेन चतुष्प्रकारका अपि भवन्ति । अत्र यावत्पदेन स्यात्-ऽयोजप्रदेशावगाढाः, स्याद्- द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढा इत्यनयोः संग्रहो भवतीति । 'विहाणादेसेण कडजुम्मपएसोगाढा वि-जाव-कलिओगपएसोगाढा वि' विधानादेशेन-भेदप्रकारेण एकैकश- इत्यर्थः कृतयुग्मप्रदेशावगाढा अपि भवन्ति, तथा-यावत्-कल्योजप्रदेशावगाढा

चारों प्रकार के होते हैं । 'नेरहया णं पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिक क्या कृतयुग्मप्रदेशावगाढ होते हैं ? अथवा ऽयोजप्रदेशावगाढ होते हैं ? अथवा द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढ होते हैं ? अथवा कल्योजप्रदेशावगाढ होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं- 'गोयमा' ओघादेसे णं सिय कडजुम्म पएसोगाढा जाव सिय कलिओगपएसोगाढा' हे गौतम ! सामान्यरूप से नारकविचित्रपरिणामशाली होने के कारण एवं विचित्रशारीरिक- परिणामवाले होने के कारण विचित्र अवगाहित प्रदेशप्रमाण होने से युगपत् नहीं अलग अलग काल में चतुष्प्रकारक भी होते हैं । यहाँ यावत् शब्द से 'स्यात् ऽयोजप्रदेशावगाढाः, स्यात् द्वापरयुग्मप्रदेशा- वगाढाः' इन पदों का संग्रह हुआ है ।

‘विहाणादेसेण कडजुम्मपएसोगाढा वि’ जाव कलिओगपएसोगाढा वि’ विधान भेद की अपेक्षा से-विशेष की अपेक्षा से- एक एक की

શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢવાળા હોય છે ? અથવા ઽયોજ પ્રદેશાવગાઢ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ હોય છે ? અથવા કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ સિય કડજુમ્મપેસોગાઢા જાવ સિય કલિઓગપેસોગાઢા' હે ગૌતમ ! સામાન્યપણાથી નારકો વિચિત્ર પરિણામશાળી હોવાથી અને વિચિત્ર શારીરિક પરિણામવાળા હોવાથી, વિચિત્ર અવગાહનાવાળા પ્રદેશ પ્રમાણ હોવાથી એક જ કાળમાં આદે પ્રકારવાળા પણ હોય છે અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી 'સ્યાત્ ઽયોજપ્રદેશાવગાઢાઃ સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢાઃ' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે.

‘વિહાણાદેસેણ કડજુમ્મપેસોગાઢા વિ જાવ કલિઓગપેસોગાઢા વિ’ વિધાન લેહથી અર્થાત્ વિશેષપણાથી એક એકની અપેક્ષાથી તે નારકો કૃતયુગ્મ પ્રદે-

અપિ ભવન્તિ । યાવત્પદેન ઋયોજપ્રદેશાવગાહા ભવન્તિ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાહા
અપિ ભવન્તીત્યનયોઃ સંગ્રહઃ । વિધાનતસ્તુ-વિચિત્રાવગાહનત્વાદેકદાઽપિ સે
નારકાશ્વતુષ્પ્રકારકા ભવન્તીતિ માત્રઃ । 'एवं एगिंदियसिद्धवज्जा सन्वे वि' एवम्-
નારકવદેવ એકેન્દ્રિયસિદ્ધવર્જિનાઃ સર્વેઽપિ દ્વીન્દ્રિયાદયો વૈમાનિકપર્યન્તા જીવાઃ
ત્વચ્ચેવ ભવન્તિ । ઓઘાદેશેન-સ્યાત્કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહાઃ યાવત્-સ્યાત્કલ્પયોજ-
પ્રદેશાવગાહાઃ વિધાનાદેશતસ્તુ-કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહા અપિ યાવત્-કલ્પયોજપ્રદેશ-
ાવગાહા અપીતિ । 'सिद्धा एगिंदिया य जहा जीवा' सिद्धा एकेन्द्रियाश्च यथा जीवाः ।
ઓઘાદેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહાઃ નો ઋયોજાદિપ્રદેશાવગાહાઃ । વિધાનાદેશ-
તસ્તુ-કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહા અપિ યાવત્-કલ્પયોજપ્રદેશાવગાહા અપીતિ માત્રઃ ।

અપેક્ષા સે-એ નારક કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહાં મી હોતે હૈં, યાવત્ કલ્પયોજ-
પ્રદેશાવગાહાં મી હોતે હૈં । યહાં પર યાવત્ પદ સે 'ઋયોજપ્રદેશાવગાહા
ભવન્તિ, દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાહા અપિ ભવન્તિ' હસ પાઠ કા સંગ્રહ
હુઆ હૈ । તાત્પર્ય ઠસ કથન કા યહી હૈ કિ નારક જીવ વિચિત્ર અવ-
ગાહનાવાલે હોને સે એક કાલ મેં મી ચતુષ્પ્રકારક હોતે હૈં । 'एवं एगि-
ंदियसिद्धवज्जा सन्वे वि' હસી પ્રકાર સે-નારક કે જૈસે હી એકેન્દ્રિય
ઔર સિદ્ધોં કો છોડકર સામાન્યતઃ સમસ્ત અસુરકુમાર સે લેકર
વૈમાનિક તરુ કે જીવ કદાચિત્ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહાં મી હોતે હૈં,
કદાચિત્ ઋયોજપ્રદેશાવગાહાં મી હોતે હૈં, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવ-
ગાહાં મી હોતે હૈં ઔર કદાચિત્ કલ્પયોજપ્રદેશાવગાહાં મી હોતે હૈં । 'सिद्धा
एगिंदिया य जहा जीवा' सिद्ध औः एकेन्द्रिय जीव सामान्यतः जीव
के जैसे कृतयुगमप्रदेशावगाह ही होते हैं । ऋयोजादि प्रदेशावगाह नहीं

શાવગાહ પણ હોય છે. ઋયોજ પ્રદેશાવગાહ પણ હોય છે, દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવ-
ગાહવાળા પણ હોય છે, અને કલ્પયોજ પ્રદેશાવગાહવાળા પણ હોય છે.
અહીંયાં યાવત્ પદથી 'ઋયોજપ્રદેશાવગાહા ભવન્તિ, દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાહા અપિ
ભવન્તિ' આ પાઠનેા સંગ્રહ થયો છે કહેવાતુ તાત્પર્ય એ છે કે-નારક ભવો
વિચિત્ર અવગાહનાવાળા હોવાથી એક કાળમા પણ ચારે પ્રકારવાળા હોય છે.
'एवं एगिंदियसिद्धवज्जा सन्वे वि' એજ રીતે-નારક ભવોની જેમજ એક
ઇન્દ્રિયવાળા અને સિદ્ધોને છોડીને સામાન્યપણાથી સઘળા એ ઇન્દ્રિયવાળા
ભવોથી લઇને વૈમાનિક સુધીના ભવો કોઇવાર કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાહ પણ
હોય છે. કોઇવાર ઋયોજ પ્રદેશાવગાહ પણ હોય છે, કોઇવાર કલ્પયોજ પ્રદેશા-
વગાહ પણ હોય છે. 'सिद्धा एगिंदिया य जहा जीवा' सिद्धો અને એક ઇન્દ્રિ-
યવાળા ભવો સામાન્યપણાથી ભવના કથન પ્રમાણે કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાહ જ

અથ-સ્થિતિમાશ્રિત્ય જીવાદિ તથૈવ નિરૂપ્યતે-‘જીવે ણં’ ઇત્યાદિ । ‘જીવે ણં મંતે ! કિં કલ્પજુમ્મસમયદ્વિદ્દુ પુચ્છા ? જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિં કૃતયુગ્મસમય સ્થિતિકઃ પુચ્છા ? હે મદન્ત ! જીવઃ કિં કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકઃ ઔજસમયસ્થિ- તિકઃ દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિકઃ-કલ્પોજસમયસ્થિતિકો વેતિ ગૌતમસ્વામિનઃ મશ્નઃ ? મગયાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા ! કલ્પજુમ્મસમયદ્વિદ્દુ’ કૃતયુગ્મસ- મયસ્થિતિકઃ, સામાન્યતો જીવસ્ય સ્થિતિરતીતાઽનાગતવર્તમાનાત્મકઃ સર્વસ્મિન્નેવ કાલે ભવતિ અતઃ કાલત્રયવિવક્ષ્યાઽનન્તસમયાત્મકત્વાત્ જીવઃ કૃતયુગ્મસમય- સ્થિતિક ઇતિ કથ્યતે । ‘નો તેઓગં નો દાવરં નો કલ્પિઓગસમયદ્વિદ્દુ’ નો હોતે હૈં । તથા-વિધાન કી અપેક્ષા સે વે કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાહ ઓ હોતે હૈં યાવત્ કલ્પોજપ્રદેશાવગાહ ઓ હોતે હૈં ।

અથ શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે દેસા પૂછતે હૈં-‘જીવે ણં મંતે ! કિં કલ્પજુમ્મ સમયદ્વિદ્દુ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! એક જીવ કયા કૃતયુગ્મ સમય કી સ્થિતિવાલા હૈં ? અથવા ઔજ સમય કી સ્થિતિવાલા હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલા હૈં ? અથવા કલ્પોજસમય કી સ્થિતિવાલા હૈં ? હસ ગૌતમસ્વામી કે પ્રશ્ન કા સમાધાન કરતે હુએ પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામી સે કહતે હૈં-‘ગોયમા ! કલ્પજુમ્મસમયદ્વિદ્દુ’ હે ગૌતમ ! સામાન્ય રૂપ સે જીવ કી સ્થિતિ અતીત અનાગત એવં વર્તમાનરૂપ સમસ્તકાલ મેં હોતી હૈં । અતઃ કાલત્રય કી વિવક્ષા સે અનન્તસમયાત્મક હોને સે જીવ કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલા કહા ગયા હૈં ‘નો તેઓગં નો દાવરં, નો કલ્પિઓગ સમયદ્વિદ્દુ’ કિન્તુ ઔજસમય કી સ્થિતિવાલા

હોય છે. ઔજ વિગેરે પ્રદેશાવગાહ હોતા નથી. તથા વિધાનની અપેક્ષાથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાહ પણ હોય છે, યાવત્ કલ્પોજ પ્રદેશાવગાહ પણ હોય છે.

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘જીવે ણં મંતે ! કિં કલ્પ- જુમ્મસમયદ્વિદ્દુ પુચ્છા’ હે ભગવન્ એક એવ શુ કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિ- વાળો છે ? અથવા ઔજ સમયની સ્થિતિવાળો છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળો છે ? અથવા કલ્પોજ સમયની સ્થિતિવાળો છે ? શ્રી ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરવા શ્રી મહાવીર પ્રભુ શ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે- ‘ગોયમા ! કલ્પજુમ્મસમયદ્વિદ્દુ’ હે ગૌતમ ! સામાન્યપણથી એવી સ્થિતિ, ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ અને વર્તમાનકાળ રૂપ દરેક કાળમાં હોય છે. જેથી ત્રણ કાળની વિવક્ષાથી, અનંત સમય રૂપ હોવાથી એવ કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિ- તિવાળો કહેલ છે, ‘નો તેઓગં નો દાવરં નો કલ્પિઓગસમયદ્વિદ્દુ’ ઔજ

ત્રયોજસમયસ્થિતિકો ભવતિ જીવઃ નો દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિકો નો વા-
 કલ્યોજસમયસ્થિતિકો ભવતિ જીવઃ इति । ‘નેરહ્ણ ણં મંતે ! પુચ્છા ?’ નૈરયિકઃ
 સ્વહ મદન્ત ! પુચ્છા ? હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ કિં કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકઃ ત્રયોજ-
 સમયસ્થિતિકો દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિકઃ કલ્યોજસમયસ્થિતિકો વા ભવતીતિ
 પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય કહ્ણજુમ્મસમ-
 યદ્દિહ્ણ-જાવ સિય કલિઓગસમયદ્દિહ્ણ’ સ્યાત્કદાચિત્ કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકો
 યાત્કલ્યોજસમયસ્થિતિકઃ । નારકજીવાનાં મિત્રમિત્રસ્થિતિકત્વાત્ કદાચિત્
 -કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકો ભવતિ, કદાચિત્ ત્રયોજાદિકલ્યોજાન્તસમયસ્થિતિકો
 ભવતીતિ । ‘એવં જાવ વેમાણિ’ એવં નારકવદેવ વૈમાનિકપર્યન્તો જીવઃ કદાચિત્

નહીં કહા ગયા હૈ, ન દ્વાપરયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલા કહા ગયા હૈ ઓર
 ન કલ્યોજ સમય કી સ્થિતિવાલા કહા ગયા હૈ । અથ શ્રી ગૌતમસ્વામી
 પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈ ‘નેરહ્ણ ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! નૈરયિક
 જીવ કયા કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલા હૈ ? અથવા ત્રયોજસમય કી
 સ્થિતિવાલા હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલા હૈ ? અથવા
 કલ્યોજસમય કી સ્થિતિવાલા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-
 ‘ગોયમા ! સિય કહ્ણજુમ્માસમયદ્દિહ્ણ જાવ સિય કલિઓગસમયદ્દિહ્ણ’ હે
 ગૌતમ ! નારક જીવ મિત્ર ન સ્થિતિવાલા હોને સે કદાચિત્ કૃતયુગ્મ
 સમય કી સ્થિતિવાલા હોતા હૈ કદાચિત્ ત્રયોજસમય કી સ્થિતિવાલા
 હોતા હૈ કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મ સમય કી સ્થિતિવાલા હોતા હૈ
 કદાચિત્ કલ્યોજ સમય કી સ્થિતિવાલા હોતા હૈ । ‘એવં જાવ
 વેમાણિ’ હસી પ્રકાર સે નારક કે જૈસે હી વૈમાનિકપર્યન્ત કે જીવ

સમયની સ્થિતિવાળો કહ્યો નથી. તેમ દ્વાપરયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળો, અથવા
 કલ્યોજ સમયની સ્થિતિવાળો કહ્યો નથી.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘નેરહ્ણ ણં મંતે ! પુચ્છા’
 હે ભગવન્ નૈરયિક શું કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળો છે ? ત્ર્યોજ સમયની
 સ્થિતિવાળો છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળો છે ? અથવા કલ્યોજ
 સમયની સ્થિતિવાળો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા !
 સિય કલિઓગસમયદ્દિહ્ણ જાવ સિય દાવરજુમ્મસમયદ્દિહ્ણ’ હે ગૌતમ ! નારક
 જીવ જુદી જુદી સ્થિતિવાળો હોવાથી કોઈવાર કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળો
 હોય છે. કોઈવાર ત્ર્યોજ સમયની સ્થિતિવાળો હોય છે કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ
 સમયની સ્થિતિવાળો હોય છે. કોઈવાર કલ્યોજ સમયની સ્થિતિવાળો હોય છે.
 ‘એવં જાવ વેમાણિ’ એજ રીતે નારકની જેમજ વૈમાનિક સુધીના જીવો

—કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકઃ યાવત્—કદાચિત્ કલ્પયોજસમયસ્થિતિકો ભવતિ નાર-
કાદિ વૈમાનિકાન્તજીવસ્ય વિચિત્રસમયસ્થિતિક્ત્વાદિતિ । ‘સિદ્ધે જહા જીવે’
સિદ્ધો યથા જીવઃ—યથા જીવઃ કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિક એવ ભવતિ, ન ટ્રયોજાદિ-
સમયસ્થિતિકઃ તથૈવ—સિદ્ધોઽપિ કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિક એવ ભવતિ ન તુ—કદાચિ-
દપિ ટ્રયોજાદિ સમયસ્થિતિક ઇતિ માત્રઃ । ‘જીવા ણં મંતે ! પુચ્છા ? જીવાઃ
સ્વલ્લ ભદન્ત ! પુચ્છા ? હે ભદન્ત ! જીવાઃ કિં કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ ટ્રયોજ-
સમયસ્થિતિકાઃ દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ—કલ્પયોજસમયસ્થિતિકાઃ—વેતિ પ્રશ્નઃ
ભગવાનાઢ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણા-
દેસેણ વિ કઢજુમ્મસમયઢિઃયા’ ઓઘાદેસેનાઽપિ—વિહાણાદેસેનાઽપિ કૃતયુગ્મ-

કદાચિત્ કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલા હોતા હૈ યાવત્ કદાચિત્
કલ્પયોજસમય કી સ્થિતિવાલા હોતા હૈ । વર્ષોં કિ નારક સે લેકર
વૈમાનિકાન્ત જીવ વિચિત્રસ્થિતિવાલા હોતા હૈ । ‘સિદ્ધે જહા જીવે’ જીવ
જિસ પ્રકાર કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલા હી હોતા હૈ, ટ્રયોજાદિ
સમય કી સ્થિતિવાલા નહીં હોતા હૈ ડસી પ્રકાર સે સિદ્ધ ભી કૃતયુગ્મ
સમય કી સ્થિતિવાલા હી હોતા હૈ । ટ્રયોજાદિ સમય કી સ્થિતિવાલા
કભી ભી નહીં હોતા હૈ । ‘જીવા ણં મંતે ! પુચ્છા’ ઇસ સૂત્ર દ્વારા
ગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે ઇસા પૂછા હૈ—હે ભદન્ત ! સમસ્ત જીવ વ્યા
કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે હોતે હૈં ? અથવા ટ્રયોજસમય કી સ્થિતિ
વાલે હોતે હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે હોતે હૈં ? અથવા
કલ્પયોજસમય કી સ્થિતિવાલે હોતે હૈં ? ઇસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
કહતે હૈં—‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કઢજુમ્મસમય-

કોઠવાર કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે, યાવત્ કોઠવાર કલ્પયોજ
સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે, કેમકે નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવો
વિચિત્ર સ્થિતિવાળા હોય છે ‘સિદ્ધે જહા જીવે’ જીવ જે પ્રમાણે કૃતયુગ્મ
સમયની સ્થિતિવાળો જ હોય છે, ટ્રયોજ વિગેરે સમયની સ્થિતિવાળો હોતો
નથી, એજ પ્રમાણે સિદ્ધ પણ કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળો જ હોય છે.
ટ્રયોજ વિગેરે સમયની સ્થિતિવાળા કોઠપણ સમયે હોતા નથી, ‘જીવા ણં
મંતે ! પુચ્છા’ આ સૂત્રપાઠદ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—
હે ભગવન્ સઘણા જીવો શું કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? અથવા
ટ્રયોજ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા
હોય છે ? અથવા કલ્પયોજ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કઢ-

સમયસ્થિતિકા એવ વહુત્વત્રિવિધાયામ્-ઓષઠો-વિધાનતશ્ચ ચતુરવ્રસમયસ્થિતિકા એવ ધવન્તિ । અનાદ્યનન્તત્વેનાડદન્તસમયસ્થિતિકાત્-જીવાનામિતિ । ‘નો તે ઓગ૦ નો દાવર૦ નો કલિઓગ૦’ નો ત્રયોજસમયસ્થિતિકાઃ નો દ્વાપરયુગ્મસમય-સ્થિતિકાઃ ન વા-કલ્યોજસમયસ્થિતિકા ધવન્તિ વહુત્વદિવક્ષાયાં જીવા ઇતિ । ‘નેરહ્યા ણં પુચ્છા ? નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ પૃચ્છા ? હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ કૃતયુગ્મ-સમયસ્થિતિકાઃ ત્રયોજસમયસ્થિતિકાઃ કલ્યોજસમયસ્થિતિકા વેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઓષાદેસેણં સિય-કહજુમ્મસમયદ્વિહ્યા’ ઓષાદેશેન સામાન્યતઃ કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ । ‘જાવ-સિય કલિઓગસમયદ્વિહ્યા વિ’ યાવત્-સ્યાત્ કદાચિત્ કલ્યોજસમયસ્થિતિકા

દ્વિહ્યા’ હે ગૌતમ ! ઓષાદેશ સે ખી ઔર વિધાનાદેશ સે ખી સમસ્ત જીવ કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે હી હોતે હૈં । કયોં કિ વહુત્વ કી દિવક્ષા મૈં અનાદિ અનન્ત હોને કે કારણ જીવોં મૈં અનન્ત સમય કી સ્થિતિકતા આતી હૈ । ફલલિયે વે ‘નો તેઓગ૦ નો દાવર૦ નો કલિઓગ૦’ ન ત્રયોજસમયસ્થિતિક હોતે હૈં, ન દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિક હોતે હૈં ઔર ન કલ્યોજસમયસ્થિતિક હોતે હૈં ।

‘નેરહ્યા ણં પુચ્છા’ અવ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-હે મદન્ત ! સમસ્ત નારક જીવ કયા કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિક હોતે હૈં ? અથવા ત્રયોજ સમયસ્થિતિક હોતે હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિક હોતે હૈં ? અથવા કલ્યોજસમયસ્થિતિક હોતે હૈં ? ફસકે ઉત્તર મૈં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ઓષાદેસેણં સિય કહજુમ્મસમયદ્વિહ્યા, જાવ સિય કલિઓગસમયદ્વિહ્યા વિ’ હે ગૌતમ ! સમસ્ત નારક

જુમ્મસમયદ્વિહ્યા’ હે ગૌતમ ! ઓષાદેશથી અને વિધાનાદેશથી પણ સઘળા જીવો કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા જ હોય છે, કેમકે ખહુપણ ની વિવક્ષામાં અનાદિ અનન્ત હોવાના કારણે જીવોમાં અનન્ત સમયનું સ્થિતિપણું આવે છે તેથી તેઓ “નો તેઓગ૦ નો દાવર૦ નો કલિઓગ૦” ત્રયોજ સમયની સ્થિતિવાળા નથી. દ્વાપરયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા અને કલ્યોજ સમયની સ્થિતિવાળા પણ નથી.

‘નેરહ્યા ણં પુચ્છા’ હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ સઘળા નારક જીવો શું કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? અથવા ત્રયોજ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? અથવા કલ્યોજ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! ‘ઓષાદેસેણં સિય કહજુમ્મસમયદ્વિહ્યા જાવ સિય કલિઓગસમયદ્વિહ્યા વિ’ હે ગૌતમ ! સઘળા

અપિ નારકાણાં વિચિત્રસમયસ્થિતિકૃત્વાત્-તૈષાં સર્વેષાં સમયમીલને ચતુષ્કાપહારે સતિ ઓઘાદેશેન સ્યાત્-કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકા ઇતિ । ‘વિહાણાદેસેળં-કઢ-જુમ્મસમયદ્વિહયા વિ જાવ કલિપ્રોગસમયદ્વિહયા વિ’ વિધાનાદેશેન-કૃતયુગ્મસમય-સ્થિતિકા અપિ, યાવત્-કલ્પોજસમયસ્થિતિકા અપીતિ । ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ એવં-નારકવદેવ યાવત્ વૈમાનિકાઃ ઓઘાદેશેન સ્યાત્-કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ યાવત્-સ્યાત્ કલ્પોજસમયસ્થિતિકાઃ । વિધાનાદેશેન-કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકા અપિ યાવત્-કલ્પોજસમયસ્થિતિકા અપીતિ ભાવઃ । ‘સિદ્ધા જહા જીવા’ સિદ્ધા

જીવ ઘટુવચન કી વિવક્ષા મેં સામાન્યત કદાચિત્ કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે ખી હોતે હેં યાવત્ કલ્પોજસમય કી સ્થિતિવાલે ખી હોતે હેં હેં । ક્યોં કિ સમસ્ત નારક જીવ વિચિત્રસમય કી સ્થિતિવાલે હોતે હેં ખતઃ ડન સવ કી સમયસ્થિતિ કે મિલાને પર ઓર ડસે ચાર ચાર સે અપહૃત કરને પર ઓઘાદેશ સે વે કૃતયુગ્મ આદિ સમય કી સ્થિતિવાલે હોતે હેં । ‘વિહાણાદેસે ણં કઢજુમ્મસમયદ્વિહયા વિ જાવ કલિપ્રોગ-સમયદ્વિહયા વિ’ તથા ભિન્ન ૨ રૂપ મેં વે કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે ખી હોતે હેં, યાવત્ કલ્પોજસમય કી સ્થિતિવાલે ખી હોતે હેં । ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ નારકોં કે જૈસે હી યાવત્ વૈમાનિક તક કે ખી સમસ્ત જીવ હોતે હેં । ઓઘાદેશ સે વે કદાચિત્-કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિ-વાલે ખી હોતે હેં યાવત્ કદાચિત્ કલ્પોજસમય કી સ્થિતિવાલે ખી હોતે હેં । તથા વિધાનાદેશ-ભિન્ન ૨ રૂપ મેં વે કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિ-વાલે ખી હોતે હેં ઓર યાવત્ વે કલ્પોજસમય કી સ્થિતિવાલે ખી હોતે

નારક જીવો બહુગચનની વિવક્ષામા સામાન્યત. કોઈવાર કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે યાવત્ કલ્પોજ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે કેમકે સઘળા નારક જીવો વિચિત્ર સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે. જેથી તે બધાની સમય સ્થિતિ મેળવવાથી અને તેમાંથી ચાર ચારનો અપહાર કરતા ઓઘાદેશથી તેઓ કૃતયુગ્મ વિગેરે સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે. ‘વિહાણાદેસે ણં કઢજુમ્મસમયદ્વિહયા વિ જાવ કલિપ્રોગસમયદ્વિહયા વિ’ તથા જુદા જુદા રૂપથી તેઓ કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે યાવત્ કલ્પોજ સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે. ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ નારકોની જેમજ વૈમાનિક સુધીના સઘળા જીવો પણ હોય છે. ઓઘાદેશથી તેઓ કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે યાવત્ કલ્પોજ સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે. તથા વિધાનાદેશથી જુદા જુદા રૂપથી પણ આ રીતના હોય છે કોઈવાર કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે. અને કોઈવાર યાવત્ કલ્પોજ સમ-

યથા જીવાઃ યથા-જીવાઃ ઓઘાદેશેન વિધાનાદેશેન ચ કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ, ન તુ-ત્રયોજસમયસ્થિતિકાઃ । તથા-સિદ્ધા અપિ-ઓઘાદેશ-વિધાનાદેશાભ્યાં કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકા એવ ન તુ-ત્રયોજસમયસ્થિતિકા ઇતિ ભાવઃ સૂ.૦૩ ।

અથ ભાવતો જીવાદિઃ પૂર્વરૂપેણૈવ નિરૂપ્યન્તે-‘જીવે ણં મંતે’ ઇત્યાદિ,

મૂલપ્-જીવે ણં મંતે ! કાલવન્નપજ્જવેહિં કિં કઢજુમ્મે પુચ્છા ? ગોયમા ! જીવપણ્સે પહુચ્ચ ણો કઢજુમ્મે જાવ ણો કલિઓગે । સરીરપણ્સે પહુચ્ચ સિય કઢજુમ્મે જાવ સિય કલિ-ઓગે । એવં જાવ વેમાણિણ । સિદ્ધો ણં સ્વેવ પુચ્છિજ્જઇ । જીવા ણં મંતે ! કાલવન્નપજ્જવેહિં પુચ્છા ? ગોયમા ! જીવપણ્સે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ ણો કઢજુમ્મા જાવ ણો કલિઓગા । સરીરપણ્સે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણં સિય કઢ-જુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા । વિહાણાદેસેણં કઢજુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ । એવં જાવ વેમાણિયા । એવં નીલવન્નપજ્જવેહિં દંડઓ ભાણિયઠ્ઠો એગત્તપુહુત્તેણં, એવં જાવ લુક્ખ ફાસપજ્જ-વેહિં । જીવે ણં મંતે ! આભિણિવોહિયણાણપજ્જવેહિં કિં કઢ-જુમ્મે પુચ્છા ? ગોયમા ! સિય કઢજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે । એવં એગિંદિયવજ્જં જાવ વેમાણિણ । જીવા ણં આભિણિવોહિય પજ્જવેહિં પુચ્છા ? ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં સિય કઢજુમ્મા જાવ

હૈ । ‘સિદ્ધા જહા જીવા’ સમસ્ત જીવ જિસ પ્રકાર સામાન્ય ઔર વિશેષ કી અપેક્ષા સે કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે હી હોતે હૈં ંસી પ્રકાર સે સિદ્ધ મી સામાન્ય ઔર વિશેષ કી અપેક્ષા સે કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે હી હોતે હૈં ત્રયોજાદિ સમય કી સ્થિતિવાલે નહીં હોતે હૈં । સૂ.૦૩ ।

યની સ્થિતિવાળા હોય છે. ‘સિદ્ધા જહા જીવા’ સઘળા જીવો જે પ્રમાણે સામાન્ય અને વિશેષપણથી કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા જ હોય છે. એજ રીતે સિદ્ધો પણ સામાન્ય અને વિશેષપણથી કૃતયુગ્મની સ્થિતિવાળા જ હોય છે. ત્રયોજ વિગેરે સમયની સ્થિતિવાળા હોતા નથી. ॥સૂ.૦ ૩॥

सिय कलिओगा । विहाणादेसेणं कडजुम्मा वि जाव कलिओगा वि । एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया । एवं सुयणाणपज्जवेहिं वि ओहिणाणपज्जवेहिं एवं चेव, नवरं विगलिंदियाणं नत्थि ओहिनाणं । मणपज्जवनाणंपि एवं चेव, नवरं जीवा णं मणुस्साण य । सेसा णं नत्थि । जीवे णं भंते ! केवलणाणपज्जवेहिं किं कडजुम्मे पुच्छा ? गोयमा ! कडजुम्मे नो तेओगे नो दावरजुम्मे नो कलिओगे । एवं मणुस्से वि । एवं सिद्धे वि । जीवा णं भंते ! केवलनाण पुच्छा ? गोयमा ! ओघादेसेण वि विहाणादेसेण वि कडजुम्मा नो तेओगा नो दावरजुम्मा नो कलिओगा । एवं मणुस्सा वि । एवं सिद्धा वि । जीवे णं भंते ! मइ अन्नाणपज्जवेहिं किं कडजुम्मे० जहा आभिनिबोहियणाणपज्जवेहिं तहेव दो दंडगा । एवं सुयअन्नाणपज्जवेहिं वि एवं विभंगनाणपज्जवेहिं वि । चक्खुदंसण अचक्खुदंसण ओहिदंसणपज्जवेहिं वि एवं चेव । नवरं जस्स जं अत्थि तं भाणियव्वं, केवलदंसणपज्जवेहिं जहा केवलनाणपज्जवेहिं ॥सू० ४॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! काल-वर्ण-पर्यायैः किं कृतयुग्मः पृच्छा ? गौतम ! जीवप्रदेशान् प्रतीत्य न कृतयुग्मो यावत्-नो कल्योजः । शरीरप्रदेशान् प्रतीत्य स्यात्-कृतयुग्मः यावत् स्यात्कल्योजः । एवं यावद्-वैमानिकः । सिद्धो नैव पृच्छथते । जीवाः खलु भदन्त ! कालवर्णपर्यायैः किं कृतयुग्माः पृच्छा ? गौतम ! जीवप्रदेशान् प्रतीत्य ओघादेशेनाऽपि-विधानादेशेनाऽपि नो कृतयुग्माः यावत्-नो कल्योजाः । शरीरप्रदेशान् प्रतीत्य-ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्माः यावत्-स्यात्कल्योजाः । विधानादेशेन कृतयुग्मा अपि, यावत् कल्योजा अपि । एवं यावद्-वैमानिकाः, एवं नीलवर्णपर्यायैर्दण्डको भणितव्यः, एकत्व-पृथक्त्वेन, एवं यावत्-रुक्ष-स्पर्श-पर्यायैः । जीवः खलु भदन्त ! आभिनिबोधिक ज्ञानपर्यायैः किं कृतयुग्मः पृच्छा ? गौतम ! स्यात्-कृतयुग्मो यावत्-कल्योजः । एवमेकेन्द्रियवर्जो यावद्वैमानिकः । जीवाः खलु भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञान-पर्यायैः पृच्छा ? गौतम ! ओघादेशेन स्यात्-कृतयुग्माः यावत् स्यात्कल्योजाः ।

વિધાનાદેશેન કૃતયુગ્મા અપિ, યાવદ્-કલ્પયોજા અપિ । એવમ્-એકેન્દ્રિયવર્જિતાઃ
 યાવદ્-વૈમાનિકાઃ । એવમ્-શ્રુતજ્ઞાનપર્યાયૈરપિ । અવધિજ્ઞાનપર્યાયૈરપિ-એવમેવ ।
 સત્ત્વરં વિક્ષેપેન્દ્રિયાણાં નાસ્તિ-અવધિજ્ઞાનમ્ । મનઃપર્યયજ્ઞાનમપિ એવમેવ । નવરં
 જીવાનાં-મનુષ્યાણાશ્ચ, શેષાણાં નાસ્તિ । જીવઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કેવલજ્ઞાનપર્યાયૈઃ
 કિં કૃતયુગ્મઃ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! કૃતયુગ્મઃ નો ટ્પોજઃ-નો દ્વાપરયુગ્મઃ નો
 કલ્પયોજઃ । એવં-મનુષ્યોઽપિ । એવં સિદ્ધોઽપિ । જીવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કેવલજ્ઞાન-
 પર્યાયૈઃ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! ઓષાદેશેનાઽપિ-વિધાનાદેશેનાઽપિ કૃતયુગ્માઃ નો
 ટ્પોજાઃ-નો દ્વાપરયુગ્માઃ-નો કલ્પયોજાઃ એવં મનુષ્યા અપિ એવં સિદ્ધા અપિ ।
 જીવઃ સ્વલુ ભદન્ત ! મત્યજ્ઞાનપર્યાયૈઃ કિં કૃતયુગ્મઃ ? યથા-આમિનિવોધિક-
 જ્ઞાનપર્યાયૈઃ તથૈવ દ્વૌ દણ્ડકૌ । એવં શ્રુતાજ્ઞાનપર્યાયૈરપિ એવં વિમદ્જ્ઞાનપર્યાયૈરપિ ।
 ચક્ષુર્દર્શનાઽચક્ષુર્દર્શનાઽવધિદર્શનપર્યાયૈરપિ એવમેવ । નવરં યસ્ય યદસ્તિ-તદ્-
 મણિતત્ત્વમ્ । કેવલદર્શનપર્યાયૈઃ યથા કેવલજ્ઞાનપર્યાયૈઃ ॥૬૦૪॥

ટીકા—‘જીવે ણં મંતે !’ જીવઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘કાલવન્નપજ્જવેહિં કિં
 કલ્હજુમ્મે પુચ્છા’ ? કાલવર્ણપર્યાયૈઃ કિં કૃતયુગ્મ. પૃચ્છા ? હે ભદન્ત ! જીવ-
 સ્ય કૃણ્ણવર્ણપર્યાયઃ કિં કૃતયુગ્મરૂપઃ ટ્પોજરૂપો દ્વાપરયુગ્મરૂપઃ કલ્પયોજરૂપો વેતિ
 મશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જીવપપ્પસે પઢુચ્ચ

અવ સૂત્રકાર ભાવ કી અપેક્ષા લેકર પૂર્વરૂપ સે હી જીવાદિકોં
 કા નિરૂપણ કરતે હૈ—‘જીવે ણં મંતે ! કાલવન્નપજ્જવેહિં’ इत्यादिसूत्र ४ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે યેસા પૂછા હૈ—
 ‘જીવે ણં મંતે ! કાલવન્નપજ્જવેહિં કિં કલ્હજુમ્મે પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! શરીર-
 સહિત જીવ કી જો ચે કૃણ્ણવર્ણ પર્યાયેં હૈં વે વયા કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા
 ટ્પોજરૂપ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ! અથવા કલ્પયોજરૂપ હૈં ? હસકે
 ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—‘ગોયમા ! જીવપપ્પસે પઢુચ્ચ નો કલ્હજુમ્મે

હવે સૂત્રકાર ભાવની અપેક્ષાથી અવાહિકેાનું નિરૂપણ કરે છે. ‘જીવે ણં
 મંતે ! કાલવન્નપજ્જવેહિં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—
 ‘જીવે ણં મંતે ! કાલવન્નપજ્જવેહિં કિં કલ્હજુમ્મે પુચ્છા’ હે ભગવન્ શરીર
 સહિત જીવના જે આ કૃણ્ણવર્ણ પર્યાયો છે, તે શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા
 ટ્પોજ રૂપ છે ? દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પયોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જીવપપ્પસે પઢુચ્ચ નો કલ્હજુમ્મે જાવ

નો કહજુમ્મે જાવ નો કલિઓગે' જીવપ્રદેશાન્ પ્રતીત્ય ન કૃતયુગ્મો યાવન્નો કલ્યોજઃ 'સરીરપ્પસે પઢુચ્ચ સિય કહજુમ્મે જાવ-સિય કલિઓગે' શરીરપ્રદેશાન્ પ્રતીત્ય સ્યાત્ કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપઃ કાલવર્ણસ્ય પર્યાયો યાવત્-સ્યાત્ કદાચિત્ કલ્યોજરૂપ ઇતિ ।

અયમાશયઃ-જીવપ્રદેશાનામમૂર્તત્વેન તદાશ્રયગાત્ કાલાદિવર્ણસ્ય પર્યાય એવ ન ભવતિ યદિ તદા-કૃતયુગ્માદિરૂપત્વં કથં સ્યાત્ ? કિન્તુ-શરીરસ્ય મૂર્તત્વેન શરીરવિશિષ્ટસ્યૈવ જીવસ્ય ગ્રહણાત્ શરીરાશ્રયણેન-શરીરવર્ણવેક્ષયા ક્રમશઃશતુર્ણા-મપિ રાશીનાં સંભાવના ભવતિ-ઇતિ । 'એવં જાવ વેમાણિ' એવં યાવત્

જાવ નો કલિઓગે' હે ગૌતમ ! જીવપ્રદેશોં કી અપેક્ષા લેકર શરીર સહિત જીવ કી કૃણવર્ણપર્યાયે ન કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ઓર યાવત્ ન કલ્યોજરૂપ હૈં । કિન્તુ-'સરીરપ્પસે પઢુચ્ચ સિય કહજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે' શરીરપ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે વે કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ બી હૈં યાવત્ કદાચિત્ કલ્યોજરૂપ બી હૈં । તાત્પર્ય હસ કથન કા એસા હૈં કિ જીવ કે પ્રદેશ અમૂર્ત હોતે હૈં અતઃ અમૂર્તત્વ કી અપેક્ષા સે કાલાદિ વર્ણ કી વહાં પર્યાય હી નહીં હોની હૈં અતઃ ઉસમેં કૃતયુગ્માદિ-રૂપતા હી નહીં આતી હૈં । કૃતયુગ્માદિરૂપતા તો શરીરવિશિષ્ટ જીવ કો હી આતી હૈં । અતઃ શરીરકે આશ્રયણ સે-શરીરવર્ણ કી અપેક્ષા લેકર ક્રમશઃ વહાં ચારોં રાશિયોં કી સંભાવના હોતી હૈં । 'એવં જાવ વેમા-ણિ' જિસ પ્રકાર સે જીવોં કા સ્વભાવતઃ અમૂર્ત હોને કે કારણ ઉસકે આશ્રય સે કાલાદિ વર્ણ વહાં નહીં હોતે હૈં ઓર હસી સે ઉનમેં કૃત-યુગ્માદિરૂપતા બી નહીં હોતી હૈં-હસી પ્રકાર સે એકેન્દ્રિય સે લેકર

નો કલિઓગે' હે ગૌતમ !-જીવ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી શરીર સહિત જીવની કૃણવર્ણ પર્યાયો કૃતયુગ્મ રૂપ નથી અને યાવત્ કલ્યોજ રૂપ પણ નથી, પરંતુ 'સરીરપ્પસે પઢુચ્ચ સિય કહજુમ્મે જાવ કલિઓગે' શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી તેઓ કદાચિત્ કૃતયુગ્મ પણ હોય છે. યાવત્ કદાચિત્ કલ્યોજ રૂપ પણ હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જીવના પ્રદેશો અમૂર્ત હોય છે. જેથી અમૂર્તપણની અપેક્ષાથી કાળવર્ણ વિગેરેના ત્યાં પર્યાયો જ હોતા નથી. તેથી તેમા કૃતયુગ્માદિપણ જ આવતું નથી. કૃતયુગ્માદિપણ તો શરીરવાળો જીવને જ આવે છે. જેથી શરીરના આશ્રયણથી-શરીરવર્ણની અપેક્ષાથી ક્રમથી ત્યાં ચારે રાશીઓના સંભવ હોય છે 'એવં જાવ વેમાણિ' જે પ્રમાણે જીવો સ્વાભાવિક રીતે અમૂર્ત હોવાથી તેના આશ્રયણથી કાળાદિવર્ણ હોતા નથી, અને તેથી તેઓમાં કૃતયુગ્મપણ વિગેરે પણ હોતા નથી. એજ પ્રમાણે એક

વૈમાનિકઃ, યથા જીવાનાં સ્વભાવતોઽમૂર્તતયા તદાશ્રયણેન કાલાદિવર્ણપર્યાયા-
નાશ્રિત્ય ન કૃતયુગ્માદિવ્યપદેશઃ શરીરાપેક્ષયા ક્રમેણ કૃતયુગ્માદિ વ્યવહારો ભવતિ ।
તથૈવ એકેન્દ્રિયાદારમ્ય વૈમાનિકાન્તજીવસ્યાઽમૂર્તત્વેન તદાશ્રયણેન કાલાદિ-
વર્ણપર્યાયસ્ય ન કૃતયુગ્માદિવ્યવહારઃ અપિ તુ-શરીરપદેશાશ્રયણેન ક્રમશઃ કૃત-
યુગ્માદિવ્યપદેશો ભવત્યેવેતિ ભાવઃ,

‘સિદ્ધો ણ ચેવ પુચ્છિજ્જહ’ સિદ્ધો નૈવ પૃચ્છયતે । અયમાશયઃ-સિદ્ધજીવાનાં
સર્વપ્રકારકર્મણાં ક્ષયેણ સ્વભાવતઃ એવાઽમૂર્તત્વાત્-શરીરાદીનાઞ્ચાઽભાવેન
વર્ણાઽભાવાત્ જીવપદેશાઽપેક્ષયા કાલાદિવર્ણો ન ભવતિ ન વા-શરીરપદેશાપેક્ષયા
કાલાદિવર્ણો ભવતિ-ઇત્યતઃ કાલાદિવર્ણપર્યાયસ્ય કૃતયુગ્માદિ કથનસમયે સિદ્ધ-
સ્ય ચૈવ ન કર્તવ્યેતિ ન ચૈવ પૃચ્છયતે ઇત્યાદિનાઽભિવ્યક્તિત્વં ભવતીતિ ભાવઃ ।

વૈમાનિકાન્ત જીવ ખી અમૂર્ત હોતે હૈં-અતઃ હસ અમૂર્તત્વ કી અપેક્ષા
સે વહાં પર ખી કાલાદિવર્ણરૂપ પર્યાયેં નહીં હોતી હૈં-હસી સે ડસમેં
કૃતયુગ્માદિરૂપ કી વિવક્ષા નહીં કી ગઈ હૈ । હાં, પૂર્વોક્ત કથન કે અનુ-
સાર શારીરિકપદેશોં કો લેકર કાલાદિ વર્ણપર્યાયોં મેં ક્રમશઃ વહાં
કૃતયુગ્માદિ કા વ્યપદેશ હોતા હૈ । ‘સિદ્ધો ણ ચેવ પુચ્છિજ્જહ’ સિદ્ધોં
કે વિષય મેં કૃતયુગ્માદિરૂપ હોને કા પ્રશ્ન હી નહીં પૂછા જા સકતા હૈ ।
વયોં કિ જીવ સિદ્ધાવસ્થાપન્ન તખી ઘનતા હૈ કિ જય વહ સમસ્ત
કર્મોં કા સર્વથા ક્ષય કર દેતા હૈં । સમસ્ત કર્મોં કે ક્ષય હો જાને સે
આત્મા મેં સ્વભાવતઃ અમૂર્તતા હોને સે ઓર શરીરાદિકોં કા અભાવ
હાંને સે જીવપદેશોં કી અપેક્ષા લેકર વહાં કાલાદિવર્ણ રૂપ પર્યાય નહીં
હોતી હૈ ઓર ન શરીર કી અપેક્ષા સે ખી વહાં કાલાદિવર્ણ પર્યાયેં હોતે
હૈં । હસલિયે હનકે અભાવ મેં વહાં કૃતયુગ્માદિ હોને કા પ્રશ્ન હી નહીં
ઉઠતા હૈ । અવ બહુવચન કો આશ્રિત કરકે ઓ ગૌતમસ્વામી પ્રમુશ્રી

ઇન્દ્રિયવાળાથી લઇને વૈમાનિક સુધીના જીવો પણ અમૂર્ત હોય છે, જેથી
અમૂર્તની અપેક્ષાથી ત્યાં પણ કાલાદિવર્ણ રૂપ પર્યાયો કહેલ નથી. કેવળ-
પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે શારીરિક પ્રદેશોને લઇને કૃણ્ણાદિવર્ણ પર્યાયોમાં કેમથી
ત્યાં કૃતયુગ્મ વિગેરેનો વ્યપદેશ હોય જ છે. ‘સિદ્ધાણં ચેવ પુચ્છિજ્જહ’ સિદ્ધોના
સંબંધમાં કૃતયુગ્માદિ રૂપ હોવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી
કેમકે જીવ સિદ્ધાવસ્થાવાળો ત્યારે જ થાય છે કે જ્યારે તે સંબંધના કર્મોના
સર્વથા ક્ષય કરી દે છે. સંબંધના કર્મોના ક્ષય થઈ જવાથી આત્મામાં સ્વભાવથી
જ અમૂર્તપણું હોવાથી અને શરીર વિગેરેનો અભાવ હોવાથી જીવ પ્રદેશોની
અપેક્ષાથી ત્યાં કૃણ્ણાદિવર્ણ રૂપ પર્યાયોવાળા હોતા નથી. તેથી તેના અભાવમાં
ત્યાં કૃતયુગ્માદિ રૂપ હોવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી.

વહુવચનમાશ્રિત્યાહ-જીવા ણં મંતે ! 'કાલવન્નપજ્જવેહિં પુચ્છા ?' જીવાઃ સ્વલુ
મદન્ત ! કાલાર્ણપર્યાયેઃ પૃચ્છા ? હે મદન્ત ! કાલાદિવર્ણાનાં પર્યાયાઃ કિં કૃત-
યુગ્મરૂપાઃ ત્રયોજરૂપાઃ દ્વાપરયુગ્મરૂપાઃ કલ્પયોજરૂપા વા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ ? મગ-
વાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જીવપણ્ણસે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણ વિ
વિહાણાદેસેણ વિ નો કહ્જુમ્મા જાવ નો કલિઓગા' જીવપ્રદેશાન્ પ્રતીત્ય-જીવ
પ્રદેશાશ્રયણેનેત્યર્થઃ, ઓઘાદેશેન સામાન્યત, इत्यर्थः, વિધાનાદેશેન-ભિન્ન-ભિન્ન-
પ્રકારેણ એકેકગ इत्यर्थः । કાલાદિવર્ણપર્યાયાઃ નો કૃતયુગ્મરૂપાઃ ન વા-ત્રયોજા-
દિત આરમ્ભ્ય કલ્પયોજાન્તરૂપા વા ભવન્તિ, જીવપ્રદેશાનાં સ્વભાવતોઽમૂર્તત્વેન તદા-
શ્રયણેન વર્ણપર્યાયાણામેવાઽભાવાદિતિ । 'સરીરપણ્ણસે પહુચ્ચ-ઓઘાદેસેણ સિય
કહ્જુમ્મા જાવ-સિય કલિઓગા' શરીરપ્રદેશાન્ પ્રતીત્ય-શરીરપ્રદેશાશ્રયણેનેત્યર્થઃ

સે એસા પૂછતે હૈ 'જીવા ણં મંતે ! કાલવન્નપજ્જવેહિં પુચ્છા' હે મદન્ત !
સમસ્ત જીવોં કી કાલવર્ણ પર્યાય કયા કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા ત્રયોજ-
રૂપ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા કલ્પયોજરૂપ હૈં ? હસ્તકે ઉત્તર મેં
પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'જીવપણ્ણસે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણ
વિ વિહાણાદેસેણ વિ નો કહ્જુમ્મા જાવ નો કલિઓગા' જીવપ્રદેશોં કો
આશ્રિત કરકે સામાન્ય સે મી ઓર વિશેષ સે મી કૃતયુગ્મરૂપ યાવત્
કલ્પયોજરૂપ નહીં હૈં । તાત્પર્ય યહી હૈં કિ જીવ પ્રદેશોં મેં કાલાદિવર્ણ
પર્યાયોં કા અભાવ હૈં-કયોંકિ જીવોં કે પ્રદેશ અમૂર્ત હૈં । અતઃ વે ન કૃત
યુગ્મરૂપ હૈં, ન ત્રયોજરૂપ હૈં, ન દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ઓર ન કલ્પયોજરૂપ હૈં ।
'સરીરપણ્ણસે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણ સિય કહ્જુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા'

હવે બહુવચનને આશ્રય કરીને શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે
કે-'જીવા ણં મંતે ! કાલવન્નપજ્જવેહિં પુચ્છા' હે ભગવન્ સઘણા જીવોના
કાળા વિગેરે વર્ણના પર્યાયો શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા ત્રયોજ રૂપ છે ?
અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પયોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જીવપણ્ણસે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણ વિ વિહા
ણાદેસેણ વિ નો કહ્જુમ્મા જાવ નો કલિઓગા' જીવપ્રદેશોના આશ્રય કરીને
સામાન્યથી અને વિશેષપણથી પણ કૃતયુગ્મ રૂપ યાવત્ કલ્પયોજ રૂપ નથી,
કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે-જીવ પ્રદેશોમાં કૃષ્ણ વિગેરે વર્ણનો અભાવ છે,
કેમકે જીવોના પ્રદેશો અમૂર્ત છે તેથી તે કૃતયુગ્મ રૂપ નથી ત્રયોજ રૂપ
પણ નથી દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ નથી અને કલ્પયોજ રૂપ પણ નથી 'સરીર
પણ્ણસે પહુચ્ચ ઓઘાદેસેણ સિય કહ્જુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા' શરીર પ્રદેશોની

ઓઘાદેશેન સ્વાત્-કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપાઃ યાવત્-સ્વાત્ કદાચિત્ કલ્પયોજરૂપાઃ શરીરવિશિષ્ટસ્યૈવાડ્ડત્મનોગ્રહણં ભવતીતિ । શરીરવર્ણાપેક્ષયા પર્યાયાનાં કદાચિત્-ચતૂરૂપત્વં ભવતીતિ । 'વિહાણાદેસે ણં કહજુમ્મા વિ, જાવ-કલ્લિઓગા વિ' વિધાનાદેશેન શરીરપ્રદેશાપેક્ષયા વર્ણપર્યાયાઃ કૃતયુગ્મરૂપા અપિ ભવન્તિ યાવત્-કલ્પયોજરૂપા અપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ । एवं जाव-वैमाणिया' एवं यावद्-वैमानिकाः, एवम्-जीवसामान्यवदेव नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवसम्बन्धिकालदर्श-पर्यायाः-अमूर्तजीवप्रदेशापेक्षया-ओघादेश-विधानादेशापेक्षाभ्यां न कृतयुग्माः यावत्-नो कल्योजरूपा भवन्ति । किन्तु शरीरविशिष्टस्यैव संग्रहात्-शरीरप्रदेश-पेक्षया-ओघादेशेन कदाचित्-कृतयुग्मा अपि भवन्ति यावत् कल्योजरूपा अपि भवन्ति । विधानादेशेन तु-कृतयुग्मा अपि यावत्-कल्योजरूपा अपि भवन्तीति

શરીરપ્રદેશોંની અપેક્ષા સે વે સામાન્યરૂપ સે કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ મી હૈં યાવત્ કદાચિત્ કલ્પયોજરૂપ મી હૈં । હસ પ્રકાર કે વિચાર મેં શરીર-વિશિષ્ટ હી આત્મા કા ગ્રહણ હોતા હૈ । અતઃ શરીર વર્ણ ની અપેક્ષા સે પર્યાયોં મેં કદાચિત્ ચતૂરૂપતા હોતી હૈ । 'વિહાણાદેસેણં કહજુમ્મા વિ જાવ કલ્લિઓગા વિ' વિધાનાદેશ સે-મિશ્રરૂપ સે શરીરપ્રદેશોંની અપેક્ષા લેકર વર્ણપર્યાયોં મેં કૃતયુગ્મરૂપતા મી હોતી હૈ યાવત્ કલ્પયોજરૂપતા મી હોતી હૈ 'एवं जाव वैमाणिया' जीव सामान्य के जैसा ही नारक से लेकर वैमानिकान्त जीव सम्बन्धी कालवर्णपर्याय अमूर्तजीव-प्रदेशों की अपेक्षा से सामान्य विशेष को लेकर भी न कृतयुग्मरूप हैं और यावत् न कल्योरूप ही हैं । किन्तु शरीरप्रदेशों की अपेक्षा से जब शरीरविशिष्ट जीव का ग्रहण होता है तब उस विचार से सामान्य

અપેક્ષાથી તે સામાન્યપણથી કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ પણ છે, યાવત્ કોઈવાર કલ્પયોજ રૂપ પણ છે, આ પ્રમાણેના વિચારમાં શરીર વિશેષ આત્માનું જ ગ્રહણ થાય છે. તેથી શરીર, વર્ણની અપેક્ષાથી પર્યાયોમાં કોઈવાર ચારે પ્રકાર પણ હોય છે, 'વિહાણાદેસેણં કહજુમ્મા વિ જાવ કલ્લિઓગા વિ' વિધાનાદેશથી ભિન્નપણથી શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી-વર્ણ પર્યાયોથી કૃતયુગ્મપણ હોય છે યાવત્ કલ્પયોજ રૂપ પણ હોય છે. 'एवं जाव वैमाणिया' सामान्य एवना कथन प्रमाणे नारकाधी आरंभने वैमानिक सुधीना एवो संबन्धी कृष्णवर्ण पर्याय अमूर्त एवप्रदेशानी अपेक्षाથી સામાન્ય વિશેષને લઈને પણ કૃતયુગ્મ રૂપ નથી. અને યાવત્ કલ્પયોજ રૂપ પણ નથી. પરંતુ શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી જ્યારે શરીરવાળા એવનું ગ્રહણ થાય છે ત્યારે તે વિચારથી સામાન્ય અને વિશેષ એવની અપેક્ષાથી તેઓ કૃતયુગ્મરૂપ પણ હોય છે. અને યાવત્

ભાવઃ । ‘એવં નીલવન્નપજ્જવેહિં દંડઓ ભાણિયન્નો એગત્તપુહુત્તેણં’ એવં નીલવર્ણપર્યાયૈઃ
 દણ્ડકો મણિતવ્યઃ । એકત્વપૃથક્ત્વાભ્યામ્ । યથા કાલવર્ણપર્યાયૈર્દણ્ડકો મણિતઃ
 તથૈવ-હે ભદન્ત ! જીવસમ્બન્ધિ નીલવર્ણપર્યાયાઃ કિં કૃતયુગ્માદિરૂપાઃ ? હે
 ગૌતમ ! જીવપ્રદેશાશ્રયેણ ઓઘાદેશ-વિધાનાદેશાભ્યાં નીલવર્ણપર્યાયાઃ ન કૃત-
 યુગ્માદિરૂપાઃ જીવપ્રદેશાનામમૂર્તત્વેન નીલાદિવર્ણપર્યાયસ્યૈવાડભાવાત્ શરીર-
 વિશિષ્ટજીવસ્યૈવ ગ્રહણેન શરીરાપેક્ષયા ઓઘાદેશેન સ્વાત્-કૃતયુગ્માઃ યાવત્-સ્યા-
 ત્કલ્પોજાઃ । વિધાનાદેશેન તુ શરીરાપેક્ષયા-કૃતયુગ્મા અપિ નીલવર્ણપર્યાયાઃ

और विशेषरूप जीव की अपेक्षा लेकर वे कृतयुग्मरूप भी होते हैं और
 यावत् कल्योजरूप भी होते हैं । ‘एवं नीलवन्नपज्जवैहिं दंडओ भाणि
 यन्नो एगत्तपुहुत्तेणं’ इसी प्रकार से जीव के एकवचन और बहुवचन
 को लेकर नीलवर्णपर्यायों का भी दण्डक कहना चाहिये । जैसा कि
 पूर्वोक्त रूप से कालवर्णपर्यायों का दण्डक कहा गया है । अर्थात् गौतम-
 स्वामी ने जब प्रभुश्री से ऐसा पूछा-हे भदन्त ! समस्त या एक जीव
 सम्बन्धी नीलवर्णपर्याय क्या कृतयुग्मरूप हैं ? अथवा त्र्योजरूप हैं ?
 अथवा द्वपरयुग्मरूप हैं ? अथवा कल्योजरूप हैं ? तब इस प्रश्न का
 उत्तर देते हुए प्रभुश्री ने ऐसा कहा कि हे गौतम ! जीवप्रदेशों
 के आश्रय से ओघादेश और विधानादेश की अपेक्षा लेकर नीलवर्ण-
 पर्याय न कृतयुग्मरूप हैं, यावत् न कल्योजरूप हैं । क्योंकि जीवप्रदेशों
 में अमूर्तता होने से नीलादिवर्णपर्यायों का ही अभाव है और जब
 शरीरविशिष्ट जीव का ग्रहण किया जाता है तब शरीर की अपेक्षा

કલ્પોજ ૩૫ પણ હોય છે. ‘એવ નીલવન્નપજ્જવેહિં’ દંડઓ ભાણિયન્નો એગત્ત
 પુહુત્તેણં’ એજ પ્રમાણે જીવના એકવચન અને બહુવચનનો આશ્રય લઈને
 નીલવર્ણ પર્યાયોનો દંડક પણ સમજી લેવો. જે પ્રમાણે પહેલાં નીલવર્ણ
 પર્યાયોનો દંડક કહ્યો છે. અર્થાત્ શ્રી ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે પ્રભુશ્રીને એવું
 પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ સઘળા અગર એક જીવ સંબંધી નીલવર્ણ પર્યાય શું
 કૃતયુગ્મ ૩૫ છે ? અથવા ત્ર્યોજ ૩૫ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ છે ? અથવા
 કલ્પોજ ૩૫ છે ? ત્યારે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે
 ગૌતમ ! જીવ પ્રદેશોના આશ્રયથી ઓઘાદેશ અને વિધાનાદેશની અપેક્ષાએ
 નીલવર્ણ પર્યાય કૃતયુગ્મ ૩૫ નથી. યાવત્ કલ્પોજ ૩૫ પણ નથી. કેમકે જીવ
 પ્રદેશોનું અમૂર્તપણું હોવાથી નીલ વિગેરે વર્ણના પર્યાયોનો જ અભાવ છે.
 અને જ્યારે શરીરવાળા જીવનું ગ્રહણ થાય છે. ત્યારે શરીરની અપેક્ષાથી
 ઓઘાદેશથી કોઈવાર તેઓ કૃતયુગ્મ ૩૫ પણ હોય છે. અને કોઈવાર તેઓ

યાવત્-કલ્પોજા અપિ ભવન્તીતિ-ઉત્તરરૂપેણ એકત્વપૃથક્ત્વાભ્યામ્ એકવચન
બહુવચનાભ્યાં દણ્ડકઃ કર્તવ્યમ્ इति भावः । ‘एवं जाव लुक्खफासपज्जवेहि’ एवम्
-नीलवर्णपर्यायवदेव पीत-रक्तश्वेतवर्णादारभ्य सुरभि-दुरभिगन्ध-पञ्चरस-
तिक्त-कटुकपायाम्ल-मधुराष्टस्पर्श-कर्कश-मृदु, गुरु-लघु, शीतोष्ण, स्निग्ध-
रूक्षसंवन्धि पर्यायविषयेऽपि दण्डकाः कर्तव्या इति ।

‘જીવે નં મંતે ! આભિનિવોહિયનાણપજ્જવેહિં કિં કહજુમ્મે પુચ્છા ?
જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! આભિનિવોધિકજ્ઞાનપર્યાયૈઃ કિં કૃતયુગ્મઃ પૃચ્છા ? હે

ઓઘાદેશ સે કદાચિત્ત્વે કૃતયુગ્મરૂપ મી હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ત્વે
યાવત્ કલ્પોજરૂપ મી હોતે હૈં । હસી પ્રકાર વે વિશેષ કી અપેક્ષા સે
શરીરવિશિષ્ટ જીવ કે ગ્રહણ હોને કે કારણ કૃતયુગ્મરૂપ મી હોતે હૈં
ઓર યાવત્ કલ્પોજરૂપ મી હોતે હૈં । હસ પ્રકાર જીવ કે એકત્વ કો
ઓર બહુવચન કો લેકર દણ્ડક નીલવર્ણપર્યાયોં મેં કૃતયુગ્મતા આદિ
હોને કે સમ્બન્ધ મેં કહના ચાહિયે । ‘એવં જાવ લુક્ખફાસપજ્જવેહિં’
નીલવર્ણપર્યાય કે જૈસા હી પીત, રક્ત, શ્વેતવર્ણ સે લેકર સુરભિ, દુરભિ-
ગન્ધ કી પર્યાયોં મેં કૃતયુગ્મતા આદિ હોને કે સમ્બન્ધ મેં પંચરસોં તિક્ત,
કટુ, કષાય, અમ્લ, મધુર હન પાંચ રસોં કી પર્યાયોં મેં કૃતયુગ્મતા
આદિ હોને કે સમ્બન્ધ મેં તથા આઠ સ્પર્શોં-કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ,
શીતોષ્ણ, સ્નિગ્ધ, ઓર રૂક્ષ હન સ્પર્શોં કી પર્યાયોં મેં કૃતયુગ્મતા
આદિ હોને કે સમ્બન્ધ મેં મી દણ્ડક કહના ચાહિયે ।

‘જીવે નં મંતે ! આભિનિવોહિયનાણપજ્જવેહિં કિં કહજુમ્મે પુચ્છા’ હસ
સૂત્ર દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રમુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-હે મદન્ત ! જીવ

યાવત્ કલ્પોજ રૂપ પણ હોય છે. એજ પ્રમાણે તેઓ વિશેષની અપેક્ષાથી
શરીરવાળા જીવનું ગ્રહણ થવાથી કૃતયુગ્મરૂપ પણ હોય છે. અને યાવત્ કલ્પોજ
રૂપ પણ હોય છે. આ પ્રમાણે જીવ સંબંધી એકવચન અને બહુવચનના આશ્રય-
વાળા દંડક નીલવર્ણ પર્યાયોમાં કૃતયુગ્મપણું વિગેરે હોવાના સંબંધમાં કહેવો
જોઈએ. ‘એવં જાવ લુક્ખફાસપજ્જવેહિં’ નીલવર્ણ પર્યાય સંબંધી કથન પ્રમાણે
પીળા, રાતા, અને શ્વેત-ઘોળા વર્ણથી લઈને સુગંધ અને દુર્ગંધના પર્યા-
યોમાં કૃતયુગ્મપણું વિગેરે હોવાના સંબંધમાં, તીખા, કડવા, તુરા, ખાટા,
અને મીઠા આ પાંચે રસોના પર્યાયોમાં કૃતયુગ્મપણું વિગેરે હોવાના સંબંધમાં
તથા કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ આ સ્પર્શવાળા
પર્યાયોમાં કૃતયુગ્મપણું વિગેરે હોવાના સંબંધમાં પણ દંડકો સમજવા.

‘જીવે નં મંતે ! આભિનિવોહિયનાણપજ્જવેહિં કિં કહજુમ્મે પુચ્છા’ આ

મદન્ત ! 'જીવસ્યાઽઽભિનિબોધિકજ્ઞાનપર્યાયાઃ કિં કૃતયુગ્મઃ ઝ્યોજ-દ્વાપરયુગ્મઃ-
કલ્યોજો વેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम !
'सिय कडजुम्मे जाव-सिय कलिओगे' स्यात्-कादाचित् कृतयुगमः, यावत्-
स्यात् कल्योजः । आवरणानां क्षयोपशमस्य विचित्रत्वात् आभिनिबोधिकज्ञानस्य
विशेषाः, तथा-तस्यैव ये सूक्ष्म-निर्विभाज्या अंशाः, तेषांऽऽभिनिबोधिकज्ञानस्य
पर्यायाः कथयन्ते । ते च पर्याया अनन्ता भवन्ति, परन्तु-तेषां पर्यायाणामनन्त-
त्वेऽपि क्षयोपशमस्य विचित्रत्वेन तेषामनन्तत्वमनवस्थितम् अतो भिन्न-भिन्न
समयाश्रयणेन चतुराशिरूपा भवन्तीति । 'एवं एगिंदियवज्जे जाव वेमाणिए' एव

का आभिनिबोधिकज्ञान पर्याय क्या कृतयुगमराशिरूप हैं ? अथवा ઝ્યોજ-
રૂપ हैं ? अथवा દ્વાપરયુગ્મરૂપ हैं ? अथवा कल्योजरूप हैं ? इसके उत्तर
में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सिय कडजुम्मे जाव सिय कलिओगे' हे
गौतम ! जीव की आभिनिबोधिक ज्ञानपर्याय कदाचित् कृतयुग-
राशिरूप भी होता हैं और कदाचित् यावत् कल्योजरूप भी होता हैं ।
आवरण के क्षयोपशम की विचित्रता से आभिनिबोधिक ज्ञान की
विशेषताएँ तथा-आभिनिबोधिक ज्ञान के ही जो सूक्ष्म निर्विभाज्य
अंश है वे ही आभिनिबोधिक ज्ञान की पर्याये कहे गए हैं । ये पर्याये
अनन्त होते हैं, परन्तु इन पर्यायों में अनन्तता होने पर भी इनमें
क्षयोपशम की विचित्रता से अनन्तता अनवस्थित हैं, इसलिये भिन्न
२ समय के आश्रयण से इनमें चतुराशिरूपता होती है । 'एवं एगिंदिय
वज्जे जाव वेमाणिए' इसी प्रकार से एकेन्द्रिय जीव को छोड़कर यावत्

સૂત્રપાઠથી શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જીવના આભિ
નિબોધિક જ્ઞાનપર્યાય શું કૃતયુગ્મ રાશિરૂપ છે ? અથવા ઝ્યોજરાશિ રૂપ છે ?
અથવા દ્વાપરયુગ્મરાશિ રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજરાશિ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! સિય કડજુમ્મે જાવ સિય
કલિઓગે' હે ગૌતમ ! જીવના આભિનિબોધિક જ્ઞાનપર્યાય કદાચાર કૃતયુગ્મ
રાશિ રૂપ પણ હોય છે, અને કદાચાર યાવત્ કલ્યોજરાશિ રૂપ પણ હોય છે.
આવરણના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી આભિનિબોધિક જ્ઞાનની વિશેષતાઓ
અને આભિનિબોધિક જ્ઞાનના જે જે સૂક્ષ્મ નિર્વિભાજ્ય અંશો છે, તેજ આભિ-
નિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયો કહેલ છે. આ પર્યાયો અનંત હોય છે, પરંતુ આ
પર્યાયોમાં અનંતપણું હોવા છતાં પણ આમા ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી
અનંતપણું રહેલ છે તેથી જુદા જુદા સમયના આશ્રયથી તેઓમાં ચારે રાશી
પણું રહે છે, 'एव एगिंदियवज्जे जाव वेमाणिए' આજ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય-

એકેન્દ્રિયવર્જિતો યાવત્-વૈમાનિકઃ । યથા-જીવૈકસમ્બન્ધ્યામિનિબોધિકજ્ઞાન-
પર્યાયઃ કદાચિત્કૃતયુગ્માદિરુપો ભવતિ । તથૈવ-એકેન્દ્રિયજીવં વિહાય વૈમાનિ-
ફાન્તજીવસમ્બન્ધ્યામિનિબોધિકજ્ઞાનપર્યાયઃ કદાચિત્-કૃતયુગ્માદિરુપો ભવતિ ।
એકેન્દ્રિયજીવાનાં સમ્યક્ત્વસ્યાઽભાવેન મતિજ્ઞાનાઽભાવે તદપેક્ષયા ન કૃતયુગ્મ-
ત્વાદિરુપત્વમિતિ, અતएव-એકેન્દ્રિયવર્જમિતિ કથિતમ્ । ‘જીવા ણં મંતે ! આમિ-
ણિબોદિયણાણપજ્જવેહિં પુચ્છા ?’ જીવાઃ સ્વલ્લ ભદન્ત ! આમિનિબોધિકજ્ઞાન-
પર્યાયૈઃ કિં કૃતયુગ્માઃ ડ્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્યોજાવેતિ પ્રશ્નઃ ? મગધાનાહ-
‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં સિય કહંજુમ્મા-જાવ
સિય કલ્હિઓગા’ ઓઘાદેશેન સામાન્યતઃ સ્યાત્-કદાચિત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્-

વૈમાનિક જીવ તક કી આમિનિબોધિક જ્ઞાન પર્યાયોં મેં ચતૂરાશિરુપતા
જાનની ચાહિયે । યહાં જો એકેન્દ્રિય જીવ કો છોડને કી બાત કહી હૈ
સો ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિય જીવ સે સમ્યક્ત્વ નહીં હોને સે
આમિનિબોધિક જ્ઞાન હોતા નહીં હૈ ।

‘જીવા ણં મંતે ! આમિણિબોદિયણાણપજ્જવેહિં પુચ્છા’ હસ સૂત્ર
દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામી ને અનેક જીવોં કે-સમસ્ત જીવોં કે-આમિનિબો-
ધિકજ્ઞાન કી પર્યાયોં મેં ચતૂરાશિરુપ હોને કે વિષય મેં પૂછા હૈ-અર્થાત્
હે ભદન્ત ! સમસ્ત જીવ આમિનિબોધિકજ્ઞાન કી પર્યાયોં દ્વારા કયા
કૃતયુગ્મરાશિરુપ હોતે હૈં ? અથવા ડ્યોજરાશિરુપ હોતે હૈં ? અથવા
દ્વાપરયુગ્મરાશિરુપ હોતે હૈં ? અથવા કલ્યોજરાશિરુપ હોતે હૈં ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્નશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં’ ઓઘા-
દેશ સે-સામાન્યરુપ સે વે આમિનિબોધિકજ્ઞાન કી પર્યાયોં દ્વારા

વાળા જીવને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક જીવ સુધીના આમિનિબોધિક જ્ઞાનના
પર્યાયોંમાં ચારે રાશિપાણું સમજવું, અહીંયાં એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવને છોડવા
સંબંધી બે કથન છે, તેનું કારણ એ છે કે એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવને સમ્યક્ત્વ
ન હોવાથી તેઓને આમિનિબોધિક જ્ઞાન થતું નથી.

‘જીવા ણં મંતે ! આમિણિબોદિયણાણપજ્જવેહિં પુચ્છા’ આ સૂત્રપાઠથી શ્રીગૌતમ
સ્વામીએ અનેક જીવોને-આમિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોંમાં ચારે રાશિપાણું
હોવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન કર્યો છે. અર્થાત્ હે ભગવન્ સદ્ગુણ જીવો આમિનિ-
બોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોં દ્વારા શું કૃતયુગ્મ રાશિરૂપ છે ? અથવા ડ્યોજ રાશિ
રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજ રાશિ રૂપ છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં’
ઓઘાદેશથી-સામાન્યપણથી તેઓ આમિનિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયોં દ્વારા કોઈ

સ્યાત્-કદાચિત્વલ્યોજાઃ । અનેકૃત્વે-સર્વેષામાભિનિબોધિકજ્ઞાનપર્યાયાણાં સઙ્કલને (મિલને) ચતુષ્કાપહારે સતિ વા યુગપચ્ચતૂરગ્રાદિત્વમોઘતઃ સ્યાત્ ક્ષયોપશમસ્ય વિચિત્રત્વેન તત્પર્યાયાણામનવસ્થિતત્વાદિતિ । ‘વિહાણાદેસેણં કઢજુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ’ વિધાનાદેશેન કૃતયુગ્મા અપિ યાત્રકલ્યોજા અપિ, વિધાના-દેશત એકદૈવ ચત્તારોડપિ તદ્ભેદાઃ સંભવન્તીતિ । ‘એવં ઇર્ગિદિયવજ્જા જાવ-વેમાણિયા’ એવમ્-એકેન્દ્રિયવર્જિતાઃ યાવદ્ વૈમાનિકાઃ । એવં સામાન્યજીવવદેવ એકેન્દ્રિયવર્જિતાઃ વૈમાનિકાન્તાઃ સર્વેડપિ જીવાઃ આભિનિબોધિકજ્ઞાનપર્યાયૈઃ ઓઘા દેશેન-સ્યાત્કૃતયુગ્માઃ યાવત્સ્યાત્કલ્યોજાઃ । વિધાનાદેશેન તુ કૃતયુગ્મા અપિ યાત્રત્

કદાચિત્ ‘કઢજુમ્મા’ કૃતયુગ્મરાશિરૂપ મી હોતે હૈં, ‘જાવ સિય કલિ ઓગા’ ઓર કદાચિત્ વે યાવત્ કલ્યોજરાશિરૂપ મી હોતે હૈં । અનેકતા મેં સમસ્ત જીવોં કી સમસ્ત આભિનિબોધિક જ્ઞાન કી પર્યાયોં કો મિલને પર વે પર્યાયેં સામાન્ય સે મિન્ન ૨ કાલ કી અપેક્ષા ચારોં રાશિરૂપ હોતે હૈં । ક્યોં કિ ક્ષયોપશમ કી વિચિત્રતા સે વે પર્યાયેં અનન્ત હોતે હૈં પર યહ અનન્તતા ઉનમેં અવસ્થિત નહીં હૈં ક્યોં કિ યહ આવરણ કે ક્ષયોપશમ કી વિચિત્રતાવાલે હૈં । હસલિયે અનવસ્થિત હૈં । ‘વિહાણા-દેસે ણં’ વિશેષ જ્ઞાનકી અપેક્ષા સે-‘કઢજુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ’ જીવ કી જ્ઞાન પર્યાયેં એક કાલ મેં કૃતયુગ્મરૂપ મી હોતે હૈં યાવત્ કલ્યોજરૂપ મી હોતે હૈં । ‘એવં ઇર્ગિદિયવજ્જા જાવ વેમાણિયા’ સામાન્યજીવ કે જૈસે હી એકેન્દ્રિયવર્જિત યાવત્ વૈમાનિક તક કે સમસ્ત જીવ આભિનિબોધિક જ્ઞાન કી પર્યાયોં દ્વારા સામાન્ય સે કદાચિત્ કૃત-

વાર ‘કઢજુમ્મા’ કૃતયુગ્મ રાશિ ૩૫/૫૭ હોય છે, ‘જાવ સિય કલિઓગા’ અને કોઇવાર તેઓ યાવત્ કલ્યોજ રાશિ ૩૫ ૫૭ હોય છે, અનેકપણામા સઘળા જીવોના સઘળા આભિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોને મેળવવાથી તે પર્યાયો સામાન્યપણાથી જુદા જુદા કાળની અપેક્ષાથી ચારે રાશી ૩૫ હોય છે, કેમકે ક્ષયોપશમના વિચિત્રપણાથી તે પર્યાયો અનન્ત હોય છે. ૫૭ આ અનન્તપણું તેઓમાં રહેતું નથી કેમકે-તે આવરણના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાવાળા હોય છે. તેથી અનવસ્થિત છે ‘વિહાણાદેસેણં’ વિશેષ જ્ઞાનની અપેક્ષાથી ‘કઢજુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ’ જીવના જ્ઞાનપર્યાયો એક કાળમાં કૃતયુગ્મ ૩૫ ૫૭ હોય છે. યાવત્ કલ્યોજ ૩૫ ૫૭ હોય છે. ‘એવ ઇર્ગિદિયવજ્જા જાવ વેમાણિયા’ સામાન્ય જીવના કથન પ્રમાણે જ એક ઇન્દ્રિયવાળાને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક સુધીના સઘળા જીવો આભિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા સામાન્યપણાથી કોઇવાર કૃતયુગ્મ રાશિ ૩૫ ૫૭ હોય છે. કોઇવાર એજ રાશિ ૩૫

કલ્પોજા અધીતિ ભાવઃ । એકેન્દ્રિયજીવાનાં સમ્યક્ત્વાઽભાવેન આભિનિવોધિક-
જ્ઞાનપર્યાયૈઃ કૃતયુગ્માદિરૂપત્વં ન ભવત્યતઃ એકેન્દ્રિયવર્જિતા इति કથિતમ્ इति ।
'एवं सुयणाणपञ्जवेहिं वि' एवं શ્રુતજ્ઞાનપર્યાયૈરપિ જીવાનામોઘાદેશેન કદાચિત્-
કૃતયુગ્માદિરૂપત્વમ્ યાવત્કલ્પોજરૂપત્વમ્, વિધાનાદેશેન તુ કૃતયુગ્માદિરૂપત્વમપિ,
યાવત્-કલ્પોજરૂપત્વમપીતિ । 'ओहिणाणपञ्जवेहिं वि-एवं चेव' અવધિજ્ઞાનપર્યા-
યૈરપિ એવમેવ, જીવા અવધિજ્ઞાનપર્યાયૈઃ किं कृतयुगमादिरूपा भवन्ति-इति પ્રશ્નઃ ?
हे गौतम ! ओघादेशेन स्यात्-कृतयुग्माः यावत्-स्यात्कल्पोजाः । વિધાના-

યુગ્મરાશિરૂપ મી હોતે હૈં કદાચિત્ યોજરાશિરૂપ મી હોતે હૈં કદાચિત્
દ્વાપરયુગ્મરાશિરૂપ મી હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ કલ્પોજરાશિરૂપ મી
હોતે હૈં । તથા-વિધાનાદેશ સે મી વે આભિનિવોધિકજ્ઞાન કી પર્યાયો
દ્વારા કૃતયુગ્મરૂપ મી હોતે હૈં ઓર યાવત્ કલ્પોજરાશિરૂપ મી હોતે હૈં ।
યહાં જો 'એકેન્દ્રિયજીવોં કો છોડકર' એસા કહાગયા હૈ સો ઉસકા
કારણ એસા હૈ કિ ઉનકો સમ્યક્ત્વ નહીં હોતા હૈ । અતઃ સમ્યક્ત્વકે
અભાવ મેં ઉનકા જ્ઞાન આભિનિવોધિકજ્ઞાનરૂપ નહીં હોના હૈ, ઓર હસકે
અભાવ મેં ઉસકી પર્યાયોં કો લેકર ઉનમેં કૃતયુગ્માદિરૂપતા નહીં હોતી
હૈ । 'एवं सुयणाणपञ्जवेहिं वि' હસી પ્રકાર સે શ્રુતજ્ઞાન પર્યાયોં દ્વારા
મી જીવોં કે સામાન્યરૂપ સે કદાચિત્ કૃતયુગ્માદિરૂપતા હોતી હૈ ઓર
કદાચિત્ યાવત્ કલ્પોજરૂપતા મી હોતી હૈ । તથા વિધાનાદેશ સે મી
ઉનમેં એસા હી હોતા હૈ । 'ओहिणाणपञ्जवेहिं वि एवं चेव' અવધિજ્ઞાન
કી જો પર્યાયેં હૈં સો ઉનકે દ્વારા મી સમસ્ત જીવ સામાન્ય સે કદા-

પણ હોય છે. કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ પણ હોય છે, અને કોઈવાર
કલ્પોજ રાશિ રૂપ પણ હોય છે. તથા વિધાનાદેશથી પણ આભિનિવોધિક
જ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા કૃતયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે, અને યાવત્ કલ્પોજ રાશિ
રૂપ પણ હોય છે અહીંયાં જે 'એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને છોડીને' એ પ્રમાણે
કહેલ છે, તેનું કારણ એવું છે કે-તેઓને સમ્યક્ત્વ હોતું નથી, તેથી સમ્ય-
ક્ત્વના અભાવમાં તેમનું જ્ઞાન આભિનિવોધિક જ્ઞાન રૂપ હોતું નથી, અને તેનાં
અભાવમાં તેની પર્યાયોને લઈને તેઓમાં કૃતયુગ્મ વિગેરે હોતા નથી. 'एवं
'સુયનાણપજ્જવેહિં વિ' આજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા પણ જીવોને
સામાન્યપણાથી કોઈવાર કૃતયુગ્મ વિગેરેપણું હોય છે. અને કોઈવાર યાવત્
કલ્પોજ રૂપ પણું પણ હોય છે. તથા વિધાનાદેશથી પણ તેઓમાં એ પ્રમાણે
જ હોય છે. 'ओहिणाणपञ्जवेहिं वि एवं चेव' અવધિજ્ઞાનની જે પર્યાયો છે,
તેના દ્વારા પણ સઘળા જીવો સામાન્યપણાથી કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે.

દેશેનાઽવધિજ્ઞાનપર્યાયૈઃ કૃતયુગ્મા અપિ, યાવત્-કલ્પયોજા અપીત્યુત્તરમ્-આમિ-
નિબોધિકજ્ઞાનપર્યાયવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘નવરં વિગલિંદિયાણં નત્થિ ઓહિનાણં’
નવરમ્-કેવલં વિકલેન્દ્રિયાણાં નાસ્તિ-અવધિજ્ઞાનમ્ । ‘મણપજ્જવનાણં વિ-એવમેવ’
મનઃપર્યવજ્ઞાનમપિ એવમેવ । એવમ્-યથા અવધિજ્ઞાનપર્યાયૈર્જીવાઃ કૃતયુગ્મા-
દિરૂપાઃ તથૈવ-મનઃપર્યવજ્ઞાનપર્યાયૈરપિ-ઓષાદેશેન સ્યાત્કૃતયુગ્માઃ યાવત્-સ્યાત્
કલ્પયોજાઃ । વિધાનાદેશેન તુ-કૃતયુગ્મા અપિ યાવત્-કલ્પયોજા અપીતિ । ‘નવરં-
જીવાણં મણુસ્સા ણ ચ’ નવરમ્-વૈલક્ષણ્યમ્ એતદેવ યત્-મનઃપર્યવજ્ઞાનમ્ જીવાનાં
મનુષ્યાણામેવ ચ ભવતિ ‘સેસાણં નત્થિ’ શેષાણાં મનઃપર્યવજ્ઞાનં ન ભવતીતિ ।
‘જીવે ણં ભંતે ! કેવલનાણપજ્જવેહિં કિં કહજુમ્મે પુચ્છા ?’ જીવઃ સ્વલુ ભદન્ત !

ચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ કલ્પયોજરૂપ હોતે હૈં । તથા
વિધાનાદેશ સે વિશેષ કી અપેક્ષા સે વે અવધિજ્ઞાન કી પર્યાયોં દ્વારા
કૃતયુગ્મરાશિરૂપ ભી હોતે હૈં યાવત્ કલ્પયોજરાશિરૂપ ભી હોતે હૈં ।
‘નવરં વિગલિંદિયાણં નત્થિ ઓહિનાણં’ વિશેષ યહ હૈં કિં વિકલેન્દ્રિયોં
કે અવધિજ્ઞાન નહીં હોતા હૈં । ‘મણપજ્જવનાણં વિ એવમેવ’ જિસ પ્રકાર
અવધિજ્ઞાન કી પર્યાયોં દ્વારા જીવ કૃતયુગ્માદિરૂપ હોતે હૈં ડી પ્રકાર
સે વે મનઃ પર્યવજ્ઞાન કી પર્યાયોં દ્વારા ભી સામાન્યરૂપ સે કદાચિત્
કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં યાવત્ કદાચિત્ કલ્પયોજરૂપ હોતે હૈં । તથા-વિધા-
નાદેશ સે તો વે કૃતયુગ્મરૂપ ભી હોતે હૈં યાવત્ કલ્પયોજરૂપ ભી હોતે
હૈં । ‘નવરં જીવા ણં મણુસ્સા ણ ચ’ વિશેષતા કેવલ યહી હૈં કિં સમુ-
ચ્ચયજીવોં મેં ઓર મનુષ્યજીવોં મેં હી મનઃ પર્યવજ્ઞાન નહીં હોતા હૈં ।
‘જીવે ણં ભંતે ! કેવલનાણપજ્જવેહિં કિં કહજુમ્મે પુચ્છા’ હે ભદન્ત !

અને કોઈવાર કહ્યોજ રૂપ હોય છે. તથા વિધાનાદેશથી વિશેષની અપેક્ષાથી
તેઓ અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો દ્વારા કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ પણ હોય છે યાવત્
કહ્યોજ રાશિ રૂપ પણ હોય છે. ‘નવર વિગલિંદિયાણં નત્થિ ઓહિનાણં’ કેવળ
વિકલેન્દ્રિયોને અવધિજ્ઞાન હોતું નથી ‘મણપજ્જવનાણં વિ એવમેવ’ જે પ્રમાણે
અવધિજ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા એવ કૃતયુગ્માદિ રૂપ હોય છે, એજ પ્રમાણે તે
મનઃપર્યવજ્ઞાનની પર્યાયો દ્વારા પણ સામાન્યપણાથી કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ
હોય છે, યાવત્ કોઈવાર કહ્યોજ રૂપ હોય છે. ‘નવરં જીવા ણં મણુસ્સા ણ ચ’
વિશેષપણુ કેવળ એજ છે કે-મનુષ્ય એવોનેજ મનઃપર્યવજ્ઞાન હોય છે. ‘સેસાણ
નત્થિ’ બાકીના એવોને મન પર્યવજ્ઞાન હોતું નથી. ‘જીવે ણં ભંતે ! કેવલનાણ-
પજ્જવેહિં કિં કહજુમ્મે પુચ્છા’ હે ભગવન્ એવ શું કેવળજ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા

કેવલજ્ઞાનપર્યાયૈઃ કિં કૃતયુગ્મરૂપઃ ટ્રયોજઃ દ્વાપરયુગ્મઃ કલ્પોજો વેતિ પ્રશ્નઃ ? મગધાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘कलजुम्मे-नो तेओगे-नो दावरजुम्मे नो कलिओगे’ कृतयुगमो नो ट्रयोजः, नो द्वापरयुगमो नो कल्योजः । કેવલજ્ઞાનપર્યાયાણાં સર્વત્ર ચતુરગ્રત્વમેવ ભવતિ, કેવલજ્ઞાનસ્થાનનન્તપર્યાયત્વાત્ -અવસ્થિતત્વાચ્ચ કેવલજ્ઞાનસ્ય પર્યાયાઃ-અવિભાગપ્રતિચ્છેદરૂપા એવ જ્ઞાતવ્યાઃ, ન તુ-તદ્વિશેષરૂપા એકપ્રકારકત્વાત્ કેવલજ્ઞાનસ્યેતિ । ‘एवं मणुस्सेवि, एवं सिद्धे वि’ एवम्-जीववत् मनुष्योऽपि सिद्धोऽपि, मनुष्य-सिद्धौ उभावपि केवल ज्ञानपर्यायैः कृतयुगमरूपावेव-नतु-त्रयोजादिरूपौ भवत इति । ‘जीवाणं भते !

जीव क्या केवलज्ञान की पर्यायों द्वारा कृतयुगमरूप होता है ? अथवा त्रयोजरूप होता है ? अथवा द्वापरयुगमरूप होता है ? अथवा कल्योजरूप होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा ! कलजुम्मे, नो तेओगे, नो दावरजुम्मे, नो कलिओगे’ हे गौतम ! केवलज्ञान की पर्यायों द्वारा जीव कृतयुगमराशिरूप होता है । पर वह त्रयोजरूप नहीं होता है, द्वापरयुगमरूप नहीं होता है और न कल्योजरूप होता है । क्यों कि केवलज्ञान की पर्यायों की अनन्तता अवस्थित होती है अतः उसकी पर्यायों द्वारा जीव कृतयुगमराशिरूप ही होता है । यहां जो केवलज्ञान की पर्यायें कही गई हैं वे अविभाग प्रतिच्छेदरूप ही होती हैं । उसके विशेषरूप नहीं होती हैं क्यों कि केवलज्ञान एकरूप ही होता है । ‘एवं मणुस्से वि एवं सिद्धे वि’ इसी प्रकार से मनुष्य और सिद्ध ये दोनों भी केवलज्ञान की पर्यायों द्वारा कृतयुगमरूप ही होते हैं

કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા ત્રયોજ રૂપ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા કલ્પોજ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-ગોયમા ! કલજુમ્મે, નો તેઓગે, નો દાવરજુમ્મે નો કલિઓગે’ હે ગૌતમ ! કેવળજ્ઞાનના પર્યાયોદ્વારા જ કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ હોય છે. પરંતુ તે ત્રયોજ રૂપ હોતો નથી. દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ હોતો નથી તથા કલ્પોજ રૂપ પણ હોતો નથી. કેમકે-કેવળજ્ઞાનના પર્યાયોનું અનંતપણું હોય છે, જેથી તેના પર્યાયો દ્વારા જ કૃતયુગ્મરાશિ રૂપ જ હોય છે, અહીંયાં જે કેવળજ્ઞાનના પર્યાયો કહ્યા છે, તે વિભાગ વિનાના પ્રતિચ્છેદ રૂપ જ હોય છે. તેના વિશેષ રૂપ હોતા નથી, કેમકે કેવળજ્ઞાન એક જ રૂપ હોય છે, ‘एवं मणुस्से वि एवं सिद्धे वि’ એજ પ્રમાણે મનુષ્યો અને સિદ્ધો એ બંને પણ કેવળજ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા કૃતયુગ્મ રૂપ જ હોય છે. ત્રયોજ વિગેરે રૂપ હોતા નથી.

કેવલજ્ઞાન૦ પુચ્છા ? જીવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કેવલજ્ઞાન૦ પુચ્છા ? હે ભદન્ત ! જીવાઃ કેવલજ્ઞાનપર્યાયૈઃ કિં કૃતયુગ્માઃ ત્ર્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પયોજરૂપાવા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ओघा-देसेण वि-विहाणादेसेण वि कडजुम्मा, नो तेओगा नो दावरजुम्मा नो कलिओगा’ ओघादेशेनाऽपि कृतयुग्माः, केवलज्ञानपर्यायाणामनन्तत्वादनवस्थितत्वाच्चेति न तु-त्र्योजरूपाः नो द्वापरयुग्माः नो कल्योजरूपावेति । ‘एवं मणुस्सावि-एवं सिद्धावि’ एवं मनुष्या अपि सिद्धा अपि केवलज्ञानपर्यायैः कृतयुग्मा एव, न तु-त्र्योजादिरूपा इति । ‘जीवे णं भंते ! मइअन्नाणपज्जवेहिं किं कडजुम्मे०’ जीवः त्र्योजादिरूप नहीं होते हैं । अब गौतमस्वामी अनेक समस्त जीवों को आश्रित करके प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं—‘जीवा णं भंते ! केवलज्ञान पज्जवेहिं० पुच्छा’ हे भदन्त ! समस्त जीव केवलज्ञान की पर्यायों द्वारा क्या कृतयुग्मरूप होते हैं ? अथवा त्र्योजरूप होते हैं ? अथवा द्वापरयुग्मरूप होते हैं ? अथवा कल्योजरूप होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! ओघादेसेण वि विहाणादेसेण वि कडजुम्मा, नो तेओगा, नो दावरजुम्मा, नो कलिओगा’ सामान्यरूप से भी और विशेषरूप से भी केवलज्ञान की पर्यायों द्वारा समस्त जीव कृतयुग्मरूप हैं, क्योंकि केवलज्ञान की पर्याय सदा अनंत और अनवरिथन होती है । अतः वे त्र्योजरूप अथवा द्वापरयुग्मरूप अथवा कल्योजरूप नहीं होते हैं । ‘एवं मणुस्सा वि एवं सिद्धा वि’ इसी प्रकार से मनुष्य भी और सिद्ध भी केवलज्ञान की पर्यायों से कृतयुग्मरूप ही होते हैं त्र्योजादिरूप नहीं होते हैं । ‘जीवे णं

હવે ગૌતમસ્વામી અનેક જીવોનો આશ્રય કરીને પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—જીવા ણ મંતે ! કેવલજ્ઞાનપજ્જવેહિં પુચ્છા’ હે ભગવન્ સધળા જીવો કેવળજ્ઞાનના પર્યાયોદ્વારા શુ કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા ત્ર્યોજ રૂપ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા કલ્પયોજ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કડજુમ્મા નો તેઓગા, નો દાવરજુમ્મા નો કલિઓગા’ સામાન્યપણાથી પણ અને વિશેષપણાથી પણ કેવળજ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા સધળા જીવો કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે કેમકે કેવળ જ્ઞાનના પર્યાયો સદા અનંત અને અનવસ્થિત હોય છે તેથી તેઓ ત્ર્યોજ રૂપ અથવા દ્વાપરયુગ્મ અથવા કલ્પયોજ રૂપ હોતા નથી ‘એવ મણુસ્સા વિ સિદ્ધા વિ’ એજ પ્રમાણે મનુષ્યો અને સિદ્ધો પણ કેવળજ્ઞાનના પર્યાયોથી કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, ત્ર્યોજ વિગેરે હોતા નથી, ‘જીવે ણ મંતે ! મઈ અન્નાણપજ્જવેહિં’

સ્વલુ ભદન્ત ! મત્યજ્ઞાનપર્યાયૈઃ કિં કૃતયુગ્મઃ ય્યોજાદિરુપો વેતિ પ્રશ્નઃ ? ઉત્તર-
માહ 'જહા' इत्यादि । 'जहा-आभिनिबोहियणाणपज्जवेहिं तहेव दो दंडगा'
यथा-आभिनिबोधिकज्ञानपर्यायैः तथैव-द्वौ दण्डकौ एकत्वपृथक्त्वाभ्यां वक्तव्यौ
मत्त्यज्ञानपर्यायैरपि । 'एवं सुयअन्नाणपज्जवेहिं वि' एवं श्रुताज्ञानपर्यायैरपि द्वौ
दण्डकौ एकत्वपृथक्त्वाभ्याम्-एकवचन-बहुवचनाभ्यां वक्तव्याविति । 'एवं
विभंगनाणपज्जवेहिं वि'-एवं विभङ्गज्ञानपर्यायैरपि द्वौ दण्डकौ एकत्वपृथक्त्वाभ्यां

એતે ! મહ અન્નાણપજ્જવેહિં કિં કહજુમ્મેં' હસ સૂત્રદ્વારા શ્રીગૌતમે
સ્વામીને પ્રશ્નશ્રી સે એસા પૂછા હૈ, કિ હે ભદન્ત ! એક જીવ મતિ અજ્ઞાન
કી પર્યાયોં દ્વારા કયા કૃતયુગ્મરૂપ હોતા હૈ ? અથવા ય્યોજરૂપ હોતા હૈ ?
અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતા હૈ ? અથવા કલ્પોજરૂપ હોતા હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્નશ્રી કહતે હૈં-જહા આભિનિબોહિયણાણપજ્જવેહિં તહેવ દો
દંડગા' હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે આભિનિબોધિકજ્ઞાન પર્યાયોં દ્વારા
એક જીવ કે વિષય મેં ઓર અનેક જીવોં કે વિષય મેં કૃતયુગ્માદિરૂપ
હોને કે દો દણ્ડક એકવચન ઓર બહુવચન કો લેકર કહે ગયે
હૈં-ઉસી પ્રકાર સે મતિ અજ્ઞાનપર્યાયોં દ્વારા એક જીવ કે વિષય મેં ઓર
અનેક જીવોં કે વિષય મેં કૃતયુગ્માદિ રૂપ હોને કે દો દણ્ડક કહના
ચાહિયે । એવં સુય અન્નાણપજ્જવેહિં વિ' હસી પ્રકાર સે શ્રુત અજ્ઞાન કી
પર્યાયોં દ્વારા મી દો દણ્ડક જીવ કે એકવચન એવં બહુવચનકો લેકર કહના
ચાહિયે । 'એવં વિભંગનાણપજ્જવેહિં વિ' હસી પ્રકાર સે વિભંગજ્ઞાન કી

કિં કહજુમ્મેં' આ સૂત્રદ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-
હે ભગવન્ એક જીવ મતિઅજ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા શું કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે ?
અથવા ય્યોજ રૂપ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા કલ્પોજ
રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-જહા આભિનિબોહિય-
ણાણપજ્જવેહિં તહેવ દો દંડગા' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે આભિનિબોધિકજ્ઞાન
પર્યાયો દ્વારા એક જીવના સંબંધમાં અને અનેક જીવોના વિષયમાં કૃતયુગ્મ
વિગેરે રૂપ હોવાના સંબંધમાં બે દંડકો એક વચન અને બહુવચનનો
આશ્રય લઇને કહેલ છે, એજ પ્રમાણે મતિ અજ્ઞાન પર્યાયો દ્વારા એક જીવના
વિષયમાં અને અનેક જીવોના વિષયમાં કૃતયુગ્માદિ રૂપ હોવાના સંબંધમાં
બે દંડકો કહેવા ભેઈએ. 'એવં સુય અન્નાણપજ્જવેહિં વિ' એજ પ્રમાણે શ્રુત-
અજ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા પણ જીવના એક વચન અને બહુવચનનો આશ્રય
લઇને બે દંડકો કહેવા ભેઈએ. 'એવં વિભંગનાણપજ્જવેહિં વિ' એજ પ્રમાણે
વિભંગજ્ઞાનના પર્યાયો દ્વારા પણ એકવચન અને બહુવચનનો આશ્રય લઇને

વક્તવ્યાવિતિ । ‘ચક્ષુદંસણ-અચક્ષુદંસણ-ઓહિદંસણપજ્જવેહિં વિ-एवमेव’
 ચક્ષુદંશનાઅચક્ષુદંશનાઅધિજ્ઞાનપર્યાયૈરપિ-एवमेव-एकत्व-पृथक्त्वाभ्यां द्वौ दण्डकौ
 વક્તવ્યાવિતિ । ‘નવરં જસ્સ જં અત્થિ તં માણિયવ્વં’ નવરમ્-કેવલં યસ્ય જીવરાશે-
 યદસ્તિ તં પ્રત્યેવ તદ્ભણિતવ્યમ્ । યસ્ય વિભજ્ઞજ્ઞાનં વર્તતે તં પ્રત્યેવ વિભજ્ઞજ્ઞાન-
 પર્યાયૈર્દણ્ડકૌ એકત્વ-પૃથક્ત્વાભ્યાં વક્તવ્યૌ નાડન્યં પ્રતીતિ ભાવઃ । ‘કેવલદંસણ-
 પજ્જવેહિં જહા-કેવલનાણપજ્જવેહિં’ કેવલદર્શનપર્યાયૈઃ યથા-કેવલજ્ઞાનપર્યાયૈઃ ।
 યથા-કેવલજ્ઞાનપર્યાયૈ જીવાનાં કૃતયુગમત્વં કથિતમ્ ન તુ-ત્રયોજાદિરૂપત્વં
 કેવલજ્ઞાનસ્ય-અનન્તત્વાદવસ્થિતત્વાદ્ધ । તથા-કેવલદર્શનપર્યાયૈરપિ જીવાનાં
 કૃતયુગમરૂપત્વમેવ નતુ-ત્રયોજાદિરૂપત્વમ્-કેવલદર્શનસ્યાપિ-અનન્તત્વાદવસ્થિત-
 ત્વાદ્ધ ચતુરગ્રત્વમેવેતિ ભાવઃ ॥સુ૦૪॥

પર્યાયોં દ્વારા બી જીવ કે એકવચન ઓર બહુવચન કો લેકર દો દણ્ડક
 કહનાં चाहिये-‘चक्खुदंसणअचक्खुदंसण ओहिदंसणपज्जवेहिं वि’
 इसी प्रकार से चक्षुदर्शन अचक्षुदर्शन सम्बन्धी पर्यायों द्वारा भी जीव के
 एकवचन और बहुवचन को लेकर दो दण्डक कहना चाहिये । ‘नवरं
 जस्स जं अत्थि तं माणियव्वं’ विशेष यही है कि जिस जीवराशि के
 जो हो वही उसको कहना चाहिये । अर्थात् जैसे-जिस जीव को
 विभज्ज्ञान है, उसके प्रति उस विभज्ज्ञान की पर्यायों द्वारा ही उस
 जीव के एकत्व और बहुत्व को लेकर दो दण्डक कहना चाहिये । उससे
 अन्य दण्डक के प्रति नहीं । ‘केवलदंसणपज्जवेहिं जहा केवलणाणपज्ज-
 वेहिं’ जिस प्रकार केवलज्ञान की पर्यायों द्वारा जीवों में कृतयुगमता
 कही गई है त्रयोजादिरूपता नहीं कही गई है क्योंकि केवलज्ञान अनन्त
 और अवस्थित होता है उसी प्रकार केवलदर्शन की पर्यायों द्वारा भी जीवों

૭૧૩ સંબંધી બે દંડકો કહેવા બોધાયે. ‘एव’ चक्खुदंसण अचक्खुदंसण ओहि-
 दंसणपज्जवेहिं वि’ એજ પ્રમાણે ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન સંબંધી પર્યાયોં
 દ્વારા પણ એકવચન અને બહુવચનથી ૭૧૩ સંબંધી બે દંડકો કહેવા બોધાયે.
 ‘नवरं जस्स जं अत्थि तं माणियव्वं’ વિશેષપણું એજ છે કે-જે ૭૧૩ રાશિને
 જે જ્ઞાન હોય તેજ તેને કહેવું બોધાયે. અર્થાત્ જે ૭૧૩ને વિભંજજ્ઞાન
 હોય તેના પ્રતિ તે વિભંજજ્ઞાનના પર્યાયોં દ્વારા જ તે ૭૧૩ને એકપણા અને
 અનેકપણાથી બે દંડકો કહેવા બોધાયે. તેનાથી ભિન્ન દંડકો કહેવા નહીં.
 ‘केवलदंसणपज्जवेहिं’ જહા કેવલનાણપજ્જવેહિં’ જે પ્રમાણે કેવળજ્ઞાનના પર્યાયોં
 દ્વારા ૭૧૩માં કૃતયુગમપણું કહ્યું છે, ત્રયોજાદિપણું કહ્યું નથી. કેમકે કેવળજ્ઞાન
 અનન્ત છે અને અવસ્થિત હોય છે. એજ પ્રમાણે કેવળદર્શનના પર્યાયોં

ચતુર્થસૂત્રે 'સરીરપણે પહુચ' હત્યુક્તમિતિ શરીરપ્રસ્તાવાત્ શરીરાણિ નિર-
પયસાહ- 'કહ ણં મંતે ! સરીરગા' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—કહ ણં મંતે ! સરીરગા પન્નત્તા ગોયમા ! પંચ સરીરગા
પન્નત્તા તં જહા—ઓરાલિણ જાવ કમ્મણ, એત્થ સરીરગપદં
નિરવસેસં માણિયઠ્ઠં જહા પન્નવણાણ । જીવા ણં મંતે ! કિં
સેયા ણિરેયા ગોયમા ! જીવા સેયા વિ નિરેયા વિ । સે કેણટ્ટેણં
મંતે ! એવં વુચ્ચહિ જીવા સેયા વિ નિરેયા વિ, ગોયમા ! જીવા
દુવિહા પન્નત્તા તં જહા—સંસારસમાવન્નગા ય અસંસારસમાવ-
ન્નગા ય તત્થ ણં જે તે અસંસારસમાવન્નગા તેણં સિદ્ધા સિદ્ધાણં
દુવિહા પન્નત્તા તં જહા—અણંતરસિદ્ધા ય, પરંપરસિદ્ધા ય તત્થ ણં
જે સે પરંપરસિદ્ધા તે ણં નિરેયા । તત્થ ણં જે તે અણંતરસિદ્ધા
તેણં સેયા । તે ણં મંતે ! કિં દેસેયા સઠ્ઠેયા ? ગોયમા ! ણં દેસેયા
સઠ્ઠેયા । તત્થ ણં જે તે સંસારસમાવન્નગા તે દુવિહા પન્નત્તા તં
જહા—સેલેસિપટિવન્નગા ય અસેલેસિપટિવન્નગા ય તત્થ ણં જે તે
સેલેસિપટિવન્નગા તે ણં નિરેયા તત્થ ણં જે તે અસેલેસિ પટિ-
વન્નગા તે ણં સેયા । તે ણં મંતે ! કિં દેસેયા સઠ્ઠેયા ? ગોયમા !
દેસેયા વિ સઠ્ઠેયા વિ સે તેણટ્ટેણં જાવ નિરેયા વિ । નેરહયાણં
મંતે ! કિં દેસેયા સઠ્ઠેયા ? ગોયમા ! દેસેયા વિ સઠ્ઠેયા વિ ।
સે કેણટ્ટેણં જાવ સઠ્ઠેયા વિ, ગોયમા ! નેરહયા દુવિહા પન્નત્તા
તં જહા—વિગ્ગહગહસમાવન્નગા ય અવિગ્ગહગહસમાવન્નગા ય
તત્થ ણં જે તે વિગ્ગહગહ સમાવન્નગા તે ણં સઠ્ઠેયા તત્થ ણં

કો કૃતયુગ્મરૂપતા હી હોતી હૈ ઝ્યોજાદિરૂપતા નહીં હોતી એસા કહના
ચાહિયે । કયોંકિ કેવલદર્શન મી અનન્ત ઓર અવસ્થિત હોતા હૈસુ. ૪।

દ્વારા પણ જીવોને કૃતયુગ્મપણું જ હોય છે. ઝ્યોજાદિપણું હોતું નથી. તેમ
સમજવું જોઈએ કેમકે કેવલદર્શન પણ અનંત અને અવસ્થિત હોય છે. ॥સૂ.૦૪॥

અવિગ્રહગૃહસમાવન્નગા તે ણં દેસેયા સે તેણટ્ટેણં જાવ સવેયા
વિ । એવં જાવ વેમાણિયા ॥સૂ૦ ૫॥

છાયા—કતિ खलु भदन्त । शरीराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! पञ्च शरीराणि
प्रज्ञप्तानि तद्यथा—औदारिकं यावत्कर्मणम् । अत्र शरीरपदं निरवशेषं भणितव्यम्
यथा—प्रज्ञापनायाम् । जीवाः खलु भदन्त ! किं सैजा निरेजाः ? गौतम ! जीवाः
सैजा अपि—निरेजा अपि । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—जीवाः सैजा अपि—निरेजा
अपि । गौतम ! जीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—संसारसमापन्नकाश्च—असंसार-
समापन्नकाश्च । तत्र खलु ये असंसारसमापन्नकास्ते खलु सिद्धाः । सिद्धाः खलु
द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—अनन्तरसिद्धाश्च परम्परसिद्धाश्च । तत्र खलु ये ते परम्पर-
सिद्धास्ते निरेजाः, तत्र खलु ये ते अनन्तरसिद्धास्ते सैजाः । ते खलु भदन्त ! किं
देशैजाः सर्वैजाः ? गौतम ! नो देशैजाः सर्वैजाः । तत्र खलु ये ते संसारसमाप-
न्नकाः ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः शैलेशी प्रतिपन्नकाश्च अशैलेशीप्रतिपन्नकाश्च । तत्र खलु
ये ते शैलेशी प्रतिपन्नकास्ते खलु निरेजाः । तत्र खलु ये ते अशैलेशी प्रतिपन्नकाः
ते खलु सैजाः ते खलु भदन्त ! किं देशैजा सर्वैजाः गौतम ! देशैजा अपि,
सर्वैजा अपि । तत्तेनार्थेन यावत्—निरेजा अपि । नैरयिकाः खलु भदन्त किं देशैजाः
सर्वैजाः ? गौतम ! देशैजा अपि सर्वैजा अपि, तत्केनार्थेन यावत्—सर्वैजा अपि ।
गौतम ! नैरयिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा—विग्रहगतिसमापन्नकाश्च अविग्रह-
गतिसमापन्नकाश्च । तत्र खलु ये ते विग्रहगतिसमापन्नकाः ते खलु सर्वैजाः ।
तत्र खलु ये ते अविग्रहगतिसमापन्नका स्ते खलु देशैजाः तत्तेनार्थेन यावत्—
सर्वैजा अपि । एवं यावद्—वैमानिकाः ॥सू० ५॥

टीका—‘कइ णं भંते ! सरीरगा पन्नत्ता’ कति खलु भदन्त ! शरीराणि
प्रज्ञप्तानि शरीराणां कियन्तो भेदा इति प्रश्नः ? भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि ।

चौथे सूत्र में ‘सरीरपएसे पडुच्च’ ऐसा कहा गया है सो शरीर
के प्रस्ताव से सूत्रकार शरीरों का निरूपण करते हैं—‘कइ णं भंते !
सरीरगा पन्नत्ता’ इत्यादि सूत्र ५ ।

टीकार्थ—श्री गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछता है—‘कइ णं भंते !
सरीरगा पन्नत्ता’ हे भदन्त ! शरीर कितने प्रकार के कहे गये हैं ? इसके

આ ચોથા સૂત્રમાં ‘સરીરપપસે પડુચ્ચ’ એ પ્રમાણે કહ્યું છે. એ શરી-
રના પ્રસ્તાવથી હવે સૂત્રકાર શરીરોનું નિરૂપણ કરે છે. ‘કહ ણં ભંતે ! સરી-
રગા પન્નત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—‘કહ ણં ભંતે !
સરીરગા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ શરીરો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ સરીરગા પન્નત્તા’ પશ્ચ પ્રકારકાણિ શરીરાણિ પ્રજ્ઞાસાનિ ‘તં જહા’ તથથા—‘ઓરાલિણ જાવ કમ્મણ’ ઔદારિકં યાવત્-કાર્મણમ્ । અત્ર યાવત્પદેન વૈક્રિયાહારક-તૈજસશરીરાણાં ગ્રહણં ભવતિ । તથા ચ-ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસા-ડહારકાર્મણભેદાત્-શરીરં પશ્ચપ્રકારકં ભવતીતિ । ‘एत्थ सरीरपदं निरवसेसं भाणियव्वं जहा पन्नवणाए’ અત્ર શરીરપદં નિરવશેષં મણિતવ્યમ્-યથા પ્રજ્ઞાપનાયામ્-શરીરપદં ચ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રે દ્વાદશપદમ્ તત્ત્વૈવમ્ । ‘नेरइया णं भंते ! कइ सरीरा पन्नत्ता ? गोयमा ! तओ सरीरा पन्नत्ता तं जहा वेउव्विए तेयए कम्मए-य’ इत्यादि । નૈરયિકાણાં ચલુ મદન્ત ! કતિ શરીરાણિ પ્રજ્ઞાસાનિ ? ગૌતમ ! શ્રીણિ

ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—‘ગોયમા ! પંચ સરીરગા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! શરીર પાંચ કહે ગયે હૈં । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં—‘ઓરાલિણ જાવ કમ્મણ’ ઔદારિક યાવત્ કાર્મણ યહાં યાવત્પદ સે ‘વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ’ હન તીન શરીરોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । ‘एत्थ सरीरपदं निरवसेसं भाणियव्वं जहा पन्नवणाए’ યહાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મેં કહે અનુસાર શરીર પદ પૂરા કા પૂરા કહના ચાહિયે । પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મેં શરીર પદ ૧૨ વાં પદ હૈ ઓર વહ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘नेरइया णं भंते ! कइ सरीरा पन्नत्ता ! गोयमा ! तओ सरीरा पन्नत्ता’ તં જહા વેઝવિવે, તેયણ, કમ્મણ ય’ હત્યાદિ—શ્રી ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી સે હસ પ્રકાર જવ પૂછા કિ હે મદન્ત ! નૈરયિકોં કે શરીર કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? તય પ્રભુશ્રીને શ્રી ગૌતમ સ્વામી કો સમ્બોધિત કરતે હુણ—એસા કહા કિ હે ગૌતમ ! નૈરયિકોં કે ૩ શરીર કહે ગયે હૈં । જૈસે—વૈક્રિયશરીર તૈજસશરીર ઓર કાર્મણશરીર

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! પંચ સરીરગા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! શરીરોં પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે ‘ઓરાલિણ જાવ કમ્મણ’ ઔદારિક યાવત્ કાર્મણ અહીંયાં યાવત્ પદથી ‘વૈક્રિય આહારક, તૈજસ’ એ ત્રણે શરીરોં ગ્રહણ કરાયા છે. ‘एत्थ सरीरपदं निरवसेसं भाणियव्वं जहा पन्नवणाए’ અહીંયાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના શરીરપદમાં કહ્યા પ્રમાણે તે સઘળું કથન કહેવું નેહ્યે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું શરીરપદ ૧૨ આરમ્બ પદ છે. તે આ પ્રમાણે છે—‘नेरइयाण भंते ! कइ सरीरा पन्नत्ता ? ’ ગોયમા ! તઓ સરીરા પન્નત્તા તં જહા-વેઝવિવે, તેયણ, કમ્મણ ય’ ઇત્યાદિ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે—હે ભગવન્ નૈરયિકોના કેટલા શરીરોં કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ શ્રી ગૌતમસ્વામીને સંબોધિત કરીને એવું કહ્યું કે હે ગૌતમ ! નૈરયિકોને ત્રણ શરીરોં હોય છે તે આ પ્રમાણે છે વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ અહીંયાં આ કથન સંક્ષેપથી કહેલ છે. વિશેષ જ્ઞાસુઓએ પ્રજ્ઞાપના

શરીરાણિ પ્રજ્ઞાણિ તથથા-વૈક્રિયં-તૈજસં-કાર્મણં ચેત્યાદિ । સંક્ષેપતઃ-ઇહ પ્રદ-
ર્શિતં વિશેષજિઘ્રુભિઃ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ ।

શરીરવન્તશ્ચ જીવાશ્ચલનસ્વમાશ્ચ મવન્તીતિ સામાન્યતો જીવાનાં ચલનત્વાદિ-
પ્રદનયન્નાહ-‘જીવા ણં મંતે’ इत्यादि । ‘જીવા ણં મંતે ! કિં સેયા-નિરેયા’ જીવાઃ
खलु भदन्त ! किं सैजा निरेजा’, एजनेन-कम्पनेन सह वर्तन्ते इति सैजाः कम्पन-
वन्तः । एजनरहिताः निरेजाः-निश्चलना इत्यर्थः । मगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि ।
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जीवा सेयावि-निरेयावि’ जीवाः सैजाः-चलनस्वभाव-
न्तोऽपि भवन्ति निरेजाः-चलनस्वभावरहिता, अपि भवन्तीति । ‘से केणट्ठेणं मंते !
एवं वुच्चइ-जीवा सेया वि, निरेयावि’ तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते जीवाः

हमने यहां यह कथन संक्षेप से प्रदर्शित कर दिया है विशेष जिज्ञासुओं
को प्रज्ञापना सूत्रका १२ पद देखना चाहिये । शरीरवाले जीव चलन-
स्वभाववाले होते हैं अतः श्रीगौतमस्वामी सामान्य से जीवों के चलन
आदि स्वभाव को लेकर ऐसा प्रश्न करते हैं-‘जीवा णं मंते ! किं सेया
निरेया’ हे भदन्त ! जीव क्या सकंप होते हैं ? अथवा निष्कंप होते हैं ?
सेज शब्द का अर्थ सकंप है और निरेज शब्द का अर्थ निष्कंप है ।
इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जीवा सेया वि
निरेया वि’ जीव सकंप भी होते हैं और निष्कंप भी होते हैं । अर्थात्
जीव चलनस्वभाववाले भी होते हैं और चलनस्वभाव से रहित भी होते
हैं । अब पुनः श्रीगौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं-‘से केणट्ठेणं
मंते ! एवं वुच्चइ जीवा सेया वि निरेया वि’ हे करुणा के सागर भदन्त !
आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि जीव सकंप-चलन स्वभाववाले

સૂત્રનું બારેમું પદ જોવું જોઈએ, શરીરવાળાં જીવો ચલન સ્વભાવવાળા હોય
છે. જેથી શ્રી ગૌતમસ્વામી સામાન્યપણાથી જીવોના ચલન વિશેરે સ્વભાવને
લઈને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કરે છે ‘જીવાણં મંતે ! કિં સેયા નિરેયા’ હે ભગવન્
જીવ સકંપ-કંપવાળા હોય છે ? કે કંપ વિનાના હોય છે ? સેજ શબ્દનો
અર્થ સકંપ એ પ્રમાણે છે અને નિરેજ શબ્દનો અર્થ નિષ્કંપ છે. આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવા સેયા વિ નિરેયા વિ’
જીવ સકંપ પણ હોય છે. અને નિષ્કંપ પણ હોય છે. અર્થાત્ જીવ ચલન
સ્વભાવવાળા પણ હોય છે અને ચલન સ્વભાવ વિનાના પણ હોય છે.

દ્વીતીયી શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘સે કેણટ્ઠેણં મંતે !
એવં વુચ્ચઈ જીવા સેયા વિ નિરેયા વિ’ હે કરુણાનિધે ભગવન્ એવું આપ શા
કારણથી કહો છો કે-જીવ સકંપ-ચલન સ્વભાવવાળા પણ હોય છે,

સૈજા અપિ નિરેજા અપિ ઇતિ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘જીવા દુવિહા પન્નત્તા’ જીવા દ્વિવિધાઃ-દ્વિ પ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ । ‘તં જહા’ તદ્વથા-‘સંસારસમાવન્નગા ય અસંસારસમાવન્નગા ય’ સંસારસમાપન્નકાશ્ચ સંસારિણ ઇત્યર્થઃ । અસંસારસમાપન્નકાશ્ચ-સંસારાતીતા ઇત્યર્થઃ । ‘તત્થ ણં જે તે અસંસાર-સમાવન્નગા તે ણં સિદ્ધા’ તત્ર તયોર્દ્વયોઃ સંસારસમાપન્નાઽસંસારમાપન્નયોર્મધ્યે યે તે અસંસારસમાપન્નકાઃ તે સ્વલ્પ સિદ્ધાઃ । ‘સિદ્ધા ણં દુવિહા પન્નત્તા’-સિદ્ધાઃ સ્વલ્પ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ‘ત જહા’ તદ્વથા-‘અણંતરસિદ્ધા ય-પરંપરસિદ્ધા ય’ અનંતરસિદ્ધાશ્ચ પરંપરસિદ્ધાશ્ચ, ન વિચ્યતે અન્તરં વ્યવધાનં સિદ્ધત્વસ્ય યેષાં તે-અનન્તરાઃ, અનન્તરાશ્ચ તે સિદ્ધાશ્ચેતિ-અનન્તરસિદ્ધાઃ । યે સિદ્ધત્વસ્ય પ્રથમસમયે વર્તન્તે તે ચ સૈજાઃ સિદ્ધિગમનસમયસ્ય સિદ્ધત્વપ્રાપ્તિસમયસ્ય ચૈકૃત્વાત્ । પરંપરસિદ્ધાસ્તુ-

મી હોતે હૈં ઓર નિષ્કંપ-ચલનસ્વભાવ સે રહિત મી હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પરમકૃપાલુ પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા । જીવા દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! જીવ દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં-‘તં જહા’ જૈસે-‘સંસારસમાવન્નગા ય, અસંસારસમાવન્નગા ય’ એક સંસારસમાપન્નક-સંસારી ઓર દૂસરા અસંસારસમાપન્નક-સંસારાતીત મુક્ત ‘તત્થ ણં જે તે અસંસારસમાવન્નગા તે ણં સિદ્ધા’ इनमें जो अસंसारसमापन्नक हैं वे सिद्ध हैं । ‘सिद्धा णं दुविहा पन्नत्ता’ ये सिद्ध भी दो प्रकार के कहे गये हैं ‘तं जहा’ जैसे-‘अणंतरसिद्धा य परंपरसिद्धा य’ एक अनन्तरसिद्ध और दूसरा परंपरसिद्ध जो जीव सिद्धत्व के प्रथम समय में रहते हैं वे अनन्तर सिद्ध हैं । ये अनन्तरसिद्ध सकं-सेज होते हैं । इसका कारण यह है कि सिद्धि में गमन करने का समय और सिद्धत्व प्राप्ति का समय एक ही है । अतः सिद्धि में गमन करने के

અને નિષ્કંપ ચલનસ્વભાવ વિનાનો પણ હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા । જીવા દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! જીવો બે પ્રકારના કહ્યા છે ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘સંસારસમાવન્નગા ય અસંસારસમાવન્નગા ય’ સંસારસમાપન્નક સંસારી અને અસંસારસમાપન્નક-સંસારથી છૂટેલ-મુક્ત ‘તત્થ ણં જે તે અસંસારસમાવન્નગા તે ણં સિદ્ધા’ આમાં જે અસંસાર સમાપન્નક છે તે સિદ્ધ છે. ‘સિદ્ધા ણં દુવિહા પન્નત્તા’ આ સિદ્ધ પણ બે પ્રકારના કહ્યા છે. ‘તં જહા’ તે ‘અનંતરસિદ્ધા ય પરંપરસિદ્ધા ય’ એક અનંતર સિદ્ધ અને બીજા પરંપર સિદ્ધ, જે જીવ સિદ્ધ પછાતા પ્રથમ સમયમાં રહે છે, તે અનંતર સિદ્ધ છે. આ અનંતર સિદ્ધ સકંપ-સેજ હોય છે. તેનું કારણ એવું છે કે-સિદ્ધિમાં ગમન કરવાનો સમય અને સિદ્ધપણું પ્રાપ્ત કરવાનો સમય એક જ છે જેથી સિદ્ધિમાં ગમન કરવાના સમયમાં ગતિક્રિયા

સિદ્ધત્વસ્ય દ્વયાદિસમયવૃત્તયઃ । ‘તત્થ ણં જે તે પરંપરસિદ્ધા તે ણં નિરેયા’ તત્થ
 યે તે પરંપરસિદ્ધાઃ તે યલ્લ નિરેજાઃ । ‘તત્થ ણં જે તે અણંતરસિદ્ધા-તે ણં
 સેયા’ તત્થ યે તે અનન્તરસિદ્ધાસ્તે યલ્લ સૈજાઃ । એજનેન-ચલનેન સંહિતાઃ
 સંક્રિયા इत्यर्थः । સિદ્ધિગમનસમયસ્ય-સિદ્ધત્વપ્રાપ્તિસમયસ્ય ચૈકત્વાદિત્તિ ।
 ‘તે ણં મંતે । કિં દેસેયા સઁવેયા’ તેડનન્તરસિદ્ધાઃ યલ્લ મંદન્ત । કિં દેશૈજાઃ-
 દેશતથ્થલાઃ, સર્વૈજાઃ-સર્વતથ્થલાવેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि ।
 ‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘જો દેસેયા-સઁવેયા’ અનન્તરસિદ્ધા નો દેશૈજાઃ-દેશતથ્થલા
 ન ભવન્તિ કિન્તુ-સર્વૈજા-સર્વતથ્થલાઃ, સિદ્ધાનાં સર્વાત્મના સિદ્ધૌ ગમનાત્
 સર્વૈજત્વમેવ ભવતિ ન તુ-દેશૈજત્વમિતિ । ‘તત્થ ણં જે તે સંસારસમાવન્નગા તે

સમય મેં ગતિ ક્રિયા હોને સે વે સકંપ કહે ગયે હૈં । તથા જો પરંપર
 સિદ્ધ હૈં વે નિષ્કંપ હૈં । યે પરંપરસિદ્ધ સિદ્ધિપ્રાપ્તિ કે દ્વયાદિસમયવર્તી
 હોતે હૈં । યહી ઘાત સૂત્રકાર આગે કે સૂત્રપાઠ સે પુષ્ટ કરતે હૈં-‘તત્થ
 ણં જે તે પરંપરસિદ્ધા તે ણં નિરેયા તત્થ ણં જે તે અણંતરસિદ્ધા તે ણં
 સેયા’ અબ શ્રીગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-‘તે ણં મંતે !
 કિં દેસેયા સઁવેયા’ હે મંદન્ત ! જો અનન્તરસિદ્ધ સકંપ કહે ગયે હૈં
 સો કયા વે એકદેશ સે સકંપ હોતે હૈં અથવા સર્વદેશ સે સકંપ હોતે
 હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! જો દેસેયા સઁવેયા’
 હે ગૌતમ ! વે અનન્તરસિદ્ધ એકદેશ સે સકંપ નહીં હોતે હૈં કિન્તુ સર્વ-
 દેશ સે સકંપ હોતે હૈં । કયોં કિ સિદ્ધ સર્વાત્મના સિદ્ધિ મેં ગમન
 કરતે હૈં અંશતઃ નહીં ।

‘તત્થ ણં જે તે સંસારસમાવન્નગા તે દુવિહા પળણત્તા’ ડનમેં જો સંસાર
 સમાપન્નક જીવ હૈં વે દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં-‘તં જહા’ જૈસે-એક

હોવાથી તેને સકંપ કહેલ છે. તથા જે પર પર સિદ્ધ છે. તેઓ નિષ્કંપ છે. આ
 પરંપર સિદ્ધ સિદ્ધિ પ્રાપ્તિના જે વિગેરે સમયવર્તી હોય છે એજ વાત સૂત્રકાર
 આગળના સૂત્રપાઠથી પુષ્ટ કરે છે. ‘તત્થ ણં જે તે પરંપરસિદ્ધા તે ણં નિરેયા તત્થ
 ણં જે તે અણંતરસિદ્ધા તે ણં સેયા’ હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુશ્રીને એવું
 પૂછે છે કે-તેણે મંતે ! કિં દેસેયા સઁવેયા’ હે લગવન જે અનન્તર સિદ્ધ સકંપ
 કહ્યા છે, તે શું ? એક દેશથી સકંપ હોય છે ? અથવા સર્વદેશથી સકંપ હોય છે ?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જો દેસેયા સઁવેયા’ હે ગૌતમ !
 તે અનન્તર સિદ્ધ એકદેશથી સકંપ હોતા નથી પરંતુ સર્વદેશથી સકંપ હોય છે
 કેમકે સિદ્ધ સર્વપ્રકારે સિદ્ધિ ગતિમાં ગમન કરે છે. અંશત કરતા નથી.

‘તત્થ ણં જે તે સંસારસમાવન્નગા તે દુવિહા પળણત્તા’ જે જીવ સંસાર સમા
 પન્નક હોય છે, તે બે પ્રકારના કહ્યા છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. એક

દુવિદ્યા પન્નતા' તત્ર ચલુ યે તે સંસારસમાપન્નકાઃ તે દ્વિવિદ્યાઃ પ્રજ્ઞાઃ । 'તં જ્ઞદા' તથા—સેલેસિપડિવન્નગા ય—અસેલેસિપડિવન્નગા ય' શૈલેશી પ્રતિપન્નકા-
આઽશૈલેશીપ્રતિપન્નકાથ્થ । 'તત્થ ણં જે તે સેલેસિપડિવન્નગા—તે ણં નિરેયા' તત્ર
ચલુ યે તે શૈલેશીપ્રતિપન્નકા સ્તે ચલુ નિરેજાઃ, નિરુદ્ધયોગત્વેન સ્વભાવતથ્થ-
લન રહિતત્વાત્તેપામિતિ । 'તત્થ ણં જે તે અસેલેસિ પડિવન્નગા તે ણં સેયા' તત્ર
ચલુ યે તે અશૈલેશીપ્રતિપન્નકા સ્તે ચલુ સૈજાઃ સકમ્પા इत्यर्थः । 'તે ણં મંતે !
કિં દેસેયા—સન્વેયા' તે અશૈલેશી પ્રાપ્તાઃ ચલુ મદન્ત । કિં દેસૈજાઃ અંશતઃ
કમ્પનસદ્ધિતાઃ, સર્વૈજાઃ—સર્વોંશેન ચલનસ્વભાવવન્તઃ કિમિતિ પ્રશ્નઃ ? મગવા-
નાહ—'ગોયમા' इत्यादि । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દેસેયા વિ—સન્વેયા વિ' દેસૈજા
અપિ અંશતઃ સકમ્પા અપીત્યર્થઃ સર્વૈજા અપિ—સર્વતઃ કમ્પનવન્તોઽપિ ઈલિકા-

શૈલેશી પ્રાપ્ત સંસારસમાપન્નકાં અને દૂસરે શૈલેશી અપ્રાપ્ત સંસાર સમા-
પન્નકાં 'તત્થ ણં જે તે સેલેસિપડિવન્નગા તે ણં નિરેયા' જો શૈલેશીપ્રતિ-
પન્નકાં હૈં વે નિષ્કંપ હોતે હૈં ક્યોકિ જો મોક્ષગમન સમય કે પહિલે શૈલેશી
કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં ઉનકે સ્વ પ્રકાર સે યોગકા નિરોધ હો જાતા હૈ ।
અતઃ સ્વભાવતઃ વે ચલન રહિત હો જાતે હૈં । 'તત્થ ણં જે તે અસેલેસિ
પડિવન્નગા તે ણં સેયા' અને જો શૈલેશી કો પ્રાપ્ત નહીં હુણ હોતે, હૈં વે
સકંપ હોતે હૈં । અવ શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં—'તે
ણં મંતે ! કિં દેસેયા સન્વેયા' હે મદન્ત ! જો અશૈલેશી કો પ્રાપ્ત જીવ
હૈં વે કયા એકદેશ સે સકંપ—ચલનવાલે હોતે હૈં ? અથવા સર્વદેશ સે
સકંપ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—'ગોયમા ! દેસેયા વિ
સન્વેયા વિ' હે ગૌતમ ! અશૈલેશી પ્રાપ્ત જીવ એકદેશ સે બી સકંપ હોતે
હૈં અને સર્વદેશ સે બી સકંપ હોતે હૈં । હસકા કારણ એસા હૈ કિ જો

શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત સંસાર સમાપન્નકાં અને બીજા શૈલેશી અવસ્થા અપ્રાપ્ત
સંસાર સમાપન્નકાં 'તત્થ ણં જે તે સેલેસિ પડિવન્નગા તે ણં નિરેયા' એ શૈલેશી
પ્રતિપન્નકાં છે, તે નિષ્કંપ હોય છે, કેમકે—મોક્ષગમનના સમય પહેલાં શૈલે-
શીને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. તેઓને બધા પ્રકારથી યોગનો નિરોધ થઈ જાય
છે. જેથી સ્વભાવથી તેઓ ચલન વિનાના થઈ જાય છે, 'તત્થ ણં જે તે
અસેલેસિ પડિવન્નગા તે ણં સેયા' અને શૈલેશીને પ્રાપ્ત થયા નથી હોતા તેઓ
સકંપ હોય છે. હવે ફરીથી શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—
'તે ણં મંતે ! કિં દેસેયા સન્વેયા' હે ભગવન્ અશૈલેશી પ્રાપ્ત એવ એકદેશથી
સકંપ હોય છે ? અથવા સર્વદેશથી સકંપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

ગત્યા-ઉત્પત્તિસ્થાનં ગચ્છન્તો દેશૈઃ પ્રાકૃતન શરીરસ્થસ્ય વિવક્ષયા નિશ્ચલત્વાત્, કન્દુકગત્યા ગચ્છન્તઃ સર્વૈઃ જાઃ સર્વાત્મના તેષાં ગમનપ્રવૃત્તત્વાદિતિ । ‘સે તેણદ્દે-
ખં જાવ નિરેયાવિ’ તત્તેનાર્થેન યાવત્-નિરેજા અપિ અત્ર યાવત્-પદેન-‘મંતે !
એવં લુચ્ચહ જીવા સેયા વિ’ इत्यस्य पदसन्दर्भस्य ग्रहणं भवतीति । ‘नेरइया णं मंते !
किं देसेया-सव्वेया’ नैरयिकाः खलु भदन्त । किं दैशैजाः-सर्वैर्जावेति प्रश्नः-
भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! दैशैजा अपि नैरयिका
भवन्ति तथा-सर्वैर्जा अपि भवन्ति । ‘से केणद्वेणं जाव-सव्वेयावि’ तत्केनार्थेन

जीव इलिका (कीटविशेष) गति से उत्पत्तिस्थान में जाते हैं वे देशतः
सकंप होते हैं । क्योंकि पूर्व शरीरस्थ अंश उनका गति क्रिया रहित होता
है और जो कन्दुक की गति से उत्पत्ति स्थान में जाते हैं वे सर्वदेश
से सकंप होते हैं, क्योंकि उनकी गति क्रिया सर्वात्मना होती है ।
‘से तेणद्वेणं जाव निरैया वि’ इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है
कि जीव सकंप भी होते हैं और निष्कंप भी होते हैं ।

अब श्री गौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं-‘नेरइया णं मंते !
किं देसेया सव्वेया’ हे भदन्त ! नैरयिक क्या एकदेश से सकंप चलने-
वाला होते हैं अथवा सर्वदेश से सकंप होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री
कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! नैरयिक एकदेश से भी सकंप होते हैं
और सर्वदेश से भी सकंप होते हैं । अब पुनः श्रीगौतमस्वामी प्रभुश्री
से ऐसा पूछते हैं-‘से केणद्वे णं जाव सव्वेया वि’ हे भदन्त ! ऐसा आप

ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-“ગોયમા ! દેસેયા વિ સવ્વેયા વિ” હે ગૌતમ ! તેઓ
એકદેશથી પણ સકંપ હોય છે, અને સર્વદેશથી પણ સકંપ હોય છે. તેનું કારણ
એવું છે કે-જે જીવ ધ્વિકા ગતિથી ઉત્પત્તિ સ્થાનમાં જાય છે, તેઓ દેશતઃ
સકંપ હોય છે કેમકે-પૂર્વ શરીરમાં રહેલ અંશ ગતિક્રિયા વગરનો હોય છે.
અને જે કંદુકની ગતિથી ઉત્પત્તિસ્થાનમાં જાય છે, તેઓ સર્વદેશથી સકંપ હોય
છે. કેમકે-તેમની ગતિક્રિયા સર્વપ્રકારવાળી હોય છે. ‘સે તેણદ્દેણં જાવ નિરેયા
વિ’ આ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે-જીવ સકંપ પણ હોય
છે, અને નિષ્કંપ પણ હોય છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘નેરइया णं मंते ! किं
देसेया सव्वेया’ હે ભગવન્ નૈરયિકા શું એકદેશથી સકંપ હોય છે ? કે
સર્વદેશથી સકંપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! નૈરયિક એકદેશથી પણ સકંપ હોય છે. અને સર્વદેશથી પણ
સકંપ હોય છે. ફરીથી શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘સે કેણ-

મદન્ત ! યાવત્-સર્વૈ જાઃ, અત્ર યાવત્-પદેન-‘અવિગ્રહગતિસમાપન્નગા ય-અવિગ્રહગતિસમાપન્નગા ય’ વિગ્રહગતિસમાપન્નકાશ્ચ, તે-વિગ્રહગતિસમાપન્નકાઃ કથ્યન્તે યે મૃત્વા વિગ્રહગત્યોત્પત્તિસ્થાનં ગચ્છન્તીતિ । અવિગ્રહગતિસમાપન્નકાશ્ચ વિગ્રહગતિનિષેધાત્-ઋજુગતિકા અવસ્થિતાશ્ચ યે તે અવિગ્રહગતિસમાપન્નકાઃ । ‘તત્થ ણં જે તે વિગ્રહગતિસમાપન્નગા-તે ણં સવ્વેયા’

કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ નૈરયિક એકદેશ સે બી સકંપ હોતે હૈં ઓર સર્વદેશ સે બી સકંપ હોતે હૈં હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- ‘ગોયમા ! નેરહ્યા દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં- ‘તં જહા’ જૈસે- ‘વિગ્રહગતિસમાપન્નગા ય અવિગ્રહગતિસમાપન્નગા ય’ વિગ્રહગતિ સમાપન્નક ઓર અવિગ્રહ ગતિ સમાપન્નક જો મરકર વિગ્રહગતિ સે ઉત્પત્તિ સ્થાન મેં જાતે હૈં, યે વિગ્રહગતિ સમાપન્નક નારક કન્દુકગતિ સે ઉત્પત્તિસ્થાન મેં જવ જાતે હૈં તથા વે સર્વાત્મના વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અતઃ વે સર્વદેશ સે સકંપ હોતે હૈં ઓર જો અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક નારક હૈં વે જો વિગ્રહગતિ-વાલે નહીં હૈં । અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક નારક ઋજુગતિક ઓર અવસ્થિત એસે દો પ્રકાર કે હોતે હૈં, ‘તત્થ ણં જે તે વિગ્રહગતિસમાપન્નગા તે ણં સવ્વેયા’ હનમેં જો વિગ્રહગતિ સમાપન્નક નારક હોતે હૈં

દેવું જાવ સવ્વેયા વિ’ હે, ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહે છે કે- નૈરયિકો એકદેશથી પણ સકંપ હોય છે ? અને સર્વદેશથી પણ સકંપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- ‘ગોયમા ! નેરહ્યા દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકો બે પ્રકારના હોય છે ‘તં જહા’ તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે. ‘વિગ્રહગતિસમાપન્નગા ય અવિગ્રહગતિસમાપન્નગા ય’ વિગ્રહ ગતિ સમાપન્નક અને અવિગ્રહ ગતિ સમાપન્નક મરીને બે વિગ્રહ ગતિથી ઉત્પત્તિસ્થાનમાં જાય છે, તે વિગ્રહ ગતિ સમાપન્નક કહેવાય છે. આ વિગ્રહ ગતિ સમાપન્નક નારક કન્દુક ગતિથી ઉત્પત્તિસ્થાનમાં જાય છે, ત્યારે તેઓ સર્વાત્મથી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેઓ સર્વદેશથી સકંપ હોય છે. અને અવિગ્રહ ગતિ સમાપન્નક નારક છે, તે વિગ્રહગતિ વિનાના હોય છે. અવિગ્રહ ગતિ સમાપન્નક નારક ઋજુગતિવાળા અને અવસ્થિત એમ બે પ્રકારના હોય છે. ‘તત્થ ણં જે તે વિગ્રહગતિસમાપન્નગા તે ણં સવ્વેયા’ તેમાં બે વિગ્રહ ગતિ સમા-

તત્ર ચલુ યે તે વિગ્રહગતિસમાપન્નકા સ્તે ચલુ સર્વૈજાઃ, વિગ્રહગતિસમાપન્નકા નારકા કન્દુકગત્યા ગચ્છન્તીતિ કૃત્વા સર્વૈજા ઇતિ કથ્યન્તે । 'તત્થ ણં જે તે અવિગ્રહગતિસમાવન્નગા તે ણં દેસેયા' તત્ર ચલુ યે તે અવિગ્રહગતિસમાપન્નકા સ્તે ચલુ દેશૈજાઃ । અવિગ્રહગતિસમાપન્નકાસ્તુ-નરકાવસ્થિતાં ઇવાસ્ર વિવક્ષિતા ઇતિ સમ્ભાવ્યતે દેહે વિચમાના એવ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતાત્-દેશેન ઈલિકાગત્યોત્પત્તિક્ષેત્રં સ્પૃશન્તીતિ દેશૈજાઃ સ્વક્ષેત્રસ્થિતા વા હસ્તાદિ દેશાનામેજનાદિતિ । 'સે તેણદ્દેણં જાવ સવ્વેયાવિ' તત્તેનાર્યેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે નૈરયિકાઃ દેશૈજા અપિ, સર્વૈજા અપીતિ । 'એવં જાવ-વેમાણિયા' એવમ્-નારક-

વે સર્વાંશ સે સકંપ હોતે હૈં । ક્યોંકિ વિગ્રહ ગતિ સમાપન્નક નારક કન્દુક કી ગતિ સે ઉત્પત્તિસ્થાન મેં જાતે હૈં । 'તત્થ ણં જે તે અવિગ્રહગતિ સમાવન્નગા તે ણં દેસેયા' ઉનમેં જો અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક નારક હૈં વે હી યહાં વિવક્ષિત હુએ જ્ઞાત હોતે હૈં, જો નારક મેં હી અવસ્થિત હૈં ક્યોંકિ વે નારકદેહ મેં વિચમાન હોતે હુએ હી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત દ્વારા ઈલિકાગતિ સે ઉત્પત્તિ સ્થાન કા અંશતઃ સ્પર્શ કરતે હૈં । હસલિયે યે દેશ સે સકંપ હોતે હૈં । અથવા-સ્વક્ષેત્ર મેં રહે હુએ જીવ જો અપને હાથ પાંવ આદિ અવયવોં કો ચલાને રૂપ ક્રિયા દ્વારા સકંપ હોતે હૈં વે ગૃહીત હુએ હૈં । ક્યોંકિ હસ પ્રકાર સે હનમેં દેશ સે સકંપ હોતા હૈ-સર્વાંશ સે નહીં । 'સે તેણદ્દેણં જાવ સવ્વેયા વિ' હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ નૈરયિક દેશ સે બી સકંપ હોતે હૈં ઓર સર્વાંશ સે બી સકંપ હોતે હૈં । 'એવં જાવ વેમાણિયા' નારક કે જૈસે હી યાવત્ વૈમાનિક બી દેશ સે બી સકંપ

પન્નક નારક હોય છે, તેઓ સર્વાંશથી સકંપ હોય છે. કેમકે વિગ્રહગતિ સમાપન્નક નારક કન્દુકની ગતિથી ઉત્પત્તિ સ્થાનમાં જાય છે. 'તત્થ ણં જે તે અવિગ્રહગતિસમાવન્નગા તે ણં દેસેયા' અવિગ્રહ ગતિ સમાપન્નક એજ નારકો અહીંયાં વિવક્ષિત થયા છે કે જે નારકોમાં જ અવસ્થિત હોય છે. કેમકે-તે નારકોના શરીરોમાં વિચમાન હોવા છતાં પણ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત દ્વારા ઈલિકાગતિથી ઉત્પત્તિસ્થાનનો અંશતઃ સ્પર્શ કરે છે, તેથી તે દેશથી સકંપ હોય છે. અથવા પોતાના ક્ષેત્રમાં રહેલા જીવો પોતાના હાથપગ વિગેરે અવયવોને ચલાવવા રૂપ ક્રિયા દ્વારા સકંપ હોય છે. કેમકે આ રીતે તેઓમાં દેશથી સકંપપણું હોય છે. સર્વાંશથી નહીં 'સે તેણદ્દેણં જાવ સવ્વેયા વિ' તે કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે-નૈરયિકો દેશથી પણ સકંપ હોય છે, અને સર્વાંશથી પણ સકંપ હોય છે. 'એવં જાવ વેમાણિયા' નારકોની

વદેવ યાવદ્ વૈમાનિકાઃ દેશૈઃજાઃ અપિ સર્વૈઃજા અપિ યુક્ત્યાદિકન્તુ-નારકવદેવ સર્વત્ર વિચિચ્ય જ્ઞાતવ્યમિતિ ભાવઃ ॥સૂ.૦૫॥

‘અનન્તરપૂર્વપ્રકરણે જીવવક્તવ્યતા કથિતા, અથ-અજીવવક્તવ્યતામાહ-‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે !’ इत्यादि ।

મૂલમ્-પરમાણુપોગ્ગલાણં મંતે ! કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા ? ગોયમા ! નો સંખેજ્જા નો અસંખેજ્જા અણંતા । એવં જાવ અણંતપણસિયા સંધા । ઇગપણસોગાઢા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા । એવં ચેવ એવં જાવ અસંખેજ્જપણસોગાઢા । ઇગસમયટ્ટિઢ્યાણં મંતે ! પોગ્ગલા કિં સંખેજ્જા ૦ એવં ચેવ એવં જાવ અસંખેજ્જસમયટ્ટિઢ્યા । ઇગગુણકાલગાણં મંતે ! પોગ્ગલા કિં સંખેજ્જા ૦ એવં ચેવ એવં જાવ અણંતગુણકાલગા એવં અવસેસા વિ વણ્ણ-ગંધ રસ-ફાસા ણેયવ્વા જાવ અણંતગુણલુક્ક સ્તિ । ઇણસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં દુપ્પણસિયાણ ચ સંધાણં દવ્વટ્ટયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! દુપ્પણસિણહિંતો સંધેહિંતો પરમાણુપોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ બહુગા । ઇણસિ ણં મંતે ! દુપ્પણસિયાણં તિપ્પણસિયાણ ચ સંધાણં દવ્વટ્ટયાણ કયરે કયરેહિંતો બહુયા ૦ । ગોયમા ! તિપ્પણસિણહિંતો સંધેહિંતો દુપ્પણસિયા સંધા દવ્વટ્ટયાણ બહુયા એવં ઇણં ગમણં જાવ દસપણસિણહિંતો સંધેહિંતો નવપણસિયા સંધા દવ્વટ્ટયાણ બહુયા । ઇણસિ ણં મંતે ! દસપણસિયાણં પુચ્છા ? ગોયમા ! દસપણસિણહિંતો

होते हैं और सर्वांश से भी सकप होते हैं । इस विषय में युक्ति आदि का कथन नारक के प्रकरण में जैसे कहा गया है उसी प्रकार से यहाँ पर भी वह कहना चाहिये ॥सू.०५॥

જેમજ યાવત્ વૈમાનિકો પણ દેશથી પણ સકંપ હોય છે. અને સર્વોંશથી પણ સકંપ હોય છે. આ વિષયમા યુક્તિપૂર્વકનું કથન નારકોના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયાં પણ સમજવું નેહએ. ॥સૂ.૦૫॥

સંધેહિંતો સંખેજ્જપણસિયા સંધા દવ્વટ્ટયાણ વહુયા । ણસિ ણં
મંતે ! સંખેજ્જ ૦ પુચ્છા ? ગોયમા ? સંખેજ્જપણસિણિંતો સંધે-
હિંતો અસંખેજ્જપણસિયા સંધા દવ્વટ્ટયાણ વહુયા । ણસિ ણં
મંતે ! અસંખેજ્જ ૦ પુચ્છા ? ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસિણિંતો
સંધેહિંતો અણંતપણસિયા સંધા દવ્વટ્ટયાણ વહુયા ॥સૂ૦ ૬॥

છાયા—પરમાણુપુદ્ગલાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિં સંખ્યેયાઃ—અસંખ્યેયાઃ—અનન્તાઃ ?
ગૌતમ ! નો સંખ્યેયાઃ—નો અસંખ્યેયાઃ—અનન્તાઃ, એવં યાવદનન્તપ્રદેશિકાઃ
સ્કન્ધાઃ । એકપ્રદેશાવગાઢાઃ સ્વલુ મદન્ત ! પુદ્ગલાઃ કિં સંખ્યેયાઃ—અસંખ્યેયાઃ
—અનન્તાઃ । એવમેવ એવં યાવદસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાઃ । એકસમયસ્થિતિકાઃ સ્વલુ
મદન્ત ! પુદ્ગલાઃ કિં સંખ્યેયાઃ—મસંખ્યેયાઃ—અનન્તાઃ । એવમેવ—એવં યાવત્—અસં-
ખ્યેયસમયસ્થિતિકાઃ । એકગુણકાલકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! પુદ્ગલાઃ કિં સંખ્યેયાઃ—
અસંખ્યેયાઃ—અનન્તાઃ ? એવમેવ । એવં યાવદનન્તગુણકાલકાઃ । એવમ્—અવશેષા
અપિ વર્ણ—ગન્ધ—રસ—સ્પર્શા નેતવ્યાઃ । યાવદનન્તગુણરૂપા इति—એતેષાં સ્વલુ
મદન્ત ! પરમાણુપુદ્ગલાનાં દ્વિપ્રદેશિકાનાં ચ સ્કન્ધાનાં દ્રવ્યાર્થતયા કતરે
કતરેભ્યોઽલ્પા વા—વહુકા વા તુલ્યા વા ત્રિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! દ્વિપ્રદેશિ-
કેભ્યઃ સ્કન્ધેભ્યઃ પરમાણુપુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ । એતેષાં સ્વલુ મદન્ત !
દ્વિપ્રદેશિકાનાં ત્રિપ્રદેશિકાનાં ચ સ્કન્ધાનાં દ્રવ્યાર્થતયા કતરે કતરેભ્યો વહુકાઃ ?
ગૌતમ ! ત્રિપ્રદેશિકેભ્યઃ સ્કન્ધેભ્યઃ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ ।
એવમ્—એતેન ગમકેન યાવદ્ દશપ્રદેશિકેભ્યઃ સ્કન્ધેભ્યો નવપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ
દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ । એતેષાં સ્વલુ મદન્ત ! દશપ્રદેશિકાનાં પુચ્છા ? ગૌતમ !
દશપ્રદેશિકેભ્યઃ સ્કન્ધેભ્યઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ ।
એતેષાં સ્વલુ મદન્ત ! સંખ્યેય ૦ પુચ્છા ? ગૌતમ ! સંખ્યેયપ્રદેશિકેભ્યઃ સ્કન્ધેભ્યઃ
અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ એતેષાં સ્વલુ મદન્ત ! અસંખ્યેય ૦
પુચ્છા ? ગૌતમ ! અસંખ્યાતપ્રદેશિકેભ્યઃ સ્કન્ધેભ્યોઽનંતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ
દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ ॥સૂ૦ ૬॥

ટીકા—‘પરમાણુપોગલા ણં મંતે !’ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિં
સંખેજ્જા—અસંખેજ્જા—અણંતા’ કિં સંખ્યાતાઃ—અસંખ્યાતાઃ—અનન્તાઃ વા ભવન્તીતિ

અનન્તર પૂર્વ પ્રકરણ મેં જીવ કે વિષય મેં વક્તવ્યતા કહી ગઈ
હૈ । અહ સૂત્રકાર અજીવ કે વિષય મેં વક્તવ્યતા કહતે હૈ—‘પરમાણુ-

આ પહેલાના પ્રકરણમાં જીવના સંબંધમાં કથન કરેલ છે. હવે સૂત્રકાર
અજીવના સંબંધમાં કથન કરે છે—‘પરમાણુપોગલા ણં મંતે ! કિં સંખેજ્જા’ ઇત્યાદિ

પ્રશ્નઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘नो संखेज्जा-
नो असंखेज्जा-अणंता’ नो संख्याताः परमाणुपुद्गलाः—न वा—असंख्याताः किन्तु—
अनन्ता एव परमाणवो भवन्तीति ‘एवं जाव-अणंतपएसिया खंधा’ एवम्—पर-
माणुपुद्गलवदेव यावत् अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः, अनन्ताः प्रदेशावयवतया विद्यन्ते
येषां ते अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा अवयविनः । तथा च—द्विप्रदेशिकस्कन्धादारभ्या-
ऽनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा नो संख्याताः—नो असंख्याताः किन्तु—अनन्ता भवन्तीति
भावः । ‘एगपएसोगाढा णं भंते !’ एकप्रदेशावगाढाः खलु भदन्त ! पुद्गलाः ‘किं
संखेज्जा-असंखेज्जा-अणंता’ किं संख्याताः—असंख्याताः—अनन्ताः हे भदन्त !

પોગલા ણં ભંતે કિં સંખેજ્જા’ इत्यादि सूत्र ६ ।

ટીકાર્થ—इस सूत्रद्वारा श्रीगौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—
‘परमाणुपोगला णं भंते !’ हे भदन्त ! परमाणु पुद्गल ‘किं संखेज्जा,
असंखेज्जा, अणंता’ क्या संख्यात हैं ? अथवा असंख्यात हैं ? अथवा
अनन्त हैं । इसके उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं—‘गोयमा ।
नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा अणंता’ हे गौतम ! परमाणु पुद्गल न
संख्यात हैं, न असंख्यात हैं किन्तु अनन्त ही हैं । ‘एवं जाव अणं
तपएसिया खंधा’ इसी प्रकार से यावत् अनन्तप्रदेशों वाले जो स्कन्ध हैं
वे भी अनन्त ही हैं । इस प्रकार द्विप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर अनन्त
प्रदेशिक स्कन्ध न संख्यात हैं न असंख्यात हैं किन्तु अनन्त हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं—‘एगपएसोगाढा णं
भंते !’ हे भदन्त ! एक आकाशप्रदेश में अवगाढ अवस्थित—पुद्गल क्या
संख्यात है ? अथवा असंख्यात हैं अथवा अनन्त हैं ? इसके उत्तर में

ટીકાર્થ—આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું
છે કે—‘પરમાણુપોગલાણં ભંતે !’ હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલ ‘કિં સંખેજ્જા,
અસંખેજ્જા, અણંતા’ સંખ્યાત છે ? અસંખ્યાત છે ? અથવા અનંત છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! નો સંખેજ્જા,
નો અસંખેજ્જા, અણંતા’ હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ સંખ્યાત નથી અસં-
ખ્યાત પણ નથી. પરંતુ અનંત છે ‘एवं जाव अणंतपएसिया खंधा’ એજ
પ્રમાણે યાવત્ અનંત પ્રદેશવાળા જે સ્કન્ધો છે, તે પણ અનંત જ છે.
આ પ્રમાણે જો પ્રદેશવાળા સ્કન્ધોથી લઈને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો સંખ્યાત
નથી. તેમ અસંખ્યાત પણ નથી. પરંતુ અનંત જ છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘एगपएसोगाढा णं
भंते !’ હે ભગવન્ એક આકાશ પ્રદેશમાં અવગાઢ—અવસ્થિત—રહેલા પુદ્ગલો

एकस्मिन्नाकाशप्रदेशे विद्यमानाः पुद्गलाः किं संख्याताः—असंख्याताः—अनन्ता वा भवन्तीति प्रश्नः ? भगवानाह—‘एवं चेव’ एवमेव—परमाणुपुद्गलवदेव एकप्रदेशावगाढाः पुद्गला नो संख्याताः न वा असंख्याताः किन्तु अनन्ता एव भवन्तीति । ‘एवं जाव असंखेज्जपएसोगाढा’ एवम्—यावद्—असंख्येयप्रदेशावगाढाः । एवम्—एकप्रदेशावगाढपुद्गलवदेव द्विप्रदेशिकादारभ्य—असंख्याताकाशप्रदेशो वर्त्तमानाः पुद्गला अपि नो संख्याताः—न वा—असंख्याताः किन्तु—अनन्ता भवन्ति । यावत्पदेन द्विप्रदेशिकादारभ्य संख्यातप्रदेशावगाढानां पुद्गलानां ग्रहणं भवतीति । ‘एगसमय-ट्टिह्या णं भंते !’ एकसमयस्थितिकाः खलु भदन्त ! एकस्मिन् समय एव स्थिति-येषां विद्यते ते—एकसमयस्थितिकाः, ‘पोगगला किं संखेज्जा०’ पुद्गलाः किं संख्याताः—असंख्याताः—अनन्ता चेति प्रश्नः ? उत्तरमाह—‘एवं चेव’ एवम्—एक-

પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! એક આકાશપ્રદેશ મેં અવસ્થિત પુદ્ગલ પરમાણુપુદ્ગલ કે જૈસે ન સંખ્યાત હૈં, ન અસંખ્યાત હૈં—કિન્તુ અનન્ત હી હૈં । ‘એવં જાવ અસંખેજ્જપસોગાઢા’ હસી પ્રકાર સે યાવત્ દ્વિપ્રદેશાવગાઢસ્કંધ સે લેકર આકાશ કે અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ જો પુદ્ગલ હૈં વે ભી અનન્ત હૈં—સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નહીં હૈં । યહાં યાવત્પદ સે દ્વિપ્રદેશાવગાઢ સ્કંધ સે લેકર સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં । અવ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એમા પૂછતે હૈં—‘એગસમયટ્ટિહ્યા ણં ભંતે ! પોગગલા કિં સંખેજ્જા૦’ હે ભદન્ત ! એક સમય કી સ્થિતિવાલે પુદ્ગલ કયા સંખ્યાત હૈં ? અથવા અસંખ્યાત હૈં ? અથવા અનન્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—‘એવં ચેવ’ એક

શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? અથવા અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! એક આકાશ પ્રદેશમાં રહેલા પુદ્ગલો પરમાણુ પુદ્ગલની જેમ સંખ્યાત નથી અસંખ્યાત પણ નથી પરંતુ અનંત છે. ‘એવં જાવ અસંખેજ્જપસોગાઢા’ એજ પ્રમાણે યાવત્ જે પ્રદેશવાળા સ્કંધથી લઈને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં રહેલા જે પુદ્ગલો છે, તેઓ પણ અનંત છે. સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નથી. અહીંયા યાવત્પદથી જે પ્રદેશવાળા સ્કંધથી લઈને સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલો ગ્રહણ કરાયા છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘એગસમયટ્ટિહ્યાણં ભંતે ! પોગગલા કિં સંખેજ્જા’ હે ભગવન્ એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? અથવા અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘એવં ચેવ’ એક પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલો પ્રમાણે

પ્રદેશાવગાઢપુદ્ગલવદેવ એકસમયસ્થિતિકાઃ પુદ્ગલાઃ ન સંખ્યાતાઃ; ન વા-અસં-
 ર્યાતાઃ કિન્તુ-અનન્તા એવેતિ ભાવઃ । ‘એવં જાવ-અસંખેજ્જસમયદ્વિદ્યા’ એવં
 યાવદ્ અસંખ્યેયસમયસ્થિતિકાઃ । એવં યથા-એકસમયસ્થિતિકાઃ પુદ્ગલાઃ તથા-
 દ્વિસમયસ્થિતિકાદારભ્યાઃસંખ્યાતસમયસ્થિતિકાઃ પુદ્ગલાઃ ન સંખ્યાતાઃ-
 ન વા-અસંખ્યાતાઃ । કિન્તુ-અનન્તા એવ । યાવત્પદેન દ્વિસમયસ્થિતિકા-
 દારભ્ય સંખ્યેયસમયસ્થિતિકપુદ્ગલાનાં ગ્રહણં ભવતીતિ । ‘એગુણકાલગાણં મંતે !
 પોગલા કિં સંખેજ્જાં’ એકગુણકાલકાઃ લલુ ભદન્ત ! પુદ્ગલાઃ કિં સંખ્યેયા-
 અસંખ્યેયા અનન્તાવેતિ પ્રશ્નઃ ? ભગવાનાહ-‘એવમેવ’ એવમેવ-એકસમયસ્થિતિક-
 પુદ્ગલવદેવ એકગુણકાલકાઃ પુદ્ગલા અપિ ન સંખ્યાતા નાઃસંખ્યાતાઃ કિન્તુ-અન

પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ કે જૈસે હી એકસમય કી સ્થિતિવાલે જો પુદ્ગલ
 હૈ, વે બી અનન્ત હૈ, સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નહીં હૈ । ‘એવં જાવ
 અસંખેજ્જસમયદ્વિદ્યા’ હસી પ્રકાર સે-એક સમયસ્થિતિક પુદ્ગલોં કે
 જૈસે-દ્વિસમયસ્થિતિક પુદ્ગલ સે લેકર અસંખ્યાતસમય કી સ્થિતિવાલે
 જો પુદ્ગલ હૈ વે અનન્ત હૈ, સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નહીં હૈ । યહાં
 યાવત્પદ સે દ્વિસમય કી સ્થિતિવાલે પુદ્ગલોં સે લેકર સંખ્યાત સમય
 કી સ્થિતિવાલે પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । અબ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી
 સે એસા પૂછતે હૈ-‘એગુણકાલગાણં મંતે ! પોગલા કિં સંખેજ્જાં’ હે
 ભદન્ત ! જો પુદ્ગલ એક ગુણ કાલે વર્ણ હૈ વે કયા સંખ્યાત હૈ ? અથવા
 અસંખ્યાત હૈ ? અથવા અનન્ત હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી
 સે કહતે હૈ-‘એવમેવ’ હે ગૌતમ ! એક સમયસ્થિતિક પુદ્ગલ કે જૈસે
 હી એક ગુણ કૃષ્ણવર્ણવાલે જો પુદ્ગલ હૈ વે અનન્ત હૈ, સંખ્યાત અથવા

એક સમયની સ્થિતિવાળા જે પુદ્ગલો છે, તેઓ પણ અનંત છે સંખ્યાત
 અથવા અસંખ્યાત નથી ‘એવં જાવ અસંખેજ્જસમયદ્વિદ્યા’ એજ પ્રમાણે એક
 સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો પ્રમાણે-જે સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોથી
 લઈને અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા જે પુદ્ગલો છે, તેઓ પણ અનંત
 છે, સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નથી. અહીંયાં યાવત્પદથી જે સમયની
 સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોથી લઈને સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો ગ્રહણ
 કરાયા છે ફરીથી શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘એગુણકાલ-
 ગાણં મંતે ! પોગલા કિં સંખેજ્જાં’ હે ભગવન્ જે પુદ્ગલો એકગુણ કાળા
 વર્ણવાળા છે, તેઓ શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? અથવા અનંત
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘એવમેવ’ હે
 ગૌતમ ! એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલના કથન પ્રમાણે જ એક ગુણ

ન્તા એવેતિ । ‘એવં જાવ-અણંતાગુણકાલગા’ એવમ્-યાવત્-અનન્તગુણકાલકાઃ
પુદ્ગલાઃ । એકગુણકાલકપુદ્ગલવદેવ દ્વિગુણકાલકપુદ્ગલાદારમ્બ્યાઽનન્તગુણકાલકાઃ
પુદ્ગલાઃ નો સંખ્યાતાઃ નો અસંખ્યાતાઃ અનન્તા એવેતિ । યાવત્પદેન દ્વિગુણકાલક
પુદ્ગલાદારમ્બ્ય અસંખ્યાતગુણકાલકપુદ્ગલાનાં ગ્રહણં ભવતીતિ ‘એવં અવસેસાવિ વન્ન-
ગંધ-રસ-ફાસા જેયન્વા જાવ-અણંતગુણલુક્ષત્તિ’ એવમ્-એવશેષા અપિ વર્ણ-
ગન્ધરસ-સ્પર્શા નેતવ્યાઃ યાવત્ અનન્તગુણરુક્ષા इति । એવં કાલવર્ણવદેવ અવશિષ્ટા
શ્ચતુર્વર્ણાઃ દ્વિગન્ધ-પશ્ચરસાઽષ્ટસ્પર્શા જ્ઞાતવ્યાઃ । કિયત્પર્યન્તં નેતવ્યાસ્તત્રાહ-
‘જાવ’ ઇત્યાદિ । યાવત્ અનન્તગુણ રુક્ષા इति, ‘એસિ ણં મંતે !’ એતેર્વાં સ્વલ્લ
મદન્ત ! ‘પરમાણુપોગલાણં દુષ્પણિયાણ ય સંધા ણં’ પરમાણુપુદ્ગલાનાં દ્વિપદે-
શિકાનાં ચ સ્કન્ધાનામ્-અવયવિનામિત્યર્થઃ । ‘દ્વદ્વદ્વાય’ દ્રવ્યાર્થતયા-દ્રવ્ય-
રૂપેણેત્યર્થઃ ‘કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા-વહુયા વા-તુલ્લા વા-વિસેસાહિયા વા’

અસંખ્યાત નહીં હોય । ‘એવં જાવ અણંતગુણકાલગા’ એકગુણ કૃષ્ણવર્ણ-
વાળે પુદ્ગલની પ્રકાર દ્વિગુણકૃષ્ણવર્ણવાળે પુદ્ગલ સે લેકર અનન્ત-
ગુણ કૃષ્ણવર્ણવાળે પુદ્ગલ મી સંખ્યાત નહીં હોય ઓર ન અસંખ્યાત હી
હોય કિન્તુ અનન્ત હોય । યહાં યાવત્પદ સે દ્વિગુણકાલક પુદ્ગલ સે લેકર
અસંખ્યાતગુણકાલે પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ હુઆ હોય । ‘એવં અવસેસા વિ વન્ન,
ગંધ, રસ ફાસા જેયન્વા જાવ અણંતગુણલુક્ષત્તિ’ હસી પ્રકાર સે
અવશિષ્ટ વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ કે સમ્બન્ધ મેં યાવત્ અનન્તગુણ
રુક્ષ સ્પર્શ તક જાનના ચાહિયે ।

અથ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રસુશ્રી સે એસા પૂછતે હોય-‘એસિ ણં મંતે !
પરમાણુપુગલાણં દુષ્પણિયાણ ય સંધા ણં’ હે મદન્ત ! પરમાણુ પુદ્ગલોં

કાળા વર્ણવાળા જે પુદ્ગલો છે, તેઓ અનંત છે, સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત
નથી. ‘એવં જાવ અણંતગુણ કાલગા’ એક ગુણ કાળા વર્ણવાળા પુદ્ગલના
કથન પ્રમાણે જે ગુણ કાળા વર્ણવાળા પુદ્ગલોથી લઈને અનંત ગુણ કાળા
વર્ણવાળા પુદ્ગલો પણ સંખ્યાત નથી, અને અસંખ્યાત પણ નથી. પરંતુ
અનંત છે. અહીંયાં યાવત્પદથી જે ગુણ કાળા વર્ણવાળા પુદ્ગલોથી લઈને
અસંખ્યાતગણ કાળા વર્ણવાળા પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. ‘એવ
અવસેસા વિ વન્ન, ગંધ, રસ, ફાસા જેયન્વા, જાવ અણંતગુણલુક્ષત્તિ’ એજ પ્રમાણે
બાકીના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના સંબંધમાં યાવત્ અનંત ગુણ રુક્ષ
સ્પર્શ સુધી સમજવું.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રસુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘એસિ ણં મંતે ! પર-
માણુ પુગલાણ દુષ્પણિયાણ ય સંધા ણં’ હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલો અને જે

કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા-વહુકા વા તુલ્યા વા-વિશેષાધિકાવેતિ પ્રશ્નોડલ્પ-
 બહુત્વાદિ વિષયકઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ।
 ‘દુપ્પણ્ણિહિંતો સંધેહિંતો પરમાણુપોગ્ગલા-દલ્લદ્વાપ વહુગા’ દ્વિપ્રદેશિકેભ્યઃ
 સ્કન્ધેભ્યઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ દ્રવ્યાર્થતયા-દ્રવ્યસ્વરૂપેણ વહુકા ભવન્તિ । દ્રવ્યણુ-
 કાઽવયવિભ્યઃ સ્વન્ધેભ્યઃ પરમાણવોઽવયવા વહવઃ સૂક્ષ્મત્વાદ્-એકત્વાચ્ચ । અવ-
 યવી ઘ્યાપ્યો ભવતિ, અવયવાઃ-વ્યાપકાઃ ભવન્તિ, ઇતિ વ્યાપ્યાપેક્ષયા વ્યાપ-
 કાનામધિકત્વં સ્વાભાવાદિતિ । અતઃ પરમાણવોઽધિકાઃ દ્રવ્યણુકાદ્ અવયવિનશ્ચ-
 તદપેક્ષયા-અલ્પા ભવન્તીતિ ભાવઃ । અન્યે તુ-સ્થૂલત્વાદવયવિનઃ સ્તોકાઃ વસ્તુ

और द्विप्रदेशिक स्कन्धों में ‘दल्लद्वयाए’ द्रव्यरूप से ‘कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, वहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा’ कौन पुद्गल किन
 पुद्गलों से अल्प हैं ? कौन किन से बहुत हैं ? कौन किन के बराबर
 हैं ? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं
 -‘गोयमा । दुप्पण्णसिंहितो संधेहिंतो परमाणु पोग्गला दल्लद्वयाए वहुगा’
 हे गौतम । द्विप्रदेशिक स्कन्धों से परमाणु पुद्गल द्रव्यरूपसे बहुत हैं ।
 क्योंकि परमाणु पुद्गलरूप अवयव सूक्ष्म होते हैं और एक होते हैं । तथा
 द्विप्रदेशिक आदि स्कन्ध परमाणुपुद्गलों की अपेक्षा स्थूल होते हैं इस
 कारण वे थोड़े हैं । तथा अवयवी व्याप्य होता है और अवयव व्या-
 पक होते हैं । इसलिये भी व्याप्य की अपेक्षा व्यापकों की स्वभावतः
 अधिकता होनी है । अतः यह मानना पड़ता है कि दो परमाणु आदि
 अवयवियों की अपेक्षा परमाणु अवयव अधिक हैं और उनकी अपेक्षा

પ્રદેશવાળા સ્કંધોમાં ‘દલ્લદ્વાયાએ’ દ્રવ્યપણુથી ‘કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા
 વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા’ કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં અલ્પ
 છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોની બરાબર છે ? અને કયા પુદ્ગલો કયા
 પુદ્ગલોથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-
 ‘ગોયમા ! દુપ્પણ્ણસિંહિતો સંધેહિંતો પરમાણુપોગ્ગલા દલ્લદ્વાયાએ વહુગા’ હે
 ગૌતમ ! બે પ્રદેશવાળા સ્કંધોથી પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્યપણુથી વધારે છે.
 કેમકે પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ અવયવ સૂક્ષ્મ હોય છે અને એક હોય છે તથા
 બે પ્રદેશ વિગેરે સ્કંધ પરમાણુ પુદ્ગલોની અપેક્ષાથી સ્થૂલ હોય છે. તે
 કારણથી તેઓ અલ્પ છે. તથા અવયવી વ્યાપ્ય હોય છે, અને અવયવવ્યાપક
 હોય છે, એથી પણ વ્યાપ્ય કરતાં વ્યાપકોનું અધિકપણું સ્વાભાવિક હોય છે.
 એથી એ માનવું પડે છે કે-બે પરમાણુ વિગેરે અવયવિયોની અપેક્ષાથી પર-
 માણુ અવયવ વધારે છે, અને તેના કરતાં બે પરમાણુ વિગેરે અવયવી અલ્પ

સ્વભાવાદ્યા અવયવિનઃ સ્તોકાઃ । ‘एएसि णं भंते !’ एतेषां भदन्त ! ‘दुप्पएसिया णं तिप्पएसियाण य खंधाणं दव्वट्टयाए कयरे कयरेहिं तो बहुया’—द्विप्रदेशिकानां—त्रिप्रदेशिकानां च स्कन्धानामवयवविनां द्रव्यार्थतया—द्रव्यस्वरूपेण कतरे कतरेभ्यो बहुकाः—बहुत्वसंख्यावन्तो भवन्तीति प्रश्नः ? भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिप्पएसिएहिं तो खंधेहिं तो दुप्पएसिया खंधा दव्वट्टयाए बहुया’ त्रिप्रदेशिकेभ्यः स्कन्धेभ्यो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः द्रव्यार्थतया बहुकाः पूर्वपूर्वस्कन्धापेक्षया—उत्तरोत्तरे स्तोकः, पूर्वपूर्वे च बहुका भवन्तीति । ‘एवं एएणं गमएणं जाव—दसपएसिएहिं तो खंधेहिं तो नवपएसिया खंधा बहुया’ एवमुपयुक्तक्रमेण एतेन गमकेन पाठक्रमेण यावद्—दशप्रदेशिकस्कन्धेभ्यो

દો પરમાણુ આદિ અવયવી સ્તોક (થોડે) હૈં । તથા—ઔર જો અવયવી હૈં વે સ્થૂલ હોને સે અથવા વસ્તુસ્વભાવ સે સ્તોક હૈં । અથ ગૌતમ-સ્વામી ! પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં—‘एएसि णं भंते ! दुप्पएसिया णं तिप्पएसियाण य खंधा णं दव्वट्टयाए कयरे कयरेहिं तो बहुया’ हे परम-दयालु भदन्त ! इन द्विप्रदेशी स्कंधों और त्रिप्रदेशी स्कंधों में द्रव्य-रूप से कौन स्कन्ध किस स्कन्ध की अपेक्षा से बहुत संख्यावाले हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिप्पएसिएहिं तो खंधेहिं तो दुप्पएसिया खंधा दव्वट्टयाए बहुया’ त्रिप्रदेशिक स्कन्धों की अपेक्षा द्विप्रदेशिक स्कन्ध द्रव्यरूप से बहुत संख्यावाले हैं । इस प्रकार पूर्व पूर्व स्कन्धों की अपेक्षा से उत्तरोत्तर स्कन्ध स्तोक (थोड़े) हैं और पूर्व पूर्व के स्कन्ध बहुत हैं ‘एवं एएणं गमएणं जाव दसपएसिएहिं तो खंधेहिं तो नवपएसिया खंधा बहुया’ इस प्रकार पाठ क्रम द्वारा दश

થોડા છે. તથા બીજા જે અવયવી છે, તેજો સ્થૂલ હોવાથી અથવા વસ્તુ-સ્વભાવથી સ્તોક—અલપ છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—‘एएसि णं भंते ! दुप्पएसियाण तिप्पएसियाण य खंधाणं दव्वट्टयाए कयरे कयरेहिं तो बहुया’ हे परमदयालु भगवन् आ ! ये प्रदेशवाणा स्कंधा અને ત્રણ પ્રદેશવાણા સ્કંધોમાં દ્રવ્યપણાથી કયો સ્કંધ કયા સ્કંધની અપેક્ષાથી બહુ—સંખ્યાત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तिप्पएसिएहिं तो खंधेहिं तो दुप्पएसिया खंधा दव्वट्टयाए बहुया’ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધો કરતાં બે પ્રદેશવાળા સ્કંધો દ્રવ્યપણાથી વધારે સંખ્યાવાળા છે, આ રીતે પહેલા પહેલાના સ્કંધો કરતાં પછી પછીના સ્કંધો અલપ—થોડા છે અને પૂર્વ પૂર્વના સ્કંધો વધારે છે. ‘एवं एएणं गमएणं जाव दसपएसिएहिं तो खंधेहिं तो नवपएसिया खंधा

નવપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા બહુકાઃ । અત્ર યાવત્-પદેન ચતુઃપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા ત્રિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા બહુકા इत्यारभ्य नव प्रदेशिकस्कन्धापेक्षया-अष्ट-प्रदेशिकाः स्कन्धा बहुकाः' एतेषां ग्रहणं भवति । पूर्वपूर्वेऽल्पप्रदेशिका उत्तरोत्तरेभ्योऽधिकप्रदेशवद्भ्यो बहुका भवन्तीति भावः । 'एएसि णं भंते ! दसपएसिय० पुच्छा ?' एतेषां खलु भदन्त ! दशप्रदेशिकસ્કન્ધાનાં સંખ્યાત-

પ્રદેશિક સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા નૌ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે અધિક હૈં એસા જ્ઞાત હો જાતા હૈ । યહાં યાવત્ શબ્દ સે હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ કિ 'ચતુઃ પ્રદેશિક સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ દ્રવ્યાર્થરૂપ સે બહુક-બહુત સંખ્યાવાલે હૈં । પાંચ પ્રદેશિકસ્કન્ધોં કી અપેક્ષા ચાર પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે બહુત હૈં । છહ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા પાંચ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ બહુત હૈં । સાતપ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા છહ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે બહુત હૈં । આઠ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા સાતપ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે બહુત હૈં ઓર નૌ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા આઠ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે અધિક હૈં । તથા દશપ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા નૌ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે અધિક હૈં ।' હસ પ્રકાર પૂર્વ પૂર્વ કે અલ્પ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ ઉત્તરોત્તર કે અધિક પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધોં સે બહુત્વ સંખ્યાવાલે હોતે હૈં ।

'एएसि णं भंते ! दसपएसिय० पुच्छा' इस सूत्र पाठ द्वारा श्रीगौतम-

बहुया' आ रीते आ सूत्रपाठना कम प्रमाणे दश प्रदेशवाणा स्कंधो कर्तां नव प्रदेशवाणा स्कंधो द्रव्यपञ्चाथी वधारे छे, तेम ज्ञानुवार्मा आवे छे. अहीयां यावत्पद्यी आ पाठनो संग्रह थयो छे ठे- 'चार प्रदेशवाणा स्कंधो कर्तां त्रय प्रदेशवाणा स्कंधो द्रव्यपञ्चाथी वधारे अधिक संख्यावाणा छे. पाच प्रदेशवाणा स्कंधो कर्तां चार प्रदेशवाणा स्कंधो द्रव्यपञ्चाथी वधारे छे. छ प्रदेशवाणा स्कंधो कर्तां पांच प्रदेशवाणा स्कंधो द्रव्यपञ्चाथी वधारे छे. सात प्रदेशवाणा स्कंधो कर्तां छ प्रदेशवाणा स्कंधो द्रव्यपञ्चाथी वधारे छे, आठ प्रदेशवाणा स्कंधो कर्तां सात प्रदेशवाणा स्कंधो द्रव्यपञ्चाथी वधारे छे. अने नव प्रदेशवाणा स्कंधो कर्ता आठ प्रदेशवाणा स्कंधो द्रव्यपञ्चाथी वधारे छे. तथा दश प्रदेशवाणा स्कंधो कर्तां नव प्रदेशवाणा स्कंधो द्रव्यपञ्चाथी वधारे छे. आ रीते पड़ेला पड़ेलाना अल्प प्रदेशवाणा स्कंधो पछी पछीना वधारे प्रदेशवाणा स्कंधो कर्ता वधारे-वधारे संख्यावाणा छाय छे.

'एएसि णं भंते ! दसपएसिय पुच्छा' आ सूत्रपाठद्वारा श्री गौतमस्वामी

પ્રદેશિકસ્કન્ધાનાં ચ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા
વા-इति प्रश्नः ? भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे-गौतम ! ‘दस-
पणसिंहितो खंधेहितो संखेज्जपणसिया खंधा दब्बट्टयाए बहुया’ दशप्रदेशिक-
स्कन्धेभ्यः संख्यातप्रदेशिकाः स्कन्धाः द्रव्यार्थतया-अधिकाः, दशप्रदेशिकापेक्षया
पुनः संख्यातप्रदेशिका बहवो भवन्ति, संख्यातस्थानानां बहुत्वादिति । ‘एणसि णं
भंते ! संखेज्ज ० पुच्छा ? एतेषां खलु भदन्त ! संख्यातप्रदेशिकानामसंख्यात-
प्रदेशिकानां च कतरे कतरेभ्यो द्रव्यार्थतयाऽधिका वा भवन्तीति प्रश्नः ?
भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जपणसिंहितो खंधे
हितो असंखेज्जपणसिया खंधा दब्बट्टयाए बहुया’ संख्यातप्रदेशिकेभ्यः स्कन्धे-

स्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! दश प्रदेशों वाले
स्कन्धों और संख्यातप्रदेशिक स्कन्धों के बीच में कौन स्कन्ध किन
स्कन्धों से अल्प हैं ? कौन किन से बहुत हैं ? कौन किनके बराबर
हैं ? और कौन किन से विशेषाधिक हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में
प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा ! दसपणसिंहितो खंधेहितो संखेज्जपण-
सिया खंधा दब्बट्टयाए बहुया’ हे गौतम ! दशप्रदेशिक स्कन्धों से
संख्यात प्रदेशिक स्कन्ध द्रव्यरूप से अधिक हैं । क्योंकि संख्यातके
स्थान बहुत होते हैं । ‘एणसि णं भंते ! संखेज्ज पुच्छा’ इस सूत्र पाठ
द्वारा श्रीगौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है कि संख्यातप्रदेशों
वाले स्कन्धों में और असंख्यात प्रदेशों वाले स्कन्धों में कौन किन से
द्रव्यरूप से अधिक होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा !
संखेज्जपणसिंहितो खंधेहितो असंखेज्जपणसिया खंधा दब्बट्टयाए बहुया’

પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ દસ પ્રદેશોવાળા સ્કંધો અને સંખ્યાત
પ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં કયા સ્કંધો કયા સ્કંધો કરતાં અલ્પ છે ? કયા સ્કંધો
કયા સ્કંધથી વધારે છે ? કયા સ્કંધો કયા સ્કંધોની બરાબર છે ? કયા સ્કંધો
કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! દસ
પણસિંહિતો સંધેહિતો સંખેજ્જપણસિયા સંધા દબ્બટ્ટયાએ બહુયા’ હે ગૌતમ ! દશ
પ્રદેશોવાળા સ્કંધો કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો દ્રવ્યપણાથી અધિક છે.
કેમકે સંખ્યાતના સ્થાન વધારે છે.

‘एणसि णं भंते ! संखेज्ज पुच्छा’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ
પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં અને અસંખ્યાત
પ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં દ્રવ્યપણાથી કોણ કોનાથી અધિક હોય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! સંખેજ્જપણસેહિતો સંધેહિતો અસંખેજ્જ-

અયોડસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ । સંખ્યાતપ્રદેશિકાપેક્ષયા અસંખ્યાતાપ્રદેશિકાનાં વહુત્વાત્ સ્થાનવહુત્વાદેવ સંખ્યાતાપેક્ષયા-અસંખ્યાતા વહુકા ભવન્તીતિ ભાવઃ ।

‘एएसि णं भंते ! असंखेज्ज० पुच्छा ?’ एतेषां खलु भदन्त ! असंख्यात-प्रदेशिकानामनन्तप्रदेशिकानां च स्कन्धानां कतरे कतरेभ्योऽधिका भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘असंखेज्जपएसिए हिंतो अणंतपएसिया खंधा दव्वट्ठयाए वहुया’ असंख्याप्रदेशिकेभ्यः स्कन्धेभ्योऽ-अनंतप्रदेशिकाः स्कन्धा द्रव्यार्थतया वहुकाः । संख्यातप्रदेशिकस्कन्धाऽपेक्षया असंख्यातप्रदेशिकाः स्कन्धा वहुका भवन्ति स्थानवहुत्वात्-अत्र तु-अनन्तप्रदे-
हे गौतम ! संख्यात प्रदेशों वाले स्कन्धों से असंख्यात प्रदेशोंवाले स्कन्ध द्रव्यरूप से बहुत हैं । क्योंकि असंख्यात के भी स्थान बहुत होते हैं । इसलिये संख्यात की अपेक्षा असंख्यात अधिक कहे गये हैं ।

‘एएसि णं भंते ! असंखेज्ज० पुच्छा’ इस सूत्रपाठद्वारा श्रीगौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! जो पुद्गल स्कन्ध असंख्यात प्रदेशों वाले हैं उनसे जो पुद्गल स्कंध अनन्त प्रदेशों वाले हैं वे क्या अधिक हैं’ इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘हे गौतम जो असं-ख्यात प्रदेशिकस्कंध हैं, वह अनन्तप्रदेशिक स्कंधों से द्रव्य की अपेक्षा बहुत हैं । और अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध अल्प हैं । क्योंकि इनका तथा विध सूक्ष्म परिणाम होता है । संख्यात प्रदेशों की अपेक्षा जो असं-ख्यात प्रदेशिक स्कन्धों में अधिकता कही गई है उसका कारण स्थान

પણિયા સંખ્યા દવ્વટ્ઠયાએ વહુયા’ હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધોથી અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધ દ્રવ્યપણીથી વધારે છે. કેમકે-અસંખ્યાતના સ્થાનો પણ અધિક હોય છે, તેથી સંખ્યાત કરતાં અસંખ્યાત અધિક કહેલ છે.

‘एएसि णं असंखेज्ज० पुच्छा’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ જે પુદ્ગલ સ્કંધો અસંખ્યાત પ્રદે-શોવાળા છે તેનાથી અનંત પ્રદેશોવાળા જે પુદ્ગલ સ્કંધો છે, તે શું અધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશ-વાળા જે સ્કંધો છે, તે અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધોથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અધિક છે, અને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધો અલ્પ છે, કેમકે તેઓનું તે પ્રકારનું સૂક્ષ્મ પરિણામ હોય છે. સંખ્યાત પ્રદેશોની અપેક્ષાથી જે અસંખ્યાત પ્રદે-શવાળા સ્કંધોમાં અધિકપણું કહ્યું છે, તેનું કારણ સ્થાનનું અધિકપણું છે.

શિકાઃ સ્કન્ધાપેક્ષયા અસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા એવ વહવો ભવન્તિ તથાવિધ-
સૂક્ષ્મપરિણામાદિતિ ભાવઃ ॥સૂ૦૬॥

મૂલમ્—એસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં દુપ્પણસિયાણ ચ
સ્ખંધાણં પણસટ્ટયાણ કયરે કયરેહિતો બહુયા ? ગોયમા ! પરમાણુ
પોગ્ગલેહિતો દુપ્પણસિયા સ્ખંધા પણસટ્ટયાણ બહુયા । એવં એણં
ગમણં જાવ નવપણસિણંહિતો સ્ખંધેહિતો દસપણસિયા સ્ખંધા
પણસટ્ટયાણ બહુયા એવં સઢ્ઢત્થ પુચ્છિયવં । દસપણસિણંહિતો
સ્ખંધેહિતો અસંખેજ્જપણસિયા સ્ખંધા પણસટ્ટયાણ બહુયા । સંખેજ્જપણ-
સિણંહિતો સ્ખંધેહિતો અસંખેજ્જપણસિયા સ્ખંધા પણસટ્ટયાણ બહુયા ।
એસિ ણં મંતે ! અસંખેજ્જપણસિયાણં પુચ્છા ? ગોયમા ! અણંતપણ-
સિણંહિતો સ્ખંધેહિતો અસંખેજ્જપણસિયા સ્ખંધા પણસટ્ટયાણ બહુયા ।
એસિ ણં મંતે ! એગપણસોગાઢાણં દુપ્પણસોગાઢાણ ચ પોગ્ગલાણં
દઢ્ઢટ્ટયાણ કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા !
દુપ્પણસોગાઢેહિતો પોગ્ગલેહિતો એગપણસોગાઢા પોગ્ગલા
દઢ્ઢટ્ટયાણ વિસેસાહિયા । એવં એણં ગમણં તિપ્પણસોગાઢેહિતો
પોગ્ગલેહિતો દુપ્પણસોગાઢા પોગ્ગલા દઢ્ઢટ્ટયાણ વિસેસાહિયા
જાવ દસપણસોગાઢેહિતો પોગ્ગલેહિતો નવપણસોગાઢા પોગ્ગલા
દઢ્ઢટ્ટયાણવિસેસાહિયા । દસપણસોગાઢેહિતો પોગ્ગલેહિતો સંખે-
જ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા દઢ્ઢટ્ટયાણ બહુયા । સંખેજ્જપણસોગાઢેહિતો

કી અધિકતા છે ।' પરંતુ યહાં યહ વાત નહીં છે । કયોં કિ અનન્તપ્રદે-
શિક સ્કન્ધોં કા પરિણામ સૂક્ષ્મ હોતા છે । હસીલિયે હનમેં અલ્પતા
કહી ગઈ છે ॥સૂ૦૬॥

પરંતુ અહીંયાં તે વાત નથી કેમકે અનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધોનું પરિણામ
સૂક્ષ્મ હોય છે તેથી તેમાં અલ્પપણું કહ્યું છે. ॥સૂ૦ ૬॥

पोग्गलोहितो असंखेज्जपएसोगाढा पोग्गला दव्वट्टयाए बहुया
 पुच्छा सव्वत्थ भाणियवा । 'एएसि णं भंते !' एगपएसोगाढाणं
 दुप्पएसोगाढाण य पोग्गलाणं पएसट्टयाए कयरे कयरोहितो जाव
 विसेसाहिया वा ? गोयमा ! एगपएसोगाढेहितो पोग्गलेहितो
 दुप्पएसोगाढा पोग्गला पएसट्टयाए विसेसाहिया । एवं जाव
 नवपएसोगाढेहितो पोग्गलेहितो दसपएसोगाढा पोग्गला पए-
 सट्टयाए विसेसाहिया । दसपएसोगाढेहितो पोग्गलेहितो संखेज्ज-
 पएसोगाढा पोग्गला पएसट्टयाए बहुया । संखेज्जपएसोगाढेहितो
 पोग्गलेहितो असंखेज्जपएसोगाढा पोग्गला पएसट्टयाए बहुया ।
 एएसि णं भंते ! एगसमयट्ठिइयाणं दुसमयट्ठिइयाणय पोग्गलाणं
 दव्वट्टयाए० जहा ओगाहणाए वत्तवया एवं ठिइए वि । एएसि णं
 भंते ! एगगुणकालगाणं दुगुणकालगाण य पोग्गलाणं दव्वट्टयाए
 एएसि णं जहा परमाणु पोग्गलाईणं तहेव । वत्तवया निरवसेसा
 एवं सव्वेसिं वन्न—गंध—रसाणं । एएसि णं भंते ! एगगुण कक्ख-
 डाणं दुगुणकक्खडाण य पोग्गलाणं दव्वट्टयाए कयरे कयरोहितो
 जाव विसेसाहिया वा । गोयमा ! एगगुणकक्खडेहितो पोग्गलेहितो
 दुगुणकक्खडा पोग्गला दव्वट्टयाए विसेसाहिया । एवं जाव नव-
 गुणकक्खडेहितो पोग्गलेहितो दसगुणकक्खडा पोग्गला दव्वट्ट-
 याए विसेसाहिया । दसगुणकक्खडेहितो पोग्गलेहितो संखेज्ज-
 गुणा कक्खडा पोग्गला दव्वट्टयाए बहुया । संखेज्जगुणकक्खडे-
 हितो पोग्गलेहितो असंखेज्जगुणकक्खडा पोग्गला दव्वट्टयाए
 बहुया । असंखेज्जगुणकक्खडेहितो पोग्गलेहितो अणंतगुण-
 कक्खडा पोग्गला दव्वट्टयाए बहुया । एवं पएसट्टयाए सव्व-

स्थ पुच्छा भाणियवा । जहा कक्खडा एवं मउयगरुपलहुया वि ।
सिय उसिणनिद्धलुक्खा जहा वन्ना ॥सू० ७॥

छाया-- एतेषां खलु भदन्त ! परमाणुपुद्गलानां द्विप्रदेशिकानां च स्कन्धानां
प्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्यो बहुकाः ? गौतम ! परमाणुपुद्गलेभ्यो द्विप्रदेशिकाः
स्कन्धाः प्रदेशार्थतया बहुकाः । एवमेतेन गमकेन यावत्-नवप्रदेशिकेभ्यः स्क-
न्धेभ्यो दशप्रदेशिकाः स्कन्धाः प्रदेशार्थतया बहुकाः । एवं सर्वत्र पृष्ठव्यम् । दश
प्रदेशिकेभ्यः स्कन्धेभ्यः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः प्रदेशार्थतया बहुकाः । संख्ये-
यप्रदेशिकेभ्यः स्कन्धेभ्योऽसंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः प्रदेशार्थतया बहुकाः ।
एतेषां खलु भदन्त ! असंख्येयप्रदेशिकानां पृच्छा ? गौतम अनन्तप्रदेशिकेभ्यः
स्कन्धेभ्योऽसंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः प्रदेशार्थतया बहुकाः । पुद्गलानाम्
एतेषां खलु भदन्त ! एकप्रदेशावगाढानां द्विप्रदेशावगाढानां च द्रव्यार्थतया
कतरे कतरेभ्यो यावद्-विशेषाधिका वा ? गौतम ! द्विप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गले-
भ्यः एकप्रदेशावगाढाः पुद्गला द्रव्यार्थतया विशेषाधिकाः । एवमेतेन गमकेन
त्रिप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्यो द्विप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः द्रव्यार्थतया विशेषा-
धिकाः यावद्दशप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्यो नवप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः द्रव्यार्थ-
तया विशेषाधिकाः, दशप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्यः संख्येयप्रदेशावगाढाः
पुद्गला द्रव्यार्थतया बहुकाः । संख्येयप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्योऽसंख्येय-
प्रदेशावगाढाः पुद्गला द्रव्यार्थतया बहुकाः पृच्छा सर्वत्र भणितव्या । एतेषां
खलु भदन्त ! एकप्रदेशावगाढानां द्विप्रदेशावगाढानां च पुद्गलानां प्रदेशार्थतया
कतरे कतरेभ्यो यावद्-विशेषाधिका वा ? गौतम ! एकप्रदेशावगाढेभ्यः
पुद्गलेभ्यो द्विप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः प्रदेशार्थतया विशेषाधिकाः । एवम्-
यावत्-नवप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्यो दशप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः प्रदे-
शार्थतया विशेषाधिकाः । दशप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्यः संख्येयप्रदेशाव-
गाढाः पुद्गलाः प्रदेशार्थतया बहुकाः । संख्येयप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्योऽ-
संख्येयप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः प्रदेशार्थतया बहुकाः । एतेषां खलु भदन्त ! एक
समयस्थितिकानां द्विसमयस्थितिकानां च पुद्गलानां द्रव्यार्थतया-यथा-अवगाह-
नायां वक्तव्यता-एवं स्थितावपि । एतेषां खलु भदन्त ! एकगुणकालकानां-द्विगुण-
कालकानां च पुद्गलानां द्रव्यार्थतया० एतेषां खलु यथा-परमाणुपुद्गलादीनां
तथैव-वक्तव्यता निरवशेषा । एवं सर्वेषां वर्ण-गन्ध-रसानाम् । एतेषां खलु भदन्त !
एकगुणकर्कशानां द्विगुणकर्कशानां च पुद्गलानां द्रव्यार्थतया कतरे कतरेभ्यो यावद्
-विशेषाधिका वा ? गौतम ! एकगुणकर्कशेभ्यः पुद्गलेभ्यो द्विगुणकर्कशाः पुद्गला
द्रव्यार्थतया विशेषाधिकाः । एवं नव गुणकर्कशेभ्यः पुद्गलेभ्यो दशगुणकर्कशाः

પુદ્ગલાઃ દ્રવ્યાર્થતયા વિશેષાધિકાઃ । દશગુણકર્કશેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યઃ સંખ્યેયગુણ-
 કર્કેશાઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ । સંખ્યેયગુણકર્કશેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યોઽસંખ્યેયગુણ-
 કર્કેશાઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ । અસંખ્યેયગુણકર્કશેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યોઽનન્ત-
 ગુણકર્કેશાઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ । એવં પ્રદેશાર્થતયા સર્વત્ર પૃચ્છા મણિતવ્યા યથા
 કર્કેશાઃ । એવં મૃદુક-ગુરુક-લઘુકા અપિ । શીતોષ્ણસ્નિગ્ધ રુક્ષા યથા-વર્ણાઃ ॥ સૂ. ૦૭ ॥

ટીકા—‘एएसि णं भंते । परमाणुपोग्गलाणं दुप्पएसियाणं य खंधाणं पए-
 सट्ठयाए कयरे कयरेहिं तो बहुया’ एतेषां खलु भदन्त । परमाणुपुद्गलानां द्विप्रदेशि-
 कानां च स्कन्धानां द्व्यणुकादिरूपावयविनां मध्ये प्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्यो
 बहुका अधिकाः प्रदेशार्थतया—प्रदेशरूपेण भवन्तीति प्रश्नः ? भगवानाह—‘गोयमा’
 इत्यादि । ‘गोयमा ।’ हे गौतम ! ‘परमाणुपोग्गलेहिं तो दुप्पएसिया खंधा पएसट्ठयाए
 बहुया’ परमाणुपुद्गलेभ्योऽवयवेभ्यो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धा द्व्यणुकात्मकाव-
 यविनः प्रदेशार्थतया—स्वरूपेणेत्यर्थः बहुका अधिका भवन्ति । द्रव्यार्थतायाम्—
 अवयवव्यपेक्षया परमाणुरूपा अवयवा अधिकतया कथिताः । प्रदेशार्थचिन्तायां तु
 परमाणुभ्यो द्विप्रदेशिका एव बहवो भवन्ति । यथा किल द्रव्यत्वेन परिणामतः शतं

ટીકાર્થ—‘एएसि णं भंते । परमाणुपोग्गलाणं दुप्पएसियाणं य खंधाणं
 पएसट्ठयाए कयरे कयरेहिं तो बहुया’ इस सूत्र पाठ द्वारा अब श्रीगौतम-
 स्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं कि—हे भदन्त ! परमाणुपुद्गलों और
 द्विप्रदेशिक स्कन्धों में प्रदेशरूप से कौन किससे बहुत हैं ? इसके उत्तर
 में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं ‘गोयमा ! परमाणुपोग्गलेहिं तो
 दुप्पएसिया खंधा पएसट्ठयाए बहुया’ हे गौतम ! परमाणुपुद्गलों से
 द्विप्रदेशिक स्कन्ध प्रदेशरूप से बहुत हैं । द्रव्यरूप से जब यह विचार
 किया गया है कि परमाणु पुद्गलों में और दो परमाणु आदि अवयवियों
 में कौन अधिक हैं ? तब वहां पर परमाणु पुद्गल ही द्रव्यरूप से

ટીકાર્થ—‘एएसि णं भंते । परमाणुपोग्गलाणं दुप्पएसियाणं य खंधाणं पएसट्ठ-
 याए कयरे कयरेहिं तो बहुया’ આ સૂત્રપાઠથી શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું
 પૂછે છે કે—હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલો અને બે પ્રદેશવાળા સ્કન્ધોમાં પ્રદેશ-
 પણાથી કોણ કોનાથી વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને
 કહે છે કે—‘गोयमा ! परमाणुपोग्गलेहिं तो दुप्पएसिया खंधा पएसट्ठयाए बहुया’
 હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલો કરતાં બે પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો પ્રદેશપણાથી વધારે
 છે. જ્યારે દ્રવ્યપણાથી વિચારવામાં આવે તો પરમાણુ પુદ્ગલોમાં અને
 બે પરમાણુ વિગેરે અવયવીયોમાં કોણ વધારે છે ? તો ત્યાં દ્રવ્યપણાથી
 પરમાણુ પુદ્ગલ જ અધિક કહ્યા છે, પરંતુ અહિંયાં પ્રદેશપણાથી અધિક

પરમાણવઃ, દ્વિપ્રદેશાસ્તુ-પટ્ટિઃ, પ્રદેશાર્થતાયાં પરમાણવઃ શતમાત્રાઃ, દ્વચણુકાસ્તુ-
વિંશત્યુત્તરશતમિત્યેવં તે દ્વચણુકાદિરૂપાઃ સ્કન્ધા બહવો ભવન્તીતિ । ‘એવં એણં
ગમણં જાવ નવ પપ્પસિપ્પહિતો સંધેહિતો દસપપ્પસિયા સંધા પપ્પસદ્ધયાપ્પ બહુયા’
એવમેતેન ગમકેન પૂર્વોક્તપ્રકારેણેત્યર્થઃ યાવત્-નવ પ્રદેશિકેભ્યઃ સ્કન્ધેભ્યો દશ-
પ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ પ્રદેશાર્થતાયા બહુકાઃ । અત્ર યાવત્પદેન દ્વિપ્રદેશિકાદારભ્ય
અપ્પ પ્રદેશિકસ્કન્ધાનાં ગ્રહણં ભવતિ ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા ચતુષ્પ્રદેશિકાઃ

અધિક કહે ગયે હૈં પરન્તુ યહાં પ્રદેશરૂપ સે અધિકત્વ કે વિચાર મેં
પરમાણુપુદ્ગલોં સે દો પરમાણુ આદિ અવયવી હીં બહુત કહે ગયે હૈં । સો
ઉસકા તાત્પર્ય એસા હૈં કિ માનલો દ્રવ્યરૂપ સે પરમાણુ ૧૦૦ હૈં ઓર
દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ૬૦ હૈં, તો જય પ્રદેશરૂપ સે इनका વિચાર કિયા
જાતા હૈ તય પરમાણુ તો ૧૦૦ સૌં કે યહાં પર એક ૧૦૦ સૌં હીં રહેંગે
પર ૧૨૦ એકસૌં થીસ પ્રદેશ દ્વચણુક સ્કન્ધ કે હો જાયેંગે । હસીલિયે
પ્રદેશાર્થ કે વિચાર મેં દ્વચણુકાદિરૂપ સ્કન્ધોં કો પરમાણુ પુદ્ગલોં કી
અપેક્ષા અધિક કહા ગયા હૈ । ‘એવં એણં ગમેણ જાવ નવ પપ્પસિપ્પહિતો
સંધેહિતો દસપપ્પસિયા સંધા પપ્પસદ્ધયાપ્પ બહુયા’ અતઃ હસીપાઠ ક્રમ
કે અનુસાર યાવત્ નવ પ્રદેશિક સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ
પ્રદેશરૂપ સે બહુત કહે ગયે હૈં । યહાં યાવત્ શબ્દ સે દ્વિપ્રદેશિક
સ્કન્ધ સે લેકર આઠ પ્રદેશિક સ્કન્ધોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । હસ પ્રકાર
ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કી અપેક્ષા ચાર પ્રદેશાવાલે સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે
બહુત હૈ । ચાર પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા પાંચ પ્રદેશોં વાલે

પણાના વિચારમાં પરમાણુ પુદ્ગલોથી જે પરમાણુ વિગેરે અવયવી જ વધારે
કહ્યા છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-માનો કે દ્રવ્યપણાથી પરમાણુ ૧૦૦ સો
છે, અને જે પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ ૬૦ સાઈઠ છે. તો જ્યારે પ્રદેશપણાથી તેનો
વિચાર કરવામાં આવે તો પરમાણુ તો અહિં એકસો ૧૦૦ તો એક ૧૦૦ સો જ
પ્રદેશો પરંતુ ૧૨૦ એકસોવીસ જે અણુવાળા સ્કન્ધ થઈ જશે. તેથી પ્રદેશપણાના
વિચારમાં જે અણુ વિગેરે સ્કન્ધોને પરમાણુ પુદ્ગલોની અપેક્ષાથી વધારે
કહ્યાં છે, ‘એવં એણં ગમેણ જાવ નવ પપ્પસિપ્પહિતો સંધેહિતો દસપપ્પસિયા સંધા
પપ્પસદ્ધયાપ્પ’ આ રીતે આ પ્રાઠના ક્રમ પ્રમાણે યાવત્ નવ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધોની
અપેક્ષાથી દશ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ પ્રદેશપણાથી વધારે કહેલ છે. અહીંયાં યાવત્
શબ્દથી જે પ્રદેશવાળા સ્કન્ધથી વધીને આઠ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો થઈ શક્યા
છે. એ રીતે ત્રિપ્રદેશવાળા સ્કન્ધ કરતાં ચાર પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ પ્રદેશ
પણાથી વધારે છે. ચાર પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો કરતાં પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો

મંતે ! અસંખેજ્જપણસિયા ણં પુચ્છા ? એતેષાં સ્વલુ મદન્ત ! અસંખેયપ્રદેશિકાનાં પુચ્છા ? હે મદન્ત ! અસંખેયપ્રદેશિકાનામ્-અનન્તપ્રદેશિકાનાં ચ સ્કન્ધાનાં મધ્યે કતરે કતરેભ્યો વહુકાવેતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ક્ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ ! હે ગૌતમ ! ‘અણંતપણસિણ્હિતો સંધેહિતો અસંખેજ્જપણસિયા સંધા પણસદ્ધયાણ વહુયા’ અનન્તપ્રદેશિકેભ્યઃ સ્કન્ધેભ્યોઽસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ પ્રદેશાર્થતયા વહુકાઃ । અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાઽપેક્ષયાઽસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધાનાં પ્રદેશાર્થતયા વહુકત્વે તથાવિધવસ્તુ સ્વભાવત્વાત્ સૂક્ષ્મપરિણામત્વમેવ હેતુરિતિ ।

સ્કન્ધોં મેં પૂર્વ પૂર્વ સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા પ્રદેશરૂપ સે અધિકદેશ મેં વૃત્તિ હોને કે કારણ અધિકતા આતી હૈ ।’ એસા જાનનાં ચાહિયે । ‘પણસિ ણં મંતે ! અસંખેજ્જપણસિયાણં પુચ્છા’ અબ શ્રીગૌતમસ્વામી હસ સુત્ર પાઠ દ્વારા પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈ-હે મદન્ત ! જો અસંખ્યાત પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ હૈ તથા જો અનન્ત પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ હૈ, હન દોનોં મેં કૌન સ્કન્ધ કિન સ્કન્ધોં સે વહુત હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ ‘ગોયમા ! અણંતપણસિણ્હિતો સંધેહિતો અસંખેજ્જપણસિયા સંધા પણસદ્ધયાણ વહુયા’ હે ગૌતમ ! અનન્ત પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધોં સે અસંખ્યાત પ્રદેશોં વાલે જો સ્કન્ધ હૈ વે પ્રદેશરૂપ સે વહુત હૈ યદ્યપિ દેસા જાય તો પૂર્વોક્ત કથન કે અનુસાર અનન્તપ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ હી વહુત હોનાં ચાહિયે પ્રદેશરૂપ સે પરન્તુ એસા યર્હા જો કહા ગયા હૈ હસકાં કારણ તથાવિધ વસ્તુ કા સ્વભાવ ઓર હસ સ્વભાવ સે હનકા સૂક્ષ્મ-પરિણમન હોતા હી હૈ ।

-યછી પછીના સ્કન્ધોમાં પહેલા પહેલાના સ્કન્ધો કરતા પ્રદેશપણ્થી વધારે પ્રદેશમાં પ્રવૃત્તિ થવાને કારણે અધિકપણ આવે છે. તેમ સમજવું ‘પણસિ ણં મંતે ! અસંખેજ્જપણસિયાણ પુચ્છા’ હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રપાઠથી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા જે સ્કન્ધ છે. તથા જે અનન્ત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધ છે, આ બન્નેમાં કયો સ્કન્ધ કયા સ્કન્ધથી વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! અણંતપણસિણ્હિતો ! સંધેહિતો ! અસંખેજ્જપણસિયા સંધા પણસદ્ધયાણ વહુયા’ હે ગૌતમ ! અનન્ત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધથી અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા જે સ્કન્ધ છે, તે પ્રદેશપણ્થી વધારે છે. જે કે વિચાર કરવામાં આવે તો પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે અનન્ત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધ જ પ્રદેશપણ્થી અધિક હોવા ભેદથી. પરંતુ અહીંયાં જે એવું કહેલ છે, તેનું કારણ તથાવિધ વસ્તુનો સ્વભાવ અને આ સ્વભાવથી તેનું સૂક્ષ્મ પરિણમન જ હોય છે.

અથ ક્ષેત્રાપેક્ષયા પુદ્ગલાનામલ્પત્વાદિ મહ-‘एएसि णं भंते’ इत्यादि । ‘एएसि णं भंते !’ एतेषां खलु भदन्त ! ‘एगपएसोगाढाणं दुप्पएसोगाढाण य पोग्गलाणं दव्वट्ठयाए कयरे कयरेहिं तो जाव-विसेसाहिया वा’-एकप्रदेशावगाढानां-द्विप्रदेशावगाढानां च पुद्गलानां द्रव्यार्थतया कतरे कतरेभ्यो यावद्-विशेषाधिका भवन्तीति प्रश्नः ? भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुप्पएसोगाढेहिं तो पोग्गलेहिं तो एगपएसोगाढा पोग्गला दव्वट्ठयाए विसेसाहिया’ द्विप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्य एकप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः द्रव्यार्थ-तया विशेषाधिकाः परमाणुत आरभ्य अनन्तप्रदेशिकस्कन्धान्ताः सर्वेऽपि एक-प्रदेशावगाढा भवन्ति । तथा-द्व्यणुकादारभ्य अनन्ताणुकपर्यन्ता द्विप्रदेशावगाढा

‘एएसि-णं भंते ! एगपएसोगाढाणं दुप्पएसोगाढाण य पोग्गलाणं दव्वट्ठयाए कयरे कयरेहिं तो जाव विसेसाहिया वा’ अથ ક્ષેત્રની અપેક્ષા લેકર પ્રભુશ્રી સે ગૌતમસ્વામી હસ પ્રકાર સે પૂછતે હૈં-હે ભદન્ત ! જો પુદ્ગલ આકાશ કે એક પ્રદેશ મેં રહા હુઆ હૈં उसकी अपेक्षा आकाश के दो प्रदेशों में रहे हुए पुद्गलों में कौन पुद्गल द्रव्यार्थ रूप से किन पुद्गलों से यावत् विशेषाधिक होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा दुप्पएसोगाढेहिं तो पोग्गलेहिं तो एगपएसोगाढा पोग्गला-दव्वट्ठयाए विसेसाहिया’ हे गौतम ! आकाश के दो प्रदेशों में अवगाढ हुए पुद्गलों से एक प्रदेशावगाढ पुद्गल द्रव्यरूप से विशेषाधिक हैं । परमाणु से लेकर अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध तक सब भी पुद्गल एक प्रदेश में अवगाढ होते हैं । तथा द्व्यणुक से लेकर अनन्ताणुक तक के पुद्गल आकाश के दो प्रदेशों में अवगाढ होते हैं । ‘एवं एएणं गमेणं

‘एएसि णं भंते ! एगपएसोगाढाणं दुप्पएसोगाढाण य पोग्गलाणं दव्वट्ठयाए कयरे कयरेहिं तो ! जाव विसेसाहिया वा’ હવે ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુશ્રીને વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પૂછે છે કે-હે પરમકૃપાળુ ભગવન જે પુદ્ગલો આકાશના એક પ્રદેશમાં રહેલા છે, તેના કરતાં આકાશના બે પ્રદેશોમાં રહેલા પુદ્ગલોમાં કયા પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણાથી કયા પુદ્ગલો કરતાં આછા છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં વધારે છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘गोयमा ! दुप्पएसोगाढेहिं तो ! पोग्गलेहिं तो !’ एगपएसोगाढा पोग्गला दव्वट्ठयाए विसेसाहिया’ हे गौतम ! आकाशના બે પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલો કરતાં એક પ્રદેશમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી વિશેષાધિક છે. પરમાણુથી લઈને અનંત આણુ સુધીના પુદ્ગલો આકાશના બે પ્રદેશોમાં અવગાઢવાળા થાય છે. ‘एवं एएणं गमेणं’ विष्णुएसोगाढेहिं तो ! दुप्पएसोगાઢા

भवन्ति । 'एवं एएणं गमेणं तिप्पएसोगाढेहिं तो पोग्गलेहिं तो दुप्पएसोगाढा पोग्गला दव्वट्टयाए विसेसाहिया' एवमेतेन गमकेन त्रिप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्यो द्विप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः द्रव्यार्थतया-द्रव्यस्वरूपेण विशेषाधिका भवन्तीति । विशेषाधिका इति समधिकाः, न तु द्विगुणादय इति ।

'जाव दसपएसोगाढेहिं तो पोग्गलेहिं तो' नवपएसोगाढा पोग्गला दव्वट्टयाए विसेसाहिया यावद्दशप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्यो नव प्रदेशावगाढाः पुद्गलाः द्रव्यार्थतया विशेषाधिका भवन्तीति । 'दसपएसोगाढेहिं तो पोग्गलेहिं तो' संखेज्जपएसोगाढा पोग्गला दव्वट्टयाए बहुया' दशप्रदेशावगाढेभ्यः पुद्गलेभ्यः संख्यात-प्रदेशावगाढाः पुद्गलाः द्रव्यार्थतया बहुकाः 'संखेज्जपएसोगाढेहिं तो पोग्गलेहिं तो' असंखेज्जपएसोगाढा पोग्गला दव्वट्टयाए बहुया' संख्येयप्रदेशावगाढेभ्यः

तिप्पएसोगाढેહિં તો પોગ્ગલેહિં તો દુપ્પેસોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ વિસેસાહિયા' હસ પ્રકાર હસ પાઠ દ્વારા 'યહ સમજના ચાહિયે' કિ જો પુદ્ગલ આકાશ કે ત્રીણ પ્રદેશોં મેં અવગાઢ આશ્રિત હેં ડન પુદ્ગલોં સે આકાશ કે દો પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હુએ પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે વિશેષાધિક હેં વિશેષાધિકપદ સે 'સમધિક હેં' એસા અર્થ લેના 'દૂને હેં' એસા અર્થ નહીં લેના ।

'જાવ દસપેસોગાઢેહિં તો પોગ્ગલેહિં તો નવ પેસોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ વિસેસાહિયા' યાવત્ દશ પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હુએ પુદ્ગલોં સે નો પ્રદેશોં મેં અવગાઢ પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે વિશેષાધિક હેં । 'દસ પેસોગાઢેહિં તો પોગ્ગલેહિં તો સંખેજ્જપેસોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ વહુયા' દશપ્રદેશોં મેં અવગાઢ હુએ પુદ્ગલોં સે સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે વહુત હેં । સંખેજ્જપેસોગાઢેહિં તો પોગ્ગલેહિં તો અસંખેજ્જપેસોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ વહુયા' હસી પ્રકાર

પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ વિસેસાહિયા' આ પાઠથી એ સમજવું જોઈએ કે-જે પુદ્ગલો આકાશના ત્રણ પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા છે તે પુદ્ગલોથી આકાશના એ પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી વિશેષાધિક છે વિશેષાધિક પાઠથી 'સમધિક છે' તેવો અર્થ લેવો 'અમણા છે' તેવો અર્થ લેવો નહીં.

'જાવ દસપેસોગાઢેહિં તો ! પોગ્ગલેહિં તો નવ પેસોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ વિસેસાહિયા' યાવત્ દસ પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલો કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલો દ્રવ્ય રૂપથી વધારે છે 'દસપેસોગાઢેહિં તો પોગ્ગલેહિં તો સંખેજ્જપેસોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ વહુયા' દસ પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલોથી સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી વધારે છે. 'સંખેજ્જપેસોગાઢેહિં તો પોગ્ગલેહિં તો અસંખેજ્જપેસોગાઢા પોગ્ગલા

પુદ્ગલેભ્યોઽસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા વહુકાઃ તથા સ્વભાવત્વેન સૂક્ષ્મપરિણામાત્મૈતિ । ‘પુચ્છા સવ્વત્થ માણિયન્વા’ પૃચ્છા સર્વત્ર મણિતવ્યા એવં સર્વ-
માપિ પ્રશ્નઃ કરણીયઃ-તતસ્તસ્યોત્તરં વક્તવ્યમ્ । તથાહિ-‘તિપ્પણ્ણસોગાઢા ણં ચ-
પ્પણ્ણસોગાઢાણ ય પોગ્ગલાણં દવ્વદ્ધયાણ કયરે કયરેહિતો-જાવ-વિસેસાહિયા’ ઈતિ
પ્રશ્નઃ ? ‘ગોયમા’ ! ચત્તપ્પણ્ણસોગાઢેહિતો પોગ્ગલેહિતો તિપ્પણ્ણસોગાઢા પોગ્ગલા
દવ્વદ્ધયાણ વિસેસાહિયા’ ઇત્યુત્તરમ્ એવં સર્વત્ર પ્રશ્નોત્તરે વક્તવ્યે ઈતિ માત્રઃ । ‘પ્પણ્ણસિ

આકાશ કે સંખ્યાત પ્રદેશો’ મેં અવગાઢ હુણ પુદ્ગલોં સે અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાહી પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે વહુત હેં । યહાં જો અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં રહે હુણ પુદ્ગલોં મેં વહુતા કહી ગઈ હેં વહુ ઉનકે તથાવિધ સ્વભાવ સે સૂક્ષ્મ પરિણમન હોને કે કારણ સે કહી ગઈ હે । ‘પુચ્છા સવ્વત્થ માણિયન્વા’ હસી પ્રકાર સે સર્વત્ર પ્રશ્ન કરકે ઉસકા ઉત્તર સમજના ચાહિયે । જૈસે-‘તિપ્પણ્ણસોગાઢાણં ચત્તપ્પણ્ણસોગાઢાણ ય પોગ્ગલાણં દવ્વ-
દ્ધયાણ કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા’ ગૌતમસ્વામી ને એસાં યહ પ્રશ્ન કિયા હૈ કિ આકાશ કે ત્રીન પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હુણ પુદ્ગલોં મેં ઓર આકાશ કે ચારપ્રદેશોં મેં અવગાઢ હુણ પુદ્ગલોં મેં કૌન પુદ્ગલ કિનસે યાવત્ વિશેષાધિક હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નશ્રી ને કહા હૈ-
‘ગોયમા ! ચત્તપ્પણ્ણસોગાઢેહિતો પોગ્ગલેહિતો તિપ્પણ્ણસોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વદ્ધયાણ વિસેસાહિયા’ હે ગૌતમ ! ચારપ્રદેશાવગાહી પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા ત્રિપ્રદેશાવગાહી પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે વિશેષાધિક હૈ । હસ પ્રકાર સે સર્વત્ર પ્રશ્ન ઓર ઉસકા ઉત્તર સમજના ચાહિયે ।

‘દવ્વદ્ધયાણ વહુતા’ એજ રીતે આકાશના સંખ્યાત પ્રદેશોમાં, અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલો કરતાં અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા પુદ્ગલો જ દ્રવ્યપણુથી અધિક છે, અહીંયાં અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં રહેલા પુદ્ગલોમાં જે બહુપણું કહ્યું છે, તે તેના તથાવિધ સ્વભાવથી સૂક્ષ્મ પરિણમન હોવાના કારણે કહેલ છે. ‘પુચ્છા સવ્વત્થ માણિયન્વા’ આ પ્રમાણે બધે જ પ્રશ્નોત્તરો સમજી લેવા જેમ કે- ‘તિપ્પણ્ણસોગાઢ ણં ચત્તપ્પણ્ણસોગાઢાણ ય પોગ્ગલાણં દવ્વદ્ધયાણ કયરે કયરેહિતો ! જાવ વિસેસાહિયા’ શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-આકાશના ત્રણ પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલોમાં અને આકાશના ચાર પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કૈનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? આ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ચત્તપ્પણ્ણસોગાઢેહિતો પોગ્ગલેહિતો તિપ્પણ્ણસોગાઢા પોગ્ગલા વિસેસાહિયા’ હે ગૌતમ ચાર પ્રદેશોમાં અવગાઢવાળા પુદ્ગલો કરતાં ત્રણ પ્રદેશમાં અવગાઢવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણુથી વિશેષાધિક છે. આ પ્રમાણે બધે જ પ્રશ્નોત્તર સમજવા.

ખં મંતે !' એતેપાં સ્વલ્પ મદન્ત ! 'એગપ્પસોગાઢાણં દુપ્પપ્પસોગાઢાણ ય પોગ્ગલાણં પપ્પસદ્ધયાપ્પ કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા' એકપ્રદેશાવગાઢાનાં-દ્વિપ્રદેશાવગાઢાનાં ચ પુદ્ગલાનાં પ્રદેશાર્થતયા કતરે કતરેભ્યો યાવદ્-વિશેષાધિકા વા અત્ર યાવત્પદેન-‘અલ્પા વા બહુકા વા તુલ્યા વા’ એતેપાં ગ્રહણં ભવતિ । હે મદન્ત ! એકપ્રદેશિક-દ્વિપ્રદેશિક પુદ્ગલયોર્મધ્યે કસ્યાપેક્ષયા કસ્યાલ્પત્વં-બહુત્વં-તુલ્યત્વં વિશેષાધિકત્વં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! 'એગપ્પસોગાઢેહિંતો પોગ્ગલેહિંતો દુપ્પપ્પસોગાઢા પોગ્ગલા પપ્પસદ્ધયાપ્પ વિસેસાહિયા' એકપ્રદેશાવગાઢેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યો દ્વિપ્રદેશાવગાઢાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રદેશાર્થતયા વિશેષાધિકાઃ । દ્વિપ્રદેશિકાનાં સ્થાનવહુત્વેન વિશેષાધિકત્વસમ્ભવાત્-इति । 'एवं जाव नवपप्पसोगादेहिंतो पोग्गलेहिंतो ! दसपप्पसोगाढा पोग्गला

‘एएसि णं मंते । एगपप्पसोगाढाणं दुप्पपप्पसोगाढाण य पोग्गलाणं पप्पसद्वयाए कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा’ अब गौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ! एक प्रदेशावगाही पुद्गलों में और द्विप्रदेशावगाही पुद्गलों में से कौन पुद्गल प्रदेशरूप से किन पुद्गलों की अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं ? यहाँ यावत्पद से ‘अल्पा वा बहुका वा तुलया वा’ इन पदों का संग्रह हुआ है । इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा ! एगपप्पसोगादेहिंतो पोग्गलेहिंतो दुप्पपप्पसो-गाढा पोग्गला पप्पसद्वयाए विसेसाहिया’ हे गौतम ! एकप्रदेशावगाही पुद्गलों से द्विप्रदेशावगाही पुद्गल प्रदेशरूप से विशेषाधिक है । क्योंकि कि द्विप्रदेशावगाही पुद्गलों के प्रदेश एक प्रदेशावगाही पुद्गलों के प्रदेशों से बहुत होते हैं । ‘एवं जाव नव पप्पसोगादेहिंतो पोग्गले-

‘एएसि णं मंते । एगपप्पसोगाढा णं दुप्पपप्पसोगाढाण य पोग्गलाणं पप्प-सद्वयाए कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा’ હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ એક પ્રદેશમાં અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોમાં અને બે પ્રદેશમાં અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોમાંથી કયા પુદ્ગલો પ્રદેશપણાથી કયા પુદ્ગલો કરતાં યાવત્ વિશેષાધિક છે ? ‘અહીંયાં યાવત્પદથી ‘અલ્પા વા બહુકા વા તુલ્યા વા’ આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! એગપ્પસોગાઢેહિંતો પોગ્ગલેહિંતો દુપ્પપ્પસોગાઢા પોગ્ગલા પપ્પસદ્ધયાપ્પ વિસેસાહિયા’ હે ગૌતમ ! એક પ્રદેશમાં અવગાહના-વાળા પુદ્ગલો કરતાં બે પ્રદેશમાં અવગાહનાવાળા પુદ્ગલો પ્રદેશપણાથી વિશેષાધિક છે. કેમકે-બે પ્રદેશવાળા પુદ્ગલોનું સ્થાન વધારે હોય છે ‘एवं जाव नवपप्पसोगादेहिंतो पोग्गलेहिंतो दसपप्पसोगाढा पोग्गला पप्प-

પપસદ્વ્યાપ વિસેસાદિયા' એવં-યાવત્-નવપ્રદેશિકેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યો દશપ્રદેશાવ-
ગાદાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રદેશાર્થતયા વિશેષાધિકાઃ । અત્ર યાવત્પદેન ત્રિપ્રદેશિકાદારમ્ય
અષ્ટ પ્રદેશિકપુદ્ગલાનાં ગ્રહણં ભવતીતિ । 'દસપપસોગાદેહિંતો પોગ્ગલેહિંતો
સંસ્થેજ્જપપસોગાદા પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ વહુયા' દશપ્રદેશાવગાદેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યઃ
સંસ્થાતપ્રદેશાવગાદાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રદેશાર્થતયા વહુકા ભવન્તીતિ । 'સંસ્થેજ્જપપસોગાદે-
હિંતો પોગ્ગલેહિંતો અસંસ્થેજ્જપપસોગાદા પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ વહુયા' સંસ્થેયપ્રદે-
શાવગાદેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યોઽસંસ્થેયપ્રદેશાવગાદાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રદેશાર્થતયા વહુકા ભવ-
ન્તીતિ । 'एएसि णं भंते ! एतेषां खलु भदन्त ! 'एगसमयद्विहया णं' एकसमय-
स्थितिकानाम् 'दुसमयद्विहयाण य पोग्गलाणं' द्विसमयस्थितिकानां च पुद्गलानाम्
'द्ववद्वयाए०' द्वयार्थतया-द्रव्यरूपेण कतरे कतरेभ्यो यावद्-विशेषाधिकाः

હિંતો દસપપસોગાદા પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ વિસેસાદિયા' इसी प्रकार
से यावत् जो नौ प्रदेशावगाही पुद्गल हैं उनकी अपेक्षा जो दशप्रदे-
शावगाही पुद्गल हैं वे प्रदेशरूप से विशेषाधिक हैं । यहां पर याव-
त्पद से त्रिप्रदेशावगाही पुद्गलों से लेकर अष्ट प्रदेशावगाही पुद्गलों
का ग्रहण हुआ है 'दसपपसोगादेहिंतो पोग्गलेहिंतो संस्थेज्जपपसोगादा
पोग्गला पपसद्व्याप वहुया' दशप्रदेशावगाही पुद्गलों से संख्यात-
प्रदेशावगाही पुद्गल प्रदेश की अपेक्षा बहुत है 'संस्थेज्जपपसोगादे-
हिंतो पोग्गलेहिंतो असंस्थेज्जपपसोगादा पोग्गला पपसद्व्याप वहुया'
संख्यातप्रदेशावगाही पुद्गलों से असंख्यात प्रदेशावगाही पुद्गल प्रदेश की
अपेक्षा बहुत हैं । 'एएसि णं भंते ! एगसमयद्विहयाणं दुसमयद्विहयाण य
पोग्गलाणं द्ववद्वयाए०' अब गौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं-
हे भदन्त ! एक समय की स्थितिवाले पुद्गलों और दो समय की

સદ્વ્યાપ વિસેસાદિયા' એજ પ્રમાણે યાવત્ જે નવ પ્રદેશમાં અવગાહના-
વાળા પુદ્ગલો છે, તેના કરતાં જે દસ પ્રદેશમાં અવગાહનાવાળા પુદ્ગલો છે તે
પ્રદેશપણથી વિશેષાધિક છે. અહીંયાં યાવત્ પદર્થી ત્રણ પ્રદેશવાળા પુદ્ગલોથી
લઈને આઠ પ્રદેશવાળા પુદ્ગલો અહીં થયા છે, 'દસ પપસોગાદેહિંતો પોગ્ગલે
હિંતો સંસ્થેજ્જપપસોગાદા પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ વિસેસાદિયા' દશ પ્રદેશમાં, અવ-
ગાહનાવાળા પુદ્ગલો કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહનાવાળા પુદ્ગલો પ્રદેશની
અપેક્ષાથી વધારે છે. 'સંસ્થેજ્જપપસોગાદેહિંતો પોગ્ગલેહિંતો ! અસંસ્થેજ્જપપસોગાદા
પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ વહુયા' સંખ્યાત પ્રદેશમાં અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોથી અસં-
ખ્યાત પ્રદેશમાં અવગાહનાવાળા પુદ્ગલો પ્રદેશની અપેક્ષાથી વધારે છે. 'एएसि
णं भंते ! एगसमयद्विहयाणं दुसमयद्विहयाण य पोग्गलाणं द्ववद्वयाए०' હવે

भवन्तीति पूर्वपक्षः ? भगवानाह—‘जहा’ इत्यादि । ‘जहा ओगाहणाए वत्तव्वया एवं ठिईए वि’ यथा—अवगाहनायां वक्तव्यता एवं स्थितावपि द्विसमयस्थितिक-पुद्गलापेक्षया—एकसमयस्थितिकाः पुद्गलाः विशेषाधिका भवन्तीतित्येवं क्रमे-णाऽवगाहनाप्रकरणवदेव—इहाऽपि सर्वं वक्तव्यमिति । वर्णादिभावविशेषित पुद्गलान् चिन्तितुमाह—‘एएसि णं भंते ! इत्यादि । ‘एएसि णं भंते ! एगगुण-कालयाणं दुगुणकालयाण य पोगगलाणं दव्वट्टयाए’ एकगुणकालकानां—द्विगुण-कालकानां च पुद्गलानां द्रव्यार्थतया कतरे कतरेभ्यो यावद्—विशेषाधिकाः इति प्रश्नः ? भगवानाह—‘एएसि णं’ इत्यादि । ‘एएसि णं जहा परमाणुपोगगलाई णं

स्थितिवाले पुद्गलों में द्रव्यार्थरूप से—द्रव्यरूप से कौन पुद्गल किन पुद्गलों से यावत् विशेषाधिक हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं—‘जहा ओगाहणाए वत्तव्वया एवं ठिईए वि’ हे गौतम ! जिस प्रकार अवगाहना की वक्तव्यता कही गई है उसी प्रकार से स्थिति की वक्तव्यता भी कहनी चाहिये । अर्थात् द्विसमय स्थितिक पुद्गलों से एक समयस्थितिक पुद्गल विशेषाधिक हैं इसी प्रकार के क्रम से अवगाहना प्रकरण के जैसा ही यहां पर भी सब प्रकरण कहना चाहिये । ‘एएसि णं भंते ! एगगुणकालयाणं दुगुणकाल-याण य पोगगलाणं दव्वट्टयाए’ अब गौतमस्वामी प्रभुश्री से वर्णादिभाव विशेषित पुद्गलों के सम्बन्ध में पूछने की इच्छा से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! एकगुणकाले और दुगुणकाले पुद्गलों में कौन पुद्गल किन पुद्गलों की अपेक्षा द्रव्यरूप से यावत् विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में

श्री गौतमस्वामी प्रभुश्रीने એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ એક સમયની સ્થિતિ વાળા પુદ્ગલો અને બે સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યપણાથી કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘જહા ઓગાહનાએ વત્તવ્વયા એવં ઠિઈએ વિ’ હે ગૌતમ ! બે પ્રમાણે અવગાહનાના સંબંધમાં કથન-કથું છે, એજ પ્રમાણે સ્થિતિના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ બે સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો કરતાં એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો વિશેષાધિક છે. આ પ્રમાણેના કંમથી અવગાહના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ અહીંયાં પણ સઘળું કથન કહેવું જોઈએ.

‘एएसि णं भंते ! एगगुणकालयाणं दुगुणकालयाण य पोगगलाणं दव्वट्टयाए’ હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી વર્ણાદિ ભાવ વિશેષવાળા પુદ્ગલોના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે—હે ભગવન્ એક શુભ કાળા અને બે શુભ કાળા પુદ્ગલોમાં કયા પુદ્ગલો કરતાં કયા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

તહેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા' एतेषां खलु यथा परमाणुपुद्गलादीनाम् तथैव-वक्त-
व्यता निरवशेषा । यथा-परमाणुपुद्गलो द्विप्रदेशिकस्कन्धाऽपेक्षयाऽधिको भवति,
तथा-एकगुणकालकः स्कन्धो द्विगुणकालस्कन्धाऽपेक्षयाऽधिको भवतीत्यादिकं
परमाणुपुद्गलादिप्रकरणवदेव बोध्यम् । 'एवं सव्वेसिं वन्न-गंध-रसाणं' एवं-सर्वेषां
वर्ण-गन्ध-रसानां परमाणुपुद्गलादिप्रकरणवदेव अल्पबहुत्वं वक्तव्यमिति ।
'एएसि णं भंते !' एतेषां खलु भदन्त ! 'एगगुणकक्खडाणं दुगुणकक्खडाणं य
पोग्गलाणं कयरे कयरेहिंतो दव्वट्ठयाए जाव विसेसाहिया वा' एकगुणकर्कशानां
द्विगुणकर्कशानां च पुद्गलानां द्रव्यार्थतया कतरे कतरेभ्यो यावद्-विशेषाधिका वा

પ્રભુશ્રી उनसे कहते हैं-‘एएसि णं जहा परमाणु पोग्गलाईणं तहेव वत्त-
व्वया निरवसेसा’ हे गौतम ! जिस प्रकार से एक परमाणु पुद्गल
द्विप्रदेशिक स्कन्ध की अपेक्षा अधिक कहा गया है उसी प्रकार से
एकगुणकालक स्कन्ध द्विगुणकालक स्कन्ध की अपेक्षा से अधिक है ।
इत्यादि सर्व कथन परमाणुपुद्गल आदि के प्रकरण के जैसा यहां जानना
चाहिये । ‘एवं सव्वेसिं वन्न, गंध, रसाणं’ इसी प्रकार से समस्त वर्णों का
समस्त गंधों का और समस्त रसों का अल्पबहुत्व परमाणुपुद्गल आदि
के प्रकरण के जैसा ही जानना चाहिये । अब गौतमस्वामी प्रभुश्री से
ऐसा पूछते हैं-‘एएसि णं भंते ! एगगुणकक्खडा णं दुगुणकक्खडाणं य
पोग्गलाणं कयरे कयरेहिंतो दव्वट्ठयाए जाव विसेसाहिया वा’ एकगुण-
कर्कश और द्विगुणकर्कश युक्त पुद्गलों में द्रव्यरूप से कौन पुद्गल
किन पुद्गलों से अल्प हैं ? कौन किन से बहुत हैं ? कौन किनके बरा-

પ્રભુશ્રી તેમને કહે છે કે-‘एएसि णं जहा परमाणुपोग्गलाईणं-तहेव वत्तव्वया
निरवसेसा’ हे गौतम ने प्रमाणु एक परमाणु पुद्गल ने प्रदेशवाला स्कंध
करतां पधारे कहेल છે, એજ પ્રમાણે એકગુણ કાળા વર્ણુવાળા સ્કંધ ને શુષ્ક
કાળા વર્ણુવાળા સ્કંધ કરતાં અધિક છે, વિગેરે પ્રકારનું સર્વ કથન પરમાણુ
પુદ્ગલના પ્રકરણ પ્રમાણે અહીંયાં યાવત્ અસંખ્યાત શુષ્ક કાળા વર્ણુવાળા
સ્કંધ સુધીનું સઘણું કથન સમજવું. ‘एवं सव्वेसिं वन्न, गंध, रसाणं’ એજ
પ્રમાણે સઘણા વર્ણુનું, સઘણા ગંધોનું અને સઘણા રસોનું અલ્પ બહુપણું
પરમાણુ પુદ્ગલના પ્રકરણ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘एएसि णं भंते ! एगगुण-
कक्खडाणं दुगुणकक्खडाणं य पोग्गलाणं कयरे कयरेहिंतो दव्वट्ठयाए जाव विसे-
साहिया वा’ એક શુષ્ક કર્કશ અને બે શુષ્ક કર્કશવાળા પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યપણાંથી
કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં અલ્પ-થોડા છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં

एकगुणकर्कशाद्विगुणकर्कशपुद्गलोर्मध्ये द्रव्यरूपेण कस्याऽपेक्षया कस्याल्पत्वं बहुत्वं च कस्येति प्रश्नः ? भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! कर्कशादिस्पर्शवत्पुद्गलत्रिविष्टपुद्गलेषु पूर्वपूर्वेभ्य उत्तरोत्तरा स्तथाविध स्वभावत्वात्—द्रव्यार्थतया बहवो वक्तव्याः शीतोष्णस्निग्धरूक्षलक्षणस्पर्शविशेषितेषु पुनः कालादिवर्णविशेषिता इव—उत्तरोत्तरेभ्यः पूर्व पूर्वं दशगुणान् यावद्—बहवो वक्तव्याः ततो दशगुणेभ्यः संख्येयगुणा तेभ्योऽनन्तगुणाः, अनन्तगुणेभ्यश्चाऽ-संख्येयगुणा बहवो भवन्ति एतदाशयेनाह—‘एगुणककखडेहितो’ इत्यादि । ‘एगुणककखडेहितो’ पोग्गलेहितो दुगुणककखडा पोग्गला दव्वट्टयाए विसेसाहिया’ एकगुणकर्कशेभ्यः पुद्गलेभ्यो द्विगुणकर्कशा पुद्गला द्रव्यार्थतया विशेषाधिका भवन्तीति । ‘एवं’ जाव नवगुणककखडेहितो दसगुणककखडा पोग्गला दव्वट्टयाए विसेसाहिया’ एवं यावद् नवगुणकर्कशेभ्यः पुद्गलेभ्यो दशगुणकर्कशाः पुद्गला द्रव्यार्थतया द्रव्यरूपेण विशेषाधिका भवन्ति । ‘दसगुणककखडेहितो’ पोग्ग-

बर हैं ? और कौन किन से विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! एगगुणककखडेहितो पोग्गलेहितो दुगुणककखडा पोग्गला दव्वट्टयाए विसेसाहिया’ हैं गौतम ! एकगुणकर्कश स्पर्शवाले पुद्गलो से द्विगुणकर्कशस्पर्शवाले पुद्गल द्रव्यरूप से विशेषाधिक हैं । ‘एवं’ जाव नवगुणककखडेहितो पोग्गलेहितो दसगुणककखडा पोग्गला दव्वट्टयाए विसेसाहिया’ इसी प्रकार से यावत् नौ गुणकर्कशस्पर्शवाले पुद्गलो से दशगुणकर्कशस्पर्शवाले पुद्गल द्रव्यरूप से विशेषाधिक हैं । ‘दसगुणककखडेहितो’ पोग्गलेहितो संखेज्जगुणककखडा पोग्गला दव्वट्टयाए बहूया’ दशगुणकर्कश स्पर्शवाले पुद्गलों से संख्यातगुणकर्कश-

અધિક છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોની બરાબર છે ? અને કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! એગગુણકકખડેહિંતો પોગ્ગલેહિંતો દુગુણકકખડા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ વિસેસાહિયા’ હે ગૌતમ ! એક ગુણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો કરતાં બે ગુણ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી વિશેષાધિક છે ‘એવં’ જાવ નવગુણકકખડેહિંતો પોગ્ગલેહિંતો ! દસગુણકકખડા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ વિસેસાહિયા’ એજ પ્રમાણે, યાવત નવગુણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોથી દસગુણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્ય રૂપથી વિશેષાધિક છે. ‘દસગુણકકખડેહિંતો ! પોગ્ગલેહિંતો સંખેજ્જગુણકકખડા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ બહુયા’ દસ ગણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો કરતાં સંખ્યાત-ગણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી વધારે છે. ‘સંખેજ્જગુણકકખડેહિંતો પોગ્ગલેહિંતો ! અસંખેજ્જગુણકકખડા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાએ બહુયા’ સંખ્યાતગણ

હેદિતો સંસ્થેજગુણકક્ષલડા પોગલા દ્વંદ્વદ્વયાઈ વહુયા' દશગુણકર્કશોભ્યઃ
 પુદ્ગલેભ્યઃ સંસ્થેયગુણકર્કશઃ પુદ્ગલા દ્વંધ્યાર્થતયા વહુકા ભવન્તિ । 'સંસ્થેજ-
 ગુણકક્ષલડેદિતો પોગલેદિતો અસંસ્થેજગુણકક્ષલડા પોગલા દ્વંદ્વદ્વયાઈ વહુયા'
 સંસ્થેયગુણકર્કશોભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યોઽસંસ્થેયગુણકર્કશઃ પુદ્ગલા દ્વંધ્યાર્થતયા વહુકા ભવ-
 ન્તીતિ 'અસંસ્થેજગુણકક્ષલડેદિતો પોગલેદિતો અણંતગુણકક્ષલડા પોગલા દ્વં-
 દ્વયાઈ વહુયા' અસંસ્થેયગુણકર્કશોભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યોઽનન્તગુણકર્કશઃ પુદ્ગલા દ્વંધ્યાર્થ
 તયા વહુકા ભવન્તિ । 'એવં પપ્સદ્વયાઈ વિ' એવં પ્રદેશાર્થતયા અપિ । યથા-
 દ્વંધ્યાર્થતયા દ્વિગુણકર્કશાદિ પુદ્ગલાનામલ્પવહુત્વં કથિતમ્ તથૈવ-પ્રદેશાર્થતયાઽપિ-
 અલ્પવહુત્વં વક્તવ્યં-જ્ઞાતવ્યંચેતિ માત્રઃ । અતેનૈવ પ્રકારેણ 'સંસ્થત્થ પુચ્છા ભાણિ-
 યવ્યા' સર્વત્ર પુચ્છા ભણિતવ્યા, પ્રથમતઃ સર્વત્ર પ્રશ્નવાક્યં વિરચય્ય તદનન્તર-
 મુત્તરવાક્યં રચનીયમિત્યર્થઃ । 'જહા કક્ષલડા-એવં મઝય-ગહય-લહુયાવિ' યથા

સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ દ્વંધ્યરૂપ સે વહુત હૈં । 'સંસ્થેજગુણકક્ષલડેદિતો પોગલે-
 દિતો અસંસ્થેજગુણકક્ષલડા પોગલા દ્વંદ્વદ્વયાઈ વહુયા' સંસ્થાતગુણ-
 કર્કશસ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં સે અસંસ્થાતગુણિતકર્કશ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ
 દ્વંધ્યરૂપ સે વહુત હૈં । 'અસંસ્થેજગુણકક્ષલડેદિતો પોગલેદિતો અણંત-
 ગુણકક્ષલડા પોગલા દ્વંદ્વદ્વયાઈ વહુયા' અસંસ્થાતગુણ કર્કશસ્પર્શ-
 વાલે પુદ્ગલોં સે અનન્તગુણકર્કશવાલે પુદ્ગલ દ્વંધ્યરૂપ સે વહુત હૈં । 'એવં
 પપ્સદ્વયાઈ વિ' જિસ પ્રકાર દ્વંધ્યરૂપ સે દ્વિગુણકર્કશ આદિ પુદ્ગલોં મેં
 અલ્પ વહુત્વ કહાં હૈં ઉસી પ્રકાર પ્રદેશરૂપ સે ભી ઉનમેં અલ્પ વહુત્વ
 કહનાં ચાહિયે । હસી પ્રકાર સે સર્વત્ર પ્રશ્ન વાક્ય કી રચના કરકે
 ફિર ઉસકે બાદ ઉત્તર વાક્ય કી રચના કરની ચહિયે । 'જહા
 કક્ષલડા, એવં મઝય-ગહય લહુયા વિ' અતઃ જિસ પ્રકાર કે કર્કશ

કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો કરતાં અસંખ્યાતગણા કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો
 દ્રવ્યપણુથી વધારે છે. 'અસંસ્થેજગુણકક્ષલડેદિતો પોગલેદિતો અણંતગુણકક્ષલડા
 પોગલા દ્વંદ્વદ્વયાઈ વહુયા' અસંખ્યાતગણા કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો કરતાં અનંત
 ગણા કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્ય રૂપથી વધારે છે. 'એવં પપ્સદ્વયાઈ વિ'
 જે પ્રમાણે દ્રવ્યરૂપથી દ્વિપ્રદેશ વિગેરે પુદ્ગલોમાં અલ્પબહુપણું કહ્યું છે, એજ
 પ્રમાણે પ્રદેશરૂપથી પણ તેઓમાં અલ્પબહુપણું કહેવું જોઈએ એજ પ્રમાણે
 બધેજ પ્રશ્નવાક્ય બનાવીને તે પછી ઉત્તરવાક્ય કહેવા જોઈએ. 'જહા'
 કક્ષલડા એવં મઝય-ગહય-લહુયા વિ' જે પ્રમાણે કર્કશ સ્પર્શના સંબંધમાં
 આ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે મુદ્દુ, શુર,

-કર્કશાઃ, एवं-तथा मृदुक-गुरुक-लघुका-अपि ज्ञातव्याः । 'सिय-उसिण-
-निद्ध-लुक्त्वा जहा वन्ना' शीतोष्ण-स्निग्ध-रूक्षाः स्पर्शाः यथा-वर्णाः, यथा
कालकादिवर्णान्तिर्भावेनाऽऽलापकाः कथिताः तेनैव-प्रकारेण शीतोष्णादिक
मन्तर्भाव्यापि-आलापकाः कर्तव्या इति ॥सू०७॥

અથ પ્રકારાન્તરેણ પુદ્ગલાનેવ વર્ણયન્નાહ-‘एएसि णं भंते’ इत्यादि,

मूलम्-एएसि णं भंते ! परमाणुपोग्गलाणं संखेज्जपए-
सियाणं असंखेज्जपएसियाणं अणंतपएसियाण य खंधाणं दव्व-
ट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए कयरे कयरेहिंतो जाव
विसेसाहिया वा । गोयमा ! सव्वत्थोवा अणंतपएसिया खंधा
दव्वट्टयाए, परमाणुपोग्गला दव्वट्टयाए अणंतगुणा, संखेज्ज-
पएसिया खंधा दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, असंखेज्जपएसिया
खंधा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, पएसट्टयाए सव्वत्थोवा अणं-
तपएसिया खंधा पएसट्टयाए परमाणुपोग्गला अपसट्टयाए अणं-
तगुणा संखेज्जपएसिया खंधा पएसट्टयाए संखेज्जगुणा असं-
खेज्जपएसिया खंधा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा दव्वट्टपएसट्ट-
याए सव्वत्थोवा अणंतपएसिया खंधा दव्वट्टयाए ते चेव पएसट्ट-
याए अणंतगुणा परमाणुपोग्गला, दव्वट्टपएसट्टयाए अणंतगुणा
संखेज्जपएसिया खंधा दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, ते चेव पए-

स्पर्श के सम्बन्ध में यह पूर्वोक्त रूप से कथन किया गया है; उसी
प्रकार से मृदु, गुरु और लघु स्पर्श के सम्बन्ध में भी कथन करना
चाहिये । 'सिय-उसिण-निद्ध लुक्त्वा जहा वन्ना' तथा जिस प्रकार से
वर्ण के सम्बन्ध में आलापक कहा गया है उसी प्रकार से शीतोष्ण
और रूक्ष स्पर्श के सम्बन्ध में आलापक कहना चाहिये ॥सू०७॥

અને લઘુ સ્પર્શના સંબંધમાં પણ કથન સમજવું જોઈએ, 'સિય ઉસિણ નિદ્ધ-
લુક્ત્વા જહા વન્ના' જે પ્રમાણે વર્ણના સંબંધમાં આલાપક કહેલ છે, એજ પ્રમાણે
શીત ઉષ્ણ અને રૂક્ષ સ્પર્શના સંબંધમાં પણ આલાપકો કહેવા જોઈએ. ॥સૂ. ૦ ૭॥

सद्व्याप असंखेज्जगुणा, असंखेज्जपएसिया खंधा दव्वद्व्याप
असंखेज्जगुणा, ते चेव पएसद्व्याप असंखेज्जगुणा । एसि णं
भंते ! एगपएसोगाढाणं संखेज्जपएसोगाढाणं असंखेज्जपएसो-
गाढाणं य पोग्गलाणं दव्वद्व्याप पएसद्व्याप दव्वद्वपएसद्व्याप
कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा गोयमा ! सव्वत्थोवा
एगपएसोगाढा पोग्गला दव्वद्व्याप, संखेज्जपएसोगाढा
पोग्गला दव्वद्व्याप संखेज्जगुणा, असंखेज्जपएसोगाढा पोग्गला
दव्वद्व्याप असंखेज्जगुणा, पएसद्व्याप सव्वत्थोवा एगपएसो-
गाढा पोग्गला, अपएसद्व्याप संखेज्जपएसोगाढा पोग्गला,
पएसद्व्याप असंखेज्जगुणा, असंखेज्जपएसोगाढा पोग्गला
पएसद्व्याप असंखेज्जगुणा दव्वद्वपएसद्व्याप सव्वत्थोवा
एगपएसोगाढा पोग्गला, दव्वद्व अपएसद्व्याप संखेज्ज-
ज्जपएसोगाढा पोग्गला दव्वद्व्याप संखेज्जगुणा तं चेव
पएसद्व्याप संखेज्जगुणा असंखेज्जपएसोगाढा पोग्गला
दव्वद्व्याप असंखेज्जगुणा ते चेव पएसद्व्याप असंखेज्जगुणा ।
एसि णं भंते ! एगसमयट्ठिइयाणं संखेज्जसमयट्ठिइयाणं असं-
खेज्जसमयट्ठिइयाणं य पोग्गलाणं० जहा ओगाहणाए तहा
ठिईए वि भाणियच्चं अप्पावहुगं । एसि णं भंते ! एगगुण-
कालगाणं संखेज्जगुणकालगाणं असंखेज्जगुणकालगाणं अणंत-
गुणकालगाणं य पोग्गलाणं दव्वद्व्याप पएसद्व्याप दव्वद्व-
पएसद्व्याप० एसि जहा परमाणुपोग्गलाणं अप्पावहुगं एवं
सेसाणं वि वन्नगंधरसाणं । एसि णं भंते ! एगगुणकक्ख-
डाणं संखेज्जगुणकक्खडाणं असंखेज्जगुणकक्खडाणं अणंतगुण-
कक्खडाणं य पोग्गलाणं दव्वद्व्याप पएसद्व्याप दव्वद्वपएसद्व्याप
कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा

एगगुणकक्खडा पोग्गला दव्वट्टयाए, संखेज्जगुणकक्खडा
 पोग्गला दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, असंखेज्जगुणकक्खडा
 पोग्गला दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, अणंतगुणकक्खडा पोग्गला
 दव्वट्टयाए अणंतगुणा, पएसट्टयाए एवं चेव । नवरं संखेज्ज-
 गुणकक्खडा पोग्गला पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा सेसं तं चेव ।
 दव्वट्टपएसट्टयाए सव्वत्थोवा एगगुणकक्खडा पोग्गला दव्वट्टपए-
 सट्टयाए संखेज्जगुणकक्खडा पोग्गला दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा
 ते चेव पएसट्टयाए संखेज्जगुणा असंखेज्जगुणकक्खडा दव्व-
 ट्टयाए असंखेज्जगुणा ते चेव पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा अणं-
 तगुणकक्खडा दव्वट्टयाए अणंतगुणा ते चेव पएसट्टयाए
 अणंतगुणा एवं मउयगरुयलहुया वि अप्पाबहुयं । सिय उसि-
 णनिद्धलुक्खाणं जहा वन्नाणं तहेव ॥सू० ८॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! परमाणुपुद्गलानां संख्येयप्रदेशिकानाम-
 संख्येयप्रदेशिकानामनन्तप्रदेशिकानां च स्कन्धानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया
 द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरे० यावद्विशेषाधिकावा । गौतम ! सर्वस्तोका अनन्त-
 प्रदेशिकाः स्कन्धा द्रव्यार्थतया परमाणु पुद्गला द्रव्यार्थतया—अनन्तगुणाः । संख्येय-
 प्रदेशिकाः स्कन्धाः द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः । असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा द्रव्या-
 र्थतया—असंख्येयगुणाः, प्रदेशार्थतया सर्वस्तोका अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः प्रदे-
 शार्थतया परमाणुपुद्गला अप्रदेशार्थतया—अनन्तगुणाः । संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः
 प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः प्रदेशार्थतया—असंख्ये-
 यगुणाः । द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा द्रव्यार्थतया ते-
 एव प्रदेशार्थतया—अनन्तगुणाः । परमाणुपुद्गला द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया—अनन्तगुणाः ।
 संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः, ते—एव प्रदेशार्थतया—संख्ये-
 यगुणाः । असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा द्रव्यार्थतया—असंख्येयगुणाः । त एव प्रदे-
 शार्थतया असंख्येयगुणाः । एतेषां खलु भदन्त ! एकप्रदेशावगाढानां संख्येय-
 प्रदेशावगाढानामसंख्येयप्रदेशावगाढानां च पुद्गलानां द्रव्यार्थतया—
 द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्यो अधिका वा । गौ । टीका
 एकप्रदेशावगाढाः पुद्गला द्रव्यार्थत

संख्येयगुणाः । असंख्येयप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः-द्रव्यार्थतया-असंख्येयगुणाः ।
 प्रदेशार्थतया-सर्वस्तोका एक प्रदेशावगाढाः पुद्गला अप्रदेशार्थतया, संख्येय-
 प्रदेशावगाढाः पुद्गलाः प्रदेशार्थतया, संख्येयगुणाः । असंख्येयप्रदेशावगाढा
 पुद्गलाः प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणाः । द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका एक-
 प्रदेशावगाढाः पुद्गलाः द्रव्यार्थाऽप्रदेशार्थतया । संख्येयप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः
 द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः । ते एव प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः, असंख्येय-
 प्रदेशावगाढाः पुद्गलाः-द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः । त एव प्रदेशार्थतया
 असंख्येयगुणाः । एतेषां खलु भदन्त ! एकसमयस्थितिकानां संख्येयसमय
 स्थितिकानाम् असंख्येयसमयस्थितिकानां च पुद्गलानाम् यथा-अवगाढनायाम् तथा
 स्थितावपि भणितव्यम्-अल्पबहुत्वम् । एतेषां खलु भदन्त ! एकगुणकालकानां
 संख्येयगुणकालकानाम्-असंख्येयगुणकालकानाम् अनन्तगुणकालकानां पुद्गलानां
 द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थ-प्रदेशार्थतया० एतेषां यथा-परमाणुपुद्गलानाम्-
 अल्पबहुत्वम् तथा-एतेषामपि-अल्पबहुत्वम् एवं शेषाणां अपि वर्ण-गन्ध-रसानाम् ।
 एतेषां खलु भदन्त ! एकगुणकर्कशानां संख्येयगुणकर्कशानाम् असंख्येयगुणकर्क-
 शानाम् अनन्तगुणकर्कशानां पुद्गलानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया-द्रव्यार्थप्रदेश-
 र्थतया कतरे कतरेभ्यो यावद्-विशेषाधिका वा ? शीतम् ! सर्वस्तोकाः एकगुण
 कर्कशाः पुद्गला द्रव्यार्थतया संख्येयगुणकर्कशाः पुद्गला द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः ।
 असंख्येयगुणकर्कशा पुद्गला द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः, अनन्तगुणकर्कशाः पुद्गलाः-
 द्रव्यार्थतया अनन्तगुणाः । प्रदेशार्थतया-एवमेव नवरं संख्येयगुणकर्कशाः पुद्गलाः
 प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणाः शेषं तदेव । द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका एकगुण-
 कर्कशाः पुद्गला द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया । संख्येयगुणकर्कशाः पुद्गला द्रव्यार्थतया
 संख्येयगुणाः । त एव प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः । असंख्येयगुणकर्कशा द्रव्यार्थतया
 असंख्येयगुणाः, ते एव प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणाः, अनन्तगुणकर्कशाः द्रव्यार्थ-
 तयाऽनन्तगुणाः । त एव प्रदेशार्थतया अनन्तगुणाः । एवम्-मृदुः-गुरुः-लघु-
 कानामपि-अल्प बहुत्वम् । शीतोष्णस्निग्धरूक्षाणां यथा-वर्णानां तथैव ॥ सू० ८ ॥
 टीका-“एएसि णं भंते !” एतेषां खलु भदन्त ! “परमाणुपोग्गलाणं संखेज्ज-
 पएसियाणं असंखेज्जपएसियाणं अणंतपएसिया ण य खं वा णं” परमाणुपुद्गलानाम्

प्रकारान्तरं ये पुद्गलो का वर्णन करते हैं ‘एएसि णं भंते ! पर-
 माणुपोग्गलाणं संखेज्जपएसिया णं’ इत्यादि ॥ सूत्र ८ ॥

इवे प्रकारान्तरथी पुद्गलानु वर्णन करवाभां आवे छे.

‘एएसि णं भंते ! परमाणुपोग्गलाणं संखेज्जपएसियाणं’ इत्यादि

સંખ્યેયપ્રદેશિકાનામ્-અસંખ્યેયપ્રદેશિકાનામ્ અનન્તપ્રદેશિકાનાં ચ સ્કન્ધાનામ્ ।
 'દ્વંદ્વદ્વાપ્' પપ્સદ્વાપ્ દ્વંદ્વપ્પપ્સદ્વાપ્ કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વો'
 દ્રવ્યાર્થતયા દ્રવ્યરૂપેણ - પ્રદેશાર્થતયા-પ્રદેશરૂપેણ-દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા-એત
 દુમયરૂપેણ કતરે કતરેભ્યો યાવદ્-વિશેષાધિકા વા । અત્ર યાવત્ પદેન અલ્પા
 વા વહુકા વા-તુલ્યા વા-એતેપાં ગ્રહણં ભવતિ । પરમાણુપુદ્ગલેષુ સંખ્યાતપ્રદેશ
 કાદિસ્કન્ધેષુ ચ મધ્યે કુત્ર દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા ચ
 કેપામપેક્ષયા કે અલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકાવેતિ પ્રશ્નઃ ? મગ-
 વાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા !’ हे गौतम । ‘सव्वत्थोवा’ अणंतपएसिया-
 खंधा द्वाप’ सर्वस्तोकाः-अनन्तप्रदेशिकाः-स्कन्धा द्रव्यार्थतया, द्रव्यरूपे-
 णानन्तप्रदेशिका अवयविनः सर्वेभ्योऽल्पीयांसोभवन्तीति भावः, तेभ्यः ‘परमाणु-
 योगला द्वाप’ अणंतगुणा’ परमाणुपुद्वला द्रव्यार्थतयानन्तगुणाः, ‘सखेज्ज

ટીકાર્થ—અવ ઓગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-હે ભદન્ત !
 હેન પરમાણુ પુદ્ગલો સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધો, અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધો
 ઓર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધો કે વીચ મેં ‘દ્વંદ્વદ્વાપ્, પપ્સદ્વાપ્, દ્વં-
 દ્વપ્પપ્સદ્વાપ્’ દ્રવ્યરૂપ સે, પ્રદેશરૂપ સે ઓર દ્રવ્યપ્રદેશ દોનો રૂપ સે
 ‘કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા’ કૌન પુદ્ગલસ્કન્ધ કિન પુદ્ગલસ્કન્ધો
 સે યાવત્ વિશેષાધિક હૈં ? યહાં યાવત્ પદ સે ‘અલ્પા વા, વહુકા વા
 તુલ્યા વા’ હન પદોં કા સંગ્રહણ હુઆ હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે
 હૈં-‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા અણંતપપ્સિયા યંધા દ્વાપ’ હે ગૌતમ !
 દ્રવ્યરૂપ સે અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ સબ સે કમ હૈં । ‘પરમાણુયોગલા
 દ્વાપ અણંતગુણા’ તથા-પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે અનન્ત-

ટીકાર્થ—હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે કણ્ણુનિધાન
 ‘ભંગવન્ આ પરમાણુ પુદ્ગલો સંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધો, અસંખ્યાત પ્રદેશ-
 વાળા સ્કંધો અને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધોમાં ‘દ્વંદ્વદ્વાપ્, પપ્સદ્વાપ્, દ્વંદ્વ-
 પપ્સદ્વાપ્’ દ્રવ્યપણ્થી પ્રદેશપણ્થી અને દ્રવ્ય પ્રદેશ બન્ને પ્રણ્થી કયા
 પુદ્ગલ સ્કંધો ‘કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ કયા પુદ્ગલ સ્કંધોથી
 યાવત્ ‘અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા’ અલ્પ છે, કયા પુદ્ગલ સ્કંધો કયા
 પુદ્ગલ સ્કંધોથી વધારે છે, કયા પુદ્ગલ સ્કંધો કયા પુદ્ગલ સ્કંધોની તુલ્ય છે ?
 કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલ સ્કંધોથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા’ અણંતપપ્સિયા યંધા
 દ્વાપ’ હે આશુબ્ધમાન ગૌતમ ! દ્રવ્યપણ્થી અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધો સૌથી
 ઓછા છે. ‘પરમાણુયોગલા દ્વાપ અણંતગુણા’ પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્યપણ્થી
 અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધો કરતાં અનંતગણા છે. ‘સખેજ્જપપ્સિયા યંધા

પણસિયા સંધા દ્વવદ્વયાઈ સંલેજ્જગુણા’-સંલ્યાતપદેશિકાઃ સ્કન્ધા દ્રવ્યાર્થતયા-
 દ્રવ્યરૂપેણ ઇત્યર્થઃ, સંલ્યેયગુણાઃ પરમાણુપુદ્ગલાપેક્ષયા સંલ્યાતપદેશિકા અવ-
 યવિનો દ્રવ્યરૂપેણ સંલ્યાતગુણાઃ અધિકા મવન્તીતિ ભાવઃ । સંલ્યાતપદેશિકા-
 વ્યવ્યપેક્ષયા-‘અસંલેજ્જપણસિયા સંધા દ્વવદ્વયાઈ અસંલેજ્જગુણા’-અસંલ્યાત-
 પદેશિકાઃ સ્કન્ધા દ્રવ્યાર્થતયા અસંલ્યાતગુણા અધિકા મવન્તીતિ । ‘પણસદ્વયાઈ’
 પ્રદેશાર્થતયા-પ્રદેશરૂપેણ પ્રોચ્યતે-‘સવ્વત્થોવા અણંતપણસિયા સંધા પણસદ્વ-
 યાઈ’ સર્વસ્તોકાઃ-સર્વેભ્યોડલ્પીયાંસાઃ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા અવયવિનઃ-
 પ્રદેશાર્થતયા-પ્રદેશરૂપેણ મવન્તીતિ । ‘પરમાણુપોગલા અપણસદ્વયાઈ અણંતગુણા’
 પરણુપુદ્ગલા અપ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાઃ, અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા-અપ્રદે-
 શાર્થતારૂપેણ પરમાણુઓડનન્તગુણા અધિકા મવન્તિ । યદ્યપિ-પ્રદેશાર્થતા પ્રસ્તાવે
 અપ્રદેશાર્થતયા’ ઇત્યુક્તં તત્ પરમાણૂનાશ્રિત્ય પ્રોક્તમ્ તેષાં પ્રદેશાભાવાત્ । ‘સંલે-

પ્રદેશિક સ્કન્ધો સે અનન્તગુણિત હૈ ‘સંલેજ્જપણસિયા સંધા દ્વવદ્વ-
 યાઈ સંલેજ્જગુણા’ તથા પરમાણુ પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા સંલ્યાત પ્રદેશિક
 સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે સંલ્યાતગુણિત હૈ । ‘અસંલેજ્જપણસિયા સંધા દ્વવ-
 દ્વયાઈ અસંલેજ્જગુણા’ સંલ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા અસંલ્યાતપ્રદે-
 શિક સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે અસંલ્યાતગુણિત હૈ । ‘પણસદ્વયાઈ સવ્વત્થોવા
 અણંતપણસિયા સંધા પણસદ્વયાઈ’ પ્રદેશરૂપ સે સબ સે કમ અન-
 ન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈ । ‘પરમાણુ પોગલા અપણસદ્વયાઈ અણંતગુણા’ પર-
 માણુ પુદ્ગલ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કી અપેક્ષા અપ્રદેશ રૂપ સે અનન્ત-
 ગુણેં અધિક હૈ । યદ્યપિ યહાં પ્રદેશરૂપતા કો લેકર વિચાર ચલરહા
 હૈ પરન્તુ ફિર ભી જો યહાં અપ્રદેશરૂપતા કો લિયા ગયા હૈ વહ
 પરમાણુ પુદ્ગલમેં દો આદિ પ્રદેશ નહીં હોતે હૈ હસલિયે ંસા કહા ગયા

દ્વવદ્વયાઈ સંલેજ્જગુણા’ તથા પરમાણુ પુદ્ગલો કરતાં સંજ્યાત પ્રદેશવાળા
 સ્કંધો દ્રવ્યપણ્થી સંજ્યાતગણા છે. ‘અસંલેજ્જપણસિયા સંધા દ્વવદ્વયાઈ
 અસંલેજ્જગુણા’ સંજ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધો કરતાં અસંજ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધો
 દ્રવ્યપણ્થી અસંજ્યાતગણા છે. ‘પણસદ્વયાઈ સવ્વત્થોવા અણંતપણસિયા સંધા
 પણસદ્વયાઈ’ પ્રદેશપણ્થી સીધી ઓછા અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધો છે. ‘પરમાણુ
 પોગલા અપણસદ્વયાઈ અણંતગુણા’ પરમાણુ પુદ્ગલો અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધોથી
 અપ્રદેશપણ્થી અનંતગણા વધારે છે. જે કે અહીંયાં પ્રદેશપણ્થી વિચાર
 ચાલી રહ્યો છે. તે પણ અહીંયાં જે અપ્રદેશપણ્થીને ગ્રહણ કરેલ છે, તે
 પરમાણુ પુદ્ગલોમાં જે વિગેરે પ્રદેશો હોતા નથી. તેથી એ પ્રમાણુ કહેલ છે.

જ્ઞપ્તસિયા સંધા પ્પસદ્વ્યાપ સંસ્થેજ્ઞગુણા' સંસ્થેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ પ્રદેશાર્થ-
તયા-પ્રદેશારૂપેણ પૂર્વાપેક્ષયા સંસ્થાતગુણાઃ અધિકા ભવન્તીતિ । 'અસંસ્થેજ્ઞપ્ત-
સિયા સંધા પ્પસદ્વ્યાપ અસંસ્થેજ્ઞગુણા' અસંસ્થાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ પ્રદેશાર્થતયા-
પ્રદેશરૂપેણ પૂર્વાપેક્ષયા અસંસ્થેયગુણાઃ-અધિકા ભવન્તીતિ । 'દ્વવ્વટ્પપ્પસદ્વ્યાપ'
દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા-દ્રવ્ય-પ્રદેશોભયાભ્યા મિત્યર્થઃ 'સવ્વત્થોવા અણંતપ્પસિયા
સંધા દ્વવ્વટ્પપ્પ' સર્વસ્તોકાઃ-સર્વેભ્યોડ્ડલીયાંસાઃ અનન્તપ્રદેશિકા સ્કન્ધા દ્રવ્યાર્થ-
તયા ભવન્તીતિ । 'તં ચેવ પ્પસદ્વ્યાપ અણંતગુણા' ત એવ-અનન્તપ્રદેશિકા એવ
સ્કન્ધાઃ પ્રદેશાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયાડ્ડનન્તગુણા અધિકાઃ ભવન્તીતિ । 'પરમાણુ-
પોગ્ગલા દ્વવ્વટ્પપ્પસદ્વ્યાપ અણંતગુણા' પરમાણુપુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્ય-
પ્રદેશોભયરૂપેણ અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તિ । 'સંસ્થેજ્ઞપ્તસિયા સંધા દ્વવ્વટ્પપ્પ

હૈ । 'સંસ્થેજ્ઞપ્તસિયા સંધા પ્પસદ્વ્યાપ સંસ્થેજ્ઞગુણા' સંસ્થાતપ્રદેશિક
જો સ્કન્ધ હૈં વે પ્રદેશરૂપ સે પરમાણુ પુદ્ગલ ક્ષી અપેક્ષા સંસ્થાતગુણે
અધિક હૈં । 'અસંસ્થેજ્ઞપ્તસિયા સંધા પ્પસદ્વ્યાપ અસંસ્થેજ્ઞગુણા'
અસંસ્થાતપ્રદેશો વાલે જો સ્કન્ધ હૈં વે સંસ્થાતપ્રદેશસ્કન્ધો ક્ષી અપેક્ષા
પ્રદેશરૂપ સે અસંસ્થાતગુણે અધિક હૈં । અથ સૂત્રકાર-'દ્વવ્વટ્પપ્પસદ્વ્યા-
પ્પ' દ્રવ્યરૂપ સે ઓર પ્રદેશરૂપ સે દોનોં રૂપ સે ચિચાર કરતે હૈં 'સવ્વ-
ત્થોવા અણંતપ્પસિયા સંધા દ્વવ્વટ્પપ્પ' દ્રવ્યરૂપ સે તો અનન્તપ્રદેશિક
સ્કન્ધ સવ સે થોડે ઓર વેહી અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ પૂર્વ ક્ષી અપેક્ષા
પ્રદેશરૂપ સે અનંતગુણે અધિક હૈં । 'પરમાણુપોગ્ગલા દ્વવ્વટ્પપ્પસદ્વ્યાપ
અણંતગુણા' તથા-પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે એવં પ્રદેશરૂપ સે-દોનોં રૂપ
સે અનન્તગુણે અધિક હૈં । 'સંસ્થેજ્ઞપ્તસિયા સંધા દ્વવ્વટ્પપ્પ સંસ્થેજ્ઞ-

'સંસ્થેજ્ઞપ્તસિયા સંધા પ્પસદ્વ્યાપ સંસ્થેજ્ઞગુણા' સંસ્થાત પ્રદેશવાળા જે સ્કન્ધો
છે, તે પ્રદેશપણથી પરમાણુ પુદ્ગલ કરતાં સંસ્થાતગણા વધારે છે 'અસં-
સ્થેજ્ઞપ્તસિયા સંધા પ્પસદ્વ્યાપ અસંસ્થેજ્ઞગુણા' અસંસ્થાત પ્રદેશવાળા જે સ્કન્ધો
છે, તેઓ સંસ્થાત પ્રદેશો કરતાં પ્રદેશપણથી અસંસ્થાતગણા વધારે છે.

હવે સૂત્રકાર 'દ્વવ્વટ્પપ્પસદ્વ્યાપ' દ્રવ્યપણથી અને પ્રદેશપણથી એટલે
કે બન્ને પ્રકારથી વિચાર કરે છે. 'સવ્વત્થોવા અણંતપ્પસિયા સંધા દ્વવ્વટ્પપ્પ'
દ્રવ્યપણથી અનંત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ બધાથી કમ છે. અને એજ અનંતપ્રદેશ-
વાળો સ્કન્ધ પહેલાના સ્કન્ધ કરતાં પ્રદેશપણથી અનંતગણા અધિક છે. 'પર-
માણુપોગ્ગલા દ્વવ્વટ્પપ્પસદ્વ્યાપ અણંતગુણા' તથા પરમાણુ પુદ્ગલો દ્રવ્યપણથી
અને પ્રદેશપણથી બન્ને પ્રકારથી અનંતગણા વધારે છે. 'સંસ્થેજ્ઞપ્તસિયા સંધા

સંખેજ્જગુણા’-સંખેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા સંખેયગુણાઃ-
અધિકા ભવન્તિ । ‘તે ચેવ પપ્પદ્વયાપ સંખેજ્જગુણા’-ત એવ સંખેયપ્રદેશિકાઃ
સ્કન્ધાઃ પ્રદેશાર્થતારુપેણ પૂર્વાપેક્ષયા સંખેયગુણા અધિકા ભવન્તિ । ‘અસંખેજ્જ-
પપ્પસિયા સંધા દવ્વદ્વયાપ અસંખેજ્જગુણા’-અસંખેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા દ્રવ્યાર્થ-
તયા પૂર્વાપેક્ષયા-અસંખેયગુણાઃ-અધિકા ભવન્તીતિ । ‘તે ચેવ પપ્પદ્વયાપ
અસંખેજ્જગુણા’ ત એવ અસંખેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા એવ પ્રદેશાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા
અસંખેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિભાવઃ

‘પપ્પસિ ણં મંતે !’ એતેપાં સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘પપ્પપપ્પોગાઢાણં સંખેજ્જપપ્પો-
ગાઢાણં અસંખેજ્જપપ્પોગાઢાણ ય પોગ્ગલાણં’-એકપ્રદેશાવગાઢાણામ્ એકસ્મિન્-
આકાશપ્રદેશે અવગાહનં સંભવતીતિ યેપાં-તે-એકપ્રદેશાવગાઢાઃ તથાવિધાનામ્
-તથા સંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢાણામ્ એવમ્-અસંખ્યાતે આકાશપ્રદેશેઽવગાઢોઽવગાહનં
યેપાં પુદ્ગલાનાં તે-અસંખેયપ્રદેશાવગાઢાઃ, તેપાં પુદ્ગલાનામ્-‘દવ્વદ્વયાપ’

ગુણા’ સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ પૂર્વ કી અપેક્ષા દ્રવ્યરૂપ સે સંખ્યાતગુણે
અધિક હૈં-‘તં ચેવ પપ્પદ્વયાપ સંખેજ્જગુણા’ ઓર વે હી સંખ્યાતપ્ર-
દેશિક સ્કન્ધ પૂર્વ કી અપેક્ષા પ્રદેશરૂપ સે મી સંખ્યાતગુણે અધિક હૈં ।
‘અસંખેજ્જપપ્પસિયા સંધા દવ્વદ્વયાપ અસંખેજ્જગુણા તં ચેવ પપ્પદ્વયાપ
અસંખેજ્જગુણા’ અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા
અસંખ્યાતગુણે અધિક હૈં ઓર વે હી પ્રદેશરૂપ સે મી પૂર્વ કી અપેક્ષા
અસંખ્યાત ગુણે અધિક હૈં ।

‘પપ્પસિ ણં મંતે પપ્પપપ્પોગાઢાણં, સંખેજ્જપપ્પોગાઢા ણં, અસંખે-
જ્જપપ્પોગાઢાણ ય પોગ્ગલાણં દવ્વદ્વયાપ પપ્પદ્વયાપ દવ્વદ્વપપ્પદ્વયાપ
કયરે કયરેઽ જાવ વિસેસાહિયા વા’ હસ સૂત્રપાઠદ્વારા ગૌતમસ્વામી ને

દવ્વદ્વયાપ સંખેજ્જગુણા’ સંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ પહેલાં કરતાં દ્રવ્યપણુથી
સંખ્યાતગણુ વધારે છે. ‘તં ચેવ પપ્પદ્વયાપ સંખેજ્જગુણા’ અને એજ સંખ્યાત
પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ પહેલાંની અપેક્ષાથી પ્રદેશરૂપથી પણ સંખ્યાત ગણુ વધારે
છે. ‘અસંખેજ્જપપ્પસિયા સંધા દવ્વદ્વયાપ અસંખેજ્જગુણા’ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા
સ્કન્ધ દ્રવ્યપણુથી પહેલાં કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. અને એજ પ્રદેશ
પણુથી પણ પહેલાં કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે.

‘પપ્પસિ ણં મંતે ! પપ્પપપ્પોગાઢાણં, સંખેજ્જપપ્પોગાઢાણં, અસંખેજ્જપપ્પો-
ગાઢાણં ય પોગ્ગલાણં દવ્વદ્વયાપ પપ્પદ્વયાપ દવ્વદ્વપપ્પદ્વયાપ કયરે કયરેઽ જાવ
વિસેસાહિયા’ આ સૂત્રપાઠદ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-

દ્રવ્યાર્થતયા-દ્રવ્યરૂપેણેત્યર્થઃ 'પૅસદ્વયા' પ્રદેશાર્થતયા 'કયરે કયરેદ્વિતો જાવ વિસેસાદિયા'-કતરે કતરેભ્યો યાવત્-વિશેષાધિકા વા । અત્ર યાવત્પદેત્ત્વ કર્ણા વા બહુકા વા તુલ્યા વા-એતેપાં ગ્રહણં ભવતિ । તથા ચ-એક પ્રદેશાવગાઢ-સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાઽસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાનાં પુદ્ગલાનાં મધ્યે કતરે પુદ્ગલાઃ કતરેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્યોઽલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા-વિશેષાધિકા વા ભવન્તીત્તિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-ગોયમા' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा एगपएसो'ગાઢા પોગલા દવ્વદ્વયા' સર્વસ્તોકઃ-સર્વેભ્યોઽલ્પાઃ એકપ્રદેશાવગાઢાઃ પુદ્ગલાદ્રવ્યાર્થતયા-દ્રવ્યરૂપેણ ભવન્તિ । અત્ર 'સવ્વત્થોવા એગપેસોગાઢા પોગલા

પ્રશુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ-હે-મદન્ત ! એક પ્રદેશ મેં અવગાઢ જો પુદ્ગલ હૈં ઉનમેં, સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ જો પુદ્ગલ હૈં ઉનમેં ઓર અસં-ખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ જો પુદ્ગલ હૈં ઉનમેં-इन तीनों के बीच में द्रवरूप से प्रदेशरूप से और द्रव्यप्रदेश दोनों रूप से कौन पुद्गल किन पुद्गलों से यावत् विशेषाधिक है ? यहां यावत् पद से 'अल्पा वा, बहुका वा, तुल्यो वा' इन पदों का ग्रहण हुआ है । है । आकाश के एक प्रदेश में जिनका अवगाह है वे पुद्गल एकप्रदेशावगाह हैं । जिनका अवगाह आकाश के संख्यातप्रदेशों में है वे संख्यातप्रदेशा-वगाह पुद्गल हैं और जिनका अवगाह आकाश के असंख्यात प्रदेशों में होता है-वे असंख्यातप्रदेशावगाह पुद्गल हैं । इस प्रश्न के उत्तर में प्रशुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा एगपएसो'गાઢા પોગલા દવ્વદ્વયા' हे गौतम ! द्रवरूप से एकप्रदेशावगाही पुद्गल सब से कम हैं ।

હે ભગવન્ એક પ્રદેશમા અવગાઢવાળા જે પુદ્ગલો છે, તેમા અને સખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ જે પુદ્ગલો છે, તેમાં અને અસખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ જે પુદ્ગલો છે, તેમાં આ ત્રણેમાં દ્રવ્યપણાથી, પ્રદેશપણાથી અને દ્રવ્યપ્રદેશ-પણાથી કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં 'અલ્પા વા, બહુકા વા તુલ્યા વા' અલ્પ છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં વધારે છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોની બરાબર છે ? અને કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોથી વિશેષાધિક છે ? આકાશના એક પ્રદેશોમાં જેનું અવગાહન છે, તે પુદ્ગલો એક પ્રદેશાવગાઢ કહેવાય છે જેનું અવગાહન આકાશના સખ્યાત પ્રદેશોમાં છે, તેઓ સખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ છે અને જેઓનું અવગાહન આકાશના અસખ્યાત પ્રદે-શોમાં હોય છે, તેઓ અસખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલો છે ? શ્રી ગણનાયક ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રશુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! સવ્વત્થોવા એગપેસોગાઢા પોગલા દવ્વદ્વયા' હે ગૌતમ ! દ્રવ્યપણાથી એક પ્રદેશમાં

દ્વવદ્વયા' હિ પ્રોક્તં તદિદક્ષેવાધિકારાત્-ક્ષેત્રસ્યૈવ પ્રાધાન્યાત્ પરમાણુદ્વયણુકા
ઘનન્તાણુકસ્કન્ધા અપિ વિશિષ્ટપરિણામેન-એકક્ષેત્રપ્રદેશાવગાઢાઃ આધારાધેયયો-
રભેદોપચારાદેકત્વેન વ્યપદિષ્ટા ભવન્તિ તત્તથ સર્વસ્તોકા એકપ્રદેશાવગાઢાઃ
પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયેતિ લોકાકાશપ્રદેશપરિમાણા એવેત્યર્થઃ । તથાહિ-નાસ્તિ-એતા-
દશઃ કશ્ચનાઽપિ અકાશપ્રદેશઃ ય એકપ્રદેશાવગાહપરિમાણપરિણતાનાં પરમાણ્વા-
દીનામવકાશદાનપરિણામેન ન પરિણત્ત ઇતિ ।

‘સંખેજ્જપણ્ણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વવદ્વયા' સંખેજ્જગુણા' સંખ્યેયપ્રદેશાવ-
ગાઢાઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ । અત્રાપિ ક્ષેત્રસ્યૈવ પ્રાધાન્યાત્
યહાં પર 'સવ્વથોવા એગપણ્ણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વવદ્વયા' જો એસા કહા
ગયા હૈ વહ ક્ષેત્ર કે અધિકાર કો લેકર કહા ગયા હૈ । વયોં કિ યહાં
ક્ષેત્ર કી હી પ્રધાનતા હૈ । પરમાણુ દ્વયણુક આદિ અનન્તાણુક સ્કન્ધ
ભી વિશિષ્ટ પરિણામસે એક ક્ષેત્ર પ્રદેશ મેં અવગાઢ હોતે હૈ । વયોં કિ
આધાર આધેય મેં અભેદ કે ઉપચાર સે વે એક રૂપ સે કહે જાતે હૈ ।
અતઃ દ્રવ્યરૂપ સે એક પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ સર્વસ્તોક હૈં ઇસકા તાત્પર્ય
યહ હૈ કિ વે લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કે ઘરાઘર હી હૈં । વયોં કિ એસા
કોઈ ભી આકાશ કો પ્રદેશ નહીં હૈ જો પ્રદેશાવગાહ રૂપ પરિણામ સે
પરિણત્ત હુએ પરમાણુ આદિકોં કો સ્થાનદાનરૂપ પરિણામ સે પરિણત્ત
ન હુઆ હો । ‘સંખેજ્જપણ્ણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વવદ્વયા' સંખેજ્જગુણા'
સંરૂપાતપ્રદેશોં મેં અવગાહી જો પુદ્ગલ હૈં વે દ્રવ્યરૂપ સે સંરૂપાતગુણેં
અધિક હૈં યહાં પર ભી ક્ષેત્ર કી હી પ્રધાનતા હૈ । ઇસ સે એસે સ્કન્ધ

અવગાહન કરવાવાળા પુદ્ગલો સૌથી અલ્પ-આછા છે, અહીંયાં જે 'સવ્વ
થોવા એગપણ્ણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વવદ્વયા' આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, તે
ક્ષેત્રના અધિકારથી કહેલ છે કેમકે અહીંયાં ક્ષેત્રનું જ સુખ્યપણું છે પરમાણુ,
દ્વયણુક, વિગેરે અનંત શુભવાળા સ્કન્ધ પણ વિશેષ પ્રકારના એક ક્ષેત્ર પ્રદેશમાં
અવગાઢવાળા હોય છે. કેમકે આધાર અને આધેયમાં અભેદના ઉપચારથી
તેઓ એક રૂપથી કહેવાય છે જેથી દ્રવ્યપણાથી એક પ્રદેશમાં અવગાઢ
થયેલ પુદ્ગલ સૌથી થોડા છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-તેઓ લોકાકાશના
પ્રદેશોની બરાબર જ છે. કેમકે એવો કોઈપણ આકાશનો પ્રદેશ નથી કે જે
એક પ્રદેશમાં અવગાહ રૂપ પરિણામથી પરિણત્ત થયેલા પરમાણુ આદિકોને
સ્થાન આપવા રૂપ પરિણામથી પરિણત્ત ન થયા હોય 'સંખેજ્જપણ્ણસોગાઢા
પોગ્ગલા દ્વવદ્વયા' સંખેજ્જગુણા' સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહનાવાળા જે પુદ્ગલો
અતાવ્યા છે, તે દ્રવ્યપણાથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. અહીંયાં પણ ક્ષેત્રનું જ

અપ્રદેશાર્થતયા-અપ્રદેશરૂપેણેત્યર્થઃ પ્રદેશાર્થતાપક્ષે-અપ્રદેશાર્થતયેત્યુક્તં તત્ પર-
માણૂનાશ્રિત્ય પ્રોક્તં પરમાણૂના પ્રદેશાઽભાવાત્ । તદપેક્ષયા 'સંખેજ્જપણસોગાઢા
પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણા' સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાઃ પુદ્ગલા પ્રદેશાર્થતયા
સંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તિ । 'અસંખેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ અસં-
ખેજ્જગુણા' અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રદેશાર્થતયા પ્રદેશરૂપેણ પૂર્વાઽ-
પેક્ષયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ । 'દ્વંદ્વપપસદ્વ્યાપ સંવત્થોવા ઇગ્ગ-
પણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વંદ્વપપસદ્વ્યાપ' દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થતયા-દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થપક્ષે
સર્વસ્તોકાઃ-સર્વેભ્યોઽલ્પાઃ એકપ્રદેશાવગાઢાઃ-એકસ્મિન-આકાશપ્રદેશેઽવગાહન-
શીઝાઃ પુદ્ગલાઃ દ્રવ્યાર્થાઽપ્રદેશાર્થરૂપેણ ભવન્તિ । પરમાણવોદિ-દ્રવ્યવિવક્ષાયા

માણુ હૈ, જો ફિ આકાશ કે એક પ્રદેશ મેં અવગાહી હૈ વે સવ સે કમ
હૈ । પરમાણુ અપ્રદેશી કહા ગયા હૈ । હમીલિયે યહાં ઝન્હે આશ્રિત કરકે
અપ્રદેશરૂપ સે કહા ગયા હૈ । 'સંખેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ
સંખેજ્જગુણા, હનકી અપેક્ષા જો આકાશ કે સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવ-
ગાઢ હુપ પુદ્ગલ હૈં વે દ્રવ્યરૂપ સે સંખ્યાતગુણેં અધિક કહે ગયે હૈં
'અસંખેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા' તથા અસં-
ખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાહ વાલે રહે હુપ જો પુદ્ગલ સ્કન્ધ હૈં વે પૂર્વ
કી અપેક્ષા પ્રદેશ રૂપ સે અસંખ્યાતગુણે અધિક કહે ગયે હૈં । 'દ્વંદ્વ-
પપસદ્વ્યાપ સંવત્થોવા ઇગ્ગપણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વંદ્વ અપસદ્વ્યાપ'
તથા હનકી અપેક્ષા જો એકપ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ હૈં યે દ્રવ્યરૂપ સે એવ
અપ્રદેશરૂપ સે હન્યરૂપ સે સવ સે કમ (ચોડે) કહે ગયે હૈં । દ્રવ્ય કી

એક પ્રદેશમાં અવગાહનાવાળા છે તે સૌથી ઓછા છે. પરમાણુ અપ્રદેશી
કહેલ છે. તેથી અહીંયાં તેને આશ્રિત કરીને અપ્રદેશપણથી કહેલ છે.
'સંખેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વંદ્વપપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણા' તેની અપેક્ષાથી આકાશના
સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા જે પુદ્ગલો છે તે દ્રવ્યપણથી સંખ્યાત-
ગણના વધારે છે 'અસંખેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા પપસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા' તથા
અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહનાવાળા-રહેલા જે પુદ્ગલ સ્કન્ધો છે, તે પહે-
લાના કરતાં પ્રદેશપણથી અસંખ્યાતગણના વધારે કહ્યા છે. 'દ્વંદ્વપપસદ્વ્યાપ
સંવત્થોવા ઇગ્ગપણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વંદ્વપપસદ્વ્યાપ' તથા તેના કરતાં એક પ્રદે-
શમાં અવગાઢ થયેલ જે પુદ્ગલો છે, તે દ્રવ્યપણથી અને અપ્રદેશપણથી બંને
પ્રકારથી સૌથી અલ્પ (થોડા) કહ્યા છે દ્રવ્યની વિવક્ષાથી પરમાણુ દ્રવ્યાર્થ કહ્યા
છે. અને પ્રદેશોની વિવક્ષાથી અપ્રદેશવાળા જે પુદ્ગલો છે, કે જે આકાશના એક

દ્રવ્યરૂપા અર્થાઃ, પ્રદેશવિવક્ષાયાઞ્ચાપ્રદેશાર્થાં इति-કૃત્વા દ્રવ્યાર્થા-પ્રદેશાર્થા
સ્તે પરમાણવઃ કથ્યન્તે इति । 'સંખેજ્જપણ્સોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ સંખેજ્જ-
ગુણા' સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા-સંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તિ
-પૂર્વપેક્ષયા-इति । 'તે ચેવ પણ્સટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા' તે-પૂર્વોક્તા એવ પુદ્ગલાઃ
પ્રદેશાર્થતયા-પ્રદેશરૂપાર્થવિવક્ષયા પૂર્વપેક્ષયા સંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ।
'અસંખેજ્જપણ્સોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાઃ
પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા દ્રવ્યરૂપવિવક્ષયા પૂર્વપેક્ષયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવ-
ન્તીતિ 'તે ચેવ-પણ્સટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' ત એવ-પૂર્વોક્તા એવ પુદ્ગલાઃ પ્રદેશ
ાર્થતયા પૂર્વપેક્ષયા અસંખ્યેયગુણાઃ-અધિકા ભવન્તીતિ માયઃ, 'एएसिणं भंते'
एतेषां खलु भदन्त ! 'एगसमयट्ठिइयाणं सखेज्जसमयट्ठिइयाणं-અસંખેજ્જસમય-

વિવિક્ષાવશ પરમાણુ દ્રવ્યાર્થ કહે ગયે હોતે હિં ઓર પ્રદેશોં કી વિવ-
ક્ષાવશ વે અપ્રદેશાર્થ કહે ગયે હોતે હિં । આકાશ કે એક પ્રદેશ મેં અવ-
ગાહનાશીલ (રહે હુણ) એસે પુદ્ગલ પરમાણુ સવસે કમ (થોડે) હોતે હિં ।
'સંખેજ્જપણ્સોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા' इनकी अपेक्षा
जो आकाश के संख्यात प्रदेशों में अवगाह हो सकते हैं ऐसे पुद्गल
द्रव्यरूप से संख्यातगुणों अधिक कहे गये हैं । 'ते चैव पण्णट्ठयाण सखे-
ज्जगुणे परन्तु ये ही पुद्गल प्रदेशरूप से पूर्व की अपेक्षा संख्यातगुणों
अधिक होते हैं । 'असंखेज्जपण्णट्ठयाण पोग्गला दव्वट्ठयाण असंखेज्ज
गुणा' इनकी अपेक्षा जो पुद्गल असंख्यातप्रदेशावगाही हैं वे द्रव्यदृष्टि
से असंख्यातगुणों अधिक कहे गये हैं । 'तं चैव पण्णट्ठयाण असंखे-
ज्जगुणा' परन्तु ये ही पुद्गल स्कन्ध प्रदेशरूप से भी पूर्व की अपेक्षा
असंख्यातगुणों अधिक कहे गये हैं ।

‘एएसिणं भंते ! एगसमयट्ठिइया णं सखेज्जसमयट्ठिइयाणं असं-
खेज्जसमयट्ठिइयाणं’ પોગ્ગલાણં’ હે અદન્ત ! એક સમય કી સ્થિતિ-

પ્રદેશમાં અવગાહનાવાળા છે. તે સૌથી થોડા છે પરમાણુ અપ્રદેશી કહેલ છે.
'સંખેજ્જપણ્સોગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા' તેના કરતાં આકાશના સંખ્યાત
પ્રદેશોમાં જે અવગાહ હોઈ શકે છે, એવા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણ્ણથી સંખ્યાતગણુ
અધિક-વધારે કહેલ છે, 'તં ચેવ પણ્ણટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા' પરંતુ આજ પુદ્ગલો
પ્રદેશપણ્ણથી પહેલાના કરતાં સંખ્યાતગણુ વધારે હોય છે. 'અસંખેજ્જપણ્સો
ગાઢા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' તેના કરતાં અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાહી
પુદ્ગલો છે તે દ્રવ્યપણ્ણથી અસંખ્યાતગણુ અધિક કહ્યા છે, 'તં ચેવ પણ્-
ણટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' પરંતુ એજ પુદ્ગલ સ્કન્ધ પ્રદેશપણ્ણથી પણ પહેલાં
કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે કહ્યા છે. 'एएसि णं भंते ! एगसमयट्ठिइयाणं

દ્વિઙ્યા ણ ય પોગલાણં ?' એકસમયસ્થિતિકાનાં-સંખ્યેયસમયસ્થિતિકાનામ્-અસં-
ખ્યેયસમયસ્થિતિકાનાં પુદ્ગલાનાં કતરે કતરેભ્યો વા યાવદ્-વિશેષાધિકાઃ ।
એકસમયસ્થિતિકપુદ્ગલાદારભ્યાઽસંખ્યેયસમયસ્થિતિકપુદ્ગલેષુ મધ્યે કસ્યાઽપેક્ષયા
કસ્યાઽલ્પત્વં તુલ્યત્વં વિશેષાધિકત્વં વા ભવતીતિ પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-'જહા'
इत्यादि । 'जहा-अवगाहणाए-तहा ठिईए वि भाणियव्वं अप्पावहुगं' यथा-अव-
गाहनायामल्पवहुत्वं कथितम्-तथैव-स्थितावपि अल्पवहुत्वं भणितव्यम् । एक-
समयस्थितिकाः पुद्गला द्रव्यार्थतया सर्वेभ्योऽल्पाः, तदपेक्षया-संख्यातसमयस्थि-
तिकाः पुद्गला द्रव्यार्थतया-एकसमयस्थितिक पुद्गल,पेक्षया-संख्यातगुणा अधिका
भवन्ति । तदपेक्षया-असंख्यातसमयस्थितिकाः पुद्गला द्रव्यार्थतया-असंख्यातगुणा

વાળે, સંખ્યાતસમય કી સ્થિતિવાળે ઓર અસંખ્યતસમય કી સ્થિતિ-
વાળે પુદ્ગલોં મેં કૌન પુદ્ગલ કિન પુદ્ગલોં સે યાવત્ વિશેષાધિક હૈં ?
તાત્પર્યેં હસપ્રશ્ન કા યહી હૈ કિ-એક સમય કી સ્થિતિવાળે પુદ્ગલોં સે
લેકર અસંખ્યાત સમય કી સ્થિતિ વાળે પુદ્ગલોં કે બીચ મેં કિસકી
અપેક્ષા કિસ મેં અલ્પતા હૈ? કિસ કી અપેક્ષા કિસ મેં તુલ્યતા હૈ? ઓર
કિસકી અપેક્ષા કિસ મેં વિશેષાધિકતા હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી
કહતે હૈં-'જહા અવગાહનાએ તહા ઠિઈએ વિ ભાણિયવ્વં અપ્પા વહુગં'
હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે અવગાહના કે સમ્બન્ધ મેં અલ્પવહુત્વ કહા
ગયા હૈ, ડહી પ્રકાર સે સ્થિતિ કે સમ્બન્ધ મેં બી અલ્પવહુત્વ કહના
ચાહિયે । હસ પ્રકાર એક સમય કી સ્થિતિવાળે જો પુદ્ગલ હૈં વે દ્રવ્યરૂપ
સે સવ સે કમ હૈં । હનકી અપેક્ષા જો સંખ્યાત સમય કી સ્થિતિવાળે
પુદ્ગલ હૈં વે દ્રવ્યરૂપ સે સંખ્યાતગુણેં અધિક હૈં । સંખ્યાતસમય કી

સંલેઝસમયદ્વિઙ્યાણં પોગલાણં' હે મગવન એક સમયની સ્થિતિવાળા, સંખ્યાત
સમયની સ્થિતિવાળા અને અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોમાં કયા
પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-એક
સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો અને અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોમાં
કયા પુદ્ગલોથી કયા પુદ્ગલો થોડા છે ? કયા પુદ્ગલો કરતાં કયા પુદ્ગલો
વધારે છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોની બરાબર છે ? કયા પુદ્ગલો
કયા પુદ્ગલોથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે-'જહા
अवगाहणाए तहा ठिईए वि भाणियव्वं अप्पावहुगं' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે
અવગાહનાના સંબંધમાં અલ્પબહુપણ કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સ્થિતિના
સંબંધમાં પણ અલ્પબહુપણ કહેવું જોઈએ. આ રીતે એક સમયની સ્થિતિ-
વાળા જે પુદ્ગલો છે, તે દ્રવ્યરૂપથી સૌથી ઓછા છે, તેના કરતાં સંખ્યાત
સમયની સ્થિતિવાળા જે પુદ્ગલો છે, તેઓ દ્રવ્યરૂપથી સંખ્યાતગણા વધારે

અધિકા ભવન્તીતિ । એવં પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકા એકમયસ્થિતિકાઃ પુદ્ગલા અપ્રદેશાર્થતયા, તદપેક્ષયા સંખ્યાતસમયસ્થિતિકાઃ પુદ્ગલા પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યાત-ગુણા અધિકા ભવન્તિ । એવં ક્રમેણ યથૈવાવગાહનાપ્રકરણે પુદ્ગલાનામલ્પવહુત્વં પ્રદર્શિતમ્ તથૈવ-સ્થિતિવિષયેऽપિ-અલ્પવહુત્વં સ્વયમૂહનીયમ્ દિઙ્માત્રં-સૂત્ર-કારેણ પ્રદર્શિતમિતિ માવઃ ।

‘એસિ ણં મંતે !’ એતેષાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! એગુણકાલગાણં-સંસ્થેજ્જગુણ-કાલગાણં-અસંસ્થેજ્જગુણકાલગાણં-અણંતગુણકાલગાણ ય પોગ્ગલાણં’-એકગુણ-કાલકાનાં-સંસ્થેયગુણકાલકાના-મસંસ્થેયગુણકાલકાના-મનન્તગુણકાલકાનાં ચ પુદ્ગલાનામ્ ‘દવ્વટ્ટયાએ-પએસટ્ટયાએ-દવ્વટ્ટપએસટ્ટયાએ’ દ્રવ્યાર્થતયા, પ્રદેશાર્થતયા,

સ્થિતિવાલે પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા જો અસંખ્યાત સમય કી સ્થિતિવાલે પુદ્ગલ હૈં વે દ્રવ્યરૂપ સે અસંખ્યાતગુણેં અધિક હૈં । હસી પ્રકાર પ્રદેશ કી અપેક્ષા અપ્રદેશરૂપ સે એક સમય કી સ્થિતિવાલે પુદ્ગલ સર્વ સે કમ હૈં । હનકી અપેક્ષા સંખ્યાતસમયકી સ્થિતિવાલે પુદ્ગલ પ્રદેશરૂપ સે સંખ્યાતગુણેં અધિક હૈં હસ ક્રમ સે જૈસા અવગાહના કે પ્રકરણ મેં પુદ્ગલોં કા અલ્પવહુત્વ પ્રદર્શિક કિયા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર સે સ્થિતિકે વિષય મેં મી અલ્પ વહુત્વ સ્વયં સમજલેના ચાહિયે । યહાં તો સૂચના રૂપ સે હી સૂત્રકાર ને પ્રકટ કિયા હૈં ।

‘એસિ ણં મંતે ! એગુણકાલગાણં સંસ્થેજ્જગુણકાલગાણં અસં-સ્થેજ્જગુણકાલગાણં અણંતગુણકાલગાણ ય પોગ્ગલાણં દવ્વટ્ટયાએ પએસટ્ટયાએ દવ્વટ્ટપએસટ્ટયાએ’ હસ સૂત્ર દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે, એસા પૂછા હૈં-હે ભદન્ત ! એક ગુણકાલેવર્ણ વાલે પુદ્ગલોં મેં

છે. સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની અપેક્ષા અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા ને પુદ્ગલો છે તેઓ દ્રવ્યપણથી અસંખ્યાતગણા અધિક છે. એજ રીતે પ્રદેશની અપેક્ષાથી અપ્રદેશપણથી એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો સૌથી ઓછા છે તેના કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશવાળા પુદ્ગલો પ્રદેશપણથી સંખ્યાતગણા વધારે છે, આ ક્રમથી અવગાહનાના પ્રકરણમા પુદ્ગલોનું અલ્પ બહુપણું પ્રગટ થયું છે, એજ રીતે સ્થિતિના સંબંધમાં પણ અલ્પબહુપણું સ્વયં સમજ લેવું. અહિયાં તો સૂચનારૂપે જ સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. ‘એસિ ણં મંતે ! એગુણકાલગાણં સંસ્થેજ્જગુણકાલગાણં, અસંસ્થેજ્જગુણકાલગાણં, અણંતગુણકાલગાણ ય પોગ્ગલાણં દવ્વટ્ટયાએ પએસટ્ટયાએ દવ્વટ્ટપએસટ્ટયાએ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-એક ગુણ

દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા ચ કતરે કરેભ્યો યાવદ્-અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા મદન્તીતિ પ્રશ્નઃ ? યથાગતાહ-‘એસિં જહા’ इत्यादि । ‘એસિં જહા પરમાણુપોગલાણં અપ્પા વહુગં તહા-એસિં વિ અપ્પા વહુગં’-એતેપાં યથા પરમાણુપુદ્ગલાનામલ્પવહુત્વં પ્રદર્શિતમ્-અનન્તર-પૂર્વપ્રકરણે-તથૈવ-એતેપામ્ એકસમયસ્થિતિકાનાં - સંખ્યેયસમયસ્થિતિકાનામ્ - અસંખ્યેયસમયસ્થિતિકાનાં પુદ્ગલાનામપિ-અલ્પ-વહુત્વં જ્ઞાતવ્યમિતિ ।

‘એવ સેસાણ વિ વણ્ણ-ગંધ-રસાણં’ એવમેવ શેષાણામપિ વર્ણાનાં નીલ-રક્ત-હારિદ્રશુક્લાનાં, ગન્ધયોઃ-સુરભિદુરભિગન્ધોઃ, રસાનાં પશ્ચાનામપિ તિત્તકદુ કષાયામ્હમધુરાગામલ્પવહુત્વં જ્ઞાતવ્યમિતિ, ‘એસિં ણં મંતે’ એતેપાં સ્વલ્પ મદન્ત !

સંખ્યાતગુણ કાલેવર્ણવાલે પુદ્ગલોં મેં અસંખ્યાતગુણ કાલેવર્ણવાલે પુદ્ગલોં મેં ઔર અનન્તગુણકાલેવર્ણવાલે પુદ્ગલોં મેં દ્રવ્યાર્થરૂપ સે, પ્રદેશાર્થરૂપ સે ઔર દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થ દોનોં રૂપ સે કૌન પુદ્ગલ કિસ પુદ્ગલ સે યાવત્ વિશેષાધિક હૈં । યહાં યાવત્ શબ્દ સે ‘અલ્પા વા વહુકા વા, તુલ્યા વા’ હન પદોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ ।

इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘एएसिं जहा परमाणुपोगलाणं अप्पावहुगं तहा एएसिं वि अप्पावहुगं’ हे गौतम । जिस प्रकार से अल्प बहुत्व परमाणु पुद्गलों का कहा गया है, उसी प्रकार से इन एक गुण कालेवर्ण वाले पुद्गलादिकों का भा अल्प बहुत्व कहना चाहिये । ‘एवं सेसाणवि वण्ण-गंध-रसाणं’ इसी प्रकार से शेष नील रक्त हारिद्र शुक्लवर्णों का, सुरभि दुरभिगन्धों का, तिक्त, कटु, कषाय, मधुर, रसों का अल्प बहुत्व जानना चाहिये ।

કાળા વર્ણુવાળા પુદ્ગલોમાં સંખ્યાતગણુ કાળા વર્ણુવાળા પુદ્ગલોમાં, અસંખ્યાતગણુ કાળા વર્ણુવાળા પુદ્ગલોમાં અને અનંતગણુ કાળા વર્ણુવાળા પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થપણુથી પ્રદેશાર્થપણુથી અને દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થ અને પણુથી કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં યાવત્ ‘અપ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા’ અલ્પ છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં વધારે છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોની બરાબર છે ? અને કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘એસિં જહા પરમાણુપોગલાણં અપ્પાવહુગં તહા એસિં વિ અપ્પાવહુગં’ હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે પરમાણુ પુદ્ગલોનું અલ્પ બહુપણું કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે આ એકગુણ કાળા વર્ણુવાળા પુદ્ગલોનું અલ્પબહુપણું પણ કહી લેવું. ‘એવં સેસાણ વિ વણ્ણ, ગંધ, રસાણં’ એજ પ્રમાણે બાકીના નીલવર્ણુ, રાતાવર્ણુ, પીળાવર્ણુ તથા શ્વેત વર્ણુતું તથા સુગંધ, અને દુર્ગંધનું તીખા, કડવા, કષાય-તુરા, ખાટા, અને મીઠા રસોનું અલ્પ અને બહુપણું સમજ લેવું.

‘एगुणकक्खडाणं संखेज्जगुणकक्खडाणं असखेज्जगुणकक्खडाणं—अणंतगुणकक्खडाणं यं पोगगलाणं’—एकगुणकक्कशानां संखयेयगुणकक्कशानाम्—असंखयेयगुणकक्कशानाम्—अनन्तगुणकक्कशानाम् च पुद्गलानाम्० ‘दब्बट्ठयाए पएसट्ठयाए दब्बट्ठपएसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा’ द्रव्यार्थतया—प्रदेशार्थतया—द्रव्यार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्यो यावद्—विशेषाधिका भवन्तीति प्रश्नः ? भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सब्बत्थोवा एगगुणकक्खडा पोगगला दब्बट्ठयाए’ सर्वस्तोका एकगुणकक्कशाः पुद्गला द्रव्यार्थतया ‘संखेज्जगुणकक्खडा पोगगला दब्बट्ठयाए संखेज्जगुणा’ संखयेयगुणकक्कशाः पुद्गला

‘एएसि णं भंते । एगगुणकक्खडाणं, संखेज्जगुणकक्खडाणं, असं-
खेज्जगुणकक्खडाणं, अणंतगुणकक्खडाणं य पोग्गलाणं दव्वट्ठयाए,
पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए कयरे कयरे० जाव विसेसाहियावा’ इस
सूत्र द्वारा गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! एकगुण
कर्कश स्पर्शवाले पुद्गलों में संख्यतगुणकर्कशस्पर्शवाले पुद्गलों में असं-
ख्यतगुण कर्कश स्पर्शवाले पुद्गलों में और अनन्तगुण कर्कशस्पर्शवाले
पुद्गलों में द्रव्यार्थरूप से, प्रदेशार्थरूप से द्रव्यार्थ प्रदेशार्थ दोनों रूप से
कौन पुद्गल किस पुद्गल से यावत् विशेषाधिक हैं ? यहां पर यावत्
शब्द से ‘अल्पा वा, बहुका वा तुल्यावा’ इस पाठ का संग्रह हुआ है ।

इस प्रश्न के उत्तर में प्रसुथ्री कहते हैं—‘गोयमा ! हे गौतम ! संवत्थोवा एगगुणकक्खडा पोगगला दब्बट्ठपाए’ एकगुणकर्कशस्पर्श वाले पुद्गल द्रव्यरूप से सब से कम हैं। ‘संखेज्जगुणकक्खडा पोगगला

‘एएसि ण भंते ! एगगुणककखड़ाण, संखेज्जगुणककखड़ाणं, असखेज्जगुण-
ककखड़ाणं अणंतगुणककखड़ाण य पोगगलाणं दव्वट्टयाए पएसट्टयाए, दव्वट्टपएसट्ट-
याए ‘कयरे कयरे’ जाव विसेसाहिया वा’ आ सूत्रपाठ द्वारा श्रीगौतमस्वामीએ
પ્રભુશ્રીને એવું ‘પૂછયું’ છે કે-હે ભગવન્ એકગુણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમાં,
સંખ્યાતગુણ કર્કશ પુદ્ગલોમાં, અસંખ્યાતગુણ કર્કશ પુદ્ગલોમાં અને અનંતગુણ
કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થપણાથી, પ્રદેશાર્થપણાથી અને દ્રવ્યાર્થ
તથા પ્રદેશાર્થ બંને પ્રકારથી કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં ‘અલ્પા વા
વઢ્ઢકા વા તુલ્યા વા’ અલ્પ-થોડા છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં વધારે
છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોની સરખા છે ? અને કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગ-
લોથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-
‘નોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા એગગુણકકખડા પોગગલા દવ્વટ્ટયાए’ એક ગુણ
કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી સૌથી ઓછા છે. ‘સંખેજ્જગુણ કકખડા

દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા-સંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તિ । તથા-‘અસંખેજ્જગુણ કક્કલ્હા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા’ અસંખ્યાતગુણકર્કશાઃ પુદ્ગલાઃ દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ । ‘અણંતગુણકક્કલ્હા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા’ આન્તગુણકર્કશાઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તિ । ‘પપ્પસટ્ટયાણ-એવં ચેવ’ પ્રદેશાર્થતયા-પ્રદેશ-રૂપેણાઽપિ-એવમેવ-યથા-દ્રવ્યાર્થતયાઽલ્પબહુત્વં, પ્રદેશાર્થતયાઽપિ તથૈવાવગ-ન્તવ્યમ્ ‘નવરં સંખેજ્જગુણા’-નવરમ્-કેવલમેતદેવ વૈલક્ષણ્યં યત્-સંખ્યેયગુણાઃ પૂર્વાપેક્ષયા-અધિકા ભવન્તીતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ યદેવ-દ્રવ્યાર્થતાયાં કથિતમ્ દવ્વટ્ટયાણસટ્ટયાણ દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા-ઉભયરૂપપક્ષે इत्यर्थः । ‘સવ-

દવ્વટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા’ इनसे संख्यातगुणों अधिक द्रव्यरूप से संख्यात-गुणकर्कशस्पर्शवाले पुद्गल हैं । ‘असंखेज्जगुणकक्कल्ला पोग्गला दव-ट्टयाण असंखेज्जगुणा’ इनसे असंख्यातगुणों अधिक द्रव्यरूप से असं-ख्यातगुणों कर्कश स्पर्शवाले पुद्गल हैं । ‘अणंतगुणकक्कल्ला पोग्गला दव्-ट्टयाण अणंतगुणा’ तथा अनन्तगुणकर्कशस्पर्शवाले पुद्गल असंख्या-तगुणों कर्कशस्पर्शवाले पुद्गलों की अपेक्षा द्रव्यरूप से अनन्तगुणों हैं । ‘पप-सट्टयाण एवं चैव’ जिस प्रकार से इनका अल्पबहुत्व यहां द्रव्यरूप से कहा गया हैं, प्रदेशरूप से भी इसी प्रकार से इनका अल्पबहुत्व जानना चाहिये । ‘नवरं संखेज्जगुणकक्कल्ला पोग्गला पपसट्टयाण संखेज्जगुणा’ परन्तु विशेषता ऐसी है कि-संख्यातगुण कर्कशस्पर्शवाले पुद्गल पूर्व की अपेक्षा प्रदेशार्थरूप से संख्यातगुणित हैं । ‘सेसं तं चैव’ इसके अतिरिक्त ओर सब कथन पूर्वोक्त द्रव्यरूप से कहेगये जैसा

પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા’ તેનાથી સંખ્યાતગણના વધારે દ્રવ્યપણાથી સંખ્યાતગણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો છે. ‘અસંખેજ્જગુણકક્કલ્હા પોગ્ગલા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા’ તેનાથી અસંખ્યાતગણના વધારે દ્રવ્યપણાથી અસં-ખ્યાતગણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો છે. ‘અણંતગુણકક્કલ્હા પોગ્ગલા દવ્-ટ્ટયાણ અણંતગુણા’ તથા અનંત ગણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો અસંખ્યાત-ગણ કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો કરતાં દ્રવ્યપણાથી અનંતગણ છે. ‘પપ-સટ્ટયાણ એવં ચેવ’ જે પ્રમાણે તેમનું અદ્ય બહુપણ દ્રવ્યપણાથી કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે પ્રદેશપણાથી પણ તેમનું અદ્ય બહુપણ સમજવું ‘નવરં સંખે-જ્જગુણકક્કલ્હા પોગ્ગલા પપસટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા’ પરંતુ આ કથનમાં વિશેષપણે એ છે કે-સંખ્યાત ગણવાળા પુદ્ગલો પહેલાની અપેક્ષાએ પ્રદેશપણાથી સં-ખ્યાતગણ છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ કથન સિવાય બાકીનું તમામ કથન પહેલા

તથોવા એગુણકક્ષણ પોગલા દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય' સર્વસ્તોકા એકગુણકર્કશઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા-તદપેક્ષયા 'સંલેજ્જગુણકક્ષણ પોગલા દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય સંલેજ્જગુણા'—સંલેયગુણકર્કશઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા સંલેયગુણા અધિકા ભવન્તિ । 'તે ચેવ પ્રસદ્ધ્યાય સંલેજ્જગુણા' ત એવ પ્રદેશાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા સંલેયગુણા અધિકા ભવન્તિ । 'અસંલેજ્જગુણકક્ષણ દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય અસંલેજ્જગુણા'—અસંલેયગુણકર્કશઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા-અસંલેયાતગુણા અધિકા ભવન્તિ । 'તે ચેવ પ્રસદ્ધ્યાય અસંલેજ્જગુણા' ત એવ પ્રદેશાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અસંલેયગુણા અધિકા ભવન્તિ । 'અણંતગુણકક્ષણ દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય અણંતગુણા' અનંતગુણકર્કશઃ પુદ્ગલા દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વેભ્યોઽનંતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ । 'તે ચેવ પ્રસદ્ધ્યાય અણંતગુણા' ત એવ પ્રદેશાર્થતયા પૂર્વેભ્યોઽનંતગુણા અધિકા ભવન્તિ । 'એવ મડય-ગરુડ-લહુયાણ ત્રિ અપ્પા વહુયં' એવમ્—

હી છે । 'દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય સર્વતથોવા એગુણકક્ષણ પોગલા દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય' દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થ દોનો પ્રકાર સે સઘ સે કમ એકગુણકર્કશ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ હૈ । 'સંલેજ્જગુણકક્ષણ પોગલા દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય સંલેજ્જગુણા' સંલેયાતગુણ કર્કશસ્પર્શવાલે પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા સંલેયાતગુણે અધિક હૈ । 'તે ચેવ પ્રસદ્ધ્યાય સંલેજ્જગુણા' ઓર યે હી પુદ્ગલ પ્રદેશરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા સંલેયાતગુણે હૈ । 'અસંલેજ્જગુણકક્ષણ દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય અસંલેજ્જગુણા' અસંલેયાતગુણ કર્કશસ્પર્શવાલે પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા અસંલેયાતગુણે અધિક હૈ । 'તે ચેવ પ્રસદ્ધ્યાય અસંલેજ્જગુણા' ઓર યે હી પુદ્ગલ પ્રદેશરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા અસંલેયાતગુણે અધિક હૈ । 'અણંતગુણકક્ષણ દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય અણંતગુણા' અનંતગુણકર્કશસ્પર્શ વાલે પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા અનંત

કહેલ દ્રવ્યપણા પ્રમાણે જ છે 'દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય સર્વતથોવા એગુણકક્ષણ પોગલા દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય' દ્રવ્યાર્થ અને પ્રદેશાર્થ એમ બન્ને પ્રકારથી આ જગતમા એકગુણ કર્કશ પુદ્ગલો સૌથી ઓછા છે. 'સંલેજ્જગુણકક્ષણ પોગલા દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય સંલેજ્જગુણા' સંલેયાતગણા કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી પહેલા કરતાં સંલેયાતગણા વધારે બતાવવામાં આવેલ છે. 'તે ચેવ પ્રસદ્ધ્યાય સંલેજ્જગુણા' અને આ પુદ્ગલો જ પ્રદેશપણાથી પહેલા કરતાં સંલેયાતગણા વધારે છે. 'અસંલેજ્જગુણકક્ષણ દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય અસંલેજ્જગુણા' અસંલેયાતગણા કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી પહેલા કરતાં અસંલેયાતગણા વધારે છે. 'તે ચેવ પ્રસદ્ધ્યાય અસંલેજ્જગુણા' અને આ પુદ્ગલો જ પ્રદેશપણાથી પહેલાની અપેક્ષાથી અસંલેયાતગણા વધારે છે. 'અણંતગુણકક્ષણ દ્વંદ્વપ્રસદ્ધ્યાય અણંતગુણા' અનંતગણા કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યપણાથી પહેલા કરતાં અનંતગણા વધારે છે. અને 'તે ચેવ પ્રસદ્ધ્યાય અણંતગુણા' આ પુદ્ગલો જ પ્રદેશપણાથી પહેલાં

कर्षणवदेव मृदुक-गुरुक-लघुकानामपि-अल्पबहुत्वं ज्ञातव्यमिति । 'सिय-
उसिण-निद्ध-लुक्खाणं जहा वन्नाणं तदेव' शीतोष्णस्निग्धरूक्षाणां स्पर्शानां-यथा-
-वर्णानां कालादीनामल्पबहुत्वम् तथैव-अल्पबहुत्वमवगन्तव्यमिति ॥सू० ८॥

पुद्गलानेव कृतयुग्मादि धर्मैर्निरूपयन्नाह-परमाणुपोगले णं' इत्यादि।

मूलम्-परमाणुपोगले णं भन्ते ! दव्वट्टयाए किं कडजुम्मे
तेओए दावरजुम्मे कलिओगे ? गोयमा ! नो कडजुम्मे नो तेओगे-
नो दावरजुम्मे कलिओगे । एवं जाव अणंतपएसिए खंधे । पर-
माणुपोगला णं भन्ते ! दव्वट्टयाए किं कडजुम्मा पुच्छा ? गोयमा !
ओघादेसेणं सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा विहाणा-
देसेणं नो कडजुम्मा नो तेओगा नो दावरजुम्मा कलिओगा ।
एवं जाव अणंतपएसिया खंधा । परमाणुपोगले णं भन्ते !
पएसट्टयाए किं कडजुम्मे पुच्छा ? गोयमा ! नो कडजुम्मे नो
तेओगे नो दावरजुम्मे कलिओगे । दुप्पएसिए पुच्छा ? गोयमा !
नो कडजुम्मे नो तेओए दावरजुम्मे नो कलिओगे । तिप्पएसिए
पुच्छा गोयमा ! नो कडजुम्मे तेओए नो दावरजुम्मे नो कलिओए
चउप्पएसिए पुच्छा गोयमा ! कडजुम्मे नो तेओए नो दावरजुम्मे
नो कलिओगे । पंचपएसिए जहा परमाणुपोगले । छप्पएसिए

गुण अधिक हैं और 'ते चेव पएसट्टयाए अणंतगु गा' ये ही पुद्गल प्रदेशरूप
से पूर्व की अपेक्षा अनन्तगुणे अधिक हैं । 'एवं मउय गरुण लहुयाणवि
अप्पा बहुयं' इसी प्रकार से मृदु गुरु एवं लघु स्पर्शवाले पुद्गलों के
अल्प बहुत्व के सम्बन्ध में भी कथन करना चाहिये । 'सिय उसिण
निद्ध लुक्खाणं जहा वन्नाणं तदेव' तथा 'शीत-ठडा, उष्ण-गरम, स्निग्ध-श्लेष्मणा और
रूक्ष स्पर्शवाले पुद्गलों का अल्पबहुत्व कालादिकदणों के अल्पबहुत्व
जैसा जानना चाहिये ॥सू० ८॥

कर्ता अनंतगुण वधारे छे 'एवं मउय, गरुण लहुयाण वि अप्पाबहुयं'
आज प्रमाणे मृदु-कौमल्य गुरु અને લઘુ, સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોના અલ્પ
બહુપણ સંબંધમાં પણ કથન કહેવું જોઈએ. 'સિય ઉસિણ નિદ્ધ લુક્ખાણં
જહા વન્નાણ તદેવ' તથા શીત-ઠડા, ઉષ્ણ-ગરમ, સ્નિગ્ધ-શ્લેષ્મણા અને
રૂક્ષ-ખરમચડા સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનું અલ્પ બહુપણ ઢાળા વિગેરે વર્ણોના
અલ્પબહુપણના કથન પ્રમાણે સમજી લેવું. ॥સૂ. ૮॥

जहा दुप्पएसिए सत्तपएसिए जहा तिप्पएसिए अट्टपएसिए
जहा चउप्पएसिए, नवपएसिए जहा परमाणुपोग्गले दसपए-
सिए जहा दुप्पएसिए । संखेज्जपएसिए णं भंते ! पोग्गले
पुच्छा गोयमा ! सिय कडजुम्मे जाव सिय कलिओगे । एवं
असंखेज्जपएसिए वि अणंतपएसिए वि परमाणुपोग्गला णं
भंते ! पएसट्टयाए किं कडजुम्मा पुच्छा गोयमा ! ओघादेसेणं
सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा विहाणादेसेणं नो कड-
जुम्मा नो तेओगा नो दावरजुम्मा कलिओगा । दुप्पएसियाणं
पुच्छा गोयमा ! ओघादेसेणं सिय कडजुम्मा नो तेओगा सिय
दावरजुम्मा नो कलिओगा । विहाणादेसेणं नो कडजुम्मा नो
तेओगा दावरजुम्मा नो कलिओगा । तिप्पएसियाणं पुच्छा
गोयमा ! ओघादेसेणं सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा
विहाणादेसेणं नो कडजुम्मा तेओगा नो दावरजुम्मा नो कलि-
ओगा । चउप्पएसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! ओघादेसेण वि
विहाणादेसेण वि कडजुम्मा नो तेओगा नो दावरजुम्मा नो
कलिओगा । पंचपएसिया जहा परमाणुपोग्गला छप्पएसिया
जहा दुप्पएसिया सत्तपएसिया जहा तिप्पएसिया अट्टपए-
सिया जहा चउप्पएसिया, नवपएसिया जहा परमाणुपोग्गला
दसपएसिया जहा दुप्पएसिया । संखेज्जपएसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! ओघादेसेणं सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा,
विहाणादेसेणं कडजुम्मा वि जाव कलिओगा वि एवं असं-
खेज्जपएसिया वि अणंतपएसिया वि ॥सू० ९॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त । द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्मः व्योजः,
द्वापरयुग्मः कल्योजः ? गौतम ! नो कृतयुग्मः, नो व्योजः नो द्वापरयुग्मः
कल्योजः, । एवं यावदनन्तमदेशिकः स्कन्धः । परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त !
द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्माः पृच्छा—गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्माः यावदे

स्यात् कलयोजाः, विधानादेशेन नो कृतयुग्माः नो त्र्योजाः, नो द्वापरयुग्माः कलयोजाः । एवं यावदनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः । परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया किं कृतयुग्मः पृच्छा-गौतम ! नो कृतयुग्मः नो त्र्योजः नो द्वापरयुग्मः कलयोजः । द्विप्रदेशिकः पृच्छा, गौतम ! नो कृतयुग्मः नो त्र्योजः द्वापरयुग्मः नो कलयोजः । त्रिप्रदेशिकः पृच्छा, नो कृतयुग्मः त्र्योजः नो द्वापरयुग्मो नो कलयोजः, । चतुःप्रदेशिकः पृच्छा गौतम ! कृतयुग्मः नो त्र्योजः नो द्वापरयुग्मो नो कलयोजः, पञ्चप्रदेशिको यथा-परमाणुपुद्गलः, षट्प्रदेशिको यथा द्विप्रदेशिकः, सप्तप्रदेशिको यथा त्रिप्रदेशिकः, अष्टप्रदेशिको यथा चतुःप्रदेशिकः नव प्रदेशिको यथा परमाणुपुद्गलः, दशप्रदेशिको यथा द्विप्रदेशिकः । संख्येयप्रदेशिकः खलु भदन्त ! पुद्गलः पृच्छा-गौतम ! स्यात् कृतयुग्मो यावत् स्यात् कलयोजः, एवमसंख्येयप्रदेशिकोऽपि, अनन्तप्रदेशिकोऽपि । परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया किं कृतयुग्माः पृच्छा-गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्माः यावत् स्यात् कलयोजाः, विधानादेशेन नो कृतयुग्माः नो त्र्योजाः नो द्वापरयुग्माः कलयोजाः । द्विप्रदेशिकाः खलु पृच्छा गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्माः नो त्र्योजाः स्यात् द्वापरयुग्माः नो कलयोजाः विधानादेशेन नो कृतयुग्माः नो त्र्योजाः नो द्वापरयुग्माः कलयोजाः । त्रिप्रदेशिकः खलु भदन्त ! पृच्छा-गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्माः यावत् स्यात् कलयोजः, विधानादेशेन नो कृतयुग्माः त्र्योजाः नो द्वापरयुग्माः नो कलयोजाः । चतुःप्रदेशिकाः खलु पृच्छा-गौतम ! ओघादेशेनापि विधानादेशेनापि कृतयुग्माः नो त्र्योजाः नो द्वापरयुग्माः नो कलयोजाः पञ्चप्रदेशिका यथा परमाणुपुद्गलः, षट्प्रदेशिकाः यथा द्विप्रदेशिकाः, सप्तप्रदेशिका यथा त्रिप्रदेशिकाः अष्टप्रदेशिका यथा चतुःप्रदेशिकाः, नव प्रदेशिका यथा परमाणुपुद्गलः, दशप्रदेशिका यथा द्विप्रदेशिकाः । संख्येयप्रदेशिकाः खलु भदन्त ! पृच्छा ! गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्माः यावत् स्यात् कलयोजाः, विधानादेशेन-स्यात् कृतयुग्मा अपि यावत् कलयोजा अपि एवमसंख्यातप्रदेशिका अपि-अनन्तप्रदेशिका अपि ॥ सू० ९ ॥

टीका—‘परमाणुपोग्गले णं भंते !’ परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया द्रव्यरूपेण ‘किं कडजुम्मे तेओए दावरजुम्मे कलिओगे’ किं कृतयुग्मरूपः

‘परमाणु पोग्गलेणं भंते ! दव्वहयाए किं कडजुम्मे’ इत्यादि । सू० ।

टीकार्थ—‘परमाणु पोग्गलेणं भंते !’ हे भदन्त ! एक परमाणु

‘परमाणुपोग्गले णं भंते ! दव्वहयाए कडजुम्मे’ इत्यादि

टीकार्थ—‘परमाणुपोग्गले णं भंते ! हे लगवन् ओक परमाणु पुद्गलश्च’

द्वापरयुग्मः कल्योजो वा भवतीति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो कडजुम्मे’ नो कृतयुग्मरूप एकः परमाणुः ‘णो तेओए’ नो ज्योजः ‘नो दावरजुम्मे’ नो द्वापरयुग्मः किन्तु ‘कलिओगे’ कल्योज एकत्वादिति । ‘एवं जाव अणंतपएसिए खंवे’ एवं परमाणुपुद्गलदेव यावत् अनन्तप्रदेशिकस्कन्धोऽपि कल्योजरूप एव ज्ञातव्यो न तु कृतयुग्मादिरूप इति । अथ बहुत्वमाश्रित्य पृच्छति—‘परमाणुपोगलानं भंते !’ परमाणुपुद्गलाः खलु भदन्त ! ‘दव्वट्ठयाए किं कडजुम्मा पुच्छा’ द्रव्यार्थतया किं कृतयुग्माः पृच्छा हे भदन्त ! परमाणवः किं कृतयुग्माः ज्योजाः द्वापरयुग्माः कल्योजा वेति प्रश्नः । भगवा-

पुद्गल कया ‘दव्वट्ठयाए किं कडजुम्मे तेओए दावरजुम्मे कलिओगे’ द्रव्यरूप से कृतयुग्मरूप है ? अथवा ज्योजरूप है ? अथवा द्वापरयुग्मरूप है ? अथवा कल्योजरूप है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा । णो कडजुम्मे णो तेओए, नो दावरजुम्मे, कलिओगे’ हे गौतम ! एक पुद्गल परमाणु कृतयुग्मरूप नहीं है, ज्योजरूप नहीं है, द्वापरयुग्मरूप नहीं है । किन्तु कल्योजरूप है । क्यों कि वह एक है इसलिये । ‘एवं जाव अणंतपएसिए खंवे’ इसी प्रकार से यावत् अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध भी कल्योजरूप ही है ।

‘परमाणुपोगलानं भंते दव्वट्ठयाए किं कडजुम्मा पुच्छा’ अब श्रीगौतमस्वामी बहुत्व को आश्रित करके प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं—‘परमाणुपोगलानं भंते ! दव्वट्ठयाए किं कडजुम्मा पुच्छा’ हे भदन्त ! समस्त परमाणु पुद्गल कया द्रव्यरूप से कृतयुग्मरूप हैं ? अथवा ज्योजरूप हैं ? अथवा द्वापरयुग्मरूप हैं ? अथवा कल्योजरूप हैं ? इसके उत्तर

‘दव्वट्ठयाए कडजुम्मे तेओए दावरजुम्मे कलिओगे’ द्रव्यपञ्चाथीकृतयुग्म इयं छे ? अथवा ज्योञ् इयं छे ? अथवा द्वापरयुग्म इयं छे ? अथवा कल्योञ् इयं छे ? आ प्रश्नता उत्तरमां प्रभुश्री गौतमस्वामीने कडे छे के—‘गोयमा ! णो कडजुम्मे णो तेओए णो दावरजुम्मे कलिओगे’ हे गौतम ! ओक पुद्गल परमाणु कृतयुग्म इयं नथी. ज्योञ् इयं नथी. द्वापरयुग्म इयं नथी. परंतु कल्योञ् इयं छे. केभके—ते ओक छे. एवं जाव अणंतपएसिए खंवे’ ओञ् प्रमाणे यावत् अनन्त प्रदेशवाणे स्कंध पणु कल्योञ् इयं न छे.

‘परमाणुपोगलानं भंते ! दव्वट्ठयाए कडजुम्मा पुच्छा’ हवे श्रीगौतमस्वामी भट्टपञ्चाने आश्रय करीने विनयपूर्वक प्रभुश्रीने ओवुं पूछे छे के—हे कृपाणु भगवन् सधणा परमाणु पुद्गलवे द्रव्यपञ्चाथी शुं कृतयुग्म इयं छे ? अथवा ज्योञ् इयं छे ? अथवा द्वापरयुग्म इयं छे ? अथवा कल्योञ् इयं छे ? आ प्रश्नता

નાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘ओघादेसेणं सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा’ ओघादेशेन-सामान्यातिदेशेन स्यात् कृतयुग्माः परमाणुः यावत् स्यात् कलयोजाः, यावत्पदेन स्यात् त्र्योजाः, स्याद् द्वापरयुग्माः । परमाणुपुद्गलाः खल्ल ओघादेशतः कृतयुग्मादयो भजनया भवन्ति परमाणूना मनन्तत्वेऽपि संघातभेदेनानवस्थितरूपत्वादिति । ‘विहाणादेसे णं नो कडजुम्मा नो तेओगा नो दावरजुम्मा कलिओगा’ विधानादेशेन-विशेषादेशेन, नो कृतयुग्माः नो त्र्योजाः नो द्वापरयुग्माः किन्तु कलयोजमात्रा एव भवन्तीति । ‘एवं जाव अणंतपएसिया खंधा’ एवं यावदनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः ओघादेशेन अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः स्यात् कृतयुग्माः यावत् कलयोजाः विधानादेशतस्तु एकैकशः कलयोजा एव न तु कृतयुग्मादिरूपा इति ।

મે પ્રસુત્રી કહેતે હૈં-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં સિય કડજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ હે ગૌતમ ! સામાન્ય કે આદેશ સે સમસ્ત પરમાણુ પુદ્ગલ કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ! કદાચિત્ ત્ર્યોજરૂપ હોતે હૈં, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ કલયોજરૂપ હોતે હૈં । પરમાણુ યદ્યપિ અનન્ત હૈં અતઃ इनमें सिर्फ कृतयुग्मरूप ही होनी चाहिये, परन्तु फिर भी इनमें जो अनन्तता है, वह भेद संघात द्वारा अवस्थित है । इस कारण इनमें चतुरूपता प्रकट की गई है । ‘विहाणादेसेणं नो कडजुम्मा, नो तेओगा, नो दावरजुम्मा, कलिओगा’ परन्तु विधानादेश से-विशेष की अपेक्षा से-वे न कृतयुग्मरूप हैं, न त्र्योजरूप हैं, न द्वापरयुग्मरूप हैं किन्तु कलयोजरूप हैं ‘एवं जाव अणंतपएसिया खंधा’ इसी प्रकार से जो यावत् अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध हैं वे सामान्य की अपेक्षा से चतुराशिरूप हैं और विशेष की अपेक्षा से केवल कलयोजरूप ही हैं-कृतयुग्मरूप, त्र्योजरूप और द्वापरयुग्मरूप नहीं हैं ।

ઉત્તરમાં પ્રસુત્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં સિય કડજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ હે ગૌતમ ! સામાન્યપણાથી સઘળા પરમાણુ પુદ્ગલો કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, કોઈવાર કલ્યોજ રૂપ હોય છે, કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે. અને કોઈવાર કલ્યોજ રૂપ હોય છે. એ કે પરમાણુ અનન્ત છે. જેથી તેઓમાં કેવળ કૃતયુગ્મપણું જ હોવું જોઈએ પરંતુ તેઓમાં જે અનન્તપણું છે, તે ભેદ સંઘાત દ્વારા આવેલ છે. તે કારણે આદે પ્રકારપણું પ્રગટ કરેલ છે ‘વિહાણાદેસેણં નો કડજુમ્મા નો તેઓગા નો દાવરજુમ્મા કલિઓગા’ પરંતુ વિધાનાદેશથી-વિશેષપણાથી તેઓ કૃતયુગ્મ રૂપ નથી ત્ર્યોજ રૂપ નથી દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ નથી પરંતુ કલ્યોજ રૂપ છે ‘एवं जाव अणंतपएसिया खंधा’ એજ પ્રમાણે યાવત્ અનન્તપ્રદેશવાળા સ્કન્ધો છે, તે

અથ પ્રદેશાર્થતયા પૃચ્છતિ-‘પરમાણુયોગ્મલે ણં મંતે !’ પરમાણુપુદ્ગલઃ સ્વલ્પ
મદન્ત ! ‘પરસદૃષ્ટ્યાં કિં કલ્પજુષ્મેં પુચ્છા’ પ્રદેશાર્થતયા કિં કૃતયુગ્મઃ યોજઃ
દ્વાપરયુગ્મઃ કલ્પયોજો વેતિ પૃચ્છા પ્રશ્નઃ । મગધાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ,
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો કલ્પજુષ્મે’ નો કૃતયુગ્મઃ, ‘નો તેઓગે’ નો યોજઃ,
‘નો દાવરજુષ્મે’ નો દ્વાપરયુગ્મ, ‘કલ્પયોજો’ કિન્તુ કલ્પયોજઃ-કલ્પયોજરૂપ ઇવ
એક પ્રદેશમાત્રે વર્તમાનત્વાદિતિ । ‘દુષ્પરસિં પુચ્છા’ દ્વિપ્રદેશિકઃ પૃચ્છા-હે
મદન્ત ! દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ કિં કૃતયુગ્મરૂપઃ યોજઃ દ્વાપરયુગ્મઃ કલ્પયોજો વા
મવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગધાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો કલ્પ-

‘પરમાણુયોગ્મલે ણં મંતે ! પરસદૃષ્ટ્યાં કિં કલ્પજુષ્મેં પુચ્છા’ હે
મદન્ત ! એક પરમાણુ પુદ્ગલ કયા પ્રદેશરૂપ સે કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ?
અથવા યોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા કલ્પયોજરૂપ હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા ! નો કલ્પજુષ્મે, નો તેઓગે,
નો દાવરજુષ્મે, કલ્પયોજો’ હે ગૌતમ । એક પુદ્ગલપરમાણુ પ્રદેશરૂપ સે
કૃતયુગ્મરૂપ નહીં હૈ, યોજરૂપ નહીં હૈ, દ્વાપરયુગ્મરૂપ નહીં હૈ । કિન્તુ
કલ્પયોજરૂપ હી હૈ । ક્યોં કિં વહ એક પ્રદેશમાત્ર મેં વર્તમાન હોતા હૈ
‘દુષ્પરસિં પુચ્છા’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે
એસા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! જો દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધ હૈ, વહ કયા કૃતયુગ્મરૂપ
હૈ ? અથવા યોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા કલ્પયોજરૂપ
હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી સે કહતે હૈ-‘ગોયમા !

બધા સામાન્યપણાથી આદે પ્રકારવાળા છે, અને વિશેષની અપેક્ષાથી કેવળ
કલ્પયોજ રૂપ જ છે. કૃતયુગ્મ રૂપ, યોજ રૂપ અને દ્વાપરયુગ્મ રૂપ નથી. ત
‘પરમાણુયોગ્મલે ણં મંતે ! પરસદૃષ્ટ્યાં કિં કલ્પજુષ્મે પુચ્છા’ હે દૃષ્ટાન્તિધાન
મગધન એક પરમાણુ પુદ્ગલ પ્રદેશપણાથી કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા યોજ રૂપ
છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પયોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! નો કલ્પજુષ્મે નો તેઓગે,
નો દાવરજુષ્મે, કલ્પયોજો’ હે ગૌતમ ! એક પુદ્ગલ પરમાણુ પ્રદે-
શપણાથી કૃતયુગ્મ રૂપ નથી યોજ રૂપ નથી દ્વાપરયુગ્મ રૂપ નથી.
પરંતુ કલ્પયોજ રૂપ છે. કેમકે તેઓ એક પ્રદેશમાત્રમાં વર્તમાન-રહેલ હોય
છે. ‘દુષ્પરસિં પુચ્છા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું
પૂછ્યું છે કે-હે તારક મગધન જે બે પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ છે, તે શુ કૃતયુગ્મ
રૂપ છે ? અથવા યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પયોજ
રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા !

જુમ્મે નો તેઓએ' નો કૃતયુગ્મો દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો નો વા ઝયોજઃ, કિન્તુ 'દાવરજુમ્મે' દ્વાપરયુગ્મઃ, 'નો કલિઓગે' નો કલયોજ ઇતિ । 'તિપ્પણસિણ પુચ્છા' ત્રિપ્રદેશિકઃ પૃચ્છા, હે ભદન્ત । ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ કિં કૃતયુગ્મઃ ઝયોજો દ્વાપરયુગ્મઃ કલયોજો વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નો કહજુમ્મે તેઓએ નો દાવરજુમ્મે નો કલિઓગે' નો કૃતયુગ્મઃ સ્ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિન્તુ ઝયોજઃ નો દ્વાપરયુગ્મઃ નો કલયોજરૂપો વા ભવતીતિ । 'ચત્તપ્પણસિણ પુચ્છા' ચતુઃપ્રદેશિકઃ પૃચ્છા હે ભદન્ત । ચતુઃપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ કિં કૃતયુગ્મઃ ઝયોજો દ્વાપરયુગ્મઃ કલયોજો વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'કહજુમ્મે નો તેઓગે નો દાવરજુમ્મે નો કલિ-

નો કહજુમ્મે નો તેઓએ, દાવરજુમ્મે, નો કલિઓગે' હે ગૌતમ । દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશાર્થ મેં ન કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ન કલયોજરૂપ હૈ ન વહ ઝયોજરૂપ હૈ કિન્તુ દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ 'તિપ્પણસિણ પુચ્છા' હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામી ને પ્રમુશ્રી સે પૂછા-હે ભદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કયો કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા ઝયોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા કલયોજરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-'ગોયમા ! નો કહજુમ્મે, તેઓએ, નો દાવરજુમ્મે, નો કલિઓગે' હે ગૌતમ ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ન કૃતયુગ્મરૂપ હૈ, ન દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ, ન કલયોજરૂપ હૈ કિન્તુ ઝયોજરૂપ હૈ । 'ચત્તપ્પણસિણ પુચ્છા' હે ભદન્ત ! ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ કયો કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા ઝયોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા કલયોજરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-'ગોયમા ! કહજુમ્મે, નો તેઓએ, નો દાવરજુમ્મે, નો કલિઓગે' હે ગૌતમ !

'નો કહજુમ્મે નો તેઓગે દાવરજુમ્મે નો કલિઓગે' હે ગૌતમ ! યે પ્રદેશવાણો સ્કંધ કૃતયુગ્મ ૩૫ નથી, કલ્યોજ ૩૫ નથી, ઝયોજ ૩૫ પણ નથી પરંતુ દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ છે. 'તિપ્પણસિણ પુચ્છા' આ સૂત્ર દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રમુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ ત્રણ પ્રદેશવાણો સ્કંધ શું કૃતયુગ્મ ૩૫ છે ? અથવા ઝયોજ ૩૫ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ છે ? અથવા કલ્યોજ ૩૫ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-ગોયમા ! નો કહજુમ્મે તેઓએ નો દાવરજુમ્મે નો કલિઓગે' હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રદેશવાણો સ્કંધ કૃતયુગ્મ ૩૫ નથી. દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ નથી. તેમ કલ્યોજ ૩૫ પણ નથી પરંતુ ઝયોજ ૩૫ છે. 'ચત્તપ્પણસિણ પુચ્છા' હે ભગવન્ ચાર પ્રદેશવાણો સ્કંધ શું કૃતયુગ્મ ૩૫ છે ? અથવા ઝયોજ ૩૫ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ છે ? અથવા કલ્યોજ ૩૫ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પરમહયાલુ પ્રમુશ્રી કહે છે

ઓગે' કૃતયુગ્મઃ ચતુઃપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ નો ટ્રોજો નો વા દ્વાપરયુગ્મો
'ન વા કલ્પયોજરૂપ ઇતિ । 'પંચપણ્ણિજહા પરમાણુપોગ્ગલે' પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
યથા પરમાણુપુદ્ગલઃ, પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પરમાણુપુદ્ગલવદેવ-તથાહિ-ન કૃતયુ-
ગ્મો ન વા ટ્રોજો ન વા દ્વાપરયુગ્મઃ કિન્તુ કલ્પયોજરૂપ એવ ભવતીતિ ભાવઃ, ચતુઃ-
સંખ્યયાઽપહારે એકમાત્રસ્યેવ શેષાત્ । 'છપ્પણ્ણિજહા દુપ્પણ્ણિજ' પટ્ટપ્રદેશિકો
યથા દ્વિપ્રદેશિકઃ, પટ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ન કૃતયુગ્મો ન વા ટ્રોજો ન કલ્પયોજોઽ-
પિતુ દ્વાપરયુગ્મ એવ ભવતીત્યર્થઃ ચતુઃ સંખ્યયાઽપહારે-દ્વિશેષાત્ । 'સત્તપણ્ણિજ
જહા તિપ્પણ્ણિજ' સપ્તપ્રદેશિકો યથા ત્રિપ્રદેશિકઃ, સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ન કૃત-

ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ટ્રોજરૂપ નહીં હૈ દ્વાપરયુગ્મરૂપ
નહીં હૈ ઓર ન વહ કલ્પયોજરૂપ હૈ । 'પંચપણ્ણિજહા પરમાણુપોગ્ગલે'
પાંચપ્રદેશોવાલા સ્કન્ધ પરમાણુ પુદ્ગલ કે જૈસે કેવલ કલ્પયોજરૂપ
હી હોતા હૈ, કૃતયુગ્મરૂપ ટ્રોજરૂપ અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ નહીં
હોતા હૈ । કયોં કિ ચાર કી સંખ્યા સે અપહાર કરને પર એક
અવશિષ્ટ રહતા હૈ । 'છપ્પણ્ણિજહા દુપ્પણ્ણિજ' જિસ પ્રકાર દ્વિપ્રદે-
શિક સ્કન્ધ દ્વાપરયુગ્મરૂપ કહા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર સે છહ પ્રદેશી
સ્કન્ધ બી દ્વાપરયુગ્મરાશિરૂપ હી કહાગયા હૈ । ટ્રોજરૂપ અથવા
કૃતયુગ્મરૂપ અથવા કલ્પયોજરૂપ નહીં કહા ગયા હૈ । છહ ૬ સંખ્યા કો
ચાર સે અપહત કરને પર ન ત્રીન અવશિષ્ટ રહતે હૈં, ન ચાર અવશિષ્ટ
રહતે હૈં ઓર ન એક અવશિષ્ટ રહતા હૈ । દો હી અવશિષ્ટ રહતે હૈં ।

કે-‘ગોયમા ! કઢજુમ્મે નો તેઓ નો દાવરજુમ્મે નો કલ્હિઓગે’ હે ગીતમ્ ।
ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ કૃતયુગ્મ ૩૫ છે. ટ્રોજ ૩૫ નથી. તે દ્વાપરયુગ્મ પણ
નથી, તેમ તે કલ્પયોજ ૩૫ પણ નથી. ‘પંચપણ્ણિજહા પરમાણુપોગ્ગલે’
પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પરમાણુ પુદ્ગલ પ્રમાણે કેવળ કલ્પયોજ ૩૫ જ હોય
છે. કૃતયુગ્મ ૩૫ ટ્રોજ ૩૫ અથવા દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ હોતો નથી. કેમકે ૪
ચારનો અપહાર કરતાં તેમાં એક જ બાકી રહે છે.

‘છપ્પણ્ણિજહા દુપ્પણ્ણિજ’ જે પ્રમાણે બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ દ્વાપર
યુગ્મ ૩૫ કહેલ છે, એજ પ્રમાણે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પણ દ્વાપરયુગ્મ રાશિ
૩૫ જ કહેવામાં આવેલ છે. ટ્રોજ ૩૫ અથવા કૃતયુગ્મરાશિ ૩૫ અથવા
કલ્પયોજ ૩૫ કહેલ નથી. છ ની સંખ્યાને ચારથી અપહાર કરવાથી એજ
શેષ રહે છે. ચાર બાકી રહેતા નથી તેમ એક પણ બાકી રહેતો નથી એજ
બચે છે તેથી તેને દ્વાપરયુગ્મરાશી ૩૫ માનવામાં આવેલ છે. ‘સત્તપણ્ણિજ
જહા તિપ્પણ્ણિજ’ સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધની જેમ ટ્રોજ

યુગ્મો ન વા દ્વાપરયુગ્મો ન કલ્પોજઃ કિન્તુ ઝ્યોજરૂપ એવ ભવતીતિ ત્રિશેષાત્
'અટ્પપ્પસિંજ જહા ચત્તપ્પસિંજ' અષ્ટપ્રદેશિકો યથા ચતુઃપ્રદેશિકઃ, અષ્ટપ્રદેશિકઃ
સ્કન્ધો નો ઝ્યોજો ન દ્વાપરયુગ્મો ન કલ્પોજોઽપિતુ કૃતયુગ્મમાત્ર એવ ભવતીતિ
ચતુઃ શેષાત્ । 'ળવપ્પસિંજ જહા પરમાણુપોગ્ગલે' નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પરમાણુવત્
કલ્પોજ એવ ન તુ કૃતયુગ્માદિરૂપ ઇતિ 'દસપ્પસિંજ જહા દુપ્પસિંજ' દશપ્રદેશિકઃ
સ્કન્ધો દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવત્ દ્વાપરયુગ્મ એવ ભવતિ ન તુ કૃતયુગ્માદિરૂપ ઇતિ ચતુઃ

અસઃ ઉલ્લે દ્વાપરયુગ્મરાશિરૂપ માના ગયા હૈ । 'સત્તપ્પસિંજ જહા
તિપ્પસિંજ' સસપ્રદેશી સ્કન્ધ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે જૈસા ઝ્યોજરાશિરૂપ
હી હોતા હૈ ન વહ કૃતયુગ્મરૂપ હોતા હૈ ઓર ન વહ દ્વાપરયુગ્મરાશિ
રૂપ હોતા હૈ ઓર ન વહ કલ્પોજરાશિરૂપ હોતા હૈ । કયોં કિ સાત
સંખ્યા મેં સે ચાર કા અપહાર કરને પર ન ચાર વચતે હૈં ન દો વચતે
હૈં ઓર ન એક વચતા હૈ કિન્તુ ત્રીન હી વચતે હૈં । ઇસલિયે વહ
ઝ્યોજરૂપ કહાગયા હૈ ।

'અટ્પપ્પસિંજ જહા ચત્તપ્પસિંજ' અષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધ ચતુઃ પ્રદેશી
સ્કન્ધ કે જૈસા કૃતયુગ્મરૂપ હી હોતા હૈં । કયોંકિ ચાર કી સંખ્યા સે
અપહ્રન હોને પર ઉસમેં સે કેવલ ૪ હી બાકી રહતે હૈં 'ળવપ્પસિંજ
જહા પરમાણુપોગ્ગલે' નો પ્રદેશોં વાલા જો સ્કન્ધ હૈ વહ પરમાણુપુદ્ગલ
કે જૈસા કલ્પોજરાશિરૂપ હી હોના હૈ । કૃતયુગ્મરૂપ અથવા ઝ્યોજરૂપ
અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ નહીં હોના હૈ । 'દસપ્પસિંજ જહા દુપ્પસિંજ'
સિંજ' દશપ્રદેશોંવાલા સ્કન્ધ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે જૈસા કેવલ દ્વાપર-

રાશી ૩૫ જ હોય છે. તે કૃતયુગ્મ ૩૫ હોતા નથી તેમ તે દ્વાપરયુગ્મરાશિ
૩૫ હોતા નથી તથા તે કલ્પોજરાશિ ૩૫ પણ હોતા નથી. કેમકે ૭ ની
સંખ્યામાંથી ૪ ચારનો અપહાર કરવાથી ૪ ચાર બચતા નથી. તેમ જ કે એક
પણ બચતા નથી પરંતુ ૩ પણ જ બચે છે તેથી તેને ટ્રાયોજ ૩૫જ કહેલ છે.

'અટ્પપ્પસિંજ જહા ચત્તપ્પસિંજ' આઠ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ચાર પ્રદેશવાળા
સ્કન્ધની જેમ કૃતયુગ્મ ૩૫ જ હોય છે. કેમકે ચારની સંખ્યાથી અપહાર
કરવાથી તેમાંથી કેવળ ચાર જ બાકી રહે છે. 'ળવપ્પસિંજ પરમાણુપોગ્ગલે'
નવ પ્રદેશવાળો જે સ્કન્ધ છે. તે પરમાણુ પુદ્ગલના કથન પ્રમાણે કલ્પોજ
રાશિ ૩૫ જ હોય છે કૃતયુગ્મ ૩૫ અથવા ટ્રાયોજ ૩૫ અથવા દ્વાપરયુગ્મ
૩૫ નથી. 'દસપ્પસિંજ જહા દુપ્પસિંજ' દસ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ જે પ્રદેશ-
વાળા સ્કન્ધના કથન પ્રમાણે કેવળ દ્વાપરયુગ્મ રાશિ ૩૫ જ હોય છે. કૃત-

સંખ્યાયાપહારે દ્વિશેષાત્ । ‘સંખેજ્જપણિણં મંતે ! પોગ્ગલે પુચ્છા ? સંખ્યેય પ્રદેશિકઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! પૃચ્છા હે મદન્ત ! સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિં કૃતયુગ્મઃ ય્યોજો દ્વાપયુગ્મઃ કલ્યોજો વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય કહજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે’ સ્યાત્ કૃતયુગ્મો યાવત્ સ્યાત્ કલ્યોજઃ, સંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય વિચિત્ર સંખ્યાત્વાદ્ મજનયા ચાતુર્વિધ્યં ભવતીતિ । ‘એવં અસંખેજ્જપણિણં વિ’ એવં સંખ્યેયપ્રદેશિકસ્કન્ધત્ અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્કન્ધો-પિ મજનયા કૃતયુગ્માદિરૂપો ભવતીતિ । ‘એવં અણંતપણિણં વિ’ અનન્તપ્રદે-

યુગ્મરાશિરૂપ હી હોતા હૈ । કૃતયુગ્માદિરૂપ નહીં હોતા હૈ । ક્યોંકિ ચાર કી સંખ્યા સે અપહ્ન કરને પર અન્ત મેં ૨ શેષ રહતે હૈ ।

‘સંખેજ્જપણિણં મંતે ! પોગ્ગલે પુચ્છા’ અથ શ્રીગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન સે હસ સૂત્રદ્વારા એસા પૂછા હૈ કિ હે મદન્ત ! જો પુદ્ગલ સ્કન્ધ સંખ્યાતપ્રદેશો વાલા હોતા હૈ, વહ ક્યા કૃતયુગ્મરૂપ હી હૈ ? અથવા ય્યોજરૂપ અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતા હૈ ? અથવા કલ્યોજરૂપ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નશ્રી કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! ‘સિય કહજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે’ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ વિચિત્ર સંખ્યા-વાલા હોને સે ચારોં રાશિરૂપ હોતા હૈ । કદાચિત્ વહ કૃતયુગ્મરાશિ-રૂપ મી હોતા હૈ । કદાચિત્ વહ ય્યોજરાશિરૂપ મી હોતા હૈ । કદાચિત્ વહ દ્વાપરયુગ્મરૂપ મી હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ વહ કલ્યોજરાશિરૂપ મી હોતા હૈ । ‘એવં અસંખેજ્જપણિણં વિ’ હસી પ્રકાર સે સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ કે જૈસા અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ મી મજના સે કૃતયુગ્માદિરૂપ હોતા હૈ । ‘એવં અણંતપણિણં વિ’ તથા-હસી પ્રકાર

યુગ્મ વિગેરે રૂપ હોતા નથી. કેમકે ચારની સંખ્યાથી અપહાર કરવાથી છેવટે ૨ એજ શેષ રહે છે. ‘સંખેજ્જપણિણં મંતે ! પોગ્ગલે પુચ્છા’ હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્નશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જો પુદ્ગલ સ્કન્ધ સંખ્યાત પ્રદેશોવાળો હોય છે, તે શું કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા ય્યોજ રૂપ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા કલ્યોજ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ‘સિય કહજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે’ સંખ્યાત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ વિચિત્ર સંખ્યાવાળો હોવાથી ચારે રાશિ રૂપ હોય છે. કોઈવાર તે કૃતયુગ્મરાશિ રૂપ હોય છે, કોઈ વાર તે ય્યોજ રાશિ રૂપ, પણ હોય છે, કોઈવાર તે દ્વાપર-યુગ્મ રાશિ રૂપ પણ હોય છે અને કોઈવાર તે કલ્યોજ રાશિ રૂપ પણ હોય છે. ‘એવં અસંખેજ્જપણિણં વિ’ એજ પ્રમાણે અર્થાત્ સંખ્યાતપ્રદેશોવાળો

શિકોઽપિ સ્કન્ધઃ મનનયા ચતુર્વિધો ભવતીતિ ભાવઃ । અથ વહુસ્વમાશ્રિત્ય પૃચ્છતિ-‘પરમાણુ પોગ્ગલાણં મંતે ! પપ્પદ્ધયાઽ કિં કહ્જુમ્મા પુચ્છા’ પરમાણુ પુદ્ગલાઃ સ્વલુ મદન્ત ! પ્રદેશર્થતયા કિં કૃતયુગ્મા પૃચ્છા, હે મદન્ત ! પરમાણવઃ પ્રદેશરૂપેણ કિં કૃતયુગ્માઃ યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પયોજાવેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘોદેસેણ સિય કહ્જુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ ઓઘાદેશેન-સામાન્યરૂપેણ પ્રદેશર્થતયા પરમાણુપુદ્ગલાઃ સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ યોજાઃ, સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્માઃ સ્યાત્ કલ્પયોજાઃ. ‘વિહાણાદેસેણં નો કહ્જુમ્મા નો તેઓયા નો દાવરજુમ્મા કલિઓગા’ વિહાણાદેશેન-વિશેષરૂપેણ એકૈકશસ્ત્યર્થઃ નો કૃતયુગ્માઃ નો યોજાઃ નો દ્વાપરયુગ્માઃ કિન્તુ કલ્પયોજા એવેતિ । ‘દુપ્પણ્ણસિયા ણં પુચ્છા’ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્વલુ પૃચ્છા હે મદન્ત ! દ્વિપ્રદેશિકા સ્કન્ધાઃ પ્રદેશર્થતયા કિં કૃતયુગ્માઃ યોજા દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પયોજાવેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં સિય કહ્જુમ્મા’ ઓઘાદેશેન

સે જો અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધ હૈ વહ મી ચારરાશિરૂપ હોતા હૈ । કદાચિત્ વહ કૃતયુગ્મરાશિરૂપ હોતા હૈ, કદાચિત્ વહ યોજરાશિરૂપ હોતા હૈ, કદાચિત્ વહ દ્વાપરયુગ્મરાશિ રૂપ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ વહ કલ્પયોજરાશિરૂપ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર સે ચારોં પ્રકાર કી રાશિવાલા હોતા હૈ । ‘પરમાણુપોગ્ગલાણં મંતે ! પપ્પદ્ધયાઽ કિં કહ્જુમ્મા પુચ્છા’ હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામી ને વહુવચન કો આશ્રિત કરકે પ્રમુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! જો પરમાણુપુદ્ગલ હૈં વે કયા પ્રદેશરૂપ સે કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા યોજરૂપ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા કલ્પયોજરૂપ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ સિય કહ્જુમ્મા, જાવ સિય કલિઓગા’ હે ગૌતમ !

સ્કંધના કથન પ્રમાણે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ પણ ભજનાથી કૃતયુગ્મ વિગેરે રૂપ હોય છે. ‘એવં અણંતપણ્ણિયં વિ’ તથા આજ પ્રમાણે જે અનંત પ્રદેશવાળો પુદ્ગલ સ્કંધ છે, તે પણ ચારે રાશિ રૂપ હોય છે. કોઈવાર તે કૃતયુગ્મરાશી રૂપ હોય છે, કોઈવાર યોજરાશી રૂપ હોય છે, કોઈવાર તે દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર તે કલ્પયોજ રાશિ રૂપ પણ હોય છે. આ રીતે તે ચારે પ્રકારની રાશિવાળો હોય છે.

‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ! પપ્પદ્ધયાઽ કિં કહ્જુમ્મા પુચ્છા’ આ સૂત્રદ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામી બહુવચનનો આશ્રય કરીને પ્રમુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન જે પરમાણુ પુદ્ગલો છે, તેઓ શું પ્રદેશપણથી કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્પયોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ સિય

દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ, 'નો તેઓગા' નો ઝ્યોજાઃ, 'સિય દાવરજુમ્મા' સ્યાદ્ દ્વાપરયુગ્માઃ, 'નો કલિઓગા' નો કલ્યોજાઃ, 'વિહાણાદેસેણં નો કહજુમ્મા' નો તેઓગા દાવરજુમ્મા નો કલિઓગા' વિધાનાદેશેન-તત્તદ્વેગ નો કૃતયુગ્માઃ નો ઝ્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ નો કલ્યોજા ભવન્તીતિ, દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ યદા-

સામાન્યરૂપ સે પુદ્ગલ પરમાણુપ્રદેશ કી અપેક્ષા કરકે ભજના સે ચારોં રાશિરૂપ હોતે હૈં-કદાચિત્ વે કૃતયુગ્મરૂપ ભી હોતે હૈં, કદાચિત્ ઝ્યોજ-રૂપ ભી હોતે હૈં કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ ભી હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ કલ્યોજરૂપ ભી હોતે હૈં ।

'વિહાણાદેસેણં' પરંતુ વિધાન કી અપેક્ષા સે એક ૨ પરમાણુ કી અપેક્ષા સે વે ન કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં, ન ઝ્યોજરૂપ હોતે હૈં, ન દ્વાપર-યુગ્મરૂપ હોતે હૈં કિન્તુ કલ્યોજરૂપ હી હોતે હૈં ।

'દુપ્પરસિયાણં પુચ્છા' હે ભદન્ત ! જો દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હૈં વે કયા પ્રદેશોં કી અપેક્ષા લેકર કૃતયુગ્મ રૂપ હોતે હૈં ? અથવા ઝ્યોજરૂપ હોતે હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ? અથવા કલ્યોજરૂપ હોતે હૈં ?

હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'ઓઘા-દેસેણં સિય કહજુમ્મા' સામાન્ય રૂપ સે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ પ્રદેશોં કી અપેક્ષા ચારોં રૂપ નહીં હોતે હૈં-કિન્તુ કદાચિત્ વે કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ વે દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈં । 'નો તેઓગા નો કલિ

કહજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા' હે ગૌતમ ! સામાન્યરૂપથી પુદ્ગલ પરમાણુ પ્રદેશની અપેક્ષા કરીને ભજનાથી ચારે રાશિ રૂપ હોય છે. કોઈવાર તેઓ કૃતયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે. કોઈવાર ઝ્યોજ રૂપ પણ હોય છે, કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે અને કોઈવાર કલ્યોજ રૂપ હોય છે. 'વિહાણાદેસેણં' પરંતુ વિધા-નની અપેક્ષાથી એટલે કે એક એક પરમાણુની અપેક્ષાથી તેઓ કૃતયુગ્મ રૂપ હોતા નથી, ઝ્યોજ રૂપ પણ હોતા નથી. અને દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ હોતા નથી, પરંતુ કલ્યોજ રૂપ જ હોય છે. 'દુપ્પરસિયાણં પુચ્છા' હે ભગવન્ બે પ્રદેશવાળા બે સ્કન્ધો છે, તેઓ શું પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા ઝ્યોજ રૂપ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા કલ્યોજ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ઓઘાદેસેણં સિય કહજુમ્મા' સામાન્યપણાથી બે પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચારે રાશિવાળા હોતા નથી. પરંતુ કોઈવાર તેઓ કૃતયુગ્મરાશિ રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર તેઓ દ્વાપરયુગ્મરાશિ રૂપ હોય છે, 'નો તેઓગા નો કલિઓગા' તેઓ ઝ્યોજરાશિ રૂપ અથવા કલ્યોજરાશિ રૂપ હોતા નથી.

સમસંખ્યકા ભવન્તિ તદા પ્રદેશતઃ કૃતયુગ્માઃ યદા તુ વિપમસંખ્યકા સ્તદા દ્વાપરયુગ્મા ભવન્તિ-વિધાન,દેશેન તુ યે દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા સ્તે પ્રદેશાર્થતયા એકૈકશ્ચિત્પમાનાઃ દ્વિપ્રદેશત્વાદેવ દ્વાપરયુગ્મા ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘તિષ્પણસિયાણં પુચ્છા’ ત્રિપ્રદેશિકાઃ સ્વલ્લ પૃચ્છા હે ભદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ પ્રદેશાર્થતયા કિં કૃતયુગ્મા સ્વયોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પયોજાવેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણ સિય કહજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ ઓઘાદેશેન સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્ સ્યાત્ કલ્પયોજાઃ, ‘વિહાણાદેસેણં નો કહજુમ્મા તેઓગા નો

ઓગા’ યોજા ઓર કલ્પયોજા રૂપ નહીં હોતે હૈં । ‘વિહાણાદેસેણં’ પરન્તુ -એક એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે દ્વાપરયુગ્મરૂપ હી હોતા હૈં શેષ ૩ રાશિરૂપ નહીં હોતા હૈં । દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ જબ નમસંખ્યાવાલે હોતે હૈં તબ પ્રદેશોં કી અપેક્ષા વે કૃતયુગ્મરાશિરૂપ હોતે હૈં ઓર જબ વે વિષમ સંખ્યા વાલે હોતે હૈં તબ વે દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈં । જબ યે એક એક કરકે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે વિચારિત હોતે હૈં તો દો પ્રદેશોં વાલે હોને સે યે સ્વતન્ત્ર રૂપ સે દ્વાપરયુગ્મરૂપ હી હોતે હૈં ।

‘તિષ્પણસિયાણં પુચ્છા’ હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે એસાપૂછા હૈં-હે ભદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે કયા કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ? અથવા યોજરૂપ હોતે હૈં ? અથવા દ્વાપર-યુગ્મરૂપ હોતે હૈં ? અથવા કલ્પયોજરૂપ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં સિય કહજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ હે ગૌતમ ! સામાન્યરૂપ સે સમસ્ત ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશોં કી

‘વિહાણાદેસેણ’ પરંતુ એક એકની અપેક્ષાથી બે પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ પ્રદેશપણથી દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ જ હોય છે. બાકીની ત્રણે રાશિ ૩૫ હોતા નથી બે પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ જ્યારે સમાન સંખ્યાવાળો હોય છે ત્યારે પ્રદેશોની અપેક્ષાથી તેઓ કૃતયુગ્મરાશિ ૩૫ હોય છે. અને જ્યારે તેઓ વિષમ સંખ્યાવાળા હોય છે. ત્યારે તેઓ દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ હોય છે. જ્યારે તેઓ એક એક કરીને બે પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ પ્રદેશપણથી વિચારવામાં આવે છે, તો બે પ્રદેશવાળા હોવાથી આ સ્વતંત્રપણથી દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ જ હોય છે ‘તિષ્પણસિયાણં પુચ્છા’ આ સૂત્રપાઠદ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો પ્રદેશપણથી શું કૃતયુગ્મ ૩૫ હોય છે ? અથવા યોજ ૩૫ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ હોય છે ? અથવા કલ્પયોજ ૩૫ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! ‘ઓઘાદેસેણં સિય કહજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ હે ગૌતમ ! સામાન્યપણથી સમગ્ર ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો પ્રદે-

દાવરજુમ્મા નો કલિઓગા' વિધાનાદેશેન નો કૃતયુગ્માઃ કિન્તુ ય્યોજાઃ નો દ્વાપરયુગ્માઃ, નો કલ્પોજાઃ, સમસ્તત્રિપ્રદેશિકમીલને તત્પ્રદેશાનાં ચ ચતુષ્કા-
પહારે ચતુરગ્રાદિત્વં ભજનયા સ્યાત્ ત્રિપ્રદેશિકાનામનવસ્થિતસંખ્યાત્વાત્ 'યથા' ચતુર્ણાં ત્રિપ્રદેશિકાનાં મીલને દ્વાદશપ્રદેશાઃ તે ચ ચતુરગ્રા ભવન્તિ પશ્ચાનાં
અપેક્ષા લેકર ભજના સે ચતૂરાશિરૂપ હોતે હૈં-કદાચિત્ વે કૃતયુગ્મ-
રૂપ ભી હોતે હૈં, કદાચિત્ ય્યોજરૂપ ભી હોતે હૈં, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મ-
રૂપ ભી હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ કલ્પોજરૂપ ભી હોતે હૈં । પર 'વિહાણા-
દેસેળ' સ્વતન્ત્ર રૂપ સે એક ૨ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ ય્યોજરાશિરૂપ હી હોતા
હૈં । કૃતયુગ્મરાશિરૂપ અથવા દ્વાપરયુગ્મરાશિરૂપ અથવા કલ્પોજ-
રાશિરૂપ નહીં હોતા હૈં । તાત્પર્ય્ હસ કથન કા એસા હૈં કિ જબ પ્રદેશો
કી અપેક્ષા લેકર સમસ્ત ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કા વિચાર સામાન્યરૂપ
સે કિયા જાતા હૈં-તવ ઉસ અવસ્થા મેં સમસ્ત ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ગ્રહીત
હો જાતે હૈં ઓર ઉનકે મેલ મેં સમસ્ત ઉનકે પ્રદેશ અનેક હો જાતે હૈં
-ઉસ સમય પ્રદેશોં કી સંખ્યા અનવસ્થિત રહતી હૈં । અતઃ ભજના
સે ઉસ હાલતમેં હનમેં ચારરાશિરૂપતા આ જાતી હૈં । જૈસે માનલો જબ
ચાર ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કો મિલાયા જાતા હૈં તો ૪ ત્રિપ્રદેશિક
સ્કન્ધોં કે ૧૨ પ્રદેશ હો જાતે હૈં ઓર હનહેં જવ ચાર સે અપહ્ન કિયા
જાતા હૈં તો અન્ત મેં ચાર બચતે હૈં હસલિયે હનમેં કૃતયુગ્મરાશિરૂપતા

શેની અપેક્ષાથી ભજનાથી ચારે રાશિ રૂપ હોય છે. એટલે કે કોઈવાર તેઓ
કૃતયુગ્મ પણ હોય છે. કોઈવાર તેઓ ય્યોજ રૂપ પણ હોય છે. કોઈવાર
દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે અને કોઈવાર કલ્પોજ રૂપ પણ હોય છે પરંતુ
'વિહાણાદેસેળ' સ્વતન્ત્ર એક એક ત્રણ પ્રદેશોવાળા સ્કંધો ય્યોજ રાશિ રૂપ જ
હોય છે. કૃતયુગ્મરાશિ રૂપ અથવા દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ અથવા કલ્પોજ
રાશિ રૂપ હોતા નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જ્યારે પ્રદેશોની અપે-
ક્ષાથી સઘળા ત્રણ પ્રદેશોવાળા સ્કંધોનો વિચાર સામાન્યપણાથી કરવામાં
આવે છે, ત્યારે તે અવસ્થામાં સઘળા ત્રણ પ્રદેશોવાળા સ્કંધોનો સમાવેશ થઈ
જાય છે અને તેઓના મેળવવામાં આવતાં સઘળા તેઓના પ્રદેશો અનેક થઈ
જાય છે. તે વખતે પ્રદેશોની સંખ્યા અનવસ્થિત-અનિશ્ચિત રહે છે તેથી એ
સ્થિતિમાં ભજનાથી તેઓમાં ચારે રાશિપણું આવી જાય છે જેમકે-જ્યારે
ચાર ત્રણ પ્રદેશોવાળા સ્કંધો મેળવવામાં આવે તો ૪ ચાર ત્રણ પ્રદેશોવાળા
સ્કંધોના ૧૨ ચાર પ્રદેશો થઈ જાય છે અને તેમાંથી ચારની સંખ્યાથી
અપહાર કરવામાં આવે છે, તો છેવટે ચાર બચે છે, તેથી તેઓમાં કૃતયુગ્મ

ત્રિપ્રદેશિકાનાં મીલને ઝ્યોજાઃ, વળ્લાં ત્રિપ્રદેશિકાનાં મીલને દ્વાપરયુગ્માઃ, સપ્તાનાં ત્રિપ્રદેશિકાનાં મીલને કલ્પોજરૂપા ભવન્તિ વિધાનાદેશેન તુ ઝ્યોજા એવં સ્કન્ધાનાં ઝ્યણુકત્વા દિતિ । ‘ચતુષ્પણ્ડિયાણં પુચ્છા’ ચતુઃપ્રદેશિકાઃ પૃચ્છા, હે મદન્ત ! ચતુઃપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ પ્રદેશર્થતયા કિં કૃતયુગ્માઃ ઝ્યોજાઃ

આજાતી હૈં ઓર જય પાંચ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કો મિલાયા જાતા હૈં તથા ૧૫ પ્રદેશ હો જાતે હૈં હન્હે ૪ ચાર સે અપહ્ત કરને પર અન્ત મેં ૩ બચતે હૈં- હસલિયે યે ઝ્યોજરૂપ હો જાતે હૈં । ૬ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કો જય મિલાયા જાતા હૈં તો પ્રદેશોં કી સંખ્યા ૧૮ હો જાતી હૈં હન્હે ચાર સે અપહ્ત કરને પર અન્ત મેં દો બચતે હૈં, તથા યે દ્વાપરયુગ્મરૂપ હો જાતે હૈં । સાત ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કો જય મિલાતે હૈં તો વહાં પ્રદેશોં કી સંખ્યા ૨૧ હો જાતી હૈં હન્હે ચાર ૨ સે અપહ્ત કરને પર અન્ત મેં એક બચતા હૈં તથા યે કલ્પોજરૂપ હો જાતે હૈં ઓર જય સ્વતન્ત્રરૂપ સે એક એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે પ્રદેશોં કા વિચાર કિયા જાતા હૈં તથા યે ત્રીન હી પ્રદેશ હોને સે ઝ્યોજ રૂપ હી હોતે હૈં અન્ય રાશિરૂપ નહીં હોતે હૈં ।

‘ચતુષ્પણ્ડિયાણં પુચ્છા’ હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામી ને પ્રમુશ્રી સે એસા પૂછા હૈં- હે મદન્ત ! ચાર પ્રદેશોંવાલે સમસ્ત સ્કન્ધ કયા કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ? અથવા ઝ્યોજરૂપ હૈં અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હૈં ? અથવા

રાશિપણ્ડિ આવે છે. અને બ્યારે પાંચ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધોને મેળવવામાં આવે ત્યારે ૧૫ પંદર પ્રદેશો થઈ જાય છે, તેને ચારથી અપહાર કરવાથી છેવટે ત્રણ બચે છે. તેથી તેઓ ઝ્યોજ ૩૫ થઈ જાય છે. બ્યારે છ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો મેળવવામાં આવે ત્યારે પ્રદેશોની સંખ્યા ૧૮ અઠાર થઈ જાય છે, તેને ચારથી અપહાર કરવાથી છેવટે બે શેષ રહે છે. તેથી તે દ્વાપરયુગ્મ રાશિ ૩૫ થઈ જાય છે બ્યારે ત્રણ પ્રદેશવાળા ૭ સાત સ્કન્ધોને મેળવવામાં આવે તો તે વળતે પ્રદેશોની સંખ્યા ૨૧ એકવીસની થઈ જાય છે. તેમાંથી ચાર ચારનો અપહાર કરવાથી છેવટે એક બચે છે ત્યારે તેઓ કલ્પોજ ૩૫ થઈ જાય છે, અને બ્યારે સ્વતંત્રપણથી એક એક ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના પ્રદેશોનો વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના ત્રણજ પ્રદેશો હોવાથી તે ઝ્યોજ ૩૫જ હોય છે. અન્ય રાશિ ૩૫ હોતા નથી

‘ચતુષ્પણ્ડિયાણં પુચ્છા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે- હે ભગવન્ ચાર પ્રદેશવાળા સઘળા સ્કન્ધો શું કૃતયુગ્મ ૩૫ છે ? અથવા ઝ્યોજ ૩૫ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ ૩૫ છે ? અથવા કલ્પોજ

દ્વાપરયુગમા કલ્પયોજા વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘ओघादेसेण वि विहाणादेसेण वि कडजुम्मा नो तेओगा नो दावरजुम्मा नो कलिओगा’ ओघादेशेनापि विधानादेशेनापि चतुःप्रदेशिकाः कृतयुगमा एव भवन्ति नो ज्योजा नो द्वापरयुगमा नो कल्योजाः । ‘पंचपएसिया जहा परमाणुपोग्गला’ पञ्चप्रदेशिकाः पुद्गलाः यथा परमाणुपुद्गलाः परमाणुपुद्गलवत्—कल्योजा एव भवन्ति न तु कृतयुग्माः, न ज्योजाः, न द्वापरयुग्मा वा भवन्तीति । ‘छप्पएसिया जहा दुप्पएसिया’ षट्प्रदेशिकाः स्कन्धा यथा द्विप्रदेशिकाः षट्-

कल्योजरूप हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—गोयमा ! ओघादेसेण वि विहाणादेसेण वि कडजुम्मा नो तेओगा नो दावरजुम्मा, नो कलिओगा’ हे गौतम ! चार प्रदेशों वाले समस्त स्कन्ध प्रदेशों की अपेक्षा से कृतयुगमरूप ही होते हैं ज्योजादि राशिरूप नहीं होते हैं, इसी प्रकार से वे भिन्न २ रूप से भी—स्वतन्त्र रूप से भी एक, एक होकर कृतयुगमराशिरूप ही होते हैं, अन्य ज्योज द्वापरयुगम और कल्योजराशिरूप नहीं होते हैं ।

‘पंच पएसिया जहा परमाणुपोग्गला’ पांच प्रदेशों वाले जो पुद्गल हैं वे समस्त परमाणु पुद्गलों की समानता होने से सामान्य रूप से चारराशिरूप होते हैं और विशेषरूप से केवल कल्योजरूप ही होते हैं, कृतयुगम, ज्योज, और द्वापरयुगमरूप नहीं होते हैं । ‘छप्पएसिया जहा दुप्पएसिया’ षट्प्रदेशिक स्कन्ध द्विप्रदेशिक स्कन्ध के जैसे सामा-

રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ વિ વિહાણાદેસેણ વિ કડજુમ્મા નો તેઓગા નો દાવરજુમ્મા, નો કલિઓગા’ હે ગૌતમ ! ચાર પ્રદેશોવાળા સઘળા સ્કંધો પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કૃતયુગમ રૂપ જ હોય છે. જ્યોજ વિગેરે રાશિ રૂપ હોતા નથી. એજ રીતે તેઓ જુદા જુદા પ્રકારથી પણ એટલે કે સ્વતંત્ર રૂપથી પણ એક એકપણાથી કૃતયુગમ રાશિ રૂપ જ હોય છે જ્યોજ રાશિ રૂપ કે દ્વાપરયુગમ રાશિ રૂપ અથવા કલ્યોજ રાશિ રૂપ હોતા નથી.

‘પંચ પસિયા જહા પરમાણુપોગ્ગલા’ પાંચ પ્રદેશવાળા જે પુદ્ગલો છે, તેઓ સઘળા પરમાણુ પુદ્ગલોને સમાનપણાથી સામાન્યપણાથી ચારે રાશિ રૂપ હોય છે. અને વિશેષપણાથી કેવળ કલ્યોજ રાશિ રૂપ જ હોય છે. કૃતયુગમ, જ્યોજ, અને દ્વાપરયુગમ રાશિ રૂપ હોતા નથી. ‘છપ્પસિયા જહા દુપ્પસિયા’ છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ જે પ્રદેશવાળો સ્કંધના કથન પ્રમાણે સામા-

પ્રદેશિકા પુલ્ગલા ઓઘાદેશેન સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ નો ઝ્યોજાઃ સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્માઃ,
 નો કલ્પયોજા इत्यर्थः વિધાનાદેશેન નો કૃતયુગ્મા નો ઝ્યોજાઃ કિન્તુ દ્વાપરયુગ્મા-
 ન તુ કલ્પયોજા इति । ‘સત્તપ્પસિયા જહા તિપ્પપ્પસિયા’ સપ્તપ્રદેશિકા યથા ત્રિપ્ર-
 દેશિકાઃ સપ્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ઓઘાદેશેન સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્ સ્યાત્ કલ્પયોજાઃ
 વિધાનાદેશેન નો કૃતયુગ્મા કિન્તુ ઝ્યોજાઃ નો દ્વાપરયુગ્મા ન વા કલ્પયોજા इति
 ‘અટ્ટપ્પસિયા જહા-ચત્તપ્પપ્પસિયા’ અષ્ટપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા યથા ચતુઃપ્રદેશિકાઃ
 ચતુઃપ્રદેશિકવત્-અષ્ટપ્રદેશિકા ઓઘાદેશેન વિધાનાદેશેનાપિ કૃતયુગ્મરૂપાઃ ન તુ

ન્ય કી અપેક્ષા કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ દ્વાપર-
 યુગ્મરૂપ હોતે હૈં પર વે ઝ્યોજ ઓર કલ્પયોજરૂપ નહીં હોતે હૈં વિધાના-
 દેશ સે વે ન કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ઓર ન ઝ્યોજરૂપ હોતે હૈં । કિન્તુ
 દ્વાપરયુગ્મરૂપ હી હોતે હૈં, કલ્પયોજરૂપ મીં વે નહીં હોતે હૈં । ‘સત્તપ્પ-
 સિયા જહા તિપ્પપ્પસિયા’ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જૈસા
 સામાન્યદેશ સે કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ મીં હોતે હૈં, કદાચિત્ ઝ્યોજરૂપ
 મીં હોતે હૈં, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ મીં હોતે હૈં ઓર કદાચિત્
 કલ્પયોજરૂપ મીં હોતે હૈં । તથા-વિધાનાદેશ સે વે ન કૃતયુગ્મરૂપ હોતે
 હૈં, ન દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ઓર ન કલ્પયોજરૂપ હોતે હૈં કિન્તુ ઝ્યોજ-
 રૂપ હી હોતે હૈં । ‘અટ્ટપ્પસિયા જહા ચત્તપ્પપ્પસિયા’ આઠ પ્રદેશોવાલે
 જો સ્કન્ધ હૈં વે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જૈસા ઓઘાદેશ સે ઓર વિધા-
 નાદેશસે દોનોં અપેક્ષા સે મીં કૃતયુગ્મરૂપ હી હોતે હૈં ઝ્યોજ અથવા

ન્યપણાથી કોઈવાર કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ હોય છે અને કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ
 રાશિ રૂપ હોય છે, પરંતુ તેઓ ઝ્યોજ રાશિ રૂપ અથવા કલ્પયોજ રાશિ રૂપ
 હોતા નથી વિધાનાદેશથી તેઓ કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ હોતા નથી તથા ઝ્યોજ
 રાશિ રૂપ પણ હોતા નથી પરંતુ દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ જ હોય છે. ‘સત્ત
 પ્પસિયા જહા તિપ્પપ્પસિયા’ સાત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ ત્રણ પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધના
 કથન પ્રમાણે સામાન્યપણાથી કોઈવાર કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ પણ હોય છે,
 કોઈવાર ઝ્યોજ રાશિ રૂપ પણ હોય છે કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ
 પણ હોય છે, અને કોઈવાર કલ્પયોજ રાશિ રૂપ પણ હોય છે.
 વિધાનાદેશથી-વિશેષપણાથી તે કૃતયુગ્મ રૂપ નથી તેમ દ્વાપરયુગ્મ
 રૂપ પણ નથી તથા કલ્પયોજ રૂપ પણ નથી પરંતુ ઝ્યોજ રૂપ જ
 હોય છે ‘અટ્ટપ્પસિયા જહા ચત્તપ્પપ્પસિયા’ આઠ પ્રદેશોવાળો જે સ્કન્ધ છે
 તે ચાર પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધના કથન પ્રમાણે ઓઘાદેશથી અને વિધાનાદેશથી
 એમ બંને પ્રકારથી કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ જ હોય છે. ઝ્યોજ અથવા દ્વાપર-

ત્રયોજાઃ ન વા દ્વાપરયુગ્માઃ ન વા કલ્યોજા ઇતિ । ‘ણવપણસિયા જહા પરમાણુ પોગ્ગલા’ નવપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા યથા પરમાણુપુદ્ગલાઃ, પરમાણુપુદ્ગલવત્ ઓધા-
દેશેન સ્યાત્ કૃતયુગ્મા યાવત્ સ્યાત્ કલ્યોજાઃ વિધાનાદેશેન નો કૃતયુગ્મા નો
ત્રયોજા નો દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્યોજા ઇતિ । ‘દસપણસિયા જહા દુપ્પણસિયા’ દશ-
પ્રદેશિકા યથા દ્વિપ્રદેશિકાઃ દ્વિપ્રદેશિકવત્ દશપ્રદેશિકપુદ્ગલા અપિ ઓધાદેશેન
સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ નો ત્રયોજાઃ સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્માઃ નો કલ્યોજાઃ, વિધાનાદેશેન
તુ નો કૃતયુગ્માઃ નો ત્રયોજાઃ કિન્તુ દ્વાપરયુગ્માઃ ન વા કલ્યોજા ઇતિ । ‘સંલે-
જ્જપણસિયા ણં પુચ્છા’ સંલેયપ્રદેશિકાઃ પુચ્છા, હે ભદન્ત ! સંલેયપ્રદેશિકાઃ

દ્વાપરયુગ્મ અથવા કલ્યોજ રૂપ નહીં હોતે હૈં । ‘ણવપણસિયા જહા પર-
માણુપોગ્ગલા’ નો પ્રદેશોવાલે સમસ્ત સ્કન્ધ સામાન્ય સે પરમાણુ પુદ્ગલોં
કે જૈસે કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ મી હોતે હૈં યાવત્ કદાચિત્ કલ્યોજ-
રૂપ મી હોતે હૈં । તથા વિધાન સે—એક એકરૂપ સે વે કેવલ કલ્યોજરૂપ
હી હોતે હૈં, કૃતયુગ્મરૂપ અથવા ત્રયોજરૂપ અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ નહીં
હોતે હૈં । ‘દસ પણસિયા જહા દુપ્પણસિયા’ દશપ્રદેશિક જો સ્કન્ધ
હૈં વે સામાન્ય સે દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કે જૈસે કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ
મી હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ મી હોતે હૈં, ત્રયોજરૂપ અથવા
કલ્યોજરૂપ નહીં હોતે હૈં તથા—વિધાન સે—એક એક દશપ્રદેશિક
સ્કન્ધ સ્વતન્ત્રતા સે દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈં, કૃતયુગ્મરૂપ નહીં હોતે હૈં,
ત્રયોજરૂપ નહીં હોતે હૈં ઓર ન કલ્યોજરૂપ હી હોતે હૈં ।

‘સંલેજ્જપણસિયા ણં પુચ્છા’ હસ સૂત્ર દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામી ને

યુગ્મ અથવા કલ્યોજ રૂપ હોતા નથી. ‘ણવપણસિયા જહા પરમાણુપોગ્ગલા’
નવ પ્રદેશોવાળા સંપ્રગા સ્કંધો સામાન્યપણથી પરમાણુ પુદ્ગલોના કથન
પ્રમાણે કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે. યાવત્ કદાચિત્ કલ્યોજ રૂપ
પણ હોય છે. તથા વિધાનાદેશથી એટલે કે એક એકપણથી તેઓ કેવળ
કલ્યોજ રૂપ જ હોય છે. કૃતયુગ્મ રૂપ અથવા ત્રયોજ રૂપ અથવા દ્વાપર
યુગ્મરૂપ હોતા નથી. ‘દસપણસિયા જહા દુપ્પણસિયા’ દસ પ્રદેશોવાળા જે
સ્કંધો છે, તે સામાન્યપણથી બે પ્રદેશોવાળા સ્કંધોના કથન પ્રમાણે કોઈવાર
કૃતયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે. અને કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે.
ત્રયોજ રૂપ અથવા કલ્યોજ રૂપ હોતા નથી તથા વિધાનાદેશથી એક—એક
રૂપથી દશપ્રદેશોવાળા સ્કંધ સ્વતંત્ર રીતે દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે. તે કૃતયુગ્મ રૂપ
હોતા નથી તથા ત્રયોજ રૂપ પણ હોતા નથી અને કલ્યોજ રૂપ પણ હોતા નથી
‘સંલેજ્જપણસિયા ણં પુચ્છા’ આ સૂત્ર દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું

સ્કન્ધાઃ પ્રદેશર્થતયા કિં કૃતયુગ્માઃ કિં-ઽયોજા દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પયોજાવેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ક્ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેનં સિય કઢજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ ઓઘાદેશેન સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્ સ્યાત્ કલ્પયોજાઃ, ‘વિહાણાદેસેનં કઢજુમ્મા વિ જાવ કલિઓગાવિ’ વિધાનાદેશેન કૃતયુગ્મા અપિ ઽયોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પયોજા અપીતિ ભાવઃ । ‘એવં અસંખેજ્જપણ્ણિયા વિ’ એવમ્-સંખ્યેયપ્રદેશિકસ્કન્ધવદેવ અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્કન્ધા અપિ ઓઘાદેશેન સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ સ્યાત્ ઽયોજાઃ સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્માઃ સ્યાત્ કલ્પયોજાઃ

પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ હે ભદન્ત । સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે કયા કૃતયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા ઽયોજરૂપ હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈ ? અથવા કલ્પયોજરૂપ હૈ ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેનં સિય કઢજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ સામાન્ય સે સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ ભજના સે ચારોં રાશિરૂપ હોતે હૈ-કદાચિત્ વે કૃતયુગ્મરૂપ ભી હોતે હૈ, કદાચિત્ ઽયોજરૂપ ભી હોતે હૈ, કદાચિત્ વે દ્વાપરયુગ્મરૂપ ભી હોતે હૈ’ ઓર કદાચિત્ કલ્પયોજરૂપ ભી હોતે હૈ । તથા-‘વિહાણાદેસેનં કઢજુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ’ વિધાનાદેશ સે વે ચારોં રાશિરૂપ હોતે હૈ કૃતયુગ્મરૂપ ભી હોતે હૈ ઽયોજરૂપ ભી હોતે હૈ, દ્વાપરયુગ્મરૂપ ભી હોતે હૈ ઓર કલ્પયોજરૂપ ભી હોતે હૈ । ‘એવં અસંખેજ્જપણ્ણિયા વિ’ સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જૈસે અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ ભી ઓઘાદેશ-સામાન્ય કી અપેક્ષા સે ચારોં

પૂછયું છે કે-હે કૃપાસાગર ભગવન્ સંખ્યાત પ્રદેશવાળો જે સ્કન્ધ છે, તે પ્રદેશપણ્ણીથી શું કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ છે ? અથવા યોજ રાશિ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ છે ? અથવા કલ્પયોજ રાશિ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેનં સિય કઢજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ સામાન્યપણ્ણી સંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ભજનાથી ચારે રાશિ રૂપ હોય છે. કોઈવાર તે કૃતયુગ્મ રૂપ પણ્ણી હોય છે, કોઈવાર તે યોજ રૂપ પણ્ણી હોય છે, કોઈવાર તે દ્વાપરયુગ્મ રૂપ પણ્ણી હોય છે. અને કોઈવાર કલ્પયોજ રૂપ પણ્ણી હોય છે. તથા ‘વિહાણાદેસેનં કઢજુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ’ વિધાનાદેશથી તેઓ ભજનાથી ચારે રાશિ રૂપ હોય છે. કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, કોઈવાર યોજ રૂપ હોય છે, કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે. અને કદાચિત્ કલ્પયોજ રૂપ હોય છે. ‘એવં અસંખેજ્જપણ્ણિયા વિ’ સંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધના કથન પ્રમાણે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ પણ્ણી સામાન્યપણ્ણી ભજનાથી ચારે રાશિ

વિધાનાદેશેન તુ કૃતયુગ્મા અપિ ટ્રયોજા અપિ દ્વાપરયુગ્માઅપિ, કલ્યોજા અપિ મવન્તીતિ । ‘અર્ણતપ્પસિયા વિ’ અનન્તપ્રદેશિકા અપિ સ્કન્ધા ઓઘાદેશેન સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્ સ્યાત્ કલ્યોજાઃ, વિધાનાદેશેન કૃતયુગ્મા અપિ ટ્રયોજા અપિ દ્વાપરયુગ્માઅપિ કલ્યોજા અપિ મવન્તીતિ માવઃ ॥સૂ૦ ૯॥

અથ ક્ષેત્રરૂપેગ પુદ્ગલાન્ વિચારયિતુમાહ-‘પરમાણુપોગ્ગલેન’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-પરમાણુપોગ્ગલે નાં મંતે ! કિં કડજુસ્મપ્પસોગાઢે પુચ્છા ગોયમા ! નો કડજુસ્મપ્પસોગાઢે તેઓગ૦ નો દાવરજુસ્મ૦ કલિઓગપ્પસોગાઢે । દુપ્પપ્પસિણં પુચ્છા ગોયમા ! નો કડજુસ્મપ્પસોગાઢે નો તેઓગ૦ । સિય દાવરજુસ્મપ્પસોગાઢે સિય કલિઓગપ્પસોગાઢે । તિપ્પપ્પસિણં પુચ્છા ગોયમા ! નો કડજુસ્મપ્પસોગાઢે સિય તેઓગપ્પસોગાઢે સિય દાવરજુસ્મપ્પસોગાઢે

રાશિરૂપ હોતે હૈં-કદાચિત્ વે કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં, કદાચિત્ ટ્રયોજરૂપ હોતે હૈં, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ કલ્યોજરૂપ હોતે હૈં । તથા વિધાનાદેશ અર્થાત્ સ્વતન્ત્ર રૂપ સે વે એક એક કી અપેક્ષા મૈં-વ્યક્તિરૂપ મૈં ચારોં રાશિરૂપ હોતે હૈં કૃતયુગ્મરૂપ મી હોતે હૈં ટ્રયોજરૂપ મી હોતે હૈં, દ્વાપરયુગ્મરૂપ મી હોતે હૈં ઓર કલ્યોજરૂપ મી હોતે હૈં ‘અર્ણતપ્પસિયા વિ’ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ મી સામાન્યતા કો લેકર મજના સે ચારોં રાશિરૂપ હોતે હૈં કદાચિત્ વે કૃતયુગ્મરૂપ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ વે યાવત્ કલ્યોજરૂપ હોતે હૈં । ઓર વિધાનાદેશ સે કૃતયુગ્મમી, ટ્રયોજ મી દ્વાપરયુગ્મ મી કલ્યોજ મી હોતે હૈં ॥સૂ૦ ૯॥

રૂપ હોય છે એટલે કે કોઈવાર તેઓ કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ હોય છે, કોઈવાર ટ્રયોજ રાશિ રૂપ હોય છે, કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર કલ્યોજ રાશિ રૂપ હોય છે. તથા સ્વતન્ત્ર રૂપથી તેઓ એક એકપણામા-અર્થાત્ વ્યક્તિરૂપમાં, ભજનાથી ચારે-રાશિ રૂપ હોય છે. કોઈવાર કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ હોય છે. કોઈવાર ટ્રયોજ રાશિ રૂપ હોય છે. કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ હોય છે. અને કોઈવાર કલ્યોજ રાશિ રૂપ હોય છે. ‘અર્ણતપ્પસિયા વિ’ અનન્ત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ પણ સામાન્ય અને વિશેષપણથી ચારે રાશિ રૂપ હોય છે. કોઈવાર તેઓ કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ હોય છે. અને કોઈવાર તેઓ યાવત્ ટ્રયોજ રાશિ રૂપ હોય છે તથા દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ અને કલ્યોજ રૂપ પણ હોય છે. ॥સૂ૦ ૯॥

सिय कलिओगपएसोगाढे । चउप्पएसिएणं पुच्छा गोयमा ! सिय
 कडजुम्मपएसोगाढे जाव सिय कलिओगपएसोगाढे, एवं जाव
 अणंतपएसिए । परमाणुपोगला णं भंते ! कडजुम्म० पुच्छा
 गोयमा ! ओघादेसेणं कडजुम्मपएसोगाढा, नो तेओग० नो
 दावर० नो कलिओग० । विहाणादेसेणं नो कडजुम्मपएसोगाढा,
 नो तेओग० नो दावरजुम्म० कलिओगपएसोगाढा । दुप्पए-
 सियाणं पुच्छा गोयमा ! ओघादेसेणं कडजुम्मपएसोगाढा नो
 तेओग० नो दावर० नो कलिओग० । विहाणादेसेणं नो कडजुम्म-
 पएसोगाढा नो तेओगपएसोगाढा दावरजुम्मपएसोगाढा वि कलि-
 ओगपएसोगाढा वि । तिप्पएसियाणं पुच्छा गोयमा ! ओघादेसेणं
 कडजुम्मपएसोगाढा नो तेओग० नो दावर० नो कलिओग० ।
 विहाणादेसेणं नो कडजुम्मपएसोगाढा तेओगपएसोगाढा वि
 दावरजुम्मपएसोगाढा वि कलिओगपएसोगाढा वि । चउप्पए-
 सियाणं पुच्छा, गोयमा ! ओघादेसेणं कडजुम्मपएसोगाढा,
 नो तेओग० नो दावरजुम्म० नो कलिओग० । विहाणादेसेणं
 कडजुम्मपएसोगाढा वि जाव कलिओगपएसोगाढा वि एवं
 जाव अणंतपएसिया ॥सू० १०॥

छाया--परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं कृतयुग्मप्रदेशावगाढः पृच्छा ?
 गौतम ! नो कृतयुग्मप्रदेशावगाढः नो त्र्योज० नो द्वापरयुग्म० कल्योज-
 प्रदेशावगाढः । द्विप्रदेशिकः खलु पृच्छा' गौतम ! नो कृतयुग्मप्रदेशावगाढः
 नो त्र्योज० स्यात् द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढः स्यात् कल्योजप्रदेशावगाढः ।
 त्रिप्रदेशिकः खलु पृच्छा-गौतम ! नो कृतयुग्मप्रदेशावगाढः स्यात् त्र्योज-
 प्रदेशावगाढः । स्यात् द्वापरयुग्मप्रदेशावगाढः । स्यात् कल्योजप्रदेशावगाढः ।
 चतुःप्रदेशिकः खलु पृच्छा-गौतम ! स्यात् कृतयुग्मप्रदेशावगाढः, यावत्
 स्यात् कल्योजप्रदेशावगाढः, एवं यावदनन्तप्रदेशिकः । परमाणुपुद्गलाः खलु
 भदन्त ! किं कृतयुग्म० पृच्छा, गौतम ! ओघादेशेन कृतयुग्मप्रदेशावगाढा नो

ત્રયોજ૦ નો દ્વાપરયુગ્મ૦ નો કલયોજ૦ । વિધાનાદેશેન નો કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ
નો ત્રયોજપ્રદેશાવગાઠાઃ, નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ, કલયોજપ્રદેશાવગાઠાઃ
ત્રિપ્રદેશિકાઃ સ્વલ્લ પૃચ્છા ગૌતમ ! ઓઘાદેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ, નો ત્રયોજ૦
નો દ્વાપર૦ નો કલયોજ૦ વિધાનાદેશેન નો કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા નો ત્રયોજપ્રદે-
શાવગાઠા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા અપિ કલયોજપ્રદેશાવગાઠા અપિ । ત્રિપ્રદેશિકાઃ
સ્વલ્લ પૃચ્છા-ગૌતમ ! ઓઘાદેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ નો ત્રયોજ૦ નો કલયોજ૦
વિધાનાદેશેન નો કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ ત્રયોજ પ્રદેશાવગાઠા અપિ દ્વાપરયુગ્મ-
પ્રદેશાવગાઠા અપિ કલયોજપ્રદેશાવગાઠા અપિ । ચતુઃપ્રદેશિકા સ્વલ્લ પૃચ્છા
ગૌતમ ! ઓઘાદેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ નો ત્રયોજ૦ નો દ્વાપર૦ નો કલયોજ૦,
વિધાનાદેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા અપિ યાવત્ કલયોજપ્રદેશાવગાઠા અપિ, એવં
યાવદનન્તપ્રદેશિકાઃ ॥સૂ.૧૦॥

ટીકા--‘પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે !’ પરમાણુપુદ્ગલઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘કિં
કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે પુચ્છા’ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ પૃચ્છા-હે મદન્ત ! પરમાણુ
પુદ્ગલઃ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ ત્રયોજપ્રદેશાવગાઠઃ, દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ
કલયોજપ્રદેશાવગાઠો વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘નો કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે-નો તેઓગ૦ નો દાવર૦ કલ્લિઓગપણ્ણસો

અવ ક્ષેત્રરૂપ સે સૂત્રકાર પુલ્લહોં કો વિચાર કારતે હૈ-‘પરમાણુ-
પોગ્ગલે ણં મંતે ! કિં કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે પુચ્છા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીને પ્રમુશ્રી સે અવ એસા પૂછા હૈ-‘પરમાણુપોગ્ગ-
લેણં મંતે !’ હે મદન્ત ! પરમાણુપુદ્ગલ ‘કિં કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે પુચ્છા’
કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા ત્રયોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા
દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા કલયોજ પ્રદેશાવગાઠ હૈં ? હસ પ્રશ્ન
કે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! નો કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે, નો
તેઓગ૦ નો દાવર૦ કલ્લિઓગ’ પુદ્ગલ કા એક પરમાણુ ન કૃતયુગ્મ-

હવે ક્ષેત્રરૂપથી સૂત્રકાર પુલ્લહોના વિચાર કરે છે. ‘પરમાણુપોગ્ગલે ણં
મંતે ! કિં કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે પુચ્છા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રમુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-‘પરમાણુ પોગ્ગલે
ણં મંતે !’ હે જગરક્ષક લગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલ ‘કિં કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે પુચ્છા’
શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળું છે ? અથવા ત્રયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળું છે ?
અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળું છે ? અથવા કલયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળું
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! નો
કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે નો તેઓગ૦ નો દાવર૦ કલ્લિઓગ૦’ પુદ્ગલનું એક પરમાણુ

ગાઠે' નો કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ પરમાણુપુદ્ગલઃ નો ંયોજપ્રદેશાવગાઠઃ નો દ્વાપર-
યુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ કિન્તુ કેવલં કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ, એવ મવતિ એકત્વાદિતિ ।
'દુષ્પણસિણં પુચ્છા' દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્વલ્લ પૃચ્છા-હે મદન્ત ! દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ
કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ કિં વા ંયોજપ્રદેશાવગાઠઃ યદ્વા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવ-
ગાઠઃ કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠો વા મવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ,
'ગોયમા' હે ગૌતમ । 'નો કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે નો તેઓગં સિય દાવરજુમ્મ-
પણ્ણસોગાઠે સિય કલિઓગપણ્ણસોગાઠે' નો કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠો દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
ન વા ંયોજપ્રદેશાવગાઠઃ કિન્તુ સ્યાત્-કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ સ્યાત્

પ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ, ન ંયોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ, ન દ્વાપરયુગ્મપ્રદે-
શાવગાઠ હોતા હૈ કિન્તુ વહ કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ । ક્યોંકિ વહ
એક હોતા હૈ । 'દુષ્પણસિણં પુચ્છા' હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન
સે એસા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! જો પુદ્ગલ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધરૂપ હોતા હૈ વહ
કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? અથવા ંયોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ?
અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? અથવા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ
હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્નશ્રી ગૌતમ સે કહતે હૈં-'ગોયમા ।
નો કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે નો તેઓગં સિય દાવરજુમ્મપણ્ણસોગાઠે, સિય
કલિઓગપણ્ણસોગાઠે' હે ગૌતમ ! જો પુદ્ગલ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધરૂપ હોતા હૈ
વહ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ નહીં હોતા હૈ, ંયોજપ્રદેશાવગાઠ નહીં હોતા
હૈ કિન્તુ કદાચિત્ વહ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્
વહ કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ । ક્યોંકિ ઉસકા એસા હી પરિણામ

કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળું હોતું નથી, ંયોજ પ્રદેશાવગાઠવાળું પણ હોતું
નથી, દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠવાળું પણ હોતું નથી પરંતુ તે કલ્યોજ પ્રદેશ-
ાવગાઠ જ હોય છે. કેમકે તે એક હોય છે, 'દુષ્પણસિણં પુચ્છા' આ સૂત્રદ્વારા
શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ આ સંસારમાં
જે પુદ્ગલ જે પ્રદેશવાળા સ્કંધ રૂપ હોય છે, તે શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ રૂપ
હોય છે ? અથવા ંયોજ પ્રદેશાવગાઠ રૂપ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદે-
શાવગાઠ રૂપ હોય છે ? અથવા કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ રૂપ હોય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પરમકૃપાળુ પ્રશ્નશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! નો કઢજુમ્મપણ્ણસોગાઠે નો
તેઓગં સિય દાવરજુમ્મપણ્ણસોગાઠે સિય કલિઓગપણ્ણસોગાઠે' હે ગૌતમ ! જે
પુદ્ગલ જે પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ હોય છે. તે કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોતા નથી.
ંયોજ પ્રદેશાવગાઠ પણ હોતા નથી પરંતુ કાંઈવાર દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ
હોય છે, અને કાંઈવાર તે કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે, કેમકે તેનું પર

કદાચિત્ કલયોજપ્રદેશાવગાઠઃ, પરિણામવિશેષાદિતિ । ‘તિષ્પણ્ણિયં પુચ્છા?’ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્વલ્પ પુચ્છા હે ભદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ કિં વા ત્રયોજપ્રદેશાવગાઠઃ, દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ, કલયોજપ્રદેશાવગાઠો વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! । ‘નો કહજુમ્મપણ્ણિયોગાદે સિય તેઓગપણ્ણિયોગાદે સિય દાવરજુમ્મપણ્ણિયોગાદે સિય કલિઓગપણ્ણિયોગાદે’ નો કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્વાત્ સ્યાત્-કદાચિત્ ત્રયોજપ્રદેશાવગાઠઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ કલયોજપ્રદેશાવગાઠઃ ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ક્ષેત્રાપેક્ષયા વિલક્ષણપરિણામવિશેષાદિતિ । ‘ચત્ત્વણ્ણિયં પુચ્છા’ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્વલ્પ પુચ્છા, હે ભદન્ત ! ચતુઃ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ

વિશેષ હોતા હૈ । ‘તિષ્પણ્ણિયં પુચ્છા’ શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રશ્નશ્રી સે હસ સૂત્રદ્વારા એસા પૂછા હૈ-હે ભદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? અથવા ત્રયોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? અથવા કલયોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા ! નો કહજુમ્મ સિય તેઓગ૦ સિય દાવરજુમ્મ૦ સિય કલિઓગપણ્ણિયોગાદે’ હે ગૌતમ ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ નહીં હોતા હૈ કિન્તુ ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે વહ અપને વિલક્ષણ પરિણમન વિશેષ કે અનુસાર કદાચિત્ ત્રયોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ વહ કલયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ।

‘ચત્ત્વણ્ણિયં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! જો પુદ્ગલ ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ હોતા હૈ વહ કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? અથવા

ભામ વિશેષ એવું જ હોય છે. ‘તિષ્પણ્ણિયં પુચ્છા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હું ભગવન્ ત્રણ પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા ત્રયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા કલયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! નો કહજુમ્મા સિય તેઓગ૦ સિય દાવરજુમ્મ૦ સિય કલિઓગપણ્ણિયોગાદે’ હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોતો નથી પરંતુ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી તે ચોતાના વિલક્ષણ પરિણમન વિશેષ પ્રમાણે કોઈવાર ત્રયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે, અને કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે તથા કોઈવાર કલયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે, ‘ચત્ત્વણ્ણિયં પુચ્છા’ હું ભગવન્,

ઋયોજપ્રદેશાવગાઠઃ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠઃ કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠો વેતિ પ્રશ્નઃ । મગધાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय कडजुम्मपएसोगाढे जाव सिय कलिभोगपएसोगाढे’ स्यात् कृतयुगमप्रदेशावगाढो यावत् स्यात्— कदाचित् ऋयोजप्रदेशावगाढः, अत्र यावत् पदेन स्यात् ऋयोजप्रदेशावगाढः स्यात् द्वापरयुगमप्रदेशावगाढः, इत्यनयोः संग्रहो भवतीति । ‘एवं जाव अणंतपएसिए’ एवं चतुःप्रदेशिकस्कन्धवत् यावदनन्तप्रदेशिकः, पञ्चप्रदेशिकस्कन्धादारभ्य दशप्रदेशिकस्कन्धः, संख्यातप्रदेशिकस्कन्धः, असंख्यातप्रदेशिकस्कन्धानन्तप्रदेशिकस्कन्धः स्यात् कृतयुगमप्रदेशावगाढः स्यात् ऋयोजप्रदेशावगाढः स्यात् द्वापरयुगमप्रदेशावगाढः स्यात् कल्योजप्रदेशावगाढः, ‘परमाणुपोगमळा णं भंते !

ઋયોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? અથવા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ— ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! જો પુદ્ગલ ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ હોતા હૈ વહ “સિય કડજુમ્મપેસોગાઢે, જાવ સિય કલિભોગપેસોગાઢે” કદાચિત્ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ, કદાચિત્ ઋયોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ, કદાચિત્ કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ । ‘એવં જાવ અણંતપેસિયે’ હસી પ્રકાર પશ્ચપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ, સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ, અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ ઓર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ, કદાચિત્ ઋયોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ એવં કદાચિત્ કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા હૈ ।

જે પુદ્ગલ ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ હોય છે તે શુ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા ઋયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? કે કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? આ પ્રશ્ના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે— ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! જે પુદ્ગલો ચાર પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ રૂપ હોય છે, તે ‘સિય કડજુમ્મપેસોગાઢે જાવ કલિભોગપેસોગાઢે’ કોઈવાર કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોય છે. કોઈવાર ઋયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોય છે. અને કોઈવાર કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે, ‘એવં જાવ અણંતપેસિયે’ ઋયોજ પ્રમાણે પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધથી લઈને, દશ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ સંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ અને અનન્ત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ કોઈવાર કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે. કોઈવાર ઋયોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે. કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે, અને કોઈવાર કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે,

કિં કહજુમ્મં પુચ્છા' પરમાણુપુદ્ગલાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! કિં કૃતયુગ્મં પૃચ્છા-હે ભદન્ત ! પરમાણુપુદ્ગલાઃ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ ય્યોજ૦ દ્વાપરયુગ્મં કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠા વા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગધનાદ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ? ‘ઓઘાદેસેણં કહજુમ્મપ્પસોગાઠા ‘નો તેઓગં નો દાવરં નો કલિયોગં’ ‘ઓઘાદેસેણ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ પરમાણુપુદ્ગલા નો ય્યોજપ્રદેશાવગાઠાઃ નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા ન વા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠા ભવન્તીતિ । ‘વિહા-ણાદેસેણં નો કહજુમ્મપ્પસોગાઠા નો તેઓગં નો દાવરં કલિયોગપ્પસોગાઠા’ વિધાનાદેસેણ એકૈકંશઃ નો કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ નો ય્યોજપ્રદેશાવગાઠાઃ નો દ્વાપર-યુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ કિન્તુ કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠા ભવન્તિ ઓઘતઃ પરમાણવસ્તુ કૃત-

‘પરમાણુપોગલા ણં મંતે ! કિં કહજુમ્મ પુચ્છા’ અથ ગૌતમસ્વામી સમસ્ત પુદ્ગલ પરમાણુઓં કો લેકર પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં-હે ભદન્ત ! જિતને શ્રી પુદ્ગલપરમાણુ હૈં વે કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા ય્યોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ઓઘા-દેસેણં કહજુમ્મપ્પસોગાઠા, નો તેઓગં, નો દાવરં, નો કલિઓગં’ હે ગૌતમ ! સામાન્ય સે સમસ્ત પુદ્ગલપરમાણુ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં । ય્યોજપ્રદેશાવગાઠ નહીં હૈં દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ નહીં હૈં ઓર ન કલ્યો-જપ્રદેશાવગાઠ હૈં । ‘વિહાણાદેસેણં નો કહજુમ્મપ્પસોગાઠા, નો તેઓગં નો દાવરં, કલિઓગપ્પસોગાઠા’ તથા વિશેષ સે સમસ્ત પુદ્ગલ પરમાણુ ન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં, ન ય્યોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં, ન દ્વાપર-

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી સધળા પુદ્ગલ પરમાણુઓને લઈને પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-‘પરમાણુપોગલા ણં મંતે ! કિં કહજુમ્મા પુચ્છા’ હે ભગવન્ બેટલા પુદ્ગલ પરમાણુઓ છે, તે શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા ય્યોજ પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં કહજુમ્મપ્પસોગાઠા, ‘નો તેઓગં નો દાવરં નો કલિઓગં’ હે ગૌતમ ! સામાન્યપણાથી સધળા પુદ્ગલ પરમાણુ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ છે, ય્યોજપ્રદેશાવગાઠ નથી, દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ પણ નથી. તથા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હોતા નથી. ‘વિહાણાદેસેણં નો કહજુમ્મપ્પસોગાઠા, નો તેઓગં નો દાવરં કલિઓગપ્પસોગાઠા’ તથા વિશેષપણાથી સધળા પુદ્ગલ પરમાણુ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ નથી. તેમ ય્યોજ પ્રદેશાવગાઠ પણ નથી તથા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ પણ નથી. પરંતુ

યુગ્મપ્રદેશાવગાઠા એવ મવન્તિ સકલલોકવ્યાપિત્વાત્ પરમાણુનામ્ સકલલોકપ્રદે-
શાનાં ચાસંસ્થિતત્વાદવસ્થિતત્વાચ્ચ ચતુરગ્રતા મવતિ વિધાનાદેશેન તુ આકાશસ્યૈક-
પ્રદેશાપેક્ષયા પરમાણુનાં કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠતૈવ-સર્વેષાં પરમાણુનામેકપ્રદેશાવગાઠ-
ત્વાદિતિ ભાવઃ । ‘દુષ્પણસિયા ણં પુચ્છા’ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્વલુ પૃચ્છા’ હે મદન્ત !
દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા યોજપ્રદેશાવગાઠાઃ, દ્વાપરયુગ્મ-
પ્રદેશાવગાઠાઃ કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠા વા મવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’
ઈત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણ કલ્પજુમ્મપણ્ણસોગાઠા’ ઓઘાદેશેન
કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ‘નો તેઓગં નો દાવરજુમ્મં નો

યુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં, કિન્તુ કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં । સામાન્ય રુપ સે
સમસ્ત પરમાણુઓં મેં કૃતયુગ્મતા હી કહી ગઈ હૈં ઉસકા કારણ સમસ્ત
લોક મેં ઉનકા વ્યાપ્ત હોકર રહના હૈં । લોક કે જો પ્રદેશ હૈં વે અવ-
સ્થિત અસંસ્થિત હૈં । તથા એક એક પરમાણુ એક એક પ્રદેશાવગાઠ હૈં હસ
અપેક્ષા વે કલ્પયોજરુપ હી કહે ગયે હૈં । ‘દુષ્પણસિયા ણં પુચ્છા’ ગૌતમ
સ્વામીને હસ સૂત્રદ્વારા એસા પૂછા હૈં કિ હે મદન્ત ! જિતને મી દ્વિપ્રદેશી
સ્કન્ધ હૈં વે સામાન્યરુપ સે કયા કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા
યોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા કલ્પો-
જપ્રદેશાવગાઠ હૈં હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ઓઘા-
દેસેણ કલ્પજુમ્મપણ્ણસોગાઠા’ હે ગૌતમ ! જિતને મી દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં
વે સવ સામાન્યરુપ સે કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હી હૈં । ‘નો તેઓગં નો
દાવરજુમ્માં, નો કલ્પિઓં’ યોજપ્રદેશાવગાઠ નહીં હૈં, દ્વાપરયુગ્મ-

કલ્પેજ પ્રદેશાવગાઠ છે. સામાન્યપણ્ણથી સઘળા પરમાણુઓમાં કૃતયુગ્મપણ્ણ જ
કલ્પ છે, તેનું કારણ સઘળા લોકમાં વ્યાપ્ત થઈને તેઓનું રહેલું તે છે. લોકના
જે પ્રદેશો છે, તે અસંખ્યાત છે, તથા એકએક પરમાણુ એક એક પ્રદેશાવ-
ગાઠ છે આ અપેક્ષાથી તેને કલ્પેજ રૂપ જ કહેલ છે. ‘દુષ્પણસિયા ણં પુચ્છા’
શ્રી ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્
જેટલા જે પ્રદેશવાળા સ્કંધો છે, તે બધા સામાન્યપણ્ણથી શું કૃતયુગ્મ પ્રદે-
શાવગાઠ છે ? અથવા યોજ પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવ-
ગાઠ છે ? અથવા કલ્પેજ પ્રદેશાવગાઠ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે
છે કે-ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ કલ્પજુમ્મપણ્ણસોગાઠા’ હે ગૌતમ ! જેટલા જે પ્રદે-
શવાળા સ્કંધો છે, તે બધા સામાન્યપણ્ણથી કૃતયુગ્મ-પ્રદેશાવગાઠ જ છે.
‘નો તેઓગં નો દાવરજુમ્મા નો કલ્પિઓં’ યોજ પ્રદેશાવગાઠ નથી, તેમ
દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ પણ નથી, અને કલ્પેજ પ્રદેશાવગાઠ પણ નથી.

કલિઓગ૦' નો ડ્યોજપ્રદેશાવગાઠા ભવન્તિ । નો દ્વાપરયુગપ્રદેશાવગાઠા ભવન્તિ, ન વા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠા ભવન્તીતિ । 'વિહાણાદેસેણં નો કડજુમ્મપ્પસોગાઠા નો તેઓગપ્પસોગાઠા' વિધાનાદેશેન નો કૃતયુગપ્રદેશાવગાઠાઃ, નો ડ્યોજપ્રદેશાવગાઠાઃ, 'દાવરજુમ્મપ્પસોગાઠા વિ કલિઓગપ્પસોગાઠા વિ' દ્વાપરયુગપ્રદેશાવગાઠા અપિ કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠા અપિ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા વિધાનતો ભવન્તીતિ । દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા સામાન્યતશ્ચતુરગ્રા એવ વિધાનતસ્તુ દ્વિપ્રદેશિકા યે દ્વિપ્રદેશાવગાઠા સ્તે દ્વાપરયુગમાઃ યે તુ એકપ્રદેશાવગાઠા સ્તે કલ્યોજા એવ ભવન્તીતિ ભાવઃ । 'તિપ્પરસિયાણં પુચ્છા' ત્રિપ્રદેશિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં કૃતયુગ૦ ડ્યોજ૦ દ્વાપરયુગ૦ કલ્યોજ૦ વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ઓઘાદેસેણં કડજુમ્મપ્પસોગાઠા' ઓઘાદેશેન સામાન્યતસ્ત્રિપ્રદેશિકાઃ

પ્રદેશાવગાઠ નહીં હૈં ઓર કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ નહીં હૈં । 'વિહાણાદેસેણં નો કડજુમ્મપ્પસોગાઠા નો તેઓગપ્પસોગાઠા' તથા વિશેષ સે વે સમસ્ત દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ ન કૃતયુગપ્રદેશાવગાઠ હૈં, ન ડ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં, કિન્તુ 'દાવરજુમ્મપ્પસોગાઠા વિ, કલિઓગપ્પસોગાઠા વિ' દ્વાપરયુગપ્રદેશાવગાઠ ઓ હૈં ઓર કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ ઓ હૈં ? તાત્પર્ય હસકા એસા હૈં કિ જો લોકાકાશ કે દો પ્રદેશોં મેં દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ આશ્રિત હૈં વે દ્વાપરયુગપ્રદેશાવગાઠ હૈં ઓર જો લોકાકાશ કે એક પ્રદેશ મેં આશ્રિત હૈં વે કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં ।

'તિપ્પરસિયાણં પુચ્છા' હે ભદન્ત ! જો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં વે વયા કૃતયુગપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા ડ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? અથવા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ઓઘાદેસેણં કડજુમ્મ-

'વિહાણાદેસેણં કડજુમ્મપ્પસોગાઠા નો તેઓગપ્પસોગાઠા' તથા વિશેષપણુથી સઘળા બે પ્રદેશવાળા સ્કંધો કૃતયુગ પ્રદેશાવગાઠ નથી. તેમ ડ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ પણ નથી. પરંતુ 'દાવરજુમ્મપ્પસોગાઠા વિ, કલિઓગપ્પસોગાઠા વિ' તે દ્વાપરયુગપ્રદેશાવગાઠ પણ છે અને કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ પણ છે. આતું તાત્પર્ય એ છે કે—બે લોકાકાશના બે પ્રદેશોમાં બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ આશ્રય કરીને રહેલ છે. તે દ્વાપરયુગ પ્રદેશાવગાઠ છે. અને લોકાકાશના એક પ્રદેશમાં આશ્રય કરીને રહેલ છે, તે કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ છે.

'તિપ્પરસિયાણં પુચ્છા' હે ભગવન્ ત્રણ પ્રદેશવાળા બે સ્કંધો છે, તે શું કૃતયુગ પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા ડ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ પ્રદેશાવગાઠ છે ? કે કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા મન્તિ 'નો તેઓગં નો દાવરં નો કલિઓગં' નો યોજ પ્રદેશાવગાઠા નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા નો કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠા દતિ । 'વિહા-
ળાદેસેળં નો કઢજુમ્મપણ્સોગાઠા તેઓગપણ્સોગાઠા વિ દાવરજુમ્મપણ્સોગાઠા વિ
કલિઓગપણ્સોગાઠા વિ' વિધાનાદેશેન ન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ ત્રિપ્રદેશિકા
સ્કન્ધાઃ કિન્તુ યોજપ્રદેશાવગાઠા અપિ દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠા અપિ કલ્યોજ
પ્રદેશાવગાઠા અપીતિ । 'ચતુષ્પણ્સિયાળં પુચ્છા' ચતુઃપ્રદેશિકાઃ ચલુ મદન્ત !
સ્કન્ધાઃ કિં કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ, યોજપ્રદેશાવગાઠાઃ, દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠાઃ

પણ્સોગાઠા, નો તેઓગં, નો દાવરં નો કલિઓં' સામાન્ય સે સમ
સ્ત ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતે હૈં, યોજપ્રદેશાવગાઠ,
અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ, અથવા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ નહીં હોતે
હૈં । 'વિહાળાદેસેળં નો કઢજુમ્મપણ્સોગાઠા, તેઓગપણ્સોગાઠા વિ,
દાવરજુમ્મપણ્સોગાઠા વિ, કલિઓગપણ્સોગાઠા વિ' તથા એક એક ષે
ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ નહીં હોતે હૈં । કિન્તુ યોજ
પ્રદેશાવગાઠ મી હોતે હૈં, દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ મી હોતે હૈં ઓર
કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ મી હોતે હૈં । 'ચતુષ્પણ્સિયાળં પુચ્છા' હસ સૂત્રદ્વારા
ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધોં કે વિષય મેં શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રશ્નશ્રી સે એસા
પૂછા હૈં-હે મદન્ત જો પુદ્ગલ ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ હોતે હૈં વે કયા
કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતે હૈં ? અથવા યોજપ્રદેશાવગાઠ હોતે હૈં ?
અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઠ હોતે હૈં ? અથવા કલ્યોજપ્રદેશાવગાઠ

પ્રશ્નશ્રી કહે છે કે-ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ઓવાદેસેળં કઢજુમ્મપણ્સોગાઠા નો
તેઓગં નો દાવરં નો કલિઓં' સામાન્યપણ્સાથી સધળા ત્રણ પ્રદેશવાળા
સ્કંધો કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે તેઓ યોજ પ્રદેશાવગાઠ અથવા
દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ અથવા કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ હોતા નથી. 'વિહાળા-
દેસેળં નો કઢજુમ્મપણ્સોગાઠા, તેઓગપણ્સોગાઠા વિ, દાવરજુમ્મપણ્સોગાઠા
વિ, કલિઓગપણ્સોગાઠા વિ' તથા એક એક તે ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધો કૃતયુગ્મ
પ્રદેશાવગાઠ હોતા નથી. પરંતુ યોજ પ્રદેશાવગાઠ પણ હોય છે. દ્વાપરયુગ્મ
પ્રદેશાવગાઠ પણ હોય છે, અને કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ પણ હોય છે.

'ચતુષ્પણ્સિયાળં પુચ્છા' આ સૂત્રદ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામી ચાર પ્રદેશો-
વાળા સ્કંધોના સંબંધમાં પ્રશ્નશ્રીને પૂછે છે કે-હે ભગવન જે પુદ્ગલો ચાર
પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ હોય છે, તેઓ શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા
યોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? અથવા
કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઠ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નશ્રી કહે છે કે-

કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઢાઃ, ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’
 હે ગૌતમ ! ‘ઓષાદેસેણં કઢજુમ્મપપ્પસોગાઢા’ ઓષાદેશેન સામાન્યતઃ કૃતયુગ્મ-
 પ્રદેશાવગાઢા અતુઃપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ ‘નો તેઓગ૦ નો દાવર૦ નો
 કલ્લિઓગ૦’ નો ત્રયોજપ્રદેશાવગાઢાઃ નો દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢાઃ નો કલ્પયોજપ્રદે-
 શાવગાઢા ભવન્તીતિ । ‘વિહાણાદેસેણં કઢજુમ્મપપ્પસોગાઢા વિ જાવ કલ્લિઓગપપ્પ-
 સોગાઢા વિ’ વિધાનાદેશેન કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢા અપિ યાવત્ કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઢા
 અપિ ચતુઃ પ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા, ભવન્તિ । તથા ત્રયોજપ્રદેશાવગાઢા અપિ દ્વાપર-
 યુગ્મપ્રદેશાવગાઢા અપિ કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઢા અપિ ભવન્તીતિ । ‘એવં જાવ અણંત-
 પપ્પસિયા’ એવં યામદનન્તપ્રદેશિકા, પંચપ્રદેશિકાદારબ્ધ દશપ્રદેશિકાઃ, સંખ્યાત-
 પ્રદેશિકાઃ, અસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ, અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સામાન્યતઃ કૃતયુગ્મ
 પ્રદેશાવગાઢા ન દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢા ન વા કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઢા ભવન્તિ,

હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશુશ્રી કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
 ‘ઓષાદેસેણં કઢજુમ્મપપ્પસોગાઢા, નો તેઓગ૦, નો દાવર૦, નો કલ્લિ-
 ઓગ૦’ સામાન્ય સે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ હોતે હૈં,
 ત્રયોજપ્રદેશાવગાઢ, અથવા દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ અથવા કલ્પયોજપ્રદે-
 શાવગાઢ નહીં હોતે હૈં । તથા વે એક એક ચતુષ્પ્રદેશિક ‘કઢજુમ્મ-
 પપ્પસોગાઢા વિ જાવ કલ્લિઓગપપ્પસોગાઢા વિ’ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ મી
 હોતે હૈં યાવત્ કલ્પયોજપ્રદેશાવગાઢ મી હોતે હૈં । ‘એવં જાવ અણંતપપ્પ-
 સિયા’ હસી પ્રકાર પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ,
 સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ ઓર અનન્તપ્રદેશિક
 સ્કન્ધ મી સામાન્ય સે કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ હોતે હૈં ત્રયોજ, દ્વાપર-

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઓષાદેસેણં કઢજુમ્મપપ્પસોગાઢા, નો તેઓગ૦ નો દાવર૦
 નો કલ્લિઓગ૦’ સામાન્યપણાથી ચાર પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ
 હોય છે. તે ત્રયોજપ્રદેશાવગાઢ, અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ અથવા કલ્પયોજ
 પ્રદેશાવગાઢ હોતા નથી તથા તેઓ એક-એક ચાર પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ‘કઢ
 જુમ્મપપ્પસોગાઢા વિ જાવ કલ્લિઓગપપ્પસોગાઢા વિ’ કૃતયુગ્મ, પ્રદેશાવગાઢ પણ
 હોય છે, ત્રયોજ પ્રદેશાવગાઢ પણ હોય છે. દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ પણ
 હોય છે. તથા કલ્પયોજ પ્રદેશાવગાઢ પણ હોય છે ‘એવં જાવ અણંતપપ્પસિય’
 એજ પ્રમાણે પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ લઈને દશપ્રદેશવાળો સ્કન્ધ, સંખ્યાત
 પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ, અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ અને અનન્તપ્રદેશવાળો
 સ્કન્ધ પણ સામાન્યપણાથી કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ હોય છે. તેઓ ત્રયોજપ્રદે-
 શાવગાઢ, અથવા દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ અને કલ્પયોજ પ્રદેશાવગાઢ હોતા

વિધાનતસ્તુ કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢા અપિ ઝ્યોજપ્રદેશાવગાઢા અપિ દ્વાપરયુગ્મપ્રદે-
શાવગાઢા અપિ, કલ્પોજ પ્રદેશાવગાઢાશ્ચાપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥સૂ. ૧૦॥

મૂલમ્—પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! કિં કડજુમ્મસમયટ્ઠિઈપ
પુચ્છા ગોયમા ! સિય કડજુમ્મસમયટ્ઠિઈ જાવ સિય કલિઓગ-
સમયટ્ઠિઈ, એવં જાવ અણંતપણસિય । પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે !
કિં કડજુમ્મં પુચ્છા, ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં સિય કડજુમ્મ-
સમયટ્ઠિયા જાવ સિય કલિઓગસમયટ્ઠિયા । વિહાણાદેસેણં
કડજુમ્મસમયટ્ઠિયા વિ જાવ કલિઓગસમયટ્ઠિયા વિ એવં
જાવ અણંતપણસિયા । પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! કાલવન્નપજ્જવેહિં
કિં કડજુમ્મ તેઓગેં જહા ઠિઈઈ વત્તવ્વયા એવં વન્નેસુ વિ
સવ્વેસુ ગંધેસુ વિ એવં ચેવ એવં રસેસુ જાવ મહુરો રસો તિ ।
અણંતપણસિય ણં મંતે ! સ્વંધે કક્કલ્લપાસપજ્જવેહિં કિં કડજુમ્મે
પુચ્છા ગોયમા ! સિય કડજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે । અણંત-
પણસિયા ણં મંતે ! સ્વંધા કક્કલ્લપાસપજ્જવેહિં કિં કડજુમ્મા
પુચ્છા ? ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં સિય કડજુમ્મા જાવ સિય
કલિઓગા । વિહાણાદેસેણં કડજુમ્મા વિ જાવ કલિઓગા વિ ।
એવં મડય ગરુહ લહુયા વિ માણિયવ્વા, સિય ડસિણ નિદ્ધ
લુક્ખા જહા વન્ના । પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! કિં સઢ્ઢે અણઢ્ઢે ?
ગોયમા ! ણો સઢ્ઢે અણઢ્ઢે । દુપ્પણસિ ણં પુચ્છા ગોયમા !

યુગ્મ ઓર કલ્પોજપ્રદેશાવગાઢ નહીં હોતે હૈં । તથા વિધાન સે-વિશેષ
રૂપ સે વ્યક્તિગતરૂપ સે વે કૃતયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ ભી હોતે હૈં ઝ્યોજ
પ્રદેશાવગાઢ ભી હોતે હૈ, દ્વાપરયુગ્મપ્રદેશાવગાઢ ભી હોતે હૈં ઓર
કલ્પોજપ્રદેશાવગાઢ ભી હોતે હૈં ॥સૂ. ૧૦॥

નથી તથા વિધાનાદેશથી-વિશેષપણથી એટલે કે વ્યક્તિપણથી તેઓ કૃત-
યુગ્મપ્રદેશાવગાઢ પણ હોય છે, ઝ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ પણ હોય છે દ્વાપરયુગ્મ
પ્રદેશાવગાઢ પણ હોય છે અને કલ્પોજ પ્રદેશાવગાઢ પણ હોય છે. ॥સૂ. ૧૦॥

सङ्गे नो अणङ्गे । तिप्पएसिए जहा परमाणुपोग्गले, चउ-
प्पएसिए जहा दुप्पएसिए पंचपएसिए जहा तिप्पएसिए
छप्पएसिए जहा दुप्पएसिए सत्तपएसिए जहा तिप्पएसिए
अट्ठपएसिए जहा दुप्पएसिए, णवपएसिए जहा तिप्पएसिए
दसपएसिए जहा दुप्पएसिए । संखेज्जपएसिए णं भंते ! खंधे
पुच्छा गोयमा ! सिय सङ्गे सिय अणङ्गे एवं असंखेज्जपएसिए
वि एवं अणंतपएसिए वि । परमाणुपोग्गला णं भंते ! किं सङ्गा
अणङ्गा गोयमा ! सङ्गा वा अणङ्गा वा एवं जाव अणंतपएसिया ॥११॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं कृतयुग्मसमयस्थितिकः पृच्छा,
गौतम ! स्यात् कृतयुग्मसमयस्थितिकः यावत् स्यात् कल्योजसमयस्थितिकः,
एवं यावदनन्तप्रदेशिकः परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं कृतयुग्म० पृच्छा—
गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्मसमयस्थितिकाः यावत् स्यात् कल्योजसम-
यस्थितिकाः । विधानादेशेन कृतयुग्मसमयस्थितिका अपि—यावत् कल्योजसमय-
स्थितिका अपि, एवं यावदनन्तप्रदेशिकाः । परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! कालवर्ण-
पर्यवैः किं कृतयुग्म स्वीज०, यथा स्थितौ वक्तव्यता, एवं वर्णेष्वपि सर्वेषु
गन्धेष्वपि एवमेव एवं रसेष्वपि यावन्मधुरो रस इति । अनन्तप्रदेशिकः खलु
भदन्त ! स्कन्धः कर्कशस्पर्शपर्यायैः किं कृतयुग्मः पृच्छा, गौतम ! स्यात् कृत-
युग्मः यावत् स्यात् कल्योजः । अनन्तप्रदेशिकाः खलु भदन्त ! स्कन्धाः कर्कश
स्पर्शपर्यायैः किं कृतयुग्माः पृच्छा, गौतम ! ओघादेशेन स्यात् कृतयुग्माः यावत्
स्यात् कल्योजाः । विधानादेशेन कृतयुग्मा अपि यावत् कल्योजा अपि, एवं
मृदुकगुरुकलघुका अपि भणितव्याः, शीतोष्णस्निग्धरूक्षा यथा वर्णाः । परमा-
णुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं सार्द्धः अनर्द्धः, गौतम ! नो सार्द्धः अनर्द्धः । द्विप्रदे-
शिकः पृच्छा ? गौतम ! सार्द्धः अनर्द्धः । त्रिप्रदेशिको यथा परमाणुपुद्गलः, चतुः
प्रदेशिको यथा द्विप्रदेशिकः, पञ्चप्रदेशिको यथा त्रिप्रदेशिकः, षट्प्रदेशिको यथा
द्विप्रदेशिकः, सप्तप्रदेशिको यथा त्रिप्रदेशिकः, अष्टप्रदेशिको यथा द्विप्रदेशिकः,
नवप्रदेशिको यथा त्रिप्रदेशिकः, दशप्रदेशिको यथा द्विप्रदेशिकः । संख्येयप्रदेशिकः
खलु भदन्त ! स्कन्धः पृच्छा, गौतम ! स्यात् सार्द्धः स्यात् अनर्द्धः, एवमसंख्येय-
प्रदेशिकोऽपि एवमनन्तप्रदेशिकोऽपि । परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं सार्द्धः
अनर्द्धः, गौतम ! सार्द्धः वा अनर्द्धः वा । एवं यावदनन्तप्रदेशिकाः ॥सू० ११॥

टीका—‘परमाणुपोगले णं भंते ! किं कडजुम्मसमयट्ठिए पुच्छा’ पर-
णुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं कृतयुग्मसमयस्थितिकं त्र्ययोजसमयस्थितिको द्वापर-
युग्मसमयस्थितिकः कल्योजसमयस्थितिको वेति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’
इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय कडजुम्मसमयट्ठिए जाव सिय कलिओग-
समयट्ठिए’ स्यात्—कदाचित् कृतयुग्मसमयस्थितिकः, स्यात् त्र्ययोजसमयस्थितिकः
स्याद् द्वापरयुग्मसमयस्थितिकः, स्यात् कल्योजसमयस्थितिकश्चेति । ‘एवं जाव अणं-
तपएसिए’ एवम्—परमाणुपुद्गलवदेव द्विप्रदेशिकस्कन्धादारभ्यानन्तप्रदेशिकपर्य-
न्तः स्कन्धः स्यात् कृतयुग्मसमयस्थितिको यावत् कल्योजसमयस्थितिकश्चेति भावः ।

‘परमाणु पोगले णं भंते !’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘परमाणुपोगले णं भंते ! किं कडजुम्मसमयट्ठिए पुच्छा’
हे भदन्त ! परमाणु पुद्गल कया कृतयुग्मसमय की स्थितिवाला होता है ?
अथवा त्र्ययोजसमय की स्थितिवाला होता है ? अथवा द्वापरयुग्मसमय की
स्थितिवाला होता है ? अथवा कल्योजसमय की स्थितिवाला होता है ?
इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय कड-
जुम्मसमयट्ठिए जाव सिय कलिओगसमयट्ठिए’ हे गौतम ! परमाणु-
पुद्गल कदाचित् कृतयुग्मसमय की स्थितिवाला होता है । यावत् कदाचित्
कल्योजसमय की स्थितिवाला होता है । ‘एवं जाव अणंतपएसिए’ इसी
प्रकार से द्विप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर अनन्तप्रदेशिक तक का स्कन्ध कृत-
युग्मसमय की स्थितिवाला होता है यावत् कल्योज समय की स्थितिवाला

‘परमाणुपोगले णं भंते !’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘परमाणुपोगले णं भंते ! किं कडजुम्मसमयट्ठिए पुच्छा’ हे भग-
वन् परमाणुपुद्गलो ‘शु’ कृतयुग्म समयनी स्थितिवाणा होय छे ? अथवा त्र्ययोज
समयनी स्थितिवाणा होय छे ? अथवा द्वापरयुग्म समयनी स्थितिवाणा होय
छे ? के कल्योज समयनी स्थितिवाणा होय छे ? आ प्रश्नता उत्तरमां प्रभु
श्रीगौतमस्वामीने कडे छे के—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सिय कडजुम्मसमयट्ठिए
जाव सिय कलिओगसमयट्ठिए’ हे गौतम ! परमाणु पुद्गलो कौधवार कृतयुग्म
समयनी स्थितिवाणा होय छे. कौधवार त्र्ययोज समयनी स्थितिवाणा होय छे.
कौधवार द्वापरयुग्म समयनी स्थितिवाणा होय छे अने कौधवार कल्योज
समयनी स्थितिवाणा होय छे. ‘एवं जाव अणंतपएसिए’ ओज परमाणु जे प्रदेश-
वाणा स्कन्धथी लधने अनंत प्रदेशवाणा स्कन्धो सुधीना सधणा स्कन्धो कृत-
युग्म समयनी स्थितिवाणा होय छे. त्र्ययोज समयनी स्थितिवाणा होय छे,
द्वापरयुग्म समयनी स्थितिवाणा होय छे, अने कल्योज समयनी स्थितिवाणा

અથ સંપ્રતિ વહુવચનમાશ્રિત્ય પરમાણુપુદ્ગલાનાં સમયસ્થિતિમાહ—
‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે’ હે મદન્ત ! પર-
માણુપુદ્ગલાઃ ‘કિં કહજુમ્મસમયદ્વિહયા પુચ્છા’ કિં કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ
ભવન્તિ ? કિં ત્રયોજસમયસ્થિતિકાઃ કિં દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ ભવન્તિ ? કિં
કલ્પોજસમયસ્થિતિકા ભવન્તિ ? ઇતિ પૃચ્છયા ગમ્યતે । મગવાનાહ—‘ગૌતમ’
હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં સિય કહજુમ્મસમયદ્વિહયા જાવ સિય કલિબ્બોગસમય-
દ્વિહયા’ સામાન્યતો મજ્જનાયા કદાચિત્ કૃતયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ, યાવત્પદેન કદા-
ચિત્ ત્રયોજસમયસ્થિતિકાઃ, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મસમયસ્થિતિકાઃ, કદાચિત્
કલ્પોજસમયસ્થિતિકાઃ ભવન્તીતિ । ‘વિહાણાદેસેણં’ ‘વિધાનાદેશેન કહજુમ્મસમય-

હોતા હૈ । અવ વહુવચન કો લેકર પરમાણુ પુદ્ગલોં કી સમયસ્થિતિ કો
કહતે હૈ—હસ મેં ગૌતમને મગવાનુ સે એસા પૂછા હૈ—‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં
મંતે’ હે મદન્ત ! અનેક પરમાણુપુદ્ગલ ‘કિં કહજુમ્મસમયદ્વિહયા પુચ્છા’
કયા કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે હોતે હૈ ? અથવા કયા ત્રયોજ સમય
કી સ્થિતિવાલે હોતે હૈ ? કયા દ્વાપરયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે હોતે હૈ ?
અથવા કલ્પોજસમય કી સ્થિતિવાલે હોતે હૈ ? ચે સબ પ્રશ્ન પૃચ્છા
શબ્દ સે ગ્રહણ કિયે ગયે હૈ । હસકે ઉત્તર મેં મગવાનુ ફરમાતે હૈ કિ
હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં સિય કહજુમ્મસમયદ્વિહયા જાવ સિય કલિ-
બ્બોગસમયદ્વિહયા’ ચે અનેક પરમાણુ પુદ્ગલ ઓઘાદેશ—સામાન્ય—સે
મજ્જના કો લેકર કદાચિત્ કૃતયુગ્મસમય કી સ્થિતિવાલે હોતે હૈ
યાવત્પદસે કદાચિત્ ત્રયોજ સમય કી સ્થિતિવાલે, કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મ-
સમય કી સ્થિતિવાલે, કદાચિત્ કલ્પોજ સમય કી સ્થિતિવાલે હોતે

હૈય છે. હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી બહુવચનનો આશ્રય કરીને પરમાણુ પુદ્ગલોની
સમય સ્થિતિ બતાવે છે. આમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રબુશ્રીને એવું પૂછ્યું
છે કે—‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ।’ હે ભગવન, અનેક પરમાણુ પુદ્ગલો ‘કિં
કહજુમ્મસમયદ્વિહયા પુચ્છા’ શું કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ?
અથવા ત્રયોજ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ સમયની
સ્થિતિવાળા હોય છે ? અથવા કલ્પોજ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? આ
પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રબુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં સિય’ કહજુમ્મ-
સમયદ્વિહયા જાવ સિય કલિબ્બોગસમયદ્વિહયા’ આ અનેક પરમાણુ પુદ્ગલો
ઓઘાદેશ—સામાન્યપણાથી ભજ્જનાને લીધે કોઈવાર કૃતયુગ્મસમયની સ્થિતિ-
વાળા હોય છે, અહિયાં યાવત્પદથી કોઈવાર ત્રયોજ સમયની સ્થિતિવાળા
હોય છે, કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે. અને કોઈવાર

દ્વિદ્યા વિ જાવ કલિઓગસમયદ્વિદ્યા વિ' કૃતયુગસમયસ્થિતિકા અપિ ભવન્તિ
યાવત્-યાવત્પદેન યોજસમયસ્થિતિકા અપિ દ્વાપરયુગસમયસ્થિતિકા અપિ એવં
કલ્પયોજસમયસ્થિતિકા અપિ ભવન્તીતિ । 'એવં જાવ અણંતપરસિયા' એવમ્-અને-
નૈવ પ્રકારેણ દ્વિપ્રદેશિકેભ્ય આરભ્ય ત્રિ-ચતુઃ-પંચ-ષટ્-સપ્તાષ્ટનવદશસંખ્યાતા-
સંખ્યાતાનન્તપ્રદેશિકાઃ પુદ્ગલા અપિ ઓઘાદેશેન ભજનયા-કદાચિત્ પ્રત્યેકં
ચતૂરાશિસમયસ્થિતિકા ભવન્તિ । વિધાનાદેશેન વિશેષમાશ્રિત્ય પ્રત્યેકં ચતૂરાશિ-
સમયસ્થિતિકા અપિ ભવન્તીતિ વિજ્ઞેયમ્ । 'પરમાણુપોગલે ણં મંતે !' પરમાણુ
પુદ્ગલઃ સ્વલુ ભદન્ત ! 'કાલવન્નપજ્જવેહિ' કાલવર્ણપર્યાયૈઃ, 'કિં કહ્જુમ્મે

હિં । 'વિહાણાદેસેણં' વિધાનાદેશ અર્થાત્ વિશેષ કી અપેક્ષા સે યે પર-
માણુ પુદ્ગલ 'કહ્જુમ્મસમયદ્વિદ્યા વિ જાવ કલિઓગસમયદ્વિદ્યા વિ' કૃતયુગસમય
કી સ્થિતિવાલે ભી હોતે હિં, દ્વાપરયુગસમય કી સ્થિતિ-
વાલે ભી હોતે હિં, યોજસમય કી સ્થિતિવાલે ભી હોતે હિં' ઓર કલ્પયોજ
સમય કી સ્થિતિવાલે ભી હોતે હિં । 'એવં જાવ અણંતપરસિયા' હસી
કથન અનુસાર દ્વિપ્રદેશિકોં સે લેકર તીન, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ,
નવ, એવં દશપ્રદેશિક, સંખ્યાત પ્રદેશિક અસંખ્યાત પ્રદેશિક ઓર
અનન્ત પ્રદેશિક પુદ્ગલ ઓઘાદેશ કી અપેક્ષા ભજનાસે પ્રત્યેક
કદાચિત્ પદ કો લેકર ચારોં રાશી કી સમયસ્થિતિવાલે હોતે હિં ।
ઓર વિધાનાદેશ સે અર્થાત્ વિશેષ કી અપેક્ષા પ્રત્યેક ચારોં
રાશી કી સમય સ્થિતિવાલે ભી હોતે હિં' એસા સમજના ચાહિયે ।
'પરમાણુપોગલે ણં મંતે !' હસ સૂત્રદ્વારા અબ શ્રીગૌતમસ્વામી

કલ્પેાજ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે. 'વિહાણાદેસેણં' વિધાનાદેશ અર્થા
વિશેષની અપેક્ષાથી આ પરમાણુ પુદ્ગલો 'કહ્જુમ્મસમયદ્વિદ્યા વિ જાવ કલિઓગ-
સમયદ્વિદ્યા વિ' કૃતયુગ સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે, દ્વાપરયુગ-
સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે. યોજ સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય
છે. અને કલ્પેાજ સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે. 'એવં જાવ અણંતપર-
સિયા' એજ પ્રમાણે દ્વિપ્રદેશીથી લઈને ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ,
નવ અને દશપ્રદેશિક સ્કંધ સંખ્યાતપ્રદેશી અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ અને અનન્ત
પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કંધ ઓઘાદેશની અપેક્ષાથી ભજનાથી દરેક કોઈવાર-એ પ્રકારે
લઈને ચારે રાશી રૂપ સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે, અને વિધાનાદેશથી અર્થાત્
વિશેષની અપેક્ષાથી પણ દરેક ચારે રાશીની સમયસ્થિતિવાળા હોય છે તેમ
સમજવું. 'પરમાણુપોગલે ણં મંતે !' આ સૂત્રદ્વારા હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી

તેઓગે૦' કિં કૃતયુગ્મઃ ત્રયોજઃ દ્વાપરયુગ્મઃ કલ્પયોજો વા । હે ભદ્રન્ત ! પરમાણુ-
સમ્બન્ધિ કાલવર્ણસ્ય પર્યાયઃ કિં કૃતયુગ્માદિરુપ્પ્ત્વમ્ એતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ-
'જહા' ઇત્યાદિ । 'જહા ઠિર્દિવ વત્તવ્વયા એવં વન્નેસુ વિ સવ્વેસુ' યથા સ્થિતૌ-
સ્થિતિવિષયે કૃતયુગ્માદીનાં વત્તવ્વતા કથિતા એવં સર્વવર્ણેષ્વપિ વત્તવ્વતા
તાદશી એવ વત્તવ્વયા તથાહિ-કાલાદિ વર્ણપર્યાયા સ્યાત્ કૃતયુગ્મરૂપાઃ યાવત્
સ્યાત્ કલ્પયોજરૂપા ઇતિ । 'ગંધેસુ વિ એવં ચેવ' ગન્ધયોરપિ એવમેવ ગન્ધૌ સ્યાત્
કૃતયુગ્મરૂપૌ યાવત્ સ્યાત્ કલ્પયોજરૂપૌ ઇતિ । 'એવં રસેસુ વિ જાત્ત મહુરોર તો ત્તિ'

પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછતે હૈં- 'હે ભદ્રન્ત ! જો પુદ્ગલ પરમાણુ 'કાલવત્તપજ્જ-
વેહિં' કાલવર્ણ કી પર્યાયો દ્વારા 'કિં કહ્જુમ્મે તેઓગે૦' વ્યા કૃતયુ-
ગ્મરૂપ હોતા હૈં ? અથવા ત્રયોજરૂપ હોતા હૈં ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ
હોતા હૈં ? અથવા કલ્પયોજરૂપ હોતા હૈં ? તાત્પર્ય હસકા યહી હૈં કિ
પરમાણુ સમ્બન્ધી કાલવર્ણ કી પર્યાય વ્યા કૃતયુગ્માદિરૂપ હોતી હૈં ?
હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં- 'જહા ઠિર્દિવ વત્તવ્વયા એવં
વન્નેસુ વિ સવ્વેસુ' હે ગૌતમ ! જૈસી સ્થિતિ કે વિષય મેં કૃતયુગ્માદિકો
કી વત્તવ્વતા કહી ગઈ હૈં ડસી પ્રકાર કી વત્તવ્વતા સમસ્ત વર્ણોં કે
વિષય મેં ભી કહની ચાહિયે અર્થાત્ પરમાણુ સમ્બન્ધી કાલ વર્ણ કી
સમસ્ત પર્યાયોં કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ હોતી હૈં યાવત્ કદાચિત્ કલ્પયોજ
રૂપ હોતી હૈં । 'ગંધેસુ વિ એવં ચેવ' હસી પ્રકાર સે ડોનોં ગંધ સુરભિ-
દુરભિગંધ કી અપેક્ષા સે કદાચિત્ કૃતયુગ્મ હોતે હૈં યાવત્ કદાચિત્

પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ પુદ્ગલ પરમાણુ 'કાલવત્તપજ્જવેહિં'
કાલાવર્ણની પર્યાયો દ્વારા 'કિં કહ્જુમ્મે તેઓગે૦' શું કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે ?
અથવા ત્રયોજ રૂપ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે ? અથવા
કલ્પયોજ રૂપ હોય છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પરમાણુ સંબંધી કાલા-
વર્ણના પર્યાયો શું કૃતયુગ્મ વિગેરે રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
શ્રી કહે છે કે- 'જહા ઠિર્દિવ વત્તવ્વયા એવં વન્નેસુ વિ સવ્વેસુ' હે ગૌતમ !
સ્થિતિના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કૃતયુગ્માદિનું કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું
કથન સઘળા વર્ણોના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ પરમાણુ સંબંધી
કાલા વર્ણના સઘળા પર્યાયો કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે. કોઈવાર ત્રયોજ
રૂપ હોય છે, કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે. અને કોઈવાર કલ્પયોજ રૂપ
હોય છે. 'ગંધેસુ વિ એવં ચેવ' એજ પ્રમાણે સુગંધ અને દુર્ગંધ એ બેઉ
ગંધ કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, યાવત્ કલ્પયોજ રૂપ હોય છે. 'એવં

एवं रसेष्वपि कृतयुग्मादिरूपत्वमवगन्तव्यम्—कियत्पर्यन्तमेव ज्ञातव्यं तत्राह—‘जाव’ इत्यादि ‘जाव महुरो रसो ति’ यावद् मधुरो रस इति तिक्तकटुककषायाम्लमधुर-रसेष्वपि पूर्ववदेव कृतयुग्मादिरूपत्वं ज्ञातव्यमिति । ‘अणंतपणसिए णं भंते ! खंधे’ अनन्तप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः—अवयवी ‘कखडफासपज्जवेहि किं कडजुम्मे पुच्छा’ कर्कशस्पर्शपर्यायैः किं कृतयुग्मः पृच्छा, हे भदन्त ! अनन्त-प्रदेशिक स्कन्धस्य कर्कशात्मस्पर्शपर्यायः किं कृतयुग्मरूपः ज्योजः द्वापरयुग्मः कल्योजरूपोवेति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय कडजुम्मे जाव सिय कलिओगे’ स्यात् कृतयुग्मः यावत् स्यात् कल्योजः, अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः कर्कशस्पर्शपर्यायैः स्यात् कृतयुग्मो यावत् स्यात् कल्योज इति भावः । कर्कशस्पर्शाधिकारे परमाणादीनां विचारमकृत्वा यदनन्तप्रदेशिकस्य

कल्योजरूप होते हैं । ‘एवं रसेसु वि जाव महुरो रसो ति’ इसी प्रकार तिक्त, कटुक, कषाय, अम्ल और मधुर इन पांच रसों में भी पूर्व के जैसी कृतयुग्मादिरूपता जाननी चाहिये । ‘अणंतपणसिए णं भंते ! खंधे’ अब श्रीगौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध की कर्कश स्पर्शरूप जो पर्याय है वह क्या कृतयुग्मरूप है ? अथवा ज्योजरूप है ? अथवा द्वापरयुग्मरूप है ? अथवा कल्योजरूप है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय कडजुम्मे, जाव सिय कलिओगे’ अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध की जो कर्कश स्पर्शरूप पर्याय है वह कदाचित् कृतयुग्मरूप है यावत् कदाचित् कल्योजरूप हैं । कर्कश स्पर्श के अधिकार में परमाणु आदिकों का विचार किये बिना जो अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध का ही ग्रहण किया गया है वह अनन्तप्रदे-

રસેસુ વિ જાવ મહુરો રસોત્તિ’ એજ પ્રમાણે તીજો, કડવો, કષાય-તુરો, ખાટો, અને મીઠો આ પાંચે રસોમાં પણ પડેલા પ્રમાણે કૃતયુગ્મ વિગેરે રૂપપણુ જાણવું જોઈએ ‘અણંતપણસિણ ણં મંતે ! સંધે’ હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ અનંતપ્રદેશી સ્કંધના કર્કશ સ્પર્શવાળા જે પચાથિ છે, તે શું કૃતયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા જ્યોજ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય કડજુમ્મે જાવ સિય કલિઓગે’ અનંતપ્રદેશવાળા સ્કંધના કર્કશ સ્પર્શ રૂપ જે પચાથિ છે, તે કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે. યાવત્ કોઈવાર કલ્યોજ રૂપ હોય છે, કર્કશ સ્પર્શના અધિકારમાં પરમાણુ વિગેરેનો વિચાર કર્યા વિના અનંતપ્રદેશવાળા સ્કંધને જ જે ગ્રહણ કરેલ છે, તે

સ્કન્ધસ્યૈવ ગ્રહણં કૃતં તત્ અનન્તપ્રદેશિકવાદરસ્યૈવ કર્કશાદિસ્પર્શચતુષ્ઠયં ભવતિ
ન તુ પરમાણ્વાદિ સૂક્ષ્માણામ્ હત્યભિપ્રાયેણ તથોપાદાનાદિતિ ।

‘અણંતપણસિયાણં મંતે ! સંધા’ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! સ્કન્ધાઃ—
સ્થૂલાવયવિનઃ, ‘કવલ્લકાસપજ્જવેહિં કિં કલ્લજુમ્મા પુચ્છા’ કર્કશસ્પર્શપર્યાયૈઃ
કિં કૃતયુગ્મા ઝ્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્લયોજાવેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’
શર્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઓઘાદેસેણં સિય કલ્લજુમ્મા જાવ સિય કલ્લિ-
ઓગા’ ઓઘાદેશેન સામાન્યતઃ સ્યાત્ કૃતયુગ્મા અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાઃ કર્કશ-
પર્યાયૈઃ યાવત્ સ્યાત્ કલ્લયોજા અપિ । યાવત્પદેન સ્યાત્ ઝ્યોજાઃ સ્યાત્ દ્વાપર-
યુગ્માઃ હત્યનયોઃ સંગ્રહઃ । ‘વિહાણાદેસેણં કલ્લજુમ્મા વિ જાવ કલ્લિઓગા વિ’
વિધાનાદેશેન તત્તદ્ વ્યક્તિરૂપેણ કૃતયુગ્મા અપિ ભવન્તિ યાવત્ કલ્લયોજા અપિ

શિક વાદર સ્કન્ધ કે હી કર્કશાદિ ચાર સ્પર્શ હોતે હૈ પરમાણુ આદિ
સૂક્ષ્મો કે નહીં હોતે હૈ । હસી અભિપ્રાય કો લેકર એસા વિચાર કિયા હૈ ।

‘અણંતપણસિયાણં સંધા’ અવ શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી સે હસ
સૂત્રદ્વારા એસા પૂછતે હૈ—હે મદન્ત ! જો સ્કન્ધ અનન્ત પ્રદેશોવાલે હોતે
હૈ ઓર ડનકી જો કર્કશ સ્પર્શરૂપ પર્ચાયે હોતી હૈ વે કયા કૃતયુગ્મ-
રૂપ હોતી હૈ ? અથવા ઝ્યોજરૂપ હોતી હૈ ? અથવા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હોતી
હૈ ? અથવા કલ્લયોજરૂપ હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ—
‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણં સિય કલ્લજુમ્મા, જાવ સિય કલ્લિઓગા’ હે
ગૌતમ ! સામાન્ય સે વે કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ હોતી હૈ યાવત્ કદા-
ચિત્ કલ્લયોજરૂપ હોતી હૈ । યહાં યાવત્પદ સે ‘ઝ્યોજ ઓર દ્વાપરયુગ્મ’
હન દો કા ગ્રહણ હુમ્મા હૈ । તથા ‘વિહાણાદેસેણં કલ્લજુમ્મા વિ જાવ

અનંત પ્રદેશવાળા વાદર સ્કન્ધના જે કર્કશ વિગેરે ચાર સ્પર્શ હોય છે. પરમાણુ
વિગેરે સૂક્ષ્મના હોતા નથી. એજ અભિપ્રાયથી એ પ્રમાણેના વિચાર કહેલ છે.

‘અણંતપણસિયાણં સંધા’ ફરીથી શ્રીગૌતમસ્વામી આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને
એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ અનંતપ્રદેશવાળા જે સ્કન્ધો હોય છે અને
કર્કશ સ્પર્શ રૂપ તેના જે પર્યાયો હોય છે, તે શું કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે ?
અથવા ઝ્યોજ રૂપ હોય છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે ?
અથવા કલ્લયોજ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને
કહે છે કે—‘ગોયમા ! ઓઘાદેસેણ સિય કલ્લજુમ્મા, જાવ સિય કલ્લિઓગા’ હે
ગૌતમ ! સામાન્યપણાથી તેઓ કોઈવાર કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે. યાવત્ કોઈ
વાર ઝ્યોજ રૂપ હોય છે. અને કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ રૂપ હોય છે. તથા કોઈ
વાર કલ્લયોજ રૂપ હોય છે. તથા ‘વિહાણાદેસેણ કલ્લજુમ્મા વિ જાવ કલ્લિઓગા

भवन्ति इति । एवं 'मउयगरुयलहुया वि भाणियव्वा' एवं कर्कशपर्यायवदेव
 मृदुकगुरुकलघुका अपि स्पर्शाः पर्यायैः सामान्यतो भजनया कदाचित् कृत-
 युग्माः यावत् कदाचित् कल्योजाः । विधानतस्तु कृतयुग्मा अपि यावत् कल्योजा
 अपि भवन्तीति भावः । 'सिय उसिण निद्ध लुक्खा जहा वन्ता' शीतोष्णस्निग्ध
 रूक्षस्पर्शाः यथा वर्णा विचिन्तिताः तथैव शीतोष्णस्निग्धरूक्षस्पर्शपर्यायैः
 परमाणुपुद्गलादारभ्य अनन्तप्रदेशिकः पर्यन्ताः स्कन्धाः स्यात् कृतयुग्मरूपाः,
 यावत् स्यात् कल्योजारूपा इति । पुद्गलाधिकारादेव इदमप्याह—'परमाणुपोग्गले
 णं' इत्यादि । 'परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं सद्धे अणद्धे' परमाणुपुद्गलः खलु
 भदन्त ! किं सार्द्धः अनर्द्धो वा अर्द्धेन सहितः सार्द्धः यस्यार्द्धभागः संभवतीत्यर्थः,

कलिओगा वि' विधान की अपेक्षा से वे कृतयुग्मरूप भी होती है
 यावत् कल्योजरूप भी होती है । 'एवं मउय, गरुय, लहुया वि भाणि-
 यव्वा' इसी प्रकार से मृदु, गुरु और लघु स्पर्श पर्याय भी सामान्य से
 कदाचित् कृतयुग्मरूप होती है और यावत् कदाचित् कल्योजरूप भी
 होती है और विधान से भी वे सब इसी प्रकार से कृतयुग्मरूप भी
 होती हैं यावत् कल्योजरूप भी होती है । 'सिय उसिण निद्ध लुक्खा
 जहा वन्ता' जिस प्रकार से वर्ण विचारित हुए हैं, उसी प्रकार से शीत,
 उष्ण, स्निग्ध, रूक्ष स्पर्श पर्यायों द्वारा परमाणु पुद्गल से लेकर अनन्त
 प्रदेशिक स्कन्ध तक कदाचित् कृतयुग्मरूप होते हैं, यावत् कदाचित्
 कल्योजरूप होते हैं । अब श्रीगौतमस्वामी पुद्गल के अधिकार को लेकर
 ही प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं—'परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं सद्धे अणद्धे'
 हे भदन्त ! पुद्गल का एक परमाणु क्या जिस का आधा भाग हो सक

वि' વિધાનાદેશની અપેક્ષાથી તેઓ કૃતયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે, યાવત્ કલ્યોજ
 રૂપ પણ હોય છે 'एवं मउय, गरुय, लहुया वि भाणियव्वा' એજ પ્રમાણે
 મૃદુ, ગુરુ, અને લઘુ સ્પર્શ સંબંધી પર્યાયો પણ સામાન્યપણાથી કૃતયુગ્મ
 રૂપ હોય છે. અને યાવત્ કલ્યોજ રૂપ પણ હોય છે. અને વિધાનાદેશથી
 પણ તે બધા એજ પ્રમાણે કૃતયુગ્મ રૂપ પણ હોય છે. યાવત્ કલ્યોજ રૂપ
 પણ હોય છે. અર્થાત્ ચારે રાશીરૂપ હોય છે. 'सिय उसिण निद्ध लुक्खा
 जहा वन्ता' જે પ્રમાણે વર્ણ સંબંધી કથન કરેલ છે, એજ પ્રમાણે શીત,
 ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ સ્પર્શ સંબંધી પર્યાયો દ્વારા અનંતપ્રદેશેવાળો સ્કંધ કોઇવાર
 કૃતયુગ્મ રૂપ હોય છે, યાવત્ કોઇવાર કલ્યોજ રૂપ હોય છે. તેમ સમજવું.

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પુદ્ગલના અધિકારથી જ પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—
 'परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं सद्धे अणद्धे' હે મગધન પુદ્ગલનું એક પર-

न अनर्द्धेन युक्त इत्यनर्द्धः यस्यार्द्धभागो न संभवति स इत्यर्थ इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो सद्धे अणद्धे’ नो सार्द्धः परमाणुः किन्तु अनर्द्धः परमाणुपुद्गलानामच्छेद्याऽभेद्यांशत्वात् ‘दुष्पएसिएणं पुच्छा’ द्विप्रदेशिकः खलु पृच्छा हे भदन्त ! द्विप्रदेशिकस्कन्धः किं सार्द्धोऽनर्द्धोवेति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सद्धे नो अणद्धे’ सार्द्धः नो अनर्द्धः द्विप्रदेशिकः स्कन्ध इति । ‘तिप्पएसिए जहा परमाणु-पोगळे’ त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो यथा परमाणुपुद्गलः, त्रिप्रदेशिकः पुद्गलो नो सार्द्धः किन्तु अनर्द्ध इत्यर्थः । ‘चउप्पएसिए जहा दुप्पएसिए’ चतुःप्रदेशिकस्कन्धो यथा द्विप्रदेशिकः सार्द्धो भवति न तु अनर्द्धो भवतीति । ‘पंचपएसिए जहा

ऐसा होता है अथवा ऐसा नहीं होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! जो सद्धे अणद्धे’ पुद्गल का एक परमाणु सार्ध जिसका भाग हो सके ऐसा नहीं होता है किन्तु अनर्द्ध होता है । क्योंकि परमाणुपुद्गल अच्छेय और अभेद्य अंशवाले होते हैं । ‘दुष्पएसिएणं पुच्छा’ हे भदन्त ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध क्या सार्ध होता है अथवा अनर्द्ध होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘सद्धे नो अणद्धे’ हे गौतम ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध सार्द्ध होता है अनर्द्ध नहीं होता है । ‘तिप्पएसिए जहा परमाणुपोगळे’ त्रिप्रदेशिक स्कन्ध परमाणु पुद्गल के जैसा अनर्द्ध होता है सार्द्ध नहीं होता है । ‘चउप्पएसिए जहा दुप्पएसिए’ चतुःप्रदेशी स्कन्ध द्विप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा सार्द्ध होता है अनर्द्ध नहीं

भाणु जेना अर्धी लाग थर्ध शके तेवुं डोय छे ? अथवा आबुं नथी डोतु ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के—‘गोयमा ! जो सद्धे जो अणद्धे’ पुद्गलतुं जे परमाणु अर्धी लाग जेना थर्ध शके तेवुं डोतुं नथी, परंतु अनर्ध—अर्धी लाग न थर्ध शके तेवुं डोय छे, केमके परमाणु पुद्गल अच्छेय जेने अलेद्य अंशवाणुं डोय छे, ‘दुष्पएसिए ण पुच्छा’ डि लागवन् जे प्रदेशोवाणो स्कंध शुं सार्ध—अर्धी लागवाणो डोय छे ? अथवा अनर्ध—अर्धी लाग न थर्ध शके तेवो डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के—‘सद्धे नो अणद्धे’ डि गौतम ! जे प्रदेशोवाणो स्कंध सार्ध—अर्धी लाग थर्ध शके तेवो डोय छे, अनर्ध अर्थात् अर्धी लाग न थर्ध शके तेवो डोतो नथी, ‘तिप्पएसिए जहा परमाणुपोगळे’ त्रि प्रदेशोवाणो स्कंध परमाणुपुद्गलना कथन प्रमाणे अनर्ध—अर्धी लाग न थर्ध शके तेवो डोय छे, सार्ध—अर्धी लाग थर्ध शके तेवो डोतो नथी ‘चउप्पएसिए जहा दुप्पएसिए’ चार प्रदेशोवाणो स्कंध जे प्रदेशोवाणो स्कंधना कथन प्रमाणे सार्ध—अर्धी लाग

તિપ્પણસિં' પશ્ચમપ્રદેશિકો યથા ત્રિપ્રદેશિકઃ ત્રિપ્રદેશિકવત્ નો સાદ્ઃ કિન્તુ અનર્દ્ધ એવ મંવતીતિ । 'છપ્પણસિં જહા દુપ્પણસિં' પદ્મપ્રદેશિકઃ દ્વિપ્રદેશિકવત્ સાદ્ઘો ન તુ અનર્દ્ધઃ પદ્મપ્રદેશિક ઇતિ । 'સત્તપણસિં જહા તિપ્પણસિં' સપ્તપ્રદેશિકો યથા ત્રિપ્રદેશિકઃ નો સાદ્ઘઃ કિન્તુ અનર્દ્ધ ઇતિ । 'અટ્ઠપણસિં જહા દુપ્પણસિં' અષ્ટપ્રદેશિકો યથા દ્વિપ્રદેશિકઃ । 'ળવપણસિં જહા તિપ્પણસિં' નવપ્રદેશિકો યથા ત્રિપ્રદેશિકઃ । 'દસપણસિં જહા દુપ્પણસિં' દશપ્રદેશિકો યથા દ્વિપ્રદેશિકઃ । 'સંઘેજ્જપણસિં ણં મંતે ! પુગ્ગા' સંઘેયપ્રદેશિકઃ સ્વલુ મદન્ત ।

હોતા છે । 'પંચપણસિં જહા તિપ્પણસિં' ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે જેસા પશ્ચમપ્રદેશી સ્કન્ધ સાદ્ઘ નહીં હોતા છે કિન્તુ અનર્દ્ધ હોતા છે । 'છપ્પણસિં જહા દુપ્પણસિં' પદ્મપ્રદેશિક સ્કન્ધ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે જેસા સાદ્ઘ હોતા છે અનર્દ્ધ નહીં હોતા છે । 'સત્તપણસિં જહા તિપ્પણસિં' સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જેસા હોતા છે—અર્થાત્ અનર્દ્ધ હોતા છે સાદ્ઘ નહીં હોતા છે । 'અટ્ઠપણસિં જહા દુપ્પણસિં' આઠ પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે જેસા સાદ્ઘ હોતા છે અનર્દ્ધ નહીં હોતા છે । 'ળવપણસિં જહા તિપ્પણસિં' નવ પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જેસા અનર્દ્ધ હોતા છે સાદ્ઘ નહીં હોતા । 'દસપણસિં જહા દુપ્પણસિં' દશ પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે જેસા સાદ્ઘ હોતા છે અનર્દ્ધ નહીં હોતા છે ।

સહિત હોય છે. અનર્ધ—અર્ધ ભાગ વિનાનો હોતો નથી. 'પંચપણસિં જહા તિપ્પણસિં' ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના કથન પ્રમાણે પાંચ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ સાર્ધ—અર્ધા ભાગ સહિત હોતો નથી. પરંતુ અનર્ધ—અર્ધા ભાગ વિનાનો હોય છે. 'છપ્પણસિં જહા દુપ્પણસિં' છ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ, બે પ્રદેશોવાળા સ્કંધના કથન પ્રમાણે સાર્ધ—અર્ધા ભાગવાળો હોય છે. અનર્ધ—અર્ધા ભાગ વિનાનો હોતો નથી, 'સત્તપણસિં જહા તિપ્પણસિં' સત્ત પ્રદેશોવાળો સ્કંધ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના કથન પ્રમાણે અનર્ધ હોય છે. સાર્ધ—અર્ધા ભાગવાળો હોતો નથી, 'અટ્ઠપણસિં જહા દુપ્પણસિં' આઠ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ બે પ્રદેશવાળા સ્કંધના કથન પ્રમાણે સાર્ધ—અર્ધા ભાગવાળો હોય છે. અનર્ધ—અર્ધા ભાગ વિનાનો હોતો નથી. 'ળવપણસિં જહા દુપ્પણસિં' નવ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ ત્રણ પ્રદેશોવાળા સ્કંધના કથન પ્રમાણે અનર્ધ—અર્ધા ભાગ વિનાનો હોય છે. સાર્ધ—અર્ધા ભાગવાળો હોતો નથી. 'દસપણસિં જહા દુપ્પણસિં' દસ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ બે પ્રદેશોવાળા સ્કંધના કથન પ્રમાણે સાર્ધ—અર્ધા ભાગ સહિત હોય છે. અનર્ધ—અર્ધા ભાગ વિનાનો હોતો નથી.

સ્કન્ધઃ કિં સાર્દ્ધોઽનર્દ્ધોવેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સહુ સિય અણહુ’ સ્યાત્ સાર્દ્ધઃ સ્યાત્—કદાચિત્ અનર્દ્ધઃ, તત્ર યઃ સમસંખ્યપ્રદેશાત્મકઃ સ્કન્ધઃ સ તુ સાર્દ્ધઃ યસ્તુ વિપમસંખ્યપ્રદેશાત્મકઃ સ સ્કન્ધોઽનર્દ્ધઃ ઇતિ । ‘એવં અસંખેજ્જપણસિય વિ’ એવમ્—સંખ્યેયપ્રદેશાત્મકસ્કન્ધ ઇવ અસંખ્યેયપ્રદેશાત્મકસ્કન્ધોઽપિ સ્યાત્—કદાચિત્ સાર્દ્ધઃ કદાચિદનર્દ્ધશ્ચેતિ । ‘એવં અનંતપણસિય વિ’ એવમ્—અસંખ્યેયપ્રદેશાત્મકસ્કન્ધત્રયેવ અનન્તપ્રદેશિક-સ્કન્ધોઽપિ સ્યાત્ સાર્દ્ધઃ સ્યાદનર્દ્ધઃ ઇતિ । ‘પરમાણુવોગ્ગલા ણં મંતે ! કિં સહુ અનહુ’ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સ્વલુ મદન્ત । કિં સાર્દ્ધાં અનર્દ્ધાં વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવા-

‘સંખેજ્જપણસિય ણં મંતે પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ કયા સાર્દ્ધ હોતા હૈ અથવા અનર્દ્ધ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સહુ સિય અણહુ’ સંખ્યાત-પ્રદેશી સ્કન્ધ કદાચિત્ સાર્દ્ધ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ અનર્દ્ધ હોતા હૈ । હસમેં જો સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ સમાન સંખ્યાવાલે પ્રદેશોવાલા હોતા હૈ વહ સાર્દ્ધ હોતા હૈ ઓર જો વિપમ સંખ્યાવાલે પ્રદેશોવાલા હોતા હૈ વહ અનર્દ્ધ હોતા હૈ । ‘એવં અસંખેજ્જપણસિય વિ’ સંખ્યાત પ્રદેશાત્મક સ્કન્ધ કે જેસા અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક સ્કન્ધ મો કદાચિત્ સાર્દ્ધ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ અનર્દ્ધ હોતા હૈ । ‘એવં અનંતપણસિય વિ’ હસી પ્રકાર સે અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ મો હોતા હૈ । અર્થાત્ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ સાર્દ્ધ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ અનર્દ્ધ હોતા હૈ ।

‘સંખેજ્જપણસિય ણં મંતે પુચ્છા’ હે ભગવન્ સંખ્યાત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ સાર્દ્ધ—અર્ધભાગ સહિત છે ? અથવા અનર્દ્ધ—અર્ધભાગ વિનાનો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સહુ સિય અણહુ’ સંખ્યાત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ કોઈવાર સાર્દ્ધ હોય છે, અને કોઈવાર અનર્દ્ધ—અર્ધ ભાગ વિનાનો હોય છે. આમાં જે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ સરખી સંખ્યાવાળો પ્રદેશોવાળો હોય છે, તે સાર્દ્ધ હોય છે, અને જે વિપમ સંખ્યાવાળો પ્રદેશોવાળો હોય છે, તે અર્ધભાગ વિનાનો હોય છે. ‘એવં અસંખેજ્જપણસિય વિ’ સંખ્યાત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધના કથન પ્રમાણે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ પણ કોઈવાર અર્ધ ભાગવાળો હોય છે અને કોઈ વાર અનર્દ્ધ—અર્ધભાગ વિનાનો હોય છે. ‘એવં અનંતપણસિય વિ’ એજ પ્રમાણે અનન્ત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ પણ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધના કથન પ્રમાણે કોઈવાર સાર્દ્ધ હોય છે અને કોઈવાર અર્ધભાગ વિનાનો હોય છે.

નાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘સઢ્ઠા વા અણઢ્ઠા વા’ સાર્દા વા પરમાણુપુદ્ગલા અનર્દા વા પરમાણુપુદ્ગલાઃ, યદા તુ વહવઃ પરમાણવઃ સમસંખ્યા મવન્તિ તદા તે સાર્દાઃ કથ્યન્તે યદા તુ વિષમસંખ્યકા અણવસ્તદા તે અનર્દાઃ કથ્યન્તે । ‘एवं जाव अणंतपएसिया’ एवम् परमाणुपुदगलत्रदेव द्विप्रदेशिकस्कन्धा-
दारभ्य अतन्तप्रदेशिकान्ताः स्कन्धाः सार्द्धा वा अनर्द्धा वा भवन्तीति ॥મૂ० ૧૧॥

પુદ્ગલાધિકારાદેવ હદમપ્યાહ-‘પરમાણુપોગલે ણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-પરમાણુપોગલે ણં મંતે ! કિં સેષ નિરેષ ગોયમા !
સિય સેષ સિય નિરેષ, એવં જાવ અણંતપણસિય । પરમાણુ
પોગલા ણં મંતે ! કિં સેયા નિરેયા, ગોયમા ! સેયા વિ નિરેયા

‘પરમાણુપોગલા ણં મંતે ! કિં સઢ્ઠા અણઢ્ઠા’ હે મદન્ત ! સમસ્ત
પુદ્ગલ પરમાણુ કયા સાર્દાં હોતે હૈં અથવા અનર્દાં હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર
મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘સઢ્ઠા વા અણઢ્ઠા વા’ પરમા-
ણુપુદ્ગલ સાર્દાં મી હોતે હૈં ઓર અનર્દાં મી હોતે હૈં । જવ ઘટુત સે
પરમાણુ પુદ્ગલ સમાન સંખ્યાવાલે હોતે હૈં’ તવ વે સાર્દાં કહે જાતે હૈં
ઓર જવ વે વિષમ સંખ્યાવાલે હોતે હૈં તવ વે અનર્દાં કહે જાતે હૈં ।
‘एवं जाव अणंतपएसिया’ પરમાણુપુદ્ગલોં કે જૈસા દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે
લેકર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ તરુ કે સ્કન્ધ સાર્દાં ઓર અનર્દાં દોનોં
પ્રકાર કે હોતે હૈં । જિનકે સમાન આધે ભાગ હો સકે વે સાર્દાં ઓર
જિનકે ઈસે ભાગ નહીં હો સકે વે અનર્દાં હૈં ॥સૂ૦ ૧૧॥

‘પરમાણુપોગલા ણં મંતે ! કિં સઢ્ઠા અણઢ્ઠા’ હે લગવન્ અધા જ
પુદ્ગલ પરમાણુ શું અર્ધા લાગવાળા હોય છે ? અથવા અર્ધા લાગ વિનાના
હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
‘સઢ્ઠા વા અણઢ્ઠા વા’ પરમાણુ પુદ્ગલ અર્ધા લાગવાળા પણ હોય છે, અને
અનર્ધ-અર્ધા લાગ વિનાના પણ હોય છે જ્યારે ઘણા પરમાણુપુદ્ગલો સરખી
સખ્યાવાળા હોય છે, ત્યારે તેઓ સાર્ધ-અર્ધા લાગ સહિતના કહેવાય છે,
અને જ્યારે તેઓ વિષમ સખ્યાવાળા હોય છે, ત્યારે તેઓ અનર્ધ-અર્ધા
લાગ વિનાના કહેવાય છે. ‘एवं जाव अणंतपएसिया’ પરમાણુ પુદ્ગલોના કથન
પ્રમાણે જે પ્રદેશવાળા સ્કન્ધથી લઈને અનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધો અર્ધા લાગ
વાળા અને અર્ધા લાગ વિનાના એમ બન્ને પ્રકારના હોય છે. જેઓના
સરખો અર્ધા લાગ થઈ શકે તેઓ સાર્ધ કહેવાય છે, અને જેનો એ પ્રમાણેનો
લાગ ન થઈ શકે તે અનર્ધ-અર્ધા લાગ વિનાના કહેવાય છે. ॥સૂ૦ ૧૧॥

वि । एवं जाव अणंतपणसिया ! परमाणुपोग्गले णं भंते ! सेण
 कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं
 आवलियाए असंखेज्जइ भागं । परमाणुपोग्गले णं भंते ! निरेण
 कालओ केवच्चिरं होइ, 'गोयमा ! जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं
 असंखेज्जं कालं एवं जाव अणंतपणसिए । परमाणुपोग्गला णं भंते !
 सेया कालओ केवच्चिरं होंति, गोयमा ! सव्वद्धं परमाणुपोग्गला
 णं भंते ! निरेया कालओ केवच्चिरं होंति, गोयमा ! सव्वद्धं,
 एवं जाव अणंतपणसिया । परमाणुपोग्गलस्स णं भंते ! सेयस्स
 केवइयं कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं
 एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, परट्ठाणंतरं पडुच्च जह-
 न्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं । निरेयस्स केवइयं
 कालं अंतरं होइ गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं
 उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइ भागं, परट्ठाणंतरं पडुच्च
 जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं । दुप्पणसियस्स
 णं भंते ! खंधस्स सेयस्स पुच्छा गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च
 जहन्नेणं एकं समयं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, परट्ठाणंतरं
 पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं अणंतं कालं निरेयस्स
 केवइयं कालं अंतरं होइ गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं
 समयं उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइ भागं, परट्ठाणंतरं पडुच्च
 जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं अणंतं कालं, एवं जाव अणंत-
 पणसियस्स । परमाणुपोग्गला णं भंते ! सेयाणं केवइयं कालं अंतरं
 होइ गोयमा ! नत्थि अंतरं निरेयाणं केवइयं कालं अंतरं होइ,
 गोयमा ! नत्थि अंतरं एवं जाव अणंतपणसियाणं खंधाणं । सू० १२।

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं सैजो निरेजः, गौतम ! स्यात् सैजः स्यात् निरेजः, एवं यावत् अनन्तप्रदेशिकः । परमाणुपुद्गलाः खलु भदन्त ! किं सैजा निरेजाः गौतम ! सैजा अपि निरेजा अपि एवं यावदनन्तप्रदेशिकाः । परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! सैजः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण आवलिकाया असंख्येयभागम् । परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! निरेजः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण संख्येयम् कालम्, एवं यावदनन्तप्रदेशिकः । परमाणुपुद्गलाः खलु भदन्त ! सैजाः कालतः कियच्चिरं भवन्ति ? गौतम ! सर्वाद्भाम् । परमाणुपुद्गलाः खलु भदन्त ! निरेजाः कालतः कियच्चिरं भवन्ति गौतम ! सर्वाद्भाम् एवं यावदनन्तप्रदेशिकाः । परमाणुपुद्गलस्य खलु भदन्त ! सैनस्य कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! स्वस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालम् परस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयमुत्कृष्टतः असंख्येयं कालम् । निरेजस्य कियत्कालमन्तरं भवति ? गौतम ! स्वस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण आवलिकाया असंख्येयभागम् परस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालम् । द्विप्रदेशिकस्य खलु भदन्त ! स्कन्धस्य सैजस्य पृच्छा गौतम ! स्वस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयमुत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालम् परस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण अनन्तं कालम् । निरेजस्य कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! स्वस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण आवलिकाया असंख्येयभागम् परस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेणाऽनन्तं कालम्, एवं यावदनन्तप्रदेशिकस्य । परमाणुपुद्गलानां भदन्त ! सैजानां कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! नास्ति अन्तरम् निरेजानां कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! नास्ति अन्तरम् एवं यावदनन्तप्रदेशिकानां स्कन्धानाम् ॥ सू० १२॥

टीका—‘परमाणुरोगले णं भंते ! किं सेए निरेए’ परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं सैजो निरेजो वा सह एजनेन-चलनेन भवतीति सैजः-सकम्पः,

‘परमाणुरोगले णं भंते ! किं सेए निरेए’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा श्रीगौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! परमाणु पुद्गल क्या सैज-सकम्प होता है ? अथवा निरेज—

‘परमाणुरोगले णं भंते ! किं सेए निरेए’ इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रपाठ द्वारा श्रीगौतमस्वामीने प्रभुश्रीने એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ પરમાણુપુદ્ગલ શું સૈજ-સકમ્પ હોય છે ? અથવા નિરેજ—

તથા ચ હે ભદ્રન્ત ! પરમાણુઃ સકમ્પોઽકમ્પો વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’
 ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સેઈ સિય નિરેઈ’ સ્યાત્ કદાચિત્ પર-
 માણુઃ સૈજઃ-ચલનાદિક્રિયાવાન્ સ્યાત્ કદાચિત્ નિરેજઃ-ચલનાદિક્રિયારહિતઃ ।
 ‘એવં જાવ અણંતપણસિઈ’ એવં યાવદનન્તપ્રદેશિકઃ પરમાણુપુદ્ગલવદેવ દ્વિપ્રદેશિક-
 સ્કન્ધાદારમ્બ્ય અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ સૈજઃ-ચલનત્વધર્મવાન્ સ્યાત્
 નિરેજઃ-ચલનત્વધર્મરહિત ઇતિ । ‘પરમાણુયોગ્ગલા ણં મંતે ! કિં સેયા નિરેયા’
 પરમાણુપુદ્ગલાઃ સ્વલ્ભ ભદ્રન્ત ! કિં સૈજાઃ નિરેજા વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સેયા વિ નિરેયા વિ’ સૈજાઃ-ચલના-
 દિમન્તોઽપિ ભવન્તિ પરમાણુપુદ્ગલાઃ, નિરેજાચ્ચલનાદિ ધર્મરહિતા અપિ ભવન્તીતિ ।
 ‘એવં જાવ અણંતપણસિઈ’ એવં યાવન્ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા અપિ સૈજા અપિ

અકમ્પ-ચલન ક્રિયા સે રહિત હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે
 હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સેઈ સિય નિરેઈ’ પરમાણુ પુદ્ગલ કદા-
 ચિત્ સકમ્પ હોતા હૈ, કદાચિત્ અકમ્પ હોતા હૈ । ‘એવં જાવ અણંત-
 પણસિઈ’ પરમાણુ પુદ્ગલ કે જૈસા દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર અનન્ત-
 પ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ સકમ્પ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ અકમ્પ હોતા હૈ ।

‘પરમાણુયોગ્ગલા ણં મંતે ! કિં સેયા નિરેયા’ હે ભદ્રન્ત ! સમસ્ત
 પરમાણુપુદ્ગલ કયા સકંપ હોતે હૈં અથવા અકમ્પ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર
 મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સેયા વિ નિરેયા વિ’ પરમાણુ
 પુદ્ગલ સૈજ-ચલનાદિ ધર્મ સહિત ભી હોતે હૈં, ઓર નિરેજ ચલનાદિ
 ધર્મરહિત ભી હોતે હૈં । ‘એવં જાવ અણંતપણસિઈ’ હસી પ્રકાર સે યાવત્
 અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ ભી સૈજ હોતે હૈં ઓર નિરેજ ભી હોતે હૈં । ‘પર-

અકમ્પ ચલન ક્રિયા વિનાનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમઃ
 સ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સેઈ સિય નિરેઈ’ પરમાણુ
 પુદ્ગલ કોઈવાર સકમ્પ હોય છે અને કોઈવાર અકમ્પ વિનાનું એટલે કે અકમ્પ
 હોય છે. ‘એવં જાવ અણંતપણસિઈ’ પરમાણુ પુદ્ગલના કથન પ્રમાણે બે પ્રદેશ-
 વાળા સ્કન્ધથી લઈને અનંતપ્રદેશોવાળા સ્કન્ધ સુધીના સ્કન્ધો કોઈવાર સકમ્પ
 હોય છે અને કોઈવાર અકમ્પ-કમ્પ વિનાના પણ હોય છે.

‘પરમાણુયોગ્ગલા ણં મંતે ! કિં સેયા નિરેયા’ હે ભગવન્ સઘળા પરમાણુ
 પુદ્ગલો શું સકંપ હોય છે ? અથવા અકમ્પ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સેયા વિ નિરેયા વિ’ પરમાણુપુદ્ગલો
 સૈજ-ચલન વિગેરે ધર્મસહિત પણ હોય છે અને નિરેજ-ચલન વિગેરે ધર્મ
 વિનાના હોય છે. ‘એવં જાવ અણંતપણસિઈ’ આજ પ્રમાણે યાવત્ અનંત-
 પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો પણ સૈજ-ચલનક્રિયા વિગેરે ધર્મવાળા હોય છે, અને
 નિરેજ-ચલન વિગેરે ધર્મ વિનાના પણ હોય છે. ‘પરમાણુયોગ્ગલે ણં મંતે !

भवन्ति, निरेजा अपि भवन्तीति, 'परमाणुपोग्गले णं भंते ! सेए कालओ केव-
च्चिरं होइ' परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! सैजः कालतः कियच्चिरं भवति हे भद-
न्त ! कियत्कालपर्यन्तं परमाणुः सकम्पो भवतीत्यर्थः । भगवानाह—'गोयमा'
इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं आवलियाए असं-
खेज्जइभागं' जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण आवलिकाया असंख्येयभागम्
जघन्यतः समयैकमात्रम् उत्कृष्टत आवलिकाया असंख्येयभागं यावत् परमाणुः
सकम्पो भवतीत्यर्थः 'परमाणुपोग्गले णं भंते ! निरेए कालओ केवच्चिरं होइ'
परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! निरेजः कालतः कियच्चिरं भवति ? कियत्कालपर्यन्तं
परमाणुनिरेजो भवतीति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा'
हे गौतम ! 'जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' जघन्येन एकं समयम्
उत्कृष्टतोऽसंख्येयं कालं यावत् परमाणुनिरेजो भवतीति । 'एवं जाव अणंतपए

माणुपोग्गले णं भंते ! सेए कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! परमाणु
पुद्गल कितने काल तक सकम्प होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते
हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं आवलियाए
असंखेज्जइभागं' परमाणुपुद्गल जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट
से एक आवलिका के असंख्यातवे भाग तक सकम्प होता है ।

'परमाणुपोग्गले णं भंते ! निरेए कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त !
परमाणुपुद्गल काल की अपेक्षा कितने काल तक अकम्प रहता है ?
इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एकं
समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं काल' परमाणुपुद्गल जघन्य से एक समय
तक और उत्कृष्ट से असंख्यात काल तक निरेज—अकम्प रहता है ।

સેએ કાલઓ કેવચ્ચિર હોઈ' હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલો કેટલા કાળ સુધી
સકમ્પ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં એકં સમય, ઉક્કોસેણં આવલિયાએ અસંખેજ્જ-
માગં' પરમાણુ પુદ્ગલો જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક
આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ સુધી સકમ્પ હોય છે. 'પરમાણુપોગ્ગલે ણં
ભંતે ! નિરેએ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ પરમાણુપુદ્ગલ કાળની અપે-
ક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી અકમ્પ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી
ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કો-
સેણં અસંખેજ્જ કાલ' પરમાણુપુદ્ગલો જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી
અસંખ્યાત કાળ સુધી નિરેજ—અકમ્પ—ચલનાદિ ધર્મ વિનાના હોય છે 'એવં
જાવ અણંતપપસિએ' આજ પ્રમાણે યાવત જે પ્રદેશવાળા સ્કંધથી લઈને અનંત-
પ્રદેશોવાળા સુધીના સ્કંધો જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આવ

સિદ્ધિ' એવં યાવદનન્તપ્રદેશિકા પરમાણુપુદ્ગલવદેવ જયન્યતઃ સમયૈકમાત્રમ્-ઉત્કૃષ્ટ
દત્ત આવલિકાયા અસંરુચેયભાગં યાવત્ દ્વિપ્રદેશિકાદારમ્બ્ય અનન્તપ્રદેશિકપર્યન્તઃ
સ્કન્ધઃ સકમ્પો ભવતીતિ ભાવઃ । 'પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ! સેયા કાલઓ કેવ-
ચ્ચિરં હોતિ' પરમાણુપુદ્ગલાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત । સૈજાઃ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવન્તીતિ
પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વદ્ધં’ સર્વાદ્ધામ્ સર્વકાલં યાવત્
પરમાણવઃ સકમ્પાઃ ભવન્તિ નાસ્તિ તાદૃશઃ કશ્ચિદપિ કાલો યત્ર કાલત્રયેડપિ
સર્વે એવ પરમાણવઃ ન ચલન્તીત્યર્થઃ । ‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ! નિરેયા કાલઓ
કેવચ્ચિરં હોતિ’ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત । કાલતઃ કિયચ્ચિરં કિયત્કાલ-
પર્યન્તં નિરેજાઃ-નિષ્કમ્પા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હિત્યાદિ,
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વદ્ધં’ સર્વાદ્ધામ્ સર્વકાલમેવ પરમાણવો નિરેજા ભવન્તિ,

‘એવં જાવ અણંતપણસિણ’ હસી પ્રકાર યાવત્ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર
અનન્તપ્રદેશિક તકકે સ્કન્ધ જયન્ય સે એક સમય તક ઓર ડરકુષ્ટ સે
આવલિકા કે અસંરુચાતવે ભાગ તક સકમ્પ હોતા હૈ ।

‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ! સેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં હોતિ’ હે ભદ-
ન્ત ! સમસ્ત પરમાણુપુદ્ગલ કી પૃચ્છા મેં કાલકી અપેક્ષા કિતને કાલ
તક સકમ્પ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રીને કહા હૈ-‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘સવ્વદ્ધં’ સર્વ કાલ તક સકમ્પ રહતે હૈં । એસા કોઈ બી કાલ
નહીં હૈ કિ જિસ કાલત્રય મેં બી સમસ્ત હી પરમાણુ ન ચલાયમાન
રહતે હો । ‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ! નિરેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં હોતિ’
હે ભદન્ત ! સમસ્ત પરમાણુપુદ્ગલ કી પૃચ્છા મેં કાલ કી અપેક્ષા કિતને
કાલ તક અકમ્પ રહતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘સવ્વદ્ધં’ સમસ્ત કાલ મેં હી પરમાણુપુદ્ગલ અકમ્પ રહતે હૈં ।

લિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધી સકમ્પ હોય છે.

‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ! સેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં હોતિ’ હે ભગવન્
સધળા પરમાણુ પુદ્ગલો કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી સકમ્પ હોય
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વદ્ધં’
સર્વકાળ સુધી સકમ્પ રહે છે, એવો કોઈપણ કાળ નથી કે જે કાળત્રયમાં
તપણ સધળા પરમાણુ ચલાયમાન ન રહેતા હોય ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને
પૂછે છે કે-‘પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! નિરેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં હોતિ’ હે ભગ-
વન્ સધળા પુદ્ગલ પરમાણુ કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી અકમ્પ રહે
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે
ગૌતમ ! ‘સવ્વદ્ધં’ સધળા જ કાળમાં પરમાણુ પુદ્ગલ અકમ્પ રહે છે. ‘એવં

‘एवं जाव अणंतपएसिया’ एवं यावदनन्तप्रदेशिकाः, परमाणुपुद्गलवदेव सर्वकालं यावत् द्विप्रदेशिकत आरभ्य अनन्तप्रदेशिकस्कन्धाः सर्वकालं निरेजा भवन्तीत्यर्थः। ‘परमाणुपोगलस्स णं भंते ! सेयस्स केवइयं कालं अंतरं होइ’ परमाणुपुद्गलस्य खलु भदन्त ! सैनस्य-चलनधर्मवतः, कियन्तं कालमन्तरं भवति पूर्वां कम्पावस्थां परित्यज्य पुनः कियता कालेन कम्पनवान भवतीति पदः। अगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि। ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं’ स्वस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समय-मन्तरं भवति उत्कृष्टस्तु असंख्येयं कालमन्तरं भवति स्वस्थानं परमाणोः परमाणुभावे एवावस्थानम् तत्र परमाणुभावे वर्तमानस्य यदन्तरं चलनस्य व्यवधानं

‘एवं जाव अणंतपएसिया’ इसी प्रकार से द्विप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध भी समस्त काल तक अकम्प रहते हैं।

‘परमाणुपोगलस्स णं भंते ! सेयस्स केवइयं कालं अंतरं होइ’ चलन धर्मयुक्त परमाणुपुद्गल का कितने काल तक अन्तर होता है ? अर्थात् पूर्व कम्पावस्था का परित्याग कर पुनः वह कितने काल के बाद उस अपनी सकम्प अवस्था युक्त हो जाता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं’ स्वस्थान के अन्तर की अपेक्षा करके जघन्य से एक समय का अन्तर होता है और उत्कृष्ट से असंख्यात समय का अन्तर होता है। परमाणु का परमाणु भाव में ही जो अवस्थान है वह स्वस्थान है इस स्वस्थान की अपेक्षा अन्तर-विरह काल ऐसा होता है

जाવ અણંતપસિયા’ એજ પ્રમાણે એ પ્રદેશવાળા સ્કંધથી લઈને અનન્તપ્રદેશ-વાળા સુધીના સઘળા સ્કંધો પણ બધા જ કાળમાં અકમ્પ રહે છે.

‘પરમાણુપોગલસ્સ ણં ભંતે ! સેયસ્સ કેવઇયં કાલં અંતરં હોઈ’ ચલન ધર્મ-વાળા પરમાણુ પુદ્ગલોનું કેટલા કાળ સુધી અંતર હોય છે ? અર્થાત્ પહેલાની કમ્પાવસ્થાનો ત્યાગ કરીને ફરીથી તે કેટલા કાળ પછી પોતાની તે સકમ્પ અવસ્થાવાળો થઈ જાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ-સ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સટ્ઠાણંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમયનું અંતર હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત સમયનું અંતર હોય છે. પરમાણુઓનું પરમાણુ ભાવમાં જ જે અવસ્થાન-રહેવાનું છે તે સ્વસ્થાન છે. તે સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી અંતર વિરહકાળ એવો હોય છે કે-એક પરમાણુ એક

નિષ્કમ્પભવનલક્ષણં - તત્સ્વસ્થાનાન્તરં, તત્પ્રતીત્ય જઘન્યેનૈકં સમયં નિશ્ચલતાયા
જઘન્યકાલલક્ષણમ્ ઉત્કૃષ્ટતોડસંખ્યેયં કાલં નિષ્કમ્પનસ્યૈવ ઉત્કૃષ્ટકાલલક્ષણમ્
તન્ન જઘન્યતોડન્તરં પરમાણુરેકં સમયં ચલનાદુપરમ્ય પુનશ્ચલતીત્યેવં રૂપમ્ ઉત્કૃષ્ટ-
તથા સ એવ પરમાણુસંખ્યેયં કાલં કચિત્ સ્થિરો ભૂત્વા પુનશ્ચલતીતિ । 'પરદ્વાણં
તરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં' પરસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય
જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોડસંખ્યેયં કાલમ્ પરમાણો યત્ પરસ્થાને દ્વયણુકાદૌ
અન્તર્ભૂતસ્ય અન્તરં ચલનવ્યવધાનં તત્ પરસ્થાનાન્તરમ્, તત્પ્રતીત્ય, યદા દ્વય-
ણુકાવસ્થાયાં પરિણતો ભવતિ પરમાણુ સ્તદા તસ્ય તત્પરસ્થાનમિતિ કથ્યતે
ઇત્યર્થઃ તદા જઘન્યેનૈકં સમયં ભવતિ અન્તરમ્ ઉત્કૃષ્ટતોડસંખ્યેયં કાલં ભવતિ

કિ એક પરમાણુ એક સમય તક ચલન ક્રિયા સે રહિત હો જાય ઓર
ફિર ચલન ક્રિયા ચાલા બન જાય તો યહ અન્તર જઘન્ય સે એક સમય કા
સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા કરકે હોતા હૈ ઓર કિસી સ્થાન મેં પરમાણુ કા અસં-
ખ્યાત કાલ તક નિષ્કમ્પ અવસ્થા મેં રહકર પુનઃ ચલનક્રિયા ચાલા હોના
યહ સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત સમય કા અન્તર હોતા હૈ ।

'પરદ્વાણંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં, ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં'
પરમાણુ કા સ્કન્ધાવસ્થા મેં હોના યહ પરસ્થાન કહા ગયા હૈ । જબ પર-
માણુ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે અન્તર્ગત હોતા હૈ ઓર ઉસકા ચલન ક્રિયા
સે વ્યવધાન હો જાતા હૈ અર્થાત્ ઉસકી ચલન ક્રિયા બન્દ હો જાતી હૈ
વહ સ્થાનાન્તર હૈ હસ પરસ્થાન કે અન્તર કો લેકર જઘન્ય સે એક
સમય કા અન્તર હોતા હૈ । ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલ કા

સમય સુધી ચલન ક્રિયા વિનાનો થઈ જાય અને તે પછી ચલન ક્રિયાવાળો
બની જાય તો આ અન્તર જઘન્યથી એક સમયનું સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી
હોય છે. અને કોઈ સ્થાનમાં પરમાણુઓનું અસંખ્યાત કાળ સુધી નિષ્કંપ
અવસ્થામાં રહીને ફરીથી પાછું ચલનક્રિયા વાળું થવું તે સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી
ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમયનું અન્તર કહેવાય છે.

'પરદ્વાણંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં, ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં' પર-
માણુઓનું સ્કન્ધાવસ્થામાં હોવું એ પરસ્થાન કહેલ છે. જ્યારે પરમાણુ, જે
પ્રદેશવાળા સ્કન્ધની અન્તર્ગત થાય છે, અને તેનું ચલન ક્રિયાથી વ્યવધાન
થઈ જાય છે, અર્થાત્ તેની ચલન ક્રિયા બંધ થઈ જાય છે, તે પરસ્થાનાન્તર
છે. આ પરસ્થાનના અન્તરને લઈને જઘન્યથી એક સમયનું અન્તર હોય છે.
અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત સમયનું અન્તર હોય છે. એ આણુ વિગેરેમાં એક

અંતરમ્, દ્વયણુકાદૌ એકઃ પરમાણુરેકસમયપર્યન્તમ્ ચલનક્રિયાતો નિવૃત્તો-
 ભૂત્વા પુનશ્ચલતિ તદા સ્વસ્થાનમાશ્રિત્ય જઘન્યતઃ એકસમયસ્યાન્તરં ભવતિ તથો-
 ત્કૃષ્ટતઃ સ એવ પરમાણુઃ અસંખ્યાતકાલપર્યન્તં ક્વચિત્ સ્થલે (દ્વિપ્રદેશાદિકતથા)
 સ્થિરો ભૂત્વા પુનશ્ચલતિ તદા અસંખ્યાતકાલસ્યાન્તરં ભવતિ, યદા ચલુ પરમાણુ
 ભ્રમન્ દ્વિપ્રદેશાદિકં સ્કન્ધમનુપ્રવિશ્ય જઘન્યત એકં સમયં ચલનક્રિયાતો નિવૃત્તો
 ભૂત્વા પુનશ્ચલતિ તદા પરસ્થાનમાશ્રિત્ય એકસમયસ્યાન્તરં ભવતિ યદા પુનઃ સ
 પરમાણુરસંખ્યાતકાલપર્યન્તં દ્વિપ્રદેશાદિકસ્કન્ધરૂપેણ સ્થિત્વા નિશ્ચલો ભવતિ ।
 અથ ચ પુનઃ સ્કન્ધરૂપાદ્ વિયુજ્ય પરિભ્રમન્ તિષ્ઠતિ તદા પરસ્થાનમાશ્રિત્ય
 ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખ્યાતકાલસ્ય અન્તરં ભવતીતિ ભાવઃ । ‘નિરેયસ્સ કેવદ્વયં કાલં

અંતર હોતા હૈ । દ્વયણુક આદિ મેં એક પરમાણુ એક સમય પર્યન્ત
 ચલનક્રિયા સે નિવૃત્ત હોકર પુનઃ ચલન ક્રિયા ચાલા હોતા હૈ
 તો સ્વસ્થાન કો લેકર જઘન્ય સે એક સમય કા અન્તર હોતા હૈ, તથા
 ઉત્કૃષ્ટ સે વહી પરમાણુ અસંખ્યાત કાલ પર્યન્ત કિસી સ્થલ મેં દ્વિપ્રદે-
 શાદિક રૂપ સે સ્થિર હોકર પુનઃ ચલન ક્રિયા ચાલા હોતા હૈ તથા
 અસંખ્યાત કાલ કા અન્તર હોતા હૈ જય પરમાણુ ભ્રમણ કરતા હુઆ
 દ્વિપ્રદેશિક આદિ સ્કન્ધ મેં પ્રવિષ્ટ હોકર જઘન્ય સે એક સમય તક
 ચલનક્રિયા સે નિવૃત્ત હોકર કે પુનઃ જો ચલને લગતા હૈ વહ પરસ્થાન કો
 આશ્રિત કરકે એક સમય કા અન્તર હોતા હૈ । તથા જય વહ પરમાણુ
 અસંખ્યાત કાલ તક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ સે હોકર કે નિશ્ચલ હો જાતા
 હૈ ઓર ફિર સ્કન્ધ રૂપ સે વિયુક્ત હોકર સ્વતંત્ર રૂપ મેં ઘૂમતા રહતા
 હૈ તથા પરસ્થાન કી અપેક્ષા યહ અસંખ્યાત કાલ કા અન્તર હોતા હૈ ।

। પરમાણુ એક સમય સુધી ચલન ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈને ફરીથી ચલન ક્રિયા-
 વાળો બની જાય છે, તો સ્વસ્થાનને લઈને જઘન્યથી એક સમયનું અંતર
 હોય છે, તથા ઉત્કૃષ્ટથી એજ પરમાણુ અસંખ્યાત કાળ પર્યન્ત કોઈ સ્થળમાં
 દ્વિપ્રદેશિકપણથી સ્થિર થઈને ફરીથી ચલન ક્રિયાવાળો બની જાય છે, ત્યારે
 અસંખ્યાત કાળનું અંતર હોય છે. અને જ્યારે પરમાણુ ભ્રમણ કરતાં કરતાં
 જે પ્રદેશી વિગેરે સ્કંધમાં પ્રવેશીને જઘન્યથી એક સમય સુધી ચલન ક્રિયાથી
 નિવૃત્ત થઈને ફરીથી જે ચાલવા માંડે છે, તે પરસ્થાનને આશ્રય કરીને એક
 સમયનું અંતર કહેવાય છે. તથા જ્યારે તે પરમાણુ અસંખ્યાત કાળ સુધી
 દ્વિપ્રદેશવાળા સ્કંધપણથી નિશ્ચલ થઈ જાય છે, અને પછી સ્કંધપણથી છુટો
 થઈને સ્વતંત્રપણથી ફરતો રહે છે, ત્યારે પરસ્થાનની અપેક્ષાથી તેનું અસં-
 ખ્યાત કાળનું અંતર હોય છે.

‘અંતરં હોઈ’ નિરેજસ્ય-ચલનક્રિયારહિતસ્ય પરમાણોઃ ક્રિયત્કાલમન્તરં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સદ્ગાણંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આવલિયાણ અસંખેજ્જહમાગં’ સ્વસ્થાનં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયં યાવત્ ઉત્કર્પેણ આવલિકાયા અસંખ્યેયં માગમ્ અસંખ્યેયમાગ-પર્યન્તમન્તરં ભવતિ, ‘પરદ્વાણંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ પરસ્થાનં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ અસંખ્યેયં કાલમ્ યદા સ્વલ્લ પરમાણુઃ નિશ્ચલઃ (સ્થિરઃ) બૃત્વા જઘન્યતઃ એકસમયં યાવત્ પરિભ્રમ્ય પુનઃ

‘નિરેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ શ્રીગૌતમસ્વામીને હસ સૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રી સે ‘એસા પૂછા હૈ-હે ભદન્ત ! જો પુદ્ગલ પરમાણુ નિષ્કંપ હોતા હૈ ઉસકા અન્તર કિતને કાલ કા હોતા હૈ ? અર્થાત્ જો પરમાણુ પહિલે નિષ્કંપ હોકર સકમ્પ બન જાતા હૈ ફિર વહ અપની નિષ્કમ્પ અવસ્થા મેં આને મેં કિતના સમય લેતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ- ‘ગોયમા ! સદ્ગાણંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આવલિયાણ અસંખેજ્જહમાગં’ હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કે અન્તર કી અપેક્ષા લેકર જઘ-ન્ય સે એક સમય કા અન્તર હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આવલિકા કે અસંખ્યાતવે’ માગ પર્યન્ત અન્તર હોતા હૈ । તથા-‘પરદ્વાણંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ પરસ્થાન કો લેકર જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલ કા અન્તર હોતા હૈ । જઘ પરમાણુ સ્થિર નિશ્ચલ હોકર કે જઘન્ય સે એક સમય તક

‘નિરેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હવે શ્રીગૌતમસ્વામી આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જે પુદ્ગલ પરમાણુ નિષ્કંપ હોય છે, તેવું અંતર કેટલા કાળ સુધીનું હોય છે ? અર્થાત્ જે પરમાણુ અપેક્ષાં નિષ્કંપ થઈને સકંપ બની જાય છે, તે પછી પાછો ધોતાની નિષ્કંપ અવસ્થામાં આવવામાં કેટલો સમય લે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા ! સદ્ગાણંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં, આવલિયાણ અસંખેજ્જહમાગં’ હે ગૌતમ ! ‘સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમયનું અંતર હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ પર્યન્તનું અંતર હોય છે, તથા ‘પરદ્વાણંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણ અસંખ્યાત કાલ’ પરસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર હોય છે. તથા પરમાણુ સ્થિર નિશ્ચલ થઈને જઘન્યથી એક સમય સુધી ભ્રમણ કરીને સ્થિર થઈ

સ્થિરો ભવતિ તથોત્કૃષ્ટત આવલિકાયા અસંખ્યાતભાગરૂપાસંખ્યેયસમયપર્યન્તં પરિભ્રમણં કૃત્વા પુનઃ સ્થિરો ભવતિ તદા સ્વસ્થાનમાશ્રિત્ય જઘન્યત એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટત આવલિકાયા અસંખ્યાતભાગમન્તરં ભવતીતિ કથ્યતે । યદા खलु પરમાણુ નિશ્ચલો ભૂત્વા સ્વસ્થાનાત્ ચલતિ તથા જઘન્યત એકસમયપર્યન્તં દ્વિપ્રદેશાદિકસ્કન્ધરૂપેણ સ્થિત્વા પુનર્નિશ્ચલો ભવતિ તથા ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખ્યાતકાલપર્યન્તં દ્વિપ્રદેશાદિકસ્કન્ધરૂપેણ સ્થિત્વા સ્કન્ધાદ્ વિયુજ્ય સ્થિરો ભવતિ તદા પરસ્થાનમાશ્રિત્ય જઘન્યોત્કૃષ્ટમન્તરં ભવતીતિ ભાવઃ । 'દુષ્પણસિયસ્સ સેયસ્સ પુચ્છા' દ્વિપ્રદેશિકસ્ય खलु મદન્ત ! સ્કન્ધસ્ય સૈજસ્ય પુચ્છા હે મદન્ત ! દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય સૈજસ્ય કિયચ્ચિરમન્તરં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ- 'ગોયમા' इत्यादि । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સદ્ધાણંતરં પઙ્કુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કો-

અસ્રણ કરકે પુનઃ સ્થિર હો જાતા હૈ તથા ઉત્કૃષ્ટ સે આવલિકા કે અસંખ્યાતવેં ભાગ રૂપ અસંખ્યસમય પર્યન્ત પરિભ્રમણ કરકે પુનઃ સ્થિર હો જાતા હૈ તથ સ્વસ્થાન કો આશ્રિત કરકે જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આવલિકા કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કા અન્તર હોતા હૈ એસા કહા જાતા હૈ । જવ પરમાણુ નિશ્ચલ હોકર કે સ્વસ્થાન સે ચલાયમાન હોતા હૈ ઓર જઘન્ય સે એક સમય પર્યન્ત દ્વિપ્રદેશાદિ સ્કન્ધ રૂપ સે રહકર પુનઃ નિશ્ચલ હો જાતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલ તક દ્વિપ્રદેશાદિ સ્કન્ધ રૂપ સે રહકર ડસસે વિયુક્ત હો સ્થિર હોતા હૈ તતવ પરસ્થાન કો આશ્રિત કરકે જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર હોતા હૈ ।

'દુષ્પણસિયસ્સ સેયસ્સ પુચ્છા' હે મદન્ત ! જો દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ સકમ્પ હોતા હૈ ડસકા કિતને કાલ કા અન્તર હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર

જાય છે, તથા ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ અસંખ્યાત સમય પર્યન્ત ભ્રમણ કરીને પાછો સ્થિર થઈ જાય છે, ત્યારે સ્વસ્થાનનો આશ્રય કરીને જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગનું અંતર હોય છે. તેમ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે પરમાણુ નિશ્ચલ થઈને સ્વસ્થાનથી ચલાયમાન થાય છે, અને જઘન્યથી એક સમય સુધી દ્વિપ્રદેશી સ્કંધપણમાં રહીને ફરી પાછો નિશ્ચલ થઈ જાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ સુધી દ્વિપ્રદેશી સ્કંધપણમાં રહીને તેનાથી છુટા થઈને સ્થિર થઈ જાય છે ત્યારે પરસ્થાનનો આશ્રય કરીને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર થાય છે. 'દુષ્પણસિયસ્સ સેયસ્સ પુચ્છા' હે ભગવન્ જે જે પ્રદેશોવાળો સ્કંધ સકંપ હોય છે, તેનું કેટલા કાળનું અંતર હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે- 'ગોયમા ! સદ્ધાણમંતરં પઙ્કુચ્ચ જહન્નેણં એકં

સેણં અસંખેજ્જં કાલં' સ્વસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોડ-
સંખયેયં કાલમ્ સ્વસ્થાનાપેક્ષયા જઘન્યેન એકસમયસ્ય અન્તરં ભવતિ ઉત્કૃષ્ટતોડ-
સંખયાતકાલસ્યાન્તરં' ભવતીત્યર્થઃ 'પરદાણંતરં પહુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં
ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં' પરસ્થાનં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોડનન્તં
કાલમન્તરં' ભવતિ, દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધચલિતો ભૂત્વા તદનન્તરમનન્તૈઃ સ્કન્ધૈઃ
સહ કાલભેદેન સંબન્ધં કુર્વન્ અનન્તેન કાલેન પુનસ્તેનૈવ પરમાણુના સહ સમ્બન્ધં
માપ્ય પુનશ્ચલતિ યદા, તદા પરસ્થાનમાશ્રિત્ય ઉત્કૃષ્ટતોડનન્તકાલમન્તરં ભવતી-
ત્યર્થઃ । 'નિરેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ' નિરેજસ્ય-ચલનક્રિયારહિતસ્ય
દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ક્રિયત્કાલમન્તરં ભવતિ' इति प्रश्नः । 'भगवानाह—'गोयमा'
इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सद्दाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं

મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ—'ગોયમા ! સદ્દાણમંતરં પહુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં
ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં' હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનની અપેક્ષા સે જઘન્ય એક-
સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત કાલ કા અન્તર હોતા હૈ । તથા પરદા-
ણંતરં પહુચ્ચ જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અણંત કાલં' પરસ્થાનની
અપેક્ષા જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત કાલકા અન્તર
હોતા હૈ । હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ—કોઈ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ચલિત હોકર
અનન્ત સ્કન્ધોં કે સાથ કાલ ભેદ સે સમ્બન્ધ કરતા હુઆ અનન્ત કાલ
કે બાદ પુનઃ વસી પરમાણુ કે સાથ સમ્બન્ધ કો પાકર જબ ચલિત હોતા
હૈ તબ પરસ્થાનની અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત કાલ કા અન્તર હોતા હૈ ।

'નિરેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ' હે ભદન્ત ! જો દ્વિપ્રદેશિક
સ્કન્ધ ચલન ક્રિયા સે રહિત હૈ વસકા અન્તર કિતને કાલ કા હોતા હૈ ?

સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં' હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્યથી
એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળનું અંતર હોય છે. તથા 'પર-
દાણંતરં પહુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અણંત કાલં' પરસ્થાનની
અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનું અંતર હોય
છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—કોઈ બે પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ ચલિત થઈને
અનંત સ્કન્ધોની સાથે કાળ ભેદથી સંબંધ કરીને અનંતકાળ પછી ફરીથી
પરમાણુઓની સાથે સંબંધ પામીને બીજા રીતે ચલિત થાય છે; ત્યારે પરસ્થાનની
અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનું અંતર હોય છે 'નિરેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં
હોઈ' હે ભગવન જે બે પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ ચલનક્રિયા વિનાનો હોય છે, તેવા
બે બે પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધનું કેટલા કાળનું અંતર હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! સદ્દાણંતરં પહુચ્ચ જહ્ણેણં એક સમયં ઉક્કોસેણં

આવલિયાએ અસંખેજ્જં ભાગં' સ્વસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટત આવલિકાયા અસંખ્યેયં ભાગમ્ સ્વસ્થાનામાશ્રિત્ય જઘન્યત એકસમયપર્યન્તમુત્કૃષ્ટત આવલિકાયા અસંખ્યેયભાગમન્તરં ભવતીત્યર્થઃ । 'પરદ્વાળાંતરં પહુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉકોસેણં અણંતં કાલં' પરસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોડનન્તં કાલમ્, જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સમયૈકમનન્તકાલં યાવત્ પરસ્થાનાપ્રેક્ષમન્તરં ભવતીત્યર્થઃ । 'એવં જાવ અણંતપણસિયસ્સ' એવં યાવદનન્તપ્રદેશિકસ્ય, અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય સૈજસ્ય સ્વસ્થાનાશ્રયણેન જઘન્યત એકં સમયમુત્કૃષ્ટતોડ-સંખ્યેયં કાલં યાવદન્તરં ભવતિ પરસ્થાનાશ્રયણેન તુ જઘન્યેનૈકં સમયમ્ ઉત્કર્ષતો ડનન્તં કાલં યાવદન્તરં ભવતિ, નિરેજસ્ય અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય જઘન્યેન એકં સમયમન્તરં ભવતિ ઉત્કૃષ્ટત આવલિકાયા અસંખ્યેયભાગમ્ સ્વસ્થાનાશ્રયણેન

ઉત્તર મેં પ્રસુશ્રી કહતે હૈં—'ગોયમા સદ્વાળાંતરં પહુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉકોસેણં આવલિયાએ અસંખેજ્જં ભાગં' હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનની અપેક્ષા જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આવલિકા કે અસં-ખ્યાતવેં ભાગ કા અન્તર હોતા હૈં । તથા—'પરદ્વાળાંતરં પહુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉકોસેણં અણંતં કાલં' પરસ્થાનની અપેક્ષા સે જઘન્ય એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્તકાલ કા અન્તર હોતા હૈં । 'એવં જાવ અણંતપણસિયસ્સ' હસી પ્રકાર સે અન્તર કા કથન યાવત્ અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ તક જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ જો અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ સૈજ-સકમ્પ હૈં ઉસમેં અન્તર અપને સ્થાનની અપેક્ષા સે જઘન્ય એક સમય કા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાન કાલ કા હૈં પરસ્થાનની અપેક્ષા સે જઘન્ય અન્તર એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર અનન્ત કાલ તક કા હોતા હૈં । તથા જો અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ નિષ્કમ્પ હૈં ઉસમેં અન્તર

આવલિયાએ અસંખેજ્જં ભાગં' હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગનું અંતર હોય છે. તથા 'પરદ્વાળાંતરં પહુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉકોસેણં અણંતં કાલં' પરસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનું અંતર હોય છે. 'એવં જાવ અણંતપણસિયસ્સ' એજ પ્રમાણે યાવત્ અનન્તપ્રદેશોવાળા સ્કંધોના સંબંધમાં અંતરનું કથન સમજાવેલું છે. અર્થાત્ જે અનંતપ્રદેશોવાળો સેજ-સકમ્પ હોય છે, અને તેમાં પોતાના સ્થાનની અપેક્ષાથી એક સમયનું જઘન્યથી અંતર છે. અને ઉકૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ સુધીના કાળનું છે, અને પરસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંતર એકસમયનું છે. અને ઉકૃષ્ટ અંતર અનંત

પરસ્થાનાપેક્ષયા નિરેજસ્ય તસ્ય જઘન્યેન એકં સમયમન્તરં ભવતિ ઉત્કૃષ્ટતોડ-
નન્તં કાલમન્તરં ભવતીતિભાવઃ । ‘પરમાણુપોગલા ણં મંતે । સેયાણં કેવહ્યં
કાલં અંતરં હોઈ’ પરમાણુપુદ્ગલાનાં સ્વરૂપ મદન્ત । સૈજાનાં ચલનક્રિયયા વિશિ-
ષ્ટાનાં ક્રિયત્કાલમન્તરં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि ।
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નત્થિ અંતરં’ નાસ્તિ અન્તરમ્ વ્યવધાનમ્ । સકમ્પાનાં પર-
માણૂનાં લોકે સર્વદૈવ વિદ્યમાનત્વાત્ તદ્વિપયે અન્તરં ન ભવતીતિ ભાવઃ । ‘નિરે-
યાણં કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ નિરેજાનામ્-કમ્પનરહિતાનાં પરમાણૂનાં ક્રિયત્કાલ-
મન્તરમ્-વ્યવધાનં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે

જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આવલિકા કે અસંખ્યાતવે
ભાગ રૂપ કાલ કા હૈ । યહ અન્તર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા સે હૈ । પરસ્થાન
કી અપેક્ષા સે નિરેજ ઉસ અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ કા અન્તર જઘન્ય સે
એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્તકાલ કા હૈ ।

‘પરમાણુપોગલા ણં મંતે ! સેયાણં કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હે
મદન્ત ! સકમ્પ પરમાણુ પુદ્ગલોં કા અન્તર કિતને કાલ કા હોતા હૈ ?
इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नत्थि अंतरं’
सकम्प परमाणु पुद्गलों में अन्तर होता नहीं है, क्योंकि लोक में सकम्प
परमाणु पुद्गलों का सर्वदा अवस्थान रहता है, इसलिये इनमें अन्तर
नहीं कहा गया है । ‘निरैयाणं केवह्यं कालं अंतरं होई’ हे मदन्त ! जो
पुद्गल परमाणु कम्पन रहित है उनका कितने काल का अन्तर होता है ?

કાળ સુધીનું છે. તથા જે અનંતપ્રદેશોવાળો સ્કંધ નિષ્કંપ હોય છે, તેનું
અંતર જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા
ભાગ રૂપ કાળનું છે આ અંતર સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી થાય છે. પરસ્થાનની
અપેક્ષાથી નિરેજ-નિષ્કંપ તે અનંતપ્રદેશોવાળો સ્કંધનું અંતર જઘન્યથી એક
સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળનું છે.

‘પરમાણુપોગલા ણ મંતે ! સેયાણં કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્
સકમ્પ પરમાણુપુદ્ગલોનાં અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ‘નત્થિ અંતરં’ સકમ્પ
પરમાણુપુદ્ગલોમાં અંતર હોતું નથી કેમકે લોકમાં સકમ્પ પરમાણુપુદ્ગલોનું
સદા અવસ્થાન-રહેવાનું હોય છે. તેથી તેઓમાં અંતર કહેવું નથી. ‘નિરેયાણં
કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ જે પરમાણુપુદ્ગલો કંપ વિનાના હોય
છે, તેઓનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે

गौतम ! 'नत्थि अंतरं' नास्ति अन्तरम्—व्यवधानम् निष्कम्पानां नैवान्तरं भवती-
ति । 'एवं जाव अणंतपएसियाणं खंधाणं' एवं यावत् अनन्तप्रदेशिकानां स्कन्धानां
सैजानां निरेजानां च व्यवधानाभावो ज्ञातव्यः, बहुत्वादिति ॥सू० १२॥

सैज निरेजानामल्पबहुत्वं कथयितुमाह—'एएसि णं' इत्यादि ।

धूल्य—एएसि णं भंते ! परमाणुपोग्गलाणं सेयाणं निरे-
याणं य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा !
सव्वत्थोवा परमाणुपोग्गला सेया, निरेया असंखेज्जगुणा एवं
जाव असंखिज्जपएसियाणं खंधाणं । एएसि णं भंते ! अणंत-
पएसियाणं खंधाणं सेयाणं निरेयाणं य कयरे कयरेहिंतो जाव
विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा अणंतपएसिया खंधा निरेया,
सेया अणंतगुणा । एएसि णं भंते ! परमाणुपोग्गलाणं संखेज्ज-
पएसियाणं, असंखेज्जपएसियाणं अणंतपएसियाणं य खंधाणं
सेयाणं निरेयाणं य दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए कयरे
कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा अणंत-
पएसिया खंधा निरेया दव्वट्टयाए, अणंतपएसिया खंधा सेया
दव्वट्टयाए अणंतगुणा, परमाणुपोग्गला सेया दव्वट्टयाए अणं-
तगुणा, संखेज्जपएसिया खंधा सेया दव्वट्टयाए असंखेज्ज-
गुणा, असंखेज्जपएसिया खंधा सेया दव्वट्टयाए असंखेज्ज-
गुणा, परमाणुपोग्गला निरेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा,

इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! नत्थि अंतरं' हे गौतम !
इनका अन्तर नहीं होता है । 'एवं जाव अणंतपएसियाणं खंधाणं' सैज
एवं निरेज यावत् अनन्तप्रदेशिक स्कन्धों तक का इसी प्रकार से अन्तर
नहीं होता है क्योंकि ये सब बहुत होते हैं ॥सू० १२॥

छडे छे डे—'गोयमा ! नत्थि अंतरं' छे गौतम ! तेनु अंतर डोटुं नथी, 'एवं
जाव अणंतपएसियाणं खंधाणं' सेज अने निरेज यावत् अनंतप्रदेशीयानां
स्कंधा सुधीना स्कंधानु अंतर आ कथन प्रमाणे डोटुं नथी डेमडे ये पधा
अहु डोय छे ॥सू० १२॥

संखेज्जपएसिया खंधा निरेया दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा७, असं-
खेज्जपएसिया खंधा निरेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा८। पए-
सट्टयाए एवं चेव। णवरं परमाणुपोग्गला अपएसट्टयाए भाणि-
यवा। संखेज्जपएसिया खंधा निरेया पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा
सेसं तं चेव। दव्वट्टपएसट्टयाए सव्वत्थोवा अणंतपएसिया
खंधा निरेया दव्वट्टयाए१, तं चेव, पएसट्टयाए अणंतगुणा२,
अणंतपएसिया खंधा सेया दव्वट्टयाए अणंतगुणा३, ते चेव
पएसट्टयाए अणंतगुणा४, परमाणुपोग्गला सेया दव्वट्ट अपए-
सट्टयाए अणंतगुणा५, संखेज्जपएसिया खंधा सेया दव्वट्टयाए
असंखेज्जगुणा६, ते चेव पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा७, असं-
खेज्जपएसिया खंधा सेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा८, ते चेव
पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा९, परमाणुपोग्गला निरेया दव्वट्ट-
अपएसट्टयाए असंखेज्जगुणा१०, संखेज्जपएसिया खंधा निरेया
दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा११, ते चेव पएसट्टयाए असंखेज्ज-
गुणा१२, असंखेज्जपएसिया खंधा निरेया दव्वट्टयाए असंखेज्ज-
गुणा१३, ते चेव पएसट्टयाए संखेज्जगुणा१४ ॥सू० १३॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! परमाणुपुद्गलानां सैजानां निरेजानां च कतरे
कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः परमाणुपुद्गलाः सैजाः,
निरेजा असंख्येयगुणाः, एवं यावदसंख्येयप्रदेशिकानां स्कन्धानाम् । एतेषां खलु
भदन्त ! अनन्तप्रदेशिकानां स्कन्धानां सैजानां निरेजानां च कतरे कतरेभ्यो यावद्
विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजाः, सैजा
अनन्तगुणाः । एतेषां खलु भदन्त ! परमाणुपुद्गलानां संख्येयप्रदेशिकानाम् असं-
ख्येयप्रदेशिकानामन्तप्रदेशिकानां च स्कन्धानां सैजानां निरेजानां च द्रव्यार्थतया
प्रदेशार्थतया—द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम !
सर्वस्तोका अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजा द्रव्यार्थतया१, अनन्तप्रदेशिकाः
स्कन्धाः सैजा द्रव्यार्थतया अनन्तगुणाः२, परमाणुपुद्गलाः सैजाः द्रव्यार्थतया
अनन्तगुणाः३, संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः सैजाः द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः४,

અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સૈજાઃ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૫, પરમાણુપુદ્ગલા
 નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૬, સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થ-
 તયા સંખ્યેયગુણાઃ ૭, અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેય-
 ગુણાઃ ૮ । પ્રદેશાર્થતયા એવમેવ, નવરં પરમાણુપુદ્ગલા અપ્રદેશાર્થતયા મણિતવ્યાઃ ।
 સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજાઃ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ, શેષં તદેવ ।
 દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકા અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજાઃ દ્રવ્યાર્થતયા ૧,
 તદેવ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણા ૨, અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સૈજા દ્રવ્યાર્થતયા
 અનન્તગુણાઃ ૩, તે એવ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાઃ ૪, પરમાણુપુદ્ગલાઃ સૈજા દ્રવ્યાર્થ-
 પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાઃ ૫, સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સૈજા દ્રવ્યાર્થતયા અસં-
 ઘ્યેયગુણાઃ ૬, તે એવ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૭, અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ
 સૈજા દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૮, તે એવ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૯,
 પરમાણુપુદ્ગલા નિરેજા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૧૦, સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ
 સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૧૧, તે એવ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેય-
 ગુણાઃ ૧૨, અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૧૩,
 તે એવ પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણાઃ ૧૪ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

ટીકા—‘एएसि णं भंते । परमाणुपोग्गलानं सेयाणं निरेयाण य कयरे
 कयरेहिं तो जाव विसेसाहिया वा’ एतेषां खलु भदन्त । परमाणुपुद्गलानां सैजानां
 निरेजानां च कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा एतेषु सैजनिरेजपरमाणुषु
 कस्यापेक्षया कस्याल्पत्व बहुत्वं तुल्यत्वं विशेषाधिकत्वं वेति प्रश्नः । भगवानाह—
 ‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सर्व्वत्थोवा परमाणुपोग्गला सेया’

“एएसि णं भंते । परमाणुपोग्गलानं सेयाणं निरेयाण य कयरे
 कयरेहिं तो ॥ इत्यादि ॥

ટીકાર્થ—इस सूत्र द्वारा श्रीगौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा
 है—हे भदन्त ! इन सकम्प और अकम्प परमाणु पुद्गलों के बीच में
 कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन बहुत हैं ? कौन बराबर हैं ?
 और कौन विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा

‘एएसि णं भंते । परमाणुपोग्गलानं सेयाणं निरेयाण य कयरे कयरेहिं तो’ ४०

ટીકાર્થ—આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે
 કે—હે ભગવન્ આ સકંપ અને અકંપ પરમાણુ પુદ્ગલોમાં કયા પુદ્ગલો
 કયા પુદ્ગલો કરતાં અલ્પ છે ? કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલો કરતાં વધારે છે ? કયા
 પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોની બરાબર છે ? અને કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોથી વિશેષાધિક
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે—‘ગોયમા ।

સર્વસ્તોકાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સૈજા—કમ્પનક્રિયાવન્તઃ પરમાણવઃ સર્વાપેક્ષયા સ્તોકા
 એવ ભવન્તીત્યર્થઃ । ‘નિરેયા અસંખેજ્જગુણા’ નિરેજાઃ—કમ્પનરહિતાઃ પરમાણવઃ
 સૈનપરમાણપેક્ષયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તિ । સ્થિતિક્રિયાયા ઔત્સર્ગિ-
 કત્વાદ્ વહુત્વમિતિ । ‘એવં જાવ અસંખેજ્જપણ્ણિયાણં સંધાણં’ એવં યાવત્
 અસંખ્યેયપ્રદેશિકાનાં સ્કન્ધાનાં સૈજત્વનિરેજત્વવિષયેડ્ઽવહુત્વમવગન્તવ્યમિતિ ।
 ‘એણ્ણિ ણં મંતે ! અણંતપણ્ણિયાણં સંધાણં સેયાણં નિરેયાણ ય કયરે કયરેહિંતો
 જાવ વિસેસાહિયા વા’ એતેપાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! અનન્તપ્રદેશિકાનાં સૈજાનાં નિરેજાનાં
 ચ કનરે કતરેભ્યો યાવદ્વિશેષાધિકા વા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા’

સવ્વત્થોવા પરમાણુપોગ્ગલા સેયા’ હે ગૌતમ ! કમ્પન ક્રિયા સે યુક્ત
 જો પુદ્ગલ પરમાણુ હૈ વે સયકી અપેક્ષા સ્તોક હૈ । ‘નિરેયા અસંખેજ્જ-
 ગુણા’ હનકી અપેક્ષા કમ્પન રહિત જો પરમાણુ હૈ, વે અસંખ્યાતગુણિત
 અધિક હૈ । ક્યોંકિ હનકી સ્થિતિ ક્રિયા સ્વાભાવિક હૈ । હસલિએ
 હન્હે અસંખ્યાતગુણે અધિક કહા ગયા હૈ । “એવં જાવ અસંખેજ્જ
 પણ્ણિયાણં સંધાણં” હસી પ્રકાર ચહ અલ્પ વહુત્વ કા કથન યાવત્
 અસંખ્યાત પ્રદેશી સકમ્પ સ્કન્ધોં ઓર અકમ્પ સ્કન્ધોં કે સમ્બન્ધ મેં
 મી જાનના ચાહિએ ‘એણ્ણિ ણં મંતે ! અણંતપણ્ણિયાણં સંધાણં સેયાણં
 નિરેયાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા’ હસ સૂત્ર દ્વારા
 ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન શ્રી સે એસા પૂછા હૈ—હે ભદન્ત ! જો અનન્ત-
 પ્રદેશિક સ્કન્ધ સંકમ્પ ઓર અકમ્પ હૈ સો હન દોનોં મેં કૌન સ્કન્ધ
 કિનસે કમ હૈ ? કૌન કિનસે વહુત હૈ ? કૌન કિનકે ઘરાઘર હૈ !

સવ્વત્થોવા પરમાણુપોગ્ગલા સેયા” હે ગૌતમ ! કંપનક્રિયાવાળા જે પરમાણુઓ
 છે તે બધાથી સ્તોક અલ્પ છે. “નિરેયા અસંખેજ્જગુણા” તેના કરતાં કંપન
 વિનાના જે પરમાણુઓ છે. તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે—તેઓની
 સ્થિતિ ક્રિયા સ્વાભાવિક છે. તેથી તેને અસંખ્યાતગણા અધિક કહયા છે “એવં
 જાવ અસંખેજ્જપણ્ણિયાણં સંધાણં” એજ પ્રમાણે આ અલ્પ બહુપણા સંબંધી
 કથન યાવત્ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સકંપસ્કંધો અને અકંપ સ્કંધોના
 સંબંધમા પણ સમજવું “એણ્ણિ ણં મંતે ! અણંતપણ્ણિયાણં સંધાણં સેયાણં નિરે-
 યાણ ય કયરે કયરેહિંતો ! જાવ વિસેસાહિયા” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા ગૌતમસ્વામી
 જે પ્રશ્ન શ્રી ને એવું પૂછયું છેકે—હે ભગવન્ જે અનંતપ્રદેશોવાળા સ્કંધો
 સકંપ અને અકંપ હોય છે, તે બન્ને પ્રકારના સ્કંધોમાં કયા સ્કંધ કયા
 સ્કંધ કરતા અલ્પ છે ? કયા સ્કંધ કયા સ્કંધ કરતાં વધારે છે ? કયા
 સ્કંધ કયાસ્કંધની બરાબર છે અને કયા સ્કંધ કયા સ્કંધથી વિશેષાધિક છે ?

इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सव्वत्थोवा अणंतपएसिया खंधा निरेया’ सर्व-
स्तोका अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजाः—कम्पनादिरहिताः अनन्तप्रदेशिकस्कन्धाः
सर्वेभ्योऽल्पा एव भवन्तीत्यर्थः, एतदपेक्षया ‘सेया अणंतगुणा’ सैजा अनन्तगुणाः
निरेजानन्तप्रदेशिकस्कन्धापेक्षया सैजा अनन्तप्रदेशिकस्कन्धाः अनन्तगुणा
अधिका भवन्ति वस्तुस्वभावत्वादिति । एतदेव द्रव्यार्थतदुभयार्थं निरूपयन्नाह-
‘एएसि णं’ इत्यादि, तत्र द्रव्यार्थतायाम् अष्टौ पदानि, एवं प्रदेगार्थतायामपि अष्टौ

और कौन क्तिनसे विशेषाधिक हैं ! इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—
“गोयमा ! सव्वत्थोवा अणंतपएसिया खंधा निरेया” हे गौतम !
सब से कम वे अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध हैं जो निष्कम्प हैं । “सेया अणं-
तगुणा” इनकी अपेक्षा जो सकम्प अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध हैं वे अनन्त
गुणों अधिक हैं क्योंकि ऐसा ही इनका स्वभाव है । “एएसि णं भंते ।
परमाणु पोग्गलाणं संखेज्जपएसियाणं असंखेज्जपएसियाणं अणंत-
पएसियाणं खंधाणं सेयाणं निरेयाण य दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्ट-
पएसट्टयाए कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया वा” यहां परमाणु
पुद्गलों के संख्यातप्रदेशिक स्कन्धों के असंख्यात प्रदेशिक स्कन्धों के
और अनन्तप्रदेशिक स्कन्धों के सकम्प अकम्प पक्ष के द्रव्यरूपता में
आठ विकल्प, प्रदेशरूपता में आठ विकल्प और उभयरूपता में जो
१४ विकल्प होते हैं वे ही प्रकट किये जा रहे हैं—इनमें गौतमस्वामी ने
प्रभु श्री से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! सकम्प और अकम्प परमाणु
पुद्गलों में संख्यातप्रदेशी स्कन्धों में, असंख्यातप्रदेशी स्कन्धों में और

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે—ગોયમા સવ્વત્થોવા
અણતપણસિયા કંધા નિરેયા” હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા અનંત પ્રદેશોવાળા
સ્કંધ છે “સેયા અણંતગુણા” તેના કરતાં જે સકંપ અનંતપ્રદેશોવાળા સ્કંધ
છે, તે અનંતગુણા અધિક છે કેમકે તેમનો સ્વભાવ જ એવો છે “એસિ ણં
ભંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં સંખેજ્જપણસિયાણં, સંખાણં સેયાણં નિરેયાણય દવ્વટ્ટયાએ
પણસટ્ટયાએ દવ્વટ્ટપણસટ્ટયાએ કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વા” અહિયાં પરમાણુ
પુદ્ગલોના સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધોના, અસંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કંધોના, અને
અનંતપ્રદેશોવાળા સ્કંધોના સકંપ અને અકંપ પક્ષનાં દ્રવ્યપણ્ણામાં આઠ
વિકલ્પો પ્રદેશપણ્ણામાં આઠ વિકલ્પ, અને બન્ને પ્રકાર પણ્ણામાં જે ૧૪ ઔઠ
વિકલ્પો થાય છે. એ જ બતાવવામાં આવે છે. આ વિષયમાં ગૌતમસ્વામીએ
પ્રભુ શ્રી ને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ સકંપ અને અકંપ પરમાણુ
પુદ્ગલોમાં. સંખ્યાતપ્રદેશવાળા સ્કંધોમાં, અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં અને

પ્રદેશિકેષુ મધ્યે નિષ્કમ્પા અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા દ્રવ્યાર્થતારુપેણ સર્વેભ્યઃ
સ્તૌકા ભવન્તીત્યર્થઃ ૧ । ‘અણંતપણ્ણિયા ચંધા સેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા’
અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સૈજા દ્રવ્યાર્થતયા અનન્તગુણાઃ, નિરેજાનન્તપ્રદેશિક-
સ્કન્ધાપેક્ષયા સૈજાનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા દ્રવ્યાર્થતારુપેણાનન્તગુણા અધિકા ભવ-
ન્તીત્યર્થઃ ૨ । ‘પરમાણુપોગ્ગલા સેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા’ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સૈજા
દ્રવ્યાર્થતયા અનન્તગુણાઃ, નિરેજાનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા દ્રવ્યાર્થતારુપેણ
સૈજા પરમાણુપુદ્ગલા અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તીત્યર્થઃ ૩ । ‘સંખેજ્જપણ્ણિયા
ચંધા સેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા’ સંખેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સૈજા દ્રવ્યા
ર્થતારુપેણ સૈજપરમાણુપુદ્ગલાપેક્ષયા અસંખેયગુણા અધિકા ભવન્તીત્યર્થઃ ૪ ।
‘અસંખેજ્જપણ્ણિયા ચંધા સેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા’ અસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ
સ્કન્ધાઃ સૈજા દ્રવ્યાર્થતયા સૈજસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા
અધિકા ભવન્તીતિ ૫ । ‘પરમાણુપોગ્ગલા નિરેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા’ પર-

કે વીચ મેં નિષ્કમ્પ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ દ્રવ્યાર્થતારુપ સે સર્વો સે
કમ હૈં ૧ । “અણંતપણ્ણિયા ચંધા સેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા” इनकी
अपेक्षा जो सकम्प अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध हॆं वे द्रव्यार्थतारुप से अनन्त
गुणों अधिक है २ । ‘परमाणु पोग्गला सॆया द्वाव्वट्ठयाण अणंतगुणा’ इनसे
द्रव्यरुप से अनन्तगुणों वे परमाणु पुद्गल हॆं जो सकम्प हॆं ३ । ‘संखेज्जपण्
सिया चंधा सॆया द्वाव्वट्ठयाण असंखेज्जगुणा’ इन से असंख्यातगुणों द्रव्य
रुपसे वे स्कन्ध हॆं जो सकम्प हॆं और संख्यातप्रदेशों वाले हॆं ४ । ‘असंखे-
ज्जपण्णिया चंधा सॆया द्वाव्वट्ठयाण असंखेज्जगुणा’ ५ । इनसे असंख्यात-
गुणों द्रव्यरुपसे वे स्कंध हॆं जो असंख्यातप्रदेशोंवाले हॆं एवं सकम्प हॆं ५ ।
‘परमाणुपोग्गला निरेया द्वाव्वट्ठयाण असंखेज्जगुणा’ ६ । इनसे असंख्यात-

અને અનંતપ્રદેશવાળા સ્કંધોમાં નિષ્કંપ અનંતપ્રદેશોવાળા સ્કંધો દ્રવ્યપણ્ણાથી
સૌથી કમ છે ૧ “અણંતપણ્ણિયા ચંધા સેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા” તેના કરતાં
જે સ્કંપ અનંતપ્રદેશવાળા સ્કંધો છે તે અનંતગતા વધારે છે ૨ “પરમાણુ
પોગ્ગલા સેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા” તેનાથી દ્રવ્યપણ્ણાથી અનંતગણુ તે પર-
માણુ પુદ્ગલો છે, કે જે સ્કંપ છે. ૩ ‘સંખેજ્જપણ્ણિયા ચંધા સેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ
અસંખેજ્જગુણા’ તેનાથી અસંખ્યાતગણુ દ્રવ્યપણ્ણાથી તે સ્કંધો છે કે જે સ્કંપ
છે અને સંખ્યાતપ્રદેશોવાળા છે, ૪ ‘અસંખેજ્જપણ્ણિયા ચંધા સેયા દ્વવ્વટ્ટયાણ
સંખેજ્જગુણા’ તેનાથી અસંખ્યાતગણુ દ્રવ્યપણ્ણાથી તે સ્કંધ છે, કે જે
અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા છે, અને સ્કંપ છે. ૫ ‘પરમાણુપોગ્ગલા નિરેયા
દ્વવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા ૬’ તેના કરતાં દ્રવ્યપણ્ણાથી અસંખ્યાતગણુ

માણુપુદ્ગલા નિરેજાઃ સ્કન્ધા દ્રવ્યાર્થતયા સૈજા સંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૬ । ‘સંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા’ સંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા નિરેજપરમાણુ- પુદ્ગલાપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ દ્રવ્યાર્થતયેતિ ૭ । ‘અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા’ અસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા નિરેજસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવ- ન્તીતિ । તદેવં દ્રવ્યાર્થતા પક્ષેડલ્પવહુત્વં ભવતીતિ ૮ । ‘પણસટ્ટયાણ એવં ચેવ’ પ્રદે- શાર્થતાયામ્ એવમેવ યથૈવ દ્રવ્યાર્થતાપક્ષે પરમાણુપુદ્ગલસંખ્યાતપ્રદેશિકાસંખ્યાત- પ્રદેશિકાનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાનામલ્પવહુત્વં પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રદેશાર્થતાપક્ષેડપિ પ્તેષામલ્પવહુત્વમવગન્તવ્યમિતિ । અથ ‘પણસટ્ટયાણ એવં ચેવ’ હત્યત્રાતિદેશે યો વિશેષઃ સ કથ્યતે-‘નવરં’ ઇત્યાદિ । પરમાણુપ્રદેશાર્થતાયાઃ સ્થાનેડપ્રદેશાર્થતયા

ગુણે દ્રવ્યરૂપ સે વે પરમાણુ પુદ્ગલ હૈં જો નિષ્કમ્પ હૈં ૬ । ‘સંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા’ ૭ । इनकी अपेक्षा संख्यातप्रदेशों वाले निष्कम्प स्कन्ध द्रव्यरूप से संख्यातगुणों हॆं ७ । ‘असंखेज्जपणसिયા संधा निरेया दव्वट्टयाण असंखेज्जगुणा’ ८ । इनकी अपेक्षा असंख्यात- प्रदेशों वाले निष्कम्प स्कन्ध द्रव्यार्थरूप से असंख्यातगुणों हॆं ८ ॥ “पणसट्टयाण एवं चेव” प्रदेशरूप से भी ये ही आठ विकल्प यहाँ संकम्प अकम्प परमाणु पुद्गलों में एवं संख्यात प्रदेशिक असंख्यात प्रदेशिक और अनन्तप्रदेशिक स्कन्धों के बीच में अल्प बहुत्व के सम्बन्ध में समझना चाहिए । “नवरं परमाणुपोगला अपणसट्टयाण भाणियव्वा” परन्तु परमाणु पुद्गलों के सम्बन्ध में प्रदेशरूप से विचार नहीं करना चाहिये । किन्तु वहाँ उसके बदले अप्रदेशरूप से उनका

વધારે તે પરમાણુ પુદ્ગલો છે, કે જે નિષ્કંપ છે, ૬ ‘સંખેજ્જપણસિયા સંધા, નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ, સંખેજ્જગુણા’ તેના કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા નિષ્કંપ સ્કંધ દ્રવ્યપણ્થી સંખ્યાતગણા છે ૭ ‘અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા’ તેના કરતાં અસંખ્યાતપ્રદેશોવાળા નિષ્કંપ સ્કંધ દ્રવ્યાર્થપણ્થી અસંખ્યાતગણા થાય જે “પણસટ્ટયાણ એવં ચેવ” પ્રદેશપણ્થી પણ આજ આઠ વિકલ્પો અહિંયાં સંકંપ-અકંપ પરમાણુ પુદ્ગલોમાં તથા સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા અને અનન્ત પ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં અલ્પ-બહુપણના સંબંધમાં સમજવા. ‘નવરં પરમાણુપોગલા અપણસટ્ટયાણ ભાણિયવ્વા’ પરંતુ પરમાણુ પુદ્ગલોના સંબંધમાં પ્રદેશપણ્થી વિચાર કરવો ન જોઈએ. પરંતુ તેને બદલે

હૃત્યેવં વક્તવ્યમ્ પરમાણૂનામપ્રદેશાર્થત્વાત્ । एवं च द्रव्यार्थतासूत्रे संख्यातप्रदे-
 शिकाः निरेजाः स्कन्धाः परमाणुभ्यः संख्यातगुणा अधिकाः कथिताः, प्रदेशार्थता
 सूत्रे तु ते संख्यातप्रदेशिकाः तेभ्यः परमाणुभ्योऽसंख्यातगुणा अधिका वक्तव्याः
 अतो निरेजपरमाणुभ्यो द्रव्यार्थतया निरेजसंख्यातप्रदेशिकाः संख्यातगुणा
 अधिका भवन्ति, संख्यातप्रदेशिकेषु मध्ये बहूनामुत्कृष्टसंख्यातप्रमाणकप्रदेशत्वात्
 निरेजपरमाणुभ्य इते प्रदेशतोऽसंख्यातगुणाधिका भवन्तीति । ‘णवरं परमाणु-
 पोद्गला अपसट्टयाए णाणियव्वा’ नवरम्-केवलं द्रव्यार्थता सूत्रापेक्षया वैलक्षण्यं
 यत् परमाणुपुद्गला अप्रदेशार्थतया भणितव्याः अप्रदेशार्थत्वात् परमाणूनामिति ।
 ‘संखेज्जपएसिया खंधा निरेया पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा’ संख्यातप्रदेशिकाः
 स्कन्धा निरेजाः प्रदेसार्थतया असंख्यातगुणा अधिका भवन्तीति । ‘सेसं तं चेव’

विचार करना चाहिये । क्योंकि परमाणुओं में प्रदेशों का सद्भाव
 नहीं होता है । इसी प्रकार द्रव्यार्थता सूत्र में संख्यातप्रदेशिक अकम्प
 स्कन्ध, परमाणुओं से संख्यातगुणों अधिक कहे गये हैं पर प्रदेशार्थता
 सूत्र में तो वे संख्यात प्रदेशिक स्कन्ध उन परमाणुओं से असंख्यात
 गुणों अधिक कहना चाहिये । क्योंकि निरेज अकम्प परमाणुओं से
 द्रव्य की अपेक्षा निरेज संख्यात प्रदेशिक स्कन्ध संख्यातगुणों अधिक
 होते हैं । तथा उन्हीं संख्यात प्रदेशिक स्कन्धों में बहुत से संख्यात
 प्रदेशिक स्कन्ध ऐसे भी होते हैं जो उत्कृष्ट संख्यात प्रदेशों वाले होने
 के कारण प्रदेशरूप से निरेजपरमाणुओं से प्रदेशों की अपेक्षा असं-
 ख्यातगुणों अधिक होते हैं । यही बात-‘संखेज्जपएसिया खंधा निरेया
 पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा सेसं तं चेव’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई

ત્યાં અપ્રદેશપણાથી વિચાર કરવો જોઈએ. કેમકે-પરમાણુઓમાં પ્રદેશોના
 સદ્ભાવ હોતો નથી આથી તે દ્રવ્યાર્થતા સૂત્રમાં સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા અકમ્પ
 સ્કંધ પરમાણુઓ કરતા સંખ્યાતગણા વધારે કહેવા છે. પરંતુ પ્રદેશાર્થતા
 સૂત્રમાં તો તે સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો તે પરમાણુઓ કરતા અસંખ્યાત
 ગણા વધારે કહેવા જોઈએ. કેમકે-નિરેજ-અકંપ પરમાણુઓ કરતાં દ્રવ્યની
 અપેક્ષાથી નિરેજ સંખ્યાતપ્રદેશસ્કંધ સંખ્યાતગણા વધારે હોય છે. તથા
 એજ સંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં ઘણા સંખ્યાતપ્રદેશસ્કંધો એવા પણ
 હોય છે કે-જેઓ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા હોવા ને કારણે પ્રદેશપણા
 થી નિરેજ પરમાણુઓથી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા વધારે હોય
 છે, એજ વાત “સંખેજ્જપસિયા કંધા નિરેયા પસટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા સેસં તં
 ચેવ” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. આથીનું ખીજું સઘળું કથન દ્રવ્યા-

શેષ-ઉક્તાદન્યત્ સર્વ તદેવ-દ્રવ્યાર્થતાપક્ષોક્તમેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘દ્વઘટ્ટપણ્ડ્યા-
યા’ દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા, ઉભયાર્થતાપક્ષે इत्यर्थः, ‘સવત્થોવા અણંતપણ્ડ્યા
સ્વંધા નિરેયા દ્વઘટ્ટ્યા’ સર્વસ્તોકાઃ સર્વાપેક્ષયા અલ્પાઃ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા
દ્રવ્યાર્થતયા નિરેજા ભવન્તીતિ ૧ । ‘તે ચેવ પણ્ડ્યા અણંતગુણા’ અનન્તપ્રદે-
શિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા પ્રદેશાર્થતયા સ્તથૈવ અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તીતિ
જ્ઞાતવ્યા ૨, ‘અણંતપણ્ડ્યા સ્વંધા સેયા દ્વઘટ્ટ્યા અણંતગુણા ૩’ અનન્તપ્રદેશિકાઃ
સ્કન્ધાઃ સૈજા દ્રવ્યાર્થતયા અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૩ । ‘તે ચેવ પણ્ડ્યા
અણંતગુણા ૪’ તે એવ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાઃ કથિતા સ્તે એવ પ્રદેશાર્થતયા તતો-
ઽપિ અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૪ । ‘પરમાણુપોગલા સેયા દ્વઘટ્ટપણ્ડ્યા
અણંતગુણા ૫’ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સૈજાઃ દ્રવ્યાર્થાઽપ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણા અધિકા
ભવન્તિ ૫ । ‘સંલેખપણ્ડ્યા સ્વંધા સેયા દ્વઘટ્ટ્યા અસંલેખગુણા ૬’ સંલેખ-

હૈ । યાકી કા ઓર સવ કથન દ્રવ્યાર્થપક્ષ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા
હી યહાં હૈ । “દ્વઘટ્ટપણ્ડ્યા સવત્થોવા અણંતપણ્ડ્યા સ્વંધા નિરેયા
દ્વઘટ્ટ્યા ૧ તે ચેવ પણ્ડ્યા અણંતગુણા ૨” ઉભયાર્થતા પક્ષ મેં
દ્રવ્યરૂપ સે સવ સે અલ્પ અનન્તપ્રદેશોં વાલે નિષ્કમ્પ સ્કન્ધ હૈ ૧ ઓર
પ્રદેશરૂપ સે વે હી સ્કન્ધ અનન્તગુણોં અધિક હૈ ૨ । “અણંતપણ્ડ્યા
સ્વંધા સેયા દ્વઘટ્ટ્યા અણંતગુણા ૩” અનન્તપ્રદેશોં વાલે સંકંપ સ્કન્ધ
દ્રવ્યરૂપ સે અનન્તગુણોં અધિક હૈ ૩ ‘તે ચેવ પણ્ડ્યા’ ઓર પ્રદેશરૂપ
સે વે હી સ્કન્ધ ‘અણંતગુણા ૪’ અનન્તગુણોં અધિક હૈ ૪ । ‘પરમાણુપોગલા
સેયા દ્વઘટ્ટપણ્ડ્યા અણંતગુણા ૫’ સંકંપ પરમાણુપુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ
સે એવં અપ્રદેશરૂપ સે અનન્તગુણોં અધિક હૈ ૫ । “સંલેખપણ્ડ્યા સ્વંધા

ર્થતા પક્ષમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણે અહિંયાં પણ
સમજાવું “દ્વઘટ્ટપણ્ડ્યા સવત્થોવા અણંતપણ્ડ્યા સ્વંધા નિરેયા દ્વઘટ્ટ્યા તં
ચેવ પણ્ડ્યા અણંતગુણા” ઉભયાર્થપણાના પક્ષમાં દ્રવ્યપણાથી સૌથી અલ્પ
અનંત પ્રદેશોવાળા નિષ્કંપ સ્કંધ છે. ૧ અને પ્રદેશાર્થપણાથી એજ સ્કંધ અનંત
ગણા અધિક છે ૨ ‘અણંતપણ્ડ્યા સ્વંધા સેયા દ્વઘટ્ટ્યા અણંતગુણા’ અનંત પ્રદે-
શોવાળા સંકંપ સ્કંધો દ્રવ્યપણાથી અનંતગણા વધારે છે. ૩ અને ‘તે ચેવ પણ્ડ્યા
પણ્ડ્યા’ પ્રદેશપણાથી એજ સ્કંધો ‘અણંતગુણા’ અનંતગણા વધારે છે. ૪ ‘પરમાણુ-
પોગલા સેયા દ્વઘટ્ટ પણ્ડ્યા અણંતગુણા ૫’ સંકંપ પરમાણુ પુદ્ગલદ્રવ્ય-
પણાથી અને અપ્રદેશપણાથી અનંતગણા વધારે છે. ૫ “સંલેખપણ્ડ્યા

પ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સૈજા દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૬ । ‘તે
 ચેવ પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૭’ તે એવ-સૈજ સંખ્યેયપ્રદેશિકસ્કન્ધા એવ
 પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૭ । ‘અસંખેજ્જપાસિયા સંધા
 સેયા દ્વવદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૮’ અસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સૈજા દ્રવ્યાર્થ-
 તયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તિ ૮ । ‘તે ચેવ પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૯’
 તે એવ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૯ । ‘પરમાણુપોગલા
 નિરેયા દ્વવદ્વ્યાપ પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૧૦’ પરમાણુપુદ્ગલાઃ નિરેજા દ્રવ્યાર્થ-
 પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તિ ૧૦ । ‘સંખેજ્જપાસિયા સંધા નિરેયા
 દ્વવદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૧૧’ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા
 પૂર્વાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ ૧૧ । ‘તે ચેવ પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જ-

સેયા દ્વવદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૬’ સંખ્યાત પ્રદેશો વાલે સકમ્પ સ્કન્ધ
 દ્રવ્યરૂપ સે અસંખ્યાતગુણો અધિક હૈં ૬ । ‘તે ચેવ પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જ-
 ગુણા ૭ ॥ ઓર વે હી પ્રદેશરૂપ સે અસંખ્યાતગુણો અધિક હૈં ૭ । “અસં-
 જ્જપાસિયા સંધા સેયા દ્વવદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૮ । અસંખ્યાત પ્રદેશો
 વાલે સકમ્પ સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે અસંખ્યાતગુણો અધિક હૈં ૮’ ‘તે ચેવ
 પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ ઓર વે હી અસંખ્યાત પ્રદેશો વાલે સકમ્પ
 સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે અસંખ્યાતગુણો અધિક હૈં ૯ । ‘પરમાણુપોગલા
 નિરેયા દ્વવદ્વ્યાપ પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ ૧૦ । નિષ્કમ્પ પરમાણુ પુદ્ગલ
 દ્રવ્યાર્થ અપ્રદેશાર્થ ઉભયરૂપ સે અસંખ્યાતગુણો અધિક હૈં ૧૦ । ‘સંખેજ્જ-
 પાસિયા સંધા નિરેયા દ્વવદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ ૧૧ ॥ નિષ્કમ્પ જો
 સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં વે દ્રવ્યરૂપ સે અસંખ્યાતગુણો અધિક હૈં ૧૧ ।

સંધા સેયા દ્વવદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૬’ સંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સકંપ સ્કંધો દ્રવ્ય-
 પણ્થી અસંખ્યાતગણા વધારે ૬ તં ચેવ પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૭ ॥ અને
 પ્રદેશપણ્થી અસંખ્યાતગણા અધિક છે. ૭ “અસંખેજ્જપાસિયા સંધા સેયા
 દ્વવદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૮ ॥ અસંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સકંપ સ્કંધો દ્રવ્યપણ્થી
 અસંખ્યાત ગણા વધારે છે- “તે ચેવ પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા” અને આ
 અસંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સકંપ સ્કંધો ૭ । પ્રદેશપણ્થી અસંખ્યાતગણા વધારે
 છે. “પરમાણુપોગલા નિરેયા દ્વવદ્વ્યાપ પાસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૧૦, નિષ્કંપ
 પરમાણુ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થ અપ્રદેશાર્થ એ બન્ને પ્રકારથી અસંખ્યાતગણા
 વધારે છે. ૧૦ “સંખેજ્જપાસિયા સંધા નિરેયા દ્વવદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા ૧૧ ॥
 નિષ્કંપ એ સંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કંધો છે. તેઓ દ્રવ્યપણ્થી અસંખ્યાતગણા

ગુણા ૧૨' તે એવ દ્રવ્યાર્થતયા-દ્રવ્યાર્થરૂપેણ નિરેજસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધા એવ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૧૨। 'અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દ્વવદ્રુયાણ અસંખેજ્જગુણા ૧૩' અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૧૩। 'તે ચેવ પણસદ્દુયાણ સંખેજ્જગુણા ૧૪' તે એવ નિરેજા સંખ્યેયપ્રદેશિકસ્કન્ધા એવ પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૧૪। સૂ. ૧૩।

અથ પરમાણ્વાદીનેવ સૈજત્વાદિના નિરૂપયન્નાહ-‘પરમાણુપોગ્ગલે ણં’ इत्यादि।

મૂલ્ય-પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! કિં દેસેણ સવ્વેણ નિરેણ ? ગોયમા ! નો દેસેણ સિય સવ્વેણ સિય નિરેણ । દુપ્પણસિણ ણં મંતે ! સંધેં પુચ્છા ગોયમા ! સિય દેસેણ સિણ સવ્વેણ સિય નિરેણ । એવં જાવ અણંતપણસિણ । પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ! કિં દેસેયા સવ્વેયા નિરેયા ? ગોયમા ! નો દેસેયા સવ્વેયા વિ નિરેયા વિ । દુપ્પણસિયાણં મંતે ! સંધાં પુચ્છા ગોયમા ! દેસેયા વિ સવ્વેયા વિ નિરેયા વિ । એવં જાવ અણંતપણસિયા । પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! સવ્વેણ કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ ? ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આવલિયાણ અસંખેજ્જહમાગં । નિરેણ કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ ? ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં

‘તે ચેવ પણસદ્દુયાણ અસંખેજ્જગુણા’ ૧૨। ઓર વે હી નિષ્કમ્પ સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે અસંખ્યાતગુણે અધિક હૈ ૧૨। ‘અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દ્વવદ્રુયાણ અસંખેજ્જગુણા’ અકંપ જો અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈ વે દ્રવ્યરૂપ સે અસંખ્યાતગુણે અધિક હૈ ૧૩। ‘તે ચેવ પણસદ્દુયાણ સંખેજ્જગુણા ૧૪। ઓર વે હી અકમ્પ અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે સંખ્યાતગુણે અધિક હૈ ૧૪। સૂ. ૧૩।

વધારે છે ૧૧ “તે ચેવ પણસદ્દુયાણ અસંખેજ્જગુણા ૧૨। અને એ નિષ્કંપ સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધોજ પ્રદેશપણ્થી અસંખ્યાતગણા વધારે છે ૧૨ “અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા, દ્વવદ્રુયાણ અસંખેજ્જગુણા ૧૩। જે અસંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કંપ સ્કંધો છે તેઓ દ્રવ્યપણ્થી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ૧૩ ‘તે ચેવ પણસદ્દુયાણ સંખેજ્જગુણા ૧૪। અને એ અસંખ્યાતપ્રદેશોવાળા અકંપ સ્કંધોજ પ્રદેશપણ્થી સંખ્યાતગણા વધારે છે ૧૪। સૂ. ૧૩।

उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं । दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे देसेए
 कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं एकं समयं उक्को-
 सेणं आवलियाए असंखेज्जइभागं । सव्वेए कालओ केवच्चिरं
 होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं आवलियाए
 असंखेज्जइभागं । निरेए कालं केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जह-
 न्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं । एवं जाव अणंत-
 पएसिए । परमाणुपोग्गला णं भंते ! सव्वेया कालओ केवच्चिरं
 होइ ? गोयमा ! सवद्धं । निरेया कालओ केवच्चिरं होंति ?
 सवद्धं । दुप्पएसिया णं भंते ! खंधा देसेया कालओ केवच्चिरं
 होंति सवद्धं । सव्वेया कालओ केवच्चिरं होंति सवद्धं ।
 निरेया कालओ केवच्चिरं० सव्वद्धं । एवं जाव अणंतपएसिया ।
 परमाणुपोग्गलस्स णं भंते ! सव्वेयस्स केवइयं कालं अंतरं होइ ?
 गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं
 असंखेज्जं कालं । परट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं
 एवं चेव, निरेयस्स केवइयं अंतरं होइ ? सट्ठाणंतरं पडुच्च
 जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइभागं,
 परट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं
 कालं । दुप्पएसियस्स णं भंते ! खंधस्स देसेयस्स केवइयं कालं
 अंतरं होइ ? सट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं, उक्कोसेणं
 असंखेज्जं कालं । परट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं समयं उक्को-
 सेणं अणंतं कालं । सव्वेयस्स केवइयं कालं ? एवं चेव जहा
 देसेयस्स । निरेयस्स केवइयं० ? सट्ठाणंतरं पडुच्च जहन्नेणं एकं
 समयं उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइभागं । परट्ठाणंतरं पडु-

वच जहन्नेणं एकं समयं उक्रोसेणं अणंतं कालं । एवं जाव अणंतपणसियस्स । परमाणुपोग्गला णं भंते ! सव्वेयाणं केवइयं कालं अंतरं होइ ? नत्थि अंतरं । निरेयाणं केवइयं० ? नत्थि अंतरं । दुप्पणसिया णं भंते ! खंधाणं देसेयाणं केवइयं कालं० ? नत्थि अंतरं । सव्वेयाणं केवइयं कालं० ? नत्थि अंतरं । निरेयाणं केवइयं कालं० ? नत्थि अंतरं । एवं जाव अणंतपणसियाणं एणसि णं भंते ! परमाणुपोग्गलाणं सव्वेयाणं निरेयाणं य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा परमाणुपोग्गला सव्वेया, निरेया असंखेज्जगुणा । एणसि णं भंते ! दुप्पणसियाणं खंधाणं देसेयाणं सव्वेयाणं निरेयाणं य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा दुप्पणसिया खंधा सव्वेया, देसेया असंखेज्जगुणा, निरेया असंखेज्जगुणा । एवं जाव असंखेज्जपणसियाणं खंधाणं । एणसि णं भंते ! अणंतपणसियाणं खंधाणं देसेयाणं सव्वेयाणं निरेयाणं य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा अणंतपणसिया खंधा सव्वेया, निरेया अणंतगुणा, देसेया अणंतगुणा । एणसि णं भंते ! परमाणुपोग्गलाणं संखेज्जपणसियाणं असंखेज्जपणसियाणं, अणंतपणसियाणं य खंधाणं देसेयाणं सव्वेयाणं निरेयाणं दव्वट्ठयाए पणसट्ठयाए दव्वट्ठपणसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा अणंतपणसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठयाए१, अणंतपणसिया खंधा निरेया दव्वट्ठयाए अणंतगुणा२, अणंतपणसिया खंधा देसेया दव्वट्ठयाए अणंतगुणा३, असंखेज्जपणसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा४, संखेज्जपणसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा५, परमाणुपोग्गला सव्वेया दव्वट्ठयाए असंखेज्ज-

गुणा६, संखेज्जपएसिया खंधा देसेया दव्वट्टयाए असंखेज्ज-
 गुणा७, असंखेज्जपएसिया खंधा देसेया दव्वट्टयाए असंखेज्ज-
 गुणा८, परमाणुपोग्गला निरेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा९,
 संखेज्जपएसिया खंधा निरेया दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा१०, असं-
 खेज्जपएसिया खंधा निरेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा११ ।
 पएसट्टयाए सव्वत्थोवा अणंतपएसिया० । एवं पएसट्टयाए वि-
 णवरं परमाणुपोग्गला अपएसट्टयाए भाणियवा । संखेज्जप-
 सिया खंधा निरेया पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा सेसं तं चेव ।
 दव्वट्टपएसट्टयाए सव्वत्थोवा अणंतपएसिया खंधा सव्वेया,
 दव्वट्टयाए१, ते चेव पएसट्टयाए अणंतगुणा२, अणंतपएसिया
 खंधा निरेया दव्वट्टयाए अणंतगुणा३, ते चेव पएसट्टयाए
 अणंतगुणा४, अणंतपएसिया खंधा देसेया दव्वट्टयाए अणंत-
 गुणा६, ते चेव पएसट्टयाए अणंतगुणा५, असंखेज्जपएसिया
 खंधा सव्वेया दव्वट्टयाए अणंतगुणा७, ते चेव पएसट्टयाए
 असंखेज्जगुणा८, संखेज्जपएसिया खंधा सव्वेया दव्वट्टयाए
 असंखेज्जगुणा९, ते चेव पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा१०, परमाणु-
 पोग्गला सव्वेया दव्वट्टापएसट्टयाए असंखेज्जगुणा११, संखेज्ज-
 पएसिया खंधा देसेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा१२, ते चेव
 पएसट्टयाए संखेज्जगुणा१३, असंखेज्जपएसिया खंधा देसेया
 दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा१४, ते चेव पएसट्टयाए असंखेज्ज-
 गुणा१५, परमाणुपोग्गला निरेया दव्वट्टापएसट्टयाए असंखे-
 ज्जगुणा१६, संखेज्जपएसिया खंधा निरेया दव्वट्टयाए संखेज्ज-
 गुणा१७, ते चेव पएसट्टयाए संखेज्जगुणा१८, असंखेज्जपएसिया
 निरेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा१९, ते चेव पएसट्टयाए
 असंखेज्जगुणा२० ॥सू० १४॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त । किं देशैजः सर्वैजो निरेजः ? गौतम ! नो देशैजः, स्यात् सर्वैजः, स्यात् निरेजः । द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः पृच्छा गौतम ! स्यात् देशैजः स्यात् सर्वैजः, स्यात् निरेजः । एवं यावदनन्तप्रदेशिकः । परमाणुपुद्गलाः खलु भदन्त ! किं देशैजाः सर्वैजा निरेजाः ? गौतम ! नो देशैजाः सर्वैजा अपि निरेजा अपि । द्विप्रदेशिकाः खलु भदन्त ! स्कन्धाः पृच्छा गौतम ! देशैजा अपि सर्वैजा अपि निरेजा अपि एवं यावदनन्तप्रदेशिकाः । परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! सर्वैजः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण आवलिकायाः असंख्येयभागम् । निरेजः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालम्, द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धो देशैजः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण आवलिकाया असंख्येयभागम् । सर्वैजः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण आवलिकाया असंख्येयभागम्, निरेजः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालम् । एवं यावदनन्तप्रदेशिकः । परमाणुपुद्गलाः खलु भदन्त ! सर्वैजाः कालतः कियच्चिरं भवन्ति ? गौतम ! सर्वाद्धाम् । निरेजाः कालतः कियच्चिरं भवन्ति ? सर्वाद्धाम् । द्विप्रदेशिकाः खलु भदन्त ! स्कन्धाः देशैजाः कालतः कियच्चिरं भवन्ति ? सर्वाद्धाम् । सर्वैजाः कालतः कियच्चिरं भवन्ति ? सर्वाद्धाम् । निरेजाः कालतः कियच्चिरं भवन्ति ? सर्वाद्धाम् । एवं यावदनन्तप्रदेशिकाः । परमाणुपुद्गलस्य खलु भदन्त ! सर्वैजस्य कियत्कालमन्तरं भवति ? गौतम ! स्वस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालम् । परस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण एवमेव निरेजस्य कियदन्तरं भवति ? स्वस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण आवलिकाया असंख्येयभागम् । परस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालम् । द्विप्रदेशिकस्य खलु भदन्त ! स्कन्धस्य देशैजस्य कियत्कालमन्तरं भवति ? स्वस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालम् । परस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेणानन्तं कालम् । सर्वैजस्य कियन्तं कालम् ? एवमेव यथा देशैजस्य । निरेजस्य कियन्तं कालम् ? स्वस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येनैकं समयम्, उत्कर्षेण आवलिकाया असंख्येयभागम् । परस्थानान्तरं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण अनन्तं कालम्, एवं यावदनन्तप्रदेशिकस्य । परमाणुपुद्गलानां खलु भदन्त ! सर्वैजानाम् कियन्तं कालमन्तरं भवति ? नास्ति अनन्तरम् । निरेजानां कियन्तं कालम् ? नास्ति अन्तरम् । द्विप्रदेशिकानां खलु भदन्त ? स्कन्धानाम् देशैजानां

कियन्तं कालम् ? नास्ति अन्तरम् । सर्वैजानां कियन्त कालम् ? नास्ति अन्त-
 रम् । निरेजानां कियन्त कालम् ? नास्ति अन्तरम् । एवं यावदनन्तप्रदेशिका-
 नाम् । एतेषां खलु भदन्त ! परमाणुपुद्गलानां सर्वैजानां निरेजानां च कतरे कतरे-
 भ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः परमाणुपुद्गलाः सर्वैजाः
 निरेजा असंख्येयगुणाः । एतेषां खलु भदन्त ! द्विप्रदेशिकानां स्कन्धानां देशैजानां
 सर्वैजानां निरेजानां च कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका
 द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः सर्वैजा, देशैजा असंख्येयगुणाः, निरेजा असंख्येयगुणाः ।
 एवं यावदसंख्येयप्रदेशिकानां स्कन्धानाम् । एतेषां खलु भदन्त 'अनन्तप्रदेशिकानां
 स्कन्धानां देशैजानां सर्वैजानां निरेजानां च कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिकाः ?
 गौतम ! सर्वस्तोकाः अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः सर्वैजा, निरेजा 'अनन्तगुणाः,
 देशैजा अनन्तगुणाः । एतेषां खलु भदन्त ! परमाणुपुद्गलानां संख्येयप्रदेशिकानाम्
 असंख्येयप्रदेशिकानाम् अनन्तप्रदेशिकानां च स्कन्धानां देशैजानां सर्वैजानां निरे-
 जानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषा-
 धिका वा, गौतम ! सर्वस्तोका अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः सर्वैजा द्रव्यार्थतया १,
 अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजा द्रव्यार्थतया अनन्तगुणाः २ । अनन्तप्रदेशिकाः,
 स्कन्धा देशैजा द्रव्यार्थतया अनन्तगुणाः ३ । असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः सर्वैजा
 द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः ४ । संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः सर्वैजा द्रव्यार्थतया
 असंख्येयगुणाः ५ । परमाणुपुद्गलाः सर्वैजा द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः ६ । संख्येय-
 प्रदेशिकाः स्कन्धा देशैजा द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणा ७ । असंख्येयप्रदेशिकाः
 स्कन्धा देशैजा द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः ८ । परमाणुपुद्गला निरेजा द्रव्यार्थतया
 असंख्येयगुणाः ९ । संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजा द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः १० ।
 असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजा द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः ११ । प्रदेशार्थ-
 तया सर्वस्तोका अनन्तप्रदेशिकाः, एवं प्रदेशार्थतया अपि । न ३२ परमाणुपुद्गला
 अप्रदेशार्थतया भणितव्याः, संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजाः प्रदेशार्थतया
 असंख्येयगुणाः, शेषं तदेव । द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका अनन्तप्रदेशिकाः
 स्कन्धाः सर्वैजाः द्रव्यार्थतया १, तदेव प्रदेशार्थतया अनन्तगुणाः २, अनन्त-
 प्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजा द्रव्यार्थतया अनन्तगुणाः ३, ते एव प्रदेशार्थतया अन-
 न्तगुणाः ४, अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा देशैजा द्रव्यार्थतया अनन्तगुणाः ५, ते एव
 प्रदेशार्थतया अनन्तगुणाः ६, असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः सर्वैजा द्रव्यार्थतया
 अनन्तगुणाः ७ । ते एव प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणाः ८, संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः
 सर्वैजा द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः ९, ते एव प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणा १०,

પરમાણુપુદ્ગલાઃ સર્વે જા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૧૧, સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા દેશૈઃ જાઃ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૧૨, તે એવ પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણાઃ ૧૩, અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા દેશૈઃ જાઃ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૧૪ । તે એવ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૧૫, પરમાણુપુદ્ગલા નિરેજા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૧૬ । સંખ્યેયપ્રદેશિકા સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા સંખ્યેયગુણાઃ ૧૭, તે એવ પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણાઃ ૧૮, અસંખ્યેયપ્રદેશિકા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૧૯, તે એવ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ ૨૦ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકા—‘પરમાણુપોગલે જાં મંતે । કિં દેસેણ સવ્વેણ નિરેણ’ પરમાણુપુદ્ગલઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કિં દેશૈઃ જાઃ દેશેન-એકાવયવેન એજતે-કમ્પતે ઇતિ દેશૈઃ જાઃ, અંશતઃ કમ્પનવાન્ ઇત્યર્થઃ, અથવા સર્વે જાઃ-સર્વાત્મના ચલનશીલઃ, અથવા નિરેજાઃ-સર્વથા-પિ કમ્પનરહિતઃ પરમાણુપુદ્ગલઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ । મહાવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જો દેસેણ’ નો દેશૈઃ જાઃ પરમાણુઃ પરમાણોરયથાભાવેન દેશતથ્ચલનસ્યાસંભવાદિતિ, ‘સિય સવ્વેણ સિય નિરેણ’ સ્યાત્-કદાચિત્ સર્વે જાઃ સર્વાત્મના કદાચિત્ ચલન-

“પરમાણુપોગલે જાં મંતે । કિં દેસેણ સવ્વેણ નિરેણ ?” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ—“પરમાણુ પોગલે જાં મંતે । કિં દેસેણ સવ્વેણ નિરેણ” હે મદન્ત ! પરમાણુ પુદ્ગલ કયા એકદેશ સે કમ્પન ચાલા હોતા હૈ ? અથવા સર્વદેશ સે કમ્પન ચાલા હોતા હૈ ? અથવા કમ્પન ચાલા નહીં હોતા હૈ—અકમ્પ હોતા હૈ ? તાત્પર્ય હસ શંકા કા એસા હૈ કિં પરમાણુ કયા અંશતઃ સકમ્પ હોતા હૈ, અથવા સર્વાંશ સે સકમ્પ હોતા હૈ ? અથવા બિલકુલ સકમ્પ નહીં હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જો દેસેણ સિય સવ્વેણ, સિય નિરેણ’ હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ એક અંશ સે સકમ્પ

“પરમાણુપોગલે જાં મંતે । કિં દેસેણ સવ્વેણ નિરેણ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—‘પરમાણુપોગલે જાં મંતે । કિં દેસેણ સવ્વેણ નિરેણ’ હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલો એકદેશથી કંપનવાળા હોય છે ? અથવા સર્વદેશથી કંપનવાળા હોય છે ? અથવા કંપનવાળા હોતા નથી અર્થાત્ અકંપ હોય છે ? આશંકાનુ તાત્પર્ય એ છે કે—પરમાણુઓ અંશતઃ સકંપ હોય છે ? અથવા સર્વાંશથી સકંપ હોય છે ? અથવા બિલકુલ સકંપ નથી હોતા ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જો દેસેણ, સિય સવ્વેણ, સિય નિરેણ’ હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલો એક અંશથી સકંપ હોતા નથી તે કોઈવાર સર્વાંશથી સકંપ હોય છે અને કોઈ

સ્વભાવઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ નિરેજઃ સર્વથાઽપિ કમ્પનરહિત્ इत्यर्थः । ‘दुष्पएसि ए णं भंते ! खंधे पुच्छा’ द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः पृच्छा, हे भदन्त ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः किं देशैजः सर्वैजो निरेजोवेति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा !’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय देसेए सिय सव्वेए सिय निरेए’ स्यात्-कदाचित् देशैजः-एकावयवतश्चलनवान् स्यात्-कदाचित् सर्वैजः-सर्वावयवेन चलनवान् स्यात्-कदाचित् निरेजः-सर्वथाऽपि चलनरहितो द्विप्रदेशिकस्कन्धः, सावयवतया देशैजत्वस्य सक्रियतया सर्वैजत्वस्वभावतो निरेजत्वस्य च कालभेदेन द्विप्रदेशिकेषु संभव इति भावः । ‘एवं जाव अणंतपएसिए’ एवं द्विप्रदेशिकवदेव त्रिप्रदेशिकादारभ्य अनन्तप्रदेशिकस्कन्धः स्यात् देशैजः स्यात् सर्वैजः स्यात् निरेज इति भावः ।

नहीं होता है । वह कदाचित् सर्वांश से सकम्प होता है और कदाचित् सकम्प नहीं होता है ।

“दुष्पएसिए णं भंते ! खंधे पुच्छा” हे भदन्त द्विप्रदेशिक स्कन्ध क्या एक अंश से सकम्प होता है ? अथवा सर्व अंश से सकम्प होता है ? अथवा किसी भी अंश से सकम्प नहीं होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! सिय देसेए, सिय सव्वेए सिय निरेए’ हे गौतम द्विप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एकदेश से सकम्प होता है कदाचित् सर्व देश से सकम्प होता है और कदाचित् वह सकम्प नहीं होता है तात्पर्य यही है कि द्विप्रदेशिक स्कन्ध सावयव होता है । इसलिए उसमें काल भेद से देशतः भी और सर्वतः भी चलन क्रिया हो सकती है और यह नहीं भी हो सकती है । “एवं जाव अणंतपएसिए” इसी प्रकार से त्रिप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध तक का स्कन्ध भी काल भेद से कदाचित् एकदेश से कदाचित् सर्वदेश से सकम्प

વાર સકંપ હોતા નથી ‘દુષ્પેસિયા ણં ભંતે ! ખંધે પુચ્છા’ હે ભગવન્ બે પ્રદેશો વાળો સ્કંધ શું એક અંશથી સકંપ હોય છે ? અથવા સર્વ અંશોથી સકંપ હોય છે ? અથવા કોઈ પણ અંશથી સકંપ નથી હોતા ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! સિય દેસેએ સિય સવ્વેએ સિય નિરેએ’ હે ગૌતમ ! બે પ્રદેશોવાળો સ્કંધ કોઈવાર એક દેશથી સકંપ હોય છે, કોઈવાર સર્વદેશથી સકંપ હોય છે. અને કોઈવાર સકંપ નથી પણ હોતો. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-બે પ્રદેશોવાળો સ્કંધ અવયવો વાળો હોય છે. તેથી તેમાં કાળ-ભેદથી દેશતઃ અને સર્વતઃ પણ ચલન ક્રિયા થઈ શકે છે, અને નથી પણ થઈ શકતી ‘એવં જાવ અણંતપેસિએ’ આજ પ્રમાણે ત્રણ પ્રદેશોવાળા સ્કંધથી લઈને અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કંધ સુધીના સ્કંધો પણ કાળભેદથી કોઈવાર

‘परमाणुपोग्गला णं भंते ! किं देसेया सव्वेया निरेया’ परमाणुपुद्गलाः खलु भदन्त ! किं देशैजाः सर्वैजा निरेजाः अंशतः कम्पनशीलाः सर्वावयवतया वा कम्पनवन्तः सर्वथा वा कम्पनरहिताः परमाणवो भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘नो देसेया सव्वेया वि निरेया वि’ नो देशैजाः—देशतः कम्पनशीलाः परमाणवो न भवन्ति निरवयवत्वेन परमाणूनां देशभावेन देशतः कम्पनस्यासम्भवात्, किन्तु सर्वैजा अपि निरेजा अपि—काल-भेदेन सर्वैजत्वनिरेजत्वयोः संभवो भवतीति । ‘दुप्पएसिया णं भंते ! खंधा पुच्छा’ द्विप्रदेशिकाः खलु भदन्त ! स्कन्धाः पृच्छा हे भदन्त ! द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः किं देशैजाः सर्वैजा निरेजावेति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि ।

होता है और कदाचित् यह सकंप नहीं भी होता है । “परमाणुपोग्गला णं भंते ! किं देसेया सव्वेया निरेया” इस सूत्रद्वारा गौतमस्वामी ने जितने भी पुद्गलपरमाणु हैं उनके सम्बन्ध में ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! समस्त पुद्गल परमाणु क्या एकदेश से सकम्प होते हैं ? अथवा सर्व देश से सकम्प होते हैं ? अथवा सकम्प नहीं होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—“गोयमा” हे गौतम ! वे ‘नो देसेया’ एकदेश से सकम्प नहीं होते हैं, किन्तु “सव्वेया वि निरेया वि” सर्वदेश से भी सकम्प होते हैं और सकम्प नही भी होते हैं । परमाणुओं में जो देशतः सकम्पत्व का निषेध किया गया है उसका कारण यह है कि उनके निरवयवता के कारण देशत्व का अभाव होता है । “दुप्पएसिया णं भंते ! खंधा पुच्छा” इस सूत्र द्वारा श्रीगौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! जो द्विप्रदेशिक स्कन्ध हैं, वे क्या एक देश से सकम्प

एकदेशशील अने केवल सर्वदेशशील सकंप होय छे. अने केवल तेओ सकंप नथी यणु होता. ‘परमाणुपोग्गला णं भंते ! किं देसेया सव्वेया निरेया’ आ सूत्रपाठद्वारा श्रीगौतमस्वामीओ नेटला यणु पुद्गल परमाणुओ छे, तेओ ना संबन्धमां प्रभुश्रीने ओवुं पूछयुं छे के—हे परमकृपाणु भगवन् सधणा पुद्गल परमाणुओ शु ओकदेशशील सकंप होय छे ? अथवा सर्वदेशशील सकंप होय छे ? अथवा सकंप नथी होता ? आ प्रश्नता उत्तरमां प्रभुश्री गौतमस्वामीने कहे छे के—‘गोयमा’ हे गौतम ! तेओ ‘नो देसेया’ ओकदेशशील सकंप होता नथी. ‘परंतु’ ‘सव्वेया वि निरेया वि’ काण लेखथी तेओ सर्वदेशशील यणु सकंप होय छे. अने सकंप नथी यणु होता. परमाणुओमां देशतः सकंप यणुना ने निषेध कथो छे. तेनुं कारण तेओनुं निरवयव यणु छे, ‘दुप्पएसिया णं भंते ! खंधा पुच्छा’ आ सूत्रपाठ द्वारा श्रीगौतमस्वामीओ प्रभुश्री ने ओवुं पूछयुं छे

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દેસેયા વિ સવ્વેયા વિ નિરેયા વિ’ દેસૈજા અપિ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સર્વૈજા અપિ-નિરેજા અપિ ભવન્તીતિ । ‘એવં જાવ અણંતપણસિયા’ એવં યાવદનન્તપ્રદેશિકા-અનન્તપ્રદેશિકપર્યન્તાઃ સ્કન્ધા દ્વિપ્રદેશિકવદેવ દેસૈજા અપિ સર્વૈજા અપિ નિરેજા અપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! સવ્વેણ કાલમ્મો કેવચ્ચિરં હોઈ’ પરમાણુપુદ્ગલઃ સ્વલુ મદન્ત ! સર્વૈજઃ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ધવતિ ? હે મદન્ત ! કિયત્કાલપર્યન્તં પરમાણુઃ સર્વાત્મના કમ્પનશીલો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં એકં સમયં’ જઘન્યત એકં સમયં યાવત્ પરમાણુઃ સર્વાત્મના કમ્પનવાન્ ભવતીતિ । ‘ઉક્કોસેણં આવલિયાણ અસંસેજ્જહમાગં’ ઉત્કર્ષેણ આવલિકાયા અસંસેયમાગપર્યન્તં પર-

હોતે હૈં ? અથવા સર્વદેશ સે સકમ્પ હોતે હૈં અથવા કિસી મી દેશ સે અથવા સર્વદેશ સે સકમ્પ નહીં હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ શ્રી કહતે હૈં-“ગોયમા ! દેસેયા વિ સવ્વેયા વિ નિરેયા વિ” હે ગૌતમ ! સમસ્ત દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ એકદેશ સે મી સકમ્પ હોતે હૈં સર્વદેશ સે મી સકમ્પ હોતે હૈં ઓર સકમ્પ નહીં મી હોતે હૈં । “એવં જાવ અણંત-પણસિયા” હસી તરહ સે યાવત્ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ મી બહુવચન કી વિવક્ષા મેં એકદેશ સે મી સકમ્પ હોતે હૈં સર્વદેશ સે મી સકમ્પ હોતે હૈં ઓર સકમ્પ નહીં મી હોતે હૈં ।

“પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! સવ્વેણ કાલમ્મો કેવચ્ચિરં હોઈ” હે મદન્ત ! પરમાણુ પુદ્ગલ કાલ કી અપેક્ષા સર્વાંશ સે કિતને કાલ તક સકમ્પ હોતા હૈં ? “ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આવ-

કે-હે ભગવન્ જે એ પ્રદેશોવાળા સ્કંધો છે, તે શું એકદેશથી સકંપ હોય છે ? અથવા સર્વદેશથી સકંપ હોય છે ? અથવા કોઈપણ દેશથી અથવા સર્વ દેશથી સકંપ નથી હોતા ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-“ગોયમા ! દેસેયા વિ સવ્વેયા વિ નિરેયા વિ” હે ગૌતમ ! સધળા એ પ્રદેશોવાળા સ્કંધો એકદેશથી પણ સકંપ હોય છે સર્વદેશથી પણ સકંપ હોય છે અને સકંપ નથી પણ હોતા ‘એવં જાવ અણંતપણસિયા’ એજ પ્રમાણે યાવત્ અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો પણ બહુવચનની વિવક્ષામા એકદેશથી પણ સકંપ હોય છે, સર્વદેશથી પણ સકંપ હોય છે, અને સકંપ નથી પણ હોતા “પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! સવ્વેણ કાલમ્મો કેવચ્ચિરં હોઈ” હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલ કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી સર્વાંશથી સકંપ હોય છે ? ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આવલિયાણ અસંસેજ્જહમાગં” હે ગૌતમ ! તે જગત્તરીએક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના

માણુઃ સર્વૈજો ભવતીતિ । ‘નિરેષ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ પરમાણુપુદ્ગલઃ કાલતઃ કિયચ્ચિરં નિરેજો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं’ जघन्यत एकसमयपर्यन्तम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालं परमाणु निरैजो भवतीति । ‘दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे देसेए कालओ केवच्चिरं होई’ द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कालतः कियच्चिरं भवति ? हे भदन्त ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः कियत्कालपर्यन्तं देशतः कम्पनवान् भवतीति प्रश्नः । मगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइभागं’ जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण आवलिकाया असंख्येयभागम् । ‘सव्वेए कालओ केवच्चिरं होई’ सर्वैजः

‘लियाए असंखेज्जइभागं’ हे गौतम ! वह जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्टसे आवलिका के असंख्यातवे भाग प्रमाण काल तक सर्वात्मना सकम्प होता है । ‘निरैष कालओ केवच्चिरं होई’ हे भदन्त ! वह पुद्गल परमाणु कितने समय तक निष्कम्प रहता है ? ‘गोयमा जहन्नेणं एकं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं’ हे गौतम ! वह जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से असंख्यात काल तक निष्कम्प रहता है । “दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे देसेए कालओ केवच्चिरं होई’ श्रीगौतमस्वामी इस सूत्रद्वारा प्रभुश्री से ऐसा अब पूछते हैं-हे भदन्त ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध काल की अपेक्षा कितने समय तक देश से सकम्प रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-“गोयमा ! जहन्नेण एकं समयं उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइभागं’ हे गौतम ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध काल की अपेक्षा जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से आवलिका के असंख्यातवे भाग प्रमाण काल तक एकदेश से सकम्प रहता है ।

असंख्यातमा भाग प्रमाण सुधी सर्वप्रकारे संक्षेप डाय છે. ‘નિરેષ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ તે પુદ્ગલ પરમાણુ કેટલા સમય સુધી નિષ્કંપ રહે છે ? ‘ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળસુધી નિષ્કંપ રહે છે “દુપ્પસિયે ણં ભંતે ! સંધે દેસેએ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ શ્રી ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ એ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ કાળની અપેક્ષાથી કેટલા સમય સુધી સંક્ષેપ રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-“ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આવલિયાએ અસંખેજ્જઇમાગં” હે ગૌતમ ! એ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આદિકાના અસંખ્યાતમાં

કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આવલિયાએ અસંખેજ્જહમાગં’ જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કર્ષેણ આવલિકાયા અસંખયેયમાગં યાવત્ સર્વેજો ભવતિ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ ઇતિ । ‘નિરેએ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ નિરેજઃ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ જઘન્યેન એકં સમયં નિરેજો ભવતિ દ્વિપ્રદેશિકઃ, ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ અસંખ્યાતકાલપર્યન્તં નિરેજો-પ્વતિષ્ઠતે ઇતિ । ‘એવં જાવ અણંતપપ્પસિએ’ એવમ્-દ્વિપ્રદેશિકવદેવ યાવદનન્ત-પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કર્ષેણાસંખ્યાતકાલં નિરેજો ભવતીતિ

‘સન્વેએ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભદન્ત ! વહ સર્વાત્મના કિતને કાલ તક સ્કમ્પ રહતા હૈ ? હસ પ્રદન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ “ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આવલિયાએ અસંખેજ્જહમાગં’ હે ગૌતમ ! વહ જઘન્ય સે એક સમય તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આવલિકા કે અસંખ્યાતવે’ માગ પ્રમાણ કાલ તક સ્કમ્પ સર્વાત્મના રહતા હૈ । ‘નિરેએ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભદન્ત ! વહ અકમ્પ-કમ્પન ક્રિયા સે રહિત કિતને સમય તક રહતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ- “ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં” હે ગૌતમ ! વહ કમ્પન ક્રિયા સે રહિત કમ સે કમ એક સમય તક રહતા હૈ ઓર અધિક સે અધિક અસંખ્યાત કાલ તક રહતા હૈ । “એવં જાવ અણંત પપ્પસિએ” હસી પ્રકાર યાવત્ અનન્ત પ્રદેશાં વાલા સ્કન્ધ જઘન્ય સે એક સમય તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલ તક કમ્પન ક્રિયા સે રહિત બના રહતા હૈ ।

ભાગ પ્રમાણ કાળ સુધી એક દેશથી સંકંપ રહે છે. “સન્વેએ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ” હે ભગવન્ તે સર્વાત્મના કેટલા કાળ સુધી સંકંપ રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમય ઉક્કોસેણં આવલિયાએ અસંખેજ્જહમાગં’ હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી એકસમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ કાળ સુધી સર્વાત્મના સંકંપ હોય છે. ‘નિરેએ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ તે અકંપ-કંપન ક્રિયા વિના કેટલા સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહન્નેણં એક સમય ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી એક સમય સુધી કંપન ક્રિયા વિનાના રહે છે અને અને ઉત્કૃષ્ટથી-વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત કાળ સુધી કંપન ક્રિયા વિના રહે છે ‘એવં જાવ અણંત પપ્પસિએ’ એજ પ્રમાણે યાવત્ અનંત પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ જઘન્યથી એક સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ સુધી કંપન ક્રિયા વિનાના રહે છે ?

‘પરમાણુપોગલા ણં મંતે ! સવ્વેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં હોતિ’ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સ્વલ્પ
મદન્તે ! સર્વજાઃ—સર્વાત્મના ચલનવન્તઃ કિયત્કાલપર્યન્તં ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગ-
વાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि ‘गौतम’ हे गौतम । ‘सव्वद्धं’ सर्वाद्धाम् सर्वदैव सकम्पा
भवन्ति परमाणुपुद्गलाः । ‘निरेया कालओ केवच्चिरं हौति’ निरेजाः—कम्पन-
रहिताः परमाणवः कियत्कालपर्यन्तं भवन्तीति प्रश्नः । मगवानाह ‘गौयमा’ इत्यादि
‘गौयमा ।’ हे गौतम । ‘सव्वद्धं’ सर्वाद्धाम्—सर्वकालं निरेजा भवन्ति परमाणव इति ।
‘दुप्पएसिया णं મંતે ! સંધા દેસેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં’ દ્વિપદેશિકા સ્વલ્પ મદન્તે !
સ્કન્ધા દેશૈજાઃ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવન્તિ, કિયત્કાલપર્યન્તં દેશતઃ કમ્પનવત્ત્વં
દ્વિપદેશિકાનાં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ‘સવ્વદ્ધં’ સર્વાદ્ધામ્—સર્વકાલં દેશતઃ કમ્પન મિત્યુ-

“પરમાણુપોગલા ણં મંતે ! સવ્વેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં હોતિ” हे
भदन्त ? समस्त परमाणु पुद्गल किनने कालतक सकंप घने रहते हैं ? इस
गौतमस्वामीके प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—“गौयमा” हे गौतम
“सव्वद्ध” वे सर्वदा ही सकंप घने रहते हैं । “निरेया कालओ केव
च्चिरं हौति” हे भदन्त ! परमाणु पुद्गल कंपन रहित अवस्था में कितने
काल तक रहते हैं ? गौतमस्वामीके इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते
हैं—“गौयमा” हे गौतम । “सव्वद्ध” परमाणु पुद्गल सर्वकाल कंपन
रहित अवस्था में रहते हैं । ‘दुप्पएसियाणं मंते ! संधा देसेया कालओ
केवच्चिरं’ हे भदन्त ! द्विपदेशिक स्कन्धों में काल की अपेक्षा कितने
काल तक एकदेश से कंपन बना रहता है ? अर्थात् द्विपदेशिक स्कन्धों के
एकदेश में कितने समय तक कंपन होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में
प्रभु श्री कहते हैं—‘सव्वद्ध’ हे गौतम । द्विपदेशिक स्कन्धों के एकदेश

“પરમાણુપોગલા ણં મંતે ! સવ્વેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં હોતિ” હે ભગવન્
સઘળા પરમાણુ પુદ્ગલો કેટલા કાળ સુધી સકંપ બની રહે છે ? શ્રીગૌતમ
સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે—ગોયમા હે ગૌતમ
‘સવ્વદ્ધ’ તેઓ હંમેશા જ સકંપ બની રહે છે. ‘નિરેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં હોતિ’
હે દ્વિપદેશિકા ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલો કંપન વિનાની અવસ્થામાં કેટલા કાળ
સુધી રહી શકે છે ? શ્રીગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી તેઓને કહે છે
કે—ગોયમા હે ગૌતમ । ‘સવ્વદ્ધ’ પરમાણુ સર્વકાળ કંપન વિનાની અવસ્થામાં
રહે છે “દુપ્પેસિયા ણં મંતે ! સંધા દેસેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં” હે ભગવાન્
બે પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી એકદેશથી સકંપ
રહે છે ? અર્થાત્ બે પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધોના એકદેશમાં કેટલા સમય સુધી કંપન
હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘સવ્વદ્ધં’ હે ગૌતમ ।

ત્તરમ્ । ‘સઘ્વેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં’ સર્વજાઃ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવન્તિ ‘સઘ્વદ્ધં’ સર્વાદામ્ સર્વકાલંમિત્યર્થઃ । ‘નિરેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં’ નિરેજાઃ-કમ્પનરહિતાઃ દ્વિપ્રદેશિકાઃ કાલતઃ કિયચ્ચિર ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । ‘સઘ્વદ્ધં’ સર્વાદામ્-સર્વકાલં યાવદ્દિયુત્તરમ્ । ‘એવં જાવ અણંતપણસિયા’ એવં દ્વિપ્રદેશિકવદેવ કાલતઃ સર્વકાલમ્ અનન્તપ્રદેશિકા અપિ નિરેજાઃ સર્વકાલં ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘પરમાણુપોગ્ગલસ્સ ણં મંતે ! સઘ્વેયસ્સ કેવદ્ધકાલં અંતરં હોઈ’ પરમાણુપુદ્ગલસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! સર્વેજસ્ય કિયન્તં કાલમ્ અન્તરં વ્યવધાને ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !

મેં કંપન સર્વકાલ તક ઘના રહતા હૈ ‘સઘ્વેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં’ હે ભદન્ત ! દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કાલસે કિતને સમય તક સર્વેજ રહતે હૈ ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ‘સઘ્વદ્ધં’ સદા કાલ તક સર્વતઃ સકંપ ઘના રહતા હૈ ‘નિરેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં’ હે ભદન્ત ! દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધો મેં કિતને સમય તક કંપન રહિત અવસ્થા રહતી હૈ ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-“સઘ્વદ્ધ” હે ગૌતમ ! દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધો મેં કંપન રહિત અવસ્થા સદા કાલ રહતી હૈ !

“એવં જાવ અણંતપણસિયા” હસી પ્રકાર કાલકી અપેક્ષા યાવત્ અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ મી કંપન રહિત અવસ્થા મેં સદા કાલ ઘને રહતે હૈ । ‘પરમાણુપોગ્ગલસ્સ ણં મંતે ! સઘ્વેયસ્સ કેવદ્ધકાલં અંતરં હોઈ’ ગૌતમ સ્વામી ને હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ-હે ભદન્ત ! સર્વાત્મના સકંપ પરમાણુ પુદ્ગલ કા કિતને કાલ કા અન્તર હોતા

બે પ્રદેશોવાળા સ્કંધના એકદેશમાં સર્વકાળ સુધી કંપન રહે છે. ‘સઘ્વેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં’ હે ભગવન્ બે પ્રદેશોવાળા સ્કંધો કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી સર્વેજ રહે છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સઘ્વદ્ધ’ સદાકાળ સર્વતઃ સકંપ બન્યા રહે છે. ‘નિરેયા કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ બે પ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં કેટલા સમય સુધી કંપન વિનાની અવસ્થા રહે છે ? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-‘સઘ્વદ્ધ’ હે ગૌતમ બે પ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં સદાકાળ કંપન વિનાની અવસ્થા રહે છે.

‘એવં જાવ અણંતપણસિયા’ એજ પ્રમાણે કાળની અપેક્ષાથી યાવત્ અનન્ત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો પણ સદાકાળ કંપન વિનાની અવસ્થામાં રહે છે. “પરમાણુપોગ્ગલસ્સ ણં મંતે ! સઘ્વેયસ્સ કેવદ્ધકાલં અંતરં હોઈ” ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રપાઠદ્વારા પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ સર્વાત્મના સકંપ પુદ્ગલોનું અંતર કેટલા કાળ સુધીનું હોય છે ? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુ

‘સદ્વાણંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ સ્વસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કર્ષેણ અસંખ્યેયં કાલમ્ સ્વસ્થાનાશ્રયણેન સ્વ-રૂપેણેત્યર્થઃ જઘન્યત એકસમયસ્ય વ્યવધાનં ભવતિ તથા ઉત્કૃષ્ટતોડસંખ્યેય-કાલસ્ય વ્યવધાનં ભવતીતિ ભાવઃ । ‘પરદ્વાણંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં એવં ચેવ’ પરસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોડપિ એવમેવ-પૂર્વવદેવ અસંખ્યેયકાલમિત્યર્થઃ, પરસ્થાનાશ્રયણેન-સ્કન્ધાકારેણ જઘ-ન્યેન એકસમયસ્ય ઉત્કર્ષેણ અસંખ્યેયકાલસ્ય વ્યવધાનં ભવતીત્યર્થઃ । ‘નિરેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ નિરેજસ્ય-કમ્પનરહિતસ્ય પરમાણોઃ કિયન્તં કાલમ્ અન્તરં-વ્યવધાનં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-‘સદ્વાણંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આલિયાએ અસંખેજ્જહમાગં’ સ્વસ્થાનાન્તરં સ્વસ્થાનાપેક્ષયા વ્યવધાનં જઘન્યેન એકસમયમ્ ઉત્કૃષ્ટત આલિકાયા અસંખ્યેયમાગમન્તરં વ્યવ-

હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ-‘સદ્વાણમંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ હૈ ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કે આશ્રયણ સે જઘન્ય એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત સમય કાલ કા અન્તર હોતા હૈ । સ્વસ્થાન શબ્દ કા અર્થ સ્વરૂપ હૈ । ‘પરદ્વા-ણંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં એવંચેશ્વ’ તથા-પર-સ્થાન કી અપેક્ષા જઘન્ય એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ કા અન્તર હોતા હૈ । ‘નિરેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હૈ ભદન્ત કમ્પન રહિત પરમાણુ કા કિતના અન્તર હોતા હૈ ? અન્તર શબ્દ કા અર્થ વ્યવધાન હોતા હૈ । ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ-‘સદ્વાણમંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આલિયાએ અસંખેજ્જહમાગં’ હૈ ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કે આશ્રય સે જઘન્ય વ્યવધાન-અન્તર-

શ્રી કહે છે કે-‘સદ્વાણમંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસં-ખેજ્જં કાલં’ હૈ ગૌતમ ! સ્વસ્થાનના આશ્રયથી જઘન્યથી એકસમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત સમય સુધીના કાળનું અંતર હોય છે સ્વસ્થાન શબ્દનો અર્થ સ્વરૂપ છે ‘પરદ્વાણંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં એવં ચેવ’ પરસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્ય એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત સમયનું અંતર હોય છે ‘નિરેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હૈ ભગવન્ કમ્પન વિનાના પરમાણુઓનું કેટલું અંતર હોય છે ? અંતર શબ્દનો અર્થ વ્યવધાન એ પ્રમાણે છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-સદ્વાણમંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં આલિયાએ અસંખેજ્જહમાગં’ હૈ ગૌતમ ! સ્વસ્થાનના આશ્રયથી જઘન્યથી વ્યવધાન-અંતર એક સમયનું

ધાનં ભવતીતિ । ‘પરદ્વાળંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ પરસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખેયેયં કાલમ્ પરસ્થાનાપેક્ષયા જઘન્યત એકસમયસ્ય ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખેયકાલસ્ય વ્યવધાનં ભવતીતિ ભાવઃ । ‘દુપ્પણ્ણસિયસ્સ ણં મંતે ! સંધસ્સ દેસેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ દ્વિપ્રદેશિકસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! સ્કન્ધસ્ય દેશૈજસ્ય કિયન્તં કાલમન્તરં વ્યવધાનં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—‘સદ્વાળંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ સ્વસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખેયેયં કાલં વ્યવધાનં ભવતિ દેશૈજત્વસ્યેતિ । ‘પરદ્વાળંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉકોસેણં અણંતં કાલં’ પરસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽનન્તં કાલં યાવત્ પરસ્થાનાપેક્ષં વ્યવધાનં ભવતીતિ । ‘સવ્વેયસ્સ કેવ-

એક સમય કા હોના હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર આવલિકા કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કા હોતા હૈ । ‘પરદ્વાળંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ પરસ્થાન કે આશ્રય સે જઘન્ય અન્તર એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર અસંખ્યાત કાલ કા હોતા હૈ । ‘દુપ્પણ્ણ-સિયસ્સ ણં મંતે ! સંધસ્સ દેસેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હે મદન્ત ! અંશતઃ સકંપ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા કિતને કાલ કા અન્તર હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ—‘સદ્વાળંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલ કા અન્તર હોતા હૈ । ‘પરદ્વાળંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉકોસેણં અણંતં કાલં’ પરસ્થાન કી અપેક્ષા જઘન્ય અન્તર એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર અનન્ત કાલ કા હોતા હૈ ‘સવ્વેયસ્સ કેવહ્યં કાલં’

હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર આવલિકાના અસંખ્યાત ભાગનું હોય છે ‘પરદ્વાળંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ પરસ્થાનાના આશ્રયથી જઘન્ય અંતર એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર અસંખ્યાત કાળનું હોય છે, ‘દુપ્પણ્ણસિયસ્સ ણં મંતે ! સંધસ્સ દેસેયસ્સ કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ અંશતઃ સકંપ ણે પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘સદ્વાળંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ જઘન્યથી એકસમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર હોય છે ‘પરદ્વાળંતરં પડુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉકોસેણં અણંતં કાલં’ પરસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંતર એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર અનંત કાળનું હોય

ઇયં કાલં' સર્વૈજસ્ય દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ક્રિયન્તં કાલમન્તરં વ્યવધાનં
 ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—'એવં ચેવ'ં' ઇત્યાદિ । 'એવં ચેવ જહા દેસેયસ્સ' એવમેવ
 યથા દેસૈજસ્ય યથા સ્વસ્થાનપરસ્થાનાપેક્ષં જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં વ્યવધાનં કથિત તથૈવ
 સર્વૈજસ્યાપિ સ્વસ્થાનાપેક્ષં વ્યવધાનં જઘન્યેન સમયૈરુમાત્રમ્ ઉત્કૃષ્ટતોડસંખ્યેયં
 કાલમ્ પરસ્થાનાપેક્ષં તુ જઘન્યેન એકં સમયમુત્કૃષ્ટતોડનન્તં કાલમિતિ । 'નિરેય-
 સ્સ કેવઇયં કાલં' નિરેજસ્ય ક્રિયન્તં કાલં વ્યવધાનં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—
 'સદ્ધાણં' ઇત્યાદિ । 'સદ્ધાણંતરં પઙ્કુચ્ચ જહન્નેણં એવકં સમયં ઉક્કોસેણં આવલિયાણ
 :અસંખેજ્જહમાગં' સ્વસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટત આવલિ-

હે ભદન્ત ! સર્વાંશતઃ સકંપ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા કિતને કાલ કા
 અન્તર હોતા હૈ ? 'એવંચેવં' હૈ ગૌતમ ! દેશ સે સકંપ દ્વિપ્રદેશિક
 સ્કન્ધ કા અન્તર જૈસા સ્વસ્થાન ઓર પરસ્થાન કો લેકર જઘન્ય ઓર
 ઉત્કૃષ્ટ સે કહા ગયા હૈ વૈસા હી અન્તર સર્વાંશતઃ સકંપ દ્વિપ્રદેશિક
 સ્કન્ધ કો ભી સ્વસ્થાન પરસ્થાન કી અપેક્ષા લેકર જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ
 સે કહના ચાહિયે । તથા ચ-સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા સે જઘન્ય અન્તર
 :સર્વાંશતઃ સકંપ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ
 અન્તર અસંખ્યાત કાલ કા હોતા હૈ । પરસ્થાન કી અપેક્ષા લેકર જઘન્ય
 અન્તર ઇસકા એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર અનન્ત કાલ કા
 હોતા હૈ । 'નિરેયસ્સ કેવઇયં કાલં' હૈ ભદન્ત ! જો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 અકપ હૈ ઇસકા અન્તર કિતને કાલ કા હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
 કહલે હૈ—'સદ્ધાણંતરં પઙ્કુચ્ચ જહન્નેણં એવકં સમયં ઉક્કોસેણં આવ-

છે, 'સન્વેયસ્સ કેવઇયં કાલં' હે કહ્ણુનિધાન લગવન્ સર્વાંશથી સકંપ જે
 પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? 'એવં ચેવં' હે ગૌતમ !
 દેશથી સકંપ જે પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધનું અંતર સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનને આશ્રય
 કરીને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કહેયું છે, એજ પ્રમાણેનું અંતર સર્વાંશથી
 સકંપ જે પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધનું પણ સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનની અપેક્ષાથી
 જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કહેવું જોઈ એ. તથા સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્ય
 અંતર સર્વાંશતઃ સકંપ જે પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધનું એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર
 અસંખ્યાત કાળનું હોય છે. પરસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંતર તેનું એક
 સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર અનંત કાળનું હોય છે 'નિરેયસ્સ કેવઇયં કાલં'
 હે લગવન્ જે જે પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ અકંપ છે તેનું કેટલા કાળનું અંતર હોય
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'સદ્ધાણંતરં પઙ્કુચ્ચ જહન્નેણં
 એવકં સમયં ઉક્કોસેણ આવલિયાણ અસંખેજ્જહમાગં' હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન

કાયા અસંખ્યેયં ભાગં સ્વસ્થાનાપેક્ષં વ્યવધાનં ભવતીતિ । ‘પરદ્વાળાંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં’ પરસ્થાનાન્તરં પ્રતીત્ય જઘન્યેન એકં સમયમુત્કૃષ્ટતોડનન્તં કાલમ્ ઇતિ । ‘એવં જાવ અણંતપણસિયસ્સ’ એવં યાવદનન્તપ્રદેશિકસ્ય, ત્રિપ્રદેશિકાદારમ્ય અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય નિરેજસ્ય સ્વસ્થાનપરસ્થાનાપેક્ષમ્ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં વ્યવધાનમવગન્તવ્યમિતિ । ‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ! સવ્વેયાણં કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ પરમાણુપુદ્ગલાનાં ચલુ મદન્ત । સર્વજાનાં કિયન્તં કાલમ્ અન્તરં વ્યવધાનં ભવતિ ચલનક્રિયાયા ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-
‘નત્થિ અંતરં’ નાસ્તિઅન્તરમ્-વ્યવધાનમ્ સર્વાંશે સકમ્પાનાં પરમાણૂનાં કાલતત્ત્વચલન વ્યવધાનં ન ભવતીત્યુત્તરમ્ । ‘નિરેયાણં કેવહ્યં ૦’ નિરેજાનામ્-નિષ્કમ્પપરમાણુ-

લિયાએ અસંખેજ્જહામાં’ હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કો આશ્રય કરકે જઘન્ય સે અન્તર એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર આવલિકા કે અસં-
ખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ કાલ કા હોતા હૈ । ‘પરદ્વાળાંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણ એકકં સમયં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં’ તથા-પરસ્થાન કી અપેક્ષા લેકર જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત કાલ કા અન્તર હોતા હૈ । ‘એવં જાવ અણંતપણસિયસ્સ’ ઇસી પ્રકાર સે સ્વસ્થાન પરસ્થાન કી અપેક્ષા લેકર યાવત્ નિરેજ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર જાનના ચાહિયે । ‘પરમાણુ પોગ્ગલા ણં મંતે ! સવ્વેયાણં કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હે મદન્ત સકંપ પરમાણુ પુદ્ગલોં કા અન્તર કિતને કાલ કા હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ-‘નત્થિ અંતરં’ હે ગૌતમ ! સકંપ પરમાણુ પુદ્ગલોં કા અન્તર નહીં હોતા હૈ ।

નો આશ્રય કરીને જઘન્યથી એક સમયનું અંતર હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ કાળનું અંતર હોય છે. ‘પરદ્વાળાંતરં પદુચ્ચ જહન્નેણ એકકં સમયં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં’ તથા પરસ્થાનની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એકસમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળનું અંતર હોય છે ‘એવં જાવ અણંતપણસિયસ્સ’ એજ પ્રમાણે એટલેકે સ્વસ્થાન પરસ્થાનની અપેક્ષાથી યાવત્ નિરેજ અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કંધનું જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર સમજવું જોઈએ
‘પરમાણુપોગ્ગલા ણં મંતે ! સવ્વેયાણં કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ’ હે ભગવન્ સકંપ પરમાણુ પુદ્ગલોં અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘નત્થિ અંતરં’ હે ગૌતમ ! સકંપ પરમાણુ પુદ્ગલોં અંતર હોતું નથી.

पुद्गलानां कियन्तं कालमन्तरं व्यवधानं भवतीति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘नत्थि अंतरं’ नास्ति अन्तरम् । ‘दुप्पएसियाणं भंते ! खंधाणं देसेयाणं केवइयं०’ द्विप्रदेशिकानां भदन्त ! स्कन्धानां देशैजानाम्—देशतः कम्पनवतां कियन्तं कालमन्तरं व्यवधानं भवति कम्पनक्रियाया इति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘नत्थि अंतरं’ नास्ति अन्तरम् । ‘सव्वेयाणं केवइयं कालं०’ सर्वैजानां द्विप्रदेशिकानां कियन्तं कालमन्तरं भवतीति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘नत्थि अंतरं’ नास्ति अन्तरम्—व्यवधानमिति । ‘निरेयाणं केवइयं कालं०’ निरेजानां द्विप्रदेशिकस्कन्धानां कियन्तं कालमन्तरं

“निरेयाणं केवइयं कालं०” हे भदन्त ! निष्कम्प परमाणु पुद्गलों का कितने काल का अन्तर होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘नत्थि अंतरं’ हे गौतम ! निष्कम्प परमाणु पुद्गलों का अन्तर नहीं होता है ।

“दुप्पएसियाणं भंते ! खंधाणं देसेयाणं केवइयं०” हे भदन्त ! द्विप्रदेशिक स्कन्धों का जो एकदेश से सकंप होते हैं कितना अन्तर होता है ? अर्थात् देशतः सकम्प द्विप्रदेशिक स्कन्धों की कंपन क्रिया का अन्तर कितने काल का होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘नत्थि अंतरं’ हे गौतम ! इनकी कम्पन क्रिया का अन्तर नहीं होता है । “सव्वेयाणं केवइयं कालं०” हे भदन्त ! सर्वांशतः सकंप द्विप्रदेशिक स्कन्धों की कंपन क्रिया का अन्तर कितने काल का होता है ? “नत्थि अंतरं” हे गौतम ! सर्वांशतः सकंप द्विप्रदेशिक स्कन्धों की कंपन क्रिया का अन्तर नहीं होता है । ‘निरेयाणं केवइयं कालं०’ हे भदन्त ! निष्कम्प द्विप्रदेशिक स्कन्धों की निष्कम्पन क्रिया का अन्तर

“निरेयाणं केवइयं कालं०” हे भगवन् निष्कंप परमाणु पुद्गलों अंतर केटला काणुं होय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के—‘नत्थि अंतरं’ हे गौतम ! निष्कंप परमाणु पुद्गलों अंतर होतु नथी.

“दुप्पएसियाणं भंते खंधाणं देसेयाणं केवइयं०” हे भगवन् ये प्रदेशोवाणा स्कंधानुं ये एकदेशती सकंप होय छे तेनु अंतर केटला काणुं होय छे ? अर्थात् देशतः सकंप ये प्रदेशोवाणा स्कंधानी कंपन क्रियानुं अंतर केटला काणुं होय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के—‘नत्थि अंतरं’ हे गौतम ! तेनी कंपन क्रियानुं अंतर होतुं नथी. ‘सव्वेयाणं केवइयं कालं०’ हे भगवन् सर्वांशतः सकम्प ये प्रदेशोवाणा स्कंधानी कंपन क्रियानुं अंतर केटला काणुं होय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के—‘नत्थि अंतरं’ हे गौतम ! सर्वांशतः सकंप ये प्रदेशोवाणा स्कंधानी कंपन क्रियानुं अंतर होतुं नथी. ‘निरेयाणं केवइयं कालं०’ हे भगवन् निष्कंप

મવતીતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘નત્થિ અંતર’ નાસ્તિ અન્તરમિતિ । ‘એવં જાવ અણંત-
પણસિયાણં’ એવં ત્રિપ્રદેશિકાદારમ્બ્ય અનન્તપ્રદેશિકપર્યન્તં બોદ્ધવ્યમ્, ‘પણસિ ણં
મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં સવ્વેયાણં નિરેયાણ ય કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા
વા’ એતેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! પરમાણુપુદ્ગલાનાં સર્વે જાનાં નિરેજાનાં ચ કતરે કતરેમ્બો
યાહદ્વિશેષાધિકા વા યાવત્પદેન અલ્પા વા અધિકા વા તુલ્યા વા એતેષાં સંગ્રહો
મવતિ તથા ચ હે ભદન્ત ! પરમાણુનાં સકમ્પાનાં કમ્પનરહિતાનાં ચ મધ્યે કેમ્બ્યઃ
કેષાં સહુત્વમલ્પત્વં તુલ્યત્વમ્ અધિકત્વં વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા પરમાણુપોગ્ગલા સવ્વેયા’ સર્વસ્તોકાઃ સર્વા-

કિતને કાલ કા હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ—“નત્થિ અંતર”
હે ગૌતમ ! હનકી નિષ્કંપન ક્રિયા મેં અન્તર નહીં હોતા હૈ । ‘એવં જાવ
અણંતપણસિયાણં’ હસી પ્રકાર કા કથન નિષ્કંપ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ
સે લેકર નિષ્કંપ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધો કી દેશકંપન સર્વ કંપન
ઔર નિષ્કંપન ક્રિયા કે અન્તર કે સંબન્ધ મેં મી જાનના ચાહિયે ।
અર્થાત્ હન સ્કન્ધો કી દેશકંપન સર્વ કંપન ઔર નિષ્કંપન ક્રિયા કા
અન્તર નહીં હોતા હૈ ।

‘પણસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં સવ્વેયાણં નિરેયાણ ય કયરે
કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ શ્રીગૌતમસ્વામી ને હસ સૂત્ર દ્વારા
પ્રમુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ—હે ભદન્ત ! સ્કંપ ઔર નિષ્કંપ પરમાણુપુદ્ગલો
મેં કૌન પરમાણુ પુદ્ગલ કિન પરમાણુ પુદ્ગલો સે યાવત્—અલ્પ હૈ ?
કૌન કિન સે વહુત હૈ ? કૌન કિન કે તુલ્ય હૈ ? કૌન કિનસે વિશેષ
અધિક હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ—“ગોયમા ! સવ્વત્થોવા

એ પ્રદેશોવાળા સ્કંધોની નિષ્કંપન ક્રિયાનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે—‘નત્થિ અંતર’ હે ગૌતમ ! તેની નિષ્કંપન
ક્રિયામાં અંતર હોતુ નથી

‘એવં જાવ અણંતપણસિયાણં’ એજ પ્રમાણેનું કથન નિષ્કંપ ત્રણપ્રદેશ-
વાળા સ્કન્ધથી લઈને નિષ્કંપ અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કંધોની નિષ્કંપનક્રિયાના
અંતરના સંબંધમાં પણ સમજ લેવું અર્થાત્ આ સ્કંધોની નિષ્કંપન ક્રિયાનું
અંતર હોતુનથી. ‘પણસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણ સવ્વેયાણં નિરેયાણ ય કયરે
કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ શ્રીગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુને એવું
પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ સત્પ અને નિષ્કંપ પરમાણુ પુદ્ગલોમાં કયા પરમાણુ
પુદ્ગલો કયા પરમાણુ પુદ્ગલોથી યાવત્ અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ?
કોણ કોની બરાબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના

પેક્ષયાં અર્યાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સર્વૈજાઃ—સર્વતશ્ચલનધર્માણો ભવન્તીતિ તદપેક્ષયા
‘નિરેયા અસંખેજ્જગુણા’ નિરેજાઃ—કમ્પનરહિતાઃ પરમાણ્વાઃ સર્વૈજપરમાણ્વપેક્ષયા
અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ । ‘एएसि णं भंते ! दुष्पएसियाणं खंधाणं देसेयाणं
सव्वेयाणं निरेयाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा’ एतेषां खलु भदन्त !
द्विप्रदेशिकानां स्कन्धानां देशैजानां सवैजानां निरेजानां च कतरे कतरेभ्यो याव-
द्विशेषाधिका वा एतेषु मध्ये केभ्यः केषामल्पत्वं बहुत्वं तुल्यत्वमधिकत्वंवेति
प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सव्वत्थोवा
दुष्पएसिया खंधा सव्वेया’ सर्वस्तोकाः द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः सवैजा भवन्ति
‘देसेया असंखेज्जगुणा’ सवैजद्विप्रदेशिकस्कन्धापेक्षया देशैजा असंख्यातगुणा

પરમાણુપોગ્ગલા સવ્વેયા’ હે ગૌતમ ! સર્વકી અપેક્ષા કમ વે પુદ્ગલ
પરમાણુ હૈં જો સર્વાંશતઃ સકંપ હૈં । इनकी अपेक्षा “निरैया असंखे-
ज्जगुणा” निरेजपरमाणु असंख्यातगुणों अधिक हँ । “एएसि णं भंते !
दुष्पएसियाणं खंधाणं देसेयाणं सव्वेयाणं निरेयाण य कयरे कयरेहिंतो
जाव विसेसाहिया वा’ इस सूत्र द्वारा श्रीगौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा
पूछा है—हे भदन्त ! अंशतः सकंप, सर्वांशतः सकंप और निष्कंप
द्विप्रदेशिक स्कन्धों में कौन किन से अल्प हैं ? कौन किन से बहुत
हैं ? कौन किनके तुल्य हैं ? एवं कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके
उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! सव्वत्थोवा दुष्पएसिया खंधा
सव्वेया” हे गौतम ! सर्वांशतः सकंप द्विप्रदेशिक स्कन्ध सबसे कम
हैं । इनसे ‘देसेया असंखेज्जगुणा’ असंख्यातगुणों अधिक देशतः सकंप

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે — ‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા પરમાણુ
પોગ્ગલા સવ્વેયા’ સીના કરતાં જે સર્વાંશથી સકંપ પુદ્ગલો છે. તેઓ ઓછા
છે. તેના કરતાં ‘નિરેયા અસંખેજ્જગુણા’ નિરેજ પરમાણુ અસંખ્યાતગણા વધારે
છે. ‘एएसि णं भंते ! दुष्पएसियाणं खंधाणं देसेयाणं सव्वेयाणं निरेयाण य कयरे
कयरेहिंतो ! जाव विसेसाहिया वा’ આ સૂત્રપાઠદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને
એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ અંશતઃ સકંપ અને નિષ્કંપ જે પ્રદેશોવાળા
સ્કંધોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની
બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા દુષ્પેસિયા સ્વધા સવ્વેયા હે ગૌતમ !
સર્વાંશથી સકંપ જે પ્રદેશોવાળા સ્કંધ સૌથી અલ્પ છે, તેના કરતાં
‘દેસેયા અસંખેજ્જગુણા’ અસંખ્યાતગણા વધારે દેશતઃ સકંપ જે પ્રદેશોવાળા

અધિકા ભવન્તિ, 'નિરેયા અસંખેજ્જગુણા' દેશૈજ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધા પેક્ષ્યાં નિરેજા દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ । 'एवं जावं असंखेज्जपएसियाणं खंधाणं' एवं यावत् असंख्येयप्रदेशिकानां स्कन्धानाम् यथा देशैजमवैजनिरेजप्रभेदभिन्नेषु द्विप्रदेशिकस्कन्धेषु अल्पबहुत्वं कथितम् तथैव त्रिप्रदेशिकादारभ्य असंख्यातप्रदेशिकान्तस्कन्धेषु देशैजसर्वैजनिरेजप्रभेदभिन्नेषु सर्वस्तोकाः सर्वैजाः स्कन्धाः तदपेक्षया देशैजा असंख्यातगुणो अધिकाः, तदपेक्षयाऽपि असंख्यातगुणा अधिका निरेजा असंख्यातप्रदेशिकान्ताः स्कन्धा ज्ञातव्या इति भावः । 'एएसि णं भंते ! अणंतपएसियाणं खंधा देसेयाणं संखेयाणं निरेयाण य कयरे कयरेहिं तो जाव विसेसाहिया वा' एतेषां खलु

દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં । 'નિરેયા અસંખેજ્જગુણા' તથા इनकी अपेक्षा भी असंख्यातगुणो अधिक वे द्विप्रदेशिक स्कन्ध हॆं, जो अकंप हॆं । "एवं जावं असंखेज्जपएसियाणं खंधाणं" जिस प्रकार से देशतः सकंप सर्वांशतः सकंप एवं निष्कंप द्विप्रदेशिक स्कन्धो में यह अल्प बहुत्व कहा गया है, इसी प्रकार से त्रिप्रदेशिक स्कन्धो से लेकर असंख्यात प्रदेशिक स्कन्धो तक का भी इनकी देशतः सकंप और निष्कंप अवस्थाओं को लेकर अल्प बहुत्व कहना चाहिये । इस प्रकार सब से कम त्रिप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर असंख्यात प्रदेशिक वे स्कन्ध हॆं, जो सर्वांश से सकंप होते हॆं । इनकी अपेक्षा असंख्यातगुणित वे त्रिप्रदेशिक से लेकर असंख्यात प्रदेशिक स्कन्ध हॆं जो देशतः सकंप होते हॆं और इनकी अपेक्षा भी असंख्यातगुणित अधिक वे त्रिप्रदेशिक स्कन्ध से लेकर असंख्यात प्रदेशिक स्कन्ध हॆं जो निरेज हॆं ।

સ્કંધો છે. 'નિરેયા અસંખેજ્જગુણા' તથા તેના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે જે અકંપ બે પ્રદેશોવાળા સ્કંધો છે. તે છે 'एवं जावं असंखेज्जपएसियाणं खंधाणं' જે પ્રમાણે દેશતઃ સકંપ સર્વાંશતઃ સકંપ અને નિષ્કંપ બે પ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં આ અલ્પબહુપણુ કહ્યું છે એજ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધોથી લઈને અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધો સુધીના સ્કંધોનું પણ તેના દેશતઃ સકંપ અને નિષ્કંપ અવસ્થાઓને લઈને અલ્પબહુપણુ કહેવું બેઠ્યે આ રીતે સૌથી ઓછા ત્રણ પ્રદેશોવાળા સ્કંધોથી લઈને અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા તે સ્કંધો છે કે જે સ્કંધો સર્વાંશથી સકંપ હોય છે તેના કરતાં અસંખ્યાતગણા તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધોથી લઈને અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધો છે. કે જે દેશતઃ સકંપ હોય છે. અને તેના કરતાં પણ અસંખ્યાતગણા વધારે તે ત્રિપ્રદેશોવાળા સ્કંધોથી લઈને અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો છે, કે જે નિરેજ છે.

મદન્ત ! અનન્તપ્રદેશિકાનાં સ્કન્ધાનાં દેશૈજાનાં સર્વૈજાનાં નિરેજાનાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાદ્વિશેષાધિકા વા એતેષુ મધ્યે કેભ્યઃ કેષામલ્પત્વવહુત્વાદિકં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વ-ત્થોવા અણંતપણિયા સંધા સવ્વેયા’ સર્વસ્તોકા અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સર્વૈજા સર્વાપેક્ષયા એતેષામેવ અલ્પત્વમિત્યર્થઃ । ‘નિરેયા અણંતગુણા’ નિરેજા અનન્તગુણાઃ, સર્વૈજાઽનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા નિરેજા અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધા અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તીત્યર્થઃ । ‘દેસેયા અણંતગુણા’ દેશૈજા અનન્તગુણાઃ, નિરેજા-ઽનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા દેશૈજા અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘એસિ ણં મંતે !’ એતેષાં સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘પરમાણુપોગ્ગલાણં સંસ્થેજ્જપણિયાણં અસંસ્થેજ્જપણિયાણં અણતપણિયાણ ય સંધાણં દેસેયાણં

‘એસિ ણ મંતે ! અણતપણિયાણં સંધાણ દેસેયાણં સવ્વેયાણ નિરેયાણય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા’ હે મદન્ત ! જો દશતઃ સકંપ સર્વાંશતઃ સકંપ ઓર અકંપ અનન્તપ્રદેશિક સ્કંધ હૈં ડનમેં કૌન કિનકી અપેક્ષા અલ્પ હૈં, કૌન કિનકી અપેક્ષા વહુત હૈં ? કૌન કિનકી અપેક્ષા તુલ્ય હૈં ઓર કૌન કિનકી અપેક્ષા વિશેષાધિક હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—‘ગોયમા સવ્વત્થોવા અણંતપણિયા સંધા સવ્વેયા’ હે ગૌતમ ! સવસે કમ વે અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં જો સર્વાંશતઃ સકંપ હોતે હૈં । હનકી અપેક્ષા “નિરેયા અણંતગુણા” નિષ્કંપ જો અનન્ત પ્રદેશિક સ્કંધ હૈં વે અનન્તગુણેં અધિક હૈં । ‘દેસેયા અણંતગુણા’ તથા હનકી મી અપેક્ષા અનન્તગુણે અધિક વે અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં જો દેશતઃ સકંપ હોતે હૈં । ‘એસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં સંસ્થેજ્જપણિયાણં અસંસ્થેજ્જપણિયાણં અણતપણિયાણ ય સંધાણં દેસેયાણં સવ્વે-

‘એસિ ણં મંતે ! અણતપણિયાણ સંધાણ દેસેયાણં સવ્વેયાણ નિરેયાણય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા’ હે ભગવન્ જે દેશતઃ સકંપ સર્વાંશતઃ સકંપ-અને અકંપ અનંત પ્રદેશિક સ્કંધ છે તેઓમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની ણરોઅર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘સવ્વત્થોવા અણંતપણિયા સંધા સવ્વેયા’ હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા તે અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો છે. કે જે સર્વાંશતઃ સકંપ હોય છે, તેના કરતાં ‘નિરેયા અણંતગુણા’ નિષ્કંપ જે અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો છે તે અનંતગુણા વધારે છે. ‘દેસેયા અણંતગુણા’ તથા તેના કરતાં પણ અનંતગુણા વધારે તે અનંત પ્રદેશિક સ્કંધો છે, કે જેઓ દેશતઃ સકંપ હોય છે ‘એસિ ણં મંતે પરમાણુપોગ્ગલાણં સંસ્થે-

સવ્વેયાણં નિરેયાણં દ્વ્વટ્ટયાણં પપ્પસટ્ટયાણં દ્વ્વટ્ટપપ્પસટ્ટયાણં કયરે કયરેહિંતો
 જાવ વિસેસાહિયા વા' પરમાણુપુદ્ગલાનાં સંખ્યાતપ્રદેશિકાનામ્ અસંખ્યાતપ્રદેશિ-
 શિકાનામ્ અનન્તપ્રદેશિકાનાં ચ સ્કન્ધાનાં દેશજાનાં સર્વેજાનાં નિરેજાનાં દ્રવ્યા-
 ર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા કતરે કતરેભ્યો યાવદ્વિશેષાધિકા ભવ-
 ન્તીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘सव्वत्थोवा
 अणंतपएसिया खंधा सव्वेया द्दव्वट्टयाण’ सर्वस्तोकाः सर्वेभ्योऽल्पीयांसः अनन्त-
 प्रदेशिकाः स्कन्धाः सर्वे जा द्रव्यार्थतया भवन्ति, द्रव्यार्थरूपेण सर्वापेक्षया सर्वै-
 जानन्तप्रदेशिकस्कन्धानामल्पत्वं भवतीत्यर्थः । ‘अणंतपएसिया खंधा निरेया
 द्दव्वट्टयाण अणंतगुणा’ अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजा द्रव्यार्थतया अनन्तगुणाः,

યાણં નિરેયાણં દ્વ્વટ્ટયાણં પપ્પસટ્ટયાણં દ્વ્વટ્ટપપ્પસટ્ટયાણં કયરે કયરેહિંતો
 જાવ વિસેસાહિયા વા' इस सूत्रद्वारा श्रीगौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा
 पूछा है—हे भदन्त ! अंशतः सकंप सर्वांशतः सकंप और अकंप परमाणु
 पुद्गलों में संख्यातप्रदेशिक स्कन्धों में असंख्यातप्रदेशिक स्कन्धों में
 और अनन्तप्रदेशिक स्कन्धों में द्रव्यरूप से प्रदेशरूप से एवं द्रव्यरूप
 प्रदेशरूप दोनों रूप से कौन स्कन्ध किन स्कन्धों से अल्प है ? कौन
 किन से बहुत है ? कौन किन के तुल्य है ? और कौन किन से विशेष-
 षाधिक है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! सव्वत्थोवा
 अणंतपएसिया खंधा सव्वेया द्दव्वट्टयाण’ हे गौतम ! द्रव्यरूप से सब
 से कम वे अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध हैं जो सर्वांशतः सकंप होते हैं ।

ઝજપएसियाण અસંખેજ્જપસિયાણં અણંતપસિયાણ ચ સ્વંધાણં દેસેયાણં સવ્વેયાણં,
 નિરેયાણ દ્વ્વટ્ટયાણ પપ્પસટ્ટયાણ દ્વ્વટ્ટપપ્પસટ્ટયાણ કયરે કયરેહિંતો ! જાવ વિસેસા-
 હિયા વા' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા ગૌતમસ્વમીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછ્યું છે કે—હે
 ભગવન્ અંશતઃ સકંપ સર્વાંશતઃ સકંપ અને અકંપ પરમાણુ પુદ્ગલોમાં સંખ્યાત
 પ્રદેશવાળા સ્કંધોમાં અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધોમાં અને અનંત પ્રદેશોવાળા
 સ્કંધોમાં દ્રવ્યપણુથી પ્રદેશપણુથી અને દ્રવ્ય પ્રદેશ એમ ઉભયપણુથી કયા
 સ્કંધો કયા સ્કંધો કરતાં અલ્પ છે ? કયા સ્કંધો કયા સ્કંધો કરતા વધારે છે ?
 કયાં સ્કંધો કયા સ્કંધોની બરાબર છે ? અને કયા સ્કંધો કયા સ્કંધોથી વિશેષા-
 ધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—ગોયમા ! સવ્વત્થોવા અણંતપ-
 સિયા સ્વંધા સવ્વેયા દ્વ્વટ્ટયાણ' હે ગૌતમ દ્રવ્યપણુથી સૌથી ઓછા તે અનંત
 પ્રદેશોવાળા સ્કંધો છે કે જેઓ સર્વાંશતઃ સકંપ હોય છે. ‘અણંતપસિયા સ્વંધા
 નિરેયા દ્વ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા’ તેના કરતાં દ્રવ્યપણુથી તે અનન્ત પ્રદેશિક

સર્વજાનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા દ્રવ્યાર્થરૂપેણ નિરેજાનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધો અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ભાવઃ ૨ । ‘અણંતપણસિયા સ્વંધા દેસેયા દવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા’ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ દેશૈજા દ્રવ્યાર્થતયા અનન્તગુણાઃ, નિરેજાનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા દેશૈજાનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધા અનન્તગુણાઃ અધિકા ભવન્તીત્યર્થઃ ૩ । ‘અસંલેજ્જપણસિયા સ્વંધા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેજ્જગુણા’ અસંલેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સર્વૈજા દ્રવ્યાર્થતયા અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા અસંલેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૪ । ‘સંલેજ્જપણસિયા સ્વંધા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેજ્જગુણા’ સંલેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સર્વૈજા દ્રવ્યાર્થતયા અસંલેયગુણાઃ, સર્વૈજાસંલેયપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા સર્વૈજસંલેયાતપ્રદેશિકસ્કન્ધા દ્રવ્યાપેક્ષયા અસંલેયાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૫ । ‘પરમાણુપોગલા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેજ્જગુણા’ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સર્વૈજા દ્રવ્યાર્થતયા—દ્રવ્યાર્થરૂપેણ, સર્વૈજસંલેયાત-

‘અણંતપણસિયા સ્વંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા’ ઓર ફનકી અપેક્ષા દ્રવ્યરૂપ સે વે અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ અનન્તગુણે અધિક હૈ જો નિષ્કંપ હોતે હૈ । ‘અણંતપણસિયા સ્વંધા દેસેયા દવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા’ ફનકી અપેક્ષા દ્રવ્યરૂપ સે વે અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ અનન્તગુણે અધિક હૈ જો દેશતઃ સકંપ હોતે હૈ । ‘અસંલેજ્જપણસિયા સ્વંધા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેજ્જગુણા’ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કી અપેક્ષા દ્રવ્યરૂપ સે સર્વદેશતઃ સકંપ અસંલેયાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ અસંલેયાતગુણે અધિક હૈ । ‘સંલેજ્જપણસિયા સ્વંધા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેજ્જગુણા’ સર્વદેશતઃ સકંપ અસંલેયાત પ્રદેશિક સ્કન્ધો કી અપેક્ષા સર્વદેશતઃ સકંપ સંલેયાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે અસંલેયાતગુણે અધિક હૈ । ‘પરમાણુપોગલા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેજ્જગુણા’ સર્વદેશતઃ

સ્કંધ અનંતગણા વધારે છે કે જે નિષ્કંપ હોય છે. ‘અણંતપણસિયા સ્વંધા દેસેયા દવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા’ તેના કરતાં દ્રવ્યપણ્થી તે અનંતપ્રદેશિક સ્કંધ અનંતગણા વધારે છે કે જે દેશતઃ સકંપ હોય છે ‘અસંલેજ્જપણસિયા સ્વંધા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેજ્જગુણા’ અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કંધ કરતાં દ્રવ્યપણ્થી સર્વદેશતઃ સકંપ અસંલેયાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો અસંલેયાતગણા વધારે છે ‘સંલેજ્જપણસિયા સ્વંધા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેજ્જગુણા’ સર્વદેશતઃ સકંપ અસંલેયાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો કરતાં સર્વદેશતઃ સકંપ સંલેયાતપ્રદેશોવાળા સ્કંધો દ્રવ્યપણ્થી અસંલેયાતગણા વધારે છે ‘પરમાણુ પોગલા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેજ્જગુણા’ સર્વદેશતઃ સકંપ પરમાણુપુદ્ગલો દ્રવ્યપણ્થી સર્વદેશતઃ સકંપ સંલેયાતપ્રદેશી સ્કંધો કરતાં અસંલેયાતગણા વધારે છે, ‘અસંલેજ્જપણસિયા

પ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષાઃ અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ૬ । ‘સંલેઝ્જપણસિયા
 લંધા દેસેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેઝ્જગુણા’ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ દેશૈજા
 દ્રવ્યાર્થતયા સર્વૈજપરમાણ્વપેક્ષયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તીતિ૭ । ‘અસં
 લેઝ્જપણસિયા લંધા દેસેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેઝ્જગુણા’ અસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ
 સ્કન્ધા દેશૈજા દ્રવ્યાર્થતયા દેશૈજસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા
 અધિકા ભવન્તીતિ૮ । ‘પરમાણુપોગલા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેઝ્જગુણા’ પર-
 માણુપુદ્ગલા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાઃ, નિરેજાઃ પરમાણ્વો દ્રવ્યાર્થતા-
 રૂપેણ દેશૈજા સંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ૯ ।
 ‘સંલેઝ્જપણસિયા લંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ સંલેઝ્જગુણા’ સંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ
 સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા નિરેજપરમાણ્વપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા અધિકા ભવ-
 ન્તીતિ૧૦ । ‘અસંલેઝ્જપણસિયા લંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેઝ્જગુણા’ અસં-

સંકંપ પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ સે સર્વદેશતઃ સંકંપ સંખ્યાતપ્રદેશિક
 સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે અધિક હૈં ‘સંલેઝ્જપણસિયા લંધા
 દેસેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેઝ્જગુણા’ સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ જો ઇકાંશતઃ
 સંકંપ હોતે હૈં દ્રવ્યરૂપ સે સર્વૈજ પરમાણુઓં કી અપેક્ષા અસંખ્યાત
 ગુણે અધિક હૈં । ‘અસંલેઝ્જપણસિયા લંધા દેસેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલે
 ઝ્જગુણા’ દેશૈજ અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે દેશૈજ સંખ્યાત
 પ્રદેશિક સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે અધિક હૈં । ‘પરમાણુ પોગલ
 લા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેઝ્જગુણા’ નિરેજ નિઃકમ્પ પરમાણુ પુદ્ગલ
 દ્રવ્યરૂપ સે દેશૈજ સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે
 અધિક હૈં । ‘સંલેઝ્જપણસિયા લંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ સંલેઝ્જગુણા’
 નિરેજ સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે નિરેજ પરમાણુઓં કી અપેક્ષા

‘લંધા દેસેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેઝ્જગુણા’ સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો કે જેઓ એક
 અંશથી સંકંપ હોય છે. દ્રવ્યપણથી સેજ-સંકંપ પરમાણુઓ કરતાં અસં-
 ખ્યાતગણા વધારે છે. ‘અસંલેઝ્જપણસિયા લંધા દેસેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંલેઝ્જ
 ગુણા’, દેશતઃ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો દ્રવ્યપણથી દેશતઃ સંખ્યાત-
 પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ‘પરમાણુ પોગલા નિરેયા
 દવ્વટ્ટયાણ અસંલેઝ્જગુણા’ નિરેજ-નિઃકંપ પરમાણુ પુદ્ગલો દ્રવ્યથી દેશેજ-
 દેશતઃ સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો કરતાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે.
 ‘સંલેઝ્જપણસિયા લંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ સંલેઝ્જગુણા’ નિરેજ નિઃકંપ
 સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો દ્રવ્યપણથી નિરેજ પરમાણુઓ કરતાં

સંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા નિરેજસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૧૧ । ‘પણસદ્વ્યાપ’ પ્રદેશાર્થતયા-પ્રદેશાર્થરૂપેણ, ‘સન્વત્થોવા અણંતપણસિયા૦’ સર્વસ્તોકા અનન્તપ્રદેશિકાઃ, સ્કન્ધાઃ સર્વેજાઃ પ્રદેશાર્થતયા-પ્રદેશાર્થતારૂપેણ સર્વાંશે સકમ્પા અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ સર્વેતઃ સ્તોકા ભવન્તીતિ । ‘એવં પણસદ્વ્યાપ વિ’ એવમ્-દ્રવ્યાર્થતયેવ પ્રદેશાર્થતયા અપિ અલ્પબહુત્વમવગન્તવ્યમિતિ । ‘જવરં પરમાણુપોગલા અપણસદ્વ્યાપ ભાણિયવ્વા’ નવરમ્-કેવલં દ્રવ્યાર્થપક્ષાત્ પ્રદેશાર્થતાપક્ષે એતાવદ્વૈલક્ષણ્યં યત્ અત્ર પ્રદેશાર્થતા પક્ષે પરમાણુપુદ્ગલા અપ્રદેશાર્થતયા ભણિતવ્યાઃ, પરમાણૂનાં નિષ્પ્રદેશત્વાત્ ‘સંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા પણસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ સંખ્યાતપ્રદે-

સંખ્યાતગુણે અધિકા હૈં । ‘અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દવ્વદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ નિષ્કમ્પ અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે નિરેજ સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે અધિકા હૈં । ‘પણસદ્વ્યાપ સન્વત્થોવા અણંતપણસિયા૦, પ્રદેશાર્થતા કી અપેક્ષા સે સર્વાંશોં’ મેં સકમ્પ અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ સઘ સે કમ હૈં । ‘એવં પણસદ્વ્યાપ વિ’ હસ પ્રકાર દ્રવ્યાર્થતા કી તરહ પ્રદેશાર્થતા સે મી અલ્પ બહુત્વ જાનના ચાહિયે । ‘જવરં પરમાણુપોગલા અપણસદ્વ્યાપ ભાણિયવ્વા’ કેવલ દ્રવ્યાર્થતા પક્ષ સે પ્રદેશાર્થતા પક્ષ મેં હતની હી મિત્તતા હૈં કિ યહાં પ્રદેશાર્થતા પક્ષ મેં પરમાણુપુદ્ગલ અપ્રદેશાર્થરૂપ સે કહના ચાહિયે । ક્યોંકિ પરમાણુઓં કો એક પ્રદેશ સે અતિરિક્ત અધિક પ્રદેશ નહીં હોતે હૈં । હસીલિયે ઉન્હેં નિષ્પ્રદેશી કહા ગયા હૈં । ‘સંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા પણસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ અકમ્પ જો સંખ્યાતપ્રદેશિક

સંખ્યાતગણા વધારે છે ‘અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દવ્વદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણા’ નિષ્કંપ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધ દ્રવ્યપણાથી નિરેજ સંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે ‘પણસદ્વ્યાપ સન્વત્થોવા અણંતપણસિયા૦’ સર્વાંશથી સકંપ અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો સૌથી ઓછા છે. ‘એવં પણસદ્વ્યાપ વિ’ એજ પ્રમાણે દ્રવ્યાર્થપણા પ્રમાણે પ્રદેશાર્થ પણાથી પણ અલ્પ બહુપણું સમજવું ‘જવરં પરમાણુપોગલા અપણસદ્વ્યાપ ભાણિયવ્વા’ કેવળ દ્રવ્યપણા નાપક્ષ કરતાં પ્રદેશાર્થપણાના પક્ષમાં એટલુંજ ભિન્ન પણું છે કે અહીંયાં પ્રદેશાર્થપણાના પક્ષમાં પરમાણુ પુદ્ગલ અપ્રદેશાર્થ રૂપથી કહેવા લેઈએ. કેમકે—પરમાણુઓનું એકપ્રદેશ શિવાય વધારે પ્રદેશપણું હોતું નથી તેથી તેઓને નિષ્પ્રદેશી-પ્રદેશો વિનાના કહ્યા છે. ‘સંખેજ્જપણસિયા

શિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજાઃ પ્રદેશાર્થતયા હતરેભ્યોઽસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ ।
 દ્રવ્યાર્થતાપક્ષે દશમમજ્ઞે સંખ્યાતગુણા અધિકાઃ કથિતાઃ, इह तु असंख्यातगुणा
 इयानेव भेद उभयत्र । ‘सेसं तं चेव’ शेषम्—कथितातिरिक्तं सर्वम् तदेव—द्रव्यार्थता
 पक्षोक्तमेव ज्ञातव्यमिति । ‘द्ववद्वपएसद्वयाए’ द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया ‘सव्वत्थोवा
 अणंतपएसिया खंधा सव्वेया दव्वद्वयाए’ सर्वस्तोकाः—सर्वेभ्यो न्यूना अन तप्रदे-
 शिकाः स्कन्धाः सर्वैजा द्रव्यार्थतया भवन्तीति १ । ‘ते चेव पएसद्वयाए अनंत-
 गुणा’ ये एव सर्वैजानन्तप्रदेशिकस्कन्धा द्रव्यार्थतया सर्वस्तोकाः ते एव प्रदे-
 शार्थतया अनन्तगुणा अधिका भवन्तीति २ । ‘अणंतपएसिया खंधा निरेया दव्वद्व-
 याए अणंतगुणा’ अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा निरेजा द्रव्यार्थतया पूर्वापेक्षया अन-

સ્કન્ધ હૈં વે પ્રદેશરૂપ સે દૂસરોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે અધિક
 હૈં । યદ્યપિ ચે ૧૦ વે ભંગ મેં દ્રવ્યરૂપ પક્ષ મેં સંખ્યાતગુણે અધિક
 કહે ગયે હૈં પરન્તુ યહાં વે અસંખ્યાતગુણે અધિક કહે ગયે હૈં
 इतना ही भेद यहां दोनो स्थानों में हैं । ‘सेसं तं चेव’ वाकी
 का ओर सब कथन द्रव्यार्थता पक्ष में कहे गये जैसा ही है । ‘द्वव-
 द्वपएसद्वयाए’ द्रव्यार्थ और प्रदेशार्थ की अपेक्षा—दोनो की अपेक्षा
 ‘सव्वत्थोवा अणंतपएसिया खंधा सव्वेया दव्वद्वयाए’ द्रव्यार्थतापक्ष
 में द्रव्यरૂપ સે સવ્વ સે કમ સર્વાંશતઃ સકમ્પ જો અનન્તપ્રદેશિક
 સ્કન્ધ હૈં વે હૈં ॥૧॥ ‘તંચેવ પેસદ્વયાએ અણંતગુણા’ પરંતુ ચે હી સર્વૈજ
 અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે અનન્તગુણે અધિક હૈં ॥૨॥ ‘અણંત-
 પેસિયા યંધા નિરેયા દવ્વદ્વયાએ અણંતગુણા’ અકમ્પ અનન્તપ્રદેશિક
 સ્કન્ધ પૂર્વકી અપેક્ષા દ્રવ્યરૂપ સે અનન્તગુણે અધિક હૈં ૩॥ ‘તં ચેવ પે-

खंधा निरेया पएसद्वयाए असखेज्जगुणा’ अकंप ने संख्यात प्रदेशोवाणा स्कंधो
 छे. तेओ प्रदेशपण्णथी भीअओ करता असंख्यातगण्ण वधारे छे जेके आ
 १० दशमां भांगामां द्रव्यपण्णाना पक्षमां संख्यातगण्ण वधारे कइया छे. परंतु
 अडियां ते असंख्यातगण्ण वधारे कइया छे. आ अन्ने स्थानोमां अडिया
 ओटलोअ लेइ छे ‘सेसं तं चेव’ भाकीनु भीअु सधणुं कथन द्रव्यार्थपण्णाना
 पक्षमां कइया प्रमाणु छे दव्वद्वपएसद्वयाए’ द्रव्यार्थ अने प्रदेशार्थनी अपेक्षाथी—
 अन्नेनी अपेक्षाओ ‘सव्वत्थोवा अणंतपएसिया खंधा सव्वेया दव्वद्वयाए’ द्रव्यार्थ
 पण्णानापक्षमां द्रव्यपण्णथी सौथी ओछा सर्वांशतः सकंप ने अनंत प्रदेशोवाणा
 स्कंधो छे ते छे ॥१॥ ‘ते चेव पएसद्वयाए अणंतगुणा’ परंतु ओअ सेअ—सकंप
 अनंत प्रदेशोवाणा स्कंधोअ प्रदेशपण्णथी अनंतगण्ण वधारे छे ॥२॥ ‘अणंत

અનંતગુણાં અધિકા ભવન્તીતિ ૩ । 'તે ચેવ પપ્પસદ્વ્યાપ અણંતગુણા' તે એવ ઉક્તિ એવ
અનંતપ્રદેશિકા નિરેજાઃ સ્કન્ધાઃ પ્રદેશાર્થતયા અનંતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૪ ।
'અણંતપપ્પસિયા સ્વંધા દેસેયા દવ્વદ્વ્યાપ અણંતગુણા' અનંતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા
દેસેજાઃ પૂર્વાપેક્ષયા દ્રવ્યાર્થતારૂપેણ અનંતગુણા અધિકા ભવન્તિ ૫ । 'તે ચેવ પપ્પ-
સદ્વ્યાપ અણંતગુણા' તે એવ પ્રદેશાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અનંતગુણા અધિકા ભવ-
ન્તીતિ ૬ । 'અસંસ્થેજ્જપપ્પસિયા સ્વંધા સવ્વેયા દવ્વદ્વ્યાપ અણંતગુણા' અસંસ્થાતપ્રદે-
શિકાઃ સ્કન્ધાઃ સર્વેજા દ્રવ્યાર્થતયા અનંતપ્રદેશિકદ્રવ્યાપેક્ષયા અનંતગુણા અધિકા
ભવન્તીતિ ૭ । 'તે ચેવ પપ્પસદ્વ્યાપ અસંસ્થેજ્જગુણા' તે એવ સર્વેજા સંસ્થાતપ્રદેશિકા
એવ સ્કન્ધાઃ પ્રદેશાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અસંસ્થાતગુણાઃ અધિકા ભવન્તીતિ ૮ ।

સદ્વ્યાપ અણંતગુણા' ઓર વે હી અકમ્પ અનંત પ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદે-
શરૂપ સે અનંતગુણે અધિક હૈં ૧૪॥ 'અણંતપપ્પસિયા સ્વંધા દેસેયા
દવ્વદ્વ્યાપ અણંતગુણા' દેશતઃ સકમ્પ જો અનંતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં વે
દ્રવ્યરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા અનંતગુણે અધિક હૈં ૧૫॥ 'તે ચેવ પપ્પસદ્વ્યાપ
અણંતગુણા' ઓર વે હી દેશતઃ સકમ્પ અનંતપ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ
સે પૂર્વ કી અપેક્ષા અનંતગુણે અધિક હૈં ૧૬ । 'અસંસ્થેજ્જપપ્પસિયા સ્વંધા
સવ્વેયા દવ્વદ્વ્યાપ અણંતગુણા' જો સર્વેજ અસંસ્થાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ
હૈં વે અનંતપ્રદેશિક સ્કન્ધો કી અપેક્ષા દ્રવ્યરૂપ સે અનંતગુણે
અધિક હૈં ૧૭ । 'તે ચેવ પપ્પસદ્વ્યાપ અસંસ્થેજ્જગુણા' ઓર વે હી સર્વેજ
અસંસ્થાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા અસંસ્થાતગુણે
અધિક હૈં ૧૮ । 'સંસ્થેજ્જપપ્પસિયા સ્વંધા સવ્વેયા દવ્વદ્વ્યાપ અસંસ્થેજ્જ-

પપ્પસિયા સ્વંધા નિરેયા દવ્વદ્વ્યાપ અણંતગુણા' અકંપ અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો
પહેલાં કરતાં દ્રવ્યપણાથી અનંતગણા વધારે છે ॥૩॥ 'તે ચેવ પપ્પસદ્વ્યાપ
અણંતગુણા' અને એજ અકંપ અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો જ પ્રદેશપણાથી
અનંતગણા વધારે છે ॥૪॥ 'અણંતપપ્પસિયા સ્વંધા દેસેયા દવ્વદ્વ્યાપ અણંતગુણા
દેશતઃ સકંપ જે અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો છે તેઓ દ્રવ્ય પણાથી પહેલાં
કરતાં અનંતગણા વધારે છે. ॥૫॥ 'તે ચેવ પપ્પસદ્વ્યાપ અણંતગુણા' અને એજ
દેશતઃ સકંપ અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધ પ્રદેશપણાથી પહેલાં કરતાં અનંત
ગણા વધારે છે ૧૬ । 'અસંસ્થેજ્જપપ્પસિયા સ્વંધા સવ્વેયા દવ્વદ્વ્યાપ અણંતગુણા'
જે સેજ-સકંપ અસંસ્થાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો છે. તે અનંત પ્રદેશોવાળા
સ્કન્ધો કરતાં દ્રવ્યપણાથી અનંતગણા વધારે છે, ॥૭॥ 'તે ચેવ પપ્પસદ્વ્યાપ
અસંસ્થેજ્જગુણા' અને એજ-સકંપ અસંસ્થાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો પ્રદેશપણાથી
પહેલાં કરતાં અસંસ્થાતગણા વધારે છે. ॥૮॥ 'સંસ્થેજ્જપપ્પસિયા સ્વંધા સવ્વેયા

‘સંલેજ્જપણિયા સંધા સવ્વેયા દવ્વટ્ટયાણં અસંલેજ્જગુણા’ સંલ્યાતપ્રદેશિકાઃ
 સ્કન્ધોઃ સર્વેજા દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અસંલ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૧ ।
 ‘તે ચેવ પપ્પસટ્ટયાણં સંલેજ્જગુણા’ તે એવ-સર્વેજસંલ્યાતપ્રદેશિકા એવ પૂર્વા-
 પેક્ષયા-પ્રદેશાર્થતારુપેણ સંલ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ ૧૦ । ‘પરમાણુપોગ્ગલા
 સવ્વેયા દવ્વટ્ટ અપ્પસટ્ટયાણં અસંલેજ્જગુણા’ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ‘સર્વેજા દ્રવ્યાર્થપ્રદે-
 શાર્થતયા પ્રદેશાર્થપક્ષક સર્વેજસંલ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા અસંલ્યાતગુણા અધિકા
 ભવન્તીતિ ૧૧ । ‘સંલેજ્જપણિયા દેસેયા સંધા દવ્વટ્ટયાણં અસંલેજ્જગુણા’ સંલ્યાત-
 પ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા દેસેજા દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અસંલ્યાતગુણા અધિકા ભવ-
 ન્તીતિ ૧૨ । ‘તે ચેવ પપ્પસટ્ટયાણં સંલેજ્જગુણા’ તે એવ-દેસેજસંલ્યાતપ્રદેશિકા એવ
 પ્રદેશાર્થતારુપેણ પૂર્વાપેક્ષયા સંલ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૧૩ । ‘અસંલેજ્જપણ-

ગુણા’ સર્વેજ જો સંલ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં વે પૂર્વ કી અપેક્ષા દ્રવ્ય
 રૂપ સે અસંલ્યાતગુણે અધિક હૈં ૧૧ । ‘તે ચેવ પપ્પસટ્ટયાણં સંલેજ્જગુણા’
 વે હી સર્વેજ સંલ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ પૂર્વ કી અપેક્ષા પ્રદેશરૂપ સે સંલ્યાત-
 ગુણે અધિક હૈં ૧૦ ॥ ‘પરમાણુપોગ્ગલા સવ્વેયા દવ્વટ્ટ અપ્પસટ્ટયાણં
 અસંલેજ્જગુણા’ સર્વાશતઃ સક્કમ્પ જો પરમાણુ પુદ્ગલ હૈં વે દ્રવ્યાર્થરૂપ
 સે પ્રદેશાર્થપક્ષ કી અપેક્ષા સંલ્યાતગુણિત કથિત સર્વેજ સંલ્યાતપ્રદે-
 શિક સ્કન્ધો સે અસંલ્યાતગુણે અધિક હૈં ૧૧ ॥ ‘સંલેજ્જપણિયા
 દેસેયા સંધા દવ્વટ્ટયાણં અસંલેજ્જગુણા’ દેસેજ જો સંલ્યાત પ્રદેશિક
 સ્કન્ધ હૈં વે પૂર્વ કી અપેક્ષા દ્રવ્યરૂપ સે અસંલ્યાતગુણે હૈં ૧૨ ॥
 ‘તે ચેવ પપ્પસટ્ટયાણં સંલેજ્જગુણા’ વે હી દેસેજ સંલ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ

દવ્વટ્ટયાણં અસંલેજ્જગુણા’ સેજ-સકંપ જે સંલ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કંધો છે તે પહેલાં
 કરતાં દ્રવ્યપણથી અસંલ્યાતગણા વધારે છે । ૧૦ । ‘તે ચેવ પપ્પસટ્ટયાણં સંલે
 ગુણા’ એજ-સેજ-સકંપ સંલ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો પહેલાં કરતાં પ્રદેશપ-
 લાથી સંલ્યાતગણા વધારે છે । ૧૦ ॥ ‘પરમાણુપોગ્ગલા સવ્વેયા દવ્વટ્ટઅપ્પ
 સટ્ટયાણં અસંલેજ્જગુણા’ સર્વાશથી સકંપ જે પરમાણુ પુદ્ગલો છે, તેઓ દ્રવ્યાર્થ-
 પણથી પ્રદેશાર્થપણા કરતાં સંલ્યાતગણા કહેલ સર્વેજ-સકંપ સંલ્યાત
 પ્રદેશોવાળા સ્કંધો કરતાં અસંલ્યાતગણા વધારે છે । ૧૧ । ‘સંલેજ્જપણિયા
 દેસેયા સંધા દવ્વટ્ટયાણં અસંલેજ્જગુણા’ દેશતઃ જે સંલ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કંધો છે તે
 પહેલાં કરતાં દ્રવ્યપણથી અસંલ્યાત ગણા વધારે છે । ૧૨ । ‘તે ચેવ પપ્પસટ્ટયાણં
 સંલેજ્જગુણા’ એજ દેશતઃ સંલ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કંધ જે પ્રદેશપણથી પહેલાં
 કરતાં સંલ્યાતગણા વધારે છે । ૧૩ । ‘અસંલેજ્જપણિયા સંધા દેસેયા દવ્વટ્ટ-

સિયા સંધા દેસેયા દ્વઘટ્ટયાપ અપ્પેજ્જગુણા' અસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા દેશૈજા દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૧૪ । 'તે ચેવ પપ્પસદ્ધયાપ અપ્પેજ્જગુણા' તે એવ-દેશૈજા સંખ્યાતપ્રદેશિકા એવ પ્રદેશાર્થતારૂપેણ પૂર્વાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૧૫ । 'પરમાણુપોગ્ગલા નિરેયા દ્વઘટ્ટઅપ્પેજ્જગુણા' પરમાણુપુદ્ગલા નિરેજા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ ૧૬ । 'સંખેજ્જપપ્પસિયા સંધા નિરેયા દ્વઘટ્ટયાપ સંખેજ્જગુણા' સંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજાઃ-કમ્પનરહિતાઃ દ્રવ્યાર્થતારૂપેણ પૂર્વાપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૧૭ । 'તે ચેવ પપ્પસદ્ધયાપ સંખેજ્જગુણા' તે એવ નિરેજસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધા એવ પ્રદેશાર્થતયા પૂર્વાપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા

પ્રદેશરૂપ સે પૂર્વકી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે અધિક હૈં । ૧૩॥ 'અસં-
ખેજ્જપપ્પસિયા સંધા દેસેયા દ્વઘટ્ટયાપ અસંખેજ્જગુણા' અસંખ્યાત
પ્રદેશિક સ્કન્ધ જો દેશૈજ હૈં દ્રવ્યરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે
અધિક હૈં । ૧૪॥ 'તે ચેવ પપ્પસદ્ધયાપ અસંખેજ્જગુણા' ઓર ચે હી દેશૈજ
અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે
અધિક હૈં । ૧૫॥ 'પરમાણુપોગ્ગલા નિરેયા દ્વઘટ્ટ અપ્પેજ્જગુણા' અસ-
ખેજ્જગુણા' નિરેજ પરમાણુ પુદ્ગલ હૈં વે દ્રવ્યાર્થ અપ્રદેશાર્થરૂપ સે પૂર્વ
કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે અધિક હૈં । ૧૬॥ 'સંખેજ્જપપ્પસિયા
સંધા નિરેયા દ્વઘટ્ટયાપ સંખેજ્જગુણા' નિરેજ અકમ્પ સંખ્યાત
પ્રદેશિક સ્કન્ધ દ્રવ્યરૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણે અધિક
હૈં । ૧૭॥ 'તે ચેવ પપ્પસદ્ધયાપ સંખેજ્જગુણા' ઓર વે હી નિરેજ સંખ્યાત
પ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશો' કે રૂપ સે પહિલે કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણે

ચાપ અસંખેજ્જગુણા' અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો કે જે દેશૈજ છે. તે
દ્રવ્યપણુથી પહેલાં કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. ૧૪। 'તે ચેવ પપ્પસદ્ધયાપ
અસંખેજ્જગુણા' અને આ દેશૈજ અસંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કન્ધ પ્રદેશપણુથી પહેલાં
કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. ૧૫। 'પરમાણુપોગ્ગલા નિરેયા દ્વઘટ્ટઅપ્પેજ્જ-
ગુણા' નિરેજ જે પરમાણુ પુદ્ગલો છે તેઓ દ્રવ્યાર્થ અપ્રદે-
શાર્થપણુથી પહેલાં કરતાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. ૧૬। 'સંખેજ્જપપ્પસિયા
સંધા નિરેયા દ્વઘટ્ટયાપ સંખેજ્જગુણા' નિરેજ-નિષ્કંપ સંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો
દ્રવ્યપણુથી પહેલાં કરતાં સંખ્યાતગણુ વધારે છે. ૧૭। 'તે ચેવ પપ્પસદ્ધયાપ
સંખેજ્જગુણા' અને એજ નિરેજ-અકંપ સંખ્યાતપ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો પ્રદેશપણુથી

અધિકા ભવન્તીતિ ૧૮ । 'અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' અસંખ્યાતપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા નિરેજા દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ ૧૯ । 'તે ચેવ પપ્પસટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' તે એવ-નિરેજા સંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધા એવ પ્રદેશાર્થતારૂપેણ પૂર્વપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ ૨૦ । અત્ર સર્વેષામલ્પવહુત્વાધિકારે દ્રવ્યાર્થચિન્તાયાં પરમાણુપદસ્ય સર્વેજત્વનિરેજત્વવિશેષણાત્ સંખ્યાતાસંખ્યાતનન્તાપ્રદેશિકાનાં તુ ત્રયાણામ્ પ્રત્યેકં દેશૈઃસર્વેજનિરેજત્વાત્મકવિશેષણાત્ એકાદશપદાનિ જાતાનિ એવં પ્રદેશાર્થતાયામપિ એકાદશૈવ પદાનિ, ઉભયાર્થતાપક્ષે તુ એતાન્યેવ-વિંશતિરેવ અભૂવન્ સર્વેજ

અધિકા હૈં । ૧૮॥ 'અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ અસં, સંખેજ્જગુણા' નિરેજા અકમ્પ જો અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈં વે પૂર્વકી અપેક્ષા દ્રવ્યરૂપ સે અસંખ્યાતગુણે અધિકા હૈં । ૧૯॥ 'તે ચેવ પપ્પસટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' ઓર વે હી નિરેજા અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ પ્રદેશોં કે રૂપ સે પૂર્વ કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે અધિકા હૈં । ૨૦। યહાં ઇન સબકે અલ્પ વહુત્વ કે અધિકાર મેં પરમાણુ પુદ્ગલ કે દ્રવ્યરૂપ સે વિચાર કરને મેં સર્વેજત્વ ઓર નિરેજત્વ વિશેષણ સે દો પદ ઓર સંખ્યાત અસંખ્યાત એવં અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધોં કે પ્રત્યેક કે દેશૈઃજત્વ સર્વેજત્વરૂપ એવં નિરેજત્વરૂપ વિશેષણ સે ૩-૩ પદ હોને સે ૯ પદ હુએ હૈં । ઇસ પ્રકાર કુલ મિલાકર ૧૧ પદ હુએ હૈં । ઇસી પ્રકાર સે પ્રદેશ રૂપ સે વિચાર કરને પર ૧૧ પદ હોતે હૈં । તયા દ્રવ્યરૂપ એવં પ્રદેશરૂપ દોનોં કે

પહેલાં કરતા સંખ્યાતગણા વધારે છે. ૧૮। અસંખેજ્જપણસિયા સંધા નિરેયા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' નિરેજા—અકંપ જે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો છે તેઓ પહેલાં કરતાં દ્રવ્યપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ૧૯। 'તે ચેવ પપ્પસટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' અને એજ નિરેજા અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધો જ પ્રદેશપણાથી પહેલાં કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અહિયાં આ બધાના અલ્પ-બહુપણાના અધિકારમાં પરમાણુ પુદ્ગલ પદનો દ્રવ્યપણાથી વિચાર કરતાં સર્વેજત્વ-સકંપ પણા અને નિરેજત્વ-નિષ્કંપણાના વિશેષણથી જે પદો અને સંખ્યાત અસંખ્યાત અને અનંત પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધોના દરેકના દેશૈઃજત્વ પ્રદેશપણાથી અને સર્વેજત્વ-સર્વાશપણાથી અને નિરેજત્વ નિરેજપણાના વિશેષણથી ૩-૩ ત્રણ ત્રણ પદો થવાથી ૯ નવપદો બન્યા છે—આરીતે કુલ ભળીને ૧૧ અગિયાર પદો થયા છે, એજ પ્રમાણે પ્રદેશપણાથી વિચાર કરતાં તેના પણ ૧૧ અગિયાર પદો થાય છે. તથા દ્રવ્ય અને પ્રદેશપણાથી ઉભય-

નિરેજપક્ષે પરમાણુપુ દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થપદયો દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતા इत्येव रूपेण
एकीकरणादिति ॥सू० १४॥

अथानन्यानपि अस्तिकायान् प्रदेशत एव विचारयन्नाह—‘कइ णं भंते!’ इत्यादि,

मूलम्—कइ णं भंते ! धम्मत्थिकायस्स मज्झपएसा पन्नत्ता
गोयमा ! अट्ठ धम्मत्थिकायस्स मज्झपएसा पन्नत्ता । कइ णं भंते !
अधम्मत्थिकायस्स मज्झपएसा पन्नत्ता एवं चेव । कइ णं भंते !
आगासत्थिकायस्स मज्झपएसा पन्नत्ता एवं चेव । कइ णं भंते !
जीवत्थिकायस्स मज्झपएसा पन्नत्ता, गोयमा ! अट्ठ जीवत्थिकाय
स्स मज्झपएसा पन्नत्ता । एए णं भंते ! अट्ठ जीवत्थिकायमज्झ-
पएसा कइसु आगासपएसेसु ओगाहंति गोयमा ! जहन्नेणं
एकंसि वा दोहिं वा तीहिं वा चउहिं वा पंचहिं वा छहिं वा उक्को-
सेणं अट्ठसु नो चेव णं सत्तसु । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० १५॥

॥ पणवीसइमे सए चउत्थो उइसो समत्तो ॥

छाया—कति खलु भदन्त ! धर्मास्तिकायस्य मध्यप्रदेशाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम !
अष्ट धर्मास्तिकायस्य मध्यप्रदेशाः प्रज्ञप्ताः । कति खलु भदन्त ! अधर्मास्तिकास्य
मध्यप्रदेशाः प्रज्ञप्ताः ? एवमेव । कति खलु भदन्त ! आकाशास्तिकायस्य मध्य-
प्रदेशाः प्रज्ञप्ताः, एवमेव । कति खलु भदन्त ! जीवास्तिकायस्य मध्यप्रदेशाः
प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्टौ जीवास्तिकायस्य मध्यप्रदेशाः प्रज्ञप्ताः । एते खलु भदन्त !
अष्टौ जीवास्तिकायस्य मध्यप्रदेशाः कतिपु आकाशप्रदेशेषु अवगाहन्ते ? गौतम !
जघन्येन एकस्मिन् वा द्वयोर्वा, त्रिषु वा, चतुर्षु वा, पञ्चसु वा, षट्सु वा उत्कु-
प्तेन अष्टसु नैव खलु सप्तसु । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १५॥

॥ पञ्चविंशतितमे शतके चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥

सन्मिलित रूप से विचार करने पर २० पद होते हैं । क्योंकि यहां
पर सर्वेज और निरेज पक्ष में परमाणुओं में द्रव्यार्थ प्रदेसार्थ को द्रव्यार्थ
अप्रदेसार्थ इसरूप से एक कर दिया गया है ॥सू० १४॥

પણુથી વિચાર કરતાં ૨૦ પદો થાય છે કેમકે આ પક્ષમાં સર્વેજ-સકંપ
અને નિરેજ-નિષ્કંપ પક્ષમાં પરમાણુઓમાં દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થને દ્રવ્યાર્થઅ-
પ્રદેશાર્થ આ રીતે એક પદ કરવામાં આવેલ છે. ॥સૂ૦ ૧૪॥

ટીકા—‘કહ્ નં મંતે’ કતિ સ્વલ્લ મદન્ત । ‘ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્યસ્ય મધ્યપ્રદેશ મધ્યા અવયવાઃ પ્રજ્ઞતાઃ કથિતા इति પ્રશ્નઃ । મગ્ગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્ધ ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ અદ્ધૌ ધર્માસ્તિકાયસ્ય મધ્યપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞતાઃ । ‘કહ્ નં મંતે ! અધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ કતિ સ્વલ્લ મદન્ત ! અધર્માસ્તિકાયસ્ય મધ્યપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞતા इति પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘એવં ચેવ’ एवमेव अष्टावेव यथा धर्मास्तिकायस्य अष्टौ मध्यप्रदेशा स्तथैव अधर्मास्तिकायस्यापि अष्टावेव मध्यप्रदेशा ज्ञातव्या इति । ‘કહ્ નં મંતે ! આગાસત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ કતિ

અવ સૂત્રકાર અન્ય અસ્તિકાયોં કા ભી પ્રદેશોં કી અપેક્ષા વિચાર કરતે હૈ—‘કહ્ નં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ—‘કહ્ નં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય કે મધ્યપ્રદેશ કિતને કહે ગયે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ—‘ગોયમા ! અદ્ધ ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કે મધ્યપ્રદેશ—મધ્યઅવયવ આઠ કહે ગયે હૈ ।

! ‘કહ્ નં મંતે ! અધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! અધર્માસ્તિકાય કે મધ્યપ્રદેશ કિતને કહે ગયે હૈ ! ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કે જૈસે અધર્માસ્તિકાય કે ભી મધ્યપ્રદેશ આઠ હી કહે ગયે હૈ ।

! ‘કહ્ નં મંતે ! આગાસત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ હે મદન્ત !

હવેસૂત્રકાર ખીજા અસ્તિકાયોનું પણ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કથન કરે છે.—‘કહ્ નં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછ્યું છે કે—‘કહ્ નં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ ધર્માસ્તિકાયના મધ્યપ્રદેશો કેટલા કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા અદ્ધ ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયના મધ્યપ્રદેશો આઠ કહ્યા છે. ‘કહ્ નં મંતે ! અધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ અધર્માસ્તિકાયના મધ્યપ્રદેશો કેટલા કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે તે—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયના કથન પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના મધ્યપ્રદેશો પણ આઠ જ કહ્યા છે—‘કહ્ નં મંતે ! આગાસત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ આકાશાસ્તિકાયના મધ્યપ્ર-

સ્વલુ ભદન્ત ! આકાશાસ્તિકાયસ્ય મધ્યપ્રદેશઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ઉત્તરમાહ—‘એવં ચેવ’
 ! એવમેવ યથાઽધર્માસ્તિકાયસ્યાષ્ટૌ મધ્યપ્રદેશઃ કથિતા સ્તથૈવ આકાશાસ્તિકાય-
 ! સ્યાપિ અષ્ટાવેવ મધ્યપ્રદેશા જ્ઞાતવ્યાઃ ઇતિ । એતે ચ ધર્માધર્માકાશાસ્તિકાય રુચક
 પ્રદેશાષ્ટકાવગાહિનો જ્ઞાતવ્યાઃ । ઇહ ચ યદ્યપિ ધર્માસ્તિકાયાદે લોકપ્રમાણત્વેન
 તેષાં મધ્યં રત્નપ્રભાવકાશાન્તર એવ ભવતિ, ન તુ રુચકે, તથાપિ દિશાઽનુદિશાં ચ
 ઠહુઠ્ઠવત્વા ધર્માસ્તિકાયાદીનાં મધ્ય રુચકે વિવક્ષિતમિતિ પ્રતીયતે । ‘કહ્ ણં
 મંતે ! જીવત્થિકાયસ્સ મજ્જપપ્પસા પન્નત્તા’ કતિ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાસ્તિકાયસ્ય
 મધ્યપ્રદેશઃ પ્રજ્ઞપ્તા ઇતિ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે
 ગૌતમ ! ‘અદ્ધ જીવત્થિકાયસ્સ મજ્જપપ્પસા પન્નત્તા’ અષ્ટૌ જીવાસ્તિકાયસ્ય મધ્ય-
 પ્રદેશઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । જીવાસ્તિકાયસ્યેતિ પ્રત્યેકં જીવાનામિત્યર્થઃ, તે ચ સર્વસ્યા-

આકાશાસ્તિકાય કે મધ્યપ્રદેશ કિતને કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
 કહતે હૈં—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કે જૈસે આકાશાસ્તિકાય
 કે ભી મધ્યપ્રદેશ આઠ હી કહે ગયે હૈં । યે ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિ-
 કાય ઓર આકાશાસ્તિકાય આઠ રુચક પ્રદેશો પર અવગાહી હોતે હૈં,
 એસા જાનનાં ચાહિયે । યહાં યદ્યપિ ધર્માસ્તિકાયાદિક લોક પ્રમાણ હોને
 સે इनका मध्यम भाग रुचक से असंख्य योजन दूर रत्नप्रभा के आका-
 शान्तर-अवकाशान्तर-में आया है रुचक में नहीं आया है । तब भी
 दिशा और विदिशा की उत्पत्ति का स्थान रुचक है इसका कारण धर्मा-
 स्तिकायादिकों के मध्यभागों की भी रुचक में विवक्षा की गई है ऐसा
 मालुम पडता है । ‘कह् णं मंते ! जीवत्थिकायस्स मज्जपपप्सा पन्नत्ता’ हे
 भदन्त ! जीवास्तिकाय के मध्यप्रदेश कितने कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभुश्री
 कहते हैं—‘गोयमा ! अद्व जीवत्थिकायस्स मज्जपपप्सा पन्नत्ता’ हे गौतम !

દેશે કેટલા કહયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘એવં ચેવ’
 હે ગૌતમ અધર્માસ્તિકાયનાં કથન પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયના મધ્યપ્રદેશોપણ
 આઠજ કહયા છે. આ આઠ રુચક પ્રદેશોપર અવગાહના વાળા હોય છે. તેમ
 સમજવું. અહિયાં જો કે—ધર્માસ્તિકાય વિગેરે લોક પ્રમાણ હોવાથી તેમના
 મધ્યભાગો રુચક પ્રદેશોથી અસંખ્યાત યોજન દૂર રત્નપ્રભાના આકાશ—અવ
 કાશમાં આવેલાં છે રુચકમાં આવેલ નથી. તેપણ દિશા અને વિદિશાની
 ઉત્પત્તિનું સ્થાન રુચક છે. તે કારણથી ધર્માસ્તિકાય વિગેરના મધ્ય ભાગની
 રુચકમાં વિવક્ષા કરેલ છે તેમ સમજાય છે.

‘કહ્ ણં મંતે ! જીવત્થિકાયસ્સ મજ્જપપ્પસા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ જીવાસ્તિકાયના
 મધ્યપ્રદેશો કેટલા કહયા છે કે—‘ગોયમા ! અદ્ધ જીવત્થિકાયસ્સ મજ્જપપ્પસા

અવગાહનાયાં મધ્ય ભાગ એવ બ્રવન્તીતિ મધ્યપ્રદેશ ઉચ્યન્તે । ‘एए णं भंते अद्द जीवत्थिकायस्स मज्झपएसा कइसु आगासपएसेसु ओगाहंति’ एते खलु भदन्त ! अष्टौ जीवास्तिकायस्य मध्यप्रदेशाः कतिषु आकाशप्रदेशेषु अवगाहन्ते इति प्रश्नः । अगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं एक्कंसि वा’ जघन्येन एकस्मिन् आकाशप्रदेशे अवगाहन्ते, ‘दोहिं वा’ द्वयोर्वा आकाशप्रदेशयो रवागाहन्ते, ‘तीहिं वा’ त्रिषु वा आकाशप्रदेशेषु अरगाहन्ते ‘चउहिं वा’ चतुर्षु वा आकाशप्रदेशेषु अवगाहन्ते ‘पंचहिं वा छहिं वा’ पंचसु वा षट्सु वा आकाशप्रदेशेषु अवगाहन्ते, अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया प्राकृतत्वात्, जीवानां संकोचविकाशधर्मत्वात् । ‘उक्कोसेणं अट्सु’ उत्कृष्टतोऽष्टसु आकाशप्रदेशेषु अवगाहन्ते एकैकस्मिन्

जीवास्तिकाय के आठ मध्यप्रदेश कहे गये हैं । यहां जीवास्तिकाय से प्रत्येक जीवास्तिकाय गृहीत हुआ है, इसलिये प्रत्येक जीवास्तिकाय के आठ २ मध्यप्रदेश कहे गये हैं ऐसा इस कथन का तात्पर्य जानना चाहिये । ये आठ मध्यप्रदेश समस्त अवगाहना के मध्यभाग में ही होते हैं इसलिये ये मध्यप्रदेश कहे जाते हैं ।

‘एए णं भंते ! अद्द जीवत्थिकायस्स मज्झपएसा कइसु आगासपए सेसु ओगाहंति’ हे भदन्त ! जीवास्तिकाय के ये आठ मध्यप्रदेश कितने आकाश प्रदेशों में समाते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं— ‘गोयमा ! जहन्नेणं एक्कंसि वा दोहिं वा, तीहिं वा चउहिं वा पंचहिं वा छहिं वा उक्कोसेणं अट्सु नो चेव णं सत्तसु’ हे गौतम ! जीवास्तिकाय के आठ मध्यप्रदेश जघन्य से एक आकाशप्रदेश

‘પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાયના આઠ મધ્યપ્રદેશો કહ્યા છે. અહીંયાં જીવાસ્તિકાયથી પ્રત્યેક જીવાસ્તિકાયો ગ્રહણ કરાયા છે. તેથી પ્રત્યેક જીવાસ્તિકાયના આઠ આઠ મધ્યપ્રદેશો કહ્યા છે એવું આ કથનનું તાત્પર્ય સમજવું જોઈએ. આ આઠ મધ્ય પ્રદેશો સઘળા અવગાહના ના મધ્યભાગમાં જ હોય છે. તેથી તે મધ્ય પ્રદેશો કહેવાય છે.

“एए णं भंते ! अद्द जीवत्थिकायस्स मज्झपएसा कइसु आगासपएसेसु ओगाहंति” હે ભગવન્ જીવાસ્તિકાયના આ આઠ મધ્યપ્રદેશો કેટલા આકાશ પ્રદેશોમાં સમાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહન્નેણં એકંસિવા દોહિં વા તીહિં વા ચચહિં વા પચહિં વા છહિંવા ઉક્કોસેણં અટ્સુ નો ચેવણં સત્તસુ’ હે ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાયના આઠ મધ્યપ્રદેશો જઘન્યથી એક આકાશ પ્રદેશમાં પણ સમાઈ શકે છે, એ આકાશ પ્રદેશોમાં પણ

તેવામવગાહનાત્ 'ળો ચેવ ણં સત્તસુ' નૈવ ચલુ સપ્તસુ અવગાહન્તે-જીવપ્રદેશાનાં સંકોચવિકાશશાલિતયા જીવસ્ય મધ્યવર્તિનોઽષ્ઠૌ પ્રદેશઃ, જઘન્યેન એકસ્માદા-કાશપ્રદેશાદારમ્ય ષડાકાશપ્રદેશેષ્વપિ અવગાહન્તે. તથોત્કૃષ્ટતોઽષ્ટાસુ આકાશ પ્રદેશેષુ અવગાહન્તે કિન્તુ વસ્તુસ્વભાવાત્ સપ્તસુ આકાશપ્રદેશેષુ નૈવ અવગાહન્તે ઇતિ માવઃ । 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ મદન્ત ! યદેવાનુપ્રિયેણ યથા યથા કથિતં તત્સર્વમ્ એવમેવ-સર્વથા સત્યમેવ આપ્ત

મેં ખી સમા નકતે હૈં દો આકાશ પ્રદેશોં મેં ખી સમા સકતે હૈં ત્રીન આકાશ પ્રદેશોં મેં ખી સમા સકતે હૈં ચાર આકાશ પ્રદેશોં મેં ખી સમા સકતે હૈં પાંચ આકાશ પ્રદેશોં મેં સમા સકતે હૈં । છહ આકાશપ્રદેશોં મેં ખી સમા સકતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ આકાશ-પ્રદેશોં મેં ખી સમા સકતે હૈં । પર સાત આકાશ પ્રદેશોં મેં નહીં સમાતે હૈં । હસકા કારણ યહ હૈં કિ જીવ પ્રદેશોં કા સ્વભાવ સંકોચ ઓર વિસ્તાર રૂપ હોના હૈં । અતઃ કમ સે કમ યે એક પ્રદેશ સે છેકર ૬ આકાશ પ્રદેશોં મેં ખી સમા સકતે હૈં ઓર અધિક સે અધિક રૂપ મેં આઠ પ્રદેશોં મેં સમા સકતે હૈં । પર વસ્તુ સ્વભાવ એસા હી હોને કે કારણ યે સાત આકાશ પ્રદેશોં મેં નહીં સમાતે હૈં । 'સેવં મંતે ! મંતે ત્તિ' હે મદન્ત । જૈસા યહ કથન ઓપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈં વહ સર્વથા સત્ય હી હૈં । ક્યોંકિ આપ વાક્ય વાધા રહિત હોતે હૈં । હસ પ્રકાર

સમાઈ શકે છે ત્રણ આકાશપ્રદેશોમાં પણ સમાય છે. ચાર આકાશ પ્રદે-શોમાં પણ સમાય છે પાંચ આકાશપ્રદેશોમાં પણ સમાય છે, છ આકાશ પ્રદેશોમાં પણ સમાઈ શકે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ આકાશ પ્રદેશોમાં પણ સમાઈ શકે છે. પરંતુ સાત આકાશ પ્રદેશોમાં સમાય શકતા નથી તેનું કારણ એવું છે કે-જીવપ્રદેશો નો સ્વભાવ સંકોચ અને વિસ્તારરૂપ હોય છે. તેથી ઓછામાં ઓછા એક પ્રદેશથી લઈને ૬ આકાશ પ્રદેશોમાં પણ સમાઈ શકે છે અને વધારેમાં વધારે આઠ પ્રદેશોમાં સમાય શકે છે. પરંતુ વસ્તુસ્વભાવ એવો હોવાથી તે સાત આકાશ પ્રદેશોમાં સમાતા નથી.

‘સેવં મંતે સેવં મંતેત્તિ’ હે ભગવન્ આપ દેવાનું પ્રિયે જે આ કથન કયું છે. તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે કેમકે-આપ્ત વાક્ય નિર્બાધ હોય છે. આ પ્રમાણે કહીને છે શ્રીગીતમ સ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કયા વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને

वाक्यस्यानावाधादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति ॥१५॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् पञ्चविंशतिशतकस्य
चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥२५-४॥

कहकर वे गौतम भगवान् को वन्दना नमस्कार कर संयम और तप से
आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके पचीसवें शतकका
चतुर्थ उद्देशक समाप्त ॥२५-४॥

संयमथी पोताना आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर विराज
मान थया. ॥सू० १५॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना पचीसभा शतकने थोथो उद्देशक समाप्त ॥२५-४॥

